סדור תפלה כמנהג אשכנז

עם

סדר רב עמרם השלם

ועם

כל הנוספות והבאורים המובאים

בשער השני

נסדרו ונתבארו

על ידי

ר׳ ארי׳ ליב פרומקין בהרב הצדיק ר׳ שמואל זצללה״ה
בעל ספר תולדות חכמי ירושלם.

נדפס

פעה״ק ירושלם תובב״א

שנת התרע״ב ליצירה

דפוס ש. צוקערמאן הי״ו

Registered

זכות הספר הזה וכן הכת"י מבתי עקד הספרים שהגהתי אותם השארתי לעצמי לב"כ וליו"ה, ע"פ דין ישראל וע"פ דין המלכות. ואין רשות בלעדי רשיוני להדפיסהו כלו או מקצתו ע"פ התקונים וההגהות שעמלתי ותקנתי בו. כי יגרום נזק לעצמו.

סדור תפלה כמנהג אשכנז

נעתק ממקורו הראשון ממעין החיים של רבותינו תלמידי רש"י ז"ל מכבת"י מחז"ו שבעיר אוקספורד, ונרשם במוסגר כל הנוסח שאנו מתפללים בו עתה לפי הגהת באי אחריהם.

עם דינים מספר דרך החיים. והגדה ש"פ, וסליחות, הושענות, ויוצרות. בהגה"ה מדויקת ככל הנחוץ לאיש תפלה להתפלל מתוכו.

בגוי לתלפיות

עם

סדר רב עמרם השלם

והוא הסדר הראשון שיצא בעולם

אשר נשלח לתפוצת ישראל לפני אלף וארבעים שנה, מאת **רב עמרם גאון** ראש ישיבת **סורא** על פי מנהגי שתי הישיבות סורא ופומבדיתא, חכמי התלמוד וגאוני בבל. ועל פיהו נתיסדו כל המנהגים ונפוצו כל סדרי התפלות שבישראל.

העתקתיו מכתב יד שעל קלף אשר באוצר הספרים בעיר אוקספורד בארץ אנגליא.

ומסביב למשכן אהל מועד הזה יחנו כל צבאות **מגן האלף** עם כל שלטי הגבורים. באורי מאורינו ורבותינו הראשונים אשר לא זזו מחבבו, ועמלו לברר כל דבריו בהלכה, עם כל שנויי הנוסחאות ומקורי כל הברכות אשר לבני **אשכנז וספרד** ונוסחי **הרב ז"ל**, עם נוספות חרוזי פנינים ומרגליות מסדרו של **רבינו סעדיה גאון** ז"ל, ושאר כת"י עתיקות, ובאורים רבים ויקרים הנוגעים בעקרי אמונת ישראל, כמבואר הכל מעבר לדף הזה.

הוגו ונסדרו בעזרת ה' יתברך על ידי

מערכי לב צעיר

המתחמם לאור תורתן של ראשונים, עבד לעבדי ה'

אריה ליב פרומקין בן הרב הצדיק ר' שמואל זצלה"ה.

מחבר ספר תולדות חכמי ירושלם, קדושת התלמוד, מסתרי השגחה, קורנין דנהור, ועוד ספרים.

נדפס פעה"ק **ירושלם** תובב"א

בשנת שמחו את **ירושלם** וגילו בה **כל אוהביה** לפ"ק

בדפוס ה"ר שמואל הלוי צוקערמאן הי"ו

אלה המה

ההגהות והפירושים והנוספות אשר בסדור הזה.

א. **שנוי הנוסחאות** המתחלפות בסדורי רב עמרם. הספונים עוד בכתיבות ידות אשר בבריטיש מוזעאום, ובכת"י העתיקות שהובאו מהגניזה ממצרים, וחלופי הגרסאות שנעתקו ע"פ כת"י האמיריקני. **וכל נוסחת רבינו רב סעדיה גאון ז"ל** אשר בהכת"י הנפלא והעתיק הטמון עוד בעיר אוקספורד ולא יצא לאו"ע.

ב. **ספר מגן האלף.** ברורי דברים בסדר רב עמרם ע"פ מה שבארו אותו רבותינו הראשונים, הרי"ף הרמב"ם הרא"ש והטור וחכמי הצרפתים, עם תוספות באור מאשר חנני ה' לברר וללבן בשום לב את דברי הגאון בכל רמיזות דבריו הקצרים, ונוסחאותיו המפליאות בשני התלמודים. אשר אקוה שכל קורא בו ימצא חדשות רבות ונחמדות בע"ה.

ג. **ספר מקור הברכות.** בביאור שרשן, מוצאן, ונוסחתן ע"פ סדרים רבים נדפסים וכת"י שונות ועתיקות מאד שלא היו בידי שקדמוני. ובהם נמצא כל מקורי הנוסחאות המתחלפות בין בני אשכנז וספרד ורומי, וסדורי האר"י והרב ז"ל. וכל קורא בם בשום לב, ימצא לו כר נרחב חדש לישב עניניהן, ולברר טעמיהן, כיד ה' הטובה עליו.

ד. **ספר מערכי לב.** חרוזי פנינים ומרגליות יקרות מתורתן של ראשונים המקובלות לנו מקדמונינו, בעניני דעות ושרשי אמונות, וחקות ישראל בעתיד, אשר שבצתים במלואותם למקימותם בדברי הרינה והתפלה.

ה. **מערכת דברים אחדים.** בתולדות הגאונים הקדמונים בכלל, ודברי רב עמרם ז"ל בפרט, מהלך גדולתם, תוארם, ותפארתם בתורה, וסדרי למודם וישיבותיהם. זמנם ומקומם, אשר ערכתי כעין הקדמה להספר הזה.

ו. ועוד נוספו בסדור הזה ענינים יקרים ומפליאים מכתבי ידות שונות שהיו לפני בעיר אוקספורד אשר לא שזפתם עוד עין כל רואה. והם א.) **שני התפלות המפוארות** אשר לרבינו **רב סעדיה גאון** המהוללות בפי הרב ר' אברהם אבן עזרא, שלא חבר שום מחבר כמוהם. ב.) **ענינים מפליאים.** שהעתקתי מן **פנקס גרמייזא** משנות הגזרות, תתנ"ו ותתק"ו. ג.) **מכתב הרשב"א** לבני ברצילונא במעלת המצות.

ז. והוספנו עוד **לוח קביעות השנים** והמולדות, ר"ח והמועדים, ומספר העמים. על משך **ששה שנים.**

כל החפץ בספר הזה יגיעהו ביפו או בירושלם על אדרעס כשמי. L. Frumkin ובלונדון יגיעהו על אדרעס .Frumkin. 162 Commercial Kd. E וסוכנים לשארי ארצות יתפרסמו במכ"ע.

כל אשר עבודתי ישרה בעיניו, וישלם עתה גם מחיר החלק השני מסדר של שבת ולהלן, הנדפס כעתה, למען אוכל לבצע מהר הדפסת כל הספר הזה, הנני מחזיק לו תודה רבה. כי ישיבתי בבתי עקד הספרים, וההעתקות המרובות, והדפוס, גרמו לי הוצאות כבדות מאד.

כל הקונה מספר עשרה עקסעמפלארי מגיע ספר אחד חנם בלי מחיר. ומוכרי ספרים וסוחרים מגיעים עליו ראבאט הגון.

מערכת דברים אודות הספר הזה מכבוד הגאון הגדול הישיש, ראש וראשון בעיה"ק ירושלים תובב"א.

עזרי מעם ה'.

הן כל יקר ראתה עיני, והמותי ראיתי אור יקרות, בהגלות נגלות לפנינו אוצרות מטמוני מסתרים, הגנוזים זה מאות בשנים, בבתי משכיות מלכים וסגנים, ולא זכינו להיות נאותים לאורם, והאחד המיוחד, חמדה גנוזה, **סדר רב עמרם גאון** ז"ל, אשר לאור תורתו ומנהגיו, הלכו כל רבותינו הפוסקים הראשונים, ולא זזו מחבבו בכל הענינים, וזה כחמשים שנה אשר נדפס בווארשא, בלא שום הגהה ובאור, ובכמה מקומות דבריו סתומים וחתומים, ועתה עלינו להחזיק טובה, להאי גברא יקירא, אלוף המסובל בתורה ויראת ה', הרב הנפלא, עושה פלא, מ' **אריה ליב פרומקין** נ"י בנו של אותו צדיק, הנודע למשגב בדור שלפנינו, בשם הרה"ג ר' **שמואל** קעלמער ז"ל. וזה האיש ר' ארי' ליב פרומקין, לא חשך מכל עמל נפשו, לבקר כמה אוצרות הספרים, בגנזי מלכים ושרים, ויגע ומצא את **סדר רב עמרם השלם.** והגיהו וזקקו וצרפו, ונפה אותו, בשלש עשרה נפה, וגם עטרו בציוני שנויי נוסחאות, נגד שארי כתבי יד וספרים קדמונים, אשר ראו עיניו. הלא המה, סדור רבינו סעדיה גאון, וסדור רש"י, ומחזור ויטרי, ועוד לא הסתפק בזה, עד שעשה עליו באור רחב בשם **מגן האלף**, שם הראה לנו ידו הגדולה, לחשוף כל עיקרי ההלכות האמורים בו. ולפלפל בהם עד מקום שידו מגעת, במועצות ודעת, בפלפולים ישרים ונכוחים, ההולכים למישרים, הראוים לעלות על שלחן מלכים. ואמרותיו טהורות. והיו למאורות. ועוד זאת היתה עליו יד ה', לצרף אליו, סדור תפלה הנהוג בנוסח אשכנז, ולעטרו, בשני מרגליות טובות. יקרים מפנינים. האחד בשם **מקור הברכות**, להראות לנו מקורי כל התפלות והברכות, ולעמוד על עיקרי נוסחאותיהם. וסופר ומונה כל תיבותיהם ואותיותיהם, איש לא נעדר. והשני בשם **מערכי לב**,

לבארם

***

לבארם בבאור נחמד ונעים, המלא מוסר חכמה ודעת אלהים ביראת ה׳ למעלה למשכיל, ובתוכו כמה מאמרים ארוכים בשרשי האמונה, ובמוסרים קדושים, המלהיבים לבבות, ומקרבין את לבותיהם של ישראל לאביהם שבשמים. — והנה יצא הסדור הנחמד הלזה, כליל יופי, ומשובץ בעדי עדיים, באבני חן, ובמרגליות יקרות, ולו דומיה תהלה, ועתה אליכם אישים אקרא, מי לה׳ ולתורתו, ראו הביא לנו, הרב הנעלה הלזה, מטמון יקר מדברי רבותינו הראשונים כמלאכים, שהמה הרשו וזרעו קצרו ובררו וטחנו, וישימו לפנינו לאכול, ועלינו לשלם לו כגמולו, למען יראה טוב בעמלו, ובדין הוא שיטול שכרו, ונוצר תאנה יאכל פריה. ואשרי משכיל, להביא לביתו, את החלק הראשון מסדור הנפלא הזה, למען יהא בידו, להוציא לאור, גם החלק השני, אשר רבות גדולות ונצורות ונכבדות מדובר בו, וזכות רבותינו הראשונים, תהא מסייעתו, לגמור בעדו לטובה, והמקום יהא בעזרו, ועל כל ישראל יגיה אורו. — כברכת ידידו המכבדו ומוקירו, החותם בברכת אהבה רבה. ביום א׳ לסדר ולפרט **והייתם לי סגלה חמודה** לפ״ק.

נאם **חיים ברלין**

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך
את ישראל ואת האדמה וגו׳ [דברים כ״ו].

השקפה בדבר הספר הזה מכבוד גאון ישראל נזר הזמן האבדק״ק יפו ת״ו.

הנה אור יקרות הופיע. פעולת צדיקים להיים. אור תורתן של ראשונים כמלאכים. ובריש כל אתוון סידורו של רב עמרם גאון ז״ל. אשר הביא לנו בטובו בתוספת ברכה כבוד רב חביבי הרב הנודע לתפארה בספרין היקרים מו״ה ארי׳ ליב פרומקין שליט״א. ופנים חדשות באו לכאן בכמה מעלות יתרות, בהגהות יקרות וברורות, ובביאור רחב בברור המקורות והשוית השיטות, ובאוקמי גרסא ע״פ כתבי יד שונים ויקרים מגנזי קדמונים אשר באוצרות הספרים המצוינים בעולם. וכל אלה יחד אסף איש טהור כבוד גברא רבא הרב הנ״ל. ועשה סמוכין לסדר התפלה, בעטרת קדושה של המון חמודות מימי קדם. משפוני טמונים אשר לפניו נגלו בבתי העקד אשר לממלכות, הלא הם סידורו של רבינו סעדיה גאון ז״ל, ומחזור ויטרי, וספר הסדרים לרש״י ז״ל. וכל אלה נעבדו בעבודה רבה בשקידה וכשרון נמרץ. עד אשר יצא סדרו של הגאון הקדמון רע״מ ז״ל. מחובר לסדר התפלה, משובץ באבני חן וספירי נוגה, ובהרבה חדושי דינים וענינים נחמדים ושונים. אשר כל אלה עשתה ידו הגדולה של כבוד הרב המחבר הנ״ל שיחי׳. ועוד הוסיף בטובו רעיונות נשגבים, במעמקי העיון. בדעת ויראת ה׳, באמונת אומן בחכמה ודעת. במאמרים רבים מיוחדים, ובביאורים נחמדים, עד אשר ימלא לבנו גודל ופאר בהשקיפנו על הככר הנחמד הזה. סדר התפלה וכל אנפיו היוצא עתה לאור עולם. המחובר לטהרת, למעין מים חיים המלא פלג מאור תורת ראשונים אבות העולם ז״ל מחוורים ומלובנים, בלבון וברור, ומרווחבים בטוב טעם ודעת ע״י הרב המחבר נ״י. חזקה היא תקותי שכל גדולי עם ה׳ יקדמו בכבוד והדר את העבודה הגדולה הזאת. אשר עבד ביגיעה רבה כבוד הרב המחבר שיחיה, וכל עם ה׳ אוהבי שערי תורה ותפלה ימהרו להביא ברכת קדש זאת אל ביתם ברכה. ותיכף כאשר יצא לאור החלק הראשון יקדימו לדבר מצוה רבה לקנות בכסף מלא במחיר ההגון. למען תחזקנה ידי העובד בקדש, להוסיף ידו להביא לנו במוקדם את האור כי טוב בהופעת החלק השני. בכבודו והדר תפארתו.

ואני תפלה תחזקנה ידי פועל טוב, חזק ואמץ גבור החיל, רב חביבי, היה גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. לעטר את בית תפלת ישראל בעטרה גדולה ומפוארה של מורשת קדומים, והיה ה׳ עמך ועם כל מחזיקי ידיך, וזכות הרבים יהי׳ תלוי בך.

ואתם אלופי ישראל, אדיריו נדיביו וגביריו, תנו כבוד לחמדת סגולתנו והחזיקו ידי הרב המחבר, המעורר לנו ישנים, המשביענו מטוב נהל עדנים

***

של מגד שמים, אשר הכינו ידי רועי ישראל ראשונים כשרפי קדש, ובאהבה רבה משכו וקחו לכם את הסידור היקר הזה, והיה לכם לפאר במשכיות חמודותיכם, כי תפארת עולמים היא לישראל. תלתלפיות לבית יעקב. הרינה והתפלה עם כל סדריה, כאשר יסדו הראשונים הרואים באמונתם, ואחריהם כל עדר ה' ימשך בחבלי אהבת קדש עולמים.

והננו בזה חותם ברכה, לכבוד הרב המחבר וכל תומכי ידיו למלאכת הקדש הנשגבה הזאת כנפשם היפה ונפש מצפה צביון עם ה' ותפארתו, לעת אשר ביתו בית תפלה יקרא לכל העמים, בשובו לבצרון אסירי התקוה הבעה"ח יום ו' שבט תרע"ב.

הק' **אברהם יצחק הכהן קוק**

עבד לעם לעם קדוש על אדמת הקודש פעה"ק יפו והמושבות ת"ו.

ברכת הורים.

מפעלות עולי גולה האחדים מימי עזרא אשר חרפו נפשם על כל פינה ואבן גדולה שבירושלם שעלה להם במחיר יקר, הכתוב משבחם על נדבת לבם ורוחם שהאחד חזק ידי משנהו, כמ"ש [נחמי' ג'] ויבנו את שער הצאן וגו' המה קרוהו ויעמידו דלתותיו מנעליו ובריחיו. ללמדנו שגם דביר ופסיעה קטנה ומעשה קלה, כדלתות מנעולים ובריחים לטובת ענין נכבד לא הולכות לבטלה. ויש הבדל בהם גם בדין קדימה ואיחור. וכמש"ש „ועל ידו" „ואחריו". הקב"ה מכתיב, והנביא חותם, והעולם עד סוף כל הדורות מכריזות ואומרות על ידי אלישיב בנה זכור. וכן מחויב אנכי להכתיב זכרונן של עושי מצוה, בניי חביבי, בנותי, וחתניי. אשר אמצו רוחי להשלים החבור הנפלא הזה תורתן של ראשונים, וקבלו עליהם עבודתי החומרית כדי להקדיש את זמני לברר וללבן דברי הגאון. ומה גם רעייתי נות ביתי, רבת החיל, ונדיבת הלב מרת **שינא** תחי'.—שהרבתה כל ימיה לעבוד בעמל רב וזיעת אף להקל משאי בפרנסת ביתי ועוללי, והתענתה בכל אשר התענה נפשי ביום צר לי, וזכותה רב בהשלמת הסדר הקדוש הזה. עד"ש [נדרים דף נ'] „שלי ושלכם שלה היא". יאריך ה' ימיהם ושנותיהם בנעימים, ושלות השקט ועושר וכבוד ישפיעם.

וברכה לראש משביר.

לאלה אשר סייעו אותי בגמ"ח והשתתפו במפעל הקדוש בהוצאת הספר הזה לאור עולם. ישלם ה' פעלם, ותהי משכורתם שלמה מעם ה' אלקי ישראל עד אשר תחז בציון עינינו, בשוב ה' שבות עמו, וארמון על תלו ישב.

תכן הענינים

מפתח סידור התפלות והברכות.

כל החיבות והענינים המוקפים בהסגר או כוכב יעיין הקורא במקור הברכות נוסחתם של תלמידי רש"י ז"ל בספר הויטרי לפי הכתב יד משנת תתקס"ח, שמצאתי באוקספורד.

מודה אני, מה טובו, מי אנכי, ידיד נפש, אודה לאל, אדון עולם, יגדל. 38—כג
על נטילת ידים. כד
אשר יצר, אלוה נשמה וכל י"ד ברכות. וברכת התורה. כו—74
ברכת ציצית וסדר עטיפת טלית, וסדר הנחת תפילין. מא - 82
ברכת תפלין פרשת קדש והכ"י, עקדה, לעולם יהא אדם, פרשת כיור ועולה. 90—100
פרשת התמיד, קטרת וסדר המערכה. 104—108
אנא בכח, איזהו מקומן ר' ישמעאל, מזמור שיר חנוכת. נו—נח
ברוך שאמר הודו, מזמורים לשבת ויו"ט, פסוקי דזמרה וחצי קדיש. סט—פט
ברכו, ויוצר אור, אהבה רבה, ק"ש, ואמת ויציב. צד—קח
שמונה עשרה ברכות. 232—266
תפלה על בנים שיאריכו ימיהם, קבלת תענית, עצירת ורבוי גשמים. 266—קלד
וידוי, אל א"א אתה, אבינו מלכנו, והוא רחום, נפילת אפים. קמה—קנא
אל ארך אפים, פסוקי קריש קדושה ברכו ליחיד, בריך שמי', ויהי"ר. קנב - קנה
ה' ה' ורבש"ע לר"ה ויוכ"פ ולרגלים. 304
שמע ישראל, ועל הכל, לשבת ויו"ט. קנד
ובא לציון גואל. 310

תקון טעות

צ"ל יתגדל ויתקדש בצירי, וכרעותיה בדגש הכף. קדיש שלם 318

קדיש שלם וקדיש דרבנן, עלינו, שיר של יום, לדוד אורי, אני מאמין. 318—326
יהי"ר לנכנס לביהמ"ד. 326
הטבת חלום, כל סדר ברכת נהנין וברכות פרטיות, וברכה מעין ג', ובהמ"ז 336—360

תפלת ערבית נמצא בתפלת ליל שבת.

סדר ק"ש שעל המטה. 360—

מפתח הדינים הנחוצים שנעתקו מספר דרך החיים.

דין השכמת הבקר, נט"י שחרי', כוונת הברכו' יט—38
דיני הי"ד ברכות, ודיני ברכת התורה. 56—70
דין עטיפת טלית, טלית שאולה, מי החייבים בציצית, חוטין שנפסקו, לבישת ציצית, הנחת תפילין מקום ההנחה, זמן הנחת תפלין, מי הפטורין מתפלין. 76—78
דין פרשת התמיד. 104
להתפלל בצבור ובביהכנ"ס, דין פסוד"ז, זמן ק"ש, וזמן תפלת שחרית, דברים האסורים קודם תפלה, אם איחר לבוא לביהכנ"ס, קדיש בעשרה, מי ראוי להיות ש"ץ. 134—136
דין ברוך שאמר עד ישתבח, דין מזמור לתודה. עז.
דיני ישתבח וברכו. 174—פט
דיני ק"ש. 198—קו
דיני גאולת ותפלה, דין הכריעות, זכרנו, קדושה, אתה חוננתנו, עננו, טו"מ, המלך המשפט, נחם, יעלה ויבוא כריעה שבמודים, על הנסים, אלהי נצור, שלש הפסיעות, וחזרת התפלה. כל דין במקומו, מן לד 232—266
דין נפילת אפים. קמט.
דין למנצח יענך, ואני זאת בריתי, וקדיש תתקבל. 310—312
דין קדיש שאחר עלינו וקדיש יתום. קס—320
דין על הנסים בברהמ"ז, ואם שכח רצה ויעו"י בבהמ"ז. קעו—352
סדר תפלת מנחה וסדר ק"ש על המטה. 360

מפתחות לספר מערכי לב

בספר מערכי לב לא היתה כונתי רק לבאר הדברים הנוגעים בעניני אמונה ושרשיה, וכל חכם ומבין מדעתו ישמע ויוסיף לקח.

מודה אני, באוה"כ בכל דרכיך דעהו, כי הוא יתב' הקאמפאס מורה הדרך בנתיבות הנבוכות לצאת ממאפלי מבוכתו. 38
ביאוה"כ מה טובו. שם.
ביאוה"כ ואני ברוב חסדך ע פ הירושלמי. כ.
ביאוה"כ ואני בצדק אחזה פניך, כי הדל פותח שערי ארמין התמלה. 40
ביאור אדון עולם. כא.
והוא אלי, בביאור גדרי מידת הבטחון וסימניו. 42
יגדל, ביאור עניני, וענינים רבים מהתפלות ע"פ שלשת ערכי האמונה. כב.
הנו אדון עולם, הצלחת ישראל וכן אסונם אינן תלוים בטבעו של עולם. 44
ענין כוונת הברכות, ומוציא ש"ב לבטלה. כג.
ואתה עתיד לטלה, ביאור ע"פ ערכי האמונה. 49
ענין טהרת הנשמה, וביאור אמרם מן הבהמה להכות ב"א כוי וענין הקרבנות. כט.
ביאור ברכת אוזר ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה, מהו גבורתם ותפארתם. 60
ענין בקשת היהי רצון בתרגילנו בביאור יקר. לב.
ביאור נכון במ"ש רש"י על יהי"ר בתצילנו מעזי פנים. לד.
ביאור ברכת לעסוק בד"ת, ודבר נחמד בשם הגר"א עמ"ש נו"נ באמונה. לז

ביאור ברכת והערב. שם.
הערה בענין מעשה המצוי מכת"י הרשב"א
ז"ל לבני פרובינצא, דברים אמתים ונחמדים. 78—מא
וצונו. כו' לשעבד, אפשר לשעבד גם הכחות
הרעות לעבודת ה'. 82
באוה"כ כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. 92
כשם שכשם, ענין מדותיו של הקב"ה, וביאור
חתימת רופא חולי עמו ישראל. מז
לעולם יהא אדם. הוא כעין הצעה למה
שאחריו לבל יבטל ישותו בשקר. 94
ביאור אשרנו כו' וקדש את שמך על מקדישי
שמך בדברים נכבדים ויקרים. 96—נ.
ה' לבאות, ביאור הירושלמי. ושם טעות.
הדפוס וצ"ל „ה, לבאות עמנו". 106—נד
באוה"כ אתה סתר, דבר נחמד בשם האלשיך 108
ביאור אמרו השוב ומקובל ומרוצה. כו.
ענין יקר עמשה"כ ברלונך העמדת להררי עז, ומ"ש
גבה טורא בינייהו, הברים התלוים בשערה. 114
שרשי אמונה דברים נעלים ונכבדים מאד
בשרשי אמונת החדוש ההשגחה ויעוד העתיד
להסיר שאלות הפלוסופים, כפירת המינים,
ותרעימות החרדים, וביאור ברוך שאמר. 116—126
ביאור האותרים השונים בחתי' ברכה דב"ש. סט.
שיר התקוה לתחית ישראל לחזק לבב
אסירי תקוה, וביאור הודו לה'. 142=146
שיר ישועת ישראל וגאולתו תנחומות
לנשברי לב שלא יתיאשו מהגאולה, וביאור
שירו לה' שיר חדש. 146—148
כללים בסדר התפלה בביאו' יתר פסוקי הודו. 148—עז.
שיר הדרת התורה ומעלתה ענינים יקרים
במעלת התורה, וביאור פסוקי תורת ה' תמימה
כו' והרבה מאמרי רז"ל. עח—פא
באוה"כ צלת ה' לעולם תעמוד. 166
ביאור יקר ע"פ הללי נפשי את ה'. פה.
ענין קדושת ה' ויחודו ביאור מ"ש שלש
כתות מלאה"ש, ישוב על קו' היעב"ץ. צה—צו.
ישוב על קו' פורת יוסף על כאמור עושה
אורים גדולים. צו.
ענין תפלת הצבור ואהבת ישראל דברים
יקרים ונכוחים. 216
ענין טהרת המחשבה עלות נכבדות
מקדמונינו לכוין פי' המלות. קי
ענין הח"י ברכות בשם הכוזרי דברים נפלאים
ויקרים. 232
פי' נכבד בשם הגר"א מקאליש עמ"ש למען
שמו באהבה. קיז
במ"ש כשאמרו מחיה המתים רגש עלמא
ענין נפלא מהג"ל בכוונת התוס' שם 236
ביאור ברכת סלח לנו על חלופי הלשונות
והתוארים. קכא
ביאור ברכת רופא חולי עמו ישראל. בשם
הרב"ל 244
ביאור יקר לקישור ברכות האמצעיות בשם
הריב"ת. 250
ביאור אמרם הטוב כי לא כלו רחמיך
והמרחם כו' 256
שרשי מדת הבטחון ענינים יקרים מאד
בשם אבי מורי ז"ל וביאור פסוק ברוך
הגבר כו'. קנז—קנח
ביאור מ"ש כ"ד פותרי חלומות היו בירוש'
ענין נפלא בשם הגר"א מקאליש. 336
ענין ברכת הנהנין דברים נכבדים, ובאוה"כ
אל יתהלל חכם. 338
שחלק מחכמתו כו' ענין נכבד בשרשי נפשות
ישראל ע"פ הקדמת הרד"א. 340—קעד

מפתחות לספר מקור הברכות

כל חלופי הנוסחאות ימצאם הקורא על מקומם. והמפתחות האלה הם להעיר לעין הקורא על הדברים המחודשים, ואשר העיר המחבר עליהם.

מודה אני לא נזכר בכת"י לראשונים. 38
מה טובו והפסוק שאחריו נזכר ברע"ג
בסופו ובויטרי. כ.
אדון עולם ויגדל לא נמצא בכת"י הקדמונים.
גרסת וכל נוצר „יודה". כא—44
ישוב לטענת אבודרהם דהול"ל אברים חלולים. כו.
ביאור תיבת כסא כבודך וישוב לשון א"י
להתקים אפי' שעה א'. שם.
ישוב לקו' הב"ח שאומר רופא חולי. כז.
ביאור גרסת אדון כל הנשמות וטעם
המשמיטים זאת (49) [54]
ברך מחיה מתים במקום א"כ יצא, הנותן או
אשר נתן, תליא בפירושי הראשונים. שם
מישב נוסח שלא עשני גוי. טעם החולקים על
רס"ג דגרס שלא שמתני. 58
ישוב על קו' הב"י שהק' על האבודרהם מפני
שלא הי' דברי גאון לפניו. ל.
בטעם לשון המכין דלא כהרנ"ה. 60
טעם ברכת עוטר ישראל אע"פ שאין עטיפת
סודר נוהג בזמננו, טע' ברכת הנותן ליעף כח. 62
השגה על בעל ה"ל שאמר על היה"ר שרב
תקנו, כל הק' ברכות היו כזה"כ. לג.
לענין גרסת שתרגילני לשון יחיד, וגרסת אל
ישלט בי יצה"ר. 66
טעם הרע"ג דל"ג „לעמו ישראל". לד.
טעם שא"א ונאלהי נאלהנו, ע"פ הקדמת
הגר"א ז"ל. 70
אימתי נוסדה ברכת התורה. לו.
ביאור קושית הר"י אבוהב ותירוץ הד"מ
במה שמברך על מצות ציצית. 74
לשם יחוד לא נמצא בספרים עתיקים. שם
טעם שמברכין להתעטף ולא לכסות. שם
ישוב לקושית בעל אה"מ על המג"א לענין
אמירת קדיש והי' כ"י. 76
נוסח רבון העולמים נראה גם כן בירושלמי. 94
לענין גרסת „מה ישענו" ופירושו. 96
ק"ש של ר"ית יש לה מקורות מבבלי וירו'
ותנד"א. מב.
סדרה של ברה"ת לדעת הגאון והגר"א דכ"ה
אזיל לטעמו. 98
לענין קו' הט"ז בנוסח „שברא" וישוב לשון

„תרוס ומגביה" נ.
מתרץ קו' הנודע ביהודה מה שלא קבעו
פסוקי קרבן תמיד בשחרית. 100
מזמור שיר חנוכת, והפרשיות המובא בטור
ושאר התפלות שבסדורים לא נמצאו בכ"י. 106 ואל 114
סדרן של ברוך שאמר והודו. סט ואל עו
מן כ"ש עד יהי כבוד לא נמצאו פסוקים
בסדרי הגאונים. ע.
ביאור המס' סופרים ששגה בו בעל הגיון לב. עו.
טעמי פסוק והו"ר שא"א אותו בליל וביום
שבת, והנפ"מ שביניהם, ולענין אכרים ופדרים
אם דוחין את השבת. 152
ברע"ג ורס"ג לא נזכר אמירת מזמור לתודה
אך יש כת"י קדמונים לאומרם גם בשבת ויו"ט. עז.
מזמורי שבת ויו"ט לפי סדרי רע"ג ורס"ג. שם
נוסחת ברוך שאמר לרס"ג לימות החול
ונוסחתו לשבת. 54
סדר הקדמונים להתחיל בישתבח אחר „לשם
תפארתך" ותשובת קהל רומי ע"ז. 172
זמן תקנת ישתבח ונוסחתה. פח.
השמטות: בד"ה חי העולמים צ"ל: עמ"ש
במגן האלף סי' ע"ג אות ה'. בד"ה יתגדל,
אצל „ובשתדקדק" צ"ל: עיין מגה"א סי' כ"ח
אות ל"ו. ועיין עוד במקור הברכות דף קנ"ו
לענין קדיש.
„בשעה שישראל נכנסין ועונין יהא שמו
הגדול מבורך" הוא יהא ש"ר שאנו אומרים. שם
טעם שאומרים ביוצר ברחמיך הרבים רחם
עלינו. צד.
גרסת הגאון ורס"ג יוצר משרתים אשר
משרתיו כלי ואו, וע"ש עוד נוסחאות עתיקות. 188
בטעם שאומרים לאל ברוך בקמץ. צו.
בטעם שאומר „והאר" ואח"כ „ודבק" וטעם
השמטת תואר „גבור". צט. 198
ישוב דעת הגאון שאין להוסיף דבר, אחר
ה' ימלוך, וטעם מנהגנו לומר צור ישראל. קח.
נוסחת הספרדים והאשכנזים אנו ואנו דא"ח
ודלא כהיעב"ץ. שם
נוסח הקדושה לרס"ג ונוסח הרמב"ם. 238
אם „ימלוך" בכלל קדושה, [ועיין מגה"א ס"ה
אות ד'] ואם אמרו קדושה בכל יום. קכ.
נוסח אתה חוננתנו לתלמידי רש"י. טעם גרסת
„דעה בינה והשכל" וגרסת תב"ד. 240
נוסח רבינו סעדיה בברכות האמצעיות. 242
נוסח ענגו להרס"ג ונוסח הירושלמי. קכב.
נוסח ברך עלינו, ולענין גי' ושבענו מטובך,
וגי' בלמלשינים „אם לא ישובו לבריתך". קכד.
גי' „וכל המינים" „ותכניעם". פליטת „בית"
סופריהם, לעולם ולא נכוש, ישוב על קו' באר
חיים, גי' על ירושלים עירך, וטעם כל דברים אלו. 248
בסדר הגאון ליתא „וכסא דוד" בבונה ירו',
בשיטת ירו' ותוספתא לא הי' את צמח ברכה בפ"ע קכה
באור המ"ר „הוצא את צמח שתקנו אחריו"
מה ששגה בזה בעל ה"ל. 250.
קדמות תקון הח"י ברכות. קכו.
נוסח „ולתפלתם שעה", „ואשי ישראל", אי
קאי אשלפניו. 252
לענין גי' „עת" ערב ובקר, הטוב כי לא
„תמנו" „כי" מעולם קוינו לך. 256
לענין גי' „האל" הטוב, כי „באור" פניך,
וצ"ע שם על הרב המגיה. שם
השמטה בסיום על הנסים לחנוכה ופורים
צ"ל שגרסת הויטרי כת"י א לסיים: „כשם
שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן
הזה, כן עשה עמנו פלא ונסים בעת הזאת". שם
לענין חתימת עושה השלום, ומה ששגה בעל
עבו"י בפי' הטור. קל.
בישוב קו' החיד"א לענין הקורא לו ממזר
ושותק חושבין, ובענין יהיו לרצון קודם
ואחרי תחנונים, ואם לחתום תחנונים בברכה,
לענין שלום בימיני שלום בשמאלי.
וישוב קושית בעל עבו"י במה שאומר בתפלת
יחיד ואמרו אמן. קלא.
חיוב הוידוי לאחר י"ח, ונוסח אל מלך יושב
של רבינו סעדיה. קמה.
זמן תקנת והו"ר לשני וחמשי. קמז.
אמירת ויאמר דוד אל גד לא נמצא בשום
כת"י. אי יש להסמיך נפ"א לי"ח, נוסח
נפ"א לרס"ג 298.
מקור נפ"א, פזמון שומר ישראל לא נמצא
בכת"י העתיקים. 300.
מנהג ונוסח נפ"א לאנשי רומי. קנא.
נוסחות אל א"א לש"ץ ולקהל וטעם חלוף
ענינם. קנב.
דבר נחמד בשם הרח"ו בסיום „ע"פ ה' ביד
משה" שאין לומר „על בר אלהין סמיכנא". 306.
טעם נוסח הגומל לחייבים, מקור מנהג
הגבהת ס"ת. 308.
יהי"ר מלפני א"ש נזכר ברע"ג שאומרו ג"כ
בר"ח, טעם ברכת המלך. קנה.
תיבת „קאים" לא נמצא ברע"ג ורס"ג, ישוב
קו' עבו"י על אמירת עושה שלום בקדיש. קנו.
לענין אין כאלהינו [עיין מגה"א קס"ה ט]
עלינו והקדיש שעליו לא נמצא לקדמונים.
זמן תקנת שבח של עלינו. קס.
אמירת פסוקי אל תירא לא נמצא בכ"י,
מקורי השיר של יום. קסא.
פסוקים שאומר החולם בהטבת חלום ליתא
בגמ' אלא המטיבים אומרים אותם. 336.
סדר פדיון כרם רבעי, וטעות סופר
באבודרהם. 340.
בברכת על כיסוי דם לרס"ג ליתא תיבת
„בעפר", ולא תיבת „מן העיסה" בברכת
להפריש חלה. 348
מה ששגה בעל ה"ל בתפיסתו על המג"א
לענין הש לן ונברך. 350.
„ב"ה וב"ש ושארי פסוקים ליתא בנוסח
הגאון, וכן ל"ג „וכבר שעה" קעו.
בברכת ב"י השמיט תיבת ברחמיו, והשמיט
„לעולם אל יחסרנו" וטעמו בזה. 356.
נוסח קצר מברכת המזון לרס"ג יקר מאד,
ומקור נוסח הקצר המובא בד"מ. שם.
תפלת האורח בעד בעל הבית מנוסח הגמרא,
ונוסח רס"ג. קפ—360

תכן הענינים

מפתח המשכים בסדר רב עמרם.

סדר ברכת השחר

צד כד עמוד ב'. עד כ"ח ע"ב. 52. כח. לא. 68. לה. לו. 72. לח. מב. עד מה. נא. עד נב. נח. 110.

תפלת רבינו סעדיה גאון.

מן צד סד. עד סז.

סדר פסוקי דזמרה.

138. 140. עא. עב. 154. פד. 168. 178.

סדר ק"ש וברכותיה.

צ. עד 186. 192. עד 196. ק. עד 210. 222.

סדר תפלת י"ח.

קיב עד קטז. 234. קיט. 242. קכג. 246. קכז. קכח. 260. 262. עד קלג. 268. עד קלט.

סדר תפלת הצבור. קלט. עד 288.

סדר נפילת אפים וקדושא דסדרא.

קנ. 302. 316. קנט. קסד. עד 332.

סדר מעמדות. 332. עד קסח.

הלכות סעודה. קעא. עד קעג. קעה. עד קפז.

סדר תפלת המנחה. קפז. עד 380.

סדר תפלת ערבית 380 עד 386.

סדר ק"ש שעל המטה. 386 עד קצז.

סדר שני וחמישי וקה"ת. קצז עד ר.

מפתח דברים אחדים (בתולדות הגאונים).

זמן נשיאותו של רב עמרם גאון. 6—ד.
א"א להגביל שנות הגאונים לשנות היצירה רק לזמן וערך קרוב. שם
סדרי ההנהגה, והתוארים שנהגו בדורותיהם. שם
סדר ישיבתם לפי ערך מעלתם, ביאור בתפלת יקום פורקן. ה ז
גדולתם בתורה, זמן רב נטרונאי שכתב התלמוד בע"פ, ענין ת"ר סדרים. ז—18
ביאור מאמרם „אחרונים כפתחו של היכל". אם ראשונים כמלאכים כו'. 14
סדר תפלות ששלח הגאון ר"ע לספרד. 20—18
הגאונים שזכרם ר"ע בסדרו, זמן נשיאותם. 24—20
חלופי נוסחות התפלה ענינם וסבתם, מה שנאמר בטעות להגאון החס"ם בתשו'. 32—24

מפתחות לשנוי הנוסחאות.

כל חלופי הנוסחאות שבין כת"י אוקספורד לכת"י בריטיש מועטים או שאר כת"י ימצאם הקורא על מקומם. וכאן נרשמו המקומות לנוסחת רבינו סעדיה או הערה מחודשת.

לענין רב אמת דייקא דבבא [ועיין בדברים אחדים לד 22. כד ע"ב
בתפלת רס"ג, רמז שם שאמונת מציאת האל טבועה בנפש כל איש. 128
באוה"כ אל יתפלל אדם, לרס"ג. סו.
שאין לומר קדיש על תפלות שתקן רס"ג. כ"כ בס' פאר הדור להרמב"ם. סז
נוסח ב"ש וישתבח לרב סעדיה גאון. .154
רס"ג ל"ג ביהי כבוד רק ויאמרו בגוים ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך. סד.
בסדור אה"ק ובויטרי נמצאים אשרי הרבה, אך התוס' חולקים ע"ז. שם
נוסח קדיש לרס"ג. 184
נוסח וסדר יוצר לרס"ג וסדר יוצר ליחיד, 194
נוסח ברכה שניה לרבינו סעדיה. צח.
גרסת השאלתות כל הקורא ק"ש כו' אפי' נתחייב גז"ד של גיהנם מצננין לו. 208
חתימת או"י לרס"ג. 222
נוסח „ומשען לאביונים" ואתה קדוש לרס"ג. קיט.
נוסח ברכות אמצעיות וג' אחרונות לרס"ג. 242
נוסח קדושה דסדרא לרס"ג. קנט.
בריך רחמנא דיהבך לן, אינו חובה לאחר לברך, אלא שהאוכל נפטר מלאודויי. קעד.
נוסח רבינו סעדיה בברכת התורה. .368
נוסח אמת ואמונה לרס"ג. .382

מפתחות ספר מגן האלף.

סימן א אות ג. ישוב תמיהת הר"ש הורוין על הנוב"י. 50
ד' להשוות עדות הב"י הסותרת דברי הגאון. שם
ישוב קושית הב"י ברונא. .52
ח. בענין הברכות שיש עם ה"א ולפעמים בלי ה"א, וביאור נכון בגמ' בברכת המוציא. כח—לה.
יא, ישוב לדברי הגאון לענין מתיר אסורים וצ"ע לדברי השב"ל. לה לו.
יב, בענין מה שמברכין לפעמים בעל ולפעמים בלמ"ד, ולענין ברכה והערב. לו. 72
יד, לענין חתימת המלמד תורה וביאור דברי מס' סופרים פי"ג. 72—לח.
טו, ישוב לקו' הב"ח לענין פ' קרבנות. שם
יז, בענין תשלומי מאה ברכות והא אין באלהינו חשיב תשלומין. מב.
יט, ישוב קושיות תמיהות ע"י גרסת הגאון „יאלא בור מאי מברך". מג.
כ, טעם הרע"ג מה שמקדים הנחת תפלין

לצילית. שם.
כא, באורים נכונים במחלוקת הגאונים אם יברך גם על שע"ר בלא שח בנתים. 86—מה.
כב, לענין פושט טליתו אם יברך שנית וענין כסות מיוחד ליום ולילה. שם
ענין איעבורי דרעא אטוטפתא. שם
כו, לענין ק"ש דרי"ח, ואם יקרא בלא ברכות ובלא תפלין כשעובר ז"ק. 102—נב.
כז, אם לחתום בשם בברכת אתה הוא. שם
כח, אם יש להוסיף לדעת הרע"ג פרשיות זולת משנה דאיזהו מקומן. ורי"ש נה.
כט, ביאור גרסת הגאון למדרש א"ל לברך. 110.שם
סימן ע' פסוקי דזמרה אות א', מהו חזן, ש"ץ, ויורד לפני התיבה. 133
או' ב. לענין ברכה דברוך שאמר, ואימת נסדר פסוד"ז. טעם מה שהוסיפו הגאונים ברכות. גרסת אשר לג אגוז בג"ע. 140 - עא.
ג, לענין גרסת האל המלך הקדוש, והאל הרב ריבנו. עב.
ד, לענין גרסת רוב ההודאות. 154
ו. לענין הוספת תהלת ה׳ ידבר פי, ונפ"מ בין טעם הגאון לטעם האשכול. פד.
יו"ד. בפי' דברי רש"י שכ' דפסוד"ז הם כ׳ מזמורים. 168
יב, א"צ עמידה אלא לדבר שבקדושה, והחזן יעמוד בישתבח. 178
יד, אין לדבר בין ישתבח ליוצר, וצ"ע בדברי הויטרי שכ׳ לעטוף בטלית, אחרי אז ישיר. צ.
סימן טו סדר ק"ש וברכותיה א׳. ביאור דברי הגאון לענין התחלת ז"ק. שם
ב, ביאור דבריו דסבר דאחר שתי שעות הוא סוף ז"ק. 180
ג, ישוב דברי גאון לענין קורא בעונתה דשקיל אגרא טפי. צא.
ד, ביאור נכון בדברי גאון לענין תלמידים דיתבי וגרסי. 184
ה, לענין קו׳ הד"מ אם מפסיקין קודם קדיש קדיש זה על מה קאי. שם
ביאור דברי פרדס שכ׳ לא ראוי לומר ישתבח בפיהם. צג.
ח, טעם הגאון שלא הזכיר שגם הש"ץ אומר ברוך ה׳ המבורך. שם
יב, נוסח קדושה ליחיד, ביאור נכון בדברי הגאונים שאין היחיד אומר קדושה. צז—צח.
יג, אי אומרים אה"ר או א"ע תליא בחלופי גרסות בגמרא. צח.
טו, ביאור דברי גאון שלא הזכיר טעמא דלא לשויה ערקי. ק.
טז, ביאור נכון בדברי גאון שאין לקבל עומ"ש בעמידה. קא.
יז, ביאור דבריו לענין מה שפסק כב"ש לענין אכל ושכח ולא ברך. 202
כא, במחלוקת הגאונים לענין ציצית של פשתן בסדין של פשתן. קב.
כב, ביאור קושית המנהיג על טעמו של גאון לענין ק"ש בכל לשון. 206
כג, בין אלהיכם לאו"י אם דינו כבין הפרקים או לאו יפסיק כלל. קד.
לב, טעם הטור שהביא בשם רבינו ולא בשם המדרש דלשויה כפרוזדגמא חדתא. קה.
לג, ביאור דברי גאון שכ׳ מאן דשני שלא לקרות כשיכה נקרא הדיוט. שם
לד, נראה לדעתו שבין ויאמר לאו"י לא יפסיק אפי׳ בשתיקה. 210
לו, יהא ש"ר מברך הוא תרגום של בשכמל"ו. שם
סימן ל׳. תפלת י"ח. א, טעם הגאון שכ׳ שלא יפסיק אחר או"י משיב לעמוד מתוך ד"ת. קיב.
ב, והטוב בעיניך שביתי בסמך גאו"ת. דבר יקר בשם ר׳ אבלי. 224
ה, גרסת הגאון א"א דברים אחר או"י כדי שיסמך גאו"ת. 226
ו, טעם הפוסקים שהשמיטו הא דמפיק מגן בשעת גאוה. שם
ז, בענין שצריך לכנס שיעור שני פתחים ולפנים מב׳ דלתות. קיד.
ח׳ טעם הגאון שלא הביא הך דמן האגף ולפנים. 228
ט, ביאור דבריו שכ׳ אפי׳ פניו לביהכנ"ס. שם
יו"ד, ביאור מ"ש ומקשינן ומפרקינן והדר תו מקשינן ומפרקינן. שם
יב, נראה דעת הגאון שיהי׳ לאדם מקום מיוחד גם בביהכנ"ס דלא כתר"י. שם
יג, ביאור אמרם כשמת אומרים לו אי חסיד אי עניו. שם
יד, ישוב לקו׳ הצל"ח ע"י גרסתו של גאון, 230
טו, ישוב לדברי גאון בענין שכ׳ להסב פניס אל הכותל. שם
יז, ישוב קו׳ המהרש"א ע"י גרסתו של גאון. קטז.
כב, ישוב כל קו׳ הרא"ש על רבינו דס"ל שאין יחיד מזכיר מה"ר במוסף דשע"ל, 234
כו, דעת הגאון להזכיר טו"מ בז׳ מרחשון במקומות שצריכין גשמים, קכג.
כז, בפירוש דברי הגר"א במ"ש לומר וכל הרשעה דלא כהמפרש שם, 246
לא, גרסת הגאון לענין כורע בהודאה תחלה וסוף, קכח.
לה, ישוב תמיהות רבות במ"ש ומה ראו לומר כו׳, 260
לו, אם ירושלים נבנית קודם קבוץ גליות, וישו׳ קו׳ בעל פתיל תכלת ואה"ח, 262
לט, נראה דעת הגאון לאסור השמעת קול בצבור אפי׳ בר"ה ויו"כ, 268
מ, כמה שהשמיט מ"ש כאן במספק לאונסו, שם
מג, ישו׳ קו׳ הצל"ת ע"י גרסתו של גאון, 270
מד, כי מצלי בצבור אין להקדים תפלתו לתפלתם, 270
השמטת הדפוס שם, מ"ש בגמ׳ „ר׳ הויא תלא ולא אתי לפרקא דר"י א"ל אביי מ"ט לא טעים מר ואתי א"ל דאמר ר"ה אסור שיטעום קודם תפלת מוספין, א"ל איבעי לך לצלויי מוספין ביחיד ולטעום ולמיתי, א"ל דאר"י אסור להקדים תפלתו לתפלת הצבור א"ל לאו אתמר עלה א"ר אבא בצבור שנו". 270

אוי מה, חוץ לד"א שרי לישב נגד המתפלל לדעת
הגאון, ישו' לדברי רה"ג שאם עוסק
בתפלה שרי אפי' בתוך ד"א. שם
מו, ביאור דבריו במ"ש אסור למיקם בדוכתא
דמדליא, כגון ע"ג כסא כו'. קלו.
מט, ביאור נפלא בדברי גאון התמוהים בענין
ג' פסיעות. 272
נ, בענין השתחוה על הרלפה ופשוט יו"ר
ויבו' קו' הט"א. קלז.
נה, ביאור נכון במ"ש הגאון ולא ליעבד
כזרנוקא. קלח.
נח, ביאור דברי גמ' לענין טעה בברכת
המינים. הלט.
סימן נו, סדר תפלת הצבור אות ב, מקור
הקדושות השונות. 278
ג, שלא לקרות ק"ש גזרו ב"פ. בזמנו של
יוזגדר בפרס. ובזמן הרקליוס בא"י. קמ.
ד, בן י"ג ויום א' אם רשאי להיות ש"ץ
באקראי. 280
ו, נראה דעת הגאון דלרוף עשרה לתפלה
חמיר מלרוף לזמון. קמא.
ז' ביאור מ"ש ט' וארון מלטרפין ומ"ש שניס
ושבת. 282
סימן ס"א. סדר נשיאת כפים. ב, שלא
לעלות בסנדל, נפ"מ בין הטעמים שבגמ'. 284
ד, ישו' על קו' המנהיג על רבינו שש"ץ
אומר ושמו את שמי. קמג.
ו, טעם לדעת הגאון שלא לומר בברכה
"בקדושתו של אהרן". שם
ז, טעם הגאון במה שאומר "שתהא הברכה
זו כפרה לנו". שם
ח, נראה לדעתו דסגי לכהן לקוס מקמי
דמטי ש"ץ למודים, דיוקי לדעת הפר"ח,
ביאור בספרי בשם הגר"א מקאליש ודיחוי לקו'. 286
יא, אימתי אומר שים שלום וש"ר, ויבוב לנוסחת
רבש"ע. 288
סימן ס"ה. סדר נפ"א. ג. בסדר רס"ג
ליתא ללמנלת יענך. 302
ד, ענין קדושא דסדרא ואימתי נתקנה. בשם
רב האי. אם ימלוך שייך לקדושה. 316
ה, גרסת הגאון לומר מתחלה מי כאלהינו
ואח"כ אין כאלהינו. קנט.
ז, ישו' קושית מהר"ס אלשיך על רבינו
שכתב שביל לא הי' אלא בבקר. קסד.
ט, ישו' לקו' הרש"א שלא אמרו ערב דלמתר
מי ידע. 328
י, ישו' על קו' הרב יעב"ץ במ"ש אלא עלמא
אמאי מקיים. קסח.
יא, אין כל תיבה ואות מתורתנו שאין שם
המפורש יוצא ממנה. ש"ל בשם הגאונים. שם.
יב, ביאור במ"ש אם אומר קדושא דסדרא
אם קורא. או אם אינו קורא. 330
יג, ביאור לדברי המס' סופרים אם יאמר
חזן ברכו בשביל יחיד. קסו.

להסיר תלונות היעב"ץ על מסדר המעמדות. 332
סימן ע' הלכות סעודה ב. יישוב גמ'
תמוה וקו' התוס'. קעא.
ז, לברך על מים בתוך הסעודה דלא כר"ת. 344
ח, פירושי בורא נפ"ר, והנפ"מ שביניהם. שם.
ט, ביאור נכון בענין חנקתו אומלא. קעג.
יוד, הנפ"מ בין מלוה לחובה ומה דק'
מדידיה אדידיה. קעה.
יא, תשבא שמא ילאו מים חוץ לפרק. 356
יב נראה בדעתו לאסור קינסא. שם.
יג החילוק בשניהם סופרים בין המוליא
לברהמ"ז. שם.
טו, ישוב לפירש"י שכתב בושם מלשון כי
בושש רכבו. קעט.
טז, אם שח קודש שבלע הפרוסה. 358
יז, ביאור דבריו באם שח קודם שטעם. שם.
יט, טעם רבינו שלא הזכיר שמתחילין מהקטון קפא.
כ, ישוב נכון לענין מ"ש וימזגנו מלא. שם.
כב, אם יאמר המברך ובטובו חיינו. שם.
כג, ביאור נכון לענין שלא יברך בשם אלא
בעשרה. שם.
כד, ביאור יקר לענין מ"ש ברכה בלמ"ד
לא אשכחן. קפב.
כז, ביאור במ"ש "בנתמה לי ולא נכוש
הוא זה ובשבת נאמרי". קפג.
כט. ביאור מ"ש ועונה אמן [על בונה ירו']
מה שהוכיח מרב נטרונאי. 366
לה, ביאור ראייתו דמברך על בזית מרתב"א. קפה.
לו, ביאור מ"ש ותו מפרשינן לה על אינש
דעלמא. 370
לח, כלל כוונת האמנים. שם.
מ, באור דברים של מאי אמן, אל, מלך, נאמן. שם.
סימן פד, סדר מנחה. א' ביאור דבריו
לענין נט"י לתפלת מנחה קפז.
ב' ביאור מ"ש ואע"פ שעובר זמן מנחה. 374
ד, שש"ץ חוזר כל התפלה במנחה קפח.
ו, החזן לא יתחיל במנחה אלא מאשי ישראל
ויאמר שלום רב. שם.
ז. נראה לפי גרסתו דבלהי ס"ל דק"ש דרבנן. 376
ח, דעת הגאון דבודאי התפלל בעי תידוש. קפט.
ט, יתקור בדין מי שא"י להתפלל במהירות
במו הלבור ולא יגמור עד שיגיע לקדושה
אם יתפלל עמהם. שם.
י, לענין שומע בעונה לענין קדיש ואיש"ר. קצ.
סי' ל'. סדר ת"ע. ב'. ישוב נכון לדברי ר"א הגדול. קצא.
ה'. ביאור נכון בתוס' לענין סמיכות גאול"ת. קצב.
סי' ל"ד. סדר ק"ש שעל המטה. א, ישוב
למ"ש לברך "לקרות ק"ש". 386
סי' ל"ז. סדר שני וחמישי א. במספר י"ג מדות. 394
ב, ביאור גרסתו "שאנו עזי פנים" קצח.
ח ביאור מ"ש יהיב ספרא כו' אינש נהיגי. 398
יא לענין לאמר פסוד"ז אחר תפלה. 400
יב ביאור דבריו לענין תהלה לדוד ויענך. שם.

ענין הספר.

הסדר הזה היוצא עתה לאור הדפוס מתוקן לפי **נוסח אשכנז** הרגיל עם כל הענינים המצורפים לסדור תפלה הנהוג בישראל, למען יתפלל כל איש מתוכו וישפוך שיחו לפני האלהים. וזאת אשר נוסף עליו, סגולה יקרה שלא זכינו אליה עוד מהרבה מאות בשנים, הוא **סדר רב עמרם גאון** ראש גאוני בבל, שסדרה בישיבת מחסיא היא סורא לפני אלף ושלשים ושתים שנה מזמננו זה. וישלחה לתפוצת הגולה. **והיא סדר ונוסח התפלה לפי מקורו ומבועו הראשון.**

הגאון הקדמון הזה, אזן וחקר נוסחי התפלות ועיקרי ההלכות והמנהגים ע"פ מנהגי שתי הישיבות סורא ופומבדיתא, שיסדו אותן הגאונים ורבנן סבוראי לפי מה שקבלו מרבנן דאמוראי חכמי התלמודים, שהתפללו דור אחר דור בבית מדרשם של רבינא ורב אשי וישבו על כסאם, ולפניהם נגלו כל תעלומות דעותיהם ומנהגיהם. אור המופלא והגנוז הזה היה נמצא עוד בכת"י אצל רבותינו הראשונים הרי"ף רש"י ורמב"ם וכל חכמי הצרפתים עד זמנו של רבינו יעקב בעל הטורים, ולפיהו יסדו רוב מנהגיהם, ועל פיהם נפוצו אלפי העתקות של סדרי תפלות בישראל, ומאז הימים נסתם חזיונו האורגינלי, ולא נשארו רק אחדים בביבליותיקות היותר גדולות בעולם.

ועליך הקורא לדעת, כי דברי הגאון ככל פסקי הגאונים הקדמונים, פנינים יקרים הם, ומרגליות טובות צפונות בהם, שטוחות ומונחות בכל סעיף מדבריהם למתבונן עליהם, אכן כאבנים יקרות במעבה האדמה בטרם ינקו אותן מהעפרורית שעליהן, והחלודה שעלתה ברבות השנים, אשר לא יודעו לאיש מערכן וטובן, כן כל דברי הגאונים הראשונים שנדפסו בחוברות מקוטעות מבלי ביאור והגה"ה מדויקת, נשארו כספר החתום גם לפני יודעי תורה, ולא נודע ערכן מפני מאפל השיבושים ע"י העתקות שונות, ושני העת אשר אכלום, וכן היה גורל הגאון הקדמון הזה, אשר נדפס סדרו לפני חמשים שנה מזמננו זה והעתיקוהו מבלי באור והגה"ה, מכת"י א' מאוחר שמצאו, ומקומות רבות מדבריו נשארו כחדה סתומה לפנינו, מאז אשר נסתם חזיונו האורגינלי מזמנו של רבינו בעל הטורים והלאה.

וגלל זאת עמסתי עלי את העבודה להעתיקו אות באות מאוצה"ם הגדול אשר באיקספורד באנגליא מכת"י קלף [מסומן Opp. 28] וחלקתי אותו בסימנים בחלק הראשון ובחלק השני, והגהתיו בע"ה הגה"ה מדויקת מתוך הרבה ספרים כת"י, וראיתי לעמוד גם על חקרי דבריו בביאור ההלכה משני התלמודים

התלמודים והפוסקים הראשונים והאחרונים, ואידה לה׳ חסדו אשר זכני בהמטמון הזה, בפניני אמרותיו של הגאון ז״ל כי דברי אלהים חיים המה, הדברים שנתנו למשה מסיני, ומלאני לבי ללטשם ולמצוא מקורם ולגלות טובם וזהרם, וראיתי כי יפתחו לפנינו מאורות חדשים מזהירי עין ומפליאי לב על כל קוץ וסעיף מדבריו ורמיזותיו, ויהיו למקורות להבאים אחרי, אשר ישאבו ממעין הטהור הלזה לגלות אור האמתי ממהבואו אשר יענדוהו עטרות לראשם, וכבר הפליגו חכמי לב ויודעי תורה לאמר על הספר: כי לא בא עוד כבושם הזה מזמן רב בישראל, והכירו את אור האמת הפשוט, בחדשות לא שערום, בכל סעיף מדבריו. אך לא אעשה שקר בנפשי, וידעתי, כי לא בחכמתי כי נבונותי עשיתי זאת, וכל מה שכתבתי אינו אלא להתלמד ולהבין בכבוד האמת המזהיר ומפלש לו נתיב מתוך תורתו של רבינו הגאון ז״ל, ולא מלבי הוצאתי, ועז״נ [משלי י״ג] „יש מתעשר ואין כל״, כמוצא פנינים על גבול נחלתו שאינו חסר אך להפרם וללטשם, שלא ישתכחו בעליו בם כי בחכמתם עשו חיל.

ואלו המה הכתבי ידות העתיקים והשונים שהיו לפני בהגהת הספר הזה:

א.) **סדר רב עמרם.** כתב יד החברוני מספרי הרב ר״י ביבאש שנעתק ממנו בדפוס שנת תרכ״ה ע״י הרב ר״נ קורניל בווארשוי, ונמכר אח״ז לאוצה״ס בבריטיש מוזעאום בלונדון, והשגתי עצם הכת״י ההוא, והגהתי גם אותו פעמים רבות אות באות, וכל החלופים שבינו לבין הכת״י האוקספורדי שלפנינו הצבתי לבדנה בשינוי הנוסחאות וההגהות, ומצאתי בם הרבה דברים מועילים להגהת הכת״י שלפנינו. אך לעומת זאת חסרו שם הרבה סעיפים וגם עלים שלמים, והקורא ימצאם פה בסדר הזה לפנינו, גם שגיאות וטעיות רבות נמצאו שם שהגיהם הסופר והמעתיק בפנים הספר, וקלקל במקום שחשב לתקן, והמו״ל לא היו עתותיו בידו לעמוד על השגיאות הללו, כמו שהתנצל בעצמו ואמר: שלבקורת כזו עם כל השינוים הבאים בספרי הפוסקים צריך דעת צלולה והרבה ספרים ומחזורים עתיקים, וביחוד המחזור ויטרי שלא היה בידו, ועל כיו״ב כתב הרב שד״ל בחק׳ לספר הדיואן כי להדפים כת״י בלי פירוש טוב ממנו הנפל, ועובר על לפני עור, כי נותן מקום מכשול לסלף דברי הצדיק, ליחס לו דברים רחוקים מכוונתו, ומתנגדים למחשבותיו.

ב.) **חלק מסדר ר״ע שהובא מהגניזה ממצרים.** והוא בכת״י קלף בעיר אוקספורד.

ג.) **חלופי הנוסחאות.** שהגיהם הפראפ׳ מארקס מתוך סדר ר״ע כת״י האמיריקני שנמצא באוצר הספרים הגדול להאדון זולצבערגר.

ד.) **סדר רבינו סעדיה גאון,** הנמצא עוד בכת״י קלף בבודליא״ני

שם

שם באוקספורד [מסומן Hund 448] כתוב באותיות אשוריות ומתורגם ערבית, והוא אוצר נפלא ועתיק מאד, לא ראה עוד אור הדפוס, העתקתי ממנו כל החלופים בנוסחאות שבינו לסדר ר"ע, והקורא ימצאם כלם בשינוי הנוסחאות או בביאורי מגן האלף, וכן העתקתי ממנו שתי התפלות של הגאון הנז' המהוללות בפי הרב אבן עזרא, ואמר עליהם „שלא חבר עוד שום מחבר כמוהם", ונפלאות הן במבטאן ובהגיונן.

ה.] **מחזור ויטרי** כתב יד קלף באוקספורד, חברו רבינו שמחה אחד מתלמידי רש"י ז"ל, והוא האורגינל המקורי או קרוב למקורי, אוצר נכבד ונפלא, נכתב שנת ד' אלפים תתקס"ח, ובו מובאים רוב דברי הסדר שלפנינו, והעתקתי מתוכו כל נוסחי התפלות שבו, המשתוות לנוסח אשכנז הנהוג.

ו.] **מחזור ויטרי כת"י לונדוני** בבריטיש מוזעאום, נדפס אח"ז ע"י מקיצי נרדמים בהגהות הג"ר שמעון הורויץ, והוא שונה כמעט לגמרי מהויטרי כת"י האוקספורדי שלא הי' למראה עיני המו"ל.

ז.] **ספר הסדרים** כת"י, והוא סדרו של רש"י ז"ל, נעתק מתוך כתבי ידות של הרשחז"ה ובו מובאים הרבה מדברי רבינו הגאון ז"ל.

ח.] **כתבי יד** מסדורים שונים שהיו לפני באוקספורד, ואהשוב העקריים מהם שנעזרתי על ידם, והם: **סדור ארץ הקדושה.** [מסומן Uri 299] וע"פ הרוב משתוה לנוסחות הבבליים, **סדור אריענט.** [Or. 98] **סדור קטלוניא.** [Or. 24] **סדור אשכנז** כת"י עתיק מאד [723.] ועוד סדורים כת"י אשר יארך לפורטם.

ואלו המה הספרים שנעזרתי מהם בהגהת הספר הזה:

א) **תשובות גאונים קדמונים**, שנדפסו בעיר ברלין שנת תר"ח, ב.) **תשובות הגאונים**, שנדפסו בליק שנת תרכ"ד, ג.) **תשובות הגאונים**, שנמצאו בכת"י אצל הרב רמ"י מיוחס ונדפסו תחת השם „**שערי תשובה**", ד.) **תשובות הגאונים**, שנמצאו בתוך הגניזה במצרים ויצאו עתה לאור ע"י הפראפ' גינצבורג, ה.) **נוסחאות עתיקות**, שהעתיקן הרב ר' נתן קורניל ז"ל מתוך ש"ס ישן שהובא ממצרים, והדפיסן בספרו בית נתן, ולפי מה שישער שם הרב הנ"ל היא הש"ס והגוילים הנזכר ברמב"ם פט"ו מהל' מלוה שאמר שם שנכתבו כחמש מאות שנה לפני זמנו. ו.) **הלכות הרב ר' יצחק אבן גיאות**, הי בזמנו של הרי"ף ז"ל, והם על דיני התפלות והמועדות, ונזכר בם הרבה מדברי רבינו הגאון ז"ל, ז.) **ספר העתים**, להנשיא רבינו יהודא בן ברזילי ברצלוני בזמנו של הרי"ף ז"ל, והתוס' סוף פרק ב' דמס' ברכות מזכירים אותו, וכן הרשב"א והרא"ש שמעתתיה מבדרן בפומייהו, והרבה מדברי רבנו הגאון מובאים בו, ח.) **ספר האורה**,

המיוחס

המיוחס לרש"י ז"ל, כת"י הנדפס ע"י הר"ש באבער ז"ל, ט.) **ספר הפרדס**, לרש"י ז"ל. ודברי רבינו הגאון מובאים בם, י.) **ספר האשכול**, לר' אברהם חותנו של הראב"ד ז"ל, יא.) **ספר אור זרוע הגדול**, לרבינו ר' יצחק מוינ"א, יב.) **ספר אורחות חיים**, לר' אהרן הכהן מלוני"ל, בן זמנו של רבינו ירוחם, אשר הכלבו מעתיק תמיד ממנו, יג.) **ספר המנהיג**, לרבינו ר' אברהם בר נתן אבן הירחי, חי בזמנו של הרמב"ם בשנת תתקס"ד לאלף החמישי, והוא ספר יקר ערך, ועמד על שרשי המנהגים במקומות שונים, יד.) **ספר שבלי לקט השלם**, לרבינו צדקיה בן ר' אברהם הרופא, בזמנו של הר"מ מרוטנבורג, חי בראשית המאה הראשונה לאלף הזה, מדבר ברחבה ביסודי התפלות והמנהגות ומובאים בו כל פסקי הגאונים, טו.) **ספר האבודרהם**, לר' דוד בר יוסף אבודרהם, בזמנו של רבינו ר' יעקב בעל הטורים, והוא האחרון בזמן אשר אסף וקבץ כל מנהגי התפלות והנוסחאות והביא כל דברי הגאונים שקדמוהו, וזולת זאת היו בידי הרבה סדורים נדפסים כמו **מחזור ברצילוני**, שנדפס שנת 'ע'ז'ר ע"י ר' משה שונציני, **סדור ספרד**, דפוס ויניציאה שנדפס ע"י ר' דניאל זאניטו שנת 'מ'ש'י'ה, **ספר התכאליל** סדור תימן, וכל הסדרים הנזכרים פה, גם אחדים מתנדפסים לא היו בידי הרב ר' יצחק המכונה ד"ר בעהר, בעבודתו בסדור עבודת ישראל להיות נעזר על ידם, וגם כי הרבה עצה והגדיל תושיה בספרו הנ"ל לעמוד על נוסחאות התפלה ולדקדק אחריהם, לא היו בידו ספרים עתיקים כאלו שלפנינו שהיו למראה עיני, ולא ראה סדר רבינו בכת"י שלפנינו, ולא סדרו של הגאון רס"ג, ולא הויטרי מכת"י אוקספורד שהיה בידינו, והם אבני הפינה לכל הנוסחאות, ולא לקטם אלא ממה שהיו בידו מסדורים שונים, אשר העתיקים שבהם נכתבו שנת ס"ו ושנת ת"מ לאלף הזה, ועליהם בלבד א"א להציב יסוד מוסד, וכאשר נגלו לפני בעז"ה גנזי אוצרות כתבי ידות האלו, וחשפתי תעלומתן להעתיק מתוכן ולהשלימן על סדר רבינו הגאון, ולברר מתוכן הנוסחא הישרה, נוכל בצדק לכנות את הסדר שלפנינו בשם:

„סדר רב עמרם השלם".

כן ראיתי ונתון אל לבי לבאר דברי רבינו ע"פ סוגיות התלמוד ומערכות הפוסקים הראשונים אשר עמלו להבין ולפרש את דברי רבינו הגאון ז"ל, ולא הנחתי אותו כספר החתום מבלי ביאור מדעי מה שפירשו בו הראשונים ז"ל, ועמלתי הרבה לבאר דבריהם ודברי רבינו ז"ל אשר יראו לנו דרכה של תורה באור האמת לאמתו בענינים הרבה בש"ס ופוסקים, וכל חרד לדבר ה' יוכל לקבוע בו סדרו ללמוד מתוכו מדי יום ביומו, ולקיים בזה

מצות

מצות למוד תורה, וינעם עליו צחות לשון הגאון ממקורו הראשון אשר בש״ס, כדרך שלומדים בספר האלפסי ז״ל, ונזהרתי מאד מלהטות הצדה בפלפולים רחוקים, או במה שאינו נוגע לענין הסבר כונתו של גאון ז״ל. ושקלתי הדברים במאזני השכל פעמים רבות אשר אקוה שהנחני בם ה׳ יתברך בדרך אמת, ואם אמנם כי ידעתי שאינני הגון וכדאי לצעוד בהיכלי האמרות הטהורות והמזהירות של הגאון ז״ל, ולהציין בהם מעלות מחנה האלהיים העולים בו, בכ״ז אמרתי — כאשר אינה ה׳ לידי כל מרכית הכת״י והספרים שלא ידי כל אדם זוכות בם - אשר זכות אבותי מסייעני לפתוח פתח ההיכל הקדוש הזה לבאי אחרי, ויהיו דברי אלו להם כעין הערה ומפתח למצוא מתוכם המרגליות והאוצרות הגנוזים בסדר הזה, וממני ומהם תסתיים שמעתתא, ואספתי כל הדברים הנוגעים בחקרי ההלכה והבנת דברי הגאון ז״ל לתוך ביאורי **מגן האלף** אשר בכל סעיף סמנו אקוה שימצאו ההוגים בו בעז״ה יתברך חדשות מועילות שלא שיערנום בראשית ההשקפה, וקרובים ב״ה לדרך האמת לאמש״ת, ושינויי הנוסחאות המתחלפות רשמתי אותן לבדנה, וימצאם הקורא תחת השם: **שנוי נוסחאות והגהות.**

וראיתי לברר ולגלות מצפוני הנוסחאות המשתנות בסדרי התפלות עצמם לפי מנהגי ספרד ואשכנז, או סדרו של האר״י והרב ז״ל, ולחשוף מקורי התפלות והברכות הללו ממבוען הראשון מאיזה מקום מכתבי ידות הקדמונים יצאו, וימצאם הקורא תחת השם: **מקור הברכות.**

והוספתי כמו כן איזה ביאורים אגדיים ללשונות התפלה ע״פ יסודות קדמונינו המקובלות אלינו, פשטים ומוסרים נעימים בחזוק אמונת ה׳ ותקות הגואל לבל יואש לבנו בתמורת הזמנים וצוק העתים, וימצאם הקורא בבאורנו **מערכי לב** שהוא שוה לכל נפש לעיין בו.

ולמותר להגיד — הדבר אשר כל עין רואה תעיד עליו - כי עבודה רבה וגדולה עבדתי בשדה הספרות והלמודים, לקבץ כל הנפזרים האלו, ולעשותם מלואים ומטעמים לפניני אמרותיו של הגאון ז״ל, נושא דגל ישראל להאיר לארץ ולדרים.

ועזרתו יתב׳ נשאלה, אשר ברחמיו יחיינו ויאמצנו, ומתורתו יבינגו, וזכותו של הגאון הקדמון הזה תעמד לנו ולזרעינו אחרינו שלא תמוש תורתו מפינו כל ימי חיינו, ולא נבוש ולא נכשל ולא נכלם, הואל ה׳ אלקים, וברך את עמך את ישראל ובתוכם יבורך גם בית עבדך, כי אתה הוא האל הנאמן שומר החסד והברית לדור **אל״ף.**

פה עיה״ק ירושלם שנת תערב לפניך עתירתינו ותפלתנו.

ארי׳ ליב פרומקין

בהרב הגדול הצדיק ר׳ שמואל קעלמר זלה״ה, בעל ספר תולדות חכמי ירושלם.

דברים אחרים.

בתולדות רבינו הגאון ז"ל, זמן נשיאותו, סדר הנהגתו, גבורת תורתו, סדר התפלות ששלח, הגאונים שנשא ונתן בדבריהם, שנויי הנוסחאות.

א. זמן נשיאותו.

כחבריו הגאונים הקדמונים שאין לנו די חומר בספרי התולדה ממפעלותיהם בעולם המעשה, זמן הולדם, ומדת חייהם עלי ארץ, כן לא נודע לנו זמן הולדו של הגאון האדיר הזה ומדת ימיו בתבל, וגם הזמן שנבחר בו לגאון וראש לישיבת סורא, ועת שובו לעולמו הצדק, אע"פ שהזכירום קוראי הדורות מראש, מצאנו בהם מבוכה רבה עד שאי אפשר להגביל זמנים אלו לשנות היצירה בצמצום בברור פרטי. כי המקורות הראשיים שנשאב מהן הידיעות האלו, והם: אגרת של הגאון רב שרירא, וקבלת החסיד ר' אברהם ן' דאוד הלוי, שסמך עליו בעל היוחסין, יש בהן חלוף רב, ושתיהן מוטעות, אשר בהכרח נדרש להגיהם. ואם אמנם ששניהם שוים ששמש רבינו ה"י שנה בגאונות סורא עד שנפטר לעולמו, עוד נעלם מאתנו מתי הותחלו השנים הללו לשנות היצירה, באגרתו של רב שרירא נכר הטעות מתוכו, שחושב שם מראשית המאה השלישית מזמנו של רב הילאי שנתמנה לגאון שנת אלף ק"א לשטרות שהוא ד"א תקנ"ט ליצירה, עד שנפטר רבינו סעדיה שנת רנ"ג לשטרות שהוא ד"א תש"ב ליצירה, סך כלם מאה וחמשים ושתים שנה. ובפרטן, בחשבון שנות הגאונים שחושבם זה אחר זה מזמנו של רב הילאי עד שנפטר רב סעדיה אתה מוצא מאה וארבעה וששים שנה, לבד מה שנשמט שם בשגגה שמו של מר יעקב בר רב מרדכי גאון המובא בקבלת החסיד שמלך אחרי רב הילאי, ומוזכר ג"כ בתשובת הגאונים ובאשכול וברא"ש פרק א"ט סי' י"ד. ולפי חשבון הפרטים הללו של רב שרירא יגיעו שנות התחלת נשיאותו של רב עמרם בשנת ד"א תרל"ז, אך בע"כ אנו צריכים לאמר שאין זה ברור, וטעות נפלו במנין שנות הפרטים, ודעת הה"ג נזר דורנו הר"א הלוי בעל דורות הראשונים לאמר שהטעיות הללו נפלו באגרת רש"ג אחרי זמנו של ר' „משה", או לפי מה שנקרא ברש"ג „רב משרשיא גאון", ולפי דעתו נסמך רב עמרם שנת ד"א תרי"ח, ע"ש, עכ"ז אין הדבר מוחלט, כי אע"פ שלא קרה טעות בדברי רש"ג לפני זמנו של ר' משה גאון הנ"ל כמו שהאריך בזה הרב בספרו הנ"ל, אין בידנו להחליט שלא נפלו הטעיות הללו אחרי זמנו של רב עמרם גאון, ביחוד בחשבון שנותם של בר רב האי ב"ר נחשון ור' שלום ב"ר מישאל שלא נזכרו כלל בקבלת אבן דאוד, ונחסור שמה השנים העודפים כדי שלא יסתור חשבונו הפרטי של רב שרירא לחשבונו הכללי, ויהיה זמן התחלת נשיאותו של רב עמרם כמו שזכרנו, או שנתפוש קבלת החסיד אבן דאוד שרשם ציוניו לשנות היצירה, וציין זמנו של רב הילאי לשנת ד"א תקמ"ב, ושל רב עמרם כאשר שלח סדר התפלות לספרד לשנת תר"מ, ושנת פטירתו של ר' יעקב ב"ר נטרונאי לתרפ"ז. וסוף זמנו של רב סעדיה לשנת תש"ב, והשבונותיו אלו מתאימים לחשבונותיו הפרטים אחרי שנוסיף בדבריו את העשרה שנים שמלך

ר'

ר׳ משה גאון שהוא טעות דמנכר, ואז יגיע זמנו של מר רב עמרם לשנת ד״א תרל״ג, ושנפטר שנת ד״א תרנ״א. אכן ידענו שגם על דבריו א״א לסמוך מפני הסתירות והשמטות שבינו לבין דברי רב שרירא, ולכן אין בידנו להחליט דבר ברור ולהגביל שנות הגאונים לשנות היצירה בצמצום, ולא נפקוד יצורי קדם שהיו לפנינו יותר מאלף שנה בטרם שיש אתנו בזה ידיעה מוחלטת וברורה, ואין לנו אלא לציין ערך קרוב שרבינו ר״ע גאון ז״ל נהג נשיאות של זמן ה״י שנה בסוף המחצית הראשונה של המאה הז׳ לאלף החמישי, ובערך הזה נקצוב זמנם של שאר הגאונים זכרם לברכה.

ב. סדרי ההנהגה.

גם אם אמנם שסופרי הדורות לא הביאו דברים אלו במלואם, והננו אך כמציין מן החרכים מתוך תשובות הגאונים המובא שם כלאחר יד, מ״מ נוכל לראות גם בם חדשות ונצורות, והדור האחרון יעמוד משתאה גם היום על הסדר הנפלא בהדרו הפנימי והחצוני, והחן השפוך על המוסדות האלו ומנהגיהם הנעלים, ומתבונן מזה כבוד ישראל ורועיו הנאמנים.

וזה לשון רבינו בתשובותיו המובאות מהגניזה ממצרים צד 326, ובתשובות הנדפסות בליק בסי׳ נ״ו „עמרם בר ששנא ריש מתיבתא דמתא מחסיא לכל רבנן ותלמידיהון ושאר אחינו הדרים במדינת ברצילונא כו׳, קבלו שלום ממני וממר רב צמח דיינא דבבא, ומן רישי כלי, ומכל חכמים הסמוכים שהם במקום סנהדרי גדולה, ומן בני קיומי שהם במקום סנהדרי קטנה, ומשאר חכמים ותנאים ות״ח שבישיבה, כי כל השאלות ששאלתם לפנינו, צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבים לפנינו אבות ב״ד ואלופים, וחכמים וכל תלמידים, כו׳ וכך הראינו מן השמים. כו׳. עכ״ל.

והנה פרט הגאון בכאן. א.] דיינא דבבא ולהלן מזכירם גם לשארי אבות ב״ד. ב] רישי כלי. ג] חכמים הסמוכים. ד.] בני קיומי. ה.] סתם חכמים, ו] תנאים. ז.] יתר התלמידים. ועלינו להתבונן מי המה ומה ענינם, ומה זה שיאמר שהם במקום סנהדרי גדולה או קטנה, וביחוד איך שייך סמיכה בבבל.

אכן נראה דענין הסמיכה לא היתה לדון דיני נפשות ואפי׳ קנסות לא היו דנים בבבל, וכדאמרינן בב״ק ט״ו „השתא דאמרת פ״נ קנסא כו׳ לא מגבינן בבבל.״ וכל עיקרת של סמיכה בזמניהם לא היתה אלא לציין את הראוי אליו בתואר שהלמתו לפי גדלו וחכמתו בתורה, ולהושיבו במקום הראוי לו, וכאותה ששנינו בסנהדרין ל״ו „סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, ושלש שורות של ת״ח יושבין לפניהם, וכל אחד מכיר את מקומו, הוצרכו לסמוך, אחד מן השניה בא לו לראשונה״. וע״ש בפרש״י שהקטן שבשורות היה גדול מגדול שבקהל. ע״ש, ולפיכך ישבו כסדר חכמתם. כי בישיבה הלך אחר חכמה.

וכן בתוארים היו נפלגים כ״א לפי חכמתו, ולכן היה הנהוג אצלם לסמוך

לסמוך תואר גאון, וראש ב״ד שהיה הסגן אליו, ריש כלי, אלוף שהוא מן החכמים הסמוכים, סתם חכמים ובכללם בני קיומי ותנאים ותלמידים, כי גם שם „תלמיד״ לא כל הרוצה לטול את השם נוטל. וכדגרסינן במס׳ שבת קי״ד ע״א, אמר ר״י איזהו ת״ח שממנין אותו פרנס על הצבור זהו ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה. ואפי׳ במס׳ כלה, ואמרינן שם עוד, ואר״י איזהו ת״ח כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה, למאי נפ״מ למנויי פרנס על הצבור, אי בחדא מסכת באתריה. אי בכולי תנויי בריש מתיבתא, ופרש״י שאם יודע להשיב במס׳ שעוסק בה ממנין אותו כאתריה, ואי קאי בהאי מסכת ומהדר במסכת אחריתא [בכולי תנויי] ממנין אותו לר״מ, ומדבריו משמע דגם ברישא דממנין אותו באתריה, נמי צריך להיות בקי בכולא תנויי וכדמשמע לישנא דר״י ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום, ופרש״י שם „בכל הש״ס״ אלא כי קאי בהאי מסכתא וא״י להשיב במסכתא שאינו עוסק בה, אין ממנין אותו אלא באתריה.

וכך אנו צריכין ליישב דברי הרי״ף שהעתיק כאן דברי הגמרא שכשואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה, זהו הראוי למנותו לפרנס, ואלו במס׳ תענית דף יו״ד העתיק איזהו יחיד [לענין שהיחידים מתענין] ואיזהו תלמיד, יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור, תלמיד ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה. אלמא דהאומר דבר הלכה בכל מקום עדיין אינו ראוי להיות פרנס. וכבר העיר מזה החוו״י, וגם בתוס׳ לפי גרסתם שם במס׳ תענית „בכל מקום״. הקשו כן בסתירות הסוגיות, ותירצו כפרש״י כאן. דיחיד דמס׳ תענית הוא שמשיב בכולי תנויי אפי׳ במס׳ שאינו עוסק בה, ואם א״י להשיב אלא במס׳ שעוסק בו, אינו אלא בכלל תלמיד שממנין אותו באתריה.

והר״ן במס׳ תענית מפרש דתלמיד דהתם היינו שיודע בכל מקום מקוטה ולא פירושה, והלכך אינו ראוי למנותו לפרנס אפי׳ באתריה, אבל אלו יודע גם פירושה בכלל יחיד הוא. ולדבריו מתישב בפשיטות קו׳ החוו״י, ויש להשוות ג״כ הסוגיות בהא דאמר בקדושין דף מ״ט, על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון ב״ע ושמעון ב״ז, אלא ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפי׳ במס׳ כלה, דר״ל שיודע בכוליי תנויי מקומה ולא פירושה ולכן הוא בכלל תלמיד כמ״ש במס׳ תענית.

אבן רש״י ז״ל פירש במס׳ קדושין בכל מקום „באחד מן המקומות״. ואפי׳ במס׳ כלה שנוח ללומדה״. ע״ש. ולדבריו ז״ל ישנן הלוקות אלו. כשיודע להשיב באחת מהמקומות ואפי׳ במס׳ כלה שנוח ללומדה, או כמו״ש בתוס׳ „במסכת שעוסק בה ביומי דכלה״. הוא בכלל, „תלמיד סתם״. ואם יודע בכולי תנויי אלא שא״י להשיב במסכתא שאינו עוסק בה ממנין אותו פרנס בעירו, [ומה שאמרו במס׳ שבת דף ג׳ א״ל ר״ח לרב לאו אמינא לך כי קאי רבי בהאי מסכת לא תשייליה במס׳ אחריתא״ לא שרבי לא הוה ידע להשיב אם הי׳ שואלו, אלא שאמר שלא להטריחו בכך.] ואם יכול להשיב על כל

השאלות

השאלות בכולי תנויי ממנין אותו בריש מתיבתא, ולדברי הר"ן אפי' ידע בכולא תנויי בע"פ אלא שאינו יודע פירושן של חכמים ג"כ אינו אלא מכלל תלמיד. אכן למ"ש במס' ברכות דף מ"ז „אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח ה"ז ע"ה, א"כ אם א"י פירושן אפי' בכלל תלמיד אינו ע"ש. אכן אפי' תלמידים וחכמים שהגיעו להוראה היו צריכין לסומכן, ולהתיר אותם להורות ולהון ולהתיר בכורות כדאי' פ"ק דסנהדרין. ושמעון ב"ע ושמעון ב"ז אע"פ שלא היה בתורה כמותם לא באו לכלל סמיכה, ולא היו אלא תלמידים ובחורים היו, עיין רש"י שם במס' קדושין. ובזמנם של הגאונים ז"ל היו סומכין לחכמים בתואר „אלוף".

ובזה יתבארו דברי הגאון שחשב אותם כפי מעלתם, ד ה ח כ מ י ם ה ס מ ו כ י ם בשם „אלוף" וכמו שהזכיר אותם בסוף דבריו, והם דהוי בקיאי בש"ס בכולי תנויי להשיב אפי' במסכת שאין עוסקים בה, וראוים למנותם פרנסים על הצבור גם בריש מתיבתא, היו יושבים ראשונה במקום הסנהדרי גדולה, ואחריהם בני קיומי הראוים להקים מהם כשנסתלק אחד מן הסנהדרין היו במקום סנהדרי קטנה. [בהגהות הרשז"ה ביכורין חלק ה' כתב סל"ל „בני קיומי" ע"ש. וביאהר=ביך תר"ע לז 254 משמע כן גם באגרת רה"ג, אבל לא ידעתי פירושו]. ואחריהם סתם חכמים והם הבלתי סמוכים אע"פ שהיו גדולים בתורה וחכמה, אלא שלא זכו לסמיכות עדיין, ואחריהם ת נ א י ם שהיו בקיאים ג"כ בכולי תנויי אלא שלא ידעו לפרשם בכל מקום, וכמו שהזכיר הר"ן והיו צריכין עדיין שמוש ת"ח ולכן היו שונין משנתן לפני הגאון בע"פ ולכך נקראו תנאים, ועד"ז מצינו הרבה בגמרא, ומורם הגאון היה מישר להם שיטתן ומלמד אותם פירושן, וממה שנראה לקמן ח"ב סי' ע"ה, היו נהוגים ג"כ לירד לפני התיבה להתפלל. וכמוש"ש „יורדין תנאים לפני גאון ואב"ד ואלופים וכל בני ישיבה כלה ומבקשים רחמים הרבה ונופלין ע"פ", ואחריהם סתם ת ל מ י ד י ם שלא ידעו להשיב אלא במקומות אחדים במסכתות שלומדים שם.

ג. תארי ראשי כלה ויתר התוארים, וסדר ישיבתן.

גם כי לא שמענו זאת מדברי הגאון ר"ע באשר לא היה מכונת ענינו, למדנו לדעת זאת מדברי ר' נתן הבבלי המובא בספר היוחסין שאמר שהיה עד ראיה בזמנו של הגאון כהן צדק בר מר יוסף מפומבדיתא, שהוא ערך מ' שנה אחר ר"ע שכתב וז"ל: „התלמידים הבאים מכל המקומות שהם יושבים „מתקבצים ב ח ו ד ש כ ל ה שהוא חודש אלול בימי הקיץ, ואחד בימי „החורף, כ"א מהתלמידים גורס ומעיין במקומו כל אותן חמשה חדשים המסכת „שאמר ראש הישיבה להם, ב א ד ר א ו מ ר מ ס כ ת פ ל ו נ י ת נ פ ר ש „ב א ל ו ל, ו ב א ל ו ל א ו מ ר מ ס כ ת פ ל ו נ י ת נ ג ר ו ס ב א ד ר, „וכלם באים ויושבים, וראש ישיבה עומד עליהם ובודק אותם. וזה סדר ישיבתם: „ראש ישיבה יושב ולפניו עשרה אנשים נקראת ד ר א ק מ א, ופניהם לראש

„לראש ישיבה, ומהם ראשי כלות, ושלש חברים, ולמה נקראו „ראשי כלות, שכל אחד ממונה על עשרה מהסנהדרין, והם הנקראים „אלופים", „וכך מנהגם: אם נפטר אחד מראשי כלות, ויש לו בן ממלא מקומו יורש „מקום אביו, ויושב בו ואפי' קטן בשנים, כו' ואם אינו ממלא מקום אבותיו „וראוי לישב באחת משבע דרי יושב בה, ואם אינו ראוי לישב עמהם יושב „עם בני רב, ועם שאר תלמידים שהם כארבע מאות איש, „והשבעים סנהדרין שהם ז' שורות, שורה ראשונה יושבת כמו שזכרנו, „ואחריהם עשרה עד ז' שורות, ופני כלם אל פני ראש הישיבה כו' „וכל אחד ואחד מכיר מקומו, ואין אחד מהם במקום חבירו, וכל התלמידים „יושבים אחריהם", עכ"ל.

ומדבריו שמענו שהקבוץ הזה היה רק בחדשי אדר ואלול, וכן הזכיר שם להלן וז"ל: „שבד' שבתות של חודש אדר נועדים כלם ויושבים לפני ראש הישיבה, והשורה הראשונה גורסין לפניו כו', וכשמשלים קריאתו דורש [הראש ישיבה] באותו מסכת שגרסו, בחורף כל או"א בביתו כו', וכשמתברר הכל יפה, עומד אחד מדרא קמא ודורשה ברבים עד ששומעין כקטן כגדול, וכך עושין כל ימי החדש, כו', וכן מזכיר שם לענין תשובת שאלות שמנהגם היה שבכל יום מהחדש אדם מוציא עליהם כל השאלות שהגיעו, והר"י נותן להם רשות שישיבו, ומקשין ומפרקין, ונושאין ונותנים כ"א לפי חכמתו, והר"י מעיין בדבריהם עד שיתברר האמת, ומיד יצוה לסופר לכתוב עד שמשיבין כל השאלות שבאו כל השנה מקהלות ישראל, ובתכלית החדש יקראו התשובות במעמד כל החבורה, והראש ישיבה חותם עליהם ושולחם לבעליהם, עכ"ל, וזהו ענין רישי כלי שכל אחד ממונה על תשעה מחבריו להשמיעם דרשות הראש ישיבה, וללמד אותם ביומי דכלה בחדש אדר ואלול, וביחד היו שבעים זקן כשבעים סנהדרין שבלשכת הגזית, לבד הבני קיומי שהיו במקום סנהדרי קטנה ושארי חכמים ותלמידים.

ולמדנו עוד מדבריו שלא היתה סדר ישיבתן של שבעים חכמים הראשונים בשורה אחת כסדר שישבו הסנהדרין כחצי גורן עגולה לפנים בלשכת הגזית, אלא בשבע שורות מחולקות, וסדר זה מצאנו ג"כ לרבותינו חכמי התלמוד כמו שאמרו במס' ב"ק קי"ז ע"א ברב כהנא כשעלה לארץ ישראל, אזל אשכחיה לריש לקיש דקא מסיים מתיבתא דיומא לרבנן [שהי' מחזר ושונה להם מה שדרש ר' יוחנן באותו יום, לפי שחכם גדול היה, ולאחר ששמעו כלן מפי הרב חוזר ומכוונם בידם, רש"י] כו'. „אזל ר"ל אמר לר"י ארי עלה מבבל, לעיין מר במתיבתא דלמחר, למחר אותבוהו בדרא קמא קמיה דר"י, אמר שמעתא ולא אקשי שמעתא ולא אקשי, אנחתיה אחורי שבע דרי עד דאותביה בדרא בתרא", עכל"ה, ומדאמרו אנחתיה „אחורי" שבע דרי עד דאותבוהו „בדרא בתרא" משמע שהיו שם יותר משבע דרי, ואעפ"כ דקדקו להזכיר הנך שבע דרא, ולא אמרו תיכף דאנחתיה בדרא בתרא, מבואר מזה

שהיתה

שהיתה חשיבות מיוחדת לשבע דרי הראשונים, ששם ישבו רישי כלי וכל הנסמכים לחכמים ואלופים שראוים כלם להיות מפרנסי הצבור ומכלל סנהדרי גדולה לפנים, [ואע"פ שרש"י ז"ל כתב ששבע שורות אלו ישבו התלמידים זו לפנים מזו, פשוט דר"ל תלמידי דר"י החשובים, כמו רשב"ל, ורחב"א ור"א, וכיו"ב, אבל סתם תלמידים היו לר"י הרבה שלא היו יושבים בשבע דרי הראשונים] וטעם הדברים, שבלשכת הגזית במושב הסנהדריה שישבו אז לשפוט ולדון דיני נפשות וקנסות, כל אחד מהם הוכרח להגיד דעתו. ובדינ"פ התחילו מהצד ומהקטון שבהם, היו צריכים שישבו כלם בשורה אחת וכחצי גורן עגולה, כדי שיהיו רואים זה את זה ויהיו יכולים יחד לישא ולתן בדבר, לא כן במתיבתא שנקבצו לברר ההלכה ע"פ מסורת הקבלה שביד מורה דראשי, היה הוא משנן ההלכה לפני רישי כלי והזקנים שבדרא קמא, וכלם שומעים, ואח"כ חזרו הרישי כלי ומכוונים הדברים להחכמים והתלמידים שבשאר השורות אשר יחוקו על לבבם להלכה למעשה, באופן שהתלמידים הראשונים לשמוע דברי רבם, נהיו אח"ז למורים לתלמידיהם שבשאר השורות ולכל מי שלא שמע היטב דברי הריש מתיבתא, וכאותה ששנינו בערובין נ"ד ע"ב בסדר משנה, שמשה רבינו ע"ה היה מפרש דברים ששמע מפי הגבורה ומגיד לאהרן, ואח"כ חזר אהרן לפרש הדברים מה ששמע ממשה, עד שנמצאו כל ישראל שומעים המצוה בפירושה ארבעה פעמים. ע"ש.

והנראה עוד שבחדשים אלו היו מתאספים שם ג"כ כל ראשי אבות ב"ד, וסגן ראש הישיבה שעמד על ימינו והוא ד י י נ א ד י ב ב א שמזכירו הגאון בתשובה, וכמו שמצינו לראשונים בזמנן של הזוגות, שהראשון היה נשיא והשני אב ב"ד, וכן מצינו באגרת דרב שרירא בהרבה גאונים שהיו מתחלה אב ב"ד ובתר הכי אוקמוהו לגאון, וכמו שמזכיר ברב אהרן בגאוני פומבדיתא דהוה אב"ד, ובמר יוסף בזמנו של ר' אברהם בר מר רב שרירא דאמר „סליקת נפשא מגאונות ואהדרית לאבות ב"ד", וכמר יוסף בר מרדכי בזמנו של רב יצחק בן מר רב חנניא דסמכיה דוד בר הונא נשיא לרב יצחק קשישא, ומר יוסף הוה דיינא דבבא. וא"ל רב יצחק „מובטח את דהוית וזכית בתראי", וכנראה היה כן מנהגם בהרבה מן הגאונים, ורב שרירא עצמו כותב האגרת היה מתחלה אב ב"ד ולא קבל גאונות עד דשכיב מר רב נחמיא, וכד אסתמך רב שרירא לגאונות סמיך לרב האי בנו לאב ב"ד, וזהו שמזכיר ר"ע בתשובתו „ק ב ל ו ש ל ו ם מ מ נ י ו מ מ ר ר ב צ מ ח ד י י נ א ד ב ב א" ומזכירו פעמים רבות בתשובותיו ובתחלת הסדר שלפנינו שאמר „שאו שלום ממני ומן רב צמח אב ב"ד ישראל". וממה שנראה מכתבי הר"ר נתן היו מתמנים ראשי אבות אלו ברשות הנשיא הריש גלותא וברשות שתי הישיבות וכמו שמזכיר על עיר נהרואן הרחוקה כהצי יום מבבל „שהנשיא הי' מוציא עליהם דיין ברשותו" כו', וכן בשאר הערים שמזכיר שם. ובהודש זה היו מתאספין הראשי אבות למקום הישיבות, וגם שארי ראשי ישיבות ותלמידיהם היו באים בחדשים אלו לסורא או לפומבדיתא במקומן של הגאונים, כי מלבד

הישיבות

הישיבות הראשיות הללו היו ג"כ ישיבות פרטיות לחכמים בעריהם, או במקום שתי הישיבות עצמם, וכן נראה מתוך דברי התוס'. ומפרשים בזה מ"ש במס' ברכות דף כ' „ואנן מתנינן תליסר מתיבתא" ע"ש, וכן דעתו של הה"ג בעל דורות הראשונים ע"ש שהאריך בזה.

ובזה נבין מה שסדרו לנו בתפלת יקום פרקן שחושב שם רישי כלי, רישי גלוותא, רישי מתיבתא, ודייני די בבא, ותלמידיהון כו', כי ראוי להקדים רישי כלי לרישי גלוותא, אשר ע"פ רוב לא היו גדולי תורה כל כך כמו הרישי כלי, כי לא נבחרו אלא בשביל יחם משפחתם שהיו מזרע דוד, אבל רישי מתיבתא גאוני סורא ופומבדיתא ודאי שהיה ראוי להקדימם גם לרישי כלי, שהרי הם היו רבותיהם? אבל לפי שכל ת"ח ואפי' מי שלא היה גם מרישי כלי היה להם רשות להנהיג ישיבה, וכמוש"ל שכל מי שבקי בבולי תנויי, אע"פ שא"י להשיב במסכת אחריתא בשעה שאינו עוסק בה, ממנין אותו פרנס באתריה. כדאיתא בגמרא שבת קי"ד, והיה חפץ לכלול בברכה גם רישי מתיבתא אלו אע"פ שהיו נמוכים גם מראשי כלי, לכן הזכירם לבסוף אחרי ראשי גלוותא, ובזה נכלל ג"כ ברכה לראשי שתי הישיבות הגאונים, העליונים על כלם. ואחריהם חשב תלמידיהם היושבים ביתר השורות, והם מכלל הסנהדרין, או מבני קיומי. ותלמידי תלמידיהם היושבים חוין לשבע דרי.

ועליהם התנשאו לכל לראש שני הגאונים המורים הראשיים אשר בסורא ופומבדיתא, שנסמכו בכתר הגאונות ע"י החכמים והתלמידים שבשתי הישיבות, וע"י הראש גולה הנשיא מזרע דהע"ה, שהיתה לו הורמנא דמלכותא ממלכי פרס ושלטוני הישמעאלים כאשר נסבה הממשלה אליהם, ועל ידו ניתנו תוקף לכל מאמר הגאונים והפסקים שיצאו מבתי דיניהם כדבר מלך שלטון, תואר **גאון** ואלוף לא נמצא בתלמוד, ולא היו נהוגים בא"י וכן בבבל אלא להסמיך בשם „רבי" או „רב" או „מר", ולא הנהיגו זאת אלא בני הדורות שאחרי רבנן סבוראי. ומה שכתוב באגרתו של רב שרירא „וכבלהו אלין שניא מבתר רב פפא היה רב אשי גאון במתא מחסיא" ע"ש, לא אמר זה אלא בצד השאלה והעברה ממנהג זמנו, ור"ל שהיה רב אשי הראש והנשיא בענין הגאונים שמזמנו של רב שרירא. אבל לא שנסמך בשם זה, אבן מזמנם של הגאונים ואילך עד משך של ארבע מאות וחמשים שנה שנשקעה שמשם בזמן פטירתו של רב האי גאון ז"ל, לא הרהיב אדם להקרא בשם גאון, וגם גדולי רבותינו כהרי"ף ורמב"ם ורש"י וכל הגדולים שאחריהם, לא תארו אותם בתואר הזה רק לפעמים בדרך השאלה והפלגה לפי רום ערכם ומעלתם, ועתה בזמנינו לקחו להם התואר הלז על כל מאן דהוא מצורבא מדרבנן, וכבר נתקיים בזמננו בעו"ה משה"כ [עמוס ו] „מתאב אנכי את גאון יעקב". ואין זה כתר שהולמתם.

המקומות הראשיים שמתוכם יצאו אורה ותורה לכל ישראל כבר הזכרנו שהיו עיר סורא הנקראת מחסיא הסמוכה לעיר בגדד, ועיר פומבדיתא,

ולעתים

ולעתים רחוקות היו להם ישיבות ראשיות גם בנהרדעא או בפרוז שבור, וכמו שמצינו בזמנו של רב שיסד ישיבתו בסורא, ושמואל הוה בנהרדעא. „ובתר הכי כד נח נפשי׳ דרב, אשתייר רק הדא מתיבתא דשמואל, וכד שכיב שמואל הוה רב נחמן בנהרדעא, ורב יהודא בפומבדיתא, ורב הונא ור״ח בסורא״. [רס״ג] אכן מרב אשי ואילך הויין תרתין מתיבתא סורא ופומבדיתא [וריק זמן קצר בסוף מלכות פרסיים דלא הוי יכלי למקבע פרקי, ואתו רבנן מפומבדיתא למדינתא דפרוז שבור כמו״ש רס״ג] עד שנשקעה שמשה של סורא אחרי פטירתו של רבינו סעדיה, ושל פומבדיתא אחרי מות רב האי גאון ז״ל, ועל הימים הטובים שבהישיבות ביומי דכלי דידהו, אמר רב אשי בפרק שני מברכות „בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו, דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא איגייר״ כו׳. שבזמנים אלו היו מתאספין כל חכמי ישראל במקום אחד לברר ולזכך כל השמועות, ולהכריע כל הספקות שנפלו להם במשך כל החדשים הראשונים, והדברים שמחין כנתינתן מסיני, והוא עמוד האש שירד להם מן השמים, בכלה דאלול ובכלה דאדר אשר האיר לכל העולם כלו. וע״ש בתוס׳ בשם ר״י ברזילי.

ד. פרשת גדולתם וגבורתם בתורה.

דורות הסבוראי והגאונים היו שלוחי ההשגחה לפנינו למסור את התורה שבע״פ כנתינתה מסיני, כי הם היו קברניטי הספינה של התלמוד הקדוש מאז אשר נחתם ע״י רבינא ור״א, ובררו וצרפו ולבנו כל השיטות וכל הענינים העמוקים שבו, וכמו״ש הרמב״ם ז״ל בהקדמתו לספר היד החזקה „שכל אלו הגאונים למדו דרך הגמרא, והוציאו לאור תעלומותיו וביארו ענינו לפי שדרכו דרך עמוקה למאד, ושאלות רבות שואלין כל עיר ועיר לכל גאון שבימיהם כו׳ והשואלים קבצו התשובות ועשו ספרים להבין מהם, ועוד חברו הגאונים שבכל דור חבורים. מהם מי שפירש הלכות יהידות, ומהם פרקים, ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים והלכות פסוקות באו״ה בחיוב ופטור כו׳, וזו היא מלאכת ה׳ מיום שחוברה הגמרא עד זמן זה״, עכ״ל. ובדבריהם ותורתם נתבסמו חכמי הדורות שאחריהם חכמי ספרד צרפת ואשכנז, ויהיו דבריהם להם לקו, ודעת שפתם למשקולת, וכמו״ש הריב״ש על בעל השאלתות „שכל דבריו מקובלים כאלו נכתבו בתלמוד״, והרמב״ן ז״ל במלחמות סוף ר״ה אמר: **כל המפורש מדבריהם כמפורש מן החיים״.**

אדירי תורה אלו, לבד עמקי דעתם וחכמתם ורוחב שכלם כרוחב לבם של הראשונים, אשר עליהם משלו הכמינו ואמרו [עירובין נ״ג] שהוא כפתחו של אולם, *) ואמרו [שבת קי״ב] אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אנשים

*) בגמרא אמרו: „אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא מחט סדקית״ כו׳, ואביי אמר „אנן כי סכתא לגודא לגמרא, ורבא אמר אנן כאצבעתא בקירא לסברא, ור״א אמר אנן כאצבעתא בבירא לשכחה״, ורצו בזה: שהראשונים תפשו גם הרבה ענינים בבת אחת ושכלם לא נלאה, כפתחו של אולם ...

אנשים *) לבד זאת, היו כבני פלטין שנתגדלו בחצרו של מלך ובביתו. ואינו דומה בן כפר הרוצה לצייר לפי דעתו הפלטין הזה, מדת פתחיו וחלוניו, מובאיו ומוצאיו, מעמד משרתיו, הליכות ביתו ושלחנו, לבן בית העומד שם ורואה כל זאת הכל בעיניו, שאין לפניו ספק ועיון, וא"צ חקירה ודרישה, ובזה נבדלו הגאונים מכל באי אחריהם, שזכו להיות בתוך הפלטין עצמו של בעלי התלמוד ז"ל, וישבו שם על כסאם ויהיו בבית מדרשם, ידעו מנהגיהם הטובים, והבינו עמקי דעתם וכונתם. כי הכל היה מקובל לפניהם דור אחר דור ורב מפי רב. וכמו"ש הרמב"ן מובא בהרא"ש שהי ר"ה „שיש לנו לקבל **עדות הגאונים, כי קבלו מרבנן סבוראי, ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו ועל כסאו של רב אשי הם יושבים, ובבית הכנסת שלו הם מתפללים**", עכ"ל.

סדרי למודם בדורות האלו היה להיות שונים לרוב את תלמודם בעל פה, ואע"פ שכבר היו להם מסכתות רבות וסדרים כתובים במגילות, מאז אשר סדרם רבינא ור"א, מ"מ כאשר לא נתפרסם עדיין מעשה הדפוס, וגם לא היה לאל יד כל אחד להשיג ההעתקות, וגם לא יכלו לסמוך עליהם מפני השגיאות הרבות הנופלות אצל כל סופר ומעתיק, בחרו להם לשנן ולקבוע בזכרונן כל ספרי התלמוד, לפי מה ששומעין מפי הגאון שמודיע להם הנוסחא הנכונה **) לפי הקבלה שבידו שקבל מרבו עד רבינא ור"א, ומפרש להם הסוגיא לפי מה שקבל הוא ג"כ מרבותיו, ונושאים ונותנים לישר ולישב כל מה שיקשה בעיניהם בדרך ברורה וקצרה, עד שנמצאו כל דבריהם כלם כמי ששמעו אותם מפי רבינא ורב אשי בעצמם, לא כן בזמנים המאוחרים כאשר נפסקה שלשלת הגאונים מפני השמדות והצרות, הוכרחו הרבה מהגדולים שאחריהם,—במקום שלא הגיע להם קבלת הגאונים האלו, — לישב ולהישיר כל

אולם שנכנסים בו רבים כפעם אחת, ואחרונים אין כחם לתפוש אלא ענין אחד, וגם זה במדה קטנה כמלא מחט סדקית, ואביי מוסיף שאף לאותו הענין יש להם קושי גדול כמו שתוקע יתד בשוכת עץ, ורבא שהיה מצוין בסברא מוסיף לומר שהסברות מתהפכות כשעוה שלשין אותה באצבע, ורב אשי מוסיף שגם במה שלמדו והבינו, נוחים לשכוח, ואין להם כח לעצור בזכרונן, כאצבע שאינו עוצר לסתם פי באר, ומה נעני אנן בתרייהו שאנו משתוממים על גבורת תורתם, ואעפ"כ התחשבו עצמם לאין ואפס נגד תורתן של ראשונים ר' עקיבא וחבריו.

*) בגמרא שם ובירושלמי מסיים: אם ראשונים כאנשים אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר פ בן יאיר. שלא אכלה דמאי טרם שעשרו, ואע"ג דלוקח לבהמה פטור מלעשר דמאי, החמירה צ"ע ע"ש בירו'. והדברים קשים לשמוע, וכהדיא פריך בפ"ק דפסחים וכי תולדה נביאה היא? והנלע"ד בדרך. פשוט שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, ואמרו בפ"ק דחולין דאפ' בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה, ולכן אע"ג שלא החמירו חכמים לעשר דמאי, אם ידוע לפני הקב"ה שלא עשרן ע"ה, תקלה מיהא הויא, שהאכיל טבלים לבהמתו, ולכן סבב השי"ת שלא תאכל הבהמה שהי' גלוי לפניו שלא עשרן הע"ה.

**) וכן מובא בדברי ר"ש גאון שהיו מפרשים לתלמידיהם כ"א לפי השגתו וז"ל „הכי הוי בעידנא דרבנן קמאי כדמפרשנא אנחנא השתא פירושי דילן, כל חד וחד מרבוותא כדחזי ומגמר לכל חד וחד מתלמידים לפום מה דצריך, איכא דאמרין להו ראשי דברים ועיקרן, ושארא מבין מדעתו, ומנהון דצריכא למפשט" כו'.

כל רוכסי הספיקות שבתוך הכתב ע"י חריפות פלפולם, ולברר ההלכה לפי דעתם וסברתם, ואינו דומה „שונה מפי רב לשונה מפי עצמו" כמו"ש בכתובות דף קי"א, וכך „אינו דומה שונה מפי רב לשונה מפי הכתב". ולכן מצינו שגם גדולי דעה ואבירי תורה מבאי אחריהם, לא רצו לסמוך על סברת עצמם במקום שמתנגדת לדברי הגאונים הראשונים, וחששו לדבריהם אפילו במקום דלא מסתבר טעמם, וכמובא בש"ך יו"ד סי' ב"ה „שהתוספות וכל הפוסקים חששו לדברי בה"ג אפי' להקל, ואפי' היכא דלא מסתבר טעמיה, משום שדבריו דברי קבלה", ע"ש. והר"ב ציזלינג נ"י העירני שכ"כ הרמב"ם פ"י מהל' שמיטה על קבלת הגאונים לשנת השמיטה וז"ל „וכפי חשבון זה אנו מורים כו'. שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות". עכ"ל.

וכן כתב רבינו תם בספר הישר סימן תרי"ט בתשובותיו לרבינו משלם „**כל מי שאינו בקי בסדר רב עמרם** [הוא הסדר שלפנינו] **ובהלכות גדולות, אין לו להרוס דברי קדמונים ומנהגותיהם. כי, עליהם יש לסמוך בדברים שאינן מכחישים את התלמוד שלנו אלא שמוסיפים, והרבה מנהגים בידינו על ידיהם**, עכ"ל.

הדרך הזה של השינון בעל פה אחוז להם הגאונים עד שלא היו סומכין שום אדם לגאון עד שידע כל מסכתות הש"ס גמרא ומשניות בעל פה, ולא רצו שיסמוך עצמו על קונטרסים ומגלות שהיו כתובים לפניהם, וכמו"ש הרדב"ז בתשובה סי' קי"ז וז"ל: **שמעתי שתנאי הגאון היה לידע כל הש"ס על פה גמרא ומשניות**, וכ"כ בס' קוה"ד ששים מסכתות מנין „גאון" היה מוכרח להיות שגור על לשונו כשסומכין אותו, והר"ש הנגיד והנשיא הר"י אלברצלוני שהיו סמוכים לזמנם של הגאונים [מובא בהקדמת ספר העתים] כתבו אשר מר רב נטרונאי נשיא*) בן חכינאי שהורד מגאונות ע"י מר זכאי

*) ודע שטעות נפל במקום זה, וצ"ל „בר זבינאי" וכן הוא באגרת דרב שרירא גאון שהזכיר את הגאון הזה, וכתב אצל רב מלכא שמלך שנת אלף פ"ב לשטרות שהוא שנת ד"א תקל"א ליצירה, „דהוא אתתיה לרב נטרונאי נשיא בן זבינאי בפלוגתא על זכאי בר מר אחונאי דהוה נשיא קמי הכי כמה שנין, ואתכנשו תרתין מתיבתא עם זכאי הנשיא ועברוהו לנטרונאי, ואפטר רב מלכא לגן עדן, ורב נטרונאי נשיא אזל למערב, עכ"ל, והנה מה שכתב דאזל למערב ר"ל לספרד, וכמו"ש האלברצלוני „שכתב שם כל התלמוד מפיו שלא מן הכתב", דלא כאחד מזמננו שטעה לחשוב דר"ל שהלך לארץ ישראל, וביותר הדברים שפלפלו חוקרי הדורות וחשבו על רב נטרונאי הלזה שהיה ראש גלות, ונדחה ע"י מר רב מלכא ומר זכאי, אין הדבר כן, שהרי הרב האלברצלוני ז"ל כתב מפורש שנדחה מגאונות ע"י מר זכאי הנשיא, וכנראה נסמך מקודם לגאון, ובפלוגתא שחלק על נשיאותו של מר זכאי נמנו עליו תרתין מתיבתא עם רב מלכא והורידוהו מגאונות, ואולי היתה מחלוקותו על מר זכאי להורידו מנשיאותו, ואפשר שרב נטרונאי היה ג"כ מזרע דוד ע"ה והלם אותו כתר הנשיאות יותר ממר זכאי, אלא דלא עלתה בידו מפני דמר זכאי היה נשיא „כמה שנין קמי הכי", ולכן נדחת מפניו וערק למערב, ומצינו דרב אחאי בעל חשאלתות נדחה כמו כן מגאונות פומבדיתא והוכרח למיערק לא"י שנת ד"א תקי"ב. ומספר הפרדס סי' רט"ז נראה שהיו תלמידו של רב יהודאי גאון, שכתב שם „וחדא מלתא" [ריאה סרוכת לטרפשא דליבא דאם נתן מים ולא בצבץ כשרה כו',] „אמרת רב יהודאי גאון ריש מתיבתא כדהוו יתבין קמיה מר רב חכינאי ומר רב נטרונאי בן מר רב חביבא", עכ"ל.

זכאי וערק למערב. „כתב לבני ספרד את כל התלמוד מפיו שלא מן הכתב" עכ״ל.

והנה מ״ש הרב״ז והקוה״ד שהש״ס היה צריך להיות שגור על לשונו כשסומכין אותו, אין כונתם שהגאון היה נבחן אז לפני בני הישיבה אם הוא בקי בש״ס בע״פ, דודאי אין כבודו של גאון בכך, להיות נבחן בשעה שמעמידין אותו לראש על כלם, וביחוד שכלם יהיו מתלמידיו, שהגאון שלפניו כבר הלך לעולמו. וברורו של דבר כמו שכתבתי לעיל באות ב׳, שכל החכמים הסמוכים שישבו בשבע דרי שהיו במקום סנהדרי גדולה ומי שהיו במקום סנהדרי קטנה כלם היו מגדולי תורה בקיאי בכולי תנויי, וראוים להיות רישי מתיבתא, זו למעלה מזו כ״א לפי מעלתו, והרבה מהם הגיעו גם למעלת ראשי אבות ב״ד, ובודאי שהיו נבחנים אז ע״י הראש מתיבתא הגאון שישב אז בראש כלם, וכשנסתלק הגאון לב״ע והיו צריכים להעמיד אחר במקומו בת״ז להם הזקן והגדול שבכלם מאותם שידעו והכירו בם שבקי בששים מסכתות בע״פ, עם כל הויות דאביי ורבא. ואם הי׳ חסר לפניו הבקיאות הזאת בע״פ לא הי׳ מועיל לו אם לא היה בקי בכולי תנויי, ואפי׳ יהי׳ הזקן שבכלם.

ובתשובת הגאונים בתשובה לרב האי גאון בספר שערי תשובה סי׳ קפ״ז מובא על חד מנהון „דאשכחן ביה כל הויי דרבנן קדמאי דא עם דא,*) ושית סדרי משנה דאתגניזו מיומי דהלל ושמאי. וכמה

ענינים

---

*) הרב הגדול הרד״ל בהגהותיו לתשובה זו כתב להגיה „שית מאה סדרי משנה דאתגניזו מימות הלל ושמאי", ואמר שהיו נמצאים בגרסא ביד יחידי סגולה כמ״ש בחגיגה דף י״ד יהודא בן תימא וחביריו היו שונין ת״ר ואמרי לה ת״ש סדרי משנה, ע״ש, והחיד״א במערכת גדולים ערך גאון כתב דהלל ושמאי עשו ג״כ ששה סדרים, ורבינו הקדוש ברר מהם ותיקן כמו שהם בידינו, ע״ש שלא הביא יסוד לדבריו אלא מדברי הגאון עצמו שכך משמע מלשונו. אבל האמת כדברי שניהם ואין צורך להגיה, דזה לשון הפירוש במס׳ אבות אשר בויטרי בסדר מקבלי התורה „מימות משה עד הלל היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתן הקב״ה למשה מסיני, ומן הלל ואילך נתמסכן העולם וחלשה כבודה של תורה. ולא תיקנו הלל ושמאי אלא ששה סדרים. ולשון זה נמצא ג״כ לרב האי גאון, וכ״כ בספר היוחסין בסדר החכמים, נכן באות הלל. שעד ימיו של הלל היו קורים ת״ר סדרי משנה מזמן משרע״ה, והלל סדר שש סדרים ע״פ עכ״ל.

וענין הת״ר סדרים נלע״ד עפמ״ש בספרי קדושת התלמוד במ״ש דה״ג רצ״ה חיות במאמר תורת נבואים, שבזמן שניתנה תורה שבכתב נמסר למשה רע״ה כללים להבינם לזקני ישראל, להוציא מהמצות המפורשות בתורת ה׳ הענפים והתולדות שלא נודעו בתחלת ההשקפה, ועי״ז יבררו הספיקות ושבה התורה להיות מנת החכמים וראשי אבות בתי דינים עכ״ל, ואנכי הוכחתי שם בראיות ברורות בע״ה דבתורה שבע״פ היו שני ענינים, דודאי נמסרה כל התורה שבע״פ עם כל רבבות הדינים והספקות שאפשר לפול וכל השאלות, ונפסקו מפי הגבורה בברור מעמיהם ברזי התורה בהלכות נפרדות שאין אדם יכול לשנותם בשכלו האנושי, וזאת היו חכמי ישראל משננים לתלמידיהם אשר גם אחרי אשר נשכחו הרבה מהם בימי אבלו של משה נשארו עוד ת״ר סדרים בידי יחידים כיהודא ב״ת וחביריו, ועל ההלכות האלה שנשכחו אמרו בגמרא שאמרו לו ליהושע שאל ואמר לא בשמים היא, וכן לפנחס, וכן לשמואל, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לומר שאין כח לא למקבל הראשון כיב״נ, ולא לכהן לובש או״ת כפינחס ולא לנביא כשמואל לחדש דבר מעתה, וכל אלו היו הלכות נפרדות, וכן אמרו שם שגם חטאת שמתו בעליה היתה מכלל ההלכות הללו, וזאת הלכה נפרדת,

אולם

ענינים דלית לון שיעורא. ואפילו במתיבתא דרקיע יסדרון הלכה כמותו. הניף בתליסר נפי את כל התלמוד. ועמד על כל מאי דהוה מימות יהושע בן נון איש מפי איש הלכה למשה מסיני. כי כלם דברי אלהים חיים. ואפילו במדרשו של משה רבן של כל הנביאים לא ידחו אותם ממקומם". וכתב שם על כללות דבריהם של הגאונים אשר „חכמתם ופלפוליהם הוא הדבר אשר צוה ה' את משה. ואע"פ שאומרים הכי הוא ואין מביאים ראיה לדבריהם באיזה מקום הוא. אין לחוש על כל דבר קטן וגדול. וכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה' ועל תורתו. עכ"ל, והנראה מדבריו שהיו עוד להגאונים האלו קבלות איש מפי איש הלכה למעשה, ופסקים בענינים מיוחדים כפי שנהגו גדולי התנאים הראשונים, לפי סדרי משנתם שגרסו לפני זמנם של הלל ושמאי, „דהוה ברירן להו טעמי תורה כהלכה למשה מסיני, ולית בהון חלוף ולית בהון פלוגתא", [רס"ג] וכן אמרו בגמרא תמורה פ"ב, כל האשכולות שעמדו לישראל עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, ופריך והא נשתכחו ג' מאות הלכות בימי אבלו של משה, ומתרץ דאשתכח אשתכח, ודגמירי הוו גמירי כמשה רבינו, והם היו הת"ר סדרי משנה שאמרו בגמרא חגיגה דף י"ד על יהודא בן תימא וחבריו שהיו שונין אותם, [עיין מזה למטה בהגה"ה] ואע"ג דאיתגנזו ע"י תלמידי שמאי והלל, שלא שמשו כל צרכם מפני השמדות והצרות בזמן החרבן, כמו"ש הרש"ג „דאתבדרו רבנן לכל צד מפני חרבן ירושלם וחרבן ביתר, ונפישי מחלוקת", מ"מ נשארו הלכות רבות מהם ביד יחידים כיהודא בן תימא וחבריו, ורבי כללם במלות קצרות במשניות ששנה לתלמידיו ונפסקה ההלכה „בתר דטרחו רבנן טרחה נפישי" בזמנו, לברר וללבן כל מה דאמרו ראשונים, ולכן יועילו הרבה נוסחות הת"ר סדרי משנה

אולם נמסר ג"כ למשרע"ה עוד כללים של דרכי המדות כמו שמזכיר הרצ"ה חיות שבאם ישתכחו ההלכות הללו, אע"פ שא"א לנביא עוד להחזירם מ"מ יכולים החכמים ללמדם מתוך תורה שבכתב ע"י דרכי המדות להחזירם מפלפולם בהכרעת רוב חכמי ישראל, וכמו שעשו כן באמת אחר אשר נשתכחה תורה ע"י תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן, וזה נקרא „תלמוד תורה„ ובאופן הראשון נקרא „שמוש חכמים" דאותה ההלכה שעדיין זוכרים אותה איש מפי איש בקבלה, א"א עוד להפכה ע"פ שכל אנושי ודרכי המדות, וזה הטעם שלא עמדו למנין בדין הסמיכה ונשארו במחלוקת. כי כל אחד מהזוגות היו להם קבלות מתולפות, וזה ג"כ טעמו של ר"א הגדול שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, כי הוא לא רצה לסמוך לא ע"ד עצמו ולא ע"ד רבו, אלא במה שמסר לו בקבלה עד למרע"ה מפי הגבורה, דאי ס"ד כדברי הרב חיות, שגם רבו לא ידע אלא ע"י כללים וסברות למה לא הרהיב בנפשו לדון כמוהו ע"י כללי המדות הנ"ל, וכן הבאתי שמה דעת הרמב"ם שכתב מפורש כעין זאת, והבאתי שם עוד ראיות ע"ש, וכן משמעין לי גם דברי הגאון רש"ג, ונראה לענ"ד שהדברים ברורים ואמתים. והוא כלל נחוץ מאד בשלשלת הקבלה.

משנה של הראשונים לברר ולהאיר ע"ל ידן דברי המשניות, ולעמוד על אמתת כונתם מה שלא יספיק לזה השקפת השכל לבד, כי בדברי הפלפול והסברא יש פנים לכל צד. ומה לנו גדול מהויות דאביי ורבא ותלמודה של בבל בעצמה, והתאוננו עליהם בגמרא ואמרו „במחשכים הושיבני זהו תלמודה של בבל", ולולי נסתייע התלמוד בבלי מקבלות כאלו, לא היו באים ע"י פלפול ועיון לבד לאמתת כונת המשנה. וזה שכתב הגאון שכל פלפוליהם וחכמתם של הגאונים הוא הדבר אשר צוה ה' את משה. ואע"פ שאין מביאים ראיה לדבריהם באיזה מקום הוא כל החולק עליהם כחולק על ה' ותורתו, ואמר עוד שאפי' במדרשו של משה רבן של כל הנביאים לא ידחו אותן ממקומם, והוא ע"ד שאמרו בחולין קכ"ד, אפי' אמרה יהושע ב"נ מן שמיא לא צייתינא ליה. וביבמות ק"ב אפי' יבא אליהו כו'. ובב"מ נ"ה אמרו אין אנו משגיחין בב"ק. כי אחרי שנמסרה התורה לחכמי ישראל אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וכמוש"ש במס' תמורה. ע"ש.

ועוד סיוע היה להגאונים האלה לכוין דבריהם לאמתתה של תורה ע"י הקונטרסים שהיו להם **ממהדורא קמא של רב אשי**, אשר קצרם אח"כ במהדורא בתרא שלו. וכמו"ש הרב מנחם עזריה בתשובה סי' ק"ז **שהרבה קונטריסין הגיעו להם ממהדורא קמא של רב אשי, דאית בהו גלוי מלתא מאי דלא איתברר בגמרא דילן. כי הם ירשו מורישיהן של רבנן סבוראי.** עכ"ל. ולכן אין ספק שדברי הגאון רש"ג ברורים וצודקים „שכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה' ועל תורתו".

ה סדר התפלות של רבינו. אשר שלחו לספרד, זמנו וענינו:

כבר מובא לפנינו לעיל אות ג' ששאלות רבות בעניני או"ה וחיוב ופטור היו נשלחים מכל עיר ועיר לגאון שבזמנם, ועל פיהו יצאה תורה והוראה לכל ישראל. ביומי דכלה היו מביאים לפניו כל השאלות שהריצו באותה שנה, והוא וחכמי ישיבתו נשאו ונתנו בדבר ואחרי שנתברר פסקן של דברים, חתם הגאון עליהם ונשלחו לבעליהם. ובזמנו של הגאון רבינו ז"ל, בשנת ד' אלפים תר"ם ליצירה לפי קבלת החסיד הר"א אבן דאוד, או לפי דעת בעל דוה"ר שנצרך להקדים הזמן בערך עשרה שנים ויותר, נשאל הגאון רב עמרם מרבנא יצחק בן רבנא שמעון אחד מחכמי ספרד לסדר להם סדר תפלות וברכות ונוסחתם לחול, ולשבתות, ומועדים, וסדר של פסח. ור' יעקב בנו של רבנא יצחק הנ"ל שגר עם השאלה **עשרה או עשרים זהובים** לצדקה לישיבה של סורא, אשר חמשה מהם שלה בעד רב עמרם עצמו. והגאון רב עמרם נהג בו טובת עין לסדר לפניו כל סדרי התפלות והברכות עם כל הדינים והמנהגים בבאור טעמיהם ועניניהם לפי מנהגי שתי הישיבות והגאונים שקדמוהו, את אשר נשאלו כבר בזה, ומה שהשיבו עליהם. וסדרו ונוסחתו של הגאון עם כל הדינים והמנהגים נתפשטו אח"כ בכל תפוצות ישראל. וכל

דבריו

דבריו נתקבלו על הרוב להלכה, ונעתקו בחבורי הראשונים בארצות ספרד וצרפת, אשר כל הגדולים והרבנים כהרי"ץ ן' גאות, והנשיא האלברצלוני, הרי"ף והרמב"ם, וכל חכמי הצרפתים כרש"י ז"ל, ור"ת, הלכו לאורם. וביחוד רבינו הטור לא הניח דבר קטון וגדול מדבריו, ואסף אותם בקוצר בתוך ספר הטורים, ונשא ונתן בכל דבריו, וכבר כתב ר"ת מובא בפרק הקודם „שכל מי שאינו בקי בסדר רב עמרם אין לו להרוס דברי קדמונים ומנהגותיהם. כי עליו יש לסמוך". ע"ש.

וראוי לדעת כי בשאלות ותשובות בנוסחי הברכות והתפלות לא היה רב עמרם הראשון אשר נשאל והשיב עליהם, וכבר קדמוהו גאונים שלפניו שנשאלו והשיבו עליהם. ורב עמרם עצמו מביאם בשמם כל מה שהשיבו ודברו בזה, וביחוד מובא בסדר הזה הרבה מתשובותיו של בן זמנו או מורו הגאון שלפניו מר רב נטרונאי בן מר רב הילאי אשר רב עמרם מביאו ולומד הלכה למעשה גם מנטיות דעתו ומפעליו, אך כל דברי מי שקדמוהו היו רק הלכות נפרדות, ונוסחות, או ענינים מקוטעים, והוא קבצם כעמיר גורנה, ועשה מהם סדר שלם, ונוסחא מקפת וכוללת לכל הענינים והזמנים.

והדבר מובן מעצמו שלא היה חסר להם לישראל בספרד וכן בכל ארצות גלותם, תפלות וברכות. וגם בטרם באו להם דברי רב עמרם התפללו ג"ב ג' פעמים בכל יום, וכמו"ש במס' ברכות ל"ג ע"א ובמגילה, דאנשי כנסת הגדולה ק"כ זקנים שהיו בזמן עזרא, ובהם כמה נביאים תקנו להם לישראל תפלות וברכות קדושות והבדלות, והיו שגורים בפיות כל ישראל, וכש"כ מזמן חכמי יבנה ואילך שכבר פשטה תקנתם לכל בני הגולה, והגאונים ז"ל לא חדשו את כל הברכות האלו. אלא מפני שעד ימיו של רב עמרם לא היו להם כל הנוסחות בכתב וכמו"ש במס' שבת קט"ו „כותבי ברכות וקמיעות כשורפי תורה". ואפי' בזמן שהותרו לכתוב תושבע"פ ונכתבו גם המשנה והתלמוד לא הוצרכו עדיין לכתוב ברכות ותפלות שהיו שגורים בפי הכל, אלא שזה מהנמנעות בדבר הנמסר לרבים, וכש"כ לרבבות מההמון שתהא שפה אחת ונוסח אחד לכלם, ואע"פ שאין דבר זה מעכב, דאלו היתה לעכובא היה התלמוד עצמו מביא כל נוסח התפלה מראש ועד סוף [עיין מכל זה בפרק ז' להלן], ובאמת בדברים המעכבים כמו בפתיחות וחתימות של ברכות, וברית ותורה שבבהמ"ז, וכדומה, וזמני התפלות והברכות וענינם, מובא הכל בתלמוד, והיו משתוים בם בכל תפוצת ישראל, וביתר הנוסחאות ולשונם הביע כל איש כפי צחות לשונו, וכפי המקובל בידו מאבותיו ורבותיו, וגם בהם היה תכלית שנוי ונוסחות מחולפות בין כל קבוץ וקבוץ, ולכן הפצו בני ספרד שימסור להם הגאון בכתב, שיהיו כל התפלות והברכות אפי' בנוסחות שאינן מעכבים לדינא, הכל ערוך ומסודר לפניהם, שלא יהי' אגודות אגודות בקבוציהם, כי דברים כאלו אפי' במה שאינן חוצצים בתפלה, הורסים שלום הקבוץ, והתורה נעשה כשני תורות, ורבינו הגאון ז"ל נענה לדבריהם, ומסר להם כל הנוסח המקובל בידו מפי רבותיו וממנהגי שתי הישיבות

המתנהגות

המתנהגות כן מימות רבינא ור"א, ואזן וחקר אחרי כל המנהגים והדינים הנחוצים לאיש תפלה מהגאונים שלפניו ומהמובא בתלמוד כל דין ומנהג במקומו הראוי לו, וכל מה שהעלו בימיו בחקרי ההלכות האלו, וישלחם לתפוצת הגולה אשר שתו בצמא את דבריו, והעתיקו את הספר הזה בהעתקות רבות שיהיה לכל אחד סדרו בידו לשפוך שיחו ולהתפלל מתוכו לה' אלהי אבותיו, ותלמידיו ובאי אחריו עד אחר זמנו של רב האי גאון ז"ל אחרון הגאונים, שמו בו עוד נוספות והזכירו בו ג"כ דעת רבותיהם האחרונים, כמו דברי רב צמח בר מר רב פלטוי, ורב נחשון בר רב צדוק, ורבינו סעדיה, ורבינו האי ז"ל אשר חי כמאה וחמשים שנה אחר רב עמרם, וגם את הרב רב עמרם עצמו הזכירוהו לפעמים בשמו במה שלא נזכר בספרו, וידעו מדבריו בקבלה, או מתשובות אחרות, כמו שתמצא זאת בסדרנו בחלק ב' סי' י"ד לענין ברכה אחרונה על כוס של קידוש, ובסי' ע"ב לענין נפילת אפים ביום פורים, וברכת שעשה נסים בפסח בסי' ע"ט, ובסי' פ"ג לענין מים אחרונים חובה וא"צ ברכה, שכל אלו היו מההלכות שלא הזכירן בסדרו אלא בתשובות ומקומות אחרים. (ומצאנו עוד הרבה מתשובותיו של רבינו בספרי הגאונים וביחוד בת' הגאונים שהובאו ממצרים מהגניזה, ולא ראיתי לזכרן במה שאינו נוגע לעניני.)

ו. רבותינו הגאונים הקדמונים שהביאם הגאון ר"ע בסדרנו:

רב יהודאי גאון בר מר רב נחמן. מובא בח"ב מסדרנו סי' ע"ג לענין פ' ויבא עמלק שקורין אותה בפורים אע"פ שאין בה עשרה פסוקים, ובסי' ק"ז שצ"ל בתפלתו מלוך והשיאנו כו', וסי' קל"ו לענין קריאת חוהמ"ס, וסי' קמ"ה לענין ברכת להכניסו במקום שאין אב ע"ש. ועיין באגרת דרב שרירא דנסמך לגאון סורא ע"י מר שלמה ריש גלותא ולא הוה מאן דמופלג בחכמה בסורא כוותיה, ובתשובת הגאונים שהובאו מהגניזה המובאת להלן מפליג מאד מצדקתו ותורתו. והוא אשר חבר ההלכות פסוקות, ותלמידיו תקנו ממנו את ס' הלכות גדולות, עיין בח"ג מס' דוה"ר. נסמך לגאון שנת ד' אלפים תקי"ט ליצירה, ושמש בנשיאותו ג' שנים ומחצה. בימיו נפרצה כתת הקראית להלוק על תורה שבע"פ ע"י ענן והכיריו שהקדיחו תבשילם, ונעשו אומה לעצמם כמו"ש רבינו לקמן בח"ב סימן פ'.

רב צדוק ברי' דרב אשי גאון, נזכר בסדרנו ח"ב סי' צ"ג לענין אם אין לו יין מבדיל על הפת, נסמך לגאון סורא שנת ד"א תקפ"א, ושמש בנשיאותו שנתים.

רב משה גאון, נזכר בסדרנו ח"ב סי' ט' לענין יחיד שטעה בליל שבת, ובסי' ס"ה לענין ברכת הרב את ריבנו, ובסי' פ"ב דמברך תחלה המוציא והדר על אכילת מצה, ובסי' פ"ד שגומר ההלל בלילי פסחים אחר מזונו, ובת"א סי' ק"ב הביא את הגאון רב נטרונאי מה ששמע ממנו כשמוצא צבור מתפללים והוא לא קרא עדיין פסוד"ז ע"ש, ובתום' במס' סוטה דף מ' ד"ה על שאנחנו מודים, כתבו בשם הערוך פירש רב משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב ע"ש, וכתב בעל דוה"ר שהוא רב „משרשיא" כהנא בר מר יעקב הנזכר באגרת רש"ג

ונסמך

ונסמך לגאון ש' ד"א תק"ץ, ומלך יו"ד שנין ופ"גא עד שנת תר"א, אולם בתשב"ץ ח"א סי' ע"ב מובא שהיה דור חמישי לגאונות, ונסמך במחסיא חיא סורא ע"י רב כהן צדק גאון שנת ד"א הר"ן ושבו ר' משה כהן בן מר יעקב ע"ש. ודבריו נפלאים שהרי רב כהן צדק נתמנה אחריו, אחר שעמדו ב' שנים בלי גאון, ובתרי' דרב כהן מלך רב שר שלום, כמובא כ"ז באגרת דרש"ג, ונראה דהוי' להתשב"ץ נוסחא אחרת.

רב פלטוי בר אביי גאון פומבדיתא, נזכר בסדרנו ח"א סי' ע"ג לענין היכא דחנקתי' אומצא, לבתר דשתי מברך בונפ"ר. ובח"ב סי' ע"ו בסי' חזי"ז ל"ך, ובסי' ק"ו לענין יעו"י בר"ה, ובסי' קל"ד לענין ברכת לולב. נסמך לגאון פומבדיתא אחר מר רב יוסף בשנת תר"א ושמש בנשיאות ט"ז שנה.

רב שר שלום בר בועז, נזכר בסדרנו ח"א סי' צ"ג שמותר לנפ"א גם אחרי ת"ע, ובח"ב סי' כ"ה בהוצאת ס"ת שעומדין מפניה ויושבין לאלתר, וסי' ל"ה שמותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת ושונין מס' אבות, ובסי' ס"א שיחיד גומר ההלל ומברך באלו הכ"א יום, ובסי' פ"ג לענין ברכת נ"ר"ש', ובסי' פ"ו לענין לשתות בין הכוסות, ובסי' קמ"ג לענין ש"ע דרגל בפ"ע, ובסי' קמ"ה שמברך להכניסו אחר המילה, ובסי' קמ"ח לענין ברכת התנים בכל סעודה. נסמך לגאון סורא לדעת בעל דוה"ר שנת ד"א תר"ח ושמש חמש שנים בנשיאות עד שנת תרי"ג. וכבר כתבנו לעיל שאין דבר זה מוחלט בברור, ושטחית אגרת רש"ג משמעין שנתמנה שנת ד"א תרי"ז ומלך עשר שנים, ולדעת ה' שי"ר בתולדות הגאונים נתמנה שנת תרי"ב.

רב נטרונאי גאון בר רב הילאי גאון, נזכר בסדרנו קרוב לשלשים פעם, בשו"ת בעניני תפלות וברכות, ורבינו הגאון רב עמרם ז"ל לא זז מחבבו ולמד ממנו הלכה למעשה בכל הימים ששמש עמו ועמד לפניו, ואע"פ שגם אז כבר היה גדול בדור, ונסמך גם בימיו לגאון, חלק לו הכבוד הראוי לרב נטרונאי ולא קבל על עצמו התואר הזה, וכמו"ש באגרת דרש"ג „ובתריה מר רב נטרונאי כו' ובתרי' מר רב עמרם בר ששנא י"ח שנים, וקמי' הכי הוה פליג לי' רב עמרם, ואיקרי גאון, ונחית מיניה ובתר הכי מלך כדפרשנא, עכ"ל. ור"ל „פליג ליה" שחלק לו הכבוד לרב נטרונאי שלא רצה להקרא גאון בהייו של רב נטרונאי, וכן פי' בס' דוה"ר, ובסדר שלפנינו מצינו כי שמושה של תורה מה שראה רבינו ר"ע אצל רב נטרונאי, היה שקול לפניו ללמוד מזה הלכה למעשה, יותר ממאי דאסיק מסברא דנפשיה, דאמר לענין ברכה שלא עשני בור „דהיא דלא כהלכתא, הדא דשאילו מקמי דרב נטרונאי ולא שדרא, ועוד דבגמרא אסתלקא לה" ונראה מזה דמה שלא השיב רב נטרונאי להשואלים אותו אם יברכו שלא עשני בור הכריע בעיניו ללמוד מזה למעשה, יותר מהראיה שהביא הוא עצמו מהגמרא. נסמך לגאון סורא לדעת בעל דוה"ר משנת תרי"ג עד תרי"ח, ועמש"ל סי' א' שאין הדבר מוכרע, ואין לנו לקצוב ולהגביל הזמן אלא בערך ולא בצמצום ע"ש. עמד בנשיאותו עשר שנים

כמו"ש

כמו"ש רש"ג ולמ"ש הרב ר"א בן דאוד שמש בנשיאותו רק חמש שנים ע"ש.

רבנא אליעזר **אלוף** דמן **אספמיא**, נזכר בסדרנו סי' פ' שראה ספר תועבות של דניאל הקראי, שקורין אותו ספר מצות. בא מספרד לבבל, ונסמך בשם „אלוף". ומובא בתשובת הגאונים שערי צדק סי' כ' ששאל שאלתא מקמי רב פלטוי, ומר רב נטרונאי, ובאשכול צד 68 הזכירו כד אתי למתיבתא תני לרבנן על סמלק היא יסמין היכא אינון ע"ש, ועמש"ל בחלק ב' סימן פ' אות ב'.

רב יוסף, נזכר בסדרנו בסי' א' כך השיב רב נטרונאי, כו' לבני קהל אליסאנו על ידי רב יוסף מאור עינינו.

רב צמח דיינא דבבא נזכר בסי' א' מסדרנו שהיה אב ב"ד בזמנו של רב עמרם, ובכמה תשובות שהשיב רב עמרם נזכר שם הגאון הנזכר שהיה עמו בישיבה והסכים עליהם, נזכר בויטרי לענין מ"ש בסדרנו שאין מברכין בלילי פסחים לגמור את ההלל מפני שחולקין אותו באמצע, וכתוב בויטרי צד 280 דהכי שדר **רב צמח בר שלמה דיינא דבבא**, וכן נזכר בעיטור לענין כתובה דאירכסא בשם ר' צמח בר"ש דיינא דבבא, דאינו חוזר וגובה הדמים, וכ"נ בס' שע"ת בשם ר"ע ורב צמח לענין הלל בלילי פסחים, ומשמע שהוא דיינא דבבא שהי' בימיו של ר"ע.

רב צמח בר **רב פלטוי** גאון פומבדיתא. נזכר בסדרנו סי' ס"ח מהו שיאמר קדושא דסדרא אם איני קורא, ובה"ב סי' קמ"ח. נסמך לגאון פומבדיתא שנת ד"א תרל"א ושמש ט' שנים בנשיאותו. וכמרדכי פ' ע"פ כ' על שמו הא דאין מברכין על הלל בלילי פסחים מפני שחולקין אותו באמצע, ולא כתב כמו"ש בויטרי שהוא ר"צ ב"ר שלמה דיינא דבבא.

רב נחשון בריה דרב **צדוק** גאון סורא. נזכר בתוס' חולין דף מ"ז ובהרבה מהפוסקים הראשונים, ובסדרנו סי' י"ח והכי אמר רב נחשון ראש ישיבה בריעות שכורעין בקדיש כו', אבל אין זה מלשון רב עמרם, שבזמנו לא נסמך רב נחשון עדיין, אלא מהתלמידים המאוחרים שהוסיפו להגיה על סדרו של רבינו. וכן מייתו התם גם דברי רב סעדיה שלא הי' כלל בזמנו של רב עמרם. נסמך לגאון לדעת בעל דוה"ר מן שנת תרל"ו עד תרמ"ד, ולדעת ה' שי"ר משנת תר"ן עד תרנ"ח.

רב סעדיה בר מר יוסף **אלפיומי** גאון סורא. נזכר בסדרנו ח"א סי' כ' שלא לחתום „אור חדש על ציון תאיר". ובסי' ס"ב בכהן שלא עמד ממקומו למודים שלא יעלה עוד לנ"ב, ובה"ב סי' ה' וסי' ס"ז במנהג שהקהל אומרים ומרדכי יצא, וליהודים, ובסי' קמ"ב שכתב שלא לאמר אשר בגלל אבות בברכה. נסמך לגאון שנת ד"א תרפ"א ושמש י"ב או י"ד שנה בגאונות. האיר עיני ישראל בספריו בכל מקצעות התורה, ומסר לנו סוד העבור, ונלחם הרבה עם הקראים ועם המינים וכתב תשובות ופסקים, והשריש אמונת ישראל ביחוד

שמו

שמו יתברך והשגחתו, ותקות ישראל בעתיד, ועליו כתב רבינו תם „שמפיו אנו חיים".

רבינו **נתן גאון**. נזכר בסדרנו ח"ב סי' נ"ט שאין מנהג לומר י"ג מדות אלא בצבור, ובסי' ס"ח שאין לומר האל הרב את ריבנו. ושאין לקרות המגילה אפי' בזמנה אלא בעשרה, ולא ידעתי לכוין זמנו בבירור כי לא מצאנו עליו שם גאון בדברי רבינו. ואולי הוא ר' נתן אלוף דודו של ר' שרירא גאון שהסכימו למסמכיה בשם גאון מחסיא דלא לבטל שמא, וכד נח נפשיה אתייה דוד נשיאה למר רב סעדיה.

רב ניסי בריה דרב שמואל, נזכר בסדרנו ח"א סי' ע"ז לענין שיאמר נברך אלהינו שאכלנו משלו ולא לאלהינו, ובויטרי סי' ס"א גורס רב ביבי בר שמואל, ולא מצאנו אותם בסדרי הגאונים. וביוחסין מצאתי בדברי ר' נתן הבבלי ר' .ניסי נהרואני ריש כלה שהי' מאור עינים בזמנו של דוד בן זכאי הנשיא, ולא נוכל להחליט אם כיון עליו בסדרנו.

רבינו האי גאון בנו של רב שרירא גאון מזרע זרובבל בן שאלתיאל ואחרון הגאונים. שמש ארבעים שנה בגאונות פומבדיתא משנת ד"א תשנ"ח עד שנת תשצ"ח. וכתב הרב בעל שה"ג, שחותנו היה ר' שמואל בן חפני, וגיסו הי' ר' אליהו הזקן שחבר תאזהרות לשבועות, ומוזכר בתוס' הרבה פעמים, תלמידיו היו רבינו נסים גאון ורבינו גרשון מאור הגולה, וי"א דגם רבינו חננאל למד לפניו, רבינו חננאל בן רבינו חושיאל שפירש תלתא סידרי ורבינו נסים, היו רבותיו של הרי"ף ז"ל. עכ"ד. דברי רבינו האי נזכרים גם בסדרנו בח"א סי' ב' דמברך מתיר אסורים לכשיתעסק בידיו, ובסי' ו' דאמר דאינו מברך שתים אא"כ סח בין תפלה לתפלה, הוא לפי שיטתו. וכ"ז הוא נוסף מתלמידים המאוחרים שהעתיקו דברי רב עמרם גאון וכתבו ג"כ שיטת הגאונים שאחריו.

בית רבינו שבבבל נזכר פעמים רבות בסדרנו לענין מנהגים, מה שנהגו שם ובשתי הישיבות, ורבינו הגאון ר"ע ז"ל תמך יסודותיו עליהם, ולשון זה נמצא ג"כ במס' מגילה דף כ"ט „ואהי להם למקדש מעט אר"י אלו בכ"נ ובמ"ד שבבבל, ור"א אמר זה בית רבינו שבבבל", ושם קאי על רב שהיה ריש מתיבתא דסורא, אבל כונת הגאון א"א לפרשו כך שהרי מזכיר מנהג שתי הישיבות, וגם בית רבינו שבבבל, א"כ היה מקומו של בית רבינו שלא במקום הישיבות, ודעת הה"ג רי"צ הלוי בעל דוה"ר בחלק ג' פרק י"ד שהוא בית הכנסת של הריש גלותא שבבגדד ששם מתאספין שתי הישיבות ואלופיהם, והנהגתם היתה על טהרת הסכמת המתיבתות, ע"ש, אכן גם זה קשה הביאור שא"כ היינו מנהג הישיבות עצמם, ובפרט לפי מה שנראה מאגרת דרש"ג חדלו בתי הישיבות מזמנו של דוד בן יהודא הנשיא מלילך אצלו, ואפי' בשבתא דריגלא דהוא בשבת פ' לך לך דהוא רגלא דריש גלותא, כ' רש"ג „דאשתפלן שליטין דבי נשיאה מן שלטנותא דמלכא, ולא אזלי רשוותא מפומבדיתא בתריהון, אלא כד ניחא להו לנשיאים למהוי להו רגלא בפומבדיתא אזלין

לחתם

לחתם וקבעין ליה". ולאמר: דרבינו שבבבל הוא הריש גלותא עצמו ג"כ קשה, דהגאונים כר"נ ור"ע יקראו להריש גלותא בתואר "רבינו", שהיה נמוך הרבה ממעלתם, וכש"כ דמר עוקבא ריש גלותא גלה כבר מבבל בימיהם, וכמובא ביוחסין משם ר"נ הבבלי, שבזמנו של ר"כ צדק ורב עמרם ראש ישיבת סורא גלה לקרמיסין דרך ה' ימים למזרח בבל, והמלך צוה עליו שלא יכנס במלכות בבל לעולם, ולכן נראה דבית רבינו שבבבל הוא כמו"ש הדוה"ר, "ביהכ"נ של הראש גלותא ששכן בבגדד והתפלל גם הוא שמה", ונקרא בית רבינו על הראשי גליות הראשונים, נשיאי וגדולי ישראל שהנהיגו מנהגיהם על דעת חכמי התלמוד מזמנו של רב רבינו שבבבל, והוחזקה הביהכ"נ להקרא על שמו, וכן החזיקו במנהגם, עד שכתב רב האי גאון מובא בהרי"ץ גאות בסדר של יום הכפורים "שגם מר האי גאון בן מר דוד שהיה דיין בבגדד שנים רבות קודם לגאונותו כו' והוא תהלת מי ששכן מן הגאונים בבגדד, גלגל עמהם לעשות מנהגם והגאונים ששכנו אחריו שתקו מזאת, אף אתם אל תשנו" כו'. והיא הדעת היותר מחוורת.

ז. חלופי הנוסחאות והמנהגות שבתפלה.

עם כל הסדר הנפלא וצחות הלשון, שבכל הנוסחאות שישנן בתפלות ישראל, יתפלאו רבים מאד על שנויי נוסחות התפלה שבין בני ספרד ואשכנז ויתר המחוזות, שלא הושוו כלם בנוסח אחד גם אחר שנמסרו לפנינו הכל נערך ומסודר ע"י הגאון רב עמרם, לפי קבלת שתי הישיבות ומנהגיהן, וכמעט שאין לנו תפלה שישתוו בה כל ישראל בנוסח אחד, וכפי מה שנראו מסדרים עתיקים ומסדרו של רבינו סעדיה, כבר היו שנויים מחולפים גם בזמנם של הגאונים, ויפלא מאד מאין באו להם כל השנויים האלו?

ובטרם נבוא לחקר דבר בענינים ·אלו, עלינו לבאר שורת ההלכה בדברים אלו. וראיתי שכבר נשאל על דבר זה הרשב"א ז"ל בתשובה סי' תע"ג, וכתב להלכה וז"ל: בענין סדור שאתם נוהגים לומר בתפלות וסדורים, אין המקומות שוות. וכל אחד אומר כפי מקומו. ואם לא אמר כן אינו מעכב, שלא כדברי מי שאמר שזה קרוי משנה ממטבעת חכמים, עכ"ל. ובחדושיו פ"ק דברכות ביאר דבריו וז"ל: מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר כו' לאו למימרא שאינו רשאי כו' לרבות או למעט במלותיה, דאם כן היה להם לתקן נוסח כל ברכה במלות מנויות ולהשמיענו נוסחתה. ולא מצינו זה בשום מקום. ולא אמרו אלא המלות שיש הקפדה עליהן, כמחלוקתן בהזכרת גשמים וטל ורוחות, ובברכת המזון שלא אמר ברית ותורה בארץ, או מלכות ב"ד בבונה ירושלם וכן כיו"ב בקצת מלות באמת ויציב כגון יצי"מ, ומלכות, וקריעת י"ס, ומכת בכורות כו' ובפירוש אמרו בי"ח של תפלה אם רצה להוסיף מעין כל ברכה מוסיף. ואפי' התוספת מרובה על העיקר עכ"ל. וכ"כ התשב"ץ דבנוסח הברכה אין קפידא בדבר, וכ"כ הב"ת סי' ס"ח דברכה שמסיים בברוך ואינו משנה אלא שמוסיף דברים באמצע מותר לגמרי, וכ"כ הר"י עמדין

בהגהותיו

בהגהותיו לש"ס ד"ה האומר על קן צפור כו' מכאן נראה שהי' מנהג קדום בישראל להוסיף על מטבע אנשי כה"ג, וכן מעשה דתלמידים שירדו לפני ר"א ע"ש.

אבן לא כן שמענו מדברי הרמב"ם פ"א מהל' ברכות שכתב נוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם, וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה. וכתב הכסף משנה „תרי גווני שנוי הם, אם אומר נוסח הברכה שתקנו חכמים אלא שמוסיף או גורע, או שאומר במלות אחרות ומ"מ הם רומזות לנוסח שתקנו חז"ל כו' אין ראוי לעשות כן. השנוי הב' שמשנה כונת הברכה כגון ברוך המקום שבראה שהיא ברכה כוללת, וחז"ל תקנו לברך בפרטות". וע"ש דבתרוצו בתרא חזר מזה, וס"ל דגם באופן זה יצא בדיעבד, אבל מ"מ משמע מדבריו דלכתחלה אין לשנות כלל לברך גם במלות אחרות. ע"ש.

והננו מעתיקים בכאן אחת מתשובות הגאונים שנמצאו במצרים בהגניזה, וי"ל ע"י ה' גינצבורג והיא חשובה בערכה מאד, וז"ל: „ומה השתחואה שאינה ברכה ולא הזכרת השם נתנו חז"ל שיעור וטבעו אותה, המברך ברכה שאינה צריכה על אחת כו"כ. וכן נענוע [של לולב] נתנו לה חכמים שיעור [עיין סוכה דף ל"ז] המוסיף „אות אחת" על מטבעות הכמים על אחת כו"כ. וכן יוכיח מענין הטיה [כפ"ק דברכות שבש"א יטה ויקרא] שאמרו חכמים שחייב מיתה אם הטה ועבר על דברי ב"ה, „שכל הפוחת או מוסיף על דברי חכמים חייב מיתה". ושנו חז"ל [לא נודע לי מקומו] לכל הקב"ה נושא פנים, חוץ ממוסיף על שבחו של מקום, שכן כתוב האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים, ואי אתה מוצא בכל התורה שכתוב בה אשר לא ישא פנים אלא בפסוק זה, מפני שהוא שבחו של מקום. וכן אמר רב יהודאי זכר גאוננו לברכה, כל ברכה שאינה בתלמוד אסור לברך ואסור להוסיף אפי' אות אחת, בא ולמד: מלך הקדוש ומלך המשפט כמה נחלקו עד שקבעו הלכה, כדאמר [ברכות י"ב] מאי הוה עלה, רב יוסף אמר מלך הקדוש מלך המשפט, רבא אמר המלך כו', והלכתא כוותיה דרבא [לפנינו בתלמוד איתא ר"י אמר האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט, אכן בש"ס ישן שהזכירה הרמב"ם בפט"ו דמלוה שנכתבה כחמש מאות שנה לפני זמנו איתא כגרסת הגאון וז"ל: כל השנה מתפלל האל הקדוש האל המשפט כו' ור"א אפי' כו' והאל המשפט יצא, כו' רב יוסף אמר מלך קדוש, מלך משפט, רבא אמר המלך הקדוש המלך המשפט. והלכתא כוותי' דרבא, ובגרסא זו יתישבו הרבה קו' וביחוד קושית תר"י בהא דאמר והלכתא ע"ש] וכן בכל ברכה שתקנו חז"ל אתה מוצא כמה חכמים שנחלקו עד שקבעו הלכה.

וכן אמר מר יהודאי שגזרו שמד על בני א"י שלא יקראו ק"ש ולא יתפללו, והניחום לכנס שחרית בשבת לעשות מעמדות והיו אומרים מעמד וקדוש, ושמע במוסף, ועשו דברים אלו באונס, עכשיו שכילה הקב"ה מלכות אדום ובאו ישמעאלים והניחום לעסוק בתורה ולקרוא ק"ש ולהתפלל, אסור לומר אלא דבר דבור על מקומו כתיקון חז"ל [עיין במ"ש לקמן סי' ג"ז אות ג'

 בפירוש

כפירוש לדבריו], כו׳, תפלה וק״ש וכל ברכה במקומה וזמנה. מפני שאסור לומר ק״ש בתפלת או תפלה בק״ש, או שבת בג׳ ראשונות כו׳ ואם אתה מזכיר במגן „רצה והנחל שבתות״ [מובא בנוסח רע״ג לקמן] כבר הזכיר שבת בג״ר, וכיצד אומר „ומברך ברכת שבע כתקונה״ ולא תקנו חז״ל להזכיר דבר אחד פעמים, שכך שנו הקורא שמע וכופלה ה״ז מגונה, ואפי׳ אנו ליה וליה עינינו קשיא להו לרבנן [סוכה דף נ״ג] ומפרקים ליה אנו מודים, וליה עינינו מיחלות, כש״כ לומר זכרנו לחיים במגן, שהוא בקשה ולא מעין ברכה. ואפי׳ באמצעיות שאמרו [ע״ז דף ח׳] אם בא לומר בסוף כל ברכה מעין כל ברכה אומר, דוקא רפואה ברופא חולים ופרנסה בשנים, אבל רפואה בשנים ופרנסה ברפיאה לאו מעין ברכה הוא, וכש״כ לשאול צרכו בג׳ ראשונות שמערב שאלה בשבח, ואפי׳ לערב שבח בשאלה והודאה, והודאה בבקשה מגונה, כו׳ בא ולמד, מאדם שנכנס לפני מלך בו״ד כו׳ שאם משבח המלך, ומערב שאלה כו׳ דוחפין אותו, ואפי׳ לפני אדם שכמותו נוזף בו ומשים אותו טיפש, כש״כ זה שאומרים שמע בין קדוש לימלוך [בקדושה של מוסף] שאין זה לא עתו ולא מקומו, שלא תקנו חז״ל אלא שחרית וערבית. תדע לך שכן הוא ותקנת שמד הוא, שא״א שמע בין קדוש לימלוך אלא בתפלת שחרית של שבת לבד [עיין לקמן סי׳ ג״ז אות ב׳ דל״ל אלא בתפלה של שבת לבד] חוץ מירושלם וכל מדינת שיש בה בבלאין שעשו מריבה עד שקבלו עליהם לומר קדושה בכל יום, אבל שאר מדינות ועיירות שבא״י שאין בהן בבלאין א״א קדוש אלא בשבת ויו״ט בלבד, ודברים הללו אין מעיין ומדקדק בהם אלא ותיקין, כגון מר

יהודאי שלא היה כמותו מן כמה שנים עד עכשיו, שהיה גדול במקרא ומשנה ותלמוד, מדרש ותוספתות, הגדות והלכה למעשה, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, גדול בקדושה וטהרה וחסידות וענוה, ומדקדק בכל המצות, ומוסר עצמו לשמים, ומקרב הבריות לתורה ומצות ולא הניח כמותו.

אף אתם התבוננו לדבריו, עכ״ל התשובה, והיא סותרות עצמה מרישא לסיפא. שהתחיל לומר, שהמוסיף אות אחת על מטבעת חכמים על אבו״ב, וכן אמר „ואסור להוסיף אפי׳ אות אחת״, והדר אמר לענין זכרנו, ורצה והנחל, שאין לאומרו מפני שמערב תפלה בשבח ושבת בג״ר וכו׳, וכן לענין שמע שבקדושה מפני שאינו עתו ומקומו, ותיפוק לי׳ שאסור להוסיף אפי׳ אות אחת, וכן כ׳ להדיא דמותר להוסיף מעין כל ברכה וברכה.

ולכן נראה דודאי לא פליג רב יהודאי על מש״ל בשם הרשב״א שלא תיקנו חז״ל נוסח כל ברכה במלות מנויות, ואין זה קרוי משנה ממטבעת חכמים אם הוסיף או קיצר בנוסח הברכה עצמה במלות שאין הקפדה עליהן, והראי׳ שהביא, היא ראי׳ שאין עליה תשובה. דא״כ היה להם לתקן ולהשמיענו נוסח כל ברכה במלות מנויות, ולא אמר הגאון שאסור להוסיף אפי׳ אות אחת אלא בנוסח החתימה, וכמו שהוכיח ממה דשקלו וטרו לענין מלך הקדוש או המלך

המלך הקדוש. אבל בנוסח הברכה עצמה ודאי דאין לדקדק במלותיה, ושלש חלוקות בדבר: בחתימה או בפתיחה אסור להוסיף ואף דיעבד לא יצא. בנוסח ברכה ארוכה עצמה אין לדקדק כלל, ואף לכתחלה מותר כשאין בו שנוי ענין, או יחיד הבא להוסיף מעין כל ברכה, מוסיף כצחות לשונו. ובמקום שיש בו שנוי ענין כגון שמערב שאלה בשבח, או שבח בהודאה, או שאינו בזמנו, כשמע בקדושה, או שלא במקומו כשבת בג"ר, ס"ל לגאון לאסור. ונראה דעתו שאסור ג"כ להוסיף שבחות וקלוסין אפי' לאומרם בפ"ע, וכמו"ש „לכל הקב"ה נושא פנים חוין ממוסיף על שבחו," וכש"כ ברכה שאינה בתלמוד ס"ל דהו"ל ברכה שא"צ ואסור להוסיף. ונראה דגם הרמב"ם שאמר דנוסח הברכות עזרא תקנום ואין ראוי לשנותם ולהוסיף ולגרוע, מיירי נמי בכה"ג שמשנה אותם בשנוי ענין, והכ"מ שכתב „שאומרם במלות אחרות, ומ"מ רומזות לנוסח שתקנו חז"ל, אין ראוי לעשות כן", הפריז על המדה, או אולי מיירי במקום שמצאנו אותה נוסחא כתובה בתלמוד, אינו ראוי לשנותה לכתחלה.

אך שיטת ר"ת אינו כן, וכמובא בתוס' פ"ק דברכות, ובויטרי סי' שב"ה כביא דבריו בארוכה שבכל י"ח יכול לחדש דברים בין של הודאה בין צרכיו, ומותר להאריך בעין קרובות פיוטין ויוצר, כו' דצורכי צבור נינהו, וכ"כ התוס' במס' ע"ז דף ח' ומה שנהגו בו' לומר קרוב"ץ בג' ראשונות, דצבור שאני ע"ש, וכ"כ במס' ברכות דף ל"ר בשם רבינו חננאל ורב האי גאון, דצורכי צבור שואלין ורק מי שטעה ולא אמר זכרנו וכבר סיים הברכה אינו חוזר, שאינו אלא תקנת רבנן סבוראי. וכן איתא בשע"ת סי' קנ"א בתשובה לרב האי דזכרנו לחיים כל ישראל צריכין להם, וכש"כ בין ר"ה ליוהכ"פ שכל העולם נדונים ושעה צריכה לכך, וכן הוא בס' האורה, ועיין במס' סופרים שנתקנה סמוך לזמן התלמוד בפרק י"ט לענין זכרנו וכתוב, שמזכירין בג"ר ובג' אחרונות בב' יו"ט של ר"ה וביוהכ"פ.

אבל עדיין לא מצאנו מזור לענין טענותיו של הגאון שהמה מכריעות כמעט וצודקות, שמערב שאלה בשבח והודאה, ואפי' אדם שבמותו נוזף בו ומשים אותו טיפש, ע"ש. וכש"כ האריכות שבקרוב"ץ שתמוה מאד דאפי' אם נאמר צבור שאני, מנ"ל דעדיפי מיחיד שמותר לומר מעין כל ברכה ואפי"ה כ' דב"י בשם המרדכי שאסור להאריך. וכש"כ שאמרו רז"ל בפירוש שמקום שאמרו לקצר א"ר להאריך, ומצאתי בזה להר"ב אשכנזי בשיטה במס' ברכות שכתב שלא אמרו אלא דרך קבע לקבוע אריכות וקיצור, אבל שלא בקבע לא אסרו, אפי' תוספות מרובה על העיקר, ודבריו אינן מספיקים לעניננו שאומרים קרוב"ץ והוקבעו כן לכל ישראל.

והאיר ה' עיני ומצאתי בס' הפרדס סי' קע"ג בתשובות רבינו הלוי שכתב דאין צבור צריכין שבח, וכל התפלה תביעת צרכיהון היא, משום אל כביר ולא ימאס, ורק כדי שלא ישנו ממטבע תפלה אומרים ג"ר וג' אחרונות, ולכן יחיד בצורכי צבור, כמו זכרנו ומי כמוך, מותר אפי' בראשונות ואחרונות.

ותדע

ותדע דבר"ת מזכירין יעלה ויבא בעבודה, ושואלין זכרנו ה' אלהינו כו' ואין לך בקשה גדולה מזו, ובחנוכה ופורים אומרים „בשם שעשית עמהם אות ופלא כן עשה עמנו" [וכן גוסה רבינו להלן] והיא תפלה בהודאה, וכש"כ צבור בצורכי צבור שרשאין להאריך ולקצר כמו שירצו, וכעובדא דתלמידים שירדו לפני ר"א, ומצינו בתעניות שהוסיפו שש ברכות, וכן בק"ש שנינו שתים לאחריה והצבור הוסיפו שלישית, [ברוך ה' לעולם] ואי תימא מנהג בתרא הוא, ליתא. דכל הלכה שהיא רופפת בידך צא וראה היאך צבור נוהגין, א"נ דהא ששנינו בערב מברך שתים לא אמרו אלא שיש שיעור למטה, אבל אין להם שיעור למעלה, ע"ש. וכ"כ שם סי' ה' שאין לחוש אם הוסיפו ברכות שלא אמרו אלא שלא לפחות [ממאה ברכות] אבל להוסיף יש רשות לברך על כל חביב לו ע"ש. ולזה כיון הגאון בעל חות דעת מסברא דנפשיה ביו"ר סי' ק"י דאדעתא דנדבה מותר לברך. והרבה פיוטים נתיסדו בהזכרת שם שמים, אשר אין הפרש בין אם יאמר ברוך ה' או ברוך אתה ה'.

ועיי"ש עוד בפרדס סי' קע"ג דמה שאמרו בתוספתא אלו ברכות שמאריכין ברכות של ר"ה ויוה"כ, לאו למעוטי ברכות ק"ש ותפלה, דודאי בברכות ק"ש ותפלה מקצרין ומאריכין, אלא לפרושי מתניתין תני אלו, כלומר אלו המקומות ששנינו מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר כו' הוא בר"ה ויו"כ ותעניות כו', ומסיים שם: הלכך רגילין כל הגולה בברכות ק"ש לפייט יוצר בתוך יוצר, ואופן בתוך אופן, וכן בתפלה בקרובות ואפי' בג' ראשונות. ואי תימא הלא משום טורח צבור קצרו י"ח בשבת והאיך נאריך בהם, הטעם דמשה תקן לדרוש בענין של יום, ולפי שאין רגילין לדרוש, לכן תקנו קדושי עליון כגון ר"א ב"ר קליר מקרית ספר, ור' שלמה הבבלי, וגלות ירושלם אשר בספרד עד צרפת ורומי, ליסד עניני ימים טובים. ועיר וקדיש ר' בנימן מקוסטינו אמר, שכשקצרו י"ח לשבת היתה חכמה מרובה בישראל ולא הוצרכו אלא לדרוש, ולפי שדלה ההכמה ונתמעטה, עמד פיוט מקום מדרש. ומשום עת לעשות לה' לא חששו מלהאריך בפיוט בשבת, ומחזיקים ביסוד הפיוטים בגולה וכל ארץ אלמניא המעמיקין להבין מצות בוראינו בתורה שיש לה בית אב מנהג אבות וקבלה מרב כו', ומי שלא קבל מרב ולא נהג מאב, כסבור שקנה מקום להתגדר ואינו אלא להתגנדר, שמחדשים מנהג לעצמם ולא חששו מפני מחלוקות ללכת בדרכי יושר, עכ"ל. וכ"כ בויטרי בשם רבינו יוסף טוב עלם ור' אליהו הזקן שמותר ומצוה מהמובחר. ובעל שבלי הלקט כתב שגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העבור פירש שמצוה ומותר, וכן תמצא להלן בהל' יו"כ בדעת רבינו ז"ל. ולענין מה שהקשינו במה עדיפי צבור מיחיד במקום שמותר להוסיף דאמרו במס' ע"ז שיכול לומר מעין כל ברכה וברכה, ואמרו שם אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' כסדר יוהכ"פ אומר, ומשמע מזה דתוך תפלתו במקום שמוסיף מעין כל ברכה מוכרח לקצר, כמוש"ל בשם הב"י, וצבור נמי למה מאריכים בקרוב"ץ אפי' במקום המותר להם, מתישב שפיר לפי גרסת' השאלתות סי' ס"ו דגרס שם „אבל אם בא לומר בסדר כל

כל ברכה כסדר של יוהכ"פ אומר" והיא גרסא נפלאה, וי"ל דקאי ע"ל צורכי צבור שאומר היחיד אפי' כסדר של יוה"כ.

ולענין ק"ש שקבעו בתפלת מוסף מזכיר הגאון רבינו ז"ל לקמן אות נ"ז, וכתב שבקשו לסלקה כל עיקר שהרי חזרה ק"ש למקומה, אלא אמרו חכמים שבאותו דור נקבעינה במוסף שאין בה ק"ש. למה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות, ע"ש.

ולענין קלוסין של הקב"ה כתבו תר"י והרא"ש פ' אין עומדין דדוקא בתפלה אין להוסיף על מה שתקנו אנשי כה"ג, אבל בינו לבין עצמו לית לן בה, ע"ש. וכדומה לזה נזכר בפרדס סי' קע"ג. ואע"ג דהטור בשם הרמב"ם אוסר וכתב דהכי מסתבר, כ' הב"י דנהגו העולם כהתר"י וכל שאינו חותם בברכה לית לן בה, וכ' לצאת מספק פלונתא, מי שירצה להאריך בשבח המקום יאמר אותם בפסוקים, וכתב עוד, ה"מ לאדכורא שבחא. כמו אדיר נורא ואמיץ, אבל לספר גבורותיו כל המוסיף משובח. ע"ש וראיתי עוד לחלק שאם מקדים לומר קודם השבחים שאין פה שימלל שבחיו יתב' כי לו דומיה תהלה וכמו שאנו אומרים בנשמת אלו פינו כו' מותר אח"כ להזכיר גם ממדות תואריו יתב', וכן נוהגין הספרדים לומר בשבחי ה' פסוק „ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה" שאז מותר להוסיף בקילוסיו יתב'.

אך בכ"ז יש לשאול מאין באו לנו השנויים והחלופים האלו בנוסחת התפלה ? ואע"פ שנאמר. שנשמרו מכל הדברים החוצצים לדינא בפתיחות וחתימות, ולא הוסיפו בם אפי' אות אחת וכן הוא באמת כאשר נעיין בכל חלופי הנוסחאות, מ"מ מאין באו לנו כל חלופי הנוסחאות בתוספות וגרעון, ולא הושוו כלם בנוסח וסדר אחד באותן התיבות עצמן שתקנו אנשי כה"ג ? דודאי דאנשי כנה"ג תיקנו לנו כל הנוסח מראש התפלה עד סופה, ולמה לא נשמרו נוסחאותיהם אלינו ומדוע נשתנו לאמרם במלות אחרות ?

סבת הדברים לדעתינו הם אלו: א] סדרי התפלות בימים הראשונים כשנסדרו מידי אנשי כנה"ג, וגם אח"כ כשהסדירן שמעון הפקולי. כאשר לא היו כתובות כדאיתא במס' שבת קט"ו „שכותבי ברכות ותפלות הרי הן כשורפי תורה", כי אין מצילין אותן מפני הדליקה. וכל אחד מישראל הי' מסדר תפלתו בעל פה הרי הוא מהנמנעות שכל ישראל יחד יזכרו אותו הנוסח שסדרו הם, ולא ישכחו תיבה ממנה, וממילא היה ממלא כל איש את כל השכוח ממנו ע"פ צחות דעתו ולשונו, ונסתבב מזה שמחוזות וארצות רבות נפלגו בענין הנוסחאות לפי מה שקבל"ו הם מאבותיהם, ומאותו הטעם עצמו לא הקפידו בעלי הכנסיה לפסול הברכות והתפלות אפי' אם אינו אומרם בנוסח הלשון שתקנו הם, כי ידעו שא"א לזכרם הכל בע"פ. ובמקום שהקפידו עליהן, באמת נשאר זכרם לדורות. וכן משמע בגמרא מגילה דף י"ח דשמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג ביבנה, ומפרש בגמרא שם ששכחום וחזר וסדרם, וע"כ ר"ל ששכחו סדרן של ברכות שזה מדברים המעכבים בתפלה מדינא והוא סדרם

כמו"ש

כמו"ש שם ומה ראו לומר בינה אחר קדושה כו' וכו' כל ברכה וברכה בסדרה לפי טעם הכתובים ע"ש. וז"ש „הסדיר", ולכאורה אם נשכח סדרן של ברכות כש"כ שנשכחו גם התיבות הספורות והמנויות ולמה לא אמר שחזר והתקינן? א"ו דבדברים שאין בם נפקותא לדינא יכול כל אחד לאמרן לפי השגת שכלו ולהבת כונתו וצרכו לפי שעה אחרי שיודע עיקר הברכה וסדרה לפי מה שקבעוה אנשי כנה"ג. אכן ברכת הצדוקים שלא נתקנה מעולם שאל ר"ג „כלום יש אדם שיודע לתקנה". ור"ל לתקן גם התיבות, דכיון שהוא נוסח חדש צריך תקון חדש, וכ"ש שחייב ג"כ לכלול מינים ופושעים במכניע זדים וכדומה. וראיה עוד לזה כל חלופי הנוסחאות שבין סדר רב עמרם לסדר רבינו סעדיה, אע"פ שהיו קרובים בזמן, ולא היה ביניהם שנוי מקום, כי שניהם היו במתא מחסיא, ותלמידיהם העלו נוסחתם על ספר אע"פ שנבדלו תכלית שנוי. ואע"פ שאמרו בירושלמי ערובין פ"ג ה"ט ששלחו סדרי מועדות לתפוצת הגולה, ולפי פר"ח ר"ל שם סדרי תפלות, אין הכונה ששלחו בכתב רק בע"פ שיגרסו אותם וישאר בידם לזכרון, ומצינו בס' שב"ל אות י"ב דרבינו אפרים ס"ל דאף בזה"ז אין לחזן להתפלל אלא מתוך הספר, וכתב דלכן אמרו דש"ץ וכן יחיד יסדיר תפלתו משום דמתפלל בע"פ, אולם הר"ב חולק עליו ע"ש, ועוד אפי' תימא ששלחו להם בכתב, הא איתא שם דר' יוסי שלח לאנשי אלכסנדריא ואמר „אע"פ ששלחנו לכם סדרי מועדות אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש", וא"כ נשארו להם עוד הרבה נוסחאות מחולפות לפי מנהגי אבותם שאין לשנותם, וחלופי נוסחאות כאלו נשארו עוד גם בידי בני בניהם בימי חז"ל, וגם בזמנם של הרב נטרונאי ורע"ג ורב סעדיה, אע"פ שמסרו הגאונים להם נוסחות שתי הישיבות, נשארו עוד מחוזות רבות על הרגל נוסחתם הראשונה.

ב) **נשארו** לנו שנויים רבים בסבת מה שהרשו להם הגדולים לרשום בצד כדרי תפלתם תיבות ומלים נוספים לפי הרצוי להם להלהיב כונת תפלתם, וכפיה"נ היה מנהגם כן גם בזמן התלמוד, כענין שאמרו אם יכול לחדש בו דבר [ברכות כ"ח] ומשמע שמנהגם הי' לחדש תמיד דבר בתפלתם, ובירושלמי ברכות פ"ד אמרו על ר"א שהתפלל תפלה חדשה בכל יום, כדי שלא יעשה תפלתו עליו קבע, כהיום כן אתמול וכן מחר, ולכן א"ר יוסי שצריך לחדש בה דבר, ובאחיתופל אמרו שהתפלל ג' תפלות מחודשות בכל יום, ע"ש, שמפרשים בזה מ"ש במשנה „העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים' אלא שא"א לעשות כן בדורותנו, ואפי' בדורותיהם אר"ז „מסתפינא דלמא מטרידנא". ואמר שם „כל זמן דהוינא עביד הכי הוינא טעי", וס"ל דקבע ר"ל שלא יהא קורא במרוצה ובלי ישוב הדעת באגרת, ולכן בחרו להם תפלה אחת לכל ישראל, ואעפ"כ נשארו להם שנוי נוסחאות, כי הרשו להם להוסיף או להסר תיבות לפי דרצוי להם להלהיב הכונה במקום שאין קפידא לפי הדין, אך אין ספק שהגדולים הללו לא רשמו אלא לעצמם, ולא כיונו

להשאירם

להשאירם לדורות. ומעתיקי סדרם הכניסו בפנים מה שרשמו שם בצד הספר ונשאר קבוע לדורות.

ג] **כן** נשארו לנו הרבה שנוים ע״י שגיאות המעתיקים שלא כהוגן. ועל ידם נאבד בכמה מהמקומות גם טהרת השפה ודקדוקה, ואע״פ שהרבו הגאונים האחרונים להרים מכשול מדרך עמם ולהגיהם, מ״מ בטרם שנפרצה מלאכת הדפוס א״א לישר אלפי ההעתקות שנתפזרו בישראל בקצוות הגולה כלה, ולהגיהם בנוסחא ברורה ומתוקנה, לכן הניחו להם מנהגם והזהירו רק על הדברים שיש בהם נפקותא לדינא שאין יוצאים בהם י״ח לפי דין הש״ס, והרבנים האחרונים שזכו לאור הדפוס תקנו הרבה הנוסח לפי חקי הלשון, אך לא שלחו יד להגיה בדברים שאינן סותרים ההלכה.

והמנהגות ונוסחאות היותר מתחלפות הן, בין נוסח ומנהגי בני בבל וספרד, לבין נוסחת בני אשכנז והצרפתים, וכבר כתב הרמב״ן ז״ל לענין מ״ש הרי״ן גאות במנהג הישיבות ובני בבל, שהיחיד מתפלל בר״ה רק ז׳ ברכות, וכתב „אנו קבלנו שמתפללים תשע ומתניתא מסייע להו״, ואמר הרמב״ן ע״ז: „באמת טענות של הרב גדולות, אבל כיון שהגאונים מעידים שמעולם לא נעשה כן בישיבה יש לנו לקבל עדותן כי הגאונים קבלו מרבנן סבוראי, ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו ועל כסא של רב אשי הן יושבין, ובביהכנ״ס שלו היו מתפללים״, ע״ש שנותן יתרון למנהגי הישיבות ולדברי הגאונים. אבל הרא״ש פ״ד דר״ה סי׳ ט׳ חלוק עליו, ואמר מנהג אבותינו תורה היא ואין לשנות. וכ״כ בתשובה כלל ד׳ לענין הפסקת טל ומטר, ובכלל כ׳ אות כ׳ לענין עוף החסידה כתב „דע כי אני לא הייתי אוכל ע״פ המסורת שלהם, ואני מחזיק מסורת שלנו קבלת אבותינו חכמי אשכנז שהתורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן, וכן קבלת אבותינו רבותינו שבצרפת יותר כו׳, ע״ש.

ודע דחסידי צרפת רבותינו ומאורנו ז״ל, שקלו כל תיבה ותיבה מנוסח התפלה שיעלה לפי צחות לה״ק בדקדוק רב לפי עומק שכלם, וברוח ה׳ אשר עליהם מתעלומות ורזין עלאין, והעלו אותם אח״כ במפקד ומספר, כמובא ברוקח ובטור. וכאשר חפשתי הרבה בנוסחות העתיקות ראיתי שכל סדר ונוסח אשכנז היה מסודר לפני רבותינו אלה ומובא בדרך כלל אות באות [לבד שינויים קלים ומעטים שנשתנו ע״י תלמידיהם אחריהם] בנוסחי התפלה שבמחזור ויטרי שבאוקספורד, שנכתב שנת ד׳ אלפים תתקס״ח ליצירה ע״י תלמידי רש״י ז״ל, ומהם באו אלינו כל נוסח וסדר אשכנז, אכן בויטרי הנדפס מכת״י לונדוני חלו בו ידי סופרים אחרונים וערבבו ושינו הנוסח לפי זמנם ומקומם, אכן הרבה נוסחי ספרד וביחוד הרבה מנוסחי האריז״ל וסדור הרב רש״ז ז״ל נמצאים בתוך סדרו של רבינו ר״ע גאון ורבינו סעדיה ונהגו אחריהם. ועיין במ״ש בזה במקור הברכות בתפלת י״ח ע״ש, ולפי הנשמע מדעת הרא״ש ז״ל כבר התישבו אבותינו בארץ אשכנז עוד מזמן חרבן ירושלם, וכבר ישנן בזה השערות שונות, ואין החלטה מבוררת בענין הזה. ובכת״י א׳ באוקספורד

ראיתי

ראיתי רשום על פיוט „אשר הניא עצת גוים" „שיסדו היהודי הראשון שבא לגור בוורמיזא, והיה בידו כתב יוהסין מימות הנשיאים". ובויטרי מובא על הפיוט ההוא בלשון זה „זה הפיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה". אך יותר קרוב לומר שנתכון על כנסיה גדולה של חכמים וסופרים שהביאו אתם לאשכנז מסורות ומנהגים מקבלת אבותיהם, ובתוכם גם הפיוט הזה שלשונו באמת צח וברור כלשון הקדמונים.

כללן של דבר שאין לשנות שום נוסח ומנהג אבות כי אלו ואלו יש להם מקום, ואא"י איזה יכשר הזה או זה, כי לכל מנהג יש טעם ויסוד, וכבר האריך בזה בס' מעב"י באמרי צדק פל"א, וסיים: שאין ללמוד מקצת דורות האחרונים שמשנים תפלתם מלועז לספרד, או איפכא, דמבר נש זעיר לא ילפינן עובדא כמו"ש בירושלמי, ועיין רמ"א ומ"א סי' רע"א ס"ק כ"ב שאין לשנות שום מנהג, ובספר מגן אבות לרבינו המאירי האריך בזה וכתב בצד ק"א בנוסח התפלות שכל שהוא בצבור לא ישנה מנהג הצבור, כמו"ש בירו' ברכות פ"ה, ב"ר אבות כד הוה נחית לטבריא עביד כר' יוחנן דלא למפלג על בר נש באתריה, וסיים שם „די לגאות השפלים [הרוצים לשנות] תוכחת מענות הגדולים" עכ"ל.

ובחתימת דברנו הננו להעיר מענין רבינו הגאון הקדמון רב עמרם ז"ל, שטעות נזדקר לפני רבינו בעל החתם סופר באו"ה סי' ט"ו במה שכתב „והגאון רב עמרם מסדר תפלות ישראל מקומו במגנציא וראיתי קברו, וכן בעל ונתנה תוקף", עכ"ל. כי רבינו הגאון ר"ע לא היה מעולם במגנצי"א, ושום א' מקוראי הדורות לא הזכירו שהלך לשם, ואין ספק ששם בבבל מנוחתו כבוד ונפטר שם. ואמנם כן שכשהיה בעל החת"ס במגנצי"א הראוהו קברו של רב עמרם, אבל טעו והגידו לו זאת על שמו של מסדר התפלות, ובאמת איננו אלא רב עמרם הנזכר באור זרוע סי' שצ"ג, בשאלתו למה מפטירין באחרי מות משה בש"ת, ובסי' ש"ין במה מפטירין אם בא חתן בד' פרשיות, ובמה מפטירין בחודש ניסן שחל בשבת, ומובא ג"כ בספר הפרדס סי' כ"ג „שאלתי אני עמרם מר"ש כהן", וכן בשב"ל סי' ק"ן ע"ש. ונתחלף להמגידים לאמר עליו שהוא הגאון מסדר התפלות מבבל, וכבר העיר מזה א' מהאחרונים בס' המזרח.

חלק ראשון

א. נוסח הי"ד ברכות.
ב. שלא לברך מתיר אסורים, וסדר ברכת התורה.
ג. חשבון מאה ברכות.
ד. מאה ברכות דוד תקנום.
ה. שלא לברך של"ע בור.
ו. ברכות תפלין וציצית.
ז. נוסח לעולם יהא אדם יר"ש.
ח. לעולם ישלש אדם שנותיו, שלש במקרא כו'.
ט. נוסח ברוך שאמר ושלא לאמר רוב התשבחות.
י. סדר יהי כבוד ואשרי.
יא. לשלשולי הללויה בתר הללויה.
יב. לכוונא דעתיה בתהלה לדוד.
יג. יתר המזמורים עד לשם תפארתך.
יד. נוסח ישתבח, ושאסור לאשתעויי בין ישתבח ליוצר.
טו. זמן ק"ש.
טז. דין שלא יקרא לכתחלה בתר ג' שעות, ושלא לצאת לדרך קודם שיתפלל.
יז. שמותר להפסיק לצורך מצוה, וסדר קדיש וברכו.
יח. כריעות שכורעין בקדיש.
יט. בענין אמירת ויתקלס.
כ. ברכת יוצר אור, ושיחיד אינו אומר קדושה, ברכת אהבה רבה.
כא. קורא בין עומד או יושב.
כב. להפסיק בין תיבה לתיבה.
כג. להאריך באחד ולהגביה קולו שישמעו אזניו, ושיתן ריוח בין הדבקים.
כד. באמצע שואל מפני היראה כו' ולא יפסיק בין אלקיכם לאמת.
כה. האומנין קורין בראש האילן.
כו. להפסיק בין היום לעל לבבך, ולקרות באותיותיה.
כז. שאסור ברמיזה כו' ושתהי' בעיניו כפרוזטגמא חדתא.
כח. טעה בין פרק לפרק, ולהתיז ז' דתזכרו.
כט. ברכת אמת ויציב, שלא לומר בגלל אבות.
ל. לסמוך גאולה לתפלה.
לא. לכוין לבו, ולהתפלל בלחש, וכנגד ירושלם.
לב. מה שנלמד מקראי דחנה.
לג. שיכנס שיעור ב' פתחים, ושלא להתפלל חוץ לביהכנ"ס.
לד. להתפלל באימה, ולקבוע מקום לתפלה.
לה. שלא להתפלל אחורי ביהכ"נ, להתפלל במקום מיוחד לתפלה ולהסב פניו אל הכותל.
לו. שלא יהא דבר חוצץ בינו לקיר, הרוצה שיחכם ידרים.
לז. לכוונא בכריעה. ושלא לעיין בתפלתו.
לח. ברכות שמונה עשרה, ודיני כריעות, ומשיב הרוח.
לט. דין טל ומטר, ונוסח התפלה.
מ. לכרוע בהודאה.
מא. שלא להוסיף על סדר תפלה.
מב. סדר תפלה שנלמד מקראי.
מג. נוסח תחנונים בתר דמסיים צלותיה.
מד. דין השמעת קול בתפלה ודין המגהק ומפהק, ומתעטש.
מה. הרק בתפלתו.
מו. שלא להקדים תפלתו לתפלת הצבור, ושלא לעבור נגד המתפלל.
מז. שלא להתפלל במקום גבוה.
מח. לכוין רגליו.
מט. לפסוע ג' פסיעות.
נ. נפילת אפים, ושלא יתפלל נגד רבו.
נא. נגד מי תקנו ח"י ברכות.
נב. דיני כריעות שבתפלה.
נג. כריעה שבמודים.
נד. טעות בברכת המינים.
נה. שבע ברכות של שבת ותשעה דר"ה נגד מי תקנו.
נו. סדר קדושה לש"ץ.
נז. קדושת כתר, ושלא לאמר פעמים בר"ח וחוה"מ ושחרית של שבת ויו"ט ויוכ"פ אלא במוסף לבד.
נח. דין מי שלא נתמלא זקנו אם מותר להיות ש"ץ.
נט. גרוף ע' ועבד או קטן, ודין קטן היודע למי מברכין.
ס. מודים דרבנן.
סא נשיאות כפים בשחרית ומוסף ומנחה של תענית.
סב. דיני נשיאות כפים ונוסחתה.
סג. מאן דהוי אלמא ליקום קדם כהנא ולימא רבש"ע.
סד. אם אין כהן, ש"ץ אומר ברכנו

בברכה המשולשת.
סה. נוסח נפילת אפים, וקדושא דסדרא ויקדיש, ואין כאלהינו.
סו. אמירת פטום הקטרת בערב.
סז. שלא לבטל קדושא דסדרא.
סח. שיאמר קדושא דסדרא ביחיד בנגינות וטעמים.
סט. אם יאמר ש"ץ ברכו בשביל אלו שלא שמעו.
ע. נטילת ידים לסעודה ושלא לזלזל בו.
עא. לנגב הידים אחר נטילה.
עב. ברכת ענט"י והמוציא, ודין השותה יין או מים בתוך סעודתו.
עג. ברכת השתיה, ובורא נפשות, ודין הנקתו אומנא.
עד. דין מים אחרונים.
עה. דין הבוצע שיתן מלח או לפתן, ובמה מותר להפסיק.
עו. בדיני מים אחרונים ושטיפת הכוס, ובהמ"ז.
עז. ברכת הזימון.
עח. נוסח בהמ"ז, והטוב ומטיב.
עט. רצה ויעלה ויבא.
פ. הלכה בסעודה.
פא. שחייב לברך אם אכל כזית, במה ומנא כשהן מברכין, כיצד יענה אחריהם.
פב. דין עניית אמן.
פג. שיענה אמן בכל כחו ולא יענה אמן חטופה ויתומה, סדר מעמדות.
פד. דין נטילה לפני תפלת מנחה.
פה. סדר תפלת המנחה. ושאין נ"כ במנחה.
פו. להתחיל מן ואתה ישראל כו', ושיאמר במנחה שלום רב.
פז. דין מי שנסתפק אם התפלל, או קרא ק"ש או בהמ"ז.
פח. אם לא התפלל ומצא צבור מתפללים, אם יתפלל עמהם.
פט. שישהה שעה אחת קודם ואחרי תפלתו.
צ. שלא יקרא ק"ש של ערבית קודם צאת הכוכבים.
צא. סדר תפלת ערבית.
צב. ש"ץ יכול לאמר ברכו קודם ת"ע בשביל אותם שלא שמעו.
צג. שלא ישנה מן הצבור אי משכח דקיימי ליקום כו', ודין נפילת אפים בערבית.
צד. דין ק"ש על מטתו.
צה. ברכת הק"ש וסדרה.
צו. מזמור יושב בסתר ומה רבו צרי.
צז. סדר ב' וה' ווידוי אחר תפלה.
צח. סדרי תחנונים בשני וחמישי.
צט. סדר פסוקים לפני קה"ת בשני וחמשי.
ק. קריאת כהן ולוי וישראל. וברה"ת לפניה ולאחריה, ויהי"ר שלאחרי קה"ת.
קא. קדיש שאחר קה"ת, ואשרי, למנצח, וקדיש שלם.
קב. המוצא צבור מתפללים כיצד ידלג בפסוקי דזמרה, ואם יאמר פסוד"ז אחר תפלתו.
קג. מנהגי אשרי ולמנצח בקדושא דסדרא.

מפתחות לסדר רב עמרם השלם.

חלק שני

א. ברכת הדלקת נר של שבת.
ב. בליל שבת מקדימין להתפלל.
ג. סדר תפלת ערבית, ושלא לאמר אשר כלה מעשיו.
ד. לחתום בפורס סוכת שלום, ולא לאמר ברוך ה' לעולם.
ה. נוסח תפלת ליל שבת.
ו. ברכת מגן אבות.
ז. טעה ולא הזכיר של שבת בערבית.
ח. לא התפלל ושמע מש"ץ מגן אבות.
ט. מקדשין על היין בביהכנ"ס.
י. מקדשין ומבדילין אע"פ שאין אורחים.
יא. לומר פרק במה מדליקין.
יב. נוסח הקידוש.
יג. לטעום כדי רביעית.
יד. אימתי מחויב בברכה אחריו.
טו. שלא יטעום כלום קודם שיקדש.
טז. איזה יין כשר לקידוש.
יז. נטל ידיו לא יקדש אלא על הפת.
יח. חייב לבצוע על שתי ככרות.

יט. גם ביו"ט מחויב בלחם משנה.

כ. סדר פסוד"ז בשחרית של שבת.

כא. נוסח נשמת וברכו.

כב. ברכת יוצר של שבת, וסדר ונוסח תפלת שחרית.

כג. סדר תפלת שליח צבור.

כד. לסדר פרשת היום שנים מקרא וא' תרגום.

כה. לעמוד בפני ס"ת ודיניו.

כו. מנין הקרואים בחול ובשבת ויו"ט ור"ח, ואם המפטיר עולה למנין.

כז. באיזה מקום מתחיל בשבת במנחה ובב"ה, וסדר הקרואים.

כח. כהן קורא ראשון וכל דיניו.

כט. אם לא יש שבעה שיודעים לקרות בתורה.

ל. העונה לא יגביה קולו יותר מהמברך.

לא. לתרגם בתרגום דרבנן דוקא.

לב. שלא יפחות מג' פסוקים ונוסח ברכת ההפטרה.

לג. סדר תפלת מוסף ליחיד וש"ץ.

לד. סדר תפלת המנחה בשבת ליחיד וש"ץ וסדר צדקתך.

לה. אם מותר ללמוד במנחה בשבת ואמירת פרקי אבות.

לו. סדר תפלת מוצאי שבת, ואם לא הזכיר הבדלה. בחונן הדעת.

לז. אימתי אומרים ויהי נועם ואתה קדוש.

לח. נוסח ההבדלה. ונוסח הרל עלינו כו'.

לט. להגית מהאור בברכת בורא מ"ה. ושלא להבדיל על הפת.

מ. להבדיל על היין.

מא. שלא יטעום קודם שיבדיל.

מב. במוצאי יוהכ"פ מברכין על אור ששבת.

מג. אם צריך לעשות מלאכה קודם שיתפלל יברך המבדיל.

מד. נוסח יעלה ויבא בר"ח, ואם טעה ולא הזכיר.

מה. סדר קריאת ההלל.

מו. סדר קריאה בר"ח ונוסח יוצר ר"ח.

מז. ר"ח שחל בשבת, וסדר קה"ת, ונוסח אתה יצרת.

מח. ברכת קדוש לבנה.

מט. ימים שמתענין בהם.

נ. תענית יחיד אימתי מתפלל תפלת תענית.

נא. עד מתי אוכל ושותה.

נב. לוה אדם תעניתו ופורע.

נג. אם יכול לטעום בתעניתו.

נד. מי הראוי להיות ש"ץ בתענית.

נה. דין ש"ץ שמרננים עליו בדברים רעים.

נו. מנהגי אמירת הסליחות בתעניות.

נז. הכרזת תענית בשבת שלפניו.

נח. קריאת ויחל ואם מפטירין אחריה.

נט. נשיאת כפים במנחה של תענית, ואם לומר י"ג מדות ביחיד.

ס. מקום אמירת עננו ליחיד. ודין ש"ץ שלא נתענה.

סא. נוסח על הנסים בחנוכה. וברכת הלל.

סב. סדר קה"ת בחנוכה.

סג. ברכת נר חנוכה.

סד. זמנה של נ"ח, ומקום הנחתה.

סה. סדר תענית אסתר.

סו. נוסח על הנסים בפורים.

סז. קריאת המגילה בלילה וביום.

סח. ברכת המגילה לפניה, והפסוקים שעונין הקהל.

סט. ברכה שלאחריה, ודין קריאתה בעשרה.

ע. דין כורכה כס"ת. ושארי דינים.

עא. דין סרוגין ומתנמנם, ומהיכן קורא המגילה.

עב. שאין אומרים הלל בפורים. ושנופלים ע"פ.

עג. קריאת ויבא עמלק.

עד. המבקש לצאת לדרך אימתי יקרא.

עה. קריאת ד' פרשיות וסימן קביעתן.

עו. עוד בענין הנ"ל וקביעות שארי פרשיות.

עז. סדר ונוסח תפלות המועדים,

עח. סדר קידוש של פסח ונוסחתו,

עט. שאין לומר בקידוש ברכת שעשה נסים.

פ. שאין לשנות מנוסחת ההגדה לפי מדרשי רז"ל.

פא. קדוש בפסח שחל בשבת, ודיני הסיבה וסדר השולחן.

פב. נוסח הא לחמא עניא ומה נשתנה, וכל סדר הגדה.

פג. נט"י וברכתה לענין שני טבולים.

פד. ברהמ"ז וסיום ההגדה.

פה. מי שמבקש לקדש בבתים הרבה.

פו. שאין מברכין על הלל בלילי פסח.

פז. אם רצה לשתות כוס ה' אחר ד' כוסות, ושארי דינים.

פח. סדר תפלת שחרית וקה"ת.

פט. סדר תפלת מוסף ונוסחתה.

צ. קה"ת בחוה"מ ושבת חוה"מ.
צא. סדר תפלה וקה"ת בז' ואחרון ש"פ.
צב. קה"ת במנחת שבת חוה"מ.
צג. סדר תפלה של פסח שח"ל במו"ש.
צד. הבדלה במוצאי יו"ט.
צה. סדר ערבית לחג השבועות. ואם חל בשבת.
צו. סדר תפלת שחרית וקה"ת.
צז. סדר תפלת מוסף.
צח. נוסח תפלת נחם לתשעה באב.
צט. ת"ב שחל במוצאי שבת.
ק. קה"ת לט"ב.
קא. דיני ט"ב שחל בשבת.
קב. נשיאת כפים בט"ב, ודינים הנוהגים בט"ב.
קג. דיני שבת שחל בו ט"ב, וערב ט"ב.
קד. דיני האבלות שמר"ח אב עד התענית.
קה. סדר תפלת ראש השנה.
קו. מנהגי יעלה ויבא בר"ה.
קז. לומר מלוך על כל העולם בר"ה.
קח. אין אומרים הלל בר"ה, ואומר צדקתך בר"ה ויוכ"פ שח"ל בשבת.
קט. נוסח אבינו מלכנו.
קי. קה"ת בר"ה.
קיא. סדר התקיעות.
קיב. סדר מלכיות זכרונות שופרות.
קיג. תפלת מוסף.
קיד. נוסח עלינו ומלכיות זכרונות שופרות.
קטו. יחיד במקום שאין ש"ץ מתפלל ז' ברכו'.
קטז. ר"ה שחל בשבת.
קיז. תפלת עשרת ימי תשובה, וסדר הסליחו' שאומרים.
קיח. טבילה ותפלת המנחה בערב יוהכ"פ.
קיט. ש"ץ שחוזר התפלה בעיוכ"פ.
קכ. ברכת שהחיינו ביוכ"פ ונוסח כל נדרי.
קכא. סדר תפלת היחיד.
קכב. סדר סליחות בליל יוכ"פ.
קכג. מנין אבות ביוכ"פ שחל בשבת.
קכד. סדר פסוד"ז וכ"ש בשחרית יוכ"פ.
קכה. סדר תפלת שחרית.
קכו. קה"ת ומוסף, וסדר יו"כ שח"ל בשבת.
קכז. תפלת ש"ץ במוסף וסדר עבודה.
קכח. קה"ת במנחת יוכ"פ. וסדר תפלת המנחה.
קכט. סדר תפלת נעילה, ונוסחת אתה נותן יד לפושעים.
קל. סדר תפלת הש"ץ.
קלא. תפלת ערבית במוצאי יוהכ"פ, והבדלה.
קלב. דיני הטמנה מערב יוהכ"פ למוצאי יוהכ"פ.
קלג. תפלת חג הסוכות וסדר קדוש של סוכות.
קלד. סדר תפלת שחרית. ושלא לטול לולב בשבת, וסדר נענוע הלולב וברכתו.
קלה. סדר קה"ת ותפלת המוספים.
קלו. תפלות חוה"מ, וסדר קה"ת בחוה"מ של סוכות.
קלז. סדר קה"ת בשבת חוה"מ של סוכות, ומוסף בשבת חוהמ"ס.
קלח. קריאת הלל וסדר המוספים בחוהמ"ס.
קלט. ברכת שהחיינו על עשיית סוכה ולולב.
קמ. סדר הושענות והושענא רבא.
קמא. שאין לברך לישב בסוכה בשמיני ספק שביעי, וסדר תפלה בשחרית ומוסף של שמיני עצרת.
קמב. קה"ת ביום שמחת תורה. והזכרת משיב הרוח.
קמג. סדר מוספים בשני יו"ט האחרונים.
קמד. ערובי חצרות וערובי תבשילין וברכתם.
קמה. ברכת המילה וסדרה, ומילת גרים ועבדי' בזה"ב.
קמו. ברכת ארוסין ונשואין.
קמז. ברכת בתולים.
קמח. חתימת שמח תשמח, ואימתי מברך ברכת חתנים.
קמט. הנכנס לביהכנ"ס אומר מה טובו.
קנ. הנכנס לברך אומר מודה אני.
קנא. תפלת הדרך.
קנב. תפלה קצרה והביננו.
קנג. תפלת התכבדו וברכת אשר יצר.
קנד. הנכנס לבית המרחץ, ולהקזת דם.
קנה. העובר על הקברים.
קנו. צדוק הדין. וקדיש שלאחריו.
קנז. ברכת אבלים, וברהמ"ז לאבלים.

דינים מספר דרך החיים

דין השכמת הבקר.

שויתי יהוה לנגדי תמיד

הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול. ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך. כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך מלך מלכי המלכים הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו, כמ"ש אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד הש"י ובושתו ממנו תמיד. ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"ת. גם בהצנע לכת. ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב וכשיעור משנתו (ישהא רק מעט מפני הסכנה ואח"כ) מיד יתגבר כארי ויקום בזריזות לעבודת בוראו ית"ש. (בש"ע או"ח סי' א') ויתן אל לבו אם יצטרך ללכת לעבודת המלך יקום ולא יתרשל למצוא חן בעיני המלך עאכו"כ לעבודת ממה"מ הקב"ה. והבא לטהר מסייעין לו :

דיני נט"י בשחרית (ולבישת בגדים וקצת הנהגת ביהכ"ס).

(א) בשחרית תיכף כשעמוד ממשכבו יטול ידיו ואסור לילך ד"א בלא נט"י ויעשה צרכיו ואח"כ יטול ידיו פעם ב' ויברך ענט"י ויגם אשר יצר (א"ח סי' ד') וכן יש ליזהר בשחרית שיטלו הקטנים את ידיהם (פמ"ג) לא יגע בידו קודם נטילת שחרית לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים (שם) ואם נגע במאכל הוא חשש סכנה. (ג) טוב להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים בנט"י לסעודה אם אפשר (יע' לקמן כה' נט"י לסעודה) אבל אם אי אפשר אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא ולא שאר דברים הפוסלים בנט"י לסעודה. (שם) וכן נגוב אינו מעכב (מ"א שם): (ד) מים הפסולים לנט"י לסעודה כשרים לנט"י שחרית ומברך ענט"י (א"ר): (ה) נט"י שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי (ואפי' ע"ג קיסמין אסור). (מ"א) מי הנטילה של שחרית לא יתן לפני בהמתו ולא ישפכם בבית ולא במקום שעוברים שם בני אדם (מפני חשש סכנה) (שם): (ו) נוטל כלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שיריק מים על ימינו תחלה ויטול כל יד ג' פעמים פעם א' על יד ימין ופ"א על יד שמאל. ויטלם עד פרק הזרוע וצריך לשפשף הכפות כדי לקבל הטהרה כמו שרוצה לקבל דבר ויגביהם כנגד הראש: (מ"א בשם כתבים) (ז) לא יטיל מימי שלא נטל ידיו שחרית אבל להביא מים מותר ממי שלא נטל ידיו : (מ"א שם) (ח) אם שכשך ידיו לתוך כלי של מים עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה (ויברך ענט"י) אבל לא לרוח רעה שעליהן וכן אם שכשך ידיו בשלש מימות מחולפות. וצריך ליטול ידיו עוד פעם אחרת להעביר הר"ר שעליהן : (שם) (ט) אם היה ניעור כל הלילה ואפי' אם היה ישן מעט ביום ואח"כ היה ניעור בלילה מ"מ יטול ידיו ובלא ברכה: (מ"א סק"ג) (י) המשכים בבוקר קודם עלות השחר ונטל ידיו. אח"כ כשיאיר היום צריך ליטלם פעם ב' בלא ברכה ולכן כשאומרים סליחות שמשכימין קודם אור היום צריכין ליטול ידיהם שנית כשיאיר היום : (שם) (יא) הישן ביום כשיעור שיתין נשמין יטול ידיו בלא ברכה : (שם) (יב) צריך ליזהר בתפלה שלא יגע בשוק ובירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה וכן שלא לחכך בראשו. אבל במקומות המגולים בראשו ובפניו ובמקום המגולה בזרועותיו היינו עד הפרק בנקרא (עלענבאגען) אין להקפיד. וכן מותר ליגע בשערו על הראש : (שם) (יג) אם אין לו מים ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי. אפי' בב היד. ויברך על נקיות ידים ויועיל לתפלה אבל לא להעביר הר"ר שעליהן: (בפ"מ מ"ז סי' ד') (יד) כשילבש בגדיו יזהר שלא יגלה גופו ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו : (סי' ב') (טו) המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו ובקטנים עובר גם משום לא יהיה עקר : (ע"ז סי' ג') (טז) יזהר לקנח יפה כי לכלוך צואה מעכב התפלה :

דין כוונת הברכות ועניית ב"ה וב"ש ואמן.

(א) יכוין בברכות כל המלות וכשיזכיר השם יכוין (קודם שמזכירו) פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל ויכוין פי' כתיבתו בי"ה שהוא היה הוה ויהיה אבל כשנכתב באל"ף דל"ת אין לכוין אלא שהוא אדון הכל. ובהזכירו אלהים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכחות כלם: (סי' ה') (ב) כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר ברוך הוא וברוך שמו (ואם הוא עומד במקום שאינו רשאי להפסיק אסור לאומרו ואפי' בפסוקי דזמרה ומכש"כ בברכות שהש"ץ מוציאו כגון ברכת שופר ומגילה פשיטא דאסור לאמרו דהוי הפסק באמצע ברכה). ואחר כל ברכה יענה אמן: (ג) אם בירך ברכה לבטלה יאמר אח"כ בשכמל"ו על שהוציא ש"ש לבטלה. ואם אמר ברוך אתה ה' ולא אמר אלהינו יסיים ויאמר למדני חוקיך שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא ש"ש לבטלה:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה. רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:

וא"צ לזה נטילת ידים (סדק"י)

וי"ל תיבת בחמלה באתנחתא. ותיבת רבה אמונתך אין הפסק ביניהם:

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה ואכרעה

מקור הברכות

מודה אני, לא נזכר בשום כת"י עתיק, אך בעל סדר היום מזכירו, וכתב שיכול לאומרו אפי' בידים מטונפות, שאין בו לא שם ולא מלכות, ע"ש. וכוונתו ענינו נכלל בברכת אלהי נשמה.

מה טובו, הפסוק הזה, וכן פסוק **ואני ברוב חסדך** נזכרו בדברי רב עמרם גאון בסוף סדרו

מערכי לב

מודה אני לפניך כו', רבה אמונתך. כונת ההודאה להזכיר שמו יתברך ברגע הראשון שמתעורר משנתו, כמוש"כ [משלי ג'] בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. דרך הוא דרך הרבים הסלולה, וארחות הם הנתיבות הסובבות הנוטות והמקיפות, כי לפעמים כשקיר נטוי ואבני נגף סוגרים מהלכו מוכרח האדם להטות הצדה בארחות מקיפות, וכך דמיונו של אדם בעולם הזה, אשר לא ימצא נתיבות דרכו. וקירות חוצצות וסלעי מגור עוצרים מהלכו ומוכרח להטות עצמו במעגלים צרים ונבוכים. הוא מוצא עצמו כמו במערת (לאבאריגט) אשר בכל אשר יעמוד לפנים קוי זוהר ונתיבות אורה למען יורה עליו שמה האמת לא יוכל למצוא, ואילולי אבן הקאמפאס הנוטה צפונה שהוא מחזיק בידו לא ידע לעולם המקום שהוא בו, ואך על ידו יכיר לסבב המקומות החוצצות בעדו ולצאת ממחפל מבוכתו. עד בואו והגיעו למטרתו ולבוא לדרך הישר, הקאמפאס הזה היא „שם ה'", והדרך היא „דרך התורה" הסלולה לרבים. ובזמן באין הקאמפאס הזה בידו, ימצאו לפניו הרבה אבני נגף וצורי מכשול הסוגרים מהלכו, ובאשר יטה מדרכו הצדה, לא ימצא עוד נתיבתו הישרה, ולא ידע ארחות דרכו. אך בזמן ששם ה' לפניו, ואין לו מטרה אחרת אלא חפצו ורצונו, ישיבהו שם ה' המסלה ויישר אורחותיו, כי ירוץ צדיק ונשגב כמוש"כ „מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב", וכן אמר הכתוב [תהלים יו] שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. וימין הוא כינוי למעשה הטוב. כי בעולם הזה, עולם השקר, אין אדם מבחין בין טוב לרע ואומר לרע טוב ולטוב רע, לולי שם ה' אשר לעיניו העוזר אותו ומקימו ולא יתן מוט לצדיק, ולזאת צריך האדם ברגע הראשון שהוא נוער להשקיף תיכף על הקאמפאס שלו לרומם ולפאר לאלהא די נשמתיה בידי שהחזירה אליו בחמלה, ולבטוח עליו ולומר „רבה אמונתך" הנני מאמין כך ובוטח, כי מימיני בל אמוט:

מה טובו אוהליך כו', יהם אוהלים ליעקב ומשכנות לישראל, כי כל ימיו של יעקב הי' נרדף מעשו אחיו, כל ימיו היה עשו בועט בו בעקבו, ועוד גם בטרם יצאו מרחם, הוכרח יעקב אבינו ע"ה לאחוז בידו החלושה את עקבו של אותו רשע לבל יבעט בו באשר שהנשמה

וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל. הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ.
אשבעה

מקור הברכות

סדרו, בסדר ברכות פרטיות, שהנכנס לביהכנ"ס אומר אותם, וכשיוצא אומר **ה' נחני בצדקתך**, וכוונתו לאומרם בכל פעם שנכנס לשם ולא רק בבקר בקומו, ולכן לא הזכירם כאן, ואולי למד זאת מתפלת ר' נחוניא בן הקנה[ברכות כ"ח] שהיה מתפלל בכניסתו לביהמ"ד וביציאתו, אלא שהתפלה הזאת לא נאות אלא לשוקדי תורה שלא יאמרו על טהור טמא כו', והגאון ז"ל כדר פסוקים אלו שנאותים גם לכלל ישראל לאומרם, וכן נהגו גם בצרפת והעתיקום בס' הסדרים כת"י לרש"י ז"ל, ובספר הויטרי הנדפס אשר לתלמידו ר' שמחה מובאים שם עם עוד פסוקים. ובעל ס' הגיון לב כתב: "שם מחברם וזמן הוסדם לא נודע". ולא ידע שפסוקים אלו שגורים בפיות ישראל כבר יותר מאלף שנה. וגם הזהר פ' בראשית מביא לפסוק ואני ברוב חסדך לאומרו בכניסתו לביהכנ"ס אך הרש"ל בתשובה סי' ס"ד כ' שאין לומר מה טובו שנאמר מפי בלעם ולקללה נתכוין, ולא ואני תפלתי שלא נתקן אלא למנחה של שבת, אבל רואים אנו שהקדמונים לא הקפידו בכך, וגם האבודרהם והכלבו הזכירו לאמרם, ודעתם מכרעת. וכן הרב הגר"ז זצ"ל בסדורו העתיקו, וכ"מ בגמ' ברכות י"ב שאמרו בקשו לקבוע פ' בלק כו'.

מערכי לב

שהנשמה תלויה בו, כמש"כ "וידו אוחזת בעקב עשו". כבה עברו עליו רוב הימים, ובכל זאת העיד עליו הכתוב ואמר "ויעקב איש תם" שנשאר שלם, שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו, ואמר גם הסבה לזה מפני שהיה "יושב אוהלים", מפני שישב תמיד באהלי תורה וחכמה שאין שם מקומו של אותו רשע, ועל דבר זה נשתבח גם מפי בלעם ואמר "מה טובו אוהליך יעקב". ולבסוף זכה גם למעון ומשכן, וישר אל מלאך ויוכל ונקרא שמו ישראל, ועל אותו זמן אמר בלעם מה טובו וגו' "משכנותיך ישראל", ומעשה אבות סימן לבנים, גם המה לא מצאו מרגוע, גם המה ידם אוחזת תמיד בעקב עשו לבל יגע בם באברים שהנשמה תלויה בם כי כל אשר להם יתנו בעד נפשם, ומה הדבר אשר יצילם? אך אהלי תורה ומצוה, אשר יסתתרו ביום זעם כי ידי עשו אינן שולטות בזמן שקולם מצפצף בבתי כנסיות ומדרשות, שמה יכסו על עולליהם לבל ילמדו מדרכו, שמה ישתמרו ירושת אבותיהם לבל יגעם זרים, וכן אנו מוצאים בתולדות ישראל הגולים מגוי אל גוי אשר בכל מקום בואם הקימו לראשונה אהלי תורה והכניסו שם טפם ועולליהם, וגם עליהם אמר בלעם "מה טובו אוהליך יעקב" וגם עליהם ניבא ואמר "משכנותיך ישראל" בעוד יבא יום — יום אשר לא ירחק הק — היום אשר הוא לה', היום אשר נזכה למשכנות אביר יעקב, כאשר ישגב שמו יתב' לבדו ביום ההוא.

ואני ברוב חסדך, וגו' בירושלמי פ"ט ממס' ברכות, מלך בו"ד כו' אינו נכנס פתאום לביתו אלא עומד על פתחו וקורא לעבדו או לבן ביתו, כו', אבל הקב"ה אינו כן, אם באה צרה על האדם אמר הקב"ה לא תצווח לא לגבריאל ולא למיכאל אלא לי תצווח כו', ע"ש, ומה נפלא החסד הזה, ועד כמה מרגיש אותו האיש שאירע לו איזה הכרח לבוא לאיזה מבעלי הפקידות, כמה ממון יפזר, וכמה צער וצרות הוא סובל, ועד כמה יארכו לו הימים עד אשר יזכה לדרוך על סף ביתו והיכלו, ויפתח דבריו עמו, ובורא אינו מטריחו בכל אלה, ולא מייגעו לעמוד ולבקש מאחד השרים העליונים או התחתונים למען יפגיעו בעדו, אך פותח לפניו תיכף שערי הפלטין שלו, היכל ביתו ומקדשו, מקום שכינת עוזו, ושומע ומקשיב תפלתו ועתירתו, ועז"א "ברוב חסדך אבוא ביתך", תיכף הנני בא לפניך מלך המלכים ואדוני האדונים, בביתך ובהיכלך, וכמה ראוי להתבונן בדבר, ללבוש חרדות בעמדו פתאום בהיכל מלכו ואדוניו, באמרו "אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך":

ואני בצדק אחזה פניך, "פנים", הוא ההשגחה המיוחדת על עם ישראל, והארת פני רצון כמו"ש "האר פניך ונושעה", "אור פני מלך חיים", "פני ילכו והניחותי לך".

אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה יְיָ אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עוֹזֵר לִי:

ויאמר (שיר המעלות לדוד שמחתי) וכו' תמלא (בברכי נפשי):

מִי אָנֹכִי שֶׁאֶזְכֶּה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא וְאָנֹכִי אִישׁ חוֹטֵא וְהִכְעַסְתִּי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּמַעֲשַׂי הָרָעִים וְאָנֹכִי בָּשָׂר וָדָם עָפָר וָאֵפֶר וְאֵינִי כְּדַאי וְרָאוּי לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְהִתְפַּלֵּל לְפָנָיו וּלְהַזְכִּיר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כַּמָּה פְּעָמִים. אוֹי לִי אֵיךְ אֶשָּׂא פָנִים לַעֲמוֹד לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִלַּת כָּל הָעִלּוֹת וְסִבַּת כָּל הַסִּבּוֹת. אֶלָּא מִפְּנֵי רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים שֶׁהוּא מְרַחֵם עַל בְּרִיּוֹתָיו וְרוֹצֶה בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים שֶׁל עֲבָדָיו. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר קָרוֹב יְיָ לְכָל קוֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ:

תפלה זו נכון לומר קודם התפלה:

יְדִיד נֶפֶשׁ אָב הָרַחֲמָן מְשׁוֹךְ עַבְדְּךָ אֶל רְצוֹנֶךָ יָרוּץ עַבְדְּךָ כְּמוֹ אַיָּל יִשְׁתַּחֲוֶה אֶל מוּל הֲדָרֶךָ יֶעֱרַב לוֹ יְדִידוֹתֶיךָ מִנֹּפֶת צוּף וְכָל טָעַם:

הָדוּר נָאֶה זִיו הָעוֹלָם נַפְשִׁי חוֹלַת אַהֲבָתֶךָ אָנָּא אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ בְּהַרְאוֹת לָהּ נוֹעַם זִיוֶךָ אָז תִּתְחַזֵּק וְתִתְרַפֵּא וְהָיְתָה לָהּ שִׂמְחַת עוֹלָם:

וָתִיק יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ וְחוּסָה נָא עַל בֵּן אֲהוּבֶךָ כִּי זֶה כַּמָּה נִכְסוֹף נִכְסַפְתִּי לִרְאוֹת בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ. אֵלֶּה חָמְדָה לִבִּי וְחוּסָה נָא וְאַל תִּתְעַלָּם:

הִגָּלֶה נָא וּפְרוֹס חֲבִיבִי עָלַי סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. תָּאִיר אֶרֶץ מִכְּבוֹדֶךָ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ. מַהֵר אֱהוֹב כִּי בָא מוֹעֵד וְחָנֵּנוּ כִּימֵי עוֹלָם:

אודה

מערכי לב

והיא תלויה בצדקה, כי הצדקה היא הפותחת שערי הרחמים והרצון, וכמש"כ [משלי כ"א] "אוטם אזנו מזעקת דל, גם הוא יקרא ולא יענה", וכמאמר אומר: שהדל, הרי הוא כשומר הפתח אשר לארמון השרים, שאינו מניח לבוא על פתח בית אדוניו בלעדי אשכר ומתת, והחפץ לראות פני האדון והשופט נותן לו מתנתו ביד נדיבה, ולכן כמה יש לו לאדם לשמוח בתתו נדבתו לדל הפותח לו שערי המלך ואור פני רצון ממנו יתברך לקבל תפלתו, והוא מה שאמרו [בב"ב דף יו"ד] "ר' אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי שנאמר "אני בצדק אחזה פניך":

אשבעה בהקיץ תמונתך, "תמונה" כוללת המציאות כלה של מעשה בראשית, והוא הכבוד שאמר משה רבינו ע"ה שהוא סוד הבריאה כבודו של מקום, שאמר הכתוב "יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו", ועליו נאמר "ותמונת ה' יביט", ולא זכה בו"ד אחר למעלה זאת, שאין אדם זוכה להשגה זו והוא עומד על רגליו, אך בשעה שהנשמה נפרדת מהגוף, והנפש תשלף מגוה לעת מועד לכל חי אז זוכה גם להשגה כזו. וזה ששאלו בגמרא [ב"ב דף יו"ד] "מאי אשבעה בהקיץ תמונתך" כלומר איך אפשר להשגה זו בהקיץ? ומתרץ רנב"י "אלו ת"ח המנדדים שינה מעיניהם בעוה"ז [פרש"י זו בהקיץ בשכר היגיעה לת"ת]. הקב"ה משביען מזיו שכינתו לעוה"ב" שהוא זיו השכינה והיא סוד הבריאה כמו"ש עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:

אדון

הירא את דבר ה' ירגיל לומר הזמר הזה בכל בוקר :

אוֹדֶה לָאֵל לְבָב חוֹקֵר. בְּרָן יַחַד כּוֹכְבֵי בוֹקֶר :

שְׁ יָמוּ לֵב אֶל הַנְּשָׁמָה. לְשֵׁם שְׁבוֹ וַאֲתַלְּמֵה. וְאוֹרָהּ כְּאוֹר הַחַמָּה. שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר הַבּוֹקֶר : אודה

מְ כִּסֵּא כָבוֹד חֻצְּבָה. לָגוּר בְּאֶרֶץ עֲרֵבָה. לְהַצִּילָהּ מִלֶּהָבָה. וּלְהָאִירָהּ לִפְנוֹת בֹּקֶר : אודה

עְ ורוּ נָא כִּי בְּכָל לַיְלָה. נִשְׁמַתְכֶם עוֹלָה לְמַעְלָה. לָתֵת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן מִפְּעָלָהּ. לְיוֹצֵר עֶרֶב וָבוֹקֶר : אודה

יְ מְצָאָהּ מְטֻנֶּפֶת. מְעוֹנוֹת וְתוֹסֶפֶת. כְּמוֹ שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת. תָּמִיד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר : אודה

יְ מְצָאָהּ מְקֻשֶּׁטֶת. בְּטַלִּית וְטוֹטֶפֶת. כְּמוֹ כַּלָּה מְקֻשֶּׁטֶת. תָּמִיד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר : אודה

הַ נֶּאֱמָן בְּפִקְדוֹנוֹ. יַחֲזִירֶנָּה לוֹ כִּרְצוֹנוֹ. אִישׁ לֹא נָגַע בַּעֲוֹנוֹ. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר : אודה

וְ הַחַיּוּ הָעֲנִיָּה. יְחִידָה תַּמָּה וּנְקִיָּה. וַאֲשֶׁר נַפְשׁוֹ לֹא חָיָה. אֵיךְ יִזְכֶּה לָאוֹר הַבּוֹקֶר : אודה

בס' כוונת האר"י ז"ל קודם התפלה יקבל עליו מ"ע של **ואהבת לרעך כמוך** ויאמר בפה מלא **הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך.** אמרו חז"ל חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ואח"כ היו מתפללין ר"ל שהיו מתיישבים בדעתן רוממות האל ושפלות האדם כדי להתפלל באימה וביראה ע"כ כשבא לבה"כ ישב מעט ויאמר הפסוק (אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה) וימתין עד שתתישב דעתו עליו. ויחשוב ברוממות האל ואח"כ יתפלל :

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא : לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא : וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא : וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה

מקור הברכות

אדון עולם, הפיוט הלז לא חברוהו הקדמונים ואינו מזמן עתיק. ואע"פ שראיתיו כתוב בפזמונים המצורפים לסדר רב סעדיה גאון כת"י אוקספורד, אינו אלא תוספות אחד המעתיקים האחרונים וניכר שם למבין, ויש שמה אחרי בלי ראשית כו' חרוז נוסף. והוא : **בלי ערך בלי דמיון, בלי שינוי ותמורה, בלי חבור בלי פירוד, גדל כח וגבורה,** ובעל עבודת ישראל מביא עוד : **והוא רופא והוא מרפא, והוא צופה, והוא עזרה,** שהספרים נהגו לאומרם וכתב : „לא אדע מה הכריח להאשכנזים להעבירם", אבל בכת"י שם לא נמצא החרוז האחרון הזה, וגם הוא כפול לשון, ובסדור הרב ז"ל איננו.

מערכי לב

אדון עולם, שלמות בו"ד איננה אלא מקריי בגלל חסרון זולתו ואינה שלמות בעצם, כי אם הכל עשירים, חכמים, גבורים כמותו, גם כבודו כאין, וזהו „רודף אחר הכבוד" כי אין לו כבוד בעצם. רק שרודף ספשים חלשים ועניים ממנו, ובזה תודע מעלתו עליהם, ואם לא ירדפם אין לו כבוד של כלום, ולכן לא אמרו „חפץ או מבתיקה" כי אינו די בחפץ לבד, ואפי' הגדול בעמו, ואפי' מלך בעצמו „אין מלך בלא עם". ונמצא שכל הכבוד איננו שלו רק של מכבדיו ומעריציו, לא כן ממ"ה הקב"ה הוא „מלך הכבוד סלה", וכמו"ש „אתה הוא עד שלא נברא" כו', כי א"צ לבריותיו וכבודו לא מקריי ולא קנייני, [הרב"י ז"ל] וזה באומר „אדון עולם אשר מלך בטרם כו' ואחרי ככלות הכל [ג"כ] לבדו ימלוך נורא," ולא נוסף עליו דבר, אלא השם לבדו, כי אשר „לעת נעשה בחפצו כל, אזי מלך שמו נקרא" בפיות יצוריו ועבדיו, אבל כבודו ומלכותו לא נגרע ולא נוסף גם בטרם כל יציר נברא, ואחרי ככלות הכל ג"כ לבדו ימלוך נורא :

והוא

בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

השיר הזה מיוסד על יסודי האמונה והם הי"ג עיקרים:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף. לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ:
קדמון

מקור הברכות

יגדל. גם זה הפיוט איננו לראשונים, ונתחבר בזמן

מערכי לב

והוא אלי כו', והוא נסי כו'. ה' לי ולא אירא, שרשי הבטחון, למדנו הכתוב [תהלים קיב] „משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'", ואמר רבא [ברכות דף ס'] האי קרא מרישא לסופיה מדרש ומסופיה לרישיה מדרש, מרישיה לסופיה, משמועה רעה לא יירא מה טעם נכון לבו בטוח בה', ומסופיה לרישיה נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא, השמיענו בזה **גדרי הבטחון, וסימנו,** גדר הבטחון, הוא האמונה השלמה בה' ולהשליך יהבו עליו. כי המלא אמונה עלז תמיד בגורלו, ומכיר תמיד חסד אלקים עליו, בהודות לו לשעבר ובתקותו להבא, וגם אם יחלה, יענה, יאסר, יתיסר סמוך לבו כי עוד ירנהו אלהיו, יחלצהו מרדת שחת, או בדרך טבעי, הבא מעושה נפלאות גדולות לבדו על אופן נס נסתר, או דרך נסיי לגמרי, וגם לעת כאשר אפס מנוס לפניו, והרב חדה מונחת על צוארו גם אז יזרחו עליו מאורות תקות הדבות מאמונתו מחיי העוה"ב, ומשמחתו באלקים חיים שזכה להיות מעם הנבחר לגורלו, ובכלל הוא בוטח בה' ומפקיד גורלו בידו, וכן אמרו חנ"ו לנבוכדנצר „לא חשחין אנחנא להתבותך, הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכיל לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא, וגו'. והן לא", ר"ל, גם אם לא יעזרנו „ידיע להוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין וגו', וכן יאמר המשורר הלוגזאני „יאם לא כן? וגם זה כוב! ואנא בעדן גן אלקים כל שכרי, אני בין כך ובין כך אלך בתומי". והוא שאה"כ „אשרי האיש אשר יבטח בה', והי' ה' מבטחו". ואין זה כפל לשון, רק הוראה למהות הבטחון, שהבוטח הוא מאושר בנחת ושמחה לעולם, ואפי' לא הגיע לו מאויי תקותו, כי אז השם עצמו הוא מבטחו. ובהגיע האדם למדה זו, לא יבוש משברו לעולם, כי רצון יראיו יעשה, ויגזר אומר ויקום לו, ומשמועה רעה לא יירא לבו „מה טעם"? כי „נכון לבו בטוח בה'". והתבונן כי לא אמר „בוטח לה'", כי כבר אפשר שידמה האדם שכבר קנה מדת הבטחון ודמיונו יכזב לו, אלא „בטוח בה'" בו יתב' עצמו, שמשליך יהבו וגורלו לפי חפץ השם יתברך, ואז לא יירא משמועה רעה, וכמו"ש ר"ח במס' חולין פ"ק „שקולי לא משתעייא מלתא, אין עיד מלבדו כתיב", וכשפים לא ישלטו בו, אכן גם מסופיה לרישיה מדרש **לסימן הבטחון,** לאמר: אימתי „נכון לבו" שכבר קנה המדה היקרה ההיא, שהוא בוטח ובטוח בה', כאשר „משמועה רעה לא יירא" כשאין הבטחון הלז כתקוה מסופקת לפניו, כמי שבוטח בנדיבים, בבן אדם שאין לו תשועה, ותצא רוחו ישוב לאדמתו, וז"ש „והוא אלי וחי גואלי, וגם צור חבלי בעת צרה", ומפרש דבריו „והוא נסי" כי לפעמים מפלטני בדרך נס נגלה, ולפעמים בטבע של נס נסתר שהוא „מנוס לי" וגם אם לא כן, על כל פנים הוא צור לבבי וחלקי „מנת כוסי ביום אקרא", ובין כך ובכך אלך בתומי „ובידו אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה, ואני בוטח בו „שעם רוחי תהא גויתי" והמופת לזה שבטחוני חזק ואמיץ כי „ה' לי ולא אירא":

יגדל כשתדקדק תמצא כאן כל הי"ג עיקרים שכתב הרמב"ם, והם י"ג העיקרים באמונת ישראל ושרשי התורה כלה, אשר כל איש מישראל מחויב למסור נפשו עליהם, והבלתי
מאמין

קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ : הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ : שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ. אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ : לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כמשה

מקור הברכות

בזמן אחרון ע״פ סדר הי״ג עקרים אשר לחרמב״ם ז״ל, ובעל הגיון לב כתב שחכם אחד שמו ר' יחיאל ב״ר ברוך חברו ויסד שמו בחרוז האחרון מתים יחיה אל ברוב חסדו ב״ר וך, אך אין זה אלא מכלל ההשערות אשר חלק ה' אלקינו אותם לחכמתן של בעלי נוטריקון, והחכם הרב ר״א ברלינר במכתבו אלי כתב „שמחברו היה ר' דניאל ב״ר „יהודה דיין, נכד ר' דניאל ב״ר שמואל הרופא מאטליא, וכבר קדמו בזה רש״ד לוצאטו ומובא בספר עבודת ישראל. וידידי ר' יצחק לאסם

מערכי לב

מאמין נבדל מקהל עדת ישראל ונקרא מין, מאלו שאין להם חלק לעוה״ב. ועיין הלכותיהם בספר המדע להרמב״ם, אמנם גם אנשי הכנסיה שסדרו לנו כל התפלות השקיפו על זה ברוח קדשם וכללו את כלם בשלשה פינות מפוארות. והם אמונת החידוש, ההשגחה, וייעוד העתיד. וכבר הרחיב העמיק בזה החסיד ר' יוסף יעב״ץ בספריו, וכשתסתכל תראה, איך שכל אלו הי״ג כלולים באלה השלשה : מציאת ה', אחדותו, שלילת הגשמיות שאינו גוף ואין לו שום דמות, והוא קדמון לכל דבר, כל זה נכלל באמונת **החידוש**. ומתבארים מתוך אמונה זו, כמבואר כ״ז בתופשי הפלוסופים, ושהוא משגיח שאך לו לבדו ראוי להתפלל, ושהוא מגלה ב״א, ונבואת משה רבינו ע״ה, ותורה מן השמים, ושיודע מחשבות הלב, והוא גומל ומעניש, כלם מכללי ושרשי **ההשגחה**. והאמונה שלא יחליף דתו, וביאת המשיח, ותחית המתים, הם מכלל

יעוד העתיד :

ודע אתה המעיין ומתבונן על נוסחי התפלות שסדרו לנו אנשי הכנסיה הקדושה תמצא להם ברוב המקומות כי שלשת הפינות הללו נזכרות תמיד בכל מאמר ומאמרות קדשם, והתבונן בדבריהם בשלשת התוארים של האל הגדול, הגבור, והנורא. ובשלש ראשונות אבות, גבורות, קדושות. ובקדושה עצמה קדוש, ברוך, וימלוך. ובברכת השיר מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך, גואל ומושיע. וביוצר תתברך צורנו, מלכנו, וגואלנו. ובאמת ויציב, אמת שאתה אלהינו כו', מלכנו כו', גואלנו. כולם סובבים ומרמזים שלשת הפינות הללו שהן חידוש. השגחה, והייעוד העתיד. ונכללים הכל בפסוק אחד ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך לעולם ועד. ועיקרם ושרשם בשם הוי״ה ב״ה, שהוא היה המחדש לכל, והוה המשגיח על הכל, ויהיה הגואל את הכל. ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והיה ה' אחד ושמו אחד. ובעוד שלא נתגלה עדיין ייעוד העתיד שמו הקדוש בהעלם, ונקרא רק בלשון אדנות שהוא אדון הטבעים והעולם כלו מונהגים ומושגחים על ידו לפי דרכי הטבעיים מבלי שנתראה השגחתו הפלאית עדיין, וכשיתקדש ויתגדל שמו ביום ההוא יהיה נקרא ככתיבתו, ויתיחד שמו הגדול כמובנו האמתי בתיבת „אחד", הכולל : האחד המוחלט, האמתי, המפורסם. ואין בזה רבוי תוארים ח״ו, כי באמרך על מרגליות שהיא „מאירה", ושוב אמרת שמאירה מסוף העולם עד סופו", וחזרת ואמרת „שאורה מתמיד וקים לעד", לא הוספת דבר על התואר הראשון אלא שפירשת אותו, וכך הקב״ה, הכל בכלל אחדותו „אחד ואין זולתו כי חידש את הכל" „אחד כי משגיח על הכל ומחיה את כלם" ואלו ישתיר מהם עין השגחתו כלם כאין וכאפס, „אחד הוא הקיים לעד ולנצח, [כ״ז מלוקט מפניני החסיד יעב״ץ]. והתבונן עוד כי חכמינו ז״ל גילו לנו הסוד הרמוז במלת אמן" על הפינות הללו בתיבה אחת. שאמרו [שבת קי״ט וסנהדרין קי״א] „מאי אמן אל מלך נאמן", וכוונתם „אל" שחדש את הכל, „מלך" שמולך ומשגיח על הכל, „נאמן" לשלם שכר לעתיד ולהפרע ממכעיסיו. והמתבונן תמיד בסדרי התפלות ימצא פינות אלו להטעימם בהרבה מקומות מדבריהם, וביחוד בברכות ר״ה מלכיות, זכרונות, שופרות. וכל נבון תחבולות יקנה. וישמע ויוסיף לקח :

וטעם הדבר כי לפי מראה ברוח קדשם את פזורנו האיום בין העמים ונפוצותינו בקצוות תבל, ועוררו ולימדו אותנו להגות בפינו ובלבבינו לכל יזה מאתנו יחוד שמו הגדול ושרשי

כְּמשֶׁה עוֹד נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל, עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ, לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ, מַבִּיט

לסוף

מקור הברכות

לאפוקי מרמסגיים אעירפי מה שראוה בכת"י עתיק „וכל נוצר יודה גדולתו" במקום מלת „יורה", והדבר זה מסכים מאד לעיקר החמישי שחשב הרמב"ם שלו לבדו ראוי להתפלל ולא לזולתו, הגשמט בכאן.

וגם בזה הקדימו בנוספות לספר הנ"ל.

מערכי לב

ושרשי אמונתינו הטהורה שהיא שרש האילן כלן, יען כי בזמן שענף או אפילו ענפים הרבה נקללים ונשברים מאת האילן, עוד יש תקוה פי יונקתו לא תכרת, ועוד ישוב יפריח ויחליף פרי, לא כן אם נעקר מארץ גזעו, ושרשו מתחת ימל, אפס תקוה לפניו גם אם יעלה לשמים שיאו ותארכנה פארותיו, כי כל טרפי צמחו היום ייבשו גם הם ויקמולו, ובדורנו זה אנו מתאוננים לראות בבית יעקב אמה ושעדוריה בעונות חמורות אשר לא שיערנום בדורות שלפנינו, ברור. כי לא נועיל מאומה גם אם נוכיח דרכם על פניהם, כי אין המפלה הזאת לפני הפושעים האלה בנפשותם בגלל מה שאינם מכירים חומר האיסורים, פי גם בשביל האמונה הטהורה בנכרתה מפיהם ומלבבם. ולמה הדבר דומה: לגנן הרואה פירות כרמו שהן נרקבות וכלות, וענפיהן ועליהן מתיבשות ונהדפות לכל רוח, והוא מלקטן אחד אחד לקבר אותם בחוט ומשיחה, ומחתל את פירותיו לגוף האילן, שכל ערחותיו לריק. כי ישארו רקופים וייבשו על כל פנים, אך הכא לגונן ולהצילם, מוכרח לעדור מסביב כל אילן, להשקותו במים חיים ונלולים, ולשוב להחיות השרש עד אשר ישוב יפריח ויעשה פרי תנובה, וכך: אין תקוה לבית יעקב להנצל מעונות קלות וחמורות במרם יכו שרש באמונה טהורה, אשר ישובו להיות נטעי נעמנים, כתנובת חיים חדשים לכל פקודי ה' ושומרי דברו לעשותם:

אין לו דמות הגוף ואינו גוף, ר"ל שאין לו יתב' ביזוי דמות לא לבעלי גוף חומריים ולא לבעלי אינו גוף שהם השכליים הנבדלים. שהוא נעלה ומופלא מכלם ואין בו שום השגה וציור, ואין ערך לקדושתו [ד"ם]:

הנו אדון עולם לכל נוצר יורה גדולתו ומלכותו, עמ"ש במקור הברכות בשם הר"י לאספ, ולפי נוסחתנו יש לומר, שאדנותו והשגחתו לכל נוצר נכרת ונודעת ומודה על זה הגדולה והמלכות המתגלה לפרקים שלא בטבעו של עולם ומתנוצצת מבין עקבות הטבע עד שידעו כלם כי ימין ה' רוממה, וזה ייראה גדולתו שהוא מעשה בראשית, כמו"ש ברכות נ"ח, הטבועה בנפש ממקור מחצבתה, שנטע הקב"ה בשכל האדם להאמין שיש אלוה נמצא ואין זולתו והוא אשר ברא את הכל וחדש את הכל, והוא כל יכול אשר בל"ס משגיח נ"כ על הכל ואין לזרים אתו, ונודעת כמו כן ע"י המלכות, זרוע ה' המחצבת רהב, ויד המחרבת ים, השמה דרך לעבור גאולים, וכמו"ש „והגבורה זו יצ"מ, והממלכה זו מלחמת עמלק", שהי' רק נס נסתר כי כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל:

דד

וכש"כ עם ישראל שאינן בטבעו של עולם, וכל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה [פ"ק דתוע"ק] שהוא שימת עין על ההשגחה הפרטית החופפת עליו יעל מסלולי סביתיו כמו שהארכתי בזה בספר מסתרי ההשגחה, שאזכיר כאן קצת מה"ש שם, וז"ל: גם היום אנו מחזירים על פתחי שונאינו המחים לאידנו ושמחים לדמנו, והננו כשבים בעיניהם ונגינים בלדיהם, גם היום לא נכחד קימנו. הרבה גבורים ותקיפים ככר כרעו לרגלי החזקים מהם וימחו מן הארץ, הלאים הגדול מחבירו בלע את חבירו והמלכות החזקה מרעיתה הכחידה את פנויתה, והעם הקטן הזה והדל עוד חי בלאומים וכבודו יחד בגוים, לא אזכיר כללות חיי האומה שכל קיומה אחת מפלאי התבל כו' וכל חכם לב ילאה לספר הנעדים והפסיעות בכל הזמנים והמקומות אשר נעד העם הזה ביום אשר רגזו הגיים לבלעהו, כי גם פרטי אנשיו והמונו יראו כם בעצמם כבוד אל עליון גואלם בכל ארחות מסבותיו הנפלאות, שבית שלא ידען אלא המסבב מסבות בעצמו, ולית אנש דיבשתא די יכול רזיא אילון להחיות, כל טרף ביתנו ומחיתנו תמציאים לנו אותן השונאים בעצמם ברצונם או שלא ברצונם, כל הפחים ומכמורות שפורשים לרגלינו, ויצפנום לנפשותינו, ישובו לטובתנו ואשרנו,

וככה

לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

מערכי לב

וככה נראה אם נבא להביט בנפלאות בורא, כי בהיותה בעה שיתכפו עלינו צרות פתאום, מחלות, תקלות, חרב, דבר ביזה, שבי, וכל גזרות רעות ומאורעות, באיתו רגע ולפתע פתאום תזרח לנו שמש צדקה ומרפא, ונמצא פדות ורוחה לא בעוצר ידינו, ולא בחכמת דוהנו, ולא בדרכי הסבות שעשינו, רק כקל מן שמיא, ואות מרום, בשעה שחרב הדה מונחת על צוארנו, ברגע דכדוכה של נפש, אז נמצא מפלט לנו, מה שאין הפה יכול לדבר ולא הלב לחשוב, כי מפגיע אין עתה בעדנו, ואין לנו אח ואחות בבית המלך, אך שומר ישראל לבדו לא ינום ולא יישן, הוא שומרנו ומושיענו בעת צרה, ועד"ז תמצא לכל תולדות עמנו וספרתו, הכתוב מראש ועד סוף בדם ובדמע, וסוף דבר לא נשבת שמנו וזכרנו, הכוכב אשר נשקע שב להופיע, והאור אשר נדעך עלה והגיה, וכן גם להיפוך: כה בעת אשר חשב העם הזה בסכלות דעתו כי עומד ברום המעלה, מרום ונשא לפי טבעו של עולם, כאשר לדעת המושלים והשכלים פיו עליו, פתאום שקע שקיעה איומה מבלי הבין מאין נעשתה הרעה הזאת עליו, כל אחד מאתנו יוכל לתת עדותו נאמנה על דברנו אלו, אם ישים אורחותיו לעיניו לחשוב גם חשבונו של עולם, ולדקדק מעשיו ומסבותיו, כי ימצא גם מאורעות במסלול עולמו המלמדים דרכי צורו והשגחתו עליו בהשגחת אל מסתתר, מאורעות שלא יוכל להכחישן, ומקרים שא"א להכזיבם, והמה עצמם מעידים גדולתו של יוצר בראשית, המשגיח על עמו המכלכל את נחלתו, עונה למחכיו ופודה למיחליו סלה, ואל הענין הזה רמזו רז"ל במאמרם כל השם אורחותיו בעוה"ז כו' כי העולם עיניו לא יראה בטוב ה', ועינים טחות אינן רואות ישועתו של הקב"ה, ותולים הכל במנהגו של עולם, אבל גם ממנהגו ש"ע מתנוצצות תמיד שלהבות מבריקות המפלאות מתוך השגחתו הפרטית על אוהביו ועם קרוביו, ועל זה אמר איוב בדבר ה' אליו מן הסערה „לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך, על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר":

גומל לאיש חסד כמפעלו, נותן לרשע רע כרשעתו, אינו אומר „לאיש חסיד" או „צדיק", וכן לא אמר „ומשלם לרשע" כלשון הכתוב [דברים ז'] ומשלם לשונאיו, כי כ"ז מחסדי צורנו, שבתגמול מעשה הטוב מצרף מחשבה למעשה, וגם העני איש החסד שאין בידו מאומה אלא שלבו טוב עליו, ונגלוי וידוע לפניו ית' שאלו היה לו עושר הי' נותן ביד נדיבה לחלץ עני בעניו, הוא גומל לו כמפעלו, כאלו הי' מוציא מחשבתו הטובה אל הפועל, וגם הרע ששולח על הרשע בעוה"ז בכל עוד שאינו משונאיו של מקום, כמשלם שכרם על פניו כדי להאבידו בעוה"ב, הוא נפרע ממנו מעט מעט כדי להחיותו בעוה"ב, והרע שמגיעו בעוה"ז ג"כ אינה אלא בגדר מתנה טובה כדי להקימו ולהחיותו, כי לא יחפוץ במות המת:

ענין כוונת הברכות, וזורק ברכה מפיו ומוציא שם שמים לבטלה:

גרסינן במס' ברכות דף ל"ג רב ושמואל אמרי תרווייהו כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר בלא תשא, וכן כ' הרמב"ם בפ"א הלכה ט"ו מהל' ברכות שהוא נושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן. וכן דעת הרמב"ן בפירוש החומש שמה שאה"כ לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, משמעו שלא ישא שם הנכבד בחנם כמו „לא תשא שמע שוא", „לא אשא את שמותם על שפתי" וזה נקרא בלשון חכמים „מוציא שם שמים לבטלה", אולם התוס' בסוף ר"ה דף ל"ג כתבו דאין זה אלא אסמכתא ע"ש. ומשמעות דבריהם דלא תשא לא נאמרה אלא לענין שבועה דוקא, וכ"כ החינוך מצוה ת"ל דענין לא תשא ר"ל שבועת האלה, כמוש"כ „ונשא אלה להאלותו". אכן גם הם לא אמרו דאינו איסור לאו אלא מדרבנן, והתירו בנסתפק לו אם בירך לחזור ולברך, וכדאמרינן „ספק אמר אמת ויציב חוזר ומברך", ולא אסרינן לי' משום לא תשא, דכל שרוצה לקיים מצוה ליכא איסורא, אבל בהא מיהו מודו דמוציא שם שמים לבטלה בלא ברכה, או משנה ממטבע שטבעו חכמים

חכמים או זורק ברכה מפיו ומדלג שם או מלך העולם שחייב לחזור ולברך, עובר על איסורא דאורייתא, וכדמשמע בתמורה דף ד' וילפינן לה מאת ה' אלהיך תירא, וכן אמרו בסנהדרין נ"ו דאית בה במוציא ש"ש לבטלה אזהרת עשה, וכן הגורם ברכה שא"צ:

ובמס' נדרים דף ז' אמר רב המוציא שם שמים לבטלה צריך לנדותו, ואם לא נדהו, הוא עצמו בנדוי כו' וכל מקום שהזכרת ש"ש מצויה עניות מצויה, *[ועיין בנמוק"י ובסמ"ג דדוקא שם או כינוי של א"ד, ובמזיד, אבל שוגג או לשון לעז גוערין בו ומתרין שלא ישנה בכך]. **והתוספות** במס' יבמות דף כ"ב כתבו שהחייב נדוי בשביל שם שמים לבטלה אע"פ שעשה תשובה לא נפטר מנדויו, וראייתם מסנהדרין דף פ"ה, ע"ש, ומובא כן במשנה למלך הל' ת"ת פ"ו דאם נתחייב נדוי מפני כבודו של ת"ח יכול הת"ח למחול לו ונפטר מנדויו אבל אם חייב מפני שחטא למקום כגון שהזכיר ש"ש לבטלה אף שעשה תשובה לא נפטר מנדויו, וע"ז ידוה כל לב יודע מרת נפשו בכמה ברכות שא"צ והנדוין שנתחייב בהן, ואין לדמותן לשוגג כיון שבשגגה בחטא מאות פעמים לזרוק ברכה במהירות מפיו. על כל פנים יזהר לומר תיכף „ברוך שם כבוד מל"ו", כדאי' בירושלמי ובש"ע סי' ר"ו לענין ברך על הפירי ונפלה מידו. ע"ש, וכן בברכת המזון שהוא מה"ת והדין אצלינו דצריך כוונה כמו"ש המג"א סי' ס', וכן בפסוק ראשון שבק"ש דאם קרא ולא כיון לבו חוזר ואפי' למ"ד מצות א"צ כוונה או בתפלה בברכה ראשונה דאבות, אע"פ שאין חוזרין בזה"ז להתפלל משום דלמא גם בפעם השני לא יכוין, מ"מ איסורא דעביד עביד, ותרתי בידיה חיסר מצוה והוציא שם שמים לבטלה, זהענין מבהיל ונורא:

וכל הדברים הללו דים להערה לכל הבא לברך אחת מהברכות או להתפלל ולקרות שלא יניח רסן לשונו לפי טבעו והרגלו לחטוף ולזרוק ברכה מפיו ולהזכיר שם שמים לבטלה. אלא ישמיע לאזניו וידע על מה הוא מברך ולפני מי הוא מברך ומזכיר שמו הגדול והנורא, ואין צורך לכוין בו רק שהוא „אדון הכל" כפירוש קריאתו, וכן עיקר כמו"ש רבינו הגר"א ז"ל, וכ"ה במד"ר פי"ז שאמר אדם להקב"ה לך נאה לקראתך ה' שאתה אדון לכל בריותך, ומ"ש בשו"ע סי' ה' לכוין גם פירוש כתיבתו, כתב הגר"א ז"ל שאין זה אלא בשתי שמות של שמע ישראל שצריך לכוין שם ג"כ שהוא היה הוה ויהיה, וזולת זה אין להרהר כלל על הכתיבה. ודבריו ז"ל כדברי החסיד יעב"ץ שהזכרנו לעיל שתיבת אחד שבק"ש כולל שלשת שרשי היחוד בבחינת הי' הוה ויהי' ע"ש:

וזה לשון השערי אורה שער ה' אחרי שביאר שכל השמות כלולות בשם הוי"ה ב"ה מסיים ואומר: דע, כי השם הגדול הנכבד והנורא הוא השם הכולל את כולן, ואין לך שם משמות הקדושים שאין כלול בו, יש לך להבין כמה אתה צריך להתבונן ולהזהר בעת שאתה מזכירו, כי אתה סובל על פיך ועל לשונך השם יתברך וכל שמות הקדושים והעולם ומלואו, ובזה תבין את סוד „לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", כי האיך בריה שפלה ונקלה תהיה נושאת על לשונה השם הגדול יתברך שכל צבאות מעלה ומטה נשואים בו, כו' אבל כשאתה מזכיר השי"ת ראוי לשבחו ולרוממו כאמרו, כי שם ה' אקרא הבו גודל, ותדע לך שבשעה שאתה מזכירו ומניעו בתנועת הלשון אזי הוא מרעיש עולמות מעלה מעלה, כו', ואז הוא סבה להזכיר עונותיו ח"ו. תדע לך שכן הוא, כמו שתראה אילן שכשאתה מניף הגוף האמצעי מתרעשים כל הענפים וכל העלים, כו', כל זה שלא במקדש, אבל במקדש היה כהן גדול מזכירו, וכל צבאות עולם היו שמחים ומקבלים שפע לפי שהיה מריק ברכה לכל העולם, עכ"ל:

וענין הברכות כולן, סודם רם ונשא, אך כללותן נראה איך שראו אנשי כה"ג להשרישנו ענין השגחתו הפרטית עלינו יתברך שמו ויתעלה, כי כל האומות יחד מודים ומכירים שהוא האל הוא הבורא לכל הצבאות העליונים והתחתונים, אלא שמרוממים אותו כל כך לאמר שאין כבודו יתב' להשגיח בתחתונים ומסר ההנהגה לכוכבי השמים וכסיליהם, ומשתחוים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע, וכמו"ש במנחות דף ק"י דקרו ליה „אלהא דאלהיא", וזה עצם הכפירה בכבודו יתברך, וגורם להם לכל התועבות אשר יבדאו בשם אליליהם ואלה אשר שבו והכירו חולשת תועבותם ופסיליהם כפרו בכל ואמרו שהעולם הפקר. ולא יראה יה. אך לא כאלה חלק יעקב וישראל בחר לסגולתו, יודעים ומכירים המה כי זה כבודו יתברך כי הוא אלהים חיים ומלך עולם, הוא הבורא, הוא היוצר, הוא השופט והמשגיח על עולמו, ולא יבצר

ממנו

ראוי לדעת, כי בכל מקום שימצא ההוגה ומתפלל בסידור הזה תפלות וברכות באותיות נדפסות כמו אלו דלהלן. הם הן הנעתקות אות באות מהנוסח שהתפללו כן רבותינו ומאורנו תלמידי רש"י ז"ל כפי מה שמצאתיו בכתב יד אוקספורד במחזיו לרבינו שמחה חתנו ותלמידו הנכתב שנת ד"א תתקס"ח. וכל התפלות או התיבות הבאות בסידור הזה נרשמות באותיות קטנות מהם, הם המה מה שהוסיפו אחריהם לפי הנוסח אשכנז שאנו מתפללים בו. והתיבות שימצאם הקורא מוסגרות בחצאי עגולה יעיין הקורא עליהם בבאורנו מקור הברכות ויראה בהם נוסח רבותינו אלו לפי מה שהתפללו המה וכאשר יתבונן יראה בם טעמם ונמוקם בגרסאות אלו וינעמו לנפשו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

מקור הברכות — מערכי לב

על נטילת ידים. ברכה זו מקורה בתלמוד ברכות ממנו דבר, וכמוש"כ אשרי וגו' עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השומר אמת לעולם עושה משפט לעשוקים, וכו' וכו', יודע הכל, ושומר את הכל, ושופט כל ונותן לחם לכל, ומחיה את כלם, ובידו לגדל ולחזק לכל, ועל כלם אנו צריכים להודות לו ולברכו על לחם חקנו, על מדע לבבנו, ועל כל נשימה מנשמתנו ועל כל הנאה גופנית ורוחנית וכמו"ש „כי לעולם חסדו", לא רק כביצר את עולמו רק לעולם ולעולמי עד, כי הוא מקור כל הברכות ואין רגע בלא ישפיע טובו על בריותיו, ואין מקום נסתר מהשגחתו יתב' וזהו שאנו אומרים „ברוך אתה", ואין הרצון בזה שיהא ברוך, אלא שהוא ברוך, לשון תואר שהוא מקור כל הברכה והשפע, וכ"כ הראב"ע שמות י"ח. והחינוך מצוה ת"ל כי אין להוסיף ברכה למי שא"צ לשום תוספות ורבוי, והתואר הזה אנו מזכירים בלשון נוכח, „אתה" כי השגחתו יתב' הופפת עלינו וכבודו עלינו יראה, כי מלוא כל הארץ כבודו, והוא שאמר בויטרי סי' פ"ח, „כתוב אחד אומר שויתי ה' לנגדי", כאלו שכינה שרויה כנגדו, וכתוב אחד אומר „ברוך כבוד ה' ממקומו", כלומר שאין אנו יודעים מקומו יתב' כו', והאיך יתקיימו שני מקראות הללו אלא כשמזכיר שמו יתברך, הומר „שויתי", כו', כאלו הוא לפניו מדבר פה אל פה, כו' ולאחר שהזכיר השם אומר „ברוך כבוד ה' ממקומו", עכ"ל. וביאור הדברים עפמ"ש אבן הירחי בשם ריב"א, שהקב"ה נגלה מצד מעשיו, ונסתר מצד אלהותו, והרשב"א ז"ל בח"א הרחיב הדברים וז"ל: כבר ידעת כים שני יסודות עצומות שעליהן נבנה הכל, שהקב"ה מחויב המציאות, ואין אמיתתו נודעת אלא לו יתב', והוא במציאותו נגלה, ומהותו נעלם ונסתר, ולהשריש זאת קבעו נוסח „ברוך אתה" כמדבר עם נמצא מפורסם עד שמדבר פנים אל פנים, אכן קבעו מיד לשון נסתר [אשר קדשנו במצותיו וכדומה] כדי שלא תשתבש המחשבה לומר שמציאותו כשאר הנמצאים ח"ו, ובעל ס' נפה"ח הוסיף תבלין לאמר: כי הפועל בעולמו והמצוה אותנו [ר"ל עצמותו יתברך] א"א לכנותו בשום תואר ודמיון ושום שם ואף לא בשם הוי"ה ב"ה ומרומם הוא על כל ברכה ותהלה, והתוארים והשמות והמדות שאנו משיגים לכנות אותו יתברך הוא רק ממה שזכינו להשיג ממדת טובו מצד חפצו הטוב להתחבר אל העולם שברא להנהיגו ולקיימו אם לשבט אם לחסד אם לרחמים, וגם בשם העצם יתב' ג"כ לא נקראהו אלא רק מצד התחברותו להיות הוה ומהוה את כל העולם ולקיימו, ועפ"ז יש לנו קצת השגה ומכנים אותו במדותיו אלו יתב', שהוא מרחם ומחונן ושופט, והכל מצד כחות הנבראים, וזה שאנו מברכין שמו הגדול שיהא ברוך ומבורך להשפיע טובו וברכתו בעולמו, וכעין זה כ' החינוך שם בענין ברכו את ה' המבורך, או יתברך ויתגדל, שאין הכוונה אלא שיושלם חפצו הטוב שחפץ להטיב לבריותיו ונזכה להמשיך ברכותיו ויתפשטו עלינו, ומהשרש הזה אמרו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, ועד"ז כ' הספורנו בראשית י"ב „ברכת ה' הוא שישמח במעשיו, כמו"ש „ישמעאל בני ברכני", ועיין רמב"ן שמות ט"ו ד"ה והנני מאיר עיניך ע"ש:

על נטילת ידים. עיין בראש"ש בשם רב האי גאון שהוא לשון התרוממות על שם „וינטלם

סדר רב עמרם השלם

סדר ברכות השחר

עמר"ם ב"ר ששנאי"ר מתיבת"א (א) דמתא מחסיא, לרבנא יצחק בריה דרבנא שמעון, חב (ב) ויקיר ונכבד עלינו ועל ישיבה כלה, שלום רב וריחימינות (ג) מן השמים יהא עליך ועל זרעיך, ועל כל חכמים ותלמידים ואחינו ישראל השרוים שם, וככתב יד ב"מ נוסף שם כלשון זה: — שאו שלום ממני ומן רב צמח (ד) אב ב"ד ישראל, ומן אלופים וחכמי ישיבה, ובני ישיבה שלנו ושל עיר מחסיא, שבלם בשלום הכמים ותלמידים, ואחינו ישראל השרוים

הערה:

דע קורא דברינו אלו: שהסדר רב עמרם אשר לפנינו העתקנוהו מכת"י קלף בעיר אוקספורד באוצר הספרים בודליאנ"ז, ונוכל לחשבו יותר מקוריי לעומת הכת"י הנמצא בבריטיש מוזעאום, שממנו נדפס הסדר הזה בוארשוי שנת תרכ"ה. כי הכת"י הנמצא במוזעאום הוא מעשה ידי סופר אמן, שכתבו לפי זמנו להתפלל מתוכו, ולכן נתוסף שם גם הפיוטים המאוחרים שהיו נהוגים בימיו לאומרם ולא ממקור גאוני בבל יצאו. ובו שינה, קצר, והחליף, לתקן הלשון משגגת הסופרים שקדמוהו, ואם אמנם שברוב מקומות צדקו דבריו, שגה מאד במה ששלח ידו להגיה בפנים הספר ולא הציב תקוניו למטה בהערה, וקלקל ג"כ במקום שחשב לתקן או לקצר בעוד שלא ירד עד עומק כוונת הגאון ז"ל, וגם המדפיס אחריו העתיקו ולא הרגיש בכ"ז, מלבד מה שחיסר דפים שלמים שלא היו לפניו בהעתק. ופעמים הרבה א"א לישב דבריו ולהבינם בשום אופן, ויען שהסדר הנדפס כבר נתפשט בעולם, מצאנו חובה לפנינו להציב החלופים שבינו לבין הכת"י שלנו, אך לא שלחנו יד להגיה דבר בפנים הסדר המועתק סה אות באות מכת"י אוקספורד, ונביאם כלם בהגהות והערות אלו בציונים סתמיים אשר נכוין על הכת"י ההוא אשר במוזעאום, או בסימני אותיות ב. או "ב"מ" שהרצון בהם בר"ת "בריטיש מוזעאום" ולשלמות מלאכתנו, הננו מביאים גם חלופי הנוסחאות שהעתיקם הפראפ' מארקס מכת"י אמריקני מסדר ר"ע שנמצא באוצה"ס של ה' זולצבערגר, ומסומן אצלנו בציון "כת"י א." והנוסחאות הנמצאות בסדר ר"ע שהובא מהגניזה ממצרים, ומסומנים בציון "כת"י נ." והעתקנו כל נוסחות הגאון רב סעדיה, מסדר כת"י הנפלא והנהדר אשר באוקספורד ומסדר רס"ג המובא מהגניזה, וממחזור ויטרי כת"י המקורי, והוא סדרו של רבינו שמחה תלמידו של מאור עינינו רש"י ז"ל, הנכתב שנת תתקס"ח לאלף החמישי, ושונה תכלית שינוי מהויטרי הנדפס ע"י כת"י הלונדוני, וכן היו לפנינו סדרים הרבה מכת"י עתיקים שלא ידע אותם הרב בעל עבודת ישראל, ולא הביאום בספרו הנדפס ברעדעלהיים שנת תרכ"ח, את הכל הבאנום כאן בהגהותינו, או בבאורנו מקור הברכות, או במגן האלף, ולא חסרנו דבר מסדר כת"י ב"מ הנ"ל זולת הפיוטים אשר הורו והגו אותם האחרונים בזמן, או סדרי קדושה וברכו ליחיד שקבצן הסופר מהאגדות החצוניות ואין אנו נהוגים לאמרם. ודע שכל המוסגר בפנים בציון כזה [־] נשמט בכת"י בריטיש מוזעאום "ובהנדפס ממנו" ונמצא כתוב בסדרנו, ועל הקורא לזכור זאת.

שנוי נוסחאות והגהות.

(א) עמרם בר ששנא ראש מתיבתא, כן צ"ל והוא רב עמרם גאון שנהג נשיאות גאונות בעיר סורא הוא מתא מחסיא במחצית מאה השביעית לאלף החמישי אחרי רב נטרונאי בר הילאי גאון. (ב) "חביב" כן צ"ל. (ג) "ורחמנות" כצ"ל, ובכ"י ב"מ "מרחמנות השמים" (ד) רב צמח אב ב"ד הוא רב צמח בר מר רב שלמה, ונזכר כן במחז"ו צד 280 לענין שאין מברכין לגמור את ההלל

השרוים כאן, שתמיד אנו שואלים בשלומכם, וזוכרים אתכם בזכרון טוב ומתפללים בעדכם, ומבקשים רחמים עליכם, שירחם הקב"ה ברחמיו הרבים, ויגן עליכם, ויציל אתכם מכל צרה ונזק, ומכל חולי ומכאוב ומשלטון רע, ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם. וימלא ברחמיו הרבים כל משאלות לבבם. שגר לפנינו רבנא **יעקב** בן רבנא **יצחק** עשרה זהובים ששגרת (ה) לישיבה, חמשה שלנו, וחמשה לקופה של ישיבה, וצוינו וברכנו אותך, ברכות שיתקיימו בך ובזרעיך ובזרע זרעיך, **וסדר** תפלות וברכות של שנה כלה ששאלת שהראנו מן השמים, ראינו לסדר ולהשיב כמסורת שבידינו כתקון תנאים ואמוראים, דתניא [מנחות מ"ג:] ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ובגמרא דא"י [ירושלמי סוף ברכות] גרסינן הכי: תניא בשם ר"מ אין לך אדם מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך אל תקרא מה אלא מאה, (ו) ודוד מלך ישראל תקנן, כשהודיעוהו יושבי ירושלם שמתים מישראל מאה בכל יום עמד ותקנן. ונראה שנשתכחו ועמדו תנאים ואמוראים ויסדום. — ע"כ

א. וסדר אלו מאה ברכות כולו, כך השיב רב **נטרונאי בר חילאי** (א) ראש מתיבתא דמתא מחסיא, לבני קהל **אליסאנו** (ב) על ידי רב **יוסף** מאור עינינו. **ולברך** כל אחת ואחת בשעתה [כמו שמפורש בפרק הרואה] אי אפשר **א**] מפני טנופת הידים, שהן עסקניות ועשויות לשמש. אלא כשנעור אדם משנתו **ב**] רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן, לקיים מ"ש הכון

שנוי נוסחאות והגהות

ההלל בלילי פסחים מפני שחולקין אותו באמצע. וכן בעיטור לענין כהובה דאירכסא כתב וכן אמר ר"צ בר שלמה ריינא דבבא דאינו חוזר „וגובה הדמים" ע"ש. (ה) עשרה זהובים ששגרת, ובכת"י **א** איתא „עשרים זהובים ששגרת לישיבה, חמשה שלנו וחמשה עשר לקופה". וזהו הגרסא הנכונה כפי שהזכירה התשב"ץ ח"א סי' קמ"ב. וכתב שם: נראה שרבנא יעקב כששגרם כתב בפירוש שיתנו חמשה לראש ישיבה, דאל"כ אלא כך שלח, לראש ישיבה ולכל הישיבה, היה יכול רב עמרם ליקח עשרה זהובים, וכמו שדרש ר' עקיבא מחצה לאהרן כו'. אי נמי מדת חסידות נהג רב עמרם בעצמו שלא לטול אלא חמשה זהובים, ומ"מ מכאן נראה שמנהג היה מימי הגאונים ליחד קופה של ישיבה". עכ"ל. (ו) והרב אבן הירחי בספר המנהיג כתב „דבר זה מסורת בידינו עד למשה מסיני שיש עלינו ק' ברכות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים וכיון למ"ש בסדר רע"ג סי' ד', ע"ש:

מגן האלף

א. א] מפני טנופת הידים. ואין ראיה מחכמי התלמוד שהיו מברכין כל אחת בשעתן. שהם היו קדושים, ונזהרים בענין שיכלו לומר הברכות בנקיות. אבל אנו אין אנו יכולים להזהר כ"כ. [רבינו יונה.]

ב] רוחץ פניו ידיו ורגליו כו' לקיים מ"ש הכון. הוסיף כאן טעמא דהכון. דמשום טנופת ידים לחוד היה סגי ברחיצת ידים לבד גם בלי הפנים והרגלים. ומשום הכון לחוד לא היינו עוקרים תקנת חז"ל שברכו על כל או"א בשעתן דהא חזינן דלא חששו לכך. אולם כאשר א"א לעשות כמותן מפני טנופת הידים שוב מבעי לן לרחוץ גם הפנים והרגלים משום הכון.

הכון

א. צ"ל „הילאי" (א) ודע דהכרת הבבליים נמצא תמיד ח' במקום ה', וגם בכתב משהווה אצלם כמעט ההי' עם הח'. ותמצא בסדרנו הרבה מזה. (ב) עיר באספמיא, ורבינו האלפסי קבע בה ישיבתו, כן בזמן שר' יצחק ב"ר ראובן הי' בברצלוני, ובזמן הגאונים עשו כל דבריהם ע"פ

גאוני

ג] הכון לקראת אלהיך ישראל ד] [ומתחיל], (ג) וכל יחיד ויחיד חייב בהן. ומנהג כל ישראל בספרד. היא אספמיא כך הוא. להוציא מי שאינו יודע. [ומתחיל החזן] ומברך [מיושב, (ד) כך אמר] רב נטרוני.

ברוך אתה ה׳ אמ״ה אשר קדשנו במ״ו על נטילת ידים:

ברוך

שינוי נוסחאות והגהות

גאוני בבל והריצו להם את כל ספקותיהם. (ג) בכת״י ב״מ נשמט תיבת „ומתחיל" ושגה בזה כמבואר בבאורנו מגן האלף להשוות עדותו של הב״י עם דברי רבינו, וכן תשמיט תיבות „ומתחיל החזן" והגיה במקומם „שליח צבור", ואין לזה שום הבנה, (ד) „מיושב" תיבה זו צריך למחקה, ובכ״י ב״מ

מגן האלף

ג] הכון לקראת אלקיך. הרמב״ם פ״ד ה״ג מתפלה כתב ג״כ דבשחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואח״כ יתפלל. והשיג הראב״ד רגלים למה? וכתב הה״ג ר״ש הורוין בהגהותיו למחזור ויטרי דגרסת הרמב״ם בברכות דף י״ד היתה „הרוצה לקבל עול מ״ש יפנה ויטול ידיו ורגליו". ע״ש. ונמצא יוצא לדבריו בדעת הרמב״ם דגם בזמן הזה מחויב כל אדם לרחוץ הרגלים. וזה לא שמענו. ולא אשתמיט לחד מרבוותא שיכתוב כן. וגם רב חייא ב״א לא למדה אלא מקרא דארחץ בנקיון כפי. ומנין לו רחיצת רגלים? והנה בגוב״י א״ת סי׳ ק״מ הקשה במה דלא תמה הראב״ד גם על רחיצת הפנים. וכתב ע״ז הרה״ג הנ״ל שבמחלת כבודם שכחו גמרא מפורשת בפרק הרואה „כי מטי אפיה לימא". כו׳ ע״ש. ותמיהני עליו. שאין ענין הגמרא דמיירי ברחיצת הפנים להעביר שינה מעיניו, למה שכתב הרמב״ם לענין תפלה. דודאי מ״ש הרמב״ם רוחץ אדם פניו כו׳ ואח״כ יתפלל שהוא רחיצה לתפלה, אין נפ״מ בין אם היה ישן בלילה או נעור. ואלו לענין ברכת המעביר שינה שבגמרא כתב הרמב״ם פ״ז ה״ט שלא יברך אא״כ נתחייב בה. ושפיר כתבו השואל והמשיב שם בגוב״י דאי לאו טעמא דכל פעל ה׳ למענהו דאמרינן במס׳ שבת דף נ׳ דמש״ה מחויב אדם לרחוץ פניו יו״ר. היה לו להראב״ד לשאול ג״כ פניו למה. אך נלע״ד דטעם הרמב״ם עפמ״ש במס׳ שבת דף יו״ד „רבה בר ר״ה רמי פוזמקי ומצלי, אמר הכון לקראת אלקיך ישראל". וביאר לנו ·הרמב״ם בפ״ה מהל׳ תפלה הלכה ה׳ „אם דרך אנשי המקום לעמוד לפני הגדולים אלא בבתי רגלים". ע״ש. ור״ל לאפוקי בני הערב שעומדים תמיד ברגלים מגולות. וממילא נשמע מזה הטעם עצמו דבני הערב צריכין לרחוץ הרגלים משום הכון. והראב״ד שכתב רגלים למה. לא לחלוק עליו בא, רק למה לא ביאר דבריו אם דרכם לעמוד ברגלים מגולות, וממילא לדידן א״צ רחיצת רגלים כלל, וכיוונתי בדברי אלו למ״ש הגר״ש בגוב״י. אבל הוא מפרש דהרמב״ם ·סמיך אמ״ש במס׳ שבת דף נ׳ משום דכל פעל ה׳ למענהו, ואינו כן. כמו שהשיג ע״ז בעל כסף משנה. ומעתה דברי רבינו הגאון שכתב „רוחץ פניו ידיו ורגליו כאונן לקיים מ״ש הכון" מתבארים כהוגן. כי רמז בדבריו הקצרים לכל מ״ש הרמב״ם. ומיירי במקומו בבבל שהי׳ דרכן לעמוד ברגלים מגולות. וגם רחיצת הפנים טעמי׳ משום הכון. כמ״ש בס׳ הפרדס לרש״י סי׳ ה׳ „ירחץ פניו ידיו ורגליו אם אינו נקי וטהור. ואז הם הגונות לאומרם בפיו שג׳ הכון" כו׳. עכ״ל.

ד] ומתחיל כו׳ ומנהג כל ישראל בספרד כו׳ מתחיל החזן ומברך ענט״י כו׳. הנה הב״י בסי׳ ד׳ ובסי׳ ו׳ העיד להיפוך „דבספרד לא נהגו כן. אלא כל א׳ מברך ענט״י ואשר יצר בביתו. ובביהכנ״ס מתחילין מאלקי נשמה". ע״ש. ואפשר לומר דבזמנו של הרב ב״י שינו מנהגם. אך מבואר הדוחק ואין יסוד לזה. אך יאירו לנו דבריהם עפ״מ שנדקדק בדברי הטור סי׳ מ״ו שכתב „מפני שאין הידים נקיות כו׳ וגם מפני שרבים מעמי הארצות שאינם יודעים, תקנו לסדרם בביהכ״נ ויענו אמן אחריהם כו׳. אבל ודאי חובה על כל יחיד לברך אותם דתניא הי׳ ר״מ אומר מאה ברכות". ע״ש שלא הזכיר זאת בשם הגאון משום דבאמת יש חילוק גדול ביניהם. דלפי מנהג שהזכיר הטור נהגו הכל לסדר כל הברכות בביהכנ״ס כדי לזכות את הרבים להוציא את שאינו בקי. דמש״ה תקנו לסדרם בביהכ״נ כדי שיענו אחריהם

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ

מקור הברכות

ברכות ס׳ ע״ב, ואע״פ שאמרו שם „כי איתער לימא אלהי נשמה" ושאר כל הברכות, ואח״כ „כי משא ידיה" כו׳, מ״מ אנן מברכין ענט״י קודם מפני שאין לברך בעוד שאין הידים נקיות, וכן סדרן רב עמרם, ואמר: לברך כאו״א בשעתן אי אפשר כו׳:

חלולים חלולים, וכן הוא גם גרסת הרב ז״ל, וכ״ה בש״ס ברכות דף כ״ד, ובסדר רע״ג ובויטרי ובראַ״ש. וכן איתא בתנחומא פ׳ שמיני, ועיין בטור שהוא כגימט׳ רמ״ח איברים שבאדם, ובגליון חד מקמאי המצורף למחז״ו כתב דלא נימא „חללים" דלא לישוי כ״ע מריעי כי חללים לשון חלל, ובעל עבו״י כיון לדבריו. ע״ש, אבל מ״ש להסיר טענת האבודרהם שחסר השם, דהו״ל „איברים חלולים", וכתב ע״ז: שלא עלה ע״ד הקדמונים להבין תיבת חלולים כבינוני פעול, אלא שם דבר הוא במשקל כרוב כרובים, ע״ש, אינו נכון, מפני קושית הב״י דלא יתכן ע״ז לומר „וברא בו" לשון בריאה, א״נ דקאי על האיברים הנבראים, ומ״מ אין טענת האבודרהם טענה כי אע״פ שחסר השם נשמע במובנ׳, וכן דרך הלשון בהרבה מקומות, אבל גרסת הרי״ף „חללים חללים" וכן נמצאת אותה הגירסא בהש״ס ישן שנכתב כמוך לחתימת התלמוד:

לפני כסא כבודך, בסדר רע״ג גרס „לפני כבודך", ובאמת קשה לכאורה מה ענין כסא לכאן, ובש״ס ברכות כ״ד אמרו „גלוי ודוע לפניך" וכן „גלוי וידוע לפניך שלא לכבודך עשיתי". אולם גם בגמרא שם דף ס׳ איתא בברכה זו „כסא כבודך", וכ״ה ברי״ף ורמב״ם וכן הגיה בכת״י ב״מ, ואולי מפני שאומר לשון „כבודך" נאות לצרפו ללשון „כסא", והמובן כשעלה ברצונו יתב׳ בסדר הבריאה והמערכת, ודוגמתו בסדר תפלות ר״ה שאומר שם „לפניך נגלו כו׳ והמון נסתרות שמבראשית", אומר אח״כ „כי אין שכחה לפני כסא כבודך", ובס׳ אבני אליהו נדחק לתת טעם לזה ע״ש:

שאם יפתח אחד מהם או יסתם, כ״ה גרסת רש״י ורי״ף ורא״ש. אבל הרמב״ם בפ״ז מהל׳ תפלה גרס יסתם קודם ליפתח, וכ״ה בסדורו של הרב ז״ל, אולם גרסת רבינו רע״ג כרש״י:

אי אפשר להתקיים, כן הוא גם בסדור הרב ז״ל, וכן הגיה בכת״י ב״מ ובויטרי, אבל בסדר הגאון שלפנינו איתא „אינו יכול להתקיים אפי׳ שעה אחת" וכ״ג הש״ס ישן והרי״ף, והר״ם מרוטנבורג כתב דלא גרסינן „אפי׳ שעה אחת" שהרי אם סותם פיו כמה שעות ויכול לחיות, וכתב הב״י לתרץ זאת כי בכלל הנקבים הם פי הטבעת ובני מעיים, וגבול יש להם שיכולים נקביו לסתום, ואם עובר הגבול ימות ע״ש. אכן לגרסת „אי אפשר" גם תירוצו אינו עולה כהוגן, דהא חזינן דחי׳ גם אם עובר הגבול, וראיתי בכת״י ק״ף עתיק שהוסיפו „כי אם ע״י נפלאותך ורפואתך" וכיונו לישב זאת, אבל לגרסת הגאון דגרס „אינו יכול" אין לזה צורך, דלפי דרך הטבע ודאי אינו יכול האדם להתקיים אפי׳ שעה א׳ אם עובר הגבול, ולכן בחנם הגיה בכת״י ב״מ „א״א" תחת „אינו יכול", ומה שנמצא בגמ׳ שלפנינו „אי אפשר לעמוד לפניך". שם הוא ענין אחר, וקאי על עמידה דתפלה ועבודה, שא״א לעמוד לפניו יתב׳ בהם כהוגן, אע״פ שהוא יכול להתקיים, דעמידה הוא תפלה, כמושה״כ [בראשית יט] „אל המקום אשר עמד", ובמלכים [י״ז] „חי ה׳ אשר עמדתי לפניו, ובברכות כ״ח אמרו אין עמידה אלא תפלה שנ׳ ויעמוד פנחס׳, ובנוסחי אשכנז הרכיבו שתי הנוסחאות „א״א להתקיים ולעמוד

מערכי לב

ויגאלם" לפי שאנו צריכין להתקדש לפני עבודה ככהן המקדש ידיו מהכיור וליטול מכלי ע״ש:

לפני כסא כבודך. לא אמר לפניך כלשון הרגיל בשאר מקומות. שרומז בזה במקום הגפסות הם לפני כסא כבידו [הרד״א]:

אתה

ברוך אתה ה' אמ"ה ה] אשר יצר את האדם בחכמה, וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפני (ה) כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם [אינו יכול(ו)] להתקים אפילו שעה אחת: בא"י רופא כל בשר ומפליא לעשות:

שינוי נוסחאות והגהות	מגן האלף
ב"מ "כחשיב". (ה) "כסא". (ו) "אי אפשר".	אחריהם אמן. ות"מ כתב נמי טעמא משום בכ"י שאין הידים נקיות. דאלו בשביל להוציא מי

שאינו בקי לחוד.. לא היו עוקרים דין התלמוד שלא יברכו על כאו"א בשעתו. אבל כיון שמע"כ צריך לשנות דין התלמוד משום הידים שאינן נקיות תקנו נמי שלא יברכו היחידים הברכות בביתם לאחר שרחצו ידם. כי רצו לזכות את הרבים ואמרו שיברכו כולם בביהכ"נ. ואמר "אבל חובה על כל יחיד לברך". ר"ל שלא יסמוך על עניית אמן ויברכם בעצמו בביהכנ"ס אם הוא בקי. וע"ז כ' הב"י דבספרד לא נהגו כן. ור"ל שהיו מתחילים בביהכנ"ס רק מאלהי נשמה. ועט"י וא"י ברכו כ"א בביתו. וזה עצמו כדברי הגאון שלא הזכיר מתחלה כלל טעמא דתקנו לסדרם בביהכנ"ס מפני מי שאינו בקי. ולא איירי אלא במה שנהגו שלא לברך על כאו"א בשעתה. משום דא"א "מפני טנופת הידים". ולפי הך טעמא באמת ברך כל יחיד ויחיד בביתו לאחר שרחץ פניו ידיו ורגליו. וז"ש "רוחץ כו' ומתחיל". ור"ל שכל יחיד מתחיל הברכות לברכם תיכף בביתו. ומ"ש "וכל יחיד ויחיד חייב בהם" אין כונת הגאון בזה שחייב לברכם בביהכנ"ס כמו"ש הטור, אלא אדרבה היחיד מחויב להתחיל הברכות תיכף בביתו. וכמו ששאלו להר"י מולין מובא בב"י "איך יתכן שנוטל שחרית וממתין מלברך עט"י עד בואו לביהכנ"ס"? וגם הר"י מולין השיב להם "אין לי על זה טעם מפורסם. אבל נראה כו' מפני הע"ה שיענו אמן. ואע"פ שלפעמים אין בביהכנ"ס מי שאינו בקי לא חילקו" ע"ש שהוא טעם דחוק מאד, ולכן ברכו באמת עט"י וא"י כ"א בביתו. כעדות הב"י. והגאון עצמו מסכים לדבריו בלי הבדל. אלא שכתב דמנהג ספרד הוא שבדי להוציא מי שאינו יודע מתחיל "החזן" ומברך. ור"ל דהחזן לבד הי' מסדרן בביהכנ"ס. ואפשר דהחזן עצמו נמי היה מברך עט"י וא"י בביתו מטעמא דהר"י מולין. אלא דחזר לברכן בביהכנ"ס להוציא מי שאינו בקי. דאע"פ שילא מוציא. אבל הבקיאים ודאי דברכו כ"א בביתם כעדות הב"י. והדברים ברורים למבין:

ומ"ש הב"י דבספרד התחילו מאלקי נשמה. מבואר דס"ל כהטור דלפי שהיא ברכת הודאה לא מבעי להסמיכה לאשר יצר, וכ"כ התוס' ברכות מ"ז ופסחים ק"ד. והטור הוכיח זאת ממ"ש בגמרא "כי מתער לימא אלהי נשמה וכתר הכי אמרו דלימא עט"י". אולם הרא"ש בתשובה כלל ד' סי' א' כתב לפי שאינה פותחת בברוך מבעי לי' להסמיכה לאשר יצר. דבעי ברכה סמיכה לחברתה וכ"כ הב"י דהי"ה שבטור הוא דעת הרא"ש. ומה שהקשה הר"י ברונא דהרא"ש בפסקיו שהעתיק לשון הגמרא "כי מתער" כו' ומשמע דס"ל דלא מבעי להסמיכה. סותר דבריו שבתשובה הנ"ל. תירץ הב"ח על זה דבתשובה לא אמר להסמיכה מצד הדין אלא ממידת זריזות וחסידות ע"ש. אבל תמיהני דהא דברי הרא"ש בתשובה. שפתיו ברור מללו שלא יפסיק משום שסמוכה לחברתה. ולכך אינה פותחת בברוך ובודאי דדינא קאמר. אלא נראה דספיר העתיק דברי חז"ל דבזמנם שברכו עכאו"א בשעתה וברכו א"נ תיכף כשנעורו משנתם, נמי היתה סמוכה להברתה לברכת המפיל חבלי שנה. דשינה לא הויא הפסק כמו"ש הראב"ד מובא באבודרהם וכ"כ הרב אבן הירחי בס' המנהיג ע"ש. אך כשמשינו סדרם מפני הידים שאינן נקיות ונעשה הפסק גדול בנתים שפיר כ' הרא"ש בתשובה להסמיכה לאשר יצר וכמ"ש בדרכי משה סי' ו' דא"י הותם, "ומפליא לעשות" על שם הנשמה הנקשרת בגוף. לכן תקנו להסמיך לברכה זו אלקי נשמה. וכן דעת הגר"א להסמיכה לא"י. ועמ"ש במקור הברכות בדעת רבינו הגאון שהסמיך א"נ לברכת להכהין ע"ב.

ה] אשר יצר בגמרא איתא הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים כו' כי נפיק אומר אשר יצר. והגאון העתיק זאת בסוף סדרו. [וכ' הב"י שבדורות אלו נתבטל מלאומרו.

וכמו"ש

רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

אֱלֹהַי. נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה

עתיד

מקור הברכות

ולעמוד כו׳, „וכ״ג הווטרי״ א׳. וכ״א יעמוד במנהגו כי יש פנים לכל אלו:

רופא כל בשר, כ״ה גם בסדורו של הרב ז״ל, וב״ג הגמרא והרי״ף וגרסת רבינו הגאון ז״ל, אכן בסדר רבינו סעדיה כת״י, ובווטרי כת״י אוקספורד ובאשר״י הגרסא רופא „חולי״ כל בשר, וכתב הב״ח: אין ספק שטעות הוא באשרי״ ע״י המעתיק שחשב ברכה זו כברכת רפאנו ע״ש, אך אלו הי׳ לרבינו הב״ח נוסחת הגאונים שהזכרתי לא הי׳ כותב כן. והעיקר דס״ל להגאו׳ דהלכה כרב באיסורי דחתים „רופא חולים״, ור״פ אמר על זאת „הלכך נימרינהו לתרוויהו״, וב״כ הד״מ בפירושו על ומפליא לעשות „דעל כן אומר רופא חולי״, וב״כ הגר״א ז״ל, ובעל עבו״י כתב שגרסת רופא חולי לא נמצא כ״א בדפוס משנת רפ״ו ול״ג לי׳. ולא ראה נוסח רס״ג והווטרי. ומ״ש „וכן משמע בגמ׳. לא ידעתי המשמעות שלו דבאמת בגמ׳ משמע להיפוך. וכן מ״ש במג״א סי׳ ו׳ סק״ג דמהאגודה משמע דל״ג חולי, וכוונתו משום דא״כ הו״ל יותר מן מ״ג תיבות ע״ש. אבל י״ל דגרסת האגודה כמו שהוא בגמרא „א״א לעמוד״ ול״ג לעמוד ולהתקיים ולא הווין יותר מן מ״ג תיבות:

ברכת „אלהי נשמה״ בסדרו של רבינו הגאון לפי הכת״י אשר בבריטיש מוזעאום סמוכה לאשר יצר, ואע״פ דבש״ס איתא „כי איתער לימא אלהי נשמה״ ומשמע דמברכין אותה אע״פ שאין ברכה לפניה, וליכא לאקשויי דהיה לה לפתוח בברוך, משום די״ל שהיא סמוכה לחברתה, לברכת המפיל חבלי וכמו״ש הראב״ד דשינה לא הוי הפסק, ומ״מ אנן צריכין לסמכה לאשר יצר כדי שתהיה ברכה סמוכה לחברתה, דאנן לא נהגינן לברך תיכף כשמתעורר משנתו, משום הידים שאינן נקיות, ולכן נוטלין תחילה ומברכין ענט״י וא״י, וסומכין אחריהן ברכת א״נ, וכן דעת הפוסקים להלכה הרא״ש והגר״א ז״ל והרב ז״ל בסדורו, והכי נקטינן:

אולם בסדר וגרסת הכת״י שלפני מצאתי ברכה זו אחרי ברכה דאשר נתן לשכוי בינה, ונשתוממתי ע״ז וחשבתי שהוא טעות, ומש״ה תקנה הסופר בכת״י ב״מ, אבל אח״ז ראיתי שגם הרב הידחי העתיקה כמו בסדר שלפנינו, אשר אין ספק שכן גרסת רבינו גם בגמרא, והיא גרסא צודקת, כי לא תשוב הנשמה באדם אלא בהקיצו משנתו, והוא אינו מקיץ אלא מקול התרנגול, לכן מברך תחלה „הנותן לשכוי״ ואח״כ הברכה הסמוכה לה אלהי נשמה, ומש״ה אינה פותחת בברוך, ואפשר נמי שאינה פותחת בברוך משום דהיא ברכת הודאה כמו״ש בתוס׳. ולכן גם עתה שאין אנו מברכין על כל אחת בשעתו כמו״ש הגאון, מ״מ אין לשנות סדרן המובא בגמרא אחרי שנטל ידיו וברך ענט״י, וזה ברור בדעת רבינו, והסופר בכת״י ב״מ לא עמד על בירורו של דבר. ולכך שינה והחליף. ועיין בבאורנו מגן האלף לענין חתימת המחזיר נשמות:

אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא, תיבת „היא״ ליתא בגמרא ולא בסדר רבינו ולא בווטרי כת״י א׳. ולא ברמב״ם ורא״ש, אך הרי״ף גריס לה, וכבר העיר הב״ח ע״ז למותקה, וראיתי שגם הכוזרי מאמר א׳ סי׳ קט״ז ל״ג לי׳, והכוונה שהיא טהורה, שניתנה ונזרקה באדם בטהרה, כמו״ש במס׳ שבת קנ״ב מה הוא נתנה לך בטהרה, אולם כל ענין ההצעה הזאת יתירה, ומדוע לא התחיל מן „מודה אני״, וכתבתי ליישב זאת בטו״ט בע״ה בביאורי מערכי לב:

אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה בי. וכ״ה בכת״י אמריקני בסדרו של רבינו הגאון ז״ל, וכן בספר הכוזרי שם, וכן גם גרסת הרב ז״ל, אבל בכת״י שלפני, ובווטרי כת״י

מערכי לב

אתה בראתה. עיין רס״א בח״א דברכת רומז על נפש הטבעי שנאמר ויברא, ויצרתה, על רוח החיוני שנאמר בו וייצר ונפחתה בי על הנשמה שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. וכבר קדמו בזה הרד״א:

ואתה משמרה בקרבי. אומר: כל השואל חפץ מחבירו השואל מחויב בשמירתו

עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

מקור הברכות

כת"י א (אוקספורד) הגרסא אתה בראתה „בי". אתה יצרתה „בי", ונוסחתנו מכוונת ע"פ לשון הכתוב [ישעי' מג] כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, אבל לא מצינו לשון בריאה ויצירה על הנשמה בשעת שנזרקה בגופו של אדם, ומ"ש „וייצר ה' אלהים את האדם", כמפורש שם דקאי על הגוף, שהי' עפר מן האדמה ואח"כ נפח בו נשמת חיים:

ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה, פירוש לטלה ביום המות, וגרסת הגאון ז"ל: „אתה נטלתה ממני, ואתה הרזרתה בי, ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי", וכ"ה ג"כ גרסת הש"ס ישן, הגוילים שהובאו ממצרים והיו לפני הרמב"ם ז"ל, ע"ש, ולפי אותה גרסא הכונה שנטלה מהאדם בעת השינה, על דרך שאמר רב סעדיה בוידויו „אתה נטלתה ממני אמש":

רבון כל המעשים, וכן גרסת הרב ז"ל, אבל בסדור ספרד כת"י ראיתי כתוב „שאתה הוא" רבון כל המעשים, וכן גרסת הכוזרי שם, אבל לפנינו בגמרא ליתא לתיבת „שאתה הוא", גם רבינו הגאון ל"ג לה, וכ"ג הויטרי אלא שמוסיף וא"ו „ואדון כל הנשמות", והספרדים מוסיפים, „מושל בכל הבריות חי וקיים לעד" ולא מצאנו להם חבר, וכתב הרד"א „ההמון אינן אומרים „אדון כל הנשמות" והם טועים כי צריך מעין חתימה, וגם רב עמרם גאון ור"ס גאון כתבוהו, עכ"ל, אכן בכוזרי שם וכן בכת"י ב"מ לא גרסו „אדון כל הנשמות", ואפשר כיון דאמר „אתה עתיד להחזירה בי", וע"ז אמר שהוא מודה על זה לפניו יתב'. הייני מעין חתימה, שהוא מחזיר לפגרים מתים, ולפי"ז אין לגרוס „שאתה הוא" דאז מוסב הך „מודה אני לפניך" על מה שאומר אחריו „שאתה הוא רבון כל המעשים והנשמות", ולא על שלמעלה הימנו שעתיד להחזירה בו, ולא הוי מעין חתימה, אפי' יאמר נמי אדון כל הנשמות, ולכן גרסתנו וגרסת הרב ז"ל יותר נכונה:

בירושלמי

מערכי לב

כשמירתו ועליו האחריות כל האונסים אם לא יחזיר כמו שניתנה לו, כי די בהטובה שעשה המשאיל עמו להשאילו. וכש"כ חפץ יקר שהיו תלואים בו. וחפץ יקר כזה יש לנו מידו של הקב"ה. ולבד החסד הזה שעשה עמנו לתתו אלינו לחיותנו, הוא יתב' בעצמו מטפל לשומרו בקרבנו. ולולי זאת היתה יוצאה כל רגע ורגע מהגוף. וגם בשעה שאני מחזיר לו פקדונו בכל ערב וערב. הוא נאמן בבריתו בבקר להחזירה אלי מדי יום ביומו. כאלו ח"ו היה. הוא השואל ואני המשאיל. אך יודע אני בכ"ז שהנשמה בקרבי שאתה הוא רבון כל המעשים אדון כל הנשמות:

ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעת"ל. כלל כאן כל שלשת הזמנים עבר הוה עתיד באמונת שלשת הפינות שהם החדוש. „אתה בראתה בי". וההשגחה. „ואתה משמרה בקרבי". ויעוד העתיד. „ואתה עתיד להחזירה בי לעתיד לבא". וכמו שאח"כ [ישעיה כ"ו] יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל. ונאמר [דניאל י"ב] „ורבים מישני עפר יקיצו" כו' ואמר [דברים ל"ב] „ראו עתה כי אני אני הוא וגו' אני אמית ואחיה", וכבר בא בעם ישראל דוגמתו בבן הצרפתית [מלכים א' י"ז] שהחיהו אליהו, ובבן השונמית [מלכים ב' ד'] שהחיהו אלישע, ובמתים שהחיה יחזקאל [שם ל"ז] ואחרון הנביאים הבטיח ואמר „הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה'", ואמרו בספרי אין לך פרשה בתורה שאין תחית המתים תלויה בו. וכל מי שאינו מאמין בתחה"מ הוא מין ונבדל מעדת ישראל. ואמרו בפרק חלק כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב חוץ מן האומר אין תחית המתים מה"ת ואין תורה מן

השמים

(ז) **ברוך** אתה ה' אמ"ה [ו] שנתן (ח) לשכוי בינה להבחין (ט) בין יום ובין לילה:

ז.] **אלהי** נשמה שנתת בי טהורה. [אתה בראתה בי] ואתה יצרתה בי, אתה משמרה בקרבי, [אתה נטלתה ממני אתה תחזורתה בי,] ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא, כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך (י) [ה' אלהי רבון כל הנשמות] ברוך אתה ה' [ח], המחזיר נשמות לפגרים מתים.

ברוך

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) בכ"י כ"מ כתוב כאן „אלהי נשמה". (ח) „הנותן". (ט) „להבין". (י) „אדון כל המעשים".

ברוך

מגן אלף

וכמו"ש הרד"א שלא יאמר זאת אלא יר"ש וחסיד, שהשכינה שורה עליו] ונראה מדהזכיר הגאון כאן לברכת אשר יצר ולא כתב לאומרה דויקא כי נפיק מבית הכסא, וגם לא כתב כאן לומר „התכבדו", שמע מינה דס"ל כהרד"א לברך בכל בקר עגט"י ואשר יצר אפי' לא נפנה, ודלא כהב"י, אכן בספר האורה לרש"י ז"ל בח"ב סי' קל"א וכן בויטרי הנדפס כתבו לברך דווקא אם נפנה:

ו] **שנתן לשכוי.** עיין מ"ש בזה במקור הברכות:

ז] **אלהי נשמה.** עמ"ש בזה במקור הברכות:

ח] **המחזיר נשמות לפגרים מתים,** מפני שיש ברכות הרבה שמתחלות בה"א הידיעה ויש בלי ה"א, אמרנו לעיין בדבר לפי קוצר דעתנו ולכאורה נראה דעדיף ומסתבר לברך הברכות כלן בה"י דומיא דברכת המוציא, דאמרינן בברכות ל"ח ע"ב „והלכתא המוציא דקיי"ל כרבנן דאפיק מַשמע", ומדלא אמר „והלכתא אף המוציא" משמע דמסקנא דסוגיא לאפסק דלא כרבא דאמר בס עמוד א' דבמוציא כ"ע ל"פ, וכן ממאי דאמר שם „בשלמא אי אמר המוציא אשמועינן טעמא והלכתא", מבואר דפליג אהא דרבא, וטעמם נראה, עפ"מ שנ"ל לבאר הסוגיא התמוה הזאת במאי דאמר שם „מהו אומר המוציא לחם מן הארץ, ר' נחמיה אומר מוציא, כו' אמר רבא במוציא כ"ע ל"פ דאפיק משמע (פירש"י דבעי ברכה לשעבר על הלחם שבא להגות ממנה וכבר הוציא הלחם הזה מהארץ). „כי פליגי בהמוציא רבנן סברי דאפיק משמע ור"נ סבר דמפיק משמע", (שעתיד להוציא דכתיב המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, ובשנאמר פסוק זה עדיין לא יצאו, רש"י), וגרסינן תו משתבחין כו' דאדם גדול הוא ובקי בברכות כו' פתח ואמר מוציא כו' בשלמא אי אמר המוציא אשמועינן טעמא והלכתא":

והסוגיא כלה תמוה, דבאמת בין מוציא או המוציא הכל לשון בינוני, דאלו לשעבר היה אומר „אשר הוציא" ולשון להבא הוא „אשר יוציא". ועוד דקאמר אשמועינן טעמא והלכתא, איזה טעם היה אומר כיון דגם רבנן לא אמרו דהמוציא עדיף ממוציא, אלא דגם המוציא דאפיק משמע, וראיתי בש"ס ישן דגרים „בשלמא אי אמר המוציא ואמר לן „טעמא", קמ"ל הלכה קאמר", ור"ל שהי' מגיע לפניו טעם חדש בסברת רבנן דצריך לומר בה"י. והיא גרסא נכונה מאד, ליישב קושיתנו, אבל עדיין קשה קו' הראשונה שהיא נגד דקדוק הלשון והפשט, עוד ק' דהא קיי"ל הלכתא כב"ה, וב"ה ס"ל לקמן דף נ"ג לומר בורא מאורי האש, ולא הבורא, וקשיא הלכתא אהלכתא:

ולכן נראה, דאע"פ דבעי ברכה לשעבר, מ"מ בהא כ"ע מודו דמבעי למכלל גם ההוה בברכתו, משום דבאמת הקב"ה מחדש כל רגע את עולמו ומוציא להם מן הארץ, וראי' לזה מירושלמי פרק אלו דברים דפריך שם, על דעתיהון דב"ש (שאמרו „שברא מאור האש") יאמרו ברא פרי הגפן, ומתרץ, יין מתחדש כל שנה, אש אינו מתחדש כל שעה, (דס"ל לב"ש דכל הברכה היא על אש היסודי שנבראת בשבת י"ב) שמעינן מזה, דאפי' לב"ש דס"ל דצריך ברכה לשעבר, מ"מ בדבר המתחדש כל שעה צריך לכלול הברכה גם בהוה, ולכן אע"פ דמוציא לשון בינוני ואנן בעינן ברכה לשעבר, מ"מ כיון דבינוני פעל משמש ג"כ לתואר הכולל כל הזמנים כמו שתאמר ראובן „סופר" או „בונה", אין כונתך שהוא סופר עתה או בונה, רק שמלאכתו בכך, לכן עדיף לשון „מוציא" או „המוציא" שכולל גם ההוה, מתי שיאמר „אשר

הוציא

(דה״ה) המשכים קודם אור היום לא יברך ברכת אשר נתן לש״ב עד שיאיר היום ובדיעבד יצא ודוקא שבירך לאחר חצות אבל קודם חצות אפי׳ שמע קול תרנגול לא יצא: (באה״ט סי׳ מ״ו)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

מקור הברכות

בירושלמי פ״ד דמס׳ ברכות איתא: א״ר ינא, הנוער משנתו צ״ל ברוך אתה ה׳ מחיה המתים. רבוני חטאתי לך, יהיר״מ ה׳ אלהינו שתתן לי לב טוב״ עכ״ל, וכתב בעל יפה מראה שזה שאנו מברכין בכל יום המחזיר נשמות ע״ש, ונשמע מדבריו שיכול אדם לצאת בברכת מחיה המתים במקום א״נ, וכ״כ הפר״ח סי׳ מ״ו שאם בירך מחיה מתים במקום א״נ יצא, ובסדורים כת״י בעיר אוקספורד מצאתי שחותמין ברכת א״נ עם ברוך אתה ה׳ מחיה המתים:

אשר נתן לשכוי בינה, וכן גרסת הכת״י שלפנינו „שנתן", וכה״ג בוויטרי כת״י א, אשר נתן בלשון עבר. אבל בכת״י ב״מ גריס „הנותן", וכ״ה נוסח ספרד, וכן גרסת התשב״ץ ח״ג סי׳ רמ״ז, וכ״כ הרד״א והגר״א ז״ל וכ״ה בסדור הרב, ותליא בפירושי הראשונים דלב נקרא שכוי בלשון מקרא, והקב״ה נותן בו כל רגע בינה ודעת כמוש״ה יהיב חכמתא לחכימין, ולכן מברך לשון הוה, כנלע״ד:

להבחין בתשב״ץ שם לא גרס רק „בא״י הנותן לשכוי בינה", והעיד שכן גרסת הגמרא וה״ג, אבל בש״ס לפנינו איתא גם סיום הדברים להבחין

ברוך

מערכי לב

השמים והאפיקורס, וכבר המשיל החבר את הענין הזה למלך הכוזר במאמר הרביעי סי׳ כ״ג ואמר שיש לאלקים בנו סוד וחכמה כגרגיר הזרע המתחלף על הארץ והמים והזבל ולא נשאר שום רושם מוחש מה שידומה למביט עליו, ואח״כ נעתק מדרגה אחר מדרגה עד שתדק היסודות ותשיבם לדמות עצמה וצורת הזרע הראשון, עושה עץ ופרי כפרי הראשון אשר זרעו ממנה היה, וכן הזכיר הגאון רס״ג במאמר השמיני מספר האמונות והאומר על כן אנו סובלים ומיחלים, לא נקוץ ולא נקצוף אך נוסיף אומץ, ע״ש:

ומה שיש לעמוד בברכה זו ומה שיש בה מהקושי הוא אומרו „אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא", כי הלא בוחן לבות הוא יודע אם טהורה היא? וכמה עונות מלכלכות אותה והוא מעיד שקר לומר שהיא טהורה, וגם אם יאמר זאת תיכף בהקיצו כמשמעות הגמרא „כד איתער אומר א״נ שנתת בי", גם זה לא יתכן בהיותו מגואל עוד בחטאות ואשמו׳ מיום האתמול, ולא שב עליהם עדיין, ויותר תמוה למה לו כל ההלעה הזאת, ולמה לא יתחיל מן כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך כו׳?

אכן הראשונים נתחכמו בטעמי הקרבנות עיין כוזרי ורמב״ן, והעולה מדבריהם שהחוטא המגיש בהמתו שהוא רכושו וקנינו, לא תתכפר עונו בלעדי תשובה רצויה אשר עמה עוקד גם נפשו המתאוה שהוא בהמתו האנושי, בתשובה שלמה של חרטה ווידוי וקבלה להבא, יען כי אין קרבן בא אלא על השוגג שהוא חטאת החלק המעשי שבו, ובהיות שחטא גם בנפשו במחשבה, אשר לא תתכפר בלעדי תשובה הגונה מוכרח לעקוד על מזבחו גם את נפשו הבהמי, ונרצה לו לכפר עליו, וכשם שכל קרבן טעון בקור ממום ואין לך מתועב ומשוקץ ממזוהם שפסול, כן צריך לבקר אחר מעשיו המזוהמים ולשוב עליהם, ולא רק חייבי חטאות ואשמות שהיה מתודה החוטא ומבקר אחר מעשיו בתשובה שלמה עליהן, כי גם בתודה ושלמים היה מגיש עמהן בהמתו האנושית להפלי בוראו בהודות והלל לה׳, וגם קרבנות צבור שא״א לכל ישראל לעמוד על קרבנם, מ״מ עמדו שלוחיהן עליהם, והם הם אנשי מעמד שנבררו מכלל ישראל והיו במקומם, ובהצטרף המעשים הללו, מסירת נפשו ובהמתו יחד, והגשת הכהן אל המזבח במחשבה זכה וטהורה הי׳ הקרבן לרצון לפני ה׳, וזהו לשון „קרבן" שגם הוא עצמו התקרב באהבה רצויה לפני המקום:

והוא

מקור הברכות

לחבחין כו׳. וכ״ג הגאון רבינו ז״ל והויטרי והגר״א והרב ז״ל. וכתב התשב״ץ דברמב״ם פ״ז מתפלה איתא „לחבין" בין יום ובין לילה, ואמ־ שאין להשעות האומר „להבחין" שאין שנוי מטבע אלא כשמשנה הפתיחות, או מה שהוא עיקר בברכה, כהזכרת גשם וטל ושאלה, ע״ש, ונוסחתנו לברך „להבחין" ואפי׳ לא שמע קול תרנגול:

שלא

מערכי לב

והוא שאמרו במס׳ חולין דף ה׳, „מן הבהמה להביא בני אדם שדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל", והדברי׳ מפליאים, שהרי הבהמה נקרבת והיא עצמה היא הקרבן, ואיך נלמד ממנה על המקריבים אותה? אבל דקדקו בכתוב שאמר „אדם כי יקריב „מכם" קרבן, מן הבהמה" דר״ל שממנו עצמו ומן בהמתו האנושי צריך ג״כ להקריב יחד עם בהמתו הקניני, ולמוסרה במסי״נ אמת כאלו אינו עוד קיים עם תאותו החמרי ומקבלין. קרבנות אלו גם מפושעי ישראל, מן ב״א הדומין לבהמה. חוץ מהמומר ומנסך כו׳, והבן בדברים כי נכונים המה:

וכאשר חרב הבית ואין לנו קרבן ולא כהן לכפר ולא אנשי מעמד להתודות ולעמוד על קרבנם, ראו החכמים והנביאים שבנו לתקן למעננו תפלות התמידין והמוספין, והוטל החובה על כל יחיד מישראל לערוך ערך חובתו בעצמו כפי סדר המעשים שהיו לנו לפנים, וכשם שהי׳ לפנים בישראל אנשי מעמד שהיו מתודים ומתפללים, והלוים שוררו ברינה והודאה, והכהנים הקריבו את קרבן קנינם הבהמי לשם ה׳, לשם ריח וניחוח, כן עתה שאין לנו זה הקרבן מחויבים אנו להתנהג ככה עם נפש הבהמי שהוא קרבן האנושי החמרי בכל אותן המעשים והפעולות. לבקר בתחלה את הנפש והנשמה אם טהורה היא ולטהרה ממחשבת פגול וזדון אשר לא ירצה וכמו״ש ר׳ אהרן מלוניל בספר אורחות חיים סי׳ ע״ח שאמר: כשם שמחשבה פוסלת עבודה, כך פוסלת התפלה, וכשם שחוץ למקומו וזמנו מפגל כך חוץ ממקום הראוי לתפלה וזמן הראוי לה מפגלת אותה, וכשם שנבחרו הכהנים בני לוי לעבודה כך יש להעמיד אדם כשר ויר״ש לש״ץ, ע״כ, ולפיכך סדרו לנו פרשת הקרבנות לעקוד שם נפשנו במסי״נ לעבודת ה׳ ולהתודות על זדון מעשנו כדרך שעשו אנשי מעמד למעננו, וסדרו בעדנו פסוקי דזמרה כדרך שהיו הלוים מזמרים בשיר וקול תודה והלל לה׳, ואחרי המעשים הללו מתקדש האדם בקדושת יוצר, והשכל מתלהט מגדולת הבורא ורוממות שדי שכלם מעריצים ומקדישים לשם אלקים חיים ומלך עולם. ושוב מתדבק ביוצרו באמירת אהבה רבה, ומיחד לבו עד שזוכה למסירת נפש ועול מלכות שמים שלמה בפסוק ראשון שבק״ש, כאלו נסתלקו כל רעיוניו מעולם השפל ונדבק בחי עולמים דוגמת שחיטת בהמתו הקניני לפנים, ומשם והילך מצות כהונה, ככהן העומד ומשמש בשמי מרום, ונשמתו מתבודדת עם יוצרה ושופכת שיחה לפניו ומתפללת „ה׳ שפתי תפתח" שלא תלא נפשו בדברו, ואז מגשת לפניו ית׳ העולה והמנחה והתודה, וזורקת על מזבחה תמצית דם נפשה ומתקדשת בקדושת קדוש כמלאכי מרום במרום, ואחרי זאת מזכרת צרכי כלל ישראל מסליחה, גאולה, רפואה, פרנסה, ומקרבת את החטאת בסלח לנו, והתודה בהודאה. והשלמים בברכת השלום, וזה יסוד ענין התפלה אשר הוקבעה למעננו, וכל דבריו אלו מובא בזהר פ׳ צו „תלת דרגין בעו לאתתכאה על קורבנא ע״כ, ובויקרא דף ח׳ ע״ש. וכן אומר המשורר [שיר היחוד ליום ראשון] „שברי רוחי הם זבחיך יעלו לרצון על מזבחך", [ורומז לסדר הקרבנות שאמרו במנחות ק״י כל העוסק בפרשת עולה כו׳ כאלו הקריב עולה] „ואשמיע בקול הודייתיך ואספרה כל נפלאותיך" [רומז לפסוד״ז שבם רננה במקום רננת הלוים] „ואשר ידעה נפשי אחבירה אמלל גבורות ואדברה", [בברכת יוצר אבות גבורות וקדושות]:

ועל הכוונה הזאת סדרו לנו אנשי הכנסיה כל אתער מצותו בטרם שבא להגיש זבחו למלך הכבוד לבקר אותה מתחלה מעון מזיד ומחשבת חוץ, או זיהום של פגול וחוץ למקומו, המומים הפוסלים בתפלה, ואחרי שחקר ובחן כי כפיו כן לבו ונשמתי טהורה בכל אלו, והוא מודה שרק הוא יתב׳ רבון כל המעשים ואדון כל הנשמות, הוא נגש להקריב את זבחו וקרבנו להתעסק בפרשת עולה ומנחה חטאת ואשם, ולשלם פרים שפתינו, וזה עיקר כונת התפלה שיסדו אנשי כה״ג:

להבחין

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי׃

בָּרוּךְ

מְקוֹר הַבְּרָכוֹת

שלא עשני גוי, כ"ה גם גרסת הרב ז"ל, ומקורו בתוספתא ברכות ובירושלמי שם פ"ט ה"א, וכן הוא בסדר ר"ע ובסדר רב סעדיה, ובויטרי כת"י א, ובמנחות דף מ"ג איתא „שעשני ישראל", והוא ט"ס וצריך להגיה כפי שמועתק ברי"ף וברא"ש, ואע"פ שלשון שעשני ישראל הוא לשון מחוור, מ"מ כיון שאם יברך שעשני ישראל א"א לברוכי תו של"ע עבד ושל"ע אשה, דכבר נכלל זאת במה שאמר שעשני ישראל, טוב שלא יאמר כן כדי שיברך על כל חסד וחסד בפני עצמו, כמו"ש הב"ח סי' מ"ו. אכן בעל ויעתר יצחק הגיה „של"ע נכרי", ובעל ס' עבודת ישראל כתב שיפה תקן, שתכונה בו איש זר שאינו מזרע ישראל והוא לשון ברור ע"ש. וכן מצאתי הגה"ה זו בויטרי הנדפס, אבל אין דבריהם כדאים לשבש כל הספרים, וכש"כ שאינו לשון ברור, דאע"פ שמשתמשין במלת „נכרי" על בן נכר שאינו מזרע ישראל, וכמו"ש הרמב"ן בשם המכילתא „לעם נכרי לא ימשול למכרה" שלא ימכרנה לעכו"ם, וכ"כ הראב"ע, כל עם שאינו ישראל „נקרא נכר", מ"מ עיקר משמעותו אינו בא על עובד ע"ז דוקא, וכמו שמצינו [בראי' ל"א] „הלא נכריות נחשבנו", וכן „כי נכרי אתה" דאחי הגתי, וכן [משלי כ"ז] „נכרי ואל שפתיך", וכן [רות ב] ואנכי נכריה, דבכלם הכונה שאינן עמו בקרבת אהבה ושכונה, אלא שמשותף בהוראתו גם על זרע עם אחר ועע"ז, במקום שמובן מענינו, או שמפורש בו כענין שנאמר [דברים י"ז], „איש נכרי אשר לא אחיך הוא", וגם בפסוק „לעם נכרי" כו' פרש"י „לאיש נכרי", דלא כרמב"ן. אבל תיבת „גוי" הוראתו האמתי הוא על קהל או יחיד הקובע לו דת נמוסי ע"פ שכלו או קבלת אבות, אבל לא מצאנו תיבת „גוי" על איש פרטי אלא במי שאינו מזרע ישראל, כמו „הגוי גם צדיק תהרוג" דאבימלך. אבל בזרע ישראל כיון שאסור להם להתנהג ע"פ דת נמוסי שיקבע לו כל יחיד לעצמו, וכבר קבלו עליהם הדת האלקית, ובכללם יחד נהיו לגוי קדוש. גוי אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, ועל כללותם הוא אומר „ואעשך לגוי גדול". או „גוי וקהל גוים יהי' ממך", ואיש פרטי המתנהג לפי דעתו ורוחו שלא בדרך התורה אין לו חלק באלקים חיים, והבדילו ה' מכל שבטי ישראל כי בשרירות לבו הלך ועזב ברית אלקי אבותיו. ואע"פ שבאומות לא יקרנו בזה עון מאומה, וכמו"ש „הגוי גם צדיק תהרוג", בישראל כבר הוא מובדל ומופרש בזה מכלל ישראל, ולכן כאן שמברך כל יחיד ויחיד בשביל עצמו, הוא מודה ומשבח שהוא מזרע העם ומקבלי הדת הנבחרת כי לא עשהו השם יתב' „גוי" לחיות ע"פ שכלו ושרירות לבו. ועליו נאמר „ישמח ישראל בעושיו" שעשהו מזרע ישראל, וכן נאמר „הוא עשנו ולו אנחנו", והיא הנוסחא הישרה׃

ובסדר רב סעדיה כת"י איתא „שלא שמתני גוי, שלא שמתני עבד, שלא שמתני אשה,"

ואין אנו נוהגים כן, כי אין לחלק מיתר הברכות שחתימות כלן בלשון נסתר, וגם פעל „שימה" לא מצאנו על לשון בריאה, אלא על הנחה במקום, כמו [שמות ב'] „ותשם בה את הילד", או מנוי ופקודה כמו [דברים ט"ז] „אשימה עלי מלך", או שומת הלב כמו „השמת לבך" דאיוב, וכן [שמות

י"ט

מַעַרְכֵי לֵב

לחבחין לא אמר „לבחון" כי מה לנו ולבינתו של התרנגול אם יודע לבחון או לא שנברך על זאת, אך מברכין על בינתו גלל התועלת היוצא ממנו לטובת האדם שמקינן משנתם והבריות מבחינים על ידו בין הלילה והיום, וכענין זה פירש הרד"ה, וענין הברכו' כלן להודות אליו יתברך על שהזמין לנו צרכינו בין גדול ובין קטן, ולהשריענו שרש אמונתנו כי ממנו יתב' כל מחסורנו ימלאו כל מצעדי גבר כוננו, כי לולי חסדו יתברך לא שבה נשמתנו ולא היתה הבינה אלינו, לא נפקחו עינינו, ולא נמתחו איברינו, ולא נזקפה קומתנו, ולולי הקוה המים מהיבשה אל הימים, ורקע הארץ על המים, [על בסמוך אצל המים] לא היה מקום לצעוד, [וזה עיקר כוונת הברכה הזאת, כי אין אנו מברכין עתה על עיקר החסד שהוא עיסה בראשית ועל כלל בריאת שמים וארץ, אלא על צרכי כ"א] וכן ענין הברכות כולן שמשבח ומודה עליהם׃

איזר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:

נשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:

(דה"ח) סומא מברך ברכת פוקח עורים (עיין סי' מ"ו במ"א ופר"ח)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

(דה"ח) אם קדם וברך זוקף כפופים קודם מתיר אסורים שוב לא יברך. מ"א (שם).

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

ברוך

מקור הברכות

י"ט] „וישם לפניהם את כל הדברים". ומה שמצאנו „מי שם פה לאדם", איננו לשון בריאה, וענינו, על כח הדבור המושם באדם, אבל פעל „עשה" ענינו לשון בריאה ג"כ, כמו [בראשית ב] „ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים", ועיין בבאורנו מגן האלף דבר יקר מגרסת הרב בגמ' לענין של"ע בור.

שעשני כרצונו. בסדורו של הרב ליתא לברכה זו, וכן לא מצאתי אותה בויטרי **א** ולא בשום כת"י מהראשונים, אך הטור ואבודרהם כתבו: ונהגו הנשים לברך כו' כמו שמצדיקין הדין על הרעה עכ"ל. ומשמעות דבריהם שהנשים הנהיגו כן מדעת עצמן ולא מדעת קדמונים, ומסתבר שלא יברכו בשם, וכ"כ הרב יעב"ץ.

שלשה ברכות אלו כתובות בסדר הספרדים קודם ברכת המעביר שנה, וכ"ה גם בסדר הרב ז"ל, וכתב בס' תפלת ישרים שהוא מכלל החסדים שלא נברא גוי ועבד ואשה, וברכת הגומל חסדים טובים קאי גם על זה, והטעם קלוש, ויותר נכון נוסח האשכנזים כי אחר שהתעורר והודה על החזרת נשמתו, משבח ביחוד על מה שנברא מזרע ישראל, ואח"כ מזכיר שארי ההודאות.

ובלל זה אנו מוסרים ביד קורא דברינו, שבכ"מ שאנו אומרים שנוסח האשכנזים נכונה, אין כונתנו לאמר שנוסחת הספרדים אינו נכונה, או להפוך לא נחשוב בזאת שנוסחת אשכנז אינו נכונה, כי כבר ידוע לנו שאלפים ורבבות מגאוני וגדולי ישראל כבר עברו על כל הנוסחאות הללו, ולכ"א מהם היו טעמים נכבדים וסודות נפלאות, אשר גבהו מאתנו גם מלדעתם ולהבינם, אך במה שהורשנו נתבונן ע"פ פשטי הענינים לפני אנשי גילנו, וכ"א יעמוד במנהגו במה שהורישוהו אבותיו ולא ישנה.

ברכת

מקור הברכות

ברכת מגביה שפלים. אע"פ שמצאנוה בסדר רב סעדיה ובויטרי כת"י **א**. כתב ע"ז השבלי לקט דל"ג לה, ורב עמרם הסיר ברכה זו מפני שאינה מהמטבע ע"ש, וגם בויטרי הנדפס מכת"י ב"מ ל"ג לה, וליתא בכל סדורי הספרדים והאשכנזים.

פוקח עורים. בכת"י ב"מ, ובויטרי כת"י **א**, מובא אחריה ברכה „מלביש ערומים", וכן מנהג אשכנז, אכן בסדורי הספרדים והרב ז"ל מובאת אחרי זוקף כפופים ואחריה נותן ליעף כח, וכן נכון בטעם שאין האדם לובש חלוקו אלא כד זקיף קומתיה. ובגמרא מובאת אחרי מתיר אסורים, והוא דרך הצניעות ללבשה בעודנו שוכב, כי מלא כל הארץ כבודו.

מתיר אסורים. ברכה זו נמצאת עליה העברת קולמוס בסדר הגאון אשר לפני, וכן מפורש בדבריו בסי' ב' וז"ל „ולא אמרן מתיר אסורים דבזוקף כפופים סגי ליה", וכ"כ הטור בשמו של רבינו, אלא שכתב: „ואיני יודע למה, דבגמרא מפרש כל אחת ואחת למה נתקנה" ע"ש, והב"י כתב: דכוונת רבינו לומר שאם ברך תחלה זוקף כפופים לא יברך אחריה מתיר אסורים. והר"ד אבודרהם כתב דברכת מ"א אינה ניכרת בגמרא, ונראה שמפני שראה דברי רב עמרם כתב כן, וליתא דלרב עמרם נמי נזכרת בגמרא, עכ"ל הב"י. וכבודו הגדול במקומו מונח, אבל לשון רבינו שכתב „דבזוקף כפופים סגי ליה ותנן המברך ברכה שא"צ" כו' לא משמע אלא כהרד"א שלא היה לו להגאון בגרסתו ברכה זו בגמרא, וס"ל דאין לברך אותה אפי' לכתחלה, אך לשון הטור בשם רבינו הגאון שכתב: כיון „שבירך" זוקף כפופים אין לברך מתיר אסורים משמע ליה להב"י לפרש כן בדברי רבינו, אבל הוא ט"ס

בטור

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

ברוך

מקור הברכות

בטור, וצ״ל „שמברך״. ולא הי׳ בידי מרן הב״י גוף הספר של רבינו וכמו שהעירונו מזה בשאר מקומות, והעיקר כדברי הרד״א, ובעל עבו״י לא ידע את יוסף ולא ראה דברי הב״י ולא סדרו של רבינו ולכן כתב בזה״ל: והתימא על אבודרהם שכתב שזאת הברכה אינה נזכרת בגמרא והלא היא שם בדף ס׳, ע״ש, ואין כאן תימא כלל דרבינו ל״ג לה שם בגמרא, ועיין עוד בכת״י כ״מ דל״ג מתיר אסורים ותושב במקומה „רופא חולים״, ובויטרי כת״י א מוסיף עוד ברכת „סומך נופלים״, ואין מנהגנו כן. והב״ח כתב דהאומרת הוי ברכה לבטלה, ע״ש.

רוקע הארץ, בסדר ר״ע כתובה אחרי אוזר ישראל בגבורה, ומנהגנו לברכה אחר ז״כ, וכ״ה בויטרי כת״י א, וב״מ, וכך אריך ומסתבר לברכה קודם שצועד על הארץ.

שעשה לי כ״צ. כ״ה בסדר רס״ג, וכ״ה בגמרא וכ״כ הגר״א ז״ל (ובסדר ר״ע שלפנינו גורס „שלא חיסר מצרכי כלום״) וכ״ג הרב אבן הירחי, והרי״ף והרמב״ם וכן בויטרי כת״י א גורסים „שעשית״ ועיין בזה בב״ג״א סי׳ מ״ו, וסדר ברכה זו כתובה בסידור הרב ז״ל אחר ברכת „המכין מצעדי גבר״ וכ״ה בגמרא.

המכין מצעדי גבר, כן גרסת רבינו הגאון ורבינו סעדיה, ובויטרי כת״י ב״מ, ונוסח הגר״א ז״ל בספר מע״ה, וכ״ג הרב ז״ל בסדורו, אבל בויטרי כת״י א. הנוסח „אשר הכין״ וכ״כ המ״א סי׳ מ״ו בשם אגודה, ומ״ש הה״ג הרנ״ה ז״ל בבאורו לסדור הגר״א דאשר הוא סבה לפעולה אחרת וכמו שאומר „אשר נתן לשכוי בינה״ כדי „להבחין כו׳, והכין הוא מלשון בסיס וכן, ע״ש, הוא דבר שאין לו שחר, והאמת, „דאשר הכין״ הוא פעל עבר, ושרשו „כון״ מנחי ע״ו, מלשון „מה׳ מצעדי גבר כוננו״ [תילים לז] „וה׳ יכין צעדו״, [משלי י ו] „והמכין״ היא בינוני פעל:

עוטר ישראל בתפארה, וכ״ה גם בכת״י ב״מ, אבל בכת״י שלפנינו ליתא, ובסדר רס״ג הגרסא „עוטף ישראל״ ובעל שב״ל מביא „עוטה ישראל״. וזה ג״כ לשון עטיפה, כענין מ״ש [שמואל א׳ כח]

והוא

מערכי לב

אוזר ישראל בגבורה. רבים ישאלו מה גבורתן של ישראל. ולמה נסדרה ברכה זו כשחוגר חגורתו יותר משאר כל המלבושים? אך דע, שאין שום שלמות לאדם בדברים שנולדו אתו בטבע, או הורישוהו אבותיו, שלמות עצמי ואמתי שיהא ראוי להתהלל בה, בלתי אם משתמש עמהם לעבודת בוראו, כמוש״כ אל יתהלל חכם וגו׳, וכן הגבורה שהיא אחת משלשת השלמות שזכר הכתוב הזה, איננה שלמות עצמיי אלא הגבורה האמתית שכובש בה את יצרו, ומקדש ומטהר מחשבות לבו לרצון קונו, ורבינו הקדוש שלא הושיט ידו מימיו מתחת לאבנטו, הוא היה הגבור האמתי יען כי בזה כבש את יצרו, והאזור הזה הנהלנו התורה שסייג אותנו במצות וחקים וצונו על חגירת האזור וביחוד בעת התפלה כמוש״כ „ולא יראה בך ערות דבר״ ועל זאת אנו מודים ומברכים „אוזר ישראל בגבורה״:

עוטר ישראל בתפארה. הכתוב אומר [משלי ג לא] „עטרת תפארת שיבה, בדרך צדקה תמצא״, והענין כי יש „נזר״ ויש „עטרה״ הנזר יציץ על ראש איש מצוין בעמו, ונזיר ומובדל מהם, אבל עטרה הולמת את ראש נבואי ישראל שהמה אחים לכל אדם, רעים ואוהבים, ענוים ושפלים, וזוכים את דכא ושפל רוח, ועטרותיהם בראשיהם, עטרת תפארת, כותרת מקפת וסובבת, כענין „עוטרים אל דוד״ „המעטירה צר״

רצון

ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשאני גוי, ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשאני עבד, ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשאני אשה, ברוך אתה ה' אמ"ה מגביה שפלים, ברוך אתה ה' אמ"ה פוקח עורים, (יא) ברוך אתה ה' אמ"ה זוקף כפופים, (יב) [ברוך אתה ה' אמ"ה מתיר אסורים,] ברוך אתה ה' אמ"ה המכין מצעדי גבר, ברוך אתה ה' אמ"ה שלא חסר מצרכי כלום, ברוך אתה ה' אמ"ה אוזר ישראל בגבורה, (יג) [ברוך אתה ה' אמ"ה רוקע הארץ על המים,]

ברוך

שנוי נוסחאות והגהות

(יא) „בא"י אלהינו מ"ה, מלביש ערומים". (יב) „בא"י אמ"ת רופא חולים". „ברוך א"י אמ"ה רוקע הארץ על המים" (יג) „בא"י אמ"ת עוטר ישראל בתפארה"

מגן אלף

הוציא" דאינו אלא לשעבר, וס"ל לרבא דלדעת רבנן אין חילוק אם יאמר בה"י או בלי ה"י, אבל ר"נ ס"ל דלא יאמר המוציא בה"י כיון שנמצא כתוב לשון זה אלהבא גרידא, כמו"ש „המוציא אתכם" בזמן שעדיין לא יצאו, עדיף לדידי' למימר מוציא מן המוציא דאפשר למטעי, ורבנן מתרצי להאי קרא ה"ק כו' כל אפיקנא כו'. כי דרך המקראות לדבר כן, וכלשון הזה מצינו עוד [שמות י"ב י"ז] „הוצאתי את צבאותכם", דבא עבר במקום עתיד:

אבל במסקנא פליגי בזה ארבא וס"ל דלרבנן אין לומר בלי ה"א ודלא כר"נ, דאע"ג דמוציא אם בא על תואר, כולל ג"כ זמן דלשעבר וכמו"ש, מ"מ כיון דבעינן ברכה מבוררת, וכאן כיון דמשמשין בלשון זה גם לפעל בינוני, שהוא על זמן של הוה דוקא, איננה ברכה מבוררת, ולכן עדיפא להו למימר המוציא כדי לברר שהוא תואר הכולל כל הזמנים דעל שעל לא יתכן בו ה"י (ומ"ש „ההלכוא אתו", [יהושע י"ד] וכן „הנמצאו פה" [דהי"א כ"ט] עיין בזה במכלול שבא לחסרון מלת „אשר"), ואתי שפיר מ"ש אשמועינן „טעמא" והלכתא. ול"ק נמי מברכת בורא מאורי האש, דהתם גם רבנן מודו דלא בעי ה"י, דהתם ליכא למטעי למימר דכל הברכה רק על ההוה על האש הנעשה בידי אדם, כיון שאומר בורא, והנעשה בידי אדם איננה בריאה כלל, אלא שמוציאה נצוצות ומתמזג עם הרוח המאיר, וע"כ דכולל גם את הלשעבר האש הנברא היסודי, ועיין בשנות אליהו פ"א דבר נחמד מ"ש בזה, ולפי זה נראה לכאורה דגם בשאר ברכות במקום דאיכא למטעי שהכוונה רק על זמן ההוה, עדיף לברך אותם רק בה"י וכרבנן:

ומ"מ אין הדברים כן. דהא גם לרבנן מצינו הרבה ברכות בלי ה"א, ותדע, דהא סתמא דמתניתין דכיצד מברכין דאמר חוץ מן הפת כו' שאומר „המוציא" אתיא לרבנן, ואפ"ה אמר שם ברישא שעל פירות הארץ אומר „בורא" פרי האדמה, וכן שאר הברכות השנויות שם כלם בלי ה"י, וע"כ נ"ל דדוקא בהמוציא ס"ל לברך בה"י משום דאשכחן קרא דהמוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, ור"נ ס"ל באמת דקאי אלהבא, קמ"ל רבנן דהתם נמי לשעבר וכיון דמברכותיו של אדם נכר אם ת"ח הוא, לכן מהדרי לברך דוקא בה"י, אבל בשאר דוכתי דלא מצינו בקרא כה"ג, אין מדקדקין בכך, ומברכין לפעמים בה"י ופעמים בלי ה"י, ומצינו לרבינו הרא"ש בפ"ק דפסחים דמפרש הסוגיא כמו"ש, וכתב לענין ברכת על ביעור חמץ שהמברך „על ביעור" נכר דת"ח הוא, ויודע שעל ביעור נמי להבא משמע, אע"ג דבלבער כ"ע ל"פ ומוכיח זאת מסוגיין דאמר „אלא אי אמר מוציא מאי קמ"ל במוציא כ"ע ל"פ. אלמא שצריך להשמיענו חדוש בברכותיו, עכ"ל, וא"כ י"ל דוקא בהמוציא איכא חדוש וכמו"ש דאשמועינן דלא כר"נ, אבל בשאר ברכות דליכא חדוש אין נפ"מ בזה, ורבינו ר' יוסף אבן פלט בתשו' בסו' הפרדס אסברה לן דכל שפוסקין רבותינו הלכה מתוך המחלוקת נדחה שכנגדו, ועוד שצריך לברך על הלחם שכבר הוציא ומונח בידיו, ואם יברך המוציא יסבור שאינו יוצא משום דלהבא משמע, ויחזור ויברך מוצא ובאמת המוציא נמי דאפיק משמע, לכן קבעו הלכה לברך לכתחילה המוציא, וכן אי אתי לברוכי לבער ומשתלי אינש ומברך על ביעור, וכסבור דלא יצא וחוזר ומברך, ומוציא ש"ש לבטלה, ע"ש:

אלא

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

(דה"ח) אם ניעור כל הלילה לא יאמר ברכת המעביר שנה בשם ומלכות: (א"ר סי' מ"ו אות י"ב)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

(דה"ח) אין לענית אמן אחר ותנומה מעפעפי: (שם)

מקור הברכות

„והוא עושה מעיל", וזה מ"ש בגמרא „כי פריס סודרא ארישיה". והוא לפי מנהגם שנהגו בעטיפה, ולכן כתב בשב"ל שרב עמרם הסיר ברכת עוטה ישראל לפי שאין עטיפת סודר נוהגת במקומנו, [ומזה תראה שאין הגהת כת"י ב"מ נכונה שהגיה בסדור ר"ע את הברכה ההיא, וקלקל במה שחשב לתקן] אבן התוספות במס' ברכות שם כתבו שה"ה לכל כיסוי וכובע ע"ש. ושפיר אנו מברכין עוטר ישראל. ומה שדקדקו להזכיר בברכה זו תיבת „ישראל" לפי שהם מצווים אגילוי ראש כמו"ש הב"י, ובמנהיג סי' מ"ה כ' „לא דק בשעת התפלה אלא גם כל היום כלו", ועמ"ש הט"ז סי' ה', אבל הגר"א ז"ל כתב שאין איסור בראש מגולה אלא לפני הגדולים, ובעת התפלה נכון להחמיר, ושאר היום לקדושים אשר לפני ה':

הנותן ליעף כח, ברכה זו לא נמצאה בגמרא, והראשונים לא הביאוה, וגם בויטרי כת"י א. ליתא, ונמצאת בויטרי כת"י ב"מ, וכתב האגור אני קבלתי מרבותי שלא להוסיף על הברכות, ובסדר ברכות של בעל הסמ"ק אינה נזכרת, מ"מ המנהג בצרפת לאומרה „עכ"ל, והטור סי' מ"ו כתב שנתקנה על שם שמפקיד נשמתו עיפה והקב"ה מחזירה לו שקטה ושלוה, וכ"ה במדרש חדשים לבקרים כו' ע"ש, והב"ח כ' שהקדמונים גרסו ברכה זו בגמרא, ואנחנו בני אשכנז קבלנוה מאבותינו וגם הסמ"ג הביאה. ואין רשות לשום גדול לגעור שלא לאומרה, וכ"כ לענין ברכת מגביה שפלים, וכ"כ היעב"ץ שהאריז"ל הסכים על ברכת הנותן ליעף כח לאומרה, וכן הוא בסדור הרב ז"ל, ובספר הפרדס לרש"י מובא דבר חדש. ויש ללמוד משם דאפי' בברכה שלא נזכרה בש"ס יש לנו לאומרה, שכתב: „דאין לחוש אם הוסיפו ברכות שלא נאמר [מאה ברכות] אלא שלא לפחות אבל להוסיף יש לו רשות לברך על כל חביב לו", וכ"כ שם שב"א הוסיפו לברך על כל צורך וצורך להם, ע"ש, והגאון בעל חות דעת ביו"ד סי' ק"י כתב כעין זה, ואמר, דאדעתא דנדבה ובדרך שבח מותר אפילו בהזכרת שם שמים. ואדעתא דחובה אסור אפי' בלי הזכרת ש"ש, וכן התירו להתפלל י"ח בתורת נדבה, והרבה פיוטים נתיסדו בהזכרת שם שמים, ומה הפרש יש בין ברוך ה', או ברוך אתה ה', ע"ש:

המעביר שנה, בגמרא איתא „כי משי אפי' אומר המעביר חבלי שנה ויהי רצון כו',

וכתב

מערכי לב

„רנון תעטרנו", כי תלמידים המה לא רק במעלתם כי אם גם ברוחם בסבלנותם, וכלם מכבדים ומוקירים אותם ביראת כבוד מעלתם, ואוהבים אותם כנפשם, וכן, הזקנים שבעם, הזקנה היא למו עטרת תפארת, רק אימתי? בזמן אשר „בדרך צדקה תמצא" שיודעים ומשתתפים בצער הדור, במה המה נזונים ומתפרנסים, ולא נאים ולא מתרברים עליהם, וכן אמר הכתוב [שם י"ט] שכל אדם הארך אפו, ותפארתו עבור על פשע":

והנה טבע האדם לירוא ולהתביש ממי שגדול הימנו במעלה, וכן אה"כ [דברים כ"ח י'] וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" אך אימתי? בזמן שגם הבעל מעלה עצמו יודע לבלתי התגאות במעלתו, שאז העטרה הולמתו ומכתירתו, אבל הגאה היא שנאוי ומבוזק, וסימן יש לנו לדעת זאת, אם גם הוא ירא נרעד ומתפחד ממי שגדול הימנו „משם ה' הנקרא עליו" אז יראו גם ממנו, ועל דרך זה אמרו „כסי רישך כי היכי דתהוי עלך אימתי דשמיא" ולכן אמרו כי פריס סודרא על רישיה לימא „עוטר" ישראל „בתפארה". ונלע"ד דמטעם זה היה הרא"ש מסדר הברכות

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא

ולא

מקור הברכות

וכתב הרד"א דהיהי רצון סיומא דברכת דמעביר, וכתב בשם הרא"ש לאומרה בוא"ו „ויהי רצון". וכ"ה גם בסדור הרב ז"ל, אך בסדר רבינו הגאון איתא בלי וא"ו, ובש"ס ישן שהזכרתי ליתא כלל ויהי"ר, ומובא אך ברכה אחת וזה נוסחה: „ברוך כו' המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי, ותן חלקי בתורתך וכוף יצרי להשתעבד לך ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל, רואי, בא"י הגומל חסדים טובים":

יהי רצון כו' שתרגילני בתורתך כו' בעל ס' הגיון לב כתב דנראה לו השערה קרובה דרב תקנו, כי מצינו שתקן כמה תפלות וברכות כברכת התורה, ויהי רצון שאומרים בשבת מברכין, ומצינו לו בסנהדרין ק"ז, שאמר לשון שלא יביא עצמו לידי נכיון, ולשון זה מובא גם בתפלה, ע"כ תוכן דבריו, ואין להם שרש ולא ענף, כי מ"ש דרב תקן ברכת התורה מבואר הביטול, וכמו"ש מזה לקמן, כי אדרבא כבר נהגה בישראל מדורות קדומים, ויהי"ר לשבת מברכין לא תקן לאמרה בדרך חובה, רק שאמרה בתר דסיים צלותיה דמותר שם להתחנן אפי' כסדר יוהכ"פ, וכלהו אמוראי היו מתפללים כל חד וחד בתר צלותייהו, ומה שאמר בסנהדרין שלא יביא עצמו לידי נסיון אינו ענין כלל לכונת תפלה וברכה, ועוד מה יעשה לגרסת הרי"ף דל"ג כלל הך דאל תביאני לידי נסיון:

אך האמת דברכה זו וכן שאר כל הברכות שלא נודע שם מיסדן, כבר היו מסורים בע"פ לחכמינו ז"ל מקדמונינו עד אנשי כה"ג, וכדאמרינן ברכות ל"ג ובמס' מגילה דאנשי כה"ג תקנו להם לישראל תפלות וברכות כו', ומדאמרו סתמא משמע דכל הברכות כלן נסדרו מהכנסיה, וכלן היו שגורות בפיות ישראל, ולכן לא מצאנו נוסחות רוב הברכות התדירויות שיהיו כתובות בש"ס, ונזכרו רק בקצרה „בשחר מברך שתים", כו' „בכל יום מברך אדם י"ח", כי היו שגורות בפה הכל, וגם כששאלו לפעמים „מאי מברך" כמו בברכת יוצר לא שאלו אלא מפני שהי' קשה להם איזה דבר כמוש"ש „ולימא נגה" כו', או מפני מחלוקת חכמים שנחלקו בנוסחתה כמוש"ש „ואידך מאי, רבנן אמרי אהבת

עולם

מערכי לב

הברכות עד עוטר ישראל בתפארה, והניח תפלין ומברך עוטר ישראל בתפארה, כדאי' בש"ע סי' כ"ה. משום דבאמת הסיר רב עמרם גאון ברכת עוטר ישראל מן הסדר, כמו"ש בשב"ל לפי שאין עטיפת סודר נוהגת במקומינו, אלא שהתוס' כתבו שה"ה לכל כסוי וכובע, וכדי לחוש גם לדעת ר"ע בספק ברכה, לבש אז את התפלין שהם שם ה' הנקרא עליו ומוראו יתב' עליו לתפארת, וכמו"ב בברכות ר"פ א"ע „חזי' להוה קבלת טובא כו' א"ל אנא תפלין קמנחנא", ויש לי אימתא דשמיא, ולכן הסמיכה למצות תפלין.

יהי רצון מלפניך. מפני שהתפלה הזאת יש בה שנוי נוסחאות וכפל לשון, לכן נעתיק לשון הגמרא בפרק הרואה, וזה נוסחתה: „יהי"ר מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך, ודבקני במצותך. ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזיון, וכוף את יצרי להשתעבד לך, ורחקני מאדם רע ומחבר רע, ודבקני ביצר הטוב, ובחבר טוב בעולמך, ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים בא"י גומל חסדים טובים".

ענין הבקשה הזאת, כי פגעים ומדות שונות מכתירות את האדם, ומיני שמירות רבות נדרשות לפניו, ועם כלם יחד עוד אינגו בטוח שהוא נועד דרך סלולה ויעבור שלום, אך תרופה אחת בטוחה — והיא הגיון התורה — משמרתו בעוה"ז ונותנת לו חיים ותקוה לעוה"ב. כאמרם פ"ק דקדושין „בני, כ"ז שהרטיה הזאת ע"ג מכתך אכול מה שהנאתך", כו'. ובאבות דר"נ ארשב"י, כל הנותן ד"ת על לבו נצול מעשרה דברים קשים כו', כי הדרך שאנו פוסעים עליו מלא אבני נגף ומעקשים, יצר שובב בזמן השחרות, זנות ותאוות בימי הבחרות, עבודות זרות, רצון משולח, דמיון מתעה, הרהורי מינות וכפירה, וכש"כ כשרחיים על צוארו, עול מלכות וד"א ופרנסה, עול קטנה ומריבה,

ודברים

וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה) וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל (תַּשְׁלֶט) בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע (וּמֵחָבֵר רָע) וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים

מקור הברכות

עולם ור"י אה"ר", וכיו"ב שאלו בברכת התורה דחד א' „לעסוק", וחד „והערב", וח"א „אשר בחר", ולא שהחכמים הללו תקנו אותו הנוסח, אלא שהי' מקובל לכאו"א להם הנוסח מרבותיהם, ואפשר עוד מפני שנחלקו שם אם לברך למקרא ולמשנה ולתלמוד, ובאמת עיקר הברכה לא למדו מברכת המזון אלא לצבור, כמו"ש בירו' פ' ג' שאכלו, לכן שאלו מאי מברך עלייהו, ואר"פ הלכך נמרינהו לכלהו. ולפעמים נחלקו בסדרן, כענין שנחלקו ב"ש וב"ה אם מברך קודם על היום ואח"כ על היין, כי נקל לשכוח הסדר ברוב הזמן וכדאמרינן במגילה י"ז, מאחר דאנשי כה"ג ומהם כמה זקנים ונביאים תקנו י"ח על הסדר שמיצון הפקולי מאי הסדיר", ומשני „שכחום וחזר ויסדם" ויוצא מזה דבי"ח לא שכחו נוסחתם מעולם, ושכחו רק סדרם. ובירו' ברכות פ"ד משמע דגם סדרן לא הי' אפשר להם לשכוח שהקשה ר"ש בר ווא לר"י על מחלוקת ר"א ור"ע בהבדלה של חונן הדעת „דבר שהוא נוהג ובא הכמים חליקין עליו", ר"ל כיון שהוא תדיר, איך לא ראו לראשונים כיצד נוהגין ומתרץ שעיקרה בכוס. ע"ש. אבל צ"ע דלא פריך כן במחלוקת ב"ש וב"ה לענין יין וקדוה"י? ובמס' ברכות לענין הבדלה במחלוקת ר"ע ור"א ששאלו „נחזי היכא תקון' ואמרו „העשירו קבעוה על הכוס" ור"ל דמפני זאת נשכח סדרן, גם בל"ז הומ"ל ששכחו סדרן כמו שנחלקו ב"ש וב"ה בברכת היום והיין, אלא האמת משני שהי' להם בקבלה דהעשירו קבעוה על הכוס, וכן בפ"ק דכתובות לענין ברכת ארוסין ונשואין ששאלו „מאי מברך" ואר"י אמר שמואל כו', לא שתקן אותה ברכה דהא גם מקמי ר"י תנינן „מברכין ברכת חתנים" כו', אלא מפני שנחלקו שם אם מברך חמש או שית ע"ש, וכן בברכת ארוסין היו להם ג"כ נוסחות אחרות כמו"ש לקמן סי' קמ"ו, והראשונים קיהו הרבה בנוסח זה, עיין ברא"ש שם לכן שאלו מאי מברך, ובכל מקום שהאמוראים עצמם תקנו איזה נוסח הביאו הנוסח באמת בגמ' בשמם, כמו „ותודיענו" דאמר שם דף ל"ג ברב ושמואל דתקנו מרגניתא ע"ש, וממילא נשמע דברכות סתמיות המובא בש"ס שלא בשם מחברם הי' מקובל להם מאנשי כה"ג, וקרוב לומר

דהברכות

מערכי לב

ודברים בטלים, בקשת כבוד קנאה ושנאה, אבל לעצור גם בעד אחת מהנה דרוש בית מרקחת מלא מתרופי מוסריים וסמים שונים, כדי שיהא שרוי במנוחת הנפש, וא"כ כמה צריך לשמוח על ההזדמנות הזאת, לנגיון של מלך המלוה אותו, תורה ומצות העוטרים ומשמרים אותו מכל רע. ואמת הדברים! כי הספרי מוסר לא באו אלא בשביל התגרנים והסחרנים ובאר עמא דארעא שאין תורתם מלוה אותם, וצריכים הגנה מבחוץ למען ידעו דרכם להזהר, אבל התלמידי חכמים תורתם משמרתם, ואינן צריכין אלא לתורה רצויה של יראת שמים שלא יטעו בתורתם ע"פ מקרה, וכמו שאה"כ „וצדיק באמונתו יחיה", לא אמר שכלם חיים באמונה אלא צדיק מעיקרא העסוק בתורה ומצות, הי באמונה גרידא, וא"צ תרופה מבחוץ, הוא מש"כ „מגדול עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב", [משלי י"ח] כי הדורכים על סלם האלהי במעלת המדות וצועדים על שלביו באפס הגנה מסביב, כל רוח קל יהרידם ויהדפם ממצבם, וגם בעלותם עליו אינם בטוחים להשגב שם, לא כן אם „שם ה'" ותורתו הטהורה מגינה עליהם, כפלים לתושיה, בו „ירוץ צדיק", ובו בטוח „להשגב", כי הרי היא כסלם הנתון בתוך „מגדול עז", שלא יחת מכל פגע ולא יפחוד מכל רוח סוער, כי המגדול מקיפו ומגונן עליו, תורתו משמר', ונמלט ממדוים ופגעים שאחרים במקומו לא ידעו להזהר, כמו"ש „לא ע"ה חסיד", כבודו אתו ופעולתו לפניו כבוד נעלה ומרומם. והיא גם היא מקוה טהרה על הרבה מיני שגגות אם יוסיף להתאמץ באהבת תורתו, וביראת ה' כל היום. וכמו"ש בברכות ט"ז „מקיש אוהלים לנחלים מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף אוהלים כו'". וכן נאמר הלא כה דברי כאש וגו' והכן במשל הנפלא הזה, כי נחלים מעלים מטומאה לטהרה, וכן האש מגעיל ומטהר הכלים, ואין הבדל בין אם הושם בכלי זה טרפה

פעם

וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ) וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ

חסדים

מקור הברכות

דהברכות כלם הנזכרות בברכות בדף ס׳ עד ברכת הגומל, כלם מסיומא דברייתא המתחלת שם בעמוד הקודם, והש"ס מייתי שם באמצע ג"כ איזה אמוראים דשקלי וטרי בענין, וכל הברכות כלן אין הש"ס מזכירם אלא מפני סדרן, אבל לא שתקנו אותן בזמן התלמוד אלא הי׳ מקובל להם מזמן קדום מאד וכדאמרינן במדרש במדבר פ׳ י"ח, ומובא בסדרנו. דדוד מלך ישראל תקן להם מאה ברכות בכל יום [אולם הר"י יעב"ץ בחידושיו למס׳ שבת כ"ד בבעיא מהו להזכיר חנוכה בבהמ"ז, כ׳ מהך בעיא ומהנך דלקמן נראה דתקוני ברכות לא באו לשלימותן עד אחר חתימת התלמוד והכי משמע בפרק א"נ, ודוכתי טובא, ע"ש]:

וראיתי שכיונתי בזה לדעת התשב"ץ ח"ב סי׳ קס"א שכתב „לא ראיתי בשום מקום אם היו מברכין בפני הבית מאה ברכות, אבל מסברא אני אומר שמברכין, שהרי דוד המלך תקנום, והתפלות אמרו בפירוש בסוכה נ"ג. שהתפללו, דאריב"ח כשהיינו שמחין בשמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו כו׳ משם לתפלה, משם לקרבן מוסף, משם להפלת המוספין, ובלי ספק אין הנוסח שאנו מתפללים היום כנוסח שהתפללו בזמן הבית, כו׳ וידוע שיהושע תיקן ברכת הארץ, ודוד ושלמה בונה ירושלם עכ"ל:

עכ"פ מבואר שלא כדברי החכמים בעיניהם, אשר בהפצם להחליש בעמנו את מאור הזקנה החופפת על כל התפלות והברכות, יבדאו להם השערות בדיות לאחר זמנם, אע"פ שאצלנו אין הבדל בין תקנתם של חז"ל התלמודים, או הקודמים להם, כי רוח ה׳ נוססה על כלם ומלתו על לשונם, אבל כל כוונתם רק לצוד דגים במים עכורים, לרופף רוח אמונת ההמון הבלתי מבחינים בין האמת לשקר. ולהחליש ערכם בעיניהם, וכך דרכו של יצה"ר:

ודע דכל נוסחי הפלות אשכנז [לבד ההתיגות שנהוספו בדורים מהאחרונים] באו לידינו מחסידי צרפת ששקלו כל תיבה בעומק שכלם והעלו אותם במסבר במפקד, וכאשר הפשתי להשוות הנוסחאות, מצאתי נוסח אשכנז בסדר דראשון של רבותינו תלמידי רש"י ששמשו לפניו,

ומשתוה

מערכי לב

פעם אחת או רבות בפעמים, כך לא יואש האדם בבואו לשקוד על התורה גם כי שנה בחטא, וכשם שאין הבדל בין אם טהרו הכלי בכונת מכוין או שלא במתכוין, כי עכ"פ עלתה לה טבילה, כך התורה מתוך שלא לשמה בא לשמה:

אכן ראוי ג"כ לדעת, כי כשם שהתורה מבצר אמיץ נגד יצרו של אדם, כן יצרו חוגר כחו לבטלו ולהפריעו מתורתו, גם היצר יודע שהיא התבלין האחת, העוצרת בעדו, לכן איננו מתגרה אלא בה, מניח אומות העולם ומתגרה בישראל, מניח עמי הארצות ומתגרה בת"ח, כי נחליב הוא הותה על ראשו, ולכן יבטלם בכל מיני עלילות שאפשר, פעם בעצלות ורפיון, פעם בעצבות, פעם בנסיון ורוח שאינו מצוי, שלא כל אדם יעמוד בו, פעם במה שאחרים מבזים אותו ולועגים ממנו, פעם ע"י טרדות אנשים הבאים להריע לו, או הנראים כאוהבים ומיעצים לרעתו, כי יודע היצר שהתורה מזונו הרוחני לנפשו של אדם, ובאין מזון וצידה נוועת הנפש ממילא, וזה ידוע במערכו׳ הלוחמים על החיל הנצורים במבצר עז וחזק, שיחרפו נפשם לסתום המעיינות שמספיק לו ולתפוש הצידה המובלת למענם, יותר ממה שילחמו על המגדול עצמו, כי כ"ז שצידה מוכנת להנצורים בתוכו יצחקו לרעש מלחמה וכל בן קשת לא יבריחם. לא כן אם יחסר לחמם אז יתמו לגוע וכלם מסורים למות ולשבי:

והנסיון הורנו, כי בכל דור ודור היו בנו טובים ומטיבים. ובכ"ז לא רבו חללי הדת לפשוע באלהים חיים כבדור הזה, בחילול שבת ובברית קודשת משפחה לא התנאל גם היותר גרוע מעמנו, והרבה מהם שמסרו גם נפשם למענם. וכאשר נתקו עוללינו מזרועות בית רבן, והוטל עליהם למודים שונים בטרם בואם לשנות גבר ויסארו ע"ה גמורים. אין יצרם צריך לפתותם הרבה לסור מאחרי אלהים. יען כי הסר

להם

חֲסָדִים טוֹבִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃

יהי

מקור הברכות

ומשחוה על הרוב עם נ"א. לבד שנוים מעטים וקלים שתקנו שם מבאים אחריהם, והנוסח הזה מובא במחזור ויטרו קלף בעיר אוקספורד, שנכתב שנת תתקס"ח ליצירה, והמעתיק בכת"י ב"מ שממנו נדפס המחזור ויטרי בהגהות הרש"ה, ערבב הענינים והגיה ע"פ נוסח מקומו, ותפלה זאת נאמרה שם בלשון יחיד „שתרגילני" „ודבקני" כו', וכן הוא בגמרא, ובסדר ר"ע וברי"ף ורמב"ם ורא"ש, ובאמת יש לתמוה מדוע שינו האחרונים לאומרו בלשון רבים, והמג"א סי' מ"ו בשם או"ת כי שצ"ל בל"ר כמו"ש ס' ק"י, וכוונתו למה שאמר אביי [ברכות כ"ט] לענין תפלת הדרך דלשתף איניש נפשיה בהדי צבורא, אך לדבריו יקשה למה אומרים אח"כ היה"ר שתצילני מעזי פנים בלשון יחיד, וכש"כ דגם בש"ס נזכר היהי"ר הזה בל"ר, ופשיטא דמבעי לן למימר היה"ר בלשון יחיד שמצינו כן גם בש"ס, ובפרט שמוסב על ברכת המעביר שנה, שאינו מברך אלא על החסד שעשה עמו הקב"ה בפרטיותו שהעביר שנה מעיניו, דא"י לברך בל"ר דהא לאו כ"ע קמים באותו שעה שהוא קם, ולכן יסיים גם יתר הבקשות בלשון יחיד, כיוצא בזו מצינו בפרק הרואה ביוצא מכרך שאומר „ברוך שהוצאתני לשלום„ ומסיים, וכשם כו' כך תוליכני ותסמכני יתצעידני כו' הכל בלשון יחיד, אע"ג דתפלת הדרך אומרה בל"ר, וטעמא נ"ל דתה"ד אין רגע שאין הולכי דרכים מצוים, אבל תפלת הכרך לאו כ"ע נכנסין ויוצאין בה באותה שעה, ומכיון שהתחיל בל"י גומר. והספרדים משנים כאן גם התחלת הברכה ואומרים „המעביר חבלי שנה מעינינו" כו'. ולא ידעתי למה לא אמרו ג"כ „שעשה לנו כל צרכנו, ובסדור הרב ז"ל הכל כנוסח אשכנז:

לא לידי חטא ולא לידי עבירה ועון כו'. במחז"ו כת"י א. איתא „לא לידי חטא ועון", וכך הנכון כי אין צורך להכפיל „לא לידי עברה" אחר שהזכיר חטא, וכן איתא שם „ואל ישלט יצר הרע". וגם זאת גרסא נכונה שמבקש מהשי"ת שיעזרהו לבל ישלט בו יצרו הרע אבל ודאי שאין חפצו יתברך להשליט עליו היצר הרע, והבא ליטמא פותחין לו אבל אין עוזרין אותו, ומחבר רע, שם איתא „ומפגע

רע

מערכי לב

להם הלידה ומזון הרוחני והמה מתים מאליהם:

ולכן הסכילו חכמינו ברוח קדשם עם התחינה הראשונה שהאדם מתפלל בקומו לפני האלהים יתב' לחלות פניו „**להרגילני** בתורתך". שלא יחסר הלידה ומזון הרוחני שהיא התרופה האחת לבצר מעמדנו, ואמר „שתרגילני" כי לזה נדרש חכמה וסייעתא דשמיא. לפי טבע וכח כל איש, כי לא כל האנשים, ולא כל הזמנים שוים. והדבר דורש „הרגל וחנוך", ולא כל הנלהב בפקידה פתאום זוכה לתורה. ואם יוסיף שמן בנר לא לפי כחו גם היא כבה, ואמר „**ודבקני** במצותך". שאזכה לבוא לידי מעשה, והאומר אין לי אלא תורה אף תורה אין לו. ואח"כ אמר: „**אל** תביאני לידי חטא ועון ונסיון ובזיון". שהן הן הסבות הנז' לעיל בדברנו, המפריעים חק התורה. וכולן מכלל רוח שאינו מצויה, לבטל מתורתו אבל קשים המה גם מעשה העון. אך בידו יתב' להניא הסבות האלו ולעזרני כמו"ש „ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי" [וסרה בזה קו' בעל עבי"י מהכל ביד"ש כו'] „**וכוף** את יצרי להשתעבד לך". על דרך שאמרו בירו' שבת פי"ד והסיר ה' ממך כל חולי זה רעיון [הרהורים רעים וכחד] ר' אבין אמר זה יצה"ר. שראשו מתוק וסופו מר. ומתפלל שלא ילחם היצר אתו בזרוע כח לבטלהו מתורתי. „**ורחקני** מאדם רע" הבא להרע ולצער אותי, או „מחבר רע" המתחבר כאוהב נאמן להדיחני מדרך טובה. „**ודבקני** ביצר טוב ובחבר טוב" בציורים טובים וחברים מועילים לעבודתך. **ותנני** לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי" חן היא נשיאת פנים מצד המקבל. חסד מצד הנותן. ורחמים מידה ממוצעת כמו"ש הרי"ל בסדורו ד"ש. „**ותגמלני** חסדים טובים". הטוב והרע שניהם מידו של הקב"ה מצד החסד, וחייב אדם לברך על הרעה ולקבלה בשמחה כמו"ש בגמ' כי גם המה לטובתו,

ואע"פ

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים. מֵאָדָם רָע. וּמֵחָבֵר. רָע. וּמִשָּׁכֵן רָע. וּמִפֶּגַע רָע. וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית. מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה. בֵּין (שֶׁהוּא) בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית :

קודם שיברך ברכת התורה יאמר זה :

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לברך על התורה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה. וכן ראוי לומר בכל מצוה ופעולה אשר יעשה איזה האדם והוי בהם. ועל מצוה דרבנן יאמר (הריני רוצה לקיים מ"ע ול"ת לשיקב"ו כו') שבמצוה דרבנן יש בה מ"ע לעשות ע"פ הדבר כו' וגם יש בה מצות ל"ת לא תסור :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה :

מקור הברכות

רע", וכוף את יצרנו להשתעבד לך, במחז"ו כת"י א. ליתא, כי כבר הזכיר שלא ישלט בנו יצה"ר ושיתדבק ביצה"ט :

גומל חסדים טובים לעמו ישראל. כ"ה לפנינו בש"ס ברכות, אבל רב עמרם ז"ל והרי"ף לא גרסי „לעמו ישראל", וטעמם נראה שחסדו השי"ת ורחמיו מרובין על כל העולם כלו, וכן גרסת הסמ"ק, „גומל חסדים טובים לבריותיו", אבל נוסחתנו ונוסח ספרד לחתום „לעמו ישראל" וב"ה הויטרי, ועיין במגן האלף אות ה' בשם הגר"א לחתום „גומל" בלי ה"א, וגי' הרב ז"ל „הגומל" : מעזי פנים כו' בויטרי כת"י א. גרס ומחבר רע „ומיצר רע", ועיין הנוסח בסדר רע"ג, ועיין מערכי לב דבר נחמד בזה, ובויטרי כת"י ב"מ ניסף שם ג"כ צלותא דר"א „שתשכן בפורנו", וצלותא דרב „שתתן לנו חיים ארוכים", וצלותא דרבא „שלא אחטא עוד" כו'. **בין** שהוא ב"ב, במחז"ו ליתא לתיבת „שהוא" וכן הנכון :

לעסוק בדברי תורה. כ"ה גם בויטרי כת"י א, וכך כדרו שם : אחר שמסיים ברכת המקדש

שכך

והערב

מערכי לב

ואע"פ שהמה ג"כ חסדים. מ"מ אינן חסדים טובים כי המה מפריעים לתורה ואינו כ"א זוכה לעמוד בנסיונן. ולזה כששאל ר"י לר"א „חביבין עליך יסורין" כדי שיזכה לשכר יותר גדול בעוה"ב. ענה ואמר „לא הן ולא שכרן" כי על כל פנים אני מתבטל על ידן מתורה. ויפה שעה אחת של תורה ומע"ט מכל חיי העוה"ב. ולכן מבקש „ותגמלני חסדים טובים". והתפלה היקרה הזאת אשר יתפלל האדם בקומו תהי לו להערה יקרה לבל יגר צעדו ולא יכשל בדרכו :

יהי רצון כו' שתצילני מעזי פנים כו'. מובא ברכות ט"ז, ופרש"י מעזות פנים שלא יעידו עלי לעז ממזרות, ושמעתי חרפי ששמעתי מהגאון ר' אליהו שיק ז"ל לדברי רש"י מיוסדים עפמ"ש בב"ב נ"ח בר' בנאה דאמר להו זילו הבוטו קברא דאבוכון. ופרש"י שם דממזרים שהמה עזי פנים ילכו להבוט. ואיתא במס' שבת דף ל' בההוא דאתי לקמי דרבי ואמר אשתך אשתי ובניך בני כו', דאר"ה אהני לי צלותא דרבי דלא לשוויה בניה ממזרא. ע"כ. ונשמע מזה דעזי פנים קרובים להיות ממזרים ודרכם להוציא לעז ממזרות. ע"כ דברי קדשו. אך דבריו צריכין תבלין. דעדיין לא שמענו אלא שממזר עצמו הוא עז פנים ולמה כתב רש"י שלא יוציאו „עלי" לעז ממזרות ? ב'. איך אמר „אהני לי צלותא דרבי". הא לא אהני ליה, דהא אמר אשתך אשתי ובניך בני ? ג. לא התפלל רבי על הבנים כלל, אלא על עצמו אמר שתצילני מעזי פנים, ואיך אמר דלא לשווי' בניה ממזרא. ד'. למה כפל בצלותא לומר „מעזי פנים ומעזות פנים" :

אך האמת שהתפלל על שני דברים. האחד שלא יתגרו בו הממזרים עצמם וכמו העזי

פנים

ברוך אתה ה׳ אמ״ה המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי. **טו]. יהי רצון** מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי (יד) [שתתן חלקי בתורתך, ותדביקני במצותיך ותחזקני ליראה אותך, ותכוף את יצרי להשתעבד לך, ותרגילני לדבר מצוה, ואל תרגילני לדבר עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי בזיון, ולא לידי נסיון, וישלט בי יצר טוב, ואל ישלט בי יצר הרע], ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך

שנוי נוסחאות והגהות

בתפארה״. (יד) „שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך, ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עבירה, לא לידי נסיון ולא לידי בזיון, ותרחיקני מיצר הרע, ודבקני ביצר הטוב״ כו׳ :

ולא

מגן האלף

אלא דצריך טעם מה שחילקו כמטבע הברכות, יש מהן שתקנו בה״י כמו המחזיר נשמות, המעביר שינה, הגומל חסדים, המקדש שמו, המחזיר שכינתו, וכו׳, ויש מהם שלא תקנו בה״י כרוב הברכות שבי״ח, וברכת ארוסין ונשואין, ושאר ברכות פרטיות, ובלי ספק שהיה למתקני הברכות טעמים ונימוקים לזה, ונל״ע על גדולי הראשונים שאתרו למצוא טעמים על ברכות דלהבא, דיש שתקנו בלמ״ד ויש שתקנו לברך בעל, ומובא ברא״ש שם בשם ר״ת וריב״א, וגם הרמב״ם פי״א מברכות כתב כללים לזה, והמאירי בס׳ מגן אבות שהו״ל ידידי הרה״ב, לאשפא, האריך הרחיב בענינים אלו, ובענין שלפנינו לא מצאנו להם דבר. אולם באמת גם בזה יש לפלפל הרבה בדבריהם, ועיין לקמן בברכת על ד״ת מש״ב, וגם שמה אנו צריכין לדברי הר׳ רבינו ישעיה הזקן בס׳ המכריע סי׳ ס״א שכתב „שהבא לחלק, אינו יוצא מידי קושיא לעולם, ונצרך להדחק לעיולי פילא בקופא דמחטא, וסוף אינו מעלה דבר. אלא שלא דקדקו חכמים בדבר. עכ״ל :

וראיתי להתוס׳ בברכות שם ד״ה והלכתא המוציא שכתבו וז״ל „יתש״: דמוציא כ״ע ל״פ דהכין משמע, בירושלמי מפרש טעמא שלא לערב דאשי אותיות, מ״ם דמוציא עם העולם דמקמיה״, ע״ש, וכן תפשו כל הפוסקים הך טעמא דירושלמי אע״פ דבגמרא לא נזכר דבר מזה, ולא מצינו בתלמודין להלק בין ברכה שיש בה עירוב ר״א או לא, והטעם נ״ל דסבירא להו דבמסקנא גם תלמודא דידן תופש לעיקר טעמא דירושלמי ופליג אדרבא דאמר במוצא כ״ע ל״פ, דאל״כ לא היה אומר „והלכתא המוציא דקי״ל כרבנן״. אלא והלכתא „אף המוציא, וס״ל להתוס׳ והפוסקים דבמסקנא נחית להך טעמא דירו׳ משום עירוב ר״א :

אבן גם לדבריהם לא פלטינן מהרבה קושיות שמצינו ברכות רבות דליתא בהו עירוב ר״א כמו המאיר לעולם כלו, הרוצה בתשובה. המחזיר שכינתו כו׳ ואפי״ה גרסינן להו בנוסח׳ וכל הפוסקים בה״י, ויותר תימא דבירושלמי שלפנינו משמע שם דהדר ביה מטעמא דערוב ראשי אותיות, דאיתא שם פ׳ כיצד מברכין, ר׳ ירמי׳ בריך קומי ר״ז המוציא וקלסי׳, ופריך כמאן כר׳ נחמיה [בירו׳ שם מחלפי שיטתייהו דר״נ ורבנן, יש ל לר״נ למימר המוציא, ורבנן ס״ל מוצא.] ומתרץ שלא לערב ראשי אותיות, ופריך „מעתה המן הארץ שלא לערב ר״א [מ״ס דמן הארץ עם להם דמקמיה] ואמר שם „על דעתי׳ דר״נ הבורא פ״ה, וע״ד דרבנן בורא״, ומשמע דמשום קושי׳ זו שהקשה, „מעתה המן הארץ״ הדר בי׳ מטעמא דערוב ר״א, וס״ל דאפי׳ בבופה״נ דליכא ערוב, ס״ל לר״נ למימר הבורא, ע״ש, והי׳ נראה לומר דלא הי׳ בגרסתם בירושלמי הך מאמרו שם „ע״ד דר״נ הבורא״ וקושית הירושלמי „מעתה המן הארץ מתרצים באופן אחר משום דקרא כתיב, ע״ב, אבן ברא״ש בהעתיק דברי התוס׳, העתיק לבסוף גם דברי הירו׳ „ע״ד דר״נ הבורא״, ודאי דלע״ג דבזה סותר דבריו הראשונים :

ולכן נראה דשיטת התוס׳ והרא״ש מתוורת ע״פ גירסת הגר״א בשנות אליהו דגרס הך „ע״ד דר״נ הבורא״ קודם עובדא דר״י דבריך קמי׳ דר״ז המוציא, והיינו דמקשה בירושלמי עמ״ש שם „ר״י בר אחא אמר איתפלגין, ר״נ ורבנן, ר״נ אמר המוציא כו׳, ומקשה „ע״ד דר״נ הבורא פה״ג״ כו׳ ור״ל כיון דס״ל לר״נ המוציא א״כ צ״ל גם הבורא, ויקשה אליביה משנתינו

בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים, ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים, (ובכת"י כ"מ איתא כאן) י] **יהי** רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים מיצר רע, ומחבר רע, ומפגע רע, ומדין קשה, ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית.

ב. ולא [אמרן] (א) מתיר אסורים, [ובזוקף] (ב) כפופים סגי ליה, [ותנן] (ג) כל המברך ברכה שאינה [צריך לה], (ד) מוציא שם שמים לבטלה.

יא] ומצאנו בתשובה דרב האי זצ"ל, דמברך מתיר אסורים לבש תעסק בידיו, וכתוב התם וכך כתוב בתלמוד כד פקח עיניה, כד זקיף קומתיה, כד אפיק גיסיה (ה) כד לביש מאניה, וכו', אבל [בנסחם] (ו) בתלמוד כולן לא אשתכח הכי,] (כל זה חסר בכת"י **ב"מ**).

ברוך

שינוי נוסחאות והגהות

ב. (א) "ולא אמרינן", (ב) "דבזוקף", (ג) "דקיי"ל", (ד) "צריכה", (ה) "גופיה" כך צ"ל, (ו) "בנוסחתנו" כצ"ל:

מגן האלף

משנתינו דתנן שעל היין אומר בופה"ג, וע"ז מתרץ "אתיין אילין פלוגוותא כאילין פלוגוותא, לפת כו' חד אמר לא פת היתה" [שבימי אדם הראשון היתה הפת גדול כלפת, וס"ל להך מ"ד לברך אלשעבר בשעת הבריאה] "וחורנאאמר לא פת עתידה להיות, יהי פסת בר בארץ" [דס"ל לברך אלהבא, על לימות המשיח שתהי' גדול כלפת] ואח"כ אמר "ר"י בריך קמי' דר"ז המוציא וקלסי', ופריך כמאן כר"נ", [פי' היכא עביד כיחידאי] ומתרץ, "שלא לערב ראשי אותיות", ע"כ. ולפי"ז קיימא במסקנא טעם דשלא לערב ר"א, וזהו השיטה המחוורת, ולפי זה י"ל דדוקא בפת דאיכא קפידא אם לברך על לשעבר או אלהבא אלעתיד לבא, ס"ל לירושלמי להלכה לברך בה"י, [אע"ג דלשיטתו הוי כר"נ כיחידאי] משום ערוב ר"א, וה"ה לתלמודין במסקנא אע"פ דבמוציא כ"ע ל"פ מ"מ עדיף לברך בה"י משום ערוב ר"א, אבל בשאר כל הברכות אין לדקדק בכך, וכדמשמע בירו' דמתרץ קושייתו לר"נ דצריך לומר הבורא, ואמר דאין לדקדק בזה אלא בפת, דתליא אם לברך אלשעבר או על לעת"ל, ולא בשארי דברים דבין מוציא והמוציא שניהם תואר לשמו יתב', וכמוש"ל:

אולם שיטת הגר"א ז"ל כמ"ש בשנות אליהו בפ"ו דברכות ד"ה שעל הפת, אחר שהביא הירו' הנ"ל כתב ע"ז "מכאן שא"צ לברך "הגומל חסדים" אלא "גומל" וכן בכל ברכה, עכ"ל. א"א לי להולמו, דהא מצינו ברכות רבות בגמרא ובրי"ף ורא"ש וכן בנוסחת הגר"א עצמו בס' מעשה רב שמברכין בה"י, אע"ג דליכא התם כלל ערוב ראשי אותיות, וצ"ע, והרב רמ"ן נר"ו בנמוקי תפלה חשב ליישר כל הרכסים בכללי דקדוק הלשון אשר המציא לזה, אולם גם הוא אחרי שלל כמים אדירים ואסף בגורנו את הברכות כלם. נשארו גם אללו יוצאים וזרים להגדרים שהציב:

ט] יהי רצון כו' **שתרגילני** כו' עיין מקור הברכות.

י] יהי רצון כו' **שתצילני מעזי פנים** כו' עיין מ"ב בבאורי מערכי לב.

ב. יא] מצאנו בתשובה דרב האי כו' היא הוספה מאוחרת ע"י תלמידי רב האי גאון אשר הי' גאון פומבדיתא כמאה וחמשים שנה אחרי רב עמרם ז"ל. אך הדברים חסרי באור וקשה להולמם, והנלע"ד בכונתו עפמ"ש הט"ז סי' מ"ו בשם הרוקח לברך תחלה זוקף כפופים ואח"כ מתיר אסורים, והדברים תמוהים לכאורה, וכ' הט"ז דגרסת הרוקח לא הי' כגרסתנו אלא "כי זקיף מברך זוקף כפופים וכי תריץ יתיב מתיר אסורים". ור"ל "כי זקיף" שעדיין הוא במטה וזוקף ראשו לחוד. וכי "תריץ יתיב" ר"ל אחרי זאת

כשמתנוטע

(דה"ח) (א) אין לענות אמן אחר לעסוק בד"ת עד לאחר המלמד תורה לעמו ישראל כי הכל ברכה אחת היא ודבוק למעלה ולכך צ"ל והערב בוי"ו: (סי' מ"ז) (ב) אין לומר פסוקים קודם ברכת התורה אפי' דרך תחנה ובקשה לכן מהראוי לומר בה"ת קודם סליחות: (שם) (ג) המשכים קודם אור היום יברך בה"ת ואלהי נשמה ואף אם ישן אח"כ בין ביום בין בלילה א"צ לחזור ולברך (פ"מ שם דלא כפ"ח) רק כשדעתו לישן עוד יאמר אלהי נשמה בלא שם ומלכות וכשישן ויעכים שנית יאמר עם שם ומלכות: (ד) ניעור כל הלילה חייב לברך בה"ת. (מ"א וא"ר) ואם אפשר ישמע בה"ת מאיש אחר ויאמר לו שיכוין להוציאו והוא יתכוין לצאת ויענה אמן ומהני: (ה) אם קראוהו לעלות לס"ת קודם שבירך בה"ת ובירך ברכת אשר בחר בנו על הס"ת א"צ לברך פעם ב' אשר בחר בנו. ואם בירך ברכת התורה ותיכף קראוהו לעלות לס"ת צריך שיברך על התורה אשר בחר כו' ומ"מ צריך שיאמר קודם שיעלה לתורה הפסוק יברכך: (סי' קל"ט ומ"א שם)

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל) כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ (לִשְׁמָהּ): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

מקור הברכות

שמך כו' עד אמר ה', מובא שמה ברכת התורה „לעסוק" „הערב" „אשר בחר", ואחריהם פרשת התמיד [ובשבת אומר וביום השבת, ובר"ח ובראשי חדשיכם]. „איזהו מקומן", „רבי ישמעאל", ואח"כ „ברוך שאמר" „והודו" וכל פסוד"ז, ובסדר רבינו הגאון הנוסח „על דברי תורה", וכ"ג בש"ס ישן, ובריו"ף ורמב"ם וכן נוסח הרב ז"ל. ובמגן האלף אות י"ב כתבתי טעמם ונמוקם.

והערב נא במחז"ו א. גרים בלי וא"ו ועיין במגן האלף:

ובפי בסדר ר"ע כת"י שלפנינו ובויטרי כת"י א. הנוסח „ובפיפיות", ובת"י ב"מ כתב נוסח אחר:

וצאצאינו המנהג בשם רבני צרפת כתב לומר ג"כ וצאצאי צאצאינו" עפמ"ש בהפועלים מי שהוא ת"ח, ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו, והרד"א סמכו למשה"כ „שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" וה"מ שכלם בחיים כמשמעות הכתוב, ע"ש, ולענ"ד אין צורך להגיה הספרים, לפמ"ש הגר"א ז"ל באיוב על פסוק „וידעת כי רב זרעיך וצאצאיך כעשב הארץ" שבני בנים והמה הצאצאים דומים לעשבי שדה שאינן צריכין זריעה כי צומחים מעצמם, לא כן הבנים אם לא יזרעו לא יצמחו, וכן תרגם שם המתרגם „בניא, ובני בניא" א"כ גם בני בנים בכלל וצאצאינו, וגם הרב ז"ל ל"ג „וצאצאי צאצאינו" ובמחז"ו א. גרס „בפינו

ובפי

מערכי לב

פנים שנזכרו במס' ב"ב, והשנית שבניו יהיו צנועי ומעלי, ולא יהיו בעלי עזות פנים, ואז אם אפי' יתגרו בו עזי פנים לאמר בניך בני, יהיו הכל יודעים ששקר דבריהם, שאם ה"ו הי' אמת לא היה זוכה לבנים כאלו צנועים ומובים, וזה שכפל בתפלתו „שתצילני מעזי פנים. ומעזות פנים". ואמר ר"ה דאע"פ שלא הועילה תפלתו לגבי עצמו דהא התגרו בו הממזרים. ואמרו אשתך אשתי ובניך בני. מ"מ אהני צלותיה דלא לבזויה „בניה" ממזירא. שהיו צנועים וענוים. ועמ"ש בעל עשו"י בשם הערוך ערך עז. ובמ"ש מתישבות כל הקושיות שזכרנו:

לעסוק בדברי תורה. אמר לשון עסק ולא „ללמוד" או „להגות" שהוא כדרך שאמר ר' נהוראי סוף מס' קדושין „מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שהתורה עומדת כו'. ובתשב"ץ ח"א סי' קמ"ב כ' זהו שבחה של תורה שכל האומנות פוסקין בשעת הזקנה ובעליהן מוטלים ברעב. והתורה עומדת כו'. עוד יש לפרש ע"ד שאמר הכתוב [משלי ב'] אם תבקשנה ככסף כו' וידוע שהמחפש אע"פ שאין גוף החפץ בידו עדיין אינו מסיח דעת עד שמגיעו. וכך התורה, שהכתוב אומר „והגית בו יומם ולילה" אין

הדברים

ברוך

ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו יב] על דברי [התורה] (ז)

הערב

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) „תורה" כצ"ל.

מגן האלף

שמתנועע באיבריו ומפרק אותם, ע"ש, ונראה שדבר ה' אמת בפיו וכן היתה גם גרסת רב האי וכמו"ש „כד פקח עיניה כדי זקיף קומתיה, כד אפיק גופיה" ור"ל כמו"ש הט"ז כשזוקף קומתיה ולא הגביה אלא ראשו לבד מברך זוקף כפופים, וכד אפיק גופיה שהתנועע גם באיבריו מברך מ"ה, וז"ש בשם הגאון דמברך מ"א לכשיתעסק בידיו, ור"ל שימתח איבריו, ומסיימי, „אבל בנוסחינו בתלמוד לא אשתכח הכי" ואין לברך כלל מ"א וכדעת הרד"א, ובש"ס ישן כת"י איתא ג"כ דלא כגירסת רב האי גאון והרוקח, וגרים שם „כי תריץ יתיב אומר מתיר אסורים, כי נחית לארעא אומר ברוך רוקע הארץ, כי קאים ברוך ז"כ, והיא גי' נכונה מאד, ולהלכה קיי"ל דאם ברך ז"כ לא יברך שוב מ"א וכמו"ש הב"י:

אלא דצל"ע לפמ"ש השבלי לקט דהרע"ג הסיר ברכת עוטר ישראל שאין המנהג בעטיפה, וכן מגביה שפלים שאינה מן המטבע, ואי איתא כדעת הרד"א דלא יברך כלל מתיר אסורים וכמו"ש בשם הגאון דהויא ברכה שא"צ, א"כ איך כתב הגאון להלן „והכי סליק חושבן מאה ברכות הנך דכתיבן לעיל תמניא סרי, והלא אינן אלא י"ז? והנה הרד"א לשיטתיה דחשיב נמי לברכה דמגביה שפלים ויתו הו"ל י"ח, וכן ראיתי ברכה זו בתשובת הגאונים שהוצאו מהגניזה ממצרים, אכן לדברי השבלי לקט קשיא, דהא גם אם אנו חושבים בה"ת לג' ברכות ג"כ אינן אלא י"ז?

ונראה דהגאון ז"ל לטעמיה דחשיב יהי רצון שתרגילני בתורתך לברכה בפ"ע. ולכן לא גרס „ויהי רצון" בוא"ו, והוי שפיר י"ח, ומה דק"ל בתוס' פסחים ק"ד „יהי רצון לאו סמוכה" ס"ל להגאון הואיל שאינה אלא תפלה בעלמא אינה פותחת בברוך וכמו"ש שם על ברכת אתה הוא ע"ש, עוד י"ל כמו"ש הרשב"א בחדושיו דמה שאמרו כל הברכות כלן פותחות בברוך לאו כללא הוא ע"ש:

יב]. על דברי תורה כתב הרב הירחי והרד"א דעל כולל הלימוד ועשיית המצות ג"כ, והקשה הב"י הא המצות אינו בא עתה לעשותם, וכשעושה אותם בלא"ה מברך אכל מצוה בפ"ע, וטפי עדיף לברך לעסוק, ע"ש. וכ"כ הט"ז דטפי עדיף לברך לעסוק דעל משמע לקיים, וכוונתו דעל הוא בעבור, או בגלל, כמו „כי על יו"ט באנו" [שמואל א' כ"ה] והיינו שמברך בעבור קיום מצותיה של תורה, ובספר עבו"י כ' דעל מסתבר יותר שהוא לשון עברי, ואין בזה כדאי להכריע בין הררי ישראל הראשונים, ולולי דמסתפינא הייתי אומר דענין עסק אינו דוקא בזמן עשיתו של אותו דבר, אלא כולל ג"כ כשהוא עסוק במחשבתו לעשותו או עסוק במכשיריו כענין העוסק במצוה שפטור מהמצוה כמו בהתן שפטור מק"ש וכדומה, וכך התורה, אע"פ שאמר הכתוב „והגית בו יומם ולילה" אין הדברים אמורים שלא יפסיק רגע כי זה א"א, ולא נתנה תורה למלאכי השרת אך החובה שלא יסיח דעת מתורתו ויהי' עסקיו בה כעסקיו החומריים שאינו מסיח דעתו ומחפש אחריהם עד שמגיעם, וכך תורתו של אדם אינה מתברכת אא"כ אינו מסיח דעתו ממנה אם יאכל, אם ישתה, אם יטייל, כל שעה יהי' דעתו עליה, וזה שרש הצלחתה של תורה וכמוש"כ אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין וגו':

ועיין ברא"ש פ"ק דפסחים בשם ר"ת דכל מצוה שיש לה שיהוי זמן מה כתפלין וסוכה שאוכלין ומטיילין בה מברכין בלמ"ד, וכל שנעשית מיד מברכין בעל, והריב"א כתב דכל שאפשר לעשותה ע"י שליח מברכין בעל, וכל שצריך לעשותה דוקא בעצמו כמצוה שבגופו מברכין בלמ"ד, והנה אם נברך „לעסוק" ניחא לשני הטעמים דת"ת היא מצוה שבגופו, וחייבים בה כל היום, אבל למאן דגרים „על ד"ת קשיא, ולע"ג ליישב, ואחרי החפוש מצאתי שעמד בזה הרד"א, וכתב נוכל לתרץ שגם זה אפשר ע"י שליח שאחד מוציא רבים ידי חובתן, וא"א לי להלום דבריו איך יכול אדם להוציא חבירו במצוה שבגופו, ואם יאמר שחבירו יוצא בשמיעתו, א"כ הרי הוא כעושה בעצמו ויברך בלמ"ד, ואי ס"ל בזה דהרהור לאו כדבור דמי וכמו שפסקו

יג] הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך (ת) [בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל, ונהיה כלנו לומדי תורתך, ונהיה אנחנו וצאצאינו יודעי שמך ברוך אתה ה' יד] נותן התורה].

ברוך אתה ה' אמ"ת אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן התורה. [וקורא וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל

שנוי נוסחאות והגהות

(ת) בכתי"י ב"מ הנוסח כך: „ובפה עמך בית ישראל, ובצאצאינו ובצאצאי עמך ב"י, ונהיה כלנו וצאצאינו מלומדי תורתך ויודעי שמך. בא"י המלמד תורה לעמו ישראל ברחמים":

מגן האלף

בש"ע סי' מ"ז שהמהר"ר בד"ת א"צ לברך א"כ לא יצא, ואולי ס"ל דהמחזיק ת"ת ומשתדל שחבירו ילמוד נמי יוצא בזה מצות ת"ת ע"ד שאמרו סוף כתובות רבי מצאתי להם תקנה לעמי הארצות מה"ת שחיים לעת"ל. ואפשר עוד לשיטתו שמברך בעל כולל נמי מעשה המצות ובמצות ישנן ג"כ מצוה שנעשות ע"י שליח שאחר מוציאו ידי חובתו, ולשיטת ר"ת בלא"ה לק"מ דהא ס"ל לברך בלמ"ד וכמו"ש בתוס' ברכות:

ושיטת הרמב"ם ז"ל בפי"א מברכות לחלק, דכל דבר שעושה לעצמו מברך בלמ"ד עשאה לאחרים מברך בעל, וק"ל לגרסתו בברה"ת לברך בעל, והרי אין המצוה אלא בשביל עצמו? והי' אפ"ל דאזיל לשטתו דבה"ת מדרבנן, אבל לדברי הכסף משנה אין זה מעלה ארוכה ע"ש, וצ"ע. שוב ראיתי בס' המכריע לר' ישעי' הזקן בסי' ס"א, דמסיק שאבא לחלק בדבר זה אינו יוצא מידי קושיא, והעיקר שלא דקדקו חכמים בדבר, ועיין מזה בס' מג"א להרב המאירי:

יג]. הערב נא כן הוא גרסת הגאון והרי"ף והרמב"ם [וכן הוא גרסת הש"ס ישן שנכתבה סמוך לזמן חתימת התלמוד בלא וא"ו, ופלא בעיני שחותם שם „ברוך אתה ה' למדני חקיך" ואין זה אלא תפלה כמו"ש רש"י ז"ל במס' ברכות שם דא"א לגרוס כן], ואית דגרסי בוא"ו, וכ"ה שיטת ר"ת בתוס' ברכות מ"ו ופסחים ק"ד, ולענ"ד תלוי זה בחילופי גרסאות בגמרא דאיתא התם דף י"א, מאי מברך רב יהודא אמר כו' ור"י „אמר" הערב, עד „הלכך נמרינהו לכלהו", ולפי גרסא זו הויין שלש ברכות, אבל רש"י גרס „ור"י מסיים" ור"ל דסיים חתימת ברכה הראשונה והויין רק שתי ברכות, וא"כ גרסינן „והערב" בוא"ו, וגרסינן נמי „הלכך נמרינהו לתרוויהו", וגרסת הש"ס ישן דגרס „הערב". באמת מסיים לבסוף „נמרינהו לכלהו":

יד. ברוך א"י נותן התורה, נוסח זה מובא ג"כ בטור שיש חותמין נותן התורה ע"ש, והרב אבן הירחי כ' וחותם „המלמד תורה" כך קבלתי בצרפת אבל בספרד חותמין „נותן התורה", וכ"כ תר"י מנהג מורי לחתום „המלמד" ע"ש. וגרסתם נכונה מאד ע"פ שיטתם דשלש ברכות הללו נגד מקרא משנה מדרש, דאשר בחר שהיא מעולה שבברכות נגד מקרא, והערב למשנה, ובמשנה לא שייך „נתינה" כי תורה שבע"פ נמסרה לחכמים, וגם לדעת רש"י ז"ל שאינן אלא שתי ברכות, תהי' אשר בחר נגד תורה שבכתב ולכן חותם בה נותן התורה, והראשונה נגד תורה שבע"פ וחותם „המלמד" כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, יהיב חכמה לחכימין, ודעת לכל נושאי דגלה, וכן ה"א „אשר כתבתי להורותם" ואמרו דזהו משנה, ומה שאנו מברכין תחלה על תורה שבע"פ ואח"כ על הכתב, י"ל דבעי להסמיך ברכה למצוה משום דבתחלה קורא בתורה שבכתב בברכת כהנים, או בצו, כסדרו של הגאון, ואח"כ שונה ודורש בתורה שבע"פ, ולכן כשמברך בצבור מתחיל באמת באשר בחר, ועיין סדר הרע"ג הנדפס שחותם ברוך המלמד תורה לעמו ישראל „ברחמים", והוסיף ע"ז תיבת ברחמים על דרך שנזכר בברכת אה"ר כו' חמלה גדולה ויתירה כו' אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו כו' שמלמד תורה לישראל במדת החמלה והרחמים, אך בכת"י שלפנינו חותם רק „נותן התורה" וכן הביא בעל הגיון

לב

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חסדים

מקור הברכות

ובפי עמך ב"י כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך" ול"ג כלל ונהי' אנחנו כו', ועיין לקמן לענין הזמן שנתיסדה ברכת התורה:

ולומדי תורתך „לשמה", וכ"ג הרי"ף והרב ז"ל, אבל לפנינו בגמרא ובסדר"ע וברמב"ם ליתא:

ולענין הזמן, אימתי נוסדה ונתקנה ברכת התורה, כתב המחבר בעל הגיון לב כי רב תקנה, כי הוה מקדים לתנוי פרקא לברך לעסוק בד"ת ע"ש, וכל דברים כאלו אינן אלא השערות ודמיונות וכמוש"ל שמלשון הברכה שברכו אין מזה ראי' שהתקנוה, כמו בברכת ארוסין ונשואין וכש"כ ברה"ת דאמרינן במס' ברכות כ"א שהיא מן התורה, וכ"כ הרמב"ן בסה"מ „מכאן נתבאר שבה"ת הוא מה"ת, וגם בעל מג"א כ' שצדקו דבריו, ואפי' לדעת הרמב"ם שהיא מדרבנן אין ספק שהתקנה היתה מזמן עתיק מאד, וכדאמרינן במס' נדרים פ"א „מאי דכתיב על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי, אר"י א"ר שלא ברכו בתורה תחלה", ובודאי שמו ע"ז כל הנביאים והחכמים לב להתקן להם בה"ת, והיתה נהוגה מדורות הרבה גם לפני זמנו של ירמי', ולפי שהיה בזמנו של ירמיה מי שהרשלו לברכה, נחהם ע"ז גו"ד של עזיבת הארץ, וכן משמע בר"ן מ"ש בשם ר"י החסיד שכ' דודאי עסקו בתורה, אלא שזלזלו בברכתה מתוך שלא עסקו לשמה, דאס"ד שעזבו גם לימוד התורה היו הנביאים יודעים לפרש על מה אבדה הארץ ע"ש, [ומדבריו לכדנו טעם הרי"ף ז"ל וגרסתו „לומדי תורתך לשמה"]:

יברכך בויטרי בת"י א. ליתא, ומהה"ל חיכף בפרשת התמיד, ומנהגנו לאומרו, ובסדר רבנו הגאון

מערכי לב

הדברים אמורים שלא יפסק רגע מתורתו. כי לא נתנה למלאה"ש. אבל החובה שלא יסיח דעת מתורתו, כעסקיו החומריים שכל חייו תלויים בם שאינו מסיח דעתו מהם גם רגע. וכן אין הברכה מלויה בתורה אא"כ אין לו בה היסח הדעת. אם יאכל, ישתה, ויטייל, יהא דעתו עליה. וזה שרש הצלחת התורה. ועל זה אמר לעסוק:

ויתכן עוד עם מה ששמעתי דבר נפלא בשם הגר"א ז"ל במ"ש [שבת דף ל"א] בשעה שמכניסין את האדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, והקשו בתוס' ממ"ש בסנהדרין אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת, ואמר הגר"א ז"ל דבמס' שבת שם קאי על מ"ש מקודם „והי' אמונת זה סדר זרעים, עתך זה סדר מועד, חוסן זה סדר נשים, ישועות ז"ס נזיקין, חכמת ז"ס קדשים, ודעת ז"ס טהרות", וע"ז אמר שם רבא בשעה כו' נו"נ באמונה, כלומר למדת בסדר זרעים, קבעת עתים בסדר מועד, עסקת בפו"ר בסדר נשים, צפית לישועה בסדר נזיקין, פלפלת בחכמה בסדר קדשים, הבנת דבר מתוך דבר שהוא הדעת בס' טהרות, וא"כ מיירי הכל בד"ת כמו"ש בסנהדרין והכל ענין עסק ומו"מ, ולכן גם לשון הברכה כן היא לעסוק בד"ת:

והערב נא. שלא נצטרך למתק את התורה בכונה זרה של שלא לשמה רק שנהי' כולנו לומדי תורתך לשמה. [הה"ג בליקוטים] **יודעי** שמך ולומדי תורתך. כלומר שתחלה נהיה מיודעי שמך ביראת שמים

חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

מקור הברכות

הגאון כתוב אחר בה"ת פרשת וידבר, ואיזהו, ור' ישמעאל, ואחר זה א"ד שאין להם שיעור, וא"ד שאדם אוכל פירותיהן כו':

על מצות ציצית, דעת הטור סי' ח' והאגור בשם הר"י מולין לברך „להתעטף" גם על טלית קטן, ואין לחוש אם אין בו כדי עטוף כי נוסח הברכה כך היא, כמו שמברכין לישב בסוכה, ע"ש. ואין אנו נוהגין כך אלא היכא דליכא כדי עטוף מברך על מצות, והר"י אבוהב הקשה כיון דקיי"ל „על" לשעבר משמע, וקיי"ל דכל המצות מברך עובר לעשייתן א"כ האיך יברך ב„על", והד"מ כתב שהמנהג לברך „על מצות", והטעם, שחששו לדברי הפוסקים שאין יוצאין בט"ק כזה, ולכן לא תקנו לשון להתעטף או להתלבש, דאז הוי משמע שעכשיו מקיימין המצוה בהוגן, רק מברכין להשם יתב' שנתן לנו מצות ציצית, ואף שאין מקיימין אותה עכשיו כתקנה, ולכן תקנו לשון „על", עכ"ד. וביאור דבריהם נלע"ד לפמ"ש התוס' פסחים ז' ע"ב ד"ה כי פליגו, דעל משמע נמי קצת להבא דאי לא משמע אלא לשעבר א"כ היכא קאמר „נימא למול, לא סגי דלאי איהו מהול" וכי בשביל שאינו יודע לתקן יאמר שקר, ושם ד"ה והלכתא על ביעור כתבו ג"כ „שגם זה הלשון משמע להבא כו' ויש טעם בברכות, עכ"ל. ובהרא"ש מובא הטעמים של מצות שיש שמברכין בעל ויש בלמ"ד ע"ש, וזה שהקשה הר"י אבוהב למה יברך בציצית בעל, ואיזה טעם יש ע"ז? דהא אדרבא בציצית מצינו שמברכין בלמ"ד „להתעטף", ולזה השיב הד"מ בטעם הדבר, כנ"ל לפרש דבריהם. ועיין בהגר"א סי' ח' וצ"ע:

מערכי לב

שמים, ואח"כ מלומדי תורתך. וכיוצ"ב כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. אבל אם אין בו יר"ש דומה למי שיש לו מפתחות הפנימיות ולא החיצוניות כהי עייל ואע"פ שאמרו לעולם ילמד אדם תורה ואפי' שלא לשמה, והגר"א ז"ל פירש מ"ש בקדושין „אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד" דר"ל התחיל ללמוד עמו שלא לשמה להפיס דעתו שגם הבטן יתרצה בתירתי, מ"מ אין הדברים אמורים אלא בלומד לשם כבוד ופניה ואמרינן בסוף שילמוד לשמה ויחזור בו. אבל באפס ידיעה כלל מהשם יתברך גריע יותר משלא לשמה, „ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי":

לשם יחוד הכתוב בסדורים לא נמצא בסדרי הגאונים ולא בסדרי הכת"י הראשונים והאחרונים' וליתא ג"כ בסדור הרב ז"ל, וכבר כ' בתשו' חות יאיר סי' ר"י, ונ"ב"י הו"ד סי' צ"ג לבטל אותם, דליכא מידי דלא רמיזא בנוסחי תפלות וברכות שתקנו לנו אנשי כה"ג, וב' היעב"ץ שלא נסדר אלא לגדולים וצנועים, והעיד על אביו הגאון החכם צבי שלא הוציאו בשפתיו רק בלבו היה כבוין, ע"ש, אמנם כוונת התפלין מבואר בטור ושו"ע לכוין בתפלה שע"ר לשעבד הנשמה שבמוח, ובתפילין שע"י לשעבד עיקרי מחשבות שבלב לעבודתו, וממעט הגאותיה. ועיין באורו בלבוש:

להתעטף בציצית, לא אמרו „לכסות" כלשון הכתוב „אשר תכסה בה" דעיטוף מורה ג"כ בניעת הרוח, כמו"ש „בהתעטף עלי נפשי". וציצית מורה על ישראל שהם עבדי ה' כמו"ש בתוס' מנחות מ"ג [דברי הרי"מ בס' עיון תפלה] אך אין צורך לזה, דאע"פ שאין חובה להזכיר פרט מצוה בברכה כמו"ש הב"ח וט"ז יו"ד סי' כ"ח, הינו להוסיף תיבות בגלל דיני המצוה ופרטיה, אבל אם אפשר לכלול באותה תיבה גם פרט המצוה לפי קבלת חז"ל ודאי שצריך לבחור הנוסח הכולל לפי ההלכה, ועד"ז תקנו על נט"י, בשביל הכלי שנקרא „נטלא" להעירנו שצריך לטול מתוך כלי

ישראל וגו׳ עד ריח ניחוח לה׳, טו] ובשבת מוסף וביום השבת וגו׳. טז] ואיבא דמוסיף האי, וידבר ה׳ אל משה וגו׳ כה תברכו וגו׳] יברכך וגו׳ עד ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, ושונה איזהו מקומם של זבחים עד צלי, ודורש רבי ישמעאל אומר עד ויכריע ביניהם.

אלו

מגן האלף

לב בשם ר״א בן הרמב״ם, שהחותם המלמד תורה טועה שאין הקב״ה מלמדה לנו אלא צוה עלינו ללמוד וללמד:

ובמס׳ סופרים פרק י״ג ראיתי נוסח אחר וז״ל „ביחיד כשמשכים לקרות אומר: בא״י אמ״ה אשר נתן לנו תורה מן השמים, חיי עולם ממרומים, בא״י נותן התורה. וגולל ואומר: בא״י אמ״ה אשר נתן לנו תורת אמת, חיי עולם נטע בתוכנו, בא״י נותן התורה.״ ותימה דביחיד אין בה ברכה לאחריה, ורק בצבור אמרו שתתברך התורה לפניה ולאחריה, כדאי׳ בירו׳ פרק א״ע, וטעמא רבה איתא בדבר, דבצבור אנו מברכין מפני תקנת עזרא לקרות בצבור, אבל ביחיד כיון שאין רגע שיפטור מלמודה, כדכתיב והגית וגו׳ לא שייך ברכה, ובספר או״ח להר״א מלוניל מצאתי משום דבצבור אין מפסיקין בשאלת שלום ולא בד״א, אבל בתורה בביתו א״א שלא יפסיק בדבור עם תלמידיו, או בשאלת שלום ע״ש, ומצאתי במס׳ סופרים שבמחזור ויטרי דל״ג כלל הך ברכה אחרונה, ע״ש. אולם גם לגרסתנו י״ל דמ״ש וגולל ואומר כו׳ לא קאי אלא אמוקמי הכי, דמיירי שם כשקורא בצבור ע״ש, וכן אנו נוהגין לברך בצבור ברכה זו דאשר נתן לנו, אבל קשה דהשמיט ליחיד שני ברכות הראשונות, והוא נגד תלמודא דידן דאר״פ, הלכך נמרינהו לכלהו״ ונ״ל דס״ל להמ״ס כרב המנונא לברך אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו, שהיא התורה מן השמים, חיי עולם ממרומים, שהזכיר כאן בשנוי לשון שהיינו משכב ולא משנה בזה ממטבעת הכמים, אבל אנן קיי״ל כתלמודא דידן לברך ג׳ ברכות:

טו.] ובשבת מוסף וביום השבת. בר״ח אי במועדים לא הזכיר רבינו לומר פסוקי ר״ח אי המועדים, ומשמע דס״ל כמו״ש האשכול דאין להוסיף מה שקורין בלא״ה בתורה בענין היום, אבל פ׳ התמיד השייך לכל יום. ואין מוציאין ס״ת לקרות בו, וכן מוסף שבת שאין בו אלא שני פסוקים ולא תקנו לקרות בס בס״ת, לכן התקינו לאומרם בהשכמה, ועיין בתוס׳ ורא״ש מס׳ מגילה עוד טעמים, למה אין קורין בס״ת בשבת במוסף, אכן הרב אבן הירחי כ׳ בשם רבינו הגאון לומר בר״ח פרשת ובר״ח, וכן הוא גם במחזור ויטרי כת״י וכן אנו נוהגין ע״פ הטור, יהרמ״ה, רק הרב הירחי השיב ע״ז „איך נזכיר קרבן מוספים לתמיד של שחר, ועל מקומן הם נזכרים. ולא ולמד משעירי הרגלים שאין נזכרים אלא במוסף״, עכ״ל, ור״ל לפי גרסתו בדברי הגאון להזכיר גם של ר״ה אין לתרץ כדברי האשכול, דהא קורין בר״ח אח״כ וע״כ דס״ל להזכיר משום חובת היום, עז״א הא על מקומן הם נזכרים, ועוד למה לא יזכיר ג״כ שעירי הרגלים, וכתב הטור ע״ז „ואינו קשה, שמוסף זמנו כל היום״, ותמה עליו הב״ה ואמר ואינו טענה, דהא לכתחלה צריך להקדים שחר למוסף, ונדחק ליישב דבריו משום דבהשכמה אינן אלא הזכרה ע״ש, ואינו משמע בדברי הטור, ולענ״ד דכונתי כמו״ש הרשב״א דמוסף זמנו כל היום, ומוה״ת כשר גם קודם לשחר, וכן אחרי מנחת הערב, אלא דמדרבנן פסול, ובתפלה כה״ג מותר לכתחלה, יעיין זה כ׳ הפ״א לענינו שם בדף כ׳ במס׳ מגלה, יבש״ש שכבר קרא גם פרשת התמיד, ומה שהקשה משעירי הרגלים שאינן נזכרים בשחר עיין בב״י מה שתירץ ע״ז, אכן מנהג ירושלים מובא בברכי יוסף שלא לומר בזמירות בשבת פסוק מוסף שבת, ובתשובה הארכתי ואין כאן מקום להאריך:

טז.] ואיכא דמוסיף כה תברכו כו׳ כתב הרד״א שהוא כדי להזכיר ברכתן של ישראל לפני התמידין, ע״ש ומה שכתב אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן הוא ברייתא במס׳ קידושין ל״ט. יל״נ שם „והכנסת אורחים״, וכן עיקר, וגם בקדושין דף מ׳ ל״ג לה:

בר

כלי, וגם כאן, כיון דבעי שיהא בו כדי עטוף בראשו ורובו של קטן בחרו בלשון „להתעטף", ועיין ב"ח של"ה ול"ח שצ"ל בציצית בפתח, והרצון ציצית הידועה בתורה:

פרשיות קדש והי' כי יביאך המובא בסדורים ליתנייהו בכת"י הקדמונים, אך הב"ח בשם הגאון ר' פיווש והשל"ה ז"ל מזכירם, וכ' המג"א סי' כ"ה דבספרי איתא „שמע והא"ש בשינון ואין קדש והיה כי יביאך בשינון, פירוש שא"צ לאומרם. ומ"מ האומרם לא הפסיד דאית בהו יצי"מ, ובגמרא אמרו בקשו לקבוע פרשה בלק משום יצי"מ, אלא שחששו משום טרח צבור, עכ"ל. ובאמת בגמרא שם דף י"ב אדרבא אמרו אילימא משום דכתיב בהן יצי"מ לימא פרשת רבית ומשקלות ע"ש, ושמעינן דאדחיא לה להך טעמא, וכבר הקשה זאת בעל ארצות החיים וכתב דדברי' תמוהים, וביאור דבריו נלע"ד דדעת מרן המג"א להוכיח דאע"פ שאנו מזכירים ליצי"מ בלא"ה בפ' ציצית מ"מ יש מעלה ומצוה להזכיר פרשיות אלו במקום שיש להם שייכות באותה מצוה שעוסק בה, דע"כ אין כונת הגמ' לומר שיקבעו פ' בלק ולא יאמרו לפ' ציצית כלל, דודאי ציצית עדיפא שיש בה חמשה דברים כמוש"ש להלן, אלא דר"ל שבקשו לקבוע גם אותה בק"ש, ומדלא דחי אי משום יצי"מ הא אדכיר לי' בק"ש, וכמו שהקשו בדף כ"א מ"ט מברך כו', ע"כ דס"ל להגמ' גם להמסקנא שיש מצוה ומעלה להזכיר פרשיות אלו אע"ג דמדכר להו בפ' ציצית משום יצי"מ שבהם, ובמקום דליכא טורח צבור ודאי דמצוה לאומרם, והא דלא קבעו באמת לרבית ומשקלות בק"ש יש ליישב בכמה אנפי, ועיין:

להניח תפלין עיין מג"א אות כ"א כ"ב, **פרשת** העקדה עם התפלות ליתא בשום כת"י קדמון, וגם בוויטרי א. ליתנייהו, והוא הוס' האחרונים כמובא בטור סי' א', וכתב הב"י להזכיר זכות אבות ולהכניע היצר כמו שמסר יצחק את נפשו:

דינים מספר דרך החיים

(א) יתעטף בציצית מעומד ויברך מעומד על טלית גדול להתעטף בציצית ועל טלית קטן על מצות ציצית. ואותן המניחים הטלית מקופל סביב צוארן על כתפיהן לא יצאו י"ח. בחור לא יכסה ראשו בטלית אפי' ת"ח. (מ"א סי' ח'): (ב) צריך להפריד חוטי הציצית זה מזה קודם לבישה לעיין אם הם כשרים שלא נפסקו ואם הוא שעת הדחק כגון שהצבור מתפללין ואין לו פנאי לבדוק או שקורין אותו לעלות לתורה. אם יודע שאתמול היו כשרים יכול להתעטף ולברך בלא בדיקה. וא"צ בדיקה אלא פעם אחת ביום ואפי' לובשו שנית וחייב בברכה א"צ בדיקה. (מ"א סי' י"ג סק"ה): (ג) מחזיר שתי ציצית לפניו ושתים לאחריו כדי שיהא מסובב במצות. (שם): (ד) אם לובש טלית קטן כשאין ידיו נקיות ילבשנו בלא ברכה וכשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך על מצות ציצית. או כשלובש טלית גדול יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה ואז א"צ למשמש בציצית. (שם): (ה) יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בציצית כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם: (שם): (ו) הציצית יהיו מבחוץ ולא תחובין בבגד וההולכין במקומות שמוכרחי' שיהיו ציציותיהם תחובין יוצאים ידי חובתם רק בשעת הברכה יהיו מגולים כדי הלוך ד"א. (שם קמ"א סקי"ג): (ז) אם בירך על ט"ק על מצות ותיכף רוצה ללבוש הטלית גדול אם נתכוין לפטור גם הט"ג א"צ לחזור ולברך על ט"ג אבל בסתם צריך לחזור ולברך. (פ"מ): (ח) אם לבש ט"ק ובירך עליו והיה דעתו גם על ט"ג והלך בבית זה למקום אחר בתוך הבית אפי' מחדר לחדר א"צ לברך כשלובש הט"ג אבל אם הלך מביתו אפי' חזר אח"כ למקומו צריך לברך. (שם): (ט) אם פשט טליתו ויצא לחוץ והיתה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד א"צ לחזור ולברך אבל אם לא היתה דעתו לחזור ולהתעטף מיד צריך לחזור ולברך ואם הסיר את הטלית סתם וחזר ונתעטף מיד או אם נשאר עליו ט"ק א"צ לחזור ולברך ואם לאו צריך לחזור ולברך כשיתעטף. (מ"א וא"ר): (י) אם נפל טליתו שלא במתכוין מעל כל הגוף אפי' אם נשאר בידו צריך לברך שנית כשמתעטף בו אבל אם נשאר עוד אפי' על מקצת גופו א"צ לברך שנית, (מ"א דלא כט"ז): (י"א) הלן בטליתו בלילה או שלובש קודם אור היום כשיאיר היום א"צ לברך וטוב לפטור אותו בטלית גדול. (שם): (יב) נתכסה בבגד שחייב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מצות ציצית. (שם):

דין טלית שאולה

(א) השואל מחבירו או השוכר טלית מצוייצת בודאי נתכוין חברו להקנות לו הטלית כדי שיצא בו המצוה ומברך ודוקא אם שאלו כדי להתפלל בו אבל אם לא שאלו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן אין להכניס עצמו בספק ברכה ויכוין בפירוש שאינו רוצה לקנותו וא"צ לברך עליו לכל הדעות אבל בטלית של קהל צריך לברך עליו אפי' כשלובש אותו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן. (סי' י"ד בא"ר) : (ב) מי שלוקח טלית חבירו שלא מדעתו אפי' להתפלל בו יכוין ג"כ שאינו רוצה לקנותו ולא יברך עליו, (שם) :

דין מי החייבים בציצית וזמן ציצית וברכתן

(א) סומא חייב בציצית, קטן היודע להתעטף בשני ציצית לפניו ושתים לאחריו ויודע לאוחזן בשעת ק"ש, אביו צריך לקנות לו ציצית כדי לחנכו. (סי' י"ז) : (ב) כשלובש קודם אור היום אין מברך אבל אחר עלות השחר מברכין וה"ה בערב עד צאת הכוכבים מברכין. (שם סי' י"ח) :

דין חוטין שנפסקו ודין שהחיינו על הטלית

(א) חוטי ציצית שנפסקו אין לזורקן לאשפה ולא לנהוג בהם מנהג בזיון, (סי' כ"א) :
(ב) בטלית גדול אסור לכנוס לבית הכסא וכן בקיטל אבל לקטנים ליכא איסורא. (שם בט"ז) :
(ג) יש ליזהר שלא לגרור ציצותיו ע"ג קרקע. (שם) : (ד) קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו בשעת עשיית הציצית ואם לא בירך בשעת עשיית הציצית מברך בשעת עיטוף ראשון ומברך להתעטף ואח"כ שהחיינו כמו בברכת מלביש ערומים שמברך מלביש ערומים ואח"כ שהחיינו (סי' כ"ב ובפ"מ) :

דין לבישת ציצית

(א) יש ליזהר לכל אדם לעשות טלית נאה משום זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות (גמרא) (סי' כ"ד) : (ב) יזהר כל אדם ללבוש ט"ק שיהא לבוש בו כל היום כדי שיזכור המצוה בכל רגע. ולכל הפחות יזהר שיהא לבוש בשעת ק"ש ותפלה וכל הקורא ק"ש בלא ציצית כאלו מעיד עדות שקר בעצמו (מ"א בשם הזהר) : (ג) מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית בין קמיצה לזרת בשעת ק"ש וכנגד לבו רמז לדבר והיו הדברים האלה על לבבך וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם ביד ימין ויביט בהם עד שמגיע לנאמנים ונחמדים לעד וינשק הציצית ויסירם מידו (מ"א בשם כתבים) : (ד) טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך. ולהסתכל בציצית כשמגיע לוראיתם אותו ולתן אותם על העינים. גם נוהגים לנשק הציצית בשעה שרואה בהם (שם) : (ה) יסתכל בשני ציצית שלפניו שיש בהם עשרה קשרים רמז לעשר ספירות וגם יש בהם ע"ז חוטין ועם העשרה קשרים עולה כ"ו כמנין הויה. גדול עונש המבטל מצות ציצית ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ כו'. והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה (שם) :

דין הנחת תפילין וברכתן

(א) יזהר להניח כיס התפילין למטה ולמעלה הטלית בכדי שיפגע תחלה בטלית להניחו קודם כדי שלא יעבור על המצות ואם הגיע תחלה בתפילין צריך להניחם תחלה (סי' כ"ה), (ולדעת המג"א אם הוציא תחלה התפילין בכיס שלהם אין זה מעביר על המצות ומתעטף תחלה בטלית) : (ב) אפי' פגע בשל ראש תחלה מ"מ יניח של יד תחלה (שם) : (ג) צריך לברך על של יד אחר הנחה על הקבורת קודם הקשירה וכן בשל ראש קודם שמהדקן כדי שיהיה עובר לעשייתן וההנחה והברכה תהיה מעומד (שם) : (ד) אסור להפסיק בשיחה בין של יד לשל ראש ואפי' אותן שאין מברכין בתוה"מ מ"מ אסור להפסיק וה"ה בתפילין דר"ת הדין כן ואם בא מברך על של ראש שתים להניח וגם על מצות וראוי להזיז התפילין ש"י ממקומן קודם שיברך שתים (שם ומ"א) : (ה) אם בא לצורך תפילין א"צ לברך שתים אבל לכתחלה אסור

אסור לשיח אפי' לצורך תפילין אם לא שא"א בלא"ה ואפי' לקדיש ולקדושה לא יפסיק רק ישתוק וישמע ויכוין למה שאומרים ואם הפסיק מברך שתים ובחול המועד שאינו מברך יפסיק לקדיש ולקדושה (שם מ"א ס"ק י"ז): (ו) לא יוציא הש"ר מכיס עד אחר שיהדק הש"י ואם מונח חוץ לכיס לא יפתח הש"ר עד אחר ההידוק ויניח שניהם מעומד (שם): (ז) אם מניחם כמה פעמים ביום צריך לברך בכל פעם. נשמטו ממקומם בתפלה א"צ לברך כיון דבתפלה ודאי אין מסיח דעתו אבל אם נשמטו ממקומם שלא בשעת תפלה צריך לברך ואם נשמט רק אחת ומחזירה מברך כמו שמניח תפלה אחת. ואם הזיזן ממקומן אדעתא דלהחזירן א"צ לברך ואפי' חלצן כדי לילך לבית הכסא א"צ לברך אבל אם לא היה בדעתו לחזור מיד צריך לברך וכן אפי' נפסק הקשר מהשל יד בין של יד לש"ר אפי' מפסיק בעשיית הקשר א"צ לברך להניח וכן אם בשעת הברכה לא היה הקשר כלל ועשה הקשר בין ברכה להנחה א"צ לחזור ולברך (מ"ז סי' כ"ה): (ח) אין לחלוץ התפלין עד אחר קדיש יתום שלאחר עלינו ובר"ח קודם מוסף ובחוה"מ סוכות קודם הלל ובחוה"מ פסח הצבור חולצין קודם הלל והש"ץ אחר הלל (שם):

דין מקום הנחת תפלין

(א) מקום הנחת תפילין של יד הוא בבשר התפוח שבחצי עצם הסמוך לעלענבאגין ולא לחצי עצם הסמוך לשחי (סי' כ"ז). והיו"ד של הקשר של יד תהיה לצד הלב והמעברתא לצד הכתף והקציצה לצד היד, ומ"מ איטר שמניח בימין ואין לו עתה תפלין רק שאולין ממי שמניח בשמאל (או איפכא כגון פשוט שאין לו כעת רק תפילין מאיטר) ואם יניחם כך יהי' היו"ד לצד חוץ ע"כ יהפוך ויניח שהמעברתא תהיה לצד היד והקציצה לצד הכתף כדי שתהי' היו"ד לצד הלב: (ב) יש ליזהר שלא יזוז הקשר מהתפילין: (ג) לא יהא דבר חוצץ בין התפילין לבשרו בין בש"י בין בש"ר (מ"ז ומ"א): (ד) מקום הנחת של ראש מהתחלת עיקרי השער בהמצח עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס (שם): (ה) הקשר צריך שיהיה מאחורי הראש באמצע העורף והקציצה תהיה נגד בין העינים ולא יטה לכאן ולכאן (שם): (ו) השחור שברצועות יהיה לצד חוץ ולא יתהפכו:

זמן הנחת תפלין והליצתן

(א) חייב אדם למשמש בכל שעה בהתפלין וכשאמר לאות על ידך ימשמש בשל יד וכשיאמר בין עיניך ימשמש בשל ראש (סי' כ"ח): (ב) תפילין של ראש חולץ ביד שמאל ומעומד אחר שמסיר הכריכות מהאצבע ואח"כ חולץ השל יד מעומד. יעשה התיק נגד שיניח הש"י אצל הש"ר לצד מעלה כדי שיפגע בש"י תחלה (שם): (ג) זמן הנחתן בבוקר משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו (סי' ל'):

מי הם הפטורין מתפלין

(א) חולה מעיים פטור מתפלין אפי' אין לו צער אפי' הולך בשוק ואסור להחמיר על עצמו ואם יודע שיכול להעמיד בעצמו בשעת ק"ש יניח תפלין בין אהבה לק"ש ויברך. וכן הדין במי שאינו יכול להעמיד על עצמו מלהפיח (סי' ל"ח): (ב) אבל ביום ראשון אסור להניח תפלין (ועיין עוד לקמן בדיני אונן):

הערה בענין מעשה המצות.

הועתק מהכתב ששלח הרשב"א ז"ל לבני פרובינצ"א כת"י באוצר הספרים בעיר אוקספורד וז"ל:

אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה כו' דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא. טועי רוח חשבו כי עשיית המצות דאביי ורבא נושאין ונותנין בהן הוא דבר קטן שלא עלה ביד המתעסק בהן אלא שכר עשייתן, לפי שאין בעשייתן אלא קיום מצות בוראם, שנתכן לדעת ולצרף דעת ישראל אם יעשה מצותיו אם לא, וכמלך שרוצה לנסות העם אם ישלימו רצונו. בין שיש

באותה צואה תועלת בין שאין בעשייתה תועלת, זולתי ההוראה שעושה רצון אדוניו כאשר צוהו, וזהו לדעתם מה שאמרו „כל אמרות אלוה צרופה, ובא בפירושו ז"ל מאי איכפית להקב"ה בין שוחט מהעורף לשוחט מן הצואר. אלא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות" :

והטועין הולכים בענין לצרף, לדעת אם ילכו בתורתו וצואתו, לבד מה שיש בהן תועלת מצד עצמה אם לאו, ועי"ז קורין דקדוקי אביי ורבא מפעולת המצוה „דבר קטון", ומזה יש להם באמת ביטול המעשה בכלל המצות, בתפלה ובתפלין ובהיתר ואיסור, ואינן נותנין דעתם רק בלמוד ספרי חכמי האומות פליכופיא וטבע וחושבים שהוא מעשה מרכבה שלא הניח ריב"ז.

וזה באמת אבדון ומית, וכל האומר כן נבדל מקהל הגולה ואין לו עסק במצות, מה שכך אמר הכתוב כי קרוב אליך מאד בפיך ובלבבך לעשותו, אמר „בפיך" כנגד . . . שציוה יתברך ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, „ובלבבך" לכוין בשעת עשייתן לשם המצוה יתב' שצוהו, ויעשה בלב שלם, ולא יעשה כעושה שלא ברצון ויהי לו למשא, וזה שארז"ל שלא יעשה תפלתו קבע אלא תחנונים. „ל שותן", להיות זריז לעשות כל מצוה „בשעתה, וכמצוהה, וכתקונה", [דברים אלו הזכיר בתשובתו סי' צ"ד ואמר בפיך הוא שמורה דרכי ה' ומצותיו לאחרים לבד מה שנצטוינו לדבר בם בעצמנו ע"ש] ובשלש אלו הושלם העבידה, ובעשייתן בהפץ באמת יתבונן שלא אמר יתברך לזרע יעקב תהו בקשוני, ומי שחננו ה' יתבונן במושכלות שנכללו במצות, ועי"ז התפלל דוד ואמר „גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" וכמו שפירשו רז"ל בוהי שירו חמשה ואלף שעל כל מקרא ומקרא הי' אומר אלף וחמשה טעמים, ולא נעלם ממנו אלא פרשת פרה אדומה, והוא שאמר יתב' ליהושע לא ימוש ספר התורה וגו', כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל, ר"ל תצליח במעשה, וממנו תשכיל במושכלות הרמוזות בה, וזה ענין המרכבה שהדברים הרמוזים במצות, הן הן מעשה המרכבה, ואביי ורבא שהתעסקו בפירוש המצות כחכמי המשנה והאמוראים הבאים אחריהם השתדלו לבאר סדר ענינם ועשייתם כיצד.

וקרה לקהל עם ה' ומפרשי המצות בזה כמו שקרה לחולה עם הרופא האומן, והרוקח, הרופא האומן יודע ומכיר בחולי החולה שאינו יכול להחיותו כי רב הוא, אלא במרקחת פלוני המורכבת מסמנין רבים ידועים, ומשקל ידוע לאכול ממנו בזמנים ידועים, והחולה אוכל, ולא יודע ולא מרגיש בתערובות הסמים אלא בטעם תכליתו לבד, והמרקחת פועלת בכח הסמנים המורכבים, ובו החולה אע"פ שאינו מרגיש משיג התועלת בלא מדע.

דרופא האומן הוא השי"ת שיודע ומכיר בחולי הנפשות, ובחמלתו נעשה רופאנו וידע ברקוח המרקחת המסירה מחלת לבנו חולי הגוף וחולי הנפשות, ובעשותנו המרקחת ההיא היא עשיית המצות נתמנה על הבריאות, והוא שכתוב „והיה אם שמוע תשמע וגו', עד כי אני ה' רופאיך" ואמרו „אני ה' רופאיך", לא על דרך גמול לבד כאמרו „ונתתי מטר ארצכם" „ובקרך וצאנך ירביון" (אין) [צ"ל אך] מצורף לזה ההודעה כי בקיום המצות ועשייתן נשיג התועלת מצד הטוב [צ"ל הרצוף] בהן, השם [לכו?] יתבונן וירגיש ואף בנתינתם ההרכבה, וכל חכם לפי כחו, משה מחיצה לעצמו, אהרן מחיצה לעצמו.

והויות דאביי ורבא באו להורות כיצד יעשה המרקחת שלא יוסיף ולא יגרע, אם שינה פעולתן או זמן עשייתן יפסיד תכונת המרקחת, וכן במצות התורה לא תוסיף ולא תגרע, וכן כל עתים ישמור פן יוסיף זמן או יגרע, ובהויות דאביי ורבא לא בא רק באור תקוני הפעולה כתקוני פעולת רוקח המרקחת, ולא לבאר ולגלות טעמי המצות הרמוזות בההרכבות שבתוכי, ור"י בן זכאי עשה המצות באמת ונתן דעתו להתבונן אף במורכב, וזכה והשיג.

ודע אתה המעיין כי לא תושלם העבודה בלתי עשיה כי כן רצה חכמתו יתב', וזה שארז"ל בפסוק מה אנוש כי תזכרנו וגו' אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה מה אנוש וגו' תנה לנו כו', אמר הקב"ה מה כתיב בה לא הרצח לא תגנוב כלום רציחה וגניבה יש ביניכם. משל לאיש שהי' לו בן קטוע אצבע הוליכו אצל האומן א"ל לכד את בני אומנות זו, לזמן חזר אצל האומן א"ל למדת את בני האומנות א"ל לאו מפני שבנך קטוע אצבע והאומנות ההוא צריכה כל האצבעות, הסתכל במשל הנפלא הזה, התאוו שתנתן להם התורה ובאמת לא ללמוד הלכות שחיטה וטרפה ואכילת המצה ומניעת אכילת דברים אשר תיאב הקב"ה, רק לדברים הנפלאים הרמוזים והמורכבים שאף מלאכי השרת לא ישיגו אותם, והוא שכתוב „לא ידע אנוש ערכה, ולא תמצא בארץ החיים", והחיים רמז למלאכי השרת, והוא

שהשיב השם למשה על מה שבקש הראני נא את כבודך, לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי, ואף תחי רמז למלה"ש כי מהותו ויחודו לא ישיגו על התכלית.

עוד תן דעתך לדעת כי עשיית המצות וקיומן טוב לפני האלהים מלהשתדל בטעמיהן ואף במרכבה, שהרי בבטול המצות חייב כרת כמילה ופסח ואכילת החלב והדם, ושאר הכריתות, ואפי' אוכל ביוהכ"פ או עושה מלאכה ועוסק במרכבה אינו נצול מכרת, והמתעסק במצות כתקונן ובונתן לשם מי שצוהו על ידן יתברך זוכה ויושב בישיבה למעלה.

ובא בדבריהם שנפשות הצדיקים למעלה ממלאכי השרת וכמו שבא בפירושם „כי מלאכיו יצוה לך לשמרך", מי גדול שומר או שמור הוי אומר שמור. „על כפים ישאונך" מי גדול נושא או נשוא, ואמרו אין מלה"ש אומרים שירה עד שאומרים ישראל למטה שנא' ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני האלהים, והוא שנפשות הצדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד, שנא' „והיתה נפש אדני צרורה בצרוה"ח את ה' אלהיך" ומה שאמרו „מאי איכפת ליה להקב"ה אם שוחט מן העורף או מן הצואר אלא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות". רוצה בו שאין להקב"ה חפץ מצד עצמו, וכענין שנאמר „אם צדקת מה תתן לו" אלא שרוצה בהן לצרף את הבריות, ולצרף כולל שני ענינים: לחזקן ולהתמידן, מלשון הגיעו לצרף, והשני מלשון „מצטרפין" לצרף אותן אצל האמתיות הנרמזות בהורר.

„**מפי** הרשב"א ז"ל ששלח לבני פרובינצא", עכ"ל. **וכלל** דבריו, שהטועים חושבים שעיקר עשייתן של מצות אינו חשוב כ"כ לפני הקב"ה כלמוד הסודות, ומה הם הסודות? חכמת הטבע והפלוסופיא. וכמו"ש שלא נתנו המצות אלא לצרף והיינו לנסות את הבריות, וגלה למוסר אָזנם שהדרך הזה אינו אלא אבדון ומות, והם טועים בחרתי: חדא. שעיקר כונת הש"ת היא העשיה והם הויות דאביי ורבא שבארו לנו אופני מעשה המצות זמנן ותקונן. והשנית אין ענין מעשה מרכבה כמו שהן אומרים אלא טעמי כל המצות והסודות הרמוזות בהן, וגם עליהן יש יתרון לפעולת המצות במעשה מכה שישתדל לדעת טעמיהן, שאם יקיימם כתקונן הרי הוא ישראל כשר לפי רצון ה', ואם יאכל או יעשה מלאכה ביוהכ"פ אפי' יעסוק במרכבה כל היום הוא חייב כרת, וטעם הענין, שהוא יתברך רופא הגופות והנפשות והמצות הן התבלין והמזון לפי ההרכבה והערך שמסרו לנו מבארי המצות בהויות דאביי ורבא, ואע"פ שהן דבר קטן בערך הסודות הרמוזות בהן, עכ"פ פועלים פעולתם לטובה גם אם לא ידע האדם עניניהם כדרך החולה שהוא מתרפא ע"י הסמים אע"פ שאינו מבין אופני רקוחם, ובעוד שלא יקחם אינם פועלים במאומה, ומה שאמרו „שלא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות" אין הכוונה לנסות כפי שהם אומרים אלא לצרפן אל האמתיות הנרמזות בהן למי שזוכה להבינם, או לחזקן ולהתמידן, [דאילו הי' הכוונה לנסות היו אומרים כן להדיא כמו שכתוב מפורש [שופטים ג'] ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, כנ"ל] ואנו אין לנו אלא לעשות כמו שנצטוינו לעשותם בלי תוספות וגרעון ושמירת עתותיהם כפי קבלת התלמודיים בהויות דאביי ורבא.

ורבותינו הפליגו עוד במעשה המצות ואמרו שישראל מוסיפין בעשיתן כח וגבורה גם בפמליא של מעלה [מדרש איכה בשם ר"ע] וכן יוצא מקרא מפורש, ואשים דברי בפיך לנטוע שמים וליסד ארץ, וכן סדרו לנו גם אנשי כה"ג בברכת התורה „חיי עולם נטע בתוכנו", ואמרי בפ"ק דברכות כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות, וכו"ב מאמרים אשר יארך זכרם, ואמרו בירושלמי פאה כל כסף וזהב וכל חמודות שבעולם אינן שוות למצוה אחת שבתורה וכן אמר הכתוב [משלי ג] יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה.

ואין בכתובים הללו גוזמא והפלגה שלא יתקבלו על אזן שומעת, יען כי אחרי שמאושר ומקוים בלב כל מאמין בדרוש העולם המאמין בתורת משה שכל המצות והפקודים נאמרו למשה עבד ה' מפי הגבורה אשר צוה על כל ישראל, כי עינינו ראו ולא זר, ואזנינו שמעו ולא אחר את אשר דברה פה הגבורה אלינו ויגידה לנו, והנה כי כן למה לא חשוה אלינו מאמר של „גדולים תעשה לך" או „והיו לאות על ידך" לכל העשרה מאמרות שנברא בהן העולם? וכשם שברוח פיו של הקב"ה במאמר „יהי אור" נתמלא העולם אורה, „ובהדשא הארץ דשא" נתעטפה מעטה דשא, נזרעו זרעים ונטעו אילנות, לבשו כרים הצאן, ועמקים עטפו בר וכל העולם כלה עדיין הולכים לאורו ושמחים וגזונים מהמתו, כן עלינו להאמין שבמצות אלו בהתמלא רצון הבורא בהן מתוספת כח וברכה בפמליא של מעלה ומטה, ומוסיפות שפע אורה וגבורה כשפע מלא דבריו של מאמר יהי

אור

אור, וכדומה, ואין הבדל ביניהם אלא מה שעשרה מאמרות היו בלי תנאי, ומעשה המצות נתלות בעשותן ובקיומם, כי מי תכן רוח ה' לחלק בין דבור לדבור ולתת פדות בין מאמר למאמר? הלא כחן וענינן שוה, ובפרט אשר הכתובים כלם מעידין ע"ז, וחכמים הגידו ולא כחדו אשר שם דברן כפינו לנטוע שמים וליסוד ארץ וחיי עולם נטע בתוכנו, ולמה יפלא לנו איפה מאמרם אשר „כל חמודות שבעולם אינן שוות למצוה אחת שבתורה" ואין ספק שפירושו כמשמעו.

ובמס' אבות פ"ד אמרו „יפה שעה אחת של תשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", ואמנם שסוף המאמר הזה מקבלים אותו גם ההמוניים בעוד שמאמינים בעוה"ב ובמתן שכרו אשר עין לא ראתה, אבל קשה מאד לצייר במחשבה אשר שעה אחת מתשובה ומע"ט יפים מכל חיי העוה"ב היקרה מכל חיי העוה"ז, כי לא נראה לנו לעינים טובם ויפים.

אולם כשמעלה האדם על לבו את האמור למעלה שכל מצוה ומצוה מעלה לו סם חיים ורפואה בעוה"ז, ומוסיפה שפע ברכה בעוה"ב, וכח וגבורה בפמליא של מעלה ומטה, ומזכה לו לדורותיו הון ערך וסגולה אשר כל תמודות לא ישוו בה, בלי ספק שיחמוד בלבבו עם כל המוני תקנינים שירכוש לעצמו בכסף מקנתו, לאסוף גם את האוצר הזה והסגולה הנכבדה ההיא, וכמה ישמח לבו עליו בפנות היום בלכתו לנוח ויבא לחשבון שזכה ביום הזה לרכוש לו הרבה ממצות עשה ונזהר מל"ת שגם בזה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה מצוה, וכל אחת מהנה לא יערכן כסף מלכים ומטמונים, ולא הכבידו עליו הרבה כי זכה לקנותן בלי כל מחיר, כי קרקע העוה"ז מרוצף מפניניס כאלו על כל שעל, ומונחים בכל פינה על כל צעד שהוא פוסע בעולמו כמטמון הנפוץ ע"פ חוצות מה שלא יגיעם עוד בעולם הבא, אז לא יפלא במאומה ששעה אחת בעוה"ז יפה באמת מכל חיי העוה"ב. ואם אמנם שאין אנו מבינים זאת כעתה, הנה נרגישם ונדעם אחרי כן בעולם האמת, ודי בהערה זו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת צִיצִית:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִית לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

סדר עטיפת הטלית וברכתו

בשעת בדיקת ציצית בל טלית גדול יאמר זה:

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה:

בשעה שמתעטף בטלית יאמר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י"ה בו"ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הֲרֵינִי מִתְעַטֵּף גּוּפִי בְּצִיצִית כֵּן תִּתְעַטֵּף נִשְׁמָתִי וּרְמַ"ח אֵבָרַי וּשְׁסָ"ה גִּידַי בְּאוֹר הַצִּיצִית הָעוֹלֶה תַּרְיַ"ג וּכְשֵׁם שֶׁאֲנִי מִתְכַּסֶּה בְּטַלִּית בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּךְ אֶזְכֶּה לַחֲלוּקָא דְרַבָּנָן

ולטלית

ולטלית נאה לעולם הבא בגן עדן. ועל ידי מצות ציצית תנצל נפשי ורוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים והטלית יפרוש כנפיו עליהם ויצילם כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ותהא חשובה מצות ציצית לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית:

אחר עטיפת הטלית יאמר פסוקים אלו:

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב:

סדר הנחת תפלין וברכתן

קודם הנחת תפלין יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הנני מכון בהנחת תפלין לקים מצות בוראי שצונו להניח תפלין ככתוב בתורה וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך והם ארבע פרשיות אלו. שמע. והיה אם שמוע. קדש. והיה כי יביאך. שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאו אותנו ממצרים. ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה

תאות

מערכי לב

וצונו להניח על היד לשעבד בהן תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו ית"ש.

כח הרצון שבאדם, הוא היצר ונפש הישראלית היא כמנוגה הקטירית המוטבעת בכח נפלה אלפי אלפים לטרחות ועגלות רבות מעיינות אחריה, יחדי אבני נגף או אבנים יקרות, אין הבדל לפניה כי בכחה האדיר והנמרץ היא מושכת את הכל, וכחותיו יתחבק ויתאוה בהיותה"ר מושך אותך לדבר עבירה ולהבלי עולם, ואין גבול וקץ למאויו וחפצי רוחו, כמו"ש אין אדם מת וחצי תאוותו בידו" יש לו מנה מבקש מאתים, יש לו עושר מבקש כבוד, יש לו כבוד יתאוה לשררה, נעשה שר יאבה למלוך, נעשה מלך יאבה לעלות על במתי עב, כך אם תאסור אותו למרכבת קדושה ועבודת אלקים ימשוך אותה גם היא. וילעד מחיל אל חיל, וממעלה למעלה רמה שאחריה, וזהו שאמרו במס' ברכות „ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך

ביצר

(פאה פ"א) **אלו** דברים שאין להם שיעור הפיאה והביכורים והראיון וגמלות חסדים ותלמוד תורה. (קדושין דף ל"ט) **אלו** דברים שאדם אוכל פרותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא כבוד אב וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כלן.

(מכאן עד סימן ו' חסר בכת"י ב' ובהנדפס ממנו.)

ג. והכי סליק חושבן מאה ברכות הנך דכתיבן לעיל תמני סרי, ודברוך שאמר ודישתבח הרי עשרין קודם ק"ש, ותלת דק"ש שתים דלפניה יוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל, ואחת לאחריה גאל ישראל, כדתנן [ברכות י"א] בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה הרי תלת, ותלת זמנין דתישסרי תישכרי צלותא דרמשא ודצפרא ודמנהתא, דאינון עם ברכת המינים מן תישכרי תישסרי הרי שיתין, ועשרין קמייתא הרי תמנן. ודסעודתא דימכא תמניא הא כיצד [הדא דנטילת] ידים והמוציא לחם, וארבע דברכת מזונא, הזן, על הארץ, ובונה ירושלים, הטוב והמטיב, ותרתי דמשתיא, אי דחמרא בורא פרי הגפן, ועל פרי הגפן, אי דמיא (א) [הכל] ובורא נפשות רבות, כגון אתרא דרגילין ביכל והדר משתיא, הני תמניא, וארבע דק"ש דרמשא, תרתי לקמה ותרתי לבתרא, כדתנן [ברכות שם] בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. המעריב ואוהב ישראל לפניה. ושתים לאחריה גאל ישראל ושומר עמו ישראל. ותמניא דסעודתא דרמשא הרי עשרין, ותמנן לעיל הא מאה. **יז]** בר מהמלך בכבודו דאוסיפו רבנן בתראי בתר פסוקי דשבחתא דקודשא בריך הוא ודרחמי, ובר מהמפיל חבלי שינה דק"ש דעל מטתו, ובר מן [קמי זמנא

שנוי נוסחאות והגהות	מגן האלף
ג. (א) "שהכל" כן צ"ל.	[ג. יז]. בר מהמלך בכבודו כו' הי' יכול להשיב גם כן ברכת המקדש בתוך ברכות, לתחי החשוב מאות ז' לברך בשבת, וכן ברכת ציצית ותפלין וגם ליה עוד ארבעה ברכות, וכן השב נתי לקמן בק"ש בעל המטה לברך לקרות ק"ש, ובסמ"ג הלכות תפלה חשיב מקומי ברכות ק"ש כ"ה ברכות, ואזיל לטעמיה בהל' ברכות דחשיב נמי ברכה דהגיתן ליעץ בה, ועוד ברכות ע"ש. והב"י חשיב בסך הכל ק"ה ברכות, אלא דרבינו הגאון לא הם למחשבינהו כיון דבלא"ה סליק לי' תגינא דמאה ברכות, במחזור ויטרי כת"י, ובנדפס, ובס' תניא רבתי, ובפרדס לרש"י ז"ל כתוב .לכך תקנו בשבת לומר אין כאלהינו, לפי שאין מתפללים בשבת .כ"א שבע, וד' פעמים אין, מי, נודה, הרי י"ב פעמים אמן, ולבסוף ברוך אתה, ונראה דהיינו ברוך אתה אמן, והם שתים עשרה ברכות, והשבע של חובת היום הרי י"ט, עכ"ל ומר"ל דתיבת אמן היינו מר"ת של אין מי נודה, עם ברוך אתה, שכופלם לב"א ד"פ הן כשתים עשרה ברכות, ועם שבע של חובת היום הן י"ט, אבל צ"ע דהא בשבת חסרים יותר מי"ט, וכתב הרב"ה דבס' הפלגו מבואר יותר, וז"ל בשבת וי"ט שאין אדם מתפלל י"ח ברכות כ"א ז', נמצא שחסרו בג' תפלות ל"ג ברכות, ומשלימין אותם בז' של מוסף, וגם שבעבודה ג', ועשרים כינויים שבאין כאלהינו, כו', אך א"א להעמיס זאת בכוונת דברי המחז"ו, דלא חשיב לאין כאלהינו רק בנראה כי"ב ברכות, ועוד שאמת חסרים ל"ה לשבת וי"ט

זמנא דאצטריך לגדולים או לקטנים, ובר ממאכל פירי אי נמי ירקא, ובר ממורת, ובי לימא מר בשלמא בחול דאיכא תלתא זמנא תישסרי ממליין כלהו, אלא בשבת דליכא צלותא דתישסרי היכי מתמליאן, (ג) [אי] אפשר נמי לאשלומינהו כי קא אמרינן, [מנחות מ"ג ב'] רב חייא בריה דרב אויא בשבתא ובימי טבאי טרח וממלי להו (ג) באפרסקא ומגדי, מיני בשמים ומיני פירות, כגון עצי בשמים, ובורא עשבי בשמים, ובורא מיני בשמים, וכל פירי ופירי כד חזי ליה :

ד. ודקא אמרינן דדוד מלך ישראל תקנינהו, (א) דכתיב נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על. על בגמטריא מאה הוי. יח] ובכל יום ויום היו מתים בישראל מאה איש ולא היו יודעין בשביל מה, עד שבא דוד והקר בדבר, והבין ברוח הקדש ותקן מאה ברכות. ואסמכתא דמלתא דא, ועתה ישראל

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) צ"ל „אין". אפשר כו'. (ג) בנמ' „באיספרמקי".

ד. (א) מובא במדרש רבה במדבר פי"ח ותנחומא פרשת קרח.

מגן האלף

ובו"מ כאן מתפללים י"ט ברכות, ובסי' קל"ד במחז"ו אמר מפורש שבמאה י"ב ברכות חסרים בשבת בתפלת היום מחול, ע"ש. ויותר נכון שהי' מנהגם לומר אין כאלהינו בכל תפלה, אחי בתפ"ע בשעה שאומרים פטום הקטרת, כדס"ל לגאון לקמן לאמר בערב פטום הקטרת בלי הזיר ע"ש, ומש לית יותר ממאה ברכות, ומשו משמע לבין הפרדס דמסיק על אין כאלהינו שהשבו בל חובת היום „הרי י"ט ברכות לא חסרת דבר" עכ"ל. אבל המסדר מחז"ו עצמו בסי' קל"ד הקשה מרהב"א *דטרח ותמלי באפרסקא ומגדי ואי אית דנפיק בכה"ג למה לי' לאטרותי, ומי תימה שהכתי לא אתקן בשבת כל אין כאלהינו, דיכא שליך אדעתה דבתרתי לתקוני השלמתן, הא חזינן לרהב"א דלא משכח אלא בתחייי פירי ובריכי, ולא להרבות תפלות וברכות, והמנהג ז' ברכות תקין ולא יותר, ומי כיון דליכא שם ומלכות דיכא חשיב לי' ברכה. עי"ש. ע"כ כתב דנראה דהכי גרסינן מי, אין, ומיה כמו שכתוב מי כאלהינו ומי דומה לו, ומשיב אין כאלהינו ואין דומה לו, וכן דרך המקרא לשאול ולהשיב, מי כעל ועשה ? ומי' אני ה'! מי זה מלך הכבוד ? ה' צבאות! וגו', ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ"ל בפסוקי סליחות ה' אלהי הצבאות מי כמוך חסין יה. אין כמוך באלהים ה' וגו', עכ"ל. ומנראה מדבריו דגירסא אין כאלהינו גם בלא"ה הוה דחוקה להרב המסדר הנ"ל, כי אחר שהשיב בהחלט באין כאלהינו, איך חוזר לשאול אח"כ מי כאלהינו, אלא דמתחלה נדחק לקיים הגרסא כדי שיהא תיבת אמן בראשי החרוזים להשלים מנין הברכות, אבל אחרי שהסכים דלא השיבי ברכות להשלים המנין, ניחא לי' טפי גרסת הספרים להתחיל במי כאלהינו, ואח"כ אין כאלהינו, שדרך המקראות לדבר כן. וכן נהג גם רב"י ז"ל להוסיף בסדר הפתיחה של לך ה' הגדולה המובא בח"ב מסדרנו סי' קי"ז ע"ש, והרש"ה בביאורו שגה בדבריו וחשב דר"ל דרש"י עצמו ז"ל תקן הפתיחה הנ"ל, ואינו כן. והגרסא הזאת להתחיל במי כאלהינו ראיתי בהרבה סדורים עתיקים כת"י, ובדרע"ג לקמן סי' ס"ה ובסדר רב סעדיה גאון ז"ל, ולענין השלמת אין כאלהינו למנין הברכות לא הביאו מזה האחרונים. וגם הרב אבן הירחי בס' המנהיג כתב שאין למנהג זה של הזכרתים בים ברם ושנק :

ד. יח. ובכל יום היו מתים מאה איש כן הוא במד"ר במדבר פי"ח, ובתנחומא שם ומסיים „כיון שתקנם נתעצרה המגפה, ועיין ספר האשכול שגורס מאה „בחורים" מישראל, והוא גרסא נכונה :

כולי

ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך, מאה ברכות הקב״ה שואל מעמך:

ה. ומאן דמברך שלא עשאני בור לא עביד כהלכתא, דאע״ג דגרסינן בפרק התכלת היה ר׳ יהודא אומר שלש ברכות חייב אדם לברך בכל יום, של״ע גוי, ושל״ע אשה, ושל״ע בור. ובגמרא דא״י נמי תני, ר׳ יהודה אומר שלשה דברים צריך אדם לומר בכל יום ויום, ברוך שלא עשאני גוי שאין הגוים כלום שנאמר כל הגוים כאין נגדו, ברוך שלא עשאני בור שאין בור ירא חטא, ברוך של״ע אשה שאין אשה מצווה על המצות, אפילו הכי לא חזי לברוכי. הדא דשאילו מקמי דרב נטרוני גאון זצ״ל, ולא שדרא. ותו בגמרא אסתלקא לה, דרב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך שלא עשני בור, אמר ליה [יט] כולי האי נמי. אלא מאי בור מברך, של״ע עבד. היינו אשה, עבד זיל טפי. (ע״כ חסר בס):

ו. כ] ומאן דמנח תפילי נמי מברך על תפלה שעל יד, **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה אשר קב״ו (א) על מצות תפלין. ועל תפלה שעל ראש אומר, בא״י אמ״ה אשר קב״ו (ב) לשום תפלין. וכד מכסה בטלית מברך אקב״ו להתעטף בציצית:

שנוי נוסחאות והגהות

ו. (א) צ״ל „להניח״. (ב) צ״ל „על מצות״.

לית מגן האלף

ה. יט. כולי האי נמי אלא מאי בור מברך בגמ׳ מנחות מ״ג איתא „אלא מאי מברך״ והרי״ף במס׳ ברכות גורס „ואלא מאי אברך״ ור״ל דבריה דרב אחא ב״י הקשה זאת לאביו, ולא דקשה זאת לסתמא דגמרא, אבל אותם לר מונח עדיין בסוגיא זו ולא ראיתי מי שעמד על זה, דכי היכן מצינו בש״ס דאמוראי בתראי כרא״ב״י יפלוג על תנא, ולא פריך ע״ז בגמ׳, דאמר דלא כהאי תנא דר׳ מאיר או ר״י לפי גרסת הגאון ס״ל לברך שלא עשני בור, והוא אומר כולי האי נמי, וגם מה שפירש״י „דמשכחת נפשך שאינך ע״ה״, או לל״א שהביא שם „דבור מיהא בר מצות הוא״ ע״ש. יקשה, ומי שני לי׳ לרא״ב״י טעמא דר״י בתוספתא וירו׳ סוף ברכות שאמרו מלתא בטעמא „שאין בור ירא חטא״, ומשנה להפי״ת ע״ז, וגם אם נעבור על אלו שתי הקושיות ונדחוק לומר דפליג אר״מ ולא ילדק ברכה אליביה במה שלא נברא בור שאינו ירא חטא, דאולי ע״ז לא יתכן לשון שלא עשני, אבל א״כ יפלא יותר קושית הגמ׳ „ואלא מאי מברך״ כיון דפליג אר״מ האם מוכרח לברך ג׳ ברכות, יברך שתים?

אבל דבר ה׳ אמת בפי הגאון, וגרסתו מאירת עינים, דרא״ב״י הוא דקמקשי לי׳ לברי׳ ולא סתמא דגמרא, והכי קמקשה „כולי האי נמי ואלא מאי בור מברך״ כלומר כיון דקמברכת של״ע בור, וגם הבור יברך כן שנוסחא אחת לכל המברכין, ומאי יברך הוא, שהוא באמת בור, אלא מברך של״ע עבד, דעבד היינו נמי בור וגרוע מיניה שהעבדים פרוצים ואינן יראי חטא, וגם בא מטפה פסולה. שגם הבור יכול להודות לה׳ שהוא מזרע כשר, ואע״פ שעבד חייב במצות כאשה, מ״מ זיל מינה טפי, והדברים מאירים ב״ה:

ו. כ. ומאן דמנח תפילי כו׳ וכד מכסי בטלית כו׳ בגמרא איתא „כי מעטף בציצית לימא״, [בב״ש יבן גרים „כד מכסי גלימא] „כד מנח תפלין אדרועיה לימא״ כו׳, וב״פ בבו״ע להלכה בשי׳ כ״ה להקדים ציצית לתפלין, והטעם שמעלין בקדש ולא מורידין

כא] לית הכי הלכתא. דאינו מברך שתים אלא א"כ שח, דא"ר אר"ח שח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך, ואקשינן ותרצינן, דהיכא דלא שח לא מברך

מגן האלף

מורידין, והנמוק"י מובא בב"י. יש כ' עוד טעמים: דציצית תדיר שנוהג בשבת ויו"ט, ועוד דשקולה כנגד כל המצות, ע"ש. ולכן צ"ע על רבינו הגאון ז"ל ששינה הסדר, ואפי' נימא דלא הי' בגרסתם כלל הך דלי מעטף, וכמו שנראה מדברי הרא"ש דל"ג ליה, מ"מ הו"ל לאקדומי ציצית לתפלין משום כל הלין איכא טעמי:

ואפשר לומר בשיטתו ע"ד שכתב הנמוק"י מובא בב"י דאותן שמתעטפין בטלית גדול כיון שאין דרך להתעטף אלא אחרי כל המלבושין, ושנהגו מקטריהון בראשיהם, מצות תפלין בא לפניהם תחלה, ומברכין עליהם תחלה לפי שאין מעבירין על המצות, ואפי' אותן שאינן נוהגין אלא בטלית קטן, ראוי ללבוש על מלבושיהם לקיים בו ולא תתורו, עכ"ל, וצ"ע:

כא. לית הלכתא הכי כו', בענין זה איפליגו רבוותא הגאונים והאחרונים, והמעתיק הלז בסדרנו זה היה אחד מתלמידי רב האי גאון דס"ל שאינו מברך אתפלין שע"י ושע"ר אלא ברכה אחת בעוד שלא שח בנתים, ועיקרא דהאי מלתא הוא בפרק הקומץ דף ל"ו „אמר רב חסדא שח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך, ופריך שח אין לא שח לא, והא שלח ר"א משמיה דר"י על תפלה שע"י אומר להניח ועל ש"ר על מצות, אביי ורבא דאמרי תרווייהו לא שח מברך אחת שח מברך שתים", ופרש"י שח מברך שתים כדשלח רב חייא, ושלא שח אינו מברך אלא על שע"י בלבד, ע"ש. ומשמע דלתרוייהו מלתא דרב חסדא קאתי אביי ורבא, והקשו עליו הגאונים [בתוס' ברכות ס' ע"ב] איך אפשר שיצריכו חכמים שתי ברכות דיקא כששח בנתים ועבר עבירה, והמרדכי הוסיף לתמוה, היכא ס"ד שיתקנו ברכה מיוחדת לפושעים ועוברים על תקנת חכמים לשוח בנתים, וכתב הגאון הרמ"ל בספר אגלות החיים דרש"י לשיטתו, שכתב במנחות שם שח בין תפלה לתפלה חוזר מעורכי מלחמה דהיינו דלא ברך על ש"ר, וכ' התוס' משמע לפירושו שאם שח ובירך ליכא איסורא, ואדרבא מצוה ושכר ברכה, ע"ש וא"כ מימרא דר"ח משמיה דר"י בפיר מתוקמא בשח משום דמצוה להשיח בנתים ולברך שתים, וכן נ"כ מה שאמרו בברכות ס' כי מנח אדרועיה כו' כי מנח ארישא נמי משום כיון דמצוה לשוח בנתים ודאי עושה כן, עכ"ל. וכמה קשים הדברים לשמוע שתהא מצוה להפסיק ולדבר בעשייתה של מצוה אחת ולהתחייב עצמו בברכה שא"צ, וגם מה דאשתמיט מסוכה דף מ"ו היה לפניו מצות הרבה ר' יהודא אומר מברך על כל א"וא בפני עצמה, ואר"ז הלכה כר"י. ובמס' יומא דף ע' אמרו וניתי ס"ת אחרינא ונקרי, ומתרץ משום דגורם ברכה שא"צ, וע"כ צריך לחלק דדוקא במברך אותה ברכה עצמה הויא ברכה שא"צ, אבל כשתקנו ברכה מיוחדת אע"פ שיכול לפוטרה בברכת להניח, אדרבא מצוה להפסיק ולשוח כדי שיהי' יכול לברך הברכה המיוחדת וכדר' יהודא דמברך עכאו"א בפ"ע, ע"ש. וכ"ז אינה ראיה כלל, דר"י לא איירי אלא במצות נפרדות וס"ל דמצוה לברך על כל אחת, ופשיטא דלא מצריך כלל להפסיק ולשוח בינותם, וכאן במנג"פ קביא אם תפלין שע"י וש"ר מצות נפרדות הנה, לעולם נברך שתים עלייהו, ואם אינן אלא מצוה אחת הרי גרם ברכה שא"צ, ותו, אי תקנו חז"ל ברכה מיוחדת בכה"ג: דוקא אחרי שיחה בנתים, אנן נמי נעשה אותה המצוה ולהפסיק ולשוח ולברך שתים, ולמה כתב רש"י ז"ל שלא לברך אלא אחת, ועוד, אי מצוה לשוח כדי לברך היכא אמר „שח כו' - עבירה היא בידו", אדרבא אין זה אלא מצוה, והכי הו"ל אם שח ולא ברך אחר שהפסיק עבירה היא בידו בחיסר ברכה, אלא ודאי אין ספק דליכא מצוה לשוח, אדרבא עבירה היא, דכל מצוה שיש לה המשך ע"י מעשים נפרדים הנפטרים בברכה אחת אין להפסיק בנתים והמפסיק חוזר ומברך, אלא דדחיקא לי' לרש"י ז"ל שיחזור ע"ז מעורכי המלחמה דמי לא עסקינן שהפסיק באונס ומה הי' יכול לעשות, דהא לא אמר במתניתין ששח במזיד דיקא, לכן פירש דעיקר העון היא במה שלא חזר וברך על ש"ר אחרי שהפסיק, ומה שלא אמרי בגמרא „שח ולא ברך" הוא, משום דבאמת העון מתחלת ע"י ההפסק, ובמה שלא חזר וברך

מברך, ובירושלמי כשהוא לובשן מברך אשר קב"ו להניח תפלין. ושמע מינה דאינו מברך על שתיהן אלא אחת, אבל אם סח מברך על של ראש על מצות תפלין] (בכ"י ב ובנדפס ממנו ליתא לנוסח זה. אבל איתא שם לשון אחר וזה

מגן האלף

לברך על ש"ר המשיך עליו העון במזיד וחוזר עליה מעורכי המלחמה. **ומ"ש** בתוס' לדעת רש"י ז"ל בסח ובירך דליכא איסורא אלא אדרבא מצוה ושכר ברכה, אין כונתם שיש מצוה לשוח, אלא ר"ל דאיכא מצוה דברכה ושכרה, כשהוא מברך אח"כ, והיא פשוט דלא כפי מה שהעמיס הגאון הרמ"ל בכונתם, וליכא לאקשויי למה לא הצריכו חז"ל לברך אותה ברכה עצמה „להניח תפלין" ולמה תקנו ברכה אחרת. די"ל משום דתפלין ש"ר הוא גמר מצוה ראשונה, ולהניח אינו מברך אלא על ההתחלה. ומזה הטעם לר' יוחנן דלעולם מְברך שתים, מברך על שע"י להניח, וכמו"ש רש"י דבכל יד מתחיל להניח, ועל ש"ר אומר על מצות דעכשיו גומר המצוה, ע"ש. ולכן גם לאביי ורבא דס"ל דבלא סח אינו מברך אלא אחת, מ"מ בסח והפסיק, יהוא עומד עתה בגמר מצותו, מברך על מצות :

ועוד הקשה הגאון הקדמון ר' ישעיה בספר המכריע סי' פ"ז, וכתב „וזה הפתרון של המורה [רש"י ז"ל] אינו נראה, דאם אביי ורבא אמלתא דר' יוחנן קיימי למאי דאמר ר"י דמברך שתים הוא דוקא היכא שסח בנתים [וכמוש"ל דלתרוצי מלתא דרב חסדא קאתו] הכי הו"ל למימר ה"נ היכא דסח, ע"ש וזה באמת קושיא עצומה, וכן הקשה עוד „למה אמרו לא סח מברך אחת הלא האחת כבר בירך, דהא כבר הניח התפלין שע"י, והו"ל רק לא סח אינו מברך" :

ולולי שאיני כדאי הייתי אומר לתרץ דברי רבינו מאוה"ג רש"י ז"ל, דכל קושית התוס' והמרדכי אינן אלא אם נפרש סתמיות דברי ר' יוחנן, וכן מ"ש בברכות „כי מנח אדרועיה כו' כי מנח ארישא כו' דאמרי לברך שתים רק למי שסח בנתים, ואין פשט דבריהם משמע כן, וכמו"ש בתוס' ומרדכי הנ"ל, אבל לענ"ד שיטת רש"י נראה, דר"י וכן סתמא דגמרא נמי ס"ל באמת להלכה לברך אתפלין שתי ברכות גם בלא סח, והגמרא במנחות דפריך מר' יוחנן ארב חסדא נשאר באמת בקושיא על ר"ח, ומ"ש שם אביי ורבא דאמרי תרויהו לא סח כו' לאו לתרוצי מלתא דרב חסדא קאתו דא"כ הול"ל ה"נ היכא דסח וכקושית המכריע. אלא אביי ורבא מלתא באפי נפשיה קמ"ל, ודינא הוא דקמשמעו, דהכי סבירא להו, וס"ל לרש"י ז"ל ולכל הגאונים דקיימי כשטתיה. דאנן אדאביי ורבא סמכינן דבתראי נינהו והלכתא כוותייהו, ומה שלא אמרו „לא סח אינו מברך" לא השיבא קושיא דלפום מה דאמרי בסיפא דהא מלתא סח מברך שתים, אמרו הכא דמברך אחת, ור"ל דדי בברכה אחת ולאפוקי מדר"י דס"ל דלעולם מברך שתים :

ואין להקשות לשיטת רש"י ז"ל למה נסמוך על אביי ורבא כיון דסתמא דגמרא לא ס"ל הכי, דלדברנו עתה נשארו בקושיא בתלמודין במנחות גם על דברי רב חסדא מהא דא"ר הויא משמי' דר"י, דליתא, די"ל דסתמא דתלמודא לא פליג אהא דרב חסדא, ואדרבא מדקבעו בתלמודא מלתייהו דאביי ורבא בתר דברי ר"ח משמי' דר"י, ש"מ דהלכתא הכי. דהלכה כבתראי כאביי ורבא נגד ר"י, ומגמרא פרק הרואה נמי אינו מוכח דסתמא דתלמודין פסק הכי להלכה, ואולי אין זה אלא ליבנא דברייתא מן עמוד הקודם המתחלת „ת"ר הנכנס למרחץ כו' ואע"ג דאמוראי בקלו ומרו התם בנתים לפרושי מלתייהו הוא דאתו, אבל הברכות כלן השנויות שמה היא מסגנון לשון הברייתא הקודמת ואורחא דש"ס הכי, וכבר הזכרנו לעיל מזה ע"ש :

אבל מ"מ לא ברירא לי עדיין מה שכתבתי. משום דכל מפרשי רש"י והגאונים ז"ל לא הבינו כן כדברנו, וגם לשון ההעתק שלפנינו שאמר „ואקשינן ותרצינן דהיכא דלא סח אינו מברך" לא משמע כפירושי, אלא דאביי ורבא לתריצי מלתא דר"ח קאתו, וא"כ הדרו כל קושית

וזה לשונו) (**מאן** דמנח תפלין שעל יד מברך בא"י אמ"ה אשר קב"ו להניח.

מנן האלף

התוס' המרדכי והמכריע לדוכתייהו, ודברי רש"י והגאונים דס"ל לברך אחת באמת קשה להולמם. ובאמת טעמא בעי למה לא פירשו כמו"ש, דאנן אאביי ורבא סמכינן דבתראי נינהו:

ונראה דר"ת ז"ל והעומדים בשיטתו לשיטתייהו אזלי, לפי גרסתם בדברי ר"ח שח בין תפלה לתפלה „חוזר" ומברך, וכן גרסת רבינו „חוזר" ומברך וס"ל דר"ל שחוזר ומברך גם ברכה ראשונה להניח וגם על מצות, וכמו"ש הרא"ש בהלכות קטנות אות י"ד לפי שיטת ר"ת ע"ש. דהמקשה לא דקדק בדברי ר"ח, והבין דקמ"ל דחוזר לברך רק ברכה השניה, ולהכי פריך מר' יוחנן דס"ל דגם בלא שח נמי מברך על ש"ר על מצות, וזהו שאדשו אביי ורבא לתרץ דכונת ר"ח הוא „דחוזר" ומברך גם ברכתו הראשונה, דבשח מברך שתים, והשתא לפי שטתו כלהו ס"ל לברך שתים גם בלא שח, ובשח יברך שתים גם בש"ר לבדו:

אבל הרי"ף והרמב"ם ז"ל לא גרסי „חוזר" ומברך, אלא מברך שתים, והגר"א בשם תרשב"א כ' בשי' כ"ה דגרסתם עיקר, ואתיא כשיטת רש"י ז"ל דבשח מברך אש"ר על מצות, ובלא שח שני ברכה אחת, וכ"כ רב האי גאון ור"ח משכחא, ע"ש שהביא ראי' לדבריהם מתוספתא, ולגרסא זו אפשר לתרץ גם קושית הר"י מטראני ז"ל שהקשה הלא כבר ברך האחת והו"ל לא שח אינו מברך, די"ל דאביי ורבא לא קיימו אמלתא דר' יוחנן אלא לענין מה דק"ל בגמרא שח אין לא שח לא, קאמרו איגהו דרב חסדא לא אתא לאפוקי דבלא שח אינו מברך כלל אלא דמברך אחת, אלא דבשח מברך עוד אחת, וכיון דר"ח ואביי ורבא בחדא שיטתא קיימו כוותייהו קיי"ל, וסתמא דתלמודא דשלשי ברכות דאמרו דמברך להניח ועל מצות, כ' הגר"א ז"ל דלא קחשיב שם אלא כמה ברכות נמצאו במצות תפלין. ובהפסיק בנתים ע"ש, וכ"כ בתשו' הר"ם מרוטענבורג סי' ש"ו שנ"ו, בשם ר' אברהם בר"י, וברשב"א סי' קנ"ו וסי' תת"ח, וכ"כ בס' האשכול הל' תפלין סי' כ"ה, ובאו"ז סי' תקפ"ד דשיטה הישרה היא כרש"י ז"ל, ע"ש:

ולענין קושית התוס' והמרדכי איך יתקנו ברכה בשביל עוברי עבירה יש לומר דאין זאת ברכה מחודשת אלא כשאר ברכת המצות והנהגין בהפסיק בנתים שחוזר ומברך, אלא דהתם שכל רגע מצוה בפ"ע כמו בסוכה וכה"ת וציצית, חוזר לברך ברכתו הראשונה, משום דכבר אזדא לה מצותו, וכשחוזר ומברך מברך על העת שנתחייב בה מחדש, באותה מצוה ובאותה ברכה, אבל כאן שהמצוה מתחלת בש"י ונגמרת בהנחתו בש"ר, שאלו לא הפסיק בנתים היה יוצא בברכה אחת להניח, שעניגה התחלתה של מצוה והגמרה, ועכשיו שהפסיק א"י לברך להניח דהא כבר התחיל להניח, ומברך במקומה על מצות, שעכ"פ מקיים בהנחת הש"ר את מצותו של תפלין:

ודעת רבינו הגאון ר"ע ז"ל לברך שתים וכמו"ש בפנים, „מאן דמנח תפילי מברך שתים" אלא שיש כאן ט"ס דמוכח, שכתב על ש"י על מצות ועל ש"ר לשום, ולא נמצא כן בשום מקום, והעיקר ככת"י ב"מ, וכמו"ש בשנוי נוסחאות וכן בתשובות שהובאו מהגניזה מתצריס, שעל ש"י להניח ועל ש"ר על מצות, וכ"כ כל הפוסקים בשמו, וכן בס' המכריע סי' פ"ז כ' בשם ר"ע, שגם מי שאין לו רק תפלה אחת בע"י או ש"ר מברך עליה להניח וגם על מצות, וכ"כ בשבלי לקט בסדר ק' ברכות לרב נטרונאי, וכן איתא בירושלמי פרק שני דברכות, והא דלא חשיב בירו' ברכות פ"ט כשהוא לובשן רק ברכה אחת, ע"ש במה"פ מ"ש בזה דסמיך אמ"ש בפ"ב, וכ"כ הסמ"ג בהל' תפלין בשם רב יהודאי ור"ע ור"ת, וכתב וכן ראיתי בילמדנו [הוא מדרש תנחומא] פרשה בא כו' ואעפ"פ שבנו בירו' כו' תלמוד שלנו עיקר ע"ש, וגם ר"ת עצמו הביא ראיה מדברי רבינו הגאון דס"ל לברך שתים, והרב הירחי כ' דאין מזה ראיה דשמא בשיחה אמר הגאון, ע"ש. אבל לא משמע כן בסדרנו, וכל הנהו רבוותא לא ס"ל בדעת הגאון כוותיה:

וידי"ב הגאון האבד"ק יפו נר"ו אמר דלשון להניח עניגו שתים: התחלת ההנחה וגם הסיום של

כב] להניח תפלין, ועל של ראש מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות, וכד מכסי בטלית כג] אפילו מאה זמני מברך בא"י אמ"ה אשר קב"ו להתעטף בציצית, וכן נמי בסוכה, ודוקא ביממא כד] אבל בליליא לא, דאין מצות ציצית אלא ביום, וכן בתפלין כל זמן שמניחן מברך עלייהו. כה] תנא כשהוא מניח מניח שעל יד ואח"כ שע"ר, וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחילה

מגן האלף

כל מצוה כמו „להניח ברכה אל ביתך" ורבים מזה בלשון חז"ל, ואם מתכוין על התחלת מצותו וגם על השיהוי שבה עד גמר מצותו באמת יצא בברכה אחת, וכשמכוין בה רק על ההתחלה באמת חייב לברך על ש"ר גם על מצות, ונכון. ולשון הירושלמי בפ"ב דברכות „כשהוא נותן בע"י אומר להניח תפלין, כשהוא נותן שע"ר אומר „על מצות הנחת תפלין" מסייע ליה:

כב. להניח העיקר לברך להניח בפתח ולא בקמץ, ודלא כב"י, [כן כתב הלונזאני, ועיין בס' עבו"י]:

כג. אפילו מאה זמני כו' הטור סי' ח' מסתפק אם יברך בפושט על דעת ללובשו מיד כגון בפושטו כדי לכנס לבית הכסא, ע"ש. והב"י כ' דצריך לברך, אבל האחרונים חולקין עליו מאחר דלא צריך להסירן שם לא חשיב הפסק, ומלשון רבינו שכתב „אפילו מאה זמני, וכן בסוכה וכן בתפלין כ"ז שמניחן" משמע כהב"י, וכ"כ הגר"א סי' ח' סק"ח שכן עיקר, וכן ראיתי להגאון בשאלתות סי' מ"ה ע"ש:

כד. אבל בליליא לא, דאין מצות תפלין בלילה. דעת הרא"ש ז"ל דכסות המיוחד ליום או ליום ולילה חייב אפי' לובשו בלילה ויש לברך עליו, אבל מלשון רבינו שכתב כתמא „אבל בליליא לא" משמע דלא ס"ל כוותיה, ודכוותיה דייק הרב ב"י מלשון הרמב"ם מהא דסתם ולא חילק בין כסות המיוחד ליום או ללילה, ולהלכה קיי"ל כהרמ"א דספק ברכות להקל ואין לברך אלא במיוחד ליום ולובשו ביום:

כה. תנא כשה"א מניח כו', כתב התוס' בפ' הקומץ דף ל"ו מכאן קשה לפרש"י ביומא דף ל"ג א"ר ש"מ מדר"ל עבורי דרעא אמוטפתא אסור, שפירש „כשפוגע בתפלין ש"י, ואסור להניח ש"ר דאין מעבירין על המצות". למה לי' האי טעמא תיפק לי' דמצותו בכך, דבגמרא מפרש טעמא דכתיב וקשרתם והדר והיו לטוטפות, ע"ש והנאן קדשים כ' ליישב דלהמסקנא דאמר כשהוא חולץ חולץ ש"ר תחלה משום דכל זמן שבין עיניך יהיו שתים, אינו מוכח עוד שמחויב להניח ש"י תחלה, והאי דכתב תחלה וקשרתם ה"ק קרא לאחר שתקשור הש"י יהיו הלטוטפות שתים שיחלוץ הש"ר תחלה, ע"ש. והוא מבואר הדוחק, ותו, מאי קאמר גם ביומא ש"מ מדר"ל איעבורי דרעא אמוטפתא אסור, ולמה לא נשמע זאת מברייתא מפורשת, ולכל הכאות הו"ל להש"ס למימר „תניא נמי הכי" כדרכו בכל מקום, ועוד הא כ' הנימוק"י בהלק"ט מוכח במעיו"ט דכ"ז שבין עיניך יהיו שתים ילפינן מדכתב לשון רבים והיו לטוטפות. ומזה ילפינן נמי במסקנא הא דמניח שע"י תחלה משום דצריך שכ"ז שבין עיניך יהיו שתים, ע"ש. והנה הגאון הנצי"ב בשאלתות סי' מ"ה כ' דס"ל לרש"י שלאחר שהניח שע"ר תחילה אסור לו להניח אחריו שע"י משום איעבורי דרעא אמוטפתא אסור, ע"ש. אבל אין לשון „לאחר" שכתב רש"י משמע כדבריו, ומ"ש בשבת דף ס"א ד"ה עשיתו מכה ע"ש, אינו מוכח שם רק דשמאל חשיב לענין תפלין, וממילא דמנעול לא נעיל שמאל בתר ימין, אלא חולצה ונועל כסדר החשיבות, אבל תפלין שהיא מצוה מנ"ל שמחויב לחלוץ משום אין מעבירין על המצות, אבל הנכון לענ"ד כדברי בעל תוס' רי"ד דעדיף לא לרבא למשמע זאת מדר"ל, משום דקרא י"ל דלאו אסדרא קפיד, ע"ש יתפרש לענ"ד לומר דרבא לשיטתי' מוכרח למסבר דקרא לאו אסדרא קפיד, דתנן תפלה שע"י אינה מעכבת ש"ר וש"ר אינה מעכבת שע"י, ואכ"ד דהויא קפידא מה"ת למה אינו מעכבת אם אין לו אלא שע"ר, הא ס"ל בתמורה כ"ט דה"ר לא תעביד אי עביד לא מהני, ולפי דברי הנמוק"י דילפינן לה מיקייו

תַּאֲוֹת וּמַחְשְׁבוֹת לִבֵּנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל הָרֹאשׁ נֶגֶד הַמּוֹחַ שֶׁהַנְּשָׁמָה שֶׁבְּמוֹחִי עִם שְׁאָר חוּשַׁי וְכֹחוֹתַי כֻּלָּם יִהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִים לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמִשֶּׁפַע מִצְוַת תְּפִלִּין יִתְמַשֵּׁךְ עָלַי לִהְיוֹת לִי חַיִּים אֲרוּכִים וְשֶׁפַע קֹדֶשׁ וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּלִי הִרְהוּר חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל וְשֶׁלֹּא יְפַתֵּנוּ וְלֹא יִתְגָּרֶה בָנוּ יֵצֶר הָרָע וְיַנִּיחֵנוּ לַעֲבוֹד אֶת יְיָ כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבֵנוּ. וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת הֲנָחַת תְּפִלִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

ויניח תחלה על יד שמאל וקודם הקשירה יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

ותיכף יכרוך ז' כריכות על הזרוע ואח"כ יניח תפילין של ראש וקודם שמהדק יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין:

ותיכף יאמר **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:**

ומהדק בראשו ויאמר:

וּמֵחָכְמָתְךָ אֵל עֶלְיוֹן תַּאֲצִיל עָלַי. וּמִבִּינָתְךָ תְּבִינֵנִי. וּבְחַסְדְּךָ תַּגְדִּיל עָלַי וּבִגְבוּרָתְךָ תַּצְמִית אֹיְבַי וְקָמַי. וְשֶׁמֶן הַטּוֹב תָּרִיק עַל שִׁבְעָה קְנֵי הַמְּנוֹרָה. לְהַשְׁפִּיעַ טוּבְךָ לִבְרִיּוֹתֶיךָ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:

וארשתיך

"ביצר הטוב ויצר הרע", היצר הטוב היא השכל הטוב, מורה הדרך לפניו, והיצה"ר הם כוחי המרכבה או קטור המכונה, שבשניהם תעבוד את אלקים, וזה שנאמר "בכל לבבך" שלא יהא לבך חלוק עליך לשנים, כי כשאתה יודע דרכך נכון לפנים, והיצר הטוב שבך שואפה לעבוד את ה' ולעסוק במצותיו, ואתה אוסר הסוסים לאחור, הפנך להתעסק בדבר שבקדושה וסוסיך מוליכים אותך ברעיונות מבלבלות לכל הבלי עולם ובינות זרות. אל יטעך דעתך לאמר שאתה עובד ה'. אך עליך להתיר מתחלה מאסרי יצרך הרע, ולבער כל מחשבות לב זונה מקרבך, ואחרי כן תרתום אותו במרכבתך נוכח פני ה', ואז יגלו לעיניך כחות נפשך הנסתרות ותעבוד את ה' בשני יצרך ביצ"ט וביצה"ר, ועי"ז אמר דוד "ולבי חלל בקרבי" לאמר שמרכבתו כבר מסורה לשני יצריו ואין בם חלוקי דעות, כי בשניהם הוא עובד אותו:

וזה שאמר "לשעבד בהן תאות ומחשבות לבנו לעבודתו ית'", לא אמר "להשבית" או "לבטל" כח יצרנו ותאות ומחשבות לבנו הרעות רק לשעבד בהם, באותן התאות והמחשבות עצמם, לאסור אותן בעבותות קדש לדברים שבקדושה נוכח פני ה' לבל ילכו לאחור ולא לפנים, להרבות תורה ומצות עם היצה"ר עצמו בחשק שאין לו תכלית וגבול, ובכח שלא ייעף ולא ייגע:

אח"כ יכרוך שלש כריכות על האצבע האמצעי ויכרוך מתחלה כריכה אחת בפרק התחתון ואחר כך בפרק האמצעי ואחר כך בפרק התחתון ויאמר פסוקים אלו:

וארשתיך לי לעולם. וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים: וארשתיך לי באמונה וידעת את יי:

וצריך ליזהר שלא לעשות יותר מג' כריכות באצבעו. וקודם שיסיר התפילין מעל ראשו יזהר להסיר מקודם הג' כריכות הנ"ל מאצבעו:

לאחר הנחת תפילין יאמר פרשה זו:

וידבר יהוה אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ: היום אתם יצאים בחדש האביב: והיה כי יביאך יהוה אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים:

אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו יי אלהינו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקדה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך:

ויהי

*)וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת

יהידך

*) הציון הזה או מסגרה או אותיות קטנות מאלה הם לסימן לנוסח אשכנז שנוסף בסידורים ולא נמצא בסידור רבותינו תלמידי רש"י ז"ל.

כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ענין הידיעה לא יאמר מצד הבורא ב"ה, אלא כענין שהיה הנסיון עצמו, להודיע לבאי עולם ולדורות הבאים, וכענין שנאמר „למען ענותך לנסותך לדעת" וכמה פסוקים כיו"ב בענינם „להודיע", כי הקב"ה יודע בלא"ה מחשבות אדם ומה שעתיד להיות, אבל פן יאמרו הדורות הבאים שלא עשה אברהם את הענין האמור היות לשחוט את יחידו שנולד לו למאה שנה אלא בשביל פניה ותאוה של כבוד, לעשות לו שם תפארת שיאמר לאיש מצוין לדורי דורות, והשוחד המעור עיני פקחים איננו רק שוחד של דברים וממון כי שוחד של כבוד עולה על גביהן וכל ממון שבעולם אין מזיקין אותי מתקוני. ועדיין לא הי' כאן הוכחה מופתיות מצווי הראשון שהיה ירא אלהים, ורק מצווי השני שנא' לו „אל תשלח ידך אל הנער" ושמע לצווי השם ויניחו ויעזבהו. היה מופת חזק יקים שגם מתחלה לא כיון לשם כבוד חלילה, ולכן היה שקול בעיניו צווי זה של „אל תשלח ידך אל הנער"

כמו

יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל אַחַר
נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ
לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה
אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְיָ אֶל אַבְרָהָם
שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם יְיָ כִּי יַעַן אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידֶךָ: כִּי
בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל
אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ
בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב
אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב
אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
שֶׁתִּזְכָּר לָנוּ בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ כְּמוֹ שֶׁכָּבַשׁ אַבְרָהָם אָבִינוּ
את

מערכי לב

כמו הציווי הראשון של „קח לך" כיון שאין עיקר מטרתו אלא קיום מצות ה', מוכרח לקיים דברי בכל אשר יצוה, אבל אלו נגע ח"ו מחשבת כבוד בלבו של א"א היה רוחם לבנו יחידו. ולא היה שומע לדברי המלאך, שהשותף בכבוד לא ישוב מפני כל, ולזה אמר „כי עתה ידעתי" וגו':

כשם שכבש א"א את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו, הדברים מפליאים, והדמיון סותר את עצמו, דאברהם אבינו ע"ה כבש את רחמיו ונתגבר במדת אהבתו לבוראו לדחות את רחמיו, ורצוננו אנו שמדת רחמיו יתב' יתגבר וידחה את מדת דינו וכעסו, אך יתבאר ע"פ משה"כ [תהלים פ"ט] „אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון", והוא, שאע"פ שהקב"ה מתנהג במדת החסד והרחמים עם כל בריותיו, וגם מדת דינו יתב' היא רחמים גמורים לדון כל באי עולם בצדק ובמשפט, ואם אמנם שהפעולות משתנות, מ"מ גם הדין עצמו הוא מקור הרחמים, כי בחסד ואמת יכון כסא, אולם בשביל ישראל שהם בבחינת בנים למקום ישנה לפעמים הנהגה נעלה מזאת. כשהדברים מגיעים לכליון האומה ח"ו, אז אינו מביט על מדת הדין כלל, ועובר פני הזעם, ועומד מכסא דין, ויושב על כסא רחמים הגמורים וכל בעלי דין מתהפכים לרחמים, כמו"ש בשערי אורה, והם הרחמים הנובעים מאור פניו יתב', ובמדה זו יצאו ישראל ממצרים, וכמו"ש במדרש כיון „שחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים", ובמדה זו קבלו את התורה, וכמוש"נ „כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים" כו'. וזה מדתו של אב חומל. שאע"פ שגם מדת דינו גוברים ג"כ מצד הרחמים, וכמוש"כ [משלי כ"ד] „אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל", בכ"ז בשעה שחיי בנו בסכנה אמר [שם י"ט] „ואל המיתו אל תשא נפשך", ועל זה נאמר „ה' באור פניך יהלכון", כי במדה זאת מתעוררת מדת האהבה וגוברים הרחמים הגמורים כמדת אב לבנים, כאשר לא יוכלון שאת את מדת דינו, וז"ש „ישמעאל בני ברכני" ואמר „ויכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך", וכאברהם מצינו שגברה אהבתו אליו יתברך גם על מדת טבע הרחמים שבו, שהיתה לו על בנו יחידו שהפליא לאהבו ובכ"ז רצה לשחטו, ולזאת אנו מבקשים „כשם שכבש א"א את רחמיו" שהוא הטבע הנטוע בלב כל אב חומל,
וכש"כ

אֶת רַחֲמָיו מִבֵּן יְחִידוֹ וְרָצָה לִשְׁחוֹט אוֹתוֹ כְּדֵי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִכָּנֵס אִתָּנוּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת דִּינְךָ וְתִתְנַהֵג עִמָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִדַּת הַחֶסֶד וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמֵאַרְצְךָ וּמִנַּחֲלָתֶךָ. וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. כָּאָמוּר וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר:)

(לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

מקור הברכות

לעולם יהא אדם. בסדר רע"ג העתיק זאת, אבל בויטרי כת"י א' ליתא, וכנראה אין זה אלא הצעה ופתיחה למה שאומר אח"כ, ולא היה מכונת מסדרי התפלה שיאמר גם זה, דא"כ כך היה אומר „לעולם ישכים אדם ויאמר לעולם יהא אדם יר"ש" כו'. וגם הטור לא העתיק אלא מרבון העולמים ותלאה, וכן בסידור אשכנז עתיק כת"י ליתא, אבל לא אראה נזק אם יאמרנו, וגם הרב ז"ל גריס ליה. והנה כל הסדר הזה עם הברכה שאחריו לא נמצא בתלמודינו, והאבודרהם כתב: „ויש מקומות שנוהגין לומר רבון העולמים כו' אתה כו' ואין מנהגנו לאומרו". אבל הטור סי' מ"ו כתב דברכה זו נתקנה ע"פ הירושלמי, ואינה פותחת בברוך שאינה אלא הודאה וכ"כ תוס' פסחים ק"ד וברכות מ"ו ע"ש, אך הירושלמי לא נמצא בירושל' שלפנינו, אבל מצינו להרבה מהראשונים שהיה להם

נוסחות

רבון

מערבי לב

וכ"ש לבן יחיד, אהוב, ובן זקונים, וגברה אהבתו אליך על טבע הרחמים שבו כדי לעשו' רצונך בלבב שלם, „כן יכבשו רחמיך את כעסך" הרחמים הגוללים מאור פניך ה' יגולו על מדותיך, אע"פ שגם הם בהכרח לפי טבעו של עולם וברחמים מ"מ בשעה זו, וברגע שנוגע בדם נפשותן של ישראל שלא יגיעו לסכנת כליון האומה ח"ו, רחמנו כרחם אב על בנים. ובזה יתבאר לך בברכת רפאנו שאנו חותמין „רופא חולי עמו ישראל" וזה פליאה עצומה, וכי לישראל בלבד הוא מרפא, והלא הוא רופא כל בשר? וכן אנו מברכין באשר יצר, ולמ"ש יתבן דלכל בשר הוא מעמיד על קו הדין לדונם לפי משפט צדקו, ומכלה לפעמים גם אומה שלמה כשמדת דינו נותנת לכך, ובישראל מתנהג במדת אור פנים לרחם עליהם, וכמוש"כ לא מאסתים וגו' לכלותם, וכמוש"ש סמוך לחתימה „כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה", לכן חותם „רופא חולי עמו ישראל":

לעולם יהא אדם יר"ש בסתר, ומודה על האמת עיין מ"ש בזה בפרק ז' מספרי תולדות חכמי ירושלים בבאור מדת האמת הברור והמדומה, ובבאור כל המאמר הזה בטוב טעם, והקדים זאת לפני הבקשה הבאה אחרי כן, להעירנו, שבבוא האדם להתיצב לפני אדון כל בתפלה ותחנונים לא יכזב לו בלבו ולא ירדף אמרים רקים לבטל ישותו לאמר „מה אנו ומה חיינו" בעוד אשר כבודו חשוב בעיני עצמו, ומפרסם גדלו ישועו, חסדו וצדקתו ברחוב הומיות בשעה שמבטל את עצמו, ועל כל פגיעה קלה בכבודו יורד לחיי חבירו, כי בוחן לבות הוא יודע, ולא לפניו חנף יבא, דובר שקרים כמהו לא יכון נגד פני עליון, וגם תפלתו לתועבה, אלא יהי' יר"ש באמת ומודה על האמת, ואז אם יבטל ישותו במה אנו ומה חיינו לא יכזב לו בלשונו:

הלא

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ (וּ)מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי (רוֹב) מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל: אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ. עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ

ומשמחתך

מקור הברכ׳ת

נוסחות ירושלמי מה שאין בידינו, וכן נראה מפירושיו של הר״ש סירליו בפ״ק דברכות במש״ש ביומיה דר״י הוינן נפקין לתעניתא כו׳ עד הלא כבר קראו אותה בעונתה, ופירש הרב הנ״ל כשאמרו „ומיחדין את שמך פעמים בכל יום״, ע״ש, ובעל עבו״י ציין ירו׳ פרק הרואה מובא בילקוט ואתחנן רמז תתל״ו, ע״ש. ואין שם בירושלמי גם שום רמז לזה, וכנראה שלא עיין כלל בירו׳ שם, אבל עיקר הנוסח „רבון העולמים. היה מקובל כבר לראשונים כדאי׳ בשלהי יומא מצות וידוי כו׳ מאי אמר כו׳ ר׳ יוחנן אמר רבון העולמים, ופרש״י „כי לא על צדקותינו״, ושם מאי נעילת שערים שמואל אמר מה אנו מה חיינו, וכל התפלה בשלמותה מובאת בסדר אליהו רבא פכ״א, וההתחלה שמה „לעולם יהא אדם יר״ש, יראה גמורה, יראה על האמת, ומודה על האמת, ודובר אמת בלבבו, וישכים ויאמר רבון העולמים״, והיא לקוחה שם מתפלת ר׳ יוחנן במס׳ יומא עד כי הכל הבל, והתנד״א מוסיף ע״ז „אבל אנחנו׳ וכו׳, וכ׳ השב״ל „קדמונינו הנהיגו לאמרו כל יום קודם הזמירות״ ע״ש, וכתב עוד דרש״י ז״ל לא רצה לאמר „יר״ש בסתר״ שתוהין לומר כי בסתר אדם ירא ולא בגלוי, וגאון אחר אמר שהגון לאומרו, לרוז להיות יר״ש אפילו בסתר, ואחיו ר׳ בנימין אמר ש׳א אמרו אליהו אלא נגד דורו של שמד שגזרו שלא לקרות ק״ש, שאז אין שמו מקודש אלא בסתר שדורו היו עובדי ע״ז, והכשרים היו צריכין להיות נחבאים, ומעשה עובדיה יוכיח, ולכן מסיים ברוך מקדש שמו כו׳ ע״ש, וכן גרסת הרב ז״ל „יר״ש בסתר״:

מערכי לב

הלא כל הגבורים כאין. בלמות האדם היא החכמה שבנפש השכלי, הגבורה שבגוף, הקנינים בהוא העושר הטובה לו גם ע״פ חולית, ובמותו יפסו שתי הבגים האחרונים הגבורה והקנין, ויאבדו יחד עמדו, אך החכמה והתורה שמולאה יסודה מנפש הגלחי היא אשר תלוהו גם במותו, וכמו״ש „בהתהלכך תנחה אותך בעוה״ז, בשכבך תשמור עליך בקבר, והקיצות היא תשיחך לעוה״ב, אולם האדם אשר השבי אלוה חכמה ולבו לפן מתבונה אבד כל זכר ממנו, וזהו״כ [באיוב ד׳] „הלא נסע יתרם בם״, אם היתרונות שמחוץ לגוף שהם גבורה ועושר נסעו עמם במותם, וגם „ימותו ולא בחכמה

רבון כל העולמים. וכ״ה בויטרי כת״י א, אבל בכ״י ב״מ השמיט לתיבת „כלי וגם בש״ס יומא ליתא, ונוסח ספרד „רבון העולמים ואדוני האדונים״:

לא על צדקותינו. בויטרי כת״י א הגרסא „כי״ לא על צדקותינו, ואמת שכך הוא לשון הכתוב [דניאל ט], אבל שם הוא נתינת טעם למה שאמר שם מקודם, „שמע אל תפלה עבדך״, אבל כאן אין לזה מקום כי לא התחיל בשמע אל תפלת כו׳. ולכן השמיטוהו האחרונים, ובסדורי הספרדים

מוסיפים

וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן: לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב

הלקנו

מקור הברכות

מוסיפים ג"כ פסוקי „ה' שמעה ה' סלחה" הנזכר שם בדניאל, אבל אין זה מענין ההצעה שבכאן כי היא נסמכת יותר למה שאומר אח"ז „מה אנחנו" שהוא נתינת טעם אל הקודם:

מה צדקתנו, ובויטרי א „צדקנו": **מה** ישועתינו. בויטרי כת"י א איתא „ישענו". ואפשר שהחליפו החיבה הזאת על תיבת „ישועתנו" ע"פ טענת האבודרהם בסדר יוכ"פ שאין לומר „ישענו" שהשם הגדול והנורא הוא ישענו, אבל גם בזה לא נושענו, כי האל יתב' הוא ג"כ ישועהינו סלה, האל לנו אל למושעות, וישראל נושע בה' תשועת עולמים, ולכן הסיר בעל עבו"י את שתי התיבות האלו, ע"ש. ובאמת לא נמצאו תיבות אלו בסדר ר"ע שלפנינו ולא ברמב"ם וטור וגם הרב ז"ל ל"ג להו, אבל בכת"י ב"מ, ובויטרי איתא „מה ישענו", ונראה, שאין טענת האבודרהם טענה כ"כ, שאין הכונה בזה ישע ותשועה, אלא מגמת הלב ומחשבותיו כלשון „כי כל ישעי וכל חפץ" הנאמר בשמואל ב' כ"ג, והוא מגזרת „ואל קין ואל מנחתו לא שעה".:

כי רוב מעשיהם, כ"ג הרב ז"ל, וכ"ה גם בויטרי כת"י ב"מ אבל בויטרי כת"י א ובסדר הגאון שלפנינו הגרסא „כל" מעשיהם. ובבאורי מע"ל תקנתי ליישב גרסתנו:

כי הכל הבל, בסידור קטולוניא כת"י ודפוס ויניציאה משנת שי"ת, מוסיפים „לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה לתן דין וחשבון לפני כסא כבודך וכל הגוים כאין נגדך שנאמר הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול" וכ"ה נוסח ספרד, והרב ז"ל. אבל בסדר רע"ג ורס"ג וברמב"ם ובטור, ובתנא ד"א מקור התפלה הזאת ובנוכח תפלת נעילה לא נמצא נוסח זה, וגם אין לו ענין למה שאומר „וכל הגוים כאין נגדך" דפסוק זה נאות יותר להסמיכו קודם אצל „הבל לפניך", אך דעתם רחבה מדעתנו:

יצחק יחידך, גרסת הרב ז"ל „יחידו" וכ"ה בטור, והרצון יחידו של אברהם, ובויטרי כת"י ב"מ איתא „עקדך" וכן נ"ס:

שמאהבתך בויטרי כת"י א איתא „מאהבתך",

ולברך

מערכי לב

בחכמה" הלא „אבד כל זכר למו", כן פירש הגר"א ז"ל, וזה שאמר „הלא כל הגבורים כאין לפניך" וגם „אנשי השם" בעלי עושר וקנין כענין שנ' הבה נבנה לנו עיר וגו' ונעשה לנו שם, „כלא היו" וגם „החכמים" שאפשר שיש בהם ערך קצת, מ"מ נגדך המה „כבלי מדע", יען „כי רוב מעשיהם תוהו", ואמר רוב מעשיהם ולא כל מעשיהם, כי אשרי אדם מצא חכמה שהיא חכמה של תורה המתעלמת אתו גם בעוה"ב, „וימי חייהם הבל לפניך" ומה יעזו אין גובל, הרס את הרסי האדמה „ומותר האדם מן הבהמה אין":

אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו,

אשרינו שאנחנו כו', שלשה מדות בעושר: עושר קנייני, הבא ביגיע כפים בעמל עליו והגיעו, עושר מקריי, כמציאה או ע"י גורל, עושר הבא בנחלה והיא ירושה דממילא קאתיא, והנה העושר היותר נעלה, העושר היותר אפשרי, העושר שאין עושר רב ממנו, והטוב שאין טוב בעולם הימנו, הערב שאין נעימות כמוהו והמועיל בעוה"ז ובעוה"ב, אליו זכו אך העם שבחר יה לסגולתו, והוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, בורא כל היצורים ומלך כל העולמים אשר זכו להם לחלקם, ונקרא שמו עליהם, „אל אלהי ישראל", בו יגילו וישישו כל זרע יעקב והוא כל ישעם והגינם בשבתם ובלכתם, בשכבם ובקומם, אורם בלבא חייהם בעוה"ז, וגרם לעוה"ב, והוא הוא העושר והכבוד היותר גדול שבעולם, והמופת לזה, כי אין לו תמורה בכל המודות שבעולם. וכל שאין לו חליפין ותמורה הוא אות שאין לבעלים אחרת כיוצא בו, וכר ישראל שאינו מכחש באלהים חיים ואינו מחליף חלקו שבעוה"ב עם כל עשירי תבל ורוזני עם, א"כ חלקו גדול מחלקם, ועשרו רב מעשרם, העושר הזה הוא לנו עושר קנייני, ומדורות עולמים קנינו אותו בתמנית

חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ. אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים, עֶרֶב וָבֹקֶר (וְאוֹמְרִים) פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה ׀ אֶחָד:

(בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד):

אתה

תיקוני הברכות

לפארך ולברך ולקדש ולתת, בויטרי כת״א איתא „ולפארך ולתן" כו'. ובנוסח ספרד מוסיפים „וחייבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל. יום תמיד". ולא מצאנו נוסח זה בשום כת״י ו״ם הרב ז״ל ל״ג לה, ואינו אלא כפל לשון עם מ״ש אח״כ: משכימים ומעריבים, בנוסח קטלוניא כת״י איתא „בבתי כנסיות ובמד״ר" וכן נ״ס, אבל הרב ז״ל ל״ג לה, וכך הנכון. פעמים בכ' יום בויטרי א. ,ואומרים'. שמע ישראל כו'. בטור סי' ס״ו בשם רי״ח כתב, שהיה רגיל לומר אחריו „ברוך שם כבוד מלכותו לע״ו" ומכוין לצאת בזה י״ח ק״ש. שפעמים שעושין קרוב״ן מתעכבים עד אחר זמנה. ואמר שיוצא בזה כדאיתא פ״ב דברכות שמע ישראל כו' זהו ק״ש של ר' יהודא הנשיא. ע״ש. וכונתו, שאם לא יאמר בשכמל״ו איננו נראה אלא כספור דברים שאנו מיחדים שמו, ולפי פירושו של הר״ש סירליו מפורש כדבריו בפ״ק דברכות בירושלמי, דא״ר יוסי והלא כבר קראו אותה בעונתה ופירש כשאמרו ,ומיחדים את שמך" כו'. ע״ש. ולפענ״ד מתישב בזה גם לשון התנא דבי אליהו, שמסיים ג״כ אחרי שמע ישראל „בשכמל״ו". ואין שם שום שייכות לענינו. ע״ש. אבל לפמ״ש השב״ל שתקנו זאת בדורו של אליהו שגזרו שלא לקרות ק״ש. י״ל שיצאו בזה י״ח ק״ש בשמע ישראל אשר יחדו אותו ויחברך עם בשכמל״ו, כדברי ר״י חסיד, ואילו לא סיימו שם בשכמל״ו לא היה זה אלא ספור דברים, ונמצא דדעתו של ר״י חסיד מפורש יוצא מדברי התנא ד״א. וכתב הב״ח שלא יכוין לצאת אא״כ מהירא שהצבור יעברו זמן ק״ש. אבל אם לא יעברו מוטב לקרותה עם ברכותיה עם הצבור. והוא דעת הרא״ה ז״ל מובא בב״י שקבל כן מפי מורו הרמב״ן, דטפי עדיף לצבורא למימר ברכות על ק״ש דאורייתא, והלכך הכי מבעי ליה למימר „פעמים בכל יום. ה' אלהינו ה' אחד", עכ״ל. וכ״כ הגר״א ס״ק י״ט שאינו נכון לצאת בלי ברכות, וגם שבתקנת זאת אינו סומך גאולה לתפלה,

ובספר

מערכי לב

דם נפשנו, וכמו״ש „כי עליך הורגנו כל היום", וע״ז אמר „מה טוב חלקנו" במעלת הטוב, כי הוא הטוב האמתי בעולם שכלו ארוך וטוב, שנית בא לנו גם בגורל, שנפלנו לחלקו של הקב״ה כמו״ש במדרש, וכמו״ש „יעקב חבל נחלתו", ועז״א דוד „אתה תומיך גורלי" „חבלים נפלו לי בנעימים" „שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח" והוא שאמר „ומה נעים גורלנו", במעלת הערב. שלישית, הוא לנו גם בנחלה, ירושה מאבותינו. מאברהם, שנאמר בו [בראשית כ״א] „ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם", מיצחק, שנאמר [שם כ״ו] ויקרא שם בשם ה', ומיעקב, שנאמר [שם ל״ג] ויקרא לו אל אלהי ישראל, ועל זה אמר „ומה יפה ירושתנו", בגדר המועיל. וכמו שאה״כ [שיר א] „הנך יפה דודי אף נעים", ומה לנו אושר ועושר רב מזה, שזכינו להיות לחלקו יתב', לעבוד לאל שאין כיוצא בו" ועלינו נאמר „אשריך ישראל מי כמוך" שעזב הקב״ה כל אומות עליונים ותחתונים והשרה שכינתו על ישראל, ונקרא „אל אלהי ישראל", וזה שאמר מרע״ה „שמע ישראל", כלומר התבונן, כי כל מקום שנאמר שמע, היא התבוננות ונתינת לב לדבר נפלא ופלא. כי „הוי״ה הוא אלהינו" „האל הגדול והמרומם, ההויה המהוה והמחולל כל, כל הכוכבים הגוראים, כל העולמים הנפלאים, השרפים והאופנים חיות הקדש וכל הנבראות וכל גנזי נסתרות במבראשית הוא הוא „אלהינו", כי לא ייחד שמו אלא עליך, ונקרא „הויה אלהיך", יאל תחשוב ח״ו אחרי שאתה בריה שפלה קלה ומעוטה, בזויה ונקלה גם מגמלה, בערכך אל יתר הנבראות שנבראו מידו יתברך, ואיך אפשר

שבורא

ודת"ה) גם פרשה ראשונה נכון לאומרה אך יתכוין שלא לצאת עתה מצות ק"ש אם לא שירא לנפשו שיעבור זמן ק"ש אז יקרא בק"ש זו כל הג' פרשיות ויכוין לצאת חובת ק"ש:
(עיין מ"א סי' מ"ו)

אַתָּה הוּא (עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא) מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא (בָּ)עוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ (אֶת) שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ (אֶת) שִׁמְךָ בְּעוֹלָמְךָ

מקור הברכות

ובספר מעשה רב השמיט ׳בשמו את שני התיבות „שמע ישראל", וגרס רק „ה' אלהינו ה' אחד" כמו"ש הרמב"ן, וכן ראיתי אנכי ג"כ בסדורים כת"י. אכן בסדר רבינו הגאון ובויטרי כת"י א. השמיטו אך את הבשכמל"ו. וגם זה סגי, דאז אינו אלא כספור דברים, ואינו מכוין לצאת. ובזה יתבאר לנו סדרה של ברכת התורה, דהטור סי' מ"י כתב דבסדורי אשכנז כתובה ביה"ת אחרי רבון העולמים, ואח"כ פרשת התמיד, והוקשה לו ע"ז הסדר לומר פסוקים קודם ברה"ת, ולכן כ' „ונהגתי בעצמי לומר ברה"ת מיד אחרי אלהי נשמה, ואחריה פרשת כהנים וסדר הברכות ורבון העולמים", וכתב שראה בסדר ר"ע שסדרה קודם לעולם יהא אדם ע"ש. והד"מ כ' שאנחנו משנים גם סדר הטור, לברך ברה"ת תיכף אחר אשר יצר ואחריה ברכת כהנים, ואלהי נשמה, ע"ש. אבל הגר"א סקי"ז כ' שבכל ספרים קדמונים ואחרונים ראה הנוסחא מימות אבותינו שסדרו לנו הברכות, לברך ברה"ת אחרי כל הברכות קודם פרשת התמיד, ואלהי נשמה אחרי אשר יצר ע"ש. וכ"ה ג"כ במחזור ויטרי כמו שנז"ל אצל ברכת לעסוק, ומתחלף עם סדרו של רב עמרם שסדרה קודם לעולם יהא אדם, והיינו דר"ע לשטתו שקורא פסוק שמע ישראל פסוק שלם כקורא בתורה, לכך סדר ברה"ת קודם לעולם י"א, אבל הגר"א ז"ל דס"ל כדעת הרמב"ן שלא לומר אלא „ה' אלהינו ה' אחד" ולא אמר עדיין שום פסוק שלם לכך סדרוהו אח"כ, ועיין בהגה"א אות כ"ה לענין חתימה בשם בברכה זו. אתה הוא כו' נוסח זה נמצא בסדר הגאון ובויטרי כת"י א', וכ"ג הרב ז"ל. אלא דבויטרי מקדים לומר „אתה הוא משנברא העולם. ואתה הוא עד שלא נברא העולם" ומוסיף אתה הוא „לעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב ושנותיך לא יתמו". אבל בסדר ארץ הקדושה כת"י קלף' ראיתי נוסח „עד שלא בראת" וכן נ"ס, ומדקדק אחד רצה לשנות נוסח „נברא" שלא יהא במשמע שנברא ע"י אחר ח"ו, והנ"ז

סוף

מערכי לב

שבורא נשגב ואדיר כמוהו ייחד שמו עליך ויתכבד עוד באות הכבוד להקרא „מלך ישראל ואלהיו", ואל תדמה ח"ו שים אמצעיים בינו יתב' לבינינו, לומר שאין כבודו להשגיח ממרום אלילותו עלינו, כי זה ע"ז מינב וקציץ בנטיעות, וכל החושב כן הוא כופר ומין, הלה, אע"פ שהוא המהוה והבורא כל, הוא „אלהינו" המשגיח על הכל, גם על ברואים שפלים כמונו והאדון על הכל, וזהו כבודו ורוממותו, שהוא „ה' אחד". וכשם שאתה רואה בבריאה עצמה מהכמתו יתב' שברא בריות קטנות שלא ישיגם גם חוש הראות, והמה שלמים ומתוקנים בתבניתם ודקותם מה שיוכל הלב להשיג אפשרות מציאותם, ונראה בהם יכולתו והכמתו כהכמת גדולתו בבריאות כל הגופים הנוראים והרוחניים הנכבדים, כן הוא גם בהכמת השגחתו להשגיח בכבודו ובעצמו גם על הברואים היותר שפלים ונקלים כאותה ההשגחה ממש אשר על הנבראות היותר אדירים הגדולים והנוראים, ובאהבת ה' את אבותינו ובחמלתו עלינו, בחר בנו וקדשנו ונקרא שמו עלינו להיות לו לעם סגולה, ובישראל יתפאר, ולכן גם אתה אל תשכח מאהבתו „בכל לבבך" בכל יצריך, „ובכל נפשך", אפי' הוא לפניך מבוערת, ואפי' נוטל את נפשך, „ובכל מאדך", מאד הוא הפלגה ויתרון, כלומר שתאהבהו בכל היתרונות שבך, וחז"ל מסרו לנו זאת הכוונה באמרם „בכל ממונך", או „בכל מדה שמודד", וזה מסי"נ באופן אחר, קל מגל אחד מכל נפשך, וקשה מזה לפעמים כי הראשון מסי"נ ממש היינו אלא על רגע אחת, שמבלים נפשו עם חיי יחד, והשני כולל לכל ימי חייו לקדש בם שמו יתברך בכל עת. ובכל שעה יבכל אופן, ובכל מדה שמודד לקבל

הכל

בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ (תָּרִים) וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (אֶת) שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם (וּבָאָרֶץ) וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים. (אֱמֶת) אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה (הוּא הָ)אֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל
ממלכות

מקור הברכות

סוף סי' מ"ו קרא עליו תגר ואמר אדרבא אין פירוש למלת „בראת" דודאי כל פועל קודם לפעולתו. ונוסח „נברא" הוא בכל הספרים ובתוס' פ' ע"פ וברמב"ם, ולא נתכוין בזה אלא להעיד על נצחיותו יתברך. ע"ש שכתב שכל המשנה ידו עה"ת. אכן בסדורי קטלוניא ונ"ס ראיתי שמתקנים זאת. וגרסתם „אתה אחד קודם שבראת כו' ואתה אחד לאחר שבראת", וקושית הט"ז מסולקת בזה. ובסדורים הנ"ל מוסיפים עוד „אתה הוא אל בעוה"ז ואתה הוא אל לעוה"ב ואתה ושנותיך לא יתמו, קדש שמך בעולמך על עם מקדישי שמך", ואין נפקותא בזה לענין שנוי מטבע, וכ"א יכול לנהוג כמנהג אבותיו. **ובישועתך** תרים, כן הגיה בויעתר יצחק לאמר בהפעיל, ולהשוותו עם „ותגביה", ובעל עבו"י השיג ע"ז ואמר מי נתן לו רשות להגיה אחרי שבסדר ר"ע ורמב"ם וטור הנוסח „תרום", אך גם הוא מעל בשליחות יד להגיה "ותגבה", כדי להשוותו עם „תרום", והאמת שהם ענינים נפרדים „תרום" קאי על הקב"ה, שיתרומם בישועתו, „ותגביה" בהפעיל קאי על כנס"י, וכן הוא גם בויטרי כת"י א, ונ"ס והרב ז"ל, **המקדש** שמו ברבים, בויטרי א „מקדש שמך ברבים", אבל נ"ס וגרסת הגר"א והרב ז"ל „המקדש שמו", ורע"ג גרס בלי ה"א. **אתה** כו' בשמים ובארץ. בויטרי א ליתא „ובארץ", והוא נכון, וכן ליתא שם לתיבת „אמת" כו', וגרס, כי אתה אלהים לבדך בכל ממלכות הארץ, והשמיט לתיבת „שנקרא עלינו". **קבץ** קויך, נ"ס והרב „נפוצות קויך". והריעב"ץ נקד קויך בסגל תחת היו"ד מפני שהוא מנחי ל"ה, ואין לדבריו שום באור, **מה** העשה, ונ"ס והרב ז"ל „ומה תפעל" בעבור שמך הגדול, גרסת רבינו „הגדול והנורא" ובכ"י ב"מ ונ"ס והרב „הגדול הגבור והנורא, מה שכתוב. גרסת הטור ונ"ס והרב ז"ל „מה שהבטחתנו
ע"י

מערכי לב

הכל באהבה:

וזה שאומר: „אשרנו שאנו משכימים כו', כלומר אשרנו שאנו יודעים להוקיר את הסגולה הזאת ולשמור את האוצר הזה, ומשכימים ומעריבים ליחד שמו הגדול, ולהרגיש בנועמו ומתיקת זכרו פעמים בכל יום עם הכתוב הזה של „שמע ישראל", כי הוא חיינו ואורך ימינו, וכמאמר המשורר הר"י הלוי: „שמך עמי ואיך אלך לבדי? אתה דודי ואיך אשב יחידי? אתה נרי ואיך ידעך מאורי? הקילוני אנשים לא ידעו, כי קלוני על כבוד שמך כבודי"! אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלהיו:

ואחרי כל ההצעה הזאת התחיל בברכה מגדולת הבורא ואומר „אתה הוא עד שלא נברא העולם", וכולל בזאת העקרים שזכרנו, שהוא הבורא „המהוה" את הכל, „ואתה הוא בעולם הזה", „המשגיח" על הכל, „ואתה הוא לעולם הבא", האל הנאמן לפרוע ולשלם שכר לעובדך „ביעוד העתיד", ומסיים בתפלה ואומר: „קדש את שמך על מקדישי שמך", ור"ל, אמת שהנך יראוי ונקדש גם היום על ידי מעריציך עובדיך ואוהביך, המקדישים שמך בקדש על האש והעצים המבוערת לפניהם, ההרוגים עליך, הנטבעים והנטבחים על יחוד שמך, הנצבים כחומת אש מול מחנה קם בקול אדיר בקדש לפאר את שמך, ולאמר: „ה' אלהינו ה' אחד"! ואתה נותן להם עז ותעצומות לסבול ולשאת כל המכאובים ההם, כמו"ש „נורא אלהים ממקדשיך" — ממקדישיך — כי „אל ישראל הוא נותן עז ותעצומות לעם" וגו', עם כל זאת נהלה פניך לבל תקדש שמך כנו על ידינו, אך „קדש" אתה „את
שמך

מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה. אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל (שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ) וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

* וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

* וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן

מדו

מקור הברכות

ע"י צפניה חוזך".

פרשת הקרבנות, עמש"ל אות ט"ו. ועיין בנורע ביהודה סי' ד' שנשאל: למה לא קבעו פסוקי קרבן תמיד בתפלת השחר בתפלה גופה כדרך שקבעו פרשת המוספין. והשיב בדבר הזה ראוי למנוע מלהשיב, כי מי הוא שיאמר טעם מלבו בדברים העומדים ברומו ש"ע, ואנשי כנה"ג להם לבד נפתחו שערי שמים וקבעו הכל בטעם ידוע. וע"פ פשוטו נראה שהתפלות נקבעו בם כל צורכי האדם ויכול להתפלל בעת הצורך אליו, כמו"ש הלואי שיתפלל אדם כל היום כלו, ואפי' מאן דפליג מודה באם יכול לחדש דבר שרשאי להתפלל. ואם היו קובעים פסוקי תמיד לא היו אפשריות עוד להתפלל בנדבה. ולקבוע תפלות אחרות חוץ מתפלה שבמקום התמיד, לא רצו להטריח בכל יום, ע"ש. ובאמת הטעם הזה קלוש ודחוק. דאכתי הי' להם לקבוע פרשת התמיד דוגמא שקבעו במוספין. ובבואו להתפלל ולחדש דבר ידלג לפסוקי תמיד כמו שאנו מדלגים „משיב הרוח" „טו"מ" „ויעו"י" ושארי הזכרות בזמן שאין צריכין להם.

ולולי

מערבי לב

שמך על מקדישי שמך", „וקדש — את — את שמך בעולמך", על ידי מה שתשיב נקם לצריך, נקמת דם עובדיך ומאהביך, כי קול דמי ידידיך צועקים אליך מן האדמה, וכבר הגיעה העת, וכמו שהבטחת [יחזקאל ל"ו] „וקדשתי את שמי הגדול", ונאמר, [שם ל"ח] „והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי" וגו', ואז נשמחה כלנו כי „בישועתך תרום ותגביה קרננו" כלומר, בזה „תתרומם" אתה, בהכירם כח מלכותך, ובזה „תגביה גם קרננו" בהושיעך אותנו שהיא תשועתך. ועל זה חותם „ברוך המקדש שמו ברבים", שמאמינים אנו בישועה כמו היא כבר בימינו ולעינינו, ומברכים עליה כמו"ש אמונים נוצר ה':

ה'

תהלה ואח"כ של יד כו.] ומצות תפלין אינה בלילה, ולא בשבתות ויו"ט). ע"כ.

ז. **לעולם** יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת, ודובר אמת בלבבו. וישכם ויאמר.

רבון כל העולמים [אדון כל הדורות] לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים, מה (א) אנחנו ומה חיינו ומה חסדנו, מה צדקנו (ב) ומה גבורתנו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין (ג) [נגדך] ואנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל, כי כל מעשינו תוהו [ובהו] וימי חיינו הבל לפניך [שכן כתוב בדברי קדשך] ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל.

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק (ד) [יחידך] שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת (ה) [לו] ומשמחתך ששמחת בו קראת (ו) [לו] ישראל וישורון.

לפיכך אנו חיבים להודות לך ולשבחך ולפארך, וליתן (ז) הודיה לשמך (ח) ולומר לפניך בכל יום. אשרינו מה טוב חלקנו, מה נעים גורלנו, ומה יפה (ט) ירושתנו, שאנו משכימים ומעריבים ערב ובקר בכל יום תמיד, כז.] [ומיחדים את שמך] ואומרים. **שמע** ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

אתה

שנוי נוסחאות והגהות

ז. (א) „אנו". (ב) „מה כחנו". (ג) „לפניך". (ד) „עקדך". (ה) „אותו". (ו) „אותו". (ז) „שבח והודאה". (ח) „וחייבין אנו לומר". (ט) „מאד".

ואתה

מגן האלף

מוהיו לשון רבים נימא לעכובא שיהיו בנים דוקא, וכמו דדרשינן במגילה ט' מוהיו בהויתן יהו דתפלין ומזוזות אינן נכתבים למפרע, ופסול גם בדיעבד, וכמו"ש הרמב"ם פ"א הי"ו מהל' תפלין, אלא ודאי דס"ל לתנא דמתניתין, דקרא לאו אסדרא קפיד דס"י וס"ר שתי מצות נינהו ואין מעכבין זא"ז, והאי והיו לא מדקדק בקרא רק אם יש לו ורוצה להניח שתיהם, אבל אם אינו חפץ להניח אלא א' אינו מעכב, אבל עיקר האיסור משום דאין מעבירין על המצות אם פגע בש"י תחלה כפרש"י, וכ"כ התוס' ערובין נ' יע"ב:

כו.] ומצות תפלין אינה בלילה ולא בשבתות ויו"ט הנה שבת ויו"ט אינן זמן תפלין לכ"ע ויש איסור להניחן, אבל לענין לילה ס"ל לרוב הפוסקים רש"י ותוס' ורא"ש והטו"ע דהוי זמן תפלין אלא דאין להניחן משום שמא יישן בהם, אך הרמב"ם בפ"ד מתפלין ס"ל דלילה לאו ז"ת ויש איסור להניחן, ורבינו הגאון שכלל אותם יחד לילה ושבת ויו"ט משמע דס"ל כהרמב"ם, והלשון שאמר „דמצות תפלין אינה בלילה" משמע דאינו זמן תפלין כלל:

ז. כ"ז.] **ומיחדים את שמך ואומרים שמע ישראל** בברכות י"ג איתא „שמע ישראל כו' זו ק"ש של ר"י הנשיא" וכתב הרא"ה מובא בב"י סי' מ"י הלכך אנו קורין בצפרא ומיחדים כו' ונפקי בי' י"ח ק"ש דאורייתא, מיהו לא מהוור, דאלי רבינו הקדוש משום דוחקי' דגרסא עביד הכי ומשום דתורתו אומנתו, וטפי עדיף לגבורא

למימר

אתה הוא עד שלא נברא העולם. (י) אתה הוא בעולם הזה, אתה הוא לעולם הבא. (יא) [קדש שמך על מקדשי שמך, וקדש את שמך בעולם]

ובישועתך

שנוי נוסחאות והגהות

(י) "ואתה הוא משנברא העולם". (יא) "קדש שמך בעולמך

מגן האלף

למימר ברכות אק"ש דאורייתא, הלכך הכי מבעיא למימר ומיחדים כו' "ה' אלהינו ה' אחד". והב"ח תמה דהא אנן אינן מכוונין לצאת י"ח דאו', והמ"א כ' דאפי' אם אומר ברוך שם כמל"ו אין בכך כלום כיון שאין מתכוין לצאת בזה. ע"ש ומדברי רבינו למדנו שני דברים, א.] כיון שקורא סתם ואין לו כונה לצאת או שלא לצאת ואינה אלא כספור דברים יכול לומר גם התחלת הפסוק, "שמע ישראל" דלא כהרא"ה. ב.] ממה שלא סיים בנוסחתו בשכמל"ו כנוסח התנא ד"א משמע דס"ל שלא יסיים בשכמל"ו שיהא נראה מזה שמכוין עתה ליחד וכמו"ש כן הב"י, משום דבאמת עדיף למקרי ק"ש בזמנה עם הברכות ודלא כמג"א:

ובקורא כדי לצאת י"ח משום הצבור דמשתהו לקרות אחרי ז"ק, באמת נכון לומר בשכמל"ו ויכוין לצאת אע"פ שאינו קורא בברכותיה, משום דברכות לא מעכבי לעצם המצוה, ואע"ג דמצוה לברך ולקרות ק"ש כתקונה, מ"מ כשמתירא שיעבור זמנה יזהר עכ"פ לצאת י"ח המצוה עצמה. וכ"כ הטור סי' מ"ו בשם רי"ח שהי' רגיל לומר בשכמל"ו כשהצבור מתעכבים בקרוב"ץ עד אחר ז"ק ע"ש, ואע"ג דאמרינן בפ"ק דברכות דסדר ברכות אינן מעכבין, ומשמע דברכות גופייהו מעכבי ואפי' באותה שבבר ברך לא יצא בה י"ח וכדמשמע מפרש"י ד"ה ברכות א"מ זו את זו, ע"ש, שאני ק"ש מברכה, דק"ש שהיא גופה דמצוה לא מצינו שתהא ברכה מפסידתה דלאו בברכה תליא מלתא:

אלא שיש לעיין לפי"ז בקושית התוס' והרא"ש בשם רב האי גאון, אהא דדייק בירו' במשנה היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא, וא"ר בא זאת אומרת שאין הברכות מעכבות, והקשה דהא מסקינן דסדר ברכות א"מ הא ברכות גופייהו מעכבי, ע"ש דמש"ה הילקו בין יחיד לצבור, והשתא מאי קושיא הא שאני ק"ש שהיא עצם המצוה ואינה נפסדת בשביל ברכה. אולם באמת לק"מ דמאי דאמר בירו' "ברכות אין מעכבות" ולא אמר דאינן מעכבות לק"ש, דומיא מה דאמרו בפ"ק ברכות "א"מ זה את זה", משמע לי' לר"ה גאון דס"ל להירו' שאינן מעכבות כלל אפי' לא ברכן אח"כ, ואפשר דדייק לה בירו' ממה דלא אסיק שם במשנה "וצריך לברך אח"כ" ש"מ דאינן מעכבות כלל, והשתא ק"ל להגאון שפיר מפ"ק דמשמע דברכות גופייהו מעכבי, והוצרכו לחלק בין צבור ליחיד, אבל לדינא קיי"ל דאפי' יחיד מברכן אח"כ, כמו"ש בש"ע סי' ס', וכדקיי"ל בקורא מכאן ואילך שלא הפסיד ברכות, וגם דברי ר' בא נדחו בירו' שם, ע"ש וממילא קי"ל דברכות גופייהו מעכבין לענין שצריך לקרותם אח"כ, אבל לענין שיפסידו הברכות לעצם המצוה אם לא בירך עליה לית מאן דסבר הכי, דהא אפי' אם לא עשאה למצוה כתקנה מ"מ מצוה מיהא קיים:

ובזהבי מתרצו רובי הקושיות שהאריך בם הגאון ר"ש מיאגושק בספרו דברי שלום סי' א', לענין שאלתינו אם יקרא ק"ש בלי ברכות במקום שירא לעבור ז"ק, כי השב לדעת האומר ברכות מעכבות מפסידות גם גוף המצוה של ק"ש אם לא ברך תהילה עליה, ופשיטא לי' דלמ"ד ק"ש דרבנן ודאי אינו יוצא חובת ק"ש אם קרא בלי ברכות, ע"ש, ואין הדבר כן, דגם במצוה דרבנן לאו בברכה תליא מלתא, ובמקום שירא לעבור ז"ק, ודאי דמצוה לקריתה בזמנה בלי ברכות לצאת י"ח, והברכות עם ק"ש יקרא אח"כ כמו"ש בשו"ע:

ונפלאתי מאד על הרה"ג הנ"ל שלא הזכיר כלל דברי הטור ממנהגו של רי"ח שמפורש שם שהיה רגיל לעשות כן. והטור והש"ע העתיקו דבריו להלכה, והעלים עין מכל דברי הגאונים המובאים שם בב"י ובב"ח, והגה להלכה מסיק ג"כ כמו"ש, אבל במה שנשאר בצ"ע אם יכול לקרות מקודם ק"ש בלי תפלין כיון דהוה כמעיד עדות שקר, אינו מובן מקום הספק דודאי עדיף בתפלין, אבל אם ירא שיעבור ז"ק ואין לו תפלין ודאי שצריך

לקרות

ובישועתך תרום ותגביה קרננו. [כז] ברוך אתה ה׳ מקדש [את] שמו ברבים.
אתה הוא ה׳ אלהינו בשמים [ממעל] ובשמי השמים העליונים, אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים, קבץ קויך מארבע כנפות הארץ, ויכירו וידעו כל באי עולם כי אתה (יב) [האלהים] לבדך (יג) לכל ממלכות הארץ, אתה עשית את השמים ואת הארץ, (יד) [ומי בכל מעשי ידיך בראשונים או באחרונים, או בעליונים או בתחתונים, שיאמר לך מה תעשה,] אבינו שבשמים [ממעל] עשה עמנו (טו) בעבור שמך הגדול (טז) והנורא [שנקרא עלינו,] קיים לנו [מהרה] מה (יז) שהבטחת, בעת ההיא אביא אתכם ...

שנוי נוסחאות והגהות

בעולמך". (יב) „ה׳". (יג) „על כל". (יד) „כי כל מעשה ידיך עליונים ותחתונים אין מי יאמר לך מה תפעל". (טו) „פלא", (טז) „הגבור והנורא". (יז) „שהבטחתנו ככתוב".

מגן האלף

לקרות גם בלי תפלין, ופשיטא למ"ש תר"י בפירושא לעדות שקר „כיון שקורא וקשרתם כו׳ ואינו מניחן, כמלא מעיד שמה שאומר אינו אמת, ואע"פ שילא ידי ק"ש עבר עבירה מלד אחר שהעיד עדות שקר". עכ"ל. א"כ כל עוד שלא אמר וקשרתם עדיין לא העיד כלום, וכש"כ שמפורש בדברי תר"י שיוצא י"ח המצוה, אין בזה מקום ספק:

ועיין מ"ש הרב הכ"ל עוד בשם אביו דודי זקני הגאון ז"ל הגפ"מ שבין טעם „כאלו מעיד" ובין מ"ש „כאלו הקריב זבח" כו׳ לענין אם יקרא בלי תפלין משום מצות ק"ש בזמנה, ואח"כ לקרותה שנית, דלטעמא דעדות שקר כבר עבר, ולטעמא כאלו הקריב בלי מנחה ונסכים ליכא איסורא דקיי"ל מביא אדם מנחתו ונסכו אפי׳ אחר כמה ימים ע"ש, לפמ"ש יהי׳ הגפ"מ להיפוך דלמצות ק"ש בזמנה שלא קרא אלא פסוק ראשון ליתא לעדות שקר, ולטעמא דזבח בלי נסכים מצוה דלכתחילה ודאי לא קיים, ומרן הגר"א מקאליש דודי זללה"ה אמר דנפ"מ בהיכא דחלץ תפלין בפרשה שלישית דליתא עדות שקר דהא כבר אמר וקשרתם עם תפלין מ"מ הך מצוה היא עם פרשיות הראשונות ואינו קרבן הדור, כזבח בלי מנחה. ונפ"מ עוד היכא דקרא פרשה אחרת מד"ת שיוצא בה מה"ת לדעת תר"י והש"א וליתא עדות שקר אלא דהויא כעולה בלי מנחה:

כז. ברוך אתה ה׳ מקדש את שמו ברבים כה"ג בסדר שלפנינו ובטור ונוסחי הגאו׳ שתותם בשם ומלכות, והקשה הרב מגנצא בס׳ התכאליל מ"ש מברכת בורא נפשות שכ׳ הב"י סי׳ ר"ז שלא לחתום בשם אע"ג דבירושלמי חתים משום שלא נזכר בתלמודא דידן לא נחתום בשם מספק כמו"ש תר"י, ע"ש, והנה הרא"ש וכן הגר"א ז"ל כתבו גם שם לחתום בשם, אכן גם לתר"י נמי לא קשיא שכתבו בפ׳ כילד מברכין לענין בורא „נפשות ונראה למורי הרב שזה מטבע קצר וכיון שלא הוזכר בתלמודין לא נחתום בשם מספק", ע"ש, ובאור דבריהם נ"ל משום דיש לומר דבורא נפשות הויא מטבע קצרה כברכת הפירות והמצות דלא שייכא חתימה גבייהו, ויש לומר נמי כמו"ש התוס׳ דף ל"ז, וכן בטור ר"ז דבו"ג הויא שני ענינים, ושייכא חתימה גבייהו, לכן כיון דתלמודין לא חתים אנן נמי לא חתמינן מספק, א"כ אדרבא מפורש בדבריו להיפוך דברכה שאינה כלל מטבע קצרה כמו ברכת אתה הוא מחויב לחתום בשם אע"פ שלא נזכרה בגמרא, כיון דעל כל פנים אנהגו מברכין אותה שלא במטבע קצרה:

אלא דהא קשיא מ"ש מודים דרבנן שגם היא תפלה ומטבע ארוכה „כן תחיינו ותקיימנו" ואפ"ה אין חותמין בשם. כמו"ש הב"י סי׳ קכ"ז, וזו קושית הט"ז סס"י מ"ו, והנה דעת הרא"ש והגר"א לחתום גם שם בשם, אבל על הב"י שלא העיר כאן בברכת אתה הוא

מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃

*יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּרַחֵם עָלֵינוּ וְתִמְחָל לָנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ וּתְכַפֵּר לָנוּ אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִסְלַח לְכָל פְּשָׁעֵינוּ וְתִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבַּן הַתָּמִיד שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר׃

(דה"ח) (א) לא יאמר פ' התמיד וכן כל הקרבנות אלא ביום, אבל פ' הכיור ופ' תרומת הדשן מותר לומר קודם אור היום. (סי' א') : (ב) יש לומר פרשת התמיד וכן כל הקרבנות בעמידה. (סי' מ"ח) :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִית הַהִין׃ עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ

ניחח

מקור הברכות

ולולי דבריו ז"ל הייתי אומר בפשיטות דקרבנות המוספין שחלוקין בקרבנותיהן זה מזה צריכין לפרט באיזה מוסף הוא עומד, ולכן מזכיר שם הפסוקים. וגם בהם אמרו בירושלמי פ' תה"ש דאם לא פירשן ואמר „נעשה חובותינו תמידי יום וקרבן מוסף" יצא. ואם כן קרבן תמיד דלעולם אינו חלוק בקרבנו. פשיטא דגם לכתחלה סגי בכהאי גוונא, ולכן סגי לן מה שאנו אומרים „השב את העבודה" ואשי ישראל כו' וכש"כ לנוסח הויטרי שאומר כל יום „ותערב כו' כעולה וכקרבן". השב שכינתך לציון וסדר העבודה" כו'. וכי גרע זאת מנעשה חובותינו תמידי יום. ומשום שאינו חלוק בקרבנו בשום פעם סגי בזה גם לכתחלה, ואפי' לדעת רב עמרם דאינו מתחיל במנחה ברצה רק מאשי ישראל ותפלתם כו' נמי א"ש דאשי ישראל היינו עבודת הקרבן.

כתב

נִיחֹחַ אִשֵּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

*וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

*יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוּ חֲשׁוּבָה וּמְקֻבֶּלֶת וּמְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וּבִמְקוֹמוֹ וּכְהִלְכָתוֹ:

*אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

*וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:

*תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם. וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה. וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ. וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם

מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם לֹא מָצָא יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן הַבַּבְלִי אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

*רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף בֹּרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הִיא בָאָה כְּדֵי לְיַפּוֹת בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

*תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים. פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ: אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה:

*תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קָרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיָי:

*ג"פ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: ג"פ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ג"פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קראנו

מקור הברכות

כתב הטור סי' א': טוב לומר פרשת העקדה, והמן, ועשרת הדברות, ועולה, ומנחה, ושלמים, וחטאת, ואשם, כו' וכשמסיים פ' העולה יאמר רבון העולמים יה"ר שיהי' חשוב ומקובל כאלו

מערכי לב

ה' צבאות אמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. בירושלמי פרק אין עומדין ר' חזקי' כו' בשם ר"י לעולם אל יהי הפסוק הזה זז מתוך פיך „ה' צבאות" וגו'

קְרָאֵנוּ׃ אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃ וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת׃

(לשבת) וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

(לר"ח) וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

מקור הברכות

כאלו הקרבנו עולה בזמנה, וכן יאמר בפרשת מנחה ושלמים ואשם". והב"י בשם ר"י ב"ר יקר כתב לומר פסוק „ושחט אותו" כדאמרינן בויק"ר בשעה שהן קורין מקרא זה אני זוכר כו׳. ובתב עוד לומר פרשת „כיור, ותרומת הדשן", והמע"ר בשם הגר"א ז"ל כתב לומר אחר פרשת התמיד פסוק „והפשיט עד ריח נהוח להי". ובסדורים משנת שי"ה שנדפסו בויניציאה נמצא פרשת הקטרת, ותפלת אנא בכח, וסדר המערכה אליבא דאבא שאול, ופסוקי בטחון שנזכרו בירושלמי פרק אין עומדין, וכ"ז כתוב בסדורים, ובודאי מצוה לאומרם אחרי שיצאו מפי גדולי עולם, ונסמכו על מדרשות וירושלמי, אך כשאין הפנאי מסכים טוב יותר לשמור שלא לדלג מה שבאו לנו בקבלה מאת הגאונים הקדמונים הרע"ג ורס"ג ורש"י, ולהזניח את אלו, ובפרט עשרת הדברות שכבר סלקוהו מפני תרעומות המינין כדאי׳ בגמ׳, וכן מביא בס׳ נגיד ומצוה להרנ"ש ומובא בס׳ עבו"י שנהג לומר פרשת המן ועשרת הדברות ומנעהו מורו, האריז"ל

אבוי
מערכי לב

וגו׳. ר"י בשם ר"י וחבריה „ה׳ צבאות אשרי אדם בוטח בך". ר׳ חזקי׳ בשם ר"א „יהיר"מ ה׳ או"א שתצילנו משעות הרעות, התלופות הקשות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם". עכ"ל. אמרם על הפסוקים הללו שלא יהיו זזים מתוך פיני, צריך באור מה נשתנו אלו מכמה פסוקי תנ"ך העומדים ברומו ש"ע, ומצינו הרבה כיו"ב, אמנם י"ל דדבר גדול דברו רבותינו בזה, והוא מ"ש הרמב"ם במו"נ ח"ג פרק נ"א, וז"ל: אי אפשר שיקרה לאדם מין ממיני הרעות והוא עם ה׳, וה׳ עמו כו׳. והסתרת פנים אנהגי סבתה, וזה המסך המבדיל כו׳ בהיות האדם מופקר למקרה ומזומן להיאכל כבהמות, הוא היותו נבדל מהשם, ע"ש. והנה הקרק"ש הוסיף תמיהות על תמיהות, כי מצינו שזכריה הנביא נהרג, וכן נביאי ה׳ נהרגו ע"י איזבל, ואליהו אע"פ שנשרפו בדבורו שרים וחמשיהם, ברח ממנה ופחד לרדת אל המלך

*אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין

למוספין

מקור הברכות

האריז"ל. ובמעדני יו"ט פרק אין עומדין כתב: בשתים אני קורא תגר, מפני שמברכין בעניניס הרבה הרי הוא כעול על רובא דרובא וממעטין הכונה, כו' וטוב מעט בכונה כו'. והשנית מי שיש לו לב ללמוד ולהבין, טוב ללמוד תורת ה' ודי לו בתפלות המחויבות מאנשי כה"ג, ומה שנקבע פסוד"ז ופרק איזהו שהוא כחובה על הכל, ומקום שארי התחנונים וקרבנות ילמוד בת"ת שהיא כנגד כלם, ע"ש. ועיין בסדר רבינו שקבע סדר מעמדות, ואמר שהם רק ליחידים ואנשי מעשה ולא לכלל העם, כדי שלא לבטלם ממלאכתם ע"ש, ועיין במגה"א אות כ"ח כ"ט.

מערכי לב

המלך עד שנאמר לו אל תירא אותו. ושמואל אמר איך אלך ושמע שאול והרגני, ור"ע נהרג בזמן ק"ש. ע"ש. אך כל קושיותיו מתורצות בדברי הרב עצמו שאמר שם: „מי שתמצאהו רעות מרעות העולם מהגביאים והחסידים השלמים, לא מצאנוס הרע רק בעת השכחה", ור"ל רק על הרעות האפשריות בטבעו של עולם, כמחלות ומות וחיות וברק, וכן מצינו ברבה ב"נ בהפועלים, דלא מצי מה"מ לאקרובי בהדי' משום שלא הפסיק מד"ת, אבל מה שיוצאות מטבעו של עולם, או נגד בעלי בחירה כענין הריגת זכרי', ושאול, וכדומה צריך לזה נס, ולאו כל שעתא מתרחיש ניסא, וצריך לזה תפלה. ואפי' במקום הבטחה חיישינן שמא יגרום החטא, וז"ש אל יהי הפסוק זז מתוך פיך „ה' צבאות עמנו" שתחשוב תמיד שאתה עם ה' וה' עמך, כי א"א שיקרה שתהי' מופקר למקרים הללו ולהיאכל כבהמות אלא בעת השכחה. והבריא הוסיפו לומר גם „אשרי אדם בוטח בך", כי דבקות בטחון כזה שלא יקרה שכחת בטחון בשום פעם הוא אושר מיוחד ולאו כל אדם זוכה, ור' אבוה הוסיף דלא סגי במה שלא יפרים מהשבתו מה', דזה אינו מועיל רק נגד מה שהם במנהגו של עולם כמחלות ומיתה וחיות רעות אבל ישגן שעות רעות החלופות ויוצאות ממנהג העולם כענין דבר ר"ל שאינו מבחין בין צדיק לרשע או נגד בעלי בחירה דלזה צריך תפלה. והבן בדברים כי נכונים הם:

אתה סתר לי וגו' במס' נדה ל"א אמרו שאפי' בעל הנס אינו מכיר בנסו, ודרש רב יוסף מ"ד אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, משל לשני ב"א שיצאו לסחורה ישב לו קוץ לאחד התחיל מחרף, לימים שמע שטבע ספינתו של חבירו התחיל מודה ומשבח ע"ש כי העושה נפלאות גדולות מגונן בחסדו לחלצהו מצרתו בעוד שאינו יודע מאומה מהצרה שנגזרה עליו והצלה ממנה שמלטהו ה'. אולם באופן זה לא ידע ג"כ להודות על חסד ה' שפדה מצרה נפשו כי לא ידע מהצרה מאומה, לא כן כאשר תאפפהו צרות רבות ורעות ויראה בעיניו את אשר גמל עליו הוא משבח ומפאר. אבל דוד ע"ה אמר „אתה סתר לי ומצר תצרני" לגמרי. יען כי „רני פלט" אותה הרינה וההודאה שהייתי מודה אילו הייתי נפלט מהצרה היא „תסובבני סלה

אתכם ובעת קבצי אתכם, כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'. [אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר בהם, ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים.]

ח. וסדר שכתבנו [למעלה] לקרוא בצו [את בני ישראל,] ולשנות באיזהו מקומן, ולדרוש בר' ישמעאל, כן (א) מצינו בתשובות, וכן מנהג כל (ב) [כל] שבאספמיא. **כח]** וראיה מנין. דאמר רב ספרא [קדושין ל'] משום ר"י בן חנניא, מאי דכתיב ושננתם [לבניך] אל תקרא ושננתם אלא ושלשתם. לעולם יְשַׁלֵּשׁ אדם שנותיו. שליש במקרא שליש במשנה ושליש בתלמוד. ומקשינן שניה מי יודע כמה הוי, (ג) ומשנינן לא צריכי ליומי. **כט]** ודקא תקינו

שנוי נוסחאות והגהות

ח. (א) "מצוי" "בשאלות ותשובות". (ב) "ישראל". (ג) צ"ל הוי, ובב"י ב"מ. "ידע שניא כמה הויי".

מגן האלף

אע"ג דס"ל התם שלא לחתום, קשה, אכן אפשר שהוא מכלל דבריו בסי' מ"ז שכתב בשם התוס' "ונראה מדבריהם שמזכיר שם בחתימתה [של ברכת אתה הוא] אבל הרמב"ם בסדר התפלות לא הזכיר שם" עכ"ל. ור"ל שיש לפסוק כהרמב"ם, אלא דעדיין יקשה למנהגנו שבברכת אתה הוא אנו חותמין בשם, ובבורא נפשות ובמודים אין אנו חותמין:

ונראה ליישב מנהגנו שלא יקשה גם מברכת מודים, משום דמודים קאי על ההודאה ששומעין מש"ץ, והוא קחתים בשם וקא עונו אמן בתריה, וכדאיתא בתוס' סוטה דף מ' בשם הערוך ערך הודאה, שפירש רבינו משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב "דקא מודו לצבור על שליח צבור אינן סומכין ומאי "על שאנו מודים לך" על ההודאה שאמר ש"ץ וקא ענו אינון אמן", עכ"ל. וכיון דש"ץ חתים, ואינהו ענו אמן הו"ל חתימה מעליותא, ועיין לקמן סי' ס':

ח, כח]. וראיה מנין דאמר רב ספרא כו', נראה דעת הגאון ז"ל כיון דתפלות עכשיו מקום קרבן אינו ראוי להוסיף עוד פרשיות מן קרבנות וכדומה כפי שנזכרו בסדורי האחרונים, דדי לנו ממה שתקנו אנשי כה"ג, אך טעם אמירת פרשת צו, ואיזהו מקומן, ורי"ש, הוא ענין אחר, מפני שאמרו שישלש אדם יומו שליש במקרא כו', ולזאת לא מצאנו בסדר הגאון היהי"ר אחרי פרשיות עולה ושלמים ולא ראיתי היהי"ר בשום א' מהסדרים הקדמונים:

אכן הטור סי' א' כתב לומר כשמסיים פ' עולה יהי"ר שיהא חשוב ומקובל כאלו הקרבתי עולה בזמנה, וכן אחר מנחה שלמים ואשם, ואחרי הטאת לא יאמר שאין חטאת בא בנדבה כו', והב"י בשם ר"י בר יקר הוסיף שצריך לומר פסוק ושחט [וכש' מע"ר בשם הגר"א כ' לומר כל הענין מן והפשיט עד ריח נחוח]. ובסדור ויגליאה משנת שי"ה סמכו כמי קטרת לקרבנות, והוסיפו תפלת אנא בכח, והטור כ' שטוב לומר גם פרשת העקדה והמן ועשרת הדברות, אולם רבינו הגאון השמיט כל זה, כי לענין זה צריך עבודה תמה ושלמה כמו"ש ונשלמה פרים שפתינו, וכבר קבע לזה סדר מיוחד הוא סדר מעמדות וכתב שם "הנכון לנהוג חסידים ואנשי מעשה, והצבור אין נוהגין כן, כדי שלא יתבטל איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ומקצרין", וכ"כ בספר האשכול דרבינו אליהו הזקן תיקן לז' ימי השבוע שיקרא מת'נ'ך וסדר המערכה הכולל כל עבודות שהיו במקדש ע"ש:

כט]. ודקא תקינו מדרש חלופי תלמוד כו' לתנויי ספרא דב"ר דהוא תורת כהנים

תקינו מדרש חלופי תלמוד, דקא גרסינן בפרקין (ד) מאימתי [קורין את שמע] אמר רב יהודא אמר שמואל, השכים [לשנות (ה) קודם [שקרא (ו)] ק"ש צריך לברך, לאחר (ז) ק"ש א"צ לברך. מ"ט שכבר נפטר באהבה רבה. אמר רב הונא למקרא צריך לברך, למשנה א"צ לברך, ר"א אף למשנה צריך לברך, לתלמוד א"צ לברך, ר' יוחנן אמר אף לתלמוד צריך לברך, (ח) [וקא מסהיד רב האיי] בר אשי זמנין סגיאין חוה (ט) [קא אמינה] קמיה דרב לתנויי ספרא דבי רב דהוא תורת כהנים, ומקדים ומשי ידיה (י) ומתני לן [פרקין] :

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „בפרק". (ה) „לקרות". (ו) „שיקרא". (ז) „שקרא". (ח) „אמר. רב חייא בר אשיין". (ט) „קאימינא". (י) „ובריך" :

מגן האלף

כהנים. לפנינו בגמרא איתא : א"ר הונא כו' למדרש א"צ לברך כו', ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך. דא"ר חייא בר אשי זמנין סגיאין הוי קאימנא קמיה דרב לתנויי ספרא דב"ר ומקדים ומשי ידיה ובריך כו'. והקשו המעיו"ט והצל"ח לפמ"ש רש"י דמדרש קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא שהן מדרשי מקראות, אין ראי' מספרא דב"ר שצריך לברך אף לתלמוד, ולכן כתב דגרסת רש"י כגרסת הרי"ף דגרס בדר"ה „לתלמוד א"צ לברך", וכמימרא דרבא גרס „דאפילו למדרש צריך לברך" וע"ז הביא ראי' מדר"ח ב"א, ע"ש, ולענ"ד ליישב קושיתם דרש"י ז"ל לא גרס „דאמר" ר"ח בר אשי, אלא „ואמר" רחב"א, והיא מלתא באפי נפשי' ולא שהוכיח ממנו דלתלמוד צריך לברך, ועיין לשון הגאון שלפנינו שכתב „וקא מסהיד רחב"א" משמע נמי שהוא מלתא באפי נפשי', אכן בגרסת רבינו הגאון ז"ל לא נזכר בדר"ה דלמדרש א"צ לברך, וגרס בדר"י „לתלמוד צריך לברך" וס"ל דמדרש חלופי תלמוד ולפ"ז בלא"ה ניחא דשפיר יש להוכיח כן מדר"ח ב"א, אבל קשה לגרסת הגאון ז"ל דבפרק ב' דף י"ד בא"סהדתא דרחב"א איתא שם „קמ"ל" דאפי' למשנה צ"ל". ומצאתי שעמד בזה הר"ר יהודא הסיד בתוספותיו וכתב : דלשיטת רבינו הגאון ז"ל גרסינן שם קמ"ל דאפי' „לתלמוד" צריך לברך, ע"ש :

אבל עדיין קשה בדברי רבינו למה הוצרך להביא כאן מימרא דשמואל שאמר „דלאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה" כיון שכל עיקר אינו רוצה להוכיח אלא דמדרש חלופי תלמוד וצריך לברך על כלם, מאי שייאטי דשמואל הכא, ונראה דרמז בזה דגם שמואל נמי ס"ל דמברך על הכל, מדאמר השכים „לשנות" שלשון זה כולל כל עניני לימוד. ובירושלמי שם מביא מימרא זו בלשון השכים „לקרות" קודם שקרא ק"ש צ"ל, ור"ה אמר שם נראין הדברים „למקרא" צריך לברך הלכות א"צ"ל, ע"ש, אבל בתלמודין משמע דס"ל לשמואל דמברך על הכל. והרא"ש ז"ל סי' קמ"ב פסק דאינו נפטר בא"ר וצריך לברך אפי' לאחר שקרא ק"ש. ואולי טעמו דסבירא לי' דר"ה וכל אמוראי דבבלי קיימו אמלתא דשמואל, ולא חילקו בין אמר כבר אה"ר או לא אמר, ואפי' אמר אה"ר ס"ל דצריך לברך, וא"כ פליגי אדשמואל, ובזה נראה ליישב גרסא תמוה במה שמצינו בדברי רבא צריך „לחזור" ולברך, והיינו דקאי אדשמואל ופליג עליה וס"ל דחוזר ומברך אפי' אמר אה"ר, אולם רש"י ז"ל והגאונים מחקו לתיבת „לחזור" משום דהאי עובדא דר"ח ב"א מייתי לה הש"ס בגמרא בפרק ב', וגם איתא באסהדתיה, דהדר קרי ק"ש, ע"ש, ואנו אין לנו אלא דברי גאון וכל הפוסקים דמלתא דשמואל לא אדחיה לה ופסקינן כוותיה :

למוספין ומוספין לזבחין וזבחין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם:

*אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה: קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא: נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם: ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם: חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך: יחיד גאה לעמך פנה. זוכרי קדשתך: שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

*רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו. ולהיות כהנים בעבודתם. ולוים בדוכנם. וישראל במעמדם. ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו. ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקבל ומרצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו. ועמדנו על מעמדו:

איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת: שירי

הדם

סלה", ואין לך להכניסו בים צרה כיון שבלא"ה אני מודה ומשבח לשמך. [שמעתי זאת מאאמו"ר זללה"ה בשם הר"מ אלשיך]:

חשוב ומקובל ומרוצה כאלו הקרבנו כו' גדרי הקרבן שיהי' לו איזה חשיבות, ואפי' בדלי דלות הי' מביא עשרון סלת להטאת, וכן אמרו גם בזה"ז הודו לה' כי טוב שנובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו כו' אלמנה בבינתה, וכן צריך שיהיו לשמן, וכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא לבעלים לשם חובה. וצריך שיהיו לשם ניחוח לרצון להם לפני ה', ובזה"ז שאין לנו אלא תפלה מבקש, א.] שיהא חשוב כמו ששלמנו פרים שפתינו ב.] שיהא מקובל אע"פ שלא כוונו בה כשמה, ותעלה תפלתנו למרום לשם חובה. ג.] שתהא לרצון לפניך כאלו הקרבנו על גבי מזבח לשם ריח ניחוח:

הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא
נתן לא עכב: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן
בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על
הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי
הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא
נתן לא עכב אלו ואלו נשרפין בבית הדשן: חטאת הצבור
והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל
מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן
טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות: כיצד עלה בכבש
ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית.
צפונית מערבית. מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך
על יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה
בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אם נתחייבתי חטאת שתהא אמירה זו מרוצה לפניך כאלו הקרבתי חטאת:

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי
שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע
ומעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים: יה"ר כאלו הקרבתי עולה:

זבחי שלמי צבור ואשמות. אלו הן אשמות אשם גזלות
אשם מעילות אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם
מצורע אשם תלוי: שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת
בצפון. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים
מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אם נתחייבתי אשם שתהא אמירה זו מרוצה לפניך כאלו הקרבתי אשם:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה
ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל
העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם
מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם
ולבניהם ולעבדיהם: יהי רצון כאלו הקרבתי תודה:

שלמים

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: יהי רצון כאלו הקרבתי שלמים:

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחֹמֶר. וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה: מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים: מִכְּלָל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכְלָל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט: מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר: כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ: דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ. וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: (קדיש דרבנן)

מזמור

*מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ

ברצונך

מקור הברכות

מזמור שיר חנוכת, לא נמצא בשום סדר קדמון וגם הטור וש"ע לא הזכירוהו, ובעל הגיון לב כתב שנהגו לאומרו ע"פ האריז"ל, אבל המע"ר בשם הגר"א ז"ל כתב שא"א אותו ולא שאר פסוקים בצבור, לא קודם ולא אחר תפלה, ושלא להרבות בקדישים, ולבד שיר של יום א"א שום מזמור, ולא שיר היחוד ולא שיר הכבוד רק ביו"ט, ע"ש. ובתשו' הגאונים שהובאו מהגניזה ממצרים כתוב: „אחר שסדר איזהו מקומן ומשנת ר' ישמעאל, אם רצה לשבות ולדרוש מושב וישר, כיון שעדיין לא התחיל בתפלה", עכ"ל. וראיתי אנשי מעשה שנהגו: לעורר הלב ושמחת הנפש, בקפיטל ס"ג „אלהים אלי אתה אשחרך":

מערכי לב

מזמור שיר חנוכת הבית הרב מלבי"ם נטה לפרשו על דרך המשל על הבית המשלי, שהוא הגוף מעון הנפש כאשר חלה ויחי מחליו, ונתחנך הבית הזה שהוא מעון נפשו, וישר את השיר הזה, וטעמו, כי לא נמצא במזמור הזה ענין רומז לחנוכת הבית ע"ש, אבל אין סוגית הגמרא כן במס' שבועות דף ט"ז ע"ב:

ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם, ה' ברצונך העמדת „להררי" עז, הענין עפמ"ש במס' חולין דף ז' בעובדא דר' פנחס ב"י ורבי „גבה טורא ביניהו", והדבר מוזר מאד שיברא הקב"ה הר לשעה ולא עביד רחמנא ניסא למגנא, אך יתבאר עפמ"ש שלהי סוכה, „לעתיד לבא מביא הקב"ה היצה"ר ושוחטו, צדיקים נדמה להם כהר ורשעים כחוט השערה, הללו בוכין והללו בוכין, והמאמר סתום, אם היצה"ר באמת כהר למה יהי' בעיני הרשעים כחוט השערה, וכן למה יבכו הצדיקים וראוי להם לשמוח שזכו לעבור ההר הגדול הזה, אך שתי הבחינות צודקות, מעשה העבודה בשלמות הוא הר גבוה ותלול, נעלה מכל קרוץ מחומר לעבור בו, אך חסד ה' על יראיו אחר ההערה השכלית אשר יפקח הצדיק את עינו לבלתי לכת אחר שרירות הלב ופתויי היצר, אז הקב"ה עוזרו ולא יתן מוט לצדיק. ההערה ההיא אינה גדולה מחוט השערה וראוי לרשעים לבכות ע"ז שלא שלטו בנפשם ולא עברו השערה הזאת, כי גם הצדיקים לא עשו יותר מזה, ובכ"ז מעלתם גדולה מאד, וגם הצדיקים בראותם השכר הנפלא הצפון בעדם ויודעים שלא עברו ההר הגדול בעצמם, אלא בעזרת ה'. יפחדו על שכרם שאין זה אלא כעין נהמא דכיסופא:

המסך הקדוש הזה ראה רבינו הקדוש עין בעין, כי שייג קטן ומנהג קל שהצדיק מקבל ע"ע לשם שמים ולפעמים הוא נלחץ בעברי פי פחת ונסיון יותר עצום, שאין הדעת נותנת שיעמד בו, מ"מ הקב"ה מזמין לו הפלו ועוזר אותו כרצונו, וראה זאת ממנהגו של רפב"י שאמרו עליו, „שמימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו", אע"פ שאין זה חובה ולא מצוה רבה, כי כבר אמרו „הרוצה ליהנות יהנה כאלישע" ופשיטא במקום שיש הוראת היתר כשמתארח אצל גדול הדור נשיא ורבן של ישראל ונשוא פנים לבי קיסר שדרך הנמוס לישא פנים ולותר במקום זה על שייגים קלים, וגם הוא עצמו נשיא מתחלה לותר עליו, וכמו"ש „ישראל קדושים הן יש שרוצה ואין לו ואינו רוצה כו' אבל אתה רוצה ויש לך", ואיתרמי מילתא שבהליכתו היה עסוק בפדיון שבוים, ולא נתנו זמנו לזה, ובחזירתו מצא כודנייתא חיורתי, ואחרי כל המו"מ שהיה לו בענין זה עם רבינו הק' באמת לא הי' לו למנוע עצמו מלסעוד אצלו, וכמו"ש רבי מזבינא להו כו', וכל תשובותיו של רפב"י באמת היו תשובות קלושות, וע"פ הדין יש לצדד בכל פרט, ובפרט מה שהשיב „איתא בעל תשחית" שאין הדין כך,

דהא

בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: ק"י

מערכי לב

דהא אפי' באילן מאכל קיי"ל דאם מזיק לאחרים מותר לקוצצו כמו"ש בב"ק צ"ב ורמב"ם פ"ז ממלכים, ובכ"ז נשאר על דעתו אע"ג דהוה מבתש ביה טובא, וראה רבי „דגבה טורא בינייהו" כי ההר המרומם והנעלה שאין השכל נותן שיכול לעבור עליו לולי עזרת ה' שמסייעתו ועוזר אותו להשלים מדתו שאין הפגו לבלוע על פרוסה שאינה שלו, הוא האוצן בינו לבינו, יען כי כשפוסק המהלך הקדוש שיקבע האדם לעצמו אפי' בסייג היותר קל, יפרוץ גדרו ויוכל להכשל במקום אחר, ולכן רצון יראיו יעשה ויסייע להם, ומזה יתלמד כל אדם בכל סייג ומצוה שהנהיג עצמו בה, שלא תזיזהו שום אמתלא לעבור עליו, אבל אין אדם זוכה לזה אלא ע"י יר"ש יראת חטא הקודמת לחכמתו, כי החכמה גרידא לא תוכל עמוד במקום נסיון, ולזה בכה רבי ואמר אם בחייהם כך הגנו רואים עין בעין מה גדלה מעלתם של צדיקים בעיני השי"ת, במיתתן כו':

וזה מה ששנינו בחגיגה דף יו"ד „הלכות שבת חגיגות ומעילות הרי הם כהררים התלוים בשערה" זהוא מוסר נמרץ לגבי פורקי עול שמים האומרים מי יוכל לעבור ההרים הרמים הללו, והם מדבריו שהשטן ויצה"ר מסית עליהם וקשים לפניהם גם מאכילת החזיר ושעטנז שעכ"פ מפורשים הן בתורה, אבל בהל' שבת מוצאים תאוגות לאמר איך אפשר שנתחייב סקילה על הל"ט מלאכות שלא נלמד אלא ממה שנסמכה שבת למלאכת המשכן, [אבל גם שם לא ישימו לב לפשטות הכתוב [שמות ל"ה] שאמר „אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם", דלא קאי אדלבתריה על „ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו' כל העושה מלאכה" דא"כ היה אומר „שלא" לעשות אותם, אלא קאי אדלעיל במאי שאמר הקב"ה למשה כל סדר מעשה המשכן בפרשת תרומה תצוה, ואלה הדברים עצמו אמר להם בהקהל כל מעשה ומלאכה לפי ענינה, ועי"ז מסיים כי רק ששת ימים תיעשה מלאכות אלו, ולא ביום השביעי והעושה אותם אז יומת. א"כ מפורשים כאן כל המלאכות שהיו במשכן שחייב סקילה עליהן,] וכן לא יבינו בשום אופן במלאכה קלה כמוצא תבן מלא פי פרה והוצא כ"ש למה יתחייב עליה, וכן מעילה שהשליח חייב וכמוש"ש בגמרא „שליח עביד מאי קעביד". והמה לגבייהו הררים גדולים, אבל איש כשר לא ידע שהררים הללו „תלוים רק בשערה", כהוא השערה הראשונה שיקבל עליו בתחלה, ושיתעלס בדעתו שאינו הפך להלל שבת, ושוב הקב"ה עוזרו לעבור גם את ההר הגדול, אם לא יבקש לו התירים. אם „יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם" שלא נתת להם את השבת רק לנוח מעמלם, שבגלל זאת נשימה פדות בין מלאכה כבדה לקלה, ולחלק בין משא גדולה שמתעמל בה, להוצאת פך קטן ומטפחת קטנה, רק משום „כי ששת ימים עשה ה' את השמים כו' ועל כן ברך ה' את יוה"ש כו' שאלו יתברך לא היתה הבריאה בעמל ויגיעה, ורק בדבר ה' שמים נעשה כו „ועל כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת", אז אין השביתה הזאת הר גדול ומסוכן רק הוא השערה קלה, כי שוב הקב"ה עוזרו וממציא לו פרנסתו גם בלעדי חלול שבת, והוא עובר בנקל כל ההרים הללו:

והוא שאמר דוד „ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם" חשבתי כח עצמי בחזק עמדי לעבור את ההר הגדול הזה ואמרתי „בחנני ה' ונסני" שהייתי בטוח שלבי כבר חלל בקרבי ממשא היצר ולא ידעתי כי „ה'! רק „ברצונך העמדת להררי" להר שלי „עז" אבל כאשר „הסתרת פניך הייתי נבהל" שאין כח לעבור עליו, לולי עזרתך ממרום, ולכן אבקשך בעתירה „שמע ה' וחנני, ה' היה עוזר לי", והדברים נחמדים ואמתים:

אמר הכתוב [משלי ד׳] „מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים״. אינו דומה העובר על אחת ממצות אלהים שאין ההפסד נוגע לשאר המצות שעשה, והקשר שבינו לבין קונו אמיץ עדיין, ואינו רק כפועל המתבטל מעבודתו שלא בשביל כך יפסיד שכרו שהרויח מתחלה, ואינו נדחה ממחיצתו;—לאותו הקורע שטר השכירות והקיום שנעשה בינו לבין אדוניו, ואפילו יהיה הגון ונאמן ביתר מעשיו כי כבר נתק הקשר שבינו לבין קונהו, וכך באר הרמב״ם בפ״ג מתשובה ואמר: „כל הרשעים שעונותיהם מרובין דנים אותם לפי מעשיהם אבל יש להם חלק לעוה״ב שנאמר ועמך כלם צדיקים״, ע״ש. הרי שקראם גם צדיקים לאחר שקבלו ענשם. לא כן המכחיש בעיקרים ואפי׳ בענף מצוה אמרו שם במשנה וברמב״ם שנכרתים ואובדין, והמנוים שמה הן לרוב חטאי המחשבה, כהאומר שאין תחית המתים מה״ת. או אין תורה מן השמים וכדומה שהכופר בם מנתק קשר ברית אלהים, יען כי איננו כמיקל בעצם הפקודה שלא למלאותה רק כבועט בכבוד המצוה והארכתי מזה בספרי קדושת התלמוד, עוד זאת: כי אין תקוה להנצל מעונות קלות וחמורות בטרם יכה שרש באמונה כמוש״ל בבאורנו בשיר יגדל, ע״ש.

ובכך צפו אנשי הכנסיה מסדרי תפלות ישראל על כל זה, והמתבונן יראה כי קלעו תמיד בכל מקום מדבריהם למטרה זו להשרישנו עיקרי האמונה מענין **החדוש, ההשגחה, ויעוד העתיד.** הכוללות כל י״ג העיקרים שמנה הרמב״ם כמו״ש שם, והן הן העטרות שהחזירו אנשי כנסת הגדולה בתואריו יתב׳ הגדול, הגבור, והנורא. כי „הגדול״ רומז על גדולת מעשיו כמו״ש ברכות נ״ח „לך ה׳ הגדולה זו מעשה בראשית״ „הגבור״. זו השגחה, כמוש״ש „והגבורה זו יצי״מ״. וכן אה״כ [תהלים ס״ו] „מושל בגבורתו עולם״— ובכל זאת — „עיניו בגוים תצפינה״. הסוררים אל ירומו״ כלומר, שלא יפלא בעיניהם כשאלת הכוזר שאמר: איך יתחזק בנפשכם שבורא הרוחות הגופות והנפשות, השכליים והמלאכים, ונעלה גם מהשגתם שיהיה לו איזה חבור עם הבריאה הנבזה להשגיח עליה? כי אדרבא זה עצמו מפלאי גבורתו הנעלה בערכה מכל השבחים האפשריים, יען כי לעומת ערכו המרומם גם כל צבאות השכליים הנבדלים והבריאה בכללה כאפס ואין לפניו, ולו דומיה תהלה, הוא נבדל וקדוש מכל צבאי ברואיו ואין להם שום דמיון אליו יתב׳, ועם כל קדושתו וגדלו רצונו להשגיח גם בשפלי שפלים, וכמו״ש „מי כמוך נאדר בקדש״— שהוא חזק על כל קדושים „נורא תהלות, והוא בעצמו „עושה פלא״. ועל דרך זה אמרו אנשי הכנסיה „הן הן גבורותיו: שכובש כעסו ונותן ארך אפים לרשעים ולעוברי רצונו״. אשר גבורה כזאת אין בכח כל גבור וארך אפים לעשות, לראות גוים מקרקרים בהיכלו ולשתוק. ועז״נ „מי כמוך באלים ה׳, מי כמוך באלמים״. „והנורא״. זו העיקר השלישי הרומז על ההנהגה הפלאית שנזכה אליה ביעוד העתיד, וכמוש״ש „והתפארת זו חמה ולבנה שעמדה ליהושע״. וכן היתה ביציאת מצרים ובכבוש הארץ, וזכינו אליה בבית מקדשנו אלא שבחטאינו לא התמיד הענין, וזכו אליה הרבה מצדיקי הדורות, ותתקיים בנו בשלמותה ביעוד העתיד בעוה״ב, כשיתפרסם שמו ומלכותיה לא תתחבל, שלטניה שלטן עלם ומלכותיה עם דר ודר, וישכון בתחתונים כמו בעליונים, ולא יסלק שכינתו מבינינו לנצח נצחים, וכמו שהבטיה ואמר „והתהלכתי בתוככם״ וכתב הרמב״ן זה היעוד לא נתקיים עוד בבית ראשון ולא בבית שני כי נחרבו אח״כ, וכאן אומר „ולא תגעל נפשי אתכם״, ע״ש. ואנו בטוחים על זאת ואנו רואים מעין הנהגה זו גם בהוה „וכמוש״ש במס׳ יומא דירמיה לא אמר הנורא, כי איה נוראותיו? ואתו אנשי כה״ג ואמרו „הן הן נוראותיו, שמקיים אומה אחת בין שבעים אומות״, כבשה אחת בין ע׳ זאביב, ואילולי נוראותיו של עושה נפלאות גדולות לבדו מאל מסתתר בחביון עזו, מושל ומושיע, האיך הם מתקיימים, וכ״ז ביאר לנו החסיד יעב״ץ ז״ל, ע״ש. והברכה הראשונה שנתקנה לפני פסוד ז כלה קדש קדשים, ומטרתה להשרישנו שרשי אמונות אלו בפתרון כל השאלות והספקות שאפשר לשאול בהן, כמו שנבאר בע״ה.

שרש אמונת החדוש.

כל הצופה ומביט דרכי הצדיקים ופלאי ההשגחה במה שנבחנו, יראה: שנתבררו נצרפו ונבחנו ע״י קורא הדורות מראש בעיקרי שלשת האמונות הללו להוריעם ולהקים אמתתם לזרעם אחריהם, וכמו״ש החסיד יעב״ץ הנ״ל ששלשת נסיונותיו של אבינו הראשון במה שנחלק על דיעותיו

של

של נמרוד ועי"ז נחבש בכותא שלש עשרה שנה, ונפל לאור כשדים, וגלה מארצו, היו להודיע אמונת החידוש שנתן נפשו הטהורה עליה, וה' שמר צעדו מלכד. והאמצעיות, שהן נסיון הרעב, ולקיחת אשתו, ומה שנשבה לוט קרובו, היו להודיע ההשגחה הפרטית התופפת לשמור נפשות יראי ה', בני ביתם, ומשפחתם. והאחרונות, שהן מעמד הבתרים, המילה, גרושיו של ישמעאל בנו שאין ליחד שמו הגדול אלא על זרעו של יצחק, וכש"כ נסיון העקדה עצמה שהיתה נסיון כולל גם ליצחק בנו הכל מסוג יעוד העתיד, ע"ש. ולא אברהם בלבד. אלא כל צדיקי הדורות, וביחוד זרעו של יעקב, מתנסים תמיד ונבחנים כל יום, ומוסיפים אהבה אליו, כמושה"כ „ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו" כי אינו מנקש על כלים שבורים.

אך להודיעך בינה למה נתיחדו נסיונות אלו דוקא, ולהעמיק דעת בכונת החסיד בכ"ז, נלע"ד עפ"מ שנבאר כי בסוד החידוש, ההשגחה, והיעוד, נופלות עליהן תמיד „**שאלות הפילוסופים, כפירת המינים, תרעומת החרדים.** המעפילים עלות בהרי החקירה מגבבים ספקות בחדוש העולם, פורקי עול שמים יעשו טענות בהשגחה, החרדים המאמינים בה' ותורתו נתפסים מתוך צערם דחקם ולחצם להתרעם ולהסתפק ביעוד העתיד. והנה הטענות רבות; אבל נכללות בסוגים אלו וכמעט שאין יוצא מכללם, ולעומתן תבאנה התשובות אשר לאמונת הזכה הנכללות בשיר המקודש הלזה. והנה שאלות הפלוסופים באמונת חדוש העולם הם אלו:

א). הפלוסופים אע"פ שכביר מצאה ידם להאמין במציאת הבורא ובשלילת הגשמות הכחישו בחדוש העולם, וכמובא במורה ח"ב, וכבר העיר הכוזרי שאין להאשים אותם בזה, שלא נחלו חכמה ולא תורה, ולא הכריעו זאת במופת, והיה קשה לפניהם לצייר ההתחלה, כמו שהיה קשה בעיניהם לצייר גם הקדמות. ואילו היו באומה שנחלה מקובלות ומפורסמות, היו מחזיקים במופתיהם החדוש יותר מכח שהחזיקו הקדמות שהוא קשה יותר לקבל. וקבלת משה רבינו ע"ה בנבואה שכל ישראל היו עדים בנבואתו שעיניהם ראו ולא זר, ואזניהם שמעו את הקול מדבר אליו ואליהם וכמושה"כ „פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר" קבלתו טובה לנו מכל החלומות וההשערות השדופות של המחקרים והפלוסופים אשר לא נגה עליהם אור ה'. ומי שיש לו מוח בקדקדו ולא השע עיניו יבין, כי איש אשר לא הרחיק עדותו כמו שרוצה לכזב, האיש אשר סיפר מענין דור הפלגה שלא היתה מזמנו אלא שע"ב שנה, ותשי"ב שנה עד שנות המבול שהעולם כלו היה מים במים, וסיפר מחדוש העולם מאדם הראשון עד זמנו שלא היו אלא ששה דורות שקבלו את העולם, אדם מתושלח שם, יעקב קהת משה, והכל בחשבון מדויק במספר שנים, תולדות ומשפחות ומעשים שאירעו, והם אומות מפורסמות לארצותם ללשוניהם, כך וכך אל יפת, כך אל חם, וכך וכך אל שם, שנולדו נאחזו ונתהוו בזמן קצר כזה, אלו לא דבר בו ה', ולא היתה מלתו על לשונו, איך לא פחד שיכזיבנו אדם כיוצא בו.

ומחקרים אחרונים בעטו בעיקר הזה מפני שמצאו שדרות זה על זה בעומק האדמה, ובתוכם ועליהם בריות משונות ומאובנות שנתקשו, אשר עי"ז משערים שכבר מונחות שם מעשרות אלפי שנים, אבל לא שמו לב שאין הכרח מזאת להכחיש חדוש העולם וזמני הבריאה המסורה לפנינו בתורת משה, וראה דבר נפלא שהרב בספר תכוזרי אשר חי לפנינו זמן קרוב לאלף שנה אשר לא ידע עוד ולא ראה המצאת המחקרים הללו, כבר כתב במאמר א' מספרו בלשון זה: אין ספק שהחדוש וקבלת משה בנבואה כמרחיר יותר נאמנת מן ההקשה [בהשערה הרעה] ואם מצטרך בעל תורה להאמין ולהודות בעולמים רבים קודם העולם הזה אין פגם באמונתו. כי מאמין שהעולם הזה חדש מזמן ידוע, ותחלת האדם אשר היה בו, אדם וחוה, עכ"ל. ותראה עוד שפתד ה' ליראין קדמה גם ממנו במאמר מפורש בב"ר על פסוק ויהי ערב שאמר ר"י ב"ר סימון יהי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן, א"ר אבוה מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן ואמר דין הניין לי, יתהון לא הניין לי, וכן א"ר פינחס, ע"ש. ורבינו בחיי גלה סוד דבריהם על פסוק ושבתה הארץ שיהיה העולם נבנה וחרב ז' פעמים שהם מ"ט אלפים שנה, ובכל פעם נבנה בהשלמה יתירה מבתחלה. עד זמן של עולם התקון תכלית כל התכליות לבריאת העולם, ובעל תפארת ישראל על משניות נזיקין בדרוש אור החיים העמיק הרחיב בזה הענין ובפירוש הפסוק בראשית דקאי על זמן החידוש הראשון אלא שדלגה תורה על כל סדרי העולמות הקודמים וספרה

רק

רק „והארץ היתה תוהו", ופי' בתרגום יב"ע דהות צדיא מבני אנשא, עד ורוח אלהים מרחפת שהוא רוח החיים שבבריאה זאת המחודשת מזמננו של אדה"ר. ולענ"ד יש לזה ראיה מה"ת ונפלאה ממני מה שלא הביאוה, כי הכתוב אומר [ואתחנן ז'] שומר הברית והחסד וגו' לאלף ואמר עוד „ועושה חסד לאלפים". ולפי המקובל אלינו בהגדה דשית אלפי שני הוי עלמא האיך יתכן זה כי אפי' תחשוב כל דור ודור רק לעשרים שנה יעלו ג"כ שני אלפים דורות לארבעים אלף שנה ולא אקשי לי' בגמרא מידי על בעל המאמר הזה ממקראות הללו, א"ו דגם להם הי' מקובל הדברים כמו"ש, ואולי הוא מכלל התתקע"ד דורות הנז' במס' שבת ובחגיגה י"ד א' שקוממו בלא עת. והגר"י ליפשיץ ז"ל נדחק לחשוב שנות כל דור לז' שנים, ואין צורך.

והנה אנו אין לנו עסק בנסתרות, אבל עכ"פ מבואר שלא יבהילונו חדשות אלו להכחיש בזה קבלתנו הנאמנה, ולכפור בתורה ובחדוש העולם ח"ו ע"י שאלות שטויות כאלו והבלים, **ואברהם** אבינו ע"ה היה הפילוסוף הראשון שהודיע פינת החדוש ואמר שיש אדון לבירה זו. וסבל ענוים וצרות על קדושת שמו יתברך ונחבש י"ג שנה עד שהאציל עליו הקב"ה קרני הודו „ושם כח בפיו להפיק מרגליות מלאות זיו, ושם נפשו בכפו „לצאת יחידי להציל העולם כלו מסכלות הרמאים, „ויבז בעיניו לשלוח יד באלילי בית אביו לבדם. ויעבר קול בשוקים וברחובות וירוק בפני כומריהם, „וידרוש להדבק באלהי השמים, וה' נתן כח בפיו לפענח מסתרי הצבועים וזיופיהם, כל עדת העריצים „נסו נבהלו. וכלימת פתאום כסתה פניהם, והוא מיהר להחזיק עוד ולא שם לב לרבבות האורבים „לנפשו וכל הקרוב אליו השתאה והשתומם להכיר חותמו של אמת בפיו". [לשון הרב בעל תהי"ג] **ואנחנו** ניניו, זרע עמוסיו האוחזים במדתו. נשיש לפאר כל יום את יוצרנו בשיר הכבוד הזה שנאמר בו **„ברוך שאמר והיה העולם, ברוך הוא, ברוך עושה בראשית".** ונבין מוצא שפתינו אשר החילונו לפארו בלשון עבר, ואחרי זאת אנו מודים בלשון הוה, אבל ענין הדברים, שאין מדתו כמדת בו"ד שידו מסתלקת ממעשהו אחרי גמר פעולתו, אבל הקב"ה חק חקו הבלתי בעל תכלית לחדש כל עת וכל רגע מעשה בראשית וכמו שאנו אומרים וכטובו מחדש בכל יום מע"ב, וכן נאמר „לעושה אורים גדולים" ונאמר „ואתה מחיה את כלם". ובתחלה אנו נותנים הודאה על תחלת החדוש „שאמר והיה העולם" והיא המעשה הנגלית, ואומרים „ברוך הוא" בהודאה על מחשבתו יתברך שקדמה למעשה וכמו"ש הגר"א ז"ל שאומרים בהגדה „ברוך המקום ברוך הוא". דברוך הוא קאי על המחשבה, ואע"פ דלכאורה המחשבה קודמת למעשה, מ"מ מחשבתו יתברך א"א לנו להשיגה, ואסור לנו לחקור בה כלל, ואפי' מחשבתו של בו"ד א"א לדעת כש"כ מחשבתו יתב'. אלא ע"י כח מעשיו שאנו רואים בכלל הבריאה נתגלתה גם המחשבה אח"כ. ולכן אנו נותנים ההודאה עליה אחרי הפעולה, ואח"ז באה ההודאה העיקרית ההיא גם בהוה. „שעושה בראשית" בלי מעצור והפסק, שמשפיע חיים חדשים בכל מעשיו, וכל צבאות מעלה ומטה כלם נזונים וחיים ברוחו, כי הוא יתב' נשמת וחיות העולמים כלם, והכונה שהוא עושה תמיד מה שעשה בראשית הכל, ומחדשם בטובו שלא ישנו את תפקידם אם לא ברצונו הפשוט והשגחה פרטית. וגם הזמן אשר חדש בראשית הבריאה כי לא היה זמן מקודם. כמו שפירשו המבארים מלת „בראשית" שהוא ראשית הזמן, הרגע הראשון הבלתי מתחלק, מאותו רגע ואילך הוא מחדש אותו שיתמשך כל העת שיהיה ברצוננו להחזיק הברואים כלם, עד הזמן אשר נבא הנביא כי שמים כעשן נמלחו וארץ כבגד תבלה, כי כלם אינם נצחיים, ולכלם יש אחרית כמו שהיה להם ראשית, ועל כלם, ובעד כלם אומר שהוא ברוך ומבורך.

ב]. אמרו: שיש לעולם פועל טוב ופועל רע, מי שברא האור לא ברא חשך, ובעל האש המאיר והמטיב איננו בעל האש השורף והדולק. עד"ש בסנהדרין מפלגא דעילאי דהורמיז כו', ובאמת אין כל יסוד לטענתם כמו שהאריך החוקר בסתירת דבריהם שגם במדת בו"ד מצינו שעושה אדם כל המעשים כטוב לפניו מדליק הנר כדי להאיר, וגם כדי לשרוף ולכלות כשרואה צורך לתועלתו, ולמה לא נאמר כן בחכמתו של יוצר בראשית כשהוא בוחן תכלית הרע הנראה, שתהיה לטובה לבריותיו, אך עיקרי דבריהם ומענותיהם לפי סברתם הנפסדה שהם מדמים פעולת השי"ת כפעולה מוכניית שנערכה מידי אדם באופניה וגליליה למטרה ידועה, שא"א לו להאומן לשנותה עוד שתלך היפך תנועתה ומטבעותה באותן האופנים שהיא בהם לפי מה שקבע בה. וכך, אחרי שהשלים השי"ת סדרי הכחות בזמן הבריאה וקבע טבע האש לשרוף ולהקדיח א"א לו לאש עוד שיצנן, או למים

וחומץ

„חומץ שיכבי את האש א״א להם לדלוק, וכן כדומה להם, אבל אלו ידעו ויאמינו שכחות מע״ב אינן עצמיי להן, ולא בפועל ומעשה מוכנית ברא הקב״ה את עולמו רק הוא אמר ויהי, והוא צוה שיהיו כך בטבעם ובצביונם וכלם תלוים ועומדים רק במאמרו של מלך. והוא ההופך מסבות עולם, ברצונו נתן להם וברצונו נוטלן מהם. ומי שאמר לשמן וידלק יאמר לחומץ וידלק, יבינו וישכילו שהוא פועל דטוב והרע, ואינן שהי רשויות ח״ו, וע״ז משבח ואומר „ברוך אומר ועושה" להשרישנו שכל פעולותיו יתב׳ רק במאמר לבד. וממילא אינן רשויות חלוקות ח״ו.

והוא שאמרו [פסחים קי״ח] בחנניא מ״ו אמר שר הברד אלך ואצנן את הכבשן, כו׳ אמר גבריאל אין גבורתו כו׳ אלא אני שר של אש אקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ, [לשרוף הנצבים והכונה, כי באופן הראשון בלתי מבורר עדיין שהפועל הרע הוא הפועל הטוב, ואע״פ שלא נשרפו „נזוקו, יכולים האומות לומר שנתגבר שר הברד על שר האש לצנן האש ולכבותו, אבל אם באותו רגע מקדיח ומקרר בבת אחת הוא מופת עצום שמושל על ההפכים בבת אחת כי ההשגחה הפלאית מושלת על ההפכים בבת אחת. [יעב״ץ] וכן ראו אבותינו עין בעין את הרוח הקדים שהוביש מתחת רגלי בניו של מקום להוליכם בתהומות רבה. אותו הרוח עצמו נשף בגבורת אל אלים לכסות קמיו ולהצלילם. וכמו״ש „וברוח אפיך נערמו מים וגו׳ קפאו תהומות בלב ים", שהמים נעשו לגליד בלב ים ולכן „אמר אויב ארדוף אשיג" וגו׳—אך לא כן אמרת אתה, רק—„נשפת ברוחך" באותו הרוח עצמו „כסמו „ם", וכן אמר „כי בא סוס פרעה וגו׳ וישב ה׳ עליהם את מי הים"—בו בפרק אשר—„הלכו ישראל ביבשה בתוך הים".

וסוד זה גלה אברהם אבינו ע״ה כאשר חלק עליהם ועל דיעותיהם ואמר שאין בורא אלא אחד, והפועל הרע הוא הפועל הטוב. „ונקהלו אז הכהנים אל נמרוד גבורם, ויועצו להסיק הכבשן „ולנסות נביאנו באש, ויהי כקרוב עליהם כדרכו בלי חרב ומגן, ויפלו עליו ויטילוהו בלבת „הכבשן, אז שלם זכותו להצילו בנס מבורר, וירא כל העם כי גם להבות אש נמוגים ונבלעים מפניו", [חה״נ שם].

ג.] האומים כלם והלשונות הכל מרוממים שמו הגדול לאמר שהוא הסבה הראשונה, אבל משימים אמצעיים בינו לבינם, כי חושבים אותו יתב׳ לבורא המציאות ולא למקיים המציאות, ויחשבו אותו „תב׳ כמו אומן בו״ד שלאחר שנסתלקה ידו מפעולתו, הפעולה בלתי נזקקת עוד לפועלה שהמציא אותה, וידו מסולקת ממנה כ״ז שלא נפסדה, ולכן הקימו להם פסילים וטלמסאות לכחות נפרדות אשר חשבו אותן למנהיגים בעולמו יתב׳ ועובדים אותן בהקטרות ידועות להיטיב מצבם, ולמטרה זאת גלה אברהם מארצו וממולדתו, ויעבור עד מקום שכם, ויבא עד אילון מורה, ויעתק ההרה, ויסע הנגבה, וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה, ובכל מקום שבא קרא בשם ה׳ כי הוא מקומו של עולם, ואין לתת כבודו לפסילים ותהלתו לאלמים, ופרטה תורה כל המקומות הללו ב, היה להם שם ע״ז שונות ומשונות, ויחסו אותן לאלהות וחצי אלהות כידוע בהבליהם. והודיעם, כי הכל הבל, ויוצרי פסל כלם תוהו, ואין כח חוץ ממנו יתב׳, כי הוא היוצר והבורא והוא הגוזר ומקיים את כל צבא נבראיו. ומה שנדמה להם שיש איזה ממשות בע״ז או בכחות השמים והכוכבים מפני שראו מהם איזה השפעה כמגד גרש ירחים ומגד תבואות שמש וכדומה, הקב״ה גוזר זאת עליהם ומשפיע אותם בכחו לקיים ולהחזיק המציאות כלו, אבל שקר נסכם וכל רוח אין בם, ולאירעו ולא ישחיתו וגם הטיב אין אותם, רק הוא לבדו הוא אלהים חיים ומלך עולם ומקומו של עולם, כי אין לעולם שום מציאות בלעדו, וכמשל שהמשיל בספר נפה״ח שער ג׳, לכלי שאילולי היה מקום לכלי לעמוד עליו, אין לאותו כלי שום מציאות. וכך העולמים כלם הוא יתברך מקומם. ואילולי רצונו הטוב לקיימם ולהחזיקם שבים כלם לאפס ולאין. וזה שאנו מברכים בשיר הקדוש הזה „ברוך גוזר ומקים" שהוא מקיים המציאות ואין שום כח ואמצעי בינו ובינינו.

שרש אמונת ההשגחה.

פורקי עול שמים עושים טענות בהשגחה. אם יש לעולם משגיח כל עיקר, והוא מחשבת האפיקורס המובאת במו"נ פ"ג ופי"ז, ואיך אפשר שישגיח על כל רבוא רבבות המינים והצבאות, וישמע ברגע אחד כל הקולות והתפלות. יבין למעשיהם ויחקור לבביהם. ולא שמו על לב להתבונן מה שהעיר בזה המשורר [תהלים צ"ב] „מה גדלו מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך". ור"ל מגדולת מעשיך בכלל הבריאה אנו מבינים כי מאד עמקו מחשבותיך, ומחשבותיך מוסב על מה שיאמר להלן מענין ההשגחה „בפרוח רשעים וגו' וכל הענין שם. וכל זאת „לא ידע איש בער". שא"ו כלל גם מגבורת מעשיך בכלל הבריאה, „וכסיל לא יבין" ללמוד ממנה ענין ההשגחה, כי גם בהבריאה עצמה אע"פ שכבר אנו רואים בעינינו רבוא רבבות צבאות ופרצופות, כוכבים ועולמים נוראים ומבהילים בגדלם וכמותם, עדיין אין אנו יודעים בה גם חלק אחד מאלפי רבבה מגבורתו של יוצר בראשית ומסתרי פלאיו. ואין לך יום שאינו מתוסף ומתגלה עלינו חדשות שלא פללנו. ולא האמינו ולא יבלו להאמין אותם גם החכמים היותר גדולים מדורות הקודמים. כי מי זה שהיה יכול לצייר ולהאמין את המרחק הרם, הגופים הנוראים שנחזה עתה בעינינו ע"י כלי ההבטה שנתגלו בימינו? ומי זה שהיה יכול לתאר סתרי הבריאה הצפונה בזרמי העלעקטרי ושאר הכחות המתגלות יום יום? ומי מחכמי דור שלא היה מכזיב אותנו אם היינו מספרים שכל האויר הגדול מלא כלו מיצורים קטנים זוחלים, חיים שלמים באיבריהם מה שאין העין יכולה לראותם, ומלאים בכל הרמש ובכל החי, וכלם נזונים וקיימים ברוחו של יוצר בראשית, ומה יפלא איפה מלהאמין גם בהשגחתו יתברך, כי יכולתו ותבונתו אין לה תכלית וקצה, וכן הציע הנביא [ישעי' מ'] את הענין הזה למופת על ההשגחה ועל יעוד העתיד ואמר „שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", כלומר כי מענין הבריאה הלמדו כל זאת, כי לא יפלא ממנו כל דבר כי גם פלא של תחה"מ איננו גדול מפלאי היצירה בעצמה, שהאויר כלו מלא מות וחיים, חלוף ותמורה, ואין דבר נאבד ממנו עד שאין העין יכולה לראות והלב לחשוב, ומי יודע מה יתגלו לנו עוד בדורות הבאים אשר מתוכם נלמד לדעת ה'. ויכירו כלם כח מלכותו.

ובזה נתנסה אברהם. כשהיה הרעב בארץ, ולא יכול עוד לפרסם גבורתו של יוצר בראשית שלא יטפחו אותו הרשעים על פניו, כדרך שאמרו הנשים הארורות לירמיהו [ירמי' מ"ד] „ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל, ובחרב וברעב תמנו". [תרצנו בזה תמיהת המבארים איך לא עמד אבינו בנסיון לבטוח ביוצרו שיכלכלהו גם שם בארץ, והרמב"ן ז"ל כתב „כי חטא בכאן חטא גדול בשגגה כו' וגם יציאתו מהארץ עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות כו' ע"ש שהטיח דברים נגד נביאנו, אבל כבודו הגדול במקומו מונח כי יש לתרץ כמו שאמרנו. וגם מ"ש „ועל המעשה נגזר על זרעו הגלות" לא מצינו זאת. ודעת רז"ל אינו כן, כי אדרבה חשבוהו מכלל הנסיונות] וכאשר לבו הקדוש היה כאש בוער לקדש שמו יתברך ולאהב אותו על הבריות לא נח ולא שקט עד בואו לארץ מצרים. השליך נפשו מנגד ולא חס על חייו ועל אשתו, והלך לעשות נפשות לקרבן תחת כנפי השכינה, לא נפל לבו מטענות הבוערים ולא הרהר אחר מדותיו, ותיכף זכה לנס גלוי מנגיעת פרעה וכל ביתו, והיה לו מזה מופת עצום על השגחת ה', גם ברכו אלהים בעושר וברכוש, וישב למסעיו הנגבה, ואע"פ שהרעב לא הרפה עוד, גבורת המופת הזה שאירע לו במצרים, אמצה את רוחו, וכוננה מצעדיו, „ויהי אברם הולך וחזק לא הלאוהו השנים, לא המירוהו הנסיונות, לא הפיגוהו טלטולים ועלבונות, ומדי גבר על פגע רע אחד, בן גבר חשקו לנסות עוד, וכן הצליח ועלה יום יום, עד שהגיע לקומת האדם הגדול בענקים". [הח"נ]. ועל אותו ענין אנו מודים לאמר „ברוך מרחם על הארץ" להשרישנו שיש צופה ומביט על כל מצעדי רגלנו וישנו לעולם מרחם ומשגיח, וכ"כ הרב אבודרהם שבברכה זו בא להורות שמשגיח בעולם השפל לא כדברי הכופרים שאומרים עזב ה' את הארץ.

ב.] עוד ישאלו: גם אם נודה לאמר שמשגיח על הארץ בכללות ענינה, ושומר המינים והאישים הגדולים המצויינים. אין כבודו יתברך לטפל ולהשגיח בשפלים כמונו, וגלל הענין הזה עורר

ה׳ את חסדו ואמתו להציל את שרה שלא הגיע ערכה ומדרגתה למדרגת אברהם ופדה נפשה מידי עריץ, כי עיני ה׳ משוטטות על כל. ועינו אל יראיו להציל אותם ואת בני ביתם, וינגע את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו, ותכסם כלימת פניהם ופני כל המתפקרים האומרים עזב ה׳ את הארץ. שאין השגחתו הפרטית מגיע רק באישים העליונים השכלים הנבדלים למעלה מגלגל הירחי או המינים לשמור את כללות המין, ואין הפרש אצלם בין נפילת העלה מן האילן לטביעת החסידים. עיין במורה. אשר עליהם אמר דוד [תהלים קל״ט] „אשר יומרוך למזמה“, מרוממים אותך כדי לעשות המזמהה. כדי לאמר „לית דינא ולית דיינא“, „נשוא לשוא עריך“ שונאיך ינשאו אותך לשוא לומר שאין כבודך להשגיח בשפלים, והרי הדבר להיפך, כי מגדלך ורוממותך שאין לה קצה תחחייב ההשגחה בחלושי כח ורפויי מדע יותר מעל כבירי כח. משל לאב חומל. שלבו הומה על הבן החגרי או המוטל על ערש דוי, לכלכל מחלהו ולמלאות צרכו יותר מכלכלת בנין הבריאים שאין הסכנה מצויה בם כל כך, וכש״כ הבורא יתב׳ שלא שייך בו עייפות וליאות, שנאמר שבשביל שמוטל עליו הנהגת האישים העליונים אינו משגיח על התחתונים כי בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע. ונגד זה אנו מברכין „ברוך מרחם על הבריות“ כי זן ומפרנס ומרחם מקרני ראימים עד ביצי כינים, וב״כ הר״א והר״י טריביטש המפרש למחזור רומי שבא בזה להורות שלא כדברי האומרים שמשגיח רק במינים, אלא שמשגיח על כל בריה ובריה, שנאמר „היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, עכ״ל.

ג] אם משלם שכר טוב לצדיקים ומעניש לרשעים בעוה״ז, ומתוך כך טוענים בשאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ולא ישרת נפשם בם בהנהגתו יתב׳, וכבר פקרו בזה כת העשרי״ה הנזכרת במו״נ לאמר „תם ורשע הוא מכלה“, ועל הענין הזה עורר ה׳ את רוח אברהם אוהבו להציל את קרובו שהיה צדיק בערכו מאנשי סדום, ורוח ה׳ הלבישתו להציל עשוק ולבקש את נרדף, וידלוק אחר המלכים הרשעים, ויחלק עליהם לילה, ויגזור על ימין ועל שמאל, ויתן כעפר חרבם, ויכם וירדפם ויפלו בידו, וגם סוף הצלחתם מן מלכי כדום העלו חרס, כי השיב את הנפש ואת הרכוש, ונודעה ונתפרסמה אמונת ה׳ כי אל גמולות ה׳, שבע יפול צדיק וקם, ורשע באחת יפול, ובתשובת השאלה הזאת ישנן פרטים וסעיפים רבים אשר אך לו יתב׳ נתכנו עלילותם והרבה דרכים לפניו יתב׳, ולהפיס את הדעת הישר למען יבינו גם אנשים פעוטים כגילנו, הסבירו לנו חז״ל בברכות דף ז׳ וז״ל: „אמר משה גלוי מה יש צדיק וטוב לו כו׳ צדיק וטוב לו זה צדיק גמור כו׳ ע״ש, והענין: כי עבודתנו אליו יתב׳ היא בגלוי, ובסתום. והן מצות המעשיות הגלויות, וכונת הלבבות׳ כמש״כ „כי אתה בוחן לבב ומישרים תרצה“. גם העונות שתים הנה: בפועל ובמחשבה, והנה תואר „רשע“ בא על הרוב על זדון המחשבה, ולכן הרשע שמזדמן לפניו לעשות גם מצוה בפועל בגלוי, נקרא „רשע שאינו גמור“. וכן תואר צדיק בא על מי שהוא צדיק במחשבה. והצדיק שעושה לפעמים רעה בגלוי, נקרא „צדיק שאינו גמור“. אך המרשיע בסתר ובגלוי נקרא „רשע גמור“, וכן מי שהוא צדיק בשניהם „צדיק גמור“, הגמולים הם גם כן בגלוי ובסתום. „בעוה״ז הגלוי“ „ובעוה״ב“, והדעת נותנת, שיתיחסו כמו כן לעומתם, שיפרע הקב״ה בעולם הנגלה עבור הזכיות והחטאים הגלוים, וישלם בעולם הבא החבויה והצפונה מעיני האדם עבור המחשבות הטובות והרעות. ולכן מי שהוא צדיק בשניהם והוא צדיק גמור, באמת הוא „צדיק וטוב לו“ גם בעוה״ז. וכן המרשיע בשניהם הוא „רשע ורע לו“. אבל שניהם מעטי המציאות, כי לא תמצא רשע גמור שלא עשה גם טוב בפועל ובגלוי אע״פ שלבו מלא רע והוא כופר הכל, ולכן הרוב מהם הם מסוג „רשע וטוב לו“ בעוה״ז, וכן גם יראי ה׳ החרדים על דברו ולבם מלא אמונה ואהבה להשי״ת מ״מ רוב מעשיהם אינן רצוים. „כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והרבה פעמים מחללים ש״ש בפועל ובגלוי, לכן על הרוב הם מסוג „צדיק ורע לו“, וזה ענין אמרם „הרהורי עבירה קשים מעבירה“ שהשכר והעונש שבעוה״ז אין בו ממש וקיום, ואינו נחשב במאומה לעומת העונש שבעולם הנצחי הבאה לו לאדם מהרהורי מחשבותיו. ואם נבוא לחשבון, אע״פ שנחשוב עצמנו מסוג צדיקים, הואיל שאנו בלתי גמורים לא יספיקו גם כל עונשי עוה״ז להמכשולות היוצאות לפעמים מת״י, אלא

שגם

שגם בזה מתנהג הקב"ה אתנו במדת טובו, כי אם ידפוקו עלינו צרות ח"ו לתגמולי המכשולות בפעם אחת לא יהי' לנו קיום, לכן שוקל העונשים במדה שנוכל לסובלם. וזה ההבדל בין צדיק שאינו גמור לרשע גמור, כי **שבע יפול צדיק וקם, ורשע באחת יפול**, ובינה בדברים כ' אמתים המה, וזה שאנו מברכים: **„ברוך משלם שכר טוב ליראיו"**. להעמידנו על השרש הלזה, וב"כ הרד"א והמפרש למחזור רומי שבא לדחות בזה את הטענה של צדיק ורע לו רשע וטוב לו, כי אין טוב העוה"ז תכלית הטוב, ולא הרע תכלית הרע ע"ש.

שרש אמונת יעוד העתיד.

ביעודי העתיד יפוג לפעמים גם לבם של המאמינים באמת, וגם החסידים והתמימים המעונים בלחץ הזמן, ישאלו כדברים האלו:

א). אם אמת נכון הדבר שיש לנו עוד תגמול ושכר בעולם העתיד, ועל הענין הזה בא השם יתברך עמו בברית, והודיעו הגליות, והודיעו הקץ, וכרות עמו הברית לתת לו נחלת עשרה עממין, אשר לא נחלו ישראל מעולם רק שבעה מהם, ובהכרח שיקיים עוד את הברית ואת השבועה במלואה כי לא איש ויכזב או יתנחם, ודבר אלהינו יקום לעולם, וענין זה אנו מאמינים ומברכים אליו יתברך **„ברוך חי לעד וקים לנצח"** לאמר: שאין מדתו יתברך כמדת בו"ד, אשר חרוצים ימיו, ואם לא יפרע לאוהביו עכשיו יש לדאוג שלא יבואו כלל על שכרם, יען כי הוא יתב' חי וקים לנצח, והוא האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו עד אלף דור.

ולקרב הדברים לדעת אנשים פשוטים כמונו לכוי שלבו נוקפו בעיקרה של ההבטחה מעוה"ב, יען כי אינם רואים אלא בגלוי, בסמוך, ובשל עכשיו. כתבנו בספרנו מסתרי השגחה להשיב לבב אסירי תקוה אלו, לאמר, כי צֶדֶק במקום הזה פתגם ההמוני האומר: שאין להראות דבר לשוטה באמצע המלאכה. ואין זה כגנאי לפנינו אם נחשוב עצמנו לשוטים בערך חכמתו של יוצר בראשית ב"ה, וכמו שהשוטה הרואה דבר בלתי נשלם שואל את האומן שאלות על שאלות וקושיות על קושיות, למה יחתוך הבד לגזרים? או יתיך הכסף בכור? ויקציע האבנים במקצע. ולא ידע ולא יבין שבאחרית יצא מזה בגד מפואר, וכלי ובנין נחמד, ואילולי היה עושה כן לא היה מוציא כלי למעשהו, וכן נדמינו אנחנו עם כל שאלותינו במצב ההשגחה עם האדם הזה בעוד שאין אנו יודעים מהו האדם, ומה הוא התכלית שהקב"ה חפץ להשלים בו לתועלתו וטובתו, והארכנו שם במה שכבר ידוע לכל מתבונן על דבר אמת שהאדם הזה, רצוני עיקר ה„אני" שבו, הכח החיים שהוא דואג עבורו עתה, וירא מהכאב שהרם והנפש שבו מרגישים, איננו האדם הנוצר מהאדמה אשר ישוב אליה במותו, וגם בחייו עלי ארץ איננו יותר מבשר ועצמות מתות, ומטילי גרם ועפר, אך עיקר האני שבו הוא כח החיים הנאצלת מאור נשמתו שבאה אליו מנשמת חיים שנפחה הקב"ה באפו, ואליו תשובה. אבל הגוף איננו אלא כחותלות ולבוש לפני הנפש, והיא הנקרא „בשר אדם" כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, וא"כ מובן ממילא, שהבא לדאוג לעצמותו, איננה הדאגה הדמיונית בשביל מכשירי הגוף להצילו מהצער והכאב, אחרי שאיננו כ"א לבוש ושמלה לכח החיים שבו, אשר בפקודת יבוא בעת מועד לכל חי מתפשט ממנו ומחליפו על לבוש ושמלה אחרת רוחניות ודקה. ועיקר דאגתו ראוי שתהיה רק עבור כח המרגיש שהוא כח הרוחני הנאצלת מהחיות והנשמה החיה ומרגשת לעולמים, שמרגשת לעד הנחת והכאב. כי אין הבדל לפניה בין היא עטופה בלבוש זה של הגוף, או לבוש אחר. הגע עצמך, אחד גנב וגזל וחבל ונגמר דינו להתלות, וישב והצטער ובכה, ונטפל אליו אחד מהשוטים, ואמר ומה איכפית לך, והלא ידעת כי משפט האסירים להתלות בבגדי אסירים, ואתה הלא לא נגנבת באותן הבגדים, אמר לו הפקח שוטה שבעולם, וכי הבגדים מרגישים הלא האדם עצמו מרגיש הכאב בכל מקום שהוא, וכך האדם, מרגיש משפט דינו בעולם העליון על כל פנים, ואין הבדל בין אם נשאר לבוש בגוו החמרי והוא כואב ומצטער, או מחליפים שם אותו על לבוש רוחני והוא מרגיש וכואב. אלא שהטפשים מתנחמים בתנחומות הבל, ומכל אותן הדברים מבואר

מבואר, כשאנו חפצים לתת איזה משפט קים על ארחות ההנהגה שהקב"ה מתנהג עם בריותיו בעוה"ז, אין לנו לשפוט הדבר למחצה, היינו שפיטת הרעיון רק על החיים שהאדם חי בעוה"ז, שהם כאפס ואין נגד חייו שבעוה"ב. וכשאנו דנים אם טובה הנהגת המקום ב"ה לפנינו, מוכרחים אנו להביט מתחילת יצירתו של אדם עד סוף גבול מעמדו בעולם הנשמות. ואז נדון הדבר לאשורו ונדע: כי הצור תמים פעלו אל אמונה ואין עול, כי הוא חי לנצח וקיים לעד ונאמן לשלם שכר. ואפי' מחיסר האדם במדת ימיו בזה העולם לא נחשבים בערכם לצער לעומת התענוג הגדול שישיג אח"כ, ומרן הגר"א ז"ל נשאל מתלמידיו על רשע גמור אחד שהיה מרוכה ביסורין בחוסר ובכפן בעוה"ז, ואמרו: מכיון שהקב"ה יודע מה שעתיד להיות, והוא טוב ומטיב לכל בריותיו, למה ברא בריה כזאת שלא יהי' לה נחת לא בעוה"ז ולא בעוה"ב? ויען ויאמר: אינכם מציירים המתן שכר הצפון בעוה"ב גם בעד כל מצוה קלה ואיזה דבר טוב שהאדם עושה בעוה"ז, ועין לא ראתה אלהים זולתך, כי אין קץ להנועם והעונג הזה אשר כל הצער והיסורים שימצא את האדם בעוה"ז ואפי' עונשי עוה"ב לא נחשב למאומה לעומת העונג הגדול שהנשמה מוצאת אחרי זאת, ולכן אפי' הרשע הגדול הזה א"א שלא עשה איזה דבר טוב בחייו אשר יקבל שכר עליה אחרי מותו, וזאת כדאי לפניו נגד כל הצער והעונשים שסובל בחיים ולאחר מותו. והענין מפליא מאד בשכר הצפון לצדיקים בעוה"ב:

ב. וישאלו עוד: גם כי יש שכר לצדיקים לעתיד לבא מי יודע אם יש לנו חלק ביניהם, אם אנו כדאים לו? אם לא המירנו ח"ו הקב"ה באומה אחרת? אם לא גרם החטא, וכדרך שהתפחד יעקב אבינו ע"ה? ועל הענין הזה צוהו הקב"ה על המילה וחותם ברית קדש, לאות ולברית שלא ידח מזרעו נדח! והנותן שמש לאור יומם ירח וכוכבים לאור לילה, נשבע לנו שכל עוד שלא ימושו החקים האלו מלפניו לא ישבתו ישראל מהיות גוי לפניו כל הימים. ואפילו אינו זכאי, ואפילו אינו צדיק, כי חותמו של אברהם טבוע עליו ואין החטא דוחהו, וכן השיב החבר למלך הכוזר במאמר השני סי' ל"ד אשר המשיל את ישראל במצבם עתה כגוף בלי ראש ולב כאבדן הארון והנבואה, וכעצמות יבשות ומפוזרות, ואמר: „שמכל מקום נשאר בנו טבע מטבע החיים, וטובים יותר מגופות המצוירות „באבן וסיד אשר לא חלה עליהם מעולם רוח החיים. כיתר האומות שלא נגלה עליהם מעולם „האור האלהי וא"א שיחול בם, כי אם אמנם שאנחנו עתה כדבר המת, בכ"ז יש לנו התחברות „בענין אלהי בברית המילה, והשבת, והתורה, שכלם אינם תלוים בארץ, ודמיוננו אנו כלב שהוא „תמיד בחולאים מתמידים מצער ויגונות ונטירה וסכנות, והוא רב הבריאות מכל האיברים כי ידחה „כמרוצתו כל דם עכור מורסא ותכלול שיתכנו ביותר האיברים, וכן ישראל, ישיגום החולאים „בהתדמותם בגוים וילמדו מעשיהם, אך הצרות המוצאות אותם הן סבות לתקנתם וחיותם", ע"ש, ומקרא מלא נאמר [בראשית י"ז] „והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך", והנביא [מיכה ז' ז] אחר שהתאונן על שפלות הדור כי טובם כחדק, ובן מנבל אב וכדומה, אמר: „ואני בה' אצפה וגו' אל תשמחי אויבתי וגו' יום לבנות גדריך וגו' יום הוא ועדיך יבא וגו' כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", והותם שם דבריו כי „לשארית נחלתו יעבור על פשע וישוב ירחמנו, כי יתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבע להם מימי קדם". וא"א להמירנו באומה אחרת כי השבועה לעד קיימת, וכן נאמר „כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו" כי תחלה יפדה אותם מעונותם, ואח"כ יגאלם, וכן סדרו לנו מתקני התפלה גאולה בתר סליחה, ולענין הזה אומר „ברוך פודה ומציל", לומר שלא יפוג לבנו ולא ימר רוחנו לומר שאין אנו כדאים לגאולה ח"ו, כי השי"ת פודה ומציל שלא ידח מזרעו של אברהם נדח, וברחמיו וברוב חסדיו יפ"ה אותנו ויגאלנו. וכן נאמר „ונחתי כפיך מצרים" וגו'.

ג. עוד ישאלו: גם אם נאמר כי יש לנו תקוה שלא יקפח השם יתב' שכר הנפשות לאחר המות בעולם הנשמות מי יודע כי אותו הגוף הנגוף העמל בעוה"ז, הכואב וסובל כל הענוים והצרות למען שמו הגדול, כי יודע אם לא ישאר רדום בקבר, לזמנו של ימות המשיח והעוה"ב? ומה שכרו של הגוף הנגוף הזה החפץ לראות בטובה גם הוא חלף כל יגיעו ועמלו, ובלתי מתפיים מהנחת

והעונג

והעונג שנשמתו מגעת ברוחניות בעולם הגשמות שהזכרנו למעלה, כי אין לו בדברים הללו שום ציור ומושג, ומה מנהו יהלך מתענוגי נשמתו בעודנו לברות לרימה ותולעה, ועל הענין הזה הראהו ה׳ לא״א ע״ה את הדבוק הנפלא אשר לו עם זרעו של יצחק והקים עמו את הברית כמש״כ „ואת בריתי אקים את יצחק״. ועשה לזה אות מגרושיו של ישמעאל, ואע״פ שאמר „ולישמעאל שמעתיך״ וגם אביו התפלל עליו, לא היה ראוי שידבק בו אור השכינה והאלהות, כי רק זרעו של יעקב בלבד הם חלק ה׳ וכבודו עליהם יראה, ושמו הגדול נקרא עליהם, „מלך ישראל וגואלו, צור ישראל ומושיעו״, ואיה כבודו יתברך ואיפה התפארת אם בניו לעולם יהיו ח״ו גולים ומטלטלים, וביתו חרב ושמו מחולל ובמה יתפאר ויתקדש שמו הגדול לעיני כל חי אם כל השכר המתוקן איננו כ״א בעולם הנשמות אשר לא תשורנה עין, ובמה יודע איפה כי נפלינו מכל העם אם לא בלכתו עמנו בארצו, במקומו, ובמקדשו. וישרה שכינתו עלינו בהיותנו בחומר ובגוה, ועל הענין הזה וגם על ענין תחית המתים שתהי׳ בגוף ובנפש מה שאנו מחכים ביעוד העתידי הורה הנסיון האחרון „עקדת יצחק״. שהחית את יצחק יחידו אחרי שפרחה נשמתו ממנו, והוא היה נסיון כולל לכל השרשים שהזכרנו, ומחבר כל המטרות יחד.

ועל אמונת השרש הזה יאמר „ברוך שמו״, שיתברך שמו הגדול שהוא מתכבד בו בעולמו להקרא בשם „מלך ישראל״, ויתברך ויתקדש להיות נקרא בשמו במלואו לעת אשר ימחי זרעו של עמלק, לעת אשר יקיצו וירננו שוכני עפר, בעלמא דעתיד לאתחדתא ולאחיא מתיא, למבני קרתא דירושלם, לשכלל היכלא בגוה. ולמיעקר פולחנא נוכראה מארעיה, כי בזמן הזה אין השם שלם ואין כסאו שלם, ואינו נקרא כפי מה שהוא נכתב אלא בביתו במקדשו, ועל שם זה רמז יהושע בתפלתו ואמר „ומה תעשה לשמך הגדול״, וכן דניאל [סי׳ ט׳] התפלל ואמר „כי שמך נקרא על עירך ועל עמך״, והוא השם המורה על השגחתו הפלאיית ביעוד העתיד לימות המשיח ובעולם התחיה שתהיה בגוף ובנפש, ויחד יבואו על שכרם.

והנה שרשים אלו שזכרנו תפליגו עליהם חז״ל במשנה בפרק חלק ואמרו: „ואלו שאין להם חלק לעוה״ב״, „האומר אין תורה מן השמים״ הכולל ענין השגחה ושכר ועונש, „ואין תחית המתים מה״ת״, ביעוד העתיד, „ואפיקורס״ הכופר בחדוש, והגמרא מבאר, שגם המבזה ת״ח נושאי כלי התורה המלמדים לנו ידיעת תורתו ואמונתו, הרי הוא כמבזה דיוקנו של מלך עצמו, וכענין זאת פרש״י על מ״ש האומר אין תחה״מ מה״ת שכתב. „ואפי׳ מודה ומאמין שיהיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא הואיל כו׳ מה לנו ולאמונתו. וכי מהיכן יודע שכן הוא, הלכך כופר גמור הוא״, עכ״ל. והבאר שבע כתב שתלמיד טועה כתב כן בגליון, ואין דבריו נכונים דמקראות מפורשות נאמרו, „אני אמית ואחיה״, „יחיו מתיך ונבלתי יקומון,״ „רבים מישני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות״, וכן אמר המלאך לדניאל „לך והעמוד לגורלך לקץ הימין״, ואם יתעקש לומר שכל זה משל הרי הוא בכלל מגלה פנים״ כן כתב הגאון הר״י ליפשיץ ז״ל. ומה שכתב הבאר שבע, נה לנו אם יכחיש בקראי כזן שמאמין בעיקר, אינו כלום. שאין זה מאמין אלא משער ומסתפק, וכן לשון רש״י ז״ל „וכי מהיכן יודע שכן הוא״, אם לא יאמין לקבלת חז״ל שקבלו דרמיזא באורייתא, גם מה שאומר בפיו שהוא מאמין הוא שקר. ועל דרך זה חשב התנא ג״כ „האומר אין תורה מן השמים״, ור״ל אע״פ שיעשה מצותיה אלא שהושבה כשאר נמוסים מחוכמים כיפר גמור הוא, כי מה לנו ולאמונתו ומאין יודע שדבריה אמת וצדק, וכן בענין „אפיקורס״ שהזכירו בגמרא כשמבזה המורים האמתים המלמדים קבלתם לעם ה׳, אפי׳ יאמין באחדות הבורא ושלילת הגשמיות וחדוש העולם מה לנו ולאמונתו׳ ומאין ידע שכן הוא, אם לא יסמוך על הקבלה המסורה איש מפי איש עד פה הגבורה, ואם יאמר כי שכלו יגיד לו, הרי העשתונות מתהפכות כל שעה ויכזבו כימים, וגדולים ממנו חקרו וטעו וקצצו בנטיעות רבות, אך צדיק באמונתו יחיה, ואנשים אלו נכרתים ואובדים לעולם, והם מאלו שהזכירם הרמב״ם בפירוש המשנה וז״ל: „כאשר יאמין האדם אלו היסודות נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו כו׳, ואפי׳ יעשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה ותגבורת הטבע הגרועה, נענש כפי חטאו ויש לו חלק לעוה״ב והוא מפושעי ישראל, אבל כשנתקלקל לאדם יסוד מאלו היסודות יצא מהכלל וכפר

בעיקר

בעיקר, ונקרא אפיקורס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ועליו נאמר „הלא משנאיך ה' אשנא", עכ"ל.

ובדברינו אלה יתבארו לנו מקראות חתומות וסתומות בדניאל י"א שאמר „ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם, ולברר וללבן עד עת קץ, כי עוד למועד", ושם קפי' י"ב „יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים, ולא יבינו כל רשעים, והמשכילים יבינו". ובמלאכי ג' נאמר „וישב מצרף ומטהר כסף וגו' וזקק אותם כזהב וככסף". ובזכריה י"ג „פי שנים בה יכרתו יגועו, והשלישית יותר בה והבאתי את השלישית באש, וצרפתים כצרוף את הכסף, ובחנתים כבחון את הזהב, הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו, אמרתי עמי הוא, והוא יאמר ה' אלהי". והדברים חתומים ונפלאים מהבין מהו הברור, הלבון והצרוף? מי המה הפי שנים אשר יכרתו? מהו הזקוק והבחינה, מה עילתם וסבתם?

אך דע, כי הברור הלבון והצרוף בא לרוב במעשה המתכיות. ראשית יברר לו האומן המתכות הטוב לפניו ופוסל השאר, אחרי זאת מלבנהו באש לישרו ולהחליקו, להסיר החלודה מפניו ולפשט העקלקלות שבו, אחרי כן יצרפנו להסיר הפסולת והסיגים שבפנימיותו אחרי ההתכה כאשר יגר כמים, ובכלותו המעשים האלו הוא משים עליו חותם הבחינה כמה מעלות ומדות הוא מחזיק מכסף וזהב מזוקק, והבחינות משתנות לפי ערך הזהב. **וכך**, הכתות הכופרות בחדוש העולם, המאמינים בשתי רשויות, העושים כונים לפסילים ולמסאות, יתבררו. היינו שיפסלו „ויכרתו". המלאים טענות ולא מאמינים בהשגחה ותורה מה"ש, או שמסר עולמו לפוטרים, או שאינו גומל לאיש כמפעלו. ותם ורשע הוא מכלה, יתלבנו באש בסיונות לפשט עקמומותם. ובאם לא ישובו ועדיין יאמרו דלית דין ולית דיין „יגועו", והן המה „הפי שנים" הנזכרים בזכריה, אכן „השלישית" יובאו באש ויצרפו צרוף אחר צרוף, בזוי ובזוי דבזוי, אשר יראו בעיניהם ישועת ה' בעוד העתיד ויסורו הפסולת והספקות שבהם, ועליהם נאמר „והבאתי את השלישית באש, וצרפתים כצרוף את הכסף", ולפי איכות הצער שסבלו והתלאות שעברו על ראשם כן יהיה חותם הבחינה אשר יטביע השם יתב' עליהם, כמושחז"ל „כל אחד נכוה מחופתו של חבירו", יש לך צדיק שמדת בחינתו תהיה רק עשרים מעלות, ויש שלשים ויש ארבעים, הכל לפי רבב המעשה, התלאה, והנסיון, ועל עתותי הצרות האלו המוליכות שולל גם את האיש הישר, אמר דניאל „ומן המשכילים יכשלו, והרשיעו רשעים, ולא יבינו כל רשעים, והמשכילים יבינו". ועל אותו עת נאמר „הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני וגו' ופתאום יבא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים, ומלאך הברית אשר אתם חפצים, ומי יכלכל יום בואו ומי העומד בהראותו"? והוא מוסר איום, וזאת תוכחה נמרצה לבלתי נפול ברשת הכפירה בזמנים אלו.

ואמת כי נסיון גדול הוא לו לאדם להשאר שלם בכל ענפי האמונה בימים ההם! אבל אוי לו להמפונק והמבוהל החפץ לצאת מבית המשתה ברגע שמתאספים שם כל המסובים, כי אחרי צאתו וברחו משם לא יקרא עוד, ובמה ידאב לבו עליו בידעו אחרי זאת כי אלו התמהמה עוד שעה קטנה היה מתהדר ומתעטר ככל אנשי גילו. וכך, אלו נפון ח"ו ונסתפק באמונתנו היום הזה. ונהיה תוהים על הראשונות חלילה, מי יודע אם אחרי שעה קטנה וזמן קצר לא יבואו המסובין ליעוד העתיד בלעדינו כי כבר ארכה העת, וכבר הגיעה השעה של פדות נפשנו. וכמה ידאב לבנו בנו בהביטנו על בני גילנו אשר צפו לישועה שמחים כשמחת הגוי כלו, ואנו ישנים שנת עולמים הלא נאמר „ופתאום יבא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים", ומי ישער השעה הפתאומית הזאת? ומי העומד בהראותו? הלא גם חותם בחינה קטנת מלבשת אותנו בושת בפני מי שחשבנוהו קטן מערכנו, וכש"כ כשנמצא לפניו יתב' כסף סיגים מחופה על חרס, וכש"כ אם נהיה ח"ו מכלל „הפי שנים". מי יגמל לנו על הצרות שסבלנו, על הענוים שנשאנו, ואיך לא נחוס על דמינו ועל טלטול וגלות נפשנו, ואם עברנו אנו ואבותינו מזמן אלפי שנים עד היום הזה את הים הזועף והסוער למה לא נאבה להגיע עד החוף בעוד הוא לעינינו? כי החותה על הראשונות אפי' צדיק גמור כל

ימיו

ימיו ומרד באחרונה, אבד את הראשונות כמפורש בספ"ק דקדושין. **ומעתה** נראה מה גרמו להם בעונותם אלה המתפקרים בשרשי אמונה שהזכרנו, כי בוררים להם לעצמם חלק רע מה שלא יתענש בו גם הבעל תאוה ושופך דמים, כמו שהזכרנו לעיל בשם הרמב"ם, חומלים הם על זולתם בראותם איש מעונה ומחוסר, ולא יחמולו על עצמם באבדן כל מעשיהם הטובים, פרי צדקתם ותורתם שעמלו בם מיום הולדם, יפזרו למענם כסף ונדיבת רוח, והם מהרסים אותם ברגע אחת, ומה גרם להם להיות נפסד כך, קלות דעת. או רעיון טפש ששאבו אותו מחברת מרעים, החכמים בעיניהם ללעוג על כל אמונה ודת, או תאוה קלה שחפצו למלאותה. אך מה לתאוה זו הנמבזה לצרף אליה הכחשת דת אמת ואמונת אלהים חיים, או לתהות על הראשונות אשר גם בלעדי זאת תאותם מתמלאת, ואם רחוקה היא מכליותיהם בדור הזה דור חכם בעיניו, מלהאמין בגאולת ישראל ויפלא בעיניהם לפי דרך הטבע ומנהגו של עולם, הלא ממנו יתב׳ לא יפלא, והתשועה אינה תלויה בשכל ובטבע, וכמו"ש החסיד יעב"ץ על פסוק כי בא סוס פרעה שהוא מופת על הישועה שהוא מושל על רצון האדם ובחירתו, כי מה ראה פרעה ועבדיו אחרי שידעו כי ה׳ נלחם להם במצרים, וכבר אמרו אנוסה מפני ישראל, מה ראו לבנס אחריהם בים בידעם הסכנה הרצופה? אך ה׳ יתב׳ סגר בעד שכלם ובחירתם, ולכן שירה דרשה שבחו גאולים ויחד כלם הודו והמליכו ואמרו „ה׳ ימלוך לעולם ועד" כי תתבטל הבחירה בהגלות כבודו עלינו, ואז יהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרוא יחד בשם ה׳. ויצמח צמח לבית דוד.

ואנו אין לנו אלא לאחוז במדתו של אבינו הראשון אוהבו של מקום, שמכל נסיון ונסיון, ומכל הפגעים שעבר עליו הוסיף אהבה על אהבה, התדבק ביוצרו, ורכש לו נפשות שתחת שם שמים מתאהב על ידו. והתחכם עוד להמציא מין מצוה מעשיית להלביש בה הסתכלות המחשבה „האיך הקב"ה משפיע חסדו על יצוריו ומקיים אמונתו לדור דור, וכלל הכל בנוסח תפלת שחרית „שזמנה קבוע מהנץ החמה, שעת היציאה מחושך לאורה, חדושי כחות לגוף, והחזרת נשמה „למתים, ומוכשרת להכיר בה גבורתו המתפשטת לאפסי שחקים, וכך התחנך להשכים יום יום לשוח „בשדה, ומי ששמע אותו פה נעים מפאר ליוצרו בתפלת השחר, רפו עצמותיו בגילה ורעדה, עד „שהתאוה גם הוא להתחיל חיי מעט לעת שלו בתפלה, ועי"ז זאת זכה אברהם בסוף ימיו לתלות „מרגליות טובה בגלגל חמה, להאיר לארץ ולדרים לדורות עולם". [חה"ג שם].

בחירי בניו אחריו הלכו בדרכיו עד שהעמיד יעקב אבינו ע"ה משפחה שלמה שניתן בם כח לנחול תורה מן השמים, ולדעת שהוא יתברך מרומם על כל ברכה ותהלה, נורא ונשגב בחסדו ואמונתו עד שבאו להשגת יראת הרוממות, יראת אהבה רצויה, ואחרי התגלגלות זמנים שונים עמדו נביאים שביניהם ובחירי הכנסיה הגדולה והתקינו להם נוסחת התפלה וההודאה הכוללת שרשי האמונה, ואוצר המדות הנפלאות הבטחון, השמחה, והתום, אשר מכל מלה מדבריה מתמלאה הנפש עז והדרה ותעצומות באלהי ישעה, ונוחל חיי עולם הגופני והרוחני כמושה"כ „ואתה תגיל בה׳", ויעיין הקורא בתפלת השחר לרבינו סעדיה שיסורתו ג"כ על פינות שרשי אמונה שזכרנו.

הערה.

הננו מעתיקים בכאן תפלת רבינו סעדיה גאון אשר מצאנוה בגנזי אוקספורד מועתק בסדורו לפני תפלת שחרית, וכנראה עשאה לשיר הלולים ופתיחה קודם אמירת ברוך שאמר, ומרוב חשיבותה היתה שגורה בפי הגאון ר׳ מנחם עזריה מפאנו זצ״ל, כנזכר בס׳ תפוחי זהב [מאנטובה שנת יש״פ״ג! וישום עליה תפלת השחר לר״ם גאון, וזה הביא להטעות את אחד המבארים, לספר הכלבו דפוס זולצבאך, שכתב „שמעתי שרב סעדיה יסד ברוך שאמר״, והחכם שד״ל העתיקה באורייענט לשנת 51 ממחזור רומניא שהיה ת״י, וכתב שהיא אחת משלש התפלות שיסד, ומובא שם על תפלה זו שהיא „תפלת השחר דרבינו סעדיה זצוק״ל״, והשניה [מובאת אצלנו להלן בתפלות עשי״ת] „גם זאת התפלה לגאון ר״ס״, וכתב על התפלה הראשונה שלא נמצא ממנה ההתחלה והסוף, והסר הרוב ממנה באמצע, ע״ש, והן הן התפלות המפוארות בפי החכם הראב״ע, בפרושיו על קהלת בפסוק אל תבהל על פיך, שכתב „אל יוציא פיך מלים בבהלה, ולבך אל ימהר כי אם תבינהו, כו׳ על כן חייב אדם לשמור פתחי פיו, ויחשוב שהוא עומד לפני מלך שבידו להמית ולהחיות. ולכן אסור שיכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושן״, ע״ש שהרבה לדבר ולקנטר נגד הפייטנים, ושמה חושב ארבעה דברים קשים שנמצאים בפיוטי הקליר. הא׳.) שרובם חדות ומשלים, לא כתפלתו של שלמה המלך ע״ה. וכן כל תפלה לקדש ולחול שתקנו הראשונים. הב׳.) שמעורבים בלשון תלמוד. וכתב: „ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות, לא כתפלה הקבועה שכלה דברי צחות בלשון הקדש״. והג׳.) שגם המלות שהן בלה״ק יש בהן טעיות גדולות, ואנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטיב, והלא תקנו הקדמונים לומר בצום כפור „היה עם פיפיות עמך שלא יכשלו בלשונם״? הרביעית שכל פיוטיו מלאים דרשות רז״ל ואגדות, וחז״ל אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולא סוד ומשל, או כענין שאין הלכה כמותו, או שיתפרש לענינים רבים, ומסיים דבריו: **שהגאון רבינו סעדיה** נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים. **שלא חבר שום מחבר כמוהם, והם על לשון המקרא, ודקדוק הלשון, באין חדות ומשלים. ולא דרש,** עד כאן דבריו ז״ל, והננו מעירים בכאן על השינוים שנפלו בהעתק כת״י שלפנינו לבין מחזור רומניא שהעתיק משם הרב שד״ל, ומעתיקים גם הנקוד במקום הנדרש כמה שמצאנו בנקוד הכת״י שלפנינו.

תפלת השחר לרבינו רב סעדיה גאון זצ״ל

אתה הוא ה׳ לבדך, אחד מתנשא לכל לראש, ומרומם על כל הברכות ונעלה על כל התהלות, וגבוה מכל התשבחות, ללא קֵצֶה ולאין סוף ועד אין מספר. אין ערוך אליך מכל דמות, ואין שוה לך בכל תמונה, ולא כמוך בכל הנמצאים, ומבלעדיך אין אלהים. יֶשְׁךָ מאז ואין שני לך, ומעולם אתה ואין אחר אתך, מעונה אלהי קדם ואין זר עמך, [„אלהים חיים אתה ומספר ימים אין לך״. נוסח זה נמצא בסדור רס״ג שהובאה ממלרים מהגניזה] וּמֶשֶׁךְ ההכמה אתה, לא נועצת את חכם ויבינךָ, ומפיך הדעת והתבונה ולא מוֹרֶה הוֹרָךָ. והעושר והכבוד מלפניך ולא לקחתם בִּמְחִיר, ואתה מושל בכל ומלכותך מאחר לא קִבַּלְתָּהּ. ובידך כח וגבורה ולא קָנִיתָם מֵעֵת, כי גבורתך וגאותך לא תִּדַּל לעד, והכמתך ותבונתך לא תוסיף ולא תחסר, ומלכותך לא תחליף כי היא מלכות כל עולמים, ועֻזְּךָ וכבודך לא ישתנו עד עולמי עד ושנותיך לא יִתַּמּוּ.

כי אתה אלהי עולם ואתה היועץ ומי יָפֵר, ובנטותך ידך מי ישיבנה, ואם תשקיט עָם מי ירשיעהו, ואם תסתיר פנים מי ישורך, אשר אם ברכת א] ומבורך, לעולם דברך נצב ב] ולעולם חסדך, ועד דור ודור אמונתך:

אל מסתתר מעיני כל חי, ונשגב ונפלא מֵרְאות כל יצורים, השוכן מרום, והשמים ושמי השמים לא יכלכלוך, היושב על חוג הארץ וגם היא לא תכילך. השם עבים רכובו, ואיזה מקום מנוחתך. והכל מאתך, והכל לך, והכל עדיך. בלבותם ישכילוך כל מבקשיך, ובמחשבותם ימצאונך כל דורשיך, ואליהם קרוב אתה בחדרי רוחם, כי נפשותינו לך עלינו עדים נאמנים וגְוִיוֹתֵינו יענו בנו עדות אמת, ויורֵנו: ג] כי אנחנו החומר ואתה יוצרנו, וכי אתה הבורא, ומעשה ידך כלנו:

ובכל זאת אנחנו מודים לך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, אתה אלהינו ואנחנו עבדיך, ולפניך כורעים ומשתחוים ומתפללים ומתחננים ומהללים לשם תפארתך, ומשבחים לך בתהלתך, ושואלים מלפניך חיינו ולחם חֻקנו, ומדע לבבנו, ורפאות בשרנו, וסליחות עונינו, ולפדות נפשנו מכל צרה, כי ידענו כי כל תוכל ולא יִבָּצֵר ממך מזמה:

אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם. כדוק נטית אותם, וכיריעה פרשתם ובאהל מתחתם. ד] ימינך טפחה אותם על התהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך בעודם, וכעשן המלחם באחרית, ונגולו כספר השמים, וכל צבאם יבולו כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה, ואתה הי לעדי עד ולנצח נצחים: ה]

אתה הוא ה׳ האלהים, הנותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה. האומר לחרס ולא יזרח בלילה, ובעד כוכבים יחתום ביומם, עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן, מוציא מזרות בעתם. ועיש על בניה תנחם. וכלם יעמדו לאור חציך, וילכו לנוגה ברק חניתך, ומפחדך יקדרו וידעכו

שנוי נוסחאות והגהות

א.] „אשר אם ברכת „עס״. ב.] „דברך נצב בשמים״. ג.] ויורנו כו׳ נראה שרמז בזה לדעת אפלטון שאמונת מציאת הי׳ שיש אלוה אחד נמצא, בורא הכל וממציא את הכל, טבועה בנפש ממקור מחצבה, ומשורשה בנפשות כל אדם כמו מושכלות ראשונות, וכמו״ש במו״נ במ״ש רז״ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, שר״ל מפי גבורת המופת, ורצונו שכל המצות קבלנו ממשרע״ה דרך אמונה, אבל שתי מצות הללו כל אדם משיג אותם גם בשכלו, ועיין בס׳ התוה״מ בפ׳ יתרו. ד.] „וכיריעה מתחתם ובאהל פרשתם״ ה.] אחרי כל סיום כזה ואתה כו׳ מתורגם שם בכת״י הכל בלשון ערבי.

וידעכו, ויאספו נגהם, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה׳ האלהים הרוקע הארץ על המים, המטביע אדניה, השם ממדיה, הנוטה עליה קו, התולה אותה על בלימה, מכין הרים בכחו, וגבעות בחיל תקפו, ו) יוסד עמקים ואפיקים וגיאיות. ובשלחה דברך ארץ עד מהרה ירוץ, עת אשר תביט עליה ותרעד, וכי תגע בהרים ויעשנו, וימסו כדונג, ויזלו כמים מגרים במורד, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה׳ האלהים הכונס כנד מי הים, נותן באוצרות תהומות, אשר שמת הול גבול לים, חק עולם בל יעברינהו. המשלח מעינים בנחלים ומבקע בצורות יאורים, המשביח שאון ימים, ומקול רעמך יחפזון, רגע הים ויהמו גליו, ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל, מגערתך ה׳, מנשמת רוח אפך, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה׳ האלהים המכסה שמים בעבים, המכין לארץ מטר, המצמיח הרים חציר, משקה הרים מעליותיו, הנוטע בארץ עץ כל פרי, המצמיח מוצא דשא ועשב לעבודת האדם, להוציא לחם מן הארץ, לתת זרע לזורע ולחם לאוכל. ואם נשפת בהם ויבשו, וסערה כקש תשאם, ומפחדך החפיר לבנון, קמל ונוער בשן וכרמל, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה׳ האלהים הבורא כל נפש חיה, הארץ וכל אשר עליה: הימים וכל אשר בהם, שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות, היודע כל עוף הרים עם אברת חסידה ונוצה, ומבינתך יאבר נץ ועל פיך יגביה כל נשר. ולך כל חיתו יער בהמות בהררי אלף, צונה ואלפים כלם, בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה. כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו, תתן להם ילקוטון תפתח ידך ישבעון טוב, תסתיר פניך יבהלון, תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון, ואתה חי לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא האלהים אשר יצרת את האדם עפר מן האדמה, עור ובשר הלבשתו ובעצמות וגידים סוככתו, חיים וחסד עשית עמו, ורוחך הטוב נתת להשכילו, ארחו ורבעו זרית וכל דרכיו הסכנת, ותודיעהו חקי רצונך, ותלמדהו לעשות הטוב והישר בעיניך כל ימי חייו בארץ, עד בא יומו עת פקודתו. תתקפהו לנצח ויהלוך, משנה פניו ותשלחהו יגוע כל בשר יחד

שנויי נוסחאות והגהות

ו) „וגבעות בגבורתו".

יחד ואדם על עפר ישוב, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה' האלהים, ואתה מחיה את כלם כי עִמְּךָ מקור חיים. האל המושל בגבורתו עולם, בכל מקום עֵינֶיךָ משוטטות, לא יִסָּתֵר איש במסתרים כי אם אתה תראהו, לא יֵלֵךְ איש מרוחך, ואנה מפניך יברח. מלך משפט אָהֵב, כונן מישרים ולא עַוְלָתָה בו, אשר לא ישא פנים ולא יקח שֹׁחַד, כאשר דִּמִּיתָ כן הָיָתָה, וכאשר יעצת היא תקום. קולך חוצב לַהֲבוֹת אֵשׁ, ורוחך מְפָרֵק הרים ומשבר סלעים, ודברך לא ישוב ריקם כי אם עשה [אשר חפצת] והצליח את אשר שְׁלַחְתָּהוּ. חוקר לבבות, בוחן כליות, חופש כל חדרי בטן, מְגַלֶּה עמוקות מִנִּי חשך, ז) ויוציא לאור צַלְמָוֶת, מעביר יום ומביא לילה, מזריח חמה ומעריב לבנה, מוציא קיץ ומביא חורף, משנה עתים ח) וזמנים, מוליך דור ומביא אחר, מסיר מלכים ומקים מלכים, משפיל גאים ומגביה שפלים, ממית חיים ומחיה מתים, מוריש עשירים ומעשיר רָשִׁים, מקים מעפר דלים מאשפות ירים אביונים, משביע רעבים וּמַרְוֶה צמאים, מלביש ערומים וזוקף כפופים, וסומך נופלים ומתיר אסורים ופוקח עִוְרִים, ט) ומרנין אִלְּמִים וּמְמַלֵּא חסרים, וּפוֹקֵד עקרות ופוטר רְחָמִים, מוליד אחרי עוצר, וּמְרַפֵּא אחרי מַחַץ, וחובש אחר שבר. קרוב לנשברים ומושיע את נדכאים, אוהב ענוים ושונא גאים, ומקרב את הרחוקים ומקבל את הַשָּׁבִים, סולח עֲוֹנוֹת ומכפר חֲטָאִים ועובר על פשעים, רב חסד לטובים ולרעים, ארך אפים לצדיקים י). וגומל טובות להייבין, ועונה בכל עת צרה ליורדי הים באניות, לתועי במדבר בישימון דרך, לאסירי עני וברזל, לשוכבים על ערש דְּוָי, להולכי בלא כֹחַ לפני רודף, לנתונים לפני פריץ חיות, לאשר נדמו בתוך ההפכה, לגרים ותושבים בארץ לא להם, ליושבי ארץ כי תָבֹא עליהם חרב, לכורמים וליוגבים בְּהֵעָצֵר טל ומטר, לְאַיָּל כי תערוג על אפיקי מים, לְיַעֲלֵי סֶלַע עת תְּכָרַעְנָה ילדיהן תפלחנה, לעורב כי ילדיו אל אֵל יְשַׁוֵּעוּ. וְשַׁוְעַת הכל תשמע בפעם אחת, וּכְהֶרֶף עין תושיע את כלם, כי אתה אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה:

וצבא השמים לך משתחוים, ושרפים ממעל לפניך עומדים, ומלאכים ורוחות עָשִׂיתָ לך נצבים, ומשרתיך אש לוהט בראיהם כלפידים, החיות רָצוא

ושוב

שנוי נוסחאות והגהות

ז.] „וַיְחַוֶּא" ח.] „ומחליף זמנים". ט.] „ופותח הרשים, מנהל פִּסְחִים". י.] „ולרשעים".

ושוב כמראה הבזק, תשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. וכלם מפארים לשם קדשך, ומשבחים לפני כסא כבודך, ומיראתך יב.] יגועו אלים, ומאימתך ירעשו אופנים, ומקול דברך תרפינה כנפיהם, וישאו קדושה לך, האל אשר כבודו מלוא כל הארץ, ויתנו ברכה לך, האל הברוך כבודו ממקומו. ולא יכירוך לך מקום, ולא ידעו לך יג.] מחנה, כי ענן וערפל סביבך, וסופה וסערה בדרכיך, ואש מתלקחת כמראה החשמל לפניך, ונוגה כאור תהיה קרנים מידיך, והוד והדר וזהר מנוגה נגדך, ותשת חשך עבי שחקים סתרך, וגאות וגבורה שמת לבושך, ודמות כל גאה ורם הראית במרכבותיך, כי כל הגאים והרמים שפלים תחתיך, ולמולך מי יעוז ומי יוכל לעמוד נגדך, ומי זה לפניך יתיצב, ומי הקשה אליך ערף וישלם. בעבור כי אתה בעל הגבורה, אל יתהלל הגבור בגבורתו, ולמען כי אתה הוא בעל החכמה, אל יתהלל חכם בחכמתו, ולפי כי אתה הוא בעל העושר, אל יתהלל עשיר בעשרו. כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון, כלבוש תחליפם ויחלופו וכצל תעבירם ויעבורון. ואף כי המשכיל ויודע אותך לא במעשיו יתהלל כי אם בשמך, יד.] כי בך יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל לאמר: באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה סלה:

אתה הוא ה׳ האלהים אשר בחרת באברם, והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם, וכרת בריתך את יצחק, ונשבעת לו בהר המריה, והקמות עדות ביעקב, ותורה שמת בישראל. המסות הגדולות אשר ראו עינינו, האותות והמופתים, היד החזקה, והזרוע הנטויה אשר לא נבראו כהם יד.] בשמים ובארץ, העדות, טו.] המקרא, והמשנה, הכתובים והדרושים, המשיבי נפש, המשמחי לב, המגביהי קומה, המאירי עינים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, מן השמים השמעת את אבותינו את קולך, ועל הארץ הראיתם את אשך הגדולה, וכתות מפניהם צריהם ומנך לא מנעת מפיהם, ותתן את משכנך בתוכם. כי שמך עליהם נקרא ה׳ צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים. טז.] כל אשר עשית בעבור ישמרו חקיך, וינצרו תורתך ומשפטיך. על כן גדלת ה׳ אלהים עד מאד, כי אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר שמענו באזנינו.

על

שנוי נוסחאות והגהות

יב.] „יזועו" יג.] „מנוחה". יג.] „ורחמיך אשר הכינות את לבו לדעת". וביאור בזה מִשה"כ אל יתהלל חכם וגו׳ כי אם בזאת וגו׳ כי אני ה׳ עושה חסד. ביאור נפלא ואמת. יד.] „בכל הארץ ובכל הגוים". טו.] „התורה". טז.] „אשר כל עשית בעבור".

על כן נאמר: ברוך ה׳ אלהים, וברוך שם כבודו לעולם:

ברוך אתה אלהי האלהים, וברוך אתה אדוני האדונים. ברוך אתה ראשון יז.] מקדם עד לא כל ראשון, וברוך אתה אחרון בסוף יח.] לתכלית כל אחרון. ברוך אתה עושה גדולות עד אין חקר, וברוך אתה פועל נפלאות עד אין כל מספר. ברוך אתה לא ייעף ולא ייגע, וברוך אתה לא ינום ולא יישן. ברוך אתה מגיד מראשית אחרית, וברוך אתה מודיע מקדם אשר לא נעשה. ברוך אתה משלם שכר טוב ליראיו, וברוך אתה עזו ואפו על עוזביו. ברוך אתה מִבְטָח כל קַצְוֵי ארץ וים רחוקים, וברוך אתה אשר לא יבושו יט.] קוָיו לעולם. ברוך אתה בשמים ממעל, וברוך אתה על הארץ מתחת. ברוך אתה ביום כי יָאֹר לנו, וברוך אתה בלילה כי יַחְשִׁיךְ ממנו. ברוך אתה על כסא כבודך, וברוך אתה בכל קְצוֹת השמים. ברוך אתה בבית מקדשך, וברוך אתה בכל אפסי הארץ. ברוך אתה במלאכי מרום, וברוך אתה בקהל קדושים. ברוך אתה בבני ישראל, וברוך אתה בכל לְאֻמִּים וְאִיִּים. ברוך אתה בדורות העוברים, וברוך אתה בדורות הבאים. ברוך אתה בימי גָלוּתֵנוּ, וברוך אתה בימי גאולתנו. ברוך אתה בעולם הזה, וברוך אתה בעולם הבא. ברוך אתה בכל הברכות אשר נאמרו, וברוך אתה בכל הברכות העתידות לְהֵאָמֵר. ולך דומיה תהלה, ולך יָאֲתָה כ.] מלוכה, ונעים לְזַמֵּר וטוב להודות. ואם הואלנו כל ימי חיינו, כא.] ואף נדדנו כל שֵׁנָה מעינינו והתיצבנו כארזים, ושפכנו שיח בכל כב.] המים שֶׁבְּיַמִּים, לברכך בדברי כל פה, ולְהַלְלָךְ מְרַנֶּנֶת כל לשון, ולהודות לך מְרַחֶשֶׁת כל לב, ולשבחך מְאַרֶשֶׁת כל שפה, ויותר ממנין עֲפַר הארץ וחול הים וכוכבי הרקיע, וְלָרוֹב מחשבון הַשָּׁנִים הַיָּמִים והשעות והרגעים, ולמעלה ממספר כל צֶמַח כל כג.] עָלֶה וכל זרע, ולמאד כד.] מְמִדַּת מצעדי כל רגל, כל נשמת רוח חיים, ולא הגענו עד חלק אחד מאלפים ורבבות תהלותיך. אמת! מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו, אבל כפי כֹּחֵנוּ נזכיר מִקְצָתָם.

ואתה משמים תשמע ותושיע ותרצה לנו, כי אל שומע תפלה אתה:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתמחול לנו על כל עונותינו, ותכפר לנו על כל פשעינו, ותסלח לנו לחטאתינו כגודל חסדך כי רבו משובותינו, ולך

חטאנו

שנוי נוסחאות והגהות

יז.] „מקדם" נמחק. יח.] „ותכלית". יט.] „קויך" כ.] „ברכה" כא.] „ואם". כב.] המים „אשר" בימים. כג.] „פרי". כד.] „ומאד מכל צעדי רגל וכל אשר נשמת".

חטאנו ועוינו פשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים. כה]. אנא למענך קבלנו ורצה תשובתנו, כבסנו מעונינו ומחטאתינו טהרנו, כו]. ונהיה מהשבים אליך בכל לבם, אשר לחטאתם לא תזכר עוד:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתנהג עמנו במדת הרחמים כל ימי חיינו, ותניחה לנו ממגורתנו, ותכונן מעשה ידינו, ותרפא את מכותינו, ותצילנו מכף אויבינו ולא ישמע צעקה ובכי בבתינו, ולא שוד ושבר בגבולנו, כז]. ונהיה רצויך ויראי שמך, כי תלמדנו תורתך, כח]. ותשכילנו שכל טוב מלפניך, ותיחד לבבנו ליראה שמך, למען נשכיל בכל אשר נלך ובכל אשר נפנה שם, עד היום אשר תאספנו אליך, ותוציאנו משלום אל שלום, ונמצא מנוחה בארח החיים לפניך, ונעימות בימינך נצח:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתראה בעני עמך ישראל הנפוצים בכל הארצות, ובחרבות ירושלם אשר היתה שממה, ומקדשך אשר היה משלח ונעזב כמדבר, ותקנא לשם קדשך המחלל בגוים, ותקבץ שארית צאנך מכל המקומות כט]. ותשב ישראל אל נוהו וארמון על משפטו ישב, ובאה הממשלה הראשונה ממלכת לבת ירושלם, ועמד ורעה בשם ה׳ בגאון שם ה׳ אלהיו, ונקוו אליו כל הגוים לקרוא כלם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד, כי לך אנחנו מחכים ומצפים לישועתך, ומיחלים להמון רחמיך וחסדיך, אל תבישנו ה׳ מסברנו, ואל תפח נא מלכנו את תקותנו, הראנו ה׳ חסדך וישעך תתן לנו, וקים לנו הבטחותיך, ומלא לנו נחמותיך, הושיעה ה׳ את עמך וברך את נחלתך, ורעם ונשאם עד העולם. ל]:

שנוי נוסחאות והגהות

כה.] „ועל זאת בשנו ונכלמנו״. כו.] „חכנו משגיאות ומנסתרות נקנו״. כז.] „מן״. כח.] „וממשפטיך״. כט.] „אשר נפוצו שמה״. ל.] עד כאן דברי התפלה. ובהעתק אריענט וכן בסדור ספרד שנדפס ע״י דניאל זאניטו בוויניציאה שנת שנ״ת, חותמין שם בברכה זו: „תתהלל מלך בפי כל קדושים ובישרי לב, ובקרב חסידים. תתפאר שמך מלכנו, במקהלות ישראל עמך. ויתרומם שמך וזכרך מלך מלכי המלכים לנצח נצחים, תתרומם על כל ברכה ותהלה ככתוב: ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, וכתיב: וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו. במקהלות ברכו אלהים ה׳ ממקור ישראל, ברוך אתה ה׳ אל מלך גדול ומהלל בתשבחות, עד כאן.

וכתוב בתשו׳ פאר הדור להרמב״ם סי׳ ק״ל, שא״א קדיש כ״א היכא דתקון בתפלה או על לימוד, אבל על תפלות שתקן רב סעדיה ותחנונים של רחמים לא יאמר קדיש. ובס׳ שבלי הלקט סי׳ י״ח כתב שנשאל ר׳ אברהם ב״ר דוד, הרי אמרו כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם, והרי תפלת ר׳ סעדיה זצ״ל כל אותה הבקשה, שיש בה כמה שבחות, וגם בקשה אחרת שקורין אותה בקשת אליהו, היאך אומרין אותה בני אדם, נראה שלא אסרו לספר בשבחו של מקום אלא בצבור או בעיקר התפלה, אבל ביחיד החנונים הם, הלא תראה לענין הכריעות ברע״ק שאדם מניחו בזוית זו ומוציאו בזוית אחרת כו׳. ע״ש.

שישתדל האדם להתפלל בצבור ובבהכ"נ ומתי פטור

(א) ישתדל האדם להתפלל בצבור בבהכ"נ ואעפ"י שיכול להתפלל בביתו בעשרה משום דברוב עם הדרת מלך. ואם הוא אונס כגון שתש כחו אעפ"י שאינו חולה ממש וגם טריחא לי' מילתא לאסוף אליו עשרה להתפלל עמהם יכוין עכ"פ להתפלל בשעה שהצבור מתפללין. מיהו אם חלש לבו ואפי' אינו חולה גמיר מותר לו להתפלל קודם הצבור בביתו אבל אם הוא בבהכ"נ אסור להתפלל קודם הצבור אלא א"כ הוא אונס וכה"ג. (סי' צ' וע"ש במ"א:) (ב) לכן בני הישובים אם אין להם מנין להתפלל עמהם עכ"פ יראו להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בעיירות: (ג) יקבע מקום לתפלתו ולא ישנהו אם לא לצורך ואין די במה שיקבע בהכ"נ להתפלל בו רק יקבע לו מקום בבהכ"נ ולא ישנהו וכל תוך ד' אמות כחד מקום חשוב ומותר לו לשנותו תוך ד"א. (סי' צ"ב) :

דין פסוקי דזמרה

(א) פסוקי דזמרה צריך לומר קודם ש"ע לכן אם עבר זמן ש"ע או שהוצרך להתפלל ש"ע עם הצבור שוב לא יאמר ברכת פסו"ד דהיינו ב"ש וישתבח אבל אחר פסו"ד וכן ברכת השחר שמברך בבוקר חייב לומר אחר התפלה (סי' נ"ב) :

זמן קריאת שמע

(א) זמן ק"ש של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א ויכירנו ונמשך זמנה עד ג' שעות זמניות שהוא רביע היום לפי ערך השעות כגון אם היום ארוך ט"ז שעות נמשך זמנה עד סוף ארבע שעות שהוא ג' שעות זמניות (סי' נ"ח) : (ב) אם קראה משעלה עמוד השחר יצא בדיעבד אף קודם שיכיר והוא שלא יהא רגיל לעשות כן דאז גם בדיעבד לא יצא (שם ועיין בא"ר) : (ג) אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה עם ברכותיה עד שעה ד' ואם עברה שעה ד' ולא קראה קורא אותה בלא ברכותיה כל היום. ואין להמתין על תפילין עד שיעבור זמן ק"ש (עיין סי' ס"ו ונ"ח בא"ר) :

זמן תפלה של שחרית

(א) זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה (סי' פט). ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאי' פני כל המזרח (ולא סגי במה שהבריק השחר כנקוד' לבד) יצא. (א"ר) : (ב) זמן תפלת השחר נמשך עד סוף ארבע שעות זמניות שהוא שליש היום לפי ערך השעות (דהיינו אם היום ארוך ח"י שעות הוי ו' שעות על היום זמנה וכשהיום ארוך ט' שעות הוי ג' שעות על היום זמנה) עד זמן זה צריך לגמור תפלתו. מיהו אם לא התפלל מקודם יכול להתפלל עד חצות (שם): (ג) אחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית לכן כששגג או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין אחר חצות חצי שעה (דהיינו כדי שיגיע זמן תפלת מנחה) ויתפלל מנחה ואח"כ שחרית בתורת תשלומין (ודוקא בטעה או נאנס אבל במזיד אין לו תקנה) ובדיעבד אם התפלל בחצי שעה זו שאחר חצות יצא אבל אחר החצי שעה הנ"ל יתפלל דוקא מנחה קודם. ואם התפלל קודם מנחה צריך לחזור ולהתפלל (סי' פ"ט ע"ש בא"ר) :

דברים האסורים קודם התפלה

(א) כיון שעלה ע"ה אסור לו לאדם להקדים לפתח חבירו או לבית הכנסת לילך ממקום הקבוע לו למקום חבירו ולומר לו צפרא דמרי טב ומכ"ש ליתן לו שלום או לכרוע אליו ואפי' הוא רבו או אביו אסור אך כשהולך לאיזה עסק ואגב זה הולך לפתחו מותר לומר לו צפרא

דמרי

דמרי טב אבל לומר לו שלום או לכרוע אליו אסור (סי׳ פט). וכל זה לפתוח לומר לחבירו שלום אבל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין: (ב) אסור לאדם להתעסק בצרכיו או לילך לדרך משעלה ע״ה עד שיאמר מקצת ברכות וטוב להחמיר עד שיתפלל תפלת י״ח (שם ועמ״א): (ג) אסור לאכול ולשתות אחר שעלה ע״ה ומים מותר (ושהע וקאפפע יותר בלא צוקר וחלב) בין בחול בין בשבת ואם התחיל לאכול אפי׳ קודם ע״ה צריך להפסיק כשיגיע זמן קריאת שמע ותפלה. אמנם לאכול יותר מכביצה דהוי דרך קבע או לשתות אסור אפי׳ חצי שעה קודם ע״ה (שם ועיין ס׳ רל״ב וס״ס תרנ״ב)

דין אם איחר לבא לבהכ״נ

(א) אם בא לבית הכנסת ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה אומר ב״ש עד מהולל בתשבחות ואח״כ תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה ואח״כ אומר ישתבח ומתפלל יוצר אור עד לאחר ש״ע כסדר עם הצבור (סי׳ נ״ב). ואם יש לו שהות יותר יאמר ג״כ הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה. יש לו שהות יותר יאמר ג״כ הללו את ה׳ מן השמים עד עם קרובו הללויה, ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר שאר הללויה. ואם יש לו שהות יותר יאמר ויברך דוד עד וכרות ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר הודו עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי ושם יתחיל (שם): (ב) ואם איחר לבא וכבר התחילו הצבור יוצר אור ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה יתפלל עם הצבור מיוצר אור עד אחר ש״ע ואח״כ יתפלל פסוקי דזמרה בלא ברכות ב״ש וישתבח אבל יברך ברכות שמחוייב לברך בבוקר לבד מברכת אלהי נשמה דיצא בברכת מחיה המתים (שם ועיין פ״ח): (ג) ואם בא סמוך לש״ע אם יוכל להתחיל ביוצר ויגיע לתפלת ש״ע בשעה שהצבור מתפללין בלחש יתחיל ואם לאו לא יתחיל כלל רק יתפלל כסדר בלא הצבור ולא יתפלל הש״ע לבד עם הצבור: (שם וע״ש קי״א) (ד) ואם מצא הצבור מתפללין ישתבח אם לא יוכל להתחיל בב״ש ותהלה לדוד וישתבח לא יאמר עמהם ישתבח כלל רק ישתוק וישמע מהש״ץ כשאומר ישתבח ויענה אמן ואח״כ יתפלל עם הצבור מיוצר: (סי׳ נ״ב במ״א) (ה) אם היה עומד בק״ש בשעה שהצבור התחילו תפלת ש״ע אם יכול להגיע עד אלהי נצור קודם שיגיע הש״ץ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל רק ימתין בשירה חדשה: (ו) וה״ה אם יודע שהצבור יאמרו ברכו והוא לא שמע עדיין אם יודע שלא יוכל לגמור תפלתו קודם ברכו צריך להמתין בשירה חדשה. וכן אם לא שמע עדיין קדיש ולא ענה איש״ר והוא יודע שהצבור יאמרו קדיש צריך שידע שיוכל לגמור תפלתו קודם יהש״ר כנ״ל: (ז) לכתחלה אין להתחיל ולהתפלל ש״ע עם הש״ץ בחזרתו התפלה בקול רם רק ימתין בשירה חדשה עד שיאמר הש״ץ קדושה וברכת האל הקדוש ויענה אמן ואח״כ יתפלל ש״ע וצריך שישער בעצמו שיוכל להגיע בתפלתו בברכת ש״ת עם הש״ץ בשוה ובשעה שיאמר הש״ץ מודים יאמר הוא ג״כ מודים או לברכת הטוב שמך כדי שישחה עם הצבור כנ״ל בסעיף ד׳ או שימהר לסיים התפלה עד אלהי נצור קודם שיגיע הש״ץ לברכת ש״ת: (שם) (ח) ואם טעה ואמר גאל ישראל וכן אם אינו יכול להמתין לסיבה מן הסיבות או שיעבור זמן התפלה וגם הש״ץ מתפלל בשעה זו. מתפלל עם הש״ץ בשוה ויאמר עמו מלה במלה כל הקדושה כמו שהש״ץ אומר וכן יאמר לדור ודור ויגיע עמו עד למודים ולברכת ש״ת בשוה. ואם יודע שיהי׳ יכול לסיים מן ברכת האל הקדוש עד לסוף קודם שיגיע הש״ץ לברכת ש״ת מתפלל: (שם) (ט) ואם מתפלל והגיע הש״ץ למודים והוא עומד באמצע התפלה אם הוא באמצע ברכה ישחה בה ולא יאמר מודים

ואם הוא בתחלת הברכה או בסוף לא ישהה לכן יכוין להגיע באמצע הברכה בשעה שהש"ץ והצבור יאמרו מודים כדי שישחה עמהם ואם הש"ץ אומר קדיש (או קדושה) או ברכו באמצע תפלתו ימתין וישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה וכשיאמר יתברך הדר לצלותיה: (סי' ק"ד)

דיני קדיש בעשרה ואם יצאו מקצתן

(א) חרש שאינו שומע ואינו מדבר אינו מצטרף: (סי' נ"ה) (ב) אם התחילו מקצתן להתפלל ש"ע לבדם ואינם יכולים לענות עמהם מצטרפין עמהם לעשרה ובלבד שישאר רובם שאינם מתפללין ש"ע ויכולין לענות עמהם: (שם ועיין א"ר סי' נ"ה דלא כמ"א) (ג) אם התפללו בלא מנין ואח"כ בא מנין לא יאמרו מיד קדיש. רק יאמרו ג' פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש: (שם) (ד) אם התחילו לומר קדיש של אחר ישתבח ויצאו מקצתן יאמר ברכו: (א"ר וכ"כ הפ"מ בשם מהרי"ל) (ה) אם התחילו להתפלל יוצר בעשרה ויצאו מקצתן אפי' לאחר שהתחילו ש"ע בלחש לא יתפללו תפלת י"ח בקול רם אבל אם יצאו לאחר שהתחיל הש"ץ הש"ע בקו"ר יגמרו הש"ע וגם הקדושה וה"ק וק"ש שלאחר ובא לציון. ודוקא אם נשתיירו רובן. ואומרים או"א ברכנו בברכה כו' אבל הכהנים לא ישאו כפם אם לא התחילו בי' וכן לא יקראו בתורה רק אם יצאו מקצתן אחרי שכבר התחילו לקרות. והקדיש שלאחר עלינו אפי' אמרו עלינו בי' א"א הקדיש אם יצאו ומש"כ לשיר ולמזמור: (שם בסי' נ"ה) (ו) בערבית אם התחילו ברכו בעשרה אומרים הקדיש שקודם ש"ע אפי' אם יצאו מקצתן. אבל אם התחילו להתפלל ש"ע בלחש בעשרה ויצאו אומרים הקדיש שלאחר ש"ע: (שם) (ז) במנחה אם התחילו אשרי בעשרה ויצאו מקצתן א"א קדיש שקודם ש"ע ואם התחילו הש"ע הדין כמו בשחרית:

מי ראוי להיות ש"ץ

(א) אין לקטן להיות ש"ץ עד שיגיע לי"ג שנים שלימות: (סי' נ"ג) (ב) ביום שמתענין אין להיות ש"ץ אלא מי שמתענה ומשלים. ואם אין שם אחר להתפלל יעבור הוא לפני התיבה ואיך יתנהג בעניננו יתבאר לקמן בעניננו: (סי' תקס"ו) (ג) סומא יורד לפני התיבה להתפלל: (סי' נ"ג) (ד) אם יש אבל ומוהל נדחה המוהל מפני האבל ויאהרצייט ודאי דוחה למוהל וכן דוחה לאבל. אבל רשות ביד הקהל לבחור מי שירצו: (מ"א שם) (ה) וכן בן ל' דוחה למי שאחר ל' וכן כל מי שנדחה בקדיש ה"ג לענין תפלה ואם שניהם שוין כמו אם יש שנים שאומרים קדיש על אב ואם וכן כל כה"ג הדבר מסור להקהל את הנבחר יקריבו לתפלה ואם שניהם מרוצין יטילו גורל וכמו בקדישין: (בסי' קל"ב) (ו) אמנם אם שניהם שוין וא' כהן והב' לוי או א' לוי והב' ישראל או אחד ת"ת והשני ע"ה הת"ח קודם לע"ה אפי' הע"ה הוא כהן או לוי אבל אם שניהם ת"ח כהן קודם ללוי ולוי קודם לישראל: (א"ר סי' נ"ג) (ז) מדבר ואינו שומע מותר להיות ש"ץ: (ע"ם כ"ה ובאשל אברהם)

*הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל *(בְּפִי) עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו

וכשירי

מקור הברכות

ברוך שאמר, ברכה זו, ליתא בתלמוד, ומובאת ברי״ף במס׳ ברכות ל״ב, ובוויטרי כת״י א, נוסחתו אות באות כנ״א. וגרסתו שם המהלל „בפה״ עמו, „ונמליכך ונזכיר שמך״, והאחרונים שינו לומר „ונזכיר שמך ונמליכך״ ואולי הוא משום דבברכות מבעי לן למימר שם ואח״כ מלכות, ואחר ברוך שאמר, מובא שם כל פסוקי „הודו״ ואח״כ „מזמור לתודה״ ורשום שם : זה אומרים בחול, ובשבת אומרים זה, ומסודרים בו מזמורים אלו „השמים מספרים, לדוד בשנותו, תפלה למשה, יושב בסתר, הללו את שם ה׳, הודו לה׳ כי טוב, רננו צדיקים, מזמור שיר ליום השבת, ה׳ מלך״ הכל כסדר אשכנז, ואח״כ איתא שם „יהי כבוד, אשרי, הללי נפשי, כי טוב זמרה, הללו ה׳ מן השמים, שירו לה׳ שיר חדש, הללו אל בקדשו, ברוך ה׳ לעולם. ויברך דוד. אתה ה׳ לבדך, ויושע, ותרגום על פסוק ה׳ ימלוך לע״ו, כי בא סוס, כי לה׳ המלוכה, ישתבח, וזה המקור לנוסח וסדר אשכנז, ועיין נוסחת הרס״ג :

וזה כדר הספרדים ונוסחת הרב ז״ל : הודו, מזמור שיר חנוכת, פסוק ה׳ מלך, והי׳ ה׳ למלך, הושיענו כו׳, למנצח בנגינות, ברוך שאמר, מזמור לתודה, יהי כבוד, אשרי עד סוף פסוקי דזמרה עד ה׳ אחד, ישתבח. ובשבת אומרים אחרי פסוקי הושיענו מזמור השמים מספרים, רננו צדיקים, לדוד בשנותו, תפלה למשה, יושב בסתר, מזמור שירו לה׳ שיר חדש, אשא עיני על ההרים, שמחתי באומרים לי, אליך נשאתי את עיני, לולי ה׳ שהי׳ לנו, הללו את שם ה׳, הודו לה׳ כי טוב, האדרת והאמונה, ברוך שאמר, כו׳, ובמחזור רומי מובא ג״כ הודו קודם ב״ש אך הסדר שם בפנים אחרים, אולם הרע״ג ורס״ג לא היה בנוסחתם רק ברוך שאמר, יהי כבוד, ואשרי עם כל פסוד״ז עד לשם תפארתך, ואחרי זה חתבו בישתבח, ולכל מנהג יש לו טעם, לבד מה שרמוז בם רזין עילאין, ועיין במגן האלף אות ב׳ לענין פסוד״ז והברכות שלפניהם ושלאחריהם זמן הוסדם ומי תקנם :

ברוך עושה בראשית, כ״ה בכל הנוסחאות שבידינו ובוויטרי כת״י א. אך בסדר ר״ע ליתא, ומלת זאת מורגלת בפי רז״ל להוראת הבריאה של השם יתב׳, המהלל בפה עמו, כ״ה בסדר ר״ע

מערכי לב

האל האב הרחמן, גדר ההטבה בא לאחת מאלה השלשה סבות, מצד הממשלה להשגיח להטיב המוכנים לעבודתו ונכנעים מפניו, מצד הטבע כאב אל בנים, מצד הרחמים הפשוטים שהוא חונן ומרחם, והקב״ה כולל את הכל. וכנגד זה אומר האל האב הרחמן, [הרי״א לאנדא] :

המהולל בפה עמו, משובח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו, לענין התהלה אמר שהוא מהולל בפה עמו, ולענין השבח והתפארת שהיא משובח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו, כי מוסב על עיקרי האמונה החדוש, וההשגחה, ויעוד העתיד, שהזכרנו לעיל, והם גדרי הרצון, והיכולת, והחכמה, שהזכירו החוקרים האלהיים, וזה עצמו גדר ההלול, והשבח, והתפארת, ואם

אמנם

סדר פסוקי דזמרה

ט. וכשנכנסין ישראל בבתי כנסיות להתפלל בעיירות, **א]** עומד חזן הכנסת **ב]** ופותח, **ברוך** שאמר והיה העולם. (א) ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים. (ב) [ברוך אל חי לעד וקים לנצח.] ברוך
מעביר

שנוי נוסחאות והגהות

ט. (א) „ברוך הוא". (ב) כל החרוזים שבכאן מתחלפים בכת"י ב"מ בשינוי סדר.

מגן האלף

ט. א.] עומד חזן הכנסת ופותח **ברוך שאמר.** במס' שבת דף י"א כתב רש"י חזן הכנסת הוא המקריא את השבעה הקוראים בתורה. וכ"כ במס' סוכה נ"א ע"ב. חזן „שמש". וכ"כ התוס' ברכות נ"ד בשם ר"ת דחזן לאו היינו שליח צבור. וגם הרא"ש במגילה פ' הקורא עומד סי' כ' וברכות פ' א"ע סי' י"ז כתב דמה שפי' בערוך חזן ש"ץ הוא טעות. והביא הירו' מפ' א"ע „וצריך שיהי' החזן ישראל", פירוש שמש הכנסת הקורא כהנים. ואמרינן אין הש"ץ רשאי להתחיל שים שלום. וש"מ דש"ץ לאו היינו חזן, דש"ץ הוא המוציא את הציבור י"ח בתפלה, ע"ש:

אלא דקשה לפמ"ש בתשו' הגאונים סי' פ"ג ובשע"ת סי' ז' בתשו' לרב נטרונאי „ושאלתם מאי ניהו ש"ץ ומאי ניהו יורד לפני התיבה, הדא מלתא הוא או תרתי מילין נינהו. תרתי מילין נינהו. שליח צבור לפרוס על שמע. ויורד לפני התיבה כמשמעה, וכדתנן [מגלה כ"ד] פותח [בגמ' איתא פוחח.] פורס על שמע ומתרגם, אבל אינו קורא ואינו עובר לפני התיבה. עכ"ל, ולפי דברי הרא"ש דשליח לאו היינו חזן, א"כ החזן אינו פורס על שמע. ובהדיא כ' הגאון ז"ל „דחזן הכנסת פותח ב"ש". ולקמן בסי' י"ב אומר „ועומד השליח לפני התיבה וחותם ישתבח". וכ' שם בסי' י"ז „בתר דמשתעו צורכייהו קאים חזנא ואומר ברכו". א"כ הוא הוא הפורס על שמע. עו"ק דלפי דברי הרא"ש הש"ץ הוא העובר לפני התיבה, יכן אמרו בהדי' שאין הש"ץ מתחיל בשים שלום כו', ולדברי הגאונים הנ"ל תרתי מלין נינהו. ובס' באר שבע מובא בש' ק"נ במגלה שם. כתב לחלק בין חזן סתם לחזן הכנסת, דחזן הכנסת הוא המשמש. ולא ראה דברי רע"ג שקורא חזן הכנסת גם לפורס ע"ש, וצריכין אנו לומר דמ"ש רב נטרונאי שליח צבור לפרוס ע"ש. לא בא לאפוקי דיורד לפני התיבה לא מקרי שליח צבור, דודאי גם הוא שליחא דצבורא, אלא דש"ץ הפורס ע"ש אינו הש"ץ היורד לפני התיבה, וכמו"ש הרב"ש בירו' שלהסדיר התפלה היו שולחין להגון וחסיד שבקהל, והסודר ק"ש בברכותיה לפני העם הי' קרוי פורס ע"ש עיין שם, וכן מצינו לקמן להגאון ז"ל דגם ליורד לפני התיבה קורא ש"ץ, אכן לפריסת שמע היו משתמשין גם בחזן הכנסת, ומ"ש הרא"ש דש"ץ לאו היינו חזן, כוונתו רק לש"ץ העובר לפני התיבה בתפלת י"ח. אולם כבר נהגו לכנות חזן גם לש"ץ העובר לפני התיבה וכמו"ש בס' אבודרהם בסוף תפלת החול, ש"ץ נהגו לקרותו חזן. ועיקרו לשון שמירה כדאמר בהפועלים כו' התם בחזני מתא, לפיכך מנהיג ביהכ"נ בשמירתו נקרא חזן. וגם נהגי לקראתו חזן תרגום וחזא. שצריך לראות האיך יקרא, והאיך קורא ב"א לקרות בתורה, כדאשכחן לענין שליח שעומד בין הקורא למתרגם דאומר „ש"ץ עומד ומהזן ביניהם", ודע דבזמן הזה הש"ץ במקום כהן המקריב בזמן הבית, ולפיכך נקרא ג"כ „קרוב" כמ"ש במדרש על ר"ה בר"ב דהוי קרוי ותנא וקרוב ופייטן. עכ"ל:

ב.] ופותח ברוך שאמר. ברכה זו מובאת ברי"ף פ' אין עומדין וז"ל. דרש ר' שמלאי לעולם יסדיר שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. וגרסינן כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח כו' וגרסינן פ' כל כתבי א"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום כו'. כי קאמרינן בפסוד"ז מתהלה לדוד עד כל הנשמה. ותקינו רבנן למימר ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו, עכ"ל. וכ"כ הטור בסי' נ', וכ' הב"ח דמהך דמובטח, אין אנו יודעים אלא קבול שכר, ועדיין לא שמענו חיוב בדבר, לכן הביא הך דר' שמלאי. ומש"ה תיקנוס קודם
תפלה

וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ. נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת
נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ *(וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ) מַלְכֵּנוּ
אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ
הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

אין אומרים הזמירות במרוצה ולא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציאם מפיו כאילו מונה מעות:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ
זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ

ישמח

מקור הברכות

ר"ע כת"י ב"מ ובווטרי כת"י א, ובמג"א סי' נ"א כתב שיש לומר כן שהוא בגמטריא פ"ז נגד פ"ז תיבות שבברכה זו, אבל בסדר ר"ע שלפנינו ובמחזור רומי הגי' „בפי":

הודו עד והלל לה'. הוא בד"ה א' קפי' ט"ז פסוק ח' עד ל"ז, והשאר הם פסוקים מלוקטים ונזכרים בכלבו „ומוסיפים אחר והלל לה' רוממו ושארי פסוקי דרחמי כו'":

הודו בסדר רב עמרם וכן בסדר רב סעדיה לא נמצאו שום פסוקים עד יהי כבוד, וכ"כ:

מערכי לב

אמנם שכל תהלותינו אינן כלל גם מסוג רוממותו יתב' כי לו דומיה תהלה, כי הוא נבדל מכל נבדל, בכל זאת במה שאנו מרגישים מלכנו לפי דלות שכלנו והבחנתנו בענין שכלול עולמו, מותרים אנו להללו משום שאמרו משה, ותקנוהו אנשי כה"ג בתפלה. אמנם השבח הוא ענין פנימי כענין „שבח בלב" המוזכר בדרז"ל, שהוא עילוי ההנהגה שאנו מרגישים בהשגחתו הנסתרת בשבח עולמו בכל יום ויום, והתפארת עוד נעלה מזה. כי לא יתפאר אדם במעלה מתמדת שהיא כמו טבעית, אבל יתפאר בתפארת אדם המעלה שאינה קנייה לו בטבע, וכך תפארתו של הקב"ה אינה אלא ע"י הנהגתו הפלאיית והנסיית שאנו מקוים לראותה בזמן העתיד, והנה נפלאות מעשיו בבריאת עולמו כל המאמין שבראה והדשה ברצונו הטוב הכל רואים אותן, ועל אותו ענין אמר **המהולל בפה עמו**, אכן עילוי הנהגתו הנסתרת וסתרי ההנהגה והמערכה כמה היא מסודרת ומתוקנת בעליונים ותחתונים, אין הכל מבינים, ולא יודו לשמו, אלא החסידים יראי ה' ויודעי דרכיו המבינים רוממות הנהגתו. וזאת א"א להלל בפה לבד, זולתי ע"י הרגשה פנימיית ולביית המכונה בכתבי קדש בתואר לשון. וכש"כ התפארת שהיא ההנהגה הפלאיית והשגחה הגלויה שאנו מקוים עליה לעת"ל. לא ישיגוה זולת עבדיו הנכנסים לפני ולפנים בחדרי היצירה. במקום אשר שם תפארת עזו יתב', ועז"א **המשובח והמפואר בלשון חסידיו ועבדיו.** וע"ז מסיים כי אנחנו אע"פ שאין אנו מסוגים אלו ואין אנו מבינים סודם ויחודם מ"מ מותרים אנו להלל אותו **בשירי דוד עבדך** אשר רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו. **ונגדלך ונשבחך ונפארך** בתוארים של **הגדול הגבור והנורא**, שהזכירו אנשי כה"ג הרומזים לשלשת הפיגות האלו, **ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו** בבחינת **יחיד, חי העולמים, ומלך**, שזה היחיד הכולל בתארי האל היחיד המוחלט, וחי העולמים המשגיח, ומלך המשובח ומפואר עדי עד בעתיד, ומסיים: ברוך אתה ה' מלך מהלל בתשבחות, והרצון כמו"ש דודי החסיד הגר"א ז"ל מקלים שמקלסין אותו יתב' על מה שהרשה אותנו להללו ולשבחו, אע"פ דאמרו בירו' כל מה דאת משבחו את מגנה כמרגליתא דלית לה טימא, בכ"ז אמרי אנשי כה"ג שמותר לשבחו בשלשת התוארים הללו של הגדול הגבור והנורא, והחזירו עטרה ליושנה, ואמרו „הן הן גבורותיו" ונוראותיו אע"פ שאינם נראים לנו.

מעביר אפלה ומביא אורה, ברוך מרחם על הבריות, ברוך משלם שכר טוב ליראיו

מגן האלף

תפלה וקבעו ברכה לפניהם ולאחריהם עכ"ל. אבל האו"ז סי' ק"ה כתב דבמס' ע"ז משמע דהך דר' שמלאי קאי אשלשה ראשונות שבתפלה שיסדרם תהלה בשבחו של מקום ואח"כ יתפלל. ולכן כתב דאנו אומרים פסוקי דזמרה משום מאי דא"ר יוסי יהא חלקי כו'. ע"ש שכתב דלפי טעם זה מי שלא אמר פסוד"ז קודם תפלה יכול לומר ג"כ אחר תפלתו, אבל כל הגאונים חלוקין עליו וכמו"ש הגאון ורב נטרונאי לקמן סי' ק"ב. ובסמ"ג מביאו בשם ר' נתן גאון, ומטעם משום שכשתקנום קודם תפלה נתקנו, [ובתשו' הגאונים סי' מ"ה איתא „תוב שאילו מקמי' [דרבינו יהודאי גאון"] מאן דקרי פסוד"ז בתר דצלי צריך לברוכי לפניהם או לא צריך, ואמר לא צריך. „שכבר נפטר באהבה רבה", ע"ש והעתיקו המנהיג אות ב'. והדברים תמוהים מאי ענין אה"ר לכאן, ונראה דלא שאלו על ברכת ב"ש וישתבח דודאי לא נתקנו אלא קודם תפלה, אלא בהי' מנהגם לומר הפסוקים אחר תפלה כקורא בתורה. וכמו"ש ג"כ בש"ע סי' נ"ב ושאלו אם יברך לפניהם ברה"ת. והשיב שכבר נפטר באה"ר]. וצריך לומר דס"ל להגאונים דאחרי שמשמעו מדר' יוסי דאמר יהא חלקי שמצוה לומר פסוד"ז בכל יום, ממילא מחויב לסדרם תהלה קודם תפלה משום הך דר' שמלאי שיסדר אדם תהלה שבחו של מקום ולא אח"כ, ומיושב קו' האו"ז:

ולענין הזמן אימתי נסדרו פסוקי דזמרה אלו עם הברכות שלפניהם ושלאחריהם, כתבו תר"י פרק א"ע במצא צבור מתפללים והוא לא קרא פסוד"ז עדיין, כ' רב עמרם שיאמר ב"ש ותהלה לדוד וישתבח, וכתבו, שאע"פ שהגאונים תקנו לומר מתהלה עד כל הנשמה עיקר התקנה לא היתה אלא מפני מזמור תהלה לדוד בלבד, שעז"א שמובטח שהוא בן עוה"ב, ולכן די זה המזמור כדי שיתפלל עם הצבור, ע"ש, ויש להסתפק בכוונתם, אם ר"ל שהגאונים תיקנו לומר תהלה לדוד משום שעז"א בגמ' שמובטח כו', ובזמן הגמרא לא היתה תקנה עדיין גם על תהלה לדוד, ופשיטא שלא נתקנו בזמנם הברכות דגם הברכות הם תקנת הגאונים, או אפשר דהגאונים תקנו לומר כל החמשה מזמורים עד כל הנשמה, אבל תהלה לדוד עם הברכות כבר נתקנו מזמן התלמוד, וזה עיקר פסוד"ז שהזכירו במס' שבת:

והנה הרב תם ז' יהיה בעיקרי הד"ת אבר על הרי"ף הבין כוונתם כאופן הראשון שזכרנו, ולכן תמה עליהם דמגמרא נראה שקודם הגאונים נתקנה ע"ש, וכן פשוט לי' להפרי חדש ז"ל בסי' נ"א בכוונתם עד שתמה להיפוך, מאחר שנסתם ונחתם התלמוד איך יכלו הגאונים לתקן ברכות מחודשות, והתפלא גם על הרא"ש כמה שתמה על ברכת אשר קדש עובר בימי אמו שכתבו הגאו' לברך בפדיון הבן, וכאן הודה להם, ע"ש וגם הק"נ פ"ק דקדושין אות קנ"ב העיר מזה, והוסיף עוד לתמוה על הרא"ש שבפ"ק דכתובות העתיק לברכה דאשר צג אגוז בג"ע בברכת בתולים [נצרך להעיר שטעות נפל בכל הספרים שהעתיקו אשר צג אגוז בג"ע שאין לזה שום ביאור, וצריך להיות אשר צג „זוג" בג"ע, ובסדר קדמון א' מצאתי אשר צג גוז בג"ע ומזה נמשך הטעות להגיה אגוז ואין ספק שנתחלף להמעתיק וצ"ל „זוג" וזה האמת] שתקנוהו הגאונים, ובברכות פ"ק העתיק ג"כ לדברי ר"ע לברך אקב"ו לקרות את שמע בק"ש שעל המטה, ולא תמה עליהם הרא"ש שתקנו ברכות מחודשות, וע"ש מה שתי', כי להרא"ש ל"ק כ"כ גבי פדיון הבן איך תיקנו, והעיקר סמך שם אשאר קושיותיו, והט"ז בסי' מ"ו כ' לתרץ דאם יש מנהג לברך אין לבטל המנהג דאפשר שהי' להגאונים סמך מן התלמוד, ע"ש, ובעיני הכהים נפלא ממני תמיהתם, דהא בברכת אשר צג באמת לא העתיק בשם הרא"ש שם ומלכות לא בפתיחה ולא בחתימה, מה שבסדרנו ח"ב סי' קמ"ז מפורש בדברי הגאון שם ומלכות בפתיחה ובחתימה, ומברכת ק"ש בלא"ה ל"ק כמו"ש להלן דמיירי הגאון בלא יצא עדיין חובת ק"ש בזמנה בלא"כ, ומחויב לברך בק"ש שעל המטה ככל מ"ע דמה"ת ודרבנן:

ומאי דק"ל להגאון בעל פ"ח על ברכת ברוך שאמר. הנה בספר הפרדס לרש"י סי' ה' דאין לחוש אם הוסיפו [ברכות] בלא נאמר אלא שלא לפחות אבל להוסיף יש לו רשות ולברך על כל חביב לי', עכ"ל. ובזה אודא להו כל קו' הרא"ש והפר"ח. אבל בלא"ה ל"ק, כי אין ספק לענ"ד

דאין

ליראו, ברוך שאין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד.

ברוך

מגן האלף

דאין זה תקנת הגאונים אלא דכבר ברכו אותה גם בזמן חכמי התלמוד, וראיה לדבר דכבר מצינו לחז"ל שהיה להם חתימת ברכה דישתבח, וכמו"ש במס' פסחים קי"ח „רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. ואמרינן מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך, ור' יוחנן אמר נשמת כל חי, וכהא פליגי דלרב יהודה אומר הברכה בעל הלל עצמו שהתנא קוראו שיר. ולר"י אומר הברכה על שירי דוד של פסוד"ז. וכ' התוס' שקורא נשמת ברכת השיר לפי שאומרים אותו בשבתות אחרי פסוד"ז, והיינו ע"י חתימה דישתבח, וכדאיתא בתענית דף ו' שחותמין בנשמת ברוך רוב ההודאות, ואר"פ שם „הלכך נמרינהו לתרוייהו". ופרש"י וכמו כן אנו חותמין בישתבח, וכן כ' במפורש בסידורו של רש"י ז"ל בספר האורה ח"ב סי' מ"ו. ושוב אומר ברכת השיר **שהוא יסוד תיקון אנשי כנסת הגדולה** נשמת כל חי וישתבח, עד מלך חי העולמים.

וכיון דאתאן להכי דנשמת וישתבח הוא יסוד תיקון אנשי כה"ג, שוב אנו מוכרחים לומר דגם ברוך שאמר הוא מיסוד תיקון אנכה"ג, משום דקיי"ל במס' נדה נ"א ע"ב כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו, ואין ספק שתיקנו ברכה גם לפני פסוד"ז וזה ברור לענ"ד:

ומעתה אין ספק דמ"ש תר"י דהגאונים תקנו לומר מתהלה עד כל הנשמה אין רצונם לומר שתקנו כל הפסוד"ז עם הברכות שלפניהם ושלאחריהם, דודאי היתה זאת תקנה קדומה כמו"ש, אלא שתקנו לומר כל שש המזמורים עד סוף כל הנשמה, כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה, כמו"ש הגאון לקמן אות י"א, אבל בזמן הגמרא לא אמרו רק תהלה לדוד עם ברכה תחלה וסוף:

ואפשר עוד דבזמן הגמרא לא היו אומרים פסוד"ז בכל יום, ואמרוהו רק בשבתות ויו"ט בחתימת ברכה תחלה וסוף, ואולי משום דהוה ס"ל שאין לספר בשבחו של מקום יותר מדאי, והגאונים נסמכו על מאי דא"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, וחזו לדעתיה דאין קפידא מלאומרו בכל יום, ואדרבא ס"ל זאת למצוה, וסמכו לתקן לאומרם בכל יום, ובזה מדוקדק לשון „יהא חלקי" דאס"ד דתקנה קדומה היתה לאומרם בכל יום, לא שייך לשון יהא חלקי הלא דינא הכי, וכן נ"ל מלשון התוס' שכתבו „שבשבתות אומרים אותו אחרי פסוד"ז", ע"ש וע"ז כוונו בתר"י לומר שהגאונים תקנוהו ור"ל לאומרם בכל יום, עכ"פ בין כך וכך שרה נמי קו' הרב תם ן' יחיא דמהגמ' נראה שקודם הגאונים נתקנה, דלפמ"ש גם תר"י מודו לזה:

שוב ראיתי לבעל אורחות חיים להגאון ר' אהרן מלוניל שכתב ג"כ דנשמת וישתבח היא ברכה שלאחריהם על כן ראוי לאומרו בכל יום, והביא משם הר"ר נתן לומר ויושע, במקהלות, ישתבח, שכך היא יסודו, כו' ומאן דמתחיל ישתבח מיד אחר ויושע פשע, ע"ב, ולמה שנתבאר לעיל נ"ל גם כ"ש משום כל הטעון ברכה לאחריו:

ונראה דגם רש"י ז"ל מפרש כפי פי' האחרון שכתבנו, דבמס' שבת קי"ח פי' פסוד"ז שני מזמורים של הלולים הללו ה' מן השמים, הללו אל בקדשו, ולא מפרש דקאי אתהלה לדוד, כפי' הראשון שכתבנו דלשון גומרי הלל משמע לי' דגומר הללו אל בקדשו שהוא סוף כל המזמורים, ומה שהוסיף להלל זה של פסוד"ז „הללו את ה' מן השמים" עיין בזה"ק ויקהל רע"ו תקונא תנינא כו' לברכא לקב"ה על כל עובדא ועובדא דאיהון הללויה כל כוכבי כו', שהוא עיקר ההילול, ואמר יהא חלקי עם הגומרים אותו בכל יום לא רק בשבת ויו"ט, ועמש"ל אות י"ד ובמס' סופרים פרק י"ז גרס אר"י יהא חלקי עם המתפללים בכל יום שש המזמורים הללו. ומשמע נ"כ דמתחלה לא התפללו כן אלא בשו"ט, והגאונים הוסיפו להתפלל כן בכל יום, וכן הוסיפו עוד מזמורים בזמן הגאונים לראש חודש, וכמו"ש במס' סופרים שם „ובר"ח צריכין לומר אחר יהי כבוד ה' מלך, מזמור שירו לה' שיר חדש, הודו, ושבת המזמורים של

כל .

יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ

נפלאותיו

מערכי לב

שיר התקוה לתחית ישראל.

הודו לה' קראו בשמו איתא בסדר עולם שהשיר הזה אמרו דוד בהעלותו את ארון האלהים אל האוהל אשר הכין לו, ושוררו אותו הלוים לפני הארון כל המ"ג שנה עד שהביאו שלמה לבית עולמים, ואמרו אותו בבקר עד ולנביאי אל תרעו, ובערב עד והלל לה', ומסדרי התפלה תקנו לאומרו בכל יום. **המתבונן** יראה שכלו קדש קדשים לחזק לב אסירי תקוה השרוים בים צרה ונואשים מישועת ישראל ותחית האומה, כאשר אפפום צרות רבות ורעות בעשותם הרע בעיני ה' וימכרם ביד אויביהם שלא השאירו להם מחיה, וידל ישראל מאד, וגם בתחלת צמיחת מלכות ישראל לא נמצא עוד חרב ביום מלחמת, ולא הי' חרב בגבול ישראל. כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית, ויפג לבם ולא האמינו עוד בישועה, וכדי לחבוש לנשברי לב, ולחזק רוחם להאמין בישועת ה', סדר המלך החסיד למענם את השיר המקודש הזה, הודאה בסדור שבחו של מקום אשר ע"ז אמר **הודו לה'**, ואמר אח"ז **קראו בשמו**, בתפלה, **והודיעו בעמים עלילותיו**, בהודאה במה שגמל עליכם, ואחר זה תקנו אנשי כנה"ג אחריו את תפלת י"ח, בג' ראשונות שהם שבחו של מקום, וג' אחרונות בהודאה, והאמצעיות שבתפלה, ורמז בתיבת „עלילותיו" עיון עמוק ונפלא, לאמר, שאין אדם מכיר חסדי ה' יתברך אלא בסוף מעשה, כי הוא נורא עלילה על בני אדם, ומסבב סבות אחרי סבות שאין אדם מכיר בם אלא העושה נפלאות גדולות לבדו. הופך מסבות עולם לטובתן של ישראל, וכדרך שמשלו במס' נדה דף ל"א בשנים שיצאו לסחורה, ויש לו לאחד קוץ ברגלו ולא יכול לעבור אתו, ולימים שמע שנטבעה ספינתו של חבירו והתחיל מודה ומשבח, וזהו שאמר **הודיעו בעמים עלילותיו** שהן הסבות המסבבות לסוף פעולה, שכל הרעות שאירעו לכם בתחלה היו רק למפלט והצלה, והודיעו אותם כמו"ש הנביא [מיכה ז'] „אל תשמחי אויבתי כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך ה' אור לי, וגו' יוציאני לאור אראה בצדקתו".

אמנם העלילות הללו לא יגלו אלא למתבונן בם, השם דרכיו להבחין ענייניו ולראות בישועתו של הקב"ה, כי העוצם עיניו לא יחזה גם אור שמש גם אם תאיר כצהרים, ומקשה לבו לאמר על הכל שהוא טבעו של עולם יפול ברעה, ומפרש המשורר בזה ארבעה פנינים יקרים מה שנדרש למתבונן להתרגל עצמו בהם. א). **לספר תמיד חסדי צורנו** אשר גברו עליו והפליא לעשות עמו כל ימי חייו, ועל זה אמר **שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו.** ב). **להיות שרוי תמיד בשמחה**, שנוצר בן ישראל והוא מלגיון של מלך שנבחר לחלקו. ושמו הגדול נקרא עליו „אל אלהי ישראל", וכמו שאמר הכתוב „ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל". וזה לגודל עילוי נשמתם עד שקראם „עמי" „בניי" „ונחלתי", ומה לנו שמחה נעלה יותר מזאת שאנו זוכים להתקדש בקדושתו יתב', ולא נזכה לזה עוד אחרי מדת ימינו עלי ארץ, וכמו"ש תר"י בברכות דף ל' באביי דהוי בדח טובא ואמר „אנא תפלין קא מנחנא". ופירשו, דר"ל שמחה של מצוה אני שמח שזכני ה' להניח תפלין אשר בעולם העליון לא אזכה לזה אע"פ שתשתוקק שם הנפש לזה מאד. וכן מצאנו ברב ברונא דסמך גאול"ת ולא פסק חדוה ושמחה מפיו כל היום, וכן אה"כ „תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב". שרומז על השמחה הזאת שעובד לאל שאין כיוצא בו, ועז"א כאן „**התהללו בשם קדשו, ישמח לב מבקשי ה'**". ג). **השקידה לדעת דרכיו יתברך.** וכמו"ש דוד לשלמה בנו „דע את אלהי אביך ועבדהו". וזה ידיעת מדותיו יתב' וידיעת תורתו, וזאת תכלית הידיעה, וזה עלם שמחת ההשגה אשר אה"כ [תהלים פ"ד] „ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון". ועז"א **דרשו ה' ועזו** שהיא התורה כמ"ש „ה' עז לעמו יתן", **בקשו פניו תמיד.** ד). **הבטחון בו יתב'**, שלא יתייאשו ישראל בראותם שלות האומות, והם שחופים ומדולדלים. והשיגם צרות רבות ורעות ומטה ערכם בגופניות, ואפי'

ברוחניות

(ג) ברוך הוא ברוך שמו. (ד) ברוך אתה ה׳ אמ״ה [ג] האל המלך הגדול והקדוש, אב הרחמן מהלל (ה) [בפי] עמו, המשבח והמפואר תמיד בלשון כל חסידיו ועבדיו, בשירי דוד עבדך נהללך ה׳ אלהינו, (ו) [בשבחות ובזמירות, נגדלך, ונשבחך, ונרוממך ונזכיר שמך] ונמליכך, מלכנו אלהינו, יחיד חי העולמים, משבח ומפאר (ז) עדי עד, ברוך אתה ה׳ מלך מהולל בתושבחות.

(מכאן עד ולפניו כישיבה חסר בכת״י ב״מ ובסדר הנדפס)

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכת״י ב״מ מוסיף כאן וז״ל: בשבת יאמר: „ברוך אשר נתן מנוחה לעמו ישראל״. ובמועד אומר „ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל״ ובאבודרהם מוסיף „בר״ה. אשר נתן את יום הזכרון כו׳ וביוהכ״פ. המנחיל מנוחה וסליחה וכפור תועה לעמו ישראל״. (ד) „וברוך זכרו לעולמי עד״. (ה) „בפה״ (ו) „בשבחיו ובזמיריו, נהודך, נגדלך״. נשבחך, נפארך, נרוממך, נעריצך, ונקדישך, ונזכיר שמך״. (ז) „שמו״״.

מגן האלף

כל יום. ע״ש. וכן אנו מוסיפין מזמורים לשוי״ט, ובספרים עתיקים ראיתי עוד נוספות לר״ה ויוכ״פ. וכן מובא בתשובה לרב נטרונאי מובאה אללנו לקמן בסדר ק״ש אות ד׳ שכ׳ „ובר״ה ויוה״כ מוסיפין פרשיות״:

וכתב הרב בעל ס׳ תולעת יעקב בשם האו״ז והט״ז סי׳ נ״א העתיקו, כי ברוך שאמר תקנוהו אנשי כנסת הגדולה. וזה מסכים למ״ש, אבל בספר אור זרוע לפנינו לא מצאתי זאת. וכתב עוד שיש בברוך שאמר פ״ז תיבות וסימן ראשו כתם פ״ז, וכ״כ בס׳ היכלות והמוסיף או גורע ממספר זה טועה, כי כן קבלו איש מפי איש. והטור הביא נ״כ הך דהיכלות ע״ש, ובסדורי קאטולוניא כת״י ראיתי ב״ש במנין פ״ז תיבות לפי נוסחת אגלייזיש שהלכו לסיציליא, ולפי נוסחת האשכנזים. ויש שחשבו פ״ז תיבות עד ובשירי דוד עבדך, ע״ש, אך בסדרי הגאונים לא חששו לזה, ובסדר רב סעדיה גאון אינו מתחיל ברוך שאמר אלא בשחרית של שבת, אולם בימות החול מתחיל תיכף מן עיקר הברכה „בא״י האל האב הרחמן״. וכן הזכיר רבינו הרע״ג סימן יו״ד ממנהג הישיבה, וחותם מלך מהולל בדברי שיר ותשבחות לעולם ועד. ומזה נראה דההתחלה של ברוך שאמר והיה העולם היה רק שיר פיוטי לפני עיקר הברכה, אולם בזה״ק ויקהל רע״ו משמע דההתחלה הי׳ מב״ש והי׳ העולם, וכמו״ש תקונא תנינא כו׳ ועל דא בברוך שאמר ברוך, ברוך כו׳:

ובספורי ר׳ נתן הבבלי מובא ביוחסין כתוב, שפזמון זה הושר בעת מינוי ראשי גליות בבבל, חזן הכנסת מתחיל ברוך שאמר, והבחורים עונין על כל דבר ודבר „ברוך הוא״, ע״ש, ולכן כ׳ הרש״ל רפפורט בתולדות הקליר שכוונת מחברו היה שאחר סיום כל מאמר המתחיל בברוך יענו הקהל „ברוך הוא״, ואין דבריו מוכרחים, דאפי׳ נהזיק לאמת שהבחורים היו עונים ברוך הוא על כל ברוך וברוך שאמר חזן הכנסת, לא הי׳ זאת דרך חובת תפלה, רק לשורר לכבוד ריש גלותא, אבל בזמן תפלה כיון שתיבותיה ספורות, ודאי דלא גרעו ולא הוסיפו. [וראיתי שגם בעל עבו״י השיג כן]:

ג. האל המלך הגדול והקדוש אב הרחמן גם בנוסח רב סעדיה איתא כן, ויש שם שנויים אחדים, אבל אין בם נפקותא לדינא, וכ״כ הרמב״ם בנוסחת ב״ה, וכן הרב בד״מ סי׳ נ״א כ׳ משמע שיש לומר האל האב הרחמן [לפי מנין התיבות] אבל הרד״א כ׳ שלא לומר „האל״ דהא כבר אמר אלהינו, וכ״כ רב עמרם בברכה שלאחר המגלה [והוא בסדרנו ח״ב סי׳ ס״ח בשם ר״נ גאון]. וכ׳ עוד בד״מ, דמהר״א מפראג הקשה על הטור [שכ׳ סי׳ תרל״ב שלא לומר האל הרב את ריבנו] והקשה מברכה ראשונה של ב״ע, ואין בדבריו קושיא, משום דאיכא הפסק גדול בין אלהינו להאל [דאומר אלהי אברהם כו׳] אך כאן שמוכים אפשר שלא לאומרו, עכ״ל, ולדבריו ישארו דברי רבינו בצ״ע מדידי׳ אדידי׳

נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל

עבדו

מערכי לב

ברוחניות, כי הלכו מדחה במעלתם, כי כוכבי השמים לא יהלו אורם עליהם, ולא יחשבו ח"י שהמירם הקב"ה באומה אחרת, ומפרש על זאת ארבעה תשובות מספיקות שא"א להמירנו חלילה באומה אחרת:

התשובה הראשונה הזכירה הרמב"ן בשירת האזינו ואמר: „השירה הזאת היא לנו לעד אמת, תגיד בבאור המולאות אותנו חסדי ה' מאז לקחנו לחלקו, הטובה והעושר שהנחילנו, והכעס שהיה לו בחטאינו, עד שאלה דבר והרב והיה ואח"כ פזר אותנו לכל עבר, והרעות שעשו העכו"ם בנו, לא בשביל שהם שונאינו רק בגלל שלא נעשה כמעשיהם, ולשנאתו של הקב"ה ותורתו עשו בנו כל הרעות. ואנו נהרגים ונטבחים בשבילו, והם צריו ומשנאיו, ועל זאת מבטיח הקב"ה ואמר „אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם", ואין בשירה הזאת שום תנאי בתשובה ועבודה, רק שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, והוא יעשה בנו תוכחת הימה, אבל לא ישבית זכרוננו, וישוב יתנחם ויכפר הטאינו, וזו הבטחה מבוארת על גאולה העתידה על כרחן של מינים. וזה דבר ברור כי על גאולה העתידה יבטיח, כי בבית שני לא הרגינו גוים עמו, ובימים ההם לא השיב נקם לצריו, וכן הזכירו בספרי „גדולה שירה זו שיש בה עכשיו, ולשעבר, ולעתיד לבוא, לעולם הזה ולעוה"ב. ואלו היתה מכתב אחד החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד. ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן אשר לא היה לפניו ולאחריו כמהו", ע"כ תו"ד, וכל דבריו ז"ל מרומזים בכתוב הזה שאין להתיאש ח"ו מגאולת ישראל, ואמר: **זכרו נפלאותיו אשר עשה** שכבר נתקיימו במלואם, **מופתין** על לעתיד שכבר נאמנו כהבטחת החוזה אשר מזה תוכלו לדעת כל **משפטי פיהו**, במה שהבטיח על אחרית הימים שכל דבריו אמת וצדק:

השנית כי אפשר שיעזוב שיזניח האדון את עבדו ויחליפהו בטוב ממנו אם אינו ממלא רצונו. אבל אם אין לו שום צורך בעבודתו, ולא בחר לו מתחלה בגלל שירות ועבודה רק בשביל אהבה רצונית, בגלל מה שחייב להחזיק טובה לאבותיו, לא יצויר שיזניחנו ושיקח אחר במקומו. וכמו"ש הרמ"ל בפירושיו [ישעי' מ"א] ע"פ „ואתה ישראל עבדי, יעקב אשר בחרתיך, זרע אברהם אוהבי, וגו' אל תירא כי עמך אני". וזה שאמר כאן שא"א שימירוך ח"ו באומה אחרת אחרי שאתה **זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו:**

השלישית עם ישראל גם כי ירד בזמננו אלה אלף מעלות אחורנית ממדרגת וגדולת אבותיו לפנים, בכ"ז עדיין איננו ח"ו הגרוע מכל אומה ולשון, ויש גרועים ופחותים הרבה ממנו, ולו הקרה אותם צרות וגזרות ושמדות כמו שהקרנו, לא היה נשאר בהם גם אחד שריד תמים באמונת אל המיוחד, וכבר תמה ע"ז הנביא [ישעיה ס"ו] ואמר: „מי שמע כזאת ומי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד, אם יולד גוי פעם אחת", יאמר; כי אלו היה ברצונו יתברך להזכיר איזה מלשונות הגוים שישובו ליחוסם ולארצם לא הי' מוצא גם אחד, זה המיר עצמו לרומאי וזה לפרסי וישמעאלי, וכלם לא יכירו עוד דתם ומחצבתם, ואחת היא להם אבותם ומולידם דתם וכל אמונתם, אבל ישראל אפי' הפחות והגרוע שבו יאמר „לה' אני" „ובשם יעקב יכנה", יודע צור מחצבתו אלהי אבותיו וארץ מולדתו, אשר בפקודה אחת כי יפקוד ה' עמו ונחלתו „יולד גוי פעם אחת ויוחל ארץ ביום אחד", ולכן גם כי אמת הוא שאין אנו זכאים וצדיקים כראוי לעבודתו, ורחוקים אנחנו מדרכי תשובה ומעלותיה מ"מ הקב"ה שהוא שופט כל הארץ המשקיף בחינת כלל המקומות והעולם כלו, ואינו ח"ו בבחינת שופט פרטי. שאינו יודע אלא המקום שהוא בו, ומחזיק לפעמים איש אחד לרשע, עד שאפשר בהוא צדיק גמור במקום אחר שיש שם הרבה גרועים ממנו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא יודע ומכיר כל המקומות, והוא לא יעשה עול במשפט להשליכנו לעת זקנה בכלות כחינו, אחרי אשר אבותינו נטבחו נהרגו על קדושת תורתו ואהב[illegible]. וזה

שרמז

עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי

מערכי לב

שרמז כאן באומרו: **הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו:**

ועוד טעם עיקרי, שא"א שיהיה בו טוען עליו או מסתפק, שכבר כרת הקב"ה ברית ושבועה שלא ימירנו באומה אחרת, ולא היתה ברית לשעה, או על תנאי, או לדור מיוחד. רק ברית עולם כפול ומשולש. ועז"א **אשר כרת את אברהם, ושבועתו ליצחק, ויעמידיה ליעקב לחק.** „חק" הוא דבר בלי טעם וסברא, להודיע בזה. שאם יהיו אומות העולם מונין אותנו בדור מן הדורות וילעגו בנו לאמר איה אלהיכם? כבר עזב ונטש אתכם כי אתם הגרועים מכל אומה ולשון והשפלים מכל עם, מפני עונותיכם ועונות אבותיכם, ולכן בחר עתה בנו ורוממנו. נשיב אותם: גם לדעתכם הרי אתם מוכרחים להודות שישיב עוד את שבותנו וירחמנו, כי כבר העמיד השבועה הזאת לזרע יעקב **לחק**, בין אם הם זכאים לתשועה או לא, וכרת את **הברית לברית עולם**, היינו ברית המגביל נגד **ברית העולם** וכ"פ הרמ"ל ז"ל, באופן שבאם הוא מוכרח ח"ו לבטל את הברית הזאת של ההשגחה הנגלית שלא בדרך הטבע, שכרת עמם לעתיד לבא לימות המשיח, מוכרח הוא להשבית ולבטל גם הברית עולם, ההנהגה הטבעיית עפ"י המערכת. וכמו שאמר הנביא [ירמיה לא] „כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם, חקת ירח וגו' רגע הים וגו', אם ימושו החקים האלו מלפני נאם ה', גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני". ומפרש עוד, שהברית הזאת היתה, **לאמר: לך אתן ארץ כנען** לא מפני שביאות חן לבד, רק משום שהיא **חבל נחלתכם**, שמגיע לכם מצד ירושה ונחלה, ושיעבוד כזה א"א להבטל. וכל הראיות החזקות האלו מוכיחות ומכריחות כי דבר אלהינו יקום לעולם, וכל הצרות והגליות שאנו סובלים אינן אלא לטובתנו ואשרנו, וגם שממות הארץ הזאת, ופלטין של מלך החרב אינה אלא לכפרת עונינו וכמו"ש „וכפר אדמתו עמו" „מי מכפר על עמו אדמתו", וכמו"ש החבר הנז"ל „וכן ישראל ישיגום החלאים מהתדמותם בגוים וילמדו מעשיהם, והצרות המוצאות אותם סבות לתקנתם וחיותם". עכ"ל, וכן אמר הנביא [מיכה ז'] „זעף ה' אשא כי חטאתי לו. עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי וגו', ותרא אויבתי ותכסיה בושה האומרה אלי איו אלהיך", והן הן העלילות הנשגבות הסבות הנעלמות שהגיע בראשית השיר להודיע אותן בעמים, אשר לא יודעו אלא לבסוף ביעוד העתיד, ואל יאמר ישראל בקוצר רוחו מהגלות המר והארוך כאשר יגרו לעדי אונו ולא יספר בכתוב עמים החיים בחסד אלהים, כי נסתרה דרכו מאת ה' חלילה ומאלהיו משפטו יעבור, כאשר מעדה רגלי ונכקה רוחו בצוק העתים האלו מתלמוד תורתו ועבודתו, ואין תקוה לפניו עוד בזה ח"ו לתשובה ומע"ט, ולא יוסיף קום עוד ח"ו, ולא ירחמנהו עושהו חלילה, כי בעונותם נמכרו ובפשעם שולחה אמם. כי לא כן הדבר! רק בכל זאת הן אך סבות חבויות להחזיק קיומם ומעמדם, עד אשר האביב יופיע, ושופר בדי יריע: „הקיצו ורננו שוכני עפר כי בנה ה' ציון ונראה בכבודו", וכתוב"כ „לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם". ומביא על זאת ראיה עצומה בנס האבות ע"ה אהובי ה' ובחיריו שהכל מודים בצדקת מעשיהם, גם המה נדדו מגוי אל גוי וסבלו צער וגלות. וכמו"ש **בהיותכם**, ובתהלים ק"ה כתוב **בהיותם** ומוסב על האבות שהיו סימן לבנים, **בהיותם מתי מספר כמעט**, מעטי מספר ומעטי כח **וגרים בה**, גם המה היו גרים בארצות לא להם, ולא הרהרו אחרי מדותיו ית'. וההשגחה העליונה הפפה עליהם כנשר על גוזליו אשר **לא הניח לאיש לעשקם**

גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים כאן צריך להפסיק וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד

שמו

מערכי לב

לעשקם, ויוכח עליהם מלכים: „אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו", וכן בניהם, בכל המקום שהם גולים ונודדים, ההשגחה מרחפת עליהם, ורוח הקדש אומרת: „אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו", וזה שדרשו בפרק כל כתבי „אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן, ולנביאי אל תרעו אלו תלמידי חכמים", כי הכתובים הללו אע"פ שמדברים מהאבות, מרמזים הם לדורי דורות כי מעשה אבות סימן לבנים:

שיר ישועת ישראל וגאולתו.

השיר המקודש הזה מן שירו לה' כל הארץ עד והלל לה' שוררו הלוים בתמיד של בין הערבים בטרם בואם לבית עולמים בימי שלמה, ובו הנבואה אשר חזו על זמן התחלת הגאולה של קבוץ גליות, ובא בו שנויים אחדים מן המזמור הדומה לו בספר תהלים קפי' צ"ו, שם יאמר **שירו לה' שיר חדש**, וכאן השמיט זאת, שם יאמר **ברכו שמו**, ופה השמיטו, שם, **עז ותפארת במקדשו**, ופה „**במקומו**", שם. **יבואו לחצרותיו**, וכאן **לפניו**, שם, **אמרו בגוים ה' מלך**, וכאן השמיטו, וכן לא אמר כאן **ידין עמים במישרים**, שם יאמר **ירעם הים ומלואו**, וכאן **ויאמרו בגוים ה' מלך**, ואח"כ מתחיל ירעם, ושם מסיים **מלפני ה' כי בא** וגו' ואומר: **הודו לה' כי טוב** וגו', **ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו.** וטעם כל החלופים הללו, כי שם ידבר מזמן שיהיה ביהמ"ק בנוי ושכינה שרויה בתוכם, וכאן מדבר מזמן צמיחת הישועה בראשיתה, וכמו שהיה בתחלת מלכותו של דוד ע"ה. ותקן השיר הזה לאמץ ידים רפות ולהשיב לבב אסירי תקוה האומרים: גם כי נאמין ונודה כי לא אלמן ישראל מאלהיו, והישועה תבואה לנו על כל פנים, אבל במה נקדם לאלהינו, ובמה נכף לאדונינו? ואיך נקוה ואנו רחוקים מתורתו ועבודתו, ודעת דרכיו לא השגנו, ומה נחכה, ואין לאל ידינו לקדם פניו בעבודתנו המבולבלת במחשבות סוערות מכל הבלי הזמן וגלי הצרות אשר לא ירפונו? ובמה נקדם את מלך הכבוד הזה בביתו ומקדשו? אשר גם שמים לא זכו בעיניו, ובמלאכיו ישים תהלה, וגם אבותינו קדושי עליון הנעלים ממדרגתנו, נמצאו חייבים לפניו, ובזמנם ולעיניהם חרבה עירנו ונשרף בית מקדשינו, אף שוכני בתי חומר כמונו אשר מבקר לערב יוכתו, וימותו ולא בחכמה, וכבר נטמענו בגוים והתבוללנו בלאומים ואין מקוה עוד לפנינו ח"ו:

ועל הענין הזה בא המשורר להרעיף תנחומות אמריו שלא יפחדו ולא ירעדו, יען כי בזמן הישועה יהי' להם לב חדש ורוח חדשה, כי ישפוך את רוחו על כל בשר וכלם ידעו את ה' למקטנם ועד גדולם. וכמוש"כ [יואל ג'] „בימים ההם אשפוך את רוחי ונתתי מופתים בשמים ובארץ", ויכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לו תכרע כל ברך, וה' אחד ושמו אחד, וישראל עם אחד בארץ. שלא הלאו אותם כל הגזרות, ולא המירם כל הנסיונות, ולא

הפיג

שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת

לשם

מערכי לב

הפיג אותם כל הטלטולים והעלבונות. וכל יום ויום יגלו להם ישועות חדשות אשר מתוכם יכירו לדעת את ה', ונחה עליהם רוח ה', רוח חכמה ובינה, עצה וגבורה, דעת ויראת ה', עד אשר יהיו זכאים וראויים לישועתו ולעבודתו. אך הישועה תבוא קמעה קמעה וכמו"ש בירושלמי בפ"ק דברכות, ר"ח ור"ש בן חלפתא אזלי בבקעתא דארבל וראו אילת השחר ואמרו, כך תהיה גאולתן של ישראל קמעה קמעה, וכן אמרו בזוהר טוב סי' י"ח „לפי שישראל שרוים בצרות ואינם יכולים לסבול תשועה גדולה בבת אחת, תביאה להם קמעה קמעה, ואמרו שאין לך אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לבקר, והקב"ה מעלה השחר מתוך החושך ומאיר לעולם. [הבאתי הדברים בארוכה בספרי קורבן הזהב]. ועל אותו הענין ניבא המשורר ואמר: **שירו לה' כל הארץ בשרו מיום ליום ישועתו**, כי מדי יום ויום יראו ישועות חדשות שלא בטבעו של עולם, ועל זה אמר „בשרו" בעל דברים טבעיים לא שייך בשורה, ומתוך אותן הישועות יכירו כלם לדעת ה', כי לא יוכלו ליחס עוד לטבעו של עולם ויכירו לפניו כל הארץ, ויען שלא הגיעה עוד העת של גילוי שכינה לשורר לפניו „שיר חדש", השמיט זאת בכאן, ואמר: שהגוים הפתיותים שלא ידעו עד הנה גם מציאת ה' וכבוד הבריאה בחדש, **יספרו בגוים כבודו** שהוא הבורא והמחדש, והמעולים שבהם, שכבר הכירו מציאות ה' יספרו גם נפלאותיו, ועז"א **בכל העמים נפלאותיו** [כן פי' הרמ"ל] וידעו ויבינו כי כל כחות הטבעיים כאין ואפס לפניו, שכל הויתם וקיומם אך מרצונו יתברך, הוא מקיימם והוא מחדשם. **כי גדול ה' ומהלל מאד ונורא על כל אלהים**, ומה שיחסו אותם עד עתה לאלהות כי חשבו שם איזה ממש, ידעו מעתה **כי כל אלהי העמים אלילים** כי אך ה' **לבדו שמים עשה** שגם כחם קבוע לפי חפצו ורצונו יתברך שסדר במערכת השמים. **הוד והדר לפניו, עז וחדוה במקומו**, ובספר תהלים הוא אומר עז ותפארת במקדשו, הטעם שבשם מדבר בזמן שביהמ"ק יהיה כבר בנוי, וכל הנהגת ישראל תהיה ע"י ההשגחה הפלאיית שהיא מקור התפארת כמובא לעיל בשרשי האמונה, והיא ההנהגה הנסיית במקדשו, וכאן מספר מתחלת צמיחת קרן ישראל שאע"פ שיתנהג המקום עמם בנסים נסתרים שיפליאו לבב כל רואם שישועם, ידיהם ימלא חדוה וגיל, מ"מ לא יתבטלו עוד סדרי הטבע והמערכה, ולכן יאמר עז וחדוה במקומו, בארץ הנבחרת ומקום הנבחר שרמז עליו הכתוב, „כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו", ובעוד שאין שביהמ"ק בנוי עליו, לא יזכו עדיין לתפארת ההשגחה הנגלית, ועמ"ש הרמ"ל בספרו קדושים פרק ל"ז שההוד הוא ענין פנימי ונסתר, וממנו נמשך עז וימין ה' שלא הכל יבינו רומו, וההדר הוא התגלות המוני ישועות הנפעלות לעיני כל, ועל ידם תבא החדוה והתפארת, ע"ש. ועל תחשבו במשך עלמא לשומרים בהתנהגו ע"פ מערכי הטבע ומסבותיו, ולא תאמרו שאע"פ שיש לכבדו מפני שהוא היוצר והבורא, מ"מ אין ליראו משגבו שאין כבודו בכך לחשוב בעולמו, רק **הבו לה' הכבוד** וגם העז, **הבו לה' כבוד שמו, שאו מנחה ובואו לפניו**. [ומפני שאין ביהמ"ק בנוי עדין לא אמר ובואו לחצרותיו]. **השתחוו** וגו' **חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט**, אע"פ שהעולם

כלו

לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ׃ רוֹמְמוּ ה'

מערכי לב

כלו נכון ומתוקן עדיין ע"פ חקות שמים וארץ וכל משטרי הטבעיים, מ"מ מהישועות הנפלאות שיתגלו על ישראל עמו מדי יום ויום, יגיעו אותם החיל והפחד וישתחוו לפניו בהדרת קדש. **ישמחו השמים** וגו' **אז ירננו עצי היער מלפני ה'.** יש הבדל בין לפני ומלפני [הרמ"ל] „לפני", בא על נושא שהוא עמו יחד, „ומלפני" ענינו על הסבה, או שמתפחד ממנו. כמו „מפני שרה גברתי אנכי בורחת", ויש חילוק בין שמחה לגילה, הגיל הוא פתאומי, והשמחה תמידי על טוב מתמיד. ובזמן עקבא דמשיחא, לעת אשר ילכו הנסים בהדרגה ויתרבו קמעה קמעה, יכירו לאט לאט גדולת ה' ועזוזו, ותחת אשר בתחלה לא נודע לעובדי אלילים הגוים הפחותים רק שהדם הקב"ה את עולמו, תבוא עת אשר כל אשר נשמה באפו יאמר: „ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה". וזה יהי' אחרי שתודע השגחתו יתב' להשכיר ולהענים. אשר בזה"ז ההשגחה נסתרת מאד, וצדיקים יגוגעו ורשעים ושלוי עולם ישגו חיל, אבל קרוב לזמן ההוא אע"פ שהמערכה לא תשתנה עוד, בכ"ז יהי' נראה הגמול לפי המעשה והכשרון. כי בזמן שיהיו חייבים ירדו הגשמים על היערות ולא על שדי תבואה, וכאשר הם זכאים יעלוץ השדה וכל אשר בו, ואז תהיה השמחה התמידיות אשר לשמים, השמים ושמהים תמיד לעשות רצון קונם להריק שפעם על הארץ, שמחה במלואה. ולהארץ תתגלה שמחת גילה מקריית ופתאומית, והגייס עובדי אלילים ישובו להאמין גם בהשגחה, כי נודעה יד ה' את עבדיו לשומרי בריתו וזוכרי דברו לעשותם. **ויאמרו בגוים ה' מלך,** שמתנהג בהשגחה פרטית לשמור את חסידיו, וידו על עוזביו ואויביו. כי **יעלוץ השדה** וגו' **ואז ירננו עצי היער** מ"**לפני ה' כי בא לשפוט,** וזה שאמר כאן ישמחו השמים וגו' ויאמרו בגוים ה' מלך, היינו בע"י שנוי הטבעיים הללו יכירו כי מלך כל הארץ אלהים. אבל בספר תהלים שמדבר בם מזמן האחרון שיהי' אז גם יום הדין הגדול והנורא אמר שם **אמרו בגוים ה' מלך ידין עמים במישרים.** וכן מסיים בם **לפני ה' כי בא כי בא לשפוט את הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו.** וכאן שלא הגיע לאותה שעה עדיין אומר, הודו לה' כי טוב. וכמשרז"ל בגיבה הודתו של אדם בטובתו, ומסיים בתפלה: **ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו,** באנו נפוצים בקצות הארץ, ואחרי הקבוץ **תצילנו מן הגוים** הבאים להלחם על ירושלם בזמנו של דוד, וכן במלחמת גומ"ג. **להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך.** וזה יהי' בזמן האחרון בעקבא דמשיחא וכמובדז"ל „עתידין צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש שנאמר כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו. כי אז ישתבחו בתהלתו. כי המלאכים אומרים לפניו קדוש, היינו שהוא יתב' למעלה מהשגתם, ולעתיד כאשר מחיצת הצדיקים יהי' גם למעלה ממלאה"ש וכמוש"כ „כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל", אז יאמרו גם לפניהם קדוש, לומר שגם הם גדולים ונעלים מהשגתם, וזהו **להשתבח בתהלתך.** [דבר זה מכתבי מרן הגר"א מקאליש] ואמר: **ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל לה'!** הענין עפמ"ש במס' תענית דף ט"ז „אין עונין אמן במקדש, המברך אומר בסוף כל ברכה, בא"י מן העולם ועד העולם", כו' והעונין לא היו אומרים אמן רק ברוך שם כבוד מל"ו. ולמדו בם מקרא דעזרא. וכאן אע"פ שאמרו ג"כ נוסח ברכה שבמקדש, והעונים היו צריכין ג"כ לומר הללו לה', כברוך שם כמל"ו, משום „שבלדך שהוא מברך כך עונין אחריו", מ"מ כיון שביהמ"ק אינו בנוי עדיין, ענו כל העם אמן ג"כ. וכמו"ש „ויאמרו כל העם אמן והלל לה'".

כללים בסדר התפלה.

אחרי שהשלימו מסדרי התפלה לחזק ידים רפות לאמר לנמהרי לב חזקו אל תיראו, הנה אלהיכם

יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל

ישראל

מערכי לב

אלהיכם נקם יבוא, והוא יבוא ויושעכם, אספו אחרי דברי המזמור הזה פסוקים מלוקטים. והמה כללים נכבדים וענינים עומדים ברומו של עולם בסדר וכונת התפלה. ואמרו: **א.] רוממו ה' אלהינו.** והוא כלל נכבד ויסוד נאמן בכונת התפלה להשוב שהקב"ה מרומם על כל ברכה ותהלה קדוש ונבדל ממושג כל שבח והודיה, **ב.] והשתחוו להדום רגליו** והוא כפי שהזכרנו לעיל בכונת הברכות בשם הרשב"א והגר"ו, שכל ענין הברכות שאנו מברכין ומתארין אותו בתוארים ומדות הן רק לפי מה שאנו משיגים בדלות שכלנו מצד התחברותו אלינו מעת הבריאה שהי' רצונו הטוב להעמידה ולקיימה. ולפי סדרי ההנהגה לחסד, לדין, ולרחמים, ודרכי הטבע. או הנסים שלמעלה ממנה, או הנסים הנסתרים המעוטפים בשמלת הטבע, לפיהן משיגים תואריו יתברך. וכמו"ש במדרש שמות פ"ג. „שמי אתה מבקש לידע, לפי מעשי אני נקרא. כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים, כשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות, כשאני תולה חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי, כשאני מרחם עולמי אני נקרא הוי"ה, ע"כ. וזה נקרא בכתבי הקדש „הדום רגליו של הקב"ה", כי „רגל" הוא הק מוגבל ויסוד הבא מרצונו הטוב. ועז"א **„והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא". ג.] רוממו וגו' והשתחוו להר קדשו.** הוא עפמ"ש בברכות דף ה' „היה עומד בחו"ל יכוין את לבו נגד ירושלם כו', הי' בירושלם יכוין נגד ביהמ"ק". ואמרו בירושלמי „עד כדון כבנינו, בחרבנו מנין. א"ר אבון תל תלפיות" כו'. והנה אמרו „אברהם קראו הר כו' יעקב קראו בית", והוא נגד ביהמ"ק שלעתיד לבוא שלא יחרב לעולם. אבל לעת עתה שאינו אלא הר הרב, אנו מתפללים נגד ביהמ"ק מפני שהוא הר קדשו, מפני שלא זזה שכינה מכותל מערבי, **כי קדוש ה' אלהינו.**

ד.] והוא רחום יכפר עון ולא ישחית, הכתוב הזה הוא פינה יקרה בענין התפלה וכמו שפרשוהו רז"ל במס' תענית, דאר"א „אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים נפשו בכפו כו'. אוקי ר"ש אמורא עליה ודרש. ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו, ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו, והוא רחום יכפר עון. ופריך בגמרא קשיין אהדדי, ומתרץ ל"ק כאן ביחיד כאן בצבור, ע"ש. כי יחיד המבקש מאת מלכו של עולם ולבו מלא מחשבות נכריות וזרות מהמון עסקים ורעיונים פחותים, ודאי בן מות הוא לפני בוחן כליות ולב. אבל צבור הנקבצים לחנן בעניני הכלל, וכל אחד מהם הוא כמבקש צדקה חיים ורפואה בעד עניים וחולים זולתו, מפיקים חן ורצון אע"פ שלבם לא נכון עמם מפני חולשת השגתם, כי לא התהגנו לנפשם ולא בקשו בשביל עצמם. והרחום יכפר עונם כשהם מתפללים בקבוץ הצבור, אע"פ שלבם לא נכון עמם ויפתוהו בפיהם, כי אל כביר לא ימאס. ואחרי שהזכירו מסדרי התפלה לרמז בו תפלת הצבור, הזכירו גם כן שני כתובים אחרים. לרמז בם, שלא יפול לב האדם עליו גם בהתפללו לפעמים לפני אדון עולמים בינו לבינו ביחיד, ולא יבטל חובת התפלה המוטלת עליו. ואע"פ שלבו סוער מחשבות זרות ודמיונות, ואינו שליט ברוחו לכלוא את יצר מחשבות לבו אלא שהוא צריך תמיד להתחנן ע"ז לפני רבון העולמים ולאמר: **אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני, חסדך ואמתך תמיד יצרוני, זכור רחמיך.** כו' והוא ע"פ מש"כ [תהלים ע"ח] „ויזכור כי בשר המה, רוח הולך ולא ישוב". וה"ו שהכתיב בזה הכתוב אמונת התחיה לעת"ל. ולא מצינו זאת אלא על איוב שכפר בתה"מ ע"י צער יסוריו. אך הענין, כי טבע הבשר בשפלת חומרו והרכבתו, וגם הרוח הרצוני שבו, בני מות והעדר המה בטבע

מתחלת

יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל
יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת
יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל
גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ
מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ:
יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ
אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ

עזרנו

מערכי לב

מתחלת בריאתם. וכמו"ש הרמב"ם במו"נ ח"ג פרק ח' וז"ל „כל ההוים ישיגם ההפסד מצד החומר. רק מצד הצורה אי אפשר הכליון בשום אופן, אפי' יעבור באש ובמים ואפי' יהיו עליו חרבות צורים ורבבות מזיקים. ויש לצורה האנושית שלטון ויכולת על החומר להשיבו אל היושר והשווי, ולהשיב גם לרוח וגם לבשר לצורה מתמדת לאור באור החיים", ע"ש. וזה שאומר שהרחום יתברך יזכור כי בשר המה ורוח הולך ולא ישוב בטבע, ואין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח, וכן פי' הספורני מקרא שכתוב „בשגם הוא בשר". לאמר, אע"פ שהוא צלם ודמות ראוי לרחם עליו, יען כי הוא בשר עלול להטות, ולא צלם ודמות לבד". וע"ז יתפלל כאן „לא תכלא רחמיך ממני, חסדך ואמתך"—שאתה יודע טבע הבשר ויצרי מעללי איש—„תמיד יצרוני", לזכור עלי רחמיך וחסדיך אשר מעולם המה:

ואחרי כן יזכירונו מסדרי התפלה גודל מעלת התפלה ועניניה. ואמרו: **תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים**, וזה דבר נפלא, ע"ד שהזכירו במדרש איכה. וז"ל: „ארע"ק בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה שלמעלה, שנאמר באלהים נעשה חיל", וכן בזוה"ק פ' בא „כד עבדין עובדין דכשרין יהבין תוקפא וחילא לקוב"ה, ועל דא כתיב תנו עז לאלהים". ע"ש. כי במעשיו דבוריו ומחשבותיו הטובות מוסיף אור וקדושה בעולמו לסדר חקי הטבע. לאמר לשמש, דום! ליס, התבקע! ועז"א „על ישראל גאותו ועזו בשחקים". ואומר עוד, שאפי' בעתה שאין לנו ביהמ"ק וגוים מקרקרין בהיכלו, עד דאתי ירמיה ולא שבק אותו יתב' בתואר „נורא" שעינו על הנסים שהם למעלה מדרך הטבע והשגחתו המופלאת, כי אמר איה נוראותיו. ? מ"מ הקב"ה עושה אתנו נפלאות גדולות בכל רגע שאין מכיר ויודע אותם אלא הוא לבדו, ואע"פ **שנורא אלהים** בנפלאות שלא בטבע רק **ממקדשיך** מ"מ נסים נסתרים למעלה מדרכי הטבע הוא עושה עמנו בכל עת, יען כי **אל ישראל הוא נותן עז ותעצמות לעם** להחזיקם ולקיימם, אשר על זאת נאמר תמיד, **ברוך אלהים** וכמו שאמרו אנשי כנה"ג הן הן נוראותיו, שמקיים אומה בתוך שבעים אומות החפצים תמיד להכחידו ולבלעו. ולזאת יתפלל ויאמר **„אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, הנשא שופט הארץ, השב גמול על גאים**, ומפרש בזה טעמים אלו: **א.]** כי יתרומם שמך בישועה יען כי תשועתינו היא תשועתך, וכמו שאומר **לה' הישועה**. ואם לא למענינו למענך פעל, שלא יאמרו איה אלהימו צור חסיו בו. **ב].** **שעל עמך**—תהיה—**ברכתיך סלה**, כי עתה אע"פ שאתה מגיננו ומפלטנו ממות לחיים, בכ"ז לא נראה ישועות בארץ. כי תשוב תראנו עוד צרות רבות ורעות. **ג.]** שתעשה בזכות אבותינו מפני שאתה **אלהי יעקב סלה. ד.]** מפני בטחוננו בך. וכמו"ש בילקוט ישעיה. כשישראל נכנסין לצרה אומרים להקב"ה גאול אותנו ואומר יש בכם יראי שמים? והם אומרים לשעבר בימי משה, יהושע, דוד, ושמואל, אבל עכשיו כל שאנו הולכים מחשכת והולכת. שנאמר מי בכם ירא ה' אשר הלך חשכים. והקב"ה אומר בטחו בשמי והוא עומד לכם, שנ' יבטח בשם ה'. עכ"ל. ועז"א **ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך, ה' הושיעה וגו', הושיעה את עמך וגו',—כי—נפשנו חכתה לה' וגו'**

עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ׃ יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃ הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן

מקור הברכות

וכן כתב הרד״א שאין מנהג לאומרם, אך בסדר של יוהכ״פ שחרית מזכיר הגאון לאמר גם הודו, ונזכר שם לאמרו קודם ברוך שאמר ע״ש. ובויטרי כת״י ב״מ נמצאו פסוקי הודו עד ופדנו למען למען חסדך, ואח״כ פסוקים אחרים, ובויטרי כת״י איקספורד מרבותינו תלמידי רש״י הצרפתים נוסחתו נוסח אשכנז, וכן הוא בסדור אשכנז קלף כת״י עתיק, ובמנהיג ובטור. וכתב שם והכי מסתבר להקדים הברכה לכל המזמורים כדי שיהא לכלם ברכה תחילה וסוף. אבל בסדורי קאטולוניא כתוב הודו לפני ברוך שאמר, וכ״כ הכלבו „אחר הודו פותח ברוך שאמר, שהוא ברכת ההלל לפסוד״ז מתהלה לדוד עד כל הנשמה, ונהגו לברך ב״ש לפני הודו, אך הנכון לומר הודו סמוך לקרבנות, כי אינו מענין הלל כלל ואיך יברך עליו ברכת ההלל״. עכ״ל. ובסדור ליווארני איתא זה הסדר: הודו. [ולחנוכה מזמור שיר חנוכת] לדוד ברכי נפשי אל תשכחי כל גמוליו, ה׳ מלך כו, הושיענו כו׳, למנצח בנגינות, ב״ש, מזמור לתודה, יהי כבוד. וכ׳ הב״ח אין להאריך בדבר זה, אלא כל מקום ומקום לפי מנהג אבותיו, ע״כ:

מערכי לב

וגו׳. כי בו ישמח לבנו, וגו׳. כי בשם קדשו בטחנו ויהי חסדך עלינו כאשר יחלנו לך. ואח״ר: הראנו ה׳ חסדך—ואח״כ— ישעך תתן לנו. ור״ל, אם אמנם שגם עתה הנך מגן עזרנו וגו׳ ישועתנו, בכ״ז כאשר לוטה בערפל במסלת הטבע אין אנו מכירים ויודעים גודל ישועתך

וכתב המחבר הגיון לב, בכמ׳ סופרים פי״ז הי״א איתא, צריכין לומר אחר יהי כבוד ה׳ מלך, ומזמור שירו לה׳ מדברי סופרים, ואחריו הודו לה׳ קראו בשמו וששת המזמורים של כל יום, וכ׳ ע״ז המחבר הנ״ל: „הנה ה׳ מלך אינו פסוק בתנ״ך ומוזכר באבודרהם בשם היכלות ובמס׳ סופרים פי״ד ה״ה, ואין ספק שהוא הנמצא אצלנו בויהי כבוד, ושירו לה׳ אין הכונה על מזמור שירו לה׳ שיר חדש, דהרי הוא מכלל ששת המזמורים, רק הרצון על שירו לה׳ כל הארץ שאנו אומרים בהודו. ונראה מזה שגם בימי הגאונים שבזמנם נתחבר המס׳ סופרים כבר נהגו לומר כל המזמורים בחלוף ענינים״. עכ״ל, ופלא בעיני שנזדמן לו לטעות כ״כ, דמה שהעתיק „מזמור שירו לה׳ מדברי סופרים״ לבד שאין הבנה למלות הללו, לא נמצאו תיבות אלו לא במס׳ סופרים הנדפס ולא בכת״י המצורף למחזור ויטרי, ובכ״ם כתוב „מזמור שירו לה׳ שיר חדש״, ותמה אני איך עלתה על דעתו לפרש דהכונה על שירו לה׳ כל הארץ שבהודו, כיון שאומר „ואחריו הודו לה׳ קראו בשמו״ ואלו שירו לה׳ כל הארץ שבהודו. כתוב שם בדברי הימים אחרי הודו לה׳ קראו בשמו, ואיתא בסדר עולם שאמרו דוד בהעלותו את הארון לאהל, וכל מ״ג שנים עד שהכניסהו שלמה לבית עולמים היו אומרים בשחר הודו עד אל תגעו במשיחי, ובערב מן שירו עד והלל לה׳, ובל״ס כשקבעום בתפלה קבעו ג״כ על אותו הסדר לומר הודו תחלה ואחריו שירו לה׳. ומה שהוקשה לו דהא שירו לה׳ שיר חדש הוא מכלל ששת המזמורים, שזכר המס׳ סופרים, לא הבין במת״כ פשטות הדברים, דאין הכונה על שירו לה׳ שיר חדש של ששת המזמורים דהא שם אינו מתחיל במזמור רק בהללויה. אבל כונת המ״ס על קפי׳ צ״ח „מזמור שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה״, ובסדורי ספרד מצאתי המזמור הזה תוספות ליום השבת, והמ״ס ס״ל להוסיפו גם בר״ח:

ומה שאמר במ״ס לומר בר״ח אחר יהי כבוד, ה׳ מלך, ג״כ אין הכוונה כפי שחשב הוא דקאי על פסוק ה׳ מלך שבויהי כבוד דא״כ מ״ש פסוק זה שהזכיר, ולא הזכיר כל הפסוקים שבויהי כבוד, ולומר שלא נהגו אלא רק בשני פסוקים אלו יהי כבוד, וה׳ מלך, ג״כ מבואר שהוא דוחק גדול שיהי׳ חלוק על כל הגאונים ר״ע ורס״ג שמביאים כל הפסוקים שבו כנוסחתנו, אלא ברור שהכונה על קפי׳ צ״ז „ה׳ מלך תגל הארץ״. שהי׳ מנהגם להוסיף בר״ח ויו״ט ובר״ה ויו״כ, כמו שאנו מוסיפין בשבת, והיו אומרים בר״ח אחרי יהי כבוד, קפי׳ צ״ז וצ״ח, ואחריהם הודו וששת המזמורים

של

תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי

העם

מקור הברכות

של כל יום, והוא פשוט וברור למעיין:

פסוק והוא רחום שבפסוד"ז בירושלם וחברון נהגו לאומרו אפי' בשבת, וכן הנהיג מהר"י חאגיז בק"ק ת"ת בירושלם, לפי שמהר"ר בנימין בטל מקודם מלאומרו. [ס' התקנות בשם תשו' הלק"ט ועוד תשובות] אבל בסדורו של הר"ר יעב"ץ ובתשובותיו ח"א סי' ק"ך כ' שיצא עליו עוררין מפני שהואדרך בקשה, וכ"כ השל"ה בסידורו, וכ"כ המ"א סי' רפ"א בשם הכה"ג שיש מקומות שא"א אותו, אבל בס' או"ח כ' ותקנו לאומרו בפסוד"ז בשביל ליל שבת שא"א אותו. ע"ש, והנה בענין אמירת והוא רחום בליל שבת, נאמרו שם טעמים הרבה שלא לאומרו, מפני שבימות החול נתקן מטעם דלא לן אדם בירוי' וחטא בידו, שתמיד הבקר מכפר עונות הלילה, ותמיד הערב עונות היום, ועכשיו שאין לנו קרבן תקנוהו לבקש שיכפר לנו המקום ע"י תפלותינו, בשהרית [בסדר קדושה] ובערבית, שנתקן נגד איברים ופדרים, אבל בשבת ויו"ט שאין איברי תמיד קרבים בו אין לאומרו. ועוד שאין אומרים תחינה בשבת, ואין לבקש כפרה על חטא, ועוד שלא נתן רשות לחבל כו', ועוד משום טרחא דצבורא, עיין כ"ז בטור ובאורחות חיים ולבוש, והנה לטעם האחרון משום טרחא אפשר שאין זה טרחא אלא בערב שבת שהעם ממהרין לסעודה בלילה, ומשום זה התירו להתפלל גם של שבת בע"ש, אבל בבקר שהרבה פסוקים נאמרים בלא"ה ודאי לא שייך טרחא, וליתר הטעמים תליא בהא, לטעם שאומרים אותו דרך תחינה גם בשהרית אסור לאומרו כמו"ש הרב יעב"ץ, ולטעם שכל הפסוקים שבפסוד"ז הם משבחו של מקום גם פסוק זה משבחיו כמו"ש הרב מח"ב' אכן לטעם הראשון ודאי דיש לאומרו גם בשבת, שהרב או"ח כתב דלפיכך תקנוהו בפסוד"ז בשביל ליל שבת שא"א אותו, והשתא אי אפי' בחול אומרים אותו בפסוד"ז לתשלומי ליל שבת, שבת עצמו לא כש"כ, ובאמת נראה יותר דעיקר התקנה הי' לאומרו בפסוד"ז בשבת לתשלומין ליל שלפניו, דומיא דתשלומין דתפלה, ואגב אמרו לתקן לאמרו גם בכל פסוד"ז של חול כי היכא דלא יטעה באשגרתא דלישנא, דלא מצינו תקנה בכה"ג להשלים בחול מה שחסר בשבת. וראיתי בס' אבודרהם שכ' להיפוך ממ"ש בעל או"ח, ומשבח מנהג ספרד האומרים והו"ר גם בליל שבת מטעם דתפלת הערב אין לה סמך בקרבן אלא נגד או"פ שלא נתעכלו מבעוד יום לכך הוצרכנו להזכיר כפרה, ע"ש, ומדבריו למדנו ג"כ דס"ל דאיברים ופדרים נקרבים אפי' בשבת, וכ"כ הרב יעב"ץ בס' מור וקציעה דליתא לדברי הב"י בשם כלבו שכתב דאו"פ אינן דוחין את השבת, וכן השיג ג"כ עמ"ש התוי"ט במשנה ולא הסריח בשר קדשים שהי' מעלה או"פ בראשו של מזבח ועומדים שם ב' וג' ימים, ע"ש שכתב דאיברים שנתותרו עושה להם מערכה בפ"ע אפי' בשבת, ויש לנו כדמות ראי' לדבריו ממה שהיקנו ת"ע לשבת גם לדברי האומר תפלות נגד תמידין, ות"ע נגד או"פ, אבל כל דבריו הם נגד מ"ש הרמב"ם פ"א מתמידין דס"ל דאינן דוחין את השבת, אלא בע"ש מקטירן, ע"ש. וצ"ע, ועמ"ש להלן סי' צ"א:

ה' צבאות עיין ירו' פ' אין עומדין ר' חזקיה כו' לעולם אל יהי הפסוק הזה זז מתוך פיך כו':

מזמור לתודה נתקן ע"פ המדרש פ' צו פ"ט „לעת"ל כל הקרבנות בטלין [פי' הבאות על חטא דכתיב יבוקש עון ישראל ואיננו, אבל תמידין ומוספין קרבין, דכתיב אז תחפוץ זבחי

צדק

מערכי לב

ישועתך להודות ולאהבה וליראה את שמך. אך „הראנו ה' חסדך" והודיענו ע"י נביא החסד שאתה עתיד לעשות עמנו, ואח"כ „וישעך **תתן לנו קומה עזרתה לנו** וגו'. ועי"ז משיב השם יתב' ואומר כי ממני לא יבצר דבר והתשועה כבר מוכנת לכם רק אם יכולים אתם לקבלה. וכמובה"כ „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". כי מצדו יתב' אין שום מניעה, כי **אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים** כלומר שהם כבר הכין בעדם כל הישועות והנחמות רק **הרחב פיך ואמלאהו**. וחותמים מסדרי התפלה הדברים ואומרים: **אשרי העם שככה לו** שיש להם הבטחות כאלה ויש להם על

מה

הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

(דה"ח) (א) מב"ש עד ישתבח מותר לענות אמן ואפי' באמצע הברכה של ב"ש או באמצע הברכה של ישתבח מותר לענות על כל ברכה שבומע. וכן כל ברכות הודאה מותר לברך כמו אשר יצר לאחר עשיית צרכיו וכיוצא בזה וכן לענות ק"ש עם הצבור שצריך שיקרא עמהם פסוק ראשון קורא. ומכש"כ לקדיש ולקדושה ולברכו (עב"י סי' נ"א): (ב) ב"ה וב"ש אסור לענות באמצע פסוקי דזמרה. (עמ"א סי' קכ"ד) (ג) אין לענות אמן אם סיים הברכה בשוה עם הש"ץ ובכל הברכות הדין כן לבד בישתבח ואם סיים הוא ברכה אחת והש"ץ ברכה אחרת מותר לענות אמן. (סי' נ"א ועמ"א):

(דה"ח) א"א מזמור לתודה רק בעמידה וא"א אותו לא בשבת ויו"ט ולא בחוה"מ של פסח ולא בע"פ ולא בעי"כ לפי שאין תודה בא בימים הללו: (סי' נא)

ק מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה: דְּעוּ כִּי יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא*) אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

*) וְלוֹ קרי.

למנצה

מקור הברכות

צדק, יפ"ת) וקרבן תודה אינה בטלה, כל התפלות בטלות' ההודאת אינה בטלה" כו', ע"ש. אבל רבינו והרס"ג לא הזכירוהו ואזלי לטעמייהו שנזכר בבאורנו בגן האלף בתפלת השחר אות כ"ט ע"ש, אמנם בהרבה סדרים קדמונים ראיתיו כתוב לאומרו אפי' בשבת ויו"ט, והוא כמו"ש הטור "וא"צ למונעו דליכא למיחש דלמא אתו להקריבה דלא טעו אינשי בהכי" אבל המנהג שלא לאומרו בשוי"ט, ולא בחוה"מ פסח, ובערב פסח ובעיוהכ"פ, וכ"כ המנהיג שכן בדין, דנדונ"ד אין קרבין בהן. ובפרובינצא וספרד אומרין אותו. ע"ש, והרוקח סי' שי"ט כ' שמעתי על הר"ר אליהו שלא הי' מדלג בשוי"ט כ"א תיבות מזמור לתודה, והי' מתחיל הריעו וכו'. ומקום אמירתו כתב בטור סי' נ"א יש מקומות שאומרין מזמור לתודה והודו קודם ב"ש, ובאשכנז כו'. ועמש"ל בשם מנהג ליוורני:

סדר המזמורים לשבת ויו"ט, הזכרנו למעלה. ובסדור רבינו סעדיה גאון לא נמצא תוספות לשבת אלא מזמור שיר ליום השבת, וכנזכר בב"י בסי' נ"א בשם או"ה, ושם מוסיף גם לקפי' שאחריו ה' מלך, אבל ברב עמרם ובוטרי כת"י איתא כמנהג אשכנזים, וכן בסדור קאטולוניא, רק שנוסחתו לומר הודו קודם ב"ש, ואחרי אז ישיר מוסיף פיוט בל ברואי מעלה. אבל סדורי ספרד וברצילונה מביאים זה הסדר כבסדר הספרדים. ונ"ס להוסיף ג"כ פיוט האדרת והאמונה.

אמירת יהי כבוד הוא בסדר ר"ע פסוק אחר פסוק כמו בסדרנו הנהוג, ורב סעדיה גאון מוסיף בו אחר פסוק ה' הפיר, עוצו עצה ותופר:

מערכי לב

מה לסמוך. **אשרי העם שה' אלהיו.** ומסיים בפסוק **ואני בחסדך בטחתי יגל לבי.** ור"ל כמו"ש ר"א בהגר"א ע"פ גיל יגיל אבי צדיק שהשמחה שאין האדם ששתו מתואר בשם גילה, וצדיק שהוא ירא"ש אין האב שש אליו כי הכל בידי"ש חוץ מיר"ש והאב אינו מזכה לבנו אלא בחכמה ע"ב, וכן על החסד שהקב"ה עושה לא בזכותי ובמעשי, אלא בחסדו. רק **"יגל לבי" בישועתך. ואשירה לה' כי גמל עלי** חסד חנם:

ומאן דקא חתים מהלל (ח) [ברוב] התשבחות ד] שבשתא בידיה. [דקא אמרינן בפרק מאימתי מזכירין גבורות גשמים משיצא חתן לקראת כלה. ומאי מברך, אמר רב מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו. ור' יוחנן מסים בה הכי, אלו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנו מספיקים להודות לך ה' אלהינו ולברך את שמך מלכנו, על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רובי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו, מלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלהינו כו'. על כן איברים שפלגת בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפינו, ולשון אשר שמת בפינו, הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו לשמך מלכנו, וברוך אתה ה' אל רוב ההודאות. ומקשינן רוב ההודאות ולא כל ההודאות, ה"נ משמע רוב התשבחות ולא כל התשבחות, הלכך מאן דמסים ברוב התשבחות] שפיר דמי לשתוקיה :

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) בכת"י ב"מ ליתא לתיבת „ברוב" והוא ט"ס : והננו מעתיקים בכאן נוסחת סדר רב סעדיה, ויש הפרש בין ימות החול לבין שבת ויו"ט כי על ימות החול הביא להתחיל „תיכף מנוסח הברכה וז"ל : „**ברוך** אתה ה' אמ"ה האל האב הרחמן הגדול והקדוש, המהלל בפי עמו בית ישראל, משובח ומפואר תמיד בלשון כל חסידיו ועבדיו. בשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו בשבחות ובזמירות, נורך, נשבחך, נפארך, נרוממך, ניחדך, נקדישך, נזכיר שמך ונברך מלכנו אלהינו יחד, ברוך אתה מלך מהולל בדברי שיר ותשבחות לעולם ועד' [ובשבת שחרית מתחילין] :

„**ברוך** שאמר והיה העולם ברוך הוא, ברוך אומר ועושה, ברוך גוזר ומקים, ברוך מרחם על כל הבריות, ברוך מעביר אפלה ומביא אורה, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך משלם שכר טוב ליראיו, ברוך הוא שאין לפניו, לא עולה ולא שכחה, לא כזב ולא מרמה, ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, ברוך אל חי לעד וקים לנצח, ברוך אתה ה'" כו', **סדר** הודו ומזמור להודה ליתא התם, אלא מתחיל שם יהי כבוד כנוסחתנו, ואח"כ אשרי עד „ומהללים לשם תפארתך". ואח"כ ויושע עד „כי אני ה' רופאיך", ואח"כ „**ישתבח** שמך לעד מלכנו, המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ, כי לך נאה ה' אלהינו, שיר ושבחה הלל וזמרה, עז וממשלה, נצח וגבורה, ברכות מלכות מעתה ועד עולם, ולך אנחנו מודים, ולשמך אנו מפארים, כי אתה הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, ושנותיך לא יתמו לעולמים, ברוך אתה ה' מלך גדול התשבחות, אל רב ההודאות, הבוחר בשירה ובזמרה, מלך אל חי וקים לעולמים :

מגן האלף

דכאן גרס האל, ובברכת הרב את ריבנו כ' שלא לומר האל הרב, אבן רס"ג כתב גם שם לומר האל הרב, וכן הוא גם גרסת הרמב"ם בהל' מגילה, ובהערות לס' רע"ג כ' דכל ענין הרומז לתוארים של הקב"ה אין קפידא גם אם אומר האל, אע"פ שכבר אמר אלהינו כיון שהכל מתואריו יתב'. אבל בברכת הרב את ריבנו בעינינו לגבות הענין שנקם את נקמתנו ורב בעדנו למה לי' להזכיר אל שתי פעמים דהא כבר אמר אלהינו. ע"ש ולא הי' לפניו כת"י שלפנינו שמועתק בו סדר ברהמ"ז בסי' ע"ה, ול"נ שם „האל" אבינו מלכנו אע"פ שגם שמה מדבר מתואריו יתב' :

ד. **שבשתא** בידיה וכתב הרב המגיה מכאן תשובה לאומרים בברכה מעין ז' „מעין הברכות רוב ההודאות מקדש השבת" והנכון לומר „מעין הברכות וההודאות", עכ"ל, וגרסת הויטרי שם כמו"ש המגיה, אבל נוסחתינו לאמר „מעין הברכות אל ההודאות אדון השלום", ולגרסת רבינו הגאון שם בלא"ה א"ש. שגורס שם „מעין הברכות ורוב הודאות לאדון השלום", ול"ד כלל למאן דחתים כאן מלך מהולל ברוב התשבחות, דרוב הודאות בלי ה"י אינגו תואר כלל. רק שאנו משבחים לאדון השלום ברוב הודאות :

מזמורים אלו אומרים בשבת ויו"ט ובהושענא רבה :

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד : הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל
וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ : יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר
וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת : אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע
קוֹלָם : בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ
שָׂם אֹהֶל בָּהֶם : וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ
אֹרַח : מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר
מֵחַמָּתוֹ : תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה

מחכימת

מערכי לב

שיר הדרת התורה ומעלתה.

תורת ה' תמימה נגד מה שספר מגדולות האל יתברך שהשמים מספרים כבודו, והרקיע מעשה ידיו, ויום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת. כלומר, אע"פ שכלם מספרים כבודו אין כחם למלל כל גבורות ה', וכל יום ויום מביע חדשות, וכל לילה יחוה דעת שלא ידענוה מתחלה, כי מי יביע כל תהלתו. ונגד מה שאמר שהשמש יצא מחופתו להאיר ארץ ולדרים ואין נסתר מחמתו, אמר לענין התורה שאין בה שום חסרון, (א'.) **תורת ה' תמימה** כי בה ועל ידה נוכל לדעת כחו וגבורתו של יוצר בראשית, וכמו"ש הרמב"ן בפתיחתו לספר התורה שבריאת כל נברא העליונים והתחתונים, וכל הנאמר בנבואה מעשה מרכבה ומעשה בראשית, וכל המקובל לחכמים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והמדברת והויות הנפסדים מהם, מהותם ומעשיהם, הכל נכתב בתורה או רמוזים בצורת האותיות או בקוציהם וכתריהם. וכמו"ש „ומנין יבוא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה חדרי בהמות ולויתן, ומנין יבא יחזקאל ויגלה חדרי מרכבה אלא שהכל נלמד מהתורה, הה"ד הביאני המלך חדריו, ושלמה ע"ה שנתן לו אלהים החכמה והמדע, הכל מן התורה היה לו, עכ"ל. שנית, שאין אדם מתעשר על ידה כמו ממערכות השמים והשמש שאין נסתר מחמתו, אלא אדרבה **משיבת נפש** מסיבה מדרכי מיתה לדרכי חיים. וכן אמרו במס' חגיגה דף ג' „דברי חכמים כדרבונות. מה דרבן מכוין הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם. אף ד"ת מכוונין לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים. כי רוח קדושה מרחפת על כל ענין מדבריה, ואפי' ילמוד אדם כהמחליף פרה שהאומר רוח אל דובר בו, ומלבשתו ענוה ויראת שמים, ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר, ונהנין ממנו עצה ותושיה, וכמו"ש בפרק קנין תורה בכל העוסק בה לשמה שכל העולם כלו כדאי לו. משא"כ בכל החכמות שבעולם שאין בכחם להשליט את האדם אלא בתועלת הדבר שהוא עוסק בו. ולזה צריך התבוננות, כי הבלתי מבין ידמה אותה לשארי חכמות, והוא כשוטה הרואה את הדרבן ואינו יודע טבעי של עולם והוא חושב שתכליתו אינו אלא לרפויי ארעא, אבל הפקח יודע שהוא מביא חיים לעולם, וכן התורה, המתבונן בה יודע שכל אבריו וקיום תלויים אך בה שמכוונת לומדיה מדרכי מיתה לדרכי חיים, וכל הנלוז מדבריה מגיע לשערי מות :

וזהו תשובתן של הדגים במשל דרע"ק לפפוס בן יהודה (ברכות ס"א) מה שהשיבו להשועל שאמר להם „רצונכם שתעלו ליבשה ונדור בם אני ואתם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם", ויאמרו לו „אתה הוא השועל שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש, ומה במקום חיותינו אנו מתיראים במקום מיתתנו עאכו"כ", וענין המאמר, שכוונת השועל היתה להטעותן, ובחר לומר להם שקר כזה שאבותיהם דרו עם אבותיו ביבשה, כי חשב שלא ידעו להכחישו

אחרי

מחכימת פתי׃ פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת

מערכי לב

אחרי שאינן מכירים את אבותיהם, כי לא היו בזמנם ובמהלכם, ואולי יתנו אומן לדבריו לומר שאפשר לדגים לדור גם ביבשה. וממנו למדו גם השועלים מהלכי שתים שבזמננו מחבלי כרם ישראל לצוד בשקרים כאלו את בנינו הרכים שאין להם ידיעה מגזע מחצבתם ולאומם, וביחוד בני הדור הזה שכבר נעתקו מהתורה עודם באבם, והוטל עליהם מטעם הממשלות ללכת בבתי הספר ללמודים שונים, אשר גם בבואם לבנות גבר לא ידעו ולא ישמעו זולתי תהלת חכמי בני נכר וגדוליהם, אותם הם צדים בשחת רשתם להתנכר במעשיהם מאביהם שבשמים ומאבותם ומשפחתם שבארץ. ולהם הם אומרים: „רצונכם שתעלו ליבשה ונדור שם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם", כי מאין ידעו להכחישם מאחר שאינן מכירים ויודעים כלום מגדולתם ותורתם של זקנינו וגדולינו חכמי דור דור:

אבל לו חכמו, ישכילו לענות כדרך שהשיבו הדגים „ומה במקום חיותנו כך במקום מיתתנו על אחת כו"כ", כי אע"פ שאינן מכירים ערך אבותינו הראשונים וגדולתם, יכולים לדעת מטבע עצמם ומהותם שבלעדי תורה ומצוה אינן יכולים לשאוף רוח חיים, וכמו"ש ידידנו נזר הזמן הרא"י קוק בכתביו „בהתגבר כח ההכרה של בן ישראל לא יחוש עוד מכל פקפוק, כי אינה מוצא מקום כ"א בגויה חולנית ונוספת שחייה תלויה לה מנגד", וכתב עוד „כל מה שהכרתנו הפנימית מתגדלת ועינינו נפקחות יותר להביט על האורה הגדולה של תורה, ואנו חודרים עד פרטיה, הננו מכירים בה שכלה פרטים של חיים, ורואים שיד ה' עשתה כל אלה ע"י כחה של תורה שהיא קיימתנו עד כה, הננו שבים ומביטים על שרש מחצבתנו על אברהם יצחק ויעקב, ועל פעולתם ועל כל היקף התולדה הראשונה, עד שהננו מוצאים עצמנו מוקפים מכל צדדים מאורה של תורה, שא"צ עמה מופתים פרטים, כמו שאין אדם צריך למופתים על מציאת עצמו וישותו, כ"ז שהוא מרגיש עצמותו בהיותו שלם ובריא בגופו ורוחו, והקראים ששכחו את ערך העצמי של האומה ולא ידעו להכיר כח מנהגי מורשי אבות, והם אינם נסמכין כ"א באותיותיה של תורה, וקו"ח האומות שלקחו רק היסודות מעצם גוף התורה לבדה, מבלי פנות אל הזקוק של הכרת החיים הפנימים שלה באומה שהתאחדה עם יסוד חייה, הנה אמונתם מתנודדת כשבא יד מבקר לבקר כתבי הקדש, ואפי' בהשערה פורחת באויר כפי הבקורת שבזמננו לאמר: בהתאחרה כתיבת התורה כפי הקיצונות של עקשני המבקרים, שוב מתרופף אמונתם. לא כן בית ישראל העמוסים מני בטן, הנשואים מני רחם, מרגישים אנו אור התורה בחיים שלנו במלואם. בקומנו, בשפלנו, בהרגשתנו, ובחוש ההיסתורי שלנו. ואפילו היו כל דברי התורה רק מסורת בעל פה, כשהתאימה כל כך עם מעמד היינו, הננו יודעים יד ה' ובריתו, קו"ח עכשיו שמעמדנו ודעתנו את עצמנו נותן בנו חוש חיים לדעת החליטות שיש בכל התוכן של הבקורת השלילית. וכבר הוברר לנו שאין אנו יכולים להיות כ"א עם שמנו ושם אבותינו. אשר שם ה' נקרא עליהם ועלינו, ורוחו אשר עלינו יהיה על בנינו לעד, לא רק במובן דתי לבדו כמובן אצל כל העמים, כ"א גם במובן יסוד החיים לאומיים והעמדת לבנין הכללי, אשר בהקבץ בחוברת כל נצוצי אורה הפזורים מסתלק מהלב כל ספק ופקפוק, והדעות האמתיות נושאות פירותיהם כראוי, ע"כ דבריו הנחמדים הראוים להכנס לב כמוהו:

עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, „עדות" המה המצות המגבילות נגד הגדולות והנפלאות שנעשה עם אבותינו, מופתי האבות, נסי מצרים, מתן תורתנו, והנסים בשעת ביאת הארץ, בבנין הבירה, וכן השבת והמועדים כלם עדות לשם ה' על יכולתו והשגחתו, אשר המטים לשנת מהתורה והמצוה, השע עינם מלהאמין בחזון הנשגב יותר מחוג הטבע והחוש, ועז"א שאע"פ שהושיבו הנבזים והגסים אינם מבינים זאת, יחכמו באחרית. וגם **הפתאים** הנשענים רק על שכלם והרגשתם, יבינו כי **נאמנו** מאד וידעו כי יד ה' עשתה כל אלה. וגם בדברים שכל חכמי עולם לא באו עוד על סודם ותכונתם עם כל עמלם הרב

מאלפי

מאלפי שנים, יתבאר להם אז אמתתם. וכן אמר הכתוב [דברים ד׳] „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון כל החקים האלו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו׳ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים״, כו׳ והראוי להבין בכתובים אלו, איזה מופת יקחו להם העמים מהחקים האלו שהגנו אנחנו הגוי החכם והנבון, ונהפוך הוא, שהחקים הם מהדברים שהשטן משיב עליהם, ואוה״ע מונין אותנו בם ומחזיקים אותנו על ידם לסכלים? שנית פתח בחקים ומביא ראיה ע״ז מקרבת אלהים וממשפטים, וכן תיבת „רק״ אין לה שום ביאור :

אך ידוע שעם היונים הגיעו בעיונם שיש יחיד קדמון ובורא והצטיינו בחכמת אלקות. והרומאים בחכמת המשפטים. אבל עדיין לא הגיעו בשום חכמה לתכליתה, וזה יותר מאלפים שנה שהדורות משתלמות יותר מהם, ע״י הכלים, המוכנות, האספקלריות, וכלי ההבטה. שבכל תקופות שנים הם מוצאים כוכבים ועולמות חדשות. אשר גדלם, מרחבם, ומרחקם מבהיל ונורא. וכל החכמים יחד לא הבינו עוד לדעת את הרוחניות ויתר רזי היצירה המפליאות. אבל יבא יום שנראה בחוש גם הרוחניות שבבריאה, והרבה מהחוקרים מאמתים זאת גם עתה, אלא שחסר למו עדיין הכלים והאספקלריות למען יעידו עליהם גם בעינים הגשמי, אפס כשם שנראים לעינינו מדי יום ויום בחכמת היצירה, נפלאות ונצורות את אשר לא פללנו, כן קרוב לשמוע שתבא עת וזמן גם לזה, ומתוכם יתבארו לנו גם ענין הטומאות והטהרות וכל הברואים הרוחניים והנבדלים שאנו מאמינים בקבלה, ואז יאמרו כלם „כי הגדיל ה׳ לעשות עם אלה הגדיל ה׳ לעשות עמנו היינו שמחים״. כי יכירו לדעת מה גרם להם בשר השקץ והחזיר, ומה פעל בם מרק פגולים שנהנו ממנו, וכן השעטנז והכלאים ושארי עניני החקים, ויבינו הכל כי רק עם חכם ונבון היה הגוי הגדול הזה שסבל כל האונאות והעלבונות, על קדושת שמו יתב׳ ולא התגאלה נפשו בכל אלה. **כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו** שזכו לדעת הכל ע״י קרבת אלהים שהזהיר אותם על כ״ז לפני ארבעת אלפים שנה, ומסר להם כל הדברים שלא בעמל ויגיע, אשר בכל עמלם והתפלספותם בחכמת היצירה לא זכו עוד לדעת ממנה גם חלק קטן כטפה מים הגדול. וכן הרומאים עם כל עמלם וחכמתם בחכמת המשפטים לא זכו עדיין להעמיד משפט, שיהי׳ דבריהם מצודקים בלי הפוך וסתירה כמו שתמצא בתורתנו לפי באורי חכמי התלמוד, שאין הלכה אחת סותרת רעותה. **כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת** וגו׳. וכ״ז מופת עצום כי דברי תורתנו **נאמנו מאד**, ורק רוח מרום וטהור הופיע על כל דבר מדבריה :

פקודי ה׳ ישרים משמחי לב, הכתוב הזה מגביל נגד פורקי עול שמים במה שחושבים על תורתנו הכתובה והמסורה שהכבידו פרישות וגדרים. ועבודות קשות על האדם שא״א לו לקיימם, וכבר הזכרנו מזה בספרנו קדושת התלמוד שהם טועים בעיקר הענין. כבר כתב המס״י „יש יראה ראויה, ויש יראה שוטה. הרוצה להוסיף חומרות על חומרות, ויראה על יראה, באופן שיגיע מזה בטול לתו״ע. זהו יראה שוטה״. ע״ש בפ״ע מספרו. וגם אנו נאמר, החושב על הסייגים שנמצאו בספרי מוסר והנהגת החסידים שנהגו בצנעה בחדרי ביתם שהן מעיקרי דתנו וכל יהודי מחויב לעמוד בנסיונן ולקיימם. זהו יראה שוטה, ומוציא לעז על שארי צדיקים שלא התנהגו ככה. וכבר נאמר „אל תוסף על דבריו״. דהא גם במקום שיש לו עיקר בטעם וסברא חששו חז״ל לפעמים משום יוהרא, ולפעמים משום שאין רוב צבור יכולים לעמוד בו, ואדרבא, נא וחשוב בחובת דתנו מראשית עד אחרית והעריכם נגד שארי דתות, אם לא תשאל לעצמך מה עשו לנו מקבלי התורה ובמה הלאו אותנו? ההוגיעו אותנו בחקרי האמונות אשר תורתנו גדרה לנו את הדרך מהנשך, העושק, והגניבה, גזל ישראל והגוי, אונאת ממון והדברים, הלנת ועושק שכר שכיר וכדומה? או הכבידה עלינו בסייגי הערוה שגדרה להצילנו מאיסורי נדה וכריתות שכלם מציינים קדושת האנוש, ומועילים שלא יחלשו הכחות וההון והאנושיות, וכל האומות הנאורות חותרות להתרחק מכמו אלו בדרכים לפי דעתם. ומה לנו להתרעם גם על קדושי עליון שלא בדאו דבר מדעתם, זולתי מה שקבלו בפירושי התורה איש מפי איש נביאים וזקנים עד פה הגבורה. וכמה יש לחשוד אנשים ידועים באומה לצדיקים וטובים כמותם, הראינו אותם מקילים לעצמם ומחמירים לזולתם? או ידענו בם שסגלו הון ועושר, או הרבו בסעודות

ובואכות

מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ

אמת

מערכי לב

וסוחבות? הלא נהפוך הדבר. לא ישבו בסעודה אא"כ ידעו מי מסב עמם. והחליטו על ת"ח המרבה סעודיתיו בכ"מ, שדומה לקתון של חרס. ור"י כשלא שלא דמי לאלתר לשבחא, השב זאת לחלול ה' שלא יתכפר לו בתשובה ויוהכ"פ. ולו הפצו לאסוף ממון היה להם לעשות תקנות להיפוך. ומה לנו להרבות דברים אחרי שמפורסם באומה שכל תורתם היה מתוך עוני, לחץ, ודחק. והזהירו להתרחק מרבנות, והסתפקו במועט, ואלו רצו בתענוגים לא הי' רע"ק מתענה מלאכול מפני שלא היה לו מים לנט"י. אע"פ שהסתכן, כי אמר מוטב שאמות מיתת עצמי. ואע"פ שלא היה במקום רואים אלא בבית האסורים. ואם תתרעם שהחמירו עליך בדקדוקי מצות, הלא ביארו כל ענין לפי המקום והזמן ואמרו בכל דבר אם היא חובה או רשות, זהירות או תוספת זהירות, ואם החמירו בספקות במקום שיעורו שאפשר לעבור על דברי תורה, הלא אנו צריכים גלל זאת להחזיק להם תודה, כי לולי הם היינו מגששים כעורים קיר, והספקות היו מתרבות עוד יותר. כמו שראוי לכל ירא ה' באמת להסתלק מכל ספק ולהחמיר, והם בררו הלכותם ועשאום כסלת נקיה. למה זה דומה, להולך באישון לילה, ויודע שיש שוחה עמוקה בדרכו. ואחד מציין לו הדרך ומגביל לו המכשולים ומודיעו מקום השוחה, ובלעדו הי' לו לפחוד בכל מקום עברו, אולי הוא עובר עתה פי הפחת הזאת, הכי לא יחזיק לו תודה והן אשר לא נכשל בלכתו? ורבותינו אלו סקלו הדרך לפנינו והראו אותנו כל המקומות שיש להקל ולהחמיר. והכינו בר ולחם לנפשנו, ומסרו לנו כל הדברים שקבלו איש מפי איש שלא היה בכחנו להכניס לו נהיה גם אלף שנים. והמשל בזה: אחרי שידענו שיש בבהמה מיני טרפות בהלכה למ"מ, ולא נדע מי המה הדורסים, ואיך ימילו ארס. הלא עלינו להתרחק בכל האופנים שהם, וא"כ מה הפסידו לנו אשר בררו כל ההלכות והקילו במקום הראוי, והחמירו במקום אחר, ולו הפסדנו איזה אגורות גלל חומרת חז"ל, הלא כדאי הדבר לפנינו. שאין לבנו נוקף אם קיימנו המצוה כפי כוונת המצוה, כי עוד אין אחריותה עלינו אחרי שנמסרו הדברים לבעלי הרוב. וכן בענין הסוכה שהכתוב אומר תשבו שבעת ימים, והם פטרו הולכי דרכים ומצטער. ואמרו כל הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט. וכן אתה מוצא בכל סעיף מדיני המצות, ותדין מזה שבמקום שלא הקילו הם, כאיסורי חמץ וגזלה ומלאכת שבת והוצאתו. אין לך לדון קולא מעצמך והוי בורח מהעבירה. כי לו הי' אפשר למצוא סעיף להקל לא היו הם מהמחמירים, כמו שתמצא שחשו לתקנת ישראל, ולתקנת בנות ישראל, ומלהפסיד ממונן של ישראל. ואחרי שסתמו באיזה מקום ולא פירשו להקל בל"ס לא מצאו מקום לזה. ודבר אלהים אמת בפיהם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת:

מצות ה' ברה מאירת עינים, בגמרא פ"א מברכות אמרו „תורה זו מקרא, מצוה זו משנה, מלמד שכלם נתנו למשה מסיני" וכן הוא לשון הרמב"ם בהקדמתו ובהל' שחיטה, שכתב: תורה שבע"פ נקראת „מצוה", ע"ש. והיא נחלקת לשני גדרים: ההלכות המקובלות מסיני שאין צורך בם לשפיטת השכל, ולא נדרש לזקני הדור אלא להורותם, ואין רשאים לצרף להם שפיטת דעתם. ב') ההלכות שנשכחו ברבות הימים, ויסודי הכרעתם בחדרי המשפטים הנולדים על ברכי השכל, וזה עיקר שם „משפט" שהוא שפיטת הדעת, ועל שניהם הקפידה תורה שיהיו דוקא מן המקום ההוא, ממקור הקבלה ע"י הנביאים והחכמים שקבלו מהם, וכמו"ש „**וקמת ועלית** וגו' **והגידו לך דבר** „**המשפט**". בדברים שהם דנים ע"פ שפיטת שכלם. ע"י כללי המדות שנמסרו להם. **ושמרת לעשות ככל אשר** „יורוך", במה שמקובל להם עד למשה מסיני. ושני התורות הללו, רצוני, תורת הכתב והשבע"פ אחת הן ממקורן הראשון. והאלהים אשר דבר את שבכתב צוה גם את התורה שבע"פ, כי רק ע"י תורה שבע"פ אנו מבינים את התורה שבכתב, וכמו שאמרו במדרש פרשה עקב „אמר ר"ל התורה שנתנה למשה עורה של אש לבנה כתובה באש שחורה". והוא ציור עמוק מדברי חכמים וחדותם, שדבוריו יתב' נמשל בכה"ק לאש, כמו"ש „מימינו אש דת למו", ואמר: שכמו שבלתי אפשר לאדם להכיר

להכיר הכתב השחור אילו לא היה נכתב על נייר ועור לבן, שעי"ז מכיר האדם הרשימות והאותיות השחורות, כך הדבורים והאותיות של תורת הכתב א"א לדעתן אלא אם יש לך במחשבה גם את התורה שבע"פ שהיא האש הלבנה אשר תורת הכתב כתובה עליהן, ובירושלמי פ"ו דשקלים אמרו: „שהתורה נתנה באש לבנה חרותה באש שחורה", ואינו סותר כלל את דברי המדרש, אלא שמוסיף לומר שגם בגוף האותיות שבאש השחורה עצמה יש בהן הקיקות והרוריות מאש לבנה, והן התגין וכתרי אותיות שיוצאים מהן תילי תילים של הלכות, והן הנלמדים מכללי המדות והרמזים התלואים בהן וכפי שהזכרנו למעלה בגדר השני, וזה שדקדקו בירושלמי לאמר „חרותה" ובמדרש אמרו „כתובה", ועל שני הגדרים הללו אמר הכתוב **מצות ה' ברה מאירת עינים**, להבין על ידיהם באורי תורת הכתב:

ומטעם זה ראו הרבנים לדקדק מאד לומר בלשון רבם, כי הפרטים הנשענים על הכללים של דרכי המדות נופלים תחת סוג שקול הדעת, ולא חפצו לסמוך על שקול דעתם במאומה. ור"א הגדול לא רצה לומר שום דבר שלא שמע מפי רבו, מפני שלא רצה להשען על דעת עצמו במאומה, ובדברים שהוכרחו ללמדם מדרכי המדות נשאר להם באמת ספקות הרבה ונחלקו בם, ואלה הם הענינים שנחלקו ב"ש וב"ה והתלמידים שלא שמשו כל צרכם, אולם גם רבותינו אלה השבו לתקנת העולם ולא הניחו הדברים בספק וקבעו הלכה ע"פ הכרעת בעלי הרוב, ואחרי פסקן של דברים לא נשאו עוד פנים אפי' לנביא שבישראל, ולא לגדול מגדוליהם, ומעשה דר"א בן הורקנוס יוכיח, וכן עקביה בן מהללאל שהיה מצוין בענוה ויראת חטא ועכ"ז בקשו לנדותו, ואמרו לר"ע שכדאי היה להסתכן מפני שהחמיר כב"ש, וכ"כ למה כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל:

ואיך לא יבושו בוזי קדש האומרים שמועה זו נאה וזו אינה נאה באלו דברים של טעם וכללים מבוארים מפי הגבורה, בלי בחינה ומו"מ ושקול הדעת, וגם בלי כל עמל וגדוד שנה מעיניהם, רק בישבם על סיר הבשר ונפש ריקה מתורה ומחכמה, ויעיזו לומר: „קבלו דעתנו והסכמתנו כי דרך חדש לנו"! אך נבחנה נא בדעת ישרה אם כדאים אלומות כאלו להזיז התמים מאמונתו הצרופה, וגם לו ראינו אותם נזורים מכל המדה ותאוה, ולא צומים אחרי שעשועים ומשחקים, יגידו לנו איפה כמה ימים עמלו על הלכה זו ברוצים לעקרה, ובאיזה מדות מקובלות השתמשו על ההחלט הלזה, השמעו מפי רבם או מפי נביאים? מפה שכלם או מפה הגבורה? וכבר שאל כעין זאת החבר בספר הכוזרי בל"ה משליבי את הקראים החפצים להשען על דעת עצמם וחקירת שכלם, ואמר יגידו לנו איפה מהו בינת התורה בהחודש הזה לכם החדשי מצרים או הכשדים? החדשי השמש או הירח? ומהו ענין הזביחה? שחיטה, או הריגה ונחירה? מהו חלב האסור ומי המה העופות האסורות והמותרות? כמה לא יצא איש ביום השבת, מעירו או מדינתו, או לא יזוז ממקומו? מהו המילה והציצית, הסוכה או התפלין? ואיך יעשו במצות הדומות זו את זו כמו כלאים בציצית, ומילה בשבת? ואם תאמר שכל אחד יעשה כנראה בעיניו כבר אמרה תורה „תורה אחת יהיה לכם", ולסברתם תרבינה התורות כמספר הסברות, ואם תאמר שסומכין על שאול וענן הגדולים שביניהם, א"כ חזרו אל הקבלה, וטוב יותר לסמוך על רבים מן על יחידים, ועל דעות הנשענות מפי נביאים מפי הגבורה, מאשר נסמוך על דעות שבשקול הדעת אשר ברוח יסודם, ע"ש:

ומעתה בינה את אשר לפניך, אלו לא היו רבותינו מקבלי התורה אך אנשים פשוטים כמונו, וגם אלו לא היה בם בעלי הופעה ורוה"ק, נופים וחכמים טבעיים ואלהיים, ג"כ אין לבטל עדותם, ואין לנו במה לפסול עדותם של ששים רבוא מאבותינו מקבלי התורה המעידים מה שראו בעינם ושמעו אזנם, קול ה' מדבר אל משה ואליהם, והם הם מוריך ואבותיך אשר לא יאבו להטותך לדרכי מות, וראוי לנו לקיים עדותם כפי הדין, וכפי השכל המקיים זאת בכל ענינים שבעולם וגם בדיני נפשות אשר ע"פ שנים עדים יקום דבר, ובכל הענינים שבעולם אין לנו הבדל בין אנו רואים אותם בעינינו, או שומעים אותם מפי עדים, וכמו"ש הרמב"ם בפ"א מיסודי תורה שמעמד הר סיני ראיה לנבואתו של משה, וא"צ מופת אחר. שהוא והם עדים בדבר כשנים שראו דבר אחד ביחד, שכ"א עד להברו שאומר אמת. ע"ש. וכמו שאנו צריכין להאמין למה שבכתב ע"פ עדות של ששים רבוא, כך אנו מחויבים

אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ

ונפת

מערכי לב

להאמין לזקני דור המעידים שקבלו תורה איש מפי איש, חכם מפי חכם, נביא מפי נביא עד משרע"ה. כי לא נמצאו זוממים מעולם. ולא מוכחשים מעולם. ומה שמצאנו והכתות שנחלקו עליהם, לבד מה שהיו מועטים נגד רבבות החסידים המקבלים. הנה הוכיח סופם על תחלתם שפרשו מדרכי צבור רק מפני שלא עצרו רסן תאותם, וכצדוק ובייתוס והקראים, שהקדיחו תבשילם למרות רצון מורם, וכן כל התועים והנתעים עד היום הזה. וכיון שרבותינו מגידים בתורת עדות וקבלה עד יהושע בן נון, והיה שהם בתי דינים מרבבות חכמים וחסידים, ואין אומרים „קבלו דעתנו" רק „שמעו בית ישראל את אשר שמענו וראינו". היתכן שנעזוב עדותן בשביל כופרים יחידים שבעטו ברבותיהם? האפשר שנאמר ליהושע ובית דינו, ולשמואל ובית דינו: „רבותינו טעיתם! כי תלמידי שאול וענן אינן אומרים כן", הלא יענו אותנו ויאמרו: „אלו היינו באים לפניכם להעיד בנפש, הייתם הורגים אותו ע"פ עדותנו, עכשיו אין אתם מאמינים לנו? בתורה הכתובה הרי אתם מאמינים אותנו, וקבלתם עדותנו, ובשבעל פה אין אתם מאמינים?" ועל אחת כו"כ אנו מחויבים להאמין בתורה שבע"פ שלא נפסקה קבלתה בזמן מהזמנים, ולא נעדרה גדולתם ביום מהימים, השלשלת מזהירה לעינינו מאור תורתם של נביאים וסופרים, כהנים ומלכים, בעלי כנסיה ובעלי הופעה, זקני עדה וסנהדריה, בעלי משנה וגמרא, חכמים וחוקרים, טבעיים ופלוסופים, בוקעים במים אדירים על הנחל היוצא מבית ה' ממקור הקדושה, מלשכת הגזית עד אשר היה לנחל שוטף וים עמוק הוא ים התלמוד, אשר ישקה אותנו ממגד עדניו, וירוה צמאוננו וישביר רעבוננו, ולבנו הדברים וצרפו אותם, באלפי ישיבות ובתי דינים ובתי מדרשות, ואיך נעקור את הנטוע כמו רמים במקדשי אל אלהי ישראל הלא „מצות ה' תמה וברה מאירת עינים":

יראת ה' טהורה **עומדת לעד**, בספר קדושת התלמוד באַרתי מאה"כ [דברים יו"ד] „ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה וגו' הן לה' אלהיך השמים וגו' וידעתם" וגו'. שאין קשר לכתובים אלו למאמר ועתה ישראל שהתחיל, אך הענין מוסב למ"ש למעלה „בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך וגו' ואנכי עמדתי בהר ארבעים יום" וגו' שהוא לקבל תורה שבע"פ, ולזה אמר **ועתה ישראל**. עתה שכל המצוה חקוק בלבבך. אין צורך לך עוד לצלול בתהום מחשבות הפלוסופיא כי אפי' אם לא תבין רק פשטן של דברים כל אחד לפי ערכו, די לך. רק שתצרף מעט חומטין של יר"ש להקיר כל דין לאמתו. וכמו"ש **כי אם ליראה**. ומהו היראה? **ללכת בכל דרכיו** וגו'. אשר לכאורה יש להפליא, שהתחיל בכי אם ליראה. ומחשב אח"כ מצות הרבה? אך ר"ל שהיר"ש אם היא טהורה וזכה, ישאף להשתוקק ולהתאוות ללכת בכל דרכיו, להיות חונן ומטיב, ולאהבו ולעבדו, בלי עקשות וערמומית ולא תרצה זולת רצונו. לא תצטדק הרבה ולא תרשיע, לא תתחכם ולא תטפש, עשה המותר ומנע עצמך מהאסור ע"פ הדין, וזה עבודה שאין אחריה עבודה. והכתוב עצמו מפרש ענינה „לשמור את מצות ה' אשר אנכי מצוך היום". היינו רק אלו, ולא מה שתוסיף ותתחכם עליהם בעיון או במעשה. ומביא ראיה לזה שאין צורך אליו יתברך בעיוני הפלוסופים או בעבודות מייגעות כמו עובדי אלילים, יען כי „הן לה' אלהיך השמים וגו' ורק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם". וידוע שא"א לאומה שלמה שיהיו כלם פלוסופים, ולמה לא בחר בפלוסופים ובחוקרים ומעיינים שידעו עושר כבודו ית' בשמים ובארץ. הלא את הכל ברא, את הכל יצר, את הכל עשה? בהכרח שאין צורך בם. כי תוכלו להיות מעובדי האל גם אם לא תשוטט נפשכם בחקירות. רק „ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם" לדעת „כי הוא האלהים ואדוני האדונים", ואין לכם אלא „לשמור כל המצוה אשר אנכי מצוך" שהיא מצוה כמאמרה וכמשמעה בשלחן הערוך לפניכם, וזהו **יראת ה'** האמתית אשר היא **טהורה ועומדת לעד**, ולא תפסק בזמן מהזמנים, ולא תסור בשום מהסבות:

משפטי

וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב:
שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ
אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי
פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ:
אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ
תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה
שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי:
הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ
וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ־יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם:
טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ: יְראוּ אֶת־יְיָ
קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ
לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב: לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם:
מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ

מרע

מערכי לב

משפטי ה' אמת צדקו יהדיו. שם במס' חגיגה אמרו „אי מה דרבן מטלטל אף ד"ת מטלטלים תלמוד לומר כמסמרות. אי מה מסמר חסר ולא יתר אף ד"ת כן, ת"ל נטועות, מה נטיעה פרה ורבה כו'. להבין דברי חכמים וחידותם כתבנו בספר הנ"ל כי יסודות דרכי חכמת המשפטים מתחלפות מחכמת הטבע והשיעורים, אשר בכל א' יש מעלה וחסרון כי אין לך משפט שאין אדם יכול להפוך בו סברתו מהקצה אל הקצה, כי גדולים חקרי לב, והכל תלוי בהשערת הדיין. ולכן אין לנו בם ערובה בטוחה שהוא מכוין אל האמת. לא כן חכמת החשבון והשיעור, שאין אדם יכול לשנות סדרי החשבונות. וחק וגבול ניתן להם ע"פ מופתים ובחינות. וכן חכמת הטבע אינה תלויה בסברא, והוא מאמר הכתוב [משלי כ"ה] „שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר", שאין הכתוב הזה לפי דעתי משל ונמשל, רק מאמר מחלק שיש קצה לשמים ולארץ לרום ולעומק, אבל אין חקר ללב מלכים ושופטים. כי את אשר יקריבו היום ירחיקו למחר, ויתהפכו כחומר חותם. אכן גם לחכמת השיעורים והטבע יש חסרון נמרץ, שהן כמסמרות תקועות שאין אדם יכול להוסיף מסברא על המוחש והמוטבע, ואינן פרה ורבה. משא"כ בחכמת המשפטים יש בהם כדי להתלמד מהקדמות האמתיות ולדמות דבר לדבר:

אולם תורתנו הקדושה בקבלה משפטיה מפה חוצב להבות, יש לה כל המעלות יחד. **שמשפטי ה' אמת** יען שהיא מקור האמת, וכל דבריו אמת שאין בם ספקות במהותה, ודומה למסמר שאינו מתטלטל ואינו דומה למשפטים אנושיים שהאדם מהפך אותם מן הקצה אל הקצה, והם ג"כ כמו נטיעה שהיא פרה ורבה. שהאדם נעשה מעיין כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, לדמות דבר לדבר, כי מגלין לו רזי תורה וחכמה. יען כי **צדקו יהדיו** בלי שום דוחק ולחץ. וד"ת כל זמן שמעיין בם הוא מוצא בהם טעם וכמו שכ' „דדיה ירווך בכל עת":

מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ
שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם: פְּנֵי
יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל־
צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת
מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ:
פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחוֹסִים בּוֹ:

צ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים. אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ
בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל
וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר
שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר
וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף:
בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ
וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה שת כ׳ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ
לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ
הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים
שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ
וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה:
שׁוּבָה יְיָ עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ
וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת
רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם: וִיהִי
נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי
וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח
יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה
וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם:
מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף

ורבבה

וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו׳

קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: כִּי־יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת־יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

(דה"ח) צריך להפסיק ולהתיז בעוז כי לעולם דלא ליתשמע כלעולם וכן יתיז הסמך של חסדו דלא ליתשמע כבי"ן לשון חסד ה"ו: (א"ר סי' נ"א):

קלו הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

הודו

הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר־לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר
בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ
נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב
צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ

וברוח

וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה עלתה כ׳ בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים

אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ

(דה"ה) בין ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד לא יפסיק כמו בין ה' אלהיכם אמת:
(א"ר כי' נא בשם פסקי תוס')

יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר

לדור

מערכי לב

עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור, כל מה שיסודר בהשגחת הכמה אין בה שום שנוי רצון ה"ו, ועצתו לעולם תעמוד. אך לפעמים השנוי מצד המקבלים כשאין הדור זכאי לקבל השפעת טובתו, כי מחשבות לבו לפי ענין, מעשה הדור ואין זה שנוי רצון ח"ו [הרי"ס כש' עיון תפלה] וכענין זאת מצינו בדור המדבר כשמאסו בארץ חמדה ולא חפצו לקבל מתנתו של הקב"ה, נתעכבו במדבר ארבעים שנה, באין זה עיכוב וביטול הבטחה מצד הנותן אלא מצד המקבל, וכן אה"כ „כי טוב ה' לעולם חסדו", אך אימתי בא החסד, רק כשלדור ודור אמונתו כשמחזיקים באמונתו כי אין מניעת הטובה אלא מצד המקבלים:

כבוד

י. ולפנינו בישיבה כך מנהג, עומד חזן ואומר: אלה ברכב ואלה בסוסים, המה יכרעו ויפולו, ה׳ הושיעה המלך, (א) ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם האל המלך כו׳: ה.] **ואומר** יהי כבוד ה׳ לעולם, ישמח ה׳ במעשיו. יהי שם ה׳ מבורך מעתה וע״ע. ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה׳. רם על כל גוים ה׳, על השמים כבודו. ה׳ שמך לעולם, ה׳ זכרך לדו״ד. ה׳ בשמים הכין כסאו, ומלכותו בכל משלה. ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים (ב) ה׳ מלך. ה׳ מלך, ה׳ ימלוך לע״ו. ה׳ מלך ע״ו אבדו גוים מארצו. ה׳ הפיר עצת גוים, הניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה׳ היא תקום. עצת ה׳ לעולם תעמוד, מחשבות לבו לדו״ד. כי הוא אמר ויהי, הוא צוה ויעמוד. כי בחר ה׳ בציון, אוה למושב לו. כי יעקב בחר לו יה, ישראל לסגולתו. כי לא יטוש ה׳ עמו, ונחלתו לא יעזוב. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית, והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. ה׳ הושיעה, המלך יעננו ביום קראנו.

(ג) **אשרי** תמימי דרך, ההולכים בתורת ה׳. **אשרי יושבי ביתך**, עוד יהללוך סלה. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה׳ אלהיו.

תהלה לדוד וגו׳ עד שם קדשו לעולם ועד:

יא. ו] ומוסיפין [האי פסוקא] בתר עולם ועד, ואנחנו נברך יה [מעתה ועד

שנוי נוסחאות והגהות

י. (א) מנהגם היי בישיבה שלא להתחיל בב״ש רק מעיקר הברכה וכדעת סדר רס״ג שהעתקתי לעיל. (ב) ה׳ מלך קמא הוא סיומא דפסוק ישמחו אשר בדה״א ט״ז ל״א, וה׳ מלך ה׳ ימלוך אינו פסוק מיוחד בתנ״ך, ומנהגנו לומר אחר הפסוק שבדה״י „ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך". וכן נמצא כמ״ס סי״ד ה״ח,״ ובפרקי׳ היכלות, ואינן כסדר. כי מקדים הוה לעבר, ובעל תפלת ישרים רצה לסרס הכתוב ולומר תחלה ה׳ מלך, כדי שישמור סדר „עבר, הוה, עתיד", ולנוסח הגאון שהשמיט ה׳ מלך קמא יהי׳ הסדר כהוגן עם ה׳ מלך דסו״פ דדה״י. (ג) בסידור אה״ק ובויטרי מוסיפין עוד, אשרי נוצרי עדותיו וגו׳, אשרי אדם עז לו בך, אשרי איש ירא ה׳, אשרי שומע לי לשקוד על דלתותי, אבל בתוספות ברכות ל״ב ד״ה קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך, כתבו „לפיכך תקנו זה הפסוק קודם תהלה לדוד, לאפוקי מהני דאמרו אשרי הרבה", עכ״ל:

לשלושי

מגן האלף

י. ה.] ואומר יהי כבוד. עיין מ״ש במקור הברכות:

ו.] ומוסיפין כו׳ לשלשולי הללוית בתר הללויה. והאשכול בשם ר׳ יצחק בן מרן הלוי כתב לפי שכל האומר תהלה לדוד מובטח שהוא בן עוה״ב, וכך אנו מבקשים אחרי שאמרנו תהלה שנזכה לעוה״ב, ונברך יה מעתה וע״ע. ויש נפקותא בין הטעמים דלהרע״ג שכ׳ לשלשולי כו׳ א״כ א״צ לאומרו רק בשחרית. וכן ראיתי בס׳ כת״י שלפנינו שבאמת לא הזכיר לפסוק זה באשרי שקודם ובא לציון גואל ולא באשרי שלפני מנחה, אך הב״י כ׳ דאפי׳ לטעם זה אין להסר אותו הפסוק אפי׳ אומר אשרי לבדו משום לא פלוג, והד״מ כ׳ דבאשר״י ריש ברכות משמע כהב״י, ולא ידעתי המשמעות שלו אם לא שהי׳ גרסתו שם באשר״י לומר אשרי ג״פ בכל יום, אבל לפנינו ברא״ש ליתא ג״פ. והרב אבן הירחי כ׳ דבארפת מוסיפין עוד פסוק שלפניו לא המתים יהללו יה ע״ב:

הללויה

ועד עולם הללויה]. (א) לשלשוליה הללויה בתר הללויה, (ב) [וכל] פרשתא עד כל הנשמה תהלל יה הללויה, איתנייהו סוף פרקא הללויה, ווריש פרקא הללויה. ז.] והללויה דבתר תהלת ה' ידבר פי ריש פרקא הוא. ואמטול הכי מוסיפינן ואנחנו נברך יה מעתה וע"ע הללויה] :

יב. ומבעי ליה לאינש לכוונא דעתיה בתהלה לדוד, דאר"א אמר ר' אבינה **ח.]** כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [ואמרינן מאי טעמא אי נימא משום דאתיא בא"ב, נימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפין. אלא משום דכתיב פותח את ידך, נימא הלל הגדול דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר. ומסקינן, אלא] (א) משום דאית בית [תרתי, אתיא בא"ב] **ט.]** וכתיב פותח את ידך :

יג. ובתר ואנחנו נברך יה [מעתה ועד עולם הללויה] פותח הללויה הללו נפשי את ה'. כו', הללויה כי טוב זמרה. כולי **י.]** הללויה הללו את ה' מן השמים. שירו לה' שיר חדש. **יא.]** הללו אל בקדשו. **יב.]** ויברך דוד את ה', עד (א) ומהללים לשם תפארתך.

ועומד

שנוי נוסחאות והגהות

יא] (א) „לשלושי". (ב) „ובכולהי" :

יב] (א) „משום א"ב ואית ביה נמי" פותח.

יג] (א) בכת"י ב"מ וכן נ"ס „ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, אתה הוא ה, לבדך כו' עד סוף השירה. אולם הרב אבן הירחי העיד בשם רבינו כנוסח הכת"י שלפנינו, ובויטרי איתא עד סוף השירה, ובשביעי של פסח ושבת פ' בשלח נוהגין להוסיף ג"כ ותקח מרים עד כי אני ה רופאיך" :

מגן האלף

יא. ז.] הללויה כו' ריש פרקי' הוא. פירשהו הב"ה כי' נ"א משום דיש להקשות למה לן לאוסופי ואנחנו נברך כדי לשלשולי הללויה, הלא מתחיל הללויה הללי נפשי את ה'. ואם כן נימא דהאי הללויה קמא שייך לתהלה לדוד, והללי נפשי לריש פרקא, ואיכא בלא"ה כדי לשלשולי, לז"א דהללויה דבתר תהלת ה' ריש פרקא הוא, ואמטול להכי מוסיפין, ע"ש :

יב. ח.] כל האומר תהלה לדוד בכל יום. לפנינו בגמ' איתא „ג"פ" והגאון לא גרס לי'. וכן אמר במפורש להלן סי' ק"ג „כשאמרו חכמים כל האומר תהלה לדוד לא אמרו שתים או שלשה פעמים ומשמע אפי' פעם אחת, אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות לאומרם בפסוד"ז, ובסדר, [ר"ל בקדושא דסדרא] ובמנחה, שמא יפשעו פ"א או שתים תשתייר אחת בידם שאינו חייב לומר ג"פ" ע"ש :

ט.] וכתיב פותח את ידך. הגאון העתיק כאן כל לשון הגמרא לרמז מה שמובא בתר"י שכתבו כיון דעיקר אמירתו בשביל פסוק זה, לכן אומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו, ואי לא כיון צריך לחזור ולאומרו. ע"ש :

יג. י.] הללויה הללו את ה' מן השמים, במס' שבת קי"ח א"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל, ומסקינן כי קאמרינן בפסוקי דזמרא, ופירש"י שני מזמורים של הלולים הללו את ה' מן השמים, והללו אל בקדשו. והמפרש למס' סופרים תמה למה לא פירש על כל ששת המזמורים כפי שמוזכר במס' סופרים. ע"ש ואפ"ל דס"ל דהעיקר הם שני מזמורים הללו שמדברים מסידור שבחו וגדולתו של מקום שיהללוהו במרומים והמלאכים והשמש והירח, והוי דומיא דהלל הגדול, דחשיב נמי לעושה שמים וארץ והשמש והירח. ועמש"ל אות ב'. ומצאתי שגם בעל התניא כ' על רש"י „וא"י טעמו, מפני מה תופס אלו השני מזמורים. וכ' המגאר גם אפשר דק"ל לרש"י ליסנא דהלל ע"ב. והוא כמו שכתבתי :

יא.] הללו עיין מקור הברכות. **יב.] ויברך דוד** עיין מקור הברכות.

לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי
נפלאתיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך* אספרנה:
זכר רב־טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך
אפים וגדל־** חסד: טוב יי לכל ורחמיו על־כל־מעשיו: יודוך
יי כל־מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו
וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר
מלכותו: מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל־דור
ודר: סומך יי לכל־הנפלים וזוקף לכל־הכפופים: עיני־כל
אליך ישברו ואתה נותן־להם את אכלם בעתו:

(דה"ח) צריך לכוין בפסוק פותח את ידך ואם לא כיון צריך לחזור ולאומרו פעם אחרת ואם נזכר אחר שכבר אמר הללויה אין צריך לחזור רק פסוק פותח לבד. בין תהלת ה' ובין ידבר פי יפסיק וימתין מעט. (סי' נ"א יע"ש בא"ר):

פותח את־ידך ומשביע לכל־חי רצון: צדיק יי בכל־דרכיו
וחסיד בכל־מעשיו: קרוב יי לכל־קראיו לכל אשר
יקראהו באמת: רצון־יראיו יעשה ואת־שועתם ישמע
ויושיעם: שומר יי את־כל־אהביו ואת כל־הרשעים ישמיד:
תהלת יי ידבר־פי ויברך כל־בשר שם קדשו לעולם ועד:
קמו ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:
הללויה הללי נפשי את־יי: אהללה יי בחיי אזמרה
לאלהי בעודי: אל־תבטחו בנדיבים בבן־אדם שאין
לו

*וגדלותיך כתיב. **וגדול כתיב.

מערכי לב

כבוד מלכותך יאמרו וגו' להודיע טעמו, במה שמספרים כבוד מלכותך אינו כדאי לתאר אותך בזה רק להודיע לבני אדם וגו' שיתנו לב להכיר כבודך, כי באמת מלכותך מלכות כל עולמים ונצחי, אשר לך דומיה תהלה, [ס' עיו"ת]:

רצון יראיו יעשה, לפעמים הקב"ה ממלא חפצו של אדם אע"פ שגלוי לפניו שעי"ז יגיע לשוחה עמוקה של צער וצרה אשר יתחרטו ויצעקו לה' לחלץ מצרת נפשם, וז"ש **ואת** שועתם אח"כ, ישמע ויושיעם:

הללויה הללי נפשי את ה' אהללה את ה' בחיי וגו', כל בר דעת מוכרח להודות שבעת התפלה צריך האדם לגרש הדמיון מנהיג כלי המעשה והמחשבה, להסיר כל הרעיונות המבלבלות, מוליכי הגויה החומרית. ובאותן השעות שצריך האדם להתיחד עם קונו מוכרח השכל הטהור של הנפש האלהית לשבת בעצמו על מרכבת הגוף שיהיה הוא בעצמו הרכב, כי בשעת הסכנה בעלותו מרום הרים לפחד ולשבח את מלך הכבוד אם יושיב במקומו את העגלון המבלבל הדמיון השכור המלא מחמדת כל מחשבות הזמן ירוץ גלגלתו באין מקים. והרי אפילו בר וגדול שמעולם לא הנהיג הסוסים בעצמו, בכל זאת בשעה שרואה
עצמו

לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ
עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְיָ אֱלֹהָיו:
עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת
לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר
אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ
שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת:
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: קמז

הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה
יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב
וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת
יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד
עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ
לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר
הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר
יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:
רוֹצֶה יְיָ אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת־
יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ:
הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ
עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר:
מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם

ישב

מערכי לב

עצמו בסכנה שעומד על הר גבוה ותלול ולפניו תהום נורא, ויודע שהעגלון שהוא שותה שכור הוא חוטף מיד חבלי סוסיו מידו להנהיג אותם בעצמו, כי הם על חייו. ואיך לא יחוס על חיי נפשו שאם יניח תפלתו אל יד ההרגל יחלוף ברכה בברכה ידלג תיבות ויבליע אותיות קדושות, יתפלל כמו בחלום וכל תפלתו מבולבלת, ובאיזה פנים יגיש ליוצר תהלות ישראל, וזה שאה"כ **הללי נפשי את ה'** כי א"א לאומר הגם המשוקע בכל הבלי עולם להללו ולשבחו ורק הנפש הטהורה אשר מכסא כבוד חוצבה שאין לה שום מחשבה מהבלי הזמן רק היא תוכל לפארו, ובכ"ז יאמר המשורר שהוא חפץ בחיים ומתחנן **אהללה את ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי** אשר ירננו שפתיו תהלה יחד עם כל כלי הגוף כי לא המתים יהללו יה, אלא שצריך להתרחק מכל הבלי עולם וידמה במחשבתו כאלו הוא כבר מסולק מהארציות. וכמו"ש תר"י בפרק אין עומדין „שיחשוב בלבו כאלו עומד בשמים ויסיר מלבו כל תענוגי עולם והנאת הגוף וכענין שאמרו הקדמונים כשתרצה לכוין, פשוט גופך מעל נשמתך", ע"ש:

וברוח

יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָו* לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו
לְיִשְׂרָאֵל: לֹא־עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

קמח
*הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ
כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ
וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם
אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ:
וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן
הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה
עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל־
בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־
שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת־
שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן
לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

קמט
*הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח
יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ
בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים
בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת
אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת
בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל:
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

קנ
*הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ
בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר
הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים
וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל
הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כֹּ הַ תְּ יָ הַ:

*דברו כתיב.

ברוך

מקור הברכות

הללו אל בקדשו. בטור כ׳ לכפול פסוק כל הנשמה לפי שהוא סוף פסוד״ז, ורצונו כמו״ש הטורי ,,גומרי הלל כלומר שמסיימים ס׳ תהלים, ואם אינו כופלו אינו נראה כמסיים, ע״ש

ויברך

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ

לגדל

מקור הברכות

ויברך דוד עד ומהללים לשם תפארתך. ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן וכו׳ ליתא בסדרנו אך הרוקח סי׳ ש״ך מזכירם וכ׳, וקורא ברוך ה׳ לעולם, ופרשה מדברי הימים לך ה׳ הגדולה עד לשם תפארתך, ושם היו מניחין ומתפללים ישתבח״, אך לאחר מכן תקנו לומר פרשה שבעזרא עד במים עזים ויושע כו׳. וכן הובאת הערה כתובה בספר דה״י להחג״ר ח״ג ציון י״ב מה שראה על סדור תפלה ישן כת״י באוה״ס פאריז וז״ל: בימי הקדמונים כשהגיעו כאן [לשם תפארתך] היו ש״ץ עומד ומתחיל ישתבח ובשבא הגאון ר׳ משה מלוקא בן ר׳ קלונימוס בימי המלך קארלא למדינת מגנציא, הי׳ מנהיג בני דורו לומר עד ושמו אחד. כי גדול הדור היה ואין דבר נעלם ממנו. הוא ר׳ משה הזקן שיסד אימת נוראותיך. והוא הי׳ תלמידו של ר׳ אהרן בנו של ר׳ שמואל הנשיא מבבל זצוק״ל עכ״ל. יהי׳ זה ערך ד״א תקע״ד, ע״ש. וכ״כ במנהיג אות כ״ד וז״ל, ביסוד העמרמי כתב עד ומהללים לשם תפארתך ולא עוד, אבל בכל גבול ישראל אומרים השירה ואין ראוי לדלגה כו׳ ובט״ב שמעתי שמדלגין, וכן בדין כו׳ ע״ש. וכן מצאתי בכת״י אוקספורד בדרשות רמב״ן וז״ל: „וכן תקנו או נהגו לומר השירה בכל יום בצבור מפני שיש בה זכר ליצ״מ ושבח והודיה עליו״. ובוויטרי כ׳ רס״ה מובא תשובת קהל רומי וז״ל: „דעו כי שירת הים מנהגנו מנהג כל קהל רומי ובל קהלות אשר בסביבותינו ואשר בספרד ביום גלות ירושלם ועד עתה לאומרה כל השנה כלה בכל יום ויום זולת ט״ב, שא״א אותה משום אבל, ובב״מ אמרו רבותינו מנהג מבטל הלכה. וכש״כ זה שאין הלכה סותרתו. והאמור בסדורים שא״א שירה בר״ה ויוכ״פ לא אמרו אלא על ההלל. אבל שירת הים חובה עלינו לאומרה, וה׳ יאר עינינו במאור תורה״ ע״כ. וכ״כ בספר הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ והראשונים תיקנו לומר השירה בכל יום אחרי פסוקי דזמירה, כדי להזכיר נסים ונפלאות שעשה עמנו בעבור שמו הגדול, ע״כ. ועיין רמב״ם פ״ז מתפלה שיש שנהגו בשירת הים, ויש בהאזינו.

ובספר שנות אליהו להגר״א ז״ל על משנת רג״א בכל יום מתפלל אדם י״ח, כ׳ בגמרא אמר כנגד י״ח הוליות שבשדרה, וי״ח אזכרות שבק״ש, וי״ח פסוקים שבשירה עד כי בא סוס, וכנגד י״ח אזכרות שמן ויושע עד כי בא [זה נזכר במ״ר פ׳ אמור,] ואנשי כנסת הגדולה רצו שיאמרו כל אחד י״ח שמות מיוחדים, לכן הקנו אח״כ לומר ג׳ פסוקים אחרים כי לה׳ המלוכה, וגם התחילו מויושע דעם זה הוא י״ח שמות, [ור״ל דמן ויושע עד ה׳ ימלוך ח״י שמות, ומאז ישיר עד ישתבח ג״כ ח״י שמות, וכ״כ בס׳ מע״ר, ומשום זה כ׳ שאין לומר „כי בא סוס״ ולא „וברוחך״ שאין להוסיף על השמות, ע״ש.] ומדבריו משמע דאמירת השירה היתה תקנה קדומה, אבל אפשר דמ״ש לכן תקנו. ר״ל דיכך תקנוה הגאונים, וגם בטיר הזכיר אמירת השירה מפני הט״ו לשונות של שבח הסדורות בישתבח, דורש במכלתין מתוך שירת הים, ומויברך דוד. ועיין ד״מ שיש לכפול פ׳ „ה׳ ימלוך״, וכ״כ המרדכי פ׳ לולב הגזול, וכבר הזכרנו בשם הגר״א שאין להוסיף על י״ח שמות, וכ״כ בס׳ עבו״י בשם גליון מחזור ספרדי.

לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ.

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהֹוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהֹוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְהֹוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהֹוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהֹוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהֹוָה כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה יְיָ שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן: יְמִינְךָ יְיָ נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְיָ תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד

נזלים

וברוח אפך נערמו מים עמס"ל דף ס' ע"א, כי בא סוס פרעה עמס"ל דף ס"ג ע"ב:

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק
שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי כָמֹכָה
בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:
נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ
נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז
יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ
רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד
בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ
יְיָ מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד: (יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:
כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָֹה עֲלֵהֶם
אֶת מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם): כִּי
לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן
לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְהוָֹה לְמֶלֶךְ
עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָֹה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

בשבת וביו"ט מתחילין כאן נשמת.

(דה"ח) (א) כשיאמר ישתבח יש לעמוד: (סי' נא) (ב) אף אם סיים ברכת ישתבח בשוה עם הש"ץ יאמר אמן: (סי' נא) (ג) באמצע ברכת ישתבח מותר לענות אמן: (שם בפ"מ) (ד) אם לא היה לו טלית והביאו לו בין פסוקי דזמרה לישתבח ימתין עד לאחר ישתבח ויברך: (ה) התפללו פסוקי דזמרה בלא עשרה ואח"כ באו עשרה קודם שאמרו ישתבח יאמרו המתפללים ישתבח והש"ץ אומר קדיש וברכו כי הקדיש שייך על שאמרו ישתבח במנין אבל אותן שלא התפללו פסוד"ז לא יאמרו ישתבח כמש"ל: (סי' נ"ה בפ"מ) אבל אם באו לאחר ישתבח יאמרו ג' פסוקים מפסוד"ז ויאמרו קדיש:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי

אל

מקור הברכות

ישתבח. מ"ש הרב שי"ר כתב שאחד שמו אברהם חברו, יען שבנוסח ספרד איתא 'אדון הנפלאות, 'בורא כל הנשמות, 'רבון כל המעשים, 'הבוחר כו' 'מלך כו'. שהר"ת אברהם. ובן מ"ש הרד"א 'ישמך 'לעד 'מלכנו 'האל, ר"ת שלמה, ואפשר שהחכם שחברו הי' שמו כן, ועשאו לכבוד המלך שלמה. כל זה יפה לבעלי נוטריקון, אבל א"א לבנות יסוד על זה. והעיקר שנתחברה

מזמן

אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: ח״ק

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל

בעגלא

מקור הברכות

מזמן עתיק מאד גם לפני חכמי התלמוד. ומה שלא הזכירוה מכלל הברכות שבכל יום, אולי לא אמרום רק בעהים ידועים שנזכרו בגמרא, בלילי פסח, או על הגשמים, והגאונים תקנום לכל יום. ועיין בשנוי נוסחאות לעיל דף ע״ז ע״ב. שמובא שם כל נוסח ישתבח לפי סדר רב סעדיה ז״ל.

ובנוסח הברכה בסדר רס״ג איתא „אל רב ההודאות״ וכבר כתב רע״ג ע״ז דהיא שבשתא. ויש עוד קצת שנוים בסדרי ספרד וא״י, ולא רציתי להאריך כי נוסחת כל גאוני הצרפתים ,נוסח תלמידי רש״י כנוסח אשכנז. אך זאת יש להעיר כי בסדר שלפנינו מנוקד מלך גדול בתושבחות בשוא וקובץ. והר״ש סופר בשם רד״ק במכלול כ׳ לומר בחיריק על משקל תפעלה. וכתב הר״א מלוניל דחתימת ישתבח מן אל ההודאות עד חי העולמים אין זה כחותם בשתים שהכל הוראה אחת היא.

שיר ושבחה. הרב ר׳ שבתי סופר בשם רש״ל, ור״י קמחי ודמ״ע מפאנו כתב לומר ושבחה בחיריק ע״מ שפחה, אך נוסחתנו בשוא וקמ״ץ. ונגזר מן שם זכר שבח, כמו מן סער סערה, צדק צדקה, וכן מנוקד בסדרנו בכת״י ב׳מ. **מלך** גדול. נוסח ספרד והרב ז״ל „ומהולל״ בתשבחות. **אדון** הנפלאות. ונ״ס והרב „בורא כל הנשמות רבון כל המעשים״ הבוחר בשירי זמרה מלך „יחיד״ כו׳. **חי** העולמים. בסדר רס״ג מנוקד בפתח אבל האבודרהם כתב לומר בצירה וכ״ג הרב ז״ל.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא. שבח זה מכלל דברים שבקדושה ואינו נאמר אלא בעשרה ותלמידי דר׳ יוחנן ס״ל לכל אין מפסיקין לענות בתוך התפלה חוץ ליהא שמיה רבא מברך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק, ואע״ג דלית הלכתא כוותייהו לענין תפלה, מ״מ לענין ק״ש פוסק לענות ואפי׳ באמצע פסוק. ואף בתפלה מחויב לשתוק ולשמוע כדאי׳ סי׳ ק״ד, ואמרו בפ״ק דברכות „שמעתי ב״ק כו׳ בשעה שישראל נכנסין לב״כ וב״מ ועונין יהא שמו הגדול מבורך כו׳ אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך״ ע״ש. ונראה לומר עפמ״ש בתענית ט״ז שאין עונין אמן במקדש ומה הם עונים ברוך שם כבוד מלכותו לע״ו. וכשתדקדק תמצא שהוא עצמו השבח של יהא שמיה רבא מברך לעלם ולע״ע אלא שהוא בלשון תרגום, שלא יבינוהו המלאכים שאין מכירין בלשון ארמי אבל במקדש היו אומרים אותו בלה״ק, ולזה אמר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו. [כמדומני ששמעתי כעין זה בשם הגאון בעל עמודי אור.] ועכ״פ נראה שהנוסח הזה הי׳ מקובל להם לחז״ל מזמן עתיק, ובס׳ התכאליל בשם מוהר״מ אלשיך כ׳ שאנשי כנסת הגדולה תקנוהו, אבל הר״א מלוניל בס׳ אורחות חיים שנתקן בזמן התנאים ולא בזמן אכה״ג, ותקנוהו בלשון תרגום כדי שכלם יבינוהו, ובזמנם היתה לשון הארמית שפה המדוברת. וביאר עוד מה שאמרו שלא יתפלל בלשון הארמי שאין מלאכי השרת נזקקין לו, שהוא בזמן שאין העם מורגלים אלא בלשון הקודש לא יתפלל בלשון הבלתי שגור בפיו. שהלשון שאינו מכיר בו היטיב אינו מתפלל בו בלב שלם, ובעת התפלה צריך כוונה רצויה וזכה, להסיר כל מסך מבדיל וכל מחשבה, שלא תהא מחשבתו בחלק חק הגוף כלל, רק בחק הנפש שכלה לה׳, והיינו „שאין מלאכי השרת נזקקין״.

בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא

ויתהדר

מקור הברכות

ור"ל כי המחשבות הרעות נקראות „מלאכי חבלה" והטובות „מלאכי השרת", והכחות הטובות ההן אינן מכירות לשון בלתי שגור היטיב לכוין בתפלתן.

ולעלמי עלמיא. בב"י ובהגר"א ז"ל כ' לענות אמן אחר עלמיא. וכתב הגר"א אלא שמסדר רב עמרם שכתב אמן אחר יתברך, משמע דשם סליק ענינא. ולכן כ' הטור ישתבח בלי וא"ו. אך אעפ"כ כ' הטור והרמב"ם לענות עד עלמיא וכן עיקר, עכ"ל. וכן מצאתי בסדר רב סעדיה כת"י ובוויטרי כת"י, וכן הזכיר האבודרהם שכן קכל מרבותיו. וכן נראה מדברי רבינו סעדיה. ע"ש. וכ' עוד בב"י יש נוהגין לומר לעלמי בלא וא"ו. ואין לשנות מטבע שטבעו חכמים בשביל שום דרשא וכיון שקבלנו מקדמונים לומר ולעלמי כל המשנה כו', וכ"ה בסדרנו בוא"ו. וכתב הטור שאין נוהגין עתה לענות אמן לא אחר יתברך ולא אחר קודשא בריך הוא. ועיין בס' האורה ח"ב סי' ט' ובוויטרי סי' תס"ח שנשאל רש"י ז"ל מאחר שהעונה אמן אחר ברכה שאין בה הזכרת ש"ש היא אמן יתומה מהו לענות אמן בקדיש, ואחר הרחמן, והשיב בשם רבו ר"י בר יקר שמותר לענות. שלא לחנם תקנו רבותינו שבבבל ואמרו אמן בקדיש, ומצינו בירמי' שאמר אמן אחר בקשה. אף אנו נאמר אחר תחינה, ע"ש.

וכתב במחזור ויטרי מקמי דלימא ברכו פותח בקדיש ועונין הצבור: „ועתה יגדל נא כח ה' וגו' זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה" מפי רבינו שלמה זצ"ל. על שם מדת רחמים שנזכרת באותה שעה כשמתחיל יתגדל, עכ"ל. וכ"כ הפרדס. ורמז למ"ש בפ"ק דברכות הקב"ה כו' אשרי המלך כו'. ושם בכת"י איתא הנוסח של יתברך וישתבח לאמר בשעה שש"ץ אומר ברכו. אבל הרד"א והטור כ' שיש שנמנעין לאומרו כדי שיאזינו למה שאומר ש"ץ, וגם רב עמרם ורב סעדיה ור"מ במז"ל לא כתבוהו עכ"ל. אכן בסדר של שבת איתא בסדרנו בח"ב סי' כ"א נוסח קצר לאומרו, ע"ש. אבל האריז"ל כ' שלא לאומרו וכן בסדור הרב ז"ל ליתא.

במס' סופרים נזכר במקומות שונות מענין הקדיש. ושם פרק י"ט מובא ג"כ נוסח של **בעלמא דעתיד לאתחדתא** לאומרו אחר התלמוד והדרשן ע"ש, אבל אין מנהגנו לאמר זאת אלא בסיום מסכתא ולאחר שקוברים המת כמובא בסדר רע"ג ח"ב סי' קנ"ו.

יִתְגַּדַּל בעל עבו"י כתב לומר בפתח, וכ"כ גם על „ויתהַדר, ויתהַלל", וזה לפי דעתו שחשב שהקדיש נתקן כלו בלשון ארמית. ומצינו דוגמתם [דניא' ב' כ"ז] „תתחבַל" בפתח. ובעזרא ה' „מתבקַר", אבל בפרדס סי' ה' כתב: שתחלתו לשון עברי כו' וחוזר לומר „יתברך וישתבח" ג"כ בלשון עברי ע"ש, ובעברית ההפעל בצירי, וכ"כ הגר"א ז"ל סי' רמ"א. **דִּי בְרָא** שתי תיבות וכן בסדר רע"ג ורס"ג, אבל בוויטרי **א** „דִבְרָא" תיבה אחת. **כִּרְעוּתֵיהּ** דעת הגר"א ז"ל דחוזר על תיבת יתגדל, שיתגדל ויתקדש כרעותיה. ולכן כתב לומר בדגש, ואינו מוסב על תיבת דיברא לומר שבראה כרצונו, וכתב ראיה לזה מנוסח על הכל ע"ש. ור"ל דשם מפורש שיתגדל בעולמות שברא כרצונו וכרצון יראיו כו'. **וְיַמְלִיךְ** מַלְכוּתֵיהּ. נוסח רס"ג ורמב"ם „ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה" וכנ"ס והרב ז"ל. **מְבָרַךְ** בפתח. **לְעָלַם** ולעלמי עלמיא. בסדר רב סעדיה כתב איתא אמן אחר עלמיא. ואח"כ גרס „ישתבח, יתפאר, יתרומם, יתעלה, ויתנשא, ויתקלס שמי' דקב"ה, וא"א להלום גרסתו אם לא שנגיה שם עוד שבח וצ"ל יתברך וישתבח. [עיין סדל"ע סי' י"ט] והטור סי' נ"ו כ' ונוהגין לומר ויתהלל מקום ויתקלס ע"ש. וכ"כ המנהיג אות כ"ח, וכבר נחלקו בזה הראשונים דרבינו רב האי גאון כ' דיתקלס לשון זיון, והקדיש על שם העתיד שיצא ה' ונלחם כו'. אבל רבינו יהודאי גאון כ' שלא לומר אותו שמצינו בו לשון גנאי. [ב"י] ומנהגנו לומר ויתהלל אע"פ שהוא ה' שבחים עם תיבת יתברך כמו"ש בשבלי לקט, שיש בקדיש עשרה שבחים כנגד עשרה מאמרות שהדברות כלולות בהם. וכמו שיש הפסק בין הראשונות ששמענום מפי הגבורה לבין ח' האחרונות, כן אנו מפסיקין בין יתגדל ויתקדש לבין ח' אחרונות מן יתברך עד ויתהלל, ע"ש, אכן

מצאנו

וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. לְעֵלָּא (בעשי"ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

בעשי"ת אומרים שיר המעלות ממעמקים כו' (תהלים ק"ל):

(דה"ח) (א) בעת שהש"ץ מאריך בניגון יאמרו הקהל יתברך אבל לא בשעה שאומר ברכו ואם אינו מנגן טוב שלא לומר כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ ברכו. (סי' נ"ז): (ב) אם לא שמע מהש"ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל שאמרו ב"ה המבורך לע"ו עונה עמהם ג"כ ביהל"ו אבל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביהל"ו לא יענה עמו רק יענה אמן על דבריו. (א"ר דלא כמ"א סי' נ"ז ועיין סי' קכ"ד ובמ"א סי' נ"ו סק"ה): (ג) מי שמתפלל ביחידות והגיע לברכו אף שכבר שמע ברכו קודם התפלה מותר לפרוס על שמע ולומר ברכו או אחר בשבילו כיון שיאמר מיד אח"כ ברכת ק"ש אבל לאחר שכבר קרא ק"ש והברכות ושמע ברכו קודם התפלה או אח"כ או אפי' מהעולה לתורה לא יאמר עוד הפעם: (סי' ס"ט) (ד) שכח להניח טלית או שלא היה לו מקודם יכול להניח בין הפרקים בלא ברכה ולאחר התפלה ימשמש בטלית ויברך (סי' ס"ו): (ה) אבל אם שכח להניח תפלין או שלא היו לו, יכול להניחם בין הפרקים ולברך עליהן אבל באמצע הפרק יש חילוק אם באמצע יוצר אור או באמצע אהבה רבה ימתין עד שיגיע בין הפרקים שיברך אז אבל אם הביאו לו התפלין באמצע הפרק של ק"ש עצמה כגון באמצע שמע או באמצע והיה או באמצע ויאמר מברך עליהם מיד. וכן כשהגיעו לו באמצע אמת ויציב ג"כ יברך מיד ולא ימתין אבל בין ה' אלהיכם לאמת לא יפסיק כלל ובין גאולה לתפלה יניחם ולא יברך עד אחר התפלה (פ"מ במ"ז סי' ס"ו): (ו) אלו הן בין הפרקים בין קדיש לברכו ובין יוצר המאורות לאהבה רבה ובין אהבה רבה לשמע ובין שמע לוהיה ובין והיה לויאמר (שם): (ז) אין לענות ב"ה וב"ש בין הפרקים אבל אמן יכול לענות בין הפרקים על כל ברכה וברכה שישמע (פ"מ סי' נ"א) לבד בין אהבה רבה לשמע (עיין לקמן): (ח) באמצע הפרק וכן בין ברכו ליוצר שדינו כמו באמצע הפרק אין לענות אמן אמנם אחר האל הקדוש ושו"ת וכן לאמן יהש"ר עד לאחר תיבת יתברך ואמן שלאחר יתברך עונה וכן לקדושה דהיינו שיאמר קק"ק כו' וברוך כו' אבל ימלוך לא יאמר וכן למודים ג"כ פוסק ולא יאמר רק מודים אנחנו לך ולברכו יאמר ביהל"ו (ולא יאמר יתברך) בין אם שומע בהתפלה ובין בברכת התורה (גם אמן יענה אחר בה"ת) לכל אלו פוסק אפי' באמצע הפרק היכא דסליק ענינא ואם הפסיק באמצע הפסוק היכא דלא סליק ענינא חוזר לראש הפסוק (סי' ב"ו): (ט) אפי' בין הפרקים לא יפסיק לקרות עם הצבור פסוק ראשון של שמע (סי' ס"ה): (י) הטיל מים לא יברך אשר יצר רק יטול ידיו ולאחר התפלה יברך אשר יצר:

ברכו

מקור הברכות

מצאנו ג"כ לשון קילוס במשנה בפ"ב דפסחים לעלה ולקלס כו' אבל טוב לבחור לשון מבורר. **ויתהלל** דעת הגר"א שלא לומר ויתהלל דע"ז לא א"ש לעילא, כו'. משא"כ על ויתעלה שייך שפיר לעילא. **שמיה** דקודשא בריך הוא. המג"א סי' נ"ו כתב „דבריך הוא" נמשך למטה ומופסק מן קודשא. אבל הגר"א ז"ל כתב שהכל ענין אחד. **לעילא** בסדורים הרבה כת"י בעיר אוקספורד ראיתי גורסים לכל השנה נוסח „לעילא לעילא" אבל אין אנו נוהגים כן אלא בעשי"ת. **מכל** כן גרסת רע"ג ובוויטרי כת"י **א**. אבל בסדר רס"ג איתא „מן כל" וכ"ג הרב ז"ל.

ברכו

יד. יג. [**ועומד** השליח לפני התיבה וחותם] (א) **ישתבח** שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה, הלל וזמרה, עז וממשלה, נצח גבורה, (ב) [גדולה ותהלה] ותפארת, קדושה ומלכות, (ג) ברכות והודאות [מעתה ועד עולם] אתה אל. ברוך אתה ה׳, מלך גדול (ד) בתושבחות, אל ההודאות אדון (ה) נפלאות, הבוחר בשירי זמרה חי העולמים. **יד.**] **ולאלתר** מבעי ליה לאינש לאתחולי בפריסת שמע ביוצר אור, ואסור לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע:

ומחייבינן

שנוי נוסחאות והגהות

יד.] (א) נ״ס „ובכן" ישתבח. (ב) „תהלה וגדולה" ונ״א „גדולה וגבורה תהלה". (ג) בכ״, ב״מ וכן בנוסח ספרד „לשמך הגדול, ומעולם עד עולם אתה אל". (ד) נ״ס „ומהולל". (ה) „הנפלאות ארון כל המעשים", ונ״ס „אדון הנפלאות, בורא כל הנשמות, רבון" כו׳.

מגן האלף

יד. יג. ועומד ש״ץ לפני התיבה וחותם ישתבח. הכ״י בשם הכלבו בשם רבינו כ׳ דיש לחזן לומר ישתבח מעומד כדי לומר עליו קדיש, וכ׳ הב״ה שמלד אמירת ישתבח להודא א״צ לעמוד, שא״צ עמידה אלא דבר שבקדושה כגון קדיש קדושה וברכו, שנקדש כמו שמלאכים מקדישים. [ובירושלמי פ״ע ה״ד מברכות משמע קצת דגם כל מידי דתפלה צריך להיות מעומד דאמר שם „תפלת המרחץ אינה טעונה עמידה". משמע הא בשאר מידי דתפלה צריך לעמוד. וצ״ע] ועוד למה לא כתב שיאמר גם ב״ש מעומד כמו״ש הא״ז, כו׳ א״ו דרבינו לא כתב אלא מה שחייב מלד הדין. אלא דלש״ץ הזהיר לומר מעומד כדי לומר קדיש אחריו. [שלא יפסיק בין ישתבח לקדיש עד שיורד לפני התיבה ויכין עלמו להתהיל קדיש] ע״ב, וכ״כ הר״א מלוניל בס׳ או״ח וז״ל: כתב רב עמרם „יש לחזן לומר ישתבח על העמוד כדי לומר עליו קדיש, וכ״כ הגר״א סי׳ נ״א סקי״ב על מ״ש הרמ״א ונהגו לעמוד בב״ש וכויברך דוד וישתבח, „להומרא בעלמא". וכן בס׳ מע״ר כתב „מותר לישב עד הקדיש בקודם ברכו":

ועמש״ל אות ב׳ דברכת ישתבח כבר היתה נהוגה בפי הז״ל, ונתקנה מדורות קדומים. ובספר החורה כתב שנתקנה מאנשי כנסת הגדולה, וכ״כ הא״ז גם על ב״ש וכן הוכחנו לעיל משום דכל הטעון ברכה לאחריו טעון לפניו. וכ״כ מהר״י ן׳ חביב על ישתבח שיברכנה בתנאי שכבר ברך ב״ב. וקרא קצת פסוד״ז, כיון שהיא ברכה הסמוכה לחברתה איך יאמרנה בלא חברתה. וכ״כ המנהיג. דמפני כן אסור לשוח בנתים, והשח עבירה היא בידו וחוזר מעורכי מלחמה, [והרי״ף והטור הביא זאת דחוזר מעורכי מלחמה רק על השח בין ישתבח ליוצר. ואולי למד מק״ו. אך יותר קרוב בגלמד זאת מסה בין תפלה שע״י לב״ר דחוזר מעורכי מלחמה]:

יד.] ולאלתר מבעי ליה לאתחולי בפריסת שמע ואסור לאשתעויי כו׳ מועתק בטור סי׳ נ״ד. ופירש הב״ח דה״ק מלוה מהמובחר שלא להפסיק אפי׳ בשתיקה ולאלתר מבעי לי׳ לאתחולי, אבל אין איסור אא״כ מפסיק בדבור וז״ש „ואסור לאשתעויי". והטעם כיון שנסדר משום דר׳ שמלאי שיסדר שבחו של מקום ואח״כ יתפלל ראוי שלאחר ספור שבחים יתפלל מיד ולא יפסיק אפי׳ בשתיקה. עכ״ל. וכתב בתה״ד סי׳ ג׳ דמה שאמר הגאון אסור לאשתעויי הלשון משמע דוקא דברים בטלים או דבר צורכיו ולא דבר שבקדושה ולא דמי למפסיק בק״ש וברכותיה דנוטה דעת הגאונים לאסור אפי׳ דבר שבקדושה. עכ״ל. ועיין בסדרנו סי׳ י״ז דלצורכי צבור ליכא איסורא. וכתוב בתשו׳ הגאונים סי׳ פ״ו בשם רב נטרונאי גאון להסור לשוח

סדר ק"ש וברכותיה.

טו. ומחייבינן לאיזדהורי למפרס ית שמע בעונתה, כדתנן [ברכות ט' ע"ב] מאימתי קורין את שמע בשחרין משיכיר בין תכלת ללבן. (א) [ותנן] בין תכלת שבה ללבן שבה. ותנא ר"מ אומר כדי שיכיר בין זאב לכלב, ר' עקיבה אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שיעמוד חבירו ברחוק ד' אמות ויכירהו. ואמרינן אמר ר"ה הלכתה כאחרים. **א]** אביי קא פסק (ב) לתפלה כאחרים, לק"ש כותיקין. (ג) דאר"י ותיקין היו גומרין

שנוי נוסחאות והגהות

טו. (א) צ"ל „ותניא" וכ"ג הרא"ש וכת"י ב"מ, (ב) צ"ל „לתפלין". (ג) „ומאי ותיקין" דאר"י, בה"ג

מגן האלף

לשוח בין ישתבח לפריסת שמע, דקאמרינן לעולם יסדיר כו'. ומסיים שם „הוו יראים מן המקום, והזהרו בנפשותיכם, ואל תעברו על דברי חכמים. שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה" עכ"ל. ובמנהיג אות ד' ובב"י סי' קכ"ו מובא אגדה של אליהו ז"ל לעשות נקמה למי שמספר כו' ע"ש:

ובמחזור ויטרי מובא בכאן אחר שירת אז ישיר, שכל אחד מתעטף בטליתו ומברך. ומי שיש לו תפלין ורוצה להניח מניח שע"י ומברך להניח. וש"ר מניח בלא ברכה. ואם אין לו אלא ש"ר מברך עליהם על מצות ע"ש. ודבריו תמוהין שיפסיק לכתחלה לאחר שהשלים הזמירות קודם ישתבח כיון דברכת ישתבח עלייהו קאי, ויש הפסק ביניהם לברכה דידהו. וראיתי להב"י בסי' נ"ג שהשיג כמו כן על הכלבו שכ' עומד החזן ומתעטף בציצית כו' ויורד לפני התיבה ופותח ישתבח, וכתב מי דחקו להפסיק בברכת עטיפת ציצית. והל"ל שיברך על עטיפת ציצית קודם ברוך שאמר, והד"מ שם כ' דגם הכל בו מודה לזה ומיירי שמברך קודם ב"ש, אולם אם לא הי' לו טלית יכול החזן להפסיק דאין לו לירד מהתיבה לאחר שהתחיל ישתבח, אבל יחיד ימתין עד לאחר ישתבח, דאז עדיף טפי להפסיק כדלעיל ר"ס נ"א. וע"ש דשם כתב בשם הכלבו שאפי' לדבר מצוה אין לו להפסיק בין ב"ש לישתבח, ע"ש. וכ"כ הלבוש. וכ"ז אינו עולה לתרץ מ"ש הויטרי כאן „וכל אחד מתעטף" כו'. והגאון רע"א בהגהותיו סי' נ"ג כ' אפשר דלענין זה חמור פסוד"ז מברכות ק"ש כיון שיש תקנה להמתין עד לאחר ישתבח, ע"ש. וא"א לי ליישב דברי הויטרי רק דהוא נמי מיירי שכל אחד מתעטף בטליתו אחרי ישתבח. אע"פ שלא הזכיר עיד ברכה דישתבח, מפני שרוצה להודיע דחזן הכנסת עומד לפני התיבה קודם ישתבח, והחזן באמת מברך ומתעטף קודם ישתבח כמו"ש הד"מ, ולהכי כ' את הנוסח ישתבח רק אגב חזן הכנסת. וכך הי' מנהגם שכל אחד מהקהל התפלל כל ברכות השחר ופסוד"ז בלי ש"ץ, והש"ץ היה עומד לפני התיבה רק בברכת ישתבח, ולא התחיל בברכה זו עד שהי' לו מנין מפני הקדיש שאחריו, דאין לאומרו בלי עשרה עיין ד"מ. ועיין בבאורנו להלן בסדר ק"ש אות ה' בשם שב"ל דלפעמים היו הקהל מסיימים לעצמם גם ברכה דישתבח, אלא שנהגו להמתין על הש"ץ שאומר ישתבח ועונים אחריו אמן:

סדר ק"ש וברכותיה.

טו. א. אביי קא פסיק הלכתא כו' לכאורה כיון דפסק כאביי ומסיק דבך מצוה מן המובחר, למה צריך להאריך ולהביא כל לשון המשנה והברייתות ולהביא דברי רב הונא דהלכה כאחרים כיון דקיי"ל כאביי דהוא בתראה. ואפשר דרצה לרמז דאע"פ שמצוה מהמובחר כותיקין, מ"מ התחלת זמנה משיכיר בין תכלת ללבן. כסתמא דמתניתין דמילתא

גומרין אותה עם הנץ החמה. [ותניא נמי הכי (ד) ר׳ יוחנן בן תימא אומר מצותה עם הנץ החמה.] כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, וכך מצוה מן המובחר. **ומאן** דקא קרי ק״ש בעונתה, שקיל אגרא יותר מן כד עסיק בתורה. דתנן [ס] גבי ק״ש עד אימת ר׳ אליעזר אומר עד הנץ החמה, ר׳ יהושע אומר עד ג׳ שעות, ומדקתני סיפא הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה מכלל דבעונתה עדיפא טפי מדעסיק בתורה. ב] ופסיקא הלכתא כר׳ יהושע. ג] ולא הפסיד דקתני מאי פירושא. לא הפסיד ברכות. אלא

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בה״ג ובויטרי גורסי׳ ר׳ יהודא ב״ת אבל לפנינו בגמרא ל״ג

מגן האלף

דמילתא דר״ה דאמר דהלכה כאחרים דאמרי כדי שיכיר את חבירו מרחוק ד״א, הואניהו ג״כ ביאורא דמתניתין. וכדאמרינן בירושלמי דמאן דאית ליה בין זאב לכלב כמ״ד בין תכלת לכרתי, ומ״ד כדי שיכיר כמ״ד בין תכלת ללבן. וכ״כ הרא״ש דמודה אביי על תחלת זמן קריאה דהוי בין תכלת ללבן, ע״ש. ולכן הביא הגאון כל לשון המשנה בין תכלת ללבן ומפרש אותה בין תכלת שבה ללבן שבה, ומאי דאמר ר״ה דהלכתא כאחרים, להשמיענו התחלת זמנה אימת. אולם גירסת הרשב״א בחדושיו בלשון הירושלמי דמאן דאמר בין זאב לכלב הוא כמ״ד בין תכלת ללבן ע״ש, וכ״מ ביפה עינים דאחרים דס״ל כדי שיראה חבירו ויכיר הוא כמ״ד בין תכלת לכרתי, וע״כ דר״ה דפסק כאחרים פליגי אסתם משנה, ואפשר דס״ל לר״ה להחמיר שיראה אור גדול כדי שיכיר גם בין הצבועים, הדומים כמעט זה לזה. ולפי שיטה זו לא הו״ל להגאון להאריך ולהביא לשון המשנה ולפרשה בין תכלת שבו ללבן שבו אי ס״ל דהלכה כר״ה. וצ״ל לפי״ז דהעתיק גם לשון ר״ה, להשמיענו דאביי פליג עלוי, ואמר דרך לתפלה [הך לתפלה ר״ל לתפלין, וכ״כ תר״י ובתוס׳ וברא״ש.] הלכתא כאחרים ולא בק״ש. ומדלא ביאר התחלת זמנה אימתי ודאי דהלכתא כסתמא דמתניתין משיכיר בין תכלת שבה ללבן. ומשמעות לשון הגאון „אביי קא פסק״ שכתב אחרי דברי ר״ה ג״כ משמע להשמיענו דאביי פליג אר״ה, אולם למצוה מן המובחר הוא כותיקין, ורמז בזה ג״כ לאפוקי מדעת ר״ת יומא ל״ז. דהותיקין היו ממהרין שלא כדין כדי לסמוך גאול״ת, אבל זמנה באמת אחר הנה״ח. אלא דכך מצוה מהמובחר:

ב.] ופסיקא הלכתא כר׳ יהושע כו׳ אע״ג דבסוף שתי שעות קא קרי. דעת הגאון דהא דאר״י עד שלש שעות עד תחלת שעה השלישית קאמר, כמובא בסמ״ג והגמי״י בפ״א מק״ש בשם רבינו שמחה. וראייתם, ממה שאמרו בפ״ק „שית דליליא ותרתי דיממא משמרות קרי להו״ וש״מ דעד ולא עד בכלל קאמר. אבל הרב אבן הירחי דחה זאת, וכתב דהשעה השלישית היו עוסקין ללבוש ולנעול ולרחוץ ולהכין עצמם לקראת אלהי ישראל, דאס״ד דמיד שהגיעו שתי שעות עבר ז״ק, מתי היו קוראים מלכי ישראל ומלכי ב״ד הישנים עד ב׳ שעות. וכן פרש״י תרתי דיממא שאר בני מלכים ישנים. ואחרים פירשו כיון דמלא שתי משמורות בהדי תרתי דיממא מה לו להזכיר השעה השלישית, עכ״ל. וכ״מ בירושלמי פ״ק דברכות, ר״י ור״א נפקין לתעניתא אתו לצורא ומקרי ק״ש בתר ג״ש, בעא ר״א ממחי בידיהון, א״ל ר״י ולא כבר קראו בעונתה ע״ב. ועוד נראה שם מפורש שאמרו ביומי דר״י הוינן נפקין לתעניתא וקרית שמע „בתלת שעין״ [כן גרס הר״ש סירליו וגרסתנו בתר ג׳ שעין] וש״מ דמותר גם בשעה שלישית, וכ״פ הרמב״ס והטור דלא כהרע״ג, והש״א סי׳ ה׳ מפלפל הרבה בזה, ומסקנתו ג״כ כהרמב״ס והטור, אבל לא ראה דברי רבינו הגאון ז״ל:

ג.] לא הפסיד דקתני מאי פירושא לא הפסיד ברכות. לכאורה הך מ״ש ופסיקא הלכתא כר׳ יהושע, ולא הפסיד כו׳ אין להם שייכות לראשית ענינו, שהתחיל דמאן דקרי בעונתה שקיל אגרא טפי מדעסיק בתורה, ועוד ק׳ למה לא הביא מימרא מפורשת

אלא מברך לפניה ולאחריה, אע״ג דבסוף שתי שעות קא קארי, ולא מבעי לי לשנויי בה בק״ש ממאי דתקינו (ה) [רבנן]:

ומאי

שנוי נוסחאות והגהות

ר״ג לא גרסינן לי׳ כלל בשם מ״ד. (ה) ״קמאי״.

מגן האלף

הוא מפורשת דר׳ מני דאמר ״מכלל דקורא בעונתה עדיף״ והיינו דשקיל אגרא טפי מעוסק בתורה:

ונראה, משום דאיתא בגמרא דף יו״ד א״ר״ה הקורא מכאן ואילך לא הפסיד ובלבד שלא יאמר יוצר אור מיתבי כו׳. אבל מברך כו׳ תיובתא. איכא דאמרי א״ר חסדא כו׳ לא הפסיד ברכות. תניא נמי הכי כו׳ א״ר מני גדול הקורא ק״ש בעונתה יותר מעוסק בתורה מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה, מכלל דקורא בעונתה עדיף:

ואיכא לאקשויי במאי דאמר מכלל דקורא בעונתה עדיף. מאי ענין מצוה לתורה. הקורא בעונתה מקיים מ״ע דק״ש ואפי׳ לא עדיפא מתורה הוא מחויב לקיימה. וכש״כ למ״ש הגר״א בריש מס׳ פיאה דת״ת נגד כלם, שבתיבה אחת מד״ת מקיים מ״ע, ובזמן שעושה מצוה אחת אפי׳ אם היה לומד ומקיים בלמודו מאות מ״ע, מ״מ כיון שהיא מצוה שא״א לעשותה ע״י אחרים דוחה למצות ת״ת ע״ש. וא״כ מנ״ל דקורא בעונתה עדיפא, הלא זמן תורה לחוד וזמן מצוה לחוד. ולא מצאתי מי שהעיר בזה. וצ״ל דדייק מיתור לשון המשנה דאמר ״כאדם הקורא בתורה״ וכי ק״ש לאו ד״ת היא ומאי אשמועינן בזה, א״ו דלדיוקא אתי דק״ש בעונתה אע״ג שהיא מצוה אחת, שקיל אגרא טפי מעוסק בתורה. והאי עדיף ר״ל דשקיל אגרא טפי:

אכן עדיין לא אתברר דמתניתין דקתני כאדם הקורא בתורה מיירי לענין קבול שכר. דהשטה מקובצת הקשה לר״ה קמייתא שהפסיד ברכות, מאי קמ״ל מתניתין דלא הפסיד כאדם הקורא בתורה הלא זה דבר פשוט הוא, ותירץ דקמ״ל דאע״ג שפשע ולא קרא בעונתה, לא חשיב כמזכיר עון כשקורא אח״כ משום דהויא כקורא בתורה, ע״ש. ויש לעיין לדבריו א״כ מנ״ל לר׳ מני באמת דקורא בעונתה עדיף. דלמא קמ״ל דלא הוי כמזכיר עון. וצ״ל כיון דבאמת קיי״ל להלכה דלא הפסיד ברכות אין זה כמזכיר עון. וע״כ דקתני לדיוקא דקורא בעונתה עדיף לענין קבול שכר:

אולם עדיין לא אתברר דמיירי לענין קבול שכר, דהנה בתוספי הרא״ש ורבינו רי״ה בברכות הקשו מאי איריא ק״ש דקורא בעונתה עדיף, הלא אפי׳ תפלה נמי עדיפא מת״ת, דהא מפסיקין אפי׳ לתפלה. ותירצו דר״ל דאפי׳ כגון רשב״י וחביריו שתורתן אומנתן ואין מפסיקין לתפלה, מ״מ מפסיקין לק״ש דקורא בעונתה עדיף ע״ש. הרי דמפרשי מלתא דר׳ מני לענין הפסקה:

אכן לרבינו הגאון ז״ל דחיקא לי׳ לפרש כך דר׳ מני משמיענו לענין דמפסיקין ליה אפי׳ מי שתורתו אומנתו, דמי שתורתו אומנתו נמי אינו מפסיק אא״כ השעה עוברת. וכמו״ש בשבת י״א בתוס׳ ד״ה כגון אנו מפסיקין ע״ש. ובשלמא אי הויא הלכתא כר׳ אליעזר דזמנה רק עד הנה״ח יש לומר דהוי שעה עוברת בזמן קצר, ולהכי מפסיקין, אבל כיון דהלכה כר׳ יהושע שזמנה עד שלש שעות, א״כ מאי גדול הקורא ק״ש דא״ר מני לענין דמפסיקין, הלא אם אין שעה עוברת אין מפסיקין. וכש״כ דבירושלמי פ״ק דברכות ס״ל באמת לרשב״י דגם בעונתה לא עדיפא מד״ת ואינו מפסיק, משום דזה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון, משום דאין מבטלין תורה שהוא דבור מפני ק״ש שגם הוא אינו אלא דבור, וכש״כ דלא עדיפא ממשנה, כמוש״ש בירושלמי לרשב״י שתורתו אומנתו, ולכן דחיקא להגאון לפרש מלתא דר׳ מני לענין הפסקה ומוכרח לפרש דמיירי לענין קבול שכר דשקיל אגרא טפי מעוסק בתורה:

וזה שאמר הגאון ״ומאן דקרי כו׳ דתנן כו׳ ופסיקא הלכתא כר״י. ולא הפסיד דקתני לא הפסיד ברכות,״ ור״ל דמכל זה מוכח דמאי דאמר ״עדיף״ ר״ל דשקיל אגרא טפי ולא מיירי לענין הפסקה ולהכי לא הביא מימרא דר׳ מני שאינו מפורש בדבריו דשקיל אגרא טפי:

אך כ״ז לפלפולא, ואין דרכו של הגאון ז״ל בכך. והאמת שלא היה כלל בגרסתו דברי ר׳

מני

טז. ד] ומאי דקא אמרינן דמצי איניש למקרי ק"ש בתר שתי שעות, חס ושלום לכתחלה לא שרו ליה למעבד הכי, ומאן דעביד הכי בכונה דלא מחמת אונס, ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה נקרא פושע. ובמאי מידי דשרי איעכובי כגון שבתות ויו"ט ותענית צבור, דמשתהו עד דמיכנפין צבורא, אי נמי בני בי רב דיתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו. (א) [ס"א. הני מילי כיון דשכיחי רבים אינון אי לא מיעכבי עד דמיכנפין] ממנעי רבים מן הק"ש ומן התפלה. ותלמידי דיתבי וגרסי ואתו בעלי בתים למשמע ולמילף מפלפולייהו. ודותיקין מלתא דלא שכיחא היא. (ב) [דלאו] כ"ע מצי לכוונא כותיקין, ואע"ג דא"ר יוחנן [שבת דף י"א] לא שנו אלא בדורות הראשונים

שנוי נוסחאות והגהות

טז. (א) הוא ראשי תיבות „סדר אחר" שהמעתיק מצא כן בסדר אחר. אבל בכת"י ב"מ איתא „אי נמי כגון הני דשכיחי אינון דאי לא דמיעכבי עד דמיכנפן", ובויטרי הגרסא „כגון הני מילי דשכיחי אינון אי לא דמיעכבי". (ב) „ולאו".

חכמים

מגן האלף

מני ומס"ה לא הביאו. וכ"כ המעיו"ט פ"ק דברכות אות ע'. דתר"י לא גרסו הא דר' מני ע"ש. ומ"ש „ופסיקא הלכתא" כו' אין לו שייכות כלל לדלעיל מיני' ומלתא באפי נפשי' הוא:

טז. ד] ומאי דקאמרינן דמצי איניש למקרי ק"ש בתר שתי שעות ח"ו לכתהילה כו' ומאן דעביד כו' ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה. כו'. הלשון הזה אע"פ שהוא כן בספרי הכת"י, ומועתק גם בויטרי. מ"מ אין ספק שהוא טעות דלא מצינו דמצי למקרי בתר זמן ק"ש לכתחילה אפי' מחמת איעכובי במידי דמצוה. דאנן עד ג' שעות תנן, וס"ל לגאון דעד ולא עד בכלל ומכאן ואילך אע"פ שלא הפסיד הברכות, מ"מ לכתחילה מי שרי. ועוד בירושלמי בר"י ור"א דנפקין לתעניתא ודאי דהוי איעכובי במילי דמצוה, ואתי לצורא למקרי ק"ש בתר ג' שעות כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כי כבר קראוה בעונתה, מ"מ בעי ר' אחא ממחי בידיהון מפני ההדיוטות שלא יאמרו דבעונתה הן קוראין, אלמא דיש איסור בכל גוני, ועוד מ"ש הגאון „האי שכיח ודותיקין לא שכיח" קשה ותיקון מאן דכר שמייהו. אלא ודאי צריך להגיה „קודם" שתי שעות, וס"ל לגאון דאי לא קרא כותיקין בזמן נה"ח, שלא מחמת אונס ולא מחמת איעכובי במילי דמצוה נקרא פושע, וכן ס"ל לתר"י בפ"ק דברכות שאם לא קרא קודם הנה"ח יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל דזמנה דלכתחילה איגה מהנץ ואילך. והכי משמע ביומא כו' היא עשתה נברשת כו' והי' היכר לשאר עמא דארעא שלא היו קמים בהנץ שיקדימו לקרותה מיד. ע"ש. ונראה עוד ראיה מפורשת לזה מירושלמי פ"ק דברכות, דאמר הלכה כר' יהושע בשוכה, ופריך וכי יש הלכה בשוכח ומסיק כך הלכה, ולא אמרו בשוכח אלא כדי שיהא האדם „מזרז עצמו לקרותה בעונתה" עכ"ל, ור"ל דאפי' לר' יהושע צריך לזרז עצמו לקרותה בהנה"ח:

ובכך הם הצעת דברי הגאון ז"ל, דתלמידים דיתבי וגרסי, אע"פ שכבר הגיע ז"ק אם יש בענין הזה תקנת אחרים כמו בעלי בתים דילפי מפלפולייהו. או בתעניות ושבת ויו"ט שצריכין להתעכב עד דמיכנפי צבורא, אינן צריכין להפסיק תלמודם מפני הנץ, ואפי' לאחר כן אין להם להפסיק עד זמן של סוף שתי שעות, וטעמא כדי שלא ימנעו רבים מק"ש ותפלה. ואע"ג דקיי"ל כגון אנו מפסיקין לק"ש ותפלה, ה"מ בתפלת המנחה דליכא למיקם אשיעורא, שזמנה רב מהתחלת זמן תפלה עד סוף זמנה. ומפני שסומך עצמו שלא יאחר, איכא למיחש שיתבטל לגמרי מתפלה. אי נמי דליתא סימן בהתחלת זמנה דאינו נראה לעינים כ"כ כמו שנראה בהנץ החמה, אבל בשחרית שפיעור ז"ק נראה לעינים ואיכא למידע שיעור ז"ק עד שתי שעות מזמן

הנץ

הראשונים כגון רשב"י וחביריו שתורתן זו היא אומנתן. אלא כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. הני כילי לתפלתה של מנחה, דליכא למיקם אשיעורא. אי נמי לק"ש דשחרית היכא דליכא תקנת (ג) [אחרים,] אבל היכא דאיכא מידי תיקון, כיון דהאי שכיח. וכיון כותיקין (ד) [בות] לא שכיח שפיר דמי לאיעכובי. אבל בשאר יומי אסור למיפק לאורחא מקמי ק"ש ותפלה, דאמר רב אידי בר אבון אריו"צ בר אשיאן [ברכות י"ד] אסור לאדם (ה) לצאת לדרך קודם שיתפלל, שנאמר צדק לפניו יהלוך וישם לדרך פעמיו, וק"ש ותפלה כי הדדי נינהו:

שינוי נוסחאות והגהות

(ג) „חכמים". כ"ג בווטרי, (ד) „כוותיה" וכצ"ל. יבווטרי „ודותיקין לא שכיח". (ה) בש"ס לפנינו איתא „לעשות חפציו" ולגרסת רבינו יתכן יותר האי קרא של וישם „לדרך" פעמיו:

מגן האלף

הגן, א"ל לבטל תלמודם, אי נמי אפי' בשחרית נמי מפסיקין לק"ש ותפלה היכא דליכא תקנת מצוה, אבל היכא דאיכא תקנת אחרים שלא יתבטלו רבים מק"ש ותפלה א"ל להפסיק, ואע"ג דותיקין נמי מצוה, מ"מ האי שכיח, ותיקין לא שכיח, דבלא"ה כ"ע לא מצי לכוין זמן כותיקין, ולכן שפיר דמי נמי לאיעכובי, אבל היכא דליכא תקנת מצוה אפי' צריך לצאת לדרך קודם הנה"ה, אין לו לסמוך ע"ז שיקרא אח"כ, וכה"ג כ' התוס' שבת י"א שאע"ג שאנו מפסיקין לק"ש ותפלה, מ"מ היכא שאין שעה עוברת אין לו להפסיק מתלמודו, ועז"א מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, ע"ש. וכזה יבואו על נכון כתפוחי זהב במשכיות כסף כל דברי הגאון ז"ל:

וכן נמצא בתשו' הגאונים לרב נטרונאי שכ' בשאלתם: שיש בתי כנסיות שמתקבצים הצבור לאמר פרשיות שבתהלים בשבת ויו"ט, ובר"ה ויוהכ"פ מוסיפין פרשיות. ועוד שהצבור מזמרים, מתחילין תלמידים ושונין ודורשין עד קרוב לשתי שעות ואח"כ מתפללים, מהו לעשות כן כיון שהגיע ז"ק. והשיב „מדה יפה הם עושים. וכך מנהג בבבל מתחלת גלות ראשונה, שכיון שגלו ונמעט התלמוד, ובטלו התלמידים מצער גלות, נתקבצו ב"י אצל נביאים ובעלי תורה, ואמרו להם אנו אין בידינו לא משנה ולא תלמוד לשנות בלילה, ויש עלינו טורח ומחיה ופרנסה, בשבתות וביו"ט מיהא שיש לנו פנאי, נשב בטלים וניעשן כל הלילה? תיקנו להשכים לביהכ"נ ולומדים עד שחרית, והסכימו על מנהג דוד הע"ה, שאמר חצות לילה אקום" עכ"ל:

ומדבריו של גאון שלא התיר ללמוד אלא לתלמידים דגרסי, ואתו בע"ב למשמע ולמילף מפלפולייהו. ואסר היכא דליתא תקנת אחרים, נלמד דס"ל כרש"י ז"ל ברכות דף ה' באבא בנימן שהי' נזהר מלעסוק בתורה עד שקרא והתפלל. ואע"פ שהתוס' הקשו מפ"ב מרב דמתני פרקין וקרי ק"ש, ומספקא לגמ' למימר דעביד הכי גם בדמטא זמן ק"ש. כבר תי' בתר"י דהתם מיירי בלומד לאחרים. ובזה כ"ע מודו בשעה עוברת, ואם לא ילמדו יתבטלו, וכמו שמצינו ברבינו הק' שלמד לתלמידים, ובהגיע ז"ק העביר ידיו על עיניו והתפלל אח"כ. והכי ס"ל ג"כ לגאון ז"ל. והרא"ש ז"ל כ' דמ"ש רש"י שנזהר מלעסוק בתורה מיירי באדם שמתפלל בבית מדרשו דלמא מטרד בגירסי' ויעבור זמן ק"ש ותפלה, וכ"פ בשו"ע סי' פ"ט דהרגיל לילך לביה"כ מותר, יע"ש. אבל מדברי הגאון משמע דלא התיר אלא היכא דאיכא תקנת רבים אחרים, דאל"כ לא הי' צריך לומר דאתי רבים למילף מינייהו. אולם י"ל דהגאון ע"כ נמי מיירי בכה"ג, בתלמידים המתפללים בבית מדרשם ואינן רגילין לילך לביהכנ"ס, דאז חיישינן דלמא מטרדי בגרסייהו, אבל ברגילין לילך ולהתפלל בצבור ודאי דמותרים ללמוד עד הזמן שהצבור מתפללים, דלא גרע מתעניות ושבתות דשרי להו להמתין עד דמכנפין צבורא משום דאיכא תקנת אחרים דלא ימנעו רבים מן הק"ש והתפלה, כש"כ תקנת עצמן כדי שיתפללו בצבור:

יז. ודקא אמרינן לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע, (א) מילי דלאו צריכי צבור נינהו, אבל לצורכי צבור, או לצורך מי שבא להתפרנס מן הצבור ובעו למפסק ליה צדקה, איסורא ליכא. ה] אבל בתר דמשתעו צורכייהו קאים (ב) חזנה. ומקמי די לימא ברכו פתח הכי. (ג) ו] **יתגדל** ויתקדש וישתבח שמיה רבא. אמן. בעלמא די ברא כרעותיה, וימליך מלכותיה, בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן
קריב

שנוי נוסחאות והגהות

יז. (א) בויטרי וכת"י ב"מ „הני מילי". (ב) „שלוחא" (ג) וזה נוסחתו של רבינו סעדיה „יתגדל ויתקדש שמיה רבא [ויענו אמן] בעלמא די ברא כרעותיה וימליך מלכותיה, ויצמח פורקניה, בחייכון וביומיכון ובחיי כל בית ישראל. בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן [ויענו אמן] יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא [אמן] ישתבח, יתפאר, יתרומם, יתעלה, ויתנשא. ויתקלס שמיה דקודשא בריך הוא [ויענו אמן] לעילא מן כל ברכתא, שירתא, תושבחתא, ונחמתא, דאמירן בעלמא ואמרו אמן. [ויענו אמן]:

בכת"י

מגן האלף

יז. ה] אבל בתר דמשתעו צורכייהו כו' קאים חזנא ומקמי דלימא ברכו פתח יתגדל כו' ולפני ישיבה שאין דרכן של בני ישיבה לספר אומר ברכו וא"צ יתגדל. דין זה האחרון לא נמצא בפוסקים, וגם הויטרי שמעתיק תמיד כל דברי הגאון לא הביאו. אך המנהיג הזכירו:

ונראה דס"ל לגאון שכל עניני תפלה מן ברוך שאמר עד סוף י"ח חדא ענינא נינהו בסדור שבחיו של מקום, פסוד"ז וברכת ק"ש וק"ש וסמיכת גאול"ת, ואח"כ התפלה עצמה ואחר התפלה אומר קדיש להקדיש שמו של הקב"ה על כל מה שאמר תהלה, וא"צ לומר קדיש כלל בין ישתבח לברכו, אכן זהו רק לפני ישיבה שדרכם להתפלל בפני עצמם, ואין דרכם לספר ולהפסיק בשום דבר, דמילי דצבורא לאו עלייהו רמיא. אבל בביהכ"נ מקום שהצבור מתפללים דמתרמו דמפסיקים במילי דצורכייהו, או במי שבא להתפרנס מהצבור ובעי למפסק ליה צדקה, ופסקי תפלתם לתרי עניני לכן בתר דמשתעי צורכייהו פתח חזנא ביתגדל:

ואע"ג דהקדיש קאי על פסוד"ז וא"כ למה מפסיקים קודם קדיש, וגם כשחוזרים ומתחילין בקדיש קדיש זה על מה קאי? כבר שאל זאת הרב בדרכי משה, וכתב שלכן ביטל את המנהג הזה בעירו, והנהיג בהסכמת חבירים להפסיק אחר הקדיש, ושוב נחם על מעשהו וחזר בו, לפי שראה בס' או"ז שפסק במי שנזדמן לו ציצית לאחר שעמד והתפלל שיברך להתעטף בין ישתבח לקדיש. ולכן כתב הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, ואין לבטל מנהגם, ע"ש בסי' נ"ד. אכן אלו הוי חזי רבינו הד"מ את דברי הגאון לא הי' צריך להסתייע מדברי האו"ז, כי היה לו תנא דמסתייע, וגם הר"א מלוניל בס' אורחות חיים כ' לפסוק אחר ישתבח וכ"כ הרב המנהיג, והתימא על הד"מ שלא הביא מהם ראיה:

ומה שהקשה קדיש זה על מה קאי, אפשר שהיו אומרים לפניו איזה פסוקים, ויותר נראה שמנהגם היה לומר שירת הים אחרי ישתבח, כמובא בסדר כת"י מא"י המסודר לפי מנהגי גאוני בבל. וכן נזכר בסדר רב עמרם בראשון של פסח וז"ל: ואומר חזן נשמת ויושע, עד כי אני ה' רופאיך, והוא רחום, קדיש. ור"ל שהיו חותם ישתבח על נשמת שהוא ברכת השיר, ואמר אחריו ויושע. והגם שלא כתב לומר כן גם בימות החול, מ"מ אפשר דבשעה דהוי מפסיק במילי דצו"צ, היו אומרים לפני קדיש איזה פסוקים, וגם ברמב"ם פ"ז מה"ת הי"ג כתב „יש מקומות שנהגו לקרות אחר שמברכין ישתבח שירת הים, ויש שקורין שירת האזינו" ועיין רוקח סי' ש"ך:

אבן הכמי הצרפתים שמנהגם הי' להתפלל בביהכ"נ של צבור, ומפסקי להו מילי דצבורא היו
אומרים

קריב. ועונין הצבור, אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ז] ולעלמי עלמיא. ואומר יתברך שמיה דקודשא בריך הוא, אמן. ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמיה דקודשא בריך הוא, אמן. לעילא מכל ברכתא, שירתא, תושבחתא, ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. ואומר. **ברכו** את ה׳ המבורך. ח] ועונין הצבור **ברוך** ה׳ המבורך לעולם ועד. (בכתב יד ב״מ ובנדפס איתא כאן נוסח קדיש ליחיד ונוסח ברכו ליחיד. ולא העתקתים באשר הם מתנגדות הנוגיות.)

ולפני ישיבה שאין דרכן של בני ישיבה לספר, אומר ברכו ואין צריך לומר יתגדל:

הכי

מגן האלף

אומרים תמיד החצי קדיש קודם ברכו, ולכן לא העתיקו זאת הויטרי ושארי פוסקים. ומצאתי כן אח״כ בס׳ עבו״י בשם התניא שכתב בטעם הקדיש משום שמא יפסיקו בצרכי צבור, והוא כמו״ש. עוד טעם כ׳ במנהיג שנהגו העולם לאומרו לקדיש גם שאינן מספרים, כדי להזכיר קץ הימין בתפלה כי כן סדר השבח, ע״ש:

אחר כתבי זה זכיתי להשיג ס׳ הפרדס לרש״י וראיתי בו מפורש כדברנו וז״ל בסי׳ ה׳ „ושליח צבור כשעומד להתפלל מתחיל הקדיש להפסיק בין ישתבח ליוצר. להודיע שעל פסוקי דזמרה קבעוה. דאי ישתבח תפלת התחלת יוצר היא לא ראוי לומר ישתבח בפיהם, כמו ברוך שאמר. אלא נהגו שיאמר החזן לבדו בעמידה ישתבח, ומיד מתחיל הקדיש כדרך שאנו עושין שאומר הקדיש אחר הפסוקין, ואין ראוי להפסיק בין ישתבח לקדיש, דאם יפסיק על מה אומר הקדיש, הא אחר פסוקין ראוי להקדים מיד, או אחר התפלה, ובמנחה מקדים על פסוקי תהלה לדוד. כללא דמלתא אין מקדישין אלא אחר הפסוקין ואחר תפלה״. עכ״ל, ודבריו מתאימים למ״ש. אלא שמה שכ׳ „לא ראוי לומר ישתבח בפיהם״, קשה להולמו, ונראה לבאר עפמ״ש השבלי לקט אות ז׳ וז״ל, הא למדת שאסור להפסיק משיתחילו ברוך שאמר כו׳ וכן מצאתי בשם רבינו שלמה „כל הצבור רשאים לומר ישתבח בפיהם כמו ב״ש, אלא שנהגו שיאמר אותו החזן בעמידה ועונין אחריו אמן. ומיד מתחיל קדיש כדרך שאומרים על הפסוקין״ עכ״ל, והיינו שמנהגם הי׳ שהחזן הי׳ פורס על שמע ומוציא את הקהל בברכותיו שעונין אחריו אמן, והי׳ מוציא אותם גם בברכה דישתבח. ולפי דיש להסתפק אולי גם ישתבח ברכת הודאה היא והתחלת תפלת יוצר היא, ולא חתימה דלאחריה של פסוקי דזמרה, ומה שאינו מתחיל בברוך ל״ק משום די״ל דעל ברכה דהודאה לא תקנו לפתוח בשם ומלכות דומיא דאלהי נשמה, ומודים דרבנן, וברכה שעל הגשמים, וכמו״ש בש״ל אות ב׳ ע״ש. לכן אמר „דאי התחלת תפלת יוצר היא לא ראוי [לקהל] לומר ישתבח בפיהם״. אלא היו יוצאים מהש״ץ כמו שמוציא אותם בברכת יוצר. ואנן חזינן שגם הקהל ג״כ מתפללים איש איש לבדו עד אחר ישתבח. וש״מ מזה שהוא חתימה לפסוד״ז ואינו ראוי להפסיק בנתים. והדברים ברורים למבין:

ז] **ולעלמי עלמיא.** עיין מקור הברכות:

ח] **ועונין הצבור ברוך ה׳ המבורך.** רבינו הגאון לא הזכיר שגם הש״ץ עונה עמהם. ואפשר דס״ל כהר״ם מרוטנברג שאין הש״ץ אומר ברוך, וכן הוא בירו׳ פ׳ ג׳ שאכלו אמר שמואל אני איני מוציא עצמי מהכלל [והי׳ אומר נברך שאכלנו משלו] התיבון הרי ברכת התורה [שהחזן אומר ברכו] א״ר אבון מכיון דיימר המבורך אף הוא אינו מוצא עצמו מהכלל. אכן רבינו הנשיא הברצלוני כתב בשם רב סעדיה שהעולה לתורה ג״כ חוזר לומר ברוך ה׳ המבורך לע״ו, כמו בברכת הזימון דאיפסקא בדף מ״ו שחוזר למקום שפסק שחוזר לומר „ברוך שאכלנו משלו״. אך רבינו הגאון לשיטתו לא הזכיר גם בבה״ת שחוזר לומר ברוך, והטעם כ׳ הב״ה דלא דמי לנברך שאכלנו שאינו אלא לשון הזמנה, ולכך מחויב לחזור ולומר. ע״ש.

וכתב

יח. ט] הכי אמר רב **נחשון** ראש ישיבה ז"ל, כריעות שכורעין בקדיש. כיון שאומר יתגדל ויתקדש כורע. (א) [יהא שמיה רבא] כורע. [ויתברך שמיה רבא כורע, ויתעלה ויתקלס שמיה דקודשא כורע.] עושה שלום כורע ושל רשות היא, והללו (ב) ארבע כריעות כנגד (ג) ארבע שמות שיש בפסוק [אחד. וזהו הפסוק] כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי [בגוים, ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, ומנחה טהורה כי גדול שמי. וגו'] ואמן יהא שמיה רבא שעונין ביחד, כנגד גדלו לה' אתי, ונרוממה שמו יחדיו:

יט. י] ולפני ישיבה אין אומרים ויתקלס. לא מפני שהוא גנאי, אלא כך שמענו מרבותינו שהיו אומרים הייב אדם להזכיר כאן שבעה דברים בשבחו של הקב"ה כנגד שבעה רקיעים, ומי שאינו אומר ויתקלס, כיון שאמר ויתברך ואלו ששה הרי כאן שבעה דברים, והאומר ויתקלס, אומר כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהא שבעה (א) ..... לא ביד זה ולא ביד זה:

כ. ופותח שליח צבור ואומר, **ברוך** אתה ה' אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. **המאיר** לארץ ולדרים עליה ברחמים וטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית, מלאה הארץ קניניך, (א) המרומם לבדו מאז, המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו, אדון עוזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו. אל ברוך גדול דעה (ב) התקין ופעל זהרי חמה, טוב יצר כבוד לשמו, מאורות נתן סביבות עזו, פינות צבאיו קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו, תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, [ועל כל שבח מעשה ידיך,

ומאורי

שנוי נוסחאות והגהות

יח. (א) בכת"י ב"מ „בעגלא ובזמן קריב כורע, יתברך וישתבח כורע, שמיה דקוב"ה כורע, (ב) „חמש". (ג) בויטרי מסיים הפסוק „אמר ה' צבאות" והיינו שלשה שמות וה' צבאות". ולפי גרסת כת"י ב"מ שכתב חמש כריעות, צ"ל כי ג"פ שמי עם ה' צבאות היינו חמשה שמות:

יט. (א) חסר, וכך צ"ל: צריך שיהא שבעה „כאן, ואין טעות". כו':

מגן האלף

וכתב הב"י שהעולם נהגו כהברצלוני ועמ"ש בסי' ק':

יח, ט] הכי אמר רב נחשון גאון כריעות כו' העתיקו הטור בסי' נ"ו, אבל הגר"א כ' שאין להוסיף על הכריעות שמנו חכמים ואין לכרוע כלל בקדיש, ע"ש דס"ל כמו"ש התוס' דמ"ש בר"ע שאדם מניחו בזוית זו ומוצאו כו' מפני כריעות והשתחואות, דמיירי בתחנונים של יחיד. וכמה שלא קבעו בתפלה. אולם שיטת הגאונים כמו"ש בתירוצם בתרא דבאמצע ברכה מותר לשחות, ולכך אנו כורעים בר"ה ויוהכ"פ, והיינו אפי' בצבור:

יט, י] ולפני ישיבה א"א ויתקלס. עיין מקור הברכות.

והכי

בשעה שהחזן אומר ברכו אומרים הקהל יתברך

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבוֹרָךְ:

קו"ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח [וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא] שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: [וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד]: יְהִי שֵׁם יְהוָֹה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

וקודם יוצר אור יכוין

הריני מוכן ומזומן לכלול את עצמי עם אינון דמברכין למארייהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם. אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה. הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה. טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ. מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ. פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים רוֹמְמֵי שַׁדַּי. תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ. יוֹצֵר מְשָׁרְתִים. וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם

עומדים

מקור הברכות

ברכו בווטרי כת"י א איתא נוסח לצבור בשעה שחזן אומר ברכו „יתברך ויתעלה ויתנשא שמו. כו' שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה והוא ראשון כו' עד ועלזו לפניו. יהי שם ה' מבורך מעתה וע"ע. ומועתק בסדורים בשנוי קצת, והרב ז"ל ל"ג לה, אך בסדר רבינו הגאון בה"ב סי' כ"א מובא כעין נוסח זה לשבת ע"ש.

יוצר אור נוסח ברכה זו וזמן הוסדה עיין במגן האלף אות י"ב. וע"ש לענין אי יחיד אומר קדושה. ועיין בשנוי נוסהאות והגהות נוסח רבינו סעדיה ז"ל. **ברחמיך** הרבים רחם עלינו. עיין ברד"א בשם הר"ר אשר, שהוא משום אסכרה שהמאורות גורמים. וי"ל עוד כמוש"ש על „המאיר לארץ ברחמים" כי הרואה אור גדול מסתכן ולכן מביא קמעה קמעה, ולכן אנו מתפללים שירחם עלינו ולא נסתכן ע"י האורה. **גדול** דעה. בשוא ובחילם, וכ"ה בסדר רע"ג כת"י ב"מ ורס"ג ולא

עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים
חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם׃ כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים
וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן [קוֹנָם]׃ וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת
פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה [וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים
וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים]׃ אֶת שֵׁם הָאֵל
הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ וְכֻלָּם מְקַבְּלִים
עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה. וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה.
לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה
כֻּלָּם כְּאֶחָד [עוֹנִים וְאוֹמְרִים] בְּיִרְאָה׃

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת
שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים׃

בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ׃

מקור הברכות

ולא בשוא וקמץ, ה׳ אלהינו. נ״ס והרב ז״ל „בשמים ממעל ועל הארץ מתחת״ על „כל״ שבח מעשה ידיך, ועל מאורי אור „שיצרת״ יפארוך סלה, תתברך „לנצח״ צורינו כו׳. יוצר משרתים ואשר משרתיו. פירש הרד״א דר״ל יוצר משרתים המתחדשים בכל יום כדאיתא בחגיגה פ״ב. „ואשר משרתיו״ ר״ל הקבועים מעולם כמיכאל וגבריאל כו׳. אבל בסדר רע״ג כת״י ב״מ ובסדר רב סעדיה גאון איתא: „אשר משרתיו״ בלי וא״ו והגרסא נכונה ויקרה. דר״ל שהקב״ה יוצר משרתים אשר המשרתים ההם עומדים ברום עולם. יחד בקול דברי. וכ״ה גם בסדר רע״ג לפנינו. אבל ברס״ג וברד״א הגרסא, ומשמיעים יחד „קול בדברי״ אלהים חיים, והכונה כמו״ש רש״י ע״פ וקרא זה אל זה, שיסד בקדושת יוצר „קדושה כלם כאחד״ שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה למקום. אא״כ פתחו כלם כאחד, ע״ש, וי״ל ג״כ שאין זה כפול ענין, שכאן מציין במה שמשמיעים במצות בוראם בדברי אלהים חיים אשר יצוה עליהם להשמיע ולהשפיע על הארץ. ולהלן הוא מדבר במה שנותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם. ומלך עולם. מה שכתב הט״ז שיש לומר בלא וא״ו דלא לשתמע כשתי רשויות ח״ו, ובעל עבו״י כ׳ ע״ז שהיא הגה״ה נכונה ע״ש, לא מצאתי כן בשום סדר. ואין לשנות נוסח הקדמונים ובפרט שהוא פסוק בירמיה יו״ד. רצון קונם, וב״ג הרב ז״ל. ובסדורי הספרדים איתא „קוניהם״. וכבר צווחו ע״ז דמשתמע כשתי רשויות ח״ו. וגם הגר״א ז״ל כתב שאין לומר כן. אבל בויטרי א׳ ובסדר רע״ג איתא „קונהם״ בלי יו״ד, ואז הענין אחד עם „קונם״ וכן כיון הר״ש סופר מדעתו. ומברכים. בויטרי א׳ גריס ומברכין כו׳, בנו״ן. עול מ״ש זה מזה. ר״ל ממה שרואים האימה וההרדה שיש להגדולים מהם מלפניו יתברך הם למדים מזה להכיר עומ״ש ולקבל עולו יתב׳ ברהת וזיע. ובנעימה קדושה. בכת״י ב״מ מנוקד קדושה בחולם. וכן פי׳ הרד״א נעימת קול קדוש, וכן בנוקד בסדור הרב ז״ל, אבל רש״י [נזכר לעיל כ׳ שיסד בקדושת יוצר „קדושה כלם כאחד״ ע״ש. ואז הכונה אחרת. עונים ואומרים ביראה. ונ״ס והרב ז״ל „עונים באימה ואומרים ביראה״ וכ״ג רע״ג. ועיין בויטרי כת״י א׳. דגריס „עונין ואומרין״.

לאל

וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה.
לתבנת הענין שצריכים מלאכי קדש אלה לקבל עול מ״ש דוקא זה מזה, ולא סגי בלא״ה. הלא נאה ויפה לרוב קדושתם וחפצם לעשות רצון קונם להשתוקק לדבר, ולקבל עול מלכותו גם בלעדי מעורר ממקום אחר. ובן לשון „עול" קשה המובן היתכן שיהיה עליהם הדבר הזה לעול? נראה לבאר עפמ״ש במס׳ חולין דף צ״א. שלשה כתות של מלאה״ש אומרות שירה בכל יום, כת אחת אומרת קדוש, ואחת אומרת קדוש קדוש, ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש. וענין דבריהם נראה עפ״מ שהזכרנו לעיל בשרשי אמונה שהבורא יתב׳ הוא המחדש העולמות כלן וממציאן. והק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידן. והוא היחיד המשגיח על הכל וסדרן בהנהגה טבעית ומסודרת. והוא האחד המשדד גם את סדרי הטבע לפי חפצו ורצונו בהנהגה הנסיית והפלאית אשר נחכה עליה ביעוד העתיד. וכל הסדרים הללו קבע ה׳ יתב׳ בעולמות שברא. כי בעולם העשיה, הכולל עולם הגשמי הזה עם כל צבאי הגלגל הכוכבים הנוראים ושכליים הנבדלים שנקראים עולם האופנים, בהם נודע מעשה ה׳ הגדול והנורא ביצורים אלו ובדרכי טבעם ומהותם. ובעולם היצירה, הוא עולם המלאכים משרתיו עושי רצונו ומנהלי הגלגלים כלם ע״פ מצותו ופקודיו, בם ועל ידם נודע השגחתו יתב׳ כי עיניו משוטטות על כל דרכי איש, וניכר שהוא האחד המשגיח על הכל. ומגבוהים שעליהם השרפים וחיות הקדש אשר בעולם הבריאה והכסא אשר יתנהג שם באור השגחתו הפלאית שלא בדרך הטבע, נודע שהוא משדד כל הטבעיים. ולו אנחנו כורעים, ולפניו אנו משתחוים „שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ" לפי דרכי הטבע, „וכסא כבודו בשמים ממעל ובגבהי מרומים" בהנהגה הנסיית. „ועל כן נקוה לך ה׳ אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך".

וכתב החסיד ר׳ יוסף אירגז בספרו הבהיר „שומר אמונים". שההשגה במהות אין סוף ב״ה נמנעת מכל נמצא, עליון או תחתון. אלא שאנו מחייבים מציאיתו ועוצם חכמתו ויכולתו ע״פ פעולותיו ב״ה. ואלו לא היה הבורא ממציא אלא זה העולם החמרי בלבד, הי׳ ח״ו באמת כדי לטעות ולדמותו לשכל נבדל כמו שחשב אריסט״ו והנמשכים אחריו שעי״ז פקרו בשרשים הרבה. אבל לנו עם ה׳ נמסר לנו בקבלה אשר דקות המלאכים שבעולם היצירה נעלים הרבה מהשכליים הנבדלים והאופנים אשר בעולם העשיה, ממש כאותו ערך ההתעלות אשר לשכליים הנבדלים על בני תמותה וקרוצי חומר. ונעלה עוד מהם עולם הבריאה והכסא שאין ערוך לתפארתם. כי מתעלים המה גם על עולם המלאכים כערך אותו ההתעלות שיש למלאך על אדם הגשמי, והוא יתברך מתנשא לכל לראש, ע״ש.

וזהו ענין הקדושה. כי **הכת אחת** והם השכליים הנבדלים מנהיגי מערכת הטבעים אשר חק עולם נתן להם ומשיגים מעט מחכמתו יתב׳ בבחינת חדוש כל העולמים, **אומרים קדוש.** כי מכירים שהוא קדוש ומרומם מופלא ונעלה מהשגתם, ומזדעזעים ונרתעים מהדר כבודו. **וכת אחת,** שהם המלאכים מעולם היצירה הגבוהים עליהם ומכירים יותר גם בבחינת השגחתו נרתעים יותר מפניו ואומרים **קדוש קדוש. והכת השלישית** הנעלים ונשגבים בעוצם קדושתם השגתם גם מהם, והם השרפים וחיות הקדש מעולם הבריאה שמשיגים גם בחינת השגחתו הפלאיית, אומרים **קדוש קדוש קדוש** היינו שהוא קדוש ומופלא מכלם באין אשר ידמה לו. וזוכים גם להזכיר שמו הגדול והנורא **ה׳ צבאות שמלא כל הארץ כבודו.** מה שהכתות הראשונות אינן זוכות לזה.

והתנא האלהי יונתן בן עוזיאל בתרגומו כתב בכונת הקדושה דברים ברורים כפי מה שכתבנו. וז״ל: **ומקבלין וכו׳ ואמרין קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה.** שכלל בזה חדוש המציאות כלה השמים ושמי שמים וכל אשר בהם. **קדיש על ארעא עובד גבורתיה.** הגבורה היא כנוי להשגחה כמוש״ל בשרשי אמונה. **קדיש לעלם ולעלמי עלמיא.** ירמז בזה השגחתו הפלאית הנצחיית שתתגלה ביעוד העתידי, לעת אשר **מליא כל ארעא זיו יקריה.**

שוב ראיתי שגם הגאון ר״י עמדן בסדורו מפרש ג״כ כמו״ש. אלא שהקשה ע״ז ממה שאמרו שם במס׳ חולין דפריך שם בגמרא „והאיכא ברוך". פירוש שאומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו ומזכירים את ה׳ אחרי שני תיבות, וקשיא למאן דאמר שם שאין מלאכי השרת מזכירין את ה׳

ה׳ אלא לאחר ג׳ תיבות. ומתרץ „ההוא אופנים הוא דקאמרי״ ופרש״י שהם מכסא כבוד עצמו וכי קאמרינן אנן במלאכים, ולמש״ל שרפים גדולים ונעלים הרבה ממלאכים, ע״ש שנדחק לומר דלא קיי״ל כאותו תירוץ אלא כפי האיבעיות אימא שם. ולענ״ד א״ש גם לתירוצא קמא ולא מיירי בגמרא בכלל משכליים הנבדלים אשר הם בעולם האופנים, דודאי מדרגתם למטה ממלאכים, אלא קמיירו ממלאכים הנקראים אופנים, שהזכירם הרמב״ם בפ״ב מיסודי התורה שהם עשר מדרגות זה למעלה מזה, וכתב: „שנוי שמות המלאכים על שם מעלתם. לפיכך נקראים היות הקדש והם למעלה מהכל״, ואחריהם חשב אופנים ושרפים שכלם המה מעולם הבריאה, ואחרי זאת חשב המלאכים עם המדרגות שתחתיהם עד האישים שהם מלאכים הנראים בחזון במראות הנבואה. ע״ש. ועל מלאכים אלו כיונו אנשי כה״ג במ״ש **והאופנים וחיות הקדש ברעש כו׳ משבחים ואומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו.**

וזה שסדרו בתפלה שמקבלים **עול מלכות שמים זה מזה.** שהמלאכים שהשגתם אינה גבוהה כ״כ מתחלחלים ונרעדים בראותם האימה והפחד אשר תאחז את הגבוהים עליהם, הנעלים הרבה ממדרגתם, ונושאים מזה קו״ח על עצמם כמה ראוי להם לפחוד מהדר גאונו. והם אינן ראוים לפתוח בשבחו של חי העולם עד שהראשונים במעלה **נותנים להם רשות** לומר קדוש. אך עדיין חלים וזעים מאימת קדושתו מלהזכיר שמו הגדול והמבורך. ואפי׳ הגבוהים עליהם שהשגתם רבה מאד ואומרים פעמים קדוש קדוש, אין בם כח עדיין להזכיר שמו הגדול והנורא. רק המלאכים אשר בעולם הבריאה והכסא יש להם רשות להזכיר שמו יתברך אחרי שלשה תיבות של קדוש קדוש קדוש. והאופנים וחיות הקדש [לפי תירוצא קמא שבגמרא] רשאים להזכיר שמו ב״ה אחרי שתי תיבות ואומרים **ברוך כבוד ה׳ ממקומו.** וכלם אין להם רשות לומר שירה בעוד שלא אמרוהו ישראל למטה. כדאיתא בגמרא, ורק ישראל לבדם שהם מאמינים בני מאמינים בשלשת השרשים הנ״ל, העם אשר בחר יה לסגלתו, יש להם הרשות לפתוח בשירות ותשבחות בכל מיני קדושות ולהזכיר גם שמו הגדול אחרי תיבה אחת בימלוך ה׳ לעולם אע״פ שאין למו ידיעה והשגה בכלל בגבורות חי העולמים, כאמור [ויקרא כב] „ונקדשתי בתוך ב״י״ והטעם „כי אני ה׳ מקדשכם״, כן חפצי ורצוני, ולכם אני נותן הרשיון. וכן יסד הפייטן „אשר אימת נוראותיך כו׳ וכו׳, ואבית תהלה״. וכמו״ש במדרש „אמונים נוצר ה׳, אלו שעונין אמן באמונה. אומר השלית מחיה המתים ועדיין לא ראו, ומאמינים שהקב״ה מחיי מתים. אומר גואל ישראל, ועדיין לא נגאלו, ומאמינים שעתיד הקב״ה לגאלם. אומר בונה ירושלם ועדיין היא בחורבנה, ומאמינים שעתיד לבנותה. כו׳״. וזה שאנו אומרים בקדושת יוצר **ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדו״ד הללויה.** שאין זה אלא פסוק מדברי קבלה, ולמה לא סיים בפסוק של תורה? וכמו שסיים בקדושה דסדרא „ה׳ ימלוך לע״ו״. אלא שרצה לסיים בקדושת ישראל מה שישראל אומרים, עם הטעם המפורש בו באותו פסוק שזכו לזה העילוי והשבח להקדיש שמו הגדול מפני שהוא יתב׳ הוא אלהי ציון, ושם ישרה שכינתו לעת״ל. והם מאמינים בזה שעתיד הקב״ה לגאלם, אך ראוי באותה שעה לכל בר ישראל ג״כ שלא לשכוח, שזהו הרגע וזאת היא השעה שהוא מקדיש לחי העולמים. מה שאין שום בריה בעולם מכל צבאות עליונים ותחתונים שזוכה לאותו הכבוד והחבה, שהם נרעדים מפחד יושב תהלות ישראל גם בטרם שזוכים להזכיר שמו הגדול, והוא בריה קטנה שפלה אפלה קרוצה מחומר, עומדת בדעת קלה ומעוטה לפני תמים דעים ב״ה. וכמה ראוי לו להתבייש מפחד הדר גאונו, וכש״כ שלא יקל ראש בשעה שהוא מקבל עליו עול מלכותו יחודו וקדושתו.

וזכור שני השרשים האלו אשר כל חמדת ישראל תלוי עליהם, והם יסודות נעלות ומרוממות באמונת ישראל. ומסדרי התפלה צפו ברוח קדשם להזכירנו אותם בשירי שבחה שסדרו לנו הברכה שברך דוד לעיני כל ישראל, ואמר **ברוך ה׳ אלהי ישראל אבינו.** כלומר שקרבנו ובחר בנו בזכותו הגדול, הלא **לך ה׳ הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, וגו׳ ולך ה׳ הממלכה, וגו׳ והעושר וגו׳ ואתה מושל, וגו׳ ובידך לגדל ולחזק לכל,** עד שאין שכל בעולם אשר ישיג שתאבה לקבל תהלה מפחותי ערך ומדע ובני תמותה, ועם כל זאת **ועתה ה׳ אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך.** וסמכו עודאת הכתובים מספר נחמיה. **שאתה ה׳ לבדך עשית השמים שמי השמים וגו׳ ואתה מחיה כו׳**

ומכל

מכל אותן הצבאות הנשאות לא בחרת בם ולא רוממתם, ולא כרת עמם ברית, **אלא אתה הוא ה׳ האלהים אשר בחרת באברם**, ונטפלת בו ובזרעו, וכרות עמו הברית.

והזכירו עוד שני השרשים האלו בשתי הברכות שסדרו לפני ק״ש. כי **ביוצר המאורות** ספרו לנו רוממות אלהינו גדולתו ושבחו מחדוש כל הנמצאים, וצבא קדושים, אשר כלם יעריצו ויקדישו באימה ביראה, וישבחו לאל חי הפועל גבורות, המצמיח ישועות ואדון הנפלאות. וסמכו אליה ברכת אהבה רבה בברכה סמוכה לחברתה, אשר **אהבה רבה אהבתנו ה׳ אלהינו,** לא בצדקתנו ויושר לבנו, או גודל מדעינו והשגתנו, כי אין אתנו יודע עד מה, רק **חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו,** ורוממתנו וקרבתנו להודות לך וליחדך באהבה ובחבה, כחבת מלך רם ואדיר אל בן יקיר לו המנושא על זרועותיו, והוא לא מכיר ולא יודע גדולת אביו ותפארתו, ועלינו אמרה תורה „אשריך ישראל מי כמוך״. וזה שסמכו לומר **אבינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו להבין כו׳ והאר עינינו כו׳ למען לא נבוש כו׳ כי בשם קדשך בטחנו.** ובאמונה שאנו מאמינים בך, תזכנו שנגיע גם למעלת ההשגה וההכרה הגדולה אשר בדרכיך נזכירך, ובשמך נקראך.

ושני השרשים הללו נזכרות בשתי התיבות של עול מלכות שבק״ש **„הוי״ה אלהינו״** שאומר **שמע ישראל** עמוד והתבונן: כי ההוי״ה הוא אלהינו. האל המרומם. ההוי״ה המהוה והמחולל כל, והמשגיח על הכל, והמשדד את הכל, כפי מה שמרומז בביאור כתיבתו, **בהיה. הוה. ויהי׳.** ובבאור קריאתו שהוא **אדון הכל** שזה שרש השרשים באמונת ישראל, הוא **אלהינו** ולא יחד שמו אלא עליך, ומחובב ומנשא אותך להקרא אלהיך **„אל אלהי ישראל״** וגם אין שום אמצעי בינו ובינך כי הוא **ה׳ אחד.** ומפני כן אני מצוך **ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך** שתתגעגע על אהבתו בלב ובנפש ומאד. וזאת הכונה הפשוטה שצריך כל איש לכוין אותה בפסוק ראשון שבק״ש. שבשם הוי׳ה יזדעזע מגדולת יוצרו ואימתו, ובאלהינו יגיל וישמח שבחר בנו להלקו.

תפלת שחרית

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי

לעולם

מקור הברכות

לאל ברוך. בקמץ, וכן „למלך״ נקוד פתח. וכ״ה בסדור הרב ז״ל. אבל בעל עבו״י כתב לומר בשוא. דאלו היה קמוץ והיה מורה על הידיעה הי׳ צ״ל אחריו „הברוך״ ג״כ בה״א הידיעה. כמו „העיר הגדולה״ ותמה על העט״ז שכתב לומר בקמץ ע״ש. אבל אין תימא, ודרך הכתובים לחסר תיבת „אשר הוא״ ונשמע במובנו. כמו „חלבו האליה תמימה״ וכן „אתה האל עושה פלא״.

כי לעולם חסדו, נוסח ספרד „והתקין מאורות לשמת את עולמי אשר ברא״, וגרסת הרב ז״ל לחתום אחרי כי לעולם חסדו, ברוך א״י יוצר המאורות.

אבל

מערכי לב

המחדש בטובו וגו׳ כאמור לעושה **אורים גדולים.** בסידור „פורת יוסף״ כתב „רבים מקשים מה ראיה הי׳ זו, הלא כל המזמור מדבר בס בלשון הוה, כמו לגוזר י״ס, למוליך עמו״. ע״ש. ול״י קוביתם בכל פסוקים הללו שמדברים בלשון הוה מוסב בס על ראשית הענין בפסוק „לעושה נפלאות גדולות לבדו.״ שמבארן ומפרטן אחרי זאת שהן למכה מצרים וגו׳ לגוזר י״ס וגו׳ למוליך וגו׳ נותן לחם וגו׳ שהם וכיו״ב מכלל הנפלאות בעושה תמיד

לבדו

ומאורי אור שעשית יפארוך סלה.] **תתברך** [מלכנו צורנו וגואלנו] בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו. יוצר משרתים [ואשר] משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד (ג) [בקול דברי] אלהים חיים ומלך עולם. (ד) כלם ברורים, כלם גבורים, כלם עושים באימה (ה) רצון קונהם, וכלם פותחים את פיהם, בקדושה ובטהרה (ו) [ומברכין ומשבחין ומפארין ומקדישין ומעריצין.] **את** שם המלך הגדול, הגבור והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם את עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, להקדיש ליוצרם בנחת רוח. בשפה ברורה ובנעימה קדושה, כלם כאחד (ז) עונים באימה, ואומרים ביראה. **קדוש** קדוש קדוש ה׳ צבאות, מלוא כל הארץ כבודו. **והאופנים** והיות הקדש ברעש גדול מתנשאים, (ח) לעומתם משבחים ואומרים. **ברוך** כבוד ה׳ ממקומו. **לאל** ברוך נעימות יתנו, למלך אל חי וקים [זמירות] יאמרו, ותושבחות ישמיעו, כי הוא לבדו פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהלות אדון נפלאות. המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. בא״י יוצר המאורות. **יא] והכי** אמר (י) [רב **סעדיה** גאון ז״ל, מי שחותם] אור חדש וכו׳ (יא) תועה, לפי [שלא תקנו הכמים ברכה זו] על האור העתיד לימות המשיח, אלא על (יב) [אור היום המאיר בכל יום] כמו [שנברך] בערב המעריב ערבים. (בכת״י ב״מ איתא כאן וז״ל): „אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. **והכי** נמי

שנוי נוסהאות והנהות

ב. (א) „המלך׳ המרומם. (ב) „הכין״ וכן נוסחתנו. (ג) „קול בדברי״. (ד) „כלם אהובים״ וכן צריך להגיה כאן. ונ״ס להוסיף ג״כ „כלם קדושים״. (ה) נ״א וספרד, באימה „וביראה״. (ו) נ״א וספרד „בשירה ובזמרה״. ובנ״ס ואשכנז מוסיפין „וממליכין״. אלא שבנ״א כלם במ״ם, וכ״ה בכת״י ב״מ „ומברכים״ כו׳. (ז) וכ״ה נ״ס, אבל נ״א „עונים ואומרים ביראה״ כו׳. (ח) נ״א „לעומת שרפים״. (ט) נ״ס „מרום וקדוש״. (י) „והכי אמר ארונינו סעדיה, אסור לומר אור חדש״. (יא) „בועה שאין מברכין״. (יב) „על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר, כמו בערב המעריב ערבים, אבל אם בא

מגן האלף

ב. יא] והכי אמר רב סעדיה מי שחותם אור חדש תועה כו׳. הטור סי׳ נ״ט כתב כן משם רס״י לפי שאינו מעין החתימה, אולם רב ברירא גאון כתב שאין בכך כלום, שלא על אותו האור אנו מברכין אלא הזכרה בעלמא היא, וגם הרא״ש בתשובה כלל ד׳ סי׳ כ׳ חולק ע״ז, וז״ל, „נרפתים א״א אור חדש כי אין זה מעין פתיחה ולא מעין חתימה, ואני אומר שהוא מעין חתימה ופתיחה. כי יוצר אור הוא אור שברא הקב״ה בששת ימי בראשית וגנזו לעתיד לבוא, ועל אותו האור נאמר והלכו גוים לאורך. והיינו אור חדש בעתיד הקב״ה לחדשו לנו״ עכ״ל:

ומה שכתב אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. זהו לפי נוסח המקומות שהזכיר אבן הירחי, שאומרים אור חדש בציון תכין בגאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד

נמי אמר רב **סעדיה** ראש ישיבה זכר אדונינו לברכה. יב] **יחיד** הפורס על שמע כיון שאסור לומר קדושה בפחות מעשרה, כדקיי"ל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה [ואי אפשר] לו נמי לפתוח בבורא קדושים. שכיון שהתחיל אסור לגמור, אלא מברך כך. **ברוך** אתה ה' אמ"ה יוצר אור ובורא חושך

מגן האלף

וכבוד ה' עליך זרח ובדברי קדשך כתוב לאמר אל ה' ויאר לנו בא"י יוצר המאורות, [וכן ראיתי הנוסח הזה בהרבה סדורים עתיקים כת"י] ולא יתכן כו' לכך נ"ל אחרי המקראות והתקין מאורות לשמח עולמו, ברוך. וכ"כ רבינו סעדיה ורב נטרונאי ז"ל, עכ"ל. אבל בנוסח אשכנז ליתא שם שמים לבטלה רק שאינו מעין פתיחה וחתימה לדעת רס"ג. ובנוסח רבינו ג"כ ליתא או"ה, והותם מיד אחרי כי לעולם חסדו:

יב] יחיד הפורס על שמע כו' אלא מברך כך. הנוסח הקצר הזה נתן קטורה באף המחדשים שבזמנינו לאמר דברכת יוצר ואה"ר לא יצאו מידי מהבריהם כתוארן עתה לפנינו, ובאו בהן נוספות בימי הגאונים, וכן כ' בעל הגיון לב בשם סי"ר וריט"ן, שברכת יוצר היו רק מ"ה מלים כו'. ור"ס גאון חלוק עוד על תפלת אור חדש כו' ומזה תראה שנוספה עליה אח"כ. ומכש"כ הפיוט של אל ברוך גדול דעה. עכ"ל. ע"ש בהאריך:

אבן גם אם אמנם שלא נהליט שהנוסח שבידינו יצא מלה במלה מאנשי הכנסיה הגדולה, דהא נקטינן להלכה שתוספת או גרעון בנוסחאות בעוד שאינן משנין עיקר מטבעת הכמים, אדם יוצא בהם י"ח על כל פנים, וכמו"ש בפתיחה בכללות הנוסחות והמנהגים, מ"מ מה שנראה להמחדשים שקדושת יוצר לא נתקנה מאנשי כה"ג הוא טעות מבורר, וכמו שהעיר בזה גם בעל ספר הגיון לב דבירושלמי פ' אין עומדין אמרינן „שוטטו אשתתק באופנים אתו ושאלון לר' אבון, א"ל בשם ריב"ל זה שעובר תחתיו יתהיל ממקום שפסק, משום כיון דעניתון קדושתא כתהילת ברכה דמיא", הרי שאמרו גם אופנים וחיות הקודש. ע"ש:

ונפלאתי על החכמים הללו שבדאו מלבם נוסח של מ"ה מלים, אע"פ שבכל"ס הי' בידם סדר רע"ג ורס"ג וכתבו דלא כמאן. שכתבו נוסח של „ובטובו מחדש כו' תתברך ה' אלהינו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה ברוך יוצר המאורות" והרס"ג הותם. יוצר המאורות תיכף אחרי ובטובו מחדש בכל יום מע"ב, ואין שם אפי' מ"ה מלים, ובסדר רע"ג מסיים בשם רס"ג קודם החתימה „לאמור לעושה אורים גדולים כל"ה" אולם כתבו מפורש שזה רק ברכה ליחיד. משום דס"ל להלכה דיחיד אינו אומר קדושה, אבל בצבור הא כתבו שם כל סדר קדושה ונוסחתו כפי שהוא בידינו, וכמובא גם בירושלמי, ומפורש כתבו בשם רבינו סעדיה את הנוסח הזה „מפני שאי אפשר לפתוח בבורא קדושים. מפני שאסור לגמור, שיחיד אינו אומר קדושה". ואין ספק דאילו לא תקנו אנשי כה"ג בעצמם את כל סדר הקדושה אלא זה הנוסח הקצר, לא היו הגאונים או האמוראים מתקנים סדר חדש ונוסח קדושה בברכה זו, וסתמא אמרו, שאנשי כנסת הגדולה ומהם כמה נביאים תיקנו להם לישראל קדישות והבדלות. וגם זה מכלל, אלא דאיפוך הוא שאנשי כה"ג תיקנו את כל סדרו הארוך עם סדרו של הקדושה, אלא דהגאונים ראו לקצרו בנוסח הדש, משום דיחיד אינו אומר קדושה. ולא כמו שאמרו המחדשים הללו שהגאונים הוסיפו נוסח הקדושה על הנוסח הקצר שתקנוהו אנשי הכנסיה:

וכ"ש לפי שיטת הראשונים התר"י והרא"ש דס"ל דגם יחיד אומר קדושת היוצר וקדושה דסדרא, לא הוסיפו ולא גרעו הגאונים כלום על תקון נוסחת הכנסיה, וכוותייהו משמע גם במס' סופרים פי"ז, דאמר שם „וגדול הפורס על שמע יכול לומר קדוש לפי שהוא כסודר", ור"ל כמו"ש חכמי צרפת שלא אמרו דיחיד א"א קדושה אלא בקדושת נעריצך ונקדישך שישראל עצמם מקדישים, ואינה נאמרת בפחות מעשרה. אבל ביוצר אינה אלא ספור דברים בסודרים איך המלאכים מקדישים. וכ"כ בספר האורה לרש"י ז"ל, לתרץ בזה מה שאין אנו מסיימים „ימלוך" בקדושת יוצר משום דימלוך היא קלוסן של ישראל שא"א אותו רק בתפלה.

ועוד

חושך, עושה שלום ובורא את הכל, המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. (יג) טובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו, ברוך אתה ה' יוצר המאורות. (יד). עד כאן חסר כאן) [הלכך מאן דא מדבר ליה שפיר הוא לשתוקיה, אלא כשמגיע המחדש בכל יום תמיד

מעשה

שנוי נוסחאות והגהות

בא לומר מוציא ש"ש לבטלה". (יג) כתב המנהיג. דהוי כמו „ומטובו". (יד) וזה לשון סדור רבינו סעדיה: „וזה סדר קדושה, ברוך אתה ה' אמ"ה יוצר אור כו' המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. אדון עזנו וצור משגבנו שמע שועתנו, והננו ועננו. אל ברוך גדול דעה, התקין ופעל זוהר חמה, טוב יצר כבוד לשמו, מאורות נתן סביבות עזו, פינות צבאות קדושים רוממי שדי, תמיד יספרו לאל קדושתו. תתברך ה' אלהינו, בורא קדושים, ישתבח שמך מלכנו יוצר משרתים, אשר משרתיו עומדים לפניו ברום עולם, ומשמיעים קולם לעומתם בדברי אלהים חיים ומלך עולם. כלם אהובים, וכלם ברורים, וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים, זה מזה מקבלים ואומרים קדוש. [ויענו] קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלוא כל הארץ כבודו. [ויאמר] וחיות הקדש עם האופנים ברעש גדול אדיר וחזק ונורא, לעומתן משבחים ואומרים [ויענו] ברוך כבוד ה' ממקומו. [ויאמר] לאל ברוך נעימה יתנו, למלך אל חי וקים לו זמירות יאמרו, ותשבחות ישמיעו, כי הוא לבדו פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות ומחדש בכל יום תמיד מע"ב, ברוך אתה ה' יוצר המאורות. (סדר יוצר ליחיד מובא בנוסח זה): ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל, המאיר לארץ ולדרין עליה ברחמים רבים ובטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית

מגן האלף

ועוד כתבו תר"י דיוצר לא נתקנה מתחלה לאמר אותה בעשרה, ולא תקנו עשרה אלא לקדושה שבתפלה. וכתבו „תדע שבכל נוסחי התפלות תמצא כתוב קדושת יוצר בנוסח יחיד. ע"ש דלא ס"ל כלל הא דרס"ג ורע"ג:

ועיין לקמן סי' ש"ח אות י"ב מ"ש בטעם הגאונים דס"ל דיחיד אינו אומר קדושת יוצר וקדושה דסדרא, אכן באמת צ"ע למה אינו אומר קדושת יוצר, שאינה אלא ספור דברים האיך המלאכים מקדישין והדעת מכרעת כן. ולמה לא יאמר? ונראה עפמ"ש הטור סי' תרכ"א בשם רבינו רב סעדיה בסדר עבודה שאנו מסדרין ביוהכ"פ שראוי לומר לפני „השם" תטהרו כמו שאומר אנא „השם", והרי"ץ גיאות כ' דאם אמר לפני ה' אין בכך כלום, דקרא הוא דקרינן. ואין אנו הוגים ה' באותיותיו עכ"ל. וע"ש בב"י. אבל העיקר מש"כ הב"ה דס"ל לרב סעדיה כיון שאין זה אלא דרך סיפור דרך בקשה ושבח, שאינו מזכיר שם בלפני ה' תטהרו אסור לנו להזכירו כא"ד דהוא מוציא ש"ש לבטלה עכ"ל. וכונת הגאון רס"ג עפמ"ש במשניות יומא מ"א וכך הי' אומר אנא „השם". ואע"ג דכה"ג הי' מזכיר שם ה' במפורש. מ"מ שינה התנא לכתוב תיבת „השם". לפי שגם בזמנם היו מסדרין סדר עבודה משום ונשלמה פרים שפתינו, וכדמשמע כן ביומא דף ל"ו וכ"ו, בההוא דנחית קמי' דרבא. ע"ש. ואנהגו אסור לנו להזכיר ש"ש לפי שאינו אלא ספור דברים. ולכן שינה התנא וכתב אנא השם. וסובר הרס"ג דגם בלפני ה' תטהרו, אסור להזכירו בהלכות אלא בלשון השם, אבל הרי"ץ גאות חולק עליו כיון שהוא מקרא שלם. ואע"פ שהוא ספור דברים אין כאן מוציא ש"ש לבטלה, דמקרא הוא דקרינן. ובזה א"ש דעת הגאון רס"ג בקדושת יוצר דס"ל דממנ"פ אסיר, דקדושה אסור לאומרה ביחיד, ואם כל ההיתר משום שהוא ספור דברים אסור להזכיר השם לבטלה. אמנם הגאונים המתירים ס"ל כיון שהוא מקרא, יאמרנו ומה בכך. ומדבריהם ז"ל יש ללמוד עד כמה יש לזהר בהוצאות שם שמים. ואפי' בשבחים ובקשות יש לזהור יותר בפסוקים שנסדרו ברוה"ק, כי אין אתנו יודע עד מה לסדר ולזלזל בקדושת השם, וכן מצאנו לכל גאוני בבל בבקשותיהם ווידויהם שבחרו תמיד בפסוקים המדברים באותו ענין. ועכ"פ טוב לקצר בכל מה דאפשר בהזכרת שם שמים שצריכין להוציאו בקדושה וטהרה:

והטעם

מעשה בראשית ידלגו, ויאמר כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. בא"י יוצר המאורות] :

(טו) יג.] **אהבה** רבה אהבתנו ה' אלהינו, חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים

כן

שנוי נוסחאות והגהות

בראשית, ברוך אתה ה' יוצר המאורות. (טו) ויה נוסח רב סעדיה בברכה שניה. **אהבת** עולם אהבתנו ה' אלהינו, חמלה גדולה יתירה חמלת עלינו. בעבור אבותינו שבטחו בך כן תחננו. אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו, ותן בלבנו להבין לשמוע ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו במצותיך, ודבק לבנו ליראתך, ויחד לבבנו לאהבה את שמך, וליראה מלפניך, ומלוך עלינו מהרה אתה לבדך, ולשם קדשך באמת נקרא עלינו, ובעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא על עמך ישראל, מהרה באהבה תרים קרננו, ותושיענו בקרוב למען שמך כי בך בטחנו, לא נבוש

מגן האלף

והטעם שתיקנו אנשי כנסיה נוסח קדושה בברכה זו, כתב הרד"א שהוא להוציא מלבן של כופרים האומרים שניתן הממשלה לצבאי שמים ואינו כן, אלא גם הם אינן זזים אלא במצות הבורא עליהם. וכלם מעריצים ומקדישים שמו. וז"ש הנביא „עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח" ור"ל שהאויב מחרף שנמסרה ההשגחה למזלות של"ם הנכ"ל. אותיות ש'מ'ך ל'נ'צ'ח ועיין להלן סי' ס"ח אות י"ב :

ואפי' הגאונים דס"ל להלכה שאין היחיד או' קדושה, מ"מ לאו להרבה מהם שאמרו שלא נתקנו מעולם נוסחי ברכה הדשה בשביל יחיד כמו"ש הרס"ג, אלא דמדלגים רק התיבות של הקדושה לבדה וכמו"ש הרא"ש פ"ג דברכות בי"א שאין היחיד אומר רק „ועונין ביראה קדוש וברוך". וכ"כ האגור מובא בב"י בשם הר"א מיירונא שנירס כן, וגם רבינו ברוך החולק ואומר שאינו נכון לעשות כן משום דכת האומרת קדוש אינה אומרת ברוך, כדאי' פרק גיד הנשה. מ"מ ס"ל דלא חדשו ברכה, אלא דלימא הכי „עונין ביראה קדוש, והאופנים כו' משבחים ואומרים ברוך". ואינו גומר הפסוקים, ומתחיל תיכף לאל ברוך, אבל מ"מ כל אפיא בוים שלא נתקן נוסח אחר בשביל יחיד אלא שקצרו הפסוקים מעט מהנוסח שהצבור אומרים. והרס"ג דס"ל לקצר גם הנוסח בשביל יחיד לא קיי"ל כוותיה דנוסחה שני לא יצא מעולם מאנשי כה"ג :

ומה שלא הוטב בעיניו של ה' נוטן האלפא ביתא של אל ברוך גדול דעה ושווי החרוזים של רחם עלינו אדון עזנו, וכן לא מצא חן בעיניו ראשית האלפא ביתא שנרך בתיבות „כלם א'הובים, ב'רורים, ג'בורים", ואמר: דהקדמונים ואנשי הכנסיה לא הלכו מעולם בדרך זו, רק הפייטנים האחרונים, באמת שומעים או לפעמים תואנות כאלו ממשופטי הרש על אנשי חרמס שנפלו ברשתם, אבל מי נתן לו הצדקה להתגולל בטענות אוילות כאלו ולהעמיד קדשי ב"י לפניו למשפט, ולעקור המקובל בעמינו? וכי לא מצאנו הרבה אלפא ביתו"ת בספר תהלים ומשלי, בהמה מחשובי ההלולים וכמו"ש בגמרא דף ד' „אי נימא משום דאתיא בא"ב כו'. ואדרבא הפייטנים לא נהגו לסדר הא"ב אלא משום שנהגו כן הקדמונים. וכמו"ש בפיר רבה „הדין פייטנא כד עביד אלפא ביתא, זמנין מחשיל וזמנין לא מחשיל, ברם שלמה עביד א"ב כו'. ובעל המנהיג כ' שהאלפא ביתא שביוצר לחול ולשבת, הוא להודיע שלא נתקיימו שמים וארץ אלא בשביל התורה והאלפא בית"א הוא יסוד התורה ע"ש. ואם לבן של המחדשים הללו אנסם לרצונם, לנתח התפלות הקדושות נתחים נתחים ולאמר: „שהוסיפו הגאונים על נוסח הכנסיה, וחזרו והוסיפו„ כו' בכדי להלים הקדושה, והדרת השיבה החופפת עליהם כדי להפטר מהם, הלא אין צורך בתואנות ועלילות. הרבה עשו והקפיצו עצמם מעול תורה ועול מצוה ועלתה בידם גם בלי שום טענה ומענה. ולמה לא היו כאחד מהם :

יג.] **אהבה רבה.** כתב בעל הגיון לב „נזכר במשנה וגמרא דף י"א. ועיין רש"י שם דס"ל

כן תחננו. אבינו אב הרחמן רחם עלינו, ותן לבבנו להבין [ולהשכיל] לשמוע, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה' והאר עינינו במצותיך, ודבק לבנו ביראתך, ויחד לבבנו [לאהבה] וליראה את שמך, כי שם קדשך הגדול באמת נקרא עלינו, עשה עמנו בעבור כבוד שמך האל הגדול הגבור והנורא מהרה באהבה תרום קרננו, ותמלוך עלינו ותושיענו למען שמך, כי בך בטחנו לא נבוש, ובשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל עד עולמי עד, כי אלהים אבינו אתה, ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו יד] נצח סלה ועד, הבא עלינו ברכה ושלום מארבע כנפות הארץ, והוליכנו מהרה קוממיות לארצנו. כי אל פועל ישועות אתה, ובנו בחרת מכל עם ולשון, וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך וליחדך באהבה, ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל באהבה:

הרי

שנוי נוסחאות והגהות

ברחמיך הגדול, ולא נכלם ולא נכשל עד עולמי עד. ורחמיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. והביא לנו ישועה ושלום מארבע כנפות הארץ, כי מלך פועל ישועות לעמך ישראל אתה. נגילה ונשמחה בישועתך. כי בנו בחרת מכל עם ולשון, וקרבתנו לשמך להודות לך וליחדך. ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל. אמן".

מגן האלף

דס"ל כרבנן דאמרו אהבת עולם. וכן הוא ברי"ף ונוסחת הספרדים, אבל האשכנזים אומרים אהבה רבה". עכ"ל, ולא ידעתי יצא מלא זאת ברש"י דליתא שום רמז בדבריו ואדרבא בנוסח סדרו של תלמידי רש"י איתא אה"ר. ואולי צ"ל „ברא"ש" שהעתיק בפסקים את דברי הרי"ף, אבל גם הוא לא העתיק כן להלכה, ואדרבא הכריע כהגאונים לאמר בשחרית אה"ר ובערבית אהבת עולם וכן הוא באמת בסדר רבינו הגאון להלכה, אבל בסדר רס"ג הנוסח אהבת עולם גם בשחרית, ופלוגתתם תליא בחלופי גרסאות בגמרא דף י"א, דגרסינן התם ואידך מה היא א"ר יהודא א"ש אה"ר, וכן הורי ר"א לר' פדת ברי' אה"ר. תניא נ"ה א"א אהבת עולם אלא אה"ר, ורבנן אמרי אהבת עולם. וכ' התוס' והרא"ש לפיכך תקנו בשחרית אה"ר ובערבית אה"ע, אבל הרי"ף והרס"ג הי' להם גרסא אחרת וכן מצאתיה בש"ס ישן שנכתבה סמוך לזמן התלמוד, וז"ל אר"י א"ש אה"ר ורבנן אמרי אה"ע, תנ"ה א"א אה"ר אלא אה"ע". ע"כ וכיון דגם ברייתא מסייע לרבנן כוותייהו קיי"ל:

ובעל ספר עבודת ישראל כתב טעם מלבו, שלא יטעו להחליף בברכות בנוסחותיה בין ערבית לשחרית בהרו לשנות ולומר בשחר אה"ר ובערבית אה"ע. וכתב, וכן תקנו בשחרית אמת ויציב ובערבית אמת ואמונה. אע"פ שהוראתם שוה כי יציב הוא אמונה. הטעם כדי שלא יטעה באשגרתא דלשנא לומר גם בשחרית ואמונה כל זאת כו' או שיאמר בערבית ונכון וקים. ע"ש, ודבריו נגד מ"ש הגמ' י"א אמר רבא כל שלא אמר א"י שחרית וא"א ערבית לא יצא י"ח, שנאמר להגיד בבקר חסדך [שמקיים ומאמת חסדי ה' שעשה לנו בעבר] ואמונתך בלילות [שהוא האמונה שמאמין בה שישמור הבטחתו בעתיד. ועי' בתוס'.] ואין ויציב לשון אמונה, אלא קיום וחזוק. כמו „ויציב הלמיה ומהימן פשריה" בדניאל והמעיין יראה דגם אה"ר וכן ברכת יוצר הם ברכות לשעבר מהחסד שעשה עמנו, ואהבת עולם הוא הבטחתו בעתיד. ואין צורך לטעמים אחרים, ועיין נוסח רס"ג שכתב לסיים ברכה זו באמן, ועיין טעמו בזה לקמן סי' ע"ה אות כ"ט. ע"ש:

יד.] נצח סלה ועד, בעירובין דף נ"ד תנא דבי ראב"י כ"מ שנאמר נצח סלה ועד, אין לו הפסק עולמית, וכתב הרד"א שלשה לשונות אלו הם שלא יעזבנו לא בעוה"ז

ולא

לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל־צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

(דה"ח) ימהר לסיים יוצר המאורות קודם הש"ץ כדי לענות אמן אחר הברכה של הש"ץ דבאמצע אסור להפסיק:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן [תְּחָנֵּנוּ] וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ [בְּתוֹרָתֶךָ] וְדַבֵּק לִבֵּנוּ [בְּמִצְוֹתֶיךָ] וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמֶךָ וְלֹא־נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ:

מקור הברכות

אבל בוויטרי כת"י א. כתוב כנוסח אשכנז „אור חדש על ציון תאיר" כו'. ברוך. וכדעת הרא"ש מובא במה"א אות י"א במ"ש לתרץ קושית רבינו סעדיה, ע"ש.

אהבה רבה. וכ"ג רבינו רע"ג ז"ל וכ"ג בוויטרי כת"י א. אבל רבינו סעדיה והרי"ף כתבו להלכה לאמר גם בשחרית „אהבת עולם" וכ"ה נ"ס והרב ז"ל, ועיין במ"ש במה"א אות י"ג. **בעבור** אבותינו, ונ"ס והרב בעבור „שמך הגדול" ובעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים „לעשות רצונך בלבב שלם" כו'. אבל לא מצאתי זאת בשום סדר. **כן** תחננו ותלמדנו בסדר רע"ג ורס"ג ליתא לתיבת „ותלמדנו" רק „כן תחננו אבינו", ואח"כ מתחיל „אב הרחמן רחם" כו'. וכן העתיק האבודרהם, ובספר עטרת זקנים סי' ס' בשם ספר לחם מה"ש כתב ג"כ שלא לומר „ותלמדנו". וכ"כ בעל עבו"י בשם סדר כת"י, ושניהם לא ראו סדר, רע"ג ורס"ג, אבל נוסחהנו הוא נוסח הוויטרי א. **ותן** בלבנו. נ"ס „בינה". אבל מיותרה וליתא בשום סדר. **והאר** עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך. וכ"ה נ"ס והרב ז"ל. וכן כתוב „כי נר מצוה ותורה אור". וכך הנכון להתפלל על תורה תחלה ואח"כ על מצות. וכן אומרים בתפלה „השיבנו

אבינו

כשיאמר

מערכי לב

לבדו. אבל מעשה שמים וארץ ותליית המאורות לא שייך בם לשון הוא. ומוכיח ממ"ש „לעושה אורים גדולים" מפני שמדבר מעניהם, וכמו כן הוא יכול להוכיח ממ"ש לעושה השמים בתבונה:

כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו, נגילה ונשמחה בישועתך. „גדול" הוא גדולת מעשיו, כמו"ש [דברים י"א] „עיניכם הרואות כל מעשה ה' הגדול". ומצד בטחוננו בו שאין עוד מלבדו, אנו זוכים לישועה. וכמו בדר"ה בפ"ק דחולין, בההיא אתתא דהות מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה אמר שקיל לא מסתפינא, אין עוד מלבדו כתיב. וכן מצד בטחוננו בנסי נוראותיו שמקיים אומה א' בתוך ע' אומות, נקוה ג"כ שכמו כן לא נבוש לע"ו ונשמחה בישועתו. אבל מצד גבורתו של הקב"ה שפרשוהו במס' יומא שאנשי כנה"ג אמרו שהן הן גבורותיו, שנותן ארך אפים לעוברי רצונו המשתעבדין בבניו. אינו ענין להזכיר שעל ידי זה נזכה לישועה. ולכן השמיט כאן תואר „הגבור":

ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך. באהבה גשמיית לבו"ד או ביראה

מפניו

(דה"ה) כשיאמר והביאנו יקבץ בידו השמאלית הד' ציצית ויחזיקם בין קמיצה לזרת ויאחזם נגד הלב בשעת ק"ש. וכשיגיע לפ' ציצית יקחם גם ביד ימין. כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל עם וקרבתנו לתת לנו תורתו. כשיאמר לשמך הגדול יכוין מעשה עמלק כי אין השם שלם עד שימחה זכר עמלק. כשיאמר להודות לך יכוין כי הפה לא נברא רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע וזהו זכירת מעשה מרים. כשיאמר באהבה יזכור כשהיו במדבר הקציפו את ה' ולא היו אוהבין אותו: (עמ"א וא"ר סי' ס')

וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

(דה"ה) (א) שמע ברכה בין אהבה לשמע לא יענה אמן רק על אותן ברכות שדינם שיכול לענות באמצע הפרק ואמן שאחר ברכת הבוחר יכול לענות בין אהבה לשמע: (עס"ס ס"א בהגה"ה) (ב) ביחיד יאמר אל מלך נאמן (כי בק"ש יש רמ"ה תיבות וכג' תיבות אמ"נ נשלם מנין רמ"ח כנגד אבריו של אדם) אבל בצבור לא יאמר (אלא ישמע למה שהש"ץ חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת ויכוין לשתי תיבות ה' אלהיכם וגם כבר אמר אמת בלחש ויעלו רמ"ה תיבות: (סי' ס"א) (ג) צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים בז' רקיעים ובארץ

מקור הברכות

אבינו לתורתך וקרבנו כו'. כי לא ע"ה חסיד. אבל בסדר רס"ג ורע"ג ובויטרי א. איתא „והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו בתורתך" וכן הביא בעל עבו"י בשם כת"י וסדור מדפוס שנת רפ"ה ע"ש. **ולא** נבוש. כ"ג הויטרי. אבל בסדרי רע"ג ורס"ג. מוסיף „ולא נכלם ולא נכשל" כגי' הספרדים והרב ז"ל. **הגדול** והנורא. בסדר רע"ג ובויטרי א. איתא הגדול „הגבור" והנורא. וכ"ג הספרדים אבל לגרסת האשכנזים והרב ז"ל י"ל שיש לבטוח בו יתב' מצד תואר הגדול וכמו"ש. כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול שהוא השגחתו עלינו. וכן מצד תוארו הנורא ואפי' בזה"ז וכמו"ש ביומא דף ס"ט „הן הן נוראותיו שאלמלא מוראו האיך אומה זו יכולה להתקים בין ע' אומות" אבל בתואר הגבור בזה"ז שאמרו שם „שנותן ארך אפים לרשעים" לא שייך ע"ז לשון בטחון. אכן לגי' הרע"ג י"ל דתיבת בטחנו מוסב על שם קדשך שהוא מתואר בשלשת התוארים גם בזה"ז. **ורחמיך** כו' נצח סלה ועד. כ"ה נ"ס והרב ז"ל ע"פ סדר רע"ג ורס"ג ורד"א ועמ"ש במה"א אות י"ד. **מהר.** כו' ג"כ ע"פ הסדרים הנ"ל. **כי** אל פועל ישועות. כ"ה גרסת כע"ג וכל הנוסחאות. וברס"ג כי „מלך" כו'. **בסדר** רע"ג ורס"ג ובויטרי כת"י א איתא כאן „אמן" על ברכת עצמו כמו שמסיימין בבונה ירושלם אמן. ועמ"ש בזה במה"א סי' ע"ח אות כ"ט.

מערבי לב

מפניו, אפשר שיצויר גם אהבות ויראות אחרות כיון שהן מערך וסוג אחד. כמו אהבת אבות לבנים, וקרובים, ושכנים ורעים. או שיראה מפני מלך, וגם מפני שרים ופקידים. אבל אהבת ויראת ה' שהיא אהבה ויראה נפשיות. לא יצויר אהבה זכה או יראה טהורה, בעוד שמצרף אתה גם אהבה ויראה גשמיות, שהנפש המרוממה אין לה ציור כלל ומבוא לאהבה ויראה גשמית. ולכן פרשוהו בסוף מס' סוטה במשה"כ „ומורה לא יעלה על ראשו" שהרצון על מורא של בו"ד שלא יעלה על ראשו, מפני יר"ש הטהורה שבו כי כ"ז שנוקף בלבו עוד אהבת ויראת בו"ד, אין אהבתו ויראתו מהשם יתב' טהורה וזכה. ולכן מבקש ויחד **לבבנו לאהבה וליראה שמך.** שניחד הלב שלא תהא לנו צרוף אהבה ויראה אחרת.

כא. הרי שתים לפניה. וקורין ק"ש בכונה ובהשמיע אזנים [ובדקדוק שפתים האותיות] וקריאתה כל אדם כדרכו. דתנן בית שמי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו, ובבקר יעמדו שנאמר ובשכבך ובקומך. וב"ה אומרים כל אדם קורין כדרכו, ומאי כדרכו. כי הא דתנו רבנן. בה"א עומדין וקורין, מטין וקורין, יושבין וקורין, עוסקין במלאכתן וקורין. **טו]** אוקימנה בפרק שני (א) [עוסקין במלאכתן וקורין] בוהיה אם שמוע תשמעו. אבל בפרק ראשון בטלים ממלאכתן וקורין. ומדקתני במתניתא בית הלל אומרים קורין כדרכו סתמא וקמפרש בברייתא (ב) לא עומדין דוקא, ולא מטין דווקא, ולא יושבין דווקא, ולא עסיקין דווקא. אלא כי היכא דמתרמי ליה אינש אי אזיל באורחא, אורחיה למיקם ולקרי כי קאים, אבל לא (ג) [כי מסגי] דקיי"ל עד

שנוי נוסחאות והגהות

כא. (א) „בוהיה אם שמוע תשמעו". (ב) „עומדין מטין יושבין עסוקין". (ג) „כולא פרשתא

מגן האלף

ולא בעוה"ב, ולא בעולם התחיה. והאשכנזים משנים בנוסח הברכה הזאת, אך אין בזה נפקותא לדינא:

כא. טו.] אוקימנה בפרק שני, אבל בפרק ראשון בטלים ממלאכתן וקורין. כתב הרי"ף בפ"ב דמס' ברכות, הא פירוקא לדברי ר' יוחנן דס"ל דבעי כונה בכל פרק ראשון, אבל לרבא [דס"ל בדף י"ג דהלכה כר"מ דלא בעי כונה אלא בפסוק ראשון.] לאו משום כונה הוא דבטלין ממלאכתן, אלא משום דלא לשויה ליה עראי דגרסינן ביומא [דף י"ט] אמר רב הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו כו' ואוקימנא בפרק ראשון, ופרשי רבנן משום דקעבוי לה עראי, דאי לא תימא הכי קשיא דרבא אדרבא. כו' ע"ש. והתימא על רבינו שלא הזכיר כלל הך טעמא דלא לשויה לי' עראי, ויותר קשה דבסי' כ"ז כתב הדין דלא ירמז בעיניו ומפרש טעמא דקעבוי לה עראי, אבל לא חילק שם כלל בין פרשה ראשונה לשניה:

ולכאורה היה אפשר לומר דס"ל לרבינו דכל שתי הפרשיות של ק"ש הם מה"ת וכדעת הפר"ח, ומש"ה לא חילק בין פ' ראשונה לשניה, דהר"י הוכיחו דס"ל להרי"ף דמפרק ראשון ואילך אינה אלא מדרבנן, דאי הויא מה"ת הו"ל למיתב דלא לשויה עראי כמו בפרק ראשון. ע"ש. וא"כ רבינו ז"ל דלא מחלק בין פרשה ראשונה לשניה ע"כ ס"ל דשני הפרשיות הם מה"ת. ואולי יש לעשות סמוכין עוד לזה, ממה דשנינו האומנין קורין בראש האילן, ומסקינן בגמ' בדף ט"ז דבפרק ראשון בטלין ממלאכתן, ובפרק שני עוסקין במלאכתן וקורין. ומדקתני סתמא ע"כ מיירי בכל גווני בין בעוסקין בסעודתן או בשכרן, ואם"ד דק"ש דרבנן או פרק שני עכ"פ דרבנן, למה קורין הפועלים כלל את פרק שני, הא תנינן שם הפועלים שעושין בשכרן אין מברכין לפניה, ופרש"י משום שאינה מה"ת. ואמרינן נמי דף מ"ו תדע דהטוב ומטיב לאו דאורייתא, שהרי פועלים עוקרים אותה. ואי נימא דגם בדרבנן מבעי להו לפועלים לקרות כשאינם מתבטלים ממלאכתן, יקשה למה יעקרו אותה הו"ל לברוכי אח"כ בשעת מלאכה? א"ו דבמילי דרבנן פטירי לגמרי, ובאני פרשה שניה דהוי מה"ת, וכדעת הפ"ח שהאריך בזה לפסוק ששניהם מה"ת. [ועיין בת' יד אליהו לדודי מרן הגר"א מקאליש. ומ"ש הה"ג מר אבא זלה"ה בתשובתו שגם הוא נוטה לדברי הפ"ח. אבל שום אדם מהגדולים לא הזכירו ראייתנו זאת]:

אבל באמת א"א לומר כן. וכמו שנבאר בזה להלן בראיות ברורות בסי' פ"ו וי"ה דס"ל לגאון שכל הק"ש דרבנן ע"ש. וראייתנו זאת מהפועלים שקורין בראש האילן אינה מכרעת לגרסת הרי"ף דגרס שם „ומברכין לפניה" וס"ל באמת דגם בדרבנן מחויבים לברך

עד על לבבך, בעמידה. (ד) אי זני אמידי (ה) כגון אינש לא מגני אפרקיד אלא כגון דמסתמיך לסטר ימיניה או לסטר שמאליה, שרי ליה למקרי ק"ש. אב' (ו) [אפרקיד] אע"ג דמצלי אסיר. ודאי כי אורחא דכולי עלמא (ז) [בבי כנישתא דמיכנפן] ויתבן וקא אמרין פסוקי דזמרה כי יתבי, ופתחי ביוצר

וחותמין

שנוי נוסחאות והגהות

פרשתא" דקי"ל. (ד) במחז"ו „אי גאני". (ה) במחז"ו וכת"י ב"מ „דאניס". (ו) „מפרקד". (ז) „דמעיילי לבי כנשתא ומכנפין".

מגן האלף

ברכה ראשונה, ולא פטרום חכמים אלא מהטו"מ, [וכן בירושלמי שם בפ"ב ותוספתא ג"כ לא נזכר שאין מברכין לפניה] אבל בק"ש אחמירו להם לקרות משום כבוד מלכות שמים אפי' בפרק שני כתחלת תקנת חכמים. וכן בברכה לפניה חייבים לברך משום דליכא טרחא אלא שלא הטריחו עליהם בפרק שני שבק"ש להתבטל ממלאכה. וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל במלחמות שמפרשה ראשונה ואילך הקילו עליהם, שאין חכמים מטריחין על האדם יותר מדאי. ע"ש. ולפי"ז י"ל דגם פרשה ראשונה נמי אינה אלא דרבנן אלא דפרשה ראשונה אטרחי רבנן גם לפועלים, משום דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקנו, וכיון דאשכחן גבי תורה דכתיב ודברת בם שלא תעשם עראי החמירו בפרשה ראשונה, שיתבטלו ממלאכה. אבל בפ' שניה לא הטילו חובה עליהם אלא לקרות, ולא לבטלם ממלאכה:

ובזה אזדא לה כל הוכחת תר"י שכתבו על פרשה ב' דאי הוי מה"ת הו"ל למיחש דלא לשוי' עראי, והוכיחו מטעם זה דפרשה ראשונה הוי' מה"ת, דלמ"ש י"ל ששניהם מדרבנן והחמירו בפ"א ולא בשניה. ותדע, דגם לפי שיטתם במה יתרצו לשמואל דס"ל דק"ש דרבנן, והאי ודברת בם בד"ת כתיב, ורבא גופיה ס"ל הכי במס' יומא ודברת בם בתורה ולא בדברים בטלים, וא"כ אפי' נימא דס"ל להרי"ף ז"ל דרב ס"ל שכל פרשה ראשונה מה"ת אלא דכונה לא בעי אלא פסוק ראשון. מ"מ לרבא דס"ל ודברת בם בד"ת כשמואל, ודאי רק פסוק ראשון מה"ת, אבל הפרשה כלה אינה אלא דרבנן. וא"כ עדיין יקשה להרי"ף אליבא דרבא דס"ל בטלין ממלאכתן כל פרשה ראשונה משום דלא לשויה עראי. א"ו דגם אפי' נימא דגם פרשה ראשונה דרבנן, מ"מ כל דתקינו רבנן כעין דאורייתא תקון והחמירו שיבטלו ממלאכתן בפ' ראשונה ולא בפרשה שניה, משום דאין חכמים מטריחין על האדם יותר מדאי כמו"ש הרמב"ן:

אלא דאפי"ה לא הזכיר רבינו הגאון לקמן סי' כ"ז דאסור לרמוז בעיניו רק בפרק ראשון וכמו"ש הרי"ף, וסתמא כפירושא דרבינו הגאון אוסר לרמוז אפי' בפרשה שניה, וטעמו נ"ל משום דבאמת מ"ש הרמב"ן ז"ל שלא הטריחו חכמים על האדם בפרק שני דחוק מאד, דבשלמא לענין פועלים כדי שלא יתבטלו ממלאכתם שפיר מצינו למימר דאקילו רבנן גבייהו, אבל לענין שלא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו למה נקיל גביה, והרי אפי' לענין מלאכה גופיה לא הקילו חכמים גבי בעה"ב או לעוסקין בסעודתן כש"כ לשלא ירמוז, ולכן שפיר ס"ל לגאון לאסור אפי' בפרק שני, אבל גבי פועלים שני שיתבטלו ממלאכתן רק בפרק ראשון ולא הטרוחינהו יותר, והא דלא נקיט הגאון הכא טעמא דלא לישויה עראי, י"ל משום דלא מסיימי מלתא דטעמייהו משום עראי, דכולא סוגיא דברכות בם מיירי לענין כונה, ומלתא פסיקתא בפרק שני נקט להתירא כמו"ש הרב המאור ז"ל דכלהו תנאי ואמוראי ליכא מאן דסבר כונה וקריאה בפרק שני, אבל בפרק ראשון איכא פלוגתא, ע"ש. ולהכי סתים רבינו הגאון ז"ל את דבריו למימרא דבין אי נימא טעמייהו משום עראי או משום כוונה מ"מ בפרק שני עוסקין במלאכתן וקורין, אבל בפרק ראשון אע"ג דס"ל לגאון דק"ש דרבנן מ"מ אחמורי רבנן דליבטלי ממלאכתן, משום כבוד מלכות שמים. ומה"ט ס"ל לגאון לקמן סי' פ"ז בספק קרא ק"ש דחוזר וקורא, ע"ש. ואע"ג דמלכות שמים אינו אלא בפסוק ראשון מ"מ חייבו חכמים גם לפועלים [שאינן מבטלין ממלאכה] לקרות כל הק"ש כתחלת תקנתם, וכן אמרו בכל הק"ש

דלא

וחותמין ביוצר המאורות ובהבוחר בעמו ישראל כי יתבי, הם ה"נ מבעי למקרי ק"ש כי יתבי. **טז]** **והני** (ח) [מתחזי] מחמרין אנפשייהו למימרא דמקבלי מלכות שמים בעמידה, טעות (ט) [הוא] בידם, והדיוטות ובורות ושטות. למה להו אשתבושי כולי האי, כבר קיי"ל כב"ה בכל התורה כולה, ובכמה דוכתאה גרסינן ב"ש במקום ב"ה אינה משנה. ובכל פלוגתאתא דפליגי ב"ש וב"ה בכולי [תנואי] לא מתוקמי הלכתא כב"ש אלא בשית, חדא דפירקין דאלו דברים שבין ב"ש וב"ה, בש"א מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים, ובה"א נוטלין

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) „דמתחזי דמחמרי" ובויטרי „והני דקא מוקמי".

(ט) „ותעות".

מגן האלף

דלא ליסויה ערלי, ולא ירמוז בעיניו וכדומה, אלא שלא החמירו בפרק שני על הפועלים לבטלן ממלאכה שאין חכמים מטריחין על האדם יותר מדאי כמו"ש הרמב"ן, ודברי רבינו הגאון ז"ל מאירים ומזוקקים:

טז.] והני דמתחזי מחמרי אנפשייהו כו' עד והכי קאמרו עומדין לא צריכי למיתב. כו'. הב"ה בסי' ס"ג כתב דדברי רבינו הגאון הוא תלמוד ערוך בעובדא דר' ישמעאל ור"א בן עזריה שהיה רי"ש מוטה ורא"ב"ע זקוף, וכשהגיע ז"ק של ערבית הטה ר"א וזקף רי"ש כו', א"ל ראב"ע משל כו' אף כך כ"ז שאני זקוף אתה מוטה, פירוש דראב"ע הי' מוכיחו כיון שהי' מוטה היה לו לקרות מוטה דב"ה אומרין מטין וקורין, והא דהטה הוא [ראב"ע] אע"פ שהי' מתחלה זקוף והו"ל לקרות זקוף כמו"ש עומדין וקורין, משום דס"ל לראב"ע דב"ה ס"ל מטין וקורין אפי' מי שהוא זקוף מתחלה, והשיב רי"ש דליתא, דכי אמרו ב"ה מטין וקורין ה"מ דמטי ואתי מעיקרא, אבל אתה שהיית זקוף ואח"כ הטית עשית כדברי ב"ש, לפיכך נזקפתי אני להודיעך דאין הלכה כב"ש. ושמעינן מזה דבק"ש דערבית לב"ה אם היה זקוף אסור לו להטות, וה"ה בשחרית אם היה מוטה או יושב אסור לו לעמוד, עכ"ל, והדברים מתוקים וראוים למי שאמרם:

אבל מ"מ רבינו הגאון ז"ל לא הביא זאת לראיה, משום דיש עדיין לבע"ד לטעון ולדחות זאת, משום דהשיבות של קריאה במוטה אין בו חשיבות מצד אחר אלא משום טעמא דב"ש דס"ל ובשכבך בשעת שכיבה ממש, ושפיר הוכרח רי"ש לזקוף עצמו שלא יראו התלמידים ויקבעו הלכה כב"ש, אבל החשיבות של עמידה בשעת ק"ש הוא חשיבות בפני עצמה וכדאשכחן בפרק שני דף י"ג ע"ב על לשכב בעמידה, ור"י ס"ל דכל הפרשה כלה בעמידה, ישנהו דסברי למקרי ק"ש בעמידה לא משום דס"ל כב"ש, אלא אף לב"ה ובלא משמעותא דקרא של ובקומך, נמי מצוה לעמוד משום כבוד שמים, וכן מצינו במלך מואב כשאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך קם מעל הכסא, וכיון דב"ה שרו לקרות גם עומדין מתילא מצוה לעמוד, ושום אדם לא יחשוד אותם דס"ל דהלכה כב"ש. ואין ראיה כלל מעובדא דראב"ע ורי"ש, והיינו שרמז הגאון במ"ש „והני דמתחזי מחמרי אנפשייהו" למימרא במצד הומרא הפלים לעשות כן:

אולם בירושלמי פ"א דברכות הגרסא בהיפוך דראב"ע היה מוטה וזקף, ורי"ש הי' זקוף והטה כדי שלא יראו התלמידים ויעשו הלכה קבע כב"ש ע"ש, ומיירי שם בק"ש דשחרית, ושפיר היה יכול רבינו הגאון להוכיח דינו משם, שאם הי' יושב או מוטה אסור לו לעמוד, אפי' משום חומרא, אלא דגרסת הירושלמי משובשת ובתוספתא גרסינן רק כגירסת הבבלי, וכבר בררנו שלפי גי' הבבלי אין ראי' כלל לדברי הגאון:

ולכן דחה רבינו דברי המחמירים בפנים אחרים, דלב"ה גם זה אסור ולא התירו לקרות מעומד, אלא היכא דעמד מעיקרא, אבל לעמוד כדי לקרות אסור. והוכיח זאת מדר"ג הר

נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית, ואמרינן עלה א"ר יצ בר"ח אר"ה בכולא פרקין [הלכתא כב"ה, לבר מהא דהלכתא כב"ש. יז] תנייתא נמי בסוף האי פרקין] מי שאכל ושכח ולא ברך בש"א יחזור למקומו ויברך, ובה"א

מגן האלף

בר יצחק דאמר עשה כדברי ב"ש חייב מיתה, ומשמעות דבריו דחייב בכל גווני, בין בערב שהיה עומד מעיקרא והטה, או בשחרית שהיה מוטה או יושב ועמד. ורב נחמן בר יצחק הוכיח זאת מדתנן, אר"ט אני כו' והטתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי כו', פירוש שתלה הסכנה מפני שנתכוין לעשות כב"ש, ואמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה, כלומר, אפילו לא היית מתכוין להורות כב"ש, עברת על דברי ב"ה, כי אין דברי ב"ה כמו שאתה אומר, אלא כי התירו ב"ה דמטין וקורין רק כשהיה מוטה מעיקרא, אבל להטות עצמך בשביל ק"ש אסור לב"ה, [וזה בכיונו להוסיף על דבריו, דלכאורה גם הוא עצמו אמר כן שנסתכן מפני שקרא כב"ש]. א"כ גם בעומדין וקורין לא התירו ב"ה אלא בעומד מעיקרא :

וכתב עוד, וכי לימרו כו' עד כי קתני בה"א קורין בין יושבין כו' עומדין וקורין קתני כו' אלא כי אורחייהו, ור"ל, דממתניתין דקתני כל אדם קורין כדרכן עדיין ליכא לאוכוחי דר"ל שיקראו כי אורחייהו כדס"ל להגאון. דאפשר דר"ל שיקראו כהרגלן, ואם דרכו מעומד יכול לעמוד אפי' כשהוא יושב מתחילה, אבל מברייתא דקתני עומדין וקורין, מוכיח הגאון שפיר מכוס דברייתא קאי אמתניתין, דב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמדו, ומשמע לב"ש שצריכין לקום גם כשיושב מתחילה, וע"ז תני בברייתא דברי ב"ה שאמרו „עומדין וקורין" למימרא. שאין לו לקום כשיושב, אלא אם הוא עומד או מוטה בלא"ה מעיקרא רשאי לקרות כך עומד או מוטה, אבל לעמוד בבקר כשהי' יושב או להטות בערב בשביל ק"ש אסור, דליכא למימר דב"ה מתירים גם בזה, ואינן חולקים אלא על הלוקי זמנים, שהצריכו ב"ש להטות בערב ולקום בבקר, ואתו ב"ה להתיר ולמימר דאין נפ"מ בין ערב לבקר, דא"כ הו"ל למימר קורין בין יושבים בין עומדים שלא להלק בין הזמנים, אבל השתא דתנו עומדים וקורים משמע דקאי אסיפא דמלתא דב"ש שמצריכין לקום, ועז"א שאסור לקום אם הי' יושב מתחילה, ואין היתר אלא בעומד מעיקרא :

ויש לפרש עוד בדברי הגאון, דמדייק ממה שהתחילו בתיבת „עומדין וקורין" ור"ל שאם היה בעמידה רשאי לקרות כך. אבל אלו הוו אמרי „קורין בין יושבין ובין עומדין" היו משמיענו בזה רק ענין הקריאה, לומר שמותרת בכל גווני. אבל פירושנו הראשון נראה יותר נכון, ועיקר. והמגיה אות ל"ו השמיט הך וכי לימרו, אלא כ' כדאי היית כו' בעברת על דברי ב"ה, דאמרי עומדין וקורין, דעומדין א"צ ליתב ויושבין א"צ לעמוד אלא כאורחייהו, ע"ש :

יז.] תנייתא מי שאכל ושכח ולא ברך, בש"א יחזור למקומו כו', והלכתא כב"ש, מדתרי תלמידי ומדרבה בר בר חנא עדיפא מתרויהו.

כו', התר"י הביא זאת בשם הר"ש בן חפני והגאונים לאפסק כב"ש שאפי' שוכח צריך להזור למקומו, וסמכו על זה המעשה דתנא ארנקי מפני שעשה כב"ש, ומשמע שכן צריך לעשות. אבל דהו זאת, משום דבהדיא אמרינן דבכולא פרקין הלכה כב"ה, וזה המעשה לא הביאו בתלמוד לדחות דברי ב"ה, אלא להודיענו שמי שירצה לגרוה יש לו שכר טוב בעמלו. ע"ש, וכ"פ הרמב"ם בפ"ד דברכות, אבל הרא"ש בשם רבינו פסק דהלכה כב"ש, ומה שאמרו בכולא פרקין הלכה כב"ה לא אתו לאפוקי הך, דהכא אפי' ב"ה מודו שטוב לעשות כב"ש, ע"ש, אבל נ"ע מנ"ל להרא"ש שכאן שב"ה מודו שטוב לעשות כב"ש כיון דמהאי עובדא דארנקי אין ראי' וכמו"ש התר"י, וכיון שבהדי' אמרו בכולא פרקין הלכה כב"ה מנ"ל להגאונים דב"ה מודו לדברי ב"ש, ומאי שנא מהך דפ"ק דאע"ג דברו ב"ה בעומדין וקורין כו' מ"מ הסתכן ר"ט

ובה"א יברך במקום שנזכר. והלכתא כב"ש מדתרי תלמידי (י) ומדרבא בר בר חנא, עדיפה מתרויהו. יח] דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן, הוי פת. יט] תליתאה, סוכה מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, דקא אמרינן א"ר שמואל בר בר יצחק אמר רב הונא הלכתא צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, א"ל ר' אבא כמאן כב"ש, ואלא כמאן. א"ד א"ל ר' אבא דאמר לך מני ב"ש היא, ולא תזוז מיניה. אע"ג דאיכא אתקפתא דר"נ, מסקינן לה דבתרתי פליגי, בסוכה גדולה, ובסוכה קטנה שאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושלחנו, שב"ש פוסלין וב"ה מכשירין והלכתא כב"ש. כ] ותרתין בהתכלת, כמה חוטין הוא נותן בש"א ארבעה, ובה"א שלשה, וכמה (יא) תהא משלשלת בש"א ארבע ובה"א שלש, והלכתא כב"ש בתרויהו. כא] (יב) [שתיתאה] סדין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין, ואע"ג דקתני (יג) [הלכתא כב"ה, גזרה] משום כסות

לילה

שנוי נוסחאות והגהות

(י) „ומדרבת". (יא) „משלשת". (יב) „ותו". (יג) „והלכה כדברי ב"ש הא". וט"ס שם וצ"ל „ב"ה". אהדרוהו

מגן האלף

ר"ע. ע"ש. ומ"ש ע"ז תר"י דשאני הכא דגם ב"ה מודים ברצו להחמיר ע"ע, אין לנו הוכחה ע"ז:

ונראה כוונת דבריהם ברמזו למ"ש בברייתא „א"ל ב"ה לב"ש לדבריכם מי שאכל ברא"ש הבירה יחזור לרא"ש הבירה". חזינן מזה דטעמייהו משום טרחא, והיכא דחפץ להטריח עצמו ודאי עדיף, וגם מהנהו דתרי תלמידי נמי יש ראי' דעדיפא למפסק כב"ש, כיון דהך דעשה כדבריהם מלא ארנקי דדהבא. ואע"פ שיש לדחות זאת כמו"ש תר"י שקבעו העובדא בגמ' להודיענו כו' מ"מ מדרבה בר בר חנה יש ראיה, דאלתא דרב ב"ה לא הביאו להודיענו שיש שכר טוב, אלא להודיענו דס"ל דהלכה כך כב"ש, ופליג ארב הונא דאמר בכולא פרקין הלכה כב"ה. וגם לפי שבאמת ב"ה נמי מודו לב"ש, אלא דהייבי משום טרחא, לכן ס"ל להגאון למפסק כב"ש, וז"ש הגאון „והלכתא כב"ש מדתרי תלמידי, ומדרבה כב"ה עדיפא מתרויהו, ור"ל שהראיה מרבה כב"ה יותר מכרעת מעובדא דארנקי דתרי תלמידי:

יח.] דברים הטעונים ברכה לאחריהם הוי פת, זהו פי' מדברי הגאון. וס"ל בזה כהרשב"א בתשובתו דכל שאינו מעין אלא ברכה אחת בסופה, כיין ושבעת המינים, אינו טעון ברכה במקומו, וכ"כ הגמיי' בשם ר"י. אבל הרשב"ש פרק ע"פ דף ק"א ס"ל דכל ז' מינים בכלל טעונין ברכה במקומן. ולהרא"ש יהשור דוקא פת וכל מילי דמזון, ע"ש:

יט. תליתאה סוכה כו', ובתרתי פליגי בסוכה גדולה ובסוכה קטנה והלכתא כב"ש. יר"ל בסוכה קטנה הלכתא כב"ש. אבל בסוכה גדולה הלכה כב"ה, ורב"ה מני לה הגאון בהדא. והר"ן פרק הישן, אסברה לן טעמו, וכ"פ הרא"ש והטור, אבל הרי"ף ס"ל דבתרוויהו הלכתא כב"ה:

כ.] ותרתין בהתכלת כו' והלכתא כב"ש בתרויהו. והוא נמי שא"ר פפא במנחות מ"א. הלכתא ד' בתוך ג' משולשלת ד', ופרש"י ד' חוטין הוא נותן ילא ירחיק מהכנפה יותר מג' אצבעות, משולשלת ד', תלויה ענף לבד הגדיל, ע"ש, והיינו כב"ש:

כא.] שתיתאה סדין בציצית כו' ואע"ג דקתני הלכתא כב"ה, גזרה משום כסות לילה אהדרוה כב"ש. בגמרא מנחות דף מ' אמרו סדין בצילית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין והלכה כב"ה כו'. אמר רבי א"ב למה אסרוה כו'. ומסקינן בה גזרה משום כסות לילה. והנה רש"י פירש דסדין בצילית היינו כלאים. וב"ה דירשי שמוכין למברי

כלאים

לילה (יד) אחדרוה כב"ש, הרי שית כב"ש. ור' אושעיא דמתני איפכא ב"ש אומרים נוטלין ומכבדין, ובה"א מכבדין ונוטלין, בצרן להו [חדא]. ותו, ארבע דתנן בבחירתא, חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש, אבל בכל תנואי הלכתא כב"ה. לא סגי להו דעברי אב"ה, אלא אפי' כב"ש לא עבדי, דאי כב"ש בצפרא מעומד ברמשא מוטה, ואינון ל"ש צפרא ל"ש רמשא מעומד. יש לך כסילות גדולה מזו, מכדי מאן תקינו ק"ש (טו) [שחרית וערבית] רבנן ניזול בתרייהו, כי היכי דנהיגין בתרתי מתיבתא, ובכל אספמיא ובכל קהלות שבארץ [אשכנז,] כלם זכורים לאלף טובות וברכות, שכלם מלאים תורה ומצות כרימון, ומעשיהם מעשים נאים, ומחמירים בבדיקת טרפה ובטבילת הנדה ובכל מה שראוי להחמיר, אבל בק"ש מיושב:

ואותן האנשים שאומרים כמנהג א"י אנו עושים, הלא כך גורסין בתלמוד א"י: תני, יצתה ב"ק ואמרה, אלו ואלו דברי אלהים חיים, אבל הלכה כב"ה לעולם, ועוד באותו הענין בתלמוד א"י, עד שלא יצתה ב"ק ואמרה' מחמיר ע"ע כחומרי אלו וכחומרי אלו עליו נאמר והכסיל בחושך הולך, כקולי אלו וכקולי אלו רשע, אלא אי כב"ש בקוליהון ובחומריהון, אי כב"ה בקוליהון ובחומריהון, אבל משיצאת ב"ק הלכה כב"ה לעולם, וכל העובר על דברי ב"ה חייב מיתה. ובתלמוד בבלי בענין אותה ההלכה, ר' נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי ב"ש חייב מיתה, דתנן א"ר טרפון אני הייתי בדרך והטיתי לקרות כדברי ב"ש, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים, א"ל כדאי היית להוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה. והנך אינשי דקא יתבין, וכי מאטי זמן ק"ש קיימין, בצפרא (טז) עבדי כב"ש ועברי אדבית הלל, (יז) ואיקא בידייהו תרתי

דרנב"י

שנוי נוסחאות והגהות

(יד) „אהדרוהו" בצ"ל. (טו) „ערבית ושחרית". (טז) „לא" עבדי, והוא ט"ס שם. (יז) ואיכא.

מה

מגן האלף.

כלאים בציצית וב"ה מחייבין לסדין בציצית. והלכה כב"ה. ומ"מ אסרוה בירושלמי משום גזרה דרבנן דכסות לילה, וממילא מין במינו ציצית של פשתן בטלית של פשתן דליתא כלל לתא דכלאים אף גזרה ליכא, אבל רבינו ס"ל דגם ב"ש דרשי כמוכין למשרי כלאים. ולא אסרו ב"ש אלא מדרבנן משום גזרה דכסות לילה. ומדאמרו „שדין בציצית" ולא נקטו „סדין בתכלת" ש"מ דגזרו אפ' במין במינו ואסרו שדין בכל ציצית, דמשום גזרה כלהו אסירי, ולא שרי אלא ציצית של צמר בטלית של צמר. אבל ב"ה מתירין אפי' מדרבנן, דלית להו הני גזרות. ואע"ג דתני והלכה כב"ה, מ"מ בגמרא באמרו גזרה משום כסות לילה אהדרוה כב"ש למפסק כוותייהו, [והמנהיג מבי"ס אע"ג דתנן והלכה כב"ה, אין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי תלמוד.] וזה שהקשה ר"ת ז"ל מדברי רבינו הגאון הפירב"י דמשמע דלא ס"ל כוותיה, דלפי שיטת רב"י לא הוה צריך רבינו למחשב רק דשדין בציצית דהלכתא כב"ש, כיון דגם ב"ה מודו לאסור שדין בציצית מדרבנן, משום גזרה דכסות לילה דאית בה כלאים, ע"ש בדבריו במס' שבת כ"ה ותוספות שם, וכתב הרא"ש בהל' ציצית סי' י"ז בשם רב האי גאון שמאלוהו אי עבדי רבנן תקנתא לגרמי

חוטי

דרנב"י, ודבתר קול. וכי לימרו, ב"ה הא קא שרו בעומדין, מימרייהו חסף תברי דלית ביה משאשא. כי קא תני בה"א קורין בין יושבין, בין עומדין, בין מטין. עומדין וקורין, יושבין וקורין קתני. והכי קאמרו, עומדין לא צריכי למיתב, יושבין לא מבעי להו למיקם, אלא כי אורחייהו. וכיון דאמרינן כל העובר, מאן דשני מתקרי עבריאנא, ותו קא גרסי רבנן בגמרא דא"י, רב הונא [בשם רב] אידי, רב יוסף [בשם] רב יהודא, בשם רב שמואל אומר, צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד, (יח) [לא] אם היה יושב עומד, אלא אם היה מהלך עומד:

כב. וכד קרי אינש ק"ש **כב]** מבעי ליה לאפסוקי בין תיבה לתיבה. דתנן ששה דברים עשו אנשי ירחו כר' מאיר שלשה ברצון חכמים שלשה שלא ברצון חכמים, כדברי רי"ה ששתן שלא ברצון חכמים, אלא על שלשה מיחי בידם, ועל שלשה לא מיחו בידם. שלשה שלא מיחו בידם, חד מנייהו כורכין את שמע, אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין. ר' יהודא אומר מפסיקין היו, אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובגמרא דא"י כתוב בפירוש שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה, ר' יוסי ור' זעירא ור' (א) [שילא] שלא היו מפסיקין בין (ב) [אחד] לברוך. מכל מקום קא שמעינן לאפסוקי בין תיבה לתיבה, ובין אחד לברוך.

כג. וצריך אדם להאריך באחד, דתניא [ברכות י"ג] (א) [סקפוס] בן יוסף אומר כל המאריך (ב) [בד' של אחד] מאריכין לו ימיו ושנותיו, א"ר יעקב ובדלת, אר"א ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. (בכתב יד אמריקאי איתא. **כג]** אלא תילתא בחי"ת ותרי תלתא בדל') ולא יאריך יתיר מדאי אלא

שנוי נוסחאות והגהות

(יח) „מה" וכ"ה בירו'.

כב. (א) „ור' אילא". (ב) „שמע".

כג. (א) צ"ל „סומכוס". (ב) „באחד".

מגן האלף

הוטי דכתנה בגלימה דכתנה, והשיב מעולם לא כתבו במתיבתא דמתא מחסיא. ודכירנא משום אבא מרי גאון ומר יעקב גאון אחריו ומר אבימי גאון וכל הגאונים אחריהם ולא הי' אחד מי שהורה כן:

כב. כב.] מבעי ליה לאיפסוקי בין תיבה לתיבה דתנן כו', ובגמרא דא"י כתוב בפירוש כו'. ר"ל, לפי שאפשר לפרש במס' פסחים גם כמו"ש רש"י שלא היו מפסיקין בין אחד לואהבת, ובתוס' פירשו שלא היו מפסיקין בין ישראל להשם, לכך הביא את גמרא דא"י שכתוב בפירוש שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה, ומש"ה גם בתלמודין במס' פסחים נמי מפרשינן הכי. וכן כתב רש"י במס' מנחות ע"א וז"ל מפרש בפסחים כו' ולא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה:

כג. כג.] **אלא** תלתא בחית ותרי תלתא בדל', בס' מגדול עז בפ"ב מהל' ק"ש כתב וז"ל: ואני קבלתי מרבותי שקבלו איש מפי איש מפי הגאונים ז"ל

אלא כדי להמליכו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם. כד] וצריך לאגבוהי קליה כי היכי (ג) [דשמעין] אודניה, דכתיב שמע ישראל, השמיע לאזנך מה שאתה מוציא בפיך. ואי קארי לה בכל לישנא נפיק, דכתיב שמע ישראל בכל לשון שאתה שומע. ולא מבעי לגמגומי מיליה, דתני רב עובדיה קמיה דרבא, ולמדתם כדי שתהא לימודה תמה, כדי שיתן ריוח בין הדבקים, עני רבא בתריה כגון בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם

מהרה

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „דלשמעו".

מגן האלף

ז"ל, כי האל"ף כמעט חוטפין אותו, ומאריכין בהי"ת שלים, ובדל"ת שני שלישים, והנסתר בו סוד מופלג עכ"ל, וכן מובא באשכול בשם איכא מ"ד והם הם דברי הגאון ז"ל:

כד.] וצריך לאגבוהי קליה כי היכא דלשמעי אודניה דכתיב שמע כו' ואי קארי לה בכל לשון נפיק עכ"ל. אין רצונו לומר שיוצא בדיעבד, דאנן קי"ל כרבנן דק"ש בכל לשון גם לכתחלה, וגם מ"ש צריך לאגבוהי קליה נמי ר"ל לכתחלה, ובדיעבד קי"ל דאם לא השמיע לאזניו יצא, וכ"כ הרב אבן הירחי וז"ל „נהי דאם לא השמיע לאזניו יצא, לכתחילה צריך להשמיע, וזה סברת רב עמרם. וכתב ע"ז, דהגאון סותר את דבריו להביא ראיה כדכתיב שמע, ודורשו לשני ענינים, ואין מי שיסבור שתי הדרשות האלו. עכ"ל, ותימה לתמיהתו דבגמרא דף ט"ו אמרו שם על ר' יוסי דס"ל שמע השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, וגם ס"ל בכל לשון שאתה שומע, וכמוש"ש, „ור"י תרתי שמע מינה", ופרש"י „כי דרשת שמע בכל לשון ש"מ נמי דצריך להשמיע לאזניו", אך כוונת הרב המגהיג הוא להקשות לפי מה שביאר דבריו של גאון דרק לכתחלה צריך להשמיע לאזניו ובדיעבד יצא. ויליף לה משמע, וגם ס"ל דיכול לקרות בכל לשון שהוא שומע, וע"כ דנפיק לי' נמי מהאי קרא. ואין מי שיסבור שתי הדרשות הללו יחד. וראיה לזה דרבנן דס"ל שם בדף י"ג שמע בכל לשון לא ס"ל השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, ורבי דס"ל השמע לא סבר לכל לשון שאתה שומע, ובגמרא דפריך התם לרבנן הוכרחו לתרץ דס"ל כמ"ד דלא השמיע לאזניו יצא, ולא מצי דתרתי ש"מ. וטעמא נ"ל דא"א לומר לדהו דתרתי ש"מ וכמו"ש רש"י אליבא דר' יוסי, דאס"ד דילפי משמע נמי שצריך להשמיע לאזניו א"כ גם בדיעבד לא יצא, דבמילי דאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, ומטעם זה ס"ל לר' יוסי בלא השמיע לאזניו דלא יצא. ולא ניחא להו להגמ' לאוקמי מלתייהו דרבנן דלא כהלכתא, ומש"ה אמרו דעיקר קרא אתי לכל לשון שאתה שומע, ומה שאמרו שצריך להשמיע לאזניו אינו רק מדרבנן ואם לא השמיע נמי יצא. ואפשר עוד דלשון שמע אפשר לפרש לשון הבנה שיבין מה שהוא מדבר, וממילא יוצא בכל לשון שהוא מבינו. ואינו מוכרח ללמוד מזה שצריך הגבהת קול ושמיעת אזנים, אך אפשר לפרשו לשון שמיעה והגבהת קול, שישמעו אזניו מה שמוצא בפיו, ואז ע"כ נלמד מזה גם משמעות ענין ההבנה, דאי ס"ד שא"ל להבין מה שידבר מה יועיל לו השמעת אזנים כיון שאינו מבינו, ולכן לר"י דס"ל דשמע אתי להשמע לאזניך ע"כ גם הבנת הדברים במשמע, ומוכרח לומר דתרתי ש"מ, אבל לרבנן בדף י"ג דילפי משמע בכל לשון שאתה שומע לא ש"מ תרתי, והוכרחו לומר. דס"ל לא השמיע לאזניו יצא, וא"כ שפיר ק"ל להרב המגהיג דהגאון ז"ל דאייתי קרא דשמע לכל לשון שאתה שומע איך יליף מהאי קרא גופי' דצריך לאגבוהי קליה, דבגמ' לא אמרו תרתי ש"מ, אלא דענין ההבנה של לב נכלל ממילא במה דדרשינן השמע לאזניך, ולא דמדרש משמע לכל לשון שאתה שומע. אבל הגאון דמפרש שמע בכ"ל שאתה שומע, מנ"ל למדרש מיניה דצריך לאגבוהי קלא:

אך י"ל דהגאון נמי ס"ל דעיקר קרא דשמע אתי לכל לשון שאתה שומע, ולא הביא הך ילפותא דהשמע לאזניך רק בדרך אסמכתא, אבל עיקרו אינו אלא מדרבנן שאסור רק

לכתחלה

מהרה, על לבבכם, כנף פתיל, תזכרו ועשיתם, (מכאן ועד סי' כ"ו ליתא בכת"י ב"מ ולא בסדר הנדפס) כה.] [בספר ברכות ולא בסדר אחר לא ראיתי זה ועשיתם.] אתכם מארין:

כד. כו.] ותנו רבנן הקורא את שמע ופגע (א) רבו בו, ואין צ"ל שמשיב באמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שמשיב דברי ר"מ, רי"ה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, (ב) ומשיב שלום לכל אדם, אלו הן בין הפרקים, בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לוהיה א"ש, והא"ש לויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב, ר' יהודא אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. כז.] ובפרקים ובאמצע דפליגי ר"מ ורי"ה אמר ר"א אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודא, וא"ר אבוה אמר ר"י מ"ט דרי"ה וה' אלהים אמת]:

ותנו

שנוי נוסחאות והגהות

כד. (א) צ"ל „בו רבו, בין הפרקים שואל מפני הכבוד". (ב) צ"ל „בין הפרקים שואל מפני הכבוד":

בהרי

מגן האלף

לכתחלה, וכוותי' מליגו בדף ט"ו, כר"י משום ראב"י דאמר הקורא צריך שישמיע לאזניו שנאמר שמע ישראל, ואמרו שם בגמ' ד„צריך" לכתחילה משמע, ואפ"ה נסיב קרא דשמע ישראל. א"ו שלא הביא הך קרא אלא כדרך אסמכתא. עוד י"ל דס"ל לגאון דגם בדאורייתא שייך לכתחילה ודיעבד וכמו"ש בתוס' פסחים י"א ד"ה קולרים דאיכא מילי טובא כו'. ולכן אף דקרא אתי להשמע לאזניך אין זה אלא לכתחילה, ועיין מ"ש הרשב"א בביאור דברי רש"י תרתי ש"מ:

כה.] בספר ברכות ולא כו'. צריך למחוק הך „ולא" והם דברי המעתיק שאומר דבספר ברכות בסדר אחר לא ראה הך „תזכרו ועשיתם" דביה לא מבלעי הוא"ו, מפני שהראשון בשורוק. ועשיתם בפתח. אבל הרב אבן הירחי מוסיף ג"כ „אותו וזכרתם", אע"פ שהראשון בחולם והשני בשורוק:

כד. כו.] ותנו רבנן. הקורא את שמע ופגע בו רבו, ברכות דף י"ד. ושם איתא, „או במי שגדול הימנו" וכ"ה בירו' „תני השואל בשלום רבו או במי שגדול הימנו הרשות בידו", והרי"ף גרס „שגדול הימנו בחכמה", וכנראה חסר זאת בדברי רבינו וצריך להגיהו ולהשלימו:

כז.] ובפרקים ובאמצע דפליגי ר"מ ור"י כו'. בגמרא איתא אר"א א"ר יוחנן הלכה כרי"ה. דבין אלהיכם לאמת ויציב לא יפסיק. אבל לענין שואל ומשיב של ביה"פ ושבאמצע לא נזכר כלל בגמרא. אלא דידעינן מכללא דקי"ל ר"מ ור' יהודה הלכה כר"י. ורבינו הגאון דכללם יחד, נלע"ד דבא להורות במאי דנסתפקו הראשונים במ"ש ר"י בין אלהיכם לאו"י לא יפסיק, אי ר"ל דלא יפסיק כלל אפי' מפני היראה, כיון שאינו רק תיבה אחת, או דר"ל דאע"פ דבין אלהיכם לאמת הוא בין הפרקים, מ"מ אין דינו כשאר בין הפרקים אלא כאמצע פרק. והרא"ש והר"י ס"ל דלא יפסיק כלל. אולם הרמב"ם סובר דרי"ה חולק את"ק דחשיב ליה לביה"פ, ואתי רי"ה למימר דלא יפסיק ודינו כאמצע פרק, דשואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, וכ"פ הגר"א ז"ל משום דעיקר טעמו של רי"ה הוא משום דכתיב ה' אלהים אמת, ולכן חשיב לי' כפסוק אחד. וכשמותר להפסיק מפני היראה אמרו בירושלמי דמפסיק אפי' באמצע פסוק וכמו"ש „עד כדון באמצע פרשה, אפי' באמצע פסוק, ר"י מרמז ר' יונה משתעי", ולכן אחרי שהביא הגאון כל לשון המשנה ומחלוקתם דר"מ ור"י

כה. [ותנו רבנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללים בראש הזית ובראש התאנה, משום נפיש ענפייהו, ובשאר כל האילנות יורדין למטה ומתפללים, ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו. והאומנין שקורין בראש האילן, כח.] והוא דלא עסיקי במלאכתן בפרק ראשון, ובתפלה כלל וכלל לא]:

כו. ומבעי ליה לאפסוקי בין היום לתיבה דבתרה. ואמרינן בגמרא דהכא [פסחים דף נ"ו] גבי כורכין את שמע היכי עבדי, אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין, רבה אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום (א) על לבבך בבת אחת, דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך, הלכך נימא היום וליפסק והדר על לבבך. כט.] [ודכוותיה] אשר אנכי מצוך היום, ליפסק והדר ליקרי לאהבה. אמר רב חמא ב"ר חנינא [ברכות ט"ו] כל הקורא ק"ש באותיותיה מצנין לו גיהנום שנאמר בפרש שדי מלכים [בה תשלג בצלמון] ל.] אל תקרא בפרש אלא (ב) [בפרש] אל תקרא בצלמון אלא בצלמות (ג):

כז. לא.] וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיזה, ובקריצה, ובהוריית אצבע, דאר"י בר שמואל בר מרתא משמיה דרב [יומא יט] הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו, ולא יורה באצבעותיו, ותניא ר' אליעזר חסמא הקורא את שמע ומרמז בעיניו וקורץ בשפתותיו ומורה באצבעותיו, עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי

ישראל

שנוי נוסחאות והגהות

כו. (א) „בהדי" (ב) אלא „בפירוש". (ג) ובשאלתות דרב אחאי סי' קמ"ג הגרסא „אפילו נתחייב גזר דינא של גיהנום, מצננים לו". והיא נוסחא נכונה:

מגן האלף

ור"י, ומ"ש ר"י דלא יפסיק בין אלהיכם לאו"י, הדר נקט דבבין הפרקים ובאמצע דפליגי, אר"א אר"י דהלכה כרי"ה. למימרא דדינו כל ויאמר לאו"י כמו באמצע פרק וכסברת הרמב"ם ז"ל. ובזה דברי רבינו מדוקדקים מאד:

מנהגנו

כה. כח.] והוא דלא עסיקי במלאכתן בפרק ראשון. עיין מ"ש לעיל אות ט"ו:

כו. כט.] ודכותיה אשר אנכי מצוך היום, זה לשון הגאון עצמו ואינו בגמ'. ומובא בטור סי' ס"א:

ל.] אל תקרי בפרש אלא בפרש. בש"ס ישן איתא א"ת בפרש אלא בפרש. ונרשם שם שי"ן ימנית על בפרש קמא, ושי"ן שמאלי על בפרש בתרא, ולא ידעתי כונתו, אבל בויטרי איתא א"ת בפרש בשי"ן שמאלית אלא בפרש בשי"ן ימנית, ור"ל כמו"ש המנהיג בהפרשת אותיות מלכות שדי, וקבלת עול מ"ש יעול מצות זהו קבלת מלכותו, ובאו"ז סי' פ' ובכת"י ב"מ איתא א"ת בפרש אלא בפירוש, וכן הוא בכת"י ב"מ, ובסדר שלפנינו ליתא כן:

כז. לא.] וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיזה כו' משום דקמשוי לה עראי. באריכות לעיל אות ט"ו:

ולשוויה

ישראל, משום דקמשוי ליה עראי, ותניא ודברת בם עשה אותם קבע ואל תעשם עראי. **לב.]** **ולשוייה** אינש לק"ש כל זמנא דקרי לה כפרוזדגמא חדתא, דהיא פרוזדגמא דקב"ה דלא מטרה עלן. דכתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך, מאי ומה הלאיתיך, א"ר ברכיה מלך משגר פרוסטגמא שלו למדינה, מה הם עושים כל בני המדינה, עומדין על רגליהם ופורעין את ראשיהם, וקורין אותה ביראה, באימה, ברתת, ובזיעה. אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעד, אומר להן לישראל הדה ק"ש פרוסטגמא דידי היא, לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדין על רגליכם, ולא פורעין את ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, ובשכבך ובקומך. **לג.]** ובמה שתקב"ה משתבח שאינו בא בטרחות, מאן דעביד איפכא לא יאות קא עביד. ותני כאן הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, הלכך מצותה של ק"ש בישיבה:

כח. **תני** תנא קמיה דר' יוחנן [ברכות ט"ז] טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק טעה חוזר לפרק ראשון, באמצע הפרק חוזר לתחלת הפרק, בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה, אר"י לא שנו אלא שלא אמר

מגן האלף

לב.] **ולשויה** אינש לק"ש כל זמנא דקרי לה כפרוזדגמא חדתא כו'. מובא במדרש רבה בפרשת שור או כשב, והטור בסי' ס"א מביא כל זה בשם הגאון רבינו ז"ל. וכתב הב"ח משום דהגאון הוסיף „כל זמנא דקרי לה". והשמיענו בזה דאין חילוק בין ימות החול לשבת ויו"ט, ואע"פ שהם ימי שמחה אפ"ה יקראנה באימה ויראה, ואימה ויראה זו, היא לכוין להיות נהרג על קדוש שם המיוחד, כי בכונה זו יקראה אז באימה ויראה ברתת ובזיעה. עכ"ל, ותמה אני דהא הרע"ג לא הזכיר כלל שיקראיה באימה ויראה רק הטור כתב כן. ולמד זאת מלשון המדרש דלא הוציא מכללא דלא הטרחתי עליכם, אלא מה שאוה"ע קוראים עומדים ופרועי ראש, ע"ש ולפי שלא ראה הב"ח ז"ל את סדר רע"ג חשב שהגאון כ"כ, ואינו כן. אבל נלע"ד הטעם שהזכירו הטור בשם רבינו ולא בשם המד"ר, משום דהוסיף על לשון המד"ר תיבת „חדתא" לומר דכל עת שקורא תהיה בעיניו כפרוזדגמא חדתא, לקראתה בחשק רב ובכונה. ובספרי פ' ואתחנן בפסוק אשר אנכי מצוך היום מביא כן על מצות התורה שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה, אלא כחדשה שהכל רצין אחריה, והגאון מביא כן גם על מצות ק"ש ולכן העתיקו הטור בשמו:

לג.] **ובמה** שתקב"ה משתבח כו' נקרא הדיוט, הלכך מצותה של ק"ש בישיבה. עכ"ל, ולעיל סוף סי' כ"א כתב הגאון מאן דשני מתקרי עבריינא וחייב מיתה, ולמה חזר וכתב כאן דנקרא רק הדיוט, לולי דמסתפינא הייתי אומר בדעת רבינו הגאון ז"ל. דאע"פ דמותר לקרות מעומד בעומדין מעיקרא, דלא כתב שם הגאון לאסור אלא בישב ואח"כ עמד ע"ש, מ"מ סבירא לי' לגאון ז"ל דאם יתכוין לעמוד גם מעיקרא בברכת ק"ש, כדי שיאמר שעומד אח"כ לקראתה מעומד לכבד את המקום ב"ה. נקרא הדיוט, שהקב"ה משתבח שאינו בא בטרחות, והפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט, ומה דסיים הגאון „הלכך מצותה של ק"ש בישיבה", אפשר דס"ל דמצוה נמי איתא בישיבה, וכ"מ במד"ר ואר"א פ' מ"ה „יקורין ק"ש והן יושבין לכבודו" עכ"ל. וכן משמע בט"ז סי' ס"ג סק"ב דבישיבה

אמר למען ירבו. אבל אמר למען ירבו סרכיה נקט. **וצריך** להתיז זיי"ן של למען תזכרו. [ירושלמי] **לד.]** ואסור להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב. אלא כשיאמר אני ה' אלהיכם חייב לומר אמת מיד דכתיב וה' אלהים אמת. בכת"י ב"מ ונדפס ליתא כאן, „וקורא ק"ש **לה.]** **שמע** ישראל ה' אלהינו ה' אחד. **לו.]** ברוך שם כ"מ לעולם ועד. ואהבת וגו'. עד אני ה' אלהיכם אמת" :

כט. לז.] אמת. ויציב ונכון וקים, (א) ישר נאמן אהוב וחביב, נחמד נעים ונורא, ואדיר ומתוקן ומקובל, טוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד, אמת אלהי עולם [מלכנו] צור יעקב מגן ישענו [לעולם ועד] לדור ודור הוא קים, ושמו קים וכסאו נכון, ומלכותו ואמונתו (ב) קייבת ודבריו חיים וקיימים (ג) [ונחמדים ונאמנים] לעולם ולעולמי עולמים (ד) [משך

חסד

שנוי נוסחאות והגהות

כט. (א) מנהגנו לאומרם כלם בוא"ו, (ב) „לעד". (ג) „נאמנים ונחמדים לעד" כ"ה נ"א וג"ס, (ד) „עלינו ועל אבותינו" ועל בנינו כו',

מגן האלף

דבישיבה יש כוונה טפי, וכ"כ בעט"ז בשם הגמי"י שהביא בשם ראבי"ה, עד על לבבך בעמידה, וכש"כ יושב דשפיר טפי. עכ"ל. וש"מ דמצוה בישיבה מבעמידה :

כח. לד.] ואסור להפסיק בין ויאמר לאו"י כו' חייב לומר אמת מיד. כו' אע"ג דכבר כתב זאת בסי' כ"ד דקיי"ל כר' יהודה דבין ויאמר לאו"י לא יפסיק, מ"מ חזר וכתבה כאן ללמדנו שאסור להפסיק אפי' בשתיקה, וזה מדקדק לכתוב חייב לומר אמת „מיד" דכתיב וה' אלהים אמת. אבל לעיל בסי' כ"ד מיירי שם רק לענין הפסקת דבור דמיירי בה ר' יהודה, וכבר כתבנו שם בדעת הגאון רבינו ז"ל דס"ל דבין ויאמר לאו"י דינו כאמצע פרק דשואל מפני היראה, ע"ש :

לה.] וקורא ק"ש בסדרנו וכן בכת"י ב"מ לא נזכר שיאמר לפניו „אל מלך נאמן", וכבר נחלקו בזה אבות העולם, ועיין מזה באריכות להרב המאירי בספרו מגן אבות שהו"ל הא' לאסש דלא הוי הפסק בין ברכה לק"ש, ועיין ת' רש"ל סי' ס"ד, ומנהגנו כהרמ"א סי' ס"א דביחיד יאמר אל מלך נאמן, ובצבור יענה אמן אחר הש"ץ, ועיין במס' שבת קי"ט ובסנהדרין פ' חלק דאמרו „מאי אמן א"ר חנינא אל מלך נאמן", ופרש"י כך מעיד על בוראו, ועיין לקמן במ"ש בסי' פ"ג ובביאורינו מערכי לב לעיל ד"ה השרנו ע"ש :

לו.] ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו. נזכר במס' פסחים נ"ו אמרשב"ל בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין כו' א"ל בניו שמע ישראל כו' באותו שעה פתח יעקב ואמר בשכמל"ו, כו' התקינו שיהא אומרים אותו בחשאי, בתרגום ירושלמי ויהי איתא להאי אגדתא בזה"ל : „עני יעקב ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין". והמעיין יראה שזה עצמו לשון הגמרא, אלא שהוא לשון ארמי [ומצאתו שכוונתי בזה לבעל ס' עבו"י.] ועיין מ"ש מזה לעיל אות ו' ולקמן סי' פ"ג, ועיין מ"ר פ' ואתחנן דבשכמל"ו שמע משה במרום ממלאה"ש ולכך אומרים אותו בחשאי לבד ביוהכ"פ שאומרים בקול רם, וכן העתיק הטור סי' תרי"ט, ועיין ספרי ואתחנן :

כט. לז.] אמת ויציב. תוספתא בפ"ב דברכות הקורא את שמע צריך להזכיר יציאת מצרים באו"י, רבי אומר צריך להזכיר מלכות, אחרים אומרים צריך להזכיר מכת בכורות ויצי"מ, [ובירושלמי פ"ק דברכות איתא בשם אחרים שצריך להזכיר

קריעת

וכארך ויאריך בדלי"ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם ולא יאריך יותר משיעור זה. וידגיש היטב הד' של אחד ומטעימנה יפה אבל לא יותר מדאי: (שם) (ד) צריך לכוין בק"ש לצאת מ"ע של ק"ש וכן לכוין עכ"פ כוונת הענין של פסוק ראשון שהוא שמע ישראל ובשכמל"ו: (סי' ס') (ה) אם לא כיון כנ"ל אם נזכר מיד קודם שאמר ואהבת ימתין מעט ויאמר שמע ובשכמל"ו פעם שנית בכונה ואם נזכר לאחר שגמר הפרשה או באמצע יאמר פעם שנית כל הפרשה כולה ואם נזכר לאחר שכבר התחיל והיה אם שמוע יגמור עד ויאמר ויתחיל ויקרא את שמע ויגמור כל הפרשה עד והיה אם שמוע ויחזור בפ' ויאמר: (עי' סי' ס"ג וס"ד בא"ר ומ"א) (ו) במקום אונס כגון שהוא חולה וכה"ג שאינו יכול לקרות בפיו יהרהר ודי בזה ואח"כ כשיעבור האונס א"צ לקרות אבל בלא אונס לא יצא בהרהור וצריך לקרות פעם ב': (סי' ס"ב) (ז) היה הולך בדרך ורצה לקרות ק"ש צריך לעמוד בפסוק ראשון וכן כשאומר בשכמל"ו וה"ה רוכב כמהלך דמי וצריך לעמוד. אבל בעגלה או בספינה א"צ לעמוד: (סי' ס"ג) (ח) היה עומד בוכתבתם וא"י אם בוכתבתם של פ' ראשונה או של פ' שניה וכן אם סיים הפרשה וא"י אם ראשונה או שניה יחזור לשניה שהוא מוהיה אם שמוע ואם התחיל למען ירבו א"צ לחזור (סי' ס"ד) וכן אם התחיל ויאמר הזיקה שאמר כל מה שלפניו (פרישה) וה"ה אם יודע שאמר אמת ויציב: (א"ר סי' ס"ז)

יקרא ק"ש באימה וביראה וברתת ויגלל מכמה גזירות. גם יתן ידו הימנית על עיניו כדי שלא יסתכל בדבר אחר. וצריך לכוין **שמע** ר"ת **שדי מלך עליון** וצריך להפסיק בין ישראל לה' ובין ה' לאלהינו ובין אלהינו לה' יבין אחד לברוך ובין ועד לואהבת: (נהורא)

ויען שצריך לקרות ולדקדק באותיותיה, ולתת ריוח בין הדבקים בין אותיות הדומות ולפני אהו"י להפרידם מהתיבות שלפניהם, שמתי פסיק ביניהם שלא יהכרס. כפי המובא בספר

יסוד ושרש העבודה.

וקודם ק"ש יחשוב במחשבתו

הריני רוצה לקיים מ"ע של ק"ש שצוני בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ואני מכוין לבלול את עצמי עם אינון דמייחדין למריהו:

יחיד אומר אל מלך נאמן:

שְׁמַ֥ע׀ יִשְׂרָאֵ֑ל יְהוָ֥ה׀ אֱלֹהֵ֖ינוּ׀ יְהוָ֥ה׀ אֶחָֽד:

בלחש **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:**

בפסוק ואהבת יזהר מאד להכניס בלבו אהבה עזה לאהבתו ית"ש ואהבה זו מ"ע עלינו מפסוק זה של ואהבת. ואם יתרשל בזה מלבד מה שביטל וסילק מעליו מ"ע זו של אהבת הש"ת הנה גם דובר שקר ר"ל:

(וקודם פרשה זו יחשוב במחשבתו)

אני מכוין לקיים מ"ע של אהבת השם. ואני מכוין לבלול א"ע עם אותם המוסרים א"ע על קידוש השם ית"ש. מעה"ה

וְאָ֣הַבְתָּ֔ אֵ֖ת׀ יְהוָ֣ה׀ אֱלֹהֶ֑יךָ בְּכָל־׀לְבָבְךָ֥ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ֖ וּבְכָל־מְאֹדֶֽךָ: וְהָי֞וּ הַדְּבָרִ֣ים׀ הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֨ר׀ אָנֹכִ֧י מְצַוְּךָ֛ הַיּ֖וֹם׀ עַל־׀לְבָבֶֽךָ: וְשִׁנַּנְתָּ֣ם לְבָנֶ֔יךָ וְדִבַּרְתָּ֖ בָּ֑ם בְּשִׁבְתְּךָ֣ בְּבֵיתֶ֗ךָ

(דה"ח) כשאומר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפלין של יד וכשאומר ולטוטפות בין עיניך ימשמש בתפלין של ראש:

ובלכתך

וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת ׀ עַל־יָדֶךָ
וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין ׀ עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם ׀ עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃
וְהָיָה ׀ אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר ׀ אָנֹכִי מְצַוֶּה ׀ אֶתְכֶם ׀
הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ׀ יְהֹוָה ׀ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל ׀
לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר ׀ אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה
וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי ׀ עֵשֶׂב ׀ בְּשָׂדְךָ
לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן ׀ יִפְתֶּה לְבַבְכֶם
וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם ׀ אֱלֹהִים ׀ אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה ׀
אַף ׀ יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר ׀ אֶת ׀ הַשָּׁמַיִם וְלֹא ׀ יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה
לֹא תִתֵּן ׀ אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם ׀ מְהֵרָה מֵעַל ׀ הָאָרֶץ ׀ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר ׀ יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם ׀ אֶת־דְּבָרַי ׀ אֵלֶּה ׀ עַל ׀
לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם ׀ אֹתָם לְאוֹת ׀ עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין ׀ עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם ׀ אֹתָם ׀ אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר
בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃
וּכְתַבְתָּם ׀ עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃
לְמַעַן ׀ יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם ׀ עַל ׀ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם ׀ עַל־הָאָרֶץ׃

(דה"ח) כשיאמר וראיתם אותו ימשמש בשני ציציות שלפניו (סי' ס"א). וידגיש ויתיז הזיין של תזכרו דלא לישתמע תשקרו או תסכרו וכן זיין של וזכרתם. וכשיאמר אשר הוצאתי אתכם מאר"מ יכוין לקיים מ"ע של זכירת יצ"מ (ע"ס ס"ז וסי' ס'):

וַיֹּאמֶר ׀ יְהֹוָה ׀ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי ׀ יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת ׀ עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם
לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת ׀ הַכָּנָף ׀ פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם
לְצִיצִת וּרְאִיתֶם ׀ אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם ׀ אֶת־כָּל־מִצְוֹת ׀ יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם ׀
אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי ׀ עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר ׀ אַתֶּם
זֹנִים ׀ אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם ׀ אֶת כָּל־מִצְוֹתָי
וִהְיִיתֶם קְדשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ אֲנִי ׀ יְהֹוָה ׀ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר ׀
הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים ׀ אֲנִי ׀
יְהֹוָה ׀ אֱלֹהֵיכֶם׃

אמת

(דה"ח) אין להפסיק בין ה' אלהיכם לאמת בשום דבר וכן בין אמת לויציב ואפי' לדברים שמפסיקין באמצע ק"ש : (סי' ס"א וסימן כ"ו)

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדֹר וָדֹר: הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד ינשק הציצית ויסירם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב [וְקַיָּם] לְעוֹלָם וָעֶד [אֱמֶת וֶאֱמוּנָה] חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ. אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן

ומבלעדיך

מקור הברכות

אמת ויציב. בסדר רע"ג ליתא וי"ן בהרבה תיבות מהנוסח, אבל הויטרי גורס כלם עם וא"ו, וכ"ג האשכנזים והספרדים ונוסח הרב ז"ל. **דבר** טוב וקים לע"ו אמת ואמונה. כ"ה נ"א, אבל נ"ס והרב ע"פ סדר רבינו הגאון „באמת ובאמונה", והפירוש לדעתם שהוא דבר טוב וקיים בתורה ובמצות. „אמת" זו תורה. „ואמונה" מצות. כמושה"כ „כל מצותיך אמונה". ובויטרי א. נוסחתו „דבר טוב לעולם ועד חק ולא יעבור". **יוצרנו** צור ישועתנו. בסדר הגאונים וכל נוסחאות העתיקות ליתא לתיבת „יוצרנו" אלא „צורנו צור ישועתנו". **מעולם** שמך אין אלהים זולתך. כ"ה בסדר הגאון לפי כת"י ב"מ, וכן נ"א, אבל בנוסח הגאון שלפנינו ובויטרי כת"י והרד"א ונ"ס והרב ז"ל, גרסתם: מעולם „הוא" שמך, אין אלהים „עוד" זולתך, וכ"כ בעבו"י בשם אור הישר שאין להסיר תיבת „הוא". וגם תיבת „עוד". ונ"ל פירושו עד"ש [ישעי' מ"ה] „ואין עוד אלהים מבלעדי". והנכון כגי' הויטרי **א**, אין „לנו" אלהים „עוד זולתך, **מגן** ומושיע לבניהם,ונ"ס והרב ז"ל „להם" ולבניהם, וכ"ג הרד"א, אבל גי' רבינו והויטרי כנ"א. **אשרי** איש, נ"ס והרב „אמת אשרי איש". וכ"ה ברד"א. אבל בכל כת"י ליתא. **ומלך** גבור לריב ריבם, בסדר רבינו הגאון איתא: ומלך

גדול

וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם־סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים [וְרוֹמְמוּ] אֵל [וְנָתְנוּ] יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים

כשיגיע לתהלות לאל עליון צריך לעמוד ויכין עצמו לתפלת י"ח ויסיר כיחו וניעו וכל דבר המבלבל מחשבתו:

וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה

וישראל

מקור הברכות

„גדול" לריב ריבם „לאבות ולבנים". וכ"ג הספרדים והרב אלא שגורסים „גבור". אבל בוויטרי ורד"א כנ"א. **ממצרים** גאלתנו נ"ס והרב: „אמת" ממצרים. וכ"ה ברד"א. ומ"ש בס' עבו"ד בסדר רב עמרם ליתא אלא „במצרים נגלית" לא ראה את הכת"י שלפנינו. **ובכורך** גאלת, הספרדים מוסיפים תיבת „ישראל", וליתא בשום כת"י, גם הרד"א כתב ובכורך אלו ישראל שנאמר כו': **אחד** מהם לא נותר. בויטרי כתיי א. הגרסא „עד" אחד.

וידידים העברת, כ"ה נ"א והרב ז"ל. ע"פ סדר הגאון והויטרי א, אבל הספרדים נוסחתם „וידידים עברו ים". וכ"ה ברד"א וכת"י ב"מ. **ורוממו** כו' בוויטרי כת"י א. איתא „רוממו" אל „נתנו" כו' **משפיל** גאים ומגביה שפלים. אבל נ"ס והרב משפיל גאים „עדי ארץ",[וכ"ה בכת"י ב"מ] ומגביה שפלים „עד מרום", וכ"ה ברד"א. **ועונה** לעמו בעת שועם, וכ"ג רבינו. אבל נ"ס והרב: לעמו „ישראל". וכ"ה ברד"א. **תהלות.** כ"ג הויטרי. ונ"ס „תהלה". וכן בכת"י ב"מ והרד"א, אך בעל נגיד ומצוה כתב לומר „תהלות" וכ"ג הרב ז"ל. תיבת „**גואלם**" אשר בנ"ס לא מצאתיה בנוסחת הקדמונים. **ה'** ימלוך לעולם ועד, הספרדים מסיימים „ונאמר גואלנו ה' צבאות שמו קרוש ישראל", ברוך כו'. וכ"ה נוסח הרב ז"ל, ונוסח אשכנז לומר אחריו „צור ישראל כו' ופדה כו' גואלנו". כו'. ועמ"ש רבינו הגאון בסדרו שאין להוסיף „דבר אחר ה' ימלוך" כו' ובתשובת הגאונים שהובאו מהגניזה איתא שנשאלו „יש שמאריכין בגאולה **יקים** עלינו ה' אלקינו מלכותו גדלו ותפארתו כו', כך ראינו שא"א לומר משני טעמים כו', או"י אין בה בקשה ורחמים כל עיקר. אלא סדור יצי"מ ומעשה שהיה, האיך אפשר לומר יקים עלינו ולבקש רחמים, וכש"כ שא"א בשתי ישיבות עכ"ל, אולם בסדור אשכנז כת"י ובמחז"ו כת"י א'. מובא שם כל הנוסח של צור ישראל:

וטעם

וְיִשְׂרָאֵל: גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

מקור הברכות

וטעם הגאון ז"ל נראה עפמ"ש פסחים קי"ז אמר רבא ק"ש והלל גאל ישראל, ופרשב"ם שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה. ע"ש. ולכן תפלה דלהבא כמו „צור ישראל" או „בגלל אבות" „ויקים עלינו". אינן מכלל תקנת חכמים, ולא מעין חתימה. וכבר נשאל הט"ז במה שמסיימין מלך צור ישראל וגואלו ע"ש. ותירוצו, דגואלו קאי בין אעתיד ובין אעבר. לא שייך בהו, לכן ס"ל לגאון שאין לאומרם. אבל מנהג האשכנזים נ"ל ג"כ דתורה היא. דאין חשש במה שמזכירין באמצע גם תפלה דלהבא שיגאלנו כמו בעבר, ולא גרע מהלל דערבי פסחים דחתמינן גאל ישראל לשעבר, ומ"מ קיי"ל כר"ע להוסיף דברי רצוי ,כן ה' אלהינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים, שמחים כו' ושם נאכל" כו', דהחתימה קאי על אשר גאלנו. וה"נ כן. וצ"ע בהמנהיג שהסכים להביא נוסח של צור ישראל, ומ"מ כתב על בגלל אבות שהוא משנה ממטבעת חכמים ולא יצא י"ח, ואולי משום דאומר בצור ישראל „גואלנו" דקאי נמי אלשעבר הויא מעין חתימה. ולית לן בה, משא"כ נוסח בגלל אבות, לא הוי כלל מעין חתימה סמוך לחתימה: ועיין בוויטרי א. דגרס „לעזרת ישראל" בלמ"ד:

כתב הרב היעב"ץ ז"ל בהקדמת סדרו וז"ל: צריך לדעת כי נוסחי ח"י ברכות וכן שארי כל ברכות ק"כ זקנים ונביאים עמדו ונמנו על כל תיבה ותיבה במאזני שכלם הקדוש ותקנוהו בעיון ובדיוק רב וסדר נפלא, ונראה לחוש דבר נפלא מאד שבשלשה ראשונות כלם שוים בהן שפה אחת ודברים אחדים בין כלל ישראל כו' ולא נפקדה ולא נתחלפה מלה בידעם שיש בהם קפידא פרטית גדולה. וז"ל ר' יחיאל, דורשי רשומות הם חסידי אשכנז היו שוקלין וסופרין מנין תיבות התפלות וברכות כו'. ושרי לי' מריה לר' דוד אבודרהם שלעג ע"ז ואמר שהמנין אינו מועיל אלא למי שעשאו לא לזולתו מפני שראה שאין כל ישראל שוין בנוסח התפלה, כו' ע"ש, וכתב עוד שם שאנשי כה"ג הקפידו מאד על מנין התיבות שמורה לכלל ישראל בהשואה גמורה, ואם שבהמשך הזמן ורוב העתקות וע"י עירוי מכלים לכלים שונים נשתנו הנוסחאות בין המקומות הרחוקות. אשמת הסופרים והמעתיקים היא. ואעפ"כ לא שלטה כ"כ רק לחלק הנוסח לשתים דרך כלל. כו' האשכנזים והספרדים. ובהם הנוסחות חלוקות במאומה שאין בהם קפידא בענין כ"כ כו'. ומחמת שאין לנו ידיעה ברורה ביד מי הקבלה הנאמנה הראשונה לכן כ"א מחזיק בשלו ועושה לו סמוכות מה שיוכל, ואם האחד מצא סמך ואחר לא הרי ראיה שיפה כחו, כש"כ אחר שבני אשכנז מוחזקין בקבלתן כמו"ש הרא"ש בתשובה יותר הרבה מהספרדים, עם שנגדע גזעם מגלות ירושלם גם היה להם גאוני בבל מורים ומלמדים, כו' אך קודם לזה היו ריקנין מאד לא נתפשט ביניהם התלמוד כלל, משא"כ ב"י שבאשכנז שלא פסקה מהם ישיבה דור אחר דור מימות החרבן, נתנו נפשם על ידיעת ושמירת התורה, בוראי קדמו להם בידיעת פרטיה על הנכון. כו' והלואי שהיו הדורות הראשונים כותבים על ספר מספר התיבות של התפלות כפי שהיו תפוסות בידיהם היו מועילים הרבה לעצמם ולבאים אחריהם, כדרך שעשו פרי בעלי המסורה במקרא, עכ"ל. וכ"כ בסדר התפלה בברכת כהנים וז"ל: הנה ראית במה מדוקדקים נוסחי ח"י ברכות שבידינו האשכנזים לא קושי בלשון, לא דוחק בענין, שפה ברורה אחת נכוחים למבין ע"פ פשטן, וישרים למוצאי דעת קדושים. ובוראי הגיע להם הנוסח הישר, והאמת עד לעצמו. עכ"ל:

וכבר הארכתי לעיל בהקדמתי „בדברים אחדים" בענין שנוי הנוסחאות, והבאתי כל דברי הגאונים והוכחתי בראיות חזקות שגם אנשי כה"ג אע"פ שעמדו על כל תיבות התפלה ושקלום במאזני שכלם ורוה"ק ששרה עליהם לתקן אותה במלותיה ואותיותיה, מ"מ לא הטילו זאת לחובה על כלם להתפלל במלות מגויות באותן שתקנו הם, והרשו לכל אחד לשפוך שיחו לפי רוחו והשגתו, אלא שקבעו סדרה של תפלה מה שכלל ישראל צריכין לבקש מאת השי"ת, ומסרו לנו הדברים החוצצים בתפלה שלא ישתנו ולא נשתנו גם היום. אבל בדברים שאין בם נפ"מ לדינא מותר לכל אחד לאמרן לפי השגת שכלו ושלהבת כוונתו וצרכו לפי שעה אחרי שיודע עיקר

הברכה כפי מה שקבעוה אנשי כה"ג, ולכן אין ספק דנוסח אשכנז שנתבררה ונצרפו החיבות ע"י דורשי רשומות וחסידי אשכנז, ששקלו ומנו כל תיבה ואין בם קושי בלשון ולא דוחק בענין, ודאי שהיא מעולה וטובה כמו"ש הרב יעב"ץ ז"ל, אבל אין להרהר על נוסחת הספרדים שגדוליהם בחרו להם ע"פ נוסחת גאוני בבל שהחזיקו וירשו מורישיהן בעלי התלמוד ז"ל וממקור קדוש יהלכו. ולרגל מלאכתנו הננו מביאים כל חלופי נוסחאות אלו בהערה על המקורות ממה שנשאבו מכת"י הקדמונים מסדר רבינו הגאון ז"ל ומסדר רב סעדיה גאון ומהוויטרי כת"י אוקספורד שלא היו בידי כל אלו שקדמונו, ונגלה כביד מבועם המעיינות הקדושות שנשאבו משם, כי אלו ואלו דברי אלהים חיים. וכבר הקדמנו בסדר ברכת השחר שבכ"מ שאנו כותבים להחזיק בגרסא זו או בזו אין כונתנו אלא לפי פשטי הדברים ולפי נוסחי הכת"י שמצאנו, אבל יש להם לגדולי ישראל טעמים ורזים עליונים בנוסחות התפלה מה שאין דעתנו משגת בם אפי' אחד מאלף. ולכן חלילה לשום איש לשנות ממנהג אבותיו, וכבר הארכנו בזה לעיל בהק' הנ"ל:

ענין תפלת הצבור ואהבת ישראל.

החכמים האמתים הרגישו שמחה עצומה וצמאון עצום באהבת אלהים חיים בשפכם שיח לפניו בהודות והלל, כמו"ש [תולים ס"ג] „אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי", ואמר שם „כן אברכך בחיי"—אגישה לך כל חיי ומאויי, לו אך יהי' לרצון לפניך. „ובשמך אשא כפי" כל חמודות תבל וקניני כפים „[ואשא, לשון „מתן", כענין „וישא משאות מאת פניו".] והטעם, כי „כמו חלב ודשן" המבריאים הגוף, כן „תשבע נפשי" ממעדנים אלו הרוחניים, כאשר „שפתי רננות יהלל פי". כי המרנן בשביל שמחה גופניית אין לו אלא שפתי בשר, אבל בדבר רוחני כזה, הרי הוא כמי שאין לו אלא שפתי רננות, רוחניים המריעים בצל שדי. אולם לא הכל מגיעים למדרגה זו של אהבת ה' הזכה והטהורה, וכש"כ אנשים פשוטים כמונו, הטרודים בעניני הזמן, והשגתנו דלה וחלושה. כי ענין גבוה כמהו, נעלה מאד שלא כל אדם זוכה בו, וכש"כ האדם המגושם ושקוע בכל עניני החומר, א"א לפניו לשאוף ולהשתוקק לאהבה רוחניית כאהבת אלהים, וכמו שאה"כ „לשמך ולזכרך תאות נפש", כי אין זה אלא תאות נפש, ולא תאות גוף. ובספרי אמרו „כיצד אוהב אדם את המקום"? והחרו למצוא סבות עוזרות לזה עיי"ש. והרבה פעמים האדם מתאנה לחשוב שכבר הגיע למעלה זו, ואינו יודע שעדיין לא נגע גם בקציה. ואע"פ שטבע הנפש שלא תחפוץ להתאנות, ולא תלך בעינים עצומות בכל מה שהיא רואה ושומעת, תשקול כל דבר לפי כובדו, משקלו, מדתו, וערך בחינתו, ותתרחק ותשנא כל זיופן ורמאי, מ"מ חפץ אחד ישנו בעולם שהוא מתאנה בו בכל רגע. ולא עוד אלא שבוחר בו ומשתוקק להתאנות, והחפץ הזה הוא הידיעה את ערך עצמו. שיאבה ללכת בו בעינים סגורות, ולא יחפוץ להתבונן בערך בחינתו לפי מה שהוא, וכש"כ בעשותו איזה מצוה והפעל טוב, ינשא וירומם מעשיו עד לשמים, ויהנה מעצמו מאד, וביחוד בשעה שאחרים מחניפין ומשבחים אותו, קרא ק"ש וכיון בשמע ישראל, מעריך עצמו כקדושי עליון, כיון שמסר נפשו במחשבה על קדושת ה'. התפלל ונתכוון והאריך בתפלתו, ידמה שכבר הגיע גם למדת אהבת אלהים. הרכין ראשו ומעלתו לשוחח עם עניים ואנשים פחותים ממדרגתו, יחשוב שכבר הגיע למדת ענוה. וכן כל כיו"ב. ולאט לאט מתרגל הוא בדברים אלו, עד שא"א לו לעשות איזה דבר טוב, ולהתנהג באיזה מדה טובה שלא במקום רואים, וכענין שהביא החסיד בחוה"ל שער יחוד המעשה. במלך אחד שהשיב: „והאיך תערב לי קריאתו של פלוני והוא אינו קורא אלא כדי שתערב לי", ודבר זה הוא כתאוה מלומדת ומכה מהלכת אשר תחלתה במחשבה וגומרת בבני מעים. אך מי שדעתו שפויה עליו יוכל להביא ערך כל ענין לפי בחינתו. המשל: אם ירצה לדעת במה שמסר עצמו במסי"נ על קדוש ה' בשעה שאמר „ובכל נפשך", שקבל ע"ע להיות נהרג ואל יעבור כשיאנסו אותו העכו"ם בשעת השמד אפי' על ערקתא דמסאני, ובע"ז וג"ע וש"ד אפי' בצנעה, או בכל העבירות בפרהסיא, ויאבה לדעת אם יעמוד בם בנסיון גם במעשה, יעשה בחינה מן „בכל לבבך". כי כבר כתב הרמב"ם שקדוש ה' אינו דוקא רק בדברים אלו, אלא כל העושה עבירות בשאט נפש זהו חילול ה', והעושה מצוה בלי פניה הוא קדוש ה'. וכן אם שם שמים מתאהב על ידו, והבריות אומרות אשרי שזה ילד כו' זהו קדוש ה'. והוא מכלל בכל לבבך, וכן

אפיי

אפי' אין בהם כל אלו ואסור לו למסור נפשו, מחויב הוא לתת כל ממונו כדי שלא יעבור על ל"ת, כמו שנרמז „בוכל מאדך". א"כ הרי יכול לקדש ה' כל רגע אע"פ שעדיין הוא בחיים, ומעתה יראה אם לא יכזיבוהו מעשיו, אם לא יטפחוהו המצות על פניו:

וכן בענין אהבת אלהים, שהוא מ"ע של תורה, ונחוצה מאד בשעת התפלה כדי שתהא זכה ורצויה, יכול לבחון זאת ע"י אהבת תורה ואהבת ישראל, כי כבר אמרו „קב"ה ואורייתיה וישראל חד". ומובן שא"א לאהבת ה' בלעדי אהבת תורה וישראל, ואוהבי המקום ב"ה מוכרחים להיות מאוהבי בניו של מקום. וכן אמרה תורה „ואהבת לרעך כמוך". ובירושלמי דנדרים אמרו שאפי' צערו והפסיד על ידו לא ישנאהו. והמשילו הדבר למאן דקטע קופר, שחתך בשר ונפצע בידו שאין הדעת נותנת שיכה היד החותכת שפצעה אותו, וכן האומה בכללה צריכים שיהיו כלם כאיש אחד משולבים בחושי הרגש, אשר בהנגף אחד מהם כלם יחדיו יחושו מכאובו. והבלתי מרגיש מצער עמיתו הוא כבשר מת וחסר לב, כי מת לבו בקרבו ויהי לאבן. וכן הוא אומר [משלי ט"ו] „בז לרעהו חסר לב". יען שכל עוד שהלב והבשר חי, מרגיש באיזמל, ואין העדר הרגשה אלא באבר מת. ואפי' פושעי ישראל, כל עוד שלא נפרדו מכללותם ואינן מכלל משניאי ה', מסיתים ומדיחים, אע"פ שאנו צריכין מאד להתרחק ממעשיהם, צריכין אנו לדעת שהם מזרע אברהם ובני אל חי, ולהשתתף בצערם ולחלצם מצרתם:

ובחיי הרגשה אלו חי אבינו אברהם ע"ה, אע"פ שנפרד לוט ממנו ונסע גם מקדמונו של עולם. מ"מ הואיל והי' לו עמו קרבת משפחה „לוט בן אחיו", בשמעו עליו שנשבה, לא מנע עצמו מלהסתכן לרדוף אחרי המלכים הגבורים, מפני ספק פקו"נ של קרובו. ונלחם עמהם, ובמי? בחניכיו ילידי ביתו „ויחלק עליהם לילה". וכן משה עבד ה' בראותו „מצרי מכה איש עברי מאחיו וירא כי אין איש" להגיש אליו משפטו אשר יריב ריבו ויוציא לאור דינו, מסר חייו למענו „ויך את המצרי". אע"פ שידע שיתחייב ראשו למלך. ובשעה שאמר לו הקב"ה „ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול", אמר: „ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". ואמרו בגמרא [ר"ה דף ט"ז] מחני נא, זה ספרן של רשעים, מספרך, זה ספרן של צדיקים, אשר כתבת, זה ספרן של בינונים. והדבר פלא כיון דרשעים נחתמים לאלתר למיתה כמו שאמרו שם, א"כ כבר מחוקים ועומדים, אך הכוונה כמוש"ש בתוס' דגם רשעים גמורים נכתבים לפעמים לחיים בעוה"ז, כדכתיב „ומשלם לשונאיו אל פניו" והיינו שמשלם שכר מצות קלות בעוה"ז כדי להאבידם בעוה"ב, ע"ש. וז"ש משרע"ה „מחני נא גם מספרן של רשעים", כי אני מוותר שכר טוב של צדיקים שבעוה"ב, וגם טובתן של רשעים שבעוה"ז, ואיני שואל שתמתין לי איזה זמן כמו שאתה ממתין לבינונים, וגם לא בטובת זרעי שתעשם לגוי גדול, כי חפץ אני להיות כפרתן של ישראל, ובלבד שתשא חטאתם, ולא ידחו מזרעו של אברהם נדח, כי אפי' הגרועים שבם מעולים משאר גויי הארצות, אך סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך:

ובספרי קורנין דנהור העירותי שעל הכונה הזאת גדלה שמחת יעקב ע"ה באמרו „רב! עוד יוסף בני חי". דמלת „עוד" מיותר. וכן מ"ש „יוסף בני" שם העצם עם התואר, ולא די לו בשם העצם לבדו. אך ירמז בזה שעודנו חי בחיי ההרגש מקרבת משפחה, אע"פ שנחלפה תכונתו והוא מושל עתה על ארץ רבה, לא המירוהו המקרים, ולא עממוהו הזמנים, עדיין הוא „יוסף בני"! בן יקר לבית יעקב, אח נאמן לזרע ישורון. „עודנו חי", וגם ישראל נוזל בעורקיו. ורבותינו רמזו לדברינו אלה במ"ש על פסוק וירא את העגלות [מובא ברש"י] „סימן מסר להם שפירש הימנו בפרשת עגלה ערופה". ולכאורה איך נתחלף להם עגלה בעגלה? אך העירו אותנו שהעגלות ששלח יוסף לשאתו, אינן כעגלות ששלח פרעה בשביל הטף ואינן כעגלות המשכן, רק כעגלה ערופה שלא הי' נישא יעקב בלעדן. שדיני הערופה שבאו בציווי לישראל אח"ז, שהוא להוקיר גבר עמיתו, ושלא להתעצל גם בספק דם ודמע של בן ישראל. וכמו שמצינו שגם אחרי שנשלם מעשה הרצח ושלא בסבתן, הוכרחו הזקנים להתודות „שידם לא שפכו הדם ועיניהם לא ראו". הא אלו ראו והתעלמו מהושיע כמו ששפכה ידם דמי, ואין עגלה ערופה מועלת, ולא יכופר כ"א בדם שופכו. למדת מזה שאם הקרובים במקום כך צריכים כפרה, הקרובים בשאר משפחה עאכו"כ, ואפי' אינו הגון, ואפי' פושע וחוטא, כי דם אחיו הוא, ובן אמו הוא. ואם אחרי שכבר נעשה מעשה כך, במקום שההשתדלות אפשריות עדיין לא כש"כ, כמו. ששומע שאויבים

רוצים

רוצים עתה לחמוס ולבזות נפש מישראל, ודאי שמחויב להשתדל בכל מאמצי כחו להצילה, וכ"ז למד עמו יעקב ע"ה מפאת השכל. ועל אותו ענין אמר „רב! עוד יוסף בני חי״:

ואלו החושבים שהם מאוהביו של מקום ובלתי משתתפים בחיי הרגשה של צערן ישראל, אע״פ שמרמים בעצמם שהתפללו באהבה רצויה לבוראם, בחינה זאת מכזיבתם, ואם חסר למו אהבת תורה או אהבת ישראל, עדיין אינן מאוהביו של מקום. וביחוד שאהבת ויראת אלהים הוא ענין עמוק ורוחני, שלא כל אדם זוכה, רק מלאכי עליון כל אחד לפי השגתו, או אנשים מצוינים כאברהם אבינו שנקרא „אברהם אוהבי״. וחחפץ להדבק במדתו, מוכרח להתנהג ג"כ כמוהו. להאכיל רעבים להשביר צמאים, לגמול חסדים ולעשות נפשות כמו שעשה הוא, לקרבן ולהכניסן תחת כנפי השכינה. אבל החושבים שהעולם לא נברא אלא למענם, הנהנים הרבה מפרי צדקתם, תורתם, וחכמתם, והושבים שהם מיראי ה׳ ומאוהביו, טועים מאד. כי מי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה ואהרן אחיו, ואמרו ע"ע „ונחנו מה״. אברהם אמר „ואנכי עפר ואפר״, ודוד החשיב עצמו לתולעת. ורבותינו נמנו וגמרו [ערובין יג] „כי טוב לו לאדם שלא נברא״. ויש לשאול, אם טוב לו לאדם שלא נברא, למה בראו האל הטוב והחפץ להטיב? אבל בירורן של דברים כך הם. האדם בפרטיותו אין לנו בריה שפלה ממנו, וכמושרז"ל „אם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך״. אבל מצד כללות הבריאה שהוא אבר אחד מאברי הכלל, גלגל סובב במכונת האנושי הכללית, אין בבריאה חשוב הימנו; וכש"כ כשהוא אחד מזרע העם הנבחר בלאומים, העם אשר בחר לו יה לסגולתו. עליו לשמוח הרבה ביצירתו, והקב"ה מיחד שמו עליו כמו"ש „כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו״. כי מעלת הכלל של כנסת ישראל יש לה סגולה עצמיות שחשובה מאד לפני המקום ב"ה. וגדולה גם ממלאה"ש. ואין ערך הפרט אפי׳ יהי׳ החשוב שבכלם דומה להם, וכמו"ש רז"ל ע"פ ונשב בגיא מול בית פעור. שאמר מש"ע"ה „ראו חבתכם לפני המקום ב"ה. אנכי התפללתי כמה תפלות ולא נעניתי, ואתם אע"פ שהייתם עע"ז מחל לכם הקב"ה, ובדבר הזה יש לו באמת לכל אדם מישראל להתגאות ולשמוח, שהוא נצר משרשיהם ואחד ממשרתי עליון מלך ישראל וגואלו, וכמו"ש „ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם״:

אך במה הדברים אמורים כשמתאגד עצמו עם הכלל, אם עוזר להשלים לפעול ולהגיע יחד עם שאר האברים האגודים בו והנכללים עמו, לא כן אם היא מלא תלודה, ואין כחו, או שאין חפצו להתאחד עמהם ונפרש מהצבור, איננו אלא כאבר מדולדל ובשר תמותה, שאין תועלת ממנו לכלל הגויה, ואדרבה מחסרו ומפסידו, צא ולמד ממשה רע"ה בשעה שעבדו ישראל ע"ז ונתבטלה חשיבותם, אמר לו הקב"ה „לך רד׳ מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. דחשיבותו של משרע"ה עצמו לא היה מספיק לפני הקב"ה, ובמושה"כ „הן שמים לא זכו בעיניו ובמלאכיו ישים תהלה״, אע"פ שהקולר הזה לא היה תלוי בו, ולא נמצא בו שום עון, כש"כ הפורש מן הצבור ולא מיצר ודואג בצערם, ראוי לו לפחוד כל שעה שלא יאמר לו הקב"ה „לך רד״! עולם שאינו שלך למה הוא לך. משל לאיש צבא שזכה להיות מלגיון של מלך וכל העם מנשאים אותו ומתפחדים ממנו, אם הוא פורש עצמו מהם אין לו ערך של כלום; ונביאי ה׳ אמרו: הלכוף כאגמון ראשו וגו׳ הלזה תקרא צום? ומיכה אמר מה ה׳ דורש ממך כ"א עשות משפט ואהבת צדק והצנע לכת עם אלהיך.

ולכן ראו הזקנים והנביאים מסדרי התפלה לתקן תפלתם רק בלשון רבים, ורבותינו הפליגו הרבה מתפלת הצבור ואמרו „שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים״, ואמרו „דלישתף איניש נפשיה בהדי צבורא״, כי בזמן שאינו מתפלל אלא בשביל עצמו אין זה אלא רמות רוחא להחשיב עצמו שהוא כדאי וראוי להודות אותו ולהתפלל לפניו. מלאכי מעלה אינם כדאים להזכיר שמו הגדול, וכשבאים להקדישו נוטלים רשות באימה וביראה על הלול שבחו יתב׳. ובן אנוש רימה כמהו מזכיר שמו הגדול פעמים הרבה ביום, ומעיז פנים לבקש צרכיו אע"פ שהוא בן ממר, ואין בו מתום מכף רגלו עד ראשו. ולו ימצא בנפשו גם מעלות גבוהות ורמות מה שאינן בזולתו, הלא אז אדרבא ראוי לו להתפחד יותר מפחד יושב תהלות ישראל, וכמלאכי מרום, שכל שהשגתם יותר גבוה משיגים יותר גבורתי של יוצר בראשית, ומזדעזעים ונרתעים עוד יותר, וכש"כ שהוא באמת נעור וריק, ובמה יתגאה ציץ נובל. אבל המבקש רחמים בעד כללות האומה ומכניס אהבתם בלבו, לבד מה שזוכה עי"ז להרגיש גם שמחת ואהבת אלהיו, אם ישפוך שיחו

על

על צערן של ישראל, על מצבם השפל, על מצב התורה אשר ירד. על חילול שמו הגדול אשר האומות מבזות אותם, ואומרות: אם עם ה' אתם יקום ויעזרכם, יהי עליכם סתרה, אם משתתף עמהם בלב תמים, ויעזור ככל אשר תמצא ידו בפועל ובמעשה, אין הקב"ה מואס תפלתו ואפי' אינו כדאי. כי גם הקב"ה משתתף בצערן של ישראל ואפי' בצערן של רשעים, וכמו"ש במס' סנהדרין „שבזמן שאדם מישראל מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, אם כן הקב"ה מצטער על דמן של רשעים, קו"ח על דמן של צדיקים שנשפך". והכונה, שהשכינה אומרת אמנם כן שהבן המביש הזה הקילני מראשו ע"י טפשות מחשבתו כי לבו צפן משכל, ונתק גבולות התורה ע"י מעשיו המבוערים, מ"מ קלני מזרועו, דמיו מטפטפים עתה מזרועו, ממקום מגולה לעין כל ושם ישראל נקרא עליו. ואמר „מראשי" „מזרועי" ולא „מראשו" „ומזרועו". כי אינו חולה הצער ברשעים עצמם, שאין להם הרגש בסבת הפצע והכאב, אך הוא יתב' מרגיש עצם הצער וסבתו. ומה גם שסגולת כנסת ישראל נעלה ומרוממה שאפי' הגרוע שבם, ואפי' מי שנתחייב כרת שהוא ענין אבדון אין הפגם מגיע לשרש נשמתו אלא בבחינת הנפש בלבד, כמו שהאריך בזה בספר נפש החיים שער א' פי"ז, וכל ישראל יחד הם כריעים דלא מתפרדין. ולכן אע"פ שכ"א מישראל מובדל מחבירו בריעות ובמעשים, ונפלגים במחשבות, כנסת ישראל מאחדתם. כ"ז ששם ישראל נקרא עליו ואינו ממיר כבורו ח"ו, ואינו ממשנאיו יתב'. וביחוד בעת התפלה שכל פתחי פיו עתה ע"פ עצת שכלו ושרש נשמתו, שכל הבלי עולם בטלים. נפשותם של ישראל אוהבות זה לזה אהבה אמתית, וכל קנאת איש מרעהו, ומה שישנא חומרו של זה את חבירו, אינן ענין כלל לגבי הנפש. באותה שעה הוא יכול לקיים מצות „ואהבת לרעך כמוך" מצוה כמאמרה ומשמעה, וכן כתבו הראשונים, שקודם התפלה יראה לקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, ודבר זה יעזר אותו לזכות גם באהבת אלהים באמת, ותפלתו תהא זכה ורצויה:

ענין טהרת המחשבה.

אמנם כן שצריך האדם לשוות מחשבתו בעת התפלה כמי שנפשו לבדה היא השופכת שיחה לפני בוראה, וכאלו נפרדה כבר מעל גופה, וכמו שהזכרנו בשם תר"י בפסוק הללי נפשי את ה'. ולכה"פ שיכוין פירוש המלות שבתפלה ולא יערב עמהן מחשבות זרות. וכן הדעת נותנת. כמשל שהבאנו בספרנו „מסתרי ההשגחה", מכפרי אחד שערך בקשה לשר אחד מארוניו בסדור שבחו ובקשת צרכים הנוגעים עד נפשו, והיה עליו לכתוב גם לרעיתו אשר יצוה שם על סדור התבשילים, שפיתת הקדרות, שמירת התרנגולים וכדומה, ומפני שלא היה כתבן טב נתן לסופר להעתיקם, וצוה עליו להעתיק מלה במלה ולשלחם, הסופר הזה היה טפש ביותר, והשב שהוא מצוה להעתיקם מלה במלה באגרת אחת, והעתיק תיבה מכתב זה, ותיבה השניה מהשני, ועשה משניהם אגרת אחת וישלחיה אל השר. הדמה בעצמך ההוכא ואיטלולי שיכול כתב זה לגרום בהיותו נקרא אצל השר במעמד כל הנצבים עליו? ואם יחשדהו השר שעשה כן הכפרי בכונה כדי לזלזל בכבודו, הרי בן מות הוא. ואם כן הדבר בהיות האדם מסדר תפלותיו לפני בוחן לבות, אשר כרבור כן מחשבה הכל גלוי לפניו ונשמעים אליו, ואם יעבור בעת ההיא במחשבתו אל התנור והכירים, ישגיח על הסיר והחלאה, או ילך לעסקיו ויתקוטט עם שכניו, יאמר ישמע קולינו ויקלל שפחתו, תקע בשופר ויאנה עמיתו, אוי לו לאותה בושה, ואוי לאותה כלימה.

אולם גם שבאמת כן, וכל בר דעת מבין זאת, מ"מ לא רבים יחכמו לעבורה טהורה. ולא לחנם קבעו בתפלה „וטהר לבנו לעבדך באמת" וחז"ל קראוה לתפלה „עבודה שבלב" והיא קשה מכל עבודות שבעולם. כי אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח. בלבול רעיונות המתרוצצות במוחו של אדם ביחוד בשעת התפלה, מחלה עצומה היא, צרעת נושנת וקשת עורף מידי התרגל השליט על השכל ברצונו או שלא ברצונו. ובפרט שטבע נפש הבהמית להחליף הרעיונות, ואין כחה להשהות עצמה במחשבה אחת זמן כביר, ועל הנפש השכלי להפנותה למחשבה טובה בע"ל כרחה, וכמו"ש רבינו הטור סי' צ"ז „שאם תבוא מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה". ע"ש. אולם אם קלה העצה בעיני רבינו בע"ל המורים, כבדה היא לאנשים פשוטים והמונים, כי לכח הרצון שבאדם יש גבול עד כמה יכול הוא להכריח נפש בהמתו, ואם נפשה

טרודה

טרודה כל היום במחשבות עסקים ורעיונות פחותות, אם יכביד עליה יותר מדאי אף היא תתקומם להכנים בקרבו המחשבות היותר שנואות לפניו.

וסיפר הרב בעל חשבון הנפש משנים אנשים רכים בשנים שניהם בעלי תורה ויר"ש, נתנו לבם להתפלל בכונה פירוש המלות. האחד היה בעל שכל חריף ומזג חם, ונתלהבה היראה פתאום בלבו לאנוס עצמו בכל כחו לגמור התפלות בלי מחשבה זרה. המריד יצרו עליו, והתחמר נגדו עוד יותר. וכך היתה מלחמה בנפשו כמה חדשים; עד שנטרפה דעתו עליו ונפל בשגעון, מרד באביו ואמו, והפיל עצמו מהגג ומת. והשני היה בעל שכל מתון מיושב בטבע, עם הארץ בבחרותו, והרגיל עצמו לתורה ועבודה מעט מעט עד שבא בשנים ולמד תורה הרבה, ונתפרסם לת"ח חשוב. ישר במו"מ, ותפלתו ברורה ממחשבה זרה. וכשנשאל מאין זכית לכך? השיב: זה כמה שנים שקבלתי ע"ע להתרגל להחזיק דעתי במחשבה אחת; תורה או תפלה משך זמן מה, וכך עלתה בידי ברוב הימים להחזיק מחשבתי שעה אחת ויותר, מת בשם טוב והניח חבור על השו"ע. עכ"ל. ומהמאורע הזאת אנו למדים, שאין הדבר קל כ"כ כפי שעולה בראשית ההשקפה, שיש ביד האדם להתרגל מהר לכונת תפלתו, ואפי' לכונת פירוש המלות. כי ההרגל הרע שליט על הכל. ודומה למחלת הגוף שאין כל המחלות שוות: מחלה חצונית ככויה ופצע, יש ביד הרופא לרפאותן לפעמים גם בפעם אחת. ויתחוך הבשר הבלוי, ובן העון היותר חמור אם תלוי במעשה, יכול האדם למנוע עצמו בשב ואל תעשה, אבל מחשבה היא באה לו לאדם גם שלא ברצונו, וגם אין לו בושת מזולתו, שאין אחר יודע מה שבלבו. ובטרם שהגיע למעלת יר"ש מכבוד שלמעלה לכה"פ כמורא של בו"ד, אין דבר חוצץ בפניו. ואפי' בעל יר"ש כביר כבדה המלחמה עליו מפני ההרגל העז, והאדם צריך לעמוד על המשמר כרופא משכיל במחלת הגופים ממין זה. כי במחלות קשת העורף אפי' אינן מסוכנות, יעמול הרופא עליהן ימים ושנים, וע"פ רוב לא תצלח לו תרופה אחת, כי אובדת פעולתה בהתרגל החולה עמה והיא מנסה באחרת, והוזר ומנסה עד אשר יצלח לרפאותה או לכה"פ להקל מכאובה. ותלוי לפי מהות המחלה, ולפי רוב השנים שנקבעה בגופו, וכך בענין כאב המחשבות הזרות שבתפלה· החובה עלינו לנסות כל מיני התרופות שהגידו רופאי הנפשות אולי יצלח לגרשן או לכה"פ להקל כאבם. ונחוץ להשכיל אל דל לנפשותינו כרופא מתון שלא ייאש, ולא יפול לבו גם אם לא הצליח פעם ופעמים ואפי' הרבה פעמים לבער תמהון לבו ומחשבותיו הרעועות בתפלתו. ובלבד שלא יגרע חקו מלהתפלל, מדי ערב ובקר בחתוך שפתים שיוצא בזה ע"פ הדין, ועכ"פ יכוין לבו בפסוק ראשון שבק"ש. ודרוש לנסות כל מיני העצות שאמרו רופאי הנפש פעם בזו ופעם בזו, לבל יאבדו פעולתן מפני ההרגל, ולא יניח הדבר אל המקרה, כי אם יתרשל תכבד מחלתו ותביאהו אל היאוש. התרופות השונות נמצאות אך מעט בספרים, אך טוב לנסות את כלן כפי שיורנו לב חכם.

התרופה היותר בטוחה היא אור תורה שילמוד בטהרת הלב טרם גשתו להתפלל לאלהים, כי התורה מקדשתו ומרוממתו על כל המעשים, וזהו ענין החסידים ששהו שעה א' לפני תפלתן, ונגלה בנסיון שכשאדם לומד בטהרת הנפש איזה שעות, גם תפלתו אח"כ זכה ונקיה, ולא יטרידוהו עניני הבל, וכן אנו אומרים „השיבנו אבינו לתורתיך וקרבנו מלכנו לעבודתך". שהיא הסם הכולל והמבריא דם הנפש, והפועל מרוצתו בקרב כל האפיקים והעורקים. וז"ש בערובין נ"ד „חש בראשו יעסוק בתורה, חש בגרונו, במעיו, בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר לכל בשרו מרפא" וכונתם שם לדעתנו על מחלות הנפש שנתהוו ע"י מחשבות שבראש. או דבורים מכישים שבגרון ותאוות שבמיעים וכדומה. ומוכיחים זאת מהכתובים דמשתעו ממחלת הנפשות ע"ש. והענין בדוק ומנוסה כי מצוה גוררת מצוה, וביחוד כשמתפלל בצבור במקום קדוש. אך לא כל אדם זוכה. ובפרט הטרודים בכו"מ. ואשר לא יקיצו קודם אור הבוקר ומוכרחים שלא לאחר זמן הפלה.

ותלמידי ר"י במס' ברכות פ"א בד"ה כל הקובע מקום לתפלהו כתבו כי כונה השלמה שבתפלה תלוי במדת הענוה, כמ שה"כ „זבחי אלהים רוח נשברה", וכתבו בזה"ל: „שאם לא יהיה לו הענוה לא יוכל לעולם להתפלל בכונה, ולא תהיה מקובלת לפני המקום ב"ה". עכ"ל. ודבר הי' אמת בפיהם, אבל יש לשאו' כשאלת הגמ' בברכות אטו יראה מלתא זוטרתא היא? וכן נאמר אנו ענוה מלתא זוטרתא היא? והלא היא הגדולה שבמעלות, ומביאה לידי רוה"ק, ואין זוכים לה אלא מי שהשגתם יותר גדולה וכענין שאמרו שם אין, לגבי משה מלתא זוטרתא היא.

והרב

והרב הר"ש סירליאו בפירושו על הירושלמי במש"ש „ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה", פירש שלא יוציא דיבור לפני המקום אלא אם כן הלב חושבו מקודם, וכן „וחנה היא מדברת על לבה" דלבה קודם לדבור, ע"ש. והרב בעל חת"ג כיון לדבריו ואמר: שירגיל עצמו להמלכה בכל הענינים אשר לו. שלא יוציא שום מלה מפיו טרם שהעבירה על מחשבתו אם כדאי להוציאה, או לדברה בסגנון זה או סגנון אחר, כי המוסר עצמו ליצה"ר של שיחה בטלה קונה אדון לעצמו, שזה תאוה מלומדה כשכרות ושקרנות שמלפפתו עד יום המיתה, וצריך לבדוק בשרשה. אם מגמתו להתפאר, הנה עולה לו היפך רצונו. ואפי' יאמינו בו השומעים, ינכו ממנו הכבוד המגיע לחלקו, משום יהללוך זר ולא פיך. ועל הרוב ב"א עשוים לקנאות בכל מעלה ולמצוא חסרון. ואין חסרון יותר מלהג הרבה שהוא ניוול כשחין על מצח. ואם מגמתו אך בחינה ריקנית של שפתים בלבד, אם יש לו עוד לחלוחית של מוח בקדקדו, יבחין: כי רמאים רבים אורבים על פתחי פיו להודע מסתריו, משחדים המה אותו באזנים קשובות לכל דבריו, ושאלות קטנות כדי לפענח מצפוניו. ומרוב שמחתו מוציא בפניהם כל רוחו ולא ימלט מליצנות, אונאת דברים, ולה"ר, ושקר. כי קול כסיל ברוב דברים, והמות והחיים ביד הלשון. ע"ש, והעצה ההיא מועילה הרבה, וביחוד לגרש מחשבות זרות, אך מעטים הם אשר ישימוה על לבבם, ואשרי הזוכה לדבר:

ומצאנו לרבותינו שכתבו שכונת שם הוי"ה ב"ה שהוא ארון הכל והיה והוה ויהיה, כפי המובא בשו"ע תועילהו הרבה שלא יאבד כונת תפלתו בפירוש המלות מכללות התפלה. ויש שאמרו שלא יחטוף לאמר הרבה תיבות רצופות, רק ישהה עצמו בכל שלשה וארבעה תיבות טרם שמזכירים בפיו. ויש שאמרו [תלמידי רש"י במחז"ו אות כ"א ובסדרים כת"י] „שירגיל עצמו להסביר לבו כינויי [ביטויי] תיבותיה, ופירוש מטבע שלה, אם יצא ידי [חובתו] כלה מעין פתיחה נוסדה. אע"פ שהתיבות נראים פרקים וענינים הרבה, על יסוד אחד הוקבעו, וענין אחד לכלנה". עכ"ל. ור"ל שיכוין ענין מטבע שלה שהוא מעין פתיחה של ברכה במה היא מדברת. וכ"כ שם אות כ"ב „דיוקין הללו [ר"ל פירושים אלו שכתב שם בברכת אבות] שים על לבבך, ונמצאת שלם בכונה תמיד", וכעין זה כתב הר"א מגרמיז"א מובא בטור סי' ק"א שירגיל אדם לכה"פ לכוין בחתימת כל ברכה, וכ"פ הרוקח, שבחתימת כל ברכת י"ח יש קי"ג תיבות, וכן בתפלת חנה, נגד קי"ג פעם לב שבחומש, לומר שצריכין כונת הלב. **ובגמרא** ברכות דף כ"ט, אמרו העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. ואמרו רבה ור"י שאינו יכול לחדש בה דבר. והיינו קבע שמתפלל היום כאתמול וכן מחר. כי ע"י החדוש יתן לבו לכוין, ובירושלמי אמרו שאחיתופל היה מתפלל שלשה תפלות חדשות בכל יום. וכן אמרו שם על ר"א ור' אבוה ע"ש. ור"ז אמר שם בבבלי מסתפינא דלמא מטרידנא, שלא ידע לחזור למקום שהפסיק, עכ"פ משמע שהמה ג"כ חששו להפסד ההרגל המבטל הכונה, ואם מתפלל מתוך הסידור יכול לחדש דבר ביחוד להתפלל על צורכיו בשביל רפואה ופרנסה וכדומה. ובספר קצור של"ה מובא שאם נפלה מחשבת. חוץ בכונת תפלתו, ישתוק ויהרהר בתחינה להי' „לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי". **ותר"י** בפרק אין עומדין כתבו שקודם כל תפלה ילהיב מחשבותיו מפסוקים המדברים מיחוד ה' ואהבתו, וחסדו עלינו, וטהר לבו מהבלי עוה"ז, ויהי' כונתו מרוממות הבורא. וז"ש שם בברייתא „סימן לדבר תכין לבם" כו'. משום דראי' גמורה אינה, שהברייתא קאי על כונת פירוש המלות, וקרא קאי על טהרת הלב, אך סימן לדבר שע"י טהרת הלב קודם תפלה, יהיה יכול לכוין אח"כ את פירוש המלות ע"ש. **והגרה"ן** בשם ספר מגיד מישרים כתב לחשוב בתיבות התפלה. היינו לצייר כל תיבה שמוציא מפיו באותיותיה ממש. כי יש אור וקדושה בכל אות מאותיות הקדושות, ומועילות לגרש מחשבות זרות, ומסיים דבריו שזה סגולה נפלאה, בדוק ומנוסה למרגילים עצמם לבטל בזה מחשבות ההבלים. ע"ש. **ושנינו** בפרק אין עומדין המתפלל צריך שיכוין את לבו בכלן, ואם אינו יכול לכוין בכלן יכוין אפי' באחת מהן, א"ר ספרא באבות, והכי קיי"ל. וכתב הריא"ז אם לא כיון אפי' באבות, נראה בעיני שיחזור ויתפלל, וכך היא שיטת רבינו משה ז"ל [הרמב"ם]. אולם האידנא אין חוזרין בשביל חסרון כונה אלא בפסוק ראשון שבק"ש. משום שאף בחזרה קרוב כאד שלא יכוין, ויוסיף חטא על פשע לגרום ברכה שא"צ. וה' יתקננו בעצה טובה לטהר לבנו לעבודתו וליראתו:

חסד ליודעיו. וצדקתו לישרי לב, אמת על אבותינו ועלינו] ועל בנינו ועל דורותינו, ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך. על הראשונים ועל האחרונים דבר קיים באמת ובאמונה חק ולא יעבור, אמת שאתה הוא ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, (ה) צורנו צור ישועתנו, פודנו ומצילנו מעולם שמך ואין לנו [עוד] אלהים זולתך [סלה.] **עזרת** אבותינו אתהו (ו) מעולם, מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דו״ד, ברום עולם מושבך, ומשפטך וצדקתך עד אפסי ארץ. אשרי [איש] שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו. אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך [גדול] לריב ריבם [לאבות ובנים] אמת אתהו ראשון ואתהו אחרון, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל (ו) ומושיע, [ממצרים גאלתנו ה׳ אלהינו ומבית עבדים פדיתנו] כל בכוריהם הרגת, וי״ס בקעת (ז) וידידים עברו, ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר. ע״ז שבחו אהובים [ורוממו] לאל ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים, רם ונשא גו״נ משפיל גאים מגביה שפלים, מוציא אסירים ופודה ענוים, ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו, (ח) ברוך הוא [לעולם] משה וב״י לך ענו שירה, בשמחה רבה ואמרו כלם, מי כמוך באלים ה׳ מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא. **שירה** חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים, יחד כלם הודו והמליכו ואמרו, ה׳ ימלוך לע״ו (ט) **לה.] ואין** להוסיף דבר על ה׳ ימלוך, מפני שיש מי שטועה ואומר מה שלא תקנו הכמים כאן. בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם. ברוך אתה ה׳ גאל ישראל:

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „מלכנו מלך אבותינו, גואלנו וגואל אבותינו (ו) אתה הוא״. „עוזר׳ ומושיע, במצרים נגלית״ כל בכוריהם כו׳. (ז) „וזדים טבעת״, וידידים עברו „ים״ ונוסח אשכנז „וידידים העברת״. (ח) „תהלה לאל עליון ברוך הוא ומבורך״. (ט) „בא״י גאל ישראל״. ובנוסח רס״ג איתא ואמרו כלם, ויענו: מי כמוך, כו׳ [ויאמר]: מפי עוללים ויונקים השמעת [ויענו] ה׳ ימלוך לעולם ועד, ברוך אתה ה׳ גאל ישראל:

מגן האלף

קריעת י״ס ומכת בכורות, והיא גירסא נכונה דיצ״מ כבר הוזכר מקודם, ואמרו שם ריב״ל אמר צריך להזכיר את כלן,] וכ׳ בעל הגיון לב נראה שרמזו למאמר אלהי עולם מלכנו, הדומה לזה, מוציא אסירים כו׳ זה יצי״מ, בכוריהם הרגת כו׳ זה מכת בכורות וקי״ס. עכ״ל, אבל א״צ לכך, כי נמצאים כלם בענין אחד „ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, ממצרים גאלתנו וכו׳, כל בכוריהם הרגת, וים סוף בקעת״:

וכתב רבינו רב האי גאון מובא בפירושו של הר״ש סירליו בירו׳ פ״ק דברכות ד״ה ברכה הסמוכה לחברתה, דאו״י ודאי ברכה לאחריה, שהרי על כל פרק ופרק ממנה אומר אמת, ועל הותמה שהוא פ׳ ציצית אומר אמת ממצרים גאלתנו. ע״כ, ובעל ס׳ עבו״י כיון לדבריו שנתקנה נגד שלשה פרשיות שבק״ש אמת אלהי עולם, זה קבלת עומ״ש, אשרי איש שישמע למצותיך זה עול מצות, ממצרים גאלתנו נגד פ׳ ציצית. ע״ש. ובנוסח ספרד תמצא ג״כ אמת אשרי איש, וכו׳ אמת ממצרים גאלתנו, והוא כדברי הגאון ז״ל: **והמחבר** ס׳ הגיון לב בשם הח׳ צונץ הטיח הרבה נגד נוסח חז״ל, כי נדמה לו ע״פ צירופי אותיות שיש א״ב גם באמת ויציב ולא יבר בעיניו, ולכן בדא לו נוסח אחר מלבו לעקור הנטוע אצל שלומי אמוני ישראל, אבל אין הלומותיו כדאים גם לטפל בם ובהבליהם: **לה.] ואין** להוסיף דבר אחר ה׳ ימלוך כו׳ בגלל אבות כו׳. וה״ה שאין לומר צור ישראל. עיין מ״ש בזה במקור הברכות:

(סדר תפלת י"ח)

ל. א.] ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב [ברכות ל"א וירו' פ"א דברכות,] כדי שיסמוך גאולה לתפלה, ואסור לספר עד [שיגמור] ויאמר יהיו לרצון אמרי פי. **ומיד** צריך לעמוד בתפלה כדי שיהא (א) [עומד] מתוך דבר תורה. דתנן [ברכות דף י'] בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, וקא מתנינן עלה בתלמוד (ב) [א"ין] [פ"א דברכות ה"ב] רבי סימון בשם ר"ש בר נחמן אומר על שום והגית בו יומם ולילה תהא הגיית היום והלילה שוים, ר' יוסי ב"ר אבון בשם ריב"ל על שם שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך, ר' נחמן בשם ר' מונא אומר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו מקיים והגית בו יומם ולילה:

ומבעי ליה למסמך גאולה לתפלה, [ברכות דף ד' ודף ט' ודף ל"א וירושלמי פ"ק] ר' זירא בשם ר' אהא בר ירמיה (ג) אומר שלש תכיפות הן, תיכף לסמיכה שחיטה, תיכף לנט"י ברכה, תיכף לגאולה תפלה, תיכף לסמיכה שחיטה, וסמך ושחט. תיכף לנט"י ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. תיכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי, מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה. וא"ר יוסי (ד) ב"ר חנינא כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן, לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותו

שנוי נוסחאות והגהות

ל. (א) „מתפלל". (ב) „ירושלמי". (ג) בירו' שם איתא „בשם ר' אבא בר ירמיה". (ד) בירו' איתא „בר בון".

בירו'

מגן האלף

ל. א.] ואין אומרים דברים כו' ומיד כו' כדי שיהא עומד בתפלה מתוך ד"ת כו'. וקא מתנינן כו'. מייתי כאן הך דירושלמי לאוכוחי דגם או"י בכלל ד"ת הוא, וצריך לעמוד אחריה בתפלה מיד. והוא כמו שמפרש הרשב"א ז"ל בתשו' ובהלושיו דהא דא"ר מונא כל המקיים שבע כו' כאלו מקיים והגית, וכן הא דא"ר סימון שתהא הגיית יום ולילה שוין, דר"ל דביום איתא שלש ברכות ושלש פרשיות, ובלילה ד' ברכות ושתי פרשיות, דמשום דאין מצות ציצית נוהגת בלילה ובמערבא לא אמרוה, הוסיפו נגדה ברכה ע"ש. עכ"פ נשמע מזה דכלהו ס"ל דהברכות מכלל ד"ת הם, ומקיים על ידם מצות והגית בו יומם ולילה. **אך** צ"ע ל"ל לטעמא כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת שבלא"ה אסור להפסיק משום דחייב לסמוך גאול"ת, ואין להפסיק אפי' בשתיקה וכדמייתי המשל מאוהבו של מלך שמצאו שהפליג. ודומיא דתיכף לסמיכה שחיטה, ואפ"ל דס"ל לגאון דשתיקה ושהיה לא הוי הפסק, וכמו שהוכיח מרן דודי הגאון החסיד הגר"א ז"ל מקאליש בתשובתו יד אלי' סי' ה', ממ"ש בפרק ע"פ „הנוטל ידיו לא יקדש", אלא אחר יקדש, ואע"פ דשומע כעונה וגם עונה אמן ע"ש. ולכן אמר שצריך לעמוד בתפלה מיד כדי שיהא מתוך ד"ת דמטעם זה אין להפסיק אפי' בשתיקה ושהיה, וראיתי דבר חדש בס' ראבי"ה שכ' נ"ל אבי העזרי דתרי ענינים בסמיכות גאל"ת, הדא שאין לו לדבר דברים אחרים ואפי' כי ליתא להך ותיקין. אבל אם ותיקין שעה או יותר אין לחוש לדידן, אבל ותיקין היו נזהרים אפי' שלא לשתוק, ע"כ. והוא מכוון לדברינו. ואין

באותו סעודה, לגאולה תפלה (ה) [אינו נזוק כל היום כלו.] א"ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך, ויצא המלך לידע מה הוא מבקש מצאו שהפליג [עוד] הוא הפליג, ואף חזקיה מלך יהודה הזכירה לפני הקב"ה, זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי, ואמרינן ב.] מאי והטוב בעיניך עשיתי אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה, העיד ר' יוסי בן אליקום משום קהלא קדישא שבירושלם כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל אותו היום :

ועומדין

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) בירוי' שם וכן בבי' ב"מ „אין השטן מקטרג באותו היום", מפני

מגן האלף

ואין להקשות ממ"ש ואם לאו יתכסה במים ויקרא ואמרו בדף כ"ג אפ"ת ר' יהושע וכותיקין. והשתא הרי ע"כ יהי' צריך להפסיק בשתיקה וללבוש בגדיו להתפלל וא"כ הרי אינו עושה כותיקין, די"ל דעכ"פ מקיים מצוה מהמובחר לקיים יירא‍וך עם שמש כותיקין, כיון דבאמת שתיקה לא הוי הפסק, אולם תירוץ זה אינו עולה לדעת הב"י סי' ס"ו שכתב דאפי' טלית לא יניח בין גאול"ת דמה שנתעכב בהנחת טלית הוי הפסק, [וא"ל דמ"ב הכא „ומיד צריך לעמוד בתפלה", ר"ל מיד אחר ק"ש, שלא ישהה בין ק"ש לתפלה בשתיקה, לאפוקי מדעת ר"ת שהיה ממתין בעוטה פלא כדאי' בתוס' דף י"ג, כדי לענות קדיש וקדושה, ואע"ג דמותר לענות אם נזדמן לו, מ"מ לשהות בשתיקה משום זה אסור לכתחילה, וע"ז פירש הטעם כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת של ק"ש, ואה"כ אמר דאחר „גאל ישראל" אסור להפסיק משום סמיכת גאול"ת, דמשמעות דבריו לא משמע כן, דהא כבר אסיק בסדרו ברכה דגאל ישראל, וכ' ע"ז „שא"א דברים אחרי או"י ואייתי עלה דתנן כו' משמע דר"ל דאחר גאל ישראל אין לו להפסיק משום כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת,] ואולי י"ל דמשמיענו הגאון ז"ל דאפי' בשבת ויו"ט שא"צ להסמיך גאול"ת למ"ש המ"א והאו"ז סי' י"ד בשם ר"ת, משום דאינן עת צרה, אפ"ה מבעי לי' למסמך כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת, ואפשר עוד כיון דעיקר סמיכת גאול"ת הוא כותיקין דלאו כ"ע מצי למעבד כוותייהו. וקוראים אחר הנץ, והוה אמינא, כיון דבלא"ה קורים אחר הנה"ח יכולים ג"כ להפסיק קמ"ל דמ"מ אסור להפסיק, הדא דהוי לי' לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, ועוד דאפ"ה מבעי להו למסמך גאול"ת, אע"פ שלא יעשה כותיקין :

ב.] **מאי והטוב בעינך עשיתי אר"י א"ר זה שסמך גאול"ת.** שמעתי דבר נחמד בשם הגאון ר' אברהם אבלי האבד"ק וילנא מ"ש סמוך לפטירתו. דהאלשיך פירש „מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" שבכל פעולה ישנן, התחלת רצון לעשותו, וגמר עשייתו. וכיון שהבא לטמא פותחין לו, ואין עוזרים לו מן השמים למעשהו, נמצא ששתי הקצוות הללו נעשית ע"י האדם עצמו, אבל הבא לטהר מסייעים אותו ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו, נמצא שהקצה הב' רק מפי עליון, אבל שתי קצוות הרע, וקצה הראשונה של הטוב אינן יוצאין מפי עליון, ואין הכתוב לשון תימה. וזה שאמר „הרעות" ל"ר, „והטוב" ל"י. והנה בגמ אמרו שהי' צריך סעד לתומכו שנ' „את האלהים התהלך נח", ור"ל שנעזר ע"י הקב"ה, אבל באבות נאמר „האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו" שגם במעשה הטוב עשו שתי הקצות מעצמן בלי סעד מהשם, ולזה הקשו בגמרא בחזקיה שאמר „זכר נא את אשר התהלכתי לפניך" וא"כ החזיק עצמו שאינו צריך שום סעד ועזר מהשם יתב' א"כ מאי „והטוב בעיניך עשיתי" הול"ל „והטובות" ? ולכן אר"י א"ר „זה שסמך גאול"ת" דהתוס' ותר"י כ' דותיקין היו מצערין בדקדוק שתהא ק"ש קודם הנץ, ותפלה אחר הנץ. ולכן שמח רב ברוגא בזמנא הדא שסמך גאול"ת, ולא פסק חוכא כו' משום דענין זה א"א בלי עזרת השם יתב'. ואינו דומה לשאר מצות מעשיות. ע"כ. ודפח"ח :

והמתפלל

לא. ועומדין בתפלה. **ג.] והמתפלל צריך לכוין את לבו. ד.] ולהתפלל בלחש שלא להשמיע את קולו.** דתנו רבנן, [ברכות ל"א] המתפלל צריך שיכוין את לבו, אבא שאול אומר [סימן לדבר] תכין לבם תקשיב אזניך, אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של ר' עקיבה, כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני (א) [כולן.] וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מפני הכריעות וההשתחואות. יכול יתפלל כל היום כלו, כבר פירש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא (ב) [הוא] בריך על ברכוהי ומצלא ומודה קדם אלהה, יכול משבא דניאל לגולה החלה, ת"ל

שנוי נוסחאות והגהות

לא. (א) „מפני טורח הצבור". (ב) צ"ל „הוה" ומותבינין

מגן האלף

לא. ג] והמתפלל צריך לכוין את לבו. בגמרא אמרו שם במשנתינו „כדי שיכוונו את לבם למקום", ורבינו לא כתב „למקום" משום דיש שני עניני כונה, כמו"ש תר"י דשם במשנה איירי לענין טהרת הלב מתענוגים ורוממות המחשבה להשם יתב', ולענין זה צריך סיוע מהמקום ב"ה, וכמו"ש „תכין לבם תקשיב אזניך" כלומר תסייע אותם כדי שתקשיב תפלתם, והברייתא איירי לענין כונת התפלה עצמה, ומש"ה אמר שם „סימן לדבר" והלא ראיה ברורה היא, אלא משום דעיקר הפסוק בא רק על טהרת הלב, לכן אמר סימן לדבר, ע"ש, וכונת הגאון כאן נמי רק לענין כונת התפלה עצמה, ולענין רוממות ה' ואימתו מזכיר בסי' ל"ד, ע"ש:

ד.] ולהתפלל בלחש שלא להשמיע קולו. וכ"כ להלן סי' ל"ב, וקולה לא ישמע אר"א מכאן למתפלל צריך שתהא תפלתו בלחש, ושינה מלשון הגמרא שאמרו מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו, משום דאיתא בדף כ"ד המשמיע קולו בתפלה ה"ז מקטני אמנה, המגביה קולו ה"ז מנביאי השקר, שנ' קראו בקול גדול, ע"ש, דמגביה גרע ממשמיע. ואפי' משמיע אסור, דנראה שאין הקב"ה מאזין בלחש כמו בקול, ולהכי דקדק הגאון „שלא להשמיע", כו' ומצאתי בכ"י ישן שנכתבה אחרי חתימת התלמוד דגרים וקולה לא ישמע, מכאן למתפלל שלא „ישמיע" קולו בתפלתו, וכנראה גם גרסת הגאון הי' כך:

אבן מה שכפל בלשונו לאמר שיתפלל „בלחש" שלא ישמיע את קולו, נלע"ד דרצה לאורויי שלא ישמיע רק לאזניו, אבל לא ישמיע את קולו לאחרים כלל, וכמו"ש הטור סי' ק"א, משום דמקראי דחנה דאמר „וקולה לא ישמע" לא למדנו אלא דלעלי לא נשמע קולה, והסבר שלא היה בד' אמות שלה [ואע"ג שכתבנו לקמן סי' מ"ה לפי שיטת הגאון דעלי הי' נצב בתוך ד"א, מ"מ אינו מוכרח כ"כ לפי הדרש „דעמכה" בה"י, ע"ש.] ואלו הוה קאי גבה היה שומע אותה בפיר. וראיה לזה דבמסכת יומא דף ע"ג אמרו אין שואלין בקול [באורים ותומים] ולא מהרהר בלבו, אלא כדרך שאמרה חנה בתפלה שנאמר וחנה היא מדברת על לבה, והתם ודאי היה הכהן צריך לשמוע דבריו, להכי קמ"ל הגאון ז"ל דבתפלה אינו כן, ודבר זה הוא מתקנת חכמים שלא לבייש עוברי עבירה כדאיתא בסוטה ל"ב והוכיחו ממה „שלא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה", ופרש"י שלא קבעו מקום מיוחד לשחיטת חטאת, שלא יבינו שהוא חטאת ויתבייש, וכזה יתיישב קו' הרש"א שם בסוטה שהקשה דבפרק מי שמתו אמרינן טעמא אחרינא משום דהוי מקטני אמנה, ותירץ דאם כלם היו משמיעים קולם לא הי' מקטני אמנה. אבל כיון שכבר תקנו תפלה בלחש שלא לבייש עוברי עבירה, והוא לא חש לזה הרי הוא מקטני אמנה. ותירוצו דחוק דמנלן לחלק בכה"ג, אבל באמת לא אמרו דהוא מקטני אמנה אלא על המשמיע קולו שנשמע גם בריחוק מקום, אבל קול נמוך שרק העומד אצלו שומע כדרך שנשמע הכהן העומד באורו"ת אינו מכלל זה, לכן אמרו שתקנו

תפלה

ת"ל כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנא, יכול יתפלל לכל רוח שירצה כבר מפורש ע"י דניאל פתיחין לי' בעליתיה נגד ירושלם, יכול יהא כוללן בבת אחת, כבר מפורש ע"י דוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי. יכול ישמיע אדם קולו בתפלתו כבר מפורש ע"י חנה וקולה לא ישמע, יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל, כבר מפורש ע"י שלמה לשמוע אל הרינה ואל התפלה, רינה זו תפלה תחינה זו בקשה:

לב. ה.] אין אומרים דברים אחר אמת ויציב [ברכות ל"א וירו' פ"ק] כדי שיסמוך גאולה לתפלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו כסדר [וידוי] יוהכ"פ אומר. אמר רב המנונא הני הלכתא גבראתא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה, א"ר אלעזר מכאן למתפלל צריך שיכוין את לבו, רק שפתיה נעות. אר"א מכאן למתפלל צריך שיחתוך

מגן האלף

תפלה בלחש לגמרי משום כדי שלא לבייש עוברי עבירה, ורבינו ז"ל רמז לזה, ואולי גרס כן „מכאן שהתפלה בלחש". וכן גרסת רש"י במס' יומא י"ט, ודברת בם ולא בתפלה „שהתפלה בלחש" שנאמר וקולה לא ישמע. כך מצאתי בשאלתות דרב אחאי גאון עכ"ל, ולא יקשה לנו לפי גרסא זו מיומא דף ע"ז דיליף נמי מקולה לא ישמע. ושם היה הכהן צריך לשמוע דברי השואל, דשם עיקר ילפותא הוא מן „ושאל לו" בפרש"י שם „קרי ביה ושאל לו השואל על פיו" ויליף מזה שמוציא דברים בפיו לו ולא לאחרים, ומש"ה אמרו שם „כדרך" שאמרה חנה, ור"ל דאין זה ממש כמו חנה, דאחר שלמדנו בסוטה שתפלה צריכה להיות בלחש לגמרי, ודאי גם חנה התפללה כן. וראיתי בויטרי דגרס נמי „מכאן למתפלל שתהא תפלתו בלחש" ומסיים עלה „וממי למדה חנה מהקב"ה שאמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת כו' כיון שהקב"ה חס על כבוד הבריות אף אני אתפלל בלחש י"ה, שבהן אדם מתודה. אבל תפלות שאינן של וידוי כמו ברכות ק"ש אנ"ל בלחש עכ"ל. שוב זכני ה' לס' תבו"ש וראיתי בחדושיו שכתב ליישב קו' רש"א כדברנו והגאי ב"ה:

לב. ה.] אין אומרים דברים אחרי או"י כדי שיסמוך גאול"ת, אבל אם בא לומר כו'. בגמ' דף ל"א ליתא „כדי שיסמוך גאול"ת" ובפרט לפי הגרסא „דבר בקשה" אין הטעם אלא משום שצריך להסדיר שבחיו תחלה, ואח"כ לשאול בקשותיו. אבל באמת משמע שאסור לומר שום דבר אם לא רק דבר השייך לתפלה משום דהוי כתפלה אריכתא וכדאקשי לעיל על ה' שפתי תפתח היכא מצי במך. ובירו' פ"ק דברכות מפורש טעמא דא"א דברים אחרי או"י משום דאר"ז שלש תכיפות הן ע"ש, ואין כ' דהגאון ז"ל גרס כן גם בגמ' „כדי שיסמוך גאול"ת", וכ"נ הרי"ף ורא"ש, אך מה שחזר ושנה לנו רבינו כאן דא"א דברים אחר או"י אע"פ שכבר הזכיר זאת לעיל. אפשר דרצה להשמיענו דאפי' דברים של שבחי ה' כעין קרובות ופיוטין, אסור לומר בין גאול"ת. וכ"כ לקמן סי' ס"ט דאסור להפסיק אפי' בדברי קדושה משום סמיכות גאול"ת, ואע"ג דבתפלה עצמה מותר, כעין מה שנהגו אומרים זכרנו ומי כמוך. מ"מ בין גאול"ת אסור, אכן מ"ש אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' כסדר וידוי של יוהכ"פ אומר קשה, דהא אפי' בשלשה ראשונות כ' הגאון לקמן ה"ב סי' קכ"ז „שאם רצה לומר במגן ומחיה פיוט כל מה שירצה יאמר", וכ"כ שם „אומר בהללו שלש ברכות כל מה שירצה", ומצאתי גרסת השאלתות סי' ס"ו דגרס „אבל אם בא לומר בסדר כל ברכה כסדר יוהכ"פ אומר". והיא גירסא נפלאה, ומתישבת עם לשון הגמ' דיקשה מאד דפתח בא"א דברים אחר או"י, ומסיים בהפוכו באחר תפלתו. אבל גרסת הגאונים אינו כן

שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע, אר"א מכאן למתפלל צריך שתהא תפלתו בלחש, ויחשביה עלי לשכורה, אר"א מכאן לשכור שאסור להתפלל. ו.] **אמר** ר' חנינא [ערובין דף ס"ה] כל המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בעדו, שנאמר גאוה אפיקי מגינים סגור הותם צר, ומאי משמע דהאי מפיק לישנה דעבורי הוא דכתיב אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו, ור' יוחנן אמר כל שאינו מפיק אתמר, מאי משמע דהאי מפיק לישנה דגלויי הוא דכתיב ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל, ואמרינן מכדי קראי משמעי כמר ומשמעי כמר מאי בינייהו, איכא בינייהו דרב ששת מסר שינתיה לשמעיה מר אית ליה דרב ששת, ומר לית ליה דרב ששת. (מכאן ועד סי' ל"ד חסר בכת"י ב"מ ובנדפס):

לג. ז.] והמתפלל [ברכות דף ח'] צריך הוא שיכנים שיעור שני פתחים בבית הכנסת ויתפלל, שנאמר לשמור מזוזות פתחי.

וכל

מגן האלף

כן, ולפי גרסתם אין היתר אלא לאחר תפלה. וצ"ע לפ"ז מנ"ל להגאון ברבאי לומר פיוט בנ"ר. ונראה דס"ל לגאון דכל הענין שבגמ' דמשמע לאסור להאריך בתוך התפלה עצמה הוא רק ליחיד, אבל ש"ץ וצו"ל מותר להאריך כל מה שירצו. ועמ"ש מזה בפתיחתנו:

ו.] כל המפיק מגן בשעת גאוה. פרש"י כל המעביר תפלת מגן אברהם שאינו מתפלל בשעת שכרות, ולר' יוחנן כל שאינו מפיק, שאינו מגלה תפלה בשעת שכרות, ור' חנינא דס"ל דצריך להעביר התפלה בעת שכרות, לית ליה דרב ששת דמסר שינתיה לשמעיה, ואסור לו להתפלל עד שיעיר מאליו, וע"ש בתוס' שכתבו שאפילו יעבור זמן תפלה אסור לו להתפלל עד שיעיר מאליו, וכתבו, ומיהו אינו נראה, דהלכה כרב ששת, ואם יקיצנו אחר יכול להתפלל. אכן הפוסקים לא הביאו כלל להך דינא, ואולי טעמייהו דאין נפ"מ מידי בהא לפמ"ש הר"ן פרק הקורא עומד, דשינה כל שהוא מפיגה את היין למאן דשתי רק רביעית, ומאן דשתי יותיר מרביעית שיעורא דכל חד וחד לפום מה דארגיש בנפשיה שהפיג יינו, ע"ש. וא"כ אם יקיצנו אחר ידע בעצמו וירגיש אם הפיג יינו, ורשאי להתפלל, או לא:

לג. ז.] והמתפלל צריך שיכנום שיעור שני פתחים שנ' לשמור מזוזות פתחי, בגמרא דף ח' ליתא להך שנאמר, אבל נראה דכך היתה גרסת הגאונים. וכן הוא בש"ס ישן „שנאמר לשמור" כו', וכ"א ברי"ף ורא"ש ורמב"ם פ"ח מתפלה, והטור כתב בפירוש דיליף טעמא מקרא, אכן בירושלמי פרק ה' לא אמר שיעור שני פתחים כלל, אלא זה שנכנס לבית הכנסת צריך לכנוס לפנים משתי דלתות. ומשמע דאין הכונה שיעור שתי דלתות אלא שיכנס לפנים בביהכנ"ס, ולא ישאר עומד בעזרה, וכשנכנס לפנים א"צ שיעור של ח' טפחים, ולתלמודא דידן צריך שיעור, או לי"מ המובא ברא"ש צריך לשהות השיעור הנ"ל, ומ"מ אפשר לומר דלא פליגי וכמו"ש בהגמי"י בשם ראבי"ה דה"מ שצריך שיעור ב"פ בביהכ"נ בפתוח לרה"ר, וכשיושב בסמוך א"א לכוין, אבל כשיש בנין אחר לפניהם אין להוש, וזה כוונת הירו' שיכנס לפנים דאז אפשר לכוין. אבל מהטור סי' צ' משמע דגם הירו' נמי ס"ל דשיעור שני פתחים קאמר, ותרויהו בעי. שיכנס לפנים משתי דלתות ושיעור ב' דלתות, ואפי' הדלתות סגורות. דדלת הוא הלוח הסוגר, וש"מ דלאו משום פתיחת הפתח קפדינן, אלא משום שלא יהא עליו כמשאוי [פרישה] וכ' הפ"מ דיליף לה מדדרש בירו' מלשקוד על דלתותי וגם למזוזת פתחי, וזה שדקדק הרמב"ם להביא סיפא דקרא לשמור כו' ע"ש.

ודרך

ח.] וכל מי שעומד חוץ מבית הכנסת כמי שאינו בבית הכנסת דמי.

ט.] ואפילו פניו לבית הכנסת, ואם יש תשעה בבית הכנסת אינו נמנה עמהם, דתנן [בערובין דף צ"ב] בזמן שתשעה במקום אחד, ואחד חוץ לאותו מקום אין מצרפין]:

לד. י.] ומאן דקאים לצלויי מבעי ליה למיקם באימתא, דתנן [ברכות דף ל'] דתנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש (א) [ומתנינן] מאן הני מילי, אמר ר' אלעזר אמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל על ה', ומקשינן ומפרקינן [והדר תו מקשינן ומפרקינן] עד דמסקינן, אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, ואמרינן מאי וגילו ברעדה

שנוי נוסחאות והגהות | מגן האלף

לד. (א) „ומותבינין". שם

ודרך זה י"ל נמי בלשון רבינו שדקדק לפרש כן. ולכן הביא סיפא דקרא לשמור מזוזת פתחי:

ח.] וכל מי שעומד כו' דתנן בערובין כו', שם במס' ערובין צ"ב שנינו. יתיב רבה ור"ז ורבה ב"ה ויתיב אביי קמייהו וקאמרי, ש"מ ממתניתין כי' תשעה בקטנה ואחד בגדולה אינן מצטרפין, מפני שחצר הגדולה יש לו פסין מכאן ומכאן והצר הקטנה ביניהן, וכשאחד בגדולה אינו מצטרף עם התשעה שבקטנה, וש"מ מזה גם לענין תפלה שכלם צריכין להיות במקום אחד בביהכנ"ס, וכשיש מחיצה בינו לביהכנ"ס אינו מצטרף. וליכא לאקשויי למה לא הביא רבינו גמרא דפסחים ס"ה ששנינו מן האגף ולחוץ כלחוץ, ומפורש שם להדי' לענין תפלה עצמה, דאמר רב „וכן לתפלה" דאם עומד חוץ לפתח אינו מצטרף, די"ל דמהתם ליכא לאוכוחי דהלכה כותיה דרב, משום דריב"ל דאמר התם דאפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים פליג עליה, ובפרק אלו נאמרים דף ל"ה משמע דהלכתא כותי' דריב"ל. וכש' המנהיג מוסיף די"ל כיון דרב ור"י הלכה כר"י, ור"י וריב"ל הלכה כריב"ל וכש"כ דליתא לדרב נגד ריב"ל. ולכן הביא הגאון המשנה דערובין למימרא דסתמא דמתניתין דערובין מסייע לי' לרב והלכתא כוותי', וע"ש בתוס' שכתבו דלענין צרוף אף ריב"ל מודה, ולכן הביא עיקר ילפותא להלכה:

ט.] ואפילו פניו לבית הכנסת, נראה דר"ל אפי' רואה את אלו שבבית הכנסת, דאי לא"ה מאי נפ"מ אם פניו שם אי לא, וס"ל דלא כהרשב"א בתשובה סי' צ"ו שכתב דאפשר דכל שרואין אלו את אלו כאלו הם בבית אחד דמי, דומיא דזימון שמצטרפין בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו. ע"ש, וכן ס"ל להר"ש בן התשב"ץ מובא בשע"ת דקאתן בעזרה אינן מצטרפין אפי' רואין זה את זה, וגם הרשב"א לא כתב כן אלא בדרך אפשר, וגם הגר"א ז"ל מסתפק להחמיר, וכתב שיהא בתוך החלון ראשו ורובו, וכתב בש' חיי אדם דכונתו שמכניס שם ראשו ורובו, דאל"כ ק' מ"ש מחצר גדולה שגם בם רואין זה את זה ע"ש.:

לד. י.] ומאן דקאים לצלויי מבעי לי למיקם באימתא, כו' ומקשינן ומפרקינן והדר תו מקשינן ומפרקינן עד דמסקינן כו'.

הצריך לכתוב כל זה, משום דיראת המתחנן בתפלה אפשר להיות א.) מצד נמיכת רוחו בהרד שלא תתמלא בקשתו שמכיר בעצמו שאינו כדאי, או מצד גודל ענינה, ודומיא דהכי היתה תפלת חנה שנאמר „והיא מרת נפש", או ב) שתבא לו היראה והפחד מצד עוצם רוממת הבורא. וכן מצינו בדוד שאמר „אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך". והנה כובד ראש הוא הכנעה ואימה ויליף לה מתחילה מקראי דחנה, ודחי לה שאני חנה דהות מרירא לבא טובא, ואין

ברעדה, אמר רב אדא בר מתנא אמר רב **יא.]** במקום גילה שם תהא רעדה: **יב.]** ומבעי ליה לאינש למקבע דוכתא לצלותיה. דאמר רב הנא (ג) [ברכות דף ו'] כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו, **יג.]** וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד תלמידו של אברהם אבינו, ואברהם מנ"ל דקבע ליה מקום, דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם פני ה׳, ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה:

ואמר

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) שם איתא ,א"ר חלבו אר"ה".

מגן האלף

ואין ראיה לשארי אינשי, וכן דהי להא דדוד, אבל אה"כ מייתי קרא דעבדו את ה' ביראה וס"מ דמצות יראה אכ"ע רמיה, וממילא מסתבר עתה טפי למימר דגם הנה ודוד קיימו בנפשם מצות היראה דרמי אכ"ע, ומנייהו מצינו למילף איכות היראה דרמו אכ"ע בבתי ההוראות שזכרנו, דומיא דהנה ודוד. דמסקנא דגמרא מגלי לן פירושא דאייתי ברישא, וזה שהאריך הגאון לכתוב ומקשינן כו׳ עד דמסקינן כו׳. כנלע"ד:

יא.] במקום גילה שם תהא רעדה, כ׳ תר"י שכשהאדם בדה טובא צריך אז רעדה הגדולה מיראה. כדי לעמוד על המידה הממוצעת ע"ש, ומתישב בזה קו׳ העקרים איך אפשר שתהיה רעדה יחד עם גילה, ובספרנו רפוה"נ הארכנו. אך שם בירושלמי מפרש הקרא כפשוטו „לכשיבא יום רעדה תגילו" ע"ש. ובמדרש תילים סי׳ ק׳, ומובא בתניא, איתא „כתוב אחד אומר עבדו את ה׳ בשמחה וכא"א עבדו את ה׳ ביראה, א"ר איבו בשעה שאתה עומד להתפלל יהי׳ לבך שמח עליך, שאתה עובד לאלהים שאין כיוצא בו" ע"ש, ובדרך זה נפרש נמי וגילו ברעדה:

יב. ומבעי ליה לאינש למקבע דוכתא לצלותי׳. מיירי כאן כשמתפלל בביתו או בבית מדרשו מבעי לי׳ למקבע שם מקום ידוע. כמו"ש תר"י, ובש"ס ישן גרים בהדיא כל הקובע מקום לתפלתו ולתורתו, אלא דבהא שכתבו דבביהכ"נ שכולה היא מקום תפלה אין להקפיד, אם יושב לפעמים בזוית זו ולפעמים בזו. ע"ז חולק עליו הגאון, וכמו שהעתיק לקמן לשון הירושלמי שצריך ליחד לו מקום בביהכנ"ס, וכן הלכו עליהם הרא"ש והטור והגמי"י, ומ"ש דא"ר הנא צ"ל „א"ר חלבו א"ר הונא" וכן איתא בגמרא ובכת"י כ"מ ובויטרי:

יג.] וכשמת אומרים עליו אי חסיד אי עניו הרצ"ה חיות בהגהותיו כ׳ נ"ל שהיה להם הספד מיוחד לצדיקים, והיה מתחיל אי חסיד אי עניו. ע"ש, אבל יפלא א"כ מאי הנחת להסידים, והלא גם על תואר „איש טוב ונאמן" שאלו א"כ מאי הנחת לכשרים, ואולי יש עפמ"ש דחסידים הראשונים היו שוהין שעה א׳ לפני תפלתן ושעה א׳ אחר תפלתן, והנה לפני תפלתן היו מחשבין ברוממות הבורא כדי לעמוד בתפלה, אלא אחרי תפלתן למה שהו, אכן הצל"ח פי׳ בזה דבר נחמד משום דאמרינן המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב, ופי׳ בתוס׳ ר"ה י"ו שאומר בלבו שיעשו בקשתו לפי שהתפלל בכונה. ולכן סוף שאין בקשתו נעשית ומזכירין עונותיו כי מפשפשין במעשיו. וכמוש"כ „ג׳ דברים מזכירין עונותיו של אדם", כו׳, אבל החסידים היו מחשבין אחרי תפלתן שפלות מעשיהם, ולא בטחו בזכותם שבלאים הם שתקובל תפלתם, ע"ש, והנה גם אם אמנם שאין מקומו של אדם מכבדתו אלא האדם מכבד את מקומו. מ"מ אם יחשוב בעצמו שהוא כאפס וכאין נגדו ית׳. ותפלתו בלתי ראויה שתתקבל, ומתחנן רק בשביל זכות המקום הקדוש שהוא עומד בו, ועל דרך שאמר שלמה בתפלתו „ושמעת אל תחינת עבדך וגו׳ אשר יתפללו אל „המקום הזה", כל תפלה כל תחינה כו׳ ופרש כפיו אל הבית הזה", כי גם בכ"נ ובמד"ר תמה לנו למקדש

מעט

לה. יד.] ואמר (א) ר' חלבו א"ר הונא [ברכות ו'] כל המתפלל אחורי ביהכנ"ס נקרא רשע. שנאמר סביב רשעים יתהלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנשתא. אבל מהדר אפיה לכנשתא לית לן בה. (ב) [רבא בר בר חייא] בשם ר' יוחנן אומרים צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפלה מ"ט בכל מקום אשר (ב*) [אזכיר] את שמי אין כתיב כאן אלא אשר אזכיר את שמי. א"ר תנחום בריה דר' חייא צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל, מ"ט דכתיב ויהי דוד בא עד הראש אשר השתחוה שם אין כתיב כאן אלא אשר ישתחוה, (ג) [ר' יוסי ור' חלבו ור' ברכיה אמר ר' חלבו ומטו בו בשם ר' אבדימי דחיפה]. **טז.]** צריך אדם להסב בפניו לכותל ולהתפלל. מאי טעמא דכתיב ויסב חזקיה פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'.

לו. אמר רב יהודה אמר רב [ברכות ה' ובירו' שם] מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר, **אמר** ר' יצחק [ב"ב כ"ה ע"ב] הרוצה שיחכם ידרים, ויעשיר יצפין, וסימנך שלהן בצפון ומנורה בדרום, ר' יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שמתוך שמחכימתו מעשרתו. שנאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה עשר וכבוד. ומקשינן והאריב"ל שכינה במערב ומשנינן דמצדד אצדודי, אמר ליה רב חנינא לרב אשי כגון אתון דיתביתו לצפונה דארעא דישראל אדרימו אדרומי:

ומבעי

שנוי נוסחאות והגהות

לה. (א) שם בברכות איתא רק „אר"ה". (ב) ירושלמי פ"ד דברכות ושם איתא „ר' אבא ר' חייא בשם ר' יוחנן". וכן יש להגיה כאן. (ב*) צ"ל „תזכיר". (ג) בירו' שם איתא, „ר' ייסא ר' חלבו ר' ברכיה, ומטו בה בש"ר אבדימו דמן חיפה". וכן צ"ל כאן.

מגן האלף

מעט, ושכינתיה שם שרי'. וכדאיתא בירו' פ' א"ע כל שאינו נכנס לביהכ"נ בעוה"ז, אינו נכנס לביהכ"נ לעתיד לבוא. וכ' הראבי"ה ביהכ"נ הוא מעין ביהמ"ק שנ' ואהי להם למקדש מעט בגוים, ושקובע המקום לתפלתו, ולא בשביל זכותו וצדקתו, כבר נאה לאמר עליו אי חסיד אי עניו, שגם אברהם אבינו עם כל צדקת מעשיו, לא התכוון אלא אל „המקום" אשר עמד שם את פני ה', שקדושת המקום יגן עליו:

לה. יד.] ואמר ר' חלבו אמר הונא כל המתפלל אחורי ביהכנ"ס. כן גרסת רבינו וכן בכת"י ב"מ ובויטרי וכ"ג הרי"ף אבל לפנינו בגמ' איתא „א"ר הונא", והקשה הצל"ח כיון דכל הנהו שמעתתא דמקמי דא ואחרי זאת איתא א"ר חלבו, למה הכניס בנתים הך דרב הונא. ולגרסת רבינו א"ש:

טז.] צריך אדם להסב פניו לכותל, צ"ע כיון שמביא אח"ז מאמר הבבלי שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר א"כ ממילא הוא צריך להסב פניו לכותל. וצ"ל דקמ"ל היכא דליתא כותל ברוח מזרחי, והוא מצפון או מדרום. או שאין כותל בדרום או בצפון, שיסיב פניו למקום שהכותל שם. וגם כשמסיב שם פניו צריך שלא יהא חוצץ בינו לבין הקיר:

ומבעי

לז. טז.] ומבעי ליה לכוונא כרעיה. דאמר ריב"ח משום ראב"י, [ברכות יו"ד וכירו' פ"א ה"א] המתפלל צריך לכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה, ובתלמוד א"י [זה] שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו. תרין אמוראין ר' לוי ור' סימון חד אמר כמלאכי, וח"א ככהני, מ"ד ככהני דכתיב לא תעלו במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו, שיהו עקביו בצד גודל, וגודל אצל עקב, ומ"ד כמלאכי דכתיב ורגליהם רגל ישרה. (מכאן ועד סי' ל"ח חסר בכת"י ב ובנדפס.) **יז.]** וכל המאריך בתפלתו ואינו מעיין בה מאריכין ימיו של אדם, והיכי דמי דמפיש ברחמי כדאמר רב יהודה במס' ברכות בפרק הרואה. אבל אי מעיין בה האמר ר"ח בר אבא אר"י כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב, מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנאמר ועץ חיים תאוה באה]:

לח. ופותח בתפלה: **יח.]** ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך, **ברוך** אתה ה' **יט.]** אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי

מגן האלף

לז. טז. ומבעי ליה לכוונא כרעיה. כו' ובתלמוד א"י כו'. וכן העתיק הטור. ותמהו ג"כ למה הוא צריך להעתיק גם דברי הירושלמי כיון שגם מהבבלי מוכח שצריך לכוין רגליו זה אצל זה. והנכון בזה דברי הב"ח דמהבבלי אפשר לומר דגם עקב בצד גודל נקרא ג"כ רגל ישרה, לכן העתיק הירושלמי דמ"ד ככהני היינו עקב בצד גודל, ועי"כ מ"ד כמלאכי ר"ל שיהו מכוונין ממש זה אצל זה:

יז.] וכל המאריך בתפלתו ואינו מעיין בה. ר"ל שאינו מחשב כמה רצויה תפלתו אדרבא אינו בוטח במעשיו וכמו שמפרש דמפיש ברחמי, ובגמרא דף ל"ב איתא „כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, איני האמר רחב"א אר"י כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב, כו' ל"ק הא דמאריך ומעיין. הא דמאריך ולא מעיין" ע"ש, וקושיתם תמוה דהא בהדיא אמר „ומעיין בה", וכן הקשה רש"א. אמנם בש"ס ישן המה שתי מימרות נפרדות, ובגמ' לא הקשו על זה מידי, וליתא שם „איני" כו'. ונראה דגם גרסת הגאון היתה כן. והיא גרסא נפלאה וא"צ לתרוצים דחוקים:

לח. יח.] ה' שפתי תפתח. עיין מקור הברכות:

יט. אלהינו ואלהי אבותינו. התוס' ברכות דף מ' כתבו דברכות ש"ע שאינן באים בפתיחה ליתא בהו מלכות, ובחתימה לא שייך מלכות, וברכה ראשונה הויא אלהי אברהם כמו מלכות. [וכ' הרא"ש משום שהודיע טבעו בעולם] והרא"ש כ' עוד דהאל הגדול הגבור והנורא חשיב מלכות. כהא דאמרינן בפ"ב דר"ה דשמע ישראל הוי כמו מלכות, טור] ובאורחות חיים ה' תפלה כ' שאין אומרים מלכות אלא על המצות, ועל בריאות העולם כו' אבל בי"ח ברכות אינו מבקשים מה שצריך לנו לחיי העוה"ב, וכ' שם עוד באות ק"ד דבעשי"ת אנו מזכירין מלך להזכיר בתפלה שהגיעה העת לבוא לפני מלכו ב"ע, ויירא ויפחד בהגיע עת התקרבו למשפט, עיי"ש. ולא אדע מה יענה על מלך עוזר, מלך ממית. מלך רופא, וכדומה הרבה. ועיין בפנים מאירות מ"ש „אלהי אברהם אלהי יצחק" כו', ולא כללינן בחד, אלהי או"י, משום דמצוה להאמין בו יתברך לא מצד קבלת אבות לבד, אלא

ל גם

(דה"ח) (א) אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפי' לקדיש ולקדושה ודוקא בחול או ביו"ט אבל בשבת פוסק לקדיש או לקדושה וכן במעריב אפי' בחול פוסק אפי' לברכו (ע"ש ק"א וסי' רל"ו) וכן אין מפסיקין לענות אמן אחר הש"ץ זולת אמן של גאל ישראל אם שמע מהש"ץ פוסק ועונה (ממנם נכון לסיים בשוה עם הש"ץ דאז א"צ לענות) ודוקא שכבר השלים הברכה של גאל ישראל אבל אם שמע הברכה הנ"ל קודם שסיים הוא גאל ישראל אסור לו לענות אמן של גאל ישראל (חוץ מאמן של האל הקדוש ושו"ת) דקודם גאל ישראל דין אמצע הפרק יש לו (ת"ר דלא כמ"א) לכן אם יודע שיאמרו קדיש או קדושה לכתחילה ימתין בשירה חדשה כדי לענות אם עדיין לא שמע. ובדיעבד אם התחיל שירה חדשה קודם שסיים בא"י גאל ישראל ג"כ עונה לקדיש ולקדושה. והש"ץ קודם חזרתו בקו"ר מותר לו להפסיק רק לא לדבר הרשות: (מ"א ס"ס ק"א) (ב) כשעומד להתפלל לא יסמוך עצמו על העמוד או על חבירו ואפילו סמיכה כל דהוא שאם ינטל אותו דבר הסומך עליו לא יפול אסור: (א"ר סי' קמ"א) (ג) כשהוא מתפלל לא יאחוז בידו דבר שאם יפול יש בו הפסד או יזיק לו מפני שלבו עליהם ויטרד: (סי' צ"ו) (ד) נפל ספר לפניו על הארץ ואינו יכול לכוין מחמת זה מותר להגביהו כשסיים הברכה: (מ"א שם) (ה) היה צריך לנקביו בין לגדולים בין לקטנים אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. והנ"מ כשאינו יכול להעמיד על עצמו שיעור שעה והומש אבל יכול להעמיד שיעור זה בדיעבד יצא. אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו יפה יפה: (שם ועיין א"ר) (ו) אם כינה עוקצתו ימשמש בבגדיו להסירה שלא תתבטל כונתו אבל לא יסירנה בידו: (שם ועיין א"ר) (ז) אם עמד להתפלל בצפון או בדרום יעמוד במקומו ויחזיר פניו למזרח ואם עמד למערב לא יחזיר פניו כלל רק יעמוד במקומו ויתפלל. (סי' צ"ד בט"ז) ואם מתפלל בצבור ושכח והתחיל להתפלל לרוח אחרת ואוושא מילתא אם יכול לצדד פניו באופן שאין כ"כ היכר ש"ד ואם לאו יהפוך עצמו לצד שהקהל מתפללין: (עמ"ש מ"א סי' קכ"ד) (ח) כשעומד עם הצבור ומתפלל אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור: (סי' צ') (ט) אינו פוסק בתפלתו לא לקדיש ולא לקדושה ולא לברכו אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ובקדיש לאחר שאמרו יתברך הדר לצלותי': (סי' ק"ד)

למנחה (כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ):

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

(דה"ח) (א) כשאומר ברוך (של תחלת הש"ע וכן של מגן אברהם ושל הטוב שמך כו') יכרע בברכיו מעט וכשיאמר אתה ישתחוה עד שיתפקקו כל חוליות של שדרה וגם ראשו יכוף כאגמון ולא ישתחוה כ"כ עד שיגיע ראשו נגד הגור של מתנים ויכרע במהירות בפעם אחת וכשיאמר השם יזקוף בנחת ראשו תחלה ואחר כך גופו דרך הכנעה: (סי' קי"ג) (ב) זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו כיון שהרכין ראשו דיו הואיל וכבד עליו: (שם)

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא

אל

מקור הברכות

ה' שפתי תפתח. בויטרי כת"י א איתא אחרי זה, פסוק „כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". ובסדרי אשכנז כת"י קלף ראיתי ג"כ פסוק „שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו" וכבר תמה ע"ז הטור סי' ק"א דהוי הפסק. ואולי טעמן של ראשונים כיון דשייכי לתפלה כתפלה אריכתא דמי. עד"ש בירושלמי פ' ח"ה ר' יודן אמר תרויהון

ה'

מערכי לב

זה תוכן דברי החבר בספר הכוזרי מאמר ג': בברכה ראשונה הנקראת אבות, יתן אל לבו מעלת האבות. וכאומרו ומביא גואל לבני בניהם, ישים על לבו שברית אלהים קיים להם עד עולם. ובברכה השניה הנקראת גבורות, יקבע על לבו שיש לאלהים בזה העולם ממשלה מתמדת, ושמחיה מתים בעת

שירלה

אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ומביא

מקור הברכות

[ה' שפתי ויהי' לרצון] קודם תפלה, אך העיקר כדברי הטור, וגם בסדר רבינו הגאון ליתא. כי לא מצינו בש"ס ברכות דף ד' ודף ט' שם פסוקים אחרים לאומרם קודם תפלה אלא אלו. וגם הלכה זו היתה מרופפת בידם משום דבעי למסמך גאולה לתפלה, ואין להפסיק בנתים, ור"א אמר בז"פ ט' שאינו אומרה רק בתפלת המנחה, אבל בגמרא אמרו דר' יוחנן ס"ל דלא הויא הפסק „משום כיון דתקינו לה בתפלה, כתפלה אריכתא דמיא". ונראה דפסוק ה' שפתי הוו נהיגי בי' גם רבנן קמאי לאומרו קודם תפלה וכן משמע הלשון „כיון דתקינו לה רבנן" היינו דכבר תקינו לה, גם מקמי דר' יוחנן ודלא כדברי המחדשים, מובא בס' הגיון לב שאומרים דר' יוחנן תיקן לומר זה הפסוק, וע"ש ג"כ בדף ד' ע"ב במש"ש „דאי לא תימא הכי" ובדף ט' ע"ב. וצ"ע:

מערכי לב

שירצה, ומשיב הרוח, ומתיר אסורים, וכל הדומה להם. לא כמו שחושבים ח"ו שאין בו יתב' יכלת לשנות הטבעיים. ולפי שלא נחשוב מכיון שיש לו יתברך יחס בינו ובין ברואיו, נתלה בו ח"ו איזה דבר מספורי הגופניים, לכן באה ברכה השלישית אשר נקדישהו בה ונרוממהו ואין דבר ידמה אליו. וקדמו קבלת אלהותו ומלכותו באבות וגבורות על ברכת קדושת ה', לפי שאם נתברר לני שיש לנו מושל ומלוה, ולולי הם היינו מסתפקים ח"ו כאנשי הקדמות. **ואחר** שקדשהו ורוממהו מתחיל בבקשת צרכים של כלל ישראל. כי התפלה הרצויה שהאדם נענה על ידה, אינה כ"א לקהל, או ליחיד שהוא במקום קהל, וזה נעדר בזמננו זה. יען כי יש יתרון לקהל על יחיד מכמה פנים, שהיחיד אפשר שמתפלל על דבר שיש הפסד לזולתו, או לעצמו. שהוא עצמו אינו יודע להבחין אחרית הענין אם הדבר שמבקש עליו הוא לטובתו או לא, לא כן השפע הדבוקה לכלל ישראל לעולם אין בה נזק, והיא אך חסד ורחמים. וכן בלתי שכיח שישלים היחיד תפלתו בכונה זכה, בלי ערבוב מחשבות פשיעה ושגגה, ולזאת קבעו שגם היחיד יתפלל תפלת הצבור, ושתהיה תפלתו בעשרה, כדי שיצטרף מכלם יחד תפלה שלמה בכונה זכה, ותחול הברכה על כלם. כמאמר המרוה ארץ שגם היחידים מצליחים בשביל הרוב אפי' אינם זכאים. והמתפלל רק לצורכי עצמו, דומה למשתדל להקיף חומה מסביב לקירות ביתו למלט נפשו על ידה מחומסים ושוללים, ואינו משתדל לדור במדינה עם אנשי העיר, כי אינו הכן לבאת במצבא אנשי העיר המחזקים בדקי חומת העיר, והוא מוציא הרבה, וחייו תמיד בסכנה, והוטא לנפשו וחוטא על אחרים. כי היחיד בכלל הצבור כאבר שמכלל הגוף. ואילו תקפידו הזרוע על הדם הנגר ממנה בעת ההקזה, הרי נפסד כל הגוף ונפסדת עמו גם הזרוע עצמה. וכך השחתת הכלל תלויה בו, וגם הוא נספה עמהם. **והקדים** בבקשות אלו בקשת השכל והדעת, לפי שבהם האדם מתקרב אל אלהיו. והקדים חונן הדעת לתשובה, כדי שתהא הדעת והבינה בדרך התורה והעבודה וכמו שאומר השיבנו אבינו לתורתך כו'. ומפני שא"א לאדם בלתי חטא ופשע, התחייב לבקש תהלה על סליחת החטא במחשבה ובמעשה, ואח"כ על תולדת הסליחה שהיא הגאולה ממה שאנחנו בו וחותם גואל ישראל. ואח"כ מתפלל על בריאות הגופים והנפשות, וסומך לתפלה זאת הזדמנות מזונם לשמירת כחם בברכת השנים. ואח"כ מתפלל על קבוץ גליות, וסומך בה הבור ענין האלהי באומרו ומלוך עלינו אתה ה' לבדך. ומתפלל לבער המינים והמשיטים בזדון. וסומך לה שמירת הסגולה הזכה בברכת על הצדיקים. ואח"כ מתפלל להשיב שבות ירושלם ולשימה מקום שכינתו, וסמיך לה יתפלל על צמיחת בן דוד. ומשלים הצרכים העולמיים, ומתפלל על קבלת התפלות בשומע תפלה. ומסמיך לבקש התראות השכינה עין בעין כמו שהי' לנביאים ולחסידים וליוצאי מצרים, ואומר ותחזינה עינינו כו' וחותם בהמחזיר שכינתו. ויחשוב בלבו שהשכינה נצבת כנגדו ומשתחוה נכחה, כאשר השתחוו ישראל בראותם השכינה. ויכרע כריעת מודים בברכת הודאה, הכוללת הודאה בטובת הבורא והשבח עליהם, וסומך לה עושה שלום שהיא חתימת כל התפלה, כדי שתהיה פטירתו מלפני השכינה בשלום. עכתו"ד:

זוכר חסדי **אבות** כו'. כ' הטור סי' קי"ג תקנו להזכיר זכות אבות אצל הגאולה, כי אפי'

ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים קונה הכל ב.] וזוכר חסדי אבות ומביא גואל (א) לבני בניהם למען שמו באהבה. (ב) [נוסח זכרנו לחיים עיין לקמן בסדר הגאון בח"ב סי' ק"ה] בא"י מגן אברהם. כא.] וכורע תחלה וסוף, (ג) [ואמר] רב חנינא סבא כשהוא כורע כורע בברוך, וכשהוא זוקף זוקף בשם (ד) דכתיב ה' זוקף כפופים. אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע, (ה) כב.] בימות הגשמים אומר

שנוי נוסחאות והגהות

לח. (א) גרסת רס"ג „לזרעם אחריהם" (ב) חסר כאן בשגגת המעתיק „מלך עוזר ומושיע ומגן". וכן כ' רבינו במפורש בח"ב סי' ה' בח"ע לליל שבת, וכן בתפלת ר"ח בזכרנו, למענך אלהים חיים אל חי ומגן, וכ' האבודרהם בשמו שצ"ל ג"כ „מלך עוזר ומושיע" ע"ש. והרס"ג גרס „מלך מושיע ומגן". (ג) „דאמר" והוא במס' ברכות י"ב ושם הגרסא „רב חננא סבא משמיה דרב", (ד) „מאי טעמא". (ה) „מוריד הטל".

מגן האלף

גם מצד הידיעה והכרת השכל בעצמו, וגם האבות, לבד קבלת אבותם קבלו אלהותו גם מצד החקירה. וכמו"ש „דע את אלהי אביך ועבדהו". וז"ש אלהי יצחק כו'. וכ' הגאון ר"י פיק בסידורו שמזה הטעם אנו מקדימין לומר „אלהינו". לומר שמלבד קבלת אבותינו מאמינים אנו בו גם מצד שהוא אלהינו:

ב.] זוכר חסדי אבות כו'. כ' הטור דחסידי אשכנז היו שוקלין וסופרין מנין התיבות כו', אבל הרד"א כתב שאין לזה יסוד, כי יש מוסיפין ויש גורעין כו' ולמה נטריח אנחנו על הסופרים לכותבו, עכ"ל:

כא.] וכורע תחלה וסוף. ברכות ל"ד. אלו ברכות שאדם שוחה, כו' באבות תחלה וסוף, ובהודאה כו':

כב.] בימות הגשמים מזכיר משיב הרוח ומ ה, וביה"ח אינו מזכיר. בנוסחי הקדמונים כת"י מצאתי להזכיר בימוה"ה „מוריד הטל". וכ"כ המנהיג שבצרפת ופרובינצא נהגו כן, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, עכ"ל, וכן איתא בתענית דף ג' „בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, ואם רצה להזכיר מזכיר":

וכתב הרא"ש פ"ק דתענית דף ג' „ובסדר רב עמרם כתוב שאחר שהזכיר ש"ץ [מה"ר] בתפלת המוסף מתחילין העם להזכיר במנחה, ודייק מלישנא דמתניתין „העובר לפני התיבה האחרון מזכיר", ואפשר דגם מהירושלמי דקדק דקאמר אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"ץ בנסם. ולא נהוג עלמא כך. עכ"ל. ובסדר שלפנינו לא נזכר מזה, וגם לקמן ח"ב סי' קמ"ב בתפלת שמיני עצרת, לא אמר שמזכיר אך במנחה. רק: „ומזכיר במחיה במוסף ובמנחה, כמו ששנינו העובר לפני התיבה האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר". עכ"ל. [ור"ל דהאחרון הוא המתפלל מוסף, שמנהגם הי' להעמיד ש"ץ אחר במוסף.] אך נאמנים עלינו דברי רבינו הרא"ש, כי בלי ספק הי' לפניו העתק מוגה מדברי הגאון ז"ל. והרא"ש הולך על דבריו מפני הירושלמי כמו שנבאר:

וזה לשון הירושלמי פ"ק דתענית „ויזכיר מבערב" ר"ל כיון שעברו ימי החג ואין הגשמים סימן קללה יזכיר מה"ר, ומתרץ „לית כל עמא תמן", פי' שאם אחד יזכיר, ואחד לא ידע שצריך להזכיר דלית כל עמא תמן, יהיו אגודות אגודות, ופריך „ויזכיר בשחרית, אף הוא סבר שמא הזכירו בערב, והוי הוא מדכר", פי' שיחשוב שגם בערב הזכירו, ויעשה כן לשנה הבאה. „מכיון דהמא לון דלא מדכרי בקמייתא, ומדכרי באחריתא, אף הוא יודע שלא הזכירו בערב". וכתב הרא"ש, עוד מפרש טעם אחר בירושלמי „ר' הני בש"ר פדת אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר שליח צבור", נראה לי דההי טעמא קאי אפרכא תנינא באתר ויזכיר בשחרית, וקאמר שאסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"ץ, כלומר שיאמר ש"ץ לפני תפלת מוסף בקול רם משיב הרוח, וזה א"א לפני תפלת שחרית מפום הפסק שבין גאול"ת, ותו קאמר התם,

קמון

וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

(דה"ח) (א) אם לא אמר זכרנו ונזכר לאחר שכבר אמר בא"י אינו חוזר אבל אם נזכר קודם שאמר השם אף שאמר ברוך אתה אומר זכרנו כו' ומלך עוזר כסדר: (סי' תקפ"ב)
(ב) הטועה והזכיר זכרנו בשאר ימות השנה אם נזכר קודם שאמר וכתבנו פוסק ומתחיל מלך עוזר וגו' אבל אם אמר כתבנו חוזר לראש התפלה וטעמו יתבאר אי"ה לקמן בדיני יעלה ויבא:

בעשי"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם: אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה *[רַב] לְהוֹשִׁיעַ:

(דח"ח) (א) בתפלת מוסף של שמיני עצרת מתחילין לומר משיב הרוח כו': (סי' קי"ד)
(ב) אפי' חולה או אונס שמתפלל בביתו לא יתפללו מוסף קודם שיתפללו הצבור ובני הישובים שמתפללין בלא מנין ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות ואז יאמרו משיב הרוח: (שם) (ג) בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם ואמר מוריד הטל במקומו אם לא התחיל עדיין השם של ברכת מחיה מתים. אומר מוריד הגשם במקום שנזכר אבל לאחר שכבר התחיל השם אינו חוזר הואיל ואמר מוריד הטל: (שם) (ד) אבל אם לא אמר כלל לא מוריד הגשם ולא מוריד הטל אומר במקום שנזכר מוריד הגשם אפי' כבר סיים ברכת מחיה המתים. והיכא דלא סליק ענינא כגון שנזכר לאחר שאמר ומקיים אמונתו יאמר קודם לישני עפר ואח"כ משיב הרוח וכו' (עמ"ש סי' ס"א) אבל אם נזכר לאחר שכבר התחיל אתה קדוש חוזר לראש התפלה: (שם) (ה) פוסקין לומר משיב הרוח במנחה של יו"ט הראשון של פסח אבל במוסף בלחש גם הש"ץ יאמר: (שם) (ו) בני הישובים שמתפללין בלא מנין יקדימו להתפלל תפלת מוסף ביו"ט א' של פסח ולא יאחרו (עפ"מ): (ז) אם אמר מוריד הגשם בימות החמה אפי' הזכיר גם טל מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה אתה גבור ואם סיים הברכה אפי' לא התחיל עדיין אתה קדוש חוזר לראש התפלה: (ח) אם נזכר שאמר משיב הרוח קודם שאמר מוריד הגשם אינו חוזר לראש רק פוסק וגומר התפלה: (א"ר וב"ח) (ט) אם נסתפק בימות החמה אם לא אמר מוריד הגשם וכן אם נסתפק בימות הגשמים כל ל' יום חוזר דהחזקתו שאמר כמו שרגיל. לאחר ל' יום אינו חוזר ודוקא שהתפלל צ' תפלות באותן הימים שאז הורגל לומר: (ד"מ וא"ר דלא כט"ז) (י) ש"ץ שטעה בקו"ר הדין כמו יחיד ואם טעה הש"ץ בלחש ולא אמר משיב.

מקור הברכות

קונה הכל כ"ה בסדר רע"ג שלפנינו וב"ה נ"ס ובסדור הרב ז"ל אבן האשכנזים נוהגין בנוסח ויטרי כת"י א. לומר „וקונה" בוא"ו. ומצאתי נוסחות עתיקות בסדר התפלה בתוארים נוספים כמו „רחמן" „חי" „אדיר" „נצח" והמה מוטעות. ומה שאנו אומרים „מלך עוזר" „מלך ממית" „מחל לנו מלכנו" „אבינו מלכנו„ בברכות דלא צריכי מלכות, כבר נשאל ע"ז הרשב"א בתשובה סי' של"ט, ובחדושיו ונשאר בצ"ע, והשיטה מקובצת על מס' ברכות דף מ"ט והרא"ש בתוספותיו מתרצים שכיון שאינו אומר „מלך העולם" כמטבע הברכות דצריכי מלכות לית לן בה. בברכה זו יש מ"ב תיבות. טור סי' קי"ג בשם חסידי אשכנז וכ"ה בז"ח. ובמחזור רומי

מערכי לב

אפי' תמה זכות אבות גאולתן לעולם קיימת, והכי פירושו זוכר חסדי אבות לגואלם. וגם כשתמה זכות אבות יביא הגואל למען שמו מפני שהשביעם. כי שמו הגדול קים לעולם ע"ש. ודודי הגר"א ז"ל כתב דבר נחמד עמ"ש „באהבה". כי ישנן שני מיני מטיבים, א'. מפני יקרת ערכו של המקבל. ב'. שחפץ להפטר ממנו ונותן לפעמים גם למי שאינו הגון, ובאופן זה האחרון ירע לבבו בתתו לו. והנה בגאולה נאמר „לא למענכם בית ישראל אני עושה כ"א למען שמי המחולל בין הגוים אשר חללתם אותו. ובאופן זה בבשר ודם ודאי שלא הי' עושה כן בעין יפה ואהבה

משיב הרוח אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חוזר לראש אבל אחר שהשלים תפלתו אינו חוזר: (סי׳ קכ״ו)

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם: (בקיץ מוֹרִיד הַטָּל):

כן מנהג א״י כהגר״א לומר מוריד הטל, אבל האשכנזים שבחו״ל אין אומרים מוריד הטל.

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת *(וּמִי) דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

דה״ח) אם שכח לומר מי כמוך דינו כמו בזכרנו ובשאר ימות השנה אם אמר אינו חוזר:

בעשי״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בהזרת הש״ץ אומרים כאן נקדש.

(דה״ח) יחיד העומד בתפלתו וכשהגיע למקום קדושה היו הצבור אומרים קדושא דסידרא או קדושת יוצר אינו אומר עמהם אבל קדושה דשחרית ומוסף יענה עמהם: (סי׳ ק״כ) (ב) אם טעה וסיים האל הקדוש בעשי״ת אם תוך כ״ד נזכר ואמר המלך הקדוש יצא אבל אם שהה כ״ד לאחר האל הקדוש לא יצא ויחזור לראש התפלה: (ע״ס תקפ״ח וסי׳ קי״ד)

(ג) אם אמר כל השנה המלך הקדוש אינו חוזר: (ס״ס ק״ח באחרונים)

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר:

מקור הברכות

רומי מיסיף וקונה „את" הכל. מלך „גואל" עוזר כו׳ והו״ל מ״ד תיבות. ואין לבנות יסוד ע״ד. ולכן לא ראיתי להביא כל נוסחאותיו. **רב** להושיע כ״ה גרסת רבינו והרד״א והרב ז״ל וכן עיקר. אבל במנהיג ובויטרי **א** איתא בוא״ו „ורב". **מוריד** הטל, כ״כ המנהיג בשם מנהג ספרד ופרובינצא, וכ״ה בסדור הרב ז״ל ומנהג א״י. אבל בסדר הגאון שלפנינו ליתא וכן העיד המנהיג בשמו, וגם ברס״ג ל״ג לי׳. וכתב המנהיג דאלו ואלו דא״ח. **ומי** דומה. בויטרי **א**. גריס „מי". בלא וא״ו. **בברכה** זו יש נ״א תיבות. מור. וכשנבוא למנין לא נמצא אלא מ״ז, ונראה דחשיב בהדי „משיב הרוח ומוריד הגשם". וב״מ מהטעם שנהן שנוסדה על דברים שלא נמסרו לשליח והם מטר. פרנסה. חיה. תחה״מ. **נקדש** את שמך בעולם, עיין בסדר תפלת הצבור לרבינו הגאון ז״ל סי׳ ב״ו שנוסחתו לומר כתר כו׳. ובסדר רב סעדיה גאון ז״ל נמצא נוסח אחר וז״ל: אחר חתימת מחיה המתים יאמר החזן נקדישך ונעריצך ונשלש לך קדושה משולשת ככתוב

מערכי לב

ואהבה, אבל אצל הקב״ה אינו כן, אלא מביא גואל למען שמו, ומ״מ הוא באהבה: **משיב** הרוח בפרק הפועלים דף פ״ה: אהתינהו לר׳ חייא ובניו אמר משיב הרוח נשב זיקא כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא. והקשו בתוס׳ האיכא נמי מחיה המתים מקמי משיב הרוח, וע״ש מה שתירצו דתחית המתים עיקרה בחתימתה, ודודי הגר״א ז״ל מקאליב בלקוטיו כת״י פירש דבריהם דארבעה תחיות היו: בעת מתן תורה. כמו״ש נפשי יצאה בדברו, ב׳ לצרפתית ע״י אליהו. ג׳ בשונמית דאלישע. ד׳ מתים דיחזקאל. והמה נזכרים בברכה זו בד׳ פעמים, אבן בחתימה מזכיר תחית המתים דלעתיד, וזה כונת דבריהם דתה״מ

קדוש

אומר כן: **כג.]** **משיב** הרוח ומוריד הגשם, ובימות החמה אינו מזכיר אלא: (ו) **מכלכל** חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים, סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים (ז) ומקים אמונתו לישני עפר, מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה, [נוסח מי כמוך עיין לקמן בחלק ב' סימן ק"ה] ונאמן אתה להחיות מתים, בא"י מחיה המתים. (ח) **לדור** ודור המליכו לאל, כי הוא לבדו מרום וקדוש, ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם

שנוי נוסחאות והגהות

ו) „אומר". (ז) בסדר רס"ג „ומשען לאביונים". (ח) ליתא בנוסח רס"ג, ובמקומו כתוב „אתה קדוש, ושמך קדוש, וזכרך קדוש, וכסאך קדוש. וקדושים בכל יום" כו'.

מגן האלף

„קמון לגלותא כמי שהזכיר ש"ץ, פירוש הבא לבהכ"נ, ועמדו העם להתפלל מוסף, מזכיר אע"פ שלא שמע מפי ש"ץ", עכ"ל:

אבן לרבינו הגאון ז"ל לא ניחא ליה לפרש כפירוש הרא"ש, משום דקודם מוסף יוכל גם כל אחד מהצבור להכריז בקול רם, ולמה נקטו בירושלמי ש"ץ דוקא, וכן במשנה דקתני „העובר לפני התיבה האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר", מאי ראשון ואחרון דנקט, ולמה העובר לפני התיבה דוקא, הלא כל אחד יכול לעשות כן. ומ"ש המג"א סי' קי"ד סק"ב שיאמר הש"ץ בקול רם משיב הרוח בתוך התפלה, ור"ל בתוך תפלתו כשמתפלל בלחש. כבר השיגו הק"נ דא"כ הדרא קו"ל שיכריז בתפלתו בשחרית, לכך פירש רבינו את הירושלמי כפשוטו דאסור ליחיד להזכיר במוסף עד שיזכיר ש"ץ בחזרת התפלה במוסף בקו"ר, ואז רשאי היחיד להזכיר במנחה, ומה שאמרו בירו' „קמון לגלויי כמי שהזכיר ש"ץ" לא קאי אתפלת לחש שבמוסף בעד היחיד שאיחר לבא, כמו"ש הרא"ש, אלא ליחיד שבא במנחה ולא שמע שהזכיר ש"ץ במוסף, מזכיר במנחה משום דכבר איפרסם מלתא, והא דלא אמרו באמת שיכריז ש"ץ בקו"ר מה"ר לפני מוסף, כדי שיזכירו הצבור בתפלתם בלחש במוסף, י"ל כיון שאין זה בסדר ברכות לא ידעו שכונתו להשמיעם שיזכירו הם, ויחשבו שאין זה אלא ענין פיוט, וכן משמעות המשנה והירו' דדוקא העובר לפני התיבה מזכיר, ומשמע שמזכיר כשעומד בתפלה. **ולשיטת** רבינו ז"ל מתישב שפיר דברי ר' פדת דאסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"ץ מה דבאמת צריך טעם לר' פדת למה אסור ליחיד להזכיר ואפי' לא שמע מש"ץ עדיין שהזכיר? אלא דר"פ נמי חשש לאגודות אגודות, משום דבתפלה בלחש אין כלם יודעים שחייבים להזכיר, ובשחרית א"א גם לש"ץ להזכיר כדי שיזכירו הקהל במוסף, משום טעם הקודם, דאף הוא סבור שהזכירו ג"כ מבערב ויעשה כן לשנה הבאה, ולכן מוטב שלא יזכירו הקהל בלחש כלל, עד תפלת המנחה שאז ידעו כיון שלא הזכיר ש"ץ בשחרית אלא במוסף, ליכא חשש דאגודות אגודות, דהא בשחרית גם הש"ץ לא הזכיר, והא דאמר בירו' לענין הזכרת הערב משום דלית כל עמא תמן, לר' פדת אפי' הוו תמן כל עמא א"א ליחיד ולש"ץ להזכיר, כיון דבערב בלא"ה אין שם אלא תפלה דבלחש, איכא חששא דאגודות שאין כלם יודעים שחייבים המה להזכיר ויהי' אחד מזכיר ואחד לא יזכיר. ועיין בפר"ח ובשירי קרבן שנשארו בצ"ע על דעת הגאון רבינו ז"ל ממ"ש בירו' „קמון לגלויי כמי שהזכיר ש"ץ". וש"מ שהזכרת הש"ץ מהני לתפלת לחש דמוסף. ע"ש. וזה ע"פ שיטת הרא"ש שהש"ץ מכריז קודם תפלה, וקמון לגלויי כמי שהכריז קודם, אבל למ"ש א"ל כן, ודברי הגאון מחוורין וברורים. ועיין ביאורי הגר"א ז"ל סי' קי"ד סק"ט ד"ה וי"א. שציין ע"ז „רא"ש בשם רב עמרם". וצ"ע דהרא"ש מיירי לענין הזכרה והרמ"א קאי שם לענין הפסקה. ולענין הזכרה כתב הרמ"א בסעיף ב' שהשמש מכריז קודם מוסף והוא דעת הרא"ש, ואע"פ שי"ל שכונתו לענין הזכרת טל והפסקת גשם, מ"מ ברא"ש בשם ר"ע לא נזכר זה:

כג.] **משיב** הרוח. עיין מערכי לב בשם דודי הגר"א ז"ל מש"ש:

שמע

ק"ה קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָֹה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: ק"ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָֹה מִמְּקוֹמוֹ:
חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: ק"ה יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

(חזן) לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אתה

מקור הברכות

כבתוב על יד נביאך, וקרא זה אל זה ואמר קדוש, [ויענו הקהל] קק"ק ה' צבאות וגו'. [ויאמר] אז ברעש גדול אדיר וחזק ונורא משמיעים קולם לעומתם משבחים ואומרים, [ויענו] ברוך כבוד ה' ממקומו. [ויאמר] ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך, מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו, [ויענו אמן] [ויאמר] ותשכון ותתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור. ועינינו תראינה במלכות עזך כאמור ע"י דוד משיח צדקך. [ויענו] ימלוך וגו'. וכ"כ הרמב"ם בסדר התפלות „בעת שש"ץ אומר וקרא, כל העם עונים קדוש. וכשאומר איה, [נוסחת הרמב"ם במקום אז בקול כו' לומר „כבודו וגדלו מלא עולם ומשרתיו שואלים „איה" מקום כבודו להעריצו. וכן הוא נוסחתנו במוסף של שבת ויו"ט] כל העם עונים לעומתם משבחים ואומרים. ברוך כבוד ה' ממקומו, וכשאומר בחיינו ובימינו עונים אמן. וכשאומר ע"י דוד משיח צדקך אומרים ימלוך. וכן הרא"ש בתשובה כלל ד' סי' י"ט כ' „אומר החזן נקדישך עד שמגיע לקדוש ואז עונין הצבור". וכ' הב"י סי' קכ"ה דכן יש לעשות כשאומר החזן לעומתם, שותקים עד שמגיע לברוך ואז עונים, וכן ובדברי קדשך שותקים עד שמגיע לימלוך. ויש לדחות דלא מיעט הרא"ש אלא נקדישך כו', אבל לעומתם, וכן ובד"ק. שפיר דמי שיאמרוהו הצבור, אבל הראשון נראה עיקר. עכ"ל. אבל עכשיו פשט המנהג כדבריו לשתוק עד ברוך וימלוך, אבל בנקדש אומרים אותו כל העם ביחד עם הש"ץ, רק באשכנז המנהג שהחזן לבדו אומר נקדש, והעם שותקים. וכ"כ בס' מע"ר שחצבור שותקים גם בנקדש ושומעים אותו מהש"ץ, ועיין במג"א סק"ב בשם הכתבים ע"ש:

והנה קהלות הספרדיות ברוו להם נוסח „נקדישך ונעריצך" לשחרית ומנחה, וא"א אז בקול, ולא ממקומך, רק במוסף לשו"ט מתהילים, „כתר", ומסיימין „כבודו מלא עולם, וממקומו יפן כו' פעמים באהבה", והאשכנזים ברוו הנוסח הקצר הזה של „נקדש" לימות החול ור"ח וחוה"מ. ובשו"ט שחרית מוסיפים, אז בקול וממקומך", ולמוסף אומרים „נעריצך" בתוספות „כבודו מלא עולם, ופעמים" כו', ונוסח הרב ז"ל כמנהג ספרד, אלא שבשחרית לשבת ויו"ט מוסיפים „אז בקול רעש גדול. וממקומך", כמנהג האשכנזים:

ולענין עניית אמן אחר בחיינו ובימינו שנזכר ברמב"ם ורס"ג, לא נהגינן כן. ואדרבא מחברים את בקרוב בימינו עם לעולם ועד תשכון, אבל ברמב"ם ורע"ג. ורס"ג מחברים לאמר „תשכון תתגדל ותתקדש" כו'. ועמ"ש המ"א בשם הגהת י"ג שאין נקרא קדושה אלא נעריצך, לעומתם, ובדברי, ושאר הנוסח שמוסיפין אינו בכלל קדושה, וע"ש בסי' ס"ו מ"ש בשם ל"ח שגם „ימלוך" אינו בכלל קדושה, ובתוספתא משמע כדבריו דאמרו שם בפ"ק דברכות ר' יהודה היה עונה קק"ק כו', ברוך שכמל"ו, כל אלו היה עונה ר"י עכ"ל, אך בהגהת י"ג משמע דימלוך נמי בכלל קדושה, וכן נראין גם דברי הגאון ז"ל שהוא קילוסן של ישראל, וגם בקדושה דסדרא חשיב לה הרע"ג. גם לימלוך עיין סי' ס"ה. וזה סדרם של רבותינו הצרפתים הנזכר בויטרי: מתחילים בנקדש את שמך

בעולם

מערכי לב

דתה"מ עיקרה בחתימתה, ודפה"ה, אך רמה זה דבר נפלא דגרסת הגאון ר"ס הי' רק „אתה גבור לעולם ה' רב להושיע" וליתא כלל תה"מ מקמי מה"ר:

סלה

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ:

אתה

מקור הברכות

בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום, וכן כתוב ע"י נביאיך וקרא כו׳, לעומתם כו׳. ובדברי קדשך כו׳. לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש, ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה, ברוך כו׳. ובקדושת שחרית לשבת ויו"ט מתחיל בנקדישך דומה בהתחלה לנוסח ספרד, ומסיים אז בקול רעש, וממקומך. עד לע"ו תשכון, ותשכון מחובר לשלפניו ואח"כ תתגדל ותתקדש כו׳. הכל כנ"א, ולמוסף בקדושת כתר, כבודו מלא עולם וממקומו וכו׳:

ואיתא בתוס׳ סנהדרין דף ל"ז ע"ב בשם תשובת הגאונים, שאין בני א"י אומרים קדושה אלא בשבת ע"ש, וכדבריהם משמע נמי במס׳ סופרים פרק כ׳ ה"ז, וז"ל: „והחזן [גי׳ האגודה „וכל חזן צ"ל קדושה בי"ח"] צריך לומר ואתה קדוש בי"ה של חנוכה, וכן בר"ח וכן בחוש"מ. מפני שכתוב בהן עולת תמיד. ותני ר׳ חייא כל יום שאין בו מוסף אין בו קדושה, חוץ מחנוכה כו׳ מפני שיש בהן הלל, וי"א אף פורים כן מפני שיש בו מגילה, עכ"ל. והרב בעל נחל אשכול כ׳ דקאי אקדושת כתר, דקדושה כפשוטה ודאי אמרו בכל יום, ובעל מקרא סופרים כתב אפשר דלא קאי אתפלת י"ח, רק דבימים אלו היה להם איזה נוסח תפלה שתחלתה אתה קדוש, ודבריו דחוקים ובפרט דבמ"ס נזכר להדיא „בי"ח". ועוד מצאתי בתשובת הגאונים כת"י הנמצא בגניזה במצרים, מ"ש בשם רב יהודאי גאון, שכתב במפורש על שמע ישראל שאנו אומרים בקדושת מוסף לשויו"ט וז"ל: „חדע לך שכן הוא ותקנת שמד הוא, [שגזרו על ב"י שלא יקראו ק"ש, והניחום לכנס שחרית בשבת לומר מעמד, והיו אומרים מעמד וקדוש ושמע] שא"א שמע בין קדוש לימלוך, אלא בתפלת שחרית של שבת לבד, [נראה דצ"ל „בתפלה של שבת"] חוץ מירושלם וכל מדינה שיש בה בבלאין שעשו מריבה עד שקבלו עליהם לומר קדושה בכל יום, אבל שאר מדינות ועיירות שבא"י א"א קדוש אלא בשבת ויו"ט לבד עכ"ל. ומ"ש בעל נחל אשכול דקדושה כפשוטה ודאי אמרו בכל יום. לא מצינו פשיטותא דיליה, ולא מצאנו שתקנו חז"ל לאומרה בכל יום כדרך שמצאנו בתפלה, ובדניאל דזמנין תלתא בכל יומא הוי מצלי, אלא שהוא בכלל מצוה בכל אימת דמתרחיש לי׳. אולם אנהגו בדורותינו כבר קבעו עלינו הגאונים חובה לתפלת צבור ולקדושה בכל יום, וכתב הלבוש סי׳ תפ"ה ס"ג דביו"ט מוסיף אדיר אדירנו, להתפלל על ימות המשיח שיהי׳ הי׳ למלך על כל הארץ, ובשבת א"א אותו דגמירי דאין משיח בא בשבת, ע"ש אבל בוויטרי סי׳ קצ"ט איתא לומר אדיר אדירנו בכל מוספי שבת, ובאמת דבריו תמוהים כמו"ש הגאון ר"י פיק בסידורו דבערובין מ"ג איתא דאין בן דוד בא בשבתות ויו"ט וא"כ אין חילוק בין שבת ליו"ט, ומ"מ אנן נהגינן כמו"ש הלבוש שלא לאומרו בכל שבת:

אתה קדוש, בנוסח הגאון מובא כאן בגרסתו „לדור ודור המליכו לאל", וכן במחזור רומי, אכן בחלק שני בנוסח שחרית לר"ה מובא נוסח „אתה קדוש" ולמוסף „לדור ודור המליכו לאל" ונוסחת הספרי פרשה וזאת הברכה „קדוש אתה ונורא שמך" שאנו חותמין בו בר"ה, אבל נוסח אשכנז „אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה" ברוך כו׳, וכן הוא נוסח הויטרי כת"י א. ומוסיף שם ע"ז „ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה" והאשכנזים משתמשים בתוספות הלז בתפלת הש"ץ בקו"ר שמתחיל עם „לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש" ושבחך כו׳, אבל בנ"ס והרב ז"ל אין הפרש בין תפלת הלחש לתפלת הש"ץ ובשניהם א"א אלא „אתה קדוש" עד יהללוך סלה ברוך כו׳, וכ"מ דברי הטור שחושב בשם חסידי אשכנז י"ד תיבות לברכה זו. וכתב עוד שמנין תיבות של כל הג׳ ראשונות הן ק"ז, ע"ש, וכתב הרב ר"א מגרמיזא שירגיל אדם עצמו לפרות לכוין בחתימת כל ברכה וברכה שיש בהן קי"ג תיבות [ור"ל מנין התיבות של כל החתימה של הי"ט ברכות יחד] כמו שיש בתפלת חנה [מן עליץ לבי בה׳ עד וירם קרן משיחו] וקי"ג פעמים לב בחומש לומר שצריכין כונת הלב עכ"ל:

אתה

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה׃

(דה"ה) (א) אם שכח לומר אתה חוננתנו במ"ש ולא נזכר עד שאמר בא"י אינו חוזר ואינו אומר כלל אפי' בש"ת מפני שיבדיל על הכוס. (סי' רצ"ד) ואם נזכר קודם שאמר השם יאמר במקומו וחוזר ואומר וחננו מאתך כו': (ב) ואם אין לו כוס וסובר שגם למחר לא יהיה לו כוס (ולא מהני מה שיהיה לו למחר בלילה) צריך לחזור ולהתפלל אך אם נזכר קודם שומע תפלה יאמרנה בש"ת: (שם) (ג) שכח ולא הבדיל בתפלה וטעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהתפלל ולומר אתה חוננתנו ואח"כ יבדיל על הכוס ואם כבר הבדיל על הכוס חוזר להתפלל וא"צ להבדיל על הכוס. וה"ה אם עשה מלאכה קודם הבדלה ולא אמר קודם עשיית המלאכה המבדיל כו' (ודוקא מלאכה גמורה כמו כותב יחורג אבל טלטול דבר מוקצה או הדלקת הנר לא): (שם וע"ש רצ"ז) (ד) אם שכח להתפלל מעריב במ"ש כשמתפלל ביום יאמר אתה חוננתנו אף שהבדיל על הכוס בלילה: (שם) (ה) אם טעה באמצע השבוע ואמר אתה חוננתנו א"צ לחזור ולהתפלל: (עש"ס ק"ה במ"ז)

במוצאי שבת ויו"ט אומרים זה:

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ *[לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ. וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וַתַּבְדֵּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ. בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. *[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָחֵל עָלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם]. חֲשׂוּכִים מִכָּל חֵטְא וּמְנֻקִּים מִכָּל עָוֹן וּמְדֻבָּקִים בְּיִרְאָתֶךָ׃

*[וְ] חָנֵּנוּ] מֵאִתְּךָ דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה חוֹנֵן הַדָּעַת׃

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ

והחזירנו

מקור הברכות

אתה חוננתנו למדע תורתך גרסת הויטרי כת"י א. „מדע תורתך". **ותבדל** ה' אלהינו, גרסת הויטרי הנ"ל ותלמדנו כו' „ותבדילנו ה' אלהינו מבין העמים והבדלת" בין קדש כו' **אבינו** מלכנו, גרסת הויטרי הנ"ל „יהי"ר מלפניך ה' אלהינו וא"א שנהיה חשוכים" מכל חטא. ומנוקים מכל עון, ומדובקים ביראתך, „ומחוננים בריוח והצלה, וכשם שהבדלתנו מעמי הארצות ומגויי הארץ וממשפחות הארמה כן פדנו והצילנו מכל צרה ויגון ואנחה". **וחננו** גרסת הויטרי „וחוננו". **דעה** בינה והשכל, כן הגרסא גם בכת"י ב"מ בסדרו של הגאון, וכ"ה ברד"א, וכן הוא גם בסדורי ספרד, ועניגם כי „דעה" היא הנודעת לאדם ידיעה ברורה ע"י מושכלות הראשונות, וההשכל הוא הנקנה לאדם ממופתי הבינה, אכן נוסח הרב „חכמה, בינה, דעת" ולא מצאתי נוסח זה בספרי הכת"י, אבל אסמכוה אקראי [משלי כ"ד] „בהכמה יבנה בית, ובתבונה יתכונן, ובדעת חדרים ימלאו, וכן [שמות לא] ואמלא וגו' „בחכמה ובתבונה ובדעת", ופרש"י שם חכמה מה ששומע ולומד, תבונה מבין מתוך מה שלמד, ובדעת רוה"ק, עכ"ל, ובמס' חגיגה י"ב ע"א פרש"י „דעת ישוב", ור"ל שנתישבה דעתו ממופתי הבינה והוא הדעת הנקנה הבא לו באחרונה, וסמך לגרסא זו נמצא ברס"ג דגרס „דעה חכמה בינה והשכל" וכתב הטור שיש בברכה זו י"ז תיבות וכ"ה לנ"א ונ"ס, **וקרבנו** מלכנו לעבודתך ברס"ג מוסיף „ודבקנו במצותיך" וכן במחזור רומי ואין אנו נוהגים כן.

ויש

וַהֲחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ*[מְחַל] לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ. כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי גוֹאֵל*[חָזָק] אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

(דה"ח) (א) בת"צ כשיש י' שמתענים ומשלימים עד צאת הכוכבים אומר הש"ץ בחזרת התפלה עננו וחותם ברוך א"י העונה בעת צרה בין בשחרית בין במנחה (סי' תקס"ו) וה"ה בט"ב במנחה. מיהו אף כשאין י' שמתענין או שאינן משלימין יאמר עכ"פ בש"ת בלא חתימה: (א"ר שם) (ב) אם שכח מלומר עננו ונזכר קודם שחתם ברכת רפאנו אפי' אמר ברוך אתה הואיל ולא אמר ה' חוזר ואומר עננו עם החתימה ואח"כ חוזר ואומר רפאנו ואם נזכר אחר שאמר השם בחתימת רפאנו לא יאמר עוד רק בש"ת כיחיד בלא חתימה, רק יחתום בש"ת לבד: (א"ר דלא כמ"א) (ג) וכן אם לא היו י' בבהכ"נ שמתענים ובאו אחר ברכת רפאנו יאמר בש"ת כנ"ל ואם שכח גם בש"ת יאמר ברכה בפ"ע אחר הש"ע בלא חתימה קודם אלהי נצור: ט"ז

מקור הברכות

בברכה זו יש ט"ו תיבות, מחל לנו ג' הויטרי "מחול" כי מוחל וסולח אתה, בויטרי כת"י א. מוסיף בברכה זו תיבות "מלך" מוחל. וכן גרס בברכה שלאחריה כי "מלך גואל "וחזק" אתה" ומלת חזק מוסב על שהוא מלך חזק ואין כן נוסחתנו אע"פ שאנו נגררים תמיד אחרי נוכחתו, ולפי נוסחנו מוסב תיבת חזק. שהוא גואל חזק, ובנוסח הגאון ז"ל איתא בברכה זו "כי טוב וסלח אתה" וכן נוסח ספרד והרב ז"ל אלא שמוסיפים תיבת "אל" וכתב בעל עבו"י שהיא הנוסחא העיקרית, אבל אין לו בזה טעם כעיקר, והאמת ששניהם דא"ח. **ראה** בענינו, וכ"ג רבינו הגאון ז"ל, אבל הרד"א גרס ראה "נא". וכן נ"א והרב ז"ל, אכן לדעת הרוקח שמספר הברכה י"ז תיבות יש להסיר תיבת "נא", ובערוך איתא וגאלנו "מלכנו", ובנ"ס "ומהר לגאלנו גאולה שלמה", ובנוסח הרב כי "אל" גואל כו', ולדעתם מספר תיבותיה יותר כי"ז, ולכן נוכחתנו יותר מרויקת, **כי** תהלתנו אתה והעלה כו', וגרסת הרב ז"ל והעלה ארוכה" רפואה. ונוסח ספרד "והעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ולכל מכותינו כי אל רופא רחמן ונאמן" אתה, והעיקר כנ"א שהרי הטור מנה בברכה זו כ"ז תיבות

מערכי לב

סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו. אמר סליחה לחטאים ותיאר להשם יתב' בשם אב, ומחילה לפשעים ותיארו בשם מלך. הענין, כי המעיז פני איש נכבד ושר גדול בעמו, והפסידו ושבר כלים בחמתו, נחשב לו לשמחה גדולה כשמתפיים ולא יחשוב לו רק דמי ההיזק שהפסידו. אולם בבן נגד אביו, מדרך האב לסלוח, ולותר למענו גם את ההיזק. אך כל זה אינו שייך באם העוה דבר נגד מלך, דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והנפש החוטאת היא תמות, אך מלך מלכי המלכים הקב"ה יכול למחול גם על כבודו, כדאמרינן בפ"ק דקדושין דקב"ה כולי עלמא דיליה ומחל לי' ליקריה. ולא עוד אלא שע"י תשובה הגונה סולח גם על עלם ההיזק. והנה מחילה בא ענינה לרוב נגד עוות הכבוד, והיא מלה תלמודית כענין הרב שמחל על כבודו וכיו"ב הרבה, וסליחה גדרה מחילה שלמה לעונות והטאים, כענין "וסלחת לעונינו ולחטאתנו". והטא הוא עלם המעשה הרעה. והפשע הוא המעל והמרד, ולכן אמר **סלח** לנו **אבינו כי חטאנו**, שתמחול ותסלח גם בעד החטא והפסד, יען כי אבינו אתה, ומדרך האב לרחם ולוותר. **ותמחול** גם במה שהעוינו נגדך **ופשענו. כי מוחל וסולח אתה** ואין אתה כמלך בו"ד שאין בידו למחול:

לעולם ועד, כי מלך גדול וקדוש אתה, בא"י האל הקדוש. **אתה** חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה [נוסח אתה חוננתנו עיין בסדר רבינו לקמן ח"ב סי' ל"ו] (ט) (נשמט בסגנת המעתיק וצ"ל ככת"י ב) : |וחננו מאתך (י) דעה בינה והשכל.] בא"י חונן הדעת. **השיבנו** אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך, והחזירנו בתשיבה שלמה לפניך, בא"י הרוצה בתשובה. **סלח** לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי פשענו כי טוב וסלח אתה, בא"י חנון המרבה לסלוח. **ראה** בעניינו וריבה ריבנו, וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. בא"י גואל ישראל, **רפאנו** ה' ונרפא הושיענו ונושעה, כי תהלתנו אתה

שנוי נוסחאות והגהות

(ט) צ"ל „וחננו" כו' וכ"ה בכ"י ב"מ דלא מצינו באמצעיות. הודאה בלי תפלה. וכ"ה בירושלמי. „האמצעיות צרכן של בריות חננו דעה" כו' ואפי' הביננו דמעין י"ח כלה היא לשון בקשה, (י) בסדר רס"ג ורומא „דעה חכמה בינה והשכל" ובסרור א"י כת"י מוסיף סמוך לחתימה „כי אל דעות אתה" וכמו כן אנו חותמין בברכות „כי מוחל וסולח אתה" „כי גואל חזק אתה„ "כי רופא נאמן אתה" „וברכה כשנים הטובות כי אל טוב ומטיב" „כי אל שומע תפלות אתה" וצריך טעם למה נשמט זאת בשאר ברכות. **אולם** לרב סעדיה נוסח אחר בכל הברכות ואנחנו מעתיקים אותן כאן וז"ל: **אתה** חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה, חננו מאתך דעה והכמה ובינה והשכל. ברוך כו'. **השיבנו** אבינו לתורתך, „ודבקנו במצותיך", וקרבנו לעבודתך, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך, ברוך, **סלח** לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי פשענו, ברוך, **ראה** בעניינו, וריב ריבנו, ודון דיננו וגאלנו מהרה למען שמך. ברוך, **רפאנו** ה' ונרפא, הושיענו ונושעה, ברוך, **ברך** עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה בכל מיני תבואתה, וברכה כשנים הטובות, ברוך, [ובימות החורף אחרי בכל מיני תבואתה אומר:] ותן טל ומטר ע"פ האדמה, ושבע את העולם כלו מברכות טובך, ורוה פני תבל מעושר מתנת ידיך, ושמרה והצילה לשנה הזאת מכל מיני משחית, ומכל מיני פורעניות, וברכה עלינו בשנים הטובות. ברוך, **תקע** בשופר גדול לחרותנו, ושא נס מהרה לקבצנו, ברוך, למשומדים על תהי תקוה, ומלכות זדון מהרה תעקר ותשבר בימינו, ברוך שובר רשעים ומכניע זדים. **על הצדיקים** ועל החסידים ועל גרי הצדק יהמו רחמיך ה' אלהינו, ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך ולא יבושו. ברוך, **רחם** ה' אלהינו עלינו. על ישראל עמך, ועל ירושלם עירך, ועל היכלך ועל מעונך, ועל ציון משכן כבודך, ובנה ברחמים את ירושלם. ברוך, **את צמח** דוד עתה הצמיח, וקרנו תרום בישועתך. ברוך, **שמע** קולנו ה' אלהינו, חוס ורחם עלינו, וקבל ברחמים את תפלתנו, ומלא ברחמיך הרבים כל משאלות לבנו. ברוך, **רצה** ה' אלהינו בעמך ובתפלתם, והשב עבודה לדביר ביתך. ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון, ותהא לרצון תמיד עבודת ישראל, ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים, ותרצה בנו כמו אז, ברוך, **מודים** אנחנו לך אתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד, על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך, ועל נסיך ורחמיך שבכל עת ערב ובקר. ועל כלם תתברך ותתרומם כי יחיד אתה ואין זולתך. ברוך, **שים** שלום טובה וברכה עלינו, חן וחסד ורחמים, וברכנו כלנו כאחד במאור פניך, כי ממאור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורה וחיים, אהבה וחסד, צדקה ורחמים, וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת, שים שלום בעולם, ועל ישראל עמך יהי נא שלום מעתה ועד עולם, ברוך א"י המברך כו'. **אלהי** נצור לשוני מרע, ושפתי מדבר מרמה, ורגלי מלרוץ לרעה, ולמקללי נפשי הדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי לתורתך, ולמצותיך נפשי תרדוף, כל החושבים עלי רעה בטל עצתם וקלקל מחשבותם ה' אלהינו, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. עכ"ל.

והעלה

(מ"ז יא"ר) (ד) כת"ל לא יתפלל ש"ץ שאינו מתענה : (עמ"א תקס"ו) (ה) אף שמתענה תענית יחיד ומתפלל תפלת מנחה לפני התיבה יאמר בלחש עננו בש"ת ולא בחזרת הש"ץ: (ועיין א"ר סי' תקס"ו) (ו) אם התחיל הש"ץ להתפלל בקו"ר והיו י' שמתענים ואח"כ יצאו מקצתן לא יאמר עננו. ואם כבר התחיל עננו ואח"כ יצאו גומר : (ע"ס ק"ה) (ז) יחיד החוזר תפלתו עם הש"ץ כת"ל יאמר עננו בש"ת כיחיד ולא בין גואל לרופא : (עמ"א סי' קי"ט סק"ז)

(דה"ח) יחיד המתענה אומר עננו במנחה בש"ת בין מתפלל ביחידות בין עם הצבור בין לא קיבל התענית או אינו משלים בין שמתענה עד המנחה וכן חתן וכן מי שמתענה עד מנחה גדולה אומרים עננו קודם כי אתה שומע תפלה ולא יחתום העונה בעת צרה אלא כשמגיע לכל עת צרה וצוקה יתחיל כי אתה שומע כסדר וכן ש"ץ שמתפלל בלחש יאמר עננו בשומע תפלה (סי' תקס"ב ותקס"ה) אך כשאינו מתענה רק עד אחר מנחה ואוכל קודם מנחה אף בלא אכל עד זמן מנחה גדולה מ"מ לא יאמר עננו (מ"א תקס"ב) ומי שלא קיבל התענית אף שמשלים לא יאמר צום תעניתנו. רק עננו כי בצרה גדולה כו' : (מ"ז שם) (ב) אפי' יחיד שמתענה ומשלים התענית לא ישנה ממטבע שטבעו חכמים ויאמר עננו ביום צום תעניתנו : (תקס"ה) (ג) אם שכח מלומר עננו אם לא נזכר עד שאמר בא"י משומע תפלה לא יאמר שוב בתוך התפלה רק אם נזכר קודם שעקר רגליו יאמר לאחר אלהי נצור עננו בלא חתימה אבל אם נזכר עד לאחר שעקר רגליו לא יאמר : (שם ועיין מ"א)

לת"ל **עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל תֵּפֶן אֶל רִשְׁעֵנוּ וְאַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ: הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה. עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה יְהוָה הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה:** ליחיד כי אתה שומע וכו' והש"ץ מסיים **בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה:**

רפאנו

מקור הברכות

תיבות, והוא מכוון כנ"א. עננן ואל תתעלם מתחינתנו" בויטרי כת"י ליתא לשלש תיבות אלו. ונוסח תפלת עננו לא מצאתי ברע"ג, ורס"ג מביא נוסחתו בלשון זה, „עננו ה' אלהינו עננו ביום צום התענית הזה [ברמב"ם וכל סדרי התפלות איתא צום תעניתנו, ובטור סי' תקס"ו משמע כנוסח רס"ג ע"ש]. כי בצרה גדולה אנחנו, אל תתעלם אבינו מבקשתנו ואל תעלם אזנך משמוע תפלתנו היה נא קרוב לשועתנו, טרם נקרא. ואתה תעננו כדבר שנ' והי' טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע, בא"י העונה בעת צרה, ע"כ. ובנוסח הרמב"ם מסיים קודם חתימה כי אל עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה. וכן נראה ג"כ מלשון רבינו בסדר תענית, דהוי מעין חתימה סמוך לחתימה, אבל לרס"ג נחשב הפסוק של ואני אענה ג"כ למעין חתימה, וחתימת העונה בעת צרה מוזכר ג"כ במשנה וברמב"ם. ובטור כתוב העונה לעמו ישראל בעת צרה וכתב הגר"א ז"ל שהוא טעות, וזה נוסח הירושלמי פ"ד דברכות וכן בערוך, „עננו ה' עננו בעת ובעונה הזאת כי בצרה גדולה אנחנו אל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחינתנו כי אתה ה' עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה כאמור ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יוציאם בא"י העונה בעת צרה" :

רפאנו

רְפָאֵנוּ יְהֹוָה וְנֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ:

(נהורא) הרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן תפלה זו ויתפלל תחלה על חולי אחרים הנודעים לו אף שלא בקשוהו ואח"כ יתפלל על החולה שבביתו כדאי' כל המתפלל על חבירו כו':

יהר"מ ה' או"א שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים רפואת הנפש ורפואת הגוף לחולי (פב"פ) בתוך שאר חולי ישראל:

כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

(דה"ח) (א) מתחילין לומר טל ומטר בתפלת ערבית של יום ס' לאחר תקופת תשרי ויום התקופה הוא בכלל כגון אם התקופה הוא ביום א' אז יום ס' ביום ד' ומתחילין לומר בלילה השייכה ליום ד' ולעולם הוא ב' ימים בין תקופה לשאלה: (סי' קי"ז) (ב) אם שכח לומר טו"מ ונזכר קודם שהתחיל תקע אומרו במקום שנזכר התחיל לומר תקע יאמרנה בש"ת (ואם היה לו תענית יאמר עננו לאחר שאמר ותן טל ומטר) ואם לא נזכר בש"ת יאמר בין ש"ת לרצה שכח גם שם אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השנים ויתחיל ברך עלינו ויתפלל כסדר ואם כבר עקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם השלים תפלתו וגמר אלהי נצור אף שלא עקר רגליו כעקורין דמי: (שם) (ג) פוסקין מלומר טל ומטר במעריב של מוצאי יו"ט הראשון של פסח: (שם) (ד) אם שאל מטר בימות החמה מחזירין אותו לראש הברכה: (ה) טעה הש"ץ ולא הזכיר טו"מ בלהש או שאמר בקיץ אפי' נזכר באמצע תפלתו אינו חוזר וסומך א"ע על תפלתו בקו"ר ולאחר שהשלים תפלתו בקו"ר יאמר בלהש אלהי נצור ויפסע ג' פסיעות כדין יחיד: (ע"ס קכ"ו קכ"ג וס"ס קי"ט) (ו) ש"ץ שטעה בחזרתו בקול רם דינו כמו ביחיד: (ז) לאחר ל' יום דהיינו לאחר צ' תפלות אם נסתפק אח"כ אינו חוזר:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה וְתֵן (בחורף טַל וּמָטָר לִ) בְּרָכָה עַל

פני

מקור הברכות

רפאנו ה' ונרפא גי' הויטרי **א.** „ה' אלהינו". **ברך** עלינו, לפי נ"א וכן נוסח הרב ז"ל אין בברכה זו אלא נוסח אחד לקיץ ולחורף אלא שבחורף מוסיפין „ותן טל ומטר", וכ"ה נוסח הויטרי כת"י **א.** אכן הספרדים נוהגין בנוסחות מחולפות, ומתחילין בקיץ „ברכנו ה' אלהינו בכל

מערכי לב

רופא חולי עמו ישראל. לא למעוטי חולי עם אחר קאתי. דודאי אין רפואה לשום ברי' בעולם כי אם מאת הקב"ה לבדו, וכהתימת ברכת אשר יצר: „רופא כל בשר" אלא להורות יתרון ישראל על העמים בענין הרפואה, כי בהם לא יתרפא חולה מחליו אלא אם כן שלח הקב"ה עליו מחלה מתחלה, רק לזמן קצוב. כדאיתא בגמ' (ע"ז. נ"ה) רעים בשליחותן, ונאמנין בשבועתן, להסתלק ביום פלוני. עי"ש. אבל כשנגזר עליו חולי שימות בו. אין לו תקוה עוד. משא"כ אדם מישראל אפילו נחתם גזר דינו למות מחליו. תפלה קורעת את גזר דינו. וכעובדא דחזקי' (ברכות י.) שהתברר גזר דינו בנב"ת. והועילה לו תפלתו. והכלל זה רמוז בתורה. (דברים. ז.) ברוך תהי' מכל העמים גו' וסמיך לי': והסיר ה' ממך כל חולי גו'. וזה שאנו מתפללין בברכה זו: והעלה רפואה לכל מכותינו. וחותמין: רופא חולי **עמו ישראל.** וזהו הסמיכות בתפלת א"מ: שלח ר"ש לחולי עמך. קרע רוע גזר **דיננו.** [מהה"ג ר' בנימין ניזלינג. ועמש"ל בזה בדף מ"ז ע"ב בתפלת כשם שכבש א"א את רחמיו ע"ש.]

אתה (יא) בא"י רופא חולי עמו ישראל. **כד.]** **ברך** עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה. (יב) [ואת כל מיני תבואתה] **ומיום** ס' של תקופת תשרי עד תפלת המנחה, ותפלת המנחה בכלל, של ערב יו"ט הראשון של פסח שואל כך: **ותן** טל ומטר לברכה על פני האדמה. ושבע העולם מברכותיך, (יג) [ורוה פני תבל מעושר מתנת ידיך. ושמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע. ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות, ותהי אחריתה שובע ושלום ותן ברכה במעשה ידינו, וּבָרְכֶהָ כשנים הטובות. כי אל טוב ומטיב וסלח אתה.] בא"י מברך השנים:

לט. כה.] **ומאחר** תפלת מנחת (של) ארבעה עשר בניסן שהוא ערב יו"ט אינו שואל טל ומטר בברכת השנים עד שיגיע יום ששים של תקופת תשרי וביום ששים גופא שואל. דאי בעי להו יום ששים כלפני ששים. או כלאחר ששים [והלכתא] כלאחר ששים. (יד) (מכאן עד תקע בשופר ליתא בכת"י ב ולא בנדפס) **כו.]** **בסדר** אחר. בכל מקומות ששותין ומשקין (טו) מן ומטר כמו א"י ופרנקיא מתפללים טל ומטר (טז) בשבעה עשר במרחשון שהלכה כר"ג:

תקע

שנוי נוסחאות והגהות

(יא) „והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו, כי אל רופא רחמן אתה", וכן נוסח הטוירי כת"י א. (יב) בכתי' ב"מ ליתא. (יג) הנוסח שם בלשון זה: „ומַלא ידינו מברכותיך, ומעושר מתנת ידיך. שמרה והצילה כו', ועשה לה תקוה ואחרית שלום, ורחם עלינו ועל כל תבואתה, ועל כל פירותיה, וברכה כשנים הטובות בטללי ברכה וחיים, ושובע ושלום. ברוך כו':

לט. (יד) „ופליגי בה רב ושמואל ואתי ר"פ ופסקה כלאחר ששים". (טו) צ"ל „מן מטר". (טז) צ"ל „בשבעה".

מגן האלף

כד.] **ברך** עלינו כו' נוסחת הגאון להתחיל ברך עלינו בין בקיץ ובין בחורף, אלא שבחורף מוסיפין לומר ותן טל ומטר. ולא כהספרדים שמתחילין בימות החמה ברכנו, וגם שואלים בימוה"ח טל, וגם הטור כתב כהאשכנזים, דהכי משמע בגמרא ושואלים כו', ועיין בב"י ובב"ח סי' קי"ז:

לט. כה.] **ומאחר** תפלת המנחה של עיו"ט של פסח **אינו שואל כו'** הטור כתב בסי' קי"ז ושואלים עד תפלת המוסף של יו"ט הראשון של פסח, וכבר תמה בב"י דהול"ל עד תפלת המנחה של ערב יו"ט הראשון של פסח, והד"מ ודו"פ וב"ח נכנסו בדחוקים לתרץ, והמחזור כגרסת הגאון ז"ל:

כו.] **בסדר** אחר. בכל מקומות ששותין ומשקין מן מטר כו' מתפללים ותן טו"מ בז' במרחשון. הרא"ש בתשובה כלל ד' סי' יו"ד האריך לתמוה למה לא יהגו כן בארצות שצריכין לגשמים כמו בני א"י, שמואלין בג' במרחשון ונסתייע ג"כ מהרמב"ם בפירוש המשנה שכתב שהלכה כר"ג בא"י, ובכל הארצות שאוירם כאוירה, ע"ש. ונראה מזה שלא הי' בנוסחת רבינו הרא"ש כאותן הספרים שבידינו, דאל"כ היה מזכיר את רבינו הגאון להסתייע ממנו. ועיין בטור סי' קי"ז דס"ל נמי כוותיה, ובכל זאת לא נתקבלו דברי הרא"ש להלכה וסוגיין דעלמא דלא כוותיה, ובב"ח הביא וז"ל. קבלתי שיש לזהר מלשאול גשמים שלא בזמן שתקנו חכמים אפילו בשומע תפלה. אלא מרצין בתענית וסליחות

תקע בשופר גדול לחרותנו. ושא נס לקבץ גלויותנו, [וקרא דרור לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ], ברוך א״י מקבץ נדחי עמו ישראל. **השיבה** שופטינו כבראשונה, ויועצנו כבתחלה ומלוך עלינו אתה ה׳ לבדך (יז) בצדק ובמשפט.

[המלך המשפט לעשי״ת נזכר בסדר רבינו בח״ב סי׳ קט״ז]

בא״י מלך אוהב צדקה ומשפט. **כז.]** **למשומדים** אל תהי תקוה [סדר אחר: אם

שנוי נוסחאות והגהות

(יז) „בחסד וברחמים בצדק ובמשפט״.

מגן האלף

וסליחות וי״ג מדות, אבל אין שואלין ותן טו״מ, ושמעתי שמני גדולים עשו מעשה לשאול בלבור ותן טו״מ בשומע תפלה, ונאספו לעמס באותה שנה. ותלו הדבר באמרותי. קמי שמיא, עכ״ל:

כז.] **ולמלשינים** אל תהי תקוה. עיין גרסת הגר״א „וכל הרשעה כרגע תאבד״ ולא „עושי רשעה״. אך בסדר רבינו הגאון והרס״ג ליתא כלל לזה, ועיין בנוסחי התפלה להגר״א בסי׳ רמ״א, שכתב וז״ל: לומר „וכל הרשעה״ על שם יתמו חטאים וגו׳, ולא לומר „עושי רשעה״ כי אין צדיק כו׳ עכ״ל, וכ״כ הה״א כלל כ״ד, וכ׳ הה״ג הרנ״ה זללה״ה האבד״ק יפו בסדורו, וז״ל: לא הספיק לו טעם הקודם משום דא״ל ברוריא „ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם״. וע״כ הכי פירושו. אם יתמו חוטאים שאינם רשעים שהוטאים רק לפרקים ובשגגה, כש״כ דרשעים עוד אינם, כי לא ימתינו להם עד שיהיו רשעים. אבל זה דבר שא״א כי אין צדיק בארץ. ע״כ מוכרח דדרשינן מסורת בחטף, וזה כוונת רבינו כאן בדרך אפשר עכ״ל. אבל גם בדרך אפשר לא יתכן לרבינו הגר״א ז״ל ללכת בדרך רחוקה, וכוונתו פשוט שאינו מספיק כל טענותיה של ברוריא דודאי אין מקרא יוצא מדי פשוטו, והטאים בפתח ודגש קרינן שהם החוטאים, ובהדיא אמרו שם דף יו״ד בדוד דראה מפלתן של רשעים ואמר שירה, וצ״ל דאחרי שמתו מותר לומר שירה ע״ז, דהא הגמרא מוכיח זה מהאי קרא של יתמו חטאים, וזה דלא כסברת ברוריא. ועוד דכל ספר תהלים מלא מזה שקלל דוד את הרשעים, ולמה לא נקללם. אע״ג דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב: מ״מ ברשעים גמורים עונתן הזה שיפרע הקב״ה מהם בעוה״ז, ולא יגעלו בפניהם דרכי תשובה שלא יזכו לעוה״ב, וכמו״ש ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו, ונאמר ישפוט ה׳ ונקמני [ש״א כ״ד] התיקם כצאן טבחה, הקדישם ליום הרגה [ירמי׳ י״א] ועוד מקראות:

ומ״מ אמר הגר״א ז״ל שלא לומר „וכל עושי רשעה״ לפי שא״א לקלל בדרך כלל, „כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא״, וישנן ג״כ שיחזרו בתשובה, ואיך נאמר עליהם שכרגע יאבדו. והלא מכללם ישנן הרבה שחוזרים בתשובה, וכן איתא במדרש הנעלם בראשית דף ק״ה, שאסור להתפלל על הרשעים שימותו, שאלמלא סלקו הקב״ה לתרח כו׳, ע״ש, ומיירי נמי כשאין הקללה לטובתם, או בדאיכא דינא בארעא, שאסור למסור דינו לשמים, [ומיושב בזה קו׳ התוס׳ בב״ב כ״ב בהא דאמר אנא עניבתיה]:

ועם כ״ז י״ל דלדקו גם דברי ברוריא כדי שלא יסתרו הסוגיות, דספיר התרעמה על ר״מ כי אפי׳ יהי׳ הדין עמו שמתכוין לטובתם שיתפרע מהם בעוה״ז, מ״מ הואיל וליערוהו בקראי הרי הוא נוגע ומשוחד מפני צערו, וא״א לו לפסוק הדין ולומר שמתכוין לטובתם, ולא הי׳ לו להתערב בדבר כי אפשר שיחזרו בתשובה. עוד יש לומר דמותר להתפלל עליהם שיבואו יסורים ושארי עונשים ולא יגעלו בפניהם דרכי תשובה, אבל אסור לענשם שימותו מיד כי אדרבא עי״ז תאבד מהם דרכי התשובה, וגם המקראות כלם בלתי מורים על קללה של מיתה מיד, ובתילים קפי׳ ק״ט נאמר אך „יהיו ימיו מעטים״ אבל לא שימות מיד, וכן מ״ש „הקדישם ליום הרגה״ אינו מורה על מיתה מיד, וכש״כ יתר הכתובים אין ענינם אלא נקמה של יסורים, וכ״מ נמי בריב״ל דאמרו כי מטי האי שעתא נייס, אמר ש״מ לאו אורח ארעא

שנ׳

פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְשַׂבְּעֵנוּ*[מִטּוּבָהּ]. וּבָרֵךְ*[שְׁנָתֵנוּ] כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְהֹוָה לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט:)

(דה"ה) בכל השנה אם אמר המלך המשפט יצא וא"צ לחזור ובעשי"ת אם טעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט אם נזכר תוך כ"ד מעת אמירתו ומשפט אומר המלך המשפט ג"כ ואם לאחר כ"ד לא יאמר ואין מחזירין אותו: (סי' קי"ח ותקפ"ה)

[וְלַמַּלְשִׁינִים] אַל תְּהִי תִקְוָה וְכָל[הָרִשְׁעָה] כְּרֶגַע*[תֹּאבֵד]

וכל

מקור הברכות

בכל מע"י. וברך שנתנו בטללי רצון", כו', ובחורף מתחילין „ברך עלינו כו' ותן טו"מ לברכה ורוה פני תבל, ושבע את העולם כלו מטובך' כו', וכתב הטור דמגמרא משמע שלא הי' להם אלא נוסח אחד רק שבחורף הוסיפו שאלת טל ומטר, ולא יותר. **ושבענו** מטובך הרא"ש בתשובה כלל ד' כתב דהאומר „ושבענו מטובה" משנה ממטבעת חכמים, משום דלא קאי על הארץ אלא על הקב"ה וצ"ל „מטובך", וכן גירסת הויטרי כת"י א. וכ"ג הרב ז"ל, אבל הגר"א ז"ל סס"י רמ"א כתב לומר „מטובה", ומדברי הגאונים רע"ג ורס"ג יראה כדברי הרא"ש. **שנתנו**, כ"ג הרב ז"ל ונ"א, וכך הנוסח הנכון, והוי נמי מעין פתיחה שהתחיל „ברך עלינו את השנה הזאת". וכן מוכיחים לשון רע"ג ורס"ג ודלא כהר"י ברונא שכתב לומר „שנותינו", ובויטרי כת"י א. הנוסחא כר"י ברונא, ואין מהויטרי ראיה שהמעתיקים הקדמונים הי' מנהגם תמיד להוסיף וא"ו בגלל ניקוד הקמץ שלפניו, וכן ימצא בדבריהם „וחוננו מאתך דעה" תחת „וחננו" וכן הרבה דוגמתם. **כשנים** הטובות, ונ"ס והרב ז"ל לסיים „כי אל טוב ומטיב אתה ומברך השנים". **וכתב** הטור שבברכה זו יש ל' תיבות ע"ש, וכן הוא לפי נוסחת האשכנזים עם השתי תיבות „טל ומטר". **גליותינו**. הר"ר שבתי סופר בסדורו נקד הגימ"ל בקמץ והלמד בשורוק, אבל בכת"י ב"מ מנוקד גליותנו בקמץ וחיריק, **מארבע** כנפות הארץ וכ"ג הויטרי ונ"א, אבל בכת"י ב"מ מוסיף „לארצנו", וכ"ה נ"ס והרב, ויש בברכה זו עשרים תיבות, טור, והוא ע"פ נ"א, **בחסד** וברחמים, בכת"י ב"מ מוסיף „בצדק ובמשפט" וכת"ג ספרד והרב ז"ל, אבל רבינו והויטרי ל"ג לי', והאשכנזים מסיימים „וצדקנו במשפט", וכן גרסת הויטרי כת"י א. **ולמלשינים**, בסדר רב עמרם וכן ברס"ג ובויטרי כת"י א. „למשומדים" וקאי על בר ישראל שהפר ברית התורה והמצוה והבדיל עצמו מכלל ישראל, וכן תרגם אונקלס [שמות י"ב] „כל בן נכר לא יאכל בו" „כל בר ישראל דאשתמד", ובסדר רבינו הגאון ז"ל תנוסח „למשומדים אל תהי תקוה אם לא ישובו לבריתך", והיא גרסא נפלאה ונכונה, וליתא שם וא"ו ולמשומדים" כי אין לברכה זו שייכות לשלפניה, וכן בכת"י ב"מ ליתא וא"ו, אך המדפיס סדר ההוא הוסיף הוא"ו מדעתו. ואולי עשה זאת ע"פ דברי הטור שהוא"ו שבכאן עם הוא"ו שבברכת „ולירושלם עירך מצטרפין למנין ראשי תיבות של הברכות כלן שעולים למספר

וְכָל *[אֹיְבֶיךָ] מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ *[וְהַזֵּדִים] מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹבֵר אֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים וְעַל זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל פְּלֵיטַת סוֹפְרֵיהֶם וְעַל גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ יֶהֱמוּ [נָא] רַחֲמֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם *[לְעוֹלָם. וְלֹא] נֵבוֹשׁ כִּי בְךָ בָּטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ

כאשר

מקור הברכות

למספר אלף ות"ת כמנין מקבלי תפלות ישראל, אבל אין דעת רבינו נוטה כן, **וְכָל** הרשעה בכ"י א. וכל „המינים" כרגע „יאבדו". **אויבֶיךָ** גי' הויטרי כת"י א. „אויבי עמך". **והעִדִים**, בסדר רבינו ובויטרי א. איתא „ומלכות זדון", ומדפיסים אחרונים הכניסו במקומן תיבת „והזדים", אבל גם תיבת „ומלכות" אין ענינה אלא על ממשלת התרמית והזדון כענין שאומרים „וכל הרשעה" שאין לקלל הרשעים אלא „הרשעה" וכן אנו אומרים בתפלת ר"ה „כל הרשעה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון" ועיין במגן האלף, וגרסת הרב ז"ל „וכל המינים וכל הזדים" והיא גרסא נכונה מאד. ולגרסתו יש עיקר בויטרי ובנוסחת הגאונים, ובש"ס, שברכה זאת היא ברכת המינים". **ותכניע**, הרא"ש בתשובה כלל ד' כתב לומר „ותכניעם", וכ"כ הגר"א ז"ל באדרת אליהו, וכ"ג הרב ז"ל, אבל בויטרי כת"י א. איתא „ותכניע כל אויבינו". וכתב הטור שבברכה זו כ"ט תיבות, ובדקתי בנ"א והמה כ"ז, ולנוסח הויטרי הם שלשים, ויש לחסר שם תיבת „כל", ובנוסח הרב יש לחסר תיבת „מהרה" שהוא כפול פעמים, ואז יהי' מכוין כ"ט ע"ש. **וְעַל פליטת** „בית" סופריהם. כן גרסת רבינו הגאון והויטרי כת"י א. וכ"ג הרב ז"ל, ויש שעוזבים את הבית, ואינו הגון, כי מקבלי תורה שבע"פ כעזרא וסייעתו שנקראו „סופרים" ושעשו התורה ספורות כדאיתא בקדושין דף ל', אינן צריכין רחמים, וכבר סעו למנוחות אך תלמידיהם המחזיקים בדרכיהם ונקראים על שמם „בית סופרים", כענין שנקראים „ב"ש וב"ה, „בית ר"ג", „בית רבי", החיים עוד אתנו, והעזובים לאנחות, המה הצריכים רחמים. ובמחזור רומי גורס „ועל פליטת עמך בית ישראל". **וְשִׂים** חלקנו עמהם לעולם, כן מוכיחים דברי הגאון להפסיק אחר תיבת לעולם, ואח"כ מתחיל הענין „ולא נבוש" כו', אולם בכת"י ב"מ ובויטרי א. איתא בוא"ו, „ולעולם לא נבוש" וקאי אדבתריה, וכ"כ הרב ז"ל, והספרדים מוסיפים „ועל חסדך הגדול באמת נשעננו". ולא מצאנו להם חבר, גם הרב ז"ל ל"ג לה, והרד"א השמיט תיבת „באמת" ואמר כי עדיין אנו רחוקים מהאמת. כִּי בך בטחנו. בכת"י ב"מ ובסדר רס"ג ליתא לתיבות אלו, ומתורץ בזה קושית בעל הבאר חיים שאמר אם גם אנחנו מכלל הבוטחים למה צריך להתפלל „ושים חלקנו עמהם" הלא כבר התפלל ובקש „ותן שכר טוב לכל הבוטחים". אכן נ"א ונ"ס והרב ז"ל אינו כן, וקושיתו יש לתרץ בפשוטו ועיין בטור שיש בברכה זו מ"ב תיבות, וכנראה הסיר למלת „נא" וגם ברד"א ליתא. **ולירושלם** עירך. כן גרסת הויטרי כת"י א וכסמך דורשי רשומות המובא בטור סי' קי"ח שר"ת של התחלות הברכות כלן עולה מנינן כמספר מקבלי תפלות ישראל ולכן צ"ל בוא"ו, וכ"ג הרב ז"ל, אבל בסדר רבינו הגאון ז"ל איתא „על ירושלם עירך". ותיבת „על" קשה המובן, ואולי הוא כמו „בעבור", כמשמעות על הסמוך לדבור. ומצאנוהו גם על פעל „שב" כמו [מיכה ה] „ישובון" על בני ישראל. אף כאן בעבור ירושלם עירך ברחמים תשוב. [עבו"י] וברמב"ם הנוסח: „תשכון בתוך ירושלם עירך" וכ"ה נ"ס. **ודע**

דברמב"ם

כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין: (בת"ב למנחה אומרים כאן נחם) בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

(רה"ח) (א) בת"ב אומר בתפלת מנחה נחם בבונה ירושלים ואם שכח יאמר אלא ועל כולם בלא חתימה. שכח ולא אמר אין מחזירין אותו: (סי' תקנ"ז)

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת אֲבֵלֵי צִיּוֹן וְאֶת אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם. וְאֶת הָעִיר הָאֲבֵלָה וְהַחֲרֵבָה [וְהַבְּזוּיָה] וְהַשּׁוֹמֵמָה. הָאֲבֵלָה מִבְּלִי בָנֶיהָ. וְהַחֲרֵבָה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ. [וְהַבְּזוּיָה מִכְּבוֹדָהּ]. וְהַשּׁוֹמֵמָה מֵאֵין יוֹשֵׁב. וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה. וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי *[זָרִים]. וַיָּטִילוּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לֶחָרֶב. וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן חֲסִידֵי עֶלְיוֹן. עַל כֵּן צִיּוֹן *[בְּמַר] תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם. מֵעַי מֵעַי עַל חַלְלֵיהֶם כִּי אַתָּה יְהוָֹה בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ. וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם יְהוָֹה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בישועתך

מקור הברכות

דברמב"ם ובמחזור רומי ליתא לנוסח „וכסא דוד מהרה לתוכה תכין" ואפשר דטעמו דנוסח זה אינו מחישב אלא לשיטת הירושלמי שהיו כוללין של דוד בבונה ירושלם [עיין מזה לקמן, וכן היו חותמין „אלהי דוד ובונה ירושלם" וכ"ה ברוקח בשם מדרש ויכלו, אבל לתלמודא דידן שהן שתי ברכות למה לי' להזכיר כאן „וכסא דוד" וגם רבינו הגאון לא הזכירו, אבל נוסחתנו ע"פ הויטרי כת"י א. וכ"ג הרב ז"ל. וכתב הטור דבברכה זו יש כ"ד תיבות, ע"ש ולפי"ז י"ל „וכסא דוד מהרה" ולהשמיט תיבת עבדך". נחם כל הנוסח היא כגרסת הויטרי כת"י א. אלא שהוסיפו כאן תיבת „והבזויה" וכן „הבזויה מכבודה". וגרס שם עובדי „פסילים" על כן ציון „במרר" תבכה.

את צמח דוד. ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד, דאמר שם „כולל כו' ושל דוד בבונה ירושלם", וע"ש פ"ד הלכה ה' „בתפלה, אלהי דוד ובונה ירושלם", ומשמע דלא היתה ברכה בפני עצמה, וכ"כ הפ"מ והחרדים הירושלמים כללו את צמח דוד בב"י כשיטת התוספתא, ואח"כ חלקום ועשאום לשתי ברכות כמובא בבבלי דפריך י"ח י"ט הויין, וזה סעד לגרסת רבינו הגאון דלא זכר בברכת ירושלם „וכסא דוד לתוכה תכין". משום דזה שייך לברכת את צמח דוד, אך בויטרי גרס כנוסח אשכנז דכסא דוד הויא מעין ברכת ירושלם, ועמ"ש הב"ח בסי' קי"ח בזה, ומה שתירץ לר"ש סגי נהור לענין מעין חתימה, ועיין בישנות אליהו שכתב ג"כ דנהגו הירושלמים לכלול את צמח בב"י ולא עשאוה לברכה בפ"ע, ועפ"ז גרס מ"ש בירושלמי פרק תפלת השחר, ר' לוי אמר כנגד י"ח אזכרות שכתובים בהבו לה', אמר ר' הונא אם יאמר לך אדם י"ט אינון, אמור לו של מינין קבעו חכמים ביבנה, שאין הגרסא י"ט אלא י"ז ע"ש, אכן הרה"ג ר' מאיר לעהמאן בביאורו על הירו' כ' דגרסת י"ט

בִּישׁוּעָתֶךָ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ] חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים

מקור הברכות

י"ט נכונה היא, ומ"ש שם בירו' הותיב ר"א ב"ר יוסי והכתיב אל הכבוד הרעים קאי למה לא התקינו אנשי כה"ג ברכת ולמלשינים והאיכא שם כנגדה, ומשני ר' יוסי והתני כולל של מינין כו' ושל זקנים וגרים במבטח לצדיקים, ושל דוד בב"י, כלומר דבלא זה ליכא רמז במזמור לכל הדברים שכללו אנשי כה"ג בברכות, ע"ש. ואיני יודע מה יענה לדברי הירו' מס' ת"ה, דא"ר אבון תל תלפיות שכל הפיות מתפללים, בברכה בק"ש ובתפלה, בברכה בונה ירו'. בתפלה „אלהי דוד ובונה ירו'", בק"ש הפורש סוכת שלום כו'. ומפורש שם שהיו חותמין באלהי דוד וב"י, ולא בברכה בפ"ע, ועוד הוכיח הגר"א מפייט לפורים, שתפש כהירושלמיים ולא עשה פייט לברכת את צמח;

והמחבר הגיון לב כתב חמשה הוכחות לזה שלא הי' בנוסחתם ברכת את צמח דוד. ונראה כאלו חרש זאת מדעתו ולא הביא את כל הגאונים האלו שקדמוהו. וכתב עוד, אלא שיש לי קושיא גדולה לא ידעתי לפנותה, דאמר במ"ר פ' קרח „כל תשא עון וקח טוב, טוב בגימט' י"ז אמרו ישראל עכשיו אין בידינו אלא תפלה, ופריך שם י"ט הוין, ומתרץ הוצא משם ברכת המינים שתקנוהו ביבנה. ואת צמח דוד שתקנו אחריו, על שום בחנני ה' ונסני", וכתב „ולא מצאתי עוד בשום ספר שגם ברכת את צמח ברכה מאוחרת היא כמו ברכת הצדוקים", עכ"ל. וסבור המחבר הזה לומר שמה שאמר „שתקנו אחריו" ר"ל בזמן אחרון כברכת הצדוקים, ועי"ז נתקל באבן שלא ידע לפנותו, ואין כן פשט הדברים, כי מה שאמר שתקנו אחריו ר"ל אחרי הושע הנביא, שאמר זה הפסוק, דבימיו היו מלכות ב"ד קיימת, ובודאי שלא אמרו ברכה דאת צמח דוד, ואנשי כנה"ג שהיו אחרי הושע תקנוהו בזמנם, ועשו התפלה לי"ח ברכות, ותקנוהו ע"ש הפסוק „בחנני ה' ונסני" שעי"ז נדחה דוד ממלכות, והרב בעל עבו"י פירש שלאחר שיסדו ברכת המינים תקנו את צמח בבונה ירושלם. והוסיף במדרש תיבות אלו שתקנו אחריו „בבונה ירושלם", כי מתחלה היתה י"ח בברכת את צמח שהיתה ברכה בפ"ע, והיו חותמין בה מגן דוד. וכדרך שכתובה ברכה זו בהזמורה בנוסח הרמב"ם, ובזמן תקון ברכת המינים הסירוה מהתפלה, וקבעוה בהפטרה, והיה כך עד שקמו חכמי

מערכי לב

שמע קולנו. כתב הרד"א בשם הריב"א. י"ג ברכות האמצעיות הם ששה נגד ששה. ושמע תפלה נגד כלם. ששה הראשונים באדם עצמו. פתח בחונן הדעת שזה עיקר האדם שנאמר יראת ה' ראשית דעת, כו' שאם אין באדם דעה איך יתפלל. כו' וכיון שהבין וידע יחזור בתשובה. ואח"כ ישאל סליחה ומחילה על מה שחטא ומרד. ואח"כ ישאל להצילו מצרותיו ומשנאיו. ועונותיו של אדם גורמות להשניאו. כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים, ולפי שעונות קשים מתחלואי גופו הקדים אותם לבקש עליהם תחלה. ואח"כ לרפואת גופו ואיבריו שחולים בעונותיו, ואחרי גאולת נפשו ורפואת גופו שואל על הפרנסה להחיות גופו ונפשו. ואחרי ששאל ששה בצורכי יחיד. חוזר לשאול ששה בצורכי רבים. תקע בשופר להרים דגל חרותנו שהוא ראש הכל לכלל ישראל נגד חונן הדעת. כי אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ביהמ"ק בימיו. השיבה שופטינו נגד השיבנו. ברכת המינים נגד סליחת עונות. שהמחטיאים נדונים בשופטים כשרים. ובכן צדיקים יראו וישמחו נגד גואל ישראל. ובונה ירושלים נגד רפאנו. וכן כתוב בונה ירושלם ה' וגו' הרופא לשבורי לב. וצמח דוד נגד ברכת השנים, כי כשיש מלך טוב העושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים, ושומע תפלה נגד כלם. עכ"ל. ונלע"ד דדבריו אלו מפורשים בירושלמי בפ"ב דברכות על משנה הקורא למפרע דהר"א בש"ר יצ"ל אף מי שהתקין את התפלה על הסדר התקינה כו'. האמצעיות צרכן של בריות, חננו דעה חננתנו דעה. רצה תשובתנו רצית תשובתנו. סלח לנו סלחת לנו. כו'

בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ* [תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים] אָתָּה וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל תְּשִׁיבֵנוּ:

כי

מקור הברכות

חכמי תלמוד בבלי וקבעוה ג"כ בתפלה, ובשנוי חתימה ע"ש, ולא ידעתי מה הועיל בזה, כי עדיין נשארה הקושיא טו"ב בגימ' י"ז, ובאמת י"ח הוין, כולפי דבריו קודם שיסדו ברכת המינים היתה את צמח ג"כ ברכה בפ"ע, והיא ג"כ י"ח עם ברכת המינים, והעיקר כמו שכתבתי:

כי לישועתך קוינו כלהיום, כן גרס בכת"י א' בויטרי ובנוסח רבינו בכת"י ב"מ וכ"ג הרב ז"ל. וכ"ה נ"א ספרד, ויש בברכה זו כ' תיבות כמו"ש הטור. ויש מוסיפים ומצפים לישועה, וליתא בשום נוסח:

שמע קולנו. בברכה זו רבו החלופים, בסדר אה"ק כת"י מתחיל „אב הרחמן שמע קולנו", ונ"ס והרב ז"ל „שמע. קולנו ה"א אב הרחמן רחם עלינו". ונ"א כנוסח הויטרי א. אלא שהוסיפו „ה' אלהינו" חוס. דליתא שם בויטרי. כי אל שומע. בסדר רבינו ובויטרי כת"י א. כתוב „תפלותינו ותחנונינו". אבל הרד"א כתב שיש קורין „תפלות ותחנונים", וזה הנכון שאין להחזיק עצמנו לצדיקים כל כך ששומע תפלותינו בכל עת. עכ"ל, וכ"ה נ"א והרב ז"ל, ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו, כ"ה נוסח הויטרי כת"י א. ונ"א והרב ז"ל, ובסדר רע"ג כת"י אמריקני איתא "ולא נשוב ריקם מלפניך כי אב מלא רחמים אתה", ובנ"ס כנ"א. ומוסיפים אחריו „חננו ועננו ושמע תפלותינו", ולא מצאתי להם חבר, וגם הרב ל"ג לי', כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים, וכ"ה נוסח כל הספרים, ובסדר הרב ז"ל גרס „תפלת כל פה", והוא כתפלתו של שלמה שאמר „וגם אל הנכרי" וגו', אבל ישנן מע"ה דמרכיבים תרי רכשא „כי אתה שומע תפלת כל פה עמך ישראל" וגרם להם טעותי המדפיסים, שבלבלו להדפים שהי אלה הנוסחות יחדיו:

מערכי לב

כו' עד לדקתנו בנה ביתך שמע עתירתני. והמפרשים נתחבטו בפירושו, ונראה דה"פ שהתקינו על הסדר שאחרי שהוגנתנו דעה אנו מבקשים שתרצה תשובתנו, והוא כדברי הרב שאם אין באדם דעה איך יתפלל. רצית תשובתנו אז יכול להתפלל סלח לנו. סלחת כו' [וגם מירו' הלז מוכח כדברי הגר"א שלא התפללו ברכת את צמח בברכה בפ"ע ולכן לא הזכיר כאן דבר, אחר בנה ביתך. אכן מ"ש בס' עבו"י כי גם בברכת הביננו לא נמצא בירו' דבר מברכת את צמח. לא מצאתי כן בירו' לפנינו, ואדרבא נזכר שם ושמחו כל ישראל בבנין עירך והידוש מקדשך ובצמיחת קרן לדוד עבדך. ואולי בהעתק שלפניו לא נמצא ובצמיחת קרן.]

וכתב עוד הרד"א בשם הריב"א. ודע. שכל ברכה הקודמת להברתה מעולה הימנה שאם אין דעת אין תשובה. כי לא יודע בין טוב לרע, ואם לא ישוב מה מועיל סליחת עונות, הרי עושה עון בכל יום, ואם אין סליחה לא יסורו אויביו וצרותיו. ומה תועיל בריאותו אם ירדפוהו שונאיו. ומה תועלת בעברו אם הוא חולה ימעונה. הא למדת בגדולה סליחה מן הפרנסה בכלב מעלות, וקנין דעת בחמש, וראוי לרדוף כפי מעלתם, וכל ההולך פרסא אחת לקנית סחורה. חייב לילך שש פרסאות ללמוד תורה. וכל הסובל עמל ועלבון נפש כדי שלא יגזק בממונו. חייב לסבול כפלים כדי שלא יחטא. ע"כ תוכן דבריו:

המחבר בעל הגיון לב הביא מדעתו ודעת חבריו סברות אשר קורי עכביש יארגו, כי רובי הברכות כמו השיבנו, ראה בענינו, רפאנו, נתקנו בדורות מאוחרים בזמני המכביים, ועל תקע בשופר אמר בשם ה' צונץ שהיא הוספה מזמן הקרוב לחורבן בית שני, וכן ברכת השיבה, ועשה לנו חנינה להשאיר שריד כמעט, ואמר שרמיב הריט"ץ במה שהפריד ג' ראשונות וג"א לאמר עליהם שקדומות הן. ובלשונם אין מלה שלא הכון בפי דורו של שמעון הצדיק. וגם המנהג היום לאומרם גם בשבתות ויו"ט, וזה אות על קדמותן. ע"ש. אלא בכ"ז לא חנן אותם אלינו בעין יפה וקטע מקצתן, ואמר על ברכת מחיה מתים שלדעתו אפס קצתה הוכרה מאנשי כה"ג עד רב להושיע, והשאר הוספה נגד תלמידי אנטיגנוס ע"ש. ולא אדע מה יגהה להם מזור מסברות בדויות

כאלו

קודם שמסיים כי אתה שומע יתודה בהכנעה ובשברון לבו:

אָנָּא יְיָ חָטָאתִי עָוִיתִי וּפָשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתִי עַל הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה (ובפרט בחטא פלוני) אָנָּא יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וּתְכַפֶּר לִי עַל עֲוֹנַי וַחֲטָאַי וּפְשָׁעַי שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ מִנְּעוּרַי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וּתְמַלֵּא כָּל הַשֵּׁמוֹת שֶׁפָּגַמְתִּי בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל: כי אתה וכו׳

תפלה שיתפלל על מזונו קודם כי אתה:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַזָּן וּמְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל מִקַּרְנֵי רְאֵמִים עַד בֵּיצֵי כִנִּים הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי וְהַמְצֵא לִי וּלְכָל בְּנֵי בֵיתִי מְזוֹנוֹתַי קוֹדֶם שֶׁאֶצְטָרֵךְ לָהֶם בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מִשֶּׁפַע בְּרָכָה וְהַצְלָחָה וּמִשֶּׁפַע בְּרֵכָה עֶלְיוֹנָה כְּדֵי שֶׁאוּכַל לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וְלַעֲסוֹק בְּתוֹרָתֶךָ וּלְקַיֵּם מִצְוֹתֶיךָ וְאַל תַּצְרִיכֵנִי לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וִיקֻיַּם בִּי מִקְרָא שֶׁכָּתוּב פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶיךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:

כי אתה וכו׳

כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב [אֶת] הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְּקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

[דה״ח] (א) אם שכח לומר בר״ח יעלה ויבוא בערבית אפי׳ בלילה הב׳ של ר״ח א״צ לחזור התפלה אבל בשחרית ומנחה אם נזכר קודם שאמר השם מברכת המחזיר יאמר עוד הפעם ותחזינה ואם כבר סיים הברכה אומר לפני מודים ואם התחיל מודים אם נזכר קודם

מקור הברכות

כאלו, הן הפורקים עול שמים מעליהם ינתקו גם מוסרות אנשי הכנסיה והנביאים, אשר מימי קדם מוצאם, וישראל ויהודה הדר עם אל ועם קדושים נאמן, לא ישלו נפשם על השערות השדופות כאלו שמוצאן ומבוען מלב אי־חכמה ואי־תורה ולא אמונה, אשר אך לתאוה יבקש נפרד. ודברי חכמינו ז״ל שהיו קרובים לזמנם ומקובלים איש מפי איש, שאמרו שק״ך זקנים ומהם כמה נביאים תקנום, נאמנים יותר עלינו, וכל צר ואויב ופורק עול שמים לא יגע בהם לרעה. וצדיקים ילכו בם הוא החכם הנעלה ד״ר בעהר בעל ס׳ עבודת ישראל אשר כתב בסדורו וזה תו״ד, כאשר נחקור דעת האמת נדע ונבין שישראל היו נהוגים מיום היותם לעם להתפלל להקב״ה ג״פ בכל יום איש איש כפי מעמד גופו וקורותיו ותלאותיו, כו׳. ואנשי כה״ג תקנו ח״י ברכות מיוחדות לתפלה ערוכות בכל בלשון צחה ונקיה אך לא התפשטו עוד באומה, ונשתכחו מעט כו׳ עד שסדרום ב״ד של ר״ג והוסיפו עוד ברכה אחת ונתקבלו בכל ישראל. ע״ש:

בעמך ישראל ובתפלתם, בכת״י אמריקני בסדר רבינו איתא „ובתפלתם שעה״, והספרדים והר״ז ז״ל נסחוהו ותקנוהו „ולתפלתם שעה״, והיא נוסחא ישרה, כי הרצון לתפלה הוא מזכיר אחרי זאת „ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון״, **והשב** את העבודה בוויטרי כת״י א. ליתא למלת „את״. **ואשי** ישראל ותפלתם, עיין סוף מנחות תוד״ה ומיכאל כו׳ יש מפרשים כו׳ והיינו דאמרינן „ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה״, וי״א דקאי אדלעיל „והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל״, ע״ש, ועיין בסדור ר׳ שבתי סופר לומר „ואשי ישראל ותפלתם״ דדבוק לנזה שאחריו, ולא קאי אדלעיל, ע״ש, ונראה לי סמך לדבריו ממ״ש הגאון שבמנחה יתחילו מן „ואשי ישראל״ משום דליכא נשיאות כפים, וע״ש עוד בדברי ר״ש הנ״ל שאין לומר „מהרה״ אבל בוויטרי כת״י א. ובתוספות הנ״ל גרסי ליי. **עבודת** ישראל עמך, נוסח אשכנז כנוסח הוויטרי כת״י א. בלי תוספות ומגרעת, וכ״ג הרב בתוספות תיבת „שעה״, כנז״ל, אבל הספרדים מוסיפים „ואתה ברחמים החפוץ

אם לא ישובו לבריתך.] והמינים יכלו כרגע, וכל אויבינו [ומשנאינו] מהרה יכרתו. ומלכות זדון מהרה תעקר ותשבר ותכניע בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. **על** הצדיקים ועל החסידים [ועל שארית עמך ישראל] ועל גירי הצדק יהמו רחמיך ה' אלהינו, ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם (יח) [לעולם אל נבוש כי בך בטחנו.] בא"י משען ומבטח לצדיקים. **על** ירושלם עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם בימינו.

[נוסח נחם לתשעה באב עיין לקמן בסדר רבינו בחלק ב' סי' נ"ח]

בא"י בונה ירושלם. **כח.] את** צמח דוד מהרה תצמיח [וקרננו] תרום בישועתך כי לישועתך קוינו, (יט) בא"י מצמיח קרן ישועה. **כט.] שמע** קולנו ה' אלהינו (כ) וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלותינו ותחינותינו אתה (כא) [מעולם,] בא"י שומע תפלה. **רצה** ה' אלהינו בעמך [ישראל] ובתפלתם, (כב) והשב [את ה] עבודה לדביר ביתך. (כג) [ואשה] ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון, ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך.

[נוסח יעלה ויבא עיין לקמן בסדר רבינו בח"ב סי' מ"ד].

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים, בא"י המחזיר שכינתו לציון.

מודים

שנוי נוסחאות והגהות

(יח) בכת"י ב"מ גרס בוא"ו „ולעולם לא נבוש". וליתא שם כי בך בטחנו. ולפי"ז הוא מופסק ממ"ש ושים חלקנו ולגרסתנו בלי וא"ו הכונה שים חלקנו עמהם לעולם. ואח"כ מתחיל ענין ולא נבוש כי בך בטחנו ונוסחתנו שמסיימים „כי בך בטחנו" כגירסת הספר שלפנינו, צריכים אנו להפסיק ג"כ אחרי ושים חלקנו עמהם לעולם. (יט) „כל היום" (כ) „ורחם עלינו". (כא) „ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו, כי אתה שומע תפלת כל פה". (כב) בכתב יד אמריקני „ובתפלתם שעה". והרמב"ם וכן נ"ס „ולתפלתם שעה". (כג) „ואשי".

לא

מגן האלף

שנ' גם ענוש לצדיק כו' וכ' הרא"ש מפני שהוא כהורגו בידים, באו בבירור נענב. אבל בענין אחר שפיר דמי, היכא דלית לי' דינא בארעא וכמו שנמצא בספר תהלים עכ"ל. ומה נעימה היא גרסת הגאון „ולמשומדים אל תהי תקוה „אם לא ישובו לבריתך" וכו':
ועוד נראה דרשעים שהם מסיתים ומדיחים ומשחיתי הישוב מותר להתפלל עליהם גם מיתתו, ועז"א בסנהדרין מיתה לרשעים טוב להם וטוב לעולם. ואולי נפלגו בזה ר"מ וברוריא, דר"מ חשב אותם למשחיתי עולם ומפריעי שלום הישוב, והתפלל עליהם מיתתו, וכן הוא גם בנוסחת הגאון שכ' „וכל המינים כרגע יכלו", אבל ברוריא לא חשיבה אותם בסוג זה, ובזה יתבאר כוונת מהרש"ל ברכות דף יו"ד ברש"י חטאים כתיב, וכ' שם הגירסא שמצא בס"א אלא קרי ביה חטאים, וכ' לפרש דחטאים היינו כמו חוטאים, אלא קרי ביה חטאים בדרך מפעיל ע"ש. והרי"ע בהגהותיו כ' ע"ז שלא הבינו, ע"ש. אך י"ל דדחיקא לי' לפרש קרי ביה חטאים דר"ל בחטף, וקאי על שם המקרה. כל החטאים דאדרבא הקרי הוא בפתח ודגש שהוא שם תואר, והטאים כמו חוטאים, אלא קרי ביה חטאים בדרך מפעיל שהמה מסיתים ומחטיאים אחרים. ועליהם אתה רשאי להתפלל מיתתו, ולא על מי שאינו מזיק:

כח.] את צמח דוד עיין מקור הברכות:

כט.] שמע קולנו. עיין מערכי לב.

המברך

קודם שעקר רגליו חוזר לרצה ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם כבר אמר יהיו לרצון אף שלא עקר רגליו כעקורין דמי: (סי' תכ"ב) (ב) שכח לומר יע"ו בחוה"מ אפי' בערבית צריך לחזור: (סי' ת"ל) (ג) אם מסופק אם אמר יע"ו חוזר ומתפלל: (מ"א סי' תכ"ב וא"ר) (ד) שכח מלומר יע"ו בשחרית והתפלל מוסף לא יחזור להתפלל עוד שחרית: (מ"א תכ"ו) (ה) ש"ץ שטעה ולא הזכיר יע"ו בחזרת הש"ץ והשלים תפלתו לא יחזור ואם לא השלים חוזר לרצה: (שם) (ו) ש"ץ שטעה בתפלתו בלחש ולא אמר יע"ו לא יחזור ויסמוך על תפלתו בקו"ר לכן יאמר אלהי נצור ויפסע ג' פסיעות אחר התפלה בקו"ר: (סי' קי"ט וקכ"ג)

בר"ח ובחוה"מ אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לר"ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לחוהמ"פ חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לחוהס"ס חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

(דה"ח) כשאומר מודים כורע ראשו וגופו כאגמון בכ"א (עיין א"ר בשם רש"ל) עד שיתפרקו כל חוליות שבשדרה וזקן וחולה שאינו יכול לשחות כ"כ כיון שהרכין ראשו דיו וכשהוא זוקף יזקוף בנחת ראשו תחלה ואח"כ כל גופו שלא תהא עליו כמשא: (סי' קי"ג)

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

חיינו

מקור הברכות

תהפוך בנו ותרצנו" ובויטרי כת"י מובא שם אח"ז כל נוסח „ותערב עליך" שאומרים ברגלים, ובמדרש תהלים איתא: כל אותן האלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש כו' והלא דברים קו"ח כו' אנו שחרב בימינו על אכו"כ כו' לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו ישראל מתפללים ג' תפלות בכל יום „אנא השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלם" עכ"ל, ומסכים לנוסח הויטרי. ובדש"י ברכות י"א מובא חתימת הברכה שהיו מברכין בזמן שביהמ"ק קיים „ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון, אי נמי שאותך לבדך ביראה נעבוד" עכ"ל

מודים אנחנו לך [שאתה הוא] ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור, נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידיך ועל נשמותינו הפקודות לך [ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת] הטוב כי לא כלו רחמיך, המרחם כי לא [תמו] חסדיך. ומעולם קוינו לך, לא הכלמתנו ה׳ אלהינו (כד) [ולא תעזבנו ואל תסתר] פניך ממנו. [נוסח על הנסים בחנוכה עיין לקמן בח״ב סימן ס״א. ונוסח על הנסים בפורים עיין לקמן ח״ב סימן ס״ו]. **ועל** כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד. [נוסח וכתוב ע״ל ח״ב סי׳ ק״ה]. **וכל** החיים יודוך סלה, ויהללו (כה) [שמך] הטוב באמת, בא״י הטוב שמך ולך נאה להודות. **שים** שלום טובה וברכה [חן] וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך, וברכנו (כו) כלנו כאחד באור פניך כי (כז) [במאור] פניך נתת לנו ה׳ אלהינו (כח) [תורה וחיים] אהבה וחסד, צדקה [וברכה] ורחמים [ושלום] וטוב בעיניך לברך את עמך בכל עת. [נוסח בספר חיים ע״ל בסדר רבינו ח״ב סימן ק״ה]. **ל.**] בא״י המברך את עמו ישראל. (כט) [נוסח אבינו מלכנו נזכר בסדר רבינו בחלק ב׳ סי׳ ק״ט].

מז. לא.] **וכורע** בהודאה תחלה וסוף. תני חדא הכורע בהודאה ה״ז משובח ותניא אידך ה״ז מגונה. קשיין אהדדי, ומשנינן לה, הא (א) [לכתחילה] הא לבסוף. ואמרינן רבא כרע תהלה וסוף, אמר רבא חזינא ליה לרב נחמן דכרע תחילה וסוף. חזינה ליה לרב ששת דכרע תחילה וסוף. ומקשינן והתניא הכורע בהודאה ה״ז מגונה. ומשנינן כי תניא החיא בהודאה שבהלל, והדר תו מקשינן והתניא הכורע בהודאה ובהודאה שבהלל הרי זה מגונה ומשנינן תו כי תניא ההיא בהודאה של ברכת המזון:

מא. לב.] **ולא** מבעי ליה לאינש לאוסופי אסדר צלותא דכתבינן לעיל.

שנוי נוסחאות והגהות

(כד) „לא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו״. (כה) „לשמך״, (כו) „אבינו״. (כז) „באור״ (כח) תורת חיים״ (כט) „בשלום״:

מז. (א) „הא בתחלה״:

מגן האלף

ל.] **המברך** את עמו ישראל, עיין מקור הברכות:

מז. לא.] **וכורע** בהודאה תחלה וסוף. הרי״ף ז״ל גרס במשנה אלו ברכות שאדם שוחה באבות כו׳ ובהודאה תחלה וסוף. והדר מעתיק בגמרא הכורע בהודאה של הלל כו׳ ולא גרס „תני חדא״ ולא „קשיין אהדדי״ אבל בגמרא שלנו ליתא כן במשנה ואינה אלא ברייתא. וכן כתבו הרא״ש ורשב״א בחידושיהם. וכן הוא גרסת רבינו הגאון. והראב״ד פירש דש״ן ויחיד המתפלל פשיטא דכרעי תחלה וסוף, אלא דהאי פלוגתא הוא בכריעת מודים דרבנן, וכדגרסינן בירושלמי הכל שוחהין עם הש״ץ בהודאה, אר״ז בלבד במודים, זעירא הוה סמיך לקרוביה [שהי׳ מאריך עם הש״ץ] כדי שיהא שוחה עמו תחלה וסוף. אבל אין דעת רבינו כן. ומייתי להאי לקמן לענין מודים דרבנן, ע״ש.

מא. לב.] **ולא** מבעי ליה לאינש לאוסופי אסדר צלותא כו׳ דתניא כו׳.

הוא

חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי־לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

(דה"ח) (א) בחנוכה ופורים אומרים על הנסים. שכח לומר על הנסים ונזכר קודם שאמר השם מברכת הטוב שמך אפילו אמר ברוך אתה חוזר ואומר על הנסים אבל אם כבר כיים הברכה או שאמר ברוך אתה השם אינו חוזר: (תרפ"ב ותרצ"ג) (ב) אם בשושן פורים אמר עכ"פ אינו חוזר: (ע"ז תרצ"ג)

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

להנוכה

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ.

ואתה

לפורים

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג

ולאבד

מקור הברכות

עכ"ל. צור חיינו מגן ישענו. בנוסח ספרד „צורנו צור חיינו", אבל הרב ז"ל גרים כנ"א והוא גרסת רבינו הגאון. ועל נשמותינו הפקודות לך. המ"ם בחולם כ"כ ר"ש סופר דלא כרש"ל, וכן הוא בסדר הגאון. שבכל עת ערב ובקר, בויטרי כת"י א. איתא, שבכל „יום" עת ערב ובקר, ומהרי"ל מחק תיבת „עת", אבל אין צורך למחוק דהכונה עת של ערב ועת של בקר וכמו שנמצא בכתוב [ש"ב י"א] „ויהי לעת ערב" ובירמיה [קפי' כ'] בעת צהרים, וגרסת הגאון „וטובתיך שבכל עת" והשמיט תיבת „ערב ובקר וצהרים". כי לא תמו חסדיך, כ"ת נוסח ספרד ואשכנז ע"פ נוסח רבינו הגאון ז"ל ובוויטרי כת"י ב"מ כתוב „כי לא תמנו" ע"ש הכתוב [איכה ג] „חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו", ובא שמה נו"ן במקום מ"ם, אבל תפלה צריכה לשון מבורר, ואולי לא כיון גם שם על החסדים רק על ישראל; ולכן העיקר כגרסתנו, ובויטרי האורגנלי כת"י א. גריס נמי „תמו". כי מעולם קוינו לך; כן הוא גם נ"ס והרב ז"ל, ומקורם הוא נוסח-הויטרי כת"י א. אבל תיבת „כי" קשה המובן, וכש"כ שכל הענין מדבר אך משבחי השם יתב', ואינו ענין לברכה זו, ואולם טעם „כי" כמו „אשר". אבל גרסת הגאון ז"ל „ומעולם קוינו לך לא הכלמתנו ה' אלהינו" וכ"ג מחזור רומי. ור"ל שמעולם אשר קוינו לך לא הכלמתנו ולכן נקוה שלא תעזבנו כו'. ורב סעדי' גאון ז"ל ל"ג כלל נוסחא זו אלא שמודה „על חיינו כו' ועל נסיך כו' ועל כלם תתברך ותתרומם כו

מערכי לב

הטוב כי לא כלו רחמיך, והמרחם כי לא תמו חסדיך. כו"ד גם אם יהי' מקור הטוב החפץ ומתאוה תמיד להטיב לזולתו, מ"מ ימנע חסדו מסונאיו, כי לא יחפוץ טובם ולא ירחם עליהם. ולפעמים גם אם יאבה בכל חפץ לבבו להטיב, יקרה ג"כ שאין בכחו לעשות החסד שמבקשים ממנו, אבל הקב"ה הוא מקור הטוב והחסד שלא כלו רחמיו גם משונאיו, ונוהג גם עמם בחסד וברחמים גדולים, והוא המרחם שלא תמו רחמיו וחסדיו סלה:

וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ. וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל׃

וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ. וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ׃

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃

(דה"ח) אם שכח לומר וכתוב אם נזכר קודם שאמר השם מברכת הטוב חוזר ואם לא נזכר עד לאחר שאמר השם אינו חוזר. (סי' תקפ"ב) בברכת הטוב כשיאמר ברוך יכרע וכשיאמר אתה ישתחוה וכשאומר השם יזקוף׃

בעשי"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ׃

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת׃

(דה"ח) (א) א"א או"א ברכנו רק בשחרית ובמוסף אבל לא במנחה: (סי' קכ"ז) (ב) בת"ל אומרים גם במנחה יכל זמן שאומרים או"א אומרים שים שלום: (לבוש וא"ר שם) (ג) א"א או"א בבית האבל: (א"ר) (ד) אין הצבור עונין אחריו אמן אלא כן יהי רצון: (שם) אלהינו

מקור הברכות

יחיד אתה ואין זולתך", עיין שנוי נוסחאות. **ועל** כלם יתברך ויתרומם, וכ"ג הרב. אבל נ"ס "ויתנשא תמיד" ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו, ונ"ס "ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת לעולם כי טוב" ונמצא לשון זה ברד"א, אך מה שמסיימים "האל ישועתנו ועזרתנו סלה האל הטוב" לא מצאתי בשום מקום, ואולי הוסיפו "האל הטוב" כדי להסמיך מעין חתימה סמוך לחתימה, וכעין זה נמצא לרבינו הגאון דגרים "ויהללו את שמך הטוב באמת", אבל נוסח אשכנז כנוסח הויטרי כת"י א. והיינו מעין חתימה שכל הענין מוסב על הטוב כי לא כלו רחמיך. **מודים** דרבנן. כל הנוסחא כפי שנמצא בגמרא, וכ"ג הרב ז"ל. **בעל** הנסים לחנוכה, גרסת הויטרי כת"י א. להשכיחם "מתורתיך", במ"ס, ובעה"נ לפורים גרסתו "אשר" בקש להרג. **בברכת** כהנים ושמו את שמי עמ"ש בנגן האלף סי' ס"ב

לש"ץ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך. האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושיך כאמור:

יהיה פניו נגד ההיכל נגד ימינו נגד ההיכל נגד שמאלו

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא

נגד ההיכל נגד ימינו נגד שמאלו נגד ימינו

יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

ויכוין שיגבר ימינו הוא מדת הרחמים על מדת הדין

לשחרית

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה *(חֵן) וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים *וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.

למנחה ולמעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בספר

מקור הברכות

ס"ב אות ד'. חן וחסד ורחמים, כן הוא גם נוסחת רבינו הגאון והויטרי, והם ששה דברים: שלום, טובה, ברכה, חן, חסד, ורחמים, נגד ששה ברכות שבברכת כהנים, והספרדים והרב ז"ל מוסיפים „חיים" חן וחסד. ולא ראיתי זאת בכת"י וגם הרד"א ל"ג לי'. כלנו כאחד, כ"כ השב"ל בשם רב ש"ש גאון ורס"ג דאמרינן „כאחד" ולא „כאחת". כי באור פניך. כן כתב המנהיג וכן השבלי לקט בשם הגאונים דבמחיכתא ובבבל אמרינן „כי באור פניך" ע"ש הכתוב „באור פניך יהלכון", וברע"ג וברס"ג איתא „כי במאור פניך". תורת חיים, כ"ה בויטרי א. ורע"ג כת"י ב"מ, וכן הוא נ"א והרב ז"ל, אבל בסדר שלפנינו איתא „תורה וחיים" וכן נוסח ספרד. ואהבת חסד. ונוסחת רבינו „אהבה וחסד" וכן נ"ס. ונוסח הויטרי כת"י א. אהבת חסד בלי וא"ו. וטוב בעיניך לברך. ונ"ס „לברכנו ולברך" כו' ולא מצאתי כן בכת"י. וגם הרד"א ל"ג „לברכנו" גם מה שמסיימים „ברוב עז ושלום" ליתא, והעיקר כנ"א וכ"ג הרב ז"ל. המברך את עמו ישראל בשלום, כ"ה בסדר רע"ג בכת"י ב"מ ובסדר שלפנינו ליתא לתיבת „בשלום" ונראה שהוא שגיאת המעתיק, וגם בויטרי א חותם בשלום, וכל נוסח הברכה שמה כנ"א רק שנשמט שם מלת „חן" ובא שם „אהבת חסד" בלי וא"ו והאחרונים הוסיפו הוא"ו שלא נטעה לעשות זאת תואר לתורת חיים. וכתב המנהיג, האומרים „עושה שלום ברכנו כלנו ברוב עז ושלום ברוך" כו' לא יתכן דמטבע ארוך הקנוה חכמים והם עושים ממנו קצר כברכת פירות ומצות שפתיחתן היא חתימתן ולא יצאו י"ח, עכ"ל, ודבריו צ"ע, מ"ש נוסח זה מיוסח שאר כל הברכות הסמוכות לחברתן, ואינו דומה כלל לברכת פירות ומצות, וגם ברס"ג מצינו נוסחא דוגמתה וז"ל „שים שלום בעולם, ועל ישראל עמך יהי נא שלום מעו"ע ברוך", עכ"ל. ועמ"ש בעל הגיון לב בשם החכם שי"ר שהקדמונים היו חותמין כל השנה „עושה השלום", וראיתיו ממדרש ויקרא סי' פ"ט, וממס' סופרים פ"י ה"ז, וכ"כ בס' עבו"י וכן מצאתי נוסחא זו לכל השנה בסדורי אוקספורד כת"י. ומ"ש בס' עבו"י שהטור כתב כן בסי' קל"ג בשם רב עמרם לא מצאתי רק בסי' קכ"ז לפי

גרסת

בעשי"ת אומרים בספר חיים וכו' ואם לא אמר אין מחזירין אותו

בעשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם:

(דה"ח) (א) במדינתנו שנוהגין לומר אלהי נצור קודם יהיו לרצון. יכול להפסיק לאמן דהאל הקדוש ולקדיש ולקדושה ולברכו לאחר שהתפלל י"ח ברכות עד אלהי נצור כמו שפוסקין באמצע ברכות ק"ש בתוך הפרק וכמ"ש קודם יוצר אור. ולכתחלה כששמע שהש"ץ התחיל לחזרת הש"ץ יקצר בתחנונים ויאמר יהיו לרצון ופוסע ג' פסיעות בכדי שיגיע קדיש או קדושה או ברכו ואם אין לו שהות לפסוע אומר מיד יהל"ר. וה"ה בקראו לס"ת בתוך אלהי נצור: (ע"ס ק"ד) (ב) והנוהגין לומר יהל"ר מיד לאחר התפלה קודם אלהי נצור אסור להם לענות קדיש וקדושה או ברכו קודם יהל"ר רק אח"כ מותר כמש"ל וכן יש לעשות. (סס)

טוב לומר יהיו לרצון לפני התחנונים ואחרי התחנונים:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה*[וְלִמְקַלְלַי] נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכָל *[הַחוֹשְׁבִים] עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל *[מַחְשְׁבֹתָם]:

[יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך]:

[עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי]:

סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין יאמר קודם יהיו לרצון פסוק המתחיל באות ראשון משמו ומסיים באות אחרון משמו עיין מזה בכ' של"ה:

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

עושה

מקור הברכות

גרסת הב"ח, ע"ש, אבל אין זה עיקר. ומ"ש הגאון בסי' ס"ד „ומסיים עד עושה השלום" אין זה אלא שיטפא דלשנא, מהמעתיק ע"י נוסחאות אחרות. דרבינו וכן הרס"ג נוסחתם בכל השנה כלה ואפי' בעשרת י"ת לחתום המברך את עמו ישראל, ומ"ש בשם הטור בסי' קל"ג טעה במח"כ, דהטור כתב בשם ר ע דלאחר שיסיים ש"ץ עושה שלום נוהגין לומר אין כאלהינו, וכן הוא באמת לפנינו בסדר"ע סי' ס"ה, ע"ש, אבל קאי התם על קדיש שלם דיתגדל, שש"ץ אומר אחר תפלתו, שמסיים עושה שלום כו'. ולמקללי נפשי תדום ונוסח הויטרי כת"י א „ומקללי" וגרס וכל „המחשבים" כו' וקלקל „מחשבותם" מלכנו אלהינו יחד שמך כו'. הטור סי' קכ"ב כתב כן בשם יש שאומרים והביא אגדה, אמר שמואל כל הזרז לומר ד' דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה, עשה למען שמך ע"ל ימינך, ע"ל תורתך, ע"ל קדושתך, וכן נהגתי לאמר אלהי נצור כו' והעתיק שם כל דברי ד"ע עד ה' צורי וגואלי, אבן בסדר רס"ג ובויטרי לא גרסו אחרי המברך את עמו ישראל, אלא אלהי נצור עד וקלקל

מחשבתם

דתניא [ברכות כ"ח מגילה י"ז ע"ב] שמעון הפקולי (א) [החסיד] שמונה עשרה ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה. ואמר ר' ירמיה ואי תימא ר"ח בר אבא (ב) ואמרי לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות לג.] על הסדר:

מב. תנו רבנן [מגילה י"ז] מנין שאומרים אבות לד.] ת"ל הבו לה' בני אלים, ומנין שאומרים גבורות ת"ל הבו לה' כבוד ועז, ומנין שאומרים קדושת השם. ת"ל הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש. ומה ראו לומר בינה אחר קדושת השם דכתיב והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח. לה.] ומה ראו לומר תשובה אחר בינה (א) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה בתר תשובה, לא סלקא דעתך דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, אלמא בתר תשובה סליחה היא, ומאי חזית דסמכת (ב) אחאי סמוך אחאי, התם כתיב קרא אחרינא הסולה לכל עונכי

הרופא

שנוי נוסחאות והגהות

מא. (א) „הסדיר" כצ"ל. (ב) „אמר ר' יוחנן" כן איתא בש"ס:

מב. (א) צ"ל „דכתיב" (ב) „אהאי סמוך אהאי".

מגן האלף

הוא במס' ברכות כ"ח, ומגלה י"ז, וכונת הגאון למאי דאסיק שם מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקב"ה, ופירש"י שאסור לספר בקביעת ברכה:

לג.] על הסדר. בב"י סי' קי"ב בשם שבלי הלקט כ' מצאתי אגדה „מאי על הסדר זה סדר עולם, שכך מצינו י"ח ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו ואנשי כה"ג כללום ותקנום כסדרן עד לפיכך כשבאו אנשי כה"ג ותקנום כסדר הזה, פתחו מלאה"ש ואמרו ברוך הכם הרזים. ע"ש בשה"ל ובתניא. וכ' הב"ח מבמע דה"ק שמעולם היו סדורין י"ח ברכות מפי אבותינו, ושכחום וחזרו ותקנו אותן על הסדר שהיו מסודרין מעולם, עכ"ל. אבל באמת המעשים בגעשו לא קרו כפי סדר הברכות שתקנו אנשי כה"ג, שרפואת אברהם שכנגדה נתקנה ברכת רפואה, קדמה לגאולת ישראל. וכן תמצא שם הרבה. ואדרבא לא נתקנו כפי שהיו מסודרות מעולם, אבל לענ"ד הכוונה הוא להיפוך שהברכות כבר היו מתוקנות זו אחר זו ע"פ המאורעות, אבל אנשי כה"ג כללום ותקנום כסדרן הצריך להם כסדר עולם, וכמוש"ש בשה"ל. „שמעינן מהכא שאם לא אמרן על הסדר לא יצא":

מב. לד.] ת"ל הבו לה' בני אלים השתחוו. ובגמ' איתא אך רישא דקרא. ורש"י פי' סיפא דקרא השתחוו לה' בהדרת קדש:

לה.] ומה ראו לומר בינה אחר קדושה, כתב הב"ח סי' קי"ה איכא לתמוה כיון דבינה אתחלתא דאמצעיות ובלן צריכין להיות סדורות אהדדי א"כ ממילא היא אחרי קדושה. וכתב: דקשיא להו במה שבינה מתחלת לשון שאלה כשאר הברכות אלא לשון שבח „אתה חונן", ונראה מזה שטעמו כיון שאתה קדוש ושמך קדוש, ונמשך מזה שאתה חונן הדעת, לכן כשאל, חננו מאתך דעה. והשתא ק"ל מנ"ל דבינה נמשכת מקדושה, עכ"ל:

אבל עדיין איכא לתמוה על כל שינוי הלשונות דתחלה אמרו בברייתא מנין שאומרים אבות גבורות וקדושות. ולא פריך כלל על סדרן זה אחר זה. ואח"כ שאלו בבבלי ובירושלמי פ"ב ה"ד בלשון „ומה ראו" שאומרים בינה אחר קדושה, וכן שאלו בלשון זה גם על תשובה,

ושוב

(דה"ח) (א) קודם יהי רצון מלפניך כורע ופוסע ג׳ פסיעות לאחריו בכריעה א׳ ואחר שפסע ג׳ פסיעות בעודו בכריעה קודם שיזקוף כשיאמר עושה שלום במרומיו יהפוך פניו לצד שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו יהפוך פניו לצד ימינו. ואח"כ ישתחוה לפניו ויאמר ועל כל ישראל כעבד הנפטר מרבו ואומר יהי רצון (סימן קכ"ג ע"ש בא"ר) : (ב) במקום שכלו הפסיעות יעמוד (ויכוין רגליו כמו בתפלה) ולא יחזור למקומו עד שיגיע הש"ץ לקדושה ואם המקום צר ודחוק לא יחזור לפחות עד שיתחיל הש"ץ להתפלל התפלה בקו"ר והש"ץ עצמו יעמוד כדי הילוך ד"א קודם שיחזור למקומו להתפלל וכן כשמתפלל ביחיד יש להמתין כשיעור הנ"ל אבל בשעת הדחק ישהה עכ"פ כדי הילוך ד"א (שם) : (ג) כשפוסע עוקר רגל שמאלו תחלה ושיעור פסיעות אלו כדי ליתן גודל בצד עקב ולא יפסע פסיעות גסות יותר מזה : (שם) (ד) אם השלים תפלתו והי׳ אדם מתפלל אחריו אסור לפסוע ג׳ פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו שאם לא ימתין ויפסע מיד הרי הוא כעובר לפני המתפלל וצריך לדקדק בזה אפי׳ אם האחרון התחיל להתפלל אחריו : (סי׳ ק"ב) (ה) יחיד המתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לש"ץ אסור להחזיר פניו לצבור עד שסיים הש"ץ את תפלתו בלחש ויפסיע : (סי׳ קכג)

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל ישראל

מקור הברכות

מחשבתם, ומסיים תיכף יהיו לרצון וגו׳, ובש"ס ישן לא גרס בגמרא „ולמקללי נפשי תדום" אלא ונפשי כעפר כו׳. וגם החיד"א עמד ע"ז, דהא הקורא לו ממזר, נתין, חלל, ושותק חוששין לו ולמשפחתו כדאיתא באהע"ז סי׳ ב׳. ולק"מ דאדרבא שתיקותא דבבל היינו יחוסא, כמו"ש במס׳ קדושין ע"א, ולא אמרו כל שקורין לו ממזר ושותק חוששין כו׳ רק בא"י ובדורות הראשונים, שהיו ב"ד נזקקין למי שחרף חבירו, ומענישין אותו, לכן הוי שתיקה כהודאה, אבל עכשיו השותק על מריבה ה"ז משובח כמו"ש הרמ"א שם, וכן בבבל שלא דנו דיני קנסות שפיר התפללו ולמקללי כו׳. אולם בויטרי כת"י א. איתא „ומקללי נפשי תדום" וקאי על הקב"ה, ומיושב קו׳ החיד"א בלא"ה :

ועיין בתר"י פ׳ ת"ה שמנהגם היה לומר יהיו לרצון תיכף אחר תפלתם, דאל"כ למה אמר ל"ש שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, והו"ל ל"ש שלא אמר עדיין יהיו לרצון. אבל אמר יל"ר כמאן דעקר רגליו דמי, ומ"ש מר ברי׳ דרבינא הוה אמר אלהי נצור עד יהיו לרצון כו׳ ומשמע שאמרו בסוף תחנונים, י"ל שאחרי שהי׳ מתפלל מעומד הי׳ אומר אלו התחנונים מיושב, ונראה שאפי׳ יאמר יל"ר אחר התחנונים אין בזה איסור כו׳ ע"ש. אבל מנהגנו לאמר יל"ד אחרי התחנונים, וכ"מ מנוסח רבינו הגאון ונוסח רבינו סעדיה שלא העתיקו יל"ר רק אחרי התחנונים, ומשמע שגם לכתחילה יכול לומר בסוף התחנונים, ונראה דפסקו כמר ברי׳ דרבינא דבתראה הוא, ומרנב"י דאמר ל"ש שרגיל לומר תחנונים אין ראי׳ די"ל דס"ל ככל הנך אמוראי וכר׳ יוחנן שאמרוהו בסוף תפלתם ואחרי התחנונים לא הזכירו לאמר יל"ר. ולא קיי"ל כוותייהו. ואין זה כמו"ש הב"ח שהוא מנהג טעות, אלא מנהג ותיקין ע"פ סדר רבינו והרס"ג, וכתב המנהיג אות ס"ב דלאחר התפלה יכול לומר תחנונים ובלא קביעת ברכה, ומכאן תשובה לאומרים „וחכנס תפלתי׳ כו׳ בא"י שומע תפלה׳ שאסור לחתום בהזכרת השם, ועיין חו"ד סי׳ ק"י שלמד זכות על החותמים ברוך א"י שומע תפלה, וכן מצאתי בהרבה כתבי ידות עתיקות חתימת ברכה אחר תחנונים. ועיין פרדס לרש"י סי׳ ה׳ שמותר להוסיף ברכה דרך נדבה, אולם בתוס׳ ברכות דף כ"ט כתבו דהחותמים בא"י אחרי תחנונים מגונה דמכאן ואילך אסור לספר כו׳. וכתב המרדכי ס"פ אין עומדין ומובא בטור קכ"ג שהורגלו רבים לאמר שלום בשמאלי שלום בימיני, כו׳ כי שגו במ"ש במחזורים, [וכן ראיתי אנכי בכמה כת"י עתיקים, ובויטרי] וסבורים שצריך לומר בזה הלשון, וליתא, דה"פ כשאומר עושה שלום משתחוה לשמאלו כו׳. תדע דמה נשתנה סוף י"ח מסוף קדיש של כל התפלות ע"ש, וכתב עוד בספר עבו"י שאינו נכון למתפלל בינו לבין עצמו לאמר כאן ואמרו אמן, שאינו נכון רק לאומר קדיש ולא למתפלל בינו לבין עצמו, ובסדר"ע וברמב"ם לא מצאתי תיבת „ואמרו" אלא אמן לבד, והסופרים לא הבדילו וכתבו בכ"מ ואמרו אמן עכ"ל, ומ"ש מסדר"ע ורמב"ם תמיהני שהם לא תביאו

הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי, למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה, ואלא הא דכתיב ושב ורפא לו, ההיא רפואה לאו דתחלואים דסליחה היא, ומה ראו לומר גאולה בשביעית (ג) אר"ח בר אבא, מתוך שישראל עתידין להגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית, והאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, מלחמה נמי התחלה דגאולה היא (ד) [והתחלה דגאולה מיהא בשביעית הויא]. ומה ראו לומר רפואה בשמינית א"ר אחא (ה) [ואיתימא ר' לוי] מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה לפיכך קבעות בשמינית. ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית א"ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים שנאמר שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא ודוד כי אמרה בפרשה תשיעית אמרה, ומה ראו לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים, שנאמר לו.] ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופרייכם תשאו לעמי ישראל. (ו) כי מקרבי לבא, וכיון שנקבצו גליות (ז) [נעשה דין ברשעים דכתיב] ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה וגו'

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) לפנינו בגמ' איתא „אמר רבא" (ד) לפנינו בגמ' ליתא. (ה) לפנינו בגמרא ליתא. (ו) „כי קרובה ישועתי לבוא" כצ"ל, (ז) בכ"י ב"מ „בא משיח ועושה דין ברשעים שנאמר ואשיבה ידי עליך

מגן האלף

ושוב עזבו זה הלשון ושאלו על המספר „מה ראו לומר גאולה בשביעית, ורפואה בשמינית, ושנים בתשיעית, ועל קבוץ גליות חזרו לשאול בלשון „ומה ראו", ושוב פסקו למלתייהו ולא שאלו ומה ראו, אלא אמרו „וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים, וכיון שנעשה דין כלו המינים, וכיון שכלו המינין מתרוממת, כו' והיכן, כו' וכיון שנבנית ירושלים בא דוד, וכיון שבא דוד באתה תפלה, וכיון שבאתה תפלה באתה עבודה, וכיון שבאתה עבודה באתה תודה", ושוב חזרו לשאול בלשון „ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, ומה ראו לומר שים שלום אחר ב"כ", וכ"ז פלא והפלא, והלא דבר הוא.

ונראה לענ"ד ליישב כל חלופי לשונות הללו ובממילא יתישב קו' הב"ח, דעל שלשה ראשונות שהן שבחי ה' וגלמדות מהפסוקים אין לשאול על סדרן כיון שמסודרות כך בכתוב. הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד וגו' השתחוו לה' בהדרת קדש. אולם כל שאלתם היתה על בינה, תשובה, גאולה, רפואה, וברכת השנים, וברכת כהנים, ושלום, שהן בקשות נפרדות ונהוגות בכל זמן, ואפשר להקדים סדרן ולאחרן [ומש"ל בשם הרד"א וריב"א אינו רק ענין אגדיי] ולכן שאלו עליהם מה ראו, והוכיחו שהכתובים מורים ענין סדרן, אך שינו הלשון בגאולה ושנים, ורפואה, משום דגבייהו ליכא קראי דגילוף דגאולה ראויה לקובעה בתר סליחה, אדרבא רפואה ראויה בתר סליחה, וע"כ משום דצריכה לאמרה במספר השביעית, וכן ברפואה ליתא גבה טעם הסמיכות אלא משום המספר, וכן בשנים, וכ"פ הב"ח שם והפרישה, אכן מקבוץ גליות ואילך שכלן המה מענין יעוד העתיד, היה סדרן וענינן מסור להז"ל בקבלה, שנזכה לראותן בסדר הזה שמתחלה תהיה קבוץ גליות, ואח"כ דין הרשעים, וכליון המינין, והתרוממות הצדיקים, ואחרי זאת תבנה ירושלים, ואח"כ יבא משיח צדקנו, ותבוא תפלה, עבודה, ותודה. ויה"ר שנזכה להם ב"ב:

לו.] ואתם הרי ישראל וגו'. מלשון שאמרו ומה ראו לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים, מורה בברור שאין ישראל זוכין לקבוץ גליות אלא אחר שתסור שממת הארץ

וגו׳. וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים. וכולל זדים עם המינים שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה׳ יכלו. וכיון שכלו המינים מתרוממת קרני הצדיקים שנאמר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. וכולל גרים עם הצדיקים דכתיב מפני שיבה תקום וסמיך ליה וכי יגור אתכם גר בארצכם, והיכן מתרוממת קרנות צדיקים בירושלם, שנאמר (ח) שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך. וכיון שבאו לירושלם בא דוד שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם. וכיון שבא דוד באתה תפלה שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. וכיון שבאתה תפלה באתה עבודה שנאמר עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי. וכיון שבאתה עבודה באתה הודאה שנאמר זובח תודה יכבדנני. ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ולימרה מקמי עבודה, אי כתיב לעשות הכי נמי, מעשות כתיב. ולימרה בתר עבודה, תא כתיב זובח תודה יכבדנני. ומאי הזית דסמכת (ט) אהאי סמוך אהאי. מסתברא עבודה והודאה חדא מלתא היא. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנ׳ ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, וברכה דקב״ה שלום הוא. שנאמר ה׳ עז

לעמו

שנוי נוסחאות והגהות

ואצרוף כבור סיגיך וכתיב ואשיבה כו׳, (ח) „ודרשו שלום העיר" (ט) „אהאי סמוך אהאי".

שם

מגן האלף

הארץ, והררי ישראל ישאו ענף ויתנו פרי, וכן אמרו בסנהדרין פ׳ חלק שאין לך קץ מגולה מזה ואתם הרי ישראל, רא״א אף מזה כי לפני הימים ההם שכר אדם לא נהיה, ופרש״י דר״ל שתהלה פרוטה מהלכים ע״ש. אבל י״ל דגם ר״א הכי ס״ל, וסמיך אסיפא דקרא כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ וגו׳, וזה סימן גאולה באמת וקץ מגולה, לפי ענין הארץ השוממה אשר אלפים בשנה רבצו בה תנים ואוחים, וידי אדם לא עובד בה להעלותה לגרם המעלה של ארצות פוריות, וכאשר הגפן יתן פריו והארץ יבולה, אות נכבד הוא כי קרבה ישועתנו לבוא:

אכן בתנחומא פ׳ נח משמע דירושלם נבנית קודם קבוץ גליות. דאמר שם: רשב״ג אומר, מסורת אגדה הוא שאין ירושלם נבנית עד שיתכנסו הגליות, ואם יאמר לך אדם שכבר נתקבצו הגליות ואין ירושלם נבנית אל תאמין, למה שכך כתוב בונה ירושלם ה׳ ואח״כ נדחי ישראל יכנס, ודברי התנחומא הנ״ל נראה לבאר דה״ק אע״פ שמסורת אגדה בידינו שירושלם נבנית אחר קבוץ גליות, מ״מ אם יאמר לך אדם כן שכבר נתקבצו הגליות ואין ירושלם נבנית עדיין, אל תאמין, כי כן כתוב שירושלם נבנית תחלה. וכן דעת הזוה״ק בראשית קל״ד שאמר, יתקן היכלי׳ ויבני קרתא דירושלם, לבתר יוקים לה מעפרא ויכנש גליותהון דישראל, הה״ד בונה ירו׳ ה׳ כו׳ והדר נדחי ישראל יכנס, וכדון הרופא לשבורי לב דא תחית המתים, עכ״ל:

וראיתי להרב הגאון ר׳ הנוך העניך בספר פתיל תכלת דף ס״ה ובהשמטות שם שכתב דעיר וחומת ירושלם וביהמ״ק שבידי שמים זמנם אחרי קבוץ גליות, כדאיתא בש״ס ר״ה דף ל׳, וסוכה מ״א ובפרש״י שם ותוס׳ שבועות דף ט״ו. [ע״ש שכתבו אע״ג דאין בנין ביהמ״ק דוחה יו״ט, ה״מ בנין הבנוי מידי אדם. אבל מקדש העתיד שאנו מצפין עליו יגלה ויבא מן השמים.] שישראל יהיו ראוים לנס, והקב״ה בעצמו ישכלל המקדש וחומת העיר, אבל

בנין

לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום, מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקב"ה דאמר ר"א (י) מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ה׳ למי שיכול להשמיע כל תהלתו (יא) [למי]:

מג. לז.] **אבל** בתר דמסיים צלותיה אי בעי למימר ווידוי אי נמי (א) מידי בעו רשותא בידיה. (ב) והכי תקינו רבנן למימר בתר צלותיה. **מלכנו** אלקינו יַחֵד שמך בעולמך וְיַחֵד זכרך בעולמך. בנה ביתך

ושכלל

שנוי נוסחאות והגהות

(י) [שם י"ח מכות דף יו"ד הוריות י"ג] (יא) "למי" נמחק:

מג. (א) בטור איתא "מידי דבעי" ור"ל כל מה שצריך. (ב) בויטרי מסיים "ובלבד שלא יקבע ברכה לעצמו", וכן פרש"י שם במגילה,

בטור

מגן האלף

בנין המקדש מידי אדם יהי' קודם קבוץ גליות, וכזה מישב התנחומא הנ"ל הסותר לדעתו מראשו לסופו, שהתחיל במסורת אגדה כו' ומסיים שאם יאמר לך אדם כן אל תאמין, א"ו דסוף המאמר קאי על ביהמ"ק שבידי אדם, שאחריו יהי' קבוץ גליות, אבל המסורת הוא על בנין שבידי שמים, ע"ש אבל תמיהני לדבריו שיהי' בהמ"ק שבידי אדם כבר בנוי קודם קבוץ גליות ושבידי שמים אחר קבוץ גליות, במה יתישב לו קושית רש"י ותוס' שם בסוגיא דר"ה דאמרו בטעמא דיום הנף שיהא כלו אסור משום מהרה יבנה המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר המזרח השתא נמי ניכול, ולא ידעו דאשתקד לא הי' עומר והתירו האיר המזרח, ועכשיו דאיכא עומר מתיר, ופריך דאיבני אימת, ומסיק דאיבני בחמיסר, והקשו שם רש"י ותוס' הלא אין בנין ביהמ"ק דוחה יו"ט, ותירצו דבנין העתיד בידי שמים הוא. ולדבריו שכבר היה בנין בידי אדם, א"כ כבר הי' גם עומר שהתירו, וליכא למגזר שיהא יום הנף כלו אסור, א"ו דליכא אלא בנין ביד"ש לחוד. ואפשר לדחוק דגזר ריב"ז אולי יהיו ישראל זכאים ויזכו תיכף לבנין ביד"ש. אבל אין הכרח לדבריו אלא מדברי התנחומא הנ"ל, וכבר בארנו דדברי התנחומא מתבאר כפשוטו והולך אגמרא דידן:

והגאון בעל ספר ארצות החיים הביא עוד ראי' מש"ס ברכות דף מ"ט, דקבוץ גליות קודם לבנין ביהמ"ק, דאמר אין חותמין בשתים לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות, ר"ש אומר פתח ברחם על ישראל חותם במושיע ישראל, פתח ברחם על ירושלם חותם בבונה ירו'. ורנ"א אפי' פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירו'. משום שנאמר בונה ירו' אימתי בונה ירושלם בזמן שנדחי ישראל יכנס, ע"כ. ואין הספר כעת בידי לעיין, אבל לפום ריהטא אפ"ל שיהיו בזמן אחד, וכדמשמע מפרש"י שכ' בנין ירושלם תשועת ישראל היא, שנא' בונה ירושלם ה' "ואז" נדחי ישראל יכנס:

אבן הסוגיא דהכא מפורש יוצא דקבוץ גליות קודם, וכנראה מסדור הברכות, וממה שאמרו כיון שנתקבצו הגליות כו', וכיון שנבנית ירו' בא דוד ותפלה ע"ש, ולמדנו דירו' וביהמ"ק ועבודה הם אחר קבוץ גליות, ולא מצאנו חולק אלא בבנין ביהמ"ק, דכאן משמע שיבנה אחרי מלכות ב"ד, כמו"ש כיון שבא דוד באתה תפלה, ובירושלמי פ"ה דמעשר שני אר"א שביהמ"ק עתיד להבנות קודם למלכות ב"ד, וכ"מ גם בפסיקתא, אך סתמא דש"ס שלנו, וכן ר' יוסי במשנה דמעשר שני שם, וכל סדרי מטבעות הברכות שבבהמ"ז, וברכה מעין ג' שתקנו לומר "על ישראל עמך ועל ירושלם עירך, ועל מלכות ב"ד משיחך, ועל הבית כו'. כ"ז מורה בביאור שבנין ביהמ"ק הוא אחרי מלכות ב"ד:

מג. לז. אבל בתר דמסיים צלותיה כו' **מלכנו אלהינו יחד כו'.** עיין מקור הברכות:

אבל

ושכלל היכלך ‑קֵ‑ב (ג) משיחך. פדה צאנך. ושמח עדתך. עשה למען שמך. (ד) עשה למען מקדשך. עשה למען דתך, (ה) עשה למען גדלך ותפארתך, עשה למען מקדשך והיכלך. עשה למען משיחך. עשה למענך ולא למעננו. הרחמן הוא יזכנו לשני דמשיחולחיי העולם הבא. אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני בחיי קל והומר במיתתי, והריני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי מחוק ברחמיך הרבים, אבל לא ע״י יסורין. **אלהי** נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה, ולמקללי נפשי תדום, (ו) פתח לבי בתורתך ולמצותיך תרדוף נפשי, [ונפשי כעפר לכל תהיה, והצילנו מאדם רע. ומשטן רע, ומפגע רע, ומאיש רע ומאשה רעה, ומשעות רעות, ומגזרות קשות המרגשות לבוא לעולם] וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם, ותפתח לי שערי חכמה, שערי תורה, שערי תפלה ותחנונים שערי (ז) [מחיה] וכלכלה, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי:

מד. תנו רבנן [ברכות כד] המשמיע קולו בתפלה הרי זה מקטני אמנה. והמגביה קולו בתפלה ה״ז מנביאי השקר, והמנהק והמפהק בתפלתו ה״ז מגסי הרוח, והמתעטש בתפלתו סימן רע לו, וי״א הרי זה מכוער. הרק בתפלה, כאלו רק בפני המלך. המשמיע קולו בתפלתו, באלו לא שנו אלא שיכול לכוין את לבו בלחש, **לח.**] אבל אינו יכול לכוין את לבו בלחש לית

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בטור „קץ״ משיחך. (ד) בכ״י ב״מ ובטור „עשה למען ימינך״ (ה) בכת״י ב״מ ובטור „עשה למען כבודך, ע״ל מלכותך, ע״ל קדושתך״, (ו) בכת״י ב״מ, „ונפשי כעפר לכל תהיה, וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם״. ופתח לבי כו׳, (ז) „פרנסה״ ועיין נוסחת רב סעדיה: בכת״י

מגן האלף

מד. לח.] אבל אינו יכול לכוין לבו בלחש לית לן בה. דע דשלשה מיני כוונה יש כמו״ש בס׳ שיטה מקובצת בפ״ב דברכות, הא׳ שלא יהא כמתעסק באין דעתו לאותו דבר כלל שהקול יוצא מעצמו, ואינו מכוין לאותו דבר כלל, ב׳ שיכוין לצאת ידי חובת המצוה, ג׳ שמכוין בכל תיבה ומבין מה שאומר, ע״ש. ועל ענין האחרון אמרו שאם א״י לכוין בלחש ל״ל בה, ושז״א בס״פ א ע שצריך לכוין לבו ל״פ שאבות, והיינו להבין מה שמדבר בכל תיבה, וזהו עיון תפלה דפי׳ ר״ת במס׳ ר״ה ע״ז שאין מכוין לבו בתפלתו שא״א נצול בכל יום ע״ש. ועיין בס׳ הה״ל בשם ר׳ יעקב מגוירצבורג שהביא ראי׳ דיצא, כיון דתפלה מקום קרבן וקי״ל בקרבנות בנזבחו סתמא דיצא ועלו לבעלים לשם חובה, ע״ש. ואין הנדון דומה, דהתם עכ״פ עשה בידו ומעשה במקום כוונה, כמו״ש תר״י פ״ק דברכות, וכמו לולב דמדאגביה נפיק בי׳, אבל כשאינו מכוין באמירה ולא עשה גם מעשה לא עשה שום דבר, וצ״ל דכל ראייתו של הר״י מגוירצבורג הוא שיצא אם כיון במה שאומר אע״פ שלא כיון לצאת חובת מצותו, אבל גם כשלא כיון במה שאמר אמרו ע״ז בירושלמי פ״ב ה״ב ר׳ ירמי׳ בש״ר אלעזר התפלל ולא כיון לבו, אם יודע שחוזר ומכוין את לבו יתפלל. ואם לאו אל יתפלל ע״ש, וכ״פ בש״ע סי׳ ק״א דהאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כונה אלא בפסוק א׳ שבק״ש:

אבל

יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

(יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת):

(דה"ח) הש"ץ חוזר התפלה בקול רם (ואומר מתחלה בלחש ה' שפתי תפתח כו' ובסופו יהיו לרצון כו') וצריך ליזהר מאד לשמוע מהש"ץ מלה במלה ולא יסייע ולא יגנן עמו. וא"צ להזהר משיחה בטלה וצריך לעמוד בה ופניו אל הקיר ועיניו עצומות או יהא ספר התפלה פתוח לפניו לעיין בו ולכוין לכל מה שאומר הש"ץ ולענות ב"ה וב"ש על כל הזכרת ה' ואמן אחר כל ברכה:

תפלה נאה הובאה מא"י להתפלל על בניו שיאריכו ימיהם ולהיות להם לב להבין בתורה:

רבון כל העולמים מלך רחמן. רחם עלי ועל בני הנולדים לי מאשתי **(פב"פ)** ותפתח לבם כפתחו של אולם כדי שיבינו עמקי וטעמי וסודי תורתך הקדושה ויהיו עוסקים בתורתך לשמה ותן להם חיים ארוכים ושנים ברוכים ויאריכו ימיהם ושנותיהם כמו שכתוב ימי שנותנו בהם שבעים שנה ויזכו לזרע כשר חיים וקיימים לאורך ימים ויהיו ממולאים בתורה ובחכמה וביראת חטא ויהיו אהובים למעלה ונחמדים למטה ויהיו נושאים חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם ותצילם מעין הרע ומיצר הרע ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם ונגדלם אני ואשתי שלא ימותו לא בחיי ולא בחיי אשתי ואל תשיבני ריקם מלפניך כי אתה שומע תפלת כל פה ברחמים. ברוך אתה שומע תפלה:

יחיד ברוצה לקבל עליו תענית יאמר זה במנחה קודם התענית קודם יהיו לרצון ואם שכח לקבל התענית בתפלה יוכל לקבל כל זמן שהוא יום:

רבון כל העולמים הרי אני לפניך בתענית נדבה למחר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתקבלני באהבה וברצון ותבוא לפניך תפלתי ותענה עתירתי ברחמיך הרבים כי אתה שומע תפלת כל פה: **(יהיו לרצון וכו')**

ולאחר התענית במנחה יאמר זה קודם יהיו לרצון:

רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שבהמ"ק היה קיים אדם חוטא ומביא קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ואתה ברחמיך הרבים מכפר ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא מעוט חלבי

מקור הברכות

הביאו כלל בסוף התפלה נוסח עושה שלום ואין ראוי מהב, אולם בוויטרי מסיים עושה שלום עם ואמרו אמן. וטענתו למי יאמר המתפלל בעד עצמו ואמרו אמן, אינה טענה, שאינה כוברת שתפלת עושה שלום מתפלל ג"כ בלחש, ונבר כי במג"א סי' קפ"ט כבהמ"ז יסיים בברכת בעה"ב „ונאמר אמן", משא"כ בעושה שלום שהוא שבחו של הקב"ה וכל ישראל מצווים אומר „ואמרו אמן" ע"ש:

אלהינו

חלבי ודמי שנתמעט היום כאלו הקרבתיו לפניך על גב המזבח ותרצני :
(יהיו לרצון וכו׳)

תפלה לעצירת הגשמים בשומע תפלה

וַעֲנֵנוּ בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. בּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעַ גָּדְלוֹ וְהַדְרַת כְּבוֹדוֹ. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה תֵּן טַל וּמָטָר לִבְרָכָה עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְתַשְׂבִּיעַ אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִטּוּבֶךָ וּמַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ וּמֵעוֹשֶׁר מַתְּנַת יָדֶךָ. שְׁמוֹר וְהַצֵּל שָׁנָה זוֹ מִכָּל דָּבָר רָע וּמִכָּל מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל מִינֵי פּוּרְעָנִיּוֹת וַעֲשֵׂה לָהּ תִּקְוָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל כָּל תְּבוּאָתֵנוּ וּפֵרוֹתֵינוּ וּבָרְכֵנוּ בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה וְנִזְכֶּה לְחַיִּים וְשׂוֹבַע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת וְהָסֵר מִמֶּנּוּ דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וּשְׁבִי וּבִזָּה וְיֵצֶר הָרָע וָחֳלָיִם רָעִים וְקָשִׁים וּמְאוֹרָעוֹת רָעוֹת וְקָשׁוֹת וּגְזוֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת מִלְּפָנֶיךָ וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ כי אתה שומע וכו׳ :

לרבוי הגשמים בשומע תפלה

יהר״מ יי או״א שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ובטובך הגדול רחם עליהם שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל והם עמך ונחלתך אשר הוצאת מארץ מצרים ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב טובה, השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל, כעסת עליהם אינם יכולים לקבל. ויהי רצון שיהא ריוח בעולם וזכור רחמיך : כי אתה שומע תפלת וכו׳

דין שלא לישב בצד המתפלל

(דה״ח) (א) אסור לישב בתוך ד״א של המתפלל בין מלפניו בין מלאחריו ובין מן הצדדים
ומי שאינו מרחיק אפי׳ בעוסק בתורה ולומד אע״פ שאינו מתקוני התפלה אין מוחין בידו ומיהו אין די בהרהור לבד רק צריך שילמוד בפיו והירא את ה׳ אינו יושב מלפניו כמלא עיניו ואפילו יושב ועוסק בק״ש ומיהו מן הצדדין שלפניו אין לדקדק אבל לעמוד מותר אפי׳ לפניו :
המגס אם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלה ואפי׳ בפרק איזהו מקומן א״צ להרחיק
(סי׳ ק״ב ועיין א״ר) : (ב) אם היושב בצד המתפלל הגוי אין למחות בידו : (שס) (ג) אם היושב ישב כבר ועמד זה להתפלל בצדו ומכ״ש לפניו דאז הוא לאחריו א״צ לעמוד בהרי זה בא בגבולו אבל עמד לאחריו דאז הוא לפניו יש ליזהר ולעמוד ואפי׳ בצדו מנהג הסידו׳ הוא לקום מיהו כל זה בבית שלא יחדוהו לתפלה אבל בבה״כ הקבוע לכל אחד להתפלל צריך לקום אפי׳ ישב מקודם דמקום מיוחד לכל הוא : (שס) : (ד) אסור לעבור נגד המתפללים בתוך ד״א ודוקא לפניהם אבל בצדיהם מותר : (שס) :

לית לן בה, ותני מילי ביחיד לט.] אבל בצבור לאו אורח ארעא, המגהק בתפלתו מ.] והמפהק (א) [ה״מ לא אנים אבל אנים לית לן בה]. (ב) מלמטה אבל מלמעלה סימן יפה לו, דאמר ר׳ זירא [ברכות כד] הא מלתא אבלע לי רב המנונא, ותקילא לי (ג) בכולא תלמודאי. המתעטש בתפלתו (ד) [ה״מ] סימן יפה לו (ה) [כשם שעושין לו נחת רוח מלמטה, כך עושין לו נ״ר מלמעלה]:

ר׳

שנוי נוסחאות והגהות

מד. (א) בכת״י ב״מ איתא „ה״מ מלמטה אבל מלמעלה לית לן בה״, והמתעטש וכו׳. והוא ט״ס, והעיקר כגי׳ שלפנינו. (ב) צ״ל „והמתעטש בתפלתו״ ה״מ כו׳. (ג) נ׳ „ככולא״ וכ״ה במנחות דף י״ז ע״א. אבל כאן בגמרא הגי׳ „בי כולא״, (ד) צ״ד למחקו. (ה) בכ״י ב״מ כשם שעושין נ״ר „מלמעלה״ כך עושין לו „מלמטה״, והוא ט״ס שם, וגם בש״ס אין הגרסא כן:

גם

מגן האלף

לט. אבל, בצבור לאו אורה ארעא בגמרא לפנינו הגרסא אבל בצבור אתי למטרד צבורא, ואולי נפ״מ ג״כ לדינא, דלגרסא שלפנינו בגוונא דליתא טרדא לצבורא לית לן בה ע״ד שנזכר בב״י סי׳ ק״א שנהגו להתפלל בהשמעת קול בר״ה ויוכ״פ שהם ימי תשובה כדי לכוין יותר, ואיידי דהבינא להו יהבי דעתייהו ואינן מטעין זה את זה אע״פ שמשמיעים קולם, ע״ש. אבל לפי טעם רבינו גם אז לא יאות עבדי וכמו״ש בב״י סי׳ קמ״א בשם הזהר, דצלותא אתאחדית בעלמא עילאה, ומלה דעלמא עילאה לא אינטריך למשמע, וכן משמע בתשובת הגאונים, שע״ת סי׳ של״ד בתשובה לרב שר שלום גאון שכתב: דבצבור דאחרים שם אסור דלא מצי בלא טרדא דלהון. ואי תימא זמנין דלא טרוד להו. אין בצבור זמן. דהאיכא איניש דקרו ק״ש, ואילון עונין אמן, וממתינין ברכה לענות, ומ״מ בצבור לא, עכ״ל. ונראה דהוסיף הך „ומ״מ בצבור לא״ להשמיענו דאפי׳ בשעתא דהבינא להו ביותר למיהב דעתא לכוין כמו בר״ה ויו״כ מ״מ אסור בצבור, וע״ש בסי׳ ק״נ, וכ״מ בס׳ האורה סי׳ ל״ג שהתיר רק לש״ץ שלא התפלל עוד בלחש והוא יורד לפני התיבה, להשמיע בקו״ר משום דלצורך צבור הוא, ואין בו משום קטני אמנה, דע״י הדחק הוא עושה להשמיע קולו להם, ע״ש. ועד״ז מתיר בשה״ל לש״ץ להשמיע קול בר״ה ויוכ״פ בתפלתו בלחש, כדי שהעם שא״י להסדיר תפלתם יתפללו אחריו מה שאומר, ע״ש. [ועיין בירושלמי פ״ד ה״א ר׳ יונה כד הוי מצלי גוי בייתיה הוי מצלי בקלא עד דילפין בני ביתו צלותא מיניה ופי׳ הטור סי׳ ק״א שהתפלל בקלא כדי שילמדו ממנו את נוסח התפלה. אך הר״י והרא״ש כתבו שהגביה קולו לעורר הכוונה, והתפללו כ״כ בקול, עד שהבני בית למדו ממנו התפלה, וכ״מ דעת הגאון בפירוש דברי הירושלמי כדבריהם ולכן השמיט הירו׳ הנ״ל]:

מ.] והמפהק ה״מ לא אנים. בגמרא איתא רבי כשהיה מפהק הי׳ מניח ידו אסנטירו, ופרש״י שלא תראה פתיחת פיו, ועז״א בגמרא שם דף כ״ד מפהק אמפהק ל״ק כאן לאונסו. משמע מזה דאפי׳ לאונסו צריך שלא תראה פתיחת פיו, ורבינו השמיט זאת, ונראה דגרס כגרסת הרי״ף „לא״ הי׳ מניח ידו. עי״ש, ולא קאי כלל לענין מפהק. רק שלא היה מניח ידו להחזיק לחייו, או דמפרש סנטרו „סטרו״ והוא כגרסת הערוך והרמב״ם שאין להניח ידיו על חלציו דרך גאוה לפני המקום. אכן בירושלמי מפורש בדבי „מעטש ונותן ידיו על פיו״, והגאון לא הב לזה, כיון שבתלמודין בבבלי לא נזכר מזה, ובפ״ס ישן שנכתבה סמוך לזמן התלמוד ראיתי ג״כ כגרסת הרי״ף יז״ל: וממשמש בבגדו בתפלתו, אבל לא היה מתעטף ולא היה מניח ידו אסנטירו:

ר׳

מה. מא.] ר' זירא (א) הוה קא משתמיט מינה דרב יהודא דבעא למיסק לא"י. דאמר רב יהודא כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושם יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'. אמר איזל אשמע מלתא בבי (ב) [מדרשא] ועדה. והדר איפוק. אזל ואשכח תנא דתנא קמיה דרב יהודא. היה עומד בתפלתו (ג) ובקש להתעטש **מב.]** מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח. **מג.]** וחוזר ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים. גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו חרפה וכלימה. אחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל ממקום שפסק. אמר, אלו לא באתי אלא לשמוע מפיך דבר זה דיי. הרק בתפלתו ה"מ דשדי לקמיה, אבל מבלע ליה במאניה לית לן בה. דאמר ר"י היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו. אם היה טליתו נאה מבליע באפקריסיתו. ואם איניש דאנינא דעתיה הוא שדי לאחוריה (ד) ומסתיה. דאמר רבינא הוה קא אמינה קמיה דרב אשי ואזמין ליה רוקא ופתקיה לאחוריה, אמרי ליה לא סבר לה מר מבליעו באפקריסיתו, אמר לי לדידי אנינא דעתאי :

ואסור

שנוי נוסחאות והגהות

מה. (א) גם הבה"ג גרס כן. אבל לפנינו בגמ' איתא „ר' אבא". (ב) „מבית ועדא". (ג) בכ"י ב"מ „היי עומד בתפלה ונתעטש פוסק עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל, איכא דאמרי הכי תני קמיה" היה עומד בתפלתו כו'. (ד) ר"ל שדי בזה :

בויטרי

מנן האלף

מה. מא.] ר' זירא הוה משתמיט כו'. הרמב"ם והשו"ע העתיקו ג"כ מאי דתנא התם היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל. ורבינו לא העתיקו משום דנשמע מכללא דהאי. דודאי לא נטעי לומר שיתרחק ד"א, דהא כבר כלה הריח ובמקומו עומד, גם תפלת רבון העולמים לא שייך לומר דהכל גלוי לפניו, ודוקא כשמתרחק עצמו צריך להתגלל מפני ב"א, כמו"ש הפרישה סי' ק"ג. אכן בכת"י ב"מ העתיק זאת :

מב.] מרחיק ארבע אמות. בגמרא לפנינו איתא מרחיק ד"א „לאחריו", וכ"ה ברי"ף, וכתבו תר"י: אמר „לאחריו", משום שצריך שיהא פניו נגד המקום שהתחיל להתפלל. ואם מהלך לפניו דומה כמי שפוסק כו' ע"ש. ורבינו הגאון נראה דל"ג מאחריו. וכש"כ כשמתפלל בצבור שאין לו לדקדק בזה ולדחות כל העומדים ממקומן, כי גדול כבוד הבריות. אלא מתרחק למקום שאפשר לו. ועיין תה"ד סי' מ"ו ובב"ח. והגר"א הכריע דהעיקר כהב"י דקשה לבדות חלוקים מלבנו :

מג.] וחוזר כו' ומתחיל למקום שפסק. בגמרא איתא וחוזר לתפלתו, ואומר רבון העולמים כו'. ומתחיל למקום שפסק. ונתקשה בזה הרב זל"ה כיון שחוזר לתפלתו משמע שמסיים תפלתו, ואח"כ אומר רבון העולמים. וא"כ איך אמר אח"כ ומתחיל למקום שפסק, ע"ש. ואלו הוי הזי גרסת רבינו הגאון לא הוה ק"ל ולא מידי, אך לפלא בעיני שלא ראה דברי הרי"ף ורא"ש שגם המה ל"ג „וחוזר לתפלתו". רק „כשיכלה הריח אומר", והנה הרי"ף והרא"ש אינם גורסים ג"כ „ומתחיל למקום שפסק", רק „ומתפלל", וכן הגרסא ג"כ בש"ס ישן „וכשיכלה הריח חוזר" ול"ג „ומתחיל למקום שפסק" והוא מכוין כגרסת הרי"ף. אך בשם בה"ג כתבו תר"י דגרס חוזר ומתפלל. ובא להשמיענו שחוזר למקום שפסק :

ואסור

מז. מד.] ואסור לאינש (א) [כי מצלי בהדי צבורא] למקדם צלויי (ב) להודיה מקמי צבור. **מה.] ואסור** לבר ישראל למיתב בארבע אמות דצלותה [ברכות לא א] דכתיב אני האשה הנצבת עמך בזה, ואמר ריב"ל מכאן שאסור לישב בארבע אמות של תפלה. **ואסור** למחליף קמיה מאן דקאי בצלותא דאמר ריב"ל [ברכות כז] **אסור** לעבור כנגד המתפללים מ"ט דאפסקי לצלותא:

מז. מו.] ואסור למיקם בדוכתא דמדליא וצלויי דאמר ר' יוסי משום ר'

שנוי נוסחאות והגהות

מז. (א) בויטרי ליתא, (ב) "להודיה": ברכות

מגן האלף

מז. מד.] ואסור לאינש כי מצלי בהדי צבורא, מימרא דר"י במס' ברכות כ"ה ואתמר שם א"ר אבא "ובצבור שנו", אבל בויטרי סי' ל"ב כתב אסור לאינש לצלויי להודיה מקמי צבורא. ומשמע אפי' כי לא מצלי בהדי צבורא אלא מתפלל ביחיד, אסור לו להקדים לתפלת הצבור, אכן א"א לומר כן, דא"כ לא הוי מקשי לי' אביי לרב אויא מהא דר' אבא. א"ו צ"ל דאע"ג דמצוה להתפלל בשעה שהצבור מתפללים. מ"מ היכא דלא מצי אתי לפרקיה משום דשלים צביה, ועי"ז מתבטל ממצות ת"ת אין איסור בדבר, וכן פרש"י שם כדברי רבינו "אם הוא בביהכנ"ס עם הצבור לא יקדים להתפלל", ואין ספק שנשמט בהויטרי אותן תיבות "כי מצלי בהדי צבורא":

מה.] ואסור לבר ישראל למיתב בד' אמות של תפלה, תיבת "לבר ישראל" מיותר, וגם בויטרי בהעתק דברי הגאון ליתנייהו, והנה לא הזכיר הגאון הרמז של עמכ"ה בה"י שנזכר בתוספות, או גימטריא של בז"ה שהוא י"ב אמות ורומז לד"א לכל רוח כמו"ש ברא"ש. דילפינן מזה דעלי היה יושב באמה החמישית, ושמעינן דבתוך ד"א אסור לישב, ומזה נראה דהגאון ז"ל מפרש בפשיטות כפרש"י דמשמעות דעמך משמע שגם הוא היה נצב כמוה, וממילא מובן שהיה בתוך ד' אמותיה, דיותר מד"א ודאי דליכא איסורא דכרשות אחרת דמיא, ובזה יתישב נמי מה שלא העתיק הגאון בסי' זה כמה שכתב שם "ואסור למחליף קמיה מאן דקאים בצלותא", דה"מ בתוך ד"א וחוץ לד"א שרי, דטעמי' נמי משום דממילא ידעינן זאת, כיון דכרשות אחרת דמיא, וגם בגמרא לא אמרו לא שנו אלא בתוך ד"א כאורחי' דש"ס בכה"ג בכ"מ, אלא שאמרו בפשיטות "ר"א ור"א חוץ לד"א הוא דחלפי", מפני שזה פשוט בכל מקום דחוץ לד"א ליכא איסורא וממילא יצא לנו נמי דאפי' לפניו שרי בישיבה אם הוא חוץ לד"א, ודלא כהרב אוהל מועד המובא בב"י סי' ק"ב, וכ"כ הפר"ח דמה שאמר דכנגדו אפי' מלא עיניו אסור, אינן דברים של עיקר, אלא כל חוץ לד"א שרי':

ורב האי גאון ז"ל בס' שע"ת סי' נ"א כתב כדברי התוס' למילף מדכתיב, "עמכה מלת [צ"ל מלא] ה"י חמשה". ע"ש. וכתב שם עוד "ה"מ כי יתיב במילי דעלמא ובטיל, אבל יתיב וקרי ק"ש, או מילי דצלותא לית לן בה, ואי לאו בעי מתרחיק ה' אמות ד' לשכינה ואמה לדידיה, עכ"ל. ומובא בתוס' דף ל"א בשם הגאונים, אך צ"ע לדבריו למה הוצרכה חנה לעמוד. ואפי' תימא שגם עלי עסק בתפלה, מ"מ הלא היא ג"כ התפללה והיתה יכולה לישב בד' אמותיו, ואין לומר דראייתם מעלי שהוכרח להתרחק ממנה באמה החמישית כדי שישב. וע"כ מיירי שלא עסק אז בתפלה. דמשמעות הגמרא למילף ממ"ש "הנצבת" שאסור לישב כמו שנצבה היא, ולדעת הגאונים למה באמת לא ישבה? ונראה לתרץ דהנצבת עמכה בזה לא אמרה אלא בפעם השני כשהביאה הנער אל עלי ואז באמת לא התפללה כלל, והוכרחה להתרחק ד"א מעלי שהיה עסוק בתפלה, ושפיר קאמר הגאון דאין למילף מזה לאסור לישב גם למי שעוסק בתפלה:

מז. מו.] ואסור למיקם בדוכתא דמדליא כו' כגון ע"ג מטה כו'. בגמרא איתא לא יעמוד אדם ע"ג כסא וע"ג שרפרף, [בש"ס ישן גריס "ולא

ע"ג

ר' אליעזר, (א) לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. כגון על גבי מטה, ועל גבי ספסל ועל גבי כסא, אלא במקום נמוך שנאמר ממעמקים קראתיך ה':

כ"ח. מז.] וכי קאי ומצלי מבעי ליה לכוונא כרעיה. דאר"י משום ר"א [ברכות יו"ד] המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה. **מח.]** ואסור לבר ישראל למטעם מידי מקמי צלותה דאר"י משום ר"א [שם] מאי דכתיב לא תאכלו על הדם. לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם:

כ"ט. מט.] וכשהוא מסיים תפלתו צריך למפסע שלש פסיעות לאחריו (א) [יומא דף נ"ג] ואח"כ יתן שלום, ואם לא עשה כן

ראוי

שנוי נוסחאות והגהות

מז. (א) ברכות יו"ד, ושם הגרסא „אריב"ח משום ראב"י":

מט. (א) עיין ויטרי אות כ"א.

מגן האלף

ע"ג ספסל"] ולא במקום גבוה, כו'. ופירש מהר"י אבוהב מובא בב"י סי' צ"ו דלא כללם בהדא מהתא שלא יעמוד ע"ג מקום גבוה להודיענו דע"ג כלים כגון מטה וספסל אסור אפי' בפחות מג' טפחים, שמרוד שמא יפול. ועל קרקע עולם אינו אסור אלא בשלשה טפחים, עי"ש והב"ח הקשה עליו כיון שאין דינם שוה אמאי כללם בחד בבא, והעיקר דליכא טרדא בפחות מג"ט. וכן פסק בשו"ע דלא כהגהת רמ"א ור"י אבוהב, והברייתא תני דלא מבעי, הנהו שלשה כלים דגביהו טובא אלא אפי' על ארעא נמי אסור, ודוקא בג"ט דבפחות מג' הוי כארעא סמיכתא, עכ"ל. וכן מובא בע"ז ומ"א. ונראה דגם דעת הגאון כן, ומשו"ה אמר „לא יעמוד אדם ע"ג מקום גבוה כגון ע"ג מטה וע"ג כסא וע"ג ספסל". ושינה מלשון הברייתא להודיענו, דעיקר הטעם בכלים משום דאין גבהות לפני המקום, וכפירוש הב"ח, דלפי לשון הברייתא אפשר לפרש כפי' הר"י אבוהב שלא יעמוד ע"ג מטה ושרפרף משום ביעתותא, ולא ע"ג קרקע משום גבהות, קמ"ל דהכל חד טעמא הוא. ומ"ש בפרישה לאסור ע"ג כלים משום טעמא דהנלנה דוגמת הקרבן שפוסל הנלנה בינו לבין הרצפה, ולכן אוסר אפי' בפחות מג', כבר כתבו ע"ז האחרונים בסי' צ"ח, וכ"כ שם גם הפרישה עצמו דבפחות מג' ליתא אפי' מצוה מהמובחר, וגם הב"י כ' על הטור איני יודע מהיכן למד כך, וכתב הרב הירחי במנהיג ח"א אות ס"ז אע"פ שאמרו לא יעמוד במקום גבוה כו', מנהג טוב בספרד שהחזן עומד בתיבה להשמיע לרבים, ויש לו סמך למנהגם מפ' החליל כו'. ועיין במנהגים. וכתב בחדושי רא"ה „לא מיירי בעליה דהא כתיב וכוין פתיחן ליה בעיליתיה, אלא ע"ג כסא וכיו"ב" ע"ש:

כ"ח. מז. וכי קאי ומצלי מבעי לי' לכווני כרעיה. סעיף זה מובא כבר לעיל סי' ל"ז ונכפל כאן בשגגת המעתיק:

מח.] ואסור לבר ישראל למטעם מידי מקמי צלותיה. ממה שכתב „למטעם" משמע דאפי' טעימה בעלמא אסור, דכל מידי שבייך בי' גאוה אסור קודם שיקבל עליו מלכות שמים. ואע"ג דבכל דוכתא אין טעימה בכלל אכילה, וכמו שמדקדקים בתוס' ברכות דף ד'. מ"מ והוכל קימעא לאסור לקבוע סעודה, וכתב המ"א סי' רל"ה דסבירא להו דטעימה מותר, וכ"כ בסי' תל"ב, וטעימה הוי פירות או כבילה פת, מ"מ הכא באי דבגאוה תליא מלתא. ומ"מ כתב אבי העזרי דמים או אוכלים לרפואה דלא שייך גאוה מותר:

כ"ט. מט.] וכשהוא מסיים כו' ראוי לו באלו לא התפלל. במס' יומא נ"ג ע"ב א"ר אלכסנדרי אמר ריב"ל המתפלל צריך שיפסיע ג'

פסיעות

(ב) [ראוי] לו כאלו לא התפלל, ונותן שלום בתחלה לשמאלו שהוא ימינו של הקב"ה משום שנאמר מימינו אש דת למו. **ואמרינן** משמיה דרב מרדכי דאמר במקום שכלו שלש פסיעות שם צריך לעמוד ולתן שלום. וא"צ לחזור למקום שהתפלל ולתן שלום, ואם בא וחזר למקומו הראשון ונתן שלום למה הוא דומה לתלמיד הנפטר מרבו והלך (ג) [לא] ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו על מנת להלוך ולא הלך, וכשירצה לילך הוזר ומפטר ממנו, ודומה לכלב שהזר על קיאו, ואם חזר למקום שהתפלל [ראוי] (ד) לו כאלו לא התפלל:

וכי

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) בכת"י ב"מ „ראחוי", (ג) צ"ל „לו". (ד) „ראתוי":

מגן האלף

פסיעות ואח"כ יתן שלום, אמר לי' רב מרדכי כיון שפסע ג' פסיעות לאחריו התם איבעי ליה למיקם, משל לתלמיד הנפטר מרבו אם הוזר לאלתר דומה לכלב שב על קיאו, תניא נ"ה המתפלל צריך שיפסע ג' פסיעות לאחוריו ואח"כ יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל, ע"כ. ורבינו ז"ל שהעתיק „אם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל", נראה דסמך אתניא נ"ה דמשם מקור דין זה, אבל יש לדקדק בלשון הגאון שכתב, ואמרינן משמיה דרב מרדכי דלא נקט לשון הגמרא „ואמר לי' רב מרדכי לריב"ל", ותו הא דסיים הגאון ואם חזר למקום שהתפלל ראוי לו כאלו לא התפלל לא מצינו זאת בגמרא כלל, גם הלשון „הלך ולא הלך אלא עמד בקרוב" כו'. קשה להולמו, ובגמרא לא נזכר דבר מזה:

והרשב"א בתשובה סי' תע"ג נשאל בש"ן אם יכול להזור למקומו מיד, לפי שאמרו שדומה לכלב שב על קיאו, והשיב, מה שאמרת שעיקרו ביומא, לא נודע לנו ביומא. אלא שרב אלפס כתבו בפרק אין עומדין שאמרו כן משמי' דרב מרדכי כו', אלא שהלשון הזה „כלב שב על קיאו" הוא ביומא בעבירות שלא שנה עליהן והתודה. עכ"ל:

וראיתי להרב ר' נתן קורניל בספר בית נתן שכתב דבאמת ט"ס הוא במס' יומא ונעתק בטעות מתוך דברי הרי"ף. אבל בגמרא לא נמצא כן, וגם בש"ס ישן לא גרס כלל הא דרב מרדכי, וכונת הרי"ף הוא רק על רב מרדכי גאון דאמרינן כן משמיה, וכתב שכן מפורש בשלטי גבורים פרק א"ע בהגהותיו על המרדכי שכתב „וכתב רב אלפסי משמיה דרב מרדכי גאון" וגם מסדר זמנים מוכח להאיך יאמר רב מרדכי לריב"ל והוא תלמידו של רב אשי כנזכר במס' כילה דף ו', ע"ש, ודבריו ברורים. ועפ"ז מתישבים דברי הגאון רבינו ז"ל בלי דוחק. וכל הלשון שהזכיר וגם סוף דבריו שכ' ואם הזר כו' ראוי לו כאלו לא התפלל כ"ז שמע רבינו משמיה דר"מ גאון. ויש ליתביא ראיה לזה גם מתלמודין, דאמר תנ"ה אחרי דברי רב מרדכי, ובאמת לא נזכר בברייתא כלל דבעי לי' למיקם לאחר שפסע ג"פ, והל"ל להגמרא לאמר תנ"ה אחרי דברי ריב"ל, אלא ודאי דל"ג בש"ס כלל הא דרב מרדכי, ותלמיד טועה העתיקן מתוך דברי הרי"ף:

וטעם הדבר שהוא ככלב שב על קיאו פירש הרב הירחי שהוכיח סופו על תחלתו שלא הפסיע בתחלה ג' פסיעות לשם תפלה, אחרי שכשהתפלל הזר לו לפניו מיד שלא לשם תפלה וכ"כ הטור סי' קכ"ג „סופו הוכיח שלא פסע כדי לפטור מרבו, כיון שחזר אליו מיד" ועיין בב"י בשם הר"י אבוהב ובב"ח מה שנתחבטו בפרושם לבאר דבריו. ולכל הפירושים קשה במאי הוא שונה באולתו. אבל יראה דרבינו הגאון ז"ל הטעים כל זאת בפירוש מרווח, דהוי ממש כסיל שונה באיולתו ככלב שב על קיאו, והסביר זאת במשל התלמיד שנפטר מרבו והלך לו, ולא הלך, אלא עמד ע"מ להלוך, שלפי הדין כשירצה ללכת הייב לחזור ולהפטר ממנו, דקי"ל במס' מוע"ק דף ט' דאפי' נפטר ברשות רבו, מ"מ אם לן ונשתהה צריך לטול רשות ולהפטר ממנו פעם אחרת, וזה שלא נתן שלום במקום הראוי לו, היינו כשכלו הג' פסיעות. אלא הזר למקומו הראשון הוא כסיל שונה באולתו. דבפעם הראשון נפטר מרבו והלך לו ולא נתן שלום

כלל

נ. נ.] וכי פסע שלש פסיעות נפיל על אפיה ובאעי רחמי, (א) וכי נפיל על אפיה מצלי. דאמר ר' חייא בריה דר"ה (ב) [ברכות ל"ד ומגילה כ"ב] חזינא להו

שנוי נוסחאות והגהות

נ. (א) בימ דף נ"ט ע"ב, ועב"י סי' קל"א בשם ת' הרשב"א, (ב) מגילה כ"ב ב' ושם הגרסא „בר אבין", אבל בברכות איתא כגרסת הגאון.

מגן האלף

כלל במקום שכלו הג' פסיעות. וכיון שלא הלך באמת אלא עמד בקרוב ע"מ להלוך, דינא הוא שכשירצה לילך יחזור ויפטר ויתן שלום כדין תלמיד לרב. והוא שב למקומו הראשון שאסור לו לתן שם שלום, הרי הוא שוגה באיולתו, והדברים ברורים למבין:

נ. נ.] וכי פסע כו'. וכי נפיל על אפיה מצלי. בש"ס במס' מגילה כ"ב ע"ב איתא רב איקלע לבבל כו' נפיל כ"ע אאפייהו ואיהו לא נפיל, מ"ט רצפה של אבנים היתה. ותניא כו' ואיבע"א רב פשוט ידים ורגלים עביד וכדעולא, דלא אסרה תורה אלא פשוט יו"ר, וליפול אאפיה ולא ליעבד פיו"ר לא משני ממנהגא. [ור"ל דמנהגו היה לעשות פיו"ר שלא במקום רצפה, וכאן במקום רצפה אסור פיו"ר מה"ת] ואבע"א אדם חשוב שאני, ע"כ. ולפי המתבאר שם בתוס' יהי' הנפ"מ בין התירוצים הללו. לתירוצא קמא דמקום רצפה הוי, י"ל דאסור במקום רצפה מדרבנן אפי' שלא בפשוט. ולהאיבע"א שלא בפשוט מותר אפי' במקום רצפה אפי' מדרבנן, ורב לא רצה לשנות ממנהגו לעשות פיו"ר, וזה אסור במקום רצפה גם מה"ת. ולתירוצא בתרא אדם חשוב לעולם אסור לפול אפי' שלא בפיו"ר. [ואפשר דאיכא אסורא לאדם חשוב אפי' שלא במקום רצפה,] ושאר אינשי מותרים במקום רצפה שלא בפיו"ר, ושלא במקום רצפה מותרים אפי' בפיו"ר, ותו תנינן התם, קידה על אפים כו'. השתחואה זו פשוט יו"ר. כו'. א"ר חייא בר אבין חזינא לאביי ורבא דמצלי אצלויי, והרי"ף הביא מימרא דר"א דאמר אין אדם רשאי לפול ע"פ, אל הך מימרא דהו"ר דמצלי אצלויי, וכן פירש"י בטעמא דאביי ורבא דאצלויי מצלי משום דאין אדם השוב רשאי לפול על פניו, ע"ש. ומזה נראה דאע"ג דאדם חשוב אינו רשאי לפול כו' מ"מ אצלי אצלויי שאין פניו דבוקות בקרקע אלא מטין על צדו אינו נראה כמשתחוה, ושאר אינשי הדר להו דינא כמו האבע"א דשלא בפיו"ר מותר אפי' במקום רצפה אפי' מדרבנן, דבמלתא דרבנן פסקינן כאיבע"א לקולא. [עמ"ש בתוס' פ"ק דע"ז]:

אך הרא"ש ז"ל מדקדק ממה שהקדים בגמ' הך דקידה על אפים השתחואה כו' ואח"כ מימרא דראב"א דחזינא לאביי ורבא דמצלי אצלויי, דאין הטעם משום דהיו אדם חשוב, אלא אע"ג דהשתחואה הוא פיו"ר מ"מ לא מנאו אביי ורבא היתר אלא במצלי אצלויי, משום דס"ל דבמקום רצפה אסור עכ"פ מדרבנן אפי' שלא בפשוט יו"ר, וא"כ קם דינא כתירוצא קמא, וכן כתבו התוס' דבתי כנסיות שלנו שיש בהם רצפה אסור מדרבנן ולא שרי אלא במצלי אצלויי ע"ש, וגם דעת הרמב"ם כן. שכתב בפ"ו ה"ח מעכו"ם, כל המשתחוה לשם על אבנים המפוללות שלא פשוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכת מרדות, ע"ש:

[אבן במשתחוה לה' שלא על הרצפה נלע"ד דליתא איסורא אפי' מדרבנן, וכן נראה ג"כ מהתוס' שלא הזכירו איסורא דרבנן אלא בביהכ"נ שלנו שיש בהן רצפה, והטעם דגזרו הכתיב השתחואה לה' במקום רצפה אפי' שלא בפשוט יו"ר ולא גזרו שלא במקום רצפה אפי' בפשוט יו"ר, נראה לענ"ד דגזרו רק משום לתא דעבודה זרה, משום דבע"ז קיי"ל דהמשתחוה לשם ע"ז אחד השתחואה של פיו"ר, ואחד השתחואה שאין בה פיו"ר משעה שיכבוש פניו בקרקע נסקל. כמוש"ש הרמב"ם, ומדלא הזכיר שם הרמב"ם דמשתחוה לשם ע"ז נסקל אפי' השתחוה שלא ע"ג אבנים, ש"מ דס"ל דאין זה אלא כעין מגפף ואינו בכלל השתחואה, ובמשתחוה לשם ה' שלא במקום רצפה ליכא למגזר אפי' מדרבנן. אבל במקום רצפה אע"ג דשלא בפיו"ר מותר מה"ת מ"מ גזרו רבנן על זה משום לתא דע"ז. אלא דקשה אמאי דאמר עולא „לא אסרה תורה אלא פשוט יו"ר, וכן במה שאמרו „השתחואה זו פיו"ר", והלא בע"ז נאמרה ג"כ לשון השתחואה, ואפ"ה נסקל גם שלא בפשוט יו"ר, וקושיא זו הקשה הגאון בעל טורי אבן. אלא שיש שם קצת ט"ס שכ' דאיתא בכריתות פ"ק, והוא ט"ס וצ"ל כדאיתא בהוריות דף ד' וכ"כ

להו לאביי ורבא. הכי נפלין אאפייהו מצלי אצלויי. **נא.]** **אמר** רב יהודה [ברכות כז] (ג). לעולם. אל יתפלל אדם. לא כנגד רבו ולא. אחורי רבו. והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו והחולק על ישיבתו של רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל:

תני

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) שם איתא „אר"י א"ר":

מגן האלף

וכ"כ בעל מנחת חנוך ע"ש, ולאומר הקושיא לע"ד לתרץ, דאע"ג דהשתחואה בפנים הוא דוקא פשוט יו"ר, והיא אחד מארבע עבודות דאסור גם בשלא כדרך עבודתה של ע"ז זו, מ"מ גם שלא בפשוט יו"ר הוי כעין עבודתה, דומיא דנסך עביט של מ"ר דחייב, הואיל והויא כעין נסוך בפנים, ה"נ חייב מה"ת הואיל והיא הויא אחת מדרכי עבודה של ע"ז כמו"ש בחינוך מצוה קכ"ח. ולא ממעטינן אלא משתחוה שלא על הרצפה שלא היה דרכם מעולם להשתחות אלא ע"ג אבנים, כמו"ש הרמב"ם והגוך סי' שמ"ט. „שהיו משימין אבנים מצוירות לפני ע"ז ומשתחוים עליו, לכן שלא על הרצפה לא הוי כלל בגדר השתחואה, אלא דומיא דפרצופות במס' ע"ז י"ג דלא יבוה ויבתה, אבל אינו נסקל ע"ז]:

אתאן לדברינו, דהכי משמע נמי דעת רבינו שלא הזכיר בריותא אלא במצלי אצלויי, אבל בלא אצלי אפי' שלא בפשוט יו"ר אסור מדרבנן בביהכ"נ, דסתמייהו איכא רצפה, וס"ל לרבינו כמוש"ל בשם התוס' הרא"ש והרמב"ם. ולכאורה יש ללמוד נ"כ מסתימת לשון הגאון דבאצלויי מצלי מותר בכל גווני אפילו בפשוט ידים ורגלים דאל"כ היה מפרש דבריו דאין היתר באצלויי אלא בלא פשוט. אבל בהגהות אבר"י פ"ד דברכות כתב מפורש דבפשוט אסור אפי' נוטה קצת על צדו שלא יהא נראה כמשתחוה למה שלפניו, אבל כמו שש"ך נופל בלי פשוט מותר [ר"ל דמותר בהטיה קצת] עכ"ל, וכן משמעין דברי הרא"ש במגילה שם שכתב דר"א אשמועינן אע"ג דמה"ת אין השתחואה אלא בפשוט, מ"מ מדרבנן אסור אפי' שלא בפשוט, ומשו"ה הוו מצלי אביי ורבא, ע"ש, ומנ"ל לומר כן, דהא אפי' לפי פירושו אפ"ל דמשום הכי סמיך הא דאביי ורבא להך דהשתחואה זו פשוט יו"ר, לומר דמש"ה הוו מצלי אצלויי משום דבעו למעבד פיו"ר, א"ו דס"ל דפיו"ר אפי' באצלויי אסור, ולא מהני מצין אלדן וכמו"ש הג"א משום דנראה כמשתחוה למה שלפניו, והיינו טעמא כיון שכל גופו מונח על הקרקע הרי זה השתחואה גמורה אפי' מוטה מעט:

והגאון בעל פר"ח סי' קכ"ע דחה דברי ההג"א מהלכה וכתב וכן עיקר דלא כדבריו ודלא כדברי מור"ם בהגה"ה שהחמיר כדברי ע"ש. ותמהני על דבריו דלפמ"ש גם הרא"ש ז"ל ס"ל הכי. וכן מוכיחין דברי התוס' במגילה שלא התירו במצלי אצלויי אלא בלא פשוט יו"ר, והמרדכי פרק הקורא כתב במפורש חזינא לאביי ורבא כו', פירוש שהיה רצפה ומתהפכין על צדיהן שלא יהו נראין כמשתחוים אע"פ שלא היו עושין פשוט ידים כלל, ע"ש, ולשון הרמב"ם שהביא הפ"ח לדחות דברי הג"א אינו מכריח שלא כדבריו, שכתב שם בפ"ו דעכו"ם ה"ו אינו לוקה עד שיפשוט כו' ונמצא כלו מוטל עליה בזו היא השתחואה כו'. ומפני זה נהגו להניע מחצלאות כו'. ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה, או נוטה על צדו ומטה. עכ"ל, ור"ל שוהה דרך שהיה שלא פשוט יו"ר שלא בדרך השתחואה, ואפ"ה כתב דבעינן „מטה" משום דבעי מצלי אצלויי, וכ"כ הרמ"א „אם נוטה קצת על צדו מותר אם אין שם אבן משכית" דבאבן משכית אסור אפי' בכה"ג כמו"ש הגר"א ז"ל ע"ש, ונראה דגם דברי רבינו הגאון מיירי בלא פשוט יו"ר, דאז מהני היתירא דמצלי אצלויי, אבל בפשוט יו"ר לא מהני אצלי אצלויי, וצ"ע:

נא.] אל יתפלל אדם לא כנגד רבו כו' גורם לשכינה שתסתלק. בגמרא איתא אר"י אמר רב אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו, ותניא ר' אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו והנותן שלום כו' גורם, ומשמע דלסיועי לרב קאייתי הברייתא. וכש"ס ישן וכן

כרי"ף

נא. קא תני בברייתא שמונה עשרה ברכות, ותנן נמי במתניתין רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה, ומתנינן בגמרא [ברכות כח ב] הני שמונה עשרה כנגד מאי. א״ר הלל בריה דרב שמואל בר נחמני כנגד ח״י הזכרות שאמר דוד בהבו לה׳ בני אלים. **נב.]** רב יוסף אמר כנגד שמונה עשרה הזכרות שבק״ש. ר׳ תנחום אמר ריב״ל כנגד שמונה עשיה הוליות שבשדרה:

נב. ואמר ר׳ תנחום משמיה דריב״ל [ברכות כח] המתפלל צריך שיכרע **נג.]** עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. עולא אמר **נד.]** עד שיראה איסר כנגד לבו, ר׳ חנינא אמר כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך. רבא אמר והוא דמצער נפשיה, וכייף ראשיה, ומתחוי כמאן דכרע, **נה.]** ולא ליעבד כזרנוקא. **ומקשינן** הני תמניסרי תישסרי הויין. א״ר לוי ברכת המינים ביבנה תקנוה. (א) כנגד מי תקנוה, להלל כנגד אל הכבוד הרעים, לרב יוסף כנגד אחד שבק״ש, לר׳ תנחום אריב״ל כנגד חוליא קטנה שבשדרה:

תניא

שנוי נוסחאות והגהות

נב. (א) „בתר יב״פ״ ויטרי:

מגן האלף

בר״ף ובאשר״י גרים נמי בדר״א המתפלל „כנגד רבו״ כו׳ „גורס״ כו׳, ונראה דגם דעת רבינו כן אלא בקצר ולא הביא לשון תנ״ה, וכתבו תר״י דאם מרחיק ד׳ אמות נראה שמותר בזה נראה כרשות כפ״ע, ע״ש, וכתוך ד״א דוקא כנגד רבו אסור לעמוד ולהתפלל מפני שמשוה עצמו לרבו, והוי נמי בזוי ברבו מאחריו, אבל בשאר היבשי אינו אסור אלא למיתב או למהליך בד׳ אמותיו כמו״ש סי׳ מ״ו, אבל לעמוד וכש״כ כשמתפלל מותר כמו״ש הטור סי׳ ק״ב. ועיין בטור וד״מ סי׳ צ׳:

נא. נב.] רב יוסף אמר כנגד ח״י אזכרות שבק״ש. קחשיב נמי בכלל זה אלהים, אלהיך, אלהינו, אלהיכם,:

נב. נג.] עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. שיהיו החוליות בולטות לאחריו, מלשון פקק הגפן, קשר שבגפן שבולט לחוץ. [הרא״ש]:

נד.] עד שיראה איסר כנגד לבו. פירש רב האי שאם איסר מונח בקרקע נגד לבו יראה אותו, וכתבו התוס׳ סוף פ״ק דהיינו מה שאמרו שם דכרע כחיזרא דבעי שיכוף גם הראש ולא סגי שיכרע וראשו זקוף, וכ״כ הטור סי׳ קי״ג שיכוף ראשו כאגמון. וכן אמרו בירושלמי ובלבד שלא יעשה כהדין הדרוגא, כנחש כשהוא שוחה ראשו זקוף:

נה.] ולא ליעבד כזרנוקא. המגיה והמעיר לסדר ר״ע הנדפס כתב עיין רש״י בב״מ ק״ג „זרנוקא נאד לשאוב מים במקום שנוהגין לדלות בנאדות״. והמעריך כתב שכשמשליכין הנאד במים הוא נכפף עד קרקעית הבור, וכאן הכונה שלא ישחה יותר מדאי, עכ״ל. ודבריו דחוקים. דאם כן למה לא כתב רבינו הך דלא ליעבד כזרנוקא אדברי ריב״ל או אדעולא, דהא כאן מיירי בחולה או זקן דלא מצי לשיח כדינא, ופשיטא שלא ישוחו יותר מדאי. ועוד דבירושלמי פ״ק דברכות לא אמרו זאת שלא ישוח יותר מדאי אלא אשאיה שבמודים, והטור סי׳ קכ״ז לא כתב זאת אלא על הש״ץ, והשיג על הרמב״ם שכתב כן גם על שאר העם, וגם המהרנים הב״י והב״ח נדדו לומר דלא קאי אלא אשאיה שבמודים, ומסקנת הב״ח שבכל הכריעות יכול לשחות טובא דהיינו עד גבול שנתנו חכמים. ובמודים לא ישוח אלא מעט משום יוהרא:

לבן נראה דאמת יורה דרכו דדברי רבינו הגאון ז״ל קאי אכל מה שהזכיר מקודם, וכין הולה

נג. תניא. נו.] [ב"ק דף טז] צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקבה, עטלף לאחר שבע שנים נעשה (א) קימוש, קימוש לאחר שבע שנים נעשה חוח, חוח לאחר שבע שנים נעשה שיד. (ב) [שד] **נז.]** שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש, וה"מ דלא כרע במודים. ובגמרא דארץ ישראל [ירו' שבת פ"א ה"ג] מתנו הכי ר' יוסי ב"ר אבון בשם רב זביד, אחת לשבע שנים הקב"ה מחליף את עולמו כו'. (ג) בר שורתא דנונא מתעבדא (ד) סנדל [גדל] ודבר (ה) נשה חיה אימתי בזמן שאינו כורע בכל קומתו עד (ו) [השדרה]:

נד. אמר רב יהודא אמר רב **נח.]** [ברכות כט א] טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו, בברכת המינים מעלין אותו, חיישינן שמא מין הוא, וארי"א א"ר ואיתימא ריב"ל לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה:

נה. שב דשבתא כי דבעינן למכתב לקמן כנגד מי, א"ר תחליפא בר שמואל [ברכות דף כט] (א) כנגד ז' קולות שאמר דוד (ב) המים.

תיש

שנוי נוסחאות והגהות

נג. (א) בגמרא גרסינן „ערפד, ערפד לאחר ז' שנים נעשה קימוש", (ב) צריך למחקו, (ג) פירוש שדרה של דג, (ד) ט"ס וצ"ל „גדל" וכ"ה בירושלמי, והוא שרץ מרבה רגלים, (ה) צ"ל „ודבר נשא חויא", (ו) בכת"י ב"מ „השיזרא":

נה. (א) שם הגרסא „א"ר חלפתא בן שאול", (ב) צ"ל „על".

מגן האלף

חולה וכיון שאחר כל עמא לא ליעבדו כזרנוקא. ופירושו שיכפוף גופו ולא יכוף ראשו. דדרך הזרנוקא והוא הנאד כשמשליכין אותו במים נכפף כל עצמו של הנאד מפני שהוא ריקן. וראשו, שהוא פיו של הנאד שקשור שם על החבל נשאר זקוף. וזהו ממש מ"ש בירושלמי שלא ישחה כהדין חדרונא שמפרשים אותו שלא ישחה כנחש. ואולי היתה גרסת הגאון שם כזרנוקא וזה שהוסיף הגאון תיבת „וכייף ראשו" מה שלא נזכר בגמרא, וקאמר אח"כ „ולא ליעבד כזרנוקא" בהוא דלא כייף ראשו:

נג. נו.] תניא צבוע זכר לאחר ז' שנים נעשה נקבה. במס' ב"ק דף ט"ז איתא, מאי ברדלס אר"י נפרזא כו', ל"ק כאן בצבוע זכר כאן בצבוע נקבה, דתניא צבוע זכר לאחר ז' שנים נעשה עטלף כו' ע"ש. והגרסא הזאת קשה להולמה. ועיין רש"י שכתב שם שני פירושים, ולשני הפירושים האלו קשה הך דתניא דמייתי, ע"ש. אבל לגרסת גאון א"ש. וכגרסתו נמצא ג"כ בירושלמי במס' שבת פ"א ה"ג אחת לשבע שנים הקב"ה מחליף עולמו כו' צבוע הזכר נעשה נקבה, וה"פ שם במס' בב"ק כאן בצבוע זכר, דר"מ מוסיף צבוע זכר, וכדאי' בירושלמי במס' ב"ק שיש לו שעה שהוא קשה כאחרי ע"ב, ומתניתין מיירי בצבוע נקבה. ובניהם נקראים אפא, ועיין תוס' סנהדרין ט"ו ע"ב ד"ה והברדלס:

נז.] שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש. בסדרים של רש"י ז"ל כת"י גורס לאחר שבעים שנה, ומצאתי כן גם בס' המנהיג להרב הירחי, והיא גרסא נכונה מאד:

נד. נח.] טעה בכ' הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת המינין מעלין אותו. בגמרא ברכות דף כ"ט פריך אשמואל הקטן אמאי לא העלוהו.

ומשני

תיש דמוספתא דרישא (ג) כי דבעינן לסדורי לקמן כנגד מאי, (ד) א"ר אבא דמן קרתא גנה כנגד **נט.]** תשע הזכרות שאמרה חנה בתפלתה, ואמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה:

סדר תפלת הצבור.

נו. א.] וסדר תפלת שליח צבור. היורד לפני התיבה כך הוא אומר אבות וגבורות. וקודם קדושת השם אומר, **כתר** יתנו לך ה' אלהינו המוני מעלה (א) [עם עמך קבוצי מטה] יחד כלם קדושה לך ישלשו כדבר האמור על ידי נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, (ב) [לעומתם משבחים ואומרים, ברוך כבוד ה' ממקומו, ובדברי קדשך כתוב לאמר, ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה]. **ב.] אז** בקול רעש גדול (ג) [אדיר גדול] אדיר וחזק משמיעים קול

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל "דשתא", (ד) לפנינו בגמרא איתא "ר' יצחק דמן קרטיגנין":

נו. (א) "וקבוצי מטה" יחד, (ב) ליתא בכת"י ב"מ ועמ"ש מזה במה"ב, (ג) ט"ס וצריך למוחקו.

מגן האלף

ומשני שאני שמואל הקטן דאתחיל בה. והקשה הרשב"א הא בכל הברכות נמי תנינן קרא וטעה יעבור אחר תחתיו, ופירש למיירי שיודע לחזור למקום שטעה. ובברכת המינין אפי' יודע לחזור מעלין אותו.

ובשיטה מקובלת הקשה למה לא העלו לשמואל כדין קרא וטעה דיעבור אחר תחתיו ותירץ דאם שמואל עצמו דאיהו תקנה לא ידעה, מי ידעינה. ע"ש. ולפי שיטה זו צ"ל דנקט לשון מעלין, משום דהעובר לפני התיבה יורד למקום נמוך משום דכ' ממעמקים קראתיך ה'. ומעלין ר"ל שמעלין אותו ממקומו. ובש"ס ישן הגרסא "ירד" שמואל הקטן ותקנה ובש"ס שלנו איתא "עמד" ומכוין למ"ש. והמע"מ כיון לזה מעצמו, ע"ש. אבל תר"י פירשו דמעלין ר"ל שמסלקין אותו מלהיות ש"ץ, ע"ש. וצ"ל לדבריהם במ"ש "שאני שמואל הקטן דאתחיל בה כו' ואם התחיל גומרה" דר"ל כיון שאם יודע לחזור גומרה אחרי שהתחיל בה, בש"כ דלא מסלקינין אותו מלהיות ש"ץ, אע"פ שעבר אחר תחתיו מפני שלא נזכר לחזור. ויש לומר עוד דגם שמואל הקטן גמרה בעצמו. והמתינו לו שתים שלש שעות בנתים מפני כבודו, ולא העמידו אחר בנתים. והפרי חדש סי' קכ"ו דחה תירוץ זה של הר"ר יונה דמשמע מדבריו דבברכת המינין מסלקין אותו מש"ץ, דא"כ מה יתרץ למה שאמר שאם התחיל בה גומרה, ושמואל השקיף שתים שלש שעות ותנן אם טעה יעבור אחר תחתיו, ע"ש. ואינו מוכרח, כמו"ש, וכ"כ בלה"מ דאע"ג דברמב"ם פרק יו"ד משמע שממתינין לו רק שעה אחת עד שיעבור אחר, מ"מ מפני כבודו של שמואל המתינו לו באמצע תפלתו ב' וג' שעות:

נה. נט.] תשע הזכרות שאמרה חנה בתפלה. לא קחשיב בזה "אל, אלהינו, אלא שם המיוחד ב"ה, והוא שם הוי"ה בלבד, ועמש"ל סי' נ"א אות קטן נ"ב:

סדר תפלת הצבור

נו. א.] וסדר תפלת הצבור, כו' כתר כו', עיין במקור הברכות:

ב.] אז בקול רעש גדול כנראה יש כאן חסרון הניכר ואולי צ"ל "דיש מקומות שמוסיפין" אז בקול כו' ובכת"י ב הביא נוסח אז בקול וכו' תיכף במקום לעומתן שבכ"י שלפנינו

קול (ד) מתנשאים, לעומתם ברוך יאמרו. ברוך כבוד ה׳ ממקומו. **ממקומך** מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי (ה) [מקוים] אנחנו לך. מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו ובחיינו. **תשכון** תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראינה במלכותך כדבר האמור בשירי עזך (ו) [ע״י] דוד משיח צדקך. ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. [**לדור** ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש בא״י האל הקדוש.]

(בכת״י ב ובנדפס איתא כאן סדר קדושה למתפלל ביחיד.)

נז. והכי שדר רב נטרונאי (א) [גאון.] כך מנהג של שתי ישיבות לומר בקדושה כתר יתנו לך ה׳ אלהינו, ואז בקול רעש גדול, וממקומך מלכנו כו׳, ובמוסף של שבת ושל יו״ט ושל יוהכ״פ ובנעילה אומרים פעמים, ולהיות לכם לאלהים, אבל בראשי חדשים והולו של מועד אין אנו אומרים ואלו שיש ביניכם שנראים כמדקדקים וגורעין ומוסיפין ומשנין, לא יפה הם עושים שמשנים ממנהג שתי ישיבות, ומנהג שלנו אין אנו משנים ממה שאמרו חכמים בתלמוד בין בשבתות בין ביו״ט, ואם מתקלעי למקום ואמר חזן מאי דלא דאמי מסלקינן ליה. **ורב שר שלום** גאון רישא ממתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי: לומר בתפלה של שחרית בשבתות וביו״ט וביום הכפורים פעמים [פעמים] אין מנהג בישיבה ובבבל כלה. אלא בתפלת מוסף בלבד. וביום הכפורים אף בנעילה, מפני [ג.] שכשנגזרה גזרה על שונאיהם של ישראל שלא לקרות ק״ש כל עיקר היה אומר אותה שליח צבור בהבלעה בעמידה בכל התפלה דשחרית בין בחול בין בשבת, וכיון שבטלה גזרה והיו פורסין על שמע כתקנה ומתפללים בקשו לסלקה כל עיקר, שהרי הזרה ק״ש למקומה. אלא אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף שאין בה ק״ש, למה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות, לפיכך במוספים הוא דאומר, בתפלת השחר אין אומרים שהרי קרו ק״ש כתקנה:

ותו

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „ומתנשאים״, (ה) „מחכים״, (ו) „מפי״:

נז. (א) „ריש מתיבתא דמתא מחסיא״:

מגן האלף

שלפנינו, וכן ממקומך הביא קודם ימלוך במקום ובדברי קדשך ע״ש, וכ״ה גם בסדר ר״ס גאון כנז״ל, אך גרסת הכת״י שלפנינו נראית נכונה, וממנה נתפשטה נוסחת הקדושה הנהוגה אצלנו לימות החול וכן הוא בסדרם של רבותינו הצרפתים הנזכר בויטרי:

נז. ג.] שכשנגזרה גזרה כו׳ שלא לקרות ק״ש כו׳ בספר שבלי הלקט סי׳ מ״ה מפורש ביותר ביאור ענין הגזרה ההיא כפי מה שמצא בתשובת הגאונים שהגזירה היתה בימות רב נחמן, [בס׳ נחל אשכול העתיק ממנו בטעות וכ׳ שהיתה בימי רב, ובנה בזה כי הענין הזה אירע רק בימי רב נחמן בר רב הונא כמו שמובא באגרת

באגרת דרב שרירא גאון, שמלך אחרי רב אידי בר אבון, לפני מר בר רב אשי בשנת תשס"ו לשטרות שהוא שנת ד"א רע"ו, ובעל עבו"י העתיק בשם התניא שאירע זאת בימי רב שמא, אבל גם בתניא איתא שהיתה בימי ר"נ, אך מ"מ אין דבריו רחוקים מהאמת וכמובא באגרת הנ"ל שכתב ברב רחומי דשכיב בשנת תשס"ז לשטרות בעידן שמדא דגזר יזגדר „ובתריה מלך רב שמא בריה דרבא, ובאותו הפרק דיליה ודמר בר רב אשי שמענו מן הראשונים וראינו כתוב בספרי זכרונותיהם, דבעי רחמי ובלעיה תנינא ליזגדר מלכא בבי משכבו ובטל שמדא", עכ"ל.] ואז גזר יוזגדר מלך פרס שלא יקראו ק"ש, והכמים שבאותו הדור תקנו להבליעו בין כל קדושות בין בשחרית בין במוסף בין במנחה בין בחול בין בשבת ויו"ט ומאי הבליעה רישא „שמע ישראל" סיפא „אני ה' אלהיכם" כדי שלא תשתכח שמע מפי התינוקת, ובקשו רחמים מן השמים ובא תנין בחצי היום כו'. ע"ש, ובדבריו יתבאר לנו הפלא העצום שיש לתמוה איך אפשר לעצור שלא יקרא כל או"א ק"ש בביתו ובחדרו, ולמה היו צריך לחכמי הדור לתקן לאומרה בהבלעה, אלא דחשו שלא תשתכח שמע מפי התינוקות, ומה שנראה מדברי הש"ל שהיו אומרים אותו בכל התפלות להרגיל את התנוקת שלא יזח יחוד השם מלבבם, וכ"כ או"ז הל' שבת סי' נ' בשם ס' המקצעות שהתקינו לומר בהבלעה בכל צלותא וצלותא, ע"ש. ורבינו הגאון לא הזכיר אלא עיקר זמנה דשחרית:

אכן בתשובות הגאונים שהובאו מהגניזה ממצרים איתא בשם מר יהודאי גאון [מלך בשנת ד"א תקי"ט] שגזרו שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו ק"ש ולא יתפללו, והניחום לכנוס שחרית בשבת לומר מעמדות, והיו אומרים מעמד וקדוש ושמע במוסף, ועשו דברים אלו באונס, עכשיו שכילה המקום מלכות אדום, ובאו ישמעאלים והניחום לעסוק בתורה ולקרות ק"ש ולהתפלל, אסור לומר אלא כתיקון חז"ל. כו' [ע"ש דדעתו לאסור אמירת שמע ישראל שבקדושת מוסף] וכתב „תדע לך שכן הוא ותקנת שמד הוא שא"א שמע בין קדוש לימלוך אלא בתפלת שחרית של שבת לבד" עכ"ל. [ונראה דתיבת שחרית צריך למחקו וצ"ל בתפלה של שבת.] אבל דבריו ז"ל מתהלפים מן הקצה אל הקצה עם דברי הגאון רבינו ז"ל, שכתב שגזרו על בני א"י ומלכי פרס לא שלטו אז על בני א"י, וכן הזכיר בענין הגזרה שגזרו ג"כ שלא יתפללו, ולא נכנסו לעשות מעמד בביהכ"נ אלא בשבת לבד, ורבינו לא הזכיר זאת. אולם דברי הפרדס לרש"י ז"ל סי' ד' יפיצו אור על תשובות הגאו' הנ"ל וז"ל שם: ר' משה ורב שר שלום ר"מ דמתא מחסיא סדר הכי כו' אין מנהג לומר בקדושה של תפלת שחרית כ"א בקדושה של תפלת המוסף, לפי שכשנגזרה גזירה שלא לקרות ק"ש כל עיקר, ש"ץ היה אומרה בהבלעה בעמידה, וכל הצבור אמרו בלהם. שלא יבינו המינין הם תלמידי האיש שנתחברו עם היונים, והיו מריעים לנו, ובשביל הפחד לא היו יכולים לומר מלכות שמים בקול, כי האורבים היו ממתינין עד שלש שעות וארבע שעות, כי ידעו עד ארבע שעות זמנה לקרות ואחר ארבע היו האורבים הולכין, וישראל מתאספין יחד בשחר ובפחד והיו אומרים ק"ש, ומתפללים ואומרים קדושה ובתוך הקדושה היו אומרים פעמים באהבה כפי שאנו אומרים עכשיו בקדושה, וכיון שבטלה גזרה ופורסין את שמע בברכות וקול רם ובלא פחד בקשו לסלקה מתוך הקדושה של תפלת שחרית, אלא שאמרו חכמים נקבע אותה במוסף. כו'. ומדבריו נראה שאין זה הגזירה של יוזגדר מלך פרס אלא ע"י מלכי ביזאנץ היונים ששלטו אז על אה"ק, ונסתבבה ע"י המינים שהסיתום לזה, וקרוב להאמר שזה הי' בזמנו של קיסר הירקליוס שרדף את היהודים באף ובעברה ע"י הסתת הנזירים והכהנים תושבי ירו', ויהדם עליהם כל גזרות מושלים העריצים שלפניו, ואחרי עבור עשר שנים למלכותו באו הישמעאלים ובראשם עמר בן קטף בתרועת נצחון בשערי ירושלם בשנת ד"א שפ"ח, ובטלו הגזרות, והוא ערך ק"מ שנה לפני זמנו של רב יהודאי ז"ל, וזהו כדברי רב יהודאי שכתב שגזרו שמד על בני א"י אלא דרב יהודאי כתב שהיו אומרים שמע רק במוסף. ועיין בס' נהל אשכול שכתב מצאתי בפרקי דר"א פ"ד „ישראל שמיחדים שמו תמיד בכל יום עונים ואומרים שמע ישראל, והוא משיב לעמו אני ה' אלהיכם המציל אתכם מכל צרה" המשכיל יבין שזו נוסח הקדושה שאומרים שמע בהבלעה בשעת הגזירה, וזהו שמסיים אני ה' המציל אתכם. וכ' המפרש שזהו שאנו אומרים, „והוא ישמיענו ברחמיו לעיני כל הי" לקיים המצוה בגלוי ולא בהבלעה, ע"ש. ודבריו רחוקים מהאמת:

נח. ד.] ותו שאילו מקמיה דרב **נטרונאי גאון** מקום שאין בו מי שרגיל לירד (א) [מפני] התיבה אלא אחד, ופעמים שטרוד במלאכתו, ויש נערים שהגיעו לשמונה עשרה ולשבע עשרה ולא נתמלא זקנם, מהו שיעשו שלוחי צבור ויוציאו רבים ידי חובתן ואל יבטלו מן התפלה.
והשיב: כך ראינו, כי זה שאמרו חכמים [מגילה כ"ד א' חולין כ"ד ב] אינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד [שימלא זקנם] מצוה מן המובחר. וכמה דאפשר למיהוי גברא מַלְיָא טפי עדיף מן ינוקא, אבל ודאי
ה.] במקום שמבטל מן קדושא וברוך וימלוך [ויהא שמיה] לא מבעי בן שמונה עשרה ובן שבע עשרה אלא אפילו בן שלש עשרה ויום אחד בלא
אפשר

שנוי נוסחאות והגהות

נח. (א) צ"ל „לפני":

מגן האלף

נח. ד.] ותו שאילו וכו' נתמלא זקנו מצוה מן המובחר.
תשובה זו מובאת בתשובת הגאונים ובשבה"ל אות יו"ד ובתניא ג'. ובווימרי, והביאה ג"כ הרשב"א בחדושיו לחולין כ"ד ע"ב. ובש"ע סי' נ"ג סעיף ו' כתב הטעם מפני כבוד הצבור. ובאקראי יכול לירד משהביא ב' שערות, ובלבד שלא יתמנה מפי הצבור, והוא מתשובת הרא"ש כלל ד', ומשמע דבאקראי רשאי לירד אפי' כשיש שם ש"ץ אחר, וכ"כ הב"י להדיא בהעתק דברי הרא"ש „שיכול להתפלל כאחד מבני העיר כשיעלה על לבו", וכן משמע בש"ע כי בסעיף שאח"ז כתב „אם אין שם אחר שיודע להיות ש"ץ מוטב שיהיה הוא ש"ץ משיתבטלו לשמוע קדושה", ומשמע דברישא דמתיר באקראי איירי אפי' יש שם אחר. אבל רבינו הגאון לא הזכיר טעמא דכבוד הצבור, ולא דינא דאקראי, אלא כל שאפשר להיות גברא מליא לא ירד לפני התיבה, וכן מצאתי בר"ן אלפסי במס' חולין שכתב כן במפורש, וז"ל „ת"ר נתמלא זקנו ראוי להיות ש"ץ כו', ולירד לפני התיבה כו'. הא דלא נקט לירד לפני התיבה להוד. משום דדוקא למנותו ש"ץ קבוע בעי נתמלא זקנו, אבל דרך ארעי „כשאין שם אלא הוא" כל שהוא גדול יורד. וכך השיב רב נטרונאי". עכ"ל. ומשמע מזה דמפרש דאקראי היינו שאין שם אלא הוא. ותימא על הב"י דמפרש דלא כהר"ן ולא הביאו כלל, וכן מה שלמד הב"י מלשון הרשב"א דס"ל הטעם משום כבוד הצבור שאם רצו הצבור למחול הרשות בידם, דאדרבא נראה מדהעתיק הרשב"א את כל דברי הגאון משמע דאין בידם למחול, דאי בדידהו תליא מלתא ודאי דהיו מוחלים דהא אין רוצים להבטל מקדיש וקדושה. ולמה לא השיבם הגאון שאין זה אלא מפני כבוד צבור, ואם רוצים למחול הרשות בידם, א"ו כל היכא דאפשר להשיג גברא מליא אסור למחול. וכבר השיגו הב"ח והט"ז אדבריו מפנים אחרים:
ונראה דרבינו הב"י למד ענין אקראי מלשון הרשב"א שכתב: לירד לפני התיבה „לעתים" שלא מנוהו עליהם בקבע ע"ש, וכן מפרש לשון אקראי שהזכיר הרא"ש, וס"ל דגם הגאון ז"ל שכתב דיורד לפני התיבה בדלא אפשר, גם הוא מודה באקראי, משום דגם לדידיה אינו אלא משום מצוה מהמובחר, וס"ל נמי דבדליכא אחר שרי למנותו גם שלא באקראי כדי שלא יתבטלו מקדיש וקדושה. ומשמע לי' להב"י דגם הרשב"א סובר כן בשיטת הגאון מדהעתיק דבריו באין חולק עליהם. וכן מצאתי להראב"ד בס' האשכול פי' י"ד שכ' הא דאין יורד לפני התיבה מי שלא נתמלא זקנו, היינו שאין ממנין אותו לכך מפני כבוד צבור, אבל באקראי מוציא רבים י"ח משהביא שתי שערות, ואח"כ הביא הא דרב נטרונאי דבמקום ביטול קדושה ואיש"ר נעשה ש"ץ. ע"ש:

ה.] במקום שמבטל מקדושה ברוך וימלוך ויהא שמיה. בסדר הנדפס איתא „ויהי" והעיר המגיה שם מספר אורחות חיים דצ"ל ויהא ש"ר, ואין צורך
להגיהו

אפשר נעשה שליח צבור, דקא אמרינן [ר"ה כט א] זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, טעמא דלא הגיע לכלל מצות שאינו מוציא את הרבים ידי חובתן, אבל בן שלש עשרה שנה ויום אחד כי לא אפשר שפיר דמי:

נט. ותו ששאלתם מהו לסמוך על דברי ריב"ל (א) בשעת הדחק ויצטרפו תשעה ועבד. אין הלכה כר' יב"ל, ואין אנו עושין (ב) [כמותו.]

ו.] ועוד השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן דתנן [ברכות מ"ה ע"א] נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם. ואמרינן פשיטא דאין מזמנין, ואמרינן [איצריך] מתניתין לעבד שמל ולא טבל, וקמ"ל כי הא דאמר ר"ח בר אבא אר"י לעולם אינו גר עד שימול ויטבול, לצרפו עם תשעה בתפלה דגמרינן לה תוך תוך לכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (ג) [עבד] מבעי, ועוד בפירוש שמענו מרבותינו, שאילו שמועות של

שלשה

שנוי נוסחאות והגהות

נט. (א) [ברכות דף מ"ז א'] (ב) „בה מעשה" (ג) בכת"י כ"מ חסר זאת והוא ט"ס.

מגן האלף

להגיהו, דכן נמצא ג"כ בת' הגאונים שערי תשובה בשם רב האי גאון „במקום שמבטל מקדושא וברוך ויהי", וכוונתו ג"כ על יש"ר דעדיף גם מקדושה, ודוחק לומר דקאי איהי שם ה' מבורך המובא במס' סופרים פ"י ה"ז, שנהגו לאומרו עם ברכו ע"ש, דא"כ הול"ל „ברכו" דודאי „יהי שם" אינו שייך לדבר שבקדושה, וכ' עוד המגיה הנ"ל מכאן משמע דגם ימלוך שייך לקדושה וכהגהת ס' י"ג המובא במ"א סי' ס"ו. ואין צורך ללמוד מכאן שכבר כ' כן הגאון לעיל סי' נ"ו במפורש, אבל מדברי רב האי גאון הנ"ל יש ללמוד שאינו בכלל קדושה, ועמש"ל אות א':

נט. ו.] ועוד השתא עבד משוחרר כו'. הגאון ז"ל לא גרס כגרסא שלפנינו בגמרא דף מ"ז דלא קפריך פשיטא אלא אעכו"ם, ומשני הב"ע בגר שמל ולא טבל, ולגרסת רבינו גם עבד שמל ולא טבל דמי לעכו"ם דצריך טבילה בפני ג'. [ועיין ביו"ד סי' רס"ז בהגהות רע"א דלדעת התוס' הוי דאורייתא, ועיין חי' הרשב"א יבמות מ"ז.] וקא יליף צרוף לתפלה דלא מצרפן לעבד מדין זימון. ואע"ג די"ל דק"ו פריכא הוא, דאפשר לומר אע"ג שאין מזמנין עליו בזימון דרבנן מ"מ צרוף בעשרה שאני, וכדריב"ל בקטן המוטל בעריסה דאין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה, נ"ל דס"ל לגאון דצרוף עשרה לענין זימון בשם וכן לתפלה, אתיר מזימון בשלשה, וכן איתא במס' סופרים פט"ז שכ' „ואין קטן עולה מן המנין לברכו קה"ת וקדיש עד שיהא בן י"ג שנה", ומשמע דאין עושין אותו אפי' סניף. וס"ל דלית הלכתא כרב אסי וריב"ל, וכמו"ש הסמ"ג הל' ברכות בשם רבינו יוסף שכ' דריב"ל פליג אמר זוטרא, דמ"ז מחמיר בעשרה יותר מבשלשה, ע"ש. וסמך רבינו הסוגיא דדף מ"ה ע"ב דאמרו שם אמר רב שלשה שאכלו ויצא א' מהם קוראין לו ומזמנין עליו, ואמר מ"ז לא אמרן אלא בשלשה אבל בעשרה עד דנייתו, ופריך רב אבי ואמר אדרבא איפכא מסתברא, ואפ"ה קאמר הש"ס התם דהלכתא כמר זוטרא, מ"מ כיון דבעי לאדכורי שם שמים בציר מעשרה לאו אורח ארעא, וכש"ם יבן שנתב אחר חתימת התלמוד איתא כלשון זה „אע"ג דמותיב ר"א הלכתא כמ"ז, דכתיב וירוממוהו בקהל עם", ור"ל דאין קהל פחות מעשרה, וזה שהכריחו לרבינו לפרש דלא כר"ת שכתב בתוס' דף מ"ח במה שאמרו „ולית הלכתא ככל הני שמעתא" דלא קאי אהא דקטן עושין אותו סניף לעשרה ע"ש, וגם בת' הגאו' שע"ת סי' קנ"ד אמרו ג"כ דלא כר"ת, וגם ר"ת לא עשה מעשה כדאי' בתוס' שם:

אכן

שלשה שאכלו כאחת כגון תשעה ועבד, ז.] תשעה וארון. שנים ושבת. וקטן (ד) [פורת,] וקטן היודע למי מברכין אינן הלכה. ואין עושין מעשה במותן.

ס. ובשמגיע ש"ץ למודים צריכין כל הצבור לשוח עמו. דתני ר' חלפתא בן שאול [ירו' ברכות פ"א ה"ה] הכל שוחין עם שליח צבור בהודאה. ר' זעירא אמר בלבד במודים, ר' זעירא סמוך לקרוביה, כדי לשוח עמו תחילה וסוף, (א) ר' אמי כי סליק להתם [המאני] [נחנין] ומלחשין אמר מאי הדין ליחושא, ולא שמיע ליה דמר ר' חלבו ור"ש ב"ר בשם ר' חנינא ור' ירמיה ור' מיאשא, ר' חייא בשם ר' שמאי, ואית דמרין לה לה חבריא בשם ר' סימאי מודים אנחנו לך אדון. אדון כל הבריות אלוה כל התשבחות צור (כל) העולמים, חי העולמים, יוצר בראשית, מחיה המתים שהחייתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להורות לשמך ברוך אתה ה' אל ההודאות, רב (ב) [דימי] ורב שמואל דידיה.

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בכת"י הנ"ל הגרסא „פקח". ובויטרי איתא „פוחח" והעיקר ככת"י שלפנינו:

ס. (א) „רב אסי כי סליק להכא חמנון גחנין ומלהשין", (ב) „רב ביבי דידיה"

מגן האלף

אבן מה שאמר רבינו דגם קטן היודע למי מברכין דאר"נ דמזמנין עליו אינה הלכה צ"ע, דבגמ' איתא „ולית הלכתא ככל הני שמעתא, אלא כרב נחמן דקטן היודע למי מברכין מזמנין עליו, וכן דעת רב אחי מובא בס' האורה סי' מ"ד, ובאלפסי פ"ז דקטן היודע למי מברכין אפי' בן ט' וכן יו"ד מזמנין עליו, ואפשר דאזיל בשיטת הסמ"ג דסמיך על הירו' פ' ג' שאכלו דא"ר יוסי דאבא חלפתא ור"ח בר סיסי לא אזמני עליה עד שהביא שתי שערות, וכן במס' סופרים כ' עד שיהא בן י"ג שנה דוקא, ולא קשיא איך דחינן תלמודא דידן מפני הירו' משום דבלא"ה קשיא הלכתא אהלכתא כמוש"ל. ועכ"פ לצרוף תפלה ודבר שבקדושה דבעי לאדכורי שם שמים, וגם ילפינן מגז"ש דתוך תוך ודאי אסור, וזה שהוסיף הגאון „ועוד בפירוש שמענו מרבותינו' מפני שבתלמודין שם בדף מ"ח לא אמרו כן. וזהו דעת הרא"ש והטור בסי' כ"ד. ונעלם ממני מדוע לא הביאו רבותינו את דברי הגאון רבינו ז"ל לסיוע לדבריהם:

ז.] תשעה וארון, בגמרא דף מ"ז פריך וארון גברא הוא, ומשני ט' ונראים כעשרה מצטרפין, ראיתי דבר נחמד בס' דבר אליהו על איוב שמובא ע"ז פירוש הגר"א ז"ל דבעי לאישתעויי בלשון חכמה, כמו שמצינו בכמה מדרבנן במס' ערובין דף נ"ג, והנה כתיב לפני הדביר עשרים אמה, וכל כנף וכנף מדתו עשר אמה, שהיו נראים כעשרה לבד מקום ארון שאינו מהמידה, והמקשה שלא הבין כונתו פריך וארון גברא הוא, עד שפירש דט' וארון ר"ל דומיא דארון שהם ט' נראים כעשרה, עכ"ד. והחיד"א ז"ל ביארו לשון נוטריקון „תשעה ואחד רואה ואינו נראה" והוא ר"ת וא'ר'ו'ן, מצטרפין:

ואמרן שם עוד א"ר אמי שנים ושבת מצטרפין, א"ל ר"נ ושבת גברא הוא, אלא אר"א שני ת"ח המחדדין זל"ז בהלכה מצטרפין, מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת כו', והענין נ"כ תמוה מאי שייכות יש לב' ת"ח המחדדין למלת שבת, ועיין בהגהת ר"ש ק"ב שהקשה וכי בשביל שמחדדין יחשבו לשלשה, ומה ענין מהוי, וע"ש מה שפי' דר"ל אם יש עוד אחד, דלא תימא שכיון שזה צריך לחבירו לא יחשבו אלא לאחד, ע"ש. דגם לפירושו לא נתישב במחומה מה שהקשינו, ונלע"ד לבאר עפמ"ש שם „ע"ה אין מזמנין עליו. איזה ע"ה כל שקרא ושנה ולא שמא

דידיה וכר קפרא דידיה, וכלהו בחתימה, ח.]* הכי בגמרא דהתם. ובגמרא דהכא, : [סוטה דף מ' ע"א] בזמן שש"ץ אומר מודים העם מה הם אומרים, (ג) מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך. (ד) [ושמואל אמר ה' אלהינו ואלהי כל בשר] על שאנו מודים לך. נהרדעי אמרי משמיה דר' סימאי ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקימתנו. רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי כן תחננו ותחיינו (ה) ותאסף גליותנו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך על שאנו מודים לך. א"ר פפא הלכך נימרינהו לכלהו, (ו) „השתא נכללינהו" :

מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית, ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקימתנו, כן תחיינו ותחוננו ותקבצנו מארבע כנפות הארץ ותאסף גליותנו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. וכי הא שושילתא שפירתא נהגינן ועבדינן :

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „אכיד רב", (ד) „ר' סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית" (ה) „ותקבצנו", (ו) הוא לשון הגאון עצמו. ואינו בגמרא :

מגן האלף כהנים

שמש ת"ח", ורמי ב"ח לא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא מפני שלא שמש ת"ח, והוא הגמרא התלוי בסברא שמתאספין יחד ועוסקין בכך, כמו שפירש"י שם, ועיין בס' דורות הראשונים ח"ג בשם הערוך ורש"י ז"ל. דתנאי בראי הם הם הת"ח שלא נתקבלו עדיין להיות בפנים בביהמ"ד להיות מתלמידי הישיבה לשמש הת"ח. אלא ישבו להם בחוץ בעזרה, הנקראת תרביצא והוא המקום שלפני ביהמ"ד והם הנזכרים במס' מנחות פ"ב „בתרביצי אמרי וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש" ושם היו ג"כ שונים הברייתות ומחדדים זל"ז בהלכה. אך מהם לא יצא תורה לישראל וכמו"ש במס' ביצה דאר"י לתנא פוק תני לברא הבערה וביטול אינה משנה כו' ע"ש. ולז"א שנים ושב"ת. והוא ר"ת שהשנים הם 'שני 'בני 'תרביצא מצטרפין לזמון, וכמו שפירש כוונתו בעצמו שהם שני ת"ח המחדדים זל"ז בהלכה שלא יחשבו עוד מכלל ע"ה, ור"ה ור"ש הוסיפו שאם א' מהם בקי רק במשניות והשני מפולפל וכמו"ש בערובין דף ס"ז על ר"ש ור"ה, מתקרו ג"כ כשני ת"ח המחדדין ועוסקין בגמרא, ומזמנין עליהם. ועיין בס' צל"ח מה שפירש על דרך זה בשם זקנו ר' העשל מ"ש דף מ"ה ששה ודאי לא קמבעי לי, שהוא ר"ת ששה וד' אכלו ירק, וכ' ע"ז שהוא לאמש"ת. אולם שם הלשון דחוק. ומה גם דבש"ס ישן ליתא כלל למלת „ודאי" רק ששה לא קמבעי לי, ועיין :

ס. ח.] הכי בגמרא דהתם, ובגמ' דהכא כו' משמעות דברי הגאון דאכולהו בחתימה נמי קאי, דבגמרא דהכא לא חתמי, וכן לא סיים החתימה לבסוף בשושילתא שפירתא דנהגינן. ודלא כהירושלמי. וכן נראה ממ"ש הערוך בשם ר"מ גאון, ומובא בתוס' סוטה דף מ'. דהאי דקמודו צבור על שליח צבור אינון סימכין. ועני אמן, ומאי על שאנו מודים לך על הודאה דאמר ש"ץ. כו' ע"ש, ומשמע דלית בה חתימה, אכן הרא"ש והטור והגר"א פסקו כהירושלמי לחתום בשם, ומנהגנו שלא לחתום בשם, [ועמש"ל סי' ב' אות כ"ח], אלא אומרים ברוך אל ההודאות, ובמחזור רומי אינו מזכיר החתימה כלל, ומסיים בעל שאנו מודים לך :

סדר נשיאת כפים.

סא. כהנים נושאין את כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית **א.]** חוץ מהמנחה של יום הכפורים שתחת מנחה נושאין את כפיהם בתפלת נעילה. וכהן שיש בידיו מומין (א) לא ישא את כפיו. בפניו ידיו ורגליו לא ישא את כפיו. שכור לא ישא את כפיו. וא"ר אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו דכתיב ידיכם דמים מלאו:

סב. ב.] תנו רבנן אין הכהנים רשאין לעלות בסנדליהון לדוכן. וזו אחת מתשע תקנות שתקן ר' יוחנן בן זכאי. **ג.]** אמר אביי נקטינן לשנים קורא כהנים לאחד אינו קורא. שנאמר אמור להם לשנים ולא לאחד. וכן הלכה. (מכאן ועד אמר ריב"ל הבני חסר בכת"י ב ובנדפס) **ד.]** [ואמר ריב"ל מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנ' ושמו את שמי על ב"י ואני אברכם.] ואמר ריב"ל כל המברך מתברך. שאינו מברך אינו מתברך. שנ' ואברכה

מגן האלף

סדר נשיאת כפים.

סא. א.] חוץ ממנחה של יוהכ"פ. כו'. הרא"ש פ"ג דתענית בשם בעל ה"ג כתב דנושאין כפיהם במנחת יוכ"פ, וכ"כ הסמ"ג בשם השאלתות משום דמשכי ברחמים עד זמן נעילה כנעילה דמי. אך רבינו לא ס"ל הכי, והלכה כדבריו:

סב. ב.] ת"ר אין הכהנים רשאין לעלות בסנדליהון. בגמ' סוטה דף מ' א"ר יצחק לעולם תהא אימת צבור עליך כו' רבנן אמרי מהכא אין הכהנים רשאים כו', לאו משום אימתא דצבורא. [שנראים סנדליו לצבור ואינן ראוים מפני טיט שעליהן. רש"י.] א"ר"א התם שמא נפסקה לו רצועה ואזיל למקטריה. ויש נ"מ בין שני הטעמים הללו לפמ"ש המ"א סי' קכ"ח סק"ה בבתי שוקים המגיעים עד בין האצילים, דליכא למיחש לאזיל ומקטריה כמו"ש הב"י. אם המה מטונפים בטיט, לטעמא קמא אסור ולר"א שרי. ויש עוד נפ"מ במנעלים שמחליפן בביהכנ"ס על נקיים, לטעמא קמא מותר ולר"א אסור. ורבינו הגאון ז"ל שלא הזכיר את טעמא דר"א ולא טעמא קמא משום כבוד צבור ש"מ דס"ל לאסור בכל גווני. וכן מצאתי להכה"ג מובא בפר"ח שכתב: דאע"פ שאמרנו בבתי שוקים של עור שרי, היינו כשיש לו מנעלים אחרים תחתיהן, אבל אם מהלך כהן בשוק צריך להצלן מפני כבוד צבור, דטעמא דכבוד צבור איתא גם לר"א. ע"ש:

ג.] אמר אביי נקטינן לשנים קורא כהנים כו' במס' סוטה ל"ח אמר אביי נקטינן כו' שנאמר כו', א"ר"ח נקטינן כאן קורא כהנים, ולא ישראל שנאמר אמור להם אמירה משלהם, והלכתא כוותיה דאביי, ולית הלכתא כרב חסדא, ומשמע מזה דר"ח דיליף מאמור להם על אמירה שתהא משלהם פליג אאביי דיליף מזה דדוקא לשנים קורא, וכן מפורש בירושלמי פ' אין עומדין ה"ד דס"ל לר"ח דאפי' לאחד קורא כהן, שאינו קורא אלא לשבט, ולזה רמז רבינו לכתוב אדאביי „וכן הלכה" אע"פ שלא הזכיר דברי ר"ח החולק עליו, וס"ל דתלמודא דידן עיקר:

ד.] ואמר ריב"ל מנין שהקב"ה מתאוה כו' ואריב"ל כל כהן המברך כו'. במס' חולין פא"ט דף מ"ט איתא, ר' ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל, ברכה לכהנים מנין כו', כשהוא אומר ואני אברכם כו' הקב"ה מברך לכהנים. ור"ע אומר ואני

ואברכה מברכיך. ואמר ריב"ל כל כהן שאינו עולה לדוכן ה.] עובר בשלשה עשה. כה תברכו, אמור להם, ושמו את שמי. ואמר ריב"ל כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳. מאי מברך אר"ז אר"ח **ברוך** אתה ה׳ אלהינו מ"ה ו.] אשר קדשנו במ"ו לברך את עמו ישראל באהבה. כי עקר כרעיה למיחת מאי אומר. **יהי** רצון מלפניך ה׳ אלהינו ז.] שתהא ברכה זו שצויתנו כפרה לנו, ואל יהי בה מכשול ועון מעתה וע"ע. וכד מהדר אפיה בצבורא מאי אומר, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא

מגן האלף

ואני אברכם כהנים מברכין לישראל, והקב"ה מסכים על ידן. ולר"ע ברכה לכהנים מנ"ל, ארנב"י מואברכה מברכיך. ונשמע מזה דריב"ל דאמר כל כהן שאינו מברך אינו מתברך ויליף מואברכה מברכיך ס"ל כר"ע, וכן פירש"י, דלר' ישמעאל דיליף ברכה לכהנים מן ואני אברכם אפשר דהקב"ה לעולם מברך לכהנים אע"ג דלא ברכו תחלה, דלא תליא כלל זה בזה. אבל לרע"ק קאי אני אברכם להא שהקב"ה מברך לישראל גם בלאו דידהו, ולכן מפרש ריב"ל דטעמא דברכת כהנים משום שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים, ואפשר נמי דטעמא כדי שיתברכו גם הכהנים, ולפי"ז עיקר הברכה מפי הקב"ה וכמו שאה"כ ואני אברכם וס"ל לרבינו כוותיה דריב"ל :

ובזה יתישב לנו קושית הרב המנהיג בשם רש"י ז"ל ה"א אות ס"ה וטענתו על רבינו ז"ל במ"ש לקמן סי' ס"ד שאם אין שם כהנים, אומר ש"ץ ברכנו בברכה כו', כאמור יברכך כו' ושמו את שמי על ב"י ואני אברכם, והקשה דהא ושמו את שמי אינו אלא לשון צואה ע"ש, ועיין בטור סי' קכ"ז. דלפמ"ש לדעת גאון ז"ל הויא זה עיקר הברכה מפי הקב"ה, וש"ץ צריך להזכיר זאת במקום שאין כהנים. ומפני זה נראה נכון מה שהביא רבינו הנהו תרי מימרות דריב"ל, משום דיוצא מזה גם נפ"מ לדינא, לש"ץ דבעי לאסוקי בתפלתו עד ואני אברכם. וכן הוא גם דעת הרמב"ם והסמ"ג והרוקח, כמו"ש הב"י, אבל מנהגנו כרש"י דש"ץ אינו אומר ושמו כו' :

ה.] **עובר בשלשה עשה.** הרמב"ם בפט"ו מתפלה כתב אע"פ שאין זה אלא מ"ע אחת ה"ז כעובר על שלשה עשה, ואזיל לשיטתו בס' המצות שרש ט' שכתב ולא יתפשט אחד ממוני המצות שיאמר ברכת כהנים ג' מצות, וגם הרמב"ן ז"ל הסכים כן, וכ"ה בירושלמי פרק אין עומדין, כל כהן שהוא בביהכנ"ס ואינו עולה עובר בעשה, ואין ספק שגם דעת הגאון כן, שאין הענין אלא לחוזק ולא לתוספת עשי"ן, וכמו"ש הרמב"ן. וכתב הר"ן והרא"ש פרק הקורא עומד דאינו עובר אלא בשקראו אותו, הא לא"ה לא מחייב, וכמתרגמינן „כד תימרון להום", ובספרי אמרינן צריך שיאמר להם חזן הכנסת שאו ידיכם קדש, כו' והיינו כשהוא בביהכנ"ס, אבל כשהוא בחוץ אינו עובר. וגרסי' בירו', רשב"פ כד הוי תשיב הזה קאי אחורי עמודא, ר"א נפיק לברא, עכ"ל. ורבינו לא הביא כ"ז, ויתכן שהוא בכלל דבריו שכתב דלשנים צריך לקרוא כהנים, וא"כ ממילא מ"ש דכל כהן שאינו עולה עובר כו', היינו אחר שקראוהו :

ו.] **אשר קדשנו במצותיו וצונו**, בגמרא איתא „אשר קדשנו בקדושתו של אהרן", וכ"ה ברס"ג וכל הפוסקים. אולם בתוספתא פ"ה דברכות לענין הקרבת ואכילת זבחים, ג"כ לא נזכר בברכתם „קדושתו של אהרן" רק אקבמ"ו לאכול את הזבח, וכתב רס"ג בסדורו כת"י, שהכהנים יברכו והם יענו על כל פסוק אמן :

ז.] **שתהא ברכה שצויתנו כפרה לנו**, בגמרא ליתנייהו להנך תיבות „כפרה לנו". ונוסחת הרמב"ם והטור „ברכה שלמה" וכ' הב"י והיא נוסחא הגונה. ע"ש. וכן איתא בסדר רב סעדיה „ברכה שלמה", אבל נראה דגם נוסחת רבינו הגאון ז"ל היא נוסחא הגונה, משום דהדין אצלינו דכהן בעל עבירות, לבד משפיכת דמים, אין מונעים אותו מלישא את

עוקבא ודרש. **רבונו** של עולם עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו כמה שהבטחתנו, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל. אמר רב חסדא אין הכהנים רשאין לכוף קשורי אצבעותיהן עד שיחזירו פניהם מן הצבור, (א) ואמר ר"ה אין שליח צבור רשאי [לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור. ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכה עד שיכלה דבור מפי הקורא. ואין הצבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים] ואין הכהנים רשאין להחזיר פניהם מן הצבור עד שיתחיל ש"ץ בשים שלום. ואמר ר' זעירא אר"ח אין הכהנים רשאין לעקור רגליהם ולילך עד שיגמור שליח צבור שים שלום. ואין הכהנים רשאים לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם. **ה.]** [**ואמר** רב סעדיה גאון זצ"ל כל כהן שלא עמד ממקומו לדוכן קודם שיאמר

שנוי נוסחאות והגהות

סא. (א) „בפניו או ברגליו לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו" כ"ה בכת"י ב"מ והוא ט"ס :

מגן האלף

את כפיו וכדאיתא בירושלמי פ"ה דמס' גיטין „שלא תאמר איש פלוני מגלה עריות כו'. והוא מברכני, אמר הקב"ה וכי הוא מברך אני מברכך", ולכן מתפללים שהמצוה שצוית לנו לברך תהי' כפרה לנו :

ה.] ואמר רב סעדיה גאון זצ"ל כל כהן שלא עמד ממקומו כו'. במס' סוטה דף ל"ח איתא „ואריב"ל כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה כו' כו', איני והא ר' אמי ור' אסי סלקי, מעיקרא הוו עקרי כרעייהו ממטי לא הוו מטו התם, ע"כ. ונראה דמ"מ כתב הספר הדין הזה על שם רב סעדיה, ולא העתיק לשון הגמרא משום דאמר בלישניה „קודם שאמר ש"ץ מודים" וקמ"ל שכל שלא התחיל הש"ץ עדיין במודים, עולה בעבודה קרינן ליה. אכן הטור והמחבר כתבו „וכשמתחיל ש"ץ רצה אם לא עקר רגליו שוב לא יעלה", והפר"ח כתב ע"ז דליתא, וראייתו ממ"ש רש"י „קודם שיסיים ש"ץ רצה צריך לעלות על הדוכן" ע"ש. ואי משום הא לא איריא. ואדרבא משמע שצריך לעקור רגליו בתחלת רצה, וקודם שמסיים ש"ץ רצה כבר צריך הוא להיות עומד על הדוכן. וכ"כ רש"י במפורש בר"א ורב אסי דמעיקרא עקרי כרעייהו ממקומן בעבודה אבל רחוק היה מקומן מן הדוכן „ולא מטו" עד דגמרה ברכת עבודה, עכ"ל. אך לשון רבינו הגאון מסייע ליה להפר"ח דסגי לקום ממקומו קודם שאמר ש"ץ מודים :

ודודי הגאון מרן ר"א ז"ל מקאליש, בתשובתו סי' ט"ו, ק"ל הלא ענין התפלה ונוסחתה ודאי דאינה אלא מדרבנן. ונשיאות כפים דאורייתא, ואיך יעקרו חכמים מ"ע דנשיאות כפים בשביל שלא עקר רגליו ברצה. ואין לומר כיון דיליף מן ושמו את שמי שהיה בשם המפורש שהיה רק בבית המקדש, וא"כ בגבולין אין הנ"כ אלא לזכר בעלמא מדרבנן. דז"א דבספרי פ' ראה ע"פ לשכנו תדרשו שנינו „אין לי אלא במקדש בגבולין מנין, ת"ל בכל המקום אשר אזכיר את שמי כו', א"כ למה נאמר לשום את שמי שם, במקדש ככתבו בגבולין בכינויו, ע"כ. ופירוש דברי הספרי הכי הוא. דשמי הוא שם המפורש, וזכרי הוא שם האדנות וכדאיתא בפרק אלו עוברין בפסחים. ועל גבולין נאמר „אזכיר את שמי" היינו כינוים, אבל במקדש נאמר „לשום את שמי" והיינו שם המפורש. עכ"פ מבואר שגם בגבולין היא מה"ת, ואיך ידחוה חכמים בשביל שלא עקר רגליו, ע"ש שנשאר בצ"ע. וכמו כן יש להקשות ממה שאמרו כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה, או להירו' שעובר באחד עשה, ומשמע דעובר אפי' בזה"ז ואיך ידחוה חכמים, אכן לענ"ד נראה דלק"מ דיש כח לחז"ל לעקור בתקנתם

שיאמר שליח צבור מודים אין לו רשות לישא את כפיו באותה תפלה, ותו אמר: כל תפלה שיש בה נשיאות כפים מתחיל (ב) את ישראל.]

סג. ט.] ומאן דחזא חלמא ולא ידע מה הוא, ליקום קדם כהנא ולימא הכי: **רבונו** של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה שחלמתי, בין שחלמתי (א) לעצמי ובין שחלמו לי אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם, כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה ע"י משה, וכמי יריחו ע"י אלישע, וכמרים מצרעתה, [וכנעמן מצרעתו] וכחזקיהו מחליו, וכשם שהפכתה את קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל חלומותי לטובה [ותרצני] ומכוין דעתיה בהדי כהנא (ב) [דליענו] צבורא אמן. י.] ואי לא לימא הכי **אדיר** במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו [שלום] לטובה:

סד. יא.] ואם אין שם כהנים אומר שליח צבור **אלהינו** ואלהי אבותינו ברכנו

שנוי נוסחאות והגהות

סב. (א) וא"ת אין ש"צ רשאי כו. כצד 286 נרשם כאן „בפניו" כו' ונרשם שלא במקומו כי הגה"ה ההיא שייך לצד 284 וכאן יש להעתיק בשם כת"י ב"מ „אין שליח צבור רשאי לענות אמן עד שיכלה דבור מפי קורא' ויש להעיר ע"ז שהוא טעות דמוכח, ואין זה בגמרא סוטה דף ל"ט, והעיקר כגירסת הספר שלפנינו. (ב) „רצה בעמך ישראל" כצ"ל.

סג. (א) „לעצמי' והיא נוסחא נכונה. (ב) „דענו":

מגן האלף

בתקנתם דבר מה"ת בשב וא"ת, וכמו"ש בתוס' ברכות ע"ז ד"ה והותם, ואפי' למ"ש במס' ברכות דף מ"ו „תדע דהטוב והמטיב אינה מה"ת שהרי פועלים עוקרין אותה", ומשמע מזה שאין כח ביד חכמים לעקור ברכה שהיא מה"ת, וברכת בונה ירו' שכללו אותה בשביל פועלים בברכת הארץ שאני, משום דאע"פ דבהמ"ז דאורייתא מ"מ אין מנין הברכות מה"ת. וכמו"ש הב"י בסי' קפ"א ע"ש. אבל שאר דוכתי א"י לעקור. מ"מ כאן שאינו עוקר המ"ע אלא אחרי שקראו אותו, וכמוש"ל בשם הר"ן משום שנאמר אמור להם ומתרגמינן כד תימרון להון, לכן אין דעתו של הקורא לקרות אלא אותם שראוים לה וכבר הכינו עצמם, דוגמת אנשי מעמד וכהנים בעבודתם שהיו מזומנים לעמוד על קרבנם, ואלו שלא עקרו כרעייהו בעבודה ולא הזמינו עצמם לה אינן בכלל הקריאה, ואינם עולים עוד:

סג. ט. ומאן דחזי חלמא כו' ומכוין דעתיה בהדי כהנא דעני צבורא אמן ר"ל שיסיים עמו יחד כי היכא דליעני אמן גם על תפלתו, ועיין במדרש במדבר רבה פי"א שאפי' רואה בחלומו כאלו חרב מונחת על ירכו, ישכים לביהכ"נ ויעמוד לפני הכהנים וישמע ברכת כהנים ויענה אמן:

י.] ואי לא, לימא הכי אדיר במרום, פירש הב"ח סי' ק"ל דר"ל ואי לא, היינו שכבר סיים את הרבש"ע והכהנים עוד לא סיימו ברכתם עדיין, לימא אדיר במרום כדי לסיים עמהם בשוה, וכ"כ הפר"ח:

סד. יא.] אומר ש"ץ ברכנו כו', כתבו הגהות מרדכי בחדושי אנשי שם בפרק הקורא את המגילה וז"ל: והוזרני לומר כי ברכנו בברכה המשולשת אינה כלל מטופס הברכה שתקנו ק"ך זקנים ומהם כמה נביאים עד שים שלום, ותוספתא היא שהוסיפו בדורות אחרונים ולא ידעתי מתי, וכ"מ בסדר רב עמרם [לעיל סי' לט] שכתב תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה כו' עד הטוב שמך, שים שלום כו'. אלמא הברכה מתחלת בשים שלום,

ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה ע"י משה עבדך האמורה (א) [מפי] אהרן ובניו [כהנים] עם קדשך כאמור יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. יב.] ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. יג.] ומסיים עד (ג) עושה השלום:

וכי

שנוי נוסחאות והגהות

סד. (א) „לאהרן" ובניו „כהני", (ג) „עושה השלום" הוא שיטפא דלישני מנוסחאות אחרות דהגאון ס"ל לחתום בהמברך את עמו ישראל. ובהגהות סדר הנדפס מגיה „ומסיים שים שלום":

מגן האלף

וכן משמע בפ' הקורא דגרס מה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה כו'. וע"כ ה"פ מה ראו לומר נשיאת כפים שהכהנים אומרים יברכך, ומפסיקין בין הודאה לשים שלום, ואין לפרש מה ראו לומר ברכנו בברכה, דא"כ מה הדר תו וקבעי מה ראו לומר שים שלום. וכי אין ראוי לגמור הברכה מעין תחלתה, שהיא ברכת כהנים וסיימו בשלום, והלא ברכת הודאה יש בה אריכות יותר שלא לצורך, אלא הכי קמבעי ליה מה ראו שש"ץ יבקש על שלום מה שכבר אמרוהו הכהנים וישם לך שלום. אלא תקינו [ר"ל לברכנו בברכה] בקשת רחמים להקב"ה שיקים לנו הבטחתו. וכתב עוד אגב אורחא אכתוב מה שנהגו [לפעמים אומרים ברכנו, ולפעמים מתחילים שים שלום, ולפעמים שלום רב. ואומר אני שחרית ומוסף שהכהנים רגילים לעלות לדוכן אומרים ברכנו, ובמנחה דליכא נשיאות כפים כו' שלום רב, זהו בחול כו', ומיהו בסדר רב עמרם לא חילק כלל באותה ברכה וכתב בכל שעה מתחילין בשים שלום, עכ"ל. ועיין בהגמי"י פ"ח מהל' תפלה ובש"ע סי' קכ"ז:

ועל נוסחת הרבש"ע שאנו אומרים אם צריכים רפואה רפאם כחזקיהו מלך יהודה, כ' הגאון ר' ישעיה ברלין בנמוקי התפלה שלו שהנוסחא תמוה ואינה על סדר הדורות. שהקדים חזקיהו למרים הנביאה. ואת נעמן למשרע"ה, ובברכות נ"ה איתא אם צריכים רפואה רפאם כמי מרה ע"י משה וכמרים מצרעתה וחזקיהו מחליו ומי יריחו ע"י אלישע, והם על הסדר של דורות רק שהקדים חזקיהו לאלישע, ע"ש. אולם ברא"ש סי' ה' הגרסא כמי מרה ע"י משה וצרעת מרים ע"י משה, וצרעת נעמן ע"י אלישע וכחליו של חזקיהו. ובטור ולבוש סי' איתא סדר אחר והם מים, צרעת, וחולי. מי מרה, מי יריחו, מרים מצרעתה ונעמן מצרעתו, וחזקיהו מחוליו, והוא ג"כ סדרו של רבינו הגאון ז"ל. וכן הגרסא בש"ס ישן, מי מרה ויריחו, ומרים מצרעתה ונעמן. אלא שנשמט שם „וחזקיהו מחוליו". וסדר תפלות שלנו דגרס חזקיהו מחוליו, ומרים ונעמן מצרעתן, ומי מרה ויריחו, תפש כסדר הזה חולי, צרעת, מים, והולך מהכבד אל הקל:

יב.] **ושמו את שמי** עמ"ש בזה לעיל אות ד':

יג.] **ומסיים עד עושה השלום** היא שיטפא דלישנא מהמעתיק. ואפשר שהי' מנהגו גם בכל השנה לחתום בעושה השלום, כמו שיש בכמה סדורים עתיקים, אבל הגאון ר"ע וכן רבינו רב סעדיה ז"ל נוסחתם בכל השנה כלה ואפי' בעשרת י"ת לחתום בהמברך את עמו ישראל. ועמ"ש בזה לעיל סוף סי' ל"ט:

מצות עשה מן התורה להתוודות כל גבר על חטאיו שנאמר והתודו וגו'. והווידוי אחר תפלת י"ח מבואר בזוה"ק פ' בא דף מ"א ע"א, ובזוהר חדש דף ל"ב ע"א:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (נ"א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ:

סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל־כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ. וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ. גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל

הרחמים

מקור הברכות

הוידוי לאחר שמונה עשרה וכן הי"ג מדות לאומרם בכל יום אע"פ שלא מצאתים בדברי הקדמונים וגם הרד"א לא הזכירם, מצוה לאומרם, וכמו"ש במס' יומא פ"ו „עבר על עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו", וכתב בתוספות ישנים שם שמוחלין מחילה גמורה, ובשאר עבירות אע"פ שאין מוחלין לו, מקילין לו מדינו מחצה. כדאמרינן חגיגה ה', העושה דבר ומתחרט מוחלין לו מיד, ע"ש. מ"מ לא טוב לעשותם קבע, דאפי' בתפלה אמרינן העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים, כש"כ תשובה, שאפשר דהוא כטובל ושרץ בידו. ולכן חייב לכוין במה שאומר ולשוב עליהם באמת, וכשיש בו חטא יפרט אותו בוידויו, ויתחרט ויקבל על עצמו שלא לעשותו וישוב אל ה' וירצהו, ובב' וה' דמספקד דיני', ודאי החובה לפשפש במעשיו ולהתודות. וכן מזכירם גם רבינו רב עמרם גאון בסי' צ"ז לאומרה בשני וחמישי בנוסח של אם עונינו ענו בנו, אכן בנוסח השני ביש שאומרים, ועתה ה', וכן ביש אומרים והוא רחום לא נמצא שם לא הוידוי ולא הי ג מדות, ע"ש.

ונוסח ספרד לאמר בשני וחמשי או"א כלה אל תעש תאחז ידך במשפט. ואח"כ הוידוי וי"ג מדות ובסדר הרב ז"ל אין שם אלא הוידוי וי"ג מדות.

וזה נוסח רב סעדיה גאון בפתיחה לי"ג מדות.

אל מלך יושב על כסא רחמים מתנהג בחסידות, מוחל עון עמו מעביר ראשון ראשון מרבה סליחה לחוטאים ומחילה לפושעים. עושה צדקות עם בשר ורוח ולא כרעתם. אנא שמע קולנו. אנא רחם עלינו. אהבה במה נדע אמנם כי תלך בקרבנו, אולתנו שמה לנו אופל, נכשלנו וגם נפלנו, רחום וחנון שמך, סומך נופלים שמך, סמוך נפלתנו ברחמיך, שאם אתה לא תסמוך מי יסמוך, אם אתה לא תרחם מי ירחם. אל הורית לנו לומר שלש עשרה, זכור לנו ברית שלש עשרה שחל ענו לפניך

מקדם

הָרַחֲמִים. בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן. כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן. תַּעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם. כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם: תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ וְשָׁם נֶאֱמַר:

וַיַּעֲבֹר יְיָ עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת. נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים. נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה. וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי־חָטָאנוּ. מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ: כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

גודל מעלת אבינו מלכנו הובא בספרים. מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר כ"ד רננות ולא נענה ירד אחריו ר"ע ואמר א"מ חטאנו לפניך כו' מיד נענה ולכן קבעוה לאומרה בשעת התפלה. צריך ליזהר בר"ה כשאומר חטאנו לפניך שלא להכות על לבו.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:]
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל־צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ:

אבינו

מקור הברכות

מקדם, וכן כתוב בתורתך וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' ושם נאמר: [ויענו] ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו' עד ונקה. ושם נוסח כי על רחמיך הרבים אנו בטוחים עד ורחמתי את אשר ארחם. ואח"כ פיוט אנשי אמנה אבדו כו'. ועיין רש"י ור"ן מס' תענית במה מתריעין כו' רב יהודא ברי' דר"ש בר שילת משמי' דרב אמר בעננו, ור"ל שאומרים עננו אבינו עננו, עננו אלהי אברהם עננו וכולא אלפא ביתא של עננו שאומרים בסוף הסליחות, ע"ש. ונשמע מדבריהם שנהגו בפזמון זה גם בימי רב.

אבינו מלכנו חטאנו לפניך בוטרי כת"י א נשמט „אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך", וכן א"מ

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ:]

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל־שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:

לתענית צבור	לעשי"ת	לנעילה
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאֻלָּה וִישׁוּעָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת:	(חָתְמֵנוּ)
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה:	(חָתְמֵנוּ)

אבינו

מקור הברכות

„א"מ סתום פיות", „א"מ מלא ידינו", „א"מ מלא אסמינו", „א"מ פתח שערי שמים", „א"מ נא אל תשיבנו ריקם", „א"מ תהא השעה הזאת", א"מ חמול עלינו". ועיין סדר הגאון לקמן חלק ב' סי' ק"ט נוסח וסדר של אבינו מלכנו בפנים אחרים, ויש בהם שינוי רב בין בני ספרד, פולין, ואשכנז בסדורים שונים. ולא ראיתי להעתיקן ולהאריך בהם, כי בגמרא תענית דף כ"ה במעשה דר"א שאמר כ"ד רננות ולא נענה וירד ר"ע אחריו ואמר א"מ ומיד נענה, לא נמצאו שם אלא אלו: „א"מ אבינו אתה", „א"מ אין לנו מלך אלא אתה", „א"מ חטאנו לפניך", „א"מ רחם עלינו", א"מ עשה עמנו למען שמך". והאחרונים הוסיפו ענינים הרבה ותקנוהו לאומרו בר"ה ויוהכ"פ ועשי"ת, ובס' תניא מובא שיסדו תפלות אלו נגד י"ח ברכות, ומזה הטעם א"א אותו בשבת כי יש

כו

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ:

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ:]

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע:]

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ:]

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ:

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:]

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ]:

[אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּינוּ]:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל־קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

והוא·

מקיר הברכות

בו מעין שמונה עשרה של חול, אולם יש בהם נוספות גם מזמני האחרונים מה שתקנום בזמני הגזרות, כמו „עשה למען הרוגים" „למען טבוחים" „למען באי באש ובמים". ובודאי שלא נמצא מהם בסדרי הגאונים הקדמונים, ובסדר רבינו הגאון לקמן שם איתא „א"מ כתבנו בספר זכרון" והיא נוסחא נכונה מאד, ע"ש הכתוב [מלאכי ג] ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו, וא"י למה השמיטוה האחרונים:

והוא

אומרים והוא רחום מעומד וא"א אותו בבית האבל וכשילך לביתו יאמר. וביום שא"א תחנון א"א אותו :

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ אַתָּה יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ׃ הוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃ אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה־לָּנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ׃ אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה׃ יַעַנְנוּ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קראנו

מקור הברכות

והוא רחום וכתב הר"א מלוניל בספר ארחות חיים וז"ל כתבו הגאונים. כן קבלנו עלינו ועל בנינו לעולם וכל העובר על התקנות נקרא פורץ גדר, והא לך תקנת והו"ר. עובדא הוה בחד ספינתא דיהודאי דאתא מגלותא דירושלם לאתרא דהוה תמן הגמונא, א"ל מנן אתון, א"ל מעמא דיהודאי, א"ל בעינא למנסי יתכון כמה דמינסו חמ"ו בגו אתון נורא יקידתא, א"ל הב לן זמן תלתין יומין, יהיב להון. יתבון בתעניתא וכל מאן דחזי חלמא הוה משתעי באפיה קהלה, כד בעי למשלם ל' יומין, הוה תמן חד סבא דדחיל חטאין ולא חכים כולא האי, א"ל חמאי בחלמא דאקריון לי פסוקא דהוה כתיב ביה תרתי „כי" ותלת „לא". א"ל חד סבא חכימא האי קרא ודאי הוא דאקרי לך מן שמיא, „כי תעבור במים אתך אני, ונהרות לא ישטפך, כי תלך במו אש לא תכוה, ולהבה לא תבער בך", את ודאי תעול בנורא ותשתזוב, דהא ודאי מן את רחיץ, עבדו בטעם הגמונא נורא רבא לתלת אורחין, ועאל האי סבא בנורא. ואתפליג אשתא לתלת אורחא, ועאלו בגויה ג' צדיקי לקבל אנפי דהא סבא, והנהו תלתא שבחו ואמרו והו"ר. קדמאה עד אנא מלך, תנינא עד אין כמוך, תליתאה מתמן עד סופה. ותקנוהו חכמים לאומרן בשני ובחמישי שהוא יומא דדינא עכ"ל. ובסדר עבודי כתב ע"ז שלא נמצא בתפלה זו רמז לכבשן האש שזכר הכלבו. אבל מצאת בסדר כתב יד בשם ר' יהודא ב"ר אליעזר תלמיד ר' מנחם ש"ץ בטריוי"ש בטעם אמירת והוא רחום בזה"ל:

והו"ר שאנו אומרים בב' וה' יסדוהו אנשי השם שהוגלו מירושלם בחורבן בית שני, שהגלה אותם אספסיינוס שחיק עצמות, וצוה לעשות להם ג' אניות והושיבם בהם בלא רב חובל, והגרישם בים. ועמד עליהם הרוח והשליכם ליבשה, בכל פלך ופלך. ספינה אחת נתישבה ללפנדא. ואחת במדינת ארלא בצרפת, ואחת במדינת בורדיו"ל, [בורדא או פארטוגאל.] ואותם שנתישבו בבורדיו"ל קבלם השר בסבר פנים יפות ונתן להם שדות וכרמים, והיו שם ימים רבים בשלוה עד שמת אותו השר, וקם עליהם מלך חדש. ומה שתקן להם הראשון סתר להם השני, וחדש עליהם גזרות והיו שם שני אחים יוסף ובנימן, ועמהם שמואל בן דודם, והם היו מאנשי ירושלם, ויצעקו אל ה' בצר להם וישבו בצומות ותעניות, ולבשו שקים על בשרם, ויסדו והוא רחום בין שלשתם, יוסף יסד והוא רחום עד מלך רחום וחנון אתה, ובנימן יסד מאנא עד אין כמוך, ושמואל יסד כל השאר עד ה' אחד ואח"כ הושיעם ה' וגאלן והמית את הצר הצורר במיתה משונה וקשה, ושלחו והודיעו כל המאורע בכל מקומות ישראל, וגם התפלה כתבו והודיעו להם. וקבלו עליהם לאמרה בב' וה', עכ"ל. ועיין נוסחת הגאון ז"ל בסדרו סימן צ"ח שמסכים לנוסחתנו. ועיין בויטרי כת"י א. ששם הנוסח כלו כנ"א

ובא

קְרָאֽנוּ׃ אָבִֽינוּ מַלְכֵּֽנוּ חָנֵּֽנוּ וַעֲנֵֽנוּ כִּי אֵין בָּֽנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּֽנוּ] לְמַֽעַן שְׁמֶֽךָ׃ [אֲדוֹנֵֽינוּ אֱלֹהֵֽינוּ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵֽינוּ וּזְכָר־לָֽנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵֽינוּ וְהוֹשִׁיעֵֽנוּ לְמַֽעַן שְׁמֶֽךָ]׃ וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵֽינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵֽאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶֽרֶץ מִצְרַֽיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּֽעַשׂ לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָֽאנוּ רָשָֽׁעְנוּ׃ אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקוֹתֶֽיךָ יָשָׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַֽםִ הַר־קָדְשֶֽׁךָ׃ כִּי בַחֲטָאֵֽינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵֽינוּ יְרוּשָׁלַֽםִ וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבוֹתֵֽינוּ׃ וְעַתָּה ׀ שְׁמַע אֱלֹהֵֽינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶֽיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַֽעַן אֲדֹנָי׃

הַטֵּה אֱלֹהַי ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶֽיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵֽינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶֽיהָ כִּי ׀ לֹא עַל־צִדְקוֹתֵֽינוּ אֲנַֽחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵֽינוּ לְפָנֶֽיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶֽיךָ הָרַבִּים׃ אֲדֹנָי ׀ שְׁמָֽעָה אֲדֹנָי ׀ סְלָֽחָה אֲדֹנָי ׀ הַקְשִֽׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר לְמַֽעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּֽךָ׃ אָבִֽינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַרְאֵֽנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵֽינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָֽרֶץ׃ יַכִּֽירוּ וְיֵֽדְעוּ כָּל־הַגּוֹיִם כִּי אַתָּה יְיָ [אֱלֹהֵֽינוּ׃ וְעַתָּה יְיָ] אָבִֽינוּ אָֽתָּה אֲנַֽחְנוּ הַחֹֽמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵֽנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּֽנוּ. הוֹשִׁיעֵֽנוּ לְמַֽעַן שְׁמֶֽךָ צוּרֵֽנוּ מַלְכֵּֽנוּ וְגוֹאֲלֵֽנוּ׃ חֽוּסָה יְיָ עַל עַמֶּֽךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם. לָֽמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ יָדַֽעְנוּ כִּי חָטָֽאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמֹד בַּעֲדֵֽנוּ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד־לָֽנוּ בְּעֵת צָרָה׃ יָדַֽעְנוּ כִּי אֵין בָּֽנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּֽנוּ לְמַֽעַן שְׁמֶֽךָ׃ כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים כֵּן

תרחם

מקור הברכות

ובאו שם רק שנוים קלים כמו שיבא להלן, ויש להספרדים ובסדר הרב ז״ל ג״כ איזה שנוים בוהוא רחום, ואין קפידא כ״כ בנוסחות אלו שאינן בסדר ברכות. אבינו מלכנו חננו ועננו בויטרי א. הנוסחא „א״מ עשה עמנו למען שמך וזכור לנו את ברית אבותינו חננו ועננו והושיענו למ״ש". אדונינו אלהינו. פסוק זה אינו בסדור הספרדים גם לא בסדור רפ״ה. [לשון בעל עבו״י] וליתא גם בויטרי כת״י א. כי אתה ה׳ אלהינו ועתה ה׳ אבינו אתה. בויטרי כת״י א. הנוסחא „כי אתה ה׳ מלא רחמים והושיענו למ״ש אתה ה׳ אבינו אתה אנחנו החומר". אבינו מלכנו חננו ועננו עד כי לך

ה׳

תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמוֹל עַל־עַמְּךָ רַחֵם עַל־נַחֲלָתֶךָ חוּסָה־נָּא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל־עֵת:

הַבֶּט־נָא רַחֶם־נָא עַל עַמְּךָ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם וְהוֹשִׁיעָה צֹאן מַרְעִיתֶךָ וְאַל־יִמְשָׁל־בָּנוּ קֶצֶף כִּי לְךָ עֵינֵינוּ תְלוּיוֹת הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: רַחֵם עָלֵינוּ לְמַעַן בְּרִיתֶךָ הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ בְּעֵת צָרָה כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה. בְּךָ תוֹחַלְתֵּנוּ אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת אָנָּא סְלַח נָא אֵל טוֹב וְסַלָּח כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אָנָּא מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם זְכוֹר וְהַבֵּט לִבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדַת יָחִיד לְמַעַן יִשְׂרָאֵל: [אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי שִׁמְךָ הַגָּדוֹל נִקְרָא עָלֵינוּ: עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל־עֵת עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּחַסְדֶּךָ חַנּוּן וְרַחוּם הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ בְּעֵת צָרָה כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה] אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַחֲסֵנוּ אַל־תַּעַשׂ עִמָּנוּ כְּרוֹעַ מַעֲלָלֵינוּ זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ וּכְרוֹב טוּבְךָ הוֹשִׁיעֵנוּ וַחֲמָל־נָא עָלֵינוּ כִּי אֵין לָנוּ אֱלוֹהַּ אַחֵר מִבַּלְעָדֶיךָ צוּרֵנוּ. אַל תַּעַזְבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַל תִּרְחַק מִמֶּנּוּ כִּי נַפְשֵׁנוּ קָצְרָה מֵחֶרֶב וּמִשְּׁבִי וּמִדֶּבֶר וּמִמַּגֵּפָה וּמִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ כִּי לְךָ קִוִּינוּ וְאַל תַּכְלִימֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ בָּנוּ: וּזְכָר לָנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וּרְאֵה בְצָרוֹתֵינוּ! וּשְׁמַע קוֹל תְּפִלָּתֵנוּ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל־פֶּה:

אֵל רַחוּם וְחַנּוּן רַחֵם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ כִּי אֵין כָּמוֹךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנָּא שָׂא נָא פְשָׁעֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ צוּרֵנוּ וְגֹאֲלֵנוּ אֵל חַי וְקַיָּם הַחֲסִין בַּכֹּחַ חָסִיד וָטוֹב עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ: כִּי אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: שְׁמַע מַלְכֵּנוּ

תפלתנו

מקור הברכות

ה׳ הישועה, ליתא בויטרי בכ״י א. והספרדים מדלגים עד אל תניחנו. ראה בצרותינו שתי תיבות אלו ליתא

תְּפִלָּתֵנוּ וּמִיַּד אוֹיְבֵינוּ הַצִּילֵנוּ: שְׁמַע מַלְכֵּנוּ תְּפִלָּתֵנוּ וּמִכָּל צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָתָּה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּיחֵנוּ. אַל־תַּעַזְבֵנוּ אָבִינוּ וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ בּוֹרְאֵנוּ וְאַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֵין כָּמוֹךָ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵין כָּמוֹךָ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת הוֹשִׁיעֵנוּ [בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים] מֵרַעַשׁ וּמֵרֹגֶז הַצִּילֵנוּ: זְכוֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. אַל־תֵּפֶן אֶל־קָשְׁיֵנוּ וְאֶל־רִשְׁעֵנוּ וְאֶל חַטָּאתֵנוּ:] שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ. וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אָתָּה כִּי כֵן דַּרְכֶּךָ עֹשֶׂה חֶסֶד חִנָּם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִזַּעְמֶךָ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמַּגֵּפָה וּגְזֵרָה קָשָׁה כִּי אַתָּה שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים: מַה־נִּתְאוֹנֵן מַה־נֹּאמַר מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק. נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה אֵלֶיךָ כִּי יְמִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: לְךָ יְיָ חִכִּינוּ לְךָ יְיָ קִוִּינוּ לְךָ יְיָ נְיַחֵל אַל־תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ כִּי נָאֲמוּ גוֹיִם אָבְדָה תִקְוָתָם כָּל־בֶּרֶךְ וְכָל־קוֹמָה לְךָ לְבַד תִּשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתֵחַ יָד בִּתְשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים נִבְהֲלָה נַפְשֵׁנוּ מֵרֹב עִצְבוֹנֵנוּ אַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ נֶצַח קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי חָסִינוּ בָךְ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אִם אֵין בָּנוּ צְדָקָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים זְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְעֵדוֹתֵינוּ בְּכָל־יוֹם יְיָ אֶחָד: הַבִּיטָה בְעָנְיֵנוּ כִּי רַבּוּ מַכְאוֹבֵינוּ וְצָרוֹת לְבָבֵנוּ: חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ וְאַל־תִּשְׁפּוֹךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֵל הַבִּיטָה דַּל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם וְשִׁקְּצוּנוּ כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה. עַד־מָתַי עֻזְּךָ בַּשֶּׁבִי וְתִפְאַרְתְּךָ בְּיַד צָר: עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ וְקִנְאָתְךָ

עַל

ליתא בוויטרי כת"י א. ברחמיך הרבים בוויטרי שם הנוסחא הושיענו „ורחמנו". אל תפן אל קשיינו, בוויטרי

עַל־אוֹיְבֶיךָ: הֵם יֵבוֹשׁוּ וְיֵחַתּוּ מִגְּבוּרָתָם. וְאַל יִמְעֲטוּ לְפָנֶיךָ תְּלָאוֹתֵינוּ: מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ [וְאִם] לֹא לְמַעֲנֵנוּ לְמַעַנְךָ פְּעַל. וְאַל תַּשְׁחִית זֵכֶר שְׁאֵרִיתֵנוּ: וְחֹן [אוֹם] הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ פַּעֲמַיִם בְּכָל־יוֹם תָּמִיד בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

(דה"ח) (א) אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים (סי' קל"א): (ב) כשנופל על פניו בשחרית אם יש תפלין בזרועו יטה על צד ימין. ובמנחה או כשאין תפלין בזרועו יטה ע"צ שמאל (שם): (ג) לא יטה על פניו ממש רק יפסיק או בטליתו או בדבר אחר (מ"א ע"ב): (ד) נפילת אפים צ"ל מיושב ובשעת הדחק יפול על פניו מעומד: (ה) אין נפילת אפים רק במקום שיש שם ס"ת אבל אם אין שם ס"ת אף שיש שארי ספרים יאמר המזמור בלא נפ"א (א"ר דלא כשכה"ג): (ו) אין נופלין על פניהם בבית האבל כל ז' ימי אבילות ואפי' במנחה כל יום ז' ואפי' היתום קטן אבל אם האבל בבהכ"נ אומרים והאבל עצמו לא יאמר ואחר שבאו לביתם יאמרו (דלא כט"ז ועיין א"ר) והוא הדין כוהו"ר: (ז) א"א תחנון ביום שיש בו מילה בבהכ"נ או שבעל ברית או הסנדק והמוהל מתפללין שם ואף לאחר שילאו משם א"א (ט"ז) ובמנחה שמתפללין אצל התינוק הנימול אין אומרים רק אם כבר דרכו בהמ"ז על סעודת המילה אומרים (א"ר): (ח) אין נופלין ע"פ בבית או בבהכ"נ שיש שם חתן כל ז' ימי המשתה ובאלמן שנשא אלמנה כל ג' ימים (והשבינן מעת לעת מזמן החופה) (שם ומ"א) וביום החופה אומרים עד החופה: (ט) אין נופלין על פניהם לא בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ולא בר"ה אפילו במנחה שלפניהם ולא בחנוכה אפי' במנחה שלפניו וכן בפורים קטן בשנה מעוברת (סי' תרל"ז) וכן בפורים גדול ב' ימים ובל"ג בעומר ובעי"כ אבל במנחה שלפניו אומרים ובער"ה אפי' בשחרית אין אומרים רק באשמורת בסליחות אפי' מתאחרין עד היום גדול וכן המנהג שלא ליפול על פניהם כל חודש ניסן ולא בט"ב ולא בין יוה"כ לסוכות ולא מתחלת ר"ח סיון עד אחר אסרו חג ויש נוהגין עד ה' ימים אחר שבועות וכל אלו אין אומרים אף במנחה שלפניהם זולת עיו"כ וער"ה: (אחרונים)

[וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד נִפְּלָה־נָּא בְיַד־יְהֹוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָיו וּבְיַד אָדָם אַל־אֶפֹּלָה] :

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאתִי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה מָלֵא רַחֲמִים רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תַּחֲנוּנָי: יְהֹוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי:

חנני

מקור הברכות

בויטרי שם „אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו". **ואם לא** למעננו שם הנוסהא „לא למעננו „כי אם" למענך פעל כו' וחון המיחדים כו'. שארי חלופי נוסחאות שבסידורים לא ראיתי להעתיק כי אין לבנות יסוד על כת"י או דפוסים מאוחרים, ובעל עבודת הלוי הביאום, כאשר לא הי' לו נוכחת הקדמונים.

לנפילת אפים אומרים האשכנזים מזמור ה' אל באפך תוכיחני, ומוסיפין בתחלתו רחום וחנון חטאתי לפניך ה' מלא רחמים, רחם עלי וקבל תחנוני. והספרדים אומרים מזמור כ"ה אליך ה' נפשי אשא, ומוסיפין בתחלתו רחום וחנון חטאנו לפניך, רחם עלינו והושיענו. וכ"ג הרב ז"ל, אכן מה שנוהגים האשכנזים להוסיף פסוק „ויאמר דוד אל גד" כו', לא מצאתי זאת בשום אחד מהכת"י, ובס' עבו"י כ

שנמצא

חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְהוָה עַד מָתָי: שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה לָּךְ: יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי. בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה: עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי: סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי: שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע:

בשני וחמישי אומרים ה׳ אלהי ישראל ובשאר הימים מתחילין שומר ישראל:

מקור הברכות

„שנמצא כן בס׳ קצור של״ה לאומרו, ולא אדע לו טעם, רק מפני שכתוב נפלה נא״ עכ״ל. והגר״א בס׳ מע״ר כ׳ דאין לאומרו, משום שנאמר גבי פורעניות, רק יתחיל רחום וחנון. ע״ש.
וכן בסדור הרב ליתא. ובסדר ר״ע ובויטרי מובא שם גם הרבה נוסחאות אחרות, ע״ש.

ובענין נפילת אפים בב׳ וה׳ משתנים סדרי האשכנזים והספרדים הנמשכים אחרי סדר האר״י ז״ל והרב ז״ל. שמסמיכים נפ״א תיכף לתפלת י״ח אחר חזרת הש״ץ, ואח״כ אומרים והוא רחום, וה׳ אלהי ישראל, ושומר ישראל, ואנחנו לא נדע. והאשכנזים אומרים תחלה והוא רחום, ואח״כ נופלים על פניהם, ואומרים ה׳ אלהי ישראל. כו׳, והרואה סדרי הגאונים הקדמונים יראה שהצדק עם האשכנזים כפי שסדרן הרע״ג, וכן הויטרי יהרד״א כתבו: „אחר שסיים והו״ר נופלים ע״פ ומבקשים רחמים״. וכ״ה בסדרי הספרדים וסדור ליוורנו, אכן סדר האר״י ז״ל והרב המה ישרים למוצאי דעת קדושים.

הטור סי׳ קל״א מעתיק מדברי רבינו כל דברי התפלה הזאת עדותרצנו, ואח״כ מעתיק אית דבעי מימר, ובמקום ואין לנו כח לעשות חובתינו איתא שם ואין לנו „כהן״, [ר״ל חטאות ואשמות,] „ולא כהן גדול״ כו׳ שיכפר במנחת חביתין ושמונה בגדים. [פרישה] וכן צריך להגיהו גם ברע״ג בפנים. וזה נוסח נפילת אפים לרב סעדיה גאון זצ״ל.

רחום וחנון חטאתי לפניך רחם עלינו. נושא עון ועובר על פשע חטאנו לפניך רחם עלינו. עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שתקדש בעולם כלו, ורחם עלינו וכפר על חטאתינו למען שמך. אבל חטאנו, עוינו, הרשענו, פשענו. ומרדנו, וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. ועכשיו באתי ועמדתי על פתחיך, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שתפתח לי שערי רחמים ושערי תשובה. ואחזור בתשובה שלמה לפניך. תשובה שאתה רוצה בה, תשובה שאתה חפץ בה, תשובה שתמחול ותסלח לכל עונותי בשבילה, אבינו מלכנו חננו ועננו, כי אין בנו מעשים, עשה עמנו צדקה וחסד למען שמך.

ובמחזור ויטרי כת״י וסדור אריענט כת״י מובא לנפ״א, מזמור לדוד אליך ה׳ נפשי אשא, [ועיין מזה בב״י בסי׳ קל״א בשם הזוה״ק] ואח״כ מזמור ה׳ מה רבו צרי, ואח״כ תחינה בנוסח אחר, ומתפלל שם להנצל מכל צרה ויגון, ועל יראת ה׳ ולימוד התורה ועל הפרנסה. ואומר „עיני בני תלויות עלי, ואני עיני תלויות עליך אבינו שבשמים, וחותם שם ברוך שומע תפלה.

ובסדור אשכנז כת״י קלף עתיק מצאתי נוסח רחום וחנון חטאתי לפניך, ואח״כ ה׳ אל באפך תוכיחני, ואח״כ מזמור אליך ה׳ נפשי אשא, ומה רבו צרי, אבל פסוק ויאמר דוד אל גד לא מצאתי בשום סדר, ונוסח ה׳ אלהי ישראל נמצא בר״ע ובויטרי ולא נזכר

[סדר תפלות לשני וחמישי ושני וקריאת התורה. כתוב בסדר רב עמרם להלן סימן צ"ז.]

סדר נפילת אפים וקדושא דסדרא.

סה. א.] ונופלים צבור על פניהם ומבקשים רחמים, ושואל כל אחד ואחד בקשתו ואומר: רבון כל העולמים ואדוני האדונים, האל הגדול הגבור והנורא רחם עלינו, שאנו עבדיך מעשה ידיך בשר ודם, עפר רימה ותולעה, מה אנו, מה חיינו, מה חסדנו, מה צדקנו, מה גבורתנו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין נגדך ואנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל, כי כל מעשינו תוהו ובהו, וימי חיינו הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין, מה נאמר לפניך ה' אלהינו, כי אנחנו העוינו והרשענו ואין בנו כח לעשות חובותינו, ולא כהן גדול לכפר על חטאתינו, ולא מזבח להקריב עליו קרבן, ולא בית קדשי קדשים להתפלל שם, אלא יהיר"מ ה' או"א שתהא תפלתנו שאנו מתפללים לפניך לרצון, ותחשב כפרים וכבשים כאלו הקרבנום ע"ג מזבח ותרצנו:

רבון כל העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך, אבל שאור שבעיסה מעכב, ויהיר"מ ה"א שתשמיד ותכניע ותרחיק יצר הרע ממני (א) [ותשילהו] ותכניעהו ותרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה אברים שבי, ואל יכשילני מדרכיך הטובים, אלא תן בלבי יצר טוב (ב) [והכר טוב] לשמור חקיך ולעבדך, ולעשות רצונך בלבב שלם, **רבון** כל העולמים, יהיר"מ שתהא תורתך אומנתי ומלאכתי בכל יום, ואל אשגה בה, ואל תצריכני לידי מתנת בו"ד שמתנתם מעוטה והרפתם מרובה, שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו. **רבון** כל העולמים ואדוני האדונים, עזרני סמכני סייעני והזקני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי אל תבישני ואל תכלימני לא לפניך ולא לפני בו"ד, ה' שמעה ה' סלחה, ה' הקשיבה ועשה אל תאחר, למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך:

ואית דבעו מימר הא דבי ר' ינאי כד נעור משנתיה להוי, **רבש"ע** חטאתי לך, יהיר"מ ה' או"א שתתן לי לב טוב ורוח נמוכה ונפש שפלה [והכר טוב] ואל יתהלל שמך בנו, ואל תעשנו שיחה בפי הבריות, [ואל תעשנו

קללה

שנוי נוסחאות והגהות

סה. (א) „ותשפילהו", (ב) „וזכר טוב" ובנדפס הגיה „וזכר טוב".

צ"ל

מגן האלף

סה. א.] ונופלים צבור על פניהם עיין מקור הברכות:

עומד

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה כִּי הָיִינוּ לַעַג וָקֶלֶס בַּגּוֹיִם. נֶחְשַׁבְנוּ כַּצֹּאן לַטֶּבַח יוּבָל: לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וּלְמַכָּה וּלְחֶרְפָּה: וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: יי

זָרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְוָה. חוֹן אוֹם לְשִׁמְךָ מְקַוָּה. טָהוֹר יְשׁוּעָתֵנוּ קָרְבָה. יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח לָנוּ. רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ: אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי

חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ וְאַל תִּתְּנֵנוּ בִּידֵי אַכְזָרִים. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם. לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד וְאַל תְּאַחַר: אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי

קוֹלֵנוּ תִשְׁמַע וְתָחוֹן וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ בְּיַד אֹיְבֵינוּ. לִמְחוֹת אֶת שְׁמֵנוּ. זְכוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם. וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה: וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: יי

עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

[שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל. וְאַל יֹאבַד יִשְׂרָאֵל. הָאֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל]:

שומר

מקור הברכות

נזכר ברמב"ם וטור. וכן פזמון שומר ישראל לא נמצא רק במחזור כת"י משנת חמשה לאלף הזה, שנתקן בסליחות לעשרה בטבת, והספרדים יש להם הפיוט הלז לעשרת י"ת בחסרון החרוז של מתרצה ברחמים, ובמקומו איתא שם נוסח „שומר גוי רבא, שמור שארית גוי רבא, ואל יאבד גוי רבא, האומרים אמן יהא שמיה רבא, ומשנים לא כבירים נהגו לאומרו בכל יום, אך דעת הגר"א מובא במעשה רב שלא לאומרו כ"א בת"צ.

והנה דין נפילת אפים אחרי ש"ע מוזכר בש"ס במגילה כ"ב ב' כי אתא רב לבבל נפיל כ"ע אאנפייהו ובב"מ נ"ח בר"א שלא הניחתו אשתו לפול על אפו. אך נוסח נפי"א היה מתפלל כל אחד לפי דעתו ורצונו, ולכן הנוסדות מחולפות בסדרים שונים.

תחנה ה' אלהי ישראל. נזכר בסדר ר"ע סי' צ"ה. והספרדים יש להם תחינה ליום שני ותחינה ליום חמישי, ובויטרי יש שם חרוז אחד נוסף על סדרנו וז"ל „ניתן בעפר פינו, ונכפש

באפר

[שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם אֶחָד. וְאַל יֹאבַד גּוֹי אֶחָד. הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד] :

[שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם קָדוֹשׁ. וְאַל יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ. הַמְשַׁלְּשִׁים בְּשָׁלשׁ קְדֻשּׁוֹת לְקָדוֹשׁ] :

[מִתְרַצֶּה בְּרַחֲמִים. וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. הִתְרַצֵּה וְהִתְפַּיֵּס לְדוֹר עָנִי כִּי אֵין עוֹזֵר : אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ :]

(דה"ח) אומרים ואנחנו לא נדע בישיבה. מה נעשה בעמידה. (מ"א קל"א):

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ : זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה : יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ : אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנוֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד : חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז : בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר. כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ : עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : ה"ק ובזמן שיש מוסף אומרים ק"ש.

אל

מקור הברכות

באפר כתנו, כי מאד שבענו מרורים, ורוינו לענה ורוש, ולא שב ממנו חרון ובעתה". ובכל זאת כו'. הטור בסי' קל"א העתיק עד משיח צדקך ועמך, ואח"כ ועומד חזן, ,אומר א"מ ואח"כ כי בשם רב נטרונאי דנפ"א בצבור רשות, ואין נופלין בבית החתן, ואח"כ חזר לכתוב ואומר ש"ץ ואנחנו לא נדע. והטעם לפי שהתפללנו בכל ענין שנוכל לתפלל. בישיבה, בעמידה, בנפ"א כמו שעשה משרע"ה. כו'. ע"ש וכ' הפרישה דלעיל מה שכ' ועומד חזן איננו אלא העתק דברי רב עמרם. ולא נחית לחת טעם אדבריו. וכאן לא כ' שהש"ץ אומר אבינו מלכנו רק ואנחנו לא נדע, ואנו נוהגין כדברי רבינו הטור, ולא כרב עמרם שהחזן אומר אבינו מלכנו.

ברוגז רחם תזכור. והספרדים מוסיפים: ברוגז אהבה תזכור, ברוגז עקדה תזכור, ברוגז תמימות תזכור, וכ"ה בסדור הרב ז"ל.

ומנהג ונוסחת אנשי רומי בשני וחמישי להתחיל אחרי תפלת ש"ע „ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים" עד כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. ואח"כ אל הורותינו לאמר שלש עשרה, וי"ג מדות עד כי רב הוא, ואח"כ אנא תבא והוידוי, ויש שאומרים תחינה „תכלה ממנו אפך וחמתך, בזה ושביה, גלות וטלטול כו'" כדרך א"ב. אח"כ נופלין ע"פ והחזן נופל ע"פ לפני הארון ושוכב על צדו השמאלי על לבו שיהא לבו נכנע לטקום ולוחשין כל אחר ואומר רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו אב רחמן כו' בורא עולם במדת רחמים ח"ל ר"ע. גדול העצה כו'. עד תקיף על כל כו' כלו בדרך א"ב. ויושב החזן, וכופף רגליו ומכסה בטליתו שכן כתוב בשתים יכסה רגליו קנ"ח לבו"ד, ואומר לדוד אליך ה' נפשי אשא ושיר המעלות ממעמקים ועוד פסוקים בירמי' וזכור ברית אברהם כו' ושוב כו' זכור ברית כו' והשב כו' והצבור ג"כ חוזרין ואומרים זכור ברית. ואח"כ אומרים אבינו הרחמן הושיענו למ"ש בך בטחנו לא נבוש כו' כמובא ברע"ג, ואומרים יענך כו'. ועומד החזן על רגליו ואומר ואנחנו לא נדע. ע"כ.

קללה בפני כל הבריות] אל יהי אחריתנו להכרית, ותקותנו למפח נפש, ואל תצריכנו למתנת בו"ד, ואל תמסור מזונותינו בידי בו"ד, שמתנתם מעוטה והרפתם מרובה. ותן חלקנו בתורתך עם עושי רצונך, ובנה ביתך ועירך והיכלך ומקדשך מהרה בימינו, מהר עננו ופדנו מכל גזרות קשות והושע ברחמיך הרבים משיח צדקך ועמך. [**אבינו** מלכנו הבט בענינו ואל תציין בעונותינו, והתלבש בחסידותך והתעטף בחנינותך, ותבוא לפניך (ג) מנת רחמיך וחסדיך, ואל תשיבנו ריקם מלפניך ה' אלהינו, ולא למעננו תעשה כי אם לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך.] **ב.] ועומד** חזן ואומר: **אבינו** מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו (ד) למען שמך. **ואנחנו** לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. ועונין הצבור אחריו מה שהוא אומר, זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה, יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך, אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד. עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו. חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז, ברוגז רחם תזכור, ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך, והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. (בכת"י ב ובנדפס איתא כאן סדר קדיש ליחיד.) **ג.] ואומר** שליח צבור יתגדל עד לעילא, [ומתחיל אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה, ועונין אחריו הצבור אשרי כולי כמו שכתבנו למעלה עד תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם. אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו. ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ואומר, למנצח מזמור לדוד.] **ובא** לציון גואל, ולשבי פשע ביעקב נאם ה', ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך מעתה ועד עולם, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. **וקרא** זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא בית שכינתיה,

קדיש

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל „מרת". (ד) „צדקה והושיענו".

מגן האלף

ב.] ועומד חזן ואומר אבינו מלכנו עיין מקור הברכות:

ג.] ואומר ש"ץ יתגדל כו' ואומר למנצח מזמור לדוד וכו' הטור סי' קל"א ואומר ש"ץ קדיש, ואח"כ אשרי יושבי ביתך, וכתב רב עמרם ואח"כ אומר ובא לציון, ואני זאת בריתי, ואתה קדוש, וכ"כ הרמב"ם ז"ל ולא הזכירו למנצח יענך ה' ביום צרה. [וזה כגרסת כת"י ב"מ שלא נזכר שם מזמור יענך.] ונוהגין עתה לומר אשרי, ויענך, לפי שיש בו מעניין הישועה. עכ"ל, ובסדר רב סעדי' ליתא ג"כ להא דיענך, רק אשרי בלחוד, אולם בסדר כת"י שלפנינו נזכר גם יענך, ועיין מש"ל סי' ק"ג:

ופותח

(נהורא) לדעת אבודרהם יש לומר ב׳ הנוסחאות של אא״א וא״ל מעומד, ובאלו ימים ה״א אא״א. ר״ה. חנוכה. פורים קטן ב׳ ימים. ופורים גדול ב׳ ימים. ובכל יו״ט. וע״פ. וט״ב. ועיו״כ. גם א״א בבית האבל:

מנהג אשכנז — בשני ובחמישי — מנהג קצת קהלות

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנוּ. חוּסָה יְהֹוָה עַל עַמֶּךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִכָּל־רָע. חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן סְלַח־נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל:

וְאֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. חוּסָה יְהֹוָה עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִכָּל־רָע. חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן סְלַח־נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל:

פסוקי קדיש קדושה וברכו ליחיד

מי שמאחר לבוא לבהכ״נ ולא שמע ה״ק קודם ברכו שחרית, או התפלל ביחיד. יאמר זה אחר רחום וחנון:

לאשר כי נעתקים בכל הסדורים הנוסחות שיש לכל יחיד לאומרם במקום קדיש קדושה וברכו באריכות ותוספות מרובה מאגדות חצוניות, אמרתי להעתיק כאן הפסוקים המובאים מבית מדרשו של רבינו רש״י ז״ל, במחזור ויטרי כת״י א. וז״ל: מי שדר בכפר ואין לו מנין להתפלל יאמר אלו הפסוקים במקום קדיש קדושה וברכו. **לקדיש:** עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים. כי אני ידעתי כי גדול ה׳, ואדונינו מכל אלהים. כי שם ה׳ אקרא, הבו גדל לאלהינו. ועתה יגדל נא. כח ה׳ כאשר דברת לאמר. ויאמן שמך עד עולם לאמר, ה׳ צבאות אלהי ישראל ובית דוד נכון לפניך. והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים, וידעו כי אני ה׳. **פסוקי קדושתא:** אין קדוש כה׳. כי אין בלתך. ואין צור כאלהינו. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, אלוה מתימן יבא, וקדוש מהר פארן סלה, כסה שמים הודו, ותהלתו מלאה הארץ. אל נערץ בסוד קדושים רבה, ונורא על כל סביביו. וקרא זה אל זה ואמר קדוש, קדוש, קדוש ה׳ צבאות, מלא כל הארץ כבודו. ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני ה׳ מקדשכם, וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם. וידעו כי אני ה׳ אלהיכם, בהקדשי בכם לעיניכם, ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל, ולא אחל את שם קדשי עוד, וידעו הגוים כי אני ה׳ קדוש ישראל, הושיענו אלהי ישענו, וקבצנו והצילנו מן הגוים, להודות לשם קדשך, להשתבח בתהלתך. **פסוקי ברכות:** יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם, תהלת ה׳ ידבר פי, ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד, ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן. ברוך ה׳ אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו. חי ה׳ וברוך צורי, וירום אלהי ישעי. ע״כ ההעתק:

מקור הברכות

במחזור ויטרי מובא שאומר שליח צבור קודם פתיחת אה״ק. **אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו ואל בחמתך תיסרנו חוסה ה׳ על עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל.** ועונין הצבור: **אל ארך אפים ומלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה ה׳ על ישראל עמך והצילנו מכל רע חטאנו** כו׳. ומזה תראה ששתי אלו הנוסחאות, היו נאמרות. הראשון לש״ץ והשני לקהל. דלא ככתוב בסדורים שתלוי בנוסחות המקומות דבאשכנז אומרים אא״א הראשון ובפולין את השני, וכבר הרגיש זאת בעל עבו״י ע״י ספר הכלבו כי לא ראה את הו טרי, וכתב באורחות חיים להר״א מלוניל מה שאומרים באא״א קמא והושיענו מכל רע, כי אנו מבקשים בו על

כיון שפותחין הארון צריכין לעמוד ולומר זה.

[וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ] *):

---

*) בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים זה:

[יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה:]

לראש השנה ויום כפור.

[רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתַי לְטוֹבָה וְהָפֵק רְצוֹנִי וְתֵן שְׁאֵלָתִי וּמְחוֹל לִי עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתַי וְעַל־כָּל־עֲוֹנוֹת אַנְשֵׁי בֵיתִי. מְחִילָה בְּחֶסֶד מְחִילָה בְּרַחֲמִים. וְטַהֲרֵנִי מֵחֲטָאַי וּמֵעֲוֹנַי וּמִפְּשָׁעַי. וְזָכְרֵנִי בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ. וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְזָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה וְלֶחֶם לֶאֱכוֹל. וּבֶגֶד לִלְבּוֹשׁ. וְעוֹשֶׁר וְכָבוֹד וַאֲרִיכַת יָמִים בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶךָ. וְשֵׂכֶל וּבִינָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל עִמְקֵי סוֹדוֹתֶיךָ. וְהָפֵק רְפוּאָה לְכָל מַכְאוֹבֵינוּ. וּבָרֵךְ כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. וּגְזוֹר

עלינו

לפסח. שבועות. סכות. ושמיני עצרת.

[רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבִּי לְטוֹבָה וְהָפֵק רְצוֹנִי וְתֵן שְׁאֵלָתִי וְזַכֵּה לְעַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ (פלוני בן פלונית) (וְאִשְׁתִּי וּבָנַי וּבְנוֹתַי) וְכָל בְּנֵי בֵיתִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. וּמַלְּטֵנוּ מִיֵּצֶר הָרָע. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְזַכֵּנוּ שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָתְךָ בְּתוֹכֵנוּ וְהוֹפַע עָלֵינוּ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה וְיִתְקַיֵּם־בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְיָ. רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה. רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְיָ. וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתְּזַכֵּנוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים

טובים

מקור הברכות

הגאולה שהיא הישועה, ובאא"א השני אומרים והצילנו כי אנו מבקשים שגם בהיותינו בתוך הגלות יצילנו מצרות האויבים וגזרותיהם, וכן אמר דוד הושיענו מכל רודפי והצילנו.

ועיין

[בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא. בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ. וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ. וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא. וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי וְלִבָּא דְּכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם. אָמֵן]:

כשנוטל הס"ת בידיו יאמר ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין. וכתב המ"א כשאומר הש"ץ גדלו צריך להגביה הס"ת. וכן בשבת ויום טוב כשאומר שמע וכו' אחד וכו':

לראש השנה ויום כפור

עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת. וּבַטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת. וְתֵן בְּלֵב הַמַּלְכוּת וְיוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו עָלֵינוּ לְטוֹבָה אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן]:

לפסח שבועות סוכות ושמיני עצרת

טוֹבִים בְּעֵינֶיךָ. וְלָלֶכֶת בְּדַרְכֵי יְשָׁרִים לְפָנֶיךָ וְקַדְּשֵׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתֶךָ. כְּדֵי שֶׁנִּזְכֶּה לְחַיִּים טוֹבִים וַאֲרוּכִים וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְתִשְׁמְרֵנוּ מִמַּעֲשִׂים רָעִים וּמִשָּׁעוֹת רָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבֹא לָעוֹלָם וְהַבּוֹטֵחַ בַּיְיָ חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ. אָמֵן]:

[יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי]:

[ג"פ וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ]: בריך שמיה וכו'

לשבת וויו"ט שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד׃
אֶחָד (הוּא) אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ (בר"ה ויוה"כ) וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃
בחול מתחילין כאן גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃
לך

מקור הברכות

ועיין עוד בויטרי סדר מנהגנו שהנוטל ס"ת אומר **גדלו.** והצבור עונין **רוממו.** [כמו"ש רבינו הגאון ז"ל]. ונושא ס"ת על מגדל של עץ העשוי לכך ומגלה ס"ת ואומר. **ותגלה ותראה מלכותו,** ופותח ס"ת ואומר **הכל הבו גודל כו', כהן קרב כו'.** והצבור עונין, **ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, תורת ה' תמימה** כו' עד **ואתם הדבקים** וגו'. ובסדר של שבת מוסיף לומר **על הכל** הנזכר במס' סופרים פרק י"ד ואח"כ **תגלה ותראה מלכותו כו', אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים ויזכור ברית איתנים** כו'. ומסיים **ויעזרנו ויגן בעדינו, ויושיע כל חוסי בו ונאמר אמן הכל הבו גודל** וגו'. ואנו נוהגי' עפמ"ש הרב ד"מ סי' קל"ד וז"ל: איתא במס' סופרים שכשמוציאין ס"ת אומרים על הכל. וכן נוהגין בשבת וביו"ט. אבל בחול אומרים אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים, ורע דבסדר על הכל ובמקורו כפי מה שנמצא במס' סופרים פי"ד הי"ב הנוסח כך: **על הכל כו' עד ברצונו וברצון יראיו וכרצון כל בית ישראל. ואח"כ, תגלה ותראה מלכותו עלינו בזמן קרוב, והוא יבנה ביתו בימינו ויחון על פליטתנו ועל עמו ב"י כו'.** והאחרונים הוסיפו בו פסוקים ותפלות. וכתב באור זרוע סי' ק"ו במה שאנו אומרים ויזכור לנו ברית איתנים. וכן זכור ברית אברהם, אע"ג דאמרינן בפ' במה אשה דמימות הושע תמה זכות אבות. פירש לי' מורי ר' יונתן זצ"ל, ה"מ שאינה עומדת מעצמה. אבל כשאנו מתפללים שתעמוד לנו זכות אבות, כל ימי הארץ אינה תמה ועומדת ושפיר מצלאין. עכ"ל.

והנה אנו אומרים בפתיחת ההיכל פסוק ויהי בנסוע. ולא נזכר בכת"י הראשונים ולא ברמב"ם וטור, ונזכר אך בספר הכלבו סי' ל"ז. ואחריו בריך שמי' ונזכר בזהר פרשה ויקהל, ובהגבהת התורה אומרים וזאת התורה ונזכר במס' סופרים פי"ד, אך לא מסיים שם כפי שאנו מסיימין „ע"פ ה' ביד משה". וכן בתורה בספר דברים סי' ד' לא נמצא כלל בפסוק וזאת התורה תיבות אלו, ואמר בזה הגאון ר"ח זצוק"ל מוולאזין, דמקור מנהגנו בלקיחת וסגירת ס"ת ובזמן שמסבבים אותה, הוא שאנו נהוגים לאמר הפסוקים שהובאו במסעות הארון. ולכן אומרים בלקיחת ס"ת פסוקי במדבר יו"ד „ויהי בנסוע הארון" ובשובו „ובנוחה יאמר", ובזמן שמגביהין ומסבבים אותה אחרי פסוק וזאת התורה, אומרים הפסוק שנאמר במסע הארון [שם ט] „ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו, את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה" וכך ראוי לומר ג"כ בעת הגבהת ס"ת. ובטעות נשמט מהסדורים תחחלת הפסוק ונשאר רק סוף הפסוק „ע"פ ה' ביד משה" שצרפו אותו לפסוק וזאת התורה. ע"כ דבריו וניכרים דברי אמת.

בנוסח בריך שמיה איתא שם „ולא על בר אלהין סמיכנא", והעירני בזה ידי"נ הרב הגדול בתורה וביראה רו"א הרס נ"י שאינו נכון לומר כן, וכדאיתא בירושלמי ס"פ במה אשה. „וריו ה די רביעאה דמי לבר אלהין באותה שעה ירד מלאך וסטרו לההוא רשיעה על פיו. א"ל תקין מליך ובר אית ליה? חזר ואמר בריך אלההון כו' די שלח מלאכיה", וכן במדרש שיר ז' אר"פ בש"ר ראובן כו' אי רשע ליחה סרוחה ובר אית לי'? ע"ש. וזה הערה ישרה. ובמדרש בראשית ע"פ ויראו בני האלהים אמר, דרשב"י היה מקלל לכל מאן דקרי להון בני אלהיא. אך מזה אין ראיה דאדרבא מזה משמע דבני אלהים הוא תואר לחשיבות כמו בני אלים ואיש אלוים. ומפני שהיו רשעים היה רשב"י מקלל ומבזה לכל מי שהחשיבן לקרותן כן, והי' קורא אותן בני דייניא, כי דייני סדום היו, ע"ש. ואמרו שם במדרש למה קורא אותן בני אלהים, ר"ח ורשב"ל שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורים כדי לעיבור על התקופות. ואין ספק דגם זאת כוונת המחבר נוסח בריך שמי' דלא על בר אלהין סמיכנא לא על אנשים חשובים בזקנה ועושר בלא צער סמיכנא, אולם בתפלה להשי"ת אין הדבר כדאי לומר תיבה שיש לה שתי משמעות, ומוב יותר לומר „לא על מלאכיא סמיכנא". **ויחון** איתנו. בויטרי א „עלינו.

(קהל) לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְהוָֹה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ:

בשבת ויו"ט אומרים זה.

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹ(ת) שֶׁבָּרָא (הָ)עוֹלָם הַזֶּה וְ(הָ)עוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל. צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ (בָּנוּ) יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב. שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב. כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן [אוֹתָנוּ] לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים. וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

כשהולך הש"ץ עם הס"ת והוא הולך אחריו יאמר אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו. ובקולו תשמעו. ואותו תעבודו. ובו תדבקון:

כשקורין לעלות לתורה מתחיל החזן זה:

בחול ובשבת במנחה ותגלה ותראה מלכותו עלינו [בזמן קרוב] ויחון פליטתנו ופליטת עמו בית ישראל לחן ולחסד ולרחמים ולרצון

לשבת ויו"ט ויעזור ויגן ויושיע במהרה לכל החוסים בו

ונאמר אמן. הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב. יעמד (פב"פ) הכהן. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו: תורת יהוה תמימה

משיבת

משיבת נפש: עדות יהוה נאמנה מחכימת פתי: פקודי יהוה ישרים משמחי לב: מצות יהוה ברה מאירת עינים: יהוה עז לעמו יתן יהוה יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו:

[קהל ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:]

העולה לתורה יאחז בשתי ידיו ביריעות התורה ע"י מפה של הס"ת. וקודם הברכה פותח הספר ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו וינשק הספר תורה ויאמר בלחש עץ חיים היא למחזיקים בה והופך פניו לצד שמאל ומברך בקול:

בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְּבֹרָךְ:

קהל בָּרוּךְ יְיָ הַמְּבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וחוזר המברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

כשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהס"ת ויאחר יד ימינו לבדה אוחזת בס"ת כל זמן הקריאה. וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. ואחר הקריאה גולל ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

גרסינן בפ' הרואה ד' צריכין להודות. יורדי הים. הולכי מדבריות. ומי שהיה חולה ונתרפא. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. ויאמר ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים (נ"א לְרָעִים) טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוֹב:

והקהל עונים מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה:

אחר הקריאה תמיד אומרים חצי קדיש מלבד במנחה בשבת ובמנחה בת"צ. ואחרי דיני קה"ת תמצא בתפלת שבת:

כשמגביהין הס"ת אומרים זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְהֹוָה בְּיַד מֹשֶׁה:

[עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר: דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה

מקור הברכות

הגומל לחייבים טובות בגמרא ברכות נ"ד ע"ב מאי מברך א"ר יהודה ברוך גומל חסדים טובים כולי. וברי"ף ורמב"ם ורא"ש הגרסא „הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב". ופירש הב"י דחייבים היינו רשעים ואפי' לרשעים היא גומל טובות ואע"פ שאיני הגון גמלני כל טוב, ומה שאומרים „מי שגמלך טוב זה" כו' הוא ע"פ נוסח הרמב"ם פ"י מברכות ואינו בגמרא, **מנהג** הגבהת הס"ת נסמך על הירושלמי סוטה פרק ז' ארור אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת שמעון בן יקים אומר זה החזן שהוא עומד ור"ל שהוא מעמיד הס"ת להראותה לצבור, ועיין מס' סופרים פי"ד ה"ח שצ"ל וזאת התורה כו':

יהי

נתיבותיה שלום: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר]:

אין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של ס"ת. והאריז"ל היה מסתכל באותיות היטב עד שהיה יכול לקרות. הגולל את הס"ת יעמידנה כנגד התפר ובשעת גלילת המפה יאמר הגולל זה:

[לך ה׳ הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש: יהר"מ ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיתגוללו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת טובך ותכנס להם לפנים משורת הדין]:

בשני ובחמישי כשאומרים תחנון שמכניסין הס"ת להיכל יאמר החזן זה

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְכוֹנֵן אֶת בֵּית חַיֵּינוּ וּלְהָשִׁיב אֶת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל פְּלֵיטָתֵנוּ וְלִמְנוֹעַ מַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְקַיֶּם־בָּנוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְתַלְמִידֵיהֶם וְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶם בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הַנְּתוּנִים בַּצָּרָה וּבַשִּׁבְיָה הָעוֹמְדִים בֵּין בַּיָּם וּבֵין בַּיַּבָּשָׁה. הַמָּקוֹם יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיוֹצִיאֵם מִצָּרָה לִרְוָחָה. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְנֹאמַר אָמֵן:

ופותח חזן באשרי ואומר יהללו ועונין הקהל הודו:

החזן אומר יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לכל

מקור הברכות

יְהִי רצון מלפני אבינו שבשמים נזכר בסדר רב עמרם בסימן ק׳. ובח"ב סי׳ מ"ז כתב לאומרו ג"כ אחר קה"ת של ר"ח ע"ש. ואנו אין מנהגנו לאמרו בר"ח.

יהללו כו׳. הודו על ארץ ושמים. נמצא בסדר רב עמרם סי׳ ק׳ ע"ש, וכתב הר"ד

לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ׃

בחול ובר"ה וביו"ט ובשבת במנחה אומרים לדוד מזמור תמצא בשיר של יום. ובשבת בשחרית אומרים מזמור לדוד תמצא קודם לכה דודי׃

מצוה לכל אדם העובר ס"ת לפניו ללותו עד לפני הארון והמגביה והגולל ילכו אחר הס"ת עד לפני הארון ועומדים שם עד שיחזירו הס"ת למקומו. והתינוקות מנשקין הס"ת כדי להנכן במצות׃

כשמכניסין הס"ת להיכל אומרים זה׃

[וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ׃ עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם]׃ אשרי

א"א למנצח בר"ח. וחנוכה. ופורים קטן ב' ימים. ופורים גדול ב' ימים. ולא בע"פ. ולא בהוה"מ. ולא בט"ב. ולא בעי"כ. ולא בבית האבל. אבל בא"ח ובל"ג בעומר. ובערב שבועות. ובט"ו באב. ובט"ו בשבט אומרים׃

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יַעַנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה׃ יִתֶּן לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְיָ כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבוּרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃

(דה"ח) (א) א"א פסוק ואני זאת בריתי בבית האבל (א"ר דלא כמ"א)׃ (ב) כשהצבור אומרים קדושה דסדרא (דהיינו ואתה קדוש כו') אף שהיחיד עדיין לא אמר אשרי ובא לציון יש לו לאומרו עמהם ואח"כ יאמר אשרי ולמנצח וגם השני פסוקים שקודם ואתה קדוש דהיינו ובא לציון ואני זאת בריתי כו'׃ (מ"א קל"ב) (ג) כל לשון התרגום שיש בובא לציון

מקור הברכות

הר"ד אבודרהם „ונהגו לברך את המלך ולהתפלל להשם שיעזרהו ויאמצהו על אויביו„ שכן כתוב ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה', כי בשלומה יהי' לכם שלום. [ירמי' כ"ט ז'] ושלום העיר הוא שיתפלל שינצח המלך את אויביו. כו' והיינו דתנן הוי מתפלל בשלומה של מלכות. ונוסחתה מצאתי בפנקס גרמיזא. ומועתק לקמן בסדר של שבת.

לציון יש להאמרו בקול נמוך ולא בקול רם: (שם) (ד) אסור לאדם לצאת קודם קדושה דסידרא (שם):

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וְשִׁמְעֵת בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ שָׁמְרָה זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר

נשבעת

מקור הברכות

אשרי. למנצח יענך. ובא לציון. עיין כ"ז בסדר ר"ע סי' ס"ה וסי' ק"א. **ה' מלכותיה קאים לעלם,** בסדר רבינו הגאון ליתא לחיבת „קאים" וכן תמה היעב"ץ כי מלכות לשון נקיבה, וקאים לשון זכר. וכ"ד בעל עבו"י לגרוס **„ה' מלכותה לעלם ולעלמי עלמיא".** והרד"א כשם רבינו ורס"ג כ' **„בעלם ובעלמי עלמיא".** אבל בסדר שלפנינו כתוב בלמ"ד וכ"כ הרד"ק. **שבינתה,** גבורתי', תי"ו רפויה [הגר"א] ועיין בס' עבו"י שכ' לתמוה שחוזרים לבקש בעושה שלום, מה שכבר אמר ביהא ש"ר. וע"כ כתב, שיש"ר נתיסד לחתום בו הקדיש בבקשת שלום, והוספת עושה שלום לקוחה מסוף תפלת י"ח כדי לפסוע גם בקדיש ג' פסיעות, ע"ש. ואיני יודע למה לא ס"ל לי' לחתום בעושה שלום ולפסיע בו ג"פ. ועדיין ק' ל"ל ליש"ר, ומאי תיקן בתרוצו? ובעל תפלת ישרים תמה למה לו לפסוע ג"פ בקדיש, וכתב דעיקר הג"פ שבקדיש, הוא רק בשביל החזן שלא פסע עדיין אחר י"ח, וזהו חיוב עליו כמו יחיד המתפלל, כי אז הוא נפטר מרבו, ומזה נשתרבב המנהג שכל האומר קדיש פוסע לאחוריו, ואומר עושה שלום אע"פ שהוא מיותר, כי כבר אמר יהא ש"ר, ע"ש. דלדעתו לא נתקן בקדיש כלל נוסח עושה ש"ום, אלא שנשתרבב מנהג טעות ע"י ק"יש תתקבל שהש"ץ אומרו, והוא מחויב לאומרו, ולדבריו יפלא מאד מנהגנו שלאחר שמסיים הש"ץ י"ח,

מעמידין

נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ
יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: בָּרוּךְ (הוּא) אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ
וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע
בְּתוֹכֵנוּ. הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ
וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא
נֵלֵד לַבֶּהָלָה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
שֶׁנִּשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה
וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ
כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר
יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: בִּטְחוּ בַייָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר
עוֹלָמִים: וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹּרְשֶׁיךָ יְיָ:
יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה׳:

(דה״ח) (א) אומרים ק״ש תתקבל כו׳ אחר ובא לציון ואין אומרים קדיש בפחות מי׳ ואם יצאו מקצתן גומר הקדיש ונתבאר לעיל: (ב) קודם שאמר החזן יתגדל אומרים ועתה יגדל נא כו׳ אבל אם התחיל הקדיש אין לאומרו (מ״א סי׳ נ״ו) ובין יוצר לישתבח ובין גאולה לתפלה של ערבית ובכ״מ שאסור להפסיק אין לאומרו: (ג) כשיאמר הש״ץ יתגדל ויהש״ר ויתברך ובריך הוא וכן באמרו אמן כורע ולאחר שסיים פוסע ג׳ פסיעות ואח״כ יאמר עושה שלום (סי׳ נ״ו): (שם) אין להפסיק בין שמיה לרבא ובין רבא למברך וכן לא יפסיק הש״ץ בין בריך הוא ללעילא מן כל ברכתא ובין בעגלא ובזמן קריב לואמרו אמן (א״ר שם): (ה) הש״ץ חוזר ואומר יהש״ר אבל לא יאמר אמן יהש״ר: (ו) נוהגין שלא לענות אמן רק אחר ואמרו אמן: (שם) (ז) יש לעמוד כשאומרים קדיש (וכן כל דבר שבקדושה) ויעמוד עד אמן של אחר יתברך (סי׳ נ״ו ועיין א״ר) (בשעה שהחזן אומר קדיש אסור להרהר אפי׳ בד״ת מפני שצריך לכוין הרבה בעניית הקדיש):

ועתה

מקור הברכות

מעמידין לפעמים אחר במקומו . ומסיים אשרי ובל״צ ואומר קדיש תתקבל, ולדבריו הוי לי׳ לש״ץ לסיים הקדיש מפני השלש פסיעות, ועוד למ״ש הרמ״א סי׳ קכ״ג, והרד״א. דש״ץ שלא התפלל בלחש עם הצבור מחויב לפסוע אחר תפלתו בקו״ר ג״פ. אע׳פ שעתיד לפסוע ג״פ גם בקדיש אח״כ. א״נ שאינו נפטר במה שפוסע ג״פ בקדיש, כי הג״פ שפוסע בקדיש הוא מחויב לפסוע ולסיים בברכה להשי״ת על כל תפלה ובקשה שמתפלל לפניו, ובפרט בתפלת הקדיש, ועושה שלום שאומר אינה דומה ליהא שלמא רבה וחיים לכל ישראל, שמתפלל שם על שלום כלל ישראל בתפלת הקדיש. אבל עושה שלום הוא ברכה להשי״ת כשנפטר ממנו, ונותן שלום בשמאלו ואומר שהשי״ת עושה שלום במרומים, והוזר ונותן שלום בימינו ואומר שיקיים הבטחתו, ויעשה שלום לכל ישראל, ואין ענינו של זה דומה לחבירו, וזה ברור.

ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו. תיבת מבטח, היא הנושא ששם עליו תקותו, (געגענשטאנד דעס פערטרויענס) ואינו שולל שלא ישתדל בסבות אחרות זולתו, אך שהוא העיקר שאליו נושא מבטחו, ותיבת בטחון הוא שם המקרה. וכך דרכי השי״ת וכמו״ש בעקדת יצחק שער כ״ה „לא יאמר אדם אגרה בשינה וה׳ הטוב בעיניו יעשה, כי אין זה אלא סכלות״. ואמרו בספרי „יכול ישב ובטל ת״ל וברכך ה׳ אלהיך בכל אשר תעשה״. ומקרא מלא נאמר „אולת אדם תסלף דרכו׳, אולם אחר שיצא חובת ההשתדלות לפי כחו, ישען באלהים ויקבע בנפשו שבלעדי עזרתו יתב׳ הכל אפס ותוהו, ואבי מורי זלה״ה ביאר מאמרם [סוטה ל״ה] „ויהס כלב כו׳ אמר רבא שהסיתם בדברים כו׳, וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והלא קרע לנו את הים כו׳. אלא אפי׳ יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע נעלה״. ומליצת „עשו סולמות״ מוזר מאד, והי׳ לו לומר אפי׳ יאמר עלו לרקיע נעלה. אך ביאור הענין עפ״מ שיש להבין ענין המרגלים בכלל, למה ציוה ה׳ לשלחם אם כל ענינם היה למעלה מדרך הטבע ? ושנית במה חטאו במה שהגידו האמת והשיבו על מה שנצטוו „החזק הוא הרפה״ וגו׳, ומשה עצמו במשנה תורה הפחידם יותר, באמרו (דברים ט) „גוים גדולים ועצומים ערים גדולות ובצורות בשמים״, אך אמתת הדברים שרצה להשרישם שמחויבים לעשות השתדלות ואינם רשאים לסמוך על הנס, אבל יחלו כל בטחונם במקום, שבזמן שתקצר ידי הטבע הקב״ה עוזר איתו כי שליט על הטבעיים להטותם לחפצו. ולכן נשלחו המרגלים לדעת כל מוצאי האויב, ולהתחכם נגדו גם בתחבולות אנושיות, וכענין שעשה יהושע במלך העי, ולהכיר מתוך זה אח״כ את יכולת האלהים. אולם ישראל שבאותו הדור שהורגלו תמיד בנסים גלוים לא באו עד סוד הדברים, ובשמעם זאת נבהלו מראש כי יראה מזה שרצונו יתברך להתנהג עמם רק בדרך טבעי, אכן חשבו שידוע אליו יתב׳ שגם בדרך טבעי נוח לכבשם, וכששמעו מפי המרגלים שאין אופן להתגבר עליהם בדרך טבעי, התאוננו וירגנו באהליהם לאמר „בשנאת ה׳ אותנו״ וגו׳. כי לא הבינו אלא א׳ משתי הפנים האלו. אולם כלב העמידם על הפינה הזאת, ואמר „וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם״. כלומר הלא מאמינים אתם לכל המופתים שראיתם בעיניכם, ולכן אפי׳ יאמר „עשו סולמות״ שתשתדלו בדרך הטבע לעלות בסולמות לרקע, אע״פ שמובן שאין אפשרות טבעי לזה, חייבים אתם בהשתדלות הזאה ותאמינו שבכלות ידי ההשתדלות יבא הנס על כל פנים, וז״ש אשרי הגבר אשר יבטח בה׳. ומפרש אופן הבטחון לא שלא יעשה דבר בהשתדלות. אלא שיהי׳ ה׳ מבטחו, סוף תקותו ומבטחו: וכן אח״כ „מה תצעק אלי דבר אל ב״י ויסעו״. כלומר הלא עדיין אפשר להם ללכת בים בטרם שיגיעו מים עד נפש בעוד שאינו עמוק כ״כ, כי אז ורק אז השי״ת משתמש בדרך נסיי:

בטחו בה׳ עדי עד כי ביה ה׳ צור עולמים. ישנן זמנים שהסתרת פניו יתברך שולטת באופן מבהיל, וביחוד בזמן הזה מיום אשר חרבה בית אלהינו וגלה יקרנו מכל הנסים הגלוים שראינו בבית מקדשנו, אשר על כן התלונות עליו יתב׳ רבות מאד. ולכאורה יש בהן ממש, כי רשע מכתיר את הצדיק, אך כאשר יתרגל האדם להשים עין על צבא ימיו, ויקח לו מאורעותיו וגלגולי סבותיו למורה דרך, אם ישקיף במבט פניני וחודר, ימצא לו בכל שעל שהוא פונה דרכי השגחתו עליו יתברך, ויראה כי הישם מרחף על גוזליו גם עתה, ומצמצם דרכי טובו להגיענו טרף חיינו באמצעיים וגלגולים שונים טובים או רעים, נוחים או קשים על כל אחד לפי מעשיו. וכאשר ראינו את אבותינו שהגיע מזונחם להם בדרך פשוט. רעבו, נתן להם המן. צמאו, השקם כי באר. התאוו לבשר, הגיז השלו, כן נתפלא לראות גם היום בגלגולי סבותיו להמציא טרף בניו

על

על שלחן זרים. שמשפיע לכדי חיים של אומה זו בשפעת נכרים, שאנו מוכרחים להודות שכלם אינן אלא דרך נסיי מעוטף בשמלה טבעיית, והמכלכל חיים לכל חי, המכין לעורב צידו, והיודע עת לדת יעלי סלע, ומחולל אילות ישמור, מכין מזון וטרף חקם של בני אוהבו וידידו, אשר זרעו יבקש לחם. **והנה** אם יאמר לך אדם: הא לך כאה זהובים בעד פלוני עני, ובלבד שלא תמסור אליו מיד ליד, רק הזמין לפניו מלוים שילוו אותו, וסוחרים שיקנה מהם ויוזילו לו במחיר, והמציא לפניו קונים שירויח מהם כדי פרנסתו. הלא תשיב: למה לי לכל העמל הזה ומדוע לא אמסור לו תיכף? אבל הקב"ה לא יכבד עליו דבר בשבילנו, וממציא לנו כל אלו, אע"פ שאינו חסר גם היום במן מן השמים וכדומה, ואם עונינו מייגעים אותו כביכול, כמושה"כ [ישעיה מג] „העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך". הוא מוכרח לכל גלגולי סבות אלו כמו ש בסוף קדושין „הריעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי". **וטעם** הדבר, כי הראשונים שמעשיהם היו בהירים ופשוטים, ותוכם היה כברם, גם מזונותיהם היו קלים ופשוטים, **להם מן השמים**. לא כן אנחנו. כבר העטפנו מעשינו הטובים במעטפות רבות ומחלצות. אדם לוקח לו אתרוג, קונה עליה לס"ת, נותן צדקה לת"ח, כמה סחבות בלות הוא מעטף עליהם? מעטף וחוזר ומעטף, להתגדר להתפאר, לקנטר, לעשות לו קרדום ושם, לקחת קרנים על ירם, וכדומה באלפי הפניות. וכל אלו אינן שוים כלום, ואדרבה מזיקים, אך הואיל ועל כל פנים רצופה תחת בלויי סחבות אלו. אתרוג אחד, לב עני נשבר אחד, וברכה על התורה, מוכרח הקב"ה שלא לקפח שכרו, אולם כשם שנתן לו האדם המצוה והיא במעטפות רבות. אף הקב"ה משיב לו מחלצות וצער הרבה עד שמוצא תחתם הפרוסה הברוכה, [כ"ז שמעתי מכבוד אבי מורי זלה"ה מתרומות מדותיו ופניני אמרותיו במדת הבטחון.] והנה אמרו רז"ל במס' פסחים „מיום שחרב ביהמ"ק דיו לעולם שישתמש בשני אותיות, „שנאמר כי בי"ה ה' צור עולמים", והכוונה כי שם בן ד' אותיות, האותיות הראשונות ממנו שהוא שם י"ה, רומזות ללבוש הבריאה כלה, החדוש שנאצל מכחו יתברך, וההשגחה שהקב"ה מתנהג בעולם הזה לפי דרכי הטבע, ושם ו"ה רומז להשגחה הגלויה. אולם מיום שחרב ביהמ"ק ונסתתרה כל ההשגחה הנסיית הגלויה תחת מעטה המערכת והעולם שכמנהגה נוהג, דיו לעולם להשתמש רק באותיות שנברא העולם על ידן והוא שם י"ה, ואינו פועל אלא בשם זה שהוא רוח הבריאה שעשאה שי"ת להנהגה שבעוה"ז. **וז"ש בטחו בה' עדי עד** אפי' בזמן הזה שלא הגיע עוד להנהגה הפלאית שבזמן הנצח „והעד", ובטחו בו בכל עת, אפי' בזמן שהשגחתו נסתרת מאד, כי בי"ה ה' צור עולמים שמוכרח להתנהג לפי דרכי ההסתר והטבעיים, בהשם שצר בהם את עולמו, והבטחו רק בו, כי על כל פינה שאתם פונים אתם מוצאים גם עתה דרכי השגחתו עליכם:

ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'. בשביל הפרוסה הברוכה שזורקן שממציא לו הקב"ה לאדם גלל המצוה ומעשה הטוב שעשה, לבל תהי בעיניו של אדם כמי שמצאה הוא עצמו מתוך האשפה של הסוחרים, מעולם ההפקר. או מכח ועוצם ידו אחר שהזמין בעצמו כל הסבות ותמעטפית ההנה, ממציא השם יתברך ע"פ רוב כאשר יבחין האדם במאורעותיו בעינא פקיחא, שהסבות כלן שהשתדל עליהן והזמין אותו לדבר, רוח נשאן והיו לאפס, וסבות חדשות שלא חשב בם ולא שיער אותן מראש נתגלגלו ובאו, והוציאו הפצו ובדי צרכו לפעולת ידים. אוהבך ושכנך שסמכת עליו כבר העני, או נסע לדרכו, שער שבשוק שחשבת עליו כבר הוזל, הקונה הלך למקום אחר, ובכל זאת שלמת אתה את נשייך ע"י סבות הדשות שלא המציא אותן; אלא משגיח האמת, והן הן מראות אלהים צבאות אשר עיניו משוטטות בכל, והלוני השגחתו שתוכל להבין בהן.

ותשוב ·

ותשוב ותתפלא עליהן כאשר תחזינה עיניך אותן בסוף מעשה, כי היו כשלשלות משולבות, ותרוזי סבות מקושרות מאל מסתתר ומושיע, ואותן הדברים עצמם אשר בזית אותם מתחלה או נרתעת מהם ובכית עליהם מנהמת לב, שבו להיות לך שלוחי השגחה ומלאכים מושיעים לגוננך ולחלץ איתך מצרה, ורק אתה לא ידעתם מראש. אולם כאשר תכירם לבסוף, תדע: כי לא נופל אתה בענין ההשגחה מהשגחת כל הדורות הראשונים אשר ראוה עין בעין, רק שאינך יודע את כל מעשה האלהים אשר יעשה את האדם מראש ועד סוף, ואם אמנם שאסור לך לגרות בשינה ולשבת בטל כמצוה עליך וכמוש"ל, מ"מ עליך לדעת שהבל וריק יעזורו כל מעשיך, ואך הוא לבדו, לו נתכנו עלילות, והכל קצובים לו לאדם מאתו יתברך. ואם יאמר אדם: איגע ואשתדל ואוסיף על הקצבה בכח ידי כי נבוניתי, הוא מאמר בטל, כי לא בידו יקחו! ולא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, רק ה' שופט זה ישפיל וזה ירים!. וגם לו נאמר או נראה, שזוכה האדם עי"ז לעושר, איננו בטוח אם לא יפסיד אחר זמן נגד מה שהרויח, כי הרבה שלוחים למקום. וסוף שהחשבון משתוה עם כל הקצוב לו מר"ה, ולכן גם אם אמנם שהיושב בטל אף הוא גורע ומחסר לעצמו מקצבתו של מקום, יען כי איננו זכאי לפרנסה שלא בדה"ט., בכל זאת הכסילים החוטפים ריוח לרעתם מידו של הקב"ה ע"י פסלנות, זיופים, ואונאית, ומעות בלתי רצויות אליו יתב', כמו סרך גזל, רבית העברת מכס, וכל דבר שיש בו חלול ה', אינן מרויחים מאומה! וסוף שיקיאו העושר בענין רע, וכש"כ אלו הקובעים לעצמם פרנסות פסילות כאלו, ומדמים שמצילים מכון לחטוף טיבתו של הקב"ה בפחד וחרדה שלא בהכשר ושלא בכבוד, אינן אלא טפשים מראש ועד סוף, ואדרבה ראוי להתאונן ולאמר: „רבש"ע יצרתני וקצבת עלי מזונותי, למה אגרע מכל הרמש מכל החי, ולא תספיק לי פרנסתי בהיתר בנחת ובכבוד", ואילו היו מאמינים בו יתב' היתה תפלתם מקובלת, הגע עצמך! גביר מצוין אחד חייב לך סך מסוים בשטר החתום לזמן ידוע, התקבל ממנו בפרעון חובך מעית משופות וחלקית? או פסלת; מלכות במדינה זו ועוברת רק במרחקים, הלא מחויב לשלם לך כסף עובר טבין ותקילין? ומרו; הרצה אתה לקבל מעות פסולות כאלו מידו של הקב"ה, הלא גם הוא יתב' לא חשב לפרוע לך ע"י עושק חמס וגזל, ומדוע תחפוץ אתה בזה? אחרי שהוא האל הנאמן, הבטוח הו־אי ולו כל העושר כל הכסף וכל הזהב לסלק את חובו בהן, אין זה אלא רוע לב וחסרון בטחון ואמונה בו יתב', ואתה מחרף אותו בזה כביכול כמושה"כ „עושק דל חרף עושהו", לבד העושק והמרוצה שאהה עושה לרל הנך מהרף בזה גם עושהו, כאלו אינך בטוח להגיע פרנסתו ממנו בכשרון [כל דברים אלו שמעתי מאאמ"ו זלה"ה ומועתק בספרי מסהרי ההשגחה ותוח"ין] וזהו שאמר הכתוב ויבטחו בך יודעי שמך אע"פ שמתפרנסים בדוחק ובצער, וכל ההשתדלות שעושים יורד למינן ולריק, מ"מ יודעים הם ובטוחים שהזמין למו סבות אחיות והרשות לטובתם, וסוף שתמלאינה כל משאלות לבבם, ורצון יראיו יעשה, כי יודעים הם מעולם כי לא עזבת דורשיך ה':

קדיש על ארעא עובד גבורתיה, קדיש לעלם ולעלמי עלמיא. ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה׳ ממקומו. ד.] ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קול זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דה׳ מאתר בית שכינתיה׳ ה׳ ימלוך לעולם ועד. ה׳ מלכותיה לעלם ולעלמי עלמיא. ה׳ אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו, ולא יעיר כל חמתו. כי אתה ה׳ טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. ברוך ה׳ יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה. ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. ה׳ צבאות אשרי אדם בוטח בך. ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים [ומן המינים] וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו יראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. יהי רצון מלפניך האו״א שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני.

מגן האלף

ד.] ונטלתני כו׳ בויטרי סי׳ מ״ז ושערי תשובה לרב האי ס׳ נ״ה ותשובת הגאונים סי׳ נ׳. מובא תשובה לרב נטרונאי. ששאלתם: וקרא זא״ז ותשאני מה טעם יש שם לקרות ולתרגם, ומה טעם קבעום בסדר קדושה? כך מנהג הראשונים. מקום שיש ת״ה, כשהיו מתפללים ונופלין ע״פ ומקדשים, לאחר שעונין איש״ר, מביאים נביא וקורין בו עשרה פסוקים הן חסר הן יתר. [ר״ל היכא דסליק ענינא, דאין אנו מקפידין על עשרה פסוקים כמו בפרשת ויבא עמלק. הרד״ל] ומתרגמין אותם. ואחריהם קורים הקדושה, ואומרים ותשאני ומתרגמין. כדי לסיים בשבחו של מקום, [והרד״ל בס׳ שע״ת מגיה „ומוסיפין דברים כדי לסיים בשבחו ש״מ". משום דותשאני פשיטא שמסיימים שהוא מעיקר הקדושה, ע״ש. אבל אין צורך להגיהו, דהך כדי לסיים בשבחו ש״מ קאי אעיקר תקון קדושא דסדרא שאומרים, דהא דאמרינן בסוטה מ״ט, ואלא עלמא אמאי קאי אקדושה דסדרא, כ׳ רש״י שם שלא תקנוה אלא כדי שיהיו ישראל עוסקים בתורה כל יום דבר מועט, שאומר קריאתו ותרגומו והם כעוסקין בתורה, ע״ש. וא״כ כיון שבא״ה הם קורין בתורה ונביאים ומשנה ותלמוד, לא היו צריכין לקדושה דסדרא אלא כדי לסיים בשבחו ש״מ.] וא״כ מקדשין ועוסקין בתורה. אם רצה במשנה עוסק. אם רצה בתלמוד עוסק, וכל כך למה לקיים מה שאמרו חכמים לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא כו׳. [והקשה הרד״ל כיון דמחויב לשלש בכלם למה אמר מתחלה רצה במשנה עוסק, רצה בתלמוד עוסק, ואמר דהכונה על עיקר רוב העסק שבד״ת, שהיו קובעים להם אחר תפלה, ע״ש.] כיון שרבתה עניות ודלות, והיו צריכין למעשה ידיהם, ולא היו יכולים לעסוק בתורה תמיד ולשלש בכל יום, נסמכו על התלמוד בלבד, ועזבו מקרא ומשנה, וסמכו על מה שאמרו [שיר רבה פ״ה, ועיין סנהדרין כ״ד א׳) כל הנחלים הולכים אל הים זה תלמוד, שיש בו מקרא ומשנה ומדרש [ועיין תוס׳ קדושין דף ל׳ בשם ר״ת] ועקרו לקרות בנביא כו׳. ואותן שני פסוקים לא עקרו, ועדיין קבועין ועומדין, ומפני מה לא עקרום מפני שקדושה משולשת היא ושלשלוהו ג״פ בתפלה. עכ״ל, אבל בשבלי הלקט שם משמע דלאחר שרבתה העניות נתבטל קריאה בתורה, וסמכו על מה שקראו ק״ש, ואעפ״כ היו קוראים בנביא אותן שני פסוקים היינו ובא לציון ואני זאת בריתי, ועדיין הם קבועים,

במקומן

לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב, למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך. [יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי]. (בכת"י ב"מ איתא כאן סדר קדושה ליחיד. ועיין לעיל דף קכ"ב) **ואומר** יתגדל עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן, ומוסיף **תתקבל** צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קדם אבוהון ואמרו אמן. **יהא** שלמא רבא מן שמיא והיים [ושובע וישועה] על כל ישראל, (ה) עושה שלום בִמרומיו הוא יעשה שלום (ו) על כל ישראל (ז): **ולאחר** שיסיים שליה צבור [עושה שלום] נוהגין לומר כך. **ה.]** **מי** (ח) כאלהינו, מי כאדונינו, מי כמלכנו, מי כמושיענו. **אין** כאלהינו, אין כאדונינו, כו', **ברוך** אלהינו כו' **נודה** לאלהינו כו' **אתה** הוא אלהינו כו'

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „ואמרו אמן". (ו) תיבת „עלינו" ליתא לא כאן ולא בכתי"י ב"מ. (ז) וזה נוסח קדושה דסדרא לרב סעדיה גאון בסדורו כת"י, וז"ל: [אומר החזן] ובא לציון וגו' ואני זאת בריתי וגומר [ויענו הקהל] ואתה קדוש וגו' [ויאמר] וקרא זה אל זה, [ויענו] קדוש, קדוש קדוש וגו' עד צדקתך וגומר, מי אל כמוך עד תתן אמת ליעקב וגו'. ברוך ה' יום יום עד בוטח בך למען יזמרך כבוד וגו' ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו כו' יהי"ר עד לחיי העוה"ב, עכ"ל, ובויטרי כתוב כי ובא לציון גואל, ואני זאת, וכן ואתה קדוש אומר הש"ץ כל פסוק בפני עצמו, והקהל עונין אחריו כל פסוק ופסוק, וקרא זה אל זה, ותשאנו רוח וימלוך אומר הש"ץ בקול רם, והשאר אומר בלחש עם הצבור. (ח) כאן מתחיל תחלה במי כאלהינו, ובסדר תפלת מוצאי שבת מתחיל באין כאלהינו ואח"כ מי כאלהינו ועיין מזה בטור קל"ג.

מגן האלף

במקומן בכל יום כו' ובשבת ויו"ט שיש להם פנאי החזירו העטרה ליושנה לקרות בתורה ולתרגם כו' עוד הוסיפו לומר ואתה קדוש ע"פ המדרש שהקב"ה מצפה שכינתו לשמוע תהלת ישראל, עוד הוסיפו לומר וקרא זא"ז מפני שלא היו יכולים לענות קדושה בתוך התפלה מפני האורבים העומדים בביהכ"נ, שגזרו שלא יענו קדושה, ולאחר התפלה כשהיו האורבים הולכים היו קורין וקזא"ז דהיינו שלש קדושה, ומתרגמין אותו מפני החיבה, כלומר ה"ז כאלו אמרנו ב"פ קדוש דיוצר ודתפלה, ואע"ג דבזה"ז אנו אומרים קדושה בתוך התפלה, לא בטלו קדושה דסדרא, כו' וכדאמרינן התם אל תשנו מנהג אבותיכם, וכדי לעשות פומבי לדבר, וכן אנו אומרים ותשאני רוח כנגד ברוך. ימלוך כנגד ימלוך, ועל כן מסיימים ברוך אלהינו שבראנו לכבודו, והבדילנו מן התועים, עכ"ל. וכ"כ הא"ז הל' שבת בשם ספר המקצעות. ומדבריו משמע שגם ימלוך שייך לקדושה. והגאונים שלא הזכירו ימלוך בקדושה דסדרא משום דלטעמייהו כל עיקרה של קדושה דסדרא לא נתקנה אלא כדי לסיים בשבחו של מקום. אבל תימא דרש"י ז"ל עצמו פי' במס' סוטה דטעמא של קדושה דסדרא שיהא ישראל עוסקים בתורה דבר מועט, והכא כ' השב"ל משמו דטעמא הוא משום שלא היו מניחין אותם לומר קדושה, ומשום גזירה ושלא ישנו ממנהג אבותם, וצ"ע, וגם לא שמענו שגזרו שלא לומר קדושה, ובגמרא משמע שכבר נהגו גם בימיהם לומר קדושה דסדרא, ולדבריו צ"ל שכבר היתה גזירה קדמוניות לבטל אותם מלומר קדוּשה :

ה.] **מי כאלהינו.** הנה גרסת הגאון לאמר מתחלה מי כאלהינו, ואח"כ אין כאלהינו, וכן הגרסא בויטרי סי' קל"ד אבל הטור בשם רב עמרם העתיק מתחלה אין כאלהינו ואח"כ מי כאלהינו, וכן גי' הגאון עצמו והויטרי בסדר של שבת ועמש"ל סי' ג' :

פסוס

|ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר:
זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה:|

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא |דִּי בְרָא| כִּרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: קהל יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה (וְיִתְהַלָּל) שְׁמֵהּ דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. לְעֵלָּא (בעשי״ת כופלין וּלְעֵלָּא) [מִן כָּל] בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן [דִּי בִשְׁמַיָּא] וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים וְעָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

כשאומרים קדיש דרבנן אומרים יתגדל עד יהא שלמא רבא ואחר כך אומרים זה:

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן. וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. דִּי בְּאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְּכָל אֲתַר וַאֲתַר. יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחֵי וּפוּרְקָנָא מִן קֳדָם

אבוהון

מקור הברכות

מברך הרי״ש בפתח והוא פעול בארמית, ואם יאמר בצירי יהי׳ בינוני פועל, היפוך המכוון. ויתעלה וא״א ויתהלל, וצ״ל קודשא בריך הוא ביחד, צלותהון הלמ״ד בחולם, וכן הח״א, [הגר״א במע״ר] אין לומר שום פסוק בקדיש רק יענה אמן. [שם] בנוסח יהא שלמא רבא מוסיפין הספרדים לבקש על חיים ושבע וישועה ונחמה ושיזבה ורפואה וגאולה וסליחה וכפרה וריוח והצלה לנו ולכל עמו ישראל ואמרו אמן, אבל האשכנזים אומרים נוסח הקדיש מכוון כפי שמצאתי במחז״ו כת״י א. (ע״ש עוד דל״ג בתתקבל כל „בית״ ישראל אלא „דכל ישראל״ וכן כיון הגר״א ז״ל לגרסא זו, עיין מע״ר.)

אין

אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן: יהא שלמא וכו׳

(דה״ח) אף כשאומרו עלינו כו׳ ויאמר מקצתן אין לומר הקדיש אח״כ התחילו הקדיש ויאמר. (סי׳ נ״ה) וכן כשאומרו עלינו בלי מנין ובאו אח״כ י׳ בלי הפסק רב יאמר ג׳ פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש: (ע״ש וסי׳ רל״ד וא״ר סי׳ תקפ״א דלא כט״ז סי׳ נ״ה)

וְעָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ. וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

וְעַל־כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן.

לתקן

מקור הברכות

אין כאלהינו כן אומרים הספרדים בכל יום אחרי שיר של יום. ומה שיש לשאול בזה הוא. אחרי שמחליט ומודה שאין כאלהינו ואפס זולתו למה ישאל אח״כ ויאמר **מי כאלהינו** כו׳. ומצאתי דבר חדוש בסדרו של רבינו שגורס תחלה **מי כאלהינו** כו׳. ואח״כ באה התשובה ואומר **אין כאלהינו**. אכן בסדרו למוש״ק הנוסח שם בתחלה **אין כאלהינו** ואח״כ **מי** ועמש״ל בכמה״א סי׳ ג׳ אות י״ז.

עלינו לשבח. שאנו מסיימים בו בכל התפלות לא מצאתי בסדר שלפנינו ולא ברמב״ם ובמנהיג ואבודרהם אך הטור הזכירו בסי׳ קל״ג. ולא הזכיר לאמר אחריו קדיש. וגם כשמזכיר שם מנהג ספרד שנוהגין לומר קדיש אחרי מזמור **הטה ה׳ אזנך ענני.** ואחריו עלינו לא הזכיר לאמר קדיש אחר עלינו לשבח. אולם הד״מ והפרישה כתבו לאמר קדיש אחריו והוא הנקרא קדיש יתום. וכ״כ האגור. ונוהגין לומר קדיש יתום אחריו אפי׳ במקום שאין אבלים ועיין במנהיג מעשה דרע״ק ומובא בתד״א זוטא ומדרשות, והביאם רמ״א ביו״ד סי׳ שע״ו ע״ש. וכ׳ בעל ס׳ עבו״י שהספרדים אומרים עלינו לשבח רק עד ועל הארץ מתחת אין עוד, ונוסף שם בנוסחתם שהם משתחוים להבל כו׳ ובסדורים השמיטו חרוז זה ונשאר מקומם ריוח. ועיין בשערי תשובה סי׳ מ״ד בשם רב האי גאון דעלינו לשבח תקנוהו יהושע כשנכנס לארץ להבדיל בין משפחות האדמה וגויי הארצות, ושכבר קבלו עליהם מלך מ״ה הקב״ת ומשתחוים לו, מה שלא היו משתחוים בחו״ל, כו׳. ועכשיו נכנסו לארץ מקום מכוון נגד כסא הכבוד ע״ש, והמחבר הגיון לב בשם הכלבו כ׳ שתקנו יהושע כשכבש את ירחו, וחתם שמו למפרע בר״ת ע׳לינו, ש׳לא עשנו. ו׳אנחנו. ה׳וא אלהינו, ולדעתו תקנוהו רב לפתיחה למוסף של ר״ה. ע״ש. ולא זכר את דברי הגאון הנ״ל. שכל דבריו דברי קבלה הן, ועמש״ל בח״ב סי׳ קי״ד אות י״ט בראיות ברורות דהפתיחות והחתימות ופסוקי מלכיות ז״ל כבר נסדרו מקודם רב, ואיפלגו בהו

לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל־בְּנֵי־בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: (וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד): קדיש יתום

[אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא: עוצו עצה ותפר, דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט:

(דה"ח) (א) מי שלא שמע שמת אביו רק אחר כמה ימים אין לו דין שבעה לענין קדיש רק ז' ימים מיום הקבורה: (ב) לענין קדיש לא אמרינן מקצת היום ככולו ואף במנחה של יום הז' יש לו כל הקדישים כמו כל שבעה: (ג) אם יש שני אבלים שווים כגון של שבעה או של שלשים או י"ב חודש או יא"צ יטילו גורל ביניהם ומי שעלה הגורל עליו לומר ערבית יש לשני קדיש אחד שחרית בלא גורל ועל הקדיש הג' יטילו גורל וכן אם יש הרבה ג"כ מטילין גורל ומי שאמר ערבית מחמת הגורל לא יוצא בגורל עד שיאמרו השאר אבלים. כ"א קדיש אחד וכשיחזור הלילה יטילו גורל כלם יחדיו: (ד) אם מת אביו ברגל יש לו דין בן ז' קטן לענין קדיש ברגל ואחר הרגל אף שנוהג אבילות מ"מ אין לו דין שבעה לענין קדיש רק שבעה ימים מיום הקבורה: (ה) לענין קדיש בתוך ז' אורח ותושב שוין בכל הקדישים: (ו) אורח בן י"ב חודש יש לו קדיש בין אבלים תושבים של יא"צ: (ז) מי שמתפלל בבהמ"ד תמיד ובא לומר קדיש בבהכ"נ אחר יכולים האבלים דשם לעכב אותו אפי' הוא בתוך ז' ול' דגרע מאורח שאין לו מקום אחר להתפלל ולומר קדיש וזה יש לו: (ח) מי שיש לו זכות בקדישים יותר כן יש לו זכות לענין תפלה: (ט) אם שניהם שוין לקדיש ולתפלה ושניהם מרוצים בשוה להקהל יטילו גורל ביניהם וא' יתפלל עד אשרי ובל"צ והב' יתפלל אשרי ובל"צ ואם א' אינו יכול להתפלל מ"מ זה שהתפלל לא הפסיד זכותו בקדישים וכן אם אחד אינו מרוצה להקהל והב' מרוצה לא הפסיד המרוצה זכותו בקדישים:

שיר של יום

הראשון בשבת היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ:

כי

מקור הברכות

תנאי, אלא דרב הוסיף דברים בנוסחתם כמו „זה היום תחלת מעשיך, ועל המדינות", וכדומה. אבל עלינו שהוא פתיחה איתקן מקמי דאתי רב, ולכן אין ממשות בהשערות האחרונים. **וכסא** כבודו בשמים כן הוא הנוסחה. [הגר"א] סיום עלינו ה' ימלוך וגו'. ואין לומר ונאמר והיה. [שם במע"ר].

אל תירא מפחד פתאום. גם פסוקים אלו לא נזכרו בשום מקום, ובס' עבו"י כ' שנוספו ע"פ ספר זכרון ציון, יע"פ מדרשם דמרדכי פגע בתינוקת ואמר פסוק לי פסוקיכו, אמר הראשון

אל

כִּי הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר יְהוָה וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא *נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

לכי שבת היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מח שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח: גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב: אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב: כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו: הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ: רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה: בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ: כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ | כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה: דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ: כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ: יִשְׂמַח הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ

מגדליה

* נפשי כתיב.

מקור הברכות

אל יירא וגו׳ והשני עוצו עצה ותופר, והג׳ אמר עד זקנה אני הוא. ע״ש. והט״ז סי׳ קל״ב כי שאומרים כן בפרובינצא.

מזמורים של כל יום שאנו אומרים. מקורם ע״פ מס׳ סופרים פרק י״ח דאמר שם דישאיל רשב״ל „מהו שאמר שיר בלא נסכים כו׳. מזמור ומוסף מי קודם. ואמר כחורתא דמזמור קודם. [כי שיר של תמיד קודם לקרבן מוסף] דתנינן תמן השיר שהיו הלוים אומרים כו׳ עד ומגוהה להי העולמים. שכל המזכיר פסוק בזמנו מעלה עליו הכתוב כאלו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן״. ור״ל דאפי׳ בלא קרבן צ״ל שיר. ושיר של תמיד קודם למוסף, כי במוסף היה שיר אחר. וכ״כ בס׳ כה״ג שביום שיש בו מוסף אומרים שיר של יום בשחרית ואחר מוסף אומרים שיר של מוסף. אבל המג״א סי׳ קל״ב ס״ק ד כתב שעכשיו אין מדקדקין בכך, דלזכר בעלמא עבידא ע״ש. ועיין עוד במס׳ סופרים המזמורים שאומרים בר״ה ויו״כ, וברגלים וחנוכה ופורים. אבל כל הסדרים שם בלתי מתאימים עם המנהגות הנזכרים בסוף ספרי תהלים הנדפסים, ולא עם מנהגי הגר״א ז״ל.

מִגְדָּלֶיהָ׃ שִׁיתוּ לִבְּכֶם ׀ לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ כִּי זֶה ׀ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃

בשלישי בשבת היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש׃

פב מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃ לֹא יָדְעוּ ׀ וְלֹא־יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃

ברביעי בשבת היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש׃

צד אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל־נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים׃ עַד־מָתַי רְשָׁעִים ׀ יְיָ עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ׃ יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ עַמְּךָ יְיָ יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ׃ אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ׃ הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃ הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃ יְיָ יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־הֵמָּה הָבֶל׃ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃ לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת׃ כִּי ׀ לֹא־יִטֹּשׁ יְהֹוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ כִּי־עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃ מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ לוּלֵי יְיָ עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט ׀ שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְיָ יִסְעָדֵנִי׃ בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־חֹק׃ יָגוֹדּוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃ וַיְהִי יְיָ לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי׃

וישב

וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם | אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃
לְכוּ נְרַנְּנָה לַייָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ׃ נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה
בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ׃ כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃

בחמישי בשבת היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש׃

פא לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף׃ הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ
הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־
נָבֶל׃ תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃ כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל
הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ עֵדוּת | בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע׃ הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ
כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה׃ בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר
רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה׃ שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ
יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי׃ לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה
לְאֵל נֵכָר׃ אָנֹכִי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־
פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃
וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ
לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃ כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־צָרֵיהֶם
אָשִׁיב יָדִי׃ מְשַׂנְאֵי יְיָ יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃ וַיַּאֲכִילֵהוּ
מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

בששי בשבת היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש׃
יי מלך גאות לבש וכו׳ תמצא לעיל׃

בשבת אומרים היום יום שבת קודש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש׃
מזמור שיר ליום השבת וכו׳ תמצא לעיל׃

בימים שאומרים תחנון נוהגים בהרבה קהלות לומר בכל יום אחר שיר של יום מזמור פ״ג
ואומרים אותו אפילו בחנוכה ופורים וט״ב במנחה. ואין אומרים אותו בבית האבל ר״ל׃
מן ר״ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבקר ובערב בכל יום אומרים זה׃

כז לְדָוִד. יְהוָה | אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְהוָה מָעוֹז חַיַּי
מִמִּי אֶפְחָד׃ בִּקְרֹב עָלַי | מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי
לִי הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃ אִם־תַּחֲנֶה עָלַי | מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי
אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ׃ אַחַת | שָׁאַלְתִּי

מאת

מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ׃ כִּי יִצְפְּנֵנִי ׀ בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי׃ וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה׃ שְׁמַע־יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי׃ לְךָ ׀ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ׃ אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי אַל־תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי׃ כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיהוָה יַאַסְפֵנִי׃ הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי׃ אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס׃ לוּלֵי הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ קַוֵּה אֶל־יְהוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה׃

בבית האבל בבקר אחר שיר של יום ואחר מנחה אומרים מזמור מ"ט.

שש זכירות.

(זכירת יציאת מצרים) לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃

(זכירת מעמד הר סיני) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב׃

(זכירת מחיית עמלק) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ יִמַּח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ וְנִמַּח זִכּוּרוֹ מִלְּהַזְכִּירוֹ׃

(זכירת מרים) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם

בדרך

בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

(זכירת יום השבת) זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

(זכירת מעשי העגל) זְכֹר אַל תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר:

שלשה עשר עקרים

א אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא בּוֹרֵא וּמַנְהִיג לְכָל־הַבְּרוּאִים וְהוּא לְבַדּוֹ עָשָׂה וְעוֹשֶׂה וְיַעֲשֶׂה לְכָל הַמַּעֲשִׂים:

ב אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא יָחִיד וְאֵין יְחִידוּת כָּמוֹהוּ בְּשׁוּם פָּנִים וְהוּא לְבַדּוֹ אֱלֹהֵינוּ הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה:

ג אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֵינוֹ גוּף וְלֹא יַשִּׂיגוּהוּ מַשִּׂיגֵי הַגּוּף וְאֵין לוֹ שׁוּם דִּמְיוֹן כְּלָל:

ד אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן:

ה אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לוֹ לְבַדּוֹ רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל וְאֵין רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל לְזוּלָתוֹ:

ו אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל דִּבְרֵי נְבִיאִים אֱמֶת:

ז אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁנְּבוּאַת משֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיְתָה אֲמִתִּית. וְשֶׁהוּא הָיָה אָב לַנְּבִיאִים לַקּוֹדְמִים לְפָנָיו וְלַבָּאִים אַחֲרָיו:

ח) אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל הַתּוֹרָה הַמְצוּיָה עַתָּה בְיָדֵינוּ הִיא הַנְּתוּנָה לְמשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

ט) אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁזֹּאת הַתּוֹרָה לֹא תְהֵא מֻחְלֶפֶת וְלֹא תְהֵא תּוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

י) אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יוֹדֵעַ כָּל מַעֲשֵׂה בְנֵי אָדָם וְכָל מַחְשְׁבוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃

יא) אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גּוֹמֵל טוֹב לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ לְעוֹבְרֵי מִצְוֹתָיו׃

יב) אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּתְמַהְמֵהַּ עִם כָּל־זֶה אֲחַכֶּה־לּוֹ בְּכָל יוֹם שֶׁיָּבֹא׃

יג) אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁתִּהְיֶה תְּחִיַּת הַמֵּתִים בְּעֵת שֶׁתַּעֲלֶה רָצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה זִכְרוֹ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים׃

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהֹוָה. קִוִּיתִי יְהֹוָה לִישׁוּעָתְךָ. יְהֹוָה לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי׃ לְפֻרְקָנָךְ סַבְרִית יְהֹוָה. סַבְרִית יְהֹוָה לְפֻרְקָנָךְ. יְהֹוָה לְפֻרְקָנָךְ סַבְרִית׃

כשרוצה לצאת מביהכנ"ס ישב מעט ויאמר:

אך צדיקים יודו לשמך, ישבו ישרים את פניך,

אח"כ יעמוד וישתחוה מול ארון הקודש ויאמר:

כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. ואנחנו נלך בשם ה׳ אלהים חיים ומלך עולם. עזרי מעם ה׳ עושה שמים וארץ. ה׳ ימלך לעולם ועד.

ואצל הפתח יאמר:

ה׳ נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך.

הנכנס לבית המדרש או שיושב ללמוד אפילו ביחידות יתפלל ויאמר:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה. וישמחו בי חברי. שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כי יי יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

וביציאתו יאמר

מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים והם משכימים. אני משכים לדברי תורה. והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים. אני עמל ומקבל שכר. והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רץ לחיי העולם הבא. והם רצים לבאר שחת. שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת. אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

ואם לומד כל היום יאמר מודה אני בכל ערב כשפוסק מלימודו:

כו' אתה הוא שהקריבו אבותינו לפניך את קטרת הסמים. ו.] **פטום** הקטרת כו' עד מפני הכבוד, ואומר הקטרת היתה שלש מאות וששים ושמונה מנה כנגד ימות החמה, (ט) [שלש מאות והמשים וחמשה כנגד ימות הלבנה] ושלשה מנים הנותרים מכניסין לפני ולפנים, ביום הכפורים. (י) [וקטורת] מחללין אותו על מעות האומנים. אחת לשבעים שנה מפטמין אותה, המפטם אותה כמתכונתה הרי זה חייב. פטם הציה ה"ז חייב. רשב"ג אומר משום ר"ש בן הסגן אני לא שמעתי ממנה לשלישה ולרביעה, ומהזירין אותה למכתשת פעמים בשנה, בימות החמה פוזרין אותה כדי שלא תתעפש בימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפיג ריחה. וכשהוא שוחק שוחק אותה הדק, דקה מן הדקה. המפטם את הקטרת במתכונתה חייב והמריה בה פטור, ואינו חייב אלא מעילה. המכתשת היתה במקדש מימות משה ונפגמה, ושלהו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים ותקנוה, ולא היתה מפטמת כשהיתה:

ואומר השיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש [כשהיה קיים] ביום הראשון כו' עד ומנוחה לחי העולמים. אר"א אר"ח תלמידי חכמים מרבים שלום כו' עד שלום על ישראל, ומקדיש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא עד עושה שלום:

סו. (א) ז.] [וכן] בערב לאחר שנגמר תפלת ערבית נוהגין לומר פטום הקטרת אבל לא השיר. מה טעם שזכר למקדש אומר

אלו

שנוי נוסחאות והגהות

(ט) תיבות אלו צריך למוחקן ובכ"י ב"מ ליתנייהו.

(י) צ"ל וקטורת או „והשאר".

סו (א) „ובערב". מיותר

מגן האלף

ו.] **פטום הקטרת.** גם הטור העתיק זאת, רק שהשמיט העגין שלאחריו „הקטרת היתה שס"ח מנה" וכתב הב"י לפי שברייתא זו העתיקה רבינו אות באות כלשון ששנויה בגמרא, ובנוסחת הסדורים יש תוספות דברים, כו':

סו. ז.] וכן בערב כו'. עד מצותה אלא בבקר. וכ"כ הטור בשם הגאון בסי' קל"ג, והקשה המהר"ם אלשיך בתשובה סי' קל"ח, הא משנה שלמה שנינו ונתקלקלו הלוים בשיר, והיינו שיר של ערב, א"כ מצות השיר בבקר ובערב. ותירץ, דבמס' ר"ה דף ל' פריך למ"ד שלא אמרו שירה כל עיקר, מהא דתניא אל ר"ה להיות ביום ה', ובאו עדים מן המנחה ולמעלה אומרו וכופלו, ומשני שאני התם דשירה דיומיה הוא, ופרש"י דבאר יומי היכא דאיכא ספיקא לא אמרינן שירה כלל במנחה. וקשה הא סתם משנה ר"מ ור"מ ס"ל דשיר מעכב את הקרבן. א"ו דדוקא בבקר מעכב ולא בערב. ע"ש, ודבריו דחוקים דהא גם אי נימא דלא מעכב מ"מ אכן כיון דעבדינן זכר למקדש נימריה לשיר בערב כדי לעשות זכר למקדש דלכתחלה, וזו"ז קשים דברי קדשו להולמן, דלעולם אפשר דבנסכים הבאים עם הזבח גם בדיעבד השיר מעכב, ואפי' בשיר של ערב, ושאני הכא שלא אמרו שירה משום דאין שירה אלא בשעת נסכים. ומשום שלא ידעו השיר לא הקריבו נסכים. וזה היה הקלקול, משום דלכתחילה ודאי מצוה להביא נסכים עם הזבח, כמוש"ש בתוד"ה ונתקלקלו, ע"ש, ואולי מדייק

הרב

אלו. ולמה אומרים פטום הקטרת (ב) [אבל לא השיר מה] בבקר ובערב והשיר בבקר בלבד, לפי שזה היה מצותה (ג) נעשית אלא בבקר:

סז. (א) ח.] [ולאמר] מבעי ליה לאינש למבטל (ב) [ולאימנועי] מקדושא דסדרא (ג) בריך הוא ומאי (ד) דבותא דתנן [סוטה מ"ט ע"א.] רשב"ג (ה) אומר משום ר' יהושע בן הסגן מיום שחרב ביהמ"ק אין לך יום שאין בו קללה, ולא ירד טל לברכה, ונוטל טעם הפירות. ר' יוסי אומר אף נוטל שומן הפירות. ואמר רבא [שם מ"ט ע"א.] כל יום ויום קללתו מרובה משל חבירו, דכתיב בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בקר. ט.] (ו) אי נימא בקר דלמחר (ז) מידע מאי האוי. אלא דהליף. י.] אלא לעלמא.

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) מיותר, ובכ"י ב"מ ליתא. (ג) חסר כאן. וצ"ל „נעשית בבקר ובערב. וזה" כו':

סז. (א) „ולאי" כצ"ל. (ב) „ולאתמנועי". (ג) „ומיהא שמיה רבא דאגדתא דמילתא רבתא היא קמי' דקודשא" כצ"ל. (ד) צ"ל „רבותא". (ה) בש"ס גרסינן „העיד משום ר' שמעון" מיום כו'. (ו) צ"ל „הי בקר" אי נימא כו'. (ז) צ"ל מי ידע מאי הוה. צ"ל

מגן האלף

הרב ממה שאמרו שלא אמרו שירה כל עיקר משמע דנסכים הביאו, אלא דשירה לא אמרו, וש"מ דשירה דבערב לא מעכב בדיעבד. אבל אין זה הוכחה, דהא אפשר שהביאו נסכים על תנאי, שאם יבואו עדים ויאמרו שיר של יו"ט, יהיו נסכי חובה, ואם לא יבואו יהיו נסכי נדבה שא"צ שירה, ונסכי הקרבן יביאו אח"כ, דמביא אדם את זבחו היום ונסכיו אחר עשרה ימים; אבל בנסכים הבאים עם הזבח השיר מעכב אפי' בערב, והדרא קו' הרב לדוכתיה:

אך העיקר כמו"ש הפרישה והמ"א סי' קל"ג דהך אין מצותו בערב, ר"ל „בלילה", דאין אומרים שירה בלילה אפי' הביא נסכים בלילה, ע"ש ולישנא דגאון הכי דייקא, שאמר בהדיא, וכן בערב לאחר „שנגמרה תפלת ערבית" ור"ל כיון דהויא לילה ממש א"א שירה. אבל קטרת שאני דמצותה אפי' בלילה, ויכולים לאמרן, דומיא דתפלת ערבית שאנו מתפללים שנתקנה כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו מביום וקרבים כל הלילה, וה"נ שנינו לענין קטרת במס' מנחות דף י"ד ע"ב, הקומץ ולבונה וקטרת ומנחת נסכים. מעלן ומקטירן מבא השמש ומתעכלין והולכין כל הלילה, וכ"פ הרמב"ם במעשה הקרבנות פ"ד ה"ד, ולכן שפיר דמי למימר קטרת אפי' בלילה, אבל שירה ליתא בלילה, וכן עיקר:

סז. ח.] ולא מבעי לאינש למבטל ולאמנועי מקדושה דסדרא, מובא ג"כ בתשובת הגאונים סי' פ"ה בתשובה לרב נטרונאי ומסיים „וכי שכל העולם כלו אינו מתקיים אלא עליו, אפשר לזלזל בו ?" וכ"כ בשערי תשובה לרב האי ומובא בב"י סי' קל"ב בשם שבלי הלקט:

ט.] אי נימא בקר דלמחר מי ידע, דקדק הרש"א ז"ל למה לא מקשי גם על ערב, ערב דלמחר מי ידע, ונכנס בדוחקים די"ל דמקוה על שינוי מזל דמעל"ע, שהתחלתו מנקודת הערב, ע"ש, אבל בפשוט י"ל דיום ניתן לעמל ולילה לנוח, וכעבד ישאף צל, כן יאמר בבקר מי יתן ערב ואנוח. דדרכו של ערב להיות נינוחים בו מעמל היום, אבל אבערב תאמר מי יתן בקר ק"ל להגמ' שפיר אי נימא בקר דלמחר מי ידע:

י.] אלא עלמא אמאי מקיים אקדושה דסדרא ואיהא ש"ר דאגדתא, כתב הרב יעב"ץ בסדורו. מימי תמהתי מאי קושיא ומאי פירוקא, ומאי עדיפותא מקדושת יוצר ודעמידה. ואם הם לא יועילו למה תועיל האחרונה, וכתב, שמפני זה אמרו שבעת הגזרה נתקנה. ור"ל עלמא אמאי קאי מאחר שאין מניחין לומר קדושת ה', ומפני שפיר אקדושה

(ח) לעלמא אמאי מיקיים, אקדושא דסדרא יא.] ואיהא שמיה רבא דאגדתא שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל (ט). [ומאי טעמא דאין סדרים הא יש סדרים ותופע כמו מאופל. ומאי סדרים קדושא דסדרא:

סה. ושאלו מקמיה רב צמח גאון בישיבה הוא (א) בפומבדיתא יב.] מהו שיאמר קדושא דסדרא אם (ב) אינו קורא, מה טעם? והשיב כך, אם מתלמידי חכמים הוא יעסוק בשמעתא בגיד הנשה [חולין צ״א] כגון שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום, שיש בה דברי שבח קדושת הקב״ה, אם אינו (ג) [תלמידים] יעסוק במקרא בפסוקים שיש בהם

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) צ״ל „עלמא״. (ט) צ״ל „צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל״ בטעמא כו׳.

סה. (א) צ״ל „ראש ישיבת גאון יעקב״ וכ״ה בויטרי. (ב) בויטרי הגרסא „אם קורא״. ומלת „מה טעם״ ליתא התכ. (ג) צ״ל „מתלמידים״ ובכ״י ב״מ הגי׳ „תלמיד חכם״.

מגן האלף

אקדושה דסדרא, וכתב שאין זה אמת בפשט הגמרא, ומענין הגזירה לא נודע לה ברם מאין לקחו זאת. ולכן פי׳ דהטעם במה שאמרו שמיום שחרב ביהמ״ק אין לך יום שאין קללתו מרובה, מפום דננעלו שערי תפלה מיום שחרב ביהמ״ק, אבל גדולה תשובה שמקרעת גז״ד. לכן ומורה מקדימין ובא לציון גואל ולשבי פשע בעי״ז יהי׳ נשמע תפלתינו, ומזכירין זכות תורה בואני זאת בריתי, וכותבין מיד למוד התורה החביב בקדושה עם התרגום, למען ילמדו המון העם והקטנים, ע״כ. אבל גם פירושו זה אינו עולה יפה בסוגית הגמרא שלא נזכר שם כלל דננעלו שערי תפלה, ועיקר חסר מהספר בקושית הגמ׳, וגם קדושה דסדרא אינו כלל הנהו פסוקי דובא לציון, ואני זאת בריתי, ויותר הו״ל להגמרא לתרץ דעלמא קאי אתשובה ואתורה. והעיקר כפרש״י, דקדושא דסדרא הכיבא היא שיש בה קדושת ה׳ ותורה, וכל ישראל אפי׳ הע״ה עוסקים בה ע״י המקרא והתרגום שכלם מבינים, ע״כ. וממילא ל״ק במאי עדיפא היא מקדושת יוצר ועמידה, דודאי היא עדיפא מהם, דשם ליכא תרגום, והע״ה אינן מבינין אותם, ואינן בכלל תורה, כי עיקרה של תורה הוא שיבינו מה שאומרים ע״י פירושה, ואם לא כן לאו תורה היא, והעולם עומד על התורה, ועבודה, וגמ״ח. ואין זה אלא קדושה דסדרא, ולז״א מיום שחרב ביהמ״ק וליכא עבודה, אין לך יום שאין בו קללה, וקללתו מרובה מבל חבירו, וממילא ליתא גם גמ״ח, דכל נקיט בעדי מכלא נקים תגרא בביתא, והלא עלמא אמאי מקיים מאחר שהסרו שני עמודים ההם, הא לא קאים אלא אתירה, וזוא קדושה דסדרא בנתקן גם בשביל הע״ה. אכן גם פירושן של ראשונים נמי מתישב, דהא דפריך סתמא דגמ׳ הלא עלמא אמאי מקיים שאלו זאת בני הישיבה בזמנו של רב סמא ומר בר רב אשי, כשגזר יוזגדר שלא יקרהו ק״ש ולא אמרו גם לברכת יוצר ולא קדושה דעמידה, והיתה זאת בשנת ד״א רכ״ו קודם התימת התלמוד, שהתלמוד נחתם אח״כ בשנת ר״ס. וכמו״ש השב״ל בנז״ל אות ד׳ ע״ש, אך מדברי רב נמה גאון לקמן סי׳ ס״ה משמע שקדושה דסדרא כבר נתקנה ע״י נביאים וזקנים הקדמונים ע״ש, דלא כהש״ל:

יא.] ואיהא שמיה רבא דאגדתא, כתוב בשבלי הלקט מנהגי הטעם לנהוגים מפני מה מקדימין במקום שדורשין פסוקים לפי שאין כל תיבה ואות שבתורה שאין שם המפורש יוצא מהם מה שאין אנו יודעים, לפיכך נהגו לקדש, ע״כ. ומזה הטעם תקנו נ״כ קדיש אחר קה״ת:

סה. יב.] מהו שיאמר קדושה דסדרה אם אינו קורא. לגרסת הויטרי דגרס „אם קורא״, היתה השאלה אם היחיד יאמר קדושה דסדרא כשאינו קורא

בהם קדושות כגון שרפים עומדים ממעל לו. ומה טעמו של חכם שאומר (ד) [ומודה] כך, כלומר תפלה זו וסדר זה נביאים הראשונים תקנוהו, וזקנים הקדמונים תקנוהו לומרה בקהל, ויחיד לא יסיג גבול הקהל, לפי שכל דבר שבקדושה אינו פחות מעשרה הלכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו ונמצא אומר אותה ממילא. ויש חכמים שאומרים כיון שהם מקראות אומרם ומה בכך, הלכך נהגו יחיד האומר קדושא דסדרא קורא הפסוקים בטעמן כדרך התינוקות שקורין לפני רבן:

סט. ובשביל בני אדם הבאים לבית הכנסת לאחר שיאמר שליח צבור ברכו שאילו מקמי **מתיבא** מהו שיחזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל ברכו את ה' (א) ויענו ברוך ה' המבורך, אותם בני אדם הבאים בין הפרקים בין גאולה לתפלה שחרית, ובין המולך בכבודו

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „ומורה" כצ"ל.

סט. (א) צ"ל „המבורך".

מגן האלף

צ"ל קורא כדרך שקורא בתורה בנגון וטעמים, והשיבם הגאון שיש מהחכמים שאוסרים גם זאת, משום דזקנים ונביאים תקנו לאומרם בקהל דוקא ובצבור, משום דס"ל דהויין דבר שבקדושה ומבעי עשרה, אבל יש מתירים כדבריהם לקרותם בנגון וטעמים. ולגרסת הכת"י שלפנינו דגרס „אם אינו קורא" רצו השואלים להתיר לאמר אותה ביחיד אפי' לא יקרא בנגון וטעמים, והשיב הגאון ע"ז, דאפי' לדעת המקילים צריך לקרותה כדרך שקורא בתורה בטעמים כמו שהתינוקות קורין לפני רבם, כנ"ל בביאור דבריו:

והטור סי' קל"ב העתיק זאת. ומסיים: למעלה [בסי' נ"ט] כתבתי בשם א"א הרא"ש שיחיד יכול לאומרן. ע"ש, ואע"ג דשם אין הטעם אלא משום דאינן אלא כספור דברים מה שהמלאכים מקדישים, מ"מ ס"ל לרבינו הטור דכאן נמי כיון שקורא בנעימה, אין זה אלא כקורא בנביא פרשת קדושת המלאכים, וגם בזה הרא"ש והטור על מ"ש במס' סופרים פרק ט"ז „קטן שאינו פורס על שמע אינו יכול לומר קדושה ביוצר ביחיד, אבל בצבור עולה [גי' הרשב"א והויטרי: עונה] עמהן. וגדול הפורס ע"ש יכול לומר קדוש לפי שהוא כסדרן. [גי' הויטרי: כסודר] אבל קדוש של עמידה של נעריצך אינו פחות מעשרה". ע"ש דלא הוציא מכלל לאסור ביחיד אלא קדושה דעמידה, אבל השאר אינו אלא כמסדר דברים. אכן האוסרים ס"ל דלא אפליגו ר"ה וריב"ל במס' ברכות דף כ"ב בקדושת נעריצך, דהא משנה שלמה שנינו במגילה אין פורסין ע"ש ואין עוברין לפני התיבה אלא בעשרה משום טעמא דונקדשתי, וגם ר"ה לא יפלוג בזה, אלא דר"ה סובר דמשנתנו אינה אלא בשביל להוציא אחרים דומיא דקורין בתורה, אבל בשביל עצמו אומר קדושה, וריב"ל אוסר בכל מיני קדושות וקיי"ל כריב"ל. וכ"כ הרשב"א בתשו' סי' ז'. והגר"א ז"ל בסי' נ"ט כ' דגם המס' סופרים ס"ל הכי, וה"ק דגדול הפורס על שמע יכול לומר גם הקדושה בשמע ושבעה כיון שהוא בסדר של פריסת שמע, אבל לקדושת נעריצך צריך דוקא יו"ד שלא שמעו. א"כ מבואר אדרבה דיחיד אינו אומר קדושה, וכבר הובאו שתי הדיעות בש"ע סי' נ"ט „וי"א שיחיד אומרה וי"א שמדלגה, ויזהר שיאמרנה בנגון ובטעמים", והוא כדברי רבינו ז"ל כאן. אבל הרמ"א כתב ע"ז „וכבר פשט המנהג כסברא ראשונה", עכ"ל. ומדבריו משמע דמוסיף על מ"ש המחבר ודא"ל לאומרה אפי' בנגון וטעמים, וכ"כ בשו"ע הרב להם המודות ע"ש, ועמש"ל סי' כ' אות י"ב. וממה שכתב הגאון שהוא תקון נביאים וזקנים. למדנו מדבריו

בכבודו (ג) [לתפלה] ערבית. ושדרו הכי: כך ראינו. יג.] שבתפלת ערבית בשביל בני אדם הבאים בין הפרקים אם רוצה אומר (ג). אבל בשחרית אסור להפסיק בין גאולה לתפלה. ואל יפסיק, שכך שנינו, [ברכות י"ג] ר'

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל „לתפלת". (ג) „ברכו". צ"ל

מגן האלף

מדבריו דאנשי כה"ג כבר קבעו לקדושה זו בתפלה, אחרי שנחרב הבית ובטל עמוד העבודה, וקבעו לקדושה זו שיהא העולם קיים בזכות התורה:

סט. יג.] שבתפלת ערבית כו' אם רוצה אומר אבל בשחרית אסור להפסיק כו' שנינו במס' סופרים פרק יו"ד ה"ז, אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה [דרכן היה שלא להעמיד ש"ץ לפני התיבה עד שמגיעין לתפלה. ר"ן פרק הקורא עומד] ואין נושאין כפיהם כו' וא"א קדיש וברכו פחות מעשרה. רבותינו שבמערב אומרים בשבעה כו' וכבר תקנו חכמים לחזנים לומר לאחר גאולה יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ואחריו ברכו את ה' המבורך כדי לצאת אותן שלא שמעו, דא"ר יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום, ונהגו אנשי מערב ואנשי מזרח לאומרו אחר עושה שלום בשלש תפלות של י"ה, משום הנכנסין ומשום היוצאין. ואפילו לאחר קריאת ס"ת. עכ"ל, והמבאר שם נתחבט בפירושו בתמיהות על תמיהות, ונראה דהכי פירושו, דמתחלה התקינו לחזנים שיאמרו בשבילם ברכו בין גאולה לתפלה, ואפי' בשחרית לא חשיבה להו הפסק, והיו אומרים יהי שם ה' מבורך ואחריו ברכו להוציא אותם שלא שמעו. ואע"פ שצריכין לסמוך גאול"ת ואין להפסיק בנתים, ה"מ דבר של רשות, אבל פסוקים לא חשיב הפסק דכתפלה אריכתא דמי, וא"ר"י הלואי שיתפלל אדם כל היום. אבל אנשי מערב ומזרח נהגו להחמיר אפי' בתפלת ערבית וכמו"ש הטור סי' רל"ז על דברי רב עמרם שכתב שיכול להפסיק אחר יראו עינינו משום דבלא"ה מפסיקין בפסוקים, וכתב הטור „ואני כתבתי שאין להפסיק". וכן כתבו התוס' דף ד' שאין לספר בין גאולה דערבית לי"ח, ומה שכתב „שנהגו לאומרו אחר שלש תפלות". והדברים תמוהים דהא במנחה ליכא ברכו, ומ"ש המפרש דאפשר דהכוונה על פסוק יהי שם ה' מבורך, אינו מובן דפסוק זה בלתי מוזכר בשום מקום לחייבו לאומרו, אך נראה דקאי ארישא, מ"ש „ואין עוברין לפני התיבה בפחות מעשרה", וכו' הראשונים מובא בטור סי' ס"ט שלאחר שפרסו על שמע אומרים „אבות וגבורות וקדושות" להוציא אותן שלא שמעו, וקאמרו דאנשי מערב ומזרח נהגו לאומרו אחרי עושה שלום בג' תפלות, ור"ל אפי' במנחה. דאע"ג דליכא ברכו מ"מ עשו כן לאמר אבות וגבורות וקדושות בשביל אותן שלא שמעו, וכתב שעשו כן „מפני הנכנסים ומפני היוצאין", ור"ל ביומי דליתא קה"ת ואיחרו לבוא עד אחרי ברכו, הוציאם החזן במ"ש ברכו אחרי עושה שלום דתפלה, וכן במנחה אמר בעדם הג' ראשונות מפני שיש שם קדושות, ולפעמים הוכרח לומר ברכו מפני „היוצאים" ור"ל ביום דאיכא קה"ת שהנכנסין יכולים לשמוע ברכו בקה"ת, אעפ"כ הי' אומר בעדם ברכו בשביל אלו שמוכרחים להקדים לצאת וא"י להמתין על קה"ת. ומה שסיים „ואפי' לאחר קה"ת ר"ל דלפעמים הי' אומר ברכו אפי' לאחר קה"ת, בשביל מי שאיחר לבוא אחר קה"ת, ואמר אז אחר קדיש בתרא. והדברים ברורים:

וזה שנסתפקו השואלים לבני מתיבתא אם לנהוג כתקנת החכמים להחזנים. לאמר הברכו בין גאול"ת, או כאנשי מערב ומזרח. והשיבו לחלק בין שחרית לערבית, דבשחרית אין להפסיק אפי' לדבר שבקדושה ופסוקים. ובמערב אם רצה אומר. ועיין במנהיג ה"א אות כ"ז:

וכתב המנהיג ראיתי מנהג טוב בטוליטולא וסביבותיה אחר תפלה מזמורים לפי ענין הימים. כהול. תפ"ה **לדוד הטה אזנך**, וכר"ח **ברבי נפשי**, וכחוה"מ **למנצח באיל תערוג** שכתוב שם המון חוגג ע"ש החוגגים בירושלם. וכחנוכה **שיר חנוכת הבית** ובפורים **על אילת השחר**, וכן הדעת נוטה וישר בעיני עכ"ל. ועיין במס' סופרים פי"ח:

יהודה אומר [בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק, וארי"א אר"י הלכה כרי"ה, וצריך לסמוך גאולה לתפלה] דקא אמרינן תיכף לגאולה תפלה, ואסור להפסיק אפילו בדברי קדושה, ואפי' בפסוק (ד) [בדברי] הריצוי ובקשה, והא דקא מתחילין ה' שפתי תפתח, כיון דתקינו רבנן למימריה (ה) [בתפלה] אריכתא דמיא, ונפטרין איש לביתו. (דיז זה כפול לקמן סי' צ"ב]:

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) צ"ל „של רצוי". (ה) „בצלותא בצלותא' אריכתא.

סדר מעמדות לרב עמרם גאון.

(מועתק מכתב יד בריטיש מוזעאום.)

(**אלו** המעמדות ביום ראשון. קורין בראשית ברא אלהים עד יום אחד. „נביאים' [ישעיה מ"ב] כה אמר האל ה' וגומר עד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם. פרשת המן בכל יום ויום עד והעומר עשירית האיפה הוא. עשרת הדברות בכל יום ויום. „ענין הקרבנות" [שמות כ"ט] וזה אשר תעשה עד לשכני בתוכם אני ה' אלהיכם. „פרק ראשון ממסכת תמיד", בשלשה מקומות, עד ודישן מזבח הפנימי והמנורה. ויאמר ה' אל משה קח לך סמים עד בד בבד יהיה. פטום הקטרת עד לא תקטירו ממנו אשה לה'.

תנא. הקטיר כזית בחוץ חייב. פחות מכזית בפנים פטור. א"ר ירמיה ואיתימא ר' אבא ונפטרו הצבור ידי חובתן. ר"י ב"ר אבין ור' יוסי ב"ר זבידא אמרו

מגן האלף

אלו המעמדות כו'. הגאון ר' יעקב עמדין בסדורו ספק סולה על מסדר סדר המעמדות, ובקנאתו הגדולה הקפיד יותר מדי לכתוב בזה"ל: „לא יכלתי לירד לסוף דעת אותו המסדר, לא ידעתי מנו, חפשתי ופשפשתי פנקסים וספרים לא מצאתי מי הוא ומה שמו, ועל מה קרא לסדר ההוא סדר מעמדות, כי אנשי מעמד שהיו עומדין על הקרבן לא היה להם סדר זה, רק שהיו קורים בתורה מעשה בראשית לכל יום ויומו, ומתפללים על קרבנם כו' ושאר כל הקריאות הגדות ותחינות שבסדר זה השכם לא ידעתי להם שרש, כי הם מדעתו ודעתו בלקט מן הבא בידו. כו' כי מה שהעמיד פ' האזינו הוא בשגגה שהוא שירת מוספי שבת, ואין להם ענין לימות החול כו'. והלוקי פרקי מס' תמיד הוא דבר שאין הדעת סובלתו, כמו"ש בסדר עבודה [שם שואל מאן פלג לי' במה שאין בו דין חלוקה כו'. והי' צריך לשנותה כולה בכל יום,] ופרשת המן, ויו"ד דברות, וע"ב פסוקים האריז"ל מנע מלאמרם, וגם הגדות ובקשות מהתלמוד כו' עקבותיו לא נודעו מה זכו אלו יותר מאלו כו':

והאמת אתו שלא ידע מקור מעין החיים המעין היוצא מבית ה' מהיכל הגאון הקדמון רב עמרם ז"ל, גם נוסחות מוטעות נזדמנו לו ממה שהוסיפו האחרונים

קמעה

אמרו מדקתני רישא הקטיר כזית בחוץ, וקתני סיפא פחות מכזית בפנים פטור מכלל דלא נפטרו הצבור ידי חובתן. ובכל יום ויום אומר איזהו מקומן של זבחים, עד אם לא נתן לא עכב. וביום הראשון קורין „כתובים" לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה וגו'. וקורין „הלכה". ונשלמה פרים שפתינו בתשלום פרי קרבנותינו. וזו היא סדרה של מערכה: אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא וכו' עד ועליה השלמו כל הקרבנות כלן. זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו. ובכל יום ויום קורין: כל אלה בהיות היכל על יסודו ומזבח על מכונו. ועכשיו חרב מקדש ובטלה עבודה ואין לנו בעונותינו לא אשם ולא אישים, לא בדים ולא בלולה, לא גבול ולא גורלות, לא דביר ולא דקה, לא היכל ולא הר המור, לא ועד ולא וידוי. לא זבח ולא זריקה, לא חטאת ולא חלבים, לא טהרה ולא טבילה, לא ירושלים ולא יער הלבנון. לא כפורת ולא כרובים, לא לבונה ולא לחם הפנים, לא מזבח ולא מנורה, לא נסכים ולא נתחים, לא סמיכה ולא סמים, לא עולה ולא עזאזל, לא פרוכת ולא פר, לא ציון ולא ציץ נזר הקדש, לא קידה ולא קנמון, לא ריח סמים ולא ריח נחוח, לא שי ולא שלמים, לא תודה ולא תמורה. עונות אבותינו החריבו נוינו ופשעינו האריכו קצנו וחרבה עירנו ושמם מקדשנו וגלה יקרנו מבית חיינו, וטלטל הדרנו מבית הדרנו ומבית תפארתנו, מקום אשר הלליך אבותינו. ואין אנו יכולים להקריב לפניך קרבן שיכפר בעדנו אלא נשלמה פרים שפתינו, וזכרון אלו הדברים תהיה כפרתנו, ותפלתנו תהא סליחתנו, יהי רצון מלפני רבון העולמים שתמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל פשעינו שחטאנו לפניך בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין בראיה בין בשמיעה, וניב שפתינו תחשב לפניך במקום עולותינו.

ובכן

מגן האלף

קמעה קמעה על דברי הגאון, כי הגאון ז"ל עצמו נשמר בסדורו לקצר בו בכל האפשרי. וגם זה לא סדרן אלא ליחידים ואנשי מעשה, והזכיר בפירוש שהצבור אין נוהגים בם שלא יתבטלו ממלאכתם. אשר המה עושים, ואדרבא היעב"ץ ז"ל עשה מערכה גדולה בקבוץ ענינים רבים מש"ס, ועליהם יש לשאול באמת מה זכו אלו יותר מאלו? והמעיין בסדרו של הגאון יראה שאין בם תוספות וגרעון, ומסודרים כלם בסדר קצר ונכון בסדור תורה ונביאים וכתובים השייכים לכל יום ויום. ופרשת האזינו לא נזכר בסדרו כלל, ומה שחלק לפרקי מס' תמיד פרק א' לכל יום, לא רצה להכביד לשנותה כלה, וכמו כן מצינו להגאונים שחלקו לפרקי מס' אבות לשבתות הקיץ, ומס' שבת לדעת מפרשים אחדים שחלקום לשבתות הרבה שלא להכביד על הצבור, הע"ב פסוקים, לא נמצא בסדורו כלל, ופ' המן ועשרת הדברות שבאר"י מנע מלאמרם אין לשאול מזה על רבינו ז"ל שקדם לזמנו בשבעה מאות שנה, אך האחרונים וגם היעב"ץ עצמו הוסיפו על הסדר קמעה קמעה, והכבידו על הקורא עד שנמנעו בדורותינו לגמרי מלאמרן, ותלונתו אל חיקו תשוב:

ובכן היה לאין, מחמד כל עין. אשרי עין ראתה כל אלה הלא למשמע אזן דאבה נפשנו. על זה היה דוה לבנו ועל אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. אתה ה׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים. השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם.

הדרך עלן והדרן עלך. דעתך עלן ודעתן ע׳ך. זיוך עלן וזיון עלך. לא תזוז מנן ולא נזוז מנך. לא תתנשא מנן ולא נתנשא מנך, לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי.

ר׳ יהודא אומר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב. למוד תורה הרבה ויתנו לך שכר הרבה ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. ר׳ חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב״ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו יגדל תורה ויאדיר.

אין כאלהינו אין כאדונינו. עד אתה הוא מושיענו אתה תושיענו אתה תקום תרחם ציון כי עת להננה כי בא מועד. בונה ירושלם ה׳ נדחי ישראל יכנס. תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה״ב, שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות. אר״א א״ר חנינא תלמידי חכמים מרבין שלום בעולם. עד ה׳ עז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום. אמן:

ביום השני קורין בתורה מן ויאמר אלהים יהי רקיע. עד ויהי בקר יום שני. „נביאים" [ישעיה מ״ב] שירו לה׳ שיר חדש וגו׳ עד אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. וקורא פרשת המן ואחר סודר סדר התמיד ואיזהו מקומן ועשרת הדברים. פרק שני דתמיד מן ראוהו אחיו עד סוף פרקא. „כתובים" שיר מזמור לבני קרח גדול ה׳ בעיר אלהינו וגו׳ פטום הקטרת. וקורא „הלכה" ונשלמה פרים שפתנו. ואומר אין כאלהינו ואומר ר׳ יהודא אומר אשרי מי שעמלו בתורה וכו׳:

ביום השלישי היו קורין בתורה מן ויאמר אלהים יקוו. עד ויהי בקר יום שלישי. „נביאים" [יואל ב] ויקנא ה׳ לארצו. עד ולא יבושו עמי לעולם. וקורא פרשת המן וענין הקרבנות כמו״ש למעלה. „התמיד פרק שלישי" מן אמר להם הממונה עד גמירא וקורא עשרת הדברות. „כתובים" מזמור לאסף אלהים נצב וגו׳. כמו״ש לעיל. וקורא אין קדוש כה׳ כי אין בלתך. פטום הקטרת. „הלכה" ונשלמה פרים וכו׳ כמו״ש לעיל כל הענין עד סוף:

ביום הרביעי קורין בתורה מן ויאמר אלהים יהי מארת. עד ויהי בקר יום

יום רביעי „נביאים״ [ירמיה לא] כה אמר האל ה׳ נותן שמש לאור יומם עד ולא יהרס עוד לעולם. וקורא פ׳ המן, וסדר התמיד שהוא ענין הקרבנות, ואיזהו מקומן כמו שכתוב ביום ראשון. וסודר סדר התמיד פרק רביעי לא היו כופתין עד סוף פרקא. ואומר עשרת הדברים, „כתובים״ אל נקמות וגו׳ כמוש״ל. פטום הקטרת. כל אלה בהיות היכל על יסודו. אין כאלהינו, ותנא דבי אליהו, וקדיש. כמו שכתוב למעלה:

ביום החמישי קורין בתורה מן ויאמר אלהים ישרצו המים וגו׳ עד ויהי בקר יום המישי, „נביאים״ [יחזקאל לד] וכרתי להם ברית שלום וגו׳ עד אדם אתם אני ה׳ אלהיכם נאם ה׳ אלהים. ואומר זה השיר שקורין הלוים. „כתובים״ למנצח על הגתית לאסף כמו״ש לעיל. וקורא פרשת המן ועשרת הדברות וענין הקרבנות ואיזהו מקומן. התמיד פרק חמישי אמר להם הממונה וכו׳ עד סוף פרקא. סדר המערכה פטום הקטרת. כל אלה בהיות היכל על יסודו. ואומר אין כאלהינו. ואומר תנא דבי אליהו, ואומר קדיש של יחיד:

ביום הששי קורין בתורה מן ויאמר אלהים תוצא הארץ עד ויהי בקר יום הששי. „נביאים״ [ישעיה מ״ה] כה אמר ה׳ קדוש ישראל ויוצרו עד ולא תכלמו עד עולמי עד. „כתובים״ ה׳ מלך גאות לבש, וגו׳ וקורא פרשת המן ועשרת הדברים וענין הקרבנות ואיזהו מקומן וכו׳. התמיד פרק ששי החלו עולין וכו׳ עד והשתחוה ויצא. סדר מערכה ואומר הלכה ונשלמה פרים שפתינו, כל אלה בהיות היכל על יסודו, ופטום הקטרת. אין כאלהינו תנא דבי אליהו וקדיש:

ביום השביעי קורין בתורה מן ויכלו השמים והארץ עד ברא אלהים לעשות. ושמרו ב״י את השבת עד שבת וינפש. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה׳ כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת. לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. שמור את יום השבת לקדשו [בעשרת הדברות] עד לעשות את יום השבת. „נביאים״ [ירמי׳ י״ז] כה אמר ה׳ השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת עד וישבה העיר לעולם. „כתובים״ מזמור שיר ליום השבת וגו׳. התמיד פרק שביעי עד סוף פרקא. ועל כל תקיעה השתחויה, זהו סדר התמיד לעבודת בית אלהינו יהי רצון שיבנה במהרה בימינו. וקורא הלכה ונשלמה פרים שפתינו ואחר קורא פטום הקטרת, כל אלה בהיות היכל על יסודו, אין כאלהינו:

סליק פרקא ספר מעמדות.

זה המנהג הנכון לנהג היחידים אנשי מעשה, והצבור אין נוהגין כן. אלא יתבטל איש איש ממלאכתו אבל המה עוסים ומקצרין, ואומר אחר סיום קדיש. חזק.

הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו בפני שלשה האוהבים אותו בזה הסדר

החולם אומר ז׳ פעמים: חֶלְמָא טָבָא חֲזָאִי: ועונין ג׳ המטיבים שבעה פעמים: חֶלְמָא טָבָא חֲזֵית. טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי רַחֲמָנָא לְשַׁוְיֵהּ לְטַב. שִׁבְעָה זִמְנִין לִגְזְרוּ עֲלֵהּ מִן שְׁמַיָּא דִּי לֶהֱוֵי טָבָא. וְיֶהֱוֵי טָבָא. טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי:

אחר זה אומר החולם

הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: ועונין אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם: וְלֹא־אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: החולם אומר פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: ועונין וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי־יְיָ אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת: וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: החולם אומר בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם

מקור הברכות

רחמנא לישויה לטב, שבע זמנין לגזרי עלך. ברכות נ״ה. א״ר פדת אר״י הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך כו׳. ולייתי תלתא וליטבא להו חלמא טבא חזאי. ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשויה לטב כו׳. ולימרו ג׳ הפוכות וג׳ פדויות וג׳ שלומות כו׳. ומשמע שהמטיבים עצמם אומרים כל פסוקים אלו. ולא נזכרו שם פסוקים שיאמר החולם כמובא בסדורים. וגם במחזור רומי שנדפס שנת ש״ן לא מובא פסוקים אלו אלא בשביל המטיבים. ועיין בתוס׳ ברכות שם שכתבו „שבע זמנין לגזרי עלך" כך הוא הלחש. ויש מפרש דז׳ זמנין צריך לומר חלמא טבא חזאי אבל ר״י לא היה רגיל לומר אלא שלשה פעמים. ע״ש.

מערכי לב

במסכת ברכות דף נ״ה ע״ב א״ר ביזנא כו׳ משום זקן אחד ומנו ר׳ בנאה, כ״ד פותרי חלומות היו בירושלם. פ״א חלמתי חלום והלכתי אצל כלם, ומה שפתר זה לא פתר זה, וכלם נתקיימו. לקיים מ״ש כל החלומות הולכים אחר הפה, נראה דבדקדוק אמרו כ״ד פותרי חלומות היו, משום דאיתא בזוה״ק שנבואה יש לה אלף וארבע מאות וארבעים פנים. שיש לפרשן בדברי הנבואה וכלם יהיו אמתים. והוא בגימט׳ **אמת** שהאלף מספרו אלף, ויותר מזאת א״א שיהי׳ אמת. וכיון שהחלום הוא אחד מששים בנבואה יש לה רק כ״ד פתרונים, כי יותר מזאת א״א שיתקיימו, [שמעתי זאת מהגאון ר׳ יהושע האבד״ק ניעשוויז בשם אביו מרן דודי הגר״א ז״ל מקאליש:]

שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: ועונין וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד: וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ואומר החולם ג׳ פעמים יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי: ועונין ג׳ פעמים יְיָ פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר:

ואומר החולם ג׳ פעמים שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: עֶזְרִי מֵעִם | יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: ועונין ג׳ פעמים אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ: הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: יְיָ שֹׁמְרֶךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר | אֶת־נַפְשֶׁךָ: יְיָ | יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: ואומר החולם וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: ועונין ג׳ פעמים יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ואומר החולם ג׳ פעמים תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים ועונין ג׳ פעמים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:

לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ: וּתְשׁוּבָה וּתְפִלָּה וּצְדָקָה מַעֲבִירִין אֶת־רֹעַ הַגְּזֵרָה וְשָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

אם ההטבה בשבת יקבל עליו ליתן דבר מה לצדקה. ואם בחול יפריש דבר מה לצדקה:

בגמרא ברכות ל"ה אסור לאדם שיהנה בעוה"ז בלא ברכה. וכל הנהנה כו' מעל. א"ר יהודא א"ש כל הנהנה כו' כאלו נהנה מקדשי שמים. ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ארח"פ כל הנהנה כו' כאלו גוזל כו'. ענין המעילה של קודם ברכה, ותקון הברכה עליה נראה לבאר ע"פ משה"כ [ירמי' ט] "אל יתהלל חכם וגו'. כי אם בזאת יתהלל המתהלל, כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקת בארץ, כי באלה חפצתי" וגו', וביאור הדברים עפ"מ שאה"כ [דברים ח] "ואכלת ושבעת וברכת וגו'. השמר לך פן תשכח את ה', וגו' פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה, וגו' ובקרך, וגו' וכסף וגו', ורם לבבך ושכחת, וגו' ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה. וזכרת וגו'. כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". יען שישנן שני מיני פקידים על רכוש וקנינים. האחד שמנהל עסקים ומסחרים שוגים מפני שהמה שלו ושייכים אליו. השנית כשבא בשכרו, והוא פקיד ומצוה עליהם ברשות בעליו. והנה אע"פ ששניהם שליטים ואדונים על כל מכמני כסף וזהב שבבית מסחרם. מ"מ הבדל גדול בינותם. הראשון הוא אדם העושה בשלו, ואינו טפל למסחרו, רק המסחור טפל אליו. ואינו צריך לתת דין וחשבון על הנהגתו או הוצאותיו אפי' יוציא יותר מהמדה הדרושה. ואפי' יעוה דרכו וירבה בסואבות וזוללות, לא מפני כך תחן שורת הדין להעבירו מנחלתו. וכשמעניק מנדבת לבו לפעמים מהונו לזולתו. הוא ראוי לתודה ולברכה. וכש"כ שאין אדונים לצוות עליו שיעשה כך וכך, או שיפרע שטרותיהם מה שהמה חייבים. והשני רשות אחרים עליו, והוא טפל לבית מסחרם, וצריך לתת דין וחשבון על מפעליו. ואסור לו להוציא גם בעד עצמו יותר מהנדרש לפרנסתו. או לפי השכר שקבעו בעדו. ואם יצוו עליו לפרוע כתב ידם מחויב לפרוע מיד. אחרי שאין הממון שלו וצריך לעשות ככל אשר יצוו עליו. וכש"כ שאין לו להתהלל במעלתו כי אין זה אלא מנדבת בעליו וטוב חפצם ורצונם. והנה השלמות הנמצאות בעולם והמעלות שהאנשים מצויינים בם הם: **חכמה, גבורה, עושר.** ואלו הפקיר הקב"ה את עולמו, והיתה מתנהגת אך ע"פ המזל והטבע, הי' מקום לומר שכל הזוכים במעלות אלו כבר זכו מההפקר. והם ראוים לתהלה כשמשפיעים מחכמתם על אחרים, או מצילים בגבורתם עשוק מיד עושקו, או ממציאים חסדם לעני בנדיבת עשרם. אבל באמת אין הדברים כן, **מעולם לא הפקיר הקב"ה את עולמו.** אלא מפני שמנהג עסקים גדולים בעולם מפני חפצו ורצונו הטוב להטיב לכל יצוריו. לעשות **חסד, משפט, וצדקה** בארץ. ומפני שמסחר כזה דרוש לפקידים ומנהלים, ונדרש **לחכמים** שישפיעו מחכמתם לזולתם. **ולגבורים** לעשות משפט לעשוקים, **ולעשירים** שיעשו צדקה לעניים, הפקיד אותם למנהלים וממונים. אבל "אל יתהלל חכם וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה **חסד**. וכמו"ש במס' לולב וערבה "תורה ללמדה זהו תורה של חסד" כו', ואני ה' עושה **משפט**, ואני ה' עושה **צדקה בארץ**

כי באלה חפצתי. נאם ה'.

ולפיכך אין לו לאדם להתהלל על פרי מעשיו וצדקתו במה שמעניק מהם לזולתו, ואדרבה כשאינו עושה כן, בשעה שעני בא אליו בשט"ח מקוים כשם ה' יתברך הכתוב שם "כי פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך", ולא יפרע את השט"ח הזה הוא מועל בשליחותו, אחרי שהוא פקיד ומצוה ע"ז, וראוי לגרשו ולהעבירו. וכמושה"כ "וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא". כי מלוה ה' חונן דל, והקב"ה בעל חוב להעני וצריך לפרוע שטר חובו. ורק כשפודה השט"ח הזה כשיש לו, והוא נותן ומפייסו ג"כ בעין יפה ודברים נחומים, אז הוא מתברך בי"א ברכות כמו"ש בגמ' וכן אה"כ "ולא ירע לבבך כי בגלל הדבר הזה" ר"ל על מה שמושיט בעין יפה, "יברכך וגו'". וזה הטעם שצריך האדם להודות להקב"ה על כל דבר הנאה במה שמוציא לצורך עצמו אחרי שאין העולם שלו, ואין ההנאה שלו, ולא זכה דבר מהפקר, רק שהוא פקיד עליו, אסור לו לבזבז יותר מכדי צרכו, יותר מעני אחר המתפרנס מחסד ה', וכל זה פירש הכתוב עצמו "ואכלת ושבעת וברכת וגו' השמר לך וגו' עד כי הוא הנותן לך כח, ר"ל שנתן לך כח והרשאה על הפקודה ההיא, ועם הארץ, באמת אסור לו לאכול בשר, אפי' יהיי עשיר שבעשירים. ומאן דאפשר לי' למיכל נהמא דשערי ואכיל דחטי עובר בבל תשחית, ואפי' לר"פ דאמר בל תשחית דגופא עדיף מודה דשלא לצורך כלל ודאי דאיתא בל תשחית, וזהו שאמר בפ"ק דר"ה "לשארית נחלתו: ולא לכל נחלתו אליה וקוץ בה, למי נושא עון למי שעושה עצמו כשיריים" ור"ל שאינו מחשב עצמו במעלתו שאך הוא העיקר. והעושר או החכמה והגבורה, קנויה לו ושייך לו, כי הוא בעל הנחלה, אלא שהוא רק הפקיד והטפל

אליהם

אליהם, וחונן בהם מחסדו ית' בשביל מסחרו והנהגתו, להשפיע בם לזולתו. והוא רק השיריים להנחלה שהופקד עליה, ורק אליו הוא נושא עון, יען כי הקב"ה לבדו הוא בעל הנחלה, וכל אחריות ההפסד והריוח רק עליו ית', ולכן צריך לשאת גם העון והפגם על חשבונו אחר הפיוס והתשובה ששם אליו יתברך. משא"כ אם יתחשב עצמו שהוא העיקר בהעסק והמעלה הזאת, הרי גם כל אחריות ההפסד והפגם מוטל רק עליו, וז"ש כל הנהנה בלא ברכה מעל, שמעל בשליחות, אחרי שאינו שלו, ועל כ"ד שנהנה מחויב להודות אליו ית'. ור"י מפרש הדברים שהוא מפני שהם קדשי שמים. והוא בכלל גזל :

סדר ברכות הנהנין

על היין מברך לפניו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן :

על הלחם **בָּא"יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ :**

על תבשיל מה' מיני דגן **בָּא"יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת :**

על כל פרי העץ אומרים **בָּא"יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ :**

על פרי האדמה אומרים **בָּא"יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:**

על בשר ודגים. ביצה וגבינה כמהין ופטריות וכדומה. גם על כל המשקים חוץ מיין אומרים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בִּדְבָרוֹ :

הקובע מזוזה מברך **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְבּוֹעַ מְזוּזָה :**

הלובש מלבוש חדש **בָּא"יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :**

על פירות המתחדשות משנה לשנה ומלבושים וכלים חדשים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱמ"ה שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה :

כששומעין קול רעמים או קול הסער :

בָּא"יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם :

כשאירע לאיש טובה אשר גם לאחר חלק בה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב :

ברוך

מקור הברכות

בורא פרי הגפן וברכת בופה"ע ובופה"א, מקורן ברכות דף ל"ה, בורא מיני מזונות, שם דף ל"ע"ב. שהכל נהיה, שם דף מ'. לקבוע מזוזה, מובא בירושלמי ברכות פרק הרואה, ושם הגרסא „לעשות מזוזה", מלביש ערומים, ברכות דף ס' ע"ב ושם מיירי לענין ברכות כשהוא קם משנתו, אבל בירושלמי פ"ט מבואר שמברך גם אח"כ דאמר שם קנה אומר שהחיינו, נתנו לו במתנה אומר הטוב והמטיב, לבש אומר מלביש ערומים, ועיין בראש ברכות פ"ט סי' ט"ז. שהחיינו פסחים דף ז' ע"ב, סוכה מ"ו, ותוספתא ברכות פ"ו, שכחו וגבורתו מלא עולם, שם דף נ"ה, הטוב והמטיב

ברכות

כששומעין בשורות רעות בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת:

על ריח עץ בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

על ריח עשב בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא עִשְׂבוֹת בְּשָׂמִים:

על ריח פרי טוב בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן רֵיחַ טוֹב בַּפֵּרוֹת:

על כמה מיני בשמים בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

על שמן אפרסמון בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא שֶׁמֶן עָרֵב:

הפודה כרם רביעי שלו מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פִּדְיוֹן כֶּרֶם רְבָעִי:

כל ברכות הראיה אינו מברך אלא משלשים לשלשים יום:

הרואה מקום שנעשה בו נס לו או לרבו או לאבותיו או לאבותינו בכלל יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי (לרבי לאבותי לאבותינו) נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

הרואה חכם בחכמת התורה:

בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו:

ברוך

מקור הברכות

ברכות נ״ד, דיין האמת, שם; ומס׳ פסחים דף נ׳. עֲצֵי בשמים, עשבות בשמים, ריח טוב בפירות, בורא שמן ערב. כל ברכות אלו במס׳ ברכות דף מ״ג, ובגמרא שם הגרסא „עשבי בשמים״. אך במקרא משלי כ״ה איתא „עשבות הרים״ וטוב לבחור לשון המקרא כמו״ש הגר״א יו״ד שכ״ח. פדיון כרם רבעי, בסמ״ק סי׳ רמ״ח מובא. שמלקט מד׳ רוחות הכרם ומעות בידו ועומד באמצע הכרם ואומר בא״י אקב״ו על פדיום הכרם. ואומר: בזמן שביהמ״ק קים היו פירות רבעי להקדש, ועכשיו יהי רצון שיהיו המעות האלו הקדש והפירות חולין. ומעות שוחקן או שורפן. נעתק מסדר ברכות דרב סעדיה עכ״ל, ובסדר רס״ג שתחת ידי לא מצאתי זאת. וז״ל האבודרהם, כתוב בסדר הגאונים שיקח ד׳ אשכולות מד׳ פיאות הכרם ואחד מאמצעו וכסף שו״פ ויברך על פדיון כרם רבעי שבזמן שביהמ״ק קים היו מעלים כל פירות כרם רבעי למקדש עכשיו שאין ביהמ״ק קים יהיו מעות אלו הקדש, ברוך א״י מקדש ישראל במצות. ויש אומרים שאין לחתום בברכה זו שלא הוזכרה בשום מקום בתלמוד. ולוקח האשכולות ומאבדן שלא יהנה אדם. והכסף שוחקו ומטילו לים. ומשמט כל פירות הכרם לכל עובר ושב כל אותה שנה ואינו דורכן בגת, אלא אוכל כשאר כל אדם מהענבים ושולח דורון למי שירצה, ע״ש. והוא פליאה נשגבה, ונראה שחסר שם וצ״ל „ואם הוא שנת השמיטה משמט כל פירות הכרם״כו׳. שעשה לי נס ברכות נ״ד. שחלק מחכמתו, שנתן מחכמתו. שנתן מכבודו. מציב גבול

אלמנה

מערבי לב

שהלק מחכמתו ליראיו, במס׳ ברכות דף נ״ח, ת״ר הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי או״ה שנתן מחכמתו לבריותיו, הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו, מלכי או״ע שנתן מכבודו לבריותיו, טעם הדברים שבישראל אומר שחלק מחכמתו או מכבודו ליראיו, ובאו״ע אומר שנתן. אסברה לן רבינו הר״ד אבודרהם וכתב: מפני שהחלק הוא כנגור הנמשך מהנהר האפשר להרחיבו ולהגדילו, ואפשר לקצרו ולהסירו, אבל מתנה היא לעולם הלוקה

ופסוקה

הלכות סעודה

ע. וכשמבקש לאכל להם צריך לטול ידיו קודם. (א) וא"כ לקבוע סעודתו. **א.]** ואע"פ שאוכלין חולין, וכל המזלזל בנט"י בר נדוי הוא, שכך שנינו [ברכות י"ט א'] ה"ו שעקביה נתנדה, שאין עזרה ננעלת על אדם (ב) [מישראל] בחכמה וביראת חטא כעקביה בן מהללאל, אלא את מי נדו את אלעזר בן (ג) [הנך] שפקפק בנט"י ונדוהו, ומת בנדויו, ושלחו ב"ד והניחו אבן על ארונו, ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו סוקלין ארונו, וכל המזלזל בנט"י סוף בא לידי עניות דאמר ר' אמי ואמרי לה במתניתא (ד) שלשה דברים מביאין את האדם לידי עניות, ואלו הן, המשתין ערום בפני מטתו, והמזלזל בנט"י, ומי שאשתו מקללתו בפניו. המזלזל בנט"י **ב.]** לא אמרן אלא (ה) זמנין מאשי וזמנין לא מאשי, אבל מאשי ולא מאשי לית לן בה, וא"ר זריקא א"ר אלעזר [סוטה ד' ד' ע"ב] כל המזלזל בנט"י נעקר מן העולם:

וכד

שנוי נוסחאות והגהות

ע. (א) צ"ל „ואח"כ". ובוויטרי גרס „ואחר". (ב) „בישראל". (ג) „חנוך" ובוויטרי ובסדר הנדפס איתא „בן הגר" והוא טעות, (ד) „תני" והוא במס' שבת דף ס"ב ושם איתא „א"ר אבוה", וכן הוא כרי"ף ורא"ש פ"ו דברכות. (ה) לפנינו בגמרא איתא „לא אמרן אלא דלא משי כלל".

שפיר

מגן האלף

ע. א.] ואע"פ שאוכלים חולין. ר"ל דחכמים גזרו על סתם ידים שיהיו שניות לפסול את התרומה אבל לא בחולין. ואפ"ה הצריכו נטילה גם בחולין. משום סרך תרומה שלא יבא לאכול תרומה בלא נטילה:

ב.] לא אמרן אלא זמנין מאשי וזמנין לא מאשי, אבל מאשי ולא מאשי לית לן בה. במס' שבת דף ס"ב איתא לא אמרן אלא דלא משי ידיה כלל, אבל משי ולא משי [פרש"י שאינו רוחץ ומשפשף יפה אלא מעט מים כגון רביעית מצומצם.] לית לן בה, ולאו מלתא היא דא"ר חסדא אנא משאי מלוא חפנאי מיא ויהבי לי מלוא חפנאי טיבותא, ויש לדקדק בהא דאמר ולאו מלתא היא, מנ"ל למדחי הא דר"א משום דרב חסדא, הא אפשר דמשא ולא משא אע"ג דלא יזכה למלוא חפנים טיבותא, מ"מ אין ראיה מזה שבא לידי עניות, ובמסכת סוטה דף ד' שנינו המזלזל בנט"י נעקר מן העולם, ופרש"י דחייב מיתה אם אוכל תמיד בלי נט"י משום דעובר על דברי חכמים דכתיב ופורץ גדר ישכנו נחש, והקשו בתוס' דהכא קאמר דעונשו מיתה, ובמס' שבת אמרינן דעונשו עניות, ותירצו דזלזול שמזלזל בה תמיד עונשו עקירה מן העולם ע"י עניות דקשה ממיתה, ע"ש, אבל לגרסת הגאון דלא גרס ה"מ דלא משי ידיה כלל, אלא זמנין משי וזמנין לא משי, ניחא הכל בפשיטות ובאים הדברים בלי שום קושי, דבאמת אם אוכל תמיד בלי נט"י עונשו מיתה כפרש"י שם בסוטה, אבל זמנין מאשי וזמנין לא מאשי אין עונשו אלא עניות, ואדרבא היא קל ממיתה, ומשא ולא משא והיינו שרוחץ ברביעית מצומצם לית לן בה ואפי' עניות ליכא. אכן גם לעושר לא יזכה אא"כ ירחץ מלא חפניו וכדר"ח, ומימרא דר"א היא מלתא באפי נפשה. והגאון מעתיק לה לקמן בסי' ע"א, ולא גרס בגמרא כלל „ולאו מלתא היא". וגם בשאלתות סי' נ' מצאתי כגרסת הגאון דלא גרס בגמרא כלל „ולאו מלתא היא" וגם בה"ג ל"ג לה, ועיין מ"ש הכ"מ פ"ו הט"ו מברכות במ"ש הרמב"ם ספק

נטל

עא. ג.] וכד מאשי ידיה מבעי ליה לנגובי ידיה. (א) [ואם לא נגב] כאלו אוכל לחם טמא, שנאמר ויאמר ה׳ ככה יאכלו בני ישראל את לחם טמא, וא״ר חסדא אנא משאי מלוא הפנאי ויהבו לי מלא הפנאי טיבותא:

עב. ד.] וכשיטול ידיו מברך [ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם] אשר קב״ו על נטילת ידים. (מכאן עד הסוגה חסר בכת״י ב וכנ״דפס) **ה.]** והדר חתיך ליה חתיכה מן הפת ולא חתיך לה מינה לגמרי. ואוחז בה ואומר ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ. ובצע

שנוי נוסחאות והגהות

עא. (א) „שפיר, דאמר ר׳ אבוה כל האוכל פת בלא נגוב ידים״. מרבנן

מגן האלף

נטל ידיו ספיקו טהור, ואפשר שהוניא כן מת״פ משא ולא משא ל״ל בה. וכתב הכ״מ „ואע״פ שרש״י מפרש בענין אחר״, ודהיקא ליה ולהלא״מ מה שאמרו שם „ולאו מלתא היא דאמרי״ ע״ש, הנה לגירסת רבינו דמימרא דר״ח הוא מלתא באפי נפשי׳ ל״ק כלל. ועיין בהעמק שאלה מ״ש בשם חתנו הג״ר רפאל נ״י ועיין במל״מ פ״ד דבכורות מה שכשאר בל״ע על הרמב״ם:

עא. ג.] וכד מאשי ידיה מבעי ליה לנגובי כו׳ ככה יאכלו ב״י את לחמם טמא. פרש״י במס׳ סוטה דף ד׳ ע״ב שהאוכל בלי נגוב דבר מאוס הוא, והשיב כטומאה שנאמר ככה וגו׳. אלמא דבר מאוס קרי טומאה, ע״ש. ור״ל, שבפסוק הקודם מיירי במה לענין מיאוס, ואמר שם ככה וגו׳ וקרי לי׳ טומאה וע״כ דר״ל שאוכל בלי נגוב, דאי בלא נטל ידיו כלל הלא טמא ממש הוא, א״ו דגם בלי נגוב חשיב כטומאה, והויטרי הביא עוד, ואית דאמרי „לחמם טמא מאשר אליהם שם״ כלומר הדהה בלי נגוב. והרש״א כיון לדבריו. והטור הביא גימטריא „לחמם טמא״ נימ׳ „בלא ניגוב ידים״:

וכתב הב״י סס״י קנ״ח דמהא דשינן בפ״ב דידים שהמטביל ידיו א״צ לנגב שמעינן דה״ה השופך רביעית בבת אחת על שני ידיו, או רביעית שלם על כל יד בפ״ע א״צ נגוב, דאין כאן מים טמאים כלל, אך הרש״ל והט״ז חולקים וס״ל דלעולם צריך נגוב, ע״ש, ודברי רבינו שכתב דמבעי לי׳ לנגובי ידיה ולא חלק בין פחות מרביעית לרביעית, משמע כדבריהם, וכ״מ דברי רב האי בשע״ת סי׳ קנ״ו שכתב דעיקר הרחיצה בנגיבה תליא, ונראה דדעתם כדעת הראב״ד מובא בב״י סי׳ קס״ב דרביעית בבת אחת לא מהני דעיקר טומאת הידים לאו טומאה ממש היא אלא טומאת לכלוך. וזה שכתב גם רש״י ז״ל שהאוכל בלי נגוב מאוס הוא:

עב. ד.] וכשנוטל ידיו מברך על נט״י, רב האי גאון בתשובותיו פירש על שם שצריך להגביה ידיו לאחר רחיצתן כדכתיב וינטלם וינשאם, והמרדכי פא״ד סי׳ קנ״ב בשם י״מ, ובויטרי סי׳ ס״ז בשם רבינו [רש״י ז״ל.] כתבו נט״י על שם הכלי ששמה אנטל, כדאמרינן בב״ב נ״ח, אנפק, אנבג, אנטל, מחזיק רביעית:

ה.] והדר חתיך ליה חתיכה מהפת ולא חתיך ממנה לגמרי, בגמרא דף ל״ט ארחב״א פת הנכוסה בקערה כו׳ אלא א״ר מברך ואח״כ בוצע והלכתא כרבא. ופירשו התוס׳ והרא״ש שלא יפרים פרוסת המוציא לאחר הברכה. ורצונם כמו״ש הגאון כאן, שיחתוך מעט קודם ברכה ולאחר ברכה בצע לה, וכתבו, יש נוהגין שתהא הפת שלמה לגמרי בשעת ברכה ואין המנהג נכון דהוי היסח הדעת, וכ״כ הרא״ש ותר״י שזה יראה הפסקה בין ברכה לאכילה. **וכתב** הרא״ש „ויחתוך מעט שאם יאחז הפרוסה יעלה הככר עמו, וכן שנינו

ובצע לה לחתיכה ואוכל. ו.] ולא מבעי ליה לאישתעויי מידי עד דבלע לה לחתיכה. ז.] וכד שתי חמרא בתוך הסעודה, ברישא מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן] **והשותה** מים בתוך סעודתו [אפילו פעמים ושלש] צריך לברך על כל פעם ופעם, ואע"פ שהוא לפניו, שכך שנינו [ברכות מ"ד ע"ב] השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו, ואמרינן למעוטי מאי, אמר רב אידי בר אבין למעוטי היכא דחנקתו אומצא, הא לאו הכי מברך דהו"ל נמלך, ואית (א) [דבריך] זמנא קמא ל"צ לברוכי על כל זמנא, מידי דהוה אחמרא דכד מברך זמנא קמא ל"צ לברוכי עליה זמנא אחריתא

(בכת"י ב ובנדפס חסר מכאן עד אות פ').

וכשהוא

שנוי נוסחאות והגהות

עב. (א) „מדרבנן דאמרי כין; דאיכא מיא קמיה בסעודתא ובריך זמנא קמא לא צריך" וכן צ"ל כאן. בויטרי

מגן האלף

שנינו בפ"ג דטבול יום ר' יהודה אומר אם אוחז הקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו. והלכה כר' יהודה. ע"כ. וכן כ' הטור בשם הרא"ש. והנה רבינו הגאון לא הזכיר זאת. ואפשר דגרס כדגרסינן בפ' כל הבשר דף קכ"ה דר"מ ס"ל הכי שאם אוחז הקטן. [וכ"מ שם ברש"י ד"ה מוחלפת השיטה דלא גרס כגרסתנו במשנה דטבול יום] ור' יהודה פליג, וס"ל שאם יאחוז הגדול והקטן עולה עמו נמי סגי, והלכה כר' יהודה. ועל טעמא דהפסק שהזכירו הרא"ש ותר"י הקשה בפרישה דהא שיעור הפסק הוא כ"ב אמה, והב"ח הקשה עוד כיון שהוא צורך ברכה לא הוי הפסק כדאשכחן בגביל לתורא. אכן בש' האשכול ביאר זאת, וכ' שיותר טוב שיתתוך תחלה שאם יחתכנו אחר הברכה שמא יפסיק בדברים אחרים קודם שיאכל המוציא:

ו.] ולא מבעי לי' לאשתעויי מידי עד דבלע לחתיכה, בטור וש"ע סי' קס"ז איתא רק שלא יסיח בין ברכה לאכילה. אכן בשל"ה מובא במג"א בקט"ז כתב כדעת הגאון עד שיבלע הפרוסה, ומוכיח מסי' ר"י שהשומע ופולט א"צ ברכה וה"ה לועס ופולט, וש"מ דעיקר הברכה על הבליעה, ומשמע דעת המ"א וכ"כ בא"ר דאם שח קודם בליעה חוזר ומברך. אבל השל"ה כ' דבדיעבד אינו חוזר ומברך. ועמש"ל אות כ"ז בדעת רבינו הגאון בזה לענין דיעבד:

ז.] וכד שתי חמרא בתוך הסעודה ברישא מברך כו'. בגמרא דף מ"א שאלו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאים בתוך הסעודה אין טעונין ברכה כו' א"ל הואיל ופת פוטרתן, אי הכי יין נמי נפטריה פת, שאני יין דגורם ברכה לעצמו. פרש"י שמתוך חשיבותו מקדשין עליו, והתוס' כתבו דגורם ברכה דמתחלה כשהיו ענבים לא ברך רק בפה"ע, ע"ש, ומה שאמר הגאון „ברישא" ר"ל דאינו מברך אלא אכסא קמא ולא בכל פעם ששותה:

ובמה שאלו לב"ז א"ה יין נמי נפטרי' פת פירשו ברא"ש ובתוס' בשם ר"ת לפי שא"א לאכילה בלא שתיה, ובלא אכילה לא ישתה. ומתרץ דיין שאני דגורם ברכה לעצמו, ואנו למדין מזה דשאר כל דבר חוץ מיין, הן מים והן כל המשקין א"צ ברכה כלל בתוך הסעודה דפת פוטרתן, אבל הר"ר יו"ט פי' דדוקא איין פריך דלפטריה פת משום דזיין, ואי לאו דגורם ברכה לעצמו הי' הפת פוטרו, והר"ר יוסף פי' ג"כ דדוקא איין פריך משום דעל ידו מתאוה לאכול, והשיב טפי כבא מחמת הסעודה. ויוצא לנו לפי פירושם, דמים אין הפת פוטרו, אבל שאר משקין כמו חמרא ובירא שזנין יותר מהמים, וכן השותים יותר מפני שבאים מחמת הסעודה, הפת פוטרתן, אכן הראב"ד פירש דבמה שאמרי בגמרא שאני יין דגורם ברכה לעצמו הדשו לנו שהאכילה והשתיה שתי ענינים הם. ור"ל שהשתיה גורמת

ברכה

עג. [**וכשהוא** שותה מברך לפניו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהכל נהיה בדברו **ח.**] ולאחריו מברך, בא"י אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא חיי העולמים. **ט.**] והיכא דהנקתיה

מגן האלף

ברכה לעצמה, ולפי פירושו בין מים ויין או שארי משקין הבאים בתוך הסעודה אין הפת פוטרתן:

ומדברי רבינו נלמד שהוא חלוק על ר"ת וס"ל לברך על המים בתוך הסעודה וכ"כ הראבי"ה בסי' קי"ה דאין פת הנאכל פוטר את השתיה, ומוכיח ג"כ ממה שאמרו השותה מים לצמאו מברך לאפוקי היכא דחנקתו אומצא, ולא אמר לאפוקי היכא דשתי מיא בתוך הסעודה, אלא שהביא בזה שתי דיעות די"א דצריך לברך על המים בכל פעם ששותה, וכמו במפרש בזומרי בטעם הדברים משום דבכל שעתא ושעתא נמלך הוא. שאין אדם שותה מים אלא לצמאו וע"י הדחק, אבל יין שותה לתאותו ולהברותו אפילו בלא צמאון, וכיון דבריך אכסא קמא תו ל"צ לברוכי, וכ"פ רבינו משולם הגדול דאפי' היכא דאיכא מיא קמיה על השלחן דאיכא למימר דעתיה עלויה, אפ"ה בריך כל זמנא, דאינו בותה מרצונו אא"כ הצמאון דוחקו, וכ"כ בס' האורה ח"ב סי' ס"א, אולם יש מרבנן דאמרי כיון דאיכא מיא קמי' ובריך זמנא קמא תו לא צריך לברוכי זמנא אחריתא:

ויש להסתפק לדעת רבינו ז"ל בשאר משקין ששותה בתוך סעודתו אי צריך לברך עלייהו כמוש"ל לדעת הראב"ד שהשתיה גורמת ברכה לעצמה שאכילה ושתיה שתי ענינים הן, ואע"ג דלא שייך גבייהו נמלך לברך על כל כסא וכסא כמו במים שאין לו מהם הנאה כ"א לצמאו, מ"מ אכסא קמא צריך לברוכי, א"ד כיון דעל ידם מתאוה לאכול .וגם זגין יותר מהמים א"צ לברוכי עלייהו כלל בתוך הסעודה, אכן הראבי"ה בשם הלכות גדולות כ' מאן דשתי מיא אפי' תלתא זמני בסעודתא א"צ לברך אלא זמנא קמייתא, וכן המרא ושכרא דכי מברכא זמנא קמייתא ל"צ תו לברוכי, עכ"ל:

עג. ח.] **ולאחריו מברך כו' על כל מה שברא חיי העולמים.** פירוש הברכה ביארו בתוספות ברכות דף ל"ז שמברך להשי"ת שהוא „בורא נפשות רבות וחסרונן" שאי אפשר לחיות בלעדן, וכן מודה ג"כ על דברים שלא נבראו אלא לתענוג, והוא מה שאומר „על כל מה שבראת להחיות בהן נפש כל חי", אבל יש מפרשים ומובא בטור סי' ר"ז דהאי „וחסרונן" דבוק לשלאחריו, דמה שחסר להנפשות מוטל על הדברים שבראת להחיות בהן נפש כל חי, וכתב הב"י דלהירושלמי דחתם ברכה זו בשם, אפשר לומר דברכת הפתיחה קאי לבורא נפשות רבות וחסרונן, והחתימה קאי לעל כל מה שבראת כו', אכן לתלמודא דידן דאינו מזכיר חתימה קאי ברוך אתה ה' של הפתיחה לכל מה שאומר גם בסוף על כל מה שבראת, ועיין בהגר"א שם סק"ד דלדעת הרא"ש עיקר לחתום בשם. **ועיין** מ"ש במג"א לומר על כל מה „שבראת" וכן גרסת תשובת הרא"ש, וכ"כ הסדרים כת"י. אולם בש"ס יבן איתא כגרסת הגאון „שברא" חיי העולמים וכ"כ הגר"א ז"ל שכן עיקר, וכ"ג הגמרא ברכות ל"ז ומ"ש בערובין י"ד „שבראת" הוא ט"ס ע"ש. **והנה** גירסת הגאון הוא „חיי העולמים". והרב התוי"ט סוף מס' תמיד כיון זאת לדעתו שכתב שנכון לגרוס „חיי העולמים", ור"ל חיים של העולמים כלם והוא הקב"ה, או חי העולמים בצירי, אבל לא חי בפתח, שאין העולם חי באמת ולא יצדק לשון חי אלא בבורא לבד כמו"ש הרמב"ם ביסודי התורה, וכן נאמר וישבע בחי העולם, ור"ל כי חי בצירי הוא תואר על עצם שהוא וחייו שנים, וכל התוארים המה אפשריים שיהיו ואפשר לא, ולכן נאמר חי פרעה, חי נפשך, אבל הבורא ב"ה הוא לבדו המצוי החי, והוא מחיה כל העולמים כמו"ש ואתה מחיה את כלם, וכ"כ גם הגר"א ז"ל, ובעל אליהו רבא מובא במחצית השקל כ' שמעתי שחזר בו הגאון בעל תוי"ט ואמרו בפתח, [ונמצא ג"כ בסדר הרס"ג שמנוקד בפתח.] אולם כבר סתרו דבריו בס' או"ה מובא בשאילות שלם בשאלתות אות נ"ו, וכ"כ הרז"ה:

ט.] **והיכא** דהנקתו אומצא כו' סקמי דלשתי ל"צ לברוכי כו' מידי דהוה אסם

דחנקתיה אומצא דקא אמרינן דלא צריך לברוכי, הכי שדר רב פלטוי (א) בר אביי ריש מתיבתא מקמי דלשתי ל"צ לברוכי שהכל משום דאנים הוא, לבתר דלשתי מברך בורא נפשות. ודקא אמרינן דלא צריך לברוכי ברכתא קמייתא לית בה משום אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מידי דהוי אסם, שכל השותה סם ואוכל דבר לרפואה ולא קמכוין לאכילה אינו צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו, וכן [ברכות דף מ'] אחר כל אכילתך אכול מלח, אחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק לעולם, ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו, דכיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקין ולא שתה מים, ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני ריח הפה ומפני הסכרה, דאי לא אכיל ולא שתיה הוי סכנה, הו"ל משום לרפואה, הלכך א"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו] :

ולאחר

שנוי נוסחאות והגהות

(א) בויטרי איתא „בר אבא" והוא טעות.

ברכות

מגן האלף

עג. אסם, כו' הלכך ל"צ לברך לא לפניו ולא לאחריו. דברי רבינו ז"ל תמוהים דדבריו סותרים מרישא לסיפא, כיון דמדמי לסם ולמים ששותה משום רפואה למה הצריך בחנקתו אומצא לברך לאחריו, ולבסוף מסיים הלכך א"צ לברוכי ומשמע דקאי אחנקתו אומצא, והא ברישא הצריך בו ברכה לאחריו. וראיתי במנהיג הלכות סעודה אות ד' שכתב דרב עמרם חולק ארב פלטוי, וס"ל דא"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו ע"ש, ולפי זה חסר כאן וצריך להגיה אחרי לבתר דלשתי מברך, כו' „לית הלכתא הכי אלא דל"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו ולית בה משום אסור לאדם שיהנה" כו' מידי דהוי אסם, כו', ולפי"ז אתאן דברי רבינו כהוגן:

אבל התוס' סוף פ' כ"מ הביאו בשם רב עמרם דדוקא לפניו לא בעי ברוכי ולאחריו חייב, ולא כתבו שר"ע עצמו חולק ע"ז, וגם הרא"ש שהזכירו בשם רב פלטוי לא הזכיר שר"ע חולק עליו. ואלו הי' גרסתם כגרסת המנהיג לא היו סותרים דברי רב פלטוי בשם רבינו משה ודעת עצמם, ולכן נלע"ד לפרש דמה שאמר הגאון „מידי דהוי אסם" לא אמר אלא לענין דבמידי שאינו שותהו משום הנאה לצמאו, לית ביה אסור שיהנה בעוה"ז בלא ברכה, ואין לברך על מים ששותה בחנקתו אומצא, דומיא דסם ומים ששותה משום רפואה, אלא דמ"מ יש חילוק ביניהם לפמ"ש התוס' שם דף ל"ו. „נראין הדברים שאם שותה משקין לרפואה והמשקין רעים לשתות דלית לי' הנאה מינייהו ל"ב ברוכי, ואי אית ליה הנאה מיניה בלא הרפואה בעי ברוכי, ע"כ, ולכן ס"ל להגאון דבסם או מים ששותה משום סכנה ל"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו, אבל בחנקתו אומצא אע"ג דבתחילה ל"צ לברך שלא שתה אותן לצמאו, מ"מ כשהשיב נפשו אחרי בלהלתו האומצא, והרגיש ריוח והנאה לגופו בעת שתיתו, בעי ברוכי על הנאת מעיו, ומה שמיעטו בגמרא לאפוקי חנקתו אומצא, לא קאי לאפוקי מברכה האחרונה, דהגמרא קאי בם על דברי ר' טרפון, ור"ט דאמר בורא נפשות אברכה שלפניה קאי, וכ"כ רש"י ערובין דף י"ד ע"ב, ועז"א לאפוקי חנקתו אומצא, וע"כ לא איירי בגמרא בחנקתו כ"כ עד שאינו יכול לדבר, דזה א"צ לאפוקי, דפשיטא כיון שא"י לדבר. א"ו איירי שעפ"כ יכול לברך, אלא דפטור שלא לקה לשתותו לצמאו, ומ"מ ברכה האחרונה צריך, ומה שסיים הגאון „הלכך" קאי רק אסם ודדמי לי', כגון מים שאינם טובים לשתותן אלא משום סכנה, וממילא לדעת הגאון בחנקתו אומצא ושתה עלייהו בתר משקין, שחיך אוכל יטעם הנאתם וערבותם תיכף, מברך עליהו גם בתחילה כמו"ש התוס' בשותה משקין לרפואה

וממילא

הרואה חכם בחכמת העולם:

בָּא"יָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן מֵחָכְמָתוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

אם רואה פני מלך:

בָּא"יָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ לְבָשָׂר וָדָם:

ברוך

מערכי לב

ופסוקה, ובישראל כתיב „כי חלק ה' עמו" ולפי זכותם מתרבה ומתמעט, ולא חלק אלא ליראיו, בין בחכמה בין בממלכה, בחכמה „יראת ה' היא חכמה", ובממלכה „צדיק מושל ביראת אלהים". וחכמי אוה"ע חושבים כי חכמתם מעצמם ומלכותם בגבורתם, שכן אמר מלך אשור „בכח ידי עשיתי ובחכמתי" וגו' אבל ישראל אינם כן. שהרי דוד אמר לגלית „אתה בא אלי בחרב ובחנית ואני בא אליך בשם ה'". ולכן קורא לעכו"ם „בו"ד", ולישראל „יראיו". עכ"ל:

והמתבאר מדבריו ז"ל שאע"פ שהחכמה לחכמים והכבוד המגיע למושלים הצדיקים בלכתם בדרכי ה', בין בישראל ובין באוה"ע, שניהם מידו של הקב"ה, מ"מ הבדל גדול ביניהם, כי באוה"ע המתנה היא פסוקה ותלושה, ולא תתרבה ולא יגדל החלקם. ובישראל הוא צנור נמשך מנשמתם של כנסת ישראל הכללי, ומקור של מעיין שוטף ונהר שאינו פוסק ממי החכמה וכל המדות החמודות אשר במבוען העליונה מקור החכמה והמדות ברוך הוא, „כי חלק ה' עמו ויעקב חבל נחלתו", ואף האדם לבדו בררתו בגוה החומרית בעולם השפל הזה, מסים על המבוע הקדושה הזאת עפר וצרורות וגולל עליה אבנים מפולמות ומקלקל מעשיו עד שנפסק הצנור הקדוש הלזה, ונשאר ערום וריק מהחכמה ומהכבוד, מ"מ יש הפרש רב בין ישראל לאומות העולם שכל כבודם ושפע חכמתם אך מתנה פסוקה ותלושה, ובישראל צנור גדול וקדוש אחד מאחדתם לפי שרש נשמתם, וכאשר יסירו רק את הטיט ועפרות אשר שמו על פני המבוע הזאת, ימלא להם פלג אלהים מלא מים ממעדני כל המדות הטהורות והנעלות, וממעמי כל החכמה העליונה אשר לא יכזבו מימן, ולמה הדבר דומה לנהל היבש מני חרב וקיץ, והלוקי נחל עם עפר וצרורות ממלאים על כל גדותיו, ועכ"ז אין לדמותו לקרקע עולם אפילו היא לחה ושמנה מאד, כי דשנה ולחותה פוסקת ממנה מעט מעט, לא כן אדמת ציה אשר בנחל, עיינות ותהומות מקיפות אותה, ובהמצא בה איזה פתח קטן כמחט סדקית יפרוצו עליה בתעצומות עזין, וימלאו את גדותיה כנהל שוטף. וכן העם הזה ואיש הישראלי, „פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי". — יאמר ה' — „פתחי לי פתח של תשובה כחודה של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם" [שיר רבה] **וזה** שאמרו בתנא ד"א „חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אברהם יצחק ויעקב". והסתכל, שלא אמר שחייב אדם להתאות ולהשתוקק למעשיהם, אלא „מתי יגיעו". ונשמע מזה שאפשר להגיע. והענין מבהיל בראשית ההשקפה איך אפשר לפעוטים וקלים כמונו להגיע למדרגתם, ומי לנו כיוצא בהם? אבל הדבר ברור ואמת, שאע"פ שכל באי אחריהם לא הגיעו למדרגתם ומעלתם. מ"מ נשמותיהן בשרשן, כלן נפש אחת הנה באותה מדרגה ממש של אבותינו אברהם יו"י וחייבים לומר מתי יגיעו מעשינו למעשיהם, יען כי יש אפשרית לזה. ולזה תראה שאחרי שחשב בספר בראשית בניו של יעקב וכ"ב, בנותיו ובנות בניו שהביא אתו מצרימה, אמר: „כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה". לאמר, שכולם כנפש אחת הנה. ואפי' בנותיו ובנות בניו מאוחים בשרשן עם נפשו של יעקב ע"ה, ולא כן בעשו ואלופיו הכתוב קוראם נפשות שכל אחד מובדל בשרשו ומקורו מזולתו:

וזה שאנו רואים בעדת ישראל לפעמים, אנשים אשר בלו כל ימיהם בסכלות והוללות ורחקו מדרכי ה', ולפתע פתאום בבוא עליהם נסיון של המרת הדת אשר לא יקרא בה ישראל עוד עליהם, מחליפים חיי עולם עובר ומקבלים עליהם צרות ויסורים, וגם מיתות משונות בשביל

קיו

הרואה בתי כנסיות בחורבנן מברך דיין האמת וכישובן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה:

הרואה חברו החביב לו אחר ל' יום מברך שהחיינו ואחר י"ב חדשים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

הרואה את חברו שנתרפא מחליו מברך:

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא מַלְכָּא דְעָלְמָא דִּי יַהֲבָךְ לָן וְלָא יַהֲבָךְ לְעַפְרָא:

כשרואין בריה משונה כגון גמד, וכושי, וכדומה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת:

הרואה אילנות. בעת פריחת נצנים מברך פעם אחת בשנה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ דבר

מקור הברכות

אלמנת, מחיה המתים. כל זה שם דף נ"ח. **בריך** רחמנא, ברכה זו אינה חובה לאחר לברך אלא שאינה ברכה לבטלה. וחבירו שנתרפא אם ענה אמן נפטר על ידה מלאודויי כיון שהזכיר שם ומלכות "רחמנא מלכא דעלמא". ולדברי תר"י צ"ל אלהנא מלכא דעלמא. **משנה** הבריות. שם נ"ח ע"ב. **שלא** חיסר כו' להנות, כו' בגמרא דף מ"ג הגרסא "להתנאות בהן ב"א" אבל גרסת הראש ורי"ף להנות

מערכי לב

היי עד. אשר בשעה אחת מקדימים אותנו לג"ע, או כמסופר במס' ע"ז בר"א בן דורדיא שלא הניח זונה שלא שברה, ובשביל מלה אחת שנגע עד לבבו, געה בבכיה עד שיצתה נשמתו ושב לאל בכל לבו. וכיוצא בדבר אנו רואים לפרקים אנשים שאין בם לחלוחית תורה ומצוה, ופתאם נלהבים באהבת ארץ קדש אשר ישתכנו לעלות ולרצות עפרה. ומי נסך בם האהבה המופרזה הזאת לירושלים וארץ הצבי? ומה עיר מערים וארץ מארצות? שאין אנו רואים דוגמתם בכל אומה ולשון אחר שכבר התאזרחו בקרב העמים שביניהם, ואין זאת אלא אות נאמן על שרש נפשם הטהורה וטבע המעיין הקדוש השופע בנשמת כלל ישראל אשר מקרבו יצאו. כי אע"פ שיבש הנהר ונסתם המעיין זה אלפי שנים אשר פרץ אז על כל גדותיו בשפעת קדושה חכמה וטהרה במקדשי אל אלהי ישראל, ועלה עליו צרורות הרבה מעפר ואבנים כשאון המלכיות והגזרות אשר שנו פניו ומראיתו ויהי למרמס לכל עובר, עוד חי רוחו בקרבו ואפיקים ועצבים שונים המחוברים עוד עם שרש נשמתם דופקים עוד על לבבו. והן המה המים המשכים מבית ה' אשר לעת קץ יגלו ויהיו למי שחו ונחל אשר לא יעבר. כמו שהובטחנו מפי נביא, וכמו שאחז"ל "מעין היוצא מבית קה"ק בתחלה דומה לקרני חגבים ומתגבר ועולה" [יומא דף ע"ז] וע"ז נאמר "מים רבים" לא מי פגעים וצרות, ולא שלוה, "לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה". כי אין כח במים לכבות האש הטבעי, אש היסודי הטמון בחלקי ברזל ואבנים, ואין כחו לכבות אלא האש הממוזג ברוח מלהיב:

ובזה מאד השכילו מסדרי התפלה ברוח קדשם לסדר כל הי"ח ברכות בפניני קודש המזהירות על לב כל בן ישראל להאיר על ידם מחשכי הלבב, ולמצוא את פתח המבוע הקדוש הטמון בתוך לבם. ויש לך אדם הנלהב תיכף בברכה הראשונה בקבלת האלהות בה. כשנזכר שהוא עובד לאלוה שאין כיוצא בו. ויש לך אדם שפותח לבו האבן בברכה השניה, בזכרו גבורת האל יתב' שסומך נופלים ורופא חולים, ומתיר אסורים, וביחוד בשעה שבאה נסיון ומעשה כזו לידו, והוא מודה ומשבח לאלהיו ע"ז, ויש שמתלהב בברכת הסליחה, והרפואה, והשנים וכדומה, ויש שמוצא את פתחו בברכת בונה ירושלים לרוב חיבתו ונעימתה אליה, ומכיון שמוצא את הפתח הזה כחודו של מחט, שוב הקב"ה שופע עליו טללי ברכה וגשם נדבות ממעיין החיים היוצא ממקור נשמתו, מבית ה':

דָּבָר וּבָרָא בוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבִים לְהַנּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם׃

הרואה אילנות טובים ובריות נאות מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ׃

הרואה ים האוקינוס בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֹשֶׂה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל׃

כשרואין ברקים וכוכבים המעופפים בלילה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

כשרואין הקשת בענן

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ וְקַיָּם בְּמַאֲמָרוֹ׃

כשטובל כלים חדשים (חוץ מכלי חרס) מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת כֶּלִי (וכשהם הרבה כֵּלִים)׃

ברכה אחרונה

אין לברך אלא אם אכל כזית (שהוא כחצי ביצה) או שתה רביעית (שהוא כביצה ומחצה) אב אם שתה פחות מזה תליא בדעות ע״כ יש ליזהר שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית.

(סימן ר״י)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הגפן

מקור הברכות

להנות. שככה לו בעולמו. שם דף נ״ח, עושה הים הגדול. כ״ה לשון השו״ע סי׳ רכ״ח אבל במשנה ובריי״ף ורמב״ם ורא״ש איתא שעשה את הים הגדול וכן הגיה הרב המג״א. עושה מעשה בראשית. שם דף נ״ד וגרסת הרי״ף ורמב״ם „עושה בראשית״. זוכר הברית. בדף נ״ט מאי מברך ברוך זוכר הברית, במתניתא תנא רי״ש בנו של ריב״ב אומר נאמן בבריתו וקים במאמרו, אר״פ הלכך נימרינהו לתרויהו. וכתב האבודרהם לא שהקב״ה צריך זכירה שהרי אין שכחה לפניו. אלא שמראה לעולם כשרואים הקשת שרבו רשעי ישראל ואלמלא השבועה מחריב לעולם, והוא נאמן בבריתו שלא יעברנהו, ואפי׳ לא היה ברית הוא קים במאמרו שאמר „ולא יהי׳ עוד מבול״ ע״ש. וצריך טעם למה אמר דוקא רשעי ישראל. על טבילת כלי. עיו״ד סי׳ ק״ד. וישנן עוד ברכות שנשמטו בסדורים ומובאים בסדר ברכות של רבינו סעדיה כת״י, והם: בא״י אקב״ו על השחיטה, ברוך א״ה אקב״ו על כיסוי הדם [וכ״כ בש״ך יו״ד סי׳ כ״ח סקב״ט בשם הגאונים, אולם מנהגנו לברך „על מצות כיסוי דם בעפר״ ועט״ז שם דהיכא דאפשר מדכרינן פרט מצוה גם בברכה.] בא״י אמ״ה אקב״ו להפריש הלה [ומנהגינו לומר „להפריש חלה מן העיסה״, וכבר כ׳ הט״ז ביו״ד סי׳ שכ״ח סק״א שאינו יודע בו צורך מה שאומרים „מן העיסה״ ע״ש] ועיין עוד נוסחי שאר הברכות המובאים בש״ס וכל הפיסקים. כ״א על מקומן הראוי.

נוסח ברכה מעין שלש לשבעת המינים וחמשת מיני דגן עי׳ן ביכות דף מ״ד. בורא נפשות שם דף מ״ד ובדף מ״ה, ובעירובין דף י״ד, א״ל רב חנן לאביי הלכתא מאי א״ל פוק חזי מה עמא דבר. ופרש״י במס׳ ברכות וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות.

על היין מברכין לאחריו זה	על פירות משבח ארץ ישראל	על מעשה קדרה מה' מיני דגן	אכל מעשה קדרה מחמשה מיני דגן וגם שתה יין
הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן	הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ	הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה	הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ רַחֵם (נָא) יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבְּחֶךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ. וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה׃ בשבת וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה׃ בר"ח וְזָכְרֵנוּ בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ ויו"ט וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג (פלוני) הַזֶּה׃ בר"ה וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל וְנוֹדֶה לְּךָ עַל הָאָרֶץ וְעַל

על היין	על הפירות	על מעשה הקדרה	על מעשה קדרה ועל היין
פְּרִי הַגָּפֶן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן׃	הַפֵּרוֹת׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת׃	הַמִּחְיָה׃ בָּ"א יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה׃	הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן׃

אחר אכילת מאכל שאינו מחמשת מיני דגן. ואחרי אכילת פרי שאינו מחמשת מיני פירות. ואחר כל פרי אדמה ומשקין. חוץ מיין. אומרים זה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן עַל־כָּל־מַה שֶּׁבָּרָא לְהַחֲיוֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל חָי. בָּרוּךְ חֵי הָעוֹלָמִים׃

סדר ברכת המזון

קודם נטילת מים אחרונים יאמר בחול על נהרות בבל כו' ובשבת וביו"ט שיר המעלות בשוב ה' כו' וקודם הברכה יאמר למנצח בנגינות כו' אלהים יחננו כו' ואח"כ יאמר אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: תהלת יי ידבר פי

ויברך

ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה: וכשמברך בזימון יאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳: ויטול ידיו ודוקא בכלי ולא ע״ג קרקע ויזהר שלא להפסיק בין נטילה לברהמ״ז. וכשרוצה לברך אומר: הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ברכת המזון כמה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך: לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו׳. המברך על הכוס יקבל הכוס בשתי ידיו ויניחנו על כף ימינו ואצבעותיו זקופות למעלה ויגביהו מן השלחן טפח.

המברך אומר	רבותי מיר ווילען בענטשין
ועונין המסובין	יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם
ואומר המברך	ברשות מרנן ורבנן ורבותי
כשמברכין בשלשה אומר	נברך שאכלנו משלו
ועונין המסובין	ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו
כשמברכין בעשרה	נברך אלהינו שאכלנו משלו
ועונין המסובין	ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו

יחיד א״א **בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ:** ובזימון יש בו דיעות

ברכה זו משה רבינו ע״ה תקנה כשירד המן לישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזָּן אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוּבוֹ בְּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ וְאַל יֶחְסַר לנו

מקור הברכות

המברך אומר רבותי כו׳ עיין מג״א בשם הזהר שצ״ל הב לן ונברך, ולזה נוהגים לומר „רבותי מיר וילען בענשין״, והם עונים „יהי שם ה׳ מבורך מעתה וע״ע״, כי מילי דקדושה צריך הזמנה. ובעל הגיון לב חשב עליו ששכח גמרא מפורשת המקור לזה שהוא בפסחים ק״ז. ע״ש שלא ציין היטב ותחת ק״ז צ״ל דף ק״ג, דאיתא שם רב ייבא אמר הב לן ונברך, לסוף א״ל הב לן ונשתי, א״ל הכי אמר רב כיון דאמריתו הב לן ונברך אסור לכו למשתי, ע״ש. אך חלילה להשוד בזה את אדונינו המ״א ואלו הוה לי׳ גמרא מפורשת לזה היה מביאה, ולא הוה שתיק רבינו המ״א וכל הראשונים להביאה להלכה, אבל באמת גם דמות ראי׳ אינה, דהתם מייתי לדרב ייבא לענין דאם אמר הב לן ונברך הוה סילוק, ואסור למשתי אח״כ כמו אחרי מים אחרונים, אבל לא שמנהגם היה כן, דל״ל למיסח דעתא בהב לן ונברך, והא בלא״ה נוטלין מים אחרונים וזה עדיף מהב לן ונברך לענין היסח הדעת, דאחר מ״א אם רוצה לאכול צריך גם ברהמ״ז תחלה, כמו״ש בסי׳ קע״ט, משא״כ בהב לן ונברך סגי בברכת המוציא, אבל המ״א מיירי לענין דכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בפה וע״ז מייתי בשם הזהר שאפי׳ לאחר שנטל מ״א מצוה להזמין בפה בהב לן ונברך, ועיין בבראשית רבה פי״ג, וי״ט, אברהם הי׳ מקבל את האורחים, כשהיו אוכלים ושותים אמר להם ברכו, א״ל מה נאמר, א״ל ברוך אל עולם שאכלנו משלו. לפי סדרו של רבינו ז״ל נראה שלא לומר קודם בהמ״ז „ברוך הוא וברוך שמו״, אפי׳ בעשרה. וכ״כ הגר״א ז״ל בספר מע״ר, דלא כרש״ל וב״ח המובא במג״א

לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד. בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל וּמֵטִיב לַכֹּל וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת־הַכֹּל:

ברכה שניה יהושע תקנה כשנכנסו לארץ

נוֹדֶה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה:

בחנוכה ובפורים אומרים כאן (על הנסים) תמלא בשמ"ע של חול:

(דה"ח) (א) אם שכח לומר עה"נ אין מחזירין אותו ויכול לאומרו בתוך שאר הרחמן ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו' (סי' קפ"ז) ובפורים בימי מרדכי כו' ובשבת של חנוכה שהזכיר של חנוכה רק שכח רצה וגזכר לאחר שהתחיל הטוב והמטיב דדינו שיחזור לראש א"צ להזכיר של חנוכה שנית: (קפ"ה מ"א סקי"ב) (ב) כשחל שבת לחנוכה או לפורים אם נמשכה סעודה ג' עד הלילה אף שאוכל גם בלילה כזית פת מזכיר של שבת לבד ולא של חנוכה ופורים: (סי' קפ"ח)

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. כַּכָּתוּב וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ

מקור הברכות

במג"א ר"ס קצ"ב. אך בייטרי מתחיל „ב"ה וברוך שמו", ובטור סי' קפ"ז כי יש שמוסיפין „ברוך משביע לרעבים. ברוך משקה לצמאים. [וכן איתא בויטרי ברוך כו'] ואין לאומרו שאינו ממטבע הברכה והמוסיף גורע. וכ"כ הב"י בשם הכלבו שאין לומר פסוק „פותח את ידיך" כי איך נביא פסוק שאמרו דוד לדברי משה [דמשה תקן ברכת הזן] ועיין עוד בב"י סי' קפ"ז על נוסח ברית ותורה חיים ומזון, שהרא"ש לא היה אומר ברית שהרי אח"כ אומר על בריתך שחתמת ועל תורתך כו'. ורי בזה, ואין לומר „ונודה לך סלה באמת" כו', וכל המשנה המטבע או לא הזכיר מה שחייבו חכמים לא יצא ידי חובתו, ונראה לו דלא יצא י"ח לעכובא קאמר, וצריך לחזור דבהמ"ז דאורייתא, ע"ש. ואע"ג דהמטבע דרבנן ומשה יהושע ודוד תקנוה לפי זמנם. וקודם כבוש ובנין ודאי שלא אמרו באותו מטבע שלפנינו, ולא נצטוינו מה"ת לברך אלא כל אחד לפי דעתו, כמו"ש הרמב"ן. מ"מ אחרי שתקנו הנוסח אם שינה המטבע הו"ל כאלו לא אמרו כלל, וכיון דברהמ"ז דאורייתא צריך לחזור, [הרלנ"ח] אבל כל זה לענין עיקר הכטבע שטבעו. כמו ארץ ברית ותורה ומלכות ב"ד. אבל אם לא שינה עיקר הברכה אלא שאמרה בנוסח אחר ודאי דיצא. [ב"ח] ועיין ד"מ לענין הכופל „בכל עת ובכל שעה" דיש לאומרו. דעת הוא עתותי השנה כקור וחום, ושעה הוא שעות היום. אולם נוסח הגאון ז"ל לומר רק „בכל עת" וליתא „בכל שעה".

לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן:

ברכה זו דוד ושלמה תקנוה

רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל־צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל־מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל־הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ אָבִינוּ רְעֵנוּ זוּנֵנוּ פַּרְנְסֵנוּ וְכַלְכְּלֵנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ וְהַרְוַח־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל־תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה הַפְּתוּחָה הַקְּדוֹשָׁה וְהָרְחָבָה שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד: ההמונים אומרים עליו אלהינו וצריך ללמדם להפסיק:

(דה"ח) (א) בשבת ויו"ט וחוה"מ ור"ח צריך להזכיר בברכת המזון מעין המאורע בשבת אומר רצה כו' בי"ט וחוה"מ ור"ח אומר יעלה ויבא קודם ובנה ירושלים. ואם שכח ונזכר קודם שגמר ברכת בונה ירושלים היינו שאמר ברוך אתה ולא אמר עדיין השם אומרו שם. אבל אם אמר השם היינו שגמר הברכה אם נזכר קודם שאמר הטוב והמטיב אומר **בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית. בא"י מקדש השבת:** (סי' קפ"ח) (ב) בי"ט וחוה"מ ור"ח אומר יע"ו קודם ובנה ירושלם ואם הוא בשבת אומר רצה קודם ואח"כ יע"ו ואם טעה ולא הזכיר יע"ו בי"ט אם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר **בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה. בא"י מקדש ישראל והזמנים:** ואם חל יו"ט בשבת ושכח לומר של שבת או של יו"ט אומר אותו ששכח ואינו כולל השני עמו מפני שכבר הזכירו. ואם שכח להזכיר שניהם אומר **בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה. בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים:** אבל אם לא נזכר בכל אלו עד שהתחיל הטוב והמטיב חוזר לראש בהמ"ז. (שם סי' קפ"ח) ואם חל יו"ט בשבת ולא שכח רק של שבת או של יו"ט ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב שצריך לחזור לראש צריך אח"כ להזכיר בחזרה של שבת ושל יו"ט: (שם) (ג) בר"ה אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם הטוב והמטיב אומר **ברוך אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה:** ואינו חותם בה ואין אומר שם ומלכות בפתיחה (פ"מ מ"ז סק"ו) ואינו אומר בנוסח הברכה לששון ולשמחה. ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר לראש רק יאמר אחר בהמ"ז כל הנוסח יעלה ויבא. ואם חל ר"ה בשבת ושכח שניהם אומר **בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לישראל את יום הזכרון הזה. בא"י מקדש השבת וישראל ויום הזכרון:** ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אף שהזכיר של ר"ה רק שלא הזכיר של שבת חוזר לראש וצריך להזכיר בחזרה של שבת ושל ר"ה אבל אם הזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ה דינו כמו אם חל ר"ה בחול ולא הזכיר של ר"ה: (שם) (ד) בחוה"מ דינו כמו בר"ח רק שאומר בנוסח הברכה **ברוך שנתן ימים קדושים לעמו ישראל לששון ולשמחה:** (פ"מ) (ה) בר"ח אם שכח יעלה ויבא בבהמ"ז בין ביום בין בלילה ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר **ברוך אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון:** בלא פתיחה ובלא חתימה. ואם חל בשבת אם שכח של שבת ונזכר קודם הטוב והמטיב אומר של שבת לבד וא"צ לכלול של ר"ח

ואם

ואם שכח שניהם אומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה ור"ח לזכרון בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח: ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא שכח רק של שבת לבד צריך לחזור לראש ולומר בחזרה רצה ויעלה ויבא אבל אם שכח של ר"ח לבד דינו כמו אם חל ר"ח בחול: (שם) (ו) סעודה ג' בשבת דינה כמו בר"ח וכן אם אוכל סעודה ד' בשבת וכן ביו"ט סעודה ג' דינה כמו בר"ח (שם.): (ז) ג' שאכלו בשבת ויו"ט ושכחו להזכיר מעין המאורע שצריכין להחזיר לראש א"צ לברך שנית בזימון: (שם) (ח) היה אוכל סעודה ג' בשבת ויצא שבת אעפ"כ מזכיר של שבת בבהמ"ז ואם היה ביום א' ר"ח אם אכל גם בלילה כזית פת מזכיר של ר"ח בבהמ"ז ולא של שבת. ואם לאו מזכיר של שבת לבד: (מ"א קפ"ח) (ט) היה אוכל ביו"ט או בר"ח וחשכה אם לא התפלל ערבית עדיין מזכיר של יו"ט או של ר"ח בבהמ"ז אבל אם התפלל ערבית אפי' מבע"י שוב אינו מזכיר (א"ר שם.):

לשבת רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ לִשְׁבָּת בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. וּבִרְצוֹנְךָ הָנִיחַ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁלֹּא תְהֵא צָרָה וְיָגוֹן וַאֲנָחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ. וְהַרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנֶחָמַת צִיּוֹן עִירֶךָ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת:

בר"ח ויו"ט וחוה"מ ור"ה אומר יעלה ויבא (ובשבת אומרו אחר רצה) ולא יאמר מלך רק כי אל חנון ורחום אתה ובר"ה אומר מלך:

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה (בְרַחֲמָיו) יְרוּשָׁלָיִם. אָמֵן:

ברכת הטוב והמטיב ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא

הטיב

מקור הברכות

בונה ירושלם, כן הוא גם נוסח הגר"א שלא לומר בונה „ברחמיו", דבגמרא מבנין הברכות על שם חתימתן הזן, על הארץ, בונה ירושלם. ולא בונה ברחמיו, ודלא כהגהת רמ"א קפ"ח ד'. שכ' בשם המרדכי לומר ברחמיו. אמנם בפירושי הגאון רס"ג מצאתי דינה „ברחמיו". ועיין עט"ז לפי שהוא מעין פתיחת דרחם, ע"ש.

אבינו מלכנו כו' במסכת ברכות מ"ט איתא רב פפא אמר צריכה שתי מלכיות לבר מדידה, והתוס' והרא"ש והר"י בשם המדרש כתבו לאמר ג' גמולות, וג' הטבות, ואפילו הכי אינה דומה בברוך דחשבינן לה כברכה קצרה. שמתחלה כשתקנו הטוב ומטיב לא תקנו כל זה הנוסח אלא הטו"מ לבד, ואח"כ הוסיפו כל אלו הדברים, ומפני שבשעת התקנה לא היתה מטבע ארוך לא הקנו בה חתימה, ומה שאמרו במדרש שלש גמולות אחר התוספות הוא, ע"ש בתר"י. ובסדרנו וכן ברמב"ם לא נזכר

ג'

הֵטִיב. הוּא מֵטִיב. הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא גְמָלָנוּ. הוּא גוֹמְלֵנוּ. הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרֶוַח הַצָּלָה וְהַצְלָחָה בְּרָכָה וִישׁוּעָה נֶחָמָה פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוּב וּמִכָּל טוּב לְעוֹלָם אַל יְחַסְּרֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: הָרַחֲמָן הוּא יִתְבָּרַךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים וְיִתְפָּאַר בָּנוּ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: הָרַחֲמָן הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁבּוֹר עֻלֵּנוּ מֵעַל צַוָּארֵנוּ והוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בַּבַּיִת הַזֶּה וְעַל שֻׁלְחָן זֶה שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב וִיבַשֶּׂר לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת

טובות

מקור הברכות

ג׳ גמולות והטבות, וראה זה אתה הקורא דבר נפלא שבסדרנו וכן בסדר רב סעדיה גאון מסיימין „בוכל טוב". ולא נזכרו תיבות אלו „לעולם אל יחסרנו" שאנו נהוגים לומר בסוף ברכה זו. ונראה דעת הגאונים כמו"ש תר"י בתירוצם הראשון ששאלו למה אין חותמין בברוך שהרי מטבע ארוך הוא, וכ׳ בשם רבני צרפת שכל זה ענין א׳. כי כלם שמות התואר שהוא מלך מטיב וגומל. ואע"פ שאומרים הוא יגמלנו אינו ענין אחר, וגם זה תואר שאנו אומרים שהוא גומל אלינו בכל יום עכ"ל. ותירוץ זה נכון רק אם לא נאמר לעולם אל יחסרנו. כי לעולם כו׳ הוא ענין תפלה והי׳ צריך חתימה. ואפ"ל גם נוסחתנו דאל יחסרנו גמי איננה לשון תחינה אלא תיאר במשך שאינו מחסר לנו כל טוב.

וכתב הטור שאין לומר תתברך חי לעד אבינו מלכנו. [הנוסה הל"ז מצאתי בסדר. ספרד בא"י אמ"ה תתברך לעד האל אבינו] שכבר אמר ברוך. ואין לומר „האל" דכבר אמר אלהינו. וגם רבינו ז"ל ל"ג להו, ועיין לשון רש"י ברכות שם.

וזה נוסחת ברהמ"ז לרבינו רב סעדיה גאון ז"ל בסדורו כת"י.

ברוך אתה ה׳ אמ"ה הזן את העולם כלו בטוב בחן ובחסד וברחמים. בא"י הזן את הכל. **נודה** לך ה׳ אלהינו כי הנחלתנו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון. ועל כלם אנו מודים לך ומברכים את שמך לעולם ועד. בא"י על הארץ ועל המזון. **רחם** ה׳ אלהינו עלינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל היכלך ועל מעונך, ועל ציון משכן כבודך ועל הבית הגדול והקדוש אשר אתה שמך נקרא עליו, ומלכות בית דוד מהרה תחזיר למקומה, ובנה ירושלם בקרוב. בא"י בונה ירושלם. אמן. **ברוך** אתה ה׳ אמ"ה האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו המלך הטוב והמטיב אשר בכל יום ויום הוא מרבה להיטיב עמנו, הוא יגמלנו לעד חן וחסד ורווח ורחמים וכל טוב. **הרחמן** ימלוך עלינו לעולם ועד ישתבח נצח סלה. הרחמן יאיר עינינו במאור תורה. ויצליח לנו בכל דרכינו, ישים יראתו לנגד עינינו, יסיר מחלה מקרבנו, יגער בהורהורי רעתנו, יהיה לנו עוזר וסומך. יעשה עמנו למען שמו, ישים עלינו שלום. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על ישראל. ע"כ

ובדרכי משה סי׳ קצ"א מביא נוסח קצר בשם הכלבו וכתב כל זה מצאתי לא ידעתי מי תקנה. ואימת יש לאומרה, כי לא מצאתי בשום פוסק אחר. וכבר נתבאר שכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא י"ח, ואפשר דגם הכלבו לא כתבה לצאת בו א"א כדמות תפלה קצרה במקום גדודי חיות ולסטים כו׳ ואפשר דה"ה בברכה קצרה זו יברכנה במקום אונס. ואח"כ יברך ברהמ"ז כתקונה לצאת בו. עכ"ל. ומ"ש שלא נזכר בשום פוסק לא ראה רבינו הר"מ ס׳ אורחות חיים

להר"א

עד. [ולאחר סעודה חייב לטול ידיו וא"צ לברך דאמר רב דימי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן י.] [חולין דף ק"ה] מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה מים אחרונים חובה ואין טעונים ברכה, והיכא דבריך מוציא שם שמים לבטלה. ואר"ה ב"א אמר רב [סוטה דף ד' ע"ב] מים ראשונים צריך

שיגביה

מגן האלף

וממילא אזדא לה קושית התוס' בדף מ"ה שכתבו הואיל ואינו נהנה, אף לאחריו לא"ב ברוכי, דלמ"ש הרי נהנה הרבה בשתיתן שרווה לו והשיב נפשו שלאלתו הצומאה, וגם קושיית הרא"ש בהקשה דהגמרא דקאמר למעוטי חנקתו צומאה ודאי למעוטי בברכה אחרונה קאמר. דברכה ראשונה פשיטא אנוס הוא ע"ש. לפמ"ש לא איירי בגמ' שלאלתו כ"כ עד שא"י לדבר, ואדרבא הגמרא אמתניתין קאי, ועלה פריך פשיטא, והמשנה לא איירי כלל מברכה אחרונה, ומאי דאמרו השותה מים לצמאו, אומר שהכל ר' טרפון אומר בנ"ר, אברכה ראשונה קאי דומיא דשהכל, דודאי לא יברך שהכל לברכה אחרונה, וכ"כ בתוס' ס"פ כ"מ. ורש"י ערובין י"ד. עי"ש. ועכצ"ל דהרא"ש לא ס"ל בזה כהתוס', ומפרש דר"ט דאמר בנ"ר אף בנ"ר קאמר, וקאי אברכה אחרונה, וסגנון המשנה משמע נמי דמיירי גם מברכה דלבסוף כמו אכל תאנים כו' דבריתא, כנלע"ד לדעת הרא"ש:

שוב מצאתי באורחות חיים סוף הלכות סעודה שהביא דעת רב עמרם, ומסיים דבחנקתו צומאה מברך לבסוף משום שכבר נהנה, אבל בתחלה לא שאינו שותה להנאה, והוא ממש כמו"ש, אכן לדינא קיי"ל כדעת התוס' והרא"ש, דבחנקתו צומאה אינו מברך אפי' לבסוף. עיין סי' ר"ד:

עד, י.] מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה, אחרונים חובה וא"ט ברכה, הנך תיבות „וטעונים ברכה" „ואינן טעונים ברכה" ליתא בגמרא חולין דף ק"ה, אלא דהגאון ז"ל עצמו מפרש בזה הנפ"מ שבין מצוה לחובה, וכן פירש בתוס' שם בשם בה"ג. הראשונים שהם מצוה משום סרך תרומה טעונין ברכה, והאחרונים שהם לצורך אדם משום מלח סדומית אט"ב, אכן בשם ר"ת כתבו דנפ"מ לענין מלחמת הרשות דפטורים ממים ראשונים, ולא פטרום ממים אחרונים כדאי' בערובין י"ז, ומסיק שם משום דחובה הוא משום מלח סדומית, ולדידיה אפשר דאין חילוק בהו לענין ברכה, והראב"ד פ"ו דברכות בשם גאונים קדמונים כ' לברך במים אחרונים „על רחיצת ידים" וכתב ע"ז ודברים נכונים הם, והכריע כוותייהו, אך בדברים יבשים דליתא ידים מזוהמות א"צ לברך, ע"ש. אבל אין דעת הגאון כן דלא חילק וכתב סתם שאין לברך, והיכא דבריך מוציא ש"ש לבטלה, וכן כ' הטור בשמו שאין לברך לא בלשון נטילה ולא רחיצה ולא שטיפה, ונתן סימן ע"ז בשמתא גר"ש, ורבינו כ' זאת בה"ב מסדרנו סי' פ"ג, „דלא מצינו שטיפה ורחיצה כל עיקר רק שמא כשהיו הכהנים רוחצים היו מברכין על רחיצת ידים", עכ"ל:

אך יש להקשות ארב עמרם מדידי' אדידי', דהכא אמר דהואיל והיא חובה א"צ ברכה, ובה"ב מסדרנו סי' א' כתב „המדליק נר של שבת צריך לברך, מה טעם כיון דחובה היא שכך אמרנו הדלקת נר של שבת חובה", ואע"ג דבמס' שבת בתוס' דף כ"ה כתבו בשם ר"ת להלק דלא דמי למים אחרונים משום דלא הוי אלא להצלה בעלמא, ע"ש. מ"מ אין להוכיח נ"כ מלשון חובה דטעון ברכה, וכאן מפרש מבמשמעותא דחובה דר"ל דאין טעון ברכה, ונראה דגם בהלכות שבת לא בא ללמדנו מלשון חובה אלא דהוי חובה ולא מנהגא, דעל מנהג אפי' על מנהג נביאים קי"ל דאין לברך, כדאמרינן בסוכה מ"ד לענין חביטת ערבה, דמנהג דרבנן אפי' בכלל לא תסור ליכא כמו"ש רש"י שם, ומדאמר חובה ש"מ דהלכתא היא ויכול לברך, וכמוש"ש רבינו בהל' שבת „ואם תאמר היכן צוני מלא תסור" אבל חובה דמים אחרונים דליתא מצוה והיא חובה רק משום סכנה לא שייך לברוכי, ועמ"ש בהל' שבת בפירושנו גם בשם רב האי ז"ל:

צריך

שיגביה ידיו למעלה. אחרונים יא.] צריך שישפיל ידיו למטה. שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ומים ראשונים בין בכלי ובין ע"ג קרקע. יב.] אחרונים אין נוטלין אלא בכלי. אמר אביי [חולין דף ק"ה] מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא אארעא משום זוהמא. אמר לי מר משום דשריא רוח רעה עלויהו.] :

עה. [וכשבוצע הפת מברך המוציא לחם מן הארץ. יג.] והיכא דאיכא קביעותא

מגן האלף

יא.] צריך שישפיל ידיו למטה שמא יצאו מים חוץ לפרק כו', הך שמא יצאו כו' אינו טעם להשפלת ידים למים אחרונים, אלא על הגבהת ידים דמים ראשונים, וכן הוא בגמרא סוטה דף ד' ע"ב אמר רב מים ראשונים כו' תניא נמי הכי הנוטל ידיו צריך שיגביה ידיו למעלה שמא יצאו מים כו', וכך צריכין. אנו להגיה בדברי הגאון אחרי תיבות שישפיל ידיו למטה. צ"ל „תנ"ה הנוטל ידיו צריך להגביה ידיו למעלה, שמא יצאו מים כו'. והששא דשמא יצאו מבואר עפ"מ ששנינו במס' ידים פרק שני, „הידים מטמאות ומטהרות עד הפרק, נטל הראשונים עד הפרק והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד טהורים". [לפי שאין הידים שניות לטמא מטקין אלא עד הפרק של יד, וכאן שרק השניים יצאו חוץ לפרק ליכא חשש טומאה] „נטל הראשונים והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד טמא" [שכיון שיצאו הראשונים תחלה חוץ לפרק ולא נטהרו ע"י השניים, שאין השניים מטהרים הראשונים אלא עד הפרק, אם חזרו אח"כ ליד טמאוה.] ולכן אמרו במים ראשונים שיגביה ידיו למעלה כדי שלא יחזרו ויטמאו. אבל רש"י בפ"ק דסוטה גרס הכי „אם נטל הראשונים והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד טהור, ואינו טמא אא"כ נטל הראשונים חוץ לפרק והשניים עד הפרק, וצריך להגביה משום חששא שמא יטול הראשונים חוץ לפרק והשניים עד הפרק. ע"ש, ורבינו הגאון דלא הזכיר הך חששא שמא יטול השניים רק עד הפרק, נראה שמפרש כפי' הראשון שהזכרנו. ועיין בש"ע סי' קס"ב במטביל או שופך רביעית על כל יד, או רביעית על שתיהן בבת אחת, או שופך ג"פ א"צ לזהר מלהגביה, ובטעמא דמים אחרונים שאמרו שצריך שישפיל ידיו, כתב רש"י במס' סוטה שם כדי שתרד זוהמא שבתבשיל שעל ידיו, והרמב"ם פ"ו כתב כדי שיצא כל כח המלח מעל ידיו. וכתב ע"ז המגדול עז כח המלה היא הזוהמא, ואם יגביהם יתעכבו בין פיצולי אצבעותיו, ע"כ :

יב.] אחרונים אינן נטלין אלא ע"ג כלי, אמר אביי מריש הוה אמינא כו', נראה דנפ"מ נמי לדינא אי אמרינן טעמא משום זוהמא או משום רוח רעה, דלטעמא דזוהמא הוינו מקילין בספיקא משום ספק דרבנן לקולא, אבל משום רו"ר חמירא סכנתא, וכזה א"ש מ"ש הרב דמים אחרונים אינן נטלין אלא ע"ג כלי, וכ"כ הרמב"ם ושניהם לא הזכירו דמותר ע"ג קינסא, ובאמת במס' חולין ק"ה איתא איכא דאמר אין נוטלין אלא ע"ג כלי, ואמרי לה אין נוטלין ע"ג קרקע, ואיכא בינייהו קינסא, ופסקו הרשב"א והטור לקולא משום דמילי דרבנן הוא, אבל הרמב"ם פסק כלישנא קמא וכ"כ גם רבינו ז"ל וטעמא משום דחמירא סכנתא, וכ"כ הכ"מ, ומ"ש המג"א סי' קפ"א ס"ק ב' דאין רו"ר שורה אלא ע"ג קרקע קאי לת"ד דקינסא שרי, אבל למאן דאסר ס"ל דאיכא סכנתא אפי' בקינסא, וגם בש"ע שם לא התיר לשפוך ע"ג עצים דקים שהוא קינסא אלא באם אין לו כלי :

עה, יג.] והיכא דאיכא קביעותא חד שאר המוציא לכלהו כו' ואע"ג דלקמן סי' ע"ו בשביהם סופרים כתב שכל אחד ואחד צריך לברך, שאני ברכה דלבסוף מברכה דבתחלה, שכל אחד מרויח בהותה ברכה שע"י כך מותרים ליהנות ולאכול, ולכן אחד מברך לכלם כדאיתא בדף ל"ה בתלמידי דבר קפרא שנתן רשות לאחד לברך, וכן בדף מ"ג במאור אמרו ב"ה אחד מברך לכלם, וכן בתוגמר בדף מ"ב שם, אבל

קביעותא חד שארי המוציא לכלהו. יד.] וחד מברך ברכת היין לכלהו. טו.] הבוצע חייב לתן מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד דאמר רבה בר שמואל משום ר' חייא (א) אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיתן מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד. טז.] והיכא דשארי המוציא ובצע אסור ליה לאישתעויי (ב) מעד דטעים אותה (ג) פרוטה, ואי אשתעי מקמי דלטעום אותה

שנוי נוסחאות והגהות

עה. (א) ברכות דף מ', ושם הגרסא „אמר רבא" (ב) צ"ל עד. (ג) צ"ל „פרוסה". בכתי'

מגן האלף

אבל בסוף שכבר אכלו אם שניהם יודעים. שניהם מברכין ולא מצטרפי, כ"כ בתוס' חולין ק"ו ע"ב. וע"ש בסוף דבריהם דמקום שא' מברך לכלם אינו מברך עד דקביעי, וכ"כ בשב"ל קל"ט שבסוף סעודה נפרדין זה מזה, אבל בתחלת הסעודה שיושבין דעתן להצטרף. עוד כ' דבהמ"ז דאו' אין א' יוצא בברכת חבירו, אבל המוציא דרבנן לא אחמר עלייהו כולי האי ע"ש. ועיין בשו"ע סי' קס"ז סעיף י"א ובהגר"א שם דהישיבה בשלחן א' לחוד הוי קביעותא לדידן, ע"ש:

יד.] וחד מברך ברכת היין לכלהו, דברי רבינו ז"ל לא קאי איין שבתוך המזון דבהדיא תנינן שם דף מ"ב באו להם יין בתוך המזון כל או"א מברך לעצמו. ובגמ' שם אמר בן זומא לפי שאין בית הבליעה פנוי, ופרש"י שאין לב המסובין אל המברך, והרא"ש כ' שאפי' יפנה עצמו כדי לשמוע שיאמר המברך סברי רבותי, נמי לא שפיר עבדי כדאי' בירושלמי שאסור לומר אפי' אסותא בגין סכנתא דשמא יקדים קנה לושט, וחיישינן שמא יענה אמן, אלא דברי רבינו אמורים ליין שאחר המזון, דתנן אחד מברך לכלם. או איין שלפני המזון, דקי"ל כר"י בדף מ"ג דגם יין בעי הסיבה ומהני ליה הסיבה:

טו.] הבוצע חייב לתת מלח או לפתן כו'. בויטרי מעתיק דברי רבינו ומוסיף „ואי לחמא דל"צ לפתן שארי לאלתר ול"צ לאיעכובי, דאמר רבא כו' עד לית דין צריך בושש, ופירוש בושש מלה, דמתרגמינן היאכל טפל מבלי מלח „מדלא בושש", ולי נראה לשון איחור כמו כי בושש משה". עכ"ל. וכ"כ הרא"ש, ורש"י פי' „בושש עיכוב מלשון כי בושש רכבו, כלומר פת נקיה היא זו וא"צ לפתן". ע"ש ותמהו בס' מע"מ וכן המפרש להויטרי למה לא הביא קרא דדברי תורה „כי בושש משה". והנלע"ד בזה דבאמת יש לתמוה ע"ל להרא"ש והויטרי להביא פירושים על מלת בושש, ומאי נפ"מ בינייהו לדינא, והמחוור כמו"ש הט"ז דלמאי דאמרינן א"צ מלח. אינו צריך מלח או לפתן כלל אפי' הם לפנינו, אבל למאי דאמר לשון איחור, ר"ל שא"צ להתאחר בשביל זה, אבל אם הוא מוכן אלא שצריך הבאה צריך להמתין. ע"ש. והנה מלת בוש או בושש הוא עיכוב יותר מהרגיל, ולמדנו זאת ממה שאה"כ „מדוע בושש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו". וידענו מזה, ד„אחרו" משתתף עם אחרית ואחרון בזמן, אבל „בושש" הוא עיכוב יותר מהרגלו. ואמרה, מדוע בושש רכבו, דרכבו של סיסרא שהי' דרכו למהר בואו תמיד קודם ביאת כל המרכבות, גם הוא נתעכב מלבוא, ואפי' פעמי שאר מרכבותיו ג"כ נתאחרו, כי גם המה כבר הי' צריכים לבוא, ועמ"ש בזה הרמ"ל. ולכן הביא רש"י קרא דסיסרא שמזה ידענו לשון עיכוב, ור"ל לית דין צריך בושש שא"צ להתעכב עבור לפתן כלל ואפי' הם לפנינו, אבל מקרא דבושש משה לבד אין הוכחה כ"כ, ואפשר לפרשו גם על לשון אחור, וכמו"ש הויטרי, ואין ללמוד ממנו אלא שאין לו להתאחר הרבה עבור לפתן:

טז.] והיכא דשארי המוציא ובצע אסור ליה לאשתעויי עד דטעים אותה פרוסה, דין זה כבר נזכר לעיל סי' ע"ב, ולא שנאה רבינו כאן אלא משום מאי דאסיק עליה דאי אישתעי מקמי דלטעם הדר מברך, ומ"מ יש שינוי קצת, דלעיל סי'

אותה הדר מברך. יז.] ואי לא הדר ומברך ואכיל הו"ל המוציא ש"ש לבטלה, דקא אכיל פרוסה בלא ברכה, אבל אי אמר טול וברוך טול ביורך א"צ לברך, גביל לתורא גביל לתורא א"צ לברך, משום דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת דצורך (ג) אכילת המוציא היא]:

עו. יח.] [מסיים סעודתיה מאשי ידיה במיא שפיר משום דידים מזוהמות פסולות

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכתי"י אמריקני „דצורך אכילה" וכצ"ל,

מגן האלף

סי' ע"ב כתב דלא מבעי ליה לאישתעויי עד „דבלע" ליה להתיכה, וכאן כתב עד „דטעים" אותה פרוסה. ונראה דדעת רבינו ז"ל מסכמת למ"ש השל"ה מובא שם בדברינו לעיל שאם טעם ושח קודם שבלע הפרוסה אינו חוזר ומברך, ע"ש. וזה שדקדק רבינו לומר כאן עד דטעים כו' ואי אשתעי מקמי דלטעום הדר מברך, ומשמעות דבריו דאי אישתעי בתר דלטעום אע"ג דלא בלע עדיין אינו חוזר ומברך. ועיין בפרק גיה"נ בפלוגתא דר"י ור"ל דלר"י מחייב באיסורין על הנאת גרונו וכ"פ הרמב"ם פי"ד ה"ג ממ"א, ועיין בירושלמי פ"ה דתרומות ה"א שהי' ר"א אומר הלעוס כבלוע, אולם המ"א סי' ר"י סק"ט כ' דלא מקרי הנאה אלא כשהוא בתוך מעיו, ולכן טועם ופולט וה"ה לועס ופולט א"צ ברכה. וכ"כ הרא"ש בפ"ב דברכות דמטעמת לא צריך ברכה כיון שאינו נהנה בתוך מעיו, ואפי' בטפי מרביעית אם פולט א"צ לברך, ואע"ג דחשיבה הנאה לענין תענית ע"ש, ועיין כ"מ בפ"א מברכות. ונראה לי לתת סמך לדבריו מסתמא דגמ' דקאמר בדף ל"ה כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כש"כ, ומשמע מזה דהברכה היא דוקא על הנאת מעיו המשביע הרעבון ולא על הנאת גרונו, וגם במה דאסיק אלא סברא הוא בהנאה דכהאי גונא מיירי, ויש להאריך בענין זה ואין כאן מקומו:

יז.] ואי לא הדר מברך ואכיל הו"ל מוציא שם שמים לבטלה, דקאכיל פרוסה בלא ברכה. הלשון מגומגם דמה ענין כמה דהדר מברך שיתקן בזה שלא יהי' מוציא ש"ש לבטלה מברכתו הראשונה, אבל ר"ל דתרתי איסורא בידיה אם לא יחזור ויברך, הדא דהוציא ש"ש לבטלה, וגם אכיל בלא ברכה, משא"כ אם יחזור ויברך אע"ג שא"א לתקן מה שהוציא ש"ש לבטלה שכבר סיים ברכתו, מ"מ לא קאכיל פרוסה בלא ברכה, ואפשר עוד ע"ד שאמרו בירושלמי פ' כילד מברכין „הדין דנסיב פוגלא ומברך עלוי והוא לא אתי לידיה צריך למברכא עלוי זמן תניינות, א"ר תנחום כ"ר יודן צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שלא להזכיר ש"ש לבטלה", וא"כ כשחוזר ומברך יש תיקון גם לברכתו הראשונה שלא תהא לבטלה שיכול לומר בשכמל"ו, אבל אם יאכל הפרוסה בלא ברכה ס"ל לגאון דאינו מועיל גם בשכמל"ו דמעשיו מוכיחים שסומך על ברכתו הראשונה והיא היתה לבטלה, אכן בויטרי העתיק „ואי לא מברך קאכיל פרוסה בלא ברכה". והיא הגרסא הנכונה:

עו. יח] מסיים סעודתיה משי ידיה במיא שפיר, משום דידים מזוהמות פסולות לברכה. בגמרא דף נ"ג איתא: שמן מעכב את הברכה, כו' כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה. במתניתא תנא והייתם קדושים זו מים אחרונים, כי קדוש אני זו שמן, אני ה' זה ברכה, ואמר שם בדף מ"ב לית הלכתא ככל הני שמעתא, וכ' רש"י „אין סלוק סעודה תלוי, לא בגמר ולא בסלוק ולא בשמן אלא במים אחרונים". וכ"כ התוס' פ' כל הבשר דאפי' הרגיל בשמן אין שמן מעכב, ע"ש. ומ"מ במים צריך לטול והם חובה משום דידים מזוהמות פסולות לברכה, ומטעם זה אסור לטול בהמין דמפעפעים ואין מעבירים הזוהמא, והאורחות חיים מובא בב"י קנ"ח כתב שאם יש לו שמן ערב או יין מנקה בו ידיו, ע"ש והאן לא נהגין בשמן אלא במים, וכל משקה דמנקי סגי, אך מ"מ משמע שמחויב עכ"פ לרחוץ היטב כדי להעביר הזוהמא, וזה שדקדק רבינו הגאון לכתוב „משי ידיה במיא שפיר".

והגומל

טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת (אָבִי מוֹרִי) בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת (אִמִּי מוֹרָתִי) בַּעֲלַת הַבַּיִת הַזֶּה: (ואם הוא סמוך על שלחן עצמו הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אוֹתִי וְאִשְׁתִּי וְזַרְעִי). אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זַרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

בַּמָּרוֹם יְלַמְּדוּ (עָלָיו וְ)עָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְנִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

לשבת הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

לר"ח הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

ליו"ט הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב:

לר"ה הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה:

לסוכות הָרַחֲמָן הוּא יָקִים לָנוּ אֶת סֻכַּת דָּוִד הַנּוֹפָלֶת:

הָרַחֲמָן הוּא יְזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

מגדיל

מקור הברכות

להר"א מלוניל שגם הוא הביא אותו נוסח. ובב"ח סי' קצ"ב מובא נוסח קצר מהרב ר' נפתלי בהסכמת גדולי אטליא לקטנים פחות מחי' שנים, או לצאת בריעבד ע"ש. ונראה לענ"ד שבמקום אונס יבחר לו האדם בנוסח רבינו סעדיה זצ"ל שמלותיו מסולאות בפז, וכל קושיות הב"ח על נוסח הרי"מ מסולקות לפי נוסח הגאון. שמזכיר כאן שזן בטובו ומזכיר ארץ חמדה וכו'. ומאי דק"ל והרי אפי' פועלים דהקילו בהן צריכין לומר ברכה ראשונה כתקונה, כש"כ בעה"ב, אין זה אלא תימה, דכוונת הגמרא דלא לכללה בהדי שאר ברכות כמו שכולל בונה ירושלם בברכת הארץ, אבל אין ה"נ שיכול לקצרה, וכ"כ בעל דשו"א דלא גרע מאלו אמר בריך רחמנא מרי' דהאי פתא דיצא, ע"ש.

וכתב הטור בשם אחיו ר' יחיאל נהגו להאריך בהרחמן בכמה גווני ולא ידעתי מאין בא להרבות בקשה בין ברכת המזון לבופה"ג, אבל הטור כ' שאין בזה משום הפסק ע"ש. ומנהגנו להוסיף עוד פסוקים כמו מגדול ישועות כו'.

תפלת האורח לבע"ל הבית. הרחמן כו', בגמרא ברכות דף מ"ו איתא מאי מברך יהי"ר שלא יבוש בעה"ב בעוה"ז ולא יכלם לעוה"ב, ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלט שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה ידינו ואל יזדקר לא

לפניו

בחול מַגְדִּיל (בר"ח ושבת ויו"ט וחוה"מ אומרים מִגְדּוֹל) יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ לָחֶם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

סדר תפלת מנחה

(דה"ח) (א) אומרים אשרי וח"ק ושמ"ע וחזרת הש"ץ ותחנון (חוץ בימים שא"א תחנון) וק"ש עם תתקבל ועלינו וק"י. ונכון לומר קודם תפלת מנחה פ' התמיד ופטום הקטורת. (סי' רל"ד): (ב) אם יש לו מים צריך ליטול ידיו לתפלה אפי' אינו יודע בהם שום לכלוך, אבל לא יברך ענט"י. (סי' רל"ג):

סדר קריאת שמע שעל המטה

ראוי לכל ירא שמים שקודם הליכתו לישן יפשפש במעשיו שעשה כל היום ובפרט בעבירות המצוים כגון הניפות שקרים ליצנות לה"ר ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל עליו שלא לעשותה יותר. כי סליק לפוריא לימא כמה זימני שרי לכל מאן די צערן וימחול בלבו לכל מי שחטא כנגדו שלא יענש שום אדם על ידו ויאמר זה:

רבש"ע הריני מוחל לכל מי שהכעיס והקניט אותי או שחטא כנגדי בין בגופי בין בממוני בין בכבודי בין בכל אשר לי בין באונס בין ברצון בין בשוגג בין במזיד בין בדבור בין במעשה בין במחשבה בין בהרהור בין בגלגול זה בין בגלגול אחר לכל בר ישראל ולא יענש שום אדם בסבתי יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחליים רעים. יהיו לרצון כו':

אל

מקור הברכות

לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ע"כ. וזה נוסח רבינו סעדיה גאון. הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה ואת הבית הזה ואת אחינו וחברינו המסובין כאן בתורה מרובה, בחכמה מופלאה, בהון, בעושר, בבנים עושי תורה, מקיימי מצות בישראל כמו שברך ביתו של אברהם אבינו, כן תתברכו בכל. וכן יהי"ר שלא תבושו ולא תכלמו, לא תבושו בתורה ולא תכלמו במצות, לא תבושו בעוה"ז ולא תכלמו לחיי העוה"ב. ותצליחו מאד בכל נכסיכם, ויהיו נכסיכם מצליחין וקרובין לעיר, ולא ימשול שטן במעשה ידיכם, ולא יזדקק לפנינו ולא לפניכם שום דבר רע, הרהור עבירה ועון מעתה ועד עולם. ממרום ילמדו עליכם זכות, ועל כל בית ישראל תהא משמרת שלום, עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על ישראל. עכ"ל בסידור כת"י אוקספורד.

פסולות לברכה. **יט.]** והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מברך ברכת הזימון, דאר"ח בר אשי אמר רב, [ברכות מ"ג א'] כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה. ותיקף לנט"י [ברכה] משום דכתיב שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. **כ.]** ושוטף את הכוס מבפנים ומבחוץ. וימזגנו מלא ומברך ברכת המזון. אי הוי חד או תרין מברך **ברוך** אתה ה' הזן את העולם וכולו. **כא.]** אם הם שנים סופרים ואין אחד גדול ממנו חייבים

שנן האלף

יט.] והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מברך. בטור סי' קפ"א כתב שאם המסובין רבים עד חמשה מתחילין מהגדול שמברך והוא נוטל תחלה, ואם יותר מתחילין מן הקטן עד שמגיעין לחמשה שלא נטלו, ואז מתחילין מהגדול שהוא המברך, והיא ברייתא ערוכה שם בדף מ"ו, ובמאי דאמר שם מסייע ליה לרב דאמר כל הנוטל ידיו באחרונה מזומן לברכה, פרש"י אותו שנוטל בתחלת המשה האחרונים קורא תחלה, ע"ש. ותימה על רבינו שלא הזכיר זאת, שוב ראיתי שכן תמה המעיו"ט גם על הרי"ף ורא"ש שלא העתיקו הך ברייתא, אבל איסתמיט ממנו לשעה דברי הכ"מ פ"ז מברכות על מ"ש הראב"ד שגם הוא השיג על הרמב"ם שלא הזכיר דמתחילין מן הקטן עד שמגיעין לחמשה, וכתב ע"ז י"ל דמתניתא איתניא בימיהם שכשנטל ידיו מסלקין מיד השלחן מלפניו, אבל השתא שאין מסלקין השלחן מלפני מי שנוטל ידיו, אפי' הם מאה, גדול נוטל תחלה כדי שלא ישב וידיו מזוהמות, ע"ש. ונראה שגם דעת רבינו כן:

כ.] ושוטף את הכוס מבפנים ומבחוץ וימזגנו מלא. בגמרא דף נ"א איתא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה כו' והטור העתיקם בסי' קפ"ג. אך רבינו לא הזכירם משום דאר"י אנו אין לנו אלא ארבע „חי, מלא, שטיפה, הדחה". תני, הדחה מבפנים שטיפה מבחוץ, וזה שכתב רבינו „וישטפנו מבפנים ומבחוץ". ובפירושא דחי ומלא, ישנן שיטות חלוקות. משום דקשיא הא דאמר ריב"ח בדף נ' מודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עד שיתן לתוכו מים, וכאן אמרינן דצריך שיהא חי, ולכן פירש רב אלפס שמוזגו בברכת הארץ להודיע שבח א"י, אבל הקשו עליו הרא"ש ותר"י דלפירושו א"א להיות מלא, דמזיגה הוא אחד תלת, ועד ברכת הארץ לא יהי' בו אלא רובע רביעית. ולכן פי' ר"ת שהיה מזוג קצת, ומזוג ולא מזוג נקרא חי, וכשמגיע לברכת הארץ ימזגנו כדינו, והשתא ל"ק הא בעינן מלא כיון שאינו חסר כל כך בברכה ראשונה, [לשון תר"י] ורש"י פי' שמוזגו במים לאחר שנתנו בכוס חי, ופירש הטור את דבריו דאתי לאפוקי שלא ימזוג בכלי אחר, ויתנגו בכוס של ברכה. ומ"ש „ובברכת הארץ" פרש"י שמוסיף שם עליה, והנה מ"ש רבינו „וימזגנו מלא" ולא הזכיר שמוסיף עליו בברכת הארץ, ומשמע דבעי שיהי' מלא מתחילה יקשה עליו במה מקיים שצריך שיהי' חי, דהא אפי' לפרש"י מבעי לי' להוסיף בברכת הארץ, ורבינו כתב דיהי' מלא בתחלת המזיגה, ואפשר דמפרש כהי"מ המובא ברא"ש דחי אכלי קאי, ופירושו שיהיה שלם ולא פגום, אבל לא נזכר דבר מזה בדברי רבינו. ולכן נראה דמפרש כפרש"י וס"ל דמוזגו „מלא" במים לאחר שנתנו בכוס חי, ומ"ש בגמרא ובברכת הארץ קאי אעיטור שכשהגיע לברכת הארץ הי' עושה עטור, אבל לדידן לא מיעכב משום דא"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבע. ואע"ג דכתבו בתוס' שם דר"י לא פליג אהך דנותנו לימינו משום דהוא עצמו אמר ראשונים שאלו, במאל מהו שתסייע לימין והר"א הוזיל וראשונים איבעי להו אבן ניעבד לחומרא, והראבי"ה כ' כיון דאמוראי בתראי קפדו נמי אבתרא לית הלכתא כלל כר"י, וכ"כ הטור, וגם דעת הרשב"א הוא דלכתחילה בעינן כל הנהו עשרה דברים, מ"מ רבינו הגאון לא ס"ל הכי, וגם הרמב"ם ז"ל לא העתיק אלא הנך ד' ותו לא:

כא. אם הם שנים סופרים ואין אחד גדול הימנו כו' ואם אחד סופר ואחד בור

חייבים כל אחד ואחד לברך. ואם אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא. דלא מחייבי בברכת זימון פחות (א) [פחות] מתלתא:

עז. והאיך מברכין ברכת זימון, אם הם שלשה או ארבעה, או חמשה עד תשעה, מתחיל המברך ואומר **כב.]** נברך שאכלנו משלו (א) ובטובו חיינו. ועונין הם ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ועונה המברך ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. **כג.]** ומנלן דהכי, דתנן [ברכות מ"ט] כיצד מזמנין בשלשה אומר נברך שאכלנו משלו, ולא קא משני תנא אלא בעשרה דקא משטמיט וקא תני בעשרה אומר נברך לאלהינו, והכי אמרי משמיה דמר

שנוי נוסחאות והגהות

עו. (א) מיותר.

עז. (א) בכת"י אמריקני ובויטרי ליתא ובטובו חיינו בויטרי

מגן האלף

בור כו'. לכאורה מרישא דמלתא משמע שאם אחד גדול מחבירו אפי' השני נמי יודע לברך מ"מ גדול מברך, והדר מסיק דדוקא באחד בור אז הסופר מברך, ולכן נראה דהאי בור לאו דלא ידע כלל לברך ברהמ"ז קאמר, דא"כ פשיטא דלא מברך דהא לא ידע, אלא גם בדידע נמי סופר מברך, וכ"כ הרב בשמ"ק דעדיפא לצאת בברכת סופר בעונה אחריו אמן, או שומע דשומע כעונה, יותר ממה שיצא בברכת עצמו, ואפי' בלא זמון ברכת סופר עדיפא. ומיהו דוקא כשהסופר אכל אבל לא אכל לא כו', ואע"ג דמדינא אע"ג דלא אכל מפיק, דבהמ"ז לאו ברכת הנהנין הוא שאם יצא אינו מוציא, רבנן עשאוה כעין ברכת נהנין לפי שבאה על הנאה, ע"ש:

עז. כב.] נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, כן הגרסא בכת"י שלפנינו, אבל בכת"י אמירקני ובויטרי ליתא ובטובו חיינו, וכבר תמה בב"ח סי' קצ"ב על מה שנוהגין לומר כן במלכות פולין ואשכנז וליתא זאת במשנה ובגמרא, ורש"ל כתב דמנהג נכון הוא שלא יהא נראה שמברך לבעה"ב שאכל משלו, וכן משמע גם מהש"ס לפירוש הרי"ף שאלו אם המברך חוזר לומר ברוך שאכלנו, ותיפוק לי' דהוזר כדי לומר ובטובו חיינו. והביא עוד ראיה מהרב הר"י ברצלוני ע"ש, אך הב"ח והט"ז חלקו על דבריו, וע"י שנוי הנוסחאות האלו שבכת"י אלו הננו רואים שכבר היה בזה מו"מ של תורה גם בדורות הראשונים, ועמ"א שכתב דאין מחזירין אותו אם אמר ובטובו היינו מאחר שרש"ל ישב המנהג בטו"ט ע"ש:

כג.] ומנלן דהכי דתנן כו'. הלשון מגומגם וצ"ע מאד, ובויטרי אות ס"א איתא בזה"ל: ומנלן דהכי הוא דתנן כיצד מזמנין בעשרה אומר ברוך אלהינו שאכלנו, והכי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל דהכי הוה בעשרה. ופירש המבאר הגרש"ה דר"ל מנלן דדוקא מג' עד ט' אמרינן שאכלנו משלו דתנן בעשרה אומר ברוך אלהינו שאכלנו ולא קתני משלו, והכי אמרו משמי' דרב ביבי דהכי הוה בעשרה פירוש דלא אמרינן משלו, ונתכוין למ"ש בדף נ' אר"ה בדר"י ל"א אלא בג' דליכא שם שמים, אבל בעשרה דאיכא ש"ש מוכחא מלתא כדתנן כו' על המזון שאכלנו ופרש"י דלא קתני משלו, וגרסא אחרת הי' להמחבר בשם האמוראים עכ"ל. ופירושו תמוה, דעיקר חסר מן הספר דפתח דבשלשה אומר ברוך שאכלנו משלו ולא הזכיר כלל דבעשרה אינו אומר, וא"כ כששואל מנלן דהכי הוא ע"כ כל שאלתו אשלשה דאומר משלו, ולפירושו צ"ל ששואל מנלן דבעשרה אינו אומר, וגם אם נדחוק לפרש כדבריו ע"פ הכת"י שלנו, בגירסת הויטרי א"א בשום אופן להעמידה:

אך יותר נלע"ד לפרש דשאלתו הוא מנ"ל דבשלשה אינו מברך בשם, דפשטות דברי המשנה שם אפ"ל דמחויב להזכיר ש"ש גם בשלשה, דאיתא שם בשלשה אומר נברך, בעשרה נברך לאלהינו, אחד עשרה ואחד עשרה ריבוא, במאה אומר נברך לה' אלהינו, ריה"ג אומר הכל

דמר (ב) רב ניסי בריה דרב שמואל (ג) דכד הוה בי עשרה. **כד.]** **ההוא** דמזמן צריך למימר נברך (ד) לאלהינו שאכלנו משלו, ולא מבעי ליה למימר לאלהינו, מ"ט משום דכתיב שירו לה', גדלו לה', זמרו לה' בלמ"ד, וגבי ברכה אשכחן דכתיב ברכו את ה', ויברך דוד את ה', ברכה בלמ"ד (ה) אשכחן, וכן הלכה:

ברוך

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) בויטרי סי' ס"א הגי' „רב ביבי" (ג) בויטרי שם: „דהכי". והוא ט"ס (ד) צ"ל „אלהינו" (ה) צ"ל „לא".

מגן האלף

הכל לפי רוב הקהל הם מברכין, רע"ק אומר מה מצינו בביהכנ"ס אחד מרובין ואחד מועטים אומר ברכו, ואמרו בגמרא דהאי בבא דאחד עשרה הוא אליבא דרע"ק, אבל בפשטות דברי המשנה יותר נראה דכלהו בבי אתיין כריה"ג, והך דאחד עשרה, ר"ל דעשרה ועשרה ריבוא כלהו מברכי בשם, וההבדל בינותם רק דבמאה אומר לה' אלהינו, ובאלף מוסיף אלהי ישראל, וברבוא מוסיף עוד, ועז"ז בא רע"ק לחלוק משום מה מצינו בביהכ"נ דאחד מרובין ואחד מועטים שוים לומר „ברכו את ה'" א"כ גם במועטין דשלשה ס"ל דמבעי להזכיר שם שמים, וכיון דהלכה כר"ע מחבירו ממילא גם בשלשה צריך להזכיר את ה', ובזה אפשר לתת קצת טעם לחלומו של הצדיק ר' יעקב ממרויש ששאל מן השמים בשאלת חלום מובא בשב"ל כשעונין ברוך שאכלנו משלו אם צריכין הזכרה ומלכות והשיבוהו אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ וגו' ואם לא תמליכהו במה תברכהו. ע"ש. ועז"א הגאון שאינו כן, וגם השב"ל כ' אין משגיחין בדברי חלומות, ולא בשמים היא, כי הוא נגד הגמ' ע"ש, וכתב „ומגלן דהכי הוא דתנן כו' ולא קמשני תנא אלא בעשרה כו', דרק בעשרה קא שני תנא לומר לברך לאלהינו, ובשלשה לא הזכיר לברך בשם, וע"כ דבבא דאחד עשרה הוא אליבא דרע"ק כדאיתא בגמ'. אבל בג' גם רע"ק מודה דאינו מברך בשם, ואתיין דברי הגאון בלי שום דוחק, וגם גרסת הויטרי אפ"ל על דרך זה ע"ש, ואחרי כתבי זאת מצאתי בשנות אליהו שכתב בקיצור דברים א' עשרה ואחד עשרה ריבוא אומר בשם. אך החילוק כו' והוא ממש כפי מ"ש, והודות לאל שכיונתי לדבריו, אך הפלא שקבע במשנתו מה שהוא נגד דברי הגמ' וההלכה:

כד.] ההוא דמזמן צריך למימר נברך לאלהינו עד ברכה בלמ"ד לא אשכחן, הך לאלהינו בלמ"ד הוא ט"ס וצ"ל אלהינו, וכ"כ התוס' דף מ"ט בשם ר"ע, והמפרש למחזור ויטרי כ' וז"ל: ק"ל הא כתיב „ברוכים אתם לה'". ומצאתי בפרדס לרש"י שעמד בזה, ע"ש. ולא ידעתי קושיתו דשם אין הברכה אליו יתברך רק שהם ברוכים לפניו ושפיר ילדק שם למ"ד, ובפרט למ"ש הב"ח סי' קצ"ב בטעם דברי הגאון דשיר והודאה כמו הודו לה' גדלו לה', פירושם הודו לפני ה', גדלו לפני ה', שירו לפני ה', כי לא יתכן לומר שירו אותו הודו אותו, ושייך שפיר לומר בלמ"ד, אבל ברכה שאותו עצמו יתעלה הוא מברך כמו"ש ישמעאל בני ברכני לא שייך שם למ"ד ע"ש, וברוכים אתם לה' נמי ר"ל שברוכים לפניו, וכיו"ב מצינו הרבה פסוקים שהי' יכול להקשות מהם לפי סברתו כמו [רות ג'] ברוכה את לה'. [שמואל ט"ו] ברוך אתה לה'. ובגהמי' י"א ומשלי יו"ד י"א, ונראה דזהו נמי כוונת הפרדס סי' ל"ג דאמר: הכי אמרינן משמי' דרב ניסי דכי הוו עשרה כו' צ"ל נברך אלהינו כו' והא ברכה אשכחן בלמ"ד דכתיב ברוכים אתם לה' לא תקשי דהתם לא מצי למימר בענין אחר עכ"ל וכוונתו כמו"ש, ודברי הפרדס לא באו אלא לדחות קושיתו, ולא לסיוע לדבריו:

אלא דק"ל דגם בברכה לה' מצינו למ"ד, [בדברי הימים א' כ"ט] „ויברכו כל הקהל לה', ומצאתי להרב בית נתן שעמד בזה, וכתב דגרסת הב"ס ישן הוא באמת בלמ"ד, וכן העתיק הרמב"ם בפירושו וכן עיקר, דגם אם אומר „את ה'" הוראתו כמו למ"ד, דא"ו לחשוב

עח. כה.] ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הזן את העולם כלו (א) בטוב בחסד וברחמים, נותן לחם לכל בשר כי הוא זן ומפרנס לכל. (ב) והכין מזון לכל בריותיו בא"י הזן את הכל. **נודה לך** ה' אלהינו על ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו. **ועל** בריתך ששמת בבשרנו, על תורה שנתת לנו, על חיים [וחסד] וחן ומזון שאתה [מלוה אותנו] בכל עת. **ועל** כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך, יתברך שמך תמיד עלינו לעולם ועד בא"י על הארץ ועל המזון. **רחם** ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד

משיחך

שנוי נוסחאות והגהות

עח. (א) בכת"י א „בעבור שמו הגדול"
(ב) בכת"י א „והתקין".
בכת"י

מגן האלף

לחשוב שהוא סימן הפסול דאין בו יתב' שינוי והתפעליות כו'. ע"ש. ולע"ד חלילה לחשוד את כל הגאונים שנעלם מהם הפסוק ההוא, ויותר יש לו לתמוה שנעלם מהם לשון המשנה שלמה שהם עסוקים בה, דתנן במאה אומר כו' באלף אומר נברך לה' אלהינו כו' וכן בריבוא, שכלם הן ברכה בלמ"ד בברכה לה':

ולכן נראה דהגרסא הנכונה הוא מ"ש הרא"ש ותר"י, שכתבו ל"ג נברך לאלהינו דגבי שיר והודאה כתיב למ"ד, שירו לה', הבו לה', גדלו לה', אבל גבי ברכה כתיב במקהלות ברכו אלהים, ברכו עמים אלהינו, ולא אייתי קראי דברכו את ה', ויברך דוד את ה'. ור"ל דברכה בלמ"ד בשם דאלהינו לא אשכחן, אבל בשם הוי"ה ודאי דאשכחן למ"ד, ומצי למימר ג"כ לה' אלהינו כדאיתא במשנה, אלא דלא מבעי לי' למימר לאלהינו גרידא בלמ"ד. וטעמא דמלתא נ"ל דבקרבן כתיב „זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו", ואמרו בספרי ר' יוסי אומר כ"מ שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"י, שלא לתן פתחון פה למינים. ובסוף מס' מנחות אר"ש בן עזאי בא וראה בפרשת הקרבנות שלא נאמר אל אלהיך אלהים אלא י"ה שם המיוחד, ואמרו „ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד, ור"ל שאסור לכוין בקרבנו לשום כח שבעולם. וכן בתפלה וברכה אסור לכוין לשום כח ומדה ממדותיו יתברך, דהוי קוצץ בנטיעות, וכבר האריך בזה בס' הנחמד נפש החיים, ולכן לא מצאנו למ"ד בשום מקום במזכיר שם של אלהים שיני' משמעו שעובד מתפלל ומברך לכח ומדה ממדותיו יתברך, משא"כ אם מזכיר את השם המיוחד אין קפידא בזה, וכן אם אומר אלהינו בלא למ"ד אותו יתעלה עצמו הוא מברך, והדברים נכוחים למבין:

עח, כה.] ברוך אתה ה' כו' עיין מקור הברכות מה שכתבתי שם: **ומה** שכתוב בנוסחת הגאון „ומלכות ב"ד מהרה תחזיר למקומה, ומלוך עלינו אתה לבדך", קשה לענ"ד דבברכות דף מ"ט אמרו דהטוב והמטיב צריכה שתי מלכיות [אבינו מלכנו, והמלך הטוב.] דידה ודבונה ירושלים, וש"מ מזה דבבונה ירו' ליתא לא אבינו מלכנו ולא ומלוך. וכש"כ למ"ש דלאו אורח ארעא להזכיר מלכות שמים למלכות ב"ד, וכ"כ הטוש"ע האומר מלכותך ומלכות ב"ד טועה שאין להשוות כו', ובנוסח הגאון מצינו כעין לשון זה, ואפשר כיון שאומר „ומלוך עלינו אתה לבדך" שאני, וצ"ע. שוב מצאתי בשטה מקובצת ברכות מ"ט שכתב וי"א מכאן שא"א „והקם מלכותך" בבונה ירו' כו' דא"כ מאי קאמר לאו אורח ארעא דלא לאדכורי מלכות שמים הא אדכר ליה, ואינה ראיה, דמלכות שמים הוא כשממליכו בברוך, אבל במאי דאמר והקם אין זה מלכות שמים, כו'. ויש שרוצים להוכיח דא"א מלכות בשום ברכה הסמוכה, והוקשה להם כמה ברכות [שבי"ח כמו מלך ממית, וכדומה] וי"א דלא

הקפידו

משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, אבינו מלכנו **כו.]** רוענו זונינו פרנסנו וכלכלנו. והרוח לנו מהרה מכל צרותינו, ואל תצריכנו ה׳ אלהינו לידי מתנת בשר ודם שמתנתם מעוטה והרפתן מרובה, כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו, ויבא אליהו ומשיח בן דוד בחיינו, ומלכות בית דוד משיחך מהרה תחזור למקומה, ומלוך עלינו אתה לבדך והושיענו למען שמך, והעלנו לתוכה ושמחנו בה. **כז.]** בנחמה לי ולא נבוש הוא זה, ובשבת נאמר, ובשבת מתחיל בנחמה, ומסיים בנחמה, וחותם בנחמה, (ג) בחתימה ונחמנו.

לפי

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכת״י א. „וצריך להזכיר״.

בכ״י

מגן האלף

הקפידו חכמים בכך, עכ״ל, וכ״כ הרא״ש בתוספותיו דחכמי ישראל שסדרו הברכות לא דקדקו שלא לומר מלכות באמצע ברכה, כיון שאינו אומר מלך העולם, כמטבע הברכות הארוכות מלכות לא קרי להו מלכות, עכ״ל. ועיין בבה״ל אות קנ״ז שצריכין להזכיר מלכות שמים ובית דוד ובנין ביהמ״ק, לפי שישראל כפרו בשלשתן ואין נגאלין עד שיבקשו שלשתן, וכן בתפלה. מצמח לצדיקים זו מלכות שמים, בונה ירו׳ זה בנין ביהמ״ק, קרן ישועה זה מלכות ב״ד:

כו.] רוענו זוננו פרנסנו, נוסח זה נזכר בירושלמי שבת פרק אלו קשרים. תניא אסור לתבוע צרכיו בשבת. ר״ז שאיל לרחב״א מהו מימר רוענו זוננו פרנסנו בשבת, א״ל טופס ברכות כך, וע״ש בק״ע דצריך שלא ישנה מנוסח חול כדי שלא יתבלבל. ועיין במד׳ ויקרא פרק ל״ד, ובתר״י הוכיחו מזה שאין לשנות הנוסח, וכן הרב הירחי כ׳ לומר רחם בברכת ארץ אפי׳ בשבת, דטופס של רוענו זוננו ברחם נאמר ולא בנחמנו:

כז.] בנחמה לי ולא נבוש הוא זה, ובשבת נאמר ובשבת כו׳. הלשון כלו מגומגם וצריך להגיהו אך מתהלה נציע הענין, שנינו במס׳ ברכות מ״ט, ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה, ואומר קדושת היום באמצע, ופרש״י בנין ירושלם קרי נחמה, כל היכי דמתחיל בין רחם בין נחמנו. ולפירושו א״צ להתחיל ולסיים בשל שבת, אלא אומרה כמו בחול, ומזכיר של שבת באמצע, וכ״כ התוס׳ יש שמתחילין בנחמנו, והותמין בנחמת ציון ובנין ירושלם כו׳, ומנהג שטות הוא המשנה ברכות של חול, ע״ש. והרב אלפסי כתב: מתחיל בנחמה שאומר נחמנו ה׳ אלהינו בציון עירך, ומסיים בנחמה שאומר והעלנו לתוכה ונחמנו בה, כי אתה הוא בעל הנחמות, בא״י מנחם עמו ישראל בבנין ירושלם. וכ״כ הגר״א קפ״ח סק״ה שכן עיקר. ובמחזור ויטרי אות פ״ג כתב לא שיתחיל בלשון נחמה ויסיים, כי מה יתרון לשנותה בתחלה ובסוף וכנגד מה, אלא דברכת בונה ירושלם נקרא נחמה כו׳. וה״נ גבי ר״ח שמתחיל בעבודה ומסיים בעבודה, ואומר מעין המאורע באמצע וכי תעלה על דעתך שישנה ברכת רצה מכמות שהיא. אבל בסדרים כת״י, אחר שהביא דברי הויטרי שהיא דעת רש״י כתב „מצאתי והעתקתי. ואני אומר לא על חנם נאמר לשון זה מתחיל בנחמה כו׳ והוא לפי שהשבת יום מנוחה ונחמה מעין עוה״ב ומעין ימות המשיח, השכו את המטבע לפתוח ולסיים בנחמה דוגמת ימות המשיח, דכתיב כי׳ כאיש אשר אמו תנחמנו וגו׳. לפי שכל המטבע לשם שבת נתקן״. עכ״ל. והוא כדעת הרי״ף, אבל רובא דרבוותא ס״ל שאין לשנות, ובין בשבת בין בחול יכול לומר נחמנו ולסיים מנחם ישראל בבנין ירושלם, דבנין ירושלם הוא נחמת ישראל, וכן דעת הרמב״ם בפ״ב וכ״כ הגאון רבינו סעדיה בפירושו למס׳ ברכות „האי נחמה רחם הוא, דלא תימא בשבת יאמר רצה והחליצנו ויחתום מקדש השבת אלא פותח ברחם והותם בנחמה בונה ברחמיו את ירושלם עכ״ל:

וגם דעת רבינו הגאון נראה כן וכנוסח שהזכיר להלן אות ע״ט, ובשבת אומר „רחם כו׳ ובנה ירושלם עד כי אתה הוא בעל הנחמות, ברוך אתה ה׳ בונה ירושלם״ אלא דס״ל

דעכ״ס

לפי שאמרו (ד) בנחמה פותה בנחמה וחותם בנחמה. ברוך אתה ה' כח.] בונה ירושלם. כט.] ועונה אמן. דאמר רב נטרונאי גאון זצ"ל, אין מנהגי בישיבה ולא בבבל כלה לומר בברכת המזון בברכה רביעית אמן במהרה בימינו. אלא

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בכ"י א „חכמים.

מגן האלף

דעכ"פ צריך להזכיר בשבת בסמוך לחתימה לשון נחמה כמו שכתב בנוסחתו „רצה כו' ובנה ירושלם כו' ונראה בנחמתה כי אתה הוא בעל הנחמות, בא"י בונה ירושלם", ובהול לפי נוסחתו אינו מזכיר רק „ושמחנו בה בנחמה לעולם ועד ולא נבוש, בא"י בונה ירושלם":

וזה שאמר „ושמחנו בה בנחמה לי' והוא ר"ת לעולם ועד, וכאן כאן חסר תיבה אחת „ובהול" וצ"ל „ובהול הוא זה". „ובשבת נאמר", כלומר ולענין שבת נאמר „מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה וחותם בנחמה, וצריך להזכיר בחתימה ונחמנו" והוא כנוסח שהזכיר בסי' ע"ט שאומר „ונראה בנחמתה, כי אתה הוא בעל הנחמות ברוך כו':

כח.] בונה ירושלם. עיין מקור הברכות:

כט.] ועונה אמן. דאמר רב נטרונאי כו'. לכאורה אין שייכות להא דאמר רנ"ט להך דצריך לענות אמן בבונה ירושלם, והנלע"ד בביאור הדברים עפמ"ש בדף מ"ה תני חדא כל העונה אמן ה"ז משובח, ותני חדא ה"ז מגונה, הא בבונה ירושלם הא בשאר ברכות, אביי עני ליה בקלא כי היכא דלשמעי פועלים ולקומו, רב אשי עני בלחישא כי היכא דלא לזלזלי בהטוב ומטיב ע"ש. וכתבו תר"י אית דבעי מימר שהעונה אחרי בונה ירו' משובח, כדי לחלק בין ברכות של תורה לברכה רביעית שהיא דרבנן, ואין זה נכון שבפירוש משמע בירושלמי שלא בבונה ירו' בלבד אלא ה"ה בסוף שאר ברכות כו', וגם בתלמוד שלנו נראה כן דאמרינן אביי עני לי' בקלא כו' ור"א עני בלחישא כו', ואם כדברי האומר שעונה אמן אחר בונה ירו' כדי לחלק בין ברכות של תורה להטוב ומטיב, ורב אשי שלא הי' רוצה לחלק שלא הי' רוצה דלא לזלזלי פועלים, למה עני בלחש לא יענה כלל, א"ו שהוא סוף ברכות וצריך לענות אמן, עכ"ל. ודבריו בלתי מובנים דאכתי אפשר דר"א עני כדי לחלק בין דאורייתא לדרבנן ומשום שלא יכירו פועלים ויזלזלו עני בלחש, ונראה דזה סברא פשוטה דלא שייך עניית אמן על ברכות עצמו כיון דכבר ברך למה לו לומר אמן שעונינו כמו הברכה עצמה, והרי הוא כמברך שתי פעמים, וכאומר שמע שמע דמשתקין אותו והוא מגונה ובור, אמנם כדי להראות שהוא סילוק ענין, מצינו כה"ג בכל סיום ספר מספר תהלים, שנאמר שם ברוך ה' מסיים אחריו אמן, או אמן ואמן. אך הי"א דמפרשי כדי לחלק בין ברכה לברכה טעמייהו רק משום פועלים שיקומו לעבודתם ולא יתבטלו, ולפי"ז שפיר אקשו תר"י אר"א דהי' רוצה שלא יזלזלו, דלא יענה כלל, וע"כ משום דס"ל דבונה ירו' הוא סוף ברכותיו, אכן אכתי יש לומר דבזמנם שהיו פועלים ולא איצטרכו למימר הטו"מ, הי' הסיום אצלם בונה ירושלם, וגם ר"א לא רצה לשנות ממנהג הקדמונים שנהגו קודם שנתקן הטו"מ והיו עונים בסוף ברכות בבונה ירו', אבל בזמנינו דליכא פועלים, ועוד שאנו שוכרים אותם על דעת שיהיו מתפללים ומברכים כשאר כל אדם, כמובא בב"י קצ"א בשם הנמי"י לכאורה א"צ לענות אלא אחר סוף כל הברכות שהוא הטו"מ, דאין חילוק בין ברכות דאורייתא לדרבנן, להכי מוכיח הגאון ז"ל מרב נטרונאי דאמר אין מנהגי בישיבה לענות אמן בברכה רביעית, וע"כ ס"ל דהטו"מ לא נחשב לסוף ברכות דברהמ"ז, דלא נתקנה אלא בפני עצמה, וראי' לזה דהא פותחת בברוך, ואם"ד דנתקנה מתחלה לבהמ"ז הי' ברכה סמוכה לחברתה, א"ו דלא נתקנה מתחלה אלא אשינוי יין וסמכוה אח"כ לבהמ"ז, וכיון שהיא רק ברכה אחת אין לענות אמן עליה, וסוף ברכת מזונו הוא רק בונה ירושלם דעני אמן אחריה:

ומדברי כל הגאונים נשמע לענות אחר ברכת עצמו בסוף ברכותיו, וכ"כ הרא"ש לענות אמן בישתבח ויהללוך וסוף י"ח. וגאל ישראל, והב"י בשם רלב"ח כתב דה"ה

אחר

אלא. **ברוך** אתה ה׳ אלהינו ל.] אבינו מלכנו גואלנו אדירנו יוצרנו אדון נשמתנו קדושנו קדוש יעקב. המלך הטוב והמטיב שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו, הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ורחמים וכל טוב. **הרחמן** יפרנסנו בכבוד, הרחמן יתברך בשמים ובארץ, הרחמן ישתבח לדור דורים, יתפאר לנצח נצחים, יאיר עינינו במאור תורה, הרחמן יצילנו מחליים רעים, הרחמן יצילנו מיסורים רעים, הרחמן יצילנו ממיתה משונה. הרחמן יצילנו מדינה של גיהנום, הרחמן יצילנו מחבוט הקבר, הרחמן יצילנו מן העניות, הרחמן יצילנו מחלול השם, הרחמן יצילנו מגזרת כל מיני שמד, הרחמן יצילנו מכל צרה וצוקה, הרחמן יצילנו מכל מיני פורעניות, הרחמן ישים עלינו שלום. **עושה** שלום במרומיו היא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל. ואומר: **מלכנו** אלהינו יחד שמך בעולמך, יחד מלכותך בעולמך בנה ביתך ושכלל היכלך ושכח עדתך, עשה למען שמך עשה למענך ולא למעננו, הושיענו ימינך ועננו, הרחמן יזכנו לשני המשיח לטובה ולברכה ולחיי העוה״ב. **ואי** לא בעי למיבר מלכנו לחי׳, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא הזן, ועל הארץ, ובונה ירושלם, והטוב והמטיב:

עט. ובשבת מברך (א) הזן ועל הארץ בית מקדשך ורחם ה׳ אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך כולו עד מהרה תחזיר למקומה, ואומר לא.] **רצה** והחליצנו ה׳ אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי הגדול והקדוש הזה בקדושתו ובמנוחתו, ונשבת בו ונגוח בו כמצות רצונך, ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו. כי באהבה גדולה נתת

לנו

שנוי נוסחאות והגהות

עט. (א) צ״ל „הזן״. צ״ל

מגן האלף

אחר שומר עמו ישראל ופורש סוכת שלום, וראבי״ה מביא ירושלמי דאמר „רב אמר כגון אילין תלתא עונה אמן אחר ברכת עצמו הבוחר בעמו ישראל באהבה, ואוהב עמו ישראל, ובונה ירושלים בין בתפלה ובין בבהמ״ז, ובירו׳ שלפנינו ליתא. והאו״ז סי׳ ק״ל מעתיקו וכתב ג״כ לא מצאתי אותו בירושלמי שלפנינו ע״ש, אמנם הי׳ ידוע לראשונים. וכן מצאתי בסדר רב סעדיה גאון לענות אמן אחרי הבוחר בעמו ישראל, אולם מנהגנו כדברי התוס׳ דף מ״ה שכתבו בשם ר״ת וה״ג י״מ בכל ברכה וברכה כמו ישתבח. ופוק חזי מה עמא דבר שלא נהגו לענות אמן אלא אחר בונה ירושלים, דבהמ״ז, ע״ש. ועיין בש״ע סי׳ נ״א ובהגר״א, ובסי׳ רט״ו בהגה״ת רמ״א ע״ש:

ל.] אבינו מלכנו כו׳. עיין מקור הברכות. וצ״ע שלא הזכיר כאן מלך העולם דהא צריכה ב׳ מלכיות לבר מדידה עיין ברכות דף מ״ט:

עט. לא.] רצה והחליצנו ה׳ אלהינו כו׳. נזכר בויקרא רבה פל״ד, ועצמותיך יחליץ, ישמיט, כד״א וחלצה נעלו, יזיין, כד״א חלוצים תעברו, ישיזיב, כד״א חלצני ה׳ מאדם רע, מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת, עכ״ל. ולשון החליצנו נזכר ג״כ במשנה ערובין ל״ט ר׳ דוסא בן הרכינס אומר העובר לפני התיבה ביו״ט של ר״ה אומר החליצנו ה׳ אלהינו את יום ראש החדש הזה כו׳ ולא הודו לו חכמים, ע״ש:

לנו, ומלוך עלינו כי אתה הוא לבדך והושיענו למען שמך, ובנה ירושלם עיר קדשך במהרה בימינו, ונראה בנחמתה כי אתה הוא בעל הנחמות ברוך אתה ה' בונה ירושלם. (ג) לב.] ובכ"י הכי הם, פותח בברכה ג' כשבת וכד מאטי מהרה תחזיר למקומה אומר אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא יגיע ויראה ישמע ויפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו, וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון עמך כל בית ישראל לפניך, לפלטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום ראש החודש הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו בו לחיים, בדבר ישועה ורחמים, חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה, וגומר כל הברכה:

ויחיד כי מברך, הכי מתחיל, ברוך הזן את העולם כלו, וגומר ארבע ברכות כי דכתיבא. ויו"ט שחל להיות בשבת או ר"ח או חולו של מועד, צריך להזכיר החליצנו ויעלה ויבא, כל או"א בפני עצמו, ובברכה שלישית פותח בנחמה, ואומר רצה והחליצנו תחלה ואח"כ יעלה ויבא לג.] מפני שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ומסיים בנחמה, וכך מנהג בשתי ישיבות. (ג):

פ. לד. ת"ר [יומא דף ל'] הלכה בסעודה אדם יוצא (א) לשתי ידיו ונכנס, דבר עם חבירו] (עד כאן חסר בכתב יד ב"מ וכנדפס ממנו) והפליג נוטל

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל „ובר"ח". (ג) וזה נוסח ברכת האורח לפי סדר רבינו סעדיה, הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה ואת הבית הזה ואת אחינו וחברינו המסובין בכאן, בתורה מרובה. בחכמה מופלאה, בהון, בעושר, בבנים עושי תורה, מקיימי מצות בישראל, כמו שברך ביתו של אברהם אבינו, כן תתברכו בכל, וכן יהי רצון, שלא תבושו ולא תכלמו, לא תבושו בתורה, ולא תכלמו במצות, לא תבושו בעוה"ז ולא תכלמו לחיי העוה"ב, ותצליחו מאד בכל נכסיכם, ויהיו נכסיכם מצליחין וקרובין לעיר, ואל ימשול שטן במעשה ידיכם, ולא יזדקק לפנינו ולא לפניכם שום דבר רע, הרהור עבירה ועון, מעתה ועד עולם, ממרום ילמדו עליכם זכות ועל כל בית ישראל תהא משמרת שלום עושה שלום במרומיו כו'.

פ. (א) בכת"י א „להשתין מים נוטל לידו אחת" ותיבות „לשתי ידיו" ליתא שם וצריך למותקם. נ"א

מגן האלף

לב.] ובר"ח הכי הוא פותח ברכה ג' כשבת כו'. במס' שבת כ"ד א' תני ר' הושעיא ימים שיש בהם קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד כו' אומר מעין המאורע בעבודה כו'. ויש כאן הזכרה בברכת המזון. והנה לא פירש הזכרה זו מה היא, אבל במס' סופרים פי"ט מפורש שאומר יעלה ויבא בבונה ירושלם ע"ש, וכתבו בתוס' במס' שבת שם, משום דיעו"י תפלה, תקנוה בבונה ירושלם דהוא נמי תפלה, ובי"ח תקנוה בעבודה שהיא תפלה לשוב לירו'. ע"ש:

לג.] מפני שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם, [זבחים פ"ט] כל התדיר מחבירו קודם את חבירו ויליף שם מקרא:

פ. לד.] ת"ר „הלכה בסעודה". [כלומר הלכה זו אמרו בהלכות סעודה, רש"י] „נוטל ידו אחת" [אחר שמשפשף בה גלולות, רש"י, וצריך לברך ענט"י, כמו

נוטל שתי ידיו ונכנס, כשהוא נוטל אל יטול מבחוץ, אלא נכנס ויושב במקומו ונוטל. (ג) [והטביח] מחזיר [על האורחים]. אר"ח ל"ש אלא לשתות אבל לאכול נוטל מבחוץ ונכנס, מידע ידעי דאנינא דעתיה. אר"נ בר יצחק אנא אפילו לשתות נמי מידע ידעי דאנינא דעתאי:

פא. לה.] ומאן דאכיל כזית מיחייב לברוכי דאמר רב חייא ב"א [ברכות ל"ח ע"ב] אני ראיתי את ר"י שאכל כזית מליח וברך עליה תחלה וסוף. אלמא כר"מ ס"ל דאמר עד כזית, ולענין איצטרופי אפילו לא אכל עמהם אלא גרוגרות אחת ולא שתה עמהן אלא כוס של יין מצטרף. אבל (א) לאפסוקי רבים י"ח עד דאכיל כזית דגן, אע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח (ב) דעביד לגמרה הוא דעביד. הכי אמר רחב"א אר"י לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. (ג):

מאן

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) נ"א „והטפיח" וכן הוא בכת"י ב"מ.

פא. (א) צ"ל „לאפוקי". (ב) בכת"י א „דשתה ואפיק, הא קאמרינן [ברכות דף מ"ח] ר' שמעון בן שטח דעביד לגרמי" כו'. (ג) בכת"י א „ומותבינן ומשנינן ומסקינן להוציא רבים י"ח עד שיאכל כזית דגן.

צ"ל

מגן האלף

כמו מי שנגע במקומות המכוסים או חיכך בראשו בתוך הסעודה, עיין סי' קס"ד, מ"א, אבל י"א דגם שם א"צ לברך, ואם לא שפשף א"צ למול.] „הפליג נוטל שתי ידיו" [שהסיח דעתו, וידים עסקניות.] „והטפיח מחזיר על האורחין" [פה שיוצקין ממנה מראה אותה להודיע שנטל ידיו. רש"י, ורמב"ם גרס „מחזיר פניו" אחר שנטל ידיו במקומו כי אין דרך ארץ למול על השלחן, וחזר לאחוריו כדי לטול, מחזיר אח"כ פניו להם.] „לא שנו אלא לשתות" [שרגילין להאריך בשתיה אחר המזון. ואע"ג דהנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח, מיהו צריך למול שמא יתן פרוסה לתוך פיו. רש"י] „אבל לאכול" כו':

פא. לה.] ומאן דאכיל כזית מחויב לברוכי דאמר ר"ה ב"א כו'. במשנה דף מ"ה איתא עד כמה מזמנין עד כזית, ר' יהודא אומר עד כביצה, ובגמרא שם דף מ"ט משמע דעד כזית ר"מ תני לה, ופריך והא איפכא שמעינן לענין חמץ ובשר קדש שנזכר שיש לו חמץ בשעה שהלך לשחוט פסחו, דר"מ ס"ל כביצה וריה"ה בכזית, אר"י מוחלפת השיטה, ואביי אמר לא תיפוך ע"ש, וכ' התוס' דלפי מה שמחליף ס"ל לריה"ה בכזית, ור"מ וריה"ה הלכה כר' יהודה, ואפי' לאביי דלא מחליף ור"מ ס"ל בכזית, נראה דהלכה כר"מ דהא קים ליה ר' יוחנן בשיטתיה, דאמר אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן וכן לעיל גבי שאכל כזית מליח ע"ש, והגאון ר' ישעיה ברלין בשאלתות אות כ"ז תמה אדבריהם במה שהוכיחו מר' יוחנן דלשיטתו אזיל דמוחלפת השיטה, ופסק שפיר כר' יהודא בכזית, אבל אביי דלא מחליף הא ס"ל דלריה"ה כביצה, וכן ראיתי בהגהות לוית חן שמקשה זאת בפירושיו על הראבי"ה, ולא היה למראה עיניהם דברי התוס' רי"ח, שהוסיף בהעתק דברי התוס' תיבות אלו: „וגם אביי דלא מחליף לא אשכחן דפליג על פסקא דא", ור"ל דאביי לא בא אלא לדחויי דא"ל לומר מוחלפת השיטה, אבל לא אשכחן דפליג על פסקא דרחב"א משמי' דר"י שיש לברך על כזית, ומה שהקשה המהרש"א מנ"ל להתוס' דר"י מחליף האי דברכות, דלמא אמר מוחלפת השיטה על ההוא דפסחים דריה"ה ס"ל התם כביצה, ל"ק כלל דא"כ לא היה ר' יוחנן מברך אכזית מליח תחלה וסוף כיון דריה"ה ס"ל בכביצה, וכבר פסק הוא עצמו בערובין מ"ו דר"מ ור"י הלכה כריה"ה, וכן כ' הגאון בעל שאילת שלום ובעל לוית

חן

לו.] ומאן דעאיל ומשכח אינשי דכרוך רפתא וקא מברכין מבעי ליה למיעני בתרייהו כי דאמרינן [ברכות דף מ"ה] בא ומצא כשהן מברכין מה עונה אחריהן רב זביד אמר (ד) מלך ה' המבורך, (ה) רב פפא אמר אמן. ואמרינן לא פליגי, אשכחינהו דקאמרי נברך אמר אי הוא [נמי] ברוך ה' המבורך. אשכחינהו (ו) דקאמרי ברוך (ז) איהו [נמי] אמן, ותו מפרשינן לה למילתא על אינש מעלמא גבי דקא מברכין ברכת המזון אי בתלתא אינון עד פחות (ח) מעשרה, אי אשכחו (ט) [למאן דמברך דקאמר נברך שאכלנו משלו כדאמרי אינהו ברוך שאכלנו משלו, יימר איהו בהדייהו ברוך [ה'] המבורך לעולם ועד, ואי בעשרה וקאמר המברך נברך לאלהינו כד

עאנו

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) צ"ל "ברוך". (ה) "לעולם ועד". (ו) "ענו". (ז) "אמר". (ח) "חד" וכצ"ל. (ט) בכת"י ב"מ "למאן דמברך נברך לאלהינו וענו אינהו" ברוך אלהינו.

חזרו

מגן האלף

אמן. וכל מה שכתבנו נראה כן כדעת רבינו הגאון ז"ל שלא הביא לענינו כלל כל הסוגיא דשלשה שאכלו, משום דשם אינו מבורר להלכה אם ר"מ ס"ל בכזית או ר' יהודה, ובאר להוכיח זאת מדר"ה ב"א שראה את ר"י שאכל כזית ובירך, ומפני שעדיין יש לספק דלמא ר"י לשיטתו עביד הכי ואביי פליג עליה, ולדאמר לא תיפוק, להכי מסיים הגאון ז"ל, "ומותבינן ומשנינן ומסקינן להוציא רבים י"ח עד שאכל כזית דגן, ור"ל דמסקינן שם "אתמר נמי א"ר חנא בר יהודה משמי' דרבא כו', להוציא רבים י"ח עד שיאכל כזית דגן. והך מימרא דר"ח משמי' דרבא אתמר דבתרא הוא, א"כ אפי' תימא דאביי פליג אפסקא דר' יוחנן, מ"מ רב חנן משמי' דרבא פליג עליה וקיי"ל כוותיה, וזה ראי' שאין עליו תשובה ותימה שהגאונים לא הביאוה:

ולענין אצטרופי דשני בגרוגרות אחת סתם הגאון ולא חילק בין שלשה לעשרה, ומשמע דשני בהא להצטרף אפי' לשלשה, ודלא כהרי"ף שכתב לגבי שלשה עד שיאכל כזית דגן, וכבר חלק עליו הרא"ש ותר"י וכתבו דבגמ' לא העמידו שום חילוק לענין צירוף, ומשמע דדין אחד להם, וכן נראה בשיטת הגאון ז"ל וכן קיי"ל להלכה:

לו.] ומאן דעאל ואשכח אינשי דכרוך רפתא כו', שם בגמ' דף מ"ה, ומ"ש שעונה אחריהם "ברוך ה' המבורך" אין הגירסא כן בגמרא, אלא רב זביד אמר "ברוך ומבורך", וגם הוא תימה רבתא שיזכיר שם שמים בשלשה, ובגמרא שם אמרו דבציר מעשרה לאו אורח ארעא למדכר שם שמים, ונראה שהוא טעות המעתיק שמצא כתוב לפניו שיאמר "ברוך הוא המבורך" וכעין שכתב הבה"ג מובא בתוס' שם, שיאמר "ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעו"ו. ובעשרה יאמר ברוך הוא אלהינו ומבורך" ע"ש, וטעה לחשוב על תיבת "הוא" שזה שם הוי"ה ב"ה, ומה שכתב הגאון "ותו מפרשינן לה" נ"ב ט"ס וצ"ל "ומפרשינן" למלתא על אינש מעלמא, וכן פרש"י שם אחד מן השוק בא ומצא ג' כשהן מברכין, ור"ל אינש מעלמא דלא אכיל מתחלה בהדייהו, דאי אכיל בהדייהו ויצא והדר בא ומצאן כשהן מברכין, מברך כמותם "ברוך שאכלנו משלו". דכל מה דאמר הגאון בהך ותו מפרשינן היינו הך מה שכתב לעיל מיניה, ולכן אין לגרוס "ותו", אבל אם לא אכל עמהם, רק שמצאן בעת הזימון לבד אומר "ברוך ומבורך" כו', ואפשר נמי דקאמר ותו מפרשינן לה על אינש דעלמא, להודיענו החדוש מאי דאסיק אח"כ דבעשרה עונה בשם ואע"ג דלא אכיל בהדייהו, אומר ברוך ה' ומבורך אע"ג דלא נזכר זאת בגמרא, וכ"כ התוס' בשם בה"ג ע"ש, ויש עוד חדוש בדבריהם במש"כ "אע"ג דענו כבר" ולא שמע מן המברך מ"מ ענו בתרייהו אמן" ומשמע דאפי' לא שמע מהם שם שמים, כיון שיודע איזה ברכה הם מברכין לא הוי אמן יתומה, ועיין במ"ש באות שאחר זה, דבנדון דידן כשהלה לא נהנה לכ"ע לא הוי אמן יתומה ע"ש:

ומאן

עאנו אינהו] ברוך אלהינו שאכלנו משלו, יימר איהו בהדייהו ברוך אלהינו המבורך לעולם ועד, ואי עאל ואשכחינהו דקא ענו כבר ולא שמע מן המברך עני בתרייהו אמן:

פב. לז.] ומאן דקאי בבי כנשתא אחורי שלוחא דצבורא מחויב לכווני דעתיה. ובתר דקחתים שליחא דצבורא, על כל חותם ברכה וברכה ליהוי עאני אמן. **לח.]** דהכי אמור רבנן מאי דכתיב אמונים נוצר

מגן האלף

פב. לז.] ומאן דקאי בבי כנשתא כו' מחויב למכווני דעתיה כו'. מלשון זה וכן ממה שאמר אח"כ „אומר השליח ברוך כו' והם עונים אמן", משמע דאי לא שמע מהש"ץ הברכה ואפי' כבר התפלל ויצא י"ח בעצמו אסור לו לענות אמן, דכיון דלא שמע הברכה הויא אמן יתומה. וכ"כ הב"ח בדעת רבינו הטור סי' קכ"ד שהעתיק דברי רבינו אחרי דברי רב כהן צדק משום דהסכים לדבריו ע"ש. ומקור הדברים הוא בירו' ס"פ א"ד איזהו אמן יתומה אר"ה דין דמחייב לברוכי ועני דלא ידע למה הוא עני, ועפ"ז פירש רבינו נסים גאון מ"ש בפ' החליל שבאלכסנדרי של מצרים היו מניפין בסודרים כשהגיע עת לענות אמן, דמיירי בקריאת ס"ת ולא בתפלה, או בדבר שהש"ץ מוציא הצבור י"ח. וכן מפורש בירושלמי בימה של עץ באמצע, עמד א' „לקרות בתורה" הממונה מניף בסודרין ועונין אמן, והתוס' במס' סוכה נ"ב מייתי לי' בשם הערוך, וכתבו, ורב כהן צדק גאון אמר הייב צבור לשתוק ולשמוע כל ברכה מפי הש"ץ ואח"כ יענה ע"ש. וכ' הב"ח דרב כהן צדק מפרש הירו' שאפי' כבר התפלל נתהייב בברכה קרינן לי', כיון דחייבים הצבור לשתוק ולשמוע וההוא שהי' מניף בסודרין לא איירי אלא בקריאת ס"ת, דליכא חיובא כלל לשמוע הברכה. וכן כל כיוצא בה כשהמברך נהנה והוא אינו נהנה ואינו מחויב כלל בברכה, התם יכול לענות אמן יתומה, [ועיין מזה באות הקודם] אבל בתפלה אע"פ שכבר התפלל, מ"מ כיון שחייב לענות אמן בכוונה ובאמונה, אם אינו יודע לאיזה ברכה הוא עונה אינה באמונה, ע"ש. ועיין ראבי"ה סי' קנ"ט שתמה אפירוש רבינו נסים דגם קה"ת נמי חיובא לצבור ע"ש. אבל הב"י סי' קכ"ד כ' אע"פ שתקנו לקרות בתורה בצבור, הברכות לא לצורך צבור נתקנו ע"ש:

לח.] דהכי אמור רבנן כו'. הוא במדרש שוחר טוב קפי' ל"א. ומה שאמרו זאת על העונה אמן ולא על המברך עצמו, כתב ע"ז במנורת המאור נר ג' כלל ג' פכ"א, שהמברך אומרה לפעמים בלי כונה בהיות הדבר שגור בפיו ולא בלבו ע"ש. ועיין פרישה קכ"ד סק"ז, ועיין תשו' הרא"ש כלל ד' שכתב אם אין ט' בביהכ"נ המכוונים לברכת הש"ץ, קרוב בעיני דברכת ש"ץ לבטלה, כי נתקנו ברכות לש"ץ לאומרם בעשרה ולענות אמן, ועב"י בשם תשובת הרמב"ם לענין ברכות ש"ץ בקול רם אפי' כלם בקיאים. **ובלל** כונת האמנים הם אלו: א) כמו"ש רבינו הגאון כאן סי' פ"ב ע"פ אמונים נוצר ה' שמאמינים בשבחו של מקום מה שהש"ץ אומר, וכונה זו צריך לכוין בכל ברכות הקצרות, וברכת ההלול וההודאה, וזהו אמן של האמנת דברים שהוא מאמת ומקיים הברכה ששומע. ב) בברכות שיש בהן הודאה ובקשה כמו כל ברכות האמצעיות, צריך לכוין **אמן,** **ויאמן,** שהוא אמת שהקב"ה חונן הדעת, ורוצה בתשובה, וכולה, וכן יעזור וישמע בקשתנו שיחננו בינה, ושיבנו ויחזרנו בתשובה שלמה, ויסלח לנו, וכדומה בשאר הברכות. ג) בדברים שאין בם אלא תפלה ובקשה כמו ביתגדל, ובהרחמן שבבהמ"ז, והדומה לזה כמו ביהדבהו, וביעלה ויבא, הביא רש"י בשם רבו ר"י בר יקר בויטרי סי' תס"ה שיש לענות, וכן אמר ירמי' „אמן כן יעשה ה'", ויהי' הכוונה שם **יאמן,** ובכל אלו אין לענות אחר ברכת עצמו, דלא ליהוי ברכתו שני פעמים. אבל יש עוד מין אמן להורות גם סילוק ענין וכמו שסיים דהע"ה כל

נוצר ה', אלו שהן עונין אמן באמונה. אומר השליח ברוך מחיה המתים והם עונים אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינים שהקב"ה מחיה המתים, אומר השליח ברוך גואל ישראל והם עונים אמן ועדיין לא נגאלו, ואם תאמר נגאלו, (א) [אע"פ שחזרו] ונשתעבדו, ומאמינים בהקב"ה שעתיד לגאלם ועונים אמן. אומר השליח בונה ירושלם ועדיין היא בחורבנה ומאמינים הקב"ה עתיד לבנותה ועונים אמן, הוי אמונים נוצר ה', מאמינים ועונים נוצר ה' :

פג. לט.] ותניא [ברכות מ"ז] אין עונים לא אמן הטופה, (א) ולא אמן קצרה, ולא אמן יתומה, ולא יזרוק ברכה מפיו, בן עזאי אומר העונה אמן (ב) הטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו, (ג) שפתיו, (ד) קצרה יתקצרו ימיו, יתומה יהיו בניו יתומים, ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ומאן דעני אמן ליעני בכל כחו, דאמר ר"ש בן לקיש **מ.]** [שבת דף קי"ט] כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר פתחו שערים

ויבא

שנוי נוסחאות והגהות

פב. (א) „חזרו".

פג. (א) „ולא אמן קטופה". (ב) צ"ל „חטופה" (ג) „שנותיו". (ד) בגמרא ליתא לאמן קצרה וגרסינן „קטופה יתקטפו ימיו" ותו לא.

מגן האלף

כל ספריו מספר תהלים בתיבת אמן, ואע"פ שאינו יוצא שם מכלל האמנים האמורים למעלה, מ"מ מפני סילוק ענין יכול לאמרו אפי' על ברכת עצמו. וכן אנו נוהגין בברכת בונה ירושלם :

פג. לט.] ותניא לא עונין לא אמן חטופה כו'. נראה דגרסת כת"י ב"מ דגרס נמי „ולא אמן קטופה" נכונה. וכדמסיים בן עזאי קטופה יתקטפו שנותיו, וכ"ג בבלי דף מ"ז וירו' ס"פ א"ד, והנה רבינו כ' נמי „ולא אמן קצרה" ובגמ' ליתא, ופירוש אמן קצרה, כתב בשטמ"ק שממהר קריאתה, ועל חטופה פירש שנחפז לענות קודם שיכלים המברך ברכתו, ורש"י פירש חטופה שקורא האל"ף בחטף, וקטופה פירש שמחסר הנו"ן, ואמן יתומה שלא שמע הברכה ועיין באות ל"ז מש"ש, ורבינו סעדיה גאון בפירושו למס' ברכות כתב על אמן יתומה שאינו יודע על מה היא אמורה, וכבר כתבנו מזה לעיל, אלא שאינו מבואר בדברי הגאון כמאן ס"ל אי כרש"י או כר"ן גאון, ועל חטופה פירש רס"ג שהוא ממהר לאומרה, ועל קטופה כ' „אחת בין הברכות" וכ' המבאר דר"ל שעונה על ברכה א' מי"ח ברכות ואינו יודע איזה היא, ואמן יתומה היא שא"י כלל על מה היא אמורה אם על י"ח ברכות או שארי ברכות ע"ש. ואין טעם בדבריו הלא בין כך וכך הוא בכלל אמן יתומה. אבל נראה דר"ל שמצינו בברכה אחת כמה שבחים וברכות נכללות בברכה אחת ומחויב לענות בסוף הברכה, ואסור לו לקטוף שבח וברכה אחת ממנה לענות עליה במקום שלא תקנו חז"ל :

מ.] כל העונה אמן בכל כחו וכו'. בשבת דף קי"ט איתא אריב"ל כל העונה איש"ר בכל כחו קורעין לו גז"ד, ואח"כ אמר ארשב"ל כל העונה אמן בכל כחו, ואח"ז שאלו מאי אמן כו'. ובאמת תמוה דודאי אמן הוא אמנת דברים, כמו אמן כן יעשה ה' דירמי' כ"ח או קבלה, או שבועה כמו שארז"ל, וגם למה שאלו רק במקום זה ולא במס' ברכות שנזכר שם הרבה מדיני אמן. אולם לגרסת רבינו שגרס מתחלה לדרשב"ל ואח"כ לדריב"ל, יתכן שאלתם יותר שאלו מאי אמן, מפני דשנינו במס' תענית דף י"ו אין עונין במקדש אלא „ברוך שם כבוד מל"ו, ובמדרש ואתחנן איתא כשעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שמקלסין אותו בברוך שם כמל"ו כו'. עד אל תתקשטי בו אלא בצנעה, לכך אנו אומרים בחשאי בכל השנה

לבד

ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרין אמן. אריב"ל כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה', מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה'. ר"ח בר אבא אמר ר"י אפילו יש בו שמץ ע"ז מוהלין לו, כתיב הכא בפרוע פרעות וכתיב התם (ה) כי פרעו אהרן לשמצה בקמיהם, הלכך צריך אדם לענות אמן יהא שמיה רבא בכל כחו, (ו) [והם] הכי נמי אמן בכל כחו. מאי אמן, אמר רב חנינא אל מלך נאמן:

סדר תפלת המנחה.

פד. א.] **וכשמגיע** עת תפלת המנחה] נוטל ידיו וא"צ לברך. ואם אין לו מים לטול ידיו אם יודע שיש מים לפניו עד (א) [ארבעת] מילין ימתין עד שיגיע למקום מים, ויטול ידיו ויתפלל.

ואע"פ

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) לפנינו בגמרא איתא כי פרוע הוא" (ו) נמחק. **פד.** (א) "ארבע"

מגן האלף

לבד ביוהכ"פ שאומרים בקו"ר, והטעם שאומרים בהשאי שלא יתקנאו המלאכים, ונראה דבלשון תרגום אנו רשאים לומר בשכמל"ו אפי' בקו"ר, כמו שאנו אומרים קדיש בקו"ר לפי שהוא בלשון תרגום, וכבר הזכרנו לעיל סי' י"ז אות ו' דאיש"ר מברך לעלם ול"ע. הוא תרגום של ברוך שם כבוד מלכותו לעו"ו, ואנו אומרים בקו"ר לפי שאין מלאה"ש מכירין בלשון ארמי, ויוצא מזה דאיש"ר הוא אמן שבמקדש, שהיו מזכירין אותו בקו"ר, ולזה שפיר פריך בגמרא על דברי ריב"ל דאמר כל העונה אמן יהא ש"ר כו' מאי אמן, ור"ל כיון דאומר יש"ר דהיינו אמן שבמקדש, למה לי' למימר "אמן" ומתרץ שיש בו כוונה אחרת "אל מלך נאמן":

ומ"מ פשטות הדברים לא משמעין כמו שכתבתי, וראי' לזה דבמס' סנהדרין קי"א גבי קטן מאימתי הוא בא לחיי העוה"ב תנא בשם ר"מ משעה שיאמר אמן, ושם פריך נמי בגמרא מאי אמן ואמר "אל מלך נאמן". וכן דברי הגאון ז"ל שאמר "הלכך צריך אדם לענות אמן יש"ר בכל כחו, והוא ה"נ אמן בכל כחו", ועלה מסיים, "מאי אמן אר"ח אל מלך נאמן", ומשמע דגם על אמן גרידא שואל מאי אמן, אלא העיקר כמו"ש רש"י בסנהדרין שם היכן משמע קבלת יראת שמים כשעונין על כל ברכה וברכה. וה"נ במה שאמר בכל כחו אין הכונה הגבהת כח, אלא ר"ל בכל כונתו. ושואל במאי יוכל לכוין יותר מהאמנת דברים שמאמין במה שאומר המברך ועונה עליו, ומתרץ שמהרהר בשעה שאומר אמן שהוא אל מלך נאמן. וכמו"ש שם בתוס' במס' שבת שם, שצריך להרהר כן בשעה שאומר ע"ש, וע"ל במערכי לב בשיר יגדל דאל מלך נאמן כולל כל עיקרי אמונתנו:

פד. א.] וכשמגיע עת תפלת המנחה נוטל ידיו וא"צ לברך. במחזור ויטרי איתא "וצריך לברך", ותמה המבאר שכל הפוסקים לא הביאו דעתו דצריך לברך, וכתב דבאמת גם רב עמרם ז"ל שהויטרי הולך לרוב בשיטתו ס"ל נמי דא"צ לברך, ותשובת מהר"ם ב"ר ברוך סי' שמ"ו שכתב דצריך לברך הוא טעות המעתיק, ולכן הגיה גם בויטרי שצ"ל "ואין צריך לברך" ע"ש. ונעלם ממנו דברי הרמב"ם פ"ו מברכות שכתב מפורש "כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לק"ש בין לתפלה צריך לברך ענט"י, שזו מצות חכמים שנצטוינו מן התורה לשמוע להם, ע"ש. ובהגמי"י כ' וכן פסק בספר התרומה

וכ"ס

ב.] ואע"פ שעובר זמן תפלה, אבל יותר (ג) [מארבעת] מילין יתפלל מיד. ואל יבטל מן התפלה, אע"פ שלא נטל ידיו, מפני שאונס הוא. ואע"פ שאמרנו א"ל רבינא (ג) [לרב אשי האזי מר האי] מרבנן דאתי ממערבא ואמר מי שאין לו מים לטול ידיו יקנח ידיו (ד) [בצרורות] וא"ל שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים בנקיון כתיב מידי (ה) [דמנקה] ועפר וצרורות נמי ניקויי נינהו. ותו אמרינן ר"ח לייט למאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, ה"מ לק"ש דבעי למקרי בעונתה, אבל לתפלה דרחמי הוא דכל אימת דבעי מצלי בעי לאהדורי. ועד כמה, עד ארבעת מילין. וה"מ לפניו אבל לאחריו פחות ממיל חוזר, אבל מיל אינו חוזר:

פה. וכשהולך לבית הכנסת אומר אשרי יושבי ביתך כו׳. ומקדיש עד לעילא. ומתפללים שמונה עשרה בלחש, וש"ץ אומר

אבות

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „מארבע" (ג) „לרבא מהאי מרבנן". (ד) „בצדור או בקדמית". (ה) צ"ל „דמנקה".

מגן האלף

וכ"פ מורי בתשובה. ודוקא לתפלה אבל לד"ת כו׳, והב"י סי׳ צ"ב כתב ידים של היסח הדעת צריכין נטילה, ומיהו לענין ברכה לא ראיתי נוהגין אלא לתפלת שחרית, ע"ש. אבל במעשה רב בשם הגר"א ז"ל כתב שיש ליטול ולברך בכל תפלה, ע"ש. ויש לשאול באמת בטעם רבינו ז"ל שכתב דא"צ לברך, דהב"י שכתב דמסתבר דא"צ לברך טעמו משום ספק פלוגתא כמוש"ש משום דאיכא מ"ד שא"צ לטול, אבל לדעת רבינו וגרסתו שצריך לטול לתפלה מדינא למה לא יברך, ואפשר דס"ל דאע"ג שהצריכו נטילה משום היסח הדעת דלמא נגע במקומות המכוסין, לא תקנו ברכה ע"ז, כיון שאינו אלא ספק דלמא נגע ואין לברך מספק:

ב.] ואע"פ שעובר זמן תפלה לשון זה מובא גם בתשובות הגאונים שהובאו מהגניזה ממצרים, וכן בשערי תשובה לרב האי גאון סי׳ נ"ד, וכן גרסתם שם בברכות „אבל לתפלה מהדר". ומפרשים מה דאמרינן בפסחים מ"ו וחולין קכ"ב „לגבל ולתפלה ולנט"י ד׳ מילין" דר"ל לנט"י דתפלה מהדר. אבל בתוס׳ ברכות ט"ו כ׳ בשם ר"ת דלא גרסינן לי׳, משום דמ"ש ק"ש מתפלה כיון דקיים שמא יעבור זמן, וגם לקמן דף כ"ב אמר „בטלוה לנטילותא כר"ח דלייט אמאן דמהדר אמיא, ומדלא הזכיר שם וה"מ לק"ש, משמע דבטלוה גם לענין תפלה", אך בש"ס ישן שנכתב אחר חתימת התלמוד גרסינן גם שם „וה"מ לק"ש אבל לתפלה לא", וכ"ג הבה"ג, ולענין קושיתם מ"ש ק"ש מתפלה, השיב בכ"מ רפ"ג מק"ש דק"ש דאורייתא החמירו שלא יעבור הזמן, ואע"ג דתפלה נמי דאורייתא כמוש"ש הרמב"ם פ"ב ה"ב, ובש"ס ישן מפורש כן בגמרא דף כ׳ „דתפלה ומזוזה ובהמ"ז מ"ע שלא הז"ג ונשים חייבות". מ"מ הנוסח והזמן אינו אלא מדרבנן ומה"ת אינו מחויב אלא בנוסח קצר בכל יום, כמוש"ש הכ"מ, וז"ש בגמרא תפלה דרבנן, ולמ"ש הרלנ"ח מובא לעיל סי׳ ע"ח אות כ"ה נ"ל דעיקר תירוץ הכ"מ משום דזמן דרבנן ומש"ה לא חששו שמא יעבור הזמן, אולם מ"ש הגאון „ואע"פ שעובר זמן תפלה" ומשמע שיעבור ז"ת לגמרי תמוה לכאורה, בשלמא מי שמהדר אמיא בהתחלת זמנה יש לומר דלא החמירו עליו כולי האי אולי יעבור הזמן כיון שיש לו שהות להתפלל עדיין בסוף זמנה, אבל שימתין עד שיגיע למקום מים בתוך ד׳ מילין ובתוך זמן זה יודע בבירור שעובר ז"ת קשה מאד שיתקנו זאת בשביל ידים דהיסח הדעת שלא יתפלל כלל. ועוד מאי שני בתוך ד׳ מילין מיותר מד׳ מילין, ואפשר משום דתפלה אפשר בתשלומין, אבל ק"ש אם לא יקרא הוי מעוות לא יוכל לתקון, אי נמי ק"ש הויא דברי תורה ואין

אבות וגבורות, (א) ואומר ג.] כתר יתנו לך, ומסיים עד עושה שלום. ד.] כדרך שמתפללים בשחרית. ונופלין על פניהם, (ב) ואומר ואנחנו לא נדע מה נעשה. ה.] ומקדיש כלו עד עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל, (ובכתב יד ב"מ איתא: אבל כהנים אינן נושאין כפיהם משום דשכיחא שכ־ות ואסור, דשכור לא ישא את כפיו. ויחיד המתפלל תפלת מנחה אומר במקום קדושה, קדושה ליחיד:

[מן לא יאמר עד ומאן דמספקא חסר בכתב יד ב"מ.]

פו. [לא יאמר חזן במנחה רצה ולא שים שלום. ו.] אלא יאמר מן רצה (א) (שלום) ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון. ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל (ב) (צריך) עמך. ותחזינה עינינו וכו'. שלום רב על עמך ישראל תשים לעולם כי אתה הוא מלך ואדון השלום ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום]:

שנוי נוסחאות והגהות

פה. (א) „וקדושת השם. ואומר קודם קדושת השם" כתר כו׳. (ב) „ושואלים כל צרכיהם"

פו. (א) צריך למחוק. (ב) צריך למחוק.

צ"ל

מנן האלף ומאן

ואין ד"ת מקבל טומאה, וכמו שבטלוה לטבילותא בבע"ק, אבל בתפלה החמירו עד פרסא, ותי' זה מצאתי ג"כ להרשב"א, [ועי' תר"י פ' מ"ש, אך הב"י סי' פ"ח מחלק בין טומאה לטינוף.] ולשון רבינו „מפני שאונס הוא" משמע דניחא לתרץ למה הקילו עליו ביותר מפרסא שיתפלל מיד, אע"פ שלא נטל ידיו מפני שאונס הוא ולא רצו להטריחו, משמע כפירוש הרשב"א, דלתירוצנו הראשון דאין נפ"מ בין ק"ש לתפלה אלא משום דתפלה אפשר בתשלומין אין טעם לחייבו להתפלל מיד מפני שהוא אנוס, אדרבא כל היכא דהוא אנוס אפשר בתשלומין, ומאי נפ"מ בין פחות ובין יותר מפרסא:

פה. ג.] ואומר כתר יתנו לך כו׳, וכמחזור ויטרי כת"י אקספורד מתחיל נוסח הקדושה בנקדש את שמך בעולם, כו׳ לדור ודור כו׳ כמנהג ונוסח אשכנז שכל נוסחותיהם נובעים ממנו, והוא נוסחת רבותינו הצרפתים וחסידי אשכנז הקדמונים, וכן סדרום ג"כ לפני מאוה"ג רש"י ז"ל:

ד.] כדרך שמתפללים שחרית, וכ"כ הרמב"ם בפ"ט מתפלה, וכ"כ הכלבו שצריך להזור התפלה כמו בשחרית, והב"י בבס"י רל"ד כתב „שהספרדים נוהגין שאין ש"ץ חוזר התפלה במנחה, אלא מתפלל עם הצבור בקול רם עד אתה קדוש, ומתפלל האמצעיות עמהן בלחש וכשמגיע לרצה מתחיל בקול רם, ומנהג האשכנזים הוא הנכון, וכן הנהיגו חכמים בדור שלפנינו בלפת תיכב"א וגזרו לעובר על תקנתם, עכ"ל, ודברי רבינו הגאון שכתב סתמא „כדרך שמתפללים שחרית" משמעין כדבריו, ועיין הגהת רמ"א שיש לומר במנחה פרשת התמיד, ובמג"א בשם רמ"ע כתב לאומרו אחרי אשרי, משום דאמרינן בסוכה נ"ג דתמיד של שחר היה קרב קודם תפלה, ושל ערביים אחר תפלה, ועיין ט"ז סי' רל"ד דאשרי נתקן נגד מקום שחיטתו וזריקתו של תמיד, ותפלה נגד הקטרתו:

ה.] ומקדיש כלו עד עושה שלום כו׳, בויטרי כתב טעם הדברים, כדי להפסיק בין שתי התפלות [ר"ל מנחה וערבית] שצריך להפסיק בקדיש שלם:

פו. ו.] אלא יאמר מן רצה ואשי ישראל, כן כתב גם רב בנימין בשם רב סעדיה גאון, וכן הוא גם בסדר רב סעדיה כת"י, והטור הביא עליו, דאע"פ שאין נשיאות כפים במנחה אין זה ענין שלא לומר רצה, וכן הרשב"א בסי' תפ"ג כתב „דברי הגאון לא שמעתי מעולם גם לא ידעתי טעם לדבר", והב"ה כ' שבתחלת רצה הוא סימן לכהנים שיעקרו ממקומם לעלות לדוכן, ולזה אמר רב סעדיה שאומרו תמיד לא יפה הוא

עושה

פז. ז.] ומאן דמספקא ליה מלתא אי צלי אי לא צלי, אי קרא ק"ש אי לא קרא, אי (א) [אמא] אמת ויציב או לא, אי נמי אי בריך ברכת מזונא אי לא. וגבי שבעת המינים אי בריך אי לא בריך, היכי ניעבד, הכי גרסינן בגמרא [ברכות כ"א א'] אר"י אמר שמואל ספק קרא (ב) ספק לא (ג) אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר אמת ויציב חוזר ואומר אמת ויציב, ור"א אמר אפי' ספק קרא ק"ש [ספק לא קרא ק"ש] חוזר וקורא ק"ש משום כבוד מלכות שמים, אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל. ור' יוחנן אמר אפי' ספק התפלל ספק לא התפלל

הוזר

שנוי נוסחאות והגהות

פז. (א) צ"ל „אמר". (ב) „ק"ש". (ג) „קרא ק"ש בכת"י

מגן האלף

עושה, שאז אין היכר לכהנים, וכבר קדמו בטעם זה הגאון אבן הירחי בהמנהיג ה"א אות כ"ט, ע"ש, ואע"פ שכתבנו לעיל בסי' ס"ב בשם רב סעדיה שכל שלא התחיל במודים עדיין עולה בעבודה קרינן ליה, מ"מ כששומעים הכהנים שהש"ץ לא התחיל ברצה יש היכר שלא יעקרו ממקומן לעלות, ונראה עוד דתפיסת הטור קאי על מנהג ספרד וכ"כ שמנהגם היה שלא לומר רצה גם בתפלתם בלחש במנחה, ושפיר כ' שא"י טעם למנהגם, וכן נראה ממה שהזכיר רבינו הטור את המנהג הזה בסי' ק"ך שכל הסימן אינו מדבר שם מחזרת הש"ץ רק מתפלה בלחש, אבל רבינו הגאון דקדק לכתוב, לא יאמר „החזן" במנחה רצה, משום דכל הקהל אמרו רצה גם במנחה, ובזה ודאי דא"ש כטעם המנהיג והב"ח, וע"ל סי' תקע"ט בטור וב"י:

ומה שכתב רבינו שלא יאמר במנחה שים שלום אלא „שלום רב" עיין מזה בהגמי"י בסדר התפלות, ובהגהות מרדכי פ' הקורא עומד דשים שלום הוא בקשה שיסכים הקב"ה לברכתם של כהנים על השלום, וכיון דליכא נשיאות כפים א"א שים שלום, וכתב שם „מיהו בסדר רב עמרם לא חילק אלא שכתב בכל שעה ומתחילין בשים שלום עכ"ל, אך בסדר שלפנינו לא מצאנו כדבריו:

פז, ז.] ומאן דמספקא לי' כו' משום כבוד מלכות שמים, כגרסת הגאון כאן איתא נמי בשאלתות סי' נ"ג אבל בגמרא לפנינו בדף כ"א ליתא להך „אפילו" ולא מאי דאסיק „משום כבוד מלכות שמים" והכי איתא בגמרא אר"י ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, ס' אמר או"י ס' ל"א חוזר ואמר, מ"ט ק"ש דרבנן או"י דאורייתא, כו', ור"א אמר ספק קרא ק"ש ס' לא קרא חוזר וקורא, ס' התפלל כו', ופרש"י חוזר וקורא קסבר ק"ש דאורייתא, אבל לגרסת הגאון ברור דאפי' ר"א ס"ל דק"ש דרבנן, ומ"מ חוזר וקורא משום כבוד מ"ש, וכן פשטות דברי רבינו לעיל סי' כ"א, דאמר „מכדי מאן תקינו ק"ש שחרית וערבית רבנן, נזול בתרייהו", ונראה ג"כ דס"ל לגאון כהך אית דגרסי המובא ברש"י שם בראש העמוד דגרסו „ק"ש דרבנן היא, אלא ק"ש אית בה מלכות שמים וכהמ"ז דאורייתא ותפלה דרבנן", ולגרסת הגאון ושיטתו ס"ל לכלהו דק"ש דרבנן, ודלא כרש"י שכתב דלר"א ק"ש דאורייתא, וכבר נחלקו בזה אבות העולם אי ק"ש דרבנן או דאורייתא, ולדעת הגאון אפי' נימא דק"ש דרבנן נמי קוראה כלה, משום כבוד מ"ש. ואע"ג דעמ"ש הוא מקבל בפסוק ראשון, וגם בודאי קרא ק"ש מ"מ אי מצא צבור קוראין את שמע, נמי קורא עמהם פסוק ראשון כמו"ש הגאון לקמן, מ"מ בספק קרא כיון דמחויב מדינא לקרות פסוק ראשון גומר את כלה, ובסדרים לרש"י כתב יד מצאתי בדר' אלעזר דאמר חוזר וקורא „דחיובא דאורייתא הוא, משום כבוד מלכות שמים" ואין הבנה לדבריו דמה שייכות כבוד מ"ש דמשום זה יהי' רמיא עליה חיובא דאורייתא, וגם ברש"י שבגמרא לא נזכר זה אלא

מפרש

חוזר ומתפלל, ר"י לטעמיה דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כלו. **ח.]** והלכתא בכלהי הדר. אבל ודאי קרא ק"ש ואתא ואשכח צבורא דקא קרו ק"ש אמר (ד) [מספיקא] פסוקא קמא (ה) לחודי בהדייהו ותו לא, אי נמי ודאי התפלל ונכנס לביהכנ"ס ומצא צבור שמתפללים הכי אמר רב יהודא אמר שמואל (ו) אם יכול לחדש דבר [אפילו] (ז) בתפלתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל:

פח. ט.] **אי** נמי (א) [לא] צלי ועאל לבי כנשתא ואשכח צבורא דמצלי פליגי בה ר"ה וריב"ל, דהכי אמרינן בגמרא [ברכות כ"א ב'] אמר רב הונא נכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים אם יכול להתחיל ולגמור

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בכת"י ב"מ ליתא וכך הנכון. (ה) „לחודיה" (ו) בש"ס ישן גריס „יחיד שהתפלל ונכנס לביהכ"נ". (ז) צ"ל „אפילו דבר אחד" ובכת"י ב"מ ליתא להך אפילו.

פח. (א) בכת"י ב"מ לא גרס „לא" והוא ט"ס.

מגן האלף

מפרש בטעמא דר"א משום דק"ש דאורייתא ותו לא, ואולי יש להגיה בדבריו „או" משום כבוד מ"ש:

ח.] והלכתא בכלהי הדר, כו' אי נמי ודאי התפלל כו' אם יכול לחדש דבר כו', הוא מימרא דשמואל שם דף כ"א דבודאי התפלל בעי חדוש, ובמהדור ויערי אות ל"ד מסיק ע"ז והלכתא בכלהי כר' יוחנן, ור"ל דס"ל דר"י דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כלו פליג אדשמואל, והלכתא כוותיה דיכול להתפלל אפי' בלי חדוש, אבל רבינו הגאון ס"ל כבה"ג מובא ברש"י שם שכתב הלכתא כר"י בספק התפלל [דאז לא בעי חדוש] והלכה כשמואל בודאי התפלל, ועיין בתשו' הגאונים סי' פ"ה ושע"ת סי' כ"ו ובב"י סי' ק"ז:

ולענין בשעת המינים אם נסתפק אם ברך פסק הגאון דחוזר ומברך, וכן פסק בשאלתות דרב אחאי פרשה יתרו, משום דס"ל דברכתם מה"ת, אבל בשאר פירי אינו חוזר, וכ"כ הטור סי' ר"ט אבל רמב"ם וסמ"ג ס"ל דכלהו הוי דרבנן, והגאון רי"פ בשאלת שלום תמה מה שלא הביאו דברי הגאון שדבריו מקובלים ע"ש:

פח. ט.] אי נמי לא צלי כו' כתב ב"י סי' ק"ט נראה שסוברים דרב הונא פליג אדריב"ל לענין קדושה אבל ריב"ל לא פליג לענין מודים, וס"ל נמי דבעינן שיגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים, וכ"כ הב"ח מדלא אמר תלמודא דאיכא מאן דפליג אדר"ה, וכ"פ הטור דבעי שיתחיל ויגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים, וטעמא כפרש"י שאע"פ שהיחיד אומר מודים, מ"מ אם לא יאמרינה עם הצבור, הרואה כלם כורעים והוא אינו כורע נראה ככופר במי שהצבור משתחוים לו, וכן נראה גם בדעת הגאון שהעתיק גם דברי ר"ה, משמע דס"ל דהלכתא כוותיה לענין מודים:

ובנכנס לביהכנ"ס ויכול להתפלל עם הצבור אלא שיודע בעצמו שמאריך בטבעו וא"י להתפלל במהירות כמו הצבור ולא יוכל לגמור עד שמגיע ש"ץ לקדושה, נראה דמ"מ יתפלל עמהם, וכן משמעות לשון הגמרא הנכנס לביה"כ ומצא צבור שמתפללים כו' משמע שכבר הם מתפללים ואין תפלתו נחשבת כ"כ כתפלת צבור מבעי לי' לדקדק שיגמור כדי שיוכל לומר קדושה. וכ"כ דודי הגאון ר' אליהו קאלישר בתשובת יד אליהו סי' ז', אך לענ"ד יש לחלק דכשמא דמלתא אם הצבור לא התחילו להתפלל עדיין ודאי יגיע לקדושה כשמתפלל עמהם, משום דש"ץ ממתין עד שיסיימו תפלתם וכמו"ש רבינו בסדרו, „אחר שיסיימו הצבור מתחיל ש"ץ", אבל ודאי דאינו ממתין על מי שבא באמצע תפלה, ולכן אמרו בגמרא „ומצא צבור שמתפללים", אך יש להוכיח ממ"ש המ"א סי' ק"ט דתפלת צבור עדיפא מאמן יש"ר

ולגמור עד שלא הגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל, וריב"ל אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדוש יתפלל ואם לאו אל יתפלל, ואמרינן במאי קמפליגי רב הונא סבר יחיד אומר קדוש, וריב"ל סבר אין היחיד אומר קדוש, ומסקינן דאין היחיד אומר (ג) קדושתו אמרינן,

דכ"ע

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צריך לומר „קדוש, תו" אמרינן. ומסקינן

מגן האלף

יש"ר, א"כ כש"כ דעדיפא מקדושה, דבקדושה אמרו לכ"ע מפסק לא פסיק ובאיש"ר מבעי להו אי מפסיק או לא, וכתב הפמ"ג שם „ואע"ג דאמרינן שאם א"י לגמור עד שמגיע לקדושה לא יתחיל להתפלל עם הצבור, היינו משום דלא הויא תפלת הצבור ממש כיון שבא באמצע תפלה" ע"ש, א"כ מבואר מדבריו דבבא בהתחלת התפלה עדיפא תפלה בצבור מאמירת קדושה, וא"ל א"כ גם בהתחיל עמהם ביחד לא מתחשבא תפלה בצבור רק כשמתפלל עמהם בשוה גם אח"כ. דז"א דכיון שהתחיל עמהם בשוה לית לן בה, ודומיא דהכי כ' התוס' ברכות ז'. וכמש' ע"ז דף ד' ד"ה רגע כמימרא שכתבו מה יכול בלעם לומר ברגע זו, ותירצו מאחר שהי' מתחיל קללתו באותה שעה הי' מזיק גם אחרי כן ע"ש, והדעת נותנת כן דלמה לא יהי' נחשב תפלה בצבור אפי' אינו מתפלל עמהם בשוה, כיון דמצרפינן אפי' ישן וקטן משום דכל בי עשרה שכינתא שריי', וא"כ י"ל דגם הא דאמרינן דאם אינו יכול לגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה לא יתפלל, לא משום דקדושה עדיפא מתפלה בצבור או שלא נחשב תפלה בצבור כיון שבא באמצע, אלא הטעם מפני שיכול להתחיל אח"כ עם הש"ץ ויאמר מלה במלה עמו ויהי' יכול לקיים שניהם, שגם זה כמו תפלה בצבור שכל הצבור מכוונין למה שאומר הש"ץ, וגם יענה עמו קדושה, משא"כ אם בא באמצע ויתפלל עם הצבור יפסיד הקדושה, אבל אם יודע בעצמו שבין כך וכך הוא מפסיד הקדושה, יתפלל עמהם דתפלת צבור עדיפא כמוש"ל ממ"ש המג"א, אולם אם יודע שא"י למהר כמו הצבור ועם הש"ץ הוא יכול לומר מלה במלה, נראה דיותר עדיף להמתין להתפלל עם הש"ץ, וכן מצאתי כתוב במנהיג אות כ' ובשבלי לקט סי' כ' בשם רבינו הגאל שכתב בשם רב האי גאון וז"ל „מנהגא דרבנן כד עייל ואשכח צבורא דמצלי בלחישא מעכב עד דמסיימי, וכד פתח שליחא מתחיל ה' שפתי, ואמר בהדי ש"ץ מלתא מלתא בלחשא, ועני קדושה בהדי צבורא ולא מקרי הפסקה, כו' :

ונראה לענ"ד ראי' מבוארת לזה מירושלמי פ"ד ומובא גם בתוס' כ"א ב', וע"ש בדבריהם שסיימו דס"ס הוא בירו' ול"ג „של מוסף", וכן הנוסחא האמתית כמו שמצאנו בירו' של הר"ש סירליו וז"ל שם : ר"א ר' יונה בש"ר זעירא, התפלל של שחרית ומצאן מתפללין של מוסף מתפלל עמהון, לא התפלל שחרית ומצאן מתפללים מוסף אם יודע שהוא מתחיל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ [יתפלל ואם לאו לא יתפלל, אר"ש בר הבדימא נכנס לביהכ"נ ומצא צבור שמתפללים אם יודע שמתחיל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ] כדי לענות אמן, יתפלל כו' באיזה אמן אמרו כו' ואפליגי מ"ד באמן של האל הקדוש בשבת, ומ"ד באמן של שומע תפלה בחול, ע"כ, ובירו' שלפנינו נשמט מתיבת יתפלל עד כדי, ולכן נתקשו המפרשים בפירושו, דמשמע מתנו שסייך ברכת שומע תפלה גם במוסף, אבל לגרסת ר"ש סירליו הויין תרי מימרות. אך עדיין יקשה למה לא אמר „כדי לענות קדושה", דקדים לאמן של האל הקדוש, ומצאתי שעמד בזה החרדים בפ' מי שמתו בפסקא דקברו את המת, וכ' „אבל משום עניית קדושה עם ש"ץ לא הם הירושלמי דס"ל כרב הונא דיחיד אומר קדושה", ע"כ, אבל לענ"ד נראה דאין שום התחלה לקושיא זו, אחר שנדקדק שינוי לשון הירו' שלא אמר „עד שלא יגיע ש"ץ לאמן" אלא עד „שלא יתחיל ש"ץ" ע"כ דר"ל שיסיים תפלתו גם קודם שהתחיל הש"ץ באבות, אז יתפלל עם הצבור, דאז יוכל לכוין גם על כל תפלת הש"ץ כדי שיענה אמן דהאל הקדוש בשבת, או דש"ת בחול. ונקט אלו שני אמנים, דהם עיקר מה שצריכין ליזהר בהן כמו"ש התוס' שם דקאי על ג"ר ועל האמצעית שלפניהם, אבל אם לא יגמור קודם שהתחיל ש"ץ את תפלתו לא יתפלל,

וע"כ

דכ"ע מיהת מפסק לא פסק עד דעאני קדוש. ואמרינן איבעי להו מהו שיפסיק אדאמן יהא שמיה רבא ומברך. י.] ואע"ג דפשטינן דמפסיק הדרינן (ג) ומפקינן הלכתא דלא מפסיק:

פט. יא.] וצריך לשהות שעה אחת ואח"כ יתפלל, שכך שנינו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכונו

את

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) ומפקינן. קודם

מגן האלף

וע"כ דס"ל להירושלמי שלא יתפלל תפלת הלחש עם הצבור אלא יתפלל שוה בשוה עם הש"ץ וכמו"ש רב האי גאון, ומוכח מזה דמה שמתפלל יחד עם הש"ץ זה עצמו הוא תפלה בצבור שהרי כל הצבור מכוונים למה שמתפלל הש"ץ, והצעת דברי הירושלמי כך הם, דס"ל להירו' דתפלה בצבור מקיים כשאומר מלה במלה עם הש"ץ כיון שכל הצבור מכוונין למה שאומר כמו"ש רה"ג, והרי הוא כאלו התפלל יחד עמהם, וכשמתפלל עמו מתילא אומר עמו גם הקדושה, אלא דת"מ באם יודע שיתחיל ויגמור יחד עם הצבור, עדיף שיתפלל עמהם כדי שיענה אח"כ אמן דהאל הקדוש ויאי' הכל בידו, תפלה בצבור וקדושה ועניית אמן, ואלו הי' מתפלל עם הש"ץ לא שייך עניה על ברכת עצמו, אבל אם אינו יכול לגמור ימתין עד שיסיימו צבור תפלתם, ויתחיל יחד עם הש"ץ וזה נמי חשוב כתפלת צבור. אבל ודאי להזות תפלת צבור מפני אמן ואפי' מפני קדושה, לא עלה גם ע"ד הירושלמי, דכי מפני שמפסיד האמנים נדחהו מתפלת הצבור, והלא תפלה בצבור עדיפא גם מאמן יש"ר כמו"ש המ"א, כ"ש דעדיף מאמן גרידא, ומאן דאמר באמן של שומע תפלה והיינו בחול, וכמו"ש שם בירו' דלא פליגי דרק בשבת איכא לדקדק בשביל אמן של האל הקדוש, אבל בחול ס"ל דעדיף להתפלל יחד עם הצבור, ואע"ג דלא יענה אמן דהאל הקדוש, משום דאמן דשומע תפלה מעלים כאלו ענה אמן על כל הברכות שאמר הש"ץ. וכמי שענה גם על האל הקדוש והקדושה, וזה עדיף ממה שהי' דוחה מלהתפלל עם הצבור, והי' ממתין להתפלל יחד עם הש"ץ, אע"פ שאז היה אומר עם הש"ץ הקדושה מלה במלה, מ"מ תפלת צבור ממש עדיפא, כיון שמגיע לענות אמן של שומע תפלה שהוא האמנת דברים על כל הברכות והקדושה שאמר מקודם, דמה שמתפלל יחד עם הש"ץ פעמים שאין זה תפלת צבור כשאין עשרה מכונים עמו, ותפלת צבור עדיפא מכל. ולכן נ"ע בזמננו שאין הצבור מכונים כלל למה שאומר הש"ץ, אם נחשוב את המתפלל עמו כמו תפלה בצבור, ועדיף לכאורה להתפלל בלחש עם הצבור אף שיודע שלא יגיע לקדושה ולא יכול למהר כמוהם, וכש"כ כששמע קדושה כבר, או יודע שישמע קדושה אח"כ במנין שאחריו וצ"ע:

י.] ואע"ג דפשטינן דמפסיק הדרינן ומפקינן הלכתא דלא מפסיק. בויטרי אות ל"ד מוסיף „אלא שתיק ולא עני בהדייהו, דאמר מר שמע ולא ענה יצא שומע כעונה, וכד מתחיל ויתברך הדר לצלותיה, וכן נהיגין רבנן דכי עסקי בשמונה עשרה, ושמע קדיש או איש"ר שתיק ולא עני וזכי אמרי חכימיא, ספריא, ודרשייה, וריש עמא, עכ"ל, וכ"כ רש"י בסוכה ל"ח בשומע קדוש או איש"ר שתיק ולא עני והן כעונין, וכן יסד רב יהודאי גאון בה"ג, עיי"ש וכ"כ בספר האורה סי' כ' ובעל שאילת שלום כ' ע"ז בשאלתות פ' בראשית, ככר העיד הריב"ש דדבריו של גאון מקובלים כאלו נכתבו בתלמוד, אך רבינו ז"ל לא הזכיר מזה, ואולי ס"ל כר"ת ור"י שכתבו דהוי הפסק אי שותק, והר"ן במס' סוכה כתב דפרש"י עיקר, והרב רבינו יונה כתב „דבר שתלוי בעמודי עולם אין בנו כח להכריע ולעכיד כמר עביד כו'. ובלבד שיכוין לבו לשמים", ויש לנו ללמוד מדברי הויטרי שכתב „וכד מתחיל יתברך הדר לצלותיה דעיקר עניית אמן יש"ר הוא רק עד עלמיא, ועמש"ל סי' ז' אות י"ז:

פט. יא.] צריך לשהות שעה אחת ואח"ב יתפלל, יש לעיין למה כתב רבינו דין זה כאן בתפלת המנחה, ולא הזכיר זאת לענין תפלת השחר,

ואפשר

את לבם למקום, ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישהה שעה אחת (א) [אחר] תפלתו, שעה אחת (ב) [קודם] תפלתו. שעה אחת קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך, ושעה אחת אחר תפלתו דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

סדר תפלת ערבית.

צ. הקורא ק"ש של ערבית קודם ראיית הכוכבים לא יצא ידי חובתו.

א.] דתניא [ברכות ב' ע"ב] מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית משעה שהכהנים, נכנסין לאכול בתרומתן וסימן לדבר צאת הכוכבים, ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. וכמה כוכבים יצאו ויהי לילה, תניא [שבת דף ל"ב] ר' נתן אומר כוכב אחד יום, שנים בין השמשות, שלשה לילה. אמר בר אבין לא כוכבים (א) [בלבד גדולים] הנראים ביום, ולא כוכבים קטנים (ב) [ממש] הנראים בלילה אלא בינונים:

צא. ב.] ועומד שליח צבור ומתחיל (א) **והוא** רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו ה' הושיעה המלך

יעננו

שנוי נוסחאות והגהות

פט. (א) „קודם", (ב) „אחר".

צ. (א) ליתא בכ"י ב"מ. (ב) ליתא שם.

צא. (א) „ואומר".

ומבדיל

מגן האלף

ואפשר משום דבשחר מאריך בלא"ה בקרבנות ופסוד"ז, ויוצר, וכן אח"כ בקדושא דסדרא. אבל במנחה צריך האדם בעצמו לשהות ולכוין את לבו למקום, כדי שיהי' מוכן להתפלל בכונה שלמה, וע"ש ל"ז מש"ש בשם הגל"ח:

צ. א.] דתניא מאימתי קורין את שמע, בגמרא איתא בלשון הברייתא הזאת רמ"א משעה שהעני נכנס כו' והכמים אומרים משעה שהכהנים, כו'. ובחר רבינו הגאון ז"ל להביא דברי הכמים שבברייתא, ולא כתמא דמשנתנו דפרק מאימתי, משום דאיכא דמספקא למימר דרישא דמתניתין נמי ר' אליעזר, ורבנן פליגי עלוי, אבל בברייתא הכמים אמרו להאי דינא והלכתא כוותייהו. וכן הרי"ף מוכיח האי דינא מהך דברייתא ע"ש, ועוי"ל דבברייתא תני סימן לדבר צאה"כ, ומינה שמעינן פירושא דמתניתין כהנים אימתי קאכלי בתרומה משעת צאה"כ, אבל ממ"ש במשנה משעה שהכהנים כו' איכא לספוקי דלמא ביאת אורו הוא והיינו תחלתה של שקיעת החמה, וכמו"ש בתוס' מש"ה הביא להברייתא, ומ"ש „תניא הקורא קודם לכן לא יי"ח", היא ברייתא מובאת בירושלמי רפ"ק דברכות, ומ"ש „במה כוכבים יצאו ויהי לילה", הוא במס' שבת ל"ב, וכ"כ בשע"ת סי' ע"ו „אנן חזינן דק"ש בעונתה עדיף ממסמך גאול"ת וסי' לדבר צאה"כ והוא דאורייתא", וכתב עוד סי' ר"ו בשם רב שרירא גאון „המתפלל קודם שירא' ג' כוכבים אין תפלתו תפלה לפי שלא קרא ק"ש בעונתה" ע"ש:

צא. ב.] ועומד ש"ץ ומתחיל **והוא רחום**, בויטרי אות ק' כתב שנהגו לומר והוא רחום בתפלת ערבית ע"ש המקרא צדק ילין בה, מעולם לא לן אדם בירושלם ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו בלילה ושל בין הערבים על מה שנעשו ביום, [מדרש שוח"ט פ"א] ועכשיו אין לנו אלא תפלה, והוא רחום יכפר עון בשביל התפלות, וגם בשחר אומרים גם כן והוא רחום בסדר קדושה, וכתב שם

עוד

יעננו ביום קראנו. ומברך **ברכו** את ה׳ המבורך, ועונין אחריו ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, ופותח ואומר **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה אשר בדברו מעריב ערבים, בחכמה פותח שערים, ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו, בורא יום ולילה, גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, מעביר יום ומביא לילה (ג) [המבדיל] בין יום ובין לילה, ה׳ צבאות שמו. ג.] (ג) חי וקים תמיד [הוא] ימלוך עלינו לעולם ועד. בא״י המעריב ערבים. **אהבת** עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת, על כן ה׳ אלהינו בשכבנו ובקומנו (ד) [נשיח בחקיך ונשמח ונעלוז בדברי] תורתך ובמצותיך לע״ו, כי הם חיינו וארך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, ואהבתך לא תסור ממנו (ה) [עד נצח נצחים] בא״י אוהב את עמו ישראל [באהבה]. וקורין **ק״ש**. ואומר **אמת ואמונה** כל זאת וקים עלינו כי הוא ה׳ אלהינו ואנחנו ישראל עמו [וצאן מרעיתו] אמת מלכנו (ו) [אפס] זולתו, הפודנו מיד מלכים, הגואלנו מכף כל עריצים, האל הנפרע לנו מצרינו המשלם גמול לכל אויבי נפשנו, השם נפשנו בחיים ,לא נתן למוט רגלינו המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו, העושה לנו נקמה בפרעה ואותות ומופתים באדמת בני חם, המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוציא עמו ישראל מתוכם להרות עולם, המעביר בניו בין גזרי ים סוף ואת רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע, וראו בניו גבורתו ,שבחו והודו לשמו. ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה וב״י לך ענו שירה בשמחה

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „ומבדיל״ (ג) בסדר רס״ג ליתא וגרס „ה׳ צבאות שמו ימלוך״. (ד) בכת״י ב״מ „תן בלבנו ונשיח בחקי רצונך ונשמח בדברי״. (ה) „לעולמים״, וברס״ג מוסיף „כי היא עטרת ראשנו״, (ו) „ואין״ ברס״ג

מגן האלף

עוד טעם בשם ר׳ אליעזר הגדול [רבם של רבותיו של רש״י, בזמנו של ר׳ יעקב בר יקר עיין מבוא לספר האורה.] לפי שאין במעריב קרבן לכפר, אבל יוצר ומנחה שיש תמידין לכפר אינו צריך לומר והו״ר, ותמה הויטרי על דבריו דהאיכא תמיד של שחר שהי׳ מכפר על עבירות הלילה, ותפלת השחר נגד תמיד של שחר נתקנה, ע״ש. ואלו הייתי כדאי הייתי מתרץ דעת רבינו ר״א הגדול, דס״ל דגם בזמן הבית שגם אז היו מתפללים כדאיתא בסוכה דף נ״ג וכן במס׳ ברכות יכול משבא לגולה הללו ת״ל די הוה עביד מקדמת דנא. ופי׳ הרב״ם אפי׳ בפני הבית, היו מתחילים תפלתם בערבית בוהוא רחום, ע״ש, א״כ י״ל דלא מטעם עבירות של לילה כי ע״ז היה מכפר התמיד של שחר, אלא משום דתמיד של בין הערבים שהיה מכפר עונות של היום לא הי׳ מכפר אלא עד שעת זריקה, וכיון שנשחט בשם או בשבע ומחצה, היה חסר כפרה מאותה שעה ואילוך עד הלילה, לכן אמרו והוא רחום יכפר, וגם בזמן הזה שהתפלה מקום קרבן נ״ל והו״ר לפי שאין במעריב קרבן לכפר, ועמש״ל במקור הברכות לד 152 :

ג.] **חי** וקים תמיד עיין מקור הברכות :

מי

בשמחה רבה ואמרו כלם. ד.] מי כמוך באלים ה׳ מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא. (ז) מפי עוללים ויונקים (ח) שירה [שמעתה על הים] יחד כלם הודו והמליכו ואמרו, ה׳ ימלוך לעולם ועד. (ט) ונאמר כי פדה ה׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו בא״י גאל ישראל. **השכיבנו** ה״א לשלום והעמידנו מלכנו (י) לחיים טובים. ופרוש עלינו סוכת שלומך (יא) ותקננו בעצה טובה מלפניך והושיענו למען שמך. [והגן בעדנו] והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעה ורעב ושבור שטן מלפניך ומאחרנו. ושמור צאתנו ובואנו מעתה וע״ע, כי שומרנו ומצילנו אתה. בא״י שומר עמו ישראל לעד. ועונין הצבור. ה.] **ברוך** ה׳ לעולם אמן ואמן, ברוך ה׳ מציון שוכן ירושלם הללויה. ברוך ה׳ אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות (יב) לבדו. וברוך שם כבודו (יג) וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. **יהי** כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו. [יהי שם ה׳ מבורך מעו״ע.] כי לא יטוש ה׳ את עמו [ונחלתו לא יעזוב] בעבור שמו הגדול. כי הואיל ה׳ לעשות אתכם לו לעם. וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה׳ הוא אלהים. [והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה

ה׳

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) ברס״ג „לך עושה פלא פיארו פדוים לשמך על שפת הים יחד כלם בקול אחד״. (ח) יסדת שירה שמעת על ים סוף״, (ט) „ויקיים לנו ה׳ אלהינו מלכותו כבודו ותפארתו, קדושתו וקדושת שמו הגדול, הוא ה׳ אלהינו יחוס וירחם עלינו, וירוית לנו מהרה מכל צרותינו וימהר לגאלנו גאולה שלמה בקרוב. בא״י גאל ישראל״. (י) „לשלום ולחיים״. (יא) „והגן בעדנו״ (יב) „גדולות״. (יג) „לעולם״.

עלינו

מגן האלף

ד.] **מי כמוך** באלים וגו׳ עד עושה פלא, עיין מקור הברכות:

ה.] **ברוך** ה׳ לעולם אמן ואמן, בויטרי סי׳ ק״א כתב, „לפי שאנינו ת״ע רשות לפיכך הוסיפו ראשי ישיבות שאבבל ברכה זו להודיע שא״צ לסמוך גאולה לתפלה כו׳, ואנשי בבל תקנו את אלה ושלחום לחכמי יבנה ונתישרה בעיניהם״, ובפרדס לרש״י סי׳ ב׳ כ׳ „י״ח ברכות ביבנה תקנום ושלחום לאנשי בבל להתפלל, לכך תקנו אנשי בבל גם הם את אלה י״ח אזכרות של פסוקים שהם נגד התפלה ושלחום לחכמי יבנה״ע״ש, ומשמעות דבריהם שהפסוקים הללו כבר נתקנו בזמן חכמי התלמוד, וכן כ׳ המעיו״ט פ״ק דברכות בסי׳ ד׳ אות ש׳ „לאפי דמסיק לפי שבימיהם כו׳ נראה שהיתה תקנה קדומה מימות חכמי הגמרא״ ע״ש, וכבר השיגו הק״נ במס׳ מגילה פ׳ הקורא, שהרא״ש כ׳ בש מפורש שבימי חכמי הגמרא לא נהגו כן. ע״ש, וגם רבינו לקמן סי׳ ל״ב ובסדר של שבת סי׳ ד׳ כתב נמי טעמא דת״ע רשות, וכתב „אתו דרבנן בתראי ותקון״ כו׳ ומשמע שם שנתקנו בימות הגאונים או רבנן סבוראי, וכ״מ בתוס׳ ותשו׳ הגאונים:

ובענין סמיכות גאולה לתפלה בתפלת ערבית נחלקו בזה הגאונים ורבותינו בעלי התוס׳ דרבינו הגאון ז״ל ורב נטרונאי ס״ל דהואיל ותפלת ערבית רשות א״צ לסמוך גאול״ת, ולכך תקנו רבנן בתראי פסוקי יראו עינינו ואחריהם קדיש לאמירה דסיימינן, וא״צ לסמוך גאול״ת, וכן אלי ש״ץ לאימר ברכו בשביל אותן שבאו בין הפרקים כמו״ש סי׳ ס״ט וצ״ב, אבל התוס׳ בדף ד׳ כתבו דפסוקי יראו עינינו אלי לאימר, משום דהו״ל כגאולה אריכתא, ותיקנו כן כדי להמתין להביריהם בביהכ״נ שבתוך כך יגמור כ״א תפלתו, ע״ש, ונראה דגם דעת רש״י כן, דכתב בדף ל״א אין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה

כגון

ה׳ אחד ושמו אחד.] יהי חסדך ה׳ עלינו כאשר יחלנו לך. הושיענו ה׳ אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך, כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה׳ ויכבדו לשמך אנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך. ברוך ה׳ ביום ברוך ה׳ בלילה ברוך ה׳ בשכבנו

מנן האלף

„כגון דברי תנחומין של תורה, כגון סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד, שהוא של שבח ותנחומין וכו׳ וכגון מקראות הסדורות בת״ע „כי לא יטוש ה׳ את עמו״, ע״ש. וכונתו נמי דלא הויין הפסק דכגאולה אריכתא דמיין, מפני שהם דברי תנחומין של גאולה. ולשיטתם נראה דאין להפסיק בברכו בשביל ב״א הבאים לביהכ״נ כיון שצריכין לסמוך גאול״ת, ואפי׳ קדיש אין לומר לפי שיטתם, אך אפשר דלענין קדיש ס״ל כמו״ש הרשב״א בתשובה סי׳ י״ד שנתקנה יראו עינינו בעת השמד שגזרו שלא להתפלל י״ח, ותקנו זאת הברכה שיש בה י״ח אזכרות כנגד ברכות שבתפלה והיו „מסיימים בקדיש״, ונשארה כן ביד הדורות, וקרוב לזה כ׳ הרא״ש בפ״ק סי׳ ה׳ ובפ׳ הקורא עומד, ע״ש בק״נ. והב״י בשם תשובת הרא״ש כתב בסי׳ רל״ו שגם קדיש מענין גאולה הוא, ע״ש. ולענין ברכו עיין מ״ש הטור סי׳ רל״ז שאין להפסיק, אך הב״י חולק עליו גם לענין קדיש כיון שהוא מענין התפלה ע״ש:

ובתוספת ברכות דף ד׳ הקשו לדעת רבינו ורב נטרונאי שכתב דלכך פסקינן בקדיש למימרא דאסתיים, משום דת״ע רשות והרוצה לצאת יצא, דלא בעי למסמך גאול״ת בערבית, א״כ לפי״ז ר׳ יוחנן דס״ל דבעי למסמך גאול״ת יסבור דת״ע חובה, ומבעי לן למפסק כר״י דרב ור״י הלכה כר״י. אכן דברי התוס׳ הנ״ל קשה להולמן מכל צד, דז״ל: „הלכה כר״י דברייתא מסייע ליה, וכן פסק ה״ג, וא״כ יש ליזהר לספר בין גאולה דערבית לי״ח, ומיהו בסדר ר״ע פירש מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לת״ע לאשמועינן דלא בעינן לסמוך משום דת״ע רשות, ולא נהירא, דאם כן ר״י ס״ל ת״ע חובה דפלוגתא היא דרב ור״י והלכה כר״י. ונכון להחמיר ולהזהר מלספר בנתים, ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיי״ל תע״ר והכא פסקינן כר״י, צ״ל דאפי׳ אי סובר ר״י כרב דאמר רשות מ״מ מחייב לסמוך, א״כ גם לנו יש לסמוך. עכ״ל, וצ״ע בדבריהם. א) מ״ש „דא״כ ר״י ס״ל״, אינו מובן, והכי הו״ל לאקשויי דאפי׳ למ״ד תע״ר נמי חייב לסמוך דאל״כ ק׳ הלכתא אהלכתא כמו״ש לקמן, וכבר פי׳ בזה רש״ל ורש״א דר״ל לפי סברת רב עמרם, דעי״ז תהי׳ פלוגתא בין רב לר״י, אבל לשון „דפלוגתא היא״ לא משמע כפירושם. ב) מה זה שחזרו וכתבו ונכון להחמיר כו׳, הא כבר כתבו בתחלה שיש לזהר כו׳, אבל האמת, דיש למחוק מן „דא״כ״ עד „ונכון להחמיר״. ואין זה אלא הגה״ה מאיזה מעתיק, וגם רבינו הב״י בסי׳ רל״ו שהעתיק כל דברי התוס׳ השמיט תיבות אלו וכתב „ולא נהירא, ונכון להחמיר״ כו׳, ובזה יבא הכל על נכון דמתחלה כתבו וכן פסק ה״ג דהלכה כר״י, ואנו אומרים פסוקי יראו עינינו רק משום דהויין גאולה אריכתא „וא״כ יש לזהר״ ר״ל מדינא, „מלספר בנתים״, אח״כ הביאו דברי ר״ע וכתבו דלא נהירא פירושו, וכתבו ונכון להחמיר כו׳ ור״ל דאפי׳ לשיטתו נכון להחמיר מלספר, דגם אפילו נימא דתע״ר מ״מ כשמתפלל מבעי לי׳ למסמך גאול״ת, אלא דלשיטתו אין זה אלא מצד הומרא ולא מדינא, ואח״כ ביארו דלא תקשי לפי שיטתם דהלכה כר״י אמה דקיי״ל תע״ר, והמעיין יראה שכך האמת וא״צ לדחוקים:

והנה המעדני יו״ט בפ״ק סי׳ ד׳ תמה ג״כ אדבריהם במ״ש רב ור״י הלכה כר״י דהא רבא ואביי פליגי בזה, והלכתא כרבא לגבי ר״י דבתראה הוא וס״ל תע״ר. ותימא לתמיהתו דהא התוס׳ בדף כ״ז לא גרסי שם אביי ורבא אלא רב ושמואל, וכ״ג רב נטרונאי בא״ב סי׳ ד׳, וס״ל דהלכה כרב דתע״ר, משום דבאיסורי הלכה כרב לגבי שמואל, והכא באיסורא קמפליגי, ע״ש. וא״כ ממילא בטלה תמיהתו לפי שיטת התוס׳ דר״י ס״ל חובה והלכה כר״י לגבי רב, אלא דעדיפא מזה הי׳ לו להמיו״ט להקשות דהתוס׳ לקמן דף כ״ז גרסו הם עצמם והלכתא

והלכתא

בשכבנו ברוך ה' בקומנו כי בידך נפשות החיים והמתים אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת, אלהינו שבשמים יחד שמך [וקים] מלכותך עלינו לעולם ועד. ו.] יהללוך כל פה ולשון כי אתה עשיתם ואתה יצרתם. יודוך מלכנו כל רוח ונשמה שאתה ממית ואתה

מגן האלף

„והלכתא כוותי' דרב", אולם זהו עצמו מ"ש התוס' להלן דקשה הלכתא אהלכתא וכמו"ש הרש"א. והרב ר"י טור בהגהת ס' העתים לד קע"ב, נתחבט ג"כ בדבריהם וז"ל: „אבל ק"ל דהא סתמא דגמרא דף כ"ז אוקמא למתניתין דתפלת הערב אין לה קבע כמ"ד תע"ר, וא"כ אדחי' לה להא דר"י", ותירן דס"ל להתוס' דאי איתא כדברי ר"ע דס"ל לר"י דת"ע חובה, לא היה סתמא דגמרא מוקים למתניתין שם דלא כוותי', ועפי הו"ל למדהק בגמרא למוקים כמו דס"ד מעיקרא דתפלת הערב אין לה קבע, „דאי בעי מצלי כולה ליליא", ע"ש. וכמה מהדוחק יש בדבריו, דהא א"א למוקים הכי, וכדפריך שם בגמ' דא"כ ליתני תפלת הערב כל הלילה, אבל גם ממנו נעלם לשעה דא"ל לו להקשות מאוקימתא דסתמא דגמ', אלא ממה שגורסים שם בהדי' דהלכתא כרב דתע"ר, וזה עצמו מה שהקשו כאן דקשיא הלכתא אהלכתא. אך האמת כמוש"ל דכל הדיבור הזה דא"כ ר"י ס"ל דת"ע חובה והלכה כר"י אינו אלא הגהת מעתיק ולא מדברי התוס' כלל, ובאמת ל"ק כלל ארב עמרם דאפי' גם אי נימא דר"י ס"ל דת"ע חובה, מ"מ מסתברא למפסק בהא כרב, דתע"ר וא"ל לסמוך גאול"ת משום דהלכה כרב באיסורי, ואע"ג דרב ור"י הלכה כר"י, מ"מ לענין סמיכת גאול"ת ס"ל גם כריב"ל דלא מבעי לסמוך, ור"י וריב"ל הלכה כריב"ל, ומ"ש בתוס' דהלכה כר"י משום דברייתא מסייע לי', כתבו בשטמ"ק דלא מסייע לי' לסמיכת גאול"ת, אלא שאין התפלות באמצע, ע"ש. אלא דהתוס' לשיטתם כתבו דלא נהירא להו לומר דלא בעינן למסמך גאול"ת, כיון דאי"ל דאפי' מ"ד רשות נמי מחייב לסמוך, א"כ ודאי דנכון לזהר שלא לספר בנתים, וגם לר"ע גופא מבעי לי' לאזדהורי מצד חומרא שלא לספר בנתים, וכ"כ האגור מובא בב"י דר"ע לא פליג בזה על דברי התוס' שהזהירו מלספר בנתים בדברים אחרים, ע"ש. והרשב"א ז"ל נבאר בקושיא אדברי ר"ע מצד אחר, וכתב שזה בעצמה דבר של תימה כיון שתקנו בה ברכה למה אינה פותחת בברוך שהרי אינה סמוכה לברכת ק"ש, ובאבודרהם כ' בזה שסמוכה לברכת השכיבנו דפסוקים לא הויין הפסק ע"ש. אולם באמת הרשב"א ז"ל לא הקשה זאת לשיטת התוס' שכתבו שאנו אומרים יראו עינינו משום דבגאולה אריכתא דמיא, דאז פשיטא דלא גרע מברכת השכיבנו עצמה שאינה פותחת בברוך, ולא ק"ל אלא לשיטת הגאונים שאמרו שתקנו זאת במקום תפלת י"ח כנגד ח"י ברכות, שהיו מתיראין להתעכב עד אחר ת"ע, וא"כ למה לא תקנו נמי לפתוח בברוך כתפלה עצמה, ואפשר נמי דמש"ה כ' התוס' דלא נהירא להו שיטת ר"ע, ועמ"ש הטור שיש מן הגדולים [והם הרמב"ן ורבינו שמואל] שלא היו אומרים כלל לפסוקי יראו עינינו ע"ש. והגר"א ז"ל כ' שכן עיקר כדבריהם, ע"ש. וכן המנהג בכל ארץ הצבי:

ו.] יהללוך כל פה ולשון, בנוסחתינו ליתא להא דיהללוך כלל וחותמין רק ביראו עינינו, ונראה דהמעתיק הביא כאן שתי הנוסחאות לפי מנהגי מקומות חלוקות, שיש שחתמו ביהללוך, ויש שחתמו ביראו עינינו, דודאי א"א לאמר שתיהן בשתי חתימות, ויש להגיה כאן „ויש שחותמין ביראו עינינו" ובמחזור רומא מובא חתימה אחרת אחר ימלוך עלינו לע"ו תהלה נביע לרוכב בערבות, לאל המפואר במקהלות קדושים, „בא"י מלך אל חי לעד וקים לנצח. וזה סדר הויטרי בסי' ק"א לתפלת ערבית: החזן אומר בקול רם והו"ר והלביר בותקים ומעין אזן לתמעו, ועונים אחריו ה' הושיעה וגו' כי אל רחום ה' אלהיך וגו' ואומר בקי"ר ברכו ועונין ברוך כו' עד שומר עמו ישראל לעד, ברוך ה' לעולם, ח"ק, תפלה וקדיש שלם, והולך החזן ויושב במקומו, פטום הקטרת, אראב"ע הריני כבן ע' שנה, ואח"כ יעמוד הנער ויאמר קדיש בלא תתקבל, וקדיש זה אינו אלא להגך התינוקת ואינו

ואתה מהיה. ולך ה׳ המלוכה לבדך ואתה תמלוך עלינו בכבוד. בא״י מלך משובח ומפואר חי וקים עלינו לעולם ועד. יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לע״ו. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך (יד) בכבוד כי אין לנו מלך (טו) [אחר] אלא אתה. בא״י המולך [בכבודו תמיד] הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. ומקדש שליח צבור:

צב. ז.] ודקא אמרינן דמצי שליח צבור למימר ברכו בדיל הנך אינשי דאתו בין הפרקים לבסוף. והוא דעאנו ברוך ה׳ המבורך (א) [ולא קא] מסדרי ק״ש כי דתקון רבנן בשתים לפניה ושתים לאחריה. הכי מתחזי שפיר וליכא למיחש להפסיק בין גאולה לתפלה. דהא חתמינן (ב) גואל ישראל (ג) [השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, מיהו (ד) בה] דתקינו רבנן בתראי למימר פסוקי דשבחא דקב״ה ופסוקי דרחמי ומחתם נמי המולך בכבודו [תמיד] בתפלת (ה) [ערבית] ליכא למסמך גאולה לתפלה. ודוקא בתפלת ערבית אפשר למעבד כן, אבל שחרית דבהר גאל ישראל לאלתר בתפלה קיימינן לית אפשר:

צג. ומאן דעאל לבי כנשתא ומשכח צבורא קיימין איהו נמי ליקום. אי יתבין איהו נמי ליתב. **ח.]** דלא לתחזי ליה (א) [בטול] מן כולא צבורא, הכי שרו מסתיבתא, ולכשמסיימין תפלת ערבית חוזר ומקדש ונפטרין לבתייהו

שנוי נוסחאות והגהות

(יד) „עלינו״. (טו) „אחרי״:

צב. (א) „וקא״. (ב) „בתר״. (ג) „שומר ישראל. ונהי דאיכא לאקשויי הא אמרינן כיון דתקינו״. (ד) בכת״י א „כאן״ ובנדפס מגומגם שם. (ה) בכת״י ב״מ „שחרית״ והוא טעות.

צג. (א) „כי בטל״.

מגן האלף

והיינו בכלל ז׳ כיוס הללתיך, עכ״ל:

צב. ז.] ודקא אמרינן דמצי ש״ץ למימר ברכו. דברי הגאון לשיטתו דת״ע רשות כמוש״ל, והיינו כן לדעת התוס׳ כמו״ש הטור סי׳ רל״ז, אולם הב״י ס״ל בסי׳ רל״ו כיון שהוא מענין התפלה שפיר דמי:

צג. ח.] דלא לתחזי בטל מן כולא צבורא. בויטרי סי׳ ל״ה מסיים דלא לתחזי כפורש מן הצבור, וכ׳ המפרש דוגמתו במס׳ דרך ארץ „ולא יושב בין העומדין״, ולא מצאתי זאת במס׳ ד״א שבמחז״ו, אבל מצאתיו במסכתות קטנות שבש״ס, ולשון דלא לתחזי בטל ופירש מן הצבור. קשה קצת דהתם מפרש טעמו רק שלא ישנה דעתו מדעת חביריו ע״ש. ואין זה אלא זהירות, אבל איך יחשדוהו לפורש מן הצבור במה שאין חיוב לפניהם לישב או לעמוד, אבל נראה דיש שעד לזה ממ״ש בברכות דף כ׳ דאמר אי ס״ד דהרהור כדבור דמי למה מהרהר, ומתרץ כדי שלא יהא כה״ע עוסקין בו והוא יושב בטל, ופריך וניגרוס בפרקא אחרינא ומתרץ ר״א בדבר שהצבור עסוקין בו ע״ש, חזינן דאפי׳ הרהור דפרקא אחרינא נמי אסור דקמי שמיא גליא שהוא פורש מן הצבור, כש״כ אם יחשדוהו ב״א שהוא פורש מהם שהן עומדין והוא יושב, או להפך:

לבתייהו. ט.] והכי אמר מר רב שר שלום (כ) גאון מחסיא, שמותר לאדם לפול על פניו ולבקש רחמים אחר תפלת ערבית ואפי' בצבור. וכך מנהג בבית רבינו שבבבל שנופלים על פניהם ערבית חוץ מערב שבת.

סדר ק"ש שעל המטה.

צד. וכשיכנס אדם לישון על מטתו צריך לקרות ק"ש דאמר ריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ **א.]** מצוה (א) [שיקרא] על מטתו, אמר רב אשי מאי [קרא] רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה, ותלמיד חכם [כיון] שכל היום עוסק בתורה ומשכים ומעריב א"צ (ב) לקרות (בכת"י ב"מ: „אלא זה הפסוק בידך אפקיד רוחי וגו'. ואמר ר' יצחק כל הקורא") ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף. (ג) ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו **ב.]** וקורא פרשה ראשונה מן שמע (ד) והיה אם שמוע.

צה. ג.] [וקודם קריאתה יברך לקבל (עלינו) מלכות שמים שלמה. (בכת"י ב"מ ליתא, וכתוב אך „ומברך בא"י המפיל חבלי" כו'.) אחריה

שנוי נוסחאות והגהות

(כ) „ראש ישיבת גאון יעקב של עיר מחסיא".

צד. (א) „לקרותה" (ב) „א"צ לומר אלא". (ג) „ואין רשף אלא מזיקין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף" ואין עוף. (ד) „ער".

מגן האלף

ט.] והכי אמר רב שר שלום גאון שמותר לאדם לפול ע"פ כו'. וכתב הרב הירחי שכן המנהג בבבל חוץ מע"ש ועיו"ט, אך לא נהגו העם אלא במנחה שהוא עת רצון והוא חובה עכ"ל. וכן נוהגין שאין נופלין ע"פ בערבית כמו"ש האגור והרמ"א בסי' רל"ח, והמגיה לסדר הנדפס כתב מכאן ראיה לדברי הט"ז סי' קל"א דבין השמשות מותר לומר בנפילת אפים, ודלא כמג"א:

צד. א.] מצוה לקרותה על מטתו. מיירי שקרא כדינה בביהכנ"ס בזמן צאת הכוכבים ותו לא הוי בה אלא משום מצוה, ות"ח גם זה א"צ אלא חד פסוקא דרחמי. ובסי' שאחריו שכתב וקודם קריאתה יברך, מיירי בדלא קרא כדינה, ואז הוא מברך כמו על כל מצוה דרבנן, וכמו שנבאר זה להלן:

ב.] וקורא פרשה ראשונה מן שמע. בגמרא דף ס"א איתא הנכנס לישן על מטתו אומר משמע עד והא"ש, וכן הגרסא גם בויטרי, אך הרא"ש בשם ר"ח כתב לקרות גם והא"ש, וכן הגרסא גם בסדר שלפנינו, ואולי הי' גרסתם כן גם בגמרא. משום דגם בפרשה שניה כתוב בשכבך, וכן העיד הטור ממנהגו של הרא"ש, ובעל דברי חמודות כ' אפשר שלא הצריך לקרות והא"ש, אלא לאותן שקורין בצבור מבעוד יום, כדי לקיים מצות ק"ש בזמנה, ע"ש:

צה. ג.] וקודם קריאתה יברך לקבל עליו עול מ"ש שלמה. ברכה זו מפורשת ברבינו יונה בשם הגאון שהיא „אקבמ"ו לקרות ק"ש", ועמש"ל אות א' דמיירי באם לא קרא מתחלה לק"ש כדינה, ובכת"י ב"מ ליתא להך ברכה, ומיירי בדקרא לק"ש בביהכנ"ס כדינה, כמו בסי' הקודם דאז יצא שם בברכות ק"ש שלפניה ולאחריה, והנה

אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:

שְׁמַע | יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה | אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה | אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת | יְהֹוָה | אֱלֹהֶיךָ בְּכָל | לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־
מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים | הָאֵלֶּה אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם | עַל | לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ
וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת | עַל־יָדֶךָ
וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

מי שלא התפלל מעריב בזמנה יאמר כאן פ׳ והיה ופ׳ ויאמר: (מ"א)

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ
וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי
וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר
הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ | יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה
אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר
בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ | אֶלֶף וּרְבָבָה
מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים
תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא־תְאֻנֶּה
אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ:
עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק
וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי
בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ
בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו׳

יְיָ מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי: רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי
אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה: וְאַתָּה יְיָ מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי
וּמֵרִים רֹאשִׁי: קוֹלִי אֶל־יְיָ אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה:
אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְיָ יִסְמְכֵנִי: לֹא־אִירָא
מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי: קוּמָה יְיָ | הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי

כִּי־הִכִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ׃ לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם. וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה. וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃

בָּרוּךְ יְיָ בַּיּוֹם. בָּרוּךְ יְיָ בַּלָּיְלָה. בָּרוּךְ יְיָ בְּשָׁכְבֵנוּ. בָּרוּךְ יְיָ בְּקוּמֵנוּ. כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר אִישׁ׃ בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת׃ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַחֵד שִׁמְךָ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כי אין לנו מלך אלא אתה:

המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב הארץ:

ויאמר אם שמוע תשמע לקול יי אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי רופאך: ויאמר יי אל השטן יגער יי בך השטן ויגער יי בך הבוחר בירושלם הלא זה אוד מצל מאש: הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל: כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: ג״פ יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום: ג״פ הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: ג״פ לישועתך קויתי יי. קויתי יי לישועתך. יי לישועתך קויתי: ג״פ בשם יי אלהי ישראל מימיני מיכאל. ומשמאלי גבריאל. ומלפני אוריאל. ומאחורי רפאל. ועל ראשי שכינת אל: שיר המעלות אשרי כל ירא וכו׳: ג״פ רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה: אדון עולם וכו׳.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המפיל חבלי שנה על עיני ותנומה על עפעפי. ויהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום. ואל יבהלוני רעיוני וחלומות רעים והרהורים רעים ותהא מטתי שלמה לפניך והאר עיני פן אישן המות: ברוך אתה יי המאיר לעולם כלו בכבודו:

והנה בתר"י מקשה דלא מצינו לברכה זו בשום מקום, אמנם התוס' והרא"ש השמיטו להך קושיא, והוא כמוש"ל בסי' ע' אות ב' דהש"ס לא הוצרך להזכיר ברכה זו דהוא דבר פשוט שעל כל מצוה דאורייתא או דרבנן מחויב לברך ברכה הראויה לאותה מצוה, ועוד יתבאר מזה לפנינו להלן, עוד הוסיפו להקשות בשם ר"ת דהא ק"ש שעל המטה אינו עיקר ואם ת"ח הוא א"צ, ועוד שאינו קורא אלא פרשה ראשונה, ושלא בברכותיה, וכבר נתיישבו זאת במש"ל דזהו דווקא כשקרא מתחלה בביהכנ"ס כדין, וכן תירץ הרא"ש, וכן מה שהקשה ר"ת דא"כ אנו נוהגין כריב"ל דתפלות באמצע תקנום, ואנן קיי"ל כר"י, לשיטת הגאון גם זה לק"מ דס"ל כמ"ד דת"ע רשות וא"צ למסמך גאול"ת ודלא כר"י, כמוש"ל סי' צ"א, אות ה'. וכיון שמצד הדין אין חובה כלל לת"ע, לא הפסיד בזה שהתפלל תפלתו עם הצבור בטרם שמקיים לק"ש כדינה:

ובשערי תשובה לרב האי גאון סי' כ"ז כתב ג"כ שהוא ברכה לבטלה, מפני שק"ש שעל המטה רשות היא, ועוד מברך מצפרא אהבה רבה ואמרינן שכבר נפטר בא"ר, הלכך האי ברכה ליתא כל עיקר, ע"ש. ורצה לומר בזה, דאפי' תימא דמיירי באופן שלא קרא כדינה בביהכנ"ס, דאז לא הויא ק"ש שעל המטה רשות, מ"מ יצא בברכות שברך שם בביהכנ"ס, דומיא דאמרינן השכים לשנות מסקרא ק"ש א"צ לברך משום שכבר נפטר בא"ר, וה"נ יצא בברכות אלו וא"צ לברכה אחרת, אולם דעת רבינו י"ל דס"ל גם שם כהירושלמי דאינו נפטר בא"ר אלא כששנה על אתר, אבל אם לא שנה על אתר מחויב בבה"ת ג"כ אפי' קרא ק"ש בברכותי' ולכן גם כאן בכל עוד שלא יצא עדיין חובת ק"ש מחויב לברך לקרות ק"ש:

אך בעיקר הענין יש להקשות אי ס"ד שיש לברכה עיקר וסמך לק"ש, למה לא תקנוה באמת לק"ש בערבית ושחרית במקום אהבת עולם וא"ר, שבשני ברכות הללו לא מצינו בם רמז לק"ש. ובאמת יש לתמוה בין אי ק"ש דאורייתא או דרבנן, הי' לנו להזכירה בברכתה בפירוש כמו בשאר מצות, ומדוע השמיטו לנוסח זה:

ונראה לענ"ד דמזה יש ראי' עצומה לשיטת הגאון דק"ש דרבנן וכמוש"ל סי' פ"ז אות ז', דהתר"י כתבו דלשמואל דאמר ק"ש דרבנן ע"כ ס"ל דהך ובשכבך ובקומך לא אמרה תורה לקרות דוקא פרשיות אלו של ק"ש אלא שיקרא בתורה בכל מקום שירצה, והכמים התקינו לאלו הפרשיות, והגאון בעל ש"א סי' א' הרחיב הדברים, ותירץ בזה כל המקומות דמשמע שם דק"ש דאורייתא שלא יקשה אליבא דשמואל, ואמר דכמו דלמ"ד דק"ש דאורייתא הוא צריך לקרות ק"ש פ"א בזמן שכיבה וקימה ובהכי סגי, כך למ"ד דק"ש דרבנן מ"מ צריך לקרות בזמנם אלו מה"ת איזה דבר מד"ת, ובדבר אחד מה"ת סגי, ובלבד שיקראנו בזמן שב"א שוכבין ועומדין ע"ש, והגאון בעל תפארת ישראל במס' תמיד פרק ה' נשאר בצ"ע למ"ד ובשכבך ובקומך בד"ת כתיב מאי שנא ומוקשרתם לאות דלא קאי אלא אפרשה זאת של ק"ש, ע"ש. ולענ"ד לק"מ דודאי לא מסתבר לומר דודברת בם קאי רק על ב"פ של ק"ש שמחויב לדבר, דהלא הוא חייב ללמוד בכל התורה. אבל וקשרתם מסתבר דקאי על כל מקום שנזכר בו פרשה של תפלין והם קדש והי' כי יביאך שמע והא"ש, דבמקום אחר לא נזכר עוד היובא דתפלין:

ולפ"ז יתיישבו לנו נוסחי הברכות של אה"ר ואהבת עולם שכל סגנונם מלא מתפלה וברכה לדברי תורה, מפני שלא נתקנו אלא לברך על מצות למוד תורה של בקר וערב שהם דאורייתא לכ"ע, והתקינו אותם בברכות של שבח אחרי יוצר המאורות ומעריב ערבים המדברים בשבח השם מבריאות העולם, ואחריהן אה"ר וא"ע משבח השם על ישראל ביחוד שנתן להם תורתו, וכלל הברכות הן שבע, ע"ש שבע ביום הללתיך כמו"ש בירושלמי. וכעין זה כתבו גם בתר"י שאה"ר וא"ע נתקנו אף על פסוקים, וכן אמרו בגמרא השכים לשנות כו' שכבר נפטר בא"ר, ומשמע מזה שהכמים שתקנו לברכת ק"ש כיונו לפטור בהם ברכת התורה, ולכן הזכירו בם עיקר הענין שהוא ברכת התורה שחייבים לברך עליה, שהיא מצוה מן התורה:

ולא תקנו בברכות אלו אשר קב"ו לקרות ק"ש, משום דק"ש אינה אלא פרט של המצוה מה שחייבו עלינו חכמים שנבחור בפרשיות אלו דוקא, אבל מה"ת אדם יוצא בכל מקום

שירצה

שיצוה לקרות, ולא מצינו בשום מקום שמזכירין פרט המצוה בברכה, רק דרך כלל, וכמו שאין אנו מברכין אקב"ו לשחוט בצואר ובתלוש, וכ"כ הב"ח ביו"ד סי' כ"ח והט"ז שם סק"ג. וע"ש במה שמתרץ במה שאנו מברכין על כיסוי דם „בעפר" ועיין בש"ך שם דבתוספתא וירו' ורמב"ם לא הזכירו כלל לתיבת „בעפר", אלא דנהגינן כן לרווחא דמלתא: ועיין מקוה"ב לד **348.**

ונראה עוד שבשחרית וערבית שהתקינו ברכות לאחריה אמת ויציב ואו"א, נמי עיקרי הברכות על הד"ת שאמר בקריאתו ואומר או"י כו' „הדבר הזה". וכן „אמת ואמונה כל זאת" וקאי על התורה, ומפני שצריך לסמוך גאולה לתפלה הסמיכו בברכות אלו גם לעניני גאולה:

ומצאתי בתשובת הרשב"א סי' ש"ע שכתב כמו"ש דברכות אלו אינן ברכות של ק"ש, דהא לא מברכינן עלייהו אקב"ו לקרות את שמע, וכ"כ בשמו בב"י סי' רל"ה שהן ברכות שנתקנו בפ"ע לאומרם לפני ק"ש ולאחריו, וניחא לי' בזה במה שאומרים בביהכנ"ס אע"פ שאינו יוצא אז י"ח ק"ש ואינן ברכות לבטלה, ע"ש. ובספר אורחות חיים הביא ראי' בשם הרשב"א ממה ששנינו הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות אע"פ שעבר זמנה של ק"ש, יע"ש. והוא כעין מ"ש שהברכות הללו נתקנו מתחלה בשביל למוד תורה שהוא מצוה דאורייתא לכ"ע, ואין ספק דזה כוונת הרשב"א אע"פ שלא פירש זאת, וליכא לאקשויי כיון שנתקנו בשביל למוד התורה שבק"ש, יברך אותם רק פ"א בשחרית ויפטור בם כל היום, וכמו"ש ר"ת בתוס' דף י"א במשכים ללמוד בלילה דבה"ת של אתמול פוטרתו, דז"א כיון דילפינן מקרא דושכבך ובקומך, הם ממילא שתי מצות נפרדות בזמנים מיוחדים, ועל שתיהם צריך לברך:

ומעתה דברי הגאון רבינו ז"ל שרירין וקיימים, דודאי אלו הוה קרי ק"ש בעונתה בצאה"כ היה מברך עליה ברכת ק"ש אהבת עולם, והי' מפטר בכך דסגי בהכי, ולא הי' צריך לברך אקב"ו לקרות ק"ש, כיון שאין הפרשיות עיקר מצותה של תורה אלא דרבנן תקנום, ואינן אלא כאחד מפרטו של מצוה, שאין צורך לכלול אותו בברכתו, אבל אם כבר יצא י"ח של תורה במה שקרא בביהכנ"ס סמוך ללילה, ולא נשאר לפניו אלא לקיים מצוה דרבנן של צאה"כ מפני שלא קראה בעונתה לפי מה שתקנו הם, מחויב לברך עליה „לקרות את שמע" כעל כל מצוה דרבנן, ולא כמו"ש תר"י דגם אז עדיף טפי לברך עליה ברכת אהבת עולם, דז"א דא"ע אין עיקר ענינה לק"ש אלא לד"ת וכבר אמרה בביהכ"נ:

אלא דלכאורה יש לטוען שיטעון, כיון דהחכמים שתקנו זמנו של צאה"כ ילפי נמי מקרא דושכבך, וכמו שאמרו ריש ברכות תנא אקרא קאי ובשכבך כו' וה"ק זמן ק"ש דשכיבה אימת משעת צאה"כ וא"כ למה שכתבנו דושכבך ובקומך אתי לקבוע זמן של למוד תורה שמחויב לקרות באיזה דבר מה"ת בזמן שכיבה וקימה, א"כ איך יהיה יוצא בזה בד"ת שבק"ש שקרא בביהכ"נ שלא בזמן צאה"כ, אולם באמת לק"מ, דלמ"ד דק"ש דרבנן אלא דמחויב לומר איזה דבר מה"ת מקרא שנאמר ובשכבך, וכדאמר אביי אליביה בדף כ"א „ההוא בד"ת כתיב". לא אמרו כלל אליביה בריש מכילתין „תנא אקרא קאי, וה"ק ז"ק דשכיבה אימת שעת צאה"כ". אלא מתרצי שם אליביה דיליף מברייתו של עולם „ויהי ערב ויהי בקר", ולפום האי תירוצא אין זמן שכיבה דוקא בצאת הכוכבים, ותלוי במנהג המקום זה מקדים וזה מאחר. ומצותה של תורה שע"ז נאמר קרא דושכבך, אדם יוצא גם קודם צאה"כ, באתרא דנהיגי דהוי זמן שכיבה לב"א גם בערב בסמוך ללילה. ואפי' כשקורא בביהכנ"ס קודם לכן יצא, כיון דהוי קרוב לזמן שכיבה דידהו, אך חכמים סמכו לזמן ק"ש דצאה"כ על מקרא שנ' „ויהי ערב" שהוא נקודת סוף היום שלפניו, ותחלת היום שלאחריו, והוא זמן ביאת השמש, וכדאמרינן „איערב שמשא ואידכי יומא" והוא צאה"כ ממש כדאמרינן בגמ'. ואין להקשות א"כ מאי אהדרי ב"ש לב"ה בדף י"א „א"כ לימא קרא בערב ובבקר", כיון דע"כ למ"ד דושכבך ובקומך בד"ת כתיב, וק"ש דרבנן. ב"ה נמי קאי על מצות לימוד תורה שהוא בזמנו של שכיבה דאינשי גם לפני צאה"כ, ואיך לימא קרא בערב כיון שיש נפ"מ בין זמנו של ערב לזמן שכיבה, דאפשר לתרץ דלהאי מ"ד ס"ל אליבא דב"ש דגם ערב אינו בצאה"כ דוקא, דלשון ערב הרגיל במקרא הוא סוף היום בשעה ורביע קודם הלילה, כמו"ש הרמב"ן ע"פ „ויהי בערב ותעל שכבת הטל" כי לא בא השלו בלילה, וכן „מנחת ערב", ושארי מקראות, ולא ילפי מברייתו של עולם:

ובזה

ובזה מתבארים גם דברי הירושלמי שאמר א"כ למה קורים אותה בביהכנ"ס, כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, דר"ל למה קורין בביהכ"נ ולא ממתינין לקיים המצוה בשלימות בצאה"כ כיון דסוף כל סוף מחויב לחזור לקרותה דהקורא קודם לכן לא יצא חובת צאה"כ, ומשני לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, ור"ל, שחיוב הוא לקרותה בביהכנ"ס ומקיימים בזה מצוה מה"ת דושכבך ואנו קורים אותה עם הברכות לפניה ולאחריה וסומכים בהם גם גאול"ת ויעמוד בתפלה מתוך ד"ת דזה לא תליא כלל בצאה"כ כמו"ש. ואין אנו צריכים עתה למה שפירשו בשם ר"ת שקורא ק"ש לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כמנהגם לומר אשרי לפני תפלה, ומתוך כך אומרים בביהכנ"ס גם הברכות לפי שאינן אלא ברכות של שבח, דלפמ"ש עיקרי הברכות בשביל ד"ת אלו נתקנו, ובלילה שקורא אז ק"ש כדינה מברך באמת „לקרות ק"ש" :

ועדיין יש לעיין לפי דברנו שברכות אלו נתקנו למצות למוד תורה שאדם מחויב בהן בזמן שכיבה וקימה, א"כ ברכות התורה של לעסוק וכו' למה נתקנו, או אם ברך לעסוק ואשר בחר על מצות למוד תורה, למה לא יפטור מלברך אח"כ ברכת אה"ר, אבל באמת לק"מ דאע"ג דברכת התורה פוטרת כל היום משום דאין לו היסח הדעת מתורתו, אבל אם יסיח דעתו מחויב לברך על כל פעם שהוא לומד, וכיון דתקינו רבנן לברך על מצות למוד תורה, שחייבנו תורה בזמן שכיבה וקימה. וסמכוה חכמים לברכת השבח בברכה סמוכה ליוצר המאורות ומעריב ערבים לפני מצות ק"ש, אין דעתו לפטור לימוד תורתו שבק"ש ע"י בה"ת שמברך בבקר. וכן הוכרחו לתקן גם בה"ת של לעסוק וכו' ולא אמרו לברך במקומה ברכת אה"ר לפי שברכה זו שייכא למצות התורה שחייבה אותנו ביום בזמן קימה, ופעמים משכים לשנות גם בלילה וקודם זמן זה, לכן התקינו שלשה ברכות הללו שעינינם שייך למצות לימוד תורה בכלל. וכיו"ב מצינו שהתקינו ברכות כשקורא בתורה בצבור, ולא נפטרו ע"י בה"ת שברך ביחיד לעצמו, וכן התקינו בצבור לברך גם לאחריה, וכן באפטרתא וברכת מגילה. [ועיין במכלתא פרשה בא דמייתי שם בשם ר' ישמעאל ור"י בן בתירא דלמדו ק"ו לברכת התורה מברכת המזון, ומשמע שם שהיא מה"ת, ואע"ג דבגמ' דף כ"א דחי שם להאי קו"ה ואמרו מה לבהמ"ז שכן נהנה, דהיה היא ולא לאפוקי מהלכתא, וכ"ד הרמב"ן בסה"מ, וליכא לאקשויי לדעת האומר דבה"ת דאורייתא, א"כ אם לא אמר בה"ת בבקר כנוסח של לעסוק, ודאי דגם ברכת ק"ש דאה"ר הוי מדאורייתא א"כ למה שנינו בעל קרי מהרהר כו' ואינו מברך לפניה ולאחריה, מ"ש מברהמ"ז דמברך לאחריו, דז"א דבע"ק שאסור בד"ת מתקנת עזרא ממילא אסור גם בברכותיה, ולא הותר אלא להרהר בק"ש משום עול מ"ש] :

ומצאנו בשאלתות לרב אחאי גאון סי' נ"ג דגרס נמי בטעמא דר"א בספק קרא ק"ש דהוזר וקורא משום טעמא דכבוד מלכות שמים, ובהעמק שאלה כ' שכן נמי דעת בה"ג, וס"ל כמו שכתבנו לעיל בדעת רבינו הגאון ז"ל דק"ש דרבנן אלא מה דמחויב לקרות בזמן שכיבה וקימה הוא מה"ת ע"ש :

וכן נראה לענ"ד בדעת רש"י ז"ל אליבא דמ"ד דק"ש דרבנן, והשכהגא בזה בע"ה מרגניתא טבא ליישב דברי רש"י התמוהים בדף י"ד, דאיתא שם „רב משי ידי' וקרי ק"ש ואנח תפלין וצלי ופריך עלי' מברייתא ומתרץ רב כריב"ק ס"ל דעומ"ש תחלה, ופריך מדרב אדרב דרהב"א אמר זמנין סגיאין הוי קאימנא קמי' דרב ומשי ידיה ומתני לן פרקין ואנח תפלין והדר קרי ק"ש, ופרש"י אלמא מקדים לעסוק בתורה דהיינו עשיה דמצוה מקמי מלכות שמים, ותמהו עליו הרב א והב"ח למה לא פירש קושיתם ממאי דמנח תפלין מקמי ק"ש, ע"ש. ולמ"ש שיטתו נכונה מאד, דרב לשיטתו ס"ל דק"ש דרבנן, וראי' לזה מהא דצלי של שבת בע"ש ובודאי קרא ק"ב כמו"ש התוס' ריש מכלתין, וע"כ צ"ל דס"ל דגופה של ק"ש דרבנן רק שמה"ת מחויב בדבר א' מה"ת בזמן דבשכבך, וזה אינו תלוי כלל בצאה"כ, כמוש"ל, ומש"ה צלי של שבת בע"ש, וממילא בעוד שלא קרא-עדיין דבר א' מה"ת בזמן קימה הויא ק"ש דאורייתא, וא"כ קשה מאי מקשי דרב אדרב, והלא בעובדא קמייתא שלא קרא עדיין דבר מה"ת והויא ק"ש דאורייתא, שפיר הקדימה לתפלין משום עול מ"ש, אבל בסהדותא דרהב"א דאתני פרקין מקודם, תו לא הוי ק"ש אלא דרבנן, ומש"ה אקדים תפלין דאורייתא לק"ש דרבנן, ומש"ה פרש"י דכל קושיתו היא למה אקדים לעסוק בתורה דהיינו עשיה דמצוה

ד.] אחריה מברך. בא"י אמ"ה] המפיל חבלי שנה על עיני, ומשקיע שנת תרדמה

על | האלף | מנן

מקמי מלכות שמים, וע"ז אמרו "וכי תימא דלא מטא זמן ק"ש", ואין הכוונה בזה לומר שהקדים לשנות משום שלא הי' יכול עדיין לקרות ק"ש דלא מטא זמנה, דהא בזה עדיין לא מתרצא מה שהקדים תפלין לק"ש, ועדיין ק' למה לא הקדים ק"ש לתפלין דהא ליכא למימר משום דלמד קודם וק"ש דרבנן, דז"א דהא למד קודם דמטא זמן ק"ש ולא הועיל בזה לעשותה לדרבנן, אלא הכונה דר"ל דלא מטא זמן ק"ש אבל מטא זמן תפלין ומש"ה הניחם קודם לק"ש, אבל "א"כ מאי אסהדותא דרחב"א", ודבר זה נחמד למבין, אך ראיתי דבר דבר נפלא בהגה"ת ש"ס ישן דליתא שם כלל "ומתני לן פרקין" רק "ומשי ידיה ומנח תפילין", ומקשי באמת מהא דאנח מקמי ק"ש:

אולם לדינא נראה דרש"י חולק אדרב עמרם, וס"ל דק"ש דאורייתא, ובשכבך אזמן שכיבה דק"ש נאמר וכתירוצא קמא דברים מכלתין דה"ק "זמן שכיבה דק"ש אימת משעת צאה"כ, וכמו"ש במתניתין במפורש "ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה הוא, ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך". ול"ק מדרב דצלי של שבת בע"ש דרב לשיטתו ס"ל דק"ש דרבנן כמוש"ל, אך במ"ש רש"י שם, "ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא" באמת תמוה דשלש פרשיות הי' לו לקרות כמו שהקשו בתוס' שם, ומ"ש הגאון בעל ש"א ע"ז דס"ל לרש"י דרק פרשה ראשונה הוא מה"ת והשאר דרבנן, וסמכינן בשעת הדחק אשארי תנאי, לא ידעתי מה שעת הדחק הוא זה, דאע"פ דמה שמתפלל בביהכנ"ס קודם זמנה הויא שעת הדחק, דא"א למיכנף צבורא אח"כ, מ"מ בלילה יכול לתקן זה ולקרות ג' פרשיות כתקון חכמים, וגם מ"ש על זה הרא"ש בתוספותיו שאין זה מה שיקשה, דהא מצינו דק"ש של ר' יהודא הנשיא היה פסוק ראשון לבדו, וגם ר' יהודא החסיד היה מכוין לצאת חובת ק"ש בפסוק אחד אחרי נוסח מה אנו מה חיינו, משום דלפעמים הצבור משהין מפני הקרובות ע"ש, ג"כ קשה הביאור, חדא דר"ש ברבי ס"ל דחוזר וגומרה, ואפי' לבר קפרא דאינו חוזר וגומרה י"ל דמשום ת"ת דרבים באמת הויא כשעה"ד, ובאמת הי' פטור לגמרי מטעם דעוסק במצוה. ומ"ה לא גמרה אח"כ, וגם ר' יהודא חסיד לא עשה זאת אלא להציל עצמו מכל ספק שמא יקרא שלא בעונתה, אבל בודאי הי' קורא אח"כ כל ג"פ כדין, אבל איך נקיל עליו בזמן שיש לו פנאי לקיים מצות חכמים שלא יקרא לכתחילה רק פרשה אחת שלא כתקנתם, וכמו שהוא צריך לחזור ולקרות פרשה ראשונה, ולא סמיך על מה שקרא בביהכ"נ משום דהאי שעתא לא הויא זמן שכיבה, כן יקרא יתר הפרשיות מתקנת חכמים:

ונראה דס"ל לרש"י להלכה דרק פרשה ראשונה מה"ת וכדס"ל לר"א ור"ע ור' יאשי' וכמו"ש הרמב"ם וכל העומדים בשטתו, והך בשכבך ובקומך לענין ק"ש נאמר, ומש"ה בעי זמן שכיבה דק"ש בצאה"כ, אבל בשכבך ובקומך דפרשה שניה קאי על "לדבר בם" דס"ל להנהו תנאי דלד"ת נאמר, וה"ק "אגמירו בנייכו תורה כי היכא דלגרסי בהו" ולא שמחויב לקרות אותה פרשה, והובת ד"ת כבר הוא יוצא במה שיקרא פרשה ראשונה, וחכמים שתקנו לקרות גם פרשה שניה כדי שיקבל עליו עול מצות לא מצינו בה שקבעו ע"ז נמי שיקראוה בזמן שכיבה דצאה"כ דוקא, וכבר יצא ידי חובתה במה שקראה קודם לכן בביהכנ"ס, וכן לענין פ' ציצית כיון שהזכירה בביהכנ"ס, א"צ להזכיר פעם אחרת וכמו"ש תר"י בריש ברכות, ואע"ג דאם הקדים פרשה לפרשה אע"פ שבדיעבד יצא לפי שאין סמוכה בתורה כמו"ש הרמב"ם בפ"ב דק"ש מ"מ לכתחילה ודאי דצריך לקרות כסדר, מ"מ הכא שכבר קרא כסדרן בביהכנ"ס כבר יצא בקריאתו בב' פרשיות האחרונות גם לפי תקנת חכמים, דמשום הא דפרשה ראשונה לא היתה בזמן צאה"כ כתקנתם, לא מחייבינן לי' לאהדורי לפרשיות האחרונות משום למפרע גם בלכתחילה, ודברינו ב"ה ישרים למוצאי דעת, אולם לשיטת רבינו הגאון נראה דתקנת חכמים לצאה"כ הי' גם לפרשה שניה, דלדידיה לא למדו זמנו דצאה"כ לק"ש אלא מתאי דסמכו לויהי ערב, כמוש"ל ואין בזה נפ"מ בין פ' א' לשניה, וכ"כ רבינו בסי' נ"ד ע"ש: **ד.] אחריה** מברך בא"י אמ"ה המפיל חבלי. עיין מקור הברכות:

ונקה

על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין ושומרני כאישון בת עין. יהר״מ ה״א שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה, ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון וישלוט בי יצ״ט ואל ישלוט בי יצר הרע. ותצילני מפגע רע ומחלום רע. ומהרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך [והעמידני ממטתי לחיים ולשלום] והאר עיני פן אישון המות בא״י המאיר [לכל העולם] כלו בכבודו. **ברוך** ה׳ ביום כו׳. ויאמר ה׳ אל השטן יגער וגו׳. ה׳ ישמרך מכל רע ישמור את נפשך, ה׳ ישמור צאתך ובואך מעתה וע״ע. בידך אפקיד רוחי וגו׳. [ה׳ צבאות עמנו וגו׳ ה׳ צבאות אשרי אדם בוטח בך, ה׳ הושיעה וגו׳. ה׳ אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה]. יברכך ה׳ וישמרך וגומר [אני שכבתי ואישנה וגו׳ כי לך ה׳ הוחלתי וגו׳ הנה לא ינום וגו׳] :

צו. ריב״ל היה אומר יושב בסתר עליון ונאני. תנו רבנן [שבועות ט״ו ב׳] שיר של פגעים בכינורות בתופים ובנבלים, ואי זו שיר של פגעים יושב בסתר עליון עד כי אתה ה׳ מחסי וגו׳, ואומר ה׳ מה רבו צרי רבים קמים עלי עד לה׳ הישועה [על עמך ברכתיך סלה. (א) ריב״ל מסדר להני קראי ונאני ומקשינן היכא עביד הכי] והאמר ריב״ל אסור להתרפאות בדברי תורה. להגן שאני, וכתוב באגדה [מדרש תהלים צ״א] שיר של פגעים היה משה בשעה שהיה עולה לרקיע היה אומר המזמור הזה יושב בסתר עליון.

סדר שני וחמישי וקריאת התורה.

צז. ובשני ובחמישי של שבת כי מסיים ש״ץ שמונה עשרה מתחילין הצבור, **אם** עונינו ענו בנו ה׳ עשה למען שמך. כי רבו משובתינו ולך חטאנו. אדון סלח לנו. אם עונות תשמר יה ה׳ מי יעמוד, כי עמך הסליחה למען תורא. חוסה ה׳ על ישראל עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים, למה יאמרו בעמים איה אלהיהם. ידענו כי חטאנו ואין לנו מי יעמוד לכפר בעדנו כי אם שמך (א) יעמד לנו בעת צרה. ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך. וכרחם אב על בנים רחם עלינו והושיענו [רחם עלינו חמול על עמך רחם על נחלתך.] **אמנם** אלהינו רבו אשמינו עד אין קץ. ואין מספר לעונותינו. רחום רחמנו וזכור לנו ברית אבותינו, זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל

רשעו

שנוי נוסחאות והגהות

צו. (א) „ואמרינן״. **צז.** (א) „הגדול״.

רשעו ואל חטאתו. שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והסר מעלינו עול הגוים כי רחום אתה. כי כן דרכך פודה ומציל גואל ומושיע כל דור ודור. ואומר ש"ץ והצבור עמו: (ב) [אל מלך יושב על כסא רחמים וכו'. אל הורותנו לומר שלש עשרה. זכור לנו היום ברית שלש עשרה כמו שהודעת לענו מקדם וכן כתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' ושם לימד. [ואומר שליח צבור] ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו' נושא עון ופשע וחטאה א.] (ג) ונקה [לא ינקה] [ואומר ש"ץ]: וסלחת. סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. למען שמך ה' וסלחת לעונינו כי רב הוא כי עמך הסליחה למען תורא, סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם לימד: ויאמר ה' סלחתי כדבריך [ואומר ש"ץ] אלהינו וא"א תבא לפניך תפלתנו

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „ביחד". (ג) בכת"י ב"מ ליתא.

מגן האלף

צז. א.] ונקה לא ינקה וכו'. משמעות לשון הגאון לפי סדר שלפנינו כן שהצבור מסיימים עד סוף הפסוק, ואולי הוא משום כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן. אבל באמת אינו מובן למה הזכיר משה רבינו ע"ה מדת לא ינקה ופוקד עון אבות, דאין זה מדת ויתור והוא מזכיר רק מכילין דרחמי:

והנלע"ד בזה, דכבר נתחבטו הראשונים במנין הי"ג מדות, ורבינו נסים גאון מתחיל למנות מן השם השני, וה"ק ויקרא ה', ומה קרא, ה' אל רחום וחנון, והרא"ש פ"ק דר"ה הקשה ע"ז למה לו להזכיר השם אחרי ויקרא, הלא כבר כתוב השם בויעבור ה' על פניו, ועוד הא המנהג שהקהל מתחילים מן השם קמא, והביא ע"ז פירוש ר"ת, אך גם על פיר"ת וסדרו הקשו כמה קושיות עיין בתוס' ותו"י:

ולכן נראה דרבינו הגאון הרגיש בכ"ז, ודעתו ע"פ מ"ש במכילתא יתרו „פוקד עון אבות בזמן שהם מסרגין, הא כיצד רשע בן רשע בן רשע, קוצץ בן קוצץ בן קוצץ, כיון ששמע משה כך מיד ויקוד ארצה, אמר ח"ו אין בישראל רשע בן רשע", והראב"ע בפסוק לא תשתחוה להם ולא תעבדם הכריח זאת ממה שאח"כ בן לא ישא בעון אב, ומה טעם פוקד כו' התשובה ע"ז כו' כי יאריך לרשע אולי ישוב ויולד בן טוב ממנו כו', ואם הלכו בדרכי אביו גם דור ג' וד', לא יאריך אפו לרביעי, ע"ש שכיון מדעתו לדברי המכילתא, והרמב"ן כ' שכן אמרו כל המפרשים:

והנה הרב המורה בחלק א' פ"ח ע"ז כ"ד, והרמ"ל פרשה תשא הרחיבו ביסודות מקובלות בענין התגלות המכילין, וע"ש בפי' הרמ"ל שהשמות שהן קיום העולמות, התחילו להתגלות באצילות בריאה יצירה, ונרמזות בתיבות „ה' ה' אל", ובעולמות שלמעלה לא יצדק שם רחמים וחנינה וארך אפים, אך בעולם העשיה התחילו במדות הרחמים, ע"ש, ועפ"ז יבא הכל על נכון, שהקהל באמת מתחילים מן ה' הראשון שאז הותחלו גילוי העולמים, אך חשבון הי"ג מדות מתחשב רק מן תיבת „רחום" ולהלן, ויהיה המספר כך, רחום, חנון, ארך אפים לצדיקים ולרשעים והם שתי מדות כמו"ש בתו"י, הרי ארבע מדות, רב חסד ואמת הרי ששה, נוצר חסד לאלפים שתי מדות כדעת רבינו נסים הרי שמונה, נושא עון, פשע, חטאה, ונקה לשבים, הרי י"ב, ולא ינקה לשאינם שבים אלא מאריך אפו ופוקד עון אבות על בנים, ומאריך להם אולי יולידו בן טוב עד דור שלשים ורבעים, והיא מדת הרחמים השלש עשרה, דאין בישראל רשע ב"ר ב"ר, וזה נ"ל דעת הגאון ז"ל שהצבור יאמרו כל הפסוק עד גמירא.

וכתב

תפלתנו ואל תתעלם מתחינתנו כי רבו משובתינו, **ב.]** (ד) [שאנו] עזי פנים וקשי ערף כדבר הזה שנאמר לפני מלכנו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. [ועונין] (ה) **אבל** חטאנו. **אשמנו** כו' עד שחתנו תעבנו תעתענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו:

צח. ויש אומרים במקום אם עונינו: **ועתה** ה' אלהינו אשר הוצאת עמך מארץ מצרים עד למען ה'. **הטה** אלהי אזנך ושמע עד על עירך ועל עמך. (בכת"י ב"מ כתוב כאן ויש אומרים **ג.]** **והוא רחום** כו' הבט כו' אנא כו' אל כו' אין כמוך כו' הפותח כנוסח שאנו אומרים) [ואומר ס"ן] ה' אלהי ישראל כו'. (א) **אל** מלך יושב וכו' אל הורותנו לומר כדברים כו'. ונופלים על פניהם ותובעים צרכם. ואומר: (ב) **זכור** ברית אברהם ועקדת יצחק ושוב ברחמים על שארית ישראל והושיענו למען שמך. זכור ברית אברהם ועקדת יצחק והשב שבות אהלי יעקב והושיענו למען שמך. **חטאנו** צורנו סלח לנו יוצרנו. **אדון** הרחמים שוכן מרומים, המלא רחמים על מתודים ואומרים חטאנו. חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו. חטאנו ברוב עון ובאנו לחלות פניך אל נושא עון אומרים ח"צ סל"י, (ג) חטאנו לפניך, ובאנו לחלות [פניך] אל תסתר פניך מאומרים לפניך ח"צ סלח לנו יוצרנו. **חמול** על עמך, רחם על נחלתך, חוסה נא כרוב רחמיך, חננו ועננו מלכנו, אבינו מעולם שמך לנצח. בך בטחו אבותינו מלכנו, גם אליך זעקו ונמלטו, חננו ועננו מלכנו.

הביטה

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) כן הוא גם בכת"י ב"מ אבל המדפיס אחריו הגיה „שאין". אבל נראה שגרסת רבינו היא „שאנו" וכן הנכון. (ה) „הקהל".

צח. (א) בכת"י ב"מ איתא כאן פיוטים שונים ממחברים שלא מזמן רבותינו הגאונים, שהיו נהוגים במקומו, לאומרם. ואין אנו נוהגין כן. (ב) „השליח". (ג) „חטאנו ברשע ובפשע, ובאנו לפניך עובר על פשע חטאנו צורנו סל"י".

כשענית

מגן האלף

הר"א מלוניל בס' או"ח בשם רבינו שאין ליחיד לומר י"ג מדות וכ"כ הרשב"א בתשובה, דהם כדברים שבקדושה שא"א אלא בעשרה, וכמו"ש שנתעטף הקב"ה כש"ץ ואמר כ"ז שיעשו ישראל כסדר הזה, ע"ש:

ב.] שאנו עזי פנים וקשי עורף. כן הגרסא גם בכת"י ב"מ, וכן הגרסא ג"כ בח"ב סי' קי"ח להלן בסדרנו שם, ובכת"י ב"מ שמה אבל בנדפס תקן הנוסח „שאין אנו עזי פנים כמו"ש בסדורים, והכונה שאל תתעלם מתחינתנו ותרחמנו מפני שאין אנו עזי פנים, אבל לפי גרסת הגאון אומר הש"ץ בשם הצבור כי רבו משובתינו, שאנו עזי פנים לומר צ"כ צדיקים אנחנו, והכתוב אומר „הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי" [ירמי' ב'] ומשיבים הקהל ואומרים: „אבל חטאנו"! האמת הוא שחטאנו, והננו מתודים, וזהו עיקר הוידוי כמ"ש במס' יומא פ"ז „מצות וידוי כו' אמר רב אתה יודע כו' אמר מ"ז לא אלא דלא אמר אבל חטאנו כו', אמר שמע מינה עיקר וידוי האי הוא", והמדפיס לא עמד על כונתו של גאון ושלח בו יד להגיהו:

צח. ג.] והוא רחום עיין מקור הברכות:

קדוש

הביטה ועננו אלהי ישענו. והאר פניך ונושעה מלכנו, כי אל רחום וחנון נקראת חננו ועננו מלכנו. תבוא לפניך תפלתנו. לנצח תקשיב ותשמע ותחון מלכנו, תקבל ברחמים וברצון את תחינתנו אבינו מלכנו חננו ועננו. **עננו** אבינו עננו והושיענו. כשענית לאברהם אבינו בהר המוריה כן עננו והושיענו כשענית ליצחק ע״ג המזבח כן עננו והושיענו. (ד) **חיים** שאלנו ממך. כי מקור חיים עמך, צדקה עשה עמנו למען שמך. והסר דבר ונגף (ה) חרב הרג ורעב מֵעַמֶּךָ. רחמים שאלנו ממך, כי רבים רחמים עמך, צדקה עשה עמנו למען שמך. והסר דבר ונגף חרב והרג וחיה רעה ויצר הרע ושנאת הבריות וכל גזרות קשות.(ו) וכל מיני פורעניות מֵעַמֶּךָ, **אבינו** אב הרחמים הושיענו למען שמך. אלהינו וא״א בך בטחנו לא נבוש והושיענו למען שמך. (ז) העתר לנו ברוב רחמך ואל תבישנו מסברנו והושיענו למ״ש. (ח) טוב אתה ומטיב לקויך, יכבשו רחמך את כעסך מעלינו והושיענו למ״ש. (ט) סלח לכל עונותנו, סעדנו וכך נושעה והושיענו למ״ש. עננו בעת צרותינו עת צרה היא ולך להושיע והושיענו למ״ש. פניך אל תסתר ממנו פדנו והצילנו מכל צרותינו והושיענו למ״ש. צדיק אתה ה׳ צדקות אהבת צדקה עשה עמנו. [וצדקה תעלה למרום] קולנו תשמע ותחון, רחם עלינו ה׳ אלהינו כי מאד צר לנו והושיענו למ״ש. (י) תעלה תפלתנו למען שמך תמצא תחינתנו חן וחסד ורחמים ורצון מלפניך והושיענו למ״ש. כי אין לנו אלוה אחר מלך גואל עוזר ומושיע פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה אלא אתה והושיענו למ״ש. אבינו אב הרחמן הושיענו למען שמך. **ואומר** יענך ה׳ ביום צרה כל המזמור׳ ואומר אבינו מלכנו כלו. ואומר ואנחנו לא נדע כמו שכתבנו למעלה, ואומר קדיש עד לעילא.

צט. ד.] ופותח ואומר: כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך. **אחד** אלהינו גדול אדונינו **ה.]** קדוש ונורא שמו. ונוטל ס״ת מן התיבה ואומר: **גדלו** לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו. [ועונין הצבור] רוממו

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) כשענית ליעקב בעת צרתו כן עננו והושיענו, כשענית לכל הצדיקים בעת צרתם כן עננו והושיענו״. (ה) בכת״י א „וחיה רעה וע״ז", (ו) „וחרב גוים ושמד", (ז) „העתר לנו וגדול שמך בגבורה דרשנוך המצא לנו והושיענו למ״ש". (ח) „זכור רחמיך אשר מעולם המה, חמול עלינו כאב על בנים והושיענו למען שמך". (ט) „כלה אל תעש לשאריתנו לא נבוש ממשאלותנו", והושיענו למ״ש. צדקה עשה עמנו וצדקנו והל״ש". (י) „שועתינו תקבל ברצון, שאלתנו תמלא ברחמים [ובנדפס העתיק „במהרה" ולא העתיק כהוגן.] „והושיענו למ״ש.

מגן האלף

צט. ד. ופותח ואומר כי גדול אתה עיין מקור הברכות:

ה. קדוש ונורא שמו. אין מנהגנו לומר „ונורא" אפי׳ בשבת ויו״ט, רק בר״ה ויוהכ״פ. עיין א״ר, וכחול א״א כלל אותו פסוק:

ליקרי

(א) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא. רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש ה' אלהינו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. [ואומר שליח] כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה'. מהלל אקרא ה' ומאויבי אושעה. [ויאמר] מסוף העולם ועד סופו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. הוא ימלוך עלינו לעולם ועד ואמר כל [העם] (ב) אמן. הבל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה. כהן קרב (ג) [כהן עמוד] מר פלוני (ד) הכהן. ואם אין שם כהן אומר: (ה) ישראל קרב (ו) [בישראל] [ועונין הצבור] תורת ה' תמימה משיבת נפש. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב. מצות ה' ברה מאירת עינים, (ז) אחד אלקים לישראל ה' עז לעמו יתן. ה' יברך את עמו בשלום.

כ. ועולה הכהן וקורא שלשה פסוקים מפרשה של אותה שבת. ועולה לוי אחריו וקורא ג' פסוקים, ואם אין שם לוי קורא כהן במקום לוי. עולה עוד ישראל. וקורא ד' פסוקים, ואין פוחתין מעשרה פסוקים, וידבר עולה מהמנין, אבל אם רצה להוסיף מוסיף שמעלין בקדש ולא מורידין. [מכאן עד יהי רצון מלפני אבינו שבשמים חסר בכת"י כ"מ.] וכד פתח ש"ץ קרי ליה לכהן וקרי ליה הכי רב פלוני בר רב פלוני. וכן לשאר אינשי. ו.] דיקרי להו והדר סלקי. ז.] וכד סליק פסוקא והדר, אומר: ברכו את ה' המבורך ועונין כל הצבור: ברוך ה' המבורך לעולם ועד. והדר אומר: ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה. וקורא חזן לספר תורה שלשה פסוקים וכד מסיים (ח) למקרב אומר: [אשר נתן לנו

שנוי נוסחאות והגהות

צט. (א) פסוק זה איתא ג"כ בכת"י ב"מ, והמדפיס השמיטו בטעות. (ב) בכת"י ב"מ „העולם" והוא טעות. (ג) בכת"י א „כהן קרא". (ד) בכת"י ב"מ „בר פלוני" וכן הנכון. (ה) בכת"י א „החזן, עמוד פלוני במקום כהן". (ו) צ"ל „ישראל קרא". (ז) „ה' אחד אלהים לישראל". (ח) צ"ל „למקרי". מ"ש

מגן האלף

כ. ו.] דיקרי להון והדר סלקי. תוספתא פרק הקורא עומד: והעתיקוה הרי"ף ורא"ש „ראש הכנסת" [מנהיג הצבור בביהכנ"ס] „או חזן הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא, שאין אדם מבזבזהו לעצמו. חזן הכנסת העומד לקרות, אחד עומד ומחזן עליו". [מסוס מראית עין שלא יראה שאין כאן ס"ת, ר"ן]:

ז. וכד סליק פסוקא וחדר, אומר ברכו יותר נכון לגרוס „וכד סליק אומר ברכו". או „כד סליק פסוקא, הדר אומר ברכו" וקאי על הפסוקים שהזכיר למעלה: סי' ל"ט שבשינמור אותם יאמר ברכו, והנה לא הזכיר הגאון ז"ל שגם המברך חוזר לומר „ברוך ה' המבורך לעו"ו, והוא כמו"ש בירושלמי ברכות פרק ז' ה"ג שמואל אמר אני מוציא עצמי מן הכלל. [בבהמ"ז שאומר נברך ולא ברכו] ופריך והרי ברכת התורה, א"ר אבון כיון שאמר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל. ור"ל דסני בבה"ת במה שאומר ברכו את ה' המבורך

לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו] ברוך אתה ה׳ נותן התורה. ויענו הצבור אמן. ח. ויהיב ספרא לספרא וכן לשאר אינשי איניש נהיגי, ולבתר דמסיים כהן אמר הזנא הכי: איכא לוי, לוי איכא. רב בר פלוני [כאן נמחקו איזה תיבות והחה״ס ה׳ מארקס העתיק (א) „קרב בריה מר״ ור״ל קרב בריך ואמור] (ב) ובגלילתו אומר: יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לכונן את בית חיינו, להשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן. יהי״ר מלפני אלהי השמים לרחם על פלטתנו ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל [כל] עמו ב״י ואמרו אמן. יהי״ר מלפני אלהי השמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בישראל בכל מקומות מושבותיהם ואמרו אמן. יהי״ר מלפני אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ ואמרו אמן. מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו, הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים לבתי כנסיות לתפלה ולצדקה, הקב״ה ישמע בקול תפלתם ויעשה חפצם וימלא משאלותם בטוב ואמרו אמן. אחינו ישראל (ג) [ונשיאי] ישראל הנתונים בצרה ובשביה, הקב״ה ירחמם ויחון אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול ויוציאם מצרה לרוחה, ומאפלה לאורה ואמרו אמן. יהי חסדך ה׳ עלינו כאשר יחלנו לך. ועומד ומחזיר ס״ת למקומו ואומר: יהללו את שם ה׳ כי נשגב שמו לבדו. הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה.

שנוי נוסחאות והגהות

ק. (א) מ״ש ה׳ מארקאס „קרב בריה מר״ אינו מכוין, ולפי מה שקראתי אנכי בכת״י. הנז׳ איתא: „קרב בר מר״ ואין ספק בכוונתו דר״ל „רב מר פלוני קרב, בר מר פלוני״ והסופר החסיר תיבת פלוני, ובמקום „בר׳ קמא צ״ל „מר״. וכמוש״ל בשם הויטרי דצריך לקרותו פלוני בן פלוני. (ב) צ״ל „וגולל ס״ת״ (ג) בכת״י ב״מ בהגה״ה מהצד איתא שם „ואנוסי ישראל״.

קדיש

ולענין מגן האלף

המבורך וא״צ לחזור עם העונים, אך הר״י ברצלוני בשם רבינו סעדיה מובא ברא״ש שם כתב שחוזר לומר ברוך ה׳ המבורך לעו״ז כמו בבהמ״ז שחוזר לומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו אע״פ שאמר תהלה נברך, וע״ש במעיו״ט ועיין סי׳ י״ז אות ח׳ מש״ש בשם הב״ח ליישב דעת רבינו:

ח. ויהיב ספרא לספרא וכן לשאר אינשי אי נש נהיגי, כן צריך להיות. ודין זה לא מצאנו בשום פוסק, והסר הביאור, רק כעין זה נזכר במס׳ סופרים פי״ד הי״ג, שהמפטיר נותנו לחזן הכנסת, והוא חוזר התורה לראש הקרואים, שאין כבוד התורה להיות יחידה. עכ״ל. אך א״א שיהי׳ זה מכוונת רבינו, הדא שאין המנהג הלז אלא אחרי קס״ת, ורבינו מיירי אחר שקרא הכהן לבדו. ועוד שפרא הוא העולה הקורא בתורה ולא חזן הכנסת, ואולי הי׳ מנהגם שכל קורא בתורה היה אוחז התורה בידו, ואחרי קריאתו היה מוסר אותה להעולה אחריו או לשאר אינשי, ע״ד שאמרו בירו׳ מובא בב״י קל״ט האי מאן דבריך נקיט עמודי דתורה בידו, שנאמר לקוח את סה״ת כו׳ ובב״ר לא ימוש ספר התורה הזה, מלמד שהיה ס״ת בידו של יהושע, שאין לומר הזה אלא למי שתופש החפץ, וכשמסיים אומרים לו חזק ואמץ, כו׳ והמרדכי מוכיח זאת ממנהגם של אנשי ירו׳ בפ׳ לולב

הגזול

קא. ולענין לומר (א) [ויתגדל] יש שהחזיקו לומר אחר קריאת התורה לאלתר קודם (ב) גוללו, ויש שהחזיקו לומר אחר שמחזירין אותו למקומו. **ט.]** ומסתברא לאחר קריאת ס"ת שמה טעם לקדש ואח"כ לפתוח באשרי. **ואומר** אשרי יושבי ביתך [עוד יהללוך סלה.] **י.]** (ג) למנצח מזמור לדוד, ובא לציון גואל, ואני זאת בריתי אותם, ואתה קדוש, וקרא זה אל זה, ומקבלין. ותשאני רוח, ונטלתני רוחא. יתגדל. תתקבל. יהא שלמא רבא מן שמיא והיים ושובע וישועה על כל ישראל. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

קב. שאילו מקמי רבן נטרונאי גאון זצ"ל. הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים (א) ועד אן לא קרא פסוקי דזמרה, מהו שיעסוק עם הצבור בעסק שמצאם, (ב) בתחלת עסק פריסת שמע, ואחר שיסיים תפלתו יחזור ויאמר פסוקי דזמרה. והשיב, כשתקנו חכמים כך תקנו לומר פסוקי דזמרה ואח"כ להתפלל כדר' שמלאי. [ברכות ל"ב ועכו"ס דף ז'] לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל. ואם מצא שהצבור מתפללים (ג) [ואין] מעכבים, כך שמענו (ד) [ממר רבי] משה גאון זצ"ל ששמע (ה) [מרבותיו] שמברך מלך מהולל בתשבחות, ואומר פרשה ראשונה ומדלג ואומר הללו אל בקדשו וחותם (ו) ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פסוד"ז אחר תפלה יש גנאי בדבר לומר שבח אחר תפלה, **יא.]** ואם אין פנאי

שנוי נוסחאות והגהות

קא. (א) "קדיש". (ב) "תגללו". (ג) בכת"י ב"מ ליתא למנצח יענך.

קב. (א) "ועדיין". (ב) "כגון שמצאם". (ג) ר ל אין מתעכבים. ובכת"י ב"מ איתא "ואם מעכבים". ובנדפס תקן "והם מתעכבים" אבל גירסת הויטרי כמו בכת"י שלפנינו וכן האמת. (ד) בכת"י ב"מ "בי מר רב" ובויטרי "מן רב". (ה) "מרבותינו" (ו) "וממהר". לאומרם

מגן האלף

הגזול שאמרו קורא בתורה מניח הלולב לארץ, מפני שצריך לאחוז בס"ת ע"ש, אבל עדיין לא שמענו מזה שאינו מניחו על העמוד וצריך לתתו לספרא דוקא, ואולי צ"ל ושביק ספרא לכפרא. ועיין:

קא. ט.] ומסתברא לאחר קריאת ס"ת כו', וכן אנו נוהגין, לבד במנחה בשבת ומנחת יוהכ"פ ומנחת ע"ב שאומרים הקדיש לאחר שמחזירין ס"ת למקומו. והטעם כ' הלבוש סי' קל"ב שבזמנים אלו אין מפסיקין באשרי. והקדיש שלפני התפלה אלא העמוד קאי על הקריאה, דגלילה לא חשיבא הפסק. עמ"א בשם הפרדס, אבל בב' וה' אע"פ שאלא"ה אומרים קדיש שלם אחרי ובא לציון, לא קאי הקדיש על קריאת ס"ת אלא על סדר קדושה, וקריאה בצבור היא חשיבא באפי נפשה ועדיף לומר הכי קדיש קודם גלילה:

י. למנצח, הטור סי' קל"א העיד בשם ר"ע שלא הזכיר למנלה יענך, ולכן נראה דגרסת סדר"ע כת"י ב"מ יותר מדויק ועמש"ל סי' ס"ה, ולקמן סי' ק"ג:

קב, יא. ואם אין לו פנאי כל עיקר אפי' לעשות כמו שפירשנו כו'. הטור סי' נ"ב העתיק הענין הזה, וסיים, ואל יאמר לאחר התפלה כל עיקר, אח"ז הביא בשם תר"י דאם אין לו פנאי אפי' לומר תהלה לדוד, יתפלל עם הצבור

פנאי כל עיקר אפי' לעשות כמו שפירשנו אל יאמר לאחר תפלה לפי שכשתקנום לא תקנום (ז) לאחר תפלה אלא לפניה.

קג. יב.] ולאמר (א) יענך ה' ביום צרה בקדושא דסדרא. כך השיב: כשאמרו חכמים כל האומר תהלה לדוד בכל יום לא אמרו שתים או שלשה פעמים, ומשמע אפילו פעם אחת. אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות לאומרם בפסוקי דזמרה, ובסדר, ובמנחה. שמא יפסעו בפעם אחת או שתים תשתייר אחת בידם. מפני (ב) [שאינו] חייב לומר שלשה פעמים, וראיה לדבר דהא שבת אין בה סדרא בשחרית, ואין בה תהלה לדוד אלא (ג) שני פעמים, ואף קדושא דסדרא בשני ישיבות תהלה לדוד אומרים, ובבית רבינו שבבבל (ד) [תהלה לדוד אין] אנו אומרים, אבל בשאר בתי כנסיות יש שאומרים תהלה לדוד. ויש שאומרים יענך ה' ביום צרה, וסומכין לומר שבת תוכיח שאין אומרים (ה) אלא שתי פעמים.

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) „לאומרם".

קג. (א) כ"ה גם בכת"י ב"מ. ובנדפס ממנו הגיה „תהלה לדוד או יענך". (ב) בכת"י ב"מ „שחייב" והוא טעות. (ג) כן העתיק ג"כ בס' שיורי ברכה להחיד"א סי' נ"א, ומסיים והאידנא כ"ע אומרים ג"פ אפי' בשבת. (ד) בכת"י א ליתא ובכת"י ב"מ „תהלת לדוד אומר". (ה) „בה".

מגן האלף

ק"ש וברכותיה, ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ושל אחריהם, עכ"ל. והאגור רצה לומר דהגאון ז"ל אינו הולך על רבינו יונה, דכשאין לו שהות לומר שום דבר אפשר דמודה שיאמר אותם אחר התפלה. אבל הב"י כתב דלישנא דרב נטרונאי דאמר „לא יאמר אותם אחר התפלה כל עיקר", דייק דלא כוותיה, ע"ש, וכבר כתבתי דנראה בעליל דרבינו הב"י לא היה לו סדר ר"ע לעיין מתוכו, והי' מעתיק אך מלשונות הטור ממה שמביא בשמו, ואלו הוה לי' הסדר הזה דכת"י, גם כאן לא הוה לי' למידק מלישנא דכל עיקר דהוא דלא כהאגור, כיון שאותו הענין עצמו מובא מפורש בדברי הגאון, שאם לו פנאי לעשות אפי' כמו שפרשנו אל יאמר לאחר תפלה, לפי שכשתקנום לא תקנום לאחר תפלה. ועיין בד"מ ובב"ח מה שפירשו בדעת הרא"ש דס"ל לאמרם אחר התפלה ובלא ברכות, והב"ח כ' דהכי נקטינן. ועמ"ש הרשב"א בתשובה סי' קפ"ט „אנו נוהגין כדעת הגאונים שקבלתם תורה היא. ועיין סדרים לרש"י כת"י, שמפרש דברי רבינו משה גאון שכתב ואומר „פרשה ראשונה" דר"ל „תהלה לדוד" שהיא ראשונה לפרשיות שנאמרו שם, ע"ש. והסמ"ג עשין י"ב כתב בשם הר"מ גאון לומר „הללו אל בקדשו עד לשם תפארתך" ע"ש, ועיין תשובת הגאונים סי' מ"ה מה ששאלו ממר יהודאי גאון בקורא פסוד"ז בתר תפלה, אם צריך לברך לפניהם, והשיב שכבר נפטר בא"ר, וכ"כ המגהיג, והדברים מפליאים, ועמש"ל בסי' ט' בזה:

קג. יב.] ולאמר תהלה לדוד או יענך כו', ביאור דבריו: לפי שנהגו לומר לומר דברים שיש בם מענין הישועה לפני קדושה דסדרא כמו"ש רבינו הטור בסי' קל"א, וביענך מפורש בו ענין הישועה ששייך לקדושה דסדרא. אבל יש שהיו מסתפקים לומר תהלה לדוד, ואולי מפני שגם שם יש ענין ישועה בסומך ה' לכל הנופלים שסמכו דוד ברוה"ק כדאי' בפ"ק דברכות, או כמו"ש השב"ל שצריך לשהות שעה א' אחר תפלה וע"ז הוסיפו אחרי מפני שסוברים דתהלה לדוד צריכין בלא"ה לומר ג"פ בכל יום. אבל ר"נ השיב דאין חובה לומר ג"פ תהלה לדוד, ובבית רבינו שבבבל תהלה לדוד אין אומרים, וא"כ עדיף לומר יענך. אבל בשאר בתי כנסיות יש שאומרים ת"ל ויש שאומרים יענך. ולעיל סי' ס"ה מפורש בדברי רבינו לומר גם יענך, אבל נאמנים עלינו דברי רבינו הטור סי' קל"א שכתב בשמו שלא הזכיר יענך, ובסי' ס"ה צריכין אנו לומר שהוא טעות המעתיק כמו שכתבתי שם:

נשלם החלק הראשון בעזרת ה' יתברך.

תרע"ב. לוח קביעת השנים. המולדות. ראשי־חדשים. המועדים. וספירת העומר. והשבון העמים. פשוטה. זש"ג סימן. 1912—1911

	תשרי מולדו ז. יד. נב. א.		חשון מולדו ב. ג. לז. ב.		כסליו מולדו ג. טז. כ. ג.		טבת מולדו ה. ה. ד. ד.	
א	ז ר"ה	23	ב	23	ד	22	ו	22
ב	א ר"ה	24	ג	24	ה	23	ז מקץ	23
ג	ב צ"ג	25	ד	25	ו	24	א	24
ד	ג	26	ה	26	ז תולדו'	25	ב	25
ה	ד	27	ו	27	א	26	ג	26
ו	ה	28	ז נח	28	ב	27	ד	27
ז	ו	29	א	29	ג	28	ה	28
ח	ז האזינו	30	ב	30	ד	29	ו	29
ט	א	1 Oct.	ג	31	ה	30	ז ויגש	30
י	ב יו"כ	2	ד	1 No.	ו	1 Dec.	א י' בטבת	31
יא	ג	3	ה	2	ז ויצא	2	ב	1 Jan.
יב	ד	4	ו	3	א	3	ג	2
יג	ה	5	ז לך	4	ב	4	ד	3
יד	ו	6	א	5	ג	5	ה	4
טו	ז סוכות	7	ב	6	ד	6	ו	5
טז	א סוכות	8	ג	7	ה	7	ז ויחי	6
יז	ב	9	ד	8	ו	8	א	7
יח	ג	10	ה	9	ז וישלח	9	ב	8
יט	ד	11	ו	10	א	10	ג	9
כ	ה	12	ז וירא	11	ב	11	ד	10
כא	ו	13	א	12	ג	12	ה	11
כב	ז שמ"ע	14*	ב	13	ד	13	ו	12
כג	א ש"ת	15	ג	14*	ה	14*	ז שמות	13
כד	ב	16	ד	15	ו	15	א	14*
כה	ג	17	ה	16	ז וישב	16	ב	15
כו	ד	18	ו	17	א חנכה	17	ג	16
כז	ה	19	ז חיי	18	ב	18	ד	17
כח	ו	20	א	19	ג	19	ה	18
כט	ז בראשית	21	ב	20	ד	20	ו	19
ל	א	22	ג	21	ה	21		

	שבט מולדו ו. יז. מח. ה.		אדר מולדו א. ו. לב. ו.		ניסן מולדו ב. יט. טז. ז.		אייר מולדו ד. ח. ״. ח.	
א	ז וארא	20	ב	19	ג	19	ה טז	18
ב	א	21	ג	20	ד	20	ו יז	19
ג	ב	22	ד	21	ה	21	ז יח תזו"מ	20
ד	ג	23	ה	22	ו	22	א יט	21
ה	ד	24	ו	23	ז ויקרא	23	ב כ	22
ו	ה	25	ז תרומה	24	א	24	ג כא	23
ז	ו	26	א	25	ב	25	ד כב	24
ח	ז בא	27	ב	26	ג	26	ה כג	25
ט	א	28	ג	27	ד	27	ו כד	26
י	ב	29	ד	28	ה	28	ז כה אח"ק	27
יא	ג	30	ה תענ'	29	ו	29	א כו	28
יב	ד	31	ו	1 Mrz	ז צו שה"ג	30	ב כז	29
יג	ה	1 Feb.	ז תצוה ז'	2	א	31	ג כח	30
יד	ו	2	א פורים	3	ב	1 April	ד כט	1 Mai
טו	ז בשלח	3	ב שו"פ	4	ג פסח	2	ה ל	2
טז	א	4	ג	5	ד א ספירה	3	ו לא	3
יז	ב	5	ד	6	ה ב	4	ז לב אמור	4
יח	ג	6	ה	7	ו ג	5	א לג	5
יט	ד	7	ו	8	ז ד חוה"מ	6	ב לד	6
כ	ה	8	ז תשא	9	א ה	7	ג לה	7
כא	ו	9	א פרה	10	ב ו ש"פ	8	ד לו	8
כב	ז יתרו	10	ב	11	ג ז	9	ה לז	9
כג	א	11	ג	12	ד ח	10	ו לח	10
כד	ב	12	ד	13	ה ט	11	ז לט בה"ב	11
כה	ג	13	ה	14*	ו י	12	א מ	12
כו	ד	14*	ו	15	ז יא שמיני	13	ב מא	13
כז	ה	15	ז ויק"פ	16	א יב	14*	ג מב	14*
כח	ו	16	א חדש	17	ב יג	15	ד מג	15
כט	ז משפטי'	17	ב	18	ג יד	16	ה מד	16
ל	א שקלי'	18			ד טו	17		

	סיון מולדו ה. כ. מד. ט.		תמוז מולדו ז. ט. כח. י.		אב מולדו א. כב. יב. יא.		אלול מולדו ג. י. נו. יב.	
א	ו מה	17	א	16	ב	15	ד	14
ב	ז מו במדב'	18	ב	17	ג	16	ה	15
ג	א מז	19	ג	18	ד	17	ו	16
ד	ב מח	20	ד	19	ה	18	ז שופטי'	17
ה	ג מט	21	ה	20	ו	19	א	18
ו	ד שבועות	22	ו	21	ז דברים	20	ב	19
ז	ה שבועות	23	ז חקת	22	א	21	ג	20
ח	ו	24	א	23	ב	22	ד	21
ט	ז נשא	25	ב	24	ג	23	ה	22
י	א	26	ג	25	ד	24	ו	23
יא	ב	27	ד	26	ה	25	ז תצא	24
יב	ג	28	ה	27	ו	26	א	25
יג	ד	29	ו	28	ז ואתח'	27	ב	26
יד	ה	30	ז בלק	29	א	28	ג	27
טו	ו	31	א	30	ב	29	ד	28
טז	ז בהעלותך	1	ב	1 Juli	ג	30	ה	29
יז	א	2 June	ג תענ'	2	ד	31	ו	30
יח	ב	3	ד	3	ה	1 Aug	ז תבוא	31
יט	ג	4	ה	4	ו	2	א	1 Sep
כ	ד	5	ו	5	ז עקב	3	ב	2
כא	ה	6	ז פנחס	6	א	4	ג	3
כב	ו	7	א	7	ב	5	ד	4
כג	ז שלח	8	ב	8	ג	6	ה	5
כד	א	9	ג	9	ד	7	ו	6
כה	ב	10	ד	10	ה	8	ז נצו"י	7
כו	ג	11	ה	11	ו	9	א	8
כז	ד	12	ו	12	ז ראה	10	ב	9
כח	ה	13	ז מטו"מ	13	א	11	ג	10
כט	ו	14*	א	14*	ב	12	ד	11
ל	ז קרח	15			ג	13		

להבנת הלוח הזה ידע הקורא, כי האות הראשון מן א עד ל או כ"ט הוא מספר ימי החדש. ואות השני הוא למספר ימי השבוע. והציפערן הם למספר ימי חדש העמים, ומן ע"ז

תרע"ג. לוח קביעת השנים, המולדות, ראשי־החדשים המועדים, וספירת העומר. וחשבון העמים. מעוברת הש"ג סימן. 1912—1913

	תשרי מולדו ד. כג. מ. יג.	חשון מולדו ו. יב. כד. יד.	כסלו מולדו א. א. ח. טו.	טבת מולדו ב. יג. נב. טז.	שבט מולדו ד. ב. לו. יז.	אדר מולדו ה. טו. כא.	ואדר מולדו ז. ד. ה. א.	ניסן מולדו א. טז. מט. ב.	אייר מולדו ג. ה. לג. ג.	סיון מולדו ד. יח. יז. ד.	תמוז מולדו ו. ז. א. ה.	אב מולדו ז. יט. מה. ו.	אלול מולדו ב. ח. כט. ז.
א	ה ר"ה 12	ז נח 12	ב 11	ד 11	ה 9	ז תרומה 8	ב 10	ג 8	ה טז 8	ו מה 6	א 6	ב 4	ד 3
ב	ו ר"ה 13	א 13	ג 12	ה 12	ו 10	א 9	ג 11	ד 9	ו יז 9	ז מו נשא 7	ב 7	ג 5	ה 4
ג	ז האזינו 14*	ב 14*	ד 13	ו 13	ז בא 11	ב 10	ד 12	ה 10	ז יח אמור 10	א מז 8	ג 8	ד 6	ו 5
ד	א צ"ג 15	ג 15	ה 14*	ז ויגש 14*	א 12	ג 11	ה 13	ו 11	א יט 11	ב מח 9	ד 9	ה 7	ז שופטי' 6
ה	ב 16	ד 16	ו 15	א 15	ב 13	ד 12	ו 14*	ז מצורע 12	ב כ 12	ג מט 10	ה 10	ו 8	א 7
ו	ג 17	ה 17	ז ויצא 16	ב 16	ג 14*	ה 13	ז ויקרא 15	א 13	ג כא 13	ד שבועו' 11	ו 11	ז דברים 9	ב 8
ז	ד 18	ו 18	א 17	ג 17	ד 15	ו 14*	א 16	ב 14*	ד כב 14*	ה שבועו' 12	ז בלק 12	א 10	ג 9
ח	ה 19	ז לך 19	ב 18	ד 18	ה 16	ז תצוה 15	ב 17	ג 15	ה כג 15	ו 13	א 13	ב 11	ד 10
ט	ו 20	א 20	ג 19	ה 19	ו 17	א 16	ג 18	ד 16	ו כד 16	ז בהעל' 14*	ב 14*	ג 12	ה 11
י	ז יוה"כ 21	ב 21	ד 20	ו תעני' 20	ז בשלח 18	ב 17	ד 19	ה 17	ז כה בהר 17	א 15	ג 15	ד 13	ו 12
יא	א 22	ג 22	ה 21	ז ויחי 21	א 19	ג 18	ה תעני' 20	ו 18	א כו 18	ב 16	ד 16	ה 14*	ז תצא 13
יב	ב 23	ד 23	ו 22	א 22	ב 20	ד 19	ו 21	ז אחרי 19	ב כז 19	ג 17	ה 17	ו 15	א 14*
יג	ג 24	ה 24	ז וישלח 23	ב 23	ג 21	ה 20	ז צו זכור 22	א 20	ג כח 20	ד 18	ו 18	ז ואתח' 16	ב 15
יד	ד 25	ו 25	א 24	ג 24	ד 22	ו 21	א פורים 23	ב 21	ד כט 21	ה 19	ז פנחס 19	א 17	ג 16
טו	ה סוכות 26	ז וירא 26	ב 25	ד 25	ה 23	ז תשא 22	ב ש"פ 24	ג פסח 22	ה ל 22	ו 20	א 20	ב 18	ד 17
טז	ו סוכות 27	א 27	ג 26	ה 26	ו 24	א 23	ג 25	ד א ספירה 23	ו לא 23	ז שלח 21	ב 21	ג 19	ה 18
יז	ז חוה"מ 28	ב 28	ד 27	ו 27	ז יתרו 25	ב 24	ד 26	ה ב 24	ז לב בחוק' 24	א 22	ג תעני' 22	ד 20	ו 19
יח	א 29	ג 29	ה 28	ז שמות 28	א 26	ג 25	ה 27	ו ג 25	א לג 25	ב 23	ד 23	ה 21	ז תבא 20
יט	ב 30	ד 30	ו 29	א 29	ב 27	ד 26	ו 28	ז ד חומ"פ 26	ב לד 26	ג 24	ה 24	ו 22	א 21
כ	ג 1 Oct.	ה 31	ז וישב 30	ב 30	ג 28	ה 27	ז שמיני 29	א ה 27	ג לה 27	ד 25	ו 25	ז עקב 23	ב 22
כא	ד 2	ו 1 No.	א 1 De.	ג 31	ד 29	ו 28	א פרה 30	ב ו 28	ד לו 28	ה 26	ז מטות 26	א 24	ג 23
כב	ה שמ"ע 3	ז חיי 2	ב 2	ד 1 Jan.	ה 30	ז ויק' 1 März	ב 31	ג ז 29	ה לז 29	ו 27	א 27	ב 25	ד 24
כג	ו ש"ת 4	א 3	ג 3	ה 2	ו 31	א 2	ג 1 Ap.	ד ח 30	ו לח 30	ז קרח 28	ב 28	ג 26	ה 25
כד	ז בראשית 5	ב 4	ד 4 *	ו 3	ז משפטי' 1	ב 3	ד 2	ה ט 1 Mai	ז לט במד' 31	א 29	ג 29	ד 27	ו 26
כה	א 6	ג 5	ה חנוכה 5	ז וארא 4	א 2 Feb.	ג 4	ה 3	ו י 2	א מ 1 Ju.	ב 30	ד 30	ה 28	ז נצו"י 27
כו	ב 7	ד 6	ו 6	א 5	ב 3	ד 5	ו 4	ז יא קדושי' 3	ב מא 2	ג 1 Juli	ה 31	ו 29	א 28
כז	ג 8	ה 7	ז מקץ 7	ב 6	ג 4	ה 6	ז תזריע 5	א יב 4	ג מב 3	ד 2	ו 1 Aug.	ז ראה 30	ב 29
כח	ד 9	ו 8	א 8	ג 7	ד 5	ו 7	א חודש 6	ב יג 5	ד מג 4	ה 3	ז מסעי 2	א 31	ג 30
כט	ה 10	ז תולדות 9	ב 9	ד 8	ה 6	ז פקודי 8	ב 7	ג יד 6	ה מד 5	ו 4	א 3	ב 1 Sep	ד 1 Oct.
ל	ו 11	א 10	ג 10		ו 7	א שקלי' 9		ד טו 7		ז חקת 5		ג 2	

ניסן עד ה׳ סיון כל בם אות נוסף למספר ספירת העומר. והכוכב * המסומן אצל ליפער 14 בחדשי העמים מורה שאז מתחיל יום הראשון לחדשי בני רוסיא שהוא חל לעולם ביום 14

תרע"ד. לוח קביעות השנים. המולדות. ראשי חדשים. המועדים. וספירת העומר. וחשבון העמים. פשוטה הכ"ז סימן 1913-1914

יום	תשרי מולדו ג. כא. יג. ח.	חשון מולדו ה. ט. נז. ט.	כסליו מולדו ו. כב. מא. י.	טבת מולדו א. יא. כה. יא.	שבט מולדו ג. ״ ט. יב.	אדר מולדו ד. יב. נג. יג.	ניסן מולדו ו. א. לז. יד.	אייר מולדו ז. יד. כא. טו.	סיון מולדו ב. ג. ה. טז.	תמוז מולדו ג. טו. מט. יז.	אב מולדו ה. ד. לד. ״.	אלול מולדו ו. יז. יח. א.
א	ה ר"ה 2	ז נח 1 Nov.	א 30	ג 30	ד 28	ו 27	ז ויקרא חודש 28	ב טז 27	ג מה 26	ה 25	ו 24	א 23
ב	ו ר"ה 3	א 2	ב 1 Dec.	ד 31	ה 29	ז תרומ' 28	א 29	ג יז 28	ד מו 27	ו 26	ז מטו"מ 25	ב 24
ג	ז האזינו 4	ב 3	ג 2	ה 1 Jan.	ו 30	א 1 Mrz	ב 30	ד יח 29	ה מז 28	ז קרח 27	א 26	ג 25
ד	א צו"ג 5	ג 4	ד 3	ו 2	ז בא 31	ב 2	ג 31	ה יט 30	ו מח 29	א 28	ב 27	ד 26
ה	ב 6	ד 5	ה 4	ז ויגש 3	א 1 Feb.	ג 3	ד 1 Apr.	ו כ 1 Mai	ז מט במדב' 30	ב 29	ג 28	ה 27
ו	ג 7	ה 6	ו טו"מ 5	א 4	ב 2	ד 4	ה 2	ז כא תזו"מ 2	א שבועו' 31	ג 30	ד 29	ו 28
ז	ד 8	ו 7	ז ויצא 6	ב 5	ג 3	ה 5	ו 3	א כב 3	ב שבועו' 1 Juni	ד 1 Juli	ה 30	ז שופ' 29
ח	ה 9	ז לך 8	א 7	ג 6	ד 4	ו 6	ז צו 4	ב כג 4	ג 2	ה 2	ו 31	א 30
ט	ו 10	א 9	ב 8	ד 7	ה 5	ז תצוה 7	א 5	ג כד 5	ד 3	ו 3	ז דברים 1 Aug.	ב 31
י	ז כ"פ 11	ב 10	ג 9	ה תענית 8	ו 6	א זכור 8	ב 6	ד כה 6	ה 4	ז חקת 4	א 2	ג 1 Sep.
יא	א 12	ג 11	ד 10	ו 9	ז בשלח 7	ב 9	ג 7	ה כו 7	ו 5	א 5	ב 3	ד 2
יב	ב 13	ד 12	ה 11	ז ויחי 10	א 8	ג 10	ד 8	ו כז 8	ז נשא 6	ב 6	ג 4	ה 3
יג	ג 14*	ה 13	ו 12	א 11	ב 9	ד תענית 11	ה 9	ז כח אח"ק 9	א 7	ג 7	ד 5	ו 4
יד	ד 15	ו 14*	ז וישלח 13	ב 12	ג 10	ה פורים 12	ו 10	א כט 10	ב 8	ד 8	ה 6	ז כי תצא 5
טו	ה סוכות 16	ז וירא 15	א 14*	ג 13	ד 11	ו שו"פ 13	ז פסח 11	ב ל 11	ג 9	ה 9	ו 7	א 6
טז	ו סוכות 17	א 16	ב 15	ד 14*	ה 12	ז תשא 14*	א א ספירה 12	ג לא 12	ד 10	ו 10	ז ואתחנ' 8	ב 7
יז	ז חוה"מ 18	ב 17	ג 16	ה 15	ו 13	א 15	ב ב 13	ד לב 13	ה 11	ז בלק 11	א 9	ג 8
יח	א 19	ג 18	ד 17	ו 16	ז יתרו 14*	ב 16	ג ג 14*	ה לג בעומר 14*	ו 12	א תענית 12	ב 10	ד 9
יט	ב 20	ד 19	ה 18	ז שמות 17	א 15	ג 17	ד ד 15	ו לד 15	ז בהעלותך 13	ב 13	ג 11	ה 10
כ	ג 21	ה 20	ו 19	א 18	ב 16	ד 18	ה ה 16	ז לה אמור 16	א 14*	ג 14*	ד 12	ו 11
כא	ד 22	ו 21	ז וישב 20	ב 19	ג 17	ה 19	ו ו 17	א לו 17	ב 15	ד 15	ה 13	ז תבא 12
כב	ה שמ"ע 23	ז חיי 22	א 21	ג 20	ד 18	ו 20	ז אחש"פ 18	ב לז 18	ג 16	ה 16	ו 14*	א 13
כג	ו ש"ת 24	א 23	ב 22	ד 21	ה 19	ז ויק"פ 21	א ח 19	ג לח 19	ד 17	ו 17	ז עקב 15	ב 14*
כד	ז בראשית 25	ב 24	ג 23	ה 22	ו 20	א פרה 22	ב ט 20	ד לט 20	ה 18	ז פנחס 18	א 16	ג 15
כה	א 26	ג 25	ד חנוכה 24	ו 23	ז משפט' 21	ב 23	ג י 21	ה מ 21	ו 19	א 19	ב 17	ד 16
כו	ב 27	ד 26	ה 25	ז וארא 24	א שקלי' 22	ג 24	ד יא 22	ו מא 22	ז שלח 20	ב 20	ג 18	ה 17
כז	ג 28	ה 27	ו 26	א 25	ב 23	ד 25	ה יב 23	ז מב בה"ב 23	א 21	ג 21	ד 19	ו 18
כח	ד 29	ו 28	ז מקץ 27	ב 26	ג 24	ה 26	ו יג 24	א מג 24	ב 22	ד 22	ה 20	ז נצבים 19
כט	ה 30	ז תולדו' 29	א 28	ג 27	ד 25	ו 27	ז יד שמיני 25	ב מד 25	ג 23	ה 23	ו 21	א 20
ל	ו 31		ב 29		ה 26		א טו 26		ד 24		ז ראה 22	

בחדשי בני אשכנז ואנגלי. וסימן המולדות מורה אות הראשון על היום שחל בו המולד. והאות השני על מספר השעות שעברו מתחלת הלילה, והאות השלישי על המינוטין, והרביעי על

תרע"ה. לוח קביעת השנים, המולדות. ראשי־חדשים. המועדים. וספירת העומר. והשבון העמים. פשוטה בח"ג סימנו. 1914—1915

	תשרי מולדו	חשון מולדו	כסליו מולדו	טבת מולדו	שבט מולדו	אדר מולדו	ניסן מולדו	אייר מולדו	סיון מולדו	תמוז מולדו	אב מולדו	אלול מולדו
	א. ו. ב. ב.	ב. יח. מו. ג.	ד. ז. ל. ד.	ה. כ. יד. ה.	ז. ח. נח. ו.	א. כא. מב. ז.	ג. י. כו. ח.	ד. כג. י. ט.	ו. יא. נד. י.	א. י. לח. יא.	ב. יג. כב. יב.	ד. ב. ו. יג.
א	ב ר"ה 21	ד 21	ה 19	ו 18	ז וארא 16	ב 15	ג 16	ה טז 15	ו מה' 14	א 13	ב 12	ד 11
ב	ג ר"ה 22	ה 22	ו 20	ז מקץ 19	א 17	ג 16	ד 17	ו יז 16	ז מו במדב' 15	ב 14	ג 13	ה 12
ג	ד צ"ג 23	ו 23	ז תולדו' 21	א 20	ב 18	ד 17	ה 18	ז יח תזו"מ 17	א מז 16	ג 15	ד 14	ו 13
ד	ה 24	ז נח 24	א 22	ב 21	ג 19	ה 18	ו 19	א יט 18	ב מח 17	ד 16	ה 15	ז שופטי' 14
ה	ו 25	א 25	ב 23	ג 22	ד 20	ו 19	ז ויקרא 20	ב כ 19	ג מט 18	ה 17	ו 16	א 15
ו	ז וילך 26	ב 26	ג 24	ד 23	ה 21	ז תרומה 20	א 21	ג כא 20	ד שבועות 19	ו 18	ז דברים 17	ב '6
ז	א 27	ג 27	ד 25	ה 24	ו 22	א 21	ב 22	ד כב 21	ה שבועות 20	ז חקת 19	א 18	ג 17
ח	ב 28	ד 28	ה 26	ו 25	ז בא 23	ב 22	ג 23	ה כג 22	ו 21	א 20	ב 19	ד 18
ט	ג 29	ה 29	ו 27	ז ויגש 26	א 24	ג 23	ד 24	ו כד 23	ז נשא 22	ב 21	ג 20	ה 19
י	ד יו"כ 30	ו 30	ז ויצא 28	א תענ' 27	ב 25	ד 24	ה 25	ז כה אח"ק 24	א 23	ג 22	ד 21	ו 20
יא	ה 1Oct.	ז לך לך 31	א 29	ב 28	ג 26	ה תענ' 25	ו 26	א כו 25	ב 24	ד 23	ה 22	ז תצא 21
יב	ו 2	א 1No.	ב 30	ג 29	ד 27	ו 26	ז צו 27	ב כז 26	ג 25	ה 24	ו 3	א 22
יג	ז האזינו 3	ב 2	ג 1De.	ד 30	ה 28	ז תצו'זכ' 27	א 28	ג כח 27	ד 26	ו 25	ז ואתח' 24	ב 23
יד	א 4	ג 3	ד 2	ה 31	ו 29	א פורים 28	ב 29	ד כט 28	ה 27	ז בלק 26	א 25	ג 24
טו	ב סוכות 5	ד 4	ה 3	ו 1 Jan.	ז בשלח 30	ב שו"פ 1	ג פסח 30	ה ל 29	ו 28	א 27	ב 26	ד 25
טז	ג סוכות 6	ה 5	ו 4 *	ז ויחי 2	א 31	ג 2	ד א ספי' 31	ו לא 30	ז בהעלותך 29	ב 28	ג 27	ה 26
יז	ד 7	ו 6	ז וישלח 5	א 3	ב 1Feb.	ד 3	ה ב 1Ap.	ז לב אמור 1	א 30	ג תענ' 29	ד 28	ו 27
יח	ה 8	ז וירא 7	א 6	ב 4	ג 2	ה 4	ו ג 2	א לג 2	ב 31	ד 30	ה 29	ז תבא 28
יט	ו 9	א 8	ב 7	ג 5	ד 3	ו 5	ז ד חוהמ"פ 3	ב לד 3	ג 1 Juni	ה 1 Juli	ו 30	א 29
כ	ז חוה"מ 10	ב 9	ג 8	ד 6	ה 4	ז תשא 6	א ה 4	ג לה 4	ד 2	ו 2	ז עקב 31	ב 30
כא	א 11	ג 10	ד 9	ה 7	ו 5	א פרה 7	ב ו 5	ד לו 5	ה 3	ז פינחס 3	א 1Aug	ג 31
כב	ב שמ"ע 12	ד 11	ה 10	ו 8	ז יתרו 6	ב 8	ג ז אחש"פ 6	ה לז 6	ו 4	א 4	ב 2	ד 1Sep
כג	ג ש"ת 13	ה 12	ו 11	ז שמות 9	א 7	ג 9	ד ח 7	ו לח 7	ז שלח 5	ב 5	ג 3	ה 2
כד	ד 14	ו 13	ז וישב 12	א 10	ב 8	ד 10	ה ט 8	ז לט בה"ב 8	א 6	ג 6	ד 4	ו 3
כה	ה 15	ז חיי 14	א חנוכה 13	ב 11	ג 9	ה 11	ו י 9	א מ 9	ב 7	ד 7	ה 5	ז נצו"י 4
כו	ו 16	א 15	ב 14	ג 12	ד 10	ו 12	ז יא שמיני 10	ב מא 10	ג 8	ה 8	ו 6	א 5
כז	ז בראש' 17	ב 16	ג 15	ד 13	ה 11	ז ויק"פ 13	א יב 11	ג מב 11	ד 9	ו 9	ז ראה 7	ב 6
כח	א 18	ג 17	ד 16	ה 14	ו 12	א חודש 14	ב יג 12	ד מג 12	ה 10	ז מו"מ 10	א 8	ג 7
כט	ב 19	ד 18	ה 17	ו 15	ז משפ' 13	ב 15	ג יד 13	ה מד 13	ו 11	א 11	ב 9	ד 8
ל	ג 20				א שקלי' 14		ד טו 14		ז קרח 12		ג 10	

*) [illegible]

חלקי הדקים שהם 18 בכל מינוט. למשל מולד תשרי משנת תרע"ב נרשם ז. יד. נב. א. מורה, שחל המולד ביום ז. ובי"ד שעות מתחלת הלילה שהם זייגר 8 בבקר. עם נ"ב מינוטין עם

תרע"ו. לוח קביעת השנים, המולדות, ראשי חדשים. המועדים, וספירת העומר. והשבון העמים, מעוברת הש"ג סימן 1916—1915

תשרי מולדו	ה. יד. ג. יד.	חשון מולדו	ז. ג. לד. טו.	כסלו מולדו	א. טו. יח. טז.	טבת מולדו	ג. ה, ב. יז.	שבט מולדו	ד. יז. מז. ״	אדר מולדו	ו. ו. לא. א.	ואדר מולדו	ז. יט. טו. ב.	ניסן מולדו	ב. ז. נט. ג.	אייר מולדו	ג. כ. מג. ד.	סיון מולדו	ה. ט. כז. ה.	תמוז מולדו	ו. כב. יא. ו.	אב מולדו	א. י. נה. ז.	אלול מולדו	ב. כג. לט. ח.
א ה ר"ה	9	א ז נח	9	א ב	8	א ד	8	א ה	6	א ז תרומה	5	א ב	6	א ג	4	א ה טז	4	א ו מה	2	א א	2 Juli	א ב	31	א ד	30
ב ו ר"ה	10	ב א	10	ב ג	9	ב ה	9	ב ו	7	ב א	6	ב ג	7	ב ד	5	ב ו יז	5	ב ז מו נשא	3	ב ב	3	ב ג	1 Au.	ב ה	31
ג ז האזי'	11	ג ב	11	ג ד	10	ג ו	10	ג ז בא	8	ג ב	7	ג ד	8	ג ה	6	ג ז יח אמור	6	ג א מז	4	ג ג	4	ג ד	2	ג ו	1 Sep.
ד א צ"ג	12	ד ג	12	ד ה	11	ד ז ויגש	11	ד א	9	ד ג	8	ד ה	9	ד ו	7	ד א יט	7	ד ב מח	5	ד ד	5	ד ה	3	ד ז שופטי'	2
ה ב	13	ה ד	13	ה ו	12	ה א	12	ה ב	10	ה ד	9	ה ו	10	ה ז מצורע	8	ה ב כ	8	ה ג מט	6	ה ה	6	ה ו	4	ה א	3
ו ג	14*	ו ה	14*	ו ז ויצא	13	ו ב	13	ו ג	11	ו ה	10	ו ז ויקרא	11	ו א	9	ו ג כא	9	ו ד שבועו'	7	ו ו	7	ו ז דברים	5	ו ב	4
ז ד	15	ז ו	15	ז א	14*	ז ג	14*	ז ד	12	ז ו	11	ז א	12	ז ב	10	ז ד כב	10	ז ה שבועו'	8	ז ז בלק	8	ז א	6	ז ג	5
ח ה	16	ח ז לך לך	16	ח ב	15	ח ד	15	ח ה	13	ח ז תצוה	12	ח ב	13	ח ג	11	ח ה כג	11	ח ו	9	ח א	9	ח ב	7	ח ד	6
ט ו	17	ט א	17	ט ג	16	ט ה	16	ט ו	14*	ט א	13	ט ג	14*	ט ד	12	ט ו כד	12	ט ז בהעלו'	10	ט ב	10	ט ג	8	ט ה	7
י ז יוכ"פ	18	י ב	18	י ד	17	י ו	17	י ז בשלח	15	י ב	14*	י ד	15	י ה	13	י ז כה בהר	13	י א	11	י ג	11	י ד	9	י ו	8
יא א	19	יא ג	19	יא ה	18	יא ז ויחי	8	יא א	16	יא ג	15	יא ה	16	יא ו	14*	יא א כו	14*	יא ב	12	יא ד	12	יא ה	10	יא ז תצא	9
יב ב	20	יב ד	20	יב ו	19	יב א	19	יב ב	17	יב ד	16	יב ו	17	יב ז אחרי	15	יב ב כז	15	יב ג	13	יב ה	13	יב ו	11	יב א	10
יג ג	21	יג ה	21	יג ז וישלח	20	יג ב	20	יג ג	18	יג ה	17	יג ז צו זכו'	18	יג א	16	יג ג כח	16	יג ד	14*	יג ו	14*	יג ז ואתחנ'	12	יג ב	11
יד ד	22	יד ו	22	יד א	21	יד ג	21	יד ד	19	יד ו	18	יד א פורים	19	יד ב	17	יד ד כט	17	יד ה	15	יד ז פינחס	15	יד א	13	יד ג	12
טו ה סוכות	23	טו ז וירא	23	טו ב	22	טו ד	22	טו ה	20	טו ז תשא	19	טו ב שו"פ	20	טו ג פסח	18	טו ה ל	18	טו ו	16	טו א	16	טו ב	14*	טו ד	13
טז ו סוכות	24	טז א	24	טז ג	23	טז ה	23	טז ו	21	טז א	20	טז ג	21	טז ד אספי'	19	טז ו לא	19	טז ז שלח	17	טז ב	17	טז ג	15	טז ה	14*
יז ז חוה"מ	25	יז ב	25	יז ד	24	יז ו	24	יז ז יתרו	22	יז ב	21	יז ד	22	יז ה ב	20	יז ז לב בחו'	20	יז א	18	יז ג	18	יז ד	16	יז ו	15
יח א	26	יח ג	26	יח ה	25	יח ז שמות	25	יח א	23	יח ג	22	יח ה	23	יח ו ג	21	יח א לג	21	יח ב	19	יח ד	19	יח ה	17	יח ז תבא	16
יט ב	27	יט ד	27	יט ו	26	יט א	26	יט ב	24	יט ד	23	יט ו	24	יט ז ד ת"ה	22	יט ב לד	22	יט ג	20	יט ה	20	יט ו	18	יט א	17
כ ג	28	כ ה	28	כ ז וישב	27	כ ב	27	כ ג	25	כ ה	24	כ ז שמיני	25	כ א ה	23	כ ג לה	23	כ ד	21	כ ו	21	כ ז עקב	19	כ ב	18
כא ד	29	כא ו	29	כא א	28	כא ג	28	כא ד	26	כא ו	25	כא א פרה	26	כא ב ו	24	כא ד לו	24	כא ה	22	כא ז מטות	22	כא א	20	כא ג	19
כב ה שמ"ע	30	כב ז חיי	30	כב ב	29	כב ד	29	כב ה	27	כב ז ויקהל	26	כב ב	27	כב ג ז	25	כב ה לז	25	כב ו	23	כב א	23	כב ב	21	כב ד	20
כג ו ש"ת	1	כג א	31	כג ג	30	כג ה	30	כג ו	28	כג א	27	כג ג	28	כג ד ח	26	כג ו לח	26	כג ז קרח	24	כג ב	24	כג ג	22	כג ה	21
כד ז בראשי'	2	כד ב	1 No.	כד ד	1 De.	כד ו	31	כד ז משפ'	29	כד ב	28	כד ד	29	כד ה ט	27	כד ז לט במד'	27	כד א	25	כד ג	25	כד ד	23	כד ו	22
כה א	3	כה ג	2	כה ה	2	כה ז וארא	1	כה א	30	כה ג	29	כה ה	30	כה ו י	28	כה א מ	28	כה ב	26	כה ד	26	כה ה	24	כה ז נצו'	23
כו ב	4 Oct.	כו ד	3	כו ו	3	כו א	2 Jan.	כו ב	31	כו ד	1 Ma.	כו ו	31	כו ז יא קדו'	29	כו ב מא	29	כו ג	27	כו ה	27	כו ו	25	כו א	24
כז ג	5	כז ה	4	כז ז מקץ	4	כז ב	3	כז ג	1 Feb.	כז ה	2	כז ז תזריע	1	כז א יב	30	כז ג מב	30	כז ד	28	כז ו	28	כז ז ראה	26	כז ב	25
כח ד	6	כח ו	5	כח א	5	כח ג	4	כח ד	2	כח ו	3	כח א	2 Ap.	כח ב יג	1 Ma.	כח ד מג	31	כח ה	29	כח ז מסעי	29	כח א	27	כח ג	26
כט ה	7	כט ז תולדו'	6	כט ב טומ"ט	9	כט ד	5	כט ה	3	כט ז פקודי	4	כט ב	3	כט ג יד	2	כט ה מד	1 Juni	כט ו	30	כט א	30	כט ב	28	כט ד	27
ל ו	8	ל א	7	ל ג	7			ל ו	4	ל א שקלים	5			ל ד טו	3			ל ז חקת	1			ל ג	29		

חלק אחד מן מינוט. וסימן זש"ג, מורה אות הראשון שחל בו ר"ה יום ז'. וחשון כסליו שניהם שלמים בני ל' יום, ופסח חל יום ג', ובח"ג מורה ששניהם חסרים. היינו בחשון וכסליו שניהם בני כ"ט יום.

תרע"ז לוח קביעת השנים. המולדות ראשי חדשים. המועדים. וספירת העומר. והשבון העמים. פשוטה הכ"ז סימן. 1916—1917

תשרי		מולדו ד. יב. כג. ט.	
א	ה	ר"ה	28
ב	ו	ר"ה	29
ג	ז	האזי'	30
ד	א	צו"ג	1
ה	ב		2 Oct.
ו	ג		3
ז	ד		4
ח	ה		5
ט	ו		6
י	ז	יוכ"פ	7
יא	א		8
יב	ב		9
יג	ג		10
יד	ד		11
טו	ה	הסוכות	12
טז	ו	וסוכות	13
יז	ז	חוה"מ	14
יח	א		15
יט	ב		16
כ	ג		17
כא	ד		18
כב	ה	שמע"צ	19
כג	ו	שמ"ת	20
כד	ז	בראשית	21
כה	א		22
כו	ב		23
כז	ג		24
כח	ד		25
כט	ה		26
ל	ו		27

חשון		מולדו ג. א. ז. י.	
א	ז	נח	28
ב	א		29
ג	ב		30
ד	ג		31
ה	ד		1 No.
ו	ה		2
ז	ו		3
ח	ז	לך לך	4
ט	א		5
י	ב		6
יא	ג		7
יב	ד		8
יג	ה		9
יד	ו		10
טו	ז	וירא	11
טז	א		12
יז	ב		13
יח	ג		14*
יט	ד		15
כ	ה		16
כא	ו		17
כב	ז	חיי	18
כג	א		19
כד	ב		20
כה	ג		21
כו	ד		22
כז	ה		23
כח	ו		24
כט	ז	תולדו'	25

כסליו		מולדו ז. יג. נא. יא.	
א	א		26
ב	ב		27
ג	ג		28
ד	ד		29
ה	ה		30
ו	ו		1 Dec.
ז	ז	ויצא	2
ח	א		3
ט	ב		4
י	ג	טו"מ	5
יא	ד		6
יב	ה		7
יג	ו		8
יד	ז	וישלח	9
טו	א		10
טז	ב		11
יז	ג		12
יח	ד		13
יט	ה		14*
כ	ו		15
כא	ז	וישב	16
כב	א		17
כג	ב		18
כד	ג		19
כה	ד	חנוכ'	20
כו	ה		21
כז	ו		22
כח	ז	מקץ	23
כט	א		24
ל	ב		25

טבת		מולדו ב. ב. לה. יב.	
א	ג		26
ב	ד		27
ג	ה		28
ד	ו		29
ה	ז	ויגש	30
ו	א		31
ז	ב		1 Jan.
ח	ג		2
ט	ד		3
י	ה	תעני'	4
יא	ו		5
יב	ז	ויחי	6
יג	א		7
יד	ב		8
טו	ג		9
טז	ד		10
יז	ה		11
יח	ו		12
יט	ז	שמות	13
כ	א		14*
כא	ב		15
כב	ג		16
כג	ד		17
כד	ה		18
כה	ו		19
כו	ז	וארא	20
כז	א		21
כח	ב		22
כט	ג		23

שבט		מולדו ג. טו. יט. יג.	
א	ד		24
ב	ה		25
ג	ו		26
ד	ז	בא	27
ה	א		28
ו	ב		29
ז	ג		30
ח	ד		31
ט	ה		1 Feb.
י	ו		2
יא	ז	בשלח	3
יב	א		4
יג	ב		5
יד	ג		6
טו	ד		7
טז	ה		8
יז	ו		9
יח	ז	יתרו	10
יט	א		11
כ	ב		12
כא	ג		13
כב	ד		14*
כג	ה		15
כד	ו		16
כה	ז	משפ'	17
כו	א	שקלי'	18
כז	ב		19
כח	ג		20
כט	ד		21
ל	ה		22

אדר		מולדו ה. ד. ג. יד.	
א	ו		23
ב	ז	תרומ'	24
ג	א		25
ד	ב		26
ה	ג		27
ו	ד		28
ז	ה		1 Mar.
ח	ו		2
ט	ז	תצוה	3
י	א	זכור	4
יא	ב		5
יב	ג		6
יג	ד	תעני'	7
יד	ה	פורים	8
טו	ו	שו"פ	9
טז	ז	תשא	10
יז	א		11
יח	ב		12
יט	ג		13
כ	ד		14*
כא	ה		15
כב	ו		16
כג	ז	ויקה"פ	17
כד	א	פרה	18
כה	ב		19
כו	ג		20
כז	ד		21
כח	ה		22
כט	ו		23

ניסן		מולדו ו. טז. מז. טו.	
א	ז	ויקרא חוד'	24
ב	א		25
ג	ב		26
ד	ג		27
ה	ד		28
ו	ה		29
ז	ו		30
ח	ז	צו	31
ט	א		1 Apr.
י	ב		2
יא	ג		3
יב	ד		4
יג	ה		5
יד	ו		6
טו	ז	פסח	7
טז	א	א ספירה	8
יז	ב	ב	9
יח	ג	ג	10
יט	ד	ד	11
כ	ה	ה	12
כא	ו	ו וש"פ	13
כב	ז	ז אחש"פ	14*
כג	א	ח	15
כד	ב	ט	16
כה	ג	י	17
כו	ד	יא	18
כז	ה	יב	19
כח	ו	יג	20
כט	ז	יד שמיני	21
ל	א	טו	22

אייר		מולדו א. ה. לא. כז.	
א	ב	טז	23
ב	ג	יז	24
ג	ד	יח	25
ד	ה	יט	26
ה	ו	כ	27
ו	ז	כא תז"מ	28
ז	א	כב	29
ח	ב	כג	30
ט	ג	כד	1 Mai
י	ד	כה	2
יא	ה	כו	3
יב	ו	כז	4
יג	ז	כח אח"ק	5
יד	א	כט	6
טו	ב	ל	7
טז	ג	לא	8
יז	ד	לב	9
יח	ה	לג	10
יט	ו	לד	11
כ	ז	לה אמור	12
כא	א	לו	13
כב	ב	לז	14*
כג	ג	לח	15
כד	ד	לט	16
כה	ה	מ	17
כו	ו	מא	18
כז	ז	מב בה"ב	19
כח	א	מג	20
כט	ב	מד	21

סיון		מולדו ב. יח. טו. יז.	
א	ג	מה	22
ב	ד	מו	23
ג	ה	מז	24
ד	ו	מח	25
ה	ז	מט במד'	26
ו	א	שבועות	27
ז	ב	שבועות	28
ח	ג		29
ט	ד		30
י	ה		31
יא	ו		1 Jun.
יב	ז	נשא	2
יג	א		3
יד	ב		4
טו	ג		5
טז	ד		6
יז	ה		7
יח	ו		8
יט	ז	בהעלותך	9
כ	א		10
כא	ב		11
כב	ג		12
כג	ד		13
כד	ה		14*
כה	ו		15
כו	ז	שלח	16
כז	א		17
כח	ב		18
כט	ג		19
ל	ד		20

תמוז		מולדו ד. ז. ". ".	
א	ה		21
ב	ו		22
ג	ז	קרח	23
ד	א		24
ה	ב		25
ו	ג		26
ז	ד		27
ח	ה		28
ט	ו		29
י	ז	חקת	30
יא	א		1 Juli
יב	ב		2
יג	ג		3
יד	ד		4
טו	ה		5
טז	ו		6
יז	ז	בלק	7
יח	א	תעני'	8
יט	ב		9
כ	ג		10
כא	ד		11
כב	ה		12
כג	ו		13
כד	ז	פנח'	14*
כה	א		15
כו	ב		16
כז	ג		17
כח	ד		18
כט	ה		19

אב		מולדו ה. יט. מד. א.	
א	ו		20
ב	ז	מט"מ	21
ג	א		22
ד	ב		23
ה	ג		24
ו	ד		25
ז	ה		26
ח	ו		27
ט	ז	דברי'	28
י	א		29
יא	ב		30
יב	ג		31
יג	ד		1 Au.
יד	ה		2
טו	ו		3
טז	ז	ואתח'	4
יז	א		5
יח	ב		6
יט	ג		7
כ	ד		8
כא	ה		9
כב	ו		10
כג	ז	עקב	11
כד	א		12
כה	ב		13
כו	ג		14*
כז	ד		15
כח	ה		16
כט	ו		17
ל	ז	ראה	18

אלול		מולדו ז. ח. כה. ב.	
א	א		19
ב	ב		20
ג	ג		21
ד	ד		22
ה	ה		23
ו	ו		24
ז	ז	שופט'	25
ח	א		26
ט	ב		27
י	ג		28
יא	ד		29
יב	ה		30
יג	ו		31
יד	ז	תצא	1
טו	א		2
טז	ב		3
יז	ג		4
יח	ד		5
יט	ה		6
כ	ו		7
כא	ז	תבא	8
כב	א		9
כג	ב		10
כד	ג		11
כה	ד		12
כו	ה		13
כז	ו		14*
כח	ז	נצבים	15
כט	א		16

והכ"ז מורה שהם כסדרן. היינו חשון כ"ט יום וכסליו ל. יום.

סדור תפלה כמנהג אשכנז

עם

סדר רב עמרם השלם

חלק שני

עם

נוספות הרבה ובאורים

נסדרו ונתבארו

על ידי

ר' ארי' ליב פרומקין בהח"צ ר' שמואל מעלמר זצללה
בעל ספר תולדות חכמי ירושלם

נדפס

פעיה"ק ירושלם תובב"א

בשנת שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה לפ"ק.

בדפוס הר"ר ר' שמואל הלוי צוקערמאן הי"ו

תכן הענינים חלק שני

מפתח סידור התפלות והברכות

לכו נרננה. מן דף ב עד צד 6.
תפלת ערבית לחול ולשבת, במה מדליקין צד 6,
ומן צד 10—ט,
שלום עליכם, רבון כל עולמים, אשת חיל,
קידוש, זמירות לליל שבת, אל אחד בראנו, כ—46.
ישתבח, ברכו, שחרית, לשבת. כו—58.
אין כמוך, [בריך שמיה וה' ה' עם התפלות
ליו"ט ור"ה יו"כ, מובא לעיל בחלק ראשון]
מי שבירך לעולה, ברוך שפטרני, ברכת
הגומל, ברכות הפטורה, הנותן תשועה,
מי שעשה נסים, אל מלא רחמים, אב
הרחמים, מש"ב לתענית בה"ב, תפלת מוסף
לשבת ולשבת ר"ח, אנעים זמירות,
זמירות לשבת. לו—נ.
תפלת מנחה לשבת. 102—נג.
ויתן לך, סדר הבדלה, המבדיל. 110—114
זמי' למוצ"ש, אליהו הנביא, רבון העולמים. סב—126
תפלה לאגודת לולב, ויהי"ר לעת לקיחתו,
מוסף ר"ח, קדוש לבנה. סט—146
הדלקת נר חנוכה, מעוז צור ישועתי. 160—162
ברכת מגילה, אשר הניא. פז—174
תפלת שלש רגלים ומוסף, נשיאת כפים. צז—204
בדיקת חמץ, קידוש לשלש רגלים, הגדה,
ספירת העומר. קיח—256
התרת נדרים, פיוט אחות לנו קטנה, תפלת
ר"ה, קידוש לר"ה, סדר תקיעת שופר,
תפלת מוסף לר"ה, סדר תשליך. קלו—קמז.
ודוי ותפלת דרב סעדיה גאון זצ"ל. קנח—קסא
סדר כפרות, ברכה לבנים, תפלת יוכ"פ
לשחרית, מוסף, נעילה, הזכרת נשמות. קסג—קסט
תפלה לנכנס לסוכה. סדר אושפיזין,
הושענות, אתה הראית. 360—קפז
סדר ערובי תבשילין, סדר ברית מילה,
פדיון הבן, ברכת ארוסין ונשואין, תפלת
הדרך, צדוק הדין, קדיש דעתיד לחדתא. 386—ר.
סדר סליחות לבה"ב. עשרה בטבת כו',
יוצרות לד' פרשיות, קרובץ לפורים לשה"ג. רח—רל
פרקי אבות 462—468

מפתח הדינים הנחוצים מספר דה"ח

דיני ערבית, וברכת מגן אבות, וקידוש הלילה. לד 6'
ולד ו. 14. ח. ט. ודף כא
דיני קריאת התורה, ומפטיר. ל"ו. ל"ז.
דיני הזכרת נשמות, ומוסף. מא. מב.
דיני קדוש היום 96
קה"ת במנחה, לדקתך, סעודה ג', וסדר
מוצאי שבת 102—104
דיני הבדלה נז.
דיני הלל, וסדר נטילת לולב והנענועים. סח 136
דיני קדוש לבנה. 144
קצת הל' תענית, הלכות חנוכה 146, יוק פ.
הנהגת ד' פרשיות, תענית אסתר, ברכות מגילה,
וכל דיני פורים 172—פז.
דיני תפלת יו"ט צז.
דיני נשיאת כפים, מלות יו"ט. קא—204
דיני חדש ניסן, בדיקת חמץ, ודיני פסח,
וסדר הגר"א. קיח—236
הנהגת קה"ת בפסח ודיני ספירת העומר. קכז—254
תענית בה"ב. דינים שבין פסח לעצרת. קכט.
דיני י"ז בתמוז וכל דיני ט"ב קלא—262
דיני חודש אלול, התרת נדרים, דיני ר"ה קלו- קלז.
דיני תקיעת שופר, ומוסף ר"ה. קמ—קמב.
סדר כפרות וערב יוהכ"פ ודיני יוהכ"פ. קסא—קסג.
דיני תפלת מנחה, נעילה ומוצאי יו"כ. קסט.
קדוש של סוכות, סדר קה"ת של סוכות, הוש"ר
ש"ע וש"ת קפא—162
דיני פדיון הבן, הלכות ארוסין ונשואין, בהמ"ז בבית
החתן, דיני תה"ד. קצה—קצז.
דיני גוסס, קריעה, אונן, הבראה, דברים שאבל אסור,
צדוק הדין קצה—קצט

מפתח לס' מערכי לב

באור מ"ש ג"ד צריך אדם לומר בע"ש כשם
הגר"א מקולים. ט.
באוה"כ לך אהב אשה זונה, העתק אגרת הרמב"ם,
ענין השבת והמעשרות, באור קדושת ממקומך 54—56
באור קדושת נעריצך, ענין המסי"כ של ק"ש,
ענין תלול ש"ש בת"ה. 84—מד.
באור תפלת תכנת שבת. מד—מח.
באור תפלת ישמחו במלכותך 90
בישוב קו' הב"י על ח' ימי חנוכה, באור מ"ש
למה נמשלה אסתר לאילת השחר. 160—פא.
בהשנויים שנמצאים בקרבנות החג משם הגר"א ז"ל
ובשם הגאב"ד מיפו שליט"א צט—198

מפתח לספר מקור הברכות

לכו נרננה והמזמורים ולכה דודי לא נמצאו בכ"י ב.
לענין אמירת והו"ר בליל שבת, ולענין אל חי כו'
שהוא מעין חתימה. 10—12
לענין ושמור לאתנו, ופרוס, ולענין ושמרו. 12
לענין נוחה וינוחו בה ישראל מקדשי שמך ה.
אמירת במה מדליקין נסדר בזמן מהגאונים. 6.
אמירת שלום עליכם ורבון העולמים ואשת חיל
ליתנייהו בסדרי הקדמונים. ב.
כל מקדש שביעי נזכר בויטרי עד אות ת'. 42
בענין מיסד השבח הנכבד של נשמת כל חי,
ונוסחת רס"ג. כב.
לענין פיוט הכל יודוך ואל אדון. כו.

תכן הענינים חלק ב

טעם תפלת יה"א נתתו לגויי הארצות. כט.

ברכת נאמן אתה ה' א' בהפטירה וענין הטעם בעמידה [מ"ס]. לז.

נוסח ברכת מגן דוד בבהפטורה. 74

מקור תפלת יקום פרקן ומי שבירך ונוסחתי. לח.

נוסחי מי שברך מפנקס גרמייזא וסדורי קטנוניא 76—לט

הטעות שנזדקר לפני המדפיסים כוכות תפלת רנ. מ.

לענין תפלת מי שעשה נסים ויבוש קו' הרד"ל. שם.

מו"מ בענין הזכרת נשמות אם מועיל לנקה מהחייב 80—מא

אימתי נתיסדה תפלת אב הרחמים. 92

בכוונת התוקנוי בענין פ"ה אותיות בנקדושה. 84—86

בענין הכפלת תיבת אחד הוא אלהינו. שם.

נוסח תפלת מוסף להרמב"ם ז"ל. 88 מה

בענין אין כאלהינו ובענין קדיש יתום. 92

לענין פיוט ברוך ה' יום יום. מט.

טעם שאומרים ואני תפלתי במנחת השבת. 202

בבאור השתנות הנוסחאות של ויגיתו בם ישראל. נב.

בחלופי הסדרים בפסוקי צדקתך וטעמם. 104

לענין פסוקי ויתן לך והתימתי. נז.

סדר הבדלה לר' יוסף טוב עלם. 114

מקורי הזמירות במוצ"ש. ובענין פיוט המבדיל בין קודש וחול. סב.

בענין עליית אליהו ויאמרו גא וברוך הבא. ע.

ביאור דברי הרמב"ם בענין קפ"ג פעמים הללויה. 140

לענין תפלת מי שעשה נסים באמירה ביום ר"ח עצמו ונוסח הברכה בימן קדוש החודש עא.

באור דברי מנהיג התמיהים. 142—עב

הטעם מה שבדלו האחרונים בנכפרת פשע. 144

נוסח קדיש גנה לפי סדר בעל מ"ס. עג.

פיוט נכון במאמר ברוכה אסתר בעדי. 174

ביאור נוסחות רבות בתפלת אתה בחרתנו, ויעלה ויבוא. 194—צח

נוסח רבינו סעדיה בתפלת המועדים. ק.

טעם תענית בה"ב קכט.

זמן תיסד תפלה ברנו ומי כמוך ויבוש קו' הרב מלובלין. 274

מנין שמירין דהתמכרו לתכימין בתפלת ויכן בכם רה"ג. קלח.

לענין זכרון תרועה, יוכר נילו"ת, ידבק אמת. קלט—278

נוסח רס"ג בתפלת ר"ה. 286—קמה

נוסח רס"ג בתפלת יוה"כ. 128

נוסחתי בעל תנא קסו.

הזכרת נשמות מועתק מפנקס גרמייזא. קסח—קסט

באור מ"ב אליהו מתלך הכרית הנה שנך לפניך 386

נוסח הרס"ג בסדר של מינה יפדה"ג. קצד—קצח

באור ברכת נשואין ונוסחתם ונוסח רס"ג. קצו.

מה שאירע בפאריז ע"י השלכת ספר כביה"ק ר.

מפתח ההמשכים בסדר רב עמרם

סדר של שבת. דף א—ב. ד—ה. צד 18—38

סדר שחרית ש"ש. דף כד—50 ל—70.

סדר מנחת השבת. צד 100—נא.

סדר מוצ"ש. צד 106—נה. נה—122.

סדר ראש חדש. דף סד—134.

סדר תעניות. דף עד—178.

סדר חנוכה. פב—פו.

סדר פורים ותפלת המועדים. פח—192.

סדר של פסח. קג—234.

סדר של שבועות. 258—260.

סדר תשעה באב. קלב—270.

סדר ר"ה וסליחות לעשי"ת 292—314

סדר יום הכפורים. 338—קפ.

סדר של סוכות. 376—קצג.

סדר ערובין, מילה, ברכות התנים, תפלת הדרך, ברכות פרטיות וצה"ד 400.

מפתח שנוי נוסחאות והגהות

נוסח אשר כלה מעשיו מרס"ג. ד.

גרסת רש"י במס' כתובות כי הוא יום תחלה. 28

נוסח ברכת הפטרה לפי כת"י ב"מ. לה.

נוסח תפלת המנחה לרע"ג לפי כת"י א. נא.

נוסח קדיש דרבנן לפי כת"י א. 106

נוסח תפלת ערבית למוצ"ש לפי סדר רס"ג. נד.

בכת"י שלפנינו ליתא נוסח אשבעית המובא בטור. 116

מ"ש בגמ' „נזכר בהודאה כו' ליתא בכת"י שלפנינו ונפ"מ לדינא. 128

נוסחי רס"ג בתפלת ר"ה. סו—132

אין לומר „זה קרבן שבת" כו' שכ"ל בשם רש"י. סז.

ל"ע במ"ש בעשרה בתשרי נתכנון התענית של אלו ימים. 148

נוסחי רס"ג בעל הנסים. סב.

סדר של פסח לרס"ג, כשירד רבון העולמים. קח—216

נוסח הקידוש לרס"ג וספירת העומר. קט.

דעת הגאון לברך על בשמים אפי' ביו"ט אחר שבת. 234

סדר תרי"ג מצות המסודר לרס"ג בעשרת הדברות. קל—260

נוסח נחם להירושלמי ונוסחת הרס"ג. קבב.

לענין ברכת לשמוע קול שופר. 296

מה שבגה הרב"ה לענין פתיחה לך ה' הצדקה 308

טעות בה"ל מ"ב דלא ינקה הוא מי"ג מדות. שם.

לענין גרסת שאנו עזי פנים קע.

סדר פסוקי דזמרה לשחרית יו"כ. 246

לענין אמירת אותילה ביחיד. 248

פיוט מה נהדר כה"ג לרס"ג 352

לענין אבינו מלכנו במוסף יו"כ ושם מתכרו. קעז.

תפלת נעילה לרס"ג 356

מנהג א"י לענין תקיעת תשר"ת במוצאי יוהכ"פ קפ.

תתימת ההושענות לרס"ג. 384

נוסח ברכת ארוסין בכת"י מהגניזה. 404

נוסח חתימת ברכת חתנים אחרי הז' ברכות 406

נוסח ברכת אבלים בהמו"מ לרס"ג 414

תכן הענינים חלק ב.

מפתחות ספר מגן האלף

סדר של שבת א. א] באור היזו' „טעה ותרתי ליליא הוא ותמיה רבה על מפרש ספר העתים. א.
ב] באור דבריו בכ' נברך על נר שבת מפני שהוא חובה 2
ג] לענין אמירת והוא רחום בליל שבת. ד.
ד] טעם דבריו שלא נומר אשר כלה מעשיו. "
ו] אומרים קדיש קודם ת"ע להודיע שת"ע רשות 8
ז] מישב קו' העתים לבינה מה שא"א ירצי עינינו בשבת ה.
ח] דעת רבינו שלא נומר ושמרו. "
ט] נוסח מאהבתך. ולענין קדוש מעומד וטעם שאומרים ויכולו ומקורו מהש"ס. 18
יב] טעם הגאון שכ' נאמר במגן רצה והניחנ. ו.
יג] טעם חלופי התפלות בשבת ולא ביו"ט. "
יד] באור מ"ש הנהו בני רב דטעו. 20
טו] ישוב קו' המנהיג במ"ש רוב ההודאות. "
יז] לענין אם לא הזכיר שבת בערבית וישוב מה שהשמיט הגאון דאית האלפסי וכל קושיותיו של הרא"ש. יא.
יח] באו"ד מ"ש „והכי" וישוב כל קו' הטור והמנהיג על הגאו' שכתבו לסמוך אברכה דמעין ג'. 22
כ] מ"ש בטעם הקידוש משום רפואה, ומישב כל המוני הקושיות שהקשו עליו. יב—יד
כא] באו"ד מ"ש „הא קדושתא" דלא כבעל עג"ב. יד.
כג] חלופי גרסאות במקום קריאה תהא ענג. 28
כד] ישוב התמיהות העצומות עמ"ש רבינו דמלא לוגמיו היינו רביעית, ובאור גמרא יומא. טו—טז
כה] דעת רבינו דרק בדליכא יין מקדש אפת. טז.
כו] אם מחויב לבלוע על כל הלחם משנה. "
כז] בדיעבד פוטר בהמ"ז לכוס הקידוש מברכה אחרונה דלא כפי מה שהבינו האחרונים בדבריו. 33
כח] אם לא קדש בלילה מקדש למחר וישוב לדברי רשב"ם. יז.
כט] ס"ל דהלכה כר"נ לענין גילוי. 34
ל] באו"ד בסדרינו ובתשובה, וישוב מה שפסק כרב ברונא אע"פ שנדחו דבריו. יח—יט
לב] בענין נהר משנה ביו"ט ויוהכ"פ. 38
סדר שחרית של שבת. ב. ד]. מנהגם לסדר במו"ת לפני קה"ת וישוב הרבה קו' לאמב"ת. 50
ו] באו"ד מ"ש עומדין בפניה נאותר וישוב קו' הר"ן. ל.
ח] הרבה גרסאות נכונות מה שנשתבשו בש"ס. 60
ט] תקנת יו"ד פסוקים במנחה ובב' וה'. "
י] העונה מחויב לקרות עם הש"ץ, וישוב קו' הגר"א. לא.
יא] לענין אם המפטיר עולה למנין ובאו"ד המנהיג. 62
יג] באו"ד מ"ש „ואחריו לוי" וישוב קו' הק"נ. 64
יד] בענין כהן ע"ה, וישוב קו' הרבה בש"ס. לג.
טו] אם אין כהן לא קרי ללוי כלל, וביאו"ד רש"ל. 66
טז] טעם הגר"א שעלה נשבי, שהיא הנמוכה בחשיבות. "
יח] סיוע להרא"ש מדברי רבינו. לד.
יט] ביאו"ד המגומגמים לענין לסייע לקורא. "
כ] לתרגם דוקא בתרגום דרבנן. 68
כא] הלרפתים מתרגמין הפטרת פסח ושבועות. לה.
כב] לענין הבאת ס"ת לנביא, ואמירת חזק, ומנהגם לדרוש בלפרא דשבתא 70
סדר מנחת השבת. לו. א] טעם אמירת וכלל"ג. 100
ג] טעם אמירת אתה אחד. נא.
ה] ישוב קו' התוס' עמ"ש משה נפטר בשבת. "
ו] הוטבו חלק פרקי אבות לשבתות החורף. 106
סדר מוצאי שבת. לז. ב] שכח להבדיל ואין לו יין חוזר ומתפלל, באו"ד הגאון, וישוב לקו' הרשב"א. 108
ג] מקור לדברי הגאון לאמר ב"פ ויהי נועם מחתך נה.
ד] יתוב יושב בסתר ליתיבה במו"ש לומר ברכו. "
ו] טעם טויהי נועם במוצאי שבת. נה.
ח] לענין הפסוקים שאומרים קודם טעימה בהבדלה ובאור הויטרי שנתהפכו בו נו"כ. נט.
ט] ענין הבטת כפות ידים והצפרנים. "
י] ענין שיורי מלוה והבוני מלוה. 118
יא] לענין אורן של כוכבים בהבדלה ס.
יב] לענין אסור הבדלה על הפת. "
יג] למ"ש הקב"ה קוראהו קדוש. 120
יד] בישוב קו' הרב"א יביאו"ד רבינו "
טו] ישוב קו' הטור על בה"ג סא.
כ] השגה על בעל ק"נ בפירוש דברי הטור. 122
סדר תפלת ר"ח. סד. א] מוכיח שיטת רבינו ומישב קו' הב"ח לענין ש"ץ שטעה במוסף. סד.
ב] מיישב דעת הגאון דהעיקר תליא בעקר רגליו. 128
ד] יחיד בר"ח א"א הלל ובלבור מדלג. סה.
ח] סדר קה"ת בר"ח לדעת הגאו'. 130
סדר התענית. סט. א] ביאו"ד אנו ימים שמתענים מן התורה. עד.
ב] ישוב קושי' חזקה במ"ש שבאייר נשבה אה"ק "
ג] תימה לתי' הב"ח על קו' הרא"ש מ"ש שבו' אלול מתו המרגלים, וטעם תענית של י' בטבת. 148
ג] טעם שהשמיט הך דמתענין לשעות. 150
סדר פורים. פה. א] ענין תענית אסתר. פח.
ב] לענין מלות לריבות רוגה. 176
ג] טעם שאין הנביאים מוציאות נאכבים ודיחוי לקו' ד"ל. פט.
ד] מגילה הכתובה בין הכתובים גם בדיעבד ל"י י"ח "
ז] מנהגים בזמן קריאת המגילה, מחבר אשר הגיא היה היהודי הראשון שבא לגרמייזא. 178
ח] לא גרס „האל' הרב, והטעם שפותחת בברוך. צ.
י] האל הנפרע והמושיע לא הוי כחתימה בשתים. 180
יא] ביאו"ד מ"ש שאינו קורא אלא בעשרה דלא כהב"י. "
יב] טעם שאינו פושטה כאגרת וטעם התולקים. צא.
יג] טעם שלא הזכיר נומר חמש מאות איש בנשימה א'. "
יד] העיקר כדעת הגר"א דרש דפלא היינו ריש שיטה "
טו] ראי' לדברי רבינו דלעז יוני לכל כשר דלא כרי"ף. 182
טז] באו"ד מ"ש דאין הלכה כר' מונא. צב.
יז] טעמי מחלוקתן במהיכן קורא אדם את המגילה. "
יט] דעת רבינו לומר נפי"א בפורים. 184
כ] בויבא עמנך א"ל לדלג פסוק למפרע וראי' לזה מבבלי וירוש' ול"ע על השו"ע בסותר ד"ע. צג.
כא] מקור לפסק התוס' שאינו מחזיר ס"ת עד אחר קריאת המגילה. 186
כג] שאין להזכיר עה"נ אלא בי"ד. צד.
כו] ל"ע בדברי גאון שכ' לשקיים בפ' כי תשא. צח.
כט] ל"א במגי"א שכ' נלאות בפ' עמלק וישוב לקו' בעל ההגה"ה לס' מע"ר. צו.
ל] הזי"ו לך שבסדרנו הוא דלא כמאן ולע"ג על מ"ס. "
סדר תפלת המועדים. עז. א] ל"ע על הט"ז ומ"א שכתבו על הרמ"א דלא דק במנהגא. 192
סדר של פסח. עח.
ב] ברכה דאשר גאלנו מוסב על נסי שעבה כל הנסים. 206
ב] לפ"ד הגאון ס"ל כרב להתחיל בעבדים היינו 206

תכו הענינים חלק ב.

ב] דניאל הקראי ב״ב של ענן הי׳ בזמני של הגאון. קד.
ג] נראה מדעתי דלפר מסב בצד ימין. 208
ד] כל אבא אי״צ הסבה נגד אם היא תביבה. "
ה] דעתי שאין תינוקות חייבים כדי ביצית מדינא. "
ו] ס״ל לברך על כל דבר בטבולי במשקה. קה.
ז] ביאור תיבות חמא חבא גריגא כרפסא כוססרתא. "
ח] שלא לברך בנ״ר על טבול א׳, ואזיל לטעמיה. "
ט] בשאוה דרבנן ס״ל דבב״ע מצות אי״צ כונה. 210
י] דעת רביני בהלא״ב דבעי ג׳ מצות. "
יא] בני הבבלוין יכול לקחת מכל מין, יג״ד כפר. קו.
יב] מברך על פריסה. ופורסה קודם הגדה. "
וד] אם אין דעת בבן אביו מלמדו כל הבאגית
שבמה נשתנה אבל אי״צ לשבינו כל התשובות. 212
טו] בשר לא יגביה שמא יטעו גומר בשר פסח היא קז.
טז] דעתי לברך בנמ״ד גאבי מלה גאביל מרור. "
יז] יישוב נקי׳ הטור עמ״ב דמטבל מלה בחרוסת "
יח] אפי׳ מלה אין גאביל בבתי מקומות. קח.
כב] יחתים ביהגיך ולא מוסיף כוס תזיבי יחתוס
יהללוך אחר הלל המלרי ויאמר הלל הגדול ונשמת
וחוזר ותוחם ביהללוך, ואני אין נוהגין כן קי.
כג] ט״ס בטור בשם רבינו שב׳ לברך על הלל כ״פ 220
כד] אין נברך על הגפן ופה״ג אלא אחר ד׳ כוסות "
כו] מבאר שיטות הר״ן והרא״ש והמרדכי בפירוש
דברי הרי״ף ומיישב קו׳ התוס׳ על הרי״ף קיא.
כז] לעשות סדר בשביל אחרים טוב יותר דאמלע סעודה. קיב.
ל] יולא ביין למוקים היכי דלא אפשר. 226
לא] דעתי במיתר גהוסיף קרואים ביו״ט. מוליאין
ב׳ ס״ת ובשניה קורא בקרבנות ודאי׳ מידו׳. קיד.
לג] טעם שקורים העלמות היבשות בפסח. קטו.
לד] מוסיף במוספין כו׳ ס״פ פסוק בייב הו׳ 230
לו] יב״ב נקו׳ הגר״א על המג״א בסי׳ קל ו. קטז.
לט] גרסת רבינו מבוון גו׳ הבדלות בני דוחק. 232
מ] מבדיל על פת במ״ב ביו״ט דלא כרי״ף. קיז.
מא] לא נזכר ברע״ג קריאות המגילות אבל במ״ס
איתא גם לברך עליהם. 243
סדר חג השבועות. צח. א] החותמים פירס כו׳
מנחם ליון ובו״י היי תתימה בשתים יע״ב הטעם. 258
ב] מתרץ קו׳ המג״א מ״ס בו׳ לסיון מתן תורתנו,
ויישב נקו׳ הח״י על הטור על מה שקורין בש״ב. קל.
ג] במקום דאתי למטעי אין לזכיר פסוקי קרבנות. 260
סדר ט״ב. צח. א] יישב גמ״ב דס״ג שלא נימר
נחם אלא במנחה. ול״ע בדין גאות. קלב.
ג] בט״ב שח״ר במ״ס אומרים ובגליא אחר קינות
ולא קודם. נשים חייבות בשמוע כאנשים [מ״ס]. 264
ד] באו״ד המ״ס שבשוה ט״ב לדיני אונן ואבל. קלג.
ה] באו״ד גאון שבבליסי במ״ב הוא המפטיר. 266
ז] ל״ע במ״ב ט״ב שח״ג ביים שני. "
ח] ט״ב שח״ג במ״ב אסור להבדיל. ויישב דברי
גאון שאוכלת זה מפנים אחרים יהשמיט ואית בה״ג. קלד.
ט] טעם גרסתי בדר״מ יקורא בקינות קלה.
יג] בט״ב בשבת אסור מלד תגאל בבשר ויין במנחה. "
יד] טעות בסדר ר״ע הנדפס. 270
סדר ר״ה. קה. א] אנקים חיים ואל חי הן
שמות מוחלקות 292
ג] הן לענין מועדים לשמחה. והשיאנו בר״ה. קמז.
ז] לענין שאמר יו״ט מקרא קדש הזה ור״ח הזה. 294
ח] אם לומר לדקתך בשחר בשבת. קמח.
י] יישוב קו׳ הרז״ה לענין תקיעות דמיושב. 296
יב] באו״ד "וגמה בשופר" ויישב קו׳ פלומה בש״ס. 298
יד] ביישוב הסתירות בדברי גאון לענין ז׳ ברכות בר״ה 300
טו] תשובת רש״י אם יזכיר פסוקי ר״ת. קנא.
יז] באו״ד גאון ביחיד מתפלל ז׳ בר״ה שהרבי קו׳ ע״ז. "
כ] אימתי נתקנו תפלות ר״ה וענין פיוטי התקיעות
וסדר הפסוקים, קנב—306
כג] בטעם האלפסי שתקעו בב״ד בשבת. קנד.
כד] מקורי התפלות המלהיבות שבסליחות. 314
סדר יוה״כ. קיח. א] מקור לרס״ג שב׳ לברך על
הטבילה בעיו״כ. 338
ב] לענין וידוי בעיו״כ עם חשיכה. "
ג] ש״ך תוזר הוידוי בעיו״כ לסולית שאינו בקי קע.
ד] באו״ד הטור לדעת רמ״א דבדבך י״ב לא מקרי
פרוט חטאים. "
ה] ראיה להמג״א לומר בפרה נתמאים בי׳ ביאור
תביבה תפלה ולדקה. ואתה נותן ושמע קולנו. 340
ז] שהחיינו ביו״כ אם מברך קודם תפלה. 342
ח] ביישוב כל הביצות לענין כל נדרי 344
טו] ביאו״ד בכ׳ נימר אבל חטאני אחרי זכר לילו״מ
ובענין וידוי האמוראים וביאור דברי רש״י התמוהים. קעה.
יח] סדר עבודה שבמוסף הוא מנהג מחכמי הש״ס. 352
יט] הפסוקים שבפני הפיוטים הם עיקר הסליחות. "
כא] לענין נשיאת כפים במנחת יו״כ 334
כד] אם יחתום ביחיד אלא הסולחן אחר הוידוי
וביאו״ד גמרא סוף יומא. 356
כה] לענין נפ״א ביו״כ יקדושת פעמים. 358
כז] לענין תקיעות במוצאי יו״כ קפ.
כט] טעם איסור הטמנת חמין בעיו״כ "
סדר של סוכות. קלג. א] נראה דעתו לברך
לישב בסוכה גם לשינה וטיול. 376
ב] תיובתא דיומא מדיף להקדים ודיחוי לראי׳ הרש״ה קפב.
ד] דעתו שאם הביאו באמצע הלל מנענע ומברך אח״כ 378
ו] באו״ד שהבגיעי קרא רק ענין אחד. קצ—קצא
ז] נראה דעתו דזמן של לולב מברך בשעת עשייתו. 382
ח] נראה דעתו שלא להקיף בערבה. 384—382
ט] מפטירין בב״ת באחרי מות משה, וקורין עשרה
בזאת הברכה. קצג.
י] לענין ברכה בשם באשר בגלל אבות בניס גדל. "
סדר ערובין. קפ״ד. א] נוסחת ע״ת לשיט׳ רבינו. 400
סדר ודיני מילה קפה. א׳. הנפ״מ שיש בין ר״ת
לרמ״ב ויישוב קו׳ הב״י על הסור 400—יב
ב] מנהגים למול על המים. ועל העפר בב
ג] ברכת להכניסו במקום שאין אב. "
ד] נוסח ברכה למילת גרים ועבדים וצ״ע ברמ״א. 404
סדר ברכת ארוסין ונשואין. קפ״ו. א.] טעם
לנוסח הברכה לדעת הרשב״א והרא״ש. רג.
ב] אין לברך ברכת נשואין אלא בפת סעודה "
ה] ט״ס בברכה דאשר לג אגוז ול״ל זוג. רד
סדר ברכות פרטיות. קנ. א] חלוקי התפלות בין
הנכנס לכרך ותפלת הדרך. 408
ג] באור אמרם והטוב בעיניך עשה. רה
ד] דעת רבינו בברכת הבינני. שם.
ה] בשנפנה א״ת ענם״י אלא אם י. 410
י] לענין ברכת אבלים רז
יב] לענין ברוך מנחם אבלים 414
הערות ותקונים רלה—רלט

סדר רב עמרם השלם.

חלק ב.

סדר של שבת.

א. וסדר שבתות כך: נכנסין בבתי כנסיות ערב שבת **א.]** ומתפללין תפלת מנחה שמונה עשרה כמנהג. **והמדליק** נר של שבת צריך לברך. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו להדליק (א) נר של שבת. **ב.]** ומה טעם, כיון דחובה היא שכך אמרנו [שבת דף כ"ה] הדלקת נר בשבת

שנוי נוסחאות והגהות

א. (א) נוסח הרס"ג „נר השבת".

מגן האלף

א. א.] ומתפללים תפלת מנחה בספר העתים להר"י ברצלוני הנשיא מועתק זאת, וגם איתא וממהרין להתפלל תפלת המנחה, וכ' המגיה ה"ג הר"י שור דמקורו בריש מכלתא דמס' ברכות רמ"א משעה שב"א נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות ופרש"י שממהרים לסעודה, וש"מ דבע"ש היו מקדימין בתפלת המנחה עוד יותר, עד שתפלת שבת שאחריה הי' ג"כ קודם בזמן לתפלת החול. וכתב דבירושלמי מפרש להיפוך דשעה שב"א נכנסין לאכול פתן הוא שעה ותרתי בלילה, ולכן תירץ דר"מ לשיטתו שפיר מקשה עלוי בירו' שהוא שעה ותרתי בליליא, דבירו' פ"ק דסוטה וכן בויקר' לו איתא שהי' רגיל לדרוש בלילי שבתות והי' מתאחר שעה ותרתי בליליא ע"ש. אבל המעיין בירו' במס' ברכות יראה דלא פגע שם כלל בדר"מ, אלא תני לה התם משמי' דר' חייא משעה שב"א נכנסין לאכול פתן בלילי שבת. ועלה פריך איתא „אימי משעה שהכהנים כו' ומשעה שב"א נכנסין שעה ותרתי ליליא הוא, ואת אמרת קרובין דבריהם להיות שוים" עכ"ל. וממילא בטל כל יסודו, אולם אפי' הי' גורס בירו' שם דברי ר"מ, אין ענין כלל לציין זמן תבלה משום שהי' דורש בלילי שבתות בבי כנשתא דחמת ומתאחר שם בדרשתו, וע"כ שמציין לפי רוב העולם שנכנסין בע"ש לאכול פתן מפני שממהרים לסעודה שהכל מוכן. אך האמת כמו"ש הגאון הר"ש סירליו בפירושו על הירושלמי דקושית הירו' הוא להיפוך דב"א אוכלין פתן ומתפללים ערבית משעה שאין השמש נראית על הארץ ולפעמים קודם. ולאח"כ הוא שעה ותרתי עשורי שעה אח"כ לפי חשבון ד' מילין מזמן שקיעה עד צאה"כ. ומתרץ כי קתני קרובין דבריהם להיות שוים באילין כפרניא דקיקיא כפרים קטנים דלדו להון מקמי חיותא, שמפחד החיות האורבים עליהם מכניסין בהמתן קודם אכילתן ונותנין להם מזונות ובתוך כך מגיע צאה"כ. והרדים מפרש כד"א, אך גם לפרושו אין סתירה מירו' להבבלי ע"ש. אך בלא"ה מצוה למהר להתפלל בע"ש, וכמו"ש בברכות כ"ז, ובפסחים ק"ז עיולי יומא מקדמינן ליה, וממילא דממהרין להתפלל מנחה קודם:

ב.] ומה טעם כיון דחובה היא, הלשון אינו מדוקדק, דממה שאמרו שהיא חובה אין ראיה דצריך לברוכי, ואדרבא בתוס' במס' שבת דף כ"ה רצו להוכיח מזה דל"צ ברכה מדקרי לי' חובה דומיא דמים אחרונים שאמרו שהיא חובה וא"צ ברכה, אלא דר"ת אמר שטיבוש הוא ע"ש. אך עכ"פ אין להוכיח מלשון זה להיפוך שצריך לברך, אולם דברי הגאון מתבארים ע"פ דברי רב האי גאון בשע"ת סי' נ"א ותשו' הגאונים סי' פ"ב שנשאל

בשבת חובה דאמר רב יהודא אמר שמואל הדלקת נר בשבת חובה. ואסמכוה רבנן אקרא [שס דף ל"א א'] וידעת כי שלום אהלך [ופקדת נוך ולא תחטא] הלכך

מגן האלף

על ברכה זו אי הויא הלכתא או מנהגא, [דעל מנהג אפילו על מנהג נביאים אין מברכין כדאיתא בסוכה מ"ו לענין חביטת ערבה] והשיב הלכתא היא. אע"ג דלא אמרו בהדיא, דאמר רבא לאביי אני אומר הדלקת נר בשבת חובה, ותנן שלשה דברים צריך אדם לאמר כו', ותנן על ג"ד נשים מתות כו', וקיי"ל כלאביי דאמר ודאי דדבריהם בעי ברוכי עכ"ל. וקמדייק דאין זה מנהגא, דמנהג דרבנן אפי' בכלל לא תסור ליכא כמו"ש רש"י שם במס' סוכה, ולא שייך בי' לשון חובה, וכש"כ דליכא עונש, א"ו הלכתא היא ועל ודאי דדבריהם בעי ברוכי. וזה כוונת רבינו במ"ש דמברכין משום דחובה היא ור"ל שאינה מצוה של מנהג אלא שהיא מצוה דרבנן בלונו מלא תסור, ובאו"ז ח"ב סי' א' מביא דברכה זו מובא בירושלמי פרק הרואה ופרק המביא, אך לפנינו בירו' ליתא, והגאונים לא הביאוה בשם הירושלמי:

ומצאתי בעז"ה דברנו אלה מפורשים בדברי רבינו הרמב"ם פ"ה מהל' שבת שכתב וז"ל, הדלקת הנר אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב כערובי חצרות וגט"י לאבילה [שאינו מחויב לאכול פת] אלא זה חובה. ורבינו ר"ה גאון אסברה לן כמובא במגהיג סי' פ"ה וז"ל לענין ת"ע רשות, דרשות היא ומצוה קעבד ומקבל שכר, ואי לא עביד לא מקבל פרענותא, אבל מצוה דהיא חובה אי עביד שכר מצוה, ואי לא עביד אית ליה עון, כמו סוכה וציצית [ס"ל לגאון דחובת גברא היא, ואי מכסי בטלית בת חיובא ולא הטיל בה ציצית אית לי' עון וכ"פ בה"ג דציצית חובת גברא] ואי משום דדניאל מסר נפשיה זמנין תלתא, לאו משום דחובה דלא מבעי לי' לממסר נפשיה· אלא אתלת ע"ז ג"ע ש"ד. אלא משום דשעת השמד הוה ע"ש, והדברים מאירים:

ובזה ארווחנא לתרץ קושית התוס' שבת כ"ה בהא דאמרינן אין מדליקין בעטרן שריחה רע ושמא יניחנו ויצא, ופריך אביי ויצא. א"ל רבא שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה, ופירשו בתוס' דר"ל שחובה לשעוד במקום נר, אבל מהדלקת הנר לא היה פריך שיצא ולא ידליק דפשיטא דחובה דהא על ג' דברים נשים מתות ע"ש. אבל לפמ"ש י"ל דאביי נמי הוה ידע במצוה בהדלקת הנר, אלא שסבר שהיא מצוה של רשות שאם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ואי לא עביד לא מקבל פורענותא אלא דמ"מ בעידן רתחא כשעת לידתן מענשי עלה, ונשים מתות עי"ז. וכדאמרינן במנחות מ"א דלמ"ד חובת טלית או אפי' למ"ד חובת גברי כי מכסי בטלית דלאו בת חיובא לא חייביה רחמנא, ואפ"ה א"ל מלאכא לרב קטינא דבעידן רתחא מיענש משום שלדקי למפטר נפשי' ע"ש בפרש"י, וה"נ אע"ג דנימא דמצוה של רשות היא מ"מ מיענשי. והשיב בג' דברים כל אלו שסכנתן מצויה בשעת הסכנה ומפקד דינא אע"ג שאין הומר איסורן שוה, והדר ליה רבא דהדלקת נר בשבת חובה, והבור לו לצאת או שלא להדליק כלל:

וזה דעת הרמב"ם והרא"ש שלא הזכירו כלל דבעי שיסעוד במקום נר דוקא, וכ"כ המרדכי בשם מהר"ם דאין הטעם משום עונג בסעודה אלא משום שלום בית שלא יכשל בעץ ובאבן, ולכן ידליק בחדרו כדי שיוכל להיות בביתו. ולכן אם מצטער מזה ויש לו הנאה יותר לסעוד בחצר רשאי לאכול שם, בנרות לעונג נתנו ולא לצער. וכ"כ הטור בסי' רע"ג בשם גאון ועיין ב"ח סי' רס"ג ד"ה כתוב באגודה, וליכא לאקשויי דא"כ נשאר עדיין קו' אביי ויצא, י"ל דס"ל לרבא דאע"ג דאם יש לו צער אחרי שהדלק רשאי לצאת, מ"מ להדליק לכתחילה בעטרן שיהא מוכרח לצאת רה"כ לא יצא י"ח, ודומיא דהכי איתא בסי' תר"מ בשם הר"א ממיץ דאם עשה סוכה מתחלה שראוי להצטער א"כ מתנה באבילה ושינה לא יו"ח, [וצל"ע ברא"ש פ"ק דסוכה סי' כ' בהיגי לא מסככין דכתב: כ"ז לכתחילה כו' וכאן קיי"ל כרי"ש וכרבא, ובפ"ב דמס' סוכה בהא דברי רבא למיגנא הוץ לסוכה כ' הרא"ש שם סי' י"ב דמיירי באכסנאי דאל"ה פסולה, והפסקים סותרים זא"ז, ואכמ"ל]:

וכספר

סדר קבלת שבת

ויכוין כנגד יוס ה׳ אב״ג ית״ץ.

*לְכוּ נְרַנְּנָה לַייָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ׃ נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ׃ כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ׃ אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְיָ עֹשֵׂנוּ׃ כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃ אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃ אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט־בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

ויכוין כנגד יוס ב׳ קר ע שט״ן

*שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַייָ כָּל־הָאָרֶץ׃ שִׁירוּ לַייָ בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כִּי | כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ אִמְרוּ בַגּוֹיִם | יְיָ מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ לִפְנֵי יְיָ | כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

מקור הברכות

להדליק נר של שבת כן הנוסח בסדר רע״ג ועל דרך זה מצינו בירושלמי פ׳ לולב הגזול לברך על נ״ח על מצות הדלקת נר חנוכה, אכן בנוסח רס״ג איתא להדליק נר השבת, וגם שם לענין נ״ח כתב הב״י סי׳ תרע״ו לברך להדליק נר חנוכה ומשמיט לתיבה „של״, לכו נרננה וכל המזמורים שאחריו נסמנו בציון כוכב לציין שלא נמצאו בשום כת״י קדמון ולא בוויטרי א ונסדרו ע״פ הרב רמ״ק תלמידו

ויכוין כנגד יוס ג׳ נג״ד יכ״ש

*יְיָ מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים: עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ: אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו: הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ: הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְיָ מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ: יֵבֹשׁוּ | כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים: שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְיָ: כִּי אַתָּה | יְיָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים: אֹהֲבֵי יְיָ שִׂנְאוּ־רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם: אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּייָ וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

ויכוין כנגד יוס ד׳ בט״ר צת״ג

*מִזְמוֹר שִׁירוּ לַייָ | שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְיָ יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ | וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַייָ כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי | הַמֶּלֶךְ יְיָ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

ויכוין כנגד יוס ה׳ חק״ב טנ״ע

*יְיָ מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יְיָ בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב | אַתָּה עָשִׂיתָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְיָ וְהוּא יַעֲנֵם: בְּעַמּוּד עָנָן

ידבר

יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ׃ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַתָּה
עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃ רוֹמְמוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃

ויכוין כנגד יוס ו׳ יג״ל פז״ק

*מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ
לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ׃ קוֹל יְיָ עַל־הַמָּיִם
אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל־מַיִם רַבִּים׃ קוֹל־יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ
בֶּהָדָר׃ קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃
וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל־לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים׃ קוֹל־יְיָ
חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃ קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ׃
קוֹל יְיָ ׀ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃
יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ
אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃ אנא בכח וכו׳

יאמר השיר הזה בשמחה גדולה ובשיר ובעמידה (של״ה):

*לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה. פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה׃ לכה

שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד. הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד. יְיָ אֶחָד
וּשְׁמוֹ אֶחָד. לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה׃ לכה

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה. מֵרֹאשׁ
מִקֶּדֶם נְסוּכָה. סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה׃ לכה

מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה. קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה. רַב לָךְ
שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא. וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה׃ לכה

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי. לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי. עַל־יַד בֶּן
יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי. קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְאָלָהּ׃ לכה

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי. עוּרִי עוּרִי שִׁיר
דַּבֵּרִי. כְּבוֹד יְיָ עָלַיִךְ נִגְלָה׃ לכה

לא

מקור הברכות

תלמידו של הר״ש אלקביץ נתחבר פיוט לכה דודי, חי בזמנו של הריב״ח רבו של הרב בית יוסף, ובסדורי ספרד נמצא מזמור הבו לה׳ בני אלים ופיוט לכה דודי ומזמור שיר ליום השבת,

ל א תֵבֹשִׁי וְלֹא תִכָּלְמִי. מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה־תֶּהֱמִי. בָּךְ יֶחֱסוּ
עֲנִיֵּי עַמִּי. וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ׃ לכה

וְ הָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ. וְרָחֲקוּ כָּל־מְבַלְּעָיִךְ. יָשִׂישׂ עָלַיִךְ
אֱלֹהָיִךְ. כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה׃ לכה

יָ מִין וּשְׂמֹאל תִּפְרֹוצִי. וְאֶת־יְיָ תַּעֲרִיצִי. עַל־יַד־אִישׁ בֶּן־פַּרְצִי
וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה׃ לכה

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ. גַּם בְּשִׂמְחָה וּבְצָהֳלָה. תּוֹךְ
אֱמוּנֵי עַם־סְגֻלָּה. בּוֹאִי כַלָּה בּוֹאִי כַלָּה׃ לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו'. יי מלך וכו' תמצא לעיל. ק"י׃

דִּינֵי עַרְבִית

(דה"ח) (א) יש ליזהר לבל יתפלל ערבית קודם י"א שעות פחות רביע זמניות דאז צריך לחזור ולהתפלל (ע"ש רל"ג ירל"ה)׃ (ב) לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים כנ"ל וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר אפי' במזיד ואיחר עד חצי הלילה יקרא אח"כ עד עלות השחר וכן הדין בתפלה וברכות ק"ש אבל לאחר ע"ה לא יקרא ק"ש אא"כ היה אונס במה שלא התפלל בלילה (ולא מזיד) אז יקרא ק"ש עם שתי הברכות לפניה וברכת אמת ואמונה על השכיבנו ויפסיק ולא יאמר השכיבנו ודוקא קודם הנץ החמה אבל לאחר הנץ החמה לא (סי' רל"ה ול"ע במ"א)׃ (ג) אם היה נזכר מתחלת עת בא הזמן וסבר שעוד הזמן גדול ואח"כ שכח ולא התפלל אינו מתפלל לאחר ע"ה וכן אם טרוד בממונו ולא התפלל אין לעשות כן ופושע מיקרי׃ (ד) אסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן מעריב (וטעימה מותר) (מ"א שם)׃ (ה) מלא צבור שקראו ק"ש ורוצים לעמוד בתפלת י"ח יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה (ואז יאמר ברוך ה' לעולם או"א מעומד) אפילו הם מתפללים מבע"י ואם יש לו שהות מעט ויודע שיכול לקרות ק"ש עם הברכות בדילוג ברוך ה' לעולם או"א וגם יראו עינינו טרם שיתפללו הצבור תפלת ש"ע יקרא כנ"ל׃ (שם) (ו) בין הפרקים ובאמצע הפרקים דינם כשל שחרית. ואחר הש"ץ עונה אמן אחר כל ברכותיו אם הקדים לסיים קודם הש"ץ׃ (ועמ"א סי' רל"ו)

תְּפִלַּת עַרְבִית

למעריב בזמנו אומרים זה׃

שיר המעלות הנה. ברכו את יי כל עבדי יי העומדים בבית יי בלילות׃ שאו ידיכם קדש וברכו את יי׃ יברכך יי מציון עשה שמים וארץ׃ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה׃ ג' פעמים יי צבאות אשרי אדם בוטח בך׃ ג' פעמים יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו׃ ג' פעמים. ח"ק

(בחול) וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב

הלכך חייב לברך. (ג) ואם תאמר היכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור. ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

ב. ובלילי שבתות מקדימין ומתפללים, שכך אמרנו [פסחים ק"ה ע"ב] עיולי יומא כמה דאפשר מקדמינן ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרינן ליה, כי היכי דלא ליהוי עלן כי טוענא, ואמר ר' יוסי [שבת קי"ח ב'] יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריה, וממוציאי שבת בצפורי. וכך עושין, וכך המנהג:

ג. ג.] ועומד ש"ץ ומתחיל (א) **ברכו** את ה' המבורך. ועונין כלן. ומתחיל החזן אשר בדברו מעריב ערבים. **ד.] ומאן** דאמר אשר כלה מעשיו (ב) טעות בידו, דשאלו מקמי רב נטרונאי מהו לומר אשר כלה מעשיו

בערב

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכת"י כ"מהגית„וא"תרבנן מנין צונו" והוא ט"ס:

ג. (א) „ומתחיל והוא רחום ועונין ברכו". (ב) כל הנוסח הלז נמצא בסדור רב סעדיה גאון כת"י וז"ל: **ברוך** אתה ה' אמ"ה אשר כלה מעשיו ביום השביעי ויקראהו עונג, שבת קדשו מערב עד ערב התקין מנוחה לעמו כרצונו, גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, בא"י המעריב ערבים. **למען** אהבת עמוסים נטעת עץ חיים, שבת קדשת מימים, ואותה הנחלת לתמימים, ואהבתך לא תסור ממנו כי היא עטרת ראשנו לנצח נצחים, בא"י אוהב עמו ישראל. אמן. **שמע** ישראל וגו'. **אמת** א'מונתך ב'שביעי ק'ימת, ג'יזרת ד'יברת ה'קשבנו ו'שמענו, ז'כור ח'מדת ט'הורים י'ירשוה, כ'תובה היא ל'יראיש ארבעה, מ'שעת נ'תינתה ש'מח בה לב ישורון, ע'רה פרות, צ'דקה ק'נית, ר'וממת ש'בת ת'מיד בינך לבינינו, כי בששת ימים עולמך תכנת ובשביעי נחת, למען שתניח לעמך ישראל. **אבות** ובנים כעלו מן הים כלם הודו והמליכו ואמרו, ה' ימלוך לעולם ועד. **בגלל** אבות הושעת בנים ותביא גאולה לבני בניהם, בא"י גאל ישראל. **השכיבנו** ה' אלהינו לשלום, והעמידנו לחיים ולשלום, ופרוס עלינו סוכת שלום, כדבר שנאמר וישב עמי בנוה שלום ובמנוחות שאננות בא"י הפורס סוכת שלום על עמו ישראל. **ושברון** וגו' **יראו** עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך מלכנו באמור לציון מלך אלהיך, כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד, בא"י המולך בכבודו תמיד לעולם ועד:

לא

מנן האלף

ובספר בינה לעתים מהר"י שור בביאורי לספר העתים סי' י"ג כתב לתרץ קו' התוס' מהא דנשים מתות שאין הכונה שאין מדליקות כלל אלא שמאחרים להדליק בזמן חלול שבת. ע"ש, ולא ידעתי כוונתו דזה אינו ענין אלא לחלול שבת באב מלאכה דהבערה, והול"ל שמתות מפני חלול שבת. וכל מילי דשבת שיש בם חיוב מיתה נמי הכי הוא דדין ד' מיתות לא בטלו. ומ"ש הדלקת הנר דנקט, ועוד לא הוי דומיא דנדה וחלה שאין הטעם אלא מפני שאינן זהירות כלל לקיימן:

ג. ג.] ועומד ש"ץ ומתחיל ברכו, בסדר ר"ע הנדפס איתא שם שמתחיל והוא רחום. וכן הוא בספר העתים להר"י אברצלוני, אבל בויטרי הנדפס איתא דבשבת ויו"ט א"א והו"ר ולא ברוך ה' לעולם, וכתב ע"ז הרשב"א בתשובה סי' ת"ע שהכל לפי מנהג המקום. ואין אומר כל המשנה ממה שטבעו חכמים טועה אלא כשמשנה נוסח הברכות שאומר במקום מטבע ארוך דהיינו פתיחה וחתימה, מטבע קצר בלא חתימה כברכת הפירות, או בלא פתיחה כאלהי נשמה וכיו ב. ועיין בזה בתשובת רב האי המובא להלן:

ד.] ומאן דאמר אשר כלה מעשיו הנוסח הזה מובא אצלנו בשנוי הנוסחאות. והרב אבן הירחי פירש טעמו של דבר כי לא נזכיר שבת אלא בברכה רביעית, ונמלא משנה ממטבעת חכמים שהרי יש לו לפתוח במעריב ערבים. ואע"ג שאם פתח ביוצר

וסיים

בערב שבת, והשיב: כך מנהג בשתי ישיבות שבין בחול בין בשבת אין אומרים אלא אשר בדברו. (נוסחתו בברכות אלו, ע״ל בא״א דף קל״א) ואומר. אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת וכו׳. וקורין ק״ש. ואמת ואמונה אומרים כדרך שאומרים בחול. ה.] וחותם בא״י פורם סוכת שלום עלינו על עדת [עמו] ישראל ועל ירושלם:

ד. שאילו מקמי דרב נטרונאי בלילי שבת בברכות אחרונות שבק״ש אומרים ברוך ה׳ לעולם כשאר ימות החול [או] ושמרו. ובלילי יו״ט (א) לא כך. כאי צד ראוי לומר, ושדר הכי: מדברי חכמים ברכה זו אינה כל עיקר בברכה המישית, שכך שנינו בשחר מברך שתים לפניה כגון יוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל. ואחת לאחריה כגון גאל ישראל. ובערב מברך שתים לפניה שהן המעריב ואוהב. ושתים לאחריה כגון גאל ישראל ושומר עמו ישראל, ותו לא. ואמרינן בגמרא פרק תפלת השחר עד חצות אמר רב יהודא אמר שמואל תפלת (ב) [ערבית] רבן גמליאל אומר חובה ור׳ יהושע אומר רשות, (ג) והלכה כדברי האומר רשות. לשמואל דאמר הלכה כדברי האומר חובה בתר שומר עמו ישראל לאלתר סמכינן תפלה, ולרב דאמר רשות פסקינן בקדושא ו.] למימרא דסיימינן. וקיי״ל כל רב ושמואל דשביקא פלוגתייהו סתמא ולא פסק הלכתא בגמרא לא כמר ולא כמר אלא הלכתא כרב באיסורא וכשמואל בדינא. והכא באיסורא קמפליגי והלכתא כוותיה דרב. וכיון דהלכתא כוותיה דרב דאמר רשות אתו רבנן בתראי ותקון בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דאית בהו (ד) שבח׳ת וזמירות, וכיון דאמרינן

שנוי נוסחאות והגהות

ד. (א) „לא כך ולא כך". (ב) ככ״י ב״מ הוגה „תפלת השחר רשות או חובה רג״א" והוא ט״ס. (ג) „והלכה כדברי האומר חובה, ורב אמר הלכה". (ד) „רשות" כן הוא בכ״י ב״מ והוא ט״ס. ואולי צ״ל „רשויות" ושבחות כו׳: בכת״י

מגן האלף

וסיים במעריב ערבים יצא, מ״מ לכתחילה יש לו לפתוח בא״ע. וכן לענין אמת ואמונה שנינו כל שלא אמר א״א ערבית לא יצא י״ח, ע״כ נראים דברי הגאונים, ויש למחות מלאומרם, עכ״ל, והרב הברצלוני בס׳ העתים כתב האידנא נהגו בכל המקומות לומר ושמרו, וישמחו השמים ותגל הארץ [בפתיחת יראו עינינו הי׳ מנהגם לומר בשבת ישמחו,] וחותמין על הני פסוקי המולך בכבודו, ומנהגא דכתב גאון טפי עדיף ומסתבר. וכ׳ המנהיג ע״ז שלא תיקנו החתימה אלא על אריכות המקראות שביראו עינינו:

ה.] וחותם פורם סוכת שלום, עיין מקור הברכות:

ד. ו.] למימרא דסיימינן, ר״ל דסיימינן לחובת ק״ש וברכותיה והרוצה לצאת לביתו יצא, דת״ע רשות. וכן פירש הויטרי והטור סי׳ רל״ו, והנה התוס׳ ברכות דף ד׳ והויטרי כתבו בשם ר״ע בטעם הקדיש דאשמועינן דלא בעי למסמך גאול״ת ע״ש. אבל גם הם אינם חולקים על רב נטרונאי, ולא נקטו הטעם דלא בעי מסמך אלא לדידן דשויגא עלן כחובה להתפלל ערבית מ״מ לא עקרו לקדיש משום דלא בעי מסמך גאול״ת. ואפי׳ בשבת בא״א פסוקי יראו עינינו אומרים קדיש להודיע בת״ע רשות:

אבל

דאמרינן פסוקי, תקינו בתרייהו ברכה. דבר זה בחול, ז.] אבל בשבת כיון דשכיחי מזיקין, וצריכי ישראל למיעל לבתיהם מיקמיה דליחשיך משום סכנת שעירין, אי נמי מקמי איעקורי שרגא, סלקוה והעמידוה אדתנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, וכך מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל. והכי אמר רבינו שר שלום נמי גם בלילי שבתות ובלילי יו"ט במעריב לומר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג. אלא תחת שומר עמו חותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל [כל] עדת עמו ישראל ועל ירושלם. ואין אומר אחריה כל עיקר אלא קדושא לאלתר. ובשאר [בתי] כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד. ח.] ואומר ושמרו בני ישראל [את השבת] וחותמין. אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כלה:

ה. ועומדין בתפלה, ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם, [ואומר: (א) אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ. וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים. וכן כתוב בתורתך, ויברך אלהים

שנוי נוסחאות והגהות

ה. (א) בכ"י ב"מ ליתא כל זה עד ומאהבתך.

מגן האלף

ז.] אבל בשבת דשכיחי מזיקין כו' הרה"ג רי"ש בביאורו לספר העתים הרבה להקשות בדברי הגאון ז"ל לפמ"ש התוס' ריש ברכות בטעם תקנת יראו עינינו כדי להמתין לחביריהם בביהכ"נ שהיו בשדות ומסוכנות ממזיקין, א"כ מאותו הטעם אדרבא ראוי לאומרו בשבת. עוד הקשה לפמ"ש רש"י במס' שבת כ"ד ב' בטעם ברכת מגן אבות דתקינו לה רבנן משום סכנה, ופירש"י דבחול לא היו באים בביהכנ"ס כל עיקר בערב לפי שלא היו בישוב, אבל בלילי שבתות שהיו באים לביהכנ"ס ומתאחרים בתפלתן לכך האריכו תפלת הצבור ע"ש, א"כ מהאי טעמא אדרבא ראו להאריך בתפלה ולא לסלק ברכת יראו עינינו, עכ"ל. ולא הוה לי' לאתויי דברי רש"י דהגאון עצמו כתב כן לקמן סי' י"ב דברכה מעין ז' הוא משום סכנה דבי שמשא, אבל מי הגיד לו דרב נטרונאי ס"ל בטעם יראו עינינו שהוא משום להמתין לחביריהם, ולדעתו עיקר הטעם משום דתפלת ערבית רשות ותקון פסוקי דאית בי' שבחות וזמירות במקום תפלת י"ח ופסקינן בקדיש למימר דסיימינן וכל הרוצה לצאת יצא דת"ע רשות, ומי שחפץ הי' מתפלל אח"כ בביתו, ובבית הכנסת בלא"ה לא היו מתמהמהין, ובשבת סלקו גם לזה כדי שלא יתאחרו משום תקנת שעירין, ועוד משום איעקורי שרגא, ומשום להמתין לחביריהם תקנו מגן אבות, ולא רצו לתקן יראו עינינו משום זה הטעם כיון דהויין פסוקי דתחנוני ושמירה ובשבת אסור למשאל צרכיו כמו"ש הרב הברצלוני. עוי"ל דהגאון ס"ל כמו כמו"ש התוס' דיראו עינינו הוא משום להמתין לחבריהם ומשום דהפועלים לא באו כלל לביהכנ"ס רק הבטלים ממלאכה שהיו מתפללים כדין בזמן ואח"כ תיקנו להמתין לחביריהם שמאחרים בואם שלא יסתכנו. אבל בע"ש שכלם היו באים מהרו להתפלל כדי דליעלי לבתייהו מקמי דלחשיך משום סכנת שעירין, או מקמי דאיעקורי שרגא, ולכן סלקו ליראו עינינו לגמרי, ומשום המתאחרים תקנו ברכה מעין ז' דלית בה פסוקי דתחנוני:

ח.] ואומר ושמרו ב"י את השבת וחותמין, מנהגם הי' לחתום בברכה על פסוקי ושמרו כדאיתא בסדר רס"ג, ואינו אומר ברוך ה' לעולם, אולם דעת הגאון עצמו שלא לומר אפי' ושמרו וכמו"ש לעיל „ותו לא", ומנהגנו לומר ג"כ ושמרו, ובמועדים אומרים

אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃ ובשבת אינו אומר והוא רחום.

ואומר החזן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

ועונין הקהל בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ. בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר. ו[מַ]עֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה ו[מַ]בְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים׃

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. *[תּוֹרָה] וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה׃ וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ *[לְעוֹלָמִים]׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ ק"ש תמצא לעיל

איתא בגמרא. כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית,
ואמת ואמונה ערבית לא יצא י"ח ע"כ יזהר לומר ברכה זו במתון ובכונה:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים מַלְכֵּנוּ

הגואלנו

מקור הברכות

אך מנהג הרב ז"ל כנ"א. ברכו כ"ה מנהג אשכנז וספרד וכן נוסח הרע"ג והרב ז"ל שלא לפתוח בליל שבת בוהוא רחום, אך בסדר הרע"ג כת"י ב"מ איתא לפתוח בוהוא רחום וכ"ת בסדורי קטולוניא כת"י עתיקים, והעיקר כנ"א, וכת"י שלפנינו. ועיין בשנוי נוסחאות נוסח רס"ג לליל השבת מה שמזכיר בברכות אלו, ומעביר יום כו' ומבדיל כו' נוסח ויטרי א „המעביד" „המבדיל" אל חי וקים. ע"ל ברע"ג דגרס רק „חי וקים" אבל ברס"ג ליתא להא כלל. וכן בטור סי' רל"ו כתב דנוסח ספרד לחתום המעריב ערבים אחרי ומבדיל בין יום ובין לילה, אבל נוסח אשכנז לומר אל חי וקים תמיד כו', וכהב אחי הר"ר יחיאל דנוסח ספרד יותר נכון, כי אין זה מעין חתימה סמוך לחתימה, ולישב המנהג. אומר א"א ז"ל שאנו מתפללים שימלוך לעולם ועד, ויקוים בנו והי' לעת ערב יהיי אור ויאר לנו, והוי קצת מעין חתימה, ועמ"ש הב"ח שם. תורה ומצות בויטרי א איתא „תורות". לעולמים, בויטרי א איתא „לעולם ועד". העושה כו' ונפלאות עד אין מספר

הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל־הֶעָרִיצִים הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. הָעֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר. הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ. הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל־בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל־כָּל־שׂוֹנְאֵינוּ. הָעֹשֶׂה־לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי־חָם. הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם *[וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ] יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם. הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע. וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר כִּי־פָדָה יְיָ אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

גודל מעלת ברכה זו מבואר בזוה"ק לכן יזהר מאד בכונתה:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב [וְיָגוֹן]. וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה. וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: ופרוש בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

(דה"ח) אם טעה בשבת ואמר שומר עמו ישראל ונזכר תכ"ד יאמר מיד אחר תיבת לעד הפורש כו' ואם שהה כדי דיבור (הוא כדי שיאמר שלום עליך רבי ומורי) מעת שסיים תיבת לעד א"צ לאמרו ולא יחזור עוד הפעם (א"ר סי' רס"ז):

ובשבת אומר וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הפורש

מקור הברכות

מספר. ביטרי שם איתא „נסים ונפלאות". **וַיוֹצֵא** את עמו ישראל, בווטרי שם איתא „ויוציא" ישראל מתוכם, מִי כמוך באלים ה' וגו'. הפסוק הזה הוא עיקר שירת הים, וגם לבני מערבא שאמרו נוסח קצר אמרו בגמ' דף י"ד דאמרי הכי: מודים אנחנו לך כו' עד ושרנו לך. ופרש"י מי כמוך באלים וגו' מלכותך וכו' עד גאל ישראל והשכיבנו. **ויגון.** תיבה זו ליתא בווטרי א. פורס סוכת

הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְרוּשָׁלָיִם:

לשבת וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ח״ק

לשלש רגלים

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְיָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח״ק

לראש השנה

תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ. כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ח״ק

ליום כפור

כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ: ח״ק

בחול בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: *בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן: יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו:

יהי

מקור הברכות

סוכת שלום. בתשובה לרב האי סי׳ פ׳ כתב ששאלתם שיש מקומות שאומרים בשבת ויו״ט והוא רחום, הכי הוא בב׳ ישיבות שאסור כו׳ ואין אומרים והוא רחום ולא שומר עמו ישראל, דוהו״ר תקינו רבנן משום שעת הדין לחייביב בגיהנום ובשבת אין שם דין כלל. וה״ה לשומר עמו ישראל. דא״ר אר״ז משל לרועה צאן כו׳ [מועתק באשכול סי׳ כ״ו „בשהצאן במדבר בין הזאבים מתפלל על שמירתם ובעיר אינו מתפלל על שמירתם], וכ״ז בחול שהשרים ממונים על העולם צ״ל שומר כו׳ כיון שנכנס שבת כלם זזים ממקומם ונשגב ה׳ לבדו, והרי הצאן תחת סוכת שלום נשמרים וצ״ל הפורס. וכ״כ במנהיג בשם ר״נ ורב שר שלום, וכתב דלמנהג צרפת ופרובינצא אין לומר ושמור צאתנו, כי אין להסמיך מעין פתיחה שאומרים בחול, וראוי לומר ובצל כנפיך תסתירנו ופרוס כו׳. וכן איתא בשע״ת לרב האי „וששאלתם אם אומרים ביו״ט ושמור האי מלה לא אצטריך אלא ביומא דאית בה יציאה וביאה, שאני יו״ט דלית בה יציאה וביאה״. ע״ש. והך טעמא איתא נמי לשבת. ועיין ג״כ בויטרי הנדפס סי׳ ק״א וקנ״ה דליתא שם בנוסח של שבת ושמור צאתנו. [וע״ש דצ״ל פורס כו׳ עלינו ועל כל עמו שאם יאמר ועל עמו משמע שאין אנו בכלל עמו ישראל, כן דקדק ר׳ מאיר ש״ץ מורמיזא ורש״י אמר יישר, וצ״ל ופרוס עלינו סוכת שלומך ועל ירושלם עירך ברוך כו׳ כדי שיהי׳ מעין חתימה,] וכן הב״ח סי׳ רס״ז קרא תגר על האומרים ושמור, וט״ז ומ״א מיישבים המנהג ע״ש, וע״ע בטור שם בשם הירו׳ דגרס בהדיא הדא דתימר בחול [לחתום שומר עמו] אבל בשבת אומרים ופרוס. ע״ש. אבל בירו׳ ברכות פ״ד ה״ה כ׳ סתמא בק״ש פורס כו׳ ומשמע שם דאפי׳ בחול היו חותמין פורס סוכת שלום. ועיין גרסת ר״ע ועל כל „עדת״ עמו ישראל. ושמרו שאומרים בשבת נמצא ג״כ בסדר רע״ג, ועיין נוסח רבינו סעדיה בכל ברכות אלו לסדר של שבת הבאתים בשינוי נוסחאות סי׳ ג׳. ובספר מעשה רב כתב דהגר״א ז״ל עצמו לא היה אומר ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן בחול ולא ושמרו בשבת. כדי לסמוך גאולה לתפלה, אבל הצבור שאצלו והש״ץ היו אומרים, אבל מנהג בני א״י שלא לאמר שום פסוקים בין השכיבנו לתפלה לא בחול ולא בשבת. ברוך ה׳ לעולם. [פסוק „ברוך ה׳ מציון״ וכן

פסוק

יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ אֶת עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים. יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: כָּל גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: [כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ]: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ | וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ. נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ בַּיּוֹם. בָּרוּךְ יְיָ בַּלָּיְלָה. בָּרוּךְ יְיָ בְּשָׁכְבֵנוּ. בָּרוּךְ יְיָ בְּקוּמֵנוּ. [כִּי בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר אִישׁ]: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַחֵד שִׁמְךָ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתָגֵל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בֶּאֱמֶת בֶּאֱמוֹר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ. יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ בִּכְבוֹדוֹ תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְעַל כָּל מַעֲשָׂיו: ה"ק

שמ"ע של חול תמצא לעיל והחזר שמ"ע קדיש תתקבל עלינו ק"י :

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת תשובה זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:
בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת תשובה מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בשבת תשובה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

(דה"ח) (א) אם טעה והתחיל תפלת חול גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה ואחריה מתחיל של שבת ל"ש נזכר באתה חונן ל"ש נזכר בשארי ברכות (סי' רס"ח) ואם נזכר באמצע ברכות אחרונות פוסק באמצע הברכה ומתחיל של שבת וגומר של שבת רצה ומודים כו' ואם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו אפי' גמר תפלתו אינו חוזר אלא לשל שבת לאתה קדשת ואם כבר אמר יהיו לרצון כו' והשלים תפלתו אף שלא עקר רגליו כעקורין דמי (מ"א שם): (ב) אם טעה והתפלל תפלה של שבת במקום שצריך להתפלל תפלה אחרת של שבת כגון ישמח משה במקום אתה קדשת יצא בדיעבד אך אם נזכר באמצע הברכה פוסק ומתחיל התפלה הצריכה אבל אם התפלל תפלת מוסף חילוף תפלה אחרת לא יצא, וכן אפי' אם נזכר באמצע תפלת מוסף צריך לחזור לראש התפלה ולא מהני שיחזור לישמח משה: (שם)

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁמֶךָ. תַּכְלִית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וּבֵרַכְתּוֹ מִכָּל־הַיָּמִים. וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל־הַזְּמַנִּים וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים | אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ

אתו

מְקוֹר הַבְּרָכוֹת

פסוק „כי גדול אתה' „וכי בידך" ליתא בויטרי כת"י **א. מלך** עוזר ומושיע ומגן. עיין נוסח רע"ג לליל שבת שמוסיף בברכה זו רצה והנחל. והגאו' חולקים עליו ועיין מגן האלף אות י"ב מש"ש. **אתה** קדשת את יום השביעי, עיין סדר רע"ג שמוסיף בו גם נוסח **ומאהבתך** אהר אתה קדשת ועיין מג"א ט. יור. יא. ובמחזור רומי ליתא כלל לאתה קדשת, ע"ש. וכן משמיט שם תיבות לאות ולברית ולתפארת", והספרדים מוסיפים „ישמחו במלכותך" קודם אלהינו וא"א, ולא

נמצא

אִתּוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא | אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ *[וְיָנוּחוּ] בָהּ יִשְׂרָאֵל *[מְקַדְּשֵׁי] שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃ רצה ומודים וכו'

הש"ץ מתחיל ויכלו עד ברא אלהים לעשות והקהל עומדים ואומרים ג"כ: (דה"ח) לאחר התפלה הוזרין ואומרים ויכלו בקו"ר ומעומד ואין לדבר בשעה שאומרים ויכלו ויחיד אם ירצה לומר לא יתכוין בשם עדות אלא כקורא בתורה (סי' רס"ח בט"ז): (א) הש"ץ אומר ברכה זו והצבור מתחילין מגן אבות עד למעשה בראשית, בשעה שהש"ץ אומר ברכת מעין שבע יעמוד הקהל וישתוק וישמע: (שם) (ב) א"א ברכת מעין שבע (היינו מבא"י מגן אבות עד מקדש השבת) בבית שאין שם מנין קבוע כמו בבית חתנים או בבית האבל (אבל במקום שנהגו שקובעין להתפלל על איזה ימים כמו שרגילין לעשות בירידים ויש שם ס"ת אומרים) אך כל מי שנהג לומר ברכה הנ"ל במקומות ה.״ל אין למחות בידו: (שם בא"ר) (ג) א"א ברכת מעין שבע אם חל יו"ט ראשון של פסח בשבת (סי' תפ"ז) אבל ויכולו אומרים אבל בשאר יו"ט שחל בשבת אומרים רק שאינו מזכיר של יו"ט באמצע וכן בשבת שחל לאחר יו"ט אומרים: (סימן רס"ח) (ד) בשבת שובה ור"ה ויוה"כ שחלו בשבת אומרים במגן אבות המלך הקדוש ואם שכח הש"ץ ואמר האל הקדוש אם חתם הברכה אינו חוזר לראש ואם לא התם חוזר להמלך הקדוש: (סי' תקפ"ב ופר"ח שם) (ה) ביוה"כ שחל בשבת א"א בברכה זו רצה במנוחתנו רק אז"א קדשנו במצותיך וכו': (לבוש וא"ר סי' תרי"ט)

חזן בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

יחיד מתחיל כאן

מָגֵן אָבוֹת בִּדְבָרוֹ מְחַיֵּה מֵתִים בְּמַאֲמָרוֹ הָאֵל (בש"ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ. הַמֵּנִיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קָדְשׁוֹ כִּי בָם רָצָה לְהָנִיחַ לָהֶם. לְפָנָיו נַעֲבוֹד בְּיִרְאָה וָפַחַד וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מֵעֵין הַבְּרָכוֹת אֵל־הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הָעוֹלָם

מקור הברכות

נמצא כן בסדר רע"ג ולא ברכב"ם וגם לא במחזור רומי. קדשנו במצותיך בויטרי א. "וקדשנו" שבענו. בויטרי שם "ושבענו". וינוחו בה ישראל מקדשי שמך. ברע"ג איתא "וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך, וכ"ה בויטרי א. ובמחזור רומי איתא וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך. והשל"ה ויעב"ץ גורסים וינוחו בו ישראל מקדשי שמך, ואפשר דטעמם כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה, קונה שמים, ברע"ג וכויטרי א. קונה "ברחמיו" רוב ההודאות עיין מגה"א אות ט"ו מברך שביעי, שם "השביעי", ברכת מגן אבות שייך לברכה שלפניה וכן במע"ר בשם הגר"א שיאמרינה הש"ץ לבדו וכלם שומעים:

הַשָּׁלוֹם מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וּמְבָרֵךְ שְׁבִיעִי וּמֵנִיחַ בִּקְדֻשָּׁה לְעַם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

ויאמר החזן אלהינו. ק"ש

בַּמֶּה מַדְלִיקִין וּבַמָּה אֵין מַדְלִיקִין. אֵין מַדְלִיקִין לֹא בְלֶכֶשׁ וְלֹא בְחֹסֶן וְלֹא בְכָלָךְ. וְלֹא בִפְתִילַת הָאִידָן. וְלֹא בִפְתִילַת הַמִּדְבָּר. וְלֹא בִירוֹקָה שֶׁעַל פְּנֵי הַמָּיִם: לֹא בְזֶפֶת. וְלֹא בְשַׁעֲוָה. וְלֹא בְשֶׁמֶן קִיק. וְלֹא בְשֶׁמֶן שְׂרֵפָה. וְלֹא בְאַלְיָה. וְלֹא בְחֵלֶב. נַחוּם הַמָּדִי אוֹמֵר מַדְלִיקִין בְּחֵלֶב מְבֻשָּׁל. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים אֶחָד מְבֻשָּׁל וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ מְבֻשָּׁל אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ: (ב) אֵין מַדְלִיקִין בְּשֶׁמֶן שְׂרֵפָה בְּיוֹם טוֹב. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר אֵין מַדְלִיקִין בְּעִטְרָן מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת. וַחֲכָמִים מַתִּירִין בְּכָל הַשְּׁמָנִים בְּשֶׁמֶן שֻׁמְשְׁמִין בְּשֶׁמֶן אֱגוֹזִים בְּשֶׁמֶן צְנוֹנוֹת בְּשֶׁמֶן דָּגִים בְּשֶׁמֶן פַּקּוּעוֹת בְּעִטְרָן וּבְנֵפְטְ. רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר אֵין מַדְלִיקִין אֶלָּא בְּשֶׁמֶן זַיִת בִּלְבָד: (ג) כָּל הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵין מַדְלִיקִין בּוֹ אֶלָּא פִשְׁתָּן. וְכָל הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵינוֹ מִטַּמֵּא טֻמְאַת אֹהָלִים אֶלָּא פִשְׁתָּן: פְּתִילַת הַבֶּגֶד שֶׁקִּפְּלָהּ וְלֹא הִבְהֲבָהּ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר טְמֵאָה הִיא וְאֵין מַדְלִיקִין בָּהּ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר טְהוֹרָה הִיא וּמַדְלִיקִין בָּהּ: (ד) לֹא יִקּוֹב אָדָם שְׁפוֹפֶרֶת שֶׁל בֵּיצָה וִימַלְּאֶנָּה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה עַל פִּי הַנֵּר. בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא מְנַטֶּפֶת. וַאֲפִילוּ הִיא שֶׁל חֶרֶס. וְרַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר. אֲבָל אִם חִבְּרָהּ הַיּוֹצֵר מִתְּחִלָּה מֻתָּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּלִי אֶחָד: לֹא יְמַלֵּא אָדָם קְעָרָה שֶׁמֶן וְיִתְּנֶנָּה בְּצַד הַנֵּר וְיִתֵּן רֹאשׁ הַפְּתִילָה בְּתוֹכָהּ בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא שׁוֹאֶבֶת. וְרַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר: (ה) הַמְכַבֶּה אֶת הַנֵּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְיָרֵא מִפְּנֵי עוֹבְדֵי כוֹכָבִים מִפְּנֵי לִסְטִים מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה אוֹ בִּשְׁבִיל

החולה

מקור הברכות

במה מדליקין מזכירו בסדר רבינו. ונראה מזה שכבר נהגו כן בזמן הגאונים. ושם מובא ג"כ לומר תנד"א כל השונה הלכות, ומאמר ר"ח ת"ח מרבים שלום, ועיין במגן האלף, ובמחזור רומי מובא לאמר ג"כ פסוק ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל, ואח"כ יגדל, ויש אומרים ג"כ אדון עולם.

הַחוֹלֶה שֶׁיִּישַׁן פָּטוּר. כְּחָס עַל הַנֵּר כְּחָס עַל הַשֶּׁמֶן כְּחָס עַל הַפְּתִילָה חַיָּב. רַבִּי יוֹסֵי פּוֹטֵר בְּכֻלָּן חוּץ מִן הַפְּתִילָה מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹשָׂה פֶּחָם: (ו) עַל שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נָשִׁים מֵתוֹת בִּשְׁעַת לֵדָתָן. עַל שֶׁאֵינָן זְהִירוֹת בְּנִדָּה בְּחַלָּה וּבְהַדְלָקַת הַנֵּר: (ז) שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה. עִשַּׂרְתֶּם עֵרַבְתֶּם הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר. סָפֵק חֲשֵׁכָה סָפֵק אֵינָהּ חֲשֵׁכָה. אֵין מְעַשְּׂרִין אֶת הַוַּדַּאי. וְאֵין מַטְבִּילִין אֶת הַכֵּלִים. וְאֵין מַדְלִיקִין אֶת הַנֵּרוֹת. אֲבָל מְעַשְּׂרִין אֶת הַדְּמַאי. וּמְעָרְבִין. וְטוֹמְנִין אֶת הַחַמִּין:

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישכח ויצא. אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך. על תקרא בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: (קדיש דרבנן)

(דה"ח) נוהגין לקדש על היין בבהמ"ד בשבת ויו"ט כדי להוציא את האורחין. ומתחיל בברכת בורא פה"ג, והמקדש לא יטעמנו אלא מטעימו לקטן שהגיע לחנוך היינו כבר שית או שבע ואם אין שם קטן שהגיע לחנוך ישתה המקדש או יתן לאחר וישתה רוב רביעית וא"צ לברך ברכה אחרונה, (ע"ש רס"ע) שני ימים הראשונים של פסח אין מקדשין בבהכ"נ: (ע"ש תפ"ז):

קידוש. עלינו. קדיש יתום. אדון עולם:

המנהג לברך הילדים בליל שבת ומניחין ב׳ הידים על ראשיהם ואומרים:

לזכר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. יברכך וכו׳ | לנקבה ישמך אלהים כשרה רבקה רחל ולאה. יברכך וכו׳

כל אחד אחד יוכל להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

מערכי לב

שלשה דברים צריך אדם לומר כו׳ הגר"י עלייאשבערג ז"ל רשם בספרו אהבת ישראל כת"י וז"ל: הגאון החסיד מוהר"א מקאליש ז"ל אמר מ"ש בגמרא „אע"ג דא"ר ג"ד צריך כו׳ צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה" שהוא מפני שיש לטעות שאינן שלשה דברים נפרדים, לפי מה דקיי"ל בערובין דף ל"א דאין מערבין בטבל, ולכן שואל עשרתם ערבתם היינו שעשרתם מה שערבתם, ואין עשרתם שאלה בפני עצמו וערבתם בפ"ע, לכך צ"ל בניחותא שיבינו הכונה שלמה שכל אחד דבר נפרד בפני עצמו, והוא דבר נכון, עכ"ל. אכן לשון, „אע"ג דאמור רבנן" אינו מוכיח כפירושו, דהול"ל „הא דאמור רבנן" ויותר נראה דהורו לנו מ"ש במס׳ מגילה כ"א שאין להקפיד בתוך ביתו, ואמרו שאע"פ שמזהיר מילי דמצוה בתוך ביתו, ורוצה למנעם מעבירה. והדבר נוגע בשבת החמורה. ובזמן דליכא שהות יען שהוא ע"ש עם הסיבה שבהרף עין עובר הזמן. גם באותה שעה צריך שלא יהא קפדן, ואדרבא ע"י קפדנות לא יקבלו ממנו, וכן הוא בזה"ק ואתחנן דף רס"מ בשבתך בביתך, מבעי לבר"נ לאנהגא גרמיה בביתיה באורח מיסור בנחת ובהירו ולא יטיל דחילא יתירא, ע"ש. ועיין כמ"ש בספר פנעי הלאוס דברים נכבדים מאד בענין הנהגת תוכחה:

אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות]. ואומר: ט.] ומאהבתך שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך, נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה (ג) י.] לגדולה ולגבורה. לקדושה ולמנוחה. לעבודה ולהודאה

שנוי נוסחאות והגהות | מגן האלף

(ג) „באהבה": אומרים פסוק וידבר משה את מועדי ה' וכן כר"ה זיו"כ פסוקים השייך לעניס, וכסדור א"י כת"י מצאתי פסוקים הרבה מעניני שבת שאומרים לפני התפלה ואח"כ מזמור שיר ליום השבת, וכתפלה איתא שם פסוקי ושמרו ויראו עינינו ומשהו בזה לנוסח הרס"ג, ומנהגנו ג"כ להוסיף קודם תפלה פסוקי לכו נרננה והבו לה' ופיוט לכה דודי ואח"כ מזמור שיר ליום השבת וה' מלך:

ה, ט.] ומאהבתך, נוסח זה נמצא בתוספתא דברכות פ"ג אר"א ב"ר צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בערבי שבתות „ומאהבתך ה' אלהינו, ועל הכוס אומר אשר קדש את יום השבת ואינו חותם". וכספר העתים סי' קל"ח כתב שיש נוהגין לומר אתה קדשת ויש שנהגו ומאהבתך כו', ואע"ג דלית הלכתא כר' צדוק בחתימת הכוס ומתחזיא לן דמנהגא בימי חכמים לומר ומאהבתך ע"ש, ונוסח הלז נמצא ג"כ בסדר רב סעדיה גאון כת"י וברע"ג הנדפס ובמחזור רומי ולא הזכירו אתה קדשת כלל. וכן העיד הרב אבן הירחי בשם הגאון רב עמרם, אבל בכת"י שלפנינו נזכר ג"כ אתה קדשת, והמנהיג כ' שכן מנהג צרפת ופרובינצא:

וכתב הטור סי' רס"ח יש סדורים שלא כתוב בם ויכלו אלא וברכתו מכל הימים כו' ככתוב בתורתך ויברך אלהים [וזהו נוסח רע"ג בכת"י שלפנינו. אבל בסדר"ע הנדפס לא נזכר גם פסוק ויברך] ויותר נכון לאומרו, ומה שאומרים וכן כתוב בתורתך ויכלו אינו חוזר על וברכתו שלפניו, אלא על שלפני פניו תכלית מעשה שמים וארץ, וכן כתוב ויכלו, וברכתו מכל הימים כדכתיב ויברך. עכ"ל, וכ"כ הרב אבן הירחי במנהג צרפת ופרובינצא לומר ויכלו, משום דאמרינן בפרק כל כתבי [קי"ט ב] המתפלל בע"ש ואומר ויכלו כאלו מעיד על מע"ב, למדנו שבתפלה צ"ל ויכלו, ומה שאנו חוזרים לאומרו בקול רם להוציא מי שאינו בקי לפי שהוא עדות גדולה, ועוד שלא תחלוק ביו"ט שחל בשבת שאומרים אתה בחרתנו ואין אומרים בלחש כו', ושמעתי כי הרב ר' משה ז"ל הצריך לומר מעומד כשאדם מקדש בביתו, עכ"ל. וכ"כ רב האי גאון בשע"ת סי' ק"ו ששאלתם אם אומר ויכלו, כבר שנינו שאין ויכלו אלא על שלחן ערוך, אבל אע"פ שאין שם סעודה ראוי לומר, משום שני מלאכים המלוים לו לאדם בשעה ששומעים עדות זו מניחין ידיהם ואומרים וסר עונך וחטאתך תכופר, עכ"ל:

ומ"ש המנהיג ושמעתי כי הרב ר' משה כו'. ואין מנהגנו כן. אלא אומרים אותו בבית מיושב, כמו"ש רמ"א סי' רע"א, וכ"כ הגר"א ס"ק כ"ה שצריך לישב בעת הקידוש, ע"ש ועתוס' ברכות מ"ג ע"א שכתבו כן גם לענין הבדלה כדי שיהא נראה כקבע לפטור המסובין, ע"ש. ובאורחות חיים כ' שלא הקפידו כשמקדש בביתו לאמרו מעומד:

ועיין בשו"ע רס"ח לענין שחוזרים לומר ויכלו אחר התפלה בקו"ר ומעומד לפי שהעדים צריכין להעיד ביחד ומעומד [מג"א]. ומקורו בסנהדרין דף ל' אין העדות מתקיימת אא"כ מעידים ביחד. ר"נ אומר אפי' בזה"ז. ואע"ג דהלכה כר"נ מ"מ יותר עדיף לעשות כת"ק. וכ' הגר"א ז"ל: ז"ש במס' שבת קי"ט אפי' יחיד המתפלל בע"ש אומר ויכלו. ולכאורה מאי שנא יחיד מצבור, אך לפי"ז ניחא דסמכינן אדר"נ. ומ"מ עדיף לעשות כת"ק:

י.] לגדולה ולגבורה לקדושה ולמנוחה, לעבודה ולהודאה כו' ולתת לנו ברכה ושלום, כאן נכלל כל הג' ראשונות והג' האחרונות ומנוחת היום שבאמצע:

רצה

ולהודאה. לאות ולברית ולתפארת. ולתת לנו ברכה ושלום מאתך. אלהינו ואלהי אבותינו. יא.] רצה במנוחתנו וקדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. [באמת] וישמחו [בך] כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש השבת. ואומר עבודה והודאה ושים שלום. ובין ערבית ובין בשחרית ובין במוסף ובין במנחה מזכיר במגן כך: יב.] ורצה והנחל לבני ישראל שבתות למנוחה למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומגן בא"י מגן אברהם. אלא שאדונינו רב סעדיה ז"ל ירום. . . . . . . [חסר כאן בהעתק.] יג.] טעה בשבת ופתח באתה חונן גומר אותה ברכה וחוזר ואומר של שבת דאמר

מגן האלף

יא.] רצה במנוחתנו באבודרהם כתוב כאן תפלת ישמחו במלכותך קודם רצה במנוחתנו והוא מנהג ספרד לאומרו בערבית שחרית ומוסף:

יב.] ורצה והנחל לבנ"י שבתות למנוחה, אלא שאדונינו רב סעדיה ירום, כך נמצא בכת"י חסר ולא נשלם, ונראה כך צ"ל „ירום הודו קרא תגר על זה", וכן איתא בתשובות הגאונים שהובאו מהגניזה ממצרים, ובח"א בפתיחתנו הבאנו ג"כ דברי מר יהודאי גאון שכתב שאם אתה מזכיר שבת במגן כדרך שאומרים ורצה והנחל כבר הזכיר שבת בנ"ר, כיצד אומר ומברך ברכת שבע כתיקונה ולא תקנו חז"ל להזכיר שתי פעמים, עכ"ל. וכ"כ הנשיא מברצלוני סי' קל"ה בס' העתים, הא מלתא דכתב מר רב עמרם גאון אנן לטעות דעתין חזי לן דלאו דסמכא וליתא כל עיקר דמה ענין להזכיר שבת בברכת אבות, ולא בשאר חמש ברכות אחרות, כו'. וכל המשנה לא יצא י"ח, עכ"ל וכן המנהיג והטור כתבו דלא כר"ע, ואין ס' בכונתם שגם בדיעבד לא יצא דהוי שנוי מטבע שחז"ל לא תקנו להזכיר שני פעמים, ודלא כהרב בינה לעתים שנדחק לומר שמכיון שאומר ברכה כתקונה אלא שמוסיף תיבות אלו אין זה מכלל שינוי מטבע, וכן מוסיפים גם בר"ה ויוכ"פ ע"ש, דלדעת מר יהודאי ז"ל הוא קורא תגר גם אזכרנו ומי כמוך ע"ש, וגם במס' סופרים אמרו דבקושי התירו לומר זכרנו, ואפי' לדעת רבינו תם שהתיר להאריך בקרובות משום צורכי צבור, או לאדם דברי הודאה ממעין ברכה, אינו מוכח להתיר הזכרה בכה"ג במקום שלא תקנוהו חז"ל:

אלא דק"ל דהגאון סותר דברי עצמו דבסי' ב' כתב דמאן דאמר אשר כלה מעשיו טעות הוא בידו, וכמו"ש המנהיג שלא מצינו הזכרה של שבת אלא בברכה רביעית, ואפי' בעבודה כשחל יו"ט ביום שבת אינו מזכיר של שבת רק של יו"ט לבדו משום דאין מזכירין שתי פעמים, ע"ש. וכאן אומר להזכיר רצה והנחל בכל התפלות באבות? ונראה, דס"ל דברכת אבות שמדבר מתולדיו ושבחיו של הקב"ה שפיר צריך לאדכורי שרצה והנחיל לעמו שבתות למנוחה שגם זה משבחיו יתב'. ועדיף מזכרנו שהוא ענין תפלה ואפ"ה מזכירין אותו במחיה, משא"כ אשר כלה מעשיו בברכת מעריב ערבים ובשאר ברכות שהוא ברכת ק"ש אין להם שם שום שייכות, וסדרו של רב סעדיה שמוזכר שם נוסח אשר כילה אין ראיה דרס"ג עצמו ס"ל כן דאין זה שם אלא העתק ממעתיקי תפלות אבל רס"ג עצמו שקרא תגר על נוסח רצה והנחל כש"כ שלא נראה בעיניו להסכים על נוסח אשר כילה:

יג.] טעה בשבת ופתח באתה חונן. בספר העתים מובא לפני זה בשם רב נטרונאי לענין אם יצא י"ח אם יאמר נוסח תפלה בערבית שחרית ומנחה כמו שאומרים ביו"ט אתה בחרתנו בכל התפלות, והשיב שבערבית אומר ומאהבתך, ובשחרית ישמח משה, ובמנחה אתה אחד, אח"כ איתא שאם טעה בערבית שחרית ומנחה ופתח באתה חונן גומר כו' ונראה

דאמר רב נחמן כי הוינן כי רבה בר אבוה איבעי לן יד.] בני בי רב דטעו בתפלת הול בשבת מהו לגומרה. אמר לן גומר אותה ברכה וחוזר לתפלת שבת:

ו. ולאחר שמתפללים תפלת לחש יורד שליח צבור ואומר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם וגו'. עד לעשות. ואומר קדושתא שהיא אחת מעין שבע [ברכות] [מקורה במס' שבת דף כ"ד] וזו היא, ואומר שליח צבור. ברוך אתה ה' או"א אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה [ברחמיו] שמים וארץ. מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו, מניח לעמו בשבת קדשו, כי בם רצה להניה להם, לפניו נעבוד ביראה ופחד, ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות טו.] ורוב ההודאות לאדון השלום, מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדשני עונג זכר למעשה בראשית, אלהינו וא"א רצה במנוחתנו וכו'. וחותם בא"י מקדש השבת, ומקדש עד עושה שלום:

ואם

מגן האלף

ונראה חסר כאן כל התחלות דברים אלו, וטעם חלופי התפלות מובא במנהיג שאתה קדשת זכר למעשה בראשית, ישמח משה לשבת שנתנה במרה ונשנה בסיני, אתה אחד ליום שכלו שבת ומנוחה לאלף השביעי, והביא שם מגלת סתרים דרבינו שלמה לא היה אומר ישמח משה, והי' אומר אתה בחרתנו ומזכיר בו שבתות למנוחה כי לא היה יודע מהו ענין ישמח משה לשבת, אבל רבינו יעקב החזיר הדבר ליושנו כי טעם גדול יש לדבר, דאמרינן בפ"ק דשבת מתנה טובה כו', לכך תקנו ישמח משה באותה מתנה טובה של שבת, ע"ש. והאבודרהם כ' עוד טעם, שמשה בקש מפרעה שינוחו ישראל יום אחד ובחר ביום השבת, ע"ש:

יד.] בני בי רב דטעו כו', בויטרי הגרסא איבעי לן טעה בתפלת חול בשבת כו', ע"ש. ואפשר דגם בגמרא היתה גרסתו כן, ומתישב בזה מאי שנא בי רב דנקט וכי דוקא לדידהו מתרמי טעותא? והרב בעל בינה לעתים כתב שמזה משמע כשיטת רב נטרונאי [אות ט' לקמן] שאמר העם לא היו מתפללים כלל והיו יוצאים בברכת מעין ז' שהיו שומעים מהש"ץ, ואני תמה על דבריו דרב נטרונאי נמי אמר רק דבדיעבד יוצא אי שמע לה מש"ץ מרישיה עד סופיה, וכ"ע נמי אי בקיאי לא סמכי אש"ץ. ואע"ג דס"ל דתע"ר והרוצה לצאת יצא מ"מ היה דרכם להתפלל בבית. ועוד דבגמרא לא נזכר דבני ב"ר טעו רק בתפלת ערבית, ומשמע דקאי על כל התפלות. ופשיטא דלא נפקי ביתר התפלות במה שישמעו מש"ץ, והקו"ל למה נקיט בי רב דוקא, אך הנכון בזה גרסת הרב אלפסי דגרס „ואמר להו", דבגמרא לפנינו איתא „כי הוינן בי' רבה ב"א בעון מיניה הני בי רב דטעו ומדכרי כו' ואמר לן" כו'. אבל לגי' „ואמר להו" תהי' הכוונה שרב נחמן סיפר דכד הוינן בי רבה בעון מיניה הני בי רב. ור"ל דאיבעי לבני בי רב מיניה דרבה ב"א ואמר להו הדין דגומר כו'. ולפי"ז ממילא סרה קו' הנ"ל, דלא קאי דבני ב"ר כלל טעו בתפלתם, אלא דאיבעי להו לבני ב"ר במי שטעה כו':

טו.] ורוב ההודאות לאדון השלום, עמש"ל סי' ט' אות ד' בשם המנהיג שכ' מכאן תשובה לאומרים רוב ההודאות כו'. אבל לגרסתנו פה לאדון השלום לק"מ דאינו מתוארי השם יתברך דלהוי משמע ולא כל ההודאות, אלא שיודו לשמו לאדון השלום מעין הברכות ורוב הודאות, אך גרסת הויטרי כמו"ש המנהיג „מעין הברכות וההודאות" כו', ובכאן נ"כ נכלל כל הז' ברכות במעין שלהם:

בערבית

ז. ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ואע"פ שאמרנו [ברכות ל' ע"ב] טעה ולא הזכיר [של ר"ח] בערבית אין מחזירין אותו, **טז.]** בערבית דר"ח הוא דאין מחזירין אותו. ואע"ג דקיי"ל דת"ע רשות, ה"מ היכא דלא בעי לצלויי דלא מטרחינן ליה, אבל טרח וצלי ולא אדכר שויה עלוי כחובה (א) [ומטרחינן] ליה למהדר לצלויי. **יז.]** ועוד קאמרינן [שבת דף ט'] קא אמר זעירי הני חברין בבלאי למ"ד תפלת ערבית רשות (ב) [ביה] כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה [כלל, (ג) דבמה דלא התיר חגורו מטרחינן ליה]. והכי נמי כיון דצלי ולא אדכר מטרחינן ליה והדר מצלי:

והכי

שנוי נוסחאות והגהות

ז. (א) „ואמרינן ליה". (ב) נמחק, וגם בכת"י ב"מ ליתא. (ג) צ"ל „דבמה".

מגן האלף

ז. טז.] בערבית דר"ח הוא דאין מחזירין אותו,

צ"ל הגאון ז"ל קצר דבריו, ומובא במנהיג בלשון זה: „דאין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש בלילה, אבל ערבית דשבת שמקודש ועומד מששת ימי בראשית מחזירין אותו". עכ"ל:

יז.] ועוד קאמרינן, באלפסי פרק תפלת השחר מוסיף עוד ראי' ממאי דאמרינן טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים, והאי דברי הכל הוא, ולית דפליג על זה, ואפי' למ"ד ת"ע רשות, חובה הוא דליכא הא מצוה איכא. ע"ש. והגאון ז"ל לא הביא זאת לראיה. דס"ל דלפי מה דקיי"ל ת"ע רשות, כשלא התפלל ערבית למה יתפלל שחרית שתים, דרשות לא בעי תשלומין כדאיתא סוף יומא דאמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית ופריך למה צריך לפטיר והאמר רב תע"ר, א"ו דסוגיא דטעה ולא התפלל ערבית קאי למ"ד חובה, ופשיטא דניחא למימר הכי משום דמרא דהאי שמעתא הוא ר' יוחנן, ואפשר דלדידי' ת"ע חובה, ומה"ט בעי ר"י למסמך גאולה דערבית לתפלה, אבל לדידן דתע"ר אין ראי' מזה דאם טעה מחזירין אותו. ומשום הכי מוכיח הגאון ז"ל מטעה ולא הזכיר של ר"ה בערבית שאין מחזירין לפי שאין מקדשין את החדש בלילה, הא לא"ה מחזירין משום דכיון דטרח וצלי כבר שויה עליה כחובה. ומשום דאיכא למימר דנקט לה טעמא דאין מקדשין למימרא דאפי' למ"ד חובה נמי אין מחזירין, ודומיא דהכי מתרץ בגמ' סוף יומא בהא דא"ר תפלת נעילה פוטרת של ערבית דר"ל דפוטרת אפי' למ"ד חובה, דרב עצמו ס"ל בלא"ה דתע"ר, משום הכי הוסיף הגאון עוד ראיה מזעירי דאמר בהדיא דלמ"ד רשות דוקא אם התיר הגורו לא מטרחינן ליה הא לא התיר חגורו מטרחינן, וכש"כ היכא דכבר צלי ולא אדכר דמטרחינן לי' לצלוי פעם שנית, כך נ"ל בפירוש דברי רבינו וכן הבה"ג דקאי בשיטתיה:

אולם הרא"ש פ"ד דברכות סי' ב' וכן התוס' סוף יומא הקשו על שיטת הגאון שכתב כיון דצלי שויה עליו כחובה, דהא אפילו אי לא צלי אי לא שרי המייניה נמי מטרחינן ליה, וא"כ אדרבא הויא כמו ראיה לסתור. ע"ש. וכתב, וכי תימא כיון שהתחיל בשאר לילות שויה עליה כחובה [ור"ל דנימא דכונת הגאון במ"ש כיון דצלי ר"ל דצלי בשאר לילות שהי' דרכו להתפלל ערבית] א"כ למה הוצרכו לתרץ ביומא, דרב לדברי האומר חובה קאמר, הא אפי' לדברי האומר רשות נמי ניחא כיון דשויה עלי' חובה בשאר לילות ע"ש, והנה מ"ש לתרץ דברי הגאון דמשוי' עליה חובה מה שהתפלל בשאר לילות, בלא"ה צל"ע דא"כ אפי' התיר חגורו למה לא נטריחהו הא כבר שוי' עליה חובה, אך לשיטת רבינו ז"ל אפשר לומר דל"ק לי' גם קושייתם מזעירי. דודאי לא פליג רבינו אדברי זעירי דאפי' אי תע"ר, ואפי' לא צלי בשארי לילות לאשויה עליה כחובה, מ"מ אי לא שרי המייניה מטרחינן לי'. דהא עכ"פ מצוה מיהא איכא

ח. יח.] **והכי** אמר רב משה גאון יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל (א) [ומאהב] כיון ששמע מש"ץ מגן אבות בדברו שהוא ברכה מעין ז' מתחלתו ועד סופו יצא ידי חובתו. **והכי** אמר רב נטרונאי גאון היכא דלא התפלל ז' ברכות ושמע מן שליח צבור מגן אבות בדברו מרישא ועד סופו נפיק:

ומקדשין

שנוי נוסחאות והגהות

ח. (א) צ"ל „ומאהבתך". צ"ל

מגן האלף

להתפלל ערבית כמו"ש הרי"ף, ומ"ש הגאון כיון דצלי משויה עליה כחובה לא אתי לאפוקי לא צלי ולא שרי המיימי' דלא מטרחינן לי', אלא דאמר זה לענין תפלת שבת דהוה אמינא כיון שכבר התפלל אלא דלא אדכר של שבת וגם תע"ר, נקיל בי' נמי כמו"ש הפרישה והב"ח סי' רס"ח שלא יחזור להתפלל. דבאמת גם בשבת מחויב להתפלל ח"י ברכות וכדאמר בירוש' פ"ד דברכות ה"ד, דאמר רבי תמה אני היאך במלו בשבת חונן הדעת, ע"ש. דרק משום כבוד שבת לא אטריחוהו רבנן, והיה הו"א לומר כיון דבאמת יצא אינו חוזר ומתפלל, לכן כתב הגאון כיון דצלי וכבר הכין עצמו להתפלל של שבת שויה עלוי כחובה לחזור ולהתפלל כדין, והוכיח זאת מהא דטעה ולא הזכיר של ר"ח דאי מקדשין בלילה היה חוזר. אע"ג דת"ע רשות, וממילא גם ההזכרה של ר"ח רשות ואפ"ה מטרחינן לי' אע"פ שכבר התפלל פעם אחת, וחיוב הזכרת שבת נמי לא גרע מחיוב הזכרת ר"ח, וליכא למימר בה הואיל דתע"ר א"כ גם ההזכרה רשות, אלא דמחויב לעשות כדין. משום „כיון דצלי" והכין עצמו לתפלת שבת שויה עלוי' כחובה. כנלע"ד נכון:

ח. יח.] והכי אמר רב משה גאון לשון „והכי" אינו מדוקדק דמשמע דר"מ גאון אומר כדברי רב עמרם, ובאמת רב עמרם ס"ל דלעולם חוזר כצלי ולא אדכר של שבת, ור"מ גאון ס"ל דא"צ לחזור. וגם מ"ש „והכי אמר רב נטרונאי" גם שם אין הדמיון עולה יפה, דהא ר"נ ס"ל דאפי' לא התפלל כלל נמי יוצא בחזרת הש"ץ. וצ"ל דמ"ש והכי אמר רב נטרונאי לא בא לומר דלא פליג אר"מ גאון אלא דבהאי סברא משתוים דברי ר"נ לר"מ גאון דגם הוא ס"ל שיש אפשרות לצאת בברכת הש"ץ, ועוד מוסיף אדבריו דס"ל לצאת בברכתו אפי' לא התפלל כלל:

ועפ"ז אפשר לומר דגם ברישא יש דמיון קצת דברי ר' משה גאון עם דברי רב עמרם ע"פ מה שנדקדק בדברי ר"ע בסי' הקודם שכתב „ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת" דלכאורה מאי שנא יחיד ומאי שנא צבור, אלא אפשר דס"ל להלכה דדוקא יחיד חוזר כשלא הזכיר של שבת, אבל ש"ץ אינו חוזר אם שכח להזכיר בתפלה בלחש משום דעדין ברכה מעין ז' לפניו, וכ"כ בה"ג וסמ"ג וסמ"ק בש"ץ שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא בר"ח שחרית דאינו חוזר מפני שתפלת המוספים לפניו, ואינו חוזר מפני טרח הצבור. וכ' תר"י אבל יחיד חוזר בין כשמתפלל בביתו יחידי ובין כשמתפלל עם הצבור. ובטור סי' קכ"ו בשם סמ"ק כ' דאפי' בשבת ויו"ט נמי אין מחזירין דדינו כמו בר"ח, ועיין במג"א שמלינו שהקילו בשבת ויו"ט יותר מבר"ח דלא לצלי י"ח, ע"ש. ועפ"ז י"ל דגם לרב עמרם יש מעלה בברכה מעין ז' דש"ץ סמיך עליה ולא מבעי לי' למהדר כשטעה ולא הזכיר של שבת ורק יחיד חוזר. ור' משה גאון מוסיף דאפי' יחיד מצי סמיך אש"ץ כששומע הברכה מתחלתו ועד סופו, ורב נטרונאי מוסיף עוד דמצי סמיך אברכה זו אפי' כשלא התפלל כלל. ומשום דכלהו ס"ל שיש בברכה זו כדי לסמוך עליה לכל מר כדאית לי', משו"ה כתב אכל חד מינייהו לשון „והכי". וכיו"ב מצינו בלשון התלמוד במס' סוטה י"א „וכן לענין הטובה מרים המתינה שעה אחת, ופריך מי דמי התם חדא שעתא הכי שבעה יומי, ומתרץ, דה"ק וכן לענין הטובה דבאותו מדה, ולעולם מדה טובה מרובה ממדת פורעניות. ע"ש:

אבן הרב המנהיג כתב דלא יתכן משום דאין בה מלכות ודמיא להביננו, ורב לייט אמאן דמצלי הביננו, אבל מצי לצלויי לה, ויראה שצריך לחזור ולהתפלל. וכ"מ בתשובות הגאונים

ט. יט.] ומקדשין על היין להוציא אורחין ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת. [מכאן ועד דמעלי לברוכי ליתא בנדפס, ונכון גם כאן להשמיטו, דסעיף זה מובא להלן סי' י"ב] [ומבעי ליה למיקם בבי כנשתא. ועד דמקדש שליחא דצבורא על כסא דחמרא דקדושא עד דאמר מקדש השבת לא יתיב. (א) דמי למעלי לברכו] :

י. כ.] והכי אמר נטרונאי (א) [גאון זצ"ל] (מקדמי) ומבדילין בבתי כנסיות אע"פ שאין אורחים אוכלין שם, ולא מבעי הבדלה דודאי מבדילין

שנוי נוסחאות והגהות

ט. צ"ל דמעלי לברוכי" ותיבת „דמי" למחוק.

י. (א) „נטרוני ראש מתיבתא, מקדשין".

מגן האלף

וכיון הגאונים, עכ"ל. והרב האברבנאלי בספר העתים משיג עלד אהר דמאן דמצלי הביננו מבעי לצלויי תלת קמייתא ובתרייתא, ואיך נפיק במעין שבע. והטור סי' רס"ח תמה ג"כ ואמר דקשיא טפי לרב נטרונאי שאמר שיוצא אפי' לא התפלל כלל, והלא לא קיי"ל כר"ג בשאר ימות השנה דש"ץ פוטר, והפרישה והב"ח ביארו דברי הטור דעל רב משה גאון לא קשיא ליה, משום דס"ל על דרך שכתב הטור סוף סי' קכ"ד בשוכח יעלה ויבא שיכול לסמוך אש"ץ, אע"ג דלא קיי"ל כר' גמליאל דש"ץ פוטר היחיד אלא בר"ה ויוהכ"פ מ"מ שא"ה שכבר התפלל, ומשו"ה לא ק"ל לרבינו הטור אלא על דברי רב נטרונאי :

אולם הב"י כתב לתרץ גם דברי רנ"ט משום דתע"ר, והאי נמי כיון דלא גלי לא שויה עלוי חובה, והמבאר לספר העתים כתב דלא שייך תירוץ זה על דברי הרב ר' משה דמיירי בדלגי וכבר שויה עלוי חובה, ע"ש. ולא ראה דברי הפרישה דלרמ"ג בלא"ה ל"ק דמשום שאינו אלא הזכרה מגי ש"ץ לפוטרו כמו בשוכח יעו"י בר"ה, אכן לרב עמרם דפליג ארב ר' משה וס"ל דיחיד לא יסמוך על הש"ץ כמוש"ל, נראה דס"ל שטוב להזור ולהתפלל משום דא"א שלא ידלג מלה או שתים מלכוין ולשמוע, וכ"כ רש"ל מובא בב"ח סי' קכ"ד, אבל בש"ץ ששכח י"ל כמוש"ל דס"ל לר"ע דשפיר מצי סמיך אמעין ז' שיאמר בעצמו אח"כ, והדברים ברורים למבן :

וגם לקושית הרב המנהיג נלע"ד שכיון שהתחיל בברוך ואמר אלהי אברהם הוי כמו מלכות וכמו"ש התוס' דף מ' לענין ברכת אבות. וכן כתבו עוד שם דכיון דאמר האל הקדוש הוי כמו מלכות, ומה שהקשה האברבנאלי דהא גם הביננו בעי ג"ר וג' אחרונות ורב לייט עלה, נראה דס"ל להגאונים דשאני הביננו שמתחלתה לא נתקנה אלא כדי לקצר באמצעיות וממילא מוכרח לג"ר ואחרונות. וגם אין לה נוסח ברכה בפ"ע לא פתיחה ולא חתימה בלא ג"ר וג"א. אבל ברכה מעין ז' שפותחת וחותמת בברוך, וגם מלבד ברכה האמצעית נזכר בה מעין הראשונות והאחרונות מגן אבות, מחיה מתים, והאל הקדוש. וכן עבודה הודאה ושלום. ות"ע בלא"ה יבות, שגם בחול יוצאים בברכת יראו עינינו במקום י"ח. לדעת הר"ג בסי' ד' שכתב למימרא דהכתיים, כש"כ דיוצא בברכת ש"ץ של מעין ז'. ואפי' היכא דהתפלל ולא אדכר של שבת ושויה עלוי כחובה, מ"מ כיון שאינה אלא הזכרה כמו"ש הב"ה יוא יוצא בברכת הש"ץ. ובזה א"ש כל דברי הגאונים :

יט.] ומקדשין על היין להוציא אורחין י"ח. פסחים ק' ע"ב. „אותן ב"א שקדשו בביהכ"נ א"ר ידי יין לא יצאו כו' ושמואל א' אף ידי קדוש לא יצאו. ולשמואל ל"ל לקדושי בבי כנישתא לאפוקי אורחים ידי חובתם". ונלמד מזה שמצוה לקדש בביהכ"נ והי' מנהגם כן, לרב מפני אותם שאין להם בני בית ולא יצטרכו להפש אחר יין. ולשמואל דהלכתא כוותיה מפני אורחים :

כ.] והכי אמר רב נטרונאי, כבר עמדו על דבריו אלה של גאון כל גדולי הדורות, עיין בס' העתים להברצלוני, ובטור סי' רס"ט שכתב וז"ל : מ"ש שיוצאין בשמיעה בלי

מבדילין (ב) דכיון [דאדליק] שליחא דצבורא יצא כל הצבור כלו ידי חובה. והרוצה [לחזור] ולהבדיל בביתו הרשות בידו. ואם לא רצה או שאין לו יין יצא ידי חובתו בהבדלת שליח צבור. אלא אפי׳ קדוש (ג) [להבדלה] רווחת היא אין קדוש אלא במקום סעודה, אעפ״כ יקדשו על היין בבתי כנסיות. מה טעם. מפני שהטעמת יין של קדוש שבת רפואה [היא] וזה שטעום הצבור (ד) כלו לא שחובה היא לטעום, [אלא] שחובה לשמוע קדוש בלבד וכיון ששמע קדוש יצא ידי חובתו וא״צ לטעום, וזה שמקדש ומטעים לצבור משום רפואה מקדש ונותן להם כדי לתן ממנו על עיניהם. דקא אמרינן פסיעה גסה נוטלת

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „וכיון דאבדיל״. (ג) ט״ס וצ״ל „דהלכתא״ (ד) בכ״י ב״מ כתוב „כו״. במקום כלו, והמדפיס הגיה לתקן בתיבת „בו״ ושניהם טעו׳ וגרסתנו נכונה.

הדרא

מגן האלף

בלי טעימה, תמה על עצמך דהא אפי׳ בטעימה אינם יוצאים שאינה מקום סעודה, ולא עוד אלא שאסורים לטעום, וגם מ״ש משום רפואה לא מצינו שתיקנו אלא בשביל אורחים. וסיים הדברים „אי אייסר א לי אבטליניה״, וכתב שם דהוי ברכה לבטלה. ע״ש, וכן הרבה המבאר לספר העתים לתמוה. איך יתכן שמשום רפואה שהוא אך ענין סגוליי יתקנו ברכה? ואיך יתכן שתפעול הסגולה בעוד שאינה חובת מצוה בעצמותה. וכן תמה בדברי הגאון שדבריו סותרים זא״ז שאמר הטעם משום רפואה ואח״כ כ׳ שבשמיעת הקידוש הוא יוצא. ואי משום רפואה למה צריך לצאת, וכל אלו הם קושיות עצומות על רבינו ז״ל.

והב״י פירש דברי הר״נ גאון דאין ה״נ דא״י ידי חובתן אלא בקידוש שמקדשים בביתם במקום סעודה. אלא שמקדשין בביהכ״נ משום דטעימת יין מרפא העינים, וס״ל לגאון שמותר לטעום מהקידוש אע״פ שאינו מקום סעודה וכדעת הסר מקוצי דלא חשיב זאת כשותה קודם קידוש, ומה שאמר וזה שטועמין כל הציבור אינו להוכיח מזה שים קידוש שלא במקום סעודה, אלא שקידוש שבביהכנ״ס הוא משום רפואה. דאי משום חובת קידוש די בטעימת חד מינייהו, א״ו משום רפואה היא. ע״ש בב״י ובב״ח. אך גם לדבריו לא מתרצי רובי הקושיות עדיין. דהא כיון שקדשו שלא במקום סעודה הויא ברכה לבטלה, וכן לא מצאנו בגמרא כלל טעמא דרפואה אלא לאפוקי אורחים י״ח. וכן מ״ש הגאון כיון ששמע קידוש יצא י״ח, ואיך יצא והלא מחויב לקדש בביתו במקום סעודה. ופירושו בכלל רחוק ליישב בדברי הגאון ז״ל, והמו״ל בסדר״ע הנדפס כ׳ בשם אוהל מועד והאגור שמתמיהים על דברי ר״ע אלו, וכתב באמת אין תימה כיון בהוא משום רפואה, ע״ש. ודבריו אינם מובנים ואין להם טעם:

ולפענ״ד נראה לפרש דברי הגאון ז״ל בפירוש מרווח בעז״ה. עפ״מ שנבאר דברי הירושלמי ברכות פרק ה׳ דאיתא התם „דא״ר זעירא מבדילין על השכר ואזלין מן אתר לאתר משום קדושה״ פירוש לבקש יין לקדש בו, [רש״ס,] „א״ר כר כון נהיגין תמן במקום שאין יין מצוי ש״ץ עובר לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין ז׳ וחותם במקדש השבת״. ופי׳ הר״ש סירליו, שעושה כך מפני האורחים שבב״ה להוציאם בקידוש וקסבר דמקדשין בלא יין, ופירושו תמוה כיון דליכא יין לקדש בעדם ובלא״ה לא יקיימו כפי תקנת הכמים ל״ל לש״ץ לקדש בעדם בברכה מעין ז׳ הא חובת הקדוש של דבר תורה כבר קיימו בקידוש שבתפלה שהתפללו בלחש, ותקנת חכמים שתקנו לקדש על יין גם במה שהש״ץ מקדש אינן מקיימין:

וראיתי להאור זרוע סי׳ תשנ״ט שהביא דברי הירו׳ הנ״ל וגרסתו כך: ש״ץ עובר לפני התיבה ואומר „ויכלו״ וברכה מעין ז׳ כו׳, וס״ל להאו״ז דעיקר קדוש על היין בביהכנ״ס נתקן לקדש היום ברבים על כוס של יין כמו שנהגו בקדוש של ר״ח כשהיו הב״ד מקדשין אותו, ושבע ברכות של התן שתקנו על הכוס אע״פ שלא בא לצורך אכילה, ואע״פ שקדשו בביהכ״נ

נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, ובמאי (ה) חדרא בקידושא דבי שמשא. הלכך זמנין דאיכא מן הצבור דלית לי' יין ומקדש ארפתא ותקנו חכמים לקדש בביהכ"נ על היין משום רפואה:

ולאחר

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „הדרא".

מגן האלף

אחד

בביהכ"נ תקנו נמי לקדש בבית דומיא דהבדלה, והא דאמרו לשמואל לאפוקי אורחים ר"ל אע"ג שעיקרו לקדש היום, מ"מ יצאו נמי האורחים אם נתכונו לצאת, וזה שאמרו בירו' מקום שאין יין אומר ש"ץ ויכלו כו', הא למדת היכא דאיכא יין אין הש"ץ אומר ויכלו אלא בתפלתו בלחש, ואומר קדוש על היין מקום ויכלו, ואחר הקידוש ברכה מעין ז', עכ"ד. וגם פירושו אינו מחוור דכיון דבמקום שאין יין סגי לקדש השבת בביהכ"נ בויכלו בקו"ר, ובברכה מעין ז' לקדש היום, א"כ גם כשיש יין למה להו לתקן ברכה בפ"ע על הכוס ואח"כ ברכה מעין ז' תסגי בקידוש על הכוס לחודא, לקדש היום ברבים, ואין לומר מפני הע"ה שלא קדשו בתפלה כדי שיקיימו מצות קידוש היום שהוא מה"ת, הא ודאי דקדוש היום שעל הכוס סגי, ול"ל להו לברכה דמעין ז'. ואפשר דס"ל שבחרו יותר בברכה דמעין ז' מפני הע"ה שלא התפללו כלל כדי להוציאם גם בתפלה, אע"פ שלא הזכיר הא"ז טעם זה כלל.

ולכן נראה דהעיקר שברכה מעין ז' לא נתקן אלא משום הע"ה ומי שאינו יודע לקדש שלא קדשו בתפלה. אלא דמשום תפלה לחוד לא היו מתקנים שיחזור ש"ץ לברכה מעין ז' כדי להוציאם, דבלא"ה ת"ע רשות, כמו שלא תקנו שיחזור ש"ץ לת"ע בימות החול. אלא עיקר תקנתם הוא בשביל הקידוש כדי שיצאו עכ"פ ידי חובתם מה"ת, ואע"פ שא"א להם לצאת י"ח מדרבנן דהא אין להם יין, מ"מ מאי דאפשר לתקוני מתקנינן. אבל במקום שיש יין ס"ל לר"י בר בון דעדיף טפי לקדש בביהכ"נ על היין, ואע"פ שעדין לא יצאו ידי תק"ח שהצריכו מקום סעודה, מ"מ זהו הוי דבר שא"א שילך בקי לקדש עם כל או"א בביתם, והיו מקדשים למענם בביה"כ להוציאם. וראיתי שכיונתי בפירושי זה לדברי ההרדים וברוך ה' שהנחני בדרך אמת, אלא דמשמע מפירושו דר"י ב"ר בון לא פליג אזעירי דבמקום שיש יין היו הולכין לשכניהם מאתר לאתר לשמוע קידוש, ולא משמע כן מדברי הרש"ם והא"ז. אלא דבמקום שיש יין הי' מקדש בעבורם על היין בביהכנ"ס. וכמוש"ל דס"ל לר"י בר בון דזהו הוי כדבר שא"א שילך הבקי עם כאו"א לקדש אתם יחד במקום סעודה: והמעיין בירו' יראה שהדברים ברורים בע"ה.

ועפ"ז יבוארו לנו דברי רבינו הגאון, והצעת דבריו כך הם: דס"ל להגאון ז"ל דמה שאמרו בגמ' לאפוקי אורחים י"ה דאכלו ושתו וגנו בי כנישתא, לאו אאורחים בלהודייהו קאמרי, דא"כ הו"ל לגמרא למפרך תינח בזמן דאיכא אורחים בזמן דליכא אורחים מאי איכא למימר, דקים לי' לגאון דשם בבבל לעולם הוי מקדשי בבי כנישתא אפי' בזמן דליתא אורחים, ועוד למה להו לאטרוחי לבורא כולי האי יתנו להם יין ויקדשו לעצמם במקום סעודה. דבלא"ה לא היו סועדים בביהכ"נ עצמה אלא בחדרים הסמוכים שם כמו"ש הר"ן והתוס'. ועוד למה נהיגי שיטעמו כלהו יטעם אחד מהאורחים שיוצא בזה ידי קדוש. ועוד דבירושלמי לא הזכירו טעמא דאורחים כלל, אלא משמע דגם בבבלי אמרו האורחים וכל דדמי להו, והיינו ע"ה ומי שאינו בקי לקדש, ואע"ג דלדדהו לא הוי מקום סעודה, מ"מ יצאו בזה י"ח מדאורייתא עכ"פ. והשתא, אורחים לדדהו הוי נמי מקום סעודה היו יוצאים גם ידי תק"ח, ומי שאינו בקי וסועד בביתו יצא עכ"פ י"ח מה"ת. וגם אלו שהזרו וקדשו בבתיהם גם הם הי' להם תועלת מהקידוש שבביהכ"נ שהיו טועמים ומשימים על העין משום רפואה, דרב נטרונאי דהוה באתרא דרבנן אמוראי ידע וקים לי' במנהגא שכלם היו טועמים לרפואה, וס"ל דמותרים לטעום. ולא חשיב כשותה קודם קידוש כמו"ש הב"י בשם הר"ש מקוצי ומובא ראיתיו בס' המרדכי ע"ש:

והשתא ל"ק כלל דהוי ברכה לבטלה ואיך אפשר שיתקנו ברכה משום רפואה, או שיועיל לרפואה דבר דלא הויא לחובת מצוה, דלפמ"ש טעמא בשביל מי שא"י לקדש לעולם איתא. אפי' במקום דליתא אורחים, וממילא דלא הוי ברכה לבטלה. ואפי' בזמן דליכא נמי ע"ה ומי

שאינו

יא. ולאחר שמקדשין בביהכנ"ס אומרים פרק (א) ממס' שבת. וזהו פרק במה מדליקין עד וטומנין את החמין. [תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מונין לו שהוא בן עוה"ב שנאמר הליכות עולם לו. אל תקרי הליכות אלא הלכות] אר"א אר"ח תלמידי חכמים מרבין שלום כו' עד ה' יברך את עמו בשלום. ואומרים קדיש [ואומר על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון]:

והא

שנוי נוסחאות והגהות

יא. (א) „אחד". דמתאחרי

מגן האלף

שאינו יודע לקדש כיון דאפשר דמתרמי כה"ג ליתא ברכה לבטלה, ובדבר זה מצינו שתקנו בכה"ג כל חזרת הש"ץ בתפלה אע"פ שבזה"ז כלם יודעים להתפלל בלחש, וכן תיקנו לברכה מעין ז' גופא לצאת בו במקום שאין יין להוציאם עכ"פ י"ח מה"ת. וכן ה"נ במקום שיש יין שהש"ץ מקדש בשבילם:

אלא דהגאון ז"ל מכריח בטעם קדוש על היין בביהכ"נ דעיקר טעמא משום רפואה. דאע"פ שטעם הקידוש עצמו שמקדשין בביהכ"נ כבר אמרנו שהוא לטעם אורחים וכל דדמי להו. וגם בזמן דליכא אורחים, מ"מ הוא מוכרח מפני מי שא"י לקדש, שיהי' יוצא בזה י"ח מה"ת, מ"מ קשיא לי' לגאון כיון דתקנת חכמים שתקנו על היין בלא"ה אינן יוצאים, דהא בעי מקום סעודה, וקדוש על היין אינו מה"ת כמו"ש התוס' פסחים ק"ה ובריש מס' נזיר ע"ש אלא דהחכמים תקנוהו ואם לא נעשה כתקנתם במקום סעודה שני ג"כ בקדוש שלא ביין לקיים מצות התורה, ע"ז אמר הגאון „מה טעם משום שהטעמת יין רפואה היא", והוכיח עוד ממה „שכל הצבור טועמין אותו". דליכא למימר דלא תיקנו חז"ל לקדש על היין בביהכ"נ משום טעמא דרפואה כלל וכמו"ש הטור משום דלא נזכר זאת בגמרא, אלא עיקר טעמא משום אורחים או משום הע"ה שא"י לקדש, ואע"פ שלא יהי' מקום סעודה מ"מ יין גופה נמי מצוה. דא"כ ל"ל לטעום הלא יוצאים בשמיעה לבד, וז"ש „וזה שטעום הצבור כלו" כלומר זהו הטעם שכלם טועמים, ולא משום שיהיו יוצאים עי"ז לקדוש, דאין להם חוב אלא לשמוע וא"צ לטעום. ועכצ"ל דיין שמקדשין עליו הוא משום רפואה. אכן כדי שלא יקשה עדיין דהא גם משום רפואה א"צ לקדש בביהכ"נ על היין דוקא, דבזמן הזה שכולם יודעים ומקדשים על היין בביתם יוכלו לטעום שם משום רפואה ולשימם על העינים, משום הכי אסיק הגאון בסוף דבריו דטעמא דרפואה לעולם איתא „דזמנין דאיכא מן הצבור דלית לי' יין ומקדש ארפתא תקנו הכמים לקדש בביהכנ"ס על היין משום רפואה:

ואחר כתבי זאת ראיתי להרשב"א בתשובה סי' ל"ז שביאר דברי רבינו במלות קצרות והוא מכוין ומסכים למ"ש, וז"ל: אלו דברי גאון. ועיקר דבריו אלו, שקידוש במקום סעודה וקודם שאוכל אינו דבר תורה, שד"ת לקדש בכניסתו והם תקנו על הסעודה, ומשום אורחין ומשום רפואה אמרו ביהו מקדשין בצבור למיהוי רפואה לכלהו, עכ"ל, והוא מכוין למ"ש, אלא אלא שדבריו סתומים עדיין דכיון דאמר טעמא משום אורחין וממילא צריך לקדש שם בשבילם על היין, לדדהו הוי שם מקום סעודה, א"כ מנ"ל כלל טעמא דרפואה שלא נזכר בדרז"ל, וטעמא דאורחים להוד סגי. ובממנ"פ קשיא, דגם אי נימא דלא ס"ל דתקנה דאורחים לא זזה ממקומה ובזה"ז דליתא אורחים צריך טעם דרפואה, מ"מ מנ"ל להדש טעם שלא נזכר בדרז"ל, ועוד הא הוי ברכה לבטלה, אבל גם כונת הרשב"א אורחים ודדמי להו שא"י לברך ולקדש. ובשבילם לא הוי עוד ברכה לבטלה, אלא בהגאון נתן טעם במה שצוו לקדש שם בביהכ"נ על היין, וע"ז אמר טעמא דרפואה וכמו"ש. וכל דברנו אלו ב"ה מכוונים בדברי גאון ומסירים כל התמיהות יהקו':

אבן רב האי גאון הולך אחר נטרונאי מטעם אחר והומר: הכו אמרינן דמיהדר לי' מהמרא דקידושא דבי שמשא, קידושא דבי שמשא כתם אמרינן, ל"ב המרא ל"ב ריפתא, ליטעם ולא יניח ע"ג העינים, וכ"כ בשערי תשובה סי' קי"ג „לא שמענו מי שמשים ע"ג עיניו" וכן הסכים הרב בעל העתים, ומ"מ כתב דנהגינן לקדש בביהכ"נ ואין מנהג לשתות כל הצבור.

וגם

יב. כא.] **והא** קדושתא דתקינו רבנן משום סכנה דבי שמשא דשכיחי מזיקין. דלמא איכא דעאל ולא מצלי, ועד דמצלי נפיק צבורא ופייש הוא ומסתכן. ותקינו רבנן (א) דמתותרי צבורא (ב) עד אחר תפלה, כי היכא דגמר צלותא, ונפיק בהדי צבורא, (מכאן עד דמעלי לבורכא נעתק ג"כ לעיל אות ע') **ומתבעי** ליה לאינש למיקם ביה כנשתא עד דמקדש שליחא על כסא דחמרא

שנוי נוסחאות והגהות

יב. (א) „דמתאחרי". (ב) בכת"י ב"מ „אחר צבורא תפלה". ואין לזה מובן, ותיקן בנדפס „אחר עבורא תפלה" והנכון כמו"ש כאן. צ"ל

מגן האלף

וגם רב האי עצמו מודה לזה, כמו"ש בש"ע סי' קי"ד „קדוש והבדלה בביהכ"נ בין דאיכא אורחים או דליתא כו', ואע"ג דאין קידוש אלא מקום סעודה שעת הדחק שאני, ונפיק בהאי קידושא אי שוי רעותיה למיפק ביה" עכ"ל, ומדבריו אלו נמי מוכיח דס"ל לרב האי ז"ל כמו"ש, דמ"ש בגמרא לאפוקי אורחים, ר"ל אורחים וכל דדמי להו, שתיקנו כן מפני מי שא"י לקדש דאל"כ מאי שעת הדחק הוא בזמן דליתא אורחים וכלם יקדשו בביתם, אחמרא או אריפתא, א"ו דס"ל כדי להוציא מי שא"י לקדש, אלא דבהא פליג ארנ"ט דלא ס"ל טעמא דרפואה, ואין מנהג שיטתו כל הצבור, והדברים ברורים ומבוארים:

יב. כא.] **והאי** קדושתא דתקינו רבנן משום סכנה דבי שמשא, הרב המבאר לספר העתים נדחק לפרש דהאי קדושתא ר"ל אמירת במה מדליקין שהזכיר לעיל מיניה, אכן רש"י במס' שבת כ"ד ע"ב פירש דהאי סכנה דבי שמשא הוא בשביל המאחרים לבוא, וכתב הרב הנ"ל שאם היה כונת הגאון כך, היה לו להקדים ולכתוב זאת בסדר אמירת ברכה מעין ז' ולא לכותבו כאן אחר אמירת במה מדליקין, ע"ש. וראיתו אינה כדאית לדחות על ידה פשטות הדברים, ובפרט דאמירת פרק במה מדליקין לא מצינו כלל בש"ס שהיא תקנה קבועה, אלא כמו"ש הברצלוני דשפיר דמי למיעבד הכי שהוא דבר בעתו לאדכורי הלכות הנר, ולמה נדחוק לפרש דבריו דלא כמשמעות הש"ס שאמרו במעט ברכה מעין ז' שהוא משום סכנה דבי שמשא וכפרש"י. והגאון עצמו בסי' ו' וסי' ל"ה, וסי' קכ"ג כתב להדיא דברכה מעין ז' היא הקדושתא ע"ש, וראייתו ממה שהקדים להזכיר פ' במה מדליקין קודם לזה אינה ראי' דהא כ' „לאחר שמקדשין בביהכ"נ אומרים ב"מ", ואח"ז כ' „והאי קדושתא כו' ואח"ז כתב ומתבעי לאינש למיקם עד דמקדש, א"כ כל הענין מדבר מקידושא דברכה דמעין שבע. אלא דבשבלי לקט כ' על ויכלו וברכה מעין ז' ועל פ' ב"מ, שכ"ז לצורך מי שאיחר לבוא כדי שיתפלל ק"ש בברכות ומתפלל ולא יסתכן ע"ש, וסיים שהאחרונים הוסיפו זאת ומנהג אבות תורה היא:

אלא שיש עוד טעם לברכה מעין ז' והוא מ"ש ר"י ב"ר בון בירושלמי שהזכרתי באות הקודם דנהיגין תמן במקום שאין יין ש"ץ עובר לפני התיבה ואומר ברכה מעין ז' וחותם מקדש השבת, וכמו שפירשנו לעיל שבשביל חובת התפלה להוציא מי שא"י להתפלל לא הוי הש"ץ עובר לפני התיבה כיון דבלא"ה ת"ע רשות, אלא מפני הקידוש כדי שישמעו הע"ה שא"י לקדש ויהיו יוצאים בזה י"ח מה"ת, אך רבינו הגאון לא הביא טעם זה כיון דאנן בלא"ה מקדשין ומבדילין בביה"כ אע"פ שאין אורחים וע"ה, משום זמנין דמתרמי מי שלא ידע לקדש יהי' יוצא בזה י"ח מה"ת, אמרינן נמי לברכה מעין ז'. וע"כ הטעם משום סכנה דבי שמשי כדי להמתין לחבריהם, וגם בש"ס לא הזכירו טעמא דירו', אלא משום סכנה דב"ש. משום דבלא"ה היו מקדשין על היין בביהכ"נ לאפוקי אורחים י"ח וכמוש"ל:

ומה שרצה הרב המבאר הנ"ל לפרש בדברי הגאון ולמימר דס"ל דלא כפרש"י. ומ"ש בגמ' סכנה דבי שמשא הוא סכנת הגזרות שגזרו שלא להתפלל ערבית ומש"ה תקנו לברכה מעין

דחמרא דקידושא, ועד דאמר מקדש השבת לא יתיב. **כב.]** דמעלי (ג) לבורכי. וכשמשיים הולכין לבתיהם לקדש במקום סעודה. **כג.]** דכתיב וקראת לשבת עונג [במקום שקראת לשבת שם תהא עונג] מכאן [שאנו חכמים] שאין קידוש אלא במקום סעודה:

ובסדר הזה מקדש בביתו, אומר ויכלו כל הפרשה, ומברך בורא פרי הגפן אם יש לו יין ואח"כ מברך על היום. **ברוך** אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו, ושבת קדשו באהבה הנחילנו זכרון למעשה בראשית (ד) תחלה מקראי קדש, זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו, בא"י מקדש השבת:

יג. וטועם ממנו כדי רביעית. (ה) לא יצא ידי חובתו, דקא אמרינן [פסחים ק"ז] המקדש אם טעם מלוא לוגמיו יצא, ואם לאו **לא יצא.**

כד.] והיינו רביעית יין. **כה.] ואם** אין לו יין מקדש על הפת, ובמקום בורא פה"ג

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל „לברוכי" וכ"ה בסדרים לרש"י כת"י.

(ד) „למקראי" וברס"ג „היא תחלה באהבה למקראי". ובויטרי „כי הוא יום תחלה" וכן גרסת רש"י במסכת כתובות דף ז' ע"ב ד"ה מידי, ע"ש.

יג. (ה) חסר כאן, וצ"ל „ואם קדש ולא טעם ממנו כדי רביעית" כו' וכ"ה בכת"י ב"מ. בכת"י

מגן האלף

מעין ז' על דרך שכתב הרשב"א במעם ירלו עינינו שנתקנה בזמן הגזרה ולע"ג דבטלה גזרה נשארה הברכה ביד הדורות, ע"ש, פירושו רחוק מכמה טעמים. דלס גזרו שלא להתפלל, ברכו לז מעין ז' תיכף אחר השכיבנו. והי' לבני הדורות ג"כ להשאיר כך לפני תפלה כמו ירלו עינינו, וכש"כ דהגאון עצמו גם בירלו עינינו לא הזכיר טעמא דגזרות אלא משום דתע"ר, וכתב והפסיקו בקדיש למימרא דסיימינן, ואין ס' דכונת דבריו כמ"ש והאי קדושתא קאי אברכה מעין ז', :

ובמ"ש הגאון ז"ל דאמרינן משנת במה מדליקין אחרי שמקדשין בביהכנ"ס כתב הב"ה דהטעם משום דעיולי יומא מקדמינן לי' ע"ש וכ"כ הטור:

כב.] משום דמעלי לברוכי. הברללוני בספר העתים ורב האי גאון בשע"ת סי' קי"א כתבו חזינן מימרא דא לרברבתא ולא מסיימי בה משום דמעלי לברוכי, ורבנן דכתבי הכי אפשר דהוי שכר משום טורח העמדה, א"נ אפשר דאית להו קבלה בכך עכ"ל. והד"מ בשם הכלבו כתב נהגו לעמוד בשעה שמקדשין בביהכ"נ והרז"ל ברכות מ"ג ע"ב דמעלי לבורכי. פירוש עייפות הרגלים עכ"ל. ולא מצאתי זאת בגמ':

כג.] דכתיב וקראת לשבת עונג במקום שקראת לשבת שם תהא עונג. בפסחים ק"א לא נמצא הך דרשא רק הרשב"ס מפרש שהוא מדרש או סברא. אך האלפסי גרים כן בגמרא, והרא"ש גורס שם בלשון אחר „במקום עונג שם תהא קריאה", וכ"ה גרסת הויטרי סי' ק"י בשם הירושלמי [ובירושלמי שלפנינו ליתא, המבאר שם] וקרוב לומר שכן היה גם גרסתו של הרמב"ם. ויהי' מזה מקור לדבריו פרק ל' שכתב „וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין" לפי פירושו של רבינו הטור דר"ל שצריך קידוש גם בסעודה שלישית ע"ש. דלפי גרסתם במקום עונג שם תהא קריאה נשמע מזה שצריך קדוש בכל סעודה. אבל הטור לא ס"ל הכי והרא"ש עצמו לא הי' מקדש בסעודה ג' ע"ש בסי' רצ"א. וגרסת רבינו והרי"ף מכוונת יותר למידק מינה דבעי קידוש במקום סעודה:

יג. כד.] והיינו רביעית יין. הרב הברללוני ור"ת בתוס' פסחים ויומא חלקו על דברי רבינו, והרב הירחי בספר המנהיג ביאר דבריהם, וז"ל: הא דאמרינן

פה"ג אומר המוציא לחם. [והכי עביד, משי ידיה ומברך על נטילת ידים. ושקיל

מנן האלף

דאמרינן המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא, ע"כ לאו מלא לוגמיו ממש קאמר, דזה ודאי נפיש מרביעית כדאיתא ביומא דף פ' כמה ישתה ויהא חייב בש"א כדי רביעית ובה"א מלא לוגמיו, ואמרינן שם מאי מלא לוגמיו כמו מל"ל, פירש דזוטר מרביעית, ופריך א"כ הו"ל מקולי ב"ש, אבל אי הוה מל"ל ממש הו"ל מקולי ב"ה, דמלא לוגמיו ממש נפיש מרביעית, וכיון שכן, לדברי הגאון היכא תני בערבי פסחים המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא הא נפיש מרביעית. והיינו דאמרינן שם ק"ה ע"ב והוא דשתי רובא דכסא. וסתם כוס שבתלמוד רביעית, ולכתחילה בעינן כלו, ואם שתה רובו יצא, עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם במס' פסחים:

והזות קשה מזה הזיתיה לרבינו הגאון בתשובת הגאונים סי' כ"ו שנעתיקו להלן אות כ"ז שכתב שם לענין קידוש כיון ששתה רביעית חייב בברכה ראשונה ואחרונה דגמרינן לה מיוהכ"פ דתנן השותה מלא לוגמיו כו', וס"ל דהיינו מל"ל היינו רביעית, ולפי"ז אזדא להו תמיהת ר"ת והמנהיג ז"ל, אבל תתעורר עי"ז פליאה יותר עצומה דשם במס' יומא מפורש דמלא לוגמיו דיוהכ"פ אליבא דב"ה לפי מה שפירשו שם כלהי אמוראי אין שיעורו ברביעית כלל אלא כל חד וחד בדידיה משערינן:

ועפר אני תחת כפות רגלי רבותינו אלה, אך כדי ליישב דברי הגאון ז"ל נלע"ד לדון לפני רבותי מה שיש להקשות לענ"ד במס' יומא מנ"ל לשמואל דלאו מל"ל ממש אלא בכדי שיסלקנו, אי משום דס"ל דאין סברא לדידיה שיתחייב רק במל"ל דנפיש מרביעית לכך אמר בכמו מל"ל, הא לפי המסקנא דאמר שם כי אתשל לענין עוג מלך הבשן אתשול לעולם משערין מל"ל לכל חד וחד בדידיה בין נפיש בין זוטר מרביעית רק כ"א לפי גדלו, וא"כ אפי' „כדי" מל"ל נמי נפיש מרביעית באדם גדול. וכן אפילו נימא מל"ל ממש, נמי אשכחן ננסים וקטנים דמל"ל דידהו נמי זוטר מרביעית, ומנ"ל דמתניתין מיירי דוקא בכמו מל"ל. ואפי' גרס נמי במשנה „מלא לוגמו" ומזה ידע דסגי בכדי שיסלקנו לצד אחד, מ"מ קשה בהא דמקשי אח"כ לשמואל „א"כ הו"ל מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה ור"ל א"כ דסגי בכדי שיסלקנו לצד אחד הוה מחומרי ב"ה דשיעור זה זוטר מרביעית. הא אפי' אי נימא מלא לוגמו ממש נמי קשה דהוי מחומרי ב"ה כיון דאמרו מלא לוגמו ומשמע דתלי במל"ל של כל חד וחד כדאית לי', א"כ מחמרי ב"ה אדב"ש באנשים ננסים וקטנים דמשערי במל"ל דידהו שהוא פחות מרביעית:

עוד קשה במאי דמשני „כי אתשל לענין עוג מלך הבשן אתשול", ור"ל דמש"ה הוי מקולי ב"ה, והלא כיון שהשיבו בית הלל מלא לוגמיו שהכונה בו מלא לוגמו של כל אחד ואחד, ממילא הוי ב"ה להומרא לגבי קטנים וננסים דמל"ל דידהו זוטר מרביעית ואפ"ה מחייבי. ואין זה דומה למה שאמרו במס' חולין נ"ב לענין חסרון חוליא דהתשלי לענין טומאה ואמרו חוליא אחת, דשם הוי שפיר מקולי ב"ה אע"ג שבגמה מזה נ"כ הומרא לענין טרפות דמטרף גם בחוליא אחת, משום שלא נשאלו אטרפות. וכן לגבי מתיר ומפגל בזבחים ל"א דהוה נמי תרי עניני והתשלי לענין מתיר התם שפיר הוו לקולא במה שהורו דבמתן אחת הותרו האימורים. ואע"פ שבנגמה חומרא לענין מפגל לא איכפית לן, אבל כאן בהתשובה שהשיבו היא תשובה כוללת לכל אדם בשיעור מל"ל לכל חד כדאית לי', מה שייך למימר דהיו לקולא משום עוג מ"מ דהא עכ"פ מחמרי לשאר ב"א:

עוד הי' קשה לרבינו הגאון ז"ל לפי שיטתו בברכות י"ד במה שאמרו השרוי בתענית טועם ואין בכך כלום ר' אמי ור"א טעמו עד כדי רביעתא וס"ל שמותר לטעום ולבלוע עד רביעית, ואי ס"ל שיש היוב כרת ביוהכ"פ בשותה גם בפחות מרביעית איך התירו לטעום בשארי ת"צ עד כדי רביעית והא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון:

ולכן ס"ל לגאון רבינו ז"ל דבאמת קושית הגמרא ביומא דהוי מחומרי ב"ה לא קאי כלל אדשמואל ומלתא באפי נפשי' הוא. דפריך כיון דתליא במל"ל של כל אחד א"כ הוי ב"ה לחומרא לגבי ננסים וקטנים ול"נ „א"כ". וכן מצאתי בתוס' רי"ד שכתבו דל"ג „א"כ", ול"ק כלל

כלל אדשמואל וכמוש"ל דאפי' אי נימא כמו מל"ל אינו מוכרח שהוא פחות מרביעית, ואדרבא עד רביעתא כיון דמטעמת א"ט ברכה, ובתענית נמי מותר לבלוע כש"כ שלא יתחייב ע"ז כרת ביוה"כ, וגם במה דמתרץ כי אתשיל לענין עוג מ"ה איתשיל, אין הכונה ללמוד מזה להחמיר בקטנים ונגסים בפחות מרביעית, דזה קים להו לרבנן דבפחות מרביעית לא מיתבי דעתא דאינשי. אלא להקל באנשים גדולים לשער במל"ל דידהו. משום דל"ד שתיה לאכילה שם אמרו שם דבשיעורא דככותבות מיתבי דעתא פורתא אפי' לעוג מ"ה, דבשתיה אינו כן, ומש"ה הוו ב"ה לקולא. ובירושלמי מפורש לשון זה ביתר ביאור שאמרו שם למה לא תניתיה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה ומתרץ דאמרו ב"ה מל"ל „מפני לוגמו של בן אבטיח שמחזיק יותר מרביעית", אבל פחות מרביעית אין סברא להיובי כלל, חדא דלא מייתבא דעתא בפחות. ועוד דסתם מל"ל לרוב ב"א אינו פחות מרביעית. וכדאמרי ב"ש בברייתא בירושלמי שם „מלא לוגמיו" ברביעית, ולא פליגי ב"ה ע"ז בסתם ב"א, ולא אתו אלא להקל במל"ל של בן אבטיח. ולפי"ז גם מה שאמרו בפסחים ק"ז המקדש אם טעם מל"ל יצא ואם לאו לא יצא, נמי בשיעור רביעית אמרו שהוא שיעור מל"ל גם לענין כרת לרוב ב"א דלא הקילו ב"ה אלא באדם גדול שלא מהרגיל, אבן לענין קידוש סגי רביעית אפי' לגדול כעוג מ"ה דאין דינו של קידוש ליתר מרביעית כמו"ש הר"ן במס' פסחים ד"ה אם טעה, ע"ש:

וגם מה שהקשה ר"ת ז"ל ממה שאמרו והוא דשתי רובא דכסא וחזינן דגם רוב רביעית סגי דהא סתם כוס רביעית, נמי ל"ק לרבינו הגאון ז"ל. די"ל דס"ל כמו"ש הרמב"ן והמרדכי מובא בב"י סי' תע"ב דצריך לשתות רובא דכסא אפי' הכוס גדול ומחזיק כמה רביעיות. וכ"כ הב"ח דהכי משמע ליסנא „רובא דכסי" דכל מה שיש בכוס הוא הכוס, אבל עכ"פ צריך בהאי רובא שיהי' בו רביעית:

ויש להביא ראיה לדבריו ממה שאמרו שם בפסחים לעיל מיניה בדף ק"ה „שתאן בב"א כו' השקה מהן לבניו ובני ביתו יצא". וע"כ מיירי שם בכוס המחזיק כמה רביעיות ולכל הפחות שיעור הרבה יותר מרביעית, דבניו וב"ב אפי' יהיו נשים וקטנים נמי חייבים בארבע כוסות וכדתניא שם בגמרא, וכל אחד מחויב לשתות רובא דכסא, ואיך אפשר שלא יחזיק הכוס אלא רביעית אחת, אע"כ דבכוס גדול קמיירי והאה אמר רנב"י והוא דשתי רובא דכסא וכדעת הרמב"ן ז"ל, אבל בפחות מרביעית שהוא שיעור מל"ל לדעת הגאון אינו יוצא י"ח. אכן התוס' ס"ל דהם יוצאין בשמיעה, או שיש להם כוס בפ"ע, או בקטנים שלא הגיעו לחינוך, ע"ש בדף ק"ט ב' ד"ה לא יפחתו:

והנה הרב האברלאגי בספר העתים דקדק להקשות בשם הנגיד ז"ל מפג"ס אחרים. דאי מל"ל היינו רביעית הו"ל למתני לענין יוהכ"פ שיעורא דרביעית ולא מלא לוגמיו, כמו בכל דוכתא שאמרו רביעית. אכן במ"ש לעיל מתישב זה, דס"ל לרבינו דב"ה וכן מסנתנו דנקטו לשון מל"ל ס"ל להקל במל"ל של בן אבטיח דלא מייתבא דעתיה אלא במלא לוגמיו דידיה, ומש"ה אדכרו לשון מל"ל להשמיענו הך דינא:

עוד הקשה, אי ס"ד דמל"ל שיעוריה ברביעית א"כ למה לא מנו רביעית דיום הכפורים ודקידוש בהדי עשר רביעיות שמנו במס' נזיר דף ל"ח, ע"ש. אבל למ"ש א"ש דלא פסיקא לי' למימני רביעית דיוהכ"פ כיון שמקילים לפעמים באדם גדול כבן אבטיח לשער במל"ל דידיה. ורביעית דקידוש בלא"ה לק"מ שכבר מנו שם עושה פסח דאמר ארבעה כוסות הם, וא"כ כבר מנו רביעית של קידוש שהוא אחד מד' כוסות:

ודע דהר"ן במס' יומא כתב דשיעור מל"ל שהוא פחות מרביעית [לפי שיטת ר"ת ושארי פוסקים דקיי"ל כוותיהו] לא קאימנא שפיר בהא פחות כמה הוא בליר מיניה. ע"ש, אבל בבו"ע סי' רע"א איפסק להלכה דשיעור מל"ל לקידוש הוא רובו של רביעית. ע"ש:

אבן החיגוך מצוה שי"ג כתב דשיעור מלא לוגמיו כביצה. ופחות מזה אין בו איסור כרת ע"ש. והוא פליאה נשגבה דלענין יוהכ"פ לפי דברי כל הפוסקים דקיי"ל כוותיהו כל חד וחד בדידיה משערינן, וראיתי שכבר עמדו בזה הרב בעל מנחת חינוך וידיד עלומי הגאון ר' יהונתן ז"ל בספרו דרכי הלכה, ונשארו בצ"ע. ואני תמה עוד במ"ש החינוך שכבר שיערו כי ביצה מחזיק מל"ל של אדם, הנה הוא המקור לזה? ואדרבא ב"ש דמעברי בסתם ב"א נקטו דשיעור

מלוא

כו.] ושקיל תרי רפתי חד על גבי חד ללחם משנה, ואומר ויכלו והמוציא וקידוש]:

יד. והכי אמר רב עמרם גאון. כז.] כוס של קדוש כל זמן שלא ברך ברכת

מגן האלף

מלוא לוגמיו הוא רביעית שהוא שיעור בילה ומחלה, וב"ה ל"פ. אלא דבכל חד וחד במל"ל דידי' משערין, אבל לא נתנו שיעור אחר לסתם ב"א:

ונראה לענ"ד שגם בעל החינוך ז"ל הלך בעקבות רבינו הגאון דב"ה דאמרו מלוא לוגמיו לא באו אלא להקל במל"ל של אדם גדול דמשערין במל"ל דידיה, דאי לא"ה אלא דאפי' בננסים וקטנים נמי משערין במל"ל דידהו הדרא קו"ל דתני מחומרי ב"ה וקולי ב"ש, וכמוש"ל, אלא דבהא פליג על רבינו וס"ל דלא גשער ברביעית. ואזיל לשיטתו דגם בתענית צבור בר"א ור"א דטעמו על כדי רביעתא נמי ס"ל כהפוסקים דמיירי בבולע ופולט. וגם לענין כרת נקט להחמיר כר"י בן בתירא דאמר ביומא שם דשיעורו כדי גמיעה ולא מצינו תנאי דמחמרי בפחות משיעור זה, וכמוש"ל דגם ב"ה לא ס"ל להחמיר בקטנים במל"ל דידהו, ושיעור גמיעה הוא שיעור לגימה בבית הבליעה שאמרו שם ביומא ששיערו חכמים שאין בית הבליעה מחזקת יותר מביצת תרנגולת. וכ"כ בויטרי הל' פסח סי' נ"ז סתם לגימה כביצה שבית הבליעה מחזקת ע"ש. וא"כ אשכחן תנא דקאי כוותיה דהחינוך:

כה.] ואם אין לו יין מקדש על הפת, בברכות נ"א ע"ב ד"ה שהיין גורם לקדושה שתאמר כתב רש"י „המקדש על הפת גם הוא במקום יין", וכ"כ בפסחים ק"ד „שאם אין לו יין או פת איגו מקדש", ומשמע דגם לכתחלה יכול הוא לקדש על הפת, וכן מובא בשמו בספר המכריע סי' ע"א דלאו דוקא יין אלא ה"ה פת מקדש עליו רק אורחא דמלתא נקט יין המשמח אלהים ואנשים, וכ' שם בשמו דאין חילוק בין פת ליין לענין קדוש. אבל מלשון רבינו שכתב ואם אין לו יין מקדש על הפת משמע דבים לו איגו רשאי לקדש על הפת, וכ"כ בשאלתות סי' קס"ו „מאן דלית לי' חמרא מקדש ארפתא". וכ"כ רב האי גאון בשע"ת סי' קי"ח שאין מקדשין על הפת אלא במקום שאין לו יין כלל, ודעת ר"ת בפסחים ק"ו ע"ב שאין מקדשין כלל על הפת, ע"ש. ולהלכה עיין בטו"ע סי' רע"ב, ועיין בס' כפות תמרים ואורה מישור וברכות ראש למס' גזיר מה דקשה לשיט' רש"י מסוגיא דהתם. ועיין בתשו' ש"א סי' ס' וס"א שהאריך בזה:

כו.] ושקיל תרי רפתא חד ע"ג חד ללחם משנה, כאן לא גילה רבינו דעתו בכמה תהיה הבליעה ומפרש לה לקמן סי' י"ז דנקט תרתי ובלע חדא.

והגר"א ז"ל בסי' רע"ד כתב: והעיקר להתוך שניהם כפירוש הרשב"א ורב האי גאון ע"ש, ודבריו לא נתבררו לי דר"ה גאון מזכירו הרשב"א בחידושיו שם דף ל"ט כתב להדיא אי מברך איגש בשבתא אתרתי ובלע חדא כרב כהנא ספיר דמי. ואי בלע אכולא שירותא כר"ז ש"ד. והרשב"א שם לא גילה דעתו להלכה, אלא שכתב לפרש דאכוליה שירותא ר"ל על כל הככרות המונחות לפניו ודלא כפירש"י שכתב פרוסה גדולה שדי לכל המסובין. ואדרבא לנרסתי שכתב והיינו דאמר רב אשי בתר הכין חזינא לרב כהנא דנקט תרתי ובלע חדא משמע דמסקנת הגמרא כרב כהנא, וכן נראה דעת רבינו לקמן שהסמיכו להא דר"ז, ונראה דס"ל להגר"א ז"ל דלפי גרסתנו בגמרא דגרסינן הא דר' זירא דבלע אכולי שירותא אחרי דברי רב כהנא משמע שכן המסקנא להלכה, ועוד נראה שנכון להתוך את שתיהן משום שבזה יצא ידי ספק אם לבצוע הככר העליון כדעת הגמי"י ואבודרהם והב"ח משום דאין מעבירין על המצות, או כהב"י שראה גדולים שבוצעין התחתון וכ' שם שכן נכון מצד הקבלה:

יד. כז.] כוס של קידוש כ"ז שלא ברך בהמ"ז, כו', הטור סי' רע"ב העתיק דברי רבינו בלשון זה: „כוס של קדוש כ"ז שלא ברך ברהמ"ז הייב לברך עליו ברכה אחרונה. וה"מ שאין לו כוס לברהמ"ז, אבל אם יש לו כוס כיון דאכתי לא

ברכת המזון (א) [כיון דעדיין לא מסחי דעתא] דהא אית ליה כוס של ברכה, ל"צ לברוכי אחר כוס של קידוש. ואי קשיא לך א"כ למה מברך על כוס של ברהמ"ז בורא פרי הגפן, משום דאפסקה ברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבר מן ההוא כוס של קדוש (ב) [ואיקרי] ובריך ברכת המזון נפיק בברכת המזון, ולא יכול למהדר ברוכי על הגפן בתר ברכת המזון. ול"ש קדוש מקמי פתורא ול"ש קדוש על פתורא, שכיון ששתה כדי רביעית כבר נתחייב בברכה ראשונה ואחרונה, דעד רביעית שמיה שתיה.

ואם

שנוי נוסחאות והגהות

יד. (א) בכת"י ב"מ „חייב לברך עליו ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן, וה"מ דלית ליה כוס של ברכת המזון. אבל אית ליה כוס של בהמ"ז לא מסחא דעתיה". (ב) „ואיקרי" וכ"ה גם בכת"י ב"מ. אבל בנדפס הגיה „ואקדים" והוא טעות.

גאון

מגן האלף

אסח דעתיה דהא אית לי' כוס של ברכה לא בעי לברוכי אחר כוס של קדוש „שנפטר בברכה של שלש", ע"כ. וכתב ע"ז: ואיני מבין דבריו, כיון שאם ברך ברהמ"ז שנפטר מלברך על הקדוש למה מחייבו לברך ב"א על של קידוש מה לי יש לו כוס או אין לו, והלא כוס של קדוש נרכי סעודה הוא ונפטר בברהמ"ז. ואח"כ חוזר ליישב דבריו, דכיש לו כוס אחר שבהמ"ז פוטר כוס של ברהמ"ז עצמו מב"א פוטר נמי של קדוש. ופירש הב"י דבריו של רבינו לפי ישוב רבינו הטור דהא דאמר כ"ז שלא ברך ברהמ"ז יש נפ"מ בין יש לו כוס לאין לו, לא תידוק מזה שאם ברך ברהמ"ז נפטר בדיעבד אפי' אין לו כוס לבהמ"ז, אלא דר"ל כ"ז שלא ברך בהמ"ז כתיקונו בכוס, אבל בלי כוס אפי' בדיעבד אינו פוטרו. ע"ש בב"י ובפרישה, וגם דברי הט"ז סובבים עד"ז, דבלי כוס אפי' דיעבד אין בהמ"ז פוטר לכוס של קדוש:

אולם כאשר זכינו עתה לאור המופלא והגנוז דברי רבינו ז"ל אנו רואים שכל הגדולים הללו לא זכו לראות הסדר הזה שלפנינו דכתב להדיא שלא כדבריהם „דהיכא דלא הוה לי' לבר מהאי כסא של קדוש ואקרי דבריך בהמ"ז נפיק בבהמ"ז. ולא יכול למהדר ברוכי על הגפן", ורבינו הטור שהיה גוף הספר בידו, רמז במה שהוסיף בסוף דברי ר"ע תיבות אלו שנפטר בברכה של שלש, וביאר בזה דלא נטעי לומר בטעמא דיש לו כוס פוטרתו ברכה דעל הגפן ופה"ג שמברך אחריו, אלא דברכה של שלש עצמו פוטרתו. ולכן השיג ע"ז א"כ מאי נפ"מ בין יש לו כוס או אין לו לעולם תפטרנו ברהמ"ז. והשיב דברכה דבהמ"ז אע"ג דבדיעבד נפטר על ידה, מ"מ לא נתקנה לכתחילה עליה, ובאין לו כוס צריך לברך לכתחילה מעין ג'. וכן פירש הב"ח ז"ל וכיון לאמיתתה של תורה. והגדולים זולתו נסתבכו בדברי רבינו והטור מפני סוף לשונו של הטור שכתב כתמא דאין ברכה של שלש פוטרתו, וכמובא בט"ז דמזה משמע אפי' בדיעבד, אבל דברי הב"ח ברורים דבדיעבד ודאי פוטר כמו"ש תר"י מובא שם ר"ח בשו"ע:

ובתשובה לרב עמרם המובא בתשובת הגאונים כי' נ"ו מבוארים הדברים עוד ביתר ביאור. שנשאל ממדינת ברצלונה על כוס של קדוש אם טעון ברכה לאחריו, ואת"ל טעון, שאלו. היכא דכבר מייתא פתורא [השלחן שיסעדו עליו ויש דעתו לבהמ"ז שיברכו] אפשר דלא טעון, וע"ז השיב דודאי כוס של קדוש טעון ברכה לאחריו [ור"ל אע"ג דהוי מצורכי סעודה] וראי' לזה דבברכות מ"ד דהשיב שם מילי דברכה שטעונים לפניהם ולא לאחריהם ירקי וברכת המצות וריחני ולא מדכר בהדייהו כוס של קדוש. אך ה"מ בדלית לי' כוס לבהמ"ז, אבל בדאית לי' כוס דעדיין לא מסח דעתיה ל"צ לברוכי. והיכא נמי דאין לו כוס ואיקרי דבריך ברהמ"ז נמי נפיק לי', ל"ש קידש מקמי פתורה ל"ש קדש על פתורא [כן היתה גם בסדר שלפנינו, אבל בויטרי העתיק ל"ש לאחר פתורא והוא ט"ס] וכתב עוד וכי תימא כוס של קדוש לא נפיש כו' ול"צ לברוכי על הגפן, כבר נתנו חכמים שיעור בין באכילה בין

בשתיה

ואם תאמר קדש ולא שתה רביעית, א"כ לא יצא ידי חובתיה כמו שאמרנו הלכך טעון ברכה לאחריו :

טו. כח.] **ואסור** לאדם שיטעם כלום קודם שיקדש, ואם שכח וטעם מקדש. דאמר רבה [פסחים ק"ז] הלכתא טעם מקדש. ומי שנאנס מהמת שכרות או מחמת שינה או מכל דבר שיש בו אונס ולא קדש בליל שבת מקדש בבקר ואפי' כל היום כלו, ונשים נמי חייבות דאמר רב אדא בר אהבה [ברכות דף כ'] נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה :

טז. ואמר רב זוטרא בר טוביה [ב"ב דף צ"ז ושם איתא אמר רב] אין אומרים קדוש היום אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח לאפוקי שריחו

רע

מגן האלף

בשתיה, אכילה בכזית שתיה ברביעית. איבע"א דגמרינן מיום הכפורים דתנן השותה מלא לוגמו [והוא כמוש"ל בדעת הגאון דשיעור מל"ל רביעית. ואף ב"ה ל"פ אדב"ש בסתם בני אדם להחמיר עליהם אלא להקל באדם גדול כעוג מ"ה לשער במל"ל דידיה] ואבע"א דאמרינן מטעמת א"ל ברכה והברוי בתענית כו' ר"א ור"א טעמו עד כדי רביעיתא. ואם תאמר שמע קדוש ולא שתה רביעית א"כ לא יצא י"ח [תיבת „שמע" ט"ס. כמו"ש ר"נ לעיל שכיון שמע יצא וא"צ לטעום ובסדרנו ל"ג שמע] עכת"ד. ודעת הרא"ש והשו"ע שכוס של ברכה מצרכי סעודה הם וברהמ"ז לעולם פוטרתו :

טו. כח.] **ואסור** לאדם שיטעום כלום קודם שיקדש, בפסחים דף ק"ז אמר רבא הלכתא טעם מקדש כו' ומי שלא קדש בע"ש מקדש והולך כל היום כלו, ומה שאמר טעם מקדש ר"ל מיד בלילה, ומ"ש הב"ח בשם הרשב"ם בטעם שאינו מקדש אלא למחר קודם סעודה, טעות נזדקר לו כמו"ש הט"ז ומ"א דהרשב"ם לא פירש זאת אלא אליבא דרב דאמר שם דף ק"ו דטעם אינו מקדש ע"ש :

ומ"ש רבינו ואם שכח מקדש כו' ומי שנאנס כו' מקדש בבקר, אע"ג שכבר הזכיר שאם שכח מקדש. מ"מ הוצרך להשמיענו גם דין אונס ע"י פשיעה של שכרות או שינה דלא הייגו יודעים זאת מכללא דסתם שכחה, דאונס ע"י פשיעה גרע טפי. ומ"מ מצי לקדש בבקר ואפי' כל היום דומיא דק"ש של ערבית אע"ג דאמרו שלא יהא אדם בא מהשדה ואומר אישן קמעה ונמצא חוטפתו שינה, וכל העובר חייב מיתה. וכש"כ בהגיע זמנה שחייב מיתה, ואפ"ה אר"ג לבניו שבאו מבית המשתה שחייבים לקרות. וכן בזונא דרבנן דאשתכור, דכדאי רשב"י לסמוך עליו בשעה"ד. אולם בהזיד ולא קדש אין לו תשלומין. דרבינו ז"ל מדמי לה לדין תפלה שאין לה תשלומין בתפלה שאחריה אלא בשוגג ונאנס ולא במזיד. וכ"כ הב"ח וכ"כ הר"ן בדעת בה"ג לענין הבדלה ע"ש, ובזה יש ליישב דברי הרשב"ם שכתב בדף ק"ז א' ד"ה כל השבת כלו שכתב ואם שכח ולא קדש מקדש למחר, ומשמע מדבריו דבהזיד אינו מקדש. ובדף ק"ה א' ד"ה דאי לא קתני, כתב לא בא להורות לנו דין אדם הפושע כו' ולא קיים דברי חכמים ע"ש. דאין כונתו שפשע במזיד ולא קדש, אלא שפשע ע"י שינה או שכרות של קודם זמן קדוש ועי"ז שכח לקדש. אבל הזיד ולא קדש אינו מקדש כמו"ש רבינו וכ"כ הטור אליבי' דרב עמרם ע"ש. והרב בעל יצחק ירנן בשם בנו כ' בהלכות רי"ן גאות דהרשב"ם סובר כהרמב"ם. ולפמ"ש אינו כן, דלדבריו בדף ק"ה מתבארים יותר כמו"ש, אבל הרמב"ם פכ"ט ה"ד כתב אם לא קדש בלילה בין בשוגג בין במזיד מקדש והולך כל היום כלו ע"ש. וטעמו דס"ל דקידוש זמנו כל היום אלא דמצוה לקדש בכניסתו, ואם לא קדש מקדש כל היום ולאו מדין תשלומין :

ומ"ש רבינו ונשים נמי חייבות. הוא מימרא בברכות דף כ' כיון דאתנייהו בשמירה

רע דלאו אורח ארעא. ולאפוקי נמי מגולה דלמא נפיל ביה מידי. **כט.**] ואע"ג דקא מעבר ליה במסננת ולא משכח ביה מידי אפ"ה הקריבהו נא לפחתיך [קרינן ביה] אבל יין מגתו שפיר דמי לקדושי עליה, דאמר רבה סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קדוש היום. וכן הלכה:

יז. ולאחר שמברך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטִילת ידים. **ל.**] אבל נטל

מגן האלף

אתנייהו בזכירה. ופשוט דעבדים נמי חייבים במ"ע דקדוש דהוקשו לנשים בגז"ש דלה לה, ובוימרי סי' ק"י גרים להדיא נשים ועבדים כו':

טז. כט.] ואע"ג דעבריה במסננת ולא אשתכח ביה מידי, בטור סי' רע"ב כתב לאפוקי מגולה ואפי' סננו במסננת. וכתב הב"ח ואיכא למידק דביו"ד סי' קי"ו כתב דמסננת יש בו משום גילוי וכאן משמע דרק לקידוש פסול. וי"ל דודאי הלכה כרבנן דאיכא ארס שעובר דרך המסננת ואסור בשתיה, אלא דכאן דאפי' לר' נחמיה דמותר לשתיה פסול לקדוש, עכ"ד. אכן דברי הגמרא עצמה תמוה לכאורה דמתרץ במס' ב"ב לאפוקי מגולה וכגון דעבריה במסננת וכר' נחמי'. כיון דלא קיי"ל כר"נ, דסתם משנה שנינו בתרומות פ"ח המשמרת אסורה משום גילוי ור"נ מתיר ופשיטא דהלכה כחכמים, א"כ הדרא קושית הגמרא לדוכתה אי לאפוקי מגולה סכנה היא דבזמן הגמרא כ"ע זהירי בגילוי, והנה הגאון ז"ל לא הזכיר דעבריה במסננת וכר' נחמיה, ואפשר דל"ג כן גם בגמרא וס"ל דר"נ ורבנן פליגי רק בדאשתכח מידי במסננת, דר"נ ס"ל דארס נחש צף מלמעלה וכדעבריה במסננת ליכא תו למיחש, ורבנן חיישי לשמא עבר הארס גם דרך נקבי המסננת, אבל בדלא אשתכח בה מידי אולי ס"ל דמותר אפי' לרבנן, ואע"ג דספק מים מגולים אסורים מ"מ במסננת ולא אשתכח דאיכא תרי ספיקי להיתירא מותר משום גילוי גם לרבנן, ואינו אסור אלא לקדוש משום הקריבהו לפחתיך. דאי ל"ת הכי אין לנו שום היתר מלשתות מי בורות ובארות שפתוחין ע"פ רוב:

אולם הגאון ר"מ האב"ד דק"ק קראסנא סתר זאת ממה שאמרו בסוכה וליעבריה במסננת לימא דלא כר"נ, ואמאי לא פריך ליעבר במסננת אולי לא ימצא שם מידי ויהי' מותר גם לרבנן, ויש לדחות כיון שקרוב שמצא מפי עדיף למלאות מהכיור שילא מידי כל ספק. וכן בב"ק קי"ו דאמר דעבר לי' במסננת וכר"נ ולא אמר כרבנן, י"ל דאי כרבנן יקשה פשיטא שמותר לומר ה"ז תרומ"ע כיון דלא אשתכח מידי א"כ ידוע שלא שתה נחש ממנה, דאל"כ הי' הארס צף מלמעלה. אבל אי עבר במסננת כר"נ היא גופא קמ"ל דתנא דברייתא ס"ל כוותי' אע"ג דחכמים פליג עליה, אולם ממשנה ד' מן פ"ח דתרומות דקתני יין של תרומה שנתגלה ישפך ראייתו צודקת דלמה ישפך יעבירנו במסננת תחלה, א"ו דלרבנן אסור בכל גוונא:

ונראה דס"ל לסתמא דגמרא דהלכתא כוותיה דר"נ, דאל"כ כמו דמקשה שם בב"ב דף נ"ד אי למעוטי שמרים ודרמא תלתא ואתי תלתא ופלגי, פלוגתא דרבנן ואחרים. וכתב רשב"ם „וקיי"ל כרבנן ודהיקא לי' לסתמא דגמרא לאוקמי דשמואל דלא כהלכתא" עכ"ל. א"כ הכא נמי אי הוה ס"ל לסתמא דגמ' דהלכה כרבנן לא הוה מוקמי לשמואל במסננת כר"נ, ואולי משמע לי' לסתמא דגמרא דהלכתא כוותיה מכל הני מתנייתא דאתאן לעיל, והגאון ז"ל שהוסיף כאן תיבת „ולא אשתכח ביה מידי" אינו אלא לתוספות ביאור שאסור אע"פ שהעבירו במסננת טוב וברור לו שלא יצא ארס דרך המסננת, דבמקום שיש להסתפק על המסננת גם לר"נ אסור, וכדאמרינן במס' ב"ק שם בד"א שלא טרקו אבל טרקו אסור, חזינן דע"י ניענוע קל אוסר ר"נ מפני שאפשר לעבור דרך המסננת, וכש"כ כשנמצא שעברו איזה שמרים דרך המסננת חיישינן שמא עבר גם הארס, אבל בדלא אשתכח מותר לר"נ משום גילוי ואינו אסור אלא לקדוש משום הקריבהו לפחתיך, ודע דהרי"ן גאות בשם רב שמואל הלוי כתב: והשתא לא קפדי רובא דאינשי ולא חיישי לארס נחש אע"ג דלא שפייה במסננת, ואפ"ה אסור לקדוש משום הקריבהו כו':

יז. ל.] אבל נטל ידיו לא יקדש דאמר רב ברונא כו' עקר דעתו מן היין כו' בש"ם

נטל ידיו קודם לא יקדש, דאמר רב ברונא נטל ידיו לא יקדש. והכי אמר רב עמרם (א) [זכר צדיק לברכה] נטל ידיו לא יברך על היין. מה טעם, יין א"צ נטילת ידים בשלא נגע בבית הכסא, דקאמרינן הנוטל

ידיו

שנוי נוסחאות והגהות

יז. (א) „גאון".

מגן האלף

בש"ס פסחים דף ק"ו איתא אמר רב ברונא אמר רב הנוטל ידיו לא יקדש אמר ר' יצחק עדיין לא נח נפשיה דרב ושכחתינהו לשמעתיה דרב כו' זמנין דחביבא ליה רפתא מקדש ארפתא וזמנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא, וכתבו התוס' בשם רבינו ר"ע ז"ל ובשם הרשב"ם דטעמא דרב ברונא משום היסח הדעת דקדוש לא בעי נטילה והוי הפסק בין נט"י להמוציא ע"ש, אכן הרשב"ם ס"ל דלפום מה דאדחיא מלתא דרב ברונא לא הויא קדוש הפסק, ולא אפלגו רבנן בין מקדש ארפתא או אחמרא, ויכול לקדש על היין אפי' נטל ידיו. ע"ש, ולפי"ז צ"ע במה שהשוו בתוספות דעת רשב"ם לשיטת הגאון שמפורש בדבריו דנטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת, וצ"ל שלא כתבו כן אלא בטעמא דרב ברונא דגם הגאון ס"ל כהרשב"ם דטעמו משום היסח הדעת, אבל בעיקר הדין איה"נ דס"ל דקדוש על היין הוי הפסק, דלא כרשב"ם, וכמו"ש בתוס' שם בשם ר"ת להקשות על הרשב"ם דמדרב שהי' מקדש ארפתא ובודאי שנטל ידיו תחלה, אין ראיה דס"ל דלא כרב ברונא דודאי רפתא שהקדוש לאחר המוציא לא חשיב הפסק משום דהוי כמו גביל לתורא, אבל קדוש על היין שהוא קודם המוציא חשיב הפסק כרב ברונא, ולכן ס"ל לגאון דלא לדחות הא דר"ב, וס"ל דלענין יין לא אתותב ואע"ג דתלמודא לא דחי הכי:

אלא דלשון הגאון שכתב „כיון שנטל ידיו עקר דעתו מהיין ושם לבו על אל הפת" קשה לפרש דטעמא דרב ברונא הוא משום היסח הדעת, דא"כ אפילו לא עקר דעתו מהיין נמי יהא הקדוש הפסק, ואדרבא אי שם לבו אל הפת מתחלה נימא דגם היסח הדעת איכו, ופשט לשון הגאון משמע לכאורה יותר כפירוש הר"ן בדברי הרי"ף דאסיק במלתא דרב יצחק דאמר זמנין דחביבא לי' רפתא כו' מסיים הרי"ף „אלמא בחביבותא תליא מלתא", וכתב הר"ן, נראה שמפרש נטל ידיו לא יקדש כיון שאין נוטלין ידים לפירות גלי דעתיה דחביבא ליה רפתא וס"ל לרב ברונא דאין מקדשין על הפת, והלכך לא יקדש. דעל הפת אי אפשר, ועל היין יקדש על מה שאינו חביב עליו. ואסיקנא דליתא, דהא רב מקדש ארפתא. ומיהו נפקא מדרב ברונא דנטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת, דבמאי דאמר ר"ב דכי משא ידיה גלי אדעתא דרפתא חביבא ליה מהא לא אתותב, ע"ש. וזה שאמר הגאון, כיון שנטל ידיו עקר דעתיה, ור"ל אפי' נתכוון תחילה לקדש על היין, מ"מ ע"י הנטילה גלי דעתיה שאין היין חביב עליו ובחביבותא תליא מלתא, ואין הטעם משום היסח הדעת דאין זה היסח הדעת כלל, אלא שאין לקדש על מה שאינו חביב. וכן מוכיחין דברי הטור דמשוה דעת רבינו למ"ש הרמב"ם שמי שנתכוין לקדש על היין ושכח ונטל ידיו לסעודה קודם שקדש, ה"ז מקדש על הפת ע"ש. והם ממש דברי רב עמרם:

אולם הב"י בסי' רע"א כתב: כן היה נ"ל לפרש דברי רבינו [הטור, על דרך שהזכרנו כאן לדעת הגאון] אלא שמצאתי לו בסי' רפ"ט דאפי' לרב ברונא דאמר נטל ידיו לא יקדש דוקא בקדוש הלילה שייך בו הפסק טפי, אבל בקדוש היום מודה שיכול לטול ידיו קודם, ונראה מדבריו שהוא מטעם היסח הדעת וכדברי רשב"ם ור"ת, דאלו לפירוש הר"ן אין הטעם אלא משום חביבותא ולא משום הפסק, עכ"ל. וקושיתו שעל הטור, קשה נמי על רבינו הגאון לפי מה שמובא בתשובתו בתשובת הגאונים סי' נ"ז בשאל, בהא דאמר נטל ידיו לא יקדש אי אתמר בקידושא רבא הו בכל קדוש, [ע"ש דקרי קדושא רבא לקידושא דבי שמשא ולא לקדוש היום שהזכירו בפסחים דף ק"ו] והא"ל דבקדושא רבא התמר, טעמא מאי. והשיב „כך ראינו דבקידושא דבי שמשא אתמר" ע"ש. וא"כ ע"כ מפרש כהתוס' והרשב"ם דטעמא הוא משום היסח

הדעת

ידיו לפירות ה"ז מנסי הרוח. ופת הוא דטעונה נטילת ידים. וכיון שנטל ידיו עקר דעתיה מן היין ושם לבו אל הפת:

וחוייב

מגן האלף

הדעת והפסק, דלטעם דחביבותא אין הבדל בין קידושא דבי שמשי לקדוש היום:

עוד קשה, אי נימא דבחביבותא תליא מלתא, א"כ כשהפת חביב עליו אסור לקדש על היין, א"כ למה כתב הגאון לעיל בסי' י"ב „אם אין לו יין מקדש על הפת", ומשמע דבים לו יין יקדש על היין אפי' הפת חביב עליו, דלכתחלה מצוה ביין כדדרשינן זכרהו על היין:

ותשובת הגאון שנמצא בתשובת הגאונים תמוה עוד יותר והיא כחדה סתומה לפנינו שדבריו ז"ל סותרים תוך כד"ד, דז"ל שם סי' כ"ז כך ראינו כו' [ע"ש כל הלשון כמו שהוא לפנינו כאן בסדורו, עד עקר דעתו מהיין ושם לבו אל הפת. והוסיף שם דברים אלו:] „וכן אמר ר"א בר אהבה אר"י בר שמואל אכתי לא נח נפשי' דרב שכחתינהו לשמעתיה, מידי בנטל ידיו ולא נטל תליא מלתא; בין נטל ובין לא נטל קדוש על היין ועל הפת רשות הוא. דזמנין שגיאין הוה קאימנא קמי' דרב זמנין דחביבא לי' רפתא מקדש ארפתא וזמנין כו' עכ"ל. ומסוף דבריו משמע שהביא דברי ר' יצחק למימר דמקדש רק אמאי דחביב עליה, וא"כ לא שאני בין קידושא דבי שמשא לקדוש היום, וא"כ איך אמר בתחלת הענין כך ראינו דבקידושא דבי שמשא אתמר. וקרוב לאמר שנחסר בתשובה זו סוף הענין מלתא בטעמא למפסק דלא כר' יצחק אלא כרב ברונא, ולא זכינו לאורו, וכבר תמה גם הב"ח על רבינו ועל הרמב"ם שפסקו כרב ברונא אע"פ שנדחו דבריו, כי לא השיבו על דברי רי"ל דאמר שכחתינהו לשמעתיה דרב. ומ"ש לתרץ דרי"ל לא השיב על רב ברונא אלא לפום מה דסליק אדעתיה בטעמו דר"ב משום הפסק, אבל באמת גם ר"ב ס"ל מטעמא דחביבותא כרי"ל, ומש"ה נטל ידיו דגלי שהפת חביבא לי' לא יקדש היין אלא על הפת ע"ש, כבר כתבנו לעיל דלא משמע כן מדברי רבינו, והרואה תשובת הגאון שאמר „מכדי בנטל ולא נטל תליא מלתא". יראה להדיא דס"ל לרי"ל דאפי' נטל ידיו מ"מ אם נתכוין ליין וחביב עליו יקדש על היין. ודלא כמו שמשמע בדבריו כאן וברמב"ם, והדק"ל באמת למה פסק כר"ב ולא כרי"ל דדחי דבריו:

ולכן נלע"ד ליישב דברי רבינו ז"ל עפ"מ שנדקדק שלא הזכיר דברי רב ברונא בשם רב כדאיתא בגמרא אר"ב „אמר רב", ולזה נראה דס"ל דדברי רב ברונא לא נדחו מהלכה ע"י דחיית רי"ל, וטעמו דרב ברונא הוא משום היסח הדעת ומשום הפסק כמו"ש בתוס'. ואע"ג דרב כד חביבא לי' רפתא הוה מקדש ארפתא ולא חשיב לקדוש הפסק, שאני קדוש על הפת דהוי כמו גביל לתורא, משא"כ על היין הוי הפסק בין נטילה להמוציא וכקושית התוס' על שיטת רשב"ם. ואע"פ שהרא"ש ז"ל כתב ליישב קושיתם ואמר דרב ברונא דאמר דהוי הפסק לא אמר כן אלא אליבא דרב דלא בעי קדוש במקום סעודה, אבל למאי דקיי"ל כשמואל דבעי קדוש במקום סעודה גם ביין הוי קדוש אתחלתא דסעודה. ולא הוי הפסק ע"ש. רבינו הגאון ז"ל לא ס"ל הכי, אלא אפי' לשמואל כמי קיימא דינא דרב ברונא דיין הוי הפסק ולא אמרינן דקדוש אתחלתא דסעודה הוא, ומטעם זה לא העתיק מימרא דרב ברונא בשם רב, משום דס"ל דאפי' לשמואל קאים דיניה ולא העתיקו אלא משמי' דנפשי', ואע"ג דקדוש על היין מצוה מדברי סופרים ואסור לסעוד קודם, מ"מ דבר שאינו מצרכי סעודה ממש דומיא דמלה או לפתן אלא להסיר האיסור דרביע על הסעודה לא מקרי צורכי סעודה, אלא כאיסור האסור מן התורה כמו גביל לתורא וכדומה, ולא באיסור מד"ס. כמו"ש המ"א סי' רע"א סקי"ב בשם ריצב"א שאם הבדיל אחר שברך המוציא יברך המוציא שנית משום הפסק, וכן לא יקדש על היין אלא על הפת. ע"ש. ומ"מ דחיקא לי' לגאון למסבר כשיטת הריצב"א דגביל לתורא הוא איסור תורה, ולכן אסברא לן טעמא דמלתא בדרך אחר, דלא דמי כל הני להפסק ברכה של קדוש על היין דהתם לא נמלך מכונתו הראשונה ולא הוה היסח הדעת בכל מה שהפסיק לדברים שהם מצורכי סעודה, משא"כ כאן שאין נוטלים לידים אלא לפת וכשנטל ידיו עקר דעתו מלקדש על יין, ואח"כ נמלך לקדש על היין ולא על הפת הויא הפסק. ולא שייך לומר

דאתחלתא

יח. וחייב לבצוע על שתי ככרות ואומר המוציא לחם מן הארץ. דאמר ר' אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת שנאמר ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה. ואמר רב אשי **לא.]** חזינא ליה לרב כהנא דנקט (א) [תלתי ובצע חדא. דנקט תרתי דכתיב לקטו לחם משנה, ובצע חדא דאי אמרת לבצע תרתי מחזי כרעבתנותא]:

יט. ושאולו מקמי דרב נטרונאי. ביו"ט צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא. והשיב הכי: **לב.]** היו יודעים שצריכין אנו לבצוע על

שתי

שנוי נוסחאות והגהות

יח. (א) צ"ל "תרתי" ובכת"י ב"מ סיים "ולא מתחזי כרעבנותא" והשמיט כל הענין.

מגן האלף

למעלה דאתחלתא דסעודה היא, דאתחלתא דסעודה כשנטל ידיו נתכוין לקדש על פת:

ולפי שיש מקום לומר דרב ברונא דאמר לדידיה לא תליא מידי בנטל אלא דהוי הפסק לא אמר כן אלא אליבא דרב, וגם בחביבותא, וכשנטל ידיו נתכוין מתחלה לקדש על הפת, וממילא נלמד מזה שאם נתכוין מתחלה לברך על היין והיין חביב עליו ולדידן דבעינן קדוש במקום סעודה כשמואל ממילא הוי קדוש על היין אתחלתא דסעודה ואין זה הפסק, ולא מטעם שאסור לאכול קודם קדוש על היין אלא משום כונתו שנתכוין לקדש על היין, ואע"פ שנטל ידיו מברך על היין. מש"ה מביא הגאון בתשובתו גם סיף דברי ר' יצחק וגרסתו דפריך לרב ברונא "מידי בנטל ולא נטל תליא מלתא בין נטל ובין לא נטל קדוש על היין ועל הפת רשות הוא דזמנין שניאין כו' וזמנין דחביבא" כו' עכ"ל. דבחביבותא תליא מלתא, וס"מ דרב ברונא עצמו ס"ל דתליא מלתא בנטל ולא נטל, דכשנטל ידיו עקר דעתיה מהיין אע"פ שנתכוין מתחלה לקדש עליו, אם יקדש אח"כ על היין ס"ל דהוי הפסק, ואפי' לדידן דקיי"ל אין קדוש אלא במקום סעודה לא אמרינן דאתחלתא דסעודה היא:

ואין להקשות דהא גם לגרסת הגאון דגרס "מידי בנטל ולא נטל תליא מלתא" וס"מ מזה דרב ברונא עצמו ס"ל דתניא בנטל ידיו דהוי הפסק, מ"מ מנ"ל להגאון למפסק כרב ברונא, אדרבא נימא דלהלכה קיי"ל כרי"ל דדחי להא דרב ברונא וס"ל דבכונתו וחביבותא תליא מלתא, ולדידן דבעי קדוש במק"ס הוי הקדוש אתחלתא דסעודה דהא נתכוין לברך על היין מתחלה. דז"א דלפום מה דקיי"ל דמצוה מד"ס לקדש על היין לא תליא מידי בכונתו ובחביבותא, דהא אפי' אי חביבא ליה פת מחויב לקדש על היין כשיש לו יין. ומ"מ כשנטל ידיו אפי' נתכוין מתחלה על היין עקר נפשי' מיין, ואין זה אתחלתא דסעודה במה שמקדש איין כיון דהו"ל נמלך מכונתו הראשונה:

ובהכי אתאן שפיר נמי דעת הטור ששוה דעת הרמב"ם שכ' מי שנתכוין לברך על היין כו' לדעת רבינו הגאון. ואין כוונת הטור למימר משום דאזלינן בתר כונה וחביבות וכדרך שפירש הר"ן בדברי הרי"ף, דא"כ למה פסק בקדוש היום שאין זה הפסק וכקושית הב"י, אלא שגם הטור מפרש דברי רבינו כמו"ש התוס' משום היסח הדעת והפסק, ובקדוש היום ליכא הפסק כ"כ, וכן פסק גם הגאון בתשובה שהזכרנו ואמר "כך ראינו דבקדושא דבי שמשא אתמר". והיינו משום דאזיל לשיטתו דטעמא דרב ברונא משום הפסק ובקדוש היום ליכא הפסק. כנלע"ד בפירוש דברי רבינו אע"פ שרבינו הב"ה לא פירש כמו"ש, כי לא הי' לפניו לא סדר ר"ע ולא תשובת הגאונים:

יח. לא.] חזינא לרב כהנא כו', עמש"ל בסי' י"ג ובמ"ש שם:

יט. לב.] הוו יודעים שצריכין אנו לבצוע על שתי ככרות ביו"ט, כו', כ"כ גם הרי"ף בפרק ע"פ דף ק"ז. וכ"כ התוס' ביצה דף ב' ע"ב, דמשמע

שתי ככרות ביו"ט כדרך שצריכין אנו לבצוע בשבת. מה טעם, מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו ישראל לבצוע על שתי ככרות אלא משום מן, שביון שלא ירד בשבת הוזהרו ישראל ללקוט לחם משנה, וא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וכו'. ובימים טובים נמי כיון שלא ירד מן ביו"ט חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות כשבת. ומנין שלא ירד מן בימים טובים, שכך שנו חכמים ששת ימים תלקטהו ר' יהושע אומר למדנו שאינו יורד בשבת, ביו"ט מנין ת"ל שבת לא יהיה בו. ר"א המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת, ביו"ט מנין ת"ל לא יהיה, ביוהכ"פ מנין ת"ל שבת לא יהיה בו:
והזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין. **לג.] ואוכל** ומברך ברכת המזון כמו שכתבנו. (א) (מכאן עד סי' כ' הסר בכ"י ב"מ]. **לד.]** [ובברכה שלישית פותח בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע כמו"ש לעיל. וכשנכנס לישון קורא ק"ש כמו"ש למעלה]:

סדר שחרית של שבת.

כ. ובשחרית של שבת מסדר כל הברכות כמנהג בכל יום ויום, ומוסיף אחר פסוקים של צו את בני ישראל וביום השבת [שני כבשים בני שנה תמימים] עד ונסכה. (בכת"י א. אותה: ויאמר איזהו מקומן. ר' ישמעאל כטוש"ל.) **א.]** ועומד חזן הכנסת ופותח (א) רבון העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כ"א על רחמיך הרבים, כו' ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לע"ו. ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל

שנוי נוסחאות והגהות

יט. (א) "למעלה".

כ. (א) כאן לא נזכר בדברי רבינו לפתוח בלעולם יהא אדם.

מגן האלף

דמשמע שהמן לא ירד ביו"ט כפרש"י, השפי הראוי להכנה וזהו בחול. וע"ש בתו"ס דמדרשות חלוקות הן כדאיתא במכלתא פ' בשלה שבת לא יהי' לרבות יוהכ"פ, בו לרבות יו"ט. וכ"ג הגר"א במכלתא דמת"ש שבת, ילפינן יוהכ"פ שנקרא שבת. ומדבריהם שמענו לכאורה דין חדש דחולה הצריך לאכול ביוהכ"פ יתחייב לבצוע על שתי ככרות, אך יש לדחות שאין כונת המכלתא שירד לחם משנה בעיוהכ"פ אלא שלא ירד מן ביוהכ"פ, והעומר שנשאר להם מעיוכ"פ הניחו לסעודת מוצאי יוהכ"פ:

לג.] ואוכל ומברך ברהמ"ז עיין מקור הברכות:

לד.] ובברכה שלישית פותח בנחמה עמש"ל בחלק ראשון סי' ע"ח אות כ"ז:

סדר שחרית ומוסף השבת

כ. א.] ועומד חזן הכנסת ופותח עיין מקור הברכות:

ישמח

אחר שנכנס לביתו יאמר בכוונה נגד השולחן שהעריך ומנורה שהדליק :

[שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ
מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : ג"פ

בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ
מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : ג"פ

בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ
מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : ג"פ

צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ
מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא :] ג"פ

[כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך : יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם :]

[רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מֶלֶךְ אַבִּיר. מֶלֶךְ בָּרוּךְ. מֶלֶךְ גָּדוֹל. מֶלֶךְ דּוֹבֵר שָׁלוֹם. מֶלֶךְ הָדוּר. מֶלֶךְ וָתִיק. מֶלֶךְ זַךְ. מֶלֶךְ חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ טוֹב וּמֵטִיב. מֶלֶךְ יָחִיד וּמְיוּחָד. מֶלֶךְ כַּבִּיר. מֶלֶךְ לוֹבֵשׁ רַחֲמִים. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מֶלֶךְ נִשְׂגָּב. מֶלֶךְ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים. מֶלֶךְ עֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. מֶלֶךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. מֶלֶךְ צַח וְאָדוֹם. מֶלֶךְ קָדוֹשׁ. מֶלֶךְ רָם וְנִשָּׂא. מֶלֶךְ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. מֶלֶךְ תָּמִים דַּרְכּוֹ : מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי עַל כָּל הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי וַאֲשֶׁר אַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמִּי וְעִם כָּל־בְּנֵי בֵיתִי וְעִם כָּל־בְּרִיּוֹתֶיךָ בְּנֵי בְרִיתִי. וּבְרוּכִים הֵם מַלְאָכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנֶךָ : אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מֶלֶךְ שֶׁהַשָּׁלוֹם שֶׁלּוֹ בָּרְכֵנִי בַשָּׁלוֹם וְתִפְקוֹד אוֹתִי וְאֶת־כָּל־בְּנֵי בֵיתִי וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם : מֶלֶךְ עֶלְיוֹן עַל כָּל צְבָא מָרוֹם יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית אֲחַלֶּה פָנֶיךָ הַמְּאִירִים שֶׁתְּזַכֶּה אוֹתִי וְאֶת־כָּל־בְּנֵי בֵיתִי לִמְצֹא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל־

בני

מקור הברכות

שלום עליכם והתפלה שאחריו ואשת חיל, לא מצאתים בסדורי הקדמונים, וליתא גם במחזור רומי. ונסדר עפמ"ש במס' שבת קי"ט „שני מלאה"ש מלוים לו לאדם בע"ש כו' וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי"ר שיהא כן לשבת הבא ומלאך רע יענה אמן בע"כ. ע"ש וז"ש ברכוני לשלום כו',

בְּנֵי אָדָם וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְזַכֵּנוּ לְקַבֵּל שַׁבָּתוֹת
מִתּוֹךְ רוֹב שִׂמְחָה וּמִתּוֹךְ עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּמִתּוֹךְ מִעוּט עֲוֹנוֹת
וְהָסֵר מִמֶּנִּי וּמִכָּל בְּנֵי בֵיתִי וּמִכָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל מִינֵי
חוֹלִי וְכָל מִינֵי מַדְוֶה וְכָל מִינֵי דַלּוּת וַעֲנִיּוּת וְאֶבְיוֹנוּת וְתֵן
בָּנוּ יֵצֶר טוֹב לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וּבְיִרְאָה וּבְאַהֲבָה וְנִהְיֶה מְכֻבָּדִים
בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד כִּי לְךָ
נָאֶה כִּי לְךָ יָאֶה: אָנָּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים צַוֵּה לְמַלְאָכֶיךָ
מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן שֶׁיִּפְקְדוּנִי בְּרַחֲמִים וִיבָרְכוּנִי
בְּבוֹאָם לְבֵיתִי בְּיוֹם קָדְשֵׁנוּ כִּי הִדְלַקְתִּי נֵרוֹתַי וְהִצַּעְתִּי מִטָּתִי
וְהֶחֱלַפְתִּי שִׂמְלוֹתַי לִכְבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת. וּבָאתִי לְבֵיתְךָ לְהַפִּיל
תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ שֶׁתַּעֲבִיר אַנְחָתִי וָאָעִיד אֲשֶׁר בָּרָאתָ בְשִׁשָּׁה
יָמִים כָּל הַיְצוּר וָאֶשְׁנֶה וַאֲשַׁלֵּשׁ עוֹד לְהָעִיד עַל כּוֹסִי בְּתוֹךְ
שִׂמְחָתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתַנִי לְזָכְרוֹ וּלְהִתְעַנֵּג בְּיֶתֶר נִשְׁמָתִי אֲשֶׁר
נָתַתָּ בִּי: בּוֹ אֶשְׁבּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתַנִי לְשָׁרְתֶךָ וְכֵן אַגִּיד גְּדֻלָּתְךָ
בְּרִנָּה. וְשִׁוִּיתִי יְיָ לִקְרָאתִי שֶׁתְּרַחֲמֵנִי עוֹד בְּגָלוּתִי לְגָאֳלֵנִי
וּלְעוֹרֵר לִבִּי לְאַהֲבָתֶךָ. וְאָז אֶשְׁמוֹר פִּקּוּדֶיךָ וְחֻקֶּיךָ בְּלִי עֶצֶב
וְאֶתְפַּלֵּל כַּדָּת כָּרָאוּי וּכְנָכוֹן: מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם
בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם וְאִמְרוּ בָּרוּךְ לְשֻׁלְחָנִי הֶעָרוּךְ. וְצֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם
מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם אָמֵן סֶלָה]:

ואחר כך בלי הפסק יאמר פרשת אשת חיל

אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ
לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי
חַיֶּיהָ: דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ: הָיְתָה
כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ: וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן
טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ: זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי
כַפֶּיהָ נָטְעָה כָּרֶם: חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶיהָ:
טָעֲמָה כִּי־טוֹב סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ: יָדֶיהָ שִׁלְּחָה
בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ: כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה
לָאֶבְיוֹן: לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים:

מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ: נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ: סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: עֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: [פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ: צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל: קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה: שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְיָ הִיא תִתְהַלָּל: תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ] :

(דה"ח) (א) קידוש היום בלילה מדאורייתא ומ"מ בתפלה יוצא מדאורייתא ידי קידוש ועל הפת או על היין הוא רק מדרבנן אם התפלל כבר: (מ"א רע"א) (ב) אם מקדש על הפת להוציא גם השומעים יכוונו לצאת גם בברכת המוציא: (ג) קטן א"י להוציא אשה בקדוש הלילה ואשה יכולה להוציא קטנים: (פ"מ שם) (ד) אסור לטעום אפי' מים קודם שיקדש: (מ"א) (ה) אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד (וקידוש שלא במקום סעודה הוי נמי כלא קידש כלל) יקדש למחר ואומר כל הקידוש מלבד ויכולו: (שם) (ו) כשמקדש על הפת יניח ידיו על המפה ועל הלחם מטה בשעת הקידוש וכשיגיע להמוציא יגלה הלח"מ ויניח ידו עליהם ויברך המוציא וכשיגיע להשם יגביה שניהם למעלה עד שיגמור ה' ואח"כ יניחם ואחר גמר המוציא יכסה במפה ויניח ידו עליהם עד שיגמור הקידוש: (א"ר שם) (ז) בליל שבת בוצע על התחתונה ומקרב התחתונה אליו שלא לעבור על המצות ובשחרית בשבת ויו"ט בוצע על העליונה: (סי' רע"ד) (ח) יפסיק מעט בין יום הששי לויכולו:

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור זכרהו על היין:

(בלחש) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר

[יוֹם הַשִּׁשִּׁי] וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

(על היין) סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ברוך

מקור הברכות

יום הששי היא הוספה מאוחרת. ולא נמצא ברע"ג ולא בויטרי ולא במחזור רומי. כי הוא יום תחילה, בסדר הגאון ליתא „כי הוא יום" וכ"כ הגר"א ז"ל, עיין מע"ר. ובמחזור רומי גרס „כי יום שבת תחלת מקראי קדש". ושבת קדשו. בויטרי הגרסא בלי וא"ו.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָנוּ וְ[שַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים. וְ[שַׁבַּת קָדְשְׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

זמירות ליל שבת

כָּל־מְקַדֵּשׁ שְׁבִיעִי כָּרָאוּי לוֹ. כָּל־שׁוֹמֵר שַׁבָּת כַּדָּת מֵחַלְּלוֹ. שְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד עַל־פִּי פָעֳלוֹ. אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ: אוֹהֲבֵי יְיָ הַמְחַכִּים בְּ[בִנְיַן אֲרִיאֵל. בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ כִּמְקַבְּלֵי מַתַּן נַחֲלִיאֵל. גַּם שְׂאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וְאִמְרוּ לָאֵל. בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: דּוֹרְשֵׁי יְיָ זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ. הַמְאַחֲרִים לָצֵאת מִן־הַשַּׁבָּת וּמְמַהֲרִים לָבֹא. שְׂמֵחִים לְשָׁמְרוֹ וּלְעָרֵב עֵרוּבוֹ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה בְּ[מִצְוַת שַׁבָּת גְּרוּסָה. חֲרוּתָה לַ[יּוֹם הַ]שְּׁבִיעִי כְּכַלָּה בֵּין רֵעוֹתֶיהָ מְשֻׁבָּצָה. טְהוֹרִים יִירָשׁוּהָ וִיקַדְּשׁוּהָ בְּמַאֲמַר כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: יוֹם קָדוֹשׁ הוּא מִבּוֹאוֹ וְעַד צֵאתוֹ: כָּל [זֶרַע יַעֲקֹב] יְכַבְּדוּהוּ כְּדִבְרֵי הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ. לָנוּחַ בּוֹ וְלִשְׂמֹחַ בְּתַעֲנוּג אָכוֹל וְשָׁתוֹ. כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ אֵל קַנֹּא וְנוֹקֵם. נוֹטְרֵי לַ[יּוֹם הַ]שְּׁבִיעִי זָכוֹר וְשָׁמוֹר לְהָקֵם. שַׂמְּחֵם בְּבִנְיַן שָׁלֵם בְּאוֹר פָּנֶיךָ תַּבְהִיקֵם. יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: עֲזוֹר לַשּׁוֹבְתִים בַּשְּׁבִיעִי בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר עוֹלָמִים. פּוֹסְעִים בּוֹ פְּסִיעָה קְטַנָּה סוֹעֲדִים

בו

מקור הברכות

זמירות ליל שבת הפיוט כל מקדש שביעי נזכר בויטרי ושם איתא „לבנין" „ושמחים לשמרו בוא", לפי סדר הא"ב. „במצות" „ביום שביעי" „ישראל" „יום שביעי" „תזהיר" „תבה תמים" ונזכר שם ג"כ חרוז אחר אות צ׳. וז ל ,קדשם במצותיך וטהרם כעצם השמים לטהר, רוחך תנחמו כבהמה תרד בבקעה מן ההר, שבתיהם תשכנם בנחלת הסהר, כנחלים נטיו ובגנות עלי נהר:

בּוֹ לְבָרֵךְ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. צִדְקָתָם [תַּצְהִיר] כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים. יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל [אַהֲבַת תָּמִים]. יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים:

מְנוּחָה וְשִׂמְחָה אוֹר לַיְּהוּדִים. יוֹם שַׁבָּתוֹן יוֹם מַחֲמַדִּים. שׁוֹמְרָיו וְזוֹכְרָיו הֵמָּה מְעִידִים. כִּי לְשִׁשָּׁה כֹּל בְּרוּאִים וְעוֹמְדִים: שְׁמֵי שָׁמַיִם אֶרֶץ וְיַמִּים. כָּל צְבָא מָרוֹם גְּבוֹהִים וְרָמִים. תַּנִּין וְאָדָם וְחַיַּת רְאֵמִים. כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר לְעַם סְגֻלָּתוֹ. שָׁמוֹר לְקַדְּשׁוֹ מִבֹּאוֹ וְעַד צֵאתוֹ. שַׁבַּת קֹדֶשׁ יוֹם חֶמְדָּתוֹ. כִּי בוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: בְּמִצְוַת שַׁבָּת אֵל יַחֲלִיצָךְ. קוּם קְרָא אֵלָיו יָחִישׁ לְאַמְּצָךְ. נִשְׁמַת כָּל חַי וְגַם נַעֲרִיצָךְ. אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה כִּי כְבָר רָצָךְ: בְּמִשְׁנֶה לֶחֶם וְקִדּוּשׁ רַבָּה. בְּרוֹב מַטְעַמִּים וְרוּחַ נְדִיבָה. יִזְכּוּ לְרַב טוּב הַמִּתְעַנְּגִים בָּהּ. בְּבִיאַת גּוֹאֵל לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

יָהּ רִבּוֹן עָלַם וְעָלְמַיָּא. אַנְתְּ הוּא מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא. עוֹבַד גְּבוּרְתֵּךְ וְתִמְהַיָּא. שְׁפַר קֳדָמָךְ לְהַחֲוָיָא: יה רבון

שְׁבָחִין אֲסַדֵּר צַפְרָא וְרַמְשָׁא. לָךְ אֱלָהָא קַדִּישָׁא. דִּי בְרָא כָּל נַפְשָׁא. עִירִין קַדִּישִׁין וּבְנֵי אֱנָשָׁא. חֵיוַת בָּרָא וְעוֹפֵי שְׁמַיָּא: יה רבון

רַבְרְבִין עוֹבְדָיךְ וְתַקִּיפִין. מָכִיךְ רָמַיָּא וְזָקִיף כְּפִיפִין. לוּ יִחְיֶה גְּבַר שְׁנִין אַלְפִין. לָא יֵעוֹל גְּבוּרְתֵּךְ בְּחֻשְׁבְּנַיָּא: יה רבון

אֱלָהָא דִּי לֵהּ יְקַר וּרְבוּתָא. פְּרוֹק יַת עָנָךְ מִפּוּם אַרְיָוָתָא. וְאַפֵּק יַת עַמָּךְ מִגּוֹ גָלוּתָא. עַמָּךְ דִּי בְחַרְתְּ מִכָּל אֻמַּיָּא: יה

לְמִקְדְּשָׁךְ תּוּב וּלְקֹדֶשׁ קֻדְשִׁין. אֲתַר דִּי בֵהּ יֶחֱדוּן רוּחִין וְנַפְשִׁין. וִיזַמְּרוּן לָךְ שִׁירִין וְרַחֲשִׁין. בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְשׁוּפְרַיָּא: יה רבון

צוּר מִשֶּׁלּוֹ אָכַלְנוּ בָּרְכוּ אֱמוּנַי. שָׂבַעְנוּ וְהוֹתַרְנוּ כִּדְבַר יְיָ: הַזָּן אֶת־עוֹלָמוֹ רוֹעֵנוּ אָבִינוּ. אָכַלְנוּ אֶת לַחְמוֹ וְיֵינוֹ שָׁתִינוּ. עַל כֵּן נוֹדֶה לִשְׁמוֹ וּנְהַלְּלוֹ בְּפִינוּ. אָמַרְנוּ וְעָנִינוּ אֵין קָדוֹשׁ

כַּיְיָ: צור בְּשִׁיר וְקוֹל תּוֹדָה נְבָרֵךְ לֵאלֹהֵינוּ. עַל אֶרֶץ חֶמְדָּה (טוֹבָה) שֶׁהִנְחִיל לַאֲבוֹתֵינוּ. מָזוֹן וְצֵדָה הִשְׂבִּיעַ לְנַפְשֵׁנוּ. חַסְדּוֹ גָּבַר עָלֵינוּ. וֶאֱמֶת יְיָ: צור רַחֵם בְּחַסְדֶּךָ. עַל עַמְּךָ צוּרֵנוּ. עַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. זְבוּל בֵּית תִּפְאַרְתֵּנוּ. בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. יָבֹא וְיִגְאָלֵנוּ. רוּחַ אַפֵּינוּ. מְשִׁיחַ יְיָ: צור יִבָּנֶה הַמִּקְדָּשׁ. עִיר צִיּוֹן תְּמַלֵּא. וְשָׁם נָשִׁיר שִׁיר חָדָשׁ. וּבִרְנָנָה נַעֲלֶה. הָרַחֲמָן הַנִּקְדָּשׁ. יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה. עַל כּוֹס יַיִן מָלֵא. כְּבִרְכַּת יְיָ: צור

זמר לרבי אברהם בן עזרא וחתום שמו בראשי החרוזים:

צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי. לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ לְאֵל חָי:

אל אחד בראני. ואמר חי אני. כי לא יראני. האדם וחי: לבי
ברא כל בחכמה. בעצה ובמזמה. מאד נעלמה. מעיני כל חי: לבי
רם על כל כבודו. כל פה יחוה הודו. ברוך אשר בידו. נפש כל חי: לבי
הבדיל ניני תם. חקים להורותם. אשר יעשה אותם. האדם וחי: לבי
מי זה יצטדק. נמשל לאבק דק. אמת כי לא יצדק. לפניך כל חי: לבי
בלב יצר חשוב. כדמות חמת עכשוב. ואיככה ישוב. הבשר החי: לבי
נסוגים אם אבו. ומדרכם שבו. טרם ישכבו. בית מועד לכל חי: לבי
על כל אהודך. כל פה תיחדך. פותח את ידך. ומשביע לכל חי: לבי
זכור אהבת קדומים. והחיה נרדמים. וקרב הימים. אשר בן ישי חי: לבי
ראה לגברת אמת. שפחה נואמת. לא כי בנך המת. ובני החי: לבי
אקוד על אפי. ואפרוש לך כפי. עת כי אפתח פי. בנשמת כל חי: לבי

תפלת שחרית של שבת ויום טוב

(דה"ח) מאחרין לבא לבהכ"נ בשבת יותר מבימות החול (ובלבד שלא לעבור זמן ק"ש ותפלה) וממהרין לצאת קודם שש שעות: (סי' רפ"א)

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם

אתה

מקור הברכות

נשמת כל חי, עיין בויטרי הל' פסח סי' ס"ו ד"ה וחותם בנשמת כל חי שכתב היא ברכת השיר ששנינו בערבי פסחים, ויש שאומרים על אותו נבל שמעון פ"ת שיסדו עם שאר תפלות כו' וח"ו לא תהיה כזאת בישראל וכל האומר דבר זה כשיבנה ביהמ"ק יביא חטאת שמינה,

עד

אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: פּוֹדֶה וּמַצִּיל [וּ]מְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת. הַמְּהֻלָּל [בְּרוֹב] הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיְיָ לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ [רִנָּה] כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ [שֶׁבַח] כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ [מְאִירוֹת] כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ [פְרוּשׂוֹת] כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ [קַלּוֹת] כָּאַיָּלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ

ולברך

מקור הברכות

ובסי׳ שכ״ה לענין אמירת קרוב״ץ בשלש ראשונות כתב הויטרי בשם ר״ת שמותר להאריך בהם כעין קרובות תפלות וסליחות שמסרו לנו רבותינו אנשי השם כימות שמעון כיפה שיסד סדר של יוהכ״פ „אתן תהלה״ ור״א בן קליר שהיה תנא כו׳. וכתב ע״ז הה״ג הר״ש הורויץ ז״ל המבאר לס׳ הויטרי וז״ל, דברים זרים ומתמיהים לכאורה לפמ״ש המחבר בה׳ פסח סי׳ ס״ו. ונראה ששם כתב לדעת רש״י כו׳ וכאן מביא דעת ר״ת שהוא שלא כדעת רש״י עכ״ל, וא״י מבין לו לעשות מחלוקת בין ר״ת לרש״י ומי הגיד לו דשמעון כיפה הוא התועב הנ״ל, ובספר עבו״י בשם פי׳ ישן מובא שכתב וז״ל: שמעתי מר׳ יהודא בר יעקב. ש״ר שמעון בן כיפה יסד נשמת עד מי ידמה לך עכ״ל. ואולי לקח מזה שהוא הוא הנזכר בויטרי, אבל אינו מוכה מידי, ושום צו״מ לא יטעה לחשוב כן על שיר הקדוש ומהולל הזה שנזכר במשנה שהוא ברכת השיר, ור״י מפרש לה שהוא נשמת כל חי. לאמר ח״ו שהוא יסדו. וע״ע בס׳ עבו״י שהביא בשם פירוש אחר שכתב בזה״ל: שמעון בן כיפה וי״א שמעון בן שטח יסדו. „ורמז שמו למפרע „שוכן עד, „מי ידמה לך, „עד הנה עזרונו, „ואילו פינו, „נשמת. ועיין בסדר הגאון ז״ל שכתב: ועוכד חזן הכנסת ופותח רבון העולמים כו׳ ואומר ויושע כו׳, ועומד שליח צבור ואומר נשמת. אבל בס׳ מע״ר כתב שבת שחרית מתפללים בפירוד עד שוכן עד ומשוכן עד מתחיל הש״ץ. והוא בעצמו [הגר״א ז״ל] הי׳ מתחיל ב״ש ואומר פסוד״ז בקו״ר עד שוכן עד ובן בוי״ט עכ״ל, וכן אנו נוהגים. ועיין נוסחתו ברע״ג, ונוסחת רבותינו הצרפתים במחז״ו כח״י א הוא כנ״א, רק שבא שמה שנוים קלים. וגרסתם המהלל „בכל״ התשבחות, ובאילו פינו נשמט תיבות „רינה״ „שבח״ „מאירות״ „פרושות״ „קלות״. שלא כתבום האחרונים אלא לתוספות באור. ואיתא שם „ובשובע״ כלכלתנו, ומחלים רעים „רבים״ ונאמנים, ורוח ונשמה שנפחת „בנו״, קונה „ברחמיו״ שמים וארץ, „נהללך ונשבחך והשמיט „ונפארך״. וזה נוסח רבינו ר״ס גאון בשחר מתחילין ברוך שאמר כו׳, ואח״כ אומר מזמור שיר ליום השבת, יהי כבוד עד ומהללים לשם תפארתך. נשמת כל חי תברך תהלל את שמך ה׳ אלהינו, ורוח כל בשר לך תפאר ותרומם את זכרך מלכנו תמיד לדור ודור. מעולם עד עולם אחה הוא אל ובלעדיך אין אלהים, ואין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל עוזר וסומך ומרחם ועונה בכל עת צרה אלא אתה ולך אנחנו מודים. ואלו פינו מלא שירה כים, לשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו כרחבי הרקיע, ועינינו כשמש וכירח, וידינו כנשרי שמים, ורגלינו כאילות, אין אנו מספיקים להודות לך ה׳ אלהינו, ולברך ולקדש את שמך מלכנו על אחת מאלף אלפי אלפים ומרבוא רבבות פעמים הטובות, ניסין וגבורות שעשית עמנו

ועם

וּלְבָרֵךְ אֶת־שְׁמֶךָ עַל־אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ׃ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. [וּבְשָׂבָע] כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ׃ עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא־עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח׃ עַל־כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ [בְּאַפֵּינוּ] וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל־לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל־לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל־עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃ מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ־לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ [וּנְפָאֶרְךָ] וּנְבָרֵךְ אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ׃

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא׃

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה׃ בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ׃

ובמקהלות

מערכי לב

ועם אבותינו מלפנים עד הנה. ממצרים הוצאתנו ה' אלהינו, ומבית עבדים פדיתנו מלכנו, ברעב זנתנו. ובשבע גדול כלכלתנו, מחרב הצלתנו. מדבר מלטתנו, מחלאים רעים רבים רפיתנו מלכנו. ועד הנה עזרונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו, עכשו איברים שפלגת בנו. ולשון ששמת בתוך פינו, ורוח ונשמה שנפחת באפנו. הנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו את שמך ויברך מלכנו. על נסי פלאיך. כי כל פה לך יודה, וכל לשון לך ישבח. וכל עין לך תצפה, וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך תשתחוה ותתפלל, וכל לבבות ייראוך, וקרבים וכליות יזמרו לשמך, גם כל העצמות תאמרנה ה' מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו, שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע, וכתוב כי שומע אל אביונים ה' וגו'. וכתוב רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה, בפי ישרים תתהלל, ובדברי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תשתבח, ובקרב קדושים תתקדש.

ובמקהלות

כל העם אמן הללויה (כ) כל הנשמה וגו'. למנצח השמים מספרים. ואומר כל המזמור עד צורי וגואלי. לדוד בשנותו ואומר כל המזמור. תפלה למשה ואומר כל המזמור ויהי נועם ה' עלינו וגו'. יושב בסתר ואומר כל המזמור. הללויה הללו את שם ה' ואומר כל המזמור. הודו לה' ואומר כל המזמור. הודו לה' קראו בשמו וגו' עד ויברך דוד וכו'. ואומר ויושע עד והיה ה' למלך וכו'. ועומד שליח צבור ואומר:

כא. נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד (א) [מהעולם] ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל (ב) בכל עת צרה וצוקה, אין לנו (ג) [מלך] אלא אתה, [אלהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות המנהג עמו בחסד ובריותיו ברחמים, וה' לא ינום ולא יישן המעורר ישנים והמקיץ רדומים מחיה מתים ורופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים] ולך לבדך אנחנו מודים. **ואלו** פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וכירח וידינו (ד) כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנו מספיקים להודות לך ה' אלהינו (ה) על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רובי רבבות הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו, מלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלהינו ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו ובשובע כלכלתנו, מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחולאים רעים ורבים דליתנו (ו) [ועד הנה] עזרונו רחמיך [ה' אלהינו] ולא עזבונו חסדיך. על כן איברים שפלגת (ז) ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישבחו [ויפארו וירוממו ויעריצו וימליכו] את שמך מלכנו, כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבע [וכל עין לך תצפה] וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך [ה' אלהינו וא"א לבד] תשתחוה, וכל הלבבות ייראוך, וכל קרב וכליות יזמרו לשמך כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה ה'

מי

שנוי נוסחאות והגהות

(כ) בכת"י ב"מ ישנן כאן שנוים רבים, ואחר פסוק זה איתא שם פסוק „וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. ואח"כ מזמור לתודה, וגו'. אח"כ הלל הגדול הודו לה' כי טוב. ואח"כ הודו לה' קראו בשמו עד והלל לה', מזמור השמים מספרים, ופסוקים מלוקטים מן רוממו עד להשתבח בתהלתך. אתת תקום תרחם ציון וגו'. וחפרה הלבנה וגו'. ואמר ביום ההוא וגו'. ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ברוך ה' יום יום, ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן. מזמור הללו עבדי ה'. ברוך שאמר, מזמור שיר ליום השבת, ה' מלך גאות לבש, פסוק אורך ימים אשביעהו, יהי כבוד, אשרי וכל המזמורים עד לשם תפארתך, ויברכו את שם כבודך, ועומד שליח צבור ואומר נשמת עכ"ל ועיין סדר רב סעדיה מובא במקור הברכות:

כא. (א) „מן העולם". (ב) „עונה ומרחם". (ג) „עוזר וסומך". (ד) „פרושות". (ה) „ולברך את שמך מלכנו". (ו) „ועדיין" (ז) „בנו":

שועת

מי כמוך, מציל עני מחזק ממנו עני ואביון מגוזלו. (ח) [מי ידמה לך מי ישוה לך ומי יערך לך האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך כאמור לדוד ברכי נפשי את ה׳ ובל קרבי את שם קדשו. **האל** בתעצומות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח עדי עד. והנורא בחילי נוראותיך. המלך היושב על כסא רם ונשא. **שוכן** עד מרום וקדוש שמו שועת עניים אתה תשמע צעקת דלים ותושיע.] **וכתוב** רננו צדיקים בה׳ לישרים נאוה תהלה, בפי ישרים תתרומם ובדברי צדיקים תתברך, ובלשון [כל] חסידים תתקדש, ובקרב קדושים תתהלל. **במקהלות** רבבות עמך בית ישראל [ברינה] יתפאר שמך (ט) מלכנו (י) שכן חובת כל היצורים. לפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח, להומם לפאר ולקדש על כל דברי שירות ותושבחות [שאמר] דוד בן ישי עבדך משיחך. [ובכן] **ישתבח** שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש (יא) [בשמים ובארץ] כי לך נאה האו״א שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גבורה גדולה תהלה ומלכות ברכות והודאות מעולם ועד עולם. בא״י (יב) מלך גדול (יג) בשבחות. אל ההודאות אדון נפלאות, הבוחר (יד) בשירי זמרה חי העולמים :

ואומר ש״ץ **ברכו** את ה׳ המבורך. ואומר הצבור כל אחד ואחד : **ישתבח** שמך ויתעלה זכרו של מלך מלכים הקב״ה. שהוא אדון כל בריותיו. שליט בכל מעשיו. אדיר בעליונים ובתחתונים ואין זולתו אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. (טו) [ועל כן] אנחנו חייבים להודות לו ולברכו.

ועונין הצבור : **ברוך** ה׳ המבורך לעולם ועד :

כב. ברוך אתה ה׳ אמ״ה יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא את הכל. הכל יודוך כו׳ [כנוסחתנו רק םגורם (א) „אין ערוך אליך״] **אל** אדון על כל המעשים כו׳ (ב) [כנוסחתנו רק םגורם „ונאדר בכבוד״. רצון „קונהם״. ובלאל אדון גורם זה שבח ביום השביעי שבו שבת אל [עליון מכל מלאכתו] :

ועומדין ומתפללים בלחש. ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם. ואומרים **ב.**] ישמח משה במתנת חלקו בעמדו לפניך על הר סיני שני לוחות

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) „שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תאזין ותושיע. (ט) „ויברך״ (י) „בכל דור ודור״, (יא) „אב הרחמן״, (יב) „אל״. (יג) „מהולל״. (יד) „בשירה ובזמרה״, (טו) „ולפיכך״ :

כב. (א) „כערכך״. (ב) „ומפואר״ :

מגן האלף

כב. ב.] ישמח משה עמס״ל סי׳ ה׳ אות י״ג :

חמדת

לוהות כו'. עד שבת וינפש. [ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. ומקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך כי בשביעי רצית בו וקדשתו ג.] חמדת ימים אותו קראת.] ולא נתתו ה' אלהינו כו' עד לזרע יעקב אשר בם בחרת (ג) אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו עד מקדש השבת. ואומר עבודה והודאה ושים שלום.

כג. ויורד שליח צבור ואומר אבות וגבורות. ואומר כתר יתנו לך כו'. ואומר קדושת השם וקדושת היום. ישמח משה. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ושים שלום. ואומר קדיש (א) [עד עושה שלום במרומיו].

כד. ד.] ויתבון צבורא ומסדרין פרשת עינינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום. דאמר רב הונא בר יהודא (א) א"ר מנחם א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפי' עטרות

עטרות

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכת"י ב"מ כתוב כאן „ישמחו במלכותך" וכו':

כג. (א) „מלא":

כד. (א) „א"ר יהודא":

ואמר

מגן האלף

ג.] חמדת ימים עיין בס' האורה ח"ב סי' ס"ג ובפרדס לרש"י היכן נקרא שבת חמדה:

כד. ד.] ויתבון צבורא ומסדרין כו' ובמוסף מוליא ס"ת, כו' מלשון רבינו ז"ל נראה, שמנהגם היה לסדר בצבור כל הפרשה שנים מקרא וא' תרגום כ"א לעצמו, ואח"כ היו מתאספים לקה"ת בצבור ולתפלת מוסף. וכ"מ בשב"ל סי' ע"ה שכתב ראוי לכ"א להסדיר, כו' יש מפרשים שיקרא הסדר פרשת היום שקורין בשבת קודם שילך לביהכנ"ס, כו' ע"ש. ואולי הטעם כדי שתהא שגור על לשונם לקרות בתורה אם יהיו נקראים לעלות למנין ז' קרואים. וכן מצינו ב"ר עקיבא מובא בתנחומא פ' יתרו שנקרא לתורה ולא רצה לעלות א"ל תלמידיו למדתנו רבינו כי היא חייך כו' למה נמנעת לעלות, והשיב שלא סדרתי הפרשה עדיין שנים ושלשה פעמים, ואין אדם רשאי לומר דבר לפני הצבור עד שיפשוט בינו לב"ע ב' וג' פעמים. ובתנחומא פ' ויקהל איפלגו, דרבנן ס"ל שתי פעמים, ור' אחא ס"ל ארבעה פעמים וקיי"ל כחכמים. ולכן אמרו כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת משלימין לו ימיו ושנותיו [כן הוא גרסת רבינו הגאון והיא גרסא נכונה לפי שאמרו בהרואה דף כ"ה שמי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא מקצרין ימיו ושנותיו, ואם לא ישלים פרשיותיו שתי פעמים קודם ולא יהי' רשאי לעלות יתקצרו ימיו, אבל המשלים משלימין לו. וכן הוא נמי לשון נופל על לשון. וכיו"ב מצינו לשון הגאון בה"א סי' פ"ג העונה אמן ארוכה מאריכין לו, וכ"א במס' ברכות כ"ד המאריך בתפלתו מאריכין לו, הכל לשון נופל על לשון, וליכא למידק מכאן לענין פלוגתת רע"ק ורבנן במס' יבמות דף כ'. בענין שני דורות]:

והנה בגמרא לפנינו בפ"ק דברכות איתא לעולם ישלים אדם פרשיותיו עה"צ שמו"ת ואפי' עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עה"צ מאריכין לו ימיו ושנותיו, והלשון שכל המשלים שאמר אין לו שם שום שייכות לענין עטרות ודיבון. ולגרסת רבינו א"ש שהם שתי מימרות נפרדות:

ובמה שנראה מדברי הגאון שמנהגם היה לסדר שמו"ת בצבור אחר תפלת שחרית יתישב לנו לשון הגמרא „לעולם" ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שמו"ת. ור"ל אפי' ת"ח שיש לו ללמוד בענינים ופרשיות אחרות בזמן שהצבור עוסקים לסדר שמו"ת, יבטל קביעותו ויסדר פרשיותיו עמהם, מטעם אולי יהי' נקרא לס"ת ולא יהיה יכול לעלית. וכן מתישב נמי לשון

עטרות ודיבון. (ב) וא"ר יהודא א"ר מנחם א"ר אמי כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום משלימין לו ימיו ושנותיו. ובמוסף (ג) מוציא ש"ץ [ספר תורה] ואמר ש"ץ (ד) ה.] מגדול אתה ועושה נפלאות וכו' עד לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

כה. (א) אמר רב שר שלום נאון. ספר תורה בין כשמוציאין אותה תחלה [בין בשבת בין בחול] בין כשמחזירין אותה למקומה ו.] עומדין בפניה

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „ואמר רב הונא בר". (ג) מוציאיו ס"ת. (ד) „כי גדול":

מגן האלף

לשון „עם הצבור" שנדחק בזה הרמב"ן מובא בהגמי"י פי"ג מתפלה. ואמר דקאי על יחיד הדר בכפר שאין בו עשרה שיכוין השעה לזמן שצבור קורין בביהכנ"ס ואז יקרא ג"כ שמו"ת, דאל"כ עם הצבור ל"ל. ע"ש שהגמי"י דחה דבריו, ולמ"ש כך הי' מנהגם של צבור לסדר שמו"ת זולת השבעה קרואים שקראו אח"כ בס"ת:

אלא דקשה למ"ש, תרגום למה? בשלמא שנים מקרא צריך לסדרם לדעת הנקוד והטעמים שיהא שגור בפיו בזמן שיהא נקרא לס"ת, אבל תרגום הרי אחר מתרגם, ולא הקורא עצמו ול"ל לסדרו, ונראה דהתרגום היה הכרחי כדי שידעו ויבינו מה שהם קוראים, ולא היו מתרגמין אלא בלשון לעז שלהם לפי שהמתרגם אחר הקורא בס"ת היה מתרגם בלשון דרבנן ולא בלשון הצבור וכמו"ש רב נטרונאי לקמן סי' ל"א, ולכן היו ג"כ מי שערערו וחפצו לתרגם בלשון שמבינים, אך רב נטרונאי גער בם ואמר שבני נדוי הם, דתרגום דרבנן אסמכינהו אקראי, ואי משום שאינם מבינים ילמדו ויתרגמו. ואם יש מקום לפרש יפרש אחד להם בלשונם ע"ש, ולהכי סדרו להם גם התרגום לא כאותו תרגום שישמעו אח"כ מהמתורגמין אלא תרגום בלעז שלהם כדי להבין פירוש המקרא. והנה הרא"ש ז"ל פ"ק דברכות כ' שהקורא בפירוש התורה יוצא ידי תרגום, והסמ"ג כתב שהפירוש יותר מועיל מהתרגום, ומלשון הגאון שכתב לקרות שמו"ת קודם קה"ת משמע כדברי הרא"ש והסמ"ג שהם עצמם הוי צריכין לתרגם כדי שיבינו פירוש המקרא בלשון שלהם, לבד מה שהיו שומעין אח"כ מהמתורגמן בלשון דרבנן, ובזה היו מקיימין ההמון ג"כ מצות ת"ת:

ובספר האורה נמי משמע שיש שהי' מנהגם כך דאמר בסי' כ"ו „ויושבים הצבור כלם ומסדרין את הפרשה מעניינא דיומא שמו"ת, ואית נמי דמפסיקין בקדיש, ואית בעי למיעסק בתנויי [ר"ל שקראו שמו"ת או עסקו בתנויי, הכל בין שחרית לקה"ת שבמוסף.] ואית נמי מוציאין ס"ת לאלתר ממקומו ועומדין בפניו וקוראין ומתרגמין [תרגום דרבנן. נ"ל] ומשלימין תפלת מוסף. עכ"ל. ואין ספק שאלו שמוציאין לאלתר הס"ת אחרי תפלת שחרית הי' מנהגם כן רק בצרפת, אבל בזמן הגאונים סדרו שמו"ת עם הצבור כמו שכתבנו:

ובזה יתיישב לנו קושית התוס' במה שהקשו דאמר „אפי' עטרות ודיבון" ולא אמר אפי' ראובן ושמעון שיקרא אותם ג' פעמים, ע"ש שנדחקו לפרשו, ולמ"ש שהתרגום היה כדי שילמדו ויבינו הפירוש מה שהם קוראים, אפ"ל להיפך ממה שפירשו בתוס' אלא דעטרות ודיבון פירש להם בלשונם שהם ערים כמשמען, אע"פ שהתורגמן יתרגם להם אח"כ בתרגום דרבנן „מכללתא ומלבשתא וקבורת נבו" מ"מ כיון שבזמנם לא נקראו עוד בשמות הללו לא יבינו מאומה. ולכן הוכרח לפרש להם ולבאר בלשונם שהם שמות של ערים ולקרותם ג"פ, משא"כ ראובן ושמעון א"צ ביאור ופירוש ולא היו צריכין לתרגמן פעם שלישי, דהכל יודעים שהם שמות אנשים. ולא אמרו לתרגם פעם שלישי אלא בעטרות, כדי שלא יטעו ע"י המתורגמן שבזמן קה"ת, שיתרגם אז להם מכללתא ומלבשתא וקבורת נבו:

ה. אומר ש"ץ מגדול אתה כו' מובא נ"כ לעיל בה"א סי' ל"ט, ע"ש, ובמס' סופרים פי"ד הלכה ח' ט' י"א י"ב מובאים שם עוד פסוקים ע"ש:

כה. ו.] עומדין בפניה לאלתר. נראה, דלאלתר ר"ל, אע"ג דמשוינן לה חכם ולא יותר

ממנן

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים. לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: ח״ק

חזן בָּרְכוּ אֶת יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ:

קהל וחזן בָּרוּךְ יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל:

כשחל יו״ט בחול אומרים המאיר לארץ (לעיל בח״א דף צד)

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל־יוֹם דַּלְתוֹת

שערי

מקור הברכות

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל נחלהך. יאמן, ייחד, יגדל ויגבה ישתבח שמך לעד מלכנו כו׳. יוצר אור כו׳ המאיר לארץ כמו בחול עד בורא קדושים. ואז יאמר [תתברך צורנו מלכנו וגואלנו] אל אשר שבת מכל מעשיו, וביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו, תפארת עטה ליום המנוחה וענג קרא ליום השבת זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מעשיו, וצוה ושבתו עמו כל דגלי יעקב. ועשו בו מנוחה וקראו אותו עונג. ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת, לפיכך יפארו לאל כל יצוריו, שבח יקר ותהלה יתנו לאל שהנחיל מנוחה לעמו ביום שבת קדשו, שמך ה׳ אלהינו לעולם יתקדש, וזכרך מלכנו לנצח יתפאר בורא קדושים כו׳, והנה לא נזכר כאן בדברי רס״ג פיוט הכל יודוך ואל אדון. אבל בפרד״ס לרש״י ז״ל סי׳ קע״ה איתא נוהגין לומר בכל שבת הכל יודוך אע״פ שאמר לפניו יוצר אור זולת כי אנשי כנסת הגדולה תקנו במקום אשר תקנו אל ברוך גדול דעה בחול, תקנו בשבת כנגדו אל אדון ע״כ המעשים. א״ב לשאר ימים בפ״ע, וא״ב לשבת. כו׳ א״ב של מעשה בשאר ימים, וא״ב של מלכות בשבח המתגאה על חיות הקדש ונהדר בכבוד על המרכבה. ועיין עוד מזה בזוהר פרשת תרומה דף נ״ט. ומצאתי בסדר רס״ג עוד

נוסחא

שַׁעֲרֵי מִזְרָח. וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ. וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת *רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְּרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה־לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ *וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל־נְשָׁמָה. גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל־חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל־הַמֶּרְכָּבָה. זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל. כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל־הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ. קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים־לוֹ כָּל־צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

(דה"ח) אם שכח לומר לאל אשר שבת צריך לאומרו אחר התפלה ואחר פסוקי דזמרה אם שכח אין חיוב לאומרה אחר התפלה:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים. בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי *[הִתְעַלָּה]

וישב

מקור הברכות

נוסחא בא"ב במקום אל ברוך. וז"ל: א'ל א'דיר ב'מרום ב'מעלה מושבו, ג'דול וג'בור ד'ין ד'ורות, ה'ודיע גבורתו ו'עשה נפלאות, ז"ך ונקי ח'ומל על עמוסיו, ט'הור וקדוש, י'חיד במעשיו, כ"ח גבורתו ל'א נוכל לספר, מ'עשת ידיו נ'אמנים מכל מעש, ס'ומך ידידים ע'ונה עשוקים, פ'ודה צדיקים, צ'ופה כל במטה, ק'רוב לקוראיו, ר'חום לאוהביו, ש'מו יהג־ל במעלה ובמטה, ת'הלות עזו נשיר לפניו תתברך ה' אלהינו כו'. וכנראה לא חברו הרס"ג ואין בו טעם שירי, ואינו אלא ליקוט מהפיוטים שנהגו בזמנו. שברא במדת „הרחמים" כ"ג בויטרי כת"י א. ברוך ומבורך בויטרי שם ברוך „הוא". ביום השביעי התעלה, בויטרי שם „נתעלה".

וְיָשַׁב עַל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ. תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת. זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ. *[ו]יוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ. לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל־יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל [הַמַּנְחִיל] מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת. תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל־מְאוֹרֵי־אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

(תתברך צורנו תמצא לעיל בתפלת חול בדף צד.)

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת תשובה זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מקור הברכות

זה שבח. בסדר רבינו הגאון איתא זה שבח ביום השביעי שבו שבת אל. ויום השביעי משבח בויטרי שם גרים „ביום" השביעי, המנחיל בויטרי א. „ומנחיל".

בשבת תשובה: מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש״ץ יאמר קדושה זו:

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו״ה קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָֹה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קו״ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָֹה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים

אנחנו

מערכי לב

ממקומך מלכנו תופיע, ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון, הבקשה הזאת מורה בביאור שגם הזכות הזאת בלבד, החכוי למלכות של מתי תמלוך בציון דיה היא לעורר רחמיו שיופיע עלינו בזמן קרוב ובימינו, ולא ייאש האדם לאמר: האפשר לקוות על גאולתן של ישראל בזה״ז, אחר שהדורות מתמעטין, והמביט על מצב הדור הבא אשר נסוגו כבר מדרכי התורה, וחמורי חמורות נעשה להם כקלות ודשים אותו בעקב, נשאר משומם ח״ו לייאש עצמנו מכל וכל, ודרכי הטבעים אשר חזו להם בני דורנו החדשים להתהלל במקסם שוא ומתת שקר ולאמר: „כי תושיענו ידינו לנו״, כבר נוכחו הם עצמם לדעת שאין זאת אלא משאות שוא ומדוחים, ונשארו קרח מכאן ומכאן. כי עם ישראל אין להם מבוא בדרכי הטבע, עלייתן פלאית וירידתן פלאית. אך בכל זאת אין דין קו״ה נוהג בם, ולא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי — אמר ה׳ — ! וכן גלה ה׳ בחזון לפני שלשת אלפים שנה להושע עבדו, כאשר נמוג רוחו בו, ויפול לבו עליו בראותו תעלולי בני עמו שהיו רובם עע״ז ורחקו מאד מדרכי נורם גם בזמן אשר הי׳ עוד ניר לבית ישראל, ועם בציון ישב בגילוי שכינה והופעת רוה״ק בבית מעוזו ומקדשו, והנבואה שרדה עוד בעצם תקפה. מה שים לעיני בשר לדון מזה החלט קיים שלא תהיה שארית לישראל עוד אחרי עבור איזה תקופות שנים, וכש״כ כאשר יודחו מגוי אל גוי, ויהיו נודדים בלאומים ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. ובכ״ז, הנסיון הורה כי לא נכחד קימנו גם אחרי שלשת אלפים שנה, ולא אלמן ישראל גם בדור הזה מתורה ומאמונה ומקיימי מצות בישראל, וזה שנאמר לו [הושע ג׳] „לך אהב אשה אהובת רע״ [שהוא משל על הקב״ה שאוהב אותם בכל מיני חבה באהבה גלויה] „ומנאפת״ [שזונים מאחריו, ופונים עכ״ז אל אלהים אחרים] ובכ״ז כאשר אמר לה „ימים רבים תשבי לי, לא תזני ולא תהיי לאיש״. שלא תנשא גם בדרך נשואין לאחר, תחכה עליו. וגם הקב״ה יחכה עליה, וכמו שאמר „וגם אני אליך״. ומסיים דברו „כי ימים רבים ישבו ב״י, אין מלך ואין שר, אין זבח ואין מצבה, ואין אפוד ותרפים״, ובכ״ז „אחר ישובו ב״י ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם״ [שיחכו לקץ הגאולה] „ופחדו אל ה׳ ואל טובו באחרית הימים״, והזכות הזה מספיק לגאלם, וכן אמרו בפסיקתא פרשה ל״ג על פסוק גילי מאד בת ציון וגו׳ „כנגד מי אמרו ישעיה, לא אמרו אלא כנגד אבלי ציון כו׳ כל מי שיש לו זכות תורה תורתו עומדת לו ומי שאין לו זכות תורה מה תהא עליו? הא למדת שכל המאמין כו׳ א״ר אלעזר זכות של אלו [קטני בני הדורות] מלמדת אותם ואנו הרהרנו אחריהם, כו׳ עד שבועה היא, שכל שחיכה למלכות אני בעצמי מעיד בו לטובה״, עכ״ל. הרי שהקב״ה בעצמו מעיד בו לטובה. **וביוצא** בזה כתב הרמב״ם באגרותיו המעודות וז״ל „אל יבהלונו השמדות! ולא יפחידונו

תוקף

תוקף יד האומות וחלישת אומתנו, ולא מצב רפיוננו בעבודתו, שכל הענין אינו רק נסיון להראות חבתנו בעולם", ואמר עוד שם במק"א, "כבר הבטיחנו התורה, כאדם שנכנס ערב לחברו—ודי לנו בערבותו — .שכל מי שעמד על הר סיני יאמינו בנבואת משה בכל מה שבא לידו, המה ובניהם עד עולם, שכן אמר "וגם בך יאמינו לעולם", כו' לפיכך אחינו ב"י הנפוצים בקצוות הארץ, חייבים אתם לחזק קצתכם לקצתכם, לאמץ הגדולים לקטנים, היחידים להמון, כו' ולהרים קולכם באמונה ולהודיע שהשם אחד ולא כשאר אחדים, ושמשה נביאו ומדבר עמו, והוא אדון הנביאים, ושס"ת הזאת מבראשית עד לעיני כל ישראל הוא דיבור אליו מאת השם, ושאין להפר ולשנות ולגרוע ולא תבוא תורה זולתה. וזכרו מעמד הר סיני כו' ללמדו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו. כו', ודעו שהדבר הגדול שנראה במציאות כו', שאומה אחת בכללה תשמע דיבור הקב"ה ותראה כבודו עין בעין היה כדי להעמיד רגלנו שלא ימעדו אשורנו כשיתחדש רוגז או שמד ח"ו. כו' ואתם אחינו! היו על בריתכם קיימים, ובדתכם מחזיקים. עכ"ל הטהור, וכן אמר הכתוב [דברים ד'] "בצר לך וגו' כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא יעזבך" והודיענו בזה שלא יניחנו ברפיון מעבודתו. ולא יעזבנו להשאר ביאוש ח"ו. ומצייר בזה כאדם שמוליך בנו יחידו על גשר צר ורעוע שמחזיקו בידו ואינו עוזבו ליפול חלילה. ואחרון הנביאים [מלאכי ג] אחרי ששאלו ישראל ע"י מאורעות הזמנים שנראה ח"ו "שכל עושה רע טוב בעיני ה' או איה אלהי המשפט? השיב ע"ז "הנני שולח מלאכי ופינה דרך לפני" כאדם שמפנה דרכו מהקוצים והברקנים כדי שיוכל ללכת בו. וכן יתור השי"ת דרך בעדנו, ויזמין לנו זכות איזה מצוה כזכותא דא"י וחיכוי למלכות, ואז "פתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים, וגו' והיו' לה' מגישי מנחה בצדקה" בזכות הצדקה והאמונה, וכמו"ש "והאמין וגו' ויחשביה לו צדקה". והיא מדת חסדו של הקב"ה לעת קץ אשר ישיב שבותנו בזכות האמונה וצפוי לישועה לבד, אבל דרוש לו לאדם שלא ילכלך מתנה קדושה כמוה. ואם הארץ חביבה עליו וחפץ להושע בזכותה עליו להזהר גם מכל הדברים שמנאו רז"ל [שבת קי"ט] שגרמו חורבנה, שהשוו קטן לגדול, שבזו את התורה ולומדיה, שלא היו להם בושת פנים, שבטלו ק"ש שחרית וערבית. **ואלו** העולים המועלים בענינים אלו, ומדמים עצמם לבונים ונגאלים, אינן אלא גועלים קדושתה ומטנפים פלטין של מלך, כי אם גדלו ענפן של עונות אלו להחריבה. כש"כ שלא תבנה ותתכונן על ידם, ולאביקו נפשיהו בעונות אלו כאשר ישיתם יצרם לכך, חייבים להתגבר עליו למען יזכו בטובה שהמה חפצים בה, ולכה"פ להזהר במה שנזכרו בתנחומא פרשה ראה "בזכות שני דברים ישראל מתחטאים לפני המקום", הכונה, שאע"פ שאין הדין נותן לכך שירחם הקב"ה אותנו בשבילם בטרם שעשינו תשובה הגונה. ושלשון הזה אמרו במס' תענית "אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי, ר"ל, שהוא חייב נדוי ע"פ הדין, אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום ועושה רצונך כבן המתחטא לפני אביו", שעושה רצונו בשביל הגיעגועין שיש לו עליו, ואלו הן השני דברים: "זכות השבת שנ' אם תשיב משבת רגלך וגו' אז תתענג וגו'. וזכות המעשרות שנ' ושמחת בכל הטוב" עכ"ל המדרש, והן העקרים החוללים ישוב הארץ, קיומן גורמים ישובה, והריסתן חורבנה. ודבר זה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים, ומפורש בדרז"ל, וכמו שהודיעם ירמיהו בשם ה' שגם אחרי שנתחתמה גזרה אמר "אל תשאו משא וגו' ולא תוציאו משא ובאו בשערי העיר מלכים ושרים", וישעיה [נ"ו] אמר "שומר שבת וגו' והביאותים אל הר קדשי" וגו' ויחזקאל [כ'] פרט העון הזה מכל העונות לאמר שזה גרם לכל הצרות והחורבנות, והנביאים הקדושים כתבו ותתמו על כל הבאים משבי הגולה באלה ובשבועה שלא יקחו שבר ביום השבת. וכאשר ראה נחמי' דורכי גתות ועומסים על החמורים ביום השבת רב את החורים ולא הניח לרוכלים ללון גם נגד החומה, ולמדנו מזה, שאפי' שבות כמו"מ גורם ליישוב שיחרב, ואחז"ל בפס"ז במס' שבת לא חרבה ירו' אלא בשביל שחללו את השבת. וכן חלול השביעית והמעשרות מפורש בתורה ומלא בנביאים ורז"ל שזה עיקר גלות הארץ, אך תקותנו תאמצנו אשר לקץ הימים ישובו נדחנו ויטע ה' בלב כלנו לקיים בלב אמת כל המצות הללו, ובזכותם וזכות החיכוי למלכות נזכה לישועה שלמה וגאולה קרובה.

וזהו הנוחם והמרפא לכל נפשות עם ה' וכמו"ש במדרש איכה ע"פ זאת אשיב אל לבי, "ר"א

[אֲנַֽחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵֽינוּ לְעוֹלָם וָעֶד] תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַֽיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵֽצַח נְצָחִים: וְעֵינֵֽינוּ תִרְאֶֽינָה מַלְכוּתֶֽךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּֽךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִֽׁיחַ צִדְקֶֽךָ: קו"ח יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעֹלָם אֱלֹהַֽיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַֽלְלוּיָהּ:

חזן לדור ודור נגיד גדלך. ולנצח נצחים קדושתך נקדיש. ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה' האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלֽוּךָ סֶּֽלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בשבת תשובה הַמֶּֽלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

ישמח

מערכי לב

בר כהנא בשם ר"י משל למה ה"ד למלך שנשא מטרונא וכתב לה כתובה מרובה כך וכך חופות אני עושה ליך כך וכך ארגוונות טובות אני נותן, לימים הניחה המלך והלך לו למדה"י ואיחר לשם, נכנסו שכנותיה והיו מקניטות אותה ואומרות לה: הניחך המלך והלך לו ושוב אינו חוזר עליך, והיא בוכה ומתאנחת, וכיון שנכנסת לתוך ביתה ומוציאה כתובתה ורואה וקוראה: כך וכך חופות אני עושה ליך כך וכך ארגוונות טובות אני נותן ליך מיד היא מתנחמת, לימים בא המלך ואמר בתי אני תמה איך המתנת לי כל אותן השנים? אמרה אדוני המלך אלמלא כתובה מרובה שכתבת לי כבר אבדוני שכנותי, כך אוה"ע מונין את ישראל ואומרים: אלהיכם הסתיר פניו מכם, סלק שכינתו מכם, ושוב אינו חוזר אליכם, והם בוכים ומתאנחים, וכיון שנכנסים לבתי כנסיות ובתי מדרשות והם קורים בתורה ומוצאים: ופניתי אליכם, והפריתי אתכם, ונתתי משכני בתוככם, והתהלכתי בתוככם, הם מתנחמים למחר כשיבא קץ הגאולה אמר הקב"ה: „בני! אני תמה מכם איך המתנתם לי כל אותן השנים? הם אומרים לפניו רבש"ע, אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדוני האומות. לכך נאמר „זאת אשיב אל לבי ע"כ אוחיל, אין זאת אלא תורה שנ' וזאת התורה, וכן דוד אמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי", עכ"ל:

וזה שבחרו מסדרי תפלה האחרונים להציב הנוסח הזה של „ממקומך" בקדושת יום השבת. להעיר אותנו שעיקר גאולת ישראל תלוי בשמירתה, ואומר: „ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו" אע"פ שאין לנו זכות תורה ומצוה, יען כי עדיין „מחכים אנחנו לך" כי אתה יודע תעלומות לב שלא נסוג אחור לבנו ולא שכחנו שמך ומלכותך, ובכל עת אנו מצפים „מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו". ובכל לב אנו מפצים „שתתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך" „ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עוזך" „שימלוך ה' לעולם אלהיך ציון" כי זאת תנחומות לבנו, רפאת בשרנו, ושיקוי עצמותינו היבשות, והיא הכתובה המרובה, החופות והארגוונות הטובות שכתבת לנו והבטחתנו. ואנו ממתינים ע"ז כל השנים המרובים, ואילולי זאת ח"ו כבר איבדונו שכינינו, וכל הדברים שכתבנו מפורשים בקדושה זו ומבוארים. **ובמה** שבחרו בקדושה זו להתפלל לשון נוכח „ממקומך". ולהלן בקדושת כתר לשון נסתר „ממקומו הוא יפן ברחמים", יתבאר עפמ"ש בס' שערי אורה להר"י גיקטיליא שמדת הוי"ה נקראת „אתה" אתה נורא אתה, ברוך אתה הוי"ה, כמי שמדבר לנוכח. אבל מדת הכתר עולם הרצון והמחשבה נקראת „הוא". הוא תהלתך וגו'. ושם הרחמים הגמורים בלי תערובת דין. ולז"א שם „ממקומו הוא יפן ברחמים":

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ. כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי. וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ: עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

(בשבת ר"ח וחול המועד אומרים כאן יעלה ויבוא לעיל כנ"ד 254)

ותחזינה

מקור הברכות

ישמח משה עיין בנוסחי התפלות להרמב"ם לומר אחרי ושמרו, ישמחו במלכותך שומרי שבת וכו'. והשמיט „ולא נתתו". אכן המנהיג כתב דטעם שאומרים ולאנתתו ששבת שקולה נגד כל המצות כמו"ש בעזרא ותתן להם תורה ומצות ואת שבת קדשך וגו' ולכן לא נתנה אלא לישראל שקבלו כל המצות, ולא לגויי ארצות ועובדי פסילים וגם לא לערלים שקבלו עליהם ז' מצות בני נח. ואינו נכון לדלג אותו הלשון שתקנו חכמים, עכ"ל.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן (לעיל כ״ל 254.)

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ: (בשבת חנוכה על הנסים. לעיל כ״ל 256.)

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת תשובה וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

(לש״ץ לבד) אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת. בתורה הכתובה על ידי משה עבדך. האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: אלהי נצור וכו׳:

(בחזרת התפלה קדיש שלם)

בשבת תשובה בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אלהי נצור וכו׳:

בפניה לאלתר ויושבין [בפניה] לאלתר. ואין צריכין לעמוד עד שעונים הצבור יהא שמיה רבה ולא עד שעונין ברכו. ואין מנהג כך. (ג). שמא מי שנוהג כך לומד ממה שכתוב ובפתחו עמדו כל העם. אותה עמידה שתיקה היא, דאמר רבה בר רב הונא [סוטה ל"ט] כיון שנפתחה ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר והוחלתי כי לא ידברו עמדו ולא ענו עוד. אבל לעמוד בפני ס"ת עד שעונין ברכו או יהא שמיה רבה לא שמענו. שעמידה לפני ס"ת אינה כתובה בתורה אלא מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ואתי ס"ת בקו"ח מתלמידי חכמים דקא אמרינן [קדושין דף ל"ג] איבעי להו מהו לעמוד בפני ס"ת. ר' חלקיה ר' סימון ור' אליעזר מפני לומדיה עומדין מפניה לא כש"כ. וכיון דמקו"ח קא אתי משוינן לה חכם. ולא משוינן לה יותר מחכם.

כו. וקורין בתורה שבעה. דתנן בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה. ואמרינן הני שלשה כנגד מי ז.] א"ר אשי כנגד כהנים לוים וישראלים ח.] ותני רב שימי מבירתא דשיחור אין פוחתין

מעשרה

שנוי נוסחאות והגהות

(א) „והכי" אמר (ב) „ולא ראינו זה" :

מגן האלף

כה. ממנו, מ"מ פשיטא דאין דינה דס"ת כחכם שהם שעומד מלפניו ד' אמות, פסוקים או כתב ב"ד שכיון שעבר מלפניו ד"א יושב, אלא כנשיא שעומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו. וכן בשעה שמחזירין אותה, כשרואה שמגביהין אותה עומד, ואחרי שהחזירוה למקומה יושב, ואין זה תלוי בדין ד"א, וזהו לאלתר אע"פ שרחוקה הימנו יותר מד"א כיון שרואה נושאין אותה עומד, והפרישה נדחק בזה, ע"ש :

ובזה יש ליישב קושית הר"ן והרש"א במ"ש „מפני לומדיה עומדין מפניה לא כש"כ", ובמס' מכות כ"ב אמרו להיפוך כמה טפשאי הנך אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא, אלמא דלומדיה עדיפי מס"ת. ולענ"ד קשה עוד דאמר כמה טפשאי כו' וכי טפשאי אינון והלא הם רשעים גמורים דעברי אדאורייתא מפני שיבה תקום, וכן למה אמרו „גברא רבא" ושבקו ליסנא „דחכם" דנקטו בכל דוכתא, אך י"ל דמדאורייתא אין חילוק בין ת"ח סתם לבין אב"ד ונשיא, וכלהו סגי בד' אמות דיותר מד"א רשותא בחפי נפשי' הוא. אלא שחלקו כבוד לנשיא משום דאסמכו אקרא והביטו אחרי משה עד בואו האוהלה, ומטעם זה נהגו נמי בס"ת לקום מפניה כמלא ראות עיניו, והנך אינשי דמקילים בכבוד גברא רבא שלא לקום מפניו כמלא עיניו המה טפשים ולא רשעים, דלא מצינו מזה מפורש בקרא אלא שנהגו מצד כבוד, ויש לתת כבוד כזה לגברא רבא דבזרו חדא יותר מלס"ת :

ז.] א"ר אשי כנגד כהנים כו', בגמרא לפנינו איתא א"ר אסי נגד תורה נביאים וכתובים, רבא אמר כנגד כהנים לוים וישראלים :

כו. ח.] ותני רב שימי מבירתא לשיחור כו' ואחרון קורא ארבעה, כו' ואע"ג כו' כרבא עבדינן. רבינו ז"ל גרס בדרב שימי „אחרון קורא ארבעה", אבל לפנינו בגמרא וברי"ף ורא"ש ליתא, ומ"ש בכ"י ב"מ „ואע"ג דקתני ר"ש אחרון שקרא ד' משובח" ע"ש. וצ"ל ואע"ג דקתני ר"ש אחרון קורא ארבעה כו', דלענין „משובח" גם רבא מודה. ומ"ש רבינו לעיל בה"א סי' ק' ועולה ישראל וקורא ד' פסו', לא אמר דמחויב לקרות ד' אלא משום דהנהו שקראו לפניו, קראו ג' ג' לכן קורא ד', ואיה"נ אם הראשון או השני קראו ד'

נפטר

מעשרה (א) בביהכ"נ. וידבר עולה מן המנין, ואחרון קורא ארבעה. ואמרינן הני עשרה פסוקי כנגד מי. ט.] אריב"ל כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת. רב יהודא אומר כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה מסיני. ור"י אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם.

ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה משובח דתנן בשלשה קופות של שלש שלש סאין תורמין את הלשכה ובהן כתוב אל"ף בי"ת גימ"ל (ב) (דל"ת) דתניא א"ר יוסי למה כתוב עליהן אל"ף בי"ת גימ"ל (ב) (דל"ת) לידע איזה מהן נתרמה הראשון להקריב ממנה ראשון שמצותה בראשון. ואמצעי שקרא ארבעה משובח, דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (ג) (שמצריך) פניהם כלפי נר המערבי, אמר ר' נתן מכאן שהאמצעי משובח. [ואחרון שקרא ארבעה משובח משום] שמעלין בקדש ולא מורידין. ואע"ג דקתני רב שימי (ד) אחרון שקרא ארבעה [משובח] כרבא עבדינן. ותו אמרינן עובדא רב פפא. (ה)

ותקינו רבנן. י.] דכלהו דקרי מברכי לפניה ולאחריה. גזרה משום נכנסין וגזרה משום יוצאין. ותנן נמי בר"ח ובחולו של מועד קורין

שנוי נוסחאות והגהות

בן. (א) „פסוקים". (ב) למחוק זאת. (ג) צ"ל „שמצדד" ובנדפס הגיה „שמסדר". (ד) „אחרון קורא ארבעה" כצ"ל. (ה) חסר ובכת"י ב"מ הכי איתא „רב פפא איקלע לבי כנשתא דאבי גובר, קם קרי ראשון ארבעה, ושבחיה אבי גובר לרב פפא":

מגן האלף

נפטר הישראל גם בג"פ, וכמו"ש רבינו הגאון כאן דכרבא עבדינן שכל מי שקרא ד' הוא משובח:

ויש להעיר על כמה גרסאות מחולפות שיש כאן בדברי רבינו כי במשנה פ"ק לא נזכר שם „לידע איזה מהן נתרמה ראשונה" והיא רק ברייתא כגרסת רבינו, וכבר הזכיר של מזה הגאון בעל טורי אבן שגרסא משובשת היא בש"ס דילן, וכן מה שאמר א"ר יוחנן מכאן שהאמצעי משובח, צ"ל „א"ר נתן" כגרסת רבינו הגאון ז"ל, וגם בעובדא דר"פ גרסינן בגמרא, ר"פ איקלע לבי כנשתא דאבי גובר וקרא ראשון ארבעה ושבחיה ר"פ", ולגרסת רבינו ר"פ עצמו קם קרי ראשון ארבעה, ושבחיה אבי גובר:

ט.] אריב"ל כנגד עשרה בטלנים כו' כנגד עשרת הדברות כו' כנגד יו"ד מאמרות. הביא רבינו בכאן כל הנהו טעמי, כמה דאסברה בעל ק"נ בפרק הקורא שלמדו מזה יו"ד פסוקים לקרות בשבת במנחה ובב' וה'. דעשרת הדברות היו בשבת שבשבת נתנה תורה, ולא שייך בזה טעמא דבטלנים דהא כלם בטלים ממלאכה, וגם העשרה מאמרות רק בחול היו. וע"ש שכתב דתלתא טעמי צריכי, אולם במס' ב"ק בטעמא דתקנת עזרא בב' וה' בתקן תלתא גברי ועשרה פסוקי לא נזכר אלא טעמא דעשרה בטלנים כדי לפרנסם מכל צבור. ואולי הוסיפו טעמא דעשרה מאמרות להזכיר דבזכות התורה העולם מתקיים כמו"ש אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי:

י.] דכלהי דקרי מברכי לפניה ולאחריה. כו', כך הי' מנהגם שהעולה לתורה היה קורא פרשתו בעצמו ומברך לפניה ולאחריה, משום הנכנסים והיוצאים שלא יאמרו שלא נתברכה תורה לפניה ולאחריה, אולם בזמן המשנה ברך העולה הראשון לפניה, והעולה האחרון ברך לאחריה, והאמצעיים יצאו בברכתם של אלו. ואין להקשות דמשום הנכנסים והיוצאים

קורין ארבעה. תענית צבור ותשעה באב קורין תלתא. מדתניא זה הכלל כל שיש בו בטול מלאכה לעם כגון תע"צ וט"ב קרו תלתא. חנוכה ופורים נמי קרו תלתא. [וכל אינון יומי [ושני] וחמישי בשבת וחנוכה ופורים ותענית של (ו) (שבת) קורין שלשה] אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא

שנוי נוסחאות והגהות

(ו) "של צבור" כצ"ל:

חמשה

מגן האלף

והיוצאים יתקנו ברכות יתירות. דז"א דהא ראשים לברך אקריאתם בתורה כיון שהם עצמם קורים ומחויבים בברכה, אלא שיכולים לצאת במה שאחר מברך אם יכוונו לצאת בברכת המברכים הראשון והאחרון. ומשום הנכנסים והיוצאים תקנו שלא יכוונו לצאת אלא שיברכו בעצמם, ולפי זה אם אחר קורא כמו בזמננו יש לומר דאם לא יקראו בלחש עם הש"ץ הוה ברכות לבטלות, וכן דעת הרא"ש בפרק הקורא עומד סי' א', ואולי הוא ג"כ מכונת רבינו ז"ל שדקדק לכתוב "כלהו דקרו". ובסי' י"ז הביא הרא"ש שם ראי' לדבריו מתוספתא דאמר ביהכ"נ שאין לה מי שיקרא אלא אחד, עומד ויושב שבע פעמים להיכר שצריך ז' קרואים, וע"כ איירי שהשאר אינן יודעים לקרות והם בביהכנ"ס דאין קורין בתורה פחות מעשרה. ואם"ד דרשאי לברך גם אם אחר קורא, יותר טוב שיעלו אחרים ויברכו והחזן יקרא. ע"ש. אבל הגר"א סי' קל"ט סקי"ד כתב למברך גם על קריאת הש"ץ כדאיתא בתוספתא ובירושלמי ובהגה"ת רמ"א סי' תרצ"ב לענין מגילה, וכתב דהוכחתו מתוספתא צ"ע דבימיהם לא הי' מברך אלא ראשון ואחרון וא"כ למה יעלו האמצעיים, ע"ש. ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים וכי יש איסור בזמן המשנה לברך בנאים כשקוראים בעצמם, אלא שלא היו צריכים לברכות והיו מכונים, לצאת ואם"ד דיכול לברך גם אקריאת אחר למה לא אמרו בתוספתא שהאמצעיים יעלו ויברכו, א"ו דבכה"ג אם אינו קורא בעצמו הוי ברכה לבטלה, וכן יש לומר לדעת הרא"ש דלא דמי למגילה דאיידי דחביבא להו יהיבי דעתייהו למה שקורא ש"ץ ודומה כמי שקורא בעצמו ומש"ה מברך אחד וקורא אחר משא"כ בקה"ת אינו מברך אא"כ יקרא עם הש"ץ יחד, ועמש"ל סי' כ"ט, אולם דעת התר"י פ' אין עומדין נראה שמסכים למ"ש הגר"א ז"ל ע"ש סוף ד"ה ומהיכן שכ' הלא שהדרך הוא שהאחד [העולה] קורא עם החזן, ואפי' לא יקרא הוא, כיון שדרך הוא שהחזן קורא במקומו כאלו קורא הוא דיינין לי'. ויש ליישב מה שהקשינו עפ"ד הסמ"ק מובא לעיל ח"א סי' כ"א אות כ"א:

ונראה דתקנה שכל א' יקרא ויברך לפניה ולאחריה כבר היתה נהוגה בזמנו של ר' יוחנן וכדאי' בירו' פרק א"ע ר"א ברי' דרחב"א בש"ר יוחנן הי' קורא בתורה ונשתתק זה שעומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון, והך מימרא לא מתפרשת אלא בתר דתקינו שכל העולין מברכין. עיין בפירושי הרש"ס ובב"י סי' קמ"ג בשם הר"ן ותר"י והרא"ש, ודעת כלם מתפרשת שהשני מברך תחלה וסוף, אכן בפ' ג' שאכלו שם ר' זעירא בעי אלין ג' קריות כו' והאמצעי אינו מברך, משמע דעדיין לא נתפשטה התקנה שיהא כאו"א מברך. ועיין בבלי מגילה כ"ב. וכן שם הל' ג' בעי מתקוניה א"ל רחב"א ארפוני' דכן אינהו נהיגי גבייהו משמע כן ועיין תוס' גיטין נ"ט:

והגה"ג רמ"ק כתב ליישב מה שהקשינו איך יתכן שיתקנו ברכות משום הנכנסין והיוצאין. ואמר שמצינו שגם הגאונים תקנו ברכות חדשות כמו יראו עינינו וישתבח וכש"כ שיכלו בעלי התלמוד לתקן, וכתב דלדברי הו"ל להפוסקים להשמיענו בהעולים האחרים יכוונו שלא לצאת בברכתו של הראשון, וכל דבריו דברי תימה, הגאונים והתלמודים יכולים לתקן ברכות חדשות במה שנראה להם צורך, אבל לא להתיר לנפול ברכות שלא לצורך שהם ברכות לבטלה, והאמת היא כמו"ש, שאינן צריכין לכוין שלא לצאת בברכתו של הראשון, ודי להם כשלא יכוונו לצאת בו, ואז ראשים ממילא לברך בפ"ע כשקורין בתורה, וכש"כ בזמן שהמנהג שכל אחד מברך, ממילא אין הראשון מכוין להוציאם ואפי' יכוונו האחרונים לצאת לא מהני דבעי דעת שומע ומשמיע:

ומפטירין

בנביא. חוץ מט"ב דנהיגי לאפטורי באסף אסיפם. בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. ותנן נמי ביו"ט חמשה, ביוהכ"פ ששה, בשבת שבעה, אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם. יא.] ומפטירין בנביא. ואין המפטיר עולה למנין (ז) חמשה שבעה ששה. מ"ט מדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) „חמשה ששה שבעה" כן צ"ל, וכ"ה בוויטרי:

מגן האלף

יא. ומפטירין בנביא, ואין המפטיר עולה למנין חמישי כו' תחלה ולהכי מקדשי תחלה כו', מ"ש רבינו שאין המפטיר עולה למנין ז' אינו אלא דוקא במקום שמפסיקין בקדיש וכמו"ש ולהכי מקדשי תחלה, אבל במקום שאין מפסיקין בקדיש וכדרך שנהגו בימי חכמי הגמ'. קיי"ל דעולה למנין ז', וטעמו של דבר שהקדיש בא בין שביעי למפטיר לומר שאינו ממנין השבעה כמו"ש המנהיג סי' ל' שהוא להראות שהמפטיר אינו מחובת הקריאה, ע"ש, וכ"כ הרא"ש פ"ג דמגילה סי' ה' וז"ל: בסדר ר"ע כתוב שבמקום שמפסיקין בקדיש אין המפטיר עולה למנין ז' ובמקום שאין מפסיקין עולה, הרי למדנו מדבריו שהיו רגילין להפסיק בקדיש ע"ש, ולפי"ז סיום דברי רבינו שכתב „ואם אין מפטיר אחר יכול השביעי להפטיר" צ"ל דיפטיר השביעי ולא יאמר קדיש אחריו, וכמו"ש באו"ז הל' שבת סי' מ"ג שאם קרא הש"ץ כל שבעה ובעוד השביעי קורא נזכר שאין שם אחר שיודע להפטיר אל יאמר קדיש אחריו אלא יפטיר זה השביעי ולא יקרא עמו פעם שנית, ואם כבר אמר קדיש אותו השביעי חוזר וקורא בתורה ומפטיר כמוש"ל שאחד קורא בתורה ז' פעמים, עכ"ל. ומובא דבריו בד"מ סי' רפ"ב, וכ"כ הרי"ף בפ"ג דמגילה דקיי"ל דעולה למנין ז'. אלא אשכחן לרב נטרונאי גאון משמי' דרבנן סבוראי דהיכא דקרו שיתא ואפסיקו בקדישא והדר אפטירו אינו עולה, והיכא דלא אפסיקו בקדישא עולה, וטעמא רבא ומסתבר הוא עכ"ל:

אולם הרב המנהיג אחרי שהביא דברי הגאונים והרי"ף לחלק בין אפסיקו בקדיש או לא, הביא בשם רב עמרם שכתב דאין המפטיר עולה. ע"ש, ונראה מדבריו שאינו עולה למנין ז' אפי' לא אפסיקו בקדיש, ולעולם אין יכול השביעי להפטיר, וצ"ל דבגרסתו לא הי' כתוב „ולהכי מקדשי תחלה" כו' כמו שהוא לפנינו בכת"י אלא כמובא בכת"י ב"מ שנשמטו שם תיבות אלו, אולם לקמן סי' ע"ה מפורש בדברי רבינו שהמפטיר עולה למנין ז' כשאין מפסיקין בקדיש ע"ש:

אכן מ"ש במנהיג שם על דברי הגאונים והרי"ף שמצא כדבריהם במס' סופרים נ"ע, דז"ל שם פי"א הי"ד חזן שהי' קורא בשבת פחות משבע קריות ושכח קסבור שקרא שבעה יחזור ויקרא וימלא שבע קריות ויפטיר שמיני, עכ"ל, א"כ מפורש שאין המפטיר עולה, וכן משמע בוויטרי סי' קס"ה שכ' שיש תימא לפמ"ש בפ' בני העיר קרו שיתא בעניתא דיומא כו' הו"ל למקרי שביעי לחובת היום ובכל המועדים, וי"ל כי סמכו אמ"ס סופרים דפליגי אההוא דבני העיר עכ"ל, וגם הרש"ה בהערותיו לוויטרי תמה על המנהיג שכ' דאי אפסיקו בקדיש לפני מפטיר אינו עולה וכן מצא במ"ס, ולפנינו במ"ס לא נמצא זכר מהאי חלוקא דקדיש, וכן נראה ג"כ דעת הב"י סי' רפ"ב על דברי הטור בשם הר"מ מרוטענבורג שאם סיים הפרשה עם הששי ואמר קדיש יקרא למפטיר מה שקרא הששי שהמפטיר עולה למנין ז', וכתב ע"ז הב"י והשכ"ל בשם מס' סופרים כתב שימלא ז' קריות. ע"ש, ומשמע מדבריו נמי דס"ל להב"י דהמ"ס ס"ל דאין המפטיר עולה, ועפ"ז תמוהים עוד יותר דברי באר הגולה ורבינו הגר"א ז"ל שציינו מקור דברי הר"ם מרוטענבורג ממס' סופרים הנ"ל:

וראיתי בהגהות הגר"א אשר במס' סופרים שבש"ס הנדפסים שמחק שם תיבת „שמיני" וכנראה שמפרש שימלא שבע קריות ויפטיר, ר"ל שיקרא עוד אחד לשביעי ואותו השביעי יהי' המפטיר, והוא ממש דברי הר"מ מרוטנבורג, וגם הב"י לא כיון לומר דהשכ"ל

בשם

תהלה מפני כבוד התורה. וכיון דמשום כבוד התורה הוא למנינא לא סליק. [ולהכי מקדשי (ה) תחלה קודם שיקרא המפטיר. ואם אין שם מפטיר אחר יכול השביעי להפטיר.]

כז. ובמקום (א) שפסק בשבת שחרית שם מתחיל בשבת במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה. ומפסיקין לראשי חדשים ולחנוכה ולפורים, כגון ר"ח שחלו בשני ובחמישי. וחנוכה (ב) [החיא] תמניא יומי, שני והמישי דבגוייהו מפסיקין. **יב.**] ופורים נמי שחל להיות בחמישי מפסיקין, ולא קרי בענינא דפרשה דההיא שבתא כי עבדינן בשני ובחמישי (ג) דכלה שבתא. ולתענית נמי מפסיקין, וליום הכפורים נמי שחל להיות בין בשני ובין בחמישי או בשבת מפסיקין. [וליו"ט נמי שחל בשני או בחמשה או בשבת מפסיקין.] ולא קרי בענינא דההיא שבתא. אבל במנחה ביו"ט שחל להיות בשבת. וכן בשני ובחמישי שמר"ה ועד החג אין קורין אלא בסדר פרשיות ובמנחה של יו"ט של חג הסוכות שחל להיות בשבת קורין וזאת הברכה. וכל השנה כלה קמי פסחא וקמי חגא דשבועיא וקמי ריש שתא קרינן בסדר פרשיות.

וכד

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „תחלה" כצ"ל :

כז. (א) „שמפטיר". כ"ה בבתי' ב"מ וגרסתנו יותר נכונה, (ב) „דהיא". (ג) "דכולי שתא".

נפתא

מגן האלף

בשם מ"ם פליג אהר"ס מרוטנבורג אלא דס"ל כוותיה וכתב ג"כ כמותו, ע"ש. ולפי"ז ס"ל להמ"ם נמי דלעולם המפטיר עולה למנין אפי' אפסיקו בקדיש אחר הששי וכמו"ש הרמ"מ ולפי"ז חוזר התימא על המנהיג שהשוה דעת המ"ם לדעת הרי"ף, והרי"ף כ' דאי קרו שיתא ואפסיקו בקדיש אינו עולה, ונראה דגרסת המנהיג במ"ם כגרסתנו „ויפטיר שמיני" ור"ל שימלא ז' קריות ויקרא שביעי לבד המפטיר משום דאינו עולה למנין ז'. ומפרש דברי המ"ם דמיירי שהפסיקו בקדיש, דאל"כ דברי המ"ם סותרים למ"ש בגמ' פרק בני העיר דמשם מוכח דמפטיר עולה למנין ז', וכל הוכחת המנהיג ממ"ם הוא להוכיח כדברי הגאונים דהיכא דהפסיקו בקדיש אין המפטיר עולה. דלענין היכא דלא הפסיקו א"צ הוכחה דעולה למנין ז' דש"ס ערוך הוא, אולם דברי הרמ"מ הוא שלא כדברי הרי"ף, והרא"ש וכן הטור לא הביאו כלל דברי הרי"ף משום דס"ל כהרמ"מ דאפי' קרו שיתא ואפסיקו בקדיש, יקראו למפטיר מה שקרא הששי ומפטיר, דעולה למנין :

ונלע"ד דגם רבינו ז"ל ס"ל כדעת הר"ס מרוטענבורג ומש"ה כתב סתם „ואם אין שם מפטיר אחר יכול השביעי להפטיר" ולא הזכיר דזהו דוקא כשלא הפסיקו בקדיש, משום דס"ל נמי דודאי לכתחלה מצוה שיפטיר השביעי ולא יקראו פעם שנית, ולא יאמרו קדיש אחריו להראות שהמפטיר אינו מחובת הקריאה, אבן אם כבר קראו לששי ואמר קדיש יקראו למפטיר מה שכבר קרא לששי ויפטיר וכדברי הרמ"מ, או שקראו לשביעי ואמרו קדיש, במקום שאין אחר יודע להפטיר זולתו חוזר וקורא בתורה ויפטיר וכמו"ש האו"ז, וכן קיי"ל להלכה :

כז. יב.] ופורים נמי שחל בחמישי כו', אבל אי אפשר לפורים שיהא חל בב' כיון דקיי"ל לא ב"ד"ו' פסח א"א לפורים להיות בשני לפי הסימן של א"ת ב"ש :

רחב"א

וכד קרינן בספרא דאורייתא כהן קרי קמאה, ובתריה לוי ובתר לוי ישראל.
דתנן [גיטין נ"ט] אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום, ואמרינן מנא הני מילי אמר רב מתנה דאמר קרא ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה', כהן ברישא והדר לוי. ר' יצחק (ד) אמר מהכא ונגשו הכהנים בני לוי וגו' ברישא כהן והדר לוי. רב אסי אמר מהכא ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, הוא ובניו עד עולם. יג.] ר' חייא בר אבא אמר מהכא, וקדשתו קדשהו לכל דבר שבקדושה. ותנא דבי ר"ש לפתוח ראשון לברך ראשון ולטול מנה יפה ראשון, (ה) ואחריו לוי ואחרון ישראל.

כח. ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון יד.] כהן עם הארץ ות"ח ישראל איזהו מהם קודם (א) [מפני דרכי שלום] וגרסינן בגמרא אמר

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „נפחא". (ה) „ומקשי ליה אביי והדר מתרץ ליה ומ"מ מתוקמא כהן ראשון ואחריו":

כח. (א) „לקרות בתורה תחלה, ושדר להו הכי כהן קודם מפני דרכי שלום וגרסינן הכי בגמרא כו'". וכן צריך להגיה כאן: ואחריהן

מגן האלף

יג.] רחב"א מהכא וקדשתו כו', ואחריו לוי ואחריו ישראל, ואיכא למידק מנ"ל לרחב"א וכן לרב אסי דלוי קדים לישראל דקראי דאייתו אינן אלא לאקדומי לכהן, ובק"נ ובנתיב חיים סי' ר"א הקשו עוד במאי דפריך בגמ' מפני דרכי שלום דאורייתא הוא דלמא אתי תנא לאשמועינן דאפי' לוי קדים לישראל מפני דרכי שלום. דמקראי לא נפקא לן להקדים אלא לכהן, ע"ש. ונראה דהני אמוראי סמכו אקרא דמייתי במס' הוריות דף כ"ג דאיתא שם כהן קודם ללוי לוי לישראל, ואמרינן בגמ' כהן ללוי שנאמר ובני עמרם כו', לוי לישראל שנ' בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי והגמרא קצר כאן וסמיך אדהתם, וזה שכיון הגאון ז"ל להוסיף תיבות אלו „ואחריו לוי ואחריו ישראל" לרמז דגם לרחב"א ור"א אית להו קראי להכי:

כח. יד.] כהן ע"ה ות"ח ישראל איזהו מהם קודם מפני דרכי שלום. הנך ג' תיבות „מפני דרכי שלום" מיותר ואין להם ביאור ובכת"י ב"מ ליתנייהו.
ונלע"ד דשאלה גדולה שאלו בזה, וביארו דבריהם בענין שאלתם במה שהוסיפו תיבות מפני ד"ש, דהנה יש להקשות לפי מה ששנינו בהוריות בד"א שכלן שוים, אבל כהן ע"ה וממזר ת"ח ת"ח קודם. דמ"ע דוקדשתו אינה כלל במקום עשה של כבוד תורה, ואמרינן נמי במגילה כ"ח דת"ח שמברך לפניו כ"ג ע"ה בסעודה חייב מיתה משום משנאי אהבו מות. א"כ מאי פריך אביי בגיטין שם מפני דרכי שלום דאורייתא היא, והלא שפיר השמיענו תנא דמשום טעמא דלא ליתי לאינצויי התקינו דלעולם יברך כהן בתורה תחלה. ואפי' למ"ש ר"ת מובא בויטרי סי' קכ"ד דכל הסוגיא דהוריות איירי לענין להחיותו ולהשיב אבדתו, וכדקתני שם ברישא האיש קודם לאשה להחיותו ולהשיב אבדה וסיפא דרישא נמי לענין להחיותו, וראי' דבמס' גטין שנינו אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום ולא אסיק שם אימתי בזמן שכלם שוים, ע"ש, מ"מ קושיתנו עדיין במקומה עומדת דהו"ל לשנויי דקמ"ל דאפי' בכהן ע"ה דלא קדים לת"ח להשבת אבדה ולהחיותו מ"מ קדים לקריאת התורה משום ד"ש, ותו בירו' סוף הוריות איתא: סברין מימר לפדות ולהחיות ולכסותו [ת"ח קודם לע"ה] אבל לישיבה לא, א"ר אבון אף לישיבה מ"ט יקרה היא מפנינים כו'. ועוד קשה הא מ"ע דוקדשתו לא עדיף לענין זה מכבוד ת"ח וכבוד אב ואם דיכולים למחול על כבודם, ורק מלך א"י למחול משום דאיכא קרא להכי

שום

שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, וא״כ למה צריך אביי להזכיה שאם בא לחלוק כבוד הרשות בידו ממ״ש הבוצע פושט ידו תחלה כו׳ תיפק לי׳ דלא עדיף ממ״ע דכבוד תורה :

ונראה דס״ל לאביי דמתניתין שם בגיטין לא איירי בכהן ע״ה, וס״ל דבכהן ע״ה לא הייגו עוקרים עשה דכבוד תורה משום טעמא דלא ליתי לאינצויי, ובמקום ת״ח ליתא נמי עשה דוקדשתו וכדאיתא בהוריות, אלא איירי שהוא נמי ת״ח רק שיש שם ג״כ ישראל גדול הימנו, ומשום דלא ליתי לאנצויי תקנו שיהא קורא תחלה, וקמבעי לי׳ לאביי בכהן ת״ח שמחל על כבודו אי תקנו בי׳ נמי טעמא דאתי לאינצויי ולא מהני מחילתו, א״ד כיון דמחיל ליקריה וליכא תו עשה דוקדשתו, נשאר עשה דכבוד תורה של שארי ת״ח ואין עוקרין עשה דאורייתא משום טעמא דלא אתו לאינצויי. עד דפשיט לי׳ מדמר שאינו רשאי לחלוק כבוד ולשנותו מפני דרכי שלום ולא מהני מחילתו:

וזהו ששאלו לרב נטרונאי כיון דלפי המסקנא הזינן דמשום דרכי שלום דלא ליתי לאינצויי אינם יכולים למחול, ואע״ג דלאחר שמחלו וליכא עשה דוקדשתו, נשאר עוד עשה דכבוד ת״ח הגדול ממנו מ״מ עוקרים זאת משום דרכי שלום, וא״כ ה״נ בכהן ע״ה קרינן לכהן תחלה דאע״פ דליכא עשה דוקדשתו לא מסגיחינן בכבוד תורה של ת״ח, משום טעמא דלא ליתי לאינצויי. או דלמא לא דמי דבמקים ע״ה איתא נמי בזיון ת״ח, וגרע טפי, ואיכא נמי טעמא דמסגיאי אהבו מותי׳ וסדר להו רב נטרונאי דכהן קדים, והטעם י״ל כמו״ש הב״י סי׳ קל״ה, כיון שכבר התקינו שהכהן יקרא תחלה ליכא זילותא לחכם כלל, שתקנה קבועה היא ולית ליה רשו למקרי ישראל קמי׳ ואפי׳ הוא גביא שבישראל, וכמו״ש הטור בשם רב עמרם והמנהיג בשם רב נטרונאי. ויש לומר שהר״נ גאון הוכיח כן נמי ממשנה דמס׳ גטין שלא הזכיר שם הך אימתי בזמן שכלם שוים וכמו״ש ר״ת בתשובה, וכן ממ״ש אחריהם קורים פרנסים הממונים על הצבור כמו״ש המנהיג, והא דאמרינן שאין לכהן לברך לפני ת״ח איירי בבהמ״ז כפירש״י. וכש״כ בדורות אלו שהגדול עולה לבסוף ומתוך כך לא הוצרכו הכהנים למחול, ושאני רב הונא או רב דקרו בכהני זה הי׳ בדורותיהם כמו״ש הפרישה שהיו כפופים לו מחמת גדלו לא מחמת ממשלתו עליהם. או מטעם שבדורותינו אנו מפוזרים בין האומות ואין מכירין את המופלג בחכמה, ע״ש. וע״ז פליג הרא״ש וס״ל דכל שהוא מופלג בחכמה מהני, אך אנו נוהגין כדברי הגאון. ועב״י דס״ל דמחילה עכ״פ מהני לרב עמרם ור״נ, אבל הפרישה והט״ז תמהו עליו וחולקים אדבריו, ולמ״ש נוטים דברי רב נטרונאי דגם מחילה לא מהני. ועיין :

וידי״ב הגאון הר״מ קפלאן הוסיף טעם שאין לת״ח אפי׳ מופלג בחכמה לקרוא לפני כהן בזה״ז אע״ג דאמרו רב הונא קרי בכהני, דשאני רב הונא שהחשיב עצמו שיודע כל השמועות. וכמו״ש בב״מ דף ל״ג דבעי מיניה רב. חסדא תלמיד וצריך לו רבו מהו [לענין אבדת רבו ואבדת אביו מי קודם] א״ל חסדא אנא לא צריכנא לך כו׳, אבל בזה״ז ליכא בעולם שברור בידו שלא יהא נצרך לשמועות התלמידים, וכתב די״ל דלאו משום רמות רוחא הקפיד שם בזה על ר״ח, אלא שלא יהא נמצא עושה שלא כדין. במה שהי׳ קורא בכהני. עכ״ד. אך באמת הוא דוחק לפרש כן שיחשוד ר״ה את ר״ח שסובר שרב הונא צריך לשמועותיו והקפיד על זה, וכי לא אפשר לדונו לזכות שבאלו לענין דינא ברב אחר במי שרבו צריך לשמועות תלמידו. ויותר נכון פירושי הראשונים מובא בשטמ״ק שלא מפני השמועות אמר שרבו צריך לו, אלא מפני חריפות שכלו שרבו נהנה ומוסיף חכמה על ידו. וקמבעי לענין להחזיר אבדת אביו ואע״ג דדינייהו דרבנן כרבו מובהק היינו להחמיר לקום מפניהם ולא להקל. ע״ש. ודבריהם מסתברים דר״ח הי׳ תלמיד הבר דר״ה כדאיתא בעירובין ס״ב תוד״ה ר״ח ע״ש. והיה חריף גדול, דר״ש מרתע כולא גופא מפלפולי דר״ח, ולכן חשדו והקפיד עליו כי ידע בעצמו שעדיין אינו מגיע למדרגתו. ואפשר זאת להמצא בת״ח מופלג בחכמה גם בדורותינו, שיהי׳ במנין עשרה שאינם מגיעים להבנת דעתו וחכמתו, וגם לפי הבנת הרה״ג הנ״ל, עדיין לא תקן כלום. וכי לא אפשר שיהי׳ איזה גדול מזמינו במנין שהכהנים בורים וע״ה גמורים, והעיקר כטעם הפרישה :

אמר אביי נקטינן (אם אין שם כהן נתפרדה חבילה טו.] דלא קרי לוי כלל. ואמר אביי אם אין שם לוי קורא כהן. ומקשינן איני והא"ר יוחנן כהן אח"ר כהן לא יקרא מפני פגמו של ראשון, ולוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם. ומשני כי קא אמרינן באותו כהן שקרא ראשון שעומד במקומו וקרי במקום לוי:

שלחו ליה בני גלילא לר' חלבו אחריהן מי קורא, לא הוה בידיה. אזיל שייליה לר' יצחק נפחא בי מדרשא. א"ל טז.] אחריהן קורין ת"ח הראוים למנותן פרנסים על הצבור, ואחריהם ת"ח שאבותיהם היו פרנסים על

מגן האלף

טו.] דלא קרי לי' לוי כלל, מוכח ברש"י גטין נ"ט ע"ב שכתב נתפרדה חבילה נפסק הקשר, אבד הלוי את כבודו בשביל חבילתו הנפרדת ואינו קורא כלל. כך אמר לי מורי הזקן ומורי ר' יצחק ב"ר יהודא וכן סידר רב עמרם. אבל מתלמידי מורי ר' יצחק הלוי שמעתי משמו שאין סדר לדבר להקדים לוי לישראל, ומי שירצה יקדים, עכ"ל. והתוס' שם הקשו לדברי הר"י הלוי ממ"ש בכתובות כ"ה מוחזקני בזה שהוא כהן שקרא אחריו לוי. ולדברי הר"י שכל מי שהוא גדול בתורה יקדים, אין ראיה מזה שהראשון כהן. ותירצו דהי' קים לי' שלא קרא הלוי במקום הראוי דידע שהי' גדול משלפניו, ואי לאו דהוה קמאה כהן היה הלוי קורא ראשון ע"ש. ורש"ל שם הקשה ע"ז מנא ידע, הא לא ידע בקמאה אי הוא גדול אי לא. ודבריו בלתי מובנים, דאע"פ שלא ידע בראשון אי קרא בחזקת כהן מ"מ הא יוכל לדעת שהלוי גדול הימנו. ונראה דר"ל דא"כ הי' לו להשיב האמת דקים לי' בקמאה דלא קרא בחזקת גדול דמי שקרא אחריו הי' גדול הימנו ולמה לי' למימר שקרא אחריו לוי, וכן תירץ מר אבא ז"ל בחדושיו, ועפ"ז יש לדחות גם תירוצם השני שכתבו בתוס' דידעו שהי' הלוי קטן משל אחריו, וכן תירצו בכתובות שם, וכ"ז אינו במשמע, דא"כ לימרו שקרא אחריו לוי קטון מהישראל הבא אחריו:

ורש"י ז"ל במס' כתובות תירץ דישראל הקורא בחזקת גדול במקום שיש כהנים אין לקרות אחריו לוי, ודוקא במקום שאין כהן אמרינן דנתפרדה חבילה ויכול ישראל לקרות כפי מעלתו קודם ללוי, והכא כהן אחר הוה התם, ואי לאו דהאי כהן לא הוה קרי לוי אבתריה. וכ"כ ר"ת בויטרי סי' קכ"ד: שאלו גדול הי' ובחזקת גדול קרא, לא הי' לו לקרות לפני לוי הואיל והי' שם כהנים אחרים:

אמנם דברי רבינו הגאון נראה להראשונים עיקר. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א סי' רי"ד דסוגיא דכתובות משמע דהיכא דאין כהן לא קרו לי' ללוי כלל, ואע"פ שם קצת לדחות ראיה זו, נראה עיקר דנתפרדה חבילה לגמרי ע"ש. ולענין הלכה כתב הב"ח שלא יקרא לוי כלל דבזה יוצא לכל הפירושים והסביר ג"כ בסי' קל"ה טעם הגאון רבינו ז"ל שאם יקראו ללוי ראשון ימעו להעלותו לכהונה, ואם יקראו לפניו ישראל יעלו את הישראל לכהונה, ואם יקראו שני ישראלים תחלה הוא הורדת כבוד ללוי. ע"ש:

טז.] אחריהן קורין ת"ח הראוים למנותן פרנסים על הצבור, במס' גטין דף ס' איתא ת"ח הממונים פרנסים על הצבור, ואחריהם ת"ח הראוים למנותן כו'. וכן גרסת הרי"ף והיא גרסא נכונה, וכתב הב"י שהם מדרגות זולת כהן ולוי ובס"ה הם שבעה, כהן, לוי, ת"ח הממונים, ת"ח הראוים למנותם, בני ת"ח, ראשי כנסיות, שאר העם. אכן גם השביעי המשלים הוא מדרגה חשובה וכמו"ש שהגולל נוטל שכר כנגד כלם, וא"ר שפטי' אר"י יו"ד שקוראים בתורה הגדול שבהם גולל, כו' ובזמן שאין קורין אלא שבעה המשלים גולל הספר אחרי קריאתו, וכ"כ באו"ז סי' מ"ב בצרפת נוהגים לקרות הרב שביעי ויש לתן טעם מפני

על הצבור. (ב) ואחריהן ראשי כנסיות ושאר כל העם, והכל עולים למנין שבעה יז.] אפי׳ אשה אפי׳ קטן. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור.

כט. והכי אמר רב נטרונאי דוכתא דמצלי ביה עשרה ולית להון שבעי דידעי למקרי בס״ת יח.] קרי כל גברא תרי זמני ושפיר דמי, חדא דלא לבטלי מנהג ישראל ולא לבטלי ברכות. ועוד לאשמועינן להנך דלא גמירי. ולית ביה משום מוציא שם שמים לבטלה.

ל. אמר רב חנן בר אבא מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מהמברך ת״ל גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו. ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם. הקורא בתורה לא יסייע למתורגמן כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה. ועוד כיון שברך אסור לו להפסיק בדברים ואפילו בתרגום, מפני שהוא חול עד שחותם. יט.] אבל חזן מותר לסייע את הקורא ואת המתורגמן. בין בקול גדול בין בקול נמוך ואין בכך כלום. ואין קורין אותו (א) מתורגמן מפני שהוא מקרי אחרים, (ב) אינו עולה מן המנין לומר [ששנים] מתורגמנין הם. (ג) [ואם] כתרגמין שנים אין בכך כלום. ואי משום (ד) [ונשי לא] לפרוש להון ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש.

וכך

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) ואחריהן בני ת״ח :

ל. (א) „מתרגם״. (ב) „וכד מקרי אחרים״ אינו. (ג) „ואין״. (ד) „דשמעי גברי ונשי לא״.

אבון

מגן האלף

מפני שנוהגים שהשביעי גולל ס״ת כדי שתהא נגללת ע״י הגדול. ומה שנמצא בס׳ מע״ר שהגר״א ז״ל הי׳ עולה לששי, לא ידענו טעמו, ואולי עלה בה לגודל ענותנותו שהיא הנמוכה שבחשיבות בערך העולים הנזכרים למעלה ועפ״ז יהיה ערך העולה לששי, כשולה לפני אחרון :

יז.] אפי׳ אשה אפי׳ קטן, לפנינו בגמרא איתא אפי׳ קטן אפי׳ אשה :

כט. יח.] קרי כל גברא תרי זמני, מדלא כתב רבינו ז״ל דאחד דלא גמיר יעלה ויברך ואותו דגמיר לקרות יקרא, משמע דס״ל נמי כהרא״ש ז״ל שהזכרנו באות מ״ד, דבכה״ג שאינו יכול לקרות עם הש״ץ גם בלחש הויא ברכה לבטלה ע״ש. ומזה כיוע נאחת להרא״ש גם לסברת הגר״א ז״ל שדחה ראייתו מהתוספתא דבזמנו של רבינו היו כלם מברכין לפניה ולאחריה. ועיין דאו״ז ריש הל׳ שבת שכתב כבר נהגו שש״ץ קורא אפי׳ ע״ה שא״י לקרות ומברך וש״ץ קורא. ורוצים להסמיך המנהג על הא דתנן במס׳ בכורים בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא ושא״י מקרין אותו ונמנעו מלהביא כו׳ התקינו כו׳, מיהו נ״ד דהתם א״א שלא יביא, דהבאת בכורים חובת הגוף היא. אבל הכא אפשר שפיר שלא יקרא אלא מי שיודע. ע״ש :

ל. יט.] אבל חזן מותר לסייע כו׳, כל הדברים עד סוף הסימן מגומגמים ומשובשים. אך כלל ענינם נראה דרצה לומר שאע״פ ששנינו במגילה כ״א שלא יהיו שנים מתרגמים בתורה, ולא הותר אלא בנביא דלא קפדינן בי׳ כולי האי מפני שאינו אלא להשמיעו לע״ה ונשים שאינן מכירים בלה״ק, אבל תרגום של תורה צריכים שיבינו המצות כפירש״י שם. מ״מ ס״ל לגאון דחזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם, אע״ג דתרי קלי

לא

לא. ובך אמר רב נטרונאי גאון. אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו, שלשון הצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן. מאי טעמא דהדין תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן. דא"ר איקא בר (א) אבוהי א"ר חננאל אמר רב [נדרים ל"ז ע"ב] מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים [מפורש ושום שכל. תורת] זה מקרא. מפורש זה תרגום. ושום שכל אלו הפסוקים ואמרי לה אלו פסוקי טעמים. וכיון דהכי הוא לא אפשר דלא מתרגמינן בהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמים בתרגום, דאמר ר"ש בן פזי [ברכות מ"ה] אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. מאי טעמא משה ידבר והאלהים יעננו בקול. שאין ת"ל בקול, ומאי בקול בקולו של משה. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מהמתרגם. ואם אין המתרגם יכול להגביה קולו יותר ימעך קורא קולו ויקרא. ב.] הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם. אפי' מי שהתחיל בתרגום ועדיין הקורא לא סיים מקרא שלו, אין רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי קורא. כדי שישמעו העם קול מתרגם. דאמר ר' זירא אר"ח [סוטה ל"ט ע"ב] אין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור, ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי הקורא. ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר עד שיכלה פסוק המתרגם מפי המתרגם. וכן במשנה שנינו [מגילה כ"ד ע"ב] קטן קורא בתורה ומתרגם. [הלכך חייבים לתרגם. אבל אם אין מתרגמין (ב) כלום בני גדוי הם. ואם מפני שאין יודעים לתרגם] ילמדו ויתרגמו, והם יוצאין ידי חובתן. ואם יש מקום שרוצים לפרוש להם. יעמוד אחד חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם.

והקורא

שנוי נוסחאות והגהות

לא. (א) „אבוך". (ב) בכת"י אמריקני „להכעיס":
בכת"י

מגן האלף

לא משתמעי. ואפשר שטעמו חדא דלא אפשר באופן אחר כיון שא"י לקרות, ועוד כיון שאינו קורא עמו בבת אחת אלא שמסייעהו מותר, וז"ש שאין זה בכלל שנים מתרגמים, כיון שהוא מקריא אחרים ר"ל שמקריא את המתורגמן ומסייעהו ואין עולה מהמנין לומר שנים מתירגמנין הן ואין מתרגמין שנים, ואי משום דשמעי גברא וגשי לא לפרוש להון, ר"ל שלא יבינו הטיב, כיון ששנים הם ותרי קלא לא משתמעי, ולא יבינו הפירוש. יוצאים הם ידי חובתן בלא פירוש, ובויטרי סי' קכ"ז מסיים ע"ז „אע"ג דלא ידעי מאי קאמרי":

לא, ב.] הא למדת שמצוה מה"ת לתרגם, עכ"ל. וכן איתא בתשובת הגאונים סי' נ"ב בתשובה לרב נטרונאי: מצוה לתרגם בביהכ"נ על הקריאה בתורה ועל המפטיר בנביא והלכה זו ירושה מימות הנביאים, עכ"ל. וכ"כ הסמ"ג ה' תפלה סי' י"ט: אני דנתי לפני רבותי שהפירוש מועיל יותר מהתרגום כו' ולא נראה לר"י. וכן ר"ע שהשיב רב נטרונאי דוקא תרגום שזכה לינתן בסיני כו', וכ"כ הרא"ש בפ"ק דברכות: י"מ שה"ה לכל הלועזות דלעז שלהם כמו התרגום, שהתרגום בשביל ע"ה שא"י לשון הקודש, וא"כ ה"ה לעז למכירין בו, ולא נהירא בו'. והב"י כ' שיר"ש יצא ידי כלם ויקרא התרגום ופרש"י, ע"ש.

וכויטרי

לב. והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה ונביאים וכתובים. **כא.]** ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד ובנביא שלשה. ואם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד. כגון כה אמר ה׳ חנם נמכרתם, כי כה אמר ה׳ מצרים ירד עמי בראשונה. ועתה מה לי פה נאם ה׳:

ולאחר סיום הפרשה מקדש השליח ומפטירין בנביא. [מגילה כ״ג] [א״ר תנחום אריב״ל אין המפטיר בנביא רשאי להפטיר **כב.]** עד שנגלל ס״ת] וקורא המפטיר בתורה קודם ג׳ פסוקים [או יותר] ואח״כ מפטיר בנביא. **כג.]** ומברך לפניה, בא״י אמ״ה אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, ברוך אתה ה׳ הבוחר בתורה במשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק. [**וקורא**.] ולאחריה מברך: בא״י אמ״ה צדיק בכל הדורות, האל הנאמן האומר ועושה, מדבר ומקיים, כי כל דבריו האמת והצדק. ונאמן אתה הוא ה׳ אלהינו ונאמנים דבריך. ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב [כי אל נאמן אתה] בא״י האל הנאמן בכל דבריו. **רחם** על ציון כי היא בית חיינו ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו **כד.]** [בא״י (א) משמח ציון בבניה. **שמחנו** ה׳ אלהינו באליהו הנביא עבדך ומלכות בית

שנוי נוסחאות והגהות

לב. ,(א) בכת״י ב״מ חותם כאן „בונה ירושלם" ואח״כ מתחיל „**את** צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא״י מגן דוד. וצריך להזכיר מעין המאורע כל יום. בין שבת בין ר״ח בין מועד. ומזכיר בשבת: **הנח** לנו כי אתה אבינו, ותמלוך עלינו מהרה כי אתה מלכנו. בא״י מקדש השבת".

תכנת

מגן האלף

ובויטרי סי׳ קכ״ז מעתיק כ״ז, אלא שבסופו יש שם שינוי קצת שכ׳ הלכך „אם תאבים הם" לתרגם ואינו מדוקדק. וצ״ל הלכך „חייבים" לתרגם:

לב. כא.] ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד. כו׳ משנה במס׳ מגילה כ״ג, ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד. שלא יטעה המתורגמן המתרגם על פה, ובנביא דלא נפקא מינה הוראה לא איכפית לן. [רש״י] ובזמנינו אין אנו מתרגמין לא הפרשיות ולא ההפטורה, וסמכינן שגם בזמן התלמוד היו מקומות שלא תרגמו, כדאי׳ במס׳ מגילה כ״ג. ומ״מ הי׳ מנהגי רבותינו הצרפתים לתרגם הפטורות של פסח ועצרת כמובא בתוס׳ שם דף כ״ד כדי לפרסם הנסים של יצי״מ ומתן תורה. וחברו ע״ז רשויות לאומרם קודם התרגום כמובא בויטרי סי׳ קס״ז שאחר שקרא המפטיר ג׳ פסוקים אמר המתרגם אוסב רשות כו׳, ומתרגם אותן פסוקים. ואח״כ המפטיר קורא אחד, והמתרגם מתרגם אחד. ומן הפייטנים האלו היו ר׳ אליעזר ב״ר שמשון, ר׳ שמואל, ר׳ יעקב [רבינו תם.] ר׳ יצחק בר״ש. [ר״י הזקן] אך בזמננו חדלו לגמרי מלתרגם כי ההמון אין מבינים אותו תרגום. ועיין תשב״ץ ח״ג סי׳ קכ״א מנהג ארגש לתרגם קצת הפטורת בלשון ארמי ושירת דבורה בלשון הגרי. ע״ש:

כב.] עד שנגלל ס״ת. פירש״י שלא יהיו הגוללים טרודים מלשמוע ההפטרה מפי המפטיר:

כג.] ומברך לפניה. כו׳ עיין מקור הברכות:

כד.] משמח ציון בבניה. עיין מקור הברכות:

מגן

בית דוד משיחך. במהרה יבא ויגל לבנו, ועל כסאו לא ישב זר, ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו. כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד, בא״י כה.] מגן דוד. על התורה ועל העבודה ועל הנביאים, ועל יום המנוח הזה שנתת לנו ה׳ אלהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל ה׳ אלהינו אנו מודים לך ומברכין את שמך. תתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. בא״י מקדש השבת.]

וכשיזדמן ר״ח כו.] מזכיר השבת וישראל וראשי חדשים. ובמועד מקדש ישראל והזמנים. וכן בר״ה ויו״כ מעין שלהם. ומחזירין את התורה למקומה.

לג. ועומדין בתפלת מוסף. ואומר אבות וגבורות וקדושת השם. (א) [תכנת שבת רצית קרבנותיה, צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו כז.] טועמיה חיים זכו וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה ותצוינו ה׳ אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. יהר״מ ה״א שתעלנו בשמחה לארצנו. ותטענו בגבולנו ונעשה לפניך את

שנוי נוסחאות והגהות | מגן האלף

לג. (א) „תכנת״.

כה.] מגן דוד. עיין מקור הברכות:

כו.] מזכיר השבת וישראל וראשי חדשים. במס׳ שבת כ״ד איתא, א״ר גידל אמר רב ר״ח שחל בשבת המפטיר בנביא א״צ להזכיר של ר״ח, ואמרינן שם משום דנביא בר״ח ליכא כלל. ואמרו שם: ולית הלכתא ככל הני שמעתא אלא כריב״ל דיוה״כ שחל בשבת המתפלל נעילה מזכיר של שבת משום דיום הוא דנתחייב בד׳ תפלות. וכתבו רש״י ורי״ף ז״ל דאדחי נמי הא דרב גידל. וכן דעת רבינו הגאון ז״ל, אבל מנהגנו כדעת התוס׳ המאור והמנהיג דאינו מזכיר של ר״ח, ואפי׳ ריב״ל מודה להא דרב גידל משום דנביא בר״ח ליכא כלל. ועיין ברא״ש ובטור סי׳ רפ״ד:

וכתב בספר המנהיג מנהג קירואן שהיו מכינין כסא כבוד למר עוקבא נשיאה בביהכ״נ מצד הארון, ולאחר שקראו כהן ולוי היו מורידין לו התורה. וסמך לדבר בירושלמי יומא פרק בא לו, בכל אתר את אמר הולכין אצל התורה וכאן מוליכין התורה אצלו, אלא ע״י שהן ב״א גדולים [הכה״ג] התורה מתעלה בהן. והא תמן מובילין אורייתא גבי ריש גלותא. אר״י בי ר׳ בון ע״י שזרעו של דוד משוקע בו איגון עבדין לי׳ כמנהג אבהתהון. וכתב עוד מנהג צרפת ופרובינצא שהחזן אומר לקוראים כשמסיימין „חזק״ בקול רם. ומצאתי סמך לדבר בב״ר: מלמד שס״ת הי׳ בחיקו של יהושע וא״ל הקב״ה חזק ואמץ, והאבודרהם כ׳ דבספרד לא נהגו לאומרו אלא כשמסיימין כל ספר מחומשי התורה. ע״ש:

וכתב עוד בס׳ המנהיג לבתר דקרי אפטרתא ואית לון עסקי דצבורא או למפסק צדקה או למימר פרקי או דרשא באתרא דרגילי שפיר דמי. ומוספים אינן מתאחרין עי״ז דמוספין כל היום. ע״ש. ועיין ערובין דף נ״ט עיר של יחיד ונעשית של רבים, אר״י כגון דאיסקרתא דריש גלותא. אר״נ מ״ט אלימא משום דשכיחי גבי הרמנא מדכרי אהדדי, כלהו ישראל בצפרא דשבתא נמי שכיחי גבי הדדי. ופרש״י „דאתי לשמוע דרשא״ ושמע מזה שהיו דורשין בצפרא דשבתא:

לג. כז.] טועמיה חיים זכו עיין מקור הברכות:

כתר

[אֵין כָּמְוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים]:

ומוציאין ס"ת ואומרים (ויהי בנסוע הארון וצריך שמיה על הכל) תמצא בתפלת חול:

דיני הנהגת הקהל בשעת הקריאה.

(דה"ח) (א) בשעה שהעולה אומר ברכו והקהל עונין ביהל"ו יש לעמוד (א"ר) והמדקדקין מחמירין לעמוד גם בברכת אשר בחר בנו ובשעת הקריאה: (ש"ס קמ"ז) (ב) אסור לצאת ולהניח הס"ת כשהוא פתוח אבל בין גברא לגברא שהס"ת מגוללת יכול לצאת לצורך גדול: (ש"ס קמ"ו) (ג) משהתחיל הקורא לקרות בס"ת אסור לספר אפי' בד"ת ולאפרושי מאיסורא יכול להפסיק: (סי' קמ"ו) (ד) לקרות שמו"ת מותר בשעת קה"ת ונכון ליזהר גם בזה להאזין ולכוין דעתו לשמוע: (סי' רפ"ה) (ה) וכ"ז אין ענין לפ' זכור ופ' פרה שהם בעשרה מדאורייתא שצריך לכוין לשומעם מפי הקורא: (שם) (ו) אם הקורא בעצמו עולה לתורה צריך שיעמוד אחר אצלו (מלבד הסגן): (שם)

דין לאיזה אנשים אין קורין.

(דה"ח) (א) בת"צ כשקורין ויחל אין קורין אפי' לכהן שאינו מתענה ומשלים ואם יקראוהו לא יעלה: (ט"ז סי' תקס"ו) (ב) אם חל התענית ביום ב' וה' אף שקורין ויחל מ"מ בשחרית אם קראוהו לעלות בדיעבד יעלה אבל במנחה גם בב' וה' לא יעלה: (א"ר סי' קל"ה) (ג) אין לקרות לס"ת מי שעומד באמצע פסוד"ז רק לכהן או לוי אם אין שם כהן או לוי אחר. אך לא יקרא עם הקורא ומכ"ש שלא יאמר לעשות מי שבירך: (מ"א קל"ה) (ד) היה עומד בברכת ק"ש ומכ"ש בק"ש עצמו לא יקרא אותו אפי' אין שם כהן או לוי אחר ואם כבר קראו אותו פסוק ועולה אם אינו יכול למהר לסיים עד הפרק או עד דסליק ענינא אך לא יקרא כנ"ל: (סי' קל"ה וסי' ס"ו) (ה) בין גאולה לתפלה ומכ"ש בש"ע עצמו אפי' אם קראוהו לא יעלה: (סי' ק"ד) (ו) כהן אבל תוך שבעה אפי' אם קראוהו לא יעלה אבל בשבת מותר אם אין שם כהן אחר אלא הוא ומוטב שיצא מבהכ"נ קודם הקריאה. אם הוא אונן אפי' ברגל אסור לעלות: (מ"א תקמ"ח) (ז) ב' אחים בין מן האם בין מן האב ובנו או בן בנו אין לקרות זה אח"ז אפי' אחד לאחרון ושני למפטיר ואם מוציאין למפטיר ס"ת אחרת מותר ובדיעבד יעלה: (סי' קמ"א, ועיין א"ר ופ"ח וכה"ג)

הנהגת הקורא לעלות לס"ת ודיני ברה"ת.

(דה"ח) (א) העולה לתורה עולה בדרך קצרה ויורד בדרך ארוכה ואם ב' הדרכים שווים עולה בימין ויורד בשמאל ולא ירד עד שגומרין לקרות לשלאחריו: (א"ר קמ"א

מקור הברכות

אין כמוך באלהים ה' אמירת פסוקים אלו נזכר במס' סופרים פרק י"ד ה"ח, ובויטרי ליתנייהו. ונוסח ספרד לומר קודם שיוציאו הס"ת אתה הראית לדעת וגו' יהי ה"א עמנו וגו' הושיעה את עמך וגו' ויהי בנסוע, קומה, כהניך, בעבור דוד, ברוך המקום שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא, אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, וקצת פסוקים מהם ישנן גם בסדור הרב ז"ל, אולם נ"א לומר רק ויהי בנסוע הארון

קמ"א) (ב) צריך לאחוז בס"ת בשעה שהוא מברך וגם בשעת הקריאה יאחז בעמודים: (מ"א קל"ט) (ג) יש נוהגין לגלול הס"ת בשעת הברכה והנוהג שלא לגלול לא יביט בס"ת בשעת הברכה רק מקודם יראה הפסוק שצריך להתחיל ואח"כ לא יביט בפנים: (סי' קל"ט ועיין א"ר) (ד) יאמר הברכות בקול רם כדי שישמעו העם ויענו אמן: (קלט) (ה) אם טעה ופתח אשר נתן במקום אשר בחר אם נזכר קודם שאמר השם מהחתימה (נותן התורה) יתחיל מאשר בחר ואם כבר אמר השם יסיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר אשר בחר: (מ"א קל"ט) (ו) אם אמר ברכה א' כראוי ובברכה שניה טעה והתחיל אשר בחר אם נזכר קודם שאמר בא"י נותן התורה יתחיל מאשר נתן ואם נזכר לאחר שגמר הברכה יתחיל עוד הפעם מתחלת הברכה ואם נזכר לאחר בא"י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ"ה אשר נתן לנו: (ז) אם הראו לו מקום שצריך לקרות בתורה ובירך ואח"ז נזכרו שצריך לקרות פ' אחרת וגללו הס"ת למקום הב' יברך פעם שנית ואם א"צ לגלול הס"ת רק שהראוהו למעלה והוא למטה אפי' בעמוד הב' א"צ לברך: (ט"ז וא"ר). (ח) כל מקום שצריך לחזור ולברך צ"ל בשכמל"ו על שהוציא ש"ש לבטלה: (סי' ר"ו) (ט) כ"מ שצריך לברך פעם ב' א"צ לברך רק אשר בחר ולא ברכו: (א"ר ק"מ) (י) גם העולה צריך לקרות עם הקורא וגכון שיקרא בנחת ולא בקו"ר: (סי' קמ"א)

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לכבוד המקום ולכבוד השבת (ליו"ט לכבוד הרגל) (לר"ה ויו"כ לכבוד יום הדין) ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה מכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (ליו"ט ויזכה לעלות לרגל). (לר"ה ויו"כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין) עם כל ישראל אחיו. ונאמר אמן:

ליולדת מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת בנה הנולד (לנקבה ואת הילדה הנולדה) לה. במזל טוב ויקרא שמו (לנקבה שמה) בישראל (פב"פ) בעבור שבעלה נדר לצדקה. בשכר זה יגדלו (לנקבה יגדלה) (לזכר לתורה ו) לחופה ולמעשים טובים ונאמר אמן:

לחולה מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (לנקבה החולנית) (פב"פ) בעבור (פבפ"ב) נדר מתנה בעבורו (בעבורה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו להחלימו ולרפאותו ולהחזיקו ולהחיותו (עליה להחלימה לרפאותה ולהחזיקה ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח אבריו (איבריה) ושס"ה גידיו (גידיה) בתוך שאר חולי ישראל. רפואת הנפש ורפואת הגוף (בשבת אומר. שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא) השתא בעגלא ובזמן קריב. ונאמר אמן:

אם בר מצוה (בן י"ג שנה ויום א') עולה לתורה (אחר שבירך ב"א) יאמר אביו

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה:

ארבעה

מקור הברכות

הארון, ושאר הפסוקים אומרים אף בשמחת תורה: הי"ג מדות שאומרים ביו"ט ור"ה ויו"כ בעת הוצאת ס"ת נזכר גם בסדר הרב ז"ל, אבל לא מצאתי כן בשום כת"י קדמון: ברוך שפטרני מעונשו שלזה. מובא בבראשית רבה פרשה ס"ג.

ברכות

ברכת הגומל

ארבעה צריכים להודות. יורדי הים כשעלו ממנו לגמרי. והולכי מדבריות כשיגיעו ליִשוב. ומי שהוא חבוש בבית האסורים על עסקי נפשות ויצא מהצרה לגמרי. ומי שהיה חולה במכה של חלל שיש בזה סכנה. או בחולה שמוטל במטה יותר מג' ימים והחזיר לבוריו לגמרי. וסימנך וכל החיים יודוך סלה. "חולה "יסורים "ים "מדבר. ועכשיו נהגו לברך כל מי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו. או שעמד אריה ביער לטרפו. או באו עליו גנבים ושודדי לילה וניצול מהם. יעמוד אחר שקראו אותו לתורה ובירך ברכה שנייה. יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוֹב:

והקהל עונין **מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה:**

ונכון שלא לאחר ג' ימים, ובדיעבד מברך עד ה' ימים. (מקורו בב"י סי' רי"ט בשם קבלת הרשב"א)

אחר הקריאה יאמר חצי קדיש וקוראין למפטיר. ואח"ז מגביהין הס"ת ואומרים **וזאת התורה** כו' תמצא בתפלת חול:

דיני המפטיר והברכות

(דה"ה) המפטיר לא יפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הס"ת במטפחותיה ועד שתהיה ההפטרה פתוחה לפניו: (קמ"ז) (ב) אסור לדבר בשעה שהמפטיר קורא בנביא עד שישלים: (קמ"ו) (ג) כששני פרשיות מחוברין קורין בהפטרה של פ' ב' (רפ"ד) לבד באחרי קדושים כשהן מחוברין קורין הפטרת אחרי הלא כבני כושיים: (תכ"ח) (ד) הפטורת ויברח יעקב שייך לפ' ויצא: (מ"א שם) (ה) בשבת ר"ח מפטירין השמים כסאי ואם ר"ח אלול חל בשבת מפטירין בשבת שלאחריו רני עקרה ועניה סוערה. ואם חל ר"ח בשבת של ד' פרשיות מפטירין בשל פרשיות: (תכ"ה) (ו) שבת שהוא ערב ר"ח מפטירין מחר חודש ואין דוחין הפטורה עניה סוערה משום מחר חודש: (שם) (ז) בשבת הוה"מ פסח אינו מזכיר של יו"ט בברכות הפטורה. אבל בשבת הוה"מ סוכות מזכיר של יו"ט כמו ביו"ט של סוכות שחל בשבת: (ס' ת"ל ותרס"ג)

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק: ואחר זה קורין ההפטרה

לא יסלק מלפניו הספר שאמר ההפטורה מתוכו עד שיגמור הברכות שאחריה וטוב שיהא פתוח. וטוב שלא לעשות הפסק בסיום אמת ולדק רק לומר בתכיפה אחת נאמן אתה כו' ואין לענות אמן אחר אמת ולדק אלא אחר הנאמן בכל דבריו: (ש"א)

ברוך

מקור הברכות

ברכות ההפטרה. כל הברכות הללו מובאות במס' סופרים פרק י"ג בשינוי לשון קצת. ואיתא שם שלאחר שאמר המברך כי כל דבריו אמת וצדק עומד העם ואומרים: **נאמן** אתה ה' אלהינו ונאמנים דבריך. חי וקים שמך ומברך תמיד. ומלוך עלינו לעולם ועד. זה אחד ממחלוקת בני מזרח ובני מערב, שבני מזרח עונים אותו בישיבה. ובני מערב בעמידה. ובכ"מ שנחלקו תרי תנאים ושני אמוראים ולא בריר לן הלכתא כחד מנייהו. אזלינן בתר מחמיר. כש"כ בשבח ותהלה של חי העולמים

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. צוּר כָּל הָעוֹלָמִים. צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת. הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה. הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם. שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ. וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ. וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא [יִכְבֶּה] נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם *הַשַּׁבָּת] הַזֶּה *[שֶׁנָּתַתָּ] לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בשלש רגלים גם בשבת חוה"מ סוכות אומרים זה :

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים (לשבת וְעַל יוֹם

השבת

מקור הברכות

העולמים שהדבר תלוי בלב לשיטת הלכה ומעשה. כו'. וכתב היעב"ץ בסדורו לא ידעתי מ"ט הקילו ובטלוהו כו' כי תקנוהו חז"ל עמודי אמונתנו וגודרי פרצותינו, ע"ש. וכתב המנהיג אין לענות אמן אחר השלמת אמת וצדק כו', דהאיך יתכן שיהא נאמן אחה ברכה סמוכה לחברתה, והלא שלפניה אינה חותמת בברוך, ועוד דבמס' סופרים מונה אותה באחת. ע"ש. ועיין תוס' פסחים ק"ד, וכ"כ הטור סי' רפ"ד. ועיין בכסף משנה ה' תפלה פי"ב לענין הברכה שקודם המפטיר דתרויהו אינן אלא ברכה אחת ע"ש. **משמח** ציון בבניה. הרמב"ם פי"ב מתפלה כתב לחתום בבונה ירושלם. אבל הראב"ד חלוק עליו. ודברי הראב"ד הם כדברי רבינו ז"ל. וכ"ה גם במס' סופרים פי"ג, ובויטרי. **הגרסת** הויטרי א. „ועל כסאו" „תכבה". מגן דוד. וכ"כ הרמב"ם שם שלישית חותם בה מגן דוד והראב"ד לא הגיה ע"ז אבן במס' סופרים שם אחרי שלא תכבה נרו לע"ו מוסיף : „בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו בא"י מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל", ובגמרא פסחים קי"ז משמע דחתמינן מגן דוד דלא כהמ"ס, ולקמן סי' ס"ח מובא ברכה זו בנוסח את צמח דוד. וכן גרסת הרמב"ם בנוסחי התפלות „את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא"י מגן דוד". ועיין בשינוי נוסחאות סי' ל"ב שינוי נוסח בברכת הפטורה. **השבת**. בויטרי א. „המנוח" הזה „אשר" נתת.

אמירת

הַשַּׁבָּת הַזֶּה) וְעַל יוֹם _{לפסח} חַג הַמַּצּוֹת _{לשבועות} חַג הַשָּׁבוּעוֹת _{לסוכות} חַג הַסֻּכּוֹת _{לשמיני עצרת ולש"ת} הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ)יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

_{לר"ה השנה} עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים (לשבת וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה) וְעַל יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

_{ליו"כ בשחרית} עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים (לשבת וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה) וְעַל יוֹם הַכִּפֻּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל בּוֹ אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ. לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ (מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה) מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים: (ופותח הש"ץ ואומר יקום פורקן.)

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא. חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי. וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא.

זרעא

מקור הברכות

יקום פורקן, לא נזכר בסדר של הגאון ז"ל, ולא בסדר רבינו סעדיה. ולא מצאתים בסדרי ספרד וארייענט ובשארי כת"י עתיקים, אך הרב המאור הרז"ה במס' עירובין דף נ"ט מזכירו וז"ל; שהיו רגילים לסדר רשות מהנשיא כל מי שהוא דורש ברבים, ולברך את הנשיא בכל שבת ושבת כמו שרגילים לומר עכשיו יקום פורקן מן שמיא, עכ"ל. וממאי דאמר עכשיו משמע שנתקנו בדורות האחרונים, וכן האמת כמו ש. ונראה דרע"ג ששלח נוסח התפלות לספרד לא הטיל עליהם חובה לומר היקום פרקן אע"פ שבמקומו אמרוהו. או אפשר דנתקנו אחרי ר' סעדיה גאון בדורו של

רש"ג

זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא. לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן] יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

יחיד המתפלל אינו צריך לומר יקום פורקן ב׳ ולא מי שברך

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא [וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא]. זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא. לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא [טַפְלָא וּנְשַׁיָּא]. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן] יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם

ונשיהם

מקור הברכות

רש״ג ורב האי כדי שלא יתבטלו הישיבות שהיו מרופפות מאד בזמנם. והנוסח הלז מובא ג״כ בויטרי כת״י. ובפנקס גרמייזא כת״י אחד שראיתיו באוצה״ס באוקספורד מובאים שני היקום פורקן. הא׳ לראשי גליות שבבבל והב׳ לקהל הקדוש הזה. אכן במחזור ויטרי הנדפס נכללים שהיהם ביקום פורקן אחד: „למרנן ורבנן כו׳ ולכל קהלא קדישא כו׳ מרן די בשמיא יהא בסעדהון" כו׳. ובסדור אשכנז כת״י משנת ה׳ למחזור רס״ח כולל ג״כ שתיהן, והנוסח שם: „מרן די בשמיא יהא בסעדהון וסעדנא, ויקבל צלותהון וצלותנא, ויתן יתהון ויתנא לחינא וחסדא קדם כורסי יקר מלכותיה, וקדם שלטוניא דארעא, ויקיים זכותהון וזכותנא כל זמן ועדן, ונאמר אמן", ועיין או״ז כי׳ נ׳ בטעם מה שאומרים יקים פורקן בלשון ארמי אע״ג דאמרינן בסוטה ל״ג דאין מלאה״ש נזקקין לל״א והטעם משום שאומרים אותו בצבור, ועיין הגהות מרדכי רפ״ק דשבת דאליבא דר׳ יוסי דאדם נדון בכל יום אמרינן יקום פרקן בכל שבת ע״ש. ונראה דנוסח יקום פורקן נתקבל בכל ישראל מזמן הגאונים ושוב לא נתבטל המנהג.

מי שברך אבותינו הוא יברך את כל הקהל, גם אמנם שלא נזכר בסדורים הקדמונים שלפנינו. מובא בכל חבורי הראשונים הצרפתים כמו״ש השב״ל: וכן מברכין כל העוסקים בצו״צ צדקה וגמ״ח. והמתקנים נר ומעילים לכבוד התורה. והעוסקים בתורה כו׳. והחי יתן אל לבו כו׳

וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל־אֲשֶׁר־לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְכָל־מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה. וְיִרְפָּא לְכָל־גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם: וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן:

הגותן

מקור הברכות

כו׳ וכמה ברכות פוסקין עליו בכל כנסת וכנסת בכל שבת ושבת. ואשרי מי שכונתו לשמים והלך לפניו צדקו, ע״ש. וזה נוסח סדר קאטולוניא: מי שברך כו׳ משה ואהרן דוד ושלמה וכל הקהלות הקדושות והטהורות. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה גדולים וקטנים הם כו׳ „מלכא דעלמא יברך יתכון, יזכה יתכון, וישמע קל צלותכון, תתפרקון ותשתזבון מכל צרה ועקתא, ויהא מימרא דה׳ בסעדכום, יגן בעדכם ויפרוס סוכת שלומו עליכם, ויטע ביניכם אהבה ואחוה ושלום ורעות, ויסלק שנאת חנם מביניכם, וישבור עול מעל צואריכם, ויקוים בכם מקרא שכתוב ה׳ אלהיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם וכן יהי״ר ונ״א. וכן נוסח ספרד.

ובפנקס גרמייזא כת״י הנ״ל שנכתב בערך שנת תתק״ן לאלף הקודם מובא שמה מי שברך לעניים הרבה, לחולים, ולתפוסים וכו׳ וז״ל: מי שברך אבותינו א״ו, ומי שרפא חזקיהו מלך יהודא מחליו, ומרים הנביאה מצרעתה, ונעמן מצרעתו, והמחיק מ״מ ע״י מ״ר, ומי ירחו ע״י אלישע, הוא יברך וירפא [את פלוני בן פ׳] בעבור שנדר צדקה בעבורו, בשכר זה המקום ישמרהו ויצילהו, ויעזרהו ויחלימהו, ויסעדהו על ערש דוי, וישלח לו רפו״ש עלכל גופו ואיבריו בתוך שאר כל חולי ישראל. אמן. ויאמר זה ג״פ. ואח״כ בשינוי השם. **ולאשה המקשה לילד מובא הנוסח כך:**

מי שברך שרה רבקה רו״ל, ומי שריפא כו׳ הוא יברך וירפא [פלונית בת פלוני] בעבור שבעלה נדר צדקה בעבורה כו׳, ויחלימיה ויתיריה מחבלי יולדה. וישלח לה רפו״ש עם כל בנות ישראל המצירות בחבלי יולדה, אמן. **ולתפוסים הנוסח כך:**

מי שברך אבותינו אברהם יו״י שררו״ל, ומי שהוציא יוסף מבית האסורים, הוא יברך את אחינו התפוסים במדינת פלונית, אותם ואת כל אשר להם בעבור שיותן צדקה בעבורם. ובשכר זה המקום ישמרם ויצילם מיד גויכ. ויוציאם מבית אסורים במהרה, מאפלה לאורה, וימלטם מכל צוקה וצרה, ורעה וגזרה, עם כל ישראל אחיהם. ונאמר אמן:

מי שבירך לנזהרים לדבר שיחת הולין.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה, הוא יברך את כל הקהל הקדוש הנזהרים בלשונם הוצה, מלדבר שיחת חולין משעה שמתחיל הש״ץ ברוך שאמר עד גמר התפלה. והנזהרים ועומדים על רגליהם מלצאת מביהכנ״ס עד גמר כל התפלה וקדיש יהוס, בשכר זה המקום ישמרם ויצילם מכל צרה וצוקה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם. ויברכם עם כל ישראל. ונאמר אמן. **מש״ב בעד המשכימים לתפלה, והעוסקים בצרכי צבור.**

מי שברך אבותינו אברהם יו״י הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה הם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם בעבור שמשכימים ומעריבים לבית התפלה, ובעבור שעוסקים בצורכי צבור באמונה שלמה, בשכר זה המקום ישמע תפלתם, וישמרם ויצילם מכל צרה וצוקה, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויברכם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן. ובמחזור רומי, מובא ג״כ מי שברך לכל בת ישראל שעושה מעיל או מטפחת לס״ת או מתקנת נר לכבוד התורה, ע״ש.

מי שברך כו׳ בעבור שמקבלים עליהם להתענות תענית שני וחמשי ושני כו׳. ובין כסא לעשור כתוב שם שיאמר „ויכתבם בספר החיים״ כו׳.

הגותן

תפלה בעד שלום המלך יר״ה עם שלום משפחתו הרמה.

[הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו······ עם כל משפחת הקיסר הרמה והנשאה. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל. וכן יהי רצון ונאמר אמן]:

סימן לקביעת המועדים מימות הפסח

א״ת פי׳ ביום א׳ של פסח יחול לעולם תשעה באב:
ב״ש פי׳ ביום ב׳ של פסח יחול לעולם שבעות:
ג״ר פי׳ ביום ג׳ של פסח יחול לעולם ראש השנה:
ד״ק פי׳ ביום ד׳ של פסח יחול לעולם קריאת התורה הוא שמחת תורה:
ה״צ פי׳ ביום ה׳ של פסח יחול לעולם צום כפור:
ו״פ פי׳ ביום ו׳ של פסח יחול לעולם פורים שעבר:
פל״ג פי׳ ביום שחל בו פורים יחול לעולם ל״ג בעומר:

כשמברכין החודש נוהגין לומר תפלת רב בתר צלותא (ברכות ט״ז ב׳):

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים.

חיים

מקור הברכות

הנותן תשועה לא מצאתי לשון זה בסדורי הקדמונים אך בפנקס גרמייזא שנכתב בזמן הגזרות של תתנ״ו ותתק״ו נמצא שם ברכה למלך בנוסח זה.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את אדונינו הקיסר ירום הודו, וישלח ברכה והצלחה בידו לישב כסאו במשפט, וצדקה בארץ, וחיים ושלום יהיה לו ולזרעו אחריו ונאמר אמן. והספרדים אומרים אותו ג״כ אחרי כל נדרי בליל יו״כ. ונזכר ג״כ בכל בו ובאבודרהם שהחובה לברך את המלך אחר קה״ת, ונראה משם, שנהגו לברך המלך בכל ימות החול בב׳ וה׳ אחרי קה״ת, ועיין רש״י יומא דף ג׳ לענין פ׳ז׳ר׳ ק׳ש׳ב׳ ברכה לעצמו שהיו מברכין לתפלת חיי המלך כמפורש בתוספתא דסוכה על שם ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך עכ״ל, ובספר יוסיפון מובא בהגיון לב, מספר משמעון הצדיק בלכתו לקראת אלכסנדר שאמר מקום שמתפללים עליך ועל מלכותך שלא תחרב. וכן כורש אמר די להוי מתקרבין נחותין לאלה שמיא ומצלאין לחיי מלכא ובנוהי ומשמע שכבר הי׳ מנהג קדום בישראל מימות נביאים ראשונים להתפלל לחיי המלך, והספרדים אומרים בכל שבת ברכה למלך בנוסח אחר.

יהי רצון שתחדש עלינו את החדש הזה, לא נמצא בשום סדור קדמון, ובמקומו נמצא נוסח היהי״ר מלפני אבינו שבשמים לכונן את בית חיינו כו׳. וכן הוא בסדורי הספרדים, וכתב אבודרהם הטעם שאנו מבקשים רחמים בעת הכרזת ר״ח על החכמים שבגנו חכמי ישראל. מפני שהם היו מקדשים החודש בזמנו ע״פ הראיה ולהם נמסר קידושו שנ׳ אלה כו׳ אשר תקראו אותם, ולולי הם לא היינו יודעים מתי החודש. לכן מזכירין אותם לטובה, שיחזור עטרה ליושנה ויקדשו החודש כבראשונה

חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם. חַיִּים שֶׁל טוֹבָה. חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה. חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה. חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת. חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא. חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד. חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם. חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה׃

בשבת שלפני ר"ח (חוץ שלפני ר"ח תשרי) מברכין החודש ואומרים זה:

*מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת הוא

מקור הברכות

כבראשונה, אבל מנהגנו לומר היהי"ר של תפלת רב שהתפלל בתר צלותיה ונזכרה במס' ברכות דף ט"ז, וצריך להגיה בתפלת חיים שיש בה יר"ש ויראת חטא ולמחוק תיבת יר"ש. כי יר"ש נאמרה בסוף. וגם בגמרא לא הוזכרה כאן תיבה זו, וכ"מ שהגיה כן גם בעל עבו"י. וגם סיום התפלה הזאת שמסיימת בזכות תפלת רב אין לה שום מובן, כי בכל התפלות שתקנו גדולי התנאים והאמוראים אין אנו מזכירים בהם את זכותם, והמדפיסים האחרונים הגיהו בזכות תפלות רבים ואין מובן גם לזה. אך האמת כפי ששמעתי מהג"ר רי"א הדס נ"י ששמע. שנפל טעות בהעתק שהי' נרשם שם אח"ז „ברכות, תפלת רב". לאמר שתפלה זאת איתא במס' ברכות בשם רב, ונמחק הרי"ש, והמעתיק אחריו לא הבין הכונה והעתיק „בזכות תפלת רב", ונהג טובת עין ג"כ להוסיף אח"ז גם „אמן".

מי שעשה נסים לאבותינו. ר"ח פלוני כו' יחדשהו. נוסח זה נמצא בפנקס גרמייזא ולא מצאתי תפלה זו בכל כת"י העתיקים, שיזכרו זאת בשבת שלפניו, רק בר"ח עצמו.

והרה"ג ר' דוב ליפשיץ בסדורו מים חיים כתב המקור לזה מירושלמי פרק היו בודקין ה"ג דא"ר יוסי כגון אנא דמן יומא לא צלית מוספא מן דלא ידע אימתי ריש ירחא, וכתב הפני משה דר"ל שלא התפלל מוסף של ר"ח. ואינו מובן, דאיך עשה עם יעלה ויבא בערבית ושחרית שלפני המוסף, וגם מה רבותא היא זו שלא יתפלל מוסף של ר"ח בעוד שא"י ודאי שהיום ר"ח, לכן נראה דר"ל שלא התפלל מוסף של שבת אשר לפני ר"ח בעוד שלא ידע אימתי ריש ירחא וזה מקור למנהגנו, עכ"ל. וגם בספר ציון ירושלם כתב מכאן סמך שנכון לידע המולד.

ודבריהם ז"ל נפלאים ממני מה שייכות מוסף של שבת לידיעת ריש ירחא, ואי משום להודיע לעם מתי יחול החודש, כי בשבת היו כולם באים לביהכנ"ס וכמוש"ל. הלא אין זה ענין למוסף כמו כן יכולים להודיעם אחרי מוסף. ובאמת כל הנוסח הזה וההכרזה ההיא לא מצאנוה בראשונים רק ליום ר"ח עצמו, כמובא זאת בסדרנו לקמן בשם הגאון בתפלת ר"ח. ורק בסדורים החדשים העבירוה לשבת שלפניו. כדי להודיע לעם מתי ר"ח יום א' או שתים כמו"ש דר"א, אבל אינו ענין לדר"י שמשום כך לא יתפלל מוסף:

ולכן נראה דהעיקר כפירוש הפני משה, ומה שהקשה עליו מיעו"י וממוסף דר"ח עצמו שהוא מלתא דלא צריכא, עם שהמה קושיות מפליאות לכאורה נלע"ד עפמ"ש הר"ש סירליו בהק' דר' יוסי דירושלמי הוא רב אסי דבבלי, והוכיח זאת מכ"מ. ורב אסי ס"ל בביצה דף ד' דקים לן בקביע דירחא דאמר גולדה בזה כו' והא ר"א מבדיל כו'. וכתב רש"י שם דקסבר קים לן לקביעי דירחא ע"ש, וא"כ לק"מ מיעלה ויבא, דודאי היה מתפלל בשחרית וערבית עם יעו"י, אכן במוסף כיון דזמנו כל היום. לכן כיון שהיו מקדשין בזמנו את החדש ע"פ הראי'. וכן היו נוהגין גם אחריו, עד זמנו של הלל הנשיא האחרון שתקן העבורנות, ומנהגם היה להתקבץ לקדוש החדש מן המנחה ולמעלה עד שתשקע החמה כמו"ש במס' כופרים פי"ט, לכן אע"פ דס"ל לר"א דקים לן בקבד"י מ"מ לא נקבע ר"ח עד שיאמרו ב"ד מקודש. ומשו"ה היה ממתין לשמוע הקידוש מפי ב"ד עד שקיה"ח, ואע"פ שיעלה ויבא אמר גם מקודם. וכמוש"ש בביצה דף ח' מי לא מודה ריב"ז שנוהגין

אותו

הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל * (כויטרי א. „לירושלים ביה"ק") וְנֹאמַר אָמֵן:

הש"ץ לוקח ס"ת בידו ואומר. ראש חודש (פלוני) ביום (פלוני) [הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה:]

ואח"ז אומר הנזכר ג"כ ר"ה פלוני כו' ונהגו לעמוד בשעת אמירתו דוגמת קידוש החודש:

יחד שהו

מקור הברכות

אותו היום קדיש. כו'. ולכן במוסף הי' ממתין עד דידע מפי ב"ד אימתי ריש ירחא, וה"ה שהי' ממתין גם במנחה שתפלת המנחה עד הערב, וכן מצאתי בירו' ר"ה פ"ד ה"ד ר' יוחנן הוה מפקד לאילין דכנישא דכופרא מטין ומיעל [לטייל ולהלוך ולהתעכב] עד דו אימא [בעוד שהוא יום] ואתון מדכרין זמנו ועבורו, [ותרויחו שתזכירו קדושת היום אם יבואו עדים ויקדשו החודש], ואין ספק דנוסחא זו קבעוה הגאונים ביום ר"ח עצמו. כדי שיתקיים הקביעות לכל ישראל, והוא ע"ד שכתב הרמב"ם בספר המצות שאם ח"ו יאבדו בני ישראל מא"י ישמורם השם מזה. לפי שהבטיחנו שלא תכלה אומה זו כו' זה החשבון שאנו מחשבין בחו"ל לא יועיל לנו כלום כו'. וכ"כ בפ"ה מקיה"ח ע"ש. ועיין בחתם סופר בתשובותיו באו"ח ר"ג ויו"ד רל"ד בביאור דברי הרמב"ם הנ"ל. שדעתו לומר שכל החשבון שאנו מחשבים ע"פ חשבון הסמוכים הראשונים בלתי מועיל רק כשיש יושבים גם בא"י אפי' כורמים אפי' יוגבים, אז יכולים הם לקבוע ע"פ סדרי העבורים המסודים שיראו בחשבונות הקדמונים בכל עת שיגיע הזמן ההוא, ובשביל כן מתקדשים בכל העולם כלו, ובלא זאת אינו מועיל כלל גם חשבון הקדמונים, ויוצרנו הבטיחנו ע"ז שלא יקרה כן בשום זמן שלא יהיו יושבים באה"ק, ובזמן של גלות בבל שהיו סמוכין בחו"ל, לא היו בטוחים ע"ז, אדרבא היו נ"ב שנה שלא עבר איש בא"י, ובזמן שבטלה הסמיכה, בטוחה הארץ שיהיו בה ישראל על כ"פ, ע"ש. ולכן התקינו הנוסח הזה שממילא יאמרוהו גם בני א"י ויתקיים הקביעות במועדו, אך בזמן אחרון העבירו הנוסח שלא כדת לאומרו רק בשבת שלפניו שכל העם מקובצים בו, וסמכו על תפלת ר"ח שכל העם מתפללים.

כתוב בספר התניא סי' ט"ז מנהגנו אחר קה"ת להזכיר נשמות כו' ולהתפלל עליהם ולפסוק צדקה עבורם, מצאתי גאונים אומרים שצדקה זו אינה מועלת למתים כלל, וי"א שמועלת, ובין לדברי אלו ובין לדברי אלו טוב הדבר כי מועלת לחיים ולמתים, עכ"ל. וכ"כ בשב"ל, אבל בתנחומא פרשת האזינו איתא לכך רגילים להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגהינם. שכך איתא בתו"כ [הוא ספרי פרשת שופטים. והקדמונים היו רגילים להזכירו בשם תו"כ] אשר פדית אלו המתים מכאן שהחיים פודין את המתים, לכך אנו נוהגין להזכיר המתים ביוהכ"פ ולפסוק עליהן צדקה כו'. כשפוסקין צדקה בשבילם מוציאין אותן ומעלין כו'. וכן איתא בפסיקתא מובא בוויטרי „שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה ת"ל כפר כו'. כיון שמת ומבקשים עליו רחמים זורקין אותו מגיהנם לג"ע כחץ מהקשת. וברוקח סי' רמ"ז מובא בב"י תרכ"א כתב מה שנוהגין לפסוק צדקה ביוהכ"פ יש להם אסמכתא דכתיב בפ' תצוה אחת בשנה יכפר וסמיך לי' ונתנו איש כופר נפשו, ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעדו, אלא השם בוחן לבות החיים והמתים אם אותו המת היה בחיים היה נותן. ואם היה עני אך לבו בטוב והיה נותן אם היה לו, תועיל לו קצת. כי החי יכול לבקש להקל דין המת. כדוד על אבשלום, ור' יוחנן על אחר, אבל אם נתן בעד רשע אינו מועיל. ונותנים לכבוד המתים שהצדיקים מליצים על צאצאיהם, עכ"ל.

ובפנקס גרמייזא שמובאים שמה כמה נדרים של צדקה בגלל צרות ישראל לא נזכר בכל הענין שנדרו צדקה בעבור המתים. אלא יזכור אלהים נשמתם בעבור זכות עצמם, ואפשר שמפני שזכות עצמם של אלו היה גדול מאד לא הי' צורך להזכיר צדקה בעבורם. וכן במחזור רומי נזכר ג"כ „יזכור אלהים כו' אשר הניחו זכירה להקדיש" כו' ע"ש, אך הרלנ"ח סי' תרכ"א הקשה דאדרבה ממעשה דאחר משמע להיפוך שר"מ ור' יוחנן לא יכלו להקל דינו עד לאחר מותם וכמו"ש מתי אמות ואעלה עשן מקברו. ובספר חסידים סי' תתשע"א הקשה והלא חטאת

שמתו

*יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא [עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם.] לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. [לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה.] וְנֹאמַר אָמֵן:

(דה"ח) ביום שא"א נ"נ א"א אה"ר ואין מזכירים נשמות ובבית האבל תוך ז' אומרים אה"ר ונ"נ. (פ"מ קל"א סק"י) ואין אומרים אה"ר והזכ"נ כשיש חתן או מילה או כשמברכין החודש ובימי הספירה אומרים א"ה אף כשמברכין החודש ואפי' אל מילה בשבתות ההם אבל אין מזכירים נשמות. וכשחל ר"ח אייר בשבת א"א א"ה. ובד' פרשיות אין לומר א"ה ואין להזכיר נשמות: (אמנם הא"ר כ' שאומרים א"ה בד' פרשיות וכ"נ)

אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמת (פב"פ) שהלך לעולמו (נקבה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת נשמתו נשמתה

מקור הברכות

שמחו בעליה למיתה אזלא שאין כפרה לאחר מיתה, אלא כך אמר הקב"ה ברא מזכה אבא כוי שנותן את בנו ללמוד תורה ומע"ט כו'. ואם האבות צוו לבנים שיעשו צדקה כו', ומכאן תקנו שנודרין צדקה שיטיב לאותן שכבר מתו כו', שהרי שמואל בקש על לוי בבדכות, וע"ש בדבריו שמרמז ישוב נכון ג"כ לקושיתו של הרלנ"ח. שר"מ ור"י לא יכלו לעשות כן בחייהם כי רבו פשעיו של אחר אם לא כוי לאחר מותם שהשער נדחה מפניהם ע"ש.

והב"י סי' רפ"ד מביא ג"כ חילוקי דיעות בזה והביא בשם שב"ל מ"ש בשם הרי שניאור כ"ץ ממ"ש בקרושין דבחוך יב"ח צ"ל הריני כפרת משכבו. משמע שהמתים מתכפרים בחיים בגופם וה"ה בממונם. והר"ר אביגדור אומר שאין לו טעם על מה סמכו. דמה שאמרו בספרי כפר כו' לא אשמועינן מידי לענין צדקה, ע"ש.

ואין להביא ראיה מסדר אליהו זוטא פי"ו ממעשה דריב"ז שלמד תורה עם בנו של מוכס ומיד כשאמר ברוך הי המבורך התירוהו מהפורעניות. [במנוה"מ נר וכלל א' מובא זאת בשם מס' כלה על רע"ק.] וכ"ה ביו"ד סי' שע"ו כל בן המתפלל ומקדש ברבים פודה את אביו ואמו מגיהנום, די"ל שאני ברא דמזכה אבא, וכשמתפלל ואומר קריש או כשנותן צדקה לבד המצוה גופא הוא מקיים ג"כ מצות כבוד אב, דאבוה ניחא לי' בכך, אותו זכות מהני ג"כ לאביו. אבל אבא לא מזכה ברא וכדאי' בסנהדרין ק"ד אין אברהם מציל את ישמעאל, וכש"כ אנשים אחרים שאינם מועילים למי שמת.

אך התוסי במס' סוטה דף י"ד כתבו דתפלה מועלת. דאיתא שם דדוד אייתי לאבשלום לעלמא דאתי, ואע"ג דאבא לא מזכי ברא היינו בלא תפלה אבל תפלה מועלת ע"ש. ומשמע דאפילו בעד רשע גמור נמי מועלת תפלה, ודלא כמו"ש בשם הרוקח שאם נתנו צדקה בעד רשע אינה מועילה. ע"ש בתרוצם בתרא, וגם לתרוצם השני כל שלא עבד ע"ז נמי מועלת תפלה, ואפילו לתרוצם קמא מועלת תפלה למי שנתבזה במיתתו למות מיתה משונה ע"ש.

עוד נראה דעיקר קושית התוס' שם בסוטה מהא דאבא לא מזכה ברא אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק את עשו, הוא בעונות של מזיד דאין הקב"ה ותרן, אולם בשגגות ועונות שלא נודעו להם בחייהם אע"פ שצריכים כפרה, דלא מצינו בתורה דבר שלא חייבה תורה עליה כפרה ואפי' על הרהור הלב והספק בעי קרבנות דמכפרים, על אלו ודאי דמהני תפלת אחרים וצדקתם בעדם שיכפרו עליהן, וכל קושיות התוס' הוא רק אמזיד דומיא דאבשלום.

ועכ"פ נראה דאותן החפצים להתנדב ולדור צדקה בעד נשמות קרוביהם ואוהביהם טוב יותר שיקנו אותן הצדקות במתנה לבני הנפטרים עצמם, והבנים ידבו זאת לצדקה לנשמת אבותם דברא מזכה אבא, ומועיל להקל דינם, משא"כ אחרים, וזה דבר חדש ומסתבר. אבל א"נ כן, והפוסקים לא הזכירו זאת. יחדשהו. גרסת הוויטרי א. יחדשהו הקב"ה לששון ולשמחה עלינו ועל כי"ש ונאמר אמן.

(נשמתה) לכן בעל הרחמים יסתירהו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה׳ הוא נחלתו (נחלתה) וינוח (ותנוח) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן.

*[אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל־קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ. מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה. עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם. וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם. וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי. וַיי שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ]: אשרי וכו׳

בשבת שאחר ר״ח חשון ואייר מברכין מי שיקבל עליו תענית בה״ב ומי שעונה אמן א״צ קבלה אם ירצה להתענות. אם יש מילה או חתונה באותה שבת נוהגין לברכו למנחה:

כשמברכין שני וחמישי ושני יאמר זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני. בשכר זה הקב״ה ישמרם ויצילם מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועתיהם עם כל ישראל אחיהם. ונאמר אמן:

הש״ץ אומר יהללו וכו׳ מזמור לדוד תמצא בקבלת שבת. ומכניסין הס״ת להיכל ובנוחה יאמר וכו׳ ח״ק:

זמן

מקור הברכות

אב הרחמים שוכן מרומים. התפלה הזאת ליתא בסדר הרע״ג ול״א בסדר רב סעדיה, ולא מצאתיה בכל הכת״י העתיקים, רק בפנקס גרמייזא אחרי הזכרת נשמות הקדושים שנהרגו, ונתקנה התפלה בזמנם על הנפשות שמסרו עצמם על קדושת השם, בשנת תתנ״ו, ותתק״ו,

יהללו. ובנחה. נזכר בכל בו לאומרו כשמחזירין הספר למקומו.

מזמור הבו לה׳ בני אלים נזכר במנהיג בשם מנהג ספרד וכ׳ וי״ל הטעם שזה המזמור על מתן

(דה"ח) (א) זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר ואם התפלל אותה קודם שחרית יצא. ואין לאחרה יותר מעד ז' שעות ואם איחרה יותר יצא אבל נקרא פושע: (סי' רפ"ו (ב) איחרה עד שעה ורביע קודם הלילה יתפלל מנחה תחלה ואח"כ מוסף ואם אין שהות להתפלל שתיהן יתפלל מוסף שאין לה תשלומין ולמנחה יש תשלומין להתפלל ערבית שתים: (שם ועמ"א) (ג) אם רוצה למעוס קודם מוסף יקדש וישתה עוד יין או יאכל כזית פת או מיני תרגימא מה' מינים אבל לקבוע סעודה אסור קודם מוסף: (מ"ז)

כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת תשובה זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת תשובה מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

געריצך

מקור הברכות

מתן תורה נאמר [זבחים קט"ז] וישאו שערים ראשיכם שלמה אמרו כשרבקו שערים זה בזה [שבת ל'] ע"ש, **הספרדים** אומרים אחרי אשרי, ברוך ה' אשר נתן מנוחה כו' ועוד פסוקים. והחזן אומר ימלוך כו' ואח"כ מזמור הבו לה' ויהללו, ואומר שובה למעונך, ושכון בבית מאויך כי כל פה וכל לשון יתנו הוד והדר למלכותך, ובנוחה יאמר וגו', אבל נוסח הרב ז"ל כנ"א.

וכן

קדושה לש"ץ בחזרת התפלה לשבת ויו"ט והושענא רבה

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ. הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר:
קהל קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם

כבודו

מערכי לב

נעריצך וכו' כסוד שיח שרפי קדש המקדישים כו'. כמה מפליאים דברים אלו שנשוה עצמנו להעריץ קדושתו ית' כסוד שיח שרפי קדש, וכן יש לשאול בשאר הקדושות שאנו אומרים נקדש כו' כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. או כתר כו', ולמה נשוה עצמנו הלא אין זה בחק המציאות שאפשר לחרסי אדמה להשוות עצמם למלאכי מרום, וכן יש להפליא בפסוק קדושים תהיו כי קדוש אני, והלא נאמר אל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. אכן הבדל גדול יש בין עבודת בן לעבודת עבד ושכיר. העבד, פעולתו ע"מ לקבל פרס, וישאף צל ערב, כי העבודה עליה כעול על צוארו. וכשהיא כבדה, או כשנדמה לו שהשכר פחות משווי עבודתו, ומוצא מקום להפטר ממנה, אף הוא יקוץ בה. לא כן הבן אוהב את הוריו אהבת נפש וכל מגמתו לעשות להם נחת רוח, אינו מצרף עמה שום גמול ואינו חפץ בו כלל, כל רצונו רק ליפות עבודתו ולמלאותה כי רצונם רצונו, וכבודם כבודו. העבד עבודתו חיובית, חומרית, ומעציבה. וכש"כ שאינו שמח בשמחת אדוניו ולא מצטער בצערו, כי זרים המה זה לזה. והבן עבודתו רצונית, ונפשית, ושמחה, ועליזה. יען כי נפש אחת להם, ונפשו קשורה בנפשו של אביו, שמח בשמחתו, ומצטער בצערו, והוא נשמת חייו ומאויו. והנה העבודה הראויה למלך הכבוד, צור העולמים ואדון כל הבריות, א"א לשום אדם הקרוץ מחומר למלאותה. ורק מלאכי רום משוללי כל חומר, וכל רעיון, ואין למו כל מחשבת און, ששים ושמחים לעשות רק רצון קונם, יכולים למלאות עבודה כזאת. וגם בעבדיו אלה לא יאמין, ובמלאכיו ישים תהלה, וכש"כ אנוש רימה. וכן אין בעבודה צורך אליו יתב', כי מה מידך יקח, ואם חטאת מה תפעל, ואם צדקת מה תתן לו. **אולם** רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, כמוש"כ [דברים י] ויצונו לעשות וגו' לטוב לנו כל הימים, לחיותנו כהיום הזה. ולכן בחר בזרע אברהם אוהבו, וישימם לעם נחלה, ואע"פ שגם בעבודתם ישנן מגרעות וחסרונות באשר המה קרוץ מחומר ככל משפחות האדמה, ענין אחר להם, שהמה בנים למקום. וכמו"ש חביבים ישראל שנקראו בנים למקום, והכתוב עצמו [דברים י"ד] מפרש כל זה, שאמר „בנים אתם כו' ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר ע"פ האדמה". כי בשום אופן בל יוכלו למלאות עבודה זכה ורצויה לפני המקום, וכמו"ש במס' ע"ז בפ"ק שיאמרו האומות תנה לנו מראש ונעשינה, והקב"ה נותן להם מצות סוכה, וכ"א עושה סוכתו בראש גגו, ומכיון שהצטער בועט בסוכתו ויוצא, יען שכבר נפטר מהמצוה לפי הדין מבעט בה, כי אין לו חפץ בעצם הענין שיתאוה למלאות דברו של הקב"ה. לא כבן החביב האוהב אותו אהבה בלי מצרים אם אינו זוכה למלאות תפקידו ומצותיו, דומה בעיניו כמי שעקצו נחש, ומחשב בלבו אולי הכעיסו, אולי נופך עליו אביו בזה קתון של

רותחין

מקור הברכות

נעריצך האשכנזים מתחילים נעריצך ונקדישך כגי' חמס' סופרים ס"פ ט"ז, אכן במ"ס שבמחזור ויטרי הגי' נקדישך ונעריצך. וכן מתחילים הספרדים בקדושת שחרית, ועמש"ל במקור הברכות בתפלת חול דף קי"ט ע"ב. וכתב המנהיג אין אומרים פעמים [היא קדושת כתר, או נעריצך שיש בה שמע ישראל] בשבת ויו"ט אלא במוסף, וביוהכ"פ במוסף ונעילה כו'. ובצרפת ופרובינצא אומרים גם במוסף בהוש"ר. וקבלתי טעם כו' שנגזר לבטל מק"ש כו' ומוספים כל היום ולא ירגישו האויבים. **וכתב** בעל עבודת ישראל בשם החזקוני שכתב ע"פ כי שם ה' אקרא דבתרגום

ירושלמי

כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ קהל בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ׃
חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים׃

שמע

מערכי לב

רוצחין. ולכן גם טעיותיו ושגגותיו לרצון לפניו. כאותו הגמול, והבן המנושא על זרועות הוריו שאביו שמח ומתעלס בכל תנועותיו והגיוניו, כי נפשו בנפשו קשורה, וכמש"כ [ירמי' לא] הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו — לענשו — המו מעי לו. וזהו ענין הקדושה, באמר שם הכתוב "כי עם קדוש אתה", "ור"ל, הואיל ואתם בנים העושים הכל בפעולה לבית ונפש מתגעגע לאהבת אביכם שבשמים, הנכם עם קדוש. שגדרי הקדוש להיות נפרד מהחומר בכל פעולותיו, והוא מכוין תמיד אל מצפוני ההתדבקות האמתי לבוראו מה שאין זאת בחק אנושי. ואי אתה מוצא זאת אלא בילד קטן הגמול עלי אמו שאין לו חפץ ושעשוע אחר אלא אהבת הוריו, והוא בוכה ומתעצב כל רגע שנפרדים ממנו, לכן לא נפלאת היא שהקב"ה משתוקק לתפלתן של צדיקים המתחטאים לפניו ועושה רצונם כבן שמתחטא לפני אביו, ומעלה ערכם כערך מלאכי מרום שאין יצר שורה עליהם המקדישים אותו ברום עולם:

אולם כאשר באמת אין טבע הבשר מסכים לכך, והחומר מפריד בינינו לבינו יתברך, וא"א לפנינו לקדש שמו יתב' בכל עת כמוהם, רצה הקב"ה להראות הכתנו בעולם, בתתו לנו מצוה אחת קדושה גדולה ויקרה, להראות בפועל עצם אהבתנו אליו במה שנכונו למסור נפשותינו על קדושת ה' במצות ידועות. שבזה אנו מוציאים מן הכח אל הפועל הרצון הקדוש והאהבה המופלאה השרויה במצפוננו, והמצוה הזאת שהוא מסי"נ על יחוד ה' אנו מקבלים אותה על עצמנו פעמים בכל יום במאמר שמע ישראל, ובוחן כליות הוא יודע שקבלנוה בלב אמת, ואינו צריך יותר מכיון שאנו מסורים לאהבתו, וכיו"ב תמצא בכל המצות שגורמות קידוש ש"ש, וכעובדא דאותו חסיד מובא במדרש תהלים שהחזיר אבדה למטרונא, ואמרה: אילו הואי באומתיה עוד אחד כמוהו לא היינו בעולם, ושמו של הקב"ה מתעלה ומתקדש עי"ז, וכל תפלותינו ועבודתנו לרצון לפניו אע"פ שהמה מלאים מגרעות וחסרונות מרובות. "והנה תכלית המדה הזאת להיות האדם מתדבק כך אל בוראו בכל עת ובכל שעה, אמנם לפחות בשעת עבודה אם אוהב הוא את בוראו, ודאי שיהיה לו הדבקות הזה". [לשון המס"י פרק י"ט.] וסוף הקדושה מתנה כמשרז"ל [יומא ל"ט] אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, לפי שא"א לאדם שישים עצמו במצב הזה כי כבד ממנו, כי סוף סוף חומרי הוא ובשר ודם". [לשון המס"י פכ"ו] ולכן ראו חכמינו ז"ל מסדרי התפלה לצרף קדושת השם לכה"פ בעת התפלה בשעה שמתמלא האדם עז וחדוה בשמחה של מצוה. וכמו"ש במדרש שו"ט כשהיה עומד ומתפלל יהי' לבך שמח עליך שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו, ונאמר "עבדו את ה' בשמחה". ובתוקף אהבתו והשכלת גדולתו יתברך נפרד הוא מעט מעט מעניני החומר עד שזוכה לקדשהו ולמסור נפשו

על

מקור הברכות

ירושלמי איתא דלית אפשר למלאכי מרומא למדכר שם המפורש עד דאמרן קק"ק תלת זמנין, ומנהון יליף משה דלא אדכר שמא דמפרשא, עד דחניך פומיה בכ"א מלים דאינון תמנן וחמש אתוון. וכתב לפיכך תקנו חכמים עשרים ואחת תיבות בקדושה שבכל יום קודם הזכרת השם וכו' ובקדושת יוצר שבת שמונים וחמש אותיות. וזהו פרטן: נקדישך כו' וכן במוסף אין לנו להזכיר את השם קודם פ"ה אותיות וזה סדר הקריאה כתר כו' ע"ש. והרוו"ה בסדורו תמה כי אם נמנה נעריצך לא נמצא כ"א פ"ב אותיות. ורצה לישב ע"פ לשון חזקוני כת"י שגורס נקדישך ונעריצך כסוד "שכל" שיח ע"ש. והאמת כי רוו"ה טעה בהבנת דברי חזקוני כי לא כיון כלל על קדושת מוסף של האשכנזים אלא על קדושת שחרית של מנהג ספרד. נקדישך ונעריצך כנעם שיח סוד שרפי כו' ובה ימצאו פ"ה אותיות

על

קהל **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי**

מערכי לב

על קדושתו ויחודו. ומהטעם הזה ראו לצרף בקדושה זו גם יחוד ה' בשמע ישראל שתקנוהו בעתותי הגזרות, כמובא בסדר רב עמרם בה"א סי' כ"ז בשם רב שר שלום גאון. והי' זה בזמנו של יוזגדר מלך פרס שגזר שלא לקרות ק"ש, ותקנו להבליעו בין כל הקדושות. ומהו ההבלעה „רישא שמע ישראל" וסיפא „אני ה' אלהיכם" כדי שלא תשתכח שמע מפי התינוקת. ומסרו נפשם ע"ז כי אורבים רבים שמרו לעדיהם, וארבו לנפשותם. וכ"ז לא עשו אלא מאהבת יוצרם לחנך בניהם ועולליהם לבל ישכחו מורשת אבותם למסור נפשם על קדושת אהבתו יתב', כי הם עצמם כבר קיימו מצות ק"ש בחדרם ובביתם. כמוש"ש בביאורנו, ולכן זכו לנס גלוי כמו"ש רב שרירא „שמענו מהראשונים וכתוב בספרי זכרונותיהם דבעו רחמיה ובלעיה תנינא ליוזגדר" כו' ע"ש:

וזהו הענין והטעם שנזכר בקדושה זו שיפן „ברחמים", ונתקנה בלשון נסתר „ממקומו הוא יפן". ואמר אח"ז „הוא אלהינו, הוא אבינו, הוא מלכנו, הוא מושיענו, והוא ישמיענו ברחמיו שנית" כו'. כי קדושה זו קדושת כתר, נוגעת בעולם הרצון והמחשבה. כמו"ש בספר שערי אורה להר"י גיקטאלי, שמדה זאת נקראת „הוא" ועז"נ „ראו עתה כי אני אני הוא" וכל תפלה שמגעת עד אור הכתר שערי רחמים נפתחין לפניה, והאל יתב' בשמחה ורצון ונקרא אז „עת רצון". לפי שכל העולמות מלאות רחמים ורצון ואין שם עונש לא מעט ולא הרבה. לפי שאין שום מדה מחזקת רוגז וכעס. ועז"נ „וחנותי את אשר אחון" אע"פ שאינו הגון. כי כל בעלי הדין מתהפכים לרחמים, ואין א' שיוכל לקטרג, ובאותה מדה יצאו אבותינו ממצרים. כי לא היו ראוים לגאולה, וכמו"ש ביחזקאל כ' „את גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי". מה עשה הקב"ה ראה שהגיע הקץ ואין ישראל ראוים, נתגלה כחי הכתר ועברו פני זעם. והוא שנאמר „כה תאמר לב"י אהיה שלחני" שהוא השם העולה בראש הכתר. והוא סוד „אור הפנים" „אור פני מלך חיים". ועמו נתנה תורה כמו"ש „כי באור פניך נתת לנו תורת חיים". ובשעה שנתרצה הקב"ה למשה מסר לו המתנה הזאת של י"ג מדות הרחמים. והם שערי „הרחמים הגדולים" שעתיד הקב"ה לגאלנו גם שנית. כמו"ש „וברחמים גדולים אקבצך". שיופיע הרחמים ממדת הכתר, ואז ימלא הפלך ויחונך במתנת חנם אע"פ שאינו מהדין, ע"ש שהאריך, וכתב „ומזה תשכיל כמה גדול כח התפלה והמצות שפותחים שערי רחמים. והוא סוד גז"ד של צבור ויחיד שהוא נקרע. ועז"נ „אז יקראני ואענהו אחלצהו ואכבדהו" ור"ל לא די שאחלצהו מצרתו אלא גם אכבדהו לצדיק הזה שפתח בתפלתו את שערי הרחמים, ע"ש. וזה שמזכיר כאן ממקומו „הוא" יפן עלינו „ברחמים" „ויחון עם" אפילו בזמן שאינם כדאים והגונים מפני „שמיחדים את שמו ערב ובקר בכל יום תמיד באהבה" ועונין „שמע ישראל, הוא אלהינו וכו' והוא ישמיענו ברחמיו שנית כו' הן גאלתי אתכם אחרית כראשית" כו'. והדברים מבוארים ומאירים:

אולם

מקור הברכות

על נכון, והעד שכתב ובקדושת יוצר שבת, כו' ועוד שמביא למוסף נוסח כתר יתנו וגם זו לספרדים עכ"ל, וע"ש בדבריו דעל פי מה שמתרץ צריכים לחסר ביוצר וא"ו של „כנועם" ושל „קדושה". אך תשאר התימה גם עליו לאמר: תקנתם האותיות, התיבות לא תקנתם? דביוצר של ספרדים לפי הוספת „שכל" או „כנועם" יש יותר מכ"א תיבות. ובקדושת כתר לפי סדר הקריאה של החזקוני יש כ"ה תיבות. והאמת שאמר שחכמים תקנו בקדושות מה שביון משה בשירת האזינו, ורמזו כ"א תיבות בקדושה שבכל יום כמו שאנו אומרים בנקדש אע"פ שאין בה אלא ע"ז אותיות. ורמזו פ"ה אותיות בקדושות של שבת ביוצר ובמוסף אע"פ שיש בם יותר מכ"א תיבות, וכן מורה לשון החזקוני.

אחד הוא אלהינו עיין מ"א סי' רפ"ו שכתב ונוהגגו לומר אחד הוא אלהינו ע"ש, אבל במנהיג סי' מ"ד כתב לולי היו מאריכין באחד ולא היו כופלים היה טוב מאד, דהאומר שמע שמע כאומר מודים מודים. כו', ולמבין אין חשש כ"א בשכופל כל הפסוק עכ"ל.

אדיר

לְעֵינֵי כָּל־חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: קהל אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

(ליו"ט והוס"ר) אַדִּיר אַדִּירֵנוּ יְהֹוָה אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ: וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קהל יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לש"ץ לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בשבת תשובה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

(בשבת ר"ח מתחילין אתה יצרת*)

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי

נסכיה

מערכי לב

אולם שערי רחמים כאלו לא נפתחים לאדם שאלול שם שמים בידו, בטרם יתקן מעשיו להסיר העון הזה מעליו. כי אם הבריות מלעיזות עליו: „אוי לפלוני שלמד תורה" [יומא דף פ"ו] והם טועים וחושבים שעושה הכל ע"פ דין תורה, אין תולין הסרחון אלא בה ובדרכיו אשר התוה לו על פיה, ואומרות: פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלים מעשיו". ועם כל זאת אינו מרגיש ואינו מוצא לנפשו עון אשר חטא. וע"כ שתורתו גרמה לו „שהדרכים שהתוה לו על פיה „מכוערים המה", ע"ד שאמרו בירושלמי פ"ב דברכות באחד בר נש דאפקיד גבי הבריה וכפר בי', ואמר „לא לך הימנית אלא להפלין די ברישיך", ודומה כמי שמזייף תעודות בשם המלך והמשנה לחמוס ממון אחרים. שהעאו יגדל שבעתים ולא ניתן למחילה, שמלבד עלם העול שהוא עושה, מבזה כבודם באופן מבהיל. בהעולם חושבים שצוו אותו על כך. ובענין הזה אמרו הרי שגזל כו' אין זה מברך אלא מנאץ, שנ' בוצע ברך נאץ ה' ואסור לברך את הבוצע. וכש"כ מי שקובע לעצמו פרנסות פסולות ועוסק בזיופים, שלא לעצמו הוא חוטא אלא שמביא קלון גם על רבבות אחיו ובני עמו ורודף כלל ישראל, וביחוד בזמן הזה שסוגאינו סופרים לעדנו למצוא עונינו לשנוא, שגם ענין קל שהוא נגד כבוד הבריות, ורבב קטן, גורם להשפיל כבודה של תורה, וכבודן של ישראל. וחייב מיתה מפני שהוא מכלל היה"ש שלא יכופר העון הזה עד יום המיתה. ואשרי הזוכה לקדש שם שמים בכל מעשיו ומלעדיו, וכענין שהזכירו במדרש תהלים שנז"ל. בחסיד שהשיב אבדה למטרוגא אחת, שאמרה אילו הואי באומתיה עוד אחד כמוהו, לא היינו בעולם, ועל כיו"כ נאמר [ישעי' מ"ט] ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר:

תכנת שבת רצית קרבנותיה כו'. **מענגיה** לעולם **כבוד** ינחלו. **טועמיה** חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו. צריך טעם על שלשה חלוקות אלו מענגיה.

טועמיה

מקור הברכות

אדיר אדירנו איננו בסדורי הספרדים וכ' הרוקח שמעתי שא"א אדיר כ"א בר"ה ויו"כ אבל במגנצא אומרים אותו בכל יו"ט [עבו"ין ועמש"ל בח"א דף ק"ך.

טועמיה

לשבת וראש חדש.

*) אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם

השביעי

נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם (הָאוֹהֲבִים) דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וַתְּצַוֵּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה

לאר צנו

מערכי לב

טועמיה, והאוהבים דבריה. והבטיח בשכרם כבוד, חיים, וגדולה. ולשון מענגיה, טועמיה, ג"כ קשה המובן כי הלא הם המתענגים ממנה, ולא שהם מענגים אותה, ועד"ז קשה הלשון ג"כ מה שאמרו "כל המענג את השבת" ולא אמרו המתענג מן השבת. וכן אמרו להלן „עם מקדשי שביעי" וזה פלא, דקדושת השבת קדמה לישראל וכדאמרינן במס' פסחים דביו"ט אומר מקדש ישראל והזמנים ישראל דקדשי לזמנים, אבל בשבת אומר מקדש השבת. וכן אומרים ג"כ בתפלה „ובשביעי רצית בו וקדשתו", **אך** ישנן ארבעה חלוקות בזמן שאיש פשוט ונקלה מקבל פני מלך רם ונשא ובאות כל משרתיו. האחד. הוא כבוד שאין למעלה מזה, שהמלך בכבודו ובעצמו בא עם כל מרכבות פמליא שלו שרים רמים ונשאים, להתארח ולקבוע סעודתו אצל אחד מעבדיו מבני מדינתו, אשר לכבוד כזה אינם זוכים גם הפחות והשרים היותר עליונים. השמחה המופלאת הזאת מרהבת לבב העבד הנקלה הזה אשר ישכח כל חפצי עצמו, ויעמול הרבה ירחים ושבועות לתקן ולפאר חדרו וכל כלי תשמישו, ולא יכבד עליו דבר מלטרוח בזה הוא וכל ב"ב אשר יומם לא ינוחו ולילה לא ישקוטו לתקן כל צרכי תקונו לקבלת פני מלכם, ועליצת נפשם ושמחת לבם עוברת כל גבול, ולא יערכוה כסף ומטמונים במה שאנשים פחותים כמוהם זכו לענג את מלכם ואדונם. והיום הזה לא יזח מלבבם כל ימי חייהם, ושם המשפחה הזאת נשארת לזכרון נצח שזכו בחייהם להאריח את המלך עצמו בביתם ובחצרותם וקבע סעודתו אצלם. וכדבר הזה ואופן הלז היה לנו יום השבת בזמן שהביהמ"ק היה קיים שהארחנו את מלך הכבוד עצמו בעירנו והיכלנו, וכבדנוהו בשני כבשים בני שנה ושני עשרונים סלת בליה נחוח לרצון לפני ה', וכענין הזה היתה קבלת יום השבת אצל הסידים הראשונים כענין רב יוסף מצלח ליבי כו' וכו' מכתפי לקראת שבת מלכתא, ומענגים אותה בבגדי החמודות ומקדישים יום זה לשבחות ורננות. ערים רוב הלילה, וקוראים כל היום בתורה, ועוסקים בתפלה והודאה לחי העולמים. כל מאוים היה לענג פני מלכם ואדונם, ובגלל זאת יזכו לנחלה בלי מצרים ועל זה אמרו „כל המענג את השבת" כו', וזהו הכבוד האמתי שאומר, רצית **קרבנותיה** וסדורי נסכיה: מענגיה כבוד ינחלו:

החלוקה השניה היא, מה שהמלך עושה למשרתיו לכבד אותם ולהאריחם על שלחנו. אשר לא כל השרים זוכים לזאת, לאכול את לחם המלך עמו בביתו ועל שלחנו, וגם

אמנם

מקור הברכות

טועמיה חיים זכו, נוסח רבינו סעדיה: טועמיה חיים זבדמו וגם האוהבי דבריה כו' קרבן מוספין ונסכין כראוי לו, כו' ונוסח הרמב"ם ז"ל: **למשה** צוית על הר סיני מצות שבת שמור וזכור

לשבת וראש הדש

הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה. וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ

ואבותינו

לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת־מוּסַף יוֹם*[הַשַּׁבָּת] הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וביום

מערכי לב

אמנם שאין זה בערך הכבוד הראשון שהזכרנו, וצריך האדם להזהר מאד בכל תנועה ודיבור שהוא מוציא בהיכל מלכו ואדונו ונצב נגד פניו אשר אימה ופחד יחרידהו כל רגע, בכ"ז יקרה היא ההתועדות הזאת במעמד כל השרים רואי פני מלכם שכ"א מהם נהנה מהופעתו של הדרו, וכענין הזה הוא יום השבת הקדוש לפני אלו שאינן מטעימים את מלכם אך הם טועמים ממנו ומקדושתו, והוא התבשיל הרוחני של שבת שריחו נודף, „תבלין אחד יש לי ושבת שמה", ועז"א טועמיה, שטועמים ממנה חיים זכו, שיום הזה הוא יום המרכז לחייהם לכל ימות השבוע, החלוקה השלישית. שאינם זוכים לטעום ולהתענג מקדושת יום השבת אלא שמשמרים אותה ואוהבים דבריה, משפטיה ומצותיה, כמצוה עלינו לפי דין תורתנו, ועומדים על פרקי ההלכה הקבועה בש"ע לא יוסיפו ולא יגרעו, כאיש חיל זה שנבחר לעמוד על פתח הארמון אשר למלך להיות משומרי ראשו כפי מה שנצטוה, וגם זה הוא שמחה וגדולה לפניו כי לא כל בני חיל זוכים לזה, והוא שמח בשירותו מאד, וע"ז אומר וגם האוהבים דבריה, ופקודי מצותיה אע"פ שאינם מרגישים מקדושת יום השבת ומתק רוחניותו, מ"מ גדולה בחרו, כי על כל פנים אינן מכלל החלוקה הרביעית שבוחרים ביום השבת מפני שחפצים בטיול ומנוחת הוללות וסכלות. ולכן הם נחשבים לנבחרי ה' לגדולה ולתפארת:

מקור הברכות

וזכור, וכו' צויתנו ה' אלהינו להקריב לך קרבן מוסף כראוי. יהיר"מ ה"א שתעלנו לארצנו כו' ואת מוספי יום המנוח הזה נעשה ונקריב כו' עד ע"י משה עבדך. לא נתתו מלכנו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי האלילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים, לבית ישראל נתתו, זרע ישורן אשר בם בחרת חמדת ימים אותו קראת, אוי"א רצה במנוחתנו כו': יום השבת גרסת הוישרי א „המנוח".

אין

ישמחו

לשבת וראש חדש

וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד *[הַשְּׁלוּחָה] בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם*[הַשַּׁבָּת] הַזֶּה *[וְיוֹם] רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וקדשתו

מערכי לב

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי, כלם כו', ענין הדברים מה שתולה שמחת מלכותו של הקב״ה בשמירת השבת, ומה שאומר „עם מקדשי שביעי" מה שבאמת הוא כפי מה שאומר אחר זה „ובשביעי רצית בו וקדשתו" שהקב״ה קדש אותו, הוא מפני שזכותן של ישראל שזכו להתקרב לתורתו ולמלכותו יתב' שיהי' להם לאלהים היה מפני מתנת השבת שזכו בו כבר. שבמצרים זכו בו מעצמם כמובא במדרשות, ובמרה נצטוו עליו גם בטרם נהיו לו לעם, ועל ידו זכו למטמון גדול של הקב״ה ומתנה טובה שהי' לו יתב' בבית גנזיו, וכמו״ש בפ״ק דשבת מתנה טובה כו' ושבת שמה, ובשעה שבא הסרסור משה רבינו ע״ה לתאר את ב״י שיהיו לו לעם, לא הי' בידם מעלה אלא מפני המטמון הזה שהיה כבר בידם והוא יום השבת שקדש את ישראל ועל ידו נהיו לגוי קדוש וראוים לקבל עליהם את מלכותו יתב' ואת תורתו, וזה שאמר בעה״ג „אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו", וכל המחלל את השבת כעובד ע״ז, וקדושתו למעלה מכל המצות. אכן כאשר לא הרבה יבינו זאת וישנם ג״כ שומרי שבת מפני שקוראים בו עונג ונחת להנפש מעמלם' אף שהם מקדשי שביעי ולא ששביעי מקדשתם, מ״מ מבקש עליהם שגם הם ישמחו במלכותך, וכלם ישבעו ויתענגו מטובך ויזכו להגות מטוב יום השביעי אשר רצית בו וקדשתו:

לשבת וראש חדש

שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: (זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן *[הַיּוֹם] כָּאָמוּר):

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שביעי

מקור הברכות

מפני היד. גרסת ויטרי א׳, „שנשתלחה", „את" מוספי יום „המנוח" הזה, „ואת יום", זה קרבן שבת וקרבן „ר״ח". וחדש עלינו את יום „המנוח הזה ואת יום ראש החדש".

וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן׃ מודים דרבנן (לעיל כלל 254.)

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ׃

עַל

לשבת וראש חדש

שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ *בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. (בשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע). כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת. וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׃ רצה ומודים וכו׳

בחנוכה אומרים כאן על הנסים

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה׃

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם רַבְתָּ אֶת־רִיבָם דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ. וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ. וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל׃

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃

בשבת תשובה וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ׃

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת׃

(לשליח צבור) אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת, בתורה הכתובה על ידי משה עבדך. האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם׃ וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ׃ בספר בָּרוּךְ

אתה

אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: אלהי נצור וכו׳:

(בחזרת התפלה קדיש שלם)

בשבת תשובה בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אלהי נצור וכו׳:

קדיש תתקבל. אין כאלהינו וכו׳:

וְקַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְיָ וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק. מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן

מקור הברכות

בסוף על הנסים מסיים בויטרי א׳. כשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה, כן עשה עמנו ה׳ אלהינו פלא ונסים בעת הזאת.

אין כאלהינו בטור ורמב״ם נזכר אין כאלהינו לאומרו בכל יום, וכ׳ רש״ל בתשו׳ דלפי מנהגנו שאומרים אותו קודם עלינו אצ״ל הגדה דא״ר אליעזר אר״ח, דהגדה זו אנו מסיימים כדי לומר אחריו קדיש. אבל אחר עלינו אומרים קדיש בלא״ה. ובויטרי כתוב הגדה זו, וכ׳ אח״כ ועומד הנער לומר קדיש, ואחריו עלינו, ולא נזכר עוד הקדיש שאחרי עלינו:

ושמרו

בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה: וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל־נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

[תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות]:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ. [אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ]: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ועומד הנער ואומר קדיש בלי תתקבל ואמר עלינו לסבה עד נקוה ונפטרים לבתיהם:
[כויטרי כת"י ב"מ]

פותחין הארון

חזן אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:

קהל נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:

מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:

עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:

בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:

דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא. קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי. וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ. וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדֹם. פּוּרָה בְּדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

תיקר

תִּיקַּר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ. כְּשִׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:
בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:
וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:
יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ. כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:
לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד. כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ: ק״י

אח״כ אומרים היום יום שבת קדש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש.
מזמור שיר ליום השבת כו׳. ק״י אדון עולם כו׳:

המבקר את החולה בשבת לא יאמר כבחול אלא יאמר כך:

שַׁבָּת הִיא מִלִּזְעוֹק וּרְפוּאָה קְרוֹבָה לָבוֹא וְשִׁבְתוּ בְּשָׁלוֹם:

ואם הלך לנחם אבלים יאמר כך:

שַׁבָּת הִיא מִלְּנַחֵם וְנֶחָמָה קְרוֹבָה לָבוֹא וְשִׁבְתוּ בְּשָׁלוֹם:

דיני קידושא רבא של שחרית

(דה״ח) (א) יהיה שלחנו ערוך כמו בסעודת הלילה (וימהר לאכול קודם ו׳ שעות דאסור להתענות בשבת עד ו׳ שעות אם לא תענית חלום) ויברך על היין בפה״ג והוא נקרא קידושא רבא וזה הקידוש אינו אלא רק מדרבנן ואח״כ יטול ידיו ויבצע על לחם משנה כמו בלילה ויסעוד וגם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה: (ב) אסור לטעום קודם קידוש אפי׳ מים ומיהו בבקר קודם תפלת שחרית מותר לשתות מים מפני שלא חל עליו חובת קידוש עדיין: (סי׳ רפ״ט) (ג) במקום שאין יין מצוי הוי שכר ושאר משקין שדרך לשתותן לאמו חמר מדינה חוץ ממים ומותר לקדש על המשקין בשחרית ואם אין לו שכר ושאר משקין מברך על הפת המוציא והוא ג״כ קידושא רבא ואסור לאכול ולשתות שאר דברים עד שיקדש מקודם על הפת ואם אין לו פת יכול לאכול שאר דברים בלא קידוש ואפי׳ מצפה שיביאו לו פת או שאר משקין לקידוש א״צ להמתין ומותר לאכול קודם הקידוש וכשמביאין לו פת או יין לקידוש יקדש עליו אח״כ אבל בקידוש של לילה צריך להמתין ולא לאכול עד חצות לילה אם מצפה שיביאו לו לחם או יין לקידוש אבל יותר מחצות לילה אין להמתין: (מ״א רפ״ט) (ד) נשים חייבות בקידוש היום כמו אנשים: (פ״מ שם)

סדר קידוש ליום השבת

[אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש יי מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:]

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לדרתם

מקור הברכות

ושמרו. שקודם קידוש אינו מובא בשום קדמון. אך הכלבו סי׳ ל״ט מביא זאת בשם יש נוהגין, ובגמרא פסחים ק״ו מובא לומר רק הברכה בופה״ג ונקראת קדושא רבא, וכתוב בתוס׳

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְיָ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

מצוה להדר אחר יין לקידוש ואין בו חיוב גמור כמו שיש חיוב בלילה ויברך:

סברי מרנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותה כדי רביעית ויתן לכל המסובין. ויטול ידיו וקודם שיגבס יברך ענט"י ויבצע על שתי לחם כמו בסעודת הלילה. ויזהר במלח על השלחן בכל הסעודות ויזהר ללמוד על השלחן:

זמירות ליום השבת

בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם. יַעֲמָס לָנוּ יֶשַׁע וּפִדְיוֹם. וּבִשְׁמוֹ נָגִיל כָּל־הַיּוֹם. וּבִישׁוּעָתוֹ נָרִים רֹאשׁ עֶלְיוֹן. כִּי הוּא מָעוֹז לַדָּל וּמַחְסֶה לָאֶבְיוֹן: שִׁבְטֵי יָהּ לְיִשְׂרָאֵל עֵדוּת. בְּצָרָתָם לוֹ צָר. בְּסִבְלוּת וּבְעַבְדוּת. בְּלִבְנַת הַסַּפִּיר הֶרְאָם עֹז יְדִידוּת. וְנִגְלָה לְהַעֲלוֹתָם מֵעֹמֶק בּוֹר וָדוּת. כִּי עִם יְיָ הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: מַה־יָּקָר חַסְדּוֹ בְּצִלּוֹ לְגוֹנְנֵמוֹ. בְּגָלוּת בָּבֶלָה שֻׁלַּח לְמַעֲנֵמוֹ. לְהוֹרִיד בָּרִיחִים נִמְנָה בֵינֵימוֹ. וַיִּתְּנֵם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵימוֹ. כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ אֶת־עַמּוֹ. בַּעֲבוּר הַגָּדוֹל שְׁמוֹ: עֵילָם שָׁת כִּסְאוֹ לְהַצִּיל יְדִידָיו. לְהַעֲבִיר מִשָּׁם מָעֻזְנֵי מוֹרְדָיו.

מעבור

מקור הברכות

בתוס' רי"ד בחי' על מס' פסחים ובמגיד משנה פכ"ט על שם דהוא זוטר קרי לי' קדושא רבא דרך כבוד כמו שאומרים לסומא סגי נהור, וכתב רב האי גאון בתשובה [שע"ת קט"ו] המברך ביום בופה"ג ומקדש השבת הוא שטות ובורות ולא נפיק י"ח, ולא עוד אלא שחייב מלקות משום לא תשא שמברך ברכה שא"צ, וגם מפסיק בין ברכה לשתיה, וכ"כ בס' האורה לרש"י סי' נ"ג ובס' העתים.

זמירות לשבת לא נמצא בסדר רע"ג ורס"ג ונתקנו בזמן מאוחר ע"י חכמי הצרפתים, ובמחז"ו איתא פיוט ברוך ה' יום יום, עד ומחסה לאבינן. ואח"כ ברוך אלהינו אשר גמלנו כו'. ברוך אלהינו שבראנו לכבודו כו'. ואח"כ שבטי יה לישראל עדות עד ישיב לא נאמר כ"א ושב וקבץ ככתוב ושב ה' אלהיך וגו'. וע"ש הגירסא „ולהאביד משם מעוזני מורדיו" ולא להעביר, ומיוסד עש"ה והאבדתי משם מלך ושרים וכן הגיה הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות. [המבאר הרש"ה] ושם פיוט דרור יקרא, לה' דונש. כי אשמרה שבת, לר"א אבן עזרא.

מֵעֲבוֹר בְּשֶׁלַח פָּדָה אֶת־עֲבָדָיו. קֶרֶן לְעַמּוֹ יָרִים תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו. כִּי אִם הוֹגָה וְרִחַם כְּרַחֲמָיו וּכְרוֹב חֲסָדָיו: וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עֲצוּמָיו. וְגַם חָזוּת אַרְבַּע עָלוּ לִמְרוֹמָיו. וּבְלִבָּם דִּמּוּ לְהַשְׁחִית אֶת־רְחוּמָיו. עַל־יְדֵי כֹהֲנָיו מִגֵּר מִתְקוֹמְמָיו. חַסְדֵי יְיָ כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: נִסְגַּרְתִּי לֶאֱדוֹם בְּיַד רֵעַי מְדָנַי. שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם מְמַלְּאִים כְּרֵסָם מֵעֲדָנַי. עֶזְרָתוֹ עִמִּי לִסְמוֹךְ אֶת־אֲדֹנָי. וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי כָּל־יְמֵי עִדָּנַי. כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי: בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים. זֶבַח לוֹ בְּבָצְרָה וְטֶבַח לוֹ בְּבוֹגְדִים. וְיֵז נִצְחָם מַלְבּוּשָׁיו לְהַאְדִּים. בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל יִבְצוֹר רוּחַ נְגִידִים. הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים: רְאוֹתוֹ כִּי כֵן אֲדוֹמִי הָעוֹצֵר. יַחֲשׁוֹב לוֹ בְּבָצְרָה תִּקְלוֹט כְּבֶצֶר. וּמַלְאָךְ כְּאָדָם בְּתוֹכָהּ יִנָּצֵר. וּמֵזִיד כַּשּׁוֹגֵג בְּמִקְלָט יֵעָצֵר. אֶהֱבוּ אֶת־יְיָ כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נוֹצֵר: יְצַוֶּה צוּר חַסְדּוֹ קְהִלּוֹתָיו לְקַבֵּץ. מֵאַרְבַּע רוּחוֹת עָדָיו לְהִקָּבֵץ. וּבְהַר מְרוֹם הָרִים אוֹתָנוּ לְהַרְבֵּץ. וְאִתָּנוּ יָשׁוּב נִדָּחִים קוֹבֵץ. יָשִׁיב לֹא נֶאֱמַר כִּי־אִם וְשָׁב וְקִבֵּץ: בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר טוֹב גְּמָלָנוּ. כְּרַחֲמָיו וּכְרוֹב חֲסָדָיו הִגְדִּיל לָנוּ. אֵלֶּה וְכָאֵלֶּה יוֹסֵף עִמָּנוּ. לְהַגְדִּיל שְׁמוֹ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ: בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ. לְהַלְּלוֹ וּלְשַׁבְּחוֹ וּלְסַפֵּר הוֹדוֹ. מִכָּל אוֹם גָּבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ. לָכֵן בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ וּבְכָל־מְאוֹדוֹ. נַמְלִיכוֹ וּנְיַחֲדוֹ: שֶׁהַשָּׁלוֹם שֶׁלּוֹ יָשִׂים עָלֵינוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם. מִשְּׂמֹאל וּמִיָּמִין עַל־יִשְׂרָאֵל שָׁלוֹם. הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם. וְיִזְכּוּ לִרְאוֹת בָּנִים וּבְנֵי בָנִים עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת עַל יִשְׂרָאֵל שָׁלוֹם. יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי עַד שַׂר שָׁלוֹם:

בָּרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה. לְנַפְשֵׁנוּ פִדְיוֹם. מִשֵּׂאת וַאֲנָחָה. וְהוּא יִדְרוֹשׁ לְצִיּוֹן. עִיר הַנִּדָּחָה. עַד אָנָה תּוּגְיוֹן. נֶפֶשׁ נֶאֱנָחָה: הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת. הַבֵּן עִם הַבַּת. לָאֵל יֵרָצוּ כְּמִנְחָה עַל־מַחֲבַת: רוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת. מֶלֶךְ עוֹלָמִים. אֶת עַמּוֹ

לִשְׁבּוֹת. אֹזֶן בַּנְּעִימִים. בְּמַאֲכָלֵי עֲרֵבוֹת. בְּמִינֵי מַטְעַמִּים. בְּמַלְבּוּשֵׁי כָבוֹד זֶבַח מִשְׁפָּחָה: השומר וְאַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֶה. לְתַשְׁלוּמֵי כֶפֶל. מֵאֵת כָּל־סוֹכֶה. שׁוֹכֵן בָּעֲרָפֶל. נַחֲלָה לוֹ יִזְכֶּה. בָּהָר וּבַשָּׁפֶל. נַחֲלָה וּמְנוּחָה. כַּשֶּׁמֶשׁ לוֹ זָרְחָה: השומר כָּל־שׁוֹמֵר שַׁבָּת כַּדָּת מֵחַלְּלוֹ. הֵן הֶכְשַׁר חִבַּת. קֹדֶשׁ גּוֹרָלוֹ. וְאִם יָצָא חוֹבַת הַיּוֹם אַשְׁרֵי לוֹ. אֶל אֵל אָדוֹן מְחוֹלְלוֹ. מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה: השומר חֶמְדַּת הַיָּמִים קְרָאוֹ אֵלִי צוּר. וְאַשְׁרֵי לִתְמִימִים. אִם יִהְיֶה נָצוּר. כֶּתֶר הִלּוּמִים. עַל רֹאשָׁם יָצוּר. צוּר הָעוֹלָמִים. רוּחוֹ בָּם נָחָה: השומר זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. קַרְנוֹ כִּי גָבְהָה נֵזֶר עַל־רֹאשׁוֹ. עַל־כֵּן יִתֵּן הָאָדָם לְנַפְשׁוֹ. עֹנֶג וְגַם שִׂמְחָה. בָּהֶם לְמָשְׁחָה: השומר קֹדֶשׁ הִיא לָכֶם שַׁבָּת הַמַּלְכָּה. אֶל־תּוֹךְ בָּתֵּיכֶם. לְהָנִיחַ בְּרָכָה. בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם לֹא־תַעֲשׂוּ מְלָאכָה. בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם. עֶבֶד וְגַם שִׁפְחָה: השומר

יוֹם זֶה מְכֻבָּד מִכָּל יָמִים. כִּי בוֹ שָׁבַת צוּר עוֹלָמִים: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלַאכְתֶּךָ. וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי לֵאלֹהֶיךָ. שַׁבָּת לֹא תַעֲשֶׂה בוֹ מְלָאכָה. כִּי כֹל עָשָׂה שֵׁשֶׁת יָמִים: יום זה רִאשׁוֹן הוּא לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ. יוֹם שַׁבָּתוֹן יוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ. עַל כֵּן כָּל אִישׁ בְּיֵינוֹ יְקַדֵּשׁ. עַל שְׁתֵּי לֶחֶם יִבְצְעוּ תְמִימִים: יום זה אֱכוֹל מַשְׁמַנִּים שְׁתֵה מַמְתַּקִּים. כִּי אֵל יִתֵּן לְכֹל בּוֹ דְבֵקִים. בֶּגֶד לִלְבּוֹשׁ לֶחֶם חֻקִּים. בָּשָׂר וְדָגִים וְכָל מַטְעַמִּים: יום זה לֹא תֶחְסַר כֹּל בּוֹ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ. וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ. כִּי בֵרַכְךָ מִכָּל הָעַמִּים: יום זה הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹדוֹ. וְגַם הָאָרֶץ מָלְאָה חַסְדּוֹ. רְאוּ כִּי כָל אֵלֶּה עָשְׂתָה יָדוֹ. כִּי הוּא הַצּוּר פָּעֳלוֹ תָמִים: יום זה

[יה רבון וכו׳. צור משלו וכו׳. תמצא בזמירות ליל שבת:]

את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך ע״י משה עבדך מפי כבודך כאמור וביום השבת וגו׳ עד ונסכה. **ישמחו** במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. **או״א** רצה במנוחתנו כו׳. **רצה** ומודים ושים שלום.

וש״ץ יורד לפני התיבה ואומר מגן ומחיה. **כח.]** **בתר** יתנו לך. ומוסיף פעמים באהבה. ואומרים שמע ישראל. ויש מוסיפין להיות לכם לאלהים אני ה׳ אלהיכם, ובדברי קדשך כו׳. ותקנת שבת. ומסיים התפלה ומקדש. והולכין לבתיהם:

סדר תפלת מנחת השבת.

לד. ובתפלת מנחה פותחין **א.]** אשרי יושבי ביתך ובא לציון (א) [וכוליה לציון] וכוליה סדרא. [ואומר קדיש עד לעילא. **ב.]** ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך]. **ומוציאין** ס״ת וקורין שלשה בפרשה העתידה להיות בשבת הבאה ואין מפטירין בנביא [ואין מקדש למעלה אלא למטה, ומחזירין ס״ת למקומו. ומקדשין בלחישה] ומתפללים תפלת מנחה. אומרים אבות וגבורות וקדושת השם. (ב) **ג.] אתה** אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. תפארת גדולה ועטרת

ישועה

שנוי נוסחאות והנחות

לד. (א) נמחק. (ב) בכת״י ב״מ כתוב כאן נוסח „הנח לנו אבינו" שנזכיר להלן ואח״ז כתוב „ויש אומרים „אתה אחד" עד מנוחת אמת ואמונה כו׳ אלהינו וא״א רצה במנוחתנו כו׳ אבל הראשונה עיקר" עכ״ל, ובכת״י אמריקני איתא לשון זה: „בתפלת המנחה מתחיל ש״ץ אשרי, ואומר סדר קדושה, ומקדיש עד לעילא, ומוציא ספר תורה וקורין שלשה בני אדם בראש פרשה של שבת למקום שפסק במוסף ומחזיר ס״ת למקומו ומקדיש עד

מגן האלף

כח.] בתר יתנו לך, וכן מתחילים הספרדים והיא הנקראת קדושה רבה עיין טור רפ״ו, ועיין מ״ש לעיל בתפלת חול במקור הברכות דף ק״כ ע״ב:

לד, א.] אשרי הוא פסוק המחובר לתהלה לדוד, וכן קראוהו גם בגמ׳ מפני מה לא נאמר נו״ן באשרי [עכו״י] וכתב המנהיג לא ראיתי מעולם שאומר ובא לציון כ״א בשחרית החול ומנחת השבת ולא במוסף ובין הערבים לפי שאין גאולה בלילה, ועיקר גאולתם היה בשחרית כו׳ ומנחה היא עת רצון, וזה שנהגו לאומרו במנחת שבת ולא בשאר מנחות לפי שבזכות השבת נגאלים ושיהי׳ עת רצון אע״פ שאכלו ושתו, עכ״ל:

ב.] ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון עיין מקור הברכות:

ג. אבל הראשונה עיקר, אבל אנו נהיגין לומר אתה אחד. וכתב הלבוש שתקנו אתה אחד ע״פ המדרש שלשה מעידין זה על זה כו׳ הקב״ה ושבת מעידין על ישראל שהם

עם

ישועה. מנוחת וקדושה לעמך נתת. אברהם יגל, יצחק ירנן, יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדבה, מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח. מנוחה שלמה שאתה רוצה בה. יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם, ועל מנוחתם יקדישו את שמך. או"א כו'.

[ויורד ש"ץ ואומר מגן, ומחיה, כתר, לעמתם, ובדברי קדשך. או"א, רצה, ומודים, ושים שלום.] ואומר אלו הפסוקים (ג) **ד.] צדקתך** בהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. וצדקתך אלהים עד מרום. אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. ומקדש.

לד, הדבר זה ה.] משום כבודו של משה רבינו זכר צדיק לברכה, שנפטר בשבת באותה שעה. והכי אמר רב (א) שר שלום גאון מותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת, ולא עוד אלא שמנהג בית רבינו שבבבל שאחר

שנוי נוסחאות והגהות

עד לעילא, ועומדין בתפלת מנחה ואומר אבות וגבורות וקדושת השם, ואומר: **הנח** לנו אבינו כי אתה מלכנו, ומלוך עלינו מהרה כי אתה יוצרנו, בעבור שמך הגדול והקדוש. ונשבות בו כמצות רצונך ואל יהא, צרה ויגון ביום מנוחתנו, ותהא מנוחתנו מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה, מנוחת רצון ושלוה השקט ובטח, כו' ויש שנהגו להתפלל כך: **אתה** אחד עד ינוחו בו, **למשה** עבדך בסיני אמרת לו פני ילכו והניחותי לך מנוחתך מנוחת אהבה ונדבה כו' רצה ומודים ושים שלום. וש"ץ עובר לפני התיבה ואומר סדר קדושה ומסיים התפלה. ואומר אחר שים שלום שלשה פסוקים כו'.
(ג) בכת"י ב"מ מסדר הפסוקים האלו כמו בנוסח אשכנז: צדקתך צדק לעולם, וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל", וכן סדר ר"ע גם בסדרנו לקמן ח"ב סי' ק"ח:

לה, (א) בכת"י אמריקני איתא, רב נטרונאי גאון".

מגן האלף

עם אחד כו' וכ"כ בתוס' חגיגה ג' ע"ב, וכ' זע"ז סמכינן לומר אתה אחד אע"פ שאינו מדבר כולי האי מענינא דיומא דשבת כמו בערבית ושחרית עכ"ל. ואפשר שזה טעמו של גאון לבחור בנוסח הראשון:

ד.] צדקתך כהררי אל עיין מקור הברכות:

לה, ה.] משום כבודו של משה רבינו שנפטר בשבת, כן איתא גם בזה"ק תרומה דף קנ"ו וכן משמע במס' סוטה י"ג ב' וילך משה ויהושע כו' תנא אותו שבת של דיו זוגות היתה. נטלה רשות מזה ונתן לזה. אבל התוספות מנחות דף ל' והרא"ש והמרדכי פרק ע"פ חולקים ע"ז, והביאו ראיה דלא מת אלא בע"ש, משום דר"ה אדר היה אז בשבת כדמוכח בסדר עולם, וז' אדר שמת בו משה היה בערב שבת, ועוד איתא שכתב י"ג ס"ת באותו יום. ועיין ב"ח סי' רל"ב, וק"נ פרק ע"פ שמתרצים שמת בע"ש ואותו יום מלאו ימיו ושנותיו, ולא נגנז אלא בשעת מנחה דשבת בשעתא דעת רצון אסתלק שתעלה נשמתו בההוא רעוא כמו"ש בזוהר שאין הנשמה עולה למעלה עד שהגוף נקבר, ובין מיתה עד מקום קבורה הי' משה מת ומוטל בכנפי שכינה כדאיתא בסוטה ספ"ק, וטמ"ש בזה הק"נ פ' ע"פ, והאגודה והטור כתבו עוד טעם לפסוקי צדוק הדין אלו מפני הנשמות שחוזרים לדינם, ועיין הסב"ן ה"ג סי' קע"ו שלא לומר צדקתך בשבת בחל בו ר"ה ע"כ, ובספר האורה לרש"י ז"ל סי' נ"ט כתב שאם חל יו"ט או ר"ח בא' בשבת א"א צדקתך במנחה שצדוק הדין מפני כבודו של מרע"ה ובחל יו"ט או ר"ח בא' בשבת נדחה צדקתך מפניהם שכבר חלו מן המנחה ולמעלה, ע"כ. ובפרדס לרש"י סי' קי"ט מביא ראי' מהא דת"ר מאימתי זוקפין את המטות

למנחה פותח ש"ץ אשרי ובא לציון וקדיש עד דאמירן.

וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃

(דה"ח) (א) קורין ג' גברי בפ' ראשונה מסכת הבאה ואפי' חל יו"ט בשבת קורין בפ' הבאה וא"א קדיש אחר קה"ת ואומרים יהללו ומכניסים הס"ת להיכל ואומרים ח"ק וש"ע אתה אחד כו': (סי' רצ"ב) (ב) אם אין ס"ת לקרות הפרשה אומרים ואני תפלתי תיכף אחר ובא לציון בלי ח"ק בינתים ואחר ואני תפלתי אומרים ח"ק קודם התפלה: (א"ר שם)

כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו׃

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה׃

בשבת תשובה זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים׃

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם׃

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עפר

מקור הברכות

ואני תפלתי לך ה' עת רצון. כתב השבלי לקט סי' קכ"ו בשם רבינו שלמה הטעם לפי שכתוב למעלה הימנו ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר אמר דוד לפני הקב"ה ביום שמחתן של אוה"ע וביום אידם שותין ומשתכרין ומנגנים כל היום ואינן מזכירין שמך, אבל אנו לא כן ביום שהגדלת השמחה לישראל ובא יום המנוחה לאחר שאני שבע מעונג ומפונק איני שוכחך אלא כשמגיע זמן התפלה אני פוסק ואהלוך בבית אלהים וקופץ אני לתפלתי בעת רצון ושעה הקבועה כו' ולפי זה הטעם נהגו לאומרו בתפלת מנחה שבת ולא ביו"ט, לפי שתקן עזרא שיהיו קורין במנחה בשבת כו' ולא תקן לקרוא בתורה ביו"ש. דס"ל כמ"ד או כולו לה' או כולו לכם, כו' ובשם ר' נתן בר מכיר מצאתי בשביל שצרה אחרונה שלא נהייתה מעולם כמוה תהי' בעקבי הקץ ט' חדשים כו' ויום האחרון תכבד הצרה מכל שלפניה ויום שבת יהי' וכל היום תהי' הצרה עד עת המנחה ואז ישראל נענין ויבא משיח הה"ד בעת רצון עניתיך כו' ומנהג לומר שלש פעמים כו':

אתה

עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת תשובה מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן נקדש תמצא בתפלת חול לך 236:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בשבת תשובה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד. וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ. תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה. (יוֹם) מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתָתָּ. אַבְרָהָם יָגֵל. יִצְחָק יְרַנֵּן. יַעֲקֹב וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ. מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה. מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה. מְנוּחַת שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט וָבֶטַח. מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ. יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם. וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת שְׁמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת: רצה ומודים תמצא במוסף.

צדקתך

מקור הברכות

אתה אחד עיין נוסחתו ברע"ג ועיין בשינוי נוסחאות סימן ל"ד אות ב׳. **וינוחו** בם. כתב המג"א סי׳ רס"ח בשם שיורי כה"ג לומר בשבת ערבית וינוחו בה, וביום וינוחו בו, ובמנחה וינוחו בם, עכ"ל. וכן נוהגין הרבה קהלות. ובעל עבו"י כתב שהוא דבר תמוה ונגד חקי הדקדוק ע"ש. ואין אני רואה בזה כל תימה דכבר נאמר שבת היא לה׳ משום דשבת לשון נקבה, וכן נאמר עולת שבת בשבתו וכתב הראב"ע שנמשך אל היום ויום לשון זכר, ומש"ה ביום ניחא טפי לומר לשון זכר וכ"כ תוס׳ כתובות דף ה׳. ובמנחה שהתפלה מרמזת נגד שבת לעתיד ליום שכלו שבת ומתפלל ע"ז שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. על זה קאי מה שאומר וינוחו בם. ור"ל בישועתך וטובך לעתיד ינוחו כל מקדשי שמך, וכעין זה נזכר בב"י סי׳ רצ"ב על יעקב ובניו ינוחו בו שנז׳ קודם לזה, שכתב דראוי לומר „יום מנוחה וקדושה" שהרי אומר אח"כ „ינוחו בו", ומי שאינו אומר יום, צריך לומר אח"כ ינוחו בה שכל הלשון שלמעלה לשון נקבה, ע"ש, וה"נ כאן חלשון שלמעלה לשון רבים:

צדקתך

(הַחִ"ה) א"א נ"נ. בשבת שחל ביום שאלו היה חול לא היו אומרים בו תחנון ובבית האבל תוך ז' אומרים נ"נ. (פ"מ קל"א סק"י) וכשמתפללים אצל תינוק הנימול בשבת א"א נ"נ. ואומרים אחר מנחה בקיץ פרקי אבות ובחורף ברכו נפשי ושיר המעלות: (רל"ב)

*צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: *וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדוֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ: *צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְיָ:

קדיש שלם. עלינו. קדיש יתום.

בשבת אחר סוכות מתחילין לומר ברכי נפשי ואומרים עד שבת הגדול ·

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה: הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט: יָסַד אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד: תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם: מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן: יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה יָסַדְתָּ לָהֶם: גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ: הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן: יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם: עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאִים יִתְּנוּ־קוֹל: מַשְׁקֶה

הרים

מקור הברכות

צדקתך כהררי אל וגו' וצדקתך אלהים עד מרום, וגו' צדקתך צדק וגו', וכתב המנהיג שכן מנהג צרפת, והוא הנכון להגדיל ולהוסיף בשבת הקב"ה: בתחלה נדמית צדקתך כהררי אל, ועוד גדלה עד מרום, וצדקתך ותורתך אמתים לעולם. ומנהג ספרד לומר צדקתך צדק, וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל, ולא יתכן בעיני כי אינן כתובים בסדר זה בתהלים, ע"כ, ובעל עבו"י כ' שכן הוא בפסיקתא דשור או כשב דמסיים מכאן רמז שאומרים צדקתך בשבת במנחה מ"ש דכתיב והי אלהים אמת, וחותם של הקב"ה אמת ומנחת שבת חתימת שבוע, [ור"ל והותמין בה עם ותורתך אמת] והכלבו נתן סימן וה' אלהים אמת. דפסוק הראשון מסיים אדם ובהמה תושיע ה', והשני באלהים מי כמוך. והשלישי בתיבת אמת, וטעם למנהג אשכנז מצאתי בשם מחז"ו כדי שיבא הקדיש על חשם, עכ"ל. ואנכי לא מצאתי זאת במחז"ו ארדבא הפסוקים מסודרים שם כנוסח הבת"י מסדר רע"ג שלפנינו והקדיש בא אחר תיבת אמת, וכן משמע בזוהר תרומה דף קכ"ו תלתא אונון דאסתלקו בהאי זמנא כו', בגין כך תלתא צדיקי איננו הכא. חד דיוסף ודאי איהו צדקתך כהררי אל, וחד משה כו' ודא איהו וצדקתך אלהים עד מרום, כו' וחד איהו דוד, ודא איהו דכתיב צדקתך צדק לעולם, ע"ש:

אבל הטעם למנהג אשכנז איתא באו"ז סי' פ"ט בשם ר"י חסיד שאותן פסוקים מדברים מתורה ומסלאכים ומגיהנם, שבשבת נתנה תורה וזהו צ"צ לעולם ותורתך אמת, וצדקתך אלהים עד מרום משתעי במלאכים שישראל אומרים שירה בשבת תחתם, וצדקתך כהררי אל משתעי בגהינם שכל שומרי שבת אע"פ שרוב מעשיהם מקולקלים אין נדונים בגהינם, והחשוב חשוב קודם אנו מקדימין, ע"ש:

אשר

הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ: מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ: וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד: יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְיָ אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע: אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ: הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים: עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ: תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר: הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם: תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן: יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת: שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ: כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב: תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן: תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה: יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ: אָשִׁירָה לַייָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּייָ: יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ הַלְלוּיָהּ:

ואח"כ יאמר ט"ו שיר המעלות מקאפיטל ק"כ עד קל"ד. עלינו. ק"י:

דיני סעודה שלישית

(דה"ח) (א) יהא זהיר לקיים סעודה שלישית ואף אם הוא שבע יכול לקיימה ביותר מכביצה ואם א"א לו כלל לאכול אין חייב לצער עצמו: (סי' רנ"א) (ב) צריך לעשותה בפת אא"כ הוא שבע ביותר יכול לעשותה בכל שאר מינים ואפילו בפירות אם א"א בע"א: (שם) (ג) מי שלא אכל סעודה ראשונה בליל שבת יאכל ג' סעודות ביום שבת: (עיין סי' רע"א סעיף ח') (ד) זמנה משהגיע זמן מנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה וקודם לכן לא יצא: (ה) צריך להם משנה בסעודה ג' ואם אין לו שנים לכל הפתות יבצע על ככר אחד שלם (שם) ונשים חייבות בסעודה ג' כמו אנשים: (שם)

סדר מוצאי שבת

(דה"ח) (א) מאחרין תפלת ערבית במ"ש כדי להוסיף מחול על הקודש וצריך ליזהר מלעשות מלאכה במ"ש עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים וביום המעונן עד שיצא הספק

 תלכו

שאחר תפלת המנחה בשבת [ו.] שונין אבות וקנין תורה. ועוד רגילין ישראל שתפלת מנחה בשבת מקדימין אותה. ותפלת ערבית מאחרין אותה הרבה כדאמרינן שאני עיולי יומא (ב) טבא כו'. בין תפלה לתפלה ישב וידום, מ"מ להתעסק בתורה טפי עדיף. ומה שאין עוסקין לא מפני שאסור, אלא לכבוד משה רבינו שנפטר באותה שעה. לפיכך אומרים [אבות] לקיים נשיא שמת כל מדרשות בטלים. (ג) [בכת"י ב"מ נמצא כאן פרקי אבות ושנו חכמים. ופרק ראשון ושלישי ממס' דרך ארץ זוטא.]

סדר מוצאי שבת.

לו. ובמוצאי שבת עומד שליח צבור ופותח כך. **והוא** רחום וכו'. ואומר **ברכו** את ה' המבורך. ועונין הצבור: ברוך ה' המבורך.

ומבעי

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) בכת"י ב"מ „עיולי יומא כמה דאפשר מקדמינן ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרינן ליה דלא נחזי עלן כמשאוי", וכצ"ל כאן. (ג) ובכת"י א. איתא הכי „ולאחר ששונין אבות מקדשין יתגדל ויתקדש שמיה רבא. ויש שמוסיפין בעלמא דעתיד לחדתא לאחיא מתיא, ולמפרק חייא, ולמבני קרתא דירושלם, ולמיעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פולחנא דשמיא לאתריה, וימליך קב"ה בחייכון וביומיכון כו'. וכן נהגו לאמר אחר צדוק הדין, ע"כ:

וניצל

מגן האלף

המטות בע"ש מן המנחה ולמעלה כו' ומהא כמי איכא למילף דתקן גמר מלאכול לא יתיר סוכתו אלא מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה בשביל יו"ט האחרון אלמא מן המנחה ולמעלה כיומא דבתריה דמי. עכ"ל:

[ו.] שונין מס' אבות וקנין תורה, מובא ג"כ לרב האי גאון בס' שע"ת סי' ר"כ וז"ל במנחה בשבת כך המנהג בבית רבינו שבבבל שאחר תפלת המנחה שונין אבות וקנין תורה, ועוד רגילים כל ישראל שתפלת המנחה מקדימין אותה, ותפלת ערבית מאחרין אותה, ואמרין בין תפלה לתפלה נשב ונדום מ"מ, ואין מתעסקין בתורה וטפי עדיף [נראה דצ"ל ואם מתעסקין בתורה טפי עדיף] וזה שאין עוסקין מפני כבודו של מ"ר שנפטר אותו זמן בשבת, ועוד לקיים נשיא שמת בתי מדרשות כו'. ועיין או"ז סי' פ"ט שכתב מיהו רבותינו שבריינו"ס נוהגין לדרוש בין מנחה למעריב, וכ"כ במנהיג שאין איסור אלא מנהג לזכרון בעלמא:

ועיין במחזור ויטרי שחלק את פרקי אבות לשבתות החורף ונרשם על פרק ראשון דין סימנהון כשאומרים בבקר בראשית, שמות, ויקרא. ועל פרק שני נח, וישלח, וארא, תצוה. ועל פ"ג לך, וישב, בא, תשא. ועל פ"ד וירא, מקץ, בשלח, ויקהל. ועל פ"ה חיי, ויגש, יתרו, ויקרא. ועל פרק קנין תורה תולדות, ויחי, משפטים, צו. ויש שם ט"ס ועל פרק א' צריך להגיה בראשית ויצא שמות תרומה. ולמחוק ויקרא, ועל פ"ד להגיה ג"כ פקודי. אבל אין מנהגנו כן אלא אומרים פ"א בשבתות הקיץ ואדרבה בחורף אין אנו אומרים רק ברכי נפשי, והרמ"א סי' ת"ל מזכירו, ומ"ש בעל הגיון לב שהכלבו והאבודרהם אין מזכירין זאת, ולא ראה שהאבודרהם כתב שנהגו במו"ש לומר שירות שבתהלים. והטעם במדרש משל למלך ומלכה שמלוים אותם בשירות ותשבחות, וסימן לשירות שבתהלים אאשאל"ה בל"א רמיזה"ה והם ר"ת לשירי המעלות. וע"ע בלבוש טעם לברכי נפשי שאומרים משבת בראשית עד שבת הגדול:

למגודי

ומבעי ליה לאינש א.] לאונודי בברוך ה׳ המבורך באפוקי שבתא (א) דניתצל מן הזיקה דהאי שבתא. ומסדיר ק״ש בשתים לפניה ושתים לאחריה שבחו של הקב״ה ושל שימור וברכה שלאחריה.

וכך אמר רב נטרונאי גאון זצ״ל בהבדלת מוצאי שבת אם אומר הבדלת ישראל ממצרים כגון (ב) הבדילני דודי מטומאת פתרום דלאו הבדלת שבת מחול היא הרשות בידו. ואמת (ג) [נהוג הכל] זאת פעלה ימינך אין מנהג לומרה במתיבתא ולא בבית רבינו שבבבל כל עיקר. אלא אמת ואמונה כל זאת קים עלינו.

וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת, שכך שנינו [ברכות ל״ג] מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים ושואלים גשמים בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת [ומה טעם, מתוך שהיא חכמה לפיכך קבועה בברכת חכמה] ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין שיבדיל עליו אינו חוזר דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שהוא יכול לומרה על הכוס. ב.] ואם אין לו יין חוזר ומתפלל, דבעו מיניה מרב ששת טעה

שנוי נוסחאות והגהות

לו. (א) „וניצל״. (ב) הנוסח הזה נמצא בכת״י בסדר רב סעדיה גאון זצ״ל וז״ל: **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה המבדיל בין קדש לחול, ומצפון לנוגה חמה, והוחם בעד כוכבי הרקיע כדבר שני׳ האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום, בא״י המעריב ערבים. **אותנו** הבדלת להיות לך לעם, כי אהבתני ערבה לך, כדבר שנאמר והייתם לי קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, בא״י אוהב עמו ישראל. אמן. **שמע** ישראל וגו׳ **א׳מת** א׳מונת א׳מרה א׳יומה. באהבת איתנים **הבדילני** דודי מטומאת ארץ פתרוס, ב׳עת רידו בי צוענים בפרך, ויכלה בקצף לוחצים מובדלים, ויצמיתם בחצים עשרה. ויוציא לאור מבדילים על אור, ומכבים אורנו באבדון השקיע. ויקרע ים סוף לפני מובדלים, וירוממו למבדיל בין קדש לחול. בעת שהבדילם פצו לו רננות, ונעסן [צ״ל ונאמו] לו זמירות נער וזקן. כעלו מן הים ענו ואמרו מי כמוך באלים ה׳ וגו׳. **על** שפת הים עמדו מובדלים, ופצו זמירות לאל שהבדילם משבעים לשונות, הודו והמליכו ואמרו, ה׳ ימלוך לעולם ועד. **תחיש** ישועה לזרע מובדל לך, תגאל והושיע לעם נושע בך, כדבר שנאמר ישראל נושע בה׳ תשועה עולמים לא תבושו ולא תכלמו עדי עד. בא״י גאל ישראל. **נשכבה** בחסדך, נקיצה ונשבעה באמונתך, ופחד וצרה ושטן בלילות אל ימשלו בנו, כאמור אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנתך. שמרנו והצילנו ה׳ אלהינו מכל דבר רע ומפחד לילה, ושבור השטן מלפנינו ומאחרנו כי שומרנו ומצילנו אתה בא״י שומר עמו ישראל לעד. **ברוך** ה׳ לעולם אמן ואמן כו׳. **לך** נפאר אל מלך מושל בכל, כי אתה הבדלת בין קדש להול. בא״י מלך אל חי לעד וקים לנצח, משובח שמו תמיד לעולם ועד, אמן. ע״כ. ולפי הנראה מנוסח זה שהי׳ מיוסד ע״פ א״ב והשמיטו ממנו חרוזים רבים, ונתקן ע״י פייטנים מאוחרים אלא ששמרו בם הפתיחות והחתימות. (ג) בכת״י ב״מ „ואמונה כל זאת״. צ״ל

מגן האלף

לו. א.] לאונודי בברוך ה׳ המבורך, פירוש לאוגודי להאריך. והוא לישנא דתלמודא פסחים ק״ו „אמר כופה״ג ואגיד ביה״. וכ״כ הא״ז סי׳ נ׳ ומובא בד״מ שימשוך החזן בברכו. וכתב, שכן היה ר״א ב״ר משלם הגדול מושך ברכו בכל כחו, וכן נמצא בסדר תפלת רבנא עמרם במו״ש ימשוך החזן ברכו, עכ״ל. אבל הטעמים שהזכיר שם אינן כפי טעם ר״ע, ובמהרלב״ח מזכיר לשון רבינו בשם ה״ג סוף הל׳ ציצית, וכן איתא במנהיג בשם בה״ג:

ב.] ואם אין לו יין חוזר ומתפלל דבעי מיניה דרב ששת טעה בזו

טעה בזו ובזו מאי אמר להו אם טעה (ג) בלא הזכיר לא בזו ולא בזו חוזר לראש. וכך הוא אומר: **אתה** חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. **ומאתך** ה' אלהינו מענה לשון ג.] חננו מאתך דעה. ואומר: **אתה** הבדלת בין קודש לחול, בין ישראל לגוים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. כשם שהבדלתנו מגויי הארצות וממשפחות האדמה כן תטהרנו ותנקנו מכל חטא ועון

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל „ולא". צ"ל

מגן האלף

בזו ובזו כו', הך איבעי הוא במס' ברכות ל"ג, ומפרשים לה התר"י והרא"ש דמיירי שאכל קודם הבדלה וגם לא הבדיל בתפלה, ואע"ג דקיי"ל טעם מבדיל, מ"מ מסקינן דחוזר ומתפלל, מפני שטעה בשתים. שטעה ואכל קודם, וגם לא הבדיל ולכך קנסינן ליה. ע"ש, אכן בנדון דברי רבינו דלא מיירי שאכל קודם רק שטעה ולא הבדיל בתפלה ואין לו יין להבדיל על הכוס צ"ע מאי ראיה היא זו מההיא דטעה בזה ובזה, דחוזר ומתפלל, והרשב"א בחדושיו הוסיף להקשות והלא כלל אמרו בברייתא כל שאין בו קרבן מוסף טעה אין מחזירין אותו, ולמה חוזר ומתפלל כשאין לו כוס, ונראה דס"ל לרבינו כמו"ש הרשב"א שם דגבורות גשמים ושאלה ברכות קבועות הן וכן הבדלה בחונן הדעת תקנה קבועה היא, ולא אמרו כל שאין בו קרבן מוסף טעה אין מחזירין אלא בהזכרת מאורעות שאין הזכרתן קביעה אלא שכשהוא מתפלל צריך לכתחילה להזכירן בתפלתו ולכוללן בתוכה, וכל שלא הדפה תורה להם קרבן כמו ר"ה וחוה"מ א"צ לחזור, וכ"ה בתוספתא לענין הבדלה דמחזירין ע"ש, וס"ל לגאון כמו"ש תר"י היכא שאין לו יין כו' אית דבעי מימר שאינו אוכל למחר ולא יום ב' וג' עד שיבדיל. וסמכו להא דאמר פסחים דף ק' ובת טות, ואין זה מתקבל דודאי מותר לאכול. ודאמר ובת טות מדרך החסידות ולא מן הדין עשה ע"ש, ומ"מ ס"ל להגאון ז"ל דחוזר ומתפלל, ולא אמרינן דהוי ברכות שא"צ, כיון שאין לו יין והוא צריך להבדיל ולאכול ולעשות מלאכה יכול לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה, והוכיח כן מטעה בזו ובזו דחוזר ומתפלל, ומפרש לי' כמו"ש תר"י שטעה ואכל וגם לא הבדיל בתפלה דחוזר להתפלל ולא אמרינן דהוי כברכה שא"צ כיון שמחדש בה עניני הבדלות וה"נ כן, או אפשר דמפרש כפירוש הא"ז סי' צ"א, טעה בזה שלא הבדיל לא בתפלה ולא בהבדלה שברך בופה"ג ועל המאור ובשמים ולא הבדיל, [דאם לא ברך כלל גם בפה"ג לא שייך לומר טעה [או"ז שם] ודחיקא ליה לפרש כהתר"י, דלשון טעה בזה ובזה לא משמע אכילה, אלא ככל הסוגיא שם דמיירי לענין תפלה והבדלה על הכוס] חוזר לראש לתפלה, וגם אומר הבדלה בפ"ע, דנר ובשמים ובפה"ג א"צ עוד לומר, דהוי ברכה לבטלה שכבר ברך אותם, אבל תפלה לא הוי כברכה שא"צ כדר"י הלואי שיתפלל אדם כל היום, ע"ש. והאו"ז עצמו ס"ל דחוזר לראש קאי גם אהבדלה ואינן ברכות שא"צ כדאמרינן בירו' מפזרן וחוזר וכוללן על הכוס, ע"ש. וליכא לאקשוי להאו"ז למה חוזר לתפלה והא קיי"ל טעה ולא הבדיל בתפלה אין מחזירין אותו מפני שאומרה על הכוס, דהכא שאני שלא הבדיל בתפלה וגם לא הבדיל על הכוס שכבר ברך בופה"ג, וטעם מהיין לאחר שברך, ואע"ג דטעם מבדיל, הכא גרע כיון שלא הבדיל בתפלה כמו"ש תר"י, עכ"פ חזינן מזה דחוזר לראש לתפלה ולא הוי כברכה שא"צ וכמו"ש האו"ז משום דהלואי שיתפלל אדם כל יום וכש"כ כשמחדש בה דבר בעניני הבדלה, ולכן ס"ל לגאון דה"ה כשאין לו יין חוזר להתפלל ומבדיל בתפלה:

ג.] **חננו** מאתך דעה, ואומר אתה הבדלת כו', וחננו כו', ובסדר ר' סעדיה גאון אינו מתחיל מאתה חונן אלא מאתך ה' אלהינו מענה לשון כו' וגם בויטרי אינו מתחיל אלא מן אתה חוננתנו, ומסיים כל הנוסח כנוסחתנו, וכ"כ הב"י סי' רצ"ד שהעולם נוהגין לומר אתה חוננתנו ואין זה נקרא שינוי מטבע שהכל ענין אחד הוא, וכן דעת רש"ל מובא בב"ח דטועים הם האומרים אתה חוננתנו ואתה הזן, ואנ"ל כ"א אתה חוננתנו, או אתה

יעון. וחננו מאתך דעה ובינה והשכל. בא"י חונן הדעת. ומסדר כל התפלה (ד) [בסדר] ולאחר שמסיימין הצבור תפלתן מקדש. **ופותח** ש"ץ ויהי נועם עד כוננהו. ומתחילין הצבור אחריו. ויהי נועם ומסדרין יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן עד אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. (ה) לאחר שמסיימין הצבור אורך ימים [ושונה] וחוזר השליח ושונה אותו הפסוק אורך ימים. (ו) [ועונין הצבור אחריו, ואומרים] ואתה קדוש וקרא זה אל זה ואמר. וכולא סדרא. ומקדש עד עושה שלום.

לז. וזה (א) [שמנהגו] לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה (ב) [ובאריכות] טעם באפוקי שבתא, כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם, ד.] כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם. כי דאמרינן ובמוצאי שבת צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות ה.] חזרו לגיהנם (ג) [למות] שכבר השלימו ישראל סדריהם, ולכך (ד) [מאחרין] ישראל בסדר מוצאי שבת.

והכי

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „צ"ל „כסדר". (ה) „וכך מנהג". (ו) „ואומר":
לז. (א) „שנהגו". (ב) „ובעריבות". (ג) בתנחומא פ' תשא איתא „צא למות" (ד) „מזכירין".

ויהי

מנן האלף

אתה חונן ואתה הבדלת, שכולל ההבדלה בתוכו, והב"ח והט"ז טרחו ליישב מנהגנו דאתה חונן הוא דרך כלל מחכמה ובינה בכל עניני התורה, או כלל האדם, ואתה חוננתנו הוא פרטי למדע תורתו או מעין המאורע ע"ש. [והרי"ע בהערותיו לסר"ע הנדפס אמר כן מדעת עצמו ולא הזכירם.] והנה הלבוש כתב שצ"ל שני פעמים וחננו מאתך, והט"ז כתב שאין להשגיח ע"ז כל עיקר אלא יאמר וחננו אחרי גמר אתה חוננתנו ע"ש, והנך רואה שגם דברי הלבוש ממקום קדוש יהלכו הוא מקור מים חיים דברי רבינו הגאון ונוסחתו, ורבינו הגר"א ז"ל ב' שאין צורך לכל הדחוקים ויסוד מנהגנו עפמ"ש בגמ' רב יוסף אמר מתוך שהוא חכמה קבעוה בברכת חכמה ורבנן אמרי מתוך שהוא חול כו', וסברת פלוגתתם ע"פ דברי הירושלמי שם דר' יודן ס"ל אומר מטבע ברכה והה"כ מבדיל, שאם אין דעה הבדלה מנין, ור' יצחק בר' אמר מבדיל ואח"כ אומר מטבע ברכה ואמרו שם זאת אומרת שאסור לתבוע צרכיו עד שיבדיל, והנה רב יוסף ס"ל כר' יודן שאם אין דעה כו' ולכן אמר מתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה ולכן אומר אתה חונן ואח"כ הבדלה קודם הבקשה של וחננו, שבזה אנו מקיימים דברי שניהם שאחר אתה חונן אומר הבדלה קודם תביעת צרכיו ודבריו ז"ל לאמתתה של תורה ליסוד מנהג נוסחתנו:

לז. ד.] כדי להאריך מנוח לרשעים, בויטרי וכן במנוה"מ הביא מעשה דרע"ק שילמד את בנו של המוכס ברוך ה' המבורך והביאו לחיי עוה"ב, ומסיים בויטרי על כן נהגו לעבור לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב ואם לומר ברכו או קדיש. ומרן יגאון ר"א האבד"ק קאליש כ' בצואתו לבניו להדר אחר זאת, וכתב ומ"מ חלילה מלחשוב מחשבת חוץ לעשות נ"ר לנשמה של אחד להצילו מדינה של גיהנם והעיקר כי בזה תפקידו את כל העמל והתפלה והקדושה ח"ו, אלא להלל ולשבח ולפאר את הבורא בנפש חפיצה ובשמחה גדולה שזכיתם להיות בר ישראל ולעבוד את ה', ע"ש:

ה.] חזרו לגיהנם למות, כלשון זה נמצא בתנחומא פרשה כי תשא סי' ל"ג באגיו של טורנוסרופוס שא"ל כשהסדרים נשלמים בא מלאך ונוטל נשמתין ומקלעין כו' הה"ד צלמות ולא סדרים צאו למות שכבר נשלמו הסדרים:

כי

מלכו. (סי' רנ"נ) דיני התפלה מבוארים לעיל בתפלת שחרית: (ב) אומרים פסוק ויהי נועם מעומד. וכופלין פסוק אורך ימים אשביעהו כו' וכשחל יו"ט באותו השבוע אפי' ביום ו' א"א ויהי נועם ואתה קדוש אבל ויתן לך אומרים: (סי' רנ"ה) (ג) ומבדיל הש"ץ כדי להוציא מי שאין לו יין (שם):

אלו המזמורים נוהגין היראים ושלמים לומר קודם מעריב. יאמר תחלה תמניא אפי ואח"כ ברכי נפשי וט"ו שיר המעלות ואח"כ מזמור ע"ב ע"ג ע"ד כ"ו ל"ז קל"ח קל"ט ק"מ קמ"ג ואח"כ מזמור מ"א ואח"כ מזמרים הקהל מזמור קמ"ד וס"ז. וראוי להזהר שלא להדליק נר קודם שאמרו הצבור קדושה דסדרא:

מתפללין ערבית של חול ואומרים אתה חוננתנו בחונן הדעת ואחר תפלה בלחש אומר הש"ץ ח"ק. ואומרים ויהי נועם ואתה קדוש. קדיש תתקבל. ואח"כ אומרים זה:

וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ: יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ: וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים: וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי עַד תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ: בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ: וְהֵסִיר יְיָ מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל שֹׂנְאֶיךָ:

הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:

ברוך

מקור הברכות

אשר בדברו מעריב עיין בשינוי נוסחאות ס' ל"ו אות ב' נוסח רבינו סעדיה בכל הברכות הללו.

המבדיל

דברים כ"ח פסוק ג ד ה ח יב ומו פסוק ו

בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ יְצַו יְיָ אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ יִפְתַּח יְהוָה ׀ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃

[מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְיָ יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃ גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃]

יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּייָ תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ [וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃] כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְיָ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ זַמְּרוּ יְיָ כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ׃ צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְיָ קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃

[בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְיָ: וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְיָ הִיא אוֹצָרוֹ: וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַיְיָ עִמּוֹ: פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה. חַי־יְיָ אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא מֵת: וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם:]

בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם. שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד: וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

[אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בְּכָל־מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְדֻלָּתוֹ שֶׁל־הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוְתָנוּתוֹ. דָּבָר זֶה כָּתוּב בַּתּוֹרָה. וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים. וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים: כָּתוּב בַּתּוֹרָה. כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא־יִקַּח שֹׁחַד: וּכְתִיב בַּתְרֵהּ עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה: שָׁנוּי בַּנְּבִיאִים דִּכְתִיב כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים: מְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים

דִּכְתִיב שִׁירוּ | לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ
שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וּכְתִיב בַּתְרֵהּ אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת
אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ: יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־
אֲבֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם
חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם: כִּי־נִחַם יְיָ צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבוֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם
מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן יְיָ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה
וְקוֹל זִמְרָה: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר]:

שיר למעלות אשרי כל ירא וגו'. עלינו ק"י:

סדר הבדלה למוצאי שבת

(דה"ח) (א) סדר הבדלה יין בשמים נר הבדלה. וסימן יבנ"ה אפילו במ"ש לחוה"מ אבל במוצאי יו"ט לחוה"מ או לחול א"א רק יין והבדלה וצריך ליזהר שלא יהא הכוס פגום. בשעת הבדלה יתנו המבדיל והעונים עיניהם בכוס ובנר. נוהגין להבדיל על כוס מלא על כל גדותיו עד שישפוך ממנו לארץ והוא סי' ברכה. ולאחר ששותה ישפוך קצת מן הכוס על השלחן ומכבין בו ההבדלה ורוחצין בו עיניו משום חיבוב מצוה: (סי' רצ"ו מ"א) (ב) אומר הבדלה מעומד ואוחז היין בימינו וההדס בשמאלו ומברך על היין ושוב נוטל ההדס בימינו והיין בשמאלו ומברך על ההדס ומברך על הנר ואח"כ נוטל היין בימינו ומברך בא"י המבדיל וגו' ויושב ובותה ואינו שותה מעומד. (מ"א בשם של"ה) נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה. כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו בעצמו: (שם במ"א) (ג) אף מי שילא בהבדלה יכול להבדיל להוציא את אחרים ודוקא להוציא אנשים אבל בשביל נשים אינו רשאי להבדיל אם כבר יצא וגם לעצמן אינן רשאין נשים להבדיל וטוב שישמעו הבדלה מפי אנשים: (דלא כמ"א) (ד) ביו"ט שחל להיות במ"ש שיש בו קידוש אם אין לו יין מקדש ומבדיל על הפת: (שם) (ה) במ"ש שלא חל בו יו"ט אם אין לו יין להבדלה מבדיל על שכר ושאר משקים אם הם חמר מדינה חוץ מן המים: (שם בע"ז ומג"א)

הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְיָ
וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה:
לייו

מקור הברכות

ויתן לך שאנו אומרים במוש"ק לא נזכר בסדר שלפנינו ולא ברס"ג ויתר כת"י העתיקים רק בויטרי כת"י אוקספורד, אך ליתא שם פסוקי "המלאך הגואל" עד "ויברך אתכם", וכן נשמט שם פסוקי "מחיתי כעב" עד "ישראל". וכן "וידעתם" עד "לעולם". ומובא במקומו פסוק ופרויה'. "בית יעקב" עד מיגונם, ולא מאמר דר"י בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, ומסיים שם בקפיטל אשרי כל ירא ה', אבל בויטרי נדפס, הכל כנוסחתנו, עם עוד תוספות של פסוקים מלוקטים. ובשב"ל כ' "עוד נהגו לומר פסוקין כו' ויתן לך כו' וחותמין בא"י מלך מהלל בתשבחות. אך שמעתי בשם ר' אביגדור ז"ל שאין ראוי לחתום. וכ"מ בפירוש ר"ח שמפרש מ"ש בירושלמי ואין אומרים ברכה פסוק, כלומר לחתום אחר פסוק לבדו. עכ"ל, וכתב הרב אבן הירחי מנהג כל ישראל לומר במוצ"ש ויתן לך וכל הפסוקים כדי שיתברכו בשבת הבאה. וכ"כ האבודרהם אחר הבדלה יאמר יפתח ה' לך אוצרו הטוב שהוא כלו מלא פסוקים של ברכת והצלחה לסימן טוב מתחלת השבוע שיתברכו במעשה ידיהם:

לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן וִיקָר: כֵּן תִּהְיֶה לָנוּ. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים. בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל:

אחר הבדלה יזמר כל הזמירות כדי לפטור את המלכה בשמחה כמו שקבלה בשמחה. ומזכירין אלי' הנביא וביאת המשיח כי מ"ס מוכנת לביאתם:

הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל. חַטֹּאתֵינוּ הוּא יִמְחוֹל. זַרְעֵנוּ וְכַסְפֵּנוּ יַרְבֶּה כַּחוֹל. וְכַכּוֹכָבִים בַּלָּיְלָה: יוֹם פָּנָה כְּצֵל תֹּמֶר. אֶקְרָא לָאֵל עָלַי גּוֹמֵר. אָמַר שׁוֹמֵר. אָתָא בֹקֶר וְגַם לָיְלָה: צִדְקָתְךָ כְּהַר תָּבוֹר. עַל חֲטָאַי עָבוֹר תַּעֲבוֹר. כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבוֹר. וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: חָלְפָה עוֹנַת מִנְחָתִי. מִי יִתֵּן מְנוּחָתִי. יָגַעְתִּי בְאַנְחָתִי. אַשְׂחֶה בְכָל לָיְלָה: קוֹלִי בַּל יוּנְטָל. פְּתַח לִי שַׁעַר הַמְנֻטָּל. שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא טָל. קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה: הֵעָתֵר נוֹרָא וְאָיוֹם. אֲשַׁוֵּעַ תְּנָה פִדְיוֹם. בְּנֶשֶׁף בְּעֶרֶב יוֹם. בְּאִישׁוֹן לָיְלָה: קְרָאתִיךָ יָהּ הוֹשִׁיעֵנִי. אֹרַח חַיִּים

תודיעני

מקור הברכות

המבדיל בין קדש לחול. בוויטרי סי' ק"נ וכן בסדרים לרש"י כת"י כתוב כאן: ומברך, יין, בשמים נר, הבדלה, וקודם שיטעום אומר אשבעית כו'.[וכל הפסוקים הנזכרים כאן עד ויהי לי לישועה הנה אל ישועתי]. אח"כ כתב, קודם שיבדיל יגמור הכל: הנה אל ישועתי, ושאבתם, ליהודים, וגו'. בשמחה נועדנו בבית הזה, קול ששון ושמחה וברכה טובה והצלחה מרובה ורפואה שלמה וישועה קרובה ואהבה וחבה עלינו בבית הזה. יהא אדיר בעזרנו, סימן טוב בביתנו, ויברכנו יוצר כל, סימן טוב יהי' לנו בכל. אנא שוכן שמים, ברכנו בטוב כפלים, ויחודך בכל יום פעמים. שמחנו אדון מעוזנו, שמחנו בטובך הדריכנו, בישעך ברכנו. טוב ומטיב אתה, גן עדן נטעת, לעם אשר בחרת. שמחנו אדון מעוזנו, שמחנו בטובך הדריכנו, ומבדיל, מפי רב יוסף טוב עלם הגדול, עכ"ל:

וכתב המנהיג מנהג ספרד לומר זמירות בבית הכנסת לפני ההבדלה, ובפרובינצא בבתיהם, כו' וזה שנהגו בספרד לומר בביהכ"נ מפני רוב העם שאין נזהרין בהן ושאין להם

יין

והכי שדר רב שר שלום גאון, אין אומרים ויהי נועם אלא **ו.]** במוצאי שבתות. אבל במוצאי יו"ט אין אומרים. (ו) ולא במוצאי שבת ליו"ט אין אומרים [שבתהלה כשקבעוה אבות הראשונים לא קבעוה אלא במוצאי שבת להול.] אבל במוצאי שבת ליו"ט כיון דבעי למימר ומעשה ידינו (ז) ביו"ט אין אומרים, וקדושא דסדרה [הם] (ח) הכי לא אמרינן כללא דמלתא כל היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קידושא דסדרא, ובמוצאי יום הכפורים נמי שחל להיות (ט) באמצע שבת לא אמרינן ויהי נועם ולא קידושא דסדרא, וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול. היכא דאיכא לקמאן שיתא יומא דחולא. אבל איכא (י) [כי אמצעי] יו"ט או יומא דכפורי אפי' חל יו"ט בערב שבת ואיכא לקמאן חמשה יומא דחולא לא אמרינן ויהי נועם בהאי אפוקי שבת. מאי טעמא **ז.]** כיון דאמרינן ומעשה ידינו כוננה עלינו תרי זמני בעינן עד דאיכא לקמאן שיתא יומא כלהו חולא.

לח. ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך, **ברוך** אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן. [בא"י אמ"ה בורא עצי בשמים.] בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. **ח.]** בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחושך בין

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) ויהי נועם, כי כן רמז לויהי ניעם במוצאי שבת". וכ"ה בכת"י ב"מ. (ו) „וא"א אלא במוצאי שבת לחול אבל במוצאי יו"ט". (ז) „וליכא מעשה ידינו ביו"ט. (ח) „הכי נמי". (ט) „במוצאי שבת" כה"ג בכת"י ב"מ. והוא מ"ס, וגרסת הכ"י שלפנינו נכונה. (י) „כי מצעי" בכת"י

מגן האלף

ו.] כי כן רמז לויהי נועם במוצאי שבת אפשר דרמז למ"ש בספר ויראה משה את כל המלאכה וכו' ויברך, מהו ברכה ברכם, יהי"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם, והם אמרו ויהי נועם, ובשאלתות פרשה בראשית איתא ג"כ לשון זה וכתב ע"ז בהעמק שאלה שתלמיד טועה הגיה זאת מהלה, ולא ראה גם רבינו הגאון כתב כן לפי סדר כת"י ב"מ, אבל לפנינו ליתא רמז זה:

ז.] כיון דאמרינן ומעשה ידינו כוננה עלינו תרי זמני, עיין פרישה ודרישה בביאורו. וכיון למ"ש הויטרי סי' קמ"ט כיון דכתיב „ומעשה" כלומר ו' מעשה ידינו כוננה עלינו כו'. ואבודרהם כ' באלו הי' מזכירו פעם אחת היינו אומרים רוב מעשה ידינו, אבל כשמזכיר תרי זמני אנו צריכין ששששה ימים יהיו כלם של חול, וכשא"א ויהי נועם א"א סדר קדושה כו':

ח.] בא"י המבדיל בין קודש לחול עיין מקור הברכות. ועמ"ש המגיה לסדר רב עמרם הנדפס על מ"ש ר"ע ושותה מלא לוגמיו אחרי סיום הפסוקים עד ויהי לי לישועה, דהך „ושותה מל"ל" הוזר אללעיל אחר בא"י המבדיל בין קודש לחול, בסיום ברכת הבדלה. והרש"ה בביאורו למחז"ו כתב ע"ז שהוא טעות, דהא אמר גם במחז"ו וקודם ביטעים אומר כו' וכן הוא בסדר הבדלה להרי"ץ [גאות] בשם רע"ג והמור כו' ומ"ש המהבר [מחז"ו] קודם שיבדיל יגמור הכל צריך לפרש כו', דקודם שמבדיל אומר הפסוקים והתפלה במזכיר, ואחר הבדלה קודם שיטעום אומר אבגעית וכו', עכ"ל. והחכם ד"ר ביכלר בהערותיו כת"י למחז"ו כ' בלדו דלשון קודם שיטעום אינו עולה יפה עם מלית הבדלה, שהרי צריך לשתות מלו"ל, אלא פסוק דנקט לשון זה משום דבעי למימר סי'

בין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. בא"י המבדיל בין קדש לחול. (בכת"י בריטיש מוזעאום כתוב כאן) (א) [אשבעית עליך כו'. ונח מצא חן וגו' ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו, שיר המעלות אשא עיני וגו' בראשית ברא וגו' ה' צבאות עמנו וגו'. אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ומוצל מכל עון וחנוגים דעה והשכל מאתך, ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. ולא תעלה שנאתנו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבנו. וכל היועץ עלינו עצה רעה בטלו ובטל עצתו. כאמור ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור דור. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. כי ה' צבאות יעץ ומי יפר, וידו הנטויה ומי ישיבנה. וכל היועץ עלינו עצה טובה קיימו וקיים עצתו כדבר שנאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ברוך מפר עצ'ת רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל, ומקיים עלינו עצתו ועצתם של צדיקים לטובה. ברוך שלא עזבנו. כן ה' אלהינו אל יעזבנו ואל יטשנו ואל יכלימנו ואל יחפירנו לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ועם הצדיקים נפטר לשלום, ושלום שלום יהי' עלינו

אבטח

שנוי נוסחאות והגהות

לח. (א) בכת"י שלפנינו ליתא כל זה, וכבר צווח חרב יעב"ץ וקרא תגר ע"ז, ואע"פ שהגאונים הריצ"ג והטור הביאו כן בשמו ואיתא כן גם בכ"י ב"מ, הדבר מרופף בידינו אם יצתה מעטו של גאון ז"ל ואפשר שסופרים ומעתיקים האחרונים כתבו זאת לפי רוח זמנם:

ראש

מגן האלף

סי' קנ"ז שאסור לטעום קודם שיבדיל, גם מצוה לסדר שנהגו במו"ש, ע"ז קאי "קודם שיטעם כלום אומר אלו המקראות ויבדיל", ואז אוכל, עכ"ל. ולדברי כלם לא מתישב לשון המחז"ו שכתב "ומברך יבנ"ה כו' וקודם שיטעם אומר אשבעית" כו' כלשון רע"ג כאן עד ויהי לי לישועה, ומוסיף ג"כ לומר "הנה אל ישועתי" כו'. אח"כ כתב "קודם שיבדיל יגמור הכל הנה אל ישועתי כו' ומבדיל ושותה מל"ל", וקשיא רישא לסיפא שמברך י'ב'נ'ה' קודם שאומר כל הפסוקים, ואח"כ כ' שמבדיל אחר הפסוקים, ומ"ש הרש"ה דר"ל דקודם שיבדיל יאמר פסוקי הנה אל ישועתי, ולאחר שהבדיל אומר הפסוקים והתפלה השני' קודם שטעם מבואר הדוחק, דהי' לו לכתוב פסוקי הנה אל ישועתי קודם שכתב דמברך י'ב'נ'ה' והוא כתב לומר הנה אל ישועתי ג"כ אחר הבדלה:

אך האמת הברור שמתחלה העתיק דעת הגאון, ולבסוף דעת עצמו. שהגאון סובר שאומר הפסוקים והתפלה אחר הברכה קודם שטועם, דתפלה ופסוקים לא הוי הפסק, וכמובא ברבינו ובטור, שמבדיל ואח"כ אומר או"א החל כו' ואח"כ שותה מל"ל כו', ודכותיה אשכחן בהרי ברכה דאשר קדש ידיד מבטן או"א קיים את הילד הזה כו' ולא חשיב הפסק קודם טעימה, ונראה דמקורו מירושלמי פ"ק דברכות הל' ה' "ואלין דאמרין צהלי ורוני יושבת ציון אין בו משום ברכה פסוק". והפ"מ מפרש דרשאי לומר פסוק זה אחר ברכת הפטרה, ודבריו דחוקים דמאי קמ"ל פשיטא, והמחזור כדברי האחרים שהוא אחרי הבדלה דאין זה כמוסיף על המטבע אלא כמסדר פסוקים אך לא כטעמי' דאומר הבדלה בלא כוס דזה נמי פשיטא, דלמה לא יאמר? אלא דקמ"ל דלא הוי הפסק בין ברכה לטעימה, עכ"פ לדקו בזה דברי הה"ג הרש"ה במחז"ו, ומה שהשיג עליו הר"א שיכלר מלשון

קודם

אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. **ושותה** מלוא לוגמיו ומטעים את בני ביתו.] (עד כאן. ומכאן ואילך חסר שם עד סי' ל"ט.) ושתי כסא, ואזיל האי דנקיט נורא ומחוי לצבורא ומסתכלין מאור והדר מבדיל. והלכתא כבית הלל ואליבא דרי"ה [פסחים ק"ג] דאמר בשמים ואח"כ מאור והדר מבדיל. דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב והדר ניבדל אלהים וגו'. (נ) [דתנין] בני אוראן וגרסי כל חד וחד [כסים] דבעי, וכד גמרין הלכתייהו [קמאי הדבר] בי רב ואמר: ברוך אלהינו וענו כלהו, ברוך אלהים שבראנו לכבודו וכו' וקדיש וכו', [ומיענו] בי צבורא כלהו וענו כלהו בקלא נעימה ובסימא יהא שמיה רבא מברך.

לט. **והכי** אמר רב נטרונאי (א) [גאון] במוצאי שבת בבורא מאורי האש. כך עושים בשתי ישיבות שמביטין לכפות הידים. וכך ראינו לרבותינו שאמרו נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור כדרך ששנינו אין מברכין על האור עד שיאותו לאורו. וכן מנהג. **ט.**] וראינו ששנינו בפרק ר"א בן הורקנוס שמצוה להסתכל בצפרנים. מיהו אין רגילים חכמים בכך. וכך

שנוי נוסחאות והגהות

(נ) נראה דצ"ל „ותניאן" בני אוריאן וגרסי כל חד וחד „כפום" דבעי וכד גמרין הלכתייהו „קאים חד בר' בי רב.

לט. (א) „ראש ישיבה".

מגן האלף

קודם שיטעם דהא צריך לשתות מל"ל, ודאי דאין זה שום השגה דשיעור מל"ל ורביעית הא שיעור טעימה כנז"ל בריש הל' שבת אות כ"ד, ומ"ש בירו' א"א ברכה פסוק מפרש תיבה כפר"ח מובא בשב"ל לחתום בברוך אחרי פסוקים לבדם, עיין לקמן אות כ':

אך מ"מ אין מנהגנו כן להפסיק בפסוקים ותפלה קודם טעימה כמו"ש הגאון, ואע"ג דפסוקים לא הויין הפסק מ"מ עדיף שלא להפסיק בין ברכה לטעימה, אלא אנו אומרים הנה אל ישועתי ושאר התפלה כמו בסימן טוב כו' קודם שמבדיל, וטועמין תיכף אחר הברכה, ובעל הזימרי שזה דרכו בכל הספר להביא מתחלה סתם דברי רבינו הגאון בלי הזכרת שמו ואח"כ להביא דעתו, ונוהג בספרו כדרכו של הרא"ש בכ"מ להעתיק בסתם את דברי הרי"ף ואח"כ לכתוב דעתו ודעת החולקים, וכן הביא הזימרי במקום זה כל דברי רבינו שאומר הפסוקים והתפלות והנה אל ישועתי. אחר שהבדיל קודם שיטעם. ואח"כ כתב דעת עצמו לפי מנהגנו „שיגמור הכל כאשר כתבתי קודם שיבדיל" עד „בטובך הדריכנו, ומבדיל". וזה הי' העלם עיין מהרש"ה שחשב שדעת הזימרי כדעת הגאון, ואינו כן:

לט. ט.] וראינו ששנינו בפרקי דר"א שמצוה להסתכל בצפורנים, מדבריו משמע דהפרקי דר"א לא ס"ל להביט על כפות הידים, וצ"ע שהגאון עצמו מביא לשון הפדר"א שמקרב ידיו לאור האש, רק אם לו יין פושט ידיו לאור הנר ומסתכל בצפורנים. וצ"ל דמפרש שמקרב ידיו לאור האש כדי להסתכל בכוס של ברכה, כי הכוס בידו ומקרב ידיו עם הכוס וזהו הנאה לאורו כמו"ש בירושלמי פ"ח דברכות עד שיאותו לאורו, א"ר יוחנן שתהא עינו רואה מה בכוס ומה בקערה, ומדאמר הה"כ אם אין לו יין מסתכל בצפרנים משמע דהבטת כפות ידים לא שני לפדר"א, וענין הבטת כפות ידים לידע אם נקיות הן וזהו שיאותו לאורו. ובתשובה לרב האי בתשו' הגאונים סי' מ"ט כתב להביט בקרטוטי הידים שהן [„אין", כנ"ל] נכרות בלילה אלא ע"י אור, וכתב שמטעו מהזקיים שיש בקרטוט כלת היד סימן להתברך בו, ועוד מנהגנו להביט בצפורנים שהן פרות ורבות, עכ"ל. ובס' המנהיג הביא בשם ירושלמי דאמר מאימתי מברכין משיכיר בין צפורן לבשר, אבל לא מצאנו זאת בירו' שלפנינו:

וכך אנו רגילים, להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו. ושוטפים אותו ושותהו. וכך שמענו מרבותינו שמצוה לעשות כך (ב) [כלומר] שירי מצוה מעכבין את הפורעניות. ומה שנשתייר מן המים מטילים אותו על ידינו, ומעבירים אותו על פנינו. י.] כדי לחבב את המצוה.

ואע"פ שכתוב בפרקים דר"א בן הורקנוס. ר' מונה אמר כיצד חייב אדם [להבדיל] בכוס של יין מקריב ידיו לאור האש ואומר בורא מאורי האש. וכיון שמרחיק ידו [מן האש] אומר בא"י המבדיל בין קדש לחול. ואם אין לו יין פושט ידו לאור (ג) [הנר] ומסתכל בצפורנים שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי האש. ואם היה בדרך יא.] פושט ידו לאור הכוכבים שהן

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) תיבה זו ליתא בטור. (ג) "האש".

דמברך

מגן האלף

י.] **כדי** לחבב המצוה, משמע מדברי רבינו דלאחר ששתה ונשארו עוד טיפין בכוס של ברכה שוטפן במים ושותה וזה "שירי מצוה" המעכבין פורעניות דמן הדין אם טעם מל"ל יצא, ומה שנשאר אח"כ במים מעבירין על פניו משום "חבוב מצוה", אבל בפדר"א פרק כ' איתא ר' אליעזר אומר לאחר ששותה כוס של הבדלה מצוה להטיל מעט מים כדי לחבב המצוה, ומה שישאר בכוס מעבירו על עיניו משום שאמרו חכמים שירי מצוה מעכבין את הפורעניות ע"ש. ושיטת רבינו מכוונת ע"פ שיטת הגמרא סוכה דף ל"ח דשיורי המים אינן שירי מצוה אלא שיריים מחבוב מצוה וזה לא שמענו ממצות תנופה וניענועי הלולב דאע"פ שמתכפר ויוצא גם בלעדם מ"מ שירי מצוה ממש הם, ולא דמי אלא לטיפין שבכוס אחרי שיצא במלו"ל דמחשבי שירי מצוה, והמים שמעביר על עיניו אינן אלא לחבוב מצוה:

יא.] **פושט** ידו לאור כוכבים, אע"ג דרבינו וכן הטור העתיקו זאת בשם פדר"א, לא מצינו בש"ס ופוסקים דיכול לברך לאורן של כוכבים, ואע"ג דאמרו בפ"ק דפסחים דאורן של כוכבים נמי אור הוא, ותניא הנודר מהאור אסור באורן של כוכבים, מ"מ לענין ברכה לא מצינו דיכול לברך עליהן. והרד"ל בביאורו לפדר"א סי' כ' מביא ראי' מברכות נ"ג דאר"י א"ר אין מחזרין על האור אלא כי מקלע מברכינא, והלא יכול לברך לעולם על אור כוכבים, ודוחק לומר דמיירי שהשמים נתקדרו בעבים, ועוד דבכלל כוכבים הויא נמי סיהרא, ואמרינן שם דאין מברכין על אור בית הכנסת בדאיכא אדם חשוב והנ"א וסיהרא, וא"כ אפשר בלא"ה לברך על אור הלבנה ול"ל אור ביהכ"נ כלל, א"ו דאין מברכין על סיהרא וכש"כ לאור כוכבים, ע"ש. ואע"ג דיש לדחות דאפי' תימא דמברכין אסיהרא היינך להשמיענו שאם רוצה לברך על אור ביהכ"נ בדאיכא אדם חשוב אינו רשאי משום דלכבודו הדליקוה, ואע"ג דאיכא נמי חזנא שאוכל שם מ"מ בדאיכא נמי סיהרא א"צ לאורה של ביהכנ"ס דיכול לאכול לאור הלבנה, וכש"כ דאסיהרא ודאי א"צ לברך שהוא גוף חשוך ואינו אש, ואין לברך האור בלי אש, מ"מ פשוט דאין מברכין אאורן של כוכבים דהאור שמברכין עליה צריך שתהא תחלתה לשום אורה, ולכן אין מברכין על אור של כבשן או שהודלק כדי לבשל או לכבוד, אע"פ שמאירין, והכוכבים והמאורות אין עיקרן לאורה, וגם נבראו להבדיל ולאותות ולמועדים כו', וכש"כ דברכת האור הוא רק על האור שנבראת במו"ש שנתן הקב"ה דעה באדם הראשון והביא אבנים ושפשף בהן ויצא האור כדאי' בפ' מקום שנהגו, ואין מברכין על אורן של כוכבים שנבראו קודם, אך זה יש לדחות דבירושלמי פ"ח מברכות דלא שמשו עדיין אורן של כוכבים אע"פ שנתלו ביום ראשון, ובע"ש וליל שבת ויום השבת שמשו עדיין האור שנבראת ביום ראשון והסתכל בו אדה"ר מסוף העולם עד סופו ובצאת שבת זמן לו הקב"ה שני רעפים והקישן ויצא מהם אור וברך עליהם, ע"ש. **וראיתי** להרב בעל יצחק ירנן בהערותיו

שהן של אש ומסתכל בצפורנים ואומר בורא מאורי האש. ואם נתקדרו שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים תולש אבן מן הארץ ואומר המבדיל בין קדש לחול. יב.] אעפ"כ לא ס"ל (ד) [דמבדיל] אלא על היין. (ה) [ואלו] בפת אין מבדילין דהכי אמר רב עמרם (ו) [גאון]. אין מבדילין על הפת כל עיקר. מה טעם, שאין דומה הבדלה לקידוש, מפני שקידוש א"א לו שלא לסעוד, דקא אמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה, וכיון שלחנו קבוע וסעודה קבועה, וא"א לו שלא לסעוד מקדש על הפת. במוצאי שבתות כלום סעודתו קבועה ושלחן קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה, הלכך אין מבדילין על הפת. וכך מנהג בשתי ישיבות.

מ. [דבי] ר' צדוק (א) כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבתות או שאינו שומע מן המבדיל אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל מי שהוא מבדיל על היין במוצאי שבתות [ושומע מן המבדילין] יג.] הקב"ה קוראהו קדוש ועושהו אותו מסגולתו שנאמר [והייתם לי סגולה מכל העמים] ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ואומר והייתם לי קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מן

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) "דמברך". (ה) "ואפילו". (ו) "ריש מתיבתא":

מ. (א) "אומר". הלכך

מגן האלף

בהערותיו להרי"ן נאות שכ' דתליא במחלוקת ב"ש וב"ה ועפמ"ש הגר"א דלב"ש מברך על האש היסודי שאין לו אלא גוון א' ומברך על שעבר ולשיטתם מברך על אור כוכבים, ובשיטתם אזיל הפדר"א דר"א שמותי הוא, ע"ש. ואין לדבריו יסוד דר"א גופו ס"ל שם לברך בורא מאורי האש כב"ה ולא ברא מאור האש, ואולי ס"ל לבעל פרדר"א שיש לברך אל אור כוכבים שהן של אש, אבל אנן לית לן לברך אאור כוכבים שאין אנו בקיאים בהם אם יש אש בעצמותן ואולי יופיע אורן ע"י שמקבלין אור ממק"א ואין גופן אש, ואאור לבד ליכא לברוכי שבלא"ה אנו מברכין ע"ז בכל בקר יוצר אור וכן בלילה מברכין מסדר את הכוכבים. והעיקר דלאו לענין דינא דאור כוכבים העתיקו רבינו וכל הגאו' את הפדר"א, אלא אגב העניינים דבתרי' העתיק כל הלשון:

יב.] **אעפ"כ** לא סבירא לן דמבדיל אלא על היין ואפי' בפת אין מבדילין כו', ר"ל אע"ג דמשמע מפרקי דר"א דבמקום שאין כוס מבדיל גם בלא יין אנן לא ס"ל הכי, ואפי' בפת אין מבדילין, וכ"כ הרשב"ם משמו של רבינו במס' פסחים ק"ו, והוכיח זאת ממה שאמרו דכשהשנו אמרו דדי בהבדלת תפלה ואכתי אמאי לא הבדילו על הפת, אלא ש"מ דהבדלה על הפת ליתא כלל [כן ביאר הר"ן] וכן הוכיחו בפשיטות ממרימר דף ק"ז דלא הו' לו יין ובת פות ולא הבדיל על הפת, ומ"ש הגאון "מה טעם" כו' אין כוונתו לתת טעם למה אין מבדילין בפת דזה פשיטא לי' מטעמים שהזכרנו. אלא מה טעם להחמיר בהבדלה יותר מבקידוש שכתב לעיל סי' י"ג שאם אין לו יין מקדש על הפת ואמר הטעם דבקידוש שאני דלא סגי לי' דלא יסעוד משום שאין קדוש אלא במקום סעודה. והתוס' והרא"ש בפסחים דף ק"ו לא הזכירו טעמא דאין קדוש אלא במקום סעודה וכתבו "כיון שמצוה לסעוד סעודת שבת שייך קדוש על הפת" ע"ש, והיינו משום דמפרשים אליבא דרב, כי הרשב"ם כתב "מדרב שמעינן שמקדשין על הפת" והקשו עליו מהבדלה דבת פות וכש"כ קדוש דחמיר מהבדלה ותירצו שאני קדוש דמצוה לסעוד, ור"ל אפי' לרב דס"ל דיש קדוש שלא במק"ס נמי ניחא. אבל רבינו הגאון ז"ל מחלק אליבא דדינא דקיי"ל אין קדוש אלא במק"ס, דא"ש ברווחא טפי משום דלא סגי דלא יסעוד ולכן מקדש על הפת:

מ. יג.] **הקב"ה** קוראהו קדוש ועשהו מסגולתו שנאמר, המאמר הזה הוא מפרקי דר"א

מן העמים להיות לי. [פסחים קי"ג] אמר ר' יוחנן שלשה מנוחלי העולם הבא אלו הן הדר בארץ ישראל, והמגדל את בנו לתלמוד תורה והמבדילין על היין במוצאי שבתות, יד.] והוא דשייר מקידושא לאבדלתא, (ג) שביק ליה לאבדלתא וקידוש היום מקדש ארפתא, דכי תקינו רבנן אבדלתא על המרא תקינו.

מא. ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל. ואם שכח וטעם מבדיל **טו.]** דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל. [פסחים דף ק"ז] ואם לא הבדיל במוצאי שבתות יבדיל למחר ויום שני ויום שלישי כל היום כלו. והוא שלא טעם כלום. דאמרי בני ר' חייא [פסחים דף ק"ו] מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת (א) [כלה] ועד כמה א"ר זירא עד רביעי בשבת, כי הא דיתיב ר' זירא קמיה דרב אמי ורב אסי ואמרי לה קמיה דר"י ויתיב וקאמר לענין גיטין חד ותרי ותלתה בתר שבתא. ארבע חמשה ומעלי קמיה שבתא. אלמא עד רביעי דאר"ז עד ולא עד בכלל. הני מילי אתויי כסא דחמרא ובורא פה"ג והמבדיל, אבל על האור לא. קיי"ל אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת וביום הכפורים.

והבי

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „הלכך מאן דאיתליה חד כסא ולית ביה שיעור לקדושא ואבדלתא" כן צ"ל וכן הוא בכת"י ב"מ :

מא. (א) „כלו" :

ממלאכה

מגן האלף

דר"א פרק כ' ושם הגירסא „הקב"ה קונה אותו לסגולתו שנאמר ואבדיל אתכם וגו' והייתם לי סגולה, אבל בויטרי הגירסא כמו כאן אלא שמחליף המקראות שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכתיב והייתם לי סגולה, אולם בטור כתוב כגרסת רבינו, וגרסת רבינו מכוונת, דמקראי דוהייתם לי סגולה וממלכת כהנים וגוי קדוש ילפינן תרויהו שקורא אותם קדוש וסגולה, אלא דאכתי לא ידעינן שהוא ע"י מצות הבדלה, להכי מייתי קרא דוהייתם לי קדושים דכתיב בי' ואבדיל אתכם, וכיו"כ דרשו במס' שבועות י"ח ע"ב כל המבדיל על היין הו"ל בנים זכרים ראוים להוראה שנאמר להבדיל בין הטמא וגו' וסמיך לי' אשה כי תזריע :

יד.] והוא דשייר מקודשא לאבדלתא, הלכך מאן דאית לי' חד כסא כו', כן מועתק גם בטור סי' רנ"ו, והוא מימרא דר"י בפסחים קי"ג, ומפרשים רבינו והטור שמשייר אותו הכוס ומניחו להבדלה, משום דקידוש אפשר בפת. והקשה הרש"א בתוד"ה דמשייר דהא הבדלה נמי מצי להבדיל בתפלה, ועוד דבשבת כ"ג א"ר דנר חנוכה קודמת לקידוש משום פרסומי ניסא, ולמה לא אמר תלמודא משום דאפשר לקדש על הפת, ע"ש. ולא זכר שר דר"ת כבר הקשה כן ומובא ברא"ש פ' ע"פ סי' י"ז ובמרדכי. ומתרץ הרא"ש דסד"א כיון דעיקר מצותו על היין ידחה לנר חנוכה קמ"ל דפרסומא ניסא עדיף. וקושיתו הראשונה בלא"ה ל"ק דהא המבדיל בתפלה צריך להבדיל על הכוס. משא"כ קדוש אע"ג דכ"ר זכרהו על היין קיי"ל דאם אין לו יין מקדש אפת. והאי זכרהו אינו דוקא יין אלא דחכמים אסמכוה דבעי קדוש אמידי, ואורחא דמלתא נקט יין המשמח אלהים ואנשים, אבל בדלית לי' מקיים מצות קדוש על הפת, וכ"כ תוס' רי"ד ומכריע בשם רש"י והפוסקים :

מא. טו.] דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל במס' פסחים ק"ז איתא אמר רבא הלכתא טעם מקדש טעם מבדיל כו' מי שלא הבדיל במו"ש מבדיל והולך כל השבת כלו, אמימר פתח להאי שמעתא דרבא בהאי לישנא כו' מי שלא הבדיל במו"ש מבדיל והולך כל היום כלו, עכ"ל. ורבינו השמיט הנך תרי מימרא, ונקט להא דבני ר' חייא מדף ק"ו א', לאתויי מזה דלישנא קמא עיקר. משום דהכי ס"ל נמי לבני ר' חייא ומפרשי שם דעד יום ד' בשבתא הוי מבתר שבתא :

ומה

מב. והכי שדר רב נטרונאי גאון **טז.]** יום הכפורים אע"פ שחל להיות בחול מברכין על האור מפני שאסור להשתמש בה ביום הכפורים. ולית הלכתא כוותיה דרב יהודא אמר שמואל [פסחים נ"ג] אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו היא. אלא כי הא דאמר ר"ה בר אבא איבא דמתני א"ר בנימין בר יפת אר"י [שם] מברכין על האור בין במוצאי שבת ובין במוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר. מיהא משונה יום הכפורים משבת, דמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים. וכמוצאי יוהכ"פ אין מברכין אלא על אור ששבת. ומאי שבת **יז.]** שבת (א) [ממלאכת עבודה.] וכדתניא [ברכות נ"ג] עששית שהיתה דולקת והולכת

מנן האלף

ומה שכתב רבינו „והוא שלא טעם כלום, כן כתב הטור ג"כ בשם בעל ה"ג, וכתב אע"ג דקיי"ל טעם מבדיל ה"מ היכא דאבדיל לאורתא, אבל אי מבדיל למחר אי טעים אינו מבדיל, וכתב הטור ע"ז, ואיני יודע מה יש בין לילה ליום לענין אי טעים מבדיל, עכ"ל. ונלע"ד דקושית רבינו הטור אינה אלא לשיטת ה"ג דס"ל דאינו מבדיל אלא כל היום כלו ונמצא דאין להבדלה תשלומין כלל, אלא משום דהיום הולך אחר הלילה, כולא יומא מוצאי שבת הוא, וכמו"ש הר"ן. ולכן שפיר מקשה הטור מה חילוק יש בין יום ללילה, וכמו דקיי"ל אם טעם מבדיל בלילה, כן הוא הדין שיבדיל גם ביום אפי' טעם. אבל לדעת רבינו דמבדיל עד יום ג' אם שכח ולא הבדיל במוצ"ש, וע"כ דטעמו משום תשלומין, ולא שייך למימר דהוי כפורע חובו משום דהיום הולך אחר הלילה, דיום שני ושלישי יומי אוחרא נינהו, ובודאי לא דמיין להא דטעם מבד'ל. דבזמן הבדלה ודאי שייך להבדיל אפי' אי טעם, דבשביל שטעם לא נעקר תקנתא דרבנן שאמרו להבדיל, משא"כ לאחר זמן הבדלה דמיא למי שהזיד ולא הבדיל ואין לה תשלומין אם טעם, ודומיא דהכי מצינו למאן דס"ל טעם אינו מבדיל, דמ"מ לא פליג אהא דתנא משלשלן כלן לאחר המזון, וה"ט דהתם לא טעם באיסור דלכך הוא תקנת חכמים שאם אין לו כוס אחד משלשלן אחר המזון, אבל כשטועם באיסור ס"ל דאינו מבדיל, וכמו"ש במרדכי ע"ש, וה"נ למאן דס"ל טעם מבדיל דמחויב להבדיל בזמן הבדלה, ס"ל דלא עקרינן תקנתא דרבנן בשביל מה שטעם, אכן אם לא הבדיל בזמנו אע"פ שהי' ע"י שכחה מ"מ כיון שעבר הזמן וגם טעם באיסור אין לו תשלומין:

אולם למ"ש הר"ן במס' פסחים ק"ז יש ליישב קו' הטור גם על הבה"ג, דהרמב"ן ז"ל הקשה על בה"ג לשטתו דאינו מבדיל בשוכח אלא באותו יום דווקא א"כ למה ס"ל להבדיל במוצאי ט"ב שחל ביום א' הלא יום אחר הוא. וכתב הר"ן דהא דמבדיל כל אותו יום נמי משום תשלומין הוא, אלא דס"ל לבה"ג שאם עבר יום אחד הוי שוכח מזיד הוא שלא נזכר יום שלם, ומ"מ בט"ב דלא אפשר להבדיל סמכינן אליבא דאמימר דמבדיל והולך כל השבת כלה, ע"ש, ולפי"ז יש ליישב גם קו' הטור על הבה"ג על דרך שכתבנו לפי דעת רבינו:

ודע דהרב בעל העמק שאלה בשאילתות סי' קס"ו רצה לומר דגם רבינו הגאון ס"ל כבה"ג וגרס במימרא דרבא כל היום כלו ע"ש, ולא ראה דרבינו ז"ל כתב מפורש דמבדיל עד יום ג' ולא הזכיר כלל שלא הבדיל מפני שלא הי' לו יין, וכ"כ הטור בשם רבינו דס"ל כהתום' דמבדיל עד יום ג' ודלא כהגאונים שכתבו שאינו יכול להבדיל אלא יום ראשון ע"ש:

מב. טז.] יום הכפורים כו' מברכין על האור מפני שאסור להשתמש בה ביוהכ"פ, ובויטרי סי' קנ"ג מסיים: אבל ביו"ט דשרי לאשתמושי בגורא ל"צ לברוכי עלה בהבדלה דיו"ט:

יז.] שבת ממלאכת עבודה, במס' ברכות דף נ"ג, וצריך להגיה „ממלאכת עבירה" וכדתניא עששית שהיתה דולקת והולכת בשבת למוצ"ש מברכין עליה, וכן הגרסא גב בויטרי, ותיבת „יוהכ"פ" נמחק:

והולכת (ב) [יום הכפורים] בשבת למוצאי (ג) [יוהכ"פ] שבת מברכין עליה (ג) [ותוקא] מתנינן [פסחים נ"ד] [תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליה] ותניא אידך אין מברכין עליה. ומשנינן לא קשיא כאן במוצאי שבת וכאן במוצאי יוהכ"פ. במוצאי שבת מברכין, במוצאי יוהכ"פ אין מברכין. אלמא, באור היוצא מן העצים ומן האבנים הוא דלא מברכין במוצאי יוהכ"פ, אבל באור ששבת מברכין. (ד)

וגמרא דא"י מתני [ירושלמי ברכות פ"ח ה"ה] א"ר לוי במוצאי שבת זימן לו הקב"ה לאדם הראשון ב' רעפים והקישן ויצאת האור מהן. וברך עליה בורא מאורי האש. אמר שמואל לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת שהוא תחלת ברייתה. **יח.**] ורב הונא בשם רב, ור' אבוהי בשם ר' יוחנן אף במוצאי יוהכ"פ [מברכין] שכבר שבתה האור כל אותו היום, ולעולם כי דקא אמרינן על אור ששבת, לא על אור היוצא מן העצים ומן האבנים.

מג. וכל שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל צריך (א) [לברך] ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחול, ואח"כ עושה מלאכה. **יט.**] דאמר ר' אליעזר בן אנטיגנוס משום ר' אלעזר בן ינאי אסור לאדם לעשות חפצו קודם שיבדיל, **כ.**] (ב) [וכי מבדיל מזכיר הזכרת השם ומלכות ובמה דברים אמורים קודם שיתפלל.] אבל לאחר שהתפלל כיון שהבדיל בתפלה אינו צריך (ג) קודם מלאכה, אע"פ שלא הבדיל על הכוס.

שנוי נוסחאות והגהות

מב. (א) „ממלאכה". (ב) צריך למחוק זאת. (ג) תיבה זו צריך להפרידה „ותו קא". (ד) „במוצאי יום הכפורים".

מג. (א) „להתפלל". (ב) בכ"י ב"מ ליתא זאת, והוא ט"ס שם. (ג) „לברך":

מגן האלף

יח.] ורב הונא בשם רב, כן הגרסא הנכונה, ולפנינו בירו' איתא רב הונא בש"ר אבוה בש"ר יוחנן:

יט.] דאר"א בן אנטיגנוס משום ר"א בן ינאי במס' שבת ק"נ ע"ב, ושם הגרסא משום ראב"י, אבל בירושלמי ברכות פ"ה ה"ב איתא כגרסת הגאון:

כ.] וכי מבדיל מזכיר הזכרת שם ומלכות. וכ"כ בשמו הרי"ץ גאות בהל' הבדלה. ובטור סי' רצ"ט איתא וכתב רב עמרם דוקא אם רוצה לעשות מלאכה קודם תפלה, אבל אחר תפלה א"צ לברך אע"פ שלא הבדיל על הכוס, וכן פרש"י, ופירש עוד אפי' אם אמר המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה שרי, עכ"ל, ופשוט דהך ופירש עוד קאי על רש"י ז"ל, דכן פרש"י במס' שבת דף ק"נ ב' במערבא אמרי המבדיל בין קדש לחול ועבדינן צורכין, להיכרא בעלמא. ואח"כ אנו מברכין ברכה גמורה על הכוס, וכש"כ דאי אבדיל בתפלה מותר לעשות צרכיו. ע"ש, אבל רבינו ז"ל ס"ל דאע"פ דסגי בהבדלת תפלה מ"מ כשלא הבדיל בתפלה אומר המבדיל בשם ומלכות, וכ"כ הבה"ג והרא"ש כמובא בטור. והגאון בעל קרבן נתנאל בפרק ע"פ ברא"ש אות י"א כתב „בסי' רצ"ט הסכימו כלם לפסוק כרב עמרם שברכה זו א"צ לא ברוך ולא שם ומלכות", ע"ש, ושגה בהבנת דברי הטור מפני שלא היה בידו סדר שלפנינו, וסבור דהאי „ופירש עוד" קאי על דברי ר"ע, וליתא דאינו קאי אלא ארש"י ז"ל:

תודיעני. מדלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר טנוף מעשי. פן יאמרו מכעיסי. איה נא אלוה עשי. הנותן זמרות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח נא על קל וחומר. יום ליום יביע אמר. ולילה ללילה: המבדיל

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפזרי מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבוא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. באם הבנים שמחה: מעינות אזי יזובון. ופדויי יי עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימך הבטחה: וידידים פליטי חרץ. נגינתם יפצחו במרץ. בלי צוחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צוחה: יהי החדש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק ימלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגלה. רוח ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

אדיר

מקור הברכות

יין להבדיל ויוצאין בכך י״ח, וזה שמשוררין בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא המבשר כו׳, ומנהג ספרד לומר אחר הזמירות לפני הבדלה אנ״א החל כו׳ ויש לו סמך בירו׳ פ׳ אין עומדין כו׳:

במחזור ויטרי כת״י מובא פזמונים רבים לשבת נשואים, וכנראה היה המנהג להאריך באותו שבת בשבחות ובזמירות, ושם שלשה סגנונים מחולפים, ונמצא שם ג״כ איזה פזמונים שמדפיסים בסדורים כמו חדש ששוני ובמוצאי מנוחה כתוב שם קודם ההבדלה, והמבדיל בין קודש לחול ואדיר איום, ואל תירא עבדי יעקב אחר ההבדלה. ועיין במרדכי במס׳ יומא שכתב אם חל יוכ״פ בשבת אומרים פסוקי ויתן לך, ושמעתי אומרים, שאותו פיוט המבדיל בין קדש לחול חטאתינו הוא ימחול, נתקן לאומרו בביהכ״נ בקול רם במוצאי יוהכ״פ, עכ״ל:

אַדִּיר אָיוֹם וְנוֹרָא. בַּצַּר לִי לְךָ אֶקְרָא. יְיָ לִי לֹא אִירָא: גְּדוֹר פִּרְצַת הֵיכָלִי. דָּגוּל מַהֵר חַכְלִילִי. יְיָ הֱיֵה עוֹזֵר לִי: הַזַּ אַתָּה תִקְוָתִי. וְלִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי. יְיָ עֹז יְשׁוּעָתִי: זָךְ וּנְקִי כַּפַּיִם. חוֹן פּוֹרְשֵׂי כְנָפַיִם. יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם: טוּבְךָ תָּחִישׁ לְעַמֶּךָ. יְהִי עָלֵינוּ כִּנְאָמֶךָ. יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כּוֹנֵן בֵּית מְכוֹנֶךָ. לְהַרְבֵּץ בּוֹ צֹאנֶךָ. יְיָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ: מִפַּחַד לְהַצִּילִי. נַהֲלֵנִי לְצִיּוֹן קָדְשׁ גּוֹרָלִי. יְיָ שְׁמַע בְּקוֹלִי: סְעוֹד וּסְמוֹךְ לְנִמְהָרִים. עֲזָר נָא אֶת הַנִּשְׁאָרִים. יְיָ יוֹצֵר הָרִים: פְּדֵה עַמְּךָ מֵעֻזִּים. צֹאנְךָ מִיַּד גּוֹזְזִים. יְיָ עֹשֵׂה חֲזִיזִים: קָרֵב קֵץ נֶחָמָה. רַחֵם אוֹם לֹא רֻחָמָה. יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה: שְׁכוֹן כְּמֵאָז בְּאָהֳלֵנוּ. תָּמִיד אֵל מְחוֹלְלֵנוּ. יְיָ מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ:

אָמַר יְיָ לְיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
בָּחַר יְיָ בְּיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
גָּאַל יְיָ אֶת יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
זְכֹר זֹאת לְיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
חֶדְוַת יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
טוֹבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
נִשְׁבַּע יְיָ לְיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
סְלַח נָא לַעֲוֹן יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
עַתָּה הָשֵׁב שְׁבוּת יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:

פָּדָה יְיָ אֶת יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
קוֹל קוֹל יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
רָנִּי וְשִׂמְחִי לְיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
שָׁב יְיָ אֶת שְׁבוּת יַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב. אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד: אִישׁ אֲשֶׁר קִנֵּא לְשֵׁם הָאֵל. אִישׁ בֻּשַּׂר שָׁלוֹם עַל יַד יְקוּתִיאֵל. אִישׁ גַּשׁ וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אליהו אִישׁ דּוֹרוֹת שְׁנֵים עָשָׂר רָאוּ עֵינָיו. אִישׁ הַנִּקְרָא בַּעַל שֵׂעָר בְּסִמָּנָיו. אִישׁ וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו: אליהו אִישׁ זָעַף עַל עוֹבְדֵי חַמָּנִים. אִישׁ חָשׁ וְנִשְׁבַּע מִהְיוֹת גִּשְׁמֵי מְעוֹנִים. אִישׁ טַל וּמָטָר עָצַר שָׁלֹשׁ שָׁנִים: אליהו אִישׁ יָצָא לִמְצֹא לְנַפְשׁוֹ נַחַת. אִישׁ כִּלְכְּלוּהוּ הָעוֹרְבִים וְלֹא מֵת לַשַּׁחַת. אִישׁ לְמַעֲנוֹ נִתְבָּרְכוּ כַּד וְצַפַּחַת: אליהו אִישׁ מוּסָרָיו הִקְשִׁיבוּ כְמֵהִים. אִישׁ נַעֲנָה בָאֵשׁ מִשְּׁמֵי גְבוֹהִים. אִישׁ סָחוּ אַחֲרָיו יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: אליהו אִישׁ עָתִיד לְהִשְׁתַּלֵּחַ מִשְּׁמֵי עֲרָבוֹת. אִישׁ פָּקִיד עַל כָּל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. אִישׁ צִיר נֶאֱמָן לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת: אליהו אִישׁ קָרָא קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיְיָ בְּתִפְאָרָה. אִישׁ רָכַב עַל סוּסֵי אֵשׁ בִּסְעָרָה. אִישׁ שֶׁלֹּא טָעַם טַעַם מִיתָה וּקְבוּרָה: אליהו אִישׁ תִּשְׁבִּי עַל שְׁמוֹ נִקְרָא. תַּצְלִיחֵנוּ עַל יָדוֹ בַּתּוֹרָה. תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּיו בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בִּמְהֵרָה. תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה: אליהו אַשְׁרֵי מִי שֶׁרָאָה פָנָיו בַּחֲלוֹם. אַשְׁרֵי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שָׁלוֹם וְהֶחֱזִיר לוֹ שָׁלוֹם. יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: אליהו

כַּכָּתוּב הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְיָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם:

רבון העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את (בשחל יו"ט באמצע השבוע לא יאמר רק ימי המעשה) ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום. חשוכים מכל חטא ופשע, ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע, ומדבקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים. וחננו דעה בינה והשכל מאתך, ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשה ידינו. וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה אמצו וברכו גדלו וקימו קים עצתו. כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: ונאמר ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו. כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: ונאמר עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ופתח לנו יי אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה, שערי אורך ימים ושנים, שערי אריכת אפים. שערי ברכה, שערי בינה. שערי גילה, שערי גדולה, שערי גאולה, שערי גבורה. שערי דיצה, שערי דעה. שערי הוד, שערי הדר, שערי הצלחה, שערי הרוחה. שערי ועד טוב. שערי זריזות, שערי זמרה, שער זכיות, שערי זיו, שערי זהר תורה, שערי זהר חכמה, שערי זהר בינה, שערי זהר דעת. שערי חרוה, שערי חמלה, שערי חן וחסד, שערי חיים טובים, שערי חכמה. שערי טובה, שערי טוהר. שערי ישועה, שערי יושר. שערי כפרה, שערי כלכלה, שערי כבוד. שערי למוד. שערי מזון, שערי מנוחות, שערי מחילות, שערי מדע. שערי נחמה, שערי נקיות. שערי סליחה, שערי סיעתא דשמיא. שערי עזרה. שערי פדות, שערי פרנסה טובה. שערי צדקה, שערי צהלה. שערי קדושה, שערי קוממיות. שערי רחמים, שערי רצון, שערי רפואה שלמה. שערי שלום, שערי שמחה, שערי שמועות טובות, שערי שלוה. שערי תורה, שערי תפלה, שערי תשובה, שערי תשועה. כדכתיב ותשועת צדיקים מיי מעוזם בעת צרה: ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו: ונאמר חשף יי את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: וקים לנו יי אלהינו מקרא שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן. אמן סלה:

סדר תפלת ראש חדש.

מד. וסדר תפלת ראשי חדשים (א) [כיצד] ר"ח שהל להיות בחול ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר (ב) [בעבודה] אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו (ג) וזכרון אבותינו (ד) וזכרון ירושלם עירך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפלטה לטובה להן ולחסד ולרחמים (ה) ולרצון בינם ראש החדש הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו (ו) כי אל מלך חנון ורחום אתה ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. **ואם** לא הזכיר יהיד אלהינו בעבודה מחזירין אותו חוץ מערבית, דאמר רב ענן אמר רב [ברכות דף ל'] טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין ב"ד מקדשין את החדש אלא ביום. **א.]** אבל שליח צבור שטעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית אין

מחזירין

שנוי נוסחאות והגהות

מד. (א) בכת"י אמריקני „כד". (ב) מקורו במס' שבת דף כ"ד א'. (ג) נוסחתנו „ופקדוננו". (ד) בכת"י ב"מ, „וזכרון משיח בן דוד עבדך" וזכרון ירושלם, כו', אך צל"ע דבמגילה דף י"ז משמע דזכרון ירושלם קודמת דאמר שם „כיון שבאו לירוש' בא דוד" „יש לישב. (ה) „לחיים ולשלום". ונוסח „ולרצון„ ליתא בנוסחתנו, והגאון ז"ל משמיט נוסח „לחיים" וטעמו נראה משום דמזכירו להלן „והושיענו בו לחיים". (ו) נוסחתנו להוסיף כאן תיבת „והושיענו" והגאון משמיטו

מגן האלף

כד. א.] אבל ש"ץ שטעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית, בגמ' ברכות דף ל' שנינו, דתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר בשחרית, בשחרית א"מ מפני שיכול לאומרו במוספין, במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר במנחה, א"ל לאו אתמר עלה אר"י בצבור שנו, ופרש"י משום דשמע לה מש"ץ ויוצא מקלת הזכרה, אבל ביחיד צריך לחזור, ובה"ג מפרש בש"ץ משום טרחא דצבורא, אבל יחיד הדר, עכ"ל. ודברי רבינו כדברי ה"ג דדוקא ש"ץ אין מחזירין משום טרח הצבור, ואינו חלוק עליו אלא במוספין שכתב הסמ"ג וכן הטור סי' קכ"ו בשמו דש"ץ אפי' במוספין אין מחזירין ודעת רבינו בזה כהאלפסי דלא גרס רק בבא מציעתא דבשחרית אין מחזירין אותו מפני שתפלת המוספין לפניו. ע"ש דבערבית אין הטעם מפני שיכול לומר בשחרית, אלא מפני שאין מקדשין החודש בלילה כדאי' בגמ', ובמוספין באמת מחזירין אותו אפי' הוא ש"ץ, משום דלא שמכינן אלא משחרית למוסף שרגילים להתפלל כאחת, ע"ש בטור. ותיבת „אבל" שכתב רבינו אינו מדוקדק כל כך. ויותר נכון לכתוב „וש"ץ שטעה":

ומ"ש רבינו „וה"ה ליחיד", קאי לענין טעה במוסף דמחזירין, דהו"א דיחיד פטור לגמרי מתפלת מוספין קמ"ל דהלכה כרבנן שם בברכות דס"ל דיחיד חייב בין בחבר עיר בין שלא בחבר עיר, ודלא כרי"ה שאמר משום ראב"ע, וס"ל כדרבי ינאי דצלי והדר צלי תפלה שני' למוספין, ואם טעה גם יחיד חוזר, אבל לענין שחרית לא דמי יחיד לש"ץ, דש"ץ אינו חוזר משום טרח הצבור, אבל יחיד חוזר, ואין להקשות לשיטת רבינו והרי"ף מה ק"ל אראב"א דצלי והדר צלי, ואמר אלא דלא אדכר מר ריש ירחא והתניא כו', הא איכא לשנויי דטעה בתפלת מוסף, וכן הקשה באמת בב"ח, בסי' קכ"ו, דז"א דהא גם לשיטת ה"ג ורב"י דס"ל דגם במוסף א"צ להזור משום דיכול לאומרה במנחה, נמי קשה דלמא לא טעה כלל, ומה שהתפלל שנים הי' א' לתפלת שחרית וא' למוספין, וכדאמר שם לעיל ב"ר יוחנן דרחה

אח

מחזירין אותו מפני שתפלת המוספין לפניו ומה (ז) [שטעה] מפני טרח הצבור. וה"מ בשחרית, אבל אם טעה במוסף מחזירין אותו. והוא הדין ליחיד. ויחיד שטעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה, ב.] חוזר לעבודה. (ח) ואע"פ שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו. אבל אם עקר את רגליו אע"פ שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לראש. **וברכת** המזון של ר"ח מזכיר אלהינו

בברכה

שנוי נוסחאות והגהות

משמיטו כי כבר אמר „והושיענו בו'. (ז) צ"ל „טעם" וכ"ה בכת"י ב"מ. (ח) כ"ה במס' ברכות דף כ"ט ושם איתא „נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר לעבודה", וכ"ה בכת"י ב"מ. אחר זה איתא שם „סיים. אם לא עקר רגליו חוזר לעבודה" ורבינו הגאון לפי הכת"י שלנו ל"ג לי'. ונפקא מינה לדינא, דלגרסת הספר דאמר לא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה ע"כ מיירי דנזכר קודם שהתחיל מודים דצריך לחזור ג"כ לרצה, דאי כבר התחיל במודים היינו הוא מה שאמר אח"ז „נזכר בהודאה" כו' אבל לגרסת הכת"י שלפנינו אם לא התחיל עדיין במודים אומר יעו"י במקום שנזכר, וכ"פ הטור

מגן האלף

את ר' ינאי דאלי והדר צלי, ועכצ"ל דר"ז שמע לרב חייא ב"א שהתפלל אותה תפלה עצמה באתה חונן, אלא דלא ידע אם הזכיר יעו"י, וא"כ לשיטת רבינו ג"כ נתרץ כן, דידע דצלי שחרית פעמים. ואדרבא שיטת רש"י בלתי מובנת, וכדאקשי עליה בטור, דאס"ד דמיירי ביחיד המתפלל בצבור, ומשום דשמע ליה מש"ץ, למה אמרו מפני שתפלת מוספין לפניו, מפני ששומע מש"ץ מבעי ליה למימר. ומאי דדחיק הב"ח שם לתרוצי קושיתו לא סלקא שפיר דא"כ בדף כ"ט א' דאקשי מפני ששומע מש"ץ מבעי לי' נימי ליתני הכי, ויש ליישב קצת דברי הב"ח, אבל הוא דוחק, לכן מחוורתא כדברי רבינו ז"ל והרי"ף:

ב.] חוזר לעבודה ואע"פ שאינו רגיל, בגמ' כ"ט ב' אר"פ לא אמרן אלא שעקר רגליו כו' ארנב"י כו' הא דאמרן עקר רגליו הוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים, אבל רגיל חוזר לעבודה. א"ד ארנב"י הא דאמרן כי לא עקר רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא שרגיל כו' ונמצא דלאיכא דאמרי תרתי בעינן שלא יעקר רגליו ורגיל, אז חוזר לעבודה, וכ"פ הרב אלפסי כלישנא בתרא, וללי"ק אפי' עקר רגליו הוזר לעבודה אם רגיל לומר תחנונים. אבל רבינו ז"ל לא פסק כלל כהנך לישני אלא כר"פ בריה דרב אחא בר אדא דלא תליא אלא בעקר רגליו. וכתב הב"ח סימן תכ"ב דפסק כסתמא דתלמודא דאמר מעיקרא „לא אמרן אלא שעקר רגליו", ולא זכיתי להבין דבריו דהא ר"פ הוא דאמר הכי שם, ולא סתמא דתלמודא, [ועיין ר"ן תענית דף ו' מה שמחלק בזה, אבל לא דמי לדבריו ע"ש] ולולי דברי קדשו נראה דס"ל לרבינו דכל היכא דאיכא תרי לישני, פסקינן ככל מה דאפשר לסיועי ממקום אחר, כמו"ש בתוספות ע"ז דף ז'. ואמרינן בירושלמי פרק ה' ה"ג, דריו"ח ס"ל לחלק בין עקר רגליו, וריו"ה פזי אומר שם „הסיע דעת כמי שעקר רגליו, ואילין תחנוניא צריכי", ומשמעות דבריו דפשיטא לי' נמי לריו"ה פזי דעקר רגליו ודאי הוזר לראש, אלא שמוסיף דבהיסח הדעת אע"פ שלא עק"ר כעק"ר דמי, ומספקא לי' לענין תחנונים בלא עק"ר, ואינו רגיל לאומרם, אלא פעם אומרם ופעם לא, והיום אמרם, ועד שלא סיים נזכר שלא אמר של ר"ח אי הוי זה כהיסח הדעת, דדמי לעק"ר שחוזר לראש, או לעבודה. וכלשון שכתבנו פירש הגאון ר"ש סירליו שם בירושלמי, דליכא למימר שמסתפק לענין תחנונים בעקר רגליו נמי אלא ברגיל לאומרם שלא יחזור אלא לעבודה, מפני שעדיין לא הסיע דעתו, וכמו שפירש הרב החרדים. דזה ודאי אינו, כיון שכבר עקר רגליו ודאי דחוזר לראש דהא אמר „הסיע דעת כמי שעק"ר דמי" משמע דס"ל דעק"ר לעולם חוזר לראש אפי' בודאי לא הסיח דעת, ע"כ פנים ס"ל לכלהו לר' יוחנן וריו"ה ב"פ דהעיקר תלוי בעק"ר וכדברי ר"פ בבבלי, ולכן פסק הגאון ז"ל כוותייהו, דבעק"ר לעולם הוזר לראש אפי' ברגיל לומר תחנונים, ובלא עק"ר חוזר לעבודה אפי' באינו רגיל לומר תחנונים, דספיקא דר"י ב"פ לא אלימא מפשיטותא דר"י

בירו'

בברכה שלישית (ט) [ברחם הוא מזכיר] ג.] בתפלה בעבודה (י) ובתפלת ערבית תפלת שחרית:

מה. ד.] **ובצבור** לאחר שמסיים ש"ץ העובר לפני התיבה סדר תפלה, מברך. **ברוך** אתה ה' אמ"ה אקב"ו לקרוא את ההלל. וקורין הלל בדלוג, מתחילין הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה' עד חלמיש למעינו מים, ומדלגין. ה' זכרנו יברך עד ואנחנו נברך יה, ומדלגין. (א) במה אשיב לה' עד סוף פרקא. ואומר הללויה הללו את ה' כל גוים שבחוהו וגו'. ומתחיל החזן ומקרי. ה.] הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ועונין אחריו, ועוד יאמר נא ישראל כל"ח ועונין אחריו, יאמרו נא בית אהרן כל"ח ועונין אחריו, יאמרו נא יראי ה' כל"ח ועונין אחריו. **שני** מנהגות יש. יש שעונין מה שהוא (ב) [אחריו] אומר. ויש שעונין אחריו הודו לה' כי טוב כי לעולם בכל פסוק ופסוק עד ד' פסוקים. ומתחילין יחד כל הצבור, מן המצר קראתי יה עד נגילה ונשמחה בו. (ג) ו.] [וכופלין בו דברים מאודך עד נגילה, ומקדיש] ש"ץ אנא ה' הושיעה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר. ועוד אנא ה' הצליחה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר. (ד) ז.] ואילך אומר ברוך הבא. (ה) [בשם ה'] והם אומרים, בשם ה'. הוא אומר ברכנוכם, והם אומרים, מבית ה'. הוא אומר אל ה' (ו) [ויאר לנו] והם אומרים ויאר לנו

שנוי נוסחאות והגהות

הטור וש"ע סי' תכ"ב. (ט) צ"ל „כמו שמזכיר" וכ"ה בכת"י ב"מ. (י) צ"ל „בתפלת ערבית ובתפלת שחרית" וכ"ה בכת"י ב"מ.

מה. (א) צ"ל „מה". (ב) מיותר. (ג) בכת"י ב"מ ליתא וצריך להגיהו שם, ומ"ש „ומקדיש" צ"ל „ומקריא". (ד) צ"ל „מכאן" ואילך. וכ"ה בכת"י, ב"מ. (ה) מיותר. (ו) מיותר.

אחריו

מנן האלף

בירו' ורב פפא בבבלי דס"ל בלא עק"ר דחוזר לעבודה, ועמ"ש בשנוי הנוסחאות בגרסת רבינו והגפ"מ לדינא:

ג.] **כמו** שמזכיר בתפלה בעבודה. במס' שבת כ"ד „מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז כו' סבר לאדכורי בבונה ירו'" כו', וכתבו התוס' כמו בר"ח כו' ומשום דיעו"י תפלה תקנוהו בבונה ירו' דהיא כמי תפלה, וביו"ח תקנוהו בעבודה שהיא תפלה להשיב ישראל לירושלם:

מה. ד.] **ובצבור** כו' מברך כו' לקרוא את ההלל, דע, דבענין זה רבו הדיעות. ועיין כ"ז ברא"ש ותד"י פרק הי' קורא, ור"ן ורי"ף פ' במה מדליקין, ובטור סי' תכ"ב, ודעת רבינו הגאון ביחיד אינו אומר כלל הלל בר"ח, ובצבור מברך ומדלג. וכ"ה דעת ה"ג. ומנהגנו דגם יחיד קורא ומברך, וע"ז אמרו אם הלכה רופפת בידך ראה איך הצבור נוהגין, ונהוג כן:

ה.] **הודו** לה' כי טוב כל"ח ועונין אחריו, עיין מקור הברכות:

ו.] **וכופלין** בו דברים, סוכה ל"ט רא"פ מוסיף בה דברים, אמר אביי מוסיף לכפול מאודך ולמטה, וכתב רש"י במשנה שם מפני שכל הפרשה כפולה מהודו עד אודך. ע"ש:

ז.] **מכאן** ואילך אומר ברוך הבא והוא אומר בשם ה', גמרא שם, ועיין מקור הברכות:

לנו. הוא אומר אסרו חג בעבותים, והם אומרים, עד קרנות המזבח. הוא אומר אלי אתה ואודך, והם אומרים אלהי ארוממך. הוא אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ועונין אחריו מה שהוא אומר, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וחותמין (ז) יהללוך [ה' כל] מעשיך, ישבחוך עמוסיך. יודוך חוסיך כפי גודל נסיך, (ח) [דכתיב] כל הנשמה תהלל יה הללויה, ברוך אתה ה' מלך מהלל בתשבחות, ואומר קדיש:

מו. ומוציאין ס"ת וקורין ארבעה, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא, ומברכין כלן לפניה ולאחריה. וכך קורין. כהן קורא ג' פסוקים [וידבר ה', צו את בני ישראל, (א) ואמרת אליהם את קרבני, לוי חוזר וקורא ג' פסוקים. ה.] חוזר] ואומר ואמרת להם זה האשה, את הכבש, ועשירית האיפה. ישראל קורא מן עלת תמיד עד ובראשי חדשיכם. רביעי קורא מן ובראשי חדשיכם עד סוף ענין של ר"ח, וזהו שאמרנו (ב) [דולגן] והלכתא אמצעי דולג. ומקדש [עד לעילא] וגולל [ספר תורה] ואומר: **יהי** רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו, ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן. **יהי"ר** מלפני אלהי השמים לרחם עלינו ועל פליטתנו, ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל כל עמו ישראל, ואמרו אמן. יהי"ר מלפני אלהי השמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל, הם ובניהם ותלמידיהם, ותלמידי תלמידיהם, בכל מקומות מושבותיהם. ואמרו אמן. **יהי"ר** מלפני אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ, ואמרו אמן. [**מי שברך** אברהם יצחק ויעקב אבותינו הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה, הקב"ה ישמע

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) אחריו. (ח) „וכתוב" ועיין מזה בירושלמי פ"ק דברכות שאמרו „ואילין דאמרי צהלי ורוני כו', אין בו משום ברכה פסוק, ור"ל כיון דהוי מעין חתימה שפיר דמי, ועיין נוסח יהללוך ברמב"ם הלכות חנוכה שמשתוה שם לנוסחתינו.

מו. (א) צ"ל „ואמרת להם זה האשה", ובכת"י ב"מ חסר כל זה. (ב) „הלכתא דולג" בכת"י:

מגן האלף

מו. ה.] חוזר ואומר ואמרת, כו' וזהו שאמרנו והלכתא דולג, כן הוא שיטת הגאונים דהך והלכתא דולג [מגילה כ"ב] קאי אר"ח, ולא אמעמדות דא"כ הוי הלכתא למשיחא, והרמב"ן הקשה ע"ז דאכתי נשאר קשה דנכנסין שיאמרו שהראשון לא קרא רק ב"פ, ותירץ השב"ל דמשום הנכנסין ליכא למיחש דמאן דעייל שיולי שייל. ועי' בר"ן מה שתי', אבל הגר"א ז"ל כ' דקושיא גדולה היא, והשיטה המחוורת היא מה שנזכר במ"ס פי"ז שהשלישי דולג, וחוזר ג"פ למעלה מפרשת וביום השבת, וקורא עד ובראשי חדשיכם. ומה שאמרו בגמ' ואמצעי דולגן קאי אמעמדות, דאין שם רק ג' קרואים, דאלו על ר"ה הי' אומר ושני דולגן, וכיון דלא אתמר הלכתא בגמ' לענין ר"ח, סמכינן אמס' סופרים, וכן היגה במ"ס שם „והג' חוזר וקורא עולת תמיד, ונסכו, ואת הכבש, וביום השבת כו'", ע"ש. אבל במס' ביכורים המצורף למחז"ו איתא נוסח אחר „והג' קורא ונסכו, ואת הכבש, מפני שאמרו

ישמע תפלתם ויעשה חפצם בטוב ואמרו אמן. **אחינו** ישראל ונשיאי ישראל הנתונים בצרה ובשביה, הקב"ה ירחם ויחנן אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול, ויוציאם מצרה לרווחה, ומאפלה לאורה, ואמרו אמן.] **ומחזיר** ס"ת למקומו, ואומר **יהללו** את שם ה', כי נשגב שמו לבדו. (ובסדר כת"י ב"מ: הודו על ארץ ושמים, וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו, לבני ישראל עם קרובו הללויה, ושם אחר יהי"ר מתחיל הנוסח **טז.]** **מי** שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם, הוא יגאל אותנו, וישיב בנים לגבולם, בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני ביום פלוני. הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות בכל עת, ובכל שעה, לנו ולכל עמו ישראל. **הקב"ה** יחדשהו עלינו ועל כל עמו ישראל בכל מקום שהם, לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה וכלכלה, לחיים ולשובע. לשמועות טובות, ולבשורות טובות, ולגשמים בעתם, ואמרו אמן.) **ומתחיל** אשרי יושבי ביתך, ובא לציון גואל, ואני זאת בריתי אותם אמר ה', ואתה קדוש, וקרא זה אל זה. (ג) [ומקבלין, ונטלתני.] ואומר קדיש, ומתפללין תפלת המוסף. ועומדין בתפלה, וכך מתפללין תפלת מוסף: אומר אבות וגבורות וקדושת השם, ואח"כ, **ר"ח** לעמך נתת, זמן כפרה לכל תולדותם. (ד) בהיותם מקריבין לפניך (ה) שעירי רצון לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. (ו) תשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין, עולת ר"ח נעלה עליו, שעירי עזים נעשה ברצון, ובעבודת ביהמ"ק נשמח כלנו. (ז) ושירי דוד עבדך נשמע בעירך, הנאמרים לפני מזבחך. אהבת (ז) עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור. (ח) והביאנו לציון עירך ברינה, ולירושלם

בית

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכת"י ב"מ „וכולא סדרא כמנהג חול". (ד) גרסת רס"ג להיות מקריבים. (ה) ברס"ג „זבחי רצון". (ו) כה"ג גם בויטרי כת"י א. בלא וא"ו. (ז) האומר „ובשירי" טועה. שב"ל. (ז) ברס"ג „עמך". (ח) ברס"ג „אז ישישו עמך ועדתך בעשותם קרבנם על גבי מזבחך, יהיר"מ האו"א שתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו ונעשה לפניך את קרבן" אבל רבינו כתב לומר קרבנות, וכתב הש"ל ושניהם נכונים, ופתרונם קרבנות חובה הקבועים ליום ומוסף יום ר"ח, ובעל התניא כתב לומר „קרבנות" דוקא.

ברס"ג

מגן האלף

שאמרו אין קורין בפרשה פחות מג"פ, וי"א אין משיירין, ההיא בפרשה גדולה", עכ"ל. אלא דבאמת ק' למה לא יקרא השלישי ג"פ מפ' צו כמו"ש הגר"א ז"ל ויהי' הכל מתוקן. ומצאתי שגם הרשב"א בחי' עמד ע"ז וכ' „וצ"ע לי לפי שאין אני רואה בזה הכרח לסברת הגאונים שעשו את השני דולג פסוק אחד. [קאי אלעיל, שהקשה שם שיהא הג' דולג וקורא ג"פ מפרשה צו.] אא"כ נאמר דאמצעי סתם משמע הראשון שבאמצעיים, א"כ תסתלק השאלה מהם, ונחזור לשאול לר"י מה ראה לומר כן, עכ"ל. אכן הרמב"ן מובא במב"ר מסיים אלא שאין ליגע במה שהונהג ע"פ הגאונים, וכש"כ בזה שאין במנהג משום איסור, וכבר שנינו אל ישנה אדם מפני המחלוקת, ע"כ, ועיין ח"ס סי' ק"א:

טז.] **מי** שעשה נסים, עיין מקור הברכות:

ושל

בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. (ט) את מוסף ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובראשי חדשיכם וגו' ומנחתם ונסכיהם כמדובר, שלשה עשרונים לפר, שני עשרונים לאיל, ועשרון לכבש, ויין כנסכו, ושעיר לכפר, ושני תמידין כהלכתן. **אלהינו** וא"א חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. (י) לחיים ולשלום, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה ולכלכלה, לסליחת חטא ולמחילת חטא. (יא) ולכפרת פשע, כי בישראל עמך בחרת מכל העמים, וחקי ר"ה להם קבעת, בא"י מקדש ישראל ור"ח. **ואומר** עבודה והודאה, וברכת כהנים, ושים שלום:

מז. וראש חדש שחל להיות בשבת, ערבית שחרית ומנחה מתפ"ל (א) [שבע] ואומר אלהינו בעבודה י.] ושל שבת אומרה רביעית, ואין צריך להזכיר עוד בעבודה. (ב) ועוד אם תאמר אפשר להזכיר של שבת בעבודה א"כ של שבת של שאר ימות השנה (ג) [הזכיר] בעבודה של שבת, אלא של שבת בעבודה אינה [טעונה] כל עיקר, לא בראשי חדשים, ולא בחולו של מועד ולא ביו"ט, ואם לא אמר אלהינו בעבודה מחזירין אותו, (ד) חוץ משל ערבית כמו שאמרנו:

ומוסף מוציאין שתי תורות אחת ענינו של יום ואחת של ר"ח, וקורין ז' (ה) ואחת של ר"ח (ו) מן וביום השבת עד סוף ענין שבראשי חדשים. ומפטיר בנביא כה אמר ה' השמים כסאי עד והיה מדי חדש בחדשו. ור"ח שחל להיות באחד בשבת מאתמול מפטירין ויאמר לו יהונתן מחר חדש. והמפטיר

מגן האלף

מז. י.] ושל שבת אומר רביעית, וא"צ להזכיר עוד בעבודה, הרא"ש פרק במה מדליקין כ' הטעם דלא מצינו הזכרה לאחר החתימה, וכן ביוהכ"פ שחל בשבת אין להזכיר של שבת בוידוי שלאחר התפלה, והשב"ל בשם ר"ת והמרדכי כ' הטעם שאלמלא ר"ח אין הזכרה בעבודה לשבת, וכ' הגה"ת מרדכי דבמהרי"ל סי' ג' כתב שמדברי המרדכי נראה דיש להזכיר שבת ביעו"י באמצע תפלה דלא שייך האי טעמא ע"ש, ומדברי רבינו שכתב דבשבת שחל ביום טוב אין להזכיר שבת בעבודה משמע נמי לאידך הכי, דדוקא בעבודה אינו מזכיר ובאמצע תפלה מזכיר, אבל לא מצאנו בנוסחת הגאון הזכרת שבת

שנוי נוסחאות והגהות

(ט) ברס"ג „את מוספי יום". (י) ברס"ג „להן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום לגאולה ולישועה, לסליחת חטא ולסליחת עון, חדשהו עלינו לטובה כרוב רחמיך כמו שנבון [אולי צ"ל שנכון] זרע אברהם לפניך בגלל שמך הקרוי עלינו. ויהיה החדש הזה קץ וסוף לצרותינו תחלה וראש לרוחתנו" כו'. (יא) צ"ל „עון":

מז. (א) בכת"י א. „שבע ברכות". (ב) בכת"י ב"מ „שכיון שאומר רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכירה עוד" ועוד כו'. (ג) „יזכיר". (ד) „בכלן". (ה) בכת"י א. בשל יום". (ו) „קורא" ובכת"י

(ז) [והמפטיר יאמר על התורה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה. **יא.**] ועל יום ראש החדש הזה, שנתת לנו ה' אלהינו לקדושה ולמנוחה ולזכרון ולכפרה. וחותם בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח.], וזו היא תפלת מוסף ר"ה שחל לחיות בשבת. אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר. **אתה** יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי בחרת בנו מכל האומות (ח) ורצית בנו מכל הלשונות (ח) [וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך (ט) הגדול והקדוש עלינו קראת] ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה (י) וראשי חדשים לכפר בעדנו, (יא) ומפני שחטאנו (יא) אנחנו ואבותינו לפניך חרבה עירנו, וגלה יקרנו ושמם מקדשנו (יב) וניטל כבוד מבית חיינו (יג) וא"א לעשות לפניך את חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עלינו מפני היד שנשתלחה במקדשך, (יד) יהי"ר ה' או"א שתעלנו [בשמחה] לארצנו ותטענו בגבולנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוספי שבת ור"ח הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור, וביום השבת וגו' עד ונסכה. (טו) הזכרנו לפניך מוסף שבת ונזכיר לפניך מוסף ר"ח, ובראשי חדשיכם כו' עד כהלכתן. (טז) **אלהינו** וא"א חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לחיים ולשלום, לפרנסה ולכלכלה, למחילת חטא ולסליחת עון. כי בישראל עמך בחרת מכל האומות, וחקי ר"ח להם קבעת. [וישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) בכת"י א. וב"מ חסר כל זה.

(ח) ברס"ג „ורוממתנו". (ח) בכת"י ב"מ חסר כ"ז. (ט) ברס"ג „הגדול הגבור והנורא". (י) ברס"ג „ויום ראש החדש הזה יום רצון". (יא) ברס"ג „למען נחדל מעושק ידנו". „ומפני שחטאנו לפניך". (יב) ברס"ג „וניטל". (יג) ברס"ג „ואין אנו יכולים להקריב לפניך קרבן לכפרה על עונותינו'. (יד) בכת"י ב"מ „ובכן". וכ' הש"ל שהאומרים ובכן לא יאמרו ה' אלהינו, ובתניא איתא שהאומרו לא הפסיד. (טו) ברס"ג „זה קרבן שבת קרבן ר"ח נאמר". וכתב הש"ל בשם רבינו שלמה שאין ראוי לאומרו לפי שזה דברי הסופר להודיע שב"ז שכתב אינו קרבן יום אחד, אבל הוא יתברך יודע מ' ראוי למי. ויש שאומר שאינו דושש לדלגו. (טז) ברס"ג איתא כאן „ישמחו" ואחרי תחלה וראש לרוחתנו, איתא שם „קדשנו במצותיך עד שבתות קדשך ברוך אתה ה' כו' :

מגן האלף

שבת ביעו"י בשום מקום, וגם בשבת ויו"ט כיון שמזכיר שבת בלא"ה אין להזכירו עוד ביעו"י :

יא.] ועל יום ראש החדש הזה, זהו כפי דעת הרי"ף דאדחיא הא דרב גידל דאמר המפטיר בנביא א"צ להזכיר של ר"ח וכ"כ רש"י והרמב"ם, ותר"י כ' דאפי' לדעת הרי"ף דמזכיר נמי דר"ח בברכת ההפטורה מ"מ אין לחתום בר"ח דלא עדיפא הפטרת ר"ח דלא איתא אלא בשביל שבת, יותר מתפלות הקבועות שאין בם אלא הזכרת יעו"י ואינו חותם אלא בשל שבת לבד, אכן רבינו הגאון ס"ל דחותם נמי בדר"ח, והעולם נוהגים כדברי התוס' והמאור דאינו מזכיר של ר"ח כלל, דאפי' ריב"ל מודה להא דרב גידל, וכן משמע

רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת.] **אלהינו** וא"א רצה במנוחתנו, וקדשנו במצותיך, ותן חלקנו בתורתך, ושבענו מטובך, ושמח לבנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת ובאמונה, והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבתות קדשך, וישמחו במלכותך כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח. ואומר עבודה, והודאה, [וברכת כהנים], ושים שלום, וקדיש כלו. ונפטרים לבתיהם לשלום :

מח. יב.] הרואה לבנה בחדושה אומר **ברוך** אתה ה' אמ"ה. אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם, פועל אמת שפעולתם אמת, וללבנה אמר שתתחדש, (א) ועטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתהדש כמותה ולפאר ליוצרם על כבוד מלכותו [ועל כל מה שברא] בא"י מחדש הדשים, (ב) **אמר** ר' אחא ב"ר חנינא א"ר יוחנן עד מתי מברכין על החדש עד שתמלא פגימתו וכמה א"ר (ג) [ינאי] עד שבעה ונהרדעי אמרי עד ששה עשר ותרויהו כר' יוחנן סבירא להו, וא"ר אחא בר חנינא בר אסי אר"י כל המברך על החדש בזמנו זוכה ומקבל פני שכינה כתיב הכא החדש הזה לכם ראש חדשים וכתיב התם זה אלי ואנוהו, תנא דבי רי"ש אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים (ד) כל חדש וחדש דים, אמר אביי הלכך מעומד, מרימר ומר זוטרא מכתפי להו ומברכי :

שנוי נוסחאות והגהות

מח. (א) ועטרת כו' כ"ה הגרסא הנכונה בוא"ו. (ב) בכת"י ב"מ כתוב כאן אריב"ח כל המברך על החדש בזמנו עד „שתמלא פגימתו" וכמה. והוא ט"ס. (ג) „יעקב". (ד) „בכל :

מח. יב.] הרואה לבנה בחדושה כו', עיין מקור הברכות :

מגן האלף

משמע בכת"י ב"מ וכת"י אמיריקני דל"ג זאת בסדרנו, אולם הסב"ל סי' פ' בשם רבינו הננאל כ' לחתום נמי בשל ר"ח, ונראה דגרסא שלפנינו מדויקת דכן שיטת הגאונים :

(דה"ח) (א) בימים שקורין הלל בדילוג יזהר לקרותו בציבור כדי להוציא א"ע מחשש ברכה לבטלה דיש פוסקים דס"ל דאין ליחיד לברך על הלל בדילוג ולכן אם בא לבהכ"נ סמוך להלל ויש עוד שהות לקרוא ק"ש ולהתפלל אף אחר קריאת ההלל יקרא תחלה ההלל עם הציבור ואח"כ יתפלל ואם לא יהיה לו שהות אח"כ לומר פסוד"ז ידלג כמש"ל אצל דיני תפלה. ואם היחיד אומר פסוד"ז והציבור מתחילין לקרות הלל בר"ח או בחוהמ"פ יקרא היחיד עמהם בלא ברכה תחלה וסוף ויסמוך על ברכות פסוד"ז. אבל בימים שגומרים את ההלל אם היחיד עומד באמצע פסוד"ז לא יקרא עמהם דלכ"ע צריך לברך עליו ובתוך פסוד"ז אסור להפסיק בברכות (אמנם בין ישתבח ליוצר אפי' בימים שגומרים את הלל יאמר הלל עם הציבור בברכה תחלה וסוף) ואם יחיד קורא את ההלל יהדר בהודו אחר שנים שיאמרו עמו ראשי פרקים: (סי' תכ"ב) (ב) מצות קריאת הלל מעומד חוץ מליל פסח ואסור לסמוך עצמו לעמוד או לכותל: (מ"א וע' א"ר) (ג) א"א הלל בבית האבל ובר"ח אפי' כשבא לביתו א"צ לומר ובחנוכה שגומרים את הלל צ"ל אח"כ בביתו אבל בשבת שחל בו ר"ח או אם קבר מתו ברגל אומרים הלל אפילו בבית האבל: (מ"א סי' קל"א סק"י ופ"מ)

מעלות ר"ח

(נהורא) גודל מעלות ר"ח הובא בזוה"ק פ' אחרי כי חודש ושבת שוו בשעוריהן ויוסיף לכבוד ר"ח מאכל חד יתיר וכן כשחל בשבת וילבש מלבוש חשוב בר"ח וסימנך המ"ש חליפות שמלות ר"ת חודש מועד שבת יחליף שמלותיו. בר"ח חולצין התפלין קודם מוסף אחר חזרת הס"ת להיכל ובחוהמ"פ חולצין קודם הלל והש"ץ אחר הלל ובחוה"מ סוכות אף הש"ץ קודם הלל:

סדר נטילת לולב

(דה"ח) (א) שיעור אורך הדס וערבה צ"ל לכתחלה י"ב גודלין והלולב ט"ז גודלין ולמעלה אין להם שיעור ועכ"פ צריך שיצא השדרה של הלולב למעלה מהם טפח: (סי' תר"נ) (ב) אוגדין הג' מינים ביחד ויסיר החוט מן ההדס דהוי חציצה ויקשור ההדס בימין וערבה בשמאל היינו כשמחזיק הלולב והשדרה מול פניו. ויקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה: (סי' תרנ"א) (ג) עושין ג' קשרים בלולב לבד הקשרים שקושרין הג' מינים ביחד וטפח למעלה יהי' פתוח לכשכש העלין: (א"ר דלא כט"ז) (ד) יטול תחלה האתרוג בשמאלו מהופך העוקץ למעלה ופטמו למטה ואח"כ יטול הג' מינים אגודים ביחד בימינו ראשיהם למעלה דרך גדילתן ויברך ענ"ט לולב ואח"כ יהפוך האתרוג פטמו למעלה דרך גדילתו וינענע וכשמסלק מידו יסלק תחלה הלולב ואח"כ האתרוג דכ"ז שהלולב בידו צריך להיות האתרוג ג"כ בידו: (מ"א שם) (ה) איטר נוטל הלולב בימין שלו והאתרוג בשמאלו: (ו) צריך ליטול בידים ערומות וחולצין התפלין קודם נטילת לולב ולכל הפחות צריך להסיר הרצועות מידו: (עיין א"ר שם)

דיני הנענועים

(א) נכון שיברך תחלה בסוכה על הלולב וינענע בו ואם אין לו לולב בסוכה יברך עליו קודם ההלל וינענע בשעת ברכה ואח"כ ינענע בהלל: (סי' תרנ"א ועמ"א שם) (ב) בהלל ינענע הש"ץ בהודו כו' וכן ביאמר נא כו' והציבור מנענעים ד' פעמים כשעונין אחר הש"ץ הודו וכן מנענעים הש"ץ והציבור באנא ה' הושיעה נא בב' פעמים שאומרים. וכן ב"פ כשכופלין הודו לבסוף: (שם) (ג) סדר הנענועים יחזיר פניו למזרח ושדרו של לולב לצד פניו וינענע ג' פעמים היינו שיעשה ג' הולכות וג' הבאות למזרח ויכשכש בעלין בשעת הולכה והובאה ובשעת הובאה יביא עקרו של לולב נגד החזה ואח"כ ינענע ג"כ ג"פ לדרום כמו במזרח ג' הולכות וג' הובאות וא"צ להפוך פניו להצד שמנענע רק ימה ראש הלולב לצד שמנענע וכן לצד מערב ימה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא ואח"כ לצפון ואח"כ למעלה ואח"כ למטה וכשמנענע למטה א"צ להפוך ראש הלולב לצד מטה: (ט"ז שם) וע"פ האריז"ל דרום צפון מזרח מערב: (ד) בהודו וביאמר נא ובאנא כו' לא ינענע בהשם. ובהודו וכו' ינענע

בכל

בכל תיבה לרוח אחת וכן כיאמר נא יגענע בכל תיבה לרוח אחת ובאנא יגענע בכל תיבה לב׳ רוחות ויחבר האתרוג והלולב בשעת הנענועים לנענעם ביחד : (שם ובמ״א)

זמן נטילת לולב ודינים פרטים

(א) זמן מצות לולב ביום אבל לא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב וזמנו הוא משתנץ החמה ואם נטלו משעלה ע״ה יצא בדיעבד : (שם) (ב) אסור לאכול קודם שיטלנו : (שם ועט״ז) (ג) אין אדם יוצא יד״ח בלולב של חבירו שהשאילו ואם נתנו לו במתנה אפי׳ במתנה ע״מ להחזיר יצא יד״ח ואחר שיצא בו צריך לתנו לבעלים במתנה כדי שיהיו יכולים הבעלים לצאת בו ביום א׳ אם לא יצאו עדיין : (סי׳ תרנ״ז) (ד) לא יתננו ביום א׳ לקטן קודם שיצא בו וכשנותנין לקטן יאחזנו בידו עם התינוק : (שם)

תפלה נאה לאומרה בשעה שאוגדין את הלולב

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שיתקשרו על ידי אגודת לולב זה הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה ועל ידי שלשה הדסים שהם כנגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב ועל ידי שני בדי ערבות שהם כנגד משה ואהרן ועל ידי לולב ואתרוג שהם כנגד יוסף ודוד יתקשרו ארבע אותיות של שמך הגדול והקדוש. על ידי שלשה הדסים אות יו״ד של שמך הגדול ועל ידי שני בדי ערבות מילוי ה״ה של שמך הגדול ועל ידי הלולב מילוי ו״ו של שמך הגדול ועל ידי האתרוג מילוי ה״ה אחרונה של שמך הגדול ומשם תשפיע לעבדך (פב״פ אמתך) חיים טובים שעולה כמנין הדס וכמנין לולב עם שני המלות ותתן לי זרע כשר ותכ״ם וצדי״ק שעולה כמנין ערבה עם הכולל ותתן לי לב טוב וכשר להבין תורה שעולה כמנין אתרוג עם הכולל ותתן לי זכות שאאגוד אותם בבית מקדשך במהרה בימינו אמן :

(נהורא) באשמרת הבוקר של יום א׳ דסוכות כחול יכין את עצמו לקיים מ״ע מה״ת נטילת הד׳ מינים וקודם כן יאמר :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי בפרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ אבות וערבי נחל אותיות שמך המיוחד תקרב אחד אל אחד והיו לאחדים בידי ולידע איך שמך נקרא עלי וייראו מגשת אלי ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו ותהא חשובה לפניך מצות ארבעה מינים אלו כאלו קימתיה בכל פרטותיה ושרשיה ותרי״ג מצות התלוים בה כי כונתי ליחדא שמא דקודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י״ה בו״ה ביחודא שלים בשם כל ישראל אמן: ברוך יי לעולם אמן ואמן :

יאח״כ יאמר יהי רצון מלפניך שיהא חשוב לפניך מצות ארבעה מינים אלו כאלו כונתי בכל הכונות שכונו בהם אנשי כנסת הגדולה :

ויברך מעומד בכונה עצומה והודאה רבה להשי״ת שזיכהו במצוה רבה כזו וכשהחיינו יתן הודאה להשי״ת שהאריך ימיו עד הזמן הזה לקיים מצותיו ברגל זה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת לוּלָב :

בפעם הראשון שמברך על הלולב יברך גם שהחיינו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

סדר הנענועים מזרח דרום מערב צפון מעלה מטה וע"פ האריז"ל דרום צפון מזרח מעלה מטה מערב:

סדר הלל

אלו ימים שגומרים בהם את ההלל. ב' ימים וב' לילות ראשונים של פסח. ב' ימים דשבועות. ט' ימים דסוכות. ח' ימים דחנוכה והסימן הוא (בבט"ח):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְיָ עַל־הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בר"ח וחוה"מ פסח ושני ימים האחרונים של פסח מדלגין זה

לֹא לָנוּ | יְיָ לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־
אמתך

מקור הברכות

לקרוא את ההלל כן הוא הנוסחא גם בסדר רב עמרם לומר בה"א הידיעה ההלל.

אַמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם | וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בר״ח וחוה״מ פסח ושני ימים האחרונים של פסח מדלגין זה:

אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְיָ אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי | חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם־יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ | נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי־אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב: ע״כ

מָה־אָשִׁיב לַייָ כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת | בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת־יְיָ כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

אחר שיאמר הש״ץ יאמר נא יענו הצבור הודו כו׳ ואח״ז יאמרו יאמר נא ישראל כל״ה. וכן אחר ב׳ הפסוקים יאמרו נא כו׳ יענו הודו כו׳ ואח״ז יאמרו נא.

הוֹדוּ לַייָ כִּי־טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְיָ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם׃ דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃ זֶה־הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃ אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא

נפלאת

מקור הברכות

הודו לה׳ כי טוב, במסכת סוכה ל״ח ע״ב, הוא אומר הודו לה׳ והם אומרים הודו לה׳, מכאן שמצוה לענות ראשי פרקים, ופרש״י שמצוה לענות ר״פ עצמם ולא סגי בהללויה. וכ׳ המ״א סי׳ תכ״ב שצריך לשמוע יאמר נא מפי הש״ץ דשומע כעונה. ואם לא שמע לא יצא, ומוטב שיאמר בעצמו בנחת, וכ״כ התוס׳ סוכה שם דעונה עדיף ומצוה מהמובחר, וכן אנו נוהגים. דאע״פ שמנהגנו שש״ץ אומר שלשה „יאמרו״, והצבור עונין על כל אחד ואחד הודו, מ״מ מסיימין ג״כ בנחת „יאמרו״. ואפשר עוד דמנהגנו נתיסד לקיים שני המנהגות יחד שהזכיר הגאון לקמן, ועפ״ז נכון שלא יאמר „יאמר נא ישראל״ וכן אידך „יאמרו נא״, קודם שאמרם הש״ץ, אלא יענה הודו, וימתין לומר יאמר נא יחד עם הש״ץ בנחת, או אחריו, ולא כמו שנוהגים ביחוד בזמן ניענוע הלולב לומר הודו וגם יאמר נא ישראל, זמן רב קודם שהתחיל הש״ץ לומר יאמר נא ישראל. וכן אחר יאמר נא יענה ג״ז הודו, וימתין עד שאמר הש״ץ יאמרו נא בית אהרן ויאמר אחריו יאמרו נא כו׳. וכן ביאמרו נא יראי ה׳׃

ברוך

נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

יש נוהגין לומר בר"ח אחר הלל פסוק זה:

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָֹה בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל:

מקור הברכות

ברוך הבא בגמרא סוכה ל"ח איתא הוא אומר „ברוך הבא" והם אומרים „בשם ה'", מכאן לשומע כעונה, ונוסח זה איתא ג"כ ברב עמרם. ותימא בעיני שכל המנהגות אנו נגררים אחרי דברי רבינו הגאון ובדבר הזה אין מנהגנו כן, ואולי משום דעיקר מנהגנו לענות הודו על כל ד' פסוקים ולסמוך ביאמרו נא על מה שאנו שומעים מש"ץ [ודלא כמוש"ל שרצוננו לקיים שתי המנהגות שהזכיר הגאון.] א"כ כבר עשינו רמז לדין של שומע כעונה, ואין אני צריכין עוד לרמז על זה בברוך הבא. ויתכן ג"כ דמנהגנו ע"פ נוסח הרמב"ם הל' חנוכה הוא אומר ברוך הבא וה"א ברוך הבא, ע"ש. והנה לא הזכיר הגאון ז"ל להכפיל בברוך הבא, ולא כתב לכפול אלא מאודך עד נגילה, ולא מאודך ולמטה. ומצאתי שיטה זו בחי' הרשב"א סוכה שם, דרבי הי' כופל בה דברים אנא ה' הושיעה והצליחה נא, ור"א בן פרטא מוסיף לכפול מאודך ולמטה דר"ל עם המקום שהיי הוא כופל. והרב ר' יצחק כ' כך קבלנו כו' שרבי לא הי' כופל אלא עד הצליחה נא, וראב"פ מוסיף מברוך הבא עד סוף הפרק וקיי"ל הלכה כר' מחבירו, ע"ש. אבל מנהגנו לכפול עד סוף הפרק:

וכתב הרמב"ם פ"ג מהל' חנוכה מנהג ההלל בימי חכמים הראשונים אחר שמברך המקריא אומר הללוית, וכל העם עונים הללויה, ואומר הללו עבדי ה' וכל העם עונים הללויה, ואימר הללו את שם ה' וכה"ע עונים הללויה, כו' עד שנמצאו עונים בכל ההלל קכ"ג פעמים, סימן להם שנותיו של אהרן, ומקור דבריו מירו' פ' כל כתבי ע"ש, וב"ה במס' סופרים פט"ז ובמדרש תילים, ובעל ק"ע נדחק לפרשו ע"ש, ועיין בס' מקרא סופרים מה שתמה עליו, והאמת הברור בעיני הוא כדברי הרמב"ם שלא על כל תיבה ענו הללויה, דודאי ישנן יותר מאלף תיבות, כמו שתמה בעל המקרא סופרים אלא שענו על כל ענין קצר, וישנן כאלו קכ"ג פעמים:

ואחרי

(דה"ח) תיכף אחר הלל אומרים ק"ש עם תתקבל (חוץ מחנוכה שאין בו מוסף אומרים ח"ק אחר הלל) ומוציאין ס"ת וקורין בו ד' גברי אין פוחתין ואין מוסיפין ואין מפטירין בנביא ואחר הקריאה אומרים ח"ק ומכניסין הס"ת להיכל ואומרים אשרי ובל"צ וא"א למנצח יענך כו' ואומרים ח"ק ומתפללין מוסף ואח"כ חוזר הש"ץ התפלה ואומרים קדושה דשחרית. ואם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלה של שבת ע"ש. וא"א יעלה ויבוא בתפלת מוסף:

מוסף ראש חדש

תפלת מוסף היא במקום קרבן מוסף לכן יתפלל אותה בכוונה עצומה ויאמר מזבח חדש כו' בשברון לב ומקירות לבו הומה שתחזור העטרה ליושנה בבנין ביהמ"ק והקרבת הקרבנות:

כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

מלך

מקור הברכות

אחרי גלילת ס"ת מובא בסדר ר"ע לומר היהי"ר של שני וחמישי ועמ"ש מזה בחלק א' דף קנ"ה. בסדר רב עמרם שלפנינו מובא לומר אחרי קה"ת מי שעשה נסים לאבותינו. והמגיה לסדר ר"ע הנדפס כ' שכל הענין נעתק בכאן בטעות, ושייך לשבת שלפני ר"ח כי אין מקום להכריז ר"ח ביום ר"ח עצמו, ובפרט להזכיר ביום פלוני והוא עומד באותו יום עצמו. וכבר כתבתי לעיל בסדר של שבת בתפלת מי שעשה נסים שאין מקום לקושיתו, ואדרבה נראה שבטעות העבירוהו המדפיסים לשם, והבאתי דברי הרמב"ם שהדבר חובה לבני א"י להזכיר קביעות החודש בזמנו, שאל"כ לא הי' מועיל גם סדרי הקביעות שאנו סומכין עליהם ע"ש. וגם הר"א יעב"ץ בנוספות שי"ר קרוב לזאת, אבל נעלם ממנו דברי הרמב"ם והח"ס, וע"ש שכתב שנהגו כעין מנהג הקדמונים בזמן שקדשו ע"פ הראיה, הנזכר במ"ס פי"ט, וזה נוסח התפלה והקידוש המוזכר במ"ס שם. "בר"ח ישבו חבורות של זקנים ושל בלווטין ושל תלמודים, מהמנחה ולמעלה עד שתשקע החמה [ויראה הירח] (בויטרי ליתא). וצריך לומר בופה"ג. בא"י "אשר "בעגולה "גדל "דורשיו, "הורם "ולמדם "זמנים "חדשים "טובים "ירח "כליל "לבנה, "מינה "נבונים "סודרי "עתים, "פלס "צורנו "קצי "רגעים "שבם "חקן אותות חדשים ומועדים, דכתיב עשה ירח למועדים, ואומר כי כאשר השמים החדשים וגו', בא"י מקדש ישראל ור"ח. **הודו** לה' כי טוב. אליהו הנביא במהרה יבא אלינו. מלך המשיח יצמח בימינו, כהיום הזה בירושלים ששים ושמחים כלנו בבנין ביהמ"ק ירבו שמחות. **ויענו** כל העם ויאמרו אמן. ירבו בשורות טובות בישראל, ירבו ימים טובים בישראל, ירבו תלמודי תורה בישראל. מקודש החודש מקודש. מקודש בזמנו, מקודש בעבורו, [פירוש ביום ל"א] מקודש בתורה, מקודש בהלכה [אולי צ"ל כהלכה] מקודש בעליונים, מקודש בתחתונים, מקודש בא"י, בסין, בירושלם, בכל מקומות ישראל, מקודש בפי רבותינו, מקודש בבית הועד, כו' ויאמר הודו לה' כ"ט וגומר כלכם ברוכים", ע"כ:

את

מֶֽלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִֽׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרֽוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּֽשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶֽסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמֽוֹךָ בַּֽעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּֽוֹמֶה לָּךְ מֶֽלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִֽיחַ יְשׁוּעָה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן נקדש תמצא בתפלת חול:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלֽוּךָ סֶּֽלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתַֽתָּ. זְמַן כַּפָּרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתָם. בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶֽיךָ זִבְחֵי רָצוֹן וּשְׂעִירֵי חַטָּאת לְכַפֵּר בַּעֲדָם זִכָּרוֹן לְכֻלָּם יִהְיוּ. וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׂוֹנֵא. מִזְבֵּֽחַ חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין. וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹֽדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בְרָצוֹן. וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּֽנוּ וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּֽךָ הַנִּשְׁמָעִים בְּעִירֶֽךָ הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבְּחֶֽךָ אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר. וַהֲבִיאֵֽנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַֽיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶֽיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵֽינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹֽדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה

ונקריב

מקור הברכות

את קרבנות חובתנו. כו׳ הגאון הרב ר׳ חיים ברלין נ"י במכתבו אלי הצעיר כתב וז"ל: יעיין בספר המנהיג דף מ"ה כתוב שם .ואל תתמה מאין יספיקו לנו בהמות להקריב כל הקרבנות שנחסרו מחרבן הבית עד עמוד הכהן לאו"ת שהרי כל צאן קדר יקבצו לך. ובקרבנות נדבה, אבל קרבנות חובה עבר יומו בטל קרבנו, ע"כ. ואין לדברים אלו שום באור, וגם סותרין זה את זה, וניכר שנזדקר כאן איזה טעות בחסרון איזה תיבות, ותפצתי לשמוע מראש מה יענה כבודו ע"ז, עכ"ל. והשבתי כי על דעתי הענ"ה אין כאן טעות ולא חסרון, שמציין שם על „ונעשה לפניך כו׳ ואל תתמה׳ כו׳. ויש בזה חלופי נוסחאות, כי נוסח רב סעדיה „אז ישישו בעשותם קרבנם כו׳ ונעשה לפניך קרבן" כו׳. הכל בלשון יחיד, וקאי על קרבן ר"ח שבא לכפרה, אבל נוסחת

הגאונים

וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת *הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (בשנת

ולכפרת

מקור הברכות

הגאונים לומר „קרבנות". והשב"ל כ׳ דשניהם נכונים, ופתרונם, קרבנות חובה הקבועים ליום ומוסף ר"ח, ע"ש. אבל להרב אבן הירחי ניחא לפרש דקאי על קרבנות יחיד הבאים לכפרה, דומיא דשעיר ר"ח, וכן התחילו מסדרי התפלה „ר"ח כו׳ זמן כפרה לכל תולדותם, בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת", וע"כ דזבחי רצון המה קרבנות יחיד עולה וחטאת ואשם שבאים לכפרה, והמה לרצון, כמושה"כ „ונרצה לו לכפר עליו". דקרבנות חובה שהם גזה"כ אינן לכפרה, וכן הבאים בנדבה לא שייך גבייהו כפרה, ועל זה מסיים „ושם נעשה לפניך את קרבנות חובתנו" והמה כל החובות שנתחייבנו על השגגות מזמן החרבן ואילך, דומיא דרי"ש שקרא והטה וכתב על פנקסו שיביא חטאת שמנה, וז"ש המנהיג „ואל תתמה מאין יספיקו כו׳ כי כל צאן קדר יקבצו", כו׳. ודחיקא לי׳ לפרש דקאי על קרבנות יחיד בחטאים שיתחייבו בזמן הבנין, דטפי עדיף לבקש שלא יחטאו ולא יצטרכו כפרה, כנלע"ד. וההי"ג הנ"ל כתב לפרש דקאי על שעיר ר"ח, מפני שהוא משונה מכל קרבנות חובה שקבוע להם זמן, שאם עבר יומם בטל קרבנם. ולכשיבנה ביהמ"ק יבא בנדבה, בשביל חיבתו המיוחדת שהוא קרבן כפרה על הקב"ה, ויקריבו אז כל שעירי ר"ח שבטלו מזמן החרבן ואילך. ומשי"ה נקראים זבחי רצון, אבל העולות לא נקריב, משום דעבר יומם בטל קרבנם, ועז"א „ואל תתמה מאין כו׳, וכתב ההי"ג הנ"ל והגם שהענין החדש הזה לא זכיתי למצוא עדיין בשום מדרש קדמון לסמוך עליו, אבל לפי דעתי נוסח תפלת ר"ח הקבוע מאנשי כה"ג דבריהם ככתובים באיזה מדרש, עכ"ל, ולא זכיתי להבין דבריו לפי מה שנראה מכמה מקומות בש"ס, דקרבן ר"ח היא ככל קרבנות חובה הקבוע להם זמן. ועוד דא"כ גם תמיהתו של המנהיג בטלה דשעירי ר"ח במספרם, אפשר עדיין להמצא לנו בעצמנו, ואם העלה שלמה מאה ועשרים אלף בחנוכת בנינו, עוד ימצאו לנו שנים ועשרים אלף ואיזה מאות גם בלעדי צאן קדר, וידי"נ הה"ג ר"א הדס נ"י העירני מ"ש בתוס׳ שבועות דף ט׳ בשם הערוך שפירש מ"ש שעיר זה יהי׳ כפרה עלי, דר"ל שעיר זה כפרה לישראל, ועלי לקבוע זמן כפרה זו בר"ח להפיס דעתה של ירח, ע"ש, ולפי"ז אין הכפרה על הקב"ה אלא על ישראל, ונלע"ד דדברי הערוך ז"ל מוכרחים, דאיך שייך כפרה על הקב"ה, והמנהיג ז"ל אין ספק דס"ל הכי, שכתב שם וז"ל: „ר"ח כו׳ זמן כפרה ששעיר ר"ח מכפר על טומאת מקדש וקדשיו כדאיתא בשבועות, מה נשתנה שעיר של ר"ח שכתוב בו להי׳, אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני", הרי דל"ג „עלי", אלא „לפני", ומש"ה אמר „כדאיתא בשבועות" משום דאין הכפרה אלא לישראל על טומו"ק. בויטרי כת"י א גרס „תשועת נפשם". „את מוסף". חדש עלינו את „יום ראש" החודש.

ולכפרת

העיבור עד ניסן) וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע. כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו׳

דיני וסדר קידוש לבנה

(דה"ח) (א) אין לקדש את החודש אלא בלילה בעת שהלבנה זורחת ונהנין מאורה ושתהא זריחתה ניכרת ע"ג קרקע. התחיל לברך ואח"כ נתכסה בעבים גומר הברכה ואם נתכסה בעב דק וקלוש יכול לברך עליה לכתחילה: (ב) אין מברכין הלבנה עד שיעבור עליה ג׳ ימים מעל"ע מיום המולד ואין לקדשה רק עד חצי כ"ט א׳ י"ב תשצ"ג ומונין מעל"ע מהמולד:

עיקר קידוש הלבנה ע"פ האריז"ל משיעברו עליה ז׳ ימים מהמולד מעל"ע ויקדש בבגדים נאים ובשמחה כי הוא קבלת פני השכינה הקדושה:

קודם שיקדש הלבנה יאמר **הללויה הללו את יי מן השמים** עד **חק נתן ולא יעבור.** ואח"כ יאמר זה:

הריני מוכן ומזומן לקיים המצוה לקדש הלבנה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ויישר רגליו ויראה ראיה אחת קודם שיברך. וכשיתחיל לברך לא יראה בה כלל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם חֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת תַּפְקִידָם. שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי

מקור הברכות

ולכפרת פשע, בעל עבו"י בשם מפרש למחזור ויניציאה משנת ש"ס כתב וז"ל: אני שמעתי כי בנוסחא זו יש י"ב לשונות של בקשות הטובה נגד י"ב חדשי השנה, לכן הוסיפו עוד בקשה אחת לשנת העיבור נגד החדש הי"ג וכן נוהגין בפראנקפורט עכ"ל, וכן כ׳ בעל יוסף אומץ. אבל אין למנהג זה יסוד מהקדמונים, וגם אין טעם זה מספיק כלל. והאמת הברור בעיני הוא שהיו להם שני כתבי ידות מחולפות, דנוסחת רב עמרם גאון לומר ולכפרת פשע. ורב סעדיה גאון ל"ג לי׳ וכן בויטריכת"י א׳. ובסדור האריענט ליתא להאי ולכ"פ, והעמידוהו המדפיסים בשני חצאי עגולה, אחריהם בדאו להם טעמים מלבם, ובאו לפשר הדברים, ולחדש הלכות לאמרו בשנת העיבור עד חדש ניסן. ואין לזה שום מקור, רק הרוצה לאמרו יאמרנו כדעת רבינו הגאון ז"ל. ולמה ימעיט לחנן על כפרת פשעיו כדרך שסדרו לנו חז"ל בתפלת יוהכ"פ:

ברכת הלבנה. סנהדרין דף מ"ב. ובמס׳ סופרים איתא דאין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם [ר"ל כשנתבסם אורה.] ובכלים נאים ותולה עיניו כנגדה [ר"ל שיסתכל ויהנה לאורה] ומיישר רגליו ומברך. ואיתא עוד שם, שאומר ג"פ סימן טוב. ברוך יוצרך. כו׳ ורוקד ג׳ רקידות כנגדה [פי׳ המבאר שהוא ענין פועל ממשי לקיום הדבר כענין שמצאנו ביואש שצוהו הנביא לירות ויור] ג"פ כשם שאני רוקד נגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי לא יגעו

בי

לַעֲמוּסֵי בָטֶן שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים:

ג"פ בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ. בָּרוּךְ עוֹשֵׂךְ. בָּרוּךְ קוֹנֵךְ. בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ.

ורוקד ג"פ ואומר כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ. וְאֵינִי יָכוֹל לִנְגֹּעַ בָּךְ. כָּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל אוֹיְבַי לִנְגֹּעַ בִּי לְרָעָה:

ג"פ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן:

ג"פ כָּאָבֶן יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ בִּגְדֹל וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל:

ג"פ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם:

ג"פ שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם. עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם:

ג"פ סִמָּן טוֹב וּמַזָּל טוֹב יְהֵא לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים:

ויאמר שיר למעלות אשא עיני וגו'. הללויה הללו אל בקדשו וגו':

תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אִלְמָלֵי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא

להקביל

מקור הברכות

בי לרעה, תפול עליהם אימתה ופחד כו' ולמפרע. אמן אמן, סלה הללוית, ואומר לחבירו ג"פ שלום, וילך לביתו בלב טוב עכ"ל, ועמ"א קבלה בשם ר' יהודא חסיד לומר פ' קול דודי, ובשם של"ה כ' לומר מזמור אשא עיני, וגם הללו אל בקדשו. **פועל** אמת שפעולתם אמת כ"ה גרסת רע"ג ועיין גרסת המ"ס פועלי אמת שפעולתן אמת, ועניינו שהם מתמידים קיימין, והתוס' גורסים פועל אמת שפעולתו אמת וקאי על הקב"ה, וכן הוא נוסח שלנו ובש"ס ישן גריס פועלו אמת שקב"ה שהוא פועלו, דינו אמת, שהמעיטה כשקטרגה. **לפאר** ליוצרם ע"ש כבוד מלכותו עיין ברע"ג דגרס נמי **ועל כל מה שברא** אבל נוסחא זו לא מצאנו במקום אחר וגם במ"ס ליתא. **„בא"י מחדש חדשים"** ובמ"ס איתא מקדש. ובמ ר איתא יש מרבנן אמרי מחדש חדשים, ויש מהן אמרי מקדש חדשים, וי"א מקדש ישראל, וכ' הרב ריא"ל דמחדש היינו שמונין הדשים על ידה, ומקדש רומז להנהגה נסיית הרומז ללבנה, וישראל נגד מה שעתידין להתחדש כמותה. כתב רמ"א ונוהגין לומר דוד מלך ישראל חי וקים, והביא הפר"ח סמך לזה מס"ב דר"ה דא"ל רבי לר"ח זיל לעין טב וקדשי לירחא ושלח לי' סימנא, דוד מלך ישראל חי וקים. ונהגנו לסיים בעלינו לשבח לאדון הכל, לומר שאין בשבחים הללו שום ענין עבודה ח"ו לצבא השמים, רק הוא אלהינו ואין עוד:

לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם פַּעַם אַחַת בַּחֹדֶשׁ דַּיָּם. אָמַר אַבַּיֵּי הִלְכָּךְ צָרִיךְ לְמֵימְרָא מְעֻמָּד: מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל דּוֹדָהּ: וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי לְמַלֹּאת פְּגִימַת הַלְּבָנָה וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִעוּט. וִיהִי אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וּכְאוֹר שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה קוֹדֶם מִעוּטָהּ. שֶׁנֶּאֱמַר אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים. וְיִתְקַיֵּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וּבִקְשׁוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם אָמֵן: למנצח בנגינות מזמור שיר וגו'. ויגער שולי בגדיו:

קצת הלכות תענית

כתב הרמב"ם ז"ל פ"א מהל' תענית מ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה ש"ת שבאה על הצבור כו' ודבר זה היא מדרכי התשובה שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם ככתוב עונותיכם הטו כו' וזה יגרום להסיר הצרה מעליהם אבל אם לא יזעקו אלא יאמרו דבר זה מקרה הוא ה"ז דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות. ומד"ס להתענות על כל צרה שבאה על הצבור עד שירוחמו מן השמים. כשם שהצבור מתענין על צרתן כך היחיד מתענה ומבקש רחמים בתפלתו על צרתו. כגון שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין. וכל השרוי בתענית ה"ז לא ינהג עידונין בעצמו לא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כמ"ש מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו עכ"ל. וכתב השל"ה ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי להיות דבוק בה' בתשובה תפלה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם וק"ו שיהיה סור מרע מכל נדנוד עבירה ומדה מגונה ובפרט מכעס ואף אם יהיה לו מו"מ ביום התענית יעסוק באמונה ובנחת וימהר לחזור לדביקותו עכ"ל:

הלכות חנוכה

סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

(דה"ח) (א) בלילה א' מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך בכל לילה אחד ומי שאין לו שמן הרבה ואין לו נרות אחרים ידליק עכ"פ בכל לילה נר אחד כשיעור והמותר יחלק לכולם: (מ"א תרע"א) (ב) צריך להעמיד הנרות בשורה בשוה ולא בעיגול ושני אנשים לא ידליקו במנורה אחת אף שיש לה פיות הרבה: (מ"א שם) (ג) צריך להניחו למעלה מג' טפחים ויניחו בטפח הסמוך לפתח בשמאל הכניסה ואם ב"כ רבים ידליקו האחרים במקומות אחרים: (שם) (ד) בליל ב' יתן הנר הנוסף לצד הלל הבית דהיינו שהנר הנוסף יהיה לימינו והנר הראשון לשמאלו ויתחיל להדליק מהנר הנוסף וידלק מימין לשמאל: [ט"ז תרע"א וכ"כ הפ"מ במ"ז]:

זמן הדלקת הנרות

(א) חצי שעה קודם זמן הדלקת נ"ח אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשתות משקה המשכר

יותר

סדר תעניות.

מט. **אלו** ימים שמתענים בהם **א.]** מן התורה. כל מי שמתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב. (א) **באחד** בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתה מרים הנביאה. ונסתלקה הבאר. בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון. **ב.]** בעשרה באייר מת עלי הכהן, ושני בניו ונשבה ארון הברית. (בכ"י ב"מ (ב) בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא וספדו עליו כל ישראל. בעשרים ושלשה בסיון בטלו (ג) [מביאי] קרבנות מלעלות לירושלם בימי ירבעם בן נבט). בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל (ד) [ור' ישמעאל בן אלישע ור' הנינא סגן הכהנים. בעשרים ושבעה בו] נשרף ר' חנינא בן תרדיון וס"ת עמו. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות [ובוטל התמיד] והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל.

באחד

שנוי נוסחאות והגהות

מט. (א) כן הוא בטור סי' תק"פ בשם בה"ג, וכ"ה במגילת תענית, ועיין בגמרא סוכה כ"ה וברש"י שם, ועיין תנחומא פ' אחרי. (ב) במג"ת איתא בכ"ט בו מת שמואל אבל בבה"ג וטור הגירסא בכ"ח. (ג) במג"ת וכן בבה"ג איתא „בטלו הבכורים" מלעלות לירו'. (ד) כה"ג ג"כ במג"ת. ובכ"י ב"מ ובנדפס ממגו חסר כ"ז.

בציור

מגן האלף

מט. א.] מן התורה, כלשון הזה כתב גם הטור סי' תק"פ בשם בה"ג, והלשון תמוה מאד מאי מן התורה שייך הכא, וכ' הב"י אע"ג דתקנת חכמים הם, קרי להו מה"ת שיש לזהר בהם כמו בשל תורה. והב"ח כ' שתקנו להתענות גם בחנוכה ובר"ח כאלו היו התעניות הללו כמו יו"כ שמתענים בו אפי' בשבת, אך יותר נכון מ"ש הב"ח שם דבא להורות שישלים התענית עד צאה"כ ע"ש. וזה שסמך הגאון ז"ל שכל המתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב, ור"ל מה"ת כדברי קבלה בד' צומות שמתענין גם עד הערב. ואפשר נמי דקרי להו מה"ת לפי שהן מכלל התקנות שהורו ב"ד הגדול שבירושלים כדי לחזק הדת, שהזכיר הרמב"ם בהל' ממרים שנלמד מפסוק ע"פ התורה אשר יורוך והחולק על דבריהם כזקן ממרא שאמר שאינו אמת כמו שתקנו הם עובר בעשה ול"ת, אלא שהתנו שהעובר על גזרתם אפי' במזיד לצורכו והנאתו אינו עובר על לאו, וכן התנו ללכת בספק דבריהם להקל, ע"ש. ובב' לח"מ בשם הר"ם מטראני. עוי"ל כיון דדין תע"צ כנדר גמור כמו"ש הר"ן פ"ק דתענית, ונדר הוי מה"ת. וזה שדקדק הגאון לקמן וכתב „אלו ימי התענית שקבלו ישראל על עצמן מן התורה":

ב.] בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית, הה"ג ר"ב ליזלינג מירו' הקשה לי בשם חכם א', דבשמואל א' קפי' ו' כתוב „ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים", ואח"כ נאמר „הודיענו במה נשלחנו למקומו", וכתוב „וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש וגו', ובית שמש קוצרים קציר חטים בעמק" ולדברי הגאון ובעל מג"ת שבעשרה באייר נשבה ארון הברית א"כ כלו השבעה חדשים בעשרה בכסליו, ואיך אפשר לקציר חטים שיהי' בזמן זה? והיא תמיה גדולה, אולם אין ספק שקבלת הגאונים ובפרט מגלת תענית שהיתה קבלה בידי חכמי התנאים איש מפי איש נאמנו מאד, וידעו פירוש הכתובים שבמה שנאמר ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים לא נכלל הזמן שהיה באשדוד ובעקרון, כי על אחת מערי הממלכות הללו לא הי' הכתוב אומר „שדה פלשתים", רק „ארץ פלשתים", ואין ראיה מדוד בישב בצקלג, ואמר הכתוב שם קפי' כ"ז,

שישב

באחד באב מת אהרן הכהן. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. בשמונה עשר כבה נר המערבי בימי אחז. ב.] בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה. בשלשה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם הוא והיהודים אשר היו עמו במצפה, בחמשה בו מתו עשרים אנשים מישראל ונחבש ר"ע בבית האסורים ומת. בז' בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר. (ה) בעשרה בו מתו עושי העגל. (ו) [בחמשה] במרחשון עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו. בשמונה (ז) בכסלו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו.

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) בטור כתוב „מפני מעשה העגל" ובכלבו גרס „בששה בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו בדבר בחרב וברעב, בז' בו מתו עושי העגל", ומ"ש רבינו בעשרה בו מתו עושי העגל ליתא בטור, ובמג"ת איתא „בעשרה בו נתכפר מעשה העגל", ע"ש. אבל צ"ע דהא עשרה בתשרי בלא"ה הוא צום של יום הכפורים, ואין זה תענית של חכמים, וכש"כ דלא יתכן גרסת המג"ת „שנתכפר" כו' דאדרבא משום שנתכפר ראוי לעשותו יו"ט, ולכן נראה דהעיקר כגרסת הכלבו. ולכן השמיטו הטור. (ו) במג"ת וכת"י ב"מ איתא „בששה" במרחשון, ובטור בשם בה"ג איתא „בשבעה במרחשון". (ז) וכ"כ המ"א בשם בה"ג, אבל הטור בשם בה"ג כתב „בכ"ח בו". ובכלבו כ' בחמשה בכסליו

בח'
מגן האלף

שישב דוד בשדה פלשתים, יען שצקלג היתה אחת ערי השדה, ולא עיר ממלכה. ועוד אין ענין לכתוב הזה של „ויהי ארון ה'", להכתב באמצע הענין, ואין מקומו אלא בסוף כל הענין, א"ו דכך משמעו, שאחרי שבאה הארון באשדוד, ונגפו שמה הם ואלהיהם, ובא לעקרון ונגפו גם הם, לא חפצו להחזיקו עוד בעירם, ונשתהה אז עוד שבעה חדשים בשדה פלשתים, כי יראו לאספו לעירם. וכאשר לא שבה יד ה' ולא נרפאו עוד מהמכות בכל המשך הזה, שלחוהו אז לגבול בית שמש לא"י, וזה הי' בחדש האביב בעת קציר חטים, אבל צ"ע לפי מה שאמר הכתוב ש"א קפיטל ד' שעלי שפט את ישראל ארבעים שנה, ובאה לנו הקבלה שכל חייו של שמואל היו נ"ב שנה, ואמרו שעלי נעשה לשופט באותו זמן שבאתה חנה להתפלל, שנמצא שכשמת עלי הי' שמואל בן ל"ט שנה, ושפט אחריו י"ג שנה, כי אחרי שהיה הארון ז' חדשים בשדה פלשתים, ובא לבית שמש ולקרית יערים, נשתהה שמה עשרים שנה עד שמלך דוד בירושלם ושלח והביאו, כמבואר בכתובים, וכשהוציא מזה שבע שנים ושתה חדשים שמלך דוד בחברון אחרי שמת שמואל, נשארו לחסר מהעשרים י"ב שנה וחצי, ועם השבעה חדשים שישב הארון בפלשתים הרי י"ג שנה לשמואל שמת לפני זמן מלכותו של דוד בירושלם. הרי נ"ב שנה עם הל"ט שנה הקודמים, אבל אם נוסיף עוד ארבע או חמשה חדשים עד זמן קציר חטים כדעת הגאונים נמצאו שני חייו של שמואל יותר מנ"ב שנה? וצריך לומר דלדעת הגאונים נתמנה עלי לשופט קרוב לשנה קודם שבאתה חנה להתפלל, וכשמת עלי עדיין לא היה לו לשמואל ל"ט שנים שלמים:

ב.] **בשבעה** באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה, הרא"ש בתשובה כלל י"ג הקשה ע"ז דמשמעות הכתובים שמתו בט"ב מיד, שמשה ודאי התפלל על ישראל בט"ב ואז א"ל הקב"ה שימותו, ע"ש. וכ' הב"ח דאין כאן קושיא שבמקרא כתוב בתחלה תפלת משה על ישראל, ואח"כ הגזרה שימותו במדבר, ואח"כ כתיב והאנשים אשר שלח וגו' וימותו במגפה, ואיכא למימר דהגזרה שימותו במדבר הי' בט"ב, אבל מיתת מרגלים עצמם לא היתה בט"ב אלא אח"כ בי"ז באלול, ע"ש, ודבריו תמוהים, דהמעיין בכתוב יראה שאחר שדבר ה' עם משה ואמר „עד מתי" וגו' כל הפרשה עד „במדבר הזה יתמו ושם ימותו" כתוב אחריו, „והאנשים וגו' וימותו במגפה ויהושע בן נון כו' חיו" וגו', ואח"כ כתוב „וידבר משה את הדברים

בח׳ בטבת נכתבה תורה בימי תלמי המלך יונית, והחושך בא לעולם שלשה ימים. בט׳ בו לא כתבו [רבותינו] על מה הוא. (ח) בעשירי בו סמך מלך בבל ידו על ירושלם להחריבה. בה׳ שה בשבט (ח) מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון. בכ״ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימן (ט) ועל פלגש שבגבעה ועל (י) צלם מיכה. בז׳ באדר מת משה רבינו. בט׳ בו גזרו תענית על שנחלקו ב״ש וב״ה. (יא) [על] זה [ו]על זה. אלו ימי התענית שקבלו ישראל [על עצמן] מן התורה. ועוד גזרו רבותינו שיהיו מתענין בשני והמישי מפני שלשה דברים על חרבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חי׳פת השם. לעתיד לבוא עתיד הקב״ה להפכן לששון ולשמחה, שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

ג. אמר זעירא אמר רב הונא [תענית י״א ב׳] יחיד שקבל עליו תענית אפי׳ אוכל ושותה כל הלילה למחר מתפלל תפלה של תענית. לן בתעניתו למחר אינו מתפלל תפלת תענית. (א) מר עוקבא איקלע לגינזק בעו

מיניה

שנוי נוסחאות והגהות

בכסליו, ובבג״ח הגרסא בז׳ בכסליו. (ח) במג״ת שנדפסה מחדש איתא שם בעשרה בטבת מת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה, אכן בכלבו וכן בסליחות לעשרה בטבת איתא דעזרא מת בט׳ בו. (ח) במג״ת איתא בשמונה בשבט. (ט) בטור „על ענין פלגש בגבעה״. (י) כ״ה גם במג״ת וב״ה בכת״י ב״מ, ובנדפס תיקן שלא כהוגן „פסל״ מיכה. (יא) צ״ל „זה על זה״:

ג. (א) בכת״י ב״מ איתא „ר״ע איקלע לנינוה, וברש״י תענית י״א גרס כגרסת הספר שלפנינו וכתב דאלו ר״ע לא הוי׳ מסתפק לי׳ הנך בעיי ועוד כו׳ ע״ש, ועמ״ש התוס׳ ע״ז דף ל״ד בהא דר״ע איקלע לגינזק, ע״ש. וגרסתם „לנינוה״ לא מצינו בשום מקום:

צ״ל

מגן האלף

הדברים האלו אל כל ב״י ויתאבלו״, ואם״ד דלא מתו אלא אח״כ בי״ז באלול איך לא אמר משה לישראל תיכף את גזרתו ית׳, ואם באמת אמרה מקודם הי׳ לו לכתוב בקרא שמתו האנשים במגפה אחרי כתוב של „וידבר משה״, ונראים דברי הכתובים האלו שנסמכו סמוך לגזרתו ית׳ שאמר יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה, לאמר שמוציאי דבת הארץ ויהושע וכלב יצאו מכלל הגזרה, כי אלו הראשונים מתו מיד, ויהושע וכלב חיו גם אח״כ, וקושית הרא״ב חזקה מאד, וצע״ג. אמנם כל דברי הגאונים ז״ל דברי קבלה, ובפרט שנזכרו גם במגלת תענית. ועיין בש״ע דגרס בי״ז באלול, וכ״נ הב״ח, ולפי״ז היו המרגלים ל״ח יום, אבל מתי מדבר נגזר עליהם יום לשנה, ל״ח שנה, ועיין בשל״ה ומובא במ״א שהתעניות הללו נמצאים בג׳ ספרים בטור וכלבו ובה״ג, ולא ראו דברי רבינו שגם הוא העתיקן וכן מובאים ג״כ במחז״ו, ועי״ע בייטרי שכ׳ בתשעה בטבת סמך מלך בבל על ירושלם, והוא טעות כי בכתוב [יחזקאל כ״ד] מפורש דבחדש העשירי בעשור לחודש וגו׳ סמך מלך בבל אל ירושלם בעצם היום הזה, וכן דרש ר״ע בר״ה דף י״ח, וגרסא שלפנינו „שלא כתבו רבותינו״ כו׳ עיקר, ובסליחות לעשרה בטבת איתא: זועמתי בתשעה בו כו׳ טרף טורף בו עזרא הסופר״, וכבר תמה הע״ז ומ״א במ״ש כאן שלא כתבו רבותינו מה הוא, אבל נראה עיקר כמו״ש כאן לפנינו דבמג״ת שנדפסו מחדש איתא דעזרא הסופר ונחמיה מתו בעשרה בו, אכן בכלבו סי׳ כ״ג איתא שמתו בתשעה בו, ובקבלת הראב״ד כתוב „ר׳ שמואל הנגיד הי׳ קרוב למלכות אדום, והמלך גלו ועשה טובות גדולות לישראל בספרד ובארץ המערב ואפריקא ומצרים

ויסיבת

מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות, קנקנים של גוים אסורין או מותרין, ובמה שמש משה כל שבעת ימי המלואים, לא הוה בידיה. אתי ושאיל בי מדרשא אמרו ליה. ג.] [הלכתא] מתענין לשעות, קנקנים של גוים לאחר שנים עשר חדש מותרים, במה שמש משה כל ז' ימי המלואים בחלוק לבן, רב כהנא אמר בחלוק לבן שאין בו אימרא:

נא. תנו רבנן [שם דף י"ב] עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי (א) ר' אלעזר ב"ר שמעון אומר עד קריאת הגבר, אמר רבא

שנוי נוסחאות והגהות

נא. (א) צ"ל „דברי רבי". בכת"י

מגן האלף

ויסיבת בבל ועד עיר הקודש כל בני תורה מארצות אלו הי' מהנה מנכסיו וקנה ספרים הרבה ונתנם לתלמידים, והרבין תורה הרבה ומת בשנת ד' אלפים תתס"ז, ועמד בנו ר' יהוסף, ולא חסר לו מכל מדות טובות שהי' לאביו, רק שלא הי' עניו כאביו, ויקנאו בו סרני פלשתים ויהרג בשבת ט' טבת שנת ד"א תתכ"ד, ואבלו הולך בכל מדינה ובכל עיר, ורבותינו הקדמונים שכתבו מגי"ת גזרו התענית בט' טבת ולא ידעו על מה הוא, מכאן ידענו שכוונו ברוה"ק ליום זה". עכ"ל:

נ. ג. הלכתא מתענין לשעות, בגמרא תענית דף י"ב איתא „ומתפללים תפלת תענית", ובמס' ע"ז ל"ד גרסינן „ואם השלים מתפלל תפלת תענית", ורבינו השמיט כל זה, וכן לא הביא הא דאר"ה הא דאמרינן מתענין לשעות הוא דלא טעם כל אותו היום, וכלמפרש שם בגמ' דאמליך אמלוכי, דשמעינן מזה דגם בתענית שעות צריך שיתענה כל היום, ולא יאכל לפני זמני השעות שקבלם או לאחריהם, אלא דמתפלל עננו גם בדלא קבל ע"ע יום שלם. אכן בירושלמי נדרים אמר מלתא דר' יוחנן דאמר הריני בתענית עד דנהסיל פרקא, וכן דר' יונה דשמע דדמיך ברי' דר' יוסי ואפסקיה בתענית, אע"ג דאכל גביני ושתה מיא, ורב דאמר לוה אדם תעניתו ופורע [פי' דאפי' היום שלוה הוה בכלל תענית, כיון דמקלתו התענה, מיהו חייב לפרוע מבוס דיום שלם קבל עליו. מרדכי] כלהו ס"ל דמתענין לשעות, ומבואר דנחשב תענית אפי' אכל קודם או אח"כ:

והנה הרמב"ם בפ"א הי"ג כתב ג"כ וכן אם אכל ושתה ואח"כ התחיל להתענות שאר היום ה"ז תענית שעות, וכבר השיג עליו הראב"ד שהוא נגד ש"ס דילן, וגם הה"מ כ' שדבריו מהמתמיהין, והביא בשם הרשב"א בתשובה סי' ה' שהרמב"ם עצמו הזר בו, וראבי"ה מובא במרדכי נדחק להשוות יחד הבבלי והירושלמי ופירש שיטת הרמב"ם, ולא נראה בעיני הרא"ש ז"ל, אך מ"מ כתב הרא"ש ליישב דהירושלמי לא מיירי לענין תפלת תענית, אלא לענין שצריך לקיים נדרו שקבל עליו לתענית שעות, ומקרי תענית אם נתענה שעות אלו אע"פ שאכל באותו יום, אבל אינו מתפלל עננו, ע"ש. ואע"ג דדברי הרמב"ם לא מתרצי בהכי שכתב שם וכן אם אכל ושתה כו' ומשמע דקאי אדלעיל מיניה שכ' שם ומתפלל עניגו, מ"מ דברי הירו' מתורץ דאינו חולק על הבבלי, ולא קאמר דמתענין לשעות אלא לענין דמקרי תענית, וע"ז אמר רב דלוה תעניתו ופורע, דבזה מקיים נדרו במה שנתענה מקצת היום, דאל"ה היה צריך התרה, ע"ש ברא"ש סי' י"ג וסי' ע"ז, ובהכי מתרצי גם דברי רבינו הגאון ז"ל שהשמיט כאן במתענה לשעות שמתפלל תפלת תענית, דס"ל דמתענה לשעות הוי תענית לענין נדרו, אפי' אוכל באותו יום אלא דאינו מתפלל עניגו, ולענין תפלת עניגו באמת בעי קבלה במנחה שלפניו וצריך שלא יטעום כל היום, ואין זה אלא תענית מעליא. ולכן השמיט נמי הא דר"ח, דע"כ צריך לפרש בו בדאמליך אמלוכי, ובאמת קיי"ל כשמואל דכל תענית שלא קבל מבעו"י כו'. והתוס' במס' ע"ז נדחקו ליישב דשמואל רק לכתחלה קאמר, או דכאן נמי מיירי שקבל מאתמול שאם לא יאכל למחר עד חצי היום יהא בתענית עד שתחשך, ואין הלשון

(ג) רבא לא שנו אלא שלא גמר אבל גמר אינו אוכל. ד.] (ג) [איתביה אביי ישן] ועמד ה"ז אוכל, התם לא (ד) סליק. ואיכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל. איתביה אביי ישן ועמד ה"ז אוכל. (ה) במתנמנם. היכא דמי מתנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר, כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרי ליה מדכר:

נב. **אמר** רב יהודה (א) [שם י"ב ע"ב] לוה אדם תעניתו ופורע. כי אמריתה

קמיה

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכתי' ב"מ גרס „רבה". (ג) בכ"י ב"מ ליתא, ובר"ש איתא כגרסת הספר שלפנינו, ובסר"ע הנדפס הגיה „איתבית רבא „גמר ועמד", ועמ"ש במגן האלף. (ד) בגמרא הגרסא „שלא סילק" ופירושו שלא סילק הטבלא דלאו עקירה היא. (ה) צ"ל „התם":

נב. (א) וכן בכ"י ב"מ, אבל בנדפס איתא „אמר רב" וכ"ה בגמרא.

וכ"ה

מגן האלף

הלשון משמע כן, ולכן כיון שפסק רבינו בסי' כ"ה כשמואל שצריך לקבל תעניתו במנחה שלפניו, השמיט הא דרב חסדא. ועיין בתר"י שכתבו בטעם השמטת הרי"ף להא דר"ח כמו"ש בדרך אפשר, שנדחה הא דר"ח משום דשמואל, אלא שכתבו דלא מסתברא לדחות מפני זה המסקנא דאסיק תלמודא דמתענין לשעות, והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית, כיון דאפשר דשמואל לא איירי אלא בתענית יום שלם שצריך לקבלו במנחה שלפניו, אבל ה"ה בתענית שעה דמקבלו מקמי שעות דידי', ע"ש. אולם לגרסת רבינו דל"ג „והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית" לא נדחה בכך המסקנא כלל, ומסתברא דלשמואל לעולם צריך קבלה במנחה, וכדאמר כל תענית שלא קבל מבעו"י לא שמי' תענית ומשמע אפי' תע"ש, וממילא דליתא לדר"ח, אולם להלכה קיי"ל כדר"ח, דבאמליך אמלוכי הוה תענית שעות להתפלל עניגו, ובדאבל הוי ת"ש לענין נדר, כדאי' בשו"ע הקס"ב סעיף י' י"א, ע"ש:

נא. ד.] **איתיביה** אביי ישן ועמד ה"ז אוכל התם לא סלק, בש"ס דילן איתא איתביה רבא גמר ועמד ה"ז אוכל, התם בשלא סילק, ופירש"י שלא סלק את הטבלא דלאו עקירה היא וכסעודה אריכתא דמיא, וע"פ גרסא זו תקן גם בסדר"ע הנדפס, אבל אין זה גי' האלפסי והרא"ש, והה"מ, כי כלם מביאים גרסת רבינו הגאון והיא גרסא מחוורת, דאס"ד דשייך לשון גמר גם בדלא סילק הטבלא, א"כ למה אמר רבא דנמר אינו אוכל, הול"ל ל"ש אלא שלא סילק כו', דהא אפי' גמר סעודתו אוכל אם לא סילק את הטבלא. אבל לפי גרסת רבינו שלפנינו ק"ל רק מישן ועמד, דס"ל למקשה דלישנא דישן ועמד משמע שישן על מטתו לאחר שגמר כבר סעודתו כמו"ש הרא"ש, דאפי"ה ה"ז אוכל. ומשני התם לא סילק ומיירי שלא גמר סעודתו עדיין, דכל שלא גמר אפי' ישן שינת קבע לא הויא הפסק כיון דהוי לאונסו בתוך סעודתו. ולישנא בתרא ס"ל להקל בעוד שלא ישן על מטתו אחר גמר סעודתו, וס"ל דאפי' גמר סעודתו מותר לאכול עד עמוד השחר, ואינו אסור אלא בגמר וישן על מטתו, וליכא לאקשויי למה לא משני ללשנא בתרא כדפריך מישן ועמד ה"ז אוכל דמיירי בשלא גמר סעודתו עדיין, דלישנא דישן ועמד משמע שישן אחר סעודתו כדרכו, ועמד אח"כ ממטתו, ומש"ה מתרץ במתנמנם, וזהו דעת הרי"ף דלישנא בתרא הוא לקולא ואינו אסור אלא בגמר וישן, אבל דעת הרמב"ם בפ"א מהל' תענית דלישנא בתרא הכל תלוי בישן, וכ"פ בשו"ע, ואולי מוכיח כן מדלא מתרץ אהא דפריך מישן ועמד ה"ז אוכל דמיירי בשלא גמר וכמו שמתרץ ללישנא קמא, ומשמע מזה דלל"ב אם ישן שינת קבע אינו אוכל עוד אפי' לא גמר סעודתו, והלכתא כלישנא בתרא כמו"ש הרי"ף ממה דהזינן דקא טרח בגמרא לפרושי היכי דמי מתנמנם, שמעינן דהלכתא הכי, ומשום הכין אסיק רבינו ז"ל את כל הסוגיא למימרא דהכי קיי"ל. כלישנא בתרא, אבל לא גילה לנו דעתו אי ס"ל כרי"ף או כרמב"ם:

פביגא

קמיה דשמואל אמר לי ה.] פשיטא לא יהא אלא נדר, מי לא משלם ואזיל למחר וליומא חרי. רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב (ב) אשי, אמרו ליה לטעום מר מידי, א"ל בתעניתא קא יתיבנא. וליזף מר ולפרע, לא סבר מר להא דאמר רב יהודה אמר רב לוה אדם תעניתו ופורע. אמר להו תענית חלום הוא, דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמ־ רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת. אמר רב חסדא ובו ביום. אמר רב יוסף ואפילו בשבת:

נג. בעי מיניה אסיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי [ברכות י"ד] שרוי בתענית מהו שיטעום, ו.] אכילה ושתיה קבל עליה והא ליכא, או דלמא הנאה קבל עליה (א) והא מתעני. א"ל טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי מטעמת אינה צריכה ברכה, שרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. ועד כמה, (ב) א"ר אמי אמר ר' אסי טעמי עד רביעתא. [תענית י"ג] אדבריה רב יהודא לרב יצחק (ג) ודרש, יחיד שקבל עליו תענית מתפלל של תענית, והיכן אומרה בין גואל ישראל לרופא חולים, מתקיף לה ר' יצחק וכי יחיד קובע ברכה

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) וכ"ה בכ"י ב"מ, אבל בנדפס איתא רב „אסי" וכ"ה בגמרא:

נג. (א) צ"ל „קא מתהני". (ב) צ"ל „ר' אמי ור' אסי טעמי". (ג) צ"ל „בריה" וכ"ה בגמ' ובכ"י ב"מ.

מגן האלף

נב. ה.] פשיטא לא יהא אלא נדר מי לא משלם ואזיל למחר כו' רבינו הגאון וכן הרי"ף ז"ל לא הביאו הלישנא קמא דשמואל שם תענית דף י"ב דאמר „וכי נדר קבל עלוי לצעורי קבל עלוי, אי מצי מצער נפשי' כו'. וכ' הב"י דנפ"מ בין

צריך

ל"ק ללישנא בתרא, דלל"ק ס"ל לרב דלוה ופורע דוקא בדאית לי' צער או אונס, או משום דבר מצוה וכבוד אדם גדול, כעובדא דר"י ברי' דרב אידי, אבל ללשנא בתרא אם רוצה ללות הרשות בידו אפי' בלי שום טענה, אלא דנקטינן כל"ק, וכמו"ש הרמב"ם והרא"ש דלא שרי ללות אלא במצטער ע"ש. ודבריו תמוהים לכאורה דא"כ מאי קאמר שמואל פשיטא לא יהא אלא נדר מי לא משלם למחר, והלא בכל נדרי צדקה בדקיימי עניים באמת עובר מיד באם לא נאנס, וע"כ דגם בלשנא בתרא נמי מיירי במקום אונס, ואפ"ה מקשי פשיטא, וכי נפטר בכך והלא כשיכול חייב לשלם, וכן פי' ראבי"ה במרדכי גם לפי' האלפסי שתפס כל"ב, ע"ש. [ויש ליישב דברי הב"י דמפרש אליבא דהרי"ף במימרא דרב דמיירי באמר יום סתם, או דס"ל כמו"ש הראב"ד דאפי' ביום זה לוה ופורע וכדמסקינן בערוכין באומר סלע זו לצדקה עד שלא בא ליד גבאי לוה ופורע, אבל כ"ז דוחק.] ונראה דגם רבינו ז"ל נמי ס"ל דאינו מותר ללות ולפרוע אלא באונס או לדבר מצוה, ומש"ה מייתי לה לעובדא דר"י בריה דרב אידי דהוי מצוה לכבוד אדם גדול, והשמיט הא דאמר שמואל בל"ק דאמר דאי לא מצי, נפטר לגמרי. והנה רבינו ז"ל השמיט ג"כ מ"ש בגמ' „מאי תקנתי' ליתיב תענית לתעניתו" אם התענה בשבת, וטעמו נראה דאזיל לשיטתו מובא בשמו בשלטי הגבורים במס' תענית שם, דבזמן הזה אין מתענין כלל תענית חלום ע"ש:

נג. ו.] אכילה ושתיה קבלי עלוי והא ליכא, הרי"ף במס' תענית פ"ק גרס „והא לא קאכיל", ונראה דהרי"ף ז"ל לשיטתו דאסיק שם „ופרשוה רבנן דצריך לאיזדהורי דלא ליבלע כלום שפיר גרס „והא לא קאכיל", משום דלא בלע כלום אלא דטעים ופליט

ברכה לעצמו, אלא א״ר יצחק בשומע תפלה, וכן א״ר ששת בשומע תפלה.
ז.] ואי אישתלי ולא אידכר אומר קמי יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי.
אמר ר׳ אלעזר [ברכות ל״ב ע״ב] ח.] גדולה תענית יותר מן הצדקה, שזה
בגופו וזה בממונו. ט.] ת״ר [תענית ט״ז] אדם שיש בידו עבירות ומתודה
ואינו חוזר בו, למה הוא דומה למי שתופש שרץ בידו שאפילו טובל בכל
מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה, זרקו מיד עלתה לו טבילה, שנאמר
ומודה ועוזב ירוחם, ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים, (ד) (ואם לאו
למה הוא דומה .... היתה לי נחלתי כאריה ביער, נתנה עלי בקולה
על כן שנאתיה. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה א״ר אחא
א״ר אלעזר, זה ש״ץ העובר לפני התיבה שאינו הגון) :

נר. י.] ת״ר [תענית דף כ״ה] מעשה בר׳ אליעזר שירד לפני התיבה ואמר
עשרים וארבעה רננות ולא נענה, ירד אחריו רבי עקיבא ואמר
אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו רחם עלינו, ונענה.
כסבורין

שנוי נוסחאות והגהות מנן האלף

(ד) צריך למחוק עד „שאינו הגון״.כי נעתק ופליט, אבל רבינו הגאון ז״ל לשיטתו
בטעות, וכן הגיה בנדפס : דבברכה ותענית שיעוריהו דוקא כזית
בכת״י ורביעית, וכמוש״ל סי׳ י״ג וכמובא
בתשו׳ הגאונים סי׳ נ״ו, ובפחות מזה מועט וא״ל לפלוט, משום דמטעמת לא
חשיבא אכילה כלל, לא גרס והא לא קאכיל אלא „והא ליכא״, [ועמ״ש הכ״מ בשם הרב מנוח
דלענין ברכה גם הרמב״ם מודה ע״ש.] ועמ״ש בשב״ל בשם הר״ר ישעי׳ דלא ס״ל כהרי״ף,
דא״כ מאי האי דקאמר עד רביעתא אם לאו דבלע, אולם לדינא נקטינן כהרי״ף והרמב״ם
דדוקא בולע ופולט :

ז.] ואי אשתלי ולא אדכר, אומר קמי יהיו לרצון, וכ״כ הרי״ף „אבל אי אדכר מקמי דעקר
רגליה נימא הכי ענני כו׳ עד בכל עת צרה וצוקה יהיו לרצון אמרי פי. ומבואר
מדבריו שאינו חותם בברכה, וכ״כ רבינו לקמן סי׳ ס׳. אכן בהגמי״י פרק י׳ מתפלה בשם ר״י מפאריז
ומובא ג״כ בטור די״א מאחר שנסתיימו כתב סדר הברכות יכול להתום בא״י ש״ת, אבל
הטור חלוק עליו, ע״ש. ועיין בחו״ד סי׳ ק״י שכ׳ ג״כ שכל שאומר בדרך נדבה לית לן בה,
ועיין בפתיחתנו, ועמש״ל בח״א סי׳ א׳, ובהרבה סדרים קדמונים נמצאת התימה זו בכמה
תחנונים שהתקינו האחרונים, וכ״מ בויטרי כת״י שחתם בא״י ש״ת אחרי תפלת רחום של נפ״א,
ואין המנהג כן :

ח.] גדולה תענית יותר מן הצדקה מ״ט שזה בגופו, ונראה דר׳ אלעזר לשיטתו במס׳
תענית י״א דס״ל שכל היושב בתענית נקרא קדוש במאי לצעורי נפשי׳, ותעניתו
חשובה יותר מהצדקה שעושה אח״כ, אבל מר זוטרא בברכות דף ו׳ ס״ל אגרא דתעניתא
צדקתא, שכל חשיבות התענית היא הצדקה, ואפשר דס״ל כשמואל שאע״פ שמצוה בתעניתו, מ״מ נקרא
חוטא מדי דהוה אתענית חלום בשבת כמו״ש שם, וכל אגרא דתעניתא היא רק צדקתא :

ט.] ת״ר אדם כו׳ כן הוא גרסת הרי״ף ור״ח והרא״ש, והוא בתוספתא פ״א דברכות,
אבל בגמרא לפנינו שם איתא אמר ר״א בר אהבה :

נר. י.] ת״ר מעשה בר׳ אליעזר, הביאה רבינו לברייתא זו, למילף מינה בגדולה מעלתה
של תפלת א״מ, שנענה ר״ע על ידה, ויש להתפלל אותה ביום צרה, וכן
מבית

[כשבורין העם לומר שזה גדול מזה.] יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו. (א) וכשמעבירים לפני התיבה מעבירים אדם הגון הראוי להתפלל ולהתענות. כדתנן גבי תענית של בצורת עמדו בתפלה, מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל, ומי שיש לו בנים, וביתו ריקן [מעבירות] כדי שיהא לבו שלם בתפלה. ותנו רבנן, אע״פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל, ר׳ יהודה אומר מטופל ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם. (ב) [זקן] ופרקו נאה, שפל ברך ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בתלמוד בהלכות, ובאגדות, ובקי בכל הברכות כלן. ואמרינן מטופל ואין לו היינו ביתו ריקם, ומשנינן א״ר חסדא (ג) ריקם מעבירות. ותו אמרינן ופרקו נאה, מאי פרקו נאה [אמר אביי]·זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו. (ד) [שנא׳] היתה לי נחלתי כאריה ביער, אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אר״א א״ר אלעזר, זה שליח צבור היורד לפני התיבה שאינו הגון:

נה. ושאלו מקמיה מתיבתא, שליח צבור שמרננים עליו בדברים רעים, מה להוציאו ולהכנים אחר תחתיו. (א) ואיתיבו הכי: **יא.]** דבר זה צריך שאלה, בודאי הדין נותן [להוציאו] ולהכנים אחר [תחתיו.] מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים, הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי בגופו מכל דופי. אם אינו כן, כבר אמרו חכמים בגמרא היתה לי נחלתי, וכו׳. (ב) זאת שליח צבור היורד לפני התיבה סתמא, אפי׳ בחול, אפי׳ בלא יום תענית. כש״כ בר״ה וביום הכפורים וביום (ג) שצורך להרבות ברחמים (ד) שצריך להיות כמו (ה) ששנינו ר׳ יהודא אומר מטופל ואין לו כו׳. עד שלא יצא עליו שם רע בילדותו. השתא כל כך אני צריך אפי׳ מילדותו מרננין עליו,

עכשיו

שנוי נוסחאות והגהות

נד. (א) בכת״י ב״מ „וזה אינו מעביר על מדותיו״ וכ״ה בגמ׳. (ב) בכת״י ב״מ איתא „מעבירה״ והוא ט״ס. (ג) בכת״י ב״מ „זה שביתו״. (ד) שנאמר. ט״ס וכן בכת״י ב״מ ליתא,

נה. (א) צ״ל „ואתיבו״. (ב) בכת״י ב״מ „עד שאינו הגון. זאת בשליח צבור״. (ג) בכ״י ב״מ „תענית ובכל יום שצורך״. (ד) בכ״י ב״מ „פשיטא״. (ה) בכ״י ב״מ „ששמענו״ והוא ט״ס:

בכת״י

מגן האלף

מביא רבינו לקמן סי׳ כ״ו שיש שמתחילין אבינו מלכנו, וע״ע בגמרא דליתא שם לתיבת „רננות״, רק ואמר כ״ד ברכות וכו׳, והרא״ש השמיט ל״ך ברייתא אע״פ שהביאה הרי״ף ואיני יודע טעמו:

נה. יא.] דבר זה צריך שאלה, וכ״ה בספר הפרדס סי׳ כ״ו, אבל הלשון מגומגם, ובספר שב״ל גרס וכי דבר זה צריך שאלה, בודאי הדין נותן להכניס אחר תחתיו, ובאו״ז סי׳ קט״ז מובא זאת בשם ספר המקצעות, ולענין ש״ן סומא הביא גם בשם רב יהודאי גאון, ע״ש:

בשמגיע

עכשיו לא כש"ב שמסלקין אותו. ובשביל ש"ץ סומא שדרו: [סומא] כשר הוא ואין מסלקין אותו בזמן שמעשיו מתוקנים:

נו. **ולומר** סליחות כך ראוי. **יב.]** כשמגיע ש"ץ בחנון המרבה לסלוח אינו חותם, אלא מתחיל בסליחות. (א) ובתחלת סליחות הרבה מנהגות יש: יש שמתחילין [כי על רחמיך הרבים. ויש שמתחילין בפסוקי רצוי סליחה. ויש שמתחילין] לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. ויש שמתחילין אבינו מלכנו אבינו אתה, [אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה.] אבינו מלכנו רחם עלינו, סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי פשענו, עד סוף הסליחות. (וככת"י ב"מ איתא: **ואומר** סליחות כפי צורך השעה, אנשי אמונה אבדו וכו'. אל מלך יושב וכו', ואומר ש"ץ וסלחת וגו'. ועונין הצבור כה שהוא אומר):

נז. (א) **ונהגו** בכל מקומות **יג.]** שמכריז ש"ץ בשבת קודם התענית ואומר, צום פלוני ביום פלוני שיהפוך אותו הקב"ה עלינו ועל כל עמו ישראל לששון ולשמחה, ככתוב כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי, וצום השביעי וצום העשירי, יהי' לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו. תענית של צום הרביעי י"ז בתמוז, צום החמישי תשעה באב, צום השביעי ג' בתשרי, צום העשירי עשרה בטבת. **יד.]** וכל התעניות קורין ויחל בין בשחר ובין במנחה. וכל התעניות אין קורין

שנוי נוסחאות והגהות

נו. בכ"י ב"נ „ובהתחלה":

נז. (א) בכת"י ב"מ ובנדפס חסר כל זה מן ונהגו עד ובין בשני שבסי' נ"ח כו': בנדפס

מגן האלף

נו. יב.] כשמגיע ש"ץ בחנון המרבה לסלוח אינו חותם אלא מתחיל בסליחות, הטור בסי' תקס"ו בשם ר"י כתב דהא דאמרינן דאם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר, שאם מתחיל במעין הברכה יכול להאריך כרצונו בדברי ריצוי בין יחיד ובין רבים, הלא שלאחר התפלה יכול להתחיל ולומר האיך בירצה כו', וכתב: „יכ"כ ר"ע ביכול לומר סליחות בסלח לנו", אבל התוס' במס' ע"ז דף ח' כתבו דמה שאנו מאריכין בסליחות בסלח לנו, משום דהוי צורכי רבים, ועמש"ל בח"א בפתיחה בשם השאלתות דגירס „אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה אפי' כסדר של יוהכ"פ אומר":

נז. יג.] שמכריז ש"ץ בשבת שקודם התענית צום פלוני כו', נזכר גם בויטרי סי' ק"ן בלשון זה „בשבת תענית כתוב בשבת הבאה יאמר הכי מי שעשה נסים עד חברים כל ישראל, צום פלוני כו' יהפכהו הקב"ה עלינו ועכי"ם לששון ולשמחה כו' ככתוב כה אמר ה' צום הרביעי" כו', וכן משמעות דברי רבינו ז"ל שמכריזין רק על תעניות הכתובים של ד' צומות, וכנזכר בכתוב שהבאתי. ובאבודרהם כתב שהש"ץ מכריז: אחינו ב"י שמעו, צום פלוני כו', חוץ מט"ב יוה"כ ופורים. והסי' א'כ'ף', אבל מנהגנו שלא להכריז בצום א' מהם, כמו"ש הרמ"א סי' תק"ג, ועש"ך ביו"ד סי' ר"כ סקל"א דמברכין בה"ב בשבת ראשון שאחר ר"ח מרחשון:

יד.] וכל התעניות קורין ויחל בין בשחרית ובין במנחה, קאי אדלעיל אד' צומות הכתובים

קורין בהן אלא בויחל משה בשחרית אבל אין מפטירין. ובמנחה נמי קורין בויחל משה ומפטירין בספר ישעיה, דרשו עד פסוק לנקבציו. חוץ מט"ב, שקורין בפרשה כי תוליד בנים, ומפטירין בירמיה באסף אסיפם עד כי באלה חפצתי. ובמנחה חוזרים לקרות ויחל ומפטירין דרשו עד לנקבציו:

וכל

מגן האלף

הכתובים, שבשחרית קורין ויחל ואין מפטירין, ובמנחה מפטירין. ובסי' נ"ה הוסיף רבינו לאמר דבכל התעניות ואפי' במה שגוזרין לצור ואינן מתעניות הכתוב, קורין ויחל אפי' כשהלו בב' וה', ואין קורין בענינא דפרשה. והטור בסי' תקס"ו כתב זאת בשם רב שר שלום, אבל בשם רב עמרם כתב שלא לקרות ויחל רק בתעניות הכתובים בפסוק דוקא, ע"ש. ומנהגנו כדברי הכת"י שלפנינו וכדעת הרב ש"ש, אך הר"ן פ"ק דתענית הביא דברי הגאון רב פלטוי, שבתענית של בו"ה קרינן בפרשתא דשבתא, ובמנחה בפרשת תענית, ותמה על מנהגנו. והביא עוד ראי' לדברי רב פלטוי מהא דאמרו מפלגא דיומא לפניה, רבעא דיומא קרינן ומפטירינן משמע דבבקר לא קראו בפרשת תענית ע"ש, והגר"א בסי' תקס"ו כ' דמנהגנו מפורש להדי' בגמ' מגילה דף ל' דפריך אהא דתנן לכל מפסיקין לתעניות, ל"ל הפסקה לקרי מלפרא בענינא דיומא ובמנחה בתענית, מסייע לרב הונא דאמר מלפרא כנופיא, [ור"ל כמו דאמרינן במס' תענית דף י"ב דפריך לענין איסור מלאכה בתעניות השניות, "ואימא מטיהרא", מחצי היום, ואמר "מלפרא כנופיא", שבאין לביהכ"נ בבקר מאז מתחיל כל עניני התענית, וכמו כן מפסיק מענינא דיומא בפרשה של תענית לקרות ויחל, משום דמלפרא כנופיא. כנ"ל לבאר דברי הגר"א שמפרש כן בגמ' דלא כרש"י, עפ"ה שקצר שם מאד כדרכו דרך הקדש]. ועי"ש במ"ש דדברי רש"י דחוקים, ותימא גדול על המפרשים לקרות בשחרית בפרשת השבוע הלא משנה ערוכה לכל מפסיקין ע"ש, ומצאתי בס' האשכול בסדר פרשיות כי' כ"א דמפרש מלפרא כנופיא כרבינו הגר"א ז"ל, וז"ל ובכל תע"צ שקורין בבקר ובערב ויחל כרב הונא דאמר מלפרא כנופיא, דלכל מפסיקין וגם לתעניות, מסייע לר"ה דאמר מלפרא מתאספי, עכ"ל. וזה דלא כרש"י שאמר דלר"ה אין קורין בשחרית כלל:

וראיתי להריב"ן ז"ל חתנו ותלמידו של רש"י במחז"ו שכתב דמסוגיא זו מוכח אדרבא כרב פלטוי, דכל הטעם דלא קרינן בפרשתא דיומא הוא משום דמלפרא כנופיא, והשתא דלית לן כנופיא קרינן מלפרא בפרשתא דיומא כסברת המקשה, ע"ב. ותירוץ זה מתישב גם לפי פי' של הגר"א ז"ל לדחות תמיהתו של הגר"א, אבל לא זכיתי להבין ד"ק דהא רבינו ורב ש"ש מיירי בכל תע"צ, וכמו"ש הטור בשם רש"ש "בכל תע"צ ובתעניות שגוזרין על הגשמים קורין ויחל", ובתעניות אלו מפורש דגם בזה"ז, מלפרא כנופיא, כמו"ש בטור סי' תקע"ה בסדר תעניות שמתפללים בא"י על הגשמים אחר תפלת שחרית מעיינין עד חצי יום לבער עושי רשעה, והרמב"ם כ' כן בכל תענית שגוזרין עה"צ מפני הצרות, יושבים ב"ד והזקנים מאחר תפלת שחרית, ע"ש. אך נראה ליישב דברי הריב"ן ז"ל ע"ד שכתב הה"מ פ"א מתענית "שאין אנו נוהגין לא סדר שאמרו חכמים כו' ומדברי קצת הגאונים נראה שאף הם היו נוהגים כמנהגנו" ע"ב. וכונתו שכל הסדר שהזכיר הרמב"ם שיושבים ב"ד והזקנים, לא נהגו גם בזמן קצת הגאונים, ולא הי' להם כנופיא מלפרא, ולפי"ז שפיר עדיף למקרי בפרשתא דיומא כדעת רב פלטוי, אכן הטור החזיק בדעת רש"ש ורבינו ז"ל, והלה"מ בפ"א מהל' תענית נשאר בתימא על הטור שכ' לקרות ויחל גם בזה"ז ולדחות פרשת השבוע, ע"ש:

ונראה ליישב דעת רבינו שככ"י שלפנינו. והטור, שסמכו על דברי הירו' בפ' תפלת השחר דאמר שם: "במה קורין [בתענית ור"ח] ר' יוסי אמר קורין ברכות וקללות, א"ל ר' מנא בגין מודעין דהיא תעניתא רבעין על מיעוהון ולא ידעון", כלומר למה להו לקרות בברכות וקללות כדי להודיעם שהיום תענית פשיטא שיודעים שרובצין על מיעיהם בכריעה להתפלל, ואמאי לא קרו בר"ה, "א"ל להודיעך שקורין ברכות וקללות", שלא תשתכח קריאה של תענית, ע"ש בפי' הרב"ס, ועי"ש בירו'

נח. וכל התעניות שגוזרין צבור. ו]בין בשני בין בחמישי, בין באחד בשבת ובשלישי וברביעי, קורין ויחל משה, בין בשחרית בין במנחה. **טו.**] [ובמנחה שלהם אין מפטירין כלל.] חוץ משחרית של ט"ב, שקורין כי תוליד בנים. וכך מנהג שתי ישיבות:

נט. וכל התעניות כלן יש להן נשיאות כפים במנחה. **טז.**] חוץ מיום הכפורים שתחת מנחה נושאין כפיהם בתפלת נעילה, וכך מנהג בשתי ישיבות. ויחיד שמקבל עליו תענית צריך שיקבלה מבעוד יום, ולומר בתפלת המנחה אהא בתענית יחיד למחר:

יז.] **והכי** אמר רבינו (א) נתן [גאון] אין מנהג אצלנו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור. ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור. ולואי כשהצבור מתקבצים ומתענין ועושין צדקה, ומבקשים רחמים

ומכוונים

שנוי נוסחאות והגהות

נט. (א) בנדפס גרס „רב" אבל בכת"י ב"מ ליתא: בכת"י

מגן האלף

בירו' דרך בעין טב שקדשו ב"ד שם את החודש נהגו לקרות בשל ר"ה להודיע שקדשוהו היום, הא שאר כל המקומות קראו בשל תענית להודיעם שמשונה בקריאתו. וגלמד מזה דאפ' בזמניהם שהרבו בתחינות והשתחואות גם בשחרית ראו לשנות הקריאה גם בשל ר"ח, כדי להודיעם מקריאה של תענית, כש"כ בזמננו שאין לנו כנופיא מלפרא, ודאי דעדיף לקרות בויחל ולאחות פרשת השבוע כדברי רבינו ז"ל:

נח. טו.] ובמנחה שלהם אין מפטירין · כלל, בכ"י ב"מ השמיט זאת, וכבר נזכר שתי הדיעות הללו במס' סופרים פרק י"ז ה"ז, וז"ל „אבל בתענית אחרות [חוץ מט"ב] ויחל משה ומפטירין דרשו ה', וי"א שאין מפטירין, ונהגו העם להפטיר", עכ"ל. וכ"ד הרא"ש להפטיר, אבל ברמב"ם בפי"ג מה' תפלה הי"ה לא נזכר שמפטירין רק בט"ב באסף אסיפם, וכ"כ ב"י בשם אבודרהם ממנהג ספרד שאין להפטיר בשום תענית אלא בט"ב, ע"ש. ומנהגנו להפטיר במנחה בדרשו את ה' בהמצאו:

נט. טז.] חוץ מיום הכפורים, במס' תענית דף כ"ו „והלא אידנא מ"ט פרשי כהני ידייהו במנהתא דתעניתא, [ולא גזרינן משום שאר מנחה דשכיחא שכרות] כיון דסמיך לשקיעת החמה קאי פרשי, כתפלת נעילה דמיא". וכ' בתוס' לכך לא נהגו העם לומר נשיאת כפים במנחה ביוהכ"פ, לפי שמתפללים מנחה בעוד היום גדול, ע"ש. והר"ן הוכיח עוד מפרק אלו נאמרים סוטה דף מ' דאין נו"כ במנחת יוכ"פ, ע"ש. ובה"ג כ' דנושאין כפיהם במנחת יוכ"פ משום דמפשי ברחמי עד סמוך לשקיה"ח, והרמב"ם כ' שלא ישא כפיהם, אלא דאם עלה כהן לנ"כ לא ירד, שלא יאמרו פסול הוא, עיין ב"ז בטור סי' קכ"ט, אבל מנהגנו כרב עמרם, ועמש"ל סי' קכ"ה אות כ"ב:

יז.] והכי א"ר נתן גאון אין מנהג אצלנו לומר י"ג מדות אלא בצבור, הטור סי' תקס"ה כ' ע"ז אינו יודע מה חשש יש בדבר, כו', שהרי לא אמרו חכמים אלא דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו, עכ"ל. אבל הרשב"א בתשובה כ' בשי' רי"א דכל שאומרה דרך בקשה אינן נאמרים ביחיד, כמו"ש בר"ה י"ז נתעטף הקב"ה כש"ץ ואמר כ"ז שישראל עושין כסדר הזה ע"ש, וכ' הרלב"ה אפשר דגם ר"נ מודה בזה ולא אמר אלא שלא יאמר דרך בקשה, ומלשון הגאון נראה שיש טעם אחר בדבר, ונלע"ד לבאר דבריו ע"פ מה שאמרו בר"ה [דף י"ז] א"ר יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, ותניא שב בנתים [בין ר"ה ליו"כ] מוחלין לו, לא שב בנתים אין מוחלין לו, ואוקמינן ביחיד. ואמרינן דרשו ה'

בהמצאו

ומכוונים את לבם לאביהן [שבשמים] הקב"ה מרחם עליהם, ואינו מואס תפלתן של רבים, ועונה אותם, שנאמר הן אל כביר ואל ימאס. וכרת הקב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית. [נגד.] לפיכך אין אומרין אותן אלא בצבור:

ס. ואומר יחיד עננו בשומע תפלה. (א) [ואם לא הזכיר עננו בשומע תפלה. **יח.]** אומר] קודם יהיו לרצון אמרי פי ואינו (ב) חוזר להתום בברכה, שאין יחיד קובע ברכה לעצמו. אלא כשיסיים עננו עד בכל עת צרה וצוקה, אומר יהיו לרצון אמרי פי. ומי שיושב בתענית בשבת או יו"ט שאין בו שומע תפלה, כך אומרו קודם יהיו לרצון אמרי פי:

וצבור שמתענים בתענית ושליח צבור (ג) [יש להם] לא נתענה. **יט.]** יורידו לפניהם מי שנתענה (ד) [ויאמר עננו]. אבל מי שלא נתענה אי אפשר לו לומר עננו:

שנוי נוסחאות והגהות

ס. (א) בכת"י ב"מ „או קודם יהיו לרצון" אבל הנוסחא שלפנינו יותר מרויקת. (ב) בכת"י ב"מ „צריך". (ג) „שלהן". (ד) „שיאמר עננו באמת כ"ה בכת"י ב"מ" וכבת"י:

מגן האלף

בהמלאו בעשרת ימים שבין ר"ה ליוכ"פ, קודם שנחתם גז"ד, כי לאחר גז"ד א"נו מועיל עוד, וא"כ קשה איך אר"י ברית כרותה כו'? א"ו דס"ל שצריך לאומרם דוקא בצבור, שאע"פ שנחתם הגז"ד נקרע, בכל זמן. וכ"כ הרמב"ם לבור כ"ז שעושין תשובה וצועקין בלב שלם נענים, שנ' בכל קראנו אליו, ועפ"ז דברי רבינו מדוקדקים במה שאמר „ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור, ולואי כשהצבור כו' וכרת הקב"ה ברית שאינן חוזרות ריקם", ור"ל בזה, שאין רשות ליחיד לאומרו, שלא יהי' כקורא תגר במה שלא נענה, אחרי שברית כרותה שאינן חוזרת ריקם, ולואי שיהי' נענה כשהצבור מתקבצים ומבקשים רחמים, ואפי' בעשי"ת שאז הוא קודם שנחתם גזר דין נמי יש להדר לאומרו בצבור דתפלת הצבור יותר מועלת, אבל לאומרם דרך קריאה כקורא בתורה ודאי דלא ס"ל לאסור:

ס. יח.] אומר קודם יהיו לרצון, דין זה כפול וכבר הזכירו לעיל בסי' נ"ג:

יט.] יורידו לפניהם מי שנתענה, הטור בסי' תקס"ו כתב על זה, איני יודע למה, שהינו אומר תעניתי, הלא תענית הזה, ותענית הוא לאחרים, ודאי אם אפשר שיהי' ש"ץ המתענה טוב הוא מאחר, אבל אם א"א כ"ל שיכול להתפלל, עכ"ל. והב"י בשם הכולבו כתב שרב עמרם כתב כדברי הרב ר"נ [כבר הזכרתי לעיל כ"פ שלא הי' ביד הרב כ"י סדר ר"ע ולכן מביאו מהאבודרהם,] וכ"כ הכלבו בשם רב יהודאי, ודבריהם דברי קבלה, ועליהם יש לסמוך, עכ"ל. **ועיין** בחלק ראשון במקור הברכות נוסח הירושלמי בתפלת עננו, ונוסח רב סעדיה ז"ל:

יותר מכבילה ואפי' ללמוד אסור משיגיע זמנה (מ"א תרע"ב) והנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות בבית משום דהנס נעשה על ידיהן והוא חצי שעה: (ב) זמן הדלקת נ"ח לכתחילה משעת צה"כ עד שתכלה רגל מן השוק וידליק כשבני הבית מקובצים יחד. עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כ"ז שב"ב נעורים אפי' עד ע"ה אבל אם ב"ב ישנים ידליק בלא ברכה: (שם) (ג) אם עבר ולא הדליק בלילה אין לו תשלומין ומ"מ בלילות האחרים ידליק כמו שאר ב"א ובברכה: (שם) (ד) צריך ליתן בה שמן כ"כ שתדליק עכ"פ חצי שעה ואם דולקת יותר מחצי שעה יכול לכבותה וליהנות ממנו אבל בעוד שהוא דולקת אפי' אחר חצי שעה אפי' התנה מעיקרא לא מהני וכן אסור לטלטלה בשעה שדולקים: (א"ר שם) (ה) אסור להשתמש לאורה אפי' תשמיש קדושה ונוהגין להדליק נר נוסף ומניחין אותו למעלה מהנ"ח (שם) ואין להדליק מנ"ה אפי' לנ"ה: (א"ר סי' תרע"ד) (ו) הדלקה עושה מצוה ובשעת הדלקה צריך ליתן בה כשיעור ואם לאו אינו מברך ואם רוצה לתת בה אח"כ כשיעור יכבנה וידליקנה מחדש ויברך: (סי' תרע"ה וט"ז שם) (ז) אם כבתה יחזור וידליקנה בלא ברכה: (ט"ז סי' תרע"ג)

מי הם החייבים בנר חנוכה ודין אכסניא

(א) אשה חייבת בנ"ח ויכולה להדליק בעד כל ב"ב ותינוק שהגיע לחנוך חייב בנ"ח: (סי' תרע"ה)

(ב) אשה שאינה יכולה להדליק יכול אדם אחר אף שכבר יצא להדליק בשבילה ולברך ובלבד שתהא עומדת אצלו בשעת הברכה ובשעת הדלקה. או שתדליק בעצמה ויברך אחר בשבילה: (שם) (ג) סומא אם יכול להשתתף בפרוטה מוטב ואם יש לו אשה תדליק עליו ואם אין לו אשה ויש לו בית מיוחד שאינו יכול להשתתף בפרוטה מדליק ע"י סיוע אחר: (מ"א שם) (ד) אונן בחנוכה ידליק אחר ויברך והוא יענה אמן ואם אין אחר ידליק בעצמו בלא ברכה: (א"ר ופ"מ) (ה) אכסנאי אף שמדליקין עליו בביתו ואין לו במקום שמתאכסן הדר מיוחד צריך להדליק נ"ח (א"ר תרע"ז דלא כמ"א) ובחורים הסמוכים אצל בה"ב הן בכלל בני הבית וא"צ להדליק בפ"ע אבל אם אינם סמוכין על שולחן בעה"ב צריכין להדליק בפ"ע וכ"ש ב' בע"ב הדרים ביחד צריך כ"א להדליק בפ"ע: (שם) (ו) המתאכסן אצל בעה"ב ואין לו נרות וגם אין מדליקין עליו בביתו ישתתף עם הבעה"ב בפרוטה היינו שיתן לו סך מה והבעה"ב יוסיף מעט שמן בשביל האורח נוסף על השיעור או יקנה הבעה"ב להאורח קצת שמן במתנה: (מ"א שם)

דיני ברכת הדלקת נ"ח

(א) בליל א' מברך ג' ברכות להדליק ושעשה נסים ושהחיינו ואם לא בירך זמן בליל א' מברך בליל ב' או כשיזכור: (סי' תרע"ו) (ב) מליל ב' ואילך מברך שתים להדליק ושעשה נסים ויברך קודם שיתחיל להדליק כדי שתהא עובר לעשייתן: (מ"א שם) (ג) מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו לילה וגם אין מדליקין עליו בביתו כשרואה נ"ח של אחר מברך שעשה נסים ובליל א' מברך גם שהחיינו: (שם) (ד) אחר שהדליק הנר הראשון בעוד שמדליק שאר הנרות אומר הנרות הללו כו': (שם)

דין נ"ח בע"ש ובמו"ש

(א) בע"ש מתפללין מנחה תחלה ואח"כ מדליקין נ"ח ואח"כ נר שבת וידליק מפלג המנחה ולמעלה (שעה ורביע קודם הלילה) וקודם לכן לא יצא וצריך לכבותה ולהדליקה קודם ביה"ש ולברך עליהם: (סי' תרע"ט) (ב) אם הדליק קודם נר של שבת אם לא קיבל עליו שבת בשעת הדלקה יכול להדליק נ"ח אבל אם קיבל עליו שבת יצוה לאחד מב"ב להדליק בשבילו נ"ח ואשה שהדליקה נר שבת בסתם הוי כקבלה בפירוש וידליק אחר בשבילה נ"ח: (מ"א שם) (ג) בע"ש יתן בה שמן יותר כדי שתהיה דולקת עד חצי שעה אחר צה"כ: (פ"מ שם) (ד) במוצ"ש מדליקין בבהכ"נ קודם ויתן לך והבדלה ובביתו מבדיל תחלה ואח"כ ידליק ויחיד שמתפלל בביתו יברך תיכף וידליק אחר סדר קדושה ואח"כ יאמר ויתן לך: (תרפ"א ט"ז ופ"ח דלא כא"ר)

(נהורא) גודל מעלות נ״ח הובא בגמ׳ הרגיל בנ״ח הווין לו בנים ת״ח וראוי לכל מהדר במצות שידליק דוקא שמן זית ומציה קצת להרבות בסעודה דאי׳ במדרש שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה והיה חנוכת המזבח ג״כ ויש לאכול מאכל גבינה וחלב בחנוכה זכר לנס באכילה יהודית את האויב וקודם ההדלקה יאמר (לשיקוב״ה) כו׳ (ויהי נועם עד כוננהו) ויברך בש״ע לא במצות אנשים מלומדה ה״ו. ואחר שאמר הנרות הללו ראוי לומר תיכף (מזמור שיר חנוכת) במתון גדול ובש״ע גם מזמור (למנצח בנגינות כו׳ אלהים יחננו):

שחרית גומרין הלל בכל הח׳ ימים. ח״ק. זה הכלל יום שיש בו מוסף אומר ק״ש ואם אין בו מוסף ח״ק. וקורין בנשא ג׳ גברי (ויהי ביום כלות) כהן עד (המשכן) לוי עד (להנוכת המזבח) ישראל (ביום הראשון) ח״ק יהללו אשרי ובל״ג עלינו. ביום ב׳ כהן (ביום השני עד קטרת) לוי (מסיים הפרשה) ישראל (ביום השלישי) וכן בכל יום. ביום ששי הוא ר״ח אחר ההלל ק״ש מוציאין ב׳ ס״ת בא׳ קורין ג׳ גברי בפ׳ התמיד כהן עד (ההין) לוי עד (ונסכה) ישראל בפ׳ ר״ח כולה. רביעית בס״ת ב׳ (ביום הששי) ח״ק יהללו אשרי ובל״ג ח״ק מוסף ר״ח עה״נ בהודאה. ביום ז׳ אם הוא ר״ח קורין כדאתמול ובס״ת ב׳ רביעי (וביום השביעי) ואם אינו ר״ח מנהגו כשאר ימי חנוכה. ביום ח׳ כהן (ביום השמיני) לוי (ביום התשיעי) ישראל (ביום העשירי) עד (את המנורה). בשבת חנוכה מוציאין ב׳ ס״ת באחד קורין ז׳ גברי בפ׳ השבוע ח״ק ובשניה בשל חנוכה ומפטירין רני ושמחי. ואם חל בו ב׳ שבתות אזי מפטירין בשבת ב׳ (ויעש חירם) במוסף דשבת ר״ח יאמר על הנסים. שבת ור״ח מוציאין ג׳ ס״ת בא׳ קורין ששה גברי בפ׳ השבוע בב׳ קורין הז׳ בשל ר״ח ומתחיל (וביום השבת) עד (ונסכה) ה״ק. בג׳ קורא למפטיר בשל חנוכה:

ברכות הדלקת נר חנוכה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל חֲנֻכָּה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה׃

ברוך

שעשה נסים לאבותינו בימים ההם, ובזמן הזה, במס׳ שבת דף כ״א אמרו: מאי חנוכה, דת״ר כו׳ כשנכנסו עו״ג בהיכל טמאו כל השמנים וכשנגברו ישראל ונצחום לא מצאו אלא פך אחד בחותמו של כה״ג, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה נס והדליקו ח׳ ימים, והקשה ב״י כיון שהיה בו על יום אחד א״כ לא היה הנס אלא לז׳ ימים, ותירץ שחלקוהו לשמונה חלקים, ונתנו כל לילה חלק אחד, ודלק עד הבקר, ע״ש. ותירוצו דחוק, דמנין ידעו לחלקו על שמונה חלקים, ולמה באמת עשו כן, ובפרט דמי שאין לו שמן כדי צרכו הדעת נותנת שירצה לכה״פ לקיים מצוה א׳ כתיקונה, ודומיא דהכי כ׳ מג״א סי׳ תרע״א, ע״ש. והט״ז כתב דהיינו ניסא שלא כדלק כל השמן בלילה הראשונה, ונשתייר קצת כדי שיהי׳ לברכה עליונה על מה לחול, שאינה שורה באתר ריקנא, וגם דבריו אין עולים יפה לפמ״ש מנחות פ״ט דחצי לוג שמן שיעורו ללילי טבת הארוכים, וע״ש ברש״י ותוס׳ שאותה מדה נתנו בכל לילה, אף בימות הקיץ, וא״כ אף בלא ניסא יש מקום לברכה לחול באותו העודף שהיה נשאר בכ״ה בכסליו הקצר מלילי טבת הארוכים, ואע״פ דהתוס׳ בשם הירושלמי כתבו במנחות שם שהיו עושים בקיץ פתילות עבות כדי שידלק כל השמן בלי שיור, מ״מ בודאי לא עשו החשמונאים אז אלא פתילה דקה, כדי שישאר להם ג״כ על יום הבא, והרש״א בחולין דף כ״ה עמד ג״כ ליישב זאת, ואמר דהנה קשה ג״כ הלא המנורה עצמה היתה טמאה, ואפי׳

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ

מערכי לב

ואפי' היתה של עץ, ממאה מפני בית קבול שבה, א"ו שהיתה של חרס ונשברה וגמהרה, אם אין שבריה מחזיקות אלא פחות מחצי לוג, וכיון שלא היתה המנורה אלא פחות מחצי לוג, ואעפ"כ דלקה כל הלילה ע"כ שהיה ע"פ נס. וגם דבריו בלתי מוכנים, דאע"פ שלא החזיקה המנורה אלא פחות מחצי לוג, יכלו להוסיף בה אח"כ מהשמן שבפך עד שיעור שתדלוק כל הלילה דבודאי לא סמכו על הנס, וזו"ז ידוע דליל ראשון של חנוכה אינה מלילי טבת הארוכים, ובילדותי ביארתי ע"פ החשבון בשנה ההיא חלה תקופת טבת בכ"ה בכסליו, אך אין בידי כעתה לברר הדברים, כאשר אין ספרי העברונות בידי, ולולי דברייהם הקדושים נראה דסמכו זכרון ליום הראשון של חנוכה בהדלקת הנר, לזכרון האורה של תורה שבעל פה, שהופיעה עליהם בזמנם של רבותינו אלה ע"י התשועות והנפלאות שנלחו מלכי החשמונאים, והקימו אורה של תורה שבע"פ, וזה היה רק ע"י נס הנוכה ע"י פך השמן הטהור שמלאו שעיקרו רק בדברי רז"ל, וגם הזה קים ועומד לעולם עד היום:

והוא מ"ש במס' מגילה „למה נמשלה אסתר לאילת השחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, כך אסתר סוף כל הנסים", ופריך והאיכא חנוכה, ניתן לכתוב קאמרינן, ויש לעיין דהא אין המשל דומה לנמשל, דהשחר סוף הלילה ותחלת היום, ואסתר סוף הנסים ואחריהם חושך ואפלה, ואין דוגמתם אלא שקיעת החמה שהוא סוף היום ותחלתה של לילה. וגם ענין ניתן לכתוב צריך ביאור. **אך** ענין הדברים שנהפוך הוא ממה שיחשבו השונאים בנו, שכאשר אפסו נסים בישראל, חשך העולם בעדנו, כי לא כן הדבר, ותולדות עמינו מראים לנו היפך זאת. שבכל הזמן שקבלת תורתנו היתה מרופפת בידינו, לא הועילו הנסים אלא לשעה. לקרב אותם לאביהם שבשמים בכל העת אשר הבריק תוקף הנס עליהם, כענין שמצינו באליהו שענו לשעה כי „ה' הוא האלהים" ואעפ"כ לא נתבטלה ע"ז מישראל. ומי לנו נסים גדולים ועצומים מזמנו של יהושע, בקיעת ירדן, אבני אלגביש, העמדת חמה, וכבוש כל המלכים ובכ"ז אחרי מותו סרו מאחרי ה'. וכן בשמואל וזמנם של הנביאים לא האירו הנסים את עיניהם אלא כהארת הברק בעת הרעם, לא כן בזמן שבאו אנשי כנסת הגדולה וקבלו עליהם עול תורה בימי המן, ולמדו דת וחקים, וסדרו תפלת ישראל, והודיעו יחוד ה' וקדושתו, בטלו בזה לעולמים יצרא דע"ז ועריות, והטעם שכלם קבלו זאת מרצון, כמו"ש „קימו וקבלו היהודים" וגו', קימו מה שקבלו כבר, ואז האיר עליהם השחר, והתחילה להם נגה החמה בתוקף אורה דור אחר דור. אך קבלת התורה מרצון שבימי המן לא היתה אלא בתורה שבכתב, כי תורה שבע"פ עדיין נשארה מרופפת ע"י הכתות השונות כצדוקים וביתוסים, שלא האמינו אלא בתורת הכתב, ודומיהם הכיתות שנתגאלו בתועבות היונים. ועיקר האורה הגיה עליהם בזמנם של החשמונאים וכ"ד שאחריהם, שמעון בן שטח ותלמידי הלל ושמאי שהכניסו חכמה בלבם, ומאז הימים הופיעה תור הזהב לאמונת ישראל ותורתו, ולא יבטלו לעולם, ועד היום הם הולכים ומאירים. ומהטעם הזה היו הנסים שנעשו בישראל נכתבים בכתבי קודש לדורות, יען כי היו עלולים לשכוח מפני שלא הבריקו אלא לשעה, ולזאת נכתבו לזכרון. אבל נס חנוכה שעל ידו נסתבבה גדולת תורתנו שבע"פ שמגנוה כל ישראל לדורות עולם, היה ענינו כתורה שבע"פ עצמה „שלא נתנה לכתוב" שדברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרה בכתב, אלא חכמים מסרו זאת לתלמידיהם, ולא נשכח, ולא ישתכח לעולם. וברית כרותה כי לא תשכח מפי זרעו, ואפי' בשעת הסכנה שגזרו שלא ללמוד תורה, „מניחה לנר חנוכה על שלחנו" כשאינו יכול לקרוא ברחש הומיות, כמצות נר חנוכה שחייב להדליקה על „פתח ביתו ברשות הרבים" או „בחלון הסמוך לרשות הרבים", עכ"פ יניחנה על שלחנו" לפני בניו ובני ביתו, ואע"פ שהדורות מתמעטים והולכים יהוא טעמא דב"ש דס"ל „שבכל יום פוחת והולך", מ"מ ס"ל לב"ה דאדרבא זהו תוקפו של נס, שאפי' בזה"ז אחרי כל הגליות והשעבודים, מ"מ לא אלמן ישראל מן ת"ח, ותנוקת של ב"ר הוגים בתורה „ומוסיף והולך" עד אשר יערה עלינו רוח ה', ושבו בנים לגבולם:

וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ אֲנַחְנוּ מַדְלִיקִים עַל הַנִּסִּים וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה. עַל יְדֵי כֹּהֲנֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים. וְכָל שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה. הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ קֹדֶשׁ הֵם וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם אֶלָּא לִרְאוֹתָם בִּלְבָד כְּדֵי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל נִסֶּיךָ וְעַל יְשׁוּעָתֶךָ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ:

מָעוֹז צוּר יְשׁוּעָתִי. לְךָ נָאֶה לְשַׁבֵּחַ. תִּכּוֹן בֵּית תְּפִלָּתִי. וְשָׁם תּוֹדָה נְזַבֵּחַ. לְעֵת תָּכִין מַטְבֵּחַ. מִצָּר הַמְנַבֵּחַ. אָז אֶגְמוֹר. בְּשִׁיר מִזְמוֹר. חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:

רָעוֹת שָׂבְעָה נַפְשִׁי בְּיָגוֹן כֹּחִי כִּלָּה. חַיַּי מֵרְרוּ בְּקֹשִׁי. בְּשִׁעְבּוּד מַלְכוּת עֶגְלָה. וּבְיָדוֹ הַגְּדוֹלָה. הוֹצִיא אֶת הַסְּגֻלָּה. חֵיל פַּרְעֹה וְכָל זַרְעוֹ. יָרְדוּ כְּאֶבֶן בִּמְצוּלָה:

דְּבִיר קָדְשׁוֹ הֱבִיאַנִי. וְגַם שָׁם לֹא שָׁקַטְתִּי. וּבָא נוֹגֵשׂ וְהִגְלַנִי. כִּי זָרִים עָבַדְתִּי. וְיֵין רַעַל מָסַכְתִּי. כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי. קֵץ בָּבֶל. זְרֻבָּבֶל. לְקֵץ שִׁבְעִים נוֹשָׁעְתִּי:

כְּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ. בִּקֵּשׁ אֲגָגִי בֶּן הַמְּדָתָא. וְנִהְיָתָה לוֹ לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ. וְגַאֲוָתוֹ נִשְׁבָּתָה. רֹאשׁ יְמִינִי נִשֵּׂאתָ. וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מָחִיתָ. רֹב בָּנָיו וְקִנְיָנָיו. עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי. אֲזַי בִּימֵי חַשְׁמַנִּים. וּפָרְצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלַי. וְטִמְּאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים. וּמִנּוֹתַר קַנְקַנִּים. נַעֲשָׂה נֵס לְשׁוֹשַׁנִּים. בְּנֵי בִינָה. יְמֵי שְׁמוֹנָה. קָבְעוּ שִׁיר וּרְנָנִים:

חֲשׂוֹף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ. וְקָרֵב קֵץ הַיְשׁוּעָה. נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ. מֵעוֹשֵׂי רִשְׁעָה. כִּי אָרְכָה לָנוּ הַיְשׁוּעָה. וְאֵין קֵץ לִימֵי הָרָעָה. דְּחֵה אַדְמוֹן. בְּצֵל צַלְמוֹן. הָקֵם לָנוּ רוֹעֶה שִׁבְעָה:

(עשרה בטבת) נקבע לת"צ על שבו סמך מלך בבל על ירושלים. הנהגותיו כמו תענית י"ז בתמוז. (י"ד שבט) במנחה א"נ. (חמשה עשר בשבט) ר"ה לאילנות ומנהג לאכול בו פירות א"א בו נ"ה ואין מתענין בו אפי' יא"צ וחתן וכלה. ואם חל בשבת אין מזכירין נשמות ואו"ה א"ה וצ"צ:

סדר חנוכה

סא. ובחנוכה מתפלל שמונה עשרה. **א.]** ובהודאה (א) מזכיר על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות [ועל (ב) הפדות] ועל הפרקן שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. **בימי** מתתיהו בן יוחנן כה"ג חשמונאי ובניו, כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה על עמך [ישראל] לשכחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, (ב) רבת ריבם, דנת דינם, ונקמת את נקמתם. ומסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, ורשעים ביד צדיקים. (ג) וזדים ביד עוסקי תורתך, לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך, ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן (ד) כהיום הזה. ואח"כ באו בניך לדביר ביתך, ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך, וקבעום שמונה ימים בהלל

ובהודאה

שנוי נוסחאות והגהות

סא. (א) „ובבהמ"ז", כ"ה בכת"י אמריקני. (ב) בכת"י ב"מ ליתא, ונוסח רס"ג „על הניסין והגבורות התשועות והמלחמות והפדות והפרקן שעשית עמנו ועם אבותינו כו'. בימי מתתיה כו' חַשְׁמַנַאי". (ג) גי' רס"ג רבת „את" ריבם דנת „את" דינם. (ג) בכ"י ב"מ „וטמאים ביד טהורים", וגי' רס"ג וטמאים כו' „ורשעים בכף צדיקים, ומזידים בכף עושי תורה". (ד) „כיום היום" ליתא ברס"ג. וגרס ואח"כ „נכנסו עמך".

מיוהר

מגן האלף

סא. א.] ובהודאה ובבהמ"ז מזכיר על הנסים. כו', במס' שבת דף כ"א „ועשאום ימים טובים בהלל והודאה", ופרש"י לומר על הנסים בהודאה, ובדף כ"ד איבעי להו מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז, ואמרו שם שאם בא להזכיר מזכיר בהודאה בברכת הארץ, וכ' בתוס' משום דעל הנסים הודאה היא ולא תפלה, וכ"כ התוס' במגילה דף ד' שא"ת „כשם", לפי דהודאה הוי לשעבר, ומש"ה תקנו בה על הנסים דהוי לשעבר, ולפיכך יש לתמוה על נוסח רבינו שמסיים „כשם שעשית עמהם כך עשה עמנו פלא ונסים בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה" וכ"ה ג"כ נוסח הוימרי. אכן במס' סופרים פרק כ' מזכיר ג"כ תפלה, וז"ל „ואומרים בהודאה, והודאות פלאות ותשועת כהנים אשר עשית בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג וחשמונאי ובניו, וכן עשה עמנו ה' אלהינו וא"א נסים ונפלאות, ונודה לשמך נצח, בא"י הטוב, וכו', ונראה דס"ל להמ"ס ורבינו דאע"ג שהיא מודה כלשעבר מ"מ יכול להזכיר נ"כ תפלה דלהבא, וכדמסיימינן במודים דרבנן כן תחיינו ותקיימנו". וכן תקנו הגאונים ואנן נהיגין בתרייהו לומר „וכתוב" בהודאה אע"ג דהוי להבא, אבל המנהג כמו"ש התוס'. ועיין בט"ז במה שהשיג על הלבוש שכתב לומר „ובזמן הזה" בוא"ו לכלול הנסים הגלויים והנסתרים שהקב"ה עושה עמנו בכל יום, וכתב הט"ז שטעות הוא, ע"ש. ודבריו מכוונין לנוסח שלפנינו, אך גם דברי הלבוש יש להם סמך, וכן מצינו נוסחת רב סעדיה גורס במפורש על הנסים כו' שעשית עמנו ועם אבותינו. ועיין בב"י בשם או"ה דיוחנן הוא חשמונאי, וי"א חשמונאי ע"ד יאתיו חשמנים, דרך גדולה, עכ"ל. ובפירוש מג"א פ"ו בשם מדרש חנוכה כתב, דבת מתתיה היתה ארוסה לחשמונאי. והוא טעות, דא"כ איך יאמר חשמונאי ובניו, ונראה דלפי דברי האו"ח יהי' הגרסא חשמונאי בחולם כנוסח שלפנינו, והוא על שם עיר חשמון אשר בגבול בני יהודה הנז' ביהושע ט"ו, ולדעת הי"א הגרסא חשמני בפתח, ודעת שניהם מצאנו להם מקור כי בנוסח רבינו סעדיה מנוקד חַשְׁמַנִי בפתח. **לשכחם תורתיך, ולהעבירם** מחקי **רצוניך**, הראשון בלי מ"ם, וכ"כ הד"מ

בשם

ובהודאה לשמך. (ה) [וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו.] כשם שעשית עמהם, כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בעת הזאת, ונודה לשמך הגדול סלה. [ותושיענו בימים האלה] ועל כלם יתברך, כל החיים, שים שלום, וקורין את ההלל. ומברכין ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו ב.] לגמור את ההלל, וגומרין אותו. דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה היחיד גומר בהן את ההלל. אלו הן, שמונת ימי החג, ח' ימי חנוכה, ויום ראשון של פסח, ויום אחד של עצרת. ובגולה עשרים ואחד יום. תשעה ימי החג, ושמונת ימי הנוכה, ושני יו"ט של פסח, ושני ימים טובים של עצרת:

ג.] וכך אמר רב שר שלום גאון המתפלל ביחיד באלו עשרים ואחד יום שהיחיד גומר בהן את ההלל, חייב לברך ולגמור בהן את ההלל, ולקרות את כלו, ולהתום אחריו. וכך מנהג בשתי ישיבות:

סב. ומוציאין ספר תורה וקורין בנשיאים. ד.] ביום ראשון של הנוכה קורין ג'. (א) מן ויהי ביום כלות משה עד (ב) ויהי המקריב ביום

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) מיותר ובכ"י ב"מ ליתא, וברס"ג גרס "כשם שעשית נסים לראשונים כן תעשה לאחרונים. והושיענו בימים האלו כבימים ההם":

סב. (א) "גברי". ובכת"י א' כן "כה תברכו". (ב) "עד" ועד בכלל.

בכת"י

מגן האלף

בשם רבינו סעדי', והשני עם מ"ס, ולא כמ"א שכתב בשם המרדכי לומר חקי רצונך. וכ"כ בעל עבו"י שהוא על לשון הכתוב לא עברתי ממצותיך. ועיין במ"א שיש לומר וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו כמו שאנו אומרים ותתן לנו חג פלוני, ע"ש. וכ"ה בנוסח שלפנינו, אבל בכ"י ב"מ ליתא, רק וקבעום שמונה ימים כו', ונראה דלא דמי להא דודאי צריך לומר פלוני, דמועדים רבים הן, וצריך לפרט, אבל שמונת ימי ההודאה אינן אלא חנוכה:

ב.] לגמור. כן דעת רבינו לברך לגמור בימים שגומרים בהם את ההלל, כדי לאפוקי מימים שאין גומרין, וכ"כ הספרדים. אבל מנהג אשכנז לברך בכלם "לקרוא" כדעת הר"מ מרוטנבורג, [ועיין תוס' ורא"ש ברכות י"ד.] משום שמא ידלג תיבה אחת והויא ברכה לבטלה:

ג.] וכך אמר רב שר שלום גאון. מפני שבגמ' לא נזכר רק שהיחיד גומר בהן את ההלל, הוסיף רבינו בשם רש"ש שהיחיד מחויב ג"כ לברך עליה תחלה וסוף, אבל לענין שצריך היחיד לגמור את כלו, מפורש גם בגמרא, ומה שאמרו בתענית כ"ח וערכין, יחיד לא יתחיל, ואם התחיל גומר, איירי רק לענין ר"ח, או חוה"מ של פסח, וכן פירשו שמה כל המפרשים, והרמב"ם הל' חנוכה. ופלא בעיני דברי תוס' רי"ד במס' ברכות י"ד שכתב בשם ר"ח, וז"ל "יחיד ממש לא יתחיל בברכה, ואם התחיל בברכה בהני י"ח יום גומר", ע"ש. ואם יכוין על רבינו חננאל הלא הקושי' יותר תמוה, שהר"ח בפירושו בתענית כתב בפירוש דלא איירי שם על הי"ח יום אלא לענין ר"ח וחוה"מ, ע"ש. ועמש"ל סי' מ"ה אות ד':

סב. ד.] ביום ראשון של חנוכה קורין ג' מן ויהי ביום כלות משה, ובכ"י א. כתוב מן כה תברכו. והטור סי' תקפ"ד הזכיר שני המנהגות האלו, דקורין מן ביום כלות כדמפרש בפסיקתא שנשלם בו מלאכת המשכן, [ע"ש בב"ה] ויש מקומות שמתחילין בברכת כהנים, ומנהג יפה הוא לפי שנעשה הנס ע"י כהנים, ע"ש:

יום

ביום הראשון. ה.] יום שני. ביום השני וביום השלישי. יום השלישי, ביום השלישי וביום הרביעי. יום הרביעי, ביום הרביעי וביום החמישי. יום החמישי, ביום החמישי וביום הששי. יום ששי, ביום הששי וביום השביעי. יום שביעי, ביום השביעי וביום השמיני. יום שמיני קורין מן ביום השמיני עד וידבר אליו. [ויש שקורין עוד וידבר בהעלותך, עד כן עשה את המנורה]:

ו.] ובחנוכה אין מדלגין, ואין מדלגין אלא (ג) בפרי החג [פירוש בשמיני כדמפרש בסדר תפלת סוכות, במימרא דמר יהודאי זצ"ל לקמן

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכ"י א "בפני", ומ"ש פירוש כו' בכ"י ב"מ ליתא.

בחנוכה

מגן האלף

ה.] יום שני וביום השני וביום השלישי. כו' וכ"כ התוס' בסוכה דף נ"ה דשלישי קורא למחרתו, וכ"פ רמ"א בשם הגמי"י, אבל הטור וש"ע סי' תרפ"ד כ' דהשלישי חוזר לקרות וביום השני כלו. וכמחלוקתם בחנוכה, כן נחלקו בקריאת חוה"מ סוכות, דהשלישי קורא וביום הרביעי, ולדעת הטוש"ע מדלג הג' וחוזר לשלפניו. וכמ"ש פי"ז ופרק כ' איתא, שבשבת חנוכה קורין מן ויהי ביום כלות עד כן עשה את המנורה, ואין המנהג כן, ועיין באשכול בסדר פרשיות דביום ח' יש לקרות עד כן עשה את המנורה. ומנהג יפה היא ע"פ המדרש "חלשה דעתו של אהרן, אמר הקב"ה עתידין בניך לעשות חינוך אחר, וזה חנוכת הנרות ע"י חשמונאי ובניו, ע"ש:

ו.] ובחנוכה אין מדלגין ואין מדלגין אלא בפרי החג, פירוש בשמיני כו'. תיבות אלו הן הוספת המעתיק מטעמא דנפשיה, וכדי לבאר הדברים צריכין אנו להציע גמרא סוכה דף נ"ה, דאיתא שם: אבן דאית לן תרי יומי היכא עבדינן. אביי אמר שני ידחה, רבא אמר שביעי ידחה, ת"כ דרבא אם חל שבת להיות בא' מהם ימותו ידחה, אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי דלוגי. והמתבאר שם לשיטת רש"י דביו"ט שני לא מצינן למימר בפרשת מוספין וביום השני אלא ובחמשה עשר, דלא נעבד לי' חול, ומבעי לי' ביום א' דחוה"מ היכא נעביד, וס"ל לרבא דאומרים בו וביום השני, ואע"ג דנמצא לפי"ז נצטרך לומר ביום ש"ע וביום השביעי, מ"מ לא נאמר אלא ביום שמיני עצרת מפני שגם הוא יו"ט, ושביעי ידחה, אבל אמימר תיקן לדלג, ור"ל להזור למחר מה שאמר אתמול, והיינו "דולג", כדאמרינן במגילה כ"ב כר"ה, דרב אמר דולג, שהשני חוזר לקרוא ואמרת להם, ומסיים רש"י דכי היכא דאתקין לענין תפלה ה"נ עבדינן לענין קה"ת, שלהשלשה הראשונים אין קפידא וקורין במה שירצו, והרביעי הקורא לכבוד היום קורא בספיקא דיומא ביום הב' וביום הג', ולמחרתו חוזר הרביעי במה שקרא אתמול ביום הג' וביום הד', ובהוש"ר קורא ביום הששי וביום השביעי, ע"ש. והנה לפירושו שאם חוזר למחר מה שקרא אתמול הייגו נמי דולג, קשה פה לשון של "בחנוכה אין מדלגין" דהא ע"כ מדלגין נמי להזור בג' מה שקרא אתמול לביום השני, ולכן פירש המעתיק "פירוש בשמיני, כדמפרש בסדר תפלת סוכות במימרא דרב יהודאי גאון", והוא שם בסדרנו סי' קל"ו, ע"ש. דחולק על שיטת רש"י ואמר דהרביעי אינו קורא בספיקא דיומא בתרי ענינים, אלא בענין אחד, ביום א' דחוה"מ קורא ביום השני, וביום ערבה בהוש"ר קורא וביום הששי, ובשמיני עצרת ביום השמיני, והשביעי נדחה לגמרי. ודלא כרש"י דס"ל לאמימר דמדלג דלגי, שנמצא דבהוש"ר קורא ביום הששי וביום השביעי, אלא דקיי"ל כרבא, כמו"ש רב יהודאי שם דהלכתא כוותי', ומפרש שם הא דאמימר דאתקן לדלג, דר"ל: דביומא בביעאה דחגא דהוא יומא דערבה סלקינן ביום הששי" ע"ש. ולפירושו ר"ל מדלג דלוגי, שמדלג בשע"ל מיום הששי לביום השמיני, ואינו מזכיר שביעי כלל, וזה שאמר דבחנוכה אין צריך לדלג, אלא קורא כל פרשה בזמנו, ואין מדלגין אלא בפרי החג, פירוש בשמיני, שמדלג בו מששי לשמיני, ועיין מ"ש שם שכדבריו משמע כן בסוגי' ע"ש, אכן בכתב

יד

לקמן.] ז.] ור"ח טבת ש"ל בחול מוציאין שני תורות, וקורין שלשה בשל ר"ח, ואחד בשל חנוכה. ואם חל ר"ח טבת להיות בשבת מוציאין שלש תורות, וקורין אחד בענינו של יום, ואחד בשל ר"ח, ואחד בשל חנוכה. ומפטירין בזכריה רני ושמחי בת ציון, עד תשואות חן חן לה. ואם מזדמנות שתי

שבתות

מגן האלף

יד כ"מ ליתא לפירושו של המעתיק, ונראה שמפרש כפשוטו, דבחנוכה אין מדלגין לחזור „באותו יום" מה שקרא כבר, ולא כפרי החג שהל' חוזר לקרות באותו היום מה שקראו הראשונים, ולא קאי אדילוג דמוסף:

ז.] ור"ח טבת שחל להיות בחול כו'. במגילה דף כ"ט אתמר ר"ח טבת שח"ל בחול, אריו"ל קרי תלתא בר"ח וחד בחנוכה, כו' עד והלכתא אין משגיחין בחנוכה, ור"ח עיקר. ושם, ר"ח טבת שחל בשבת אריו"ל נפקא מביאין שלש תורות כו'. ושם דף ל"א אר"ה א"ר שבת שחל להיות כו', בחנוכה בנשיאים, ומפטירין בנרות דזכריה, ואי מקלעי שתי שבתות קמייתא בנרות דזכריה, בתרייתא בנרות דשלמה, ע"כ. וזה יסוד מקור דבריו של רבינו, אך יש להסתפק במה שאמר „ומפטירין בזכריה רני ושמחי", אם הוא ענין בפני עצמו וקאי אסתם שבת של חנוכה, שבאם חל חנוכה בשבת אחת מפטיר רני ושמחי, ובשתי שבתות מפטיר בשבת שניה במלכים, או דקאי אדלעיל מיניה, שחל ר"ח בשבת חנוכה שמוציאין ג' תורות ומפטיר רני ושמחי, ולא השמים כסאי:

ומצאתי בס' שב"ל סי' ק"ך ובתניא סי' ל"ז שכבר נחלקו בזה גדולי עולם, ושבתשובה מר"י חסיד נשאל ע"ז, והשיב דמפטירין השמים כסאי, מדאמרינן במס' מגילה כ"ט „אין משגיחין בחנוכה ור"ח עיקר", תרתי ש"ל אלא אין משגיחין בחנוכה אפרשתא, ור"ח עיקר אאפטרתא, כו', ועוד דהכא תרתי חודש ושבת, והתם חנוכה ותו לא, הלכך ר"ח קדים דאיהו תדיר ומקודש, ובמס' סופרים [פרק י"ב] איתא, שאיל ר' יצחק סחורה את ריו"ל נפקא ר"ח טבת שחל בשבת במה קורין, א"ל ז' ביום כלות, והמפטיר בשל שבת ור"ח, עכ"ל. אבל לא זכיתי להבין דבריו הקדושים, דלדברי הרי"ח קאי כונת המ"ס על ההפטרה של השמים כסאי, והענין נפלא מגד עצמו שאין דרך בעל מ"ס להביא מימרא דאמוראי מה שלא נמצאו דבריהם כלל בש"ס בבלי וירו', אבל אין ספק שדבריו של המס' סופרים נובעים מירו' ברכות פ"ד, ותענית פ"ד, וז"ל, „ר' יצחק סחורה שאיל לר' יצחק, ר"ח שח"ל בחנוכה כו' ג' בר"ח וא' בחנוכה, ר' סימון כו' ג' בחנוכה וא' בר"ח, להודיעך שלא בא הד' אלא מחמת ר"ח, בר שלמיא ספרא שאיל לר' מנא, הגע עצמך שחל ר"ח של חנוכה להיות בשבת ולאו ז' אינון קורין, אית לך מימר שלא בא השביעי אלא מחמת ר"ח, א"ל הדא שאלתא דספר", וכ' הרש"ס, כלומר שאלת ת"ח היא, והכי קיי"ל ג' בר"ח ואחד בחנוכה בחל בחול, ע"ש. ובחל בשבת שאמרו בירו', [ס"ל להמ"ס, או שהי' כן בגרסתו בהך דאמר] „ולאו ז' אינון קורין", דהך ז' היינו בפרשה של ביום כלות משה דחנוכה, דלכל מפסיקין בפרשיות. וז"ש במ"ס והמפטיר קורא של שבת ור"ח, ור"ל שמתחיל וביום השבת וראשי חדשיכם כמנהגנו, ומש"ה שאיל בירושלמי מר"ח של שבת חנוכה, ולא מסתם ר"ח שחל בשבת ולאו ז' אינון קורין, משום דס"ל באמת דקורין ז' בשל ר"ח ולא בפרשת השבוע, וכדאמר שם דבר"ח מפסיקין לפרשת השבוע, וליכא לאקשויי מהא לרב סימון כלל. אך משבת ור"ח בחנוכה דס"ל דקרי ז' בשל חנוכה בכלות משה, שפיר מקשה, דהזינן דלא קפדינן לתת היתרון לקריאת ר"ח, ואמר לה על זה שזה שאלת ת"ח כפי' הרש"ס, או שאינה שאלה כלל, כמו"ש כל המפרשים משום שאין דמיון קריאה של שבת לחול, דשבת לעולם ז', אבל בחול צריך הרביעי לקרות בר"ה להודיעך כו', ואין ספק שבעל המס' סופרים כיון להירו' הזה, והתחיל בו שמות האמוראים בהתחלתו, והשמיט מה שאינו צריך לענינו, רק שמסיים מה שאמר „ולאו ז' אינון קורין", והי' בגרסתו ז' ביום כלות, והמפטיר בשל שבת ור"ח, כמוש"ל דקורא מביום השבת ור"ח, וזה ברור לענ"ד דלא כיון

המ"פ

שבתות (ד) מוציאין שני ס"ת בכל שבת. אחד של פרשה, ואחד של חנוכה, ובשבת ראשונה מפטיר רני ושמחי, ובשבת שניה מפטיר במלכים ויעש חירום. **ח.]** ומזכירין של חנוכה במוספים בין בשבת בין בר"ח מה טעם יום הוא שנתחייב בד' תפלות. וצריך להזכיר על הנסים בברכת המזון. **ט.]** דר' יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא [שבת כ"ד] סבר לאדכורי בבונה ירושלם, א"ל רב ששת כתפלה, מה תפלה בהודאה, אף ברהמ"ז בהודאה:

סג. והמדליק נר חנוכה חייב לברך. [והרואה נמי חייב לברך.] דאמר רב חייא בר אשי אמר רב [שבת כ"ג] המדליק נר חנוכה צריך לברך. (ה) [ור"ח] דידיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך. מאי מברך **י.]** אמר רב יהודא המדליק ביום ראשון מברך שלש. **ברוך** אתה ה' אמ"ה אקב"ו

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) "בחנוכה":

סג. (ה) "ור' ירמי'" בצ"ל. בפ"י

מגן האלף

המ"ש כלל לענין השמים כסאי, ובפרט לגרסת המ"ש אשר במחזור ויטרי פרק י"ב דאיתא שם נוסח אחר וז"ל: "ר' יצחק שחורא כו' קורין ו' בסדר של שבת, שביעי בר"ח, והמפטיר בשל חנוכה, והוא לפי שיטת הבבלי מגילה, משמו של רי"צ נפחא, והכי קיי"ל, וכך גי' המחוורת שמקורו של מ"ש הוא מהבבלי, ואין שם זכר להפטרה השמים כסאי, וגם במה שדקדק רי"ח מכפל לשון שבבלי "אין משגיחין בחנוכה, ור"ח עיקר", דר"ל דעיקר לאפטרתא, המעיין ברש"י ותוס' שם יראה דל"ג תיבת "ור"ח עיקר" ע"ש, והב"ח גרס אין משגיחין בחנוכה כל עיקר:

ורש"י ז"ל ורבינו ישעיה והתוס' במס' שבת דף כ"ג ע"ב ס"ל דפרסומי ניסא עדיף, ומפטירין רני ושמחי, וכן השיב רב יהודאי גאון, וכן ס"ל לר' יצחק ב"ר יהודא רבו של רש"י. ובפרט כיון שמפטיר קורא בשל חנוכה, בעי שגם ההפטרה תהי' בענינה כמו המפטיר, כדי שידעו שמפטיר בתורה מפני כבוד התורה, ולכן קראו בתורה תחילה ולא בנביא, שקה"ת עיקר והנביא טפל לה, וכן נוהגין, ולכן מסתברא כדברי רבינו קאי אדלעיל בשבת ור"ח של חנוכה דמפטירין רני ושמחי, וכן עיקר:

ח.] ומזכירין של חנוכה במוסף, במס' שבת כ"ד איבעי להו מהו להזכיר של חנוכה במוספין כיון דלית לי' מוסף בדידיה לא מדכרינן, א"ד יום הוא שנתחייב בד' תפלות, ובויטרי מסיים דמזכירין על הנסים במוסף של שבת, ומוסף של ר"ה ושבת [ור"ל אע"ג דאינו אומר יעו"י בעבודה מ"מ על הנסים מדכירינן, דיעו"י שאני שכבר הזכיר באמצעה] משום דיום הוא שנתחייב בד' תפלות, ומש"ה מזכיר של שבת בנעילה, אבל בברכת מגן אבות ביו"ט אינו אומר והזמנים, לפי שברכה זו ליתא ביו"ט כלל ע"ש, וכך הוא סוגית הגמ' שם:

ט.] דרי"צ נפחא איקלע לבי ריש גלותא, בש"ס שם הגרסא רב הונא בר יהודא איקלע לבי רבא כו' אמר להו רב ששת כתפלה. וגירסת הרי"ף א"ל רבא, ומסתברא או כגרסת רבינו או כרי"ף, משום דרב ששת קדים טובא לזמנו של רבא:

סג. י.] אמר רב יהודה המדליק כו' בגמרא שם איתא אר"י יום ראשון הרואה מברך שתים והמדליק מברך ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתים, ורואה מברך אחת מאי ממעט זמן כו' מאי מברך מברך להדליק כו'. והתוס' במס' סוכה כתבו דבשאר מצות כגון לולב וסוכה לא תקינו רבנן לרואה לברך, וטעמא משום חביבות הנס, ועוד יש כמה ב"א שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה. ולטעם ראשון ניחא דלא תקשי מזוזה, ועוד י"ל דלא שייך לתקן ברכה לרואה שאין העושה מברך, עכ"ל, ונראה

דנפ"מ

אקב"ו להדליק נר של חנוכה, ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. והרואה מברך (ב) [שתים] שעשה נסים. (ג) [ושהחיינו. מכאן ואילך המדליק שתים, מברך להדליק ושעשה נסים, והרואה מברך אחת, שעשה נסים.] והיכן צונו, רב אחא אמר מלא תסור, רב נחמן בר יצחק אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

סד. מצות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. **יא.]** ומאי נפקא מינה מי שלא הדליק משתשקע החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק. [אי נמי לשיעורא שאם היתה דולקת והולכת עד שיעור זה ורוצה לכבותה, או רוצה להשתמש לאורה, הרשות

בידו

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) בכ"י ב"מ „אחת" והוא ט"ס: (ג) בכ"י ב"מ ליתא כ"ז, והוא ט"ס.

מגן האלף

דנפ"מ בין הטעמים לטעם משום חביבות הנס מברך גם אם עתיד להדליק באותו לילה משום דאין להחמיץ המצוה, וכ"כ רש"י במס' שבת שמשמע מפי ר"י בר"י, „דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין", ומשמע דאע"פ שדעתו להדליק באותו לילה אם לא הדליק מברך, אך לטעם השני אינו מברך אלא באין בידו לקיים המצוה כלל. וכ"כ הר"ן והטור „שאינו מברך על הראיה מי שעתיד להדליק באותו לילה" ע"ש, והכי קיי"ל באם דעתו להדליק בעצמו באותו לילה יסדר אז לכל הג' ברכות, ורבינו ז"ל סתם הדברים, ונראה דסמך עצמו עמ"ש סי' קל"ג לענין זמן של סוכה דסודרן על הכוס וה"ה לענין שעשה נסים, וכה"כ שקרוב לומר דגם רש"י ז"ל גרס כהטור אלא שחסר בספרו, כמו"ש הב"ח סי' תרע"ו ע"ש:

ולענין ברכת להדליק מביא בש"ל סי' קפ"ד בשם רבינו יוסף דמברך „על מצות הדלקת נר חנוכה" כמו"ש בירושלמי פרק לולב הגזול, ועוד אי ס"ד דמברך להדליק א"כ כדאמר ר"פ בפסחים דאומר על המילה משום דלא סגיא דלאו איהו מ"ל. ואבי הבן מברך באמת למול, למה לא פריך רב פפי מנר חנוכה דסגי ע"י שליח ואפי"ה מברך בלמ"ד להדליק עכ"ל, אבל כבר תרצה הר"ן בפ"ק דפסחים כיון דצריך לאשתתופי בפריטי ממילא אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר, שאינו יוצא אלא בשל עצמו, ע"ש. והרא"ש בפ"ק דפסחים כתב דאורחא דמלתא שכל אדם מדליק בעצמו משום חביבות הנס, ע"ש. ועיין במש"ל ח"א דף ל"ו אות י"ב. ועיין במס' סופרים ומועתק ג"כ בטור סי' תרע"ו שהמדליק אחר שהדליק אומר „הנרות הללו", וכתב הב"ח דהלשון משמע שאומר הנרות הללו קודם ברכת שעשה נסים ושהחיינו, ע"ש. וכן נראה נ"כ מלשון הרא"ש פרק ב"מ, אבל אין משמעות דברי הטור כדבריו שהרי העתיקו אחרי כל השלשה ברכות, וכן נוהגין, וע"ע גרסת מ"ס הנרות כו' ע"י כהניך הקדושים כל שמונת ימי חנוכה, בלי וא"ו, אך הרא"ש והטור העתיקו בוא"ו והכונה שעלינו להודות ג"כ על הנסים של שמונת ימי חנוכה שנעשה בם בכל יום:

סד. יא.] ומאי נפ"מ כו', רצה לומר דאין הכונה במה שאמר דמצותה עד שתכלה רגל, לומר שאם כבתה מחויב לחזור להדליקה, דז"א דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, אלא כדאמרינן במס' שבת דף כ"א, „דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא", ומסתימת דברי רבינו נראה דס"ל כמו"ש הרמב"ם בעבר זה הזמן דאינו מדליק עוד, אבל הטור סי' תרע"ב כ' דלא כהרמב"ם דמ"מ עדיין זמנה כל הלילה, וכ' הה"מ דטעמם משום דתנן במגילה כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עבד מצוה כתקנה, אכן לפון דאי לא אדליק קשה לפירוש זה, דא"כ הול"ל „לאדלוקי", עכ"ל. והתוס' במס' שבת כתבו דמ"מ אם לא הדליק ידליק מספק, דהא משני שנויא אחרינא, ולר"י נראה דעתה אין להוש מתי ידליק,

דאנו

דאנו אין לנו הכירא אלא לבני הבית שהרי מדליקין מבפנים, ובהגמי"י פ"ד חנוכה כתב בשם ר"ת דבהני תרתי לישני אזלינן לקולא. בשיעורא, ובדלא אדליק. דבשל סופרים הלך אחר המיקל, אבל רבינו יצחק אומר דנהגו העם כלשון ראשון, אלא שעתה שמדליקין מבפנים אין לחוש. כו', וזהו דעת רבינו הגאון ז"ל לפי כת"י ב"מ שלא העתיק אלא לשון ראשון, וס"ל להלכה שאין להדליק אחר זמן זה:

אבן גם לגרסא שלפנינו שהעתיק שתי הלשונות, אינו מוכח מזה להקל להדליק גם אחר זמן זה, כיון דאפשר דהני תרי לישנא לא פליגי. וכן הרמב"ם כ' להלכה דאינו מדליק אחר זמן זה, וכתב נמי שצריך שיתן שמן בנר כשיעור זמן זה שהוא כמו חצי שעה ויותר, ואח"כ אם רצה לכבותה, או לסלקה עושה. וכ"נ מסתימות דברי רבינו שלא כתב שיכול להדליק אחרי זה הזמן, וכ"כ הגר"א במע"ר:

וייש לעיין שלא הזכיר רבינו ז"ל בפירושא „דאי נמי לשיעורא" כמו"ש האלפסי, „כלומר שצריך לתן בתוכו שמן כדי שתהא דולק והולך עד השיעור הזה, היתה דולקת עד השיעור ורצה לכבותה הרשות בידו" וכ"כ הרמב"ם. אכן הרא"ש גרס „אי נמי" היתה דולקת כו' והם שני פירושים נפרדים, כמ"ש א"נ לשיעורא, ופי' הראשון שצריך לתת שמן בנר כשיעור זה הוא פרש"י, וכן משמע בר"ן, וכ"כ הק"נ דלפרש"י י"ל דאפי' אחר שדלקה כשיעור אסור לכבותה ולהשתמש, ע"ש. ובמרדכי מפורש שהם שני פירושים, וכ' „לשיעורא לתת בה שמן שתדליק כשיעור, פירוש אחר שאם היתה דולקת כשיעור ורצה לכבותה" כו', ורבינו השמיט לפירוש ראשון, וצריך טעם למה, דלכאורה הוא פירוש הפשוט יותר:

ונראה דס"ל לגאון דא"צ לתת שמן כשיעור משקיה"ח עד שתכלה רגל, אלא שכל זמן זה היא מצותה דפרסומי ניסא, וה"ה דיכול לכתחילה להדליקה אחר זמן שקיה"ה, ואז פוחת ג"כ ממדת שיעור השמן, כי א"צ לשמן אלא עד שתכלה רגל, ומשום הכי אם כבתה תוך זמן זה אינו זקוק לה, ודלא כפרש"י, ודומיא דהכי מפרשינן הך ברייתא לתירוצא קמא, דעיקר תליא משום פרסומי ניסא בזמן שיש רגל בשוק, וטעמו נ"ל דס"ל אי ס"ד דצריך שיעורא לחצי שעה ויותר, סברא היא שלא ידליק גם בפסולי שמנים ופתילות, ואם הדליק בהן וכבתה מסתברא שיהא זקוק לחזור להדליקן דומיא דהדליקה בפני הרוח שכתב בהגהות אלפסי ומובא בב"ח שאם א"י לעמוד בפני הרוח הרי הוא כמי שלא נתן שמן כשיעור, וצריך לחזור להדליקה במקום שאין רוח. וכ"כ האו"ז שאין לתחוב הנרות סמוכות עד שמתחממות ונופלות דהוי כמי שלא נתן שמן כשיעור, ומה לי כשמצוי להכבות ע"י רוח או ע"י פסולי שמנים, ובאמת קיי"ל דמדליקין בכל פסולי שמנים ופתילות, א"ו דהעיקר משום פרסומי ניסא, וא"צ שיעור, אלא שאחרי שהדליקן אסור להשתמש לאורן או לכבותן עד זמן שתכלה רגל דמשום חביבות הנס מקלה אותן לגמרי למצוה כמו"ש התוס' שבת דף מ"ד. ועיין מג"א סי' תרע"ז ס"ק יו"ד, אולם אחר שכלתה רגל מן השוק דעבר זמן של פרסומי ניסא, מותר לכבותה ולהשתמש לאורה, ואפי' בתוך זמן זה אם כבתה מעצמה אינו זקוק כיון דבאמת א"צ שיעור:

אלא דצ"ע מ"ש הגאון בסי' זה „שאם כבתה מותר [צ"ל צריך] להדליקה עד שיכלה אותו השמן שיש בו בדבר מצוה ולא יגיה עוד" והוא כותר למ"ש כאן שמותר לכבותה, וקושי' כזו הקשה הב"י בסי' תרע"ז על הטור והרא"ש שדבריהם סותרים זא"ז, והמרדכי הקשה כן על הרי"ף מהפסיקתא ע"ש. ומה שמתרץ הב"י דמיירי שנותר מהשמן הצריך לשיעור הדלקה [ר"ל שכבתה לפני הזמן שתכלה רגל] דאז הוקצה למצותו, אבל אם שם בו שמן יותר מכשיעור לא הוקצה למצוה, ע"ש, לא שייך כאן, דלשון הגאון משמע שמחויב לבער כל השמן אשר שם בו בדבר מצוה, וכאן כ' שמותר לכבותה, ובעל עטרת זקנים בסי' תרע"ז חשב לדחות קו' הב"י על נקלה, וכ' שא"צ לכל הדוחקים שדחק הב"י דלק"מ „דאע"פ שיכול לכבות, מ"מ צריך לשרוף באופן שצריך גניזה", אבל דבריו נפלאים שהעלים עין מכל הגאונים המרדכי והר"מ והר"ן דלא ס"ל כוותי', ורבינו הר"ן כתב על הרי"ף בתו"ש שמותר לכבותה נראה שמותר להסתפק מהשמן, וכש"כ הוא ע"ש, וממילא בטלה דעתו נגד דעתם של אדירי תורה אלו:

ולכן נ"ל דדברי רבינו מ"ש „עד שיכלה כל השמן שיש בו בדבר מצוה" הם ע"פ העתק כת"י

בידו.] **ותנו** רבנן, [שבת כ״ב] מצות חנוכה נר איש וביתו, (א) והמה דרין נר לכל אחד ואחד. **יב.]** ומהדרין מן המהדרין בש״א יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובה״א יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. (ב) **יג.]** ונר חנוכה צריך להניחו על פתח ביתו בחוץ (ג) בטפח הסמוך לפתח (ד) [משמאל דרך ביאה.] (וככת״י כ״מ ליתא:) [כדי שיהא בהכנסתו הנר בשמאל והמזוזה בימין כדי שיכנס בין שתי מצות. ואם דר בעליה מניחה בחלון הסמוך לרה״ר. ואסור להשתמש באותו נר. אבל מכסהו בכלי כדי שיתראה מעט שיכירו כי נר חנוכה הוא. ואם נשבה הרוח או פחד מפני הלסטין מניחה על שלחנו ודי לו. ואם כבתה מותר להדליקה עד כמה פעמים

עד

שנוי נוסחאות והגהות

סד. (א) צ״ל „והמהדרין״. (ב) בכ״י ב״מ „והלכה כב״ה״. (ג) בכת״י א׳ „בחלל של פתח״. (ד) „מצד שמאל״.

מגן האלף

כת״י כ״מ, שלא הזכיר לעיל פירושו של הגאון על „אי נמי לשיעורא״, וי״ל דס״ל כרש״י דאפי׳ אחר זמן זה אסור לכבותה, אלא מבעיר כל השמן שבנר, וכדברי הפסיקתא והשאלתות, וכש״כ כשנתן השמן בהנר בסתם, שבודאי הקצה כולה למצוה עד שיתבערו לגמרי כמו״ש הר״ן, ולשיטת הגאון אשר בכת״י שלפנינו דס״ל כשיטת האלפסי, באמת יש לתרץ כתירוץ הב״י, והוא תירוץ מספיק. וכן תי׳ ג״כ בשלטי הגבורים על הרי״ף, ע״ש:

יב.] והמהדרין מן המהדרין בש״א, כו׳, כתבו התוס׳ דב״ש וב״ה קאי אנר איש וביתו, דאיכא היכירא כשמוסיף או מחסר שהוא נגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד אפי׳ יוסיף ליכא היכירא, כי יסברו שכך ב״א יש בבית, ע״ש. אבל הרמב״ם כתב שאף לאותם שמדליקין נר לכל אחד יעשו לכל אחד שנים בליל ב׳, וכן אנו נוהגין, ועיין בהגר״א שכ׳ דגם הרי״ף ס״ל כרמב״ם, מדהעתיק הך דב׳ זקנים, ע״ש:

יג.] ונר חנוכה כו׳ גמרא שבת דף כ״א, ת״ר נר חנוכה מצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ, [לרש״י ר״ל על פתח ביתו בחצרו, שבתיהם היו פתוחין לחצר.] ואם הי׳ דר בעליה [שאין לו מקום בחצרו להניחו שם] מניחו [מבפנים נגד] חלון הסמוך לר״ה. אבל התוס׳ פירשו דמיירי דליכא חצר. אלא ביתו סמוך לר״ה, ואם יש חצר לפני הבית מצוה להניחו על פתח החצר, ורבינו שהשמיט זאת משמע דס״ל כפרש״י, ומה שכתב בטפח הסמוך לפתח״, הוא שם דכ״ב, מימרא דרבה כדי שתהא נ״ח משמאל ומזוזה בימין. ובשאלתות ובשב״ל מסיים „ובעל הבית בטלית מצוין ביניהם״. ומ״ש „ואם הי׳ דר בעליה״ כו׳, ואסור להשתמש באותו נר, אבל מכסהו בכלי כדי שיתראה מעט, שיכירו כי נר חנוכה הוא״, ס״ל לרבינו דכאן אע״פ שהנר מבפנים בביתו, מ״מ א״צ נר אחרת להשתמש לאורה, וסגי בכך במה שיכסה אותה מעיניו שלא ישתמש בה. וגם בגמרא לא אמרו בכאן וצריך נר אחרת, אלא במניחה על שלחנו בשעת הסכנה, שאז צריך לעשות היכר לדבר, כפירש״י משום דרגילות שהנר עומד על השלחן ויאמרו שמשתמש בה, אבל כאן שאינה על השלחן א״צ היכר. אולם כשמוכרח להניחה על השלחן מפני סכנת לסטין או נשיבת רוח מניחה שם. והנה רש״י ז״ל כתב מפני הסכנה שהי׳ להם חק שלא יבערו אש אלא בבית ע״ז שלהם, ופירושו קשה, דפשיטא כיון שגם מן השלחן היו לוקחים, למה הצריכום להניח על שלחנו במקום שאין גזרה לעבור על דת, וגם מה שפירש הר״ן והטור דהיינו סכנה לעבור על דת שאינם מניחין לקיים המצות, וכמו״ש הב״ח, דזה דומה לערקתא דמסאני דאסור לשנות, ולכך עשו תקנה להניחו על שלחנו כדי שיקיים מצות חכמים ולא יהי סכנה בדבר, שהעכו״ם יאמרו שצריך לאורה, ג״כ דחוק דמצות עשה א״צ לקיים גם בסכנה לעבור ע״ד. וכ״ח עשה הוא כמו״ש ע״ז בהגהות רע״א, ואף שיש ליישב קו׳, מ״מ ניחא לרבינו לפרש ברווחא טפי דר״ל סכנת לסטים, ודכוותה נשיבת רוח מניחה

על

עד שיכלה אותו שמן ששם בו בדבר מצוה ולא יגיה הנר יותר. יד.] ובע"ש בדליק נר חנוכה תחלה ואח"כ של שבת, שאם מדליק של שבת תחלה אסור להדליק נר של חנוכה שכבר קבל עליו שבת. ושמונה ימי חנוכה מותרים במלאכה. (ה) דאמר ריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. (ו)ובשמנת ימי חנוכה מותרות בעשיית מלאכה]. טו.] ומדליק מנר לנר, ואפי' נשים חייבות בנר חנוכה, דאריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס]:

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) צ"ל „ואמר ריב"ל"; (ו) ט"ס הוא זה בב"י ב"מ וצריך למוחקו.

מגן האלף

על שלחנו ודיו. ומ"ש ואם כבתה מותר להדליקה נתבאר לעיל בדברינו אות י"א:

יד.] **ובערב** שבת מדליק של חנוכה תחלה. כן הוא גם דעת בה"ג. והרמב"ן הסיב עליו, ועיין מזה בר"ן פרק ב"מ ורא"ש ומרדכי ס"פ הנ"ל, ועיין מזה בטי' תרע"ט ובסי' רס"ג והמנהג כדברי רבינו ובה"ג. ומ"ש „מותרים במלאכה" הוא עפמ"ש במס' שבת ועשאום יו"ט בהלל והודאה, אבל לא במלאכה כפרש"י שם, וכל יו"ט שבמגלת תענית אינן לענין מלאכה כמו"ש הגר"א סי' תר"ע. ודברי ריב"ל הוא במס' שבת כ"ג, ויכולות גם להוציא אחרים כדאי' בשו"ע תרע"ה. „שהיו באותו הנס". פרש"י שגזרו יונים להבעל לטפסר תחילה ועי' אשה נעשה הנס:

טו.] **ומדליק** מנר לנר, במס' שבת דף כ"ב, בפלוגתא דרב ושמואל לענין אי מדליקין מנל"נ אמרינן מאי הוי עלה, ואסקינן אר"ה בדר"י תזינן אי הדלקה עושה מצוה מדליקין, וקיי"ל דהדלקה עו"מ. אבל אי הוי הנחה עושה מצוה הוי לי' כמו קינסא ואין מדליקין משום ביזוי מצוה, וכתב הרא"ש שם סי' ז' „להני תרי שינויי מדליקין משרגא לשרגא אבל לא ע"י קינסא, וכן דעת הרי"ף, לכך לא הביא אלא לשון מחלוקתן מדליקין מנר לנר דמשמע בנר עצמו, אבל לא ע"י קינסא", עכ"ל, וכ"נ גם דעת רבינו שלא הביא דמותר גם ע"י קינסא להדליק מנגה את הנר האחרת, וכ"כ הרמב"ם, וכן כתב הה"מ בשם הרמב"ן ורשב"א דע"י קינסא אסור, משום שבשעה שמדליק אינו עושה המצוה, אך הראב"ד וסה"ת מתירין אפי' ע"י קינסא. ועיין בתוס' ורמ"א סי' תרע"ד דהמנהג להחמיר אפי' במנר לנר, משום דעיקר המצוה אינו אלא נר אחת, והשאר אינה אלא למהדרין, ע"ש, ודבריהם ז"ל צ"ע שיחמירו בדבר זה מה שבגמרא מפורש להיתר, דהא „מדליקין מנר לנר" נמי על כרחך לא איירי אלא בכה"ג, דמצות חנוכה מן הדין אינה אלא נר א' לאיש וביתו לכל ימי חנוכה, והשאר אינה אלא הדור, ואפשר ליישב לפי שיטתם בדף כ"א ע"ב בנר שיש לה שתי פיות דעולה לשני ב"א אפי' משני בתים ובמניחים על פתח החצר, ע"ש, א"כ י"ל דמה שאמרו מדליקין מנר לנר איירי באופן זה שעומדים זה אצל זה, ולכן מותר להדליק זה מזה, מפני שהדלקה עושה מצוה ושתי הנרות הן חיובים לשני ב"א מדינא, אבל כששתי הנרות הוא א' לחיוב והב' להדור, אפשר דצריך להחמיר, אבל לשיטת רש"י ורבינו ז"ל שהזכרתי באות י"ג ששני ב"א מניחים כ"א על פתח ביתו ליכא לפרש כן, דאם היו מניחים שניהם על פתחי בתיהם היו לזה מימין ולזה משמאל, ולכן פרש"י בנר שיש לה שתי פיות דעולה לשני ב"א למהדרין, לנר לכאו"א ע"ש, ושני בע"ב מניחין באמת כ"א על פתח ביתו משמאל וא"א להדליקן זה מזה אלא ע"י קינסא, וגם אפי' יהיו ארוכות וידליקם זה מזה שלא ע"י קינסא, כיון דהדלקה עושה מצוה נמצא שהאחד לא הדליק על פתח ביתו, ודוחק לפרש דמ"ש מדליקין מנר לנר איירי בשני בע"ב ובדיעבד, בשכבר והדליק שלא על פתח ביתו אלא סמוך לחבירו, דלשנא דמדליקין לכתחלה משמע, וע"כ דמ"ש מדליקין מנר לנר מיירי נמי למהדרין שמדליקין מנר של מצוה לנר ההדור, ואין להחמיר נגד דבר המפורש להיתר, דהא אפי' למ"ד משום ביזוי מצוה ליכא ביזוי, משום דקיי"ל הדלקה עושה מצוה, וההדור נמי מצוה היא, ולכן נזכר זה הדין סתמא בדברי רבינו, למימרא דאפי' מנהג ליתא לאיסורא. אבל ע"י קינסא אסור לדברי רבינו גם מצד הדין וכמוש"ל:

(נהורא) בשבת שמברכין בו ר"ח אדר הסמוך לניסן (הוא פ' שקלים) מוציאין ב' ס"ת. באחד קורין פ' השבוע ובשניה קורין למפטיר (פ' כי תשא) עד (לכפר על נפשותיכם) ומפטירין (ויכרות יהוידע) ואם חל ר"ח בשבת מוציאין ג' ס"ת. בא' קורין בפ' השבוע ו' גברי בשניה קורין בפ' פנחס (וביום השבת) עד (ונסכה) ח"ק על ס"ת ב'. בג' קורין למפטיר פ' שקלים בכי תשא. כל שבת שלפני פורים (הוא פ' זכור) מוציאין ב' ס"ת. בא' קורין פ' השבוע בב' קורין פ' תצא (זכור את אשר עשה לך עמלק) עד סוף הפרשה ומפטירין (פקדתי). פ' זכור הוא מדאורייתא וצריך לקרותה בעשרה. ואם א"א לקרותה בעשרה יקרא עכ"פ בניגון ובטעמים. שבת שאחר פורים פעמים שהוא הפסקה. ופ' פרה ג"כ מדאורייתא כנ"ל. שבת שמברכין בו ר"ח ניסן (הוא פ' חודש) מוציאין ב' ס"ת בא' קורין בפ' השבוע ובב' למפטיר בפ' בא (החודש הזה לכם) עד (תאכלו מצות) אם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין ג' ס"ת בא' קורין בפ' השבוע ו' גברי בב' (וביום השבת) עד (ונסכה) ח"ק על ס"ת שניה. בג' קורין למפטיר (החודש הזה):

הנהגות תענית אסתר

(נהורא) י"ג אדר הוא תענית אסתר (ואם חל פורים בא' בשבת מקדימין התענית ליום ה') במנחה קורין ויחל ומפטירין דרשו. היחיד אומר עננו בש"ת והש"ץ בין גואל לרופא ואין נופלין (ואם חל בשבת א"א לו"ן) קודם תפלת מנחה דוקא יתן ג' חצאי שקלים לאביון הגון ודוקא מטבע של כסף הנקרא בשם מחצית ונוהגין לתת מהלה"ש אפי' בעד ילדים זכרים ומעוברת נ"כ בעד העובר, כל קטן שהתחיל אביו לשקול ע"י שוב אינו פוסק:

דיני ברכות המגילה

(דח"ח) (א) הקורא את המגילה מברך לפניה ג' ברכות על מקרא מגילה. שעשה נסים. ושהחיינו. וכן ביום: (תרל"ב) (ב) יכוין ביום בברכת שהחיינו על קריאת המגילה ועל מצות משלוח מנות וסעודת פורים וכן הש"ץ יכוין להוציאם בשביל זה. אם אבל קורא את המגילה אחר יברך הברכות משום ברכת שהחיינו והאבל יקרא, ולאחריה מברך בצבור הרב את ריבנו כו' אשר הניא. וביום א"א אשר הניא רק שושנת יעקב וביחיד אינו מברך לאחריה ויכול לברך בלא שם ומלכות: (שם) (ג) מי שיצא כבר מברך להוציא אחרים ואם יודעים לברך יברכו בעצמם והקורא יקרא. והנשים אם מברכות לעצמן. מברכין ויאמרו לשמוע מגילה. וטוב לקרות לנשים אחרי שכבר יצא בקריאת המגילה בצבור ואם קורא לנשים קודם יכוין שלא לצאת באותה קריאה: (שם בפ"מ)

דיני קריאת המגילה

(א) חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום ושל לילה זמנה מצה"כ כל הלילה (תרפ"ז) ושל יום זמנה מהנץ החמה עד סוף היום ואם קראה משעלה ע"ה יצא בדיעבד: (ב) הכל חייבים בקריאת המגילה אנשים ונשים ומחנכים הקטנים: (תרפ"ט) (ג) ראוי ונכון שיהא לכ"א מגילה כשירה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש כי א"א לשמוע כל תיבה מהש"ץ (פ"מ שם):

דיני תפלת פורים

(א) בערבית אחר תפלת ש"ע ק"ש עם תתקבל וקורין את המגילה. אחר הברכות שלאחר המגילה אומרים ואתה קדוש ואם חל במו"ש אומרים ויה"נ ואת"ק ק"ש בלא תתקבל ובמוש"ק ויתן לך והבדלה על הכוס עלינו ק"י (תרל"ג ובמ"א:) (ב) בשחרית אחר ש"ע ח"ק ומוציאין ס"ת וקורין ג' גברי בפ' ויבוא עמלק ומחזירין הס"ת להיכל וקורין המגילה אחרי ובל"צ ק"ש תתקבל ואין לחלוץ התפילין עד אחר קריאת המגילה (שם ובמ"א):

דיני משלוח מנות וסעודת פורים

(א) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה צריך ליתן ב' מתנות לב' עניים וצריך לקיים משלוח מנות

מנות היינו שני דברים ממיני אוכלין לאיש אחד והמרבה במתנות לאביונים ה"ז משובח: (תרצ"ד) (ב) אשה חייבת במשל"מ ומתנות לאביונים: (תרצ"ה) (ג) צריך לקיים משל"מ ומת"ל ביום: (שם) (ד) מצוה להרבות בסעודת פורים ומצותה בשחרית רק משום טרדת משלוח מנות עושין אותה מקצתה בלילה וכשחל פורים בע"ש עושין אותה בשחרית. וי"א לאכול מיני זרעונין בפורים זכר לזרעונין שאכל דניאל וחביריו בבבל: (סי' תרצ"ה)

דיני אבילות ואנינות בפורים

(א) אונן בפורים בליל י"ד ישמע המגילה מאחר ואסור בבשר ויין וביום אסור בהנחת תפלין אפי' אחר הקבורה. רק אחר הקבורה יקרא ק"ש ויתפלל ויקרא המגילה או ישמע מאחר (א"ר תרצ"ו דלא כמ"א) ובבשר ויין מותר אונן ביום י"ד וט"ו: (פ"ת) (ב) אבילות אינו נוהג בב' הימים י"ד וט"ו רק לדברים שבצינעא. בליל י"ד לא ילך לבהכ"נ רק אחר שיתפלל מעריב בביתו ואם חל פורים במ"ש ילך לבהכ"נ בשבת בעוד היום וימתין עד הלילה ובשחרית ילך לבהכ"נ אפי' קודם התפלה אבל למעריב וכן ביום ט"ו אפי' לשחרית לא ילך: (פ"ת שם) (ג) אבל חייב במשלוח מנות ומכ"ש במתנות לאביונים. ולאבל תוך ל' אין לשלוח מנות. אא"כ אין שם אלא הוא ולאבל תוך יב"ח שרי אבל מתנות לאביונים יכול לשלוח אפי' לאבל תוך ז': (שם ס"ו ומ"א) (ד) אין לעשות מלאכה בפורים ומלאכות שלצורך פורים מותר ומותר לעסוק בפרקמטיא: (שם)

חייב איניש לבסומי בפוריא ולא שישתכר רק ישתה יותר מלמודו מעט ואחר תפלת מנחה ישב עם בני ביתו בש"ע ובנרות דולקים ויספר לב"ב מעניני הנסים וכל המרבה לספר ה"ז משובח:

ברכות המגילה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ברכה אחר קריאת המגילה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָרָב אֶת רִיבֵנוּ. וְהַדָּן אֶת דִּינֵנוּ. וְהַנּוֹקֵם אֶת נִקְמָתֵנוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל צָרֵיהֶם. הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גּוֹיִם. וַיָּפֶר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים: בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם רָשָׁע. נֵצֶר זָדוֹן מִזֶּרַע עֲמָלֵק: גָּאָה בְעָשְׁרוֹ וְכָרָה לוֹ בּוֹר. וּגְדֻלָּתוֹ יָקְשָׁה לּוֹ לָכֶד: דִּמָּה בְנַפְשׁוֹ לִלְכּוֹד וְנִלְכַּד.

בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְנִשְׁמַד מְהֵרָה: הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו. וְעוֹרֵר שִׂנְאַת אַחִים לַבָּנִים: וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שָׁאוּל. כִּי בְחֶמְלָתוֹ עַל אֲגָג נוֹלַד אוֹיֵב: זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק. וְנִלְכַּד טָמֵא בִּידֵי טָהוֹר: חֶסֶד גָּבַר עַל שִׁגְגַת אָב. וְרָשָׁע הוֹסִיף חֵטְא עַל חֲטָאָיו: טָמַן בְּלִבּוֹ מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמָיו. וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה: יָדוֹ שָׁלַח בִּקְדוֹשֵׁי אֵל. כַּסְפּוֹ נָתַן לְהַכְרִית זִכְרָם: כִּרְאוֹת מָרְדְּכַי כִּי יָצָא קֶצֶף. וְדָתֵי הָמָן נִתְּנוּ בְשׁוּשָׁן: לָבַשׁ שַׂק וְקָשַׁר מִסְפֵּד. וְגָזַר צוֹם וַיֵּשֶׁב עַל הָאֵפֶר: מִי זֶה יַעֲמוֹד לְכַפֵּר שְׁגָגָה. וְלִמְחוֹל חַטַּאת עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ: נֵץ פֶּרַח מִלּוּלָב. הֵן הֲדַסָּה עָמְדָה לְעוֹרֵר יְשֵׁנִים: סָרִיסֶיהָ הִבְהִילוּ לְהָמָן. לְהַשְׁקוֹתוֹ יֵין חֲמַת תַּנִּינִים: עָמַד בְּעָשְׁרוֹ וְנָפַל בְּרִשְׁעוֹ. עָשָׂה לוֹ עֵץ וְנִתְלָה עָלָיו: פִּיהֶם פָּתְחוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי פוּר הָמָן נֶהְפַּךְ לְפוּרֵנוּ. צַדִּיק נֶחֱלַץ מִיַּד רָשָׁע. אוֹיֵב נִתַּן תַּחַת נַפְשׁוֹ: קִיְּמוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת פּוּרִים. וְלִשְׂמוֹחַ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה: רָאִיתָ אֶת־תְּפִלַּת מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. הָמָן וּבָנָיו עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

בשחרית אחר הא־ל המושיע אומרים (שושנת יעקב):

שׁוֹשַׁנַּת יַעֲקֹב צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה. בִּרְאוֹתָם יַחַד תְּכֵלֶת מָרְדְּכָי: תְּשׁוּעָתָם הָיִיתָ לָנֶצַח וְתִקְוָתָם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. לְהוֹדִיעַ שֶׁכָּל קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ וְלֹא יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל הַחוֹסִים בָּךְ: אָרוּר הָמָן אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לְאַבְּדִי. בָּרוּךְ מָרְדְּכַי הַיְּהוּדִי. אֲרוּרָה זֶרֶשׁ אֵשֶׁת מַפְחִידִי. בְּרוּכָה אֶסְתֵּר בַּעֲדִי. וְגַם חַרְבוֹנָה זָכוּר לַטּוֹב:

מקור הברכות

ברוכה אסתר בעדי. ונלחצו המבארים בתיבת בעדי שאמר. הרוו"ה הגיה „מגינה בעדי" והר"י רייפמאן הגיה „כעדי" ע"ד שאמרו מרדכי מוכתר בנמוסו היה, וגרם שם הערוך „כעדי". ור"ל שה׳ מצוין כעדי בדת התורה וזהיר במצות, אבל רחוק לתאר את אסתר בזה. ובעל הגיון לב כ׳ שלא נוספה תיבה זו אלא לשיווי החרוז, אבל שיווי החרוזים לא שוה לנו לחשוד מסדרי הפיוטים שיוסיפו תיבה בשביל חרוזים. אך הנ"ל דקאי על התחלת המאמר „שושנת יעקב" שמדבר על כנסת ישראל שהיא צהלה ושמחה, ומודה על תשועתו יתב׳ שהוא קרוב לקויו, ולא יבושו כל החוסים בו, ושהיא מקללת הרשעים ומברכת הצדיקים, את מרדכי היהודי, וגם את אסתר שנבחרת לשליח לגאולת ישראל, ואומרת „ברוכה אסתר" שנבחרה „בעדי" לתשועתי, וגם כי אמנם שהנס הי׳ בא גם בלעדה, וכמו"ש ריוח והצלה יעמוד וגו׳. כי אין המציל ומושיע אלא ה׳ יתב׳ לבדו, מ"מ מגלגלין זכות ע"י זכאי, שהעמידה עצמה בסכנה להצלת ישראל, וזה ברור לפע"ד.

סדר פורים.

סה. ובפורים מתפלל שמונה עשרה. (א) **א.** [ויתבון בתעניתא דמעלי יומא דפוריא ונחית ש"ץ בצפרא ואמר סליחות מאי דניחה ליה בענינא דמפרשינן לעיל (ב) בסידורא כתעניתא. ונחית (ג) סתמי ובמנחה דמעלי יומא דפוריא וקורא בתורה ויחל משה כשאר תעניות (ד) ולא י"ח כדרכן, ומדכרי עננו בין יחיד בין צבור. יחיד אומר בשומע תפלה ושליח צבור אומרה בין גואל לרופא. רצה ומודים, ופרסי כהני ידיהון, ושים שלום, רחום וחנון. קדיש כולו] :

סו. [במעריב אומר ברכו. אשר בדברו. וק"ש כו'. וקיימין צבורא ומצלו בלחש שמונה עשרה כולן.] בהודאה מזכיר: **על הנסים** על הגבורות (א) [ועל הנחמות] שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. **בימי** מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע ובקש להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד. בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר. (ב) ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו, וקלקלת את מחשבתו, והשבות גמולו בראשו, ותלו אותו ואת בניו על העץ, כשם שעשית להם [ג"כ עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים.] ותושיענו בימים האלו, ונודה לשמך הגדול סלה. ועל כלם כו'. וכל החיים, (ג) [ושים שלום, ומקדש ש"ץ קדיש כלו, וחתים עושה שלום] :

שנוי נוסחאות והנהות

סה. (א) בכת"י ב"מ חסר כל הענין עד ובהודאה. (ב) בכת"י **א** בסידורא. (ג) צ"ל „ש"ץ במנחה". (ד) צ"ל „ומתפללין י"ח".

סו. (א) בכת"י ב"מ „ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפדות ועל הפרקן" כו', וגרסת הרס"ג, על הניסין והתשועות והמלחמות והפדות והפרקן שעשית עמנו ועם אבותינו" כו'. (ב) בכת"י ב"מ „ושללם לבוז", וברס"ג ליתא מן ביום אחד עד ושללם. (ג) חסר בכת"י ב"מ עד וחייב אדם.

בכת"י

ומכנסי

מגן האלף

סה. א.] ויתבון בתעניתא דמעלי יומא דפוריא כו' הרמב"ם פ"ה ה"ה מתענית, כ' ע"ז „זכר לתענית שהתענו בימי המן, שנאמר דברי הצומות וזעקתם, „וכ' הה"מ תענית זה לא נזכר בגמרא אבל נהגו בו, ואמרו קצת מפרשים שמ"ש בפ"ק דמגילה דף ב' זמן קהלה לכל היא, ר"ל זמן תענית שנקהלו בשושן בי"ג אדר להתענות. וכ' הב"ח דמשמע מדברי האגודה דמאן דמפיק תענית זה מדברי הצומות וזעקתם אפי' מעוברות ומניקות חייבים להתענות. דלוס זה קבוע מדברי קבלה, וכדברי תורה דמי. וכתב עוד משמו דאף לפירוש ר"ת דמצא לו סמך ממ"ש בגמ' זמן קהלה לכל, יש להקל למעוברות וכל חולי שאין בו סכנה ע"ש. וכ"ש למ"ש השב"ל בשם רש"י דתענית זה אינו ד"ת ולא דברי סופרים אלא מנהג בעלמא, ואעפ"כ אסור לפרוש מהצבור, ע"ש. והרשב"ט בהגמי"י פ"א מתענית כ' על תענית אסתר דהוא מדברי הגאונים ומנהג כל ישראל, וחשב לי' תענית חובה כמ"ב ע"ש. ועיין כ"ז בפרק שני דתענית בר"ן וברא"ש ובטור סי' תרפ"ו :

ואריכי

סז. [ומכנסי כולהי צבורא ושמעי קריאת המגלה. ב.] וצריכי לכוונא דעתייהו למשמע, דהכי אמרו רבנן [ר"ה כ"ט] לעולם אין יוצאין עד שיכוין משמיע לשומע, ושומע למשמיע. (א) שהכל תנובת חלב שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך. וקורין את המגלה לפני הצבור קודם שיאכלו כלום.] וחייב אדם לקרוא את המגילה בארבעה עשר ביום ובלילה, דאריב"ל [מגילה דף ד'] חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלהי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה לי. ג.] ואריב"ל נשים חייבות בשומע המגלה

שנוי נוסחאות והגהות

סז. (א) צ"ל „שהכל יתנו בה חלב", כן הגיה הפ' מקס והיא הגהה נכונה.

בכ"י

מגן האלף

סז, ב.] וצריכי לכווני דעתייהו למשמע, לא הזכיר כאן שגם המשמיע יכוין דעתו להוציאם, וכמו דאסיק לעולם אין יוצאין עד שיכוין משמיע לשומע, משום דאיירי בש"ץ שמוציא את הרבים י"ח, שמכוין להוציא כל השומע קריאתו, ואע"פ שלא נתכוין לפלוני זה, ואינו יודע אותו יצא, וכדאמרינן במס' ר"ה כ"ט, היה עובר אחורי ביהכנ"ס או שהי' ביתו סמוך לביהכנ"ס ושמע קול שופר או מגילה, אם כיון לבו יצא, ואמרינן, הכא בש"ץ עסקינן דדעתו אכ"ע, וגרסינן נמי א"ר יוסי בד"א בש"ץ, אבל ביחיד לא יצא עד שיכוין שומע ומשמיע, וכן פסקו הרי"ף ורמב"ם ורא"ש, ודלא כרבא דאמר מצות א"צ כונה, ועיין בסי' תקפ"ט:

ג.] ואריב"ל נשים חייבות בשומע [צ"ל לשמוע] **המגילה שאף הן היו באותו** הנס, במגילה דף ד' איתא שחייבות במקרא מגילה, ומשמע שחייבות לקרותה ויכולות להוציא גם לאנשים, וכ"כ רש"י בערובין דף ג', אולם מלשון רבינו הגאון ז"ל שכתב שחייבות לשמוע משמע שאין יכולות להוציא אנשים, וכ"כ בתוס' ורא"ש ור"ן בשם בה"ג. ונסתייע מהתוספתא שאינו נשים ועבדים וקטנים פטורים ממקרא מגילה, וגרס כאן שחייבת במשמע מגילה, מפני שהיתה באותו הנס שאין חיובן רק לשמוע אבל אינן מוציאות אנשים י"ח. ומאי דאמר בערוכין הכל כשרים לקרות המגילה הכל לאתויי נשים, פירוש להוציא נשים כמותן, וצריך טעם כיון שחייבות מדרבנן שאף הם היו באותו הנס, למה לא יוציאו גם לאנשים שאף עליהם לא רמיא אלא חיובא דרבנן, ומ"ש אשה שמברכת לבעלה בדאכיל רק שיעורא דרבנן, כדאי' בפ"ב דברכות. ובמג"א סי' תרפ"ט ס"ק ה' הקשה מ"ש מנר חנוכה שמברכת ומדלקת ומוציאה גם לאיש, עיין ט"ז, וראיתי בס' דברי צבי שכתב לפת"ש תוס' מגילה ד' דמשום טעמא שאף הן היו באותו הנס אינה מחויבת אלא מדרבנן, ולא תוכל האשה דהויא תרי דרבנן להוציא איש דהוא חד דרבנן. ואין דבריו נכונים דהתוס' לא אמרו זאת אלא לענין שצריך היקשא לחייבם במצוה מה"ת, משום דטעמא שהיו באותו הנס אינו אלא דרבנן, אבל במגילה דרבנן גם אשה הוי חד דרבנן דומיא דאיש, שעל כלם נגזר כליון. והתוס' במס' סוכה ל"ח כתבו [ע"ש לפי גרסת מהר"ם לובלין] דאפי' אי הוה כרהמ"ז דאורייתא לא יכולות להוציא הרבים י"ח משום דזילא בה מלתא, והוכיחו זאת ממגילה דנשים חייבות, ופירש בה"ג שאין מוציאין את הרבים י"ח, ע"ש. ומדבריהם משמע דאין הטעם לבה"ג משום שאין חייבות, אלא דחייבות, ואפ"ה א"מ לאנשים משום זלזולא. והמ"א בשם סמ"ג ביאר זאת, דמגילה הוה כמו קה"ת, ופסולה משום כבוד הצבור, וכ' הרא"ש דאפי' ליחיד אינה מוציאה משום לא פלוג, ע"ש. ובזה דחה הרב מג"א בסי' רע"א קו' הב"ח שהקשה מקדוש היום שמוציאה גם לאנשים, ע"ש. ועפ"ז אפשר ליישב נמי קושית המ"א מה שהקשה מנר חנוכה, אבל לשון התוספתא שאמרו פטורין ממקרא מגילה, וכן לשון בה"ג שהוסיף ע"ז אלא שחייבות בשמיעה משום שהכל היו בספק, כו' משמע דפטורות מקריאה.

ואינן

המגלה שאף הן היו באותו הנס. ד.] [הקורא את המגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא ידי חובתו, במה דברים אמורים בצבור.] ה.] ובמגלה שאינה משורטטת אין אדם יוצא ידי חובתו :

סח. הקורא את המגלה עומד ויושב. קראה אחד קראוה שנים יצאו. מקום שנהגו לברך מברך. שלא לברך לא יברך. אמר אביי לא שנו אלא לאחריה, אבל לפניה מצוה לברך. דאר"י אמר שמואל כל המצות כלן מברך עליהם עובר לעשיתן. מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא, דכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. לפניה מאי מברך.

מגן האלף

ואינן מוציאות לאנשים גם מדינא, והמרדכי כ' במפורש שאין מחויבות בדבר ואין מוציאין אחרים י"ח ע"ש. וא"כ הדרו לדוכתייהו על הבה"ג ורבינו כל מה שהקשינו :

ולכן נראה דתחלת תקנת חכמים לסברת רבינו ובה"ג ז"ל, לא היתה להייב נשים בקריאת המגילה, אלא בשמיעה לבד. וכ"מ מדברי התוס' והמרדכי שכתבו „שפטורים מקריאה, וחייבים בשמיעה". וכתב בשם ראבי"ה דאפי' אי קרו בעצמן מברכין לשמוע מגילה. ע"ש. ועיקר חיוב קריאת מגילה דילפינן ממ"ש נזכרים ונעשים דבעי זכירה, לא נתקן אלא לאנשים שמחויבים לקרות בעצמם. או לשמוע ממי שהוא מחויב בקריאה ששומע כעונה. וכאלו קוראים בעצמם, אבל הנשים פטורות מקריאה ולא חייבום בה חכמים כל עיקר, אלא מפני שהיו באותו הנס חייבו לפרסם הנס בפניהם כדי שידעו ענינו, וממילא שא"י להוציא אנשים. ול"ד כלל להא דאשה מברכת לבעלה, ול"ק נמי מנר חנוכה, ולא מקדוש, דהכי שאני שאינה מחויבת כלל בקריאה, וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים י"ח, ואינה מוציאה אלא אשה כמותה שגם היא אינה מחויבת אלא בשמיעה. ואפשר דגם התוס' במס' סוכה נמי הכי ס"ל. ולא כתבו טעמא דרבים זילא בהו מלתא, אלא לומר שלא תקרא ברבים לנשים הרבה, וכ"כ בהגהות נתיב חיים בסי' תר"ע בכונת התוס' הנ"ל. וכן משמע מהירושלמי דפרק ב' במגילה דאמרו מכאן ואילך [אחר שאירע שקרא קטן לפני רי"ה] נהגו הרבים לקרותה בביהכ"נ [דשוב לא יניחו לקטן לקרותה ברבים] בר קפרא אמר צריך לקרותה לפני נשים וקטנים, ריב"ל עבד כן מכנש בני ביתיה וקרי קומיהון. ומשמע דנשים דומיא דקטנים שפטורים מדינא ואפי' בהגיע לחינוך. וא"י להוציא אחרים דבדידיה הוי תרי דרבנן משום שאינו בר מצות כלל, ואפ"ה צריך לקרותה בפניהם משום שהיו באותו הנס. אבל אין זה מצד הדין אלא לפרסם הנס בפניהם שידעו ענינו. ועפ"ז נראה דיש להקל להם לשיטת בה"ג ורבינו בכמה ענינים המובאים בסי' תר"צ ע"ש, כיון שאין החיוב אלא שידעו ענין הנס.

ד.] הקורא את המגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא, בד"א בצבור. במס' מגילה י"ט ב' איתא ומחו לה אמוהא בצבור שנו, וכ' הר"ן מדקאמר ומהו לה אמוהא, משמע שהן מחליפין כח הדבר, כו' שאין לך לומר לא יצא, שלא אמרו אלא בצבור אבל ביחיד אפי' לכתחלה, הלכך אפי' בצבור דיעבד מיהא יצא. עכ"ל. אבל מלשון רבינו נראה דאפי' דיעבד לא יצא, וכ"כ הרי"ף לא אמרו לא יצא אלא בצבור, וכ"כ הרמב"ם אם קרא לא יצא ע"ש. והכי נקטינן :

ה.] ובמגלה שאינה משורטטת א"א יוצא י"ח. גמרא שם דף ט"ז דברי שלום ואמת, אר"א מלמד שצריכה שרטוט כאמתה של תורה, וכן בירו' שם רפ"ק ומובא ברי"ף ורא"ש בפ"ב, אלא דהב"י סי' תרנ"א הביא בשם א"ח שא"צ שרטוט אלא בשיטה ראשונה ומובא בלבוש ובמג"א שם, וכבר השיגו בד"מ ובהגר"א וחכ"צ סי' ל"ו :

ו.] **מנ"ח** סימן. **ברוך** אתה ה' אמ"ה אקב"ו על מקרא מגלה. ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. (א) [ופתח וקרי ש"ץ ויהי בימי אחשורוש כולי. וכי מטיא ומרדכי יצא, ז] א"ר סעדיה זצ"ל דמנהגא הוי דפתח ש"ץ מלת ומרדכי יצא בלחוד, ובתריה ענו כולא צבורא ומרדכי יצא כולא פסוקי עד ושמחה. ובתרייהו הדר ש"ץ נמי ליהודים זו המלה לבדה, ובתריה ענו כולא צבורא ואמרין כולא פסוקא עד ויקר. והדר אמר ליה ש"ץ זמנא אחרינא (ב) בדעבד בקרא דמרדכי יצא. ואיכא צבורין דעבדו הכי. דכי מתחיל ש"ץ מלת ומרדכי יצא בלחוד, ענו כולא צבורא מלפני המלך. ואמרי כולהי תרוייהו פסוקי ומרדכי יצא וליהודים היתה אורה בבת אחת. ובתריהון הדר שליח צבור ואמר להו לתרוייהו בבת אחת, ומרדכי יצא וליהודים היתה וגו'. וכי מטי בסוף לקרא כי מרדכי היהודי, נמי מתחיל ש"ץ כי מרדכי היהודי, וענו צבורא כולהי משנה למלך וגמרי לפסוקא והדר אמר ליה ש"ץ].

ולאחריה

שנוי נוסחאות והגהות

סח. (א) בכ"י ב"מ חסר עד סי' ס"ט. (ב) בכ"י א „כדעבד".

מגן האלף

סח. ו.] מנ"ח סימן. לעיל בהל' חנוכה דמברך נמי כל הברכות לא כתב שם רבינו שום סימן, בכת"י מפום דהכא שיטפי ליסנא דגמרא נקט, וכן איתא בגמ' דף כ"א רב ששת מקטרזיא איקלע לקמי' דרב אשי ובריך מנ"ח. עכל"ה, והגאון מפרש להאי בנוסח הברכות שהביא:

ז.] **אמר** רב סעדיה דמנהגא הוי כו'. בהגהות מיימוני פ"א ממגילה כ' ונהגו העם לומר אשר הניא בלילה, ונהגו הקהל לומר אלו הפסוקים בקול רם, ומרדכי יצא, ליהודים היתה אורה, כי מרדכי היהודי, ואין זה רק שמחה בעלמא שנהגו לשמח התינוקת ולזרז אותם שיתנו דעתם לשמוע מקרא מגילה. עכ"ל, וכן הוא בויטרי סי' רמ"ה שכ' וזה הוסד לפני רבינו תנוח נפשו בגה"ח, איש יהודי, וכן ומרדכי יצא, ליהודים, כי מרדכי, שנהגו העם לאמר בפה אחד בשעת קריאה, אינה חובה ואינה מנהג, אלא שמחת תנוקת, אבל מקרא של י"ג מדות כו' בתע"צ מנהג כשר הוא, כו'. וכ"כ בשב"ל סי' ר' בשם רבינו שלמה זצ"ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט נאה אשר הניא, ואומר ברוך מרדכי, ברוכה אסתר, ארור המן, ארורה זרש, ומכין ברגליהם או אבן על אבן, ומשברים קדרות כשמעם שבר המן וזרש, ולאחר זה עומדין הצבור ומשבחין לבורא אשר הציל את ישראל, ואומר מי כמוך ג"פ, עזי ג"פ, ה' איש מלחמה ג"פ, ה' ימלוך ג"פ, כ"ז אינו חובה אלא מנהג טוב. וכן מה שאמרו בשעת קריאת המגילה איש יהודי כו', אינו חובה ולא מנהג אלא שמחת תנוקת, וקולות לפניהן כדי שישמחו, וגם בראותם שנוי כזה שואלים מה זה, ומתוך כך אתה בא לספר גבורותיו של בורא למען ישמעו ולמען ילמדו ליראה אותו כל הימים. עכ"ל. ירושלמי: ר' ברכי' ור' חלבו בשם רשב"נ ר' יונתן כשהיה מגיע לפסוק זה אשר הגלה מירושלם, היה אומר נבוכדנצר שחיק עצמות כו', ומצאתי בעיר אוקספורד באחד מסדורי קלף כת"י, דפיוט אשר הניא, ואשר בגלל אבות, חברם ר' אשר והוא היה היהודי הראשון שבא לגור בוורמיז"א, והיה בידו כתב יוחסין עד הנשיאים. עכ"ל, ובויטרי נרשם על אשר הניא „וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה" ואין כוונתו שהם חברוהו, אלא שנרמז בו יסוד ענין הנס של אנשי כה"ג שבזמן מרדכי שהי' אחד מהם, שתקנו קריאת המגילה,

כמו"ש

סט. ולאחריה במקום שנהגו (א) מברך **ברוך** אתה ה' אמ"ה (ב) **ח.]** הרב את ריבנו, והדן את דיננו, והנוקם את נקמתנו, והנפרע לנו מצרנו, והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו. בא"י הנפרע לישראל מכל אויביהם האל המושיע. [כרס"ג : ארור המן, ברוך מרדכי, ארורה זרש, **ט.]** ברוכה אסתר, ברוכים אתם וכל ישראל]. (ג) [**והכי** אמר מרנא ורבנא משה גאון. **י.]** מגלה מעין ברכה דילה קא חתים. אגב דאמר הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו ומשלם גמול לאויבי נפשנו, חתים ברוך הנפרע לעמו ישראל מכל אויביהם. ומהו דתימא נפרע לישראל ולא הושיען, אמר רבא האל המושיע. אמן. **והכי** אמר רבינו רב נתן ראש ישיבה. הכי נהגינן במתיבתא למימר ברוך הרב את ריבנו וכו'.

ולא

שנוי נוסחאות והגהות

סט. (א) בכ"י א „לברדי מברך. (ב) ברס"ג „האל". (ג) חסר בכ"י ב"מ עד והקורא.

בכ"י

מגן האלף

כמו"ש בפ"ק דמגילה מכדי כלהי אנשי כה"ג תקינינהו, כו' :

סט. ח.] הרב את ריבנו. רבינו ז"ל לא גרס בגמרא מגילה דף כ"ב, „האל" הרב את ריבנו, וכן מזכיר לקמן בשם רב נתן גאון, וכן העתיק הטור בשמו משום דכבר פתח ואמר בא"י אלהינו כו'. וכ"כ המרדכי בשם בה"ג, וגם גרסת הרי"ף והרא"ש הוא כן, ומ"ש בעל עבו"י שבעל המס' סופרים נמי ס"ל הכי, אינו כן, דבפי"ד ה"ה גרס שם האל הרב את ריבך ע"ש כמ"ש שבויטרי. וכן נוסח הרמב"ם והסמ"ג האל הרב כו', ועמש"ל בחלק ראשון סי' ס' אות ג', ועיין ב"ח סי' תרנ"ב ומ"ז סי' קפ"ט, והקשה הר"ן למה פותחת בברוך, והלא פסוקים לא הויא הפסק כי היכא דלא מפסקא ק"ש, [לאו"י] והיא סמוכה לברכה שלפניה, ותי' דהרב את ריבנו לא נתקנה אקריאת המגלה אלא ברכה בפ"ע על הנס ע"ש. וע"ש מה שתי' בברכה אחרונה שמברכין בצבור על התורה, משום דקודם תקנה לא היו מברכין אלא הפותח והחותם, ומשום דאפסקי גברי בינייהו לא חשוב כברכה סמוכה לחברתה, אלא דעדיין יקשה מברכה אחרונה של הפטורה, ותי' על זה הרב בשמ"ת ברכות נ"ו שאף הן אינן על קריאת ההפטרה אלא של שבח שהותקנו על קיום הבטחות לציון ומלכות ב"ד, והודאה על תורה והעבודה וכו'. ובתוספי הרא"ש שם מתרץ, דכי אמרינן פסוקים לא הויין הפסק, ה"מ פסוקים הקבועין תמיד כק"ש והלל וכדומה, אבל בקריאת התורה הוי הפסק, אי נמי שהאחרון המברך אחר קריאת הספר נראה כתחלת מעשה, וכ"כ ה"ר ר"י הסיד דברכות שאחרי קה"ת והפטרה ומגילה שהן אחר קריאת ספר, דומה שהוא כתחלת מעשה, ע"ש. ובמס' סופרים פי"ד אמר ע"ז כנגד עלבונה של תורה מברכים, וי"א נגד עלבונס של ישראל. ע"ש, ואפשר דכיון לתרץ כמו"ש הר"ן :

ט.] ברוכה אסתר. כ"ה במס' סופרים פי"ד מקלס לצדיקים כו', ובירו' פ"ג דמגילה רב אמר צ"ל ארור המן כו', ובסוף פיוט שושנת יעקב איתא ברוכה אסתר בעדי ועיין במקור הברכות :

י.] מגילה מעין ברכה דילה קחתים אגב דאמר כו'. האי „אגב" ר"ל אע"ג, דלא תקשי דהפתיחה הויא ענינים הרבה. הרב, והדן, והנוקם, ומ"מ לא חתים אלא הנפרע מפני שכלם מעין ברכה דילה נינהו, וכן מצאתי להדיא בויטרי סי' רמ"ז דגרים כך הע"ג דאמר הרב והדן והנוקם והנפרע חתם הנפרע. ע"ש, ומ"ש „ומהו דתימא" כו' הוא טעם למש"ש בגמרא דף כ"א מאי מברך כו' עד הנפרע לישראל מכל צריהם, רבא אמר האל

ולא אמרינן האל הרב את ריבנו, דהא אמרינן ה' אלהינו. (ד) **יא.] והקורא** את המגלה בזמנה אינו קורא אותה אלא (ה) בעשייתה. שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה. לענין מגלה, אמר רב מגלה בזמנה קורא אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה בעשרה. רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי. וכיון דרב קא חייש לדרב אסי הלכה כרב אסי.

והקורא

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בכ"י א „אר"פ הלכך במרינהו לתרוייהו הנפרע והאל המושיע". (ה) צ"ל „בעשרה": בכ"י

מגן האלף

האל המושיע, דמש"ה מוסיף האל המושיע משום מהו לתימא כו', כי אע"פ שכבר נפרע מצריהם מהמן, היתה הסכנה רבה עדיין כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, והוכרחו להקהל ולעמוד על נפשם, וכחסד השם לא עמד איש בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים ולכן חתים האל המושיע, ולא הויא חתימה בשתים כמו"ש הא"ח מובא בב"י דהני שתים מיסך שייכי אהדדי ואין התשועה שלמה אלא בשתיהן, ע"ש:

יא.] והקורא את המגלה בזמנה אינו קורא אלא בעשרה. מלשון זה משמע דאפי' בדיעבד לא יצא, וס"ל דר"א דאמר [מגילה דף ה'] בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, ר"ל דאפי' בדיעבד אינו יוצא אלא בעשרה, דאל"כ הי' אומר מצותה בעשרה, וכמו"ש הרמב"ן במלחמות, וכ"כ בארו זרוע סי' ש"ע אחרי שהביא דברי ר"ת כתב „וליתא לדרב עמרם גאון שפסק בסדר שלו כרב אסי שאף בזמנה צריכה עשרה", ע"ש. ולפי"ז תמוהין מאד דברי הטור סי' תר"צ שאחר שהביא דברי בה"ג דדוקא בעשרה, כתב ור"ע ז"ל כתב „צריך לחזור אחר עשרה, ואם א"א בעשרה קורין אותה ביחיד", והרב הב"ה לא ראה דברי רבינו, וס' או"ז, ותמה ג"כ על הטור מלשון המרדכי בשם רבינו דס"ל דאפי' בדיעבד בעי יו"ד, ונדחק לתרץ שהטור שגה בדברי אביו הרא"ש במ"ש וכן מסתבר וכו', וחשב שכ"ז הוא מלשון רב עמרם, וליתא, ע"ש. ודבריו יותר נפלאים דסדרו של רבינו לא זזו מעולם מתחת ידי רבינו בעל הטור כמובן מכל המקומות שהביאם. וא"א שישגה בזה, ועוד דא"כ פסקיו של רבינו ז"ל, סותרים זא"ז דבסי' ס"ז כ' הקורא המגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא בד"א בצבור, דפסק כר"י, וש"מ מזה דיחיד קורא אותה, גם לשון הרב ז"ל שכתב הקורא את המגילה בזמנה כו' קשה דהא שלא בזמנה ודאי דבעי עשרה, ול"ל למימר „בזמנה", ובפרדס מובא בלשון זה „ואל יקראיה אלא בעשרה, דא"ר מגילה בזמנה כו' ר' אסי אמר בין כו' הוה עובדא וחש רב להא דרב אסי ומשום הדור מצוה, והלכתא כרב אסי, ועד כאן לא פליגי אלא בזמנה, אבל שלב"ז שניהם מודים שאין קורין אלא בעשרה, ומברך לפני' ולאחרי', ובפחות מעשרה לא יברך. ע"ש, ועפ"ז נראה שיש כאן בסדרנו ט"ס בתיבת „בזמנה", וגרסא הנכונה היא „הקורא את המגילה אינו קורא אלא בעשרה" וגרסא זו היתה בידי רבינו הרא"ש והטור, והדברים מבוארים כמו שכתבנו, דשלא בזמנה א"י כלל ביחיד אפי' בדיעבד, ובזמנה אסור לקרות ביחיד לכתחילה, משום כיון דחש רב לדר"א א"כ הלכתא כוותי', ולפי שכלל רבינו לשניהם, לזמנה ולשלב"ז שלא יקרא אלא בעשרה, נקט לשון דיעבד משום שלא בזמנה, אבל בזמנה אין איסור ביחיד אלא לכתחלה משום הדור, וכדעת הרז"ה וכל הגאונים, ובזה א"ש כל המוני הקו' שהקשו האחרונים על דבריו של רבינו, דבאמת גם רבינו לא אמר לענין דיעבד, וגם מהמרדכי לא מוכח מידי, כמו"ש הב"ה דלא כ' שם אלא דר"ת ור"ח פסקו כרב. ורב עמרם פסק כרב אסי, ור"ל לענין לכתחלה, והה"ג כ' בשם ה"ג דיחיד לא יקרא כלל, ומשום פרסומי ניסא יקרא בלי ברכה. ע"ש, וגם דברי האו"ז יש לפרש כן, דאמר וליתא לדברי ר"ע, נגד מה שהביא מתחלה דברי ר"ת ור"ח ורי"ף ורמב"ם

ע. יב.] והקורא את המגלה בצבור כורך וקורא כספר תורה ואינו פושטה כאגרת. בשתי ישיבות ובבית רבינו שבבבל ובכל מקומות ישראל קורין כספר תורה. וכך מנהג. **יג.]** וכשהוא קורא „ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא" עשרת בני המן, חייב לקרותם בבת אחת כלם לא יפסוק בהם. דא"ר אדא דמן יפו עשרת בני המן צריך למימרינהו בנשימה אחת. מ"ט כולהי בהדדי נפיק נשמתייהו. וצריך שיהא ארוך ו"ו של ויזתא. דאמר ר' יונה א"ר זעירא ו"ו דויזתא צריך למסתחיה בזיקפא, מ"ט כולהו בחד זיקפא איזדקיפו. (א) **יד.]** דא"ר חנינא בר קפרא דרש דבי ר' שילא איש כפר תמרתא, כל השירות כלן אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריה, חוץ מזו שאריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה. מ"ט א"ר אבוהי

שנוי נוסחאות והגהות

ע. בכ"י ב"מ „ואמר". וכצ"ל כאן. בכ"י

מגן האלף

ורמב"ם ור' שמחה שמתירין ביחיד אפי' לכתחלה ע"ש, אמר ע"ז דליתא לדרב עמרם, דלא פסק כוותייהו, אבל לענין הלכה נקטינן כדברי רבינו וכ"פ הרא"ש והטור סי' תר"צ:

ע. יב.] והקורא כו' כורך וקורא כס"ת ואינה פושטה כאגרת. הטור בסי' תר"צ כ' כן בשם רב נטרונאי, והא"ז והש"ל הביאו בשם מר נמה, ובויטרי נפרש טעמי' דלא הוקשה לאגרת ללמדנו שאנו חייבים לעשותה כאגרת, אלא שאם נחפוץ נעשנה כאגרת להקל קלת מדיני ס"ת, אבל רב האי גאון כתב לפושטה כאגרת, אבל כס"ת לא הוי לן, וכ' הש"ל וכן עיקר, וטעמי', דלענין עיקר הכתיבה דהיינו קלף ודיו הוקשה לס"ת, ואף על דברים שאינה בגופה ממש, דינה כספר, וכמו"ש ונכתב בספר, לומר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. אבל לענין דברים שמחוץ לגופה דינה כאגרת שפושטה כאגרת, וכן קורא עומד ויושב, משא"כ בס"ת, עיין ר"ן בפרק ב':

יג.] וכשהוא קורא ואת פרשנדתא כו' עשרת כו'. גמ' דף ט"ז עשרת בני המן ועשרת כו', וכן איתא בירושלמי פ"ג ה"ז „צריך לאמרם בנפיחה אחת ועשרת עמהן" ובכ"י בשם א"ח מביא שצ"ל גם איש בלפניה בנשימה א', ובש"ע איתא לומר מן המש מאות איש, ורבינו לא הזכיר זאת משום דבגמרא אמרו „מ"ט דכלהו בחד זקיפא איזדקפו" והם לא היו בכלל, ותוס' כתבו דבדיעבד יצא, ומה שכתב „צריך שיהא ארוך וי"ו של ויזתא", יש ללמוד דלא כהפירושים המובא בר"ן לפשוט ראשו הכפוף, או שלא יחטוף בקריאתו, אלא שיהא ארוך ממש בכתיבה שפי משאר ווי"ן, ומה שלא נמנה במסורות, אין ראי' דמניני הרבה כיו"ב. וכן הוכיח בויטרי, ממ"ש במס' סופרים צריך לממתחיה כמודיא ללברות, שהוא משום של מלאים ארוך מאד:

יד.] ואר"ח בר כפרא כל השירות כלן כו'. במס' מגילה ט"ז ע"ב. ושם הגרסא בר פפא, ועיין בר"ן בשם ר"ת דר"ל שאין בה בליטות כמו שירת הים שאריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח, אלא כשירת מלכי כנען שמונחים זה על זה, ובטור סי' תרצ"א מובא הירו' דפ' בני העיר „אר"י ב"ר בון צריך שיהא איש בראש דפא ואת בסוף דפא, בנין ונחין כהדין קנטירא", ור"ל שהוא שוה מבני לדדין כבנין שוה בלי בליטה, שמבליטין המקלות הבנאין, והיא כפר"ת במש"ב בירו' לעיל מיניה בשם רב שכל השירות אריח ע"ג לבנה, כו'. והנה י"מ שצריך לכתוב איש בראש הדף ממש, דא"כ מה מוסיף ר"י ב"ר בון אדר"י בשם רב, והגר"א ז"ל הלך עליהם, ומפרש ריש דפא ראש שיטה, ואת בסוף שיטה, ודבר ה' אמת בפיו, וכן גרס להדיא בא"ז איש בראש שיטה ואת בסוף שיטה, ומה דק"ל מאי מוסיף אדר"י בשם רב פי' הגר"א ז"ל דמוסיף שיכתוב תיבת איש בשיטה שייך לעשרת

אבוהי כדי שלא יהא תקומה למפלתן. **טו.] וזו ששנינו, אבל קורין אותה** ללועזות בלעז. בברייתא (מגילה י"ח א') זו שאמרה גיפטית לגיפטים, עברית לעבריים, עולמית לעולמיים, מדית למדיים, יונית ליונים. אין לכולי עלמא לא. רב ושמואל דאמרי תרוייהו לעז יונית, לכל כשר, כרשב"ג. דתנן רשב"ג אומר אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, ואר"א אר"י (שם ט' ע"ב) הלכה כרשב"ג. וא"ר אבוהי אר"י מ"ט דרשב"ג דכתיב יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם, מיפיותו של יפת תהא באהלי שם. ומאי ניהו ספרים שנכתבו בלשון יונית יהיו באהלי שם. ובןהלכה. ואם כן (ב) [למה לא אמרו] הלכה כרשב"ג בגמרא (ג) ... אבל בשאר .... באו אלו ואמרו בפירוש לעז יוני לכל כשר.

קראה

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) בכ"י ב"מ „לימרו". (ג) חסר כאן וצ"ל כמו בכ"י ב"מ „אם היו אומרים כן היינו אומרים לא אמר רשב"ג במגלה, אלא בשאר ספרים. באו אלו ואמרו" כו':

בכ"י

מגן האלף

לעשרת בני המן בראש שיטה, ולא כמלכי כנען שמתחיל תיכף בתיבת מלך. ע"ש, וכש"כ לגרסת הכ"י בהירושלמי הנ"ל איש בר"ד ואת בסוף דפא ועשרת בסוף דפא, דודאי אא"ל איש בתחלת הדף ואת בסופו של דף דהא מיבעי למכתב שם עשרת, א"ו דהיינו שיטה, והעיקר שתהי' כתובה כעין כיס ושני בנלין, והאותיות לא יהיו גדולות אלא כשאר אותיות המגילה:

טו.] וזו ששנינו אבל קורין אותה ללועזות בלעז, בברייתא. נראה דנ"ל „כברייתא", וכן אמרו שם בגמרא „מתניתין כברייתא", דאע"פ ששנינו קראה בכל לשון לא יצא, מ"מ גפטית לגפטים וכן בכל לשון לכל המבין באותו לשון יצא, אלא דלעז יונית לכל כשר, כדרב ושמואל, דס"ל דאפי' במגילה דכתיב „ככתבם" נמי ס"ל לרשב"ג להתיר בלשון יונית, והוסיף רבינו ז"ל דברי ר' אבוהי אר"י דאמר שם דף ט' הלכה כרשב"ג, לחזק דבריו דהלכה דלעז יוני לכל כשר, ודלא כדברי הסובר דרב ושמואל לאו אליבא דנפשייהו קאמרי אלא לדברי רשב"ג, ולית הלכתא כרשב"ג וכמו"ש הרא"ש בפ"ב לדעת הרי"ף דמש"ה השמיט הרי"ף הא דרב ושמואל, דז"א, דר"א אר"י אמר להדיא דהלכה כרשב"ג, וכן הקשה בהשגות הרז"ה על הרי"ף, ומה שכ' הרמב"ן לתרץ דע"כ ר"י לא אמר הלכה כרשב"ג אלא בספרים ולא במגילה, משום דסתמא דמתניתין דלועזות בלעז דלא כוותי', וכדמשני „מתניתין כברייתא", ומחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם, כתב הר"ן על זה דאינו מוכרח, דתנא דמתניתין לא עייל נפשי' בפלוגתא, וכמו שאמר דלועז ששמע אשורית יצא, ה"ה לרשב"ג בלשון יונית נמי יצא ע"כ. ונלע"ד ראי' לזה דלא פריך אמ"ש לשון יוני לכל כשר אלא מברייתא יונית ליונים, לכ"ע לא, ולא פריך ממתניתין דאמר לועז ששמע אשורית, אשורית אין יונית לא ש"מ דאין ראי' ממתניתין, דאפ"ל דתני אשורית וה"ה לועז ששמע יונית יצא, דסברא הוא לרשב"ג דיליף מיפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם, כמו שיוצא באשורית כן יוצא ביונית, וכשר לכל אפי' מי שאינו מבין לשון יונית, ובזה ניחא נמי כדפריך לימרו הלכה כרשב"ג „ומהדר לתרוצי דהו"א דמגילה שאני, למה לא מתרץ דמרשב"ג לא מוכח דלעז יוני לכל כשר גם למי שאינו מבין אותו לשון, ואפשר דכמו דלת"ק דמקילי בספרים שנכתבים בכל לשון, מ"מ אינן כשרים אלא למי שמבינם, כן גם לרשב"ג שאמר אף בספרים לא התירו אלא יונית, לא הותרה במגילה אלא למי שמבינם, ולכן קמ"ל דלכל כשר, א"ו דסברא הוא דרשב"ג דאינו מתיר אלא יונית משום דאשכח קרא דיפה אלהים ליפת, ע"כ דמיא בכל מילי לכתב אשורי, ופשיטא דכשר לכל. וגם אלו אמרו הלכה כרשב"ג נמי הוה ידעינן דלכל כשר, ולכן משני דהו"א דבמגילה שאני, ובזה מדוקדק ג"כ לשון רבינו הגאון

שהביא

עא. קראה סרוגין ומתנמנם יצא. [שם] ת"ר קראה סרוגין יצא, **טז.]** סרוסין לא יצא. ר' מונא אומר משום ר' יהודא אף בסרוגין אם שהה כדי לגמור את כלה חוזר לראש. והכי אמר רב נטרונאי גאון (א) בהלל ומגלה ובק"ש אם פסק ושהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר, דאמר ר' יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. ואע"פ שאמר שמואל הלכה כר' מונא [שאמר משום ר' יהודא] אם שהה כדי לגמור את כלה חוזר לראש, קיי"ל שמואל ור' יוחנן הלכה כר"י. הלכך בהלל ומגלה וק"ש אע"פ ששהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר לראש אלא במקום שפסק, משום דהלכה כר"י.

יז.] מהיכן אדם קורא את המגלה ויוצא בה ידי חובתו [מגילה י"ט] רבי מאיר אומר כלה. ר' יהודא אומר מאיש יהודי. ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה. א"ר חלבו אר"ח בר גוריא אמר רב הלכה כדברי האומר כלה. ואפי' למ"ד מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כלה. וא"ר חלבו אר"ח בר גוריא א"ר מגלה נקראת ספר ונקראת אגרת. נקראת ספר, שאם תפרה חוטי פשתן פסולה. נקראת אגרת, שאם הטיל בה שלשה (ב) חבי גידין כשרה.

אר"ב

שנוי נוסחאות והגהות

עא. (א) בכ"י ב"מ "ריש מתיבתא". (ב) צ"ל חוטי

מגן האלף

שהביא ג"כ טעמא דרשב"ג, מקרא דיפת אלהים ליפת, וכן דעת הרמב"ם בפ"ב דמגילה ה"ג, שכ' וכן היתה כתובה יונית ושמעה יצא אע"פ שאינו מכיר, ע"ש. אלא שבפ"א מה' תפלין כתב להחמיר ואמר שהתירו בספרים לכתוב אף ביוני, "וכבר נשקע יוני מן העולם ונשתבש ואבד, לפיכך אין כותבין היום אלא אשורית", ע"ש. וכ"כ הר"ן בטעמא דרב אלפס שהשמיט הך דרב ושמואל, ואפשר דבזמנו של רבינו ז"ל עדיין לא נשתבש כ"כ לשון יוני, ולכן לא הזכיר זאת:

עא.] סרוסין לא יצא, ר' מונא אומר משום ר' יהודא אף בסרוגין כו', בהלל כו'. סרוסין, פירשו בירושלמי ומובא באלפסי דקרי חדא פרע חדא, שקורא פסוק אחד ומדלג השני, דהו"ל למפרע, ומ"ש "בהלל ומגילה וק"ש אם שהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר", בא לאפוקי תפלה, כיון דאמירא שאין מפסיק בה לא מפני הכבוד ולא מפני היראה, אמרינן בפרק מי שמתו דכ"ע חוזר לראש, וכן כ' הר"ן, ומ"ש. "ואע"פ שאמר שמואל הלכה כר' מונא כו' קיי"ל שמואל ור"י הלכה כר"י, מסוגיין גופא הו"מ למימר דליתא לדשמואל, כיון דא"ר יוסף נקוט דרב ביבי בידך, דרב אמר אין הלכה כר' מונא. ממילא הלכה כרב באיסורי דבשהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר לראש, אלא דעדיפא לי' להביא הך דר' יוחנן דאפי' יותר מכדי לגמור את כלה נמי א"ה לראש, דומיא דתקיעות דאפי' שמען בט' שעות ביום יצא:

יז.] מהיכן אדם קורא את המגילה. כו'. ובגמרא איתא תניא רשב"י אומר מבלילה ההוא, אר"י וכלם מקרא אחד דרשו, דכתיב ותכתוב אסתר וגו' את כל תוקף. מ"ד כלה תוקפו של אחשורוש. מ"ד מאיש יהודי תוקפו של מרדכי. מ"ד מאחר הדברים תוקפו של המן. ומ"ד מבלילה ההוא תוקפו של נס. בחבורנו שתרי הגלוזים בארנו דבהא פליגי. דודאי מדלא כתבה אלא תוקפו של ענין והטילה החיוב לקרותו, ודאי שאין החיוב להודות אלא על ההצלה והרפואה, וכן ה"נ קריאתה המגילה דקריאתה הוא הלילא א"נ להזכיר אלא ההצלה שזה עיקר הנס. ואע"פ שמברך אדם גם על הרעה, מ"מ אחרי שנמלט ממנה שוב

א"נ

(ג) אר"נ בר יצחק ובלבד שיהוא משולשין. **יח.]** ולאחר שקורין את המגלה בפורים בין ביום ובין בלילה. אומרים ובא לציון גואל. (ד) סדרא. וקדיש. וכך מנהג בשתי ישיבות.

עב. ואין אומרים הלל בפורים. מה טעם. **יט.]** לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ. לפיכך נופל אדם על פניו בפורים. **וכך** אמר רב עמרם בר שישנא (א) ריש מתיבתא כך מנהג בישיבה שיורדין תנאין לפני גאון ואב ב"ד ואלופים וכל בני ישיבה כלה, ומבקשים רחמים הרבה ונופלים על פניהם. שאין דומה פורים לכל מועדים ולחנוכה שבכולם אנו גומרים את ההלל. ואומרים זה היום עשה ה'. (ב) [ואלו בפורים אין אנו אומרים. ואע"פ שמשום שאין אומרים הלל על נס שבחו"ל הוא, סוף סוף הרי אנו אומרים יום נס הוא ונגאלו ישראל בו מלהשמיד ולהרג ולאבד. וצריכין אנו לבקש רחמים שיפדנו ויגאלנו באחרונה כבראשונה].

הרי

שנוי נוסחאות והגהות

חוטי. (ג) "א"ר חמא בר יצחק". (ד) בכ"י ב"מ וכל סדרא וקדישא. ובנדפס תקן "דקדושה" ובכ"י א "ומקדיש":

עב. (א) בכ"י א "גאון. (ב) בכ"י ב"מ "נגילה" והשאר ליתא שם, והמגיה שם הגיהו ע"פ ספר המנהיג ע"ש:

בכת"י

מגן האלף

א"ל להזכירה, וזה טעמו של רשב"י. אכן ר' יוסי ס"ל שבמה שהקב"ה מכה בו מרפא, ומצא שהנס האמיתי של הרפואה עצמה היתה בזמן הצרה, ולכן ס"ל להזכיר נס תוקפו של המן. וכמו שבארנו שם בספרנו שעיקר ההצלה היתה ע"י זיופו של המן. ור' יהודה ס"ל שהקב"ה מקדים רפואה למכה, וכן הקדים הרפואה במה שהגיד מרדכי על בגתנא ותרש, לכן ס"ל מאיש יהודי. אכן ר"מ ס"ל שגם סבת המשתה וענין ושתי והספרים שכתב, כלם היו הקדמת רפואה למכה וכמו שביארנו שם, לכן ס"ל לקרותה כלה:

יח.] ולאחר שקורין המגילה וכו'. הטור הביא זה בשמו בסימן תרצ"ג, וכתב וי"א שאין אומרים אותה לפי שאין עיקר גאולה בלילה אלא מתחילין ואתה קדוש עכ"ל. והוא מדברי הגמי"י. ובעל שב"ל מביא זאת בשם רבינו שלמה ומנהגות מגנצא, [ראיתים כת"י בירושלם אצל נכדו של הרב הג"ן] שביום מתחילין אחר מגילה ובא לציון, ולא בלילה שאין גאולה בלילה. ועוד שבמזמור אלי אלי למה עזבתני, כתוב ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, להכי נ"ל ואתה קדוש לאחר מעשה אסתר ע"ש. **וכתב** בהגמי"י בפ"ב מתפלה ובסוף הל' מגילה כתב בשם מהר"ם דבהודאה מזכיר על הנסים, ודלא כאשר כתב רב עמרם בסדרו שא"א על הנסים עד אחר קריאת המגילה עכ"ל. ולא מצאתי כן בסדרנו, ואדרבא בסי' ס"ו כ' לענין תפלת ערבית דבהודאה מזכיר על הנסים ע"ש:

עב. יט.] לפי שא"א הלל על נס שבחו"ל, לפיכך נופל אדם על פניו בפורים. בתוס' במס' מגילה דף ה' ע"ב כתבו שאין נופלים ע"פ דלא הוי יום צרה אלא יום שמחה. אבל רבינו ס"ל כיון שא"א הלל, וא"א זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, יש לנו לבקש רחמים שיגאלנו באחרונה כבראשונה, ואדרבא אנו אומרים יום נס הוא ויש לנו לבקש רחמים שיגאלנו בו. ומ"ש **שא"א הלל על נס שבחו"ל** ולא אמר טעמיה דר"נ דאמר קריאתא זה הלילא, או דרבא שם דף י"ד, משום דאסיקו בקושיא מברייתא ע"ש. ואין המנהג כדברי רבינו. אלא אין נופלין ע"פ וא"א למנצח, ואל ארך אפים בשני הימים, משום דאסורים בהספד כמו"ש התוס'.

ובפורים

עג. כ.] (א) [ובפורים קורים ויבא עמלק עד וישמע יתרו. ואע"פ שתשעה פסוקים הם לא יקראו יותר, שכך אמר רב יהודאי (ג) ראש ישיבה שאם קורים קודם ויבא, יקראו. ואם לאו יקראו אלו תשעה פסוקים ולא ידלגו כו'. **כא.]** וכד מסיימין כהן לוי וישראל מנח ליה לספרא בדוכתיה מקריה ואומרין כולו. ומתכנשין צבורא ויתבין עד דשמעין לקריאת מגלה

שנוי נוסחאות והגהות

עג. (א) בכ"י ברישש מתעאום ובהנדפס ממנו בווארשוי חסר כל סי' ע"ג. ע"ד. ע"ה. ע"ו. וסדר תפלת המועדות. עד סדר של פסח. (ג) בכ"י אמריקני „גאון זצ"ל" : הוגה

מגן האלף

עג. כ.]ובפורים קורין ויבא עמלק וגו' ולא ידלגו. נ"ל ללמד ממ"ש בסוף מגילה דבפורים קורין ויבא עמלק ולא הזכירו שידלג פ"א. וכן משמעות הירושלמי מגילה פ"ד ה"ב ותענית פ"ד ה"ג. דאמר שם לענין מעמדות, ביום הראשון קורין בראשית ויהי רקיע, והא לית בהון אלא תמנית פסוקי. ר' אידי אומר אתפלגון כהנא ואסי, ח"א חוזר [ב' פסוקים] וח"א חותך [ויהי ערב קמא ותניינא, ועושה אותם שני פסוקים]. ופריך, בשני קורא ויהי רקיע ויקוו, מן דמר חוזר חוזר ב"פ, ומ"ד חותך אפי' חותך לית ביה [כי אפי' יחתוך ויהי ערב שבפרשת יקוו אין בו אלא ט' פסוקים, ואח"כ מקשה עוד] הותיב ר' פליפה בר פריטה קומיה ר' זעירא, והרי פרשת ויבא עמלק, א"ל שניה היא שהוא סדרו של יום, עכ"ל. ומשמע דלמאי דמשני שהוא סדרו של יום ניחא לי' בזה אפי' למ"ד חוזר, מדלא אמר כאן מן דמר חוזר חוזר פסוק אחד כדי להשלים יו"ד פסוקים, כמו שאמר מתחילה, אלא כיון שהוא סדרו וכבר קרא ג"פ לכל אחד ואחד שני בהכי וא"צ לחזור ולדלג. משא"כ כשאינו קורא ג"פ מוכרח לחזור לפניו כדי שיהיו ג"פ לכל אחד. אולם אם קורים קודם ויבא עמלק יקראו כמו"ש רב יהודאי אלא שאין צריך לזה, וכ"כ בשב"ל סי' ר' שא"צ להתחיל בפרשה שלמעלה מפני שלא נתקנה בסדר של יום, ובמקום שאין שם סדר של יום אף דיעבד מעכב אם לא יקרא יו"ד פסוקים. וכן מסקנת התוס' במגילה דף כ"ג ד"ה חד, שאם לא קרא יו"ד פסוקים בשבת במנחה ובב' וה' חוזר ע"ש. אכן בש"ע סי' תרצ"ג כ' שכופלין פסוק אחרון בויבא עמלק להשלים יו"ד פסוקים, אך הרמ"א כ' שאין המנהג כן, ע"ש. ודברי הירו' הנ"ל מסייע ליה. וכן מצאתי להרז"ה פרק בני העיר שהביא הירו' הנז' וכתב מכאן תשובה לאומרים שחוזרים פסוק אחרון, ויש מקדימין וקורים מן ויאמר ה' אל משה עבור, והכל טעות בידם, עכ"ל. וצ"ל בדעת בעל הש"ע דס"ל שכל קושיתו ופירוקו של הירושלמי אינו אלא למ"ד חותך, ולא ס"ל לדלג. ומוכרח לומר דשני בהכי משום שהוא סדרו של יום, אבל למאי דקי"ל בבבלי מגילה כ"ב כמ"ד דולג, אין ה"נ דגם בויבא עמלק דולג פסוק למפרע, אלא דצל"ע דהמחבר סותר דבריו בסי' קל"ז סעיף ד', שכתב שם אם לא קראו בין שלשתם אלא ט' פסוקים א"צ לחזור וראיה לדבר פרשת עמלק, והלא גם שם כופלין פסוק אחרון כדי להשלים, ואפשר דה"ק דבדיעבד אם קראו בין שלשתם ט' פסוקים ודאי דא"צ לחזור ולברך לפניה ולאחריה בשביל פסוק העשירי. וראי' לדבר פרשת עמלק שהתקינו מתחילה להתחיל מויבא עמלק שאין בו אלא ט"פ ולא אמרו שיתחיל מפרשה הקודמת כדי שלא יצטרך לדלג ולכפול, א"ו דבדיעבד שני בט' פסוקים, ודע דבאלפסי פרק הקורא עומד מביא הירושלמי הנ"ל וגרים שם תרי שנויי, וז"ל שאני התם דסליק עניינא, ואיבע"א שאני הכא שהוא סדורו של יום, עכ"ל. אך מתוך דברי הר"ן והרא"ש משמע שהכל תירוץ אחד, גם לשון הרי"ף „שאני הכא" אינו מדוקדק וצ"ע :

כא.] וכד מסיימין כו' מנח לי' לספרא בדוכתא מקריה ואומרין כולו. ומתכנשין צבורא ויתבין עד דשמעין לקריאת מגילה מפי ש"ץ דקרי לה בדוכתא לעיל, נראה פירושו דר"ל שאינו מחזיר הס"ת למקומה לתיבה אלא מנח לה „בדוכתא מקריה

מגלה מפני ש"ץ דקרי לה בדוכתא לעיל. וקודשא דסדרא. וקדיש. עד עושה שלום. ובמנחה נמי מצלי על הנסים. ובברכת המזון מזכיר על הנסים בהודאה].

עד. כב.] [והמבקש לצאת לדרך, ומבקש לקרות מגלה באחד עשר בשנים עשר בשלשה עשר. אם יכול ליקח עמו מגלה יעשה. דשדרו מן מתיבא כל תקנה שיכול כדי שיקרא אותה בזמנה יעשה. ואם אין יכול קורא או באחד עשר או בי"ב או בי"ג. אבל בעשירי או מיו"ד ולמטה אינו יכול לקרות, לפי שאין קריאתה אלא באלו הזמנים מי"א עד ט"ו, ומן ט"ז ואילך עבר זמנה כדתנן [מגילה פרק א'] מגלה נקראת באחד עשר בשנים עשר וכו'. וכי קרי בזמנים הללו מברך לפניה ולאחריה. כמה שמצינו כמה שאמרו חכמים. (א) (והכי אמר רב עמרם). הגאון אומר הכמים הקילו על הכפרים שיהוא מקדימין ליום הכניסה, כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם (ב) שבכרכין. ומכאן אנו למדין שאע"פ שזמן מגלה בי"ד, משום מים ומזון תקנו חכמים להקדים, וכש"כ הכא שאינו יכול ואי אפשר לו, שמשיטין אותו כבני כפרים מקו"ח. ויקרא. מיהו אל יקרא אותה ביחיד אלא בעשרה, דאמר רב מגלה בזמנה קורין אותה ביחיד, שלא בזמנה בעשרה. ורב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. ועד כאן לא נחלקו אלא בזמנה, אבל (ג) בזמנה שניהם מודים שאין קורין אותה אלא בעשרה. והלכך אם קרא אותה בעשרה מברך לפניה ולאחריה, ואם פחות מעשרה לא יברך לא לפניה ולא לאחריה. וכן מי שבא מן הדרך לאחר זמנה בין ביחיד בין בעשרה לא יקרא. ואם מבקש לקרותה וקרי כאחד שקורא בתורה ובנביאים, לא יברך

לא

שנוי נוסחאות והגהות

עד. (א) הוגה מכ"י אמיריקני. (ב) בכ"י א הנ"ל „שבכרכים". (ג) בכ"י א „שלא":

בכ"י

מגן האלף

מקריה" במקום שקרא בה על השלחן, ואח"כ מתכנסין לכודא לשמוע מגילה מפי ש"ץ דקרי לה „בדוכתא לעיל" מינה דס"ת, ומ"ש „ואומרין כולי" ר"ל שאומרים קדיש אחר קה"ת, וכ"כ התוס' במס' מגילה דף ד' ד"ה פסק, שאינו מחזיר ס"ת למקומה אלא יושב ואוחז בידו עד שקראו המגילה, וכ"כ באו"ז ח"ב סי' שנ"ה ע"ש, וכל הפוסקים השמיטו דבריהם. אבל אנו רואים עתה בזה לדבריהם מקור נאמן מבאר מים חיים מתורתו של גאון שדבריו דברי קבלה, ומ"ב בכפר בית מאיר שהפוסקים השמיטו דברי התוס' משום דהאוחז ס"ת בידו יהי' לבו כל האוחז טרוד בס"ת ולא יכוין לשמיעת המגילה, ע"ב. הנה לדברי הגאון מניחה על השלחן במקום שקראו שם, וטעמו של רבינו הגאון נ"ל שיש סמך לקבלתו ממ"ש ליהודים היתה אורה, ודרשינן „אורה זו תורה", ולכן טוב שתהי' שם בעת קריאת המגילה, ודומיא דהכי מצינו במג"א בשם מנהגים לחלוץ התפלין אחר המגילה משום דדרשינן „ויקר זו תפלין", וכ"כ רמ"א דמלין קודם המגילה משום דאמרינן „וששון זו מילה", ע"ש:

עד. כב.] והמבקש לצאת לדרך כו' כל הסעיף הזה מועתק בויטרי סי' רמ"ג, ובכת"י כ"מ ובנדפס השמיטו, וזה גרס להרש"ה במחז"ו

להגיה

לא לפניה ולא לאחריה. שכך אמרו חכמים לא פחות ולא יתר.
כג.] ואסור לכפרים ולעיירות גדולות ולכרכין שאין מוקפים חומה מימות יהושע בן נון, לקרות את המגלה ולקרות בס"ת בויבא עמלק ולהזכיר על הנסים בין בתפלה ובין בברכת המזון אלא יום ארבעה עשר לבדו. וכרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר באדר לבדו. וכן הלכתא].

עה, כד.] [ראש חדש אדר סמוך לניסן שחל להיות בערב שבת, מקדימין וקורין בפרשת שקלים שהוא כי תשא משבת שעברה שהוא עשרים וחמשה בשבט, ומפטירין במלכים (א) ויכרות יהוידע את הברית. ובשבת שניה שהוא שנים באדר מפסיקין. ובשבת שלישית שהוא תשעה באדר קורין זכור את אשר עשה לך עמלק. ומפטירין בשמואל כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק. ובשבת רביעית שהוא ששה עשר באדר מפסיקין. ובשבת חמישית שהוא עשרים ושלשה קורין פרה אדומה, ומפטירין ביחזקאל וזרקתי עליכם מים טהורים. ובשבת ששית שהוא ר"ח ניסן מביאין ג' ס"ת וקורין בהם, אחד ענינו של יום, ואחד של החדש הזה לכם, ומפטירין (ב) כה אמר ה' [צבאות] בראשון. וכד מיקלע ר"ח אדר בשבת מוציאין שלשה ס"ת וקורין א' ענינו של יום, וא' בשל ר"ח, ובאחת קורין בכי תשא עד ועשית ומפטיר ביהוידע. בשניה שהיא שמונה באדר מוציאין שני תורות אחת של פרשה, וא' של זכור, ומפטירין בנביא

שנוי נוסחאות והגהות

עה. (א) בכ"י א הגי' „בן שבע שנים יהואש במלכו. (ב) בכ"י א. „כל עם הארץ". ובכ"י שלפנינו תיבת צבאות הוא ט"ס, וצ"ל הוי"ה. וכן מ"ש בן אדם הגד. תיבת הגד ט"ס. ולא נמצא כן בכתוב.

מגן האלף

להגיהם ללא צורך ע"ש. וגם הטור סי' תרפ"ח מביאו ממה שסדרו ממתיבתא, וכ' וכ"כ ר"ע ז"ל, שמברך לפניה ולאחריה כשקורא מי"א ולמעלה, אבל ב"ה כ' שהאידנא אין קורין כלל אלא בי"ד אפי' מי שיוצא בשיירה ומזג לקרותה בלא ברכה ע"ש. וכ"פ בשו"ע, ודעת רבינו מובא ברז"ה שכ' עמ"ש רבינו הפריס דשלא בזמנה של י"א וי"ב לא משכחת האידנא דהא בטלי להו, ולא שייך שלא בזמנה אלא כשחל בשבת שקוראים בי"ג, וע"ז כ' המאור דבלאו רע"ק שיטתא [מגילה דף כ'] לסמוך עליו בשעה"ד כגון במפרש ויוצא לדרך. ע"ש :

כג.] ואסור כו' אלא יום י"ד. הב"י סי' תרצ"ג כ' זה בשם אורחות חיים, וכ' עליו איני יודע מה איסור יש להזכיר על הנסים ביום ט"ו כו', ולא ידע מרן ז"ל שדברי הא"ח נובעין מדברי הגאון, וכבר כ' הב"ח ע"ז שפשוט הוא. שהוא משנה ממטבעת חכמים, כיון שלא התקינו עה"נ אלא בזמנה, וצריך לחזור ולהתפלל. ע"ש :

עה. כד.] ר"ח אדר סמוך לניסן שחל להיות בשבת. כלו מבואר בש"ס מגילה דף ל', וע"ש בפרש"י ובריו"ף, והכלל דר"ח אדר הסמוך לניסן לא מקלע אלא בימים אלו של ז'ב'ד'ו', אבל לא יארעו לעולם לא באחד בשבת, ולא בשלישי, ולא בחמישי

בנביא פקדתי. בשלישית שהיא ט"ו באדר מפסיקין. ומוציאין תורה אחת וקורין בענין היום. ברביעית שהיא עשרים ושנים באדר מוציאין שני תורות א' של פרשה וא' של פרה אדומה, ומפטירין ביחזקאל בן אדם [הגד]. בחמישית שהיא עשרים ותשעה באדר מוציאין ב' תורות א' של פרשה, וא' של החדש הזה לכם, ומפטיר כה אמר [ה' צבאות] בראשון. **ואם** חל להיות בשני בשבת מקדימין וקורין בשבת שהוא כ"ח בשבט פרשת שקלים, ובשבת שניה שהוא ששה באדר מפסיקין, (ג) **וכשתזדמן** ר"ח אדר ברביעי בשבת מקדימין בשבת שעברה שהוא עשרים וששה בשבט וקורין בפ' שקלים. ובשבת שניה שהוא ארבעה בחדש מפסיקין. ובשלישית שהוא י"א באדר קורין זכור. וברביעית שהוא י"ח באדר קורין פרה. ובחמישית שהוא כ"ה באדר קורין החדש הזה לכם.

אלו הן הימים שחל בהם ר"ח אדר הסמוך לניסן. שבת, ושני בשבת, ורביעי בשבת, וששי בשבת, סימן **ז'ב'ד'ו'**. ואלו ימים שמפסיקין בהם, אם חל בשבת מפסיקין בחמשה עשר באדר, וסימן **ז'ט'ו'**, ואם חל בשני בשבת מפסיק בששה באדר, **ב'ו'** סימן. וכשיחיה ברביעי מפסיקין בארבע באדר, **ד'ד'** סימן. וכשיבא בששי בשבת מפסיקין בשנים באדר, ובששה עשר באדר, וסימן **ו'ב'י'ו'. כה.]** **ויש** שנותנים בפרשיות אלו ובהפסקה שלהם סימן אחר. וכך הוא: ב'ד' כהלכה. בערב שבת בכוסות. בשבת בנתים. ב'ד'. שאם חל ר"ח אדר בשני בשבת, או ברביעי בשבת, עושים כהלכה. וזהו ההלכה ששנינו חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת, בשניה זכור, בשלישית פרה אדומה, ברביעית החדש, ובחמישית חוזרין לכסדרן, ומאי שניה שניה להפסקה. בערב שבת בכוסות. שבזמן שחל להיות בערב שבת מסרגין את השבתות ומפסיקין שני פעמים. שמקדימין משבת שעברה וקורין בפרשת שקלים, ומפסיקין לשבת הבאה. ובשניה של הפסקה קורין זכור, ובשלישית עוד מפסיקין. וברביעית

פרה

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכ"י א „ובשבת ג' שהוא י"ג באדר קורין זכור, ובשבת ד' שהוא כ' באדר קורין פרה, ובשבת

מנן האלף

בחמישי, משום יוהכ"פ שלא יזדמן עי"ז בערב שבת או ביום א', ומשום יום ערבה שלא יבא בשבת, [ר"ן פ' בני העיר :]

כה.] ויש שנותנים סימן כו'. בירושלמי פרק בני העיר א"ר לוי סימניהון דאילין פרשתא בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה, בין השלישי לרביעי לא ישתה, ע"ש. וזהו כשחל ר"ח בערב שבת. ומפני שרצו לסמן אימתי מפסיק בין ראשון לשני ובין שני לשלישי, הוסיפו לסימן „ב"ד כהלכה, ובשבת בנתים" :

וכשתזדמן

פרה, ובחמישית החדש הזה. (ד) בארבעה כוסות של פסח בין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה, בין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה, אבל בין שלישי לרביעי אינו יכול להפסיק ולשתות יותר מכוסו. שכך שנינו [פסחים קי"ז] בין הכוסות הללו אם רצה לשתות שותה בין שלישי לרביעי לא ישתה. אף כאן כך. בין תשא לזכור מפסיק. בין זכור לפרה מפסיק, בין פרה והחדש אינו מפסיק. בשבת בנתים. שאם חל להיות בשבת קורין בפ' שקלים, ובשניה זכור, ומפסיקין לשבת הבאה. ברביעית פרה, בחמישית החדש. בששית חוזרין לכסדרן. לסדר מאי [מגילה דף ל"א] א"ר ירמיה לסדר הפטרות הוא חוזר. כו.] וכשתזדמן פרשת שקלים בואתה תצוה, קורין מן ואתה תצוה עד ועשית כיור, והמפטיר קורא מן כי תשא עד ועשית כיור נחושת. (ה) והמפטיר עולה למנין שבעה. כז.] במה דברים אמורים במקום שאין מקדישין, ואין מפסיקין מן קורא בתורה למפטיר בנביא. אבל במקום שמקדישין מפטיר אינו עולה. וקורין שבעה ואח"כ מפטיר המפטיר וכמו שכתבנו למעלה. חל להיות בכי תשא עצמה קורין ששה מן כי תשא עד ויקהל, והמפטיר חוזר וקורא מן כי תשא עד ועשית. שכך שנינו בברייתא חל להיות בכי תשא עצמה קורין אותה וכופלין אותה. כ"ך הו"א סימ"ן ש"ל פ"רשיו"ת וסדוריה"ם ומסור"ת שלה"ן.

עו. [ולמה קורין פרשת שקלים בר"ח אדר. שזמן שקלים בר"ח אדר היא כמה ששנינו [שקלים פרק א'] באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים, אבל בזמן הזה אין נוהגין, שכך שנינו [שם פרק ח' משנה ח'] השקלים והבכורים אין נוהגין אלא בפני הבית, דכתיב ולקחת את כסף הכפורים

שנוי נוסחאות והגהות

ובשבת ה' שהוא כ"ז באדר קורין החדש". (ד) בכ"י א „כארבעה". (ה) בכ"י א „שהמפטיר קורא" :

בכ"י

מגן האלף

כו.] וכשתזדמן פרשת שקלים בואתה תצוה קורין כו'. מימרא דאביי מגלה דף ל"ו מועתק גם ברי"ף וברמב"ם פי"ג הכ"ב מהל' תפלה, אלא שנעתק שם בטעות „ר"ח אדר שחל בואתה תצוה„ וכבר העיר מזה בק"ג, וכתב שם בהגמי"י „כאן שנה רבי דבר שא"ל לנו, דוק בעיגול דרב נחשון, ותשכח שלעולם לא אירע לנו כך", וכ"כ הר"ן לדידן השתא לא מתרמי לא בואתה. ולא בכי תשא, אבל לדידהו מתרמי, וכ"כ הטור סי' תרפ"ה, ע"ש, וצ"ע דהגאון עצמו כ' לקמן לעולם קורין פרשת נו קודם הפסח וסימן „פקיד ופסח", ואס"ד שקראו שקלים בתצוה הויין ששה שבועות קודם הפסח, א"כ יהי' נו אחר פסח. ויש לתרץ שהפרידו ויקהל פקודי בשנים שהם מחוברים, וחברו במקומם סדרות אחרות קודם תצוה. אבל בכי תשא קשה, איך אפשר שיבא כי תשא לשקלים ונו קודם פסה, שאפי' אם נפרד ויק"פ לא מתרמי נו קודם פסח וצ"ע, דע"פ עיגול דרב נחשון אפי' בשנים מעוברות א"א דמתרמי :

כז.] במה דברים אמורים במקום שאין מקדישין. עיין מזה לעיל סי' כ"ו ובמס"ש אות י"א :

בהמה

הכפורים. (א) בין בזמן שאין אוהל מועד אין נוהגין, ואמרו חכמים [כ"כ ט] א"ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם (ב) שוקלו ומתכפר לו. מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שביהמ"ק קיים, ואם שקל בזמן הזה כיון שקרא עליהם שם שקלים תפשן הקדש, ואין להן פדיון. ואין יכול לתנם לעניים. שכך שנינו [שקלים פ"ח] המקדיש שקלים ובכורים ה"ז קודש, ר' שמעון אומר האומר בכורים קודש אינן קודש. ועד כאן לא נחלק ר' שמעון על החכמים אלא בבכורים, אבל בשקלים מודה להם שהן קודש. והואיל והן קודש אסור לתנם לעניים. מאי תקנתם יוליך לים המלח. כמו שאמרנו [ע"ז דף י"ג] אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה, ואם הקדיש והעריך והחרים כח.] בהמה או כסות או כלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליך לים המלח. ובפורים אין קצבה, כל שמבקש כל אחד ואחד מישראל לתן יתן, מפני שהוא צדקה, וצדקה כל אחד ואחד לפי עין שלו הוא נותן. וזה שאמרו חכמים [מגלה ד'] אע"פ שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה, קורין בו ביום ומחלקין בו ביום. לא שקלים הן, אלא צדקה בעולם (ג) משום שנאמר ומתנות לאביונים:

כט.] ולמה קורין זכור קודם לפורים כדי להקדים זכירה לעשיה, זמנין שצריכין אנו לקרותו שכך אמרו חכמים, [מגלה יח] זכור יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמורה, ומה אני מקיים זכור בפה:

ולמה קורין בשלישי פרה מפני שאמרו חכמים [פסחים ו'] שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, רשבג"א שתי שבתות. וטמא מת אינו עושה פסח דכתיב איש איש כי יהיה טמא לנפש. לפיכך קורין פרה אדומה שלישית שהיא הלכות טהרה, והזאות מטומאה לטהרה שילמדו ישראל שכך אנו צריכין להטהר כדי שיעשו פסח בטהרה:

ברביעית החדש הזה לכם ראש חדשים שענינו של יום הוא:

לעולם קורין פרשה של צו את אהרן קודם הפסח, ופרשת וידבר תחלת הספר קודם עצרת, וצמים בט"ב קודם ואתחנן, ופרשת אתם נצבים קודם ר"ה. (ד) וסימן פקי"ד ופס"ח, מג"י ועצ"ר, צו"ם וצל"י, קו"ם ותק"ע. וזהו שאמרו חכמים [מגלה לא] רשב"א אומר עזרא תקן להם לישראל שיהו קורים

שנוי נוסחאות והגהות

עו. (א) בכ"י א „ונתת אותו על עבודת אוהל מועד, בזמן כו'. (ב) בכ"י א „שוקל שקלו". (ג) בכ"י א. „הם". (ד) בכ"י א. „מאי טעמא כדי שתכלה שנה וקללותיה".

מגן האלף

עו. כח.] בהמה או כסות או כלים. נ"ל בהמה „תעקר" כסות או כלים ירקבו:

כט.] ולמה קורין זכור קודם לפורים כדי להקדים זכירה לעשיה. כרב במגילה דף למ"ד, וכן הוא בירושלמי פ' בני העיר, „כן אמר רב, והימים האלו נזכרים ונעשים שתהא הזכרתן קודם לעשייתן", וממה שאמרו בזכור הוא בפה ש"מ שצריך לקרות פרשת זכור קודם, ומשמע מזה דפרשת זכור הוא קריאה מחויבת מה"ת, וכ"כ בתוס' דף י"ז ע"ב, ובמס' ברכות י"ג ע"ש: וכ"כ שם בתוס' רי"ח והרא"ש והרשב"א ע"ש, ולפי"ז מ"ש

קורים קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבמשנה תורה קודם ר"ה (ה) ואילן הוא שכך שנינו [ר"ה טו] בעצרת על פירות האילן. והקורא קללות שבתו"כ אינו מפסיק בהן. שכך שנינו [מגלה לא] אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כלם, מה טעם לפי שאין אומרים ברכה על הפורעניות. אלא האיך יעשה, כך אמרו חכמים [שם] כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם, וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם. אמר אביי לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל של משנה תורה פוסק, מה טעם הללו בלשון רבים אומרות, ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו בלשון יחיד אומרות ומשה מפי עצמו אמרן:

ופרשת האזינו קורין כמות שהיו קורין אותה במקדש, והאיך היו קורין אותה, כך אמרו חכמים [ר"ה ל"א] במוסף של שבת מה שירה היו אומרים, אמר רב חנן בר רבא אמר רב הזי"ו ל"ך וכל שבת ושבת (ז) היו אומרים אחת, ואר"ח בר רבא אמר רב כדרך שחולקין כאן, כך חולקין בבתי כנסיות. ל.] וכך פירש רב פלטוי ראש ישיבה, ה'ז'י'ו' לך סימן, האזינו השמים עד זכור ימות עולם, ומן זכור ימות עולם עד ירכיבהו על במתי ארץ, ומן ירכיבהו על במתי ארץ עד וישמן ישורון, ומן וישמן ישורון עד לו חכמו, ומן לו חכמו [ומן (ז) עד וירא ה' וינאץ ומן (ח) עד לו חכמו] (ט) עד כי אשא אל שמים ידי, ומן כי אשא אל שמים ידי עד סוף השירה. כך הוא ה'ז'י'ו' לך. (י) ומקומות, ובבית הכנסת קורא שביעי מן ויבא משה עד סוף פרשה]:

וסדר

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „שאף עצרת ר"ה לאילן הוא" כצ"ל. (ו) „קורין אותה". (ז) בכ"י א „ירכיבהו". (ח) „וירא ה'". (ט) „ומן לו חכמו." (י) „ששה מקומות" כצ"ל:

מגן האלף

מ"ש במג"א סי' תרפ"ה ליישב מנהג העולם שאינם זהירים לשמוע פ' זכור, משום דאף בויבא עמלק יוצא כדמשמע במגילה י"ח, יש להשיב ע"ז, דאע"פ שיוצא בדיעבד מצות התורה בויבא עמלק, מ"מ לא יצא במה שתיקנו חז"ל להקדים זכירה לעשיה, דהא קיי"ל כרב באיסורי שצריכין להקדים זכירה. ולא סגי בזכירה דאתיא בהדדי דעשיה, ויש ליישב. ועיין בהגהת הספר מעשה רב שכתב „דעמ"ש המ"א דיוצא נמי ידי זכירה זו בויבא עמלק יש לי לפקפק כיון דחובת זכירה זו מקרא דזכור גמרינן כו' ולא תשכח הוא סיומא דקרא ואכולי מלתא קאי שלא תשכח מה שעשה לך," עכ"ל. ודבריו בלתי מבוארין כ"ל, ונראה דר"ל דלא תשכח קאי נמי על תמחה זכר עמלק, ועל אותו דבר קאי נמי זכור דמה שהזהרנו שלא לשכוח בלב נצטוינו לזכרו בפה, וזה לא נדע מן פ' ויבא עמלק. אבל באמת זכור וגם תשכח עם תמחה את זכר עמלק הם שתי מצות נפרדות, ולא תשכח קאי רק שלא נשכח איבתו ושנאתו כמו"ש הרמב"ם בפ"ה ה"ה מהלכות מלכים ולא שלא נשכח מצות של תמחה זכר עמלק, ועל זה קאי נמי מצות זכור. ובפרשת ויבא עמלק נמי אנו זוכרים מעשיו ושנאתו:

ל.] וכך פירש רב פלטוי ראש ישיבה כו'. דעת רב פלטוי מוכח במור שהסדר הוא האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא ה', לו חכמו, כי אשא, וכ"כ הרי"ף בהקורא עומד והרמב"ם פי"ג ה"ה מתפלה, וכן צריך להגיה כאן כפי המובא בכת"י אמעריקאי, שכ' שם ומן ירכיבהו עד וירא כו', ומן וירא עד לו חכמו, ומן לו חכמו עד כי אשא. וכן אנו נוהגים. ודעת רש"י במס' ר"ה דף ל' מן וירא עד לולי כעס, ואח"כ כי ידין, והר"ח והערוך ס"ל כרב פלטוי, אלא שסדרו האחרון כי ידין. ומה שמובא בסדר שלפנינו הוא דלא כמאן, דאע"פ שבמס' סופרים פי"ב ה"א הזכיר בסדרו וישמן ישורון, הא מסיים אח"כ בלו חכמו

וכי

סדר תפלת המועדות

עז. [וסדר תפלות של ימים של מועדות של כל השנה כלה, כך מנהג: **בחג** המצות ערבית ושחרית ומנחה אומר אבות, וגבורות, וקדושת השם. ואומר: **אתה** בחרתנו מכל העמים. אהבת אותנו (א) [ורצית בנו] ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך. וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. **ותתן** לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון, **א.**] ויום חג המצות הזה **ב.**] זמן חרותנו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים. **אלקינו** ואלקי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו, וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפלטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים ולרצון ביום חג המצות הזה. זכרנו ה׳ אלקנו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו. כי אל מלך חנון ורחום אתה. **והשיאנו** ה׳ אלקינו את ברכת מועדיך לחיים בשמחה ובשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו. כן תברכנו סלה. קדשנו במצותיך, ותן חלקנו בתורתך, ושמחנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת ובאמונה והנחילנו ה׳ אלקינו בשמחה ובששון מועדי קדשיך, וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך. בא״י מקדש ישראל והזמנים. ואומר עבודה והודאה ושים שלום.]

שנוי נוסחאות והגהות

עז. (א) בכ״י א. „אהבת אותנו ורוממתנו״,

מגן האלף

וכי ידון, ע״ש. וגם ללע״ג דעת המ״ם משום דמירכיבהו עד וישמן אין שם אלא שני פסוקים, וצ״ע, ועיין ט״ז שבקצת מקומות נוהגין כדעת רש״י:

עז. א.] ויום חג המצות הזה, בכת״י ב״מ איתא „ויום טוב מקרא קודש״ וזה תלוי לפי חלופי המנהגים, וכמו״ש הטור סי׳ תקפ״ב, נוהגין בספרד לומר את יום חג פלוני את יום מקרא קדש הזה, והכי איתא במס׳ סופרים פי״ט, בפסח בין בתפלה בין בכוס צריך להזכיר יום טוב מקרא קדש ביום חג המצות, ובחולו ש״מ חה״מ הזה, וכ׳ ע״ז הטור שם דבאשכנז אין נוהגין לאומרו, והכי מסתבר, כיון שאומר יום חג פלוני הכל בכלל. ומאי שנא להזכיר מקרא קדש מפי מאיסור מלאכה ושאר הלכותיו, וכ״כ רב האי גאון, א״א בבבל אלא ותתן לנו יום חג פלוני, ע״ש. אבל הב״י בסי׳ תפ״ז כ׳ דנ״ל מנהג ספרד, מאחר שלא נמצא תנא או אמורא שיחלוק על מ״ס, ע״ש. שמיישב קו׳ הטור שאומרים מקרא קדש כמו״ש רמב״ן שמצוה להקבץ בבית אלהים לקדש היום בתפלה בפרהסיא והלל לה׳, ע״ש. ועיין בב״ח שעכשיו נשתנה המנהג, שאנו אומרים מקרא קדש אפי׳ במוסף בחוה״מ. ועמ״ז ומ״א וחו״י שתמהו שם ארמ״א שכתב „ועכשיו לא נהגו לאומרו״, דלא דק במנהגא, ע״ש. וכונתם משום דאנו אומרים „מקרא קדש זכר ליצי״מ״ בכל התפלות וכן בקדוש, אבל תמיהני על דבריהם ז״ל, דודאי „מקרא קדש זכר ליצי״מ״ נהג גם ר״ה גאון לאומרו, וכ״ה גם בסדר שלפנינו, אלא דנוסחתם היתה „יום חג פלוני הזה, יום מקרא קדש הזה, זמן כו׳ מקרא קדש זכר ליצי״מ, וכן הי׳ נוסחתם גם בסדר הקידוש, והכונה שהיום הזה מתקדש אצלנו בתפלה וקידוש כמו״ש הרמב״ן, וע״ז שפיר תמה הטור דל״ל למקרא קדש קמא, ואי משום מלאכה הלא כשאומר ביום חג פלוני הרי הכל בכלל, ושפיר דק רבינו הרמ״א ז״ל לכתוב שאין מנהגנו להזכירו. ורבותינו אלה שהשיג על דבריו לא היה בידם סדרו של רבינו הגאון ז״ל. ולכן כתב הב״ח שנשתנו המנהגים, ולמה שכתבנו אין כאן שנוי. ומשה אמת ותורתו אמת.

ב.] זמן חרותנו עיין מקור הברכות:

(דה"ח) (א) אם התפלל ביו"ט ש"ע של חול והזכיר יעלה ויבוא בעבודה יצא וא"צ לחזור ולהתפלל וכן אם התפלל של חול ונזכר קודם שהתחיל מודים אומר יעלה ויבוא קודם מודים וגומר התפלה ואם נזכר אחר מודים קודם שעקר רגליו חוזר לאתה בחרתנו וגומר התפלה רצה ומודים כו' כמו בשבת ואם עקר רגליו או שאמר יהיו לרצון שדומה כמו שעקר רגליו חוזר ומתפלל של יו"ט: (ב) אם התפלל של יו"ט וסיים מקדש השבת וחזר בו תכ"ד אף שסבר שהוא שבת יצא: (א"ר סי' ר"ע ושם במ"א) (ג) אם חל יו"ט בשבת ולא הזכיר של שבת באמצע וסיים מקדש השבת וישראל והזמנים יצא ואם הזכיר שניהם באמצע ולא סיים בחתימה רק מקדש ישראל והזמנים ולא הזכיר שבת לא יצא: (בה"ט דלא כמ"א) (ד) אם טעה והתחיל אתה חונן או אחד משאר ברכות אמצעיות דינו ביו"ט כמו בשבת שגומר אותה הברכה ומתחיל בשל יו"ט: (ה) אם טעה במוסף דינו כמו במוסף של שבת:

(נהורא) אם חל יו"ט בשבת אומרים קודם ערבית מזמור שיר ליום השבת וא"א מערבית ובליל ב' אומרים המערבית של יום א':

תפלת שלש רגלים

למוסף ולמנחה כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵּי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף דשמע"צ עד אחר מוסף יום א' דפסח אומרים משיב הרוח

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן נקדש תמצא בתפלת חול:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ׃

אם חל יו״ט במוצאי שבת אומרים (ותודיענו) קודם (ותתן לנו)

וַתּוֹדִיעֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל וַתַּבְדֵּל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל. בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ׃

וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה לשבת שבתות למנוחה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן אֶת יוֹם

לשבת השבת הזה ואת יום

לפסח	לשבועות	לסוכות	לש״ע ולש״ת
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְמַן חֵרוּתֵנוּ.	חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה. זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ.	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ.	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

(לשבת באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם׃

אלהינו

מקור הברכות

אתה בחרתנו, היא ברכה דקדושת היום ונזכרת בר״ה ל״ג וביצה י״ז ובשלהי מס׳ יומא. ומ״ש אתה בחרתנו מכל העמים ירמז למ״ש [שמות י״ט] והייתם לי סגולה מכל העמים. ומ״ש ורוממתנו מכל הלשונות ר״ל גם מן העמים החשובים שיש להם כתב ולשון, וכמו״ש שדרשו רז״ל עמ״ש בישעיה י״ד והכרתי לבבל שם ושאר, שלא יהי׳ להם כתב ולשון.

אהבת אותנו. הנוסח הזה נמצא ג״כ בסדר רע״ג לפי כת״י האמריקני וכן עיקר ומפורש בכתוב [ואתחנן, ז׳] כי מאהבת ה׳ אתכם, אבל בסדר״ע שלפנינו כת״י אוקספורד איתא רק אתה בחרתנו מכל העמים ורצית בנו.

ותתן לנו ה׳ אלהינו משפטים ישרים במס׳ ברכות דף ל״ג ליתא שם נוסח ותתן לנו, ובסדר ר״ע גרס חקים ומצות טובים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. והגר״א ז״ל מוחק שם בגמרא גם ותנחילנו וגרס:: „ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל בין קדושת שבת״ כו׳ ובנוסחות הסדורים מוסיפים אחר תיבת וחגיגת הרגל, „ותבדל ה׳ אלהינו בין

קדש

כתב הסדה"י כילד המועדות הס זכר ליצ"מ (הפסח) כמשמעו שבו הוליאנו ממלרים (שבועות) שבו ניתנה לנו תוה"ק ולענין זה היתה' יליאתנו ממלרים כמ"ש בהוליאך כו' תעבדון את האלהים על ההר הזה (וסוכות) ע"ש ענני כבוד שפירס עלינו והקיפנו בהס כשילאנו ממלרים.

למוסף אומרים כאן ומפני חטאנו *)

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל

עמך

מקור הברכות

קדש לחול. בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה' כו'.

יום השבת הזה. ובר"ע גרס יום המנוח הזה, וכן גרסת הר"ן והטו"ר ומנהג ספרד, ומ"ש בעל נגיד ומצוה לומר יום השבת ומסר סימנו בשם הר"ח ויטאל מנוח ע"ה היה הפריז על המדה נגד גדולי עולם. וכ"ה בש"ס ביצה דף י"ז. וכ"ד התו"י סי' תפ"ז משום דיו"ט ג"כ שבת מקרי. אבל מנהגנו לומר יום השבת הזה.

זמן חרותנו באהבה. וכן גרסת הויטרי. ודלא כו"א המובא במהרי"ל לומר שמחתנו משום טביעת מצרים, וכ"כ רמ"א סי' ת"ק, וכתב החק יעקב סי' תפ"ז שאין אומרים באהבה שכבר אמר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים כו', אכן בשבת יש אומרים שני פעמים ועיין בלבוש הטעם. והמעיין בסדר רבינו הגאון ימצא נוסחתו בפסח וסוכות לומר שני פעמים „באהבה" לבד שבועות שאין שב רק „ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים כו'. ונראה לענ"ד דטעמו משום דביצי"מ מפורש בכתוב עצמו [ואתחנן ז'] רק מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה הוציא ה' אתכם וכו'.

וזכרון משיח בן דוד. בסדר רע"ג סי' מ"ד נשמט זאת, וצריך להגיהו שם וכן הגיה שם בכת"י ב"מ, כנוסח הסדורים, ובסי' ע"ז בכת"י שלפנינו איתא וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד

למוסף

*) וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲלוֹת וְלֵרָאוֹת וּלְהִשְׁתַּחֲווֹת לְפָנֶיךָ וְלַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים

כהלכתם

עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד
וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

לפסח	לשבועות	לסוכות	לשמ"ע ולש"ת
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה.
והושיענו

למוסף

כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסַף יוֹם (לשבת ואת מוספי יום השבת הזה ויום)

לפסח	לשבועות	לסוכות	לשמ"ע ולש"ת
חַג הַמַּצּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַסֻּכּוֹת	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת

הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

בשני ימים הראשונים של פסח

וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַייָ:
וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל:
בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

מחוה"מ פסח והילך מתחילין מכאן

וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר. וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל. וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם: או"א מלך רחמן וכו'

בב' ימים של שבועות

וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָֹה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא

תעשו

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם
עלינו

מקור הברכות

דוד עבדך שלא כמנהגנו להקדים זכרון משיח לזכרון ירושלם, וכנראה היא הנוסחא העיקרית לפי משמעות הש"ס מגילה י"ז שאמרו כיון שבאו לירושלם בא דוד, וצ"ע. והושיענו בו לחיים, בסדר ר"ע בכת"י אמריקני איתא לחיים טובים ובדבר ישועה כו'. וכ"א לפנינו בסדרו סי' מ"ד, וצריך להגיהו ג"כ כאן בסי' ע"ז.

למוסף

תַּעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה: ומנחתם

בשני ימים ראשונים של סכות

וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיְיָ שִׁבְעַת יָמִים: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ: ומנחתם או"א מלך רחמן וכו'

וביום

מערכי לב

בקרבנות החג מצאנו בתורה שנויים רבים שיש לעמוד עליהם, וכבר עמדו ע"ז בש"ס במה שאמרו על ונסכיהם, ונסכיה, כמשפטם, „מכאן רמז לנסוך המים מה"ת", אבל מצאנו עוד שנויים מפליאים דביום הראשון והשני אומר „שעיר עזים אחד חטאת" בשלישי יאמר „שעיר חטאת אחד" ושוב ברביעי חוזר לאמר „שעיר עזים" ובחמישי ששי שביעי יאמר „שעיר חטאת אחד", ומצאתי בכתבי הגאון פאת השלחן אשר תחת ידי המצורפים לפירושי האדרות כת"י להרמ"ת מחסלאוין, שאמר בשם מורו הגר"א ז"ל, דקרבנות החג שבאים לכפרת האומות ושריהם נפרדים הע' שרים הללו, חצים לעזים וקשים, וחצים רפויים. סטרא דימינא ודשמאלא כמובא בשערי אורה שער ה' דף מ"ד, והם עשו, וישמעאל. ולכן רמזה תורה בים אם למסורת בכפרת האומות העזים ליום הראשון, השני, והרביעי, במספר ל"ה לדינא קשיא, ויום השלישי, החמישי, הששי, והשביעי, העולים ג"כ לל"ה לדינא רפיא, והשמיט תיבת עזים, עכ"ד ז"ל, לאמתו ש"ת. והנה מצאנו עוד שנוי דבכלם נאמר „ומנחתם" בוא"ו לבד ביום הרביעי שנאמר „מנחתם", וכשהרציתי דברים לפני ידי"נ הגאון אוצר התורה ויר"ש רא"י קו"ק שליט"א אמר לי דברים הקרובים לאמת, ורואה אני דבריו, וזה שכתב לי בכי"ק. היום הרביעי היא נגד המדה הרביעית נצ"ח. שמכחה אין לצד המקטריגים קיום אלא הרבן וטלטול, כמו"ש בשערי צדק להר"י גיקטליא ז"ל דף י"ה, דפוס קראקא, ופשט הענין, שהנהגה של אוה"ע אינה אלא כל זמן שנצרכים לתיקון העולם שיהיו אומות נפרדות כל אחת לעצמה, אבל לא לנצ"ה. על כן מדת נצ"ח מופסקת אצלם, ורק לישראל נאמר „כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם", והוא"ו שהוא אות החיים משך היו"ד של החכמה העליונה המחיה את בעליה חסר בו, ועיין באדרת אליהו פ' אמור מענין וא"ו של יו"ד, ובשמעוני פ' וירא דף פ"ח דפוס וארשוי בשם ספר התמונה, וכן במעשה בראשית

אמרת

עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃
והשיאנו

למוסף

לחוה"מ סוכות

ליום ראשון / ליום שני

וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם

וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם

ליום שלישי

וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם

וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם

ליום רביעי / ליום חמישי

וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם

לשמיני עצרת ולשמחת תורה

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תעשו

מערכי לב

מארת חסר כתיב, וכתוב בזהר בראשית דל"ג ע"ב מארת חסר, מ"ט דהא בלא וא"ו מותא היא בעלמא. והיינו לאוה"ע הדבקים בזבחי מתים שאין להם חלק אלא בחיי שעה ולא בחיי נצח, ולכן לא יוכל הוא"ו לבא בקרבנותיהם ביום הד' שהוא לעומת מדת הנצח, שבבחינתו כל השפע שלהם גורם כליונם, וחזרתם לסוד כללות אדם, ולא לאומות פרטיות, דבתור אומות פרטיות הם נחלים על ראשם. ובלקוטים להגר"א על רע"מ בביאור רע"מ דף ע"ט כ' בשם הרב ר' משה שלמה תלמידו של הגר"א מה ששמע מפ"ק רבינו הגר"א ז"ל במשך דבריו כתב ג"כ טעם לחסרון הוא"ו ע"ד הסוד, וע"פ עומק העיון הדברים מתחברים, ובקצור הוא: שע"פ הסדר היה ראוי משה להיות נחשב הרביעי, ומפני הכרח שליטת אוה"ע במשך זמן ירד לדרגא שביעאה, סוד התמעטות אור התורה, וזה שחסר הוא"ו אות חיים של תורת חיים תורת משה מדרגא רביעאה, וזהו ענין אחד עם פנס הגלא שאנו בטוחים בתיקונו, כונס נצ"ח ישראל לא ישקר האמור במהיית עמלק שרש הרע שבאוה"ע ראשית גוים. וכן אמרו בברכות דף נ"ח והנצ"ח זו מפלתה של בבל, והדברים מתאימים למבין".
עכ"ל׃

תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: ומנחתם וכו'. או"א וכו'

לשבת יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וְהַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֶשׁ לָנוּ שׁוּבָה אֵלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ בִּגְלַל אָבוֹת שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנֶךָ. בְּנֵה בֵיתְךָ כְּבַתְּחִלָּה. וְכוֹנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ. וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לִנְוֵיהֶם וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בְּשָׁלֹשׁ פַּעֲמֵי רְגָלֵינוּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר. בְּחַג הַמַּצּוֹת. וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת. וּבְחַג הַסֻּכּוֹת. וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם: אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ

שבענו

מקור הברכות

והשיאנו נזכר בירושלמי ברכות פרק ט' ומס' סופרים פי"ט. **ומפני** חטאנו עיין נוסחתו בסדר ר"ע. וברס"ג.

וזה לשונו ונוסחתו של רבינו רב סעדיה גאון זצ"ל: **תפלת** מעריב. תמיד ומנחה. **אתה** בחרתנו כו' עד לשמך הגדול והקדוש עלינו קראת „ותודיענו מועדי קדשך ותלמדנו לעשות מצות חקי רצונך ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חרותנו בשמחה מקרא קדש זכר ליצי"מ. או"א יעלה ויבא .... לחיים ולשלום „לגאולה וישועה" ביום חג המצות הזה באהבה. זכרנו .... לחיים. „מלטנו בו מכל צרה, שמחנו בו שמחה שלמה" בדבר ישועה ורחמים. והשיאנו ה' אלהינו את ברכת ימי מועדיך לחיים לשמחה ולשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו, כן תברכנו סלה, קדשנו במצותך, ותן חלקנו בתורתך, וישמח נפשנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו בשמחה ובששון מועדי קדשך. בא"י מקדש ישראל והזמנים. רצה, מודים שים שלום. **ובשבועות:** „יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו באהבה מקרא קדש. **ובסוכות:** יום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו באהבה מקרא קדש. **ובפסח:** יום חה"מ הזה. **ואם** חל במוצאי ש"ק אומר: ותתן לנו ה' אלהינו משפטים ישרים ותורות אמת, חקים ומצות טובים, ותנחילנו זמני ששון, מועדי קדש, חגי נדבה, והורישנו קדושת שבת, כבוד מועד וחגיגת הרגל הזה בין קדושת שבת לקדושת

יום

שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ באהבה וברצון בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן שבת ו)מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ. וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ השבת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן (לעיל כלד 254.)

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל

ישועתנו

מקור הברכות

יום טוב הבדלת ואת יום השביעי הגדול והקדוש משש ימים קדשת, ותתן לנו ה׳ אלהינו מועדים לשמחה כו׳. למוסף יאמר: זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחק מעל אדמתנו ואין אנו יכולין לעלות לראות להשתחות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש אשר אתה שמך נקרא עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהיר״מ ה״א, אב הרחמן מלך יעקב שתשוב ותרחם עליו ועלינו ברחמיך הרבים, ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו אלהינו גלה מלכותך עלינו מהרה, הופע והנשא לעיני כל חי, קרב פזורנו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ והביאנו לציון ברינה ולירושלם עירך בשמחת עולם, ונעשה לפניך קרבן חובתנו כמו שכתבת עלינו בתורתך ע״י משה עבדך. ובחדש הראשון עד כהלכתן. מלך רחמן רחם עלינו, מלך בראשית העתר לנו, טוב ומטיב הדרש לנו, שוב אלינו בהמון רחמיך, בגלל אבותינו שעשו רצונך, בנה ביתך כבתחלה כונן מקדשך על מכונו, הראנו בבנינו, שמחנו בתקונו, החזר שכינה לתוכו, יעלו כהנים לעבודתם ולוים לשירה ולזמרה, השב ישראל אל נוהו, שבטי ישרון אל נחלתם, וארמון על משפטו ישב, שם נעלה ונראה לפניך שלש פעמים בשנה ככתוב שלש פעמים בשנה כו׳ עד כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך. השיאנו כמו שכתבנו לעיל בערבית. ואם חל בשבת יוסיף וביום השבת ויאמר: זה קרבן שבת קרבן היום נאמר: ובחודש וגו׳. אחר כך יקרא הלל ויברך ברוך אתה ה׳ אמ״ה. אקב״ו לגמור את ההלל. ע״כ העתק מסדור רב סעדיה כת״י.

יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: (לש"ץ ברכת כהנים)

לשחרית ולמוסף

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם:

למנחה ולמעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: אלהי נצור וכו':

(נהורא) אחר התפלה בערבית אומר הש"ץ ק"ש (ובשבת אומרים ויכולו מג"א וחותם בשל שבת לבד חוץ מב' לילות הראשונים של פסח). ובשחרית אומרים אחר חזרת הש"ץ הלל אין כמוך ומוציאין ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות וקורין בתורה בחול ה' גברי ובשבת ז' גברי ואחר ההפטרה אומרים (בשבת יקום פורקן) אשרי יהללו ומחזירין הס"ת להיכל ח"ק ומתפללין מוסף. ביום א' ש"פ מזכירין הצבור משיב הרוח במוסף עד שישמעו שהש"ץ אינו מזכיר במוסף אז הם פוסקים במנחה ואם איחר יחיד תפלתו עד אחר שהתפלל הש"ץ מוסף לא יאמר משיב הרוח:

[נוסח וסדר נשיאת כפים מרב עמרם גאון נזכר לעיל בחלק ראשון סי' ס"א]

דיני נשיאות כפים

(דה"ח) (א) אין נשיאות כפים בפחות מי' והכהנים מן המנין ואפי' אין שם רק ישראל אחד עולין לדוכן והישראל יענה אמן. (סי' קכ"ח מ"ז ומ"א) ואם התחילו לישא כפיהם כו' ויצאו מקצתן גומרין: (ע' א"ר) (ב) בשעה שאומר הש"ץ רצה כל כהן שבבהכ"נ צריך לעקור ממקומו לעלות לדוכן ואם לא עקר רגליו עד שגמר הש"ץ רצה לא יעלה ואם עלה לא ירד: (וע' א"ר) (ג) הכהנים נטלו ידיהם קודם רצה ולוי יצוק מים על ידיהם ואם אין לוי יצוק בכור פטר רחם ואם גם בכור אין שם יצוק הכהן בעצמו ולא יצוק ישראל. ולא יעלו הכהנים במנעלים: (עמ"ז ומ"א) (ד) כשבאים לפני התיבה יאמרו תחלה מודים דרבנן עם הצבור ואח"כ יאמרו יהי רצון כו' ומאריכין בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ ולך נאה להודות שיענו הצבור אמן גם על תפלה זו: (עמ"א) (ה) ואומר הש"ץ או"א ברכנו בברכה כו' בלחש ואומר כהנים בקול רם ומחזירים הכהנים פניהם כלפי העם ועם קדושך אומר בלחש. ואם אין שם רק כהן אחד אין לומר כהנים בקו"ר אלא הוא מעצמו יחזיר פניו: (שם) (ו) כשמחזירין הכהנים כלפי העם מברכין כלם ביחד אקב"ו לברך כו': (ז) מגביהים ידיהם כנגד כתפיהם ופושטים ידיהם וחולקין אצבעותיהם לעשות ה' אוירים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל אויר אחד וכן ביד השניה ובין גודל לגודל אויר א' יש ה' אוירים ויגביה יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית: (ח) ופורשים כפיהם שיהיה תוך כפיהם נגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים והש"ץ מקרא ברכת כהנים מלה במלה והם עונין אחריו כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונין הצבור אמן וכן אחר פסוק ב' וכן אחר פסוק ג': (שם) (ט) אח"כ מתחיל הש"ץ שים שלום

ואז הכהנים מחזירים פניהם כלפי היכל ואומרים רבון העולמים כו׳ ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש״ץ שים שלום כדי שיענו הצבור אמן על שניהם ואם אינם יכולים להאריך כ״כ יאמרו עוד אדיר במרום כו׳ וכר״ה וויוה״כ שמאריכין בנגונים בהיום תאמצנו לא יתחילו הכהנים רבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הש״ץ כאחד: (שם) (י) אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש״ץ שים שלום ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם ועומדים. ואינם רשאים לעקור משם עד אחר אמן של שים שלום: (שם) (יא) אין הקורא רשאי להאל יברכך עד שיכלה אמן מפי כל הצבור על הברכה של הכהנים וכן באמן שאחר וישמרך ואחר ויחנך ואחר שלום: (מ״א וא״ר) (יב) אין הש״ץ עונה אמן אחר ברכת כהנים: (יג) אם הש״ץ הוא כהן אם אין שם כהן אלא הוא אם מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת ישא את כפיו ואם לאו לא יאמרו לו לעלות. ואם אמרו לו קודם רצה לעלות אפי׳ אינו מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף ואפי׳ יש שם כהנים אחרים פוסק ועולה. ויעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר עד ולך נאה להודות ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים ותקרא לו אחר ומסיים החזן שים שלום כו׳ ולא יאמר רבון עולמים עשינו כו׳ ואחר התפלה יאמר אותו (שם) ואם לא עקר רגליו ברצה אין רשאי לעלות: (יד) כשהש״ץ כהן אף שאינו נושא כפיו יעמוד ישראל אצלו ויקריא לכהנים והחזן עומד ושותק: (ט״ז) (טו) כשהכהנים מברכין העם לא יסיחו דעתם ופני העם יהי׳ כנגד הכהנים ולא יאמרו שום פסוק רק ישתקו ויכוונו לברכה (א״ר שם) ולא יסתכלו בהכהנים: (מ״א) (טז) כשמחזירין הכהנים פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יפנו רק דרך ימין וכשיורדין מהדוכן יפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מרבו וכשנוגעים אח״ז במנעלים יטלו ידיהם: (שם) (יז) כהן אונן אינו נושא כפיו אפי׳ אם אמרו לו עלה א״צ לעלות ואבל תוך יב״ח על אביו ואמו או תוך ל׳ על שאר קרובים אינו נו״כ ואם אמרו לו עלה יעלה. ולכן יצא מבהכ״נ קודם רצה וכן הקובר מתו ברגל אינו נו״כ ומיהו אם אין שם בבהכ״נ שני כהנים אחרים חוץ מהאבל מותר להאבל לישא כפיו תוך יב״ח על אביו ואמו או תוך ל׳ על שאר קרובים אבל תוך ז׳ כגון הקובר מתו ברגל אפי׳ אם אין שם שני כהנים אחרים חוץ מהאבל אינו נו״כ: (תשובה כת״י מובא בבה״ט דלא כמ״א):

סדר ברכת כהנים

כשהכהנים עולין לדוכן או כשמגיע הש״ץ לתחילת הש״ץ והקהל אומרים

וְתֶעֱרַב עָלֶיךָ עֲתִירָתֵנוּ כְּעוֹלָה וּכְקָרְבָּן. אָנָּא רַחוּם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֶךָ וְסֵדֶר הָעֲבוֹדָה לִירוּשָׁלָיִם: וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: והש״ץ מסיים בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה שֶׁאוֹתְךָ לְבַדְּךָ בְּיִרְאָה נַעֲבוֹד: מודים וכו׳

בשעה שהחזן אומר (וכל החיים) אומרים הכהנים בלחש (יהי רצון) זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתהא הברכה הזאת שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהיה בה שום מכשול ועון מעתה ועד עולם:

החזן אומר או״א ברכנו ואומר בקול רם כהנים והקהל אומרים עם קדושך כאמור ואח״ז מברכין הכהנים ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

כל

(נהורא) כל העם ישמעו ב"כ כשהוא יוצא מפי כהן באימה וביראה כמבואר בזוה"ק פ' נשא ועיניהם ישיתו לנטות בארץ כמו שעומד בתפלה ממש ויכוין לבו לכל תיבה שיוצא מפי כהן ולא יאמר שום פסוק הנדפס בסידורים רק יאמר הרבש"ע בסוף כל פסוק ויזהר לסיים קודם שיסיימו הכהנים התיבה של סוף הברכה (וישמרך. ויחנך. שלום) ויענה אחריהם אמן:

יְבָרֶכְךָ. יברכך יי מציון עושה שמים וארץ:

יְהֹוָה. יי אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ:

וְיִשְׁמְרֶךָ. שמרני אל כי חסיתי בך:

כשהכהנים מנגנין וישמרך אומרין זה, והש"ץ או המקרא לא יאמרו הרבש"ע

רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך. חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא. יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שיהיו כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה. בין שחלמתי על עצמי. ובין שחלמתי על אחרים. ובין שחלמו אחרים עלי. אם טובים הם חזקם ואמצם ויתקיימו בי ובהם כחלומות של יוסף הצדיק ואם צריכים רפואה רפאם כחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו. וכמי מרה על ידי משה רבינו. וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כן תהפוך כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה ותשמרני ותחנני ותרצני: אמן

יָאֵר. אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:

יְהֹוָה. יי יי אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת:

פָּנָיו. פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני:

אֵלֶיךָ. אליך יי נפשי אשא:

וִיחֻנֶּךָּ. הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל יי אלהינו עד שיחננו: רבש"ע

יִשָּׂא. ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

יְהֹוָה. יי חננו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה:

פָּנָיו. אל תסתר פניך ממני ביום צר לי הטה אלי אזנך ביום אקרא מהר ענני:

אֵלֶיךָ. אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים:

וְיָשֵׂם. ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:

לְךָ. לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

שָׁלוֹם. שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתעשה למען קדושת חסדיך וגודל רחמיך הפשוטים ולמען טהרת שמך הגדול הגבור והנורא בן עשרים ושתים אותיות היוצאים מן הפסוקים של ברכת כהנים (אנקת"ם פסת"ם פספסי"ם דיונסי"ם) האמורה מפי אהרן ובניו עם

קדושך

קדושך שתהיה קרוב לי בקראי לך ותשמע תפלתי נאקתי ואנקתי תמיד כשם ששמעת אנקת יעקב תמימך הנקרא איש תם ותתן לי ולכל נפשות ביתי מזונותינו ופרנסתינו ברוח ולא בצמצום בהתר ולא באיסור בנחת ולא בצער מתחת ידך הרחבה כשם שנתת פסת לחם לאכול ובגד ללבוש ליעקב אבינו הנקרא איש תם ותתננו לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ויהיו דברי נשמעים לעבודתיך כשם שנתת את יוסף צדיקך בשעה שהלבישו אביו כתונת פסים לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואיו ותעשה עמי נפלאות ונסים ולטובה אות ותצליחני בדרכי ותן בלבי בינה להבין להשכיל ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך וסודותיה ותצילני משגיאות ותטהר רעיוני ולבי לעבודתך וליראתך ותאריך ימי וימי אשתי ובני ובנותי (בחור אומר וימי אבי ואמי) בטוב ובנעימות ברוב עוז ושלום אמן סלה:

לאחר הדוכן אומרים הכהנים תחנה זו:

רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו ואף אתה עשה עמנו כאשר הבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש:

והקהל אומרים זה:

אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון שתשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל חיים וברכה למשמרת שלום:

הש"ץ אומר שים שלום וגומר התפלה ואומר ק"ש א"כ עלינו ק"י שה"כ:

מצות י"ט לחלקו חציו לבהכ"נ וחציו לאכילה ושתי' ואל יצמצם בהוצאת יו"ט ויכבדו ויענגו כמו בשבת ואסור לאכול בעיו"ט מהמנחה ולמעלה ומצוה לרחוץ ולגלח ולטול הצפרנים ולטבול בעיו"ט וחייב לבצוע על ב' ככרות ולקבוע כל הסעודה על היין. ומצוה לאכול בשר ובגדי יו"ט יהיו יותר טובים משל שבת. כתב הרמב"ם ז"ל חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו כל א' כראוי לו כיצד להקטנים נותן אגוזים ומגדנות והנשים קונה להם תכשיטין ובגדים והאנשים בבשר ויין. וחייב להאכיל לעניים אבל מי שנועל ביתו ואוכל ושותה רק עם בניו ואשתו אין זו שמחת מצוה רק שמחת כרסו ועליהם נאמר זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם הוא. והשמחה ברגל לא תהי' בקלות ראש והוללות רק בשמחה שיש בה עבודת היוצר (כמשז"ל משה תקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום הל' פסח בפסח כו') חייב לכבד חוה"מ במאכל ובמשתה ובכסות כשאר יו"ט. עונש המבזה את המועדות פרש"י ז"ל חוה"מ. ואסור לגלח בחוה"מ רק באופן שנתבאר בשו"ע, מיהו נטילת צפרנים אם נטלן מעיו"ט יש להתיר לטלן בחוה"מ (מ"א):

סדר של פסח.

עח. (א) **וקדוש** של פסח ששאלתם, כך היא. כל אחד ואחד (ב) **צריך א.]** להסב ולשתות ארבעת כוסות של יין. שכך שנינו. [פסחים צ"ט] אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. לא יפחותו לו מארבע כוסות של יין אפי' מן התמחוי. בתחלה מוזגין את הכוס ומברך על היין קודם, שכך שנינו [שם קי"ד] מזגו לו כוס ראשון ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין. ובה"א מברך על היין ואח"כ מברך על היום. למה, שהיין גורם לקדושה שתאמר, דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, והלכה כב"ה. וכך מברך: **ברוך** אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן. ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. (ג) ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום (ד) [חג המצות הזה] זמן חירותנו (ה) באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. בא"י מקדש ישראל והזמנים. בא"י אמ"ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה:

עט. (א) **ב.] וצריך** לומר שעשה נסים, שכך אמר (ב) [רב עמרם בר ששנא גאון] המקדש בפסח אין צריך לומר (ג) שעשה נסים לאבותינו. מה טעם, שהואיל וצריך לומר למי שעשה לנו כל הנסים האלו

האלו

שנוי נוסחאות והגהות

עח. (א) צ"ל „וסדר". (ב) בכת"י ב"מ „מישראל". (ג) ברס"ג „ויתן לנו". (ד) „את יום טוב מקרא קדש הזה". (ה) ברס"ג „בשמחה".

עט. (א) „ואין צריך" כצ"ל. (ב) שכך אמר „ראש ישיבה". (ג) „על הכוס".

וגם

מגן האלף

עח. א.] להסב ולשתות ד' כוסות שכך שנינו כו'. מדברי רבינו נראה שמביא ראיה גם כן על מה שצריכין הסבה, והדבר תמוה. מנ"ל למידק כן, ונראה שמפרש דמ"ש „לא יאכל", ר"ל שלא יאכל סעודתו. וכולל הכל בין אכילה ובין שתיה, דאם ר"ל אכילה דווקא והיינו מצה, הול"ל „אוכל בהסבה", ומדאמר לא יאכל כו'. ר"ל שלא ישב לסעודה עד שיכין כרים וכסתות, מטה ושלחן כדי שיסב דרך חירות, וכ"מ בירו' דאר"ל לפי שדרך עבדים אוכלין מעומד וכאן מסובין להודיע שיצאו לחירות, ועי"ש במפרש דס"ל לר"ל דלא רק הכזית מצה אלא שכל הסעודה בהסבה. אמנם בגמרא אמרו מרור א"צ הסבה, ושני כוסות א"צ הסבה, אלא משום שאין אנו יודעים הי ניהו דבתראי או קמאי, ולכן כדי שלא נעקר מצות הסבה שתקנו חז"ל עבדינן בכל הד' כוסות הסבה. אע"ג דספק דרבנן לקולא [עיין ר"ן.] וזה שהביא הגאון גם הרישא שלא יאכל עד שיסב, לאוכוחי מיניה שגם הד' כוסות צריכין הסבה, דהאי לא יאכל ר"ל שלא ישב לסעודתו לאכול או לשתות עד שיסב:

עט. ב.] ואין צריך לומר שעשה נסים כו'. וכ"כ הטור סי' תע"ג „מפני שעתיד לאומרו בהגדה", והן הם דבריו של גאון ז"ל כמו"ש כאן „שכך אמר רב עמרם" כו' והב"י הראה מקורו מס' הרוקח כי לא ראה את הסדר שלפנינו, והפרישה

בשם

האלו, ושם צריך להזכיר שיעבוד ועבדות, (ד) וים וגאולה אינו צריך להזכיר כאן. ואם מזכיר שני פעמים מוציא שם שמים לבטלה. ובחנוכה ופורים אנו אומרים אותה ברכה בפני עצמה ששם אין קדוש, לא הגדה ולא סדר (ה) נשים בפסח, וכך מנהג בשתי ישיבות שאין אומרים:

פ. וכך אמר רב נטרונאי (א) [גאון] מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, (ב) וכגומרין מה נשתנה אין אומרים עבדים היינו לפרעה במצרים, ואין אומרים מתחלה עובדי ע"ז, אלא אומר ויאמר יהושע עד יעקב ובניו ירדו במצרים. ואומר מברוך שומר הבטחתו לישראל עד צא ולמד. וקורין ארמי אובד אבי עד שגומרין את הפרשה (ג) [כולן פוסקין] כמות שהן, ואין אומרים מדרש כלל, ואומרין רבן גמליאל ואשר גאלנו והלל. (ד) תמה גדול בדבר הזה. מי שנוהג מנהג זה אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן מין הוא וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים ובוזה דברי משנה ותלמוד, וחייבין כל קהלות לנדותו ולהבדילו מכלל ישראל. (ה) וכי עבדים שאמרו חכמים לא מן התורה הוא. ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים. ויאמר יהושע אל כל העם לא מתחלה עובדי ע"ז (ו) [היה אבותינו.] שכך שנינו מתחיל בגנות ומסיים (ז) בשבח. **ב.]** ואמרנו מאי גנות רב אמר עבדים היינו. ואילולא טינא שיש בלבבם, וחלוק לבם ואין רוצים לומר דברי (ח) [חכמים] מאי איכפת להם לומר מתחלה. אלא הללו מינין מלעיגים ובוזין דברי חכמים. **ב*.]** ותלמידי ענן ירקב שמו.

אבי

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „וגם" וגאו'ה. (ה) ולא סדר „נסים".

פ. (א) רב נטרונאי „ריש מתיבתא". (ב) צ"ל „וכשגומרין". (ג) צ"ל „כל הפסוקין. (ד) צ"ל „תימה". (ה) „ככתוב והוא יבדל מקהל העדה". (ו) „הוא". (ז) צ"ל „בשבח". (ח) דברי „משנה ותלמוד".

בכת"י

מגן האלף

בשם מהרי"ל כ' שאין מברכין שעשה נסים אלא אמצוה דרבנן וזה מצוה הכתובה בתורה, ור"ל שההגדה מצוה כתובה בתורה והגדת לבנך ובלא"ה מברכין עליה אשר גאלנו, וגם כונת הגאון נמי נראה שרמז על ברכה דאשר גאלנו, וקאי על מה שאמר מקודם לפיכך וכו'. דהיא ברכה על כל הנסים שנעשו ואם יברך עוד שעשה נסים יהי' ברכה לבטלה כנ"ל, וכן מצאתי באבודרהם, ועיין בשב"ל סי' רי"ח שבזמן הבית היו מקדימים לברכה זו והיא מטבע ארוך שפותחין וחותמין בברוך, ועתה קבעוה בסוף ההגדה ע"ש. הטעם:

פ. ב.] ואמרנו מאי גנות **רב אמר עבדים היינו.** בגמרא דף קמ"ז איתא רב אמר מתחלה עע"ז היו ושמואל אמר עבדים היינו, ובאמת לפי גרסתנו קשה למאי שאנו מתחילין מעבדים היינו, דהא הלכתא כרב באיסורי. והגרי"ב נדחק בפירושו אחד בפירושו על ההגדה, ולגרסת רבינו א"ש, וההו"מ בפ"ז מחו"מ גרס רב אמר מתחלה כו' ורבא אמר עבדים הייני וגם גרסתו א"ש ולא תסתור מנהגנו משום דהלכה כבתראי:

ב*.] תלמידי ענן ירקב שמו. אבי אביו של דניאל אל יהי לו מושך, שאמר לכל התועים והזונים אחריו עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד

מפלי

אבי אביו של דניאל (ט) [אל יהילו מנשך] שאמר לכל התועים והזונים אחריו, עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי. ועדיין הן בטעותן ונעשו אומה לעצמן, ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו. וראה מרי ורבנא אליעזר אלוף (י) [דמן אספמיא] ספר תועבות שלו שקורין אותו ספר מצות, כמה תחבולות יש בו. ועכשיו צריכין (יא) להתנדות שלא להתפלל עם ישראל בביהכנ"ס ולהבדילם עד שחוזרין למוטב, ומקבלין עליהם שנוהגין מנהג של שתי ישיבות. שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו. (יב)

פא. ובקדוש צריכין לומר אשר בחר בנו ורוממנו. (א) דאמר שמואל [ירושלמי פרק ג׳ דאכלו] לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל, **ואם** חל להיות בשבת, בתחלה אומר ויכלו כל הפרשה. ואח"כ מברך בורא פה"ג, ואומר בקדוש היום אשר בחר מכל עם ורוממנו מכל לשון. ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה שבתות למנוחה, מועדים לשמחה, וחגים וזמנים לששון, ויום (ב) המנות הזה, ויום חג המצות (ג) זמן חרותנו (ד) ומקרא קודש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת, (ה) ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. (ו) [וחותם] מקדש השבת וישראל והזמנים. ובריך שהחיינו. ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה, ג.] שארבעתן צריכין

הסבת

שנוי נוסחאות והנהות

(ט) בכת"י **א** דניאל „ירקבו עצמותיו אל יהי לו מושך", ובכת"י ב"מ דניאל „חוט המשלש ברשע ובמינות". (י) אלוף „ז"ל". (יא) „להנדות". (יב) והתשב"ץ מעתיק זאת בח"ג סי׳ ר"ץ ומביא ג"כ מ"ש ר"ע לעיל לענין פעמים באהבה „ואלו שיש ביניכם גורעין ומוסיפין" כו׳.

פא. (א) בכת"י **א** „קדשנו" ומה שאמר כאן „דאמר שמואל" כו׳ בלתי מובן, ואולי בא לפרש טעם מה שלא יאמר שבחר בישראל עמו. (ב) ברס"ג „ויום השבת". (ג) „הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה". (ד) „באהבה מקרא קדש". (ה) „מכל העמים, ושבת". (ו) „ברוך אתה ה׳".

הסיבה

מגן האלף

משלו, מוסב על ענין שהכר ספר מצות ע"פ דרכו לחלוק על תורת התלמוד, והוא ושאול בנו ובן בנו דניאל שאמר הגאון עליהם שהיו חוט המשולש ברשע ובמינות הדיחו את ישראל ונעשו אומה לעצמם, ומה שהזכיר על דניאל „אל יהי לו מושך" משמע שדניאל הי׳ בחיים עדיין, או לכה"פ קרוב לזמנו, והי׳ איש רשע וידוע ברשעו לייסד ולהרחיב דתם החדשה, וקרוב להאמר שעליו כיון רב שרירא באגרתו שכתב בזמנם של הגאונים ר"א בר"ש ורב יוסף בר מר חייא [ד"א תקס"א] דבפלוגתא דדניאל ודוד נשיאים, אקרי מר יוסף בגאונות", שכת הקראית חפצו להעמיד נכדו של ענן לנשיאות של ראש הגולה, נגד דוד בן יהודא, והגישו משפטם אל הכליף, והכליף חרץ משפטו, שכל עשרה אנשים רשות בידם לבחור להם נשיא כחפצם, ואז מטה ידי הקראים כי רוב בני ישראל וחכמיהם לא ימנו עליהם ראש גולה שלא משלומי אמוני ישראל, ואולי גם ע"ז כיון הגאון במ"ש „אל יהי לו מושך", אולם בכת"י **א.** משמע שדניאל לא הי׳ בימיו בחיים עוד:

פא. ג.] שארבעתן צריכין הסבה, ומסב בצד שמאל שכך א"ה פרקדן כו׳ הסיבת ימין כו׳ ולא עוד כו׳, הקדים הך דפרקדן

(ז) [הסבת שמאל.] שכך אמרו חכמים פרקדן לא (ח) שמיע הסבה, הסבת ימין לא שמיה הסבה. ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. ד.] אשה א"צ הסבה שאין דרכן של נשים להסב, ואם אשה חשובה היא צריכה הסבה. בן אצל אביו צריך הסבה. תלמיד אצל רבו א"צ הסבה. ששנינו, מורא רבך כמורא שמים. ה.] ואחד האנשים ואחד הנשים חייבים בארבעה כוסות האלו. ולאחר ששותין, מביאין מים ונוטלין ידיהם. ו.] ומברכין על נט"י. דאמר ר' אלעזר א"ר הושעיא כל שטבולו במשקה צריך ענט"י:

ומביאין

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) „הסבה. ומיסב בצד שמאל". (ח) צ"ל „שמיה".

ברוך

מגן האלף

לא שמיה הסיבה, לאתויי דהך „ולא עוד שמא יקדים קנה לושט" אפרקדן נמי קאי, וכמו"ש רש"י דף ק"ח שמתוך שאוחרו שוחה לאחוריו נפתח הסיפוי כובע ומתקפל למעלה, והמאכל נכנס לקנה ונחנק. וכן ראיתי בס' שב"ל סי' רי"ה בשם אחיו ר' בנימין דמ"ש רש"י שמא יקדים אפרקדן קאי, ר"ל דאפרקדן נמי קאי, ויתישב בזה קו' רשב"ם אמאי שמכיה אהסבת ימין, משום דאהסבת ימין נמי שייך שמא יקדים, דבזמן שמסב על צדו השמאלית הרי ידו הימנית חפשי להוליכה לשולחן ולהביאה לפה, אבל אם מסב על הימנית וידו למטה, א"א לו להוליכה לשולחן ולהביאה לפה אא"כ זוקף עצמו ועוקם ראשו, גשמא יקדים קנה לושט. [ולפי"ז אמר, שידו השמאלית חשובה ימין שלו, מסב בצד ימין, שהרי אפשר לו להביאה לפיו ע"ש, דלא כמו"ש הטור והרא"ש לדעת רשב"ם] אבל הרשב"ם כ' דהך ולא עוד שמא יקדים קאי רק על הסיבת ימין מדסמכיה לדידיה, וכן משמע דעת הר"ם מפליי"ש בפיוט אל אלהי הרוחות שסדר „הסבת ימין הסבה אינה, ולא עוד שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, פרקדן לא מן הסבנא" כו' ע"ש. שלא כתב טעמא אפרקדן. אבל דעת רבינו נראה דס"ל כמו"ש השב"ל בשם רש"י, דטעמא שלא יקדים אפרקדן נמי קאי:

ד.] אשה א"צ הסבה שאין דרכן כו'. בגמרא גם איתא אשה „אצל בעלה" ל"צ הסבה, ואם אשה חשובה צריכה הסבה. ופרשב"ם שאימת בעלה עליה וכפופה לו, ותמהו המפרשים דאף אשה חשובה אימת בעלה עליה, ועוד מ"ש מבן אצל אביו דצריך הסבה, ע"כ נראה דל"ג אשה אצל בעלה אלא „אשה א"צ הסבה" דאין דרכן של נשים להסב, כגרסת רבינו הגאון, וכ"א בשאלתות פ' צו „דלאו אורחא דנשי למזגי", וכן גי' הרי"ף וכ"כ הטור בשם בה"ג. ולפי"ז כל אשה אפי' לית לה בעל א"צ להסב, אם לא שהיא חשובה, וכן נ"ל דעת הפיוט שכתב „אשה א"צ הסבה". ולא הזכיר בפני בעלה, ובהגהות מרדכי כהן הביא מהירו' דבעי אפי' עבד לפני רבו, אפי' אשה לפני בעלה? ש"מ מזה דכל אשה שאין לה בעל בעי הסבה דלא כהשאלתות, ולענ"ד מסתפק הירו' אפי' באשה חשובה למשום אימת בעלה י"ל דא"צ הסיבה, ולהכי כריך ותני בהדי עבד לרבו:

ה.] ואחד האנשים ואחד הנשים חייבים בארבעה כוסות. בגמרא דף ק"ח איתא, ת"ר אחד האנשים ואחד נשים ואחד תינוקות חייבין בד' כוסות, אר"י"ה מה תועלת יש לתינוקת ביין אלא נותנים להם קליות ואגוזין, ומדלא הזכיר רבינו הגאון תינוקת משמע דס"ל דהלכה כר' יהודה, משום דמסיק אמרו עליו על ר"ע שהי' מחלק לתינוקת כו', ומעשה רב. וכן מצאתי לגאון ר' יצחק ן' גיאות שכתב והאמר מר רב עמרם אחד האנשים כו', שמע מינה דלית הלכתא אלא כר' יהודה דאמר מחלקין כו', עכ"ל. ועיין ברא"ש וטור שכ' „שטוב לתן לכ"א כוסו לפניו", וזה מצד המנהג, ובתינוקות שהגיעו לחינוך:

ו.] ומברכין על נט"י. בפסחים קט"ו א"ר אלעזר א"ר אושעיא כ"ד שטבולו במשקה צריך

ומביאין מיני ירקות כגון חמא, או ז.] חסא, או גרגירא, או כרפסא, או כוס ברתא. ומביאין חרוסת ששמו הליק"א שעושין אותו במקומנו מן התמרים, ולוקחין כל אחד ואחד מירקות הללו ח.] ומברכין. (ט) ובמקום שיש שני מינים מברכין (י) בורא פרי האדמה ואוכל כמו שכתבנו. (יא) ולכשיגיע למרור

שנוי נוסחאות והגהות

(ט) „ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי האדמה. ומטבלין בחרוסת ואוכלין", ורס"ג כתב לברך אחריו בורא נפשות רבות, ועיין מגה"א. (י) ומברך „קודם". (יא) „למעלה, ולכשיגיע לאכול מרור מברך בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול מרור".

מגן האלף

צריך על נט"י, וכתבו התוס' דאין הטעם משום קדושה ונקיות כמו בנהמא, אלא משום שלא יטמאו המשקין ויהא אסור לשתותן ולפסול גופו, ולפי"ז א"צ לברך על הנטילה, ובפרט בזה"ז שאין אנו נזהרים מלטמאות עצמנו, ע"ש. אבל הגאונים ס"ל לברך וכן דעת רש"י ורמב"ם ורא"ש בהל' פסחים וטור והגר"א ז"ל לברך על כ"ד בטיבולו במשקה עיין בסי' קנ"ח ותע"ג:

ז.] חמא או חסא, או גרגירא, או כרפסא, או כוס ברתא. חמא, הוא נגון, כמו"ש פסחים קט"ו „קפא דחסא חמא", ופירש"י נגון. חסא, ליטוגא, והוא חזרת כמו"ש בפרק שני דפסחים. כרפסא, נמצא בירושלמי פ"ט דשביעית ומובא בתוי"ט פ"ט דמס' שבת „מהו כרפס שבנהרות, ר' יוסי ב"ר אמר פיטרוסלינן". [פעטרעזייל"] גרגירא, פירש"י במס' ע"ז דף י"ד רוקא בלע"ז, וביאר המתרגם שהוא חרדל לבן. כוסברתא, פירש"י שם אלייגד"ר, זרע גד:

ח.] ומברכין בכת"י ב"מ איתא „בורא פה"א, ומטבלין בחרוסת ואוכלין", וכ"כ הטור תע"ג בשם רבינו, וכ"ד רש"י ורי"ץ גאות ורמב"ם פ"ח מהל' חו"מ, והגמי"י בשם ריט"ע ור' שמעי'. אכן ר"ת ורשב"ם ורבותינו הצרפתים כ' שהרוסת הוא רק בטבול שני וטבול זה הוא רק בחומץ או מי מלח. והב"ח הביא ראי' מהאי דאמר „ש"מ מהצריך נט"י לטבול ראשון האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת, דאס"ד ל"צ לשקועי ל"צ נט"י הא לא נגע", וש"מ מזה דהרוכת דוקא, ע"ש. אך לפר"ת יש לדחות ראייתו כדמשמע בתוס' קי"ד דבחסא גם ר"ת מודה דבעי חרוסת, ע"ש. ועיין סדר רב סעדיה דס"ל לברך אחריו בורא נפשות רבות. אבל רבינו ז"ל לא הזכיר זה, וקמפליגי בפלוגתא דרשב"ם ור"י, דהתוס' במס' ברכות דף מ"ב כתבו שהעולם מקשים אמאי לא מברך בחזרת של מצוה דמרור בורא פה"א, דברכת בפה"א של שאר ירקות לא פטרו כיון דאיכא אגדה והלל אסח דעתי'. ולכן כתבו בשם ר"י ור"ת כיון דרחמנא קבעו חובה על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כדברים הבאים מחמת סעודה דפת פוטרתו, כמו שאין מברכין אמים וכל משקין שבאין תוך הסעודה. ובמס' פסחים קט"ו כתבו דמרור הוא פרפרת הפת שממשיך תאות האכילה, וברך על הפת פטר הפרפרת. אבל הרשב"ם סוף דף קי"ד כ' שאינו מברך בפה"א משום דברכתו שברך על שאר ירקות בטבול ראשון פוטרתו, וכ' הרא"ש פ"י סימן כ"ו דאע"ג דלענין נטילה אמרינן בגמרא דנוטל ידיו בטבול שני, משום דלמא אסח דעתי' כשאמר הגדה והוי היסח הדעת לענין נטילה משום דידים עסקניות הן, ודלמא נגע. מ"מ לענין ברכה כיון דחזרת לפניו לאו נמלך הוא, וליתא היסח הדעת. וכתב הטור סי' תע"ג דהיכא ביניהו לדינא, דלר"י מברך בכ"ר אחר טיבול ראשון, דברהמ"ז לא יפטרנו מה שאכל קודם סעודה והפסיק בהגדה והלל, אבל לרשב"ם כשם שברכת המזון פוטרת טבול שני מברכה שלאחריו, ה"נ פוטרתו גם לטבול ראשון מבכ"ר, משום דהגדה והלל לא הוי הפסק. והנה רבינו ז"ל שכתב בח"א סי' ע"ב דכל שתי מיא בתוך סעודתו צריך לברך על כל פעם ופעם ולא חשיבי כדברים הבאים מחמת סעודה להמשיך תאות המאכל, ה"נ דהי' מחויב לברך לשטתו גם אחזרת דמצוה, אלא דס"ל כדעת הרשב"ם דהגדה והלל ל"ה

הפסק

למרור מברך לאכול מרור ואוכל. אבל במקום שאין ירקות אלא מרור... (יג) ט.] אוכל [למרור] בלא ברכה זכר למקדש כהלל, וכן הלכה.

י.] ומביאין שלחן שיש עליו (יג) מצות, וחזרת, וחרוסת, ושני תבשילין. ומה הן שני תבשילין [פסחים קי"ד] א"ר חונא סילקא, תרדין, ואורז

שנוי נוסחאות והנהות

(יג) „בלבד, מברך עליו בורא פה"א ולאכול מרור, ואוכל, ולבסוף" אוכל למרור בלא ברכה. (יג) „שלש" מצות.

מגן האלף

הפסק, ולכן לא הזכיר כאן שמברך בורא נפשות רבות. ומטעם זה לא הזכיר רבינו ז"ל ברכה דעל הגפן ועל פרי הגפן אלא לאחר כל הד' כוסות, דהלל ואגדה לא הויין הפסק, ופטר נמי מברכה אחרונה לשני כוסות שלפני המזון, וכמו"ש הט"ז סי' תע"ג דברכה אחרונה על ב' כוסות הראשונות לר"י צריך לברך, ולרשב"ם א"צ, ע"ש. וכן הרמב"ם ז"ל כ' שלוקח ירק ומטבל בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כאו"א אינו אוכל פחות מכזית, ומ"מ לא הזכיר שמברך עליו ברכה אחרונה, וטעמו כמו"ש לדעת רבינו והרשב"ם. ולענין מה שהצריך הרמב"ם לאכול כזית ירק עיין בב"י תע"ג. ראי' אלימתא ממאי דאר"ח לאחר שמלא כרסו כו', ע"ש:

ט.] אוכל למרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל. כן הגרסא בכל הכ"י שראיתי, והדברים תמוהין לכאורה, מה ענין זכר למקדש לכאן דהא צריך למיכל הכזית מרור מדינא, שהראשון לא הי' אלא להיכר בעלמא כדי שיראו התינוקת וישאלו. ורש"י ורשב"ם פירשו מ"ש ולבסוף אכיל חסא בלא ברכה משום דבעינן תרי טיבולי, ובסדר ר"ע הנדפס מחק באמת הך זכר למקדש כהלל, והנלע"ד דרבינו ז"ל ס"ל כמו"ש הב"ח ס"ס תע"ה דאפי' הסוברים דמצות צריכות כוונה זהו דוקא במידי דאורייתא כשופר ואכילת מצה, אבל מרור דרבנן לכ"ע אכלו בלא מתכוין יצא, ע"ש. ועיין תוס' ר"ה כ"ח דנחתו ג"כ לזה בכך, ולפי"ז יקשה מאי דאמר שם בדף קי"ד היכא דליכא אלא חסא, אמר ר"ח מעיקרא בטבול ראשון מברך עלה בפה"א ועל אכילת מרור, ולבסוף אכיל חסא בלא ברכה והלכתא כוותיה דר"ח, צ"ל לש"ס למפסק כר"ח כיון דא"צ כוונה פשיטא דלא יברך בטיבול שני על אכילת מרור, דהא אפי' אי לא ברך בטבול ראשון ג"כ נפיק ביה, ואי יברך בטבול ב' הויא ברכה לבטלה, ע"ש בפסחים בתוס' שהוכיחו מזה להלכה דכלהו אמוראי וסתמא דמסדר הש"ס ס"ל דמצות צריכות כוונה, אבל רבינו הגאון מתרץ ז"ל במתק לשונו דאוכל בלא ברכה „זכר למקדש כהלל". ור"ל דבאמת כבר יצא י"ח מרור בטבול ראשון וכן אכיל נמי מצה ונפיק ידי חובת מצה, אלא דמקיים מצות כריכה כהלל, וקמ"ל דמצות כריכה לא בעי ברכה בפ"ע, וכמו"ש בגמרא לקמן קט"ו הדר אכיל מצה וחסא בהדדי בלא ברכה זכר למקדש, והכא אע"ג שלא ביאר רבינו דכריך בהדדי, כיון שמסיק זכר למקדש כהלל ע"כ ר"ל דכריך להו עם מצה בהדדי:

י.] ומביאין שלחן שיש עליו ג' מצות וחזרת, כ"כ בכת"י ב"מ וכן מועתק בטור סי' תע"ה בשם רבינו ז"ל וכן נראה עיקר וכמו"ש רבינו לקמן סי' פ"ה ואוחזין שתי ככרות ופרוסה ע"ש. והרי"ף ז"ל כ' דבפסח שאני משאר יו"ט דאתיא לחם עוני וגרעה לחדא ואוקמא אפרוסה הלכך בעינא למבלע אפרוסה ופלגא, וגא נראה להרא"ש ז"ל, דמ"ש פסח לענין המוציא משאר יו"ט ע"ש. ולכן כ' שמאותן ג' מצות יבלע השניה לשנים, וישמור הניה לאפיקומן, ועל הראשונה יברך המוציא, והשניה הפרוסה על אכ'לת מצה, ועל השלישית יעשה כריכה, והרוצה לצאת י"ח שניהם יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבלע מן השלמה והפרוסה כאחד ע"ש. וכן משמע מלשון הגאון לקמן בסימן פ"ב, שכ' „הלכך מברך המוציא לחם כרישא, ובוצע ולא אכיל, עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה" ע"ש. והגר"א ז"ל סי' תע"ג ס"ק י"א מסכים לדעת הרי"ף:

ואורז. חזקיה אמר אפי' דג וביצה. **יא.]** רב יוסף אמר (יד) [צריך] שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. רבינא אמר אפי' גרמא ובישולא. **יב.]** ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים ומניחה בשלחן. ואמר רב שימי בר אשי [פס קט"ו ע"ב] מצה בפני כל אחד ואחד, ומרור בפני כל אחד ואחד, חרוסת לפני כל או"א. ואין עוקרין את השלחן אלא בפני מי שאומר הגדה. **יג.]** רב כהנא אמר כולם בפני מי שאומר הגדה. וכן הלכה:

פב. ומוזגין כוס שני. ועוקרין את השלחן, ואומרין: **הא** לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול, כל מן דצריך ייתי ויפסח. הא שתא הכא, (א) [לשתא דאתיא] בארעא דישראל. הא שתא עבדי (א) [לשתא דאתיא] בני חורין. **ומניחין** את השלחן בפני מי שאומר הגדה. ולמה עוקרין את השלחן, אמרי דבי ר' ינאי כדי שיכיר תינוק וישאל. אביי הוה יתיב קמיה (ב) דרבא חזא דקא מגבהי פתורא, אמר ומי אכלינן כידי דקא עקריתו לתכא מקמן. א"ל (ב) רבא **יד.]** פטרתן ממימר מה נשתנה. ואם יש שם תינוק שואל. כמו ששנינו מזגו לו כוס שני, וכן הבן שואל את אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו. ואמרו חכמים הכם בנו [בנו] שואלו, ואם לאו אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו. ואפי' שני תלמידי חכמים (ג) בקיין בהלכות הפסח שואלין זה לזה ואומרין

כך

שנוי נוסחאות והגהות

(יד) „אפילו". אבל נוסח כת"י שלפנינו יותר נכונה.

פב. (א) „לשנה הבאה". (ב) „רבה". (ג) „בקיאין.

מגן האלף

יא.] רב יוסף אמר צריך שני מיני בשר. כלשון רבינו כאן גרסינן בפסחים קי"ד, ובכ"י ב"מ גריס „אפי'" שני מיני בשר, והוא ט"ס, דודאי כיון שהם זכר לקרבנות, עדיפי מיני בשר מסלקא וארוזי, או דג וביצה. אולם ממה שהעתיק רבינו ז"ל כל הענין, משמע דס"ל כמו"ש הטור סי' תע"ג שיוכל לקחת איזה מין שירצה. ורבינא דהוא בתרא דס"ל דאפי' עצם ובשולו, מיקל מכלהו אמוראי, וס"ל דכ"ש דג וביצה או סלקא וארוזא, וכ"כ הב"ח בשם הסמ"ג ור"י, אבל הרמב"ם ס"ל דוקא ב' מיני בשר:

יב.] ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים. הטעם כ' הר"ן בשם רב האי גאון ז"ל, דלא איתמר אלא בהביאו לפניו פרוסה, שרשאי לברך על הפרוסה, אבל שיהי' רשאי לפרוס אין לנו, דאי משום דדרשינן לחם עוני לא איתמר אלא לרשות, דוגמא דכולא דארעא שאדם יוצא י"ח בפסח, דליכא למימר דבעי כולא דארעא למצוה, אבל עכשיו נהגו הכל לברך על הפרוסה, אלא שמקדים לפורסה קודם הגדה, עכ"ל. והרמב"ם כ' שפורס בשעה שמברך המוציא ולא נהגו כמותו:

יג.] רב כהנא אמר כלם, כו'. בגמרא איתא רב הונא, וגרסת הגאון נכונה, וכ"ג הרי"ף דר"ה לא יחלוק עם רב שימי ב"א:

פב. יד.] פטרתן מלומר מה נשתנה. לכאורה נראה פירושו דמכיון ששאל איזה שאלה א"צ שוב למימר כל השאלות של מה נשתנה, והסברא נותנת כך דודאי כל עיקר התקנה של שאלת הבן נלמד מהכתובים של והי' כי ישאלך שמצוה לעשות איזה שאלה ולפרשה, והזינן בשאלת התם שאינו שואל רק מה זאת,

וה"ה

כך: **מה** נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. (ד) שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה מרור. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפי׳ פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין, הלילה הזה כלנו מסובין.

ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אבד אבי עד שגומר את כל הפרשה. וזה הוא גנות. וכן היא הגדה והדרישה. [ואומר כל ההגדה עד ברוך אתה ה׳ גאל ישראל.] **עבדים** היינו עד ה״ז משובח. **מעשה** בר׳ אליעזר עד ז״ק של שחרית. אמר ראב״ע. **ברוך** המקום עד בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. **מתחלה** עובדי ע״ז. **ברוך** שומר הבטחתו. **והיא** שעמדה. **צא** ולמד עד דצ״ך עד״ש באח״ב. ר״י הגלילי עד חמשים ומאתים מכות. **כמה** מעלות טובות **אלו** הוציאנו ממצרים עד לכפר על כל עונותינו. **רבן** גמליאל הי׳ אומר כו׳. **בכל** דור ודור כו׳. **לפיכך** עד ונאמר לפניו הללויה. **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בציון עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים שיגיעו את דמם על קיר מזבחך לרצון. ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו, בא״י גאל ישראל. ומברך **ברוך** אתה ה׳ אלהינו מלך העולם בורא פה״ג. ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה. וכשאומר מצה זו שאנו אוכלין צריך להגביהה [מרור זה צריך להגביהה] ..... (ה)

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בכ״י ב״מ מובא כאן שאלת „אין אנו מטבילין פעם אחת״ וכן נוסח הרמב״ם. (ה) „בשר א״צ להגביהו״. וכן צ״ל כאן.

שמא

מגן האלף

וה״ה שנפטר בשאלת מ״ט קא עקריתו תכא מקמן, אבל מלשון המשנה שאמרה אם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה כו׳ משמע כפרשב״ם שאם מבין הרבה יפרש הכל. ור״ל שיפרש לו כל הקושיות, וכש״כ דהו״ל לרבה לפרש מה נשתנה גם לאביי. א״ו דהפירוש כמו״ש בתוס׳ שלא פירשו בגמרא אלא תחלת שאלתו ואיה״נ ששאל גם יתר השאלות ע״ש. וקמ״ל שבשאלת הבן א״צ לחזור בעצמו מה נשתנה אלא פותח עבדים היינו. וכ״כ רשב״ם דף קט״ז פתח ואמר עבדים היינו לאחר שאילת הבן וכ״כ רמ״א סי׳ תע״ג „וכשהבן כו׳ א״צ לומר מה נשתנה אלא פותח עבדים היינו״, ובזה יתבאר לנו מ״ש במשנה „אם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה״ ור״ל שמלמדו לשאול כל מה ששואל במה נשתנה, והדר תו אמר במשנה „ולפי דעתו של בן אביו מלמדו. מתחיל בגנות״, ור״ל שמלמדו לפרש לו גם התשובה לפי דעתו בכל מה שאפשר לו להבין, וא״צ שיבין כל התשובות, אבל ברישא אם אינו שואל כל השאלות צריך לשואלם בעצמו יתר השאלות שבמה נשתנה, ועיין בירו׳ שם אר״י „ומתניתא אמרה כן״ ובמפרש שם:

טו.] שמא יאמרו בשר [זה] (ו) והפסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוצה לארץ. **ולאחר** ששותין כוס שני נוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים ונוטל שתי ככרות ופרוסה, ומניחה בתוך השלימה ובוצע משתי ככרות ומברך קודם, **ברוך** אתה ה' אמ"ה המוציא לחם מן הארץ. ואינו אוכל. וחוזר ונוטל (ז) כשהיא בתוך שלימה ובוצע. כמו שאמרו חכמים א"ר פפא הכל מודים לענין הפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע. מה טעם לחם עוני כתיב. ומברך **ברוך** אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו **טז.]** (ח) [על אכילת] מצה. **יז.]** ומטבל בחרוסת ואוכל. דהכי אמר רבנא משה ריש מתיבתא דמברך ברישא המוציא לחם, מן דלית ברכה דקדימא להמוציא,

דאורחא

שנוי נוסחאות והנהות

(ו) „פסח". (ז) „הפרוסה". (ח) „לאכול".

מגן האלף

טו.] שמא יאמרו בשר זה והפסח הוא, כן גרסת כת"י שלפנינו, וחסר בו ג' תיבות אלו „בשר א"א להגביה". בגמרא דף קט"ז איתא, בשר א"א להגביה, ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ, וקאי שם אמתניתין דאמר פסח על שום שפסח המקום, אבן לגרסת הגאון שאנו אומרים פסח שאכלו אבותינו ליכא חששא דאוכל קדשים בחוץ, אלא דגזרינן שמא יטעה ויאמר „בשר זה על שום שפסח" ונראה כו', שיאמרו שהקדישה מחיים לפסחו, ובשר פסח הוא. ויותר נכון גרסת כת"י ב"מ „בשר הפסח" או „בשר זה לפסח הוא", ור"ל שאינו נכון להגביהו משום חששא דמראית העין שאחרים יטעו לומר שבשר פסח היא, ולא שגזריגין שמא יטעה הוא לומר בשר „זה":

טז.] על אכילת מצה, העיקר כגרסת כת"י ב"מ דגרס „לאכול מצה" וכן העיד הרד"א דכן הביאם רב עמרם בסדורו, וכן גרסינן בפ' ע"פ בנוסחאות ישנות ומדויקות, וטעמו משום דהוא מצוה שא"א לעשותו ע"י שליח ומש"ה מברך לאכול מצה לאכול מרור ע"ש. וכן מצאנו לרבינו ז"ל בסי' פ"ה ע"ש. וכ"כ הרב המגיד שכן עיקר. אולם הרי"ץ גאות כ' בשם רבינו לברך על אכילת מצה וכ"כ הרמב"ם לברך בעל, וכ' הה"מ דאזיל לשטתו לפי שבברכה זו מוציא עצמו ואחרים השומעים שא"ל לברך ע"ש. וכבר הקשה עליו הכ"מ כפי"א מברכות דהאאין זה אלא בדברים שאינן חובה כמצות ערוב, אבל מצה ומרור חובה כתקיעת שופר שמברך בלמ"ד, ועמ"ש בזה המגדול עוז, ועמ"ש מזה בה"א סי' ב' אות י"א:

יז.] ומטבל בחרוסת ואוכל, וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מחו"מ, וכתב הטור ע"ז, איני יודע טיבול זה למה אי משום מצה שאין בה מלח לטבל במלה, וכן הוא לשון הירו' ובמיט לי' במלחא כו' ועוד מצה דאורייתא וחרוסת דרבנן ומטבל לי', וגם הראב"ד כ' ע"ז זה הבל, ע"ש. אכן הה"מ כתב ולא הי' לו להבהיל הדבר כי לא דבר ריק הוא, עכ"ל. ועמ"ש הב"ח ליישב קו' הטור, ואפשר עוד עפמ"ש רשב"ם דף קי"ד שכל מאכלם הי' ע"י טיבול, וכ"כ רבינו ז"ל לקמן סי' פ"ג „במטבול שני שהוא של לחם" וכן בסי' פ"ה „אדברי' ר"ה לרבנא עוקבא ודרש אע"פ שנטל ידיו כו' חוזר ונוטל ידיו לטבול שני כו' והוא למזון", ע"ש. וכ"כ רי"ץ גאות בשם רב האי, מצה ומרור או מצה וחסא כלהו הני מעשים טיבול שני מקרי ומפרש לטיבול שני, לפרוסת המוציא שמטבלה בחרוסת, ודלא כמו"ש בתוס' דלאו דוקא נקיט לטיבול שני דהא הוא בתר המוציא ע"ש. ואין ה"נ דמצי לטבל גם עם דברים אחרים, אלא מפני שלא דבר ריק הוא כמו"ש הה"מ שעכ"פ לראב"ד יש בה משום מציה וגם לת"ק צריך בלא"ה לחרוסת משום קפא דחסא, מש"ה מטבל בהו, והגלי"ב בפי' הגדה כ' דלכ"ע הוי חרוסת מציה אלא דלראב"ן מברכין עליו ואין הלכה כמותו. אבל אין דבריו מוכרחין. ומה שהקשה הטור עוד דחרוסת דרבנן מטבל למצה דאורייתא, י"ל דאפי' אי הוה חרובת רבות

נמי

דאורחא דמלתא לברוכי (ט) דקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביד מיניה. (י) הלכך מברך המוציא לחם ברישא יז.*] ובוצע ולא אכיל עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה והדר אכיל. דלא אפשר למיכל מקמי דליברוך עליה לאכול מצה, דאית למימר אחר שמילא כרסו ממנו חוזר ומברך עליו. אלא מברך המוציא לחם מן הארץ, ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכול מצה (יא) [ושמיט] בחרוסת והדר אכיל. והכי נהגינן במתיבתא למיעבד. ומצה צריכה הסבה. ונוטל חזרת ומברך **ברוך** אתה ה' אמ"ה אקב"ו (יב) [על אכילת] מרור. ומטבל בחרוסת ואוכלן. ואין צריכין הסיבה. (יג) [**ובאלו** ירקות] יוצאין בהן לשום מרור כמו ששנינו. [פסחים דף ל"ט] אלו ירקות שאדם יוצא בהן י"ח בפסח, בחזרת, בעולשין, בתמכה, ובחרחבינה, ובמרור. (יד) [ובמצה] בחזרת, דאמר ר' אושעיא מצוה בחזרת. (טו) ומאי חסא דחס רחמנא עילוון. וחוזר (טז) [ונוטל מרור ושמיט ליה בחרוסת] וכורך חזרת במצה, ואוכלן **בלא** ברכה זכר למקדש כהלל. [הזקן] שאמרו עליו על הלל שהיה כורכן **בבת** אחת ואוכלן משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו. ואוכלין ושותין כל צרכיהון. ולאחר שיאכלו, אוכל כל אחד ואחד כזית מצה. משום שאמרו חכמים אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. (יז) רב אמר **יח.**] שלא יעקרו מחבורה לחבורה

שנוי נוסחאות והגהות

(ט) צריך להגיה „לקוב"ה". (י) מיניה „מצוה". (יא) „ושמיש. (יב) „לאכול". (יג) „חמש מיני ירקות". (יד) צ"ל „ומצוה". (טו) „דהיא חסא". (טז) ליתא שם בכת"י ב מ. (יז) „ואמר מאי אפיקומן".

מגן האלף

נמי לא מבטל למצה כמו"ש הר"ן בפסקא הכי אמר הלל, דשאני חרוסת דטבול בעלמא הוא ולא חשיב, שדרך אכילתו בכך ע"ש. ובזה א"ש למ"ש הב"ח לנער החרוסת מהמצה ע"ש, דהגאון לא הזכיר זאת, וע"כ דלא קפיד בהא, אך אנן לא נהגינן להטביל מצה בחרוסת כלל, ולענין כריכה, ס"ל לגאון דלא למטבל בחרוסת מדלא הזכיר לקמן וכ"כ האבודרהם בשמו, והמגיה תמה עליו ואמר אמו הלל לא טבל בחרוסת זכר לטיט ע"ש, ומנהגנו למטבל ולכרוך:

יז*.] ובוצע ולא אכיל עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה והדר אכיל. משמעות דבריו שמברך על השלמה המוציא ואכילת מצה, וכן כתב לקמן סי' פ"ה „אחר שבצע ומברך המוציא כי' חוזר ומברך על אכילת מצה", ע"ש. אך ממה שמסיים כאן „אלא מברך המוציא לחם ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכול מצה" משמע דלאכול מצה אינו מברך על הראשונה, והדברים סותרים זא"ז, ומצאתי שעמד בזה גם הגאון הקדמון ר' יצחק אבן גיאות וכתב עליו „ונראין דבריו כאלו סותרים זה את זה, אלא סמך על דבריו הראשונים דאמר שבשתי בציעות בוצע, על אחת מברך המוציא ועל אחת מברך לוכל מצה, ולפיכך לא פירש דבריו האחרונים" ע"ש:

יח.] שלא יעקרו מחבורה לחבורה. אע"ג דתניא כוותי' דר"י והלכתא כוותיה, ומעמיה משום דמדמינן מצה לפסח שישאר גם טעם מצה בפיו, אבל אין שום סברא לדמות מצה לפסח לענין שלא יעקרו מחבורה לחבורה, וגם רב לא אמר למלתיה אלא לענין פסח גרידא, שאינו נאכל בשתי מקומות, וכמו"ש בתוס' דף קי"ט, וא"כ לפי"ז לא הי'

לחבורה. ושמואל אמר כגון (יח) ארדיא לי ונוזליא לאבא. ור׳ יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזין. תניא כותיה דר״י אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזין:

ונוטלין

שנוי נוסחאות והגהות

(יח) „אורדלאי״.

וזה סדר של פסח ונוסחתו של רבינו סעדיה ז״ל

מועתק מהכת״י הנפלא אשר באוקספורד.

„לבדיקת חמץ יברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ, ויאמר: כל חמירא דאיכא ברשותאי ולא ידענא ביה לבטי׳ מרשותאי ולהוי כעפרא. [מקורו מירושלמי פ״ב ה״ב דפסחים רב אמר צריך לומר כל חמץ שיש לי בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל, ואותו לשון ממש שכתב הגאון מובא ברי״ף פ״ק דפסחים לפי גרסת הכ״ח שם. וברבינו ירוחם ע״ש, ויש ללמוד מזה דס״ל להגאונים ז״ל כשיטת ר״ת עיין סי׳ תליד בב״ח וח״י.]

מגן האלף

לו לרבינו להעתיק דברי רב? מ״מ יש לומר דרבינו ס״ל כמו״ם הרשב״ם דשמואל ור״י לא לאפלוגי אדרב אתו, אלא להוסיף לא מבעי דמחבורתו לחבורה אחרת דאסור אלא אפי׳ במקומו נמי אסור, ואפי׳ קליות ואגוזים דלא נפיש טעמייהו כ״כ כגוזלות ופסריות [ירושלמי ולדעת עורדליא. נמי מין בשר הוא עיין ר״ן] נמי אסור, ומש״ה העתיק רבינו ז״ל כל הענין, לרמז דאפי׳ במצה נמי אסור שתי מקומות, וכ״כ גם הרי״ף ז״ל, והטעם דאסרינן גם במצה לאכול בב׳ מקומות עיין ברז״ה ומלחמות ובר״ן:

וא״נ

ברוך א״י אמ״ה בורא פרי הגפן, ברוך א״י אמ״ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ויתן לנו ה׳ אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה, זמן חרותינו בשמחה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת, אותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה וששון הנחלתנו, בא״י מקדש ישראל והזמנים. ברוך אתה ה׳ שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ובשבת אומר ויכלו בפה״ג, ותתן לנו ה״א שבתות למנוחה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון יום שבת וחה״מ הזה, ויחתום בא״י מקדש השבת וישראל והזמנים, שהחיינו. ובמוצאי שבת יברך בופה״ג, קידוש, בורא מאורי האש, בא״י המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, בא״י המבדיל בין קדש לקדש, שהחיינו. וירחץ ויברך ענט״י ויברך בופה״א, ויאמר אחריו בורא נפשות רבות. ויאמר: הָא שַׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. הָא שַׁתָּא עַבְדֵי לְשָׁנָה בְּנֵי חָארֵי, כל דכפין ייתי ויֵיכֻל, כל דצריך ייתי ויפסח.

וישואל: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבלין, והלילה הזה מטבלין. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרורים. שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבין בין מסובין, הלילה הזה מסובין. והוא משיב: עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה׳ אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, ואלו לא גאל המקום ב״ה את אבותינו ממצרים כבר אנו ובנינו ובני בנינו משועבדין היינו לפרעה במצרים, ולא את אבותינו בלבד גאל המקום ב״ה אלא אף אותנו גאל, שנאמר ואותנו הוציא משם. כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם כו׳ חכם מה הוא אומר כו׳, רשע כו׳ לכם ולא לו, לפי שהוציא עצמו מהכלל וכפר בעיקר, אף אתה אמור לו והקהה את שניו, בעבור זה עשה ה׳ לי לי ולא לו, ואלו היה שם לא היה נגאל. תם כו׳. שאינו יודע לשאול את פתח לו, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, או והגדת לבנך יכול מראש החדש, ת״ל ביום ההוא. או ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת״ל בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור לפניך. מתחלה עע״ז אבותינו, עכשו קרבנו כו׳. ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא שהקב״ה מחשב את הקץ כו׳. והיא שעמדה כו׳. שלא אחד בלבד עומד עלינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקב״ה מצילנו מידם. צא ולמד כו׳, ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור, במתי מעט כו׳, ואת עמלנו כמו שנאמר

כל

כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. ואת לחצנו זה הדחק שנאמר וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם".

„אמרו חכמים כשירד רבון העולמים, ירדו עמו תשעים אלפי רבבות, מהם מלאכי אש, מהם מלאכי „ברד, מהם מלאכי חבלה, רתת וחלחלה אוחזת לכל מי שרואה אותם, אמרו לפניו רבש"ע „הנח לנו ונעשה רצונך, אמר להם הניחו לי ואעשה רצון בני, אמרו לפניו רבש"ע והלא מלך בו"ד „שבראת בעולמך כשהוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפין אותו, כדי שלא ימצא צער בגופו, ואתה „הוא ממ"ה הקב"ה. דין הוא שאנו עבדיך, והם ישראל בני בריתך נרד ונעשה נקמה במצרים, אמר להם „לא נתקררה דעתי עד שארד אני בעצמי ואעשה נקמה במצרים". עכ"ל. [מובא בסדרים של רש"י, ובוויטרי כת"י שאינו מסדר האגדה, ואינו כתוב במכילתא כו׳. ואין רבי רגיל לאומרו כו׳. ובא"י גזרו שלא לאומרו, ובפרווינצא נהגו לאומרו, עכ"ל. ובס׳ הכוזרי מאמר ד׳ סי׳ ע"ג מביאו, והטעים הענין שהוא ככל ההגדות ומשלים ציוריים שנוהגים דרך הצעה והקדמה, לענין שרוצין לנחצו ולאמצו, וז"ל: כמו"ש כשירד רבון העולמים למצרים, לנחץ האמונה, שיצי"מ היתה בכוונה מאת ה׳. לא במקרים ומצועים מתחבולות ב"א, או רוחניות כוכבים, מלאכים ושדים, וכל אשר יעבור בלב מחשב, אבל דבר אלהים לבדו. ע"ד שאומרים „כביכול" ר"ל אם הי׳ יכול להיות כך, היה כך וכך. ואע"פ שאין זה בגמרא [כוונתו על הגדה זו] ולא ימצא כ"א בקצת הסדרים. ואל ענין זה נוטה מ"ש מיכיהו „ראיתי ה׳ יושב על כסאו וצבא השמים" כו׳ והי׳ העיקר רק כי נתן ה׳ רוח שקר בפי כל נביאיו. וז"ז הצעה הלציית מנהיצת הדבר שהוא אמת". עכ"ל. ובעל אוצר נחמד נדחק לפרשו כי לא ידע מקורו מפני שכבר הזניחו ועזבו בזמנו מלאומרו.]

ויוציאנו ה׳ ממצרים לא ע"י המלאך. לא ע"י השרף ולא ע"י השליח ולא ע"י הדבור.[ור"ל שלא צוה גם למשה לעשות מאומה, ולא ע"י שליח ר"ל כענין הנני משליח בך כו׳ את הערוב] „אלא הקב"ה בעצמו, ביד חזקה זה הדבר, שנא׳ הנה יד ה׳ וגו׳ כו׳ עד דצ"ך עד"ש באח"ב. אח"כ מתחיל הפסקא ר"ג אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יי"ח, פסח, מצה, מרורים. פסח שעשו אבותינו, כו׳. מצה זו כו׳. מרורים אלו. כו׳. ובכל דור ודור כו׳. לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר למי שעשה לנו את כל הנסין האלו, והוציאנו מעבדות להרות ונאמר לפניו הללויה. הללויה הללו עבדי ה׳. עד למעינו מים, ברוך א"ה אמ"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו כו׳. מן הפסחים ומן הזבחים שזרק דמם על קיר מזבחך ברצון, ונודה לך שיר חדש על גאולתנו בא"י גאל ישראל,"

בא"י אמ"ה בורא פה"ג, אח"ז מובא שם נוסחות שונות בקידוש והגדה. וזה נוסח הקידוש.

קדוש של פסח. ברוך אתה ה׳ אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון, בחר בנו ויגדלנו, רצה בנו ויפארנו, תרומה הבדילנו מכל גוי. ארץ חמדה הנחיל אותנו. קדש את שמו בעולם כלו, בגלל אבות שעשו את רצונו. גבורות רבות עשה למענהו ואין חקר לנפלאותיו, עדת קדושים אותנו קרא, כרם חמדה נטע שעשועים, ויקראם סגולה לשמו. ראשית לקחם מכל גויי הארצות, שהם משולים כצבא מרום ומכוננים ככוכבי הרקיע, ויהיו עליונים בקרב תבל, ונכבדים על כל אומות, זיו פניהם כזיו השמש, ומראה דמותם כמלאכי השרת, להם יראו מלכים וקמו, שרים וישתחוו, למען ה׳ אשר נאמן, קדוש ישראל כי בם בחר, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳. ויקדשנו קדושת עולם ושמו הגדול עלינו קרא, אותנו קרא עדה לשמו, סגולה ונחלה מימות עולם. ויקרבנו לפני הר סיני, ויגישנו לפני חורב, ויורישנו דברי חיים, כתובים באצבע הדרו, ויעש לנו נסין וגבורות, ויפרקנו מצרנו, ויגאלנו מכף אויב ויושיענו מיד שונא. ויתן לנו ה׳ אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, ויום חג המצות הזה, זמן חרותנו בשמחה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים, ובחר בו ביום הזה מכל הימים, ורצה בו ויקדשהו מכל הזמנים, להיות מהללים בו על פלאי מעשיו, ולהיות מזכירין בו בכל שנה ושנה. להודיע, כי בו הוציא ה׳ את עבדיו ממצרים, ומכור הברזל אותנו מלט, להודיע כי בו קבלו את מלכותו ברצון ולעבדו בלבב שלם. להודיע, כי בו עשה נקמות באויביהם ובו שקע צריהם בים. להודיע, כי בו עשה ה׳ אלהינו נסין וגבירות לאוהביו. ונפלאות רבות לבני ידידיו, כי בנו בחרת, אותנו קדשת מכל העמים, מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו, בא"י מקדש ישראל והזמנים:

ר׳ יוסי הגלילי אומר מניין שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות כו׳.

ר׳

פג. ונוטלין ידיהם **יט.**] וא"צ לברך ענט"י. (א) [שכך אמר רב עמרם בר ששנא גאון זה ששאלת צריך לברך ענט"י בין קודם אכילה בין לאחר אכילה. או] אינו צריך אלא בשחרית בלבד. והרי בפסח מברך ג' פעמים, כך ראינו. שאותה נטילת ידים של שחרית אינו עולה למנין שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה, שכיון שישן אדם קי"ל דידים

עסקניות

שנוי נוסחאות והגהות

ר' אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה כו'. ר' עקיבה אומר מנין שכל מכה ומכה כו'. כמה מעלות טובות למקום עלינו כו'. אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו כו'. אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דינו. ומנין שנתן לנו את ממונם, שנאמר וינצלו את מצרים עשאיה כמצ׳לה שאין בה דגה, למה מחבב הכתוב את ביזת הים יתיר מביזת מצרים, אלא מה שהיה בבתים נטלו במצרים, ומה שהיה בבתי תסוראות נטלו על הים. כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים. ותרבי ותגדלי זו ביזת מצרים, ותבואי בעדי עדים זו ביזת הים. תורי זהב נעשה לך זו ביזת מצרים עם נקודת הכסף זו ביזת הים. ואלו נתן כו' עד כפרה על כל עונותינו. ונוסח הברכה של אשר גאלנו מתחלת שם בא"ב: אתה גאלת את אבותינו ממצרים, ביד חזקה ובזרוע נטויה, בהיות אבותינו בארץ מצרים, היו מעונים ומשועבדים תחת יד פרעה מלך מצרים, גם שם פרו ורבו כעפר הארץ, וכארזי לבנון גבהו בקומה, דבר פרעה למחות שמם ולהאביד זכרם מקרב תבל, הוא ועמו היו בעצה, ויתחכמו סוד על זרע ישראל, וימררו את חייהם בפרך, ובתשניק גד׳ול קצרה רוחם, זרע ישורן אנחה לבש, כי יד אויב גברה עליהם, הי וקים שמע בקולם, מלך המלכים האזין להם, טוב וישר גדל מהם משה ידוד בחזון השלח, יחד הראם באותות שדי, ובמיני נג׳עים שנשפטו בני חם, כל בכוריהם לטבת מסר ראשית בטנם לְדָבָר גדול, לכן נפלה צעקה גדולה במצרים, בכי ומספד בכל חוצותיה, מעבדות לחירות יצאו ידידים, ואין כושל במספר שבטם, נהגם בטובו צור עולמים, ויגיעם לים סוף ברחמים רבים, סגר הים בהמון גליו, שונא רדף בהמון ח׳ילו, עיניהם נשאו למרום לבקש רחמים מאביר יעקב, פיהם פתחו גאולי ה', וישבחו למלכם על רוב נפלאותיו, צהל רכבו באויבי עמו, להשליך שונאיו אל תוך מצולה, קרע ה' את מי הים, וקים שבועה שנשבע לאבותינו, ראו ידידים בפגרי שונאיהם, שהם מוטלים על שפת הים, שירה וזמרה ודברי הלל, אמר משה לפני קונו, תהלה ותפארת ודברי התשבחות, אמרו פדוים לפני גואלם, כן אלהינו ואלהי אבותינו הגיענו בשמחה לרג׳לים אחרים כו'. אח"כ יברך ענט"י והמוציא, ולא יאכל עד אשר יברך על אכילת מצה, ואח"כ על אכילת מרור, ויכרוך מצה ומרור ויאכל כל סעורתו, ויברך בהמ"ז ויאמר לא לנו עד סוף ההלל ויאמר: יהללוך ה' אלהינו עמנו כל מעשיך, וחסידך וצדיקים עושי רצונך מקיימי תורתך, כלם עמך בית ישראל ברינה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו את שמך, כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר בכל יום תמיד, ומרומם על כל ברכה ותהלה, בא"י אמ"ה האל המלך המהולל המשובח המפואר בפינו ובפי כל הנשמות, מלך אל חי וקים משובח שמו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. אח"כ מזמור קל"ו הודו לה' כי טוב כל"ח, **סדר** ספירת העומר, יברך אקב"ו על ספירת העומר ויאמר: הַאִידָּנָא חַד יוֹמָא בְּעוּמְרָא, תְּרֵי יוֹמֵי בְּעוּמְרָא, שַׁבְעָה יוֹמֵי בְּעוּמְרָא. דְּהָוֵן חַד שָׁבוּעָא, ובהגיע יום המ"ט יאמר הָאִידָּנָא אַרְבְּעִין וְתִשְׁעָה יוֹמֵי דְּהָוֵן שִׁבְעָה שָׁבוּעֵי שְׁלֵמֵי, עכ"ל, ומדבריו למדנו שני דינים, א) שאומרים בעומר לא לעומר, ב) שלא כדברי האומרים תיבת בעומר לאחרונה רק בנתים. וכ"כ בספר עבו"י בשם היעב"ץ, וכלם לא ראו סדר רס"ג וכתבו לומר לעומר בלמ"ד.

פג. (א) בכ"י ב"מ חסר כל זה ובנדפס הגיה ולא עלה בידו לתקן מפני שלא הי' לו הכת"י שלפנינו, והעיר שם בסוף הספר שכל לשון הסדר הזה מגומגם מעורב משאלה ותשובה יחד, והשבושים מרחשים על פניו ע"ש. אך אלו לא הגיה היה נקל יותר להבינו. כי ראיתי בכת"י שהעתיק ממנו שאינו

מגן האלף

פג. יט.] וא"צ לברך על נט"י. עיין לעיל בחלק א' סי' ע"ד אות יו"ד:

ומברך

עסקניות הן, לפיכך נוטל ידיו וחייב לברך. ולאכול לחם חייב לטול ידיו ולברך על נט"י, דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים (ב) וגו' הא שטף טהור, אר"א מכאן סמכו חכמים לנט"י מן התורה. לפיכך חייב לטול וחייב לברך. אבל מים אחרונים שלאחר סעודה לא יברך, ואם ברך מוציא שם שמים לבטלה, דקא אמרינן מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה מים אחרונים חובה ואין טעונים ברכה. מפני שחובה הן שלא יסתכן ולא חובת מצוה הן. דקאמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש ומסמא את העינים, וכמה אמר אביי ומשתכחא (ג) [כי קרוטא] בכורא. לפיכך נוטל ידיו ואין צריך לברך (ד). [וכמות שכתבנו למעלה] בין של שחרית ובין של סעודה. אלא בפסח (ד) שכתבת: והרי בפסח מברך שלשה פעמים, מנין לך זו. ומי אמרה לזו (ה) והיכן מקומה. לא מצינו לא במשנה ולא בתלמוד שמברך שלשה פעמים. ומי שאומר כן דברי בורות הן. בשלמא שני פעמים ודאי קאמרינן, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש. אע"פ שנטל ידיו לטבול ראשון חוזר ונוטל ידיו בטבול שני שהוא של לחם ומברך בשתיהן על נט"י, אלא שלישית היכן מקומה. כי אחר המזון כבר אמרו חכמים מים אחרונים חובה ואין טעונים ברכה, חלכך אין ברכה בפסח אלא שני פעמים. שמא עדיין ישנה בידכם לאותה טעות שפירשו רבנן שבמקומכם לפני מר רב שר שלום גאון ז"ל שאנו מברכין בפסח על נטילת ידים, ועל רחיצת ידים, ועל שטיפת ידים. וסימן נ'ר'ש'. (ו) [ועוד,] וכתבו לכם שטעות גדולה היא זו. חכמים ובעלי תורה כמותכם יעשו כטעות זו, מה נשתנה פסח מכל ימות השנה. ועוד לא מצינו רחיצת ושטיפה כל עיקר. שמא כשהיו הכהנים רוחצין, היו מברכין על רחיצת ידים. שנאמר ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם. ועתה הודע את רבנן ושאר ישראל שלא יטעו ולא יעשו אלא כמו שפירשנו לך:

פד. ומוזגין כוס שלישי, כ.] ומברך על מזונו כשבת, הזן, ועל הארץ, (א) [וברכה] שלישית פותח בנחמה. וכשמגיע מהרה

תחזור

שנוי נוסחאות והגהות

חסר שם רק חמלות הללו „זה ששאלת צריך לברך ענט"י" והוא השמיט גם תחלתו, (ב) „טמא הוא". (ג) „בקורפא". (ד) „כמו שכתבת" ונראה דצ"ל „כמו שכתבנו". (ד) צ"ל „שכתבת". (ה) „ומי אמרה „לנו". (ו) „וצוה" וכצ"ל.

פד. (א) „ובברכה". וכצ"ל

מגן האלף

פד. כ.] ומברך על מזונו כשבת. כלשון זה כתב רבינו בה"ח סי' ע"ם לענין ר"ח, וע"ש אות ל"ב ועיין שם סי' ע"ח אות כ"ז:

עד

תחזור למקומה, אומר אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא וכו'. [ואומר] ביום חג המצות הזה (ג) [ונומר] הברכה כמו שכתבנוה. ולכשמסיים מברך בורא פרי הגפן, ומסב ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה.

ומוזגין כוס רביעי ואומרים. (שפוך חמתך אל הגוים **כא.]** עד ואת נוהו השמו. מכת"י ב"מ) **לא** לנו ה' לא לנו וגו' כל הפרשה. וחותם יהללוך כנזכר לעיל בהלל, עד מלך מהולל בתשבחות.

וכך אמר (ג) [מר רב משה גאון] יחיד אחר מזונו בלילי פסחים חייב לגמור את ההלל, **כב.]** ולומר יהללוך ולחתום. שכך שנינו מזגו לו כוס ג' מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר. אלו

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „כל". (ג) „מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא".

מגן האלף

כא.] עד ואת נוהו השמו. ובויטרי מוסיף שפוך עליהם זעמך כו' ועוד פסוקים, ע"ש:

כב.] ולומר יהללוך ולחתום. בש"ס פסחים קי"ח איתא. רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר, מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך, ר' יוחנן אמר נשמת כל חי, ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול, דברי ר"ט, וי"א ה' רועי, מהיכן הלל הגדול רב יהודה אומר מהודו כו' ור' יוחנן אמר משיר המעלות, ופרשב"ם דר"י לאמר נשמת, אף נשמת קאמר והלכתא כוותי' בתרוייהו, דאומר הלל המצרי וחותם בו ביהללוך, ואח"כ אומר הלל הגדול וחותם בנשמת וישתבח, ונראה דטעמו דיהללוך ה"א חתימה תמידית אחר הלל המצרי, ונשמת וישתבח אחר כל פסוקי הלל וזמרה, וכיון דבלא"ה מוסיפין אחר הלל המצרי את הלל הגדול כמו"ש בברייתא מסתברא למחתם בכל חדא חתימה דילה וכיון דר' יוחנן מוסיף אדרב יהודה מסתבר למפסק כוותי', אבל ר"ח כהן לא הי' חותם אלא לבסוף בנשמת לבדו, דברכת השיר משמע רק חדא ברכה:

אכן רבינו ז"ל ושאר הגאונים ר"נ גאון ורס"ג ורב כהן צדק וכן הרי"ף ז"ל גרסו בגמרא ת"ר חמשי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, כו', וס"ל להגאונים דברייתא ומתניתין לא פליגי. ודלא כהרז"ה שכ' דלא קיי"ל כר"ט, דמתניתין פליגי עליה, אלא דהא דאמר ולא יפחותו מד' כוסות, ר"ל דמ"מ יכול להוסיף עליהם, אלא דד' כוסות חובה והחמישי רשות, והלכה כרב יהודה בתרויהו. ולהכי אם אינו שותה כוס החמישי מסיים בהלל המצרי וחותם ביהללוך, וכמו"ש רבינו „והלכה כרי"ה", [ומ"ש בכ"י שלפנינו לקמן במוסגר נשמת כל חי כו' עד חי העולמים, הוא טעות וגם בכ"י ב"מ ליתא,] ואי בעי להוסיף כוס חמישי הרשות בידו ואומר עליו הלל הגדול, וחוזר וחותם יהללוך וכמו"ש בסי' פ"ז ממנהג ב' ישיבות ומשם מר רב ש"ש גאון, דד' כוסות חובה והחמישי רשות, ובכ"י ב"מ מסיים שם „וצ"ל אחר הודו יהללוך וחותם, כך סדר רב כהן צדק גאון", וכן הוא בנוסחות שבטור סי' תפ"א בשם רס"ג ורב כהן צדק ור"נ ורבינו ז"ל, „שחוזר" וחותם יהללוך, אכן בסדר שלפנינו לא מצאתי לקמן בסי' פ"ז בדברי רס"ג ורב כהן צדק שחותם בכוס רביעי ביהללוך, ולא נזכר בחותם ביהללוך אלא אחר הודו בכוס חמישי, וכן הי' ג"כ בנוסח ספר הטור שלפני רבינו הב"י, ולכן נתחבט הרבה בפירושו עד שמצא בטור בנוסחות המדויקות לשון „חוזר וחותם" כמובא בבד"ה ובב"ח, אולם בגוף דברי רס"ג ורב כ"צ שנזכרו בסדרנו לא נמצא מזה, ונראה דרבינו הטור למד כן ממ"ש רבינו בסי' פ"ז „ואם רצה לשתות כוס כו' חוזר וחותם ביהללוך" כו'. וכתב אח"כ „ואף" [כן הגי' בכת"י ב"מ] מר רב ש"ש גאון כך אמר, כו', ור"ל דרב שר שלום נמי אמר הכי דחוזר וחותם, ומש"ה

כג.] אלו אמרנו אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל של ר"ח, ועכשיו ששנינו (ד) [גומר] חייב לגמור ולחתום אחריו. חלוקין [עליו] ר' יוחנן ורב יהודא דקא אמרינן מאי ברכת השיר רב יהודה יהללוך. ור' יוחנן אמר נשמת כל חי. והלכה כרב יהודה [נשמת כל חי יודוך ה' אלהינו, ואלו פינו, כולי עד הבוחר בשירי זמרה חי העולמים.] ומברכין בורא פרי הגפן, ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה. (בכת"י ב"מ איתא כד.] נוסח ברכה אחרונה:

ברוך אתה ה' אמ"ה על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה, לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך כי אתה טוב ומטיב לכל. בא"י על הארץ ועל פרי הגפן.):

פה. ומי שמבקש לקדש בפסח בבתים הרבה כיצד יעשה. אילולי ברכת המזון (א) [שמעקבת.] שכיון שברך ברהמ"ז שוב אין לו רשות לטעום אלא כוס רביעי בלבד, שכך שנינו בין שלישי לרביעי לא ישתה, היתר גמור היה לקדש אפי' לבתים רבים. ואם כלם למדים ברהמ"ז יש תקנה כיצד

יעשה

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „יחיד" וזה הגה"ח מוטעת.

פה. (א) „שמעכבת" וכצ"ל.

ואוחזין

מגן האלף

ומש"ה אסיק הטור בשם דס"ל למחתם ביהללוך גם בכוס ד'. ולהלכה למעשה הכריע הטור כרב סעדיה גאון ורי"ץ גאות דהיכא דעושה כוס חמישי לא יחתום יהללוך בכוס ד' אחר הלל, דלמעט בברכות עדיף אלא יאמר עליו הלל הגדול ונשמת ויחתום ביהללוך, ואם אינו שותה אלא ד' כוסות הכריע כסברת ר"ח כהן שלא לחתום ביהללוך, אחרי הלל המצרי „אלא לסיים כי מעולם ועד עולם אתה אל ולומר אחריו הלל הגדול ולחתום בנשמת וישתבח, וכן דעת הב"ח בס"ס תפ"ו, והב"י סי' ת"פ כתב לחתום ביהללוך, אולם הגר"א ז"ל בספר מע"ר כתב שלא לומר יהללוך כלל רק לחתום בנשמת וישתבח אחר הודו ע"ש:

כג.] אלו אמרנו אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל של ר"ה. עכשיו ששנינו גומר חייב לגמור כו', ממה שכתב ולחתום אחריו, מבואר דס"ל לרבינו דא"צ ברכה לפניו, וכ"כ בסדרנו סי' פ"ו שא"צ ברכה מפני שהולקין אתו באמצע וכ"כ הרי"ץ גאות משם רבינו ומר רב נמח גאון שהלל בלילי פסחים א"צ ברכה מפני שחולקין אותו באמצע, והוצרך לומר והרביעי גומר עליו את ההלל כדי שלא ידלג כראש חודש עכ"ל. ותמוה בעיני דברי הטור סי' תע"ג שכתב בשם רבינו ורב נמה לברך על ההלל שתי פעמים קודם ואחר האכילה, אלא שהרי"ץ גאות ואבי העזרי כתבו שלא לברך עליו כלל לפי שחולקים לשנים כו', ואין ס' בט"ס הוא בטור וצ"ל אבל רב האי ור"ל ור"ע והרי"ץ גאות כתבו שלא לברך, ונפלאת בעיני שלא העירו נו"כ הטור ע"ז. וע"ש ברי"ץ גאות שלא יקשה ממ"ש כל הטעון ברכה לאחריו טעון לפניו, שאין למדין מהכללות, והוכיח מק"ש שאין מברכין לפניה לקרות ק"ש, ולאחריה מברכין או"י שעל כל פרק ופרק שבק"ש אומר אמת באו"י. ועל חותמה שהוא פ' ציצית אומר אמת ממצרים גאלתנו, ע"ב:

כד.] נוסח ברכה אחרונה. דעת רבינו שאין לברך על הגפן ועל פרי הגפן אלא אחרי כל הד' כוסות ואין כן דעת האלפסי, והמנהג כדברי רבינו ז"ל, ועמ"ש להלן אות כ"ו:

משאר

יעשה. מקדש בבית ראובן קדוש היום ונוטלין ידיהם ומברכין על נט"י. ומביאין מה שמבקשים כה.] משאר ירקות חוץ מחזרת, ומברכין בורא פרי הארטה. ומטבילין בחרוסת ואוכלין. וחוזרים (ב) [וממלאים] כוס אחד, ואומרים מה נשתנה ועבדים היינו וההגדה וההלל עד חלמיש למעינו מים (ג) דהלכה כב"ה. ואומר אשר גאלנו [וגאל את אבותינו ממצרים] וחותם בא"י גאל ישראל. שאמרו חכמים ק"ש והלל גאל ישראל, בצלותא גואל ישראל. ומברכין בורא פה"ג [ושותין ממנו. מפני כו.] שארבעה כוסות הללו צריכין כאו"א בופה"ג] בפני עצמו. מה טעם מפני שכל אחד ואחד מצוה (ד) [באפי נפשה] היא. ושוב טעם אחר בסעודה של כל השנה אע"פ שיושבין וקובעין על היין

וחן

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „יאוחזין". (ג) „שכך אמרו חז"ל עד היכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה, ובה"א עד למעינו מים. והלכה". (ד) „בפני עצמו".

מגן האלף

פה. כה. משאר ירקות. ודלא כבעל העטור המובא בטור תפ"ד שכתב שאין להביא אלא חזרת למצוה ומברך בפה"א ולאכול מרור, דאל"ה לא מצי מברך בשבילם, אם אינו אוכל עמהם, ע"ש:

כו.] שארבעה כוסות הללו צריכין כאו"א בורא פה"ג בפני עצמו כו', שב"א מצוה באפי נפשיה, ושוב טעם אחר כו'. בגמ' דף ק"ט ע"ב, פרק היכא מתקני רבנן מלתא דאתי לידי סכנה [משום זוגות] ומתרץ רבינא „דכל אחד ואחד מצוה באפי נפשי", וכתב הרי"ף דמש"ה ברכינן אכל כסא וכסא, ופי' הר"ן, דחזינן דהני כסא לא מצטרפין לענין זוגות, אלמא דלא ממשכי אהדדי והוו כנמלך שאין בו משום זוגות, וכמו כן כ"א קובע ברכה לעצמו, דומיא דנמלך דצריך ברכה, עכ"ל. אבל במרדכי משמע דהטעם משום היסח הדעת. וכדאמר שם „כיון דכל חד וחד למילתיה אתקן מסיח דעתו עד שיגיע זמנו", ומשמע דס"ל להר"ן ז"ל דאין זה כמו נמלך כיון דיודע מתחילה שמחויב לשתות ד' כוסות, ומדברי הרא"ש ז"ל נראה שמפרש לדברי הרי"ף שכל מצוה ומצוה מזקקת ברכה, והנך ד' כוסות שכ"א מצוה בפ"ע, וגם איכא הפסק בין מצוה למצוה להכי צריך לברוכי כ"א בפ"ע, וכן נלע"ד להוכיח גם מדברי הרי"ף עצמו שכתב „הואיל וכ"א מצוה בפ"ע, ברכינן אכל כסא וכסא ומסייע להאי סברא מה דתנן כו' דכיון דלא אפשר למשתי וברוכי בהדי הדדי הויא הפסקה" ע"ש. ואס"ד דטעמא דריפא משום נמלך ולא מטעם הפסק, לא אתיא שפיר מ"ש אח"כ „ומסייע להאי סברא", א"ו כמו"ש הרא"ש שהמצוה מזקקת ברכה במקום דאיתא הפסק זמן בין מצוה למצוה. ועל זה כתב הרא"ש דלא נהירא לי', דהלל והגדה אינה הפסק, ומה שמדמה הרי"ף לכוס של בהמ"ז או לכיסוי הדם, שאני התם דהוי גמר וסילוק על מה שאכל ושתה, או למה שנשחט, ואדרבא חזינן גבי חבירים שעקרו רגליהם לילך לביהכ"נ להתפלל דלא הויא הפסקה, ע"ש. וכ"כ בתוס' דף ק"ב ד"ה ועקרו „מכאן משמע כו' שאם נזכר באמצע סעודה והתפלל שא"צ ברכה ואפי' לכתהלה". [ע"ש ברשב"ם ד"ה א"ר יהודה, דלרבנן לעולם א"צ לברך אפי' לא הניחו מקצת חבירים וכרב חסדא:]

אבן הרב ר' יו"ט בר' יהודה מובא בתוס' שם, ובטור סי' קע"ח, ס"ל בהתפלל באמצע סעודה דצריך לברך משום הפסק, דמיכל וצלויי בהדדי לא אפשר, והתוס' שם דחו דבריו מברייתא דהחבירים הנ"ל, ותמיהתם באמת תמיה גדולה על הר"ר יו"ט, ולדעת הב"י סי' קע"ה דהרי"ף נ"כ ס"ל כהרב ר' יו"ט תסאר קו' התוס' והרא"ש גם על הרי"ף, ונראה דסבירא להו להרי"ם והרי"ף דבהתפלל באמצע סעודה צריך לחזור ולברך אפי' בהניחו

שם

והן שותין, כיון שברכו ברכת המזון צריכין לברך בורא פה"ג. ולמה הן צריכין והלא עדיין הן קבועין, אלא כך אמרו חכמים כיון שהפסיקה ברהמ"ז שאין יכול לשתות בין ברכה לברכה חייב לברך בופה"ג, וכן בני מסבה שהיו (ה) [אוכלין] וקבועין ושותין יין, ועמדו להתפלל והתפללו, וחזרו וישבו לשתות צריכין לברך בורא פרי הגפן. ולמה הן צריכין והלא עדיין לא עקרו, אלא כיון (ו) [שאין] יכולים לשתות בתוך התפלה [נעשו כמי שהפסיקו והייבים לברך. אף כאן] כיון שאמר הגדה ואין יכול לשתות בתוך ההגדה כמי שהפסיק דמי וצריך לברך. מן הטעמים האלו למדנו שארבעתן צריך לברך על כל אחד ואחד בפני עצמו בורא פרי הגפן. ואחר ששותין כוס שני חוזרין ונוטלין ידים פעם שניה ומברכין על נט"י. שכך אמרו חכמים [פסחים קט"ו] אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש, אע"פ שנטל ידיו לטבול ראשון חוזר ונוטל ידיו בטבול שני. וסוף שמועה אנו אומרים מה טעם כיון דבעי למימר (ז) [הגדה והלילא] מסחי דעתיה. יידים עסקניות הן, לפיכך

צריכין

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „יושבין". (ו) „שעמדו להתפלל ואין". (ז) „הלל ואגדתא".

בנדפס

מגן האלף

שם מקלת חבירים, דמה שאמרו בברייתא חבירים שעקרו לילך לביהכנ"ס דבהניחו מקלת חבירים אין טעונין ברכה, איירי שעקרו לילך ולא הפסיקו בתפלה, דומיא דעקירה דילאו לקראת חתן דברייתא קמייתא, דליכא אלא משום שינוי מקום, ולהכי לא חשיב עקירה אם הניחו מקלת חבירים, אבל אם התפללו והפסיקו לא מהני מקלת חבירים משום דמיכל וצלויי בהדדי לא אפשר, וכש"כ לשיטת הרי"ף דפסק כרב ששת דבעקר רגליו לבד לילך לקראת חתן ולא הניח מקלת חבירים הויא היסח דעת והפסק, וצריך לחזור ולברך, קו"ח היכא דהפסיק באמת במקום דלא אפשר למשתי וברוכי בהדדי דהויא הפסק. ולענין ד' כוסות גם התוס' עצמם דלא ס"ל כהרי"ט, מ"מ ס"ל בדף ק"ג ע"ב ד"ה ר"א דהגדה והלל הויא הפסק לענין ד' כוסות, משום דד' כוסות כ"א מצוה בפ"ע, וגם הפסיק בנתים, מש"ה צריך לברוכי אכל הדא והדא. משא"כ בסעודה דאע"פ שהפסיק בתפלתו מ"מ לקבעיה קמא הדר, דהכל סעודה אחת היא, ובזה ייושב הפרישה דלא יסתור מנהגנו דפסקינן בד' כוסות לברך על כאו"א, ובכ"ז ס"ל כסי' קע"ח דלא כהרי"ט, ע"ש. ותימא שלא הביא ראי' לסברתי מדברי התוס' שזכרנו:

ועפ"ז נכוא לבאר דברי רבינו הגאון ז"ל דשיטתו הוא ממש כשיטת הרי"ף, אלא שלדברי הרי"ף אין זה אלא חד טעמא שמברך על כוס וכוס משום דכאו"א מציה בפני עצמו, והמצוה מוקקת ברכה בזמן דאיכא הפסק והיסח הדעת בין א' לחבירו, ולדברי רבינו הגאון ז"ל הויין שני טעמים נפרדים וכמו שכתב „ושוב טעם אחר", והיינו דס"ל לטעם הראשון דהמצוה עצמו מזקקת ברכה מיוחדת משום דכל אחת נתקן למצותה, וצריכין לשתותם על הסדר ולא בבת אחת, וכמו"ש דף ק"ח שתאן בבת אחת א"ר ידי ד' כוסות לא יצאו, והכוס הראשון הוא לקידוש, והשני להגדה, והג' כוס של ברכה, והד' להלל, דקיי"ל [סוכה מ"ו] כר' יהודה בהיו לפניו מצות הרבה דמברך על כל אחד ואחד בפ"ע, ואע"ג דהתם איירו במצות נפרדות מ"מ הכי נמי למצות נפרדות דמיין, כיון שבאים על ענינים שונים, ולא דמי לברכת הנהנין בהד קביעות דמברך ברכה אחת על כולם בברכה דדמי לזו אע"ג שהם מינים

שונים

צריכין לטול ידיו שתי פעמים אחת בטבול ראשון ואחת בטבול שני (ח), וכן למזון. ואוחזין שתי ככרות שלמות ופרוסה מאותן הפרוסות שהגביהן (ט) [ואומר] עליהן מצה זו, ובוצע. ומנין שאנו חייבים לבצוע על שתי ככרות ביו"ט ... (י) וכיון שלא היה יורד נעשה יו"ט כשבת. והייב לבצוע על שתי ככרות ביו"ט. לפיכך אוחז שתי ככרות ופרוסה ובוצע פרוסה אחת משתי ככרות, כמו (יא) [ששנינו בגמרא דשבת] (יב) אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא, מ"ט לקטו לחם משנה כתיב. ואחר שבצע ומברך מוציא לחם מן הארץ, חוזר ומברך (יג) [על אכילת מצה. (יד) **כז.**] ומטבל בחרוסת ואוכל]. ואוחז (טו) ומניה חזרת במצה ואוכל [בלא ברכה]. שכך אמרו חכמים מברך לאכול מצה ואוכל, ומברך לאכול מרור ואכיל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל. וזה מנהג אכילת ירקות ששאלתם לפנינו. **כח.**] ועד כאן אפשר לקדש אפי' (טז) [בעשרה] בתים זה אחר זה, עושה בבית ראובן בסדר הזה ויוצא, ונכנס בבית שמעון ועושה כסדר

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) בנדפס מביאהמגיה בשם חשו' הגאונים „והוא למזון" וכצ"ל. (ט) ואמר וכצ"ל. (י) „שהרי אמרו חז"ל לא היה המן יורד להם לישראל ביו"ט". (יא) „שאמרו חז"ל". (יב) דף קי"ז ע"ב. (יג) „לאכול מצה" וכצ"ל. (יד) בכת"י א ליתא. (טו) ואוחז „חזרת ומברך לאכול מרור, ומטבל בחרוסת ואוכל" וכצ"ל. (טז) „עד עשרה".

מגן האלף

שונים, דהתם בחד קביעות ניגהו, וכלם מונחים לפניו, ואי בעי מברך על מין זה כמו על מין זה, ואסור לגרום ברכה שאינה צריכה, כמו"ש ביומא דף ע' דפריך ונייתי ס"ת אחרינא ונקרי ומתרץ משום דגורם ברכה שא"צ, אבל הכא הן ענינים נפרדים, והשבחים שאומר שירה על היין עליהן נ"כ נפרדים, לכן אע"ג דליכא היסח הדעת מברך על כל או"א, וטעם השני משום הפסק. ובזה ניחא דלא יקשה לשיטת הגאון ז"ל מה שאינו מברך בטבול שני בחזרת בופה"א משום דסמיך אברכתו שברך בטבול ראשון משום דלענין ברכת הנהנין כיון דהוו בחד קביעותא נפיק בברכתו הראשונה, והלל והגדה לא חשיב הפסק לענין זה, וגם לפי טעם הב' שהזכיר הגאון ז"ל משום דהפסיק בנתים, נמי יש לומר דלא דמי ב' טבולים לברכות של ד' כוסות, וכמו"ש הפרישה לענין מי שמפסיק בתפלה בסעודתו דאמרינן דלקבעיה קמא הדר, כנ"ל. ובזה מתורץ נמי לענין ברכה אחרונה דאינו מברך אלא לבסוף, משום דברכה אחרונה לא אתקן משום מצוה, ושייכא רק לענין ברכת הנהנין, הלל והגדה לא הוי הפסק, ואע"ג דברכת המזון מפסיק כבר כ' הר"ן שאין לנו הפסק גדול מנמלך שהוא קובע ברכה לפניו, ואין קובע ברכה לאחריו, וכן כ' רב האי גאון, וכן דעת רבינו ז"ל, וכן המנהג:

כז.] ומטבל בחרוסת ואוכל. עמש"ל אות י"ז:

כח.] ועד כאן אפשר לקדש אפי' בעשרה בתים. משמעות דבריו שאחר שהשלים בעצמו את הסדר במצות ירק ומצה ומרור, ועומד באמצע סעודתו קודם שברך ברהמ"ז, ילך לשאר בתים לקדש ולברך בשבילם, והם יקיימו המצות על סמך הברכות שמברך בשבילם, ואפי' ברכת בפה"א של טבול ראשון יברך הוא, והם יאכלו. דזה נמי מצוה כדי שישאלו התינוקת ויקיים עי"ז מצות הגדה, דלא כבה"ע שהזכרתי אות כ"ה, וכן מסיק הגאון לקמן „וכשמגיע בבית האחרון מברך ברהמ"ז" משמע שכל המעשים הללו עושה באמצע

כסדר הזה ויוצא, וכן אפי׳ (יז) עשרה בתים, שכך אמרו חכמים [ר״ה דף כ״ט] תאני אהבה בריה דר׳ זירא כל הברכות כולן אע״פ שיצא מוציא. [רבים ידי חובתן]. חוץ מברכת הלחם ומברכת המזון שאם לא יצא מוציא, ואם יצא אינו מוציא. בעי רבא ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קדוש היום מאי. כיון דנפיק ליה לא מפיק, א״ד כיון דחובא היא מפיק. ת״ש דאמר רב אשי כי הוינן בי רב (יח) [כהנא] הוה מקדש לן, וכי הוו אתי אריסא מדברא הוה מקדש להו. אלמא מוציא אדם ידי חובתן של אחרים אפי׳ כמה פעמים. ואם כלם למדין ברכת המזון מברך ראובן בביתו, ושמעון בביתו, ולוי בביתו [ברכת המזון]. ואותו מקדש אינו מברך ברכת המזון שאם ברך נאסר לטעום כלום, אלא ממתין הוא, וחוזר בבית כלם [ואומר לא לנו עד שגומר] ואומר יהללוך וחותם. וכשמגיע בבית האחרון מברך ברכת המזון ואומר על הסדר. אבל אם אותן ראובן ושמעון ולוי אינן למדין ברכת המזון אסור לקדש אלא בבית אחד, ואם מקדש בשני בתים, מוציא שם שמים לבטלה. ועובר על אין מפטירין [אחר הפסח אפיקומן].

ולגמור

שנוי נוסהאות והגהות

(יז) „עד״. (יח) „פפא״.

מגן האלף

באמצע סעודתו, אבל הרי״ף כתב בזה״ל „עביד בריסא בביתא דיליה ואכיל כל מה דצריך ומברך ברהמ״ז, והדר מברך לכל חד וחד בביתיה ושתי אינהו כסא דקדושה ואגדתא, ואכלי מצה וירקי ואיהו לא אכיל בהדייהו כו׳, ומברכי אינהו בהמ״ז כו׳, ולבסוף אזיל לביתו וגמיר הלילא ושתי כסא דהלילא כו׳ ואי בעי לאקדומי להנהו בתי בריסא מברך להו, ולא טעים בהדייהו והדר לביתו ומקדש ונרסות בידו״, עכ״ל. וכתב הר״ן שאע״ל שיכול לברך לכאו״א אחר [שגמר הכל לעצמו ושתה] כוס ד׳, וכ״כ הרד״א. והוסיף לכתוב שאין לו ללכת לבתים אחרים באמצע סעודתו, שלא התירו לעקור מסעודתו ללכת למקום אחר אפי׳ הניח שם זקן או חולה אלא לדבר מצוה, כגון לקראת חתן וכלה שהיא מצוה עוברת, אבל להוציא מי שאינן בקיאים לאו מצוה עוברת, ויכול להוציאם אחר שגמר סעודתו או קודם, עכ״ל. ונראה דבריו נכונים לשיטת הרב דפסק כרב ששת בדף ק״א ע״ב דלא אמרינן דלקבעיה קמא הדר ובלא הניח מקצת חבירים לכ״ע טעון ברכה למפרע ולכתחלה, משום דעקירתו ממקומו חשיב כגמר סעודה, ולכן אפי׳ בהניח לא התירו לו לעקור אלא לדבר מצוה עוברת כמו״ש הרד״א, ומש״ה לא ס״ל להרי״ף שילך באמצע סעודתו לשאר בתי, אבל למאי דקיי״ל כרב חסדא דרבנן לא מתני עקירות כלל, וכשהולך לסעוד במקום אחר או כשחוזר למקומו ס״ל דעל דעת קביעות ראשונה הוזר, ובדברים המטונין ברכה במקומם לקבעיה קמא הדר אפי׳ לא הניח מקצת חבירים וא״צ ברכה שנית, שפיר יכול ללכת אפי׳ באמצע סעודה כדעת רבינו הגאון ז״ל, משום דהלכה כר״ח כמו״ש הרשב״ם והרא״ש, ויכול לעשות הסדר בהרבה בתים ואח״כ יחזור לביתו ויגמור סעודתו ויברך ברהמ״ז, וכן יכול לגמור סעודתו גם בבית האחרון אלא שאז לא יוכל לשתות כוס ג׳ בביתו להוציאם. ואפשר עוד דלדעת רבינו הגאון ז״ל עדיף שיעשה הסדרים של שאר בתי באמצע סעודתו, ממה שיעשה אותם אחר שברך ברהמ״ז בביתו כפי שיטת הרי״ף, דכל עוד שלא ברך עדיין בהמ״ז, לא רביע עליה עדיין איסור טעימה בשעה שמברך בעד אחרים במצה ומרור ויין, ויוכל לברך ולטעום ואע״פ שפטור מן הדבר שכבר יצא י״ח, מ״מ מוציא את הרבים י״ח,

כדאי׳

פו. ולגמור את ההלל אין מברכין בלילי פסחים. ולמה, (א) שחולקין אותו באמצע. וזה ששנינו והרביעי גומר עליו את ההלל. מפני משנה זו עד היכן הוא אומר ב"ש אומרים עד אם הבנים שמחה, ובה"א עד חלמיש למעינו מים. הוצרך לומר והרביעי גומר עליו את ההלל. מפני שצריך לסיים את ההלל כלו ולא ישייר כקריאת ר"ח.

וארבע כוסות של פסח מותר לשתות בין כוס קדוש לכוס הגדה, ובין כוס הגדה לכוס ברכה על מזונו, ואחר מזונו, כמה שירצה ישתה ולא יברך. אבל כיון שברך אסור לשתות אלא אותו כוס של ברכה, וכוס רביעי של הלל. שכך שנינו מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר, בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. ומה (ב) הללו, בין ראשון לשני ובין שני לשלישי. ומה טעם שאמרו חכמים בין שלישי לרביעי לא ישתה, ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (ג) [בעונג] ואין אומרין אנו (ד) בין שני לשלישי, מכלל דבין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר:

פז. ואם רצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס חמישי, ואומר עליו הלל הגדול. **כט.]** וחוזר וחותם ביהללוך [ה' אלהינו]. שכך אמרו חכמים, תנא חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי ר' טרפון. וי"א ה' רועי לא אחסר. ואיזהו הלל הגדול, אמר רב יהודה מהודו עד על נהרות בבל. וכך אנו נוהגין כרב יהודה אע"פ שחולקין חכמים אחרים, ר' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל, אעפ"כ מנהג שתי ישיבות כרב יהודה. (א) ומר רב שר שלום גאון כך אמר, בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה (ב) [אפי'] בין ראשון לשני מותר. **וארבעה** כוסות חובה. דתנן מזגו לו כוס ראשון, ומזגו לו כוס שני, ומזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו

שנוי נוסחאות והגהות

פו. (א) „מפני". (ב) „אלו" (ג) נמחק. (ד) „בין ראשון לשני" כו' וכצ"ל.

פז. (א) „ואף". (ב) בין שלישי לרביעי לא ישתה אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי" מותר

מגן האלף

כלאו' בירו' פ' מי שמתו, ועדיף יותר ממה שיברך להם אח"כ שכבר יהי' עליו אסור טעימה מפני שאין מפטירין אחרי מלה אפיקומן, או כמו"ש הב"י סי' תפ"ד דאסור לאכול שתי סעודות בליל פסח דמחזי כאוכל שני פסחים, ואע"ג דרשאי לעשות מלד ערבות, מ"מ באמצע סעודה טפי עדיף, ואולי זהו ג"כ טעמו של הגאון הרי"ן ז' גיאות שכתב „ואנו אומרים שלבריו [של רבינו הגאון ז"ל] עדיפין מדברי בעל ההלכות, וכן ראוי לעשות, ע"ש. שגם הוא ס"ל שם כרב חסדא, ועיין ברא"ש ובטור לענין שאם אינן יודעין לברך גם ברהמ"ז שיש תקנה להקרותם מלה במלה כקטן המקריא את ההלל:

פז. כט.] וחוזר וחותם ביהללוך, עמ"ש לעיל אות כ"ב:

מזונו. (ג) [ורביעי] גומר עליו את ההלל. ואמרינן עלה אמר רבינא לרב אשי שמעת מינה ברכה טעונה כוס. אמר, (ד) כסי תקינו רבנן (ה) [דין] חירות כי היכא דתהוי (ו) מצה בכל אחד ואחד. מכאן למדנו שארבעה כוסות חובה, חמישי רשות אם רוצה [לשתות] שותה. ואומר עליו הלל הגדול, ואם לאו פטור. (ז) ולמה נקרא שמו הלל הגדול (ח) [מפני] שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. אריב"ל (ט) [הני] עשרים וששה כי לעולם חסדו [שבהלל הגדול כנגד מי], כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם התורה, וזן אותם בחסדו. וצריך לחתום כי לעולם חסדו:

והכי אמר רב נטרונאי [בר הילאי] גאון ארבעה כוסות שבפסח חובה הן, ואי אפשר שלא לשתותם, ואי לא שתה לא יצא ידי חובתו, וחייב מלקות מדרבנן. ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות, או שהיה בספינה, ואין תקנה כל עיקר להביא יין. ל.] ישרה צמוקים במים ויעשה ארבעה כוסות. שכך שנו חכמים יין צמוקים לא יביא לקרבן, ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר, לקדוש ולהבדלה לכתחלה כשר במקום שאי אפשר. (י) וכשמפורש שבאו אנשי אל קרואין (יא) ואמרו שיאמרו בלילי פסחים בחר בנו (יב) לרוממנו, טעות הוא (יג) מפני שקדוש אחד לכל מועדות כלן, אלא (יד) [של] כל אחד ואחד (טו) [מזכיר מעין מאורע שלו.] כ"ך חו"א סד"ר קדו"ש והגד"ה ואכיל"ת שא"ר ירקו"ת ומרו"ר בלילי"י פס"ח:

פח. (א) [ובשחרית כי מסיימי צבורא ברכותיהו אומר החזן ברוך שאמר עד מהלל בתשבחות. ופתח טוב להודות לה'

שנוי נוסחאות והגהות

מוחר. (ג) „והרביעי". (ד) „ליה, ארבעה". (ה) „דרך" וכצ"ל. (ו) „מצוה" וכצ"ל, (ז) „וצריך לומר אחר הודו לאל השמים כל"ח יהללוך כו' וחותם, כך שדר רב כהן צדק גאון ז"ל". (ח) „אמר ר' יוחנן מפני". (ט) „אלו". (י) בכת"י כ"מ „ושמפורש". ובנדפס תיקן „ושם מפורש".(יא) „אצלנו".(יב) צ"ל „ורוממנו" וכל הנוסח הזה נמצא בסדר רב סעדיה, והעתקנוהו לעיל, וכ"כ אבודרהם שיש מוסיפים אשר בחר בנו ויגדלנו. רצה בנו ויפארנו, ואינו ממטבע הברכה. (יג) צ"ל „בידם". (יד) „יש". (טו) „מודע שלו".

פח. (א) מכאן עד ומוציאין חסר בכת"י ב"מ. ונגדן כתוב רק המלות האלו „ובשחרית המתפללים

מגן האלף

ל.] **ישרה** צמוקים במים ויעשה מהם ד' כוסות, מועתק בשמו בהל' פסחים להרי"ף ז' גאות, ושם למד דד' כוסות חובה, ויוצאין במבושל מירושלמי פ' ע"פ ומס' שבת פ' המוציא יין, שאמרו מהו לצאת ביין מבושל ר' יונה אמר יוצאין. ר' יונה כדעתיה, דשתי ד' כסוי דלילי פסחא וחזיק רישיה עד עצרתא, ר' אלעי כו' חזיק רישי' עד חגא כו'. והרי חכמים הללו אע"פ שמצטערין בשתיתן, וקיי"ל כר' יהודה ב"ר אילעי דלא שתה המרא, אעפ"כ היו שותין והולכין, ע"ש:

אין

לה׳, וענו צבורא טוב להודות לה׳. וכו׳ פסוקי דזמרא (ג) כדרבנן. ואומר חזן נשמת ויושע עד כי אני ה׳ רופאיך. והוא רחום, קדיש עד דאמירן בעלבא. ופתח ברכו וענו ברוך ויוצר כולי כדרבנן, עד גאל ישראל. ומצלי צבורא בלחש כמו בערבית, ונחית שליחא דצבורא ואומר אבות וגבורות וקדושה, אתה בחרתנו, יעלה ויבא, והשיאנו, רצה ומודים, וסלקי כהני, מודים, ופרסי כהני ידייהו. ומברכי כולא צבורא: **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה אקב״ו לגמור את ההלל וגומרין אותו. ואומר יהללוך כדכתיבנא, ואומר החזן קדיש כולו:

ומוציאין ס״ת [במוסף] וקוראים [בפרשת בא אל פרעה] מן והיה היום הזה לכם לזכרון עד מארץ מצרים על צבאותם. וקורין חמשה.

לא.] אין פוחתין מהם (ג) [אבל] מוסיפין עליהם. (ד) ומוציאין ס״ת אחר. וקורא המפטיר בפרשה פנחס ובחודש הראשון בארבעה עשר יום, ומפטיר ביהושע (ה) [מן ויאמר יהושע אל העם התקדשו עד ויהי ה׳ את יהושע. ומברך כדרכו עד דמטי את צמח דוד עתה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא״י מגן דוד. ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים בא״י מקדש ישראל והזמנים.] **ביום** השני קורין שור או כשב או עז כי יולד עד וידבר משה את מועדי ה׳. [ומפטיר כדאתמול] ומפטיר במלכים וישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו:

פט. [ומסדר צלותא שליחא לקמי צבורא. ואומר קדיש עד דאמירן בעלמא] ועומדין בתפלת מוסף, ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם. ואומרים אתה בחרתנו כנכתב למעלה עד זכר ליציאת מצרים. **אלהינו**

ואלהי

שנוי נוסחאות והגהות

מתפללים כמו בערבית״. (ג) מ״ש כאן וכן לקמן תיבת „כדרבנן״ קשה הביאור. ואולי ר״ל כמנהג רבנן. (ג) „ואין״. (ד) ומוציאין ס״ת אחר, כאן משמע שמוציאין הס״ת אח״כ כשבא להפטיר, ולעיל בהל׳ חנוכה סי׳ ס״ב משמע שמוציאין אותן ביחד ע״ש. והרא״ש פ׳ בני העיר כתב שלא נמצא בתלמוד להוציא שני ס״ת אלא שרב עמרם כתב כן.׳ [הערה לסדר ר״ע הנדפס]. (ה) „מן בעת ההיא עד ויריחו סוגרת ומסוגרת, ועוד מוסיף ויהי ה׳ את יהושע, ובראש מוסיף שני פסוקים ויאמר יהושע אל העם התקדשו, ויאמר יהושע אל הכהנים״ וכל מ״ש לפנינו חסר שם.

מגן האלף

פח. לא.] **אין** פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם, כן משמע ג״כ לשיטת רש״י [מגילה כא.] דהא דתנן אבל מוסיפין עליהם קאי נמי איו״ט ויוהכ״פ, וכן דעת הרמב״ם פי״ב מתפלה, אבל הר״ן כתב י״מ כ׳ דאין להוסיף ביו״ט, וכ״ג בכת״י ב״מ, וכן נוהגין שלא להוסיף, ומה שכתב הגאון ז״ל שקוראים מן והי׳ היום הזה לכם לזכרון, כתב האבודרהם שכן נוהגין ברוב המקומות בספרד, ע״ש. ונזכר גם בטור סי׳ תפ״ח, וכ״ל דטעמם משום דבפסוקי׳ אלו עד משכו נזכר שם מצות מצה, ואיסור חמץ

אבל

ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו מארצנו. (א) ונתרחקנו מעל אדמתנו. ואין אנו יכולים לעלות ולהראות ולהשתחות לפניך בבית בחירתך. (א) בבית הגדול והקדוש (ב) שנקרא שמך עליו. מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי״ר מ ה׳ או״א (ג) מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים. ותבנהו מהרה ותגדל כבודו בימינו. אבינו מלכנו אלהינו. גלה כבוד מלכותך עלינו במהרה. והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורנו מבין הגוים. ונפוצותנו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה. ולירושלם עיר (ד) מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוסף יום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך ע״י משה עבדך מפי כבודך כאמור. (בכת״י **א.** „ובשבת מוסיף שני פסוקים וביום השבת״) ובחודש הראשון וגו׳. עד שבעה תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדבר כו׳. (ה) **אלהינו** וא״א מלך רחמן רחם עלינו. טוב ומטיב הדרש לנו. שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה. וכונן מקדשך על מכונו. והראנו בבנינו. ושמחנו בתיקונו. (ו) והשב שכינתך לתוכו. והשב כהנים לעבודתם [ולוים לשירם לזמרם. והשב ישראל לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך] בשלוש פעמי רגלנו בכל שנה ושנה, ככתוב בתורתך שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה׳ אלהיך במקום אשר יבחר. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, ולא יראה את פני ה׳ ריקם איש כמתנת ידו כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך. **והשיאנו** ה׳ אלהינו כו׳,

שנוי נוסחאות והגהות

פט.] (א) ברס״ג „ונתרחק״. (א) „בנוה הדרך״. (ב) ברס״ג „אשר אתה שמך נקרא עליו״. (ג) ברס״ג „אב הרחמן מלך יעקב״ „שתשוב ותרחם עליו ועלינו״. (ד) ברס״ג „עירך״. (ה) ברס״ג מלך רחמן רחם עלינו, מלך בראשית העתר לנו, טוב ומטיב הדרש לנו״. (ו) ברס״ג „החזר שכינה לתוכו יעלו כהנים לעבודתם ולוים לשירה ולזמרה, השב ישראל אל נוהו, ושבטי ישורון אל נחלתם וארמון על משפטו ישב״. ובכת״י בריטיש מוזעאום איתא

מגן האלף

עד אבל בגמ׳ מגילה ל״א אמר אביי האידנא נהוג עלמא למקרי משך תורא כו׳, וכן אנו נוהגין להתחיל משכו עד ארץ מצרים, ומ״ש דמוציאין ס״ת אחרת, הוא ע״פ מנהג הגאונים דבפסח ועצרת ובימים ראשונים ואחרונים של חג ובר״ה ויוהכ״פ מוציאין שני ספרים, וקורין בקרבנות היום בפרשה פנחס, וכבר כ׳ הרא״ש והר״ן והמרדכי שדבר זה אינו שנוי לא במשנה ולא בגמרא, ויתקנוהו רבנן סבוראי או הגאונים אחר שנשלם הש״ס, וקצת סמך יש לדבר ממה שאמרו במגילה דף ל״א כבר תקנתי להם סדר קרבנות, ע״ש. ומצינו ג״כ בירו׳ כעין מנהגנו דארי״ל נפחא שבת שחל בחוה״מ קורין ראה ומפטיר במוספין ע״ש, ומ״ש דמפטיר ביהושע וקורין במגילה שם „ומפטירין בפסח גלגל״, ומ״ש דמברך את [צמח דוד, כן היא ג״כ גרסת הרמב״ם בנוסחי התפלות, אבל לעיל סי׳ ל״ב הביא רבינו נוסח שמחנו ה׳ אלהינו באליהו הנביא כו׳ כמנהגנו ע״ש, ועיין במש״ש, ומ״ש

עד מועדי קדשך (ז) כו', ואומר עבודה והודאה ושים שלום, ז"ו הי"א תפל"ת מוס"ף ש"ל שנ"י ימי"ם הראשוני"ם:

צ. לב.] ביום שלישי של פסח שהוא חולו של מועד קורין קדש לי כל בכור, עד ויהי בשלח פרעה. ביום רביעי קורין מן אם כסף תלוה את עמי, עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום חמשי קורין מן פסל לך, עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום ו' קורין מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני, עד ולגר ולאזרח הארץ:

ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד בכל יום מוציאין שני ס"ת, וקורין אחת בענינו של יום, ובאחת קורין (ח) פרשת פינחס מן והקרבתם אשה עולה של פסח, עד סוף פסקא:

ובחולו של מועד אומר [אשרי] וקדושה דסדרא כמנהג חול גמור, ואח"כ מתפללים תפלת מוסף. ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד אומר מגן ומחיה והאל הקדוש ואתה בחרתנו כולי, ומפני חטאינו. (כ) [ומתחיל מן והקרבתם אשה עולה עד סוף פסקא, ומנחתם ונסכיהם כולי מלך רחמן רחם עלינו,] והשיאנו, עד מקדש ישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום:

לג.] ושבת שחלה בחולו של מועד קורין מן ראה אתה אומר אלי העל' עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ומפטיר קורא (ג) והקרבתם דפסח, ומפטיר ביחזקאל היתה עלי יד ה', עד סוף פסקא. ומתפללים תפלת מוסף מגן ומחיה והאל הקדוש, אתה בחרתנו מכל העמים וכולי, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה, ומועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון,

ויום

שנוי נוסחאות והגהות

איתא „השב כהנים לעבודתם בשילוש פעמי רגלינו בכל שנה ושנה". (ז) בנדפס איתא „ותרצה לפניך תפלת עמוסיך כתמידין וקרבן מוסף. בא"י", ובכת"י ליתא.

צ. (ח) „מפטיר". (כ) בכת"י ב"מ ליתא, ועיין מגה"א באות **לד** דמ"ש „עד סוף פסקא" הוא טעות המעתיק. (ג) „מן". (ד) בכת"י ברוטיש

מגן האלף

ומ"ש בהפטרת יום שני דמפטיר במלכים מן וישלח המלך, כן הוא בש"ס שם. „והאידנא דאיכא תרי יומי. יומא קמא בפסח בגלגל, ולמחר בפסח יאשיהו":

צ. לב.] ביום שלישי של פסח קורין קדש לי כל בכור, שם בגמ' דף ל"א אמר אביי והאידנא נהוג עלמא למקרי משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא:

לג.] ושבת שחל בחולו של מועד כו', גמ' שם אמר רב הונא אמר רב שבת שחל להיות בחוה"מ בין בפסח בין בסוכות מקרא קרינן ראה, אפטורי בפסח העצמות היבשות, ובסוכות ביום בא גוג, וכתב הטור והרד"א בשם רב האי, שתחית המתים עתידה להיות בניסן, וגאולה גוג ומגוג בתשרי, לכך מפטירין בניסן בחוה"מ העצמות היבשות, ובתשרי בחולו של סוכות ביום בא גוג, ומ"ש מענין **תפלת מוסף בשבת** חוה"מ, הוא בפרק ב' דמס' ביצה י"ז, וערוכין דף מ' ע"ב:

אלא

(ד) ויום המנוח הזה, ויום חג המצות הזה כו׳, ומפני חטאינו (ה) [גלינו מארצנו, עד ומוספין כהלכתן, ומוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך עלינו בתורתך ע״י משה עבדך, וביום השבת שני כו׳, עד עולת התמיד ונסכה. זה קרבן שבת, וקרבן חג המצות נזכיר לפניך, והקרבתם אשה עולה לה׳ כו׳, ומנחתם ונסכיהם כמדובר, אלהינו וא״א מלך רחמן רחם עלינו, והשיאנו, וחותם בא״י מקדש השבת וישראל והזמנים.] רצה ומודים ושים שלום:

צא. בשביעי של פסח [(א) יום טוב. בראשון מקדישין על היין ואין צריך לומר זמן, ומתפללים כמו שמתפללין בימים הראשונים בין בערבית בין בשחרית, **לד.]** אלא שבתפלת מוסף מוסיף על הפסוקים של והקרבתם וביום השביעי מקרא קדש וגו׳.] ומוציאין ס״ת וקוראין מן ויהי בשלח פרעה עד כי אני ה׳ רופאיך, ומפטיר קורא בפינחס מן והקרבתם של פסח עד סוף פסקא. **לה.]** ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד לה׳ עד סוף השירה:

ביום השמיני קורין כל הבכור עד סוף סדרא ומפטיר בישעיה עוד היום בנוב לעמוד עד צהלי ורוני יושבת ציון, **כך** הוא סדר הפטרת והקריות. ומסורות של סדר פרשיות כך הוא, וסימן [מגילה לא] מש״ך תור״א קד״ש בכספ״א פס״ל במדבר״א של״ח בוכר״א:

צב. והדא דשדר רב נטרונאי גאון לרבנן (א) שבאספמיא. ששאלתם יו״ט שחל להיות בשבת, במנחה באיזה ענין קורין, בענינו של יום או בענין סדר פרשה של שבת, [והשיב] אין קורין [בפרשה שנוהגת ביו״ט] אלא בפרשה שנוהגת בלא יו״ט, שביון שאין קריאה במנחה ביו״ט אין

שנויי נוסחאות והגהות

מוזעאום את יום המנות הזה ואת יום חח״מ הזה״. (ה) ליהא שם.

צא. (א) בכ״י ב״מ, מתפלל כהפלת יום ראשון של פסח, וכ״ז חסר עד ומוציאין, ובכת״י א יו״ט „כראשון״. **צב.** (א) „די באספמיא״.

מגן האלף

צא. לד.] אלא שבתפלה מוסיף על הפסוקים של והקרבתם וביום השביעי דבריו סותרים למ״ש לעיל סי׳ נ׳ שכתב דגם בחולו ס״מ כמוסף מתחיל מן והקרבתם עד סוף פסקא, אך מביאר דמה שכתב שם „עד סוף פסקא״ הוא שגיאת המעתיק. דאם אומר עד סוף פסקא למה הצריכו לומר ומנחתם ונסכיהם כמדובר כו׳ הלא כבר קרא גם המנחות והנסכים. אכן גם מ״ש כאן להוסיף על והקרבתם פסוק וביום השביעי, אין המנהג כדבריו, כמו״ש הטור סי׳ ק״ן:

לה.] ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד, מגילה ל״א יו״ט האחרון של פסח קורין ויהי בשלח ומפטירין וידבר דוד, ולמחר כל הבכור ומפטירין עוד היום:

וכדרב

אין זכרון ליו"ט כאן. לו.] וכדרב אהדבוי דא"ר אהדבוי (ב) [בר חמא אמר רב יוסף] יו"ט שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה (ג) א"צ להזכיר של יו"ט שאלמלא שבת אין נביא במנחה ביו"ט, ה"נ אלמלי שבת אין קריאה במנחה ביו"ט, הלכך פרשה של שבת קרינן:

וששאלתם שבת שחלה להיות בחולו של מועד דקרינן ראה אתה אומר אלי, ומתרמי להיות פרשה פסל לך (ד) [להיות] בערב שבת או באחד בשבת, קורין אותה וכופלין אותה, או קורין פרשה אחרת. מאן דשאיל הדא שאלתא לא עיין כלל. דפסל לך בערב שבת או באחד בשבת לא מתרמי כלל. (ה) [והכין לא מתרמי לעולם. אם בשבת הוה קבעא דפסחא, [הא] ליכא [ראה אתה כלל.] אי בחד בשבא הוי פסחא, ליכא ראה אתה, דשבת (ו) [יום] שני, וכל הבכור הוא דקרינן, וראה אתה בחולו של מועד דאיכא. לז.] דאמר רב חנן בר רבא שבת שחלה להיות בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי מקרי קרינן ראה אתה אומר אלי, בתרין בשבא לא מקלע כלל, אי בתלתא בשבתא איקלע פסחא, פסל לך בחדי ראה אתה [אומר אלי] מתרמי. דפסל לך יום חמישי הוא, ויום חמישי שבת הוא. בארבעה לא מקלע פסחא כלל, וכן במעלי שבתא לא מתרמי כלל, פש ליה יום חמישי, כד מתרמי יום המישי קרינן (ז) [משם] מן והיה היום

חזה

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „בר מתנה אמר רב". (ג) „ביו"ט". (ד) "מיותר. (ה) „והכין". (ו) „יום טוב". (ז) „משכו".

מגן האלף

צב. לו.] וכדרב אהדבוי כו' יו"ט שחל בשבת כו' [מס' שבת דף כ"ד] והב"י סי' ת"ל ציין על דין זה דמקורו במס' סופרים פרק י"ח „במה קורין במנחה של יו"ט בסדר שפסק לפני הרגל" ונראה מזה שמפרש להאי דמס' סופרים בקריאה של יו"ט שחל להיות בשבת, והנה בהלכה ו' שם במ"ס איתא אם דילג פסוק א' מעשרה פסוקים בחול, ומנחת שבת, ומנחה של יו"ט חוזר וקורא, אבל אם קרא י"פ בלא הפסוק המדולג אינו חוזר, אבל בשבת לעולם חוזר. וכ' המג"א סי' קל"ז דבמנחה של יו"ט ליכא קריאה כלל, וצריך להיות „וביו"ט" ולמחוק תיבת במנחה, ע"ש. אבן הגר"א ז"ל כתב דלא כמג"א אלא שהיו קורין גם במנחה של יו"ט וכמו שמפורש בהלכה ה' „במה קורין במנחה של יו"ט בסדר שפסק כו', ע"ש. ולפי דברי הב"י באן סי' ת"ל, אינו צריך לומר על אדונינו מג"א שטעה, ויש לומר דבהלכה ה' קמ"ל דבמנחה של יו"ט שחל בשבת קורין פרשה בסדר שפסק לפני הרגל כמנהגנו, אבל בהלכה ו' שחזר וכתב במנחה של יו"ט, שאם קרא עשרה פסוקים בלא פסוק המדולג אינו חוזר, יותר טוב למחוק תיבת „מנחה" וקמ"ל דאפי' בשחרית דיו"ט אינו חוזר, וכמו"ש המג"א דאא"ל דר"ל במנחה של יו"ט שחל בשבת, דהא כבר כתב דבמנחת שבת אינו חוזר. ואתי שפיר, שא"א צריכין לומר שמנהג המ"ס הי' משונה ממנהגנו, דהא אין אנו קורין כלל במנחה של יו"ט, וכן מוכח גם מש"ס שם ובמגילה כ"א שלא נזכר קה"ת אלא בבו"ה ובמנחה בשבת:

לז.] דאמר רב חנן בר רבא. [מגילה לא] וכ"ה גי' הרא"ש, אבל בש"ס לפנינו הגי' א"ר הונא אמר רב, והרי"ף גרס א"ר נחמן בר אבא:

ותתן

הזה לכם לזכרון. (ח) [מסרתא] לאתחולי למעלי שבתא שורא. לשבתא ראה אתה אומר. לחד בשבתא קדש לי כל בכור. לתרין בשבתא אם כסף תלוה את עמי. לתלתא בשבתא מדברא. ולארבעה ויהי בשלח פרעה, ולחמישי כל הבכור. וכן מנהג בשתי ישיבות וכל המקומות:

צג. ופסח שחל להיות במוצאי שבת, או שאר ימים טובים. כגון עצרת וסוכה מתפלל כך, אתה בחרתנו כולי עד קראת. **ותודיענו** (א) ה' אלהינו משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך, **לח.]** ותתן לנו ה' אלהינו (א) באהבה משפטים ישרים ותורות אמת הקים ומצות טובים, (ב) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ותנהילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה. ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת, ויום השביעי קדשת, (ג) וקדשת והבדלת עמך ישראל בקדושתך, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון כו', בא"י מקדש ישראל והזמנים. וזה שאמר רב יוסף [ברכות לג.] אנן תקינו לן רב ושמואל מרגניתא בבבל, ותודיענו משפטי צדקך, **ובהבדלה** של כוס (ד) מברך אם יש לו יין, אומר בתחלה בורא פרי הגפן אשר בחר בנו מכל עם וכו' עד מקדש ישראל והזמנים, ומברך בורא מאורי האש, וברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחול, בין אור לחושך בין ישראל לגוים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה, **לט.]** בין קדושת שבת לקדושת יו"ט, הבדלת

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) „ומסורתא"

צג. (א) בנוסח רס"ג מתחיל אחרי עלינו קראת בכל תפלות יו"ט בותודיענו, „ותודיענו מועדי קדשך ותלמדנו לעשות מצות חקי רצונך". אלא שבכל תפלה אומר אח"כ „ותתן לנו ה"א מועדים לשמחה", ובתפלת יו"ט במוש"ק אומר אח"כ, ותתן לנו ה' אלהינו משפטים ישרים" כו' [ולא גרס „באהבה".] ומסיים „ואת יום השביעי הגדול והקדוש משׁשת ימים קדשת ותתן לנו ה"א מועדים" כו'. (ב) „אשר יעשה אותה האדם וחי בהם" ברס"ג ליתא. (ג) נוסחתנו „הבדלת וקדשת". (ד) „כך הוא.

מגן האלף

צג. לח.] ותתן לנו יי אלהינו משפטים כו',

עיין מקור הברכות: לד 294

לט.] בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת, פסחים ק"ד, א"ר אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו, ופומבדיתא אמרי מעין פתיחתן, מאי בינייהו, א"כ יו"ט שחל אחר השבת דחתמינן בין קודש לקודש, כו' מ"ד מעין חתימה סמוך לחתימה בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת, ובתוס' שם שאל רבינו אפרים את ר"ת למה נהגו העולם להוסיף ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך שאינו לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה, והשיב, [עיין רש"א להעיקר כפי' הרא"ש שם] דמשום שבת היום הצריכו לומר פעם א' מעין ז' הבדלות, „בין קודש לחול", „אור לחושך", „בין ישראל לעמים" הרי ג', ויום הז' מששת ימי מעשה, [אינו מן המנין] „בין קדושת שבת ליו"ט", דשרי מידי דאוכל נפש, „ואת יום הז' מששת ימי המעשה" של חולו של מועד דשרי דבר האבוד, [זה חלוק שבת מיו"ט] והיא הבדלה

(ה) הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, בא"י המבדיל בין קדש לקדש, וברוך שהחיינו. וסימן יקנה"ז. י יין, ק קדוש נ נר, ה הבדלה, ז זמן. **ואם** אין לו יין יבדיל על הפת, ואע"פ שכתבנו למעלה שאין מבדילין על הפת, ודאי כן הוא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת כל עיקר, וכמו שכתבנו טעמו של דבר, אבל שבת ויו"ט יש קדוש והבדלה, אם אין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דמי:

וכך אמר בה טעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק גאון זצ"ל. אלו עמדה הלכה כד שלח ליה אבא אבוה דשמואל לרבי [פסחים דף ק"ג] ילמדנו רבינו סדר הבדלות האיך, שלח ליה כך אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי שאמר משום אביו [שאמר משום ר' יהושע בן חנינא] נהי"ק. נ נר, ה הבדלה, י יין ק קדוש. וא"ר חנינא משל למלך יוצא ואפרכוס נכנס מלוין את המלך וזו היא שבת, ואח"כ יוצאין לקראת אפרכס וזה הוא יו"ט, הוה אמרינן כיון שהבדלה קודמת לקדוש, וקיי"ל דאין מבדילין על הפת אסור להבדיל עליו אפי' ממוצאי שבת ליו"ט, עכשיו שאמרו חכמים [שם] היכא (ו) זמן היכי עבדינן (ז)... רבא אמר יקנה"ז והלכתא כרבא. מ.] כיון שקידוש אומר תחלה נעשה קדוש (ח) [על הפת] והבדלה טפלה לה, ומבדילין (ט) הפת עם קידוש, הלכך יו"ט שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) "הבדלת. ויום השביעי מששת ימי המעשה קדשת". כו'. (ו) צ"ל "דאיכא". (ז) חסר וצ"ל "אביי אמר יקזנ"ה. (ח) "עיקר". (ט) "על" כצ"ל.

מגן האלף

הבדלה אחת הרי חמשה, "הבדלת וקדשת את עמך ישראל" שתי הבדלות בין ישראל לכהנים, וללוים, הרי ז', עכ"ל. אכן רבינו ז"ל לא גרס "ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת", דמ"ש בתוס' "זה חלוק שבת מיו"ט", באמת תמוה דהא גם ביו"ט אסור דבר האבוד, ומ"ש הרא"ש דאת יום השביעי ר"ל יו"ט אחרון של חג שחלוק מחוה"מ שלפניו, שאסור בו דבר האבוד, ולכן מונה אותו להבדלה בפ"ע, לא א"ש לשון יום השביעי, דגם יום ראשון של יו"ט נמי הכי הוא, והול"ל "ויו"ט מחוה"מ קדשת", וגם לא ס"ל לרבינו כדברי הרא"ש דבין יום הז' לששת ימי המעשה של הבדלה רביעית אינו מן המנין, אבל לגירסת רבינו דל"ג הך בין יום הז' בתרא כלל, א"ש. לז' הבדלות בלי דוחק, ובכת"י ב"מ הוסיף בדברי רבינו "ואת יום הז' מששת ימי המעשה קדשת" ולא דק בזה, ואנו מנהגנו כהרא"ש והתוס', לומר ואת יום הז' כו':

מ.] כיון שקידוש אומר תחלה נעשה קידוש עיקר והבדלה טפלה לה. במס' ברכות פרק אלו דברים כתב הרי"ף במשנת בש"א נר ומזון בשמים והבדלה, ובה"א נר ובשמים מזון והבדלה, דאיכא מרבוותא דמפרשי דהאי מזון ברכת המוציא הוא, ושמעינן לה מהא מתניתין דמבדילין אריפתא, ומוקמי למתניתין במוצאי שבת ליו"ט דכיון דבעי למימר קידושא אריפתא, משלשל לה להבדלה אבתרה, כו', ע"ש דלא ס"ל להרי"ף כוותייהו, משום דלא אשכחן הבדלה על הפת כל עיקר, והא דקתני נר ומזון לאו אברכת המוציא קאי, אלא אברכת המזון, כדמייתי לה בתוספתא ובירושלמי, ותו אי אברכת המוציא קאי למה לא תני לקידוש בהדי הנך, מי גרע ממאור דתני, [א"ו דמיירי במי שהתחיל לאכול ואין לו אלא כוס אחד נחלקו ב"ש וב"ה האיך יסדר אותם, כמו"ש התר"י בשם הר"ן שם] ומ"ד דמבדילין על הפת צריך להביא ראיה, ומהאי מתניתין ליכא ראיה כדבריראנא עכ"ל, ומזה הטעם השמיט רבינו לראי' זו כל עיקר, וכתב להלכה מסברא משום דקידוש עיקר והבדלה טפלה לה. והרא"ש במס' פסחים פ"י סימן י"ז מביא זאת בשם רבינו ז"ל, וכתב

לו יין, בתחלה מברך המוציא לחם מן הארץ, ואח"כ אשר בחר בנו, ואם יש לו בשמים (י) מברך על הבשמים. ואם אין לו בשמים מברך [בופה"ג] מאורי האש, ואח"כ המבדיל ושהחיינו, וביו"ט שאין בו זמן, הלכה כרב דאמר יקנ"ה. י יין, ק קידוש, נ נר, ה הבדלה:

צד. ובתפלת ערבית של מוצאי יו"ט (א) [מתפלל אתה הבדלת כדרך שמתפלל במוצאי שבת, וש"ץ מבדיל על היין כדרך שמבדיל במוצאי שבת, אבל לא על האור.] **מא.** וכן במוצאי יו"ט לחולו של מועד, מבדיל על היין ולא על האור. (ב) [דאמר] ר' זירא [חולין כ"ו ע"ב] יו"ט שחל להיות באמצע שבת אומר [המבדיל] בין קדש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל (ג) [לגוים] ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. בא"י המבדיל בין קדש לחול, מאי טעם סדר הבדלות הוא מונה:

שנוי נוסחאות והגהות

(י) המגיה לסדר הנדפס כתב למעלה בסדר הבדלה לא נזכר ברכת בשמים ומכאן נראה בעליל שהוא שגגת המעתיק, עכ"ל. אך האמת שהשגגה היתה בספרו לעיל, דבסדר שלנו נזכר שם לברך על הבשמים, ודעת רבינו לברך על הבשמים, אפי' ביו"ט שחל אחר שבת כמו"ש המרדכי ס"פ המביא בשם מנהגי מגנצי"א וקולוניא ובשם רגמ"ה ורבינו משלם, אכן רש"י ס"ל שלא לברך מטעם שכ' התוס' ביצה ל"ג, וכן אנו נוהגין, אבל הטעם קלוש, ורבינו לא ס"ל הכי:

צד. (א) בכ"י ב"מ חסר זאת. (ב) "ואמר". (ג) "לעמים

מגן האלף

וכתב דרב עמרם ז"ל שכתב לעשות יקנה"ז על הפת, דלמא ס"ל דאין מקדשין על השכר כלל, ורוב הגאונים הסכימו שמקדשין על השכר היכא דהוי חמר מדינה, עכ"ל. ומביאו הטור סי' רל"ו שטוב יותר לעשות ההבדלה והקידוש שניהם על השכר:

צד. מא.] וכן במוצאי יו"ט לחול המועד, פסחים דף ק"ד, ממ"ש בתוספתא הבדלות במוצאי שבתות, ומוצאי יו"ט, ומוצאי יוהכ"פ, ובמוצאי שבת ליו"ט, ובמוצאי יו"ט לחולו ש"מ, אבל לא במוצאי יו"ט לשבת, והביא הא דר' זירא להשמיענו נוסחתו שאפי' מיו"ט. לחול אומר המבדיל כו' "ובין יום השביעי" כו' מ"ט שסדר הבדלות הוא מונה:

וכתב הויטרי מגילת שיה"ש אומר בשבת חוה"מ, ואם אין שבת בחוה"מ אומרים אותה בז' של פסח כו', ששיה"ש מדבר בגאולת מצרים שנ' לסוסתי ברכבי פרעה וכל הענין מדבר מד' גליות למבין, וביום ב' של שבועות כתב לקרות מגילת רות, ע"ש שכתוב בה בתחלת קציר שעורים, כו' וי"א ע"ש שנתגיירה, כו' וישראל נתגיירו בעצרת כו' והביא כן ממדרש רות למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה, ללמדך שלא נתנה תורה אלא ע"י יסורין ועניות, וכ"כ ר' יהודה ב"ר ברזילי בהלכותיו, ובמס' סופרים אמרינן הקורא ברות, ובשיה"ש, באיכה, וקהלת, ומגילת אסתר, צריך לברך על מקרא מגילה, ואע"פ שכתובה בין הכתובים, והקורא בכתובים, צריך לברך אקב"ו לקרות בכתבי קודש, עכ"ל, וכן גירסת המ"ס המצורף למחז"ו, אבל במ"ס שלפנינו ליתא לתיבת "קהלת", ולכן מובא במג"א סי' ת"צ בשם לבוש וב"ח ומנהגים לברך על כלם חוץ מקהלת, אבל רבינו הגר"א ז"ל כתב לברך על כלם שכל ה' מגילת דינם כס"ת לטמא את הידים, ודבר ה' אמת בפיו, שכן גי' המ"ס לפי נוסח המחז"ו, אכן הב"י סי' תקנ"ט כ' והעולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר, וכ"כ הט"ז שהמברך על מגילות אלו הוא ברכה לבטלה, כי לא מצינו בתלמוד שתקנו לקרותם, ואלו הי' שייך ברכה עליהם היו העולם נזהרים לכותבם דרך מגילה בקלף, וזה לא נשמע מעולם ע"ש. ודעת רבינו ז"ל שאסף כל המנהגים וכל ישראל נוהגים אחריו והולכים לאורו מסייע לדבריו, כי לא נזכר בדברי רבינו מקריאת מגילות הללו:

(נהורא) כל ימי ניסן א"א תחנון ולא יה"ר אחר קה"ת בב' וה' ולא צ"ה ולא קדיש בבה"ק ולא מזכירין נשמות ואה"ר וצ"צ. כתב השל"ה לקרות בכל יום מר"ח ניסן עד י"ב ניסן י"ב נשיאים של חנוכת המזבח נשיא א' ליום כסדרן וצריך לתת לצדקה כפי השגת ידו ואחר קריאת הנשיא יאמר תפלה קצרה תמצא לקמן אחר סדר הפרשיות :

(דה"ח) (א) בכל חודש ניסן אין מתענין אפי' יא"צ אבל תענית חלום וחתן ביום חופתו מתענין (סי' תכ"ט. ובמ"א) : (ב) בע"פ א"א מ"ל ואא"א ולמנצח. בע"פ הבכורים מתענין אפילו בכור מאם והבא אחר נפלים (סי' ת"ל) : (ג) האב מתענה בשביל בנו הבכור עד שיגדל ואם מת האב האם מתענה. מעוברות ומיניקות שמצטערין אינן מתענין. אם האב הוא בכור עולה תעניתו גם בשביל בנו : (ד) אם חל ע"פ בשבת מתענין הבכורים ביום ה' : (ה) הסנדק והמוהל ואבי הבן מותרים לאכול ויפרעו תענית אחר (סי' תק"ע א"ר) :

זמן בדיקת חמץ וברכתו

(א) בתחלת ליל י"ד תיכף בשעת צאה"כ בודקין את החמץ וחצי שעה קודם אסור לאכול יותר מכביצה פת ואסור לעשות מלאכה אבל ללמוד מותר קודם ביה"ח ואפי' התחיל ללמוד או לעשות מלאכה בהיתר מבע"י פוסק כשהגיע זמן הבדיקה ובבהמ"ד או שאמר לחבירו להזכיר לו הבדיקה משתחשך מותר ללמוד ביה"ח לימוד בלא פלפול (סי' תל"א וא"ר) : (ב) קודם שיתחיל לבדוק יברך אקב"ו על ביעור חמץ ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך כ"ז שלא סיים הבדיקה ואם סיים לא יברך רק בשעה חמישית בשעת שריפת החמץ יברך בלא שם ומלכות (ח"י וא"ר סי' תל"ב דלא כט"ז ומ"א): (ג) אם הפסיק בין ברכה לתחלת הבדיקה מדברים שאינן מענין הבדיקה צריך לחזור ולברך ובדברים שהם מענין הבדיקה מותר להפסיק (א"ר שם): (ד) בברכה אחת יוכל לבדוק כמה בתים ויכול להעמיד מב"ב אצלו בשעה שמברך שילכו לבדוק איש איש במקומו על סמך ברכת הבעה"ב ועכ"פ גם הוא יבדוק כי מצוה בו יותר מבשלוחו ואם מצוה הבעה"ב לאחר לבדוק יברך האחר (שם) : (ה) נוהגין להניח חמץ קשה במקום משומר כדי שימצאם הבודק (שם. ועח"י) : (ו) יבדוק לאור הנר ולא לאור הלבנה ואם לא בדק בליל י"ד כשבודק למחר ביום לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הנר (תל"ג) : (ז) אין בודקין אלא בנר של שעוה יחידי אבל ב' נרות ביחד לא ואם אין לו נר של שעוה יבדוק בנר של חלב או של שומן (ח"י וא"ר שם) : (ח) בודק כל המקומות שיש לחוש שהכניסו שם חמץ והכיסים או בתי ידים של בגדים צריכים בדיקה (שם) : (ט) אחר הבדיקה יזהר בחמץ שמשייר לאכול להצניעו (תל"ד): (י) י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ואומרים כל חמירא כו' ומבערין הכל בע"ש קודם חצות ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת וסעודה ג' יקיים בפירות או בבשר ודגים ואינו מבטל בשעת שריפת החמץ רק בשבת אחר האכילה יאמר כל חמירא (סי' תמ"ד) :

יברך ברכת הבדיקה בשמחה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ:

ואחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא ואם אינו מבין בלשון תרגום יאמר הביטול בלשון שמבין בלה"ק או בלע"ז :

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּיהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּיהּ וּדְלָא יְדַעְנָא לֵיהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

ביום י"ד בסוף שעה ה' יעשה מדורה בפ"ע וישרפנו

לאחר שרפת החמץ יבטלו פעם שנית ויאמר זה :

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דַּחֲזִתֵּיהּ וּדְלָא חֲזִתֵּיהּ דַּחֲמִתֵּיהּ וּדְלָא חֲמִתֵּיהּ דְּבִעַרְתֵּיהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּיהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי

הפקר

הָתָּה כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

דיני חמץ בערב פסח

(דה"ה) (א) בע"פ אין לאכול חמץ רק עד ד' שעות על היום היינו שליש היום לפי ערך גדלו ואם היום ט"ו שעות מותר לאכול ה' שעות על היום (תמ"ג): (ב) בשעה חמישית זמניות על היום אסור באכילה ומותר בהנאה ומותר למוכרו לא"י (עמ"א): (ג) בע"פ אסור לאכול מצה שיוצאין בה בלילה אבל תבשיל מקמח של מצה אפויה מותר וה"ה מצה עשירה מותר לאכול עד שעה עשירית ואם הוא מטוגן בכלי אסור ומן שעה י' ולמעלה אפי' מבושלת אסור (סי' תע"א):

דיני הסיבה וארבע כוסות

(א) יהא שולחנו ערוך מבעו"י שמצוה למהר ולאכול כדי שלא ישנו התינוקת (תע"ב): (ב) יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כחו ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות ואפי' עני שאין לו כרים יסב על הספסל (שם): (ג) לא יסב אלא על שמאלו ואין חילוק בין איטר לאחר: (ד) אבל תוך יב"ח על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים כגון שלא נהג ז' קודם הרגל לא יסב על מטה כבודה רק יסב בשינוי קצת דהיינו כר א' מראשותיו ולא ילבש קיטיל (פמ"ג שם): (ה) בן אצל אביו צריך הסיבה אפי' הוא רב ומובהק אבל תלמיד לפני רבו א"צ הסיבה אא"כ נותן לו רשות (שם): (ו) לכתחלה יסב בכל הסעודה ובדיעבד יצא אם היסב בשעת אכילת כזית מצה: (ז) שיעור הכוס רביעית וישתה ממנו רובו ואם שהה בשתיית הכוס יותר משיעור רביעית בב' כוסות הראשונים צריך לחזור ולשתות ובאחרונים א"צ ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס גם בב' כוסות האחרונים יחזור וישתה (שם מג"א): (ח) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה ילוה או ישכיר עצמו שיהיה לו יין לד' כוסות ואם אין לו רק לד' כוסות ישתה כולם בלילה הראשונה: (ט) תינוקות שהגיעו לחנוך מצוה ליתן לכל א' כוסו לפניו (שם):
(י) נשים חייבות בד' כוסות ובכל מצות הנוהגת באותו לילה (שם)

מנהגי הגאון החסיד רבינו **אליהו מווילנא** זצ"ל לסדר של פסח

מוזגין את הכוס ומקדש ונוטלין לידים ומברך על נט"י. וטובלין בחומץ ומברך בורא פה"א ואוכלין כזית ואינו מברך ברכה אחרונה. ואח"כ מביאין הקערה עם המצות מגולין, ומסודרות שני מצות. מרור. וחרוסת. זרוע. וביצה. ובוצע ומטמין לאפיקומן ונשאר פרוסה ושלמה. והפרוסה מלמעלה. ומניח הביצה והזרוע תחת השלמה, והמצה מכסה אותן ומרור וחרוסת מלמעלה, ומגביה הקערה בעצמו ואומר הא לחמא וכלם שומעים ונוטלין הקערה מעל השלחן ומוזגין הכוס. ושואלין מה נשתנה ואומר הגדה וכלם שומעים, וכשמגיע לעשר מכות נותנים לו כלי והיא שופך יו"ד פעמים וכן לדצ"ך כו' שופך שלשה פעמים. וכוס שלו מעוטר בכוסות של בני ביתו, וכוסו בשמאלו, וכשמגיע למצה זו מגביהין הקערה ואומר עד אשר גאלנו, ומכסין הקערה ואומר אשר גאלנו, ומברך בופה"ג ושותה הכוס ואח"כ מגלין פני הכלה לאחר ז' ברכות. יקנ"ז. ענט"י. בופה"א. אשר גאלנו שהיא ברכת בשעה נסים כו', ובופה"ג על כוס שני, ונוטלין לידים ומברך ענט"י. והמוציא ואכילת מצה על הפרוסה ובולע בניחה, ואוכלין מרור מרוסק כזית שיעורו (תלי) ביצה בקועה בחרוסת, וכן הכריכה שוקעין בחרוסת, אח"כ אוכלים הביצים, ולא מטעם אבלות ת"ו רק שהוא זכר לחגיגה, שאלי אין לאכול בפסח זכר לפסח, רק בשר זכר לפסח וביצים לחגיגה. ואח"כ אוכלים אפיקומן כזית אחד, ודוקא קודם חצות, אבל הלל אין קפידא אם הוא לאחר חצות. הכוס שלו מעוטר לברהמ"ז, בשפוך חמתך, הלל, ואינו אומר יהללוך כלל, רק הודו ונשמת וישתבח, ומסיים בברכת ישתבח:

סדר הקערה כמנהג הגר"א

חרוסת	מרור
שני מצות	
ביצה	זרוע

ט"ו מצות אלה כוללים כל הסדר של פסח:

קַדֵּשׁ. וּרְחַץ. כַּרְפַּס. יַחַץ. מַגִּיד. רָחְצָה. מוֹצִיא. מַצָּה. מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה:

קדש מוזג לו איש אחר הכוס דרך חירות ונוטל הכוס בשתי ידיו ונותנו על ידו הימנית ומקדש עליו מעומד ויאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס ראשון מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו':

אם

אם חל יו"ט בשבת מתחילין הקידוש יום הששי עד ברא אלהים לעשות

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (בשבת שבתות למנוחה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן, אֶת יוֹם (השבת הזה ואת יום)

לפסח	לשבועות	לסוכות	לש"ע ולש"ת
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְמַן חֵרוּתֵנוּ.	חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה. זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ.	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ.	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים ושבת וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ באהבה וברצון בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

כשחל יו"ט במ"ש מקדשין יקנה"ז ר"ת יין קידוש נר הבדלה זמן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בליל ראשון של סוכות מברכים (לישב בסוכה) ואח"כ (שהחיינו) ובליל ב' (שהחיינו) ואח"כ (לישב בסוכה):

(בסכות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה):

בב' ימים הראשונים של פסח א"א שהחיינו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ובפסח שותה הכוס בישיבה בהסיבת שמאל :

ורחץ נוטל ידיו לצורך טבול הראשון נטילה כדינו ולא יברך על נט"י :

כרפס (אותיות פרך ס' זכר לששים רבוא שנשתעבדו בפרך) ויקח מהכרפס פחות מכזית שלא יתחייב ברכה אחרונה מספק ויטבול בהומץ או במי מלח ומברך בורא פה"א ויאכל בלא הסיבה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה :

יחץ יחלה המצה האמצעית לשנים החלק הגדול יטמין לאפיקומן תחת מראשותיו והחלק הקטן ישאיר בין ב' מצות השלימות :

מגיד יסיר הבילה והבשר מהקערה שיש בה המצות ויגלה ויאמר (כהא לחמא) בקול רם ומקודם יאמר זה :

הנני מוכן ומזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ע"י טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

*) הָא לַחְמָא עַנְיָא דִּי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. כָּל דִּכְפִין יֵיתֵי וְיֵכוֹל. כָּל דִּצְרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח. הָשַׁתָּא הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. הָשַׁתָּא עַבְדֵי. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין :

מסלקין הקערה עם המצות לצד אחר ומוזגין לו כוס שני וכאן הבן שואל אאביו מה נשתנה ואם אין לו בן אשתו שואלתו או חבירו ואם הוא יחידי שואל לעצמו :

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה : שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת. הַלַּיְלָה הַזֶּה (כֻּלּוֹ) מָרוֹר : שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין אֲפִילוּ פַּעַם אֶחָת. הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים : שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין :

(נהורא) מחזירין הקערה והמצות יהיו מגולין בשעת אמירת ההגדה. ויפרש ההגדה בלע"ז לב"ב כי עיקר המצוה הזאת לספר לב"ב גבורות ה' וישועותיו, והנסים שעשה לנו בהוציאנו ממצרים למען יודו לה' חסדו ותכנוס בלבם אמונה שלימה באלהותו ית' :

כאן מתחילין בשבת הגדול

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרָיִם. הֲרֵי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים. כֻּלָּנוּ

נבונים

---

*) מאמר נסדר מעבר הדפוס שלא בפני, נשמט כאן ספר רב הערך בבאור המאמרים האלו בדרך שלא שיערוהו כל מי שקדמוני, ואקוה להוציאו לאו"ע בחוברת מיוחדה בע"ה.

נְבוֹנִים. כֻּלָּנוּ זְקֵנִים. כֻּלָּנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה. מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרָיִם. וְכָל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי בְרַק. וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ:

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תוֹרָה. אֶחָד חָכָם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל:

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאַף אַתָּה אֱמָר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל כָּפַר בָּעִקָּר. וְאַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת שִׁנָּיו וֶאֱמָר לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָֹה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר. מַה זֹּאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אַתְּ פְּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:

יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ תַּלְמוּד לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם. תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה. בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ:

מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי כוֹכָבִים הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּה אֶת זַרְעוֹ וָאֶתֶּן לוֹ אֶת יִצְחָק וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִשַּׁב אֶת הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

צריך להגביה הכוס ולכסות הפת כ"כ האר"י ז"ל:

וְהִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבָד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ. אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם:

יעמיד הכוס ויגלה הפת.

צֵא וּלְמַד מַה בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי. לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ. שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל. שֶׁנֶּאֱמַר אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה. אָנוּס עַל פִּי הַדִּבּוּר: וַיָּגָר שָׁם. מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לָגוּר שָׁם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ

כנען

כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

בִּמְתֵי מְעָט. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרוֹב: וַיְהִי שָׁם לְגוֹי. מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִים שָׁם: גָּדוֹל עָצוּם. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: וָרָב. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרוֹם וְעֶרְיָה:

וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ: וַיְעַנּוּנוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת פִּתֹם וְאֶת רַעַמְסֵס: וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ:

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עֲמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה: וַיִּשְׁמַע יְהוָֹה אֶת קוֹלֵנוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ. זוֹ פְּרִישׁוּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: וְאֶת עֲמָלֵנוּ. אֵלּוּ הַבָּנִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן: וְאֶת לַחֲצֵנוּ. זוֹ הַדְּחַק כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לוֹחֲצִים אוֹתָם:

וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָֹה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל וּבְאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים:

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם. לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה. אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ. וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲנִי וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה. אֲנִי הוּא וְלֹא הַשָּׁלִיחַ. אֲנִי יְהוָה אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר: בְּיָד חֲזָקָה. זוֹ הַדֶּבֶר כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יַד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמוֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד: וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה. זוֹ הַחֶרֶב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלָיִם: וּבְמוֹרָא גָּדוֹל. זוֹ גִלּוּי שְׁכִינָה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסּוֹת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: וּבְאֹתוֹת. זֶה הַמַּטֶּה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתֹת: וּבְמוֹפְתִים. זֶה הַדָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: דָּם. וָאֵשׁ. וְתִמְרוֹת עָשָׁן:

כשאומר דם ואש ותמרות עשן. וכשאומר העשר מכות וסימניהם יזרוק לכל מכה ולכל סימן טיפה מן הכוס ואח"ז ימלא הכוס ביין אחר:

דָּבָר אַחֵר בְּיָד חֲזָקָה שְׁתַּיִם. וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה שְׁתַּיִם. וּבְמוֹרָא גָּדוֹל שְׁתַּיִם. וּבְאוֹתוֹת שְׁתַּיִם. וּבְמוֹפְתִים שְׁתַּיִם:

אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוּ הֵן:

דָּם. צְפַרְדֵּעַ. כִּנִּים. עָרוֹב. דֶּבֶר. שְׁחִין.
בָּרָד. אַרְבֶּה. חֹשֶׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת:
רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים:
דְּצַ"ךְ עֲדַ"שׁ בְּאַחַ"ב:

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. בְּמִצְרַיִם מַה הוּא אוֹמֵר. וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא. וְעַל הַיָּם מָה הוּא אוֹמֵר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּייָ וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ: כַּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבַּע עֶשֶׂר מַכּוֹת. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. עֶבְרָה אַחַת. וָזַעַם שְׁתַּיִם. וְצָרָה שָׁלשׁ. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חָמֵשׁ מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֶבְרָה שְׁתַּיִם. וָזַעַם שָׁלשׁ. וְצָרָה אַרְבַּע. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים חָמֵשׁ. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַכּוֹת:

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ: אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּנוּ: אִלּוּ שִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה

וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה דַּיֵּנוּ:

עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ. שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. וְעָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים. וְעָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם. וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. וְנָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם. וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. וְהֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה. וְשִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ. וְסִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת. וְקֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה. לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

עד כאן אומרים בשבת הגדול

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן. פֶּסַח. מַצָּה. וּמָרוֹר:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

אוחז בידו המצה ומראה אותה למסובין:

מַצָּה זוּ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

אוחז בידו המרור ומראה אותו למסובין.

מָרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבַד גָּאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא אַף אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם. שֶׁנֶּאֱמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ:

יאחז הכוס בידו ויכסה המצות עד הללויה

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה. וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בָּרוּךְ

יאחז הכוס בידו עד גאל ישראל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהִגִּיעָנוּ הַלַּיְלָה הַזֶּה לֶאֱכָל בּוֹ מַצָּה וּמָרוֹר כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים: (במו"ש אומרים מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזְּבָחִים) אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן וְנוֹדֶה לְּךָ שִׁיר חָדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שני של ארבע כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו׳

אם שותה שאר משקים מברך שהכל ואם שותה יין מברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן

ושותין בהסיבת שמאל

רחצה ואח"כ נוטל ידיו ומברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

מוציא יקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלימות ויאחז שלשתם בידו שיהיה להם משנה ופרוסה משום לחם עוני ויברך ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מצה לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם עד כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

מצה יניח מיד את המצה התחתונה מידו ויאחז בהעליונה והפרוסה ויברך על אכילת מצה (ויכוין בברכה זו על אכילת הכריכה ואכילת אפיקומן) ויבצע כזית מכל אחד ויאכלם ביחד בהסיבה ואם אינו יכול לאכול שתיהן בבת אחת יאכל תחלה כזית מהעליונה ואח"כ כזית מהפרוסה (שיעור כזית הוי כחצי ביצה בינונית) וימהר באכילתו שלא ישהה יותר מכדי אכילת פרס ויזהר שלא ישיח בין הברכה לאכילת הכריכה. וראוי להיות זהיר מסיחת חולין עד אחר אכילת אפיקומן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

מרור יקח כזית מרור ויטבול בחרוסת ויגער החרוסת מעליו ויברך ויכוין לפטור בה המרור שבכריכה ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מרור לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו׳:

ברוך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר: ואוכל בלא הסיבה

כורך יקח כזית מהמצה השלישית וכזית חזרת וכורכן יחד ואוכלן יחד בהסיבה ובלא ברכה ומקודם יאמר

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל. כֵּן עָשָׂה הִלֵּל בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם הָיָה כּוֹרֵךְ מַצָּה וּמָרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלֻהוּ:

שלחן עורך אח"כ יאכל וישתה כברכת ה' אשר נתן לו ונוהגין לאכול תחלה בצים מבושלות זכר לאבילות על החורבן. ויסב בכל הסעודה ויכול לשתות יין בתוך הסעודה ולא יאכל יותר מדי שלא תהא עליו אכילת האפיקומן אכילה גסה ויזהר בעניים על שלחנו וילמוד על שלחנו בפרק אכילת פסח ומשניות מסכת פסחים או חגיגה ובזוה"ק פ' בא מעניני יצ"מ אך יזהר לאכול האפיקומן קודם חצות וגם ההלל יקרא קודם חצות:

צפון אחר גמר הסעודה יאכל כ"א כזית (והסכמת האחרונים דלכתחלה יש לאכול כשיעור ב' זיתים) מהצי המצה השמורה לאפיקומן זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יאכלנו בשני מקומות. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לסיים מצות אכילת אפיקומן לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו':

אחר אכילת האפיקומן אין לאכול שום דבר ואין לשתות משקה המשכר:

ברך מוזגין כוס שלישי ויטול ידיו למים אחרונים ונוטל הכוס בידו ומברך ברכת המזון בכוונה ובנעימה קדושה. ומצוה לחזור אחר ג' לזימון ודוקא לזמנם מתחלת סעודה אבל לא לקרות חבירו שיפסיק סעודתו ויבוא לצירוף לזימון ואח"כ יחזור לסעודתו. והבא לזימון לא יאכל אפיקומן בביתו אלא כאן. ונהגו שבעה"ב יברך אף אם יש לו אורח:

ומברכין בהמ"ז תמצא לעיל ואחר ברהמ"ז יאמר זה:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שלישי מארבע כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו':

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותה בהסיבת שמאל ואינו מברך ברכה אחרונה

פותחין הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים ואומרים זה:

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ: כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ: שְׁפָךְ עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם: תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְיָ:

הלל מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו ההלל ובמדרש תהלים הקוראים את ההלל צריך שיהיו ג' שיהא א' אומר לשנים הודו והם יענו אחריו בהודו ובאנא כדרך שעונין בלכור ואם אין שנים שיענו אחריו אשתו ובניו יענו אחריו: אומרים הלל מן **לא לנו** עד **יהללוך** ואח"כ אומרים הלל הגדול (מזמור קל"ו) ואח"כ אומרים **נשמת** עד **ברכות והודאות מעתה ועד עולם** ואח"ז הוזרים ואומרים יהללוך שבהלל עם סיום הברכה:

ברוך

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס רביעי של ארבע כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו':

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותה בהסיבת שמאל ואח"כ מברכין ברכה אחרונה על הגפן ואם שתה שאר משקים יברך בורא נפשות תמצא לעיל אצל ברכות הנהנין. ואחר הד' כוסות אין לשתות יין או שאר משקים אפי' קאפפע רק מים:

נרצה אם עשית כסדר הזה רצה אלהים את מעשיך:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם:

בליל ראשון של פסח אומרים זה

וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רוֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה. בְּרֹאשׁ אַשְׁמוּרֶת זֶה הַלַּיְלָה. גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה. הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה. וַיָּשַׂר יִשְׂרָאֵל לְמַלְאָךְ וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה. טִיסַת נְגִיד חֲרֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה. כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה. לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה. נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעֲתוּתֵי לַיְלָה. שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה. פּוּרָה תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה. צָרַח כַּשּׁוֹמֵר וְשָׂח אָתָא בֹקֶר וְגַם לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה. רָם הוֹדַע כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ הַלַּיְלָה. שׁוֹמְרִים הַפְקֵד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה. תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֶשְׁכַת לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

ובכן

בליל שני אומרים זה וּבְכֵן וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח:

אֹמֶץ גְּבוּרוֹתֶיךָ הִפְלֵאתָ בַּפֶּסַח. בְּרֹאשׁ כָּל מוֹעֲדוֹת נִשֵּׂאתָ פֶּסַח. גִּלִּיתָ לְאֶזְרָחִי חֲצוֹת לֵיל פֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: דְּלָתָיו דָּפַקְתָּ כְּחֹם הַיּוֹם בַּפֶּסַח. הִסְעִיד נוֹצְצִים עֻגוֹת מַצּוֹת בַּפֶּסַח. וְאֶל הַבָּקָר רָץ זֵכֶר לְשׁוֹר עֵרֶךְ פֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: זוֹעֲמוּ סְדוֹמִים וְלוֹהֲטוּ בָּאֵשׁ בַּפֶּסַח. חֻלַּץ לוֹט מֵהֶם וּמַצּוֹת אָפָה בְּקֵץ פֶּסַח. טִאטֵאתָ אַדְמַת מוֹף וְנוֹף בְּעָבְרְךָ בַּפֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: יָהּ רֹאשׁ כָּל אוֹן מָחַצְתָּ בְּלֵיל שִׁמּוּר פֶּסַח. כַּבִּיר עַל בֵּן בְּכוֹר פָּסַחְתָּ בְּדַם פֶּסַח. לְבִלְתִּי תֵּת מַשְׁחִית לָבֹא בִּפְתָחַי בַּפֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: מְסֻגֶּרֶת סֻגָּרָה בְּעִתּוֹתֵי פֶּסַח. נִשְׁמְדָה מִדְיָן בִּצְלִיל שְׂעוֹרֵי עֹמֶר פֶּסַח. שׂוֹרְפוּ מִשְׁמַנֵּי פּוּל וְלוּד בִּיקַד יְקוֹד פֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמוֹד עַד גָּעָה עוֹנַת פֶּסַח. פַּס יַד כָּתְבָה לְקַעֲקֵעַ צוּל בַּפֶּסַח. צָפֹה הַצָּפִית עָרוֹךְ הַשֻּׁלְחָן בַּפֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: קָהָל כִּנְּסָה הֲדַסָּה צוֹם לְשַׁלֵּשׁ בַּפֶּסַח. רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע מָחַצְתָּ בְּעֵץ חֲמִשִּׁים בַּפֶּסַח. שְׁתֵּי אֵלֶּה רֶגַע תָּבִיא לְעוּצִית בַּפֶּסַח. תָּעֹז יָדְךָ וְתָרוּם יְמִינְךָ כְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ חַג פֶּסַח. וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח:

כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה:

אַדִּיר בִּמְלוּכָה בָּחוּר כַּהֲלָכָה גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: דָּגוּל בִּמְלוּכָה. הָדוּר כַּהֲלָכָה. וָתִיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: זַכַּאי בִּמְלוּכָה. חָסִין כַּהֲלָכָה. טַפְסְרָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: יָחִיד בִּמְלוּכָה. כַּבִּיר כַּהֲלָכָה. לִמּוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: מוֹשֵׁל בִּמְלוּכָה נוֹרָא כַּהֲלָכָה. סְבִיבָיו יֹאמְרוּ לוֹ.

לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: עָנָיו בִּמְלוּכָה. פּוֹדֶה כַּהֲלָכָה. צַדִּיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: קָדוֹשׁ בִּמְלוּכָה. רַחוּם כַּהֲלָכָה. שִׁנְאַנָּיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: תַּקִּיף בִּמְלוּכָה. תּוֹמֵךְ כַּהֲלָכָה. תְּמִימָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה:

אַדִּיר הוּא יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: בָּחוּר הוּא. גָּדוֹל הוּא. דָּגוּל הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב: אל הָדוּר הוּא. וָתִיק הוּא. זַכַּאי הוּא. חָסִיד הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב: אל טָהוֹר הוּא. יָחִיד הוּא. כַּבִּיר הוּא. לָמוּד הוּא. מֶלֶךְ הוּא. נוֹרָא הוּא. סַגִּיב הוּא. עִזּוּז הוּא. פּוֹדֶה הוּא. צַדִּיק הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב: אל קָדוֹשׁ הוּא. רַחוּם הוּא. שַׁדַּי הוּא. תַּקִּיף הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב:

בליל שני מתחילין כאן לספור ספירת העומר:

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.

אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שִׁשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁנֵים עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵים עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי

לדה

לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁלשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלשָׁה עָשָׂר מִדַּיָּא. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא שׁוּנְרָא. וְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא כַלְבָּא. וְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא חוּטְרָא. וְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא נוּרָא. וְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַיָּא. וְכָבָא לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא תוֹרָא. וְשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַשּׁוֹחֵט. וְשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַלְאַךְ הַמָּוֶת. וְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט. דְּשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְשָׁחַט לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת. דְּשָׁחַט לְשׁוֹחֵט. דְּשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

ואח"כ יאמר **שיר השירים** במתון ובנעימות קול ואח"כ יעסוק בהלכות פסח ויצ"מ ולספר נסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. וכל דיני ליל ראשון יש ג"כ בליל שני ונוהגין שלא לקרות על מטתו רק פ' שמע וברכת המפיל ופ' בידך אפקיד רוחי כי ליל שמורים הוא להגן מן המזיקין:

הנהגות ימי פסח

יום א' שחרית מתפלל של יו"ט וגומרין ההלל ק"ש. ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה' גברי (ובשבת ז' גברי) בפ' בא (משכו) עד על צבאותם. ובשניה למפטיר בפ' פנחס (ובחודש הראשון) ומפטירין ביהושע (ויאמר יהושע אל העם). מוסף של נביאות כפיס ק"ש אח"כ ק"י שה"י מזמור הודו כי' יאמרו גאולי ה' וכן לכל ימי פסח. אחר התפלה לך אכול בשמחה לחמך וחייב לקדש על היין במקום סעודה וקודם הקידוש יאמר **אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם** (ועיין שמחת יו"ט תמצא לעיל אחר תפלת יו"ט). למנחה אשרי ובל"ג ח"ק שמ"ע כמו בשחרית רק שמדלגין משיב הרוח ק"ש עלינו ק"י.

ערבית כלאתמול מערבית של ליל ב' אף שחל יום א' בשבת. ומתחילין בספירת העומר:

יום ב' שחרית כלאתמול מוציאין ב' ס"ת בא' קורין בפ' אמור ה"ג (שור או כשב) ובשניה למפטיר כלאתמול ומפטירין במלכים (וישלח המלך) עד (לא קם כמוהו) מוסף ומנחה כלאתמול. במוצאי יו"ט ערבית של חול אתה חוננתנו יעו"י ק"ש ספירה ומבדילין על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים:

א' דחוה"מ עפ"י האריז"ל אין מניחין תפלין בחוה"מ והמניחין אין לברך עליהם בקו"ר וי"א שלא לברך עליהם כלל. וא"א מ"ל. בכל ימי חוה"מ ש"פ יחלוץ התפלין קודם הלל. מכאן עד סוף החג הלל בדילוג. ק"ש. ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ג"ג בפ' בא (קדש לי כל בכור) בב' קורא לרביעי בפ' פנחס (והקרבתם) מניח ס"ת שניה אצלם ואומר ח"ק על שתיהן יהללו אשרי ובל"ג ה"ק מוסף כמו ביו"ט רק יאמר והקרבתם:

ב' דחוה"מ בה"ל אסור לאכול חדש עד תחלת ליל זה. בשחרית קורין בס"ת א' ג' גברי מפ' משפטים (אם כסף תלוה) עד (בחלב אמו) ובשניה (והקרבתם):

ג' דחוה"מ בס"ת א' ג"ג בפ' תשא (פסל לך) עד (בחלב אמו) בב' (והקרבתם):

ד' דחוה"מ בס"ת א' ג"ג בפ' בהעלותך מן (במדבר סיני) עד (לאזרח הארץ) בשניה (והקרבתם):

ערבית הוה"מ ערבית במ"ע של שבת יעו"י בעבודה ויכולו מג"א ואין מזכיר בה של יו"ט ה"א במה מדליקין. בשחרית אחר הלל בדילוג ק"ש. שיר השירים ק"י אכ"מ. מוציאין ב' ס"ת בא' קורין ז"ג בפ' תשא (ראה אתה אומר אלי) עד (בחלב אמו) ובשניה למפטיר (והקרבתם) ומפטירין ביחזקאל (היתה עלי יד ה') והותמין ברכות ההפטורה מקדש השבת לבד (סימן לסדר קה"ת דחוה"מ פסח. קדש. בכספא. פסל. במדברא. אבל כשחל ג'

דפסח בשבת אז נשתנה הסדר והיה. הסימן פסל' קדש. כבשא. במדברא. יקום פורקן מוסף כמו חוה"מ ומזכירין בו של שבת. מנחה כבשבת וקורין בפ' השבוע וא"א צ"צ. ערבית אתה חוננתנו וא"א וי"כ וא"ק ואומרים ויתן לך:

שביעי של פסח בערב מתפללין של יו"ט ויאמר ברכת אמת ואמונה בהודאה גדולה ובש"ע שעיקר הנס היה בלילה הזה שנבקעו כל מימות שבעולם עם מי הים ועברו בתוך הים ביבשה והמצרים נטבעו בים וביחוד בתי' המעביר בניו כו' יאמר בהתלהבות גדול עד גאל ישראל. קידוש על היין וה"א זמן לא בו' ילא בח'. כשחל בשבת אומר ויכולו מג"א והותמין רק בשל שבת וא"א ב"מ. בשחרית מתפלל של יו"ט ואם הוא שבת אומרים ביוצר פיוטים של שבת חוה"מ. הלל בדלוג ק"ש ובשבת שה"ש. אין במוך ומוציאין ב' ס"ת בתתב קורין ה"ג ובשבת ז' מן (ויהי בשלח) עד (אני ה' רופאך). ה"ק בב' למפטיר (והקרבתם) ומפטירין בשמואל (וידבר דוד) עד סוף השירה. (בשבת יקו"פ מ"ב) אשרי ח"ק מוסף של יו"ט והקרבתם נ"כ ק"ש א"כ עלינו כו':

אחרון של פסח ערבית כלאתמול שחרית כלאתמול ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה"ג (כל הבכור) עד (אשר נתן לך) ובשבת שה"ש ק' א"כ וקורין ז"ג ומתהילין (עשר תעשר) בב' למפטיר (והקרבתם) ומפטירין בישעיה (עוד היום בנוב לעמוד) שיש בה מפלת סנחריב שהיה בפסח ומגאולה אחרונה. מזכירין נשמות. אב הרחמים. מוסף כלאתמול:

דיני ספירת העומר

(דה"ח) (א) בליל ב' של פסח אחר תפלת ערבית מתחילין לספור ספירת העומר ולכתחלה צריך לספור מעומד: (תפ"ב) (ב) צריך לספור בלשון שמבין ואם אינו מבין בלה"ק לא יצא כשסופר בלה"ק: (שם במ"א) (ג) אין לספור עד אחר צה"כ אפי' בע"ש ואם ספר ביה"ש יצא וטוב לחזור ולספור אחר צה"כ בלא ברכה: (שם פ"מ בט"ז) (ד) מותר לספור אחר צה"כ קודם תפ"ע אפי' במ"ש אם ירא שמא ישכח אח"כ: (שם מ"א) (ה) אם שואלים אותו ביה"ש כמה ימי הספירה ישיב אתמול היה כך: (עט"ז ומ"א) (ו) אסור לאכול בימי הספירה חצי שעה קודם צה"כ ואפי' התחיל לאכול כשיגיע הזמן פוסק וסופר: (שם) (ז) שכח לספור בלילה סיפר למחר ביום בלא ברכה ובשאר הימים סופר בברכה אבל אם עבר גם היום ושכח ולא ספר כלל מונה בשאר הימים בלא ברכה. ואם הוא מסופק אם מנה סופר שאר הימים בברכה; (שם) (ח) אונן כשהוא רק בלילה יספור ביום בלא ברכה ושאר הימים בברכה. ואם היה אונן ביום ובלילה מונה שאר הימים בלא ברכה: (אחרונים) (ט) ליל שבת וליל יו"ט סופרים בבהכ"נ אחר קידוש ובמוצאי שבת ויו"ט סופרים בבהכ"נ קודם הבדלה וכן קודם ויתן לך תיכף אחר קדיש שלם: (שם)

(נהורא) עפ"י האר"י ז"ל אין לספור בליל ב' ש"פ ספה"ע בבהכ"נ רק בתוך ההגדה. קודם הברכה ישים תמיד אל לבו מספר הימים שצריך לספור באותה ספירה:

סדר ספירת העומר

בכל לילה קודם שיתחיל הברכה יאמר:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה ו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה: עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליי: ויהי נועם וכו':

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ (יכוין יו"ד ה"א וא"ו ה"א) אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעֹמֶר:

ר"ת בגימטריא אדנ"י

היום

טו ניסן **הַיּוֹם יוֹם אֶחָד בָּעוֹמֶר :** י יום בגי׳ נ״ז עם הכולל כמנין א״ל הוי״ה

יכוין לספירה של אותו הלילה ולתיבה אחת של **אנא בכח** ותיבה אחת של מזמור **אלהים יחננו** ואות א׳ מפסוק **ישמחו :**

אלהים אנא חסד שבחסד

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך : ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות : למנצח בנגינות (תהלים ס״ז) אנא בכח וכו׳

רבונו של עולם אתה צויתנו על ידי משה עבדך לספור ספירה העומר כדי לטהרנו מקלפותינו ומטמאותינו כמו שכתבת בתורתך וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום כדי שיטהרו נפשות עמך ישראל מזוהמתם. ובכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שבזכות ספירת העומר שספרתי היום יתוקן מה שפגמתי בספירה (פלוני הכ״ך אותו הלילה) ואטהר ואתקדש בקדושה של מעלה ועל ידי זה ישפע שפע רב בכל העולמות ולתקן את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו מכל סיג ופגם ולטהרנו ולקדשנו בקדושתך העליונה אמן סלה :

יז ניסן היום שני ימים בעומר : י״ר
יחננו בכח גבורה שבחסד ש

יח כו היום שלשה ימים בעומר י״ר
ויברכנו גדולת תפארת שבחסד מ

יט כו היום ארבעה ימים בעומר : י״ר
יאר ימינך נצח שבחסד ת

כ כו היום חמשה ימים בעומר : י״ר
פניו תתיר הוד שבחסד ז

כא כו היום ששה ימים בעומר : י״ר
אתנו צרורה יסוד שבחסד ו

כב כו היום שבעה ימים שהם שבוע אחד בעומר : י״ר
סלה אב״ג ית״ץ מלכות שבחסד י

כג כו היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד בעומר : י״ר
לדעת קבל חסד שבגבורה ר

כד כו היום תשעה ימים שהם שבוע אחד ושני ימים בעומר : י״ר
בארץ רנת גבורה שבגבורה נ

כה כו היום עשרה ימים שהם שבוע אחד ושלשה ימים בעומר : י״ר
דרכך עמך תפארת שבגבורה נ

כו כו היום אחד עשר יום שהם שבוע אחד וארבעה ימים בעומר : י״ר
בכל שגבנו נצח שבגבורה ו

כז כו היום שנים עשר יום שהם שבוע אחד וחמשה ימים בעומר : י״ר
גוים טהרנו הוד שבגבורה ל

כח כו היום שלשה עשר יום שהם שבוע אחד וששה ימים בעומר : י״ר
ישועתך נורא יסוד שבגבורה א

כט כו היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות בעומר : י״ר
יודוך קר״ע שט״ן מלכות שבגבורה מ

ל׳ ר״ח אייר היום חמשה עשר יום שהם שני שבועות ויום אחד בעומר : י״ר
עמים נא חסד שבתפארת י

א כו היום ששה עשר יום שהם שני שבועות ושני ימים בעומר : י״ר
אלהים גדול גבורה שבתפארת ם

ב כו היום שבעה עשר יום שהם שני שבועות ושלשה ימים בעומר : י״ר
יודוך דורשי ת״ת שבתפארת כ

ג כו היום שמונה עשר יום שהם שני שבועות וארבעה ימים בעומר : י״ר
עמים יחודך נצח שבתפארת י

ד כו היום תשעה עשר יום שהם שני שבועות וחמשה ימים בעומר : י״ר
כלם כבנת הוד שבתפארת ת

ה כו היום עשרים יום שהם שני שבועות וששה ימים בעומר : י״ר
ישמחו תמרם יסוד שבתפארת ש

ו כו היום אחד ועשרים יום שהם שלשה שבועות בעומר : י״ר
וירננו נג״ד יכ״ש מלכות שבתפארת פ

ז כו היום שנים ועשרים יום שהם שלשה שבועות ויום אחד בעומר : י״ר
לאמים ברכם חסד שבנצח ו

ח כו היום שלשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושני ימים בעומר : י״ר
כי טהרם גבורה שבנצח ט

ט כו היום ארבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושלשה ימים בעומר : י״ר
תשפוט רחמם תפארת שבנצח ע

היום

י כו היום חמשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וארבעה ימים בעומר: י"ר
עמים לצדקתך נצח שבנצח מ

יא כו היום ששה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וחמשה ימים בעומר: י"ר
מישור תמיד הוד שבנצח י

יב כו היום שבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וששה ימים בעומר: י"ר
ולאמים גמלם יסוד שבנצח ם

יג כו היום שמונה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות בעומר: י"ר
בארץ כת"ר לת"ג מלכות שבנצח מ

יד כו היום תשעה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות ויום אחד בעומר: י"ר
תנחם תפין חסד שבהוד י

טו כו היום שלשים יום שהם ארבעה שבועות ושני ימים בעומר: י"ר
סלה קדוש גבורה שבהוד ש

טז כו היום אחד ושלשים יום שהם ארבעה שבועות ושלשה ימים בעומר: י"ר
יודוך ברוב תפארת שבהוד ו

יז כו היום שנים ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וארבעה ימים בעומר: י"ר
עמים טובך נצח שבהוד ר

ל"ג בעומר

יח כו היום שלשה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וחמשה ימים בעומר: י"ר
אלהים נהל הוד שבהוד ו

יט כו היום ארבעה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וששה ימים בעומר י"ר
יודוך עדתך יסוד שבהוד ל

כ כו היום חמשה ושלשים יום שהם חמשה שבועות בעומר: י"ר
עמים תק"ב טנ"ע מלכות שבהוד א

כא כו היום ששה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ויום אחד בעומר: י"ר
כלם יחיד חסד שביסוד מ

כב כו היום שבעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושני ימים בעומר: י"ר
ארץ גאה גבורה שביסוד י

כג כו היום שמונה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושלשה ימים בעומר: י"ר
נתנה לעמך תפארת שביסוד ם

כד כו היום תשעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות וארבעה ימים בעומר: י"ר
יבולה פנה נצח שביסוד ב

כה כו היום ארבעים יום שהם חמשה שבועות וחמשה ימים בעומר: י"ר
יברכנו זוכרי הוד שביסוד א

כו כו היום אחד וארבעים יום שהם חמשה שבועות וששה ימים בעומר: י"ר
אלהים קדושתך יסוד שביסוד ר

כז כו היום שנים וארבעים יום שהם ששה שבועות בעומר: י"ר
אלהינו יג"ל פז"ק מלכות שביסוד ץ

כח כי היום שלשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ויום אחד בעומר: י"ר
יברכנו שועתנו חסד שבמלכות ת

כט כו היום ארבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושני ימים בעומר: י"ר
אלהים קבל גבורה שבמלכות נ

א' סיון היום חמשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושלשה ימים בעומר: י"ר
וייראו ושמע ת"ת שבמלכות ה

ב כו היום ששה וארבעים יום שהם ששה שבועות וארבעה ימים בעומר: י"ר
אותו לצעקתנו נצח שבמלכות ם

ג כו היום שבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות וחמשה ימים בעומר: י"ר
כל יודע הוד שבמלכות ם

ד כו היום שמונה וארבעים יום שהם ששה שבועות וששה ימים בעומר: י"ר
אפסי תעלומות יסוד שבמלכות ל

ה כו היום תשעה וארבעים יום שהם שבעה שבועות בעומר: י"ר
ארץ שק"ו צי"ת מלכות שבמלכות ה

וכתב האבודרהם נוהגין בספרד לקרות **מסכת אבות** ופרק **קנין תורה** בשבתות שבין פסח לשבועות בכל שבת פרק אחד, וכתב הר"ר ישראל ב"י הטעם לפי שהם ימים מנוים למתן תורה כו' ורוב ענייני המסכתא הם הזירוז על קריאת התורה ומעשה המצות, וגם זה הזמן כו' ויש בזאת המסכתא מן המוסרים המביאים לפרישות כו', ע"ש. וכבר הוזכר זאת בתקנת הגאונים רב עמרם, ורב האי ז"ל, ומועתק בסדר רע"ג לעיל סי' ל"ה, ולפי משמעות המחז"ו הי' מנהגם לומר פרקי אבות בשבתות החורף כמובא שם בביאורנו אות ו', אך מנהגנו לומר ברכי נפשי בשבתות החורף, ופרקי אבות בכל שבתות הקיץ עד ר"ה:

תענית

תענית בה"ב שנוהגים באשכנז וצרפת להתענות אחר הפסח והחג, נזכר בתוספת קדושין דף פ"א „סקבא דשתא רגלא, פירוש רעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה כל ימות הרגל, שהם קבוצת אנשים ונשים שבאים כלם לשמוע הדרשה, ונותנים עין זה ע"ז, וי"א לכך נהגו להתענות אחר פסח וסוכות", עכ"ל. ומוזכר בטור סי' תל"ב ע"ש. ויש סמך לזה גם בדברי רבינו הגאון לעיל סי' מ"ט ע"ש, ועיין בטור סי' תכ"ט מ"ש בשם המ"ס:

ועיין בשנוי נוסחאות סדר ספירת העומר לרב סעדיה גאון ודינים מחודשים לפי שיטתו:

דינים הנוהגים בין פסח לעצרת

(דה"ח) (א) נוהגין שלא לישא אשה בין פסח לעצרת רק בר"ח ול"ג בעומר וג' ימי הגבלה מותר. ולעשות שדוכין מותר בין פסח לעצרת: (תל"ג וה"י שם) (ב) נוהגין שלא להסתפר בין פסח לעצרת אבל בל"ג בעומר ובערב שלפניו ומר"ח סיון ואילך מותר ואם חל ל"ג בעומר ביום א' מסתפרין בע"ש. הסנדק והמוהל ואבי הנימול מותר להסתפר בערב קודם המילה: (שם) (ג) ל"ג בעומר מרבין קצת בשמחה וא"א בו תחנון מבערב: (שם)

(נהורא) נוהגין שלא להרבות בשמחה בין פסח לעצרת שמתו אז תלמידי ר"ע וכמה קהלות נחרבו בעו"ה באותו זמן. מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בימי ספה"ע כל הלילה. שבת שאחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות, (שבת שאחר ר"ח אייר) מברכין בה"ב אחר אשרי קודם יהללו:

ענין תענית בה"ב הוא מטעם אולי חטאו בימי המועדים ומתענין להיות כפרה על חטאתם והעיקר הוא רוח נשברה ויבקש סליחה מהאל המרבה לסלוח לכפר עליו והגרא דתעניתא צדקתא ואם אירע ברית מילה מצוה לאכול וא"צ התרה ואומר הש"ץ עננו בין גואל לרופא אף בשחרית והקהל רק במנחה בברכת ש"ת ואם שכח אין מחזירין אותו ואם לא עקר רגליו יאמר עננו בלא התימה אחר יהיו לרצון:

י"ד אייר פסח קטן ולדעת יעב"ץ א"א תחנון. **י"ח אייר ל"ג בעומר** א"נ בו ואם חל ביום א' א"א במנחה שלפניו נ"נ. **ר"ח סיון** כשמברכין ר"ח סיון אין מזכירין נשמות. מר"ח עד ח' בו אין מתענין אפי' יא"צ. ג' בו מתחילין ימי הגבלה. האריז"ל לא הי' מסתפר מן ע"פ עד שבועות:

הנהגות חג חשבועות

נוהגין לשטוח עשבים בבהכ"נ זכר למ"ת שהיה בהר ירוק. בערב שבועות ישמח ויגיל מאד ויטבול במקוה ויתפלל מנחה וערבית בכוונה וביחוד בערבית בברכת אהבת עולם בתיבות תורה ומצות חוקים כו' ונשמח בד"ת יאמר בהודאה עצומה כי זה היום עשה ה' לבחור בעם קדוש וקדשנו במצותיו ובתורתו. מקדשין בבהכ"נ ובביתו ואומרים זמן. ותיכף אחר בהמ"ז ילך בזריזות לבהמ"ד לעשות התקון של הלמוד כפי שנדפס בתקון ליל שבועות וגודל מעלת תקון הלימוד בלילה זו מבואר בזוה"ק ובספרים הקדושים וטוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה. וקודם עלות השחר מעט יטבול. בשחרית גומרין ההלל ק"ש א"כ מוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה"ג בפ' יתרו (בחודש השלישי) עד סוף הסדרא וקורא הכהן וקודם שיברך אומרים (אקדמות) וקורין עשרת הדברות בטעם העליון ויכוין בעת שמיעת העשרת הדברות כאילו עומד עתה אצל הר סיני ושומע הדברות מפי הקב"ה ומפי משה עבד ה'. בב' למפטיר בפנחס (וביום הבכורים) עד (ונסכיהם) ומפטירין ביחזקאל א' (ויהי בשלשים שנה) עד בכי"מ. ואין הקטן מפטיר בה. מוסף של יו"ט נ"כ ק"ש א"כ עלינו כו' מזמור ס"ח. מצות שמחת יו"ט הק' הזה גדולה ורבה מאד. מנהג לאכול דבש וחלב ע"ש דבש וחלב תחת לשונך שנאמר על התורה הק' ורמז למאכלי חלב "מנחה "חדשה "לה' "בשבועותיכם ר"ת מחלב. וראוי ללמוד התרי"ג מצות בכוונה המביאה לידי עשיה וכשיגיע למצות הנהוגות בזה"ז יכוין **הנני מקבל**

ע"ע בקבלה אמתית לקיים אותם:

ביום ב' שחרית כדאתמול ק"ש וקורין רות ק"י אכ"מ ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה"ג בפ' בא (כל הבכור) ובשבת ז"נ ומתחילין (עשר תעשר). בב' למפטיר כדאתמול ומפטירין (תפלה לחבקוק) ואחר פסוק ראשון יאמר יציב פתגם ומזכירין נשמות א"ה מוסף כדאתמול. ה' בסיון הוא א"ח ואסור להתענות בו. (כ' בו) קבעו תענית בק"ק שהיה עת צרה ליעקב בשנת (ת"ח ות"ט) גזירות ושמדות ונשפך דמן של ישראל וקבעוהו בכיה לדורות:

סדר חג השבועות.

צה. מעריב לחג השבועות. כך השיב רב נטרונאי גאון. **א.]** בלילי ימים טובים שחותמין ברוך פורש סוכת שלום עלינו ועל [כל עדת] עמו ישראל מנחם ציון ובונה ירושלם, אסור לחתום כך, שכך אמרו חכמים [רבי אומר] אין חותמין בשתים.

ועומדין בתפלה ומתפללים אבות וגבורות וקדושת השם, אתה בחרתנו כולי ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. אלהינו וא"א יעלה ויבא כו' והשיאנו ה' אלהינו כענין שכתבנו בפסח. ויו"ט שחל להיות בשבת אומר שבתות למנוחה ומועדים לשמחה ויום המנוח הזה ויום חג השבועות הזה וחותם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים.

ואמר (א) [רב] י"ט שחל להיות בשבת ש"ץ היורד לפני התבה (ב) בערבית] א"צ להזכיר של יו"ט שאלמלא שבת אין ש"ץ יורד לפני התיבה בערבית ביו"ט, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא מפני תקנת שדים [בערב שבת הלכך א"צ להזכיר]:

צו. וכדרך שמתפלל בערבית כך מתפלל בשחרית, ומוציאין (א) ס"ת וקורין ביום הראשון **ב.]** מן בחדש השלישי עד סוף פסקא. (ב) ומפטיר בראש יחזקאל ויהי בשלשים שנה עד ותשאני רוח. **יום שני** [קורין] כל

שנוי נוסחאות והגהות

צה. (א) „רבא. (ב) במעריב":

צו. (א) „שני". (ב) „ומפטיר קורא מן וביום הבכורים עד סוף פסקא":

מגן האלף

צה. א.] בלילי ימים טובים שחותמין ברוך פורש סוכת שלום כו' שאין חותמין בשתים. ואע"פ שכתב הרא"ש בפ"ז דברכות סי' כ"ב דירושלם וציון חדא היא, והאומר מנחם ציון בבנין ירו' לא הוה כחותם בשתים, הכא שאני שאומר מנחם ובונה, ונלע"ד דכאן אפי' יאמר מנחם ציון בבנין ירושלם כמי מחשב כשתים, דפורש סוכת שלום ומנחם תרי מילי נינהו, והא דהזכיר הכא רבינו דין זה, וכן דין דיו"ט שחל בשבת ש"ץ היורד לפני התיבה בערבית א"צ להזכיר של יו"ט ולא הקדים לכתבם בהה"פ, משום דסדרן של ראשונים לאדכורי מילי דיו"ט בעצרת, וכן סדר השבלי לקט כל הלכות יו"ט בסדר של עצרת. ע"ש:

צו. ב.] מן בחודש השלישי עד סוף פסקא, גמרא מגילה דף ל"א „בעצרת שבעה שבועות ומפטירין בחבקוק" [שמדבר במתן תורה, אלוה מתימן יבא, רש"י] „אחרים אומרים בחודש השלישי, ומפטירין במרכבה, והאידנא דאיכא תרי יומי עבדינן כתרויהו, ואיפכא". פרש"י דהא דקאמרי אחרים בחודש השלישי ומפטיר במרכבה, ביום הראשון קרינן להו, ודקאמר ת"ק שבעה שבועות [שהוא כל הבכור] ומפטיר בחבקוק, ביום השני קרינן, דמתן תורה בששי בסיון, עכ"ל. וכך הם דברי רבינו, ובזה יש ליישב לפי גרסת רש"י ז"ל בשבת דף פ"ו אבל חכמים אומרים שם עונות שלמות בעינן, ולכ"ע בשבת דהוא ז' בסיון ניתנה

כל חבכור עד סוף פסקא, וקורא מפטיר כדאתמול וביום הבכורים, ומפטיר בחבקוק עד למנצח בנגינותי:

צז. ועומדין בתפלת מוסף, ואומרים מגן ומחיה והאל הקדוש, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים (א) ומפני חטאנו גלינו כו' עד כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך (א) [ככתוב] וביום הבכורים כולי עד (ב) [כמדובר כמו בפסח]. (ככ"י א. איתא: „אלא שאומר ויום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו, ומי שרוצה להזכיר הפסוקים וביום הבכורים כו' ומנחתם כו' ג.] ומי שחושש שמא יטעה ואינו מזכיר פטור וסודר התפילה".) וש"ץ

שנוי נוסחאות והגהות

צז. (א) „אלהינו וא"א". (א) „כאמור". (ב) „ושני תמידין כהלכתן. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו וכו' עד כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך והשיאנו וכו', וסודר ש"ץ את התפלה כדכתיבא לעיל עד אשר נתן לך ומתחיל אזהרות". ובסדור רס"ג יש שם פיוטין על סדר תרי"ג מצות ושם אזהרות לרס"ג, כוללות שמונים מצות בדבור אנכי ה' אלהיך ששים בלא יהיה, ארבעים ושמונה בלא תשא. ע"ח בדבור זכור את יום השבת

מגן האלף

ניתנה תורה א"כ אמאי סמכו לששה בסיון לומר יום מתן תורתנו, דהא מיבעי לן למפסק כר' יוחנן, וכחכמים, ור' יוסי, דמתן תורה הי' בשבעה בו, והמ"א סי' תל"ד הקשה כן, ותירץ דמנהגנו ע"פ הרמב"ם דגרס בחכמים דשלש עונות שלמות בעינן, ע"ש. אבל עדיין תשאר הקושיא לשיטת רש"י ודעימי', אכן למ"ש י"ל דסמכינן אסתמא דגמרא כאן, שאמר דעבדינן כתרוייהו, ואיפכא, ש"מ דלא ס"ל כר"י וכחכמים, אלא כרבנן דסברי בתרי בשבא איקבע ירחא, ושבת דמתן תורה הי' בששה בו, וליכא למימר דהגמרא לא בא כאן לקבוע הלכתא כר' יוסי או דלא כר"י, רק לסדר סדר הקריאה לדידן דאית לן תרי יומי, וכמו שקבעו הקריאות לדידן בפסח וסוכות, דא"כ אדרבא מסתבר לקרות יומא קמא בשבעה שבועות שקבעה תורה זמנה של עצרת בחמישים לספירת העומר, ויום ב' בהחודש הזה שנתנה תורה בו לר' יוסי, בנ"א לספירה, וע"כ משום דלא ס"ל לגמרא אלא כרבנן, דבששי נתנה תורה, ומ"מ קרינן שבעה שבועות ביום ב' אע"ג דהוי נ"א לספירה משום דבזמן שקדשו ע"פ הראי' מקלע עצרת גם בשבעה בסיון, כדאמרינן במס' ר"ה דף ו' עצרת פעמים חמשה, פעמים ששה, פעמים שבעה, ומה שהקשה המ"א עוד, דהא התורה ניתנה ביום נ"א לספירה, דביום ה' יצאו ממצרים, ותורה ניתנה בשבת, ע"ש. ור"ל דאפי' אליבא דחכמים דס"ל דבתרי בשבא איקבע סיון, ומ"ת היה בששה לחודש מ"מ היה אז יום הנ"א לספירה, וכדאמר בגמרא דף פ"ז „אייר דהאי שתא עברוה עברי", ותירוצו דוחק גדול, כמו"ש החו"י, דא"כ בני א"י דלית להו יו"ט של גליות מא"ל, אבל קושיתו אינה מובנת, מנ"פ אי ק"ל למה אנו עושין שבועות ביום החמשים, זה לק"מ, שזה מפורש בתורה „תספרו חמשים יום והקרבתם" כו', ואי ק"ל למה שאנו אומרים יום מתן תורתנו, והלא מ"ת באותו שנה הי' ביום נ"א, נמי ל"ק, דהא כל המועדות שאנו עושים להם זכרון, נמי לא תליא מידי בעבורי דהאי שתא של יצי"מ, אלא במספר יום החודש, וכיון דקיי"ל כרבנן דמ"ת הי' בשיתא בירחא שפיר אנו אומרים לשיתא בירחא „מתן תורתנו", ובזה יש לתמוה נמי על קו' החו"י על הטור, שכתב בטעם קריאת שבת הגדול על הנס שנעשה בו, דאין זה אלא לר' יוסי דביום ה' יצאו ממצרים ודלא כהלכתא, ע"ש. וא"י למה והלא לרבנן נמי אתיא, כדאמר בגמרא שם דאייר דהאי שתא עברוה עברי, ודברי הטור לא יסתור כלל למה שאנו עושים שבועות בשיתא בירחא, ונ"ע:

צז. ג.] ומי שחושש שמא יטעה ואינו מזכיר פטור וסודר התפלה, במס' ר"ה דף ל"ה פריך אר"ת דס"ל דברכות של ר"ה ויוה"כ של יובל ש"ץ מוציא י"ח „מ"ש הני אלימא משום דנפישי קראי והא א"ר חננאל אמר רב כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך, אלא משום

ורש"ץ כיון שמגיע כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך מתחיל אזהרות ביום ראשון [והם כתובות בסדר] וכשמסיים אומר והשיאנו. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ושים שלום, ואומר קדיש תתקבל:

שנוי נוסחאות והגהות

חשבת, ע"ז במצות כבד, חמשים בלא תרצח, נ"ח בלא תנאף, נ"ט בלא תגנוב, נ"ב בלא תענה, נ"ד בלא תחמוד, סך הכל תרי"ג מצות כלולות בעשרת הדברים:

מגן האלף

משום דאוושי ברכות". ופרש"י דא"צ לומר מקראות המוספין, ורבותי מפרשין להא דרב חננאל במלכיות זכרונות שופרות, וקשיא לי הא דלא כרבנן ודלא כר"י בן נורי, דתנן אין פוחתין מעשרה מלכיות, עכ"ל. אבל ר"ת פירש דאמלכיות זכרונות ושופרות קאי, דאם אינו רוצה לאמרם יפטור עצמו, ומחלוקת רבנן וריב"נ שהתחיל לומר פסוק אחד וגילה בדעתו שאינו רוצה לכלול אותם בכלל ובתורתך כתוב, אבל קרבנות המוספין שהם במקום הקרבנות אין לבטלן, וכ' הרא"ש שהרבה נחלקו על ר"ת שעשה הטפל עיקר, והעיקר טפל, כי פסוקי קרבנות לא נזכרו במשנה ובגמרא, כו'. ונהגו בספרד שאין מזכירין פסוקי מוספין אלא בשבת ור"ח דרגילי ולא אתו למטעי, אבל בכל המועדות דאתו למטעי אין מזכירין, עכ"ל.

והנה רבינו הגאון ז"ל שכתב „שמי שחושש שמא יטעה כו' פטור", מבואר דלא ס"ל כר"ת שאמר שאין לבטל פסוקי הקרבנות, וכן לענין מלכיות זו"ש דלר"ת ז"ל יכול לפטור עצמו מהן, נמי לא ס"ל לרבינו כוותיה, ולקמן סי' קי"ב לא כתב רבינו ז"ל אלא „ואם אמר שלם מכלן יצא", ומשמע דג"פ במזו"ש עכ"פ צריך לאמר, אמנם אם דעת רבינו ז"ל כשיטת רש"י יש לעיין, דהב"ח סי' תקצ"א כ' דמ"ש רש"י דרב חננאל אמקראות המוספין קאי לא אמר אלא במוספין דר"ה דנפישי קראי דמוספין ור"ח, ומלכיות זו"ש, אבל בשארי מועדות דלא נפישי קראי צריך לומר מקראות המוספין. וע"ש שכתב דמנהג ספרד דלא כוותיה, אבל לדעה"ק דבר זה צריך הכרע, ואדרבא מסתימת דברי רש"י בדרב חננאל משמע דבכל מוספין קאמר, וכן איתא בירושלמי פרק תפלת השחר „אפי' אמר ונעשה לפניך חובותינו תמידי יום וקרבן מוסף יצא", ובדרב חננאל נמי אין הטעם שהוא יוצא עם ובתורתך וגו' משום דנפישי קראי דר"ה שצריך לומר גם מלכיות זו"ש. וכמו"ש הב"ח לדיוק מינה דבשאר מועדות צריך לומר מקראות המוספין, דא"כ תמה ע"ע למה הדר בגמרא מטעמא דנפישי קראי משום הא דרב חננאל, והוצרך לומר משום דאוושי ברכות, שהברכות עצמם ארוכות ומטעות, כיון דקראי גופייהו דמלכיות זו"ש אפי' בלא פסוקי מוסף נמי נפישי, ובהאי טעמא נמי סגי שצריך ש"ץ להוציאן, א"ו טעמא דרב חננאל שא"צ פסוקי קרבנות משום דאתי למטעי, וכמו"ש רבינו ז"ל שיטעה בסדר התפלה, משום שחולקין בקרבנות, ולפי"ז אין נפ"מ בין ר"ה לשאר מועדות, וכן הוא שיטת רבינו וגם שיטת רש"י ז"ל, והי קשיא דאכתי למה לא מתרצי כן בגמרא דאפי' אי ס"ל לדרב חננאל נמי צריך ש"ץ להוציאם משום דנפישי קראי דמלכיות זו"ש, וכן הקשה באמת הרמב"ן בס' המלחמות דאפשר לומר כיון דאמר שמואל בדף ל"ב דהלכה כריב"נ דסגי בג' פסוקים, דחיקא ליה לגמרא למימר ע"ז דנפישי קראי גם בלי קראי דמוספין, ועדיף לתרוצי משום דאוושי ברכות שהברכות עצמם ארוכות ומטעות: סוף דבר נראה דדעת רש"י ז"ל כדעת רבינו, ועיין שיטת הרי"ף בזה וכמ"ש הר"ן ורמב"ן, אבל רבינו ז"ל לא ס"ל בזה כוותיה, ולקמן אות קי"ב נ"כ לא נזכר בדברי רבינו ז"ל אלא „ואם אמר שלם מכלן יצא", ומשמע שצריך לומר דוקא הג"פ אלו, ואינו די במה שיאמר כמו"ש בתורתיך, ובדברי קדשך, ונביאיך, כמו"ש הר"ן והמרדכי לדעת הרי"ף, ע"ש. אכן הרי"ץ ן' גיאות בהל' ר"ה כתב כדברי הרי"ף, שאם אמר ככתוב בתורתיך, וככתוב בד"ק, ועל ידי נביאך ולא הזכיר פסוקים יצא, ודעת הרמב"ם בנוסחי התפלות כרש"י ורבינו ז"ל, וכ"כ הב"י בשיטתו, אולם בפ"ג מהל' שופר לא משמע כן, ועיין בה"ה ולה"מ שם:

דיני שבעה עשר בתמוז

הצום הזה הוא א' מד' צומות הנזכרים בפסוק וה' דברים אירעו בו נשתברו הלוחות ובוטל התמיד בבית ראשון והובקעה בו העיר פעמים ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל לכן יאונן ויקונן האדם ויצטער על כל המאורעות ההם. שחרית בחזרת התפלה הש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא והקהל רק במנחה בש"ת:

דינים הנוהגים מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב

(דה"ח) (א) אין נושאין נשים ואין מסתפרין מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב ולעשות שדוכין מותר וסעודת שדוכין מר"ח אב עד אחר התענית אסור: (תקנ"א) (ב) אבל שאלמו ימי אבלו מי"ז בתמוז עד ר"ח אב. מותר לספר אבל אם שלמו מר"ח עד ט"ב אסור להסתפר: (שם במ"ז וא"ר ס"ק יד) (ג) נטילת הצפרנים מותר בע"ש: (מ"א) (ד) אין לברך שהחיינו בין המצרים על פרי חדש או מלבוש חדש אלא בשבת או על פרי שלא ימצא אותו אחר ט"ב. בגדים שאין לברך עליהן שהחיינו כגון מנעלים חדשים וחלוק ואנפלאות מותר לקנותן וללובשן מי"ז בתמוז עד ר"ח אבל מר"ח ואילך גם אלו אסור לקנותן וללבוש אותן: (א"ר שם): (ה) מר"ח ואילך אסור לכבס כלי פשתן וכן אסור ליתן מר"ח לכובסת א"י אבל אם אומר לה שלא תכבס עד אחר ט"ב מותר לתת לה. (א"ר דלא כמ"א) ומי שאין לו כתונת לשבת מותר לתת לכובס א"י ולא לישראל: (שם) (ו) אסור להחליף וללבוש בגדי פשתן לבנים. מר"ח עד אחר התענית רק לצורך מצוה כמו בשבת או אשה בימי ליבונה: (שם) (ז) אסור לרחוץ כל גופו אפי' בצונן מר"ח ואילך אבל ראשו פניו ידיו ורגליו מותר בצונן ולצורך מצוה מותר אפי' בחמין ולכן נדה רוחצת וטובלת וכן אשה הלובשת לבנים רוחצת בחמין מעט כדרכה מלבד בט"ב לא תרחץ ולא תטבול: (א"ר שם) (ח) כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת מותר לרחוץ בחמין בע"ש שחל בו ר"ח אב אבל לא בע"ש חזון רק מותר לטבול בצונן אם טובל עצמו בכל ע"ש תמיד ואינו מבטלה מחמת טרדה וצינה והפיפת הראש בחמין מותר בע"ש חזון מי שרגיל בכך בכל ע"ש: (שם במ"א) (ט) אסור לאכול בשר או מאכל בשר או שומן ולשתות יין מר"ח עד אחר ט"ב. ובסעודת מצוה מותר בבשר ויין: (שם)

(נהורא) כתב האריז"ל כל אותן הימים שבין המצרים ישב לארץ אחר חצי היום ויבכה ויקונן על חורבהמ"ק וימעט בשמחה ובעדונין בכל מה דאפשר ולא יסיח דעתו מהאבלות ורז"ל דרשו שישו אתה משוש וגו' שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל כו', משנכנס אב ממעטין בשמחה במו"מ ובבנין ובנטיעה של שמחה עד אחר ט"ב:

דיני ערב ט"ב וסעודה המפסקת

(דה"ח) (א) נהגו שלא ללמוד בעט"ב אחר חצות רק בדברים המותרים ללמוד בט"ב עצמו ולא יטייל עט"ב: (סי' תקנ"ג) (ב) א"א תחנון בעט"ב במנחה משום דאיקרי מועד: (תקנ"ב) (ג) בסעודה שאוכלין עט"ב אחר חצות נוהגין שלא לאכול ב' תבשילין ונוהגין שאוכלין כל צרכן אחר חצות ואח"ז מתפללין מנחה ואוכלין סעודה המפסקת ואין אוכלין בה רק פת במלח ואין שותין אלא מים ויושבין על הקרקע ואוכלין וא"צ לחלוץ מנעליו ונוהגין לאכול ביצים קשים וקרים שהוא מאכל אבלים וטובלים באפר משום ויגרס בחצץ שני ולא ישבו ג' כאחד לאכול סעודה המפסקת שלא יתחייבו בזימון ואם ישבו לא יזמנו: (תקנ"ב) (ד) אם התנה בפירוש בשעת סעודה המפסקת יוכל לאכול ולשתות אח"ז: (שם)

(נהורא) אחר סעודה המפסקת קודם שילך לבהכ"נ יחלוץ מנעליו ויאמר זה:

הריני מקבל עלי תענית של ת"ב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה כפי שצונו חז"ל. והריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע ול"ת שצוני יוצרי ובוראי לשם יחוד קבה"ו כו' ואני מקבל עלי חמשה ענוים אלו להתאבל ולקונן על חורבן בית המקדש וע"ל גלות השכינה הקדושה וע"ל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן.

דיני ערב ט"ב וט"ב שחל בשבת

(דה"ח) (א) ערב ט"ב או ט"ב שחל בשבת ונדחה אוכלין בשר ושותין יין בסעודה ג' שמפסיק ואסור למנוע. מיהו צריך להפסיק מבע"י ולא ינהוג בשמחה כ"כ ולא ישב בסעודת הברים

חברים (אבל מותר לאכול עם ב"ב ולברך בזימון) (א"ר תקנ"ב ופ"מ) ואסור בלמוד אחר חצות וא"א פרקי אבות וצ"צ: (ב) ט"ב שחל בשבת ונדחה נוהג בו אבלות שבצינעא ואסור בתה"מ ובליל טבילה מותר: (תקנ"ד במ"א) (ג) ט"ב שחל בשבת אומרים א"ה ומזכירין נשמות: (א"ר שם)

דיני ט"ב ודיני אבל ואונן בט"ב

(א) עט"ב קודם ברכו חולצין המנעלים ומסירין הפרוכת מהארון הקודש ובמ"ש חולצין אחר ברכו רק הש"ץ חולץ קודם ברכו ואומר מקודם המבדיל כו' (בלא שם ומלכות ולא יסיים בברכה) ואומרי' אתה חוננתנו כשאר מ"ש ואחר התפלה כשרואה את הנר אומר בורא מאורי האש ואינו מבדיל על הכוס ואינו מברך על הבשמים: (תקנ"ג תקנ"ו ותקנ"ט) (ב) בליל ט"ב מתפללין ערבית בנחת ודרך בכי כאבלים ואחר ש"ע ק"ש עם תתקבל ובמ"ש א"א וי"נ ולא ויתן לך: (שם) (ג) אחר קדיש קורין איכה דרך בכי ובכל איכה מגביה קולו יותר ופסוק האחרון בכל איכה אומרים בקו"ר ואחר איכה וקינות אומרים ואתה קדוש ק"ש בלא תתקבל: (שם) (ד) אבל אפי' תוך ג' הולך לבהכ"נ בלילה וביום עד שינמרו הקינות. (תקנ"ד) אונן בליל ט"ב אינו הולך בלילה לבהכ"נ וא"א איכה וקינות ולמחר אחר הקבורה הולך לבהכ"נ ויהי' שם עד אחר הקינות: (א"ר שם) (ה) ימעט במשכבו אם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב בליל ט"ב רק בא' וימעט מכבודו ומהנאתו בט"ב בכל האפשר ואסור ליגע באשתו ליל ט"ב כמו בנדה וביום מותר ליגע בה: (א"ר תקנ"ד) (ו) ט"ב בשחרית אין נוטלין את הידים רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולאחר שמנגבן ועודן לחות קצת מעבירין על עיניו אם הי' לפלוף בעיניו ודרכו לרחצן במים רוחץ ומעבירן. ואם הטיל מים ושפשף או עשה צרכיו מותר לרחוץ ידיו עד קשרי אצבעותיו אבל בלא"ה אסור אפי' להושיט אצבעו במים: (תקנ"ד) (ז) בשחרית אין מניחין טלית ותפלין רק לובשין טלית קטן בלא ברכה (תקנ"ה) ומתפללין כל סדר היום וא"א פטום הקטורת ולא תהלים ושיר היחוד ולא מזמור של יום. בשחרית הש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא (א"ר תקנ"ט דלא כמ"ז) וא"א נחם ולא או"א ברכנו בברכה. אחר שמ"ע אומרים ק"ש בלא תתקבל וא"א תחנון ולא אא"מ: (ח) מוציאין ס"ת וקורין נ"ג כפ' ואתחנן (כי תוליד בנים) ח"ק ומפטירין בירמיה (אסוף אסיפם) ומחזירין הס"ת ואומרים קינות וראוי להאריך בקינות עד קרוב לחצות. אחר הקינות אומרים אשרי וא"א למנצח ואומרים ובלצ"נ ומדלגין פסוק ואני זאת בריתי. וטוב שכל יחיד יקרא איכה גם ביום. (סי' תקנ"ט) ואסור לישב ע"ג הספסל עד אחר חצות. א"א לדוק הדין בט"ב: (תקנ"ט)

דין איסור מלאכה ונעילת הסנדל ושאילת שלום בט"ב

(א) בליל ט"ב וביום ט"ב עד אחר חצות אסור לעשות כל מלאכה שיש בה שיהוי קצת והליכת פרה מוטב לעשות ע"י א"י אם אפשר ופרקמטיא וכל מלאכה של פרסום אסור אפי' ע"י א"י ושאין בה פרסום מותר ע"י א"י ואחר חצות מותר לעשות כל' מלאכה בעצמו רק לא יסיח דעתו מאבלות: (סי' תקנ"ד) (ב) ברחוב שדרים נכרים א"צ לחלוץ המנעלים וברחוב יהודים יחלוץ: (שם) (ג) אין שואלין בשלום חבירו בט"ב והדיוט ששאל משיב לו בשפה רפה: (שם) (ד) מי שאוכל בט"ב מחמת חולי וכיוצא בו יאמר נחם בבהמ"ז: (סי' תקנ"ז)

דיני מנהה בט"ב ודין איסור בשר ויין אחר התענית

(א) בט"ב במנחה מניחין טלית ותפלין ומברכין עליהן ואומרים קודם מנחה שיר של יום ושה"י ואשרי וח"ק. וקורין ויחל ומפטירין דרשו ח"ק שמ"ע נחם ואם שכח לומר בבונה ירושלים אומר בש"ת (פ"מ תקנ"ז) ואומרים עננו והש"ץ אומר ברכת כהנים וא"כ על פניהם ק"ש עם תתקבל וחולצין התפלין. והמניחין תפלין דר"ת יניחו גם עתה. אחר ערבית אם הלבנה מאירה מקדשין אותה ואם חל ט"ב ביום א' מבדיל במוצאי ט"ב על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים: (ב) אסור בבשר ויין עד יום עשירי אחר חצות ואם ט"ב הוא נדחה מותר בבשר ויין ביום עשירי אף קודם חצות: (תקנ"ט) (ג) בסעודת מצוה ויולדות אף שמתענות מותרים בבשר ויין אחר התענית: (א"ר תקנ"ה) (ד) אסור להסתפר ולכבס ולרחוץ ביום עשירי עד אחר חצות ואם הוא ע"ש מותר אפי' קודם חצות: (מ"א שם)

(נהורא) אחר ט"ב קורין לעולם פי' (ואתחנן) ומפטירין נחמו מכאן ואילך מפטירין עד השלום ז' דנחמתא. (ט"ז כתב) אמרו חז"ל לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וביוה"כ כו' וא"א בו תחנון וצ"ה וצ"צ. (ולדעת הג' יעב"ץ) אין אומרים תחנון גם בערב שלפניו:

סדר תשעה באב

צח. תשעה באב ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה כמו בחול וכשמגיע לירושלם עירך ברחמים תשוב, ובנה אותה בנין עולם. אומר: (א) **רחם** ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך. ועל העיר הבזויה והאבלה והשוממה הנתונה בידי [נכרים וצרים הרמוסה ביד עריצים ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי פסילים ולעמך ישראל באהבה נתתה. ולזרע ישראל ירושה הורשת. נערת ה' אלהינו מעפרה. והקיצה מארץ דוויה. נטה עליה סוכת שלומך כנהר שלום וכנחל שוטף שלל גוים. כי אתה ה' באש הצתה, ובאש אתה עתיד לבנותה. שנאמר ואני אהיה נאם ה' חומת אש סביב, ולכבוד אהיה בתוכה. בא"י מנחם ציון ובונה ירושלם. **א.**] וזו היא תפלה שמתפללים ערבית שחרית ומנחה.

ובשחרית

שנוי נוסחאות והגהות

צח. (א) הברכה זו נזכרת בירו' תענית פ"ב ה"ב ובירושלמי ברכות פ"ד והנגו מעתיקים פה ע"פ נוסח ר"ש סירליו וז"ל רחם ה' אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלים עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל העיר החרבה והאבלה וההרוסת והשוממה, הנתונה בידי זרים תרמוסת ביד עריצים ויירשוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים ולישראל עמך נתתה נחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה כי באש אתה ה' הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור כו'. ונוסח רבינו סעדיה „רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל העיר האבדה האבלה השוממה הנתונה בידי זרים הרמוסה בכף עריצים ויבלעוה לגאי יונים, ויירשוה עובדי פסילים כי אתה ה' באש הצתה" כו'. אולם בנוסחת הרמב"ם מוסיף שם ויתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ על כן ציון

סנן האלף

צח. א.] וזו היא תפלה שמתפללי' ערבית ושהרית ומנחה

הגאון הרי"ן אבן גיאות הביא כן בשם רבינו ז"ל, ומסיים ומנהגנו מימות ראשונים לומרה בבונה ירושלם שבתפלת מנחה לבד. עכ"ל. והרא"ש פ"ד דתענית כתב כל ימי תמהתי למה אין אומרים אותו אלא בתפלת המנחה, כיון דקאמרינן יחיד בט"ב צריך להזכיר מעין המאורע מסתמא בכל תפלותיו קאמר, כמו ערבית שחרית ומנחה דר"ח חנוכה ופורים". ע"כ. אבן האבודרהם כ' שמנהג זה נהוג מרבינו סעדיה שכתב, שכתב שאין לאומרו אלא במנחה לבד וכבר פשט המנהג כרבינו סעדיה. עכ"ל, וכן הב"י סי' תקנ"ז דטעם רבינו סעדיה משום דלעת ערב הציתו את ההיכל, ובאותה שעה מזכירין שפלות ירושלם ואבליה, ומתפללים על תנחומיה. וכ' הק"נ במס' תענית אע"ג דבפסח אע"פ שיצאו אחר חצות מ"מ מזכירין כמי בת"ע, נ"ל שקבעו במנחה להודיע שלא יאכלו בשר ולא ישתו יין עד חצות העשירי. עכ"ל, והב"ח כ' משום שתקנו לומר נחם להתפלל על נחמה, ובערבית ושחרית אינו בנחמה אלא כמי שמתו מוטל לפניו, כמו"ש הריטב"א, ע"ש. אולם לרבינו סעדיה דגרס רחם ולא נחם, אין זה תירוץ כלל, לפמ"ש הריטב"א דיכול לומר רחם גם בערבית ושחרית, ואפ"ה כתב רבינו סעדיה שלא לומרה אלא במנחה, ונראה דס"ל לרב סעדיה כיון דתפלת רחם לא נזכר בתלמודין, אלא בירושלמי משמע דלא ס"ל לתלמודין לתקנה קבועה. ולכן לא השבוה במס' שבת בהדי הנך שמזכיר בהן מעין המאורע, ולכן כ' רבינו סעדיה מובא בהרי"ן ן' גאות „יש שמוסיפין בבונה ירו' רחם, מי שאומר כך אינו מפסיד דמעין המאורע היא, ואמר אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה אומר", ע"ש. דס"ל דרחם בט"ב בבונה ירו' הוי מעין ברכה דידה, ורשות הוא לאומרה שם אפי' לתלמודא דידן, וכיון דאינה אלא רשות ס"ל לרס"ג דדחו לה רבנן בטעם קלוש כ"ד, שלא לאומרה

צט. ובשחרית יורד ש"ץ ומתפלל ככל תענית. ב.] ואומר סליחות (א) ועננו בין גואל לרופא. ויחיד אומרה בשומע תפלה, כמו שאומרים בכל תענית. וכן המנהג בשתי ישיבות. ג.] ותשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם ה' אלהינו וכן סדר קדושה הם הכי

ובכל

שנוי נוסחאות והגהות

במרר תבכה וירושלם תתן קולה, לבי לבי על חלליהם מעי מעי על הרוגיהם ראה ה' והביטה וראה שממותה ונחמנה כי באש כו'. ובויטרי סי' רס"ט כל הנוסח כנוסחתנו בלי תוספת ומגרעת, וכן מצאתי בנוסחת הויטרי גם בסדר רב עמרם כת"י א, ועמש"ל בח"א דף קכ"ה במקור הברכות:

צט. (א) „בחנון וכרבה".

מגן האלף

לאומרה אלא במנחה, וכ"כ מלבושו שכתב „האומר כך אינו מפסיד", וכן מת"ב לאומרה בבונה ירו', ומשמע מזה דלא סמיך על הירוש' דלהירושלמי משמע שהיתה תקנה קבועה, ושאל שם בירו' היכן אומרה, א"ל כל דבר שהוא להבא אומרה בעבודה, כו' א"כ עיקר מקומה ברצה, ולא בב"י, וכ"כ רב האי מובא בהלכות הרי"ץ „שאם ישכח ש"ץ ולא אמרו, כיון שהוא תוספות, ולית לי' שינוי ברכה, אם לא נאמר יצא, כן נלע"ד ליישב אל נכון דברי הגאון, אבל הרי"ץ גאות כתב „כיון שהוא במטבע שטבעו חכמים בתפלות כאשר מצינו בירושלמי אם שכח ולא אמרה חוזר ואומרה. עכ"ל. ודבריו מרפסן איגרי למה חמורה משארי הזכרות? ונראה לענ"ד דס"ל שנוסח נחם בט"ב אינה הזכרה כשאר הזכרות שממעין המאורע שאמרו בתס' שבת, שאם שכח לאומרם ביום שאין בו מוסף אין מחזירין אותו, אלא שביום זה היא תפלה מכלל מטבע של הברכה עצמה שאין לשנותה, אבל לא נהגינן כמותו, וגם דבריו צ"ע, דממנ"פ א"ל לחזור ולאומרה, דבתלמודין לא נזכרה הך מטבע כלל, והירושלמי ס"ל דאומרה בעבודה א"כ אינה ממטבע ברכה של בונה ירו', וצ"ע. ומה שכתב רבינו הגאון ז"ל שכשמגיע לבנה אותה בנין עולם אומר רחם, הוא ע"פ גרסתו דל"ג בברכה זו „וכסא דוד לתוכה תכין", כמובא לעיל ח"א סי' ל"ט, ולגרסתנו אומר נחם אחרי וכסא דוד, קודם סיום הברכה:

צט. ב.] ואומר סליחות, בכת"י ב"מ כתוב „ואומר סליחות כחנון ומרבה", ואחריו נמשך המדפיס, ולא התבונן שצ"ל „בהנון המרבה" שהוא ברכת סלח לנו, וכן הביא הטור סי' תקנ"ט בשם רבינו, והרי"ץ ן' גיאות הביא כן בשם מר רב פלטואי דצ"ל עננו בסליחות, דלא גרע משאר תעניות דעלמא, ומ"מ כ' הטור שא"א תחינות [ר"ל תחנון בנפ"א,] משום דאיקרי מועד, והגהות אשרי כ' כבר נהגו אבותינו בכל המקומות שא"א סליחות, משום דאיקרי מועד, ומצוה עלינו לקיים מנהג אבותינו, עכ"ל, וכ"כ רמ"א שם:

ג.] ות"ב שחל להיות במוצאי שבת א"א ויהי נועם, וכן סדר קדושה כו', ולאחר שקורא קינות אומרים ובא לציון גואל כו', הדברים נראים כסותרים את עצמם בתכ"ד, והיינו יכולים לומר ולאחר שקראו קינות קאי אט"ב שלא חל במוצאי שבת, אבל בהרי"ץ ן' גאות מפורש „ואמר מר רב עמרם לאחר ת"ע בליל ט"ב שחל במו"ש, קורין קינות, וכשמשלימין אומר ש"ץ ובל"צ גואל וא"ק וכוליה סדרא", ולכן נראה דס"ל דלאחר קינות טעמא אחרינא איכא בגוה, וכמובא בשבלי לקט סי' רס"ז בשם רבינו אליקום ז"ל, שכתב דצ"ל ובלצ"ג בליל ט"ב בין בחול בין במוצ"ש, לפי שאחר הקינות צריך לבקש רחמים להביא משיח ב"ב להוציאנו מהאבלות עכ"ל. ואינו ענין כלל לואתה קדוש שאחר ויהי נועם שאומרים בכל מוצ"ש, שהטעם הוא שהקב"ה יושב וממתין לתהלת ישראל, ולכן מאריכין בסדר קדושה ובתהלות, שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור בגהנום, כמו"ש הטור סי' רצ"ה ורבינו לעיל סי' ל"ז, ובט"ב שחל במו"ש שא"א ויהי נועם מטעם שכתב המרדכי ישן מובא בב"י משום דמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בט"ב אין עושין, או מטעם דאיקרי מועד, או מטעם שכתב הסמך שויהי נועם הוסד על הקמת המשכן, ואין לאומרו ביום שנחרב, וכבר כתב רבינו לעיל סי' ל"ז דכל היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קדושה דסדרא, משום שכל עיקר שתיקנו סדר קדושה במוצ"ש לא בא

אלא

(ג) ובכל מקום שא"א ויהי נועם אין אומרים סדר קדושה. ולאחר שקורא קינות אומרים ובא לציון גואל, ואתה קדוש, וקרא זה אל [זה]. אבל ודאי ואני זאת בריתי אין אומרים. מפני שקראו קינות ואי אפשר לומר ואני זאת בריתי אותם שיש בסופו לא ימושו מפיך, לפיכך אומרים ובא לציון (ג) וכולא סדרא. וכך מנהג בשתי ישיבות. וכן בקדושא דסדרא דשחרית א"א ואני זאת בריתי אותם כמו בערבית:

ק, ד.| ומוציאין ספר תורה וקורין מכי תוליד בנים עד סוף פסקא. ומפטירין בירמיה מן אסוף אסיפם כי באלה חפצתי נאם

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) „נמי". (ג) „ואתה קדוש".

מנן האלף

אלא משום ויהי נועם, שהוא ברכה לישראל, ואין דרך לברך התלמיד אם לא שיתברך רבו עמו כמו ש באבודרהם בהל' מוצ"ש. לכן אם א"א ויהי"נ א"א סדר קדושה, אבל לאחר שהשלימו הקינות הדרכא צריך לומר ובלצ"ג להתפלל להוציאנו מהאבלות, אלא שמדלג ואני זאת בריתי מפני הטעמים שהזכיר הטור, שלא יהא נראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד שהכל בטלים [מד"ת] כו, ורבינו מרמז לשני הטעמים הללו במ"ש „מפני שקראו קינות, ואי אפשר" וכו' [ובשביל טעם האחרון אין לומר ואני זאת בריתי גם בשחרית, וכמו שמסיים הגאון ז"ל.] אכן מנהגנו בערבית להתחיל ואתה קדוש, וא"א ובלצ"ג משום שאין גאולה בלילה, והוא ע"פ הנהגות מנגא"א המוזכר בשב"ל שם, דאם חל במוצ"ש מתחילין לאחר קינות בואתה קדוש, ע"ש:

ושנינו במס' סופרים פי"ח ה"ד ומובא בטור סי' תקנ"ט, „יש שקורין ספר קינות בערב, ויש שמאחרין עד הבקר לאחר קה"ת, עומד החזן וראשו מתפלש בעפר, ובגדיו מפולשין, וקורא קינות בבכיה ויללה, כו' ומתרגם לפי שיבינו שאר העם והנשים והתינוקת, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים כו' ואם אינן יודעות בלה"ק מלמדין אותן בכל לשון שהן יכולות לשמוע וללמוד, מכאן אמרו שהמברך צריך שיגביה קולו משום בניו הקטנים ואשתו ובנותיו, כו':

ק, ד.| ומוציאין ספר תורה וקורין מכי תוליד בנים. מגילה ל"א ע"ב, אמר אביי האידנא נהוג עלמא למקרי מכי תוליד בנים ומפטירין אסוף אסיפם, וכתב במס' סופרים שם הלכה ז' הקורא אומר ברוך דיין האמת, ויש מניחין את התורה על הקרקע בעטיפה שחורה, ואומר נפלה עטרת ראשנו, וקורעין ומספידין, כאדם שמתו מוטל לפניו. ויש שמשנין את מקומן. [כאבל אחר שבוע ראשונה] ויש שיורדין מספסליהן למטה. [כאבל בשבוע ראשונה] וכלן מתפלשין בעפר, ואין אומרים שלום זל"ז כל הלילה וכל היום עד שישלימו העם קינות, בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבילות, כש"כ לשוח עם הנכרי, עכ"ל. ומ"ש לומר **ברוך דיין האמת**, קאי לענין הקורא בתורה כמו"ש הב"י, וכתב המ"א טוב שיאמרינה בלי שם ומלכות קודם שקורא בתורה, ומ"ש יש **שמניחין ס"ת על הקרקע**, בתורת האדם לרמב"ן ובטור העתיקו „תיק" התורה, וכן מסתבר, דס"ת עצמה אסור להניחה על הקרקע כדאי' ביו"ד סי' רפ"ב, ובהרי"ן גאות בשם רב האי מביא דוגמתו, וז"ל: מה שאתם נוהגים להוציא ס"ת בשחרית בלי תיק, ושלא לומר אשרי העם שככה לו, וכמנהג אתם מוציאין בתיק לא תשנו ממנהגכם, ע"ש. ומ"ש **דקורעין ומספידין** כמי שמתו מוטל לפניו, כן הוא בירושלמי סוף תענית, ר' יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו חכמים, ופריך שם מ"ט דרבנן, ואמרו עשו כמי שמתו מוטל לפניו, אינו לא כופה ולא ישן ע"ג מטה כפויה, ע"ש. דדינו כאונן ופטור מהאבלות, אלא דא"כ קשה למה מחייב לשנות מקומו, או לשבת ע"ג קרקע, וי"ל דה"ק דמנהגות שונות יש. דיש שמחשבים זאת כאונן וקורעים ומספידין כמי שמתו מוטל לפניו, ויש שאין קורעין

נאם ה׳ ה.] והכי אמר רב נטרונאי, בר הילאי (א) [גאון] בט״ב אין קורין אלא שלשה בלבד. והמפטיר בנביא הוא יקרא השלישי. כדרך שעושים במנחה של יום הכפורים, דמי שקורא בשלישי הוא מפטיר בנביא. ו.] והמפטיר בט״ב צריך לברך לפניה ולאחריה. אלא בתחילה מברך אחת, ולבסוף מברך שלשה.

צדיק בכל הדורות, ורחם על ציון, ואת צמח דוד, ורביעית אין מברך.

קא. ז.] ותשעה באב שחל להיות בין בשני ובין בחמישי, ובין באחד בשבת, ובשלשי וברביעי, (א) קורין בכי תוליד בנים.

ובמנחה ויחל משה. והכי אמר רב נטרונאי (ב) [גאון] ט״ב שחל להיות בשבת, להבדיל

שנוי נוסחאות והגהות

ק. (א) „ריש מתיבתא״

קא. (א) „בשחרית״. (ב) ריש „מתיבתא״.

מגן האלף

אלא משנין מקומם כאבל בשבוע שניה, או כאבל בשבוע ראשונה, שיושבים ע״ג קרקע. אבל הגר״א ז״ל כתב דס״ל כהר״פ מובא ביו״ד שמ״א סעיף ד׳ ברמ״א שנוהג באונן כל דבר שאבל אסור, לבד הליכת הסנדל שצריך לחזור אחר צרכי מת ע״ש:

ה.] והכי אמר רב נטרונאי כו׳. אין קורין אלא שלשה, והמפטיר בנביא הוא יקרא השלישי כדרך שעושין במנחת יוהכ״פ, לכאורה מאי פשיטותא איכא טפי במנחת יוהכ״פ שהמפטיר בנביא הוא השליש׳ יותר מט״ב, ומאי קמ״ל רבינו בזה? ונראה משום דבמגילה דף כ״ב איבעי להו תע״צ בכמה קוראין, דמשום דאית בהו מוסף תפלה שהוא תפלת עננו [עיין רש״י] אפשר דדמיא לר״ח וחולו של מועד דקרינן ארבע משום קרבן מוסף דאית בהו. וקפשיט מברייתא דקתני תע״צ וט״ב קורין ג׳, ורב אשי רצה למפשט ממתניתין דקתני זה הכלל כל יום שיש בו מוסף קורין ד׳, דאתי לאתויי תע״צ וט״ב, ואקשי עליו בגמרא דא״כ לא אתיא מתניתין לא כת״ק ולא ר׳ יוסי, דאפי׳ ר׳ יוסי ס״ל בט״ב לעולם קורין ג׳ ומפטיר אחד, היינו שהשלישי הוא המפטיר, ע״ש. ולכאורה אפשר לומר מדלא אסיקו שם בגמרא דברי רב אשי בתיובתא, לא דחו בזה כלל דברי רב אשי, ואפשר לתרוצי דמתניתין כר׳ יוסי, ור׳ יוסי נמי הכי קאמר דמפטיר אחד חוץ מהנך תלתא דקרי, וכמו דמפטיר אינו עולה למנין ז׳, כן אינו עולה למנין ג׳, וזה הכלל דמתניתין לאתויי תע״צ וט״ב דקרי ד׳ עם המפטיר. וכן הקשו באמת שם בתוס׳, ונדחקו לתרצו, אבל י״ל דהגמרא לא חש להרץ דברי רב אשי משום דתליא בפלוגתא דלקמן אי עולה למנין ז׳. ולמ״ד דאינו עולה, באמת יש לפסוק כרב אשי דהוא בתרא וכמוש״ש בתוספות. אכן רבינו הגאון ז״ל כתב לעיל סי׳ כ״ו הכרעה להלכה, דבמקום שמפסיקין בקדיש אין המפטיר עולה, ובמקום שאין מפסיקין עולה, ע״ש. וא״כ בתע״צ וט״ב שאין מפסיקין בקדיש עולה למנין ג׳, ולהכי כתב רבינו „שהמפטיר בנביא יקרא השלישי כדרך מנחת יוהכ״פ דמי שקורא שלישי הוא מפטיר בנביא״ דשם במנחת יוכ״פ פשיטא לן שעולה למנין ג׳, דעד כאן לא קמבעי לן בגמרא אלא בתע״צ וט״ב, דאיכא מוסף של תפלת עננו, אבל במנחת יוהכ״פ דליכא בה מוסף תפלה של עננו, פשיטא לן, דהא דאמרו במגילה דף ל״א „במנחת יוהכ״פ קורין בעריות ומפטיר ביונה״ שהמפטיר הוא ממנין ג׳. וזה שכ׳ הגאון דהוא ה״נ בתע״צ וט״ב נמי הוי המפטיר ממנין ג׳, כיון שאין מפסיקין בהו בקדיש, כנלע״ד נכון בפירוש דברי רבינו ז״ל:

ו.] והמפטיר בט״ב צריך לברך כו׳. הב״י סי׳ תקנ״ט הביא דבר זה בשם הכלבו, [כבר הזכרתי כ״פ שלא הי׳ ביד רבינו הב״י סדרו של הגאון ז״ל, ולכן לא הביא הדברים ממקורם הראשון.] וכתב הטעם שלא נתקנה ברכה על התורה רק לשבת ויו״ט שמזכירין בם ענין היום, ומודים להשם על המתנה הנכבדה שנתן לנו מאותן הימים, ע״ש. ומ״ש את צמח דוד, כ״ה נוסחתו גם לעיל סי׳ פ״ח, אבל בסי׳ ל״ב כ׳ לומר „שמחנו״:

קא. ז.] ות״ב שחל בין בשני ובין בחמישי. ובין בא׳ בשבת, ובשלישי וברביעי כו׳

להבדיל בשבת אי אפשר. (ג) [שכשעשו] חכמים תקנה כדרב תחליפא בר אבימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, ח.] דוקא דאין לו יין, (ד) אבל במקום שמצוי יין אין עושין
כל

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „שכשתקנו". (ד) „במוצאי שבת".

מגן האלף

כו', בגמ' תענית דף כ"ט שכינו חל להיות בשני ובחמישי קורין שלשה, ע"ש. ואע"ג דאיתא במדרשות „השביעני במרורים הרוני לענה, הוי אומר ביום שחל בו פסח חל בו ט"ב. וקיי"ל לא בד"ו פסח, מ"מ ל"ק למה תני חל להיות בשני, דבזמנם היו מקדשים ע"פ ראי', ואפשר דמקלע גם בשני. אבל דברי רבינו ז"ל קשה להולמם, דלא הזכיר יום הששי, משום דלא מקלע ביה ט"ב, והזכיר יום השני ויום הרביעי, דא"א דמקלע ט"ב בהנך יומי, וכן כתב הגאון עצמו לעיל בסי' ל"ב לענין פסח דבתרין בשבתא, ובארבעה, ומעלי שבתא, לא מיקלע פסחא כלל, וצ"ע:

ח.] דוקא דאין לו יין, אבל במקום שמצוי יין אין עושין כל עיקר. וככת"י ב"מ מוסיף לשון לזה: „וזה שיש לו יין אסור באותה שעה, דאמר מר עט"ב לא יאכל בשר ולא ישתה יין", הרא"ש בסוף מס' תענית מביא זאת בשם בה"ג וז"ל „השתא דקיי"ל מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת [ברכות דף כ"ז] ואומר הבדלה על הכוס, היכא דמיקלע ט"ב בחד בשבת דמתבעי לאפסוקי מבעו"י מהו לאבדולי כו', דלמא כיון דאלו מבדיל קבליה לט"ב עלוי כו', ואיחייב ליה בענוי דשויה חול, דהא אמר המבדיל בין קדש לחול ואיתסר ליה בשתיה, דהאמר [ערובין מ'] גבי יוהכ"פ [לענין זמן ביוהכ"פ אומרו אפי' בשוק, משום דא"א] דאם יקדש ויאמר זמן ולשתיה, כיון דקבלי' איתסר עלויה. הלכך לא מבדיל עד דנפיק חד בשבתא כו', ואע"ג דאמר מר [פסחים ק"ז] מבדיל והולך כל היום כלו וטפי לא, ה"מ היכא דהוה שרי למיכל, הכא דלא שרי למיכל בחד בשבתא מבדיל לאורתא בתרין בשבתא, ע"ש. ולפי"ז לע"ג על רבינו ז"ל למה לו לחפש טעמים שלא להבדיל על הכוס בשבת, ולימר דלא נתקנה תקנה דמתפלל של מוצ"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס אלא באופן שאין לו כוס להבדלה לבד מברהמ"ז, או שאסור לשתות משום ערב ט"ב, תיפק לי' דהא כבר אסר ע"ע השתיה, כיון בהבדיל ושויה חול כבר קבל לט"ב עלי', דומיא דיוהכ"פ שאמרו כיון דקבלי' איתסר עלוי בשתיה, וכדברי בה"ג. ונראה לקוצר דעתי לומר דשיטת רבינו הגאון ז"ל כשיטת הגאון המוזכר ברי"ף פ"ק דתענית דאיתא התם לענין תענית שפוסק בו מבעו"י, „אזינא לגאון דקאמר אע"פ שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש" והרי"ף חולק עליו, וכתב אנן מסתברא לן כו' דהיכא דקבלי' עלוי תענית איתסר למיכל ומשתי, דבהדיא אמרינן לענין זמן על הכוס ביוהכ"פ היכא ליעבד נברך עלוי ושתי לי' כיון דאמר זמן קבלי' עלויה ואתסר, עכ"ל. והרז"ה ז"ל מתרץ דבריו של גאון ואמר דלא אמרו אלא לענין ברכה שלא תהא הברכה כמוציא ש"ש לבטלה, אבל קבלה אחרת שמפסיק בה מבעו"י בתענית אין לנו, וכ"כ שם בשם רב האי גאון ע"ש. וגם רמב"ן שם החולק עלו ואמר מ"ש בעל המאור שאין קבלה אוסרת לענין תענית, מי שיודע פי' ההלכה בפרק בתרא בברייתא כל שהוא משום ט"ב כו' יראה שהקבלה אוסרת. ומ"מ כ' שהפסקה בל' קבלה אין לנו אלא ביוהכ"פ שמוסיפין מקודש על החול, ע"ש. ולפי"ז י"ל דלא פסיקא לי' לרבינו הגאון ז"ל הוכחת הבה"ג ממ"ש ביוהכ"פ כיון דאמר זמן קבלי' עלויה, דלא אמרו שם אלא שאם ישתה תהי' הברכה לבטלה, אבל קבלה איננה אוסרת, וכאן בט"ב כיון שבאמת עדיין אינו ביהש"מ, רק שמותר לו להתפלל ולהבדיל וליתא ברכה לבטלה הי' מותר לו לשתות הכוס. ונראה עוד שיש הבדל אם אומר „שהחיינו לזמן הזה", שחוזר על זמן של יוהכ"פ, אם לא יקבל עליו הזמן הזה משום תוספות יוהכ"פ, וישתה עליו אח"כ את הכוס הוי ברכה לבטלה, שמוכיח ממעשיו שאין זה זמן יוהכ"פ רק של ערב יוהכ"פ, משא"כ אם ישתה אחר שאמר „המבדיל בין קדש לחול" אין מוכח ממעשיו שהיא ברכה לבטלה. וכ"כ הר"ן גאות דקדוש והבדלה הודאה נינהו וכל אימת
דמברך

(ה) [כל עיקר] ולפטר מן הבדלה כל עיקר אי אפשר, שהרי לא טעם כלום משנכנס חול הלכך אין תקנה אלא להבדיל על היין במוצאי ט"ב. וכך אנו נוהגין. וכן ראיתי רבותינו שעושין, אבל לא על האור.

קב. ט.] וחייבין כהנים לישא את כפיהם בין בשחרית בין במנחה. **ומחייבינן** למנהג אבלותא בט"ב. דההוא יומא נשרף בית אלהינו. ותנו רבנן [תענית דף ל'.] כל מצות שנוהגות באבל נוהגות בט"ב. אסור [באכילה ובשתיה] וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה. ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים. כמשנה [במדרש] בהלכות ובהגדות אבל קורא במקום שאינו רגיל לקרות. **י.] ושונה** במקום שאינו רגיל לשנות. ותנוקות של בית רבן אינן בטלים דברי ר"מ. ר' יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות, ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות. אבל קורא באיוב

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „כן" וזה שיש לו יין אסור באותה שעה דאמר מר ערב ט"ב לא יאכל בשר ולא ישתה יין".

מגן האלף

דמברך זמנה הוא, דמודה לקב"ה דמבדיל בין קודשא לחולא, דהרי מי שאין לו מבדיל כל היום כלו ע"ש. וגם אין מקבל לט"ב בזה, ואפי' אם יקבל אין הקבלה אוסרת כדברי הרז"ה. וכש"כ שבאמת אינו מקבל לט"ב עליין, והפסקה אפי' לדעת הרמב"ן אינה אוסרת:

ולכן מוכיח לה רבינו מפנים אחרים, שההיתר הזה שאמרו מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת ומבדיל על הכוס, לא התירו אלא דוקא באין לו יין להבדלה, ומוכרח להבדיל על כוס של בהמ"ז, כמו"ש התוס' והרא"ש בפ"ג דברכות דהינו דוקא לצורך מצוה או משום אונס ע"ש. וכ"כ הטור סי' רצ"ג ע"ש. והרי"ף ן' גיאות כ' דאפי' אין לו יין לא יבדיל בשבת דהא אפשר להבדיל למחר, ובט"ב פסקו כלהו רשותא אם אל במו"ש שיבדיל כשמשלים תעניתו ע"ש. ולפי כת"י ב"מ יש בזה גם קצת איסור, וכמובא בטור סי' תקנ"ב בזה דעת הגאון רב שר שלום דט"ב שחל יום א' או שנדחה ליום א', שפיר דמי למיכל בשרא ולמשתי יין, אבל אין אנו רגילים כך, ואף בשבת אין אנו אוכלים בשר ושותין יין בסעודה המפסקת משום חורבן הבית, וכ"כ יהש"ל רס"ו בשם בה"ג. וכ"כ אבי העזרי שא"א בשר ואין שותין יין בסעודה המפסקת. וכ"כ סמ"ג בשם גאון כי אין חובה להעלות כסעודת שלמה. אלא שרשאי ע"ש, וכן נ"ל גם בדעת רבינו ז"ל ממ"ש לקמן סי' ק"ג „והלכתא עט"ב שחל בשבת כו', ובהאי סעודתא דמפסיק בי' אם רצה לאכול בשר מלח ויין מגתו רשאי" ומשמע דקאי נמי אדלעיל אאם חל בשבת. דבסעודתא דמפסיק בי' דוקא יין מגתו מותר. וזה שאמר רבינו „וזה שיש לו יין אסור באותו שעה, דאמר מר עט"ב לא יאכל בשר", וכוונתו שאסור מצד המנהג, ולכן אין תקנה אלא להבדיל במוצאי ט"ב, ודברי רבינו מיוסדים על אדני פז. ועיין בתה"א וברא"ש מה שהשיג עליו הרמב"ן, אך המנהג כדברי רבינו ז"ל:

קב. ט.] וחייבים כהנים לישא כפיהם בין בשחרית בין במנחה. תענית דף כ"ו ע"ב דאמרו „והלכה כר' יוסי [דאמר נעילה יש בה נשיאת כפים, מנחה אין בה נ"כ.] והאידנא מ"ט פרסי כהני ידייהו במנחתא דתעניתא, כיון דסמוך לשקיעת החמה קא פרסי, כתפלת נעילה דמיא, אבל בתענית שיש בו נעילה כיוה"כ, ותע"צ, שמתפללים מנחה בעוד היום גדול, כ' רבינו לעיל ה"א סי' ס"א שאין בו נשיאת כפים, ותחת מנחה נושאין כפיהם בנעילה, "ע"ש:

י.] ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. בגמרא לפנינו איתא „וקורא בקינות באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ותינוקות של בית רבן בטלים, משום שנאמר פקודי ה'

באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה. ותנוקות של בית רבן בטלים, משום שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי [לב]. יא.] ואפילו עוברות ומניקות חייבות לישב בתענית בתשעה באב. (א)

קג. ולא מבעי תשעה באב גופיה דאסור. אלא מריש ירחא דאב נמי מבעי ליה לשנויי ולא (א) [לשמח] נפשיה. יב.] כדתניא משנכנס אב ממעטין בשמחה. שבת שחל ט״ב להיות בתוכה אסורין לכבס ולספר, ובחמישי מותרים מפני כבוד השבת. (ג) ובערב ט״ב מבעי ליה למיכל ולמשתי מבעוד יום. ובהאי סעודתא דמפסקי בה אסור לביכל בה בשרא ומעתי בה חמרא כדתנן. ערב ט״ב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין. אמרו עליו על ר׳ יהודה בר אילעי ערב תשעה באב יושב בין תנור וכרים ומביאין לו פת חרבה ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמו שמתו מוטל לפניו. (וככת״י א. וכ״מ איתא: והלכתא ערב ט״ב שה״ל בשבת אוכל אדם ושותה כל צורכו. ומעלה על שלחנו אפי׳ כסעודת שלמה המלך יג.] בשעתו ובחאי

שנוי נוסחאות והגהות

קב. (א) „כדתניא עוברות ומניקות מתענות ומשליכות כיום הכפורים" ועין מגה"א דמ"ש כדתניא הוא ט"ס.

קג. (א) „לאבדוחי". (ג) הני מילי עד התענית אבל לאחר התענית מותר".

מגן האלף

ה׳ ישרים", וגרסת רבינו יותר מכוונת, דבלא זו „וקורא בקינות" היא משנה שאינה צריכה לדעת ת"ק דהא קורא הוא אפי׳ במקום שאינו רגיל לקרות כש"כ בקינות, וכן מ"ש „תשב"ר בטלים" הוא דעת ר׳ יהודה, ואם"ד דת"ק נמי הכי ס"ל לא הי׳ צריך ר"י לשנותו, ולכן גרסא המחוורת „אינן בטלים", ומ"ש „משום שנאמר פקודי ה׳ ישרים", קאי אדלעיל שאסור לקרות בתורה וכו"כ, וכ"ה ברי"ף ורא"ש וכן הגיה הגר"א ז"ל:

יא.] ואפילו עוברות ומיניקות חייבות לישב בתענית בט"ב גמרא פ"ד דפסחים דף נ"ד ע"ב, דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביוהכ"פ, ובכת"י ב"מ מוסיף בו „כדתניא" כו׳ והוא ט"ס:

קג, יב.] כדתניא משנכנס אב כו׳ צ"ל כדתנן, והוא במס׳ תענית כ"ו ע"ב, ומ"ש שבת שחל ט"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ולכבס ובחמשה מותרים, מפני כבוד השבת. כ"ז שם במשנה, והוא כרשב"ג דאינו אסור אלא אותו שבת. ובכת"י ב"מ מוסיף „וה"מ עד התענית אבל לאחר התענית מותר". והוא כר"מ שם בברייתא דאמר רבא הלכה כר"מ והלכה כרשב"ג ותרויהו לקולא. ומ"ש „ובהאי סעודתא דמפסקי בה אסור למיכל בשרא ומשתי חמרא", הוא מימרא דרב יהודה דבסעודה שאינו מפסיק בה מותר. ולא הזכיר הגאון ז"ל דמקודם שם שעות מותר בבש׳ ויין אפי׳ בסעודה המפסיק בה, וכדאיתך מימרא דרב יהודה דקיי"ל כן להלכה, משום דכלל זה במה שכתב „בעע"ב מבע"ל למיכל ומשתי מבעו"י, ובהאי סעודתא" כו׳. דמשמע הסעודה הסמוך לתענית:

יג.] בשעתו. דאיכא למ״ד במס׳ גיטין דף ס"ח מלך והדיוט ומלך, ואיכא למ"ד מלך והדיוט. שכשנעשה הדיוט לא חזר למלכותו, לפיכך אמר בשעתו בעת מלכו ותקפו שהיה אוכל הוא ובריו ס׳ כור סולת, לשון רש"י. ומ"ש „ובהאי סעודתא דמפסיק בה", אם רצה כו׳ כתבתי לעיל בסי׳ ק"א אות ה׳ דקאי גם אט"ב שחל בשבת דס"ל לגאון לאסור מצד המנהג אחר שם לאכול בשר ולשתות יין אע"כ הוא בשר מליח שהטעם נפסל אחרי ב׳ וג׳ ימים, או יין מגתו שהוא יין כ"ז שתוסס, שאין בו אפי׳ משום גילוי:

וכן

ובהאי סעודתא דמפסיק בו. אם רצה לאכול בשר מליח ולשתות יין מגתו הרשות בידו. יד.] וכך אמרו משם ר"י מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. (ג) וכל העושה בה מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל האוכל ושותה בו בודאי לא יראה בשמחת ירושלם, וכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בנחמתה, שנאמר שמחו את ירושלם ונומר.)

קד. תנו רבנן. נוהג אבילות מר"ה אב עד התענית דברי ר"מ. ר' יהודה אומר כל החורש כלו אסור, רשב"ג אומר אין אסור אלא אותה שבת בלבד. אמר רבא הלכה כר"מ. וא"ר הלכה כרשב"ג. וצריכי דאי אשמועינן הלכה כר"מ לחודיה הוה אמינא אפי' מר"ח אסור לספר ולכבס. קמ"ל דהלכה כרשב"ג דאמר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. ואי אשמועינן הלכה כרשב"ג לחודיה, הוה אמינא אפילו לאחריו נמי אסור לספר ולכבס, קמ"ל דהלכה כר"מ דאמר אינו אסור אלא עד התענית אבל לאחר התענית מותר וכן הלכה.

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) בכת"י א. רשב"ג אומר כל אדם יעשה כתלמיד חכם :

מגן האלף

יד.] וכך אמרו משום ר"י. בסדר הנדפס פירש הר"ת הלזה והדפיס "ר' יוחנן" ואין לזה שום ביאור דלא מצינו שם בענין הזה דברי ר' יוחנן כלל. והאמת יורה דרכו, שהגאון ז"ל העתיק כפי סגנון סדר הגמרא שם, דאיתא התם דף ל', לא יאכל בשר ולא ישתה יין, תנא. אבל אוכל בשר מליח ושותה יין מגתו. ואח"כ איתא אר"י א"ר כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אילעי ערב ט"ב מביאין לו פת חרבה במלח כו', ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. ואח"ז אמרו תנן התם מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עד ובכ"מ ת"ח בטלים רשבג"א כל אדם יעשה עצמו כת"ח כו'. ואח"כ מובא מימרא דרע"ק שכל העושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה, ודברי חכמים כל העושה מלאכה ואינו מתאבל לא יראה בשמחת ירושלם שנ' שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, מכאן אמרו כל המתאבל על ירו' זוכה ורואה בשמחתה. עכל"ה. וכל המדקדק אחרי דברי רבינו יראה שהעתיק כל הסגנון זה אחר זה, רק שהמעתיק החסיר [אחרי וכך אמרו משם ר"י, שהוא ר' יהודה ב"ר אילעי] את כל הנאמר בו שהיו מביאין לו פת חרבה, ומפני שכתב בר"ת ר"י חשב המדפיס שהוא ר"ת "ר' יוחנן" הדפיס זאת בלי שימת עין :

(דה"ח) (א) ביום ב' של ר"ח אלול מתחילין לתקוע ותוקעין כל חודש אלול חוץ מערב ר"ה: (תקפ"א) (ב) נוהגין לעמוד באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה ואם חל ר"ה ביום ב' או ג' אז מתחילין לעמוד מיום א' של שבוע שלפניו: (שם) (ג) הש"ץ צריך להתעטף בטלית בשעה שיאמר י"ג מדות: (שם) (ד) אבל אסור לצאת מביתו לבהכ"נ לומר סליחות מלבד בער"ה צריך לילך לבהכ"נ: (שם) (ה) ביום א' של סליחות נוהגין רוב הקהל להתענות ולהשלים התענית: (מ"א תקס"ב) (ו) ער"ה נוהגין כולם להתענות וא"צ לא קבלה ולא השלמה ואין קורין ויחל וא"א או"א ברכנו במנחה: (מ"א תקפ"א) (ז) אין נופלין על פניהם בער"ה בתפלה אבל באשמורת בסליחות נופלים ואף שנמשך אמירת סליחות על היום: (שם) (ח) מגלחין ומסתפרין בער"ה ונוהגין לטבול בער"ה משום קרי: (שם)

דיני וסדר התרת נדרים.

מודעת זאת לכל איש ישראל שאין שייך התרת נדרים או שאלה והפרה רק לנדרים ושבועות שנדר או נשבע האדם במה שנוגע לעצמו בלבד כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן וכדומה אבל בנדר ושבועה שנשבע לחבירו או לשום מי שמשביעו יהיה מאיזה עם ודת שיהיה אינו מועיל לזה שום שאלה לו היתר או הפרה כלל וכלל:

(דה"ח) מה שנוהגין בהתרת נדרים לומר כי א"א לפורטם ז"א מועיל רק לנדרים ששכח אבל לנדרים שזוכר אותם וצריך להתירם צריך לפרוט הנדר ואם לאו אין מתירים לו ודי כשמפרט הנדר לפני אחד מהמתירין: (שבלי לקט)

מתאספים בין כסא לעשור ועושין שני ענינים האלה זה הסדר. ויעמוד לפני עדה הקדושה ואם איני יכול בפני עדה מ"מ צריכים להיות ב"ד להיינו ג'. ויאמר זה:

שִׁמְעוּ נָא רַבּוֹתַי דַּיָּנִים מוּמְחִים כָּל נֶדֶר אוֹ שְׁבוּעָה אוֹ אִסָּר אוֹ קוֹנָם אוֹ חֵרֶם שֶׁנָּדַרְתִּי אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּהָקִיץ אוֹ בַחֲלוֹם אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּשֵׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁאֵינָם נִמְחָקִים וּבְשֵׁם הוי"ה בָּרוּךְ הוּא וְכָל מִינֵי נְזִירוּת שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי וַאֲפִילוּ נְזִירוּת שִׁמְשׁוֹן וְכָל שׁוּם אִסּוּר וַאֲפִילוּ אִסּוּר הֲנָאָה שֶׁאָסַרְתִּי עָלַי אוֹ עַל אֲחֵרִים בְּכָל לָשׁוֹן שֶׁל אִסּוּר בֵּין בִּלְשׁוֹן אִסּוּר אוֹ חֵרֶם אוֹ קוֹנָם וְכָל שׁוּם קַבָּלָה אֲפִילוּ שֶׁל מִצְוָה שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי בֵּין בִּלְשׁוֹן נֶדֶר בֵּין בִּלְשׁוֹן נְדָבָה בֵּין בִּלְשׁוֹן שְׁבוּעָה בֵּין בִּלְשׁוֹן נְזִירוּת בֵּין בְּכָל לָשׁוֹן וְגַם הַנַּעֲשָׂה בִּתְקִיעַת כָּף בֵּין כָּל נֶדֶר וּבֵין כָּל נְדָבָה וּבֵין שׁוּם מִנְהָג שֶׁל מִצְוָה שֶׁנָּהַגְתִּי אֶת עַצְמִי וְכָל מוֹצָא שְׂפָתַי שֶׁיָּצָא מִפִּי אוֹ שֶׁנָּדַרְתִּי וְגָמַרְתִּי בְּלִבִּי לַעֲשׂוֹת שׁוּם מִצְוָה מֵהַמִּצְוֹת אוֹ אֵיזוֹ הַנְהָגָה טוֹבָה אוֹ אֵיזֶה דָבָר טוֹב שֶׁנָּהַגְתִּי שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וְלֹא הִתְנֵיתִי שֶׁיְּהֵא בְּלִי נֶדֶר הֵן דָּבָר שֶׁעָשִׂיתִי הֵן עַל עַצְמִי הֵן עַל אֲחֵרִים הֵן אוֹתָם הַיְדוּעִים לִי הֵן אוֹתָן שֶׁכְּבָר שָׁכַחְתִּי. בְּכֻלְּהוֹן אִתְחֲרַטְנָא בְהוֹן מֵעִקָּרָא וְשׁוֹאֵל וּמְבַקֵּשׁ אֲנִי מִמַּעֲלַתְכֶם

התרה עליהם כי יראתי פן נכשלתי ונלכדתי חס ושלום בעון נדרים ושבועות ונזירות וחרמות ואסורין וקונמות והסכמות. ואין אני תוהא חס ושלום על קיום המעשים טובים ההם שעשיתי. רק אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה או נזירות או אסור או חרם או קונם או הסכמה או קבלה בלב ומתחרט אני על זה שלא אמרתי הנני עושה דבר זה בלי נדר ושבועה ונזירות וחרם אסור וקונם וקבלה בלב. לכן אני שואל התרה בכלהון. אני מתחרט על כל הנזכר בין אם היו המעשים מדברים הנוגעים בממון. בין מהדברים הנוגעים בגוף. בין מהדברים הנוגעים אל הנשמה. בכלהון אני מתחרט על לשון נדר ושבועה ונזירות ואסור וחרם וקונם וקבלה בלב. והנה מצד הדין. המתחרט והמבקש התרה צריך לפרוט הנדר. אך דעו נא רבותי. כי אי אפשר לפורטם כי רבים הם ואין אני מבקש התרה על אותם הנדרים שאין להתיר אותם. על כן יהיו נא בעיניכם. כאלו הייתי פורטם:

והמתירין משיבין לו ג"פ בלשון הזה:

הכל יהיו מתרים לך הכל מחולים לך הכל שרוים לך אין כאן לא נדר ולא שבועה ולא נזירות ולא חרם ולא אסור ולא קונם. אבל יש כאן מחילה וסליחה וכפרה. וכשם שמתירים הבית דין של מטה כך יהיו מתרים מבית דין של מעלה:

ואח"כ יאמר מוסר מודעה בפניהם ויאמר בלשון הזה:

הרי אני מוסר מודעה לפניכם ואני מבטל מכאן ולהבא כל הנדרים וכל שבועות ונזירות ואסורין וקונמות וחרמות והסכמות וקבלה בלב שאקבל עלי בעצמי הן בהקיץ הן בחלום חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה. ובאם שאשכח לתנאי מודעה הזאת ואדור מהיום עוד מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבטלין לא שרירין ולא קימין ולא יהון חלין כלל וכלל בכלן אתחרטנא בהון מעתה ועד עולם:

כשנכנסין לבית הכנסת בליל ר״ה קודם ערבית אומרים תפלה זו :

אָ חוֹת קְטַנָּה תְּפִלּוֹתֶיהָ. עוֹרְכָה וְעוֹנָה תְּהִלּוֹתֶיהָ. אֵל נָא רְפָא נָא לְמַחֲלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

בְּ נוֹעַם מְקִים לָךְ תִּקְרָאָה. וְשִׁיר וְהִלּוּלִים כִּי לָךְ נָאָה. עַל מָה תַּעֲלִים עֵינָךְ וְתִרְאָה. זָרִים אָכְלוּ נַחֲלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

רְ עֵה אֶת צֹאנְךָ אֲרָיוֹת זֵרוּ. וּשְׁפוֹךְ חֲרוֹנְךָ בְּאוֹמְרִים עָרוּ. וְכַנַּת יְמִינְךָ פָּרְצוּ וְאָרוּ. לֹא הִשְׁאִירוּ עוֹלְלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

מְ הֵי תַּעֲלֶה בְּתוֹךְ מִבּוֹר. וּמְבִית כֶּלֶא עָלֶיהָ תִּשְׁבּוֹר. וְהַפְלֵא פֶלֶא בְּצֵאתְךָ כְּגִבּוֹר. לְהָהֵם וְכַלֵּה מַחֲלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

חֵ ילֶיהָ קָבְעוּ הַגּוֹי כֻּלּוֹ. וְטוּבָהּ שָׁבְעוּ וּבְזָזוּ אִישׁ לוֹ. וְלִבָּהּ קָרְעוּ וּבְכָל זֹאת לֹא מָמָּךְ נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

זָ מְרוּת הַבַּת וְחֶשְׁקָהּ תַּגְבִּיר. לַחְפּוֹץ קִרְבַת דּוֹדָהּ וְתַעֲבִיר. מִלֵּב דַּאֲבַת נַפְשָׁהּ וְתָמִיר. לְבַקֵּשׁ אַהֲבַת כְּלוּלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

נְ חֵה בְּנַחַת לְנָוֶה רִבְצָה. רַב נְזוּחָה מִדּוֹר חֶפְצָהּ. וְהִיא כְפוֹרַחַת עָלֶיהָ נִצָּה. לֹא הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלוֹתֶיהָ. תִּכְלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ :

חֲ זְקוּ וְגִילוּ כִּי שׁוֹד גָּמַר. לְצוּר הוֹחִילוּ בְּרִיתוֹ שָׁמַר. לָכֶם וְתַעֲלוּ לְצִיּוֹן וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ מְסִלּוֹתֶיהָ. תָּחֵל שָׁנָה וּבִרְכוֹתֶיהָ :

דיני תפלת ראש השנה

(דה״ח) (א) צ״ל להיות בשו״א תחת הלמד : (מ״א תקפ״ב) (ב) אם שכח לומר ובכן תן פחדך והתם המלך הקדוש א״צ לומר רק אתה בחרתנו ואם טעה והתפלל של חול דינו כמו ביו״ט : (ג) צ״ל שהשלטן בקמץ תחת שין הב׳ : (מ״א שם) (ד) מר״ה עד מוצאי יוה״כ כופלין בכל הקדישים לעילא ולעילא : (שם)

תפלת ראש השנה

לערבית, ולשחרית, ולמנחה

למוסף ולמנחה כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו :

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי

מקור הברכות

זכרנו מטבע הנוסח הלז כפי המובא בראשונים הוא מטבע קדומה מאד, ואין ספק שנוסחתם הי׳ מקובל בידם דור אחר דור מזמן התנאים ואנשי כה״ג אבל לא מצאנוה בתלמוד רק מזמן הגאונים כמו״ש הרא״ש פ״ק דברכות והטור מביא גם ממ״ש במ״ס שתפלתן של ר״ה ויוהכ״פ משונה מיו״ט ע״ש. ואל זה רמז בעל מס׳ סופרים פי״ט „ואין מזכירין זכרונות בג׳ ראשונות ואחרונות אלא בר״ה ויוהכ״פ לבד. [ובטור הגרסא וא״א זכרנו בג״ר, וכתוב בג״א, אלא בר״ה ויוהכ״פ.] ור״ל דכל הנוסחות זכרנו, ומי כמוך זוכר יצוריו, תכור רחמיך וכבוש כעסך, וכתוב לחיים, ובספר חיים נזכר כו׳, כלם זכרונות נינהו. ואפי׳ הנוסח הנוסף בקדושת השם ובכן ובכן ובכן, נמי נגד מלכיות זכרונות שופרות תיקנום כמו״ש הרד״א, ולכן כ׳ הרא״ש שם אם תקנת גאונים לאמרו מנ״ל דמחזירין אותו, והכי נקטינן, אך התוס׳ בספ״ק דברכות ובדף ל״ד כתבו אכל הני, דמחזירין אותו אם לא אמרם, והמרדכי כתב דהר״ם מאוור״א ור״ת הקשו ע״ז, ממ״ש שבת כ״ד, „ימים שאין בם קרבן מוסף, טעה ולא הזכיר א״צ לחזור״, והגר״א ז״ל סי׳ תקפ״ב כתב ע״ז שהיא ראי׳ שאין עליה תשובה. ואם כי חלילה לתולעת כמוני להשיב ע״ד, מ״מ נראה ליישב דעתן של ראשונים, שכתבו בכל הני דצריך לחזור, דס״ל דאינם דומים לכל מה דחשיב שם במס׳ שבת כמו יעו״י, ועננו, ועל הנסים, דכלהו מעין המאורע לשעבר נינהו, ולכן חילקו בין יש בהם קרבן מוסף לאין בהם, דכל מעין המאורע שאין בם מוסף לאו דאורייתא נינהו, כמו״ש רש״י שם, אבל הזכרה או תפלת דלא תליא במעין המאורע ממה שעבר, רק שמודים בם להשם יתברך או מתפללים עליהם בזמנם, לא תליא מידי אי הוי מה״ת או לא, דכל נוסח התפלות ג״כ אינן אלא דרבנן, ואין זה אלא מגוף מטבעת חכמים שטבעו הצרכים הללו בזמניהם, דומיא דהזכרת משיב הרוח, או שאלת טל ומטר דמחזירין אותו, אע״ג דפשיטא שאינן מה״ת, ודומה לזה כתב הגאון רי״ץ ן׳ גאות בתפלת נחם בט״ב „כיון שהוא במטבע שטבעו חכמים בתפלות כאשר מצינו בירושלמי אם שכח ולא אמרה, חוזר ואומרה״. ונראה דעתו שתפלה זו ביום זה מכלל מטבע הברכה של בונה ירושלם היא, אע״ג שלא נמצאה תפלה זו בתלמודין אלא בירושלמי, אינו מוכרח כלל שלא נתקנה מזמן הראשונים ושהתלמוד שלנו חולק בזה על הירוי, דמטבע הברכות לא היו צריכין להזכירם בתלמוד רק במה שנוגע לאיזה ספק ודין, כיון שהתפלות הין שגור בפי כלם. ואע״פ שנחלקו בזה על הרי״ץ גאות, נראה דעיקר טעם החולקים הפ״ל דגם נחם לא הוי׳ מטבע ברכה אלא ממעין המאורע, וראי׳ לזה שבירו׳ גופי׳ לא הצריכו להזכירו אלא בעבודה, ואנו שאומרים אותו לבתחלה, הוא מטעם אחר שאמרו, שאם בא להזכיר במעין כל ברכה מזכיר. אבל הזכרות הללו דבימים אלו הוין צורכי רבים, הם ממטבע הברכות עצמם ולכן ס״ל דאע״ג שלא נזכרו בתלמוד מ״מ כבר נהגו בזמנם לאומרם, דהגאונים לא יתקנו מעצמם

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קדושה לש"ץ בשחרית לעיל לד 54 ולמנחה בחלק א' לד 236. יכשמגיע לכי אל מלך גדול גדול וקדוש אתה יתחיל ובכן:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ

כל

מקור הברכות

מה שלא הי' קבלה בידם. שוב מצאתי כדברי מפורש בתוס' ר"י חסיד, שכתב במ"ש ברכות י"ב והלכתא כרבא דאמר המלך הק' והמלך המשפט „שיכול להיות דמודה רבא לר"א [דאמר דבהאל הק' נמי יצא, משום שנאמר ויגבה כו' והאל הקדוש נקדש בצדקה] שיצא בדיעבד, אלא דלר"א א"צ לאומרו אפי' לכתחלה, והא דנקט יצא, לפי שאינו מקפיד מה יאמר, המלך או האל, ורבה מצריך לכתחילה לומר המלך, ובזה פוסק התלמוד כרבה. אבל בהמלך המשפט מחזירין אותו לפי שהוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, וכן בזכרנו, מי כמוך, וכתוב, וכן בספר, אומר רבי שמחזירין אותו לפי שמשנה ממטבע", עכ"ל. וממילא גם קו' המרדכי לפי פירוש הגר"א מהמלך הקדוש דאפי' שם יצא לרב בדיעבד, וכש"כ באלו הזכרות, נמי לק"מ, דשאני התם דכתיב קרא והאל הקדוש נקדש בצדקה:

אלא דיש להקשות ע"ז ממ"ש בברכות שם, ארב"ח משמי' דרב כל השנה כלה מתפלל אדם האל הק' מלך או"צ ומשפט, חוץ מעשרת ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ שאומר המלך הק' המלך המשפט, ומדלא הזכיר אלא אלו, ש"מ דשארי הזכרות לא היו עדיין בזמן התלמוד, ול"ל דלא הזכיר הני אלא משום דאפלוג עליה ר' אלעזר ואמר, אפי' אמר האה"ק יצא שני והאל הקדוש נקדש בצדקה, דא"כ בהמלך המשפט דלא אפלוג עלי' ר"א ל"ל להזכירו. אבל אין זה קושי', חדא דמצינו שגם בזה נחלקו, כדאמר מאי הוה עלה, רב יוסף אמר האל הק' מלך או"צ ומשפט, ועוד לפי גירסת הרי"ף פליג ר"א גופי' עליו ואמר „אפי' אמר האל המשפט יצא", ועוד י"ל דקמ"ל דצריך לומר שניהם בה"י, וכן מצאתי בתשובת הגאונים שהובאו מהגניזה לרב יהודאי גאון ז"ל שכתב „אסור להוסיף אפי' אות אחת, בא ולמד מלך הק' ומלך המשפט כמה חכמים נחלקו עד שקבעו הלכה, כדאמר, ר"י אמר מלך הק', מלך המשפט, רבא אמר המלך הק', המלך המשפט, והלכתא כוותי' דרבא. וכן ראיתי אותה הגרסא בש"ס ישן שנכתבה כחמש מאות שנה לפני זמנו של הרמב"ם והזכירה בפט"ו מהל' מלוה, ומש"ה הוצרך רבה ב"ח להזכיר שנ אלו מפני שהי' ספק בנוסחתם ודיניהם, אבל שארי הנוסחאות שהי' מקובל בידם לא נזכר. בש"ס, זה הנלע"ד ליישב דעתן של ראשונים ז"ל, אך לדינא נקטינן דא"צ לחזור רק באם לא אמר המלך הקדוש:

לדוד ודוד, ובכן. כו' ברס"ג ליתא כל הנוסח הזה ועיין נוסחתו לקמן. **וכתוב** בשערי תשובה לרב האי גאון וז"ל: וששאלתם בתפלת ר"ה כמה אינון ובכן ובכן, תקונא דא דפרישו רבנן קמאי, והיינו בתקיעתא דבי רב דאתי רב וחדש לון. ובכן ובכן ובכן. אתתקינו תלתא ולא יתיר. ומאן דאמר יתיר טעות, והנהו תלתא אית בהו מלין טמירין דאתמסרו לחכימין, ואחון לחזנין אזהירו דלא למימר יתיר ולא אתחזי לון. **ותקוה** טובה, בויטרי כת"י א. ל"ג „טובה":

ובכן תן פחדך, הטור סי' תקפ"ב כתב שיש בו מ"ד תיבות, והוא מכוון לפי, נוסח רב עמרם ז"ל, ועיין בב"י שכתב שהוא טעות ביד המוחקים תיבת „כמו" דא"כ אינן אלא מ"ג, וגם רע"ג

כָּל־הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן לְפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָֹה לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ וְתִקְוָה (טוֹבָה) לְדוֹרְשֶׁיךָ וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלוֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה יְהוָֹה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהוָֹה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

אם חל יו"ט במוצאי שבת אומרים ותודיענו תמצא בתפלת שלש רגלים

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת השבת הזה

מקור הברכות

רע"ג גרס לי׳, וע"ע שם בטור שיש לומר ובכן שהוא לשון המקרא, ויש בו רמז לשם ע"ב ורב עמרם ז"ל גרס לי׳ שלשה פעמים, ובמחזו"ו גורס „ואז צדיקים יראו", ע"ש הכתוב אז צדיקים יודו לשמך כו׳, אך המ"א בשם הזוהר כתב כדברי רבינו והרע"ג ז"ל:

אתה בחרתנו, נוסח זה נזכר ביומא דף פ"ז „עולא בר רב נחית קמיה דרבא פתח באתה בחרתנו וסיים [בנ"ילה] במה אנו ובמה חיינו, ובמסכת סופרים פרק כ׳ הלכה ז׳ איתא: והיכן מקלסין, אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך וכו׳ והשיאנו כו׳. וכתוב לחיים, ועיין רש"י במס׳ סוטה דף מ׳ שכהן גדול המברך על מחילת העון אומר אחה בחרתנו וחותם מלך מוחל וסולח לעונותינו כו׳. **ושמך** הגדול עלינו קראת, עיין נוסח רס"ג והודיענו מועדי.

הזה ואת יום) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. יוֹם (זכרון) תְּרוּעָה (באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם׃ (למוסף ומפני חטאינו

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה׃ זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם (כֻּלּוֹ) בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל־יָצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃

(לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (לשבת והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת וּדְבָרְךָ

אמת

מקור הברכות

מועדי כו׳ זכרון תרועה כו׳ וליתא שם נוסח יעלה ויבא ולא כל נוסח והשיאנו. אבל בירושלמי פ״ט דברכות נזכר והשיאנו לאומרו אפי׳ בר״ה דאיקרי מועד אליבא דשמואל, ע״ש. נוסח ותתן לנו נזכר במס׳ ברכות דף ל״ג :

זכרון תרועה מקרא קדש, ול״ג באהבה מקרא קדש כמו״ש הט״ז ומ״א בשם לבוש שאין אהבה בדין, ולענין זכרון הרועה כ׳ השב״ל סי׳ רפ״ו שיש מהחכמים אומרים כן כשחל בשבת, אבל כשהל בחול אומרים „יום תרועה״, וכ״מ בגמרא ובפסיקתא ובמ״ס, אבל י״א שאין לשנות, אלא בין בחול ובין בשבת אומר זכרון תרועה משום דבסוף פרק בהרא דר״ה דרשינן זכרון אלו זכרונות, תרועה אלו שופרות, ואין התנא מחלק בין בא בחול לבא בשבת ע״ש, ולענין זכר ליציאת מצרים שאל אחיו ר׳ בנימן והלא לא מצינו שנכתב בר״ה וו״כ יצי״מ כדרך שכתוב בשבת ושבועות וסוכו׳, ותירץ דראוי לומר לפי מה ששנינו ר׳א אומר בתשרי כו׳ בר״ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים ור׳ יהושע לא פליג עליו בזה, וגבי יוהכ״פ מצינו במשנה תורה גבי שלוח עבדים וזכרת כי עבד היית, ותניא ר׳ ישמעאל בנו של ר״י בן ברוקא אומר לפי שנאמר

תעבירו

אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן (לעיל כלך 254.)

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: (לש"ץ ברכת כהנים)

לשחרית ולמוסף

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ

למנחה ולמעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם

מקור הברכות

תעבירו שופר ביוהכ"פ כו' כיון שהגיע יוהכ"פ תקעו ב"ד בשופר נפטרו העבדים לבתיהם כו':

וידע כל פעול ליתא ברס"ג. ודברך אמת וקים לעד, ל"ג ודברך „מלכנו" אמת, והד"מ מביא מביא זאת בשם מנהגים, וכן לא נמצא „כי אתה אלהים אמת" בשום כת"י אך הטור מביאו, והטעם שאמרו ודברך אמת, מובא בשב"ל בשם הפסיקתא שאדה"ר יצא בדימוס, וא"ל הקב"ה אתה סימן לבניך כו', והב"י בשם המרדכי [לא מצאתי בס' המרדכי שלפנינו] והרד"א בשם מדרש תהלים כתב, לעולם ה' דברך נצב בשמים, למשפטיך עמדו היום, אמר דוד כשם שהתקנת עם האדם ודנת אותו ברחמים כו' אלמלא דנת אדה"ר, לא חיה אפי' שעה אחת. והתקנת עמו ברחמים, כך התקנם עמו שאתה דן את בניו ברחמים:

אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם:

לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: אלהי נצור וכו׳:

אם חל ר״ה בשבת מתחיל הש״ץ ויכולו ואומר מגן אבות המלך הקדוש ואומר בשל שבת לבד וא״א במה מדליקין קדיש שלם וכופלים לעילא קידוש על הכוס שהחיינו עלינו ק״י:

אי׳ בכתבים אחר ש״ע קודם קדיש כתרא בשני לילות ר״ה ויוה״כ אומרים לדוד מזמור תמלא בשיר של יום:

נוהגין לברך איש את אחיו בליל ר״ה בלשון זה:

לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם: לרבים תִּכָּתֵבוּ וְתֵחָתֵמוּ:

לנקבה לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתְבִי וְתֵחָתֵמִי:

לרבות תִּכָּתַבְנָה וְתֵחָתַמְנָה:

סדר ליל ראש השנה

איתא בכתבים בלאתו מבהכ״נ ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בהש״י ויקדש בלב שלם ובנפש חפצה וירחיק ממנו כל יגון ואנחה שלא יתן פתחון פה למקטרג. בקידוש ליל ב׳ ילבוש בגד חדש או יניח פרי חדש ואומר שהחיינו (וכן אשה בהדלקת הנרות בליל ב׳) ולדעת האר״י ז״ל א״צ לתפוש אחר פרי חדש. וגם בלא זה צריך לברך שהחיינו:

קידוש לראש השנה

בשחל בשבת אומרים יום הששי עד ברא אלהים לעשות
על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת השבת הזה ואת יום) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה יום זכרון תְּרוּעָה באהבה מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת וְ) יִשְׂרָאֵל

ויום

וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן: שהחיינו

כשחל ראש השנה במוצאי שבת אומרים גם שתי ברכות הללו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ: הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה: ויסדר שלחנו ויאכל וישמח כי הוא יו"ט:

(דה"ח) (א) יאכל דגים בליל ר"ה משום סימן לפרות ולרבות כדגים (סי' תקפ"ג) ואוכלים בר"ה ראש כבש ואומר י"ר כו' שנהיה לראש ולא לזנב וגם יש בו זכר אילו של יצחק ואם אין לו ראש כבש יאכל ראש דג או של מין אחר משום טעם הראשון: (ב) נוהגין לאכול בליל ר"ה תפוח מתוק בדבש ואומרים זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה:

ומברכין על התפוח תחלה בורא פרי העץ שהתפוח עיקר ועל הדבש א"צ לברך ואחר שאכל התפוח יאמר י"ר הנ"ל כדי שלא להפסיק בין ברכה לאכילה ואם אמר הי"ר בין ברכה לאכילה א"צ לברך שנית: (מ"א וא"ר שם) (ג) יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בר"ה שאגוז בגימ' חטא ועוד שמרבים ליחה וניעה ומבטלין התפלה: (שם) (ד) לא ישמש מטתו בשני לילות של ר"ה ואם הוא ליל טבילה שלא היתה יכולה לטבול מקודם מותר ויחזור ויטבול שחרית משום קרי: (שם א"ר)

(נהורא) נוהגין לאכול כל מיני מתיקה ובס' עבוה"ק שלא לאכול בר"ה שום דבר חמוץ אפי' לימוני ויש אוכלים רמונים ואומרים יה"ר מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שנרבה זכיות כרמון גם יאכיל עניים על שלחנו וישלח מנות לעניים ואביונים. ואיתא בכתבים טוב לקרות ליל ר"ה מסכת ר"ה והם ד' פרקים נגד ד' אותיות הוי"ה כו':

(דה"ח) (א) אומרים אבינו מלכנו בר"ה אחר ש"ע של שחרית ומנחה ואם חל בשבת א"א וכן במנחה של ע"ש א"א. יש לומר כלה בציירי תחת הלמד (מ"א) וצ"ל סלח ומחל כי מחילה גדולה מסליחה. וצ"ל קרע רוע במרכא טפחא ובנשימה אחת. צ"ל מחה והעבר חטאתינו ופשעינו כו': (ט"ז) (ב) המתפלל מוסף והתוקע אם אינם נוטלים שכר הם קודמים לעלות לתורה: (קצור של"ה) (ג) כשיש מילה מלין בין קה"ת לתקיעת שופר ואם חל ר"ה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי: (שם ועט"ז)

(נהורא) תפלת אבינו מלכנו היא גדולה ונפלאה דוגמת תפלת י"ה ור"ע נענה בתפלה זו ע"כ צריך לכוין בה בעשה למען הרוגים ויקבל ע"ע מיתת סקילה על קידוש ה'. ובעשה למען טבוחים יקבל ע"ע מס"נ של הרג ובעשה למען באי באש יקבל ע"ע מס"נ שרפה יחנק: אח"כ ק"ש אין כמוך ומוציאין ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות רבש"ע בריך שמיה כו' שמע ישראל גדלו על הכל תמצא בשחרית. אחר ההפטרה אם הוא שבת אומרים יקום פורקן:

(דה"ה) (א) צריך לתקוע מעומד ואין לסמוך על שום דבר שאם ינטל אותו דבר יפול אבל הצבור יכולין לישב בתקיעות דמיושב אבל בתקיעות שעל סדר הברכות צריכין הצבור ג"כ לעמוד אבל בדיעבד אם תקע מיושב יצא (מ"א תקפ"ה) ונוהגין לתקוע התקיעות שקודם התפלה על הבימה : (ב) קודם שיתקע ביום א' וביום ב' יברך אקב"ו לשמוע קול שופר ויברך שהחיינו (ונכון שילבש בגד חדש בתקיעת שופר ביום ב') ואפילו כבר יצא ומברך להוציא אחרים שאינם יודעים לברך בעצמן מברך ב' ברכות אלו אבל אם תוקע להוציא אנשים שיודעים בעצמן לברך והתוקע בעצמו כבר יצא יברך השומע ב' ברכות אלו : (שם) (ג) טוב לתקוע בצד ימין רק אם אפשר ואיטר יד בשמאל וצריך לכסות השופר בשעת ברכה ויהפוך פי השופר למעלה בשעת תקיעה : (שם) (ד) אם בירך תוקע אחד ולא היה יכול לתקוע יכול אחר לתקוע על סמך ברכה שבירך הראשון וכן אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים. וכן אפי' ד' וה' יכולין לתקוע על סמך ברכה שבירך הראשון כיון ששמעו הברכה אבל אם התוקע הב' בא לבהכ"נ אחר שבירך הראשון ולא שמע הברכה מהראשון אם לא יצא השני עדיין ידי חובתו יכול לתקוע בברכה ואם יצא השני י"א תוקע בלא ברכה : (שם א"ר) (ה) אשה פטורה מתקיעת שופר ומ"מ יכולה לתקוע וכן אחר אף שיצא כבר יכול לתקוע להוציא אותה רק אינו רשאי לברך אם כבר יצא רק האשה תברך בעצמה והוא יתקע לה (שם) ואין לתקוע לאשה רק אחר יציאת בהכ"נ : (ו) סומא חייב בתק"ש ויכול להוציא אחרים יד"ח : (ז) נתכוון השומע לצאת ולא נתכיון התוקע להוציא או להיפך לא יצא : (שם) (ח) בין התוקע ובין הציבור לא ישיחו בין הברכה עד סוף התקיעות דמעומד ובין הברכה עד סוף התקיעות דמיושב אסור להפסיק אפי' בתפלות לכן לא יאמר הי"ר הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב רק יהרהר בלבו זאל יוציא בפיו או שיאמר הי"ר בסוף התקיעות דמיושב ואם הפסיק בין התקיעות אפי' בשיחה אין צריך כלל א"צ לחזור ולברך אבל אם הפסיק בין הברכה לתחלת התקיעה שלא מענין התקיעות אפי' מענין התפלה צריך לחזור ולברך : (סי' תקל"ב)

קודם התקיעות אומרים מזמור מ"ז **כל העמים תקעו כף** ז' פעמים

תפלה להתוקע מהאר"י זללה"ה

יהי רצון מלפניך אלהי השמים ואלהי הארץ אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא שתשלח לי כל המלאכים הטהורים משרתים הנאמנים בשליחותם והחפצים לזכות את עמך ישראל המלאך הגדול הממונה להוציא זכיותיהן של ישראל בעת שתוקעין עמך ישראל בשופר ואת המלאך הגדול הממונה להשמיע זכיותיהן של ישראל להבעית את השטן בתקיעותם ואת המלאכים הגדולים הממונים על התקיעה המעלים את תקיעתנו לפני כסא כבודך ואת המלאך הממונה על התרועה ואת המלאך הממונה על תשר"ת להיות מזומנים בשליחותם להעלות תקיעתנו לפני כסא כבודך ותמלא על עמך רחמים . ותסתכל באפרו של יצחק אבינו הצבור ע"ג המזבח ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין וזכור היום עקידת יצחק לזרעו כי אתה אל מלך נאמן הברית. ברוך זוכר הברית :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותרחם על בניך ותהפך להם על ידי תקיעותיהם ממדת הדין למדת הרחמים ותזכור להם זכות שלשת אבות ויהיו הם חקוקים בכסא על סדר תולדותם אברהם בראש יצחק כנגדו יעקב בינתיים ואל יעכב כל חטא ועון ותכנס להם לפנים משורת הדין ותרצני לפניך ותרחם עלי אמן :

קודם תקיעת שופר יאמר אלו הפסוקים בקול רם והוא מנהג יפה תוב"ב :

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה :

ויאמר ששה פסוקים אלו שר"ת שלהם קרע שטן

קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי :

ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך :

עָתִב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים :
שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב :
טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֹתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי :
נִדְבוֹת פִּי רְצֵה נָא יי וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי :

ואח"כ יאמר תפלה זו :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי המשפט שבזכות אלו השמות היוצאין מר"ת אל נא קרב תשועת מצפיך (אנקתם). פתורך סר תוציאם ממאסר (פסתם). פרח סועים פתח סומים יפינך מצפים (פספסים). דלה יוקשים וקבץ נפוצים סכוך יה מופלגים (דיונסים). שיהיה עתה עת רצון מלפניך ותקרע ברחמיך הרבים והסדיך הגדולים כל המסכים המבדילים בינך ובין עמך ישראל עד היום הזה והעבר מלפניך כל המסטינים והמקטריגים על עמך ישראל סתום פי שטן ואל יסטין עלינו כי אליך תלויות עינינו ארוממך אלהי המלך (אלהי) המשפט שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים :

כוונות התקיעות כלליות להתוקע והשומע לקיים מ"ע של תק"ש ויוציא בפתיו להקב"ה כו' הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע שציונו הבורא ית"ש לתקוע בשופר (השומע אומר לשמוע קול שופר) כמ"ש בתורה יום תרועה יהיה לכם :

(סדה"י) כשקוה שומע (תקיעה ראשונה יעלה על לבו (זכות אברהם אע"ה) ובזכותו ירחם הקב"ה עלינו להוציא לאור משפטינו. (בשברים) (זכות יצחק אע"ה) שנעקד ע"ג המזבח ברצונו. (בתרועה) (זכות דוד המע"ה) שכל צרות ורעות שעברו עליו קבל באהבה. (בתקיעה אחרונה) (זכות יעקב אע"ה) וקודם התקיעות יאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר ואח"כ יברך :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה :

מלכיות **תקיעה. שברים. תרועה. תקיעה.** ג"פ :

ויתודה בלחש ומעומד בין שפתותיו ולא ישמיע כי אסור להזכיר חטאיו בר"ה בקול רם ובלחש מותר והוא דוקא בין התקיעות כי אז השטן מתערבב ודברי ווידוי עולין למעלה ע"י אמצעית קול שופר ולא יש קטרוג עליו אז. ואחר התקיעות יתפלל י"ר זה שיקובל :

יהי רצון מלפניך שתקיעת תשר"ת שאני תוקע תהא מרוקמת ביריעה על יד הממונה כשם שקבלת על יד אליהו ז"ל וישוע שר הפנים ושר (סמ"ס) ותמלא עלינו ברחמים. ברוך אתה בעל הרחמים :

זכרונות **תקיעה. שברים. תקיעה.** ג"פ :

ויתודה בין התקיעות על כל חטאיו ובלחש בין ספתותיו וכנ"ל ויתפלל על התש"ת :

יהי רצון מלפניך שתקיעת תש"ת שאנחנו תוקעין שתעשה עטרה ממנה ע"י הממונה להיות עולה ויושב בראש אלהי הצבאות ויעשה עמנו אות לטובה :

שופרות **תקיעה. תרועה. תקיעה.** ג"פ :

והאחרונה **תקיעה גדולה** מושכין ומאריכין בה שהוא סי' סילוק סכינה :

סך כל המרומיזין דשלשים קולות אלו הם (ר"ע) מרומיזין לבטל כח הרע דיצה"ר דעבודת כוכבים והשחתת זרע. ויתפלל :

ובכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיעלו אלו המלאכים היוצאים מן השופר מן התקיעה ומן השברים ומן התרועה ומן תשר"ת ומן תש"ת ומן תר"ת לפני כסא כבודך וימליצו טוב בעדינו לכפר על כל חטאתינו :

יאחר התקיעות יתפלל שתתקבל תפלתו :

אַשְׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה יְיָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן :
בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ :
כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרוּם קַרְנֵנוּ :
אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה : אשרי וכו'

יהללו ומחזירין ס"ת להיכל (סי' תקנ"ח) והש"ץ אומר ח"ק ועומדין להתפלל תפלת מוסף

סדר תפלת מוסף לראש השנה

(דה"ח) (א) צ"ל בשני ימים של ר"ה ואת מוספי יום הזכרון ואם אמר ואת מוסף יצא : (מ"ז) (ב) צ"ל ועקידת יצחק לזרעו של יעקב תזכור : (סי' תקנ"א) (ג) יחיד המתפלל מוסף לא יתפלל בג' שעות הראשונות על היום : (שם)

(נהורא) בנוסח של ומפני חטאינו וביחוד בא"מ גלה כבוד כו' ראוי לעורר עצמו על הבכיה ואחר השבח הגדול של עלינו לשבח בכונה ובש"ע. ויזהר לומר פסוקי מלכיות זכרונות שופרות בכונה עצומה ומתון גדול. אמרו בגמ' דר"ה אמר הקב"ה אמרו לפני בר"ה מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיבוא לפני זכרוניכם לטובה ובמה בשופר. לכן יזהר לכוין בפסוקי מלכיות הכוונות הכתובות אצלם :

מתפללין ש"ע עד יהללוך סלה. ובכן תן פחדך. אתה בחרתנו. ותתן לנו עד זכר ליציאת מצרים ואח"כ מתחילין כאן :

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ : אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־ חי

מקור הברכות

ואין אנו יכולים לעשות את קרבנות חובותינו כו'. הרא"ש בספ"ד דר"ה כתב כן בשם רבינו שאלתיאל, דברכת כמעדיך זהו קרבן חגיגה שאינו כ"א ג"פ בשנה. ומטעם זה אין לומר „ואין אנו יכולים לעלות ולהראות לפניך", אלא יש לומר „אא"י לעשות חובותינו". ונשמט זה גם בנוסחו של רע"ג „לעלות ולראות" משום דאין חיוב ראית פנים וקרבן אלא בג' רגלים. והנוסחה הנכונה היא „ואא"י לעשות חובותינו" כו' :

חי וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ:
והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם ושם נעשה לפניך את־קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם: ואת־מוספי (לשבת יום השבת הזה ו) יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך. על־ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה: זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור:

ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ועשיתם עלה לריח ניחח ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר. שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל. ועשרון לכבש ויין כנסכו. ושני שעירים לכפר. ושני תמידים כהלכתם: מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה ליהוה:

לשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגרלנו ככל־המונם: ואנחנו כרעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב יקרו בשמים ממעל. (ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו) אין עוד: אמת מלכנו אפס זולתו ככתוב בתורתו. וידעת היום והשבת

וכסא כבודו עיין גרסת ר"ע „ומושב כבודו" ונוסחת רס"ג „ומושב יקרו". ושכינת עזו כו׳ במשנ"י כת"י א, ליתא.

אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃

על פי זוהר הקדוש צריך להיות ועל כן כוה״ו :

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן־הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

וְנֶאֱמַר לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ וְנֶאֱמַר וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר כִּי לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם׃ וְנֶאֱמַר יְהוָֹה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָֹה עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט׃ וְנֶאֱמַר שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָֹה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָֹה גִּבּוֹר מִלְחָמָה׃ שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָֹה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה׃

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָֹה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃ וְנֶאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה׃ וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְהוָֹה

למלך

מקור הברכות

לתקן עולם, גרסת רס״ג "תכן" בכ״ף. ונאמר בכל מקום שכתוב כאן ונאמר גרס הרס״ג "וכתוב". ונאמר ה׳ מלך עיין ברס״ג שהביא נמי קרא ימלוך ה׳ לעולם.

וטהר

לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם (כֻּלּוֹ) בִּכְבוֹדֶךָ וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי אַתָּה פְעַלְתּוֹ וְיָבִין כָּל־יָצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (לשבת והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם וּפוֹקֵד כָּל־יְצוּרֵי קֶדֶם. לְפָנֶיךָ

נגלו

מקור הברכות

וטהר לבנו עיין ברס"ג דגרס והנחילנו באהבה כו' ועיין מש"ש בגליון מהצד. **אתה זוכר.** ברס"ג הגרסא וְכוּר.

וזה לשון רבינו סעדיה בסדור כת"י ונוסחתו. בסדר תפלת ר"ה. אתה בחרתנו... ושמך הגדול הגבור והנורא עלינו קראת. ותודיענו מועדי קדשך ותלמדנו לעשות מצות חקי רצונך, ותתן לנו ה' אלהינו את יום הזכרון הזה באהבה זכרון תרועה מקרא קדש זכר ליצי"מ:

אר"א מלוך על כל העולם כ"ו בכבודך והנשא... והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך. ויאמרו כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מ"ך ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו בשמחה ובששון מועדי ק־שך. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. וחוזר הש"ץ התפלה:

ובברכת מגן יאמר. זכרנו לחיים, מלך רחמן חפץ בחיים כתבנו בספר חיים לפניך מלך מושיע ומגן, בא"י מגן אברהם, ובגבורות יאמר. מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים בא"י מחיה המתים. ובקדושה יאמר. ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה בא"י המלך הקדוש. ובברכת מודים יאמר. זכור רחמך וכבוש כעסך וכתוב לחיים כל בני בריתך. ובשים שלום יאמר. ובספר חיים ברכה ושלום. ישועה ונחמה. כלכלה ופרנסה. ריוח והצלה. נזכר ונכתב ונחשב וְנִמָּנֶה אנו וכל עמך ישראל לחיים ברחמים:

ובמוסף יאמר אתה בחרתנו עד זכר ליצי"מ. **מפני** חטאנו גלינו מארצנו עד ע"י משה עבדך. ובחודש השביעי עד כהלכתו. **עלינו**... ומושב יקרו... על כן נקוה לך.. לתקן עולם במלכות שדי... ה' ימלוך לעולם ועד. **וכתוב** לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. וכתוב ויהי בישורון מלך... ובדברי קדשך כתוב כי לה' המלוכה ומושל בגוים. וכתוב ה' מלך גאות לבש... וכתוב ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון

לדו"ד

גלוי כל־תעלמות והמון נסתרות שמבראשית. כי אין שכחה לפני כסא כבודך. ואין נסתר מנגד עיניך: אתה זוכר את־כל־המפעל. וגם כל־היצור לא נכחד ממך. הכל גלוי וידוע לפניך יהוה אלהינו. צופה ומביט עד־סוף כל־הדורות. כי תביא חק זכרון להפקד כל־רוח ונפש. להזכר מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת. ומלפנים אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: ועל המדינות בו יאמר. איזו לחרב. ואיזו לשלום. איזו לרעב. ואיזו לשבע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. מי לא נפקד כהיום הזה. כי זכר כל־היצור לפניך בא. מעשה איש ופקדתו. ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש: אשרי איש שלא ישכחך. ובן־אדם יתאמץ־בך. כי דורשיך לעולם לא יכשלו. ולא יכלמו לנצח כל־החוסים בך. כי זכר כל־המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם: וגם את־נח באהבה זכרת. ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך את־מי המבול לשחת כל־בשר מפני רוע מעלליהם. על־כן זכרונו בא לפניך יהוה אלהינו להרבות זרעו כעפרות תבל. וצאצאיו כחול הים ככתוב בתורתך ויזכר אלהים את־נח ואת כל־החיה ואת־כל־הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על־הארץ וישכו המים: ונאמר וישמע אלהים את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־אברהם את־יצחק

ואת

מקור הברכות

לדו"ד הללויה וכתוב שאו שערים ראשיכם... עד מלך הכבוד סלה. ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר כה אמר ה' מלך ישראל... וכתוב ועלו מושיעים... וכתוב והי' ה' למלך... וכתוב בתורתך שמע ישראל ה"א ה' אחד:

אלהינו וא"א מלוך... ותן חלקנו בתורתך ושמח נפשנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת [בגליון מהצד כתוב: ודברך אמת וקיים לעד. ולא יאמר והנחילנו.] והנחילנו באהבה את יום הזכרון הזה. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. ויתקע תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה:

אתה זכור מעשה עולם... ולא תכלים לנצח כל החוסים בך. חנון ורחום ה' טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו. וכתוב זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור וכתוב ויזכור... עד

נאם

וְאֶת־יַעֲקֹב׃ וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי
יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ וּבְדִבְרֵי
קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃
וְנֶאֱמַר טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃ וְנֶאֱמַר וַיִּזְכֹּר
לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָיו׃

וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר הָלֹךְ וְקָרָאתָ
בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ
אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃
וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִימוֹתִי
לָךְ בְּרִית עוֹלָם׃ וְנֶאֱמַר הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים
כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם
אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם יְהוָה׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפָקְדֵנוּ
בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם וּזְכָר־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדָה שֶׁעָקַד
אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ וְכָבַשׁ רַחֲמָיו
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת־כַּעַסְךָ
מֵעָלֵינוּ וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ
וּמִנַּחֲלָתֶךָ. וְקַיֶּם־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ
בתורתך :

מקור הברכות

נאם ה׳. טרף כו׳ ברס״ג מוסיף ונאמר זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור מפני דמקרא זכר עשה לנפלאותיו עם טרף נתן כו׳ חשיב לזכרון אחד דסמוך להדדי. רחם ארחמנו נאם ה׳ ברס״ג גרס כאן יעלה ויבא. ומנהגנו לומר יעלה ויבא בשחרית ולהשמטו במוסף. ועיין גרסת רס״ג שמביא כאן פסוק בחודש השביעי. ואין מנהגנו כן. לזרעו של יעקב גרסת רב עמרם ורב סעדיה ועקדת יצחק לזרעו תזכור.

אלהינו וא״א יעלה ויבא... הושיענו בו לחיים. מלטנו בו מכל צרה בדבר ישועה ורחמים. קרב פזורנו מבין הגוים. ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון ברינה ולירושלם עירך בשמחת עולם. ונעשה לפניך את חובתנו כמצוה עלינו בתורתך ע״י משה עבדך : דבר אל ב״י לאמר בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו. והקרבתם אשה לה׳. וזכור לנו ה׳ אלהינו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבעת לאבותינו בהר המוריה ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח וכבש רחמיו לעשות רצונך. כן יכבשו רחמיך את כעסך. ושובך הגדול ישוב חרון

בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי משֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה: כִּי זוֹכֵר כָּל־הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם וְאֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ. וַעֲקֵדַת יִצְחָק לְזַרְעוֹ (שֶׁל יַעֲקֹב) הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכּוֹר: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ זוֹכֵר הַבְּרִית:

אַתָּה נִגְלֵיתָ בַּעֲנַן כְּבוֹדֶךָ עַל עַם קָדְשֶׁךָ לְדַבֵּר עִמָּם. מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּם קוֹלֶךָ וְנִגְלֵיתָ עֲלֵיהֶם בְּעַרְפַלֵּי טֹהַר גַּם (כָּל) הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חָל מִפָּנֶיךָ וּבְרִיּוֹת בְּרֵאשִׁית חָרְדוּ מִמֶּךָּ בְּהִגָּלוֹתְךָ מַלְכֵּנוּ עַל־הַר־סִינַי לְלַמֵּד לְעַמְּךָ תּוֹרָה וּמִצְוֹת וַתַּשְׁמִיעֵם אֶת־הוֹד קוֹלֶךָ וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ. בְּקֹלוֹת וּבְרָקִים עֲלֵיהֶם נִגְלֵיתָ וּבְקוֹל שׁוֹפָר עֲלֵיהֶם הוֹפָעְתָּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: וְנֶאֱמַר וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד משֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: וְנֶאֱמַר וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: וְנֶאֱמַר בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהֹוָה: וְנֶאֱמַר תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:

ונאמר

מקור הברכות

חרון אפך מעמך ישראל ונחלתך. וקים לנו ה׳ אלהינו את הדבר... ועקדת יצחק לזרעו תזכור. בא״י זוכר הברית. ויתקע תקיעה שברים תקיעה. אתה נגלית... השמעתם הוד קולך עד כן תגן על עמך בשלומך. תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס מהרה לקבוצנו ק־ב פזורינו מבין הגוים . . . ולירושלם עירך בשמחת עולם. ונעשה לפניך... ע״י משה עבדך. וביום שמחתכם ובמועדיכם... עד כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין זולתך. בא״י שומע תרועה. ויתקע תקיעה תרועה תקיעה. רצה... ובמורים יאמר זכור רחמיך וכבוש כעסך. וזכור לחיים כל בני בריתך ברוך... ובשים שלום: ובספר חיים ברכה שלום. ישועה ונחמה כלכלה ופרנסה. ריוח והצלה. נזכר ונכתב ונחשב ונפקד לפניך אנו וכל עמך ישראל לחיים ברחמים רבים בא״י המברך את עמו ישראל בשלום. עד כאן לשון הגאון רבינו סעדיה. מן השמים השמעתם קולך נוסח הרס״ג „הוד קולך״. ה׳ צבאות יגן עליהם כן תגן על עמך בשלומך. וכן גרסת רס״ג אבל בסדר רע״ג הלשון מוטעה.

וְנֶאֱמַר הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: וְנֶאֱמַר וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: וְנֶאֱמַר וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יֱהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם. כֵּן תָּגֵן עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁלוֹמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ. וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ כִּמְצֻוֶּה עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ. מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר וּמַאֲזִין תְּרוּעָה וְאֵין דּוֹמֶה לָּךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: רצה ומודים וכו'

אחר

מקור הברכות

ושא נס, רס"ג גרס לקבוצנו. ולירושלם בית מקדשך ברב עמרם גרס „עיר מקדשך" ורס"ג גרס „עירך" ושם נעשה. בסדר רע"ג ליתא ושם נעשה קרבנות חובתנו אלא „אנא קים מה שהבטחתנו כו' וביום שמחתכם כו' והיו לכם לזכרון" ונראה טעמו מפני שכבר הזכיר ענין החובות בקדושת היום. וגם הרס"ג ל"ג „קרבנות חובותנו" אלא „ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו". וקאי על מצות שופר. ואין דומה לך. ברס"ג גרס „ואין זולתך" שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים. כן הגרסא' גם ברע"ג אבל הרס"ג גרס „שומע תרועה" :

(נהורא) אחר תפלת העמידה חוזר הש"ץ התפלה בקול רם עם הפיוטים והתפלות ואחר חזרת הש"ץ אומרים א"כ עלינו ק"י ונוהגין לתקוע עוד שלשים קולות ואח"כ עוד תשר"ת תש"ת תר"ת להשלים ביחד למאה קולות כי עפ"י האריז"ל החיוב לשמוע מאה קולות ונפטרין לבתיהם לשלום שמח וטוב לב בטוח בחסדי ה' שיוציא משפטו לאור ויצא מבהכ"נ בנחת ולא כהמוני עם הרצים ודוחפים לצאת. וקודם הסעודה יקדש על כוס יין וא"א פסוקים קודם רק תקעו כו' וברכת בורא פה"ג. ואם חל בשבת אומר תחלה הפסוקים כמנהג של שבת ואוכלים ושותים ושמחים לפי שמובטחים שיצאו בדימוס בדינם אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם וכ"ש שלא ירבו בשתיה ותהיה יראת ה' על פניהם. מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה היינו בשעת תפלה ותקיעה (ונרמז בזה כיון שהוא ישן בשעת תפלה ותקיעה בלי התעוררות לתשובה גם מזלו שהוא המלאך המליץ עליו בשמים ישן ג"כ ואינו מלמד עליו זכות) אבל אחר חצות התיר האריז"ל לישן והחי יתן אל לבו כי עת לעשות לה' לא ינום ולא יישן ויעסוק בתורה ובשירות ותשבחות ויתפלל מנחה בכוונה גדולה. ביום א' דר"ה אחר מנחה נוהגין לילך לנהר או באר ואומרים סדר תשליך ואם חל בשבת הולכים ביום ב' דר"ה :

סדר תשליך

ה' ה' אל רחום וחנון
(א מִי־אֵל כָּמוֹךָ ב נוֹשֵׂא עָוֹן ג וְעוֹבֵר עַל־פֶּשַׁע ד לִשְׁאֵרִית
ארך אפים ורב חסד
נַחֲלָתוֹ ה לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ ו כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא : ז יָשׁוּב
ואמת נוצר חסד לאלפים
יְרַחֲמֵנוּ ח יִכְבּוֹשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ ט וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצוּלוֹת יָם כָּל־
נושא עון ופשע
חַטֹּאתָם : י תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב יא חֶסֶד לְאַבְרָהָם יב אֲשֶׁר־
וחטאה ונקה ה' ארך
נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ יג מִימֵי קֶדֶם : א מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ
אפים ורב חסד נושא עון ופשע
ב עָנָנִי בַמֶּרְחַב יָהּ : ג יְהוָה לִי ד לֹא אִירָא ה מַה־יַּעֲשֶׂה לִי
ונקה לא ינקה פוקד עון אבות
אָדָם : ו יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי ז וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי : ח טוֹב לַחֲסוֹת
על בנים על שלשים ועל רבעים
בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם : ט טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים :

ואח"כ יאמר מזמור ל"ג רננו צדיקים. ואח"כ יאמר פסוק זה בכוונה גדולה :

לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קָדְשִׁי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ
דֵּעָה אֶת יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים) :

(נהורא) ליל ב' דר"ה מעריב כדאתמול ואם חל במ"ש אומר בתפלה (ותודיענו) ובקידוש סימנו יקנה"ז (בשחרית) יום שני מתפללין כמו ברהשון מעריב כסדר חול ומבדיל על הכוס ואין מברכין על הבשמים ועל האש :

(דה"ח) בכל הימים שבין ר"ה ליוה"כ חוץ מערב יוה"כ ושבת ומנחה של ע"ש אומרים אבינו מלכנו אפילו כשיש ברית מילה : (סי' תר"ב)

סדר ראש השנה.

קה. בראש השנה ערבית נכנסין לבתי כנסיות ומתפללין בכל השנה, והותמין ברוך פורש סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלם. ועומדין בתפלה, ואומרין בסוף מגן. **א.] זכרנו** לחיים, (א) מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר (ב) [החיים טובים למענך] אל חי ומגן, בא״י מגן אברהם, ובסוף אתה גבור מזכיר. **מי** כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים, ונאמן אתה להחיות מתים. בא״י מחיה המתים. [ואומר (ג) אתה קדוש, וקודם שיחתום המלך הקדוש אומר]. **ב.] ובכן** תן פחדך ה׳ אלהינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת, וייראוך כל המעשים, וישתחוו לפניך כל הברואים, ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמה שידענו ה׳ אלהינו שֶׁהַשִּׁלְטוֹן לפניך, עז בידך וגבורה בימינך, ושמך נורא על כל מה שבראת. **ובכן** תן כבוד לעמך, תהלה ליראיך, ותקוה טובה לדורשיך, ופתחון פה למיחלים לך. שמחה לארצך, וששון לעירך, וצמיחת קרן לדוד עבדך, ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו. **ובכן** צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו, וחסידים ברינה יגילו, ועולתה תקפץ פיה. [וכל] (ד) הרשעה כֻּלָּהּ כֶּעָשָׁן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. **ותמלוך** אתה ה׳ אלהינו מהרה על כל מעשיך. (ד*) [בהר קדשך] ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. **קדוש** אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך, וכתוב ויגבה ה׳ צבאות במשפט, והאל הקדוש נקדש בצדקה. (ה) בא״י המלך הקדוש:

אתה

שנוי נוסחאות והגהות

קה. (א) בכת״י ב״מ וכן בויטרי הגרסא „אל מלך״. ועיין מה״ב נוסחת רס״ג. (ב) „בספר חיים למענך אלהים חיים״. (ג) „לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש״. כו׳. (ד) „והרשעה כלה״. (ד*) בהר ציון משכן כבודך ובירושלם עיר מקדשך. ובנוסח הכת״י שלפנינו חסר וצ״ל „ככתוב״. (ה) בכת״י ב״מ וכן בנדפס איתא „וחותם המלך הקדוש

כדתנן

מגן האלף

קה. א.] זכרנו, הנוסחא לפי כת״י ב״מ: „זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר החיים, למענך אלהים חיים, אל חי ומגן״. נזכרת גם בספר שערי אורה ומובא בב״י סי׳ תקפ״ב ואין זה כופל לשון כמו״ש בעל עבו״י, יען שהן שמות נפרדות. שבר״ה שהוא יום הדין מזכירין אלו שתי השמות „אלהים חיים״, „ואל חי״. בברכה ראשונה ע״ש. אבל נוסח סדרנו לא נמצא בספרים, והמור כ׳ שיש במטבע זו י״א תיבות, ונוסחתו לפי״ז „זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים, למענך אלהים חיים. ועל נוסח „כתבנו בספר חיים טובים״ פליג הר״ם מרוטנבורג שאין לומר טובים אלא לבסוף בהודאה. וכתוב לחיים טובים כו׳, כי המבקש מבקש בתחילה דבר מועט ויוסיף לבסוף כמו״ש במדרש תילים. הצדיקים יודעים לרצות את בוראם, כו׳. וכתב עוד שאין לומר לקיים בפתח אלא בסוף, ע״ש. ויש לתמוה על רבינו שלא הזכיר סמוך לחתימה „מלך עוזר ומושיע ומגן״. ואם אמנם שיש ליישב זאת, מצאתי באבודרהם שהעיד שישני לנוסח זה בסדר רבינו וסדר רב סעדיה, וכתב „והמון עם אומרים „אל חי ומגן״, וא״א „מלך עוזר ומושיע״. והם טועים, שאין לשנות ממטבע התפלה שתקני חכמים, ע״ש:

ב.] ובכן תן פחדך, עיין במקור הברכות:

באהבה

אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול עלינו קראת. ותתן לנו ה׳ אלהינו ג.] באהבה מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, (ימים) [נ״ל את יום] הזכרון הזה. ד.] זכרון תרועה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. **אלהינו** ואלהי אבותינו יעלה ויבא, יגיע יראה וירצה, וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו וכו׳ עד אל מלך חנון ורחום אתה. **אלהינו** ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כלו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך. (ו) וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. ויאמר כל אשר [נשמה] באפו ה׳ אלהי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה. ה.] **והשיאנו** ה׳ אלהינו (ז) בשמחה ובשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו. (ח) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתיך. (ט) ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת. (י) [והנחילנו ה׳ אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך.] ו.] ודברך אמת וקים לעד. בא״י מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון. ואומר (יא) רצה ומודים:

ובמודים מזכיר זכור רחמיך, וכבוש כעסך, וכלה דבר והרב ומשחית ומגפה, ויצר הרע ושנאת חנם ועבודה זרה וחלול השם, וכל מחלה

שנוי נוסחאות והגהות

כדתנן [צ״ל כדאמרינן] כל השנה כלה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרת ימים שבין ר״ה ליום הכפורים שמתפללין בהם המלך הקדוש והמלך המשפט. (ז) „את ברכת מועדיך לחיים" בשמחה. (ח) „כן תברכנו סלה". (ט) ברס״ג ליתא. (י) „ותנחילנו". בכת״י ב׳ מ ל״ג לה. (יא) בברכת רצה איתא בכת״י ב״מ עבודת ישראל עמך „ותחפוץ בנו ותרצנו". אבל בתפלת חול לא הזכיר

מגן האלף

ג.] **באהבה** מועדים לשמחה. בתשרי סוף מס׳ ר״ה כתב כן בשם רב שר שלום גאון ז״ל שהיו אומרים כן בשתי ישיבות בין בתפלה בין בקידושא מועדים לשמחה חגים כו׳, משום דכתיב אלה הם מועדי, ובסוף ענינא כתיב וידבר משה את מועדי ה׳ וקאי אכולא ענינא כו׳ ואלהי אתקוש להדדי לקרותם מועדים כו׳. ומנין שנקרא חג, שנ׳ בכסא ליום חגינו. [ובמרדכי הביא כתוב ושמחת בחגך והר״י הוקשו כל המועדים זל״ז] ומנין שנקרא שמחה, שנ׳ וביום שמחתכם. וכן הביא מנהג ב׳ ישיבות בשם ר׳ שמואל ב״ר חפני, ובשם רב פלטוי גאון, אלא שרב האי גאון חלק עליהם וכ׳ שאין מנהג לומר בר״ה חגים וזמנים, וכן המנהג כדבריו, שאינו בכלל הרגלים:

ד.] **זכרון** תרועה עיין מקור הברכות:

ה.] **והשיאנו**, מובא ברא״ש שם ובשבלי הלקט שרבינו יצחק ב״ר יהודה הנהיג במגנצא בשם ר׳ אליעזר הגדול לומר והשיאנו, ורבינו משולם בר׳ משה שאל את פי חדיות יושבי ירושלם עיה״ק, והשיבו שאומרים והשיאנו. ומביאין ראי׳ מירושלמי פרק הרואה, אבל הגאון ר׳ יצחק הלוי הנהיג בגרמייזא שלא לומר, לפי שברכת מועדים לא שייך אלא בשלש רגלים, דכתיב ג״פ בשנה יראה כו׳, כברכת מועדיך, ור״ה לאו מועד הוא, דהא לא התקינו מקדש ישראל והזמנים, ומנהג פשוט בידינו לאומרו, אבל ביוהכ״פ אין אומרים אותו, עכ״ל. וכן דעת רבינו ז״ל, אבל אין מנהגנו לומר והשיאנו:

ו.] **ודברך** אמת וקים לעד, עיין מקור הברכות:

ויום

מחלה וכל תקלה וכל קטטה, וכל גזרה רעה מעלינו ומעל כל בני בריתך. ועל כלם יתברך ויתרומם תמיד שמך מלכנו לעולם ועד. ובהודאה מזכיר בסוף **וכתוב** לחיים כל בני בריתך. וכל החיים וכו'. ובשים שלום מזכיר בסוף (יג) **ובספר** חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה. וישועה ונחמה. נזכר ונפקד לפניך אנו וכל עמך בית ישראל לחיים ולשלום. ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום:

קו. **הכי** אמר רב פלטוי ראש ישיבה מנהג הוא לומר יעלה ויבא, במקום שנהגנו לומר אומרים. ואם אין רגילין לומר אין צריכין, שכבר ש"ץ יורד לפני התיבה והרי הוא אומרה בזכרונות. ובמקומנו יש מחכמים שהם מזכירין, ויש שאין מזכירין:

קז. **וצריך** לומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ז.] [ויום הזכרון הזה.] והכי אמר רב יהודאי. (א) [ריש מתיבתא] יחיד צריך לומר בתפלתו בר"ה אלהינו ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כלו בכבודך. (ב) [וצריך לומרו בכל תפלות כמו שאמרו חכמים] אמר להם הקב"ה (ג) המליכוני עליכם בר"ה. וכך מנהג בשתי ישיבות:

קח. **ואין** אומרים הלל בר"ה. דתנן [ר"ה ל"ב ע"ב] העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע ובשעת ההלל (א) ומתנינן מדקתני ובשעת ההלל מכלל דבר"ה לא אמרינן הלל. מ"ט א"ר אבוה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך לא בר"ה ולא ביוהכ"פ, א"ל הקב"ה אפשר (ב) [אני] יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפני, וישראל אומרים שירה לפני. והא כיון דחבי. ח.] אחד ר"ה ואחד יוהכ"פ שחל להיות בשבת בתר דמסיים שליחא דצבורא

ז'

שנוי נוסחאות והגהות

הזכיר זאת. (יג) בכת"י ב"מ גרס כאן „היום תאמצנו, היום תברכנו. היום תגדלנו, היום תהדרנו, היום תועדנו, היום תזכנו, היום תחננו, היום תטהרנו, היום תישרנו, היום תכתבנו לחיים" בספר היים כו':

קז. (א) בכת"י ב"מ „נהורא דעלמא". ובכת"י אמריקני איתא „גאון". (ב) „והשיאנו ה' אלהינו. וכהן צדק ראש ישיבה כך אמר: יחיד צריך לומר בכל תפלות מלוך על כל העולם כלו כמו שאמרו חז"ל". (ג) „לישראל":

קח. (א) „הראשון מקריא את ההלל". וכן צריך להגיהו גם כאן. (ב) „מלך".

צדקתך

מגן האלף

קז. ז.] ויום הזכרון הזה, כתב הטור ונוהגין בספרד לומר את יום טוב מקרא קדש הזה כו' והכי איתא במס' סופרים כו' „בר"ה, ביום טוב מקרא קדש הזה, ובר"ח הזה, ובר"ה הזה, וביום תקע שופר הזכרון הזה" וכה"ג הנכונה בטור ומ"ס. ובאשכנז אין נוהגין לאומרו. והכי מסתבר דכיון שאומר את יום חג פלוני הכל בכלל, וכו' וכן אמר רב האי גאון א"א בכבל אלא ותתן לנו את יום הג פלוני, והטעם שאין מזכירין ר"ה בר"ה משום דאמרינן בערובין דף מ' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן, וכשאומר יום הזכרון ר"ה בכלל, שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ור"ח וגו' והיו לכם לזכרון:

קח. ח.] אחד ר"ה ואחד יוהכ"פ שח"ל בשבת כו' אומר צדקתך, כר"ן פ"ד דר"ה, יש מן הגאונים שכתבו כיון שאין הלל בר"ה, אם ח"ל בשבת אומרים

ז׳ ברכות דצלותא דמנחה אומר. (ג) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך. צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה׳. כבשבת גרידתא. מיחוא בתר (ד) מסיים אבינו מלכנו דתקינו [רבנן] קמאי (ה) [למימר הכי. קאמר] צדקתך כמאן דסבירא להו צדוק הדין הן:

קמ. ואבינו מלכנו דקא אמרינן, הכי מסדר ואזיל. **אבינו** מלכנו חטאנו לפניך. א״מ אין לנו מלך אלא אתה. א״מ עשה עמנו למען שמך. (א) א״מ חדש עלינו גזרות טובות. א״מ בטל מעלינו מחשבות אויבינו. א״מ הפר עצת אויבנו. א״מ שלח רפואה שלמה להולי עמך. א״מ עצור מגפה מנחלתך. א״מ כלה דבר וחרב [ורעב] ומשחית מבני בריתך. א״מ זכור כי עפר אנחנו. א״מ עשה למענך ולא למעננו. א״מ קרע לנו גזר דיננו. א״מ כחוק (ב) שטרי חובותינו. (ג) א״מ החזירנו בתשובה שלמה לפניך. (ד) א״מ כתבנו בספר זכרון. א״מ כתבנו בספר זכיות. א״מ כתבנו בספר פרנסה וכלכלה. א״מ הצמח לנו ישועה בקרוב. [א״מ שמע קולנו חוס ורחם עלינו.] א״מ קבל ברחמים וברצון את תפלתנו. א״מ עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא באהבה עלינו. [א״מ חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה והושיענו:] (ה)

קי. ט.] ובמוסף מוציאין ס״ת וקורין ביום ראשון מן וה׳ פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים, וקורא מפטיר ובחודש השביעי עד סוף פסקא, ומפטירין בראש שמואל ויהי איש אחד מן הרמתים עד ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו. **ביום** השני קורין ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם עד סוף פסקא, ומפטיר קורא ובחודש השביעי. ומפטירין בירמיה כה אמר ה׳ מצא עד הבן יקיר לי אפרים. כולה: וכשהן

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צדקתך כהררי אל. וצדקתך צדק לעולם, וצדקתך צדק עד מרום״. עכ״ל שם. אבל צריך להגיהו שם וצדקתך אלהים עד מרום. וכ״ה נ״ס. (ד) „דמסדר״. (ה) „ודקאמרינן״:

קמ. (א) „א״מ בטל ממנו גזרות קשות״. (ב) „שטר״. (ג) „א״מ סלח ומחל לעונותינו, א״מ מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך״. (ד) א״מ כתבנו בספר חיים. (ה) „א״מ עשה למען רחמיך הרבים ורחם עלינו״:

מגן האלף

כו צדקתך, דכלל מסור בידם דכל יום שיש בו הלל א״א צדקתך לפי שאומרים אותו על צדוק הדין של משה, וזה כיון שאין בו, ש״ד למימריה, וגאונים אחרים חולקים ואומרים דר״ה נמי ר״ח הוא, כו׳. ומנהגני עכשיו שלא לאומרו בר״ה, אבל אומרים ביוהכ״פ שחל בשבת ע״ש. וכן הוא גם בסדר שלפנינו „ודקאמרינן צדקתך כמאן דס״ל צדוק הדין הן״ אבל מנהגנו שלא לאומרו גם ביו״כ שה״ל בשבת. כמו״ש רמ״א סי׳ תקנ״ח, וסדר צדקתך שכתב הגאון כאן איננו כאותו הסדר שכתב בח״א סי׳ ל״ד, ובכת״י ב״מ תיקן שם כאותו הסדר שנזכר כאן והוא כפי נוסח אשכנז, וכאן החליף בכת״י ב״מ את הסדר בשיבוש, וכתב צדקתך כהררי אל, וצ״ל לעולם, וצדקתך אלהים עד מרום, והוא דלא כמאן:

קי. ט.] ובמוסף מוציאין ס״ת כו׳, גמרא מגילה דף ל׳, בר״ה בחודש השביעי ומפטירין הבן יקיר לי אפרים, ויש אומרים וה׳ פקד את שרה ומפטירין בחנה, והאידנא דאיכא תרי יומי יומא קמא כיש אומרים, למחר והאלהים נסה את

קיא. י.] וכשהן יושבין קודם שיעמדו בתפלה אוחז ש"ץ שופר בידו ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו לשמוע (א) [קול שופר] וברוך שהחיינו. ותוקע תשר"ת תש"ת תר"ת. תקיעה, שלשה שברים, תרועה, תקיעה שלשה פעמים. תקיעה, שלשה שברים ותקיעה, שלשה פעמים. תקיעה, ותרועה, ותקיעה, שלשה פעמים. כמו ששנינו סדר תקיעות שלש (ב) [על שלש].

ואתקין

שנוי נוסחאות והגהות

קיא. (א) „בקול שופר". ובהלכות הרי"ץ גאות כתב בשם רבינו ז"ל ובסדר רב עמרם מצינו „לתקוע". וט"ס הוא. ובספר יראים כתב על שם רבינו שאם ברך לתקוע מצוה הוא ונהגו לברך לשמוע. ונראה דנוסחא מוטעת נזדמנה להגאון הרי"ץ ן' גאות. ונוסח רס"ג „אקב"ו לשמוע קול שופר". (ב) „של שלש שלש" וכן צ"ל כאן.

פעם

מגן האלף

את אברהם ומפטירין הבן יקיר, עכ"ל. ומ"ש וקורא מפטיר ובחודש השביעי הוא לפי תיקון הקריאה של הגאונים:

קיא. י.] וכשהן יושבין כו' אוחז ש"ץ שופר ומברך

דעת הרז"ה ז"ל בפ"ד דר"ה דתקיעות דמיושב לא הנהיגו אותן אלא דורות אחרונים בשביל חולים או אנוסים דלא נטרי עד צלותא דמוסף, וברכו בשבילם על תק"ש ברכה קצרה, אבל מדינא דגמרא ליתנייהו הני תקיעות אלא על סדר מלכיות זכרונות ושופרות. ומה שאמרו בר"ה ט"ז למה תוקעין ומריעין כשהן יושבים ותוקעין ומריעין כשהן עומדין קרי לתקיעות שעל סדר התפלה שהן יושבין, והם עיקר התקיעות. ואע"פ שהן מעומד לש"ץ, אינן לשאר העם אלא מיושב, וכעין דר"ה בר גמלא דף ל' שאין תוקעין אלא בזמן שב"ד יושבין [ור"ל באל בשבת שהתקין ריב"ז לתקוע בכ"מ שיש בו ב"ד, ובפני ב"ד, ובזמן שהן יושבין עד ו' שעות, ע"ש בתוס'.] ומ"ש שחוזרים ומריעין כשהן עומדים לערבב השטן, הוא מ"ש רבינו לקמן ס"ס קי"ד שמריעין תרועה גדולה לאחר התפלה לערבב השטן. וכ"כ רב האי שיחידים מתעסקין כן, כי הא דארי"ל דף ל' כי מכיים ש"ץ תקיעתא ביבנה לא שמע איניש קל אודני' מקול תקועיא דיחידאי, ע"ש. אבל אין כן דעת הגאונים, כמו שהשיבו ע"ז הרמב"ן ובעל שבה"ל סי' ש"ב דבשעת סדר התפלה אינן יושבין, אלא כלם עומדים ומכוונים את לבם למה שאומר הש"ץ המוציא אותם י"ח, ואפי' כלם בקיאים ומתפללים בלחישה. מנהג הצבור לעמוד עד שמשלים סדר הברכות. [שכ"ל] והעיקר, שגם בזמן חכמי התלמוד היו תוקעין קודם התפלה, ומברכין ברכה קצרה. וכדאמרינן בפסחים ז' „חוץ מטבילה ושופר". ומשמע ברכה קצרה כברכה שעל הטבילה, עיין במלחמות שהאריך. ואל תתמה שמברכין על תקיעות דמיושב שאינן עיקר, ואין אנו מברכין על תקיעות שעל סדר ברכות, דהכי אשכחן בשני טבולי היכא דליכא אלא מרור מברך לרב חסדא ברישא בפה"א ולאכול מרור, ולבסוף אכיל מרור בלא ברכה, אע"פ שטבול א' אינו אלא להיכר תנוקת. [שכ"ל שם] ועיין היטב ברמב"ן שיישב כל קו' הרז"ה. אבל עדיין לא נתבאר בדבריו תשובה למה ששאל הרז"ה אם אותן שתוקעין מיושב לפני תפלה הוא כדי לערבב השטן, למה מתחילין בהם. ור"ל שהי' להם להתחיל בעיקר המצוה של מעומד ולברך, ולהוסיף תקיעות כדי לערבב יתקנו לאחר התפלה, אבל הש"ל מיישב זאת ואמר שמקדימין כדי שלא יקטרג בשעת התפלה, ואדרבה דברי הרז"ה צ"ע, כי לאחר שנשמעה תפלתם ויוצאין מביהכ"נ, מה כחו של שטן לקטרג, ומה צורך לערבב השטן. והר"ן פי' לערבב השטן שיכניע היצר שהוא השטן, ולשבר לבו בחרדת השופר קודם התפלה. ולולי דבריהם נ"ל נכון לומר שגם חכמי התלמוד הנהיגו תקיעות דמיושב קודם תפלה לתועלת החולים והאנוסים דלא נטרי עד צלותא דמוסף, אלא דבשבילם לא היו מתקנין להקדים לתקוע אלא להם עצמם, ולא לכל הצבור כלו. אבל מכיון שצריכין הצבור בלא"ה להוסיף תקיעות כדי לערבב השטן, תקנו להקדימם בשביל חולים, וכן דעת רבינו הגאון ז"ל, וכמו שמסיק על תקיעות הללו „וכל כך למה כדי לערבב השטן". אבל לדברי הרז"ה אינן אלא תקנת אחרונים בשביל חולים ואנוסים, ובמקום דליכא חולים מנינן למספר נפשין בתקיעות של סדר ברכות

ובתרועה

ואתקין ר׳ אבוה בקסרי (ג) תקיעה, ג׳ שברים תרועה, תקיעה. שניה תקיעה, ג׳ שברים, ותקיעה, שלישית. תקיעה ותרועה תקיעה. וכל כך למה כדי לערבב השטן, דאמר ר׳ יצחק (ד) [מפני מה] תוקעין ומריעין [בר״ה] כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן:

קיב. ולאחר שתוקעין מחזירין ס״ת למקומה, ועומדין בתפלת מוסף, ומתפללין. ותקנו חכמים בתפלת מוסף (א) ר״ה תשע ברכות. אבות, וגבורות, יא.] וקדושת השם, (ב) ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „פעם ראשונה קשר״ק. שניה קש״ק. שלישית קר״ק.״ (ד) „למה תוקעין בר״ה. למה תוקעין רחמנא אמר תקעו. אלא למה תוקעין״ כו׳:

קיב. (א) „של״. (ב) „וכולל מלכיות עם קדושת השם״ כה״ג בכת״י ב״מ. והוא טעות, דהא קיי״ל כר׳ עקיבא דכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע

מגן האלף

ובתרועה שלאחר התפלה, אלא דצ״ע קצת לשיט׳ רבינו מנ״ל לתרועה אחרונה שלאחר התפלה שכתב בסי׳ קי״ד שהוא ג״כ כדי לערבב השטן. ונראה דדהיקא לי׳ לפי שיטתו הא דאמרו „למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים״, כיון דעיקר שאלתם על תקיעות דמיושב, ל״ל לאסוקי הך דתוקעין ומריעין כשהן עומדין, אלא הם עיקר תקיעות מה״ת על סדר הברכות. לכך מפרש שאלה נמי אקל תקיעה דיחידאי כל מסיים ש״ן תקיעתא. למה תוקעין כדי לערבב השטן, ומפרש כפיר״ח ורש״י כיון שרואה השטן שישראל מחבבים המצות מיושב ומעומד שעושין המצות כמה פעמים מתעכב מלהשטין. וקושית השב״ל מה כחו של שטן לקטרג אז אינו קשה כ״כ:

והנה נוסח הברכה לדעת רבינו „**לשמוע קול שופר**״, וכ״כ רב האי גאון מובא בהרי״ן גאות „שהלכה רווחת היא ולא תזוז ממנה״, וכתב שם שבסדר ר״ע מציגו לתקוע וטעות הוא עכ״ל. אכן בכת״י ב״מ מציגו לשמוע בקול שופר, וכ״ה ברא״ש בשם בה״ג ורמב״ן בי׳ ל״ה. וכ׳ האבודרהם שאינו נכון, שהבי״ת אינה נופלת אלא על לשון קבלה. כמו״ש והא״ם תשמעון בקולי ומתרגמינן אם קבלא תקבלון, עכ״ל. ואפשר משום שמצוה לדעת ולהבחין בשעת שמיעה שהוא קול שופר ותקיעת בן אדם, ולא צהלת סוס וקול חמור. דאי כסבור קול חמור בעלמא הוא לא יצא, אפי׳ שמע קול שופר, וכדאי׳ בגמ׳ דף כ״ח. וכש״כ למאי דקיי״ל מצות צריכות כוונה, ואפי׳ התוקע לשיר נמי לא יצא וכמו״ש הרא״ש והרי״ף, „ולשמוע״ לשון האזנה והבחנה „בקול שופר״ ששומע לפי דיני המצוה הזאת. ובכ״ז נוסח סדרנו יותר מכוון וכ״פ הרמב״ם והש״ע, ואין לברך „לתקוע״ דלאו בתקיעה תליא מלתא אלא בשמיעה. כמו״ש הרא״ש והטור סי׳ תקפ״ד, והוכיחו ממ״ש התוקע לתוך הבור, לא יצא שאפי׳ התוקע עצמו לא יצא, אם לא ישמע אלא קול הברה. ומ״ש רבינו ז״ל לברך **שהחיינו** בתקיעת שופר מפרש לה הרמב״ם בפי״א מהל׳ ברכות דכל מצוה הבא מזמן לזמן כשופר סוכה ולולב כו׳ ומצוה שאינה תדירה מברך שהחיינו. והנה בסוכה ולולב מייתי לה בברייתא סוכה דף מ״ו, ושופר נלמד מהם. ועיין בהגמי״י פ״ג מהל׳ שופר שכתב דאין חילוק בין יום ראשון לשני, ובתקיעות לכ״ע אינו יוצא היום בתקיעה של אתמול, ולא אמרינן יומא אריכתא הוא. ומה שאמר רבינו „וכל כך **למה כדי לערבב השטן**״, לא קאי אדר׳ אבוה דאתקין בקסרי. דתיקון ר״א הוא משום ספיקי, אי תרועה דקרא גנוחי או ילולי. אלא קאי אדלעיל מינה שהוצרך לתקוע כשהן יושבין. אע״פ שתוקעין בלא״ה על סדר ברכות, וכ״ז כדי לערבב השטן. ונפקא מינה נמי לדינא כמו״ש הגאון הרי״ן ז׳ גיאות בהלכותיו, וז״ל „ומדתלי טעמא בערבוב שטן את שמע, היכא דשמע ט׳ תקיעות דמיושב ונטרפה לו השעה ולא שמע דמעומד, אי נמי לא שמע דמיושב ושמע דמעומד יצא, דעיקר המצוה ט׳ תקיעות הוא, עכ״ל:

קיב. יא.] וקדושת השם ותוקע, חסר כאן וצ״ל „וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע

שופרות ותוקע, ואומר עבודה, והודאה, וברכת כהנים. (בכת"י ב"מ איתא, ומה ראו לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות. לומר לך המליכהו עליך תחלה ואח"כ בקש ממנו שיזכור לך. יב.] ובמה בשופר, דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, אין פוחתין מעשרה מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות. ואם אמר שלש מכלן יצא. נגד תורה ונביאים וכתובים וכן הלכה. מתחיל בתורה ואומר ככתוב בתורתך. יג.] ואחריו בכתובים ואומר ככתוב בדברי קדשך. ומסיים בנביאים ואומר ועל ידי עבדיך הנביאים.) ותנן [ר"ה ל"ג ע"ב] כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. ר"ג אומר ש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן. וא"ר חונא צפוראה א"ר יוחנן [שם ל"ד ע"ב] הלכה כר"ג. ובמקום שיש ש"ץ אין [היחיד] חייב. (ג) והני בני עיר שאין

באין

שנוי נוסחאות והגהות

ותוקע. (ג) „אבל בבקום שאין שליח צבור חייב". ביחיד

מגן האלף

ותוקע" דהלכה כר"ע מחבירו עיין במס' ר"ה ל"ב, והמדפיס אחר כת"י ב"מ לא הרגיש בזה והעתיקו בטעות:

יב.] ובמה בשופר דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, בגמרא דף ל"ד וכן בדף ט"ז ליתא לתיבת „תחלה" ולא הך „דכתיב". ונראה עפמ"ש התוס' דף ל"ג ע"ב שנתנו טעם למנהג שלנו שהוא ע"פ סדר רבינו הגאון ז"ל, לתקוע בישיבה ל' קולות, ואח"כ בסדר הברכות תשר"ת למלכיות, ותש"ת לזכרונות, ותר"ת לשופרות. שלא הששו בשעת תפלה אלא לקיים ספיקא דאורייתא, דבתקיעות דמיושב כבר עשו כל הספיקות של תורה ושל סופרים, ואע"ג דבעידן צלותא בעו למיעבד, ותניא דתקיעות וברכות של ר"ה מעכבות זו את זו. ומשמע מפרש"י, שכ' תקיעות וברכות דעלמא אם „ברך ולא תקע" אין מעכב, חוץ מר"ה ויוכ"פ, דבר"ה ויוכ"פ אם ברך ולא תקע מעכב, אבל אי אפשר לומר כן. דהתניא כו' הולך למקום שתוקעין ואין הולך למקום שמברכין, ותנן מי שברך ואח"כ נזדמן לו שופר. משמע בבלא שופר יכול לברך, אלא ר"ל דברכות מעכבות זא"ז וכן תקיעות, שאם אינו יודע לברך שלשתן לא יברך כלל, או אם אינו בקי לתקוע שלשתן לא יתקע, ע"ש. וכל דבריהם אתיין לפי שיטת רבינו הגאון שכתב כן בתקיעות דמיושב ודמעומד כמנהג שלנו, אלא דלפי"ז צ"ע קצת פי' דברי הגמרא דאמרו „תקיעות וברכות של ר"ה ויוהכ"פ מעכבות, מ"ט אמר רבא כו' אמרו לפני מלכיות כו' ובמה בשופר". בשלמא לפרש"י י"ל דה"ק שהמלכיות וזכרונות יהיו בשופר, מפני שברכות ותקיעות מעכבות זא"ז, ובתוספתא מפורש טעם גם על שופרות „ארע"ק אמרו לפני שופרות כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפני". אבל לשיטת רבינו והתוס' שאין הברכות מעכבות התקיעות, ומ"ש מעכבין זא"ז ר"ל שברכות עצמן מעכבין זא"ז, אינו מובן מה שמסיים ובמה בשופר. ולכן מפרש רבינו דאין הכוונה של „במה", במה יברך בתקיעת שופר, אלא במה יעלה הזכרון לפניו יתב'. ובמה ירחם עמו בשופרו של משיח. דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, שבזה יתוקנו כל הצרות ויבא זכרוננו לפניו לטובה. ועפ"ז יתישב לנו עוד קושיא עצומה מה שיל"ד בסוגיין דאמר „מ"ט דאמר רבה". כו' והלא כל דברי רבה המה אות באות כדברי ר"ע לעיל דף ט"ז, ולמה לא אמרו „וכדר' עקיבא", או אם לרבה לא שמיע לי' דברי ר"ע הו"ל להגמ' למימר „תניא כוותי' דרבה". אבל לפירושו של רבינו יש לומר שהם שני ענינים. דרע"ק נתן טעם על אמירת מלכיות זכרונות שופרות, מלכיות שתמליכוני, זכרונות כו', שופרות „כדי שתעלה" תפלתכם בתרועה לפני. [בגמ' גם איתא „ובמה בשופר" וכשמע מ"ש בתוספתא כדי שתעלה כו' ואינו אלא בגירת ליבא מדף ל"ד.] והוא טעם כולל על אמירת ג' ברכות אלו. אבל רבה נתן טעם על קדימתן זה לזה. שצריך להמליכו יתב' תחילה, וכפירוש רבינו „אמרו לפניו מלכיות תחלה", ואח"כ בקש רחמים ממנו שיזכור לך", ומה יהי' הזכרון בשופר של חרות שיתקע

בשופר

באין לביהכ"נ חייבין. שלא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות הואיל ואניסי, יד.] והני דקיימין בבית הכנסת ששומעין משליח צבור. [אינן חייבים.] אבל הני דעיר לא.

ובמקום שיש ש"ץ עומדין בתפלה ומתפללים. (ד) [ביחוד] וכשיורד ש"ץ בברכות, בברכה ראשונה תוקעין קשר"ת. ובשניה קש"ק. ובשלישית קר"ק. ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא (ה) שברים. וכן מנהג בשתי ישיבות:

קיג. ועומדין בתפלת מוסף ומתפללים. ואומרים בסוף מגן זכרנו. (א) ובסוף מחיה מי כמוך אב הרחמן. ואומר לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש (ב) ובכן, ובכן, ובכן. (ג) [וחותם בא"י המלך הקדוש. אתה בחרתנו כו' עד זכר ליציאת מצרים. אלהינו וא"א. מפני

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) ביחיד שבע ברכות. (ה) „שלשה":

קיג. (א) „לחיים". (ב) „ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי מלך גדול וקדוש אתה". (ג) „עד"

מגן האלף

בשופר גדול. ובספרי פ' בהעלותך איתא כן על שם ר' נתן. והן הן דברי הגאון. וא"כ הוא טעם מספיק שצ"ל כסדרן, ומעכבין זה את זה, ודברים אלו ברורים למבין ודברי רבינו מזוקקים שבעתים:

יג.] ואחרין בכתובים, ואומר ככתוב בד"ק, כ"ה בגמ' דף ל"ב מתחיל בתורה ומשלים בנביא ופרש"י והכתובים בנתים, וכ"כ רבינו אלו שמסורת בידינו, וכתב הרא"ש הטעם משום דדוד קדים לנביאים, וכ"ה במס' סופרים פי"ח שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה שהם נביאים, לבד בט"ב. ובמאמר שם כתב דגם בתפלת אב הרחמים איתא להקדים נביאים לכתבי הקדש כמו בט"ב מפני שהם קינות על הנהרגין. ומה שאמר ככתוב בד"ק, ובנביאים אמר ועל ידי עבדיך הנביאים, משום דפסוקי נביאים נאמרו בשליחות לאמרם לישראל, אבל של כתובים לא נאמרו בשליחות לאמרם אלא שנאמרו ברוח הקדש, [הרד"א:]

יד.] והני דקיימין בביהכ"נ ששומעין מש"ץ אינן חייבים, בגמ' שילהי דר"ה כי אתא רבין כו' לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות מ"ט משום דאניסי במלאכה אבל בעיר לא, וכ' רב אלפס אבל דעיר אין ש"ץ מוציאן עד דאתו לבי כנישתא ושמעי מש"ץ מתחלה ועד סוף. וכתב הר"ן ראי' לדבריו דאמרינן א"ל לר"ג לדבריך למה הצבור מתפללים, אלמא דר"ג אין צבור צריכין להתפלל אלא כדי שיסדיר ש"ץ תפלתו, והרי"ן גאות גרס כן בגמ' דפטר ר"ג עם שבביהכ"נ וכן משמעין דברי רבינו הגאון כאן שכ' „דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות והני דקיימין בביהכנ"ס ששומעין מש"ץ", ור"ל דאם שומעין מש"ץ מראש ועד סוף גם הם פטורים כמו"ש הרי"ף ז"ל. אלא דצ"ע דבסי' קי"ג כתב דיחיד במקום שיש ש"ץ אומר מלוך כו' ור"ל דמתפלל שבע ודולג עלינו לשבח, וכ"כ כאן בכת"י ב"מ להלן, ובמקום שיש ש"ץ עומדים בתפלה ומתפללים ביחיד שבע ברכות, וא"כ דבריו סותרים זה את זה:

אבל דברי רבינו ז"ל נמשכין לשיטתו שנהגו בשתי ישיבות ובבבל שהצבור מתפללים שבע ברכות וש"ץ יורד ואומר תשע, והרי"ן אבן גאות השיג עליו ממ"ש לדבריך למה צבור מתפללים, הלא לדבריו אין הש"ץ מוציאם באלו ז' ברכות, וכן אמרי אמר להם לדבריכם למה ש"ץ יורד לפני התיבה, אלמא מה שהם מתפללים הוא הוזר והומר, אבל הרמב"ן כ' ע"ז מובא ברא"ש סוף ר"ה שיש לנו לקבל עדותן של הגאונים שקבלו מרבנן סבוראי ואמוראי, ועל כסא של רב אשי הם יושבין, ובישיבתו הם מתפללים. והנעת הענין כך הוא

מפני חטאינו גלינו מארצנו, ונתרחקנו מעל ארמתני. טו.] ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חובותינו ולהשתחות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו וא"א מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים. ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו אלהינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה. והופע והנשא עלינו לעיני כל חי, וקרב פזורנו מבין הגוים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם (ד) [בית מקדשך] בשמחת עולם, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו. תמידין כסדרן, ומוספין כהלכתן. טז.] ומוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) עירך.

מגן האלף

הוא: דר"ג וחכמים גם בשאר ימות השנה נחלקו, דלרבנן כל יחיד ויחיד חייב, ולר"ג הש"ץ מוציאן. ולפיכך הקשו לו למה צבור מתפללים, ואמר כדי להסדיר תפלתו. ולדבריהם ש"ץ חוזר ויורד לפני התיבה להוציא מי שאינו בקי, ומכיון שנפסקה הלכה כר"ג בר"ה נמצאו פטורים מט' ברכות, וחייבים בשבע כשאר כל יו"ט. ומ"ש רבינו כאן דהני דקיימין בביהכנ"ס ושמעי מש"ץ. אינן חייבים נמי ר"ל שאינן חייבים בתשע ברכות אבל חייבים בשבע כשאר כל יו"ט, דזכרונות ושופרות ואפי' מלכיות בעלינו לשבח שמעי אח"כ מש"ץ שפוטר אותם, וכן הם דברי הירושלמי המובא ברי"ף וכפירוש הר"ן שם, הלכה כר"ג באילין תקיעתא כלומר בברכות של מלכיות זכרונות שופרות שתוקעין בהם, אבל הם חייבים להתפלל שאר הברכות, וכן פירש שם דברי הירו' דאתי צלותא וקם ר"ח ומצלי, דאמר מצלי אנא והדר מצלי למוספין מפני שאין ש"ץ מוציאו אלא ג' ברכות לבד, ודברי רבינו שכתב „דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות הואיל ואניסי", ר"ל שהם פטורים לגמרי. אבל מ"ש „והני דקיימין בביהכ"נ ושמעי מש"ץ אינן חייבים, רצונו שאינן חייבים בט' ברכות אלא בשבע, וכמו"ש. ועיין בפ"ע. וכן הביא הרי"ץ אבן גיאות בהלכותיו בשם רבינו ובשם כל הגאונים דבמקום שאין ש"ץ יחיד חייב בט' ברכות, והני שאין באים בביהכ"נ חייבים, דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות דאניסי, והני דקיימי בביהכ"נ ששומעין מש"ץ מתפללים ביחיד ז' ברכות, ומביא שם בשם רב האי שצריך כל יחיד לכוין לבו לש"ץ מתחלת ירידתו מאבות עד סוף התפלה, ומאן דלא גמיר ולא בא לשמוע מש"ץ לא יצא, ועם שבשדות דאניסי אע"ג דלא גמירי יצאו י"ח אע"ג דלא באו לביהכנ"ס. ע"ש. אלא שכתב „אנו קבלנו מבעלי הוראה ואנשי מעשה שקבלו מחכמים שלפניהם כגון ר' שמואל הלוי [הנגיד] שקבל מר' חנוך וזקנים שבדורו הלכה למעשה שאין מתפללים כלל ז' אלא ט' ברכות, ע"ש. וכן הסכים הרא"ש ז"ל סוף ר"ה, ועל מה' בהאחר הרמב"ן לייסב דברי הגאונים, ואמר שעלה בידו כמו שנאמר למשה בסיני, כתב שלא הבין הדברים שנאמרו למת"ש, דהאיך ידלגו הקהל שתי ברכות מן התשע, שתשע של ר"ה כמו שבע של שבתות ויו"ט, וכשם שא"א לדלג מאותן שבע, כך א"א לדלג מאותן תשע, דברכות מעכבות זו את זו, וש"ץ פוטרן מכלן, אלא שמתפללים כדי שיסדיר ש"ץ תפלתו, וצריכין להתפלל כלן, ואם יתפללו שבע כלן לבטלה, ומנהג אבותינו תורה, עכ"ל והכי נקטינן:

קיג. טו.] ואין אנו יכולים לעשות את קרבנות חובתינו, עיין מקור הברכות:

טז.] ומוסף יום הזכרון הזה, כו', במס' ערוכין דף מ' אמרו מהו להזכיר של ר"ח בר"ה, ומסיק דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן. וכן מובא ברא"ש סי' ג' הירושלמי דאין צריך להזכיר של ר"ח, כיון שאומר בסוף שופרות וביום שמחתכם כו' ובר"ח כו' ונזכרתם כו'. יצא. ומשמע דאפי' קרבן מוסף דר"ח אין להזכיר. ובויטרי ובשה"ל איתא דנחלקו בזה גדולי הדור, ונשתלחו הדברים לרש"י ז"ל. כי הגאון ר' יצחק הלוי הזקיק להזכיר ולפרש
קרבנות

באהבה כמצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך, כאמור ובחודש השביעי. עד שבעה‍ן תמימים, ומנחתם, כו'. עד כהלכתן:

יז.] וש"ץ כשמגיע כאן אומר: עלינו לשבח לאדון הכל. אבל יחיד במקום שיש ש"ץ אומר: **אלהינו** ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כלו

מגן האלף

קרבנות של כל מוספי היום. וכתב רש"י ז"ל: לא להכריע באתי, כי אינני כדאי לעשות סעד לדברי האחרי, שן סלע וגבעת עולם, אך חשר הזקיקני להודיע מה קבלתי מרבינו ר' יעקב בר יקר, כששמשתי לפניו לא שמעתי מפיו בסדר המקראות. ונהו להזכיר של ר"ח בר"ה [שם בערובין] פירש לתלמידים, כגון ותתן לנו. וכן בויעלה ויבא, וכן במוספי יום הזכרון ויום ר"ח נעשה ונקריב, וכן בחתימה מקדש ישראל ויום הזכרון ור"ח, אבל בסדר המקראות לא הזכיר כו'. ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי להזכיר, ורואה אני את דבריו. ולא כחולק על רבינו יעקב בר יקר שלא הנהיג כן, כי ידעתי מדתו בחר לו בגדולה מכלם, והנהיג עצמו כאסקופה הנדרסת, ושם עצמו שירי שירים, ולא מלאו לבו לעטרת הראויה לו, להדש דבר בדורו. ואם רבינו הלוי שם דברים ופזר בשעת המכנסים, מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו כו', כי דבריו נכוחים למבין. ואם באנו לפרוש מהם כפורשים מהחיים כו'. ואומר אני שכך נהגו הראשונים להזכיר את שניהם, ודורות האחרונים כו' שנו במשמע „זכרון אחד" ולא קבעו אלא מקראות של ר"ה בלבד. שלמה ב"ר יצחק עכ"ל. אבל ר"ת היה אומר שא"צ להזכיר ר"ח שדי במה שאומר „מלבד עולת החדש ומנחתה", ובזה הי' נכלל המוספין שהן עולות, והי' אומר „ושני שעירים לכפר" וכ' הרא"ש שם דהכי איתא בירושלמי, רב מפקד לתלמידיו לאדכורי מוספין, ועולת החדש ומנחתה, ושני שעירים לכפר, ושני תמידין כהלכתן, ע"ש. והטור בשם רבינו כ' בסי' תקצ"א שא"א רק „מלבד עולת החדש ומנחתה ושני תמידין כהלכתן". ולפי"ז נראה דדעת רבינו ז"ל כפי שכ' ר"ת. אלא שלא הזכיר רבינו לומר ושני שעירים לכפר. וכ' הב"ח דטעם רבינו, דבמקראות המוספין בפינחס נאמר שם מלבד עולת החדש ומנחתה כו' ולכן נחשב כזכרון אחד, אבל שעיר ר"ח לא הוזכר שם, וחשיב כזכרון בפ"ע, ע"ש. ומנהגנו לומר מלבד כו' ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהלכתם, ואומרים את מוספי יום הזכרון הזה. וכתה"ד כתב בסי' קמ"ג דאומרים מלבד כו' אחר ומנחתם, וכן נוהגין. יעיין נוב"י מ"ת סי' קכ"ז:

יז.] וש"ץ כשמגיע כאן אומר עלינו. אבל יחיד, במקום שיש ש"ץ אומר מלוך כו'.
והשיאנו כו' דמלכיות זו"ש, ש"ץ פוטרו. ולקמן ר"ס קפ"ו כתב רבינו דיחיד במקום שאין ש"ץ מתפלל שבע ברכות ואומר עלינו לשבח, ע"ש. ומשמע דלעולם אינו מתפלל אלא ז'. ונראה דמיירי התם באינו בקי אלא בז' ברכות. דאי ס"ד דיודע כל הט' ברכות למה מתפלל שבע והלא אין לו ש"ץ שיוציא אותו י"ח, ומי יפטור אותו מחיובו. א"ו דלא נמיר, וקמ"ל דאע"פ דבמקום שיש ש"ץ אינו יוצא כיון שהוא בעיר ומצי למיזל למשמע מש"ץ סדר ברכות, מכל מקום כיון שאין ש"ץ והוא לא גמיר דמי לעם שבשדות דאניסי, וש"ץ שבעיירות פוטרו, ומוציא למי שאינו בקי, כיון דליה לי' דוכתא למיזל ומשמע. וכן מצאתי מפירש בשם רבינו בהלכות הרי"ץ ן' גיאות דבמקום שאין ש"ץ יחיד חייב בט' ברכות. ונמצאו עכשיו פסקן של דברים: דביש ש"ץ והוא בביהכנ"ס לעולם אינו מתפלל אלא ז' בין הוא בקי או לא, ואינו אומר גם עלינו לשבח, דש"ץ פוטרו כיון ששומע ממנו, אבל בדליכא ש"ץ אם הוא בקי מתפלל ט', ופשיטא דאומר גם עלינו, ובאינו בקי אלא בז', אע"ג דש"ץ פוטרו במלכיות זו"ש כמו עם שבשדות דאניסי, מ"מ מאי דידע למימר אומר, ואע"ג דברכות מעכבות זו את זה, מ"מ כיון דלא מפטר אלא מטעם אונס רמי חיובא עליה למימר מאי דמצי למימר, ועדיף ממה שיפטרנו ש"ץ מטעם דאניס. ולא אמרו דמעכבות אלא בבקי באחת מהם ויש שם ש"ץ ולא בעי למיזל ומשמע, גם האחת לא יברך, וכן בתקיעות אם בקי בבלשהן יתקע, ואם לאו לא יתקע כמו"ש התוס' דף ל"ג. אבל כשמברך אחת ונפטר באחרות ע"י אחרים, ודאי דיוצא. וכן בתקיעות אם תקע האחת בעצמו נפטר באחרות במה שישמע מאחר

כלו בכבודך. עד ומלכותו בכל משלה. יח.] והשיאנו עד ומבלעדיך אין אין לנו מלך אלא אתה. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. ואומר עבודה והודאה. וסוף עבודה אומר זכור רחמיך וכבוש בעסך. (ה) [ובסוף הודאה אומר וכתוב לחיים. ושים שלום.] ובסוף אומר ובספר חיים:

קיד. ויורד ש"ץ לפני התיבה ואומר אבות [ומזכיר זכרנו לחיים.] ובגבורות [מזכיר מי כמוך אב הרחמן.] וקדושת השם. ואומר ובכן, ובכן, ובכן, כולי. בא"י המלך הקדוש. כשם שמזכיר היחיד. ומתחיל בקדושת היום אתה בחרתנו כו' עד שיסיים הפסוקים. ומתחיל ואומר עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית, שלא עשאנו כגויי הארצות, ולא שמנו כמשפחות האדמה. שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם. שהם משתחוים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע. ואנו כורעים ומשתחוים למלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב כבודו בשמים ממעל ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו ואין עוד אחר. אמת מלכנו, ואפס זולתו. ככתוב בתורתו וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד. ולא מצאתי בסדר אוהילה אבל בספרד נהגו לאומרו (א) יט.] אוחילה לאל אחלה

פניו

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „והודאה ובסוף אומר ובספר". כ"ה בכת"י ב"מ והוא ט"ס. וגם בכת"י שלנו יש טעות שכתב ובסוף עבודה אומר זכור רחמיך. וז"א. וצ"ל ובסוף הודאה אומר „זכור רחמיך" וכתוב כו':

קיד. (א) „וכתבתיו בסדר" כ"ה בכת"י ב"מ. ובסדר הנדפס תמה המגיה ע"ז. ע"ש ולא יכלתי להלום דבריו. והאמת דלפי כת"י ב"מ ס"ל לרבינו לומר אוחילה אפי' בתפלת היחיד. ועיין לקמן

מגן האלף

מאחר וזה א"צ לפנים, אבל במקום שיש ש"ץ והוא בבי כנישתא דש"ץ פוטרו גם שלא מחמת אונס, אין לו לומר עלינו דחשיבא הפסק, כיון דמצי למשמע אח"כ מש"ץ הפוטרו אע"פ שהוא בקי. דלרבינו ז"ל אין לו לומר מלכיות זו"ש אפי' בקי, כיון שש"ץ פוטרו למה יברך על חנם. וכמו"ש ר"ג „כך מוציא הבקי". אכן הר' ר' משה גאון [מובא ברי"ץ גאות ובטור סי' תקצ"א] כתב דיחיד דמצלי ר"ה בלחישא אי גמיר עלינו לשבח לימא, ואי לא לימא מלוך, ומשמע שם בטור דר' משה פליג, וס"ל דלימא עלינו לשבח אפי' במקום שיש ש"ץ, אם הוא בקי בו, וס"ל דלא הוי הפסק, ולא מבעי לי' לסמוך על ש"ץ כיון שיודע בעצמו, וממילא ס"ל לר' משה דאם הוא בקי בכל הט' עדיף שיאמר הכל בעצמו כמו שאנו נוהגין. ובזה יתישב כל מה שנתקשו בזה המפרשים, וביחוד דברי הב"ח שם שכתב לשיטת רבינו דס"ל דלא נתקן עלינו אלא כשמתפללים כל הט' ברכות ע"ש. דלא ראה דברי רבינו מ"ש אות קט"ו. ולדברינו לא נצטרך לדחוק כמוש"כ הב"י דעלינו ר"ל רק הנוסח של עלינו, ולא הפסוקים הבאים אחריו. אלא דר"ל עלינו וכל סדר מלכיות עד מלוך. והמעיין ימצא הדברים ברורים בע"ה, אלא דלפמ"ש נצטרך לומר לשיטת הגאונים דס"ל דברכות ותקיעות מעכבות כפשטן, וכמוש"ל. שאם יודע אחת ולא האחרת אף האחת לא יברך, דלפי' השני שכתב הר"ן דאפי' סדרן מעכב שאם הקדים זכרונות למלכיות לא יצא, הי' להם להגאונים להשמיענו נמי, שצריך לצלויי עלינו כלומר מלכיות שיודע, „ובלבד שיהי' ברור לו שישנן שלוחי צבור שיתפללו אחריו גם זכרונות ושופרות, דאל"כ הו"ל שלא כסדרן" ומדלא כתבו כן, ש"מ דס"ל כפי' ראשון שבר"ן. ואין נפ"מ בכסדרן כלל, כנלע"ד. לולי שהגאונים הב"י והב"ח לא פירשו כן:

יח.] והשיאנו עיין מש"ל אות קט"ה. ועיין בנוסחי התפלה להרמב"ם דל"ג לי', ועיין הגמי"י שם. וכן עמא דבר דלא כר"ע גאון:

אוחילה

פניו אשאלה ממנו מענה לשון. אשר בקהל עם אשיר עזו. אביע רננות בעד מפעליו, לאדם מערכי לב ומה׳ מענה לשון. ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי. [ברוך אתה ה׳ למדני חקיך:]

על כן נקוה לך ה׳ אלהינו לראות מהרה בתפארת עזיך. להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך ה׳ אלהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו, ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמליך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא, כ.] ולעולמי עד תמלוך בכבוד ככתוב בתורתך

מגן האלף

קיד. יט.] **אוחילה** לאל כו׳ עד בא״י למדני חקיך, וכן הוא בנוסחי התפלות להרמב״ם, וכתב הטור סי׳ תקצ״א. נראה מתוכו [ר״ל מתוך הנוסח שהרי אומר אשר בקהל עם.] שאין ליחיד לאומרו שהוא רשות לש״ץ עכ״ל. וכתב הב״ח וכן הוא מנהג אשכנז שא״א לא אוחילה ולא הרת עולם ביחיד. אבל בסדר הרמב״ם הם כתובים והוא מנהג ספרד. עכ״ל. ומתוך דברי המעתיק סדר שלפנינו משמע דאף בספרד לא נהגו לאומרו אלא בצבור ובש״ץ, ולכן העתיקו כאן בתפלת הש״ץ:

כ.] **ולעולמי** עד תמלוך בכבוד, כתב במחזור ויטרי: העם נהגו לומר עד תמלוך בכבוד, ואח״כ תקיעתא של פיוטין, אבל רבינו יצחק הלוי תיקן לסיים הפסוקים קודם שיתחיל התקיעתא, כי בתקיעתא אינן כתובין המקראות כסדר של תורה ונביאים וכתובים, וכו׳. ואלו ואלו מודים שצריך לש״ץ להתחיל סדר תפלה שתקנו אנשי כה״ג קודם שיתחיל הפיוט שתקנו אחרונים להוסיף בשבחו של מקום, כו׳. סדר מלכיות במלכיות, זכרונות בזכרונות, שופרות בשופרות, כו׳. והאיך יפתח ש״ץ בפיוט מלכיות ועדיין לא פתח בתפלת מלכיות שתקנו אנשי כה״ג, כו׳. אלא ש״ץ ישאל צ״ל ויפתח בשבחו ש״מ, והפייט נזהר בחתימת שבחו, וחתימתו מעין חתימת הברכה, כמו ירומם וימלוך [חתימת אנסיכה מלכי לר׳ אליעזר הקליר.] או״א מלוך על כל העולם. למשפט יזכור, [חתימת זכר כל מעש להנ״ל] או״א זכרנו. קול קורא כשופר, [חתימת אשא דעי] תקע בשופר. כו׳ ומה המאו אלו תקיעות ומה נשתנו משאר פיוטין. כו׳ ומנהג ראשונים עיקר. וכך הי׳ נוהג ר׳ יצחק ב״ר יהודה, ואחריו ר׳ יצחק לוי, ורבינו ר׳ אלעזר, עכ״ל. ומה שנראה מדבריו שסדר ברכות הללו נתקנו מאנשי כנסת הגדולה, לכאורה לא משמע כן בש״ס, דאמרינן ר״ה כ״ז כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כמאן כר׳ אליעזר, ומשמע דנתקנו אחרי זמן התנאים, ובירו׳ פ״א דר״ה הלכה ה׳ מביא נוסח זה היום, ועל המדינות בו יאמר, וקרי לי׳ תקיעתא דבי רב ומשמע דרב תיקנו. וכן במד״ר ותנחומא משמע שנתיסדה בבית מדרשו. והויטרי עצמו הקשה האיך תקנו רבנן דלא כהלכתא דר״א שמותי הוא שנדוהו או שהוא מתלמידי ב״ש, ותי׳ דאמרו קודם שנדוהו, או קודם שלמד אצל תלמידי ב״ש ע״ש. ולכן נראה לתרץ דנוסחי התפלות שבין הפתיחות והחתימות נתקנו בבית מדרשו של רב, אבל עיקרי הברכות פתיחתן וחתימתן והפסוקים ודאי דנסדרו מאנשי כה״ג, וכדמשמע בש״ס [ברכות כ״ט] הני י״ח כנגד מי, שבע דשבתא, תשע דר״ה כנגד מי, ומשמע דכלהו כהדדי נתקנו מאנשי כה״ג, וכן סדור הפסוקים עשרה או שלשה. כבר הי׳ לחז״ל בזה מסורה קדומה, ואיפליגי בה תנאי במס׳ ר״ה. ואחרונים במדרשו של רב באו והוסיפו על הנוסח, וזהו דלא נזכר בגמרא בתקיעתא ד״ר אלא „זה היום" „ועל המדינות", אמצעו של נוסח, ולא אתה זוכר וכדומה, וגם טענתו של רבינו הלוי שצריך להתחיל סדר תפלה שתקנו אנשי כנסת הגדולה קודם שיתחיל הפיוט שתקנו אחרונים, לא היתה אלא מה שמקדימים הפיוטים קודם הפסוקים אחרי תמלוך בכבוד, והנהיג שיאמר

בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד. **ונאמר** לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. ונאמר, ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. ובדברי קדשך כתוב לאמר, ה' מלך גאות לבש לבש ה' עז התאזר, אף תכון תבל בל תמוט, ונאמר, שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה, שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר, כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו וגו'. ונאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד. ובתורתך כתוב לאמר. שמע ישראל וגו'. **אלהינו** וא"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך כו'. והשיאנו כו'. ותוקע תשר"ת. **היום** הרת עולם, היום יעמוד במשפט כל יצורי עולם. אם כבנים ואם כעבדים [אם כבנים] רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו קדוש: (ג)

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם. לפניך נגלו כל תעלומות. והמון נסתרות שמבראשית. כי אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך. אתה זוכר את כל המפעל. וגם כל היצור לא נכחד ממך. הכל גלוי (ג) לפניך ה' אלהינו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות, כי תביא חק וזכרון להפקד כל רוח ונפש, להזכר מעשים רבים והמון נסתרות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ועל המדינות בו יאמר. איזה לחרב ואיזה לשלום, איזה לרעב ואיזה לשובע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. מי לא נפקד כהיום הזה. וזכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקודתו, ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו

שנוי נוסחאות והגהות

לקמן סי' קכ"ו. (ג) „יערב" לפניך קול תחנוננו אל רם ונשא. מבין מביט ומאזין ומקשיב קול תרועתנו תקבל ברצון זכר מלכיותנו" כן איתא בסדר הנדפס אבל בגוף כת"י ב"מ ליתא.(ג) „וצפוי". וגם

מגן האלף

שיאמר הפיוטים קודם חתימת הברכות, אחרי הפסוקים משום דפסוקים סדרן דקמאי נינהו: **והנה** בפיוטי הקליר לא נזכרו פסוקים כלל ואנחנו אומרים אותם לפני פסוקי אנשי כה"ג. או אחריהם כפי מה שהנהיג רבינו הלוי. אבל בתקיעתא ופיוטי דיוסי בן יוסי שהם אהללה, ואפחד במעשי, ואנוסה לעזרה, [הנמצא בסדר רס"ג ומיחסו אליו וכן מובא בטיטור. ודלא כדברי הרי"ץ ן' גאות שמיחס אותם ליוסי בן יועזר התנא, ונראה שהוא ט"ס.] מצאנו שסבך כל הפסוקים בזהב פיוטיו מן חרוז המתחיל באות סמ"ך ולהלן. פסוק אחד מתורה ואחד מכתובים ואחד מנביאים, וכפלם כן עד נ"פ. והפיוט הזה מובא בהלכות הרי"ץ ן' גאות והביא שם דרב האי גאון כתב וז"ל „נהיגי רובא למימר על סדר זה ה' ימלוך, לא הביט און, ויהי בישורון. ויוסי בן יועזר דתקין אהללה תחלה בסמ"ך ויהי בישורון, ובלד"י ה' ימלוך, ובתריה בשי"ן לא הביט און, ולא שמענו שערער אדם בדבר" עכ"ל. ור"ל דרב האי גאון ס"ל לומר השלשה פסוקים ה' ימלוך ולא הביט ויהי בישורון ביחד זה אחר זה, ויוסי פליג עליה בתרתי

תתבולותיו (ד) יצרי מעללי איש. אשרי איש שלא ישכחך, ובן אדם יתאמץ בך, כי דורשיך לעולם לא יכשלו, ולא תכלים לנצח כל החוסים [בך.] כי זכר כל המעשים לפניך בא, ואתה דורש מעשה כלם. וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים, בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם, על כן זכרונו בא לפניך ה׳ אלהינו להרבות זרעו בעפרות תבל, וצאצאיו כחול הים. ככתוב בתורתך, ויזכור אלהים את נח וגו׳. ונאמר, וישמע אלהים את נאקתם וגו׳. ונאמר, וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי. ובדברי קדשך כתוב לאמר, זכר עשה לנפלאותיו וגו׳. ונאמר, טרף נתן ליראיו וגו׳. ונאמר, ויזכור להם את בריתו וינחם וגו׳. וע״י עבדיך הנביאים כתוב לאמר הלוך וקראת וגו׳. ונאמר, וזכרתי אני את בריתי אותך וגו׳. ונאמר, הבן יקיר לי וגו׳. (ה) **או״א** זכרנו בזכרון טוב מלפניך, ופקדנו בפקודת רחמים משמי שמי קדם. וזכר לנו ה׳ אלהינו את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה, ותראה לפניך עקדה שעקד את בנו על גבי המזבח, וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם. כן יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך. ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך ומנחלתך, לקיים לנו ה׳ אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך ע״י משה עבדך, באמור וזכרתי להם ברית ראשונים וגו׳. כי זוכר כל המעשים אתה הוא מעולם, ואין שכחה לפני כסא כבודך, ועקדת יצחק לזרעו תזכור, בא״י זוכר הברית. ותוקע ק״ש״ק. היום ה״ת עולם וכו׳. **ארשת** שפתינו יערב לפניך אל רם ונשא, מבין מביט מאזין מקשיב קול (ו) [תפלתינו] תקבל ברצון: (ז)

אתה

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „וגם״. (ה) בכתי״ ב״מ איתא כאן כל נוסח יעלה ויבא. (ו) „תרועתנו״. (ז) „זכר זכרונותינו״ ה׳

מגן האלף

בתרתי: שהקדים ויהי בישורון באות ס׳. וערבב נמי הפסוקים דבאות ב. ל. ב׳ כתב פסוקי תורה, ובאות ע. ק. ת. פסוקי כתובים. ובאות פ׳. ר׳. ח׳. פסוקי נביאים. וכן נהג בפיוט אפחד במעשי. ובאנוסה לעזרה, וכן הועתק בשמו בסדר רב סעדיה כת״י ומצאתי כנוסחתו במחזורי רעדלהיים. אבל במחזורים שלנו השמיטו הפסוקים ואנו נוהגין כפי דברי האי ושיטתו. ובכ״ז אין קפידא וכמו״ש הריצ״ג „ולא שמענו שערער אדם בדבר״ ואע״ג דבכ״מ בעי לאדכורי קראי כסדרן, והפייט מקדים ויהי בישורון דוזאת הברכה לפסוק ה׳ ימלוך, לא הייסינן בהכי, דכן מצינו נ״כ בגמרא דף ל״ב ע״ב דאמר „אלא מלכיות תלת הוא דהוין, ה׳ אלהיו עמו ותרועת מלך בו, ויהי בישורון, ה׳ ימלוך״ וש״מ דלא קפדינן בהכי. ובפסוקי כתובים אנן נמי לא קפדינן בזה, וכן מזכיר הפיים פסוקי דנ״כ באות ע׳. פ׳. ובאות ק. ר. קודם פסוקי תורה דבאות צ׳ ש. ולא קים כדברי חכמים, אלא עשה כריב״נ דקיי״ל כוותי׳ דבדיעבד יוצא בפסוק אחד של תורה, ואחד של נביאים ושל כתובים, ואע״ג דאח״כ הוסיף לומר פסוקים של תורה כרבנן מ״מ עכ״פ הקדים כתובים ונביאים לשל תורה, ולכן לא ערער אדם בדבר כמו״ש הגאון כיון דעכ״פ עשה כרבנן ואמר כסדרן שלש מכל אחד, ומנהגנו לומר הפיוטים קודם על כן נקוה. ולפני אתה זוכר. ואתה נגלית. ובשביל שענתו של רבינו הלוי, השמיטו במחזורים כל הפסוקים שהביא הפייטן יוסי בן יוסי, ומדפיסי רעדלהיים

אתה נגלית בענן כבודך אל עם קדשך לדבר עמם. מן השמים השמעתם קולך ונגלית עליהם בערפלי טוהר. גם כל העולם כלו חל מפניך. ובריות בראשית חרדו ממך. בהגלותך. מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות, ותשמיעם את הוד קולך, ודברות קדשך מלהבות אש. בקולות וברקים עליהם נגלית, ובקול שופר עליהם הופעת, ככתוב בתורתך ויהי ביום השלישי וגו׳. ונאמר, ויהי קול השופר וגו׳. ונאמר. וכל העם ראים את הקולות וגו׳. ובדברי קדשך כתוב לאמר עלה אלהים בתרועה וגו׳. ונאמר. בחצוצרות וקול שופר וגו׳. ונאמר, תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. הללוית הללו אל בקדשו וגו׳. עד כל הנשמה וגו׳. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר, והיה ביום ההוא יתקע וגו׳. ונאמר, כל יושבי תבל ושוכני ארץ וגו׳. ונאמר, וה׳ עליהם יראה ויצא וגו׳. (ח) ה׳ צבאות יגן עליהם [כן יגן עלינו.] **או״א** תקע בשופר גדול לחרותנו. ושא נס לקבץ גדהנו. וקרב פזורינו מבין הגוים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה, ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם. אנא קים לנו ה׳ אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך ע״י משה עבדך מפי כבודך כאמור. וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. בא״י שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים. ויתקע קר״ק תקיעה תרועה תקיעה. (ט) היום הרת עולם כו׳. [זו תפלת מוסף לשני ימים. ואומר עבודה, והודאה, ושים

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) „ה׳ צבאות יגן עליכם", „ה׳ צבאות יגן עלינו". כ״ה בכת״י ב״מ והוא לשון מוטעה. ועיין גרסת רס״ג. (ט) „היום הרת עולם" כן איתא גם בסדר הנדפס. אבל בגוף כת״י ב״מ שהוא מעתיק משם לא מצאתי זאת.

מגן האלף

רעללהיים החפלים ליפות מקהן ומלפיסים כל פסוקי הפיוטים, לאומרם קודם פסוקי אנכה״נ מכשילים את הרבים לעשות שלא כהלכה:

ובסדרן של כתובים כתב רבינו הגאון ז״ל לאמר ה׳ מלך, ושאו שערים. ובסדר רס״ג הביא פסוק כי לה׳ המלוכה והשמיט ה׳ מלך גאות לבש, ותרויהו חשבו לשאו שערים לשתי מלכיות, והכי נוהגין לומר כי לה׳ המלוכה, וה׳ מלך, ושאו שערים. ונשאל הר׳ ר׳ נתן ע״ז כמובא בשב״ל, והשיב דשאו שערים הראשון והב׳ כחד חשיבי ע״ש. ובזכרונות כ׳ הגאון בפסוקי תורה „וגם אני שמעתי", ומנהגנו לומר: וזכרתי את בריתי יעקב, וכ״ל הטעם. משום דהשתא הוו זכרון כללי לעולם, בנה. ופרמי ביצי״מ, בוישמע את נאקתם. ולעתיד בוזכרתי. פסוקי כתובים משתוים לנוסחתנו. וברס״ג מוסיף „זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור", וכ׳ הש״ל הדייקנים א״א אותו, שהוא פסוק רביעי שלא לצורך, אבל דעתו אינו כן משום דפסוק זכר עשה לנפלאותיו עם טרף נתן ליראיו דסמיכי אהדדי כחד חשיבי, ובשופרות לא חשיב רבינו בכתובים פסוק הללו אל בקדשו לחשבון שופרות כמו״ש רבינו מבולם, לפי שכנגדו קבעו חכמים העשרה פסוקים. והקדים רבינו כתוב ביום ההוא יתקע [ישעי׳ כ״ג] לפסוק כל יושבי תבל? [שם י״ח] ואפשר משום דשם עיקר ישועת ישראל. ועיין בת׳ הרשב״א סי׳ תפ״א שכתב דאינו יוצא בשופרות בפסוק ותקעתם בחצוצרות שלא נזכר בו לא שופר, ולא תרועה. וכ׳ דמורו ר׳ יונה הנה ג לומר ובחודש השביעי. ומורו דמב״ן הנהיג פסוק לא הביט און לאומרו עם המלכיות ועם השופרות עיי״ש ומנהגנו לסיים בפסוק ותקעתם והטעם עיין בב״י:

ולאחר

ושים שלום.] **כא.]** ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא ג' שברים. מריע תרועה גדולה כדי לערבב השטן:

קטו. כב.] **ויחיד** במקום שאין ש"ץ מתפלל שבע ברכות ואומר עלינו לשבח, ולאחר שמסיים תפלתו תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת, במה דברים אמורים בשלא היה חבר עיר. אבל היה חבר עיר שומעין על סדר הברכות, דתנן מי שברך ואח"כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים. ואמרינן טעמא שלא היה לו שופר מעיקרא... (א) כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו, רב פפא בר שמואל קם לצלויי א"ל לשמעיה חזי כי נחירנא לך תקע לי. א"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. תניא נמי הכי כשהוא (ב) שומעין על הסדר ועל סדר ברכות, בד"א בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר כשהוא שומען, שומען על הסדר (ג) על סדר ברכות, ויחיד שלא תקע, חבירו תוקע לו, ויחיד שלא ברך אין חבירו מברך לו. (ובכת"י א. איתא: ומצוה בתוקעין יותר מהמברכין, כיצד שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולך למקום שתוקעין, ואינו הולך למקום שמברכין. ומשמיע צריך שיכוין להשמיע מדר"ז אר"י [ר"ה לד] שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום מתשעה בני אדם יצא. ואפי' כל היום כלו, ובלבד שיהיה התוקע בר חיובא, אבל שמע מאשה והרש שוטה וקטן לא יצא, דתנן [שם כט] כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח):

קטז. ותפלת מנחה כתפלת שחרית, ובתפלת... (א) אומר אתה חבדלתנו כדרך שאומרים במוצאי שבתות. **כג.] ובר"ה** שחל להיות בשבת אין תוקעין. (בכת"י א. איתא: גזרה שמא יוציאנו בידו ויעבירנו ד' אמות בר"ה [ר"ה כט] והיינו טעמא דשופר, וה"ט דלולב וה"ט דמגלה.) **ותפלה** של חול של כל עשרת ימי תשובה מר"ה עד יוהכ"פ אומרים זכרנו לחיים, ומי כמוך אב הרחמן, והמלך הקדוש, [והמלך המשפט] וזכור רחמיך, וכתוב לחיים, ובספר חיים

שנוי נוסחאות והגהות

קטו. (א) „הא הו"ל שופר מעיקרא" כן צריך להיות. (ב) כשהוא „שומען" שומען. (ג) „ושלא" כצ"ל:

קטז. (א) „ובתפלת ערבית במוצאי יו"ט" כצ"ל.

מגן האלף

כא.] ולאחר התפלה מריעין תרועה גדולה, עמ"ש בזה לעיל סי' קי"ה אות יו"ד:

קטו. כב.] ויחיד במקום שאין ש"ץ כו' עמש"ל אות י"ז:

קטז. כג.] ובר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין, כו' במשנה דף כ"ט איתא מתחלה ביבנה"ך התקין ריב"ז שיהו תוקעין כ"מ שיש בו ב"ד, ירו"ה כ"ל דלא התקין אלא ביבנה, ואמרו לו אחד יבנה ואחד כ"מ שיש בו ב"ד, ואר"ה עם ב"ד, בפני ב"ד, ובזמן שב"ד יושבין. והעתיקו הרי"ף ז"ל, משום דס"ל דגם בזמן הזה כל מקום שיש שם ב"ד קבוע מופלג יגדול בדורו תוקעים שם. ואמרו על רב אלפס ז"ל שהיו תוקעין בבית דינו בר"ה שחל בשבת. וכתב הרמ"ב שלא נהגו תלמידיו אחריו כן, כי מפרשים אחד יבנה וא' כ"מ שיש בו ב"ד של סנהדרין ואפי' סנהדרי קטנה, ואינן כיבנה שהי' שם סנהדרי גדולה. אבל עכ"פ סנהדרין בעינן, וכ"מ מפרש"י וכ"כ הרז"ה, וכן נראה דעת רבינו ז"ל שכתב דאין תוקעין. ומדבריו משמע דבזה"ז אין שום מקום בישראל שתוקעין בו:

היים, אבינו מלכנו, ונופלין על פניהם, ועומד ש"ץ ואומר אבינו מלכנו (ב) (חננו ועננו), ואנחנו לא נדע כו'. (מכאן עד סדר תפלות יוהכ"פ חסר : כת"י ב"מ),

קיז. [ועשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים בשחרית ומנחה אומר אבינו מלכנו. ומשכימין בכל יום לבתי כנסיות לפני עמוד השחר ומבקשין רחמים וכך מתחילין: אומר ש"ץ אשרי יושבי ביתך ועונין אחריו עד תהלת ה' ידבר פי, ואומר ש"ץ קדיש ומתחיל ואומר: לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, מה נתאונן ומה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים. אתאנו על שמך ה', עשה למען שמך, בעבור כבוד שמך כי אל מלך חנון ורחום שמך. לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. כדלים וכרשים דפקנו דלתיך. (א) מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים, מה נאמר לפניך כי בושנו במעשנו, ומה נספר לפניך כי נכלמנו בעונינו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו מה נדבר ומה נצטדק, אנו בושים במעשנו ונכלמים בעונינו. אלהים בושנו ונכלמנו להרים אלהינו פנינו אליך, כי עונותינו רבו למעלה ראש, ואשמתנו גדלה עד לשמים, כי עונותינו רבו מלמנות וחטאתינו עצמו מספר, כי עונותינו עברו ראשנו כמשא כבד יכבדו ממנו, אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד, אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך, כי רבו משובותינו לך חטאנו, מקוה ישראל ה מושיעו בעת צרה, אל תבא במשפט עמנו כי לא יצדק לפניך כל חי, אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך. מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו, לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא. ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתינו, תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים.

אל מלך יושב על כסא רחמים מתנהג בחסידות, מוחל עונות עמו, מעביר ראשון ראשון ומרבה (ב) מחילה לחטאים וסליחה לפושעים, עושה צדקות (ג) עם כל בשר ורוח, ולא כרעתם תגמול. אל הורתנו לומר שלש עשרה, זכר נא לנו שלש עשרה שהודעת לענו מקדם, וכן כתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה', ושם נאמר: ויעבור ה' על פניו ויקרא. ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה. (ג) למען שמך ה' וסלחת לעונינו כי רב הוא. כלה

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) בכת"י ליתא זאת אבל כן צריך להגיה וכן היה בנדפס:

קיז. (א) בכת"י אמריקני איתא פתיחת „לך ה' הצדקה כמו בסלידות שלנו וכל הסדרים דלקמן נמצא שם בענין אחר ועמש"ל בחלק א' מגה"א סי' ג' אות י"ז מה ששגה הר ש הורויץ מבאר הויטרי לחשוב שרש"י ז"ל תיקן הפתיחה הזאת, ואינו כן. אלא דכבר היתה נהוגה מימות רבינו, אלא דרש"י הוסיף בה מקראות. (ב) והרס"ג גרס „סליחה לחוטאים ומחילה לפושעים". (ג) עיין לעיל בח"א דף קמה נוסח הרס"ג בכאן. (ד) לעיל בחלק א' סי' צ"ז סיים בתיבה ונקה „לא ינקה" וכתבתי שם במגן האלף בדעת הגאון ז"ל דס"ל דגם לא ינקה הוא כמכילין דרחמי ע"פ דברי המכילתא ע"ש בביאור הדברים. אך לפי מה שאני רואה עתה גרסת הגאון כאן, קרוב יותר לשער שנפל שם טעות בהעתק וצריך למחוק שם תיבת „לא ינקה".

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו, כי אתה ה׳ טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך כי עמך הסליחה למען תורא:

שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. שוב למען עבדיך שבטי נחלתך. שובה ה׳ עד מתי והנחם על עבדיך. שובה ה׳ חלצה נפשנו והושיענו. שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל. שובה ה׳ את שבותנו כאפיקים בנגב. שובה משובה ישראל נאם ה׳ ולא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה׳ לא אטור לעולם. שובה ישראל עד ה׳ אלהיך כי כשלת בעונך, קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו, וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה׳ אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. דרשו ה׳ בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ויאמר ה׳ סלחתי כדברך. הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותנו והעיר אשר נקרא שמך עליה. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים, ה׳ שמעה, ה׳ סלחה, ה׳ הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. **אל** מלך יושב כו׳ ויעבור כו׳:

זכור ה׳ חרפת עבדיך שאתי בחקי כל רבים עמים. זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה. זכור ואל תפר בריתך אתנו. זכור ה׳ מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו. הביטה וראה את ׳אנחותינו, הביטה וראה את ׳בשתנו, האזינה ושמע את אנקתנו, הביטה וקבץ את ׳גליותינו. הביטה ומחה את ׳דמעותינו, הביטה וראה את ׳הריגתנו, הביטה ׳ושמע את ׳זעקותינו, הביטה ורפא את ׳חליינו, הביטה ושמע את וידויינו, הביטה וטהר את ׳טומאתנו, הביטה והעלה את ׳ידידותנו, הביטה וחסר את ׳כלימתנו, הביטה ולחוץ את ׳לוחצנו, הביטה וראה את ׳מצוקותנו, האזינה ושמע את ׳קולנו, הביטה ובקש את ׳רדיפתנו, הביטה וראה את ׳שממתנו, הביטה ושמע את ׳תפלתנו, הביטה וקבל את ׳תחנוננו, הביטה וראה כי אין לנו אלוה אחר אלא אתה, הביטה וראה כי אין לנו עוזר וסומך אלא אתה, הביטה וראה כי אין לנו גואל ומושיע אלא אתה, הביטה וראה כי אכלונו אויבים, הביטה וראה כי בלעונו צרים, הביטה וראה כי שללונו בוזזים, הביטה וראה כי המסונו זאבים, הביטה וראה כי אכלונו בכל פה, הביטה וראה כי הכבידו עולם עלינו, הביטה וראה כי כלתה רוחנו, הביטה וראה כי נקטה נפשנו, הביטה וראה כי אין לאל ידינו, היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותנו, היינו משל בגוים מנוד ראש בלאומים, היינו שחוק לכל עמים נגינתם כל היום, היינו כיתומים אשר אין להם אב, וכאלמנות אשר אין להם רועה, אתה הוא מלכנו אלהים צוה ישועות יעקב בשמך נבוס קמינו. אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד, אל תקצוף ה׳ עד מאד ואל לעד תזכר עון חן הבט נא עמך כלנו, עשה כמו שאמרת, וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את

בריתי

בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור. ועשה כמו שאמרת וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה׳. עשה עמנו כמו שהבטחתנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה׳ אלהיהם. ורחם עלינו כמו שכתוב, כי אל רחום ה׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. שמע את נאקתינו כמו שכתוב, וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. ראה בעניינו כמו שכתוב וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך, אל תרחק ממנו כי צרה קרובה כי אין עוזר, עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. נשא עינינו אל ההרים מאין יבא עזרנו, עזרנו מעם ה׳ עושה שמים וארץ, למען שמך ה׳ וסלחת לעונינו כי רב הוא, למען שמך ה׳ תחיינו ובצדקתך תוציא מצרה נפשנו, שמרה נפשנו והצילנו אל נבוש כי חסינו בך. תום ויושר יצרונו כי קוינוך, פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו. פדה ה׳ נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו. ה׳ חננו לך קוינו, היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה. אל מלך יושב על כסא רחמים כו׳.

אליך נשאנו עינינו היושבי בשמים. (אשא) [נשא] עינינו אל ההרים מאין יבא עזרנו. עזרנו מעם ה׳ עושה שמים וארץ. אל יתן למוט רגלנו אל ינום שומרנו. הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה׳ אלהינו עד שיחננו. חננו ה׳ חננו כי רב שבענו בוז, רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאי יונים. חננו אלהים כחסדך כרוב רחמיך מחה פשענו, עשה עמנו כמו שאמרת, אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. עשה כמה שאמרת, מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. עשה כמו שאמרת, למעני למעני אעשה כי איך יחל שמי וכבודי לאחר לא אתן. עשה כמו שאמרת, למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה וישועתה כלפיד יבער. שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו. הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור, הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך, רצית ה׳ ארצך שבת שבות יעקב. נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה, אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך. ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה׳. אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו, בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו, בטחו בה׳ עדי עד כי ביה ה׳ צור עולמים, ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. הושיעה את עמך וברך את נחלתך, ורעם ונשאם עד העולם. הושיענו אלהי ישעינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. הושיענו אלהים כי באו מים עד נפש. לה׳ הישועה על עמך ברכתיך סלה. פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם, כי שומע אל אביונים ה׳ ואת אסיריו לא בזה, כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו, ובשועו אליו שמע. שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו, שמעה

תפלתנו

תפלתנו ה׳ ושועתנו האזינה אל דמעותינו אל תחרש. שמע קולנו ה׳ וקבל ברחמים את תפלתנו. שמע ה׳ קולנו נקרא וחננו ועננו. קולנו שמעה. אל תתעלם אזנך לרוחתנו לישועתנו. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנוננו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה׳ שמעה ה׳ סלחה. [ואם יש שהות בלילה אומר סליחות כמו שירצה.] אל מלך יושב על כסא רחמים כו׳]:

כשחטאו ישראל במדבר עמד משה בתפלה לפניך לבקש רחמים על עמך, וכך אמר בתפלתו: מלכי ואלהי, סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה, ואתה השיבות כדברי טובך, בשרת ואמרת לו: סלחתי כדבריך. וכן כתוב בתורתך ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך. ולירושלם עירך אמרת לה הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ואנו בושים במעשנו ונכלמים בעונינו, נשחרו פנינו מפני חטאינו ונכפפה קומתנו מפני אשמתנו ואין לנו פה להשיב ולא מצח לחרים ראש, והאיך נעיז פנינו או נקשה ערפנו לומר לפניך ה׳ אלהינו וא־להי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל אנחנו כו׳.

אשמנו מכל עם, בושנו מכל דור, גלה ממנו משוש, דוה לבנו בחטאנו. הוחבל גנינו ונפרע פארנו, זבול מקדשנו, חרב בעונינו, טירתנו היתה לשמה, יופי אדמתנו לזרים, כחנו לנכרים, ועדין לא שבנו מתעותנו. יהיך נעיז פנינו או נקשה ערפנו והיך נאמר לפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל אנחנו חטאנו.

לעינינו עשקו עמלנו, ממשך וממרט ממנו, נתנו עולם עלינו. סבלנו על שכמנו. עבדים משלו בנו, פורק אין מידם. צרות רבות סבבונו. קראנוך ה׳ אלהינו. רחקת ממנו בעונינו. שבנו מאחריך תעינו ואבדנו. ועד אין לא שבנו מתעותנו האיך נעיז פנינו או נקשה ערפנו. והיך נאמר לפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל חטאנו.

ויחן ה׳ אותם וירחמם, ויפן אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו ארצה. חננו אלהים כחסדך כרוב רחמיך מחה פשעינו. הרב כבסנו מעונינו ומחטאתינו טהרנו.

כרחם אב על בנים רחם ה׳ על יראיו. כרחם אב על בנים ירחם ה׳ עלינו. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך. לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה. ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון היודע בחושך פלאיך וצדקתך בארץ נשיה. חוסה ה׳ על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם, יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך. לא לנו ה׳ כי לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך, למה יאמרו בגוים איה אלהיהם ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה.

אלהינו שבשמים חוס ורחם עלינו. א״ש חוס וחמול על שאריתנו. א״ש שמע קול תפלתנו. א״ש יכמרו רחמיך על פליטתנו. א״ש בטל מעלינו גזרות

גזרות קשות, א״ש חדש עלינו גזרות טובות, א״ש אל תבא במשפט עמנו. א״ש תעמד לפניך זכות אבותינו. א״ש שלח ברכה במעשה ידינו. א״ש שלח רפואה לחולי עמך. א״ש הצמח לנו ישועה בקרוב. א״ש קרב קץ גאולתנו, א״ש אל תתננו בנפש צרינו. א״ש אל תתן מאויי רשעים עלינו. א״ש אל תפק זממם בנו. א״ש אל תכלה נחלת הנשארה. (א״ש אל תבא במשפט עמנו) א״ש אל תדיננו כחטאתינו. א״ש אל תשלם לנו כגמולנו. א״ש קרע לנו גזר דיננו. א״ש מחוק שטרי חובותינו, א״ש כתבנו בספר חיים טובים. א״ש כתבנו בספר זכרון. א״ש כתבנו בספר זכיות. א״ש כתבנו בספר מזונות פרנסה וכלכלה. א״ש החזירנו בתשובה שלמה לפניך. א״ש ברך שנה זו ופירותיה. א״ש זכרנו בזכרון טוב לפניך. א״ש פקדנו בפקודת ישועה ורחמים.

חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו. ה׳ אלהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה. אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד. אתה ה׳ אל תרחק אילותנו לעזרתנו חושה. חושה לעזרתנו אלהי תשועתנו. אתה ה׳ לא תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך תמיד יצרונו. אתה ה׳ לעולם תשב, כסאך לדור ודור. ואתה ה׳ אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו. כי אתה ה׳ אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה׳ אבינו גואלנו מעולם שמך. היטיבה ה׳ ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם. אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים, בונה ירושלם ה׳ נדחי ישראל יכנס. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. עשה כמו שאמרת לא אעשה חרון אפי ולא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. רפאנו ה׳ ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה. בורא עולם במדת רחמים בטל גזרות מעמך ישראל ברחמיך הרבים.

רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו, אב הרחמן מלא רחמים חטאנו לפניך רחם עלינו: **א**דון הסליחות ח״ל ר״ע, **ב**וחן לבבות ח״ל ר״ע **ג**ולה עמוקות ח״ל ר״ע, **ה**דור בנפלאות ח״ל ר״ע, **ו**תיק בנחמות ח״ל ר״ע, **ז**וכר ברית אבות ח״ל ר״ע, **ח**וקר כליות ח״ל ר״ע, **ט**וב ומטיב לבריות ח״ל ר״ע, **י**ודע כל נסתרות ח״ל ר״ע, **כ**ובש עונות ח״ל ר״ע. **ל**ובש צדקות ח״ל ר״ע, **מ**לא זכיות ח״ל ר״ע, **ס**ולח חטאות ח״ל ר״ע, **ע**וזרה בצרות ח״ל ר״ע, **פ**ועל ישועות ח״ל ר״ע, **צ**ופה עתידות ח״ל ר״ע, **ק**ורא הדורות ח״ל ר״ע, **ר**וכב ערבות ח״ל ר״ע, **ש**ומע תפלות ח״ל ר״ע, **ת**קיף בעולמות ח״ל ר״ע,

אל חנון שמך, אל רחום שמך, בנו נקרא שמך עשה למען שמך. עשה למען אמתך. עשה למען בריתך. עשה למען גדלך. עשה למען דתך, עשה למען ימינך. עשה למען כסא כבודך. עשה למען תורתך. עשה למען אוהביך שוכני עפר. עשה למען משה ואהרן. עשה למען דוד ושלמה. עשה למען שממות ירושלם. עשה למען הריסת מזבחך. עשה למען שריפת היכלך. עשה למען עניים ואביונים. עשה למען יתומים ואלמנות. עשה למען ישרים וצדיקים חסידים ותמימים. עשה למען תנוקות של בית רבן שלא חטאו. עשה

למען

למען גמולי חלב שלא פשעו. עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא באהבת עלינו.

עננו אבינו עננו. עננו בוראינו עננו. עננו גואלנו עננו. עננו דורשנו עננו. עננו אלהי אברהם עננו. עננו פחד יצחק עננו. עננו אביר יעקב עננו. עננו עזרת השבטים עננו. עננו משגב אמהות עננו. עננו מחיה המתים עננו. עננו המלך הקדוש עננו. עננו הרוצה בתשובה עננו. עננו המלך המשפט עננו.

דעאני לאברהם בטורא דמוריה עינינן. דעאני ליצחק על גבי מדבחא עינינן. דעאני ליעקב בבית אל עינינן. דעאני ליוסף בבית אסירי עינינן. דעאני לאבהתנא על ים סוף עינינן. דעאני למשה בחורב עינינן. דעאני לאהרן במחתיתא [נ״א במתייה לקודשא] עינינן. דעאני לפנחס כד קם מנו כנשתא עינינן. דעאני ליהושע בגלגלא עינינן. דעאני לשמואל במצפיא עינינן. דעאני לדוד במערתא עינינן. דעאני לשלמה בירושלם עינינן. דעאני לאליהו בטורא דכרמל עינינן. דעאני ליונה במעי הדגה עינינן. דעאני לחנניא מישאל ועזריה עינינן. דעאני לדניאל בגובא דאריותא עינינן. דעאני למרדכי ואסתר בשושן הבירה עינינן. דעאני לכל צדיקי וחסידי עינינן. דעאני לתבירי לבא עינינן. דעאני למכיכי רוחא עינינן. דעאני למסכני עינינן. דעאני לעסיקין עינינן. דעאני ליתמי עינינן. דעאני לארמלתא עינינן. דעאני לאילתא בעידן מולדיהון עינינן. דעאני לאסירי פרזלא עינינן. דעאני לנחותי ימא עינינן. דעאני למהלכי מדברא עינינן. דעאני לכל מאן דעקא לי׳ עינינן. דעאני לכל מאן דמריר לבא עינינן. רחמנא עינינן. מלכא רמא ורחמנא וחננא עינינן. מלכא רמא ורחמנא וחננא חוס. מלכא רמא ורחמנא וחננא תוב. מלכא רמא ורחמנא וחננא שזיב.

מכניסי רחמים הכניסו רחמנו לפני בעל הרחמים, משמיעי תפלה השמיעו תפלתנו לפני שומע תפלה. משמיעי צעקה השמיעו צעקתנו לפני שומע צעקה. מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו לפני מלך מתרצה בדמעות. השתדלו והרבו תחינה ובקשה לפני מלך רם ונשא. הזכירו לפניו, השמיעו לפניו תורה ומע״ט של שוכני עפר, יזכור אהבתם ויחיה אותנו בטרם שלא תאבד שארית יעקב. כי צאנו של רועה נאמן היה לחרפה, ישראל גוי אחד למשל ולשנינה, מהר עננו ופדנו מגזרות קשות והושע ברחמיך הרבים משיח צדקך ועמך.

מחי ומסי ממית ומחיה, מסיק מן שאול לחיי עלמא. ברא כד חאטי אבוהי לקייה, אבוה דחיים מסי לכיביה. עבדא דמריד נפיל בקולר, מאריה תאיב ותבר קולריה. ברך בוכרך אנן וחטתן קמך, הא רוויה נפשין בגידין מררין. עבדך אנן ומרודנן קמך, הא בזתא, הא שביה, והא מלקיותא. במטו מינך ברחמך נפישין, אסי לכיבין דתקוף עלן עד לא נהוי גמירא בשביה.

מרן דבשמיא לך מתחנינן, כבר שביה דמתחנן למאריה, כולהון בני שביה בכספא מתפרקין, ועמך בית ישראל ברחמים ובתחנונים. הב לן לבא

לתיובתא ולא נהדר ריקם מן קמך.
מרן דבשמיא לך מתחנינן, כעבדא דמתחנין למאריה. עשיקי אנן ובחשוכא שרינן, מרידין נפשין מעקתין דנפיש, חילא לית בן לרצויך מרן, עביד בדיל קימא דגזרת לאבהתין, ולא נהדר ריקם מקמך.
מתרצה ברחמים (ד) ומתפתה בתחנונים, התרצה והתפתה לדור עני ומדולדל, אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה למען שמך והושיענו. (בכת"י כ"מ בחלק הפזמונים כתוב פזמון שומר ישראל. ושומר גוי אחד, ושומר גוי קדוש, ושומר גוי רבא, ואח"כ מחי ומסי כו' ע"ש. ושם סליחות ותחינות ופזמונים מסודר על מ"ו לילות למעמדות לפני ר"ה ועל ר"ה וש"ש ויוכ"פ. אבל נראה לעין שכל המסודר שם בחלק השני אינו אלא הוספה מעתיק הספרדי לפי מה שנהגו בזמנו, אשר לקט מפייטנים וממחברות האחרונים ולאו רע"ג חתום עליהם, וכן נתוסף שם במעמד יום ראשון תחינה ה' אלהי ישראל שוב מחרון אפך כו' וגם זה אינו מזמן הגאונים:
ונופלים על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה, כד.] ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים, ופזמונים ממה שתקנו פייטנים. אומר.] (עד כאן חסר בכת"י כ"מ ובנדפס ממנו)

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בסדר מעמדות כת"י ב"מ איתא „ומתפיים בתחנונים התרצה והתפיים":

מגן האלף

קיז. כד.] ואם רצה לומר סליחות ופסוק' ממה שתק' ראשונים כו', הסליחות ופסוקים הם המלוקטים מהתנ"ך ע"ד שמסודרים כאן. ונמצאים ג"כ בסדרי הסליחות שבידינו לפני הפיוטים שאחריהם, וכן נמצא הרבה בכת"י כ"מ בחלק המעמדים לחמשה עשר לילי אשמורת לפני ר"ה. ובמה שדקדק רבינו לומר על הפסוקים האלו „שתקנום הראשונים", ועל הפזמונים „שתקנו אותם הפייטנים" למדנו מדבריו, שהגאונים הקדמונים בחרו יותר בכתובים שנאמרו מפי חוזי עליון מפי הגבורה וברוה"ק, יותר מבפזמונים שחברום הפייטנים ודקדקו בם גם בשיווי המשקל והחרוזים. ואע"פ שיסודתם בהררי קדש מאגדות ומדרשי רז"ל, מ"מ כתובים עצמם קדש קדשים, ומזה תראה שלא טוב יעשו אלו הקמים באשמורת ועוברים במהירות על הפסוקים המצויינים לפני הסליחות, או שאינם אומרים אותם כלל. ומקדימים עצמם להתחינות שאחריהם, ועושים העיקר טפל, והטפל עיקר, ומוב מעט בכונה, עוד תראה שכל המעמדים ללילי האשמורת שסדרם הסופר בכת"י ב"מ לא נתקנו מהגאונים הראשונים, ולא סדרם אלא מתוך פיוטי הפייטנים האחרונים כדי להשביח את ספרו כי הראשונים נזהרו מאד שלא להרבות בתפלות אלא ממה שנמצאו דוגמתם בכתבי קדש, ורבינו לא סדר סליחות מחודשות לכל יום ויום גם לעשי"ת כפי שאנו נוהגים, אלא סליחה אחת לכל הימים, ובתוך אותן התפלות הנזכרות כאן בדברי רבינו, וכן בתפלת רבינו סעדיה, נראה בהם' המרגליות המזהירות חודרי כליות ולב, המקור והמבוע הראשון ששאבו ממנו, האחרונים בזמן לנרפס אל סדרי הסליחות שבידינו כמו שתראה בפתיחה של „לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים", ומה נאמר לפניך יושב מרום" שמקורם מיסודו של רבינו אלא שהוסיפו עליהם מקראות. וגם הפיוט הנפלא של „אל מלך יושב על כסא רחמים" „אשמנו מכל עם" „כשחטאו ישראל במדבר" ותפלת „אל רחום שמך" „עננו ה' עננו", מקורן הראשון הוא מרב עמרם, וכן „מכניסי רחמים" „מחי ומסי" „מרן די בשמיא" כלם נלקחו מסדרנו, ועל דרך זה תמצא ביתר התפלות הנשגבות הקורעות לב ונפש שנסדרו לערב ר"ה כמו „היה"ר שתהא השנה הזאת קץ ותכלית לשבי" וכל הענינים שאחרים נלקטו כלם קטעים אחדים מתפלתו של רבינו סעדיה, אולם הרואה מקורן בעצם מבועו עומד משתומם על רוח החן הנעלה והנשגב השפוך על כל הגיוני קדשו ועומק מדברותיו. כי לא חבר שום מחבר עוד כמוהו, כמו"ש הראב"ע ונפש כל איש תמלא עז וחדוה בהשתפכות נפשו לאלהים:

וידוי דרב סעדיה גאון אשר מצאנו בסדרו בכת״י

ומובא באריענט שנה 51 בשם מהרי״ל שכתב: „אך בסלח לנו יאריכו לומר י״ג ויעבור, זכור ברית״ וידוי דרב סעדיה, וג״פ וידוי אשמנו מכל עם, לעינינו, כו׳, וזה לשון הכת״י:

הא לך וידוי דרב סעדיה.

אלהי נשמה שנתתי בי טהורה. אתה בראתה, ואתה נטלתה ממני אמש׳ ואתה החזרתה לי בחסד ובאמונה בעולם הזה, ולהחזירה בי בחסד ובאמונה לעתיד לבוא. כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי. ולא אומר לפניך נקי אני ולא חטאתי, כי מה יועיל שפת׳ שקר, ואין יתרון לבעל חלשון לומר זך לקחי ואון לא פעלתי. הלא כחוצב אבן וכבונה עיר אשר לא יוכלו גריה להסתר במחבואה, אף כי ה׳ אלהי לא אוכל להתעלם ממך. כי ארחי ורבעי זרית, וכל כליותי קנית, וכל דרכי הסכנת. לכן אמרתי אל לבי, טוב להודות לה׳, ולתת תודה לאלהי ולאמר: אנא ה׳ שא נא, רפא נא לי, אשר נואלתי ואשר חטאתי, כי אנכי חטאתי: **אשמתי**, בגדתי, כו׳ ועל כלם סלח לי מחל לי. סרתי ממצותיך וממשפטיך הטובים ואתה צדיק על כל הבא עלי כו׳:

וזאת התפלה השניה המהוללה בפי הראב״ע, אשר לרב סעדיה זצ״ל ונעתקה שמה בכת״י קודם ואנחנו לא נדע מה נעשה, והיתה שגורה תמיד בפי הגאון הרמ״ע מפאנו זצ״ל. ובאריענט מועתקת מסידור רומניא בלשון רבים, ובשנויים קצת, אשר הקפתים בחצאי עגולים, וזהכתוב בכת״י הנ״ל בל״ע: „ולאנסכה אלאכרי, פיהא כלאם לא חרקה יוגע אלקלב וידלל אלעבד, והי הרה״. ופתרון הדברים בלה״ק „עוד תפלה אחרת, המשובצה באש שלהבתיה, ונאמרת בדמי לב נכנע. והיא זאת״:

תפלת רב סעדיה גאון

ה׳ שפתי תפתח, ופי יגיד תהלתך.

גם היום ידעתי והשיבותי אל לבבי, (כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ועל כן נקרא שמך) (ממחזור רומניא) „כי אתה״ ה׳ אחד ואין עמך שני׳ במלכותך ובממשלתך. ואין אחר לעשות כמעשיך וכגבורותיך. וכל אחד שהוא זולתך גוצר הוא וְחָדָשׁ, ואיך יְדַמֶּה לך ואתה יְצַרְתּוֹ? או יערך לך ואתה בְּרָאתוֹ? לכן יאמינו הלבבות וְתַבְעֶנָה הנפשות: כי אתה ה׳ אחד מיוחד בכל שמותיך, ונשגב בכל דרכיך, ונפלא בכל מעשיך, ונעלם מעין כל חי ועין לא תְשׁוּרֶךָ:

אמת ה׳ אלהינו. אתה היית עד לא עולם מאז, ואתה הוא בהיות עולם וּבְהִתְיַצְּבוֹ. ואתה אחרי אָבְדוּ וְחָלְפוּ, ושנותיך לא יִתַּמּוּ. (ואמת)* „**ואמונה**״ ה׳ אלהינו אתה בראת את כל הברואים, במאמר ולא ביגיעה. קראת להם בקריאה ויעמדו יַחְדָּיו ולך היכולת להעבירם „ולהחליפם״ (ולהאבידם) ובידך כח וגבורה לְחַדְּשָׁם וְלַהֲשִׁיבָן לקדמותן:

ואמנם ה׳ אלהינו. אתה בראת את העולם הזה עולם עובר, לבחון בו את כל בני אדם במשפטים והקים אשר צִוִּיתָם, ובדרך החיים והטוב, והמות והרע אשר נתת לפניהם. ואת העולם הבא עולם עומד, לשלם בו שָׂכָר טוב לכל חסידך, וּלְהִנָּקֵם בו נָקָם ברית מן הבונדים בך:

ואמת,

---

*) כל המוסגרים כזה (-) מקורם כמה שנדפס כאריענט ע״י שד״ל ממחזור רומניא וכל התפלה שם בלשון רבים.

ואמת ה׳ אלהינו אתה (הוא אשר) בחרת את זרע ישורון מכל העמים אש׳ על פני האדמה, ותעש לנו מימי קדם המַּסּוֹת הגדולות אשר ראו עינינו, האותות והמופתים והיד החזקה, והזרוע הנטויה אשר לא נבראו כהנה בכל הארץ ובכל הגוים:

ואמונה ה׳ אלהינו אתה (הוא אשר) יִסַּרְתָּנוּ בעת (ש)הכעסנו אותך בַּשְּׁבִי ובגולה, וְלַמָּוֶת (לא) נְתַתָּנוּ:

ואמנם ה׳ אלהינו אתה הוא (ה)גואלנו (וה)מושיענו המשיב שבותנו (והמקבץ נפוצותינו) והכונה בית מקדשנו, [הַמְטִיבֵנוּ הַמַּרְבֵּנוּ מאבותינו, כאשר דברת בפיך ובידך תמלא]:

על אלה נודה לך ה׳ אלהינו,ועל עצומות וגדולות ונפלאות מאלה עד אין חקר ואין מספר ממעשיך.כמעשיך הָאֲיֻמִּים וּמִפְעָלֶיךָ הנוראים אשר לא יְכַלְכְּלוּם השמים והארץ ואף כי בני האדם. ולא יוכלו כל החיים לתור ולחקור קִצֵּיהֶם ואף כי אדם אחד. ומי זה יְמַלֵּל גבורותיך, או ישמיע תהלותיך? ואתה הוא המתנשא לכל לראש, והמרומם על כל ברכה ותהלה:

הן אלה קצות דרכיך זכרתי ונבהלתי, ועוד קטונתי בעיני נפשי. (ונרכיתי ושפלתי עד מאד) כי מה האדם הזה להתיצב לפניך ואנוש מה כחו לעמוד נגדך, ותוחלת (ותהלת) יכודו מן העפר, ובעודנו חי בעפר מדורו, ואחרי מותו אל עפר ישוב, ובמה יתגאה או יעוז?

אם בגבורה? אכן חלש הוא! בהיותו „בריא" (תמים) ואף כי בַּחֲלוֹתוֹ, והינון והאנחה שוברות כחו, והצרות והמצוקות נותשות גבורתו:

ואם בחכמה? הלא הוא נבער מדעת! גלמו וחדריו לא יֵדַע שבתו וקומו, ארחו ורבעו שבעו ונומו. (רעבו ושבעו.) וחליו ומותו, וגם מה ילד יום לא ידע, ומה יהיה למחר לא יבין. על כן מלא לבו פחד ועצבון:

ואם בעושר? הלא הנה הוא עני ודל! ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב ללכת כשבא, ומאומה לא ישא בעמלו שיולך בידו, אם ישמח כי רב חילו, וכי כביר מצאה ידו, הן עשיר ישכב ולא יֵאָסֵף עיניו פקח ואיננו:

ואם בימי חייו ושנותיו? הנה טפחות נתת ימיו, וחלדו כאין נגדך, ושנותיו כצל עובר, כציץ יָצָא וַיִּמָּל, ויברח כצל ולא יעמוד:

ואם במעשיו ומפעליו? אך בצלם יתהלך במו! אך הבל יהמיון (יצבור ולא ידע מי אוספם) בְּשֵׁנָה יקח מהם ויבוש ויכלם מעצתו, ילין וישכים (יום אחר יום) ויקות לרימה, ויסע מסע אחר מסע אל ארץ חשך וצלמות, עד בא יומו עת פקודתו. בעת ההיא ימס כעש חמודו, ביום ההוא אבדו עשתונותיו. מלבד עשות משפט ואהבת חסד וְהַצְנֵעַ לכת עם אלהיו הוא ילונו בעמלו (שיולך בידו:)

וגבר אשר אלה מעלליו מה הוא כי תזכרנו. ובן אדם כי תפקדנו, לוי רחמיך (וחסדיך) הרבים אשר גמלתו מראש „ותחשבהו" (ותבירהו) לעמוד לפניך, ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו, תמשילהו במעשה ידיך „ותשת כלי (כל שתה) תחת רגליו:

גם אני עבדך בן אמתך עפר ואפר רימה ותולעה. עני ואביון רש ואיש תְּכָכִים. ידעתי ה׳ כי לא בצדקתי חננתני, ולא ביושר לבבי גמלתני הטובה, כי (אם) כרוב רחמיך אשר גבהו כגבוה השמים על הארץ והסדך ואמתך אשר נָשְׂאוּ עד שחקים:

ידעתי ה׳ כי לא הייתי ואתה עשיתני, אתה יצרתני וכוננתני, חיים והסד עשית עמדי, ופקודתך שמרה רוחי. וחכמה ותבונה השכלתני, ומכח גבורתך אִזַּרְתַּנִי, ומן העושר והכבוד אשר מלפניך הענקתני, וממעלה למעלה (ולמעלה מעלה) רוממתנו, כמו מימים עד ימים תשלימני. עד אשר הביאותני עד הלום, והגעתני עד הקץ הזה. ונפשי יודעת מאד כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה. צר ומצוק מצאוני ואתה הושעתני. זרים קמו עלי ומידם פדיתני. פעמים רבות הגעתי עד שערי מות והחייתני. ומה אשיבה לך כל תגמוּלֶיךָ עלי?

ואם אפיק שבח כמימי הים, וארחיבה פי בשיר כחללו של עולם, ועל משמרתי אעמודה כארזי הלבנון, ואתיצבה על מצור כתבור וחרמון. (או) ואפרשה כפי ככנפי הנשרים, ואשא עיני תמיד ככוכבי השמים. וארימה קולי כאיל תערוג על אפיקי מים. ואכרעה על ברכי, ואדדה כל שנותי במספר הימים אשר נתת לי ה׳, ולא אשיג אחת מני אלף מגמול הטוב והחסד והרחמים אשר עשית עמדי מעודי עד היום הזה:

ולא כגמול עלי השיבותי לך, בלתי כאשר הוכחת לאמר: הלה׳ תגמלו זאת. כי שכחתי את כל חסדך, ונשיתי את כל טובותיך, וממשפטיך סרתי, והרע בעיניך עשיתי, ובהבלי העולם הזה נהבלתי, ונסכלתי ואשגה הרבה מאד. ואהבתי רע מטוב, ושקר מדברי צדק. (סלה) וטומאה מטהרה, וְשִׁקּוּץ תחת נִכּוּת [כ״כ בכת״י אבל בהגדפס מנוקד זכות] והחלפתי עולם עומד בעולם עובר, מדי יום ביום השכם וחוטא. (וְחָטוֹא.) עד אשר עברו עונותי ראשי ורבו משערותי, וגדלו מצעדי רגלי, ועצמו מדברי שפתי, טבעתי במצולותם ואין מעמד, באתי במעמקיהם ושבולת שטפתני:

ולא לך ה׳ הרעותי בלתי אם לנפשי, ולא אותך הכעסתי כי אם אותי. כי אנוש אם חטא מה יפעל לך, ואם רבו פשעיו מה יעשה לך, אבל אוי לבני האדם אשר פשעו בך. ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה:

אלהי בושתי וגם נכלמתי להרים אלהי פני אליך. וככלי נמאס כן נבזיתי בעיני נפשי, וכגבר אשר הוטבל בשחת ותיעבוהו שלמותיו, וכמו בעון (אשר) חוללתי מראשית „על״ כן בושת פני כסתני:

אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי איככה אוכל לעמוד אם תאספני אליך על חטאתי אלה, היעמוד לבי אם תחזקנה ידי בְּקָרְאֲךָ אותי למשפט על רוע מעללי. אלה. כעלה נדף נחשבתי בזכרי זאת, וכקש יבש נדמיתי בעלותה על לבי. וכמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה, כן הייתי מפני זעמך וקצפך אשר חויבתי בו על רוב פשעי, כי השמים והארץ לא יָכִילוּ זעמך, וכל שכן אָנִי. [עני ונרכה]:

אבל

ומדי דברי בשמך, וזכור אזכור חסדיך; ואערוך למולם חטאתי ופשעי; נָמֵס לבי וסמר בשרי ורחפו עצמותי, והמו מעי ורפו ידי ומעדו אשורי, וכפף ראשי ונגרה דמעתי, ויבש חכי ונאלמתי דומיה ויצורי כצל כלם, נעויתי משמוע ונבהלתי מראות. כי מלך גדול אתה, וזה אשר גִמַּלְתִּנִי ואלה מעשה ידי!

ועתה ה׳ אלהי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הִוָּדְעִי ספקתי על יָרֵךְ, על זאת אשא בשרי בְשִׁנַּי ונפשי אשים בכפי, ובמה אקדמה פניך ה׳ ובמה אכף לך אלהי מרום, ובמה אכפר ותתרצה לי על רוב חטאתי אשר עברו וחלפו כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו:

אם בתשובה ותודה תתרצה, הנני שב ומתודה ואומר לפניך: חטאתי לך ה׳. ועויתי ופשעתי ומרדתי. וסרתי ממצותיך וממשפטיך, וישר הֶעֱוֵיתִי ולא שָׁוָה לי:

ואם בשבר רוח תכפר, הנה נשבר לבי ונדכתה רוחי מן הצרות והתלאות אשר עברו עלי בעוני, עד אשר לא נותר מתום בבשרי. ומה יש בי עוד לְכַפָּרָה כרגע מעט תואל ידך בי ואינני. [או] אם תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור:

ואם בבכי וזעקה תסלח, הנה במסתרים נפשי תבכה על רוב חטאתי, ובחדרים רוחי תֶּאֱנַח על רוב פשעי. ולו יש בי כח, אכן עיני נגרה ולא תדמה, עד כָּלוּ בדמעות עיני לזאת:

ואם בתפלה ותחנונים תמחול, הנני מתפלל לפניך. (הנני מפיל תחנונותי לפניך וכעיני שפחה אל יד גבירתה) וכעיני עבד נשואות אל אדוניו, כן עיני נשואות אליך. ולו יכלתי להתיצבה (תמיד נגדך) אז עמדתי לפניך כל ימי חיי. ואתה ה׳ ידעת את הגויה אשר כוננת כי בָלָה היא, ואת מחשבתה כי היא נבערה, ואת השאור אשר בעסה כי רע הוא:

לכן ה׳ אדוננו, אם עשיתי אני כאולתי ופשעתי, עשה אתה כחכמתך וסלה, כי תְמִים דעים אתה, ואם שלמתי רעה תחת טובה, גְמָלֵנִי טוב ואל רע. כי יֻתַּר מרעהו צדיק. וכל שכן הבורא, ואם הרביתי לפשוע, אתה הוא רב חסד והמרבה לסלוח (ורחום לכפר עון. ומרבה) „והרבה" להשיב אפו, אשר צדקותיו כְּבוֹ מהררי אל. עמקו מתהום רבה, כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ:

ה׳ שמעתי שמעך כי באחת המדות מן המדות האלה תסלח לאשר פשעו בך ואף כי בכלם. סלח נא לעוני וּלְחַטֹּאתַי ולעונות עמך ישראל ולחטאתם, וכבסני מעוני ומחטאתי טהרני. ואל תטור לי לעולם כאשר אמרת כי חסיד אני נאם ה׳ לא אטור לעולם. ואל תקצוף עלי עד מאד, ואל לעד תזכר עון, כאשר אמרת, כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. כי ימים רבים מחיי כליתים בינון, ועליהם אמרתי: „הנחלתי לי ירחי שוא" ולילות רבות יגעתי בם באנחתי, אשחה באשמורותם על מטתי, ואומרה להם: „ולילות עמל מִנּוּ לי" ורבים משנותי ספו באנחותי, וְקוֹרֵא להם: „כי כל ימינו פנו בעברתך" ובמה

ימי

ימי חיי הנשארים ואדעם ואשא, או קצי ומדת ימי ואאריך נפשי. והלא גר אנכי עמך ותושב לפניך ככל אבותי הראשונים. ומחר תקרא ואנכי אענך. תשלח דברך עד מהרה ירוץ. ומה בצע בדמי אם תשחיתני? או מה כשרון אם תורידנו שאול בחטאי, או מה יתרון אם תפקוד עלי כדרכי. ולא כאלה שבחיך, ולא כזאת שמך ותהלתך על קצוי הארץ. אבל הדבר אשר הוא לך לתהלה להתנהג עם עבדיך במדת הרחמים. ולגלגל כאשר דברת: למען שמי אאריך אפי, ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. וגם המדה אשר היא לך לתפארת, המחילה והסליחה ועבור על פשע. כאשר דברת על בְּרִיּוֹתֶיךָ:
„ותפארתו עבור על פשע" ולמעלה מזאת אלהי עולם:

אנא ה' האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד, אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאה את עבדך מיום היותי על פני האדמה עד היום הזה. וראה את עניי, ואל תראה את עֲוֹנִי. פנה אל עשקי, ואל תיפן אל קָשְׁיִי. והבט בעמלי, ואל תבט במעלי. ושים נא צרותי כופר חטאתי. ומצוקותי תחת אשמותי. ועלבון הנפש חֵלֶף עון הנפש. ומחה והעבר פְּשָׁעַי מנגד עיניך ואל יזכרו עוד. וחשכני מזדים, וטהרני משגיאות ומנסתרות נקני. וקרבני אליך ורצני וזכני. כי אתה אלוה סליחות חנון ורחום. דרכיך ה' הודיעני, אורחותיך למדני, הדריכני באמתך ונחני באורח מישור, ויחד לבבי ליראה שמך. והט לבי בסליחותך ואל עדותיך. כי אתה תקרא שלום שלום, לרחוק תחילה ואחרי כן לקרוב. נחמני ה' אלהי על כל הצרות אשר צפו על ראשי בימים ההם אשר עברו בטובתך ובישועתך ובחסדך וברצונך ובאור פניך. כי צָמְאָה אנכי לרחמיך כארץ עיפה למים. והשמיעני ששון ושמחה, תגלנה עצמות דכית, והשכיבני בטח ושאנן מפחד רעה, ושמרני ועזרני, ובצל כנפיך תסתירני, ולא אירע רע כי אתה עמדי:

אתה ה' ידעת כי לא אוכל להועיל נפשי בלעדיך. אבל אתה עשית ואתה תשא. האר עיני בתורתך, והנחילני מחכמתך, והשכילני (שכל טוב) מן הדעת והתבונה אשר תתן מפיך, והטריפני לחם חקי בנחת ולא (במצור) „במגור", בהיתר ולא באיסור, בבטח ולא בפחד. ואל תבטיחני בהם על הבריות, כי כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. ואני עליך בטחתי אל אבוש כי חסיתי בך. הצילני מאויבי ושגבני ממתקוממי, ואל תתנני בנפש צרי ואל יאמרו בלענוהו. השב חרפתם אל ראשם, והשיבה נפשי משואיהם. כי אתה מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו:

רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה. חבוש שברי ומחץ מכתי וסוככני בשלומך הגדול. וְסַפֵּק על ידי לשמור מצותיך ולהקים חקיך ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אשר להם עוז בך מְסִלּוֹת בלבבם. ממתים ידך והלקך אשר חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם. ואהיה מבני האדם אשר בצל כנפיך יחסיון, ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. ואזכה לרוב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך, כי עמך מקור חיים באורך נראה אור.

ושואל

ושואל אם ישאלך מעט תענחו (בכפל) בְּכִפְלַיִ שְׁאֵלָתוֹ להרבה מאד. כי עבדך לפי כחו וקוצר ידו ישאל, ואתה כפי זרועך וכעוצם ידך תעמם לנו האל ישועתנו סלה:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיהא הקץ הזה קץ תכלית עמך בית ישראל, ועת סוף לגלותנו ולאבלנו, ואחרית ימי ענינו ומרודנו. כי משך עלינו השעבוד וארך עלינו עול המלכיות, והננו בכל יום הולכים ודלים, נמעטים ברבות (השנים) „הזמנים״, ונצערים (בשגיאות) בסנות „השנים״, (הזמנים) אין לנו מנהל (ולא) „ואין״ מחזיק בידנו, כאשר אמרת: אין מנהל לה מכל בנים ילדה, ואין מחזיק בידה מכל בנים גִּדֵּלָה, (ולא) „ואין״ מי יחמול עלינו (ולא מי ינוד לנו, ומי יסור לשאול לשלום בעדנו) „ומי ינחמנו״, כאשר אמרת: מי יחמול עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך (או מי) „ומי״ זה יגדור גדר או מי יעמד בפרץ בעדנו. ואין עוד נביא וְחוֹזֶה ולא אתנו יודע עד מה) ואין קורא בשמך באמת מתעורר להחזיק בך. כי כלנו כצאן תעינו, איש לדרכו פנינו, כל גבר אחר בצעו וכל איש (אחר שרירות לבו הרע הולך) בשרירות לבו. לא דיינו עונות אבותינו הראשונים (עד אשר הוספנו) „ואנחנו מוסיפים״ עליהם (עונות) חדשים, ולא (הוכחנו) „נוסרנו בכל התוכחות אשר עברו (עלינו) „עליהם״. ולא הועיל לנו בכל האזהרות אשר הוזהרנו:

ואתה ה׳ חשבת לצרף (את) סיגנו ולהסיר בדילנו, (ולשבור את לבנו הזונה) וּלְהָתֵם את טומאתנו ממנו. על כן הגליתנו ובגוים זריתנו. (והנה בסאון) ובשאון מִי המלכיות צוללנו, וּכְהִתּוּךְ כסף בתוך כור בָּאֵשׁ, כן נִתַּכְנוּ. וכמוץ הרים כן רודפנו, ועונינו כרוח ישאונו. ולא מקוצר ידך ה׳ לא הושעתנו, ולא מכובד אזנך לא שמעת את תפלתנו. כי אם עונותינו הבדילו בינינו לבין ישועתך. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו:

ואתה ה׳ אלהינו גואל ישראל וקדושו, הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור חלילה? לא לעולמים תזנח ולא תוסיף לרצות עוד, לא אפס לנצח חסדך ולא כלו רחמיך. כי המת חדשים לבקרים יהולו בכל עת ובכל רגע. למען שמך ה׳ עשה עמנו אות לטובה (כי תוחלת הכל אַתָּה) כי תחלת הכל הוא. (כי נקרא שמך עלינו ה׳ אלהי ישראל.) ולמען ברית אבותינו אברהם יצחק (ויעקב אשר כָּרַתָּ לנו ולשאריתנו) „וישראל״ ה׳ לא תשכח את בריתם. ולמען תורתך ולומדיה אשר נמעטו בַּעֲשׂוֹ, והבטחתנו על אודותיה כי לא תשכח מפי זרעו, ודברך אשר שמת בפיהם לא ימושו, ולמען עמך ונחלתך אשר נשארו מעט מהרבה כתורן על ראש ההר וכנס על הגבעה, ולמען ירושלם עיר קדשך (אשר היתה מדבר שממה ויצא) „אשר״ יצא ממנה כל הדרה, ובית (קדשך) „קדשנו״ ותפארתנו אשר היה לשריפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה. וראה נא כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. חנה נא חעת אשר יאתה לך להושיע, ובה יודע עוז רחמיך וחסדיך. כי אין

בנו

בנו מעשים וגם גמר חסיד מן הארץ. מהר יקדמונו רחמיך ויבואונו חסדיך, (ויהי עלינו נֹעַמְךָ) ויכבשו רחמיך את כעסך, ומטוּבך הגדול ישיב חרון אפך מעמך ישראל ונחלתך. והושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך.

שובה ה׳ את שביתנו והנחם על רעתנו, שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו, שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה. שלח גואל ויגאלנו ויעלנו שמחים אל אדמתנו. ואור שבינתך בינותינו וחזון נביאך (כתוכינו) „בקרבנו״. ובדברך יחיו מתינו (וירננו) ויקיצו שוכני עפרותנו, ושמחת עולם תהיה לנו כאשר אמרת: ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברינה ושמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישינו ונסו יגון ואנחה. ועוד אמרת: (עתה אשיב שבות יעקב ורחמתי על בית ישראל וקנאתי לשם קדשי. ועוד אמרת:) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה׳. ועוד אמרת: בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה׳. ורבות מאלה נחמות (והבטחות אשר) כרת (לנו) לשאיריתנו, ואומר: בימים ההם ובעת ההיא נאם ה׳ יבוקש עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה לא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר. ואומר: ולא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו לאמר דעו את ה׳, כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד. אלה אמרת, וכאלה תעשה, וכהנה רבות עמך. זכרני ה׳ ברצון עמך פקדני בישועתך, לראות בטובת בחיריך, לשמוח בשמחת גויך, להתהלל עם נחלתך. כי אתה שומע תפלה ומאזין צעקה (מכל בְּרִיָּה) ואין זולתך:

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה׳ שמעה, ה׳ סלחה, ה׳ הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך:

דיני וסדר כפרות

(דה״ח) (א) מנהג כפרות בעיו״כ הוא מנהג ותיקון ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה ולמעוברת תרנגול ותרנגולת: (סי׳ תר״ב) (ב) בוחרים בתרנגולים לבנים אבל אין להזור אחר לבנים דוקא ואסור ליקח לכפרה בעלי חיים הראוין להקרבה כמו תורים ובני יונה: (מ״א שם) (ג) ושוחטין אותם באשמורת כי אז רחמים גוברים (של״ה) ומוב לפדותן בממון ונותנין המעות לעניים. וזורקין בני המעיים על הגגות או בחצר במקום שהעופות יכולין לקחת משם: (שם)

(נחורא) יסבב אדם תחלה לעצמו קודם שיסבב לב״ב כדי שיבוא זכאי ויכפר על החייב ואחר הסבוב יסמוך ידו עליו ותיכף לסמיכה שחיטה:

לוקח הכפרה בידו הימנית ואומר נפש תחת נפש וקורא ג״פ:

בְּנֵי אָדָם יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל: יוֹצִיאֵם

מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק: אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֹנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד שַׁעֲרֵי מָוֶת: וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְיָ בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיְיָ חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: אִם יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ: וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר:

מי שמסבב לעצמו יאמר בלשון הזה ג׳ פעמים:

זֶה חֲלִיפָתִי. זֶה תְּמוּרָתִי. זֶה כַּפָּרָתִי. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנִי אֶכָּנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לעצמו ולאחר עמו יאמר בלשון הזה ג׳ פעמים:

זֶה חֲלִיפָתֵנוּ. זֶה תְּמוּרָתֵנוּ. זֶה כַּפָּרָתֵנוּ. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לזכר אחד יאמר בזה הלשון ג׳ פעמים:

זֶה חֲלִיפָתְךָ. זֶה תְּמוּרָתְךָ. זֶה כַּפָּרָתְךָ. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתָּה תִּכָּנֵס וְתֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לבניו או לשלשה זכרים יאמר בלשון הזה ג׳ פעמים:

זֶה חֲלִיפַתְכֶם. זֶה תְּמוּרַתְכֶם. זֶה כַּפָּרַתְכֶם. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לנקבה אחת יאמר בזה הלשון ג׳ פעמים:

זֹאת חֲלִיפָתֵךְ. זֹאת תְּמוּרָתֵךְ. זֹאת כַּפָּרָתֵךְ. זֹאת הַתַּרְנְגוֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתְּ תִּכָּנְסִי וְתֵלְכִי לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לשתי נקבות יאמר בזה הלשון ג׳ פעמים:

זֹאת חֲלִיפַתְכֶן. זֹאת תְּמוּרַתְכֶן. זֹאת כַּפָּרַתְכֶן. זֹאת הַתַּרְנְגוֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתֶּן תִּכָּנַסְנָה וְתֵלַכְנָה לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

אשה מעוברת לעצמה תאמר בלשון זה ג׳ פעמים:

אֵלּוּ חֲלִיפוֹתֵינוּ. אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵינוּ. אֵלּוּ כַּפָּרוֹתֵינוּ. אֵלּוּ הַתַּרְנְגוֹלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

(דה"ח) (א) מצוה לאכול ולשתות בעיוה"כ ולהרבות בסעודה ויכול למעט מלימודו כדי לאכול ולשתות ולא יאכל אלא דברים קלים כגון דגים או עופות כדי שלא יהא שבע ומתגאה: (מ"ז סי' תר"ד ומ"א) (ב) אסור להתענות בו אפי' עד סעודה המפסקת אפי' תענית חלום כיון דאכילה בעצמה נחשבת כענוי: (א"ר דלא כמ"א) (ג) א"נ על פניהם בעיו"כ וא"א למנצח ומזמור לתודה וא"מ אם לא שחל יוה"כ בשבת אז אומרים א"מ עיו"כ בשחרית ולא במנחה: (מ"א שם) (ד) במנחה בערב שלפני עיו"כ נופלין ע"פ וכן אם חל עיוה"כ ביום א' אומרים צ"ל בשבת במנחה: (שם)

שיפייס את חבירו ויטבול בעיו"כ

(א) עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ואפי' לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור פעם שנית ושלישית ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו מיהו אם רוצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון תורה. מיהו יאמר אח"כ בפני י' שביקש ממנו מחילה ולא רצה למחול לו ואם הוא רבו צריך לילך כמה פעמים עד שיתפייס והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול: (סי' תר"ו) (ב) נוהגין לטבול בעיוה"כ משום קרי (וגם לשם תשובה) ולאדם חלש די בהטלת ט' קבין מים שאובין ואפי' מג' כלים ולא מד' ולא יפסיק הראשון לשפוך עד שיתחיל הב' וכן הג': (שם) (ג) אבל תוך ז' מותר לרחוץ בעיו"כ אפי' בחמין אפי' שעה א' או ב' קודם הלילה שיוה"כ מבטל גזירת שבעה ושאר דיני אבלות כגון ישיבת הקרקע נוהגים עד הלילה: (מ"א שם):

סדר הוידוי

(א) צריך להתודות במנחה בעיוה"כ קודם סעודה המפסקת ויחיד אומרה אחר שסיים תפלת י"ח וקודם הוידוי יאמר יהיו לרצון כו' והש"ץ במנחה אינו חוזר הוידוי וא"א א"מ ולא שום תחנה: (סי' תר"ז) (ב) כשמתודה בלחש נכון לפרט החטא הידוע לו שעשה אבל בקו"ר אסור לפרט החטא שאינו מפורסם וצריך לעמוד בשעת וידוי ולשחות כמו במודים ולא יסמוך לשום דבר דסמיכה חשיב כישיבה (שם מ"א) וכשמתודה יכה באגרוף על החזה ואין לדבר בשעת הוידוי: (ג) אחר מנחה לוקין ל"ט מלקות ברצועה של עגל והנלקה יהיה פניו לצפון ואחוריו לדרום והמלקה יאמר ג"פ והוא רחום שהוא ט"ל תיבות והנלקה יאמר וידוי: (שם)

סדר סעודה המפסקת

(א) צריך לאכול סעודה המפסקת קודם בין השמשות ושיעור ביה"ש הוא כמו רביעית שעה קודם צאת הכוכבים וצריך להוסיף מעט: (סי' תר"ח) (ב) אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול אין להקל לאכול אח"כ אם לא שהתנה בפירוש שאינו מקבל תענית עדיין: (מ"א בשם מהרי"ל) (ג) לא יאכל בסעודה המפסקת דברים המחממין כגון מיני בשמים ולא שומשמין ולא אכילה גסה רק יאכל מאכלים הקלים להתעכל: (שם במ"א)

דיני הטמנה והדלקת נרות

(א) אין להטמין מעיוה"כ על מוצאי יוה"כ כשם שמטמינים מע"ש לשבת: (סי' תר"ט)

(ב) נוהגין להרבות נרות ביוה"כ בבתי כנסיות ומדרשות וגם בבית מדליק ומברך להדליק נר של יוה"כ ואם חל בשבת אומר נר של שבת ושל יוה"כ וידליק גם בחדר שישן שם: (תר"י מ"א) (ג) נוהגין שכל איש עושה לו נר ועוד נר לאביו ולאמו שמתו ואם כבו נרות אלו ביה"כ אסור לומר לנכרי להדליקה או לקבל השעוה שנוטף מהם: (שם)

איסור רחיצה ביום הכפורים

(א) אסור לרחוץ ביוה"כ ואפי' להושיט אצבעו במים אסור ואם היו רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה או שנטף דם מחוטמו מותר לרחצם וצריך ליזהר שלא ירחץ רק מקום המלוכלך בלבד ולא יותר אבל אם היו ידיו מלוכלכות בצואה או שנגע בגופו במקומות המכוסים אפי' לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידיו עד קשרי אצבעותיו

ואם

ואם נגע בידו במים או ברפש א"צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד: (סי' תרי"ג וע' פ"מ מ"ז סי' ק"ח) (ב) בשחרית נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ומברך ענ"י ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הר"ר מעל הידים: (שם) (ג) אם הטיל מים ושיפשף הנצוצות או עשה צרכיו מותר לימול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו וכן כהן שעולה לדוכן נוטל ידיו אף שהן טהורות. אסור לרחוץ פיו ביוה"כ: (שם) (ד) אם ראה קרי ביוה"כ אסור לו לטבול רק רוחץ מקומות המלוכלכות בו לבד ומתפלל: (שם) (ה) אשה אסורה לטבול בליל יוה"כ אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום אבל ללבוש לבנים מותרת ביוה"כ ורוחצת בין ירכותיה כדרכה ואם רוצית לטבול במוצאי יוה"כ תעשה החפיפה בערב יוה"כ: (שם)

איסור נעילת הסנדל ביוה"כ

(א) אסור לנעול מנעול או סנדל של עור והולכין המנעלים מבע"י אפי' מנעל של עץ ומחופה עור אסור לנעול אבל של גמי או של קש ושאר מינים מותר אפי' לצאת בהם לר"ה: (סי' תרי"ד) (ב) היולדת כל ל' מותרת לנעול סנדל וכן חולה אף שאין בו סכנה וכן מי שיש לו מכה ברגליו מותרים לנעול סנדל: (שם) (ג) אם ירדו גשמים ורוצה לילך בחוץ אם הוא איסטניס מותר לנעול מנעליו ומי שאינו איסטניס אסור אפי' ירדו גשמים וההולך לבית הכסא ויודע שיטנף רגליו מותר לנעול מנעליו ויסירם תיכף כשיצא ממקום המטונף וכן איסטניס יסירם כשבא למקום שאין לו צער וההולכין בבהכ"נ עד שיושבין על מקומם איסור גדול הוא. ולא יגע במנעליו כ"א ע"י בגד ואם נגע בלא בגד יטול ידיו: (שם ובמ"א) (ד) יוה"כ אסור בתשה"מ ואסור ליגע באשתו אפילו ביום כאלו היא נדה וגם לא ירבה דברים עמה: (סי' תרט"ו)

הקטנים מתי יתחילו להתענות

(א) קטנים פחותים מבני ט' אפי' אם רוצים להחמיר ע"ע להתענות לשעות מוחין בידם. קטן וקטנה הבריאים בני ט' או עשר שנים מחנכין אותם לשעות הרגיל לאכול בב' שעות מאכילין אותו בג' לשלש מאכילין אותו בד' וכן בני י"א אין מחנכין אותם רק לשעות: (סי' תרי"ז) (ב) קטנה בת י"ב שנה ויום אחד וקטן בן י"ג ויום א' אם הביאו ב' שערות מתענין ומשלימין מד"ת ואם לא הביאו משלימין מד"ס: (שם) (ג) חולה שאכל ביוה"כ אם מתיישב דעתו אח"כ ויכול לברך יזכיר יעו"י בבהמ"ז ואם הוא שבת יאמר גם רצה אבל קידוש א"צ: (סי' תרי"ח)

סדר ליל יוהכ"פ

(א) מתעטפים בטליתים מבע"י ומברכים עליו ואם לא נתעטף מבע"י אלא בלילה אין מברכין עליו: (סי' י"ח) (ב) יש שעומדים על רגליהם כל היום וכן בלילה בתפלת ערבית (אבל אין לעמוד כל הלילה שלא יוכל להתפלל אח"ז בכונה כל היום. והעושה כן פ"א ודעתו לעשות כן תמיד ואח"כ מתחרט צריך התרה: (סי' תרי"ט) (ג) הלן בביהכ"נ ישן רחוק מן הארון: (שם)

(נהורא) אוכלין סעודה המפסקת ומברכין בהמ"ז בבכי ובכונה עצומה ומציעין המטות והשלחנות ומכבדין הבית ליוה"כ כמו לשבת ומדליקין נרות בכל החדרים ולובשים בגדים נקיים ולבנים וקודם שילך לביהכ"נ יברך את בניו בבכיה עצומה ויוכיח אותם שילכו בדרך ה' כל הי הם. ויזהר לשלם בעי"כ כל מה שנדר לצדקה:

נוסח הברכה לבנים (מס' חיי אדם)

ישימך אלהים כאפרים וכמנשה ויברכך כו' ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו ותהיה יראת ה' על פניך כל ימיך שלא תחטא ותהי חשקך בתורה ומצות. עיניך לנוכח יביטו. פיך ידבר חכמות. ולבך יהגה אימות. ידיך יעסקו במצות. רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים. יתן לך בנים ובנות צדיקים וצדקניות עוסקים בתורה ומצות כל ימיהם ויהי מקורך ברוך ויזמין לך פרנסתך בהיתר ובנחת וברוח מתחת ידו הרחבה ולא ע"י מתנת בו"ד פרנסה שתהיה פנוי לעבודת ה' ותכתב ותחתם לחיים טובים וארוכים בתוך כל צדיקי ישראל אמן:

קודם

(נהורא) קודם שילך לבהכ"נ יאמר בפה מלא בשמחה עצומה ובתחילת מנעלים דוקא בזה"ל:
הריני מקבל עלי לענות נפשי וגופי ביוה"כ הזה כאשר צוני יוצרי ובוראי יתברך שמו בתה"ק ועניתם את נפשותיכם בתשעה וגו': והריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה וחמשה עינויים איסור אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה לשיקבה"ו:

וילך לבית הכנסת בחלילת מנעלים. נכנסין לביהכ"נ בעוד היום גדול מחמת התרת נדרים שא"ל ביום חול ומשום שיברך על עטיפת טלית וכשהוא אפי' ספק חשכה אין לברך עליו ואם שכח עד הלילה מ"מ יברך ורש"י היה מתעטף בטלית שאינו שלו כשעמד בלילה ותיכף בבואו לביהכ"נ יתודה בנוסח אשמנו כו' ווידוי זה שקודם כל נדרי הוא דינא דגמרא ועיקר הוידוי היא בתשובה וחרטה עד שיודע תעלומות הבוחן לבבו יעיד שקבל בלבו בעת הוידוי לבל ישיב עוד לכסלה וכתב השל"ה הקדוש בכל הוידוים צ"ל דוקא בשחיית הגוף כמו במודים: נוהגין להוציא ס"ת קודם כל נדרי ואנשי מעשה לוקחים הס"ת בחבוק ונשוק ומבקשים מחילה וסליחה על שפגמו בכבוד התורה ואומרים פסוק זה כמה פעמים:

אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה:

אח"כ מחזירים הס"ת להיכל ושנים מחשובי הקהל הולכין ועומדים לפני החזן א' מימינו וא' משמאלו והחזן עם השנים אומרים נ"פ בישיבה של מעלה ועומדים עד אחר ברכו. הצבור יאמרו עם החזן בלחש כל נדרי וכן שהחיינו ויכוונו שלא לצאת עם ברכת הש"ץ וימהרו לסיים קודם הש"ץ כדי לענות אמן:

תפלת יום כפור

לערבית, ולשחרית, למוסף, ולמנחה, ולנעילה,

למוסף ולמנחה ולנעילה כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה

מקור הברכות

בסדר רבינו סעדיה כת"י אוקספורד איתא: „יטבול ויברך על הטבילה [עמ"ש במגן האלף דלא נהגינן בזה כוותיה, וע"ש טעמו] ויתפלל מנחה עד המברך את עמו ישראל בשלום, ויתחיל אז אתה יודע רזי עולם והעלומות סתרי כל חי, אתה חופש כל חדרי בטן ורואה כליות ולב, אין כל דבר נעלם ממך, ואין נסתר מנגד עיניך, יהיר"מ ה' אלהינו שתמחול לנו על כל עונותינו, ותכפר לנו על כל פשעינו. כו'. ולענין ברכת שהחיינו איתא שם בסדרו ז"ל: „בליל יום הכפורים יברך שהחיינו אחר עושה שלום של קדיש אחר התפלה" ועיין במ"ש בזה בס' מגן האלף, אות ז'.

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר׃ מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה׃

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים׃

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים׃

קדושה לש"ץ בשחרית לעיל דף 54 ולמנחה בחלק א׳ דף 236. וכשמגיע לכי אל מלך גדול גדול וקדוש אתה יתחיל ובכן:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטוֹן לְפָנֶיךָ עֹז בְּיָדְךָ וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ׃

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהֹוָה לְעַמֶּךָ תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ וְתִקְוָה (טוֹבָה) לְדוֹרְשֶׁיךָ וּפִתְחוֹן פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ׃

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה יְהֹוָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלוֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ׃

אתה

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת השבת הזה לקדושה ולמנוחה ואת יום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה. וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (באהבה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: למוסף ומפני חטאינו

אלהינו

מקור הברכות

זכר ליצ"מ רב עמרם גאון ז"ל גרס כאן, אבל חטאנו אשמנו בגדנו, כו׳. ועיין מגן האלף אות ט"ז מש"ש במקור דבריו.

למוסף

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסְפֵי (לשבת יום השבת הזה וְ) יוֹם הַכִּפֻּרִים הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל־יְדֵי משֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה: זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור:

וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָֹה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְחַל לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם (לשבת השבת הזה וביום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵנוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ. כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָֹה תִּטְהָרוּ:

(לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ

ותן

מקור הברכות

קדשנו במצותיך, בסדר רב עמרם לא גרס זאת. ואחר לפני ה׳ תטהרו. מסיים כי אתה סולחן כו׳ וזה נוסח רבינו סעדיה גאון בסדרו כת״י בתפלת יוהכ״פ. וז״ל: „אומר אתה בחרתנו ותודיענו כמו בר״ה. ותתן לנו ה׳ אלהינו את יום הכפורים הזה לסליחה ולמחילה למחול בו על כל עונותינו ולכפר בו על כל פשעינו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הזה. מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך. כאמור אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. ונאמר מחיתי כעב וגו׳ וכתוב כי ביום הזה וגו׳. כי אתה סלחן לישראל מן העולם. ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור. ודברך אמת וקים, ומבלעדיך אין לנו מלך, כי אתה הוא מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמך כל בית ישראל. ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. בא״י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. ועיין מגה״א אות י״ב.

למוסף

בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר. שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל. וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וּשְׁנֵי שְׂעִירִים לְכַפֵּר. (נ״א ושעיר לכפר מלבד חטאת הכפורים) וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

לשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית: (אלהינו וא״א מחל)

וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ: (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְךָ בֶּאֱמֶת. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא (אָתָּה): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ. וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים דרבנן (לעיל כלל 254.)

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל־נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב (לנעילה וַחֲתוֹם) לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: (לש"ץ ברכת כהנים)

לשחרית ולמוסף למנחה ולנעילה	ולמעריב
שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ	שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים

 אבינו

אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם:

לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב (לנעילה וְנֵחָתֵם) לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (נ״א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ:

סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. הֲלֹא כָּל הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

לנעילה מתחילין כאן אתה נותן יד *)

אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם. וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל חָי: אַתָּה

חופש

מקור הברכות

שאין אנו עזי פנים. גרסת רב עמרם שאנו עזי פנים. ועיין מגה״א.

על

לנעילה

*) אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים וִימִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים. נִתְלַמְּדֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן

נחדל

חוֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי בָטֶן וּבוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב. אֵין דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּךָּ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתִּסְלַח לָנוּ עַל כָּל־חַטֹּאתֵינוּ וְתִמְחָל־לָנוּ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ. וּתְכַפֶּר לָנוּ עַל כָּל־פְּשָׁעֵינוּ:

בעל חטא יזהר להרהר בתשובה בכל פרטי הוידוי שמזכיר בה. וצ"ל ג"כ בהכנעה גדולה ובמתון וכן בחזרת הש"ץ:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאוֹנֶס וּבְרָצוֹן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּבְלִי דָעַת:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּבִטּוּי שְׂפָתָיִם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגָלוּי וּבַסָּתֶר:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדִבּוּר פֶּה:

ועל

מקור הברכות

על חטא שח"ל בגלוי, כו'. עחש"ל בזדון, וכן הגרסא ברמב"ם בנוסחי התפלות, ורבינו סעדיה לא הביא בעל חטא כסדר א"ב כלל ולא גרס אלא חטא דשגגה, וזדון, וסתר וגלוי, וחיובי עשה ול"ת כו' ואין שם פירוט חטאים כלל, ונראה דס"ל דאע"ג שכלם אומרים אותו בשוה אין לפרש חטאים דהלכה כרע"ק. ועמ"ש מזה לעיל. וכן מסכים למ"ש המג"א סי' תר"ז שכתב לומר בסתר ובגלוי, בשגגה וזדון, משום דצריך לבקש על הקל תחלה.

וזה נוסח רבינו סעדיה על חטא שחטאנו לפניך בשגגה. על חטא שח"ל בזדון. וע"ח שח"ל בסתר. וע"ח שח"ל בגלוי. ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עשה. וע"ח שאח"ע ל"ת שנתק לעשה. וע"ח שאח"ע מיתה בידי שמים. וע"ח שאח"ע כרת. וע"ח שאח"ע מלקות ארבעים בב"ד, וע"ח שאח"ע הרג וחנק שריפה וסקילה, על שגלוין לנו, ועל שאינן גלוין לנו. את שגלוין לנו ואת שאינן גלוין לנו כבר לפניך גלוין, כדבר שנאמר הנסתרות לה' אלהינו, והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, כי אתה סלחן לישראל מן העולם, ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור, ודברך אמת וקים, ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צו"ג. אלהי נצור לשוני מרע כו'. עכ"ל. ומתוך נוסחא זו יש ללמוד כמה הלכתא גברוותא בדעת הגאון ז"ל.

לגעילה

נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ וּתְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ כְּאִשִּׁים וּכְנִיחוֹחִים לְמַעַן דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר אָמָרְתָּ. אֵין קֵץ לְאִשֵּׁי חוֹבוֹתֵינוּ וְאֵין מִסְפָּר לְנִיחֹחֵי אַשְׁמָתֵנוּ וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַחֲרִיתֵנוּ רִמָּה וְתוֹלֵעָה לְפִיכָךְ הִרְבֵּיתָ סְלִיחָתֵנוּ. מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה

חסדנו

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמִרְמָה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהַרְהוֹר הַלֵּב:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאַת רֵעַ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוּי פֶּה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּוְעִידַת זְנוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן וּבִשְׁגָגָה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזִלְזוּל הוֹרִים וּמוֹרִים:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחוֹזֶק יָד:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטִפְשׁוּת פֶּה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטֻמְאַת שְׂפָתָיִם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיֵצֶר הָרָע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדְעִים וּבְלֹא יוֹדְעִים:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת. סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכָזָב:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפַּת שֹׁחַד:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָצוֹן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָשׁוֹן הָרָע:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּנְטִיַּת גָּרוֹן:

על

לנעילה

מַה חַסְדֵּנוּ מַה צִדְקֵנוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אתה

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂקּוּר עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רָמוֹת:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעַזּוּת מֵצַח:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת. סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְרִיקַת עוֹל:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְלִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּצְדִיַּת רֵעַ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּצָרוּת עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַלּוּת רֹאשׁ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַשְׁיוּת עֹרֶף:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּרִיצַת רַגְלַיִם לְהָרַע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּרְכִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּשְׁבוּעַת שָׁוְא:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂנְאַת חִנָּם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּתְשׂוּמֶת יָד:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לֵבָב:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת. סְלַח לָנוּ. מְחַל לָנוּ. כַּפֶּר לָנוּ:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם עוֹלָה:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם חַטָּאת:

ועל

לנעילה

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ. כִּי מִי יֹאמַר לְךָ מַה תִּפְעָל וְאִם יִצְדַּק מַה יִּתֶּן לָךְ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם (הש״ץ בחזרת התפלה מזכיר השבת הזה ואת יום והיחיד אינו מזכיר) (צום) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. קֵץ וּמְחִילָה וּסְלִיחָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ כִּי לֹא תַחְפּוֹץ בְּהַשְׁחָתַת עוֹלָם.

שנאמר

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אָשָׁם וַדַּאי וְתָלוּי:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַכַּת מַרְדּוּת:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַלְקוּת אַרְבָּעִים:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם כָּרֵת וַעֲרִירִי:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין:

סְקִילָה. שְׂרֵפָה. הֶרֶג. וְחֶנֶק. עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. בֵּין שֶׁיֵּשׁ בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. וּבֵין שֶׁאֵין בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. אֶת הַגְּלוּיִם לָנוּ וְאֶת שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. אֶת הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ. וְהוֹדִינוּ לְךָ עֲלֵיהֶם. וְאֶת שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וִידוּעִים. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר הַנִּסְתָּרֹת לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם. לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא אָתָּה:

אלהי

לנעילה

שֶׁנֶּאֱמַר דִּרְשׁוּ יְהוָֹה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: וְנֶאֱמַר יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְהוָֹה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב וְרוֹצֶה אַתָּה בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים וְאֵין אַתָּה חָפֵץ בְּמִיתָתָם שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה. שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְנֶאֱמַר הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה: וְנֶאֱמַר כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ. כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא אָתָּה:

אֱלֹהַי. עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי. קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִימָּה. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד וּמַה שֶּׁחָטָאתִי לְפָנֶיךָ מָרֵק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִים וָחֳלָיִם רָעִים: אלהי נצור וכו׳

אם יום כפור בשבת אחר תפלת ערבית ויכולו. מג״א. המלך הקדוש וחותם מקדש השבת וא״א ב״מ. וש״ץ מתחיל בנעימות יעלה תחנונינו. ומסיים א״מ אם הוא בחול ובשבת א״א. ק״ש. עלינו. ק״י. שה״י כולה. שה״כ בפתיחת הארון. ק״י. ויש גומרים ספר תהלים. ולכל הפחות יאמר ד׳ מזמורים הראשונים שבתהלים שהם תיקון לקרי:

בשחרית סדר התפלה עד כ״ש כמו בחול רק אין לברך שעשה לי כל צרכי לדעת האריז״ל.

פסוד״ז כבשבת. נשמת הכל יודוך. ומתפללין ש״ע כלאתמול וחש״ץ חוזר התפלה ואומר קדושה דמוסף בכל תפלות היום וטוב שלא להאריך בתפלת שחרית כדי להתפלל מוסף בעונתה קודם ד׳ שעות ואם האריך הש״ץ הרבה ידלג בסליחות. אם התחילו הצבור לומר י״ג מדות ולא סיים עדיין הסליחות יפסיק ויתחיל עם הצבור מפסוק ויעבור ה׳ על פניו וגו׳. וראוי להשתדל לקנות פתיחת הארון להוצאות ס״ת ולקנות עליה לעלות לתורה ובעת שיתחיל הקורא לקרוא אחרי מות שני בני אהרן יכניס צער בלבו ויתעורר לבכות ויזהר מהיסח הדעת ח״ו בעת הקריאה ואחר שמיעת הפרשה יקרא ההפטורה בכונה עצומה ויעורר לבו אל המוסר והתוכחה הנאמר בה:

אחר ברכת ההפטורה אם הוא שבת אומרים יק״פ ומי שברך:

סדר הזכרת נשמות

נוהגים בקהל ישראל להזכיר נשמות אחר ההפטרה ביום כפור ובשלש רגלים: (סי׳ תר״ך)

בעבור נשמת האב אומרים:

יזכור אלהים נשמת אבא מורי (פב״פ) שהלך לעולמו בעבור שאני נודר צדקה בעדו בשכר זה תהא נפשו צרורה בצרור החיים עם נשמות אברהם יצחק

מקור הברכות

יזכור אלהים נוסח יזכור שאומרים ביום הכפורים ושלש רגלים לא מצאתי בסדר רב עמרם גאון ז״ל ולא בסדר רב סעדיה ז״ל ולא בשאר סדרי הקדמונים רק בפנקס גרמייז״א כת״י עתיק שראיתי בעיר אוקספורד, ומובא שם יחד עם נוסח אב הרחמים, ונראה שנתקן בשנות הגזרות שנת תתנ״ו תתק״ט וכבר העירותי לעיל במקור הברכות צד 80 שנמצא כן בתנחומא פרשת האזינו שהחיים פודין את המתים ולכך אנו נוהגין להזכיר המתים ביוהכ״פ, ולפסוק עליהן צדקה, וכן איתא בפסיקתא שכיון שמבקשים עליו רחמים זורקין אותו מגיהנום לג״ע. וכ״כ הרוקח מובא בב״י סי׳ תרכ״א מה שנוהגין לפסוק צדקה ביום הכפורים שיש לזה אסמכתא מהכתוב „אחת בשנה יכפר" וסמיך „ונתנו איש כופר נפשו" ע״ש.

הפנקס הזה נחוץ לדורשי רשומות חוקרי קדמוניות להעתיקו ולברר שמות הקדושים לפי מה שנמצא מהם בספרי הראשונים התשובות והפוסקים, ונוגע הרבה בתולדות ישראל מהגזרות והצרות אשר מצאו את אבותינו בעת הזאת שנחרבו אז יותר מחמשים קהלות גדולות ונהרגו ונשרפו חיים רבבות מישראל וביניהם חכמים גדולים ותלמידיהם חכמי ישיבות ובני ישיבותיהם וכל הקדושים הרשומים והרבנים המצוינים שבדור שמסרו נפשם על קדושת השם נקראו שם בספר הזה בשמותם למקומותם. אך אין המקום פה לפורטם, והננו מעתיקים בכאן אך נוסח הלשון שנתקן בעת הזאת. ח״ל

יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן:

בעבור נשמת האם אומרים:

יזכור אלהים נשמת אמי מורתי (פב"פ) שהלכה לעולמה בעבור שאני נודר צדקה בעדה ובשכר זה תהא נפשה צרורה בצרור החיים עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן:

בעבור נשמת האב ואם אבותיו הזקנים ויתר הקרובים אומרים:

יזכור אלהים נשמות אבי ואמי זקני וזקנותי דודי ודודותי אחי ואחיותי בין מצד אבי בין מצד אמי שהלכו לעולמם בעבור שאני נודר צדקה בעדם ובשכר זה תהיינה נפשותיהם צרורות בצירור החיים עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן:

בעבור נשמות המומתים על קידוש השם אומרים:

יזכור אלהים נשמת (פב"פ) ונשמות כל קרובי וקרובותי הן מצד אבי הן מצד אמי שהומתו הן שנהרגו הן שנשחטו ושנשרפו ושנטבעו ושנחנקו

על

מקור הברכות

וז"ל יזכור אלהים נשמות הרוגי ושרופי קהלות שפייר"א וישוביה. וורמייז"א וישוביה ומגנצי"א וישוביה[הם הקהלות הידועות מחכמיהם בתקנות שו"ם. והן ערי שפיי"ר ווארמ"ס מאינ"ץ] כו' וכו'. עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה שנהרגו ונשרפו כהיום על קדושת ה'. בשכר זה תהא נשמתם צרורות בצרור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבג"ע. אמן.

יזכור אלהים נשמת מר שלמה ומרת רחל עם נשמת איז"ו שררו"ל בעבור שבטלו שמד בכל הקהלות. ונשמת מר יעקב בעבור שבנה בניני הקדש. ונשמת מר יצחק בעבור שבטל מכס של קובליינא. ונשמת רבינו גרשון בר יהודה מאור הגולה בעבור שהאיר עיני הגולה בתקנותיו. ונשמת רבינו שמעון בר' יצחק [הוא ר"ש הגדול] בעבור שטרח בעבור הקהלות. והאיר עיני הגולה בפיוטיו. ונשמת רבינו שלמה ב"ר יצחק [רש"י] בעבור שהאיר עיני הגולה בפירושיו. ונשמת רבינו יעקב ב"ר מאיר [רבינו תם] בעבור שהאיר עיני הגולה בתוספותיו. ונשמת רבינו מאיר בר' יצחק שליח צבור בעבור שתקן שבחות למקום. ונשמת רבינו מאיר בן הרב ר' ברוך [מהר"ם מרוטנבורג] בעבור שהאיר עיני הגולה בחדושיו. ונשמת רבינו מנחם ב"ר יעקב. ורבינו אלעזר בן רבינו יהודא ושאר הרבנים בעבור שהרביצו תורה בישראל, ונשמת רבינו מאיר בן הקדוש הר"ר ברוך הלוי בעבור שהרביץ תורה בישראל, ונשמת רבינו יעקב בן הרב ר' משה הלוי בעבור שהרביץ תורה בישראל. ונשמת ר' יואל בן אהרן בעבור שבנה בית ועד לקהל. ונשמת מרת אויגא בת ר' אליקום ובתה נינא בת הקדוש ר' יוסף בעבור שהניחו שמונים זהובים ללימוד נערים. שנים עשר לנר תמיד לתפלה, ושמונה זהובים לבית עלמין. בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבג"ע. אמן.

יזכור אלהים נשמות כל הקהלות. אותם שנהרגו ונשרפו ונסקלו ונחנקו, ונטבחו ונטבעו ונתלו ונאפנו ונגררו ונקברו חיים ונתיסרו ביסורים קשים על יחוד השם. ובשכר שסבלו תהיינה נשמותם צרורות בצרוה"ח עם שאר צדיקים שבג"ע. אמן.

יזכור אלהים נשמות של כל הקהלות והיישובים בעבור שטרחו עבור הקהלות והוציאו ספר, תורות מידי גוים בין שהניחו עבורם צדקה, בין שלא הניחו עבורם צדקה. בשכר זה כו' אהרי זה נזכר שם המי שברך בעד הנזהרים מלדבר שיחת חולין. והמשכימים ומעריבים לבית התפלה. והמי שברך להמלך שהעתקנום לעיל דף ל"ט. ואחרי זאת הזכיר נשמות כל קהלות שו"ם אופנהוי"ם.

קובלנץ

על קידוש השם בעבור שאתן צדקה בעד הזכרת נשמותיהם ובשכר זה תהיינה נפשותיהם צרורות בצרור החיים עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את ר׳ (פב״פ) בעבור שנדר צדקה בעד הנשמות שהזכירו היום לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד הרגל (כיו״כ ולכבוד יום הדין) בשכר זה הקב״ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה (כיו״כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין) וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (בשלש רגלים ויזכהו לעלות לרגל) עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן:

אב הרחמים אשרי יהללו ומחזירין הס״ת להיכל. ומתפללין מוסף. וכגמר התפלה עולים הכהנים לדוכן ונוטלין ידיהם נטילה גמורה עד הפרק. ק״ש:

דיני תפלת מנחה

(דה״ח) א״א במנחה של יוה״כ אשרי ובל״ג וא״א ואני תפלתי וגו׳ כשחל בשבת. (סי׳ תרכ״ג) ובברכות ההפטורה חותמין מגן דוד. ק״ש ומתפללין שמונה עשרה כמו בשחרית וא״כ כפיהם: (שם)

דיני תפלת נעילה

(דה״ח) (א) קודם תפלת נעילה אומרים אשרי ובל״ג: (סי׳ תרכ״ג) (ב) זמנה כשהחמה בראש האילנות כדי שישלימנה עם צה״כ ועכ״פ החזן היום יפנה יאמרו בעוד השמש גרזה: (שם) (ג) בכ״מ שאומרים בתפלת יו״כ כתבנו אומרים בנעילה חתמנו: (שם) (ד) אם חל בשבת מזכיר בה של שבת אבל בוידוי שלאחר התפלה אין מזכירין של שבת ביחיד אבל הש״ץ שאומרה בתוך תפלתו מזכיר ש״ש: (שם) (ה) אין נ״כ בנעילה אבל או״א ברכנו בברכה אומרים ואומרים אבינו מלכנו אפי׳ סיימו נעילה בעוד קלת יום: (שם מ״א)

סדר מוצאי יום כפור

(דה״ח) (א) מתפללין ערבית של חול ואומרים הבדלה בחונן הדעת ומוסיפין מחול על הקודש גם ביציאתו שימתינו מעט אחר צה״כ (סי׳ תרכ״ד) ואם חל בשבת אומרים ויתן לך וא״א ויה״נ ואתה קדוש: (ב) בביתו מבדיל על הכוס ומברך על האור אף כשאינו חל בשבת ואין מברכין אלא על האור ששבת מבע״י: (ג) בין יוה״כ לסוכות אין מתענין יא״ל אבל חתן ביום חופתו מתענה: (סי׳ תקע״ג וסי׳ תר״כ)

מקור הברכות

קובלנץ קולוניא, רוטנבורג, וירצבורג נירנבורק שטרוסבורג, באזיל״א, ערפורט, מלהוז״ן נורטהוז״ן מוידבור״ג, גווינבורג, הל״א, אושפורק, נווידלינגי״ן אולמ״א, רעגנשפורק, לנדסהוט, אטלינג״י, מייברלינג״י, צוריכ״א, ורנקבור״ט, וחשב שם עשרים וארבעה גאוני תורה ראשי ישיבות שנשרפו ונהרגו המה יחדיו עם בני ישיבתם, וחשב שם נשמת שני האורחים שמסרו נפשם על יחוד ה׳ ונהרגו ביום ז׳ של פסח, וקדושי עיר פראגא שנהרגו ביום אחרון של פסח, ואחרי זה חשב הרוגי ושרופי קהלת בולד״א, איגר״א, קרימי״א ורנקבור״א, ברטמינר״א, מונשטר״א, מינד״א, ברעציל״א טריר״א, קראקוי״א, וינ״א, ברנהי״ם, טרינט״א, מיקלבורג פסו״י, ומדינת מרק וישוביהם שנהרגו ונשרפו ערב יוהכ״פ, ועמם שבעה ראשי תורה חכמי רבני הישיבות המה ותלמידיהם, אח״ז נכתב לשון זה „כאן כולל..... [השאר נמחק].

יזכור אלהים נשמת הרוגי ושרופי מדינת רינו״ס, מדינת ורנק״ן, מדינת דורינג״ן, מדינת זקש״ן, מדינת פייארין (פיטרין ?) מדינת שוואב״ן, מדינת האלנ״ט, מדינת בראבנט, מדינת צרפת. מדינת אוושטריך, מדינת שטייא״ר, מדינת קרענטי״ן, מדינת פיה״ם..... מדינת בראנדבורק, מדינת מייש״ן, מדינת ועשטפולן גליל התחתון עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שרו״ל ונשמת אותם שנהרגו ונשרפו כו׳ וכו׳ ונתיסרו ביסורים קשים על יחוד השם, ובשכר זה שסבלו תהיינה נשמותיהם צרורות בצרוה״ח כו׳. אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים כו׳.

סדר יום הכפורים.

קיח. א.] (א) **ערב** יום הכפורים טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות. (ב) [ומתפלל תפלת המנחה, ומתודה בתפלת המנחה קודם סעודתו, כמו שאמרו חכמים] (יומא פ"ז) מצות וידוי ערב יום הכפורים עם חשיכה, אבל אמרו חכמים (ג) [מתודה אדם קודם אכילה ושתיה] **ב.]** שמא תטרף דעתו בסעודה, (ד) [הלכך חייב אדם להתודות קודם אכילה] ובאיזה צד מתודה, מתפלל שמונה עשרה כדרך כל יום ויום. **ג.]** ואחר המברך את עמו ישראל בשלום, אומר כך:

אלהינו

שנוי נוסחאות והגהות

קיח. (א) בכת"י ב"מ מתחיל „ערב יום הכפורים כך הוא" ערב יוהכ"פ כו'. (ב) „תנו רבנן" מצות וידוי כו'. (ג) „טובל אדם ביום הכפורים קודם שיכנס לאכול בסעודה ה' מפסיק [צ"ל המפסיק] בה ומתודה, וכלכך למה", כו'. (ד) „והיכן אומרה, היחיד לאחר תפלתו, ושליח צבור אומרה באמצע

מגן האלף

קיח. א.] ערב יוהכ"פ טובל אדם, או בשבע שעות או בשמונה שעות, הרא"ש בפרק בתרא דיומא העתיק זאת, והב"ח מגיה שם בשעה השביעית, ור"ל כיון דזמן מנחה גדולה מתחלת אחר חצות ממילא יכול לטבול מתחלת שעה הז'. אבל כוונת הגאון כיון דעיקר טבילה משום יוהכ"פ עצמו, וכמו שנבאר להלן. א"כ אדרבה מצותו לאחר כל מה דאפשר, ולהכי כ' או בשמונה שעות. והנה רב סעדיה גאון ז"ל כתב לברך על הטבילה, וכ' שם הרא"ש שאין דבריו נראים שלא מצינו רמז לטבילה זו בש"ס ואין לה יסוד נביאים ולא מנהג נביאים, כו'. ואי משום דרי"ל שחייב לטהר ברגל, היינו להטהר אפי' מטומאת מת ולהזות עליו ג' וז'. והאידנא אין לנו טהרות ע"ש. אכן י"ל דיצא לו להגאון רב סעדיה ממה שאמרו ברכות כ"ב ע"ב. „רב המא טביל במעלי יומא דפסחא להוציא רבים י"ח". ופרש"י „שברך עליו", דהיה לו ללמד לאחרים". ואמרו שם דלית הלכתא כוותי'. משום דכי היכא דלעצמו בנתינה לאחרים נמי בנתינה, אי נמי דקיי"ל כר"י בן בתירא שאין ד"ת מקבלין טומאה. וע"ש בתוס' דיש מפרשים דוקא לד"ת, אבל לתפלה צריך טבילה. ולפי שיטה זו י"ל דהגאון ס"ל הכי, ושפיר ברך ע"ז, בשביל תקנת עזרא. וכ"ש במעלי יומא דכפורא שמרבים בתפלה. אכן הרא"ש והטור לשיטתם דס"ל כמו"ש התוס' שם דל"ש תורה ול"ש תפלה א"צ טבילה, ולכן חלקו על דבריו, וכתבו שם במס' יומא ובסי' תר"ו: „וכיון שאין בעלי קריין טובלים כל השנה גם אין חובה לטבילה זו. ואין לברך עליה, אלא שנהגו העולם לטהר עצמם. וסמכו על המדרש דפרקי דר"א שנקיים כמלאה"ש". וכ"כ גם דברי רבינו ז"ל:

ב.] שמא תטרף דעתו בסעודה, ובגמ' שם דף פ"ז מסיים: ואע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה מתודה לאחר שיאכל כו' ואע"פ שהתודה ערבית מתודה שחרית. ומפרש הרמב"ן ז"ל מובא בר"ן דלאחר שיאכל היינו עם חשיכה מתודה פעם אחרת, אבל וידוי של ערבית לא קתני דפשיטא שמתודה ביוהכ"פ אלא קתני אע"פ שהתודה ערבית מתודה שחרית, ומלא כן בתוספתא ע"ש. אבל רבינו ז"ל כתב לקמן סי' קי"ט וזהו וידוי של חמש תפלות למנחה של חול, ותפלת ערבית. כו' ולא חשיב הך וידוי דעם חשיכה שהזכיר הרמב"ן, דוידוי של עם חשיכה היינו בתפלת ערבית. והתוס' ישנים כתבו ג"כ שגרסת התוספתא הוא בשבוש כי לא מצינו אותו בתלמוד:

ג.] ואחר המברך כו', שם. והיכן אומרה יחיד אחר תפלתו וש"ץ אומרה באמצע, ופירשו הראשונים דהך וש"ץ אומרה באמצע לא קאי אלא איוהכ"פ עצמו, שמתפלל שבע ומתודה בברכה רביעית, אבל במנחת עיוהכ"פ אינו יכול לומר באמצע כשאר תפלות, וגם אינה אלא משום שמא יארע אונס, לפיכך כ' ראבי"ה שש"ץ אינו מחזיר הוידוי

כלל

אלהינו וא"א תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחינתנו (ה) שאנו עזי פנים וקשי עורף, ואיך נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו, ד.] אבל חטאנו.

אשמנו, בגדנו, גזלנו, דברנו דופי, העוינו, והרשענו, זדנו, חמסנו, טפלנו שקר, יעצנו רע, כזבנו, לצנו, מרדנו, נאצנו, סררנו, עוינו, פשענו, צררנו

שנוי נוסחאות והגהות

תפלה", וכיצד מתודה כו'. (ה) „שאנו עזי פנים" כן הנוסח בסדר שלפנינו ובכת"י ב"מ, וכן הנוסח לעיל חלק א' סי' צ"ז. אך יש שינוי קצת, ששם כתוב „שנאמר צדיקים אנחנו" והכונה, שם, „שהש"ץ מתחיל אנא תבוא כו' שאנו עזי פנים, שזה העזות והקשיון שאין אנחנו מודים על חטאינו, והוא הגדול שבחטאים, וכמו"ש בירושלמי פ"ב מתענית „ויאמר שמואל חטאנו כו' רבש"ע אתה דן את האדם על אומרו לפניך לא חטאתי כו' אבל אלו אומרים לפניך חטאנו". וכן משיבים הקהל ואומרים, אבל חטאנו! וכאן כל יחיד ויחיד מתודה „שאנו עזי פנים כו' ואיך נאמר" כו'. אבל גרסת הסדורים „שאין אנו עזי פנים" והכונה לעורר רחמים מפני שאין אנו עזי פנים. ובסדר הנדפס שלח יד להגיה כן גם

מגן האלף

כלל, וכן אנו נוהגין. אבל רבינו כתב לקמן סי' קי"ט שש"ץ חוזר את הוידוי לאחר התפלה כדי להוציא את הרבים י"ח, לפי שאינן בקיאים. ורב האי גאון כתב „שלא שמענו בבבל שש"ץ מזכיר וידוי בעיוה"כ. ולדבריהם שאתם צריכים לכך, יש להזכיר לקהל שכ"א יזכיר וידוי בלשון שהוא מכיר, ויפרשו להם שחייבים להתודות קודם סעודה המפסקת", ועיין בב"י וב"ח סי' תר"ז:

ד.] **אבל חטאנו, אשמנו** כו', בגמרא שם אמרינן דעיקר וידוי הוא, והשל"ה כתב דטועים העולם וסוברים שרצו בו אלו ג' תיבות, ואינו כן אלא רצו כל הנוסח של אשמנו כי „אבל" הוא התחלת הענין אבל חטאנו אשמנו בגדנו וכו'. ונראה דכוונתו עפמ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' תשובה ה"ג דצריך לפרש את החטא, וכ"כ שם הלכה ה' פורש חטאיו לפני המקום ומתודה עליהם לפני רבים סתם, והיינו כפי סדר של אשמנו, או על חטא, דכיון שהיא נוסח בלשון רבים שהכל אומרים אותו אין זה כעזות פנים לפניו, וכמגלה עונותיו בחטא שאינו מפורסם. וכן כ' הטור סי' תר"ז בדעת רבינו דס"ל הכי, כיון שכתב סדר על חטא בסדר א"ב ע"ש. אבל בחטאנו לבד, או חטאנו עוינו והרשענו כדרך שהזכיר בעל אורחות חיים בשם בעל העתים, אינו יוצא אלא אם נאמר דהלכה כרע"ק דא"צ לפרט את החטא. כן נראה דעתו, ויהי' לנו מקור לסדר הוודוי שמזכיר רבינו, משום דס"ל דהלכה כר' יהודא בן בבא דצריך לפרט, וכמו"ש בכ"מ ובב"י לשיטת הרמב"ם, ע"ש. אלא דק"ל דבגמ' שם פליגי אמוראי בוידוי מאי אומר, רב אמר אתה יודע רזי עולם, ושמואל אמר ממעמקי הלב, וכל הנוסחות הללו ליכא בהם שום פירוט חטאים, ועלה אמר מ"ז, ל"ש אלא דלא אמר „אבל אנחנו חטאנו", אבל אמר אנחנו חטאנו תו לא צריך, ולדעת השל"ה ז"ל הלא מבעי ליה למימר אנחנו חטאנו. וכל נוסח הוידוי כדי לפרט החטא. וצריך לומר דמר זוטרא וכל הני אמוראי לא מיירו אלא מעיקר הדין דמקיים מצות וידוי בתפלות הללו. ומיירו שאינו זוכר החטאים שיש לו לפרט אותם, ואין ה"נ דאם יש לו חטא שצריך לפרט אותו מבעי לי' למימר דוקא אבל חטאנו, ולפרט אותו בעל חטא ובנוסח הוידוי שהזכיר רבינו, ואפי' לדעת הרי"ף והרא"ש וטור דהלכה כרע"ק דאין צריך לפרט, אין בזה איסור אם יפרט, דרע"ק לא אמר אלא דאינו צריך לפרט. וראיה לזה שהטור דס"ל דהלכה כרע"ק דא"צ לפרט מביא כל הוידויים כדרך שמזכיר רבינו, בסדר א"ב, אכן הרמ"א בסי' תר"ז כ' דמה שאומרים בסדר א"ב לא מקרי פורט, ואין זה אלא כנוסח תפלה כיון שהכל אומרים בשוה, ולא משמע כן מדברי הטור שכתב משם רבינו דלפי שכתב ע"ח בסדר אלפא ביתא ס"ל שצריך לפרט החטא, ומבואר דס"ל דכהאי גונא מקרי פורט, וכבר הקשה עליו במ"ז, ונשאר בצ"ע:

ונראה דרמ"א כתב כן לפי גרסתנו בגמרא [יומא פ"ז] רע"ק אומר אחרי נשוא פשע כסוי

צררנו, קשינו עורף, רשענו, שחתנו, תעבנו, וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. מה נאמר לפניך כו' אתה יודע כו'. יהי רצון מלפניך ה' או"א ה.] שתמחול לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ותכפר לנו על כל חטאתינו. **על** חטא שחטאנו לפניך באונס. ע"ח שח"ל בבלי דעת

מנן האלף

כסוי חטאה, ומשמע דיש איסור אליביה לפרט החטא, ואי ס"ד דוידוי בסדר א"ב נמי בכלל פירוט חטאים הוא יקשה מנהגנו לשיטת הגאונים דס"ל דהלכה כרע"ק, א"ו דאין זה אלא כנוסח תפלה. כיון שהכל אומרים בשוה, ומה שלא הזכיר הרמ"א דאין זה לפי דעת הטור. נ"ל דמפרש לדברי הטור בדרך אחר, ודלא כב"י, דז"ל הטור שם „באשכנז נוהגין לומר על חטא בסדר א"ב ומפרטין בו החטאים, וכ"כ רב עמרם וכ"כ הרמב"ם, והר"י כתב שצריך לפרט החטא, ובספרד אין נוהגין לאומרו. וכן נראה שא"צ לפרט החטא שרע"ק אומר א"צ לפרט והלכתא כדבריו" עכ"ל. ומ"ש „והר"י כתב" אינו מדוקדק, והול"ל וכ"כ הרמב"ם והר"י, ופירש הב"י דר"ל שהרי אע"פ שלא כתב בפירוש סדר דעל חטא מ"מ גם הוא כתב שצריך לפרט. ועי"ז כ' הטור שבספרד א"נ כן. וכן נראה שא"צ לפרט כו'. והב"ח בשם רש"ל גרס בטור „והר"י כתב שאין צריך לפרט". וכתב שנוסחא זו עיקר. ומדברי כלם נלמד דנוסח על חטא מקרי פירוט חטאים. אכן רבינו הרמ"א ז"ל נראה דמפרש כגרסא שלנו שבטור. דהר"י כתב „שצריך" לפרט, וכפי שיטתו של רמ"א ז"ל ס"ל להטור ג"כ דנוסחת ע"ח שמזכיר הרמב"ם ורב עמרם כיון שהכל אומרים בשוה לא מקרי פירוט חטאים. אע"פ שמפורטים בו כל החטאים כיון שכלם אומרים אותו בשוה, אין זה אלא וידוי כללית כעין תפלה. אלא דלרב עמרם ולהרמב"ם די בזה, ומקיים ביה מצות וידוי כהוגן. דהלכה כרע"ק, אבל הר"י כתב שצריך לפרט החטא. ור"ל בשעה שמזכיר החטאים בע"ח ישפוך שם כל איש נגעי לבו לפרט שם כל אותן החטאים שמכיר שחטא בהם. ועי"ז כתב הטור שאין המנהג כן. ובספרד לא נהגו לאומרו כלל, וכן נראה שא"צ לפרט משום דהלכה כרע"ק. וממילא שאם יפרט בקול רם כדברי הר"י. איכא נמי איסור בדבר משום דכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, ובלחש או בתפלה שכלם אומרים בשוה אע"פ שא"צ לפי דברי ר"ע. מ"מ כיון שאין נשמע לרבים לפירוט החטא כלל, ודאי דיכול לאומרו. ומצוה נמי אית ביה כמו"ש הרמ"א ז"ל. **ונראה** שכשמתודה בלחש לאחר התפלה בחטאים שהוא מכיר בם יכול לאומרו בלשון שירצה, ואם לשון לעז נקל יותר לפניו, טוב יותר שיפרש בלשון לעז, ובלבד שיתחרט באמת ויקבל להבא שלא לעשות כן :

ה.] שתמחול לנו על כל עונותינו, ותסלח ע"כ פשעינו, ותכפר לנו ע"כ חטאתינו. דברי רבינו הגאון ז"ל הם סיוע שיש בהם סמיכה למ"ש השל"ה בשם הרמ"א מובא במג"א תר"ז שיאמר כפרה לחטאים, מחילה לעונות, סליחה לפשעים, וכן איתא בויקרא רבה פ' ג' כיצד צריך אדם להתודות ביוה"כ, כו' יהי"ר ה' אלהי שתמחול לי ע"כ עונותי, ותסלח לי ע"כ פשעי, ותכפר לי ע"כ חטאתי, אכן בירושלמי שלהי יומא שנינו „כיצד מתודה, ר' ברכיה כו' רבוני חטאתי ומירע עשיתי [ר"ל תחלה אירע שוגג לפני. ועבירה גוררת עבירה עד שאח"כ] ובדעה רעה הייתי עומד, [עשיתיה מזיד] ובדרך רחוקה הייתי מהלך [כי אח"כ הרביתי לפשוע ולמרוד] יהי"ר ה' אלהי שתכפר לי על כל פשעי, ותמחול לי על כל עונותי, ותסלח לי על כל חטאתי, עכ"ל. ובספר עבו"י בשם ת"י כ מביא מחילה בחטאים, וסליחה בעונות, וכפרה בפשעים, וכתב שכן הסדר בירושלמי לפי העתקת בעל ראשית חכמה בשער התשובה, ובאמת כן הוא גם נוסח התפלה במוסף ר"ה שאומרים „למחילת חטא, ולסליחת עון, ולכפרת פשע" אבל מצאנו לאנשי כה"ג שסדרו לנו ג"כ סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו. ובאמת מצאנו תיבת סליחה על כל הסיגים הללו, „וסלחת לעונינו, ולחטאתינו" [שמות ל"ד] לא יאבה ה' סלוח לו, [דברים כ"ט] ושם מיירי בחטא של מרד ופשע. וכן בכפרה, „וכפר על חטאתינו" [תהלים ע"ט] „והו"ר יכפר עון"

שם

דעת. ו.] [ע"ח שח"ל בג'לוי]. ע"ח שח"ל בד'עת ובמ'רמה. עחש"ל בה'רהור הלב. עחש"ל בו'ידוי פה. עחש"ל בז'דון. [עחש"ל בח'זק יד.] עחש"ל בט'ומאת שפתים. עחש"ל בי'צר הרע. עחש"ל בי'ודעים. עחש"ל בלא יודעים. עחש"ל בכ'חש ובכזב. (ו) [עחש"ל בל'שון הרע. עחש"ל במ'ראית העין]. עחש"ל בנ'שך ובמרבית. (ז) עחש"ל בש'יח שפתותינו. עחש"ל בע'ינים רמות. עחש"ל בפ'תחון פה. עחש"ל בצ'עדי הרגלים. עחש"ל בק'פיצת יד. [עחש"ל בר'צון. עחש"ל בש'גגה.] עחש"ל בת'מהון לבב. על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם. (ח) ע"ח שאנו ח"ע כרת. עחשח"ע מיתה בידי שמים. [עחשח"ע מלקות ארבעים]. עחשח"ע ארבע מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק. [על] מצות עשה, [ועל] מצות ל"ת. בין שיש בה קום [עשה], ובין שאין בה קום [עשה]. (ט) [על הגלוים] לנו, [ועל] שאין גלוים לנו. [הגלוים] כבר אמרנום לפניך, ואת שאין גלוים לנו הכל גלוי לפניך (י) כדבר שנאמר הנסתרות לה' אלהינו

שנוי נוסחאות והגהות

בדברי גאון. (ו) „ע"ח שח"ל בעינים רמות, ע"ח שח"ל בקפיצת יד" כ"ה בכת"י ב"מ ואינו כסדר א"ב, וסדר שלפנינו מדויק יותר. (ז) „ע"ח שח"ל ברצון, עחש"ל בשגגה". (ח) ע"ח שאנו חייבים עליהם קרבן, ע"ח שאח"ע חטאת, ע"ח שאח"ע מלקות ארבעים, ע"ח שאח"ע כרת" כו'. (ט) „את שגלוים לנו ואת" שאינם גלוים לנו „את שגלוים". (י) „ה' אלהינו".

מגן האלף

[סס ע"ח] פשעני אתה תכפרם [סס ס"ה] ומחילה היא מלה תלמודית, אב שמחל על כבודו ונמצא ממנו לרוב על ענין סליחה בעוות הכבוד, ומאן דעביד כמר לא משתבש, ודעביד כמר לא משתבש. אך הנכון יותר הוא דעת רבינו ז"ל כי בזמן שבאים נרדפים וסמוכים, מגביל יותר לשון סליחה לפשעים, ומחילה לעונות, וכפרה לחטאים, וכן אנו אומרים: סלח לנו, מחל לנו. כפר לנו, כי כפרה בא גם על השגגות, והוא פרעון נגד נזק הנעשה ע"י החטא, שהוא השוגג, וגם השוגג צריך כפרה, כי אדם מועד לעולם. אך המעוות במזיד נדרש ממנו גם פיוס, ולא סגי לי' בפרעון הנזק, וצריך לפייסו עד שימחול לו, אולם המורד באדונו ומלכו אינו נמחל לו, מבלי בטוחות שלא ישוב לכסלה, ע"י תשובה של נסיון, וכמו"ש בגמ' ה"ד בעל תשובה באותו פרק, באותו מקום כו'. שאז זיכה לסליחה גמורה, וזהו ענין תשובה, תפלה, צדקה, המעבירין רוע גזרה, תשובה היא הבטוחות נגד המרד, ותפלה היא הפיוס, וצדקה נגד פרעון הנזק, כי אין לנו עתה כפרת קרבן:

ולחולשת כחינו בזה"ז, אין בידינו לתשובה שלמה. ואין לנו גם אשים וניחוחים, ואין בידינו רק התפלה והפיוס. אך הוא יתב' **נותן יד לפושעים**, ומלמדינו להתודות על עונותינו, למען נחדל מעושק ידינו, ומקבלנו בתשובה שלמה. וזה שאנו אומרים: **שמע קולנו** כו' שהוא הפיוס, ולענין התשובה והקרבן עזרנו אתה והשיבנו ה' אליך ונשובה, ואל תשליכנו בכלות כחינו, והארכנו מזה במק"א במ"ש הירו' שאלו לחכמה חוטא מה עונשו, ואכמ"ל:

ו.] **על חטא שח"ל בגלוי. עחש"ל בזדון** כו'. בספר אור זרוע סי' רפ"א הביא בשם סדר רב עמרם ממנהג ב' ישיבות דבערבית שחרית ומנחה אומר אתה מבין ואתה יודע ועל חטא הבא באלף בי"ת, ובמוסף אינו אומר אלא אתה יודע וע"ח הבא בסימן אר"ש דחג. [צ"ל דס"ג. והוא ר"ת אינס, רצון, שוגג, זדון, סתר, גלוי, והוא ג"כ לבקש על הקל קל תחילה, ובכת"י ב"מ ערבב הסדר.] אבל במנגלי"א א"א אתה מבין אלא בערבית וגם אבינו מלכנו אומרים במוסף כו' ועיין מקור הברכות:

מנהג

אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת.

אלהי עד שלא נוצרתי איני כדי. ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני [בחיי] קו"ח במיתתי, והרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. יהר"מ ה' אלהינו שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי מרוק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

קיט. ושליח צבור אומר זה הוידוי לאחר שיסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן. ואח"כ אומר (א) אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה כו'.] ואומר יתגדל תתקבל, ואין נופלין על פניהם, והולכין לבתיהן ואוכלין. וזה הוא וידוי של חמש תפלות: למנחה של חול, ולתפלה של ערבית, ותפלה של שחרית, ושל מוסף (ב) של יום הכפורים, חוץ מתפלת נעילה שהוא מתודה אתה נותן יד לפושעים:

קכ. וכך אמר (א) [רב נטרונאי גאון] ז.] מנהג שלנו ובבית רבינו שבבבל לאחר שאוכלין ושותין וחוזרים לבתי כנסיות להתפלל תפלת ערבית, כיון שעומד ש"ץ לפרוש על שמע, מברך שהחיינו. [ואחר זה מתחיל והוא רחום.] וכל כך למה. שמא יש אחד מישראל שלא בירך, אבל תלמיד חכם שרוצה לברך בפני עצמו כשהולך לבית הכנסת הרשות בידו, שאמרנו הלכתא אומרים זמן בר"ה וביום הכפורים, ואמרינן זמן אומרו אפילו בשוק. (ב)

ח.] ויש שעושין כך: כשעומד ש"ץ מתחיל ואומר כך: **כל** נדרי ואסרי

שנוי נוסחאות והגהות

קיט. (א) „אבינו מלכנו חטאנו לפניך". (ב) „ושל מנחה של יוהכ"פ.

קכ. (א) „ויש מתיבתא". (ב) ברס"ג איתא לברך שהחיינו אחר עושה שלום של קדיש שלאחר

מגן האלף

קכ. ז.] מנהג שלנו כו' הטור סי' תרי"ט העתיק כ"ז, וכו' „וכ"כ רב פלטוי. ורב סעדיה כתב שצריך לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית בין ביחיד בין בצבור", עכ"ל. ופירש הב"ח דרבינו ז"ל הצריך לתת טעם למה שמברכין קודם תפלת ערבית, כי הנכון לברך אחר שקדש היום והגיע הזמן [נראה דר"ל כמו בשאר יו"ט שאומרים קדוש ואח"כ זמן. וביוה"כ קידוש דתפלה במקום קידוש על הכוס] ואמר. שהטעם משום דקודם תפלה איכא כנופיא, שחוזרין לביהכ"נ להתפלל, אבל אחריה אפשר שילכו מקצתן ולא ידעו לברך שהם ע"ה וזהו „וכ"כ למה". כו'. אבל ת"ח שרוצה לברך בפ"ע אחר ת"ע הרשות בידו שא"צ לאומרו בצבור דוקא. אבל ר"ס כתב שאפי' צבור. ר"ל הש"ץ יברך אחר ת"ע, ע"ש. אבל לשון רבינו שכתב: ת"ח שרוצה לברך בפ"ע „כשהולך לביהכ"נ" משמע יותר כפי' הב"י ששואל וכ"כ למה, ר"ל למה צריך ש"ץ דוקא, ואמר שאין זה דבר קבוע, ות"ח יכול לברך גם בעצמו, שזמן אומרו אפי' בשוק. ואפילו כהולך לביהכ"נ קודם תפלת ערבית:

ח.] ויש שעושין כך כשעומד ש"ץ מתחיל ואומר כל נדרי כו' **אבל שגרו מתיבתא שמנהג שטות הוא.** טעם מחלוקתן מובא בתוס' נדרים דף כ"ג. וברא"ש סוף יומא ובטור ובשב"ל אות ש"ז, והמתבאר מדבריהם, דמנהג קדמונים לומר „מיום כפורים שעבר עד יו"כ זה", ומשמעות הלשון להתיר הנדרים שעברו. והקשה ע"ז הגאון רב נטרונאי מאי מועיל התרה למי שמתנה אחר נדרו שיהא בטל. ופירוש דבריו אע"ג דמסקנת התלמוד בפ"ג דשבועות ומובא ביו"ד סי' רל"ח, הנשבע על ככר ואכלו נשאל עליה אפילו מזיד, שהחכם עוקר הנדר מעיקרו, מ"מ כאן שהוא עצמו מתנה עליה ואומר די נדרנא, אינו כלום דאין חרטה לאחר זמן. ור"ת הוסיף להקשות. ב) הא בעינן יחיד מומחה, או ג' הדיוטות, ואפי'

ואסרי, וחרמי, ושבועי, וקיומי דנדרנא ודאסרנא על נפשנא בשבועה, מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו. בכלם חזרנא ובאנו לפני אבינו שבשמים, אם נדר נדרנא אין כאן נדר. [אם אסר אסרנו אין כאן אסור. אם חרם חרמנו אין כאן חרם] אם שבועה נשבענו אין כאן שבועה. אם קיום קיימנו אין כאן קיום. בטל הנדר מעיקרו [בטל האיסור מעיקרו] (ג) בטלה השבועה מעיקרה בטל הקיום מעיקרו. אין כאן לא נדר ולא איסור ולא חרם ולא

שנוי נוסחאות והגהות

התפלה. (ג) חסר כאן „בטל החרם מעיקרו".

מגן האלף

ואפי' יהי' הש"ץ יחיד מומחה היכן מצינו חרטה ע"פ המתיר ג] הא צריך לפרט הנדר, דלמא נדר לדבר מצוה. ד] הא בעי חרטה דמעיקרא. ה] הש"ץ עצמו מי יתיר לו נדריו. והתוס' והרא"ש ז"ל מקיימין מנהג הקדמונים, והמובן מדבריהם דה"ק כיון שכל הקהל אומרים איש איש בלחש את נוסח כל נדרי, וגם ונסלח, כל שלשה מהם הוי כג' הדיוטות שמתירין נדרי חבריהם, וגם נדרי החזן הקהל מתירין אותו, ואין צריכין לפרט הנדר. דודאי אין דעת הקהל בערב יוהכ"פ להתיר להם נדרי מצוה. ויש ג"כ חרטה דמעיקרא. כי אנן סהדי שכל מי שעבר על נדרו מתחרט מעיקרא כדי להנצל מהעונש של עון נדרים, שאין יוהכ"פ מכפר עליהם כדתנן בכריתות שחייבי חטאות ואשמות מחויבים להביאם גם אחרי יוהכ"פ, ולכן אומרים „אם נדר נדרנו" וכו'. ושכהנו אותם ילא נדע לקיימם, אנו מתחרטים חרטה דמעיקרא, שאלו ידענו בשעה שנדרנו שנשכחם אח"כ לא היינו נודרים. ובזה מתישבות כל הקושיות והמעיין יראה שכ"ז כוונת הרא"ש:

אבן דעת רבינו סעדיה ז"ל שכל ענין כל נדרי והיתר נדרים אלו אינן לנדרי יחידים במה שעבר עליהם, רק להסכמת הצבור ועדה שנהגה לאסור על נפשה, בשבועה בבית הכנסת. והם עצמם יכולים להתיר שבועה איסור וחרם שלהם והסכמתם, כדי להנצל מהעונש, ואינן צריכין לפתוח פתח ממקום אחר, ולא התרת הכס:

ודעת הרמב"ן ז"ל וכן השב"ל שאין בלשון כל נדרי התרה כל עיקר, והסומך ע"ז עובר בבל יחל, אלא מנהג הראשונים הוא לבקש סליחה גם על נדר שנתקיים או שהותר כבר, על שאמרו בלשון נדר ולא בלשון נדבה, לפי שכל הרגיל בנדרים פנקסו מתבקר ועונותיו נזכרים, ואפי' המקיימו כאלו הקריב בבמה, ולזה נוטה דעת רב האי גאון שתיקן נוסחתו בלשון זה „כל נדרי כו' דנדרנא כו' ועברנא עליהן בשלו, או באונסא, נבעי רחמי מן קדם מרי שמיא דלישרי לן, דלישבוק לן, נדרנא לא נדר למחייב עלייהו, איסרנא לא איסרי למיחטי בהון, ושבועתנא לא שבועי למילקי בדלהון. ככתוב ונסלח", עכ"ל. ויש לכוין גם דברי רבינו הגאון לדבריו במ"ש „ובאנו לפני אבינו שבשמים", אלא דמרס"ג לא משמע כן. והגאון רב נטרונאי ובני מתיבתא לא נתקררה דעתם בכל הנוסח שנהגו הקדמונים, כי משמעות הענין הוא היתר סתמי, וחששו אולי יבואו להתיר גם נדרים שאינן מסגנת צבור, ולכן אסרוהו לגמרי. ואמרו שמנהג שטות הוא ואסרו לעשות כן:

אבל מנהגנו אנחנו הוא ע"פ שיטת ר"ת, שתקן את הנוסח לנדרים דלהבא, וגרס „דאינדרנא" להבא, „ומיום כפורים זה עד יו"כ הבא" ע"פ מה דאמרינן במס' נדרים כ"ג. ברוצה שלא יתקיימו נדריו ומתנה שאם ידור בכעסו ובדומה בשנה הבאה שיהיו נדריו בטלין, ואם שכח התנאי הזה ונדר ושוב נזכר שהתנה, נדריו בטל, ותנאי זה מועיל לכל הנדרים כנ"ל, לבד נדרי תקנת קהל וגזרת ב"ד, או שחבירו משביעו:

אולם גם לשיטתו יש להקשות א] למה צ"ל ונסלח, ולמה אומרו ג"פ הלא אין זה אלא תנאי. ב] מדוע לא נאמר אותו בר"ה כמו שאמר ראב"י. ג] למה אומר אתחרטנא שיתחרט במה שלא נדר עדיין. ד] הקשה הלבוש כיון שאין זה אלא תנאי למה אומרו רק הש"ץ, ומאי מועיל תנאי ע"י שליח. ה] דבריו נגד גמרא מפורשת נדרים דף כ"ג, ר"ה בר חננא

ולא שבועה ולא קיום. יש כאן מחילה סליחה וכפרת ככתוב בתורתך ונסלח לכל עדת ב״י ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה. ואומר **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. לפי שאין כוס ביום הכפורים לומר עליו, זהו מנהג ספרד. (וככתב יד ב״מ מסיים ע״ז : אבל שגרו מתיבתא הקדושה שמנהג שטות הוא זה ואסור לעשות כן.) **ט.]** ומתחיל והוא רחום יכפר עון כו׳ עד פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלים:

קכא. וסדר [חמש] תפלות כך הוא, יחיד אומר בסוף מגן [זוכר חסדי אבות] **י.]** ורצה והנחיל לבניהם את יום הכפורים הזה באהבה, למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו. **זכרנו** לחיים מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים טובים למענך אלהים חי ומגן, בא״י מגן אברהם. באתה גבור מזכיר מי כמוך אב הרחמן כו׳, לדור ודור, ובכן, ובכן, ובכן, וחותם בא״י המלך הקדוש. אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו באהבה את יום הכפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. **יא.]** אבל חטאנו. אשמנו, בגדנו, העוינו, והרשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. **אלהינו** וא״א מחול לעונותינו ביום הכפורים

מגן האלף

חננא סבר למדרשי׳ בפרקא א״ל רבא תנא מסתם קסתם כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, ואת דרשת לי׳ בפרקא. אבל למנהג קדמונים ל״ק כל הקושיות האלו, כמו שבארנו לעיל, וגם קו׳ האחרונה ל״ק אליבייהו דלא קפיד רבא רק בנדרים דלהבא ולא כמה דלעבר:

אבל כתבו לתרץ דברי ר״ת ואמרו כי לפעמים אין האדם נזהר בנדרו ושכח שנדר בשלו, ולכן צריך לומר ונסלח לבקש סליחה וכפרה, כדאמרינן בקדושין דף פ״א, זה שהי׳ סבור לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה עז״כ וה׳ יסלח לה. ומה שנהגו לאומרו ג״פ משום שרוב דברי חכמים משולשים כמו מגל זו, מגל זו, וכו׳. ומה שתקנוהו ביוהכ״פ משום שהוא יום כנופיא, ונקרא ג״כ ר״ה כמו״ש ביחזקאל „בר״ה בעשור לחודש". ומ״ש בכלהון אתחרטנא כתבו בתוס׳ דלדעת ר״ת אומרים בדלי״ת דאתחרטנא, ופירושו באם אתחרט עליהם אח״כ אני מתנה שיהיו בטלים. ולענין קושית הלבוש כתב הב״ח דרבים המסכימים על תנאי, ואחד אומר בפירוש כך וכך התנינו, מועיל מדין הסכמה ולא מטעם שליחות. ומאי דקשה מדרבא תירצו בתוס׳ ובסמ״ג שאין זה כדרשא בפרקא כיון שאינו אומר בפירוש מותרים אתם, ועוד דדרשא שלהם היה בלעז שהכל מבינים, אבל כל נדרי אין כל העם מבינין ולא אתו לידי קלות ראש. ולפי״ז לדידן דמנהגנו כנוסח ר״ת, נכון להזהר ולומר בדלי״ת דאסרנא כו׳ ודאיתחרטנא בהון מיוכ״פ זה עד יו״כ הבע״ל, כלהון יהון שרן. דאל״כ איך אפשר שיתחרט במה שלא נדר עדיין. [ונהגו בא״י לומר „מיוכ״פ שעבר עד יוכ״פ זה, ומיוכ״פ זה עד יו״כ הבע״ל". כדי לקיים דברי שני השיטות. וא״י מה יעשו עם גרסת אחרטנא שאומרים בלי דלי״ת, וכן שאר הנוסח :]

קכא. ט.] **ומתחיל** והוא רחום, עבמש״ל סי׳ ג׳ אות ג׳. והמנהג שא״א והו״ר, ואם חל בשבת א״א אבינו מלכנו, ד״מ :

י.] **ורצה** והנחל לבניהם כו׳ עיין במש״ל סי׳ ה׳ אות י״ב:

יא.] **אבל** חטאנו כו׳ עד והרשענו, עיין במה שנכתוב בזה להלן אות ט״ז בע״ה :

מוחל

הכפורים הזה, מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך, כאמור אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. ונאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. כי אתה סולחן ומוחלן לשבטי ישורון, (א) [ודברך אמת וקים לעד], ברוך אתה ה' **יב.**] מוחל יסולח (ב) לעונות עמו בית ישראל, ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. **ואם** חל לחיות בשבת אומר מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושים שלום, ומתודה אתה יודע, אבל חטאנו. כו', זו היא תפלת היחיד:

קכב. ולאחר שמסיימין הצבור תפלת (א) [יחיד] אין שם (ב) [זכר] ירידת (ג) [של] צבור לפני התיבה אלא כסדר לילות שבין ר"ה ליום הכפורים לעמוד ולסדר סליחה ודברי תחינת ובקשה, וכך המנהג להתחיל באבינו מלכנו ולסדר כמו שכתבנו למעלה. ולאחר שמסיים (ד) [אומר] עשה למען רחמיך הרבים ורחם עלינו, ומתחיל ופותח בסליחות סלח לנו אבינו כי חטאנו כי אתה ה' טוב וסלח, למען שמך ה' וסלחת לעונינו כי רב הוא. [כי עמך הסליחה] כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים, כי על רחמיך הרבים אנו [בוטחים] כו'. וסליחות וסילוק וכחטאו (ה) [ישראל] במדבר. כו' ולירושלם עירך [אמרת הנני נשפט על אמרך לא חטאתי כו' ואנו בושים במעשנו כו'.] וידוי, [אבל חטאנו, ודניאל כו', לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. עזרא הסופר אמר לפניך עד כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד] ויש שמוסיפין בכגון שובה ישראל וכגון מי אל כמוך [נושא עון] (ו) אבל סיום הענין כי אסלח לאשר אשאיר. ומקדש ונפטרין לבתיהם.

אבל

שנוי נוסחאות והגהות

קכא. (א) בכת"י ב"מ ליתא זאת וגרס ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. (ב) לעונותינו.

קכב. (א) „וידוי". (ב) כ"ה גם בכת"י ב"מ והוא טעות וצריך למוחקו. (ג) „שליח". (ד) „אבינו מלכנו". כ"ה בסדר הנדפס אבל בגוף כת"י שהעתיק ממנו ליתא. (ה) „אבותינו" (ו) „באלפא ביתא" והוא כענין הכתוב במחזורים:

מגן האלף

יב.] מוחל וסולח לעונות עמו ב"י, ומעביר אשמותינו בכל שו"ש, מלך עכה"א מקדש ישראל ויוהכ"פ. וכן הגרסא גם במ"ס פי"ט. ובמס' ברכות דף מ"ט שקלו וטרי אליבא דרבי דאמר אין חותמין בשתים ממקדש ישראל והזמנים, ואמרו ישראל דקדשו לזמנים. וכן ממקדש השבת וישראל והזמנים, וא"ל חוץ מזו. ע"ש. ויש להעיר לכאורה על ברכה זו דהוי נמי חתימה בשתים או ביותר, ולא אתי שפיר גם לפרש"י דלא חשיב מקדש „השבת וישראל והזמנים" בחתימה בשתים משום דכיון שאינו מזכיר אלא לשון קדושה, כחדא חשיב, ע"ש. והייתי סבור לתרץ דלא חשיב חתימה בשתים אלא בחתימה של שתי מצות נפרדות, וכדאמרינן שם „לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות". אבל בתוארי הש"ת יכול להאריך כמו שירצה וכמו שאנו חותמין בישתבח. ומה שחשבו מושיע ישראל ובונה ירושלם לחתימה בשתים, משום דהוין שתי ענינים וכמו שהתחיל רחם ה"א על ישראל עמך ועל ירושלם עירך במסיים ברכה על תשועת ישראל ועל תשועת ירו'. ואינן תלוים זה בזה. כמו"ש התר"י שם. אלא דצ"ע לפי"ז קו' האו"ח מובא בב"י לענין הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע,

דהא

קכג. אבל יוהכ"פ שחל להיות בשבת לאחר סיום תפלת לחש יורד ש"ץ ואומר ויכלו ומגן אבות בדברו כסדר של כל שבת ושבת וחותם ברוך אתה ה' מקדש השבת. ותו לא, דקיי"ל הלכתא כרבא [שבת דף כ"ד] דאמר יו"ט שחל להיות בשבת ש"ץ היורד לפני התיבה ביו"ט ערבית...(א) ואע"ג דבנעילה דיומא דכפוריא [דאקלע בשבת] מדכירינן [דשבתא] התם היינו טעמא יום הוא שנתחייב בארבע תפלות, אבל מגן אבות דשבת בדין הוא דלא צריך ורבנן הוא דתקון משום סכנה (ב) כדכתיבנא לעיל. וכיון דבשבת גופיה משום מלתא איתקן בכל יומא (ג) [וסקלע] בשבתא [חתמינן] מקדש השבת, (ד) [ותו] לא מידי:

קכד. ובשחרית מתכנשין לבתי כנסיות (א) [ופותח החזן ואומר (ב) תתוקי די מריה. תחלתו בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת ידים. ברוך אשר יצר. אלהי נשמה עד ויכריע ביניהם. ואומר זמירות של יום הכפורים (ג) הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו כו'. ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. וכו', לתפלה. (ד) לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה מלפניך משפטי יצא כו', עד גמירא. (ה) למנצח מזמור לדוד השמים מספרים כו'. (ו) לדוד אליך ה' נפשי אשא עד גמירא. (ז) רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה. הודו לה' בכינור. (ח) לדוד משכיל אשרי נשוא פשע כסוי חטאה עד הרנינו כל ישרי לב. (ט) לדוד בשנותו, בה' תתהלל נפשי כו'. (י) למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא מחה פשעי כו'. (יא) תפלה למשה איש האלהים מעון אתה כו'. (יב) למנצח

שנוי נוסחאות והגהות

קכג. (א) „אין צריך להזכיר של יו"ט, שאלמלא שבת אין ש"ץ יורד לפני התיבה ערבית ביו"ט. (ב) „דבי שמשא". (ג) „טבא דיקלע" (ד) „חתמינן ולא מידי":

קכד. (א) בכת"י ב"מ איתא „ופותח החזן בסדר ברכות וזמירות של שבת, ומוסיפין עליהן. וכך הוא מסדרן: אומר בתחלה הודו. [בסדר הנדפס הגיה עד „ואראהו בישועתי" ולא ידעתי אנא מצא זאת. וגם אין לזה שום מובן. דהא יושב בסתר עליון הוא מכלל הזמירות שאומרן אח"כ.] תפלה לדוד שמעה ה' צדק עד גמירא. לדוד אליך ה' נפשי אשא. לדוד משכיל אשרי נשוא פשע. למנצח מזמור לדוד שיר לך דומיה תהלה. מזמור לדוד בבוא אליו נתן. אלהים יחננו. ברכי נפשי את ה' וכל קרבי. ברכי נפשי אלהי גדלת. וגומר כל הזמירות. ואומר ברוך שאמר. ויש שאומרים בו יותר ממאה ברכות ממה שתקנו ראשונים. ופסוקי דזמרה. ואימר נשמת. והודאות ויוצר אור. ואמת ויציב". (ב) נראה כאן טעות בהעתק. וכך צ"ל „פסוקי די זמרה". (ג) ד"ה א' ט"ז. (ד) תהלים קפי' י"ז. (ה) שם י"ט. (ו) שם כ"ה. (ז) שם ל"ג. (ח) שם ל"ב. (ט) שם ל"ד. (י) שם נ"א. (יא) שם צ'. (יב) שם ס"ה.

מגן האלף

דהא התם נמי אינן אלא תוארים, אבל בתירוצו שם כיון דלא הוי תשועה שלמה אלא בשניהם שלא נפקד ממנו אין כהדא חשיב. מתישב גם כאן. וכן לשיטת רבינו אפרים במקדש השבת וישראל והזמנים הואיל ובאין בזמן אחד כהדא חשיב, או למעט התר"י בדעת הרי"ף דהא בהא תליא. מתישב ג"כ כאן, ולא חשיבה חתימה בשתים, ועמש"ל סי' נ"ה אות א'. ובסי' קנ"ז אות י"א, ועיין סי' קכ"ה דליתא שם כלל בחתימה נוסח מוחל וסולח כו' רק „מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויוהכ"פ, ע"ש. וכן הוא נוסח רבינו סעדיה והיא הנוסח היותר מחוור. אך אין נוסחתנו אלא כנוסח הגאון כאן:

מזמור

למנצח מזמור לדוד שיר, לך דומיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נדר עד לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו. (יג) הללויה הללו עבדי ה׳ כו׳. (יד) למנצח לבני קרח מזמור רצית ה׳ ארצך כסית כל חטאתם סלה כו׳. (טו) תפלה לדוד הטה אלהי אזנך עד עזרתני ונחמתני. (טז) לדוד ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו כו׳. (יז) ברכי נפשי את ה׳, ה׳ אלהי גדלת מאד כו׳. (יח) שיר המעלות אשא עיני אל ההרים׃ (יט) שיר המעלות לולי ה׳ שהיה לנו כו׳. (כ) שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳ כו׳. (כא) הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו כו׳. **ברוך** שאמר והיה העולם **יג]**. (כב) מזמור שיר ליום השבת. יהי כבוד ה׳ לעולם. נשמת כל חי תברך את שמך כו׳. ויוצר אור] ואמת ויציב כדרך כל השנה כלה. ועומדין ומתפללין (כג) [כמו שכתוב למעלה בתפלת] ערבית. ואומר רצה ומודים ושים שלום ווידוי. (כד) זו היא תפלת יחיד:

קכה. ויורד ש״ץ ואומר במגן ובמחיה ובהמלך הקדוש **יד]** (א) [דברים שיש בהם רצוי וסליחה. (ב) ולפנינו אין אומרים אלא דבר מועט בהללו שלש ברכות ראשונות. אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא. וכשמגיע לפני ה׳ תטהרו אומר שבע סליחות (ג) ומסיים כי אתה סולחן לישראל וחותם בא״י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושים שלום. ואומר אבינו מלכנו רחם עלינו כמו שכתבנו למעלה (ד) וזו היא תפלת שחרית:

ובמוסף

שנוי נוסחאות והגהות

(יג) שם קל״ה. (יד) שם פ״ה. (טו) שם פ״ו. (טז) שם ק״ג. (יז) שם ק״ד. (יח) שם קכ״א. (יט) שם קכ״ד. (כ) שם ק״ל. (כא) שם קל״ו. (כב) שם צ״ב. (כג) בכת״י ב״מ „מגן ומחיה והתפלה כלה כמו״ ערבית. (כד) „אתה יודע רזי״:

קכה. (א) „מעמד״. (ב) „ולא דבר של חובה הוא להרבות או להמעיט״. (ג) „ומתודה שלשה פעמים ואומר אתה יודע״. (ד) „ומקדש״:

מגן האלף

קכד. יג.] מזמור שיר ליום השבת, בכלנו כתב שאומרים ברכות ופסוקי דזמרה כמו בשבת. לבד מפסוק מזמור שיר ליום השבת שלא יאמרו אותו אם לא חל בשבת, ויש שאין נמנעין לאומרו ביו״ט וביום כפור, דאינהו נמי שבתון איקרו, עכ״ל. וכתב הטור סי׳ תר״פ „ומוב שלא להאריך בהם כ״כ כדי לקרות ק״ש בעונתה, וכתב רב עמרם ועומד ש״ץ לפני התיבה ואומר נשמת״ עכ״ל. [בסדרנו ליתא. אלא „דהש״ץ פותח פסוקי דזמרה״.] ובפרישה העיר, דלעיל כתב שעומד ומתחיל ישתבח, ע״ש. ונראה לתרץ כיון דנשמת הוא התחלתו של ברכת השיר בשבת ויו״ט פותח בנשמת. ומנהגנו שהוא פותח בהמלך יושב על כסא רם ונשא:

קכה, יד.] דברים שיש בהם רצוי וסליחה, ובכת״י ב״מ מוסיף „ולא דבר של חובה היא להרבות או להמעיט, ולפנינו א״א אלא דבר מועט בהללו ג׳ ברכות. אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא״, ור״ל סליחות ורחמים שאומרים בברכה האמצעית הוא חובה, ואין למעט מהם. אבל מה שאומרים בג׳ ראשונות דברי ריצוי, אינן בתורת חובה „ולא דבר קצוב הוא״ [כן לשון הכת״י ב״מ וכן העתיק הטור] ואפשר למעט מהם:

ובמוסף

קכו. טו.] ובמוסף מוציאין (א) ס"ת וקורין ששה בני אדם בענין אחרי מות עד סוף פסקא. ומפטיר קורא מן ובעשור לחודש השביעי עד סוף פסקא. ומפטיר בישעיה כה אמר רם ונשא עד כי פי ה' דבר. (ב) [ובא לציון גואל ואני זאת בריתי] ואומר אשרי יושבי ביתך ומחזיר ס"ת למקומו ואומר יתגדל. ועומדין ומתפללים בלחש ואומר (ג) [מגן ומחיה והמלך הקדוש. וקודם שיאמר המלך הקדוש אומר ובכן ובכן ובכן, כמו בערבית ושחרית וחותם המלך הקדוש. ואומר] אתה בחרתנו כו' עד זכר ליציאת מצרים. **מפני** חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קורבן חובותינו בבית בחירתך כו' עד כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור ובעשור לחודש השביעי וגו'. (ד) [ואם חל בשבת אומר מוספי שבת ומוספי יום הכפורים נעשה ונקריב לפניך באהבת כו'. כאמור וביום השבת שני כבשים וגו'. זה קורבן שבת, וקורבן יום הכפורים נאמר לפניך. ובעשור לחודש עד כהלכתן.

טז.] אבל אנחנו חטאנו עוינו והרשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים

שנוי נוסחאות והגהות

קכו. (א) „שתי" ס"ת. (ב) בכת"י ב"מ ליתא זאת וצריך למוחקו. (ג) בכת"י אמיריקני „זכרנו ומי כמוך". (ד) „עלינו לשבח וכו' עד מתחת אין עוד". ובכת"י א.: ויש אומרים כאן עלינו לשבח. ואומר אלהינו. וכת"י ב"מ מביא כאן אוחילה לאל כו' עד מענה לשון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. ואזיל לטעמו דס"ל לומר אוחילה אפי' ביחיד ועמש"ל במגן האלף סי' קי"ד אות י"ט. אכן לפי הכת"י

מגן האלף

קכו. טו.] ובמוסף מוציאין ס"ת, וקורין ששה באחרי מות, מגילה ל"א, „ביוה"כ קורין ששה". ובדף ל"א אמרו, שקורין באחרי מות, ומפטירין בכה אמר רם ונשא, ומ"ש והמפטיר קורא ובעשור, הוא מתקנת הגאונים לקרות פרשת הקרבנות. ואם חל בשבת קורין ז'. ורבינו לא דקדק לכתבו, וכן לא הזכיר שמוציאין ב' ספרים. וסמך עצמו על מה שהזכיר זאת במקומות אחרים:

טז.] אבל אנחנו חטאנו עוינו כו' כלשון הזה כתב רבינו ג"כ לעיל סי' קכ"א בתפלת ערבית של יחיד באחר וכר ליציאת מצרים אומר אבל חטאנו. והדברים תמוהים, שבפירוש אמרו סוף יומא „והיכן אומרה יחיד אחר תפלתו, וש"ץ אומרה באמצע". והמגיה בסדר הנדפס כתב שבלי ספק שגגת המעתיק הוא, אבל קשה לשבש הספרים ולומר ששגה המעתיק פעמים:

והנלע"ד לומר, דהנה בגמרא שואל על מלות וידוי מאי אמר, ופליגי אמוראי רב אמר אתה יודע רזי עולם כו'. ואמר שם דאם אמר אבל אנחנו חטאנו תו לא צריך, מדמר שמואל דכל מטא ש"ץ לאבל חטאנו קם מיקם, ש"מ דעיקר וידוי הוא. ודעת בעל ספר עבודת ישראל שכל נוסחות האמוראים לא היו רק בקשות שהוסיפו על עיקר הוידוי של „אבל חטאנו" כל אחד לפי צחות לשונו, ואינן נוסחאות של וידוי שהתפללו כ"א לפי שיטתו. אבל לדעתנו אינו כן אלא שהיו נוסחאות של וידוי ופירוש המאיס כנוסח אתה יודע הנמצא בידינו בשנה שם אח"כ כל נוסח על חטא בפרטי העונות, דעל בקשות בלבד לא היה התנא אומר „ומתודה". ואם תאמר שכלם היו אומרים מתחלה גם את „אבל חטאנו" שהוא העיקר. הו"ל לגמרא למימר, כששואל מאי אמר, דאומר אבל חטאנו. ורב מוסיף אתה יודע וכו'. וכן מהו זה שאומר „תו לא צריך" פשיטא כיון שכבר התודה. שזה עיקר בחובת היום. ועוד ממאי דאמר „תו לא צריך" משמע שבנוסחות האמוראים לחוד בלי אבל חטאנו פשיטא לי' דיצא, אלא

חטובים ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו

מגן האלף

אלא דיוצא נמי גם באבל חטאנו. ולדבריו שאינן אלא בקשות אינו יוצא בהם בלבד. והכי הו״ל למ״ז למימר „וצ״ל אבל חטאנו״. אלא נראה דרבינו מביא בנוסח אתה יודע רזי כל נוסח על חטא, וכ״כ במרדכי משמו ממנהג ב׳ ישיבות לומר אתה מבין, אתה יודע, ועל חטא באלף בי״ת, ע״ש וכמוש״ל אות קמן ד׳ משום דס״ל לרבינו דצריך לפרט החטא, דפסק כר״י בן ברוקא וכמו״ש הב״י משום דרב ס״ל כותי׳ דבחטא מפורסם מכסה פשעיו לא יצליח, דאלו לרע״ק אפי׳ מפורסם דומיא דעגל נמי צריך לכסות, ע״ש. והלכה כרב באיסורא. ופשיטא דרב שאמר אתה יודע רזי לשטתו הי׳ מצריך לפרט בוידוי דעל חטא כל פרטי החטאים המפורסמים. וס״ל לגאון ז״ל דלא כרמ״א שכתב כיון שכלם אומרים אותו בשוה הו״ל רק כנוסח תפלה, ואע״ג דלכאורה הוא סברא נכונה, מ״מ נראה לרבינו דאינו כן, אלא דהוא ודוי ממש דכיון שכל אחד מישראל חוטא גם במה שחבירו חוטא מטעם ערבות, ובכלל ישראל ודאי דיש עמם כל החטאות המפורסמים בכל מה שחושב בעל חטא, ולכן אין זה תפלה, רק וידוי ממש. ומזה הטעם כ״ל שנתקן הנוסח בלשון רבים, דאלו לא היתה הוידוי רק בשביל חטאי כל יחיד ויחיד, היו מתקנים אותו רק בלשון יחיד. ולא היי מצריכים להתודות רק בחטאים מפורסמים, דהא אפי׳ למאן דס״ל כר״י ב״ב, מודה לכסות בחטא שאינו מפורסם וכדרב. וזהו מצות וידוי דתני בברייתא לכל מר בנוסח שלו, אלא דבר המדורי קמ״ל, דיוצא נמי בוידוי כללית, כיון שהוידוי רק מטעם ערבות, ואין בידו חטא מפורסם, דאם יש בידו חטא מפורסם הוא צריך לפרט ענין החטא בעצמו עם כל פרטיו, ואין זה ענין לשום נוסח דאמרו אמוראי, ואין מועיל שום נוסח כיון שצריך לפרטו, וכיון דאינו אלא ערבות סגי נמי נוסח כללי, דאבל אנחנו חטאנו לבד. וכתנינן בדף ל״ו כיצד מתודה עויתי פשעתי חטאתי וחכ״א חטאתי עויתי פשעתי, וכן ה״א חטאנו עם אבותינו כו׳. ואמר רבא בר שילא אמר רב הלכה כחכמים, אלמא דרב גופי׳ ס״ל דבמה דהוי רק מטעם ערבות סגי בוידוי כללית, וזה עיקר וידוי מהדין שיוצא בזה בדיעבד. ולא דבלא אמר אבל אנחנו חטאנו, מצוה לכתחילה להתודות בנוסחי האמוראים בוידוי פרטית לכל מר כדאית לי׳ דאע״ג דבמה שהוא מטעם ערבות יוצא גם בוידוי כללית, מ״מ לכתחלה צריך לפרטם:

וס״ל לגאון דמה שאמרו בברייתא „והיכן אומרה יחיד אומר אחר תפלתו״. קאי רק על על נוסח הוידוי דקאמר לעיל מיניה „ומתודה״. דמפרש עלה בגמ׳ „מהו אומר רב אמר אתה יודע רזי עולם״ בנוסח וידוי פרטית דעל חטא לכל מר כדאית לי׳, אבל נוסח כללי היה מזכיר כל אחד בתוך תפלתו ששם עיקר חובת מקום הוידוי בברכה האמצעית, והוא חובת היום, ופשיטא שצריך לקבוע שם גם הוידוי. ורק וידוי פרטית דמיירי בי׳ בברייתא, יחיד אומרה אחר תפלתו, ששם יאריך בה כרצונו, דבתוך התפלה עצמה אין להאריך הרבה. אבל ש״ץ אומרה בתוך התפלה מפני שהוא מוציא בתפלתו לכל מי שאינו בקי. ואם לא יקבע אותה בתוך התפלה יאמרו שאינם צריכין יותר. ומה שאמרו בגמרא אבל אם אמר אבל חטאנו לא צריך. לא דא״ל להתודות לכתחלה בנוסח וידוי פרטית, אלא אם לא גמיר ואינו בקי לאומרה, יצא גם בוידוי כללית, וכן איתא במרדכי בשם כה״ג „דמאן דלא גמיר אתה יודע, אתה נותן, אומר בצלותיה אבל אנחנו חטאנו ונפיק ביה״, עכ״ל. ומשמעות דבריו דאומרו בתוך התפלה עצמה, וכדעת הגאון ז״ל. וכן משמע דברי המרדכי שם שכתב „ואנן נהגינן למימר אבל אנחנו חטאנו, ובתר תפלה נהגינן למימר אלקי עד שלא נוצרתי עכ״ל. ומשמע דאבל חטאנו נהיגי למימר בתוך התפלה עצמה. ומה שכ׳ שם „ובנעילה עבדינן כי הא דעולא דפתח באתה בחרתנו וסיים במה אנו ומה חיינו ולא אמר אבל חטאנו אלא אתה נותן יד ורא״ב״ן כ׳ שאמר גם אבל אנחנו חטאנו אלא שקצר התלמוד ולא פירש אלא מה שחידש״, עכ״ל. אין כונת הרא״ב״ן כסברת בעל עבו״י שהאמוראים הללו אמרו ג״כ אבל חטאנו קודם בקשתם ולא פירש התלמוד אלא מה שחידשו, דודאי אחר התפלה לא היו צריכין למימר עוד אבל חטאנו, ולא מיירי הרא״ב״ן אלא בש״ץ, שאומרו בתוך תפלתו כעובדא דעולא בר רב דנחית

קמי׳

הרשענו]. **אלהינו** ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפודים הזה כו' עד

מגן האלף

קמי' דרבה. ובתפלת נעילה. וס"ל דגם בנעילה אומר אותה וידוי כללית כמו בשאר כל התפלות, והתלמוד לא פירש אלא מה שחידש:

והעולה מתוך דברינו לדעת הגאון והבה"ג והמרדכי, דמבעי לי' לכל יחיד למימר בברכה רביעית וידוי כללית ששם חובת היום בוידוי, אלא שכל יחיד אי גמיר מחויב לפרש גם וידוי פרטית בעל חטא אחר תפלתו, ואע"פ שמטעם ערבות סגי גם בוידוי כללית ולחטאי עצמו לא סגי לפרש בלשון רבים במה שאומר על חטא, מ"מ אומרו בשביל חטאי צבור המפורסמים ומחשב בלבו, או אומרו בלחש בפיו להתודות בלשון יחיד בכל חטאי עצמו בחטאים הידועים לו בשעה שאומרם, ואינו יוצא כלל במצות וידוי אם זוכר עונותיו הפרטים ואינו מתודה עליהם בלשון יחיד בלחש או במחשבה להתחרט עליהם, כי רק באופן זה הוא מקיים עיקר מצות וידוי שמתודה במה שעבר עליהם, ואינו בכלל מפרסם חטאיו כיון שאומרם בלחש, או מחשב בלבבו דמה שמוציא מפיו בקול רם הוא בלשון רבים, וכלם אומרים אותו בוידוים מטעם ערבות כנ"ל. וזה דרך הנכון. [ונ"ל דאפי' לדעת הרב בעל יד הקטנה הל' תשובה שכתב לימוד זכות על מי שא"א לו להתחרט בלב שלם, דעכ"פ מקיימים מצות וידוי ודוכות נעשין להם כשגגות בוידוי פה לבד, מ"מ צר כין להתודות בלשון יחיד, דבמה שמתודים בלשון רבים ואינן נותנים לב לכלול עצמם עמהם ולהתחרט, גם לשיטתו אין זה שום וידוי.] אלא באין המנהג אצלינו לאמר באמצע תפלה אבל חטאנו, כדעת הגאון, ושום פוסק מהאחרונים לא הזכירו דעת הגאון ז"ל, אע"פ ששם עיקר חובת הוידוי, ונראה דטעמם כיון שאומר מחול לעונותינו מהה והעבר פשעינו וחטאתינו, הרי כללו חטא עון ופשע בוידוי כללית שנצטוינו בחובת היום, והרי זה כנוסח אבל חטאנו שהזכיר הגאון ז"ל, וכש"כ שאחר התפלה מסיימים ואומרים גם את אבל חטאנו ויתר הנוסחאות, פשיטא דיוצאים בזה:

אך העומד נגד כל מה שכתבנו הוא דברי רש"י ז"ל שכתב מפורש שמואל אמר מעמקי הלב „תפלה היא" עכ"ל, א"כ ס"ל דאיננו וידוי, אלא כדברי בעל עבודת ישראל שהיא בקשה. אלא דדברי רש"י ז"ל נפלאים מאד, במה שפירש כן דוקא על בקשה זאת, ולא על נוסחי יתר אמוראי שהן תפלות ולא וידוים. ובאמת דיקשה אליביה כל מה שהקשינו לעיל, אך האמת הוא כאור מזהיר, דחסר כאן בדברי רש"י תיבה אחת, וכך צ"ל: תפלה „אחת" היא. וכן תמצא בלשון רש"י שמסביב הרי"ף, ור"ל דבמעמקי הלב אינו נוסח שלם ומיוחד כנוסח „רבון העולמים" שהזכיר ר' יוחנן, או כמו „כי עונותינו רבו מלמנות". אלא שייך לנוסחו של רב שהתחיל „אתה יודע רזי עולם" הוסיף שמואל „ואתה יודע במעמקי הלב". וכ"נ האלפסי ושמואל אמר „אתה יודע" בעמקו של לב ע"ש. והיא תפלה אחת עם תפלת רב של אתה יודע רזי עולם, ושאחריהם מסיימין נוסחו של על חטא, וכן אנו אומרים אתה יודע כו' אתה חופש כל חדרי בטן „ובוחן כליות ולב". וגמלא דאמרינן לתרויהו. וכן תפלת לוי „ובתורתך" שהרי"ף גרס שם בפירוש „כתוב לאמר כי ביום הזה" נראה שהוא התפלה שאנו מזכירין בתפלה עצמה מחול כו', שאחר תיבת תטהרו, הי' אומר כל הוידוים כדרך שהש"ץ אומר שם לנוסח רבינו ז"ל ולמנהגנו באמצע תפלה. ור' יוחנן אמר „רבון העולמים כי לא על צדקותינו" ורב יהודה „כי עונותינו רבו מלמנות" הם התפלות שאנו אומרים בנעילת שערים שמסיימין „אין קץ לאשי חובותינו כו' מה אנו ומה חיינו". ובנוסחתו של רבינו הגאון רב סעדיה, מפורש תפלת נעילה באותו הלשון עצמו של האמוראים, וז"ל „מה נאמר לפניך כו' ומה נספר כו' „כי עונותינו רבו מלמנות וחטאתינו עצמו מלספר" ואתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך „מה אנו ומה חיינו" כו' עד הכל הבל, ואתה הבדלת אנוש מראש כו'. ובחתימת הכל אנו אומרים „עד שלא נוצרת" כו' וגמלא דאמרינן לכלהי, והדברים אמתים ומאירים ב"ה, לדלות כל תפלה ותפלה ממבועה וממקורה:

ואחר כתבי כ"ז מצאתי בע"ה בהלכות הגאון הרי"ץ אבן גאות וז"ל „ואמר מר רב סעדיה יש שמוסיפין לומר „זכר ליציאת מצרים אבל אנהגו, ואין בכך הפסד, ואמר מר האי ז"ל

עד לפני ה' יז.] תטהרו. (ה) [כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון] (ו) ודברך אמת וקים לעד. בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. (ז)

(ח) [**ואם** חל יום הכפורים בשבת אומר בכל תפלה בין בערבית בין בשחרית בין במנחה בין בנעילה ותתן לנו כו' שבתות למנוחה ואת יום הכפורים. ובמוסף מזכיר ומוספי יום המנוח הזה ויום הכפורים הזה נעשה ונקריב. ומזכיר וביום השבת שני כבשים וגו'. זה קורבן שבת, ובקרבן יום הכפורים נאמר ובעשור לחודש השביעי הזה, וחותם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים], רצה ומודים ושים שלום ומתודה אתה יודע רזי עולם. זו היא תפלת היחיד.

קכז. וש"ץ [היורד לפני התיבה] אומר מגן (א) [ואומר רצה והנחילנו כו'] וזכרנו לחיים, ואם רצה לומר במגן ומחיה פיוט. כל מה שירצה יאמר. ומי כמוך אב הרחמן ובואתה קרוש ובכן ובכן ובכן. [כמו היחיד] ואומר בהללו שלוש ברכות כל מה שירצה, ולא דבר קצוב הוא, ולא חובה, אלא כמו שירצה הצבור להרבות או להמעיט [ואם ירצה צבור לומר קרובה אומר, כמו אשען במעש אזרחי] ואומר אתה בחרתנו [כמו היחיד] וכשמגיע

שנוי נוסחאות והנהות

שלפנינו אין לומר אלא בצבור ולש"ץ. (ה) בכת"י ב"ם איתא במוסף וכן במנחה אחר תיבת תטהרו. „או"א יעלה ויבא כו'. ואו"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך". (ו) בכת"י א: ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. (ז) בכת"י ב"ם במוסף ובנעילה בנוסח שים שלום כתוב כך: „שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. וברכנו כלנו יחד ברוב עז ושלום. ובספר חיים כו'. (ח) בכת"י ב"מ איתא בלשון זה: „ואם חל יוהכ"פ להיות בשבת אומר בכל תפלה ותפלה כו'. שבתות למנוחה ויום המנות הזה. ובמוסף אומר ומוספי יום המנוח ויום הכפורים. רצה כו' ומתודה ואומר אתה יודע רזי עולם. על חטא. ועל חטאים":

קכז. (א) „וזכרנו, ומחיה, ומי כמוך. ואם רצה לומר קרובה אומר במגן ומחיה וקודם

מגן האלף

ז"ל מי שאומר אבל אנחנו חטאנו, אומר זכר ליצ"מ אבל אנחנו חטאנו, והדר אלהינו וא"א מחול לעונותינו", עכ"ל. ור"ל דרב סעדיה כתב שהרשות בידו לומר אבל אנחנו חטאנו אחר זכר ליצ"מ באמצע תפלתו, ואין בזה הפסד. אבל רב האי אמר דהאומר אבל אנחנו יאמרנה דוקא בתוך התפלה, והדר מחול לעונותינו, מטעמים שכבר ביארנו והם עצמם דברי הגאון רבינו ז"ל. והמגיה שכתב שסנגנת המעתיקים הוא לא עיין כל הצורך. ועיין בהרי"ץ גאות שכתב „ואין מנהגנו לומר אבל אנחנו ביוהכ"פ בתפלה". ואולי משום זה לא נזכרו דברי ר"ע בפוסקים כי מנהגנו ע"פ דברי הרי"ץ גאות, וכמוש"ל בטעם הדבר:

וכתב הטור דהרי"ץ גאות כתב לומר יעלה ויבא, מלוך, מחול, ורב עמרם לא כתב לא מלוך ולא יעו"י, אלא מחול. ובאשכנז נוהגין לומר יעו"י ומחול ולא מלוך, ובספרד נוהגין לומר גם מלוך. עכ"ל:

יז.] תטהרו בכת"י א. איתא כאן ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. ע"כ. ובהלכות הרי"ג כתב ואמר רב סעדיה שהאומר אלא אתה אחר מבלעדיך טועה הוא, וכ' הרי"ץ גאות על זה, „ולאו מלתא היא". ונראה שחולק עליו. ובעל יצחק ירנן לא פירש כן:

וכשמגיע עד לפני ה׳ תטהרו יח.] מתחיל ואומר פסוק של יום [ר״ל סדר עבודה] ולא פסוק (ג) [אחר] יש, כי יש שאומרים שבעת ימים (ג) [קודם יום הכפורים,] ויש שאומרים אצלצל, ויש אשנן, מפני שכלן שוין, ויש בהן הזיות ווידוין והן חובת היום, (ד) [ואומר סדר עבודה,] וכשמסיים (ה) אומר חמש סליחות בלבד, מפני טרח צבור, (ו) יט.] [ואלו הן חמש סליחות כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים כו׳. אל ארך אפים

שנוי נוסחאות והגהות

קדושה. (ג) צ״ל „אחד". (ג) ויש אומרים אזכיר וי״א אתה כוננת". ושני הסדרים הללו נזכרים בסדר רב סעדיה כת״י: אזכיר סלה גבורות אלוה כו׳ עד הלבין כשלג אודם השני. והוא פיוט ליוסי בן יוסי, וכן אתה כוננת מיוחס אליו. עד ויו״ט היה עושה לכל אוהביו שיצא בשלום. ויש שם עוד פיוט בסדר שלישי והתחלתו: בה׳ יצדקו ויודוהו. וסופו: מה נהדר כה״ג בצאתו מן הקדש ובהראותו בתוך העזרה, אשרי עין ראתה כל אלה הלא למשמע אזן דאבה נפשנו. עונות אבותינו החריבו נוך ופשעינו האריכו קצו. אבל זכרון דברים תהא סליחתנו ועינוי נפשנו תְהִי כפרתנו. היום הזה אותנו הודעת. ועונש מחללו לנו גִלִיתָ, כדבר שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה ה׳ את משה על כן ברחמיך הרבים נתת לנו ה׳ אלהינו את יום הכפורים הזה, יום אסור באכילה, יום אסור בשתיה. יום אסור ברחיצה. יום אסור בסיכה. יום אסור בנעילת הסנדל. יום אסור בתשמיש המטה, יום שימת אהבה וריעות. יום עזיבת קנאה ותחרות. יום שתשוב ברחמיך הרבים ותמחול לנו על כל עונותינו. ותכפר לנו על כל פשעינו ועל חטא שחטאנו. ועתה ה׳ אלהינו חרב בית המקדש. ובטלה עבודה ואין לנו לא אשם ולא אשים כו׳ כל הא״ב עד ולא תמידין ולא תדירין. ומעת חסרנו כל אלה אתה טוב לנו מכל המיחלים עלינו לטובה כדרך שנאמר טוב ה׳ לקויו לנפש תדרשנו. טוב ה׳ למעוז ביום צרה ויודע חוסה בו. עכ״ל הכת״י בסדר רב סעדיה גאון. (ד) „וסדר עבודות". (ה) „את הפסוק". (ו) „ומתודה שלש פעמים ואומר אתה יודע".

מגן האלף

קבז. יח.] מתחיל ואומר פסוק של יום. זהו סדר עבודת כהן גדול ביוהכ״פ שהיה מנהגם להזכיר גם בזמן התלמוד וכמו״ש יומא דף ל״ו ההוא דנחית קמי׳ דרבה ועביד כר״מ [לומר עויתי פשעתי חטאתי. ופרש״י ש״ץ שמסדר סדר עבודותיו של כה״ג על שם ונשלמה פרים שפתינו.] ובדף נ״ו ע״ב ההוא דנחית קמי׳ דרבא ואמר „יצא והניחו על כן שני שבהיכל, נטל דם הפר והניח דם השעיר, א״ל חדא כרבנן [דאמרת כן שני] וחדא כר׳ יהודה. אימא הניח דם שעיר ונטל דם הפר". אלמא שגם בימיהם היה מנהגם לסדר סדר עבודה. וכ״כ הר״ן. וכתב ב״י שהסדר הפשוט הוא סדר אתה כוננת שיסד יוסי בן יוסי כה״ג, [נזכר בסדר רב סעדיה גאון] ויש בו כמה דברים שאינן כהלכה. ע״ש בסי׳ תרכ״א וברא״ש סוף יומא, ובשב״ל סי׳ ש״כ כתב יש שרגילין לשנות משניות יומא ע״ש:

יט.] ואלו הן חמש סליחות, כו׳ הרואה יראה שאין בכאן חמש סליחות, אך אפשר שקיצר ולא השב כאן אלא הראשונה ושתים האחרונות וצ״ל אחרי אא״א „וכו׳" והם המה הארבעה סליחות שהזכיר רבינו סי׳ קי״ז. שחותם שם על כל אחד אל מלך יושב, והם פסוקים מלוקטים המדברים מעניני תחנון וסליחה. כי את אשר חברו הפייטנים לא נקראו בשם סליחות כלל, רק פזמון, או מסתאגיב, או תוכחה, תחינה, וכדומה, כידוע להפייטנים, ועיקרי הסליחות הן המקראות הנרשמים לפני הפיוטים.] והם „לך ה׳ הצדקה" המסיים שם בכי לא על צדקותינו, ואח״כ אמ״י. „טוב מהרון אפך". „זכור ה׳ חרפת עבדיך שאתי בחקי" כו׳. „אליך נשאנו עינינו" כו׳. ואח״ז היו אומרים סליחה „וכך כוללן". שלא מצאתי ענינה, ואח״כ אומרים „וכשמעאו ישראל" ונזכרת שם סי׳ הנ״ל:

ובמנחה

אפים אתה, וירד ה' בענן, ואומר סליחה וכך כוללן. ואומר וכשחטאו ישראל במדבר כו'. ואומר וידוי אתה יודע, רזי עולם כו'.] (ומסיים כי אתה סולחן לישראל כו'. רצה ומודים (ז) ושים שלום. **ואין** (ח) במוסף אבינו מלכנו אלא אומר יתגדל. (ט)

קכז. כ.] ובמנחה מוציאין ס"ת וקורין שלשה מן כמעשה ארץ מצרים עד קדושים תהיו. ומפטיר ועלו מושיעים, ונבואת יונה, ומי אל כמוך נושא עון. והקורא שלישי הוא מפטיר בנביא. והמפטיר במנחה מברך לפניה ולאחריה כל הברכות כלן כדרך שמברך בשחרית. ואין שנוי בין שחרית למנחה. ובתפלת מנחה אין אומרין לפנינו (א) [לא קרובה] ולא רחמים אלא לאחר שמסיים תפלתו אומר אבינו מלכנו כמו שכתבנו למעלה.

והכי אמר רב נטרונאי גאון מחסיה **כא.]** במנחה של יום הכפורים אין אומר ש"ץ אתה כוננת, וסדר עבודה, ולא בשחרית. אלא במוסף בלבד, שמזכיר סדר עבודה והזיות (ב) והודאות בשעת עבודת כהן גדול. וכיון שהזכיר

במוסף

שנוי נוסחאות והגהות

(ז) „וברכת כהנים". (ח) „אומר". [ט] „בלבד". אבל בספר אור זרוע סי' תפ"א כתב לאומרו. וכתב: „והר' שמואל החסיד הי' אומר אבינ"ו מלכנ"ו חטאנ"ו לפני"ך עולה בגימט' „רב", עקיב"א יוסד"ף. ובערב שבת במנחה ובשבת א"א אותו. זולתי ביוהכ"פ שחל בשבת. וי"א בשם רגמ"ה לאומרו אפי' בשבת שבין ר"ה ליו"כ. עכ"ל. אבל מנהגנו כדברי רבינו:

קכח. (א) „לא סליחה" (ב) „והודאות ר"ל

מנן האלף

קכח. כ.] ובמנחה מוציאין ס"ת, וקורין שלשה כו'. כתב המרדכי בסוף יומא „אחר שגומר תפלת מוסף פותח באשרי כדי להפסיק בין תפלת מוסף לתפלת המנחה, כן כ' בסדר רב עמרם, אבל אנו רגילים לפתוח באשרי אחרי תפלת המנחה". עכ"ל. וכ"כ בהגמי"י. ובלבו המובא בב"י סי' תרכ"ב כ' טעם החולקים שא"ל אשרי שכבר הפלגת מוסף ממנחה ע"י מה שאוחז ס"ת בלדו ודיו, פ"ש. אך רבינו ז"ל לפי נוסח סדרנו לא הזכיר כלל לומר אשרי לפני הוצאת ס"ת אחרי גמר תפלת מוסף, אלא אחר קה"ת כ' לקמן בסדר תפלת מנחה לומר אשרי מנן ומחי' כו'. ואפ"ל דאין טעמו כדי להפסיק בינה לתפלת מוסף, אלא משום שצריך לשהות שעה אחת קודם תפלתו כמו"ש בא"ח סי' פ"ט ולכן בחרו באשרי, ואפשר דגי' אחרת הי' להם להמרדכי והגמי"י בסדר רבינו. ועיין בטור שא"ח ביוכ"פ ואני תפלתי. וע"ש הטעם:

ומ"ש שקורין ג' בפרשת עריות ומפטיר ביונה כן הוא במגילה דף ל"א. ומ"ש ומפטיר **בועלו מושיעים** כן הוא ג"כ בהרי"ן גיאות. וטעמא, דסדרן של תרי עשר הוא עובדיה יונה מיכה ועלו מושיעים הוא פסוק האחרון בעובדיה, ומי אל כמוך הוא פסוקי' האחרונים במיכה, וא"ל לדלג הרבה. וטעם כ"ז להזכיר ענין היום במה שב"א נכשלים בהם, ושיתן אל לבו לשוב מהם, וילמד שאין אדם יכול לברוח מהשם כמשה"כ אנה אלך מרוחך:

ומ"ש שהמפטיר מברך כדרך שמברך בשחרית כתב המרדכי בפ"ב דשבת דף כ"ד שאמר שם שהלמלא שבת אין נביא במנחה ביו"ט, מכאן משמע שהמפטיר ביוהכ"פ במנחה צ"ל על התורה והעבודה דיום הוא שנתחייב בשני הפטורות, ובסוף מס' יומא כ' ולא דמי לשאר תעניות שמסיימין במגן דוד, דהאי עדיף כו', ע"ש. אבל בהגמי"י כ' לסיים במגן דוד, וכן המנהג:

כא.] במנחה של יוהכ"פ א"א ש"ץ אתה כוננת כו' בספר אור זרוע סי' רפ"א כתב בשם סדר ר"ע שא"א עבודת יוהכ"פ כגון אתה כוננת ואמיץ כח

ושאר

במוסף למה הוא חוזר במנחה, הלכך לא יזכיר וכך מנהג בשתי ישיבות. ואם רצה לומר במנחה סליחה הרשות בידו שיום סליחה הוא, ובכל תפלה ותפלה ראוי לומר. ומנהג של ישיבה בשחרית אומר (ג) [ז.] ובמוסף שבע, במנחה ובנעילה שלשה, ואם יש פנאי אומר חמש סליחות.

וסדר תפלת מנחה כדרך תפלת שחרית. [אומר אשרי מגן ומחיה, והמלך הקדוש, ואתה בחרתנו כמו בשחרית, ואומר וידוי אחר תפלתו מה נאמר לפניך, ואתה יודע] ויורד ש"ץ לפני התבה ואומר (ד) מגן ומחיה והמלך הקדוש ואתה בחרתנו עד שמגיע עד לפני ה' תטהרו. ומתחיל [כי לא על צדקותינו. כי על רחמיך הרבים], ואומר ג' סליחות (ה) [ואח"כ ובשחטאו ישראל במדבר כו' ומסיים] כי אתה סולחן לישראל. **כב.]** רצה ומודים ושים שלום. ואומר אבינו מלכנו, ואומר יתגדל, אבל במוסף אינו אומר אבינו מלכנו.

ובתפלת

שנוי נוסחאות והגהות

וידוים. (ג) „חמש". (ד) מגן „זכרנו" ומחיה „מי כמוך" והמלך הקדוש. „ואם רצה לומר קרובה הרשות בידו. (ה) „ומתודה „שלש פעמים ואומר אתה יודע רזי עולם ותותם" כי אתה סולחן.:

מגן האלף

ושאר סדרים של עבודת כה"ג לא ביוצר ולא במנחה שלא היתה עבודת כה"ג אלא במוספין, ע"ש שהאריך בטעמו, וכתב: ואי אמרת אמאי קעביד פיוט בצלותא דצפרא אתה כוננת ובמוסף אזכיר סלה ובמנחה אספר גדולות וקעביד בכל תפלה קדושא רבא פעמים באהבה ולהיות לכם, אנן לא אמרינן פעמים אלא במוספין ובנעילה משום תקנתא דרבנן ממעשה דאיתעבד להו כו' לפיכך תקנו חכמים במקום סדר עבודה הכתוב בתפלת שחרית ו' ויעבור ולא לאמר עבודה כלל, ובמוסף סדר עבודה וז' ויעבור. ובמנחה ו' ויעבור ולא לומר סדר כלל. [אבל בסדרנו איתא בשחרית חמש ובמנחה ונעילה ג'. ג'.] וכן מנהג ב' ישיבות כו' וכן הלכה. עכ"ל. ומ"ש שלא היתה עבודת כה"ג אלא במוספין לאו דוקא שהרי כל עבודות יוכ"פ אין כפרות אלא בו אלא עיקר עבודה קאמר. עכ"ל או"ז. וברי"ץ גיאות מובא מ"ש ע"ז רב האי גאון, וז"ל: דע כי העיקר מה שאמר רב עמרם כך הוא, ובאותו זמן לא נודע בנהרדעא ובסורא לומר סדר עבודה אלא במוסף, כדרך שא"א קרבנות היום בשבת ויו"ט ומועד ור"ח אלא במוסף. אבל בבגדד מתוך שחביב עליהם דבר זה היו אומרים גם בשחרית. ומר רב האי גאון בן מר רב דוד שהיה דיין בבגדד שנים רבות קודם לגאונותו לא היה יכול להסיעם ממנהגם, והוא תחלת מי ששכן מן הגאונים בבגדד גלגל עמהם לעשות מנהגם, והגאו' ששכנו אחריו גם הם שתקו מזאת אף אתם אל תשנו מנהג אבותיכם, עכ"ל:

כב.] רצה ומודים ושים שלום, לא הזכיר רבינו כאן ברכת כהנים דאזיל לשיטתו בא"ח סי' ס"א ובה"ג סי' נ"ט וסי' ק"ל שכתב כהנים נושאים כפיהם כו' במנחה של תענית חוץ ממנחה של יוהכ"פ שתחת מנחה נו"כ בתפלת נעילה ע"ש. וכ"מ במס' תענית כ"ו ע"ב ואלא כהני מ"ט פרסי ידייהו במנחתא דתעניתא, כיון דסמוך לשקיה"ח קא פרסי כתפלת נעילה דמי, ע"כ. וא"כ ביוהכ"פ דמקדמינן למנחה קודם נעילה ליכא נ"כ. אבל הרא"ש בפ"ד דמס' תענית בשם בה"ג כ' דפרסי ידייהו משום דמפשי ברחמי עד סמוך לשקיה"ח. ובעל שב"ל הביא ראי' לזה מפ' אלו נאמרין. דאמר בזמן שכהנים מברכין, העם מה אומרים, כו' ואמר שם הפסוקים שאומרים „במנחתא בתעניתא ובנעילה דיו"כ כו' ולא הזכיר מנחה דיוכ"פ וש"מ דבמנחה ליתא נשיאת כפים, אמנם כ' בשם רבינו גרשון והרי"ף דל"ג שם במס' תענית רק במנחתא, וקאי גם איוכ"פ דפרסי ידייהו, ומשום שסדר היום מרובה מאחרין למנחה ביו"כ סמוך לשקיעה, וממס' סוטה אין ראי' דלא הוציא מנחת יוכ"פ מכלל מנחה דתעניתא, ולא בא להוציא אלא מנחה דכל יומא. וכמו כן לא הוציא מוספי יו"ט

מכלל

קכט. ובתפלת נעילה פותח באשרי, ובא לציון, ואני זאת בריתי, ואתה קדוש. (א) [וקרא. ומקבלין, ותשאני רוח ונטלתני רוחא כו'] ומקדש. ומתפללים **כג.]** ואומרים מגן (ב) וחתמנו בספר חיים כו', ובמחיה מי כמוך אב הרחמן חותם יצוריו ברחמים. לדור ודור, ובכן ובכן ובכן, כו', עד המלך הקדוש, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים (ג) כמו בשחרית. רצה ומודים, וחתום לחיים כל בני בריתך, וכל החיים יודוך סלה ברוך הטוב שמך. ובסוף שים אומר, בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וישועה ונחמה (ד) נזכר [ונפקד] ונחתם לפניך אנו וכל עמך ישראל (ה) בשלום. [ואומר זה הוידוי] **אלהינו** וא"א תבא לפניך תפלתנו, כו', מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע.

אתה נותן יד לפושעים וימינך (ו) [פשוטה] לקבל שבים. ותלמדנו להתודות לפניך על כל עונותינו למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשים וכנחוחים, למען דבריך ודברי פה אל פה בעבור אמרת. אין קץ (ז) לנחות חובותינו ואין מספר לנחוחי אשמתינו, אתה ידעת שאחריתנו רימה לפיכך הרבית סליחתנו. מה אנו מה חיינו מה חסדנו (ח) מה גבורתנו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל, הלא כל מעשנו תהו וימי חיינו הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל.

אתה הבדלת אנוש מראש, ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים (ט) קץ סליחה ומחילה לכל עונותינו למען נחדל מעשק ידינו, ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם. ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו כי לא תחפוץ בהשחתת עולם. שנאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש

און

שנוי נוסחאות והגהות

קכט. (א) „וכולא סדרא". (ב) בכת"י א. „זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים" כו'.
(ג) בכת"י א. ומחול לעונותינו כדכתיב לעיל. וחותם ברוך מקדש ישראל ויום הכפורים". ובכת"י ב"מ איתא „ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליצי"מ, או"א מחול עד תטהרו. אלהינו וא"א יעלה ויבא כו' לחן ולחסד ולרחמים ביום הכפורים הזה. ביום מקרא קדש הזה. ביום סליחת העון הזה, למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו זכר ליצי"מ. או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך עד בא"י מוחל וסולח לעונות עמו ישראל מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויוהכ"פ.
(ד) „ונזרות טובות". (ה) „לחיים ולשלום". בא"י המברך את עמו ישראל בשלום, אמן. (ו) „פרוסה".
(ז) „לאשי". (ח) „מה צדקנו מה ישענו, מה מעשינו, מה כחנו". (ט) „הזה, את יום מקרא קדש

מגן האלף

מכלל מוספי שבתא. ע"ש. ומנהגנו כדברי רבינו, וע"ל סי' כ"ט אות ט"ז:

קכט. כג.] ואומרים מגן וחתמנו בספר כו' בטור סי' תרכ"ג כ' ור"ע כתב במקום זכרנו „התמנו" ולא נהגו כן, עכ"ל. ולא מצאנו כן בסדרנו כדבריו, דלא אמר כן אלא במקום כתבנו, ובכ"י א. מביא להדי' „זכרנו לחיים וכו' וחתמנו". אך נראה דגרסת הטור בסדר רבינו נכונה. דבמי כמוך כתב נמי לומר „חותם" במקום זוכר. ומ"ש בכת"י ב"מ תפלת **יעלה ויבא ומלוך** במוסף וכן בנעילה. נראה שהוא ט"ס דמה נשתנה תפלות אלו מאחר כל התפלות דאינו אומר יעו"י ולא מלוך, וכ"כ הטור סי' תרי"מ בשם רבינו. אך מנהגנו לאומרם:

ומסיים

און מחשבותיו, וישוב אל ה' וירחמהו, ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת (י) ומרבה להטיב, רוצה אתה בתשובתן של רשעים ואין אתה חפץ במיתתן, שנאמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, שובו שובו מדרכיכם הרעים, ולמה תמותו בית ישראל. ונאמר החפץ אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים, השיבו וחיו. (יא) אלהי עד שלא נוצרתי כו'. (יב)

קל. וש"ץ אומרה באמצע התפלה במקום שאומר אתה יודע רזי עולם, כד. ומסיים כי אתה סולחן לישראל, (וככ"י כ"מ איתא: והותם. אבל

שנוי נוסחאות והגהות

הזה. את יום סליחת העון הזה". (י) "ונחם על הרעה" ומרבה להיטיב". (יא) "כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה". (יב) בסדר שלפנינו וכן בסדר רס"ג ליתא כאן חתימה. אבל בכת"י ב"מ, מסיים "ברוך אתה ה' המלך הסולחן". והוא ט"ס. וכן הסגירו המדפיס ממנו בשני חצאי עגולים. ומצאנו להר"פ בהגהותיו על הסמ"ק בשם הויטרי שכ' "בסוף וידוי רבא יחיד חותם בא"י האל הסולחן עכ"ל. אולם רבינו בסי' ק"ל כתב שיחיד אסור לחתום:

תפלת נעילה לרבינו סעדיה גאון זצ"ל. וז"ל: **מה** נאמר לפניך יושב במרום, ומה נספר לפניך שוכן שחקים כי עונותינו רבו מלמנות, וחטאתינו עצמו מלספר, ואתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. מה אנו ומה חיינו, מה חסדנו ומה גבורתנו לפניך ה' אלהינו, הלא כל הגבורים כאין לפניך, ואנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל, וכל מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ואתה הבדלת אנוש מראש, ותכירהו לעמוד לפניך, כי מי יאמר לך מה תפעל, ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. ותתן לנו ה' אלהינו את יום הכפורים הזה, קץ מחילה לכל דורותינו, למען נחדל מעושק ידינו, ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם. כדבר שנאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, וישוב אל ה' וירחמהו, ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. כי אתה סלחן לישראל מן העולם ומהלן לשבטי ישורון בכל דור ודור והדבר אמת וקים, ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח, כי אתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד, ורוצה אתה בתשובת השבים, ואי אתה חפץ במיתתם, כדבר שנאמר החפץ אחפוץ מות רשע

מגן האלף

קל. כד.] ומסיים כי אתה סולחן לישראל הנה רבינו ז"ל לא הזכיר כאן לחתום בברכה בוידוי, ואפשר דס"ל כמנהגנו דיחיד שאומר אתה נותן יד לפושעים אחרי תפלתו, מסיים אח"כ בעד שלא נוצרתי ואינו חותם כלל, וש"ץ שאומרו באמצע תפלה אומר אח"כ מחול לעונותינו וחותם מקדש ישראל. וכן גרסת כת"י כ"מ הוא "ומסיים כי אתה סולחן לישראל וחותם, אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה בוידוי, והויטרי כתב דש"ץ חתים מקדש ישראל ויחיד האל הסולחן. וכן כתב הרב רבינו פרץ בשמי. ומחלוקת רבותינו אלה תליא במאי דגרסינן בסוף מסכת יומא, דקאמר מאי נעילת שערים, רב אמר צלותא יתירתא, ושמואל אמר מה אנו מה חיינו, כלומר שאומר מה אנו ואינו מתפלל, מיתבי אור יוהכ"פ כו' [עיין רש"א וב"ח, ור"י לאנדא ור"ב ראבינוביץ. והמחוור שבכלם הוא נוסחות הגר"א שאחרי מ"ש בנעילה מתפלל שבע ומתודה גורס] וחותם בוידוי דברי ר"מ. [וכתב רב"י "אינו חותם מקדש ישראל אלא האל הסולחן. וחכמים אומרים כל מקום שזקוק לשבע אף בשאר התפלות אם רצה לחתום בוידוי חותם, כך שמעתי אבל לא גרס לה בתוספתא הכי אלא וחכ"א מתפלל שבע, ואם רצה לחתום בוידוי חותם, ואנעילה קיימי, קתני מיהת נעילה מתפלל שבע ומתודה") תיובתא דשמואל תיובתא. עולא בר רב נחית קמיה דרבא פתח באתה בחרתנו [בתפלת נעילה] וסיים במה אנו ושבחיה. ר"ה בריה דרב נתן אמר יחיד אומרה אחר תפלתו, עכ"ל הגמרא, וכתב

אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה בוידוי.) וש"ץ יורד לפני התיבה בתפלת נעילה ואומר מגן, ומחיה, לדור ודור, ובבן ובכן ובכן וחותם המלך הקדוש. ואומר אתה בחרתנו, וכשמגיע עד לפני ה' תטהרו אומר אבן מעמסה. ואם יש שהות ביום אומר אחר אבן מעמסה ג' סליחות [ופותח כי על רחמיך הרבים כו' אל ארך אפים אתה כו' ואומר שלש סליחות ואומר כי אתה סלחן

שנוי נוסחאות והגהות

נאם ה' אלהים, הלא בשובו מדרכיו וחיה. ונאמר כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים והשיבו וחיו. ונאמר, אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל. עכ"ל :

מגן האלף

וכתב הטור סי' תר"ז דלפרש"י דגרים כ"מ שזקוק לשבע". יכול יחיד לחתום אפי' בוידוי דערב יוהכ"פ דהלכה כחכמים, ור"ל דלפרש"י חכמים מוסיפים אדר"מ שאמר שחותם בנעילה אחר הסולחן, ואמרו דלאו דוקא הני אלא בכ"מ שזקוק להתפלל ומתודה סמוך לתפלתו יכול לחתום, ולא אתי לאפוקי אלא ש"ץ בערבית דיוהכ"פ שאינו חוזר התפלה, ומתודה בלי חתימה, או יחיד המתודה עם הש"ץ ואינו מתפלל עמו דאז אסור לו לחתום, וכן פירש הב"ח. וזהו דעת הויטרי דגם בנעילה כיון שיחיד מתודה אחר תפלתו חותם בברוך אחר הסולחן, ואע"פ דש"ץ שאומרה באמצע חותם בנעילה במקדש ישראל כאחר צלותא יחיד שאומרה אחר תפלה מני למחתים לכ"ע, בין לר"מ ובין לרבנן וכמו"ש רש"י ז"ל :

אבן. רב עמרם לפי מה שהביא הטור מאמו בסי' תר"ז דס"ל נתפלת ערב יוהכ"פ שכל החותם אחר הסולחן טועה, ומעמיה די"ח או ז' ברכות שמענו, אבל לא ח' ברכות, כמו"ש הרד"א וכ"כ הגר"א ז"ל דרש"י לא אמר אלא שמשנה ממקדש ישראל על אחר הסולחן, אבל לא להוסיף ברכה, וגם חכמים לא אמרו אלא אם רצה כו' ממילא דאסור ליחיד לחתום בוידוי דנעילה. ובזה מתישב קו' הב"י סי' תרכ"ג במ"ש הטור כיון דאיכא פלוגתא טוב שלא לחתום, וכתב על זה דאינו מכוין, דמה שאינו חותם בסדר ר"ע, לא שאינו רשאי אלא שאינו מחויב, דלפמ"ש אין היחיד רשאי לר"ע לחתום משום שאין להוסיף ברכה, וגם הטור לא איירי שם אלא לענין יחיד, ע"ש :

עוד נ"ל דרבינו ז"ל ס"ל דאף ש"ץ אין לו לחתום בהאל הסולחן. ולא מיניה לו לרבינו ז"ל שיזכיר שינוי חתימה גם בש"ץ. ומ"ש בכת"י כ"מ „וחותם" הוא תיבה נוספת ללא צורך. ועיקר גרסתו בגמרא, נראה שהיא גרסת הגאון הרי"ץ אבן גיאות דגרים בדר"מ „בנעילה מתפלל שבע ומתודה, וחכ"א אין זקוק לשבע, ואם בא לחתום בוידוי חותם, עולא בר רב נחית קמיה דרבא פתח באתה בחרתנו וסיים במה אנו ושבחיה, אר"ח בר רבא ויחיד אומרה לאחר תפלה אלמא הלכה כר"מ דמתפלל שבע ומתודה, אומרה לאחר הוידוי ואינו חותם" עכ"ל. והיא גרסא נפלאה ונכונה, ועניינה, דלאחר שאמר מיתבי מתרץ דתנאי היא ר"מ וחכמים, וחכמים פליגי עלי' דר"מ בתרתי, דלר"מ זקוק בנעילה לשבע, ואינו חותם בוידוי אלא במקדש ישראל כמו בשאר התפלות ולרבנן אינו זקוק לשבע אלא לוידוי כשמואל דאמר מה אנו מה חיינו ואינו מתפלל ואם בא לחתום בה חותם בוידוי, ולא גרים תיובתא דשמואל תיובתא, אלא דעם כ"ז לא קיי"ל כשמואל דחזינן דעולא ב"ר דנחית לש"ץ קמי' דרבא ופתח באתה בחרתנו, וש"מ דאין הלכה כשמואל וחכמים, אלא כר"מ וכרב דנעילה היא צלותא יתירתא, „ויחיד" [כן צריך להגיה בדברי הרי"ץ גיאות] „אומרה לאחר הוידוי ואינו הותם" בה כל עיקר. וכמוש"ל מלתא בטעמא דז' שמענו ח' לא שמענו. וגם ש"ץ שאומרה באמצע אינו חותם אלא במקדש ישראל. ולא גריס כלל בדר"מ „וחותם בוידוי" כגרסת רש"י והתוספתא, דלגרסת התוספתא קשה מאד, ל"ל למימר „וחכ"א מתפלל שבע" הא גם ר"מ נמי הכי ס"ל, ולא מבעי לי' למימר אלא וחכ"א אם רצה לחתים בוידוי חותם", ודבר זה נע"ג לפרש"י, ונראה דשיטת רבינו הגאון ז"ל כהרי"ץ גיאות, וכן מנהגנו והכי נקטינן :

ונופלין

סלחן לישראל] רצה ומודים ושים שלום וברכת כהנים. **כה.** ונופלין על פניהם ואומרים, רחמנא חטאן, (א) ויושבין ואומר ש״ץ אבינו מלכנו, ואנחנו לא נדע מה נעשה עשה למען שמך הגדול. (ב) כו׳ ובמנחה אין נושאין הכהנים כפיהם [אבל בנעילה חייבים הם לישא את כפיהם.] ואף ש״ץ מזכיר פעמים באהבה, [אומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד] כמו במוסף, אבל בשחרית ומנחה אין צריך לומר:

ואם חל יוהכ״פ להיות בשבת ש״ץ יורד ערבית ואומר ויכלו השמים וקדושת שבת ומגן אבות (ג) בדברו וחותם מקדש השבת, וא״צ להזכיר יום הכפורים, ואח״כ אומר אבינו מלכנו כו׳ על הסדר. אבל בתפלת שחרית אומר במגן ורצה והנחיל לבניהם [נ״ל שבתות] למנוחה, ואת יום הכפורים הזה באהבה, ובמוסף אומר את מוספי יום השבת הזה ויום הכפירים, ואין צריך להזכיר שבת יתר מאת מוספי שבת, אבל בחתימה חותם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. וכן כל מועדות שחלו להיות בשבת כך (ד) [הוא] סדורן, שאין ש״ץ היורד לפני התיבה בערבית מזכיר של יו״ט. שאלמלא שבת אין ש״ץ יורד בערבית ביו״ט, ולא ביוהכ״פ, וזה טעמו ופירושו, ובאלו (ה) [ארבעה] עבודות ערבית שחרית מנחה [ונעילה] צריך (ו) לומר אבינו מלכנו, אבל במוסף אין אומרים אותו.

קלא. ולאחר שמסיים תפלת נעילה מתחיל ש״ץ והוא רחום מיד. ומתפללים כדרך שמתפללים בחול, ואומר אתה הבדלת בואתה חונן כמו שאומרים במוצאי שבתות. ובמוצאי יוהכ״פ שחל **כו.]** (א) להיות באמצע השבת ובמוצאי יו״ט, אין אומרים ויהי נועם. שמתחלה שקבעוה

אבות

שנוי נוסחאות והגהות

קל. (א) „רחמנא אסכלנא״. (ב) „שיתגדל ויתקדש בעולם״. (ג) וכן כתב רב סעדיה גאון ז״ל „יום הכפורים שחל להיות בשבת אומר החזן מגן אבות״. (ד) בכ״י ב״מ „היו״ וטעות. (ה) „שלש״. (ו) שליח צבור׳.

קלא. (א) בכת״י א. גרים „שחל בשבת״.

מגן האלף

כה.] ונופלין ע״פ ואמרין רחמנא חטאן כו׳ מובא בשבלי לקט, אבל לא מצאתי לשון זה בשאר הפוסקים, וטעמם נראה כמו״ש הרי״ן אבן גיאות שהעתיק דברי רבינו וכתב ע״ז: ואמר רב שרירא [גאון] „לא ראינו ולא שמענו מי שעשה זה כל עיקר״:

ומ״ש רבינו „ואף ש״ץ מזכיר פעמים באהבה״ כמו במוסף קאי על נעילה ולא על מנחה, וכ״כ הרי״ן גיאות וז״ל „ואמר מר רב עמרם אומר בקדושה פעמים באהבה כמו במוסף אבל בשחרית ומנחה א״צ לאומרו יאמר מר רב האי בישיבה א״א לעולם פעמים כו׳ ע״ש. אבל מנהגנו לומר פעמים באהבה בכל תפלות של יום:

קלא. כו.] באמצע השבת, כן הגי׳ הנכונה, אע״פ שיהי׳ אח״כ כלהו יומא דחולא. ובכת״י א. גרס במוצאי יוהכ״פ „שחל בשבת״. ואינו נכון, דפשיטא דה״א, מפני יו״ט של סוכות לפמש״ל סי׳ ל״ז דבעינן אח״כ כלהי יומי דחולא. וכן העתיק הרי״ן גיאות כשמו „כשחל באמצע שבת א״א ויהי נועם״, וכתב בס׳ או״ז שאם חל בשבת אומרים פסוקי ויתן לך, ואותו הפיוט במוצאי יום מנוחה איתקן כדי לאומרו במוצאי יוהכ״פ בשיהכ״כ בקול רם. ובפרג״א נתקן וכן היו נוהגין בפרג״א כו׳. ע״ש. ובמרדכי סוף מס׳ יומא כתב זאת על פיוט המבדיל בין קודש לחול חטאתינו הוא ימחול שנתקן לאומרו בקו״ר במוצאי יוהכ״פ ע״ש:

ולאחר

אבות הראשונים לא קבעוה אלא למוצאי שבת [לחול] ובמוצאי שבת גופא ליו"ט גופא א"א ויהי נועם.

ולאחר הקדיש **כז.]** תוקעין בשופר תשר"ק, (כ) פעם אחת והולכין לבתיהם לשלום. ומבדילין על היין, כדרך שמבדילין במוצאי שבת. ואע"פ שחל להיות בחול מבדילין על האור, מפני שאסור להשתמש בו ביוהכ"פ. שכך אמרו חכמים אמר ר' חייא בר אבא אר"י מברכין על האור במוצאי שבתות ובמוצאי יוהכ"פ. וכן עמא דבר, וכן הלכה. **כח.]** (ג) **משונה** יוהכ"פ משבת בדבר זה, שבשבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים (ד) [שאין מברכין בו] אלא במו"ש בלבד.

קלב. כט.] ובערב יוהכ"פ אינן רשאין להטמין אה החמין כמות שעושין בערבי שבתות. מפני שאין טומנין החמין אלא לכבוד שבת, וזה נמצא אוכלו בחול למוצאי יוהכ"פ. [הלכך אין בר ישראל רשאי להטמין בערב יום הכפורים,] כדי שלא ימצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו (א) אנשי אספמיא (ב) [כדבר זה ועשו] סמיכה שאין טומנין. אבל רב נטרונאי גאון הכי קאמר להטמין תבשיל מערב יוהכ"פ למה הוצרך לכך. בשלמא להטמין בערב שבת משום דקבעי למיכל בשבת תבשיל. אלא למוצאי יוהכ"פ חול הוא, למה הוא צריך להטמין מערב יוהכ"פ (ג) [ימתין] למוצאי יוהכ"פ ויעשה כל צרכו. אבל איסור אין בה. והעושה אין ממחין בידו, ואין מונעין אותו.

שנוי נוסחאות והגהות

(כ) ובסדרים כת"י לרש"י ז"ל כתב „שמעתי שתוקעין בא"י קשר"ק. לאחר כל התפלה כשיוצאין מבית הכנסת לפי שכבר הבדילו בתפלה. ובגולה שלנו לא נהגו אלא בתקיעה אחת לזכר בעלמא זכר ליובל. לבד בקולוניא נוהגין קשר"ק. (ג) „מיהו": (ד) „וביוהכ"פ מברכין על האור באור ששבת. אבל לא באור היוצא מן העצים ומן האבנים".

קלב. (א) „בדבר זה". (ב) „עשו". (ג) „יטמין":

מגן האלף

כז.] ולאחר הקדיש **תוקעין תשר"ק** מובא ג"כ במרדכי ובטור, וברי"ן גאות כתב ג"כ בשמו שתוקעין לאחר עושה השלום, ואמר מר רב האי שלא מצינו טעם לומר שהוא חובה, אלא כמדומה שהוא זכר ליובל, כו' ודלמא מנהג כל שנה אטו יובל. אי נמי כדי לערבב השטן. אבל התוס' במסכת שבת קי"ד כתבו להודיע שהוא לילה להאכיל את בניהם שהתענו, כו' ולא כמחזורים שכתוב שהוא זכר ליובל כו' וכי הי' יובל בכל שנה ושנה. ע"ש:

כח.] משונה יוהכ"פ משבת כו' עיין מזה בדברי רבינו לעיל סי' מ"ב:

קלב. כט.] ובעיוה"כ אינן רשאי להטמין את החמין כו' עד סוף הענין העתיק הטור סי' תר"ט, וכתב בשם רב שרירא גאון להשהות במוצאי יוהכ"פ שיעור בכדי שתחום הקדירה באותו החום. וכתב ע"ז ואני תמה כו'. וא"י מה חשש איסור יש בדבר שהוצרכו גאוני עולם לדבר בו, אדרבא טוב שיטמין כדי שימצא סעודתו מוכנת, והב"י כ' ע"ז גם בעיני יפלא ע"ש. והב"ח כ' בטעם הגאונים משום העושה מלאכה בע"ש ובעיוה"כ מחצות ולמעלה אינו רואה סי' ברכה, ולא שרינן בסי' רנ"א אלא בעושה לצורך שבת כהטמנה אבל לא בעושה לצורך חול. וזה שדקדק ר"ע לכתוב „כמו שעושין בערבי שבתות שאין טומנין החמין אלא לכבוד שבת ע"ש. והגר"א ז"ל כ' דהטמנה בדבר המוסיף הבל אסור מבעו"י. וכמו"ש בש"ע רנ"ז [דאפי' קדירה חיה אסור. שהטמנה חמיר משהיה.] ואפי' להטמין לזמן גמור ואפי' מבעו"י אסור כמוש"ש סעיף ה'. וראוי לאסור אפי' בדבר שאינו מוסיף הבל גזירה הא אטו הא, אלא משום כבוד שבת שרי. וז"ש שאין טומנין אלא לצורך שבת, ע"ש. ומנהגנו לאסור הטמנה בעיוה"כ כמו"ש רבינו ז"ל:

(נהורא) בערב סוכות יתעסק בהדור הסוכה ומושבה ולנאותה בכלים ומלצעות נאות כפי כחו לכבוד השכינה וז' אושפיזין דילה וע"י כך יזכה לסוכה הרוחניות לנשמתו בג"ע :

סדר אושפיזין

בבואו מבהכ"נ יעמוד בפתח הסוכה מלגאו ויאמר בליל א' :

עולו אושפיזין עילאין קדישין. עולו אבהן עילאין קדישין למיתב בצלא דמהימנותא עילאה. בצלא דקב"ה. ליעול אברהם ועמיה יצחק ויעקב משה אהרן יוסף ודוד :

בליל ב' יאמר ליעול יצחק ועמיה אברהם ויעקב וכו' ובליל ג' יאמר ליעול יעקב ועמיה אברהם ויצחק משה כו' ועד"ז בכל יום

ותיכף ישב ו אמר :

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות סוכה כאשר צוני הבורא ית"ש בסוכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכת למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים :

תיבו אושפיזין עילאין קדישין תיבו. תיבו אושפיזין מהימנותא תיבו. בצלא דקוב"ה. זכאה חולקנא. וזכאה חולקיהון דישראל דכתיב כי חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו. לשיי קוב"ה ושכינתיה ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

ויהי נועם כו' עד כוננהו. ואח"כ אומרים זה :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשרה שכינתך בינינו ותפרוש עלינו סוכת שלומיך בזכות מצות סוכה שאנחנו מקיימין ליחדא שמא דקודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחדא שם (י"ה בו"ה) ביחודא שלים בשם כל ישראל ולהקיף אותם מזיו כבודך הקדוש והטהור נטוי על ראשיהם מלמעלה כנשר יעיר קנו. ומשם יושפע שפע החיים לעבדך (פב"פ אמתך) ובזכות צאתי מביתי החוצה ודרך מצותיך ארוצה יחשב לי זאת כאלו הרחקתי נדוד והרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני. ומאושפיזין עילאין אושפיזין דמהימנותא תהיינה אזני קשובות רב ברכות ולרעבים גם צמאים תן לחמם ומימם הנאמנים ותתן לי זכות לשבת ולחסות בסתר צל כנפיך בעת פטירתי מן העולם ולחסות מזרם וממטר כי תמטיר על רשעים פחים ותהא חשובה מצות סוכה זו שאני מקים כאלו כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה ותנאיה וכל מצות התלוים בה. ותיטיב לנו החתימה ותזכנו לישב ימים רבים על האדמה אדמת קדש בעבודתיך וביראתך : ברוך יי לעולם אמן ואמן :

(בליל ראשון כשנכנס לסוכה וקודם שמיסב לאכול ובכל יום ויום קודם סעודתו יאמר זה) :

אזמין לסעודתי אושפיזין עילאין אברהם יצחק יעקב יוסף משה אהרן ודוד :

ביום ראשון יאמר במטו מנך אברהם אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי יצחק יעקב יוסף משה אהרן ודוד :

ביום שני יאמר במטו מנך יצחק אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי אברהם יעקב יוסף משה אהרן ודוד :

ביום שלישי יאמר במטו מנך יעקב אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי אברהם יצחק יוסף משה אהרן ודוד :

ביום רביעי יאמר במטו מנך יוסף אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי אברהם יצחק יעקב משה אהרן ודוד :

ביום חמישי יאמר במטו מנך משה אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי אברהם יצחק יעקב יוסף אהרן ודוד :

ביום ששי יאמר במטו מנך אהרן אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי אברהם יצחק יעקב יוסף משה ודוד :

ביום שביעי יאמר במטו מנך דוד אושפיזי עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיזי עילאי אברהם יצחק יעקב יוסף משה ואהרן :

כל ירא שמים ירצה שיהא לו עני בכל יום ויום על שולחנו וירצה בעיניו כאילו הוא מאכות הג"ל שזימן אצלו ביומו ויתן לו מנה יפה כאילו הוא היה אחד מאבות מיסב אצלו ומי שאפשר

שאפשר לו שיהיו לו ז' עניים בכל יום ויום כנגד כולם בודאי תנוח ברכה על ראשו. וראוי לומר בכל פעם שיכנס לסעודה בסוכה תפלה קצרה זו:

רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שיהא חשוב לפניך מצות ישיבת סוכה זו כאלו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה ותרי"ג מצות התלוים בה וכאילו כוונתי בכל הכוונות שכוונו בה אנשי כנסת הגדולה:

דיני קידוש של סוכות

(דה"ח) (א) בליל א' של סוכות סדר הקידוש כך הוא יין קידוש וסוכה ואח"כ זמן לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה: (סי' תרמ"ג) (ב) אם לא אכל בלילה ראשונה בסוכה אף שאמר זמן בביתו על הכוס כשאוכל פעם ראשון בסוכה צריך לברך זמן על הסוכה: (שם) (ג) בליל שני אומר יין קידוש וזמן ואח"כ סוכה ומי שלא אכל בסוכה לא בליל א' ולא ביום א' כשאוכל בליל ב' בסוכה צריך לברך סוכה ואח"כ זמן: (א"ר תרס"א דלא כמ"א וט"ז) (ד) בשאר הימים מברך ליסב בסוכה תיכף אחר ברכת המוציא קודם שיטעום ובליל שבת ויו"ט אומר ברכת הסוכה אחר הקידוש קודם שיטעום: (שם)

הנהגות חג הסוכות

(נהורא) (יום א) שחרית מתפללין תפלת יו"ט כמו בערב וגומרין הלל כל ט' ימים של הג.

דיני לולב וסדר הנענועים מבוארים לעיל קודם הלל. ק"ש ומוציאין ב' ס"ת (וי"ג מדות רבש"ע) בא' קורין ה' גברי (ובשבת ז' גברי) בפ' אמור (שור או כשב) בשניה קורא למפטיר בפרשה פנחס (ובחמשה עשר) ומפטירין בזכריה (הנה יום בא) וחותם בהזמנים (בשבת יק"פ מ"ש ואין נוטלין לולב) אחרי יהללו ומכניסין ס"ת להיכל ח"ק מוסף חזרת הש"ץ ונשיאות כפים מוציאין ס"ת ומעלה על הבימה (ובשבת אין מוציאין הס"ת רק פותחים הארון) והש"ץ מתחיל (הושענא) ומקיפין פ"א את הבימה וכל א' לולבו ואתרוגו בידו ומקודם יאמר **אני מקיף ס"ת בד' מינים אלו לשם יחוד קבה"ו ולעשות בזה נחת רוח ליוצרי ובוראי** ויאמר פסוק **ויהי נועם** כו' ומסיימין פיוט ההושענא עד שמגיעים לפני התיבה ומכניסין הס"ת להיכל. ק"ש א"כ עלינו ק"י שיר היחוד ונוהגין לומר מזמור מ"ב ומ"ג כל ימי החג. מנהה אשרי ובל"ל ח"ק (בשבת ואני תפלתי וקורין פ' השבוע וא"א אחריו ח"ק יהללו ח"ק) ומתפללין תפלת יו"ט בערבית ואין עושין מלאכה לצורך הלילה עד אחר ברכו:

(יום ב') תפלות וקריאות כדאתמול ואין מברכין זמן על הלולב וכן בכל שאר הימים ואם חל יום א' בשבת מברכין זמן בשני ומפטירין במלכים ויקהלו עד (מארץ מצרים).

ערבית תפלת חול ואומר אתה חוננתנו יעלה ויבוא הבדלה בורא פה"ג והמבדיל ואינו מברך על הבשמים ולא על הנר:

(א' דחוה"מ) הנהגת תפלין ותפלה כמו בחול המועד של פסח רק שאומרים מזמור לתודה והש"ץ ג"כ חולץ התפלין לפני הלל. אחר הלל ק"ש ומוציאין ס"ת וקורין בו ד' גברי בקרבנות החג בפ' פנחס כהן (וביום השני) לוי (וביום השלישי) ישראל (וביום הרביעי) רביעי חוזר וקורא (וביום השני וביום השלישי) ח"ק ומכניסין הס"ת להיכל אשרי ובל"ל ח"ק מוסף של יו"ט ואומרים (ביום השני וביום השלישי) הושענות ומקיפין הס"ת בכל ז' עלינו ק"י:

(ב' דחוה"מ) כדאתמול וקורא כהן (וביום השלישי) לוי (וביום הרביעי) ישראל (וביום החמישי) רביעי (וביום השלישי וביום הרביעי):

(ג' דחוה"מ) כהן (וביום הרביעי) לוי (וביום החמישי) ישראל (וביום הששי) רביעי (וביום הרביעי וביום החמישי):

(ד' דחוה"מ) כהן (וביום החמישי) לוי (וביום הששי) ישראל (וביום השביעי) רביעי (וביום החמישי וביום הששי):

(שבת חוה"מ) אחר תפלת שחרית ק"ש (קהלת) בלי ברכה ובברכת הפטורה אומרים לששון כו' וחותם (מקדש השבת וישראל והזמנים):

הנהגות ליל ויום הושענא רבה

(נחורא) הנה התיקונים הנעשים בעולמות העליונים הק' ע"י לימודנו בלילה הזה הובאו בהאריז"ל לכן יזהר למעט באכילה בסעודת לילה שלא יביאנה לידי שינה ויזהר בקריאת משנה תורה בכונה ובדקדוק התיבות ואח"ז יאמר ס' תהלים עם הלכור במתון ובדקדוק התיבות ובכונה עצומה ואח"ז יטבול במקוה ויחבר יום ולילה בלמוד או בבקשות או בברכות השחר ויזהר מאד בכוונות התפלה ביום הנורא הזה שבו נמסרין הפתקין לידי הרלים בשליחות. שחרית מרבים בנרות ואומרים מזמור לתודה ומזמורי שבת ברכות וא"א נשמת אין כמוך ומוציאין ס"ת שמע על הכל ויעזור ויגן כמו ביו"ט. כהן (וביום החמישי) לוי (וביום הששי) ישראל (וביום השביעי) רביעי (וביום הששי וביום השביעי) ובמוסף אומרים מה שקורין לרביעי. בחזרת הש"ץ דמוסף אומרים קדושת יו"ט. אחר מוסף מוציאין כל הס"ת שבהיכל על הבימה ומקיפין את הבימה היום ז' פעמים ומתירין אגודה העליונה של לולב:

דיני שמיני עצרת

(דה"ח) (א) בקידוש ליל שמיני אומר זמן: (סי' תרס"ח) (ב) יושבים בסוכה ליל שמיני ואין מברכין לישב בסוכה ואפי' איתרמי לי' סעודה ביה"ש צריך לאכול בסוכה אבל לא ישנים בסוכה ואין לאכול פירות בסוכה ביום שמיני וכן פת שאין בה כביצה כלל דמילתא כל דבר שא"צ ברכה לישב בסוכה בשאר ימי הסוכות אין אוכלין בסוכה בה' משום דלית היכרא וזהו הטעם שאין ישנים בשמיני בסוכה: (שם) (ג) אסור להכין ביו"ט לצורך יו"ט חבירו וכשרוצה להכניס השלחנות מהסוכה לביתו יכול להכניסם אבל לא יסדר אותם לצורך הלילה אבל אם צריך אותם לצורך היום וכן אם צריך לסדר אותם שלא יהיה נראה הבית כחורבה מותר: (סי' תרס"ז) (ד) כשיוצאין מן הסוכה ביום שמיני אומרים זה יהי **רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי כשם שקיימתי וישבתי בסוכה זו כן אזכה לישב בסוכת עורו של לויתן:**

דיני שמחת תורה

(דה"ח) (א) ליל תשיעי מקדשין ואומרים זמן: (ב) מוציאין כל הס"ת שבהיכל בין בערבית בין בשחרית ובערבית אחר שמקיפין ז' פעמים עם הס"ת. מחזירין הס"ת להיכל ומשיירין ס"ת אחת וקורין בה ג' גברי בפ' וזאת הברכה ואומרים קדיש על הס"ת אחר הקריאה. (ג) בשחרית אחר הקפת ז' פעמים עם הספרי תורות. משיירין שלשה ס"ת באחת קורין וזאת הברכה. בשניה בראשית בשלישית מפטיר. ואם אין שם אלא שני ס"ת קורין בשניה בראשית וחוזרין ולוקחין הראשונה למפטיר. והקדיש יאמר על הס"ת השניה ולא על הראשונה. ואם שכח ואמר קדיש על הראשונה יאמר פעם אחרת על השניה. (סי' תרס"ט) ונהגו להרבות הקרואים וקורין פרשה אחת הרבה פעמים (שם) המסיים וזאת הברכה הוא חתן תורה. והקורא בבראשית נקרא חתן בראשית. ונוהגין שאף מי שעלה כבר בפרשת וזאת הברכה עולה לחתן תורה או לחתן בראשית דהכל יודעים שמשום שמחת תורה ליכא פגמא אף בב' ס"ת. מיהו חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית [פמ"ג שם] וכשקורין הרבה כהנים או לוים או נערים ראוי שאחד יברך והשאר ישמעו ויאמו בברכתו, ונהגו לקרות כל הנערים לס"ת. והגדול יברך בה"ת והקטנים ישמעו ויאמו. וקורין להם פרשת המלאך הגואל (שם בפמ"ג וא"ר)

אם חל יום ראשון של סוכות ביום ב׳ אז אומרים זה הסדר של הושענות. למען אמתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אום אני חומה. אל למושעות. אום נצורה: ואם חל ביום ג׳. למען אמתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אל למושעות. אום נצורה. אדון המושיע: ואם חל ביום ה׳. למען אמתך. אבן שתיה. אום נצורה. אערוך שועי. אל למושעות. אדון המושיע: ואם חל בשבת. אום נצורה. למען אמתך. אערוך שועי. אבן שתיה. אל למושעות. אדון. המושיע: בכל יום אחר הושענות אומרים. כהושעת אלים בלוד עמך וכו׳. הושיעה את עמך. ובשבת אחר הושענא אום נצורה אומרים כהושעת אדם יציר כפיך וכו׳:

הוֹשַׁע נָא:

לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ הוֹשַׁע נָא:

לְמַעַן אֲמִתָּךְ. לְמַעַן בְּרִיתָךְ. לְמַעַן גָּדְלָךְ וְתִפְאַרְתָּךְ. לְמַעַן דָּתָךְ. לְמַעַן הוֹדָךְ. לְמַעַן וְעוּדָךְ. לְמַעַן זִכְרָךְ. לְמַעַן חַסְדָּךְ. לְמַעַן טוּבָךְ. לְמַעַן יִחוּדָךְ. לְמַעַן כְּבוֹדָךְ. לְמַעַן לִמּוּדָךְ. לְמַעַן מַלְכוּתָךְ. לְמַעַן נִצְחָךְ לְמַעַן סוֹדָךְ. לְמַעַן עֻזָּךְ. לְמַעַן פְּאֵרָךְ. לְמַעַן צִדְקָתָךְ. לְמַעַן קְדֻשָּׁתָךְ. לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. לְמַעַן שְׁכִינָתָךְ. הוֹשַׁע נָא: לְמַעַן תְּהִלָּתָךְ. הוֹשַׁע נָא:

להו״ר כי אמרתי עולם חסד יבנה:

אֶבֶן שְׁתִיָּה. בֵּית הַבְּחִירָה. גֹּרֶן אָרְנָן. דְּבִיר הַמֻּצְנָע. הַר הַמּוֹרִיָּה. וְהַר יֵרָאֶה. זְבוּל תִּפְאַרְתֶּךָ. חָנָה דָוִד. טוֹב הַלְּבָנוֹן. יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ. כְּלִילַת יֹופִי. לִינַת הַצֶּדֶק. מָכוֹן לְשִׁבְתֶּךָ. נָוֶה שַׁאֲנָן. סֻכַּת שָׁלֵם. עֲלִיַּת שְׁבָטִים. פִּנַּת יִקְרַת. צִיּוֹן הַמְּצֻיֶּנֶת. קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים. רָצוּף אַהֲבָה. שְׁכִינַת כְּבוֹדֶךָ. הוֹשַׁע נָא: תֵּל תַּלְפִּיּוֹת. הוֹשַׁע נָא:

להו״ר לך זרוע עם גבורה תעוז ידך תרום ימינך:

אוֹם אֲנִי חוֹמָה. בָּרָה כַּחַמָּה. גּוֹלָה וְסוּרָה. דָּמְתָה לְתָמָר. הַהֲרוּגָה עָלֶיךָ. וְנֶחֱשֶׁבֶת כְּצֹאן טִבְחָה. זְרוּיָה בֵּין מַכְעִיסֶיהָ. חֲבוּקָה וּדְבוּקָה בָּךְ. טוֹעֶנֶת עֻלָּךְ. יְחִידָה לְיַחֲדָךְ. כְּבוּשָׁה בַּגּוֹלָה. לוֹמֶדֶת יִרְאָתָךְ. מְרוּטַת לֶחִי. נְתוּנָה לְמַכִּים. סוֹבֶלֶת סִבְלָךְ. עֲנִיָּה סֹעֲרָה. פְּדוּיַת טוֹבִיָּה. צֹאן קָדָשִׁים. קְהִלּוֹת

יַעֲקֹב. רְשׁוּמִים בִּשְׁמֶךָ. שׁוֹאֲגִים הוֹשַׁע נָא: תְּמוּכִים עָלֶיךָ. הוֹשַׁע נָא:

להו"ר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם:

אָדוֹן הַמּוֹשִׁיעַ בִּלְתְּךָ אֵין לְהוֹשִׁיעַ. גִּבּוֹר וְרַב לְהוֹשִׁיעַ. דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ. הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ. וּמַצִּיל וּמוֹשִׁיעַ. זוֹעֲקֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. חוֹכֶיךָ הוֹשִׁיעַ. טְלָאֶיךָ תַּשְׂבִּיעַ. יְבוּל לְהַשְׁפִּיעַ. כָּל שִׂיחַ תַּדְשֵׁא וְתוֹשִׁיעַ. לְגֵיא בַּל תַּרְשִׁיעַ. מְגָדִים תַּמְתִּיק וְתוֹשִׁיעַ. נְשִׂיאִים לְהַסִּיעַ. שְׂעִירִים לְהָנִיעַ. עֲנָנִים מִלְּהַמְנִיעַ. פּוֹתֵחַ יָד וּמַשְׂבִּיעַ. צְמֵאֶיךָ תַּשְׂבִּיעַ. קוֹרְאֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. רְחוּמֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. שׁוֹחֲרֶיךָ הוֹשִׁיעַ. הוֹשַׁע נָא: תְּמִימֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. הוֹשַׁע נָא:

להו"ר נעימות בימינך נצח:

אָדָם וּבְהֵמָה. בָּשָׂר וְרוּחַ וּנְשָׁמָה גִּיד וְעֶצֶם וְקָרְמָה. דְּמוּת וְצֶלֶם וְרִקְמָה. הוֹד לַהֶבֶל דָּמָה. וְנִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמָה. זִיו וְתוֹאַר וְקוֹמָה. חִדּוּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה. טִיעַת עֲצֵי נְשַׁמָּה. יְקָבִים וְקָמָה. כְּרָמִים וְשִׁקְמָה. לְתֵבֵל הַמְּסֻיָּמָה. מְטָרוֹת עֹז לְסַמְּמָה. נְשִׁיָּה לְקַיְּמָה. שִׂיחִים לְקוֹמְמָה. עֲדָנִים לְעָצְמָה. פְּרָחִים לְהַעֲצִימָה. צְמָחִים לְגָשְׁמָה. הָרִים לְזָרְמָה. רְבִיבִים לְשַׁלְּמָה. שְׁתִיָּה לְרוֹמְמָה. הוֹשַׁע נָא: תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה. הוֹשַׁע נָא:

להו"ר יי ארונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים:

אֲדָמָה מֵאֹרֶר. בְּהֵמָה מִמְּשַׁכֶּלֶת. גּוֹרֶן מִגָּזָם. דָּגָן מִדַּלֶּקֶת. הוֹן מִמְּאֵרָה. וְאֹכֶל מִמְּהוּמָה. זַיִת מִנֶּשֶׁל. חִטָּה מֵחָגָב. טֶרֶף מִגּוֹבַי. יֶקֶב מִיֶּלֶק. כֶּרֶם מִתּוֹלַעַת. לֶקֶשׁ מֵאַרְבֶּה. מֶגֶד מִצְּלָצַל. נֶפֶשׁ מִבֶּהָלָה. שׂוֹבַע מִסָּלְעָם. עֲדָרִים מִדַּלּוּת. פֵּרוֹת מִשִּׁדָּפוֹן. צֹאן מִצְּמִיתוּת. קָצִיר מִקְּלָלָה. רוֹב מֵרָזוֹן. שִׁבֹּלֶת מִצִּנָּמוֹן. הוֹשַׁע נָא: תְּבוּאָה מֵחָסִיל. הוֹשַׁע נָא:

להו"ר צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו:

לְמַעַן אֵיתָן הַנִּזְרָק בְּלַהַב אֵשׁ: לְמַעַן בֵּן הַנֶּעֱקַד עַל עֵצִים וָאֵשׁ: לְמַעַן גִּבּוֹר הַנֶּאֱבַק עִם שַׂר אֵשׁ: לְמַעַן דְּגָלִים

נחית

נחית באור וענן אש: למען הועלה למרום ונתעלה כמלאכי
אש: למען והוא לך כסגן באראלי אש: למען זבד דברות
הנתונות מאש: למען חפוי יריעות וענן אש: למען טכס
הר ירדת עליו באש: למען ידידות בית אשר אהבת משמי
אש: למען כמה עד שקעה האש: למען לקח מחתת אש
והסיר חרון אש: למען מקנא קנאה גדולה באש: למען
נף ידו וירדו אבני אש: למען שם טלה חלב כליל אש:
למען עמד בגורן ונתרצה באש: למען פלל בעזרה וירדה
האש: למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש: למען
קדושים משלכים באש: למען רבו רבבן חזו ונהרי אש:
למען שוממות עיריך השרופה באש. הושע נא: למען תולדות
אלופי יהודה תשים כביור אש. הושע נא:

כהושענא רבה בהקפה שביעית יכללם ביחד ואומרים זה:

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

אערוך שועי. בבית שועי. גליתי בצום פשעי. דרשתיך בו להושיעי. הקשיבה לקול שועי. וקומה והושיעי. זכור ורחם מושיעי. חי בן תשעשעי. טוב באנק שעי. יוחש מושיעי. כלה מרשיעי. לבל עוד תרשיעי. מהר אלהי ישעי. נצח להושיעי. שא נא עון רשעי. עבור על פשעי. פנה נא להושיעי. צור צדיק מושיעי. קבל־נא שועי. רומם קרן ישעי. שדי מושיעי. הושע נא: תופיע ותושיעי. הושע נא:

אל למושעות. בארבע שבועות. נשים בשועות. דופקי ערך שועות (נ"א שעות). הוגי שעשעות. והידותם משתעשעות. זועקים להשעות. חוכי ישועות. טפולים בך שעות. יודעי בין שעות. כורעיך בשועות. להבין שמועות. מפיך נשמעות. נותן תשועות. ספורות משמעות (נ"א משמעות). עדות

משמיעות

מַשְׁמִיעוֹת. פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. צַדִּיק נוֹשָׁעוֹת. קִרְיַת (נ"א קָרַב) תְּשׁוּעוֹת. רֶגֶשׁ תְּשׁוּאוֹת. שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת. הוֹשַׁע נָא: תָּחִישׁ לִתְשׁוּעוֹת. הוֹשַׁע נָא:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים בְּלוּד עִמָּךְ. בְּצֵאתְךָ לְיֵשַׁע עַמָּךְ. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ גּוֹי וֵאלֹהִים. דְּרוּשִׁים לְיֵשַׁע אֱלֹהִים כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ הֲמוֹן צְבָאוֹת. וְעִמָּם מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ זַכִּים מִבֵּית עֲבָדִים. חַנּוּן בְּיָדָם מַעֲבִידִים. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ טְבוּעִים בְּצוּל גְּזָרִים. יְקָרְךָ עִמָּם מַעֲבִירִים. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ כַּנָּה מְשׁוֹרֶרֶת וַיּוֹשַׁע. לְגוֹחָהּ מְצֻיֶּנֶת וַיִּוָּשַׁע. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ מַאֲמַר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם. נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ סוֹבְבֵי מִזְבֵּחַ. עוֹמְסֵי עֲרָבָה לְהַקִּיף מִזְבֵּחַ. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ פִּלְאֵי אָרוֹן כְּהֻפְשַׁע. צִעֵר פְּלֶשֶׁת בַּחֲרוֹן אַף וְנוֹשַׁע. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ קְהִלּוֹת בָּבֶלָה שִׁלַּחְתָּ. רַחוּם לְמַעֲנָם שֻׁלַּחְתָּ. כֵּן הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ שְׁבוּת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב. תָּשׁוּב וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: ק"ש

לשבת אוֹם נְצוּרָה כְּבָבַת. בּוֹנֶנֶת בְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. גּוֹמֶרֶת הִלְכוֹת שַׁבָּת. דּוֹרֶשֶׁת מַשְׂאַת שַׁבָּת. הַקּוֹבַעַת אַלְפַּיִם תְּחוּם שַׁבָּת. וּמְשִׁיבַת רֶגֶל מִשַּׁבָּת. זָכוֹר וְשָׁמוֹר מְקַיֶּמֶת בְּשַׁבָּת. חָשָׁה לְמַהֵר בִּיאַת שַׁבָּת. טוֹרַחַת כֹּל מִשִּׁשָּׁה לַשַּׁבָּת. יוֹשֶׁבֶת וּמַמְתֶּנֶת עַד כְּלוֹת שַׁבָּת. כָּבוֹד וָעוֹנֶג קוֹרְאָה לַשַּׁבָּת.

לבוש

לבוש וכסות מחלפת בשבת. מאכל ומשתה מכינה לשבת.
נועם מגדים מנעמת לשבת. סעודות שלש מקימת בשבת.
על שתי ככרות בוצעת בשבת. פורטת ארבע רשויות בשבת.
צווי הדלקת נר מדלקת בשבת. קדוש היום מקדשת בשבת.
רנן שבע מפללת בשבת. שבעה בדת קוראה בשבת.
תנחילנה ליום שכלו שבת. הושע נא:

אני והו הושיעה נא:

כהושעת אדם יציר כפיך לגוננה. בשבת קדש המצאתו כופר וחנינה. כן הושע נא: כהושעת גוי מצין מקוים חופש. דעה כונו לבור שביעי לנופש. כן הושע נא: כהושעת העם נהגת כצאן להנחות. וחוק שמת במרה על מי מנוחות. כן הושע נא: כהושעת זבודיך במדבר סין במחנה. חכמו ולקטו בששי לחם משנה. כן הושע נא: כהושעת טפוליך הורו הכנה במדעם. ישר כחם והודה למו רועם. כן הושע נא: כהושעת כלכלו בעונג מן המשמר. לא הפך עינו וריחו לא נמר. כן הושע נא: כהושעת משפטי משאת שבת גמרו. נחו ושבתו רשויות ותחומים שמרו. כן הושע נא: כהושעת סיני השמעו בדבור רביעי. ענין זכור ושמור לקדש שביעי. כן הושע נא: כהושעת פקדו יריחו שבע להקף. צרו עד רדתה בשבת לתקף. כן הושע נא: כהושעת קהלת ועמו בבית עולמים. רצוך בחגגם שבעה ושבעה ימים. כן הושע נא: כהושעת שבים עולי גולה לפדיום. תורתך בקראם בחג יום יום. כן הושע נא: כהושעת משמחיך בבנין שני המחדש. נוטלין לולב כל שבעה במקדש. כן הושע נא: כהושעת חבוט ערבה שבת מדחים. מרביות מוצא ליסוד מזבח מניחים. כן הושע נא: כהושעת ברכות וארוכות וגבוהות מעלסים. בפטירתן יופי לך מזבח מקלסים. כן הושע נא: כהושעת מודים ומיחלים ולא משנים. כלנו אנו ליה ועינינו ליה שונים. כן הושע נא: כהושעת יקב מתצבך

סובבים ברננה. רוננים אני והו הושיעה נא. כן הושע נא: כהושעת חיל זריזים משרתים במנוחה. קרבן שבת כפול עולה ומנחה. כן הושע נא: כהושעת לויך על דוכנם להרבת. אומרים מזמור שיר ליום השבת. כן הושע נא: כהושעת נחומיך במצותיך תמיד ישתעשעון. ורצם והחליצם בשובה ונחת יושעון. כן הושע נא: כהושעת שבות שבטי יעקב. תשוב ותשיב שבות אהלי יעקב. והושיעה נא:

אני והו הושיעה נא:

כהושעת שומרי מצות. וחוכי ישועות. אל למושעות. והושיעה נא. אני והו הושיעה נא: הושיעה את עמך וכו'

להושענא רבה

בק"ק אומרים בהושענא רבה הושענות אלו על הסדר שנדפס כאן: למען אמתך. אבן שתיה. אום אני חומה. אדון המושיע. אדם ובהמה. אדמה מארר. למען איתן. כהושעת אלים. ואח"כ אומרים תתננו וכל ההושענות כמו שנדפס כאן:

אני והו הושיעה נא:

תתננו לשם ולתהלה. תשיבנו אל החבל ואל הנחלה. תרוממנו למעלה למעלה. תקבצנו לבית התפלה. תציבנו כעץ על פלגי מים שתולה. תפדנו מכל נגע ומחלה. תעטרנו באהבה כלולה. תשמחנו בבית התפלה. תנהלנו על מי מנוחות סלה. תמלאנו חכמה ושכלה. תלבישנו עוז וגדלה. תכתירנו בכתר כלולה. תישרנו בארח סלולה. תטענו ביושר מסלה. תחננו ברחמים ובחמלה. תזכירנו במי זאת עולה. תושיענו לקץ הגאלה. תהדרנו בזיו המולה. תדביקנו באזור התולה. תגדלנו ביד הגדולה. תביאנו לביתך ברנה וצהלה. תאדרנו בישע וגילה. תאמצנו ברוח והצלה. תלבבנו בבנין עירך כבתחלה. תעוררנו לציון בשכלולה. תזכנו בנבנתה העיר על תלה. תרביצנו בששון וגילה. הושע נא: תחזקנו אלהי יעקב סלה. הושע נא:

אנא הושיעה נא:

אָנָּא אֱזוֹן חִין תְּאֵבֵי יִשְׁעָךְ. בְּעַרְבֵי נַחַל לְשַׁעַשְׁעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא גְּאַל כַּנַּת נִטְעָךְ. דּוּמָה בְּטַאטְאָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא הַבֵּט לַבְּרִית טִבְעָךְ. וּמַחֲשַׁכֵּי אֶרֶץ בְּהַטְבִּיעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא זְכָר לָנוּ אָב יְדָעָךְ. חַסְדְּךָ לָמוֹ בְּהוֹדִיעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא טְהוֹרֵי לֵב בְּהַפְלִיאָךְ. יוֹדֵעַ כִּי הוּא פִּלְאָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא כַּבִּיר כֹּחַ תֵּן לָנוּ יִשְׁעָךְ. לַאֲבוֹתֵינוּ כְּהִשָּׁבְעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת עַם מְשַׁוְּעָךְ. נֶעֱקַד בְּהַר מוֹר כְּמוֹ שׁוּעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא סַגֵּב אֶשְׁלֵי נִטְעָךְ. עֲרִיצִים בְּהַנִּיעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא פְּתַח לָנוּ אוֹצְרוֹת רִבְעָךְ. צִיָּה מֵהֶם בְּהַרְבִּיעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא קוֹרְאֶיךָ אֶרֶץ בְּרוֹעֲעָךְ. רְעֵם בְּטוּב מִרְעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא שַׁעֲרֶיךָ תַּעַל מִמַּשּׁוֹאָךְ. תֵּל תַּלְפִּיּוֹת בְּהַשִּׂיאָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא אֵל נָא הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

אֵל נָא תָּעִינוּ כְּשֶׂה אוֹבֵד. שְׁמֵנוּ מִסִּפְרְךָ אַל תְּאַבֵּד. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אֵל נָא רְעֵה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה. קְצוּפָה וְעָלֶיךָ הֲרוּגָה. הו׳ והו׳: אֵל נָא צֹאנְךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ. פְּעֻלָּתֶךָ וְרַעְיָתֶךָ. הו׳ והו׳: אֵל נָא עֲנִיֵּי הַצֹּאן. שִׂיחָם עֲנֵה בְּעֵת רָצוֹן. הו׳ והו׳: אֵל נָא נוֹשְׂאֵי לְךָ עַיִן. מִתְקוֹמְמֶיךָ יִהְיוּ כְּאָיִן. הו׳ והו׳: אֵל נָא לִמְנַסְּכֵי לְךָ מַיִם. כְּמִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאֲבוּן מַיִם. הו׳ והו׳: אֵל נָא יַעֲלוּ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים. טְפוּלִים בְּךָ וּבְשִׁמְךָ נוֹשָׁעִים. הו׳ והו׳: אֵל נָא חֲמוּץ בְּגָדִים. זְעוֹם לְנַעֵר כָּל בּוֹגְדִים. הו׳ והו׳: אֵל נָא זְכוֹר תִּזְכּוֹר. הַנִּכּוּרֵי בִּלְתֶּךָ וָכוֹר. הו׳ והו׳: אֵל נָא הוֹרְשֶׁיךָ בְּעַנְפֵי עֲרָבוֹת. גָּעִים שְׁעֵה מֵעֲרָבוֹת. הו׳ והו׳: אֵל נָא בָּרֵךְ בְּעִטּוּר שָׁנָה. אֲמָרֵי רְצֵה בְּפִלּוּלֵי בְּיוֹם הוֹשַׁעְנָא. הוֹשַׁע נָא. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא אֵל נָא הוֹשַׁע נָא. וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:

לְמַעַן תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו. הַנִּמְלָט בְּרוֹב צִדְקוֹתָיו. מֻצָּל מִשֶּׁטֶף בְּבֹא מַבּוּל מַיִם. לְאוֹם אֲנִי חוֹמָה. הוֹשַׁע נָא. וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה: לְמַעַן שָׁלֵם בְּכָל־מַעֲשִׂים. הַמְנֻסֶּה בַּעֲשָׂרָה

נְּסִים. כְּשַׂר מַלְאָכִים נָם יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם. לְבָרָה כַּחַמָּה.
הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן רַךְ וְיָחִיד נֶחֱנַט פְּרִי לְמֵאָה. זָעַק
אַיֵּה הַשֶּׂה לְעוֹלָה. בִּשְּׂרוּהוּ עֲבָדָיו מָצָאנוּ מַיִם. לְגוֹלָה וְסוּרָה.
הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן קָדַם שְׂאֵת בְּרָכָה. הַנִּשְׂטָם וּלְשִׁמְךָ
חִכָּה. מְיַחֵם בְּמַקְלוֹת בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם. לְדָמְתָה לְתָמָר. הו'
והו' אבינו אתה: לְמַעַן צָדַק הֱיוֹת לְךָ לְכֹהֵן. כְּחָתָן פְּאֵר יְכַהֵן.
מֻנָּסָה בְּמַסָּה בְּמֵי מְרִיבַת מַיִם. לְהָהָר הַטּוֹב. הו' והו' אבינו
אתה: לְמַעַן פּוֹאַר הֱיוֹת גְּבִיר לְאֶחָיו. יְהוּדָה אֲשֶׁר גָּבַר בְּאֶחָיו.
מִסְפַּר רוֹבַע מִדָּלְיָו יִזַּל מַיִם. לֹא לָנוּ כִּי אִם לְמַעַנְךָ. הו' והו'
אבינו אתה: לְמַעַן עָנָו מִכֹּל וְנֶאֱמָן. אֲשֶׁר בְּצִדְקוֹ כִּלְכֵּל הַמָּן.
מָשׁוּךְ לְגוֹאֵל וּמָשׁוּי מִמַּיִם. לְזֹאת הַנִּשְׁקָפָה. הו' והו' אבינו אתה:
לְמַעַן שַׂמְתּוֹ כְּמַלְאֲכֵי מְרוֹמִים. הַלּוֹבֵשׁ אוּרִים וְתֻמִּים. מְצֻוֶּה
לָבֹא בַּמִּקְדָּשׁ בְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם וּרְחִיצַת מַיִם. לְחוֹלַת אַהֲבָה.
הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן נְבִיאָה מְחוֹלַת מַחֲנָיִם. לְכָמְהֵי לֵב
הוּשָׂמָה עֵינָיִם. לְרַגְלָהּ רָצָה עָלוֹת וָרֶדֶת בְּאֵר מַיִם. לְטוֹבוּ
אֹהָלָיו. הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן מְשָׁרֵת לֹא מָשׁ מֵאֹהֶל. וְרוּחַ
הַקֹּדֶשׁ עָלָיו אָהֵל. בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ הַמַּיִם. לְיָפָה וּבָרָה.
הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן לִמֵּד רְאוֹת לְטוֹבָה אוֹת. זָעַק אַיֵּה
נִפְלָאוֹת. מִצָּה טַל מִגִּזָּה מְלֹא הַסֵּפֶל מַיִם. לְכַלַּת לְבָנוֹן. הו'
והו' אבינו אתה: לְמַעַן כְּלוּלֵי עֲשׂוֹת מִלְחַמְתֶּךָ. אֲשֶׁר בְּיָדָם תַּתָּה
יְשׁוּעָתֶךָ צְרוּפֵי מִגּוֹי בְּלָקְקָם בְּיָדָם מַיִם. לְלֹא בָגְדוּ בָךְ. הו'
והו' אבינו אתה: לְמַעַן יָחִיד צוֹרְרִים דָּשׁ. אֲשֶׁר מֵרֶחֶם לְנָזִיר
הֻקְדָּשׁ. מִמַּכְתֵּשׁ לֶחִי הִבְקַעְתָּ לוֹ מַיִם. לְמַעַן שֵׁם קָדְשֶׁךָ.
הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן טוֹב הוֹלֵךְ וְגָדֵל. אֲשֶׁר מֵעֲשֹׂה עֵדָה
חִדֵּל. בְּשׁוּב עָם מֵחֵטְא צִוּ שְׁאָב־מַיִם. לְנָאוָה כִּירוּשָׁלָיִם.
הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן חִכֵּךְ מְבָרֵךְ בְּשִׁיר. הַמְלַמֵּד תּוֹרָה
בְּכָל־כְּלֵי שִׁיר. מְנַסֵּךְ לְפָנָיו כְּתָאֵב שְׁתוֹת מַיִם. לְשָׂמוּ בְךָ
סִבְרָם. הו' והו' אבינו אתה: לְמַעַן זָךְ עָלָה בִּסְעָרָה. הַמְקַנֵּא
וּמֵשִׁיב עֶבְרָה. לִפְלוּלוֹ יָרְדָה אֵשׁ וְלִחֲכָה עָפָר וּמַיִם. לְעֵינֶיהָ

ברכות. הו׳ והו׳ אבינו אתה: למען ושרת באמת לרבו. פי שנים ברוחו נאצל בו. בהחתו מנגן נתמלאו גבים מים. לפצו מי כמכה. הו׳ והו׳ אבינו אתה: למען הרהר עשות רצונך. המכריז תשובה לצאנך. אז בבא מחרף סתם עינות מים. לציון מכלל יופי. הו׳ והו׳ אבינו אתה: למען דרשוך בתוך הגולה. וסודך למו נגלה. בלי להתגאל דרשו זרעונים ומים. לקוראיך בצר. הו׳ והו׳ אבינו אתה: למען גמר חכמה ובינה. סופר מהיר מפלש אמנה. מחכמנו אמרים המשולים ברתבי מים. לרבתי עם. הו׳ יהו׳ אבינו אתה: למען באי לך היום בכל לב. שופכים לך שיח בלא לב ולב. שואלים ממך עז מטרות מים. לשורריך בים. הו׳ והו׳ אבינו אתה: למען אומרי יגדל שמך. והם נחלתך ועמך. צמאים לישעך כארץ עיפה למים. לתרת למו מנוחה. הושע נא והושיעה נא אבינו אתה:

חזן וקהל הושע נא אל נא. אנא הושיעה נא:

הושע נא סלח נא. והצליחה נא. והושיענו אל מעזנו:

מניח הלולב מידו ולוקח ההושענא ותופסה עד החכמה:

תענה אמונים שופכים לך לב כמים. והושיעה נא: למען בא באש ובמים. גזר ונם יקח נא מעט מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה דגלים גזו גזרי מים. והושיעה נא: למען הנעקד בשער השמים. ושב וחפר בארות מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה זכים חונים עלי מים. והושיעה נא: למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים. טען וגל אבן מבאר מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה ידידים נוחלי דת משולת מים. והושיעה נא: למען כרו במשענותם מים. להכין למו ולצאצאימו מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה מתחננים כבישימון עלי מים. והושיעה נא: למען נאמן בית מספיק לעם מים. סלע הך ויזובו מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה עונים עלי באר מים. והושיעה נא: למעז פקד במי מריבת

מים

מַיִם. צְמֵאִים לְהַשְׁקוֹתָם מַיִם. וְהַצְלִיחָה נָּא וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ: תַּעֲנֶה קְדוֹשִׁים מְנַסְּכִים לְךָ מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: לְמַעַן רֹאשׁ מְשׁוֹרְרִים כְּתָאֵב שְׁתוֹת מַיִם. חָלִילָה פֶּן וְנָסַךְ לְךָ מַיִם. וְהַצְלִיחָה נָּא וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ: תַּעֲנֶה שׁוֹאֲלִים בְּרִבּוּעַ אֶשְׁלֵי מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: לְמַעַן תֵּל תַּלְפִּיּוֹת מוֹצָא מַיִם. תִּפְתַּח אֶרֶץ וְתַרְעִיף שָׁמַיִם. וְהַצְלִיחָה נָּא וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:

רַחֶם־נָא קְהַל עֲדַת יְשֻׁרוּן. סְלַח וּמְחַל עֲוֹנָם. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

אָז כְּעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנִים. בָּאנוּ לְפָנֶיךָ נְדוֹנִים. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: גֵּאֶה אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים נִתְגָּרוּ בָנוּ מְדָנִים. דְּשׁוּנוּ וּבְעָלוּנוּ זוּלָתְךָ אֲדוֹנִים. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: הֵן גַּשְׁנוּ הַיּוֹם בְּתַחֲנוּן. עָדֶיךָ רַחוּם וְחַנּוּן. וְסִפַּרְנוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ בְּשִׁנּוּן. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. נָא אַל תִּיבָשׁ. חֲשׂוּרַת מַיִם כְּאֵבֶה תִּחְבָּשׁ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: טְעֵנוּ בְשִׁמְנָה. בְּיַד שִׁבְעָה וּשְׁמוֹנָה. יָשָׁר צַדִּיק אֵל אֱמוּנָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: כָּרַתָּ בְּרִית לָאָרֶץ. עוֹד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ. לְבִלְתִּי פְּרָץ בָּהּ פֶּרֶץ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: מִתְחַנְּנִים עֲלֵי מַיִם. בַּעֲרָבִים טַל יִבְלֵי מַיִם. נָא זְכָר־לָמוֹ נִסּוּךְ הַמַּיִם: וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: שִׂיחִים בְּדֶרֶךְ מַטָּעָתָם. עוֹמְסִים בְּשַׁוְעָתָם. עֲנֵם בְּקוֹל פְּגִיעָתָם. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. פְּנֵה לְפִלּוּלָם שְׁעוֹת. צַדִּקֵם אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ: קוֹל רִגְשָׁם תִּשַׁע. תִּפְתַּח אֶרֶץ וְיִפְרוּ יֶשַׁע. רַב לְהוֹשִׁיעַ וְלֹא חָפֵץ רֶשַׁע וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם פְּתַח. וְאוֹצָרְךָ הַטּוֹב לָנוּ תִפְתַּח. תּוֹשִׁיעֵנוּ וְרִיב אַל תִּמְתַּח. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ:

ש״ץ קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר: והקהל חוזר

אוֹמֶן יֶשְׁעֲךָ בָּא. קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא. מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר.

קול

קוֹל בָּא בְּרִבְבוֹת כִּתִּים. לַעֲמוֹד עַל הַר הַזֵּיתִים. מ"ו: קוֹל גִּשְׁתּוֹ בַּשּׁוֹפָר לִתְקֹעַ. תַּחְתָּיו הַר יִבָּקֵעַ. מ"ו: קוֹל דָּפַק וְהֵצִיץ וְזָרַח. וּמָשׁ חֲצִי הָהָר מִמִּזְרָח. מ"ו: קוֹל הֵקִים מִלּוּל נְאֻמוֹ. וּבָא הוּא וְכָל־קְדוֹשָׁיו עִמּוֹ. מ"ו: קוֹל וּלְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם. בַּת קוֹל יִשָּׁמַע בָּעוֹלָם. מ"ו: קוֹל זֶרַע עֲמוּסֵי רַחְמוֹ. נוֹלְדוּ כְּיֶלֶד מִמְּעֵי אִמּוֹ. מ"ו: קוֹל חָלָה וְיָלְדָה מִי זֹאת. מִי שָׁמַע כָּזֹאת. מ"ו: קוֹל טָהוֹר פָּעַל כָּל־אֵלֶּה. וּמִי רָאָה כָּאֵלֶּה. מ"ו: קוֹל יֶשַׁע וּזְמַן הוּחַד. הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד. מ"ו: קוֹל כַּבִּיר רוּם וָתַחַת. אִם יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת. מ"ו: קוֹל לְעֵת יִגְאַל עַמּוֹ נָאוֹר. וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה אוֹר. מ"ו: קוֹל מוֹשִׁיעִים יַעֲלוּ לְהַר צִיּוֹן. כִּי־חָלָה גַּם יָלְדָה צִיּוֹן. מ"ו: קוֹל נִשְׁמַע בְּכָל גְּבוּלֵךְ. הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ. מ"ו: קוֹל שִׂימִי עַד דַּמֶּשֶׂק מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ. קַבְּלִי בָנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ. מ"ו: קוֹל עִלְזִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. כִּי קָמוּ יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן. מ"ו: קוֹל פְּנוּ אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ. הַיּוֹם אִם בְּקֹלִי תִשְׁמָעוּ. מ"ו: קוֹל צֶמַח אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ. הוּא דָוִד בְּעַצְמוֹ. מ"ו: קוֹל קוּמוּ כְּפוּשֵׁי עָפָר. הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר. מ"ו: קוֹל רַבָּתִי עָם בְּהַמְלִיכוֹ. מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ. מ"ו: קוֹל שֵׁם רְשָׁעִים לְהַאֲבִיד. עֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד. מ"ו: קוֹל תְּנָה יְשׁוּעוֹת לְעַם עוֹלָם. לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם. מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:

ג"פ קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:

יחבוט הערבה על הקרקע דוקא ולא יהיו בערבה רק ה' בדים לא פחות ולא יותר. ולא יחבוט רק ה' הכאות ולא יותר והוא ע"פ סוד:

אחר הכאת הערבה יאמר תחנה זו:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הבוחר בנביאים טובים ובמנהגיהם הטובים שתקבל ברחמים וברצון את תפלתנו והקפותינו וזכר לנו זכות שבעת תמימיך. ותסיר מחיצת הברזל המפסקת בינינו ובינך ותאזין שועתנו. ותיטיב לנו החתימה. תולה ארץ על בלימה. ותחתמנו בספר חיים טובים. והיום הזה תתן בשכינת עוזך חמש גבורות ממותקות על ידי חביטת ערבה מנהג נביאיך הקדושים. ותתעורר האהבה ביניהם ותנשקנו מנשיקות פיך ממתקת כל הגבורות וכל הדינין. ותאיר לשכינת עוזך בשם [יוד ה"א וא"ו] שהוא טל אורות טלך ומשם תשפיע שפע לעבדך [פב"פ] המתנפל לפניך מחילה שתאריך ימיו ותמחול לחטאיו ועונותיו ופשעיו והפשוט ימינך וידך לקבלו בתשובה שלמה לפניך ואוצרך הטוב תפתח להשביע מים נפש שוקקה כמו שכתוב יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך. אמן: הושיעה את עמך וכו':

אחר תפלת ערבית קודם ההקפות הש"ץ והצבור אומרים בניגון פסוקים אלו:

אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: וְיִהְיוּ נָא אֲמָרֵינוּ לְרָצוֹן לִפְנֵי אֲדוֹן כֹּל: וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה. קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ. זֶה יְיָ קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

אב הרחמים הטיבה ברצונך את ציון. תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

אח"כ מוציאין כל הס"ת שבהיכל ומסבבין המגדל ז"פ ואומרים זה:

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא. אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. בּוֹחֵן לְבָבוֹת הַצְלִיחָה נָא: גּוֹאֵל חָזָק עֲנֵנוּ בְּיוֹם קָרְאֵנוּ:

דּוֹבֵר צְדָקוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ הַצְלִיחָה נָא. וָתִיק וְחָסִיד עֲנֵנוּ בְּיוֹם קָרְאֵנוּ:

זַךְ וְיָשָׁר הוֹשִׁיעָה נָּא. חוֹמֵל דַּלִּים הַצְלִיחָה נָא. טוֹב וּמֵטִיב עֲנֵנוּ בְּיוֹם קָרְאֵנוּ:

יוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. כַּבִּיר וְנָאוֹר הַצְלִיחָה נָא. לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת עֲנֵנוּ בְּיוֹם קָרְאֵנוּ:

מלך

מֶלֶךְ עוֹלָמִים הוֹשִׁיעָה נָּא. נָאוֹר וְאַדִּיר הַצְלִיחָה נָא. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

עוֹזֵר דַּלִּים הוֹשִׁיעָה נָּא. פּוֹדֶה וּמַצִּיל הַצְלִיחָה נָא. צוּר עוֹלָמִים עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

קָדוֹשׁ וְנוֹרָא הוֹשִׁיעָה נָּא. רַחוּם וְחַנּוּן הַצְלִיחָה נָא. שׁוֹמֵר הַבְּרִית עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

תּוֹמֵךְ תְּמִימִים הוֹשִׁיעָה נָּא. תַּקִּיף לָעַד הַצְלִיחָה נָא. תָּמִים בְּמַעֲשָׂיו עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל. גדלו. ומנגן על הכל. ומכניסים כל הס"ת להיכל רק ישאיר ס"ת אחד וקורין ג' גברי בפ' ברכה ובשחרית מסיירין ג' ס"ת בה' קורין וזאת הברכה וכו' בראשית וכו' מפטיר ואח"כ מגביהין הס"ת ומתחיל החזן שישו ושמחו:

שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה. כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִכָּל סְחוֹרָה. מִפָּז וּמִפְּנִינִים יְקָרָה: נָגִיל וְנָשִׂישׂ בְּזֹאת הַתּוֹרָה. כִּי הִיא לָנוּ עֹז וְאוֹרָה: אֲהַלְלָה אֱלֹהַי וְאֶשְׂמְחָה בוֹ. וְאָשִׂימָה תִקְוָתִי בוֹ. אֲהוֹדֶנּוּ בְּסוֹד עַם קְרוֹבוֹ. אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה בוֹ: נגיל בְּכָל לֵב אֲרַנֵּן צִדְקוֹתֶיךָ. וַאֲסַפְּרָה תְהִלָּתֶךָ. בְּשָׂשׂוֹן הֲשִׁיבֵנוּ לְבֵיתֶךָ. עַל חַסְדְּךָ וְעַל אֲמִתֶּךָ: נגיל

הִתְקַבְּצוּ מַלְאָכִים זֶה אֶל זֶה. זֶה לְקַבֵּל זֶה. וְאָמַר זֶה לָזֶה. מִי הוּא זֶה וְאֵי זֶה הוּא. מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּא. פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ. מִי עָלָה לַמָּרוֹם. מִי עָלָה לַמָּרוֹם. וְהוֹרִיד עֹז מִבְטֶחָה: התקבצו מֹשֶׁה עָלָה לַמָּרוֹם. מֹשֶׁה עָלָה לַמָּרוֹם. מֹשֶׁה עָלָה לַמָּרוֹם. וְהוּא הוֹרִיד עֹז מִבְטֶחָה: התקבצו

אָגִיל וְאֶשְׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. בֹּא יָבֹא צֶמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים לְכֻלָּם חַיִּים כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים. אַבְרָהָם שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יִצְחָק שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יַעֲקֹב שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. מֹשֶׁה אַהֲרֹן שָׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. אֵלִיָּהוּ שְׁמוּאֵל שְׁלֹמֹה דָּוִד שָׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים: לְכֻלָּם חַיִּים. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים: אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אֲשֶׁר בָּחַר בָּכֶם אֵל. וְהִנְחִילְכֶם הַתּוֹרָה מִמִּדְבַּר (נ"א מִסִּינַי) מַתָּנָה:

סדר של סוכות

קלג. בח״ג הסוכו״ת ערבי״ת שחרי״ת ומנח״ת אומ״ר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים (א) [ויום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו מקרא קדש] זכר ליציאת מצרים כו׳. (ב) והשיאנו ה׳ אלהינו כו׳ בא״י מקדש ישראל והזמנים. רצה, ומודים, ושים שלום. ואומר יתגדל, והולכין לבתיהם. ונכנסין בסוכה ואוכלין (ג) [בסוכה.]

וחייב כל בר ישראל לעשות סוכה לעצמו. ולברך: בא״י אמ״ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. (ד) [ולברך] ברוך אתה ה׳ אמ״ה אקב״ו לישב בסוכה. [דתנו רבנן, [סוכה מ״ו] העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו, נכנס לישב בה אומר ברוך אקב״ו לישב בסוכה.] **א.]** בכל פעם ופעם, (ה) אלא כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קדוש וכוס וסעודה לפניו, סודרן על הכוס. ומנין שעל הכוס סודרן, שכך אמרו חכמים [סוכה נ״ו] [רב אמר] סוכה ואח״כ זמן. ורבא בר הנא זמן ואח״כ סוכה. **ב.]** והלכתא (ו) [זמן] ואח״כ (ז) [סוכה] וזמן על כוס של קדוש היום סודרי. וכן מקדשין על הכוס: אומר, בא״י אמ״ה בורא פרי הגפן, בא״י אמ״ה אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקדשנו במצותיו, ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה, וחגים וזמנים לששון, את יום חג הסוכות הזה זמן

שנוי נוסחאות והגהות

קלג. (א) „עד״. (ב) „או״א יעלה ויבא״. (ג) „ושותין בה״. (ד) בכת״י א „נכנס לישב בה אומר״. (ה) „צריך לברך״ (ו) „סוכה״. (ז) „זמן״.

מגן האלף

קלג. א.] בכל פעם ופעם צריך לברך, אלא כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה כו׳. הרי״ן גיאות וכן הרא״ש מביאים מ״ם רב האי „מנהג ידוע שמברך כ״ז שנכנס, בין לסוכה של עצמו או של חבירו, בין סועד ובין אינו סועד״. וכ״כ הרי״ף ורמב״ם, אבן ממ״ש רבינו שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה סודרן על הכוס, משמע דבלא קביעות סעודה אין לברך. ולכאורה נראה מזה דס״ל לרבינו כר״ת. וכן משמע דברי הק״נ פ׳ לולב וערבה אות מ׳. אך כי נדייק שם בלשון הרא״ש שכתב אחר דבר מר למה שכתב בלשון רבינו: ואע״פ שנכנס בה צריך לברך כיון שאין לה קבע כו׳ סודרן על הכוס. „ורבינו מאיר והעם לא נהגו כן. כי רגילין שאין מברכין אלא דוקא בשעת אכילה״. משמע דר״ל ורבינו לא ס״ל כר״ת ומנהג העם. אלא ס״ל דבמקום שיש סעודה לפניו מסתבר לסדרן כלם על הכוס והסעודה, אבל איה״נ שאם נכנס בה גם לשינה ומיול מחויב לברך אפילו לא פסרתו סעודה לפניו. וכן משמע לענ״ד ממה שדקדק לכתוב „ויש קידוש וכוס וסעודה לפניו״. וזה ברור:

ב.] והלכתא סוכה ואח״כ זמן. כן צריך להיות. וכן זכר רבינו בסדר הקידוש לקמן. ומה שאמר רבינו „וזמן על כוס של קידוש היום הוא סודר״. נלע״ד דרצה להשמיענו בזה דין אחר דאפי׳ כשא״צ לברך זמן על מצות סוכה. כגון בסוכה שעשויה ועומדת, שפסקינו בדף מ״ו דמ״מ צריך לברך שתים לכשיכנוס לישב בה משום דאין הזמן אלא בשביל מועד, או ביום שני דסוכות שצריך א״צ זמן בשביל סוכה עצמה אלא משום ספיקא דיומא דמועד, והא דיברך אז זמן תחלה ואח״כ סוכה, כיון דסוכה א״צ זמן. וכך היא באמת שיטת הרא״ש דפ׳ לולב וערבה סי׳ ד׳ שלא יפסיק בין קידוש לזמן. וכ״כ הטור סי׳ תרמ״א

(ח) זמן שמחתנו באהבה מקרא קדש זכר ליצי"מ, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. בא"י מקדש ישראל והזמנים. בא"י אמ"ה אקב"ו לישב בסוכה. [בא"י אמ"ה] שהחיינו [וקימנו והגיענו לזמן הזה.] בברכת המזון מזכיר בבונה ירושלם [אלהינו ואלהי אבותינו] יעלה ויבא.

קלד. **ובשחרית** הולכין לבתי כנסיות ומתפללים כתפלת ערבית. ולאחר שמתפללים מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת לולב.

ואח"כ מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו לגמור את ההלל. **ואם** יבא חג הסוכות בשבת אין נוטלין את הלולב. **ג.]** גזרה שמא יוציא (א) לרשות הרבים וילך אצל בקי (ב) להוציא ידי חובתו, והיינו טעמא דלולב, והיינו טעמא דשופר והיינו דמגילה. **ד.] ומנענעים** את הלולב בהודו לה' תחלה וסוף, ובאנא ה' הושיעה נא. ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. ואמר רחב"א אר"י מוליך ומביא למי שהרוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. ואמר רבא

שנוי נוסחאות והגהות

(ח.) „את יום טוב מקרא קדש הזה".

קלד. (א) יוציאנו בידו". (ב) „לצאת בו". עם

מגן האלף

תרס"א. אבל רבינו ס"ל דאינו כן. דסוכה דהיא חובה דיומא עדיף להקדים. וכן איתא בגמ' דף נ"ו רב אמר סוכה ואח"כ זמן חובה דיומא עדיף, והפסק לא הוי דכן מצינו „בהבדלה שאומר יקנה"ז אע"ג דזמן לא קאי אהבדלה. ומה שחילק הרא"ש בין זמן דסוכה להבדלה כתב הב"ח דלא משמע כן לפי פשטות לשון הגמ' וכ"כ הראבי"ה וכ"ד רבינו. דסוכה לעולם קודמת דהיא חובה דיומא. ואפי' בשעה שסוכה לא בעי זמן. לא הויא הפסק דזמן על כוס של קדוש היום הוא חוזר, והרש"ה בהגהותיו לספר התניא הביא ראיה מירושלמי ברכות פרק ח' דחשיב רב הבדלה סוכה וזמן. וכיון דסוכות לא איקלע באד"ו א"כ ליכא הבדלה ביום א' דסוכות. וע"כ דגם ביום ב' נמי סוכה ואח"כ זמן. אבל יש לדחות דלסברת הרא"ש שמחלק בין יום ראשון לשני ע"כ צריך לפרש גם בבבלי [סוכה דף נ"ו] דהאי דאמר רב והלכתא כוותיה דסוכה ואח"כ זמן, דחובה דיומא עדיף, מיירי רק בלא ברך זמן בשעת עשיה וזה עיקר הטעם, ודלא כפירש"י שם. א"כ הך דירושלמי בהא דחשיב רב הבדלה סוכה וזמן. נמי אפשר לפרש דמיירי בלא ברך זמן ביום א'. ואפשר עוד דבזמנו של רב שקדשו אז ע"פ הראיה אפשר דמקלע גם יום ראשון באד"ו :

קלד. ג.] גזרה שמא יוציאנו בידו לרשות הרבים. חסר כאן וצ"ל כלשון הגמרא „ויעבירנו ד' אמות" ברשות הרבים. ואולי כיון רבינו במתק לשונו למ"ש רש"י במס' סוכה דף מ"ג דהוי מצי למימר ויוציא מר"ה לרה"י. אלא משום דברוב ענינים יש לחוש להעברת ד"א ולא לחוש להוצאה. כגון אם מונח בכרמלית או קרפף או גינה דליתא להוצאה דאורייתא אבל יש איסור העברה. ולשון רבינו שמא יוציאנו בידו לר"ה כולל הכל כל מקום לפי מה שיש לחוש בו. דכשמוציאו מביתו לר"ה יש חיוב גם בלי ד"א. ומה שדקדק רבינו לכתוב „להוציא ידי חובתו", אע"ג דמדאגבהי נפיק ביה. רמז למ"ש רש"י „שילך אצל בקי ללמוד נענועו או ברכתו". ומשמע דבלי ניענוע לא נגמר המצוה לגמרי עדיין. וכ"ה בתשובת גאוני מזרח בשם רב צמח גאון „למה מוציאין אותו לביה"כ כדי לגמור מצותו כיצד" כו' כך מנהגן של אנשי ירושלם כו'. ועתוס' סוכה ל"ט ד"ה עובר לעשייתן :

ד.] ומנענעין את הלולב בהודו כו' אם שלא בשעת התפלה נטלו מברך עליו ומנענע כו'. מסדור לשון הרב רבינו ז"ל משמע לי דס"ל שלא כדעת בעל העיטור שכתב בהל' לולב דמאה דסנינו סוכה ל"ז ע"ב היכן היו מנענעין בהודו כו' מדלא

רבא לולב בימין אתרוג בשמאל. מ"ט האי תלתא מצותא והאי חדא מצוה. ואמר רבא הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו.

והכי אמר רב פלטוי בר אביי ראש ישיבה. מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך (ג) על נטילתו. שהלכה רווחת היא כל המצות כלן אדם מברך עליהם קודם לעשייתן. חוץ (ד) [מטבילה]. ולענין נענוע, אם שלא בשעת התפלת נטלו, מברך עליו ומנענע ומחזירו למקומו. ואם רצה לעשות באנשי ירושלם יישר (כחו). כדתניא (ה) [א"ר אלעזר ב"ר צדוק] כך מנהגן של אנשי ירושלם, אדם יוצא לביהכ"נ ולולבו בידו, קורא ק"ש ולולבו בידו, מתפלל ולולבו בידו, קורא את ההלל ולולבו בידו, עמד לקרות בתורה ולישא את כפיו מניחו ע"ג קרקע. לבקר חולים ולנחם אבלים [לולבו בידו, נכנס לביהמ"ד] משגרו ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו. ללמדך כמה היו זריזין במצות.

קלה, ה.] ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון [וביום שני] שור או כשב או עז. ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום לחודש השביעי

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „עם". (ד) „מטבילת הגר". (ה) „א"ר יהודה כה"ג בכ"י ב"מ". ותיבת בר צדוק ליתא התם.

מגן האלף

מדלא אדכר נענוע דברכה ש"מ עיקר נענוע בהלל היא, ע"ש. אלא מי שאין לו לולב בהלל מנענע בברכה. וכדתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו לולב ומנענע כו'. אלמא אע"ג דעיקר נענוע בהלל מ"מ גם בשעת הברכה מצוה לנענע. וכ"כ המרדכי בשם הערוך והאלפסי. והביא ראי' מירו' ר"א בר יעקב ממטי לי' ומנענע כד מברך עליה. וכן בתלמודין דף ל"ח „ראב"י ממטי ומייתי [פרש"י הוליך והביא] ואמר נירא בעיני' דשפנא. ולאו מלתא היא דאתי לאיגרוי בי'" עכ"ל. אלמא בשעת ברכה הי' מנענע. דאי בהלל לא הי' מפסיק. וכן הוכיחו התוס' דף ל"ז. מקטן היודע לנענע חייב בלולב. משמע דמנענע בברכה אע"פ שאינו יודע לקרוא הלל. אבל מ"מ עיקר הנענוע בהלל הוא. ודלא כראבי"ה המובא ברא"ש דבהלל א"צ רק נענוע בעלמא, וכ"כ הב"י דסוגיין דעלמא דלא כוותי'. וגם הטור השמיט את דבריו ע"ש סי' תרנ"א. וכזה יתבאר לנו סדר דברי רבינו, שכתב תחילה עיקר דין המצוה, מקום הנענוע בהודו, ובאנא, וסדר לקיחתו דלולב בימין ואתרוג בשמאל. ושלא להריח בהדס. והדר כתב ענין הברכה בשם ר' פלטוי שאם נטלו שלא בשעת התפלה מברך ומנענע. ומשמע מזה שאם הביאו לו במקום שאסור לברך כמו באמצע הלל דהוי הפסק [דבין הפרקים שבהלל יכול לברך ג"כ כמו"ש בא"א כלל קמ"ז] מ"מ מחויב לטלו בזמן עיקר המצוה ולנענע. אע"פ שאינו מברך. ואפשר דיכול לברך גם אח"כ לדעתו של רבינו כ"ז שלא הניח הלולב מידו, שהמצוה מושכת כ"ז שעוסק בה וכדאמרינן קורא הלל ולולבו בידו, לבקר חולים כו' ולולבו בידו. ויראה מזה שאם הביאו לו לולב בשעת הלל שיכול לקיים הנענועים עם הצבור. אין לו לדחות המצוה אע"פ שאינו יכול לברך עליו מקמי דמצוה, וצ"ע בזה:

ומ"ש רבינו מוליך ומביא למי שהרוחות [בגמ' הגרסא למי שארבע רוחות] שלו, מעלה ומוריד למי כו', קמ"ל בזה שהולכה והבאה הוא לד' רוחות. וכפרש"י „כך מראה בהנפתו", ולמאי דמתני במערבא כדי לעצור רוחות וטללים רעים לא נשמע עדיין ענין ההולכה והובאה. ולכן השמיט זאת:

קלה, ה.] ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין שור או כשב, כו', גמ' מגילה דף ל"א

חשביעי עד סוף פסקא. ומפטיר ביום הראשון בזכריה הנה יום בא לה׳ עד סוף פסקא. וביום השני קורא (א) כדאתמול. ומפטיר ותשלם המלאכה עד ובידו מלא. (ב) [וזאת ההפטרה היא במלכים.] ואומר אשרי יושבי ביתך. ועומדי״ן בתפל״ת (ג) אבו״ת וגבורו״ת וקדושת הש״ם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים. (ד) מפני חטאינו גלינו מארצנו כמו בפסח (ה) עד כמו שכתבת עלינו בתורתך ע״י משה עבדך. [ובחמשה עשר יום לחודש השביעי מקרא קדש וגו׳ עד כהלכתן. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו. והשיאנו. ואומר עבודה והודאה (ו) ושים שלום. (ז) ותפלת יו״ט שני כמו יו״ט ראשון.

קלו. וכל ימי חולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפללים שמונה עשרה כדרך כל השנה [כלח] ואומר בעבודה אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא. (א) וקורין בקרבנות החג ארבעה בני אדם אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. (ב) [ובאיזה צד] קורין בקרבנות החג (ג) [ביו״ט של] ראשון של חולו של מועד שהוא יום שלישי לחג. כהן קורא וביום השני. ולוי קורא וביום השלישי. ישראל קורא וביום הרביעי. ו.] וחוזר וקורא ישראל וביום השני ענין אחד בלבד.

וביום

שנוי נוסחאות והגהות

קלה. (א) „גם כן הכי״ כדאתמול „שור או כשב או עז, ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום כדאתמול״. (ב) „דמלכים״. (ג) „מוסף ה׳ שפתי עד ברוך מחיה המתים. כתר. לדור ודור כו׳ עד בא״י האל הקדוש״ וכצ״ל כאן. (ד) „אלקינו וא״א מפני חטאינו. (ה) בכת״י ב״מ גריס „את מוסף יום חג הסוכות, את יום טוב מקרא קדש„. (וליתא שם תיבת „הזה״.) „נעשה ונקריב״ כו׳. וליתא שם„ ובחמשה עשר יום לחודש השביעי עד כהלכתן״ אך בנדפס העתיק „ובחמשה״ כו׳. (ו) בכת״י א „ברכת כהנים״. (ז) „עד בא״י המברך את עמו ישראל בשלום, אמן. וש״ץ אומר ברכת כהנים״,

קלו (א) „ומוציאין ס״ת״. (ב) „וכיצד״.(ג) „ביום״. של

מגן האלף

ל״א, ומ״ש „ומפטיר קורא ובחמשה עשר״, הוא מנהג הגאונים להפטיר בקרבנות דפנחס:

קלו. ו.] וחוזר וקורא ישראל וביום השני ענין אחד בלבד, סוכה דף נ״ה „אנן דאית תרי יומי היכי עבדינן אביי אמר שני ידחה, רבא אמר שביעי ידחה, ת״כ דרבא, חל שבת באחד מהם ימותו ידחה, אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי דילוגי״, ופרש״י ור״ח ז״ל דביום השני קורין הג׳ ראשונים ביום השני וביום הג׳ וביום הד׳, והרביעי שהוא העיקר קורא ספיקי דיומא ביום הב׳ וביום הג׳, וכן בתפלה אומר ספיקי דיומא. והרי״ף והרא״ש במגילה פרק בני העיר בשם גאון כתבו שהג׳ חוזר וקורא וביום הג׳. והרביעי ספיקא דיומא, ופירשו בזה מ״ש אמימר, דמדלגי דילוגי, ע״ש. וכן הוא בתשוב׳ גאוני מזרח סי׳ כ׳. אכן רבינו דחיקא לי׳ לפרש הכי, דבין לפירש״י והגאונים נצטרך לומר דפליג ארבא דתניא כוותיה, לכן פירש דהד׳ קורא ענין אחד. וסמך לזה מלינו דקיי״ל שלא לומר ב׳ שירות ביום א׳ ודחינן שבת מקמי ר״ח, ויום חול מקמי שבת. ה״נ בקה״ת של הרביעי שהוא העיקר אין לו לקרוא ב׳ פרשיות, ובפרט שכבר קראו ב׳ הראשונים בספיקא דיומא, ושביעי ידחה כרבא, וכן אתקין אמימר כוותי׳, דמדלגי, ור״ל שהשמיט ליום הז׳. שבהוש״ר קרא הרביעי שהוא העיקר רק פרשת וביום הששי, ובשמיני עצרת קרא המפטיר וביום השמיני ודילגו לביום הז׳. וקמפרש „אנן דאית לן תרי יומי היכא עבדינן״, דר״ל לענין קה״ת, שהוא העיקר. וכן פירש גם ר״ח, אבל בתפלה אין להקפיד בכך ומחויב להזכיר גם ספיקי דיומא, דבתפלה מדכרינן בתפלה אחת כל ענין היום, ר״ה ושבת ויו״ט, וה״ה גם הלוקי קרבניהם. ולכן תראה דלקמן סי׳ קל״ח מזכיר

וביום שני (ד) שהוא יום רביעי לחג כהן קורא וביום השלישי. ולוי קורא וביום הרביעי. ישראל קורא וביום החמישי. וחוזר וקורא ישראל וביום השלישי (ה) [לבדו].

וביום שלישי (ו) שהוא יום חמישי לחג. כהן קורא וביום הרביעי. ולוי וביום החמישי. ישראל וביום הששי. וחוזר וקורא ישראל וביום הרביעי [ענין אחד].

וביום רביעי (ז) שהוא יום ששי לחג. כהן קורא וביום החמישי. ולוי וביום הששי, ישראל קורא וביום השביעי, וחוזר וקורא ישראל וביום החמישי [ענין אחד].

וביום חמישי (ח) שהוא יום שביעי לחג שהוא יום הושענא רבא. כהן קורא וביום הששי. ולוי קורא וביום השביעי. ישראל קורא וביום השמיני. וחוזר וקורא ישראל וביום הששי ענין אחד.

והכי אמר רב (ט) [נטרונאי] ריש מתיבתא, יומא (י) [קמא] דהוא יומא טבא דמסתבעי (יא) [לך] למקרי ביום השביעי. קא דחינן ליה. וקא קרינן ביום השמיני. [דאתמר] אביי אמר שני נדחה. רבא אמר שביעי נדחה. והלכתא כוותיה דרבא דקא מדחי שביעי. דכל יומא קרינן שני בשלישי. [שלישי ברביעי.] רביעי בחמישי. חמישי בששי. ששי בשביעי. ושביעי בשמיני לא קרינן דקא מדחי לגמרי.

אתקין אמימר בנהרדעי דמדלגי. דביומא שביעאה דחגא, דהוא יומא דערבה סלקינן ביום הששי.

קלז. וכשתזדמן שבת בחולו של מועד של תשרי קורין (א) ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי. וקורא מפטיר בענינו של יום שנזדמנה (ב) שבת. אם חלה להיות ביום ששי מפטיר קורא שני ענינין ביום החמישי וביום הששי. [ואם חלה להיות ביום ה' מפטיר קורא וביום הרביעי וביום החמישי] ואם חלה להיות ביום ג' מפטיר קורא וביום השני וביום השלישי, ומפטיר ביחזקאל בן אדם שים פניך אל ארץ גוג ומגוג עד סוף הענין. זה שקורין בכל יום שני ענינין לפי (ג) [שפסק] הוא לנו אי יום

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „של חוש״מ״. (ה) „ענין אחד בלבד״. (ו) „של חוש״מ״. (ז) „של חוש״מ״. (ח) „של חוש״מ״. (ט) „רב יהודאי״. (י) „תמינא״ (יא) „לן״.

קלז. (א) „שבעה מן״. (ב) „לו״. (ג)„ שספק״ וכן צ״ל.

מגן האלף

מזכיר רבינו ספיקא דיומא, ועמש״ל סי׳ ס״ב אות כ״ו, וכן כמפטיר בשבת חוה״מ דמפטיר בקרבנות ואחר לא קרא לפניו בענין היום, צריך באמת לקרות ספיקי דיומא, וכמו״ש דכל יום ויום מסתפק לן זה הענין. ואינו דומה למה שא״א ב׳ שירים ביום א׳, דהכא אם לא נאמר היום האמתי יהי׳ כשקר, ולכן כתב בסי׳ קל״ז שהמפטיר קורא שני ענינים ע״ש, ונתישבו בזה כל הסתירות שיש בדברי רבינו. ובהלכות הרי״ן גאות הביא דרך אחרת בשיטתו של רב יהודאי גאון ורבינו ז״ל וכתב שם: „מה שמלאתם על שמו של מר יהודאי גאון טעות הוא, ולא שמענו שכך כתב בהלכות שקורין בג׳ של חג וביום השלישי בלבד כמו שקורא הכהן, ולא ראינו מי שעשה כן, ואין במנהגנו חילוף, ואנו כמר רב עמרם נהגנו. ואם חל שבת„ בחוש״מ כו׳

יום שני אי יום שלישי, כל יום ויום מסתפק לנו זה הענין אם היום צריך לקרות או למחר, לפיכך קורין בשני ענינין. **ובתפלת** מוסף ·אומר מגן ומחיה והאל הקדוש ואתה בחרתנו כו׳. ותתן לנו ה׳ אלהינו שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ויום המנות הזה, ויום חג הסוכות הזה כו׳. [**מפני** חטאינו כו׳ עד ומוספין כהלכתן. ומוסף יום המנוח הזה ומוסף יום חג הסוכות נעשה ונקריב לפניך באהבה כו׳ וביום השבת כו׳. זה קרבן שבת, וקרבן יום חג הסוכות נאמר לפניך, כל הפסוקים כו׳] וחותם בא״י מקדש השבת וישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום.

קלח. וכל ימי חולו של מועד גומרין את ההלל כלו דאמרינן תשעת ימי החג, כמו (א) שכתוב למעלה. ולאחר שגומרין את ההלל אומר קדיש, וקורין בספר תורה כמו שפירשנו. ולאחר שקורין בס״ת אומר יתגדל. ואומר קדושה דסדרא (ב) [ואומר יתגדל]. ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין שבע ברכות מגן ומחיה והאל הקדוש. ואומר אתה בחרתנו כמו במוסף יו״ט. אבל פסוקים אומר (ג) ביום ראשון של חולו של מועד [בשני ענינין] וביום השני כו׳, ומנחתם וכו׳. וביום השלישי וכו׳, ומנחתם. מוסף יום שני של חולו של מועד אומר (ד) [מגן ומחיה והאל הקדוש אתה בחרתנו כו׳ ומפני חטאינו כו׳] וביום השלישי וביום הרביעי. (ה) ומוסף יום ג׳ [של חולו של מועד] אומר וביום הרביעי כו׳ וביום החמישי וכו׳, (ו) מוסף יום רביעי [של חולו של מועד אומר אתה בחרתנו ומפני חטאינו] וביום החמישי וכו׳ וביום הששי וכו׳. (ז) מוסף יום חמישי [של חולו של מועד, שהוא יום השביעי לחג, ויום הושענא רבא.] אומר [אתה בחרתנו ומפני חטאינו] וביום הששי כו׳ וביום השביעי כו׳ ומנחתם כו׳. רצה ומודים ושים שלום. וכואתה בחרתנו בחולו של מועד אינו משנה (ח) מימים טובים הראשונים דבור אחד. אינו פוחת ואינו מוסיף כמו שפירשנו למעלה.

שנוי נוסחאות והגהות

קלח. (א) „שכתבנו״. (ב) „ומקדש״. (ג) בכל יום שני ענינים״. (ד) „כמו ביום ראשון של חוה״מ״. (ה) „רצה ומודים ושים שלום, וכן כל יום ויום של חוה״מ״, (ו) „רצה ומודים ושים שלום, (ז) „רצה ומודים וש״ש״. (ח). מיום טוב״.

מגן האלף

כו׳ מפטיר קורא ב׳ ענינים יום שלפניו ויום עצמו, ובפסוקות. [כוונתו על ההלכות פסוקות דס״ל נמי הכי להבה״ג] האי דקרינא תרי עניני דמספקא לן, אי האידנא בעי למקריא או למחר, וכו׳ וכן אמר רב עמרם כו׳. וכן ביום ד׳ מתחיל בג׳ וקורא רביעי וכן בכל יום ויום״, ע״ש. ונראה ממנו שמ״ש בסדרנו על שמה הוא בשיבוש, וע״ש דמפרש נמי דהלכה כרבא, פירוש דבכל יום ויום אומר ב׳ ענינים, קרבנות שלפניו ושל עצמו, ומ״ש שביעי ידחה היינו דשביעי בשמיני לא קרינן, ואמימר נמי ה״ק דמדלגי דילוגי כלומר מדלגין על שביעי ועוברים עליו וקורין ביום השמיני, עכ״ל. ולדבריו רבינו ורב יהודאי נמי כרש״י ס״ל, וא״ש בזה שלא הובאו דברי רבינו בפוסקים האחרונים. אך אנחנו לישב לשון סדרנו לפי ההעתק שמצאנו בכל הנוסחאות שבידינו. באנו. אבל מנהגנו כרש״י ז״ל :

וחעושה מיני והעוים ;

קלט. ז.] והעושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, והעושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו, ואם תלה בה (א) מגדים אסור להסתפק ממנו. (ב) [ששנו רבותינו] [ביצה דף ל׳] סככה כהלכתה ותלה בה אגוזים אפרסקים, שקדים ורמונים, פרכילי ענבים, ועטרות של שבלים, יינות שמנים, וסלתות, אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו״ט האחרון של חג. ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו. והוא דאמר איני בודל מהן כל בין השמשות.

קמ. ח.] והושענא ששאלתם (א) [מלפנינו אין] חוזרין בהושענא כך מנהג [כל] נשיאים וגאונים ואבות ב״ד, שמוציאין לולב ואתרוג ומברך מי שיתפלל לפניו. וכל אחד ואחד נוטלו בידו ומברך על נטילת לולב, ומכניסין את הלולב. אבל קודם (ב) [גאונות] כך אומר ש״ץ הושענא ועונין אחריו הצבור, ואומר ש״ץ הושיענו ורחם עלינו ה׳ אלהינו למען

שנוי נוסחאות והגהות

קלט. (א) „מיני". (ב) „עד מוצאי יו״ט האחרון של חג ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו. כדתניא".

קמ. (א) „איך". (ב) בסדר הנדפס מחק זאת.

מגן האלף

קלט. ז.] והעושה לולב לעצמו כו׳ הרא״ש פ״ד סימן ב׳ כתב האידנא לא נהגו לברך שהחיינו בשעת עשיה כדאמרינן לקמן בשהחיינו דסוכה, דרב כהנא מסדר להו אכסא דקידושא ה״נ דלולב מברכין בשעת נטילה. אבל מדברי רבינו לא נראה כן דלענין זמן דסוכה כתב לעיל סי׳ קל״ג דסודרן על הכוס, ופירש הטעם כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש וכוס וסעודה לפניו, ור״ל דעיקר קביעות סוכה הוא סעודה, ושם בלא״ה צריך לקדש ולברך זמן משום מועד, מש״ה סידרן על הכוס, ופטר זמן דעשיה, משא״כ בנטילת לולב ליתא זמן, כל עיקר, ועיקר זמן משום שמחת עשייתו, ולמה יצרפנו לזמן נטילתו. וראי׳ לזה דר״א לא אמר אלא חזינא לרב כהנא דמסדר לכולהו אכסא דקידושא, ולא הזכיר זמן דלולב לשעת נטלתו. וענין העשיה הוא בעושה הלולב וההדס והערבה אגד אחד, וכ׳ הויטרי בשם תשובות הגאון שהעושה לולב לעצמו צריך לשום בו שבעים אגרות, והטור כ׳ זה בסי׳ תרנ״א בשם רבינו ר״ע, [תשו׳ ר״ע מובא בהל׳ פסוקות להגאונים סי׳ קפ״ב] שכן נהגו במקומו במתיבתא מכמה דורות שלא לפחות מס״ח ערבות כמנין לולב, ויש מוסיפין עד שבעים כמנין הפרים, ובהג״א פ׳ לולב הגזול משם או״ז כ׳, יש שנוהגין שעושין ענין אחר אגרות של ערבה [ט״ס וצ״ל „ע״א אגרות". והוא טעות המעתיק שחשב לפרש הר״ת] כמנין לולב, גימ׳ ס״ח, וג׳ נגד אתרוג לולב הדס, הרי ע״א נגד סנהדרי גדולה, וכתב הויטרי שקושרין אותו שלשה אגודות מן ערבה עצמה שאין קושרין אלא במינו, אבל בסדרנו לא נזכר מזה, ובמנהגים שלנו המובא בד״מ כתבו, שלא יקח אלא ב׳ בדי ערבה וג׳ בדי הדס, משום דאיכא למ״ד דאית ביה משום בל תוסיף ע״ש: ובתשו׳ הגאונים מהגניזה צד 433 כתב עכשיו אנו עושים עד ק׳.

קמ. ח.] והושענא ששאלתם איך חוזרין בהושענא כו׳ ומכניסין את הלולב אבל קודם כך אומר ש״ץ הושענא כו׳, סעיף זה לא מצאתי בפסקי האחרונים, והיא ג״כ קשה המובן, ואולי דעת רבינו כבעל הדברות מובא בשב״ל סי׳ שס״ט שכ׳ כלהו אמוראי דאמרי בלולב הי׳ מקיפין וערבה בזקיפת המזבח איתתבי, [ברי״ץ גאות מבואר בלשון זה, דרב יוסף בדף מ״ג ע״ב דאמר ערבה בזקיפה ולא בהקפה איתתב, ומי שאומר בכל יום מקיפין המזבח בלולב איני אלא ר׳ אלעזר, אבל ר׳ הינא רבו דר״א ורב נחמן ואביי סברי דבערבה היו מקיפין והלכתא כוותייהו.] והיו מקיפין כל יום פעם אחת בערבה בלא לולב, ובשביעי ז״פ, ואח״כ זוקפין אותה למזבח. ומשחרב המקדש מקיפין בערבה יום שביעי, מדקא מותיב האידנא נמי לידחו ז׳ של ערבה דאיקלע בשבת. ש״מ דביום חול [בהוש״ר] מקיפין כמנהגנו, והוא מנהג נביאים, אבל שאר הימים לא היו מקיפין, עכ״ל. וכ׳

למען שמך הגדול הגבור והנורא (ג) [שיתקדש ושיתגדל שמך] בעולם, ככתוב על יד חוזך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה׳ והושענא במקומות (ד) [האלו] נוהגין לומר [כהאי גוונא] כל שבעת (ה) ימי החג,] לאחר שמסיים ש״ץ תפלת המוספין אומר הושענא אלפ״א בית״א או

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) „שיתגדל ויתקדש". (ד) „הללו". (ה) „הימים"

מגן האלף

וכ׳ הש״ל וכן מנהג פשוט בידינו שאין מקיפין אלא ביום ז׳ בלבד. אבל נוהגין לומר רהיטין לאחר תפלת מוסף בלא היקף, ביום אחד אומר אנא ה׳ הושיעה נא, וביום אחר אני והו הושיעה נא, וחוזרין חלילה, וביום ז׳ מקיפין שבע פעמים, עכ״ל. וע״פ דבריו יש לפרש דברי רבינו ששאלו איך חוזרין בהושענא, והשיב שאין חוזרין אלא שמברך על הלולב, אלא קודם שמכניסין ומסלקין את הלולב אומר ש״ץ הושענא, והצבור עונין אחריו רחם עלינו כו׳ שיתקדש שמך בעולם, ואומרים אלפא ביתא או שנים לאחר שמסיים ש״ץ תפלת המוספין, וביום השביעי אומרים אלפא ביתו״ת הרבה. ובהלכות הרי״ץ גיאות מביא בשם רבינו סעדיה שכשגומר ההלל וחותם, אומר רחם כו׳ שיתגדל ויתקדש שמך בעולם, והטור כתב ע״ז מנהג טוב הוא כדי שלא להוציא הספר שלא לצורך, והב״ח כתב כיון שכל עיקר המנהג משום זכר למקדש, יפה הוא מנהג שלנו שמאחרין ההקפה סמוך לשעה שנפטרין לבתיהם, כדמשמע פשטא דמתניתין [שם מ״ה בשעת פטירתן אומרים יופי לך מזבח.] ע״ש. וכנראה זהו ג״כ טעם רבינו שכתב שאומרים הושענא לאחר שמסיים ש״ץ תפלת המוספין:

והנה רבינו לא הזכיר שצריכין להקיף בהו״ר בערבה, ומנהגנו להקיף את התיבה במקום מזבח, ומביאין ראי׳ מן הירושלמי [בילקוט תהלים מובאת ג״כ בשם ירו׳ וכן הביאה האו״ז סי׳ שט״ו אבל בירושלמי לפנינו ליתא.] „גיאה בזמן שיש מזבח, בזמן שאין מזבח, חזן הכנסת עומד כמלאך ה׳ צבאות, וספר תורה בזרועו, והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח", ורבינו לא ס״ל הכי, דלא הזכיר כלל מהקפה. ואולי דעתו דאפי׳ לשיטת הירושלמי גם בזמן המקדש לא הקיפו המזבח אלא כהנים ולא ישראלים, וכקושית הגר״א ז״ל סי׳ תר״ס על הילקוט הנ״ל שכתב „כל ישראל גדולים וקטנים נוטלין לולביהן בידיהם הימנית, ואתרוגיהם בידיהם השמאלית ומקיפין". והלא אין זר נכנס בין האולם ולמזבח, כדאי׳ פ״ד דסוכה, ע״ש. והרש״ה העיר שכבר הקדימו בקושיתו הר״י אבן מיג״ש בתשובה ותירץ, דהאי הקפה לאו הקפה בהילוך אלא בעמידה, שישראל היו עומדים מצדו הצפוני של מזבח עד צדו הדרומי ע״ש. שוב ראיתי שהרי״ץ בהלכותיו הביא זאת בשם גאון והשיג עליו, וז״ל: מה שאמר גאון הקפה דמזבח עמידה היא, לא מצאנו הקפה בלשון עמידה כו׳, ועוד הקפה ז״פ היאך היו עושים, עומדים והולכין, וחוזרין ועומדין, וא״א לומר כן, וגרסינן בירו׳ דהקפה דמזבח זכר ליריחו, אלמא שהיא הקפה ודאית, ודקאמר גאון שאין לישראל ליכנס בין אולם למזבח, אין להם ליכנס שלא בשעת מצוה, אבל בשעת מצוה הותרו לכנס. עכ״ל. ומצאתי באו״ז דס״ל ג״כ דגם ישראל היו מקיפין, ומדמי לכהן בעל מום דס״ל לר״ל דף מ״ד שנכנסין בין אולם למזבח כדי לצאת בערבה, ובעל מום כזר הוא שכל השנה כלה אסור לכנס לשם, וכן פרש״י שם, ע״ש. ולא זכיתי להבין דברי קדשו דאדרבא יש להוכיח מתלמודין דזר לא הי׳ מקיף, וכמו שאמר ר׳ יוחנן לר״ל מי אמרה, ומפרש בגמרא מי אמרה בנטילה דלמא בזקיפה, מי אמרה בבעלי מומין דלמא בתמימין, וס״ל לר״י דכהנים בע״מ לא היו מקיפין וה״ה זרים, ור״י ור״ל הלכה כר״י. ונראה דסמכו על הירושלמי דמייתי התם ברייתא דבע״מ היו מקיפין, ור״ל אקשי לר״י התם וכי בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח, ומתרץ ר״י כשרים היו. ומשמע שר״י מתרץ לברייתא שבע״מ כשרים היו לכנס באותו זמן משום מצוה, וכסברת הרי״ץ גאות והאו״ז, לכן נלע״ד דרבינו ז״ל מסתבר דתלמוד דידן פליג על הירושלמי וס״ל לר״י דלא הותרו בע״מ לכנס בין אולם ולמזבח אפי׳ משום מצוה וה״ה ישראלים, ולפי״ז אין לנו בהקפה לעשות זכר למקדש אלא באמירת הושענא, ומ״מ אין תימא על מנהגנו, דאפי׳ נימא שבזמן המקדש היו

או שנים, וביום השביעי אומרים הרבה. [ובכתב יד שהובא מהגניזה ממצרים, בבודליאני ציון F 2736 נמצא שם בסדור רב עמרם הושענות להושענא רבא כפי המקובל לנו במנהג אשכנז. וזה סדרן: אדם ובהמה. אבן שתיה. אערוך שועי. למען איתן. אנא אזון חין. כהושעת אלים בלוד. למען תמים. (נמצא שם רק עד „פואר ה׳ות" וחסר הסוף) אל נא תעינו כשה. אל טוב וסלח אדמתנו הצלח. (הוא מנהג רומי) אז כעיני עבדים. תענה אמונים. אומן ישעך.] (ו)

קמא. ובשמיני ספק שביעי אין מברך לישב בסוכה [כשם] שאמרו חכמים (סוכה דף מ״ז) יתבינין ברוכי לא מברכינן. אבל שהחיינו צריך לברך בקדוש היום מפני שרגל בפני עצמו היא. [שם] ומברך בורא פה״ג, ואשר בחר בנו, ושהחיינו:

ביום שמיני עצרת ערבית שחרית ומנחה תפלה אחת היא. ומתפלל אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו עד חגים וזמנים לששון ויום שמיני חג העצרת הזה זמן שמחתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. או״א יעלה ויבא, והשיאנו, רצה ומודים. ושים שלום.

ט.] ובמוסף מוציאין ס״ת וקורין ביום ראשון כל הבכור עד סוף פסקא ומפטיר קורא ביום השמיני עצרת עד סוף פסקא. ומפטיר במלכים מן ויהי ככלות שלמה עד סוף פסקא:

שנוי נוסחאות והגהות

(ו) ובסדר רב סעדיה גאון ישנן שם פזמונים הרבה שאין אנו אומרים. ובחתימתן כתוב „תבנה ציון בימינו, והעלנו לתוכה בשמחה. יראו גוים ויבושו, יכלמו זדים זרים, נהדרך בארבע מצות, נמליכך בזה יום סוכה, וכך נאמר בהגלותך מלכנו: אנא אל נא הושיענו, הושענא והושיעה נא: תתפרקון ותשתזבון מן חרבא, ומן כפנא, ומן שביא, ומן מותנא, ומן כל מיני משחית ומן כל מיני פורעניות המתרגשות בעולם. ותסקון כלכון לירושלם הטהורה. וידַשְּׁשֻׁן רגליכון על צוארי סנאיכון, וירקדון רגליכון בַּעֲזָרְתָּא דקודשא ותסבון בידיכון פירי אילנא אתרוגים לוּלָבִן, והַדַּסִין וְעַרְבִין דִנְחַל, וְתִסְבּוּן ותימרון הושענא והושיעה נא. הושיעה את עמך, וברך את נחלתך וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עד העולם". עכ״ל, ושם מובא פיוט תענה אמונים שאנו אומרים (עד תענה שואלים ברבוע אֶשְׁדֵּי מים) עד תרעיף שמים בעבורו לא תמנע מים והושיעה נא והצליחה נא. קול מבשר ואומר. אמרו לנמהרי לב חזקו.

מגן האלף

היו הישראלים אסורים להקיף בין האולם ולמזבח, ולא היו מקיפים אלא כהנים תמימים בלבד, מ״מ עושין אנו השתא זכר למקדש כיון דליתא השתא בזמננו איסור להקיף, ואין אנו עושין עתה אלא דוגמא להקיף סביב הס״ת מקום מזבח:

קמא. ט.] ובמוסף מוציאין ס״ת וקורין כל הבכור. מגילה דף ל״א. יו״ט האחרון קורין כל הבכור מצות וחקים ובכור. [פרש״י שמתחילין עשר תעשר שיש שם מצות וחקים הנוהגות בזמן האסיף, מעשר עני ומצות נתון תתן, ופתוח תפתח, והענק תעניק לע״ע, ושלוח חפשי, והעבט תעביטנו]. ומפטירין ויהי ככלות שלמה. [על שם ביום השמיני שלח את העם] למחר קורין וזאת הברכה, ומפטירין ויעמוד שלמה. וע״ש בתוס׳ שכתבו „ויש מפטירין בויהי אחרי מות משה, ושבוש הוא, שהרי הש״ס אינו אומר כן. וי״א שרב האי גאון תקן לומר ויהי אחרי מות משה, אבל אינן יודעין הסברא מאחי שינה סדר הש״ס, עכ״ל. והנך רואה שגם רבינו הגאון ז״ל שקדם הרבה לרבינו האי, זכר ג״כ הפטרת ויהי אחרי מות משה. ובכ״י ב״מ כתב ומפטיר במלכים ויעם [ט״ס וצ״ל ויעמוד] שלמה. ויש שמפטירין ויהי אחרי מות, והרא״ש ס״פ בני העיר הביא כן בשם ירושלמי, אך בירו׳ שלפנינו ליתא

וביום

קנ"ב. וביום שני (א) [קורין וזאת הברכה עד סוף פסקא] ומפטיר קורא כאתמול. ביום השמיני עצרת עד סוף פסקא (ב). [ומפטירין] בראש יהושע ויהי אחרי מות משה עד חזק ואמץ. (בכת"י ב"מ איתא: י.] ולאחר שמפטירין בנביא מברכין: ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בגלל אבות גדל וגו'. עד פתחו כלם פיהם ואמרו: ה' ימלוך לעולם ועד, ברוך נותן התורה. ויש שמסיימין אלפ"א בית"א זו, אלא שאדונינו סעדיה אמר לא נכון לסיימה, שיש בה תוספות דברים שאינם ראוים לאומרם). **ועומדין** בתפלת מוסף ואומר מגן ומחיה. (ג) ומזכיר בתחיה (ד) משיב הרוח ומוריד הגשם במוסף ובמנחה, כמו ששנינו. (רפ"ק דתענית) העובר לפני התיבה ביו"ט (ה) האחרון של חג, האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר. ואמרו חכמים (שם דף ד' ע"ב) ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן אמר רב מתחיל במוספין ופוסק במנחה, בערבית ושחרית, וחוזר ומתחיל במוספין. אמר להו שמואל פוקו ואמרו ליה לאבא, לאחר שעשיתו קדש תעשהו חול, אלא אמר שמואל מתחיל במוספין ומנחה, ופוסק בערבית ושחרית.(ו) [וכיון שמתחיל] שוב אינו פוסק.

קנ"ג. וזו היא תפלת המוספין של שני ימים טובים. אתה בחרתנו [עד חגים וזמנים לששון.] ויום שמיני חג העצרת [הזה זמן שמחתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו.] (א) והשיאנו. כו'. (ב) **והכי** אמר רב (ג) שלום גאון (ד) דשמיני של חג אומרים במוסף מלך רחמן ושלש פעמים בשנה. מפני שרגל בפני עצמו הוא לענין (ה) פז"ר קש"ב. אבל (ו) תשלומין דראשון הוא. דתנן מי שלא חג יו"ט הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויו"ט האחרון של חג. וכן מנהג בשתי ישיבות ובכל מקומות.

שנוי נוסחאות והגהות

קנ"ב. (א) „שהוא יום כ"ג בתשרי מוציאין ס"ת וקורין בו עשרה בזאת הברכה, והגומר נוטל שכר כנגד כלן שכן' אמרו חכמים עשרה שקורין בתורה הגדול שבכלן גולל ס"ת". (ב) „ומפטיר במלכים ויעש שלמה. (ט"ס וצ"ל ויעמוד שלמה.) ויש שמפטירין". (ג) „והאל הקדוש". (ד) „יום ראשון". (ה) בכת"י שבא מהגניזה כתוב „הראשון" והוא ט"ס. (ו.) „וחוזר ומתחיל במוספים, רבא אמר כיון שהתחיל" שוב כו'.

קנ"ג. (א) „מלך רחמן רחם עלינו". (ב) „ואומר עבודה והודאה ושים שלום". (ג) „שר". (ד) „בכת"י ב' „ריש מתיבתא". (ה) לענין „שלש רגלים דקאמר אומר דאמרו רגל בפני עצמו הוא לענין" כו'. (ו) צ"ל „לענין קרבן".

מגן האלף

ליתא. ולפי גרסת ס"א שברי"ף היתה גם גרסת האלפסי להפטיר ויהי אחרי מות, וכ"כ הרמב"ם בסדר הברכות. ובהלכות הרי"ץ כתב על שם רבינו שקורין עשרה בזאת הברכה, והגומר נוטל שכר נגד כלם, וכ"ה בכ"י ב"מ. וגאונים אחרים חלקו עליו שלא נשתנה יום זה משאר ימים. וסיים אבל רגילים ביום זה לעשות כמה קילוסין והדורים לס"ת, ונתכנה יום שמחת תורה ע"ש:

קנ"ב י.] ולאחר שמפטירין כו' מברכין אשר בגלל אבות כו', דבר זה נזכר בשמו גם בהלכות הרי"ץ גאות, ובספר המנהיג בשם רב סעדיה השיב ע"ז כמו"ש בכת"י ב"מ, והוסיף הרב המנהיג ואמר „לא יתכן הזכרת שם ומלכות שלא הוזכרה בתלמוד, ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו חכמים, והמנהג לאומרו בלא ברכה כלל". וכבר כתבנו מזה לעיל פעמים הרבה בסדרנו שמלאנו בברכות כיו"ב, ובפרט למ"ש הקו"ל שבדרך נדבה מותר אפי' בהזכרת ש"ש, ולא"ש שמברך בכל יום מאה ברכות אלא שלא לפחות מזה השיעור, אבל להוסיף שרי:

סדר ערובי תבשילין

אם חל י"ט בע"ש מכריזין עירוב תבשילין להזכיר כל מי שלא הניח עדיין:
(נהורא) כשחל יו"ט ביום ה' או ביום ו' יקח בעי"ט הפת המוכן לסעודת שחרית של שבת או לסעודה ג' וגם יקח כזית תבשיל חשוב עמו כגון בשר או דג ויתן ביד אחר לזכות על ידו לכל הקהל ויאמר אני מזכה לכל מי שירצה לזכות ולסמוך על עירוב זה ומי שזוכה נוטל בידו ומגביה טפח ואח"כ יקח המזכה ויברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

בְּדֵין יְהֵא שָׁרֵא לָנָא לַאֲפוּיֵי וּלְבַשּׁוּלֵי וּלְאַטְמוּנֵי וּלְאַדְלוּקֵי שְׁרָגָא וּלְתַקָּנָא וּלְמֶעְבַּד כָּל צָרְכָּנָא מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבַּתָּא לָנָא וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת:

סדר ברית מילה

כשמביאין התינוק לבהכ"נ צריכים הכל לקום מפניו. וגם בשעה שעוסקים במלות הברית חייבין כל העם להיות בעמידה כמ"ש ויעמוד העם בברית. ובבואו אומרים כל הקהל בקול רם **ברוך הבא**: אח"כ יקח המוהל את הנער מן המביא אותו ויאמר בשמחה: אמר הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים: הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה שצונו הבורא יתברך למול: (וכשהאב מל את בנו יאמר שצוני למול את בני): לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו וכו':

ויסים את התינוק על הכסא אשר הכין לאליהו ויאמר

זה הכסא של אליהו זכור לטוב: לישועתך קויתי יי. שברתי לישועתך יי ומצותיך עשיתי: אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך עמוד על ימיני וסמכני: שברתי לישועתך יי: שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: שלום רב לאוהבי תורתך. ואין למו מכשול: אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך:

והקהל עונין נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך:

ויקח המוהל את הנער מכסאו של אליהו ויניחנו על ברכי הסנדק ותופס עור הערלה בין אצבעותיו ומברך בקול רם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה:

ויםהר

מקור הברכות

הנני להעיר כאן על נוסח הסדורים דאיתא שם כשמניחין הילד על כסא של אליהו יאמר המוהל „זה הכסא של אליהו זכור לטוב, לישועתך וגו', אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך עמוד על ימיני וסמכני, שש אנכי וגו', ודברים אלו לא מצאתי בשום נוסח קדמון, והמה זרים ומתמיהים, כי נראה מהם כאלו האב או המוהל מוסר את הבן לאיזה שר ומלאך ואומר לו „הנה שלך לפניך", והוא כעין עבודה זרה חלילה, אבל נראה, וכמדומני ששמעתי כן בילדותי בשם ר' שמחה ראובן עדלמן ז"ל שנשתרבבו כאן דברים בטעות ע"י מדפיסים ע"ה, ובסדרי הדפוס או הכת"י הראשונים הי' כתוב סדרה של מילה. שכשמביאין התינוק לביהכ"נ אומר: „ברוך הבא", ואחד הנצבים מודיע להמוהל או למביא היונק ואומר: „זה הכסא של אליהו ז"ל, אליהו מלאך הברית". כדי שישים שם הילד שבאים למולו, ואחר מוסר להמוהל סכין של מילה וחול והאיספלנית ואומר לו: „הנה שלך לפניך". כלומר שהכל מוכן, והמוהל משיבן ומזהירו שלא ילך מכאן אלא „עמוד על ימיני וסמכני". אולי אצטרך לך ולעזרתך. והמדפיסים ערבבו

חדברים

וימהר לחתוך עור הערלה ואז אבי הבן מברך :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ :

והעומדים שם עונים : כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית. כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים :

ואחר כשעבה החתוך כראוי ימהר לעשות הפריעה והמציצה ונוטל את הכוס בידו ומברך :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדֵּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן וְחוֹק בִּשְׁאֵרוֹ שָׂם וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ. עַל כֵּן בִּשְׂכַר זֹאת אֵל חַי חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ. צַוֵּה (נ״א צִוָּה) לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ מִשַּׁחַת לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ כּוֹרֵת הַבְּרִית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. קַיֵּם אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל (פלוני בר פלוני) יִשְׂמַח הָאָב בְּיוֹצֵא חֲלָצָיו. וְתָגֵל אִמּוֹ בִּפְרִי בִטְנָהּ : כַּכָּתוּב יִשְׂמַח אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ : וְנֶאֱמַר וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי :

כשאב בעצמו מברך יאמר : יהי רצון שאשמח ביוצא חלצי : יתוס מהח: הנמול יאמר ישמח האב בגן עדן ביוצא הלציו : יתוס מהלס הנמול יאמר ישמח האב ביוצא חלציו ותגל אמו בגן עדן בפרי בטנה כו׳ :

וְנֶאֱמַר זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר : אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק : וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לישראל

מקור הברכות

הדברים עם עוד פסוקים שנהגו לאומרם, וחשבו זאת כעין תחינה ובקשה למלאך הברית. וניכרים דברי אמת : וזה נוסח רבינו סעדיה בסדרו כת״י :

בא״י אמ״ה אקב״ו על המילה. בא״י אמ״ה אקב״ו להכניס בבריתו של אברהם אבינו, ויאמרו : כשם שהכנסתו למילה כך תכניסהו לתורה ולחופה ולמע״ט. ויברך המברך : בא״י אמ״ה אשר קדש ידיד מבטן. וחוק בשארו שם. וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת, אל חי—יהי חלקנו להציל ידידות שאריתנו משחת, ברוך אתה ה׳ כורת הברית. תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא לאסאה לפלוני בר פלוני. יְהִי יתיה מימרא דשמיא וירחם עלוהי וְיִתַּסֵּי כמי מרה ע״י משה במדברא וכמיא דיריחו על ידי אלישע ויהא קיצא לְעָקְתֵיה וּלְרַחֲמָא עֲלֵיה. כן תקרב אסותיה בעגלא לחיים ואמרו אמן : כתוב בתשובת הגאו׳ בס׳ תורתן של ראשונים סי׳ ט״ז בתשובה לרבינו האי. כשאבי הבן מברך להכניסו עונין העומדין אמן. וחוזרים ואומרים כשם שהכנסתו לברית, כי ה״ו לענות אמן תחלה כו׳. ויש שממהרין לומר כשם, אנו מחזירין אותם, ומלמדים אותם לומר אמן. עכ״ל.

לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמוֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ אֱלֹהִים: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ הו"ז: (פלוני) זֶה הַקָּטָן גָּדוֹל יִהְיֶה. כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית. כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים: עלינו לשבח

ויטתה הסנדק גם הנערים מכוס של ברכה גם יתן לתינוק הנימול מעט מכוס של ברכה כמו שעשה באומרו בדמיך חיי:

ואח"כ יעמוד המוהל ויתפלל תפלה זו:

רבונו של עולם יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומרוצה ומקובל לפניך כאלו הקרבתיהו לפני כסא כבודך. ואתה ברחמיך הרבים שלח ע"י מלאכיך הקדושים נשמה קדושה וטהורה (לפב"פ) הנימול עתה לשכך הגדול ושיהיה לבו פתוח כפתחו של אולם בתורתך הקדושה ללמוד וללמד לשמור ולעשות:

סדר ברכת המזון לברית מילה

המברך אומר נוֹדֶה לְשִׁמְךָ בְּתוֹךְ אֱמוּנַי. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ:

והם חוזרים ואומרים נודה:

המברך בִּרְשׁוּת אֵל אָיוֹם וְנוֹרָא. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה. אֵל נֶאְזָר בִּגְבוּרָה. אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ נודה: המברך בִּרְשׁוּת הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה. טְהוֹרָה הִיא וְגַם פְּרוּשָׁה. צִוָּה לָנוּ מוֹרָשָׁה מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָֹה נודה: המברך בִּרְשׁוּת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם. אֶקְרָא לֵאלֹהֵי הָעִבְרִיִּים. אֲהוֹדֶנּוּ בְּכָל אִיִּים. אֲבָרְכָה אֶת יְהוָֹה נודה: המברך בִּרְשׁוּת מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי. אֶפְתְּחָה בְּשִׁיר פִּי וּשְׂפָתַי. וְתֹאמַרְנָה עַצְמוֹתַי. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָֹה נודה:

ברשות מרנן ורבנן ורבותי נברך וכו'. ימברך כהמ"ז. וכשמגיע לבעיני אלהים ואדם יאמר זה:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֲבִי הַיֶּלֶד וְאִמּוֹ. וְיִזְכּוּ לְגַדְּלוֹ וּלְחַנְּכוֹ וּלְחַכְּמוֹ. מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה דָמוֹ. וִיהִי יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ בַּעַל בְּרִית הַמִּילָה. אֲשֶׁר שָׂשׂ לַעֲשׂוֹת צֶדֶק בְּגִילָה. וִישַׁלֵּם פָּעֳלוֹ וּמַשְׂכֻּרְתּוֹ כְּפוּלָה. וְיִתְּנֵהוּ לְמַעְלָה לְמָעְלָה:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ רַךְ הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה. וְיִהְיוּ יָדָיו וְלִבּוֹ

לאל

לאל אמונה. ויזכה לראות פני השכינה שלש פעמים בשנה:

הרחמן הוא יברך המל בשר הערלה. ופרע ומצץ דמי המילה. איש הירא ורך הלבב עבודתו פסולה אם שלש אלה לא יעשה לה: זה הרחמן יאמר אחר ולא המוהל

הרחמן הוא ישלח לנו משיחו הולך תמים. בזכות חתן למולות דמים. לבשר בשורות טובות ונחומים. לעם אחד מפזר ומפורד בין העמים:

הרחמן הוא ישלח לנו כהן צדק אשר לקח לעילום. עד הוכן כסאו כשמש ויהלום. וילט פניו באדרתו ויגלום. בריתי היתה אתו החיים והשלום:

הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח וכו׳

סדר פדיון הבן

(דה״ח) מצות עשה לפדות כל איש ישראל בנו שהוא בכור לאמו הישראלית מיום שלשים ומעלה בחמשה סלעים. ואם פדאו קודם אינו פדוי. ומכאן ואילך עובר עליו בעשה (וערך ה׳ סלעים עיין בש״ע י״ד סי׳ ש״ה). והגאון רבינו אליהו מווילנא זצ״ל אמר שבזמננו זה הם לערך ל׳ זהו׳ פולי״ש. ובחת״ס סופר סי׳ רפ״ט כתב כי עפ״י חשבון יש להיות בעשרים גוואלגינר חמשה לוים ושלים כסף צרוף (כראנדזילבער והוא שיעור הפדיון רק שאינו ברור ע״כ יש להוסיף קצת גוואלגינר ע״ש) אלו חמשה סלעים נותן לכהן בכסף או בשוה כסף מכל דבר שירצה חוץ מקרקעות. עבדים. ושטרות. ואם פדאו בהם אינו פדוי:

מנהג ישראל לעשות סעודה, והושבין אותה לסעודת מצוה. ואחר ברכת המוציא פודין (ובמקום שאין יין צריך לעשות הפדיון קודם ברכת המוציא). בתר ברכת המוציא. האב מייתי לי׳ לבכור קמי כהן ומודע לי׳ שהוא בכור פטר רחם לאמו הישראלית ומייתי כסף או שוה כסף ה׳ סלעים ומניח לפני הכהן ואומר לו:

זה בני בכורי הוא פטר רחם לאמו והקדוש ברוך הוא צוה לפדותו. שנאמר ופדויו מבן חודש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא: ונאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא:

הכהן ישאל אותו ויאמר

מאי בעית טפי לתן בנך בכורך שהוא פטר רחם לאמו או

בעית

מקור הברכות

סדר פדיון הבן לרבינו סעדיה. מסדורו כת״י.

בא״י אמ״ת על פדיון הבן, שהחיינו, ויאמר והא לך חמש סלעין בפדיון בני זה. ויענה הכהן כשם שזכית לקיים מצוה זו, כן תזכה לקיים כל מצותיה של תורה:

בָּעֵית לְפַדוֹתוֹ בְּעַד חָמֵשׁ סְלָעִים דְּמִחַיַּבְתְּ מִדְּאוֹרַיְתָא:

האב משיב לכהן ואומר חָפֵץ אֲנִי לִפְדּוֹת אֶת בְּנִי וְהֵילָךְ דְּמֵי פִדְיוֹנוֹ כְּדִמְחוּיַּבְנָא מִדְּאוֹרַיְתָא:

הכהן מקבל הסלעים או המעות ומחזיר הילד לאביו והאב מברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ונוטל הכהן את הכסף ומוליכו בידו על ראש הבן ואומר

זֶה תַּחַת זֶה, זֶה חִלּוּף זֶה, זֶה מָחוּל עַל זֶה. וְיִכָּנֵס זֶה הַבֵּן לְחַיִּים. לַתּוֹרָה וּלְיִרְאַת שָׁמָיִם. יְהִי רָצוֹן שֶׁכְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַפִּדְיוֹן כֵּן יִכָּנֵס לַתּוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים. אמן:

הכהן נותן את ידו על ראש הבן ומברכו

יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה: יברכך יי וישמרך וכו'.

כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל רָע יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ:

והכהן מברך על הכוס בפה"ג. ואוכלים ושותים ושמחים בשמחה של מצוה:

הלכות ארוסין ונשואין

(דה"ח) (א) אלו ימים שאין מתענים בהם תענית חתנים חנוכה ופורים ואסרו חג וט"ו באב וט"ו בשבט ובר"ח מלבד בר"ח ניסן דמתענין וכן בכל חודש ניסן ובל"ג בעומר ומר"ח סיון עד אחר שבועות ובימים שבין יוה"כ לסוכות מתענין: (או"ח תקע"ג) ובימים שאין מתענין לא ירדפו אחר מותרות. וצריכין החתן והכלה להתקדש עצמן בכניסתם להופה לפשפש במעשיהם מיום הולדם ולעשות תשובה. ונוהגין שאומרים בתפלת מנחה ה' יהוי כמו ביוה"כ:

(נהורא) החתן והכלה צריכין לכוין לצאת בברכת היין שמברך המסדר. ואין מברכין ברכת נשואין בפחות מי' והחתן מן המנין:

סדר ברכות ארוסין ונשואין

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הָעֲרָיוֹת וְאָסַר לָנוּ אֶת הָאֲרוּסוֹת וְהִתִּיר לָנוּ אֶת הַנְּשׂוּאוֹת לָנוּ עַל יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ

עמו

עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חֻפָּה וְקִדּוּשִׁין:

החתן והכלה ישתו מכוס של ברכה. והחתן נותן את טבעת הקדושין על אצבע הכלה ויאמר:

הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לִי בְּטַבַּעַת זוּ כְּדַת משֶׁה וְיִשְׂרָאֵל:

וקוראים הכתובה ואח"כ מברכים על כוס שני בפה"ג ושבע ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל בָּרָא לִכְבוֹדוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר הָאָדָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם דְּמוּת תַּבְנִיתוֹ וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיַן עֲדֵי עַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הָאָדָם:

שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ וְתָגֵל הָעֲקָרָה בְּקִבּוּץ בָּנֶיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שמח

מקור הברכות

שהכל ברא לכבודו, ברכה זו נתקנה. להנאספים לגמול חסד לכביד המקום זכר לחסדין שנהג עם אדה"ר שנעשה לו שושבין. וברכת יוצר האדם נגד יצירת אדה"ר. ואשר יצר את האדם בצלמו כנגד יצירת אדם וחוה. וכ' הפרדס לרש"י ז"ל בלקוטים, נראה בעיני שסדר ברכות שנסדרו על עסקי הזוג אינו אלא מאשר יצר ואילך כוי ולפיכך פתח בה כברוך וחתם בברוך, כדרך כל ראשי סדר ברכות. ושוש תשיש, ושמח תשמח, לא פתח בברוך שהן ברכות סמוכות לחברתה, ואשר ברא מפני שהיא יחידית ברוב ימי המשתה כשאין פנים חדשות, לפיכך אינה מהסמוכות, והוצרך לפתוח ולחתום בברוך. וכתב עוד דברכת שמח תשמח לא בשמחת החתונה אנו אומרים, אלא תפלה היא שמברכין שיהו שמחין בהצלחה כל ימיהם לפיכך חותמין „משמח חתן וכלה" בסיפוק מזונות וכל טוב. אבל אשר ברא שבח הוא לה' שברא חתנות איש באשה ע"י שמחה וחדוה, לפיכך יש לחתום משמח חתן „עם" הכלה לשון שמחת איש באשתו וכן הוא בסדר רב עמרם שלפנינו:

סדר ברכות אירוסין לרס"ג

אחר ברכת בורא פה"ג ובורא עצי בשמים יאמר: בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקידושין, בא"י מקדש ישראל. ארוסת לי ומקודשת לי אנת פלניתא בת פלוני לדילי אנא פלוני בר פלוני בהדין כסא ובמה דאית ביה ובהדא כתובה ובמה דאית בה. אחר קריאת הכתובה יאמר: סב' כתובתיך בידיך דְּתִיַעֲלִין בַּה לרשותי כדת משה וישראל:

ברכת המזון לחתן.

הרחמן הוא יברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינין שביניהם, בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן, ובורא עצי בשמים. בא"י אמ"ה שהכל ברא לכבודו. בא"י אמ"ה יוצר האדם. בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בנין עדי עד בא"י יוצר האדם. שוש תשיש ותגל עקרה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה. בא"י משמח ציון בבניה.

שבח

שַׂמֵּחַ תְּשַׂמַּח רֵעִים הָאֲהוּבִים. כְּשַׂמֵּחֲךָ יְצִירְךָ בְּגַן עֵדֶן מִקֶּדֶם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּרָא שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה. חָתָן וְכַלָּה. גִּילָה רִנָּה. דִּיצָה וְחֶדְוָה. אַהֲבָה וְאַחֲוָה. וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת. מְהֵרָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִשָּׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחוּצוֹת יְרוּשָׁלָיִם. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה. קוֹל חָתָן. וְקוֹל כַּלָּה. קוֹל מִצְהֲלוֹת חֲתָנִים מֵחֻפָּתָם. וּנְעָרִים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן עִם הַכַּלָּה:

דיני ברכת המזון בבית החתן בשבעת ימי המשתה

(דה"ח) (א) בבהמ"ז שבבית חתן כל ז' ימי המשתה אומרים דוי הסר כו' ובהמ"ז על כוס א' ואחר בהמ"ז אומרים על כוס שני ברכת חתנים היינו ששה ברכות ואחר שמברכין ברכות אלו מברכין ברכות היין על הכוס שאומרים עליו בהמ"ז: (אה"ע סי' ס"ב) (ב) בין בבחור שנשא בתולה בין באלמון שנשא בתולה בכולן מברכין ברכות אלו ביום ראשון ובסעודה ראשונה וצריך עשרה והחתן מן המנין: (שם) (ג) מסעודה ראשונה ואילך יש חילוק בבחור שנשא בתולה או אלמנה או אלמון שנשא בתולה אם לא אכלו סעודה ראשונה ביום נשואין ואוכלין סעודה הראשונה ביום שאחר הנשואין הוי כפנים חדשות ומברכין שבע ברכות אבל כשאוכלין סעודה שנייה באותו יום או כשאוכלין כל שבעת ימי המשתה אי איכא פנים חדשות בכל סעודה וסעודה כשאוכלין מברכין שבע ברכות ואם לאו כשאין פנים חדשות אין מברכין כל הז' ברכות רק מברכין ברכת אשר ברא ששון כו' לבד (וכשאין אומרים רק אשר ברא א"א דוי הסר ואומרים נודה לשמך כו') וצריך ג"כ ב' כוסות ואף שבברכת אשר ברא א"צ פנים חדשות מ"מ צריכין לסעוד שם אנשים שאינן מב"ב אבל אם אינו סועד רק עם ב"ב לבד גם ברכת אשר ברא א"א. ואין צריך עשרה רק בג' אומרים דברכת אשר ברא כו': (ב"ש) (ד) ובאלמן שנשא אלמנה אם אוכלין סעודה א' בלילה שאחר יום הנשואין או שאוכלין סעודה ב' ביום הנשואין אין מברכין ז' ברכות אפילו איכא פנ"ח. אבל נודה לשמך ושהשמחה במעונו ואשר ברא אומרים אף באלמון שנשא אלמנה כל ג' ימים הראשונים אפי' ליכא פנים חדשות ואין שם עשרה רק שיש שם שלשה ויש בהם אנשים שאינן מב"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת מריעות: (ב"ש סקי"ז) (ה) פ"ח מיקרי אם בא לשם איש אחד שבעלי החופה שמחים בביאתו ורואין להרבות בשבילו אף שאין אוכל עמהם אלא שבא מחמת שמחת מריעות: (שם) (ו) שבת ויו"ט ראשון ושני הוי כפנ"ח בסעודת הלילה ובסעודת שחרית אבל בסעודה שלישית צריכין פ"ח או שאומר הדרשה ובאלמון שנשא אלמנה בע"ש אין מברכין ז' ברכות אפי' בליל שבת: (שם) (ז) שהשמחה במעונו דינו כמו ברכת אשר ברא וא"א אותו רק שיהיה עכ"פ זימון של שלשה ויהיה בהם אנשים שאינם מן ב"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת מריעות: (ח) ז' ימי המשתה וכן ג' של אלמנה מתחילין תיכף אחר החופה: (ט) אם אדם מזמין את החתן ואת הכלה

מקור הברכות

שמח תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם. בא"י משמח עמו בירושלם. בא"י אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, אהבה ואחוה, גיל וריעות ורנן, מהרה אלהינו ישמע ה' מערי יהודה ומחוצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. קול מצהלות חופת חתנים ממשתה נערים ומנגינתם. בא"י משמח חתן וכלה. הא מבשטא, והא מצלחא, ישמח חתן בכלת, וכלת תשמח בחתן. בבנים ובבנות בעושר ובנכסים, בבנים עושי תורה ומקיימי מצות בישראל.

הכלה לאכול שם אם מייחדין להם שם חדר בפ"ע שיכולין להיות ביחד לבד ולשמוח מברכין ז' ברכות ואם לאו אין מברכין אפי' אשר ברא כו' ושמחה במעונו (י) השמשים שאוכלין אחר סעודת נשואין בבית נשואין מברכין ז' ברכות: (שם) (יא) באלמנה לא מקרי חופה רק כשיש יחוד הראוי לביאה ולכן אלמן שנשא אלמנה ביום ולא טבלה עד הלילה ונתייחדו בחדר אחד אחר הטבילה מברכין ז' ברכות בסעודה שאחר היחוד:

קודם ברהמ"ז בסעודת נשואין אומרים זה

דוי הסר וגם חרון. ואז אלם בשיר ירון נחנו במעגלי צדק. שעה ברכת בני ישרון. בני אהרן: ברשות מרנן ורבנן ורבותי. נברך אלהינו שהשמחה במעונו. ושאכלנו משלו. (ועונין המסובין) ברוך אלהינו שהשמחה במעונו. ושאכלנו משלו. ובטובו חיינו: (וחוזר המברך ואומר) ברוך אלהינו שהשמחה במעונו ושאכלנו משלו. ובטובו חיינו:

ואחר בהמ"ז מתחיל ברכת שהכל ברא לכבודו וכו':

דיני תפלת הדרך

(דה"ח) (א) היוצא לדרך אפי' רק עד פרסה צריך להתפלל תפלת הדרך אבל אם הוא צריך לילך רק פחות מפרסה מתפלל בלא חתימה אבל אם הוא מקום סכנה אפי' בפחות מפרסה צריך להתפלל בחתימה: (ב) תיכף כשיוצא מעיבורה של עיר צריך להתפלל תפלה זו ואם שכח להתפלל תיכף מברך אותה כ"ז שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע עדיין בדרך תוך פרסה הסמוכה לעירו או לעיר שרוצה ללון בה דמשם ואילך יאמר אותה בלא חתימה ואם אמרה בעיר יצא ואין צריך לאמרה רק פעם אחת בכל יום שהוא בדרך אפי' אם ינוח באמצע היום בעיר והולך משם אח"כ א"צ לברך שנית אבל אם דעתו ללון בהעיר ואח"כ נמלך ויצא משם לעביר הולה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת: (ג) יש להסמיך תפלת הדרך לברכה אחרת כדי שתהא ברכה הסמוכה לחברתה לכן כשיוצא בדרך בשחרית קודם התפלה כגון שהוא נחוץ יש לומר ברכת השחר על הדרך ולהסמיך תפלת הדרך לברכת השחר וביום יאכל איזה פרי ולהסמיך תה"ד לברכת הפרי או כשמטיל מים יסמוך אותה לברכת א"י:

סדר תפלת הדרך

אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך ר"ת צלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו. וטוב ליתן צדקה לפני צאתו שנא' צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. וזהו הנוסחא:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותדריכנו לשלום ותגיענו למחוז חפצנו לחיים ולשמחה ולשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב ולסטים וחיות רעות בדרך ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם ותשלח ברכה בכל מעשי ידינו ותתננו לחן

וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואומר ג״פ וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם:

יכוין רת״ס ר״ת רפאל אוריאל מיכאל וגבריאל נכלל בשם אלהים מדת הגבורה:

ואח״כ יאמר ג׳ פעמים לישועתך עם ו׳ פעמים ויהי נועם וכו׳:

י״פ יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

ה״פ הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: סימן לוי״ה

ואומר ג״פ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב:

ואומר ג׳ פעמים פסוק המלאך הגואל:

ואומר ג״פ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: ג״פ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי:

ואומר ג״פ ברכת כהנים וז״פ ויהי נועם ויכוין בפסוק כ״י מלאכי״ו יצו״ה לך ס״ת יוה״ך והוא שם מסוגל לשמירה:

ואומר אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ג״פ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: ויכוין בר״ת יב״ק

ואומר שיר למעלות אשא עיני וכו׳

ואומר מִגְדַּל עֹז שֵׁם יְיָ בּוֹ יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב: בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. מִימִינִי מִיכָאֵל. וּמִשְּׂמֹאלִי גַּבְרִיאֵל. וּמִלְּפָנַי אוּרִיאֵל. וּמֵאֲחוֹרַי רְפָאֵל. וְעַל רֹאשִׁי שְׁכִינַת אֵל: וילך לדרכו לשלום

יהי

הנכנס לכרך שיש שם מושלים אפי׳ דרים שם יהודים יאמר זה קודם שנכנס :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתכניסני לכרך זה לשלום :

נכנס לשלום יאמר זה

מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי שהכנסתני לכרך זה לשלום :

בקש לצאת יאמר

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום :

יצא משם בשלום יאמר

מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מכרך זה לשלום : וכשם שהוצאתני לשלום- כך תוליכני לשלום. ותסמכני לשלום. ותצעידני לשלום. ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך :

וכולל עמה תה״ד יהי **רצון** כו׳ ואם לא אמר עדיין באותו יום תה״ד חותם בברוך ואם כבר אמר באותו יום תה״ד אינו חותם בברוך :

הלכות אבלות דיני גוסס

(דה״ח) (א) מצוה לעמוד על האדם בשעת יציאת הנפש (וראוי לקבץ עשרה בעת הגסיסה ויתעסקו בדבר שבקדושה ובמזמורים כמעבר יבק) מנהג להדליק נרות בפני הגוסס. וכשמת פותחין החלונות והאבלים יאמרו צדוק הדין ומברכין דיין האמת בשם ומלכות ויקרעו כדין. ואין מעמצין את עיניו עד שתצא נפשו וכל המעמץ את עיניו קודם שתצא נפשו אפי׳ רק נגע בו ה״ז שופך דמים : (יו״ד סי׳ של״ט) (ב) כל העומדים בשעת יציאת נשמה אפילו על קטן ואשה קורעין קריעה מועטת ואפי׳ מן הצד שני : (סי׳ שמ״ו)

דיני קריעה

(א) על אלו מתים חייבין לקרוע ולהתאבל עליהן על אביו ואמו ובנו ובתו אחיו ואחותו שמתו אחר שלשים יום ללידתן ואיש על אשתו ואשה על בעלה וחייבין לקרוע מעומד ואם קרע מיושב חוזר וקורע : (סי׳ ש״מ) (ב) מקום הקריעה מלפניו ואם קרע במקום אחר לא יצא וצריך לקרוע השפה : (שם) (ג) על אביו ואמו קורע בצד שמאל ועל שאר קרובים בצד ימין : (שם) (ד) על אביו קורע בידו דוקא ועל שאר קרובים רצה קורע בידו רצה בכלי : (שם) (ה) על כל המתים קורע טפח בבגד עליון ודיו ועל אביו ואמו קורע כל הבגדים עד לבו חוץ מהכתונת : (שם) (ו) על כל המתים יכול לקרוע בצנעא ועל אביו ואמו צריך קריעה בפרהסיא : (שם) (ז) על כה״מ תופר לגמרי לאחר ל׳ ותוך ל׳ אסור אפי׳ לשלול ואפי׳ לחבר ראש הקריעה במחט ועל אביו ואמו אינו מאחה לעולם רק שולל לאחר ל׳ : (שם) (ח) על כה״מ אם לא שמע עד אחר ל׳ אינו קורע ועל אביו ואמו קורע לעולם אפי׳ שמע אחר ל׳ כל בגדיו שעליו בשעת שמיעה : (שם) (ט) הרגל מבטל גזירת ל׳ אף לענין קריעה ויכול לתפור לגמרי בערב הרגל לאחר מנחה ובאביו ואמו יכול לשלול : (שם בש״ך) (י) אסור לקרוע ביו״ט אבל בחוה״מ קורע ואם שמע שמועה רחוקה בחוה״מ וכן אם נקבר ביו״ט אין קורעין אפי׳ בחוה״מ רק אחר הרגל : (שם) (יא) קטן שמת לו מת אם לא הגיע לחינוך קורע קריעה כל דהוא. אבל קטן שהגיע לחינוך קורע כגדול : (שם)

דיני אונן

(א) מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו בחול הרי הוא אונן ופטור מתפלה וק״ש ומכל הברכות אפי׳ ברכות הנהנין (מיהו אם אכל באנינותו ונקבר המת ועדיין לא עבר הזמן שנתעכל המזון חייב לברך ברהמ״ז וכן אם עשה צרכיו בעודו אונן חייב לברך אשר יצר אחר הקבורה אפי׳ כל היום) ומכל המצות האמורות בתורה עד שיקברוהו ויטיל עפר על המת :

(מ"א סי' ע"א ואם מסרו לחבורה שבעיר חייב בכל מצות) (ב) אם עבר זמן תפלה אחת בעודו אונן א"צ להשלים אותה בתפלה הסמוכה (א"ר סי' פ"ט) וה"מ אם לא התחיל זמן חיוב התפלה קודם שנעשה אונן אבל אם מת אחר שכבר התחיל זמן חיוב התפלה משלים בתפלה הסמוכה: (ג) מי שמת לו מת בשבת אינו נוהג דיני אנינות כלל וחייב בכל המצות (ודברים שבצנעא נוהג) וכן ביוה"כ ולילי יו"ט יקדש ויתפלל ולילי פורים יקרא את המגילה. אבל ביו"ט ראשון אם רוצה לקברו ע"י עממין או ביו"ט שני אפי' אינו רוצה לקברו עתה פטור אם לא שא"א לקברו ע"י אונס. (עמ"א תקמ"ח וא"ר) ואם מת בשבת ולא קברוהו במ"ש יבדיל ביום א' ואם לא קברוהו עד יום ג' יבדיל ביום ג' ותו לא ואינו מברך על נר ובשמים. (רל"ט ויו"ד שמ"א) ולא יאכל בפני המת אפי' בשבת ואם אין לו בית אחר יעשה מחיצה שאינה נופלת ברוח מצויה בהפסק סדין ואם אין לו סדין יחזיר פניו ויאכל: (יו"ד שמ"א) (ד) אבל ביום ראשון (אפי' ביום שנקבר שאינו יום המיתה) לא יניח תפלין (א"ר סי' ל"ח) וכן אם שמע שמועה קרובה (תוך ל' אפי' ביום ל') ג"כ פטור ואם בא לו שמועה קרובה כשכבר התחיל להתפלל בתפלין חולצן ואם נקבר בלילה או שמע בלילה אינו מניח תפלין ביום (א"ר שם) אבל אם מת או נקבר בחוה"מ וכן כשנקבר ביו"ט שני מניח תפלין בחוה"מ ואחר המועד: (ה) כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ מנעל וסנדל אך אסור לו לישב ולישן ע"ג המטה וכש"כ שאסור בתה"מ וברחיצה וסיכה ושמחה ושאילת שלום ותספורת ובמלאכה אבל מותר לצאת מפתח ביתו: (ו) אם הקרובים בתפיסה אין חל עליהם דין אנינות אבל אבלות חל עליהם אחר הקבורה: (רמב"ן ויו"ד סי' שמ"א)

דיני סעודת הבראה (א) אבל אסור לאכול סעודה ראשונה משלו אבל בסעודה ב' אפי' ביום א' מותר ומצוה על שכניו שיאכילוהו סעודה משלהם ואם לא שלחו לו ואינו יכול להתענות עד הלילה מותר לאכול משלו: (יו"ד שמ"א) (ב) אשה נשים מברין אותם ולא אנשים ונשואה לא תאכל סעודה א' משל בעלה שחייב במזונותיה והוי כשלה. וכן סופר או שכיר האוכל בשכרו לא יאכל סעודה א' משל בעה"ב: (שם) (ג) אם אינו אוכל ביום א' או שלא הברוהו עד הלילה מותר לאכול משלו: (שם) (ד) אם נקבר בלילה אם אוכל סעודה א' למחר מברין אותו: (שם) (ה) אם נקבר בע"ש מט' שעות ולמעלה אין מברין אותו: (שם) (ו) מברין על שמועה קרובה ולא על שמועה רחוקה: (שם) (ז) אם שמע שמועה קרובה בשבת אין מברין אותו ביום א' וכן כשצריך לנהוג ז' ול' אחר הרגל: (שם) (ח) משנקבר המת מותר בבשר ויין: (שם) (ט) מברין אותו תחלה בביצים או בתבשיל של עדשים זכר לאבלות ואח"כ אוכל כל צרכו: (שם)

דברים שאבל אסור בהם (א) כל ז' אסור במלאכה. כיצד ג' ימים הראשונים אסור אפי' עני המתפרנס מן הצדקה ואם אין לו מה יאכל עושה בצנעא בתוך ביתו ותבוא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך וכן אסור לעשות פרקמטיא אפי' ע"י א"י. משרתת אצל בעה"ב מותרת לעשות צרכי הבית בצנעא: (יו"ד ש"פ) (ב) כל ז' אסור לרחוץ כל גופו אפי' בצונן ופניו ידיו ורגליו מותר בצונן ומז' עד ל' מותר אפי' כל גופו בצונן אבל בחמין אסור אפי' לחוף הראש: (שפ"א) (ג) כל ז' אסור בנעילת הסנדל של עור. יולדת וחולה מותרין במנעל: (שפ"ב) (ד) כל ז' אסור בתשה"מ ובחבוק ונשוק אבל בשאר דבר קורבה מותר: (שפ"ג) (ה) כל ז' אסור לקרות בתורה נ"כ משנה גמרא הלכות ואגדות ומותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמי' ובפ' אלו מגלחין ובה' אבלות וללמוד עם אחרים אסור גם בזה. מלמד שצריכין לו להתלמד מותר ללמוד עמהם ביום ג': (שפ"ד) (ו) כל ז' אסור בשאילת שלום כיצד ג' ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם ואם אחרים לא ידעו ושאלו בשלומו לא ישיב להם ויודיעם שהוא אבל ומג' עד ז' אינו שואל בשלום אחרים ואם אחרים לא ידעו ושאלו בשלומו משיב להם. ובשבת נותן שלום לכל אדם: (שפ"ד) (ז) תוך ז' אסור לכבס כסותו אפי' לתת לכובסת א"י להניח לאחר האבלות. ואסור ללבוש בגד מכובס אפי' לאחר ז' ובתוך ז' אין לובשין אפי' לכבוד שבת ואחר ז' לובש אחר התחלה הכתונת שעה מועטת ואח"כ ילבש האבל ואם מכובס במים לבד א"צ להלבישו לאחר תחלה. ואסור ללבוש בגדי שבת תוך ל' ועל אביו ואמו אסור כל י"ב חודש: (שפ"ט) (ח) אסור

בגלות

בגלוח שערו כל ל' ועל אביו ואמו אסור גם לאחר ל' עד שיגערו בו חבריו ונוהגין לגלח אחר כל ג' חדשים. נטילת הצפרנים בכלי ג"כ אסור כל ל'. אבל בידיו או שניו מותר: (ש"ל) (ט) אבל אסור בשמחה ולא יקח תינוק בחיקו. ואסור לאכול בסעודת ב"מ או פה"ב וסיום מסכת וכ"ש בסעודת אירוסין ונשואין כל ל' על שאר קרובים וכל יב"ח על אביו ואמו. ובתוך ביתו (חוץ מסעודת נשואין) מותר לאכול בסעודת מצוה. המשיא יתום מותר לאכול וללבוש בגדי שבת. אסור לכנוס לבית נשואין כל ל' אפי' לשמוע הברכות ובחופה שבבהכ"נ מותר לעמוד לשמוע הברכות אחר ל' על אביו וכן להיות שושבין ולברך הברכות תחת החופה מותר לאחר ל'. סנדק או מוהל לאחר ל' על אביו ואמו יכול לאכול גם בסעודה ולובש בגדי שבת עד לאחר המילה. אין לאכול בסעודת חבורות אנשים בלילה שביום המחרת יהי' לו יא"צ יום שמת בו אביו ואמו: (שצ"א) (י) אסור לצאת מביתו כל ז' לטיול או לצורך מו"מ ונוהגין שהאבל משנה מקומו בבהכ"נ אפי' בשבת כל יב"ח על אביו ואמו וכל ל' על שאר קרובים: (שצ"ג) שמועה קרובה ורחוקה. שמע שמת לו קרוב שחייב להתאבל עליו בתוך ל' אפי' ביום ל' ה"ז שמועה קרובה ודינו כיום הקבורה לכל דבר ואם שמע לאחר ל' ה"ז שמועה רחוקה וא"צ לנהוג אבלות רק שעה אחת היינו שיחליף מנעליו ואם אין מנעלים ברגליו דיו בישיבה על הקרקע שעה אחת: (ת"ב)

דיני צדוק הדין

(א) אם קברו המת בלילה א"א צ"ה ולא קדיש: (ב) א"א צ"ה ולא קדיש בכל הימים שא"א תחנון ולא במ"ב ולא בע"ש ועיו"ט אחר חצות אבל בער"ח וערב חנוכה ותענית אסתר אומרים אפי' אחר חצות:

צדוק הדין

אמרינן בגמרא חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ומסקינן בגמרא לקבלם בשמחה. ע"כ אם לפעמים בחטאו יבא לו איזה רעה או שמע איזה בשורה רעה ח"ו. יודה לאל ית"ש דיין אמת שהכל בא בדין ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת:

מי שלא היה על בית עלמין תוך שלשים יום יאמר ברכה זו בבואו שמה קרוב ד"א אמות לקברים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶתְכֶם בַּדִּין. וְזָן וְכִלְכֵּל אֶתְכֶם בַּדִּין. וְהֵמִית אֶתְכֶם בַּדִּין. וְיוֹדֵעַ מִסְפַּר כֻּלְּכֶם בַּדִּין. וְעָתִיד לְהַחֲזִיר וּלְהַחֲיוֹתְכֶם בַּדִּין: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

ואח"כ אומר אתה גבור עד להחיות מתים תמצא בתפלת שחרית:

כשמביאין את המת לבית הקברות אומרים זה:

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט. אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. הַצּוּר תָּמִים בְּכָל פֹּעַל. מִי יֹאמַר לוֹ מַה תִּפְעָל. הַשַּׁלִּיט בְּמַטָּה וּבְמַעַל. מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד

שאול

שֹׁאוֹל וַיָּעַל. הַצּוּר תָּמִים בְּכָל מַעֲשֶׂה. מִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה. הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה. חֶסֶד חִנָּם לָנוּ תַעֲשֶׂה. וּבִזְכוּת הַנֶּעֱקַד כְּשֶׂה. הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה: צַדִּיק בְּכָל דְּרָכָיו הַצּוּר תָּמִים. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים. חֲמוֹל נָא וְחוּס נָא עַל אָבוֹת וּבָנִים. כִּי לְךָ אָדוֹן הַסְּלִיחוֹת וְהָרַחֲמִים: צַדִּיק אַתָּה יְיָ לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת. אֲשֶׁר בְּיָדְךָ פִּקְדוֹן כָּל רוּחוֹת. חָלִילָה לְךָ זִכְרוֹנֵנוּ לִמְחוֹת. וְיִהְיוּ נָא עֵינֶיךָ בְּרַחֲמִים עָלֵינוּ פְּקוּחוֹת. כִּי לְךָ אָדוֹן הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת: אָדָם בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה. אוֹ אֶלֶף שָׁנִים יִחְיֶה. מַה יִּתְרוֹן לוֹ. כְּלֹא הָיָה יִהְיֶה. בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת מֵמִית וּמְחַיֶּה: בָּרוּךְ הוּא כִּי אֱמֶת דִּינוֹ. וּמְשׁוֹטֵט הַכֹּל בְּעֵינוֹ. וּמְשַׁלֵּם לְאָדָם חֶשְׁבּוֹנוֹ וְדִינוֹ. וְהַכֹּל לִשְׁמוֹ הוֹדָיָה יִתֵּנוּ: יָדַעְנוּ יְיָ כִּי צֶדֶק מִשְׁפָּטֶךָ. תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ. וְתִזְכֶּה בְּשָׁפְטֶךָ. וְאֵין לְהַרְהֵר אַחַר מִדַּת שָׁפְטֶךָ. צַדִּיק אַתָּה יְיָ וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ: דַּיַּן אֱמֶת. שׁוֹפֵט צֶדֶק וֶאֱמֶת. בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת. שֶׁכָּל מִשְׁפָּטָיו צֶדֶק וֶאֱמֶת: נֶפֶשׁ כָּל חַי בְּיָדֶךָ. צֶדֶק מָלְאָה יְמִינְךָ וְיָדֶךָ. רַחֵם עַל פְּלֵיטַת צֹאן יָדֶיךָ. וְתֹאמַר לַמַּלְאָךְ הֶרֶף יָדֶךָ: גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה. אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל כָּל דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם. לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ: יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח. יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ:

היתומים אומרים קדיש זה והקהל אומרים עמהם עד ויקריה

יתגדל ויתקדש שמה רבה בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולאחיה מתיא ולאסקא לחיי עלמא. ולמבני קרתא דירושלם ולשכלל היכלה בגוה. ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא. ולאתבא פולחנא דשמיא לאתרה. וימליך קודשא בריך הוא במלכותה ויקריה:

בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן. יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא:

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה שמה דקודשא בריך הוא, לעלא מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

ויציצו

סִדר צדוק הדין

אחר הקבורה תולשין עשבים וזורקין לאחוריהן ואומרים

וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ (ויש שאומרים **זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ**)׃

אח״כ רוחצין הידים ואומרים זה׃

בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר׃

אח״כ יושבין ג׳ פעמים ואומרים ויהי נועם וכו׳׃

מצוה לנחם אבלים ולדבר על לבם דברי תנחומים וכשיפטר מן האבל יאמר׃

המקום ינחם אותך (לרבים אתכם) בתוך שאר אבלי ציון וירושלים׃

מְקוֹר הברכות

ויציצו מעיר כו׳. איתא בטורי סי׳ ר״פ וז״ל בפריש הלשינו פ״א משומדים אל המלך על כל ישראל שמשליכין עפר אחוריהם בשעה שחוזרים אחרי המת להטיל כשפים על הגוים להמיתן, קבל להי״ר, וקרא אל הרב ר׳ משה ב״ר יחיאל בן הרב ר׳ מתתיה הגדול מפריש, וא״ל מה המעשה הרע ששמעתי עליכם שאתם מטילין כשפים על הגוים בשובכם מן המת, א״ל אדוני המלך ח״ו, לא תהא כזאת בישראל, אבל מאמינים אנו בהקב״ה שעתיד להחיות מתים, וכתוב אומר ויציצו מעיר כעשב השדה, ואנו קורים אותו כשתולשין העשבים לומר שמאמינים אנו כשם שהעשבים לאחר שנכמשין ונובלין בארץ הקב״ה חוזר ומפריחן, כך המתים אע״פ שמתים הקב״ה עתיד להחיותם, א״ל א״כ יישר כחכם נפה אתם עושים, אמנה גדולה וטובה היא זו, ארורים המלשינים עליכם כי אינם יודעים בטיב אמונתכם, כיון שחזר הרב סיפר לקהל, ונתנו הודאה למקום ואברו פלגי מים לב מלך ביד ה׳, כו׳. יצחק ב״ר דורבולו, וטעם זה נזכר גם בש״ך יו״ד סי׳ שע״ו סק״ד, והגר״א שם מביא עוד טעם שהוא רמז לטהרת הטומאה במים ואפר ואזוב, וזה טעם יפה עכ״ל, וכן מובא בתוה״א לרמב״ן ע״ש׃

סדר ערובין

קמ"ד. [זה] ערוב של שבת. עביד לחמא ומברך עליה **ברוך** אתה ה׳ אמ"ה אקב"ו על מצות ערוב. ואומר: א]. **בדין** יהא שרי לנא לטלטולי, ולאפוקי, ולעיולי מבית לבית ומחצר לחצר, מבית לחצר ומחצר לבית, מבית לבור ומבור לבית, מעילית לתחתית ומתחתית לעילית, מזויות לזויות, מרשות לרשות, (א) [משבת זו לשבת אחרת] לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

וכד מקלע יומא טבא במעלי שבתא (ב) [בחמשא בשבתא] מתקן בשולא ומברך **ברוך** אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אקבמ"ו על מצות ערוב **בדין** יהא שרי לנא למיפי ולבשולי ולתקוני ולמיעבד (ג) מיומא טבא לשבתא לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

סדר ודיני מילה

קמ"ה. **וברכת** המילה ששאלתם כך הוא: המל אומר **ברוך** אתה ה׳ אמ"ה אקב"ו על המילה. ואבי הבן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. והעומדים אומרים כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה (א) ולמעשים טובים. ומוזגין כוס ומברך, בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן. בא"י אמ"ה אשר קדש ידיד מבטן, וחק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש, על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו, צוה להציל ידידות שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו. בא"י כורת הברית.

תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא. לאסאה לרביא הדין ויתקרי שמיה (ב) פלוני בישראל. ויתסי כמה דאיתסיאו מי מרה על ידי משה, וכמיא דירחו ע"י אלישע כן יתסי בעגלא ובזמן קריב. (ג)

תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא לאסאה לאמיה דרביא הדין דהיא צריכה אסו. ותיתסי כמה דאיתסו מי מרה ע"י משה.

וכמיא

שנוי נוסחאות והגהות

קמ"ד. (א) בסדר הנדפס מוחק זאת. (ב) "ברמשא". (ג) בסדר הנדפס מגיה "כל צורכנא".

קמ"ה. (א) "ולמצות". (ב) כן הוא הגירסא גם בכת"י ב"מ אבל צריך לתקנה "שמו בישראל פלוני". (ג) "ואמרו אמן".

מגן האלף

קמ"ד. א.] בדין יהא שרי לנא כו׳, מבית לבית ומחצר לחצר, כ"ה הגי׳ הנכונה ובטור סי׳ שצ"ה הזכיר מבתים לחצר ומחצר לבתים וכבר עמד שם בפרישה למה לא כתב ג"כ מחצר לחצר, ובנוסח שלנו כ׳ מגג לגג. ומ"ש **לשבת אחרת** כ"כ הב"י בשם הגאונים שהיו מערבין בכל ע"ש. ולא עשו ערוב לכל השנה שמא יתעפש העירוב ולאו אדעתיה, כמו"ש הר"ן בפ׳ כל כתבי גבי ר"א ור׳ אסי כד הוי מקלע להו רפתא דעירובא שרו עליה המוציא ע"ש:

ולעבין ערוב תבשלין לא נזכר בדברי רבינו "לאדלוקי שרגא", וגם הרי"ף ורמב"ם לא כתבו אלא "לאפויי ולבשולי", וכ׳ הר׳ המגיד יש שהוסיף בנוסח האמירה להדליק הנר, וכ"כ בעל ההלכות כו׳ וכ׳ הרשב"א שכך ראוי לומר, עכ"ל:

והכי

וכמיא דירחו ע"י אלישע בן תיתסי בעגלא [ובזמן קריב] ואמרו אמן.

ומשגריז את הכוס לאמו של תינוק. [שכיון] שנאמר עליו שירה ובקשו הצבור רחמים על התינוק ועל אמו, (ד) במה שרגילין לומר כשם שהכנסתו לתורה ולחופה, ותשלח אסותא. ואמו חולה היא וצריכה (ה) רחמים ולרפואה לכך שותה אותו אמו של תינוק.

א.] והכי אמר רב שר שלום גאון כשמברך אבי הבן להכניסו בבריתו של א"א אין מברך אלא לאחר המילה. ואע"פ שאמרו חכמים כל

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) „כמו". (ה) „לרחמים".

מגן האלף

קמה. א.] והכי אמר רב שר שלום גאון כשמברך להכניסו אינו מברך אלא לאחר המילה, הטור יו"ד סי' רס"ה הביא דעת רשב"ם לברך דוקא קודם המילה, וכתב דר"ת כתב שא"צ, ורב שר שלום כתב לברך דוקא לאחר המילה, כיון שנעשית ע"י אחר, ע"ש. ובתוס' ס"פ ר"א דמילה אחר שהביאו דעת רשב"ם כתבו דר"ת החזיר המנהג לקדמותו, ודחה קושיתו ממה דמברכין להכניסו לשון עתיד, והא דאמרינן כל המצות מברך עובר לעשייתן היינו כשהמברך עצמו עושה המצוה, ע"ש. ומתוך כך תמה הב"י דמלשון רבינו הטור משמע דלדעת רב שר שלום היא דעת שלישית, ובאמת הן הן דברי ר"ת, וכ' הב"ח דר"ת לא דחה דברי רשב"ם אלא במה שעקר המנהג שנהגו כהגאונים לברך אחר המילה, ועז"א דאינו צריך, שיש להם סמך, אבל מקום שהיה מנהגם לברך בתחלה, הניחם על מנהגם. אבל לדעת רב שר שלום לעולם אין לברך קודם המילה, דכיון שנעשית ע"י אחר איכא למיחש דלמא הדר ביה, ע"ש. ולכאורה אין מקום לפירושו דבתוס' ס"פ ר"א דמילה כתבו נמי לשיטת ר"ת וטעמו דהא דאמרינן בכל המצות דמברך עובר לעשייתן היינו דוקא כשהמברך עצמו עושה המצוה, ע"ש ומשמע דס"ל דאין לברך קודם. והן הן דברי רב ש"ש דבע"י אחר איכא למיחש דלמא הדר בי':

ולכן נראה לומר דס"ל להב"ח ז"ל דמ"ש התוספות לשיטת ר"ת דהיינו דוקא כשהמברך עצמו עושה המצוה, אין כונתם לומר דאם אחר עושה אינו מברך עובר לעשייתו משום דלמא הדר ביה, אלא כונתם דאם המברך עצמו עושה המצוה הוא מברך על אותה המצוה שעושה, ולכך מברך עובר לעשייתו אבל אם אין המברך עושה המצוה אין הברכה ההיא אלא הודאה להשם יתברך שצונו על המצות ואינו צריך לברך עובר לעשייתו, אבל מ"מ אין איסור בדבר אם יברך עובר לעשייתו. ולכן כתב הב"ח דבמקום שהיה מנהגם לברך בתחלה הניחם על מנהגם, וכ"כ הט"ז סי' ק"ז שכל המברך אינו עושה כלום אינו צריך לברך עובר לעשייתו, רק בכשהוא עצמו עושה המצוה ע"ש. וליתא דא"ל משמע כמו"ש, וכזה יתבאר לנו דברי הרא"ש פר"א דמילה, שאחר שהביא דברי ר"ת וסיים ה"מ כשהמברך עצמו עושה המצוה כמ"ש בתו', כתב שם: „ואומר ר"ת דברכה זו אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו אלא מודה ומשבח להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבוא עוד לידו, ותקנו לה מקום זה, לגלות ולהודיע שנעשית לשם הקב"ה, ולא לשם מורנא ולא לשם הר גריזים", ע"ש. ויש לתמוה שלא כתב „עוד אומר ר"ת" דלכאורה הוא טעם בפ"ע, ולמ"ש א"ש. שהכל ענין אחד, שכשהמברך עצמו אינו עושה המצוה א"צ"ל עובר לעשייתו, וטעמא שאז אינה אלא ברכת הודאה. והרשב"א בחי' בשם ר"ת לא הזכיר כלל מ"ש בתוס' לחלק במה שהמברך עצמו אינו עושה המצוה, אלא כתב טעמא דהודאה, ע"ש. וזה נ"ל כוונת התוס' במס' שבת אלא שלא פירשו דבריהם. ובפ"ק דפסחים דף ז' כתבו התוס' בעצמם טעמא דהודאה ע"ש:

אבל במקור הדברים בסדר שלפנינו שהובאו כאן דברי רב שר שלום, רואים אנו טעמים אחרים שלא לברך להכניסו קודם המילה דחיישינן שמא תיקלקל המילה ונמצא מוציא ש"ש לבטלה, ושאני שחיטה ותקיעה דבידו הוא, אבל מילה מי יימר דמקיים לה, ודבריו ז"ל

המצות כלן מברך עליהם עובר לעשייתן, מילה שאני דחיישינן שמא תיקלקל המילה, ונמצא מוציא שם שמים לבטלה. ואם תאמר שחיטה ותקיעה נמי ניחוש. לא דמי. הנך תרתין בידו שלו, ואיכא למימר דמצי מקיים להו. מילה ביד אחר הוא, מי יימר דמקיים לה. הלכך לאחר המילה מקומה. וכך מנהג שתי ישיבות. ואשר קדש כך אמורה בתלמוד, תנו רבנן המברך אומר אשר קדש ידיד מבטן כו׳ וכיון דהכי גרסינן בגמרא אין לשנותה ואין להוסיף עליה.

וכך

מגן האלף

קשיא להולמס שהתחיל בטעם שמא תתקלקל המילה ומסיק כמי יימר דמקיים לה, ולכן נראה דשני טעמים הם ושיעור דבריו כך : דלא שני לרבינו רב ש״ג בטעמא דשמא תתקלקל המילה ותהיה ברכה לבטלה, דא״כ גם המל עצמו איך אפשר לי לברך, וכן יקשה משחיטה ותקיעה, א״ו כל שמצותו בכך ל״ח לקלקולא, דלא חיישינן לאונסא, ובודאי אמיד איניש נפשיה, בשעה שמברך דמצי למקיים לה הואיל ובידו הוא, אלא עיקר טעמא בלהכניסו שאינו מברך מקמה דמצוה משום דתלויה ביד אחר, ומי יימר דמקיים לה, ומ״מ הוצרך הגאון לכתוב גם טעמא דקלקולא, משום דלטעמא דמי יימר דמקיים לה קשה כיון שהמוהל הוא שלוחו, הרי קיי״ל בכ״מ דשליח עושה שליחותו, לכן הקדים נמי טעמא דקלקולא, למימרא דכ״ז לא חיישינן לאונסא רק כשהוא בידו ואמיד נפשיה בשעה שמברך אי מצי למקיים, אבל כשהוא ביד אחר אין לו לברך מקמי דמצוה, דאולי חבירו חייש לקלקולא ומחמת ביעתותא דקלקולא לא יקיים המצוה ולא שייך בזה חזקה רק בסתם שליחות דליכא חששא כלל :

ונראה דנפ״מ בין טעם הרא״ש שכ׳ טעמא דהודאה, לבין טעמו של הגאון רס״ג ז״ל. דלדברי הגאון יש איסור לברך להכניסו מקמי דמצוה, משא״כ לטעם הרא״ש והרשב״א אין הכרח לברך קודם כיון שאינה אלא הודאה, אבל איסורא נמי ליכא. וכן אפשר דנ״מ עוד אם האב עצמו הוא המוהל דלשיטת הגאון יברך קודם דוקא, כמו שמברך על המילה, וכ״כ בשלטי הגבורים ס״פ ר״א דמילה. ומזה נמי יש להכריח כמ״ש הרא״ש בשם ר״ת שאין לברך עובר לעשייתן אלא כשהמברך עצמו עושה המצוה, דלא נהית כלל לטעמא שמא תתקלקל המילה. דאל״כ יהיו דבריו סותרים זא״ז במה שאמר בשמו טעמא דהודאה. ואפשר, דר״ת לא ס״ל טעם הגאון רב ש״ג, משום דלפמ״ש רבינו יוסף אבן פלאט בתשובתו להראב״ד המובא בת׳ הרשב״א סי׳ י״ח שכתב שאין אנו מברכין על נתינת צדקה וגמ״ח ומתנות עניים משום מי יימר דמקבלי מינן כיון שתלוי ביד אחרים, וכל מצוה דאפשר למיעקרה כמאן דמיעקר דמיא, וכדאמר בכתובות דף מ׳ באונס שותה בעציצו שאם אינה ראויה לקיימה לא דחיא ל״ה, מטעמא דאלו אמרה לא בעינא לי׳ ליתא לעשה כלל ע״ש. ואם״ד כדברי הגאון רס״ג יקשה אכתי לברך עלייהו אחר עשייתן, כמו ברכת להכניסו. א״ו דלהכניסו שאני שאינה אך על מצוה זאת, אלא ברכת הודאה בכ״ז שתבא לידו, ולהודיע שלא נטפית לשם מורנא ולהר גריזים דלא שייך זה בשאר מצות. אבן הרב שר שלום ז״ל לא ס״ל לי׳ טעמא דהר״י אבן פלאט, וכמו שהקשה בהגה״ה בס׳ אבודרהם דאין ראי׳ מאונס כלל, דבאמת באשה הראויה לקיימה איתא לעשה אע״ג דמצי אמרה לא בעינא, א״כ בלא״ה אין טעם זה מספיק, ועיקר טעמא שאין מברכין אצדקה ודכותה משום דהוא ענין של קללה ופורעניות שצריך לצדקה וכ״כ באורו״ת סי׳ ל״ז. [וראיתי מקשים נמי לדברי הר״י אבן פלאט והראב״ד מ״ש מברכת ארוסין שכתב הראב״ד בפ״ג דאישות לברך אחר המצוה מטעם מפני שתלויה ביד אחרים, אך נראה דלק״מ דשאני צדקה ודכוותה שאינו מברך על נתינתן משום דאי ליתא מי שיקבלם מידו ליתא למצוה כלל, משא״כ ארוסין עכ״פ מצוה היא, ואפי׳ לא תרצה להתארס מחויב לקיימה ע״י אשה אחרת דהמצוה עלי׳ רמיא, אלא דמברך אחר ארוסין אחר שנתברר לו שקיים המצוה ע״י אשה זאת, וכן להכניסו דעכ״פ מחויב להכניסו בברית ע״י מוהל זה או

אחר

ב.] וכך אמר מר רב (ו) [יצחק] גאון מביאין לפניו מים ובהם הדס ומיני בשמים שריחן נודף יפה יפה. ומוהלין את התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים, ורוחצין בהם ידים כל תנועדים. כלומר זה דם הברית שבין המקום לאברהם אבינו.

והכי אמר רב יהודאי (ז) גאון ג.] ב"ד שמלו במקום שאין אב הכל מברכין להכניסו בבריתו [של אברהם אבינו.] ד.] המל את הגרים אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה. המברך אומר ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ (ח) לא שמתי בא"י כורת הברית, המל את העבדים (ט) [אומר] בא"י אמ"ה אקבמ"ו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו

שנוי נוסחאות והגהות

(ו) „מר רב צדוק" (ז) בכת"י ג „ריש מתיבתא". (ח) „שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ כו'. (ט) „מברך"

מגן האלף

אחר, וכן פדיון הבן דהוא נמי ע"י אחר ומברך עלי' גם לשיטת ר"י אבן פלאט, וכן הפרשת תרומות ומעשרות מברך על ההפרשה אע"פ שאינו מברך על הנתינה והוא כמו"ש דעכ"פ הוא מחויב להפריש :] הדרן לדברנו דלדקו דברי המור דדברי הגאון רב ש"ם היא סברא בליסית ואינה ענין כלל לדברי ר"ת, ונפ"מ גדולה ביניהם כמו"ש, והב"ח כיון מדעתו הרחבה למ"ש הגאון רש"ם אע"פ שלא ראה דבריו. והדברים ברורים בעז"ה, ובשנת תר"ע בבר"מ של נכדי א"ד הי"ו הגדתי זאת לפני לומדי תורה וקלסוהו :

ב.] וכך אמר מר רב יצחק גאון. בכת"י ב"מ כתב זה בשם מר רב צדוק, ובטור הביא זה מדברים שבין בני מזרח ומערב, שבני מזרח מוהלין על המים ונותנים על פניהם, ובני מערב מוהלין על העפר, שנאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך, מבור אין מים בו, ר"ל שמטמינין הערלה בעפר שאין בו מים, ובני א"י מוהלין במים שנא' וארחצך במים, ובמתא מהסיא בישיבת רב כהן צדק מנהג למול במים שלוקין ובהם הדם כו'. וכ"ה בחשו' הגאו' שערי צדק שער ה' אות י"ב. וכתב בשם מר יהודאי שיכול למול ע"ג עפר ובלבד שלא יעשה כן בשבת גזרה שמא יביא עפר מן החוץ. וכ' הגמי"י לכך לוקחים הול לקיים דברי שניהם, שהחול נק' עפר ומים, והרד"א כ' שיש סמך לחול שנ' ושמתי את זרעך כחול הים, ע"ש:

ג.] ב"ד שמלו במקום שאין אב הכל מברכין להכניסו, ה מב"ס בפ"ג מהל' מילה כתב אם אין שם אב אין מברכין אחריהן ברכה זו ויש מי שהורה שיברכו אותה ב"ד או אחד העם ואין ראוי לעשות כן. ועיין בהגמי"י שכ' בשם רש"י סובר שאין ברכה זו אלא לאבי הבן מפני תוספות מצוה המוטלות עליו יותר מכל ישראל, וכ"כ רבינו שמחה לא ידענא מה טיבו של ברכה זו וכי לא סגיא מה ששליחו עושה המצוה כמגילה ושופר שיוצאים בברכת השליח, אכן הראב"ד כתב מסתברא ב"ד או מיוחד שבעם מברך ונהגו אנלנו שהסנדק מברך, והטעם כמו"ש הסמ"ק שהוא כמו שליח ב"ד, והב"ח הסביר לדמות לתפלין לפי מנהג אשכנזים לברך להניח בתחלת המצוה שחוזרת גם אש"ר, ואח"כ על מצות בגמר מצוה, אף כאן מברך להכניסו בגמר מצוה לגלות שאין זה כמילת הישמעאלים בלא פריעה ע"ש : ועיין מ"ש הגאון רע"א בתשובתו ס' מ"ה.

ד.] המל את הגרים כו' גם זה מלשון רב יהודאי גאון עד סוף הענין, ומובא כן על שמו בטור בי' רס"ו וז"ל: שאלו מקמי רב יהודאי גאון המל את העבדים מברך אחת או שתים. ואמר המל מברך על המילה, ונוגו למול את העבדים כולל במקום להכניסו, וצריך היה לכסות ערותו כיון שהוא גדול, עכ"ל. וכ' הב"י כלומר הביא שמברך שתים. דברכת אקבמ"ו למול את העבדים הוצרך התלמוד לכותבו שהיא במקום ברכת להכניסו ומשונה מאחר ברכת מילה, אבל ברכת על המילה שכן הוא בכל המילות לא הוצרך התלמוד לכותבו, אבל גי' הרי"ף והרמב"ם לברך רק ברכה אחת קודם המילה למול את הגרים ולהטיף ולאחר

נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, בא"י כורת הברית.

מי שמל את הגר או עבד גדול מכסה את הערוה ויברך על המילה ואח"כ ימול, אמר רב פפא האי אומנא דלא מייץ סכנתא היא ומעברינן ליה.

סדר ברכת ארוסין ונשואין

קמו. (א) ברוך אתה ה' אמ"ה א.] אקב"ו על העריות ואסר לנו (ב) את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקידושין בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין.

וברכת

שנוי נוסחאות והגהות

קמו. (א) כ"ה גם בכת"י ב"מ. אבל בסדור כת"י א וכת"י ג מובא כאן „ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן". (ב) בכת"י ג. איתא נוסח זה „ואסר לנו את כל הקרובות, ואת כל הרחוקות הארוסות והנשואות. והתיר לנו את הפנויות הרחוקות, וצונו לישא על ידי חופה וקידושין

מנן האלף

ולאחר המילה אינו מברך כלום. וגי' הכ"מ שכללו הכל בברכה אחת ותקנו בלמ"ד למול שהוא להבא וברכת השבח היא על בריתן של ישראל ועל דם הברית אנו מברכין, ואינו כעושה מצוה לאחרים, שהיא מצוה המוטלת על כל ישראל, ודומה לאבי הבן או מל את עבדו שמברכין למול בלמ"ד. אבל בעושה מצוה המוטלת על אחרים מברך בעל, ולכך בעבד של אחרים שהאדון מחויב למולו, ומלו אחר שאז אין זאת המצוה המוטלת עליו מברך „על" מילת עבדים. אכן הר' רב יהודאי גאון ס"ל שלא לחלק ומברך מתחלה על המילה בכל גווני ולבסוף להכניסו, ובגרים ועבדים מברך לבסוף למול ולהטיף, וכן ס"ל להטור בשם בעל העיטור, וכן אנו נוהגין כמו"ש הרמ"א סי' רס"ה. והמחבר בסי' רס"ז ורס"ח שכתב במילת גרים ועבדים לברך שתי ברכות והוא כדעת רבינו והעיטור שמברך שתים. ואפ"ה כתב נוסח ברכה ראשונה „למול" את הגרים והעבדים ולא על המילה, טעמו שאע"פ דס"ל כרבינו הגאון שמברכין שתים, מ"מ בטעם נוסח הברכה ס"ל כהרמב"ם ואם האב עצמו המוהל ס"ל נמי לברך בלמ"ד למול את הבן, ומש"ה בגרים שכל ישראל חייבים בהן, או עבד שלו נמי מברך למול, ובמל עבד של אחרים אומר באמת „על" מילת עבדים, אולם דברי הרמ"א דס"ל לברך לעולם בעל, וכמוש"ל, צ"ע במה שלא הגיה בסי' רס"ז ורס"ח שלא לברך למול אלא על המילה, וכבר העיר מזה הק"נ במס' שבת ונבאר בל"ע. וצ"ל דסמיך אמ"ש בסי' רס"ה, ולא שמסכים לענין מילת גרים ועבדים עם המחבר, דדברי רב יהודאי גאון להטור והעטור והרב קאי בשיטתיה, מפורש לאמר „על המילה" במילת גרים ועבדים, והכי נקטינן לברך מתחלה על המילה ולבסוף למול ולהטיף. והטעמים שמברכין בעל מובא ברא"ש פ"ק דפסחים ועיין מזה בביאורנו חלק א' אות י"ב לענין ברה"ת:

קמו. א.] אשר קדשנו במ"ו על העריות, כו'. וכתב הרשב"א בחי'. י"ל היכן מצינו ברכה על מה שאסר הקב"ה, הרי אין מברכין שאסר לנו אבר מה"ח והתיר השחוטה, ועוד מה. ענין עריות לכאן, ועוד למה יברך והלא עכשיו אינה נתרת לו. ותירץ, אלו היתה החופה נעשית עכשיו היינו מברכין אקב"ו על הקידושין והחופה, כמו שמברכין על השחיטה, אבל החופה לא נעשה עכשיו, וחצי המצוה נעשה בקדושין, ואינו מברך עליהם שאין עשייתו זו גמר מצותו, אלא מברך על קדושתן של ישראל שאסרם בעריות והתיר באלו שקדושין תופסין בהם. ודמי לקידוש שמברך על שבחר בנו וקדשנו בקדושת השבת, אף כאן על שבחר בישראל וקדשם באסור ומותר להם. וכתב נראה מזה שאין לחתום אלא מקדש ישראל, ולא ע"י חופה וקידושין שאין עושין עכשיו, ועוד שמקדש

ישראל

ב.] וברכת (ג) [המזון של חתן] ששאלתם. אין (ד) לה זכר בברכת המזון כל עיקר אלא שאומר תחלה (ה) [בא"י] שהשמחה במעונו.

ג.] ואלו הן שבע ברכות שמברכין כל שבעת ימי חופה. בתחלה אומר (ו). ברוך

שנוי נוסחאות והגהות

וקידושין". ברוך כו. (ג) „חתנים". (ד) בכת"י ג. איתא אין „לחתן" זכר. (ה) „ברוך" שהשמחה במעונו. (ו) „ברוך אתה ה' אמ"ה" בורא פרי

מנן האלף

ישראל הוא מעין הפתיחה שקדשם בכל עסקי נשואין וכ"כ רב האי עכ"ל. וגם הרמב"ם ל"ג בפ"ג מאשות אלא „מקדש ישראל", וכן הוא בסדר רבינו סעדיה. אך שיטת רבינו אינו כן כמו"ש הרי"ף שהנשואין שייכי באומות, ולא קדישי ישראל עפי מהם אלא בחופה וקדושין, דבבני נח עד שתבעל וכדאמרינן פ' ד' מיתות בעולת בעל יש להם, נכנסה לחופה ול"נ אין להם, ולפיכך צ"ל ע"י חופה וקדושין, אבל בזמנים דלא שייבי אלא בישראל שני במקדש ישראל לבד, והרא"ש מתרץ לקושיות הנ"ל שאינו יכול לברך על עשיית המצוה כי קיום המצוה היא פו"ר, והנושא פלגש וקיים פו"ר אינו מחויב לקדש אשה, וסרים חמה שנשא או הנושא זקנה ואיילונית מברך ברכת חתנים אע"פ שאין מקיימים מצות פו"ר, ול"ד לשחיטה דהתם א"א לו לאכול בלי שחיטה, אבל הכא אפשר למצות פו"ר גם בפלגש, אלא ששבח זה נתקן על שהבדילנו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות, והזכיר איסור ארוסות והיתר נשואות ע"י חופה וקדושין, שלא יטעה אדם לומר שהברכה נתקנה להתירה לו, ולכן הזכיר חופה והקדימה גם לקדושין לומר שגם הנשואות לא הותרו אלא בחופה שלאחר הקדושין, עכ"ד. ובנוסחי הגניזה מפורש בנוסח הברכה נופח „שאסר לנו כל הקרובות, וגם הרחוקות הארוסות והנשואות, והתיר רק הפנויות הרחוקות שלוה לישא אותם ע"י חו"ק, ומ"ש חופה וקדושין, ר"ל חופה שנגמרת הקדושין, ובה"ע כתב שעיקר הנוסחא „חופה בקידושין", אבל גרסת רבינו כפי הנוסח שלנו. והנה רבינו לא הזכיר כאן ברכת היין, אבל בנוסח רס"ג וכן בכת"י א'. ובכת"י שהובא מהגניזה הזכירו גם ברכת בופה"ג, וכ"כ רש"י ותוס' ברכות מ"א ע"ב יין גורם ברכה לעצמו, דבהרבה מקומות בא ומברכין עליו אע"פ שא"צ לשתות, כגון קידוש וברכת אירוסין ע"ש. וכ"כ באהע"ז סי' ל"ד נהגו להסדיר על כוס של יין, ע"ש. ת"מ אין כוס ושכב, ואם אין יין או שכר מברך אותה בפ"ע :

ב.] וברכת חתנים ששאלתם אין לחתן זכר בבדהמ"ז, ר"ל שאין שינוי כלל בגוף ברהמ"ז באיזה ברכה כמו בשויו"ט וברכת אבלים, אלא שאומר תחלה „ברוך שהשמחה במעונו" ולבסוף ז' ברכות, וגם בהשמחה במעונו כ' הרמ"ה שאינו מברך אותה בברכה בפ"ע, אלא אומר נברך לאלקינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו, ועונים ברוך שהשמחה במעונו, וכ"ה בכת"י ב"מ בלי הזכרת השם. והרשב"א בחידושיו למס' כתובות כתב שיש מי שאומר שאין לברך ברכת חתנים אלא לאחר ברהמ"ז, ולא בשעה שאוכלין כו', ומקלת הכמים מחו בידם ואין ראוי לעשות כן. וכן עיקר שמצינו במס' סופרים והנהגו רבותינו לומר ברכת חתנים על הכוס בעשרה ופנים חדשות כל ז' וכן בערב קודם הסעודה, אלמא מברכין קודם סעודה כו', ועכשיו לא נהגו אלא בשעת סעודה לפי שאין מתכנסין לשמח אלא באותה שעה עכ"ל. וכן הוא במ"ס המועתק במחזור ויטרי, אבל במ"ס שלפנינו פי"ט הי"א איתא שמברך „אחר הסעודה". וכן דעת רבינו הגאון ז"ל לקמן סי' קמ"ה בשם רב שר שלום גאון דמברכין דוקא על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה, ועיין עוד במ"ס שם שבברכת הירח וחתנים מביאין לו כוס אחר חוץ מכוס של ברהמ"ז, לפי שא"א בתי קדושות על כוס אחד. ובשו"ע סי' ס"ב סעיף ט' איתא די"א שא"צ, אלא על כוס של מזון מברך ז' ברכות ע"ש. וכ"נ מדברי רבינו שלא הזכיר זאת, אבל מנהגנו כמו"ש הרמ"א שם לברך על שת כוסות, ע"ש :

ג.] ואלו הן שבע ברכות שמברכין כל שבעת ימי חופה, צריך להביא כאן גם ברכת בורא פה"ג שמברך על היין, וכ"א בכת"י ב"מ, דאל"כ אינן אלא שש, והרמב"ם

ד.] ברוך אתה ה׳ אמ"ה שהכל ברא לכבודו. בא"י אמ"ה יוצר האדם. בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד. בא"י יוצר האדם. **שוש** תשיש ותגל עקרה, בקבוץ בניה לתוכה בשמחה, בא"י משמח ציון בבניה. **שמח** תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך (ז) מקדם [בגן עדן] בא"י משמח חתן וכלה. **ברוך** אתה ה׳ אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה (ח) גילה ורנה דיצה אחוה ואהבה ושלום ורעות, מהרה ה׳ אלהינו ישמע בערי יהודא ובחוצות ירושלם קול ששון קול שמחה, קול חתן קול כלה, קול מצהלות חופות חתנים ממשתה (ט) [ונערים מנגינתם] בא"י משמח חתן (י) [עם] הכלה. (יא)

ודוקא הוא שיש בה פנים חדשות שאומר כל ז׳ [ברכות.] אבל אם אין שם פנים חדשות אין אומרים ז׳ ברכות אלא יום ראשון בלבד. מכאן ואילך מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא, משבעה עד שלשים אע"ג דאיכא פנים חדשות אי אמר מחמת הלולא מברך שהשמחה (יב) ואי לא לא. ואי יג) [א"ל] מחמת הלולא עד כמה א"ר פפי משמיה (יד) [דרבא] עד תריסר ירחי שתא. ומקמי הלולא מאימת מכי רמי שערי באסינתא.

קכ"ז. ה.] וכד (חסר בכת"י כ"מ) מפיק ליה לסודרא מחייב לברוכי. אי איכא כסי ואסי מברך עלייהו בורא פה"ג

שנוי נוסחאות והגהות

הגפן". (ז) וגירסת רס"ג „בגן עדן מקדם. (ח)„ חתן וכלה". (ט) ממשתה „נערים ומנגינתם". (י) „וכלה" והוא ט"ס. (יא) בכת"י ב"מ נוסף כאן בלשון זה: „**ביום** הזה בירושלם ירבו שמחות בישראל, וינוסו אנחות מישראל, ירבו בשורות טובות בישראל, ירבו ישועות בישראל, ירבו נחמות בישראל, תרבה אהבת בישראל, תרבה ברכה בישראל, תרבה גילה בישראל. תרבה דיצה בישראל, ירבה הוד בישראל, ירבה ועד בישראל, ירבה זכות בישראל. ירבה חתן בישראל, ירבו ימים טובים בישראל, אליהו הנביא במהרה יבא אלינו, המלך המשיח יצמח בימינו, יצליחו החתן וכלה, ישמחו שניהם זה עם זה, ויעלצו שניהם זה עם זה. ויעמידו בנים, ויאריכו שנים בשבי יהודה, בנים מצליחים וכלכם ברוכים, ישבח חתן בכלה וכלה תשמח בחתן, בבנים ובנות, בעושר ובנכסים. בבנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל" (יב) „במעונו". (יג) „אמר" (יד) „דרבה".

מנן האלף

והרמב"ם פ"י מהל׳ אישות כתב באמת שאין רק שש ברכות, ואם יש שם יין מביא כוס של יין ומסדר כולן על הכוס ונמצא מברך שבע עכ"ל. דס"ל שאין היין מעכב, וכתב המגיד דדבר פשוט הוא, אבל הרא"ש והטור בשם רבינו נסים כתבו דלא סגי בלא כוס דגמרינן ז׳ ברכות דוקא, ומקדימין בופה"ג לשם ברכות אלו, וע"ש בב"ש סי׳ ס"ב:

ד.] ברוך כו׳ שהכל ברא לכבודו, עיין מקור הברכות:

קכ"ז. ה.] וכד מפיק ליה לסודרא מחייב לברוכי אי איכא כסא כו׳, בברכת התנים לא הזכיר אי איכא כסא, וכתב לומר כל ז׳ ברכות, כמו"ש הרא"ש בשם ר"נ גאון דלא סגי בלא כוס, אבל כאן דקדק לכתוב „אי איכא כסי" לאמר שאינו מעכב. ודלא כמו"ש רי"ו ומובא ברמ"א ס"ס ס"ב בשם י"א דאין מברכין אותה בלי כוס, וכבר השיגו אותו בב"ח וח"מ. אכן עיקר הברכה הזאת לא נזכרה במשנה ולא בגמרא ותוספתא, ונראה שהיא תקנת הגאונים, וגם הרי"ף ורמב"ם לא הזכירוה ורש"ל כתב דלא נהיגי לברכה, והב"ח כתב שיש לברכה בלי שם ומלכות. ויש להעיר על נוסח „אשר צג אגוז בג"ע" שאין לו שום מובן, והאבודרהם נדחק דקאי על כנסת ישראל שנמשלה לאגוז כמ"ש אל

פה"ג ועצי בשמים, והדר זה אומר: **ברוך** אתה ה' אמ"ה אשר צג אגוז בגן עדן, שושנת העמקים. בל ימשול זר במעין חתום. על כן אילת אהבים שמרה בטהרה, חק לא הפרה. בא"י הבוחר בזרעו של אברהם אבינו.]

קמח. ו.] והכי אמר (א) רב צמח גאון שמח תשמח, כך מנהג בשתי ישיבות ובכל מקימות שחותמין בה משמח חתן וכלה, ואשר ברא ששון ושמחה פותח בה בברוך. והכי אמר רב שר שלום גאון (ב) ברכת החתנים כל שבעה, יום ראשון בשעת כניסתן לחופה. מכאן ואילך בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה, אם יש שם עשרה. וחתנים מן המנין. וכן מנהג בשתי ישיבות.

סדר ברכות פרטיות

קמט. הנכנס לבית הכנסת אומר: **מה** טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. כשיוצא אומר: ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך.

קנ. הנכנס לכרך. בכניסתו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום. **א.]** בקש לצאת [אומר יהי רצון מלפניך ה'

שנוי נוסחאות והגהות

קמח. (א) בכת"י ג. שר שלום ריש מתיבתא. (ב) „בברכת".

מגן האלף

אל גנת אגוז ירדתי, ולא ביאר אלא שתום בשתום. וראיתי בסדור כ"י עתיק באוקספורד אשר צג גוז בג"ע, ונראה לענ"ד שנתקנה בנוסחה העיקרי „אשר צג זוג בג"ע, ובזה יתבאר כל הנוסח על נכון, לאמר שמראשית הבריאה התקין הקב"ה „שלא ימשול זר במעיין חתום", וגם „אילת אהבים" הזאת „שמרה בטהרה וחק לא הפרה" והמעתיק הראשון נתחלף לו מן „זוג" על „גוז", ואשר לא העמיקו חקר, באו לתקן והחליפוהו על אגוז, ולכן נדחקו בפירושו. אבל ניכרים דברי אמת כמו שכתבתי, והעירותי מזה ג"כ לעיל במגה"א ח"א סדר פסוקי דזמרה אות ב':

קמח. ו.] והכי אמר ר"ל גאון שמח תשמח כו', ור"ל שחותמין משמח חתן וכלה, ולא „עם" הכלה. וכמוש"ל אות ד' שמברכין אותם שיהיו בהצלחת ספוקן כל ימיהם, ואשר ברא פותח בברוך כמו שנתבאר שם מפני שבאה ג"כ בפ"ע:

קנ. א.] בקש לצאת כו' וכשם שהוצאתני לשלום כך תכניסני כו' בא"י שומע תפלה, בגמרא ברכות דף ס' מקור דהאי דינא ליתא להאי חתימה אלא דסברא הוא דכלהו הני הויין כשאר ברכות דתנינן התם. וכ"כ בס' תפארת שמואל וז"ל „אומר אני דכלהי הני יהי"ר בחתימה קאמר כמו תפלת הדרך, וה"ה מודה אני בעי חתימה כהודאה דגשמים, וכדמשמע ליסנא דמתניתין בכניסה מברך וביציאה מברך, ולא אמר מתפלל, עכ"ל. והפריז בזה על המדה, דבמודה אני קמא מודה אני שהכנסתני כו' ליתא חתימה בשום מקום, וגם בש"ם ל"ג מברך אלא מתפלל, וכ"ה גם ברי"ף, רק ברא"ש כתוב מברך ואין זה אלא שיטפא דלישנא. והנה בחתימת התפלה הזאת כתב רבינו לחתום בשם, והב"י סי' ר"ל בשם הכלבו כתב נמי לחתום בשם בברכה זו, אלא שכתב שזו היא תפלת הדרך וסגי בהכי, וכ"כ בש"ע סי' ר"ל ע"ש. והנך רואה שאין דעת רבינו כן. שהרי תיכף אח"ז בסי' קנ"א כתב לברכת תה"ד בחתימה לכל פרטיה, והדק"ל מה שהקשה הב"י תרתי ל"ל, ובאמת דברי הב"י קשים להולמם, דתה"ד תקינו לה אמוראי בתרתי אפי' באינו יוצא מברך כדאיתא

שם

ה׳ אלהי שתוציאני (א) לשלום. יצא לשלום אומר] מודה אני לפניך ה׳ אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום כך תכניסני לביתי לשלום, ותסמכני לשלום, ותצעידני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, בא״י שומע תפלה.

קנא. אמר ליה אליהו לרב יהודא אחוה דרב סלא [ברכות כ״ט ע״ב] לא תרוי ולא תרתח דלא תחטא, וכשאתה מבקש לצאת לדרך, המלך בקונך וצא. ומאי ניהו תפלה של דרך. א״ר יעקב א״ר חסדא יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שתוליכני לשלום, (א) [ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום.] ותצילני מכף כל אויב ואורב על הדרך. (ב) בא״י שומע תפלה. אמר אביי לעולם לשתתף איניש נפשיה בהדי צבורא. (ג) [דלמא] בלשון רבים (ד) (משמע ליה) [שתוליכנו ותסמכנו] לשלום. אימת מצלי (משמע ליה) אמר רב יעקב אמר רב חסדא משעה שהזיק בדרך מכי נפיק וממגי. ועד כמה עד פרסא. **ב.]** דאפי׳ נפיק לארחא דחד פרסא, צריך לצלויי תפלת הדרך. היכא מצלי לה, רב חסדא אמר מעומד. ורב ששת אמר אפי׳ מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא, קם רב חסדא וקא מצלי תפלת הדרך. א״ל רב

שנוי נוסחאות והגהות

קנ. (א) בכת״י ג. „מכרך הזה״.

קנא. (א) בש״ס ישן שנכתבה סמוך לחתימת התלמוד ליתא להנך תיבות. (ב) שם בש״ס ישן איתא „ותניני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי״. (ג) דלימא״ וכך צ״ל. (ד) למחוק תיבת משמע לי׳ הראשון וכן השני.

מגן האלף

שם דף כ״ט, ותפלה זו ביוצא מכרך איתא במשנה ובריית׳. ועו״ק דתה״ד מבעי לי׳ למימר בלשון רבים ומעומד, וכאן לא נזכר זה. וכבר הקשו עליו כזה בב״ח ובפרישה, אכן גם תירוצם לא יתכן כאן, דלדעתם א״צ לחתום אא״כ דר בכרך ויוצא ממנה, ע״ש. ורבינו אינו מחלק בכך:

ונראה דפשיטא לי׳ לרבינו דבזמן המשנה לא נתקנה תה״ד עדיין, אלא במהלך וצריך לעבור דרך כרך שמצוים מושלים רעים ומחפשים עלילות כפרש״י שם במשנה, ואפי׳ במקום שדרים שם, דלמא לא מתרמי לי׳ איניש דיליף לי׳ זכותא כדאי׳ בגמרא. ואגב שנותן הודאה לשעבר תקנו ג״כ להתפלל לעת״ל. אבל באינו צריך לילך דרך כרך לא תקנו תפלה, שאין סכנת דרכים מצויה כ״כ, כמו שלא תקנו תפלה ביוצא מעירו שלא לכרך, ואפי׳ לאחי דתקינו אמוראי בתראי למימר תה״ד וכמו דמסיק רבינו, אין ענין תפלת הכרך לתפלת הדרך. ויש בינייהו נפ״מ ביוצא לדרך בפחות מפרסא, דס״ל לרבינו לקמן כשיטת בה״ג, דאם נפיק לדרך דחד פרסא מצריך לצלויי, וביאר לנו רש״י ז״ל בדף ל׳ שם, דס״ל לבה״ג דבדרך של פחות מפרסא א״צ להתפלל תה״ד, ע״ש. מ״מ אם יצא בדרך פחות מפרסא, והי׳ עליו לעבור בתוך זמן זה בכרך ולצאת ממנה, מחויב להתפלל ולחתום. וא״כ לשיטת רבינו ובה״ג ל״ק עוד תרתי ל״ל, ונפ״מ עוד בהי׳ לו לילך דרך יותר מפרסא ס״ל לרבינו דמתפלל תה״ד תיכף בחתימה ובלשון רבים, משום דעוברי דרכים במקום סכנה לעולם מצוים, [משא״כ ביוצא מכרך לא מתפלל אלא בלשון יחיד, כמו שמעתיק רבינו כאן, והטעם כ״ל משום דלאו כ״ע בכרך אזלי באותה שעה] ואם הוא עובר אח״כ גם דרך כרך, באמת כבר נפטר בברכת תה״ד, שאמר מקודם. ואם אומר זאת התפלה כשנותן הודאה לשעבר וצועק לעת״ל או באמת לא מבעי לי׳ לאחתים כמו״ש הב״ח ע״ש, ושיטתו של רבינו ז״ל נראה נאמ״ת:

קנא. ב.] דאפי׳ נפיק לדרך דחד פרסא כו׳ זו היא שיטת בה״ג שזכרה רש״י במס׳ ברכות דף ל׳. והכי ס״ל לרא״ש וטור ע״ש סי׳ ק״י:

והמהלך

רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא, א"ל קאי ומצלי תפלת הדרך א"ל אוקמן (ה) [לדילי] נמי. מהיות טוב אל תקרי רע.

קנב. ג.] **והמהלך** במקום סכנה [ברכות כ"ט ע"ב] מתפלל תפלה קצרה. אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה. יהיר"מ ה' אלהי שתתן לכל אחד ואחד כפי פרנסתו, ולכל גויה וגויה די מחסורה. והטוב בעיניך עשה. בא"י שומע תפלה. א"ר הונא הלכה כאחרים. ומאן (א) [דמצלי] הבינני בדוכתא [דאיכא] דחלתא, טפי (ב) [עדיף מצלויי] תפלה קצרה כאחרים. ואע"ג דליתי אביי אמאן דמצלי הבינני, הני מילי במתא. אבל בארחא דאיכא דחלתא, הבינני (ג) [עדיף מצלויי תפלה קצרה] דאחרים. וזו היא תפלת הבינני:

הביננו ה' אלהינו לדעת דרכך, ומול את לבבנו (ד) [לתורתך וליראתך,] לכלוה [לנו] ולהיות גאולים, ורחקנו ממכאוב, ודשננו בנאות ארצך. ונפוצים מארבעה תקבץ. **ד.]** והתועים בדברי משפט בדעתך ישפוטו, ועל הרשעים תניף ידיך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך. [ובצמיחת קרן לדוד עבדך] ובעריכת נר לבן ישי משיחך. וטרם נקרא אתה תענה, בא"י שומע תפלה.

ומאי איכא בין הבינני לתפלה קצרה דאחרים. איכא, דהבינני בעי תלת קמיאתא ותלת בתריאתא. וכי עייל למתא לא בעי לצלויי שמונה עשרה. תפלה קצרה לא בעי תלת קמיאתא ותלת בתריאתא, וכי עייל למתא בעי לצלויי שמונה עשרה, הבינני מעומד. תפלה קצרה (ה) [מיושב, ואפילו] מהלך.

כשיוצא אדם יחידי בלילה אומר מימיני [בל אמוט] אל, ומשמאלי (ו) עדאל, ומלפני נמואל. ומאחורי שעשיאל, שכינת אל על ראשי. הצילני ה' מפגע רע ומשטן רע.

וכך

שנוי נוסחאות והגהות

ובכ"י ב"מ כתוב שהוליכני והסמכני והוא טעות. (ה) "לדידי".

קנב. (א) דבעי לצלויי". (ב) "מצלי". (ג) "צריך. אבל מצלי צלותא" וכן הגרסא הנכונה. (ד) "ליראתך ותורתך". (ה) "אפילו" (ו) עוזיאל.

מגן האלף

קנב. ג.] והמהלך במקום סכנה, כו' בברייתא שם דף כ"ט פירשו במקום גדודי חיות ולסטים, ונראה דיתכן בזה לשון סוף התפלה הזאת "והטוב בעיניך עשה" שכתב רש"י דוגמא זו מצינו בספר שופטים קפי' יוד שאמרו ישראל "חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך, אך הצילנו נא היום הזה", עכ"ל. ורמזו בזה שנוח לו לאדם להנצל מידי המקרים יותר מידי בעלי בחירה וכמו"ש ראובן השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו, ועיין זוהר בראשית דף קפ"ה "טב למנפל לגו גובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דסנאוי" כו'. כי מעמים הנצולים בלא זכות אבות ע"ש. וכן אמר דוד [שמואל ב' כ"ד] נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה, ותקנו זאת משום סכנת לסטים:

ד.] והתועים בדברי משפט בדעתך ישפטו, בגמרא דף כ"ט איתא והתועים במשפט, ופרש"י העוברים על דבריך, ע"ש. אבל אין שייכות לזה לברכת השיבה שופטינו. וגרסת הגאון הוא כלשון שני שכתב רש"י השיבם ללמדם לשפוט כדבריך, וכ' רש"י שכן נראה עיקר, וכ"ה בה"ג:

קנג. (א) [ומנהג מנהג. שבכל] שעה שאדם נצרך לנקביו כשנכנס לבית הכסא, קודם כניסתו אומר: התכבדו מכובדים, קדושים משרתי עליון, תנו כבוד (ב) [לאלהים,] שמרוני שמרוני, עזרוני עזרוני, סמכוני סמכוני, [המתינו לי המתינו,] עד שאכנס ואצא, שזה דרכן של בני אדם.

ה.] כשנפנה ויוצא, נוטל ידיו. וא"צ לברך על נטילת ידים, אלא מברך: **ברוך** אתה ה' אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה (ג) [וברא בו נקבים חלולים כו', בא"י רופא כל בשר ומפליא לעשות.] והנפנה אינו מקנה אלא בשמאל. שכך אמרו חכמים אר"ע פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לביה"כ ולמדתי ממנו שלשה דברים, שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, (ד) ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, (ה) מפני התורה שנתנה בה [בימין] שנאמר מימינו אש דת למו. רבה בר רב חנא א"ר יוחנן מפני שקרובה לפה, (ו) [ריש לקיש] אומר מפני שמראה בה טעמי תורה, א"ר תנחום כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים, מן הנחשים מן העקרבים ומן המזיקין, ויש אומרים אף הלומותיו מיושבים עליו.

קנד. הנכנס לבית המרחץ אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום, ותוציאני (א) ותצילני מזו וביוצא בה לעתיד לבוא. (ב) [ותצילני ד.] משריפת אש ומשקיעת מים ומפולת אבנים,] ואל יארע (ג) [כי] דבר תקלה מעתה ועד עולם. כשיוצא (ד) [אומר] מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מן האור. (ה)

(ו) **להקזת** דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי ז.] שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני כי רופא חנם אתה, כשיצא אומר: ברוך אתה ה' רופא (ז) [חיים.]

אמר

שנוי נוסחאות והגהות

קנג. (א) „וכל". (ב) לאלהינו". (ג) „כמו שכתוב למעלה". (ד) „ולמדתי שאין נפנין מעומד אלא מיושב". (ה) א"ל בן עזאי עד כאן העזת פניך בדבך. א"ל תורה היא וללמוד אני צריך מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל מפני" וכו'. (ו) „רשב"ל אומר מפני שקושר בה קשר של תפלין. רב נחמן בר יצחק" אמר מפני" כו'.

קנד. (א) „לשלום". (ב) בש"ס ישן „ואל יארע בי דבר קלקלה". (ג) „לי". (ד) „מאי אמר ר"א ב"ר יעקב". (ה) כדרב אבוה, כי הוה איעל לבי בני, הוי סמכין ליה תרין עבדין. איפחות בי בני מתותיה, אתרמי קם אתרי שישי, ואצלינהו לתרי עבדי ואציל מאה וחד גברי כחד אבריה, ומאה וחד באידך איבריה. אמר היינו דרב אחי". (ו.) „הנכנס". ובכת"י א. ובכ"י ג. „להקיז". (ז) „חנם". :

ושלמטה

מני האלף

קנג. ה.] כשנפנה ויוצא נוטל ידיו וא"צ לברך

ענמ"י אלא אשר יצר, וכ"כ הרא"ש בפסקיו פ' הרואה ובתשובה כלל ד', ותימה שלא הביא דברי רבינו הגאון לסיוע לדבריו:

קנד. ד.] ותצילנו משריפת אש ומשקיעת מים.

בש"ס ליתא להך, אך בירו' פ' הרואה איתא כשיוצא אומר מודה כו' שהצלתני מן האור ומהיזק חמין ומן המפולת, וכנראה היתה כן גיר' הגאון גם בבבלי וכן גירסת הש"ס ישן:

ז.] שיהא עסק זה לרפואה ותרפאני כי רופא חנם אתה. בגמ' דף ס' איתא „כי אל רופא נאמן ורפואתך אמת, לפי שאין דרכן של ב"א לרפאות אלא שנהגו. אמר אביי לא לימא אינש הכי, דתדרי"ש ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות

לרופא

אמר שמואל [סנת קכ״ט] פורסא דדמא, בחד בשבא, בארבעה, ובמעלי שבתא, אבל שני וחמישי לא דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני ובחמישי, שב״ד של מעלה (ח) [וב״ד של מטה] שוין כאחת. בתלתא בשבתא מ״ט לא, משום דקאי מאדים בזווי. מעלי שבתא נמי קאי מאדים בזוזי כיון דדשו בי׳ רבים שומר פתאים ה׳. אמר שמואל ארבעה דהוא ארבעה, [ארבעה] דהוא ארביסר, [ארבעה] דהוא עשרים וארבעה, ארבעה דליכא ארבעה בתריה כלהי סכנתא. ר״ח ושני לו [חולש (ט) או מעלי] יומא דעצרתא סכנתא. וגזרי רבנן בכל מעלי יומא טבא משום מעלי יומא דעצרתא דנשף בה (י) [מזיקא] דשמיה טבוח, ואי לא דקבילו ישראל אורייתא הוה טבחינהו לבלהי גרמיהו. רב ושמואל דאמרו תרוייהו. האי דעביד מלתא (יא) [וישהי] פורתא והדר ליקום. דאמר מר חמשה קרובים למיתה יותר מן החיים. ואלו הן אכל ועמד, שתה ועמד, (יב) הקיז דם ועמד שמש מטתו ועמד. הקיז דם לא יאכל ח״ג״ב״ש׳. סימן חלב, גבינה, ביצה, שחלים. אמר שמואל הדין הסובר ואפיל בשרא הצפורא פרח לביה כצפורא. ותניא אין מקיזין דם (יג) לא על הנים ולא על בשר מלוח. ואמר שמואל הקיז דם שתיה לאלתר ואפילה עד הצי מיל. רב ושמואל דאמרו תרוייהו כל המקיל בסעודת הקזה מקילין לו מזונותיו מן השמים, אומרין הוא לא הס (יד) ואנו נחוס עליו. א״ר חייא בר אשי אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקנה מנעלים. (טו) הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויעשה מהן צורכי סעודה. (טז) רב אמר בשר ושמואל אמר יין. רב אמר בשרא, נפשא חלף נפשה. ושמואל אמר יין סומקא חלף סומקא. דהיינו דם, תהלג וסוכרי סכנתא. אישתא וסוכרי סכנתא. שני לדם (יז) [דם,] ושני לדג דם.

קנה. (ברכות נ״ח ב׳) **העובר** על קברי ישראל אומר: **ברוך** אתה ה׳ אמ״ה אשר יצר אתכם בדין, וזן אתכם בדין **ח.]** וכלכל אתכם בדין, (ח) [והחיה אתכם בדין] בהוך אתה ה׳ מחיה המתים. העובר על קברי עכו״ם א״ה אומר: בושה אמכם הפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה, ואומר מתים בל יחיו רפאים בל יקומו לכן פקדת והשמידם ותאבד כל זכר למו. (בכת״י ב״מ ובנדפס ממנן חסר כל ענין לדוק הדין עד יתגדל.) **ג צדיק**

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) „ושלמטה״ (ט) חולשא, ושלישי סכנתא. ומעלי״ (י) זיקא, (יא) לשהי. (יב) „ישן ועמד״. [יג] „לא על עופות״. (יד) „על נפשו״. (טו) „לרגליו״. (טז) „מאי צורכי סעודה״. (יז) „דג״.

קנה. (ח) „ויודע מספר כלכם בדין, והוא עתיד להקימכם בדין ולהחיות אתכם לחיי העולם הבא״.

מגן האלף

לרופא״ כו׳ ע״ש. וקאי על לפי שאין דרכן. אבל רבינו ל״ג כי אל רופא נאמן כו׳ אלא כי רופא הנס, וכן מחק הגר״א ז״ל בהגהותיו. ובהתימה גרס בא״י רופא חולים וב״ג בה״ג. וצ״ל גם בדברי רבינו „ברוך רופא חולים״:

קנה. ח.] וכלכל אתכם בדין וכבת״י ב״מ אותו ויודע מספר כלכם בדין כו׳. וכן הוא בגמרא, וברי״ף ורמ״ב והרמב״ם והטור השמיטו ויודע, כו׳. וכ׳ הב״י לא ידעתי למה השמיטוהו הרמב״ם ורבינו הגור

קנו. [צדוק הדין על המת. ט.] **הצור** תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. הצור תמים בכל פועל. ומי יאמר לו מה תפעל. השליט בתחת ובמעל. ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. הצור תמים בכל מעשה. ומי יאמר לו מה תעשה. גוזר ועושה. חנם לנו תעשה. ובזכות הנעקד כשה הקשיבה ועשה. צדיק בכל דרכיו. הצור תמים. ארך אפים ומלא רחמים. חמל נא חוס על אבות ובנים. כי לך אדון סליחות ורחמים. דין אמת שופט בצדק ואמת. ברוך דין האמת כי כל מעשיו צדק ואמת. ראש דבריו אמת. המתים להחיות והחיים להמית. יתעלה ויתנשא שמו כי הוא אל אלהים אמת. וכל דרכיו צדק ומשפט ואורחותיו חסד ואמת. צדק ומשפט כל דרכיו חסד ואמת אורחותיו, משוא פנים אין לפניו. עלינו יהמו רחמיו. כי כלנו מעשה ידיו. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. הנה מקום. הנת מלון. הנה מנוחה, והנה נחלת. אשרי כל אשר יאמר לו באסיפתו, שלום בואו. מלאכי השלום הממונים על שערי שלום, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו מלאכי הרחמים הממונים על שערי רחמים, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו, יבוא שלום ינוחו על משכבו, יבא שלום וינוחו במנוחתו. יבא שלום וינוחו בבית עולמו. (ובסדור כת"י שהובא מהגניזה איתא תפלת צדוק הדין בנוסח זה: הצור תמים וכו' עד הצור תמים בכל מעשה. צדיק ויוצר כל מעשה, וחסיד בכל אשר תעשה. שלים חפצו עושה, ומי יאמר לו מה תעשה. דין אמת כו' עד חסד ואמת. אדם אם יחיה אלף שנים, ושלמון משלו לצל ופנים, מבלי עשרו ירד באשמנים, ובדין יעמוד לפני אל אשר לא ישא פנים, צדק ומשפט בכל דרכיו, חסד ואמת אורחותיו, משוא פנים אין לפניו, כלנו מעשה ידיו, מלאכי שלום צאו לקראתו ושערי ג"ע פתחו לו .... בואו .., יבא שלום וינוח על משכבו. יבא שלום וינוח על קבורתי. יבא שלום וינוח על מנוחתו.)

(א) [**ולאחר** שקוברין את המת אומרים] **יתגדל** ויתקדש שמיה רבא. אמן. בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחיא מתיא [ולשכללא היכלא] ולמבני קרתא דירושלם, (ב) ולמיעקר פולחן נוכראה (ג) מארענא, ולאתבא פולחנא (ד) דשמיא לאתרוהי וימלך (ה) [מלכותיה] בחייכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב. אמן. (ו) יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא. (ז) [ויתברך] שמיה דקודשא לעילא מכל ברכתא שירתא ותושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא מן שמיא וחיי

שנוי נוסחאות והגהות

קנו. (א) בכת"י ב"מ „וכשמסיימין לקבור המת לאחר שאומר צדוק הדין, אומר השליח צבור יתגדל. ובכת"י ג, איתא בזה הלשון „ולאחר שאומרים צדוק הדין. קוברים את המת ואומרים". (ב) „ולשכללא היכלה". (ג) „מארעיה". (ד) „קדישא" דשמיא. (ה) „וימליך קודשא ב"ה מלכותיה ויקריה" בחייכון „וביומיכון" ובחיי. (ו) „ועונין". (ז) „יתברך. אמן, וישתבח ויתפאר

מגן האלף

קנו. ט.] הצור תמים פעלו נוסח צדוק הדין בשנוים מועטים ממה שלפנינו נמצא בספר הויטרי והוא במנו נהוגים לאומרו ע"כ צרה של"ת, ואחר נוסח יתגדל בעלמא דעתיד לאיתחדתא איתא שם, ונוטל כל אחד עפר או צרורית כו' וזורקו לאחוריו כו'. ויש שתולשין עשבי הקרקע, ואומרים ויציצו מעיר כעשב השדה:

ברכת

(ח) [וחיי ושיזבותא] על כל ישראל ואמרו אמן. עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו על כל ישראל.

קנז. י.] ברכת אבלים: **ברוך** אתה ה' אמ"ה [דין אמת שופט צדק] (א)... אמונות שדננו בדיני אמתו ככתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' (ב) בא"י מנחם (ג) אבלים. **ברהמ"ז** לאבלים: **יא.] נברך** מנחם אבלים שאכלנו משלו [ובטובו חיינו] **ברוך** אתה ה' אמ"ה הזן את העולם כלו בחסדו ומטיב לכל כי על הכל גברו רחמיו וחסדיו. ועל ישראל תהלה וסוף.(ד) [ככתוב] פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון [והכין מזון לכל בריותיו.] בא"י הזן את הכל. **על** ארצנו נודה לך ה' אלהינו (ה) [שהנחלתנו] ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה חיים ומזון. (ו) על הכל אנו מודים לך ומברכין את שמך [תמיד] אלהי ישענו. בא"י על הארץ ועל המזון. [רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך. ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו.] (ז) ונחם ה' אלהינו [את אבלי ציון] ואת אבלי ירושלם ואת האבלים (ח) המתאבלים באבל זה, נחמם מאבלם שמחם מיגונם. (ט) כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו, בא"י מנחם אבלים ובונה ירושלם, אמן. בא"י אמ"ה אבינו מלכנו אדירנו קדושנו קדוש יעקב, המלך הטוב

שנוי נוסחאות והגהות

ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתקלס" (ח) „וחיים ושובע וישועה ונחמה והצלה לכל ישראל".

קנז. (א) „דיין הרחמים שופט האמונות". (ב) „אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא". (ג) „לב". (ד) „כאמור". (ה) „שהנחלת את אבותינו". (ו) „ועל שהוצאתנו מארץ מצרים". (ז) „נחם".

וזה

מגן האלף

קנ"ז. י.] ברכת אבלים ברוך כו'. ברכה זו מצאתי בתורת האדם לרמב"ן ז"ל ובתשובות שנהגו לפני הגאונים, במקומנו כשחוזרים עם האבל מן הקבר ומברכין על הכוס בא"י אמ"ה דיין הרחמים, שופט האמונות שדיננו דין אמת כדכתיב הצור כו' ושותין האבלים, ואמר רב פלטוי כו' אנו אין מנהגנו בישיבה כל עיקר ולא בבבל כלל, אבל אותם שתקנו להם חכמים הראשונים אמרו אותה. מיהו א"צ עשרה שלא מצינו עשרה אלא ברכת רחבה בלבד, עכ"ל. ואולי מן טעם זה לא נזכרה ברכה זו ברא"ש וטור:

יא.] נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו, כל הענין בקצרה נזכר בטור י"ד סי' שע"ט וז"ל: כתב ר"ע ברכת אבלים בבית אבל נברך מנחם אבלים כו'. ולבתר הטוב ומטיב „שבכל יום ייטיב לנו אל אמת" וכו' ועל כל עמו ישראל לחיים. והוא יגמלנו כו', ועוד מדבר מלתא דאבלים בבונה ירו' ומסיים בה מנחם אבלים ובונה ירו', וכתב הב"ח שהביא דברי ר"ע מפני כמה דברים חדא דמפורש בי' שצ"ל נברך מנחם אבלים. ב') דבתר כו' עד לחיים, יאמר ג' גמולות. [דעתו שיאמר הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו כו'. אבל לא ידעתי מנין לו דר"ע ס"ל הך דג' גמולות שכתב הרא"ש בשם המדרש, ובכל נוסח של ברהמ"ז לא הזכיר רבינו אלא הוא גומלנו הוא יגמלנו עיין א"א סי' ע"א ובאורנו אות ל'.] ג) שצריך להוסיף מנחם אבלים ובונה ירו' עכ"ל. אך הב"י בשם הכלבו כתב לחתום מנחם ציון בבנין ירושלם, משום דמנחם אבלים וב"י היא חתימה בשתים, אבל הש"ך שע"ט סק"ד כ' שיכול לחתום גם מנחם ציון וב"י כמו שחותמין בש"ב, דציון וירושלם חדא מלתא היא, ע"ש. ואפשר דדעת רבינו הגאון ז"ל מכיון שהתחיל נחם ה"א את אבלי ציון ואת אבלי ירושלם שייך לחתום עלה מנחם אבלים וב"י. ולא דמי למושיע ישראל ובונה ירו' דתרתי מילי נינהו, משום דאפשר לתשועת ישראל גם בלא בנין ירו'. אבל א"א לנחמת אבלי ציון בלי בנין ירושלם. וכמו"ש [ישעי' סו] שישו אתה משוש וגו' ובירושלם תנוחמו, ועמש"ל סי' קכ"א אות י"ב]:

גודר

(י)הטוב והמטיב. שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו. אל אמת. דין אמת, שופט בצדק שליט (יא) [במעשיו] שאנחנו עמו ועבדיו, וחייבים אנו בכל להודות (יב) ולברכו. יב.] גודר פרצות [בישראל] יגדור את הפרצה הזאת (יג) [מבית זה ומעלינו] ומעל כל עמו ישראל לחיים. (יד) והוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים [וכל טוב. הרחמן ישתבח כו'] (ובסדור כת"י א איתא אחר הרחמן הזה „עושה שלום במרומיו" כו'. ובסידור שהובא מהגניזה כתוב אחר הרחמן הזה." הרחמן הוא ישים עלינו שלום. עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום על כל ישראל".) תם.

תם

נשלם הסידור של תפלות ושל ברכות של כל השנה כלה של עמר"ם בר ששנ"ה ריש מתיבת"א.

(ונשלמו בסייעתא דשמיא פה בעיר רודוס על ידי תולעת ולא איש משה בכר יצחק גרסיא"ן, ביום ג' בכ"ד לטבת קפ"ו. ויקויים עלי מקרא שכתוב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה. ובקשה מכל הקורא בספר הזה שידון לכף זכות המחבר והמעתיק.)

שנוי נוסחאות והגהות

וזה נוסח רבינו סעדיה „נחם ה' אלהינו את אבלי עמך בית ישראל, נחמם מאבלם, ושמחם מיגונם, ודבר על לבם דברים טובים דברים נחומים ככתוב כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם" ובירושלם תניחמו. ברוך. (ח) במחז"ו „המתנחמים מן". (ט) „כאמור". (י) במחז"ו המלך „החי". (יא) „בעולמו"(יב)„לו".(יג)„מעלינו".(יד)„ולשלום".ובנוסח רב נו סעדיה ז"ל, בברכה רביעית לאבלים איתא כך: „אל אמת דין אמת, שליט בעולמו לעשות בו ברצ נו, שופט בצדק, לוקח נפשות במשפט, הכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו, חייבין אנחנו להודות לו ולברכו בכל יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתכלה הרעה הזאת ממנו ומכל בית ישראל, ומן האבלים שבתוכנו, גודר פרצות ישראל הוא יגדור הפרצה הזאת לחיים, ואמרו אמן, עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על ישראל".

מגן האלף

יב.] גודר פרצות בישראל הוא יגדור הפרצה הזאת. בנוסח רבינו סעדיה אחר שופט צדק כו' כתב „לוקח נפשות במשפט הכל שלו" כו', וכת' הרא"ש פרק ג' שאכלו סי' י"ג ותוס' ברכות בשם בה"ג, דאין לומר במשפט דקיי"ל במס' שבת דף נ"ב דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון, ע"ש. ונראה שזה ג"כ דעת רבינו דל"ג לי'. מיהו כתבו בתוס' והרא"ש שאין נראה למוחקו בכך, וגם תר"י תמהו בזה, מאחר שאמרו בגמרא למה לא נאמר אותו, דאע"פ שיש מיתה בלא חטא, מ"מ כל דרכיו משפט והוא יתב' יודע למה עושה, ע"ש וכן מנהגנו, כמו"ש הרא"ש ותר"י:

וכתב הרמב"ן בתוה"א בשם רב סעדיה האומר ברוך מנחם אבלים טעות הן אומרים, שמכניסין דבר שאינו מעין ברכה ומוסיפין על המטבע שתקנו חכמים כו', וכתב ע"ז הרמב"ן ומסתברא כרב עמרם, דאר"י [כתובות דף ח] חתנים מהמנין ואין אבלים מן המנין, ורמינן מהא דתניא חתנים ואבלים מהמנין ומפרקינן כי תניא ההיא בברהמ"ז כי קאמר ר"י ברחבה, ואם תאמר ברהמ"ז של אבל כברהמ"ז של שאר ב"א פשיטא למה לא יברך, ולמה לא יצטרף, אלא לפי שאומר ברוך מנחם אבלים, הייתי אומר שלא יצטרף לפי שאינו מן המנחמים אלא מתנחם, כו' וכך ראוי לנהוג, עכ"ל. והכי איתא בט"ע וכ"כ הב"ח דהמנהג כרב עמרם.

גודר פרצות ישראל יגדור את הפרצה הזאת וינחם אותנו בישועת ישראל ובבנין ירושלם, אמן:

בעזרת החונן לאדם דעת התחלתי להעתיק ולבאר הספר הקדוש של הגאון הקדמון רב עמרם זצ"ל, ביום הרביעי י"ג לחודש השלישי שבו ניתנה תורה לישראל, בשנת התרס"ט ליצירה, ואני בעיר אוקספורד בארץ אנגליה, וזכיתי להשלימו בארץ הקדושה בעיה"ק יפו תובב"א, ביום א' בראשון לחודש הזה שנת התרע"א לפ"ג, והמקוה היום יחייני ויאיר עיני במאור תורתו, וזכותו של הגאון הקדוש הזה תגן בעדי אשר לא ימושו דברו אשר שם בפינו ורוחו אשר עלינו, מפי זרעי וזרע זרעי עד עולם:

התפלות האלה נתחברו בימי הרעה והגזירות הנוראות שעברו על היהודים ועתה בזמנינו זה ישראל ישכון לבטח בצל מלכי חסד ואין אנחנו מתפללים אותם כי אם לזכור החסדים אשר עשה עמנו ה׳ בימים ההם להצילנו מכל צר ואויב:

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ. כִּי בְרוֹב אִוַּלְתֵּנוּ שָׁגִינוּ. מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי רַבּוּ עֲוֹנֵינוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ. גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ. תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים. בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן. תַּעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם. תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמַר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ. וְשָׁם נֶאֱמַר:

אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים. מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת מוֹחֵל עֲוֹנוֹת עַמּוֹ. מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. מַרְבֶּה מְחִילָה לְחַטָּאִים וּסְלִיחָה לַפּוֹשְׁעִים. עוֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם כָּל בָּשָׂר וָרוּחַ. לֹא כְרָעָתָם תִּגְמוֹל: אֵל הוֹרֵיתָ לָּנוּ לוֹמַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. וּזְכוֹר לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. כְּמוֹ שֶׁהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם. וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ:

וַיַּעֲבוֹר יְיָ עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ: כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ:

הוֹשִׁיעָה יְיָ כִּי גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם: לוּלֵי יְיָ שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם: אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ:

כרחם אב על בנים. כן תרחם יי עלינו: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

סלח

סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם נאמר : ויאמר יי סלחתי כדברך : הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים : אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך :

אלהינו ואלהי אבותינו

יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תְּחִנָּה עוֹרְכִים. שֶׁהֵם מְצֵרִים וּלְהִוָּשַׁע צְרִיכִים. צָרֵיהֶם עֲלֵיהֶם עוֹל מַאֲרִיכִים. כָּל זֹאת הַגִּעְתָּם וְשִׁמְךָ מְבָרְכִים : חוֹלִי וּמַכְאוֹב לְהִכָּתֵב לֹא נִמְסַר. עֲלוּבִים מִנֹּעַר וּמֵהֶם לֹא הוּסַר. קָדוֹשׁ בְּיָדְךָ לְפַתֵּחַ מוֹסָר. כְּאֻמָּנוּתְךָ הַנְּקִיָּה וְלֹא כְּאֻמָּנוּת בָּשָׂר : הַלּוֹבֵשׁ צְדָקָה וְלוֹ כַּמְּעִיל עֲטוּיָה. וּמְמַכָּה עַצְמָהּ מְתַקֵּן רְטִיָּה. קוֹמֵם עֲדָתְךָ מִנְּפִילָתָהּ הַמְּטוּיָה. בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרוֹעֲךָ הַנְּטוּיָה : בְּאַהֲבָתְךָ וּבְחֶמְלָתְךָ מְנַשֵּׂא וּמְנַטֵּל. עֲצַת צוֹרְרֶיךָ תְּסַכֵּל וּמַחְשְׁבוֹתָם תְּבַטֵּל. רַבָּה מְהוּמָה בֵּינֵיהֶם הַטֵּל. וּמַלְאַךְ אַכְזָרִי דוֹחֶה וּמְטַלְטֵל : בַּעֲבוּר כְּבוֹד עַצְמְךָ וְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַמְּהֻלָּל. נוֹרְאוֹת הַפְלֵא לְבַל בָּרְשָׁעִים יִתְחַלָּל : מֵקִים מֵעָפָר דָּל וְאֶבְיוֹן מֵאַשְׁפָּה. כְּנֶסֶת בַּל תִּתֵּן לְכָלָה וּלְחֶרְפָּה. אִם בְּפִקּוּדֶיךָ מִתְעַצֶּלֶת וּמִתְרַפָּה. עַל כָּל פְּשָׁעֶיהָ אַהֲבָתְךָ תְּהֵא מְחַפָּה : יְתֵרָה חִבָּתָם לְפָנֶיךָ אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים. בֵּין כַּךְ וּבֵין כַּךְ קְרוּאִים לְךָ בָּנִים. רַחֲמֶיךָ יְקַדְּמוּנוּ אֱלֹהֵי עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים. טֶרֶם יִשְׁטְפוּנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים : חֲפֵצִי קִרְבָתְךָ עַל כָּל הַבָּאוֹת. הָחִישָׁה לָמוֹ יְשׁוּעוֹת הַנִּבָּאוֹת. קָדוֹשׁ עֲשֵׂה עִמָּם לְטוֹבָה אוֹת. חָזָק וְאַמִּיץ גּוֹאֲלָם יְיָ צְבָאוֹת :

אל מלך ויעבור וכו'

נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים : תבוא לפניך אנקת אסיר כגודל זרועך הותר בני תמותה : לאדני אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו : כרחם אב כו'

אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל נוֹדַעְתָּ. אַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה : בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלֶיךָ קְרַבְנוּ. רָם וְנִשָּׂא אַתָּה בְּקִרְבֵּנוּ : גְּמַלְתָּנוּ הַטּוֹבוֹת גַּם בְּחוֹבֵנוּ. לֹא בְּצִדְקוֹתֵינוּ וּבְיוֹשֶׁר לְבָבֵנוּ : דּוֹדֵנוּ גַּם כִּי זָנַחְנוּ. גְּאָלֵנוּ כִּי עֲבָדֶיךָ אֲנָחְנוּ : הִנְנוּ בַּעֲוֹנֵינוּ עַד דַּכָּא. וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ לְךָ מְחַכָּה : וְאַיֵּה חֲסָדֶיךָ הָרִאשׁוֹנִים עִמָּנוּ.

מעולם

מעולם ועד עולם נאמנו: זעף נשא ותש כחנו. יי אל באפך תוכיחנו: חלחלות רבות בלו בשרנו. נא אל בחמתך תיסרנו: טורח הצרות אין להספר. איה שוקל ואיה סופר: ידענו רשענו כי פשענו. כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: כעס יופר וחרון מנו יחדל. כי קטן יעקב ודל: לחץ יוסר ועול מנו יחבל. כי כשל כח הסבל: מנת מדתנו לא תגבה. כי נשארנו מעט מהרבה: נחם על הרעה לאמתך. מטה כלפי חסד אמונתך: סלחה אם עונינו ענו בנו. עזרנו כי עליך נשענו: ערפנו כוף לך להשתעבד. באהבה וביראה אותך לעבוד ולכבד: פוקדיך הדשו צום לקבוע. דעתם קצרה צרכם לתבוע: צקון בחשם אליך תבא. חתל לאיש איש נגעו ומכאובו: קול יעקב נוהם מתהומתיך. תשמע השמים מכון שבתך: רודה רודף באף תכלה. שנת שלומים לריב ציון תגלה: שרת ורדת מנוער קנותנו. ואל תשליכנו לעת זקנתנו: תעינו לשמאל וימינך תקרבנו. ככלות כחנו אל תעזבנו: תביט ותציץ ותשגיח לרחומיך. תתאזר בחנינותיך תתלבש בצדקותיך תתכסה ברחמיך ותתעטף בחסידותיך. ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך: אל מלך ויעבור וכו'

מלאכי רחמים משרתי עליון. יחלו פני אל במיטב הגיון. אולי יחוס עם עני ואביון. אולי ירחם: אולי ירחם שארית יוסף. שפלים ונבזים פשוחי שסף. שבויי חנם מכורי בלא כסף. שואגים בתפלה ומבקשים רשיון: אולי אולי ירחם מעגי בבל. מלמדי מכות בענוי סבל. מנוד ראש נתונים ביושבי תבל. משל בעמים בקצף ובזיון: אולי אולי ירחם ויראה בעני עמו. ויקשב וישמע הצגים לעמו. ועודים בלחש מוסר למו. ועיניהם תולים למצוא רצון: אולי אולי ירחם אומרי סלח נא. אומצי שבחו בכל עת ועונה. אגודים בצרה לשפוך תחנה. את פני אלהיהם שופכים לב דוין: אולי אולי ירחם לקתה בכפלים. לעוטה אריות כמו בפי שחלים.

לוּקָה וּמִשְׁתַּלֶּמֶת בַּעֲוֹן שׁוֹלִים. לֹא שָׁכְחָה בְּבָל זֹאת מִכְתַּב עֹז הֶגְיוֹן: אולי אוּלַי יְרַחֵם כְּבוּשֵׁי פָנִים. הַשּׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְלֹא מְשִׁיבִים וְעוֹנִים. נִצְחוּ מְקַוִּים וּלְיִשְׁעוֹ נִשְׁעָנִים. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו בְּכִלָּיוֹן: אולי אוּלַי יְרַחֵם יְחַלֵּץ עָנִי בְּעָנְיוֹ. חֲבוּשׁוֹ יַתִּיר מֵאֶרֶץ שִׁבְיוֹ. יַגִּיהַּ מְזוֹרוֹ וְיַחֲבוֹשׁ חֳלָיוֹ. צַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע וְיָחִישׁ עֵת פִּדְיוֹ. אוּלַי יָחוּס עַם עָנִי וְאֶבְיוֹן אוּלַי יְרַחֵם:

אל מלך ויעבור וכו׳

זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: זָכְרֵנוּ יְיָ בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ: זְכוֹר עֲדָתְךָ קָנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר צִיּוֹן זֶה שָׁכַנְתָּ בּוֹ: זְכוֹר יְיָ חִבַּת יְרוּשָׁלָיִם אַהֲבַת צִיּוֹן אַל תִּשְׁכַּח לָנֶצַח: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד: זְכוֹר יְיָ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָיִם הָאוֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ: זְכוֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעוֹלָם: זְכוֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל תֵּפֶן אֶל קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל רִשְׁעוֹ וְאֶל חַטָּאתוֹ:

בקצת קהלות אומרים כאן (אל נא רפא נא) תמצא בסוף סליחות

זְכוֹר לָנוּ בְּרִית אָבוֹת כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: זְכוֹר לָנוּ בְּרִית רִאשׁוֹנִים כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ: עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמָה שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ. וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיהֶם: הָשֵׁב שְׁבוּתֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב וְשָׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: קַבֵּץ נִדָּחֵינוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: מְחֵה

פשעינו

פְּשָׁעֵינוּ כָּעָב וְכֶעָנָן כְּמָה שֶׁכָּתוּב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: מְחֵה פְשָׁעֵינוּ לְמַעַנְךָ כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מוֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכּוֹר: הַלְבֵּן חֲטָאֵינוּ כַּשֶּׁלֶג וְכַצֶּמֶר כְּמָה שֶׁכָּתוּב. לְכוּ נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְיָ אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: זְרוֹק עָלֵינוּ מַיִם טְהוֹרִים וְטַהֲרֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: רַחֵם עָלֵינוּ וְאַל תַּשְׁחִיתֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. כִּי אֵל רַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבוֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם: מוֹל אֶת לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ כְּמָה שֶׁכָּתוּב וּמָל יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ: הִמָּצֵא לָנוּ בְּבַקָּשָׁתֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ: תְּבִיאֵנוּ אֶל הַר קָדְשֶׁךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבֵית תְּפִלָּתֶךָ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלוֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: אֲמָרֵינוּ הַאֲזִינָה יְיָ בִּינָה הֲגִיגֵנוּ: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִינוּ וְהֶגְיוֹן לִבֵּנוּ לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: אַל תַּשְׁלִיכֵנוּ מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל תִּקַּח מִמֶּנּוּ: אַל תַּשְׁלִיכֵנוּ לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחֵנוּ אַל תַּעַזְבֵנוּ: אַל תַּעַזְבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. אַל תִּרְחַק מִמֶּנּוּ: עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שׂוֹנְאֵינוּ וְיֵבֹשׁוּ כִּי אַתָּה יְיָ עֲזַרְתָּנוּ וְנִחַמְתָּנוּ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְנוּ אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

הִרְשַׁעְנוּ וּפָשַׁעְנוּ לָכֵן לֹא נוֹשָׁעְנוּ. וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לַעֲזוֹב דֶּרֶךְ רֶשַׁע וְחִישׁ לָנוּ יֶשַׁע כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ יַעֲזוֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ אָמַר לְפָנֶיךָ שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: נַקֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִכָּל פְּשָׁעֵינוּ וְטַהֲרֵנוּ מִכָּל טֻמְאוֹתֵינוּ וּזְרוֹק עָלֵינוּ מַיִם טְהוֹרִים וְטַהֲרֵנוּ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ רְעֵבֵי טוּבְךָ צְמֵאֵי חַסְדֶּךָ תְּאֵבֵי יִשְׁעֶךָ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כִּי לַייָ אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת:

אל רחום שמך. אל חנון שמך. בנו נקרא שמך, יי עשה למען שמך עשה למען אמתך. עשה למען בריתך. עשה למען גדלך ותפארתך. עשה למען דתך. עשה למען הודך. עשה למען ועודך. עשה למען זכרך. עשה למען חסדך. עשה למען טובך. עשה למען יחודך. עשה למען כבודך, עשה למען למודך. עשה למען מלכותך. עשה למען נצחך. עשה למען סודך. עשה למען עזך. עשה למען פארך. עשה למען צדקתך. עשה למען קדושתך. עשה למען רחמיך הרבים. עשה למען שכינתך. עשה למען תהלתך. עשה למען אוהביך שוכני עפר, עשה למען אברהם יצחק ויעקב. עשה למען משה ואהרן. עשה למען דוד ושלמה. עשה למען ירושלים עיר קדשך. עשה למען ציון משכן כבודך. עשה למען שממות היכלך. עשה למען הריסות מזבחך. עשה למען הרוגים על שם קדשך. עשה למען טבוחים על יחודך. עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך. עשה למען יונקי שדים שלא חטאו. עשה למען גמולי חלב שלא פשעו. עשה למען תינוקות של בית רבן עשה למענך אם לא למעננו. עשה למענך והושיענו:

עננו יי עננו. עננו אלהינו עננו. עננו אבינו עננו. עננו בוראנו עננו. עננו גואלנו עננו. עננו דורשנו עננו, עננו האל הנאמן עננו: עננו ותיק וחסיד עננו. עננו זך וישר עננו. עננו חי וקים עננו: עננו טוב ומטיב עננו. עננו יודע יצר עננו. עננו כובש כעסים עננו. עננו לובש צדקות עננו. עננו מלך מלכי המלכים עננו: עננו נורא ונשגב עננו. עננו סולח ומוחל עננו. עננו עונה בעת צרה עננו. עננו פודה ומציל עננו. עננו צדיק וישר עננו: עננו קרוב לקוראיו עננו. עננו רחום וחנון עננו: עננו שומע אל אביונים עננו. עננו תומך תמימים עננו. עננו קשה לכעוס

לכעוס עננו. עננו רך לרצות עננו. עננו אלהי אבותינו עננו. עננו אלהי אברהם עננו. עננו פחד יצחק עננו. עננו אביר יעקב עננו. עננו עזרת השבטים עננו. עננו משגב אמהות עננו. עננו עונה בעת רצון עננו. עננו אבי יתומים עננו. עננו דין אלמנות עננו:

מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו: מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גב המזבח הוא יעננו: מי שענה ליעקב בבית אל הוא יעננו: מי שענה ליוסף בבית האסורים הוא יעננו: מי שענה לאבותינו על ים סוף הוא יעננו: מי שענה למשה בחורב הוא יעננו. מי שענה לאהרן במחתה הוא יעננו: מי שענה לפינחס בקומו מתוך העדה הוא יעננו: מי שענה ליהושע בגלגל הוא יעננו: מי שענה לשמואל במצפה הוא יעננו: מי שענה לדוד ושלמה בנו בירושלים הוא יעננו: מי שענה לאליהו בהר הכרמל הוא יעננו: מי שענה לאלישע ביריחו הוא יעננו: מי שענה ליונה במעי הדגה הוא יעננו: מי שענה לחזקיהו מלך יהודה בחליו הוא יעננו: מי שענה לחנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש הוא יעננו: מי שענה לדניאל בגוב האריות היא יעננו: מי שענה למרדכי ואסתר בשושן הבירה הוא יעננו: מי שענה לעזרא בגולה הוא יענני: מי שענה לכל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים הוא יעננו:

רחמנא דעני לעניי ענינן. רחמנא דעני לתבירי לבא ענינן. רחמנא דעני למכיכי רוחא ענינן. רחמנא ענינן. רחמנא חוס. רחמנא פרוק. רחמנא שזיב. רחמנא רחם עלן. השתא בעגלא ובזמן קריב:

אם יש עשרה מתענים אומרים (אבינו מלכנו) וקורין (ויחל):

סליחות לחמישי

אומרים (סלח לנו אבינו) עד ורב חסד לכל קוראיך:

האזינה יי תפלתינו והקשיבה לקול תחנונותינו: הקשיבה לקול שועתנו מלכנו ואלהינו כי אליך נתפלל: שמע יי וחננו יי היה עוזר לנו:

כרחם אב. להי הישועה. סלח נא. הטה:

אלהינו ואלהי אבותינו

תַּעֲנִית צִבּוּר קָבְעוּ תְּבוּעַ צְרָכִים. שׁוּב עָדֶיךָ חַפֵּשׂ וְלַחֲקוֹר דְּרָכִים. רַךְ לִרְצוֹת בִּשְׁלשׁ עֶשְׂרֵה עֲרָכִים. קָשֶׁה לִכְעוֹס תֵּת לְאַפַּיִם אֲרוּכִים: צְדָדֶיךָ מְקֻשָּׁטִים עֲדָיִם בְּלִי תַּפְשִׁיט. פְּאֵר הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת הוֹד תַּכְשִׁיט. עֵרֶךְ שַׁוְעָתֵנוּ לְךָ לְבַד נוֹשִׁיט. סֵדֶר חַיִּים וּפַרְנָסָה לִיצוּרִים תּוֹשִׁיט: נִכְתְּמָה הַבִּירָה וְנִתְרוֹקַן טוֹהַר הַשֻּׁלְחָן. מָזוֹן וּמֵזִיחַ סָתַר מֵעֲבוֹדַת פֻּלְחָן. לִשְׁפִיכַת הַנֶּפֶשׁ תֵּחָשֵׁב כְּמוֹ בְּשִׁית זָלְחָן. בְּמוֹעֵטֵר וּמַשְׂבִּיעַ גּוֹאֵל וְרוֹפֵא וְסַלְחָן: יָאוֹת לְךָ יַעַן מִמְּנָתְךָ נִשְׁנֶסֶת. טוּב רְוָחֲךָ חֶיוֹת נְזוֹנֶת וּמִתְפַּרְנֶסֶת. תְּלֶךְ שׁוֹאֶלֶת קוֹבֶלֶת וּמִתְנוֹסֶסֶת. זֵכֶר בַּאֲגוּתֶיהָ לְפָנֶיךָ מְשִׂיחָה וּמַכְנֶסֶת: וְאֵלֶיךָ הִיא נִשְׂוָיָה וּבְךָ חָסָיָה. הוֹתִיקָה הַעֲבֵר מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ. הֶרֶךְ אֻמָּנוּתְךָ בְּמַלְכְּךָ לִלְגְיוֹנְךָ אַפְּסַנְיָא. גְּמוֹל חֶסֶד לַעֲלוּבָה הַלָּזוּ אַכְסַנְיָא: בְּקִיאִים וּמְיֻשָּׁבִים לְרַצּוֹתְךָ בִּדְבָרִים עֲרֵבִים. אָפְסוּ כָּסוּ בְּכֹחָם

קטיגור

בטינור מערבבים. מאהבי לאביהם שבשמים זריזים ומערבבים. יראיו נדברים דתו שחרים וערבים: הקבשנו צום עוללים וזקני אספות. ישרנו רנה ותפלה ושקדנו ספות. חשוך למטה מעון. ושלומנו תשפות. זקוף דל מעפר ואביון מאשפות: כתור המעלה ובמדות הגונות תרומות. ערבתנו שים לטוב יושב מרומות. ובמקוה טוהר תדיח מלות ורמות. מצוא תפלתנו חסד לאהרך רוממות: אל מ״ך וכו׳

הושיעה יי כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: הושע יי את עמך את שארית ישראל: ישראל נושע ביי תשועת עולמים: כרחם אב וכו׳:

אלהינו ואלהי אבותינו

אנשי אמנה אבדו. באים בכח מעשיהם. גבורים לעמוד בפרץ. דוחים את הגזרות. היו לנו לחומה. ולמחסה ביום זעם. זועכים אף בלחשם. חמה עוצרים בשועם. טרם קראוך עניתם. יודעים לעתר ולרצך. כאב רחמת למענם. לא השיבות פניהם ריקם. מרוב עונינו אבדנום. נאספו ממנו בחטאינו. סעו המה למנוחות. עזבו אותנו לאנחות. פסו גודרי פרץ. צמתו משיבי חמה. קמי בפרץ אין. ראוים לרצותך בעתר. שטטנו בארבע פנות. תרופה לא מצאנו. שבנו אליך בבושת פנים. לשחרך אל בעת צרותינו:

אל מלך ויעבור וכו׳

פזמון ישראל נושע ביי תשועת עולמים. גם היום יושעו מפיך שוכן מרומים. כי אתה רב סליחות ובעל הרחמים: שעריך הם דופקים בעניים ודלים. צקון לחשם השוב יה שוכן מעלים. כי אתה: פחודים הם מכל צרות. ממחרפיהם ומלוחציהם. נא אל תעזבם יי אלהי אבותיהם. כי אתה: טובותיך יקדמו להם ביום תוכחה. ומתוך צרה המציאם פדות ורוחה. כי אתה: יושעו לעין כל ואל ימשלו בם רשעים כלה שעיר וחותנו ויעלו בציון מושיעים. כי אתה: הקשיבה אדון לקול שועתם. ולמכון שבתך השמים תעלה תפלתם.

כי

כי אתה רב סליחות ובעל הרחמים: אל מלך. זכור רחמיך וכו׳

סליחות לשני תנינא

אומרים (סלח לנו אבינו) עד ורב חסד לכל קוראיך:

אל תקצוף יי עד מאד ואל לעד תזכור עון. הן הבט נא עמך כלנו: העל אלה תתאפק יי תחשה ותענגו עד מאד: שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך: כרחם אב וכו׳

אלהינו ואלהי אבותינו

אפפונו מים עד נפש. באנו בעמקי מצולה. גלי ים עברו עלינו. דכיות תהום כסתנו. הודנו נהפך למשחית. ועוד לא עצרנו כח. זולעפנו על חטאתינו. חולחלנו על רוב פשעינו: טכסנו עצה מה לעשות. יועץ בקרבנו אין. כוננו בלב מחשבות. למרחוק שאת דעה: מסורת בידינו מאבותינו. נאקה תשובה וצדקה. סותרות רוע גזרות. עוד מענות עם. פצנו בהסכמה אחת. צום שני וחמישי ושני. קדוש אולי ישקיף רחמיו לקדם לרגז: שדי עשינו את שלנו. תוסיף עשה את שלך. אל תשב עמנו בדין. מדבר ומחרב ומרעב מלטנו. תיקר נפשנו בעיניך. יה סלח לנו. מחל לנו כפר לנו. כיום רדתך בענן: אל מלך וכו׳

האזינה יי תפלתנו והקשיבה בקול תחנונותינו: שמע יי קולנו נקרא חננו ועננו: שמעה יי צדק הקשיבה רנתנו האזינה תפלתנו: שמע יי וחננו. יי היה עוזר לנו: כרחם אב וכו׳

אלהינו ואלהי אבותינו

אזון תחן והסכת עתירה. אף הפר ושכך עברה. באי לחלותך בנפש מרה. בשמך הגדול ימצאו עזרה: געית נאנחים ענותם חזה. גחינת קומתם נא אל תבזה. דרוש עלבונם מצר ובוזה. דרוך פורה ונצחם יזה: הלא אתה היית והנך. היו תהיה בהדר גאונך. ונמת יכון זרע אמוניך. והנם כלים מתגרת חרונך. זועמו בעווים וממאוים נסחו. זורו באפסים ולא נחו. חבלה רוחם ולעפר שחו. חרשו חורשים ומענית המתיחו. טבעו בבוץ ואין פוצה. טורפיהם שלו מקצה אל קצה. יום ליום לוחמם מנצה. יד פורשים מלחץ ליצא: כלו חייהם ביגון ואנחה. כושל הבה וערבה שמחה.

לְיֵשַׁע חוּכִים וְהִנֵּה צְוָחָה. לְבִטּוּם קָמִים וְכָרוּ שׁוּחָה: מַעֲרִימִים סוֹד מִמְּךָ לְהַדִּיחָם. מַכְבִּידִים עוֹל לְהַכְשִׁיל כֹּחָם: נוֹאֲקִים אֵלֶיךָ בְּהִתְעַטֵּף רוּחָם. נַחַת לִמְצוֹא מִכּוֹבֶד טָרְחָם: שִׂיחַ צְקִים בְּמַעֲמַד צָפוּף. סְלִיחָה מְבַקְשִׁים בְּקָדְקוֹד כָּפוּף: עוֹשְׁקֵיהֶם יַקְנִיאוּם וּנְתָנוּם לְשִׁסּוּף. עִוְעִים יִמְסְכוּ וְיִהְיוּ לְסִפּוּף: פְּדֵה דְבֵקֶיךָ מֵחֶרֶץ וְכִלּוּי. פַּלְּטֵם מִצּוֹרֵר וּתְנֵם לְעִלּוּי: צַוֵּה יְשׁוּעוֹת מְשַׁחֲרֶיךָ בְּחִלּוּי. צוּר עוֹלָמִים הוֹשִׁיעֵנוּ בְגִלּוּי: קַנֵּא וְנוֹקֵם קַנֵּא לִשְׁמֶךָ. קֵץ עֵלֶם כִּמְנוֹאָר עַמֶּךָ. רְאֵה עֲמָלֵנוּ וְשׁוּב מִזַּעְמֶךָ. רִיבָה רִיבֵנוּ מֵעִם חֶרְמֶךָ: שְׁכִינָתְךָ הָשֵׁב לְתוֹךְ אַרְמוֹנַי. שַׁלְאֲנָן הוֹשֵׁב לְוִיַּי וְכֹהֲנַי. תַּטֶּה אָזְנְךָ לְקוֹל תַּחֲנוּנַי. תִּרְצֵנִי בְּקָרְאִי יְיָ יְיָ: אל מלך וכו׳

פזמון יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם. וְחַנּוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְרַב חֶסֶד. וֶאֱמֶת. נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים. נֹשֵׂא עָוֹן. וָפֶשַׁע. וְחַטָּאָה. וְנַקֵּה. וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה. בִּרְאוֹתִי כָּל עִיר עַל תִּלָּהּ בְּנוּיָה. וְעִיר הָאֱלֹהִים מֻשְׁפֶּלֶת עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּיָּה. וּבְכָל זֹאת אָנוּ לְיָהּ וְעֵינֵינוּ לְיָהּ: יי מִדַּת הָרַחֲמִים עָלֵינוּ הִתְגַּלְגְּלִי. וְלִפְנֵי קוֹנֵךְ תְּחִנָּתֵנוּ הַפִּילִי. וּבְעַד עַמֵּךְ רַחֲמִים שַׁאֲלִי. כִּי כָל לֵבָב דַּוָּי וְכָל רֹאשׁ לָחֳלִי: יי תָּמַכְתִּי יְתֵדוֹתַי בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה תֵבוֹת. וּבְשַׁעֲרֵי דְמָעוֹת כִּי לֹא נִשְׁלָבוֹת. לָכֵן שָׁפַכְתִּי שִׂיחַ פְּנֵי בוֹחֵן לִבּוֹת. בָּטוּחַ אֲנִי בָּאֵלֶּה וּבִזְכוּת שְׁלֹשֶׁת אָבוֹת: יי יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שׁוֹמֵעַ קוֹל בְּכִיּוֹת. שֶׁתָּשִׂים דִּמְעוֹתֵינוּ בְּנֹאדְךָ לִהְיוֹת. וְתַצִּילֵנוּ מִכָּל גְּזֵרוֹת אַכְזָרִיּוֹת. כִּי לְךָ לְבַד עֵינֵינוּ תְלוּיוֹת: יי יי

אל מלך וכו׳. זכור רחמיך וכו׳

סליחות לעשרה בטבת

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

כי עם יי החסד והרבה עמו פדות: פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו: והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו: כרחם אב. יי צבאות. סלח נא וכו׳

אלהינו ואלהי אבותינו

אֶזְכְּרָה מָצוֹק אֲשֶׁר קְרָאַנִי. בִּשְׁלֹשָׁה מַכּוֹת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

הכני

הכני. גדעני הניאני הכאני. אך עתה הלאני : דעכני בשמונה בו שמאלית וימנית. הלא שלשתו קבעתי תענית. ומלך יון אנסני לכתוב דת יונית. על גבי חרשו חורשים האריכו מענית : זועמתי בתשעה בו בכלמה וחפר. חשך מעדי מעיל הוד וצפר. טרוף טורף בו הנותן אמרי שפר. הוא עזרא הסופר : יום עשירי צוה בן בוזי החוזה. כתב לך בספר המחזה. לזכרון לעם נמס ונבזה. את עצם היום הזה : מנין סדר חדשים בעשרה בו העיר. נהי ויליל במו פי אפעיר. סדר פורעניות בתוך לבבי יבעיר. בבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר : על אלה על פני אבק זריתי. פצתי על ארבעתן לו חץ בלבבי יריתי. צרות על אלה קבר לי כריתי. צדיק הוא יי כי פיהו מריתי : קראתי שמך מתנחם על רעתי. ראה עניי ושמע קול פגיעתי. שמע תחנתי חיש נא ישועתי. אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי : ירח טבת מאד לקיתי בו. ונשתנו עלי סדרי נתיבו. סברתי פשעתי יגלה לי טובו. האומר לים עד פה תבא : אל מלך ויעבור וכו'

אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים : אלהים זדים קמו עלינו ועדת עריצים בקשו נפשנו ולא שמוך לנגדם : כרחם אב וכו'.

אלהינו ואלהי אבותינו

אבן הראשה. לעיים ולחרישה. ונחלי מורשה. מנוד ראש בלאמים : בקרבי לב נכאב. נדוה ונדאב. נשארנו כאין אב. והיינו כיתומים : רכה וענוגה. בשושנים סוגה. ועתה היא נוגה. מסורה ביד קמים : היתה כאלמנה. קריה נאמנה. וזרע מי מנה. נמכרו בלא דמים : מעננה ורכה. צלחה למלוכה. ומעניתה ארכה. זה כמה שנים וימים : בית יעקב לבזה. ללעג ולעזה. והעיר העליזה. למטעי כרמים : רוויה תרעלה. ביד בני עולה. הרצויה כעולה. וכקטורת הסמים : מאסה לזנוח. תורת אבי זנוח. ולא מצאה מנוח. לילות וגם ימים : נורא אל עליון. ממך יהי צביון. להשיב לריב ציון.

שנת שלומים: חדש ימינו כקדם. מעונה אלהי קדם. ולבן כצמר אודם. וכשלג כתמים: הזקנו ביראתך. ובקיום תורתך. ופקדנו בישועתך. אל מלא רחמים: אל מלך וכו'

פזמון אבותי כי בטחו בשם אלהי צורי. גדלו והצליחו וגם עשו פרי. ומעת הקדחו והלכו עמו קרי. היו הלוך וחסור עד החדש העשירי: בעשירי לחדש סמך מלך בבל. וצר על עיר הקדש. ונקבב רב החובל. נמתי הדש ועגיתי בבבל. והיה מדי חדש לאבל כנורי. אבותי: ראשית בכורה לראשית החרם. שם אחרים הזכירה והעון גורם. אל לא הקירה ושטפה בזרם. צרה כמבכירה כערה במרום תמריא. אבותי: אלהים הביא יום רעה ומצור. צוה ירי סביבי עוללי לבצור. יום הרך לבבי. ואין כח לעצור. ודבר אל נביא. משול אל בית המרי. אבותי: מיושבי שער העביר אדרת. חמתו כאש בער והרים עמרת. ומלבנון יער השליך תפארת. ורוח סועה נסער תסמר שערת בשרי. אבותי: יפיפית נמשלת. ועתה קדורנית. בעון כי כשלת. ולבך אחורנית. זנבוך ונחשלת. ראשונה ושנית. והתיחל לא חתלת. מעט צרי. אבותי: צדיק הצור תם. נשוא עון נלאה. מקרוב למפתן לפנת גג דאה. מעון הנבתם. וצעקתם באה. רבה רעתם כעץ עשה פרי. אבותי: תזה כל קמי תוכן העלילות. כי מלאו ימי ברוע מפעלות. ומבושת עלומי שבחתי גמולות. נותן לחמי ומימי פשתי וצמרי. אבותי: קמי פיהם פערו ונחלתי בלעו. מאד עלי גברו ודמי שתו ולעו. נכרים עלי צרו ואת אחי הרעו. האומרים ערו ערו בני שעיר החורי. אבותי: אמרו לכו נכלם ונשביתה זכרם. אל קנא ונוקם גמלם ישאו את שברם. כמעשיהם שלם ויבשו משברם. כאיש חלום חולם שלשה סלי חורי. אבותי: פצעי לא רככה וחבורותי קצח. ועיני הוכהתה צופה לדודי צח. העוד לא שככה חמתו לנצח. על מה עשה ככה ומה חרי. אבותי: רחום זה אלי אל לעד

תונה. ארכו ימי אבלי ועוד לבי נאנה. שובה אל לאהלי מקומך אל תנה. שלם ימי אבלי כי תבא על שברי. אבותי: יי מנת חלקי חושה לי לעזרה. פתחת שקי שמחה לי לאזרה. ותגיה את חשכי באורך להאירה. את נשף חשקי כי אתה נרי. אבותי: מיגון ואנחה. פדה אל את נפשי. עשה לעמך הנחה. מכבי ומדושי. תהפוך לרוחה. את צום החמישי. לששון ולשמחה. צום הרביעי צום העשירי. אבותי: אל מלך וכו'. זכור רחמיך וכו'

סליחות לתענית אסתר

אומרים (סלח לנו) עד ורב חסד לכל קוראיך:

קוה קוינו אל יי ויט אלינו וישמע שועתנו: אף אורח משפטיך יי קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש: כרחם אב וכו':

אלהינו ואלהי אבותינו

אדם בקום עלינו חיל אחזתנו ורעוד. בהסתפחו לממלכות חנף. כמעט כשלנו למעוד. גמרו למכרנו כתל וחרין בלי מחעוד. אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד: בלו עיני למרום קראתיך אויבי לקוב. הכרת שם ושאר ומחה שם לרקוב. וצר צוררי בנבליהם אשר נכלו לעקוב. ויאמרו לא יראה יה. ולא יבין אלהי יעקב: זרוים שנה ויגה ולא מלב לכלותם. חבו לפנים ורדם בהסרת טבעת להחלותם. טוב דברו הקים לעיני הגוים להעלותם. בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם: ידע רמז הקורות לעם מעפר ומהדם. כתב הסתר אסתיר ומר דרור מפרדם. לשבות המן ממהרת. המן העץ קנדם. תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדם: מקשיב דבר שקר כתב שטנה ועצב. נתעטף בבגדי שרד כטעה במנין קצב. סדר להשתמש בשונים כלי המחצב. ויבא גם השטן בתוכם להתיצב: עם הנמצאים בשושן באכלם מזבח עברם. פער פיו להשטינם ולהסגירם ביד נותן מכרם. צור הסכים לכתוב אגרת לאבד שברם. אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם: קדושים

מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מַר יִבְכָּיוּן בִּצְעָקָה. רַחוּם הַבֵּט לַבְּרִית וְאַל תָּפֵר לְהַרְחִיקָה. שָׁמְעָה מוֹרָשָׁה וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּת וּמוּעָקָה וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה: תִּשְׁבִּי שָׂם אֵזוֹר שַׂק בְּמָתְנָיו תַּחְבּוֹשֶׁת. מַהֵר וְהוֹדִיעַ יְשֵׁנֵי מַכְפֵּל אָבוֹת שְׁלֹשֶׁת. נָחַץ לְרוֹעֶה מַה לְּךָ נִרְדָּם לְהִתְעַשֶּׁשֶׁת. קוּם קְרָא אֶל אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשָּׁת: חוֹתַם טִיט אֲשֶׁר נַעֲשָׂה לְבַלְשָׁן סֵפֶר. מְנִיגֵהּ לְמַדוֹ לְאַחַר גְּזֵרָה בְּכַעַס לְהָפֵר. בֶּן קִישׁ הִקִּישׁ דַּלְתוֹת בֵּית הַסֵּפֶר. וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל הָאֵפֶר: רִבֵּץ תִּינוֹקוֹת לְפָנָיו יָמִים שְׁלֹשָׁה צָמִים וּמְכַפָּנִים. בְּקוֹל יַעֲקֹב לַחֲלוֹשׁ יְדֵי עַז פָּנִים. יָדָיו אֱמוּנָה לָאֵל הַצִּילֵנִי מֵעַלְבּוֹנִים. פֶּן יָבֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים: מִזֶּה אֵלֶּה וּמִזֶּה אֵלֶּה בְּנֵי אֵיתָנֵי וְרַבָּנֵי. כֻּלָּם צָעֲקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל יְיָ: יָהּ לְקוֹל רִנּוּן כְּבוֹא שָׁאַל לְפָנָי. וּמֶה קוֹל הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי: רוֹעֶה הֱשִׁיבוֹ הֵם קְטַנֵּי קֹדֶשׁ זֶרַע. יָהּ הַצֵּל לְקוֹחַי לַמָּוֶת מֵאוֹיֵב הָרָע. חַנּוּן נִכְמְרוּ רַחֲמָיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת הַמְּאוֹרָע. וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע: יְהוּדִי הוֹקִיעַ יְלָדָיו לְמַטָּה וַאֲבִיהֶם לְמַעְלָה. אִישׁ אִישׁ בְּשָׁלֹשׁ אַמּוֹת וְהָרְבִיעִית אֲוִיר מְגֻלָּה. מִשְׁנֶה נָקַם חָזֶה וְשָׂמַח וְשָׁח תְּהִלָּה. אוֹתִי הֱשִׁיב עַל כַּנִּי וְאוֹתוֹ תָלָה: וַתִּכְתּוֹב אֶסְתֵּר תּוֹקֶף לִקְרֹא בְּבַהֲלֵל מְהוֹדִים. מִלְמַעְלָה קִיְּמוּ מַה שֶּׁקִּבְּלוּ לְמַטָּה הוֹדִים. גַּם יְנוֹסֵס לְפַרְסֵם כְּאָז פִּלְאוֹ מַסְהִידִים. בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים: אל מלך וכו׳

כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: בקראנו עננו אלהי ישענו בצר הרחבת לנו חננו שמע תפלתנו: ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר: כלחס הֿכ וכו׳
ו

אלהינו ואלהי אבותינו

אַתָּה הָאֵל עוֹשֵׂה פְלָאוֹת. בָּעַמִּים הוֹדַעְתָּ עוֹז נוֹרָאוֹת. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמְּךָ מִתְּלָאוֹת. הִכִּיתָ צָרֵיהֶם בְּמוֹתֵי תַחֲלוּאוֹת: הָאוֹיֵב בְּקוּמוֹ לְעוֹרֵר מְדָנִים. וְדִמָּה לְהַכְרִית פִּרְחֵי עֲדָנִים. זָמַם לִשְׁקוֹל לְגִנְזֵי אֲדוֹנִים. חֲלִיפֵי מֵאַת כִּכְּרֵי אֲדָנִים: טְרָאֶיךָ הִזְהַרְתָּ שְׁקָלֵיהֶם לְהַקְדִּים. יָדַעְתָּ הָעֲתִידוֹת וְדָרַשְׁתָּ גִּשְׁקָדִים:

כבוי

בבוי להמציא ללהב יוקדים. לקוחים למות לתחי נפקדים: מסכה צרה בעבדם לפנים. נמסרו להתז קנוקנות וגפנים. סבבום מוקשים בכל דפנים. עיניהם לך תולים ובסתרך נצפנים: פור נהפך באויבים לשלוט. צליבה הוכו אגגי לקלוט. קלע ובלע פני הלוט נלוט. ריבי עם באשמנים לעלוט: שלום ואמת נכתב מכל צד. תוקף ישע קלע ומצד. שודד השדד וברשתו נוצד. מלשני נסחף נצמת ונרצד: עשו שמחות ולדורות קבעום. ומקראות שלשום ולא רבעום. נסכמו ממעל ולמטה טבעום. בספר נחקק על מה קבעום: המה ידך לסלוח לפושעים. יהודי והדסה הקמת מושיעים. צדקתם עומדת לעד לשעשועים. חקר כבודם להזכר לנושעים: הנא לשמך נורא ונקדש. חזה כרמך נהרס ונדש. זרויינו קבץ ושיר לך יחדש. קימם והחים בבנין בית המקדש: וכעשותך נוראות באותן הימים. אתנו הפלא תשועת עולמים מצוא לפניך כופר ותנחומים. אל מלך יושב על כסא רחמים: אל מלך ויעבור וכו׳

פזמון במתי מספר חלינו פניך לשועת נבאים אל תעלם אזנך. הקשב תחנתם משמי מעונך. כבימי מרדכי והדסה הושעת בניך: תהלות ישראל אתה יושב. שועתם מאזין ורנתם קושב. רפאות למחץ מקדים ומחשב. קנוייך להיטיב וניניהם ליישב. במתי: צר ואויב הלטיש עיניו. פיהו פער לשאוף עניו. עשת בשלו להשמיד קהל המוניו. סגל לאבד חבת בנשתוניו. במתי: נוקם לצרים ונוטר לאויבים. מקדת מדתם כזדו לאהובים. לוחם וניניו הותלו מוצלבים. כבחרוזת דגים חורזו תחובים. במתי: יום אשר שברו צוררים. טבחה לשית בעם נצורים. חלפה הדת ונפלו פגרים. זולעפו זועמו מובסים מוגרים. במתי: ובכן יתעלה שמך ויתנשא. הודך שמי שמים כסה. דכים ברוממך נתונים למשסה. גיא ואפסיה תהלתך מכסה. במתי: קינה הגיגנו עתה וראה בצר. השיבנו

למנוחתך

למנוחתך כי ידך לא תקצר. אדון קראנוך מן המצר. אנא הוציאנו למרחב וחלצנו מצר. במתי: מאד תרבה לנו מחילה. שמע תפלה והעבר תפלה. לותצינו ישלימו אתנו ועונותינו תשליך במצולה. ממנו רחמיך לא תכלא. במתי: אל מלך. זכור רחמיך וכו'

סליחות לשבעה עשר בתמוז

אומרים (סלח לנו אבינו) עד ורב חסד לכל קוראיך:

אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: אלהינו בושנו במעשינו ונכלמנו בעונינו: כרחם אב וכו':

אלהינו ואלהי אבותינו

אתאנו לך יוצר רוחות. ברוב עונינו כבדו אנחות. גזרות עצמו ורבו צריחות. כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות. גלינו מבית הבחירה. דיננו נחתם ונגזרה גזרה. וחשך בעדנו אורה. כי בשבעה עשר בתמוז נשרפה התורה. הרסו אויבינו ההיכל. וברחה שכינה מזוית היכל. ונמסרנו ביד זדים להתאכל. כי בשבעה עשר בתמוז העמד צלם בהיכל. זרונו מעיר אל עיר. ונלכד ממנו רב וצעיר. חרבה משושנו ואש בה הבעיר. כי בשבעה עשר בתמוז הבקעה העיר: טפש מקדשנו צר המשמיד. ונטל מחתן וכלה אצעדה וצמיד. יען כעסנוך נתננו להשמיד. כי בשבעה עשר בתמוז בטל התמיד: כלה ממנו כל הוד ושבח. הרבו שלף אויב עלינו לאבח. להיות עוללים ויונקים מובנים לטבח. כי בשבעה עשר בתמוז בטלו עולה וזבח: מרדנו לשוכן מעונות. לכן נתפזרנו בכל פנות. נהפך מחולנו לקינות. כי בשבעה עשר בתמוז בטלו קרבנות: סררנו לפניך מריב לשונות. לכן למדה לשוננו לומר קינות. עזבנו בלי להמנות. כי בשבעה עשר בתמוז גרמו לנו עונות: פזרנו בלי מצוא רוחה. לכן רבתה בנו אנחה. צור ראה נפשנו כי שחה. ושבעה עשר בתמוז הפך לנו לששון ולשמחה: קשינו ערפך ורבתה בנו אסון. לכן נתנו למשסה

וששון. ראה יי והלצנו מאסון. ושבעה עשר בתמוז הפך לנו לשמחה ולששון: שענו שוכן רומה. וקבץ נפוצותינו מקצוות אדמה. תאמר לציון קומה. ושבעה עשר בתמוז הפך לנו ליום ישועה ונחמה: אל מלך וכו'

אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל: כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: כרחם אב וכו'

אלהינו ואלהי אבותינו

אמרר בבכי מפני יד שלוחה בעי. בנאצי בתוך ביתו בבגדי וקבעי. גח וברח ונסע עשר ועלה לשביעי. דמני הציקני. הסיקני בחדש הרביעי: הביא מועד במלאתו לשבור בחורי גמוז. ורבה בו פעמים במסמוס ומזמוז. זבולו כשר שאננות מבכות את התמוז. חיבני איבני אזי בירח תמוז: טמנו פחים חמשה במקרא תלאות משלחות. יכלו לי בשבעה עשר בו באליחות. כי נוקשתי ככלה עלובה בחפת שלוה והצלחות. לרועי לא המתנתי שש ונשתברו הלוחות: מידו עדיתי חלי וכתם אצעדה וצמיד. נגרות ביום אפו כשחתי דרכי להשמיד. סדר עבודתו וקיץ מזבחו קצתי להעמיד. על כן מלשכת הטלאים בטל התמיד: פור התפוררה ונתפזרה סוערה עניה. ציה נמשלה מבלי חובל ונטרפה כאניה. קחתה בחטאתה בראשה ובכפל תאניה ואניה. ריבוה צריה כהיום והבקעה העיר בשניה: שלוחה כצבי מדח מאין דורש להסתירה. שננו לשונם ונתנוה כשה צמרה וחלבה להתירה. תצעק על כלי חמדה שבו נכתרה. תתמוד עיניה נצל כשרף אפוסטמוס התורה: חרף עשוקים ורצוצים בעבור הרעימה סבל. ירודים בוהיה לאכול ובהסתר פנים מלהסתכל. יד השלים מכנף שקוצים נאכל. עת צרה בהתכנס והעמד צלם בהיכל: דווים סגופים בנים היו מקדם ראשונים. סמוכות צרותיהם זו לזו במה שנים. לוקים כאשר תעשינה הדבורים והעקבים שונים. הוגים

אבד

אָבַד שִׁבְרָם וּבָטֵל סִכּוּיָם בְּאִישׁוּנִים: אֵל קַנָּא בְּהִתְאַפֵּק
בִּמְקַנְאֶיךָ דְּשֵׁנִים וְרַטוּבִים. מְחַכִּים תָּקִים עוֹמְדִים לְעוֹלָמִים.
כִּנְטִיעִים מְחֻטָּבִים בַּאֲהָבִים. הָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם בְּצוּמוֹת חֲטוּבִים.
נֶצַח הֱיוֹתָם לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים:

אל מלך ויעבור וכו'

פזמון שָׁעָה נֶאֱסַר. אֲשֶׁר נִמְסַר. בְּיַד בָּבֶל וְגַם שָׂעִיר. לְךָ
יֶהֱמֶה. זֶה בַּמֶּה. וְיִתְחַנֵּן כְּבֶן צָעִיר. יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבָּקַע
הָעִיר: לְזֹאת אִכַּף. וְאֶסְפּוֹק כַּף. בְּיוֹם חֲמֵשׁ פְּזוּרוֹנִי. וְעַל רֶגֶל
הָעֵגֶל. הַלּוּחוֹת יְצָאוּנִי. וְגַם הִשְׁמִיד הַתָּמִיד. וּמֵעֲצָתוֹ כְּרָאָנִי.
וְלָכַד צָר. עִיר מִבְצָר. וּבַסּוּגַר הֱבִיאָנִי. וְהוּשַׂם אֱלִיל. בְּהֵיכַל
כָּלִיל. וְהַמִּנְחָה הוּנָחָה. וְדָתְךָ צָר בָּאֵשׁ הִבְעִיר. יום: מְאֹד
אֶתְחַל. וְאֶתְחַלְחַל. בְּיוֹם שַׁדַּי דְּחָפָנִי. וְהַשְּׁפִיפוֹן. מִצָּפוֹן.
הַשִּׁבֹּלֶת שְׁטָפָנִי. מְאוֹר חָשַׁךְ. וְגַם שֵׁשַׁךְ. כְּמוֹ כַדּוּר צְנָפָנִי.
וְגַם צַיָּד. שָׁלַח יָד. וְהַצָּפִיר וְהַשָּׂעִיר. יום: הוֹד לִבִּי. וּמִשְׂגַּבִּי.
הַלָּעַד אַפְּךָ יֶעְשַׁן. שְׂמָחֵנִי וְהַעֲלֵנִי. וּמֵחֶדֶק לְקוֹט שׁוֹשָׁן. בְּנֵה
בֵּית זְבוּל. לְהָשִׁיב גְּבוּל. הַכַּרְמֶל וְהַבָּשָׁן. וְעַיִן פְּקַח. וְנָקָם קַח.
מֵאֶצֶר וּמִדִּישָׁן. שְׁפִיט אֵלֶם. וְאָז יְשֻׁלַּם. הַמַּבְעֶה וְהַמַּבְעִיר.
יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבָּקַע הָעִיר: אל מלך. זכור רחמיך וכו'

סליחות לתחלואי ילדים ר"ל

אֵל נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת. אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ:
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

אֵל נָא רְפָא נָא תַּחֲלוּאֵי גֶפֶן פּוֹרִיָּה. בּוֹשָׁה וַחֲפוּרָה וְאֻמְלְלָה
פִּרְיָהּ. גְּאָלֶנָּה מִשַּׁחַת וּמִמַּכָּה טְרִיָּה. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לְאַבְרָהָם
אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. חטאנו: דְּגָלֵי עַם פְּדוּיֵי בִּזְרוֹעַ חָשׂוּף.
הַצֵּל מִנֶּגֶף וְאַל יִהְיוּ לִשְׁסוּף. וְתַעֲנֶה קְרִיאָתֵנוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ
תִּכְסוֹף. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ עַל יַם סוּף: חטאנו זְכוּת
צוּר חֻצַּב הַיּוֹם לָנוּ תְּגַל. חֲשָׁבֵנוּ מֵאֶנֶף וּנְחֵנוּ בְּיוֹשֶׁר מַעְגָּל.
טַהֵר טֻמְאָתֵנוּ וְלִמְאוֹר תּוֹרָתְךָ עֵינֵינוּ גַּל. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ

לִיהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל: חטאנו יָהּ רְאֵה הֶשֵּׁן עָכוּר וְהַצְמַח לָנוּ
תְּרוּפָה. כַּלֵּה שׁוֹד וָשֶׁבֶר סַעַר וְסוּפָה. לַמְּדֵנוּ וְהַחְכִּימֵנוּ אִמְרָתְךָ
הַצְּרוּפָה. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לִשְׁמוּאֵל בַּמִּצְפָּה: חטאנו מוּתְמָם
מְרֻחָם שָׁרָשָׁיו אַל תַּחְמֹל. נַקֵּנוּ מִכֶּתֶם וְשֶׁמֶץ וְלֹא נֵאָמֵל.
סַעֲדֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה וְאָרְחוֹת חֲסָדֶיךָ נִגְמֹל. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לְאֵלִיָּהוּ
בְּהַר הַכַּרְמֶל: חטאנו עוֹדְדֵנוּ בְּצֶדֶק מָשׁוּי מִמַּיִם וְכַפֵּר זָדוֹן
וּמְשׁוּגָה. פְּדֵנוּ מִמְּהוּמַת מָוֶת וְאָחוֹר בַּל נְסוֹגָה. צַוֵּה יְשׁוּעָתֵנוּ
וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ אַל נִתְמוֹגְגָה. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לְיוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּגָה:
חטאנו קְדֻשַּׁת אִישׁ חֲסִידֶיךָ זְכוֹר לִיפַת פְּעָמַיִם. רַחֲמֶיךָ תְּעוֹרֵר
כִּי לָקִינוּ בְּכִפְלַיִם. שׁוּבֵנוּ תּוֹקֶף לְיִרְאָתְךָ וְלֹא נֶחְשַׂף שׁוּלַיִם.
עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה בְנוֹ בִּירוּשָׁלָיִם: חטאנו. זכור לנו

הפטרה לתענית צבור

דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: יַעֲזֹב רָשָׁע
דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־
אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם
וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה: כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ
דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם: כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד
הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־
הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל: כֵּן
יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה
אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו: כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ
וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־
עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף: תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ וְתַחַת
הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת:
כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי
לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת: אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם
יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע:
וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי

יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

יוצר לפרשת שקלים

החזן מתחיל (ברוך אתה) עד (ומושיע ומגן) והח"כ מתחילין כאן

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים׃

אָז מֵאָז זַמּוֹתָ בְּכָל פּוֹעַל. בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל כֹּל לְךָ לְקַשֵּׁר. גַּדְתָּ בְּבֵן לְמָשׁוּי מִמֵּי שֹׁעַל. דַּעַת מִפְקַד יוֹפִי פַּעֲמֵי נַעַל. הַעַל הֵמִירוּ כְּבוֹד רֵעַ בְּבַעַל. וְזֶה לְלֹא זֶה פִּצְחוּ בְּמַעַל. זָנְחוּ בַּחֲרוֹן אַף וְנֶגֶף וָגַעַל. חָל בַּעֲדָם חָבֵר וְהַצֳּרִי תַּעַל׃ טוֹרַח מַשָּׂאָם הֻגַּד לוֹ שְׂאֵת. יְשָׁרָם לְהָלִיץ תְּלוּי רֹאשׁ לָשֵׂאת׃ חזן כָּפְרָם פֶּן תֵּת לְאֻמִּים מַשְּׂאֵת. לְנַטְּלָם לְנַשְּׂאָם בְּכִי תִשָּׂא אֶת׃

רָאשֵׁי עַל כָּל רֹאשׁ נִשֵּׂאתָ. גֵּוִי עַל מְרוֹמֵי קֶרֶת הִתְנַשֵּׂאתָ׃
חזן אַהֲבָה עַל כָּל פֶּשַׁע כִּסִּיתָ. בְּגִין צֵל יְמִינְךָ לְגוֹנְנֵי הִתְנַשֵּׂאתָ׃
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם׃ אתה גבור עד להחיות מתים

מַעְתִּיק פְּלוּסִים צָר וּבוֹרֵא רוּחַ. מְמַדֵּד וּמְשַׁקֵּל גֹּזֶל עִם רוּחַ. נֶגֶף לְבַל יַזִּיק לְנִדְכְּאֵי רוּחַ. נוֹבְבָתָם תֵּת פִּדְיוֹן לְכָל רוּחַ׃ שָׂרִיג זַד שְׂעִיר מֵרֶם עָמַד. סָקַרְתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצִנִּין יֵעָמֵד. עֲצַתְּ זֶה לָזֶה שְׁמַע בְּמַעֲמָד. עָתוּד שְׁקָלִים מֵרֹאשׁ

חֹדֶשׁ לְלַמֵּד: פָּרָשָׁה זֹאת לַהֲגוֹת בְּקֶץ זֶה. פַּלְסֵיהָ לְהַקְדִּים לְפָלֶם צַר וּבוֹזֶה: חזן צוּרַת מַטְבֵּעַ כְּחָז אֲבִי חוֹזֶה. צִוָּה צוּר לְצִיר בֵּן תֵּת מִמַּן זֶה:

שְׁמוֹ מְשַׁתֵּף בְּעַם לוֹ עֲמוּתִים. וְעָלָיו כָּל הַיּוֹם הֵם מוּמָתִים. חזן יָעִיר וְיֶחֱשׂוֹף זְרוֹעַ וְיַד מְמִתִים. בְּזִיל נִטְפֵי לֶקֶשׁ לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קְצוּבָה הִיא זֹאת לְשׁוֹעִים וְדַלִּים. קְצִינִים וְרָשִׁים יַחַד בָּהּ שְׁקוּלִים. קָצִין לְבַל יָעוֹז מִזִּיל מַקְהֵלִים. קָרָא לוֹמַר הוֹגֵי פְּרָאֲנִי מִשְׁקוֹלִים: רוֹב עָם אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר. רָב עִם צָעִיר מַעֲשָׂרִים לְהִסָּפֵר. רְאוּיִם לְעוֹנֶשׁ וְנִגְהַר בְּסֵדֶר לְהִתְכַּפֵּר. רֶשַׁע וְכָל פֶּשַׁע לְכַפֵּר וּלְהָפֵר: שְׁעוּרִים בָּזֶה שִׁיעוּר בְּמִפְקָד לְהַגְבֵּר. שֶׁתַּשְׁלִימוּ לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ אוֹתָם לְחַבֵּר: חזן שִׁקְלֵי כֶסֶף כִּפּוּרִים כְּפֻרָם לְהַדְבֵּר. שְׁמוּרִים לְזִכָּרוֹן תֵּת לְכָל הָעוֹבֵר:

תְּמָדוּ מֵאָז כָּל עֲדַת קְדוֹשִׁים. תְּרוּם בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים תְּרוּמַת הַקֳּדָשִׁים: חזן תְּכוּנָה לְבֶדֶק הַבַּיִת וְכָל אִשִּׁים. תֵּת בְּיַד הַכֹּהֲנִים כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים:

תִּתֵּן בְּאוֹן פִּיד טִיט רִפְשֵׁנוּ. תַּבִּיט בְּדָכְיֵנוּ וְעוֹד בַּל תַּכְפִּישֵׁנוּ: חזן תִּקְרָא דְרוֹר כְּמֵאָז בּוֹ לְהַחְפִּישֵׁנוּ. תֵּת הֲמוֹן עָרִיצִים תַּחַת נַפְשֵׁנוּ:

תִּזְכּוֹר לְהַעֲלוֹת נְשׂוּאֵי כֶתֶם מִדְּבָיִם. תְּמוּכִים גְּזוּרִים בְּהוֹד טוּב עֲדָיִם: חזן תָּקֵף עוֹז אַדִּירְךָ עַל יָם. תִּזְכּוֹר לְעַם מִסְפָּרָם כְּחוֹל הַיָּם:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

מִי יוּכַל לְשַׁעֵר כָּל הַפְּקוּדִים. אֲשֶׁר בְּחֶבֶל וּבְחֹלֶשׁ לֹא נִפְקָדִים. בְּרִית כְּרוּתָה לָמוֹ מֵאָז בִּפְקוּדִים. לְבַל יֶחְסַר הַמֶּזֶג מֵחוֹמֶשׁ פְּקוּדִים: אִם כְּתוּבִן וְכִנֵּם יִשָּׁקְדוּ מִפְּקָדִים. לֹא יִמָּעֲטוּ מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא מִנְקָדִים. וְאִם לְנֶגֶף וָאֶגֶף בְּאַף מִפְקָדִים. כֶּסֶף תֵּת כּוֹפֶר הֵם מוּפְקָדִים. וּבְכָל עֶרֶב נִשְׁמָתָם בְּיָדְךָ

מפקידים

מפקידים. ובכל רגעי בקר נבחנים ונפקדים. ודי מה יקרו עלי הפקודים. אלה הפקודים והמתפקדים. שמור פקודים ונפקדים ושוקדים. להיות משקדים. ולך קודים:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

אמן בשמעו כי תשא את ראש. חל ונחת איך אותם דרוש: לעם אשר לא ימד ולא יספר. איככה אספרם ולא נתנו להספר: עקרם כנאמר לו הבט וספור. שב ויושב אם תוכל לספור: זרעם כחול ימים וכוכבים ספורים. ואני איך אספרם ולעד פרים: רם תוה לו אות מספרם. איך למנותם ולעמוד על ספרם: בקור ראשי שמותם לחשבון תעלה. ומדת מנינם בידך אז תעלה: יקר שלישי בתוכם לא התפקד. כי לגיון מלך לבדו נפקד. רשום מבטן להפקד במשמרת הקדש. וצבאו ופקודיו נמנים מבן חדש בשמעו אמר ונתנו איש כפר. פץ במה יתרצה אשכול הכפר: יציר מה יתן פדיון נפשו. וימצא חנינה פני שם נפשו: קדוש כחפץ להצדיק עם זה. כמין מטבע אש הראהו במחזה. למדו זה יתנו ולא יתמתנו. ולכל יתנו את אשר נתנו: יה לא מצאנוך שגיא כח. כאשר נקית חטא גבורי כח: חזן רחום כרחמת נשואיך בכסף כפורים. כן שעה שפתינו בשלום פרים:

אל נא לעולם תוערץ. ולעולם תוקדש. ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא. האל מלך נורא מרום וקדוש. כי אתה הוא מלך מלכי המלכים. מלכותו נצח. נוראותיו שיחו. ספרו עזו. פארוהו צבאיו. קדשוהו רוממוהו, רון שיר ושבח. תוקף תהלות תפארתו:

חו"ק עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש

חו"ק עד במאזני צדק. יכריעני לצדק. נורא וקדוש:

אלה אזכרה את אשר נעשה. בהיותי בטח ושקט בנכון ונשא. גועלתי בעבר ושקלי איך אשא: די שקלי עד לא שקלתי. הנם למס עובד היום שקלתי. ובחטא עוול שקל לרשע נשקלתי: זוזי ללא תתי לשכני בגילה. הבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה. טבעו גם הם והועבטתי

מגלה

מגלה: יושר שלש קפות משלשות סאים. כנוסות למקח שי מריאים ושיים. לקח ואין עוד בצעי נושאים: מדת שופרות תקלין חדתין ועתיקין. נדבות אשר בם היו משתכין. קרו במה מני והדברים עתיקין: עוצם המון חוגג שוטף כנהר. פזר ונותרתי כתורן בראש ההר. צדק מלוני שועבר כתל הר: קן צפור קרא למרום הרים. ראש נשואיך כמאז בו להרים. שבעה ושמונה עליהם לראש תרים: חזן עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

או ראית וספרת, והכנת וחקרת ומדדת וכלת ושקלת ואמרת וצכרת, וזקדת וחשבת וסכמת, ומנית וספרת. וקצבת וחרצת וגזרת, וספחת ושערת והבטת, והבנת והשכלת ושרת וסקרת, וכתבת וחרטת וחקקת וצינת וחרת, ולמדת והודעת, וחוית והורית וגזרת, וצוית וקראת וענית, ודברת ואמרת, כל מנין ומפקד וחשבון ומספריו, כל משקל ופלס וכיס וגזוריו, כל כיל לח ויבש ומשוריו כל קו וקצב מדד ושעוריו: היאך ידקדק חשבון לכל דבר, לכל יגלם חשבון וישטף ויעבר, כתחיל במדידה מחמש מאות שנה, עד שהוא מכלה באצבע הקטנה, דרך יום הוא בעשר פרסה, וארבעת מיל הוא כל פרסה, ומדת המיל שבעה ומחצה ריס, וכשלשים קנים הוא קצב הריס, ושעור הקנה שש אמות וזרת, וכל אמה מודדת שליש גזרת, והזרת מוחזת עד שנים בסיט, וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט: וכמו נתנה מדה למדידת הארץ, כן נתן כיל לתולדות הארץ, מתחיל ממאה וששים ושש שנה, עד שהוא מכלה בשתות אצבע קטנה: זה הים הגדול בשליש יושב, במאה וששים ושש ועוד מתחשב, ועמקו בעשרים וארבעה למחח סוף, וסוף בשבעים ושנים לעוגל גיחון, וגיחון מכפיל ששים למדת פרת, והפרת תקפו כנגד שני הנהרות, ושני הנהרות מעריפים בארך הירדן, והירדן מרחיב חמשה כים הזבול, וים הזבול מאה וחמשים מקואות, ומדת המקוה כשני תמרים ביבש, ושעור כל חומר כשני לתכים, וכל לתך יכיל חמשת איפות, וכל איפה עושה עשרה עמרים, וכל עומר שבעה רבע וכלה והכלה אחד ממאה ועוד כסאה, וסאת יבש חסרה שליש בלח, וסאת הלח אחד משלשה בבת, וכל בת מחזקת ששה בהין, וההין כלו שנים עשר לוג, ועוד הלוג מתחלק לארבעת רבעים, ורבע מוכן לרבוע כוס ישועות, והכוס סוכב אצבעים על אצבעים, ועל גובה חסר שתות מאצבעים: וכמו נתן כיל לתולדות הארץ, כן נתן קץ לימי הארץ, מתחיל למנות מששת אלפי ערץ, עד שהוא מכלה ברגעי ארץ, כי כל העולם כלו ששת אלפים, עשרים חמשה ושתי ידים מחזורות, ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות, ושנת היובל שבע שבתות השנים, ושבתות השנים בעשרים ושמנה תקופות, וימות התקופה תשעים ואחד יום ושליש, ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש, ורגעי העונה כ״ונות כל היום, והמדקדק מחלק הרגע לכמה רגעים, וכמו נתן חשבון על כל, כן נתן משקל ופלס לכל, מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה, נכר הגדול כגדל שני מנות (נוסח הגר״ח ככר הגדול כגודל ששים מנה יהמנה מתחשב בעשרים וחמש סלע והסלע וכו׳ כי בקע ושקל הכל אחד) והמנה עולה עד ששים שקל, והשקל מתחשב בעשרים וחמש סלע, והסלע חציו בקע ורביע זוז, והזוז מתחלק לפלג, וחומשו מעה, נמצא דזוז חמש מעות כסף, והמעה שני פונדיונות, באסר דת, והאסר עולה עד שמנה פרוטות, נמצא הבקע כארבע מאות פרוטות, והם בכתב הרוטות, ובפה מפורטות: ועד מקום שאנוש יכול למנות, נמסר לו למדוד וגם למנות, יפי כחו ולפי מעוט חילו, הקצב לו מעוט הון שקלו, ולפי שכלו כן יהא הלולו, גדול אדונינו ורב כח חילו, לכן על כן אוחיל לו, כי מדתו ושקלו לפי גדלו, כל אוצרות שלג ורוח פלס במשקלו, ומי בראשית מדר מלא שעלו, ושמי רום תכן זרתו מלא, וכל הררי קדם באצבעו שקלו,

וגבעות

וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו, גיא וכל עפרת בצרדה הכ̇ילו, לחולל תנין מְזֻמֶּנֶת הכין לו, נמצאת כל מדת יצירת עולמו, כמלא פסת יד היא רשומו, וכקמיע ביד גבור בזרוע חותמו, ואין לקצוב רו̇ב מחקרי תעצומו, אשר מדד וקצב ושער במרומו, על כל מדת כסאו והדומו, מדת בת מלך בכל מעלה, בארך ברחב בעומק בגובה נתעלה, יש קץ לכל תכלה, ואמרה רחבה לעד לא כלה, מדת עולם כמלא פסת יד, ומדתה נתונה בימין חרוע יד: מדת עולם כמזרת ועד אגדל, ומדתה בקו אשר מאד גדל: מדת עולם נמדדת בשליש אמה, ומדתה עולה ונוכבת כאלפים אמה, כמראה המדה אשר ציר ראה, מגלה עשרים על עשר אמה, עפה ארבעים על עשרים ושמונה מאות אמה, (נ"א עפה ארבעים על עשרים אמה, ארבעים ועשרים ושמונה מאות אמה) וכל העולם כלו בשליש אמה, נמצאת דת במדותיה רחבה וארכה, אלפים וארבע מאות בעולם מאריכה, *) והיא נתנה לעולם מרפא וארוכה, ובימינה קוצבת כל ימי ארקא, ובשמאלה שוקלת עושר וכבוד וברכה: והיא הודיעה את כל חביון סתורות, והיא קצבה כל מדות ספורות, והיא פתחה את כל סגורות, והיא שקלה ואצרה את כל אוצרות, והיא חקרה, המון מפקד תחתונים, והיא נתנה מספר גדודי עליונים, והיא שערה קומת אלפי שנאנים, אשר זה מזה בקומתם משנים. יש כמדת הים הגדול קומתם, ויש כחללו של עוזם הקמתם, יש כמלא כל העולם תקומתם, יש לשתי טיסות מסים עולם. ויש לטיסה אחת עפים עולם, וכל אחד ואחד במחנהו נעלם, ובמחיצתו צג והש ודומם ונאלם, עד תן רשות מלך העולם, חשים עד ימליכוהו עם עולם, ואז יפצחו לפאר אלהי עו"ם, ומשהם מפארים עוד לא שונים, כי בנהר דינור שחים ונתנים, ועוד מנו נחצבים ומתחדשים כראשונים, שבח והלל ורון לאל משננים בְּכִפֵּי קשת עם כנף רננים, זמר ושיר ועיז ורנן מרננים, ושרפים המעלים על כל שנאנים, שש שש כנפים בְּגֵוִיִּים הנונים מטעל ליושב ערבות לכס נתונים, וליושב על כסא בחילה מנגנים, מצוא חן בנגונם הם מתחננים, וקודם לכל צבא מעל עונים. ושלוש קדשה לרם ונשא נותנים, כורעים ומשתחוים המונים המונים, לנערץ בסוד אלפי רבבות עליונים, ונקדש באלפי רבבות תחתונים. ככתוב וכו'

*) עיין תוס' ערוכין דף כ"א שכתבו כי לפי חשבינו דורת שלש אמה מגיע לגי אלפים ומאתים.

מוסף לפרשת שקלים

הש"ץ חוזר התפלה עד (מלך עוזר ומושיע ומגן):

אֶשְׁכּוֹל. אִוּוּי תַּאֲוַת כָּל נֶפֶשׁ. בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי שֶׁבֶת מוֹצֵא נוֹפֶשׁ. בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו וּפִצְּתִי בְּטֹפֶשׁ. חָמַק וְעָבַר מִלְּהַדְרִיר לִי הוֹפֶשׁ. גָּזַלְתִּי שִׁקְלֵי מִתַּת כּוֹפֶר נֶפֶשׁ. וְטֻבַּעְתִּי בְּמֵי צוּל טִיט וָרֶפֶשׁ: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נָשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. גּוֹנְנֵנוּ בְּמָגֵן אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור) עד (להחיות מתים):

הַכּוֹפֶר. דְּעוּ דִרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר. כָּמוֹ הִיא חָרוּת בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. הַתְשִׁירוּ בוֹ פְּנֵי נִדְמָה לְעוֹפֶר. וְיִזְכּוֹר לָכֶם זְכוּת גַּם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף וָחֵפֶר. בְּתִתְּכֶם מַתַּן זֶה לְשֵׁם כּוֹפֶר: חזן פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נָשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. הַחֲיֵינוּ בְגֶשֶׁם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה:

דּוֹדִי. זְכוֹר לִי שִׁקְלֵי עֶפְרוֹן. אֲשֶׁר שָׁקַל אָב בִּמַּכְפֵּל חֶבְרוֹן. חֲקֹר שִׁקְלֵי יְבוּסִי מַשְׁבִּיתֵי חָרוֹן. זָכְרָה לִּי עַד לְדוֹר אַחֲרוֹן. מַטְעַם חִין אֲשֶׁר אֶקְרָא בְּגָרוֹן. שְׁעֵה מְנִי אֵל שׁוּבִי לְבִצָּרוֹן: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָּ כִּי תִשָּׂא. וְנַקְדִּישְׁךָ קָדוֹשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

תכנת שבת וכו׳ עד מקדשי שמך (וכשר״ח אתה יצרת עד קבעת):

לִי. יִשָּׂא עַל אֶבְרַת נֶשֶׁר. כִּי יַגִּיד מֵלִיץ עֲלֵי שִׂים יוֹשֶׁר. כּוֹפֶר מִשֶּׁלוֹ אֶתֵּן לוֹ תֶּשֶׁר. כִּי מִלְּפָנָיו הוֹן וְכָבוֹד וָעוֹשֶׁר. לְהַצְדִּיק אֱנוֹשׁ לְהַמְצִיא לוֹ כוֹשֶׁר. שָׁת לוֹ פִּדְיוֹן לִמְצֹא אוֹשֶׁר: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָּ כִּי תִשָּׂא. עַנְּגֵנוּ בְּנוֹפֶשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (לשר״ח וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים): רצה עד לציון ברחמים

בְּכַרְמִי. מְלוֹן בֵּין שְׁנֵי שָׁדַי. אַרְבַּע מֵאוֹת וָעֶשֶׂר הֲלִינוֹתִי שַׁדַּי. נָח בְּשָׁכְנָם וְגַם יֵשׁ דַּי. וּבְכֵם וַהֲדוֹם לֹא גַם שַׁדַּי. סָע וָעָף בְּבֶצַע שִׁקְלֵי חֲשָׁבַי. וְנָשְׂאוּ אֶת רְדִידֵי מֵעָלַי שׁוֹדְדַי: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא: וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָּ כִּי תִשָּׂא. רְצֵנוּ כְּשַׁי אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד ועזרתינו סלה

צִין. עוֹצֶם הֲמוֹן מִסְפַּר שְׁנֵי עֲפָרִים. מִי מָנָה וּפָקַד בְּחֹדֶשׁ וּפוּרִים. פְּקָדָם פּוֹקֵד בְּחֻמּוּשׁ סְפָרִים. וְגַם עוֹד חֹמֵשׁ בְּכָל הַסְּפָרִים. צַחוֹת נִיב שְׂפָתֵינוּ יְשַׁלֵּם פָּרִים. כִּי אֶפֶס כֶּסֶף שִׁקְלֵי כִפּוּרִים: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָּ כִּי תִשָּׂא. וְתֵיטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אלהינו וכו׳. שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלומך

גְּדִי. הַשּׁוּר יָבִים בְּרָכוֹת לִשָּׂא. בְּאֹהַב עוֹר גְּדִין שְׁכִינָה

נִתְעַלְּסָה. רָאָה גְדִילוֹתָיו עַל אֶבֶן מַעֲמָסָה. צֹאנוֹ עַל שְׁכֶם וְחוֹצֶן נֶעֱמָסָה. שְׁחוּחַ בְּנֵי מְעַנֶּיהָ בְּאַף מַעֲשֶׂה. תִּלְבּוֹשֶׁת הוֹד עֲדִי עֲדָיִים מְכוּסָּה: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אִשָּׁא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הִנֵּה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: קדיש שלם. אין כאלהינו. עלינו. ק"י:

יוצר לפרשת זכור

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אַזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים. בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים. גָּחוֹן גַּת מִבֵּין עֲקָשִׁים. הֵרָאוֹנוּ לְהַזְכִּיר לְרֶקֶב כָּעֳשִׂים: הַחוֹחַ הַגֵּץ מְגַלְגֵּל וְדַרְדַּר. וּמִדּוֹר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדַרְדַּר. זָכַר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הִקְדִּיר. חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טָרַף אַף בִּישַׁחַת רַחַם. יְחוּמָתוֹ מְקָלוֹט בְּהֵרָיוֹן יַחַם. כְּהוּפְקַד לְשָׁלִישׁוֹ חֵטְא נוֹחַם. לְבַט לְהִלָּחֵם בְּלוֹחֲמֵי לָחֶם: מַהֲלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה. נָע וָנָד מִבְּמוֹרֶת לְפָרְסָה. סָע מִשֵּׂעִיר וְהִכְמִין פְּרוּסָה. עָיֵף וְיָגֵעַ מְבוּשָׁיו לְסָרְסָה: פּוֹעַל שְׁטִימַת בְּכוֹרָה לַעֲכוֹר. צְמִיתוּת צֹאן קֳדָשִׁים לִמְכּוֹר. קִלּוּנוֹ הוּחֲרַט בְּעֵט לִזְכּוֹר. רֵאשִׁית גּוֹיִם לִבְלֹעַ בְּזָכוֹר: שַׁדַּי זָכַר כִּילָה חוֹלֵק. שֹׁרֶשׁ וְעָנָף בְּחַלְקְלַק לְהַחֲלֵק: חזן תְּמוּר כִּי תֶשְׁלָיו הַמֶּלֶךְ. תָּבַע לְהַזְכִּיר מַעַשׂ עֲמָלֵק:

לְאַחֲרוֹנָה יִסְעוּ שֶׁבָּם שָׁלַט. כִּי הֶעָנָן מִטָּם פָּלַט: חזן לְעֵת יְמַחֶה לֹא יִמָּלֵט. יְגוֹנֵן עַם גָּנוּן וּמְפַלֵּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים

תְּמִימִים בְּעוֹדָם בְּסִין רְפִידִים. שְׁבוּץ עֲדִי עֲדָיִים אֲפוּדִים. רָצוּ שָׁלוֹל מִתֵּן לְפִידִים. קָפְצוּ יָדַיִם רָפוֹת בִּרְפִידִים: צוֹרֵר אָסַף כָּל אֲסַפְסוּף. פּוֹשַׁע סְבִיבוֹת מִמְּנָם אָסוּף. עֲלוֹת פַּעֲמֵימוֹ

ממצולות

מִמְּצוּלוֹת סוּף. סִבֵּר לְקַמְּלָם כְּקָנֶה וָסוּף: נָדַד וַיָּעַף שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. מְחֻזָּר בְּנִינֵי מֹשֶׁה עֲמָמִים. לִין הִכָּה וּפְתִי הָעֲמִים. כְּבַל לְהִתְיַחֵס נְדִיבֵי עַמִּים: יָהַר לִין וְהֶעֱמִיד מְסִלָּה. טִכּוּס בְּחוּדֵי בְּזִמָּה סִלָּה. הַמּוֹנֵי יַרְבֵּי בָם לְפַסְלָה. זָרַע לְהַרְבִּיעַ וּלְהַתְעִיב סְגֻלָּה: וַיִּשְׁטוֹם שְׂטִימַת יְשִׁישׁוּ הַמַּחְבָּא. הֵחֵל לָבֹא מֵרֹאשׁ בְּמַחְבָּא. דָּגַר שֵׁנִית בְּחֶרֶב לְהוֹבָה. נָשׁ בַּשְּׁלִישִׁי בַּעֲלִיל בְּחוֹבָה: בְּמָשְׁלוֹ שֶׁשְּׁכֵי בְּאוֹם מוֹשְׁלִים. בְּפֶרֶק עָמַד מְסוֹר נְשׁוּלִים: חזן אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִיד נִכְשָׁלִים. אָז מֵאָז זִנֵּב כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים:

שׂוֹנְאֶיךָ הֵם יִלְבְּשׁוּ בֹשֶׁת. כְּמוֹ בְּצַלְעִי שָׂמְחוּ בְּיַבֶּשֶׁת: חזן בְּעַטּוֹתְךָ עֶשְׂרֵת עֲדִי תִּלְבּוֹשֶׁת. לְהַגִּישִׁים תְּהִי לְצוֹעֶקֶת תְּחוּבוֹשֶׁת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אֲצִילֵי מֵרֵעַי נֶגֶד שֵׂעִיר. תּוֹלְדוֹת אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר. בְּכוֹשֶׁם אָצוּ אִשֵּׁי לְהַבְעִיר. שְׁאוֹנָם חָרְשׁוּ כְּשָׂדֶה עִיר: גּוֹי גָּדוֹל שֶׁלֹּא הֻזְכֶּרֶת. רִשְׁיוֹנוֹתָיו לָמָּה אָז נִזְכֶּרֶת. תַּלִּים בְּלֹא הוֹן מְכֻרֶּתֶת. הַדּוֹשִׁים בְּזוֹנָה וּבְיַיִן הַמְּכֻרֶּתֶת: הַזָּכָר לָאֲדוֹמִים נָוֶה נֵאָרוּ. צָרִים אֲשֶׁר חוֹמוֹת עִרְעֲרוּ. וְעַד הַיְסוֹד עָרוּ עָרוּ. פִּימוֹ דִבְּרוּ בְּגֵאוּת וּפָעֲרוּ: וְזֶה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. עֲבָדָתָם שְׁמוּרָה נֶצַח מִלְּשַׁכְּחָה. חֵלֶף לֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹת נְכוֹחָה. סִפְרָם חָתוּם לְיוֹם תּוֹכֵחָה: טַעַם חוֹק בְּבַת מוּכַח. נִזְכַּר כִּי לֹא תִשָּׁכַח: חזן יוֹם בָּא עִמָּם לְהִתְוַכַּח. מִכָּאן צִוִּיתָ לְעַמְּךָ לֹא תִּשְׁכָּח:

יָקֹשׁ לִין לְחָרֵף צְבָאוֹת. הַחֲתוּמֵי בְּרִית בְּצָבָא וְאוֹת. וְהוּפְקַד מִדָּה בְּמִדָּה לְתוֹצָאוֹת: חזן בְּעֵת כִּי לְעֵת הַמְּצִיאוֹת. הוּא יִפָּקֵד בְּשֵׁם יְיָ צְבָאוֹת:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא בְּלָשׁוֹן אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לְזוֹכְרְךָ זָכוֹר. בּוֹ בְּלָשׁוֹן הִזְכִּירוּךָ נָא אַתָּה זְכוֹר. וְאִם הֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית מִלִּזְכּוֹר. וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ לָמָּה לֹא תִזְכּוֹר. בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי יֵשׁ לְךָ

לזכור. אבל תשוח נפשי עד זכור תזכור. מה כחי כי איחל לקץ זכור ומה קצי כי אאריך נפשי עד שתזכור. אם לא למעני תזכור. למענך ולמעו ירושלים זכור. חוק כי לא תשכח עדות זכור. ואומר אם אשכחך עתה לה זכור. ותפקוד ותזכור. כאב צר לעכור. פיהו לסכור. לנוע כשכור. ועוד בל תמכור. נקובי בן בכור: חזן נכורי בלתך נכור. ופארך אזכור. וארצך לזכור. בפרשת זכור:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

אץ קוצץ. בן קוצץ. קצוצי לקצץ. בדבור מפוצץ. רצוצי לרצץ. לץ בבא ללוצץ. פלץ ונתלוצץ. כעץ מחצצים לחצץ. כנץ על צפור לנצץ: עב בקע מראש. יחידים ממנו גרוש. חל ויילך ויפרוש. וישב על גבי חרוש. זמן והוגקב לראש. ראשית גוים לרע לדרוש. היות לכל בוגדים ראש. וצפעו תלות במבחר ברוש: רץ והקרה בדרך. עיפי טרחות דרך. ופץ לא זו הדרך. תעו במדבר בישימון דרך. בנחש עלי דרך. שלח יד בחמוקי ירך. ועל כל ראש דרך. זנב כל עוברי דרך: ישף ושף וחש. ומחור פתן רחש. ונודע כי הוחש. משורש נחש: רגש ולחש. ועת לדתו נחש. ובכשפיו הוכחש. ובחלש נחלש ולא חש: בכשפיו הללו. ובהסמיו חללו. יום העמיד וזללו. שמש הדמים וזלזלו. יגע ולא הונח לו. ולחרפות נחלו. עד בא השמש הזחילו. להמחות הוא וכל הילו: קט ושן חרק. ונאצות שרק. זמורה באפו הרק. ותרבו הברק. למילה פרק. וכלפי מעלה זרק. ולשם שמן תורק. בעזות ירוק ירק: יה אשכול הכופר. צו אל משול עופר. זכרון משלי אפר. כתוב זאת זכרון בספר. רשם בזה ספר. בתורה ובנביאים ובכתובים להחפר. להמחות מספר. ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים בספר: אל נא וכו׳

ובכן זכור את אשר עשה לך עמלק:

חזן וקהל ומח שמו וזכרו. ונמח זכורו מלהזכירו. בזכרו קדוש:

חו"ק יען אשר לא זכר. ונחשב כנכר. מלהזכר. בזכרון קדוש:
זכור איש אשר הגיע אב ללא עתו. ברצוח וגנוב ונאוף
בעתו. גרע חמש שנים ממחיתו: זכור בוזה על גמילות
חסד. גועל את עש לזקנו חסד. דומה לקם מרעהו חסד:
זכור גלה ערות מצואת שדה. דם שפך בבואו מן השדה.
הפך לב אב שח בשדה: זכור דחוי באזן הערלה. הבוזה
בכורה בכוס התרעלה. ופרק ממנו עול ומשך לו ערלה: זכור
הפכפך דרך איש נזר. והכהה מאור אב בעשן עבודת זר.
וזמם בלב היות לאח לאכזר: זכור ונתעולל לרבע כאשה.
זדון לבו השיאו באשה. חתו גבוריו היות כלב אשה: זכור
זרע מרעים נתעב ונאלח. חלה להשחית ולומר האח. טמנו
גאים פח לחבל אח: זכור חנט ממנו עמלקי. טס כילק לאבד
חלקי. ירוע כבירים לעין כל לרוקקי: זכור טפש מהערימה.
יבד וכתת עמי עד חרמה. כמו בן חיב להחרימה. זכור יושב
נגב בלי עול בעבד. כסות ולשון שנה היות מלך עבד.
לשבות שבי מבד וחבד: זכור כסיל שונה באולתו. לתערובת
מדין בעלותו. מהר ירבשת וגלה נבלותו: זכור לקעקע
בצתו משרש. מלעזוב לו ענף וגם שרש. נענש קישי כי
השאיר לו שרש: זכור מעשה אגג מעדנות. נשים כשכלה
חרבו לענות. סורם שארו לשסוף יענות: זכור נגיד להמלו
הסכים. סר ממלוכה מבין נסיכים. עולל הנותר עמד
לשכים: זכור סבב צקלג ונגב. עמלק יושב בארץ הנגב.
פגרו טוב רואי מנשף בענב: זכור עריץ בעמונים נחבא:
פרץ ברמי עין גדי כהובא. צורבו איש באחיו בחרב להובה:
זכור פליטים אשר באף הסעיר. צבאי בלכתם אל הר שעיר.
קנא לנקום ערות שעיר: זכור צג בפרק להסגיר שרידי. קם
בראש דרכים לסעוד את רודי. רדף ומסר בידם פרודי
רפודי: זכור קפץ לשער השמים. רעש ושאג מי לי בשמים.
שלט ויגבל עד לשמים: זכור רד אל חנף להתניף במלכות.

שִׁמְשֵׁי אֲשֶׁר שִׁמְּשׁוּ מְאֻמֶּשֶׁת וְהוֹלֶכֶת. תַּמָּה הַלָּשׁוֹן לְרַפּוֹתָהּ מִמְּלָאכֶת: זָכוֹר שֶׁקֶל אֲלָפִים עֲשָׂרָה. שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱנִיט לְשַׁבְּרָה. שְׁעֵר מֵהֶם עֲשָׂרָה לְשָׂרְרָה: זָכוֹר תֶּבַע לְהָפֵר חֲמִשִּׁים. תְּבוּמָּה קֶצֶב לְכַלּוֹת חֲמִשִּׁים. תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְּכָה עַל חֲמִשִּׁים:

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אלהים אל דמי לך, כקיל מים רבים נשמע קולך. משמיע ומצוה לעמך. בקנין פעלך: זכור את אשר עשה לך, אשר קרך ויחשילך, והיה בהניח ה׳ אלהיך לך, תמחה זכרו מכל גבולך. והם ישיבו ויאמרו לך, ומשלך עוד יתנו לך, אנא הקם את דבר מלולך; עד שאתה מצונו הזכר לך, אתה זכור את אשר עשו לך, זכור יי את יום זבולך, המתגאים ונואמים פה מה לך, השולחים זמורות באף לחללך, זכור כסא ככור גדלך, אשר מגרו ונאצו למולך, ושלחו באש היכלך, וישימו כל גבולך, ושדדו ונתקו יריעות אהלך, אשר צויתה לא יבאו בקהל לך, אמרו לכו ונכחידם מגוי בגללך; ולא יזכר שם הלולך, עליך יעזוב הילך, יותר מאשר עשה לנו עשו לך, אותנו במדבר נלחמו, ואותך בישוב נתלחמו, אותנו חוץ למחנה המו, ואותך בקרב המחנה נהמו, אותנו פלטי ענן זממו, ואותך כפורת ענן גמכו, אותנו לחשולי עב דמו, ואותך עלות על במתי עב דממו, אותנו חוץ למחיצה קמו, ואותך לפני ולפנים קדמו, אותנו ברחוק מקום אשמו, ואותך בקרב מקומך שממו, אותנו חוץ מישיבתנו רמו, ואותך במכון שבתך דמו, אותנו אות ברית משאר הרימו, ואותך עשרת אבירי ברית ההרימו, אותנו בהנחת ידי עניו הרימו, ואותך תלות יד למולך הרימו, אותנו נתיעצו יסוד הערימו, ואותך כרובי סורך לחרפות הגרימו, ואתה ה׳ לעולם תשב, והוא נגדך במטה יושב, הפוש מדבר וכל הישוב, אני ואפסי עוד בלב מתחשב, אם לא יעתה תקום ותקשיב, בשלש עשרה קימות נקמות לחשב, בפחד ופחת ופח לפקוד על היושב, ואם אין כגר תחשב, וכל המונה וסופר וחושב, קץ הפלאות להבין ולחשב, נשתה גבורתו ממחשב, ולא ימצא מענה להשב, ויחשה דומיה כהקשב, ובאזונה כסליו יושב, וזאת על לבו ישב, ויאמר עד ישקיף ירא ויקשב. ונחשבתי כעד זומם, כל היום מדמם, ונפשי נבהלה מאד ומשתומם, ואתה ה׳ עד מתי רואה ודומם, זבור בית מקדשך השמם, כל עובר עליו משתומם, מתי תתנשא ותתרומם, וזבר אמר פיך קומם, בשלש עתות עמלק להמם, בשלש מיתות זכרם להדמם, בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם, בשבעת ימי עברה להרשימם, בעשרה מיני שמד להאשימם, וכמו מעשרת דברים עכבו עם מענות, ומשבע מצות המישנות, כן בעשר ושבע יושכרו לענות, ובת קול תצא ממעונות, ותפוצץ בכל המחנות, זכרון דברים להגיד ולענות, אל תזכרו ראשונות, בינו נא ישועות אחרונות, והזכירו זכר רננות, עמלק אשר בא ועוות מחנות, והקר אתכם בפני בנות, ויצא לו שם בכל המדינות ראו עתה לתנות, איך נמחה בחתף בכל פנות, וצבא המרום אשר במעונות, אשר הוסמך עליהם במשענות, יפקד עליהם את העונה, לרוב ימים להמנות, לחשוב עליהם חשבונות, להפילם לתופת דראונות, והמון לאמים וכל הלשונות, על עוזר ועזור ישאו קינות, וכשל עוזר ונפל עזור מקוננות וידע כל פעול כי לא שכחת ויבין כל יצור כי שמם שכחת, ושעיר ושריו אז נכחת ועמלק ושפסריו הוכחת, ואתם במשפט נתו חת ויזכרו עם אשר זכרת, כי לטובה אותם זכרת, ובזכרון טוב אתם נזכרת. חזן והמזכירים את ה׳, יאמרו תמיד יגדל ה׳. ויאמרו גאולי ה׳. כן יאבדו כל איביך ה׳. והעומדים בבית ה׳. והבוטחים ביי, והשתולים בבית ה׳, יחזו בנעם יי, ויגידו כי אין קדוש כיי, כי אל רחום ה׳. אשרי כל ירא יי. טוב להודות ליי, טוב לחסות ביי, רננו צדיקים ביי, קול אומרים הודו את ה׳, כי הם זרע ברך יי, זה היום עשה יי, כי אל גדול יי, ברוך הבא בשם יי. שוש אשיש ביי. ע״כ ואם כל המועדים יהיו בטלים, ימי הפורים לא נבטלים, וזכרם לא יסיף מנטלים ויזכרו לעד גאולים, לששון ולשמחת גילים, מפעלות אלהים מגלים, ועזוז נוראותיו מגדילים, ושרים כחוללים, בעשרה מיני עשור מסלסלים, בכנורות ובנבלים, מעשרה מיני הלל מהללים, בעשרת

לשונות

לשונות שמחה צוהלים, ושרפי הקדש המעולים, כתלפיות לרב יהיו למו שואלים. מת פעל אל אלים, כי אלה יהיו מכפנים, ואלה מלפניהם מפנים, וא"ה חוצה למו סוגים, ואלה לפני ולפנים, בצל שדי מתלוננים, ובחמשה קולות הצפונים, קול רנה וישועה מצפונים, באהלי צדיקים צפונים, ההוגים ביקרת מפניניס, וקדמוני שרים אחר נוגנים, לדעת איך הם מגנים, בגאות אפיקי מגינים, בצלם חיות גנונים, ובאברתם מתגוננים, ועל חומותם מתמנים, לשוערים ולשומרים ממנים, כל היום וכל הלילה מזומנים, להזכיר קדשת נוצר אמונים, להעריץ זבירת גוי שוכר אמונים, ובשם ישראל מתכנים, ובשלוש קדושה לקדוש מתכונים, שתים בראש בנים משכינים, ואחת בראש מלכם מתקינים, ובשלשתם הם נכונים, כסא שלם ושם שלם בם מכינים, ובשלוש קדשה ענות כאז מוכנים, קרוא זה אל זה מכונים, ובפני שם קדוש קוראים ומבנים, ככתוב וכו'

קרובץ לפורים

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן

וַיֶּאֱהַב. אֹמֵן יְתוֹמַת הֲגָן. אֻמָּנָה שִׁבְעִים וְחָמֵשׁ בְּעֶדְנָה לְהָגֵן. אָז מֵאָז כְּחָז יוֹדֵעַ נַגֵּן. אַרְיֵה בֹּו וְאִם לְיֵשַׁע הוֹגֵן. אֵין לְהַזְכִּיר אוֹתוֹ מְגַנֵּן. וּמָרְדְּכַי. אִמֵּץ בְּאֶלֶף הַמָּגֵן. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים

הַמֶּלֶךְ. בְּכֵס יָהּ חַק לִזְבֹּעַ בֹּה יִהְיֶה. בְּקָמִים כָּל גֶּשֶׁם לֹא תִהְיֶה. כֵּן בְּכוֹרַת חָל דְּבַר אֶהְיֶה. בְּקוֹץ אֲשֶׁר נִכְמַר וַיְחַיֶּה. בְּהֵן צִפְעוֹ צָץ לְצַדִּים שֶׁיִּהְיֶה. יָצָא. לְמָרְרוֹ מוֹר בִּגְשָׁמִים מְחַיֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נקדש עד וקדוש אתה

אֶת אֶסְתֵּר. גָּל מְמַסְתִּיר לְגוֹאֵל. גּוֹי כְּנוֹאָשׁ מִלְּהִגָּאֵל: גּוֹזֵר. אִם אֵין לָאִישׁ גּוֹאֵל. נָכַף מִשְׁפַּט תַּבְנִית הַגּוֹאֵל. גָּשׁ כְּבָאָה לְצָרָה לְצַחְצֵחַ הַגּוֹאֵל. מִלִּפְנֵי. עִיר וְקַדִּישׁ לְהַקְדִּישׁ אָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: אתה חונן עד בינה והשכל

מִכָּל. דּוֹרוֹ פָּן לְהִתְבּוֹנֵן. דַּעַת מֵאֵיזֶה חֵטְא צָג צָר שׁוֹנֵן. דִּבְּרַת אָב כְּזָכַר אוֹנֵן. דַּלְתֵי צוּר כְּנֶסָה דָּפַק וְהִגֵּן. דְּגָלִים לְשַׁלֵּשׁ תַּעַן וּלְחַנֵּן. הַמֶּלֶךְ. וַעֲקָם כֵּן דֵּעָה חוֹנֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת: השיבנו עד שלמה לפניך

הַנָּשִׁים. הַהֲגוּנוֹת לְכֵס יְשִׁיבָה. הוּכְשְׁרוּ וְסֻעֲרָה בָם נִשְׁבָּה. הֲדַסָּה זֹאת כְּגַע לָהּ תּוֹר וּמַחֲשָׁבָה. הֻקְלָה לְכָל רוֹאֶיהָ וְעָזַר לוֹ שָׁוָה. הֲדַר יְמִינוֹ לְשׁוֹבֵב שׁוֹבָבָה. בִּלְבוּשׁ. רַצּוֹת רוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה: סלה עד וסולח עתה

ותשא

ותשא. ותבא באוה. ולא ידעה כי זאת עשתה יד אוה.
ויבער חנף בכל גבול לשלוה. ובהגיע תור בגן לצלוה.
ובת אביחיל לבשה צלוה. מלכות. כה רבה מרבה לסלוח:
ברוך אתה יי חנון המרבה לסלוח:

ראה נא בעניינו עד גואל הזק אתה

חן. זבדה מהררי אל. זכותה עמשם ביד בו אביאל. זאת
בבואה הלום נשאה עין לאל. זכרה נא לי צדקת הררי אל.
זה הכינה לאות לתקון אריאל. תכלת. ידה עשות לגאולי
אל: ברוך אתה יי גואל ישראל: רפאנו ה׳ עד ורחמן אתה

וחסד. חסדה חסיד המחוללי. חור וכרפס וכתם נחלי.
תילה רוץ ראש פתן מנחלי. חרוז בו לשלח עוד מלאכלי.
חלת פני אלהים יי חילי. וחור. רב חתלי רופא חולי: ברוך
אתה יי רופא חולי עמו ישראל: ברך עלינו עד כשנים הטובות

לפניו. טבע הוד אברך. טבוע היה ומוכן להארך. טמונה
וסתרה מפרוע ירך. טמא כהוגרל גפנה להברך. טוב פץ לה
קומי אורי כי בא אורך. ועטרת. בשנת טובתך בגשם אברך:
ברוך אתה יי מברך השנים: תקע בשופר עד כנפות הארץ

מכל. יודעי דת שפתי מרבץ. יקר ימיני בדת ימין רובץ.
יופי עדי עדיים משבץ. יצא מלבש טל יד קובץ. ירש מתן
שאלות יעבץ. זהב. ימן לאסוף נדחים מקבץ: ברוך אתה
יי מקבץ נדחי עמו ישראל: השיבה שופטנו עד וצדקנו במשפט

הבתולות. בהקבץ שנית במאהב. כבודה בת מלך
השליכה יהב. כי צדיק יי צדקות אהב. כמס דוב רשפי
יהב. מלהיב ללהב. כרה שוחה לעד לחומו להבהב.
גדולה. קפץ בדין משפט אהב: ברוך אתה יי מלך אוהב
צדקה ומשפט: ולמלשינים עד במהרה בימינו

ויושם. לילה ותנומה המניע. לילה אשר תנין ויריב הניע.
לדורות אותו הצניע. להיות לפלאו צנוע. לכד זד יהיר
ובאשמורו הכניע. ותכריך. יחומיו שח זדים מכניע: ברוך

אתה

אַתָּה יְיָ שֹׁבֵר אֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים : על הצדיקים עד כי בך בטחנו

כֶּתֶר. מְלוּכָה מֵאָז הָיָה מוּבְטָח. מֵאָבִיו הָיָה לְהִנָּתֵן לְבַת הוּבְטַח. מַלְכוּת בְּשָׂרוּהָ מַרְאָם הוּטַח. מְטוּבַת זִיו הוֹד מִבְטָח. מֵרֹאשׁ עַד עָקֵב לִבָּהּ בָּטַח. בּוּץ. לְהַאֲמִירָהּ בְּמָעוֹז וּמִבְטָח : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים : ולירושלים עד לתוכה תכין

מַלְכוּת נֶחְפָּזָה כְּחָזוּ רְבִיד. נָבָל נָתוּן עַל יְדִיד מִיַּד מַעֲבִיד. נִשָּׂאוֹ מֵעַל כֹּל וְטָרְחוֹ הִכְבִּיד. גִּינָיו כִּתְרוֹ לְהַאֲבִיד. נְשׂוּאֵי רַחַם זֶבֶד טוֹב הִזְבִּיד. וְאַרְגָּמָן. יִמְנֵם לְכוֹנֵן עִיר דָּוִד : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם : את צמח שמע קולנו עד ישראל ברחמים

בְּרֹאשָׁהּ. סִיֵּם זֵר אֲשֶׁר הוּפְלָא. סָגַת שׁוּשַׁן עֲלוֹת מִשְׁפֵּלָה. שִׁיחַת רְדוּמִים עֲלוֹת מִמַּכְפֵּלָה. שָׂעִיר וּשְׂרִידָיו לְשַׁחַת הִפִּילָה. סְגוּרֵי כֶּלֶא הֶפֵן מֵאֲפֵלָה. וְהָעִיר. רוֹן כְּפִלָּה לְשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה : רצה עד לציון ברחמים

וַיַּמְלִיכֶהָ. עֲזוּר לְאוֹם מוֹרָאָה. עֲצוּרָה הָיְתָה לָכֵן מֵעֵת נִבְרָאָה. עֲמִיתָהּ הִפְגִּיעַ בַּעֲדָהּ קְרִיאָה. עַד עֵת בֹּא דְבָרוֹ אֲשֶׁר רָאָה. עֲנוּתָם לַחוֹזִים שְׁבֵי הֶרְאָה. שׁוּשַׁן. חוּחִים לְעָבְדוֹ בְּיִרְאָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן : מודים עד ועזרתנו סלה

תַּחַת. פִּלְפּוּל יַגִּיעַ לֶקַח טוֹב. פָּעֳלַת צַדִּיק פָּעֳלָם לַטּוֹב. פְּאֵר אֹמֶר אֲשֶׁר הוּא טוֹב. פּוּר הָפַךְ לְמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב. פְּדוּת בֵּן תָּחִישׁ לְהָהָר הַטּוֹב. צָהֳלָה. וְזִמְרָה לְהוֹדוֹת לָאֵל טוֹב : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת :

אלהינו ואלהי אבותינו שים שלום· עד ובכל שעה בשלומך

וַשְׁתִּי. צוֹאֲנָה לְמַעֲרָכוֹת. קְצִינוּת כְּהִכְתִּירָהּ מִמְּלָכוֹת. בְּגִלֵּי אַיֶּלֶת בְּמוֹת דוֹרְכוֹת. שִׁבְעִים יְמֵי צַר עֲלוֹת לָהּ אֲרוּכוֹת. תְּקֵפָה עִם דּוֹד לְעֵינֶיהָ בְּרֵכוֹת. וְשִׂמְחָה. קוֹל נִשְׁמַע מְחַבְּכוֹת. וְדוֹבֵר שָׁלוֹם מִמְּעוֹז הַבְּרָכוֹת : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם : ח״ק

הַסְּגָן מַתְחִיל (בָּרוּךְ אַתָּה) עַד (וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן) וְאַחַ"כ מַתְחִילִין כָּאן

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אֲצוּלַת אוֹמֶן בְּצֵרוּף זְקוּקָה. בְּנִבְכֵּיהָ זֹאת בְּלֶט פְּקוּקָה. גְּלוּמָה עֲלוּמָה וּנְקוּקָה. הַבּוּרָה עַל אוֹפֶן חֲקוּקָה. הַמְּסֻקָּלָה וְהַמְּעֻזָּקָה. וְדִשְׁנָהּ הַדֶּשֶׁן לְמִשְׁמֶרֶת חֻקָּה. זֵר שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקָה. חוֹק טָהוֹר מִטַּמֵּא מְחֻזָּקָה. טְבוּעָה בְּלֹא רְחוּקָה. וְהִיא רְחוּקָה. יְתוּסָה אֲטוּרָה וּדְחוּקָה: חזן בְּתַמַּת תְּמוּנָה בָּהּ. מְחוּקָה. לְטָהֳרַת חֲשׁוּקָה. נֶחְקְקָה זֹאת חֻקָּה:

מְקוֹמָהּ יִגַּהּ. מֵעֲמָקֶיהָ יִדְלֶה: חזן לָעֵת יִגָּלֶה גְּנוּנָיו יַעֲלֶה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים

סְפָרָהּ חֻקָּה גָּזַר. מְגַבְּנוּן אִמְרָה נִגְזַר. נֶאֱמָן לְאָזְנָהּ נִתְאַזָּר. נֵצַח יַדֵּי כֵן בְּנִזְרָהּ נָזָר. סְלוּל צְפוּנֶיהָ חָלַץ אָזַר. סָקַר בְּאָבְקָהּ וְנֶחְשַׁב לְמוֹ זָר. עָרַךְ בָּהּ חוֹק לָעָם מְפוּזָּר. עֲבוּר מִלְּפַתֵּל עִקֵּשׁ כְּמִין חָזָר. פְּאֵר בְּקוּרֶיהָ בְּאֵגֶד מְשֻׁזָּר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסָגָן בְּעַדֵי מְשֻׁזָּר: חזן צְפוּנָה לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזָר. צִוָּה צוּר לַצִּיר. יְצוּר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר:

עוֹלָם וּמְלֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ: חזן עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אֲטוּמֵי פָּעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפְאוֹן חוֹק אֲלֻפַּת הַיָּקָר. לוּטָה בְּאוֹר יָקָר. תֶּחֱשׂוֹף לָעָם מִיָּקָר. לַעֲמוֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעְנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעְנֵחַ מִדּוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גְּמוּת חִידוֹתֶיהָ. גִּלָּה לָהֶם עֵדוֹתֶיהָ: שֶׁמֶן רְגָלִים טָהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר. הֶרֶב לְכַבְּסָם תְּמַהֵר. מְעוּוָּתִים אוֹתָם לְטַהֵר. תִּקְרָא כֹּהֵן. בְּחַטָּאךְ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן: חזן טְהוֹרִים זְרוֹק בְּמִכְהֵן. תְּמוּר דַּם מִקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׁח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת

חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה. זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה. וּמֵאַחֲרֶיהָ תּוֹרָה וְחֻקָּה. בְּחָרוּת חֲקוּקָה. וּבְלוּם לֵב מְחֻקָּה. מְדוּק תְּלוּלָה וּמִשְּׁאוֹל עֲמוּקָה. מִדְּרֵי אַרְקָא. מְסִלָּתָהּ חֲמוּקָה: בְּכֵן אֵין לַעֲמוֹד בְּסוֹדָהּ. וְאֵין לְהַגִּיעַ יְסוֹדָהּ. וְאֵין כַּחֲקוֹר חֻקָּהּ. וְאֵין לְהַחֲלִישׁ חֶלְקָהּ. וְאֵין לֵידַע עֶרְכָּהּ. וְאֵין לְהָבִין דַּרְכָּהּ. אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

אֲצוּרָה וּמוּפְרָשָׁה. עֲצוּרָה וְלֹא מְפוֹרָשָׁה. זֹאת חֻקַּת הַפָּרָשָׁה. בְּכָל שָׁנָה מִתְפָּרָשָׁה: לְבַעֲלֵי אֲסוּפוֹת. חִידוֹתֶיהָ חֲשׂוּפוֹת. וְכָל צְרוּרוֹת כְּסוּפוֹת. דִּקְדּוּקֶיהָ סְפוּת: עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה. קְצוּבָה וּגְמוּרָה. דְּרוּשָׁה וַאֲמוּרָה. בְּקַלָּה וַחֲמוּרָה: זִינָהּ לְעָנָיו. בִּפְנִינֵי מְעוֹנָיו. וְהֵגִיהַּ עֵינָיו. בְּפוּץ מַעְיָנָיו: רָעַד כְּהִסְכִּית טַעַם תְּחִלַּת מִשְׁנָתָהּ. פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ: בְּצַר צִיר תָּמַן כְּקָשַׁב שְׁמוּעָתָהּ. נָא מְנֵי יִפְרָה מוֹרֶה הֲלָכָה לְשַׁעְתָּהּ: יָדְעוּ בָהּ הֲלִיכוֹת וְשִׁנּוּן הֲלָכוֹת. אֵלֶּה הַנֶּעֱרָכוֹת. וְאֵלֶּה הַמִּתְהַלְּכוֹת: רְאִיתָה אֵיךְ לַחֲזוֹת. דָּמָה אֵיךְ לְהַזּוֹת. בְּאוֹרָהּ מִלְּהַבְזוֹת. לַחֲווֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמוֹר אֶל הַכֹּהֲנִים שָׁנָה עוֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרוֹךְ זֹאת לְפָנָיו וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְיִקְחוּ לַטָּמֵא. פִּלְּצוּת בְּעַתְתּוֹ וְשָׁח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קוֹשֶׁט אִמְרֵי פָרָה. כָּל טָהוֹר מְטַמְּאָה. וְאֵיךְ הִיא תַּעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוֹ הִגִּיד אֵל חֻקַּת חֻקָּתִי. וּמַה תִּגַּע לֵידַע. עֲמוּקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה. לְהַלְבִּין טִנּוּף בֶּן פָּרָה. הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרְרָה כְּפָרָה: חזן רָמַז בְּוִכּוּחוֹ אֵלֶיךָ פָרָה. הֱיוֹת פָּרָתוֹ מוּתְמֶדֶת. שֶׁכָּל הַפָּרוֹת כָּלוֹת וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת: אל נא וכו׳

לְטַהֵר טְמֵאִים. לְטַמֵּא טְהוֹרִים. בְּאוֹמֶר קָדוֹשׁ:

אִמְרָה סְנוּנָה וּצְרוּפָה. בְּדוּלָה בְּדָתָהּ מְעֻרוּפָה. גְּדֵלָה כִּבְטְנָהּ לִתְרוּפָה: דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה. הַזָּיוֹת

טְבִילוֹת. וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה. וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה: זִקְנֵי גָזִית תְּמִימִים מִמּוּם. הֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם. טְהוֹרָה תִּהְיֶה לַאֲדֻמּוֹת כְּמִמּוּם: יַעֲשֶׂה מְהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׁ פָּרָה. כִּפָּה מוּל אֹטֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָהּ תְּמִימָה הֵטְא תַּמָּה מְפִירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נָתַן טְבוּל שֵׁנִית עֲבוּר כּוֹרֶה שׁוּחָה. סֵדֶר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה: עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לְמַעֲרָב. פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עֵרַב. צָת בָּהּ חֲרִיוֹת וּמוּקְדָהּ הֵרַב: קָם מוּל שַׁעַר אֵיתוֹן וְדַם שֶׁבַע יַזֶּה. רַעֲנָן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנֵי יֶחֱזֶה. שִׁמַּע לַכֹּל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה: תִּרְגְּלָהּ וְחִלְּקָהּ לִשְׁלשָׁה חֲלָקִים. כָּל מִשְׁמָרוֹת מְנָה מְחַלְּקִים. תְּכוּנָה לְמִשְׁמֶרֶת עַד נְקוּקִים יָקִים: לטהר וכו׳

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אין לשוחח עוצם נפלאותיך, אין להגיד חקר דתותיך, אין להבין תוקף מפעלותיך, אין לפענח עומק פלאותיך אין לעמוד על ספן מרותיך, אין לחקור סוד חידותיך, ואין להשמיע כל תהלותיך אין לגלות סוד עדותיך. המפורשות סתומות, הגלויות עלומות המבוארות חתומות, המשוננות עצומות, החקוקות רשומות, החסרות מיותרות, האסורות מותרות, השחורות צחורות, החשופות אטורות, הפרוטות אצורות, הכלולות עצורות, הקלות חמורות, מוציא מזלות יקרות, מתיר מאסורות מוחרות, נותן מטמאות טהורות, מן החלב שומן הלב, מן הדם טחול הדם, ומבשר בחלב כחל החלב, מכלאי בגדים תכלת בסדין, מאשת אח יבום האח, מאשת איש יפת תואר לאיש. מטמאת נדה, טהרת בתולי אשה, מהתר אסור, ומאסור התר, מטמא טהור, ומטהור טמא, בהרת ממועט תטמא, פרחה בכלו עוד בל תטמא, המת בבית אינו טמא, יצא ממנו אותו מטמא, שעיר יום כפור מכפר על כל טמא, וכל מעסיקיו בגדים מטמא. פרה אדמת עושיה מטמאה, והיא עשויה לטהר כל טמאת, ואפרה נעשה אב הטמאה, והיא מטהרת אבי אבות הטמאה. בכן אין להבין סוד תורתך, ולא זקוק אמרתך, ולא צרוף גזרותיך. בכן אין להמיר ולא להתמיר, אין להרהר ולא לחרחר, אין לידע, ולא יִדַע עמוקה משאול מה תדע, נעו מעגלותיה לא תדע. זו באמירה, וזו בגזרה, זו באסיפה, וזו בחסיפה, זו בנשיקה וזו בתשוקה, זו בכבישה וזו בהפרשה, זו בדרישה, וזו בחרישה. וכל אמרה החקוק בה חקה, אין להרהר ולומר על מה נחקקה. שכך נתנה בנשיקה, וכלם נכוחים למבין, וכל המשכיל יבין, חוץ מטעמי פרה שאין להבין, וכל חכם לב ידל מבין, חפציה אין להבין. ובשמות תעודה היא נקובה, לכל קרבן שי לא שוה, שהם זכרים והיא נקבה, לטהר שמצת עגל תועבה, הם המירו כבוד בבן פרה, וסררו בו כפרה, תבא אמו אשר היא פרה, ותהיה לעם כפרה, הם האדימו בו פנים, ואדמו עצם מפנינים, תבא אמו אשר היא אדמת פנים, ובה צת ואדום ישא פנים, הם חרשוהו תיות צג כתמים, ובה חיבו מהיות תמימים, תבא אמו תמימת תמימים, ובה יטהר תמה הצור תמים, הם שחתו לפסל כל מום, ונגשו בו היות בגלי מום, תבא אמו אשר אין בה מום, להדיה דמי יפה ואין בה מום. הם זממו בעגל למעול, ויזבחו לו ויפרקו עול, תבא אמו אשר לא עלה עליה עול. ותנתן על שכמם כעול. הם נקהלו עבורו אל כהן, ואונף בהשמיד איש מכהן, תבא אמו ותנתן לכהן, ויכפר בה עון כהן. וכמו באש נשרף, כן באש תושרף, וכמו טוחן והודק עד עפר כן חו״ק ותעשה עפר. וכמו הושלך עפרו אל המים, כן תושלך אפרה אל המים. וכמו נפלו בו שלשת אלפי יושר, כן יפלו בה שלשת מיני כושר. וכמו טנף עם טהור, כן תטמא במגע כל טהור. וכמו טהר עם בו נטמא, כן תטהר איש אשר נטמא, וכמו פזר פשעו לכל דור שמור לחטאת

לחטאת. כן תהא למשמרת למי חטאת. להריח דמים לכבס כתמים, לנקות טנופים, להרחיץ צואים להלבין חטאים, לטהר טמאים, לקדש קדושים, להצדיק עמוסים, בעץ ארז לענופים כארז, באזוב לנדכאים כאזוב, בשני לשפתותיה כשני. בתולעת לאל תיראי תולעת. לבל יתגאה מתגאה כארז. שאם לא ימך כאזוב ויחשב כתולעת, לא יוטהר באזוב ובשני תולעת. ואם לא ישפוך לב כמים לא יטהר בזריקת מים, ומה יתגאה חציר יבש נוכח אש אוכלה אש, ומה יעוז ציץ גאה, נוכח אל גאה גאה. והוא רוכב שחקים בגאוה גאה על גאים, מתנשא על נשאים, ומתגאה כארז על מתגאים, ועניו כאזוב על נדכאים, וצר בעולמו חמשה מיני גאים, שור בבהמה אריה בחיה, נשר במעופפים, ארז בעצים ואדם בכלם, ומלך מתגאה על כלם, לבש גאות מכולם. חקקם בכס שביבי אש, ארבעה בכס מעלה ואחד בכס מטה, כי כס מעלה מכון :נגד כס מטה, וכל אשר יש במעלה יש במטה, כסא מול כסא היכל מול היכל מקדש מול מקדש, זבול מול זבול מזבח מול מזבח, בנים מול בנים, עבדים מול עבדים, מלאכים מול מלאכים, משרתים מול משרתים, צבאות מול צבאות כרובים מול כרובים, אלפים מול אלפים, רבבות מול רבבות, קדושים מול קדושים, מחנות מול מחנות, מעריצים מול מעריצים, מקדישים מול מקדישים, וקדשה לקדוש משלשים. ככתוב וכו׳

יוצר לפרשת החודש

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן :

מְסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים :

אֲתִיַּת עֵת דּוֹדִים כְּנָגְעָה. בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט נָגְעָה. גִּישַׁת צִקּוּן מַכְפֵּל כְּפָגְעָה. דִּלֵּג פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה : הִשְׁגִּיחַ עוֹפֶר מֵחֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת. וְהֵחֵל אֶרֶךְ בְּתֹכֶם תַּעֲרוּבוֹת. זְמַן קָפִיץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת. חֳדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת : טָס וַיְּרָא וְעִדֵּן שָׁנָה. יַקִּין כְּיָשָׁן וְעָר כְּמִשְׁנָה : חזן כֶּסֶף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשֵׁנָה. לְחַפְּשָׂה בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה :

לִי עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוֹחַ וְגָנוֹן : חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן. בְּמָגִנַּת יִנּוֹן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם : אתה גבור עד להחיות מתים

מְרִימֵי עוֹל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת. מִכְּאֵב הִנֵּה לְהַרְאוֹת אוֹת. נֶאֱקָה הַקָּשָׁה קֵץ הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת : שֶׂה הַמְּסֻבָּךְ לְעֵקֶד צוּר. סִיֵּם זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר. עֲמוּסִים כְּאָתָיו לְעֵת בְּצוּר. עֲדִימוֹ לְשַׁי יְהֵא עָצוּר : פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פִּין מִבֶּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בְּעָבוֹת : חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְווֹת. צְפִיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת :

לְךָ עוֹד נַקְשִׁיבָה. מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאָבָה : חזן שָׂשׂוֹן

יְשַׁעֲךָ לָנוּ הֲשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נֶחְשָׁבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קְיָהַת עֲקֵדַת עֲקֶד. הִיא נִצְּבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיכַת בָּתְרֵי שֶׁקֶד. רִשְׁפֵּי לוּד לְיָקֶד: כְּהֵשׁ יְשֵׁנִים כְּעֶרֶב. דַּם תְּבוּסָה כְּעֶרֶב. קֵין חָשׁ וְקָרֵב. לְעוֹרֵר בְּתַנִּין קְרָב: שֶׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים. אֲשֶׁר כָּסוּ פְּסוּחִים. הִיא צָמְתָה כִּסְלוּחִים. לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים גְּדִי לַמְעַט. מְנוּיֵי מְתֵי מְעַט: חזן תּוֹקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהִמָּעֵט. הוֹרֵשׁ לְהִמָּנוֹת כְּוֹאם יִמְעַט:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסֶבֶם אֲסוּפֵי הַר כּוֹר. וְאַתֶּם אַל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר: דּוֹרֵשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קָדְשׁוֹ: חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הֲדוֹם מִגַּר נְזוֹר עֶדֶשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחַדֵּשׁ בְּגוֹדֶשׁ: חזן וְנוֹבִיל שַׁי בְּקֹדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחִשַּׁבְתָּ וְסִפַּרְתָּ. מִפְּעֻלּוֹתֶיךָ פָּעוֹל בִּסְפָרֵי סְפַרְתָּ. לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֶבְלוֹ שִׁפַּרְתָּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צִפַּרְתָּ. לָאֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה וּמִנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבִתְשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עָדָיו עִבַּרְתָּ. וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לְעַם אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ. לָכֵן עַל כָּל חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתָּ. סִפְרוֹ בִּקַּרְתָּ. קִצְבוֹ חָקַרְתָּ. נִזְכּוֹ הִקְרַתָּ. פִּלְאוֹ סָקַרְתָּ. מוֹעֲדוֹ יִקַּרְתָּ. וּבוֹ יָקַרְתָּ וְנִתְיַקַּרְתָּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

אֲבִי כָּל חוֹזֶה. הֵל בּוֹ בְּמַחֲזֶה. כְּנֶאֱמַר לוֹ חֲזֵה. תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לְהָבִין קֶצֶב מוֹלַדְתּוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ וְאֹרֶךְ מְלַאכְתּוֹ. עַד תַּכְלִיתוֹ: עָמְתוֹ לְהַרְאֵהוּ. וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ. עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאָהוּ. אָז כֵּן וְרָאָהוּ: זוֹהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ. תָּאֳרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ. פָּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל עַיִן יְעַשֵּׁשׁ: רוֹאָיו לְבַקֵּר. עָדָיו לַחְקֹר.

מאמיריו

מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר. מַמְרָיו לְעַקֵּר: בְּמֶדֶד לוֹ שֵׂעָר. עָבָיו אֵיךְ לְשַׁעֵר. עַד שְׁטִיפַת שַׂעַר. יְקַבְּלוּ יוֹשְׁבֵי שַׁעַר: יָדְעוּ תְּבוּנָה. לְחַוּוֹת לְאוֹם נְכוֹנָה. לְהוֹרוֹת לְיוֹדְעֵי בִינָה. עֶרֶךְ לְבָנָה: רְגָלִים לְיַשֵּׁב. וְמַנִּים לְחַשֵּׁב. בַּעֲבוּר אֵיךְ לְיַשֵּׁב. וְסוֹד מַה לְהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צָגוּ אֵלֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאֵל נִתְעַטֵּף בַּקֹּדֶשׁ. כִּמְקַדְּשֵׁי חֹדֶשׁ: יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוֹ. וְעֵדוּתָם דִּקְדֵּק בְּמַחֲנוֹ. וְהַכֹּל צָוְחוּ בִּמְעוֹנוֹ. מְקַדֵּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ: כֵּן מוֹלַדְתּוֹ חָל לְהַקְצוֹת. בְּיוֹם רְבִיעִי בַּחֲצוֹת. וְעַד שְׁלשִׁים מְרוּצוֹת. לֹא נִכַּר בַּחוּצוֹת: לְאָה צִיר וּפָחַד. וְתָר מְעַט לְעֵת סִפּוּר אֶחָד. וְצוּר פִּין לוֹ נִיחַד. מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד: יַלְדוּת חֶרֶס וְסַהַר בּוֹ בַּיּוֹם חֶשְׁבּוֹן מְצוֹ. וּבִתְחִלַּת בְּרִיָּתָם בְּחִלּוּן אֶחָד נִמְצָאוּ: חזן רֵעִים כְּנִתַּן לָמוֹ מְסוֹרֶת אִמְּצוֹ. יְחַשֵּׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפוּרוֹת כְּמָצְאוּ: אל נא וכו׳

חזן וקהל רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם. לִפְסוֹחַ עֲלֵיכֶם. לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם. קָדוֹשׁ:

חזן וקהל לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

אָדוֹן מִקֶּדֶם תִּכְּנוֹ רֹאשׁ. בִּינוֹ לֹא גָל בְּסֵפֶר תּוֹלְדוֹת רֹאשׁ. גִּלָּהוּ תְּחִלָּה לָכֶם לִדְרוֹשׁ: דּוֹרֵשׁ לְהַשְׁווֹת בּוֹ גִּיחַ וְאִישׁוֹן. הוּפְלָא מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן. וְלֹא הוּמְסַר לְאָדָם הָרִאשׁוֹן: זְמַן עֶדְנָה בּוֹ בְּשָׂרָה. חָנוּט לְהָצוֹ עָקוּד לְמוֹרָה. טַפֵּיהָ בְּכֵן בּוֹ בִּשְּׂרוֹ בְּשׂוֹרָה: יֶרַח אֲשֶׁר לֹא פֶּעְנַח לָרִאשׁוֹנִים. כְּמוּס לִצְפּוֹן חֳדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. לְרֹאשׁ הוּשַׂם לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: מוֹעֲדִים מְזַמֵּן לִנְדָגָלִים. נוֹעָדִים בּוֹ עֲנָיו צִירֵי רוֹגְלִים. סִפּוּר הוּא לִמְלָכִים וְלִרְגָלִים: עִבּוּר מְעַבְּרִים לְשָׁמְרוֹ בְּמוֹעֲדוֹ. פֶּרַח וְאָבִיב תְּקוּפָה בָם לְנַעֲדוֹ. צִיּוּן שֶׁלָשְׁתָּם יִצָּרְפוּ לְסַעֲדוֹ: קָדֵשׁ בְּרֹאשׁוֹ וּשְׁלִישׁוֹ חֶצְיוֹ וְרֻבּוֹ לִשְׁמוֹר. לְקַדֵּשׁ לָקַחַת לְחָגֹג לְקִצּוּר וְלִגְמוֹר. רֻשַּׁם בְּכָל דּוֹר. שָׁמוּר הוּא לְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר: שְׁמִירַת שְׁלִישׁוֹ בִּירְדֵן עָמְדָה. שַׁלְהֶבֶת חֶצְיוֹ שָׂאוֹן

פול

פּוּל הִשְׁמִידָה. תְּשׁוּעַת קְצִירוֹ יְמִינִי הֶעֱמִידָה: לכם וכו'

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

הוא נקרא ראש וראשון, ונואמו נקרא ראש וראשון, ומועדו נקרא ראש וראשון, ואוויו נקרא ראש וראשון, ונוחליו נקראו ראש וראשון, ואויבם נקרא ראש וראשון, ואוהבם נקרא ראש וראשון, וגואלם נקרא ראש וראשון, הנה העת יבא בראש וראשון, בקץ אשר הוא ראש וראשון. לעבור בראש וראשון, לכונן נכון בראש וראשון, ואתו ניצר ברוח ראש וראשון, לקעקע שרידי עמלק ראש וראשון, לעורר צורים החצובים בראש וראשון, לפעול חדשות בראש וראשון. לרצות חדוש תשורת ראש וראשון, להוביל בו שי לראש וראשון. ועוד בל יוכרו ראשונים, כי יחדשו חדשים וגם ישנים, פלאים מפלאים משונים, ויקיצו כל ישנים, מהללים ומשוררים שירים משירים משננים. ולא יאמרו עוד אשר העלה בנביא, כי אם ח׳ ה׳ אשר העלה ואשר הביא, ואז אל ישאג כלביא, לערוך קרבי, חרשות להביא, ביד איש נביא, משבט לוי, להשיב לבבי, לחדש קרבי. ויצמיח צמח נקוב שבעה, ואתו יהו רועים שבעה, ויחדשו לאום דברים שבעה, ויתכסה מהם שבעים שבעה, וישוב ויגלה לעם קרושים, אשר עמו יהו מקודשים, ולא לעדרי צאן קדשים, עד קץ ששה חדשים, עד בא ראשון לראשי חדשים, ואז יראה לעדת קדושים, הנשארים מעול קדשים, ויראה למו אותות חדשים, לחדש שמים החדשים, למשות קדש קדשים, לפתוח דלת לקדושים, בשבתות ובחדשים. ואז יצוה חדוש עבודת חודש, מה להעלות בראש כל חדש, ועבודת ראשון כל חרש, היא חקדים תחלה לכל חרש, כי כמו היה ראש לכל חדש, כן יהיה ראש לכל חדש. ותעשה ב הרשה, לבראת ארץ חרשה, להכין דעה חרשה, לכרות ברית חדשה, להבראות בריה חדשה, להתחרש רוח חדשה, להוביל בו שי מנחה חרשה. וחמה ולבנה תתחרש, ואורם שבעתים יחודש, שתים בשנה יתחדש, ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש, ויקרא לו שם חדש, כשם העיר מיום המקודש, וינתן לעם לב חרש, לשורר בפיהם שיר חרש, שיר מפואר ומחודש, על כל שיר מהלל ומקודש, כי שירי אראלים, אשר שיר ותשבחות מהללים, לפני שיר זה לא חלים, ונצוח אלים אשר קול המולה צוהלים, לפני שיר זה לא ממללים, ורנן גלגלים, אשר אם הורשו כלגוללים, לפני שיר זה לא כוללים. ואימת כרובים, אשר הם צגים כמו רובים, לפני שיר זה לא מרבים, והררת אופנים, אשר הם מרובעי פנים, לפני שיר זה לא סופנים. והמון גרודים, אשר הם הוד אל מגידים, לפני שיר זה לא נאגדים, וסוד עירין, אשר כעין קלל בוערים, לפני שיר זה לא מפארים,. ורגש קרישין אשר לבקרים מתחדשים. לפני שיר זה לא מקרישים. ונהם שנאנים, אשר טעמם לא משנים, לפני שיר זה לא משננים. ופחד שרפים, אשר ברגע כל שורפים, לפני שיר זה לא רופפים. כי כל מחנות משרתים קרושים, משרתיו יהו מקדישים. וגם המון צבא מלאכים, מנעימים יהו ממליכים. ומרוצות חיל זקים, כחם יהו מחזקים, וזיו משלחת ברקים, פניהם יהו מבריקים, וחוצה למו הווים, מתעלפים באהבים, ועד מחיצתם לא באים. באשם נלהבים, ובגחלתם נכווים, ובפארם הם נאלמים, ועת כי יתחילו יחישו, ועת כי יתכילו יחילו, ועת כי יגמורו יעריצו, ועת כי יחישו יקדישו, ועת כי ישתוקו ישלשו, קדשה משלשת, ככתוב וכו'

מוסף לפרשת החודש

החזן מתחיל (ברוך אתה) עד (ומושיע ומגן) ואח"כ מתחילין כאן

רִאשׁוֹן. אִמַּצְתָּ לְקֶרַח שׁוֹשַׁנִּים. אִמּוּץ לְעוֹרֵר מִקֶּדֶם
יְשֵׁנִים. בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים.
גָּלוּתוֹ בְּדַת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים:
חזן אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בְּמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מוּזֶה לַחוֹזֶה.
כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. לְגוֹנְנֵמוֹ בְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

ברוך

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור עד לחחיות מתים

לציון. דרור תשת בו קפות. דבר אור יקרות לקפות. החדש אשר ישועות בו מקיפות. החוסים בו מתקיפות. וממנו מתחילות ותוקפות. ועד ראש לארבע תקופות: חזן ארבע תקופות בשנה. תחדש אורם כבראשונה. כאשר שמענו כן עוד חיש נא. החיינו בגשם בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי מחיה המתים: נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה.

הנה. זה בא לפרקים. זמן לגאול רצוצים מאבקים. החדש אשר רביבים בו מריקים. חשרת מים למלאת רקים. טיעות לרוות וירקים. טלאים בו להקים. בארבעה פרקים: חזן ארבעה פרקים כבמחזה. בארת זה מזה לחוזה. כאשר שמענו כן עוד נחזה. ונעריצך קדוש בחדש הזה. ברוך אתה יי האל הקדוש:

תכנת שבת וכו' עד מקדשי שמך (וכסר"ח אתה יצרת עד קבעת):

הנם. ימים המבורכים. יורה ומלקוש באבם פורכים. כח תת באביבים רכים. כרמל להקליא אביב פרוכים. לשגן מפעלות מציץ מחרכים. לפניו קוראים עגין ארבעה ערכים: חזן ארבעה ערכים אשננה. ספור מסות פרחי שושנה. כאשר שמענו כן עוד חיש נא. ענגנו בנפש בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי מקדש השבת (לשר"ח וישראל וראשי חדשים): רצה עד לציון ברחמים.

ולירושלים. מופת הוחק בו כסות. מעין כל חי להתכסות. נקמות אשר בלב מכסית. נתכנו במועד זה היות מכוסות. שה לבית אבות מנות במכסות. סבות עליו עסים ארבע כוסות: חזן ארבע כוסות כבמחזה. בארת זה מזה לחוזה. כאשר שמענו כן עוד נחזה. רצנו כשי בחדש הזה: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון: מודים עד ועזרתנו סלה.

מבשר. עם זכיות. עצורים להעלות מצול דכיות. פדוים תנה במשכיות. פצוח שירים תמור בכיות. צבאות כל חמדת שכיות. צאנו יציע לרושש ארבע מלכיות: חזן ארבע מלכיות

לדוש

לָדוּשׁ אוֹתָנָה. מִדּוֹת פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן
עוֹד חִישׁ נָא. וְתֵיטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אלהינו וכו׳. שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלומך

אֵתָן. קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קְרָא בְּגָרוֹן בְּגֵיא הַחֲרָשִׁים.
רָאשֵׁי תַנִּינִים אֲשֶׁר עַל גַּבֵּי חוֹרְשִׁים. רְאוּתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ
מְגוֹרָשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מְדֻרָשִׁים. תְּרַנֵּנָה שְׂפָתַי בְּשׁוּרֵי
אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים: חזן אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בְּאָרְחָתְ זֶה
מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בַּשָּׁלוֹם
בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

קדיש שלם. אין כאלהינו. עלינו. ק״י:

יוצר לשבת הגדול

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה
פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אֱלֹהִים בְּצַעַדְךָ הַכּוֹת פַּתְרוֹס. בְּתָקְפְּתָּ תִּילָם מִבְצְרֵיהֶם
לַהֲרוֹס. גָּאַלְתָּ עַמְּךָ בְּנֶבֶל קִתְרוֹס. דְּרַרְתָּם וְהִכְרַתָּם כְּקוֹלֶת
לָרוֹס: תִּגְּרַתָּ לְגֵיא הֲמוֹן פִּיבֶסֶת. וְנִקְתָה לְאֶרֶץ בִּטְרִיָּה
נֶחְבֶּסֶת. זְנוּחָה זְרָחָה בְּדָם מִתְבּוֹסֶסֶת. חֻלְּצָה וְנֻגְהָצָה בִּרְחִיצָה
וְתִכְבּוֹסֶת: טֶרֶם מְרוֹר מִמַּטְעַמִּים יְשֻׁבַּת. יְשׁוּעָה צָמְחָה לִנְצוּרֵי
כְּבָבַת: חזן כְּתִקְרַתְּ כְּלִיל לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. לְשֶׁעָבַר קִדַּמְתָּ
מַתַּן שַׁבָּת:

קָלָה אֲרוֹמִמְךָ מוֹשִׁיעַ וְשַׁלִּיט. מוֹצִיאִי לַחָפְשִׁי מִבֵּית
מַעֲלִיט: חזן סִכּוֹתָה לְרָאשִׁי לְהַשְׁאִיר פָּלִיט. גָּנוֹן וְהַצִּיל פָּסוֹחַ
וְהִמְלִיט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים

מִמַּסְגֵּר אַסִּיר בְּצֵאת לַחוֹפֶשׁ. נִתְנוֹסֵס נֵס בְּטִבְעַת רֶפֶשׁ.
סִגַּבְתָּם חוֹכִי מַרְגּוֹעַ וָנוֹפֶשׁ. עֲרוֹךְ תְּהִלָּה לִמְשִׁיבַת נֶפֶשׁ:
פֵּרוּשׁוֹ וְטַעְמוֹ צִוִּיתָ בְּמָרָה. צִתַּצּוּם דָּתוֹ לְהָבִין וּלְגוֹמְרָה.

קביעת

קְבִיעַת קְדֻשָּׁתוֹ בִּזְכִירָה וּשְׁמִירָה. רוֹן לְהָפִיק בְּתוֹדָה וְזִמְרָה. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים עָשִׂיתָ בְּצוֹעַן. שִׁפְרַרְתָּ אֹהֶל בַּל יִצְעָן: חזן תְּעוּבִים פִּסּוּ בְּאַף לְהַכְנִיעָן. תְּקֵפָה חֲרָדָה בַּעֲמָלֵק וּכְנַעַן: לִבְּךָ וְעֵינֶיךָ לְהֵיכָלְךָ תְּשׁוֹבֵב. דֶּשֶׁן וְשֶׁמֶן לְעַמְּךָ יְנוֹבֵב: חזן תְּכוֹנֵן אֻלָּמְךָ מִזְבֵּחַ וְסוֹבֵב. לְהַגִּשִׁים תְּחִי יְשֵׁנִים חוֹבֵב: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי. וְנִצָּב לָרִיב עַל אוֹנְסִי. סוֹכְכִי בְּאֶבְרָתוֹ יְיָ נִסִּי. פּוֹרֵעַ וְגוֹבֶה דִּין קְנָסִי. בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי. רָכַב עַל עָב קַל מֵעִנּוּי לְגָרְשִׁי. שָׁחַת מִבְצָר מַחֲלִישִׁי וְחוֹרְשִׁי. מְלוֹן קִצּוֹ נַחֲנֵי דוֹרְשִׁי: וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ חָבַשׁ כְּאֵבִי. אָדוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה הִשְׁאִיבִי: חזן לִמְבַנֵּי לָנוּחַ בְּשַׁבַּת מֵהַדְאִיבִי. לְהַאֲכִילִי נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִי:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

כֶּרֶם חֶמֶד נֶטַע שַׁעֲשׁוּעִים. בְּלוּסָה וּמְבֻסֶּסֶת שְׁנֵי רְשָׁעִים. וְנִגְלֵיתָ לְהַלְּצָהּ מִבֵּין פּוֹשְׁעִים. בְּחֵיל אֲלָפִים רְבָבוֹת תִּשְׁעִים. וּבְצֶדֶק נִפְקַד לְתֵשַׁע וְתִשְׁעִים. הוּעֲמְסָה מַשָּׂא פְּרָדִים תִּשְׁעִים. פָּנִית לְפָנֶיהָ מְלָכִים וְשׁוֹעִים. שָׁלְחָה קְצִירֶיהָ וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים. וּלְחֶלְקָהּ נָטְלָה שִׁבְעָה מִשִּׁבְעִים. שֶׁעָשׂוּר נִכְבָּסִים לַבָּנוֹת קְבוּעִים. וּבִישִׁימוֹן הֶדֶרֶךְ הָלְכוּ אַרְבָּעִים. מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ אוֹכְלִים וְשֹׂבְעִים. קְדֻשָּׁתוֹ מְתַנִּים וְרֶנֶן מַבִּיעִים:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

יָרַדְתָּ לְהַצִּיל עַמֶּךָ. לְהוֹדִיעָם אֹרַח נוֹעֲמֶךָ. לְמַשּׂאוֹת תָּרִים פְּעָמֶיךָ. לְהַכְנִיעַ רוֹדִים בְּזַעְמֶךָ: וּכְהִתָּם הֲמוֹן שׁוֹדְדִים. כָּלוּ שָׂרִים וּגְדוּדִים. וְהִגִּיעַ עֵת דּוֹדִים. צָמְחָה יְשׁוּעָה לִידִידִים: סוֹד כִּיָּצָא בְּהַנְיָה. צֵאת עֲגוּמִים לִרְוָיָה. נָחֲצוּ צִירִים לְשִׁבְיָה. שְׁנֵי תוֹאֲמֵי צְבִיָּה: פְּרוֹס כִּירָה שֶׁל מֶלֶךְ. אַרְעָהוּ לְשַׂר פֶּלֶךְ. כָּל הַבָּא לַמֶּלֶךְ. אֶשְׁפָּר לְפָנָיו מְהַלֵּךְ: בְּשַׁעַר בַּת כַּסְלוּחַ. נִצָּבִים מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם. נִסְתַּכְּלוּ קוֹטְפֵי מָלוּחַ. בְּאֵין קוֹמֶץ

וְקִלּוּס: בְּהַב לְבַב נְגֹהַּ. לִלְגִיוֹנָיו קָצִין וּמְנָה. יִכָּנֵס הַבָּא בְּמָנָה. וְאֵלֶּה לְבַד בְּאַחֲרוֹנָה: שָׁאַל פֶּתֶן חֵרֵשׁ. מִי נִדְרָשׁ וְהַדּוֹרֵשׁ. הֱשִׁיבוּהוּ הָפַךְ מְשׁוֹרֵשׁ. כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ: מָרַד זֵד בְּעִקּוּלוֹ. מַה לִּי וּלְקוֹלוֹ. וְלֹא הִרְצַנִי בְּשִׁקְלוֹ. בְּנִשְׁעָן עַל מַקְלוֹ: וְאָז צֻפָּה בַּאֲלִילִים. הֲיֵשׁ יָדָיו גְּלִילִים. צָגוּ עָלָיו בִּפְלִילִים. אֵין פִּנּוֹת בַּחֲלָלִים: אֱוִיל מוּכָן כַּעֲבָרוֹת. מַה לְּכֹהֵן בִּקְבָרוֹת. הֲלֹא בְּתֹכֶל הַדִּבְּרוֹת. נוֹדַע בַּעַל גְּבוּרוֹת: לוֹבֵשׁ צֶדֶק נֶאְזָר. לְהָשִׁיב גְּמוּל לְאַכְזָר. הָפַךְ הֶרֶךְ אִישׁ נָזָר. עָמְלוֹ בְּרֹאשׁוֹ חָזַר: חזו חֲנָמָל בָּרָד וּרְשָׁפִים. וְזָעַף בַּעֲלֵי כְשָׁפִים. קָרְסוּ כָּרְעוּ כְשׁוּפִים. עֲפַר אֶרֶץ שׁוֹאֲפִים: אל נא לעולם תוערץ וכו'.

יוֹצְאֵי הַפְּזוּן סִפֵּקָם מָזוֹן. לְשׂוֹבַע וְלֹא לְרָזוֹן. קָדוֹשׁ:

אֲמָנָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם. בְּלִי לְהִתְלוֹנֵן זֹאת הַפַּעַם. גּוֹעַ לוֹמַר מַה נִּטְעָם: יוצאי הֶרֶךְ שְׁלֹשָׁה נֶלֶךְ בַּמִּדְבָּר. הִגִּיד מֵאָז מַנְהִיג וְדַבָּר. וְלֹא כִחֵד מֵהֶם דָּבָר: יוצאי זְרִיזִים חָשׁוּ לְהַקְדִּישׁ קְרוּאָיו. חָסוּ בְּמַטְרִיף כָּל בְּרוּאָיו. טוֹב אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו. יוצאי: יָחִיד שְׁמָרָהּ לְמִדָּה שְׁרוּעָה. כְּלוּלוֹתַיִךְ אֶזְכּוֹר חֶסֶד לִפְרָעָה. לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה. יוצאי מְקוֹם צִפְעוֹנִים נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב. נָסְעוּ קְדוֹשִׁים לַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁרָב. שָׁב וְעוֹלֵל וּמִקְנֶה רָב. יוצאי: עֲדָרִים הִשְׂכִּילוּ מַדָּע לְהַחְכִּימָם. פַּסַּת מִשְׁאֲרוֹת נָשְׂאוּ בְּהַשְׁכִּימָם. צְרוּרוֹת בְּשִׂמְלוֹתָם עַל שִׁכְמָם. יוצאי: קָטוּף הָעִסָּה בַּחֲרָדָה חִמִּיצָה. רְצוּפָה בְּרָאשֵׁיהֶם שֶׁלֹּא חָמְצָה. שֶׁמֶשׁ שְׁזָפַתָּה וַאֲכָלוּהָ מַצָּה. יוצאי: תְּפִינֵי שִׁשִּׁים וְאַחַת בְּמִשְׁטָר. טַעֲמוּ וְאָרְחוּ בְּשִׁיּוּר הַמְּנֻטָּר. עַד לֶחֶם מִשָּׁמַיִם הוּמְטָר. יוצאי:

וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רוֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה. בְּרֹאשׁ אַשְׁמוֹרֶת זֶה הַלַּיְלָה. גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה. הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה. וַיָּשַׂר יִשְׂרָאֵל לְמַלְאָךְ וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: זֶרַע בְּכוֹרֵי

פַּתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה. טִיסַת נְגִיד חֲרוֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:
יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה. כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה. לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה. נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעֲתוּתֵי לַיְלָה. שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה. פּוּרָה תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה. צָרַח כַּשּׁוֹמֵר וְשָׂח אָתָא בֹקֶר וְגַם לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה. רָם הוֹדַע כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ הַלַּיְלָה. שׁוֹמְרִים הַפְקֵד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה. תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֶשְׁכַּת לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:
וּבְכֵן כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ:

אָבֹא בְחִיל לְהִתְיַצְּבָה. בְּמַעֲמַד פְּנֵי תֵבָה. גַּשְׁתִּי לְרוֹמֵם וּלְשַׂגְּבָה. מֵרְשׁוּת דָּגוּל מֵרְבָבָה: הִלּוּל קוֹנִי אַקְשִׁיבָה. וּבְהֶקֵר דָּתוֹ אֶתְיַשְּׁבָה. זֹאת לָדַעַת אֲחַשְּׁבָה. מִטַּעַם הַכְּבֵי יְשִׁיבָה: טוֹעֵן עוֹלָם אַמְלִיכָה. יְהָבִי עָלָיו אַשְׁלִיכָה. כָּרֵשׁ לְפָנָיו אֶתְהַלְּכָה. לִפְתּוֹחַ בִּדְבַר הֲלָכָה: מִלַּת פִּי גְדוּשָׁה. נוֹצֵר חֶסֶד אַקְדִּישָׁה. סַלְסֵל בְּדֵעָה חֲדָשָׁה. מֵרְשׁוּת עֵדָה הַקְּדוֹשָׁה: פְּנֵי יְשָׁרִים דּוֹבֵר. צַחֲצוּחַ אֲמָרִים אֲגַבֵּר. קְבַעְתִּי לְטוּל בְּסֵבֶר. רְשׁוּת מֵרַב וְחָבֵר: שַׁדַּי חֵילִי תְּאַמֵּץ. תַּעֲדִיף קָט וְקוֹמֵץ. לְבָאֵר בְּלִי שֶׁמֶץ. הִלְכוֹת בִּעוּר חָמֵץ:

אלהי הרוחות לכל בשר, חוק לעמו מסר, והזהירם בכתב בוכר לבדוק חמץ אור לארבעה עשר. בשעה שאין בני אדם מצוין בשוקא, אור הנר יפה לבדיקה, אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה, וצריך לבער על בעור חמץ כחקה. גמר מנטריה עד דבתרא ומיד צריך לבטל השאר באמירה, ולימא הכי כל חמירא דאיכא בהדא דירה דלא חמיתיה ודלא בערתיה לבטל ולהוי כעפרא. דאי משתכח לאחר אותה שעה, אינו חיב בבל יראה ובבל ימצא לפושעה. והרוצה אחר בדיקתו לאכול חמץ ולשבעה, כה שמשייר יניהנו בצנעה. היכא דבדק ברירי ביתא והניח ארבע או חמש רפתא, ואשכח דחדא מנייהו פחתא, לבדוק מרושא שמא הולדה לקרחה וכן הנו רבנן בפרקין, דחורי ביתא ונקיקין, עלאי ותתאי אינן נבדקין, ואמצעים זקוקין, זהרו גג היציע וגג מגדלין, ורפת בקר ומתבן ולולין, ואוצרות יין ושמן הנעולין, לבדוק חמץ בלי עולין, דו שבין אדם לחבירו, זה וזה בודק עד שמגיע ומבט׳ שא״ו, וכן בין יהודי ועובד כוכבים חיב לבער
פלימו

פלימו מקל שמא יאמר העובד כוכבים כשפו וחבירו. טענו המפרש והיוצא בשיירא, ואין דעתו קודם פסח לחזרה. תוך שלשים יום בעי לבער חמירא, לפני שלשים יום אין זקוק לבערה. ישראל דחמץ אתפקד ליה, וליהוה למריה למשקליה, נטריה עד ארבע דחזי לאכליה, שלים ארבע ולא אתא לנכרי מזבין ליה. כשנפלה מפולת על חמץ בערבי פסחים, וכלב אין יכול לחפש אחריו בטוחים, הרי הוא כמבוער לרעים פקחים, וכמה חפישת הכלב שלשה טפחים. למדו בי מלחי ובי קירוי נקובים, ובי תמרים וציבים. לבדוק אותם חיבים, וחצר פטורה מפני העירבים, מוצא דמץ בפסח בתוך ביתו, כופה עליו כלי בלי ראותו, ואם של הקדש הוא אין צריך לכסותו, לפי שבדלין מאותו. נפי ופתילי ווורה, דאשתמש בהו חמירא, צריך לגעלינהו ויניח בגו רבא זעירא, ולרבא ליעבד גדנפא ולרתחיה בנורא סכיני דאשתמש בהו חמירא לארוחין, אי אפשר לעשותן חדשים הם משובחין, ואי לא מגעילן ברותחין, ובכלי ראשון הם מצוחצחין, ועץ פרור מגעילו ברותחין. עגרו אגני וקציעי דקוניא ופחרא, אף על גב דמפליט להו שפיר, לאשתמושי בהו אסירא, ואף על גב דרויחן ואיכא למימר דשליט בהו אווירא, אפילו הכי קימא אסורא. פחר קדרות אין צריך לפלחא, אבל משהי ליה עד בתר פסחא, וקדרות מותרות כי שקיל מרודא עליהו לאנחא, ובורמי דגללא שרין בהדחה. צעי דמשהי בהו חמירא בשאר יומי, כבית שאור שחמוצו קשה דמי, ואי אקרא, אותיביה ולא אשתהי עמיה, לאשתמושי בהו שפיר דמי. קטוף ביין ושמן עבידין, מלמילש בהו לילי קמאי קפדין, ואמהן דלא טבילן ועבדין, דלא למילש בהו הוא הדין. רקיקי מצות עושין זכר לעגון, ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון, וחרש שוטה וקטן אין לשין דלמא ישגון. אף על גב דאפיה ישראל בר דעה לא ינהגון. שנו שאין לשין בבת אחת למעלה מחמשת רבעים קמח וכן לחלה, והן ביצים כמנין חלה והעומר מוכח לה, והאשה לא תלוש אלא במים שלנו הלילה. תמימים שנו במשנה המהללה, מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שמחמיצין סלה, ואמרינן שדי להו במקום מודרן דלא ליתי ברו לידי הקילה, חמו הלכות בעור והגעלה. יין כי יתאדם, למצוה הוא מוקדם, לצאת בו חובת ידי אדם, אם אין קונדיטון ומבושל נגדם, וארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית בלי יקלו, אחד אנשים ואחד נשים אלו כאלו, ומחלקין לתינוקות קליות ואגוזין כדי שישאלו. סהו שהנשים צריכות לאמצה, בכל מילי דפסחא בלי שמצה, אף על גב דמצות עשה שהזמן גרמא בם לא נמצא, שכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה. פרשו בשפה נדיבה, מצה ויין צריך הסבה, מרור אין בו כן חובה, ומבעי ליה לכסכוסי טובא, הסבת ימין הסבה אינה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. פרקדן לא מן חשבנא, ואשה אינה צריכה, אם חשובה היא נדונה. קמי אב מסב הבן בדיצה, תלמיד בפני רבו אינו ראוי לפרצה, אבל בשוליא דנגרי צריך להסב במרוצה, והשמש שאכל כזית מצה בשהוא מסב יצא. טענו לחטוף מצה בלילי פסחים, כדי שלא יישנו הפרחים, וחיבין ברגל להיות שמחים, במקדש בבשר והשתא ביין רקוחים, נשים חיבות לשמוח ולהרנין בבבל בבגדי צבעונים, בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנים, והאנשים ביין מתעדנים. בערב הפסח סמוך למנחת ראשון, לא יאכל אדם עד האישון, ובבאו מבית רחשון, מוזגין לו כוס ראשון. ראשון מברך על היין, ואחר כך קדוש וזמן ואינו אומר נס עדין, שצריך לאמרו באגדה וראוי לכופלו אין, נשתי ומשי ידיה ואינו מברך על נטילת ידים. שקיל גרגירא או כרפסא או כסברתא או חמא, ויטבול בחרוסת ויברך בורא פרי האדמה, וכד אכיל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה, מחצה בקערה ומחצה בשלחן להשימה, מושך מהקערה שני תבשילי, דאינון בשרא וכוורא צלילי, אי נמי גרמא ובשולי, ומגביה קערה ולימא הא לחמא עניא כוליה. ומוזגין לו כוס שני מארבעת האל, וכאן הבן מאביו שואל, מה נשתנה מלילות זה ליל, נגומר האגדה עד גאל ישראל. אחר דשתי משי ידיה, ומברך על נטילת ידים לחודיה, ושרי המוציא על השלמה דעלוי תרתי דידיה, ולא אכיל מניה אכתי מידי. לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה נמלל, ובהדי דההיא דהמוציא אוכל וכולל, ומברך נחזרה לאכול מרור וטובל ובולל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה וכורכן בבת אחת כהלל. חליף לכמה בתי ועביד כי האי גונא עד הכא, ואחר כך עושין סעודתן כל צרכה, וכזית מצה באחרונה צריכין לכורכה, ונוטלין ולא מברכין שמים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה. זוכר בשלישי ברכת מזונו. ולישאר הבתים תחלה וטועם הכוס עד משלו אינו, וברביעי הלל מצרי לחנו, בל יטעום כלום באישונו קמעה לשתות מים יכנס, אם חולה הוא או אסטנס, ובעי למשתי חמרא משום אונס, לומר

בחמישי

בחמישי הלל הגדול ישתנס.

חסל סדור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחקתו, כאשר זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו.
זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה, בקרוב נהל נטעי כנה, פדוים לציון ברנה.

ובכן ולך תעלה קדושה כי אתה קדוש ישראל ומושיע.

אין ערוך אליך להגיד ולדבר, חקר פלאי נסיך להבין ולסבר, מה יקר חסדך מכין מצעדי גבר, מאד עמקו מחשבותיך נותן תעצומות ועוז להתגבר, ובני אים בצלך יחסיון ארך האבר, הרבית הגוי והגדלת השמחה לבני עבר, במשול רשע על עם דל לישועתך סובר, ונתאזרת בחנינותיך מפזר ומפורד לכנס ולחבר, ועוררת אהבת ישני חברון שוכני קבר, ודנת דיני קנסות וחבלות על חוברי חבר, והכנעתם בדם וצפרדע וכנים וערוב ודבר, ושברת ראשי תנין על ריב לא לו מתעבר. כי לפני כשלון גובה וגאון לפני שבר, ומה יעוז ציץ השדה וימיו כצל עובר, לגבוה על גבוה מפרק הרים ומשבר, והוא בעל נקמות אלהי המשפט מישרים דובר, ומצמיח ישע לקויו ועמים תחתיהם ידבר, ועלינו הפלא חסדיו ונשא נס, ונקם נקמתנו מכל בעלי אונס, והכניעם בזעם וצרה בחורי און וחנס, ומלוש בצק עד חמצתו דנם באונים להקנס, ואזור חלציו חזק ואמץ להשתנס בקע ים ויעבירם וכנד נוזלים כנס, ובארץ לא זרועה אותם כלכל ופרגס, לכן לנו להודות על כי נס ונס. למה פסח בא מן הצאן, שפסח וחמל על קרואי צאן, וכרועה מקבץ טלאים משכם וגאלם מבעלי לצון, ולמה לקיחתו קודם לשחיטתו ימים ארבעה, ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה, כדי שיהיו בידם מצות מצויות להשתעשעה, שכבר בא עת דודים וזמן שבועה, והיו מתבוססים בשני דמים שתצמיח ישועה, ולמה נתינת דמו על המשקוף ושתי המזוזות, שהן שלש מזבחות במקום רואים אותם לחזות, זכר שלש מזבחות של אב המון נרמזות, שבדן ובית אל ואלון מורה נחרזות, ולמה אכילת חמץ לשש שעות, זכר לחפזון שכינה להעביר גזרות רעות, מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. ולמה אכילת מצה לחם עוני, שלא הספיק בצק להחמיץ עד שגאלם מעוני, ולמה במרור שתחלתו רך וסופו קשה, שנמררו החת בפה רך ולבסוף בעול קשה. ולמה טבולו בחרוסת, זכר לטיט שאשה ובעלה דורסת. ולמה תבלין בתוכו מגבלין כמו מלבן, זכר לנפוץ עם לקושש קש לתבן, ולמה שני מיני בשר בצד עוגה, אחד זכר לפסח ואיד זכר לחגיגה. ולמה קערה קודם זמנה, כדי שיראה תינוק וישאל מה נשתנה. ולמה שאר ירקות באין תהלה, לפטור חזרת של מצוה ברכה ראויה לה, ושאין לומר שתי ברכות כאחת שתיה או אכילה, ואי אפשר לאכול ולשתות כאחת בשכבר כרסו מלא, וכן בשתי מצות פוטרין מחלה לחלה, על כי אין לשנות בשתי ברכות, מברך על זו ועל זו ואינו אוגל עד שיגמור שתי ברכות. ולמה ארבע כוסות מצותן בזה הלילה. זכר לארבע גאולות שנתבשרו בהם עם סגלה, יציאה והצלה לקיחה וגאלה. ולהודות בהם ולתן בם תהלה לחובט ארבע כוסות של יפיפיה עגלה, וכדי לשבר אומות עממות משוקצות בגעילה. בארבע כוסות הכתובים בם שהם כוס התרעלה, וכנגדם להשקותנו ארבע כוסות של חמלה, ולמה מסבין במטה כבודה וכלולה, זכר לחרות ורבוץ עגני כבוד בחחולה, שכן דרך בני מלכים לנהוג כבוד ולסלסלה, שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה, וברר להודיע עם כרעיתו להיות לו לעם נחלה, כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה, נעלה בקדשתו מרום וקדוש, כי אלהים קדושים הוא בכל מיני קדשה, דרכו בקדשה, והלוכו בקדשה דבורו בקדשה, ישיבתו בקדשה. חשיפת זרועו בקדשה נאה ואדיר בקדשה, הוא קדוש ועמו קדוש, וכל משרתיו קדושים, אין כקדשתו, ואין דומה לו, מקודש בקרוביו, ונורא על כל סביביו, ונערץ בסוד קדושים, נשגב ברבבות אראלים, אילי קדש משוררים ומהללים, בשישי קדש עירין וקדישין, רועשים ומרעישים, בקדש הקדשים, עתים חשים ועתים ממללים, ולבקרים מתחדשים מקיפים כס המרכבה וקדושת השם מפרשים, ושלוש קדשה לקדוש ונורא מקדישים. ככתוב וכו׳

בשבת אחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות ואומרים עד ר"ה :

כל ישראל יש להם ח"ק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר :

א משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה : ב שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים : ג אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם : ד יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם : ה יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו קל וחומר באשת חברו, מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם : ו יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם, יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות : ז נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורעניות : ח יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם, יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין : ט שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר : י שמעיה ואבטליון קבלו מהם, שמעיה אומר אהב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות : יא אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל : יב הלל ושמאי קבלו מהם, הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה : יג הוא היה אומר נגיד שמא אבד שמיה ודלא מוסיף יסף ודלא יליף קטלא חיב ודאשתמש בתגא חלף : יד הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשו אימתי : טו שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות : טז רבן גמליאל היה אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל הרבה לעשר אומדות : יז שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש עקר אלא המעשה. וכל המרבה דברים מביא חטא : יח רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קים על האמת ועל הדין ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם :

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : עלינו. קדיש יתום

פרק שני

כל ישראל וכו'

א רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה, הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה, דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים : ב רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסיעתם וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם : ג הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו : ד הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך : ה הלל אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין

בעצמך

בעצמך עד יום מותך ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה: ו הוא היה אומר אין בור ירא חטא לא עם הארץ חסיד ולא הבישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש: ז אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון: ח הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים מרבה דאגה. מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה שפחות מרבה זמה. מרבה עבדים מרבה גזל. מרבה תורה מרבה חיים. מרבה ישיבה מרבה חכמה. מרבה עצה מרבה תבונה. מרבה צדקה מרבה שלום. קנה שם טוב קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא: ט רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת: י חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס רבי יהושע בן חנניא רבי יוסי הכהן רבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך: יא הוא היה מונה שבחם (רבי) אליעזר בן הורקנוס בור סוד שאינו מאבד טפה (רבי) יהושע בן חנניא אשרי יולדתו (רבי) יוסי הכהן חסיד (רבי) שמעון בן נתנאל ירא חטא (רבי) אלעזר בן ערך כמעין המתגבר: יב הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס אף עמהם ואלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כלם: יג אמר להם צאו וראו איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם, רבי אליעזר אומר עין טובה רבי יהושע אומר חבר טוב רבי יוסי אומר שכן טוב רבי שמעון אומר הרואה את הנולד רבי אלעזר אומר לב טוב, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: יד אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם, רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע רבי יוסי אומר שכן רע רבי שמעון אומר הלוה ואינו משלם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן רבי אלעזר אומר לב רע, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: טו הם אמרו שלשה דברים רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס ושוב יום אחד לפני מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש: טז רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם: יז רבי יוסי אומר יהי ממון חברך חביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים: יח רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום שנאמר כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, ואל תהי רשע בפני עצמך: יט רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך: כ רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק: כא הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא: רבי חנניה וכו'

פרק שלישי

כל ישראל וכו'

א עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ב רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו: ג רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנאמר ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון

לפניו

לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. אין לי אלא שנים מנין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש
ברוך הוא קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו: ד רבי שמעון אומר שלשה
שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שלחנות
מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו
משלחנו של מקום. שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה': ה רבי חנינא בן חכינאי אומר
הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו: ו רבי נחוניא בן
הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק
ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ: ז רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא
אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל, ומנין
אפילו חמשה שנאמר ואגדתו על ארץ יסדה. ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומנין
אפילו שנים שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע: ומנין אפילו אחד שנאמר
בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך: ח רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו
משלו שאתה ושלך שלו וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך: ט רבי יעקב אומר
המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב
כאלו מתחיב בנפשו: י רבי דוסתאי בר ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו
מעלה עליו הכתוב כאלו מתחיב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את
הדברים אשר ראו עיניך. יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך
הא אינו מתחיב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו: יא רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו
קודמת לחכמתו חכמתו מתקימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקימת: יב הוא
היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקימת, וכל שחכמתו מרבה ממעשיו אין חכמתו
מתקימת: יג הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח
הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו: יד רבי דוסא בן הרכינס אומר שנה של שחרית
ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם:
טו רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלבין
פני חברו ברבים והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה
אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא: טז רבי ישמעאל
אומר הוי קל לראש ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה: יז רבי עקיבא
אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה, מסורת סיג לתורה מעשרות סיג לעושר
נדרים סיג לפרישות סיג לחכמה שתיקה: יח הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם. חבה
יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם: חביבין ישראל שנקראו
בנים למקום חבה יתרה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם: חביבין
ישראל שנתן להם כלי חמדה חבה יתרה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה שנאמר כי לקח טוב נתתי
לכם תורתי אל תעזובו: יט הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה:
כ הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף
והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבא וילוה והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין
מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה:
כא רבי אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ אין תורה. אם אין
חכמה אין יראה. אם אין יראה אין חכמה. אם אין דעת אין בינה. אם אין בינה אין דעת. אם אין קמח
אין תורה. אם אין תורה אין קמח: כב הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה
לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר והיה כערער
בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב. אבל כל שמעשיו מרובין
מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרבין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות
ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו, שנאמר והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו
ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי: כג רב
אלעזר (בן) חסמא אומר קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות תקופות וגימטריאות פרפראות
לחכמה; רבי חנינא בן עקשיה וכו'

בן

כל ישראל וכו'

א בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי (כי עדותיך שיחה לי): איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא: איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו: ב בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה: ג הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום: ד רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה: ה רבי יוחנן בן ברוקה אומר כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם: ו רבי ישמעאל בר רבי יוסי אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות: ז רבי צדוק אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעורכי הדיינין ואל תעשה עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפר בה. וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם: ח רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות: ט רבי ישמעאל בנו אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח: י הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד, ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה: יא רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: יב רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך. ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה לתן לך: יג רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות: יד רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים: טו רבי אלעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים: טז רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון: יז רבי שמעון אומר שלשה כתרים הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן: יח רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחבריך יקימוה בידך ואל בינתך אל תשען: יט רבי ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים: כ רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים: כא רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין: כב הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה: כג רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו: כד שמואל הקטן אומר בנפל אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו: כה אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר חדש והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר מחוק: כו רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן: כז רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו: כח רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם: כט הוא היה אומר הילודים למות והמתים לחיות והחיים לדון. לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא העד הוא בעל דין הוא עתיד לדון. ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שחד. ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: רבי חנניה וכו'

כל ישראל וכו'

א בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאברין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולתן שכר טוב לצדיקים שמקימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות : ב עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפנין שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול : ג עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם : ד עשרה נסיונות נתנסה אביהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו : ה עשרה נסים נעשה לאבותינו במצרים ועשרה על הים : עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ועשר על הים : ו עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא במדבר שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי : ז עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה כריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה ולא נצחה הרוח את עמוד העשן ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, עומדים צפופים ומשתחוים רוחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים : ח עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ פי הבאר פי האתון הקשת והמן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות, ויש אומרים אף המזיקין וקבירתן של משה ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבה בצבת עשויה : ט שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חברו ואינו נבהל להשיב שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת, וחלופיהן בגולם : י שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים, גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת בא, ושלא לטול את החלה רעב של כליה בא : יא דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שביעית, חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה, חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם. [1] גלות באה לעולם על עבודת כוכבים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמטת הארץ : יב בארבעה פרקים הדבר מתרבה ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה, ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית במוצאי שביעית מפני פירות שביעית במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים : יג ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מ"ת סדום, שלי שלך ושלך שלי עם הארץ, שלי שלך ושלך שלך חסיד, שלך שלי ושלי שלי רשע : יד ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע : טו ארבע מדות בתלמידים מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהיר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב, קשה לשמוע ומהיר לאבד זה חלק רע .
טז ארבע מרות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע : יז ארבע מדות בהולכי בית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו, הולך ועושה חסיד, לא הולך ולא עושה רשע : יח ארבע מרות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה, ספוג שהוא סופג את הכל, ומשפך שמכנים בזו ומוציא בזו, משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים, ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת : יט כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה, ושאינה תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם, איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת אמנון ותמר, ושאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן : כ כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו : כא כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל :

ירבעם

כב ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל : כג כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה תלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה תלמידיו של בלעם הרשע, מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרותיהם אמלא. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך : כד יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים : כה הוא היה אומר עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך : כו הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לגמרא בן שמנה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמנים לגבורה בן תשעים לשוח בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם : כז בן בג בג אומר הפך בה והפך בה דכלא בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומנה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה : בן הא הא אומר לפום צערא אגרא :

רבי חנניא וכו'

פרק ששי

כל ישראל וכו'

שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם : א רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא רע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק והוה צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים : ב אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת, אל תקרא חרות אלא חרות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות : ג הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת צריך לנהג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו שנאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי, והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהג בו כבוד ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : ד כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הזה : ה אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשלחנם של שרים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך : ו גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה נקנית בעשרים וארבעה והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן בתלמוד בשמיעת האזן בעריכת שפתים בבינת הלב באימה ביראה בענוה בשמחה בטהרה בשמוש חכמים בדקדוק חברים בפלפול התלמידים בישוב במקרא במשנה במעוט סחורה במעוט דרך ארץ במעוט תענוג

תענוג במעוט שנה במעוט שיחה במעוט שחוק בארך אפים בלב טוב באמונת חכמים בקבלת היסורין המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סיג לדבריו ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב את הצדקות אוהב את המישרים אוהב את התוכחות ומתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראה נושא בעול עם חברו ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת ומעמידו על השלום ומתישב לבו בתלמודו שואל ומשיב שומע ומוסיף הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות והמחכים את רבו והמכון את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי : גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא : ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך : ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר : ואומר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך : ואומר תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך : ואומר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים : ואומר אורך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד : ואומר כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך : ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום : רבי שמעון בן יהודה משום רבי שמעון בן יוחאי אומר הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא : ואומר עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם : ואומר תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה : ואומר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה׳ צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד : רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלם נתקיימו ברבי ובבניו : אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד. ונתן לי שלום. והחזרתי לו שלום. אמר לי רבי מאיזה מקום אתה. אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דנרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף : ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד. שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך. בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה. בשכבך תשמור עליך בקבר. והקיצות היא תשיחך לעולם הבא : ואומר לי הכסף ולי הזהב נאם יי צבאות : חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו ואלו הן. שמים וארץ קנין אחד. אברהם קנין אחד. ישראל קנין אחד. בית המקדש קנין אחד : תורה מנין דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז : שמים וארץ מנין דכתיב כה אמר ה׳ השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי : ואומר מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך : אברהם מנין דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ : ישראל מנין דכתיב עד יעבור עמך ה׳ עד יעבור עם זו קנית: ואומר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם : בית המקדש מנין דכתיב מכון לשבתך פעלת ה׳ מקדש אדני כוננו ידיך : ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו : כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו : ואומר יי ימלוך לעולם ועד .

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : עלינו. קדיש יתום.

המלות הנדרשים בפנים למותקן מוקפות בחצאי עגולים כזה, (—)

דברים אחדים פרק ב׳ סו״ה. [היא ר״ת „סורה המתחלת״] וזה. נ״ב בתשוה״ג מהגניזה לא נזכרו כל התוארים האלו אך במכתב כת״י אוקספורד המועתק ע״י הרי״ל דוקאש ומובא בהערות ותיקונים בספר זכרון לראשונים כתוב בשם רב צמח גאון לרבנא נתן בקירואן „שלום מרבנן קשישאי דדרא רבא העומדים במקום סנהדרי גדולה ומן רבנן שעומדין . . . ומכל תלמידים וחכמים שבבבל כו׳.

שם פרק ג. סו״ה וכזה נכון מ״ש בתפלת יקום פרקן, נ״ב. דעת החכם הרכבי בהעו״ת לזכ״ל שריש׳ כלי הם חכמי ישראל שבא״י והיו מתארים כן לראשי מדינות אחרות ע״ש. אבל לא מצאתי יסוד לדבריו בספרי הראשונים שהיו רישי כלי או יומי דכלה לחכמי ישראל שבא״י בזמנם של גאוני בבל, ולכן העיקר כמו״ש בפנים.

שם פרק ד׳ בסוף הערה הרביעית. נ״ב. אבל בתשוה״ג בספר חמדה גנוזה סי׳ פ״ו לא נזכר רב נטרונאי אלא מר רב חנינאי ומר רב סימונאי. והפרדס שהעתיק ר״נ״ט אין ספק שנפל טעות לפניו.

שם סו״ה „וכתשובת הגאונים (בתשובה) לרב האי ז״ל. נכתב בלדו. היא תשובת רב שרירא אביו ומובאת גם בתשוה״ג שבספר חמדה גנוזה, ובספר שערי צדק. והנני להעיר שכאשר הייתי בפ״ת תוב״ב בגמר הדפסת ספרי זכיתי להשיג אצל ידי״נ ד״ר לעוין תשוה״ג זכרון לראשונים ש״ל ע״י הח׳ הגדול הרכבי. וראיתי בהערותיו שיצא לערער על התשובה ההיא שלא יצתה מעטו של גאון ז״ל ולכן נעתיקה בכאן אות באות וז״ל: „ושאלתם דאית ביניכו תלמידיכ והם שועלים קטנים דלית „בהון משחא וחולקים ואומרים על הגאונים עמודי עולם מנין להם דבר זה ומוציאין ספריהם. „והם לא יבינו פועל ה׳ ומעשה ידיו, ולא השיגו אפי׳ דבר קטון ממה שהשיג תלמיד מתלמידיהם „של קטון שבגאונים. כדאשכחן לחד מהגאונים בתר דנח נפשיה אשכחן ביה זכור האי גברא „למב כל הויי דרבנן קדמאי דא עם דא, ושית סדרי משנה דאתנגיזו מיומי דהלל ושמאי וכתה „ענינים דלית לון שיעורא. ואפי׳ במתיבתא דרקיע יסדרון הלכה כמותו. ואיך באין שועלים „אשר לא ראו מאורות וחושבים לומר סרה על ה׳ ועל נחלתו, מי שהגיף בתליסר גאפי כל „התלמוד ועמד על כל מה דהוי מימות יהושע בן נון אים מפי איש הלכה למשה מסיני. ואפי׳ במדרשו „של משה רבן של הנביאים לא ידחו אותן ממקומן. וחכמתם ופלפולם הוא הדבר אשר צוה ה׳ „את משה, ואמ״פ שאומרים הכי הוא ואין מביאים ראיה באיזה מקום הוא אין לחוש על כל „דבר קטון וגדול, וכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה׳ ועל תורתו. עכ״ל.

ובונת דבריו שגאוני בבל היה דרכם להשיב לשואלים הלכה למעשה במלים ספורים וקצרים מכוונים אל הדרך אשר ילכו בם והמעשה אשר יעשון, וכן מצינו לרוב בפסקי מר יהודאי גאון שתשובות יו שהשיב היו כדברי המורים אשר ישאל איש בדבר האלקים מלה אחת או שתים בחייב ופטור ואו״ה, אכן אע״פ שלא הביא ראיה לדבריו ידענו כי שלא יצא מפיו הקדוש דבר בלי ראיה מוכחת מהתלמוד וכמובא בתשוה״ג שהובאו מהגניזה לד 53 מה שהעיד ע״ע וז״ל: „מעולם לא שאלתם אותי דבר ואמרתי לכם אלא דבר שיש לי ראיה מהתלמוד ולמדתי הלכה למעשה מרבי ורבי מרבו. אבל דבר שהיה לי ראיה מהתלמוד ולא היה בידי הלמ״ע מרבי, או שהיה בידי הלמ״ע מרבי ואין לי ראיה מהתלמוד, לא אמרתי לכם״, ע״ש. ודברים אלו יוכיחו למדי על כל נושאי דגל התורה מזמניהם שהיה להם קבלת אבות וראיות מכריעות מהתלמוד בכל דבר מדבריהם אע״פ שלא פרשו אותם. אבל התלמידים הללו ששאל ר״ש גאון עליהם לא אבו לקבל פסקים בלי טעם, וטענו: מנין להם דבר זה? ואלו היו התלמידים ההם בני סמכא ברוחב לב נבון במו״מ של תורה, בלעדי פניות מסותרות. ודאי במענתם טענה לדעת טעמו של דבר ולראות אם יסכימו גם הם כמוהם, אבל הואיל שלא היו אלא תלמידים דלית בהון משחא שועלים קטנים שרצו להאלים מאור התורה. ונועצו ג״כ לפרסם ספרים ברבים ולהוציאם בפומבי בטענה זו לבזות כבוד מורי התורה אשר כל תפוצת הגולה נשענים עליהם שאלו לרב שרירא אם ישימו לב ואם יש ממש לטענתם. וזה פשוט ומבואר עד שאין מקום עוד לטענת החכם הנכבד הרכבי בהעו״ת לספר זכ״ל על מ״ש בתשובה זו „ומוציאים ספריהם״ ואמר שאינו יודע

כונת

בונת הדברים. וכן טען עוד „אם השואלים ידעו בתלמידים האלה שהמה שואלים קטנים למה שאלו עליהם ? ובגלל זאת חפץ לשום לאל כל דברי התשובה ולאמר עליה שנזדייפה. ע"ש כי הבאור פשוט כמו שכתבתי.

עוד טען הא' הנזכר לחזק דבריו שהתשובה מזויפת מאחד הסופרים האחרונים, כי במה שאמר „כל הויי דרבנן דא עם דא" חסר שם נשוא המאמר. והיה לו לומר „דהוה ידע להון" וכן יחסר הנשוא במ"ש „מי שהניף" כו'. ותמיהני עליו שראה להתלות בטענות קלות ערך אלו. הלא התחיל ואמר „דאשכחן ביה" ומה יאמר עוד ? וכן בשאלתו למה לא פירש רב שרירא שמו של הגאון הנפטר, אפונה מאד אם יש בזה כדי הכרעה לזייף דברי התשובה או להכחיש עדותו. ומי יודע אם היה ברצון הגאון הנפטר לפרסם שמו, ובכלל מי יבא בסוד הדברים שנאמרו ואירעו בזמן קרוב לאלף שנים מזמננו. ועיין מה שנכתוב בזה להלן.

והצעת דברי הגאון ר"ש בתשובתו אליהם כך הם: שהתלמידים הללו לא יבינו פעולת ה' ולא ישיגו מעלת הגאונים אפי' דבר קטון כהשגת הקטון שבתלמידי תלמידיהם [על דעתי מתחלת תשובת הגאון הזה מתיבת „והם לא יבינו" והוא"ו נוספת] ומביא ע"ז מעלתו של אחד מהם מה דאשכחן ביה בתר דנח נפשיה דידע כל הויי דרבנן כו'. הקושיות והפירוקים שבש"ס ושית סדרי משנה כו'. והיינו דהוה ידיע ליה לרב שרירא בהגאון הנפטר הזה, ע"י כתביו שמצא בתר דנח נפשיה והיה ניכר מתוכם הפלגת מעלתו וידיעותיו בכל אלו. ואולי היה גם הגאון הנפטר עצמו אחד מהגאונים שחלקו התלמידים עליו ועל פסקיו. וז"ש „כדאשכחן לחד מהגאונים„ ור"ל אחד ממי שחלקו עליהם. ולכן לא הוצרך לפרט שמו. ומסיים דבריו: „ואיך באין שואלים כו' מי שהניף כו' ור"ל שירהבו לחלוק עליו ועל דבריו. כי הוא הדבר אשר נזה ה' אע"פ שאינן מביאים ראיה לדבריהם מאיזה מקום הוא.

ומה שטען עוד שבאגרת רב שרירא לא נזכר שנכתבו המשניות ואיך יאמר דהוי ידע שית סדרי משנה דאיתגניזו, ואע"פ שנמצא בתשובותיו של רב האי בס' שע"ת סי' כ' „שמימות משה עד הלל הוו ת"ר סדרי משנה כמו שנתן הקב"ה. ומהלל ואילך חלשה כבודה של תורה ותקנו הלל ושמאי ששה סדרים". כתב ע"ז החכם הנז' שאחד מהאחרונים הוסיף תשובה זו על שמו של גאון ע"ש. ותמיהני מאד על מעלת הא' הזה שידענו אותו לאיש ישר הולך, וכאן מוציא את חכמתו לפי נטיית חפצו ורצונו. כי לענין ברכת אשר נג אגוז בג"ע אשר כבר מצא הוא עצמו בגרסת הגאונים בזכ"ל „אשר נג זוג". ומ"מ כתב בהערותיו שמה שגם הנוסח המשובש הזה הוא קדמון. מפני שבכת"י הנודעים לנו והפוסקים הביאו כן בשם בה"ג. ואינו חפץ לגרע בו גם אות אחד מלבון המעתיק הראשון שנמשכו אחריו. ואלו כאן ישר לפניו לעקור תשובה שלמה לעשותה למזויפת אע"פ שהעתיקוה כל גאוני הדור הקדמונים. כמו הויטרי, היוחסין, הכריתות, ודומיהם, שלא הרהרו אחריה כלום.

ועניני ההפרזות הגדולות שבאו בתשובה שלפנינו אשר הרעיש המוען הנ"ל והכריח מזה שלא יצאו מעטו של הגאון הרש"ג. ג"כ אין מזה הכרח להחלטת דעתו. כי כך דרכן של חכמים במקום שחפצים לנתן איזה ענין ולאמצו. וכ"כ רב האי גאון בתשוה"ג תורתן של ראשונים סי' י"א במה שאמרו „דברה תורה לשון הבאי ערים גדולות ובצורות בשמים" שהכונה בזה דרך משל. שכמו שאם אתה חפץ להסתכל בשמים אתה צריך להגביה ראשך בכל היכולת, כך אי אתה רואה גובהו של המגדל אא"כ תשא עיניך עליו בכל יכולתך, ואמר: כך נמצא לשון הבאי במספר כאמרך. „אלו חיה אלף שנים פעמים" אע"פ שאין זה מהמציאות. וכן „ולמך שבעים ושבעה„ „לקבל אלפא חמרא שתי". שאינו כמשמעו, כי העומדים בשתיה שותים עשר ליטרין פחות או יותר, וא"א לאדם לשתות אלף פעם כנגדן. וכן בלשון חכמים תפוח ופרוכת כו'. אמרו שדברו בם לשון הבאי. שאנשי התלמוד חקרו וראו שנאמרו המשניות הללו שלא בדקדוק. וכל שפורש בו או נודע שהוא כך כמגדול הפורה וכיו"ב הרי הוא כמותו. וכל מה שלא נגלה בו כך אין לומר כך. דאל"כ אף במקרא נאמר מאי שנא „כי ה' אלהיך אש אוכלה" מכתוב שנאמר „כי ה' הוא האלהים". אלא שאין לך להוציא דבר ממשמעו אלא בראיה. ואף בדברי חכמים כן. עכ"ל, וכ"כ הגאון בספר זכ"ל סי' ס"פ לענין עם הארץ בזקנת תלמידים סומכין על הנזיות המאחר ומתירים לעצמם ממון ע"ה. ואמר: שאין דברים אלו אלא דברי הבאי בסיפור גנותן של ע"ה.

ואלו

ואילו היו הלכות, היו ראוים התלמידים הללו לנחרם ביוהכ"פ שח"ל בשבת ולקרעם כדג, וממוגם היה מותר מפני שהמה כע"ה. דפסיקא הלכתא כאחריכ שאפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח הוא ע"ה. ואילו שמשו התלמידים הללו ת"ח, לא היו אומרים כך להתיר ממון ישראל. שאפי' ממון גוים אסור. ואפי' אבדתן אסור במקום חיה"ש. ע"ש שהאריך בבאור המאמרים, ועיין בכוזרי מאמר ד' סי' ע"ג במאמר האגדיי „כשירד רכון העולמים" שכל הכונה לנאץ האמונה שלא הי' שיתוף ביני"מ אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. וגם כאן בתשובה זו, גם אם נראה לנו איזה הפרזה במעלת הגאונים לא אמרו אלא לנחיצת הענין לפי הזמן. וכש"כ שבאמת היו להגאונים קבלות ברורות מזמן הש"ס, והן הן באמת הדברים אשר צוה ה' את משה. ומה גם הקבלות מזמן המשניות דאיתגניזו מימות הלל ושמאי שרב שרירא עצמו כתב באגרותיו „דהוה ברירן להון טעמי תורה כהלכה למש"ם ולית בהון חילוף ולית בהון פלוגתא". וכן אמרו בפ"ב דתמורה „דאשתכח אשתכח, ודגמירי הוו גמירי כמשה". וא"כ אין בכאן גם הפלגה והבאי. ומה שאמר הגאון „שכל החולק עליהם כחולק על ה' ועל תורתו" לא סגר עלינו את הדרך כמו שחשב החכם הנז' שלא יחלוק עוד שום גאון וחכם כמותם על סברתם, אך הכונה שלא יחלוק שום אדם על עדותן וקבלתם. וכמו"ש הרמב"ן „שיש לנו לקבל עדות הגאונים שעל כסא של רב אשי הם יושבים" כו'. ואמרו על בעל השאלתות „שכל דבריו מקובלים". ועל הבה"ג „שיש לסמוך עליו אפי' היכי דלא מסתבר טעמיה". ובתשוה"ג בשע"ת סי' של"ז מובא על רבי חנינא החסיד איש ירושלם שהגאונים קבלו ממנו רוב הקבלות הערוכות לו מימות התנאים ע"ש. אבל בסברא ודאי שנפלגו הגאונים זע"ז, וגם בחכמי התלמוד מצינו שלא השוו דיעותיהם, ובכל זאת אמרו „שאלו ואלו דברי אלקים חיים" שכל עיון וסברא שמעלה אותה חכם מופלג שכללי תורה מסורים בידו ובלתי משוחד בנגיעה ופניה גדולה או קטנה לעצמו, וכונתו רק לשם האמת האמתי, דבריו דברי א"ח. ואפי' בתלמוד אמרו „כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כלם נתנו למש"ם", ואתה צריך לעמוד על טעמו ואע"פ שנדחה מההלכה לפי שגדולים בחכמה רבו עליו וחלקו על דבריו. וזה שכיון הגאון במ"ש „ואפי' במדרשו של משה לא ידחו אותן ממקומן וחכמתם ופלפולם הוא הדבר אשר צוה ה' את משה". והרצון, שדבריהם ופלפוליהם דברי אלהים הנה ולא ידחו אותן ממקומם אע"פ שיהיו נדחים מההלכה כשרבים כמוהם חולקים עליהם, אולם שיום דברי גאון במ"ש כל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה' ותורתו, שתמו כפירושו דרצונו, במקום שלא כתבו בפירוש, שאין להם בזה קבלת אבות וראיה. לא הוציאו מידיהם דבר בלעדי עדות רב מפי רב. ויש לנו לקבל דבריהם ואסור לחלוק עליהם, ואע"פ שסתמו דבריהם. כי לא השיבו דבר בלי קבלת אבות וראי' מהתלמוד. וכמו"ש מר רב יהודאי ז"ל אע"פ שסתם דבריו כדברי האורים ולא כתב טעם וראיה. וכש"כ כשהיה להם להשיב במקום שאינן בני תורה העלימו הדברים לרוב. ולתלמידים אלו שקפצו בראש להתגדל בפני ע"ה ודאי מצוה להעלים מהם טעמה של תורה כמוש"כ [משלי כ"ג] באזני כסיל אל תדבר פן יבוז לשכל מליך.

הראיתיך קורא יקר שכל דברי התשובה הזאת דרכיה דרכי נועם וישרים למוצאי דעת. וכבר שננו אותה גדולי תורה ומדע כהגאון הרד"ל ודכוותיה ולא מצאו בה מקום להתגדר כהחכם בעל ההערות שכתב לאמר „כי דבר נכבד הוא להראות שקרותה". ואין ספק שגם המה חשבו כמונו שעלינו לא הרבה ולא כלום, כי „אין מוציאין דברים ממשמען אלא בראיה, ואף בדברי חכמים כן" כמוש"ל בשם רב האי גאון ז"ל.

שם פרק ה', סו"ה הביע. (וגם בהם) צ"ל „ובהם".
מקור הברכות צד 38 סו"ה ע"ש. (וכוונתו) צ"ל „וכונת".
שם דף כ"ז סו"ה המפיל. (ומ"מ) צ"ל „מו"מ".
מגן האלף דף כ"ח סי' א' אות ה' בסופו, נ"ב וכ"ה בתשובת הגאו' מהגניזה צד 114.
מקות"ב דף ל' סו"ה שעשני כרצונו. בסדורו של הרב צ"ל „רע"ג".
מערכי לב דף ל"ב בברכה שתרגילנו סו"ה ענין כו' (ומדות) צ"ל „ומדוות".
שם צד 64 סו"ה תורתם משמרתם. וא"צ (אלא לתורה) צ"ל „ספרי מוסר אלא בשביל תורה".
מקות"ב דף ל"ג סו"ה וראיתי שכוונתי. נ"ב בתשוה"ג בזכ"ל סי' רנ"ח נשאלו בזה: מקמי

הפי

הכי בבית ראשון היכי הוו עבדי ומאי הוה צלותייהו ? כך שמענו, שלא היה להם בתפלה בבית ראשון אלא ברכת אבות. גבורות. קדוה"ש. עבודה. וכ"כ. אחר שברכו על המאורות וקראו עשרת הדברות שמע והא"ס ויצי"מ בויאמר. ואחת לאחריה על גאולת ישראל באו"י ושאר ברכות התפלה בבית שני תקנום הנביאים ואנשי כה"ג. עכ"ל.

הערה למעשי המצות, דף מ' שו"ה כהן. השם (לכו) צ"ל „לכו".

מגה"א דף מ"ב סי' ג' אות י"ז, שו"ה דברי המחז"ו כו' חסרים (ל"ה) צ"ל „ל"ו ברכות בג' תפלות".

שם צד 88 סי' ה' כ"ב. ד"ה אבל, שו"ה דק"ל, כו' קאמרי איניהו, צ"ל „לפרושי מלתיה" דרב חסדא „דלא אתי" לאפוקי".

שם ד"ה ודעת, נ"ב וכ"ה בהלכות פסוקות להגאו' סי' ס"ב בשם רב יהודאי לברך שתים.

שם דף מ"ה, אות כ"ג. נ"ב, וכ"ה בתשוה"ג מהגניזה בשם רבינו. וכתב שאני רב יהודא דלא ברך אלא בצפרא משום דצניע הוה ולא שרי לגלימא מיניה כולא יומא.

שם אות כ"ד שו"ה רבינו שכתב (כתמא) צ"ל „סתמא".

מע"ל צד 206 ד"ה, ה' צבאות (אמנו) צ"ל עמנו.

שם צד 108 ד"ה אתה סתר שו"ה יוסף כו'. ישוב (עפך) צ"ל „אפך".

מגה"א צד 140 סי' כ"ד אות ב' ד"ה והנה, נ"ב. בתשוה"ג זכ"ל שזכיתי להשיג במושב פ"ת ראיתי שכיונתי אל האמת ב"ה, וכ"כ שם סי' תל"ח „אנן הכי שמענוה, והכין אמרין לה: „אשר צג זוג בג"ע כו' ברוך הבוחר בזרעו של אברהם, עכ"ל. וזה מסכים לדברי הרא"ש שלא העתיק חתימה בשם.

מקור הברכות דף ע"ז ד"ה מזמור לתודה, שו"ה בבאורנו כו' אות (כ"ט) צ"ל „כ"ה".

מערכי לב דף ע"ט פסוק עדות ה' נאמנה, שו"ה הכל לפני (ארבעת) צ"ל „שלשת" אלפים.

שם צד 166 פסוק עלת ה' כו'. בהשגחת חכמה צ"ל „העליונה".

מגה"א צד 178 סי' י"ד אות י"ג שו"ה דאמר. נ"ב. אבל בשע"ת סי'ע"ט מובא שכל הברכות צ"ל מעומד.

שנוי נוסחאות צד 192 סי' כ' המלך המרומם, שורה זו צריך להיות בעמוד שלפניו.

מגה"א צד 196 סי' כ' אות י"ג, לענין אה"ר, נ"ב. ובספר ח"ג להגאונים סי' קכ"ה שאל מר יעקב את רב חנינאי [הוא מר יעקב גאון. ומורו ר"ח הי' תלמיד מר יהודאי גאון] ואמר לו בשחר אה"ר ובערבית אהבת עולם לצאת ידי שניהם. ומכאן ואילך נהגו בישיבה לומר כך.

שם ד"ה ובעל ספר עבו"י. עמ"ש שם להקשות עליו וז"ל: „ואפשר קצת ליישב אבל האמת שאין" כו'.

שם צד 204 סי' כ"א אות כ"א, נ"ב מ"ש הרא"ש בשם רב האי נמצא בהל"פ להגאונים בשם ר"ע, ובתשוה"ג ח"ג סי' א' מובא בשם רב נטרונאי דקוטי דכתנא לא נקראו ציצית מעולם וכש"כ לברוכי עלייהו.

שם צד 206 אות כ"ד שו"ה ויליף כו' (וע"כ דנפיק) צ"ל „ונפקא ליה".

שם אות הנ"ל שו"ה משמעות ענין ההבנה צ"ל „וא"א להצריכו דוקא לה"ק אם אינו מבינו".

שם צד 208 סי' כ"ו אות ל' נ"ב. הגאונים בשע"ת סי' שמ"ג כתבו „דלא יתאביד מבר נש מלה חדא או תרין דכלהו תיבין בחושבנא, ומאן דגרע חד מינייהו כאלו גרע עלמא חדא" ע"ש, ולענין אם צריך לאחוז ציצותיו בשעת ק"ש כתבו בת' גאוני מז"ת שאין זה דרך חכמים ותלמידים. דמאחר שהתבונן בהם בשעת עטיפתו למה יאחזן. והוא נמרד עי"ז. ובשע"ת סי' פ"ח כתב ואנן חזי לן כו' דשפיר דמי שכיון שמצותה היא לא טריד בהו.

ברב עמרם צד 226 סי' ל"א יכול יתפלל לכל רוח, בתשוה"ג שנעתקו מלשון ערבי בס' זכ"ל סי' תק"ו כתב לענין העומד ומתפלל ולא כיון פניו מול הקבלה [לצד ירושלם] ובא אחד והראהו, יכול להחזיר פניו בעוד שהוא מתפלל וא"צ להפסיק תפלתו.

מגן האלף דף קמ"ז סי' ל"ח, אות י"ט. שו"ה העולם כו' אבל בי"ט ברכות (אינו) צ"ל „אנו".

שנוי נוסחאות צד 262 סי' מ"ב אות ז' בא משיח ועושה דין ברשעים כו' רמז כאן על משיח בן יוסף שיבא קודם למלכות בן דוד.

מגן האלף צד 270 סי' מ"ו אות מ"ל שו"ה א"ר אבא ובצבור שנו, עיין בתוכן ענינים ח"א השמטת הדפוס שבכאן.

שם דף קל"ז סי' מ"ט אות מ"ט בסופו, כ"ב. עיין בתשובת גאוני מזרח סי' קכ"א בשם רב שרירא שלאחר שחזר ג"פ ונתן שלום כל מה שירצה יעשה. ופירש המבאר דר"ל שא"צ להמתין עד שיתחיל ש"ץ עד לפני או עד לאחר הקדושה כדרך שפירש הרי"ף פ"ה דברכות והרמב"ם כ"ש מתפלה אלא אם עומד קצת שפיר דמי. ועיין בס' חמדה גנוזה סי' מ"ז טעם הג' פסיעות ומפני שתוך ד"א של תפלה הוא מקום קדושה ושכינה למעלה מראשו וצריך לצאת ממקום קדושה למקום חול וליתן שם שלום. וכתוב שם בהגה"ה אע"פ דפסיעה בינונית אמה שלשה פסיעות אלו כבריעות דמיין והן גדולות, ע"ש. וזכורני מאגדות ר"ה גאון טעם אחר כי הנפטר משכינה צריך לחזור לאחוריו כדאי' ביומא כ"ג וכשצועד ברגלו הימנית, ואח"כ השמאלית, הם ג"פ עם המקום שעמד שם בתפלתו. ע"כ. ולפי"ז אין שיעור פסיעה כמדת אמה.

שם דף קל"ז סי' כ' אות ג', שו"ה מימרא (דראב"א) צ"ל „דרחב"א".

שם דף ק"מ סי' נ"ז אות ג'. שו"ה אלא. כתבתי במוסגר דתיבת שחרית צריך למחקו, נ"ב. אבל ראיתי שא"א להגיה כן. כי בתשובה שם מסיים מפורש „אבל במוספין ומנחה וכל ימות השבת אין אומרים". ולכן צריכין אנו לפרש דרק בשעת הגזרה אמרו שמע במוספין כנזכר בדבריו למעלה, אבל כשבטלה גזרה אמרוה בשחרית כדינה. והטעם שהוסיפו לאומרה בשחרית גם בין קדוש לימלוך, אולי היה כדי להרגיל התינוקת שלא באו בזמן ק"ש, ובתשו' גאוני מזרח ומערב סי' קכ"ב איתא דבישיבה וביהכ"נ של רבנן לא נהגו לאמר פעמים באהבה בשבת ויו"ט ולא בזולתם, אבל אין בזה איסור וביעור ופגם.

שם 284 סי' ס"ב אות י"ב שו"ה רש"י (ויש) נפ"מ צ"ל „ונלע"ד" נפ"מ בין הטעמים.

שם צד 288 אות י"ב. נ"ב, ובתשובת גאוני מזרח סי' מ"ו איתא אנשי מזרח ש"ץ מברך ב"כ, ובני א"י אומרים ושמו את שמי שאסור להזכיר השם אא"כ היה כהן.

מקור הברכות דף קמ"ה שו"ה מוחלין כו', (מ"מ) צ"ל „ואמרו ישוב היום שמא ימות למחר. מ"מ לא טוב לעשותו קבע לכלל ההמון" דאפי' בתפלה כו'.

צד 314 ד"ה והנה, שו"ה בהמאתיך (זאת) צ"ל „האדם" מוכרח כו'.

מערכי לב צד 346, ד"ה והמתבאר. שו"ה אזה, בתעלומות (עזין) צ"ל „עוזן".

מקוה"ב צד 354 נ"ב. וזה נוסח בהמ"ז לפי נוסח ספרד: בא"י אמ"ה הזכנו ולא ממעשינו. המפרנסנו ולא מצדקותינו. המעדיף טובו עלינו בחן בחסד ברווח וברחמים נותן לחם לכל בשר כל"ח. וטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לע"ו. כי הוא זן ומפרנס לכל, ושלחנו ערוך לכל והתקין מחיה ומזון לכל בריותיו אשר ברא ברחמיו וברוב חסדיו. כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. בא"י הזן ברחמיו את הכל. על ארצנו ועל נחלת אבותינו נודה לך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה חיים ומזון. על שהוצאתנו מא"מ ופדיתנו מבית עבדים. ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל חקי רצונך שהודעתנו. ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו. ועל הכל כו'. רחם ה"א עלינו ועל ישראל עמך ועל ירו' עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך ומעונך ועל דבירך ועל הבית כו'. אבינו רענו זוננו פרנסנו כו' עד ולא לידי הלואתם. שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה. אלא לידך המלאה העשירה והפתוחה שלא נבוש בעוה"ז ולא נכלם בעוה"ב. ומלכות ב"ד משיחך תחזירנה למקומה ב"ב. בא"י בונה ברחמיו בנין ירושלם אמן. בחיינו ובחיי כל קהל ב"י תבנה עיר ציון ברנה ותכון עבודה בירושלם וארמון על משפטו ישב בקרוב כבראשונה. בא"י אמ"ה לעד האל אבינו מלכנו כו' הוא יגמלנו לעד חו"ח ורחמים וריוח והצלה וכל טוב, הרחמן כו'.

מגה"א דף קפ"ח סי' ע"ו אות י"ט שו"ה י"ל דמתניתא כו' מסלקין מיד השלחן מלפניו צ"ל „וגנאי לגדול שישב בטל עד שימלו".

שם שו"ה מזוהמות צ"ל „עד שיטול אחר".

שם צד 366 סי׳ ע״ח אות כ״ז. שו״ה וזה שאמר כו׳ לעולם ועד צ״ל „ולא נבוש״.
שם צד 370 סי׳ פ״א אות ל״ה שו״ה ר״י לשיטתו כו׳ הגאון ז״ל. צ״ל „לפי גרסת כ״י א.
שם דף קפ״ט סי׳ פ״ח אות ט׳ שו״ה כדי שיוכל לומר קדושה. צ״ל „אבל אם בא בתחלת תפלה תפלת צבור עדיפא מקדושה.
שם דף קנ״ג סי׳ צ״ג אות ח׳. ד״ה דלא לתחזי בטל, צ״ב וכ״ה בתשוה״ג מהגניזה צד 120.
שם צד 386 שו״ה חוץ מע״ש ועיו״ט צ״ל „שאין בה נפ״א״, צ״ב וכן בניסן ותשרי מובא בשע״ת סי׳ ת״ת של״ז בשם רב האי מנהג מימי קדמוני עולם מזמן רבינו הקדוש ואילך שאין דנין והדין מסתלק, אבל בניון אשכחן שכיון שניתנה תורה מיד למחרת ואלה המספדים.
שם צד 392 סי׳ צ״ה ג׳. שו״ה (משחשך) צ״ל „משתחשך״.
שם דף קצ״ח שו״ה הר״א מליניל. צ״ל „וכתב״ הר״א מלוניל.

חלק שני

מקח״ב דף ג׳ שו״ה תלמידו. אי בזמנו של (הריב״א) צ״ל „הר״י בי רב״.
ש״ג דף ד׳ ברכת אשר כלה מעשיו נמצא ג״כ במחזור רומי קרוב לנוסח זה: אך בברכת השכיבנו אין שם שינוי, אח״ז מובא פסוק ושמרו ב״י, וליו״ט פסוק „אלה מועדי ה׳ מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם״. „במקום „וידבר משה״ שאנו אומרים.
מגה״א דף ה׳ סי׳ ד׳ אות ז׳ שו״ה לחבריהם (לדעתו) צ״ל „הלא לדעתו״.
שם דף י׳ סי׳ י׳ אות י״ב שו״ה אלא. דבסי׳ (ב) צ״ל „ג׳״ . וצ״ב שכן הוא בתשו׳ גאוני מו״מ סי׳ ק״ז וז״ל. אנחנו בישיבה שלנו א״א אלא אשר בדברו.
שם צד 20 אות י״ד שו״ה סרה כו׳. (כלל מעו) צ״ל „מעו כלל״.
שם צד 24 אות כ׳ שו״ה שבתפלה לקדש על היין, צ״ל „או פת״. גם במה שהש״ן מקדש צ״ל „במעין ז׳״ אינן מקיימים.
שם דף י״ד שו״ה וגם כו׳. כמו״ש (בש״ע) צ״ל „בשע״ת״.
שם צד 80 סי׳ י״ג אות כ״ד שו״ה להקל כו׳ (לאכילה שם אמרו) צ״ל „לאכילה שאמרו״.
שם דף ט״ז ד״ה ונראה, צ״ב, עיין בהל״פ להגאו׳ סי׳ קנ״ב.
סי׳ צד 82 סי׳ י״ד אות כ״ז ד״ה אולם בסופו, צ״ב. וכ״ה בתשו׳ גאוני מו״מ סי׳ קכ״ז.
מקוה״ב דף כ״ג. המשיח אלמים ומתיר אסורים, כ״ם המשיח אלמים והמפענח נעלמים, וכתב בספר שלמי חגיגה להגאון הגדול ר׳ ישראל יעקב אלגזי וז״ל „נס שמענו שאירע בימים הראשונים בתוככי ירושלם עיה״ק ת״ו בימי רבי קלונימוס הקבור שם שהרגו הגוים נער גוי אחד, ובלילה השליכוהו בחצר ביהכ״נ ורצו לעשות כליה בשונאי ישראל והרב ר״ק עשה מה שעשה והתפלל לה׳ כו׳ וניצולו ישראל וכך קורים לו „רבינו קלונימוס בעל הנס״. וז״ש המשיח אלמים והמפענח נעלמים ומתיר אסורים כו׳ כדי לגלות מסתורין להציל ישראל עכ״ל. ובס׳ ערוגת הבושם כת״י מובא שהר״ק ז״ל חי בשנת ת״פ לאלף הזה והוא אשר צוה להשליך אבנים על קברו שם בהר הזיתים.
שם צד 50 סי׳ כ״ד שו״ה לקרות שמות קודם ברה״ת משמע. צ״ל [„שלא״] כדברי הרא״ש והסמ״ג. [צ״ל „שהרי״] הם עצמם [היו] צריכין כו׳.
שם דף ל״א סי׳ כ״ו אות י׳ לענין לקרות עם הש״ץ יחד, צ״ב. בתשוה״ג שע״ת סי׳ כ״ט כתב, דמאן דלא גמיר לא ליקום למקרי בתורה כו׳ ואי ליכא כהן אלא הוא אי בדאמר ליה המסייע יכול למימר מלתא מלתא, ליקום. ואי לא לא ליקום, כו׳ ומדברי רבוותא כלהו משמע דס״ל דלא יקרא חזן עבור הקורא. ע״ש.
שם דף ל״ד אות י״א בסופו, צ״ב וכ״ה בתשוה״ג מהגניזה צד 102 דדוכתא דמצלי בה וליכא ז׳ למקרי בספרא תנן ומתלתי ושפיר דמי, ומפי עדיף מלבטל.
מקוה״ב צד 74 שו״ה משמע כו׳ ולקמן (סי׳ ס״ח) צ״ל „בסדר ר״ע סי׳ פ״ח״.
צד 76 נוסח מי שברך ממחזור רומי: [נדפס בבולניא שנת ש״ן] מש״ב אברהם יו״י ברזו״ל יברך את ר׳ פלוני הוא ואביו ואמו אחיו ואחיותיו אשתו ובניו דודיו וגיסיו ככדיו וקרוביו וכל ישראל בעבור שיתן מה שידבנו לבו בכל אופן שיתנם, בשכר זה יברכהו הקב״ה ויצילהו מכל צו״צ. וינוחו עליו ועלינו כל הברכות, ויבטל מעליו ומעלינו כל גזרות קשות

וכל

וכל האומות רעים ויתן לו בנים זכרים עוסקי תורה ומקיימי מצות בישראל וימלא משאלות לבו ולבנו לטובה ויצמיח לנו ישועה בקרוב.

נוסח מי שעשה נסים ממחזור הנ"ל. מי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ונאמר אמן. כך גזרו רבותינו המכובדים שנכריז בפני הקהל הקדוש הזה שיהיו יודעים גדולים וקטנים שיש לנו ר"ח יום פלוני ויום פלוני בחשבון רבותינו יום פלוני, הרחמן ישמח אותנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ וכ"א. אחינו ישראל ואנוסי ישראל כו'.

מקוה"ב דף ל"ט ד"ה ובפנקס גרמייזא (שנכתב שנת תתק"ן לאלף הקודם) כל זה נמחק.

מה"ב דף מ' ד"ה ודבריהם, נ"ב. הגם שלענין תעניות כתב רבינו לקמן להכריז בשבת שלפניהם, מ"מ גם שם לא אמר להכריז קודם מוסף דוקא.

מה"א דף נ"א סי' ל"ה ה' לענין צו"ל, נ"ב. בתשוה"ג בשע"ת סי' ר' איתא אומרים צה"ד בשבת ולא בר"ח ומועד וחנוכה ופורים דאית בהו שמחה. ובשבת עונג כתיבא, שמחה לא כתיב, ואומרים צה"ד כי בשבת מת משה. ובתורתן של ראשונים מובא תשובת הרי"ן ן' גיאות על מה שנשאל למה לא יאמרו צה"ד כשמת מת בשבת? והשיב שמא נרבה את ההספד אע"פ שאומרים צה"ד של משה, ע"ש. ובשע"ת סי' ר"כ כתב שיש לזכור תמיד כבודו של משה כדאשכחן ב רו' בשם שזכירת תורה לעולם אף זכירת משה כו'.

שם דף נ"ט סי' ל"ח אות ח' סו"ה (הא) צ"ל „הוא" שיעור טעימה.

שם סי' ל"ט אות ט'. נ"ב בתשוה"ג כתב שיש שרמוש שמסתייע האדם כשרואהו במו"ש

שם דף ס"א סי' מ"א אות מ"ו סו"ה „חכמים" שאם אין לו „נ"ל" „אלא" כוס אחד.

שם צד **134** סי' מ"ז, י"א בסופו דכן שיטת הגאונים, נ"ב. וכ"כ רבינו לעיל ס"ס ל"ב

מקות"ב צד **140** סו"ה (טעיני יהוא כדכרי) צ"ל „בעיני בדברי" הרמב"ם.

שם דף ע"א לענין ברכה של קדוש החדש הנז' במ"ם צ"ל „שהוא ע"פ נוסחת הגר"א ז"ל"

שם דף ע"ב לענין דברי המנהיג התמוהים, סו"ה פנקסו שיביא חטאת שמנה „נ"ב. חסר כאן וצריך להגיה „קרבנות הללו לכשיבנה המקדש יביאום בנדבה כדרך שאמרו בבבא בן בוטא במס' כריתות דף כ"ה שהתנדב אשם תלוי בכל יום. וכן אר"א שמתנדב בכל עת שירצה ויקרא אשם חסידים. ואל זה כיון הרב המנהיג במ"ש „ובקרבנות נדבה" ור"ל שינדבו אותם בנדבה אולי המאו. ובאם יזכרו איזה חטא יקריבו המאת לשם חובה. ומ"ש „אבל קרבנות חובה עבר זמנו" כו' עיקר כונתו להלק בין קבוע להם זמן או אינו קבוע. דגם בקרבנות חובה ואפי' דצבור אית בהו קרבנות כמו פר העל"ד של צבור ושעיר ע"ז דלא שייך בהו עבר זמנם בטל קרבנם.

דצ 134 ברב עמרם סי' מ"ח, וכ"ה במחזור רומי ולפאר ליוגרס „על כל מה שברא" ברוך, כו' ובנוסח מוסף איתא שם „אז ישישו עמך" כמו נוסח רס"נ, ובתפלת חדש עלינו איתא שם „לפרנסה ולכלכלה לסליחת הטא ולמחילת עון לגמילות חסד ותלמוד תורה".

מגה"א צד **148** סי' מ"ט אות ב סו"ה י"ג שנה נשמואל („שמת" נמחק) לפני זמן מלכותו של דוד („בירושלם הרי") נמהק וצ"ל „והם" נ"ב שנה.

דף ע"ז שם סי' נ"ג אות ז סו"ה „מדבריו פ"י מתפלה". צ"ל „כתב" בשם ר"י כו' מאחר שנסתיימו (כתב) נמחק.

דף ע"ח **במחזור** רומי מובא לתע"צ נוסח מוסף בכל ברכה וברכה כדרך הקרוב"ץ לפורים. ובברכה סלח לנו מתחיל בכי על רחמיך הרבים כו' ומסדר ג' סליחות ופזמונים בין כל סליחה וסליחה. ומסיים כשחטאו ישראל במדבר עד יבוקש עון ואיננו בא"י כו'.

שם צד **156** סי' נ"ז אות יד נ"ב בתשוה"ג מהגניזה **263** כ' להפטיר בוכה ישראל בכל תע"צ, ובמחזור רומי מובא להפטיר דרשו לבד במנחת יום ט"ב שמפטירין שובה.

שם צד **178** סי' ס"ח אות ז נ"ב בתשוה"ג מהגניזה צד **3** כתר אמרם ז"ל „מסורתא דפוריא" שהיה מנהגם של בחורים לעשות צורת המן ותולים אותה ד' ה' ימים על גגותיהם, ובפורים עושים מדורה ומפילים אותה לתוכה, ועומדים סביבה ומשחקים ומזמרים, ויש להם טבעת תלויה בתוך האש וקופצים מצד זה לצד זה, אותה מטבעת נקראת מסורתא ותקפילא.

שם צד **180** סי' ס"ט י"א סו"ה גם רבינו כו'. וגם מהמרדכי לא מוכח („מידי") נמחק.

שם בסופו לענין בזמנה קוריב אותה ביחיד, נ"ב וכ"ה בהל"פ סי' קפ"ז שכן מנהג

ב' ישיבות ומברך לפניה ולאחריה.

דף לא שם סי' ע' אות יב נ"ב תשובת רב נטרונאי [המובא בשמו בטור] נמצא בהל"פ להגאונים סי' קפ"ז.

דף לה שם סי' ע"ה אות כ"ו בסופו. „דע"פ עגול דרב נחשון (אפי' בשנים מעוברות) נמחק. וצ"ל „ובשנים מעוברות ודאי דלא מתרמי".

צד 190 שם סי' ע"ו אות כח. בהמה כו' נ"ב. וכ"ה בתשובת גאוני מו"מ סי' מ' „לא יפה עושים שקורים שקלים ונאסרו איסור הנאה כו' אלא צדקה בעלמא. ונתנו חכמים שיעור שלא יפחות משלישית השקל לשנה. וע"ש סי' מ"א.

דף נו שם אות כ"ט שור"ה שהוזהרנו (וזה) צ"ל „ומצות מחייתו" לא נדע כו'.

צד 206 סי' ע"ט אות ב שו"ה גאלנו כו' וקאי עמ"ש [„שם בהגדה למי שעשה לנו את כל הנסים האלו כו'] כצ"ל, לפיכך כו'.

דף קז שם סי' פ"ב אות מ"ז שו"ה לפי כו' שא"ל לברך ע"ש. צ"ל „וכ"כ המגדיל עוז" וכבר כו' „דהא אין" כצ"ל. ושם בסופו כתוב (ועמ"ש בזה המגדול עוז) זה נמחק

צד 214 שם אות י"ז, ד"ה ובולע. נ"ב וכ"ה בשע"ת סימן רע"ט. ובסי' רפ"ז בשם ר"כ צדק איתא דבליל פסח שלמה ופרוסה כשני ככרות דמיין, וכן תנן משמרה ופלגא תרתין משמרות הויין.

דף קח שם אות יח שו"ה בגזולות כו' (ירושלמי ולדעת) צ"ל „ולדעת ירושלמי".

דף קט בשנוי נוסחאות ס"ס פ"ב, נ"ב, בתשו' גאוני מזרח סי' קכ"ה כ' בשם מר יהודאי דהיכא דלא מני יומא קמא לא מצי למימני בשאר לילותא, ובסי' רמ"ד בשם ר"כ צדק כתב שיחזור ויברך כל הימים דלא יפשע במצות במזיד.

נוסח כל אמירא ברס"ג כ"ה גם במחזור רומי, וכל נוסח ההגדה שם כמו אצלנו. וחתם שם בישתבח ולא ביהללוך.

צד 220 מגה"ת סי' פ"ד אות כג. נ"ב ובשע"ת סי' ק"ב בשם רב האי כ' דטעם שא"א מברכין על הלל בלילי פסחים לפי שאין אומרים אותו בתורת קורין, אלא בתורת שירה. וכמו שענינו לפיכך אנו חייבים להודות.

דף קיא שם סי' פ"ה אות כו. שו"ה מסיח כו' (דס"ל להר"ן) נמחק וצ"ל „דלא ס"ל כהר"ן".

צד 222 שם ד"ה ועפ"ז נ"ב, בשע"ת סי' ק"א בשם רה"ג ור"ה כתב מבוס דאסור למשתי בתר קידוש עד שתותם בגאולה, ואסור למשתי מדאמר הב לן ונברך עד דמברך, ואסור נמי למשתי בין כוס ג' לד' עד דגמר הלל וברכת השיר, אלא לאחייה למאי מחייב אכל חדא, הא יתיב ודעתו על שאר כוסות, ע"ש.

צד 226 שם סי' פ"ז אות ל'. לענין מי למוקים, נ"ב וכ"ה בשע"ת סי' קי"ז בשם הנגיד, ובתשוה"ג מהגניזה צד 26 מובא בנוהג במי למוקים מנהג יין לכל דבריו. ואסור לקחתו מהגוי. אבל דבש וכל מיני שכר ס"ל לרב נטרונאי בהלכות פסוקות סי' קס"ה דאסור לומר עליהם שירה בלילי פסח.

דף קל שם סי' צ"ו אות ב. שו"ה פ"ז כו' ותירוצו צ"ל „שבא לרמז יו"ט של גליות". כו'.

צד 260 שם סי' צ"ז אות ג. שו"ה לדעה"ק כו' מסתיימת (דברי רש"י בדרב חננאל) צ"ל „מסתיימת דברי רב חננאל".

שם בשינוי נוסחאות סי' צ"ג, בסופו „נ"ב. בהל"פ להגאו' סי' ק"ל כ'. אזהרות בישיבתם בצבור שכלם תלמידי חכמים אין אומרים. מה טעם שכיון שכל ימיהם עסוקים בתורה כו' כבר עסוקין בכל מצות שבתורה וזוכרין. אבל שאר ישראל כיון שאין רגילים בתורה מבקשים לומר אזהרות לפניהם כדי שישמעו תרי"ג מצות על סדר יום נתינתן על ה"ס ויהיו סדורות בלבם ובלשונם.

צד 268 סי' ק"א ח. ד"ה ולכן. נ"ב. תשובת ר' ש"ש גאון [המובא בטור] איתא בהל"פ להגאונים סי' קל"ב.

דף קל"ה מקוה"ב לענין ובכן ובכן ובכן, מש"ש בשם רה"ג מובא שם בתשובה סי' רל"ז דתיקונא דא תקון חכמה איהי רמז לשם מיוחד כו'. ובכן יתגדל שמך רמז לך ה' הגדולה

הגדולה. וכבן תן פחדך רמז והגבורה, וכבן תן כבוד רמז לכבוד ע"ש והתפארת, מכאן והלאה אין שם וכבן. אלא אומר ואז צדיקים כשיחזור הכבוד על תקונו כימי קדם, ע"כ.

צד 288 שם פסוק פרק נתן עד לזרעו תזכור. שייך אחר נוסח רבינו סעדיה.

דף קמ"ז מנה"א סי' ק"ה אות ג' לענין יעו"י, כ"ב בחמדה גנוזה סי' נ"ט כ' שאם נהג לומר אומרים, וע"ש של"ל „מועדים לשמחה" ושם סי' קי"ט כתב שיחיד אומר מלוך, כו'.

דף קמ"ט שם סי' קי"א אות יו"ד שו"ה תקיעתא. צ"ל „ושואל על תקיעות אלו הניספות בתפלת עמ־דה" כו'.

דף ק"נ שם סי' קי"ב אות י"ד, שו"ה מתפללים אלמא צ"ל „דלר"ג".

שם ד"ה אבל כו' שהצבור מתפללים ז'. כ"ב. וכ"ה בתשוה"ג מהגניזה שיחיד בחבר עיר מתפלל ז' והש"ץ מתפלל ט' ברכות.

צד 302 אות י"ז בסופו, כ"ב. עיין בתשוה"ג מהגניזה לד 46 ומשמע שם דעלינו קורא לכל מלכיות זו"ש של ר"ה. ופסק הלכתא דיחיד בחבר עיר מתפלל ז'.

דף קנ"ב אות כ. שו"ה ולעולמי עד כו' כ' במחז"ו צ"ל „סי' של"א.

צד 316 בתפלת רב סעדיה. שו"ה וגבר אשר אלה מעלליו כו' (לוי) צ"ל „לולי".

דף קסא בסדר כפרות, כ"ב בשע"ת סי' רנ"ט כתב הסדר לפי קבלת הגאונים בשם מר רב ששנא, וז"ל: וששאלתם שאנו רגילים לשחוט עיוהכ"פ תרנגולים ואין אתם יודעים מנהג זה למה? אי משום תמורה מ"ש תרנגול מבהמה וחיה פו'. י"ל שיש בה שני טעמים, האחד שתרנגול מצוי בביתו של אדם כו'. ועוד תרנגול מובחר שמו גבר, כו' ומפי מהגי ומעלי, וכך צריך: אוחז שליח תרנגול ומניח ידו על ראשו, ונוטלו ומניח על ראש מתכפר ואומר: זה תחת זה, זה חלוף זה, זה מחול על זה. ומחזירו עליו פעם א' ואומרים יושבי חשך וצלמות עד פדעהו וגו' נפש תחת נפש. ועושה כסדר זה ז"פ. אח"כ מניח ידו על ראש התרנגול ואומר זה יצא למיתה תחת זה. ומניח ידו על ראש מתכפר ואומר: תכנס אתה פלוני בן פלוני לחיים ולא המות, ועושה כסדר הזה שלש פעמים, ומניח מתכפר ידו על ראש תרנגול תבנית סמיכה, וסומך ידו עליו ושוחטו לאלתר תבנית תיכף לסמיכה שחיטה עכ"ל.

צד 324 נוסח הברכה לבנים, כ"ב. מקורה ממס' סופרים פי"ח ה"ה שאומר: „וכן היה מנהג טוב בירושלם להנך בניהם ובנותיהם ביום צום כו'. אח"כ היה סובלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לחזקו ולברכו ולהתפלל עליו כדי שיזכה לתורה ומע"ט. וכל מי שהיה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהן נאים, ולבם לשמים, ולא היו מניחין בניהם הקטנים אחריהם אלא מוליכין אותן לבתי כנסיות כדי לזרזן במצות", ע"כ. וכן מנהג רוב בתי כנסיות שבירושלם גם היום שמלמדי תינוקות מוליכין אותם לעת התפלה לענית קדושה ולהתפלל. ומה מאד תערב תנעם קול צלצלי שמע של נפשות תמות וברות הבלי פה שאין בהן חטא כפי מה שאנחנו שומעים כל בקר ביחוד בביהכ"נ הגדולה של האשכנזים אשר יתאספו כארבעים חמשים ילדים ילדי הת"ת יחד, ומוריהם עליהם. לפאר בקול נעימה קדושה המוספת חיים ועונג רוחני לכל עין רואה ואזן השומע. „לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי. והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח". [ישעיה כ"ט].

בתפלת יזכור, נ"ב. במחזור רומי בנוסח של שבת מובא תפלה כללית במקום אב הרחמים בנוסח זה: יזכור אלהים לטובה את נפש כל שבבי עמו ישראל עם נפש אבו"י אבותנו, ואשר הניחו לנפשותם זכירה בהקדש ינוחו על משכבותם בג"ע ונאמר אמן.

צד 338 מנה"א סי' קי"ח אות א. בסופו, נ"ב. וכ"ה בתשו' גאוני מזרח סי' מ"ה בתשו' לרב נטרונאי שאין הלכה כרב חמא. ובע"ק א"צ טבילה לא לתפלות וברכות ולא לד"ת אלא רוחצין יפה יפה ועוסקין בתורה.

צד 340 מנה"א סי' קמ"ת אות ה. שו"ה פבעי כו'. ובס' שבו"י בשם (ת"י כ) צ"ל „כת"י".

דף קע"ה סי' קכ"ו כו. בו"ה בי"ת כו'. דפסק כר"י בן (ברוקא) צ"ל „ר"י בן בבא".

צד 354 שם סי' קכ"ח אות כב. נ"ב וכ"ה בתשו' גאוני מזרח סי' מ"ה בשם ר"כ צדק דבמנחת יוכ"פ אין בה נשיאות כפים.

צד 376 שם קלג אות ב. שו"ה דיומא דמועד (והא) צ"ל „והוה אמינא".

זכרון הורים ומורים

שוכני בצל שדי יושבי בסתר עליון.

בחתימי היום חלקי ספרי, לשכלל ולפאר הבנין הנשגב סדר רב עמרם השלם, בהגהות מרובות אשר מאות אבני חמד משובצים בו, ומעלות מחנות קדושי עליון עולים בתוכו, וישאלו לכם בני הדור הזה והבא, לאמר: מי נטה עליו קו ומי שם מסדיו? מי ירה אבן פינתו ועל מה אדניו הטבעו? ידי מי יסדו אותו, ויצב עמודיו, ויקם דלתותיו, תאיו, גנזכיו, וחלוניו? ואמרתם: ידי אביר יעקב **עמרם בן ששנא ארונינו!** ומשם רועה **אבן שמואל** הרמתי! אדוני מורי ורבי ראש מתיבתא ומרביץ תורה כל ימיו הנודע בשמו הטוב ר' **שמואל קעלמר***) זללה"ה. אשר מנעורי הדריכני ומבאר תורתו הרוני והשקני, וילמדני דעת להתחכם באור תורתן של ראשונים לדקדק מאמריהם, לחקור ולהבין נתיבותיהם, לרעות בגנים וללקוט שושנים עד מקום שיד כהי הדלה מגעת. והיא שעמדה גם לתולעה זוחלה, בריה שפלה כמני, לפאר וליפות את הבנין המפואר הלזה, ולמלא חדריו בעושר כבוד אמריהם, ובאוצר תורתם והכמתם אע"פ שאיני כדאי והגון לכך.

נוחו במנוחתכם צדיקי עולם! נוחו בשלום על משכבכם, עדי יקומו לבצרון אסירי התקוה, ושופר שדי יריע: „הקיצו ורננו שוכני עפר, עמדו לגורלכם בקץ הימין, לאור באור חיי עולמים" אמן.

---

*) כשם שמכבדו בחייו כך מכבדו במותו, ומכיון שכבודו של אדם זה רצונו, נראה בעיני שלא להעלות עליו התוארים הראוים למעלתו. כי היה שפל בעיניו למאד, ומאס אותם בחיים חיותו. וכן היו גם חרומת מדותיהם של זקני החסיד ר' יאנקעלי ניישטאטר, ודודי הגאון החסיד ר' אליהו האבד"ק קאליש זללה"ה. מר אבא זלה"ה נפטר לבית עולמו יום ט"ב אלול שנת התרכ"ז, ומנוחתו כבוד בהר הזיתים אשר ע"פ ירושלם קדמה. ואחרי כ"ה שנים לפטירתו. ביום שני דר"ה תרנ"ב, נסתלקה לעולמה הצדק גם אמי מורתי הצדקניות עטרת בעלה מרת פרומא בת הצדיק המפורסם ר' אריה ליב למשפחת ברודא זלל"ה. ומנוחתה כבוד בהר הזתים סמוך לקבר מר אבא ז"ל. אשר בחייהם ובמותם לא נפרדו. תהא נפשותם צרורה בצרור החיים את ה' אלהים. וזכות מעשיהם הטובים וצדקתם יגינו עלינו ובעדנו.